2

200

9

A.v.

NAZ. CENTR.
BIBLIOTECA VITT. EMAN. II
204
13 F
10
ROMA

204.13.F.10

Digitized by Google

Dom. Prof. Rom.

COMMENTARII EXEGETICI IN APOCALYPSIM IOANNIS APOSTOLI.

Auctore

BLASIO VIEGAS LVSITANO EBORENSI
Societatis IESV, Doct. Theologo, & publico ſacrarum
literarum in Eborenſi eiuſdem Societatis
Academia profeſſore.

CVM INDICE GEMINO: ALTERO INSIGNIVM locorum Sacræ Scripturæ, qui toto hoc aureo opere explicantur: Altero rerum & verborum notatu digniſſimorum.

Permiſſu Superiorum.

VENETIIS, M. DC. II.

Apud Societatem Venetam.

[illegible]

ODOARDO FARNESIO

S. R. E. Cardinali Ampliſsimo.

BLASIVS VIEGAS SOCIETATIS IESV, Salutem, & Fœlicitatem.

LVCVBRATIONES *noſtras in Apocalypſim Ioannis pluribus haud dubiè refertam ſacramentis, quàm verbis, nunc tandem in lucem damus ſub luce tua, Odoarde clariſſime. Suſtinuimus opus, quoad licuit, & pluribus licet annis preſſum, quàm ille moneat, nec ſic tamen in animo erat ancipiti iudiciorum aleæ committere. Arcebat à publico non vulgaris difficultas, quæ Iuſtini, Irenæi, aliorumq́ ſapientiſſimorum hominum non tam exercuit, quàm fatigauit ingenia, vt illud de Eccleſia apud Zachariam aptè mihi quadrare in Apocalypſim videatur, quòd eam Deus tanquam lapidem oneris cunctis ingenijs, vt illam cunctis populis, poſuerit, in quo extollendo omnium interpretum vires non ſine laſſitudine probarentur, ad inſtar ſphæræ illius æneæ grauiſſimi ponderis, quam ſe Hieronymus Athenis iuxta ſimulacrum Mineruæ vidiſſe teſtatur, ſciſcitatumq́ de vſu accepiſſe, Athletarum in illa maſſa fortitudinem comprobari. Qui nos igitur ſphæram magnitudine planè cæleſtem, pōdere æneam, quæ vel ipſa ſpecie, moleq́ pleroſq́ alioqui robuſtiſſimos, vel à peri-*

clitandis in ſe viribus deterruit, vel pertinaciter inſtantes in ipſo ni-xu fregit, non dico in ſublime ſuſpendere, ſed impellere tantum conaremur, qui non ſumus vlla ex parte cum tantis Athlantibus conferendi? Cæterum diffidenti iam, ac pene deſperanti illud ſubijt, etſi ſingulis tractatoribus inuictum ſphæræ pondus non cederet; attamen, ſi vniuerſi concurrerent, aliquantulum poſſe ſubleuari. Itaque non fruſtra noſtram locari operam, ſi collectis in vnum ſuperiorum interpretum viribus, nos ſimul adniteremur, noſtriſq́ in ſacram Scripturam ex diuturna eius, Patrumq́ lectione decerptis obſeruationibus, reliquorum conatibus nonnihil adiumenti afferremus. Vt enim ſcitè dixit D. Auguſtinus, in hoc rerum genere, nec eſt maioribus inuidendum, nec de minoribus deſperandum. Verùm nec ſic elabimur: cum enim ipſum per ſe opus obſcuriſſimum iuxta ſit, ac maximè Diuinum; habent ad manum Argi iſti, qui non tam ſeruandis, quàm obſeruandis alienis operibus excubant; quò poſſint interpretem vel proiectæ audaciæ, quòd difficillima tentare; vel quòd ſacratiſſima contingere auſus fuerit, inſignis arrogantiæ criminari. Hæc vna nimirum cauſa, vt cætera abeſſent, ſatis foret, vt te Odoarde Cardinalis ampliſſime, hiſce noſtris Commentarijs patronum aduocarem, quippe qui viderem, ſub iſto antiquiſſimo tuo generis, nominiſq́ ſplendore, ſecurè poſſe tenebricoſum opus ſine audaciæ crimine prodire, & ad cœleſtia, Diuinaq́ myſteria ſine inſimulatione arrogantiæ aſpirare. Sed alia ſunt Odoarde, quæ cum dixero, mirum non videbitur, ſi homo Luſitanus, atque in Luſitania educatus, vbi tanta copia eſt clariſſimorum Principum, Mæcenatem mihi, & patronum in Italia quæſierim. Vnum eſt gentis decus; alterum Religionis officium; illud nomine, hoc ipſo cognomento præfers, vt iam neque Odoardus externus Luſitano homini, neque Farneſius alienus Societatis alumno cenſeri debeas. At enim, vt ab ſtemmate ordiar gentilitio, quis Odoardum cum audit, non ſtatim recordetur Odoardi illius aui tui, Emmanuelis inuictiſſimi, ac feliciſſimi Luſitaniæ Regis filij, à quo Maria mater tua omnis memoriæ princeps, Deo ſane auſpice, procreata, & Alexandro Parmenſi Duci, domi belliq́ ſpectatiſſimo Principi locata cum te edidit, Luſitaniæ regno eximium decus, Italiæ cœlo ſplendidiſſimum addidit ſidus. Quibus tu, Odoarde, parentibus minimè te indecorem, ac degenerem præbuiſti. Miratur Italia, Romaq́ potiſſimum, quòd tantum comita-

te,

te, ſuauitate morum, modeſtia, pietate, ſenili in iſta ætate pruden-tia, omniumq; pulcherrimarum virtutum ſplendore luceas: ego porrò mirarer potius, ni luceres, in quem tot, tantaq; Regum, ac Principum maximorum, à quibus trahis originem, lumina non fortuitò incidant, ſed certò iaciantur. Quid ni ſuſpicere in te liceat non adumbratam, ſed ad viuum expreſſam pietatis imaginem, quæ in Alfonſo Henrico, regni Portugalliæ parente, auctoreq; reſplenduit, qui cum bellica virtute, rerumq; geſtarum gloria nulli eſſet veterum Imperatorum ſecundus, nihil tamen vnquam glorioſius exiſtimauit, quàm Deum piè colere, opimaque illa ſpolia, quæ debellatis Regibus detrahebat, amplis Religioſorum cœnobijs exædificandis, templiſq; ſanè magnificis extruendis conſecrare. Nil mirum liberalitatis in te micare lumina, qui in maioribus tuis numeres Regem Dionyſium, tanta liberalitate Principem, vt cum inter Fernandum Caſtellæ, & Iacobum Aragoniæ Reges de ipſo regnandi iure delectus arbiter, eius controuerſiæ componendæ cauſa in Caſtellam, Aragoniamque iuiſſet, nullum vtriuſque regni virum primarium prætermiſerit, quin regia penè munificentia ampliſſimis muneribus exornauerit, ipſiq; Aragoniæ Regi magnam vim auri mutuam petenti, mutuam illam quidem dare renuerit; ſed duplo tamen maiorem gratis donauerit. Et ne ſingulos Luſitaniæ Reges percenſeam, cui admirationem inijciat tuum iſtud ardentiſſimum religionis, rerumque omnium ſacrarum ſtudium, qui paulo attentius contempletur ſolem illum Orientis Emmanuelem proauum, & Ioannem hoc nomine III. patruum magnum tuum, qui religionis ardore, amplificatione fidei, & in Romanam iſtam Sedem ſtudio nihil vnquam antiquius habuerunt? Iam verò ſi habenda erat officij ratio, iniuſtè profectò facerem, ſi Farneſiorum familiam Societatis noſtræ parentem, & altricẽ præterirem. Eam Paulus III. Pont. Max. gentis veſtræ decus, ornamentumque ſingulare vix dum natam, Pontificio ſinu peramanter excepit, & cum Apoſtolica auctoritate confirmauit, quaſi paterna benedictione ſaluam, & incolumen eſſe precatus eſt; paulò poſt creſcentem, augeſcentemq; in dies benignus parens fouit; robuſtiorem effectam nouis amplificauit muneribus, ac Pontificijs, ijſque ampliſſimis facultatibus pro incredibili aduerſum nos amore, propenſioneque locupletauit. Non diſſimili fuit in nos voluntate patruus tuus magnus Alexander Card. Farneſius, cui vt Paulum III. auum ſuum, Alexandrum

quoque

quoque antea nominatum omni ex parte referret, idem tantum locus defuit: merita certè loco illo, & imperio digna, minimè defuerunt. Quam ille vnquam nos ornandi occaſionem prætermiſit? Quam non rerum noſtrarum quà gratia, quà auctoritate, quà opibus propugnationem, defenſionemque ſuſcepit? Itaque extare æternum voluit ſuæ erga nos voluntatis, & munificentiæ monimentum Romanum iſtud templum profeſſæ domus, immenſis à ſe ſumptibus, & magnifico opere perfectum; quin ipſam quoque domum à fundamentis erigere cogitabat, niſi illum Deus dignum tanto Principe opus molientem morari amplius in terris noluiſſet. Quod tu opus, Odoarde, tibi, vt par eſt credere, Diuino conſilio, & prouidentiæ reſeruatum, cum pari animi magnitudine, ſingularique liberalitate modo aggrederis, conficiendumque ſuſcipis. His itaque maioribus non ſatis duxiſti in generis antiquitatem, & ſplendorem, virtutum omnium ornamenta ſuccedere, niſi in amorem quoque, & voluntatem ſuccederes; tamque ad viuum illos & natura, & affectu exprimeres, vt qui te videret, duos in vno Odoardo recordari poſſet Alexandros. Itaque nos cum amas, verè te Farneſium; cum ornas, geminum Alexandrum præbes. Quod ad me attinet, iniquus profectò eſſem, ſi Societatis alumnus tam aſſiduum, peramantemque Societatis patronum non adamarem; & aliquo grati animi, amoriſque teſtimonio noſtrum in te ſtudium non oſtenderem. Nec enim, quia id quod debebam, haud poſſem, debui id, quod poteram, prætermittere: eò vel maximè, quòd non putaui Claudio Aquauiuæ Generali Præpoſito, ac Parenti noſtro digniſſimo quicquam me gratius facturum, quàm ſi te, quem ille vnicè diligit, præcipuè colerem, ſuoque ac totius Societatis nomine noſtram in te, tuoſque voluntatem, vel hinc ex longinquis Luſitaniæ oris aperirem. Accipe igitur Odoarde clariſſime hoc, qualecumque eſt, noſtræ voluntatis officium, exiguum per ſe licet, ſed ex magno tamen amore, tuique obſeruandi voluntate profectum, ex qua magni Principes potiſſimum ſolent oblata ſibi munera, non ex rerum ipſarum magnitudine æſtimare. Vale.

FERNANDVS REBELLO

SOCIETATIS IESV,

D.Theologus,& Academię Eborenſis Cancellarius.
Studioſo Lectori Salutem.

BENE erat in prælo præſens opus, quod Blaſius Viegas ex Societate noſtra in Ioannis Apocalypſim ſumma cum diligentia per longum tempus apparauerat: cum præuertente Deo anchoræ iactum, præreptus nobis morte fuit immatura, noſtro non ſolùm, ſed magno etiam literarum detrimento. Erat enim vir plane admirabilis, neque religione tantum, ſed omnibus Chriſtiani Doctoris numeris abſolutiſſimus. Iudicio quidem peracri, ingenio acuto, linguarum peritia inſignis, & in Diuinis literis, vt qui maximè, verſatus. Dedit luculentum veritatis huius teſtimonium Conimbricæ primum, Eboræ deinde, ſeu concionatorem ageret, ſeu Scripturarum interpretem. Teſtantur id demum palam quamplurima ſacræ paginæ volumina, quæ fauſtis audientium acclamationibus, magnaque nominis celebritate vtiobique, præſertim in Academia Eborenſi interpretatus publicè fuit. Eratque ſpes, fore, vt è tam feraci, fœcundoque ſolo vberiores in ſingulos dies fructus prouenirent: ſed in tanto rerum incremento, quæ mors illum medio currentem curſu intercepit, eadem nobis ſpes illas ingentes, quas ſpectata eius virtus, ſpectatumque ingenium in omnium animis concitauerat, non ſine magno doloris ſenſu præcidit. Ille quidem alacris, & meliori ſpe plenus ad ſuperos, vt credi par eſt, aſcendit, eorum ſuſcepturus laborum præmia, quos tum concionando, tum Diuinas literas interpretando præclara non minus ſanctitatis, quàm ſapientiæ teſtificatione per multos annos excepit. Nos ſpe noſtra deiecti, vitæ ludibria, & humanarum rerum inconſtantiam incuſabimus. Quanquam ſi ad fructum illum, quem ex eius laboribus Luſitania percepit vniuerſa, attendamus, affirmare iure poſſimus, ſibi parum, nobis verò vixiſſe multum. Quæ tanta eſt, vt maior nulla ſit, vel vno teſte Platone, excellentiſſimorum Heroum laus, parum, ſibi, multum verò reliquis vixiſſe. Solabitur etiam mæſtum tanti viri deſiderium, mærorem que aliqua ex parte leuabit è reliquis eius operibus hoc vnum, quod abſolutum iam, & ad tectum, vt aiunt, faſtigiumque perductum reliquit. Viſum namque eſt Academiæ moderatoribus, præcipuè verò Reuerendo admodum Patri noſtro Generali Claudio Aquauiuæ, vt in publicam literatorum vtilitatem excuſſum, ne fato occumberet eodem, communi hominum luce frueretur. In illius commendatione non eſt, quòd multus ſim: qua ſit ingenij ſubtilitate elaboratum; qua claritate conſpicuum; quantum denique ex eo Diuini verbi præconibus extare poſſit emolumentu, lectorum ſacio iudicium.

GLI Ecc.mi Sig. Capi dell'Ill.mo Conſ.o di X. infraſcritti, hauuta fede dalli Sig. Reformatori del Studio di Padoua, per relation delli tre à ciò deputati, cioè del R. P. Inquiſitor, del Circ. Secretario del Senato Zuane Marauegia, & di Domino Lucio Scarano Lettor publico, che nel libro de' Commentarij Exegetici nell' Apocalipſi di San Gio. Apoſtolo, del Padre Biaſio Viegas Portugheſe Ieſuita, non vi è coſa contra le leggi, & è degno di ſtampa, concedono licentia, che poſſi eſſer ſtampato in queſta città.

Dat. die 20. Iulij 1602.

D. Zuane Marcello.
D. Piero Moreſini. } *Capi dell' Illuſtriß. Conſeglio di X.*
D. Piero Barbarigo.

Illuſtriſs. Conſ. X. Secretarius
Leonardus Otthobonus.

Facultas Prouincialis Societatis IESV, in Prouincia Luſitaniæ.

EGO *Chriſtophorus à Gouuea Præpoſitus Prouincialis Societatis* IESV, *in Prouincia Luſitaniæ, poteſtate ad id mihi facta à Reuerendo admodum Patre Claudio Aquauiua Præpoſito noſtro Generali, facultatem concedo, vt Commentarij in Apocalypſim Beati Ioannis Apoſtoli, à Patre Blaſio Viegas Doctore Theologo noſtræ Societatis, & publico ſacrarum literarum in noſtra Eborenſi Academia profeſſore compoſiti, & eiuſdem Societatis grauium, doctorumque virorum iudicio examinati, & approbati typis excudantur. In quorum fidem has litteras manu noſtra ſubſcriptas, ſigilloq; noſtro munitas dedimus. Eboræ in noſtro Collegio, decimoſexto Kalendas Iulij, anni milleſimi quingenteſimi nonageſimi noni.*

Chriſtophorus à Gouuea.

INDEX LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE, QVI HOC LIBRO EXPLICANTVR.

Aliquos breuitatis cauſa miſimus.

Prior numerus paginam, N. numerum marginis indicat.

Cap. *Ex Geneſi.*

1 IN principio creauit Deus cælum, & terram. 441. num. 6

3 Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & ſemen tuũ, & ſemen illius: ipſa cōteret caput tuũ. 404. nu. 3. Et 573. per int. ſect.

Ne forte mittat manum ſuam, &c. & comedat, & viuat in æternum. 124. nu. 1

4 Cur concidit facies tua? nonne ſi bene egeris, recipies? ſin autem male, ſtatim in foribus peccatum tuũ aderit? 765. nu. 1

6 Non permanebit ſpiritus meus in homine, quia caro eſt. 116. nu. 3

14 Leuo manum meam, &c. quod à filo ſubtegminis vſque ad corrigiam caligæ non accipiã ex omnibus, quæ tua ſunt, ne dicas: Ego ditaui Abram. 485. nu. 2

17 Faciam te creſcere, & ponam te in gentẽ magnam, Regesq; ex te egredientur. 30. num. 6

18 Num tamen paritura ſum anus? 37. nu. 2: Ego autem ſum terra, ac cinis. 567. nu. 3

19 Salua animam tuam, noli reſpicere poſt tergum tuum, nec ſtes in omni circã regione. 497. nu. 4

20 Ecce dedi mille argenteos fratri tuo: hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui tecum ſunt, & quocunque perrexeris, meméto te deprehenſam. 555. nume. 2

22 Vade in terram viſionis, & ibi offeres eũ. 646. num. 1

Vidit arietem inter vepres hærentem cornibus. 649. nu. 6

Multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cęli, & ſicut arenam, &c. 330. nu. 2

24 Egreſſus fuerat ad meditandum in agro. 52. num. 2

25 Completi ſunt dies Iſaac, & appoſitus eſt populo ſenex, & plenus dierum. 179. num. 1

27 Ecce odor filij mei ſicut odor agri pleni. 640. num. 7

Viues in gladio, & fratri tuo ſeruies. 388. num. 3

48 Do tibi partem vnam, &c. quam tuli de manu Amorrhæi ĩ gladio, & arcu meo. 211. num. 5

49 Lauabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ pallium ſuum. 34. nu. 8

Fiat Dan coluber in via, ceraſtes in ſemita mordens vngulas equi, vt cadat aſcenſor. 500. nu. 3. & 696. nu. 2

Ex Exodo.

1 QVando obſtetricabitis Hebræas; & partus tempus aduenerit, ſi maſculus fuerit, interficite, ſi fœmina, reſeruate. 503. nu. 2

12 Percuſſit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti, de primogenito Pharaonis vſque ad primogenitum captiuæ 23. num. 1

Septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus veſtris 400. nu. 5

14 Quid clamas ad me? 506. nu. 3

15 Venerunt filij Iſrael in Elim, vbi erant

 duo-

duodecim fontes aquarum,& ſeptuaginta palmæ.486.nu.3
24 Aedificauit altare ad radices mōtis, & duodecim titulos per duodecim tribus Iſrael.486.nu.2
Sub pedibus eius quaſi opus lapidis ſapphirini, & quaſi cælum, cum ſerenum eſt. 399.nu.3.& 477.nu.2
27 Non ſolidum, ſed inane, & concauum intrinſecus facies illud. 179.nu.4
28 Stringesque tunicam byſſo. 724. numero 10
Sculpes eos nominibus filiorum Iſrael incluſos auro, atque circundatos. 487. num.4
32 Dimitte me, vt iraſcatur furor meus, &c. 505. num.3
Placatus eſt Dominus,ne faceret malū,etc. 115.num.2
33 Non aſcendam tecum, quia populus duræ ceruicis es,ne forte diſperdam te in via. 460.num.3
Depone ornatum tuum,vt ſciam, quid faciam tibi.ibid.nu. 2
Eſt apud me locus, & ſtabis ſupra petram, & tranſibo, & abſcondam te in foramine petræ. 41.nu.4
34 Noli adorare Deum alienum. Dominus Zelotes nomen eius, Deus eſt æmulator.632.nu.3

Ex Leuitico.

11 QVod ambulat ſuper manus ex cūctis animantibus,quæ incedunt quadrupedia,immundum erit 989.nu.1
12 Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum, immunda erit ſeptem diebus. 577.per integ.ſect.
19 Non in rotundum attondebitis comam. 394 nu.3.& ſeq.
27 Omnis æſtimatio ſiclo ſanctuarij ponderabitur. 442.nu.7
Quæ ſub paſtoris virga trāſeunt, quicquid decimum venerit,ſanctificabitur Domino.ibid.num.8

Ex Numeris.

1 TOllite ſummam vniuerſæ congregationis filiorum Iſrael,&c. & nomina ſingulorum quicquid ſexus eſt maſculini à vigeſimo anno, & ſupra omnium virorum fortium ex Iſrael. 503. nume 2
6 Radet caput illico in eadem die purgationis ſuæ,& rurſus ſeptima.397.nu.2
Oſtendat Dominus faciem ſuam tibi, & miſereatur tui.21.nu.1
11 Nunquid ego concepi hanc multitudinē, &c.vt dicas mihi: Porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum? 62.nume 2
13 Mitte viros, qui conſiderent terram Chanaan, ſingulos de ſingulis tribubus ex principibus,&c. 488.nu.7
20 Hæc eſt aqua contradictionis, vbi iurgati ſunt filij Iſrael contra Dominum, & ſanctificatus eſt in eis.532.nu.1
21 Fac ſerpentem æneum,& pone eum pro ſigno.531.nu.10
25 Suſpende eos contra ſolem in patibulis. 241.num.2

Ex Deuteronomio.

21 SI egreſſus fueris ad pugnam,&c. & videris in numero captiuorum mulierem pulchram,&c.radet cæſariem,& circuncidet vngues,&c. 402.nu.7
30 Prope eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo.170. nu.3
32 Iuxta eſt dies perditionis, & adeſſe feſtinant tempora.116.num.4
Leuabo ad cælum manum meam, & dicā, etc. ſi acuero vt fulgur gladiū meū, &c. 87.num.1.& 431. nu.6
33 In dextera eius ignea lex.198.nu.1
Qui dixit patri ſuo, & matri ſuæ: Neſcio vos, &c. & pactum tuum ſeruauerunt, benedic Domine fortitudini eius. 400. nume. 6
Benedictus in filijs Aſer, ſit placens fratribus ſuis, & tingat in oleo pedem ſuum, & ferrum, & æs calceamentum eius. 413.num.1
34 Aſcendit Moyſes ſupra montem Nebo. Mortuus eſt ibi Moyſes ſeruus Domini in terra Moab iubente Domino. 456. nu.2.& 739.nu.2

Ex Ioſue.

1 MOyſes ſeruus meus mortuus eſt.739. nume.1
6 Sit ciuitas hæc anathema, & omnia quæ in ea ſunt,Domino,&c. 732.nu.3

Ex I. Regum.

2 DOnec ſterilis peperit plurimos. 19. nume.1

Ex II. Regum.

7 ISta eſt enim lex Adam Domine Deus. 69 num.2

18 Tulit Ioab tres lanceas in manu ſua,& in fixit eas in corde Abſalon,&c.499.nu.8

Ex III. Regum.

6 OMnes parietes templi ſculpſit varijs cęlaturis,& fecit in eis Cherubim, & palmas,&c.388.num.4

Aedificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum. 444. nume. 4. & ibid. num.5

7 Et atrium maius rotundum triũ ordinum de lapidibus ſectis.445.nu.7

10 Fecit rex Salomon thronum de ebore grandem, & veſtiuit eum auro fuluo nimis, qui habebat ſex gradus,&c. 489. nume.6

18 Vſquequo claudicatis in duas partes. 17. nume.2

21 Nonne vidiſti humiliatum Achab coram me.461.num.2

Ex IIII. Regum.

21 EXtendam ſuper Hieruſalem funiculum Samariæ, & pondus domus Achab. 300.num.1

Ex II. Paralip.

4 FEcit etiam atrium ſacerdotum,& baſilicam grandem,&c.445.nu.7

20 Cumque ſtetiſſet Ioſaphat in medio cętu Iudæ, & Hieruſalem in domo Domini ante atrium nouum.446.nu.9

Ex II. Eſdræ.

13 IN diebus illis vidit Iudæos ducentes vxores Azotidas, Amonnitidas,& Moabitidas, & filij eorum ex media parte loquebantur Azoticè, & neſciebant loqui Iudaicè, & loquebantur iuxta linguam populi,& populi. 476.nu. 1

Ex lib. Iudith.

8 ERat hæc in omnibus famoſiſſima, quoniam timebat Dominum valde, nec erat qui loqueretur de illa verbum malum.727. num.2

Ex Eſther.

5 ETiamſi dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi. 544.nu.3

Ex Iob.

1 NVnquid Iob fruſtra timet Deum? 15. num.2

4 Vidi eos, qui operantur iniquitatem, & ſeminant dolores,& metunt eos,&c. 405. nume.5

Tigris perijt, eo quod non haberet prædam.495.num.7

5 Qui ponit humiles in ſublimi. 568.nu.5

6 Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior,in ſtatera. 301.nu. 1

Ingredieris in abundãtia ſepulchrum, etc. 179.num.2

Inuolutæ ſunt ſemitæ greſſuum eorum. 415.num.3

7 Dies mei velocius tranſierunt, quàm à texente tela ſucciditur. 303.nu.1

Elegit ſuſpendium anima mea, & mortem oſſa mea.507.num.4

9 Qui graditur ſuper fluctus maris, qui facit Arcturum,& Oriona.423.nu.2

12 Baltheum regum diſſoluit,& præcingit fune renes eorum.30.nu 6.& 119.nu.7

13 Prius vos oſtendens fabricatores mendacij.735.nume.1

Obſeruaſti omnes ſemitas meas, & veſtigia pedum meorum conſideraſti. 94. nume.3

16 Tenuit ceruicem meam, confregit me, & poſuit me ſibi quaſi in ſignum; circundedit me lanceis ſuis.474 nu. 2

Saccum conſui ſuper cutem meam,& operui cinere carnem meam. 460.nu.1

19 In nouiſſimo die de terra, etc. & in carne mea videbo Deum ſaluatorem meum. 27.nu.3.& 28.nu. 5

20 Panis eius in vtero illius vertitur in fel aſpidum intrinſecus,&c.367.nu.2

26 Qui tenet vultum ſolij ſui, &c. 238. numero 7

Spiritus eius ornauit cælos, & obſtetricante manu eius eductus eſt coluber tortuoſus. 415.num.2

29 Iuſtitia indutus ſum, & veſtiui me quaſi veſtimento. 64.num.2

Oculus fui cæco, & pes claudo. 17. numero 2

Siquando ridebam ad eos, non credebant, & lux vultus mei non cadebat in terram. 62. num.2

In nidulo meo moriar,& ſicut palma multiplicabo dies.506.num.3

31 Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine. 400. nume. 5. & 494. num. 5
Semper quaſi tumentes ſuper me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui 38. num. 1
Librum ſcribat ipſe, qui iudicat, vt in humero meo portem, &c. 171. nu 8
33 Conteret multos, & innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis. 188. nu. 4
36 Effundit imbres adinſtar gurgitum, qui de nubibus fluunt. 39. nu 5
39 Penna ſtruthionis ſimilis eſt pennis herodij, &c. 178. nu. 3. & 413. nu. 2
Nunquid volet Rhinoceros ſeruire tibi? aut morabitur ad præſepe tuum? nũquid alligabis rhinocerota ad arandum loco tuo? &c. 536. num. 7
Pulli eius lambent ſanguinem 483. nu. 6
40 Stringit caudam ſuam quaſi cedrum. 500. nume. 2
41 Quis reuelabit faciem indumẽti eius, &c. portas vultus eius quis aperiet? 414. nume. 1. & 682. nu. 2
Per gyrum dentium eius formido. 390. num. 3
Corpus illius quaſi ſcuta fuſilia compactũ ſquammis ſe ſe prementibus, &c. & ne ſpiraculum quidem incedit per eas. 698. nume. 3
Ferueſcere faciet quaſi ollam profundum maris, & ponet quaſi cum vnguenta bulliunt. 406. num. 6
42 Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te. 93. nu 2

Ex Pſalmis.

2 EGo autem conſtitutus ſum Rex ab eo, &c. 29. nu. 4
Filius meus es tu: ego hodie genui te. 47. num. 4
Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli, &c. 172. nu. 3. & ſeq.
Apprehendite diſciplinam, ne quando iraſcatur Dominus. 32. nume. 1. & 721. nume. 6
4 Filij hominum vſquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mẽdacium? 735. nu. 1
7 Exurge Domine Deus in præcepto quod mandaſti, & ſynagoga populorum circundabit te. 461. nu. 3
Niſi conuerſi fueritis, gladium ſuum vibrauit, arcum ſuum tetendit, & parauit illum, &c. 89. nume. 3. & 293. num. 3
9 Contere brachium peccatoris, &c. Quæretur peccatum illius, & non inuenietur. 76. num. 3
Dum ſuperbit impius, incenditur pauper. 687. num. 5
10 Oculi eius in pauperem reſpiciunt, palpebræ eius, &c 75. nu. 2
11 In circuitu impij ambulant 395. nu. 4
13 Sepulchrum patẽs eſt guttur eorum. 392. num. 2. & ſeq.
15 Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum, &c. 27. n. 2
16 A reſiſtentibus dexteræ tuæ cuſtodi me, vt pupillam oculi. 43. nu. 6
18 Cæli enarrant gloriam Dei. 313. nu. 4
Nõ ſunt loquelæ, neque ſermones, &c. ibi.
In omnem terram exiuit ſonus eorum. 302. num. 3
In ſole poſuit tabernaculum ſuum. 59. n. 1
21 Deus Deus meus, &c. quare me dereliquiſti? longe à ſalute mea verba delictorũ meorum. 468. nu. 1
Manducauerunt, & adorauerũt omnes pingues terræ, &c. 127. num. 1
22 Dominus regit me, & nihil mihi deerit: in loco paſcuæ, &c. 470. nu. 4
Virga tua, & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt. ibid.
24 Dulcis, & rectus Dominus: propter hoc legem dabit delinquentibus in via. 419. nume. 1
27 Et refloruit caro mea, & ex voluntate mea confitebor ei. 641. num. 5
29 Conuertiſti planctum meum in gaudium mihi: concidiſti ſaccum meum, &c. 480 num. 1
32 Ipſe dixit, & facta ſunt, mandauit, & creata ſunt. 89 num. 4
Fallax equus ad ſalutem, &c. 290. nu. 2
33 Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. 510. nu. 6
35 Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ, &c. 338. num. 5
36 Suſtinentes autem Dominum inhæreditabunt terram, & adhuc puſillum, &c. 12. nume. 2
39 In capite libri ſcriptum eſt de me, vt facerem voluntatem tuam, &c. & legem tuã in medio cordis mei. 25. & 665. nu. 6
Aures autem perfeciſti mihi. 129. nu. 2
44 Speciosus forma præ filijs hominum: diffuſa eſt gratia in labijs tuis. 559. nu. 8. & 627. num. 3

Omnis

Omnis gloria eius filiæ regis ab intus in fimbrijs aureis,&c.401.nu.7
47 In ſpiritu vehementi cõteres naues Tharſis.219.nu.3.& 680.nu.1
48 Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circundabit me.404.nu.3
49 Os tuum abundauit malitia,& lingua tua concinnabat dolos.391.nu.1
50 Tibi ſoli peccaui,& malum coram te feci ut iuſtificeris in ſermonibus tuis,& uincas,cum iudicaris.515.nu.1
Aſperges me Domine hiſſopo, & mundabor,lauabis me,&c.34.nu.7
Redde mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me.726.nu.3
54 Ecce elongaui fugiens,& manſi in ſolitudine.506.nu.2
Extendit manum ſuam in retribuẽdo. 83. num.2
56 Filij hominum dentes eorum arma,& ſagittæ.392.nu.3
57 Lætabitur iuſtus, cum uiderit uindictam, manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris.465.num.3
59 Dediſti metuentibus te ſignificationem, ut fugiant à facie arcus.531.nu.10
61 Duo hæc audiui, quia poteſtas Dei eſt, & tibi Domine miſericordia. 544.nu.3
64 Te decet hymnus Deus in Sion. 523. & 553.nu.4
Induti ſunt arietes ouium,& ualles abundabunt frumento.482.nu.4
65 In multitudine uirtutis tuæ mẽtientur tibi inimici tui.736.nu.3
66 Illuminet vultum ſuum ſuper nos,etc.21. nume.1
67 Dixit Dominus: Ex Baſan cõuertam, etc. Vt intingatur pes tuus in ſanguine: lingua canum tuorum ex inimicis ab ipſo.466.nu.3
Increpa feras arundinis.407.nu.7
68 Non me demergat tempeſtas aquæ, neque abſorbeat me profundum.382.n.5
70 Tanquam prodigium factus ſum multis. 526.num.5
71 Deus iudicium tuum Regi da,& iuſtitiam tuam filio Regis.589.nu.2
Erit firmamentum in terra in ſummis mõtium.156. nu.8
Ante ſolem permanet nomẽ eius. 590.n.4
Benedicentur in ipſo omnes tribus terræ. 43.num.1
72 Non eſt reſpectus morti eorum, & firmamentum in plaga eorum.96.nu.3
Prodijt quaſi ex adipe iniquitas eorum. 292.num.4
Quid enim mihi eſt in cælo, & à te quid uolui ſuper terram? Defecit caro mea, & cor meum Deus cordis mei. 485.n 2
73 Redemiſti uirgam hæreditatis tuæ. 29. num.3
Poſuerunt ſigna ſua ſigna, & non cognouerunt ſicut in exitu ſuper ſummum. 474.num. 2
Operatus eſt ſalutem in medio terræ. 61. nume.1
74 Cum accepero tempus,ego iuſtitias iudicabo.430.nu.5. & 441.nu.7
Calix in manu Domini, &c. inclinauit ex hoc in hoc. Veruntamen fæx eius non eſt exinanita.302.nu.3.& 479.nu.2
75 Dormitauerunt, qui aſcenderunt equos. 290.nu.2
76 Anticipauerũt uigilias oculi mei. 423 n. 2
Nunquid in finem miſericordiam ſuam abſcindet? 209.nu.4
Nunquid obliuiſcetur miſereri Deus? aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas? 92. num.5
Nunc cæpi: hęc mutatio,etc.193.num.4
77 Aedificauit ſicut unicornium Sanctificiũ ſuum in terra.395.nu.5
Auerterunt ſe,etc. Conuerſi ſunt in arcum prauum.394.nu.4
78 Redde uicinis noſtris ſeptuplum in ſinu eorum.19. nu.1
79 Oſtende faciẽ tuã,& ſalui erimus.21.nu.1
Operuit mõtes umbra eius,& arbuſta eius cedros Dei.29.nu.4
84 Operuiſti omnia peccata eorum: mitigaſti omnem iram tuam,etc 535.nu.4
Veritas de terra orta eſt, & iuſtitia de cęlo proſpexit.ibid.nu.5
85 Da imperium tuum puero tuo, & ſaluum fac filium ancillæ tuæ. 589.nu.2
86 Sicut lætantium omnium habitatio eſt in te.381.nu.4
87 Aeſtimatus ſum cum deſcendentibus in lacum,factus ſum ſicut homo ſine adiutorio,inter mortuos liber.664.nu.4
88 Quoniam dixiſti: Miſericordia ędificabitur in cęlis,etc.209 nu.3
Tu dominaris poteſtati maris,motum aũt fluctuum eius tu mitigas. 423.nu.2
Thronus eius ſicut ſol in conſpectu meo, & ſicut luna perfecta,etc.22.nu.5
89 Et cuſtodia in nocte,quę pro nihilo habentur,eorum anni erunt.11.nu.2

90 Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis.226.nu 10
91 Iuſtus vt palma florebit.337.nu.4
92 Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus.423.nu.2
93 Nunquid adhæret tibi ſedes iniquitatis, qui fingis laborē in præcepto. 582.n.2
94 Propter quod infenſus fui generationi huic. 115.num.3
98 Deus tu propitius fuiſti eis, & vlciſcens in omnes ad inuentiones eorum. 84.nu.3
100 Miſericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine.429.nu.3
101 Similis factus ſum pellicano ſolitudinis, &c.506.nu.3
102 Renouabitur, vt aquilæ iuuentus tua. 519.nu.3
Secundum altitudinem cæli à terra corroborauit miſericordiam ſuam ſuper timentes ſe.597.nu.2
103 Extendens cælum ſicut pellem.313.n 4
Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos, &c.337.nu.3
Poſuiſti tenebras, & facta eſt nox: in ipſa pertranſibunt omnes beſtiæ ſyluæ: ortus eſt ſol, & congregati ſunt, &c. 429. num.3
Hic mare magnū, & ſpatioſum manibus: illic reptilia, quorum non eſt numerus, &c.681.nu.3 & ſeq.
Draco iſte, quem formaſti ad illudendum ei.144.nu.4
106 Poſuit flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim.424.nu.3
109 Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorū tuorum.469.nu.4
Tecum principium in die virtutis tuę.30. nu.6.& 46.nu 3
In ſplendoribus ſanctorum ex vtero ante Luciferum genui te.591. per integ. ſectio.& 669.nu.4
Iudicabit in nationibus, implebit ruinas, &c.501.nu.2
De torrente in via bibit, propterea exaltabit caput.521.nu.4
114 Miſericors Dominus, & iuſtus, & Deus noſter miſeretur.92.nu.5
115 Ego dixi in exceſſu meo: Omnis homo mendax.736.nu.3
117 Circundederunt me ſicut apes. 642.numero 6
118 Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.17.nu.2
Tu mandaſti mandata tua cuſtodiri nimis.581.nu.1
Viam mandatorum tuorum cucurri. 17. nume.2
Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, ſuper mel ori meo.433.nu.3
Præuenerunt oculi mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua.428.nu.2
Septies in die laudem dixi tibi. 19.nu.1
120 Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi, &c.507.nu.4
128 Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Iſrael, &c. etenim non potuerunt mihi.475.nu.5
Supra dorſum meum fabricauerunt peccatores, prolongauerunt iniquitatem ſuam.421.nu.1
Fiant ſicut fęnum tectorum, &c. 180.n. 7
129 Quia apud Dominum miſericordia, & copioſa apud eum redemptio.33. nu.5
132 Ecce quam bonum, & quam iucundum habitare fratres in vnum. 307.nu.5
134 Fulgura in pluuiam fecit. 229.nu.5
136 Beatus qui tenebit, & allidet paruulos tuos ad petram.496.nu.3
138 Perfecto odio oderam illos, &c.105.n.2
140 Pone Domine cuſtodiam ori meo, & oſtium circunſtantiæ labijs meis. 557. nume.2
147 Quoniam confortauit ſeras portarū tuarum, &c.336.nu.2

Ex Prouerbijs.

5 Cerua chariſſima, & gratiſſimus hinnulus: vbera eius inebrient te, &c. 491.nume.2
Funibus peccatorum ſuorum conſtringitur impius.422.nu.1
6 Vade ad formicam, ò piger, & conſidera vias eius, & diſce ſapientiam, &c. 429. num.3.& ſeq.
8 Dominus poſſedit me in initio uiarū ſuarum.24.nu.3
Ab æterno ordinata ſum. nondum erant abyſſi, & ego iam concepta eram. Quādo præparabat cælo, aderam, &c. 548. nume.4
Ludens in orbe terrarum, &c. 11.nume.2.& 534.num.3
10 Qui nititur mendacijs, hic paſcit ventos, idem autem ipſe ſequitur aues volantes.735.nu.1
14 Qui impatiens eſt, exaltat ſtultitiam ſuam. 107

16 Omnes viæ hominis patent oculis eius: ſpirituum ponderator eſt Dominus. 442.num.7

19 Fæneratur Domino, qui miſeretur pauperis. 135. nu.2

Ruina eſt homini deuorare ſanctos, & poſt vota retractare. 146. nu. 2

21 Vir obediens loquetur victorias. 123. nume.3

23 Quando ſederis, vt comedas cum principe, attende, &c. 126. nu.1

Ne attingas paruulorũ terminos, &c. propinquus enim illorum fortis eſt, &c. 38. num.1.

Noli eſſe in conuiuijs potatorũ, &c. quia vacantes potibus, & dantes ſymbola conſumentur. 391. nu.2. & 392. nu.3

30 Tria ſunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro, &c. Viam colubri ſuper terram. 468. nu.1

Formicæ populus infirmus, qui præparat in meſſe cibum ſibi, lepuſculus plebs inualida, &c. Regem locuſta non habet, &c. Stellio manibus nititur, &c. 385. num.2

31 Mulierem fortem quis inueniet? &c. Confidit in ea cor viri ſui, & ſpolijs non indigebit. 576. nu.3

Byſſus, & purpura indumentum eius. 297. nume.2

Ex Eccleſiaſte.

10 Vidi ſeruos in equis, & principes ambulantes quaſi ſeruos, &c. 290. nu.2

11 Mitte panem tuum ſuper tranſeuntes aquas, quia poſt tempora multa inuenies illum. 19. nu.1.

Ex Canticis.

1 Oſculetur me oſculo oris ſui, quia meliora ſunt vbera tua vino. 31. nu.1. & 66. nu.1. & 558. nu.7

Oleum effuſum nomen tuum. 302. nu.3

Trahe me poſt te, curremus in odorem vnguentorum tuorum. 468. nu.3

Recti diligunt te. 547. nu.1

Nigra ſum, ſed formoſa, &c. ſicut tabernacula Cedar, &c. 33. nu.4

Nolite me conſiderare, quod fuſca ſim, quia decolorauit me ſol. 93. nume.2. & 481. num.2

Filij matris meæ pugnauerunt contra me. 491. num.2

Si ignoras te, ò pulcherrima, &c. egredere, & abi poſt veſtigia gregum tuorum, &c. 298. num.4

Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te amica mea. 547. nu.2

Pulchræ ſunt genę tuæ ſicut turturis. 562. nume.1.

Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento. 562. nu.1

Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur. 642. n.7

2 Ego flos campi, & lilium conuallium. 78. & 218. nu.4. & 639. nu.1

Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias. 144. nu.2

Stipate me malis, quia amore langueo. 211. num.4

Lęua eius ſub capite meo, & dextera illius, &c. 85. nu.4. & 481. nu.3

Iam hyems tranſijt, imber abijt, & receſſit. 142. nu.4

Veni columba mea, in foraminibus petrę, in cauerna maceriæ. 41. nu.4

3 In lectulo meo per noctes quæſiui quẽ diligit anima mea. 507. nu.4

Adiuro vos filiæ Hieruſalem per capreas, &c. ne ſuſcitetis, neque euigilare faciatis dilectam 551. nu.2

Vniuſcuiuſque enſis ſuper femur ſuum. 86. num 2

Ferculum fecit ſibi rex Salomon de lignis Libani, &c. aſcenſum purpureum. 399. & 468. nu.2

Egredimini filiæ Sion, & videte Regem Salomonem in diademate, &c. 294. nume.5. & 601. per integ. ſect.

4 Oculi tui columbarum abſque eo, quod intrinſecus latet. 552. nu.1. & ſeq. & 553. num.3. & ſeq.

Sicut vitta coccinea labia tua, & eloquiũ tuum dulce. 556. nu.1

Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ. 129. & 554 nu.1. & ſeq.

Sicut turris Dauid collum tuum, quę ędificata eſt cum propugnaculis, &c. 483. nume.7. & 533. nu.3. & 559. nu.1. & 560. num.3. & ſeq.

Veni de Libano ſponſa mea, coronaberis de cubilibus leonum, &c. 295. nu.5

Vulneraſti cor meum ſoror mea ſponſa, in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui. 72. nu.1. & 530. nume.8. & ſeq. & 551. num.1

Fauus diſtillans labia tua. 427. nu.5

Hortus concluſus ſoror mea ſponſa, hor-

tus concluſus, fons ſignatus. 671. num. 3
Emiſſiones tuę paradiſus malorum punicorum, etc. 125. nu. 3. & 298. nu. 4. & ſeq.
5 Meſſui myrrham meam cum aromatibus meis. 352. num. 4
Comedi fauum meum cũ melle meo, etc. 154. num 6
Ego dormio, & cor meum vigilat. 530. n. 8
Manus meę ſtillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatiſſima. 727. nume. 1
Adiuro vos filiæ Hieruſalem, ſi inueneritis dilectum meum, vt nuncietis ei, quia amore langueo. 530. nu. 7
Caput eius aurum optimum, etc. 485. nu. 3
Comę capitis eius ſicut elatę palmarum nigrę quaſi coruus. 74. nu. 2. & 297. nu. 3. & 550. nu. 1
Oculi eius ſicut columbę ſuper riuulos aquarum, etc. 74. num. 2
Labia eius lilia diſtillantia myrrham primam. 82. nu. 1
Manus eius tornatiles, aureę, plenę hyacinthis 88. nu. 2. & 413. nu. 1
Et totus deſiderabilis. 468. nu. 1
Crura illius columnę marmoreę, quę fundatę ſunt ſuper baſes aureas. 78. num. 7. & 420. nu. 1. & 421. nu. 1
6 Auerte oculos tuos à me, quia ipſi me auolare fecerunt. 39 nu. 4. & 547. nu. 1
Quæ eſt iſta, quę progreditur quaſi aurora conſurgens? 112. nu. 5
Pulchra vt luna, electa vt ſol, terribilis vt caſtrorum acies ordinata. 548. nu. 2
Deſcẽdi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium 470. nu. 4
7 Quid videbis in Sunamite niſi choros caſtrorum? 122. nu. 2
Quam pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis filia principis. 485. nu. 3. & 566. num. 1
Venter tuus ſicut aceruus tritici, vallatus lilijs. 565. & 671. nu. 3
Collum tuum ſicut turris eburnea. 484. nume. 1
Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt in porta filię multitudinis. 331. nume. 4 & 554. nu. 5
Comæ capitis tui ſicut purpura regis iuncta canalibus. 297. nu. 2. & 530. nu 9
Statura tua aſſimilata eſt palmę. 140. nu. 1. & 548. nu. 3. & 575. nu. 1
Aſcendam in palmam, & apprehẽdam fructus eius. 126. nu. 5. & 297. nu. 3
Ego dilecto meo, & ad me conuerſio eius. 485. num. 2
8 Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum. 529. nu 4. & 692. nu. 4
Quid faciemus ſorori noſtrę in die, quando alloquenda eſt? Si murus eſt, ędificemus ſuper eũ propugnacula argẽtea, etc. 484. nu. 1
Ego murus, & vbera mea ſicut turris, ex quo facta ſum, etc. ibid. nu. 1
Vinea mea eſt in conſpectu meo, mille Salomoni, & ducenti, qui ſeruant fructum eius. 724. num. 10
Fuge dilecte mi, & aſſimilare caprę, hinnuloq; ceruorum. 588. nu. 1

Ex lib. Sapient.

3 NOn tanget illos tormentum mortis. 304. nu 3
9 Mitte ſapientiam de cęlis ſanctis tuis, vt mecum ſit, & mecum laboret. 170. n. 4
11 Miſereris omnium, quia omnia potes. 420. num. 2
18 Magnificentia tua in diademate capitis illius ſcripta erat. 540. nu. 4

Ex Eccleſiaſt.

2 SEcundum magnitudinem ipſius, ſic & miſericordia illius cũ ipſo eſt. 528. n. 4
7 Fili non ſemines mala in ſulcis iniuſtitię, & non metes ea in ſeptuplum. 405. n 5
21 Quaſi à facie colubri fuge peccatá. 368. num. 2. & 497. nu. 4
24 Ego ex ore Altiſſimi prodiui primogenita ante omnem creaturam. 24. nu. 3
Quaſi platanus exaltata ſum iuxta aquas. 533. num. 3
27 Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tribulationis. 786. nu. 2
Si ſequaris iuſtitiam, apprehẽdes illam, & indues quaſi poderem honoris. 64. nu. 2
28 Verbis tuis facito ſtateram 557. nu. 4
36 Secundum benedictionem Aaron da populo tuo. 21. nu. 1
38 Vnguentarius faciet pigmenta ſuauitatis. 169. num. 3
Figulus ſedens ad opus ſuum, conuertens pedibus ſuis rotam, etc. In brachio ſuo formauit lutum, & ante pedes ſuos curuabit virtutem ſuam. 528. nu 3
43 Vide arcum, & benedic eum, qui fecit illum, etc. 211. nu. 4
In ſermone eius ſiluit ventus, & cogitatione

ne placauit abyſſum,& plantauit illum Dominus Ieſus.424.nu.2
44 Enoch placuit Deo,& tranſlatus eſt in paradiſum, vt det gentibus pœnitentiam. 447.nu.1.& ſeq.& 450.nu 2. & 454.nu me.9 .& 455
48 Surrexit Helias Propheta quaſi ignis, & verbum ipſius quaſi facula ardebat. 294.num.3

Ex Eſaia.

1 SI fuerint peccata veſtra vt coccinum, quaſi nix dealbabuntur,&c.33.nu.7
2 Ingredere in petram, & abſcondere in foſſa humo,etc.41.nu.4
3 Lingua eorum, et adinuentiones eorũ contra Dominũ: vt prouocarent oculos maieſtatis eius.75.num.3
4 Apprehendent ſeptem mulieres virum vnum dicentes: Inuocetur nomen tuum ſuper nos, aufer opprobrium noſtrum. 20.num.2
In die illa erit germen Domini in magnificentia.244.num 7
5 Vinea facta eſt dilecto meo in cornu filio olei.457.nu.3
Propterea dilatauit infernus animam ſuã, etc.305.nu.3
Ideo iratus eſt furor Domini in populum, et extendit manum ſuam.84.num.2
Eleuabit ſignum in nationibus,et ſibilabit ad eum de finibus terræ,et ecce feſtinus velociter veniet.131.nu.3.et 474.nu.2
6 Volauit vnus de Seraphim habens in manu calculum,etc.79 nu.8
7 Ecce virgo concipiet,et pariet filium,et vocabitur nome eius Emmanuel.503. per integ. ſect.
8 Sume tibi librum grandem,et ſcribe in eo ſtylo hominis: Velociter ſpolia detrahe, citò prędare.239.nu. 10. et 620. per integ. ſect.
Acceſſi ad prophetiſſam,et concepit, et peperit filium.613.per integ. ſect.
Zelus Dñi exercituum faciet hoc.631.n.3
9 Iugum oneris eius, et virgã humeri eius, etc. ſuperaſti ſicut in die Madian. 498. num.6.& ſeq.
Factus eſt principatus ſuper humerũ eius. 28.num.1
Multiplicabitur eius imperium, et pacis non erit finis.542.nu.11.et 628. per integ.ſect.
Sciat omnis populus Ephraim,et habitantes Samariam in ſuperbia, etc. Lateres ceciderunt,ſed quadris lapidibus ędificabimus,etc.484.nu.1
10 Quid facietis in die viſitationis,& calamitatis de longe venientis.521.nu.3
Computreſcet iugum à facie olei.169.n.3
11 Egredietur virga de radice Ieſſe,& flos de radice eius aſcendet.243.num.5.& ſeq. & 633.per integ. ſect.
Ecce radix Ieſſe, qui ſtat in ſignum populorum,etc.243.num.5.& ſeq.
14 Sedebo in monte teſtamenti,etc.213.n.5
16 Emitte agnum Domine dominatorem terræ de petra deſerti,etc.245.nu.3.& ibi. nu.3.& 4.& 532.nu.1.& 643.p int.ſect.
Venter meus ad Moab quaſi cithara ſonabit.719.nu.1
19 Ecce Dominus aſcendet ſuper nubem leuem.39.nu.3.& 651.per integ.ſect.
22 Ecce Dominus aſportari te faciet, ſicut aſportatur gallus gallinaceus, etc.117. nu.5. & ſeq.
Quaſi pilam mittet te in terrã latam. ibid. num.6
Dabo clauem Dauid ſuper humerũ eius. 28.num.1
Figam illum paxillũ in loco fideli, & erit in ſolium gloriæ domui patris ſui, etc. 250.nu.3
23 Erubeſce Sidon: ait enim mare:fortitudo maris dicens: Non parturiui, & non peperi,etc.762.nu.3
24 Erubeſcet luna,& confundetur ſol,cum regnauerit Dominus exercituum in monte Sion.312.nu.2
25 Confitebor nomini tuo, quoniam feciſti mirabilia, cogitationes tuas antiquas fideles,Amen.31.nu.1
26 Miſereamur impio,& non diſcet iuſtitiã. 84.num.3
A facie tua Domine concepimus, & quaſi parturiuimus.216.nu.7
27 Viſitabit Dñs in gladio ſuo,etc. ſuper Leuiathan ſerpentem vectem, & ſuper Leuiathan ſerpentẽ tortuoſum.415.nu.2.
In menſura contra menſuram, cum abiecta fuerit,iudicabis eam. 301.num.2
Florebit,& germinabit Iſrael.401.nu.8
28 In illa die erit Dominus exercituum corona gloriæ, & ſertum exultationis reſiduo populi ſui. 337 nu. 3
Quem docebit ſcientiam?& quem intelligere faciet auditum? Ablactatus à lacte,etc. 68.num.4

Pe-

Pepigimus fœdus cum morte,& cum infer no fecimus pactum.168.nu. 5
Qui crediderit,non feſtinet.51.nu.5
Vt faciat opus ſuum, alienum opus eius ab eo,&c.209.nu.4. & 421.num.4
30 In ſilētio,& ſpe erit fortitudo veſtra.507. nume.4
Et erunt oculi tui videntes præceptorem tuum,&c.239.nu.9
Erit lux lunę ſicut lux ſolis,& lux ſolis erit ſeptempliciter.98.num.2
In tympanis,& citharis, & in bellis præcipuis expugnauit eos.122.nu.2
32 Erit cultus iuſtitiæ ſilentium.507.nu.4
34 Occurrent dæmonia, onocentaurus,& piloſus clamabit alter ad alterum. 166. nume.5
35 Gloria Libani data eſt ei,decor Carmelli, & Saron.549.nu.1.& 654.nu.4
Ipſi videbunt gloriam Domini, & decorē Dei noſtri,ibid.nu.eod.4
38 Domine vim patior,reſponde pro me:q̃d dicam, aut quid reſpondebit mihi, cum ipſe fecerit?753.nu.1
40 Suſcepit de manu Domini duplicia pro peccatis.165.num.3
Omnia caro fęnum, & omnis gloria eius quaſi flos agri,exſiccatum eſt fęnũ,&c. 359.num.4
Quis menſus eſt pugillo aquas,& cęlos pal mo ponderauit 477.num.3
Ecce gentes quaſi in ſtilla ſitulæ, & quaſi momentum ſtateræ reputatæ ſunt, &c. 534.num.2
Qui confidunt in Domino, mutabunt for titudinem.161.nu.2
Rorate cæli deſuper,& nubes pluant iuſtũ, aperiatur terra, & germinet Saluatorē. 653.per integ.ſect.
49 In vacuum laboraui,ſine cauſa conſumpſi fortitudinem meam.106.nu.2
50 Ecce enim in iniquitatibus veſtris venditi eſtis, & ſine argento redempti. 197. num.5
51 Attendite ad petram, vnde exciſi eſtis, & ad cauernam laci, de qua præciſi eſtis. Attendite ad Abraham patrem veſtrũ, &c.677.nu.3.& ſeq.
52 Gratis venundati eſtis, & ſine argento redimemini.197.num.4
Quam pulchri ſuper montes pedes annun tiantis,& prędicantis pacem.78.nu.7
Parauit Dominus brachium ſanctum ſuũ in oculis omnium gentium.663.nu.2
Recedite,recedite,exite inde,pollutũ noli te tangere, mundamini, qui fertis vaſa Domini. 399 nu.4
53 Aſcendet ſicut virgultum coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti. 656. per integram ſect.
Vidimus eum deſpectum, & nouiſſimum virorum.130.nu.1.&131.nu.3
Languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit.666.nu.7
Poſuit Dominus in eo iniquitatem omniũ noſtrum. ibid.
Oblatus eſt, quia ipſe voluit, & non aperuit os ſuum.654.in fi.nu.5
Generationem eius quis enarrabit?244 nu me.7.& 660.per integ.ſect.
Abſciſſus eſt de terra viuentium,&c. 243. num.7
Et voluntas Domini in manu eius dirigetur.665.nu.6
54 Ecce ego ſternam per ordinē lapides tuos & fundabo te in ſapphiris,&c.396.n.6
Ponam in iaſpidem propugnacula tua,&c. Vniuerſos filios tuos doctos à Domino. 625
Ecce ego creaui fabrum ſufflātem in igne prunas.688.nu.5
55 Qui non habetis argentum, properate, emite,& comedite,&c.197.nu.4
Ecce teſtem populis dedi eum, ducem, ac præceptorem gentibus.21.num.2
Derelinquat impius viam ſuam, & reuertatur ad Dominum,& miſerebitur eius quia multus eſt ad ignoſcendum. 420. nume.2
56 Hæc dicit Dominus eunuchis, qui cuſtodierint Sabbatha mea, &c. Dabo eis in domo mea locum, & nomen melius à filijs, nomen ſempiternum dabo eis, quod non peribit. 720.nu.4
57 Viri miſericordiæ colliguntur, quia non eſt,qui intelligat, à facie enim malitiæ collectus eſt iuſtus.504.nu.3
58 Quaſi tuba exalta vocem tuam.56.nu 4
59 Oua aſpidum ruperunt,&c. & quod confotum eſt,erũpet in regulum 294.nu.4
60 Qui ſunt iſti, qui vt nubes volant. 39.n.5
Ponam te in ſuperbiam ſeculorum,&c. ſuges lac gentium, & mamilla regum lactaberis.825.nu.5.& ſeq.
61 Gaudens gaudebo in Domino,&c.quia induit me veſtimento ſalutis, & indumento iuſtitiæ circundedit me. 64. nu.2.& 481.num.3

Pro-

61 Propter Sion non tacebo, donec egrediatur vt ſplendor iuſtus eius, & ſaluator eius vt lampas accendatur. 571.num.1. & 668 per integ. ſect.
Vocabitur tibi nomẽ nouum, quod os Domini nominabit. 158. nu. 5
Impij autem quaſi mare feruẽs, quod quieſcere non poteſt. &c. 406. nu. 5
63 Vbi eſt zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viſcerum tuorum 66. num. 2
64 Facti ſumus vt immundus omnes nos, & quaſi pannus menſtruatę vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ. 807. in fi. nu. 5
65 Dixi: Ecce ego, ecce ego, ad gentem, quæ non inuocabat me. 218. nu. 4
Qui benedictus eſt ſuper terram, benedicetur amen. &c. 36. nu. 1
66 Cęlum ſedes mea, terra autem ſcabellum pedum meorum. 477. nu. 3
Ad quem reſpiciam niſi ad pauperculum? &c 399. nu. 3
Quis audiuit unquã tale? & quis vidit huic ſimile? nunquid parturiet terra in die vna? aut parietur gens ſimul, quia parturiuit, & peperit Sion filios ſuos. 503. nume. 3.
Lætamini cum Hieruſalem, &c. vt ſugatis, & repleamini ab vbere. 66. nu. 1
Ecce Dominus in igne veniet, & quaſi turbo quadrigæ eius. 38. nu. 2

Ex Hieremia.

1 A, A, A, Domine Deus meus neſcio loqui, quia puer ego ſum. 427. nu. 4
Virgam vigilantem ego video. 75. num. 3. & 433. nu. 3
3 Aſſumam uos vnum de ciuitate, & duos de cognatione, &c. 330. nu. 2
4 Nouate vobis nouale, & nolite ſerere ſuper ſpinas: circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium ueſtrorum, &c. 623. nu. 8
6 Probatorem dedi te in populo meo, & ſcies & probabis viam eorum. 106. nu. 2
11 Ego quaſi agnus manſuetus, qui portatur ad victimam, &c. 480. num. 4
12 Nunquid auis diſcolor hæreditas mea mihi, &c. 219. nu. 4
13 Sicut adhęret lumbare ad lumbos uiri: ſic agglutinaui mihi, &c. 68. nu. 1
15 Noli in patientia tua ſuſcipere, &c. 752. num. 4.
Si ſeparaueris pretioſum à uili, quaſi os meum eris. 32. nu. 1
23 In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Iſrael habitabit confidenter, & hoc eſt nomen, quod uocabunt eum, Iehouah iuſtus noſter. 541. nu. 3
30 Plaga inimici percuſſi te, caſtigatione crudeli. 166. nu. 6
31 In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans. 31. nu. 1
Vſquequo delicijs diſſolueris filia vaga? quia creauit dominus nouum ſuper terram: Fœmina circumdabit uirum. 670. per integ. ſect.
Aedificabitur ciuitas Domini, & exibit ultra normam menſuræ. 302. nu. 3
33 In tempore illo germinare faciam Dauid germen iuſtitiæ. 24. nu. 2.
Si irritum poteſt fieri pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte, &c. 542. nume. 10

Ex Threnis.

1 Vocauit aduerſus me tempus. 431. nume. 6
2 Cogitauit dominus diſſipare murum filiæ Sion: tetendit funiculum ſuũ. 302. nu. 2
3 Tetendit arcum ſuum, & poſuit me quaſi ſignum ad ſagittam: miſit in renibus meis filias pharetræ ſuæ. 474. num. 2. & 475. num. 4
Fregit ad numerum dentes meos: cibauit me cinere. 367. nu. 2
Bonum eſt viro, cum portauerit iugum ab adoleſcentia ſua, ſedebit ſolitarius, & tacebit. 506. nu. 3
Dabit percutienti ſe maxillam, ſaturabitur opprobrijs. 522. nu. 6
Non ex corde ſuo humiliauit, & abieci filios hominum. 209. nu. 4
4 Quõ obſcuratũ eſt aurum, & diſperſi ſunt lapides ſanctuarij in capite omniũ platearum. Filij Sion incliti. 387. nu. 2
Qui nutriebãtur in croceis, amplexati ſunt ſtercora 298. nu 4
Maior effecta eſt iniquitas populi mei peccato Sodomorum, quæ ſubuerſa eſt in momento. 96. nu. 3
Nazarei eius candidiores niue, nitidiores lacte. 219. nu. 4. & 398. nu. 4
6 Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus, &c. 545. num. 6

Ex Baruch.

3 Stellæ dederunt lumẽ in cuſtodijs ſuis, & lætatæ ſunt, &c. 83. nu. 1

Ex

Ex Ezech.

1 IN medio eius quaſi ſpecies electri 77.numero 3
Similitudo ſuper capita animalium firmamenti quaſi aſpectus cryſtalli. 238.nu.7
Super firmamentum, quod erat imminens capiti animalium, quaſi aſpectus lapidis ſapphiri ſimilitudo throni. 477.nu.3
3 Vt adamantem, & vt ſilicem dedi faciem tuam. 755
4 Et tu fili hominis ſume tibi laterem, & pones eum coram te, & deſcribes in eo ciuitatem Hieruſalem, & ordinabis aduerſus eam obſidionem, &c. 516.nu 3
Sume tibi ſartaginem ferream, & pones eam murum ferreum inter te, & inter ciuitatem. 432.nu.2
7 Ecce venit, floruit virga, germinauit ſuperbia. 441.num.5
8 Emiſſa ſimilitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei, & eleuauit me, &c. 401.nu.6
Fode tibi parietem, & ingredere, & vide abominationes peſſimas. 106.num.3
9 Ecce ſex viri veniebant de via portæ ſuperioris, quæ reſpicit ad Aquilonem, &c. Vir quoque vnus in medio eorum veſtitus erat lineis, & atramentarium ſcriptoris ad renes eius 806.num.3
A ſanctuario meo incipite. 442.nu.8
16 Tranſiui per te, & vidi te, & ecce tempus tuum tempus amantium. 632.nu.3
Ornata es auro, & argento, & veſtita es byſſo, & profeciſti in regnum. 601.nu. 2
Auferetur zelus meus à te, & quieſcam, nec iraſcar amplius. 84.num.3. & 164.nu.2. & 165.num.4
Iuſtificata eſt Sodoma ſoror tua ex te. 194. num.6
Reſtituetur Sodoma in antiquum. 463.n.1
17 Sumam ego de medulla cedri ſublimis, & ponam de vertice ramorum eius tenerum diſtringam, &c. 244.nu.7
20 Stilla ad Africum. 752.nu.3
21 Aufer cidarim, tolle coronam: nonne hæc eſt, quæ humilem ſubleuauit. 387.nu.1
22 Appropinquare feciſti dies tuos, &c. 116. nume.4
28 Tu ſignaculum ſimilitudinis, &c. 692. nume.4
40 Funiculus lineus in manu eius, & calamus menſuræ in manu eius. 439.nu.1
Ante frontes pictura palmarum. 337.nu.4
Et labia earum palmi vnius, reflexa intrinſecus, etc. 56
41 Platea erat in rotundum aſcēdens ſurſum per cochleam, etc. 50.num.4
Fabrefacta Cherubim, & palmæ, & palma inter Cherub, &c. 141.nu.1
44 Porta hæc clauſa erit, non aperietur, & vir non intrabit per eam, quoniam Dominus Deus Iſrael ingreſſus eſt per eā, etc. 673. & ſeq. per integ. ſect.

Ex Daniele.

2 VIdebas ita, donec abſciſſus eſt lapis de monte ſine manibus, & percuſſit ſtatuam, & factus eſt mons magnus, & impleuit vniuerſam terram. 675. & ſeq. per integ. ſect.
5 Appenſus es in ſtatera, & inuentus es minus habens. 301.nu.1
7 Videbam in viſione mea nocte, & ecce quatuor venti cæli pugnabant in mari magno, & quatuor beſtiæ grandes aſcendebant de mari. 680.nu.1
Porro cornua decem reges erunt, & alius conſurget poſt eos, & ipſe potentior erit prioribus. 495.nu.1
Tradētur in manus eius vſque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. 518. nume.2
8 Tu autem Daniel claude ſermones, & ſigna librum vſque ad tempus ſtatutum. 832.num.4
9 Stillauit ſuper nos maledictio, & deteſtatio, quæ ſcripta eſt in libro Moyſi. 752. nume.3
10 Ego veni propter ſermones tuos: princeps autem regni Perſarum reſtitit mihi, & ecce Michael vnus de principibus primis venit in adiutorium meum, &cet. 509. num.3
11 Deum patrum ſuorum non reputabit, & erit in concupiſcentijs fœminarum. 699. num.1
In tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro. 712.nu.3
A tempore cum ablatum fuerit iuge ſacrificium, & poſita fuerit abominatio, &c. 707. num.1

Ex Oſea.

2 ECce lactabo eam, & ducam eam in ſolitudinem, &c. 52.nu.2. 505.nu.2
Sponſa te mihi in ſempiternum, & ſpon-

ſabo

ſabo te mihi in iuſtitia,&c. & ſponſabo te mihi.478.num.2
6 Viuificauit nos poſt duos dies,in die tertia ſuſcitabit nos, & viuemus ante faciem eius.21.num.1
Miſericordiam volui, & non ſacrificium. 36.num.3
7 Ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum,&c. facti ſunt quaſi arcus doloſus. 294.nu.4.405.nu 4
10 Tranſire fecit Samaria regem ſuum quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ. 11. nume.2
Innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iuſtitiam. 614.nu.9
11 In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis.69.nu.2
12 Inualuit ad Angelum & confortatus eſt, fleuit,& rogauit eum.505.nu.3
Chanaam in manu eius ſtatera doloſa,&c. 309. num.2
Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis. 367.nu.1
13 Erunt quaſi nubes matutina, &c. Et ſicut fumus de fumario 384.nu.4
Perditio tua Iſrael, tantummodo in me auxilium tuum.44 nu.2
Colligata eſt iniquitas Ephraim, &c. 117. nume.4
14 Ero quaſi ros. Iſrael germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani. Erit quaſi oliua gloria eius, &cet. Viuent frumento. 127. nume. 2. 458. nume.3

Ex Ioel.

1 REſiduum erucæ comedit locuſta, reſidum locuſtæ comedit bruchus. 384. nume.1

Ex Amos.

7 ECce vir ſtabat ſuper murum adamantinum,& in manu eius adamas.396. nume.6.476.num.6
Humus tua funiculo metietur, & tu in terra polluta morieris.301.num.2

Ex Iona.

4 IN qua ſunt plus quam centum viginti millia hominum, qui neſciunt, quid ſit inter dextram, & ſiniſtram ſuam. 718. nume.4

Ex Michæa.

7 PRæcocas ficus deſiderauit anima mea. 331.num.2

Ex Nahum.

1 DOminus patiens, & magnus fortitudine. 107.

Ex Abacbuc.

2 SCribe librum, & explana eum ſuper tabulas. 239.num.10
3 Domine opus tuum: in medio annorum viuifica illud.527.num.2
Cornua in manibus eius,ibi abſcondita eſt fortitudo eius.248.nu.3
Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio. 38.num.2
Fluuios ſcindes terræ. 183. num.4
Eleuatus eſt Sol, & Luna ſtetit in ordine ſuo. 91.num.4
In luce ſagittarum tuarum ibunt in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ. 215. numero 3
Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum. 424. numero 3. & 981. num.2
Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat. 752. num.4

Ex Sophonia.

1 IN tempore illo ſcrutabor Hieruſalem in lucernis. 430. num.5
3 Reddam populis labium electum, &c. & ſeruient ei humero vno.170.nu.4

Ex Zach.

1 ET leuaui oculos meos, & vidi, & ecce quatuor cornua, &c. Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam,& Hieruſalem.475.num.6
3 Ego ero ei murus ignis in circuitu, & in gloria ero in medio eius. 482.nume.5. & ſequen.
Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. 42.num.6
Ecce ego adducam ſeruum meum orientem. 23. nume.2
Super lapidem vnum ſeptem oculi ſunt, 74. nume.1
Ecce ego cælabo ſculpturam eius. 157. nume. 1.
4 Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram.74. nu.1

Vt

5 Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, &c.704. num.5
6 Sũmet aurum,& argentum,& facies coronas, & pones in capite Ieſu filij Ioſedec. 295.nu.5.& 490.nu. 8
9 Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu,&c. Conuertimini ad munitionem vincti ſpei, &c. 465. num.2
Lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius.490.num.8
12 Ponam Hieruſalem lapidem oneris cunctis populis,&c.12 num.4
Aſpicient ad me, quem confixerunt.40.nume.1.& ſequen.
Et plangent eum planctu quaſi ſuper vnigenitum,&c.43.nu.1
14 Venient omnes gentes, & adorabunt regem Dei. 29 num.4

Ex Malach.

3 SOlabit filios Leui 430.num.5
4 Et ſanitas in pennis eius. 171. nume.7.& 480.num.1
Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam,& conuertet cor patrum ad filios,& cor filiorum ad patres eorum: ne forte veniam, & percutiam terram anathemate. 459. num.3

Ex Matth.

2 VT impleretur quod dictũ eſt per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur. 633.nu.1.& ſeq.
5 Beati, qui perſequutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cęlorum. 687.num.4
6 Attendite, ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus.36.nu.3
10 Veni enim ſeparare hominem aduerſus patrem ſuum,&c.401.nu.6
11 Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde. 49.num.3
20 Poteſtis bibere calicem,quem ego bibiturus ſum? Calicem quidem meum bibetis. 521.num.5
22 In reſurrectione neque nubent, neque nubentur, ſed ſunt ſicut Angeli Dei in cælo.720.num. 3
24 Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.483.nu 7
Et ſtellæ cadent de cælo.312.num.2
Tunc parebit ſignum filij hominis in cælo. 42.num.5
Et plangent eum omnes tribus terræ. 43. nume.1
27 Monumenta aperta ſunt, & multa corpora ſanctorum, qui dormierant, ſurrexerunt.26.num.2. & ſeq.

Ex Luca.

1 MAgnificat anima mea Dominum. 552.num.2
Fecit potentiam in brachio ſuo. 528. numero 3
Quia reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ. 566.num.1.& ſeq.
2 Lumen ad reuelationem gentium, &cet. 60. num.1
5 Exi à me, quia homo peccator ſum Domine.93.num.2
6 Menſuram bonam,& confertam,& coagitatam, & ſupereffluentem dabunt in ſinum veſtrum.302.nu.3
7 Intraui in domum tuã, oſculum mihi non dediſti. 32.num. 1
9 Dicebant exceſſum, quem completurus, &c.33.num.5
10 Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes, & ſcorpiones, &c. 404. nume.2
19 Circundabunt te inimici tui vallo. 299. nume. 1
22 Vos eſtis, qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis, & ego diſpono vobis regnum. 50. num.4

Ex Ioanne.

1 IN principio erat Verbum, &c. 47. numero 5
De plenitudine eius nos omnes accepimus 24.nume.1
Vnigenitus, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit.242.num.4
3 Quod ſcimus,loquimur,& quod vidimus, teſtamur.22.num.4
Nemo aſcendit in cęlum, niſi qui deſcendit de cęlo.242.num.4
Qui de cęlo venit,&c.quod vidit, & audiuit,hoc teſtatur. 22.nu.4
Qui autem accepit eius teſtimonium ſignauit,quia Deus verax eſt.ibid.nu.4
6 Hunc enim Pater ſignauit Deus. ibidem, nume 3
8 Principium qui & loquor vobis. 46. numero 3
Abraham pater veſter exultauit vt videret diem meum. 650.num.8

Ambu-

10 Ambulabat Ieſus in templo, in porticu Salomonis. 445. num. 7
13 Cum dilexiſſet ſuos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. 32. nu. 2
14 Pater in me manens, ipſe facit opera. 21. nume. 1
17 Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam. 21. num. 1

Ex Actis.

24 Diſputante autem illo de iuſtitia, & caſtitate, & de iudicio futuro tremefactus Felix, &c. 728. num. 4

Ex Epiſt. ad Rom.

2 An diuitias bonitatis eius, &c. contemnis? 66. num. 1
Iis quidem, qui ſecundum patientiam boni operis, &c. gloriam, & honorem, &c. 49. nume. 2
Habentem formam ſcientiæ, & veritatis in lege, &c. 80. num. 10
Per præuaricationem legis Deum inhonoras. ibid.
5 Tribulatio patientiam operatur, patientia verò probationem, probatio autẽ ſpem. 15. nu. 2. & 199. nu. 3. 79. nu. 9
Commendat Deus charitatem ſuam, quoniam cum adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt. 32. nume. 3
6 Non ergo regnet peccatũ in veſtro mortali corpore, vt obediatis concupiſcentijs eius. 498. nu. 6
Liberati autem à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ. 30. num. 6
Stipendia peccati mors, gratia autem Dei vita æterna. 123. numero 4. & 499. nume. 7
7 An ignoratis fratres, quia lex dominatur in homine, quanto tempore viuit. Nam quæ ſub viro eſt mulier, viuente viro alligata eſt legi. 17. nu. 2
Ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato. 498. nu. 6
Non ſolum autem illa, ſed & nos ipſi, &c. gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes. 465. nu. 2
Vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. 23. num. 2
Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? 482. & 483. nu. 5
9 Volens Deus oſtendere iram, & notam facere patientiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia vaſa iræ, &c. 428. nume. 2. 49. nume. 2
11 Nam ſi tu ex naturali excisus es oleaſtro, & contra naturam inſertus es in bonam oliuam: quanto magis, &c. 457. nume. 2
Cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec plenitudo Gentium intraret, & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret. 711. nu. 2
12 Vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam uiuentem, &c. rationabile obſequium veſtrum. 35. nu. 3
Sed ſapere ad ſobrietatem. 750. nu. 8
Date locum iræ. 792. num. 4
13 Et ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur. 25. nu. 1
Et hoc ſcientes tempus, quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere, &c. 18. nu. 2.
Induimini Dominum Ieſum Chriſtum. 481. num. 3. & ſeq.
15 Sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta, &c. 110. nu. 3

Ex Epiſt. I. ad Corinth.

2 Si cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent. 631. nu. 2
4 Sine nobis regnatis, & vtinam regnetis, vt & nos vobiſcum regnemus. 822. numero 2
Spectaculum facti ſumus mundo, & Angelis, & hominibus. 296. num. 2
8 Si autem peccantes in fratres, & percutientes conſcientiam, &c. 146. nu. 2
15 Gratia eius in me vacua non fuit. 180. nume. 6
Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cælo cæleſtis. 655. nu. 5. & 6. & ſequen.
16 Si quis non amat Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, ſit anathema Maranatha 460. nu. 3. & 672. num. 4

Ex Epiſt. II. ad Corinth.

1 Dei filius Ieſus Chriſtus, &c. non fuit Eſt, & Non, ſed eſt in illo fuit. 36. nume. 1
2 Et odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco, quia Chriſti bonus odor ſumus. 643. num. 8
3 Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini ſpeculantes, in eandem imaginem transformamur, &c. 83. num. 1. & 819. nume. 2
4 Habemus theſaurum iſtum in vaſis fictilibus

libus,vt ſublimitas ſit virtutis Dei, &c. 686.numero 3
Perſecutionem patimur, ſed non derelinquimur: deijcimur, ſed non perimus. ibid. num. eod.
Semper mortificationem Ieſu in corpore noſtro circumferentes. 522.nu.5
Id quod in præſenti momentaneum,& leue eſt tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate,&c. 15. nume.2.& 429.num.3
5 Siue mente excedimus Deo, ſiue ſobrij ſumus vobis. 214.num 2
Et ſi cognouimus Chriſtum ſecūdum carnem,ſed iam non nouimus. 61.nu.1
Eum qui non nouerat peccatum pro nobis peccatum fecit.468.nu.1
6 In omnibus exhibeamus nosmet ipſos ſicut Dei miniſtros,in multa patiētia,&c. in charitate non ficta.60.nu.2
Quaſi morientes, & ecce viuimus. ibid. paulo ante.
8 Altiſſima paupertas eorum abundauit. &cet. 134
Non quaſi imperans dico, &c. etiam veſtræ charitatis ingenium comprobans. 199. num.3
Siue fratres noſtri Apoſtoli Eccleſiarum gloriæ Chriſti. 475.nu.3
11 Aemulor enim vos Dei æmulatione: deſpondi enim vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto. 480.nu.4
Quis infirmatur,& ego non infirmor?quis ſcandalizatur, & ego non vror? 432. nume.2
Virtus in infirmitate perficitur. 15.nu.2
12 Cum enim infirmor, tunc potens ſum. 60. nume.2

Ex Epiſt. ad Galatas.

3 ANte quorum oculos Chriſtus præſcriptus eſt,&c. 240.nu.11
4 Vbi venit plenitudo temporis,miſit Deus filium ſuum factum ex muliere.179.nume.3.& 574 nu.3
Qui ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum, qui ſecundum ſpiritum. 147. num.3
6 Tempore enim ſuo metemus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum. 429.num.3. & ibid. per totum.
Mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.504.num.2

Ex Epiſt. ad Epheſios.

1 INſtaurare omnia in Chriſto,&c. 25.numero 1
Ipſum dedit caput ſuper omnem Eccleſiam. ibid. num.2
2 Propter nimiam charitatem ſuam, qua dilexit nos,&c.32.nu.3
Conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cęleſtibus.213.nu.5
3 Scire etiam ſupereminentem ſcientię charitatem Chriſti. 32. nume 3. & 599. nume.3
4 Qui deſcendit ipſe eſt, & qui aſcendit ſuper omnes cęlos, vt impleret omnia. 600. num. 4
5 Redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt. 431.num.7
Vt exhiberet ſibi glorioſam Eccleſiam non habentem maculam, aut rugam. 64. num. 2
6 Accipite armaturam Dei,&c. 55.nu.3
In quo poſſitis oīa tela nequiſſimi ignea extinguere.494.nu.5

Ex Epiſt. ad Philip.

1 QVotidie morior per veſtrã gloriam. 189.num.4
2 Semetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens.583.num.5
3 Obſeruate eos, qui ita ambulant, ſicut habetis formam noſtram.56.num.4
4 Tandem aliquando refloruiſtis. 110. nume.2

Ex Epiſt. ad Coloſſ.

1 TRanſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ. 75.nu.3
Qui eſt imago Dei inuiſibilis, primogenitus omnis creaturæ,&c.23.nu.2
Myſterium quod abſconditum fuit à ſeculis,nunc autem, &c. 71.nu 2
2 Exſpolians principatus, &c. traduxit confidenter palam triumphans, &c. 241. nume.2
Nemo vos ſeducat volens in humilitate, & religione Angelorum,&c. 210. nu.5. & 369.nu.1. & ſeq.
3 Charitatem habete,quod eſt vinculum perfectionis.70. num.3
Pax Dei exultet in cordibus veſtris. 209. num.5. & ſequen.

Ex Epiſt. I. ad Theſ.

2 QVæ eſt autem noſtra ſpes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos, &c. 295

5 Ab omni ſpecie mala abſtinete vos. 401. num. 7

Ex Epiſt. II. ad Theſ.

2 NIſi venerit diſcuſſio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, &c. 682. nu. 1. & 698. num. 1. & 712. num. 1

Et nunc quid detineat, ſcitis, &c. ibidem. nume. 1

Quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui. 510. nu. 5

3 Salutatio mea manu Pauli, quod eſt ſignũ in omni epiſtola, gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amẽ. 835. nu 9

Ex Epiſt. I. ad Timoth.

5 QVorundam hominum peccata manifeſta ſunt præcedentia ad iudicium: quoſdam autem & ſubſequuntur. 742. num. 5

6 Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia. 134. nu. 2

Radix omnium malorum eſt cupiditas. 406. num 7

Qui teſtimonium reddidit ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem. 21. num. 1

Ex Epiſt. II. ad Timoth.

2 SI ſuſtinebimus & conregnabimus. 50. num. 4

Sermo eorum vt cancer ſerpit. 407. nu. 7

Firmum autem fundamentum Dei ſtat habens ſignaculum hoc. 328. num. 2

4 Coaceruabunt ſibi magiſtros prurientes auribus. 111. nu. 3

Ex Epiſt. ad Titum.

2 IN omnibus te ipſum prebe exemplum bonorum operum in doctrina, in integritate, in grauitate, &c. 56. & 721. num. 5

3 Apparuit benignitas, & humanitas Saluatoris noſtri Dei. 66. nu. 2

Ex Epiſt. ad Philem.

PRopter charitatem magis obſecro, cum ſim talis vt Paulus ſenex. 196. nu. 1

Ex Epiſt. ad Hebræos.

1 POrtans omnia verbo virtutis ſuæ. 421. num. 1

Nonne omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus? 513. nu. 3

2 Abundantius oportet, &c. ne forte pereſfluamus. 192. nu. 3

Vt gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem. 24. nu. 2

3 Per ſingulos dies, donec hodie cognominatur. 11. nu. 2

4 Viuus eſt ſermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti 86. num. 2

5 In diebus carnis ſuæ preces, ſupplicationeſque ad Deum, &c. cum clamore valido & lacrymis offerens exauditus eſt pro ſua reuerentia. 61. num. 1. & 345. num. 4. & ſequen.

6 Impoſſibile eſt eos, qui ſemel ſunt illuminati, &c. 218. num. 2

Quam ſicut anchoram habemus animę tutam, &c. 465. num. 2

8 Capitulum autem ſuper ea, quæ dicuntur. 25. nu. 1

9 Non per ſanguinem hircorum, aut vitulorum, ſed per proprium ſanguinem, &c. 33. num. 6

10 Quod ſi ſe ſubtraxerit, non placebit animæ meę. 17. nu. 2

11 Quibus dignus non erat mundus. 504. numero 2

Non acceperunt repromiſſionẽ, &c. vt non ſine nobis conſummarentur. 27. nu. 3. & 28. num. 5

12 Tanquam filijs vobis offert ſe Deus, &c. Quod ſi extra diſciplinam eſtis, &c. ergo adulteri, & non filij eſtis. 15. nu. 5

Pacem ſequimini cum omnibus, & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Deum. 398. num. 3

Contemplantes, ne quis deſit gratiæ Dei. 112. num. 6

Ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat, &c. 497. nu. 4

19 Sed conſolantes, & tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem 18. nu. 2

Ex Epiſt. Iacobi.

1 PRobatio fidei veſtræ patientiam operatur. 87. num. 4

Si quis auditor eſt verbi, & non factor, hic cõparabitur viro cõſideranti vultũ natiuitatis ſuę in ſpeculo, &c. 221. n. 5. & ſeq.

2 Superexaltat autem miſericordia iudiciũ. 209.nu.5

5 Sufferentiam Iob audiſtis, & finem Domini vidiſtis.133.nu.3

Ex Epiſt. I. Petri Apoſt.

PRonuntians eis, quæ in Chriſto ſunt, paſſiones,& poſteriores glorias.50.n.4

2 Sicut modo geniti infantes rationabile, & ſine dolo,&c. 67.nu.3

Qui crediderit in eum, non confundetur: vobis igitur honor credentibus,&c. 51. nu.5.& 522.nu.5

Vos autem genus electum, regale ſacerdotium. 34.nu.1

3 Qui eſt in conſpectu Dei locuples. 135. num.2.

Quando expectabant Dei patientiam,&c. 371. num.4

4 Chriſto paſſo in carne,& vos eadem cogitatione armamini.132.nu.3

Nolite peregrinari in feruore diei, &cet. quaſi noui aliquid vobis contingat. 50. nume.5

Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis, quoniam,&c. ibid. num.5. paulo ante.

5 Sed forma facti gregis.56.num.4.

Ex Epiſt. II. Petri.

3 CAeli magno impetu tranſient: elementa vero calore ſoluentur,&c. 812. num.2.& ſequen.

Ex Epiſt. I. Ioan. Apoſt.

2 SCribo vobis patres,&c. ſcribo vobis adoleſcentes,&c. 214. nu.2

3 Et omnis, qui habet ſpem hanc in eo, ſanctificat ſe, ſicut & ille ſanctus eſt. 398. & 726. num.2

Ex Epiſt. Iudæ.

CVm Michael Archangelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moyſi corpore, non eſt auſus, &c. 509. numero 4

Dominationem autem ſpernunt, maieſtatem autem blaſphemant.135.nu.2.

FINIS.

INDEX RERVM, QVAE HOC LIBRO CONTINENTVR.

Prior numerus paginam, N. numerum marginis indicat.

A

ALpha ſumitur pro principio, & pro homine primate.pag.45.num.2. Inter literas cur primũ teneat locum? ibid. nume.eod. A.eſt prima vox,quam edunt infantes. eod. nu.2.

ABEL.

Quo in loco ſua obtulerit ſacrificia.647.n.2

ABIMELECH.

Nomen erat commune regum Palæſtinæ. 128.nu.3.

ABLACTARE.

Filios ſuos cur interdum Chriſtus ablactet? 68.nu.4.

ABRAHAM.

Dictus fuit Hebræus & cur? 137. num.2. Diem Chriſti quando viderit. 649.nu.6.

ABSALON.

Peccatorem adumbrat. 499. nu.8.

ABSYNTHIVM.

Acuit viſum. 366.nu.6. Eſt ſymbolum amaritudinis peccati.367.nu.1.

ABYSSVS.

Accipitur aliquando pro *Inferno*.796.nu.1.

ACCELERA.

Soli Meſſię cõuenit hoc nomen.616.nu.7.

ACCVSARE.

Prius nos ipſos accuſemus,ne nos Dęmon accuſet.516.num.3

ACEDIA.

Sex habet filias. 766. nu.2. Totius vniuerſi,& Abrahami exemplo fugienda. ibid. nume. eod. Suffocat ſpiritualia bona. ibidem, nu.eod.

ACHAZ.

Regis Achaz ſuperbia & impietas. 529.nume.5.& 603. nu.1. Quot annis regnauerit.614.nu.4.

ADAMAS.

Venena deprehendit: maleficis reſiſtit artibus.157.num.2. Frangitur hirci ſanguine licet alioquin ſit indomitus,ibid.nu.eod.

ADAMVS.

Fuit homo,ſed non filius hominis.76.n.1 Eius peccatum Chriſti cruciatibus fomenta miniſtrauit.349.num.1. Sepultum in Caluariæ monte qui aſſerant?452.& ſeq.num.7 Fabula circa eius corporis proceritatem,ibi. eo.nu.in fi. Adam ſic dictus à terra rufa ex qua fuit efformatus. 598. nu.1. Terrenus homo cur dicatur à Paulo.655.nu.5.& ſeq.

ADOLESCENTIA.

Quàm ſit varia, & inconſtans.596.nu.2

ADOPTIO.

Adoptio filiorum Dei, pretioſa gemma. 151.num.3.

ADVLTERIVM.

Adulterium admittit, qui fidem deſerit. 164.nu.4.in fi.

ÆGRITVDO.

Ægritudo pęna ve temporalis, ſæpè eſt initium pœnæ ſempiternæ.166.nu 6.& ſeq.

ÆTERNITAS.

Appellatur *Hodie*.47.nu.4. In ea præterit nihil. ibid.& ſeq. Ex D.Auguſt.Significatur per *Caniciem*.71.nu.1. in princ. Sumitur pro ipſo Deo, ex Diuo Hieronymo. 426. num.3.

AEGYPTVS.

Floruit religione per Chriſti in eam aduẽtum.651.nu.2.

AFFECTVS.

Affectus animi in oculis maximè cernuntur,quia ſunt feneſtræ mentis.74.nu.2.

AGNVS.

Eſt Chriſti ſymbolum 244.nu.2.& ſeq. Cur apparuerit *ſtans, & tãquam occiſus*.246. nu.1.& ſeq. Agni nomen ſcriptum in frõtibus geſtare, quid ſit.717.nu.1.

A L A.

Duæ datę mulieri quid ſignificent? 519. nume.4.

ALFONSVS.

Alfonſi primi Luſitaniæ Regis incredibilis in Deum pietas.426 nu.6.

A L M A.

Quid propriè ſignificet apud Hebræos. 595.num.1. & 604.num.4 & ſeq. Tribus tantum locis reperitur cum articulo.ibi.n.5.

A L T A R E.

Quod nam fuerit illud, ſub quo Martyrũ animæ Ioanni apparuerunt.305.nu.1.& ſeq. Duplex fuit tam in Tabernaculo, quàm in Salomonis templo.346 nu.5. Altaris holocauſti deſcriptio,ibi.& ſeq. Myſtica euſdem expoſitio.348. nu.1. & ſeq. Crucem, & cruentum Chriſti ſacrificium adumbrabat. ibid.nu.1. Carnis macerationem.349 n.2 Hoc appellabatur ſimpliciter *Altare*. 438. Erat in atrio Sacerdotum.ibi. Altaris Thymiamatis deſcriptio, & myſterium. 350.nume. 1. & ſeq. In qua templi parte fuerit. 353.num.1.

A M E N.

Quot habeat ſignificationes. 36. nu.1. & 37.num.1.& ſeq.

AMIANTHVS.

Telæ confectę ex Amiãtho lapide in ignẽ coniectæ non comburuntur. 131.nu.2.

A M O R.

Laborem facilem,& leuem reddit.18.n.2 Elegans amoris periphraſis.69.nu.2. Demonſtratur operibus.70 nu.3.in fi. Actus amoris,claui aurei.199. nu 4. Qui ducitur amore,aureis cõſtringitur vinculis, qui timore ferreis.ibi nu.4.in fi. Omnia ſua opera ad amorem ſui refert Deus.248.nu.3. Abſque amore Dei,& proximi, vera iuſtitia non conſtat 352.nu.4. Violentia Diuini amoris in hominũ peccatis ſuperandis. 599.n.2. Certamen amoris indixit hominibus Deus factus homo.612.nu.6. Vide verbum,*Chriſti amor.* & verbum, *Chriſti charitas.*

A N G E L V S.

Septem ſupremi Angeli pręſidẽt orbi vniuerſo.20.nu.1 Primogeniti cęterorum dicũtur à Clem.Alex.21. Meruit Angelis Chriſtus gratiam & gloriam.24. nu. 1. Alati & diſcalceati cur pingantur.102 nu 4. Terrenę labis ſunt expertes.ibi. Aſſiſtunt miſſæ ſacrificio.152.nu.2. Septẽ pręcipui cur dicantur lãpades. 216.nu 1. Sunt vaſa plena gratiarũ.217.nu.2. Quos illuminant, Dei amore accendunt. ibi.in fi. Quatuor ſtãtes ſuper quatuor angulos terræ, nõ boni,ſed mali.317.nu.2.& ſeq. Per iſtos quatuor,orbis principes deſignantur.319.nu.4 Quatuor item Romani Imp 321.n.2.& ſeq. Per malos communiter, per bonos aliquando punit Deus.318.nu.2. Angelus habens thuribulum aureum, Chriſtum exprimit. 344.nu.1. Habentes ſeptem tubas,diuerſos ſignificant concionatorum ordines. 356. num.2.& ſeq. Habens pedem dextrum ſuper mare,ſiniſtrũ ſuper terram, Chriſtũ repręſentat.418.& ſeq. Angeli ſunt in maiori numero, quã vniuerſi homines.502 nu.4. Cuſtodes ſunt ex infimo ordine.ibid. Vnus plurium hominum non eſt cuſtos. ibid. Non corruit præcisè tertia eorum pars. ibid. nu.5. Tria tantum eorum nomina reperiuntur in ſacris literis. 508.nu.1. Angelus Perſarum bonus, non malus.509.nu.3. Contentio inter hunc,& Gabrielem vnde orta.ibid. Inſtar militum in acie nos tuentur. 510.nu.6. Omnes per ſe ipſos mittuntur.513.nu.3.& ſeq. In plurimis fuerunt Apoſtolorum diſcipuli. 625. nu. 10. Cur ille,de quo eſt mẽtio in Apoc. ſe à Ioanne adorare non permiſerit.721.n.4. & 788.num.1.& ſeq. Honorem ſibi arrogant,quod Virginibus ſint pares. 721. nu.4. In perſecutionibus adiuuant martyres. 745. nu.2. Pręerit aliquis igni,quo deflagraturus eſt orbis.ibi nu.4. Alij pręmia tribuunt iuſtis, alij damnatorum præſunt cruciatibus. 746. nu.4. Lætantur cum vident diuinum honorem vindicari.753.nu.1. Ex charitate ad puniendum procedunt ibid.nu.2.in fi. Angelorum phialas effundentium myſteriũ. 759. nu.1. & ſeq. Poſt Incarnationem homines ſocios ſuſpiciunt. 788.num.2. Prophetiæ ſpiritum reuerentur.789.nu.5.

A N I M A.

Animarum cura grauiſſima.28 nu.1.in fi. Earũ conuerſio victima Deo gratiſſima. 110. nu.3. Animæ affectiones adumbrantur in quatuor illis myſticis animalibus.223.nu 2. Fuerit ne Anima Traiani ab inferis liberata.264.nu.4. Iuſti anima tanquã currus à Deo gubernatur. 291.nu.2. Animarũ conuerſio maxima prędicatoris retributio. 295. Aliquando animę pro hominibus vſurpãtur in ſacris literis.306.nu.2. Earum clamores maxima ſunt deſideria.ibid.nu.3.

A N I M A L I A.

Quatuor illa Ioãnis,quatuor ſedes Patriarchales deſignant.222.nu.2. Virtutes item qua-

quatuor cardinales.222.num.3. Animę affectiones.223.n.2. Eccleſiæ prælatos. ibi. num.2. Chriſtum dominum.ibid. Quatuor Eccleſiæ Doctores. ibidem. Euangeliſtas. ibid.nu.4. Eorum facies quo pacto diſtribuat Hieronymus.224.nu.5 Cur in medio & in circuitu ſedis fuerint?240.nu.7.

ANNONA.

Annonæ caritatem pro ſupplicio infert Deus.632.nu.3.

ANNVS.

Qui ſint illi mille anni, quibus cum Chriſto regnabunt ſancti.793.nu.1.& ſeq.& 799. num.8.& ſeq.

ANTICHRISTVS.

Agitur de illo.680 vſque à 715. Eſt cauda Dæmonis. 500. nu.2. Qua potentia deſæuiet in fideles ibidem. Coluber & Ceraſtes vocatur.ibid.nu.3. Cur dicatur *aſcendere de mari*. 680. & ſeq. Eſt ſuperborum caput. 681.nu.5. Seruus peccati. 682.n.1. Malitia eius multiplex & varia. ibid. & ſeq. Totus erit concretus ex ſceleribus. ibidem. Nec minimam admittet inſpirationem diuinam.ibid.& 698.nu.3. Cur dentes ferreos dicatur habiturus.683.nu.1. Septem reges illum orbis Monarcham agnoſcent. 684.nume.6. Peruertet multos ſignis mendacib. ibidem. In ſeruitutem tandem abducetur, & perimetur.685.num.1. Eius perſecutio lapis Lydius fidei ſanctorum. 686. nume.2. Antichriſti hypocriſis.689.nu.1.& 699.n.3. Eius præcurſor concionator eximius.ibidem 689. nu. 2. Antichriſti ſimulacrum loquetur per Dęmonis operationem. 690.num.3. Characterem ſuum frontibus ſibi credentiũ inuret.ibid.num.1. Qualis futurus ſit iſte character. ibid. nu.2. Tres habebit characteres.691.nu.3. Eius ſectatores omnibus ſe ſceleribus coinquinabunt. 692. nume. 5. Adorationem ſibi exhiberi faciet. ibid.nu.5. Crucis ſignum maximè formidabit.ibi.n.5. Numerus nominis Antichriſti.693. num 1. & ſeq. Quot Antichriſti nomina excogitarint Auctores. 694.nu.3. Nomen propriũ vſque ad eius tẽpora erit incognitum.ibi.n.4 Non futurum verum hominẽ putarunt aliqui 695.nu.1. Alij futurum verum hominem per incarnationem diaboli. ibid. nu.2. Diaboli poteſtas in eum.696.nu 3. Naſcetur ex fornicatione.ibid.nu.4. Futurum ex tribu Dan vt probabilius ſtatuitur.ibid n.2. Gente Iudęum, vt certum.ibid. Mentietur ſe ex tribu Iuda. 697. nu.3. Naſcetur Babylone.ibid.nu.4. Eius vita qualis futura ibid.nu 1.& ſeq. Magicus erit ac veneficus.ibid.nu.1. Ab ipſo conceptu poſſidebitur à Dęmone. ibid.nu.2. Angelus cuſtos, & auxiliũ ſufficiens ad conuerſionẽ nunquã ei denegabitur.699.n.3. Simulata prius caſtitate in omnẽ ruet libidinem 700 num.2. Nullum Deum præter ſe coli patietur ib n.1 Certum Dæmonem priuatim colet.701 .n.2. Meſſiam ſe ſimulabit.ibid.nu.1. Templũ Hieruſ.inſtaurabit.ibi.nu.2. In eo ſedebit tanquam Deus.702.nu.1. Iudaicam legem obſeruabit. 701. nu.2. Omnes circumcidi pręcipiet.ibid. Qua arte & quibus initijs orbis imperium obtinebit.702.num.1.& ſeq. Iudęorum gens ipſi prę omnib erit chara.ib. Per vniuerſum orbem mittet legatos.ibi.n.2 Quale futurum ſit eius imperium.ibi.nu.1. Omnium erit Imper. potẽtiſſimus. 704.n.4. Babylone primum regnabit.ibi.nu.5. Eius regni metropolis erit Hieroſolyma. ibid. Omnia eius miracula, mendacia. 705.nu.1. Eo regnante Euchariſtiæ myſterium, & cultus publicè ceſſabit. 706. nu.1. Tyrannis eius durabit tribus annis cum dimidio. 708. Qualis eius futurus interitus.ibid.n.1. Viui ipſe, eiuſque pręcurſor à terra deglutientur. 709.nu.3.& 802. nu.16. Ab eius morte vſque ad diem iudicij quãtum temporis excurret.709.nu.1. Quibus ſignis diiudicari poſſit à fidelibus Antichriſti aduentus.712.n.1. In ſuis præcurſoribus dicitur iã veniſſe. 714. nu.5. Quantum temporis vſque ad eius aduentum ſuperſit adhuc, definiri non poteſt. ibid.nu.5. Euphratis ſiccatio Antichriſto funeſta.785.n.2. Vbi ſuperatus fuerit, ibi Eccleſiæ tectum rurſus conſurget.750.nu.2. Committet prælium cum decem regibus in Armagedon.ibid. Aduerſus eũ decertabũt reges Orientales.763.nu.8.

ANTIQVITAS.

Significatur per caniciem.71.num.1.

APOCALYPSIS.

Apocalypſim ex albo Canonicorum lib. expungunt aliqui hæretici. 1.nu 1. Eſt liber canonicus, & à Ioãnne Apoſtolo conſcriptus.2.num.3. Fuiſſe ſcriptam ab eo ante Euangelium probabilius.3.nu.5. *Apocalypſis* idem eſt, quod reuelatio ibid.nu.6. Eſt nomen proprium ſacræ ſcripturę.ibid. Eius pręſtantia.ibid.& 7.num.1 & 240. num.13. Eſt reuelatio facta Chriſto.8.nu.3. Fuit cõſcripta in inſula Pathmo. 51. nu. 1. Liber ſignatus. 240 nu.13.

A P O S T O L I.

Ituris ad prædicandũ cur præceperit Chriſtus,ne virgam ferrent. 49. nu.3. Contentio inter ipſos,quis eorum videretur eſſe maior,vnde orta. 62. num.2. Sunt Chriſti pedes. 78.num.7. Equitauit in eis Chriſtus. ibid.& 424.nu.3. Sunt Eccleſiæ columnę. 78.nu.7. In extremo iudicio, leunculi.88. nu 1. Sunt Eccleſiæ vbera, & botri vineæ. 126.nu.5. Adamantes duriſſimi.157.n.2. Eccleſiaſtici templi columnæ. 189.nume.2. Nutauerunt in Paſſione Domini, firmatæ in reſurrectione. ibid. Coruſcabant miraculis.215.nu.4. Per boues æneimaris cur deſignentur.221.num.3. Ad eorum Prædicationis tubam, falſa mundi dogmata corruerunt.357.nu.3. Doctrina eorum de cęleſti vena procedebat. 381. nu.3. Mundanam eloquentiam ſuperauit.380 nu.3. Gentilitatis mare equorum inſtar turbarunt. 425. num.4. Per eos in toto orbe inſonuit Chriſtus.ibid num.2.ſect.5. Tonitrua fuerunt articulatè ſonantia.426.num.4. Sunt gloria Chriſti. 474.num.3. Duodecim ſigna Zodiaci.478.nu.4.& 490.nu.7. Chriſtum cęronant & Eccleſiam. 486.nu.1. & 490.nu.8. Eorum numerus in ſacris literis multipliciter adumbratus. 486.nu.2. & 488.num.6.7. & 8.& 489.& ſeq. Quænam cuique contigerit ad prædicandum regio.490. nume.7. Sunt filij dexteræ. 492.nu.3. Eccleſiæ fundamenta, & cęleſtes homines. 537.nume.9. Eorum ſcientia & cognitio quanta.625.n.10. Pleraque Angelos docuerunt. ibid.nu.eod. Adhæſit eis Chriſti odor.643.num.8. Eos vniuerſum aggredi orbem, grande miraculum. 681.num.3. Vaſorum inſtar perſecutionis igne decocti. 686. nu.3. Duodecim ſunt portæ cęleſtis Hieruſalem. 816. Lapides fundamentales ibid.nu.2.& ſeq. Omnibus & ſingulis ſinguli lapides fundamentales accommodantur.818.num.1.& ſequen. Chriſti imaginem in ſe ipſis ſuſceptam in alios tranſmittebant. 819.nu.2. Ob doctrinæ conſenſionem margaritæ.821.nu 1.

A Q V A.

Aquæ in ſacris literis ſignificant *Gentes*. 81. Labores item, & perſecutiones. 521. nume 3.

A Q V I L A.

Non veſcitur præda, quam non ceperit. 223. nu.3. Eius facies Euang. Ioanni cur tribuatur.ibid.num.4. Terna parit oua, binos excludit pullos,educat vnum. 518.nu.1. Quo pacto renouetur.519 nu.3. Cum duplici capite in orbis deſcriptionibus quid ſignificet.713.nu.1.

A Q V I L O.

Sumitur in malam partem in ſacro eloquio. 194.num.8.

A R B O R.

Adumbrat principes & magnates. 359. nume.3.

A R C H A N G E L V S.

Idem eſt,quod princeps nuncius.512.n 3.

A R C V S.

Deſignat ſupplicium.293.nu.3. Scripturam ſacram. ibid.nu.3.

A R I E S.

Immolatus ab Abrahamo pro Iſaac Chriſtum adumbrauit.649.num.6. Quo pacto Abrahamo apparuerit.ibid.

A R I V S.

Stella de cęlo cadens.364.nu.2. Eius hęreſis quod fuerit caput.365.nu.3.

A R M A G E D O N.

Vbi ſit, & quod nominis etymon. 760. nume.2.

A S P I S.

Aſpidum oua foris pulchra, intus venenata. 294. num.4. Interimit cum voluptate. 367.nu.2. Venenum habet in capite.ibid. nume 2.

A S T R A.

Omnia poſt iudicij diem erunt fulgentiora.90.nu.2. Vide Verbum *Stella*.

A T H E N I E N S E S.

Ad ſphęram æneam examinabant vires. 12.num.4. Populum in duodecim diuidebant partes.43.nu.1

A T R I V M.

De numero, ſitu & ordine atriorum templi Salomonis.442.& ſeq.

A V A R I T I A.

Septima phiala in auaritiæ aerem effunditur.767.num 5. *Idolorum ſeruitus* cur appelletur.ibid.in fi.

A V A R V S.

Inſtar monſtri habendus. 389.nu.1. Paſcitur aere more chamæleontis.767.num.5. Pecunias tãquam idolum veneratur.ibi.in fi.

A V D I T O R.

Auditorum captui quàm ſe accommodarent Paulus,& Ioannes Apoſt.214.nu.2.

D. A V G V S T I N V S.

Ingeniorum Phęnix. 113. nume.2.

A V G V S T V S C A E S.

Fuit Chriſti prorex poſt eius natiuit.29.n.5.

AVRICHALCVM.

Genus eſt metalli auro ſimile. 59 num.4. Cur ei humanitas Chriſti cõparetur. 77.n.3. Vide *Orichalcum*.59.nu.4.

AVRIS.

Auribus percipere, quid? 119.nu 2. Auris perforatio, obedientiæ ſignum. 120.nu.2. Geminæ cordi adiacent. ibid.n.2.in fi.

AVRVM.

Nihil eius deperit igne. 60.nu.2. Nullum metallum illo latius dilatatur. ibi.nu.2. Verum in quo diſtinguatur ab alchimico. ibid.nu.2.in fi. Quomodo probetur. 199. nu.3. Sumitur pro religione & charitate. 387.nu.2 & ſeq.

AVSTER.

Sumitur in bonam partem. 194. nu.8.& ſequen. Ventum & regionem ſignificat. ibid.num.9.

AVXILIVM.

Dei auxilium ad ſuperandas tentationes ſemper preſto eſt.462.nu.2.

B

BABYLON.

Babylone primum regnabit Antichriſtus. 704.nu.5. De eius euerſione & damnatione cur lætentur beati.783.nu.1.

BALAAM.

Et eius turpe conſilium. 145. nu.1.

BAPTISMVS.

In eo vniuerſa ſuffocatur iniquitas, & ob id mare appellatur.218 nu.1. Mari uitreo, & cryſtallo cur comparetur? ibidem,num.2. Suſcipitur in memoriam Dominicæ Paſſionis,& Reſurrectionis.221.num 2. Figuratus in mari rubro. 361. nume. 1.& ſequen. In eo ſubmergitur Dæmon cum peccatis. 749. nume.2. Vide verbum, *Chriſti baptiſmus*.

BARTHOLOM. APOST.

Exprimit eum lapis *Sardius* ſextum fundamentum celeſtis Hieruſ.820.nu.4.

BEATI.

Vocabuntur in celo *Ieſuani* ſiue *Ieſuitæ*. 150.num.2. Nulli erunt mutationi obnoxij.189.nu.4. Sunt monumentum victoriæ Chriſti.190 nu.4. Sunt verè reges.213. num.6. Quantum accidentalis gloriæ ipſis accedat ex aliorum conuictu. 307. nu.5. Eorum multitudo, varietas,& cõcordia.336. nu.2. Quanta apud Deum gratia valeant. 337. nu.3. Promptitudo eorum ad parendum Deo. ibid.nu.3. Omnes in manibus victrices geſtant palmas. ibid.nu.4. Quibus perfundantur gaudijs. 338. nu.5. Inſtar matris eos conſolatur Deus. 339. nu 7. Lætantur de Babylonis euerſione, & damnatione 784.num.1. De aduentu item iudicij ibid nu 1. Per laudis ſacrificium erunt ſacerdotes Dei 802.nu.15. Mortui haud cenſentur à Ioanne. 803.nu.18. Sunt ſibi inuicem lucidiſſima ſpecula.818.nu.6.

BEATITVDO.

Non niſi per crucem habetur.50.num.4. Eius ſtatus vitalis. 70. nu.4. Eam vt brauium omnibus offert Deus.85.num.5. Ad eam adipiſcendam non ſat eſt dimicare, ſed oportet ſemper vincere 122.nu.3. Quomodo nunc *gratia*, nunc *iuſtitia* dicatur. 123 nume.4. Cur *eſus* nomine ſignificetur. 124.nu 5. Eſt opiparum conuiuium. ibid. num.eod in fi. Lignum vitæ & hortus amęniſſimus. 125. nu 3 Cur appelletur *corona*. 140.nu. 1.& *vitæ corona*. 142 n.4. Significatur per lignum vitæ. 125. num 3. Duodecim ſunt illius gemmæ. 141.num 3. Eius duratio ęterna.142. nu 4. Dulcedo illius abſcondita mortalibus 149 nu. 1. Eius poſſeſſio calculum candidum. 150. num.2. Fuit adumbrata in Salomonis ferculo. 297. num.2. Eius pulchritudinem auget beatorum varietas & concordia 336. nume.2. Firmitas & ſtabilitas eiuſdem. ibid num 2. Pacem pro męnibus habet. ibid. num.eod. *Torrenti* cur comparetur. 338 nu.5. Vide verbum, *Gloria cęleſtis*, & Verbum, *Viſio beata*.

BENEDICTIO.

Dei benedictio, ipſa eſt beneficentia. 89. nume.4.

BENEFICENTIA.

Beneficentia fortiter, ſed ſuauiter obligantur homines.69 nu 2. Dei beneficẽtia, perennis. 89.nu.2. Macedonum in pauperes beneficentia. 134.nu.2. Ad benefaciendũ quàm ſit propenſus Deus.488.nu.6.

BENEFICIVM.

Beneficijs ligantur homines 69.n 2. A ſe peti beneficiũ beneficio ducit Deus.198.n.6.

BERYLLVS.

Rubicundum reddit colorem. 820. nu.4. Eſt fundamentũ cęleſtis Hieruſ. adumbrat Thomam Apoſt. ibid.

BETHLEHEM.

Eſt Auſtralis comparatione Hieruſalem. 194.num.8.

BILIBRIS.
Habet pondus duarum librarum.300.
BONA TEMPORALIA.
Vt capilli propter Deũ reſecanda.73.n 1. Eorundem deſpectio perfectionis baſis.485. num.3.
BONVS.
Inter malos,bonum eſſe, valde laudabile. 143.nu.2. Inter bonos non ita.ibi. Bonorum corda,thronus Dei.144.nu.3.
BYSSINVM.
Vitæ puritatem,& gloriæ candorem ſignificat.786.num.4

C

CADERE.
In faciem,& retro cadere,quid ſit.500.nume.3.in fi.
CAELI.
In fine mundi nullum emittent ſplendorem.313.nu.4. In eis vt in libro, Dei notitiam legunt omnes.ibi. Prędicant Dei gloriam. ibid. Concẽtum edere qui dixerint. ibid.nu.5. Non peribunt in fi. mundi, ſed mutabuntur in melius.812.num.2.& ſeq.& 813.nu.3.& 4.
CAIN.
Caini mors non legitur in Scriptura.96. nume.1. Vbi ſua obtulerit ſacrificia. 647. nume.2.
CAIVS CALIGVLA.
Fuit quartus Romanorum Imp. 258.n.6. Quot vixerit & imperauerit annis.ibid. Significatur per ſeſſorem *equi albi*. 292. nu.1. & ſeq. Coloſſum ſibi in Hieroſol. templo poni iuſſit.293.nu.2.
CALAMVS.
Datus Ioanni metiendi,nõ ſcribendi erat inſtrumentum. 439. nu.1. Quot contineret cubitos.440.nu.2.
CALCEDONIVS.
Splendet quaſi ignis.819.nu.3. Eſt tertium fundamentum cęleſtis Hieruſ.ibidem. Exprimit D. Iacobum maiorem.ibid.
CALCVLVS.
Calculus candidus quid ſignificet.149.n.1. & 150.nu.2. & ibi.nu.3. Calculis colligebantur ſuffragia apud antiquos.158. num.3. Candidi abſolutionem, nigri damnationem ſignificabant.ibid.nu.4.
CALIX.
Calicem laborum reddidit Chriſtus ſuauiſſimum.521.nu.5.
CALOR.
Charitatis eſt ſymbolum. 194.nu.8.
CALVARIAE MONS.
Quare ita appellatus. 452. num.7.
CANDELABRVM.
Septem candelabra aurea ſeptem ſignificant Eccleſias.59.nu.1. Illud,de quo Exodi 25.cur ductile.60.nu.2
CANITIES.
Antiquitatem & Paternitatem denotat.71. nu.1. Rerum itẽ cogitationem.72.nu.1.
CAPILLI.
Cogitationes ſignificant.72.n.1. Bona tẽporalia.73.nu.1. Vide verbum *Crines*.
CAPITELLA.
Deſcribuntur illa columnarũ, quę erãt ante porticum templi Salom. 190.nu.1.& ſeq. Quot haberent malogranata.ibid.nu.1.
CAPTIVITAS.
Babylonica 70. annorum captiuitas quo tempore inceperit.615.nu.4.
CAPVT.
Septem Draconis capita ſeptem capitalia vitia deſignant.496.nu.2.& ſeq.
CARMELVS.
Fuit felicitatis Eccleſiæ typus. 549.nu.1. Vberrimus & amęniſſimus charitatem virginis adumbrabat. 550. nu.3. Interpretatur *Scientia circunciſionis*. ibid. nu.3.
CARO.
Carnis caſtigatione gratię dona cõparantur.82 Carnis infirmitas mentẽ corroborat. 148 nu.5. Eius motus inſtar infręnis equi ieiunio cõprimendi.291.nu.3.in fi. Significat aliqñ corruptionẽ. 345.nu.4. Carnis peccata vincũtur fuga.497.n.4. Carni tanquã iniuſto exactori tributa nõ ſoluẽda. 740. nu.3.
CARMEN.
Carmina acroſtica Sibyllæ Erythręæ de Chriſto Domino.362.& ſeq.
CASTIGO.
Caſtigat,quos amat & recipit Deus.442.n.8
CASTITAS.
Eſt regia virtus.30.nu 6. Deperditur aliquando ob ſuperbiam.ibid.nu.6. Eſt pręcipua ad Euchar. diſpoſitio.149 nu.1.& 154. nu.5. Conſeruatur difficilè. 157.nu.2. Caſtitas diu ſeruata,martyrium.219.nu.4. Eſt via lactea & per excellentiam *ſanctitas*.398. Cuſtos reliquarũ virtutum.565.n.5. Illam maxime formidat Dęmon.ibi. Eſt expreſſa Chriſti imago.656.n.6. Eius amatores,cęleſtes homines ib. Cõciliat beneuolentiã.700. Vide verbum *Virginitas*,& verbũ *Virgines*.

CA-

CATENA.

Catenæ aureæ *Rationalis* charitatẽ adumbrabant.70.nu.3.

CENTVRIO.

Quiſnam fuerit ille ad Chriſti clamorem conuerſus 41.nu.5.

CERVAE.

Pariunt audito tonitru. 216.nu.7.

CETVS.

Commentum Hebræorum de duob. cetis à Deo creatis in mundi principio.144.in fi.

CHALCOLIBANON.

Eſt electri genus auro pretioſius.59.nu.4. Eſt ſymbolum ſocietatis vtriuſque naturæ in Chriſto 77.num.3.

CHALDAEI.

Quater ſub Nabuchd.Iudæos diuexarunt. 384.num.1.

CHANAAN.

Sumitur in ſacris literis pro *mercatore*. 309. num.2.

CHARITAS.

Perficitur perſecutionibus.60.n.2. Quãtumcunque extendatur laboribus inſtar auri ſemper ſufficit. ibid.nu 2. In quo differat ab hypocriſi.ibid. Charitas legis nouæ maior,quàm veteris.65.nu.1. Reliquas virtutes aſtringit & continet. 70.nu.3. Adũbrata per catenas *Rationalis.* ibid. Legem reddit facilem.169.nu.3. Implet eandem 180. nu.5.& ſeq. Eſt aurum ignitum & probatũ. 196.nu.2.& 198.nu.1. & ſeq.& 199.num.3. Eius conditiones.198.num.2. Cernitur in operibus.ibid.num.2. Actus indifferentes reddit meritorios.199.nu.2. Dum ſe communicat,augeſcit. ibid.nu.2. Ad labores vt ad Lydium lapidem probatur. ibid.nu.3. & 200.nu.5. Si ſit magna,tribulationis flatu magis inflammatur. 688.nu.5. Aliena bona ducit propria. 822.nu.2. Vide verbum *Chriſti charitas*.

CHERINTVS.

Eius impiæ Hæreſes. 2.nu.4.& ſeq.& 794. nu.4. Blaſphemauit martyres,& habuit in honore Iudam proditorem.3.nu.4.

CHERVBIM.

Duo illi *Propitiatorij* ſignificant viros doctos & miſericordes.458.nu 4.

CHIROGRAPHVM.

Illud,in quo debita noſtra cõtinebantur, deleuit Chriſtus. 516.nu.3.

CHRISTIANI.

Olim communiter ſe fratres appellabant. 26. Quo pacto dici poſſint Sacerdotes & reges.34.nu.1.& 36.nu 3 in fi. Nomine nouo appellandos prædixit Eſa.ibi nu 1. ſect.5. & 668 nu 2. Nulla ſeruata iudicij ratione ad cædem rapiuntur. 266 n.2. Ad exercitus Rom.ſitim leuandam pluuiam è cælo impetrant.267.nu.2. Integra Chriſtianorum ciuitas,quod Chriſtum ſint confeſſi,comburitur.286.nu 6. Præſtantiores tritico,ſegniores hordeo ſignificantur.310 nu 4.

CHRISTVS.

Chriſtum exceſſiſſe à Ieſu tempore paſſionis aſſeruit impius Cherintus.3.nu.4. Eius dignitas & excellentia, quia Deus & homo. 12.nu.5.& 667.nu.9. Chriſtum *Verbum*, & *Verbum Dei* Ioannes appellare conſueuit. 13.nu.5. Illum,prædicando & patiendo teſtari,quam ſit glorioſum. ibid. Teſtis fidelis cur appelletur 21. num 1. Fuit teſtimonium diuinæ beneuolẽtiæ erga homines. 22. nu.2. Figuratus in arcu cæleſti.ibid. Cælũ terræ conciliat.ibi.nu 2. Quomodo ſignatus à Patre. ibid.nu.3.& 329.nu.2. Teſtis eſt oculatus & auritus. 22.nu.4. Poteſt teſtari, quæ Pater intelligit. ibid. Quatenus Deus,primogenitus Patris,qua homo primogenitus Virginis. 23.nu.1. Primogenitus omnis creaturæ cur appelletur. ibid. num.2. Cur item mortuorum.26.nu.1. Eſt finis omnium operum diuinorum.23.nu 2. Prædeſtinatorum primus.24.num.3. Qua homo eſt caput Angelorum,meruitq; illis gratiam & gloriam. ibid.num.1 & ſeq. Dici poteſt propriè eorum redemptor, 25. nu.2. Rerũ omnium ſumma eſt & recapitulatio. 25.n.1. Eius fratres qui ſint præcipuè.26.nu.1. Cur ſe appellet ſæpiſſimè *filium hominis* ibid. Legẽ ſuper humerum cur portaſſe dicatur. 28. nu.1. Regem ſuum cur illum Pater appellet 29.n.4 Per excellentiam rex.ibi. Mũdi monarcha duplici de cauſa ibi.n.5. Princeps regum terræ cur dicatur. 30.nu.6. Eſt os Dei.32.num 1. A Ioanne cur appelletur *Amen.* 36.nu.1. Cur primogenitus Iudæorum.43 nu 1.in fi. Idem principium & finis vniuerſorum.44.nu.1.& 46.nu.3. Eſt honor fidelium.51.nu.5. Lumen Eccleſiæ, & fons ſolis.60.nu 1. Semper inuenitur in medio & cur.61.num.1. In medio mundi patitur.ibid. Cur podere veſtitus apparuerit.63 nu 1 & ſeq. Deſcribit omnia quæ agimus,vt iudicet. ibid. nu.1.in fi. Quorſum in veteri teſtamento ad renes,in nouo ad mamillas accinctus apparuerit.64.num. 1. Eſt mammilla Patris,& altor noſter. 67.num.3.

Eodem

Eodem amore præmia confert & ſupplicia. 68.nu.4. Qui Chriſtum lędebant, Dei lędebant oculos. 75.num.3. Cur appelletur electrum.77.nume.3. Odor eius ſuauiſſimus.ibid.nu.4. Longè lateque fuſus. 640. nu.3. Iudicat cum amore.92.nu.5. Claues mortis & inferni cur dicatur habere.94. num.1.& ſeq.& 95. nu.2.& 96. nu.3. Fuit cęleſtis vnguentarius. 169.nu.3. Iugum legis portat nobiſcum. 170.nu.4. Periclitantes propter ſe poteſt liberare. 130.nume.1. Clauiger & clauis Dauid. 183. num.5. Eſt Eccleſię fundator. 189 nu.1. Iuſtus & miſericors.209.nu.3. Arcus cęleſtis. 211.nu.4. Emittebat ſagittas amoris. ibid. nu.4. Expreſſus fuit quatuor illis myſticis animalibus. 223 nu 3. & 231 nu 1. Reuelauit nobis diuina myſteria. 238.nu.6. Eſt liber ſignatus & prędeſtinatorum.239.nu.8. Fuit apertus in cruce.ibid.nu.8.& n.10.& ſequen. Clariſſimis virtutum & amoris documentis ſcriptus. ibid.nu.11.& ſeq. Ad illum vel tacentem reſpiciendo diſcimus. 239.nume.9. Clamat poſt peccatores.ibid.nu.9. Quomodo ſit radix Dauid 242. nu.5. Cur ex ea, non ex virga dicatur aſcendere. ibid.& 243. & 638.num.8. Ex ipſo omnis gratia.243. nu 6. Negligentibus eſt virga proficientibus flos ibid. num.6.& 243. Cur *abciſſus* non *auulſus* dicatur. ibid.nu 7. Agno cur comparetur.244.nu 2.& ſeq. Cur item tanquam occiſus agnus apparuerit 246.num.2. Fuit adumbratus in iugi ſacrificio. 244. nume.2.& 245. Eius alacritas ad opus redemptionis 246.nu.1.ſect.4. Paratus ad opitulandum. ibid.nu.1. Superbos & efferatos homines reddidit manſuetos. 249. num.1. Ex ipſo omnis Patris gloria.250.nu.3. Omnia ad ſe ſuo traxit concentu. ibid. nume.3. Paſſus eſt anno decimooctauo Imperij Tiberij.257.nu.5. Quatuor coronis fuit coronatus.294.nu.5. Coronatur quarta corona in conuerſione fidelium.295.num.5. In ſanctis item . ibid. In eo vt in ſtatera culpas noſtras appendit Pater. 301. nu.1. Peccata noſtra proiecit in profundum maris. ibid. In ſuis iniurioſè tractatum adumbrat ſol factus niger.308.nu.1. Equitat in Apoſtolis. 309.nu.1. Splendor eius quantus.312.n.2. Angelus ab ortu ſolis aſcendens cur dicatur. 320.nu.1.& ſeq. Verbis & factis palam fecit ſe verum Dei filium. ibid. Quam velit amari ab Eccleſia. 329.num.4. Eſt imago Dei inuiſibilis. ibid. Angelus habens thuribulum aureum. 344. num.1. Interpellat pro nobis.ibid. nume.2. Eius interpellatio gratiſſima Patri. ibid. Fleuit quater. 346. num.4. Eius lætitia in paſſione.352.nu.4. Noſtrã redemptionem quanti fecerit. ibid. *Piſcis* nomine cur ſignificetur. 362. num.2. & ſequen. Abſque eius auxilio viuere ſpiritualiter non poſſumus. 545.num.6. Adamas eſt & Carbunculus in manu Patris.396. nu.6. Miſerendo & puniendo amat. 419. & 420.nu.1. Procellas aduerſus Eccleſiam excitatas compeſcit. 423.num.2. Dextum pedem ſuper mare, ſiniſtrum ſuper terram cur habeat.424.nu.3. Operibus noſtris dedit pretium & vim merendi.457.nu.3. Qui non amat illum, dignus qui anathemate feriatur 460.nu.3.& 672.nu.4. Eſt locus munitionum.465.nu.2. Aureum propitiatorium 469.nu.3. Delicta noſtra ob ſatisfactionem appellauit ſua. 468. nu.1. Totus eſt deſiderium.ibid.num.1. Legem perfectè obſeruauit. 470.nu.5. Eſt ſignum contradicibile.474.nu.2. Dux virginum.480. nume.4. Dicitur ſol propter multa. ibid. nu.1.ſect.5. Chriſtū induit, qui imitatur. 481.num.3.& ſequen. Ipſum imitari, pulchrum.482.nu.4. Eſt Eccleſię murus & antemurale ibid. nu 5. Reſidens in Virgine & benignus omnibus, & attrahit vniuerſos. 536.num 9. Eſt ros viuificans. 594. nu.1. Terræ cęlique riſus ibid. nu.1. & 594.nu.2. Fuit verus non phantaſticus homo.611.nume 4. Dictus Nazaræus à *flore* 633.& 634. num.2.& ſeq. Flos immarceſſibilis & fructus virgæ Ieſſe.636 & 637. nu.6. Flos, & lilium ex paradiſo voluptatis. 639. nume. 1. Solus Eccleſiæ appetitum ſatiat. ibid. nu.1. Fortiter dimicantium pręmium & corona. 640.nu 2. Fuit Patris odor.643.nu 8.in fi. Gloria,& decor eiuſdem. 655.nu.4. *Cæleſtis homo* cur dicatur à Paulo.655.n.5.& ſeq. Cur item Patris brachium. 663. nu 3. In figuris fuit occiſus ab origine mundi. 685. num.2. De hominis poſſeſſione contendit cum Dæmone 691.nu.4.in fi. Eius voluntas de iudicij aduentu. 744. nu. 1. Rex regum in Incarnatione,& Paſſione 790 nu 2. Murus eſt cæleſtis.Hieruſ.816.nu.2. Cum ipſo eſt pręmiū. 833.nu.5. Ab eodē expectãda merces,& ſuppliciū inferendum ibid.

CHRISTI CONCEPTIO,

Generatio, Incarnatio.

In ſui conceptus momento vidit Chriſtus diuinam eſſentiam. 242. nu.4. Ab eodem mo-

mo-

momento fuit perfectus vir. 597. num.4.& 670.nu.1.& ſeq. In eius conceptione, noua plurima. 671.nu 2. Conceptionis Chriſti ortui, reſpondet eiuſdem mortis occaſus. 646.num.5. Conceptus abſque viri opera. 676.num.2. Generatio Chriſti ſecundum naturam diuinam, ęterna.593.nu.4. Conſilium de temporali eiuſdem generatione, æternum. 592.num.3. Fuit adumbrata in Adæ procreatione. 659 nume.5. Vtraque Chriſti generatio inenarrabilis,& mirabilis. 661. nu.2.& ſeq. & ibid. nu.3. Incarnatio Verbi diuini fuit æterni amoris ſignificatio. 31.nu.1. Per eandem oſculum Eccleſię porrectum.ibid.nu.2. Poſt illam, & per illam fuſior Dei miſericordia, & elegantior apparuit 66.nu.2. Incarnationis myſterium ex ęternitate conſtitutum. 71.num.2. Creatis mentibus incomprehenſibile.194. in fi.n.9. Verbi incarnatio iridi ſimilis.210.in fi nu.3. & ſequen. In ea præcipuè eluxit Dei miſericordia. ibid. Scientia de myſterio Incarnationis occulta in veteri, manifeſta in nouo teſtamento. 237.num.2. Poſt Incarnationem mundi principes incuruati paruerũt Deo.426. nu.3. Fuit conſummatio operũ Dei. 526.nu.4. Eſt inſtar omnium miraculorum. ibid.nu.4. Per excellentiam dicitur *opus Dei*.527.num.2.& ſeq. Per eam opera Dei ſunt viuificata. ibid. In ea perficienda peruenit Deus vſque ad vltimum potentiæ.528.nu.3.& 589.num.2.& 663.nu.2. Fuit opus ſummæ miſericordię. 528.nu.4. Per eam quodammodo manſuefactus Deus. 535.nu.4. Ante Incarnationem vtraque manu puniebat Deus.ibid.num.6. Quanta ſit huius myſterij obſcuritas.73.num.2.& 551. nu.1.& 572.nu.2.& 599.nu.3. Verbi Incarnatio fuit quædam diuinitatis obumbratio.572.num.3. Dei magnitudinem inter diuina opera maximè declarat. ibid. nu.4.& 609.nume.1. In ea perficienda oſtendit ſe Deus violentum in amore. 599.nu.2. Per ipſam Deus floridus apparuit. 640. num.3. Tanquam cęleſtis irroratio fęcundauit & exhilarauit terram. 654 nu.4. Poſt Incarnationem morum licentia arctius coercenda. 672.num.4. Per eandem natura humana Angelicam ſuperauit.788. nu.2. Dum admota femori manu iurabant, adumbrabant eam Patres.790 nu.1.

CHRISTI HVMANITAS.

Qua gloria fulgeat in cęlo.61.nu 1. Diuinis virtutibus refulgebat in terra.76.nu.1. Significatur per Chriſti pedes. ibid. num.2. Cur Aurichalco ſimilis, ibid.num.3. & ſeq. Vnita eſt diuinitati tanquam auro argẽtum. 77.num.3. Arſit igne paſſionis & charitatis.ibid.num.3. Per eam ad nos acceſſit diuinitas.ibid.nu.4. In paſſione plumbo ſimilis.106.nu.2. Eſt menſa propoſitionis. 224.nu.6. Humanitas Chriſti corona Verbi Domini.294. nu.5. Ex quibus floribus fuerit contexta. 295. Eſt thuribulum aureum.344.nume.3.in fi. *Arca teſtamenti.* 467.nu.1.& ſeq. Nec de potentia Dei abſoluta,vel minimè peccati corruptioni ſubijci potuit. ibid.nu.1. & ſeq. Fuit ferculum diuinitatis. 409.nu.2. Per eam magnificũ ſe oſtendit Deus. 553. nu.2. Nubes leuis. 652.nu.3. Significatur per equum album. 785.num.2. Eſt Chriſti veſtis ſanguine aſperſa.ibid.nu.2.& ſeq.& 790.nu.2. Splendor eius & excellentia in cæleſti patria.822. num.2.

CHRISTI CORPVS.

Chriſtum verum nõ habuiſſe corpus qui putauerint 246.nu 2. Inter efformationẽ corporis Chriſti & Adami, latiſſimum diſcrimen.656.nu.7.

CHRISTI PVLCHRITVDO.

Chriſtus pulcher ſicut lilium candidum, & aureum. 77. nu.5. Tota eius pulchritudo ex diuinitate.90.nume 1. Pulchritudo Chriſti in cruce fortitudo. 241.nu.2. Ea tã quam gladio ſubiecit orbem 627.nu.3.

CHRISTI FACIES.

Pulcherrima ex diuinitate. 90. nume. 1. Splendor eius in extremo iudicio quantus. ibid.& num.ſeq. Propitium reddit Patrem. 469.nu 3. Coruſcabat in ea diuinitatis radius 546.nu.3.

CHRISTI OCVLI, LABIA, ET OS.

Oculi Chriſti electos illuſtrant, reprobos terrẽt.74.nu.1. Cur in labijs potius, quàm in Chriſti facie *gratia* dicatur diffuſa. 559. num.8. Ex Chriſti ore vt ex fonte omnes gratiæ dimanabant. 82 parum poſt princ.

CHRISTI *pectus, manus, & pedes.*

Pectus Chriſti cęleſte ęrariũ.8. n.2.in prin. Manus eius cęleſtium gratiarum Hyacintis plenæ.413.nu.1. Pedes eius cur inſtar columnarũ ignis. 419.nu.1. & ſeq. Pes dexter miſericordiam, ſiniſter iuſtitiam ſignificat ibid.num eod.

CHRISTI ANIMAE DOTES.

Scientia, Gratia, & Prouidentia.

Chriſti ſcientia in conceptionis momen-

to perfectiſſima. 8. num.3. Nullam recepit ſucceſſu temporis acceſſionem.9.num.5. & 612.num.5. Chriſto non ad menſuram data gratia Spiritus ſancti.346. nu.5. Cur in labijs eius potius, quàm in facie gratia dicatur diffuſa.559. nu.8. Chriſti prouidentia in Eccleſiam. 8 nu.2. Mundi & Eccleſiæ moles & fabrica eiuſdem Chriſti prouidentia ſuſtentatur.421.nu.1.& ſeq.

CHRISTI SANCTITAS.

Vitæ Chriſti puritas & ſanctitas.72.nu.1. & ſeq.& 468.num.1. & ſeq. Eadem incomprehenſibilis.73.nu.2. Eius ſanctitatis cõparatione etiam pulchræ animæ, deformes. 481.num.2. Omnem afflabat ſanctitatem Chriſtus.643.nu.7.

PRIMVS CHRISTI ADVENTVS.

Fidei myſteria enucleatè tradidit.426 nume.4. Amorem in ipſum Chriſtum quantum conciliet.460.nu.3. Summa votorum Dauid.588.nu.1. Eundem quantum deſiderauerit ſponſa ibid in fi. Fęcunditas bonorum ſpiritualium in eo,quanta.594.nu.2. Tempus pręcipuum requirendi Dominum. 624. nume.9. Orbem diuinæ cognitionis lumine impleuit 668.nu.2. Scripturarum ſcientiam aperuit. 673.num.1. Meditatio Aduentus Chriſti in carne ad omnem ſanctitatem addit ſtimulos. 672.nu.4.

CHRISTI NATIVITAS.

Natum Chriſtum more hominum cęterorum aſſeruit impius Cherintus 2.num.4. Quo die natus fuerit. 54.nu.3. Prodijt ex Virgine inſtar fulminis. 572.nu.1. Inſtar roris ex aurora. 593.nu.5. Tãquam puriſſimæ lampadis accenſio 669. num.3. Ortus hic ſimilis ortui à Patre. ibid. Fuit totius mundi riſus & lætitia.594.nu.2. In eo non vna tantum, ſed multæ pulchritudines. 670. Per *lapidis exciſionem* cur ſignificetur. 677.num.3. Chriſti naſcentis humilitas. 638.num.9.

NOMEN IESVS.

Eſt nomen nouum.158. nu 5. Nemini pręterquam Chriſto fuit impoſitum.ibidem Meruit illud per paſſionem.159.& 171.n.7. Eſt nomen Tetragrammaton. 540. num.5. Confutantur tres errores circa illud. 541. nu.7.& ſeq. Eſt compendium *nominis ineffabilis*. 542. nu.8. Huius nominis impoſitio ad B.Virginem pertinebat.607.nu 6. Elegans huius nominis periphraſis.632.num.4. Eſt nomen magnum.ibid.in fi. Grecè ſcriptum quem efficiat numerum. 695. num.5.

Cur Chriſtus communiter non *Emmanuel*, ſed Ieſus fuerit appellatus. 609.nu.7.

CHRISTI BAPTISMVS.

Quonam die in Iordane baptizatus fuerit Chriſtus.54.nu.3.

CHRISTI VIRTVTES, CHARITAS.

Charitas Chriſti aurea zona. 69. num.2. Eſt arctiſſima erga fideles.ibid. Eccleſiam charitate ſua ad ſui amorem pertraxit Chriſtus.69.nu.2. Quos ardores in Chriſto excitarit aduerſum homines. 77.nu.3. & 469. num.2. Supereminet omni ſcientiæ.600. nume.3.

CHRISTI MISERIC. ET IVSTITIA.

Chriſti Miſericordia pes eius dexter.420. nu.2. Iuſtitia pes eius ſiniſter.ibid. Eiuſdem æquitas,& iuſtitia in gubernando, & iudicando. 172.nu. 3.

CHRISTI OBEDIENTIA.

Quà homo ſummam pręſtitit Patri. 120. nu.2. Qua alacritate eiuſdem adimpleuerit mandatum.665.nu.6.

CHRISTI HVMILITAS.

Teſtimonium perhibuit de æterno Patre.22.nu.4. Vt eam ab ipſo diſceremus, cur nos monuerit Chriſtus 49.nu.3. Quàm ſe humiliauerit.131.& 132. nu.3. Fuit humilis voluntate, non iudicio.583. nume.5. Humilitas fuit regalis Chriſti purpura. 393. num.2.

CHRISTI MANSVETVDO.

Admirabilem exhibuit in Paſſione. 245. nu.3. Per eam principatum obtinuit Chriſtus.ibid.nu.4. in fi. Ad ſubditorum amorem conciliandum quantum momentum habuerit.590.nu.4. Chriſti manſuetudo & lenitas,fortitudo maxima.627.nu.3.

CHRISTI PATIENTIA.

Patientia Chriſti in contumelijs ferendis. 131.nu.3. Fuit prodigioſa.526.nu.5. Huius patientiæ fructus. 132.nu.3.& ſeq.

CHRISTI EXEMPLVM, *& Prædicatio.*

Exemplum Chriſti in perferendo vrget nos.130.nu.1.& 132.nu.3. Chriſti exempla nemo perfectè poteſt imitari. 402.nu.8. Chriſti exemplo virtutes omnes melliuiſſimę effectæ.642.num.6. Chriſti prędicatio quid teſtaretur. 16.nu.4. Aeternis fructibus terram fecundauit.587.nu.6.

CHRISTI AMOR IN NOS.

Duplex Chriſti amor aduerſus homines. 31.nu.1.& 32.nu.2. Eiuſdem amoris vis. ibid.nu.3.&ſeq. Amore ſuo omnes omni-

no

no complectitur. 62.nu.2. Suauitas amoris Chriſti in Eccleſiam. 66 nu.1. Eiuſdē in fideles ardor. 70.nu.2.in fi. & 239.nu.9. In fine maiora præbuit Chriſtus amoris argumenta.76.nu.2. Amoris ſagittas emittebat.211.nu.4. Omnia Chriſti opera operatus eſt amor.632.nu.3.

CHRISTI OPERA.

Humanitatem & diuinitatem prēſeferebant.76.nu.1.& 321.num.2. Omnia propter charitatem aurea.94.nu.3. Ad eorum imitationem aſpirare debemus. ibid.

CHRISTI PASSIO.

Per paſſionem obtinuit Chriſtus principatum, & Eccleſiæ regnum. 28.num.1.& ſeq. Multa corpora ſanctorum apud Matth.quādo ſurrexerint.26.nu.2.& ſeq. Cur *exceſſus* appelletur. 32.nu.3. In ea cur ſol obſcuratus 54.nu.3. Eſt aſcenſus purpureus ferculi Salomonis.94.nu.3. Meditatio paſſionis Chriſti, vnguentum poſt ſe trahens. 132.nu.3 Arma & fortitudo fidelium.ibi. Memoria eiuſdem inſtar collyrij illuminat intellectum.201.nu.4. Eſt inſtar uittæ coccineæ ad cohibenda peccata.558.nu.5. Ea Eccleſiæ regnum ſtabilitum. 208.nu 1. Patefactus ad cęlum aditus. ibi.& 213.num.4. Poſt eam, Chriſto omne curuatur genu.248 num.1. Contigit anno 18.Imperij Tiberij. 257.nu.5. Chriſti lętitia in paſſione. 352. nu.4.& 522.nu.5.& 602.nu.3. Fuit veluti meſſis & fructuum collectio. 352.nume.4. Chriſtus in paſſione martyrum dux. 480. nu.4. Paſſus eſt cum ſummo deſiderio & lętitia.522.nu 5.602.nu.3. Paſſionis opprobria illi pro cibo,tormēta pro potu.522.n.6. Chriſtus in paſſione fauus mellis ſuauiſſimus.642.nu.6. Ex ea exardeſcit amor in Deum ibid num.7. Eadem quam oblectaretur Sponſa. ibid.in fi. Adumbrata in iugi ſacrificio duorum agnorum. 648 num.5. Reuelata fuit Abrahamo,dum arietē immolaret pro Iſaac 649.nu 6.& ſeq.& 650.nu.8. Chriſtus in paſſione arboris radici ſimilis. 659.num.6.

CHRISTI SPINEA CORONA.

Per ſpineam coronam ſuſcepit Chriſtus diadema charitatis.602.nu.3.

CHRISTVS IN CRVCE.

Arx cum latibulis 41.num.4. Clypeus Chriſtianorum.132. nu.3. Turris fortitudinis.ibid. & ſeq. Signum militare. ibid. Pelecanus.232.nu.3. Liber apertus & explicatus.238.num.6. & 239. num.10.& ſeq. Ad illum vel tacentem reſpiciēdo diſcimus. ibid.num.9. Ibi fortitudinem ſuam pręcipue exercuit.248.nu.3. Terruit gentes nō terrore ſed amore. 426. nu. 3. & ſeq. In ea ſummum fuit miraculum. 526. nu.5. Ibi potiſſimum *dominus gloria*. 631.nu.2. In ea ſalutis exhalauit odorem. 641.nu.4. In eadē flos fuit regius. ibid.nu.4. Non ex imbecillitate actus in eam.663.num.2.& 664. nu.4. Ibi etiam pulcher credentibus in eū. 666. num.8.

CHRISTI SANGVIS, *& vulnera*.

Ex Chriſti latere effuſus quid ſignificauerit. 33.nu.6. Eius vis ad delenda peccata. ibid.nu.7. & ſeq. Vulnera Chriſti foramina petræ, in quibus aſcondi poſſint peccatores. 41.n.4. Eorum ſigna cur Chriſtus reſeruauerit. 42.nu.5. Demōſtrabit ea in Iudicio.ibi. Sunt ſalutis fontes.381.nu.4.

VVLNVS LATERIS.

Eſt vitę oſtium.33.nu.6. Ex eo Eccleſia profecta & ſacramenta. ibi.nu.eo. Cur non punctum tantum,ſed apertum fuerit.40.n.3. Figuratum per oſtium arcæ Noe 41.num.3. Per feneſtram item in ſuperiori arcę parte factam.ibid. Per illud nobis Dei viſcera patuerunt.ibid. Vniuerſam Eccleſiam radiauit.ibid. Fuit adumbratum per oſtium lateris templi Salomonis.ibid. Omnium hominum eſt capax. ibid.nu.4. Apertum non à Longino.ibid.nu.5. Puteus eſt omnium gratiarum.677.nu 4.

CHRISTI MORS.

Morte gloriā corporis ſui meruit.50.n.4. Morti ipſi & diabolo fuit terrifica. 233 n.4. Ex ea innumera ſpiritualis ſoboles pullulauit.660.num.1. Sponte obediens Chriſtus oppetijt mortē.664 nu.5. Accedere verentem inclinato uocauit capite.ibid.nu 4. In ea quantū facinus cōmiſerint Iudęi. 807.n.4

CHRISTI SEPVLCHRVM.

Vtero virgineo comparatur.26.nu.1.

CHRISTI RESVRRECTIO.

Chriſtum adhuc non reſurrexiſſe aſſeruit impius Cherintus.3.nu.4. Chriſtus reſurgens iterum genitus dicitur.26.nu.1. Item nō ſimpliciter homo,id eſt,paſſibilis,ſed homini ſimilis.61.nu.1. Reſurrectionis Chriſti gloria,fructus crucis. 126.nu.5. Per reſurrectionē monumentum ſuæ victoriæ erexit.190. num.4. Cur in reſurrectione leo, & pelecanus.232.nu.2.& ſeq. Refloruit per eam Chriſtus. 243.in fi.nu 7.& 641. nu.5.

Ini.

Inimicos ſuos perterrefecit. 426. nume. 3. Reſurrectiò & Aſcenſio cur dicantur *poſteriores gloriæ*. 521. nu. 4. Tempus reſurrectionis Chriſti, ver cęleſte. 641. nu. 5. Reſurrexerunt cum eo multi. ibid. in fi.

CHRISTI VICTORIA, *& triumphus*.

Triumphus Chriſti de Dæmone, quàm glorioſus. 241. nu. 2. Sceptrum eiuſdem ſuperauit. 498. nu. 6. Spirituales hoſtes expugnat. 511. nu. 6. Dæmonem non per fraudem, ſed aperto marte deiecit. 575. num. 2. Superatos dæmones in exemplum oſtentauit in triumpho. 576. nu. 3.

CHRISTI POTESTAS.

Poteſtas iuriſdictionis, & regia ſignificatur per clauem. 28. nu. 1. & 182. n. 3. Habet poteſtatem in corpus & animam. 143. nu. 1. Omnia ei ſunt ſubiecta. 183. nu. 3. Chriſti poteſtas in adminiſtranda Eccleſia. 247. nume. 1. & 320. nu. 1. Poteſtas Chriſti, regalis, & Pontificia. 469. nu. 4. Iudicandi poteſtatem cur Dauid à Deo petierit vt daret Filio 589. nu. 2.

CHRISTI REGNVM, *& Imperium*.

Cur ſimile Vnicornis cornu. 247. num. 1. Blandum eſt & clementia plenum. 589. n. 3. Reliqua orbis imperia diſſipauit. 676. nu. 2. Non temporale, ſed ſpirituale. 626. nume. 1. Stabile, & ſempiternum. 629. num. 5. Abſconditum Iudæis. ibid. num. 6. in fi. Vide verbum *Meſſias*.

CHRISTI ASCENSIO.

Aſcendẽs in cęlum detulit ſecum aliquos in corporibus glorioſis 28. num. 4. Nubes Aſcenſionis Chriſti ſella regalis. 39. num. 3. Aſcenſionis gloria, ex cruce. 125. nume. 4. Per Chriſti Aſcenſionem patuit ſanctis aditus in cęlum. 212. num. 3. Poſterior gloria cur dicatur à Paulo. 521. nu. 4. Chriſtus in Aſcenſione, aquila. 600. nu. 4.

CHRISTI AD IVDICIVM *Aduentus*.

Aduentus Domini ad iudicium terribilis. 38. nu. 1. & ſeq. Cur in nube. ibid. in fi. n. 3. Chriſtum ad iudicium venientem oẽs mortales corporeis oculis videbunt. 40. num. 1. Splendor quantus. 90. nu. 1. & ſeq.

CHRYSOLITHVS.

Auri ſpeciem præfert. 820. numero 4. Eſt ſeptimum fundamentum cęleſtis Hieruſ. ibid. Repræſentat Matthæum Apoſtolum. ibid.

CRYSOPRASVS.

Viridis eſt gemma, decimum fundamentum cæleſtis Hieruſ 840. nu. 5. Exprimit Iudam Thadæum. ibid.

CIRCVNSPECTIO.

Quanta opus ſit ad tentationum pericula vitanda. 225 nu 9

CITHARA, ET CITHARIZARE.

Citharã frangit, qui in tribulationibus deficit. 103. nu. 3. Qui patitur, citharizat. ibi.

CLARITAS.

Quanta ſit corporũ glorioſorum. 90. n. 2.

CLAVIS.

Inſigne eſt iuriſdictionis. 28. nu. 1. & 95. nu. 1. & ſeq. Per clauem Dauid quid ſignificetur. 182. & ſeq. Data Lucifero ſignificat *permiſſionem*. 378. nu. 1.

CLEMENS ALEX.

Opera eius per Arianos corrupta. 365. n. 3

CLYPEVS.

Non abijciendus, donec omnes animę hoſtes profligentur. 123. nu. 3. Super vrbem Hai eleuatus Chriſtum in Cruce expreſſit. 132. num. 3.

COECITAS.

Iudaicæ cęcitatis radix, quęnam fuerit. 75. num. 3. in princ.

COGITATIONES.

Antiquæ cogitationes apud Eſaiã quæ fuerint. 31. nu. 1. Vel minimæ numerantur à Deo, vt remunerentur. 73. nu. 1. Continuò in corde ſuccreſcunt. ibid. Superuacaneæ ſunt in nobis inſtar capillorum. ibid. Ex praua cogitatione oritur conſenſus, vt ex colubro baſiliſcus. 386. nu. 2. Sanctæ vincunt, ac vinciunt Deum. 394. num. 2. Ex prauis fęcunda peccatorum ſeges ſperanda. 405. n. 5 Ad petram Chriſtum allidendæ. 496. nu 3. Earundem initia amputanda. ibi. & 497. n 4. Omnes Deus examinat. 442. num. 7. in fi. Terrenæ deponendæ. 486. nu. 3. in fi. Hominem defendunt, & accuſant ante Deum, 516. num. 2.

COGNITIO, ET COGNOSCERE.

Cognitio de Deo noſtram arguit deformitatem. 93. num. 1. & ſeq. *Cognoſcere* idẽ ſæpe eſt quod *approbare*. 167. nu. 1. & ſeq.

COLLOQVIVM.

Colloquia Dei diuini amoris fulgura emittunt ex Orig. 39. nu. 5.

COLLYRIVM.

Præſentiſſimum eſt ophthalmiæ medicamentum. 200. num. 1. Quid ſignificet in Apocalypſi. ibid. & ſeq.

CO-

COLVMBA.
Eſt Spiritus ſancti ſymbolum. 75.nu.2.
COLVMNAE.
Deſcribuntur illę à Salomone ante veſtibulum templi collocatæ. 190.num.1. & ſeq. Quid repręſentarent. 191.nu.3. Earum nomina. ibid.
COMMINATIO.
Comminationibus mortales perterrefacit Deus. 89.nu.3. In bonum noſtrum eas cõuertit. 215.nu.5. Earum vis ad conuertendos peccatores. 216.nu.7.
CONCIPERE.
Verbum *concipiendi* cur vſurpauerit in ſua legatione Gabriel. 610.nu.3.
CONCORDIA.
Concordia vtriuſque Teſtamẽti. 225.n.8. & 469.num.3. Beatorum concordia auget gloriæ pulchritudinem. 336.nu.2.
CONFESSIO SACRAMENTALIS.
Eſt perfectionis fundamentum. 334.n.6. Deſignatur per *mare vitreum*. 219. num.3. Eius diuitiæ. ibid.num.4.
CONSCIENTIA.
Conſcientiæ iucunditas, cęleſte pabulum. 202.n.1. Teſtis eſt boni & mali. 516.n.2.
CONSECRATIO.
In Eccleſia eſt vera ſacerdotum conſecratio, contra Lutherum. 35.num.1.
CONSENSVS.
Conſenſum noſtrum ad opera ſalutis pulſatio diuina ſemper pręcedit. 202.nu.2.
CONSERVATIONIS BENEFICIVM.
Ob conſeruationis beneficium Deo habẽdæ gratiæ. 228.nu.3.
CONSILIVM.
Balaam turpe conſilium. 145.nu.1.
CONSOLATIO.
Conſolationibus priuari, aliquando perfectionis eſt ſignum. 72.nu.4.
CONSTANTINVS MAGNVS.
Creatur Imperator in Britannia. 286.n.1. Acta eius & mors. 287. & ſeq. Expreſſit ei Angelus habens Dei ſignum. 322.num.3. Trophęum crucis ei apparet in cęlo. 323.n.2 Et dormienti Chriſtus cum cruce ibidem. Eiuſdem in eandem religio & affectus. ibid. & ſeq. & 324. & 325.nu.5. & ſeq. Primas nominis Chriſti literas geſtat in galea. 323.n.2 Eccleſiæ felicitas, & propagatio ſub eodem. 325.n.1. & ſeq. Eius edicta pro Chriſtianis. 326. Pro inſtaurandis templis. 327.nu.3.
CONTEMPLATIO.
Contẽplationi aptior ſolitudo. 52. nu.2. Eius vis & effectus. ibi.nu.2. Non ſemper cõtemplationi, interdum actioni inſiſtendũ. 55.nu.1. Eſt fructus *actionis*. ibid.num.2. Contemplatio per *oculos*, actio per *pedes* ſignificatur. 80. & 81.nu.11. Vtrique Spiritus ſanctus communicatur. ibid. Qui Deum contemplatur, ſe ipſum magis humiliat. 99. nu.1. & ſeq. Contemplationis dulcedo, mãna abſconditum. 150.nu.1 Contẽplationis quies ſignificatur per ſilentium. 343.nu.3. Non poteſt hic eſſe perfecta. ibid. Contẽplatio & actio, duę alę. 519.n.4. Contemplatio luctæ comparatur. 520.nu.4.
CONTENTIO.
Contentio inter Apoſtolos, *quis eorum videretur eſſe maior*, vnde orta. 62.nu.2.
CONTINENTES.
Omnes tanquam viri habendi. 163.nu.2. Eos odit dæmon. ibid.nu.2.
CONVERSIO.
Fidelium conuerſio Pauli gloria. 295.n.5 Corona Chriſti. ibid.nu.5. Animarum cõuerſio maxima prędicatoris retributio. ibid. Velox Gentium conuerſio ad Chriſtum. 503. num.3.
COR.
Geminæ ei adiacent aures. 120. nume 2. Corda bonorum thronus Dei, malorum Satanæ. 144.num.3. In corde ſpirituales manus. 170. nu.3. Ad cordis oſtium quo pacto ſtet & pulſet Chriſtus. 202.nu.1. & ſequen. Corda Sanctorum phialæ aureę 251.num.2. Cor pęnitentis altare holocauſti. 349.nu.2. Cor iuſti aurea craticula. 352.nu.3.
CORNV.
Pro quibus vſurpetur in ſacris. 247.nu.1. Cornu Vnicornis cur ſimile regnum Chriſti. ibi. Quænam ſint Draconis cornua decem. 497.nu.1. & ſeq.
CORONA.
Beatitudinis corona datur legitimè certantibus. 140.nu.1. Duodecim gaudiorum inſignitur gemmis. 141.nu.3. Quomodo amitti, vel non amitti poſſit. 188.num.4. & ſeq. Regalis & Pontificia Deo ſubijcienda. 229. nu.5. & ſeq. & 230.nu.7. & ſeq. Regni eſt ſymbolum. 386.nu.1.
CORPVS.
Claritas corporum glorioſorum, quanta. 90.n.2. & 150.n.2. Corporis mẽbra & potẽtię mortificatione attẽperanda. 730.n.3. Cuiuſq; ſanctę animæ ęquus eſt corpus. 786 n.4
CORRECTIO, ET CORREPTIO.
Correctionẽ negligentes, ſeuerè tractandi.

di.105. num 2. Correptio eſt amara, fructus eius dulciſſimus.433.nume.3.

CREATIO, ET CREATVRA.

Ob creationis beneficium Deo agendæ gratiæ.228 nu.2. Creaturę à Deo emanantes, ad eundem vt ad finem regrediuntur.46. nume.3.

CRINES.

Adumbrant cogitationes 393.& 394.n.1.& ſeq. Eorum compoſitio libidinoſum indicat animum.394.nu.3. De B.Virginis cæſarie vide verbum *Mariæ cæſaries*, & vide verbum *Capilli*.

CROCVS.

Eſt charitatis ſymbolum.298.nu.4. Cur ei comparentur Martyres. ibid.in princ.

CRVX.

Obtinuit per eam principatum Chriſtus. 28.num.1.& ſeq. Clauis eſt paradiſi. ibid. Crucem ligneam diuiſam, diuinitus reformandam, vt Iudicij tempore appareat, exiſtimat Thom.Vuald.42 num.5. Non niſi per eã habetur benedictio, & regnũ celeſte. 50.n.4. Eſt lignum vitę, fructus eius Chriſtus. 121. nu.2.& 125 num.4. Palma item.126.n.5. Ex ea orta gloria nominis Chriſti.125.nu.4 Crucis brachia, alæ, ſeu pennæ. 171.num.7. Eſt clauis Dauid.183.nu.9. Miracula eius. 323.nu.3.& ſeq. Eſt ſignaculum fidelium. 329.nu.3. Altare holocauſti.346.nu.5.& 348.num.1. Dęmonis vires contriuit.349. nu.1. Fuit Meſſiæ principatus.631.num.2. Eam maximè formidabit Antichriſtus.692. nu.4. Vide verbum *Conſtantinus Magnus*.

CVBITVS.

Duplex fuit apud Hebræos, legalis, & vulgaris.439.nu.1. Quantum differrent. ibid. & ſequen.

CVRAE.

Rerum temporalium curę, ſpinę. [illegible]4.n.8

CVRRVS.

Currum Dei ex quatuor Angelis conſtituunt Cabaliſtæ.508 nu.2.

D

DAEMON.

Dei ordinatione, ad probandam Eccleſiã ſoluitur & recluditur.95.nu.2.& 96. num.2. Diuinæ iuſtitię eſt adminiſter, & quęſtionarius Domini.140.nu.1. Quibus nominib. appelletur in ſacro eloquio.144.nu.4. Vexando corpus ſępe affert ſalutem animę.148. nu.5. Quos tentat, armat contra ſe. ibidem. Malleus eſt à Chriſto contritus.157.nu.2. Conteritur à ſanctis.ibid. Odit continentes amat luxui deditos.163.nu.2 Exenterauit illum in cruce Chriſtus.201.nu.3. Dæmones oſtentauit Chriſtus in triũpho.241.n.2. In hęreticis equitat dęmon.309. nu.1.& ſeq. In manu eius ſtatera doloſa. ibid.nu.2. Ob ſuperbiam dicitur *mons magnus*.360. Propter inuidiam *ardens*.ibi. Prauę ſuggeſtionis afflatu inflammat iniquos. 383. num.3. Actiones bonas in principio & fine corrũpit. 404.nu.2.& ſeq. Morientibus maximè inſidiatur ibid.num.3. *Vectis ferreus* cur appelletur. 415.nu.2. Peccatores affectibus ſuis verberat.499.nu.7. Pro ſtipendio ſoluit eis mortem.ibid. Contra ſingula pręcepta, peculiaria adhibet tentamenta. ibidem. *Accuſator fratrum* cur dicatur. 515. nu.1.& 516.num.3. Odium eius in prędeſtinatos. 517.nu.1. Cum eo omne inimicitię genus ſuſcipiendum.575.nu.1. Simul cum peccatis ſubmergitur in Baptiſmo. 749. num.2. Dæmones deſignantur per aerem.764.nu.9. Super eos *ſeptima effuſa phiala*. ibid. Ligatur à Chriſto ab eius morte vſque ad Antichriſti aduentum, & cur.793.num.2.& 795. nu.5.& 796.nu.1. Illis tantum poteſt nocere, qui ad ipſum tentationibus conſentiendo accedunt.793 nu.2 Vide verbũ *Satan*.

DAMASCVS.

Syrię metropolis eſt & Gentiles adũbrat. 626.num.2.

DAMNATIO AETERNA.

Dicitur mors ſecunda.142. nu 4.

DAN.

In connumerandis tribubus Iſrael tribum *Dan* cur prętermiſerit Ioannes.697.nu.2.

DATHAN.

Simul cum Abiron ad inferos viuus non peruenit.805.num.19.

DAVID.

Quõ redẽptus dicatur de gladio Goliath. 25.nu.2. Reſurrexit cũ Chriſto ad vitã immortalem.28.nu.5.& ſeq. Fuit populo chariſſimus propter manſuetudinẽ.49.n.3. *Spiritum ſanctum* cur ter à Deo poſtulauerit.79 num.8. Præ cęteris prophetis Chriſti myſteria ad viuum expreſſit.181.nu.3.in fi. Fuit inſtar omniũ prophetarũ.182.n.1. Quantũ curaret, ne ſibi ſubditorum merita per obliuionẽ exciderent. 8[illegible]5. nu.1. Iniquitatem ſuam à quo libro deleri poſtularet. 806.

DECOR.

Libidinis eſt inuitator.723.nu.9.

DELICIAE.

Delicijs dediti fęminæ cenſendi, non viri. 503.num.2.

DENTES.

Sumuntur pro concionatoribus & religioſis viris. 389.nu 1.& ſeq.

DESIDERIVM.

Chriſti deſiderium patiendi pro hominibus fortiſſimum. 76. nu.2. Eſt animarum verbum & clamor. 306.nu.3.

DESTRVCTIO.

Significari ſolet in ſacris literis per *vas fictile*. 172 nu.4.

DETRACTIO, ET DETRACTOR.

A dęmone ortum habuit detractio. 393. nu.3. Quam ſit fugienda. 519 nu.3. Omne viride depaſcit detractor & abſumit. 391. nu.1. Humanis veſcitur carnibus. ibidem. Eius malitia multiplex. ibid. Voracitas inſtar corui ibid. nu 2. Lingua eius tenuiſſima, triſulca, vibrans, perlonga. 392.num.3. Maximè illum execratur Deus. ibid. & ſeq. Dęmonis eſt domicilium 393.num.3.

DEVS.

Eius natura incomprehenſibilis. 39.nu.4. Amantibus ſe ſubtrahit, vt ad ſuperna alliciat. ibid. Symbolis protectionis cur gaudeat. ibid. num 4. Principium eſt omnem numerum continens. 46.nu.3. De eo non propriè dicitur *Fuit*, aut *Erit*. 47.nu.4. Maximè tamen ei conueniunt *Erat*, & *Eſt*. ibid. nu.5. Cur aliquando vt ſenex, aliquando vt iuuenis repręſentetur in ſacris. 71. num.1. Eſt natura iuſtus. 72.nu.7. Duplices ei tribuuntur oculi. 74. nu.2. Miſericordiæ oculis reſpicit probos, comminationis reprobos. ibid. & ſeq. Munificus eſt in largiendo parcus in puniendo. 85.num.4. Supplicia ferè ſemper loquitur, beneficia confert. 88.nu.2. Eius in operando & benefaciendo celeritas. 89.nu.2. In expectandis peccatoribus longanimitas. 107. Neminem deſerit niſi qui prius eum deſerit. 112. num.6. Punit coactus. 209. nu.4. In proſperis & aduerſis à nobis prædicandus. 227. num 12. Regnis pręſidet & imperijs. 291. nu.2. In puniendis ſceleribus cur vtatur ſtatera, funiculo & menſura. 300.nu.1.& 301. nu.2. Ea ſemper punit citra condignum. ibid. In benefaciendo & miſerendo quàm ſit largus, & ſine menſura. 302.num.3. & ſeq. Ad nobis opitulandum, celerrimus 320.nu.5. Eius natura ſuperat omnis intellectus aciem. ibi. nu.5.& 383.nu.2. Præmonet nos ante punitionem, quia non vult punire. 371.num.3. & ſeq. In puniendo & remunerando eſt iuſtiſſimus. 440.nu.4.& 441. nu.5. Ei largioribus menſuris offerendum. 440.num.4. Quod plures Dęmoni, quam ſibi ſeruiant, conqueritur. ibid. nu.4. Ad eum vt mundi principem pertinet homines iudicare. 441. nume.6. Deum in corpore mortali nemo vidit pręter Chriſtum. 448.nu 2. Præ illo Abraham & Iacob *Patris* nomen haud merentur 479.nu 3 in fi. Quàm ſit ab beneficentiam propenſus. 488.num.6. Eius immenſitas & magnitudo 534.nu.2. Diligi à nobis quantum exoptet. 631.nu.3. Miſeretur plus, quàm iraſcitur. 752.nu.3. In puniendo eſt ęquiſſimus. 753.nu.1. Tum dicitur equitare, quando regna ad ſui traducit cognitionem. 764. nu.8. Ipſe ſibi tēplum eſt. 822 nu.2.

DEXTERA ET DEXTRVM.

Accipitur aliquando pro fortitudine. 29. nu.3. Attribuitur Deo in ſignum potentiæ, & beneficentiæ. 84.nu.4. Dextrum vniuſcuiuſque id eſt, vnde principium motionis emergit. 420.nu.3.in princ.

DIADEMA

Quænam ſint Draconis *diademata ſeptē*. 495.nu.1.& ſeq.

DIANA.

Dianæ templum 220.annis à tota Aſia eſt ędificatum. 100.

DIES.

Quot pręſcripſerit Ionas ad pęnitentiam Niniuitis 40 nu.2. Qua lux creata eſt, primum *dies ſolis*, poſtea *Dominica* fuit appellata 53. Septima, cur ab omni opere ceſſauerit Deus. ibid. nu.3. *Plenus dierum*, quis dicatur. 179.nu.1. *Diem Chriſti* quando viderit Abraham. 649 nu.6. Computari ne debeāt pro annis dies illi, qui excurrent ab Antichriſti morte vſque ad diem iudicij 710.nu.2.

DIES DOMINICA.

Triplici nomine fuit dicta, & cur. 53.n.1. Eiuſdem diei antiquitas. ibid.nu.2. Pręrogatiua. ibi.nu.3. & ſeq. Pręferendam Sabbatho Iudaico, quando oſtenſum. 54. num 3. Eius obſeruationē acceptā à Chriſto inſtituerunt Apoſtoli. ibid. nu 4.

DILECTIO.

Maior Dei in nos, q̄ noſtra in Deū. 320.n 5 Vide verbū *Chriſti charitas*, & *Chriſti amor*.

DISCIPVLI.

Septuaginta Chriſti diſcipuli in ſeptuaginta Palmis fuerunt ſignificati. 486.nu.3.

DIVITES, ET DIVITIAE.

Bona ſpiritualia, veræ diuitiæ 133.nu.1. & ſeq. Non ſunt tales, quæ hinc auferri nõ poſſunt. 135.nu.1. Laſciuire faciunt diuitię.291.nu.4. Diuitibus pręcipuè opus eſt hnmilitate. ibid. Diuitiarum curæ ſpinæ. 624.num.8.

DOCTORES.

Deſignantur per *menſas* apud Ezech.56.nu.4 Quatuor primos Eccleſię expreſſerunt quatuor myſtica illa animalia.223.num.3. Significantur per arcum.294.nu.4. Praui, inſtar arcus doloſi. ibid. Sacri Sirenæ ſunt ſuauiſſimæ.623.nu.7.

DOCTRINA.

Sacra, nubes, & pluuia, & ros.39.nu.5. & 81. Eiuſdem candor & dulcedo.67.num.3. Doctrinæ Chriſti puritas.81.& 82. Commendat carnis macerationem.ibid. Pręſeruat à corruptione vitiorum. ibidem. Apoſtolorum doctrina de cęleſti vena procedebat.381.nu.3. Superauit mundanam eloquentiam.ibi.nu.3. Vide verbum *Euang.*

DONA SPIRITVS SANCTI.

Sunt oculi Chriſti.74.nu.1. Ex illis promanat puritas.75.nu.2.

DRACO.

Cur in cęlo apparuerit.492.nu.1. Dęmonem adumbrat. ibid. nu.2. Perpetuò cum elephantibus bellant dracones. 493.nu.2.

E

ECCLESIA.

Augeſcit perſecutionibus, eiſdẽ cur oporteat exerceri.12.nu.3.& ſeq. & 60. num.2. Martyrum ſanguine rigatur.12.nu 3. Patiendo tyrannos vicit. ibid. nu.4. Septem Eccleſię, quibus ſcripſit Ioannes, ſunt in Aſia minori 19.nu.1. Cur ad eas pręcipuè ſcribat.ibid. Earum nomine vniuerſę accipiẽdæ.ibid. Gratia ſeptiformis ſpiritus afflatur Eccleſia. ibid. nu.2. in fi. Per Spiritus ſancti dona Chriſtum apprehendit.20.nu.2. Conſtat ex hominibus & Angelis. 24. nu.1. Quo die fundata à Chriſto.29.num.3. Eſt ſtola Chriſti in eius lota ſanguine. 34.nu 8. Eius pulchritudo ex ſeptem ſpiritus ſancti donis.59.nu.1. Cur per ſeptem candelabra aurea deſignetur.ibid.& ſeq. Eſt inuiſibilis ibid. Eius lumen Chriſtus. 60. num.1. In S.Triadis fide fundata eſt, & erecta conſiſtit.ibid.in fi. Fecit eam Chriſtus glorioſam.64.nu.2. Eſt eiuſdem Chriſti inconſutilis tunica typicè.69.num.1. Charitate eam ad ſui amorem pertraxit Chriſtus.69. nu.2. Amore ipſam adminiſtrat.71.num 5. Cogitationum munditia Chriſto maximè placuit.72.& 73.num.1. Eius pulchritudo tota à Chriſto, vt à flore.77.nu.4. Inſtar lunæ creſcit, & decreſcit.91.num.3. Lumen ſuum à Chriſto mutuatur.ibid nu.4. Chriſti veſtigia imitatur.94.nu.3. *Choris caſtrorum* ſimilis eſt propter pręlia ſpiritualia.121. nu 2. Pulchra ex martyribus.130. Eo venuſtior, quo affligatur magis.ibid. Cur *Palma* comparetur. 140. nu.1. Per Chriſtum in Gentes habet imperium.171. nu.1. Præmia ſua, & coronas Deo accepta refert. 227. nu.1. Prima eius perſecutio mota à Nerone.260.nu.9. Secunda à Domitiano. 262. & 263.nu.6. Tertia à Traiano.263. nu.2. Quarta ab Adriano. 265.nu.1. Quinta ab Antonino.268.nu.4. Sexta à Seuero.269. nu.4. Septima à Maximino. 272.num.4.& ſeq Octaua à Decio.276.nu.5.& ſeq. Nona à Valeriano.279.num.4.& ſeq. Decima ab Aureliano. 280.num.1. Vndecima omnium luctuoſiſſima à Diocletiano & Maximiano.285.nu.5. Duodecima ſub Iuliano Apoſtata mota eſt.288. nu.3. Coronatur in fidelium conuerſione.295.nu.5. Habet in pace lilia, in bello roſas.297.nu.2. Eſt palmarum ciuitas propter Martyres.ibi.n.3. Martyrum ſanguine cruẽtam adumbrat Luna ſanguinea.308.num.1. Eius felicitas & propagatio ſub Conſtantino Magno.328. nu.4. Euangelium & Chriſtum haud erubeſcit.329.nu.3. In duodecim tribubus fuit ſignificata.335.nu.8. Propter baptiſmum appellatur *mare*.361.num.1.& ſeq. Fulget doctoribus, vt cęlum ſyderibus. 363.nu.1.& ſeq. Eius perſecutio ſub Vuandalorum regibus.375.num.2.& 3. Seruiunt Eccleſię, qui eam perſequuntur.388.nu 3.& ſeq. Inſtar vnicornis expellit Hęreticorum venena, 395.nu.5. Fortitudo eius aduerſus perſecutores.396.nu.6.& ſeq.& 422.& 423.nu.2.& 475.nu.4.& ſeq. Supra dorſum Chriſti fabricata. 422.nu.1. Procellas aduerſus eam excitatas compeſcuit Chriſtus. 423. num.2. Eam nemo niſi virrute *paſſionis* ingreditur. 469.nu.2. Cur appelletur ſignum magnũ. 473.& ſeq. Eius fundatio & progreſſio, prodigioſa. 474. nu.3. Vexillum beneuolentiæ Dei erga homines. 475. nu.3. Tyrannorum eſt ſcopus.ibid.num.4. Ab ipſa infantia oppugnata fuit..475. nu.5. Genere

&

& conuerſatione tota cæleſtis. 476.num.1.& ſeq. Super quatuor mundi imperia fuit euecta. 477.nu.3. Cur *mulieris* nomine cenſeatur.478.nu.1.& 784.n.1.& ſeq. Ter Deo deſponſata.478.nu.2. Amicta ſole cur apparuerit.480.nu.1.& ſeq. Eſt amicta Chriſto.ibid.num.3. Ab ipſo munitur.482.nume.5.& 483. num.7. Amoris muro cingitur.482.num.5. Sub pedibus eius cur viſa Luna. 484. nu.1.& ſeq. Conſtantia eius & robur inuictum. ibidem. Temporalia quã deſpiciat.ibid. num.2.& 485. num.3. Eſt mater fidelium.491.num.2. Cum dolore pariet filios Antichriſti tempore.ibidem, & ſeq. Peperit in die Pentecoſtes. 492.num.2. Inſtar aquilæ ſuos examinat filios.518.n 1. Eius fabrica elegantiſſima 537.num.9. Illius felicitatem Carmelus mons adumbrat. 549. nume.1. Eius appetitum ſolus ſatiat Chriſtus. 639.num.1. Tota eius pulchritudo ab ipſo,& ab ipſius paſſione.ibid.nu. 1. & ſeq. Vbi ſuperatus fuerit Antichriſtus,ibi Eccleſia rurſus conſurget.761.nu.2. Eccleſiæ ornamenta, omnia ſunt virtutum & gratiarum genera. 784.nu.1. Illi ſeruire magnæ gloriæ loco ducunt reges 824. num.4. & ſeq. Quam fuerint munifici in eam Luſitaniæ reges. 825. num.6.& ſeq. Deſiderat Chriſti aduentum ad iudicium.834.nu.8.

ECCLESIASTICI.

Præcipue iudicandi ſunt. 442. nume.8. Abdomini deditos expreſſit Nabuzardan. 766.num.3.

EDICTVM.

Edicta Conſtantini pro Chriſtianis. 326. num. 1.& ſeq. Pro inſtaurandis item templis. 327.num.3.

ELECTRVM.

Artificiale ex auro fit & argento. 77.n.3. Chriſtum cur adumbret.ibid.

ELEEMOSYNAE.

Eſt ſacrificium iuſtitię.36.nu.2. Floreñt, qui faciunt eleemoſynam: qui non faciunt, areſiunt. 110.nu.2. Eleemoſynas largiẽdi ſint ſtudioſi Epiſcopi.111.nu.4. Eleemoſynam pauperibus tribuebat Chriſtus. ibid. Macedonum liberalitas in largiendis eleemoſynis.134. Quàm fęneretur qui facit eleemoſynas. ibid.in fi.

ELEMENTVM.

Peribit nullum,omnia renouabuntur in fine mundi.811.nu.1.& 812.nu.2.

ELIAS.

De Elia, vide verbum Enoch.

ELISAEVS.

Incumbens ſuper puerum mortuum, cuius rei figura.19.& 20.nu.2.

ELOQVIA.

Eloquia Domini,caſta.71.nu.3. In ore, & faucibus ſemper dulcia meditatibus. 433. nume.3.

EMMANVEL.

Nomen eſt naturæ, non impoſitionis reſpectu Chriſti.609.nume.7. Cur Chriſtus *Emmanuel* communiter non fuerit appellatus.ibid. Emmanuel Luſitaniæ Rex plurima templa in Luſitania,in Aſia,& Africa excitauit,locupletauitq́ue.826.nu 7.

ENOCH, ET ELIAS.

De fide eſt adhuc viuere.447.nu. 1. Mortale,non glorioſum habent corpus.ibi nu.2. Vtanturne aliquo alimento ad vitam ſuſtentandam. 448. num.3. Vterque eſt in ſtatu merendi.ibid.nu.4. Negari non poteſt abſque errore eos venturos Antichriſti temporibus.455. *Duæ oliuæ*, & *duo candelabra* cur appellentur. 457. nu.1. & ſeq. Figurati in duobus Seraphim Propitiatorij.458.num.4. Eorum prędicatio durabit tribus annis cũ dimidio.459. nu.1. Cur amicti ſaccis prędicare debeant. 460.num.2.& ſeq. Illuſtriſſima edent miracula Antichriſti tempore.461. nu. 1.& ſeq. Interficientur ab eo. 463.nu.1. & ſeq. Poſt tres dies reſurgent, & aſcẽdent in cęlum.464.num.1.& ſeq. Elias diuitias ſuas & reliquit & ſecum tulit. 135. num.2. Eius verba vt facula,ardentia.294.nu.3.

EPHESVS.

Epheſi ſcripſit Euangelium ſuum Ioannes.3.nu.5. Omnium Eccleſiarum minoris Aſiæ, Metropolis. 100. Moratus eſt in ea Paulus Apoſt.per triennium. ibidem.

EPHI.

Capiebat tria ſata. 487.num.5.

EPISCOPVS.

Alacritas eius in adminiſtranda Eccleſia qualis eſſe debeat. 71.nu.5. Stellis cur cõparentur Epiſcopi, non planetis. 82.& ſeq. Stabiles ſint in bono. ibid. Quibus virtutibus debeant fulgere. ibid. Illuminantur à Chriſto. 83.nu. 1. Vt ſpecula imaginem à Chriſto recipientes in ſubditos tranſmittãt. ibidem. In Chriſti dextera cur apparuerint. ibid.num.2. Vt ędificent, non vt deſtruant,conſtituuntur ibidem. Tuetur eos Chriſtus.ibid. Chriſti poteſtati ſunt ad puniendum ſubiecti ibid. Largius eis ſe communicat Deus. 84. nu.4. Paratam eis ha-

bet æternam fęlicitatem.85.nu.4. In Chriſti manibus ſunt inſculpti.ibid.nu 5. Eorũ nunquam obliuiſcitur Chriſtus. ibid nu.5. Cur *Angeli* appellentur. 101.num.1.& ſeq. Scientia præſtare debent.ibid. Caſtitas eorum, & contemplatio.102. nu 3. Promptitudo in munere obeundo. ibid.num.4. Cur omnes Romano excepto baculum habeant. ibid.nu.4. Quantum quiſque luceat intuetur Chriſtus.102.nu.1. Patientia maximè commendatur in Epiſcopo.103.nu.3. Animarum zelo incendi debent Epiſcopi. 104. nu.1. Probent ſubditos. 106. num.2.& 3. Eorum etiam cogitationes cognoſcant. 107. nu.3. Longanimitas in eis maximè neceſſaria.ibid Subditorum defectus maturè diſſimulent.108. Epiſcopus Epheſi de charitate remiſit,non amiſit. 109 nu.1. Cuius nam negligentię arguatur. ibid.nu.2. Epiſcopi eſt per ſe Euangelium prędicare. 110. nu. 3. Quàm ſit eorum propria pauperum cura. 111.nu. 4. Debent eſſe miſericordia, & compaſſionis oſtia. ibid.nu.4. Largiẽdi eleemoſynas ſint ſtudioſi. ibi.nu.4. Smyrnenſis Epiſcopus licet pauper, coram Deo diues.133.nu.1.& ſeq. Pergamenſis reprehẽſio.145.nu.1. Ad eius pertinet officiũ concubinarios libidinoſos exterminare.146.n 3. & 147.num.4. Thyatiræ Epiſcopus laudatur,& reprehenditur.162.nu.1. Saidenſis arguitur hypocriſis.178.nu.1. Opera eius cur vacua. 180. nu.7. Laodicenſem lethali peccato implicatum fuiſſe probabilius.193. num 5.

EQVVS.

Temporalis dignitatis eſt ſymbolũ.290. nu.2. *Equus rufus* Romanum ſignificat imperium,crudele ſub Nerone. 296. nume.1. *Albus* idem imperiũ ſub Caligula 292. n.1. *Niger* idem imperium luctuoſum Iudęis ſub Tito.299 & ſeq. *Pallidus* idem ſub Domitiano 303. nu.1. Deſignat item *albus* Apoſtolos 309.nu.1. *Rufus* tyrannos.ibidem. *Niger* Hæreticos.ibid.num.1.& ſeq. Pallidus Pſeudoprophetas & Hypocritas.311.n.1.

ERAT ET ERIT.

Deo maximè conueniunt. 47.nu.5.

EREMVS.

Eremi laudes & encomia.52.nu.3.

ESAIAS.

Eſaiæ lingua carbone mundata ſimul & accenſa 79.nu.8.

ESAV.

Fratri ſeruiebat,dum fratrem perſequebatur. 288.num.8. Eius in eundem fratrem inuidia.765.num.1.

EST.

Cur proprium Diuinæ naturę.47.num.4. Dicit ęternitatem. ibid.

EVANGELIVM.

Ioannis Euangel. ſcriptum poſt Apocalypſim. 3.nu.5. Euangelij prędicatio,victima Deo gratiſſima.110.nu.3. Non eſt deſerẽda,licet pauci cõuertantur ibid. Euangelica lex ignea.198.nu.1. Humanam eloquẽtiam ſuperauit. 380.nu.3. Eam fruſtra hæretici conãtur inquinare.381.n.4. Quatuor Euangelia expreſſerunt circuli aurei arcę fęderis.427.nu.5. Legis veteris oneribus expeditum eſt Euangelium.621 nu.4. Eius doctrina in ſpeciem ſimplex, grandis tamen & grauis.622.nu.5. Euangelij prædicatio Gẽtium ſuperbiam euertit.680.nu.1. Euangelij toto orbe prędicatio, ſignum erit aduẽtus Antichriſti. 713.nu.3. Multis adhuc gentibus non inſonuit. ibid. Vide verbum, *Lex noua*.

EVANGELISTAE.

Significãtur per illa quatuor Ezech.myſtica animalia 223.nu.4. Quæ cuique Euãgeliſtæ animalis facies tribuatur.ibi.& ſeq. Eorum numerũ quænã exprimãt in ſacris. 224. nu.6. Sunt ſcyphi & ſphęrulæ aureæ. ibid. Arma cõtra hęreticos fabricarunt.ibi. Sunt triumphalis quadriga Chriſti ibi.n.7. Thronũ Dei aduerſus hęreticos defendunt. 225. nu.7. Eorũ perfecta cognitio.ibi.n.8.& ſeq. Eorum doctrina,vna & eadem.750.nu 4.

EVCHARISTIA.

Quãta puritate ad eam ſumẽdam ſit opus 34 nu.8. Euchariſtiam indigne ſumere,ſacrilega rapina.121.nu.2. Eſt *ligni vitæ* fructus. 126.nu.1. Splendet in ea diuinæ potentiæ magnitudo.127.n.1. Probatur Chriſti præſentia in hoc Sacramento.ibid. Confert fortitudinem,inebriat ſpiritualiter.ibid. nu.2. Eſt alimentum ſaluberrimum animarum.128.nu 3 in fi. Manna abſconditum. 149. nu.1. Chriſtus in ea carbunculus eſt ardens,& candidus. 159.nu.1. Adumbrata fuit in *deſerti manna*. 151.nu.2.& ſeq. Cur panis Angelorum dicatur ibid.n.2. Solum communicatur in hac uita. 152. nume. 2. Eius multiplicem dulcedinem ſoli ſentiunt iuſti. 153. nume.3. Non datur gratia pro quantitate portionis, quæ ſumitur. ibidem, nume. 4. Tantundem virtutis continent ſingulæ particulæ diuiſæ hoſtiæ, quantum

inte-

integra.153.nu.4. Ad eam frequenter accedendum.154.num.6.& ſeq. Panis *quotidianus & ſuperſubſtantialis* cur dicatur.155.& ſeq. Margarita eſt & vnio infiniti pretij.159.nu.2. Conciliat unionem inter fideles.160.nu 2. Certiſſimus eſt gloriæ arrhabo.ibid.nu.3.in fi. Comprehendit omnia legalia ſacrificia.621.nu.4.in fi. Euchariſtiæ myſterium & cultus tempore Antichriſti ceſſabit publicè 707.nu.2.

EVPHRATES.

Interfluit inter Meſopotamiam & terram promiſſionis.137.nu.2. Cur abſolutè *fluuius* appelletur.ibid. Vnus eſt ex quatuor qui è paradiſo oriuntur. ibidem. Siccabitur extremis mundi temporibus.760.nu.1. Eius ſiccatio Antichriſto eiuſque ſectatorib. funeſta. ibid.nu.2. Adumbrat mundanam felicitatem. 763.nu 7.

EXCOMMVNICATVS.

Traditur Satanæ.148.nu.5.

EXPERIENTIA.

Significatur per caniciem 73.nu.2.in fi.

EZECHIEL.

Capillos ſuos abradere & in ſtatera pōderare quorſum iubeatur.300.nu.1.

F

FACIES.

Oſculum faciei ſignum beneuolentię.32.nu.1. Moyſis facies veteris legis typus, non ę Chriſti facies. 90.nu.3. Facies ſuas cur reuelarent Seraphim.93.num.1. De facie Chriſti vide verbum, *Chriſti facies*.

FEL.

Fel piſcis Callionymi præſentiſſimum remedium contra oculorum albugines. 201. num. 3.

FELICITAS.

Felicitati plures inſidiantur hoſtes. 226. nu. 10. Mundanæ felicitatis varietas & breuitas.291.n.3.& ſeq. Eadem diſſentionum & bellorum eſt ſeminarium ibid.nu.3.

FELIX PRAESES.

Cur diſputante Paulo fuerit perterritus. 728. nu 4.

FENESTRA.

Ex qua materia conſtaret illa arcę Noe. 41.num.3.

FERCVLVM.

Salomonis ferculum cęleſtis glorię typus. 297.nu.2. Eius aſcenſus purpureus martyrij & tribulationis.ibid.

FESTINARE.

Vſurpatur aliquando pro *confundi*. 51 n. 5

FIDELES.

Deum eſſe ueracem quomodo teſtentur. 22. nu.4. Sunt Chriſti fratres. 26.num.1. Chriſtum pungunt, qui eos perſequuntur. 42.nu.6. Cur in ſacris literis tanquam milites armentur.55.nu.3. Sunt aurea Chriſti zona. 68.nu.1. Eos in pectore & corde geſtabat Chriſtus.69. nu.2. Sunt eiuſdem Chriſti pedes. 78.nu.6. Continuo illis dimicandum.122.nu.2. Nunc uitro, poſt generalem reſurrectionem cryſtallo ſimiles. 219.nu.3. Eorum conuerſio corona Chriſti, Eccleſiæ, & Pauli. 295. Qui erant Hieroſolymis nullum paſſi malum à Veſpaſiano.300.nu.2 Deficientes in fide, ſtellę cadentes è cęlo. 308.nu.1. Omnes ratione fidei & crucis dicuntur *ſignati*. 328.nume.2. De fidei confeſſione erubeſcere haud debēt. 229.nu.3. Nec ob illatas iniurias.396.n.6 Non niſi in Baptiſmo inſtar piſciū in aqua viuunt.361.nu. 2. Qui erunt tempore Antichriſti cur aquilis comparentur.483.nu.7. Iidem gens maſcula.502.nu.1. Eorū natiuitati inſidiantur Dęmones.503.nu.2.

FIDES.

Oppugnata magis floret.12 num.3. Eſt ſigillum.22.nu.4. Sine operibus, quid.17. nu.2. Nec ſufficit ſine eiſdem ad uitę perfectionem in adultis. 220.nu 2. Ab ea deficientes, ſtellæ cadentes è cęlo.308.num.1. Faciunt item naufragium.361.nu.1. Eiuſdem propagatio ſub Conſtantino. 228.n.4. Eſt ſignaculum, nota, & teſſera fideliū. 228. nume.2. Ab ea incipit Eccleſiæ fundatio. 334.num.6. Sola non ſufficit ad ſalutem. 730.nu.4.& 815.nu.8.

FIDVCIA.

Fiducia in Deum augetur laboribus 519. nu.2. In periculis maximam habuit Dauid in Deum 736.nu.3.

FIGVRA.

Quadrata ſtabilitatis eſt ſymbolum.351. num.3.

FILIVS.

Filius in Diuinis Patre non minor. 71. num.1. Eccleſiæ filij omnes, maſculi.503. num 3.

FLVMEN.

Accipitur aliquando pro perſecutione. 525.nu.2.& ſeq.

FOEMINA.

Impietatis eſt typus.503.num.2.

FOENVM.

Significat homines terrenos, & impios. 358.nu.1. Inſtabilitatis & humanę gloriæ eſt ſymbolum 359.nu.4.

FORCEPS.

Aurea prçlatos adumbrat.459.nu.5.

FORMICA.

Habemus in ea doctrinam aduerſus omnia vitia.430.nu.4.

FORTVNA.

Fortunæ rota imperijs maximè dominatur.291.nu.3.

D. FRANCISCVS.

Quo anni tempore Christi ſtigmatibus fuerit inſignitus.515.nu.8.

FRATER.

Omnes homines & præcipue fideles & iuſti ſunt fratres Chriſti. 26. num.1. Fratres olim communiter ſe appellabant Chriſtiani. ibid.nu.1.

G

GABRIEL.

Idem eſt quod *fortitudo & homo Deus*. 611. nu.3. Verbum *concipiendi* cur in ſua vſurpauerit legatione 610.nu.3.

GALATAE.

Dementati ſunt circa Chriſti paſſionem. 240 num.11.

GALLVS.

Gallinaceus ſuperbię eſt ſymbolum. 117. nu.6. Tribus nominibus cenſetur in ſacro ſermone. 118.nu.7.

GANGES.

Eius origo in Caucaſo Indiæ monte. 453. n.8. A Tigri & Euphrate quantũ diſtet.ibi.

GENTILES.

Gentilis populus ante conuerſionem cæcus.17.nu.2. Ex illo fidelium multitudo maxima.331 num.4. Ligno fumiganti cur comparetur.384. nu.4. Significatur *Maris* nomine. 424. nu.3. Reiectis Iudęis gentiles adamauit Chriſtus ibid Inuiſebant Salomonis templum. 446.num.10. Oleaſtro ob antiquam bonorum operum ſterilitatem comparantur,457. nu.2. Eorum ad Chriſtum conuerſio celerrima. 503.nu.2. & 824. nu 4. Gentium populus ante Euangelium Rhinoceros. 536.nu.8. Relicta ſynagoga prędicationis rore perfuſa gẽtilitas.588 n.7. Cur deſerto comparetur 654. nu. 4. Eius ſuperbiã quomodo euerterit Chriſtus. 680. nume.1.

GLADIVS.

Gladij acies cur dicatur *os*. 86.nu.1. Gladiũ in latere,in ore,in manu,cur geſtet Chriſtus. 88.nu.2. Poteſtatis eſt ſymbolũ. 89.nu.4.

GLORIA CAELESTIS.

Magnitudine ſua uitæ labores ſuperat.13. nu.5. Cur tabernaculum Dei appelletur. 814.nu.6. In ea labor aut lacryma locum non habent.ibid.nu.7. Deſcribitur ſub typo pulcherrimæ ciuitatis.816.num.1. & ſeq. A qua illuminetur claritate 822.nu.2. Eius ſecuritas.ibid.nu.3.& 823. Nihil non mundum ingreditur in eam.ibid.nu.3. Intercluſum ad illam aditum nobis patefecit ſua paſſione Chriſtus ibi.nu.2.ſect.5.& 824.nu.3.

GLORIA MVNDANA.

Eius breuitas & inconſtantia.359.nu.4. Quàm vili pretio ęſtimanda ſit. 385.nu.1.

GLORIA PRO FAMA.

Verum iter gloriæ quodnam ſit. 49.nu.3.

GOG ET MAGOG.

De Gog,& Magog varię ſentẽtię.795 n.5 Pro quibus accipienda ſint hęc nomina. ibi. De illis multa apud Ezechielem. 803. n.16.

GRAECI.

Quo pacto vtantur infinitis verborum 9. nu.6. Quomodo ſuffragia calculis colligerent.158.nu.4. Gręcorum eloquẽtia ſignificatur per *as*.676.num.1.

GRANDO.

Miſta ſanguine Dei indicat iram.358.n.1.

GRATIA.

Prima gratia non cadit ſub meritum 123. nu.4. Baptiſmalis, *calculus candidus*. 150. n.2 Iuſtificans, *ſtella matutina*. 173. nu 2. In Paulo cur non vacua. 180.nu.6. Prima gratia quo pacto dicatur emi, cum gratis conferatur 197.nu 3.& 4. Eſt pretioſa margarita.198. nu.6. Prẹſto adeſt omnib. Dei gratia 203.nu.2.& 218. nu.4. Omnis gratia ex Chriſto.247.n.6. Gratiæ ſymbolum eſt Roſa.821.ſect.3. A *gratia* omnes epiſtolas pręter ad Hebręos inchoat, & gratia concludit Paulus.834.nu.9. Ioan. Apocal ab ipſa inchoauit,ipſaque concluſit.ibid.

GVBERNARE.

Gubernandi cura quibus committenda. 172.nu.2. Facilitate,quàm imperio in gubernando vti pręſtat.196.num.1.

GVLA.

Tertia phiala effuſa ſuper gulæ fontes ac flumina. 766.nu 3. In hac & alia vita homines facit egenos. ibid.num.3. Nabuzardan gulæ typus fuit. ibidem.

GYM-

GYMNASIVM.

Hieroſolymitanum ad quid ſceleſtè fuerit extructum à Iaſone. 148.nu.5.& ſeq.

H

HÆRESIS ET HÆRETICI.

Cur meretricis nomine hæreſis ſignificetur in ſacris. 395.nu.5. Vniuerſa complectitur peccata.406.nu.7. Igne exterminari debet.407.nu.7. Scripturas canonicas adiectionibus & detractionibus interuertunt. 1. nu.1. Sydera errantia cur appellentur. 82. num.1. Blaſphemi ſunt in principes & prælatos. 135.nu.3. *Ieſabelis* nomine cenſentur,vt effeminati, & libidini ſeruientes. 163. nu.2. Equitat in eis Dæmon vt in equo nigro.309.num.1.& ſeq. Superbia eorum & faſtus.364.nu.1. Adumbrant eos locuſtæ. 377.nu.1. Eorum doctrina Dæmonum.ibi. Hæreticorum luxus ac libido.393.num.1.& 395.nu.5. Doctrinam ſuam fucato veritatis colore illinunt. 396.nu.7. Ad eam diſſeminandam fœminarum vtuntur miniſterio. 397.nu.7. Sunt maximè fraudulenti, & ideo vulpes dicuntur.404.nu.4. Arcus doloſus aduerſus Dominum.405.nu.4. Eorum natura & inquieta,& prompta ſemper ad malum.ibid.nu.5. Eorundem impudentia & imperitia circa ſcripturã ſacram.574.n.2.

HEBER.

In eius domo vera Abrahami lingua remanſit.138.num.3. Ab eo Iudæi dicti *Hebræi*. ibidem.

HEBRAEI.

Iuniores amentes duos confingunt Meſſias.48.nu.6. Hebræus idem eſt quod *trãſitor*, ſiue *traiector*. 137.nu.2. Quam ridiculè ſacræ ſcripturæ illudant.145.nu.4.

HELVIDIVS.

Heluidij hęretici impia aſſertio.23.nu.1.

HERODES.

Ablegatur à Caio Caligula Imperatore Romano in Lugdunum Galliæ.293 nu.2

HIERVSALEM.

Cur appelletur ciuitas claudicans.17.n.2. Maiori affecta pœna,quàm Sodoma.96.n.3. Hieroſolymę obſidio ſub Tito quinque circiter perdurauit menſibus.299.nu.1. Quantis affecta cladibus ſub eodem. ibid. & ſeq. *Sionis* filia cur dicatur. 645.nu.4. Erit metropolis regni Antichriſti.704.nu.5.

HODIE.

Eſt imago Aeternitatis. 47. nu.4.

HOEDVS.

Paſcit hędos, qui laſciuos libidinis ſectatur motus.298.nu.4.

HOMO.

Omnes homines ſunt Chriſti fratres.25. nu.1. *Hominis filium* cur ſe Chriſtus appellauerit. ibid. Poſt Incarnationem Angelis honore antecellunt.213.nu.5. Multis nominibus ſignificatur *homo* apud Hebręos. 598.nu.7. Homines perueniunt ad menſuram gloriæ Angelorum.818.nu.6.

HONOR.

Honoribus priuantur,qui ſuo deſunt officio.117.nu.5.& ſeq.

HORDEVM.

Segniores deſignat Chriſtianos.310.nu.4

HVMERVS.

Pro operatione vſurpatur in ſacris.29.n.1.

HVMILIS, ET HVMILITAS.

Humilitatis ſcalam ſibi erigit humilis in corde.681.nu.5. Humilitatis mirifica excellentia.22.nu.4. Eſt pręcipua in doctore virtus.49 num.3. Vt eam ab ipſo diſceremus, cur nos monuerit Chriſtus. ibid. Illuminat inſtar collyrij mentis oculos.200 n.2. Fuit regalis Chriſti purpura. 393.nu.2. Sine ea periclitatur virginitas.565.nu.5. Deperditur facillimè.566.nu.2. Eſt virtus regia.ibid.nu.2.& 567.& 568. nu.5. Nomẽ *humilitas* ſignificat virtutem, & vilitatem. 566.num.2. & ſeq. Humilitas Abraham. 567.nu 3. Humilitatis dominium & imperium.568.nu.5.& ſeq. Eſt ſignum magnũ in cęlo.ibid.nu.6. Spirituale vacuũ, quod ſolus implet Deus.ibid. Perfectiſſimus humilitatis gradus in quo conſiſtat. 583.nu.5. & 584.nu.6.

HYACINTHVS.

Flos eſt & gemma. 413. nu.1. Adhibetur ad repræſentanda cęleſtia. ibid.

HYPOCRISIS, ET HYPOCRITA.

Hypocriſis aurum eſt alchimicum. 199. nu.3. Latet homines,non Deũ. 177.num.2. Latè diffunditur. 311.n 1. Eius opera inſtar fęni tectorũ. 180.nu.7. Hypocritæ adumbrantur in equo pallido.311 nu.1. Per eos Dæmõ Eccleſiã ſubruere conatur.368. Cauteriatã cõſcientiã cur dicãtur habere 369.n.2

I

IACOB.

Altero pede claudicans Iudaicum populũ figurat.17. nu.2. Cur ei ſeptem anni pau-

ci dies viderentur. 18. nu. 2. Comitantibus vxoribus regrediens vitam actiuam, & contemplatiuam exprimit. 55. nu. 1. Dei erga ipſum prouidentia 131. nu. 2.

D. IACOBVS MAIOR.

Iacobus & Ioannes cur *Boanerges* dicti. 216. num. 7. Exprimit eũ lapis calcedonius tertium fundamentum cęleſtis Hieruſalem. 819. nu. 3.

D. IACOBVS MINOR.

Exprimit eum topazium nonũ fundamentum cęleſtis Hieruſalem. 820. nu. 4.

IASPIS.

Gemma eſt viridis coloris. 207. n. 1. Symbolum ſpei & miſericordiæ diuinæ. 208. nu. 2. & ſeq. Iaſpidum multa genera commemorantur. 818. nu. 2. Eſt primum fundamentum cęleſtis Hieruſalem. ibid. num. 2. Adumbrat D. Petrum. ibid.

IBERI.

Mulieris captiuæ opera fidem receperunt. 328. nu. 4.

IDOLATRIA.

Sequitur Venerem. 145. nu. 1. *Fornicationis* nomine cur ſignificetur in ſacris. 163. n. 4

IEHOVAH.

Omnes literæ nominis *Iehouah* numeros ſphęrales ſignificant. 46 nu. 3.

IEZABEL.

Fuit vxor Achab regis Iſrael. 162. nu. 1. Impietatis, & diuinę ſeueritatis eſt exemplũ. 162. & 163. nu 1.

IGNIS.

Significat tribulationem. 422. n. 2. Ignis elementum periturum in fine mundi putauit Beda. 812. nu. 2.

IMPERFECTIO.

Noſtra ex diuina cognoſcitur perfectione. 93. num. 2.

IMPERATOR ET IMPERIA.

Imp. Rom. ſeries, acta, & obitus. 255. vſq; ad 290. Orbis imperia quã cito prętereant. 11. nu 2. Eorũ inſtabilitas quibus rebus cõparetur. ibid. Animalculorũ inſtar parui facienda. 384. nu 1. & ſeq. Ea inuertere q̃ ſit facillimum Deo. 534. nu 3. Quatuor orbis in Nabuch. ſtatua adumbratę fuere. 676. nu. 1. Beſtijs & ventis cur comparentur. 688. nu. 1. Rom. Imperium prope Antichriſti tẽpora decem adminiſtrabunt reges. 683. nu 2. & 703. num. 1. Eius euerſio certo deſignabit Antichriſti aduentum. 712. nu. 1. Perdurat adhuc. 713. nu. 2. Erectum eſt in Occidente à Carolo Magno Francię rege. ibidem.

IMPIETAS, ET IMPII.

Iudęorum impietas quanta. 44. nu. 2 in ſi. Impietas perenne malum. 95. nu. 1. Impij ſunt mortis ideſt dęmonis vmbra. ibi nu. 2. Eos vt pilam intorquet Deus. 117. nume. 6. Terra, arbores, fęnum cur appellentur. 358. nu. 1. In circuitu ambulant à Deo vt à centro remoti. 395. nu. 4. Fraudulenter nocẽt. 415. nu. 3. Iniquitatem ſuam quantum extendant. 422. nu. 1. Eorum lętitia de nece iuſtorum. 438. n. 1. Caſtigato impio cautior redditur iuſtus. 466. nu. 3. Grauiſſimis ſupplicijs afficientur impij extremis tẽporibus. 759. nu. 1. Vniuerſos exprimit mulier ſedens ſuper beſtiam coccineam. 771. num. 1. De malis, quæ agunt, gloriantur. ibi. *Abyſſi* nomine ſignificantur. 797. nu 4. Eorum reſurrectio mors ſecunda. 802. nu. 14.

IMPVNITAS.

Reproborum impunitas maxime timẽda. 164. nume. 2. Ex vno ſcelere aliud nectit. 165. nu. 5.

IN.

Apud Hebræos etiã ſignificat *pro* vel *propter*. 738. num. 1.

INCONSTANTIA.

Figuratur in *locuſta* ſaltibus. 386. num. 2. Hominis in adoleſcentia inconſtantia quanta. 596. nu. 2.

INDVERE.

Induendi verbo vtuntur Hebræi ad abundantiam ſignificandam. 482. nu. 4.

INFANTES.

Quam primo edant vocem. 45. nu. 2.

INFERNVS.

Sumitur pro ſepulchro aliquando, pro Limbo, pro damnatorum loco, pro ipſo dęmone. 96. num. 3. Inferni claues cur Chriſtus dicatur habere. 97. nu. 3. Damnatorum multitudine nunquam expletur. 305. nu. 3.

INGRATITVDO.

Hominũ ingratitudo in diuinũ amorem. 32. num. 2. in ſi.

INIMICI.

Inimicis benefacere quàm ſit nobile. 32. num. 3.

INITIA.

Malorum initia reſecanda. 496. nu. 3.

INIVRIAE.

Libenter ferendę. 396. n. 6. Iniuriarum patientia pluſquam ſuperamus. 387. nu. 3.

INTENTIO.

Opera ſine recta intẽtione, vacua. 180. n. 7. Oculo comparatur in ſacris. 552. num. 1.

Hæc

Hæc remuneratur à Deo.ibid. Boni operis intentio curandum ne vitietur à Dæmone. 577.num.5.

INTERCESSIO.

Interceſſio Sanctorum defendit Eccleſiã. 210.num.2.

IOACHIMVS ABBAS.

Vnde oriundus,& quo tpe floruerit. 184. nu.1 Prophetiæ ſpiritum habuiſſe fuit exiſtimatus.ibid. Templum S. Marci Venetijs glyphicis exornauit.ibid. Auctoritate S. Pont. Apocalypſim eſt interpretatus, ibid. nu. 1.& 2. Vindicatur ab hęreſi. ibi. nu. 2. Eius vaticiniũ de nouo ordine ad Soc. Ieſu referunt aliqui. 185. nu 4. Dominicanorũ, & Franciſcanorũ familias prędicit.ibi.nu.4.

D. IO. BAPTISTA.

Fuit Angelus vita. 21. nu.1. Cępit prędicare Baptiſmum Pęnitentiæ anno 15. Imperij Tiberij Cęſaris. 257. num.3. Totus vox ſonans ſanctimoniam.461.nu 3. Eiuſdem magnitudo eximia.534.nu.2.

D. IO. EVANGELISTA.

Cur nomen ſuum in Euangelio non inculcauerit. 2.nu.4. Per excellentiam Theologus.ibid. Spiritu prophetico afflatus fuit in Pathmo,ibiq; ſcripſit Apoc.3.n.5. Quo tẽpore,& loco ſcripſerit Euang.ibi. Quoto itẽ vitę ſuæ anno.ibid. Euang.& Prophetis omnibus eſt eminentior.7.nu.2. Ex Chriſti pectore quanta hauſerit.ibi.nu.2. Eſt paradiſi fluuius.8.num.2. Teſtimoniũ perhibuit de Chriſto prędicando, & patiendo. 13.n.5. Ex qua nota vetus Chriſti amator dignoſci voluerit. ibid. Vniuerſalis Eccleſię Doctor à Deo eſt conſtitutus.20.num.2. Eius deſiderium de Chriſti gloria,& honore. 37.n.2. Dum affligatur à Domitiano, recreatur à Deo.52.nu.2. Cur ad Chriſti pedes acciderit *tanquam mortuus*. 94.n.3. Auditorum captui vt ſe accommodarit.214.nu.2. Aquilę facies inter Euangeliſtas cur ei tribuatur. 223.nu.4. Eſt aquila volans per medium cęli.370.nu.1.& ſeq. Venturus ne ſit cum Enoch & Elia Antichriſti tpe. 434. & ſeq. Eum viuum adhuc reſeruari, qui ſenſerint. ibi.nu.1.& ſeq. Reliquos virgines quantum ſuperet. 789.nu.3. Exprimit eum *Smaragdus*.819.nu.3.

IO. III. LVSITANIAE REX.

Fidem in Indię regionibus longe lateque propagauit.827.n 8. Societatem noſtram in Luſitaniam induxit.ibi. Collegium Conimbricenſe erexit. ibid.

IOB.

Virtutem mercedis cauſa haud colebat. 15. nu.2. Bonis omnibus ſpoliari cur permiſerit Deus . ibid. A calamitate ſua erectus quodammodo ſurrexit.27.nu.3. Surrexit cum Chriſto ad vitam immortalem. 28. nu.5. Quàm timeret Deum.38.nu.1. Vultum item Dei iudicantis.75.nu 3. Eius patientię fructus.133.nu.3. De ſua innocentia conſcientięque teſtimonio quantum confideret. 171.nu.8.& 806. nu.2. Laboribus quàm optaret premi. 171. nu.8. Cur cenſeatur Orientalis.451.nu.3.

IOSEPH.

Cur ſolus inter fratres tunicam talarem habuerit.63.nu.1.

INVIDIA.

Inſtar viperæ animam, à qua concipitur, conſumit. 765. nu 1. Prima phiala effuſa ſuper terram inuidorum. ibi.nu.1. Alienis bonis contabeſcit inuidus.ibid.nu.1.

IRA.

Ira Dei amore ſplendet & miſericordia. 92.num.5. Significatur per ſartaginem & ſuccenſam ollam.432.nu.2 Diſtillat iram ſuã,dum punit,non effundit Deus. 752.n.3. Quarta phiala effuſa ſuper *iram*. 767.nu 4. Rationis Solem obſcurat. ibid.nu.4.

IRIS.

Spiritus ſancti ſymbolum.210.nu.1. Miſericordiæ item. 211.nu.5.

ISAAC.

Ortus Iſaac cur per lapidis exciſionem ſignificetur.677.nu.3.

ISMAEL.

Ludus eius cum Iſaac cuiuſmodi fuerit. 146.num.3.

ISRAEL.

Non interpretandum *videns Deum*, ſed *princeps Dei*.136.nu.1.

IVDA, ET IVDAEI.

Iuda idem eſt quod confeſſio.139.n 5. Peculiarem dolendi cauſam habebunt Iudęi in extremo iudicio. 43.nu.1. Impietas eorum & infelicitas.44.n.2. Iudaicæ cęcitatis radix,quęnam fuerit.48.nu.6. Eorum ſuppliciũ ob Chriſti necem.75.nu.3. Oculos Dei lædebant, cum Chriſtũ percutiebant. ibid. Eorũ malitia in cõſumptibilis. 106.num.2. Triplici cenſentur nomine.136.n.1. A quo dicti Iſraelitæ.ibi. A quo Hebręi.136.n.2. Quando ita cęperint appellari. ibid.num.4. Eorũ incredulitas circa myſterium Euchar. 151.num.2. Promptitudo item aduerſus Chri-

Chriſtum.233.n.5. Euertuntur ſub Aelio Adriano. 265. nu.1. Deſęuit in eos Caius Caligula.293.in fi.nu.2.& ſeq. Maxima eorum clades Alexandriæ.ibi & ſeq. Quantis fuerint affecti cladibus ſub Tito Veſpaſiani filio.299.nu 1.& ſeq. Quingenti per ſingulos dies crucibus affiguntur. ibid. Decē ex nobilioribus, triginta ex vulgo vno vendebantur denario.300.nu.2. Pauciſſimi crediderunt in Chriſtū.330.nu.1.& 2. & ſeq.& 663.nu.2. Iudęorum populus, calamus fractus à Chriſto. 384. nu.4. Propter inconſtantiam adumbratus in locuſtis.386. nu 2. *Terra* nomine cur ſignificetur. 424.num.3. Iudæorum cęcitas in aduentu Meſſiæ. 464. nu.3.& 629.nu.6. Execranda eorum efflagitatio à Deo aduerſus Chriſtianos.657.n.1. Eorum infidelitas cur *vulnus ſæuum* appelletur.762. nu. 2. Eorum ſcelera penè innumera 807.n.4. Eorundem ceremoniæ poſt Euangelium immundæ.808.nu.5.

IVDAS TADAEVS.

Exprimit eum chryſopraſus decimum cęleſtis Hieruſ.fundamentum.810 nu.5.

IVDAS PRODITOR.

Habitus eſt in honore à Cherinto hęretico.3.nu.4. Pręcipiebat ei Chriſtus eleemoſynam pauperibus tribuere.111.nu.4.

IVDEX ET IVDICARE.

In iudice rerum cognitio neceſſaria.73. n.2. Iudicat cum amore Chriſtus.92.nu.5.

IVDICIA DEI.

Mundiſſima ſunt & iuſtiſſima. 72.nu.7. Cur per *palpebras* ſignificentur. 75. num.2. Sunt incomprehenſibilia.751.nu.4.

IVDICIVM FINALE.

Aduentus Domini ad iudicium terribilis. 37.nu 1.& ſeq. Chriſtum ad iudicium venientem mortales omnes corporeis oculis videbunt 40.nu.1. Reproborum in iudicio dolor acerbiſſimus.43.nu.1. Bonis & malis erit formidabile. 87.& 88.nu.1. Sententia extremi iudicij inſtar gladij vtraque parte acuti.87. nu.1.& 89. nu.4. In concionibus ſæpe illius mentio facienda. 227.nu.12. Citius veniet propter hominum flagitia.312 nu.3. Quanta in eo iuſti perfundentur lætitia ibid. Extremi iudicij ſeueritas. 430. nu.5.& ſeq.& 441.& 442.nu.7.& ſeq. In illo iuſtitia conuertetur in iudicium. ibidem. Mundi iudicium ad Deū creationis iure pertinet. 441.num.6. Iudicij dies etiam poſt Antichriſti mortem incognitus.710.nu.2. Diem hunc votis omnibus exoptant Chriſtus & beati.744. nu.1. Diuini iudicij poteſtatem fugiet nemo.746.nu.1.

IVSTIFICATIO.

Ad iuſtificationem humana præſidia non ſufficiunt.197.nu.5.

IVSTITIA.

Iuſtitia & miſericordia duæ Dei mammillę. 67. nu.4. Quoad vindictam opus eſt à Deo quodammodo alienum. 209.nu.4. Iuſtitiæ fabricam ab impijs erectam euertit Deus. ibid.nu.4. Iuſtitiæ calicem inclinat tantum, non effundit. 302. nu.3. Iuſtitiæ miniſtri regis mandatum ſolent excedere. 762.nu.1. In primo Chriſti aduentu conuerſa in miſericordiam, in ſecundo conuertetur in iudicium.430.num.5. Peccatis quaſi aquis irrigatur, vt floreat.441.nu 5. De iuſtitia Chriſti vide verbum *Chriſti iuſtitia*.

L

LABARVM.

Labari nomen vnde ortum. 324.nu.4.

LABIA.

Reflexa menſarum labia apud Ezechielē quid ſignificent.56.nu.4.

LABIVM AENEVM.

Baptiſmum deſignauit.221.nu.4. Ex capſulis ſpeculorum putant aliqui fuiſſe confectum. ibidem.

LABORES.

Laborum breuitas, ſolatium laborātibus. 10.nu.1. Laboribus cur oporteat ſanctos exerceri.12.num.5.& ſeq. His exerciti in hac vita, legitimi non nothi filij Dei ſunt.15. nu.2. Significantur typicè per *aquas*. 19. num.1. Per eos aſcendendum in cęlum.50. nu.4.& 79.nu.9. Virtutem perficiunt.ibi. Pro Chriſto ſuſcepti frugiferi. 133. num.4. Laborum tolerantia, illuſtriſſima eſt corona. 171. num.8. In ſplendorem & Sapphiros glorię conuertuntur.465.nu.2.& 477.nu.2. Quos laboribus exercet Deus ſunt filij legitimi.492.nu.3. Cito opitulante Deo deficiunt. 521.nu.3. Iis tanquam pretio Deus gloriā vēdit.ibi.n.4. Reddidit eos Chriſtus ſuauiſſimos.521.nu. 5. Inflicti à Deo quāti faciendi.751.n.2. Laborum pro Chriſto tolerantiam reuerentur Angeli. 789.nu.5.

LACHRIMA.

Diuinę irę munitiones diſſoluunt.517.n.3

LACTARE.

Aliquando uſurpatum in ſacra pagina pro *decipere*. 52. nu.2.

LAMINA.

In aurea Pontificis quid inſculptum. 230. nu.8. Corona etiam dicebatur, & diadema. 231. num.9.

LATVS.

De latere Chriſti vide verbum *Vulnus lateris Chriſti.*

LAVS.

Dei laus, ſacrificium Deo gratiſſimũ. 35. num.2. Laus noſtra pr Dei magnitudine, nihil eſt & ſilentium. 554. nu.4.

LECTVS.

Accipitur in bonam & in malam partem. 164. num.1.

LEO.

Symbolum eſt Chriſti. 241. nu.1.2. & ſeq. Reſurgentis. 232. nu.2. Pendentis in cruce. 241. nu.2. Leonis voci quantus inſit terror. 232. nu.2. Præcipua generoſitas quando ei adueniat. ibid. nu.2. Tribus integris diebus ac noctibus dormit cum primum naſcitur. ibid. Adhibetur ad vigilantiam ſignificandam. 242. nu.4.

LEPROSVS.

Eius expiatio quo pacto fieret. 34. nu.7.

LEVITAE.

Nullum ſentiebant pondus, dum portaret arcam. 170. nu.5.

LEX.

Dominatur ſibi ſubiectis, ſicut vir vxori. 18. nu.2. Auctoritatem ei detrahit, qui eam non ſeruat. ibid. Super humerum cur eam Chriſtus portaſſe dicatur. 28. nu.1. Iugum legis portat nobiſcum Chriſtus. 170. nu.4. Prorogat imperium diuinæ legis obſeruatio. 230. nu.6. Quorſum Regibus Hebræorum traderetur in manu, cum creabãtur, ibidem. De Purificationis lege vide. 577. & 578. n.1. & ſeq. Tyranni laborioſas condunt leges. 582. nu.2. Perfectiſſimus gradus ſeruandi legem in quo cernatur. ibid. nu.4.

LEX VETVS.

Nihil ad perfectum adduxit. 65. num.2. Doctrina eius & ſanctitas puerilis ibidem. Lex erat timoris. 85. nu.5. in fi. Diſcrimen inter eam & nouam. 90. nu.3. Noua *luminare maius*, Vetus *luminare minus*. 91. nu.3. Pondus erat & iugum ſeruitutis. 168. nu.1. & ſeq. Eius ſacramenta egena. 169. num.2. & 179. nu.4. Quot eſſent eius præcepta. 169. nu.1. & ſeq. Non conferebant gratiam ex opere operato. ibid. Vacua erat & inanis. 179. nu.4. & ſeq. Perfecit illam Chriſtus. 180. nu.5. Fidei myſteria tradebat obſcurè. 426. num.4. Expreſſa in duabus tabulis fractis à Moyſe. 470. num.5. Abroganda prædicitur ab Hieremia. 623. nu.8. Ad Nouam ſuſcipiẽdam aptiores reddebat Iudæos. 624. nu.8. Eius cæremoniæ, ſpinæ. ibid.

LEX NOVA.

In lege noua maiori conatu morum probitas ſectanda. 18. nu.3. & ſeq. Prauas etiã cogitationes cauet 64. num.1. Eius perfectio. 64. in fi. nu.1. & ſeq. Diſcrimen inter eam, & veterem. 65. nu.1. & 90. num.3. Eſt lex amoris. 85. nu.5. in fi. Cur *onus leue*, & *iugum ſuaue* appelletur. 169. num.3. & ſeq. In ea maior quam in veteri rerum diuinarũ cognitio. 234. nu.2. Fidei myſteria tradit clarè, & articulatè. 426. nu.4. & 624. num.10. Expreſſa in duabus tabulis arcæ teſtamenti. 470. nu.5. Veteris eſt compendium. 621. nu.4. Myſteriorum eius magnitudo, maieſtas, & nouitas. 622. nu.5. & ſeq. Vide verbum *Euangelium*.

LIBER.

Qui nam ſit *liber ſignatus* 237. & ſequen. Quem Ioannes accepit ab Angelo, cur in ore dulcem, in ventre ſenſerit amarũ. 432. & ſeq. Quod nam volumen ſit accipiendum per *librum grandem* apud Eſaiam. 613. nu.1. & ſeq. *Liber vitæ* dicitur in quo prædeſtinati ſcripti ſunt. 803. nu.17. Librum mortis cur Deus non dicatur habere. 804. nu.17.

LIBERTAS.

Impiorum libertas ſeruitus fœdiſſima. 31. num.6. in fi.

LIBERVM ARBITRIVM.

Non præuenit Deum, ſed à Deo præuenitur per excitantem gratiam. 202. nu.2. Poteſt tñ illam vel reijcere, vel admittere. ibid.

LIBIDO, ET LIBIDINOSI.

Ignis eſt conſumens. 494. nu.4. Tentationes eius, ignea tela. ibid. nu.5. Libidinis peccata vincuntur fuga. 497. nu.4. Maxima eſt ad hæreſim diſpoſitio. 735. nu.2. Libidinoſi extra diœceſim ablegandi ab Epiſcopo. 146. nu.3. & 147 nu.4. Libidinoſus Satanæ traditur à Paulo. 148. num.5. Feminæ, non viri appellandi libidinoſi. 163. nu.2. Perterrentur dum pro concione caſtitatis audiunt laudes. 728. nume.4. In eos acerrime vindicabit Deus. ibid. Vide verbum *Luxuria*.

LIGNVM VITAE.

Prorogaſſet vitam in æternum. 124. nu.1. Deſignat æternam felicitatem. ibid. nume.3. Beatos denotat & adumbrat. 831. nu.2.

LIN-

LINGVA.
Eſaiæ lingua carbone mundata ſimul, & accenſa.79.nu.8. Totum reget corpus,qui linguam frenat.557.nu.4. Vt auro ſic linguæ ſtatera facienda.ibidem.
LOCVSTAE.
Hereticos adumbrant.377.num.1.& 385. nu.2. Coronas cur geſtarent.387. num.1. & ſeq. Cur facies hominum,dentes leonũ haberent.389.nu.1. & ſeq. Cur item capillos mulierum.393.nu 1.& ſeq. *Caudas* ſimiles ſcorpionum.403.nu.1.& ſeq.
LONGANIMITAS.
Longanimitas,& miſericordia,duo Chriſti vbera.66.num.1. Longanimitate orbis imperium obtinuerunt Romani. 107. In principe, & prælato maximè eſt neceſſaria. ibidem.
LONGINVS.
Fuit centurio conuerſus ad Chriſti clamorem. 41. nume.5. Non ille aperuit latus Chriſti. ibid.
LOTH.
Eius ſanctitas,& zelus.104. nu.1.in fine, Vxor eius in ſalis ſtatuam quorſum verſa, 193.num.4.
LVCIFER.
Etiam nunc contendit ſimilis eſſe Altiſſimo.167.nu.3. Superbia eius quanta.213. nu.5. Eſt ſtella de cęlo cadens. 374.nu.1. Data eſt illi putei abyſſi vel inferorum clauis.377.nu.1. Dęmones in morem exercitus inſtruit aduerſus homines. 511. num.6. Omnibus Angelis naturę præſtantia excellit. 511. in fi. Poſt lapſum cur dictus *Cherub.*512.nu.1. Amorem ſuum, propriæ dicauit excellentiæ. 692.nu.4. Serpentis nomine ſignificatur.796.nu.2.& ſeqq. Vniuerſorum Dęmonum princeps.ibid.
LVDERE, ET LVDVS.
Interdum ſumitur pro idolatrare, & laſciuire.147.nu.3. Iſmaelis ludus cum Iſaac qualis. 146.nu.3.
LVNA.
Poſt iudicij diem fulgebit vt nũc ſol.90. nu.2. Facta *ſicut ſanguis*, eſt Eccleſia Martyrum ſanguine purpurata.308.num.1. In fine mundi cur ſanguineo ſuffundetur rubore quaſi de hominum peccatis erubeſcens 312.num.2. Inconſtantiæ eſt ſymbolum. 484. num. 1.
LVXVRIA.
Sexta phiala effuſa in luxurię flumẽ.767. nu.5. Inſtar fluminis rapidiſſimi magnam hominum partem ſecum deuoluit. ibid.n.5. Vide verbum *Libido*
LVXVS.
Luxum reſpuentes, viri cenſendi.163.n.2 Luxui deditos amat Dęmon odit continentes. ibidem.

M

Duplex reperitur apud Hebræos, vnum clauſum,apertũ alterum.628.nu.3. Clauſum in medio dictionis ſemel tantum reperitur,& quo myſterio. 628. num.3. & 629. num.4.
MAGGEDO.
Ciuitas fuit metropolis decem tribuum. 760. nu.2.
MAGI.
Tres qui Chriſtum natum quęſierunt,cur ab Oriente veniſſe dicantur.451.n.3. Gentium fortitudo,& ſpolia fuerunt.626.nu 2.
MAGISTER.
Manſuetudo magiſtri inuitat ad audiendum, & parendum ijs quę ab ipſo dicuntur. 49.nu.3. Scelerum magiſtros iniquo animo fert Deus.148. nu.5.
MALEDICENTIA.
Quàm ſit execranda.510.num.4.
MALVM PVNICVM.
Quot penderent ex Pontificis tunica. 57. nu.2. Eſt ſymbolum coronę gloriæ Martyrum. 338. nu.4.
MANDATA DIVINA.
Cur in ſacris literis appellētur *via.* 17.n.2. Eorum obſeruatione ſuſtentatur fides. ibid, & 220. nu.2. Per eadem legitimè certatur. 123.nu.3. Exactiſſimè ſunt ſeruanda.581. nu.1.& ſeq. Vide verbum *Præcepta diuina.*
MANNA.
Quo die primum pluerit in deſerto. 54. nu.3. *Manna abſconditum* quid ſignificet, 149.nu.1 & 150.nu 2. & ſeq. Fuit figura Euchariſtici panis.149.num.1. Panis verus, cur diceretur.ibid. Iuſtis tantum ſapiebat quod quiſque cuperet. 152.num.3 Eadem menſura dabatur omnibus.153.nu.4.
MANSVETVDO.
Quàm ſit grata populo in principe,& prelato.49.num.3. Vide verbum *Chriſti manſuetudo.*
D. MANTIVS.
Vnus fuit ex 70. Chriſti diſcipulis. 264. num.2. Primus Eborenſis Epiſcopus.ibid. Eius martyrium ſub Traiano. ibid.

MANVS.

Manuum oſculum ſubiectionis ſignum. 31.nu.1. Manus extenta in ſacris ſymbolũ eſt protectionis & ſupplicij. 83.nu.2. Manus Chriſti in cruce expanſę beneficentiam declarabant ibid. In corde ſpirituales manus. 170 nu.3. *Manum in cælum leuare* iu rantis eſt, & ſupplicij ſignum. 431.nu.6.

MARGARITA.

Margaritæ cur dictæ *vniones*. 160. nu.2.& 821. nu.1.

MARE.

Siccandum poſt diem iudicij putauit Beda. 811.nu.1.

MARE RVBRVM.

Quo die illud tranſierint Hebręi. 53. in fi. num.3.

MARE AENEVM.

Eius deſcriptio, 220.num.1.& ſeq. Allegorica expoſitio. ibid.nu.2. Capiebat tria millia metretarum ibid.nu.1. Baptiſmum adumbrauit.ibid.num.2.

MARIA DEIPARA.

Mons eſt vmbroſus.195.nu.9. Sion, terreſtri illa prętantior. 523. In eius fabrica pluſquam mirabilis Deus. ibid. Terrę cęlique miraculũ ex Epiphanio. 524.n.1.& ſeq. Miraculum item naturę, & gratiæ. ibid.n.1. Viridarium deliciarum Dei. 525.nu.2. Officina miraculorum. ibid.nu.4. Horologiũ ſolare diuinum 526.nu.5. Verillum potẽtię, & miſericordiæ diuinæ. 527.nu.1.& ſeq. & 529. nu.5. In ea euexit Deus vexillum pulchritudinis, & amoris, ibid.num.6.& ſeq. & 530.nu.8. & ſeq. Victrix Dei, & victa à Deo per amorem. 529.& 530.nume.7.& 8. Chriſtum pro corde habebat. ibid nume.8. Eſt fidei ſceptrum & vexillum. 531.num.9. Hęreticorum ſcopus.ibid.nu.1.& ſeq. Eius pręſtantia nulla Hęreticorũ vi minui poteſt. 532.nu.2. & 533.nu.3. Tot clypeis munitur, quot prærogatiuis ornatur. ibid.nu.3. Hoſtibus ſuis terror eſt.ibid.nu.4. Cur in cęlo apparuerit.ibid.nu.1.& ſeq.ſect.4. Omnibus Sanctis quantum excellat. 534.nu 3. Eſt quodãmodo Dei mẽſura.ibi.nu.3. Cęleſte ſignum ex quo ſol iuſtitiæ nunquã egreditur. 535.nu.6. In ea terrenũ nihil. 536. nu.9. Thronus Dei ſapphirinus. ibid.nu.9. Sapphirus ſtella inſignita Chriſto.537 n.10. *Princeps ſacierum* cur dicatur. 542.n.9. Per excellentiã *Domina*.ibid.nu.11.& 543.nu 3. Cum Deo diuiſum habet imperiũ. 544 n.3. Ei famulatur humana & Angelica natura.ibidem, num.4. Ex ea vt ſol ex luce formatus Chriſtus ibid.nu.5. Fons ſolis eſt & feneſtra cęli.ibid.nu.5. Carmelo monti ſimilis ob multa. 550.nu.2. Eius pręſtantia ſilẽtio honoranda. 554.nu.4. De filij paſſione nõ confundebatur. 556.n.5. Tota erat palma & victoria. 575.nu.1. In omni genere inimicitias cum dęmone geſſit.ibid.nu.1. Eſt corona virginitatis. 603 nu.4. Ad illã pertinebat nomen Chriſto imponere. 607. n.6. Quã ſtuderet ſolitudini. 610.nu 2. Per eã vt Orientalem portã Deus ingreſſus eſt mundum 674.nu.2.& 675.nu.3.& ſeq.

MARIAE VIRG. NATIVITAS.

Per eam nobis ſurrexit aurora ęterni diei prępuntia. 594.nu.3.

MARIA NOMEN.

Eſt nomen Tetragrammaton. 542. nu.9. Quę numerum efficiant literæ nominis *Maria* ibid.in fi. Ipſis etiam Angelis eſt ineffabile. 543.nu. 11. Eius etymon.ibi.nu.1. Poſt Ieſum Mariæ nomẽ ſuper omne nomẽ. 545.nu.6. Eius excellentia.ibi.nu.6. Quãtum Chriſtus illud honorauerit. ibid. nu.7. Illo audito gaudẽt animę in Purg. ibi. nu.7. Pręicitur ab Eſa 628.nu.2. Aeque illud ac Meſſiæ imperium propagari voluit Deus. 630.num.1.

MARIAE VIRG. *Pulchritudo corporis*.

Omnibus fęminis excelluit pulchritudine. 545.nu.1. In eius pulchritudine multa viſenda. 546.nu.2. In Eſther, & Iudith fuit adumbrata.ibid.nu.2. In eius vultu ſupernaturalis radiabat ſplendor. ibid.num.3. Omnium ipſam intuentium puriſſimum cõciliabat amorem. 547.in prin.nu.3.

MARIAE VIRG. *Vterus*.

Vallatus lilijs ob virginitatem. 565.nu.4. Cælo eſt amplior, & ſublimior. 566.num.6. Ex eo quaſi ex Oriente ſol Chriſtus prodijt. 595.nu.3.in fi.

MARIAE VIRG. *Statura, & veſtes*.

Statura fuit *mediocri, veſtimenta eius natiui coloris*. 545.nu.1.

MARIAE VIRG. *Pulchritudo ſpiritualis*.

Spiritualis pulchritudinis vexillũ erectũ in Virgine. 529.nu.6. Per illam quodãmodo vicit Deum ibi.& ſeq. De pulchritudine iſta quàm glorietur Deus. 547. nume.1. Hominum, Angelorum & ipſius Dei quodã modo expugnauit amorem. 548.nu.2.& 3. Omnium Sanctorum pulchritudinem excellit.ibid.num.3. Fuit omnis pulchritudinis ſpiritualis epitome. ibid.nu.4.

MA-

MARIÆ VIRG. *Anima & voluntas.*
Virginis anima Spiritus S. cithara nunquã diſſona. 553. nu. 2. Inſtar Carmeli montis omnium virtutum, & gratiarum abundauit fragantia. 549 nu. 1. Voluntas eius ſemper ferebatur in Deum. ibidem.
MARIAE VIRG. *Pulchritudo cogitationũ.*
Cogitationũ Virginis pulchritudo & perfectio inexplicabilis. 551. num. 1. Omnes ardentes, & charitate aureæ ibid. nu. 2. Vna tãtum earum vicit & captiui inſtar alligauit Deum 530. nu. 9. & 549. nu. 1. & ſeq. Cogitationum mũditia Chriſto maximè placuit. 550. ſect. 6. in princ.
MARIAE VIRG. *Sanctitas & gratia.*
Sanctitas Virginis prodigioſa inter homines, & Seraphinos. 525. nu. 2. Erat collegiũ ſanctitatis 543 nu. 2. Gratiarum omnium vexillum erectum in Maria. 529. nu. 6. Fuit mare gratiarum. 543. nu. 2.
MARIAE VIRG. *Virtutes.*
Omnes cęleſtes ac diuinæ. 537. num. 10. Virtutum conuentus & thalamus in Virgine. 543. n. 2. Inſtar equeſtris exercitus omnium animos per amorem vincebant. 548. nu. 2. Earum fragrantia mirabilis. 549. n. 1. Splendor perpetuus & ſtabilis. 570. nu. 1.
MARIAE VIRG. *Charitas.*
Coccino comparatur ob ardorem. 550. nume 3. Carmelo monti ob vbertatem operum. ibid. Ad ſupererogationis opera ſemper aſpirabat. ibid.
MARIAE VIRG. *Humilitas.*
Fuit in Virgine inſtar turris eburneę. 560. nu. 4. Fuit fortitudo maxima. ibid. Significatur per calceamenta. 566. nu. 1. Humilitatis anſam ex natura ipſa arripuit B. Virgo 567. num. 3. Quantum illam adamauerit Deus. ibid. nu. 4. Odor eius vſque ad Dei accubitum peruenit. ibid. Humilians ſe B. Virgo ad omnem eſt euecta celſitudinem. 588. num. 5. Marię virginitatem defendit humilitatis turris. 565. nu. 5.
MARIAE VIRG *Intentio.*
Virginis intentio ſiue in agendo, ſiue in contemplando ad Deum referebatur. 552. nu 1. & ſeq. Pulchritudo eius plus latebat, quam apparebat. 553. nu. 3. Nec minimã habuit perturbationem. 554. nu. 5. in fi.
MARIAE VIRG. *Silentium, & verba.*
Silentium Virginis mirum. 556. num. 1. Quater locuta legitur in Euangelio ibidem. Singula verba ad iuſtitiæ libram examinabat. 558. nu. 4. Inſtar diſtillantis faui dulcia erant, & ſuauia. ibid. num. 6. Verborum Virginis dulcedo ex filio. 558. nu. 7. & ſeq.
MARIAE VIRG. *Obedientia.*
Collum Virginis quãm reddiderit ſpecioſum. 561. nu. 5. Stans iuxta crucem altiſſimum habuit obedientiæ actum. 563. nu. 5. Ad perfectiſſimum peruenit obedientiæ gradum. 583. nume. 5. Vide verbum *Maria Purificatio.*
MARIAE VIRG. *Pudor.*
Fuit omnis pudoris exemplar. 555. nu. 3. Ob illum Virginis genæ cortici & floribus maligranati ſimiles. ibid. & ſeq. Facies eius pudore aſperſa, omnium gratiarum decor. 556. num. 4.
MARIAE ANNVNCIATIO, *& Conceptio qua concepit Chriſtum.*
Angelicæ Annunciationi conſentiens quãtum meruerit. 562. nu. 8. In ea pulchra vt luna. 594. num. 3. Deſcenſus Spiritusſancti in eam. 619. nu. 12. In filij conceptu & ortu fuit amicta Sole, & amiciuit Solem. 570. nu. 2. Conceptio Chriſti in vtero virgineo ſicut lampadis accenſio. 571. nu. 1. In eodẽ B. Virgo fuit mons vmbroſus. 572. num. 2. Eius integritas per eandem conceptionẽ magis ſanctificata. 674. nu. 2. Fuit abſque viri opera 676 nu. 2. Per lapidis excіſionem cur ſignificetur. 677. nu. 3.
MARIAE VIRG. *Partus.*
Vt rorem aurora ſic Chriſtum edidit Virgo. 593. nu. 5 Virginis partus fuit ſignum rememoratiuum, non prognoſticum. 608. nu. 3. Fuit purus vt partus quo verbum proceſſit à Patre. 669. nu. 3. & ſeq. Diuinę potentiæ magnitudinem declarauit. 609. nu. 1.
MARIAE V. *Virginitas, & Maternitas.*
Significantur per duo vbera Sponſæ. 564. nu. 1. Vtraque in Ieſſe virga, & Gedeonis vellere expreſſa. ibid. nu. 2 & 636 num. 6. & 637. nu. 7. Fęcunda Mariæ virginitas, ſpes publica humani generis. 564. num. 3. & ſeq. Huius virginitatis fructus apparuit in cruce. 565. nu 3. Vtraque in tritici aceruo lilijs vallato adumbrata. ibid. nu. 4. Virginitatẽ ſuam quanti fecerit B. Virgo. ibid. nu. 4. Per Incarnationem pulchrior & perfectior. 570. nu. 2. & 571. nu. 1. & 587. nu. 6. Marię virginitatem qui Hęretici conati ſint conuellere. 571. nu. 3. Deiparę virginitas filium cõronauit. 602. nu. 4. Ipſam virginitatem cõronauit maternitas. ibidem. Vtraque ſimul in Maria, ſignum prodigioſum. 606. num. 7. Virginitas fuit ſignificata per petræ inſenſibili-

bilitatem.645.num.5. Per nubem leuem. 652.nu.4. Per terram item ſitientem.659. nu.4. Per portam clauſam. 673. num.2.& 675.nume.3.& ſeq. Mater virgo decebat Deum, Virginem, vt non pareret niſi Deum ibid. Contra Mariæ puritatem triplex con futatur hęreſis. ibid. nu.4. De virginitate, & maternitate Virginis agitur à 569. vſque ad 678.

MARIAE VIRG. *Purificatio.*

In exemplum obedientiæ Purificationis legi ſe ſubiecit. 562.nu.8. Lege iſta minimè teneri B.Virginem ſtatuitur ex Patribus. 580.nu.6.& 7.& ſeq. In eius obſeruatione ad perfectiſſimum obedientiæ, & humilitatis aſcendit gradum.582.nu.4.& ſeq.

MARIAE VIRG. *Victoria.*

Non per dolum ſed aperto marte dęmonem ſuperauit.575.num.2.& ſeq. Quanta facilitate id prętiterit.577.nu.4.

MARIAE VIRG. *Aſſumptio.*

In Aſſumptione fuit B. Virgo electa, vt Sol.594.nu.3.

MARIAE VIRG. *Laudes, & patrocinium.*

Virginis laudes murenulæ aureæ.563.n.3 Præcipua eius laus, quod mater ſit Meſſiæ. 630. nu.1. B.Virginis apud Deum prò nobis patrociniũ ſignificatur per collum. 559. nu.1.& ſeq. Eſt Eccleſiæ turris fortiſſima. ibid. num.1. Mille protectionum genera continentur in ea. 560. nu.1. Ad Virginis patrocinium duces Eccleſiæ victorias ſuas referunt. ibid. In eo quantum ſpei ſit collocandum. ibid. Per illud vniuerſa in nos à Deo tanquam à capite beneficia deriuantur. ibidem, nume. 2. Eſt vallum fidelium, & mundi propitiatorium.ibid.nu.2. Quod in nobis eſt ſpei & gratiæ ex ipſa redundat. 591.nu.5.

MARIA MAGDALENA.

Ex lebete fuit phiala.383.nu.3.in fi.

MARTYRES, ET MARTYRIVM.

Martyres blaſphemauit impius Cherintus.3.num.4. Sanguis eorum Chriſtianorum eſt ſemen.12.nu.3. Martyr idem eſt quod teſtis.15.nu.2. Moriendo fidem teſtificantur Martyres.ibid.& 22.nu.4. Eccleſiæ pulchritudinem augent.130. Variè & exquiſitè torquentur ſub Diocletiano & Maximiano.285.nu.6. & ſeq. Martyrum certamina Angelorum dęmonum & hominum ſunt ſpectacula. 296. nu.1. Eorum iniuriæ oblectant dęmones.ibidem. Sunt coma capitis Chriſti ornamentum. 297.nu.2.& ſeq. Sunt crucis fructus. ibid.num 3. Croco & granis mali punici cur comparentur. 298. nu.4.& ſeq. Vitæ moleſtias pro Deo ſuſceptas exemplo ſuo ſuauiores efficiunt.ibidem In cælo cur præcipuè geſtent palmas. 337. nu.4. Gladius,quo feriebantur, euaſit illis in palmam. 338. nu.4. Per ipſa tormenta pluſquam vincunt,non vincuntur. 414.n.3. Illis ſeruiunt,qui eos perſequuntur Tyranni. 387.nu.3. In perſecutionis hyeme oriuntur.423.nu.2. Eccleſiæ ſunt propugnacula.537.nu 9. Martyres temporis Antichriſti ſuper omnes martyres. 705. nu.2. Eorum animæ pręcipuè regnant cum Chriſto. 798.nu.6. Martyrium *myrrha* cur comparetur.129. Deſignatur in aſcenſu purpureo ferculi Salomonis. 297. nu.2. Eſt palmata veſtis.388.nu.4.

MASCVLVS.

Cur tantum maſculi numerentur ex Domini pręcepto.503.num.2.

MEMBRA.

Membra noſtra cur Paulus appellet *arma* 498.nu.6. Corporis membra mortificatio ne attemperanda.730.nu.3.

MENDACIVM, ET MENDAX.

Pro quibus rebus in ſacris literis vſurpetur *mendacium*. 735.n.1. Homo mendax paſcit ventos. ibid.num.1.

MENS.

Mentis puritas quantũ Deo placeat. 393. num.1.& ſeq. Religioſis maximè curanda. 399. nu.4.

MENSIS.

Hebręorum menſis quot contineret dies. 459.num.1.

MERCES.

A Chriſto expectanda.833.nu.5. Leuem reddit laborem 741.nu.3.

MERITA.

Meritis Chriſti vt agni vellere induimur. 246.nu.5. Quantum Dauid curarit ne ſibi ſubditorum merita per obliuionem exciderent. 805.num.1.

MESSIAS.

Duplex eius aduentus. 48. nu.6. Duos confingunt Hebręi iuniores.ibid. Eſt mãna placenta, & cibus ſuauiſſimus fidelium. 156.nu.8. Regnum eius ſpirituale non tẽporale.626.num.1. Stabile eſt & ſempiternum.629.nu.5. Abſconditum Iudęis.ibid. nu.6. Quod ex matre virgine ſit progenitus, magnus ei acceſſit ſplendor. 630.nu.1.

Iuſti

Chriſti nomenclatura propria Meſſię.668.n.1. Numerum nominis eius prędixit vna ex Sibyllis.695.nu.5.

METRETA.

Continet 72. ſextarios. 220.nu.1.

MICHAEL ARCH.

Pugnabit cum Lucifero pro Eccleſia in fine mundi.507.nu.1.& 510.nu.5. Poteſtas eius quanta. 509.n.3 in fi. Moyſis corpus reuelari cur non ſit paſſus. ibid. nu.3. Pro Dei honore deſcendit in campum.510 n.4. Spiritus oris Chriſti cur dicatur.ibi.n.5.in fi. Poſt Chriſtum ſummus eſt iudex. ibi. nu.5. Supremus Angelici exercitus imper.511.n.6. Sępè apparuit in veteri teſtamento. ibi.nu.6. Probaticę piſcinę aquas cōmouebat. ibi n.6. Tuba canet in extremo iudicio.ibid. Eſt ex ſupremo ordine ſupremę Hierarchiæ. 512. nu.2. Vnus ex ſeptem aſſiſtentibus angelis.ibi.nu.2. Omnibus Angelis qui remanſerunt,antecellit.513.nu.5. Dei perſonam ſępè ſuſtinuit. 514.nu.6. Ei demandata eccleſię cura.ibid.nu.6. Eiuſdem tituli illuſtriſsimi ibi nu.7. Crucis ſignum in extremo iudicio geſtabit ibid.nu.7. Veriſimile eſt D.Franciſcum Chriſti ſtigmatibus decoraſſe.515 nu.8. Chriſti iuſſu interfecturū eſſe Antichriſtum affirmant plerique. 709. nu.2. in fi.

MINARI.

Minatur Deus ne puniat. 115. nu.2. Et vt parcat.293.nu.3.& 370 nu.2.

MINISTER.

Dei miniſter quàm debet eſſe mundus.73 nu.1. Miniſtri iuſtitię regis mandatum ſolent excedere.761 & 762.nu.1.

MIRACVLA.

Deſignantur per fulgura,& cur. 214.n.1. & 3.& ſeq. Edunt illa Sancti virtute diuina.ibid n.1. Sunt ſplendor & coruſcatio armorum Dei.215.nu.3. Arma item Sanctorum.ibid.nu.3 Miracula conſequitur cōpunctio & conuerſio.ibi.nu.5.& ſeq. Miraculum quid ſit propriè.524.nu.1.

MISERERI ET MISERICORDIA.

Miſereri proprium eſt Diuinæ naturæ punire quaſi extraneum.421.nu.4.& 209.nu.4. Opera miſericordiæ ſunt ſacrificia. 36.nu.3. Dei miſericordia fuſior poſt Incarnationē. 66.nu.2. Elegantior apparuit.ibid.num.2. Miſericordia & iuſtitia quaſi duę mammillę Dei.67.nu.4. De illa ita pręſumendum, vt non contemnatur iſta.86 nu.1. Dei miſericordia, etiam cum punit, fulget. 92.num.5. Ex ea prouenit, quòd hic Deus peccata vindicet 116.nu.3. Filum miſericordiæ quòd ab ęterno texuit nūquam pręcidit Deus.209. nu.4. Victrix eſt iuſtitiæ Diuinę. ibi.nu.5. Eluxit potiſſimum in Incarnatione 210.n.3. Iridi cur comparetur. 211.nu.5. In ea orationes noſtræ innituntur.ibi.nu.5.in fi. Eſt arcus noſter ad vincēdum Deum.ibi. Thronum Dei ornat maximè.ibi.nu.6.in fi. Etiā dum minatur,eam oſtendit Deus.293.nu.3. & 88.n.2. Miſericordia Dei erga homines caret termino & menſura. 302.nu.3.& ſeq. Pręmonet nos ne puniat iuſtitia.371.num.3. Principium eſt Diuinę motionis,& operationis.420.nu.3. Prius ferè nominatur in ſacris quam iuſtitia ibi nu.3 Lanx miſericordiæ poſt Incarnationē magis ponderat 535. n.5. Iuſtitiā conſtringit ac tēpęrat.752.n.3.

MISSA.

Audiendam die Dominica ſtatuerūt Apoſtoli 54.nu.4. Miſſę ſacrificio aſſiſtunt Angeli.152.nu.2. Quanta reuerentia ei adeſſe debeamus ibidem.

MORBVS.

Vide verbum, *Ægritudo.*

MORES.

Poſt incarnationem morum licentia arctius coercenda.672.nu.4. Eadem morum licentia toto orbe, ſignum erit aduentus Antichriſti.714.nu.4.

MORS.

Habet Chriſtus poteſtatem ſuper illam. 94.nu 1.& ſeq. Chriſtum detinere non potuit. 95.nu.2. Sumitur aliquando pro peccato.96 nu.1. Pro ęterna damnatione, pro diabolo,pro vitiorum morte 96.n.2. Mors corporis,vmbra mortis;peccatum vera mors. ibid.nu 1. Citò mori felicitatis genus. ibi. nu.3. Mortis velocitas, & pernicitas quāta. 303.nu.1. Eſt probis fauſta, luctuoſa improbis.304.n.3. Mortalium ſpes regit.ibi. Quę ſpecioſa uidebātur, oſtendit deformia. 305.nu.3. Moriētibus maximè inſidiatur dęmon. 404.nu.3. Mortis quā iudicij dies potius timendus.ibid. Mortē uita facit pretioſam. 738.nu.1. Mundo mortui cēſendi ſunt beati ibid. Qui dum uiuit,bona ſubſequitur opera eundem eadem ſequūtur poſt mortem.741.n.3. Cur duplici armetur falce. 747.nu.2. in fi. Sanctorum mors,reſurrectio eſt.801.nu.15. *Secunda mors* damnationem ſignificat ſempiternam. ibid. Mortui interdū pro animabus,interdum pro corporibus vſurpātur.804.nu.18. Sanctorum

mors cur *ſomnus* dicatur.739.nu.2. Mors iuſti bona,propter multa.740.num 1. Ab ipſa morte nō ante expectāda requies. ibid.nu.2.

MORTIFICATIO.

Mortificatio carnis ſacrificium Deo gratiſſimum.35.nu.3.& 252.nu.3. Per eā uirtutū acquiritur perfectio.80.nu.10. Citharæ cur comparetur.249.nu.2. Sonus eius Deo gratiſſimus.250.nu.2. Prudentia,tēperanda.249.nu.2. Ab ea ceſſandum nunquam. 251.nu.3.& 252.n.3. Tendentibus ad perfectionē exercenda eſt.349.nu.2. Rñdet ei diuinus amor,& contēplatio.352.n.4. Mortificationis operib.adhibēdus modus.730.n.3.

MOYSES.

Cur facie tantum, Chriſtus verò facie & manibus reſplenduerit.65.n.2. Eius facies veteris legis typus. 98.nu.3. Clamante populo cur ſolus perſonaret in cęlo.306.nu.3. Venturum Antichriſti temporibus omnino eſt improbabile.455.in fi.nu.2.& ſeq. Eius ſepulchrū cur Iudęis Deus voluerit eſſe ignotum.456.nu.2. In Domini transfiguratione non ſurrexit. ibi.nu.2. Corpus eius quare Michael reuelari non ſit paſſus. 509.n.4. Eius ſepulchrū ignoratur. ibid. *Seruus Dei* epitheton Moyſis. 739. nu.1. Dei fauores erga Moyſem morientem.ibid.nu.2. Eum adhuc viuere quinā putauerint.456.nu.2.

MVLIER.

Senſualitatis & carnis eſt ſymbolum.394 & 395.nu.4. Mala ſcorpioni ſimilis. 403. nu.1. Nomen eſt ſexum ſignificās.479.n.3 Spiritū ſignificat illa ſedens ſuper beſtiā coccineā.770.nu.1.& ſeq.& 773.nu.1.& ſeq.

MVNDITIA.

Quanta in Dei miniſtro requiratur.73.n.1

MVNDVS.

Non fuiſſe conditum à Deo aſſeruit Cherinthus.2.nu.4. Sex mille annis duraturū, qui patres putarint. 10.nu.1. Eius durationē incertā eſſe vnde colligatur.ibi.nu.1. In quonam die ſumpſerit exordium.53. nu.3. Mundus conditus propter Ieſum & Mariam. 542.n.10. Mundo mortui viuunt Deo 94. nu.3. Citius ei Deus finem imponet ob hominū ſcelera.312.nu. 3. Compoſitus eſt à Deo ex antithetis tanquam pulcherrimū carmen.313.nu.4. Eſt liber Dei gloriam conteſtans. 314.nu.5. In eius fabrica rationē iuſtitiæ diſtributiuæ ſeruauit Deus.441.n.6. Indignus eſt amore ſanctorum.534.num.2. Maris nomine in ſacris ſignificatur 680.n.1. & 681.nu.3.& 762.nu.3. Quanto periculo nauigetur.681.nu.3. Septem mundi ſtatus per ſeptem ſignificantur Reges 772.nu 2. Innouabitur in fine ſęculi.803.nu.17. Mundo mortui beati cenſentur.739.nu.1.

MVRENVLAE.

Sunt colli ornamenta non auriū.562.n.1. Significant ſcripturas diuinas. 563.num.1. Beatæ Virginis pręconia.563.num.3. & obedientiæ pręmia.ibid nu.4.

MYRRHA.

Myrrhę folia in Syria ſuauiſſimi ſunt odoris.642.nu.7.

MYSTERIVM.

Chriſti myſteria omnes prędixerunt ſcripturæ.81.nu.1. Myſteria diuina nobis reuelauit Chriſtus. 238.nu.6. Superant captum noſtrum.ibid.nu.7. Non omnia omnibus euulganda.427.nu.6.

N

NABVZARDAN.

Fuit gulæ typus. 766.nu.3.

NATIVITAS CHRISTI,

& Mariæ Virginis.

De vtraque vide verbum *Chriſti natiuitas* & *Mariæ natiuitas*.

NAVES.

Significant eximios Eccleſię viros.361.n.1.

NAZARETH, ET NAZARÆVS.

Nazareth ſic dicta à *flore*. 634.nu.2. *Nazaræus* idem eſt quod ſeparatus. 397. nu.1. Nazaręorum cęremoniæ & ritus. ibi.nu.2.& ſeq. Perpetui, Religioſos expreſſerunt.398. nu.3.& ſeq. Comam nutriebant, à vino abſtinebant.633.nu.1 *Nazaræus* diuersè ſcribitur cum legalibus Nazaręis, & cum Chriſto tribuitur. 635.nu.4.

NESCIRE.

Sumitur aliquando pro reprobare 167 n.1

NICOLAVS DIAC. *& Nicolaitæ.*

Nicolai Diaconi lapſus & Hęreſes. 108. Nicolaitæ Hęretici inſignes. ibid. Eorum varia nomina.109.

NINIVITAE.

Quot dies eis pręſcripſerit Ionas ad pœnitentiam. 40.nu.2.

NOMEN.

Chriſtianorum nomen nouum.150.nu.3. Nomen Dei ſuper caput & tiaram Pontificis cur emineret.230.nu.7. Apud Hebręos tria erāt nomina tetragrāmata.538.n 2. Nomē Dei cur ineffabile ibi.& ſeq. Huius nominis literis Triadis innuitur myſteriū. 539.nu.3.

Nomen ineffabile geſtabat ſummus Sacerdos.540.nu.4. & ſeq. In lege veteri ad patres pertinebat nomina filijs imponere. 607. nu.9. Sanctorum nomina cur Deus dicatur ſcire,reproborum verò ignorare.167.nu me.1.& 2.

N O T I T I A.

Notitia Dei de prædeſtinatis cur *liber* dicatur. 804. nu. 17. Appellatur *liber monumenti & memorialis*. 805.nu.1.

N V B E S.

Cuiuſmodi futura ſit illa in qua Chriſtus ad iudicium eſt venturus.37.nu.1. Erit protectio probis,reprobis terror. 38.nu.2. Nubes deſerti partim tenebroſa, partim illuminans.ibid.num.2. Nubes æterni Patris eſt thronus.ibid.nu.3.& ſeq. Nubes Aſcenſionis Chriſti, ſella regalis. 39.nu.3. Nubes incomprehenſibilis eſt Dei naturę typus.ibi. num.4. Signum item protectionis diuinæ. ibid.nu.4.in fi.

N V M E R V S.

Numerus ſphęralis ſeu circularis quis ſit. 46 nu.3. Senarius numerus numeratur in numeris perfectis. 226. n.1. Septenarius vniuerſitatẽ ſignificat. 19.nu.1. & 20. nu.1. Octonarius quã vim habeat cũ adiungitur ſeptenario. 19.nu.1. Millenarius perfectionem & vniuerſitatem deſignat.793.nu.1.

O

OBEDIENTIA, ET OBEDIENS.

Erga Deum debet eſſe alata. 361. num.3. Obedientiæ votũ inſtar martyrij 399. nu.3. Pulchritudo eius eximia.561.nu.5. Per eam glorioſæ de hoſtibus victoriæ comparantur. ibid. nu.6. Eius difficultates. 562.num.8. Innocens eſſe non poteſt, qui obedire contẽnit. 561.num.7. Obediendum non ſeruili metu. ibid. nu.7. Obedientis,quę ſit pręcipua victoria. ibid.nu.6. Obedientes debẽt eſſe fortes & generoſi.562.nu.8. Perfectiſſimus obedientię gradus in quo cõſiſtat.582. nu.4. De obedientia Chriſti, vide verbum *Chriſti obedientia*.

O C C I D E N S.

Occidentis ad Chriſtum conuerſio prędicitur ab Eſaia.764.nu.8.

O C V L I.

Oculos Dei offendit,qui Sãctos lędit. 43. nu.6. Sunt prouidentię ſymbolum.74.n.2. Duplices Deo tribuuntur.ibid. Sunt mentis ſen..træ. ibid. Oculi æterni Patris, Chriſtus. 75.nu.3. De oculis Chriſti, vide verbum *Chriſti oculi*.

O D I V M.

Perfectũ,quod ſit. 105.nu.2. Vitia odio habenda, non homines.ibid.nu 3. Odiorũ initia reſecanda.497.num.4.

O L I V A.

Fęcũditatis,ęternitatis,& Sanctorũ eſt ſymbolum.457.nu.2. Pacis item.458.nu.4.

O P E S.

Fraudibus quęſitæ initio gratæ; poſtea noxię.367.nu.2. Vide verbum *Diuitiæ*.

O P V S.

Quęcunque opera miſericordiæ ſacrificiũ ſunt Deo.36.nu.3. Ab omni opere ſeptima die cur ceſſauerit Deus.53.nu.3. Opera bona,veſtes honorificæ. 64.nu.2. Exprimuntur per manus.65.nu.2. Opera Dei, perfectiſſima.89.num.2. Etiam bona diiudicat Deus.441.nu.7. Supererogationis non cadunt ſub pręceptum. 581.nu.1. Pręclara in hoc ſeculo patranda,vt nos decorent in futuro.741.n.2. Bona iuſtos pręcedunt merito, ſequũtur pręmio.742.nu.4.& 741.n.1. Quã pauca ſint & exigua.807.n.5.& ſeq. De operibus Chriſti,vide verbum *Chriſti opera*.

ORANS, ET ORATIO.

Orantis vox quàm ſit ſonora.306.num.3. Oratio eſt ſpirituale certamen contra hoſtes. 122.nu.2. Orationes ſunt arma præcipua. ibid. Sanctorum orationes cur *odoramẽta* dicantur. 251.nu.3. Mitigant iram Dei in peccatores.ibid. Earum feruor ex mortificatione.ibid.& 349.nu.2. Earundem afflatus Angelos recreat in cęlo.252.nu.3.

O R A T O R.

Gentium oratores Sirenæ, & ſtruthiones. 623.nu.7.

O R I E N T A L I S.

Quæ regio appelletur Orientalis in ſacris literis. 451.nu.3.

O R I C H A L C V M.

Genus eſt metalli,& cur ita dictum.59.n.4

O R N A T V S.

Mulierum ac virorum ornatus quam ſit execrandus.394.nu 3.& ſeq.

O S.

Oris oſculum amoris eſt ſignum.32.n.1. Os congruo tempore aperiendũ, & claudendum.557.nu.2. Oris clauis eſt ratio. ibid. Silentij fręnum ori adhibendum. ibid.nu. 4. Vide verbum *Silentium*.

O S C V L V M.

Pedum,manuũ,faciei, & oris, quid ſignificet.

ficet.32.nu.1. Eccleſiæ quando datum oſcu lum.ibid. num. ſeq.

OSTIVM.

Ad cordis oſtium quo pacto ſtet Chriſtus & pulſet. 202.num.1.& ſeq.

OVA.

Aſpidum primum frangentibus lethifera. 294.nu.4.

P

PALMA.

De omnibus ſuis hoſtibus palmam tulit Chriſtus.73.n.2. *Elata palmarum* quid ſint. ibid. Palmæ cur cōparetur Eccleſia.140.n.1 Non ſuccumbit oneri, victricis manus eſt or namentū. 140.& 141. nu.1. Eius folia inſtar gladij.338.nu.4. Non niſi concertatione comparatur. ibid.

PANIS.

Panū propoſitionis figura.487.n.5. Quo pacto ponerentur in mēſa,& quo ordine. ibi.

PARADISVS.

Terreſtris fuit ad Orientē.349.n.1.& 451. nu.3. Exiſtat ne adhuc, quęritur per integram ſect.449.& ſeq

PASSIO.

Vide verbum *Chriſti paſſio*.

PATER.

Dei comparatione Abraham & Iacob patris nomen haud merentur. 479.n.3. Patris appellatio quanti ſit momēti apud Deū.ibid.

PATER AETERNVS.

Chriſtum quomodo ſignauerit. 32. nu.3. Regem ſuum cur eundem appellarit.29.n.4. Eius in filium amor. 75 n.3. Mons eſt vmbroſus.194.nu.9. In Filij generatione nullam perpeſſus mutationem.669.nu.3.

PATHMVS.

Eſt vna ex inſulis Aegęi maris. 51.nu.1. In eam relegatus eſt Ioannes, in ea item ſcripſit Apoc.ibid.nu.1. Figura illius,& longitudo.ibid. Nobilitatur pulcherrimo cęnobio eiuſdem Ioannis nomine.ibid.

PATI ET PATIENTIA.

Pro Chriſto pati diuini eſt amoris argumentum. 49.nu.1. Quam ſit item glorioſum,& regale.50.nu.5.& 522.n.5. Signum eſt etiam perfectionis.68. nu.4. Qui patitur,citharizat.103.nu 3. Patientia vſurpatur aliquando pro expectatione prēmij,& per ſeuerantia in bono.49.nu.2.in prin. Conciliat omne bonum. 79.n.9. Commendatur maximè in Epiſcopo. 103. nu.3. Sumitur aliquando pro longanimitate. 107. Quæ bona illam conſequantur.130 nu.1. Patientes,filij dextræ Dei.131.n.2. Patientię fructus.133.nu.3. Lapis lydius eſt charitatis. 199. nu.3. Dei patientia mortalium pœnitentiam expectat.371.nu.4. Patientia iniuriarum, pluſquam ſuperamus. 387.nume.3. Probata laboribus, tota eſt impenetrabilis. 687.nu.3 Terra fructifera meritorū.ibid. nu.5. In ea conſequenda omne poſitū gaudium 688.nu.5. Sine illa nulla virtus perfecta.ibid.num.7. Eſt magiſtra charitatis. ibid.num.7.in fi.

PATRIARCHAE.

Sunt naues Eccleſiæ. 361.nu.1. Quorſum iuxta puteos ſibi inuenerint vxores. 381. num.3.

D. PAVLVS.

Pauli prædicatio ſemper conſtans & ſibi ſimilis. 36. nu.1. Fidelium eſt exemplar. 56. Charitas eius perſecutionibus perficiebatur. 60. nu.2. *Obſecrandi* verbum quam *imperandi* cur potius vſurparet. 196. num.1. Paſſus eſt 13. Imperij Neronis anno. 260. n.9 Pauli corona, fideles. 295.nu.5. Eiuſdem in eoſdem maternus affectus & blanditiæ. ibid. Cæleſtis ſapientię aquam Athenienſibus propinauit. 380. nu.2. Pauli facundia in ſe extenuando. 584.nu.6. Ad perfectiſſimum humilitatis aſcēdit gradum. ibid. Equitans ſuper eum Chriſtus peragrauit orbem.424.num.3. Vt omnes Chriſti amore arderent quàm cuperet.460.nu.3. In tribulationibus cur gloriaretur 588.nu.6.

PAVO.

Adumbrat pulchritudinem virtutum 219. num. 4. in fi.

PAVPERTAS ET PAVPERES.

Triplex paupertatis acceptio.133.num.1. Sapphirinus eſt Dei thronus. 399. nume.3. Pauperes cur ſignificentur per aquas. 19. nume.1. Eorum patronus Deus. 38.nume.1. Sunt pedes Domini. 73. nume.1. Qui eis miſeretur pedes Chriſti lauat. ibid. Pauperis ſecuritas, ex Beda venerabili. 135. nume.2.

PAX.

Pax Chriſti vincat in certamine 209.n.5. & ſeq. Eadem mundi pacem quando ſuperet. 210. num 5.

PECCARE.

Allicere ad peccandum, magna perſecutio. 147.nu.3. in fi. Eodem peccati genere grauius peccant qui habent notitiam verita-

 tis.

tis.193.nu.6. Item qui ex abundantia quã qui ex neceſſitate.292.nu.4. Peccãt turpius, qui prius peccatis abſtinuerunt.298.nu.4.

PECCATORES.

Immaturè decedunt è vita.179.n.2. Inter Deum,& peccatorẽ ſumma diſtantia.114 n.4. Peccatores non cõputantur *eſſe*.ibi.n.4. Gratis ſe Dęmoni vendunt.197.nu.5. Ceruis ſimiles ſunt ob timorem.216.nu.7. Poſt eos clamat Chriſtus.239.n.9. Semet ipſis nocent.294.n.4. Affectibus ſuis eos verberat Dęmon.499.nu.7. Pro ſtipendio ſoluit eis mortem.ibid.nu.7. Eorum mentes caligine inuoluuntur. 383. nu.3. Sunt lebetes nigerrimi.ibid.nu.3. Sępe illis tẽpus viuendi diminuit Deus.431.nu.7. Dęmonis ſunt tributarij. 498. nu.6. Eidem arant, & ſerunt.ibi.nu.7. Sub eius militant ſignis. 499 nu 7. Contritione & lachrymis ſunt renouandi.519.nu.3. Cito in peccatorẽ vlciſci Deum magni beneficij indiciũ.752.n.4 84.nu.3.& 115.nu.3.& 116.n.3.& 165.n.3.

PECCATVM.

Qui peccato non ſeruiunt,reges ex genere Abrahæ.30.nu.6. Peccatum eſt nihil.114. nu.4. Quod Deus hic peccata uindicet, beneficium.84.nu 3.& 115.nu.3. Signantur, vt ad publicum iudicij exeant. 117.num.4. Peccatorũ magiſtros iniquo animo fert Deus 148.nu.5 Ea ſuo tẽpore punienda reſeruat. 238.nu.6. In eis puniendis cur Deus vtatur ſtatera,funiculo,& menſura.301.nu.1.& 302. nu.2. Semper ea citra condignum punit.301.num.2. Adami peccatum Chriſti cruciatibus fomenta miniſtrauit.349.nu.1. Peccata defendere, non confiteri, profunditas eſt iniquitatis.382.n.5. Sedechię peccatum regnum & ſacerdotiũ abſtulit ab Iſraeli.387.nu.1. Peccatorum occaſiones omnino pręcidendæ. 399. nu.5. Virgas quibus verberetur peccator,germinant peccata.441. nu.5. Carnis,fuga vincuntur.497.num.4. Peccato vltro ſubij ci quàm ſit indignũ. 498. num.6. Eſt veluti violentia naturæ rationali facta.501 num.4. In peccatis perſiſtere quam ſit periculoſum.521. n.3. Omnia ex Originali vires ſumunt. 576. nu.3. Inſtar exercitus in Chriſtum irruerunt.666.num.7 Sequuntur iuſtos,pręcedũt iniuſtos.742 n.5 Septẽ lethalia ſeptẽ phialis comparãtur.765. nu.1.& ſeq. Peccatum mox pęna ſequitur. 765.n.1. In cęlum qñ dicantur peruenire. 778.nu.2. Decedentes in lethali non uixerunt neque viuent. 802.n.14. In librũ memorialem referuntur.806.nũ.3.in fi. Hominum quam ſint innumera.807.num.5 & ſeq. Peccatum dicitur *maledictum*, & cur. 831. nume.3.

PECVNIA.

Pecunias tanquam idolum veneratur auarus.767.nu.5. Vide verbum *diuitiæ*,& verbum *auarus*.

PELICANVS.

Chriſti vulnerati eſt ſymbolum.232.n.3. Sanguine ſuo mortuos ſuſcitat filios.ibi.n.3. Pęnitentiam exprimit. 506.nu.3.

PEREGRINARI.

Sumitur interdum pro admirari. 51.nu.5.

PERFECTIO.

A virtutis perfectione excidere, quanta iactura.113.nu.3.

PERGAMVS.

Vrbs eſt minoris Aſię.143.nu.1 Cur ſic dicta.ibi. Fuit Galeni medici clariſſimi patria. ibid. Pergamenſis Epiſcopi reprehenſio. 145.nu.1.

PERMISSIO.

Sine Dei permiſſione nihil faciunt mali. 378. nu.1.

PERSECVTIO ET PERSECVTOR.

Perſecutionibus augeſcit Eccleſia.12.n.3. & ſeq. Perſecutio fideliũ in mundi fine uehementiſſima.78.nu.6. Perſecutionẽ fidei cauſa ſuſtinens non vincitur,pluſquã vincit. 387.nu.3. Significatur per *flumen* & *aquas*. 520.nu.2.& 521.nu.3. Omnis perſecutor viuit in gladio. 388.nu.3. Coronas glorię fabricatur ſanctis. 588.nu.5.

PERSEVERANTIA.

Perſeuerantiæ donum promittitur vincenti. 189.nu.4.

PES.

Pedes Domini lauat & tergit qui pauperũ miſeretur. 73.nu.1. Pedes concionatorum pulchri. 78. nu.7. Apoſtolorum pedes cur lauerit Chriſtus.ibid.

D. PETRVS.

Exprimitur in iaſpide primo cęleſtis Hieruſ.fundamento. 818.nu.2. Paſſus eſt.13. Imperij Neronis anno.260.nu 9.

PHIALA.

Phialæ aureę iracundia Dei plenæ quid ſignificent.751.nu.1.& ſeq. Cur non omnes effuſæ in terram. 761. nu.1. Agitur de iiſdem phialis à 795. vſque ad 768. excluſiuè.

PHILIPPENSES.

Eorum conuerſio Pauli gloria. 178.nu.4. & 295. num.5.

PHI-

PHILIPPVS APOST.

Adumbrat eum *ſardonix lapis* quintũ fundamentum cęleſtis Hieruſ.820.nu.4.

PISCIS.

Tobiæ piſcis quinam fuerit. 201.num.3. Chriſtum expreſſit.ibidem.n.3.& ſeq. Adũbrant fideles in baptiſmi aqua uiuentes.361. num.2.

PILI.

Ex pilis in aquam coniectis oriuntur colubri experientia teſte 497.num.4.

PLAGA.

Quænam ſint illæ ſeptem extremis tẽporibus mortalibus inferendę 761.nu.3.

PLENVM.

In ſacris literis idem eſt aliquando quod *perfectum*.178.nu.1.

PLVVIA.

Tempeſtiuam ob peccata ſępè denegat Deus. 462.nu.2.

POENITENS ET POENITENTIA.

Pęnitenti aditus ad lignum vitæ promittitur.121.nu.2. Inſtar collyrij cordis ſenſus clarificat pęnitentia.201.nu.2.in fi. Pęnitẽtes nauibus Tharſis comparantur.219.nu.3. Fuit figurata pęnitentia in altari holocauſti. 349.nu.2.& ſeq. Peccatores ex carbonibus reddit carbunculos.350.nu.3.& ſeq. Tegit peccata.460.nu.1 Iram Dei ſedat.ibi.n.2. Exprimitur in Pelicano. 506.nu.3.

PONDVS.

Nullum ſentiebant Leuitæ dum portarẽt arcam. 170. nu 5. Accipitur interdum pro tribulatione & pęna ibid.nu.6.

PONTIFEX.

Pontificis tiara Deo ſubijcienda 230 n.7. Deo vel ipſo nomine audito obedire debet. 231.nu.9. Totus ſit vocalis & ſonet ſanctimoniam.461.nu.3.

PORTA.

Orientalis in Salomonis templo per Antonomaſiam dicebatur *porta*.444.& 445.nu.6. Portę cęleſtis Hieruſalem ſingulæ ex ſingulis margaritis. 821.nu.1.

PORTICVS.

Salomonis porticus erat in atrio exteriori.445.nu.7. Cur ſic dicta.ibid.

POTENTIAE.

Chriſti ſanguine notari debent animæ potentiæ.329.nu.3. Corporis mortificatione attemperandę 730 nu.3.

PRAECEPTA.

Diuina ſunt lucerna & lux.74.nu.1. Pręcepta legis veteris erant ſexcenta tredecim. 169.nu.2. In diuinis pręceptis vt in ſpeculis nos intueri debemus 222.nu.5. Contra ſingula decalogi præcepta particularia dęmõ adhibet tentamenta.499.nu.8. Cantant in cithara qui Dei pręcepta cuſtodiũt.730 n.4. Vide verbum *Mandata*.

PRAEDESTINATI.

Prędeſtinatorum primus Chriſtus.24.n.3 Faſciculo viuentium comparantur.187.nu.2 Faſciculo item florum in manu Domini.188 nu.3. Conſtringuntur preſſuris 187.nu.3. in fi. Numerus eorũ nec minui poteſt nec augeri.ibid. Nullam eis diuina prędeſtinatio neceſſitatem affert. 188.nu 5. Chriſto ipſo ob charitatem ſunt ſignati 329.num.4. Plures eſſe ex hominibus, quàm ſint Angeli reprobati,affirmant aliqui.501.nu.2.

PRAEDICARE ET PRAEDICATOR.

Dei prędicatio,cithara ſonora 250.nu.3. Opere pręſtet quod prædicat Concionator. 56.nu.4. Deſignatur per menſam apud Ezech ibid. Concionatores ſunt Chriſti oculi.74.num.1. Eiuſdem Chriſti ſunt pedes. 78.num.7. & ſeq. Per eos orbem peragrat Chriſtus ibid.nu.7. Pedes eorum pulchri. ibid. nu.7. Sunt Eccleſiæ columnæ. ibid. Aluntur vt prędicent.79.nu.7. Auditorum captui debent ſe accommodare. 214. num.2. Cur per boues ęnei maris deſignentur. 221. nu.3. Sunt triumphales equi Chriſti.224. nu.7. Circumſpectio eorum quanta eſſe debeat.225.nu.8 in fi. Quibus virtutibus debeant excellere.226.nu.11. Omni virtutũ genere pręſtent. 250. nu.3. Eorum verba ſint ardentia. 294.nu.3. Significantur per ventos, & cur. 319. nu 5. Concionis tubæ bellum peccatis indicunt.357.nu.3. Equitat ſuper eos Chriſtus. 424.nu.3. Concionem ex ſacris literis concinnent. 427. nu.5. & ſeq. Significantur per dentes.389. nu.1. Sunt Eccleſiæ vbera. 564.nu.1. Varijs nominibus dicuntur in Canticis ibid. Diuinis cõminationibus homines à peccando deterrere debent.754.num.1. Orationi uacare.ibid. Corda ſua charitate, & caſtitate cõſtringant.755.nume.4. Sit prędicator per manſuetudinem adamas, per patientiam ſilex.ibid.nu.5.

PRAELATVS.

Quæ præcipit,opere compleat.29.num.1. in fi. Prelatum diligi à ſubiectis quàm timeri pręſtat.49.nu 3. Prælati exemplum. 56.nu 4. Comitatem ſeueritate temperet. 61. nu.2. Eius cura, vigilantia, & reſiden-

tia.62.nu.2.& 162.nu.2. Prælatorum facilitas ſubditorum conciliat animos.196.nu.1. Deſignantur in quatuor illis myſticis animalibus.223.num.3. Subditorum vitia inſtar forcipum obiurgando emungant. 459.nu.5. Malis acerbiſſima ſupplicia cōminatur Deus 763.num.5.

PRAELIVM.

Quodnam ſit illud inter Draconem & Michaelem commiſſum.507.nu.1.

PRAEMIVM.

Propinquitas præmij ad ſui conſequutionem incitat.18.num.2.

PRAESCITI.

Plures ſunt quàm prædeſtinati. 803.n.17.

PRAESIDIVM.

Præſidij cauſa ad ſolum Deum fugiendū. 507.num.4.

PRIMITIAE.

Primitiæ terræ promiſſionis quę offerebātur Deo,erant fructus perfecti.733.nu.5.

PRIMOGENITVS.

Primogenitus quis appelletur in ſacra pagina 23.nu.1. Vide verbum *Chriſtus.*

PRIMVS.

Primus, medius, & vltimus honoris cauſa quis dicebatur apud ueteres.44.nu.1.

PRINCIPATVS, ET PRINCIPES.

Principes ſignificantur per arbores.359. nu.3. Per naues item.361.nu.1. Poſt incarnationem incuruati paruerunt Deo.426.n.3. De principatuum breuitate, & inconſtantia, vide verbum *reges,& regna.*

PRINCIPIVM.

Principium eſſe, & finem rerum omnium proprium Dei.45.nu.3.in fi. Chriſtus quo pacto dicatur *principium.* 46.nu.3.

PROMISSIO.

Promiſſiones Chriſti fideles, & ſtabiles. 37.num.1. in fi.

PROPHETIA.

Prophetiæ ſpiritum reuerentur angeli. 789.num.5.

PROTECTIO.

Protectionis ſymbolis cur gaudeat Deus. 39.nu 4. Diuina protectio pupillæ munitioni comparatur.42.nu.6. Qualis ſit erga tribulatos.130.nu.2.in princ.

PROVIDENTIA.

Diuina omnia peruadit 74.nu.2. Effectus illius duo potiſſimum. ibid. Manifeſtius declaratur in rebus aduerſis. 131. nu.2. Perluſtrat omnia quā celerrime.319.in fi.n.5 Vide verbum *Chriſti prouidentia.*

PROXIMVS.

Proximorum ſaluti, non ſemper contemplationi vacandum.55.nu.1.& 2.

PSALMVS.

Fuerit ne Pſalmus 71. poſtremus eorum, quos Dauid compoſuit. 584.nu.1. Ad literam pertinet ad Meſſiam non ad Salomonē: 585. num.2 Pſalmorum omnium finis rex Meſſias. ibid.nu.1.

PTOLEMEVS.

Primus, vltimus, & medius honoris cauſa dictus à Theocrito.45.num.1.

PVDICITIA, ET PVDOR.

Spiritus ſancti templi eſt ędituus, & antiſtes.723.nu.9. Pudor eſt ętatis ornamentū, & virginitatis famulus. 554.& 555. num.1. Commendauit illum Saræ Abimelech. ibid. nu.2. Dęmoni nulla gratior hoſtia pudore perdito.ibid. Vbi timor, ibi pudor. ibid. num.3 Pudoris gymnaſium, ſecretum eſt. 610.num.2.

PVLCHRITVDO.

Cognita Diuina pulchritudine noſtram intelligimus fęditatem.93.nu.2. Corporis pulchritudo quam cito decidat. 359.num.4. Vide verbum *Mariæ Virginis pulchritudo.*

PVNCTA.

Hebraicarum literarum puncta quādo & vbi excogitata ab Hebræis. 538. nu.2.

PVNIRI.

Puniri à Deo in hac vita, beneficium, non puniri ſupplicium. 84.nu.3. & 115. num.3. & 165.nu.3. Dei in puniendo progreſſus. 88.nu.2. Lente venit ad puniendum. 116. nu.4. Punit inuitus.115.n.2.& 116.nu.4. In bonum tamen noſtrum. 115.nu.3. Quo ſerius,eo acrius.116.nu.4.in fi. Punire opus eſt à Deo alienum. 209.nu.4. & 421.num.4. Punitionis iacta fundamenta euertit Deus. 209.nu.4. Occaſiones item uitat.460.n 3. Ex charitate ad puniendum procedunt Angeli.753.nu 2.

PVRIFICATIO.

De Mariæ Virg. & legis purificatione vide verbum *Maria Purificatio.*

PYTHAGORAS.

Tria Pythagoræ ſymbola interpretata à D.Hieron.238.nu.4.

Q

QVADRIGA.

Quadrigæ Dei nunc ſaluatio, in die iudicij quaſi turbo.38.num.2. Quatuor Euangeliſtæ

gelistæ ſunt triumphalis Chriſti quadriga. 224. nu.7. in princ.

QVASI.

Sępè rei veritatem non ſimilitudinem ſignificat. 247. nu.2.

R

RACHEL.

In partu Synagogæ, non Eccleſiæ typus. 492. num.5.

RADIX.

Chriſtus quomodo ſit radix Dauid. 242. nu.5. Cur ex ea non ex virga dicatur aſcendere. 243. nu.6. & ſeq.

RAPHAEL.

Eſt vnus ex ſeptem aſſiſtentibus Angelis. 512. num.2.

RATIONALE.

In Rationali doctrina, & veritas cur poneretur. 101. nu.1.

REBECA.

Pudoris eſt exemplum. 554 num.1.

REDEMPTIO.

Redemptio noſtra cur dicatur copioſa. 33. nu.5. Nouo celebratur cantico. 250. nu.3. Quanti eam Chriſtus fecerit. 552. nu.4.

REGES, ET REGNA.

Reges, ac principes, bullæ. 11. nu.2. Regem à ſubditis diligi, quàm timeri præſtat. 49. num.3. & 470. num 4. Reges deponit Deus ſi officio deſint. 119. num.7. Eorum poteſtas ſignificatur per *clauem*. 183. nu.3. Regni ſalus, vel euerſio ex ipſis pendet ibi. & ſequen. Sunt regnorum aurigæ. ibidem. num.4. Opes ſuas & coronas Diuino cultui conſecrare debent. 229. num.5. Dei legem manu per obſeruationem tenere. ibid. num 5. Eorum Imperium prorogat Diuinæ legis obſeruatio. 230 num.6. Hebręorum regibus quare in manu lex traderetur, cum creabantur. ibid. Ex Regibus regni pendet caſtitas. 735. nume.2. in fi. Reges Luſitaniæ pijſſimi in Deum, liberaliſſimi in monaſteria, fuſiſſimi in Orientis Eccleſias. 825. nu.6. & 826 & 827. num. ſeq. Regna à Deo gubernantur. 290. in fi. nu.2.

RELIGIO, ET RELIGIOSI.

Religionis ingreſſus omne ſacrificij genus complectitur. 402. in fi. & 403. in princ. num.9. Eſt holocauſtum, & martyrium illuſtriſſimum. 403. num 9. Noſtri temporis religioſi in Nazaræis expreſſi. 398. nu. 3. & ſequen. Religioſorum vota elegantibus comprehenduntur ſimilitudinibus. ibidem. Mentis puritas illis maximè curanda. 399. num.4. in princ. Vel minima peccati occaſio uitanda. ibidem, nu.5. Conſanguineorum affectus amputandi. 408. nu.6. Etiam mali ſpecies fugienda. 401. nu.7. In perfectionis via nunquam ſiſtendum. 402. nu.8. Votorum nuncupatione omne ſacrificij genus complectuntur. 403. in princ n.9. Sunt eccleſiæ portæ. 537. nu 9.

REPREHENSIO.

Reprehenſionis amaritudo laudibus delienda. 103. nu.2.

REPROBI.

Reproborum in extremo iudicio planctus & dolor acerbiſſimus. 43. nu.1. Terrentur Chriſti oculis tanquam flamma. 74 num.1. Eorum in iudicio ſententia acerbiſſima. 89. nu.4. Securitas illorum & impunitas timẽda. 164. n.2. Eorundem nomina cur Deus dicatur ignorare. 167. nu.2. Reproborum pęna grauiſſima. 746. nu.5. Sunt Antichriſti ſedes. 763. nu 6.

RESVRRECTIO.

Eſt quædam regeneratio. 26. num.1. & 47. nu.4. Surrexerint ne aliqua corpora ſanctorum in obitu Chriſti. 26. nu 2. Quo nã die futura ſit generalis hominũ reſurrectio. 54. nu.3. *Reſurrectio prima* quid ſignificet. 802. num.15. Vide verbum, *Chriſti reſurrectio*. Gloria animę cur dicat̃ reſurrectio. 802. n.15.

REVELATIO.

Quid ſit. 8. nume. 3.

ROMA ET ROMANI.

Pependit Roma primum tributa ſub Treboniano Gallo Imp. 278. n.1. Orbis imperium longanimitate obtinuerunt Rom. 107.

ROMPHAEA.

Ex vtraque parte acuta quid ſignificet. 143. num.1.

ROS.

Deſcendebat ſimul cum manna. 153. n.5. Secundum aliquos, poſt. 154. nu.5.

RVBOR.

In facie, gemma in diademate ex Bernardo. 555. nu.3. Vide verbum, *Pudor*, & verbum *Verecundia*.

S

SABBATHVM.

Sabbatho Iudaico pręferendam Dominicam diem, quando, & quomodo oſtenſum. 54. num. 3.

SACCVS.

Pœnitentiæ eſt habitus.460.num.1.

SACERDOS.

In Eccleſia eſt vera Sacerdotum conſecratio. 34. in fi. nu.1. Non omnes Chriſtiani ſunt Sacerdotes,contra Lutherum.ibid. Sacerdos polleat ſcientia. 101.nu. 1. Sacerdotum munditia quanta eſſe debeat.222.nu.5. Totus Sacerdos ſit vocalis & ſonet ſanctimoniam.461.nu. 3. Caſtitas propria eſt Sacerdotum tunica.724.nu.10. Sacerdotis legis nouę dignitas,& præſtantia. 789.nu.4.

SACRAMENTA.

Ex Chriſti latere profecta 33 nu.6. Sacramenta legis veteris non habebant uim cōferendi gratiam.169.nu.2.& 179.nu.4.

SACRIFICIVM.

Iuge ſacrificium ex ſolis agnis,Chriſtum repręſentabat.244.& 245.nu.2.

SALOMON.

Nunquam à matre fuit coronatus, contra Hebręos 601.nu.1.

SALVATOR, ET SALVS.

Vnicum amiſiſſe Saluatorem, infeliciſſimum.44.num.2. Salutem ęternam alienis operibus nemo adipiſcitur.738.nu.4 in fi.

SAMPSON.

Septem eius crines ſeptem Chriſti ſacramenta adumbrant 72.num.6.

SANCTA SANCTORVM.

In Sanctis Sanctorum templi Salomonis, cur ſedilia nulla.213.nu.4.in princ.

SANCTI.

Cur laboribus exerceantur. 12.nu.5. Seruiunt Deo.ibid.nu.5. Dicuntur *nubes* propter multa.39.nu.5. Sunt aurea Chriſti zona,& corona.68.& 69.nu.1. Maximè adamantur à Chriſto ibid. Sunt capilli eiuſdē Chriſti capitis. 72.nu.4. Gratiam hauriūt ab ipſo.ibid. Merita eorum occulta nobis. 85.nu.5. Sunt in Chriſti manu. ibid. n.5. Habentur à malis vt mundi fęces. 103.nu.3. Morientes pro Chriſto vitam non amittunt, ſed mutant in melius.142. n.4. Pręſtantiſſimi,ſunt Eccleſię columnæ 189.nu.2. Eccleſię,triumphantis decor.ibid.nu.3. Monumentum item victoriæ Chriſti.190 nu.4. Sunt victores,& verè reges.229.nu.4. Victorias ſuas & regnum Deo accepta referūt. ibid. Proſunt fidelium ſaluti. 245. num.2. Sanctorum corda, phialæ aureæ. 251. nu.2. Inſignes,ſunt naues Eccleſiæ. 361.num.1. Sanctis ſeruiunt, qui eos perſequuntur. 388. num.3. Comparantur oliuæ ob fortitudinem, pulchritudinem bonorum operum, & meritorum vbertatem. 457 nume. 2. & 3. & ſeq. Sunt oſtia ad Deum. 458. nume.4. Candelabra aurea.ibid.nu.5. Cęleſtia tantum appetunt. 459. nu.5. Quanto honore illos proſequatur Deus. 462. nu.2. Labores eis in ſplendorem conuertuntur. 465.nu. 2.& 477. nu.2. In eorum inimicos acerrimè animaduertit Deus. 465.nu.2. Vincti ſpei cur dicantur. 465.nu.2. Eorum ſpes in laboribus.ibidem. Lętantur de impiorum vindicta. 466. nu 3. Sunt Eccleſię ſydera. 478.nu.4. Dęmoni illudunt. 493.num.3. Pręcipuè numerantur à Domino. 503.nu. 2. Sunt portenta quædam. 527.nu.5. Optāt puniri à Deo in hac vita.752.nu.4. Sunt veſtimenta Chriſti.791.num.3. Reſurgunt, dum moriuntur ſancti.802.nu. 15.

SANCTITAS.

Sit in mente & redundet in externa opera.401 nu.7. Vide verbum *Chriſti Sanctitas*, & verbum *Mariæ Virg. ſanctitas.* Sanctitas noſtra veſtimentum lacerum.808.n.5

SANGVIS.

Martyrum ſanguis ſemen eſt Chriſtianorum. 12. nume. 3. Vide verbum *Chriſti ſanguis.*

SAPIENTIA, ET SAPIENS.

Tam humana quam Diuina difficile comparatur.380. nu.2. Diuina aquarum uiuentium nomine ſignificatur. ibid. & ſeq. Superat mundanam. ibid.nu.3. Ethnicorum ſapientes Sirenæ,& ſtruthiones.623.num.7. Eorum ad Chriſtum conuerſio, res eximiæ nouitatis.ibid.

SAPPHIRVS.

Medicam putatur habere uirtutem. 819. nu 2. Eſt ſecundum fundamentum cęleſtis Hieruſalem.ibidem. Exprimit D.Andream ibid.

SARDIVS.

Hebetatur oleo. 209.nu 5. Coloris eſt ſanguinei. 820.n.4. Sextum fundamentū cęleſtis. Hieruſ.ibid. Adumbrat D.Bartholomæum.ibid.

SARDONIX.

Gēma eſt inſtar humani vnguis. 819.n.4. Eſt quintum fundamentum cęleſtis Hieruſ. ibid. Deſignat Philippum Apoſt.820.n.4.

SARTAGO.

Inter Ezech. prophetam & vrbem poſita, grandem iram Dei demonſtrat.432.nu.2.

SATAN.

Idem eſt quod aduerſarius.144.nu.4.

SCAN-

SCANDALVM.

Quid ſit & vnde ſic dicatur. 145. nume. 2. Quantum ſit malum. 146. nu. 2. Scandalizans deſtruit opus Chriſti. ibid. nu. 4.

SCEPTRVM.

Regale debet eſſe baculus ſubditorum. 469. num. 4. Dęmonis ſceptrum ſuperauit Chriſtus. 498. nu. 6.

SCHISMA.

Inter Laurentium & Symmachum, vnde ortum. 408. nu. 1. & ſeq.

SCORPIO.

Venenum non in capite, ſed in cauda habet quod letifero ictu infundit. 403. Fugantur ſi eorum aliqui exurantur domi ibi. n. 1. Adumbrat dęmonem. 404 nu. 2. & ſeq. Semper ictum meditatur quo hęreticorum ingenium declaratur. 405. nu. 5.

SCRIPTVRA SACRA.

Multa eius loca à Iudęis vitiata. 29. nu. 2. Scripturarum ſacrarum ſumma conſenſio. 81 Omnes ad Chriſtum, vt ad centrum decurrunt. ibid. Quam ridiculè ſuis commentis ei illudant Hebręi. 144. & 145. nu. 4. Spiritu proprio non interpretanda. 182. nu. 1. Eſt liber ſignatus. ibid. & 237. nu. 1. & ſeq. Difficilis intellectu. 182. nu. 2. Difficultatibus inuolui cur oportuerit. 237. & 238. n. 4. in pr. Deſignatur per *arcum, & ſagittas.* 293. nu. 3. & 294. nu. 4. Scripturarum ſcientiam nobis aperuit Chriſtus. 673. nu. 1.

SECTAE.

Hæreticorũ ſectæ omnino diuiſæ. 405. n. 4

SECVRITAS.

Reproborum ſecuritas timenda. 164. n. 2. In hac vita nunquam plena. 226. nu. 10.

SENES.

Priſca & antiqua ſemper habent in ore. 214. num. 2.

SENIORES.

Vigintiquatuor vniuerſam exprimunt Eccleſiam. 212. nu. 1. Prelatos item & Doctores. ibid. nu. 2. & ſeq.

SENTENTIA.

Non pręcipitanda ſuper Eccleſiæ prelatos. 112. nu. 1. Pilati ſententia aduerſus Dominum inuenta Amitherni. 541 nu. 6.

SEPTENARIVS.

De numero hoc vide verbum, *Numerus.* 19. & 20. nu. 1. & 237. nu. 3.

SEPVLCHRVM.

Sepulchrũ Moyſis ignoratur. 509. num 4. De Chriſti ſepulchro, vide verbum *Chriſti ſepulchrum.*

SERPENS.

Qui decepit Euam, vultu virginem referebat, quorundam ſententia Doct. 368. nu. 2.

SERVVS, ET SERVITVS.

Chriſti ſerui omnes ſunt reges. 30. nu. 6. Iuſtorum ſeruitus libertas & principatus. ibi. & ſequen.

SIBYLLA.

Erythræ carmina acroiſtica de Chriſto Domino. 362. & ſeq. Floruit circa tempora Ezechię regis. 540. nu. 5.

SIGILLVM.

Septem libri ſigilla quid ſignificent. 237. num. 3.

SIGNIFICARE.

Aliquãdo pro obſignare ſumitur apud prophanos autores, apud ſacros nunquã. 14. nu. 2.

SIGNVM.

Vſurpatur in ſacro eloquio pro miraculo, vexillo, & ſcopo. 474. nu. 2. Signum parituræ Virginis non Achaz tantum, ſed domui Dauid datum. 608. num. 2. Duo ſignorum genera in ſacris, prognoſtica, & rememoratiua. ibid. num. 3.

SILENTIVM.

In cęlo factum cęlituum admirationẽ in perſecutione fidelium exprimit. 343. num. 2. Contemplationis itẽ quietem. ibi. nu. 3. Cõducit ad cultum iuſtitiæ. 507. n. 4. Silentij ſeruandi difficultas. 557. nu. 3. Mortis memoria cuſtos eſt ſilentij. ibid. Vide verbum, *os, lingua, verba.*

SIMON APOST.

Exprimit cũ Hyacinthus lapis vndecimũ cęleſtis Hieruſ. fundamentum. 820. n. 5. in fi.

SINISTRA.

Cum tribuitur Deo, ſignificat actiones in quibus non ita elucet eius potentia. 84. nu. 4. Dei item iuſtitiã. ibi. Bona tẽporalia. 85. n. 4.

SMARAGDVS.

Viridantium gemmarum pręſtantiſſima. 819. n. 3. Eſt quartum fundamẽtum cęleſtis Hieruſ. ibid. Adumbrat Io. Apoſt. ibid.

SMYRNA.

Vrbs eſt Homeri patria. 129. nu 1. Cõdita à Teſeo Theſſalo. ibi. Sonat myrrhã. ibi.

SOBNA.

Fuit prępoſitus tẽpli Salomonis. 117. nu. 5. Eius ſuperbia, & arrogantia. 118 nu. 7.

SOCIETAS IESV.

Vaticiniũ Ioachimi de nouo ordine ad Societatẽ Ieſu referunt aliqui. 185. nu. 4. Socie tatis profeſſi ſum. Põt. ad miſſiones toto orbe peragẽdas ſolenni voto ſe obligant. 186. n. 5.

SOL.

SOL.

Cur in Chriſti paſſione fuerit obſcuratus. 54.nu.3. Poſt iudicij diem ſeptuplo fulgebit magis, quàm nunc. 90.num.2 Multum lucis amiſiſſe poſt primum peccatum aſſerit Gloſſa.ibid. Factus niger adumbrat Chriſtum in ſuis iniurioſè tractatum. 308. nu.1. Depoſita luce, ob mundi finem tenebris quaſi lugubri veſte induetur. 312 nu.2.

SOLITARIVS, ET SOLITVDO.

Quo pacto leuet ſe ſuper ſe. 506.nu 3. Licet otioſus, maximè actuoſus eſt. ibid. Solitudo eſt apta contemplationi. 52.n.2.& ſeq. Solitudinem amantes quàm ſoletur Deus. 505.nu.2. Commendatur Scripturæ teſtimonijs. 506.n.3. Nidus eſt & ſuſpendium animę.ibid.& 507.nu.4. Eſt virginalis pudoris cuſtos & gymnaſium. 610.nu.2.

SPERANS ET SPES.

Spei ſymbolum eſt ſmaragdus. 211.nu.6. *Sperans David* cur ſe oliuæ comparet. ibid. Immobilitas ſperantis in Deum. 212.n.6. *Vincti ſpei* qui dicantur apud Zachariã. 465. nu.2. Ab ſpe vt à domina ſuſtentantur mortales. ibid. Eſt Sanctorum anchora iacta in cęlum.ibid. Eorundem aureum reclinatorium. 469.nu.2.

SPIRITVS SANCTVS.

Septem Spiritus ſanctus dona orbem terrarũ mortuum ſuſcitarunt. 19.& 20. Deſignatur per Iridem. 210.nu 1. De Chriſti plenitudine redundauit in Apoſtolos. 346.nume.5. Igneus eſt Eccleſiæ murus. 483.nu.6. Eius in B.Virginem deſcenſus. 619.nu.12.

SPONSA.

Sponſæ greſſus cur cõmendentur ab Sponſo. 485.n.3. In laudanda Sponſi forma cur à capite inceperit.ibid. Cor ſuum quare appellauerit Sponſum. 530.nu.8. Eius crines Galaaditicis capris cur comparentur. 550.& 551.nu.1. De Chriſti paſſione non confundebatur imo ipſam confuſionem & ipſum ruborem tanquam gloriam reputabat. 556.n.5

STACTE.

Quo pacto componatur. 251.nu.3.

STADIVM.

Horum octo vnum milliare conficiunt. 817.num.5.

STATERA.

Eſt ſymbolũ diuinę iuſtitię. 300.& 301.n.1. Ea cur in puniendo vtatur Deus.ibid.n.2.

STATVA.

Statua Nabuchd. quatuor orbis adumbrauit imperra. 676.num.1.& ſeq.

STELLA.

Matutina quid ſignificet. 173.n.1. Septẽ ſtellę de cęlo cadentes ſunt fideles deficiẽtes à fide. 308.nume.1. Arius item & Pelagius. 364.nu.2.& ſeq.

STOLA.

Quæ nam ſunt illæ ſingulis animabus datæ. 307.nu.5.

STRVTHIO.

Hypocritæ typus eſt. 178.nu.3. Pullos ſuos quo pacto excludat.ibid.nu.4.

SVBDITVS.

Subditorum vitia à Pręlatis inſectanda. 104.n.1. Tentãdi ab eiſdem. 106.n.2 & 3. Eorum etiam cogitationes innoteſcant Prælato. 107.nu.3. Eorundem defectus aliquãdo maturè tolerandi. 108.in princ.

SVCCESSIO.

Legitima Regum Iuda defecit tempore conceptionis Chriſti. 638.nu.8.

SVFFRAGIA.

Quo pacto colligerẽtur apud Gręcos. 158. num. 4.

SVPERBIA ET SVPERBVS.

Quinta phiala effuſa ſuper ſuperbiã. 767. nu.5. Quam facile ſuperbis Deus criſtam deprimat. 118.nu.6. Superborum altitudo non vera, ſed ſimulata. 167.n.3. Deijciunt ſeſe dum extollunt ſuperbi. 568.nu.5. Repręſentat eos vnicornis. 247.nu.1.in fi.

SVPPLICIVM.

Iudæorum ſupplicium ob Chriſti necem. 75.nu.3. Grauitate ſupplicij iudicij tarditas cõpenſabitur. 15.nu.2. Diuina ſupplicia licet initio amara, poſtea dulcia ſi ferantur. 433.nu.3.

SYMBOLA.

Tria Pythagorę elucidantur à D. Hieron. 238.num.4.

SYNAGOGA.

Rachelis inſtar tum mortua, cum Chriſtũ & Apoſtolos emiſit. 492.nu.3. Quando illam coronauerit Deus. 601. nu.2. Chriſti fuit nouerca. 602.nu.3.

T

TABERNACVLVM.

Moſaicum quot haberet columnas. 189. nu.2. Fuit cęleſtis gloriæ typus. 336.n.2. & ſeq. Cęlum referebat. 477.nu.2.

TABVLAE.

In arca teſtamenti repoſitam legem nouã exprimebant, fractæ, legem veterẽ. 470.n.5.

TAN-

TANQVAM.
Sępè rei veritatem non ſimilitudinem ſignificat.247.nu.2.
TAPROBANA.
Quęnam ſit inſula.451.nu.4.
TEMPLVM.
Templum Dianæ 220. annis à tota Aſia ędificatū eſt.100. Templa diruta inſtaurātur à Conſtantino.327.& 328.nu.3.& 4. Salomonis tēplum ex omni parte cingebatur atrijs. 443.nu.2. Leonis ſpeciem referebat. 444.nu.4. Inuiſebant illud Gentiles.446. nu.10. Quanta fiducia ea frequētare debeamus.444.nu.4. Templum cum tabernaculo cur coniunxerit Ioannes.750.nu.3.
TEMPORALIA.
Vt capilli propter Deum reſecanda. 73. nu.1. Temporalium deſpectio perfectionis baſis.485.n.3. Oīa parui facięda.742.n.6. Eorundem inconſtantia & breuitas. ibid.in fi.
TEMPVS.
Tēpora ante Chriſti aduentū vacua. 179. nu.4. Tempus res eſt pretioſiſſima. 428. nu.2. Vel minimā particulam illius perdere quàm vereretur Dauid.ibi. Datū nobis à Deo ad vitam ęternam promouēdam.429. n.3.& ſeq. Pręſens, tēpus eſt miſericordię. ibid. Eſt nundina ſpiritualium bonorū. ibi. Tempus pęnitentiæ pręcidi mortalib. quam ſit metuendū. 431. nu.6. Inſtar principis rebus omnibus dominatur. ibid. Tempus qui & quo pacto redimant.ibid.nu.7.
TENTATIO.
Tentationibus non ſuccumbentes hoc eſt peccato non ſeruientes,reges ex genere Abrahæ.30.nu.6 Fortiores nos reddunt.148.n.5. Ad eas ſuperandas quanta opus ſit vigilātia. 225.nu.9. Tentatio ſuperata coronat.334. nu.6. Auget fiduciam in Deum.ibid. Tētationis victor obliuiſcitur terrena. ibid.n.6. Ad ſuperandas tentationes auxiliū Deus denegat nunquam.462.nu.2. Tentationibus conſentiendo ad ligatum dęmonem accedimus. 793.nu.2.in fi.
TEPIDVS.
Tepidum in ſpiritualibus, ut deteſtetur Deus.192.nu.1. & 195. nu.12. Quanto ſit in diſcrimine.192.nu.3. Inſtar aquę tepidę ad vomitum quodammodo prouocat Deum. 195.nu.11. Duplex tepidus in ſpiritualibus, & vter eorum deterior,ex Greg. 192.nu.2.
TERRA.
Pro multitudine impiorū myſticè vbi accipiatur in Apoc. 761. num.1.
TERRÆMOTVS.
Eccleſiæ perſecutionem ſignificat.308.
TERRENA.
Oblitus terrena percipit cęleſtia.334.n.6.
TESTAMENTVM.
Duo teſtamenta ſunt duo Chriſti vbera. 67. nu.3. Vtrumque in quatuor diuiditur partes.81. Duę ſunt rotæ 198.n.1. Vtriuſque concordia. 225.nu.8 & 469.nu.3.in fi.
TESTIMONIVM, ET TESTIS.
Teſtimonium de Chriſto quomodo perhibuerit Pater Aeternus. 22. nu.3. Teſtis fidelis cur Chriſtus appelletur.21.nu.1.
THOMAS APOST.
Exprimit eum beryllus octauum fundamentum cęleſtis Hieruſ. 820.nu.4.
THVRIBVLVM.
Quid ſit,vas ſcilicet ęneum ignis receptaculum 351.nu.2. Aureum adumbrat Chriſti humanitatem. 344. nu.3. Intra ſancta ſanctorū fuiſſe aliud diuerſum ab altari thymiamatis probatur. 352 nu.1. & 353. nu.2. Huius thuribuli vſus.355.nu.5.in fi.
THYATIRA.
Thyatirę Epiſcopus laudatur, & reprehenditur.162.nu.1.
THYMIAMA.
Sacrum quo pacto cōponatur. 251. nu.3. Vbi cremabatur. 351.nu.2. Eius oblatio bis fiebat in die ibid. Omnes ſacerdotes offerebant illud pręter ſummū ſacerdotē ibi.n.2.
TIARA.
Pontificis Deo ſubijcienda.230.n.7. Super eam cur Dei nomen emineret.ibid.
TIMOR.
Deum quàm timeret Iob.37.n.1. Actus timoris,claui ferrei 199 n.4. Eo qui ducuntur, ferreis cōſtringuntur vinculis. 199.n.4. Cū timore ſemper operanda ſalus.226.n.10.
TIMOTHEVS.
Primus fuit Epheſinæ Eccleſię Epiſc.100.
TINTINNABVLA.
Quot penderent ex Pont. tunica.57.nu.2.
TITVLVS.
Sanctæ Crucis viſitur Romæ. 540. nu.6. Quibus literis ſit ſcriptus.634.n.2. In Pſalmorum titulis poni ſolent inſtrumenta, ad quæ canebantur. 558.nu.7.
TITVS.
Titum cur filium ſuum legitimum appellet Paulus. 15.nu.5.
TITVS VESP.
Erat ſeſſor equi nigri.299. Quātis Hieroſolymā,& Iudęos affecerit cladib. ibi.& ſeq.

TOPAZIVM.

Duos refert colores.820 n.4. Eſt nonũm fundamentum cęleſtis Hieruſ. ibid. Exprimit D. Iac. minorẽ fratrẽ Dñi appellatũ. ibi.

TRAIANVS.

Fuerit ne illius anima ab inferis liberata. 264.nu.4.

TRIBVLATIO.

Prius tribulationis ſit particeps qui uoluerit eſſe regni. 50.n 4. Qui in tribulationib. deficit citharam frangit. 103.nu.3. Tribulationum Iob felix clauſula.133.nu.3. Tribulatio ſuper tribulationẽ, ſpes ſuper ſpem. 165.num.3. Appellatur in ſacris *pondus*,& *onus*.170.nu.6 Eleuat ad gloriam. ibi n.7. Erudit nos.201.n.4. Eſt ſtatera iuſtiſſima. 309.n.2. Ea, vt vaſa pulſu,tentantur homines.ibi. Vaſorum inſtar tribulationis igne coquuntur & durantur.686.nu.2. Tribulationis igne cocti nullas formidãt perſecutiones.422 n.2 Tribulationes conſolationib. temperat Deus. 459.num 2. Tribulationi non cedentem perſequitur nõ aſſequitur tribulatio. 687. nu.4. In tribulationibus cur gloriaretur Paulus.688.num.6. Vide verbum *labor*, & verbum *perſecutio*.

TRIBVS.

Nomen *tribus* non ad ſolos Iudęos pertinet.43.nu.1. Quid ſit.332. nu.1. Tredecim fuerunt. ibid. Duodecim tantum cur ſemper appellet Scriptura.ibi. Leuitica nõ computatur in temporalibus.ibid. Tribus Dan, & Ephraim à Ioanne cur omiſſæ. 333. nu.5.& 697.nu.2 Tribuum nomina cur in ſcripta in duodecim portis cęleſtis Hieruſ. 816. num.2.

TRINITAS.

Trinitatis myſterium per Incarnationem explicatius cognitum.77.n.5.& 426.& 427. nu.4. Obſcura eius cognitio ſignificatur p fumum. 383.nu.2. Trinitatis myſterium innuitur literis nominis ineffabilis 539.n.3. Nemo in cęleſtem patriam niſi in eius fide ingreditur. 817.nu.5.

TVBA.

Typus eſt Eccleſiæ,& prędicationis verbi Dei.56.nu.4. Concionatoribus cur tribuatur.357.nu.3. Ea per conſuetudinem conuocabatur populus apud Hebręos.ibid.nu.4.

TVNICA.

Quotuplex & qualis eſſet Sacerdotalis apud Hebręos. 57.nu.2. Põtificia dicebatur *ſuperhumeralis*. ibid. Byſſina ad Sacerdotes & Pont pertinebat.58.nu.2.& 724.num.10. Qua nam induęretur ille *ſimilis filio hominis*. ibid. Tunica Chriſti inconſutilis,typus Eccleſię.69.in princ.nu.2.

TYRANNI.

Tauri ſunt ferociſſimi aduerſus Eccleſiã. 476.num.6.

V

VATICINIA.

Sunt Dei placita non hominũ inuenta. 7. n.1. Ioachimi Abb.& D. Vincentij vaticinia ad Soc. Ieſu referunt aliqui.185.nu.4.& ſeq.

VAS.

Fictile deſtructionem ſignificat in ſacris literis.172.nu.4 in princ.

VBERA.

Matrem amoris admonent ad nutriẽdum fętum.66.nu.2. Recte Deo tribuuntur.ibi. nu.2.in prin. In Chriſto quid ſint.ibi.nu.1.

VELAMEN.

Quodnam fuerit illud quod Abimelech cõmendauit Saræ.555.nu.2. Capitis velamen in virgine,galea & clypeus. ibid. Eſt armatura caſtitatis,vallum verecundiæ. ibid.

VELVM.

Templi Salomonis fuit inter altare aureũ & Sancta Sanctorum.353.nu.1.

VENENA.

Vbi naſcuntur,ibi & antidota.459.nu.2.

VENTI.

Quatuor præcipui ſignificant quatuor orbis partes. 319.nu.4. Concionatores item & Doctores.ibid.nu.5.

VERBA.

Singula ad prudentiæ libram examinanda 557.& 558.nu.4. Effuſus in ea,vas ſine operculo. 558. nu.6. Non verbis tantum, ſed factis etiã ventura pręnuntiat Deus.613. num.1. in fi.

VERBVM DEI.

Flammeus eſt gladius.86.n 2. Vtraque parte acutus propter duo teſtamenta.87.n.4. Carnalia & ſpiritualia vitia amputat. ibid. Diſcernit bonos à malis. ibid. Rationi dulce,ſenſualitati amarum. 433. num.3. & ſeq. Panis eſt & alimentum. 517.nu.2. & ſeq.

VERBVM DIVINVM.

Eius erga homines amor quantus. 294. & 295. nu 5. Incarnationis dies, dies lætitiæ Verbi Diuini. ibid. & 603.nu.4.

VERECVNDIA.

Ex pręcipuis eſt virginũ & adoleſcentium virtutibus 554.nu.1. Plus periclitatur qui

minus veretur. 555.nu.3. Quæ nam ſit ue re laudabilis.556.nu.4. Vide verbum *Pudor*, & verbum *Velamen*, & verbum *Rubor*.

VERITAS.

Integram raro loquuntur homines. 736. num.3.

VESTIS.

Talaris perſeuerantiæ eſt ſymbolum. 63. nu.1. Albę quid ſignificent.213.n.6. Curioſus veſtium ornatus quantum detrimentum afferat animæ.394.nu.3.& ſeq.

VIDERE.

Extẽditur ad oẽs corporis ſenſus.16.nu.6.

VIGILANTIA.

Quanta ſit opus ad propulſanda tentationum pericula.225.nu.9.

VINCENS.

Vincenti donum perſeuerantiæ promittitur.189.num.4.

VIR.

Qui propriè ſint appellandi viri.163.n.2.

VIRGA.

Sumitur interdum pro ſceptro. 29.nu.3.

VIRGINES.

Virginum quinque ſanctitas inſigni miraculo declaratur. 264.nu.3. Pro eis tanquã dux militat Chriſtus.480.n.4. Mutantur in Angelos,559.n.7. Virginum nomine c.14. Apoc. non tantum viri ſed etiam fęminæ intelliguntur.718.nu.5. Sublimẽ in Eccleſia obtinent locum.719.nu.1. Gloriantur Angeli quod virginibus ſint pares. 721.nu.4. Cur ſupra montem apparuerint. 722.nu.7. Fugiant publicum.ibi.nu.8. *Nomen Agni, & nomen Patris*, cur ſcriptũ habeant in frontibus. 725.nu.1. Eodem Dei nomine hoc eſt *Dij* appellantur.725.nu.2. Diuina ſimilitudo in ſacris literis virginibus tribuitur. 726.nu.2. Citharędis quare comparentur. 729.nu 1.& ſeq. Virginum corpora Dei citharę.ibid.nu.2.& ſeq. Peculiari nomine à Chriſto empti. 731.nu.1. Sunt electorum primitiæ. ibid. nu.2. Propter illos reliquis fidelibus benedicit Deus.732.nu.2. Deum donorum ſpiritualium effectorem profitẽtur. ibid. Sunt primitiæ ſpoliorum Chriſti. ibi. nu.3. In virginum ſacrarũ violatores acerrimè animaduertit Deus. ibid.nu.4. *Sequi Agnum quocunque ierit* cur dicatur.733.n.1. & ſeq. Peculiaria in cęlo habent gaudia.ibi. nu.1. In virginum multitudine omniũ virtutum merita reperiuntur. 734.nu.3. Virginibus præcipue Chriſtus delectatur in cælo.ibid. Sunt veraces.736.num.3.

VIRGINITAS.

Seruari non poteſt abſque Dei ope. 480. nu.4. Eſt corona regalis.603.nu.4. B.Virgo ipſius virginitatis eſt corona. ibid. Virginitatis bonũ cultus corporis infamat. 610. nu.2. Alterum mundum ſupra mundanum conſtituit.719.nu.2. Qui retia aduerſus virginitatẽ effugit à reliquis facile ſe expediet. ibid. nu.2.in fi. Angelos non ſolum ęquat ſed ſuperat.720.nu 3. In Angelis fortior, in hominibus felicior. ibi.n.3. Quanto in honore ſemper habita fuerit.721.n.6. Dei incorruptibilitatem imitatur. ibi.nu.5.in fi. Virginitatis difficultas. 722.nu.7. Vera & pura nihil magis timet quam ſe ipſam.723. nu.9. Ad virginitatis lilia ſuſtinenda duplex requiritur fortitudo.722.n.7.in fi. Cũ virginitate ſobrietas,temperãtia, & modeſtia coniungi debent.723.nu.8. Omni ex parte circunſpecta ſit & oculata.724.n.10. Apibus comparatur ob multa. ibid. Sex pręcipuè eam ſeruant conditiones. ibid. num.11. Martyrium eſt ſine ſanguine.725.n.1. Eſt virtus princeps & regalis.726.nu.3. Per antonomaſiam dicitur *grauitas & maieſtas*.ibi. Conciliat reuerentiam. ibid. Virtus eſt famoſa.727.nu.2. Bellatrix item.728.nu.3. Rebus odoriferis cur comparetur. 728.n.2. in fi. Acquiritur naturę violentia 727.n.1. Hyacinthinum eſt Eccleſiæ operimentum. ibid. Ne pateat tentationibus, cooperienda eſt cilicio.ibid. Dæmonibus, & voluptarijs hominib. eſt terribilis. 728.n.4. in prin. Effulſit poſt Incarnationem.ibid.n.5. Candida eſt & rubicunda. 729. nu. 2. Flos Eccleſiaſtici germinis.ibid. nu.2. Commendat Dei potentiam.ibid. Virginitatis raritas.731.nu.5. Semel amiſſa recuperari nequit. ibid. Quanta ſit eius pręſtantia. ibid. Virginitate voluptas ſolida continetur. 735. nu.2. Conducit ad fidem.ibidem. Vide verbum *Caſtitas*.

VIRGO FOEMINA.

Aſpectus eius quàm fugiendus. 494. n.5. Publicum,& corporis cultum vitet maximè, ex Tertulliano.610.nu.2.

VIRTVS.

Perficitur laboribus. 79.nu.9. Perfectiſſimus virtutum odor, rariſſimus. 80.nu 10. Acquiritur per mortificationem.ibid. Incuriã in virtutis progreſſu ægerrime fert Deus. 111.nu.5. In ea non progredi regredi eſt. ibid. & 193.nu.3.& ſeq. Probant illam labores.112.nu.7. A virtutis perfectione excidere,

cidere, quanta iactura. 113. nu. 3. In ea verę diuitiæ. 133. & 134. nu. 1. & ſeq. Virtutum pulchritudinem adumbrat Pauo. 219. nu. 4. Cardinales virtutes expreſſæ in quatuor illis myſticis animalibus. 222. nu 3. & ſeq. Vir tutum omnium in B. Virgine mira conſenſio, & lætitia. 381. n. 4. In virtutis via nunquam ſiſtendum. 402. nu. 8. Ex flore Chriſto omnes virtutes apum inſtar hauſerūt dulcedinem. 642. num. 6.

VISIO BEATA.

Iaſpidi lapidi pretioſo comparatur. 816. nu. 1. Tā homini, quàm Angelo iuxta magnitudinem gratię confertur. 818. nume. 6. in princ.

VITA.

Humanæ uitę breuitas quibus rebus cōparetur. 11. nu. 2. Vita pręſens, ſolitudo. 505. nu. 2. In ea haud ſperanda requies. 740. n. 2. *Dies mercenarij*, cur appelletur. ibid. num. 3. De actiua, & contemplatiua, vide verbum, *Contemplatio*.

VITIA.

Odio habenda non homines 105. num. 3. Septem capitalia regnant in mundo. 498. num. 6. in princ.

VITRVM.

Significat cordis puritatem omnium beatorum. 818. nu. 6.

VNGVLA.

Diſcreta animalium eſt ſymbolum prudētiæ. 226. num. 9.

VNICORNIS.

Superbos repræſentat. 247 num. 1.

VOLVMEN.

Quod nā fuerit illud *volans* apud Zachariam, & quid contineret ſcriptum. 807. nu. 4.

VOTVM.

Improbi hominis vota Deo non ſunt accepta. 146. nu. 2. Modum quęrere non implēdi votum maxime timendum. ibid. Per tria religionis vota venimus ad Deum. 563. nu. 5. Vide verbum, *Religio*.

VOX.

Quam edant primum infantes. 45. nu 2. Vox hominum ſimul clamantium aquis cōparari ſolet. 81. nu. 1. Chriſti uox ad iudicium venientis inſtar aquarum multarū. 82.

VRIAS.

Propheta cuius filius, & quo tempore prophetauerit. 614. nu. 3. Qui vixit tempore Achaz, fuit idololatra. 615 nu. 5.

VVANDALIA ET VVANDALI.

Quę regio ſit & vnde dicta. 375. nume. 2. Vuandalornm regum ſucceſſio. 376 num. 3. & ſeq. Eorundem extinctio. 377. nu. 4.

VVLNERA.

Chriſti vulnera cælaturæ pulcherrimæ. 157. n. 1. Fontes ſalutis. 381. nu. 4. *Vulnus peſſimum, & ſæuum* quid ſignificet in ſacris. 758. nu. 1. Vide verbum *Chriſti vulnera*.

VVLTVS.

Vultus Dei iudicantis ſeueritas. 75. nu. 3.

VXOR.

Loth in ſalis ſtatuam quorſum verſa. 193. nume. 4.

Z

ZACHARIAS.

Pater Ioannis Baptiſtæ fuit de minoribus ſacerdotibus. 353. nu. 1. Minorum prophetarum vndecimus quo tempore prophetauerit. 615. nu. 4. Quis fuerit ille occiſus inter templum & altare. ibid.

ZELVS.

Zelus Epheſini Epiſcopi laudatur. 104. num. 1. Prælatorum zelus. ibid. Quam ſit gratus Deo. ibid. nu. 2. Animarum zelus, quæſtus magnus. 134. nu. 2. Sanctorum zelus propter hominum peccata maximè Deo placet. 432. nu. 2.

ZONA.

Quotuplex, & qualis eſſet Pontificia. 58. nu. 2. Quali nam pręcingeretur ille *ſimilis filio hominis*. ibidem.

FINIS.

COMMENTARII EXEGETICI IN APOCALYPSIM IOANNIS APOSTOLI.

AVCTORE
Blaſio Viegas Luſitano, Societatis Ieſu, Doctore Theologo, & publico ſacrarum literarum in Eborenſi eiuſdem Societatis Academia Profeſſore.

Vtrum liber Apocalypſeos Canonicus ſit, & à Ioanne Apoſtolo conſcriptus.

I SApienter in lib. de Præſcriptionibus aduerſus Hæreticos ſcriptum reliquit Tertullianus eò prolabi Hæreticorum præſumptiones, *Tertul.c.17* vt nolint agnoſcere ea,per quæ reuincũtur,quaſdamque idcirco Scripturas non recipere, & ſi quas recipiunt, adiectionibus, & detractionibus ad ſui inſtituti diſpoſitionem interuertere: *Impudẽtia Hæreticorũ in reijciẽdis libris canonicis.* quod Irenæus etiam lib. 3 .aduerſus hæreſes, Origen. in 2. cap. epiſt. ad Rom. D.Cyprianus lib. de vnitate Eccleſiæ, D.Auguſtinus lib.7. de Geneſi ad literam,Vincentius Lyrinenſis de profana hæreſum nouitate, alijq; nobiles Patres adnotarunt. *Irenæus. Origenes. Cyprianus. Auguſtinus Vinc.Lyrin.* Nimirum cum Hęretici pondere,& auctoritate grauiſſima Scripturarũ ſe premi ſentiunt, & in ſuis nihilominus erroribus perſiſtunt, eo per contradicẽdi libidinem venire coguntur impudẽtię, vt ſacrorum librorum canitiẽ antiqua ſuperiorum temporum ſucceſſione venerabilem, impudenter contẽnere,auctoritatemq; omnium veterum Patrũ conſenſione teſtatiſſimam impiè eleuare conentur. Eo conſilio Manichæi Pentateuchum,imo & vniuerſos veteris Inſtrumenti libros, vt Auguſtinus teſtatur libro de vtilitate credendi contra Manichæos c.2.& lib.4.cõtra Fauſtum Manichæum, *Auguſtinus* & Euſebius lib.5.hiſtorię Eccleſiaſticæ, c.vlt. *Euſebius.* alij Hæretici Euangelia,vt refert idem Auguſt. lib 2. Retractationum, cap.16. alij omnes Pauli epiſtolas,vt ait Euſebius lib.3. hiſtoriæ Eccleſiaſticæ,cap.27.Irenæus lib.1.contra hæreſes,c.26. & Origenes in Pſ.82. *Irenæus. Origenes.* alij epiſtolam Iacobi, alij alia ſacra volumina minimè ferenda temeritate reiecerunt. Non diſſimili igitur audacia,quia videbant plurimas à ſe vel primum confictas,vel rurſus ab inferis excitatas hæreſes clariſſimis Apocalypſeos Ioannis teſtimonijs,quæ ſuis locis indicabimus,radicitus conuelli, eã omnino ex albo Canonicorum librorũ expungere, atque adeo à Ioanne Apoſtolo conſcriptam negare auſi ſunt: *Qui Apocalypſim expũgunt à canone ſacrorũ librorum.* quamquam non defuere etiam ex Catholicis, qui Canonica libri auctoritate retẽta, de auctore dumtaxat aliquãdo dubitarunt. Et quidem quod attinet ad

Tertull. Epiphan. Philaſt. Auguſt. Didac. Paiua. Euſeb. Cæſ.

auctoritatem, eam negarunt Marcionitæ, queadmodum refert Tertullianus lib.4. contra Marcionem: & Theodotiani, ſicut tradit Epiphanius hæreſi quinquageſimaprima, & quinquageſima quarta: Alogi, ſiue Alogiani, vt referunt Epiphanius, Philaſtrius, & Auguſtinus, quos imitati ſunt ſuo more noſtri tẽporis Hæretici, in quibus eſt Lutherus, Brentius, & Kemnicius, contra quem diſputat Didacus Paiua lib.3. defenſionis fidei Tridentinæ. Ex Catholicis vnus Caius antiquus auctor in Hæreticorum iuit ſentẽtiam Apocalypſim à Cherintho inſigni Hæretico fuiſſe compoſitam, vt auctor eſt Euſeb. Cęſar. lib.3. hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, c.28. Fundamẽtum huius erroris fuit, quia auctor huius libri nomen ſuum ſolicitè inculcat, quod alienum eſt, inquiunt, à cõſuetudine ſcriptoris ſacri.

2 *De autore libri qui dubitauerint.*

Quod verò attinet ad auctorem, præter Caium prædictum, qui Cherintho librum adſcripſit, Dionyſ. Alexandriæ Epiſcopus apud Euſebium lib.4. hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, cap.24. & 26. & lib.7. c.23. de auctoritate libri non dubitans de auctore tamen dubitauit, nũ videlicet eſſet Ioãnes Apoſtolus, an alius quidam Ioannes Presbyter. Coniectura eius ea fuit, quia in Græcis codicibus auctor non Io. Euangeliſta, ſed Ioannes Theologus nominatur.

3 *Apoc. & liber canonicus, & à Ioãne Apoſtolo cõſcriptus. Dion. Areopag. Irenæus. Iuſtinus. Hippol. Tertull. D. Hilar. D. Athan. Clem. Ale. Origenes. D. Cypr. D. Epiph. Ruffinus. Io. Dam. Ambroſ. Euſebius. Dio. Alex. D. Chryſ. D. Aug. D. Hieron. D. Iſidor. Innocen. Gelaſius. Conc. Anc. Conc. Tol. Conc. Trid.*

Cæterum librum hunc Canonicum eſſe, & à Ioanne Apoſtolo conſcriptum conſtans fuit totius antiquitatis ſentẽtia. Etenim vt Canonicum, & Io. Apoſtoli nomine citarunt omnes veteres Patres tam Græci, quàm Latini, Dionyſius Areopagita c.3. Eccleſiaſticæ Hierarchiæ, Iræneus lib.5. aduerſus hæreſes Valentini prope finem, Iuſtinus Philoſophus, & Martyr in dialogo cũ Tryphone, Hippolytus de cõſummatione mundi, Tertullianus lib.4. contra Marcionem, & in Scorpiaco aduerſus Gnoſticos, D. Hilarius præfatione in Pſalmos, D. Athanaſius in Synopſi, Clemẽs Alex. lib.2. Pœdagogi, c.12. Origenes eius diſcipulus homilia 7. in Ioſue, & homilia in Pſal.1. D. Cyprianus lib. de exhortatione martyrij, c.3. Epiphanius hæreſi quinquageſimaprima, quinquageſimaquarta, & 76. Ruffinus in expoſitione Symboli, D. Io. Damaſcenus lib. 4. fidei Orthodoxæ, cap.18. D. Ambr. in Pſal.40. Euſebius in Chronicis, Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium libro 4 c.24. & 26. & lib.7. c.23. D. Chryſoſtomus homilia 3. in Pſal. 91. D. Auguſtinus tractatu 36. in Ioannem, & libro 2. de doctrina Chriſtiana, cap.8. D. Hieronymus in epiſtola ad Paulinum, & in epiſtola ad Dardanũ de terra promiſſionis, Diuus Iſidorus lib.6. Etym. cap.1. Innocentius Primus epiſto.3. ad Exuperium Toloſanum, Gelaſius in canone de libris Canonicis: è quibus Iuſtinus, & Irenæus Apocalypſim ſuis commentarijs illuſtrarunt, quemadmodum teſtatur D. Hieronymus lib. de viris illuſtribus in Ioanne. Eandem veritatem definiuit Concilium Ancyranũ ante mille, & ducentos annos, Canone vltimo, quod fuit approbatum in ſexto Concilio generali, Concilium Toletanum quartum Canone 16. denique Tridentinum, ſeſſ.4.

4 *Refellũtur ſophiſmata Hæreticorum. Ioã. Apoſt. per excellẽtiam Theologus. Dion. Areopag. Hipp. mar. Epiphan. Cyrill. Ale. Cyril. Hieroſol. D. Athan. D. Chryſ. Suidas. Cherinthi hæreſes quę Irenæus.*

Prior Hæreticorum calumnia ex imperitia proficiſcitur. Quis enim neſcit Hieremiam ſępiſſime nomen ſuum inculcare, & Danielem à c.7. penè ſingulis verſibus repetere, *Ego Daniel*. Quod ſi nõ fecit in Euangelio Ioannes, id cauſę fuit, quia ibi hiſtoriã, non vaticinia ſcribebat. Poſterior etiã facilè reijcitur ex eo, quod Ioannes non ſemper Apoſtolus, aut Euangeliſta, ſed per antonomaſiam, ſiue excellentiã Theologus appellatur. Sic enim eum appellarũt Dionyſius Areopagita ad eũ ſcribens, Hippolytus Martyr oratione de cõſummatione ſeculi, Epiphanius hęreſi 51. Cyrillus Alex. lib.3. de Trinitate, Cyrillus Hieroſolym. Catech.12. D. Athanaſius in oratione contra idola, D. Chryſoſt. proœmio in Pſ.37. Suidas in Ioanne, & alij. Iã verò quòd Caio homini Catholico in mentem venerit Apoc. libri maieſtatẽ Cherintho inſigni Hæretico adſcribere, demirari ſatis non poſſum. Nã Cherinthi hęreſes illę fuerant teſte Irenęo lib.1. aduerſus hęreſes, cap.25. mundum nõ fuiſſe à Deo conditũ, ſed à virtute quadam ſeparata: Ieſum natũ more hominũ cæterorum; ſed deſcendiſſe Chriſtum in eum poſt baptiſmũ in ſpecie columbæ, Chriſtumque tempore

paſ-

paſſionis exceſſiſſe à Ieſu. Itaq; Ieſum, tantũ paſſum eſſe, & reſurrexiſſe, Chriſtum verò immortalem perſeueraſſe, &
Tertull. teſte Tertull. lib. de Præſcript. c. 48. Deũ Hebræorum non Dominum, ſed Ange-
Epiphan. lum fuiſſe; & teſte Epiphan. hæreſi 28. Chriſtum adhuc non reſurrexiſſe, ſed reſurrecturum ſimul cum alijs in die iu
Philaſtr. dicij: conſtat etiam ex Philaſtrio lib. de hæreſib. c. 37. eum blaſphemaſſe marty. & habuiſſe in honore Iudam proditorẽ.
Cherinti hæreſes confutantur ex Apocal. Perſpicuum eſt autẽ omnes huiuſmodi hæreſes nullo alio ex libro luculentius confutari poſſe, quàm ex lib. Apocalyp. quemadmodũ ſuis locis indicabimus.

5 *Quo tempore Ioannes ſcripſerit Apocal.* Quærat aliquis, num Ioannes Apocalypſim ante Euangelium ſcripſerit. Pleriq; exiſtimarunt Ioannem ſcripſiſſe Euangelium, cùm exularet in inſula Pathmo: vbi conſtat ex hoc primo cap. eum prophetiæ ſpiritu afflatum, Apocalypſim literis mandaſſe. Ita ſentiunt
Doroth. Athanaſ. Niceph. Theophil. Dorotheus in Synopſi, Athanaſ. ſimiliter in ſua Synopſi. Nicephor. lib. 2. hiſt. c. 42. & lib. 3. c. 9. & Theophyl. in præfatione ſuper Euang. Ioannis. Cæterùm
Quo tempore, & loco ſcripſerit Euang. multò eſt probabilius Ioannem ſcripſiſſe Euangel. in Aſia minori, & Epheſi, poſtquam fuerat reuerſus ab exilio, atq; adeò poſt iam ſcriptam Apocalypſim,
Epiphan. quæ ſententia eſt Epiphanij hæreſi 51.
Quo vita ſua anno. qui addit ſcripſiſſe Euangelium poſt annos nonaginta vitæ ſuæ, quod contigit
Beda. triennio ante obitum. Eadem eſt Bedæ ſententia lib. de ſex ætatibus mundi, & in præfatione ſuper Euangel. Ioannis,
D. Hieron. & D. Hierony. lib. de viris illuſtribus in
Dion. Areo. Ioanne: imò vt videtur Dionyſij Areopagitæ Epiſt. 10. quæ eſt ad Ioãnem, vbi ei regreſſum ab exilio prædicit his verbis. *Ex Pathmi cuſtodia dimittendus eſt liber, & in Aſiaticam terram reuerſurus, illicq; perages boni Dei imitationes, eaſq; poſterit trades.* quibus vltimis verbis videtur Dionyſ. Euangel. Ioannis indicaſſe. Deniq; poteſt probari ex vltimis verbis decimi capitis Apocalypſis, quæ ſic habent: *Oportet* (inquit Angelus ad Ioan.) *te iterum prophetare gentibus, populis, linguis, & regibus multis.* Id quod perperam aliqui intelligunt de fine mundi, quo tempore exiſtimãt Ioannem ſimul cum Enoch, & Helia venturum: qua de re fusè ad caput decimum diſputabimus.

De libri Apocalypſeos Nomine, Præſtantia, Difficultate, Argumento, & Partitione.

Apocalypſis nomen Grçcum eſt, & reuelationem ſignificat, à verbo ἀποκαλύπτειν, quod eſt reuelare, quia nimirum Deus Ioanni, & per Ioannem Eccleſiæ reuelauit ea myſteria, quæ hoc opere continentur. Porrò καλύπτειν, idem eſt, atque obtegere: & quoniam præpoſitio ἀπὸ, apud Græcos ſæpe abſentiam, & remotionem ſignificat, inde eſt quod ἀποκαλύπτειν, ſit detegere, atque reuelare, vt Leuit. 18. *Turpitudinem patris tui, & turpitudinem matris tuæ non reuelabis,* Græcè οὐκ ἀποκαλύψεις, Et Pſal. 118. *Reuela oculos meos,* ἀποκάλυψον, eodemque ſenſu vſurpatur ἀνακαλύπτω, vt Deuteron. 22. *Non accipiet homo vxorem patris ſui, nec reuelabit operimentum eius,* οὐκ ἀνακαλύψει. Et Iſa. 47. *Reuelabitur ignominia tua,* ἀνακαλυφθήσεται. Ex verbo igitur ἀποκαλύπτω, deducitur nomen ἀποκάλυψις, quod nomen, (vt ait D. Hierony. in Comment. ſuper 1. c. Epiſt. ad Gal.) *Proprium ſcripturarum eſt, & à nullo ſapientum ſeculi apud Grçcos vſurpatum, unde mihi,* inquit, *videntur, quemadmodum in alijs verbis, quę de Hebræo in Græcum ſeptuaginta interpretes tranſtulerunt, ita & in hoc magnopere eſſe conatos, vt proprietatem peregrini ſermonis exprimerent, noua nouis rebus verba fingentes, & ſonare cum quid tectum, & velatum, ablato deſuper operimento oſtenditur, & profertur in lucem:* vſurpatur id nomen ſæpe, tum in veteri, tum in nouo teſtamẽto, illudq; vulgatus interpres, 1. ad Corin. 14. transferre noluit, ſed vt erat Grçcè reliquit, cum ita locũ reddidit, *vnuſquiſque veſtrum pſalmum habet, doctrinam habet, Apocalypſim habet, id eſt, myſteriorum reuelationem habet.* Præſtantiam libri complexus eſt D. Hieronymus in Epiſt. ad Paulinum, cũ dixit: *Apocalypſis Ioannis tot habet ſacramenta, quot verba; parũ dixi, pro merito voluminis laus omnis inferior eſt, in verbis ſingulis multiplices latent intelligentiæ.* Dionyſius Alexandr. apud Euſebium, lib. 7. hiſtoriæ Eccleſ. cap. 23. *Admirabile,* inquit, *in ſingulis capitibus re-*

Marginal notes (right column): 6 *Etymolog. Apocalyp.* — *Leui. 18. 7.* — *Pſal. 118. 8.* — *Deute. 22. 30.* — *Iſa. 47. 3.* — *D. Hieron.* — *ἀποκάλυψις, nomen propriũ ſcripturarum.* — *1. Cor. 14. 26.*

rum expectationem contineri ſuſpicor, etenim vbi illum non intelligo, altiorem quendã ſenſum verbis ineſſe cogito, neque de illis meo intellectu inquiro, & iudico; ſed fide potius acquieſcens ſublimiora illa, quæ à me intelligantur etiam puto. Et hæc quidem Dionyſius, qui tamẽ negauit Apocalypſim à Ioanne Apoſtolo conſcriptam, vt ſuperius diximus, de eius auctoritate non dubitans. Rectè etiam Ioachimus Abbas de Flore hanc prophetiam omnibus aliorum Prophetarum vaticinijs anteponit: id quod tum ex auctore, qui ſupra pectus Domini in cęna recubuit, ex eoque tanquam ex perenni fonte ſapiẽtiæ altiſſimam rerum diuinarum cognitionem hauſit; tum ex viſionum maieſtate, ac ſplendore, quæ omnibus veterũ Prophetarum viſionibus antecellunt. Denique ex rerum ipſarum, de quibus agit, dignitate, poterat demonſtrari, ex quo patet mirifica huius operis excellentia. Iam verò difficultas ex eo apparet, quòd reliquorum omnium vatum prophetiæ iam ferè omni ex parte completæ ſint, Ioãnis verò vaticinia maiori adhuc ex parte ſuperſint implẽda: quare rectè à pleriſque liber hic ille intelligitur, quem Ioannes vidit ſeptẽ ſignatum ſigillis Apoc. 5. vt eo loco fusè diſputabimus. Libri materia eſt vniuerſæ Eccleſiæ à Chriſto fundatæ ſtatus, variaq; perſecutionum genera, quas partim in ſua prima origine perpeſſa eſt: partim etiam nunc patitur: partim denique ad finem mundi paſſura eſt: ſimulque eiuſdem Eccleſiæ illuſtriſſimæ victoriæ, ac triumphi. Quæ omnia idcirco referuntur, vt mali à vitijs deterreantur, boni verò ad perſeuerãtiam in bono excitentur, neque quicquid tandẽ acciderit, animum deſpondeant, ſperantes fore, vt omnes has Eccleſiæ calamitates bona ſempiterna conſequantur. Denique quòd attinet ad partitionem, Beda præfatione ſua in Apocalyp. in ſeptem diuidit periochas, ſeu complexiones, in quarum prima poſt præfationem copioſam ad roborandam fidem fragilium, ac Domini paſſiones, poſterioreſque glorias enumeratas, ſimilẽ filio hominis cernit indutum, qui commemoratis ijs, quæ in ſeptem Eccleſijs Aſiæ geſta, vel gerenda ſunt, generales totius Eccleſiæ luctas deſcribit, & palmas, vbi ſexto loco ſubijciẽdos Eccleſię Iudęos, & tentationem vniuerſi orbis futuram; ſeque promittit citò eſſe venturum. In ſecunda, deſcriptis in ſede Dei quatuor animalibus, & viginti quatuor ſenioribus agnum videt apertis ſeptem libri ſigillis conflictus, & triumphos Eccleſiæ reſerare futuros. Tertia. Sub ſpecie ſeptem Angelorum tuba canentium varios Eccleſiæ deſcribit euentus. Quarta. Sub figura mulieris parturientis, & draconis eam perſequentis, eiuſdem Eccleſiæ labores, & victorias aperit. Quinta. Per ſeptem Angelos ſeptem plagis nouiſſimis terram perfundit. Sexta. Damnationem meretricis magnę complectitur. Septima, & poſtrema, vxoris agni de cœlo deſcendentis ornatum oſtendit, elegantiam etiam, atque pulchritudinem admiratur.

Operis difficultas.

Libri argumentum quod.

Beda.

Partitio Apocal. in ſeptẽ quaſi membra.

CAPVT PRIMVM.

APocalypſis Ieſu Chriſti, quam dedit illi Deus pa
lam facere ſeruis ſuis, quæ oportet fieri citò : &
ſignificauit, mittens per Angelum ſuum, ſeruo
ſuo Ioanni, qui teſtimonium perhibuit verbo
Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti, quæcumque
vidit. Beatus qui legit & audit verba propheticæ huius, & ſer-
uat ea, quæ in ea ſcripta ſunt: tempus enim propè eſt. Ioan-
nes ſeptem Eccleſijs, quæ ſunt in Aſia, Gratia vobis, & pax ab
eo, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt, & à ſeptem ſpiriti-
bus, qui in conſpectu throni eius ſunt, & à Ieſu Chriſto, qui
eſt teſtis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum
terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſangui-
ne ſuo, & fecit nos regnum & ſacerdotes Deo & patri ſuo, ipſi
gloria & imperium in ſecula ſeculorum. Amen. Ecce, venit
cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pu-
pugerunt. Et plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ:
etiam Amen. Ego ſum Α, & Ω, principium, & finis, dicit
Dominus Deus, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt omni-
potens. Ego Ioannes, frater veſter, & particeps in tribulatio-
ne, & regno, & patientia in Chriſto Ieſu, fui in inſula, quæ
appellatur Pathmos, propter verbum Dei, & teſtimonium
Ieſu, fui in ſpiritu in dominica die: & audiui poſt me vocem
magnam, tamquam tubæ dicentis: quod vides, ſcribe in li-
bro: & mitte ſeptem Eccleſijs, quæ ſunt in Aſia, Epheſo, &
Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphię,
& Laodiceæ. Et conuerſus ſum, vt viderem vocem, quæ lo-
quebatur mecum. Et conuerſus, vidi ſeptem candelabra au-
rea, & in medio ſeptem candelabrorum aureorum ſimilem fi-
lio hominis, veſtitum podere, & pręcinctum ad mammillas zo
na aurea: caput autem eius, & capilli erant candidi, tam-
quam lana alba, & tamquam nix: oculi eius tamquam flam-
ma ignis: & pedes eius ſimiles aurichalco, ſicut in camino ar-

denti: & vox illius tamquam vox aquarum multarum: & habebat in dextera ſua ſtellas ſeptem, & de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat: & facies eius ſicut ſol lucet in virtute ſua. Et cum vidiſſem eum, cecidi ad pedes eius tamquam mortuus. Et poſuit dexteram ſuam ſuper me, dicens: Noli timere: ego ſum primus & nouiſſimus: & viuus, & fui mortuus, & ecce, ſum viuens in ſæcula ſæculorum, & habeo claues mortis, & inferni. Scribe ergo quæ vidiſti, & quæ ſunt, & quæ oportet fieri poſt hæc. Sacramentum ſeptem ſtellarum, quas vidiſti in dextera mea, & ſeptem candelabra aurea. ſeptem ſtellæ, Angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum. & candelabra ſeptem: ſeptem Eccleſiæ ſunt.

Hypotheſis, ſiue Argumentum capitis.

Tripartitò diſtribuitur. In prima parte commendatur vniuerſum opus. In ſecunda, apponitur ſalutatio, vbi inſeritur honorifica Chriſti mentio. In tertia, declaratur totius libri quaſi ſubiectum, ideſt, Eccleſiæ perſecutio, & ſecuritas ſub typo ſeptem Candelabrorum aureorum, in quorum medio apparuit ſimilis filio hominis Diuinam maieſtatem præſeferens.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM

De explanatione Præfationis Ioannis.

Explanatio illorum verborum: *Apocalypſis Ieſu Chriſti, quam dedit illi Deus palam facere ſeruis ſuis.*

SECTIO PRIMA.

1 MOre prophetico Ioannes à Diuina reuelatione vaticinia ſua grauiſſimis verbis auſpicatur, cũ ait: *Apocalypſis*, ſeu, *Reuelatio Ieſu Chriſti quam dedit illi Deus*. Sic namque ferè Prophetæ ad excitandam attentionem, commendandamque ſuorum operum auctoritatem præfari ſolent, ad ea ſe, quæ mandare literis inſtituunt, non rationis humanæ præſidijs, & naturalis contemplationis viribus, ſed Diuino planè inſtinctu, & afflatu perueniſſe, atq; adeò illa omnia non vt hominum inuenta, dogmataque philoſophica, ſed tamquam Diuina placita, atque decreta accipi oportere. Eſt nihilominus inter illos in loquêdi modo diſcrimen: quidam enim Viſionem ſuam, alij viſiones Dei, alij Librum viſionis appellant: alij factum ad ſe verbum Domini, quod communius eſt, in veſtibulo ſtatim ſuorum operum enunciant. Sed nemo ſanè grandius, nemo ſublimius, quàm Ioannes, præfatus eſt, qui opus hoc non Apocalypſim ſuã, ſed Apocalypſim Ieſu Chriſti nuncupauit: quãtò enim Chriſtus omnibus omnino Prophetis magis excellit, tantò eſt nobilius, atque præſtãtius opus aliquod reuelationem Ieſu Chriſti, hoc eſt Ieſu Chriſto factam, quam viſionem Eſaiæ, hoc eſt, Eſaiæ oſtenſam, aut verbum Domini ad quempiam alium ex Prophetis factum appellare. Nam quòd hoc loco Apocalypſis Ieſu Chriſti non ſignificet Apocalypſim, ſiue reuelationem à Chriſto factam Ioanni, quod aliquis fortaſſe putauerit, ſed potius ab ipſo Patre factã Chriſto, vt eſt communis ſententia, ex verbis conſequentibus exploratum eſt, cum ſubiungitur: *Quam dedit illi Deus palam facere ſeruis ſuis*.

Vaticinia nõ hominũ inuenta, ſed Dei placita.

Apocalypſis eſt reuelatio Chriſto facta, ideoque præſtantior cæteris vaticinijs.

2 Nec verò mirum, ſi Ioannes illa ſcilicet mirabilis aquila, quam olim Ezech. cap. 1. cæteris animalibus eminere conſpexit, *Et facies*, inquit, *aquilæ deſuper ipſorum quatuor*, pennis librata ſublimibus multò altiùs, quàm reliqui omnes Prophetæ ſua vaticinia ordiatur: cùm etiam multò ſublimiùs, quàm reliqui Euangeliſtæ, qui ſapientiæ magnitudine excelluere Prophetis, in Euangelio conſcribendo ſeſe leuiſſimis alis extulerit, & ab ipſius Diuini verbi in altiſſimo, & penitiſſimo Patris ſinu reſidentis æternitate, Diuinitateque Euangelium inchoauerit: *In principio erat Verbum & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* Quid porrò non ſublime, nõ excellens ab illius ore prodire potuiſſet, qui in ipſo Ieſu pectore, in quo erãt omnes theſauri Diuinę ſapientiæ reconditi, in vltima illa cœna recubuit, indeq; altiſſimam Diuino beneficio cognitionẽ hauſit. Tunc nimirum, vt Petri Damiani ſermone 1. de excellentia Ioannis Euangeliſtæ verbis vtar, ſupereminentem diuinæ ſcientiæ celſitudinem diuinitus illuſtrata mente concepit, cum in ſacroſancto myſticæ cęnæ cõuiuio ſupra pectus recubuit Redemptoris. Et quia in pectore Ieſu ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ reconditi, ex illo cœleſti gazophylacio ſummam traxit, vnde no-

Ezech. 1. 11

Ioannes vt Euãgeliſtis, ſic prophetis eminentior.

Pet. Dam.

Ex Chriſti pectore quãta hauſerit Ioan.

ſtrę paupertatis inopiam copioſa liberalitate ditauit. Ex illo, inquam, nobis ęrario diuitiarum copias attulit, & in communem totius mundi ſalutem bene prodigus erogauit. Imo ſuper fontem perennis vitæ recubuit, vt ipſe tunc ſemper manantia fluenta Diuinæ doctrinæ hauriret, & eadem nobis poſtmodũ pię fixo certi temporis articulo propinaret: magnus videlicet paradiſi fluuius, qui ex principali ſui fontis origine profluēs & vberiori cęleſtium chariſmatũ inundatione procedens ſqualentia deſerta humanarum mentium irrigat, & ad proferéda bonorum operum tamquàm nouarum frugum germina vberrima fertilitate fœcundat.

Pectus Chriſti cœleſte ærarium.

Ioannes paradiſi fluuius.

3 Suboritur tamen hoc loco illa dubitatio, quo ſenſu Ioannes hoc opus Apocalypſim, ſiue Reuelationem Ieſu Chriſti, hoc eſt, Ieſu Chriſto factam inſcripſerit? Cum enim Chriſtus & quatenus Deus ex omni æternitate, & quatenus homo à primo vſque ſui conceptus articulo perfectiſſima rerum omnium cognitione fuerit cumulatus, plane videtur tot, tantorumque myſteriorum, quæ hoc volumine comprehenduntur, Apocalypſim, ſiue Reuelationem ei de nouo fieri minimè potuiſſe. Qua quidē in re illud in primis eſt pro certo ſtatuendum, non eſſe hoc loco ſermonem de Chriſto, vt Deus eſt: ſic enim nihil ei potuit reuelari. Quamquam enim etiã, vt Deus eſt, ſcientiam rerum omnium à Patre habeat: ea tamen cognitio nullo pacto Apocalypſis, ſiue Reuelatio appellari poteſt, cum reuelatio comparatione eius, cui fit, ſit abſconditæ, & occultatæ rei manifeſtatio: Chriſto autē ſecundum Diuinam naturam nihil occultũ eſſe potuerit, quippe cui, vt Deus eſt, conuenit per naturam clara, atque euidens tametſi à Patre accepta cognitio. Vnde intelliges non ſecum cohærere expoſitionem Bedæ, cùm ſentire videtur hoc loco, cum dicitur, *Apocalypſis Ieſu Chriſti, quam dedit ei Deus*, de Chriſto, vt Deus eſt, haberi ſermonem, Ioannemque more ſuo quæ Chriſti ſunt, ad Patrem referre. *Cuius*, inquit, *reuelationē myſterij Ioannes more ſuo filij gloriam ad Patrem referens Ieſum Chriſtum à Deo percepiſſe teſtatur.* Itaque videtur exiſtimare, ſicut Chriſtus poteſtatem efficiendi miracula, doctrinamque ſuam Patri, à quo illa per æternam generationem acceperat, tribuere conſueuerat, veluti cum dicebat Io. 14. *Pater in me manens ipſe facit opera:* & c. 7. *Mea doctrina non eſt mea, ſed eius, qui miſit me:* ita etiam nunc Ioannem cognitionem rerum earum, quas hoc volumine cõplectitur, dicere Chriſtum à Patre accepiſſe, vt Diuinã Chriſti ſcientiam per originem à Patre acceptam indicaret. Rectè quidem iſta dicerentur, ſi de Chriſti ſcientia, atque doctrina nomine ſcientiæ, doctrinæq; ſermo haberetur. Verum cum de Chriſti cognitione nomine reuelationis diſſeratur, quæ Chriſto, vti diximus, ſecundum naturam Diuinam fieri nequaquã potuit: (ſiquidem ei per naturam nihil occultum eſſe potuit, quod per reuelationem cognoſceret) non eſt, cur ad rationem ſempiternæ à Patre originis cõfugiamus, cum nequaquam iſta cohæreant, ſermonem haberi de Chriſto, vt Deus eſt, & tamen aliquid ei fuiſſe reuelatum. Itaque exploratum eſſe debet, ſermonem eſſe de Chriſto, vt homo eſt, ſic enim ei facta futurarum rerũ oſtenſio iure optimo Apocalypſis, ſiue reuelatio dici potuit, quippe cuius humano intellectui ſecũdum naturam ſpectato, aliquid occultum eſſe poterat, niſi diuino beneficio illuſtratus à Deo fuiſſet, & cumulatiſſima rerum omnium, quæ ad vniuerſæ Eccleſiæ ſtatum, adminiſtrationemque ſpectabant, cognitione perfectus: quãquam enim propter hypoſtaticam humanæ naturæ cum diuino ſuppoſito vnionem, ſecundum quandam eamque maximam conueniētiam, intellectui eius creato perfecta rerum cognitio debebatur, id tamen nihil efficit, quo minùs ei factæ rerũ futurarum præſenſiones Apoly pleos, & reuelationis nomine cenſeri debeant, ſiquidem vti diximus, eas non naturâ inſitas, ſed diuino munere ac beneficio acceptas habuit, quibus de potentia Dei abſoluta carere potuiſſet.

Quomodo potuerit reuelatio Chriſto fieri.

Quid ſit reuelatio.

Beda.

Ioan. 14. 10

Ioan. 7. 16

Apocalypſis ſeu reuelatio facta Chriſto, vt homo eſt.

4 Eo igitur conſtituto, ſermonem eſſe de Chriſto, vt homo eſt, Lyranus ita nodum diſſoluendum arbitratur, appellari hoc opus Apocalypſin, ſiue reuelationem Ieſu Chriſti, non quòd ipſimet

Nodũ quo pacto ſoluat Lyran.

Chriſto

Chriſto in propria perſona facta fuerit, ſed quia facta fuerit Angelo Chriſti ꝑſonam ſuſtinenti, Ioannemq; alloquenti, qui quoniam habitu ipſo, dictioneq; Chriſtum in hoc opere, nõ ſemel repreſentat, Chriſti quoque illuſtrem nomenclationem promeruerit: itaque Apocalypſis Ieſu Chriſti perindè dictũ eſſe, ac ſi diceretur, Apocalypſis Angeli perſonam Ieſu Chriſti gerentis: itaque facilè ſe expedit Lyranus cum Angelo Chriſti perſonam gerenti fieri de nouo potuerit multarum rerum oſtenſio, atq; reuelatio. Verum hæc Lyrani reſponſio cum ipſo contextu manifeſtè pugnat: etenim Ioannes Chriſtum ab Angelo, qui ſibi loquebatur perſpicuis verbis diſtinguit, cum ait: *Apocalypſis Ieſu Chriſti, quã dedit illi Deus palàm facere ſeruis ſuis, quæ oportet fieri citò, & ſignificauit mittens per Angelum ſuum ſeruo ſuo Ioanni.* vbi cernis reuelationem primùm factam dici Ieſu Chriſto, deinde à Chriſto miſſum Angelum, qui de iiſdem myſterijs Ioannem inſtrueret: ex quo illud exploratũ relinquitur, Ieſum Chriſtum hoc loco pro ipſomet Chriſto, non pro Angelo Chriſtum repræſentante, accipiendum eſſe, ne vnum, & eundem Angelum ſe ipſum mittere, abſurdè fateamur.

Reſponſio Lyrani non ꝓbatur auctori.

5 Alij aliter cõtentionem dirimere conantur: nos illud dicendum putamus, rerum earum, quæ hoc opere continentur, Apocalypſim ſiue reuelationem dici à Ioanne factam Chriſto, non quòd eo tempore, quo hæc Ioanni myſteria oſtendebantur, tunc de nouo à Patre Chriſto manifeſta fierent, nec enim Chriſti ſcientia, atque cognitio, vllam vnquam, ſucceſſu temporis, acceſſionẽ recepit: ſed quoniam in ipſo primo ſuę conceptionis articulo, ea omnia Chriſto oſtenſa reuelataq; fuerunt, quæ ipſe poſtea ſuo tempore per Angelum Ioanni in Pathmo exulanti aperiret, vt ſit ſenſus, *Apocalypſis Ieſu Chriſti*, hoc eſt, reuelatio facta Chriſto in primo ſuę incarnationis momento, quam tunc illi dedit Deus, vt ſuo poſtea tempore, *Palàm facere ſeruis ſuis, quæ oportet fieri citò, mittens per Angelum ſuum ſeruo ſuo Ioanni*: atque hæc eſt omnium facillima, & maximè germana horum verborum expoſitio.

Germana expoſitio auctoris.

Quando & quare reuelatio ſit facta Chriſto.

6 Porrò quod ſubiungitur, *Quam dedit illi Deus, palàm facere ſeruis ſuis*, Rupertus, Haymo, Ambroſius, Anſbertus, & alij ita accipiunt, vt *Quam*, poſitum ſit pro *Qua*, vel ſecũdum *Quam*, & Græcè cum dicitur ἣν, ſubaudiatur præpoſitio κατὰ, quaſi dictum ſit καθ' ἣν, hoc eſt, ſecundum quam: itaque ille ſit ſenſus, *Apocalypſis Ieſu Chriſti, qua*, vel ſecundũ *quã dedit illi Deus palàm facere ſeruis ſuis, quæ oportet fieri citò.* Iuxta quam expoſitionem, verbum *Dedit*, non ad Apocalypſim referendum eſt, quam Deus dediſſe Chriſto dicatur, ſed ꝓ voluit, aut conceſſit, vſurpãdum, quaſi dictum ſit, Apocalypſis Ieſu Chriſti, qua Deus voluit, vt ille ſeruis ſuis, quæ oportet fieri citò, palàm oſtẽderet. Videntur verò hi auctores in hanc veniſſe ſentẽtiam, q̃m arbitrati ſunt aptius ita necti contextũ, & preterea duriuſculam eam locutionẽ putabant, *Quam dedit illi Deus palàm facere ſeruis ſuis, quæ oportet fieri citò*: nec.n. poterant intelligere vnde verba illa, *palàm facere ſeruis ſuis*, congruenter penderent, niſi qua, pro quam legeretur. Sed non eſt cur vulgatam editionem corrigamus, aut præpoſitionem κατὰ ſubaudire oporteat: aptè enim omnia cohærent, ſi Græcam loquendi formulã obſeruemus, quæ ita habet: ἀποκάλυψις Ἰηῦ χριςοῦ ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει: vbi τὸ δεῖξαι, hoc eſt, *palàm facere*, Gręcorum conſuetudine pro ad palàm faciendum, poſitum eſt, ſic namq; illi infinitis verborũ vti ſolent, vnde illi aptiſſimus verborum nexus ſenſuſq; clariſſimus relinquitur, *Apocalypſis Ieſu Chriſti, quam dedit illi Deus ad palàm faciendũ*, ſeu *vt palam faceret ſeruis ſuis, quæ oportet fieri citò*: ſunt huius apud Græcos locutionis in ſacris literis exempla quãplurima, velut Geneſ. 47. παροικεῖν ἐν τῇ γῇ ἥκαμεν, ideſt, ad habitandum in terra venimus, Exod. 2. ἔπλησαν τάς δεξαμενὰς ποτίσαι τὰ πρόβατα τοῦ πατρός αὐτῶν, hoc eſt, impleuerũt canales ad adaquandum oues patris ſui. Et Pſal. 18. ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν, hoc eſt, Exultauit vt gigas ad currẽdam viam, & Ioan. 6. πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν, ideſt, Quomodo poteſt hic nobis carnẽ ſuam dare ad manducan-

Rupert. Haymo. Ambroſ. Anſbert.

Editio vulgata defenditur.

Infinitis verborum quo pacto vtantur Græci.

Geneſ. 47.

Idem illuſtratur exẽplis ex Gręco cõtextu.

Pſal. 18. 6. Ioan. 6. 32.

ducandum? Mitto ſexcenta alia, quæ poſſem adducere. Ne quis verò exiſtimet hanc loquendi formulam apud ſacros tantum ſcriptores reperiri: eamq; idcircò non ita concinnam, & elegãtem puter, audiat Homerum in Odyſſ. lib. 1.

Homer.

ἀλλ᾽ ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν, τῷ οἱ ἐπεκλώσαντο θεοὶ οἶκόνδε νέεσθαι, hoc eſt, verum cum reuolutis annis tempus illud aduenit, quo ſuperi facto decreuerant, vt domum reuerteretur. Ex his liquido apparet rectè habere editionem vulgatam, contextumq; aptiſſimè cohærere.

Explicantur illa verba, *Quæ oportet fieri citò.*

SECTIO SECVNDA.

Commemoraturus Ioannes præcipuas Eccleſiæ perſecutiones, pmittit his verbis, *Citò,* ſeu vt Græcè eſt, ἐν τάχει, ideſt, in celeritate, ſiue celeriter, eas & initium, & finẽ habituras, ſic enim exponendum eſt illud verbum, *fieri,* hoc eſt inchoari, & finiri: idemq; repetit paulò poſt, cùm ſubiungit, *Tempus enim propè eſt,* quod quidem eò pertinet, vt conſoletur fideles, hortetúrq; ne animo concidant in laboribus vitæ preſentis, quia & ipſorum labores, & impiorum perſequentium fœlicitas citò finientur. Ex quo iam ea oritur dubitatio, quomodo citò inchoanda, & finienda dicantur, quæ ad finem mundi euentura prænuntiantur. Conſtat enim Ioannem his verbis complecti vniuerſum Eccleſiæ ſtatum, à prima videlicet eius origine, vſque ad mundi finem decurrentis. Prima ratio ducitur ex incertitudine durationis mundi: cum enim incertum ſit quãto tempore duraturus ſit mundus, ſemper timeri poſſunt, quæ ad finem eius pertinent, quaſi citò euentura. Qua quidem in re errant plerique Rabbini Hebræorum Thalmudiſtæ, in quibus fuit Rabbi Helias in tractatu de Sabbatho, & in tractatu de Idololatria, & ſup Thalmud in tractatu Senedrim, (vt refert Genebrardus initio ſuę Chronographiæ,) q̃ auſus eſt affirmare, mundum ſex mille annis dũtaxat duraturũ, motus leuiſſimis quibuſdã coniecturis, quas cõmemorat Rabbi Iſaac in primũ caput Geneſis. Prima erat, quia primus verſus Geneſ. ſexies habet literã Aleph. quæ litera mille ſignificat. Secũda, quia Deus ſex diebus mũdum fabricauit, & ĩ ſeptimo requieuit: mille aũt anni ante Deũ ſunt tãquã dies heſterna, quæ præterijt, Pſal. 89 Et qđ mirabilius eſt, idem ſibi perſuaſerũt grauiſſimi Patres, Iren. lib. 5. aduerſus hæreſes, c. 28. motus poſteriori coniectura, D. Hilarius Canon. 17. in Matth. ex eo qđ Chriſtus fuit poſt dies ſex transfiguratus, in quib. ſex diebus vult ſex mille annos figurari, quos gloria omniũ prædeſtinatorũ conſequatur: Iuſtinus Philoſophus, & martyr in quæſtionibus ad Orthodoxos, quęſ. 71. D. Hierony. in expoſitione Epiſt. Pſal. 8. ad Cyprianum, & in Comment. ſuper 4. c. Michęæ, Lactant. lib. 7. Diuinarum inſtitutionum, c. 14. motus eadem ratione, qua Irenæus, Gaudentius Brixianus tract. 10. de Lectione Euangelica: eandẽ opinionem refert D. Auguſt. vt veriſimilem, lib. 20. de Ciuitate Dei, c. 7. licet eã impugnauerit in Commentarijs ſuper Pſal. 6. & 89. & Epiſt. 89. Eandem referunt, nec refellunt Galatinus, lib. 4. de Arcanis catholicæ veritatis, c. 20. Picus Mirandula. lib. 7. Heptapli, c. 4. & Franciſcus Georgius Venetus in ſua Harmonia mũdi, cantico 3. tono 7 c. 7. Sex iſtis millibus annorum quingentos addiderunt Hippolytus, Cyrillus, & Chryſoſtomus, vt auctor eſt Germanus Conſtantinop. lib. de Theoria rerum Eccleſ. Verum hæc ſententia refellitur ab Aug. locis citatis, & à Beda in Pſal. 89. ea potiſſima, & vnica ratione, quòd Chriſtus Dominus diem Iudicij occultiſſimum, & nulli cognitum eſſe docuerit Matth. 24. & Actorũ 1. Si autem poſt ſex mille annos futurum eſſet iudicium, procul-dubio quilibet homo, annis computatis poſſet eiuſmodi diem certò deſignare.

Secunda ratio traditur à Pannonio, Haymone, Ansberto, & alijs in hunc locum, quia videlicet totum tempus durationis mundi breuiſſimum eſt, ſi cum æternitate comparetur, iuxta illud Pſalmi 89. *Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies heſterna quæ præterijt.* Vnde Paulus

Laborũ breuitas ſolatium laborantibus. *Euentura ad finẽ mũdi cur ſempe timenda.* *Thalmud.* *Genebrard.*

Rab. Iſaac. *Error circa mundi durationem.* *Pſal. 89. 4.* *Irenaus.* *Hilarius.* *Huic errori qui fauẽãt.* *Iuſtin. mar.* *Hieron.* *Lactant.* *Gaudent.* *Auguſt.* *Galatinus.* *Picus Mir.* *Georg Ven.* *Hippol.* *Cyrillus.* *Chryſoſt.* *Germ. Cõſt.* *Auguſt.* *Beda.* *Pſal 89.* *Incerta mũdi duratio, vnde colligatur.* *Matth 24.* *Act. 1.* *Pannon.* *Haymo.* *Ansbert.* *Duratio mundana æternitati comparata inſtar vni⁹ diei.* *Pſal. 89. 4.*

Hebr. 3. 13. Paulus ad Hebræos 3. Totum tempus huius vitæ vſque ad finem mundi appellauit hodie, id eſt, vnum diem præſentē, illis verbis: *Adhortamini vos per ſingulos dies, donec hodie cognominatur*, ideſt, dum durat vita præſens, vſque ad mundi finem. Id quod D. Ambroſius libro de fide reſurrectionis probat ex eo, qđ Chriſtus Dominus Matth. 20. vna die conduxit omnes operarios in vineam dicens: *Quid hic ſtatis tota die otioſi? Mundi tempora*, inquit Ambroſius, *annus vnus eſt, & quid mirum ſi annus vnus eſt, quando dies vna eſt.* Rem illam magis adhuc exaggerauit Eſaias cap. 26. cùm vniuerſum tempus vſque ad iudicium, momentum appellauit illis verbis: *Abſcondere modicū ad momentum, donec pertranſeat indignatio*: ſic enim locum intellexit D. Hieronymus in Commentarijs. Strictiùs adhuc locutus eſt Regius vates, cùm nihilum eſſe dixit, Pſal. 89. Vbi poſt verba iam citata ſubiunxit: *Et cuſtodia in nocte, quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt*: vbi eſt ſermo de vniuerſorum hominū vita: eſt autem ſenſus, *eorū anni erunt*, ea quæ pro nihilo habentur, videlicèt, vt in Hebræo exponitur, tanquā ſomniū: hoc ſenſu, eorum anni pro nihilo reputabuntur, & veluti ſomniū præ fugacitate. illud autē quod præceſſit, *Et cuſtodia in nocte*, hunc efficit ſenſum, hominum ſeu vitæ huius tempus eſt veluti excubiæ nocturnæ, quæ celeriter deſinunt, dum aliæ alijs ſuccedunt, ducta ſimilitudine à militia, in qua quaternæ ſunt excubiæ tribns horis conſtantes. Hùc etiam pertinet locus ille Prouerb. 8. *Ludens in orbe terrarum*: quanquam enim ex Hebræo nonnulli trāsferant, *Delicians in orbe terrarum*, tamen de ludo propriè ſumpto exponitur à Lyrano hoc ſenſu: ludum faciens de orbe terrarum, duplici videlicet de cauſa, tum quia, vt ait Lyranus, Orbis terrarum ſimilis eſt ludo pilæ, quæ ab vno ad alium tranſmittitur, ſecundum quandam reuolutionem: regna enim, & imperia transfert Deus de gente in gentem: tum etiam quia inſtar ludi parū durabit. Elegans quoque eſt in hanc ſententiam illud Oſeæ 10. *Tranſire fecit Samaria regem ſuum, quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ*. Cuius loci is eſt literalis ſenſus, Samariam ſuis ſceleribus, atq; idololatria potiſſimùm, cauſam fuiſſe cur Deus regnum Iſrael omnino diſſiparet: ſpumæ verò ſimilitudo adhibetur, vt citò diſſipatū iri demonſtretur: *Si ſpuma*, inquit Hieronymus, *quæ ſuper aquam eſt, citò diſſoluitur, ſic regnum decem tribuū velociter finietur*. Sed terea aduerto pulchrè omnes principes ac reges ſpumæ, ſeu potiùs bullis, quæ ſuper aquam excitantur, conferri: ſicut enim in aqu[illegible] bullę excitatę, quò magis intumeſcunt, eò celeriùs euaneſcunt, maiorq; earum tumor nihil aliud eſt, quàm celerior quædam ad exitum progreſſio: ita maior regū potentia atque ſuperbia ferè celerioris eſt ruinæ argumentum, vt in omnibus mundi imperijs cernere licet, quæ quò magis potentia & magnitudine, inſtar bullarum, inflata tumu[illegible]unt, eò celeriūs ad ruinā, exitūq; præcipitata fuerunt. ſicut etiā bullæ in aqua ſubinde aliæ alijs ſuccedunt, ſed eundem tandem omnes exitū habent: ſic reges omnes alij alios in regnorum ſucceſſione, & poteſtate conſequuntr: ſed tandem omnes ſicut bullæ breuiſſimo temporis ſpatio euaneſcunt. Quo de argumento copioſè diſſerit Philo Iudęus in libro, Quod Deus ſit immutabilis, vbi inter alia, *Ante Macedonū*, inquit, *imperium, inclita ſuccat Perſarum felicitas, ſed vna dies tam ingenti regno finem attulit: Fuit Aegyptiorum peram pla & magnifica potentia, ſed nubis in modū eius felicitas præterijt. Quid Aetiopes? quid Carthago? quid Africa? quid Pontici reges? quid Europa, Aſiaque? & vt compēdio dicā, totus orbis habitabilis? Nonne more nauis, ſusq; deq; iactata marinis fluctibus, nunc aduerſis ventis, nunc ſecundis vtitur? Nam Verbum diuinum choreas in orbe ducit, & omnes gentes circumluſtrando nunc his, nūc illis imperia, vel tribuit, vel adimit. Nihil igitur eſt in humanis rebus præter vmbram, auramq; leuiſſimā ſine mora præteruolantē, eunt enim vltrò, citròq; tanquam æſtuaria.* Hæc Philo. qui quidē illis verbis, *Verbum diuinū choreas in orbe ducit*, ad locum illum Prouerb. citatum, *Ludens in orbe terrarum*, mihi videtur reſpexiſſe. Rectè igitur Ioannes ex hac vitæ, laborumq; fugacitate fideles ad perſeuerantiam in bono adhortatur. Quo eodem argu-

D. Ambr.

Mat. 20. 6.

Eſa. 26. 20

D. Hieron.

Pſal. 89. 4.

Breuitas vitæ humanæ quibus comparetur.

Prou. 8. 31

Lyranus.

Principatum item quibus.

Oſea 10. 7.

Hieronym.

Principes ac reges bullæ.

Philo.

Eorundem breuitas pulchrè deſcribitur.

Pſ.36.9.

argumento vtitur Regius vates Pſ.36. cum ait. *Suſtinentes autem Dominum ipſi hæreditabunt terram, & adhuc puſillum, & non erit peccator.* In quem locum D. Auguſtinus, *Ne forte*, inquit, *quia dictũ erat, ſuſtinentes autem Dominum, ſuſtinentiam iſtam longiſſimam putes, continuò ſubiungitur, adhuc puſillum, & non erit peccator.*

Auguſt.

3 Secundo. Notandum eſt verbum illud, *Oportet*. Cùm enim ſermo ſit de Eccleſiæ perſecutionibus, laboribusq; iuſtorum, mirùm eſt, quod dicitur, *Oportere*, ſeu neceſſe eſſe, vt fiant. Et quidem quod attinet ad Eccleſiam vniuerſam, miſſis interim alijs rationibus, quæ in decurſu huius operis ſæpe incidunt, neceſſitatis huius ratio ea traditur à Patribus ferè omnibus, & inſtituto Ioannis progreſſum Eccleſię deſcribentis eſt maximè conſentanea, quod Eccleſia perſecutionibus ipſis augeſcit; quam ob cauſam Iuſtinus in Dialogo cum Tryphone, perſecutionem Eccleſiæ, putationi vineæ comparat. *Vt enim*, inquit, *Vineæ putatione ad vbertatem prouocantur, ita Eccleſia perſecutionibus creſcit.* Et Tertullianus in Apologetico, cap. vlt. *Plures*, inquit, *efficimur, quoties metimur à vobis, ſemen eſt ſanguis Chriſtianorum.* Atque ad hanc ſeminis ſimilitudinem alluſit D. Leo ſerm. 1. de Sanctis Petro, & Paulo, cùm dixit: *Non minuitur perſecutionibus Eccleſia, ſed augetur, & ſemper Dominicus ager ſegete ditiore veſtitur, dum grana, quæ ſingula cadunt multiplicata naſcuntur.* Eodem pertinet quod ait D. Chryſoſt. ſer. in Iuuentium, & Maximum martyres, *Sicut*, inquit, *plantæ rigatæ magis creſcunt, ita & fides noſtra oppugnata magis floret, neque horti aquis irrigati ita germinant, vt Eccleſia, ſi martyrum ſanguine irrigentur.*

Perſecutionibus augeſcit eccleſ. — *Iuſtinus.* — *D. Leo.* — *Chryſoſt.*

4 Præterea, ea etiam eſt ratio communis Patrum, oportere ſcilicet eccleſiam varijs perſecutionibus exerceri, vt diuina virtus in Eccleſia tuenda aduerſus omnes perſecutionum impetus magis eluceat: enim verò tantùm abeſt, vt Eccleſia perſecutionibus fracta corruerit, vt ipſa potius tyrannorum eam perſequentium vires fregerit. Id quod multò ante eleganti ſimilitudine prædictũ fuit à Zacharia, cap. 12. *Et erit in die illa, ponam Hieruſalem lapidem oneris cunctis populis: omnes qui leuabunt eum, conciſione lacerabuntur*, cuius ſimilitudinis elegantiam exponit D. Hieronymus in commentarijs ſuis ſuper Zachariam. *Mos*, inquit, *eſt vrbibus Palæſtinæ, & vſque hodiè per omnem Iudæam vetus conſuetudo ſeruatur, vt in viculis, oppidis, & caſtellis, rotundi ponantur lapides grauiſſimi ponderis, ad quos iuuenes exercere ſe ſoleant, & eos pro varietate virium ſubleuare, alij ad genua, alij ad vmbilicum, alij ad humeros, & caput, nonnulli ſuper verticem, erectis iunctiſque manibus magnitudinem virium demonſtrantes, pondus extollunt. In arce Athenienſium iuxta ſimulachrum Mineruæ vidi ſphæram æneam grauiſſimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corpuſculi mouere vix potui: cùm autem quærerem quidnam ſibi vellet, reſponſum eſt ab vrbis eius cultoribus, athletarum in illa maſſa fortitudinem comprobari. Senſus ergo iſte eſt. Ponam Hieruſalem cunctis gentibus quaſi grauiſſimum lapidem ſubleuandam, leuabunt quidem eam, & pro virium varietate vaſtabunt: ſed neceſſe eſt vt dum leuatur, in ipſo nixu, & leuatione ponderis grauiſſimus lapis ſciſſuram aliquã in leuantium corporibus derelinquat. Super Eccleſia verò ſic interpretari poteſt, quòd cuncti perſecutores, qui contra domum Domini dimicarunt, inebrientur eo calice, quem vniuerſis gentib. propinat Hieremias, vt bibant, & inebrientur, & cadant, & vomant, & inſaniant.* Hæc Hieronymus.

Eccleſia patiendo tyrãnos vicit. — *Zach.12.3.* — *Hieronym.* — *Explicatur Zachar. locus, & illuſtratur.*

5 Quod verò attinet ad vnumquemq; Sanctorum, cur oporteat eos laboribus exerceri, fusè diſſerit Chryſoſt. homil. 1. ad populum Antiochenum, expendens illud Pauli ad Timotheum, cum eum hortatus fuit, vt modico vino vteretur propter frequentes ſtomachi infirmitates, vbi quamplurimas huius neceſſitatis cauſas enumerat, quas breuiter perſtringemus. Prima eſt. Ne arrogantia Sancti extollantur propter meritorum, & miraculorum magnitudinẽ, iuxta illud Pſalm. 118. *Bonum mihi quia humiliaſti me.* & 2. ad Corinth. 12. *Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ, &c.* Secunda. Ne cæteri de ipſis maiora cogitent, quam humana patitur conditio, eiſque aliquid Diuinitatis ineſſe arbitrentur, 2. ad Corinth. 12. *Parco autem ne quis me exiſtimet ſuprà id quod videt in me.* Tertia. Vt mira Dei virtus per debilia inſtrumen-

Sanctos laborib. exerceri cur oporteat ex Chryſoſt. — *Prima cã.* — *Pſ.118.71.* — *2.Co.12.7.* — *Secunda.* — *2.Co.12.6.* — *Tertia.*

ſtrumenta operantis eluceat, iuxta illud
.Co. 12.9. 2.ad Corinth. 12. *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur*. Vbi *virtus*, pro fortitudine ſumitur, cum ſit Græcè δύναμις. Sic Pharaonem, & Magos per ciniphes in ſuæ potentiæ admi-
Exod. 8.18. rationem conuertit Exod. 8. Et trecentis viris iiſque timidiſſimis, vt notat Theodoretus in quæſtionibus ſuper librum Iudicum (quanquam id ex contextu non rectè colligit) innumerabilẽ Madianitarum multitudinem duce Ge-
Iud. 7. 23. deone fugauit. Iudicum 7. Vnde apud
Ioel. 2. 25. Ioelem, cap. 2. Erucam magnam virtutem ſuam appellat, vt aduertit idem Chryſoſtomus homilia 8. in cap. 4. 2. ad
Quarta. Corinth. Quarta, vt Sanctorum virtus, & patientia non mercedis cauſa Deo ſeruientium declaretur, vt patet in Iob. De quo Satan ad Deum dicebat, cap. 1.
Iob 1. 10. *Nunquid Iob fruſtra*, id eſt gratis, *timet Deum? nonne tu vallaſti eum, at domum eius vniuerſamq́; ſubſtantiam per circuitum?* Tunc verò dominus, vt oſtenderet Iobum non mercedis alicuius gratia virtutem colere, permiſit vt à Satana bonis
Quinta. omnibus ſpoliaretur. Quinta, Vt de reſurrectione cogitemus. Dũ enim Deus dilectos ſuos in hac vita affligi patitur, planè ſignificat expectandam eſſe alteram, in qua digna eorum laboribus præ-
1.Cor. 15. 19. mia tribuantur, 1.ad Corinth. 15. *Si in hac vita tantùm in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus*.
Ibid. 32. Et iterum. *Si ſecundum hominem ad beſtias pugnaui Epheſi, quid mihi prodeſt, ſi mortui non reſurgunt?* In hunc ſenſum interpretatur D. Chryſoſtomus illud ad Roma-
Rom. 5. 4. nos 5. *Tribulatio patientiam operatur, patientia verò probationem, probatio autem*
Sexta. *ſpem*, id eſt, *reſurrectionis*. Sexta, Vt alij exemplo ſanctorum ad patientiam exci-
Mat. 5. 11. tentur, iuxta illud Matth. 5. *Beati eſtis, cùm maledixerint vobis homines, & perſecuti vos fuerint, gaudete, & exultate, quoniam merces veſtra multa eſt in cœlo, ſic enim perſecuti ſunt Prophetas, qui fuerunt ante vos.*
Tob. 2. 12. Et Tobiæ, c. 2. *Hanc tentationem ideo permiſit Dominus euenire illi, vt poſteris daretur exemplum patientiæ eius, ſicut & ſancti*
Vir patiẽs legitimus Dei filius. *Iob*. Intelligentes nimirùm illum non nothum, ſed legitimum eſſe Dei filium, qui in hac vita laborib. exercetur: quo
Hebr. 12. 7. argumento vtitur Paulus ad Hebr. 12. *Tanquam filijs, inquit, vobis offert ſe Deus, quis enim filius quem non corripit pater? quòd ſi extra diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt omnes, ergo adulteri, & non filij eſtis*, vbi, pro, *adulteri*, legendum eſt, *adulterini*, cùm habeatur Græcè νόθοι, Id eſt ſpurij, & illegitimi, atque eam puto eſſe cauſam, cur Paulus Titum filium ſuum legitimum appellarit, quoniam ſcilicet, multos, ſicut idem Paulus, propter fidem, labores, & perſecutiones tolerabat; etenim vbi nos legimus, cap. 1. epiſt. ad Titum, *Tito dilecto* Ad Tit. 1.
filio, habetur Græcè γνησίῳ τέκνῳ, id eſt, 4.
legitimo filio. Septima, *Ne quando ex-* Septima.
hortantur vos, inquit Chryſoſt. *ad illo-* Chryſoſt.
rum virtutem, alterius ipſos naturæ fuiſſe cogitantes ob geſtorum magnitudinem, torpeatis. Quo argumento vſus eſt Iaco- Iacob. 5. 17
bus Apoſtolus, cap. 5. ſuæ Canonicæ cũ dixit: *Helias homo erat in paſsionibus ſimilis nobis*. Octaua, Vt diſcamus, quos Octaua.
beatos, quos miſeros, putare debeamus; iuxta illud Pſalmi 143. *Promptuaria eo-* Pſ. 143. 13.
rum plena, eructantia ex hoc in illud, oues eorum fœtoſæ abundantes in egreſsibus ſuis: Beatum dixerunt populum, cui hæc ſunt. Tu verò Regie vates quid ſentis? *Beatus populus cuius Dominus Deus eius*, id eſt, non pecunijs affluens, ſed pietate glorians. Nona, & poſtrema, vt coronæ Poſtrema.
illis augeantur iuxta illud 2. ad Co- 2. Cor. 4.
rinth. 4. *Id quod in præſenti eſt momenta-* 17.
neum, & leue tribulationis noſtræ ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Quo loco obſeruanda Pauli pulchra antitheſis.
eſt elegans Apoſtoli antitheſis, nimirũ, id, ſupra modum; in præſenti, in ſublimitate: momentaneum, æternum: leue, pondus, tribulationis, gloriæ eſt, operatur. Porrò aduerte, pro eo quod vulgatus tranſtulit, *Suprà modum in ſublimitate*, haberi Græcè καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν, hoc eſt ad verbum, ſecundum excellentiam, per excellentiam, ſeu ſecundum hyperbolem, per hyperbolẽ: qua conduplicatione epitaſis exprimitur, vt indicetur magnitudinem gloriæ ſuperare magnitudinem laborũ huius vitæ, ſi ſecundum ſe ſpectentur, maximo quodam exceſſu, & maximè hyperbolico interuallo. Idcirco enim bis hyperbole geminatur, quæ tamen Hyperbole
hyperbole veriſſima eſt, cùm diuinę ni- veriſſima.
tatur

tatur promiſſione; non ſicut hominum promiſſiones, qui mõtes aureos, & multo maiora quàm tribuant, pollicentur per hyperbolem ſcilicet, quæ merito apud illos ementiens ſuperiectio deſcribitur.

Expoſitio illorum verborum. *Et ſignificauit mittẽs per Angelum ſuum ſeruo ſuo Ioanni, qui teſtimonium perhibuit verbo Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti, quæcunque vidit.*

SECTIO TERTIA.

VT tota hæc ſententia fiat illuſtrior, eiuſque cum ſuperiorib. nexus intelligatur, ſunt prius nonnulla neceſſariò explicanda. Atque illud imprimis docendum, quo ſenſu verbum, *ſignificauit*, accipere oporteat. Etenim plerique exiſtimarunt, pro ſignauit, ſeu ſigillo obſignauit, poſitum eſſe. In his Rupertus, *ſignificauit*, inquit, *hoc loco idem eſt, ac ſi diceret, ſignauit, id eſt quibuſdam imaginum ſigillis clauſit.* Idem putauit Ambroſius Anſbertus, qui cum ſibi illud obſtare arbitraretur, quod nõ, ſignauit, ſed *ſignificauit*, dictum eſſet, belle ſibi nodum vir alioqui doctus diſſoluere viſus eſt, occurrens more ſcripturarum, ſyllabarum numerum creſcere, *ſicut*, inquit, *in beata Redemptoris paſſione non eſt dictum, colaphis eum caderunt, ſed ceciderunt*, quaſi aptè, cæderunt, dici potuiſſet. Tum verò in eo hi auctores valde laborant, quomodo cum paulò ante præceſſiſſet, *Palàm facere ſeruis ſuis*, & in fine Apocalypſis præcipiatur Ioanni, *Ne ſignaueris verba prophetiæ huius*, modo tamen dicatur, ſignauit, hoc eſt ſigillauit ſeruo ſuo Ioanni.

Significare hic quid.

Rupert.

Anſbert.

2 Et verò nos inficiari haud poſſumus verbum Græcum σημαίνω, quo vtitur hoc loco Ioannes, eſt enim Grecè pro, *Significauit*, ἐσήμανεν, tantùm pro ſignificare, ſed etiam pro ſigillo obſignare, vſurpari: quamquam enim Græcè σφραγίζω, & σφραγίζομαι propriè ſit ſignare, & ſigillo obſignare, vnde σφραγὶς ſigillum dicitur: & σημαίνω, communiter ſit ſignificare, tamen ſæpe σημαίνω idem eſt, quod σφραγίζω, ſic namque vſupauit Pauſanias in Laconicis, vbi agens de rege Polydoro regis Alcamenis filio, ſic ait: οὗτος τοσοῦτο τιμῆς προήχασιν, ὥστε οἱ τὰς ἀρχὰς ἔχοντες ὁπόσα δεῖ σημαίνεσθαι, τοῦ Πολυδώρου σημαίνονται εἰκόνι, hoc eſt, quem tanto honore Lacedæmonij præ alijs regibus affecerunt, vt magiſtratus quæcumque obſignare eſt neceſſe, Polydori imagine obſignent: qua eadẽ ſignificatione affine verbum σημειόω, in ſacris etiam literis vſurpatur, veluti Pſ. 4. vbi pro eo quod nos habemus, *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine*, habent 70. ἐσημειώθη ἐφ᾽ ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σοῦ κύριε. Cæterùm addimus σημαίνειν, hoc loco non eſſe ſigillo obſignare, ſed ſignificare, vt rectè vertit interpres, quoniam licet apud Pauſaniam iã citatum, alioſque profanos auctores, pro, obſignare, interdum ponatur, nuſquam tamen, quod ſciam, in ſacris literis in ea ſignificatione acceptum reperitur: non eſt autem aliquid, quod nos cogat hoc tantùm loco præter ſcripturæ conſuetudinem, pro obſignare, poſitum eſſe, confiteri: quare *ſignificauit*, idem eſt, atq; indicauit, oſtendit, declarauit: ſimulque ille ſcrupulus eximitur, qui Rupertum, & alios pungebat quomodo obſignauit dictum eſſet, cùm paulò antè dictum fuiſſet, *Palàm facere ſeruis ſuis*. Deinde additur, *Mittens per Angelum ſuum ſeruo ſuo Ioanni*. Illud, *ſeruo ſuo Ioanni*, poteſt, & ad *ſignificauit*, & ad *mittens*, referri: vt ſit ſenſus: Chriſtus hanc Apocalypſim ſignificaſſe ſeruo ſuo Ioanni, miſſo ad illum Angelo, qui eam illi indicaret: aut hanc Apocalypſim ſignificaſſe miſſo Angelo ad ſeruum ſuum Ioannem: ſed vtrouis modo accipias, idem ſemper ſenſus redditur. Ex his verbis Arethas diuinitatem Chriſti optimè colligit, cui videlicet, & Angeli famulentur, & ſancti ſeruiant: itaque ait cùm antea Ioannes de Chriſto, vt homo eſt, locutus fuiſſet, cùm dixit *Ieſu Chriſti*, eorum myſteriorum, quæ hoc opus complectitur, factam à Deo reuelationem fuiſſe, modo eiuſdem diuinitatem explicaſſe, cùm ſe eius ſeruum, & Angelum famulum appellauit.

Pſ. 4. 7.

Significare nuſquã in ſacris p̄ obſignare.

Significare hic idẽ quod indicare.

Chriſtus Deus & homo.

Deni-

Per verbũ Dei quid intelligat Ioãnes.

D. Ambro. Rupertus. Anſbert.

Ioannes teſtimoniũ perhibuit prædicando, & patiendo.

3 Denique ſubiungitur, *Qui teſtimoniũ perhibuit verbo Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti quæcũque vidit.* Grecè eſt, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ χριστοῦ, ὅσα εἶδε, hoc eſt, qui teſtificatus eſt verbum Dei, & teſtimoniũ Ieſu Chriſti quæcũq; vidit: Vbi in primis aduerte verbũ ἐμαρτύρησε ad omnia ſequentia pertinere, vt dicatur Ioannes teſtificatus verbum Dei, & teſtificatus teſtimonium Ieſu Chriſti, & teſtificatus quæcumque vidit. Per verbũ Dei, Chriſtum ipſum intellige, quem Ioannes, & verbum, & verbum Dei appellare conſueuit, veluti in principio Euangelij, *In principio erat verbum, & verbũ erat apud Deum, & Deus erat verbum*, Et Apocalyp. cap. 19. *Et vocatur nomen eius Verbum Dei:* ſed quæres de quo nam teſtimonio loquatur Ioannes, quod de Verbo Dei, hoc eſt de Chriſto perhibuerit. Plerique, vt D. Ambroſius, Rupertus, Anſbertus, & alij exiſtimant, ſermonem eſſe de ipſo Ioannis Euangelio, in quo ipſe illuſtriſſimum de Chriſti diuinitate teſtimoniũ præbuit, cum dixit, *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum:* & paulò poſt, *Et vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis:* quæ nobis expoſitio nõ probatur, cum initio horum commentariorum oſtenſum ſit, Ioannem Euangelium non antè, ſed poſt Apocalypſim ſcripſiſſe: quo fit, vt cum hoc loco dicit, ſe teſtimonium perhibuiſſe Verbo Dei, nullo pacto ad Euangelium, quod nondum ediderat, reſpexiſſe, credendus ſit. Exiſtimamus loqui Ioannem de teſtimonio, quod prædicatione ſua de Chriſti diuinitate, & operibus admirandis perhibuit, propter qđ teſtimonium fuit in feruentis olei dolium coniectus, & in Pathmon inſulam relegatus. Et quoniam vt ſuo loco dicemus, illuſtre quiddam eſt, & magnificum, Chriſtum non tantùm prædicando, ſed etiam patiendo, teſtari, idcircò Ioannes hanc veluti notam nomini ſuo, vtpotè nobilem, & glorioſam adnectendam putauit, ex qua tanquam diſcipulus ille à Chriſto dilectus, & verus eiuſdem Chriſti amator dignoſceretur.

Per teſtimonium Ieſu Chriſti, qđ recentiores.

Zegeri expoſitio præfertur.

Difficiliorem explicatũ habet, quod ſequitur: *Et teſtimonium Ieſu Chriſti.* 4
Nonnulli recentiores ſic interpretantur, vt ſit explicatio eius, quod præceſſerat, quod nimirùm Verbum illud Dei, de quo perhibuerat teſtimoniũ, ſit ipſe Ieſus Chriſtus, quaſi dictum ſit, Teſtimonium quod perhibuit Verbo Dei, eſt teſtimonium Ieſu Chriſti, cùm idem ſit Verbum Dei, & Ieſus Chriſtus. Apta eſſet interpretatio, ſi ita ſine interpoſita coniunctione legeremus, *Qui teſtimonium perhibuit Verbo Dei, teſtimonium Ieſu Chriſti*, tunc enim, verba illa, *Teſtimonium Ieſu Chriſti*, per appoſitionem dicta viderentur, illo ſenſu, qui teſtimonium, inquit, perhibuit verbo Dei, quod eſt teſtimonium Ieſu Chriſti, ſeu de Ieſu Chriſto teſtimonium perhibere: verum cum coniuctio, *Et*, Græcè & Latinè intercedat, legendumque ſit hoc modo, *Qui teſtimonium perhibuit verbo Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti,* duriuſcula videtur eiuſmodi interpretatio. Alij aliter exponunt, ſed non rectè etiam textum connectunt. Nobis non diſplicet Nicolai Zegeri expoſitio, teſtimonium Ieſu Chriſti hoc loco, non pro teſtimonio à Ioanne perhibito, ſed à Chriſto per paſſionem dato, accipiendum eſſe, ſubaudiendumque, vt ſuperiùs diximus, verbum ἐμαρτύρησεν, & ita legendum, qui teſtificatus eſt, teſtimonium Ieſu Chriſti: illudque ſignificare Ioannem, ſe non ſolum de diuinitate Chriſti, eiuſq; operibus admirandis teſtimoniũ perhibuiſſe, ſed de eius etiam paſſione, quam μαρτυρίαν, id eſt, teſtimonium appellat, eo planè ſenſu, quo obitus eorum, qui pro Chriſto mortem oppetunt, martyrium, hoc eſt, teſtimonium, & eos martyres, hoc eſt, teſtes nuncupamus: idem enim eſt, Græcè ἡ μαρτυρία, ſiue τὸ μαρτύριον, ac Latinè teſtimonium, & μάρτυρ idem, quod teſtis, quæ appellatio aptiſſimè quadrat in eos, qui pro fide ſanguinè, vitamq; profundunt, quoniam ſic fidem, quam corde tenent, moriendo teſtificantur. Ita igitur totum hunc locum accipe. ſignificauit mittens per Angelum ſuum ſeruo ſuo Ioanni, qui teſtificatus eſt verbum Dei, hoc eſt, de Chriſti diuinitate

nitate teſtimonium præbuit, & teſtificatus eſt etiam teſtimoniũ, ſiue martyriũ Ieſu Chriſti, quod in ſua humanitate moriendo perfecit: hoc eſt, de paſſione etiã, & morte eiuſdem Chriſti teſtimoniũ perhibuit: atque adeo vtramq; Chriſti naturã, diuinam ſcilicet, & humanam teſtatus eſt: cum qua expoſitione concinit, quod ipſe Ioãnes poſtea in Euãgelio conſcripſit. Nam cum poſt deſcriptam Chriſti paſſionem & mortẽ, tandem latus eius apertum, ac ſanguinem, & aquam ex eo profluxiſſe, dixiſſet, ſtatim ſubiunxit cap. 19. *Et qui vidit teſtimonium perhibuit, & verum eſt teſtimonium eius*. Poſſumus etiam ſic interpretari, teſtificatus eſt teſtimonium Ieſu Chriſti, hoc eſt, teſtimonium perhibuit de prædicatione Ieſu Chriſti, quæ teſtimonium dicitur, quoniam Chriſtus ſua prædicatione veram Dei cognitionem & fidem ad ſalutem neceſſariam teſtabatur, iuxta illud apud Ioannem c. 18. *Ego ad hoc veni in mundum, vt teſtimoniũ perhibeam veritati.*

Ioa. 19.35.

Chriſti prædicatio q̃ teſtabatur.

Ioa. 18.17.

5 Denique addit Ioannes, *Quæcumque vidit*: Græcè eſt ὅσα τε εἶδε, ideſt, & quæcunque vidit: licet ſine coniunctione legamus, ſæpè enim apud Græcos particula τε, redundat & magis ornatus, quàm connexionis gratia adhibetur, idẽ ſenſus efficitur, docet eñ Ioannes ſe ea, quæ de Verbo Dei teſtificatus eſt, nõ ab alijs prioribus magiſtris accepiſſe, ſed per ſeipſum uidiſſe: quod quidem eo dicit, vt maiorem fidem dictis ſuis, & operibus conciliet. In nonnullis exẽplaribus Græcis, vt auctor eſt Arethas additur, καί ὅσα ἤκουσε, καί ἅτινα εἰσί καί ἅτινα δεῖ μετά ταῦτα, hoc eſt, & quęcũque vidit, & quæcunque ſunt, & quæcunque oportet fieri poſthæc. Sed ea tamen ſuperuacanea ſunt, nec in correctioribus exemplaribus habentur, quæ ſecutus eſt vulgatus interpres.

Teſtis oculatus præſtat aurito.

Arethæ additio reijcitur.

6 Porrò cum ait *Quæcunque vidit*, quãuis plerique velint, loqui tũ de ijs, quæ ad humanitatem Chriſti, tũ de ijs, quæ ad eiuſdem diuinitatem pertinẽt, quorum illa carnis, hæc mentis oculis conſpexit, tamen præcipuè videtur ea intelligere, quæ exterius à Chriſto gerebãtur, cuiuſmodi erat prædicatio, miracula, & ea quæ in eius paſſione, & morte acciderunt: Hæc enim potiſſimùm *videndi* verbum complectitur, ſi paulò fuſiùs ſumatur extendaturque, vt ſæpè aliàs in ſacris literis, ad reliquos corporis ſenſus: ſiquidem Ioannes non tantum de illis operibus loquitur, quæ ipſe oculis vſurpabat, ſed de illis etiam quæ auditu p̃cipiebat, cuiuſmodi erat Chriſti doctrina: quæcunque igitur hac ratione vidit, ſua prædicatione teſtatus eſt. Quòd ſi quis illud opponat, quod ipſemet Ioannes ad calcem ſui Euangelij ſcriptum reliquit, ſe non omnia, quę Chriſtus geſſit in terris, mandaſſe literis, quin potiùs multa alia, imo & innumera reliquiſſe, quæ ſi ſigillatim ſcriberentur, infinitis propemodum libris opus eſſet, atque adeò illum non omnia quæ vidit, vel ſcripto vel prædicatione teſtificari potuiſſe; Reſpondendũ eſt illum cum ait: *Quæcunque vidit*, non omnia planè quæ vidit Mathematico more intellexiſſe, ſed ea duntaxat, quæ ad Eccleſiæ doctrinam, ſalutemq; fidelium requirebantur. Atque hæc de ſuperiorum verbornm nexu, & expoſitione dicta ſint, quę quoniam multum negotij faceſcunt interpretibus, aliquantò minutiùs expendenda putauimus.

Quæ ſint ea quæ Ioãnes vidit.

Obiectio.

Reſpõdetur

Beatus qui legit, & audit verba Prophetiæ huius, & ſeruat ea, quæ in ea ſcripta ſunt, tempus enim propè eſt.

SECTIO QVARTA.

QVamuis modò Grecè ſint, κάριος ὁ ἀναγινώσκων καὶ οἱ ἀκούοντες καὶ τηροῦντες, ideſt, Beatus qui legit, & qui audiunt, & ſeruant, vulgatus tamen haud dubiè legit in correctioribus exẽplaribus ὁ ἀκούων καὶ τηρῶν, hoc eſt, *Qui audit & ſeruat*: quare nõ eſt cur myſterium in ea numerorum diuerſitate quæramus: legere ad peritos, audire ad ſimplices, ſeruare ad vtroſque pertinet. Arethas exiſtimat, audiendi verbũ, hoc loco perfectam auditionem cum obſeruatione coniunctam adſignificare: ſic enim ait, Beatos appellat circumſpectè admodum non legentes dumtaxat, ſed & audientes, efficaci videlicet, & in

Expoſitio Arethæ nõ probatur auctori.

& in

& in opus prodeunte auditione. Quæ tamen expoſitio nobis non placet, quãuis enim audire ſæpe in ſacris literis, pro audire obtemperando ſumatur, hoc tamen loco non ita accipitur, alioqui ſuperuacaneum eſſet, quod ſequitur, *Et ſeruat ea, quæ in ea ſcripta ſunt.* Hoc loco abutebatur Lutherus ad eleuandam libri huius auctoritatem, quia, vt aiebat, Apocalypſis aſſerit fore beatos eos, qui ſeruant, quæ in ea ſcripta ſunt, cùm tamen nemo intelligat, quænam illa ſint, propter ſummam libri obſcuritatẽ: nec enim videbat, quãuis multa ſint in hoc opere vaticinia obſcuriſſima, per multa tamen etiam eſſe præcepta clariſſima, vt de conſtantia in perſecutionibus, de execrandis hæreticis, de patientia, de fide retinenda, de metuendis diuinis iudicijs, denique de amandis promiſſis cçleſtibus.

2 Primò. Notandum eſt, ex hoc loco rectè colligi, non ſatis eſſe ad ſalutem ſcire Dei prçcepta, niſi etiam obſeruentur; iuxta illud ad Rom. 2. *Non auditores legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur.* Et Iacob 1. *Eſtote factores verbi, & non auditores tantum, fallentes voſmetipſos.* Eam ob cauſam diuina mandata appellãtur viæ in ſacris literis, quia per ea incedendum eſt obſeruationis pedibus, quẽadmodum teſtatur Regius vates Pſalm. 118. *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.* Et iterum, *Viam mandatorum tuorum cucurri.* Vnde claudi appellantur ij, qui cùm fidem & doctrinam habeant, operibus carent, aut certè prauis operibus, quaſi tibijs affectis innituntur, iuxta illud 3. Reg. 18. *Vſquequo claudicatis in duas partes?* quem locum ita Septuaginta tranſtulerunt, *Vſquequo claudicatis in ambobus poplitib. veſtris?* ſeu vtroque pede, fidei videlicet, & operum: quæ obſeruatio eſt D. Auguſtini in quæſtionibus ſuper Euangelia quæſt. 19 & Ruperti in cap. 4. Michææ, vbi Hieruſalem appellatur ciuitas claudicans, quo loco docet Rupertus, Iacob Patriarcham in figuram Iudaici populi altero pede claudicaſſe; id quod etiam in eandem ſententiam expoſuit D. Gregorius lib. 19. Moralium, capit. 21. ſuper illa verba Iob, capit. 29. *Oculus fui cæco, & pes claudo. Rectè,* inquit,

Rom. 2. 13. Obſeruatio præceptorũ. Iacob. 1. 22. Pſ. 118. 1. Dei mandata. Ibid 32. 3. Reg. 18. 21. Fides ſine operib. qd. Iob 29. 15.

poteſt cæco Gentilis populus, claudo autem Iudaicus comparari: Gentilis quippe quaſi oculos non habuit, quia non recepta lege non vidit, quò ire debuiſſet, at contra Iudaicus, habens oculos, claudus fuit, quia legem quidem tenuit, ſed in ea greſſum recti operis non tetendit: aliàs enim voce Domini dictum non fuiſſet Pſalm. 17. Filij alieni inueterati ſunt, & claudicauerunt à ſemitis ſuis. Itaque pes recti operis pedem fidei, ſiue doctrinæ quaſi fulſit, quia nimirum fides operibus nititur, ne omnino corruat: quod eleganter dictum eſt à Paulo ad Hebr. 10. illis verbis, *Iuſtus ex fide viuit: Quòd ſi ſe ſubtraxerit non placebit animæ meæ.* Quem locum expendens Turrianus noſter libro 4. pro epiſtolis Pontificijs, cap. 4. *Non dixit,* inquit, *ſi non crediderit, ſed ſi ſe ſubtraxerit, nimirum fidei, ille autem fidei ſe ſubtrahit, qui fidei per opera non obedit, atque ita illam facit corruere, quod Apoſtolus ſtatim declarat, ſubiungens: Nos autem nõ ſumus ſubtractionis filij in perditionem, ſed obedientiæ in acquiſitionem animæ. Cernis non dixiſſe, ſed fidei, quia non fidem, ſed obedientiam oppoſuit ſubtractioni fidei.* Habemus etiam huius rei typum apud Ezechielem, cap. 1. vbi ſub pennis illorum quadriformium animaliũ manus hominis apparuerunt, quia nimirũ fides, & cognitio rerum Diuinarum, qua veluti alis in altum efferimur, manu, id eſt, operatione, & obſeruatione mandatorum niti, & ſuſtentari debet. Denique qui legem non ſeruat, negat ei (tanquam Domino, & viro mulier) debitum famulatum. Nam quod lex ſit veluti Dominus, & vir, ius habens in eos, quibus eſt impoſita, docuit Paulus ad Rom. 7. cum dixit: *An ignoratis fratres, ſcientibus enim legem loquor, quia lex dominatur in homine quanto tempore viuit: nam quæ ſub viro eſt mulier viuente viro, alligata eſt legi.* Quanquam enim & Græcè, & Latine ambiguum ſit, num illud, *Viuit,* ad legem, an ad hominem referri debeat: tamen Origenes libro 6. in Epiſtolã ad Roman. ad legem refert, vbi ſic Pauli locum explanat: *Nunquid,* inquit, *ignoratis, quia lex vnicuique mancipato, & ſeruienti ſibi dominatur, ſicut vir iuncta mulieri: ſed ſicut virum, cui ſubiecta fuerat mulier, ſi accidat mori, libera efficitur mulier, ita is qui ſub lege eſt, ſi acci-*

Gentilis populus cæcus Iudaicus claudus ex Greg. Pſ. 17 46. Opus bonũ pes fidei. Hebr. 10. 38 Ezech. 1. Rom. 7. 1. Origenes. Dominium legis cui ſimile.

dat legem mori, ab operibus legis liber efficitur. Hæc ille. Itaque Origenes legem viro, hominem ſubiectum legi, mulieri comparat: ſicut igitur mulier dum vir eius viuit, non debet ſeſe ab eius ſubiectione, & obſequio ſubtrahere, ita vir dum lex viuit, hoc eſt, vim obligandi obtinet, debet ſeſe ei per obſeruationem, & opera ſubijcere. Aduerte autem pro eo, quod nos habemus *Dominatur*; haberi Græcè κυριεύει, quod non tantum ſignificat dominari, ſed ius & auctoritatem habere: vt intelligas eum, qui legem nouit, nec tamen ſeruat, contra ius facere legis, eique auctoritatem debitam detrahere, quæ tunc retinetur, cum non tantùm noſcitur, ſed etiam impletur. Cæterùm de hoc argumento ſępe ſeſe offeret in hoc opere occaſio diſſerendi.

Auctoritatẽ legi qui detrahant.

2 Secundò. Addit Ioannes, *Tempus enim propè eſt*, quod dupliciter exponi poteſt; vno modo, vt dicatur eſſe propè vltimum mundi tempus, ſi breuitas huius vitæ cum æternitate conferatur, vt ſupra diximus. Altero, quemadmodum vult Arethas Epiſcopus, vt dicatur eſſe propè, ſi conſideremus amorẽ, deſideriumque iuſtorum, plurima pro Chriſto, & longiſſimo tempore patiendi: vnde etiam breue ſpatium illis videtur, quod vſq; ad mundi finẽ excurret, ἐγγὺς inquit Arethas, ὁ καιρὸς τῆς μακαριότητος, τῷ διαπύρῳ γὰρ τῆς ἀγάπης τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ: διὸ καὶ τὸ ἀνένδοτον τῆς περὶ ταῦτα περιγίνεται αὐτοῖς ἐργασίας, οὐδ' εἰς παράτασιν χρόνου ἢ ἀποκατάστασιν νομισθέν. Quæ ita Latinè poteris reddere, Tempus propè eſt beatitudinis, hoc enim ex ignita charitate proficiſcitur eorũ, qui Dei mandata cuſtodiunt: atque idcircò perſeuerantia operandi circa hæc illis accedit, vt temporis prorogationem, inſtaurationem ve pro nihilo ducant: ſic Iacobo Patriarchæ ſeptem anni, quos pro Rachele ſeruiebat, pauci dies videbantur præ amoris magnitudine, Geneſis 29. Quod ſiquis quærat, cur Iacobo ſeptem illi anni pauci dies præ amoris magnitudine viderentur, cum potius amor efficiat, vt amatæ rei dilatio, quãtumcunque breuis, longa amanti videatur. Reſpondet Auguſt. in qq. ſuper Geneſi q. 88. *Quod ſcriptum*, inquit, *eſt, ſeruiuit Iacob pro Rachele annis ſeptem, & erãt in conſpectu eius velut pauci dies, eo quod illam diligebat, quærendum quomodo dictum ſit, cum magis etiam breue tempus longum eſſe ſoleat amantibus: Dictum eſt ergo propter laborem ſeruitutis, quem facilem, & leuem amor faciebat.* Idcircò autem additum eſt hoc à Ioanne, ne videlicet iuſtus animum contrahat, exiſtimans diu ſibi eſſe cum ſuis hoſtibus dimicandũ: quin potius ingentes animos ſumat, intelligens propè eſſe illud tempus, quo emenſo, laborioſę huius vitę curriculo, coronam gloriæ conſequatur: quemadmodum & improbi digna ſuis ſceleríb. ſupplicia, qui etiam his verbis deterrentur. Et multò magis concinit hæc ratio cũ ea viæ ſimilitudine paulò ante à nobis tradita: gaudens enim iter facit, qui parum ſibi iam viæ conficiendũ intelligit. Hoc eodem argumento vtitur Apoſt. ad Hebr. 10. cum ait; *Sed conſolantes, & tantò magis, quantò videritis appropinquantem diem.* Qui locus de die iudicij planè intelligitur, eumque expendens D. Greg. lib. 5. Moral. c. 3. *Qui theſaurum,* inquit, *effodientes quærunt, quantò fiunt viciniores ad finem, tantò ſe exhibent ardentiores:* quaſi dixerit, theſaurum quæritis, ſed eo quærere ardentius debetis, quò iam iuxta quęſitum aurum propius peruenitis. Hæc Greg. Eodem pertinet illud ad Rom. 13. *Et hoc ſcientes tẽpus, quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere, nũc enim propior eſt noſtra ſalus, quàm cum credidimus, nox præceſſit, dies autem appropinquauit, abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. ſicut in die honeſtè ambulemus, non in comeſſationibus, & ebrietatibus, &c.* Vbi Apoſtolus ex eo, quod tranſacta nocte ſuperiorũ tẽporum, incipiat dies legis gratiæ, magis ac magis illuceſcere, propter aduentũ Chriſti ſolis iuſtitię, atque adeò propiores iã ſimus ad ſalutẽ gloriæ recipiendã, argumẽtatur ad ſectandã maiori conatu, & cõtentione morũ probitatẽ. Sic hunc locum interpretatur Orig. lib. 9. cõm. in epi. ad Rom. *Sciendũ*, inquit, *eſt aduẽtum lucis huius, & diei dupliciter modo accipiendũ, & generalem omnibus, & vnicuiq; ſpecialẽ: generalis lux, diesq; omnibus aderit, cum futuri ſeculi tẽpus aduenerit; ad cuius cõparationem*

Iuſtorũ patiendi deſiderium.

Gen. 29.

Dubium Soluitur ex Auguſtino.

Quò ꝓpior corona, eò acrius dimicãdum.

Heb. 19. 25

Rom. 13. 11

Origenes.

præ-

præſentis huius mundi ſpatium tenebræ appellantur: quod tempus labentibus quotidie diebus appropiat, & ideò noſtra ſalus quotidiè fit propior, ſicut & Dominus cum cõſummationis mundi ſigna diſtingueret, dixit, Cum videritis hæc omnia, leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra. Hæc, & alia deinceps Origenes. Porrò aduerte illud quod præceſſit, *Et hoc ſcientes tempus*, poſſe quoque ita explicari, vt vim habeat exaggerandi: adhorteturque nos Apoſtolus ad amorẽ proximi, de quo paulò ante diſſeruerat, & ad omnia vitia reſecanda, quę poſtea commemorat, illa recordatione, ꝙ tempus ſit gratiæ, nouæꝗ; legis à Chriſto conſtitutæ, in qua plus ſanctitatis exigitur, quàm in lege naturę, & veteri expoſceretur: quaſi dicat; Et hoc, inquit, debetis libentius præſtare, conſiderantes tempus in quo eſtis: ſimilem emphaſim habet illa locutio, qua in aliquem ita inuehimur, ſeruis libidini, & hoc tempore Quadrageſimæ? Etenim illud *Hoc*, non poſſe ad tempus referri, quaſi dicat Paulus Scientes hoc tẽpus, perſpicuùm eſt ex Græco contextu, eſt enim, *Hoc*, neutri generis, tempus autem maſculini: ſic nanque habetur Grecè, καὶ τοῦτο εἰδότες τὸν καιρόν.

In lege gratia plus ſanctitatis exigitur.

Ioannes ſeptem Eccleſiis, quæ ſunt in Aſia.

SECTIO QVINTA.

1 SEptem Eccleſię, quibus ſcribit Ioannes inferius nominantur, ſuntꝗ; omnes in Aſia minori, quæ nunc Anatolia appellatur: ad eas verò præcipuè ſcribit, quia earum erat Apoſtolus, per ſimilitudinem autem earum ſcribit ad Eccleſias vniuerſas. Itaque harum ſeptem Eccleſiarum nomine, vniuerſæ mundi Eccleſiæ accipiendæ ſunt, quemadmodum volunt Primaſius, Haymo, Pannonius, Ambroſius Anſbertus, Ioachimus Abbas, Arethas Epiſcopus, D. Auguſtinus, ſeu potius Ticonius, & alij. Ratio verò duplex eſt. Prior, quia numerus ſeptenarius in ſacris literis perfectionẽ, & vniuerſitatem ſignificat, teſte D. Aug. li. 11. de Ciuit. Dei, cap. 31. veluti Prouer. 24. *Septies in die cadet iuſtus, & reſurget*, ideſt ſæpiſſimè, & quotieſcunque ceciderit non peribit. Item Pſal. 118. *Septies in die laudem dixi tibi*, ideſt, ſæpius: quãquam reſpexiſſe Prophetam ad ſeptem horas canonicas in Eccleſia concinendas exiſtimauit D. Baſilius ſermo. 1. de inſtitutione Monachorum, & D. Chryſoſt. homil. 59. ad populum Antiochenum. 1. Reg. 2. *Donec ſterilis peperit plurimos*, pro quo in Hebræo eſt *Peperit ſeptem*. Et Pſ. 78. *Redde vicinis noſtris ſeptuplum in ſinu eorum*, ideſt, copioſè illos puni. Denique Eccleſiaſt. 11. *Mitte panem tuum in tranſeuntes aquas, quia poſt multa tempora inuenies illum, da partem ſeptem & octo*, vbi eſt ſermo de eleemoſyna, & per trãſeuntes aquas pauperes intelliguntur, vel quia peregrini, atque adeò in multas regiones nauigent, quęrẽdi cibi cauſa, quemadmodum expoſuit Paraphraſtes Chaldaicus cum ita tranſtulit, *Porrige alimentum tuum pauperibus, qui ambulãt in nauibus ſuperfacies aquarum*, vel quia ipſimet pauperes aquæ trãſeuntes appellãtur, propter labores, quos patiũtur, qui typicè per aquas ſignificari ſolent: quod verò ſequitur, *Da partẽ ſeptẽ & octo*, hunc efficit ſenſum, eſto miſericors in multos, imo & in multo plures, ac propemodũ infinitos, ſi poſſis: eam enim vim habet numerus octonarius cũ ſeptenario adiũgitur. Vbi obiter obſerua incredibilẽ eleemoſynæ fructũ, qui nunquã perit: nam quẽadmodum lignum aliquod in flumen immiſſum poſtea inueniri poteſt in ipſo fluminis oſtio per quod ſe in mare exonerat, ita qui in tranſeuntes aquas, ideſt in pauperes, panem ſuum, & eleemoſynã mittit, eã poſtea inueniet, & recipiet in alia vita, in qua hi fluuij tandem influunt: vnde ſubditur, *Quia poſt tempora multa inuenies illum*.

Septem Aſiæ eccleſiis cur ſcribat Ioannes.

Primaſius. Haymo. Pannon. Anſbert. Ioach. Abb. Arethas. Auguſt.

Septenarius numerus qd ex Auguſt.

Pro. 24. 16. Pſ. 118. 164. D. Baſil. D. Chryſ. 1. Reg. 2. 5. Pſ. 78. 12. Eccl. 11. 1. Parap. Ch.

Pauperes ſignificati per aquas.

Locus obſcurus elucidatur.

Eleemoſinæ fructus.

Poſterior ratio eſt: quia vniuerſa eccleſia, gratia ſeptiformis ſpiritus afflatur, quare rectè per ſeptem eccleſias à Ioanne ſignificatur: atque in huius rei typum, Eliſęo ſuper puerum mortuum incumbente ſepties, puer ad vitam rediens oſcitaſſe deſcribitur. 4. Reg. 4. quia ſuper extinctum populum, ideſt, orbem terrarum Dominus veniens, ſe- 2

Septem dona Spiritus ſancti.

4. Reg. 4.

pties eum fecit oſcitare per ſeptē gratiæ dona, quæ Eccleſiæ communicauit. *Eſa.4.1.* Et Eſaiæ 4. dicitur, *Apprehendent ſeptem mulieres virum vnum in illa die dicentes, inuocetur nomen tuum ſuper nos, aufer opprobrium noſtrum.* vbi per ſeptem mulieres ſeptem Spiritus ſancti dona intellexit *Origenes.* Origenes homilia 3. ſuper Eſaiam, *Cyprianus.* & Diuus Cyprianus lib. de exhortatione martyrij: dies quippe qua ſeptē mulieres virum vnum apprehenderunt tēpus eſt redemptionis, quo ſeptiformis Eccleſia ſeptiformi ſpiritu completa Chriſtum per fidem & charitatem apprehendit, ab eoque petijt, vt ſuum auferret opprobrium, ne videlicet vltra Iudæi inſultantes eam irriderent, quod idola veneraretur. Ex eo, quod Ioannes ad vniuerſam Eccleſiam ſub nomine ſeptem Eccleſiarum ſcribat, collige *Prærogatiua Ioānis.* excellentem Ioannis prærogatiuam, quod ſit nimirum vniuerſalis Eccleſiæ Doctor à Deo cōſtitutus, & regius quidam legatus ad vniuerſam Eccleſiam *Petr. Dam.* deſtinatus, vt rectè obſeruauit Petrus Damianus ſerm. 2. de excellentia Beati Ioannis Euangeliſtæ, his verbis: *Scripſit Ioannes illam nobilem Apocalypſim, quæ profectò cum ſeptem Aſiæ Eccleſiis mittitur, omni vniuerſali eccleſiæ, quæ ſub ſeptiformi Spiritus ſancti magiſterio regitur, deſtinatur: vnde conſequens eſt, vt omnes eccleſiæ per orbem terrarum circumfuſæ, non dubitent Beatum Ioannem communem ſe habere Doctorem, quibus videlicet tanquam egregius quidam regalis imperij nuntius ab Ieſu Chriſto, qui eſt teſtis fidelis primogenitus mortuorum, & princeps Regum terræ, cœlitus deſtinatus gratiam ſimul & pacem ab eo, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt attulit, ac multa ſecreti cœleſtis myſteria patefecit.*

Gratia vobis, & pax à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni eius ſunt.

SECTIO SEXTA.

IMmoratur Apoſtolus in ſua ſalutatione, precaturque omnibus diuinam gratiam, qua diuina beneuolentia, & amicitia continetur: & conſcientiæ pacem quæ diuinam gratiam conſequitur: ſic enim hæc accipienda ſunt, idque hoc loco χάρι, & εἰρήνη Græcè ſignificant. Vtrunque verò donum efflagitat à ſeptem ſpiritibus, qui diuino throno aſſiſtunt. Arethas Cæſareæ Epiſcopus, *Arethas.* Primaſius, Beda, Haymo, Rupertus, An- *Primaſius.* ſbertus, Lyranus, Diuus Thomas, Ioa- *Beda.* chimus Abbas, & reliqui per hos ſep- *Haymo.* tem ſpiritus, intelligunt ſeptem ſpiri- *Rupertus.* tus ſancti dona, omnes in hunc locum, *Anſbert.* & in cap. 5. huius operis, vbi Ioannes *Lyranus.* vidit Agnum ſtantem tanquam occi- *D. Thom.* ſum, habentem cornua ſeptem, & ocu- *Ioach. Abb.* los ſeptem: *Qui ſunt,* inquit, *ſeptem ſpiritus Dei miſſi in omnem terram.* Quæ tamen expoſitio duriuſcula nobis videtur: nec enim video, quomodo Ioannes pacem poſtulet à ſeptem donis ſpiritus ſancti, hoc eſt à rebus inanimis, neque quomodo mitti dicātur in omnem terram, quidquid Diuus Thomas pro huius rei expoſitione laboret. Multo minus placet eorum ſententia, qui ipſum ſpiritum ſanctum eorum donorum auctorem hoc loco intelligunt. Rectius illi ſenſiſſe videntur, qui ſeptem hoſce ſpiritus, vniuerſam Angelorum multitudinem interpretantur, iuxta numeri ſeptenarij myſterium à nobis paulò ſuperius explicatum: ſed nec ea ſententia concinere videtur cum ſacris literis ob rationem, quam ſtatim afferemus. Arbitramur igitur ſeptem eſſe *Septē principes Angeli ante Deū.* ſupremos ſpiritus, qui aſtant ante diuinum thronum, & vniuerſo orbi, rebuſque mortalium præſidentes, à quibus inferiores Angeli accipiunt, quæ ad mundi adminiſtrationem pertinent. Ratio verò quæ nos mouet ea eſt, quia conſtanter in ſacris literis ſeptem ſpiritus dicuntur coram Deo aſſiſtere, vt admodum difficile ſit, exiſtimare omnibus ijs in locis numerum ſeptenarium myſticè accipiendum eſſe. Enim verò præter duo loca, quæ iam citauimus, legimus Apocalypſis 8. *Et vidi ſeptem Angelos ſtantes in conſpectu Dei.* Et *Apoc. 8. 2.* cap. 15. 16. & 17. ſeptem Angeli memorantur quaſi curam habentes vniuerſæ terræ. Denique Tob. 12. *Ego ſum,* inquit, *Tob. 12. 15.* *Raphael Angelus, vnus ex ſeptem qui aſtamus ante Dominum.* Atque hæc ſententia eſt Clemen. Alexand. lib. 6. Stromatum *Clem. Alex.*

ad

ad finem, vbi fusè agens de numero ſeptenario, ſic habet, *Septem ſunt quorum eſt maxima potentia, primogeniti Angelorum principes*. Nec verò nobis officit duplex aduerſariorum ratio. Primum enim abſurdum exiſtimant prius nominari ſeptem hos ſpiritus, quàm Chriſtum, ſi ſeptem Angeli ſunt. Deinde à pietate alienum, quod gratia ab illis poſtuleretur: neque enim abſurdũ fuit præponi Angelos Chriſto, cum quo continuanda erat ſequens oratio, & laudes ipſius Chriſti, quas deinceps Ioannes perſequitur: & conſentaneum pietati eſt, pacem & gratiam ab Angelis, non tamquam ab auctoribus, ſed tamquam ab adminiſtris poſtulare.

Et à Ieſu Chriſto, qui eſt teſtis fidelis.

SECTIO SEPTIMA.

Chriſtus teſtis fidelis. *Arethas.* *1. ad Tim. 6. 13.* *Io. 18. 36.* *Primaſius.* *Haymo.* *Lyranus.* *Io. 17. 26.*

1 GRatiam poſtulat à Chriſto Domino, quem teſtem fidelem appellat. Prima expoſitio, & quidem ſtricta, eſt Arethæ Epiſcopi exiſtimantis, Ioannem loqui de ea confeſſione, cuius meminit Paulus 1. ad Timoth. 6. *Qui teſtimonium, inquit, reddidit ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem*, atque fuiſſe eam, cum dixit Ioan. 18. *Regnum meum non eſt de hoc mundo*. Secunda, iam latior, eſt Primaſij, Haymonis, & Lyrani, dicentium Chriſtum appellari teſtem fidelẽ, quia fideliter dedit de Patre, eiuſq; natura teſtimonium, iuxta illud Ioan. 17. *Et notum fecit eis nomen tuum, & notum faciam*: quod opere præſtitit, cum dixit Ioan. 14. *Pater in me manens, ipſe facit opera*. Et Io. 3. *Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret*. Atque ob hãc cauſam appellatur Chriſtus in ſacris literis, facies Patris, quia quemadmodum hominem per faciem cognoſcimus, ita Patrem cognouimus per Chriſtum. Sic intelligendus eſt locus ille Malac. 3. *Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam*: quo in loco loquitur ipſe Deus Pater, & appellat Angelum Ioannem præcurſorem, per faciem autem Chriſtum intelligit; queadmodum teſtatur Galat. lib. 3. de Arcanis catholicę veritatis, c. 12. Oſeę 6. *Viuificabit nos poſt duos dies, & in die tertio ſuſcitabit, & viuemus ante faciem eius*. Quem locum exponens Rabbi Moyſes. *Viuemus*, inquit, *ante faciem eius, qui eſt rex Meſſias, ſicut dictum eſt* Pſ. 79. *Domine Deus virtutũ conuerte nos, & oſtende nobis faciẽ tuam, & ſalui erimus*. Vbi faciem tuã Meſſiam tuũ interpretatur. Quæ expoſitio etiam eſt D. Hieron. in commentarijs ſuper eundem Pſalmum. Eodem modo intelligendum eſt illud Pſ. 88. *Miſericordia & veritas præcedent faciem tuam*, id eſt, Chriſtum. Sic etiã Theodoretus in quæſtionibus ſuper Numeros quæſt. 11. intelligit illud Numerorum 6. Cum Sacerdos populum ita benedicebat ex præcepto Domini; *Oſtendat Dominus faciem ſuam tibi, & miſereatur tui, conuertat Dominus vultum ſuum ad te, & det tibi pacem* Vbi Theodoretus vult aduẽtum Chriſti flagitari. Atque ad eum locum videtur alluſiſſe Regius vates, cum dixit, Pſ. 66. *Deus miſereatur noſtri, & benedicat nobis, illuminet vultum ſuum ſuper nos, & miſereatur noſtri*. Quò etiam videtur referẽdum illud Eccleſ. 36. *Secundum benedictionem Aaron da populo tuo*. Vt videlicet etiam hic Meſſiæ aduentus poſtuletur.

Chriſtus facies Patris. *Malach. 3.* *Galatinus.* *Oſea 6. 3.* *Rabbi Moy.* *Pſal. 79. 4.* *D. Hieron.* *Pſ. 88. 16.* *Theodor.* *Num. 6. 26* *Pſ. 66. 15.* *Eccl. 36. 19*

2 Tertia expoſitio adhuc fuſior, & cõmunior eſt Ruperti dicentis appellari Chriſtum teſtem fidelem, quia teſtimonium perhibuit omni veritati, quemadmodum idem Chriſtus teſtatur Io. 18. *Ad hoc veni in mundum, vt teſtimoniũ perhibeam veritati*: quod multo ante prędictum fuerat ab Eſa. cap. 55. illis verbis: *Ecce teſtem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus*, pro quo Septuaginta tranſtulerunt, *Ecce teſtimonium gentibus dedi eum, principem, & præcipientem gentibus*. Vbi iam cernis Chriſtum non ſolùm teſtem, ſed ipſummet teſtimoniũ appellari: tametſi autem D. Ambroſius ſermone 5. in Pſalm. 118. in illa verba, *Da mihi intellectum*, citans hunc locum Eſaiæ, accipiat teſtimonium paſſiuè, vt videlicet Chriſtus dicatur teſtimonium, quia omnes Prophetæ eum teſtati ſunt: actiuè tamen ſumendum eſſe, perſpicuũ eſt ex noſtra editione vulgata, quæ *teſtem* habet. Quamquam verò Chriſtus omnis veritatis teſtimonium

Io. 18. 37. *Eſai. 55. 4.* *D. Ambr.* *Pſ. 118. 34.*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Chriſtus diuinæ in homine beneuolentiæ teſtimonium. *Pſ. 118. 14.* *Io. 14. 6.* *Chriſtus in arcu cæleſti figuratus.*

nium præbuit, peculiari tamen, imò & præcipua ratione teſtimonium fuit Diuinæ erga nos beneuolentiæ, quemadmodũ auctor eſt Diuus Auguſtinus in illa verba Pſ. 118. *In via teſtimoniorum tuorum delectatus ſum, ſicut in omnibus diuitijs.* *Teſtimonia*, inquit Auguſtinus, *ſunt ea, quibus Deus, quantum nos diligat, nobis probare dignatur: cùm ergo Chriſtus dicat, Ego ſum via*, Ioan. 14. *& humilitas eius carnalis natiuitatis, atque paſſionis, euidentia ſint teſtimonia diuinæ erga nos dilectionis, proculdubio via teſtimoniorum Dei Chriſtus eſt.* Atque ob eam cauſam fuit Chriſtus Dominus in illo cæleſti arcu, ſeu Iride figuratus, quam Deus ſignum, ac monumentum ſuæ erga homines beneuolentiæ, & reconciliationis eſſe voluit. Geneſ. 19: quemadmodum exponit Rupertus, lib. 4. in Geneſ. c. 36. *Propterea nimirum arcus ille ſagitta caret, & in cælum non in terram armatur, quia cælum terræ conciliat.*

Io. 6. 27. *Signum pro teſtimonio.* *Ioan. 5. 37.* *Chriſtũ ſignari à parte quid.* *1. Ioan. 5. 6.* *Io. 15. 26.* *Chriſtus cur per excellentiam teſtis.*

3 Illud hoc loco eſt aduertendũ. Quamuis Pater teſtimonium de Chriſto perhibuerit Matth. 17. *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*: quo etiam ſenſu D. Chryſoſtomus homil. 43. in Ioannem, & Euthymius etiam in Ioannẽ, interpretantur illud Ioan. 6. *Hunc enim Pater ſignauit Deus*, ſeu vt Græcè habetur *ſigillauit*, quia Pater ſigno ſuo, ideſt, teſtimonio tàm voce, quàm miraculis, Chriſtum ab alijs hominibus ſecreuit, & quaſi nota diſtinxit, ſigilloque filium ſuum eſſe demonſtrauit, quod & ipſe Chriſtus confitetur Ioann. 5. *Qui miſit me Pater, ipſe teſtimonium perhibuit de me.* Quamuis etiam ſpiritus ſanctus teſtis Chriſti fuerit, iuxta illud 1. Ioan. 5. *Spiritus eſt qui teſtificatur, quoniam Chriſtus eſt veritas.* Et Ioan. 15. *Cùm venerit Paracletus, ille teſtimonium perhibebit de me.* Nihilominus Chriſtum, per excellentiam appellari teſtem, multas ob cauſas, quæ ipſi peculiari ratione conueniunt.

Prima rō. *Ioan. 3. 11.* *Ibidem, 31.* *Ioan. 8. 38.* *Chriſtus teſtis oculatus, & auritus.* *Fideles, Deum eſſe veracem quomodo ſignẽt* *Ioan. 3. 33.* *Fides, ſigillum.* *Mart. qd.* *Eccl. 3. 21.* *Humilitatis excellentia.*

4 Prima eſt. Quia cùm ſit verbum Patris, atque adeò ab eo procedens per actum intellectus, ex vi ſuæ proceſſionis poteſt teſtari, & eloqui, quæ Pater intelligit. Qua ratione vſus eſt ipſe Chriſtus Ioan. 3. *Amen Amen dico tibi, quia quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur, & teſtimonium noſtrum non accipitis.* Et ibidem Ioannes Baptiſta loquens de Chriſto ſic ait, *Qui de cælo venit ſuper omnes eſt, & quod vidit, & audiuit hoc teſtatur.* Et Chriſtus Ioan. 8. *Ego*, inquit, *quod vidi apud Patrem, & quæ audiui ab eo, hæc loquor.* Vbi obiter obſerua, Chriſtum eſſe teſtẽ & oculatum, & auritũ, atque adeò fideliſſimum, quippe qui vidit, & audiuit ea, quæ loquitur. Dicitur autem videre, quia verè videt ſuam eſſentiam, quæ eſt Patris: audire autem, quia ſcientiam habet a Patre. Secunda ratio eſt. Quia omnia, quæ tanquam verbũ Patris alijs enũciauit, ſua ipſius morte teſtatus eſt, & ſanguine obſignauit. Pro cuius rei maiori expoſitione, ſciendum eſt fideles eò ipſo, quod Deo reuelanti credũt, & adhærent, teſtes appellari, quia videlicet fide ſua, tanquam ſigillo ſignent Deum eſſe veracem: quemadmodum diſertis verbis docuit Ioannes Baptiſta loquens de fidelibus, Ioannis 3. *Qui autem accipit eius teſtimonium*, ideſt, Chriſti, *ſignauit quia Deus verax eſt*, ideſt, ipſa fide veluti quodam ſigillo Deum eſſe veracem confirmauit, (quo loco obiter aduerte fidem ſigillum appellari,) Cæterùm tunc eſſe locupletiſſimos teſtes, cùm paſſione ſua, & morte idem confirmant, & fidei ſigillum tincto, & aſperſo ſanguine paſſionis obſignant. Vnde ſimpliciter tunc Martyres, ideſt, teſtes dicuntur. Μάρτυρ enim Græcè idem eſt, quod Latinè teſtis: Cũ igitur Chriſtus Dominus multò excellentiùs paſſione ſua, ac morte veritatem obſignauerit, rectè per excellẽtiam Martyr, ſeu teſtis fidelis dicitur. Tertia & poſtrema ratio eſt Ioach. Abbatis, quia nimirum maximè humilis fuit, inde enim factum eſt, vt non quæreret gloriam ſuam, ſed Patris, atque ita veritatem ipſam fideliter teſtaretur, & Deum magnum ſua humilitate prædicaret, iuxta illud Eccleſ. 3. *Quoniam magna potentia Dei ſolius, & à ſolis humilibus honoratur*, quę eſt mirifica humilitatis excellentia.

Pſ. 88. 37.

5 Ex his omnibus perſpicuũ relinquitur, Chriſtum eſſe fideliſſimum teſtem, & aptiſſimè in eum quadrare illud Pſalmi 88. *Thronus eius ſicut ſol in conſpectu meo, & ſicut luna perfecta in æternum. & teſtis in cælo fidelis.* Quem locum Theodoretus exponens, vltima verba ſic interpreta-

preta-

pretatur: *Horum omnium quæ ſuperius promiſſa ſunt, eſt teſtis in cælo fidelis, ipſe nimirum Deus, qui ea promiſit, & complebit.* Alij magis ad literam per teſtem in cælo fidelem intelligunt Iridem, ſeu cæleſtẽ arcum, quem Deus in teſtimonium ſuæ erga hominẽ beneuolentiæ in cęlo collocauit: ita vt throni Meſſiæ ſtabilitas Soli, & Lunæ, pulchritudo verò eidem Soli, & Lunæ perfectæ, ideſt, in plenilunio poſitæ, & pulcherrimæ Iridi comparetur. Verùm cùm per Iridem, vt ſupra diximus ex Ruperto, Chriſtus Dominus fuerit expreſſus, teſtem hunc in cælo fidelem, de eodem poſſumus accipere cum Remigio, & D. Hieronymo in commentarijs eius loci.

Per teſtẽ fidelem quid alij intelligant.

Teſtis ĩ cælo fidelis Chriſtus.

Primogenitus mortuorum.

SECTIO OCTAVA.

1 CHriſti laudes, & præſtantiã ſingularẽ perſequitur Ioannes. Primò igitur notandum eſt, Chriſtum & quatenùs Deus eſt, primogenitum Patris, & quatenus homo eſt, primogenitũ virginis appellari, non quòd alios fratres naturales habuerit, ſed more Scripturarum, quæ primogenitum eum nominant, non quem fratres ſequãtur, ſed qui primus natus eſt: quæ obſeruatio eſt Diui Hieronymi libro aduerſus Heluidium hæreticũ impiè aſſerentem Beatiſſimam Virginem alios quoque filios procreaſſe, ex eo quod Lucæ 2. dicatur, *Peperiſſe filium ſuum primogenitum*: contra quem diſputans Diuus Hieronymus docet omnem vnigenitum appellari in Sacris literis primogenitum, non item omnem primogenitum, vnigenitum, nec neceſſariam eſſe aliorum fratrum ſobolem, vt quis primogenitus nominetur. Id quod probat dupliciter. Primum ex eo quod Dominus Exod. 13. & 34. præcepit, vt omne quod aperiret vuluam, ab homine vſque ad pecus, ſibi conſecrarent, tantummodo primogenita hominum, & primogenita pecorum immundorum, pretio redimerent: quibus verbis cenſet Hieronymus, Deũ definiuiſſe quid eſſet primogenitum. *Omne*, inquit, *quod aperit vuluam, alioqui*, inquit, *ſi non eſt primogenitus, niſi is tantum, quem ſequuntur fratres, tamdiu ſacerdotibus primogenita nõ debentur, quamdiu alia non fuerint procreata, ne fortè, partu poſtea non ſequenti, vnigenitus ſit, & non primogenitus.* Deinde ex eo quod dicitur Exod. 12. *Percuſſit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti, à primogenito Pharaonis, vſque ad primogenitum captiuæ, quæ erat in carcere, & primogenitum iumentorum. Dic mihi*, inquit, Hieronymus, *ſi primogeniti tantum illi vocantur, qui fratres habent, ergo ab interemptione vnigeniti liberati ſunt, ſi autẽ & vnigeniti caſi ſunt, contra ſententiam factum eſt, vt inter primogenitos, & vnigeniti morerentur.*

Heluidij impia aſſertio.

Luc. 2. 7.

In Sacris primogeniti qui dicantur ex Hie.

Exod. 13. 2 ibi. 34. 19.

Exo. 12. 19

2 Deinde Chriſtus, quatenus homo, appellatur in ſacris literis primogenitus omnis creaturæ, quia fuit primus omnium prædeſtinatorum: voluit.n. Deus primaria ſua intentione, & voluntate myſterium incarnationis, Chriſtumq; Dominum caput eſſe, & finem oium diuinorum operũ. Id quod conceptis verbis docuit Apoſtolus ad Coloſſ. 1. cũ dixit de Chriſto loquens: *Qui eſt imago Dei inuiſibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipſo condita ſunt vniuerſa in cælis, & in terra, viſibilia, & inuiſibilia, & ipſe eſt ante omnes, & omnia in ipſo conſtant, & ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ, vt ſit ipſe in omnibus primatum tenens.* quæ omnia de Chriſto, vt homo eſt, dicta eſſe, docet Diuus Chryſoſt. in eũ locum. idem probatur ex c. 8. ad Rom. *Quos præſciuit, & prædeſtinauit, conformes fieri imaginis filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus*: quem locum quamquam D. Thom. & alij de Chriſto, vt Deus eſt, exponunt: tamen longè meliùs D. Chryſoſt. & Hieron. Anſelm. & alij, de eo, vt homo eſt, interpretantur. Atq; hanc ob cauſam tradũt Hebræi, Meſſiam in ſacris literis appellari, *Germen*, vt Eſ. 4. *In die illa erit germen Domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ ſublimis.* Et Zach. 3. *Ecce ego adducã ſeruum meum Orientem*, quo loco pro, *Orientem*, eſt Hebraice *Tſemach*, ideſt, germen: Et Zach 6. *Ecce vir Oriens nomen eius*, pro quo Hebraicè eſt *Tſemach*, ideſt, germen nomen eius, à verbo *Tſemach*, quod ſignificat, germinare. Et D. Hier.

Chriſtus omnis creaturæ cur primogenitus.

Coloſſ. 1. 15.

Ad Rom. 8. 29.

Item cur germen.

Eſ. 4. 2.

Zach. 3. 8.

Zach. 6. 12

ipſum nomē *Themach* vertere ſolet *Germen*, vt loco Eſaiæ citato. Et Hierem. 23. *Suſcitabo Dauid germen iuſtum*. Et cap. 33. *In tempore illo germinare faciam Dauid germen iuſtitiæ:* quibus locis Paraphraſtes Chaldaicus ſemper trāſtulit *Meſſiam* loco *germinis*, nec nobis officit, quòd 70. ibidem ἀνατολήν, ideſt, *Orientem* reddiderunt: etenim ἀνατέλλω, Græcè idem eſt, quod produco per germinationē, & idē ferè quod Latinè Orior, atque adeò nō ſolum de Sole & aſtris, ſed ēt de hominibus, & plantis dicitur, vt probatur ex Pſ. 103. Nam vbi nos habemus, *Producēs fœnum iumentis*, Græcè eſt verbum ἐξανατέλλων, & D. Hieron. vertit *Germinans*. Ratio verò huius nomenclaturæ ea eſt, quia ſicut ad fructum ferendum tota arboris plantatio, & irrigatio refertur, ita totum vniuerſum, & omnes creaturę vnius Meſſiæ cauſa conditæ ſunt: quocirca ipſe vniuerſi *Germen* appellatur.

Hier. 23. 5. — *Idē, 33. 15.* — *Pſ. 103. 14.* — *Vniuerſum conditū propter meſſiā.*

3 Eadem veritas luculentè oſtēditur ex Prou. 8. cum dicitur, *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum*. Seu, vt 70. tranſtulerunt, *Dominus creauit me in initiū viarum ſuarum*, quē locum de Sapientia incarnata, ideſt, de Chriſto rōne humanitatis intellexerunt Clem. Rom. lib. 5. cōſtit. Apoſtolicarū, c. 19. Greg. Naz. Orat. 36. Greg. Nyſſ. lib. de fide ad Simpliciū, D. Io. Dam. lib. 4. fidei orthodoxæ, c. 19. Cyrill. Alex. lib. 5. Theſauri, c. 4. & 8. D. Baſil. lib. 4. contra Eunomiū, D. Athan. ſer. 3. contra Arianos, Cæſarius in Dial. 2. D. Chryſoſt. ſer. de S. Trinit. D. Aug. lib. 1. de Trinit. c. 12. & ſer. 58. de verbis Dñi, D. Ambr. lib. 1. de fide c. 1. Epiph. in Anchorato, & hæreſi 69. D. Hilar. li. 12. de Trinit. D. Hier. ſuper 2. c. epiſt. ad Epheſ. & lib. 2. in Michæam ad initiū, D. Fulg. lib. ad obiectiones Arianorum, in reſponſione ad 3. Denique Epiph. loco citato dicit hanc eſſe expoſitionem magnorum Patrum. Enimverò cum Ariani hoc teſtimonio abuterentur cōtra Filij diuinitatem; quippe qui creatus, & poſſeſſus diceretur: reſpondebant Pres, id dictum fuiſſe de Filio ratione humanitatis. Quo ſuppoſito rectè hinc oſtenditur, Chriſtum Dominum eſſe primū prædeſtinatum, & totius vniuerſi finē, id enim ſignificat eſſe initium viarum Domini, per quas creaturæ vniuerſæ intelliguntur. Atque eodem ſenſu interpretari poſſumus illud Eccl. 24. *Ego ex ore altiſſimi prodiui primogenita ante omnē creaturam*. Et illud Pſalm. 88. *Et ego primogenitum ponam illum excelſum præ regibus terræ*.

Prou. 8. 22. — *Chriſtus p̄deſtinatorū primus.* — *Eccl. 24. 5.* — *Pſ. 88. 28.*

Chriſtum Dominum, vt homo eſt, eſſe caput Angelorum, gratiamque illis, & gloriam promeruiſſe.

SECTIO NONA.

HInc colligimus, cum Chriſtus dicitur; *Primogenitus omnis creaturæ*, non eſſe excludendos Angelos, quin potius dicendum, Chriſtū vt homo eſt, eſſe caput Angelorum, gratiamque illis, & gloriam meruiſſe, quæ illis data ſint propter eius præuiſa merita: quæ ſententia eſt Cyrilli Alexandrini lib. 5. in Eſaiam, D. Gregor. lib. 1. in libros Regum, c. 2. in illa verba: *Non eſt alius extra te. Subauditur*, inquit, *Sanctus. quia nullus hominum, neque Angelorū Sanctus eſt, niſi per Chriſtum*. Idem habet homil. 14. in Ezechiel. Laurentij Iuſtiniani ſerm. de Aſcenſione, & ſer. de Aſſumptione Virginis, Ruperti lib. 3. de proceſſione Spiritus ſancti, cap. 21. citari etiam ſolet pro eadem ſententia D. Bernard. ſerm. 17. & 22. in Cantica. In eadem ſententia eſt D. Thom. ſuper illud Ioan. 1. *De plenitudine eius nos omnes accepimus: Hoc eſt*, inquit D. Thomas, *omnes Apoſtoli, Patriarchæ, Prophetæ, & iuſti, qui fuerunt, ſunt, & erunt, & etiam omnes Angeli*. Et paulò inferius: *Quia*, inquit, *plenitudo gratiæ, quæ eſt in Chriſto, eſt cauſa omnium gratiarum, quæ ſunt in omnibus intellectualibus creaturis*. Et 3. par. q. 8. art. 1. abſolutè dicit Chriſtum influere gratiā in omnia mēbra Eccleſiæ: & ſtatim art. 4. docet, hanc Eccleſiam, cuius Chriſtus eſt caput, & in quam influit, conſtare ex hominibus, & Angelis. Eandem tuetur Albert. Mag. in 3. diſt. 13. art. 2. Ruardus Tapper, in explicatione, ar. 2. Louanieſ. circa principium, & art. 8. & ex profeſſo Cathar. lib. 1. de Chriſti prædeſtinatione, & opuſc. de Gloria, & peccato Angelorum, Io. Arbor. lib. 3. ſuę Theoſophiæ cap.

Chriſtū meruiſſe Angelis gloriam ſtatuitur ex patribus. — *1. Reg. c. 2. 2.* — *Ioan. 1. 6.* — *Idē, 3. par.*

Viguerius. *Iacob. Nac.* cap. 13. Viguerius in inſtitutionib. c. 20. §. 1. verſic. 4. Iacobus Naclantus ſuper primum caput Epiſtolæ ad Epheſios, & in lib. cui titulus eſt, Medulla ſacræ ſcripturæ, in tertia mundi ætate, cap. 2. *Probatur idē ex Pau.* Pugnant etiam pro eadem ſententia nonnulla Pauli teſtimonia, cuiuſmodi eſt il- *Coloſſ. 1. 20* lud ad Coloſſ. 1. *Complacuit per eum reconciliare omnia, pacificans per ſanguinē crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue q̄ in cælis ſunt.* *Epheſ. 1. 10.* Et illud ad Epheſ. 1. *Inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis, & quæ in terra ſunt.* Quo loco Græcè pro inſtaurare eſt: ἀνακεφαλαιώσασθαι, ideſt, recapitulare, quia ſub vno Chriſto omnia quodammodo vnum effecta ſunt; quod idem verbum eadem ſignificatione vſurpauit Apoſt. *Rom. 13. 8.* cùm dixit ad Rom. 13. *Qui diligit proximum, legem impleuit, nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falſum teſtimonium dices, & ſi quod eſt aliud mandatū, in hoc verbo inſtauratur, diliges proximum tuum, ſicut teipſum.* Nam pro *Inſtauratur*, eſt Græcè ἀνακεφαλαιοῦται, ideſt, recapitulatur, hoc eſt, ſummatim continetur, ducta metaphora à Rhetorū epilogis, in quibus tota cauſa ſummatim repetitur, q̄ illi ἀνακεφαλαίωσιν appellant: vn- *Hebr. 8. 1.* de idem Apoſt. ad Hebr. 8. volens ſummam, ſeu epilogum facere eorum, quæ dixerat, ait: *Capitulum autem ſuper ea quę dicuntur*, quo loco pro *Capitulum*, eſt Græcè κεφάλαιον, hoc eſt ſumma, ſiue caput, aut epilogus: itaque in Chriſto, tanquam in ſumma, inſtaurata, ſeu recapitulata ſunt omnia: in quē ſenſum videtur Aquila Ponticus in ſua trāſlatio- *Gen. 1. 1.* ne Græca, ex Hebræo, ſic librum Geneſ. incepiſſe *In capitulo*, vel *In ſumma fecit Deus cęlum, & terram:* ſic enim tranſtuliſſe auctor eſt D. Hierony. in principio Hebraicarum quæſtionū. Et Seuerianus Epiſcopus in exordio Hexameron: per quod capitulum, ſiue ſummā poſſumus *Pſal. 39. 8.* Chriſtum accipere, iuxta illud Pſal. 39. *In capite libri ſcriptū eſt de me.* Quod quāquam Arnobius, & Auguſt. accipiūt de initio Pſalm. in quo volunt de Chriſto dici, *Beatus vir, qui non abijt in conſilio impiorum.* Tamen Tertull. lib. contra Praxeam, & D. Hilarius in expoſitione Pſ. 2. de initio totius ſcripturæ interpretantur, vt illud, *In principio*, ſit idem quod in Filio, & ſimul Chriſtus recapitulatio cæli, & terræ appelletur, quia ſub illo, *Chriſt⁹ vniuerſi recapitulatio.* tam Angeli, quām homines per gratiā, & gloriam militant.

2 Denique confirmatur hæc ſententia, quia conſtat ex ſacris literis Chriſtum Dominum, vt homo eſt, eſſe caput Angelorum, vt eſt perſpicuum ex illo ad Eph. 1. *Ipſum dedit caput ſuper omnem Eccleſiam*, ideſt, ex hominibus, & Angelis *Epheſ. 1. 22* conſtantem, vt interpretatur D. Hier. & D. Aug. in Enchir. c. 56. & ad Coloſſ. 2. *Coloſſ. 2. 10.* *Qui eſt caput omnis prīcipatus, & poteſtatis.* Id quod etiam affirmat D. Hilar. in Pſal. 139. & D. Aug. concione 5. in Pſal. 36. Cùm igitur capitis ſit influere in membra, Chriſtusq; ſit caput præſtātiſſimū, debuit ſanè perfectiſſimo modo in Angelos influere, gratiam videlicet, & gloriam illis impertiendo. Ex quo etiā colligimus, poſſe Chriſtum dici propriè *Chriſtus dici poteſt propriè Angelorum redemptor.* Redemptorem Angelorum, (quod quidam concedere formidant) redēptione tn̄ alterius rationis, q̄ noſtra ſit, hoc eſt, per præſeruationem: ſic enim loqui audet D. Bern. ſerm. 17. & 22. in Cantica. & Theod. ad Hebr. 2. dicit Chriſtū pro omnibus creaturis fuiſſe mortuum, ex illis verbis Pauli, *Vt gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem*, vbi Græcè eſt ὑπὲρ *Hebr. 2. 9.* παντός, ideſt, pro Vniuerſo, quem modū redemptionis etiam affert Dion. Areop. cap. 8. de diuinis nominibus, his verbis: *Idcirco etiam redemptionem illam Theologi nominant, ex eo, quòd nō ſinit, quę verè ſunt, ad id cadere, vt non ſint:* & id colligitur ex Pſal. 143. vbi rex Dauid dicit ſe redem- *Pſ. 143. 10.* ptum de gladio gigantis Goliath, ſub quo nunquam fuit, ſed quia fuit pręſeruatus Diuino beneficio, redemptum ſe appellat, cū ait: *Qui redemiſti Dauid ſeruū tuū d̄ gladio maligno, eripe me.* Sic. n. hūc locū nonnulli diſpungūt, & interpretanť.

Chriſtum eſſe Primogenitum in multis fratribus.

SECTIO X.

Dicitur poſtremò Chriſtus primogenitus in multis fratribus, ad Rom. 8. *Vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus*, quò etiam perti- *Rom. 8. 29.* net illud Pſal. 88. *Et ego primogenitum ponam illum excelſum præ regibus terræ.* Pri- *Pſal. 88. 82* moge-

Fratres Chriſti, qui præcipuè.

mogenitum, inquam, ideſt, præcipuum filiorum, cui primogenituræ priuilegia debeantur: de quibus priuilegijs legendus eſt Abulenſis in vigeſimum quintũ caput Geneſis. Pro cuius maiori expoſitione aduertendum eſt, omnes homines eſſe fratres Chriſti propter communionem naturæ cum Chriſto, præcipuè verò fideles propter fidem, quam habẽt in Chriſtum, & maximè iuſtos, propter communionem gratiæ, iuxta illud Io.1. *Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri*, ideſt, fratres Chriſti. Et ad Hebr.2. *Non confunditur fratres eos vocare*, dicens Pſal.21. *Narrabo nomen tuum fratribus meis* Et Matth.28. *Nunciate fratribus meis, &c.* Atque hãc ob cauſam Chriſtus ſe appellat ſæpiſsimè filium hominis, vt Ioan.3. *Exaltari oportet filium hominis*, & aliàs: non ſolum, vt vult Tertullianus lib. de carne Chriſti, & Irenæus lib.3. contra Valentinum, cap.21. vt intelligeremus, eum non ſolum eſſe verum hominẽ, ſed carnem accepiſſe naſcendo. Adam enim homo fuit, ſed filius hominis non fuit, quia carnem non accepit naſcendo; ſed etiam, vt ſignificaret ſe iam cum hominibus cognationem carnis habere, fratremq́; noſtrum per aſſumptam humanitatem eſſe: vnde olim Chriſtiani ſe cõmuniter fratres appellabãt, quemadmodum auctor eſt Tertullianus in Apologetico, cap.39. & libro de corona militis, cap.1. & lib.3. contra Marcionem, & Clemens Alexandrinus libro 5. Stromatum. Cęterum, vt diximus, iuſti peculiari ratione fratres Chriſti appellantur, quia ſunt verè filij Dei adoptiui, per veram adoptionem, quæ eſt ipſa iuſtificatio, quemadmodum docet Diuus Auguſtinus, Epiſt.120. cap.4. & libro 3. contra Fauſtum Manicheum. Ratio verò eſt, quia iuſtificatio eſt veluti quędã generatio: atque de hac adoptione intelligendum eſt illud Ioan.1. *Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri*. Et illud 1.Io.3. *Videte qualem charitatem dedit nobis Deus, vt filij Dei nominemur, & ſimus.* & ad Roman.8. *Accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum per Ieſum Chriſtum.* Et ad Epheſ.1. *Prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum.* Vnde Paulus Apoſtolus rectè ex hac adoptione ad ius hęreditatis argumentatur, cùm ait ad Roman.8. *Quod ſi filij, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti:* qua de re legendus eſt D.Tho.3.par.q.23.artic.1. Horum igitur omnium fratrum, Chriſtus appellatur Primogenitus.

Ioan.1.12. Hebr.2.11. Pſ.21.23. Matth.28.10. Ioan.3.14. Tertull. Irenæus.

Adamus homo, non filius hominis.

Tertull. Clem. Alex.

Iuſtificatio eſt quædam generatio. Ioan.1.12. 1.Ioã.3.1. Rom.8.15. Epheſ.1.5. Rom.8.17. D.Thom.

Chriſtum eſſe Primogenitum mortuorum, & primitias dormientium.

SECTIO XI.

1 VLtimo dicitur Chriſtus, *Primogenitus Mortuorum*, quod hoc loco ait Ioannes, quia primus omnium ad vitam immortalem reſurrexit: quo etiam ſenſu appellatur, *Primitiæ Dormientium*, 1. ad Cor.15. Pro cuius rei intelligentia ſciendum eſt, reſurrectionem eſſe veluti quandam regenerationem, ſic enim appellatur à Chriſto Matth.19. *In regeneratione, cum ſederit filius hominis, &c.* eamque ob cauſam ſepulchrum, vtero comparatur. Vnde D. Ambroſ. ſerm.48. de ſepulchro Chriſti loquens. *Vbique,* inquit, *beato corpori defertur ſanctitas, vbique virginitas, purus illud venter concipit, nouus tumulus includit, quin potius ipſam ſepulturam vuluam dixerim, eſt enim ſimilitudo non parua, ſicut enim Dominus de matris vulua viuus exiuit, ſic de ſepultura viuus ſurrexit, niſi quod glorioſior iſta eſt, quàm illa natiuitas, illa enim corpus mortale genuit, hæc edidit immortale. Poſt illam natiuitatem, ad inferos deſcenditur, poſt hanc, remeatur ad cælos:* quare Chriſtus à mortuis reſurgens iterum genitus dicitur, primogenitus autem, quia primus omnium reſurrexit immortalis.

1.Corin.15.20. Matth.19. Chriſti ſepulchrum vtero virgineo comparatur.

2 Verùm iam hinc illa ſeſe offert controuerſia, de reſurrectione, videlicet eorum, qui Matth.27. dicuntur, ſurrexiſſe. Dum enim Matthęus ſigna, quæ in ipſo Chriſti obitu acciderunt, commemoraret, ſubiunxit: *Monumenta aperta ſunt, & multa corpora ſanctorum, qui dormierant, ſurrexerunt.* In qua quidem quæſtione duplex eſt ſententia. Vna eſt eos, qui à Matthęo commemorantur, nõ reſurrexiſſe ad vitam immortalem, ſed iterum obijſſe poſtquam reſurrectionem

Matth.27.52. Surrexerĩt ne aliqua corpora ſanctorũ in obitu Chriſti. 1.Sentẽtia.

Domini

Domini teſtati fuerant: quæ ſententia eſt ferè omnium veterum, quam ſequitur D. Auguſt. Epiſt. 99. quæ eſt ad Euodium, eâq; nititur confirmare ex Actorum 2. vbi D. Petrus contendit, illud Pſ. 15. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem,* non de Dauide, ſed de Chriſto eſſe intelligendum, idq; ex eo probat, *Quia Dauid,* inquit, *mortuus eſt, & ſepultus, & ſepulchrum eius apud nos eſt.* Si autem Petrus non intelligeret oſſa Proph. illic iacere, nihil planè probaſſet: erant igitur tempore Petri, Dauidis oſſa in ſepulchro: *Cum igitur,* inquit Aug. *Dauid reſurrexerit ſimul cum illis, qui cum Chriſto reſurrexiſſe memorantur, planè iterū obijt, atque adeo reſurrexit moriturus.*

Auguſt. 1. argum. Act. 2. 28. Pſal. 15. 10. D. Aug.

3 Secundò, argumētatur ex illis verbis Pauli ad Hebr. 11. *Et ſi omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt repromiſſionē, Deo pro nobis aliquid melius prouidente, vt non ſine nobis conſummarentur,* ideſt, gloriam animæ, & corporis reciperent.

Heb. 11. 39.

Tertiò, poſſumus argumentari pro Aug. in hunc modum. Iob Patriarcham reſurrexiſſe cum Chriſto, habetur Iob 42. iuxta editionem Septuaginta interpretum, & Theodotionis, quę ſic habet: *Scriptum eſt autem, ipſum rurſus reſurrecturum cum quibus Dominus reſurgit.* vbi particula, *rurſus,* innuit, cùm Iob ab illa ſua calamitate diuinitus erectus eſt, & excitatus, tunc quodammodo reſurrexiſſe. Haberi autem hęc in editione Septuaginta auctor eſt Origenes in Epiſtola ad Iulium Africanum, eamque hiſtorię partem, tanquam legitimam amplectūtur D. Chryſoſtomus homil. 82. ad populum Antiochenum, Theodoretus, quęſt. 92. in Geneſim, Polychronius in hypotheſi ſuper librum Iob, Olympiodorus in ſua item hypotheſi, & in Protheoria, cap. 32. & in commentarijs, Iulianus, Seuerus, & Euagrius in ſuis explanationibus, quibus poſtremā Iobi partem illuſtrarunt: quos omnes citat Paulus Comitolus Societatis noſtrę in Catena in Iob à ſe elegantiſſimè è Gręco in Latinum conuerſa, & eruditiſſimis obſeruationib. illuſtrata. Sed quod maioris eſt ponderis, Clemens Romanus, lib. 5. conſtitutionum Apoſtolicarum cap. 6. eandem partem tanquā canonicā citat, his verbis: *Diuinus ille, atq; inſignis tolerantia Iob de quo ait Scriptura, ſcriptum eſſe, ipſum rurſus ſuſcitandū cum ijs, cum quibus Dominus reſurgit.* Ambroſius etiam lib. 1. de interpellatione Iob cap. 8. Hoc teſtimonio tanquam Scripturæ ſacræ vtitur, ad probandum Iob cum Chriſto à mortuis fuiſſe ſuſcitatum. Denique eandem ſententiam legimus in verſione Græca Septuaginta interpretum nuper correcta ex auctoritate Xiſti V. Pontificis Maximi, ad fidem vetuſtiſſimorum, & probatiſſimorum codicum. Ex his huiuſmodi ducitur argumentatio. Iob cum Chriſto reſurrexit, vt hactenus probauimus, & tamē dicit de ſeipſo cap. 19. quod ſit in nouiſſimo die reſurrecturus. *Scio,* inquit, *quod in nouiſſimo die de terra ſurrecturus ſum & in carne mea videbo Deum ſaluatorem meū.* Ex quo efficitur, illū poſt priorem reſurrectionem iterū obijſſe, alioqui enim iterum in nouiſſimo die reſurgere haud poſſet.

Iob 42. A calamitate ſua erectus Iob, quodammodo ſurrexit. Origenes. D. Chryſoſ. Theodor. Paul. Com. Clem. Rom. D. Ambro. Deducitur argumentatio ꝑ Aug. Iob 19. 25.

Hæc ſunt potiſſima, quæ pro Auguſtino adduci queunt, quam etiam ſententiam ſequitur Theophilactus in 27. caput Matthęi, & Dominicus Soto diſt. 43. quæſt. 2. artic. 1. quarti lib. ſententiarum. Ea tamen, vt verum fatear, placere mihi nunquam potuit, quemadmodum neque Cardinali Caietano in vigeſimum ſeptimum caput Matthæi, & in commentarijs in tertiam partem quęſt. 53. Nobiſcum præterea ſentit gloſſa ſuper idem caput Matthæi, & fauet D. Thomas in 4. diſtinct. 43. & in additionibus quæſt. 77. art. 1. quanquam 3. par. quæſt. 33. artic. 3. magis videtur ad Auguſtinum accedere, quatenus ait, eius rationes efficatiores videri. In eandem noſtram ſententiam magis propendet Diuus Hieronymus in ſermone de Aſſumptione, quamuis eam ſub lite relinquat: & quamuis in vigeſimum ſeptimum caput Matthæi, dicat, eos qui cū Chriſto ſurrexerūt, ſurrexiſſe, ſicut ſurrexit Lazarus, quod nos poſſumus verè ac realiter, ſicut Lazarus, nō verò ad vitam mortalem interpretari. Triplex potiſſimum ratio nos mouet. Vna eſt, quia alioqui ſi ſurrexerunt morituri, reſurrectio eis non beneficiū, ſed pœna fuiſſet. Altera, quia reſurrexerunt, vt ſua reſurrectio- 4

Theoph. Sotus. 2. ſententia quæ ꝑfertur. D. Thom. D. Hierom. Prima ratio. Secunda.

rectione, Chriſti reſurrectionem teſtarentur, quemadmodum vel ipſi aduerſarij confitentur, non fuiſſent autem reſurrectionis Dominicæ teſtes idonei, ſi iterum obierunt, facilè enim ſibi homines perſuaderent, Chriſtum etiam reſurrexiſſe moriturum. *Poſtrema. Caiet.* Poſtrema, quæ Caietani eſt, quia cùm homo ſit animal ſociabile, debuit Chriſtus ſecũ aliquos corporibus glorioſis excitatos in cęlum deferre, cum quibus ageret, alioqui nõ fuiſſet, eius in cælo vita, ac felicitas omnibus numeris expleta, & abſoluta.

5 *Reſpõdetur locis ſcript. pro 1. ſententia.* Ad primum locũ pro Auguſtini ſententia adductum, concedimus Dauidẽ reſurrexiſſe cum Chriſto ad vitam immortalem, nec amplius obijſſe. Ad Petri autem inſtitutum non erat opus, vt *Ad primũ.* eo ipſo tempore Dauidis cineres in ſepulchro illo exiſterent, ſed ſatis erat eſſe apud omnes vulgatiſſimum, Dauidis corpus in eo ſepulchro vidiſſe corruptionem, & in cineres fuiſſe cõuerſum. *Ad ſecundum.* Ad ſecundum. Dicimus illud, *Non acceptis repromiſſionibus*, ad myſteria gratiæ, & incarnationem Chriſti referendum, *Vt non ſine nobis*, inquit, *conſummarentur*, quia nimirum perfecta conſummatio in lege gratiæ completa eſt. Quod ſi quis contendat, iſtam conſummationem ad gloriam corporis pertinere, dicimus Paulum vniuerſè loqui de omnibus Patribus legis veteris, imò & naturæ, cui non obſtat aliquos eorum ad vitam immortalem ſimul cũ Chriſto reſurrexiſſe. *Ad tertium* Ad tertium, libenter damus Iobum Patriarcham cum Chriſto reſurrexiſſe, ſed ad vitam tamen immortalem; cùm vero ipſe dixit, *Iob 19. 25.* *Scio quod Redemptor meus viuit & in nouiſſimo die de terra ſurrecturus ſum*: dicimus eum non de ſua ipſius perſona, ſed de vniuerſali hominum reſurrectione more prophetico enuntiaſſe. Quòd verò attinet ad locum Matthæi, quo videtur affirmari, illos ante ipſum Chriſtum, reſurrexiſſe, ſiquidem eorum reſurrectio inter ſigna paſſionis Chriſti cõmemoratur. *Deciditur quaſtio.* Reſpondeo, id dictum fuiſſe per anticipationis figuram in ſacris literis vſitatã, non quod eo tempore paſſionis Chriſti reſurrexerint. Atque ita relinquitur Chriſtũ Dominũ optimo iure primogenitum mortuorũ à Ioanne appellari.

Et Princeps regum terræ.

SECTIO XII.

Obſeruandum eſt primò, rectè poſtquam mẽtio mortis Chriſti facta fuerat, illis verbis: *Primogenitus mortuorum*, ſubiungi, *Et Princeps regum terræ*, vt intelligeremus Chriſtum per mortem obtinuiſſe principatum. 1 *Principatũ per qđ obtinuerit Chriſtus.* Id quod probatur primò, ex loco Eſaiæ cap. 9. vbi crux Chriſti eius imperium appellatur, illis verbis, *Eſaiæ 9. 6.* *Factus eſt principatus ſuper humerũ eius*: vbi quãquã Paraphraſtes Chaldaicus per *Principatum*, legem intellexit, *Chald. Paraphr.* quam quia Dominus opere impleuit, ſuper humerum portaſſe dicitur; *Legẽ Chriſtus ſup humerum portaſſe cur dicatur.* tamen crucem ipſam interpretati ſunt Tertullianus libro aduerſus Iudæos, eo cap. quo Patriarchæ oſtendunt figuram crucis. Et libro tertio aduerſus Marcionem, *Tertul.* *Quis* inquit, *regum inſigne poteſtatis ſuæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut manu ſceptrum? ſolus nouus rex Chriſtus nouæ gloriæ poteſtatem humero extulit, crucem ſcilicet.* Iuſtinus Philoſophus & martyr in *Iuſt. mart.* ſecundo Apologetico pro Chriſtianis, Cyrillus Alexandrinus libro primo in *Cyril. Alex.* Eſaiam cap. 9. Diuus Hieronymus in *Hieronym.* commentarijs eius loci, Diuus Cyprianus *Cyprian.* libro ſecundo teſtimoniorum aduerſus Iudæos cap. vigeſimo primo. Diuus Auguſtinus ſermone 71. de tempore, *Auguſt.* Theophilactus in vigeſimum tertium caput Lucæ, *Theoph.* Diuus Ambroſius libro tertio de fide cap. 4. *Ambroſius.* Atque eodem ſenſu poſſumus accipere illud Eſaię 22. *Eſai. 22. 22* *Dabo clauem Domus Dauid ſuper humerũ eius.* Chriſtus enim cruce tanquam claui, paradiſum à principio clauſum, nobis aperuit: *Crux Chriſti clauis paradiſi.* crucem certè clauem appellauit Diuus Chryſoſtomus tomo ſecundo, homilia de Diuite, *Cryſoſtom.* de quo agitur Luc. 16. & Diuus Auguſtinus in *Auguſt.* Pſalm. 45. Obiter hoc loco obſerua, poſſe per clauem eo loco Eſaię, intelligi poteſtatem iuriſdictionis, & animarum gubernationem; *Animarũ cura grauiſſima.* quæ clauis non pendet ex cingulo, ſed portatur in humero: tum quia grauiſſima eſt animarum cura, tum etiam, quia prælatus debet

ea,

Prælatus qualis eſſe debeat.

ea, quæ præcipit, humero etiam, ideſt, operatione geſtare.

2 *Eſa. 95. 10.*

Secundò idem probatur ex Pſal. 95. vbi pro eo, quod nos habemus, *Dicite in gentibus quia Dominus regnauit*, Septuaginta tranſtulerũt, *Dicite in gentibus quia Dominus regnauit à ligno*. Sic enim apud Septuaginta legerunt Iuſtinus in Dialogo aduerſus Tryphonem, vbi probat ſic etiam fuiſſe Hebraicè. Sed illud à ligno, expunctum fuiſſe à Iudæis affirmant Tertullianus lib. 3. aduerſus Marcionem, & libro aduerſus Iudæos, loco paulò ante citato, Diuus Ambroſius in cap. 15. 1. epiſt. ad Corinthios, (ſi eius ſunt ij commentarij) Diuus Auguſtinus in commentarijs eius Pſalmi, Arnobius, & Caſſiodorus ibidem, Diuus Cyprianus de montibus Syna, & Sion aduerſus Iudæos cap. 5. D. Leo qui citatur in ſcholijs Græcis ſuper editionem Septuaginta nuper auctoritate Xiſti V. correctam. Atque eandem lectionem retinet Eccleſia, & Pſalterium Romanum: nec in dubium vocari debet, quòd Iudæi multa ex ſacris literis eraſerint, quæ Chriſtianis fauere intelligebant. Etenim auctore Diuo Hieronymo in quintum cap. Michææ, duos integros verſus eraſerunt ex libro Ioſuæ cap. 15. qui habentur in Septuaginta interpretibus, vbi inter vrbes & oppida tribus Iudæ, Bethlehem connumeratur, ne videlicet Chriſtus de tribu Iuda ortus videretur. Et in Epiſtolam ad Galatas in illa verba capitis tertij, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, docet deſiderari Hebraicè, duo illa verba, *Omnis, & in ligno*, & ſuſpicatur lectionem Hebraicam vitiatam eſſe.

Locus Scripturæ vitiatus. Tertullianus. D. Ambroſ. D. Aug. Arnob. Caſſiodorus D. Cyprianus. D. Leo. Multa quæ Chriſtianis fauebãt, ex ſacris eraſerunt Iudæi. D. Hieron. Ad Gal. 3. 13.

3 *Explicatur inſcriptio Pſal. 92. Hugo.*

Tertiò probatur ex Pſalm. 92. cuius inſcriptio ea eſt: *Laus cantici ipſi Dauid in die ante Sabbathum, quando fundata eſt terra*: Etenim in Paraſceue Sabbathi occiſus eſt Chriſtus, fundataq; eſt Eccleſia, quæ eſt expoſitio Hugonis Cardinalis, in cõmentarijs ſuper eum Pſalmũ. Tunc verò Pſalmus incipit, *Dominus regnauit decorem indutus eſt*: vt exploratum omnibus eſſet, Chriſti regnum ex paſſione, quam pertulit ante Sabbathum, ortum habuiſſe. Quartò ex Pſalm. 77. *Induxit eos in montem ſanctificationis ſuæ, montem quem acquiſiuit dextera eius*. Dextera enim ſua Chriſtus, ideſt, fortitudine, quam in paſſione demonſtrauit, Eccleſiæ regnum ſibi acquiſiuit: quem locum interpretatus videtur Diuus Petrus prima ſua Canonica cap. 2. vbi Eccleſiam appellat *Populum acquiſitionis*. Et Actor. 20. *Attendite vobis & vniuerſo gregi, in quo vos ſpiritus ſanctus poſuit Epiſcopos, regere Eccleſiam Dei, quam acquiſiuit ſanguine ſuo*. Vnde eſt illud Pauli ad Hebreos 2. *Eum, qui modico quàm Angeli minoratus eſt, videmus Ieſum propter paſſionem mortis, gloria & honore coronatum*: quod multò ante Regius vates prędixerat Pſalm. 8. *Minuiſti eum paulò minus ab Angelis* (in paſſione videlicet) tunc ſubiungitur: *Gloria & honore coronaſti eum*. Denique ex Pſal. 73. cum dicitur: *Redemiſti virgam hæreditatis tuæ*: vbi per virgam, ſceptrum intelligendum eſt, hoc ſenſu, regnum tuum, ſeu ſceptrum regni tui per peccati tyrannidem à dæmone vſurpatum, iterum aſſeruiſti, & vindicaſti per paſſionem, qua humanũ genus redemiſti.

Pſal. 92. 1. Regnũ Chriſti vnde ortum. Pſal. 77. 54. 1. Pet. 2. 9. Act. 20. 28. Heb. 2. 9. Pſal. 8. 9. Pſal. 73. 2. Virga pro ſceptro.

Secundò obſeruandum eſt, Chriſtũ appellari Regem per excellentiam, vt Pſalm. 2. *Ego autem conſtitutus ſum Rex ab eo*, quam ob cauſam appellatur *Rex* Dei. Sic enim ibidẽ Hebraicè legimus, *Ego*, (ideſt Pater æternus), *conſtitui regem meũ ſuper Syon*. Et Zachariæ 14. ita poſſumus reddere ex Hebræo, *Venient omnes gentes, & adorabunt regem Dei*. Dicitur autem Chriſtus, Rex Dei, tum quia à Deo fuit rex conſtitutus, tum quia eſt Rex excellentiſſimus, eo linguæ Hebrææ idiotiſmo, quo maxima quæquæ dicuntur eſſe Dei, vt Pſalmo 79. *Operuit montes vmbra eius, & arbuſta eius cedros Dei*, ideſt, altiſſimos. 4

Pſal. 2. 6. Chriſtum regem ſuũ cur Pater appellet. Zach. 14. Pſal. 79. 11

Tertiò, dicitur, *Princeps regum terrę*, quia eſt totius mundi Monarcha, nõ ſolùm propter vnionem hypoſtaticã, cui omne imperium debebatur, ſed etiam ex dono Patris: quæ eſt ſentẽtia D. Antonini 3. par. tit. 3. cap. 2. Almaini de poteſtate Eccleſiæ cap. 8. Pauli Burgenſis in additione 2. ſuper caput primũ Matthæi; imò & Diui Thomæ lib. 3. de regimine principum cap. 13. & 14. vbi addit Auguſtum Cæſarem, poſt Chriſti natiuitatem, geſſiſſe vicem Chriſti in imperio quatuordecim annis toto orbe ter- 5

Chriſtus mũdi Monarcha, ex duplici capite. D. Anton. Almainus. Paul. Bur. D. Thom. Auguſtus Imperator Chriſti prorex.

ter-

terrarum ſubactò, & non ſine diuino inſtinctu mãdaſſe, ne quis de populo Romano ipſum Dominum appellaret. Et quamquam controuerſum ſit, vtrum Chriſtus in terris agens verus fuerit ac legitimus totius orbis imperator, qua de re aliàs diſputabimus, quemadmodum & vtrum fuerit naturalis ac legitimus Iudæorum rex, tamen poſt reſurrectionem non eſt dubium, quin illi fuerit totius orbis Monarchia à Patre conceſſa, quemadmodum ipſemet teſtatur

Mat. 28. 18 Matthæi 28. cùm ait, *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra.*

6 Quartò, & poſtremò, dicitur myſticè, *Principes regum terræ*, ideſt, iuſtorum, quemadmodum interpretatur Rupertus, quo nihil magnificentius de vllo rege, & eius clientibus dici potuit: cuius enim regis clientes ac ſubditi omnes reges fuerunt? Ratio verò eſt, quia Chriſtus omnes qui ſuum imperium non detrectant, reges facit, quod multo ante prędixerat, Regius vates Pſal. 109. cùm dixit, *Tecum principium in die virtutis tuæ*, quo loco nonnulli pro עמך Gimmeca per Chirich, ideſt, *Tecum*, ſeu *Apud te*, quemadmodum legerunt Septuaginta interpr. legunt Ghammeca, per Pathac, ideſt, populus tuus, hoc ſenſu, populus tuus principatus, ſeu principes: vbi obiter aduertendum eſt pro eo quod Septuaginta tranſtulerunt ἀρχὴ, ideſt, *Principum*, ſeu principatus, (vtrumque enim ea vox Græca ſignificat) haberi Hebraicè נדבות Nedaboth, à radice, נדב Nadab, quæ ſignificat ſponte aliquid elargiri, & liberalem eſſe, vnde deducitur Nadib, ideſt, Princeps, quia videlicet liberalitas eſt propria principis conditio. Eſt igitur Chriſtus Princeps regum terræ, ideſt iuſtorum, qui liberales in diuino cultu eſſe debent, & in omnibus actionibus ſuis principes ac generoſi. Cur verò reges appellentur, duplex eſt potiſſima ratio. Prior eſt Diui Gregorij lib. 11. Moralium cap. 29. ſuper illud Iob 12. *Baltheum regum diſſoluit, & principes fune renes eorum*, vbi vult iuſtos appellari reges, propter caſtitatem, & continentiã, quæ maxima eſt caſtitatis laus: & in hunc ſenſum locum citatum interpretatur. *Qui membrorum*, inquit, *ſuorum motus bene gerere ſciunt, non immeritò reges vocantur, ſed cum de ipſa continentia mens elatione tangitur, plerumq; omnipotens Deus eius ſuperbiam deſerens in immunditiam operis cadere permittit:* Itaque regum baltheum diſſoluit, quãdo propter elationis culpam, caſtitatis in eis cingulum deſtruit. Poſterior ratio eſt, D. Ambroſij lib. 2. de Abraham, cap. 10. ſuper illud Geneſ. 17. Dictum eſt ad Abraham, *Faciam te creſcere, & ponam te in gentem magnam, regesq; ex te egredientur. Ex genere Abrahæ*, inquit Ambroſ. *non ſolũ reges erunt dignitate, verùm etiam illi reges, qui peccato non ſeruiant, nec vincat eos malitia.* Quæ ratio etiam eſt D. Greg. lib. 26. Moraliũ c. 26. *Quia*, inquit, *tentationum ſuarũ motibus non conſentiendo ſuccũbere, ſed regendo præeſſe nouerunt*, id quod vel ipſo naturæ lumine cognouit M. Tullius, is enim in Oratione pro P. Sylla ſic ait, loquens cũ Torquato accuſatore: *Quare neque me peregrinum poſthac dixeris, ne grauius refutere, neque regem, ne derideare, niſi fortè regium tibi videtur ita viuere, vt nõ modò homini nemini, ſed ne cupiditati quidẽ vlli ſeruias, contemnere omnes libidines, &c.* & ſic interpretatur D. Greg. illud Iob 36. *Reges in ſolio collocat in perpetuum*, ideſt, iuſtos ab hac poteſtate regiminis ad poteſtatem transfert retributionis. Porrò aduerte, hunc iuſtorum principatum, & regnum non pugnare cum ea ſeruitute, de qua loquitur Apoſt. ad Rom. 6. *Neſcitis quoniã cui exhibetis vos ſeruos ad obediendum, ſerui eſtis eius cui obeditis, ſiue peccati ad mortem, ſiue obeditionis ad iuſtitiam? gratias autem Deo, quod fuiſtis ſerui peccati, obediſtis aũt ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi eſtis, liberati autem à peccato ſerui facti eſtis iuſtitiæ.* Quo loco illud *iuſtitiæ*, dandi caſus eſt, magnamq; vim continet, eandem videlicet cũ illa, qua quis diceret, ſe alicuius factum eſſe ſeruum, quod imperioſius eſt, & magnificentius, quam ſi quis diceret, ſe factum eſſe alicuius ſeruum: cum namq; dicit ſe factum eſſe alicuius ſeruum, innuit ſe non ſponte, ſed per vim factum eſſe illius ſeruum, at cũ dicit, ſe factum eſſe illi ſeruum, vltroneam, & ſpontaneã ſignificat ſeruitutem: ſic igitur docet Paulus iuſtos, ſeruos factos eſſe ipſi iuſtitiæ vltronea ſcilicet, & voluntaria ſerui-

Regnãt qui Chriſto ſeruiunt.

Pſ. 109. 3.

Principis cõditio.

Iuſti cur reges appellentur.

D. Greg. Iob 12. 18.

Caſtitas virtus regia.

Secunda ratio ex Ambroſ.

Gen. 17. 6.

Reges ex genere Abrahæ, qui peccato nõ ſeruiunt.

Iob 36. 7.

Rom. 6. 16.

Seruitus iuſtorũ libertas, & principatus.

ſeruitute, in qua tamen vera, ac propria libertas, imò & illuſtriſſimus principatus regnumq́ue continetur: & è contrariò, liberum eſſe iuſtitiæ, fediſſima ſeruitus appellatur, ibidem ab Apoſt. cùm ſubiungit: *Cum enim ſerui eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ.* Vbi etiã *Iuſtitiæ*, dãdi caſus eſt, hoc eſt, non habuiſtis præclaram iuſtitiæ ſeruitutem, extra imperiũ, ſcilicet eius, facti, ſed miſerrimam à iuſtitia libertatem, cũ turpiſſima peccati ſeruitute, & captiuitate, coniunctam.

Impiorum libertas ſeruitus fediſſima.

Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris, in ſanguine ſuo.

SECTIO XIII.

I Græcè eſt τῶ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς καὶ λύσαντι ἡμᾶς: hoc eſt, ei qui dilexit nos, & lauit nos: Quoniam verò hi dandi caſus non habẽt Græcè quo referãtur, exiſtimauit Eraſmus in ſcholijs ſuis ſup Apocalypſim, eos nõ ad Chriſtum, ſed ad Patrem pertinere, vt ſit ſenſus, Chriſtum fuiſſe teſtem fidelem Patri, *qui dilexit nos, & lauit nos:* verum hæc interpretatio nullo modo eſt recipienda, cum editioni vulgatæ aduerſetur, & manifeſtè pugnet cum ipſo contextu, tum quia illa verba, *teſtis fidelis*, non immediatè cũ iſtis connectuntur, ſed interſeruntur alia, quæ haud dubiè ad Chriſtum ſpectant. *A* Ieſu Chriſto, inquit, *qui eſt teſtis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ, qui dilexit nos, & lauit nos,* vbi cernis illud: *Qui dilexit & lauit,* ad primogenitum mortuorum, hoc eſt, Chriſtũ, neceſſario referendum: tum quia, cum additur, *In ſanguine ſuo*, manifeſtè oſtenditur id non poſſe in Patrẽ, ſed in Chriſtum conuenire: nec Eraſmus bene reſpondet, dici Patrem lauiſſe nos per ſanguinem Chriſti, cùm enim Græcè non ſit ἀυτοῦ ſpiritu leni, ſed ἁυτοῦ ſpiritu craſſo, hoc eſt, non ſit eius, ſed, ſuo, illudq́ue ἀυτοῦ ad eundem: *Qui dilexit, & lauit* manifeſtè pertineat, palàm eſt de Chriſto non de Patre ſermonem eſſe. Quare exiſtimamus vitiatam eſſe Græcam lectionem, & in vetuſtis exemplaribus, quibus vſus eſt interpres, non fuiſſe τῶ ἀγαπήσαντι καὶ λύσαντι, ſed vel τοῦ ἀγαπήσαντος καὶ λύσαντος, vt referatur ad Ιησοῦ χριστοῦ, vel ὁ ἀγαπήσας καὶ λύσας, vt iungatur cum ὁ μάρτυρ, ὁ πιστός, ὁ πρωτοτόκος, ὁ ἄρχων. Niſi quis malit cum Aretha dicere, τῶ ἀγαπήσαντι καὶ λύσαντι ad ſequentia ſpectare, iungendumq́ue cum illis verbis: *Ipſi gloria, & imperium,* vt ſit ſenſus: *Ei qui dilexit nos, & lauit nos in ſanguine, ipſi gloria, & imperium in ſæcula ſæculorum:* ſed quoniam ea expoſitio coacta videtur, & non admodum vulgatæ editioni conſentanea, prior reſponſio nobis magis probatur. Quod ad rem ſpectat: Commendat Ioannes Chriſti aduerſus homines amorem, de quo etiam loquitur Paulus ad Epheſius quinto, cum ait: *Chriſtus dilexit Eccleſiam, & tradidit ſemetipſum pro ea.* Duplex eſt autem amor Chriſti erga homines conſiderandus. Alter, quo ante tempora ſecularia ex æternitate nos dilexit, quatenus Deus eſt, de quo loquitur per Hierem. capit. 31. *In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miſerans.* Hic autem amor in eo poſitus eſt, quod ex æternitate quoſdam prædeſtinauit, & pro omnibus carnem ſumere, & mori ſtatuit, quæ ſunt cogitationes illæ antiquæ, de quibus loquitur Eſai. capitulo vigeſimoquinto: *Domine Deus meus es tu, & exaltabo te, & confitebor nomini tuo, quoniam feciſti mirabilia, cogitationes antiquas fideles, Amen.* ideſt, cogitationes, quas ex æternitate de hominum ſalute habuiſti, opere compleſti. Sic enim interpretatur eum locum Euſeb. Cæſar. lib. 2. demonſtr. Euang. cap. 32. huc ſpectat illud Pſalmi 24. *Reminiſcere miſerationum tuarum Domine, & miſericordiarum tuarum; quæ à ſeculo ſunt,* quemadmodum interpretatur Diuus Auguſtinus, in comment. eius loci. *Huius dilectionis actum*, inquit Rupertus hoc loco *Eccleſia ſuſpirans viua voce in Canticis ait, Oſculetur me oſculo oris ſui, quia meliora ſunt vbera tua vino*, ſeu, vt eſt in Hebræo: *Quia meliores ſunt amores tui vino.* Vbi perſpicuum eſt, peti Incarnationem, in ſignificationem huius amoris antiqui. Nec enim ſponſa petit oſculum pedum, quod ancilla-

rum

Erasmi interpretatio reijcitur.

Ephe. 5. 25

Duplex Chriſti amor in homines.

Hiere 31. 3

Cogitationes antiquæ apud Iſai. quæ.

Iſa. 25. 1.

Euſeb. Cæſ.

Pſal. 24. 6.

Cant. 1. 1

Incarnatio æterni amoris ſignum.

rum eſt, & ad quod admiſſa eſt Magdalena Lucæ 7. nec oſculum manuum in ſignum ſubiectionis: quemadmodum accipiendum eſt illud Pſal. 2. *Apprehendit diſciplinam*, pro quo in Hebræo eſt, *Oſculamini filium*: hoc ſenſu, manum filij oſculamini, & ita eum tanquam verum, ac legitimum principem recipite. Nec oſculũ frontis, ſeu faciei, quod erat ſignum beneuolentiæ, & hoſpitalitatis, de quo loquitur Chriſtus Lucæ 7. *Intraui in domum tuam, oſculum mihi non dediſti*; ſed petit oſculum oris, quod amoris eſt ardentiſſimi: *Oris*, inquam, ideſt, ipſius Chriſti, qui os Dei appellatur: veluti Hierem. 15. *Si conuerteris conuertam te, ſi ſeparaueris pretioſum à vili, quaſi os meum eris*. Vbi per, *os*, Chriſtum intelligit Galatin. lib. 3. de Arcanis catholicæ veritatis, cap. 2. & fauet tranſlatio Ionathæ, quæ ſic habet: *Si conuertes impios, vt fiant iuſti, beneplacitum Verbi mei complebis*. Quo loco per *Verbum*, ſecunda perſona Trinitatis intelligitur, alioqui enim beneplacitũ in verbum creatum non conuenit.

Oſculum pedis quid. *Pſal. 2. 12.* *Quid manuum.* *Quid item faciei.* *Luc. 7. 44.* *Quid denique oris.* *Chriſtus, os Dei.* *Hiere. 15. 19.* *Galatinus.*

2 Alter amor, quo Chriſtus nos dilexit, fuit poſt Incarnationẽ in aſſumpta carne. *Factum eſt*, inquit Rupertus, *quod optauit Eccleſia, venit dilectus, atque omniũ gratiarũ delibutus vnguentis, in ſecreto virginalis vteri cubiculo, diu deſideratum oſculum dilecta porrexit*. Vtrunque amorem complexus eſt Ioannes, cùm dixit, c. 13. *Cùm dilexiſſet ſuos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos*. Verbum enim *Dilexiſſet*, ad priorem amorem, *Dilexit*, verò ad poſteriorem pertinet: quem amorem magis moriendo demonſtrauit. Sic illud, *In finem*, interpretatur Cyrillus Alexandrinus in eum locum. Atq; huius amoris vis tanta fuit, vt ipſe Dominus per Malachiam, c. 1. eam exaggerans dicat, *Dilexi vos*, quæ verba plerique per Apoſiopeſim, ſiue reticentiam dicta exiſtimant, vt omnia tãto amori deberi ſignificetur, ſimulq; indicetur quædã tacita Dei querimonia, hoc ſenſu, ſemper *dilexi vos*, & vſque adeò dilexi, tamen vos, pro tali dilectione, nihil aliud, quã peccata rependitis. Quòd enim querimoniam verba iſta cõtineant, perſpicuum eſt ex ijs, quæ ſtatim ſubijciuntur, *& dixiſtis, in quo dilexiſti nos*, ideſt, tã ingrati eſtis, vt amorem meum, beneficiaq; ex eo profecta non agnoueritis, quin potius dixeritis: *In quo dilexiſti nos*.

Oſculum dilecta quã do porrectũ *Ioan. 13. 1.* *Malach 21* *Tacita Dei querimonia.*

Secundò, aduertẽdum eſt, rectè poſtquam dictum fuit, *& princeps regũ terræ*, additum eſſe *Qui dilexit nos*, vt ex perſonæ diligentis dignitate, amoris pręſtantiam intelligeremus. Quare illa verba *Qui nos*, per Antitheſim intelligenda ſunt, hoc ſenſu, pulcher fœdos, pius impios, *princeps regum terræ*, viles homunciones. Atq; hanc ob cauſam Paulus, præter alias, charitatem Chriſti, nimiam appellauit ad Epheſios 2. *Eramus natura filij iræ, ſicut & cæteri, Deus autem, qui diues eſt in miſericordia propter nimiam charitatem ſuam, qua dilexit nos*. Idemq; expendit Apoſtolus ad Rom. 5. cum ait: *Commẽdat Deus charitatem ſuam in nobis, quoniam cũ peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt*. Pro *commendat* habetur Græcè, συνίστησι, quod non ſolũ commendare ſignificat, ſed etiam nobilem, & notũ facere, atque illuſtrare, & quoniam nobile quiddam, atque illuſtre eſt, inimicis bene facere, meritò dicit Deus charitatem ſuam nobilem, illuſtremq; oſtendiſſe, cum pro peccatoribus, hoc eſt, pro inimicis mortuus eſt. In cuius rei figuram Moyſes Aethiopiſſam adamauit, Numerorum 35. Denique tantus fuit in homines amor Chriſti, vt omnem ſciẽtiam, & cognitionem noſtram ſuperet, vt diſertis verbis docet Apoſt. ad Epheſ. 3. *Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem Chriſti*: vbi illud, *ſcientiæ*, datiuus eſt, qui à *ſupereminentem*, regitur, vt ſit ſenſus charitatem Chriſti excedere omnem ſcientiam: hic enim ſenſus redditur à Græco contextu, qui ita habet, ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην, nam Græcum ὑπερβάλλουσαν, gignendi caſum poſtulat, atq; adeò ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως, idem eſt, ac ſupereminentem ſcientiæ, ſiue cognitioni.

3 *Charitatẽ ſuam ĩ quo cõmendauerit Deus.* *Epheſ. 2. 3.* *Rom. 5. 8.* *Num. 35.* *Epheſ. 3. 1.* *Chriſti charitas excedit omnem ſcientiam.*

Tertiò. Rectè dicit, *Dilexit nos, & lauit*, quia, vt notauit Richardus de S. Victore in hunc locum, *Non lauiſſet, niſi dilexiſſet*, quare non prius lauit, & poſt dilexit: ſed prius dilexit, & poſtea lauit: atque adeò nos adhuc fœdos dilexit, quod ſignificauit Paulus verbis ante citatis ad Romanos 3. *Cum peccatores*

4 *Ideo Chriſtus nos lauit, quia dilexit.*

tores eſſemus Chriſtus pro nobis mortuus eſt, eumque ſenſum habent verba illa ſponſæ, Canticorum 1. *Nigra ſum, ſed formoſa, filia Hieruſalem, ſicut tabernacula Cedar, ſicut pelles Salomonis*, id eſt, *Nigra ſum*, ex me, *ſicut tabernacula Cedar*, ſed tamen ſic dilecta, reddita ſum *Formoſa ſicut pelles Salomonis*. Quæ expoſitio eſt Diui Bernardi ſermone 25. in Cantica.

Cant. 1. 5.

Bernardꝰ.

5 Quartò. Notãdum eſt verbum, *Lauit*, quod dicit magnam vim ſanguinis, quæ non ſolùm ad aſpergendos, ſed etiam ad lauandos omnes homines ſufficeret: vbi etiam maximè ſplendet diuinæ bonitatis, & amoris largitas; cùm enim vel vna ſanguinis Chriſti guttula, ad redimẽdos omnes homines ſufficeret, totum nihilo minus ſanguinem voluit effundere: quã ob cauſam hominum redemptio appellatur copioſa Pſal. 129. *Quia apud Dominum miſericordia, & copioſa apud eum redemptio.* Quem locum expendens D. Bernard. ſerm. 22. in Cantica. *Benè* inquit, *copioſa; ſiquidem non gutta, ſed vnda ſanguinis per quinque partes corporis emanauit.* Et eadẽ ratione appellatur exceſſus Lucę 9. *Erat*, inquit, *Moyſes, & Helias viſi in maieſtate, & dicebant exceſſum, quem completurus erat in Hieruſalem.* Idcircò etiam exiſtimo, paſſionem Chriſti per mare rubrũ fuiſſe ſignificatã: verè enim vis illa ſanguinis, mare fuit ſanguineum, in quo omnes merſi, & abluti fuimus.

Pſal. 129. 7.

Copioſa redemptio.

Luc. 9. 30.

6 Quintò, volunt interpretes illis verbis, *In ſanguine ſuo*, alludi ad ſacrificia legis veteris, vt ſit veluti quædam antitheſis, & indicetur Chriſtum nõ lauiſſe nos ſanguine vitulorum, ſed ſuo ipſius ſanguine. Eaque ratione redẽptionis beneficium magnopere exaggerari, quod videlicet Chriſtus ſuo ipſius ſanguine dignatus fuerit hominem liberare: quam emphaſim quoq; agnoſce in illis verbis Apoſtoli ad Hebræos 9. *Nõ per ſanguinem hircorum, aut vitulorum, ſed per proprium ſanguinem, ſemel introiuit in ſancta.* Volũt etiam ſignificari illum ſanguinẽ, qui de percuſſo Chriſti latere ſimul cum aqua exiuit Ioannis 19. Quanquã enim Chriſtus per paſſionem ipſam & mortem nos redemit, tamen illa poſt mortem ſanguinis effuſio, hanc ipſam redemptionem, & ablutionem typicè ſignificauit. Vndè omnes ferè Patres aiunt, ex latere Chriſti Eccleſiam profectam, ſicut ex Adami latere Euam: indeque omnia Eccleſię ſacramenta manaſſe. Qua de re legendus eſt præcipuè Diuus Auguſtinus tractatu 120. ſuper Ioannem, vbi ponderat verbũ *Aperuit*, quo vſus eſt Euangeliſta. *Non dixit*, inquit Auguſtinus, *percuſſit, aut vulnerauit, ſed, aperuit: vigilante verbo Euangeliſta vſus eſt, vt illud quodammodo vitæ oſtiũ panderetur, vnde ſacramenta Eccleſiæ manauerunt.*

Hebr. 9. 12

Effuſio ſanguinis ex Chriſti latere quid ſignificauerit.

Ioan. 19.

Eccleſiæ ſacramenta vnde manauerint.

Auguſtinus.

7 Sexto, & poſtremò. Ioannes vim ſanguinis Chriſti mirificè commẽdat, cum ait, *Lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo.* Nouum enim eſt, ſanguinem habere vim lauandi, & quod plus eſt dealbandi, id quod habes capite ſeptimo huius operis, cum dicitur, *Iſti ſunt qui lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine agni.* Vbi vides rubicundo ſanguini tribui vim dealbandi, quod inſtar miraculi eſt, idque miraculum ſignificaſſe Eſaiam capite primo, cum dixit, *Si fuerint peccata veſtra vt coccinum, quaſi nix dealbabuntur: & ſi fuerint rubra, quaſi vermiculus, velut lana alba erunt.* Exiſtimat Tertullianus lib. 4. contra Marcionem c. 10. his verbis, *Dimiſſorem delictorum Chriſtum recognoſce: Si fuerint*, inquit, *delicta veſtra tãquam roſeum, velut niuem exalbabo, & ſi tanquam coccinum, velut lanam exalbabo: in roſeo ſanguinem oſtendens Prophetarum: in coccino, Domini, vt clariorem.* Itaque Tertullianus coccineum colorem nõ refert ad peccata cum communi expoſitione, ſed ad ſanguinem Chriſti, hoc ſenſu, Si peccata veſtra ſanguine Chriſti rubuerint inſtar coccini, hoc eſt, ſi Chriſti ſanguine coccineo peccata veſtra ablueritis, ſicut nix, vel ſicut lana dealbabuntur. Atque eodem modo videtur eum locum intellexiſſe Diuus Auguſtinus lib. 12. cõtra Fauſtum Manichæum cap. 42. Eandẽ expoſitionẽ innuit Diuus Baſilius in magnis Aſceticis, interrogatione 10. & Diuus Cyprianus lib. 2. teſtimoniorum aduerſus Iudæos cap. vltimo. vbi eo Eſaiæ teſtimonio probat, peccata niſi per ſanguinem Chriſti remitti non poſſe. Quare licèt communis expoſitio eos colores ad peccata ipſa referat, vt ſit ſenſus, quãuis peccata veſtra ſint veluti coccinum & vermiculus, id eſt, difficillimè ablui poſſint, quemadmodum ij colores

Vis ſanguinis Chriſti ad delẽda peccata.

Apoc. 7. 14

Eſai. 1. 18.

Tertullian.

Vis ſanguinis Chriſti ad delẽda peccata.

Auguſtinus.

D. Baſil.

Cyprianus.

C difficil-

difficillimè abluuntur, tamen ſi pœnitẽtiam egeritis, ego ea omnino auferam: nihilominus tradita expoſitio reijcienda eſt, imò tanquam literalis etiam amplectenda, cùm ſit tantorum Patrum, & literæ non repugnet. Ad eundem Chriſti ſanguinem ſpectauit regius Propheta

Pſal.50.9.

Pſal.50. cùm dixit: *Aſperges me Domine hyſſopo & mundabor, lauabis me, & ſuper niuem dealbabor:* vbi per aſperſionẽ hyſſopi alludit Dauid ad expiationem leproſi, quæ hyſſopo peragebatur, vt habetur

Leuit.14.

Leuit.14. ſimulque tacitè ſe leproſum appellat: & quoniam illa per hyſſopum aſperſio

Expiatio leproſi.

non niſi adhibito paſſeris immolati ſanguine, in quo hyſſopus tingebatur, fieri ſolebat, haud dubiè ad Chriſti ſanguinem, quem ſpiritu præuidebat pro humano genere fundendum, quo hominum mentes erant abluendæ, Propheta reſpexit. Eodemque myſterio videtur Eſaias ad Chriſtum in cruce poſitũ, ſuo-

Eſai.52.15

que tinctum ſanguine, ſpectaſſe cap.52. cùm dixit: *Iſte aſperget gentes multas*, alludens ſcilicet ad eandem tincti in ſanguine hyſſopi, aſperſionem, quo leproſi aſpergebantur, vt indicaret eo Chriſti ſanguine vniuerſos mortales, vtpote leproſos, fore aſpergendos. Quod verò ſequitur, *Et ſuper niuem dealbabor:* efficacitatẽ Chriſti ſanguinis ſignificat, qui non ſolùm lauandi, ſed etiam ſuper niuem dealbandi vim habuerit: quod ſicut veritatem, ita & admirationem continet. Quis enim non admiretur ſanguinẽ ea vi præditum, vt eos quos tinxerit, inſtar niuis albos efficiat?

8 Hoc ipſum prædictum fuerat à Iacob

Geneſ.49.11.

Patriarcha, Geneſ.49. in benedictione Iudæ, illis verbis: *Lauabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ pallium ſuum.* Mi-

Diodorus. Gennad.

rum enim eſt, vt aduerterunt Diodorus, & Gennadius in eum locum, vino ſtolã lauari, & ſanguine vuæ, quod idem eſt, pallium ablui: & quanquam per ſtolam & pallium humanitas Chriſti communiter intelligatur, cuius accidentalẽ gloriam Chriſtus ſua paſſione promeruit, tamen vtrunque ad Eccleſiam refert Ori-

Eccleſia, Stola, Chriſti ex Origene.

genes homilia 17. ſuper Geneſim. *Stola*, inquit, *Chriſti, quæ lauatur in vino eius Eccleſia intelligitur, quam ipſe mundauit ſanguine ſuo: in huius enim ſanguinis vino, id eſt, lauacro regenerationis, à Chriſto lauatur Eccleſia; in morte enim, id eſt, in ſanguine ipſius baptizamur: ad Roman.6. In ſanguine autem vuæ quomodo amictum ſuũ lauit? Amictus propinquior quædam eſt corpori veſtis, quàm ſtola: ij ergo qui prius per lauacrum loti ſtola eius fuerunt effecti, poſteà quàm ad Sacramentum ſanguinis peruenerint, amictus eius eſſe dicuntur.* Vbi obiter

Quanta puritas ad Euchariſtiam ſumendam requiratur.

obſerua, quanta puritas, & vitæ ſanctitas ad Euchariſtiam ſumendam requiratur: ſiquidem per communionem, amictus, id eſt, interius Chriſti indumentum efficimur. Eundem locum de Eccleſia intellexit Diuus Ambroſius libro de benedi-

D. Ambro.

ctionibus Patriarcharum cap.4. *In ſanguine*, inquit, *vuæ lauit pallium ſuum, id eſt, gentes ſanguine ſuo.* Sic etiam interpretatur Diuus Auguſtinus lib.12. contra Fau-

Auguſt.

ſtum Manichæum cap.42. Denique hanc ſanguinis Chriſti efficacitatem pulchra ſimilitudine declarat Diuus Chryſoſtomus homil.45. in Ioannem: *Quemadmo-*

Pulchra ſimilitudo ex Chryſoſt.

dum, inquit, *ſi quis liquefacto auro manum, vel linguam inijciat, quàm primùm deauratur, ita anima immerſa ſanguine Chriſti, aurea redditur: reſurgit enim vehemẽtiùs igne fluuius, neque incendit, ſed abluit quidquid comprehenderit.*

Fecit nos regnum, & ſacerdotes Deo, & Patri ſuo.

SECTIO XIIII.

QVONIAM Chriſtus Dominus rex ſimul eſt, & ſacerdos, vtrumq; honorem ſuis impertiuit, vt ſimul reges, ac 1

ſacerdotes eſſent, iuxta illud 1.Pet.2. *Vos autem genus electum, regale ſacerdotium.* Re-

1.Pet.2.9.

gnum quidem nos fecit (ſic enim habet inferiùs cap.5. *Feciſti nos Deo noſtro re-*

Apoc.5.10

gnum) quia regno cæleſti aſcripſit. Sacerdotes autem, non quod omnes Chriſtiani ſine diſcrimine ſacerdotes ſint, ita vt nulla ſit ordinum in Eccleſia diuerſitas, quæ fuit hæreſis Lutheri in libro de miſ-

Lutheri hæreſis.

ſa priuata, & vnctione Sacerdotum: verè enim eſt in Eccleſia ſacerdotum conſecratio, quam non habent omnes Chriſtiani: qua de re legendi ſunt præcipuè Diuus Ignatius epiſtola ad Heronem,

D.Ignat.

Diuus Chryſoſtomus lib.3. de ſacerdo-

D.Chryſ.

tio,

tio, & homilia 60. ad populum Antiochenum, Diuus Hieronymus epiſtola prima ad Heliodorum, & in libro aduerſus Luciferianos, & epiſt. 85. ad Euagrium, Victor libro 2. de perſecutione Vandalica, Diuus Cyprianus epiſt. 54. Sed quia omnes Chriſtiani Deo ſacrificia laudis, gratiarum actionis, mortificationis offerre poſſunt, quemadmodum docent D. Baſil. ſerm. 2. de Baptiſmo cap. 8. Diuus Auguſt. lib. 20. de ciuitate Dei cap. 10. Leo Papa ſerm. 3. in anniuerſario die aſſumptionis ſuæ ad Pontificatum, Diuus Ambroſius lib. 4. de Sacramentis cap. 1. iuxta illud 1. Pet. 2. *Et ipſi tanquam lapides viui ſuperædificamini domus ſpiritualis, ſacerdotium ſanctũ, offerentes ſpirituales hoſtias, acceptabiles Deo.*

D. Hieron. Victor. D. Cypria. Baſilius. Auguſt. D. Leo. D. Ambr. 1. Pet. 2. 5.

2 Primùm enim, quod laudes ſacrificia dicantur, perſpicuum eſt ex Pſal 68. *Laudabo nomen Dei cum Cantico & magnificabo eum in laude: & placebit Deo ſuper vitulum nouellum, cornua producentem & vngulas.* Vbi vides laudem Dei comparari, imo & anteferri vitulorum ſacrificijs. Et Pſal. 49. *Immola Deo ſacrificium laudis.* Et iterum: *Sacrificium laudis honorificabit me.* Et 115. *Dirupiſti vincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis.* Et Oſeæ 14. *Conuertimini ad Dominum, & dicite ei, Omnem aufer iniquitatem, & reddemus vitulos labiorum noſtrorum.* In quem locũ Diuus Hieronymus: *Vituli,* inquit, *labiorum, laudes Dei ſunt, & gratiarum actio.* Eodem modo intellexit Paraphraſtes Chaldaicus, cũ tranſtulit, *Sint eloquia labiorum noſtrorum penes te accepta, tanquam boues in beneplacitum ſuper altari tuo.* Septuaginta aliter tranſtulerunt, *Et reddemus,* inquiunt, *fructum labiorum noſtrorum.* Ad quam tranſlationem videtur alluſiſſe Paulus ad Hebræos 13. cùm dixit: *Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis, ideſt, fructum labiorum confitentium nomini eius.*

Pſal. 68. 31. Deo ſacrificat. q Deũ laudat. Pſal 49. 14. Pſal. 115. 16. Oſeæ 14. 3. Hieronym. Chald. Paraph. Hebr. 13. 15.

3 Deinde quòd ipſa carnis caſtigatio, & prauarum appetitionum repreſſio, ſacrificij nomine cẽſeatur, exploratum eſt ex Paulo ad Romanos 12. *Obſecro,* inquit, *vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum: & nolite conformari huic ſæculo, ſed reformamini in nouitate ſenſus veſtri.* Et aduerte pro *Rationabile obſequium,* haberi Græcè λογικὴν λατρείαν, hoc eſt, rationalem latriam, quoniam huiuſmodi ſacrificium in altiſſimum Dei cultum, ipſique ſoli debitum redundat: ſuntq; enim ea verba per appoſitionem intelligenda, vt ipſa corporis caſtigatio, rationabilis latria appelletur, id quod ad præſtãtiam mortificationis amplificandam, maximè pertinet. Sed quod eo teſtimonio voluimus oſtendere eſt, caſtigationem carnis ſacrificium eſſe, & eum, qui carnem ſuã macerat, ſacrificare, atque adeò ſacerdotem eſſe, latè accepto nomine & ſacrificij, & ſacerdotij. Quã ob cauſam Diuus Gregorius homilia 22. in Ezechielem, comparat altari holocauſti mentem eorum, qui cum Apoſtolo caſtigant corpus ſuum, & in ſeruitutem redigunt. *Quod eſt,* inquit, *altare holocauſti? niſi mens bene viuentium, qui peccatorum ſuorum memores, lachrymis ſe lauãt, carnem per abſtinentiam macerant, vbi ex mœrore compũctionis ignis ardet, & caro conſumitur.* Tum verò in huius rei confirmationem affert locũ Pauli citatum, docens hoſtiam viuentem dici ab Apoſtolo corpus Domino afflictũ, hoſtiam quidem, quia iam huic mundo eſt mortuum; viuentem verò, quia cuncta, quæ præualet, bona operatur. Sic etiam eundem locum intellexit Origenes libro 9. in epiſtolam ad Romanos. *Qui,* inquit, *membra ſua mortificant, hoſtiã viuentem rationabiliter offerunt, & legem ſacrificiorum, quæ in Leuitico eſt, ſecundũ ſpiritualẽ intelligentiam complent: ſi ſuperbiã vincunt, immolant vitulum: ſi iracundiam ſuperant, arietem: ſi libidinem, hircum: ſi vagos, & lubricos cogitationum reſecant volatus, columbas, & turtures.* Huc etiam pertinet illud Pſalmi 50. *Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus.* Legendus eſt Diuus Auguſtinus lib. 10. de ciuitate Dei cap. 6. vbi ad idem probandum argumentatur ex allato Pauli teſtimonio. Conſulendus eſt etiam Diuus Thomas 12. quæſt. 102. art. 3. Denique opera miſericordiæ ſacrificium appellantur, vt patet ex Oſeæ 6. & Matth. 9. *Miſericordiam volui, & non ſacrificium.* Quo teſtimonio ad id probandum D. Auguſtinus vtitur in commentarijs ſuper Pſalmum 49. Poteſtque adeo miſericordia, potiſſimumque eleemoſyna, ſacrificium iuſtitiæ appellari, cũ eleemoſyna iuſtitia dicatur: etenim Mat-

Rom. 12. 1. Pœnitẽtia, rationabilis latria. Carnis caſtigatio, ſacrificium Deo. Pœnitentes altari holocauſti comparãtur ex Gregorio. Qui appetitiones reprimunt, legẽ ſacrificiorũ complẽt, ex Origene. Pſal. 50. 19. Auguſt. D. Tho. Oſeæ 6. 7. Matth. 9. 13. Aug.

Eleemoſyna ſacrificiũ. thæi 6. pro eo quòd habemus, *Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus*, Græcè eſt ἐλεημοσύνην, vbi, &
Hieronym. D. Hierony. Latinum verbum, *Iuſtitiam*, de eleemoſyna interpretatur: ſed vt generalius loquamur quodcunq; opus bonum ſacrificium dicitur, vt eſt perſpicuũ
Pſal. 50.2. ex Pſalmo 50. *Tunc acceptabis ſacrificium*
Pſal. 4. 6. *iuſtitiæ, oblationes, & holocauſta*. Et alibi: *Sacrificate ſacrificium iuſtitiæ*, ideſt, bona
Oẽs Chriſtiani, quo pacto dici poſſint ſacerdotes. opera Deo offerte. Hiſce igitur modis omnibus, omnes Chriſtiani ſacrificia offerunt, & ſacerdotes, latè ſumpto vocabulo, dici poſſunt. Videndus eſt de hoc
Caietanus. argumento Caietan. in 3. ſuo Ientaculo.

Ipſi gloria, & imperium, in ſecula ſeculorum. Amen.

SECTIO XV.

1 AMEN, אמן dictio eſt Hebræa, à radice, אמן Aman, ideſt, credere: & quia fides habet adiunctam fidelitatẽ, ſignificat etiam, fidelem eſſe, rurſuſque quoniam fidelitas ſine veritate, & ſtabilitate eſſe non poteſt, inde eſt, quòd veracem, & ſtabilem eſſe ſignificat. Ex hoc iam perſpicua ſunt multa ſcripturæ ſacræ teſtimonia: cuiuſmodi eſt illud Eſa.
Varia ſcripturæ loca elucidãtur. 65. *Qui benedictus eſt ſuper terram, benedicetur in Deo, Amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo, Amen.* id eſt, in Deo fideli,
Eſa. 65.16. & verace, quemadmodum expoſuerunt Septuaginta transferẽtes, *Seruientibus mihi vocabitur nomen nouum, quod benedicetur ſuper terram, benedicent etiam Deum verum, & iurantes ſuper terrã iurabunt Deũ verum.* Eſt enim eo loco *Amen*, in margine, inſtar nominis, quo teſtimonio, vt obiter hoc indicemus, ſignificatur, ſeruos Meſſiæ nomine nouo appellandos, id eſt, Chriſtianos, quemadmodum in-
Cyril. Ale. terpretatur Cyrillus Alexandrinus in cõmentarijs ſuis ſuper Eſaiam, & Diuus
D. Cypria. Cyprianus libro 1. teſtimoniorum aduerſus Iudæos cap. 22. Simul etiam ex eodem loco diuinitatem Chriſti probat, D. Hilarius libro 5. de Trinit. & D. Ambro. libro 1. de fide cap. 7. *An ne ambigitur,*
Hilarius. inquit Hilarius, *quis iuretur à Chriſtia-*
Ambroſ. *nis? quis benedicatur? Omne os credentium te Chriſte Deus loquitur, omnium credentiũ fides te Deum iurat.* Vnde Chriſtus appellatur, Amen, inferiùs à Ioanne cap. 3. illis *Apoc. 3.14* verbis. *Hæc dicit Amen teſtis fidelis, & verus*, Vbi *Amen*, idem eſt atque fidelis & verax, vt Ioannes idem & Hebraicè, & Græcè dixerit: Eodem ſenſu vt nomen, ponitur 2. ad Corinth. 1. cum dixit Paulus, *Dei filius Ieſus Chriſtus, qui in vobis per nos prædicatus eſt, per me, & Syluanum, & Timotheum non fuit Eſt, & Non, ſed Eſt in illo fuit: quotquot enim promiſſiones Dei ſunt, in illo Eſt, ideò & per ipſum, Amen Deo, ad gloriam noſtram.* Hoc eſt, in Euangelij prædicatione non eram inconſtans, & varius, vt modo vnum, modo aliud contrarium de Chriſto prædicarem: itaque idem ſemper Chriſtus à me fuit prædicatus, nec vnquã mea prædicatio ſibi fuit diſſimilis: vbi aduerte dictioni, *eſt*, reſpondere græcè particulam ναὶ quæ idẽ eſt atque *etiam*, ſic, enim græcè habetur οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔκ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν, id eſt. *Non fuit etiam, & non ſed, etiam, in ipſo fuit*, verùm rectè interpres ναὶ, *Eſt*, tranſtulit. Quod verò ſequtur. *Quotquot enim promiſſiones Dei ſunt, in illo eſt, ideò, & per ipſum Amen Deo. ad gloriam noſtram*: hunc ſenſum habet: *Quotquot promiſſiones Dei ſunt, in illo*, hoc eſt, in Chriſto, *Eſt*, ſunt, græcè ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, ideſt in ipſo, ipſum etiam ſcilicet ſunt, hoc eſt, ſtabiles ſunt, nec habent admiſtum, *Etiam, &, non*; ſed ſolum, *Etiam*: hoc eſt veræ ſunt, & implentur in Chriſto. Denique ſubiungitur, *Ideò & per ipſum Amen Deo ad gloriam noſtram*: quod quidam ſic interpretãtur, Ideò per ipſum Chriſtum ſunt *Amen Deo*, ideſt fideles & veræ apud Deum. Dici etiam poteſt, & fortaſſe melius, *Amen*, hoc loco non poni loco nominis, ſed aduerbium eſſe conſentientis, & cõfirmantis, hoc ſenſu, Ideò per Chriſtum dicimus *Amen Deo*, hoc eſt, Dei in promiſſis implendis firmitati, fidelitatique conſentientes, eam ipſam promiſſionem, veritatem, fidelitatemque Deo acceptam referimus: quam expoſitionem magis ſonare videtur ipſe Grecus contextus, qui ſic habet ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμὴν τῷ θεῷ πρὸς δόξαν ἡμῶν, ſi enim illud τὸ ἀμὴν idem eſſet quod τὸ ναὶ, vt interdũ aliàs,

Amen, quot habeat in ſacris literis ſignificationes.

2. Corin. 1. 19.

Amen, aduerbiũ conſentientis.

non

non erat opus repetere ἐν αὐτῷ, ἐν αὐτῷ; ſed dicendum erat, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ καὶ τὸ ἀμὴν hoc eſt, in ipſo ſunt, etiã & Amen, ideſt, veræ & fideles quare cum Apoſtolus dicat, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμὴν, non videtur voluiſſe eandem ſententiam alijs verbis replicare, ſed aliud quiddam dicere, hoc eſt, in ipſo ſunt veræ, & in ipſo nos, Amen, dicimus. Accedit, quod illud τῷ θεῷ id non obſcurè declarat, quid enim quæſo eſt Dei promiſſiones eſſe fideles Deo cum igitur Paulus dicat, & in ipſo *Amen Deo*, non videtur illud *Amen* pro, fideles vſurpare, ſed pro aduerbio confirmantis & conſentientis accipere, atque adeò ſupplendum eſſe verbum, dicimus, vt ſit ſenſus, per ipſum Chriſtum dicimus Deo, Amen, propter promiſſionum, quas in Chriſto adimpleuit, veritatem: itaque *Amen*, hoc loco ad aliam eius acceptionem pertinet, cuius paulò poſt mentionem faciemus.

2 Hinc factum eſt, vt *Amen*, ſignificet etiam, verè, vt Gen 18. *Num amen paritura ſum anus*, imò & ſit aduerbium affirmandi, vt in Euangelio non ſemel, *Amen, Amen dico vobis*, Eſt etiam aduerbium optandi, quòd ſeptuaginta per, γένοιτο, ideſt, fiat, reddiderunt, vt Pſal. quadrageſimo. Hebraicè, *Benedictus Dominus Deus Iſrael, à ſeculo, & vſque in ſeculum Amen, Amen*, Septuaginta, fiat, fiat. Et Pſalmus 71. Hebraicè, *Replebitur gloria eius vniuerſa terra, Amen, Amen*, Septuaginta, *fiat fiat*. Denique Deuteronomij vigeſimoſeptimo. Hebraicè, *Dicet omnis populus, Amen*, Septuaginta, *fiat*. Quibus in locis manifeſtè, *Amen*, eſt optantis, qua ſignificatione, *Amen*, ſcripſit Paulus, cum ea voce omnes ſuas epiſtolas quaſi aureo quodam puncto concluſit, & ita etiam ſumitur hoc loco à Ioanne cum ait, *Ipſi gloria & imperium in ſecula ſeculorum Amen*, optat enim vt Chriſtus ab omnibus colatur, atque in omnibus per fidem, & charitatem imperium obtineat, hoc eſt, vt ipſum vniuerſi glorificent, atque vt regem ac principem ſuum recipiant, ſummoq; honore & amore proſequantur.

Amen aduerbiũ affirmantis.

Gen. 18. 14

Item & optantis.

Pſal. 40. 14

Pſal. 71. 19

Deu. 27. 16.

Ioannis deſiderium.

Ecce venit cum nubibus.

SECTIO XVI.

EXCITAT Ioannes omnes ad colendam pietatem, & vigilandum ex eo, quòd Chriſtus citò venturus ſit ad vniuerſale iudicium, hoc enim indicat illud, *Ecce*, & verbum præſentis temporis, *Venit* ἔρχεται. Cum additur, *nubibus*, alluditur ad illud Chriſti apud Matt. cap. 24. *Tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus.* 1

Cum Chriſtus de ſuo ad iudicium aduentu, nubem ſeu nubes, in quibus eſt venturus, toties nobis inculcet, operæ pretium eſt, primùm diſquirere, cuiuſmodi ea nubes futura ſit, atque in primis placet quod ait Sotus in 4. diſtin. quæſt. ſecunda, articu primo. Nubem, ſeu nubes eiuſmodi futuras eſſe miraculoſas, quia in ipſo reſurrectionis articulo motus cœli ceſſabit, nec amplius erunt vapores, qui poſſint in nubem concreſcere. Probatur etiam nobis quod ait Rupertus in hunc locum. *Huiuſmodi*, inquit, *nubes non erunt, quales nunc ſæpe videmus pluuijs rorantes, terramq́; refrigerantes, ſed procelloſæ, ignem ſpirantes, & fulmina iacientes, iuxta illud Pſalmi 49. Ignis in conſpectu eius ardebit & in circuitu eius tempeſtas valida.* Et illud Pauli 2. ad Theſſalonicenſes 1. *In reuelatione Domini Ieſu de cælo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis, dantis vindictam ijs, qui non nouerunt Deum.* Quamuis hęc teſtimonia magis pertinere videantur ad ignem illum, qui dicitur, cõflagrationis, quo vniuerſus orbis paulò ante iudicium purgabitur. Et quidem terribilem futurum Domini ad iudiciũ aduentum, docet multis in locis ſacra pagina, & Patrum omniũ doctrina. Vnde Iob 31. dicitur, *Semper quaſi tumentes ſuper me fluctus, timui Deum, & pondus eius ferre non potui.* Quem locũ Gręci ita tranſtulerunt. φόβος κυρίου συνέσχε μὲ, καὶ ἀπὸ τοῦ λήμματος αὐτοῦ οὐχ ὑποίσω, ideſt, *Timor Dei continuit me, & captionem eius non feram*, Cuius loci literalis ſenſus is eſt; præter quàm quòd (ait Iob) turpe ſit pupillos & pauperes opprimere, alia tamen me quoque cauſa deterruit, nimirum Dei timor, qui ſolet in eorum oppreſſores

Matth. 24. 30.

Cuiuſmodi futura ſit nubes ĩ qua Chriſtus ad iudiciũ venturus eſt.

Sotus.

Rupertus.

Pſal. 49. 3.

2. Theſ. 1. 7.

Iob 31. 23.

Aduentus Domini ad iudiciũ terribilis.

grauiter animaduertere, quare *tenui captionem eius*, ideſt, ne ab illo caperer, & acerrimè flagellarer: & ſecundum noſtram editionem, *timui*, ne ab eo tanquã à grauiſſimo pondere opprimerer, id q̃d etiam dixit Salomon, Prouerbiorum 23. *Ne attingas paruulorum terminos, & agrum pupillorum ne introeas, propinquus enim illorum fortis eſt, & ipſe iudicabit contra te cauſam illorum.* Vbi per *propinquum*, Deus ipſe intelligitur, pro quo Græcè eſt *redemptor*, ſic enim habetur græcè ὁ γὰρ λυτρούμενος αὐτοὺς κύριος κραταιός ἐστι, hoc eſt, redimens illos dominus fortis eſt: cui concinit quod ſequitur, καὶ κρινεῖ τὴν κρίσιν αὐτῶν μετὰ σοῦ, hoc eſt, & iudicabit iudicium illorum tecum: hoc eſt cauſam eorum defendendã ſuſcipiet, iuxta illud Pſal. 9. *Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor.* Verùm ad tempus iudicij refert D. Gregorius libro 20. Moralium cap. 16. *Quoniam*, inquit, *qui extremi iudicij aduentum intenta mente conſiderat, videt, quia tantus pauor imminet, quantum non ſolum tunc videre, ſed etiam nunc præuidere pertimeſcat, quia cùm ſupernæ maieſtatis vim ad iudiciũ venientis terroremq́; tanti examinis conſiderãdo, animus conatur exquirere, mox ad ſeipſum refugiens ſeſe expaueſcit inuenire.*

Prouer. 23. 10. — *Deus paruulorum et pauperũ patronus.* — *Pſal. 9. 14.* — *D. Greg.*

Sed vt ad procellam, & fulgura reuertamur, cohæret cum Ruperti ſententia illud Eſaiæ 66. *Ecce Dominus in igne veniet, & quaſi turbo quadriga eius.* Quem locum tractans D. Auguſtinus libro 20. de Ciuitate Dei cap. 21. *Quaſi ignis*, inquit, *Dominus veniet* (ſequitur verſionem Septuaginta) *ijs profectò, quibus pœnalis erit eius aduentus.* Ad literam illud *Quaſi turbo* velociſſimum eius, & terribilem aduentum notat, turbo enim celerrimè obuia quæque deijcit. Meminit verò Propheta *quadrigarum*, vt cum exercitu, quaſi præliaturus, aduentare intelligatur. Et quidem modò, dum durat vita præſens, quadrigæ eius pulcherrimo nomine Saluatio appellantur. Habacuc ca. 3. *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio.* Tunc verò in die Iudicij, quaſi turbo quadrigæ eius futuræ dicuntur: quam ſimilitudinem etiam vſurpauit Hieremias cap. 23. *Ecce turbo Dominicæ indignationis egredietur, & tempeſtas erumpens ſuper caput impiorum.* Eodem ſpectauit Daniel. cap. 7. *Aſpiciebam*, inquit, *donec throni poſiti ſunt, & antiquus dierum ſedit, thronus eius, flamma ignis, rota eius, ignis accenſus.* Porrò eſt obſeruandum, nubẽ iſtam, in qua Chriſtus ad Iudicium veniet, probis quidẽ ſpem fiduciæ, & protectionis præbituram, reprobis autem fore terrificam: quod typicè in illa nube fuit expreſſum, quæ populum Hebræum ab Ægyptiorum exercitu diuidebat. Exod 14. vbi ſic legimus, *Tollens ſe Angelus Domini, qui præcedebat caſtra Iſrael, abijt poſt eos, & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens poſt tergum. ſtetit inter caſtra Aegyptiorum, & caſtra Iſrael, & erat nubes tenebroſa, & illuminans noctem.* Quẽ locum tractans Abulenſis quæſtione 4. ſuper decimumquartum caput Exodi, ait, Nubem illam fuiſſe tenebroſam contra partem exercitus Ægyptiorum, illuminantem verò noctem contra patrem filiorum Iſrael; ita vt vnum latus, quo reſpiciebat Ægyptios, tenebroſum eſſet, alterum verò, quo ad Hebræos ſpectabat, omnino lucidum. Huc etiam pertinet illud Exodi 10. cùm dicitur: *Factæ ſunt tenebræ horribiles in vniuerſa terra Aegypti tribus diebus, nemo vidit fratrem ſuum, nec mouit ſe de loco, in quo erat: vbicunque autem habitabant filij Iſrael, lux erat.* Id quod etiã in Dei throno igneo, paulò antè citato apud Danielem declaratur, ignis enim cum paleam denigret, & conſumat, aurum tamen reddit ſplendidius, & illuſtrius.

Eſa. 66. 13 — *D. Auguſt.* — *Auguſt.* — *Domini ad Iudiciũ venientis habitus.* — *Habac. 3. 8.* — *Hier. 23. 19.* — *Dan. 7. 9.* — *Iudicij nubes, protectio probis, reprobis terror.* — *Exod. 14. 19.* — *Nubes deſerti qualis fuerit.* — *Abulenſ.* — *Exod. 10. 22.*

Secundò, Quæri poteſt, cur Deus in nube, ſeu nubibus venturus ſit? Reſpondemus eam eſſe cauſam, quia nubes eſt regalis Patris ſui thronus, atque adeò tanquam princeps in paterno throno, hoc eſt, in nube conſidebit. Idcirco enim Diuus Chryſoſtomus ait, Chriſto in Aſcẽſione miſſam fuiſſe à Patre nubem, quaſi ſellam regalem, tomo tertio ſermone de Aſcenſione Domini. *Helias*, inquit, *in curru igneo aſcendit, Chriſtus in nube, nam quãdo ſeruus vocabatur, currus mittebatur, vt veniret, at quando filius aſcendebat, Dominica ſedes occurrebat, nec tantum Dominica, ſed etiam Paterna.* Etenim de Patre eius ait Eſa. cap. 19. *Ecce Dominus ſedet in nube leui* ſeu, vt noſtra habet trãſlatio, *Ecce Dominus aſcendet ſuper nubem leuem*, ſeu iuxta proprietatem verbi Hebraici: 3

Aduentus Domini cur in nube. — *Chryſoſt.* — *Nubes Aſcẽſionis ſella regalis.*

Ecce

Ecce Dominus equitabit ſuper nubem leuē: quanquam hunc locum de Chriſti carne interpretatur Diuus Auguſtinus, tractatu 34. in Ioannem, docens carnem Chriſti appellari nubem, quia ſicut nubes Solem temperat, ita caro Chriſti Diuinitatem intus latentem temperabat, ne intuentium oculos ſuo ſplendore præſtringeret: *Nube*, inquit, *tegitur carnis, non vt obſcuretur Sol, ſed vt temperetur.* De eadem carne nubem iſtam interpretatur Euſebius lib. 1. Demonſtrationis Euangelicæ c.4. & Cyrillus Alexandrinus, atque Procopius, in commentarijs ſuper Eſaiam.

Auguſtin.

Chriſti caro nubes.

Euſeb.

Cyril. Alexan. Procopius.

4 Cœterùm, vt ad inſtitutum reuerramur, nubes eſt proprius Dei thronus, vt eſt perſpicuum ex loco Eſaiæ citato, & ex cap. 19. Exodi cùm dicitur: *Veniam ad te in caligine nubis.* Cuius rei duplex ratio afferri poteſt: vna eſt, in typum incomprehenſibilis Dei naturæ, quam non niſi per caliginem, & nubis obſcuritatem in hac vita mortali cognoſcere poſſumus: quo ſenſu dixit Paul. 1. ad Timoth.6. *Qui lucem habitat inacceſſibilem:* & Regius vates Pſal.17. *Poſuit tenebras latibulum ſuum.* Sic enim hunc locum intellexit Gregorius Nazianzenus in Apologetico: *Vix*, inquit, *Dei ſplendorem capientes, quem abyſſus operit, cuius tenebræ latibulum ſunt, quantumq́; percipitur, tantundem ſemper ſe ſubducit, amanteſq́; ſui ex eo quòd fugit, ac velut iam comprehenſus ſe proripit, ad ſuperna illicit.* Quò ſpectat illud Sponſi ad Sponſam, Canticorum 6. *Auerte oculos tuos à me, quia ipſi me auolare fecerunt,* pro quò Hebraicè legimus. *Quia ipſi me extulerunt*: cuius loci duplex eſt expoſitio. Altera, vt ſit ſenſus, quia ipſi me ſuperbire fecerunt, ſeu inſolentiorem reddiderunt, quemadmodum ferè omnes Hebræi interpretātur, vt nimirum ſponſus ſpōſam admoneat, ne ipſum reſpiciat, quia oculorum eius pulchritudo eum quodammodo ſuperbire facit, & ſupra modū gaudere, quod à tanta ametur pulchritudine. Altera, vt, *Extulerunt*, idem quod ſit *Auolare fecerunt*, quemadmodum habet noſtra trāſlatio, & velit ſponſus ſponſam admonere, ne curioſius ipſum completur: quia quò magis, inquit, intelligendi aciem in me intenderis, eò magis tuam cognitionem ſubterfugiam: clariùs enim perſpicies quantum tua intelligendi vis à meæ naturæ ſublimitate ſuperetur: Legēdus eſt Gregorius Nazianzenus Oratione de fide, vbi inter alia, *Certè*, inquit, *hoc eſt Deus, quod cùm dicitur, non poteſt dici, cùm æſtimatur, non poteſt æſtimari: cùm definitur ipſa definitione creſcit. Quem omnia neſciunt, & metuendo ſciunt.* Altera ratio eſt ea, quia nubes eſt ſignum gratiæ, & protectionis diuinæ, ſuos ab æſtu tentationum, ac laborum protegentis; & quoniam Deus de hominū protectione gloriatur, idcircò protectionis gaudet ſymbolis ad ſpem & fiduciā hominibus afferendam, iuxta illud Pſalmi 104. *Expandit nubem in protectionem eorum.* De qua re legendus eſt Gregorius Nyſſenus in libro de vita Moyſis, & Origenes homilia 7. ſuper Numeros.

Exod.19. 9.

Nubes incōprenſibilis, Dei naturæ typus.

1. Timo.6. 16.

Pſ. 17. 12.

Nazianz.

Cur amantibus ſe ſubducat D.

Cant. 6.4.

Elucidatur Cāt. locus, et illuſtratur.

Nazianze.

Nubes ſignum diuinæ protectionis.

Pſal. 104. 39.

Nyſſenus.

Origenes.

5 Poſtremò poſſumus hunc locū ſic myſticè accipere, *Venit cum nubibus*, id eſt, cum ſanctis. Dicuntur autem ſancti nubes ſecūdum Diuum Thomam in caput duodecimum epiſtolæ ad Hebræos. Primò, propter conuerſationis ſublimitatem, iuxta illud Eſaiæ 60. *Qui ſunt iſti, qui vt nubes volant?* Et illud Pauli ad Philippenſes 3. *Conuerſatio noſtra in cœlis eſt.* Secundò, propter doctrinæ fœcunditatem, iuxta illud Iob 36. *Effundit imbres; ad inſtar gurgitum, qui de nubibus fluunt.* Tertiò, ſecundum Diuum Chryſoſtomum in eundem locum, propter ſpiritualis conſolationis vtilitatem: ſicut enim nubes refrigerium præſtant: ita exempla ſanctorum. Quartò, ſecundum Hugonem Cardinalem ibidē, quia quemadmodum à nubibus procedunt pluuia, coruſcationes, & fulgura, ſic à ſanctis pluuia doctrinæ, coruſcationes miraculorum, fulgura comminationum oriuntur. Quintò, ſecundum Origenem in commētarijs ſuper Hieremiam. Quia quemadmodū fulgura ex nubium colliſione generantur, in morem ſilicū, quos cum comploſeris, medius ex ijs ignis licitur, ita nubes rationales ſi ſecum loquantur, ignem amoris diuini, & ſpiritualium commotionum fulgura ex ſe emittunt.

D.Thom.

Sancti, nubes, propter multa.

Eſa. 60. 8. 8.

Phil. 3. 20.

Iob 36. 27.

D Chryſoſ.

Hug. Card.

Origenes.

✠

Et videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.

SECTIO XVII.

1 SENSVS verus eſt, omnes tã probi, quàm improbi, Chriſtum in Iudicio corporeis oculis videbũt, ex quo & Chriſtum in corpore ſuo viſibilem omnibus venturum, & vniuerſos mortales à mortuis forè excitãdos manifeſtè colligitur. Fit autem mentio præcipuè eorum, *qui eum pupugerunt*, quia ij maximo quodam doloris ſenſu afficientur: cùm viderint eum olim à ſe tã ignominioſè acceptũ, tanta iam gloria coruſcantem, & orbis vniuerſi iudicem cõſtitutum. Sumptum eſt hoc teſtimoniũ ex Zachar. 12. vbi ita legimus: *Aſpicient ad me, quem confixerũt.* Quem locum citauit Ioannes in Euangelio cap. 19. vbi cùm narraſſet, quomodo Chriſto latus apertum fuiſſet, ſubiunxit: *Et iterum alia ſcriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt:* quo loco Ioannes mutatis verbis, ſenſum Prophetæ retinuit.

Zach. 12. 10.
Ioan. 19. 37.

2 Primò, Notandum eſt ex hoc loco D. Hieronymum occaſionem ſumpſiſſe cõtra Sptuaginta tranſlationem argumentandi. Quia videlicet ipſi tranſtulerunt, *Aſpicient in me, pro eo quod Inſultauerunt:* cùm enim Ioannes hanc ſententiam alijs verbis citet: *Videbunt*, inquit, *in quẽ transfixerunt*, conſtat proculdubio, *transfixerunt* ſcriptum fuiſſe, non autem *inſultauerunt:* ex quo rurſus argumentatur Hieronymus deceptos fuiſſe Septuaginta ſimilitudine Hebraicarum literarum, Res, ר, & Daled, ד, Nam ſi legamus, Dacharu, דקרו, erit confixerunt. Si autem Rachadu, רקדו, *ſaltauerunt*. Vnde Euthymius in Ioannem ait, veriſimile eſſe aliũ fuiſſe locum, quem Ioannes citauerit, eraſum poſtea à Iudæis. Cæterum nõ eſt cur fingamus aliud ſcripturę teſtimoniũ, præter illud Zachariæ citatum, ad quod Ioannes alluſerit, diciq; poteſt Septuaginta interpr. דקרו Dacharu legiſſe, & tranſtuliſſe *transfixerũt*. Verũ Iudæos 70. tranſlationem ſuo more corrupiſſe: corruptam enim eſſe editionem 70. multis in locis ab Hebræis, auctor eſt Iuſtinus Philoſophus & martyr in Dialogo cum Tryphone, & D. Hieronymus præfatione in libros Paralipomenon, & in ca. 30. Eſaiæ in illa verba, *Erit lux luna.* Et ca. 5. Ezech. in illa verba, *Tertia tui pars*, & in cap. 33. eiuſdem, & D. Auguſt. lib. 15. de Ciuit. Dei cap. 13. & probatur, quia Geneſ. 5. Secundum Septuaginta tranſlationem, inuenitur Mathuſalem vixiſſe quatuordecim annos, & eo ampliùs poſt Diluuium, cùm tamen in Arca non fuerit: ſolùm enim octo animæ per Arcam ſaluæ factæ ſunt, nimirum, Noe, Sem, Chã, & Iaphet, & vxores eorum, vt eſt perſpicuum ex Geneſ. 6. & 1. Petri 3. cui difficultati reſpondere aliter non potuerunt D. Hieronymus in quæſtionibus Hebraicis, D. Auguſtinus li. 15. de Ciuitate Dei cap. 13. Eucherius in cap. 5. Geneſ. & alij, niſi admittendo deprauatam eſſe Septuaginta trãſlationem. Præterea Ionæ 3. vbi Septuaginta habent, *Adhuc tres dies*, & *Niniue ſubuertetur:* apud Hebræos & Latinos codices legimus, *Adhuc quadraginta dies*. In quem locum D. Hieronymus teſtatur, nullo modo poſſe defendi lectionem Septuaginta, & D. Auguſt. lib. 18. de Ciuitate Dei cap. 44. fatetur Ionam non trium, ſed quadraginta dierum numerũ præſcripſiſſe, quanquam eius diuerſitatis allegoricam conatur rationẽ afferre, verum de hoc fuſiùs in noſtris ſuper Zachariam commentarijs.

Argumentatur Hieron. contra tranſlat. Septuaginta.
Euthym.
Editio 70. multis in locis corrupta ab Hebr.
Iuſtin. Philoſop.
D. Hieron.
Eſai. 30. 26
Ezech. 5. 10.
D. Auguſt.
Geneſ. 5.
Geneſ. 6.
1. Petri. 3.
D. Hieron.
D. Auguſt.
Eucher.
Iona 3. 14.
Auguſt.

3 Secundò, dubium eſſe nõ debet, quin Ioannes hoc loco loquatur de apertione lateris Chriſti, cùm ait, *Qui eum pupugerunt*, ſiquidem conſtat, eum alluſiſſe ad locum Zachariæ 12. iam citatum, vbi legimus *Confixerunt*, quẽ de percuſſo Chriſti latere intelligendum eſſe Ioannes ipſe interpretatus eſt ca. 19. ſui Euangelij. Nec verò cùm audis, *Pupugerunt*, exiſtimes punctum dũtaxat fuiſſe Chriſti latus, nam Ioannes ipſe, cap. 19. ſic ait: *Vnus militum lancea latus eius aperuit:* quod verbum iam ſuperiùs expendimus cum Diuo Auguſtino, tractatu 120 ſuper Ioannem. Itaq; vt omnes hoĩes liberè poſſent per illud latus apertũ ad ſalutẽ ingredi, non punctũ tantũ, ſed apertũ fuit; Atque adeò per oſtiũ arcæ Noe figuratũ, quemadmodũ docet D. Auguſtinus lib. 15. de Ciuitate c. 26. *Quod oſtium* (inquit) *in latere accepit, profectò illud eſt vulnus, quando latus*

Ioan. 19. 34.
Auguſt.
Latus Chriſti apertũ, per quid figuratum.
Auguſt.

latus crucifixi lancea perforatũ eſt, hac quippe ad illũ venientes ingrediuntur: vbi videt Auguſtinus oſtium illud Arcæ intelligere, per quod animalia in Arcam ingreſſa ſunt: qua de re legendus eſt idẽ Auguſtinus lib. 12. contra Fauſtum Manichæum c. 39. Rectè etiam poſſumus exiſtimare feneſtram illam, quam iuſſus eſt Noe facere in ſuperiori parte Arcæ, Geneſ. 6. quã in fine diluuij aperuit, & per quã columbam emiſit, latus Chriſti adũbraſſe: quã feneſtram Magiſter hiſtoriæ ſcolaſticæ in Geneſ. c. 32. exiſtimat fuiſſe cryſtallinã, ad aquas nimirum prohibendas, & lucẽ admittendam. Hebræi verò aiunt, fuiſſe lapidem quendam pretioſum fulgentiſſimum, velut Carbũculum, ſplẽdore ſuo totam Arcam illuſtrãtem, quæ omnia in latus Chriſti mirificè quadrãt, quod veluti cryſtallinum fuit, tum quoniam per illud nobis miſericordiæ eius viſcera patuerunt, tum quoniam idem propter ardorẽ charitatis inſtar Carbunculi radiãs, vniuerſam Eccleſiã illuſtrauit. Rupertus lib. 3. in libros Regum c. 10. expẽdẽs ſtructuram templi Salomonis, de qua agitur 3. Regum 6. docet oſtiũ illud lateris medij in pariete domus dextræ, & cochleã, per quã in medium Cœnaculũ, & à medio in tertium aſcendebatur, idẽ Chriſti latus expreſſiſſe. *Oſtium*, inquit *lateris tẽpli, vulnus eſt in latere lãceato Dominici pectoris, præter quod non eſt aditus, neque oſtiũ, vel ianua, qua intret quis, in quouis ordine coram Deo ſtare poſſit: ergo vnum eſt oſtium, per quod intratur in illud Dei templum, quò cùm quis admiſſus fuerit tunc demum aſcẽdere poterit, vel à primo in medium, vel à medio in tertium, prout delectauerit quemcunq; aſcenſus virtutum, vel celſitudo meritorum.*

Auguſt. *Geneſ. 6.* *Magiſt. hiſt. ſcholaſt.* *Feneſtra arcæ Noe, ex qua materia.* *Rupertus.*

4 De eodem Chriſti latere intelligendũ eſt illud Canticorum 2. *Veni columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ.* Quem locum plerique Hebræorum ita vertunt, *In circuitibus rupis*, aiuntque vocem Hebræam ſignificare etiam Sphæram, & ambitum illum, qui terram cingit, quòd maximè lateri Chriſti conuenit, quod vniuerſi terrarum orbis, omniumq; hominum capax eſt. Erit igitur ſenſus, ſponſa mea quæ inſtar columbæ times, abſcondere in foraminibus petræ, ideſt, in vulneribus ſponſi, & *in cauerna maceriæ*, hoc eſt, eiuſdem latere. Chriſtus enim petra dicitur 1. ad Cor. 10. videturque alludi ad illud, quod Dominus reſpondit Moyſi poſtulanti, vt faciem ſibi oſtenderet, Exodi 33. *Eſt*, inquit, *apud me locus, & ſtabis ſupra petrã, & trãſibo, & abſcõdã te in foramine petræ, & manu mea protegam te.* Luculentius adhuc idẽ apparet, ſi legamus cũ pleriſq; Rabbinis Hebræorum pro *cauerna maceriæ*, *In latibulo graduum*, ſeu *In latebris ſcalarum*, & cũ iiſdẽ interpretemur de foraminibus, & latibulis, quæ inueniũtur in aggeribus, quibus arces, & muri ciuitatum muniũtur, vt ſit ſenſus, quãuis hoſtes te obſideant & premant, habes tamẽ arcem ad quam cõfugias, id eſt Chriſtum, & in ea latibula & foramina, hoc eſt vulnera, in quibus abſcondaris: habes etiam ſcalas, & gradus, quibus ad ſalutem & ſecuritatem aſcendas: Chriſtus enim ſcalis cõparatur, per quas Angeli aſcendunt, & deſcendunt. Huc etiam videtur alluſiſſe Eſaias, cùm dixit cap. 2. *Ingredere in petram, & abſcondere in foſſa humo à facie timoris Domini.* quanquam hunc locũ de die Iudicij plerique interpretantur, & Regius vates Pſal. 83. *Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deũ viuum: etenim paſſer inuenit ſibi domũ, & turtur nidum, vbi reponat pullos ſuos.* Et Pſal. 103. *Mõtes excelſi ceruis, petra refugiũ Erinaceis.* Deniq; Prouerb. 30 *Inter animalia aſtuta & prudentia numeratur lepuſculus, quod ponat ĩ petra cubile ſuũ.*

Cant. 2.14 *Latus Chriſti mundi capax.* *Foramina petræ, vulnera Chriſti.* *1. Cor. 1. 10* *Exod. 33. 21.* *Chriſtus arx.* *Eſaias 2. 10.* *Pſal. 83. 3.* *Pſal. 103. 18.*

5 Tertiò, quæres, Quinam ſint iſti, qui eum pupugerunt. Conſtat ex Ioanne 19. vnum ex militibus lancea latus Chriſti aperuiſſe, vulgò autem creditur, hunc militem fuiſſe Longinum, eũdemque cùm cæcus eſſet, Chriſti ſanguine eius oculos tangente, aſpectum recuperaſſe, ſed hoc apochryphum eſſe meritò exiſtimat Cardinalis Cæſar Baronius, in ſuis Annalibus Eccleſiaſticis, vbi putat Longinum fuiſſe illum Centurionem, qui videns Chriſtum magna voce clamantem expiraſſe, dixit, *Verè filius Dei erat iſte*, & ita conuerſus eſt, atque adeò non debuiſſe poſt ſuam conuerſionem lancea latus Chriſti perfodere. Cæterùm cùm dicitur, *Videbunt in me quem transfixerunt, vel videbunt eum qui eum pupugerunt*, Iudæi præcipuè intelligẽdi ſunt, qui in die Iudicij videbunt Chriſtũ, quẽ ipſi crucifixerunt, iudicem orbis terrarũ conſtitutum:

Latus Chriſti à Longino nõ apertum. *Cæſar Baron.*

atque

Chriſtus venturus ad iudiciũ cũ ſignis vulnerum.

atque ex hoc loco manifeſtè colligitur Dñm venturum ad iudicium cum ſignis vulnerũ, quæ in cruce accepit: aliás enim quomodo agnoſcent Iudæi illum ipſum iudicem crucifixum fuiſſe, eique latus apertum, niſi vulnerum appareant cicatrices. Id quod conceptis verbis docet Diuus Chryſoſtomus homilia 77. in Matthæum, & homilia 1. de Cruce, & Latrone, tomo 3. vbi ad idem oſtendendum ex hoc ipſo loco argumẽtatur, quod fiet ad maiorem confuſionem impiorum. Eandemque ob cauſam *apparebit ſignum filij hominis in cœlo*: quemadmodum dicitur Matthæi 24. Quo loco etſi Caluinus, & alij quos refert Marloratus in ſua catena ad cap. Matthæi 24. negent agi de Cruce, dicantque eum eſſe ſenſum. *Tunc parebit ſignum filij hominis in cœlo*, id eſt, tunc apparebit Chriſtus tam manifeſtè, ac ſi edito ſigno in ſe omnium oculos conuertiſſet. Tamen omnes veteres de Cruce locum intellexerũt: ſic enim docent Sanctus Ephrem oratione de apparitione crucis tempore iudicij, Hippolytus martyr oratione de Conſummatione mundi, & de Antechriſto. Cyrillus Hieroſolymitanus Catechiſ. 15. Diuus Chryſoſtomus homilia 55. & 77. in Matthæum, Origenes, Hieronymus, Hilarius, Theophylactus, Euthymius, Beda in 24. c. Matthæi, D. Aug. ſerm. 130. de tẽpore. Sibylla ẽt li. 6. Oraculorum in fine his verbis.

Crux apparitura iudicij tempore ex Patribus cõtra Caluinum.
S. Ephrem. Hipp. mar. Cyrill. Ale. Chryſoſt. Origenes. Hieronym. Hilarius. Theoph. Euthymi⁹. Beda. Augu. Sibylla. Vualden.

O lignum fœlix, in quo Deus ipſe pependit:
Nec te terra capit, ſed cœli tecta videbis,
Cùm renouata Dei facies ignita micabit.

Eccleſia quoque canit in feſto Inuentionis, *Hoc ſignum Crucis erit in cælo, cùm Dominus ad iudicandum venerit*. Imò Thomas Vualdenſis tomo 3. tractatu 20. cap. 158. non improbabiliter exiſtimat eandẽ illam crucem ligneam, cui Chriſtus affixus fuit, & q̃ nunc in minimas particulas toto orbe diuiſa eſt, iterũ diuinitùs reformandam, & in cœlo apparituram: quod etiam videtur aſſerere Sibylla loco citato, & innuere Patres citati iiſdem locis. Potiſſimùm verò Diuus Chryſoſtomus. Legẽdus eſt D. Tho. 3. par. q. 54. ar. 4. vbi quinq; affert rationes, cur Chriſtus voluerit vulnerum cicatrices reſeruare. Prima eſt Bedæ, vt videlicet in perpetuũ victoriæ ſuę circumferat triumphum: quam eandem ob cauſam D. Aug. lib. 22. de Ciuita. Dei cap. 20. ait fortaſſe in illo regno manſura eſſe in corporibus Martyrum vulnerum ſigna. Secunda. Ad confirmanda corda diſcipulorum. Tertia. Vt ea Patri pro nobis orans ſemper oſtendat. Quarta. Vt nobis amorem ſuum magis declaret. Quinta denique, vt in iudicio, quã iuſtè impij damnentur clarè denunciet. Vnde Diuus Auguſt. in lib. de Symbolo, *Inimicis*, inquit, *vulnera demonſtraturus eſt ſua, vt conuincens eos dicat, Ecce hominem, quem crucifixiſtis, videtis vulnera quæ infixiſtis, agnoſcitis latus quod pupugiſtis, quoniam per vos, & propter vos apertũ eſt, nec tamen intrare voluiſtis.*

Crux lignea diuiſa iterũ reformanda diuinitus. ex Vuald. Sibylla, Chryſo. D. Thom. Beda. Vulnerũ cicatrices cur reſeruauerit Chriſt⁹. Auguſ. Auguſ.

Quartò & poſtremò. Per eos, qui Chriſtum pupugerunt, etiam ij intelligendi ſunt, qui eũ in ſuis fidelibus perſequuntur, & quaſi pungunt, cuiuſmodi ſunt tyrãni, & hæretici, iuxta illud Zach. 2. *Qui tetigit vos, tangerit pupillã oculi mei:* quo loco in Hebręis, Gręcis, Chaldaicis, Complutenſibus, regiiſque codicibus habetur, *Tangit pupillam oculi ſui*, & eſt duplex ſenſus. Vnus, qui vobis nocet, ſibi potius nocet, quàm vobis, grauiter enim punietur: quæ expoſitio eſt Cyrilli Alexandrini, Vatabli, & aliorum. Alter, qui placet D. Hieronym. ac Theodoreto, & eſt communior, *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi ſui*, ſeu, *eius*, id eſt Dei: vt nimirũ Propheta ipſe loquatur, hoc eſt maximè Deum offendit: & alludere videtur Propheta ad illud Deuteronomij 32. *Circunduxit eum, & docuit, et cuſtodiuit quaſi pupillam oculi ſui*; quàm cuſtodiam poſtulabat regius vates, cùm dicebat Pſal. 16. *A reſiſtentibus dextera tua cuſtodi me vt pupillam oculi*. Quem locum expendens D. Ambr. li. 6. in Hexameron: *Pupillæ*, inquit, *ne qua incidentis iniuriæ offenſione lædantur, pilis hinc indè conſertis, velut quodã vallo, per circuitum muniũtur, vndè tutum auxilium poſtulans Propheta. ait, Cuſtodi me Domine, vt pupillam oculi; vt protectionis Diuinæ fieret tam ſecura cuſtodia, quam pupillam oculi tutiſſimo quodã naturæ vallo munire dignatus eſt: ſimulq;, quia & innocentia, & integritas leui ſorde aſperſa violatur, & gratiæ ſuæ munus amittit.* Hęc Ambroſius. Tangere autẽ eſt, vel minimum lædere; vt hinc diſcas ſummũ Dei erga nos amorem, qui vel minimũ ſuorum tactum, ſibi acerbiſſimũ eſſe demonſtrat,

6 Chriſtũ pũgunt, qui fideles perſequuntur.
Cyri. Alex. Vatabl. D. Hier. Theodor.
Deu. 32. 13.
Pſal. 16. 7.
Diuina protectio pupillæ munitioni comparatur ex Ambro.

monſtrat, cùm eum comparet læſioni pupillarum. *D. Hier.* D. Hierony. in commentarijs ſuper Zachariam ſic exponit. *Qui Sanctos* inquit, *Domini tetigerit, ſic eſt, quaſi vexare cupiat pupillam oculi eius, & illum nitatur clara luce priuare, de qua loquitur* *Matt.5.15* *Matth.5. Vos eſtis lux mundi.* Itaque vult Hieron. ſanctos eſſe veluti lumen oculorum Dei; quo quid præclarius dici potuit ad iniuriarum magnitudinẽ amplificandum, *Oculos Dei offendunt, qui Sãctos lædunt.* quibus ſancti à ſceleratis hominibus afficiuntur, nihil enim aliud præſtant, quàm Dei pupillã tangunt, & eius oraculorum lumen offendunt.

Et plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ: etiam. Amen.

SECTIO XVIII.

I NON placet quorundam ſententia exiſtimantium, hoc loco ſermonem eſſe tantum de Iudæis: quanquam enim paulo antè Ioannes de Iudęis locutus fuerat, cùm dixit, *& qui eum pupugerunt*, qđ ad Iudæos ſpectare diximus: quia tamen ſimul de vniuerſis hominibus dixerat, *videbit eum omnis oculus*, non cogimur, eũ, cùm adiunxit, *& plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ*, ad Iudæos tantum reſtringere, eò vel maximè, quod his verbis videatur reſpicere ad locum illum Matt. *Matth.14.30.* 24. Vbi Chriſtus, ait, *Parabit ſignum filij hominis in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terræ.* Vbi Dominum de ſolis Iudæis locutum perſpicuum eſt: idemque modus ipſe vniuerſè loquendi de omnibus terræ tribubus, non obſcurè confirmat; qui non ſatis explicatur de Iudęis, qui ex oĩbus tribubus toto orbe diſperſi ſunt: cùm non dictum ſit à Ioanne, *omnes tribus in terra, ſed omnes tribus terræ*, quod fuſiorem ſignificationem habet. Nec verò illud magni eſt ponderis, nomen *tribus*, ſolere in ſacris literis Iudæis *attribui*, Ioannemque hoc loco φυλὴν vſurpare, quo c.7. vtitur cùm ſigillatim nominat *tribus Iſrael*: quamquã enim Latinũ nomen *tribus*, & Græcum φυλὴ de Hebræorum tribubus dici ſoleat, tamen ne- *Nomen tribus, non ad ſolos Iudæos pertinet.* que ex primaria impoſitione, neq; ex accommodatione, & vſu ad ſolos Iudæos pertinet: nã qđ ad impoſitionẽ ſpectat, Athenienſes populũ in duodecim partes diuidebant, quarũ vnamquamq; φυλὴν, ideſt tribum, nominabant; ruſuſq; vnãquamque φυλὴν in tres partes ſecabant, quarũ ſingulæ φρατρίαι dicebantur: & ij, qui ad φρατρίας pertinebãt, φράτορες appellabantur. Quoad accõmodationẽ verò, & vſum, non ſolis Iudæis φυλὴς, nomen attribui, palã eſt ex Gen. 28: vbi Dominus loquẽs de oĩbus gentibus, quæ in *Gen.28.14* Chriſto erant benedicendæ, dixit Iacob Patriarchæ, *Benedicẽtur in te, & in ſemine tuo cunctæ tribus terræ*: Pro quo 70. habet, ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ, *Pſ 71. 17.* καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου. Et Pſal. 71. vbi ẽt eſt ſermo de omniũ gentium ad Chriſtũ conuerſione, dicitur, *Benedicentur in ipſo oẽs tribus terræ*, gręcè ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Quare arbitramur, loqui Ioannẽ de omnibus in vniuerſum reprobis, tam ex Iudæis q̃ ex gẽtibus, qui vel Chriſti fidem recipere noluerunt, vel eius præcepta non ſeruarũt. Hi omnes conſpectu Chriſti in extremo iudicio, maieſtate, & iudicandi poteſtate, ſuaq; ipſorũ damnatione intellecta, acerbiſſimo & grauiſſimo dolore torquebuntur, infelicemque ſuum ſtatum lamẽtantes *plangent ſe ſuper eum*, hoc eſt ſe ipſos plangent, atq; de ſe ipſis conquerentur, *ſuper eum*, hoc eſt propter eum, vel non creditum, vel non dilectum: Græcè pro *plangent*, eſt κόψονται, eſt autem κόπτειν præ doloris impatiẽtia corpus dilacerare, quod magis adhuc explicat reproborũ dolorem. *Reproborũ dolor in extremo iudicio acerbiſſimus.* Eſt locus ſimilis apud Zachar. c. 12. quãuis nõ de omnibus reprobis, ſed de Iudæis tñ reprobis loquatur, vt patet ex ipſo cõtextu, qui in extremo iudicio Chriſtũ iudicẽ intuẽtes, peculiarẽ præ cæteris gẽtibus habebunt dolendi cãm. *Et plangent*, inquit, *eum planctu, quaſi ſuper vnigenitũ, et dolebunt ſuper eum, vt doleri ſolet in morte primogeniti.* Solet ſcriptura ſacra planctũ maximũ, ei qui fit in morte vnigeniti, cõparare, veluti Amos *Amos 8.10* 8. *Ponã eã, quaſi luctũ vnigeniti, fac tibi plãctũ amarũ*, Rectè autẽ dicitur, *plangent ſe*, quia ſe ipſos Iudæi plangent, ſeu de ſe ipſis conquerentur: quod Septuaginta expreſſerunt transferentes, *plangent ſuper ſe planctum*: cùm autem Chriſtus eorum *Primogenitus* appellatur, ſignificatur ori- *Primogenitus Iudæorum, cur Chriſtus appelletur.*

ginem

ginem à Iudæis traxiſſe. Denique addit Ioannes, *etiam AMEN*, ναὶ ἀμήν, prior dictio Græca eſt, & ſignificat, certò, poſterior eſt Hebræa, & eſt hoc loco confirmantis, iuxta ea quæ diximus ſectione 15. poſuit uerò Ioannes vtramque dictionem, vt eorum quæ dixerat omnino immutabilem veritatem, omnibus, quorum præcipui erant Iudæi, & Græci proprio terræ idiomate exprimeret, quaſi diceret, ita eſt, ita eſt, quemadmodum præter alios docet Aretas, cuius hæc ſunt verba, τούτοις δὲ τοῖς εἰρημένοις τὸ βέβαιον ἐπιμαρτυρῶν ἐπεσφράγισε διὰ τοῦ εἰπεῖν ναὶ καὶ ἀμήν· τοῦ, ναί, μὲν ἐξ ἑλληνικῆς συνηθείας τὸ ἀμετάπτωτον τῶν εἰρημένων ἐξακριβοῦντος, τοῦ δέ, ἀμήν, παρ' Ἑβραίοις εἰς τὸ μηδὲν ἂν γίνεσθαι ἐμποδὼν μὴ ἐκβῆναι τὰ ἠπειλημένα ἐπαγομένου. quæ ita reddes. Vt autem ea quæ dicta ſunt, firma eſſe teſtetur, ſigillo obſignauit dicẽs ναὶ ἀμήν, *etiam Amen*: ναὶ quidem, quod ex Græcorum conſuetudine, perfectam immutabilitatẽ notat: *Amen* verò, quod apud Hebræos ſignificat nihil poſſe obſtare, quo minùs ea, quæ promiſſa ſunt, eueniant.

2 Primùm, non eſt prætermittenda Ruperti obſeruatio, non tamen hic, ſed in locum Zachariæ citatum, rectè hunc planctũ comparari planctui *ſuper unigenitum, Quia infeliciſſimum*, inquit, *erit amiſiſſe ſaluatorem vnicum, & unigenitum*; ita ut iam nec ipſum, nec alium expectare integrũ ſit, quo omnes incitentur ad ſalutem procurandam, quippe quæ ſemel amiſſa, finaliter, vt loquuntur Scholaſtici, iterum recuperari non poteſt. Secundò notandus eſt modus ille loquendi; *plangent ſe ſuper eum*, ſe ipſos enim reprobi plangent ſuper Chriſtum, quia uidelicet ſua ipſorum culpa, eum recipere & amare noluerunt, iuxta illud, Oſeæ 13. *Perditio tua Iſrael, tantummodo in me auxilium tuũ*, idest, tu es auctor tuæ perditionis, & tuarum omnium calamitatum tibi cauſa extitiſti, quare non eſt cur mihi ſuccenſeas, nam quod ad me attinet, ego ſeruare te volui, & omnibus in rebus tueri. Hic enim ſenſus colligitur ex Paraphraſi Chaldaica, quæ ſic habet: *Cum vos deprauatis opera veſtra ò domus Iſrael, dominantur in uos populi, ſed quoties conuerſi eſtis ad legem meam, verbum meum fuit uobis præſidio*. Quanquam Diuus Hieronymus aliter interpretatur, hoc ſenſu. *Infelix Iſrael, & dignus maledictione perpetua, qui in tantum impietatis deſcendit profundum, vt ſolius Dei ſaluetur miſericordia: quo ſignificatur nihil meriti eſſe in Iſrael, vt ſaluus fiat, ſed vetera merita nouis peccatis deleuiſſe.*

Reproborũ plãctus. plãctui unigeniti. cur cõparetur.
Oſea. 13. 9

Ego, ſum, A, &, Ω, Alpha, & Omega, principium & finis, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt omnipotens.

SECTIO XIX.

CONCLVDIT Ioannes in ſua præfatione Chriſti laudes eximias, eumque loquentem introducit, ut firmiora ſint ea, quæ hactenus de eo dixerat, *Ego, ſum*, inquit, *Alpha, & Omega, prĩcipium & finis, qui eſt, & qui erat, & qui uenturus eſt omnipotens*: quaſi dicat, non mirum uideri debet, ſi dicor eſſe teſtis fidelis, primogenitus mortuorum princeps regum terræ, & in nubibus cœli ad iudicandum cum maieſtate venturus, cum ipſe ſim, *Alpha, & Omega, principium & finis* vniuerſorũ, ſimque ſecundum diuinitatem, ipſe, *qui eſt, & qui erat*, ſtabilis, inquam, & ſempiternus, & ille qui tanta cum maieſtate venturus in ſacris literis prædicatur, eſt enim græcè ὁ ἐρχόμενος præfixo articulo deniquè ille omnipotens, eſt enim ſimiliter cum articulo ὁ παντοκράτωρ, ille inquam *omnipotens*, qui cælum terramq; ex nihilo pro creauit, & cuius potentia nullis eſt cancellis definita: vel ille qui uenturus eſt *omnipotens*, hoc eſt, qui ad iudicium, nõ in humilitate, ut antea, ſed ſumma cum maieſtate, & magnificentiſſimo potentię ſuę ſplẽdore eſt venturus. Hũc putamus eſſe germanum huius loci ſenſum, illoſque hallucinari, qui hæc uerba non de Chriſto, ſed toti Trinitati tribuunt: cum enim Ioannes continuata ſerie ſoli Chriſto loquatur, quemnam alium niſi eundem Chriſtum loquentem inducere, exiſtimare oportet. Concidamus minutius. Aretas ſic interpretatur: ἐγώ εἰμι τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὦ. ἄλφα διὰ τὸ ἀρχὴν εἶναι, ὅτι καὶ τὸ ἄλφα ἀρχὴ τῶν ἐν γράμματι στοιχείων. ὦ διὰ τὸ τέλος τῶν αὐτῶν. ἀρχὴν δὲ καὶ τέλος τίς 1

οὐκ

οὐκ ἂν ἐννοήσοι τὸ πρῶτος σημαίνεσθαι καὶ τὸ ἔσχατος, διὰ τοῦ πρώτου δὲ τὸ ἄναρχος διανοεῖται, ὡς καὶ διὰ τοῦ ἐσχάτου τὸ ἀτελεύτητος. ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔστι παρ' ἀνθρώποις ἀναρχόντι καὶ ἀτελεύτητον τῇ παρ' ἡμῖν ἀρχῇ τε καὶ τῷ τέλει ἀντὶ τοῦ ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητος κατεχρήσατο. Hoc eſt *ego*, inquit, *ſum Alpha, & Omega, Alpha*, quod ſit principium, eſt enim Alpha in literis elementorum principiũ; omega autẽ quod ſit eorundem finis. Porrò quis non intelligat principium & finem, primi & poſtremi appellatione ſignificari: & per, primum, quidẽ, is qui eſt ſine principio intelligitur: ſicut & per, poſtremum, qui fine caret: quia enim apud homines nihil eſt, quod principio & fine careat, quod apud nos eſt principium, & quod eſt finis, pro ſine principio & ſine fine vſurpauit. Hæc eſt Arethæ expoſitio. Communior tamen eſt, vt velit Ioannes Chriſtum eſſe principium & finem vniuerſorum, nō autem carere principio & fine, quãuis & hoc illi ſecundum diuinitatẽ conueniat, ſi de principio durationis ſit ſermo. Id quod ipſe etiam Plato intellexit, Deo eſſe tribuendum lib. 4. de legibus, vbi ſic ait ὁ μὲν δὴ θεὸς ὥσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχήν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων, ideſt Deus quemadmodum, & olim dicebatur, principium & finem, & medium rerum omnium complectens. Imò & ſimilis loquendi modus apud Græcos erat vſitatus, cùm enim aliquem mirificè commẽdare vellent, eum primum & vltimũ nominabant: vnde eſt illud apud Theocritũ de Ptolemæo ἀνδρῶν αὖ Πτολεμαῖος ἐνὶ πρώτεσι λεγέσθω, καὶ πύματος, καὶ μέσος, hoc eſt, virorum Ptolemæus primus dicatur, & vltimus & medius: & Maro Auguſto adulari volẽs dixit Eclog. 8. *A te principium, tibi deſinet*, imitatus ſcilicet, vt ſolet, Homerũ qui Iliad. 1. ait ἐν σοὶ μὲν λήξω, σέο δ' ἄρξομαι: à quo non multùm abhorret Horat. lib. 1. Epiſtolarum epiſtola 1. ad Mecęnatem cum ita eum alloquitur, *Prima dicte mihi, ſumma dicende Camæna.*

Theocritus. *Maro.* *Horatius.*

2 Primò eſt aduertendum, Alpha, quia prima eſt apud grecos alphabeti litera, pro principio: imò & eandẽ ob cauſam prouerbiali figura, vt ait Eraſmus in ſuis Adagiorũ Chiliadibus pro homine pręcipuo, & primate vſurpari: vnde Martialis lib. 2. Epigrãmaton epigrãmate 57. fictum diuitem irridet, eumq́; alpha penulatorum appellat, ideſt, inter plebeos, & pauperes primum tenentem locum, his carminibus. *Martialis.*

Hic, quem videtis greſſibus vagis lentum,
Amethyſtinatus media qui ſecat ſepta.
Quem non lacernis Publius meus vincit,
Non ipſe Codrus Alpha penulatorum.
Quem grex togatus ſequitur, & capillatus,
Recensq́; ſella, linteisq́; lorisq́;.
Oppignorauit amodò Claudij menſam,
Vix octo numis anulum, vnde cœnaret.

Et lib. 5. Epig. 27. iocatur in Codrum offenſum, quod eũ Alpha appellaſſet, monetq́; vt ſe viciſſim Beta appellet, hoc eſt, locum ſibi ſecundũ deferat, ſicut ipſe ei primum detulerat, cum Alpha appellauit: eſt autem huiuſmodi Epigramma.

Quod Alpha dixi Codre penulatorum
Te nuper, aliqua cùm iocarer in charta,
Si fortè bilem mouit hic tibi verſus,
Dicas licebit Beta me togatorum.

Cur verò Alpha primum inter literas locũ teneat, Plutarchus τῶν συμποσιακῶν προβλημάτων, Decade nona eam reddit cauſam, quod prima vox naturalis & articulata per Alpha redditur, eo quod ſpiritus, qui eſt in ore, potiſſimùm labiorum motu formatur ac fingitur, ijs autem deductis primus hic ſonus egreditur, mirè ſimplex, & qui nec linguæ requirit auxilium, ſed ea ſubiacente per ſpatium effertur: vnde & pueri naſcentes primùm hanc edunt vocem. Protogenes apud Eraſmum in ſuis Adagiorum Chiliadibus Chiliade 1. Centuria 4. aliam excogitauit rationem, ait namque primùm vocales iure præferri cōſonãtibus, quod citra illarum adminiculum ſonent: deinde vocales ancipites longis, & breuibus, præponendas eſſe, quòd vtriuſque generis vim complectantur. Denique inter ancipites iure optimo principatum Alpha obtinere, quod in ſyllabis conflandis, Iota, & Ypſilon ſequantur Alpha vt in his dictionibus αὔριον, αἶας: Alpha autem nunquam duas illas ſequitur, ita vt eandem ſyllabam efficiat, ſed ſemper reſiliat, & ſuum tueatur principatum.

Infantes quam primùm edãt vocem. *Protogenes.*

3 Secundò. Notandum eſt, proprium eſſe Dei, eſſe principium & finem rerũ omnium, hoc eſt cauſam efficientem, & finalem

Eſai. 44. 6.

nalem creaturam iuxta illud Eſaiæ 44. *Ego primus, & ego nouiſſimus,* quod myſterium agnoſcunt pleriqúe Hebręorum in nomine illo Tetragrãmato, hoc eſt quatuor literarum Iehouah, in quo omnes literæ numeros Sphærales, ſeu circulares ſignificant.

Numerus Sphæralis ſeu circularis quis ſit.

Eſt autem numerus circularis ille, qui per ſe ipſum ductus, in ſe ipſum ſemp recurrit, cuiuſmodi ſunt quinque, Sex, decem: ſi enim, quinque, quinquies ducas, efficies viginti quinque: ſi rurſus quinquies repetas vigintiquinque, conficies centum viginti quinque, & ita in infinitũ numerus quinarius per ſe ipſum ductus, ſemper in ſe ipſum recurrit: quod idẽ in Senario, ac denario reperies, quãquam verò plerique denarium non ponãt in numeris circularibus, ponit tamẽ Georgius Venetus, quem inferius citabimus.

Georg. Venet.

Igitur tres dicti numeri, & omnes, & ſoli ſunt numeri circulares, ſiue ſphærales: atque hi numeri in dicto nomine continentur: nam Iod ſignificat denariũ. He quinarium. Vau Senariũ, qui omnes & ſoli ſunt numeri ſphærales, vt ſignificetur, Deum eſſe veluti ſphæram & progreſſu ſphærico procedere, reuocãdo in ſe omnia, ſicut ab ipſo proceſſerant: quæ eſt obſeruatio Georgij Veneti in ſua Harmonia mundi. Cantico 1. tono. 8. cap. 3. in cuius rei typum totus orbis ſphęricus eſt:

Sic reuocat in ſe omnia Deus, ſicut ab ipſo procedunt.

etenim quemadmodum omnes circuli lineæ à centro exeuntes ad peripheriã tendunt, & ab ea in centrum redeunt, ſic omnes creaturæ emanantes à centro ſupremæ ſphæræ, tamquam à cauſa efficiẽte ad eiuſdem peripheriam tanquam ad finem regrediuntur, tandemq́; in eo, tanquam in centro conquieſcũt.

Merc. Triſmegiſtus.

Vnde Mercurius Triſmegiſtus in Pimandro: *Deus,* inquit, *Monas,* ideſt, *vnitas eſt, quæ principium eſt, omnem numerum continens.*

Chriſtꝰ qua Deus principiũ & finis.

Hinc meritò fit, vt Chriſtus Dominus ſecundum diuinam naturam, principium hoc loco appelletur, & finis. Et quidem quod attinet ad rationem principij, probatur primum ex cap. 1. Geneſis cum dicitur.

Geneſ. 1. 1.

In principio creauit Deus cælum & terram. In principio, ideſt, in *Filio,* vt interpretatur Origenes, homilia 1. in Geneſim.

Origenes.

Quod eſt, inquit, *omnium principium, niſi Dominus noſter, & ſaluator omniũ Chriſtus, primogenitus omnis creaturæ: in hoc enim principio, hoc eſt, in verbo ſuo, fecit Deus cælũ & terram.*

D. Auguſt.

D. Auguſtinus lib. 1. de Geneſi contra Manichęos cap. 1. & lib. 1. de Geneſi ad literam cap. 4. & 5. & lib. 12. Confeſſionum cap. 17. & 20. & 28.

D. Hieron.

D. Hieronymus in principio Geneſis, in ſuis traditionibus Hebraicis.

D. Ambr. *Cyrill. Alex.* *Hilarius.* *Theodoret.* *Tertullian.*

D. Ambroſius lib. 1. Hexameron cap. 4. Cyrillus Alexandrinus in Geneſim D. Hilarius in Pſalmũ 2. Theodoretus in Epitome Diuinorum dogmatum, & his omnibus antiquior Tertullianus libro aduerſus Hermogenẽ cap. 20. & libro aduerſus Praxeam ca. 5.

Pſal. 109. 3

Secundò idem confirmatur ex Pſal. 109. *Tecum principium in die virtutis tuæ.*

D. Auguſt. *D. Hieron.*

Quẽ locum D. Auguſtinus, & D. Hieronymus in commentarijs eiuſdem Pſalmi, de *Filio* interpretantur, quem principium eo loco appellari exiſtimant; quamquã per principium, magis ad literam intellexerunt, principatum, & imperium,

Tertullian.

Tertullianus aduerſus Hermogenẽ D. Baſilius homilia 10. in Hexamerõ. & Euthymius,

Euthym.

hoc ſenſu, *Tecum principatus, & imperiũ, in die potentia tuæ, cum ſplendoribus ſanctitatum:* Per quem diem Tertulliadus tempus illud intelligit, quo Chriſtus poſt reſurrectionem cœpit regnare. Tametſi Theodoretus de ſecũdo aduentu cũ gloria, & ſplẽdore interpretatur:

Ioan. 8. 25.

tertiò oſtẽditur ex Ioannis 8. Vbi Chriſtus Iudæis percontantibus, quis eſſet, reſpõdit, *Principium, qui & loquor vobis.*

D. Ambr.

Qui, enim, non autem, *quia,* legit D. Ambroſius lib. 3. de fide cap. 4. & lib. 5. cap. 5. vbi legit, *Ego ſum principium, quod loquor vobis,* & lib. 1. Hexameron cap. 2. & 4. & lib. de Tobia cap. 19. Vbi eo teſtimonio probat Chriſtum eſſe principium rerum omniũ.

D. Auguſt.

Eãdem expoſitionem ſequitur D. Auguſtinus lib. 10. de Ciuitate cap. 24. & lib. 11. cap. 32. & lib. 5. de Trinitate cap. 13. & lib. 1. contra aduerſarium legis, & Prophetarum cap. 3. Denique tractatu 38. in Ioannem. Quamquam autem græcè ſit ἀρχὴν in accuſandi caſu, vt ſubaudiatur κατὰ, & ſit ſenſus à principio, *Ego ſum,* idem ſenſus redditur, eſt enim Hebraiſmus,

Pſal. 92. 2. *D. Auguſt.*

quemadmodum & ille Pſalm. 92. *A ſæculo tu es:* aut ſupple cum D. Auguſtino tractatu 38. in Ioannem, *Credite me eſſe principium.* Scio alios magis congruẽter Græcæ locutioni, ſic interpretari, *ſum, id, quod à principio loquor vobis.* Sed dicta Patrum expoſitio ob eorum auctoritatem,

ritatem, etiam amplectenda eſt: tunc verò illud ὅ, τὶ relatiuè ſumptum cùm ſit neutri generis, atque adeò referri non poſſit ad ἀρχὴν, quod eſt fœminini, ſic eſt accipiendum, *Credite me eſſe principiũ, id quod iam dudum prædico & loquor vobis*.

4 Tertiò: rectè ſubditur. *Qui eſt, & qui erat*, Etenim, *eſt*, proprium eſt Diuinæ naturæ, non ſolùm, quia Deus eſt ipſum eſſe, iuxta illud Exod. 3. *Ego ſum qui ſum. Sic dices filijs Iſrael qui eſt miſit me ad vos*. Sed etiam quia, *eſt*, dicit ſtabilitatem illã permanentem, & inuariabilem, quæ in æternitate cernitur, quam ob cauſam ipſa æternitas appellatur, *Hodie*, quemadmodũ docet Clemens Alexandrinus Oratione adhortatoria ad gentes. *Hodie*, inquit, *eſt imago æterni ſæculi*; vnde fit, vt de Deo pro prędici non poſſit, *fuit*, aut *erit*, & ita intelligendum eſt illud Pſalmi ſecundi, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Quẽ locũ de ęterni verbi generatione intelligit Arnobius, imò & D. Paulus ad Hebræos 1. ſecundũ expoſitionem D. Thomæ, Chryſoſtomi, Theophylacti, & Ambroſij: quãuis negandum non ſit, intelligendũ quoque eſſe de temporali Chriſti generatione, vt voluit Theodoretus, Oecumenius, & alij. Imò & de ipſa reſurrectione, quæ vt in ſuperioribus diximus, eſt veluti q̃dam regeneratio: hoc enim ſenſu affertur à Paulo, Actorum 13. *Nos*, inquit, *vobis annunciamus eam, quæ ad patres noſtros repromiſſio facta eſt, quoniam hãc Deus adimpleuit filijs veſtris reſuſcitans Ieſum*, Sicut & Pſalmo 2. dictum eſt, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: & ita etiam intellexerunt D. Ambroſius lib. 3. de Sacramẽtis D. Hilarius, & D. Chryſoſtomus in Pſalmum ſecundum. Sed vt ad inſtitutũ reuertamur. *Eſt*, proprium eſt Symbolũ æternitatis, quemadmodum &, *Hodie*, vnde D. Auguſtinus libro de vera Religione cap. 49. *Nihil*, inquit, *præterit in æterno, & nihil futurum eſt, quia, & quod præterit, eſſe deſinit, & quod futurum eſt, nondũ eſſe cœpit: æternitas autem tantummodo eſt, nec fuit, quaſi non ſit: nec erit, quaſi adhuc nõ ſit*. Legendus eſt idem Auguſtinus tractatu 8. & 39. in Ioannem, & libro 83. quæſtionum quæſtione 17. Clemens Alexandrinus in Protreptico, D. Baſilius in Liturgia, Dionyſius Areopagita cap. 9. de Diuinis nominibus, D. Ioannes Damaſcenus lib. 1. de fide Orthod. capite 8. Iuſtinus Oratione parænetica ad Gentes, & in Dialogo cum Tryphone D. Hilarius lib. 12. de Trinitate, & Gregorius Naziãzenus Orat. 2. in Paſcha. vnde à græcis Theologis dicitur τὸ ὢν ἀϊδιότητος δηλωτικὸν, hoc eſt, id quod eſt, æternitatem ſignificare. Idẽ docet Plato in Timęo dicens, *Solum, eſt, conuenire Diuinæ naturæ: non, fuit, aut erit*. Apud Delphos in tẽplo ipſo Delphico inſcripta erat literis aureis Græca dictio, εἶ, cuius inſcriptionis varias conatur afferre rationes Plutarchus in opuſculo, quod ea de re compoſuit. Sed ea nobis videtur maximè germana: quod ſcilicet voluerint ij ſapientes ſignificare, Deum ſtabilem & permanentem habere durationem, vt, εἶ, ſit ſecunda perſona verbi ſubſtantiui Græci.

Exod. 3. 14. Eſt, propriũ diuinæ naturæ. Clemẽs Alexandrinus. Arnobius. Hebr. 1. D. Tho. Chryſ. Theophylacti. Ambr. Theodor. Oecum. Actor. 13. 32. Pſal. 2. 7. D. Amb. D. Hilar. D. Chryſ. D. Auguſt. D. Auguſt. Clemens Alexand. D. Baſil. Dionyſ. Areop. D. Ioannes Damaſc. Iuſtinus. Hilarius. Greg. Naz. Plato. εἶ apud Delphos quid ſignificaret. Plutar.

Quartò. Quod attinet ad vocẽ, *Erat*, 5
Quamquã Gregorius Naziãzenus, Oratione 2. in Paſcha, & Theodoretus l. 2. de curandis affectionibus Græcorum ex Platone in Timæo, negent Deo poſſe attribui, quia nimirum *erat*, & *erit*, ſint noſtri temporis, *ſpecies*, vt ait Plato, ſeu eiuſdem *Segmenta*, vt loquitur Nazianzenus, tamẽ Deo tribui poſſe, imò maximè conuenire perſpicuum eſt, tum ex hoc loco Ioannis, tum ex initio ſui Euangelij, cùm ait: *In principio erat verbum & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*: Quod expendens D. Baſilius libro de Spiritu Sancto cap. 6. *Pulchrè*, inquit *Ioannes duabus vocibus cogitationem noſtram intra præſcriptos terminos recluſit, cùm ait: In principio erat. Hæc enim vox, erat, nullum cogitationi præbet exitum, quemadmodum & illa, principium, non dat tranſitum humanæ mentis imaginationi; quãtumuis enim cogitatione curras ad interiora non excedis erat, & quantumuis inſtiteris videre, quæ ſint vltra, Filium, non poteris tamẽ ſuperare principiũ*. Idem habet D. Hilarius lib. 2. de Trinitate. *Quid eſt*, inquit, *illud erat, tranſeuntur tempora, tranſcẽduntur ſecula, pone aliquid, quod voles tua opinione principium, non tenes tempore, erat enim*. Idem docet Theodoretus lib. 5. Diuinorum decretorum cap. de Filio, Diuus Ambroſius lib. 2. de Dominicæ incarnationis ſacramẽto capite tertio, & Cyrillus Alexandrinus libro 1. in Ioannem.

Greg. Naz. Theodoret. Plato. Nazianz. Erat, & erit, Deo maximè cõueniunt. D. Baſil. D. Hilar. Theodoret. D. Ambr. Cyrillus Alex.

Quintò.

Quintò. Notandum illis verbis, *Et qui*
venturus eſt omnipotens: ſignificari ſecun-
Duplex dum Chriſti aduētum, qui futurus eſt in
Chriſti ad- maieſtate, propterea enim additur *omni-*
uentus. *potens*, duplicem enim Meſſiæ aduentum
ſacræ ſcripturæ memorant. Alterum in
humilitate ad redimendum, in maieſtate
alterum ad iudicādum. De priore loqui-
Zach. 9. 9. tur Zacharias cap. 9. cum ait, *Exulta ſatis*
filia Sion, iubila filia Hieruſalē ecce rex tuus
venit tibi, iuſtus, & ſaluator, ipſe pauper, &
aſcendens ſuper aſinam & ſuper pullum fi-
lium aſinæ. De poſteriori verò Daniel
Dan. 7. 13. cap. 7. *Aſpiciebam in viſione noctis, & ecce*
cum nubibus cæli, quaſi filius hominis venie-
bat, & vſque ad antiquum dierum peruenit.
Quibus duobus locis premi ſe valde cō-
Talmudi- fitentur Talmudiſtæ in libro Sanedrin.
ſtæ. Vtrumque aduentum ſimul complexus
Pſal. 95. 12 eſt regius vates Pſal. 95. cùm dixit, *Exul-*
tabunt omnia ligna ſyluarum à facie Domi-
ni, quia venit, quoniam venit iudicare ter-
ram: Quem duplicem aduentum, quia
Hebræorū iuniores Hebræi non diſtinguūt, eò amē-
amētia cir tiæ prolapſi ſunt, vt duos Meſſias confin
ca Meſſiā. gerent, vnum filium Ioſeph occidendū,
& reſurrecturum, alterum filium Dauid,
orbis terrarum dominatorem, cum maie
ſtate venturum, occaſionē ſui erroris ac-
cipientes ex eo quod Rabbini veteres v-
num & eundem Meſſiam filium Ioſeph,
propter primum aduentum, & filiū Da-
uid, propter ſecundum allegoricè tradi-
derunt, non quòd geminum Meſſiam in-
ueherent. Qua de re legendi ſunt inter
Hadrian. alios Hadrianus Finus lib. 5. Flagelli cō-
Finus. tra Iudæos cap. 1. & ſequentibus, & Gala
Galatinus. tinus lib. 4. de Arcanis cap. 1. & 2. quod
Radix Iu- autem duplicis huius Meſſiæ aduentus
daicæ cæci- ignoratio, radix fuerit Iudaicæ cæcitatis,
tatis, quæ. notarunt Diuus Irenæus libro 4. contra
Tertull. hæreſes cap. 56. Tertullianus in Apologe
Orig. tico aduerſus gentes capite 21. Origenes
Rabbi Sa- lib. 1. contra Celſum, Diuus Cypria
muel. nus libro de Idolorum vanita-
te, & Rabbi Samuel Mar-
rochianus lib. de ad
uentu Meſſiæ c.
9. 10. &
11.
& refertur tomo 5. Biblio-
thecæ ſanctorum
Patrum.

Ego Ioannes frater veſter particeps in tribulatione, & regno, & patientia, in Chriſto Ieſu.

SECTIO XX.

ABSOLVTA ſua ſalutatione 1
Ioannes ipſam narrationem iā
aggreditur, priuſque ſcribentis
perſonam, hoc eſt, ſeipſum in-
dicat, vt melius recipiantur, quæ dicen-
da ſunt, vbi etiā aduertit Rupertus, Ioan- *Rupertus.*
nem ter iam ſuum nomen poſuiſſe. Dixe *Ioannes no*
rat enim, *Loquens per Angelum ſuum ſeruo* *men ſuum*
ſuo Ioanni. Et iterum, *Ioannes ſeptem Eccle-* *cur ter iam*
ſiis quæ ſunt in Aſia. Denique modò, *Ego* *poſuerit.*
Ioannes frater veſter: vt nimirum nemo de
auctore huius operis, atque adeò nec de
auctoritate dubitaret. *Fratrem* ſe fideliū
propter Chriſti fidem appellat: *in tribu-*
latione verò *participem*, propter eos quos
fidei cauſa labores patiebatur, & ſuum
in Pathmo inſula exilium, ad quam pro-
pter prædicationem Euangelij fuit à Do
mitiano relegatus: id quod eò pertinet,
vt tanti Apoſtoli, illius inquam Apoſtoli
quem diligebat Ieſus, communicationē
pro magno habeant, ſingulareq; ducant
Diuini in ſe amoris argumentum, multis
propter fidem calamitatibus implicati:
patientiæ etiam ſuæ meminit, vt ſuo exē-
plo æquo animo ad mala omnia ferenda
animentur: quod vt libentiùs faciant *re-*
gnum proponit ante oculos, quod in cæ-
lis eos, qui ad finem vſque perſeuerauе-
rint, ſtabile fixumq; manet. Denique il-
lud *In Chriſto Ieſu*, idē eſt atque propter
Chriſtum Ieſum: cuius nimirū cauſa per
ſecutionem tolerāt, cuius virtute & præ-
ſidio labores patiēter ferunt: à quo etiā,
& per quem regnum cæleſte conſequen-
tur. Reliqua ex noſtris obſeruationibus
petenda ſunt: illud addiderim non diſpli
cere etiam quod ait Arethas, eò Ioannē
ſe in his omnibus fidelium participē ap-
pellare, vt fidem ſibi apud fideles in iis q̄
dicturus eſt, magis conciliet: ſolemus e-
nim facilius fidem habere illis, qui nobi-
ſcum in iiſdem laboribus eadem de cau
ſa ſuſceptis communicāt, cum aliqua ad
eorundem laborum perpeſſionem, & ſpe
ratam mercedem ſpectātia commemo-
rant:

rant: illud pro certò ſtatuentes, cum ij in eadē cauſa verſentur, & eorum æquè, ac noſtra res agatur, non debere nobis imponere.

2 Porrò aduerte, Pro, *patientia*, eſſe Græcè ὑπομονῆ, quod non tantum ſignificat patientiam, qua mala toleramus, ſed etiā & propriè ex vi verbi, patientem expectationem, qua cum ſpe præmij in malis

Pſal. 26.14 ferendis perſeueramus, ἀπὸ τῦ ὑπομένειν idest, expectare, ſuſtinere; veluti Pſalm. 26. *Expecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & ſuſtine Dominum*: vbi vtroq; loco habetur eodem planè ſenſu, verbū ὑπομένω. ſic enim Græcè legimus ὑπομεῖνον τὸν κύριον, ἀνδρίζου καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία σου, καὶ ὑπομεῖνον τὸν κύριον: eſtque id nomen frequentiſſimum in ſa-

Pſal. 61.6. cris literis, vt Pſalmo 61. *Veruntamen Deo ſubiecta eſto anima mea, quoniam ab ipſo patientia mea*: ἡ ὑπομονή μου. ad Ro-

Rom. 2.6. ma.2. *Qui reddet vnicuique ſecundum opera eius, ijs quidem qui ſecundum patientiam boni operis gloriam & honorem*, Græcè καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ vbi *patientiam boni operis*, eſt perſeuerantia in bono opere, ita & patiens quædam mercedis & gloriæ ſuo tempore tribuendæ expecta-

Rom. 8.25. tio: & multò clarius ad Roman. 8. *Si autem quod non videmus ſperamus, per patientiam expectamus* δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. Quidam huc pertinere arbitran-

Rom. 9.22. tur illud ad Rom. 9. *Suſtinuit in multa patientia vaſa iræ*: ſed hallucinantur: ibi nāque *patientia* pro lōganimitate ſumitur: neq; enim Græcè eſt ἐν πολλῇ ὑπομονῇ ſed ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ idest in multa lon-

Mach. 8.4. ganimitate, ſicut & 1. Macha. 8. cum dicitur de Romanis: *Poſſederunt omnem locum conſilio ſuo & patiētia*: ſimiliter enim eo loco, *patientia*, longanimitatem ſignificat, cum ſit Græcè τῇ βουλῇ αὐτῶν καὶ τῇ μακροθυμίᾳ.

3 Primò, notanda eſt humilitas Ioannis, qui ſe non Apoſtolum, non dilectum diſcipulum, ſed *Fratrem* cæterorum fideliū

Humilitas præcipua in doctore virtus. appellat. Agnoſcebat enim humilitatem præcipuam eſſe in Doctore virtutē. Vnde eſt illud Chriſti Matthæi 11. *Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde*. Quæ

Matth. 11.92. ſententia duobus modis exponitur. Vno, vt Dominus cupiat nos ab ipſo diſcere hoc ipſum, quod ipſe ſit humilis, ſeu ipſam humilitatis virtutem. Sic locum in-

tellexerunt D. Athan. ſermone 4. contra *D. Athana.*

Arianos, Diuus Hieronymus ſermone ad *Hieronym.*

Paulam, & Euſtachium de Aſſumptione *Chryſoſt.*

Beatæ Mariæ, D. Chryſoſtomus homilia *Auguſ.*

29. in Matthæum, D. Auguſtinus libro de ſancta Virginitate capit. 35. & D. Bernardus ſermone quarto de Aduentu Domini, & ſermone 5. in Vigilia Natiuitatis, aliiſque in locis. Altero, vt illud *Quia*, ſit particula cauſalis, & reddatur ratio, cur ab ipſo omnes diſcere debeant, quia nimirum ſit maximè humilis. quæ expoſi-

tio eſt D. Gregor. lib. 20. Moralium in c. *D. Grego.*

30. Iob. *Quid eſt*, inquit, *Dominum mitem ſe in magiſterio, atq; humilem dicere, niſi relictis exercendæ elationis difficultatibus, plana quadam bene viuendi itinera demonſtrare*. Quod autē manſuetudo, & humilitas maximè omnes inuitet ad audiendum, & parendum iis, quæ à Magiſtro dicuntur, ex eo eſt perſpicuum, q̄ propterea Chriſtus Dn̄s Apoſtolis ad orbem docendum ituris præcepit, ne virgam ferrent. Matt.

10. quemadmodum interpretatur D. Am- *Matth.* 10.

bro. in eum locum, & lib. 2. de Offi. ca. 7. *D. Ambroſ.*

ait Moyſen, & Dauidem, ob manſuetudinem magis, quàm ob rerū geſtarū gloriā populo fuiſſe chariſſimos. *Dauid*, in-

quit, *Rex cum omnibus æquabat ſuam militiam, fortis in prælio, manſuetus in imperio, ideò non cecidit, quia charus fuit omnibus, et diligi à ſubiectis, quàm timeri maluit; timor enim temporalis, tutaminis ſeruat excubias, neſcit diuturnitatis cuſtodiā*. Vnde rectè ip- *Diligi à ſubiectis quàm timeri præſtat.*

ſe dicebat Pſal. 131. *Memento Domine Dauid, et omnis manſuetudinis eius*. Idcirco D. *Pſal.* 131.

Bern. ſerm. 70. in Cant. in illa verba ca. 2. *Bernar.*

Dilectus meus mihi, et ego illi, qui paſcitur inter lilia: inter illa lilia, in quibus ſponſus amabilis paſcitur, māſuetudinē cōnume-

rat, per quā regnaſſe dicitur Pſal. 44. *Specie tua, & pulchritudine tua intende, proſperè procede, & regna, propter veritatem et māſuetudinem*. Atq; hanc naturæ facilitatē, cum virtute humilitatis cōiunctam, qua quis quantacunque dignitate, aliiſque ornamentis excellens, nemini ſe præponit, ſed amari potiùs vult quàm timeri, ve- *Pſal.* 44.5.

rum iter gloriæ appellat M. Tullius in 1. *M. Tullius.*

Philippica, cum ita abſentem Antonium alloquitur. *Illud magis vereor, ne ignorans verum iter gloriæ, glorioſum putes plus te vnum poſſe quàm omnes, & metui à ciuibus tuis, quam diligi malis: quod ſi ita*

D *putas*

putas,totam ignoras viam gloriæ. Charum eſſe ciuem,bene de Rep.mereri,laudari,coli,diligi,glorioſum eſt: metui verò & in odio eſſe, inuidioſum,deteſtabile,imbecillum,caducũ: quod videmus etiã in fabulis illis ipſis, qui Oderint,dum metuant,dixerãt, pernicioſum fuiſſe. Vtinam Antoni auum tuum meminiſſes:putas ne illum immortalitatem mereri uoluiſſe, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur? illa erat uita,illa ſecunda fortuna,libertate eſſe parem cum cæteris,principem dignitate:beatus eſt nemo, qui ea lege viuit, vt non modò impunè, ſed etiam cum ſumma interfectoris gloria interfici poſſit.

Prius tribulationis ſit particeps, q̃ voluerit eſſe regni.

2.adTim.2 12.

Rupertus.

Luc.22.28

4 Secundò. Notandum eſt, prius dictũ eſſe, *Particeps in tribulatione* quàm *in regno*, quia qui regni particeps eſſe voluerit, prius debet eſſe particeps tribulationis, iuxta illud 2.ad Timoth. 2. *Si ſuſtinebimus,& conregnabimus*, quæ obſeruatio eſt Ruperti in hunc locum *Hoc*, inquit, *ius legale eſt apud cæleſtem regem: ait enim Lucæ 22.Vos eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis,& ego diſpono uobis,ſicut diſpoſuit mihi pater meus regnum, ut edatis & bibatis ſuper menſam meam in regno meo.* A quo legali iure nec ipſe Chriſtus exemptus fuit, quemadmodum docet Petrus 1.ſua epiſtola cap.1, *Scrutantes*, inquit, *in quod vel quale tempus ſignificaret in eis ſpiritus Chriſti prænuntians eas,quæ in Chriſto ſunt paſſiones, & poſteriores glorias. Poſteriores*,inquam,ideſt,præcedentibus tribulationibus comparatas, quemadmodum interpretatur Gloſſa. Idemque docet Tertullianus libro de corona militis capit.14.expendens illud, quod dicitur de Chriſto poſt reſurrectionem, quod fauum mellis comederit. *Chriſtus*,inquit, *fauos poſt fella guſtauit,nec antea rex gloriæ à cæleſtibus ſalutatus eſt, quàm rex Iudeorum præſcriptus in cruce,minoratus primùm à Patre modicum quid citra Angelos, & ita gloria & honore coronatus.* Atque in huius rei figuram vt obſeruauit idem Tertull. lib. de Baptiſmo cap. 8. *Iacob Patriarcha benedictionem filijs Ioſeph decuſſatis manibus,hoc eſt in crucis formam poſitis impertiuit.* Gen. 58. vt videlicet intelligeremus benedictionem nonniſi per crucem haberi poſſe: in typum etiam eiuſdem rei in ſuperiora Salomonis templi tabulata per cochleam aſcendebatur, quod idem de Ezechielis templo dicitur cap. 41. his verbis: *Platea erat in rotundum aſcendens ſurſum per cochleam, & in cœnaculum templi deferebat per gyrum:* quo ſignificatur in cœlũ nonniſi per tortuoſam laborũ uiã aſcendendum eſſe. Nec vacat myſterio quod hoc loco Ioannes, *Regnum*, inter patientiam & tribulationem collocauerit, quia videlicet per multas hinc inde tribulationes in regnum cælorum oportet introire. Nam quemadmodum docet Gregor. Nazianz. orat.1. in Iulianum: *Corona in eos comparantur, qui certamine congrediuntur, non qui ſurſum ſedent veluti ſpectatores.* Illud verò quod additur, *in Chriſto Ieſu*, ſignificat huiuſmodi tribulationes,quæ regnum merentur,propter Chriſtum,ſeu propter probitatem ferendas eſſe,iuxta illud 1.Pet.4 *Nemo ueſtrum patiatur tanquam homicida,aut fur,aut maledicus,aut alienorum appetitor:Si autem ut Chriſtianus,non erubeſcat:* poteſt etiam cũ Ruperto ſic accipi *in Chriſto*, ideſt, imitando Chriſtum,qui opprobria, & irriſiones propter nos pertulit, & præterea ſuos malefactores diligebat.

1.Pet.1.11

Poſteriores gloriæ in Chriſto, q̃ ſint.

Gloſſa.

Tetul.

Tertul.

Per crucem habetur benedictio.

Geneſ.18.

Ezech.41 7

Itẽ et regnũ

Nazianz.

1.Pet.4.15

Rupertus.

Tertiò aduerte,meritò tribulationem cum regno coniungi: imò regnum inter tribulationem & patientiam, collocari: *Particeps*,inquit,*in tribulatione, & regno, & patientia*,vt intelligamus, nihil eſſe gloriosius magiſque regale, quàm pro Chriſto tribulationem patientes tolerare,itaq; tribulationem & patientiam,regalis quidam honor, imò & regnum ipſum connectit,vt putemus tunc verè nos regnare,hoc eſt,verè nobiles,glorioſoſque eſſe,cum pro Chriſto tribulationem, perſecutionemq; aliquam patienter ferimus. Id quod diſertè tradit Petr. 1. ſua epiſt.cap.4.*Chariſſimi, nolite peregrinari in feruore,qui ad tentationem nobis fit quaſi noui aliquid uobis contingat, ſed communicantes Chriſti paſſionibus,gaudete,vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes:ſi exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis, quoniam quod eſt honoris,gloriæ, & uirtutis Dei,& qui eſt eius ſpiritus.ſuper uos requieſcet.* Vbi primum aduerte, quod dicitur, *Nolite peregrinari in feruore*, per *feruorem* accipiendum eſſe tribulationem.tũc verò ſenſum eſſe,nolite tribulationibus cõmoueri,quaſi nouis & inſolitis: hoc eſt, nolite mirari propter tribulationes,quæ vobis accidunt,quaſi homines in huiuſmodi 5

Tunc nobiles, quando pro Chriſto patimur.

1.Pet.4.13

Locus obſcurus elucidatur.

modi peregrini & hoſpites: eſt enim peregrinorum proprium externarum gentium mores & opera admirari: ne igitur tanquam peregrinos, vos in tribulationibus præferatis, quaſi tribulationes Chriſtiano homini nouæ ſint, & inſolitæ. Hæc enim eſt vis Græcæ ſententiæ, μὴ ἐνιζέσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει. hoc eſt, nolite peregrinari in exuſtione, ſiue examinatione per ignem: alludit.n. iterum Petrus ad aurum, quod per ignem probatur, vt ſit ſenſus, ne ceu peregrini tãquam re noua & inſolita moueamini, cum per ignem tribulationis exploramini; etenim quod *Peregrinari* vſurpet Petrus pro admirari, patet ex eadem epiſtola, eodem capite, nã vbi nos habemus, *In quo admirantur non concurrentibus uobis*, &c. eſt Græcè ἀδολεχῆσαι, ideſt, in quo peregrinantur, ſeu quaſi ad rem nouam & inſolitam, inſtar peregrinorum obſtupeſcunt. Accedit & ſententia D. Cypriani, qui ita etiam locum intellexit, is enim lib. 4. Epiſtolarũ

Cyprian.

epiſt. 6. quę eſt numero 56. vel ſecundum aliam editionem epiſt. 63. quæ eſt ad Tiburitanos pro exhortatione martyrij: *Nec quiſquam*, inquit, *miretur perſecutionibus nos aſſiduis fatigari, & preſſuris angentibus frequenter urgeri, quando hæc futura in nouiſſimis temporibus Dominus ante prædixerit, & militiam noſtram magiſterio, & hortamento ſui ſermonis inſtruxerit, Petrus quoque Apoſtolus eius docuerit, ideò perſecutiones fieri vt probemur, & ut dilectioni Dei, iuſtorum præcedentium exemplo, nos etiam morte, & paſſionibus copulemur, poſuit enim in epiſtola ſua dicens: Chariſſimi, nolite mirari ardorem accidentem uobis, qui ad tentationem ueſtram fit, nec excidatis tanquam nouũ uobis contingat, ſed quoties communicatis Chriſti paſſionibus, per omnia gaudete.* Hæc ille. Vbi cernis Cyprianum pro eo quod nos habemus *Nolite peregrinari*, legere *Nolite mirari*. Deinde (id quod iam ad rẽ facit) obſerua illud quod ſubiungitur: *Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis, quoniam quod eſt honoris & gloriæ ſuper uos requieſcet*: quibus uerbis ſignificatur maximè honorificum & glorioſum eſſe pati pro Chriſto. Quid verò mirum, ſi honorificum ſit fidelibus pati pro Chriſto, cum Chriſtus honor fidelium ſit. Sic.n. eum idem Petrus appellat 1. ſua epiſtola cap. 2. *Qui crediderit in eum, non confundetur: Vobis igitur honor credentibus, non credentibus autem lapis, quem reprobauerunt ædificantes hic factus eſt in caput anguli, & lapis offenſionis.* Porrò quod dictum eſt,

Peregrinari, pro admirari.

Chriſtus honor fideliũ.

1. Pet. 2. 6.

Qui crediderit in eum, non confundetur, deſumptum eſt ex Eſai. 28. vbi ita legimus, *Qui crediderit, non feſtinet*, vbi, *non feſtinet*, idem eſt atque, non confundatur, non erubeſcat: ea enim eſt vis Hebrę æ dictionis, deſumpta metaphora, à conſuetudine erubeſcentium, qui ſolent feſtinare, id eſt, quã citiſſimè ſeſe reliquorum conſuetudini, & aſpectui ſubtrahere: cui etiã cõcinit noſter Luſitanus idiotiſmus, quo *Currere*, pro *Pudefieri*, vſurpamus.

Eſai. 28. 16

Feſtinare, pro cõfundi

Fui in Inſula quæ appellatur Pathmos.

SECTIO XXI.

Ommemorat Ioannes locum ſuarum uiſionum, docetque fuiſſe Inſulam Pathmon, ad quam fuerat à Domitiano Imperatore relegatus, ad effodienda metalla, vt tradit Primaſius, & Victorinus Pictauienſis in commentariis ſuper Apocalypſim. Eſt autem ea inſula vna ex ijs, quæ ſunt in mari Ægeo, quod nunc Archipelagus appellatur, diciturque vulgò *Palmoſa*: eſt præterea ea inſula uicina Rhodo, Sporadum vna, vt auctor eſt Plinius lib. 4. cap. 12. in ea parte Ægei maris, quæ ab Icaro nomen accepit, ut idem Plinius, Straboque teſtantur, quadrangulari ferè figura, quadraginta milliaria, quæ decẽ leucas Hiſpanicas conficiunt, ſuo ambitu coercens, montuoſa, metallorumque venis locuples: ſed noſtri Ioannis exilio, & Apocalypſis reuelatione multò locupletior, nobilitatur etiam pulcherrimo cœnobio eiuſdem Ioannis nomine, quod in media ferè inſula tanquã arx fortiſsima ad inſulæ defenſionẽ eminet, à Ioannis diſcipulis, vt creditur olim ædificatum, modoque à monachis, qui diui Baſilij regulam ſequuntur, habitari dicitur, quos Græci καλογέροντας quaſi bonos, pulchrosve ſenes appellant, non ſine magno quodam miraculo, diui ſcilicet Ioannis beneficio, à piratarum qui toto eo mari frequentes, infeſtique graſſantur, incurſionibus & iniurijs ſemper immune: Fuit olim hæc inſula ſubiecta

I

Primaſius Victorin. Pict.

Locus uiſionum, & exilij Ioannis.

Plinius. Strabo.

Inſulæ Pathmos figura, & lõgitudo

Rhodiis, hodie eſt in Turcarum ditione. Non verò ſtatim ac relegatus eſt in Pathmon Apocalypſim conſcripſit, ſed ad finem imperij Domitiani, vt ait diuus Irenæus libro quinto, contra Hæreſes.

Irenæus.

2 Primùm aduerte, quo tempore Ioannes ab imperatore terreno propter fidẽ exilio mulctabatur, tunc maioribus fuiſſe à cæleſti principe deliciis & fauoribus recreatum. *In inſula Patmos,* inquit Ambroſius Anſbertus, *à Domitiano relegatus, metallisque damnatus, vbi putabatur humana vinciri cuſtodia, ibi metas humanitatis tranſcendens, libero contuitu meruit videre diuina, & cui tunc certa terrarum ſpatia, vetita ſunt adire, ſecreta conceſſa ſunt cæleſtia penetrare: ſic Chriſti fides, ſic ſibi etiam bene vtens temporalibus malis, bonis perfruitur ſemtiternis.* Illud eſt præcipuè obſeruandum, in inſula fuiſſe Ioanni Apocalypſis huius myſteria reuelata, quia ſolitudo & loca ab hominum conſuetudine ſeiuncta, contemplationi ſunt aptiora, iuxta illud Oſeæ 2. *Ecce ego lactabo eam, & ducam eam in ſolitudinem, & loquar ad cor eius:* vbi *lactabo,* idem eſt, quod, decipiam, vt eſt perſpicuum ex Prouerbiorũ 1. cum dicitur: *Si te lactauerint peccatores,* ideſt, decipere tentauerint, *ne acquieſcas eis:* Et cap. 16. *Vir iniquus lactat amicum ſuum.* Et Iob 31. *Si vidi Solem cùm fulgeret, & Lunam incedentem clarè, et lactatum eſt in abſcondito cor meum,* (pro quo legit vulgatus, *lætatum*) & eſt ſenſus, ſi deceptum eſt cor meum, vt illis Diuinitatem tribuerem. Locus igitur Oſeæ hunc ſenſum habet, *Ego lactabo, eam,* ideſt, blandimentis alliciam, & quaſi decipiam, & ita lactatam, blanditijsque delinitam ducam in ſolitudinem, hoc eſt, in locum ab hominum conſuetudine, & perturbatione ſeiunctum: *Et loquar ad cor eius,* ideſt, blandè tractabo, eiq; arcana mea ipſi grata placentiaq; aperiam. Hoc ipſum ſignificauit campus ille, in quem egreſſus fuit Iſaac ad ſe exercendum, Gene. 24. quemadmodum interpretatur Philo Iudeus li. 2. allegoriarũ Sacræ legis: vbi noſtra vulgata habet, *Egreſſus fuerat ad meditandũ in agro,* Græcè legimus ἀδολεσχῆσαι id eſt, exerceri, Hebraicè, Laſuach, ſignificat autem, Suach, propriè ſubmiſſa voce loqui, & labiis tenus obloqui inſtar orantis, & ita vertit Paraphraſtes Chaldaicꝰ, *Egreſſus eſt Iſaac ad orandum in agro.* quia videlicet ager locus eſt, liber ſeiunctusq; ab hominum commertio, atq; adeo contemplationi accommodatus. Idcirco ferè omnes inſigniores viſiones in montibus, aut ſolitudine acciderũt. Sic. n. Moyſes cum oues Iethro ſoceri ſui paſceret, minaretque gregem ad interiora deſerti vidit viſionem illam magnam rubi, qui ardebat, & non conſumebatur. Exod. 3. Iacob in campo ſcalam ſtantem ſuper terram, cuius cacumen cælum tangebat, Angeloſque aſcendentes per eam, ac deſcendentes, Dominumq; innixum ſcalæ conſpexit. Gene. 28. Sic Heliæ in monte ad oſtium ſpeluncæ Dominus apparuit. 3. Reg. 19. Ibique ſibilo auræ tenuis fuit mirum in modum recreatus: quod expẽdens Eucherius lib. 4. in lib. Reg. c. 8. docet, tunc nos ſibilum auræ tenuis percipere, cùm ſaporem incircumſcriptæ veritatis contemplatione ſubtiliter deguſtamus; rectè autem ſubditur: *Quod cum audiſſet Helias, operuit vultum ſuum pallio, & egreſſus ſtetit in oſtio ſpeluncæ. In ſpelunca,* inquit, *ſua oſtio ſtat, & faciem velat, quia dũ contemplationis gratia uox ſuperna intelligẽtiæ fit in mente, totus homo iam intra ſpeluncam non eſt, quia animum carnis cura non poſſidet, & mortalitatis anguſtias exire meditatur: neceſſe eſt autem, ut faciem uelet, quia dum ad altiora intelligentiæ ducitur, quantò ſublimiùs leuatur, tantò magis per humilitatem ſe debet premere.* Deniq; Xp̃us Dñs in monte transfigurare ſe voluit. Matt. 17.

Cum Ioannes afflictatur à Domitiano, tunc à Chriſto recreatur.
Ambr. Anſber.
Solitudo apta contemplationi.
Oſeæ. 2. 24.
Prou. 1. 10. 16. 29.
Iob. 31. 26.
Lactare pro decipere.
Geneſ. 24.
Philo.
Inſigniores viſiones, in montibus.
Exod. 3.
Geneſ 28.
3. Reg. 19.
Eucher.
Contemplationis vis, & effectus.

3 Hæc nimirũ cauſa eſt cur antiqui Patres miris laudibus vitam eremiticam in cælum vſq; extollebant: in quibus D. Baſil. in opuſc. de laudibus vitæ ſolitariæ, illuſtriſſima de uita ſolitaria, in eandẽ ſententiam, quam perſequimur, encomia cõmemorat, vndè hæc ſelectiora delibauimus: *Solitaria vita cæleſtis doctrinæ ſchola eſt, diuinarum artium diſciplina, paradiſus deliciarum, vbi roſæ charitatis igneo rubore flammeſcunt, lilia caſtitatis niueo albent cãdore, & humilitatis uiolæ, dum imis contentæ ſunt, nullis flatibus impelluntur: eſt ſanctarum mentium delectatio, & intimi guſtus inexhauſta dulcedo: fornax vbi ſuperni regis vaſa formantur, et ad perpetuum nitorẽ malleo pœnitentiæ percuſſa, perueniunt: ò cella negotiorum cæleſtium apotheca; felix commercium*

Vitæ eremiticæ encomia.
Ex D. Baſilio.

cium

tium ubi terrenis cæleſtia, tranſitorijs mutantur æterna, ſpiritualis exercitij mirabilis officina, ſacræ militiæ tabernaculum, procinctus triumphatoris exercitus, caſtrum Dei, turris Dauid, quæ ædificata es cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium; Tu campus diuini prælij, ſpiritualis arx certaminis, Angelorum ſpectaculum, palæſtra fortiter dimicantium luctatorum, virens vallis in expeditione currentium, munitio fortium, præſidium neſcientiũ cedere bellatorum: ò heremus mors uitiorum, fomes & uita uirtutum: tibi Moyſes dedit bis acceptæ legis Decalogum: per te Helias nouit Domini pertranſeuntis excurſum: per te Heliſæus duplicem magiſtri ſortitus eſt ſpiritum: tu ſcala illa Iacob quæ hominesuehis ad cœlum, & Angelos ad humanum deponis auxilium: tu nuptialis thalamus, in quo ſancti ſpiritus anulus tribuitur, & cæleſti ſponſo felix anima fœderatur. Te Dauid petijt, cum mundi mala perferret, cum timidi & tenebroſi cordis tædium ſuſtineret. Ecce, inquit, *elongaui fugiens, & manſi in ſolitudine. Et quid amplius memoremus: quandoquidem ipſe ſaluator omnium, in exordio ſuæ manifeſtationis inuiſere, ac propria te dignatus eſt habitatione conſecrare.* Hæc & alia loco citato Baſilius. Legendus eſt quoque D. Hier. ad Heliodorum de laude vitæ ſolitariæ, vbi præter alia ſic exclamat: *ò deſertum Chriſti floribus vernans, ò ſolitudo, in qua illi naſcuntur lapides, de quibus in Apocalypſi ciuitas magni Regis extruitur, ò heremus familiariùs Deo gaudens, quid agis frater in ſæculo, qui maior es mundo?*

Pſal. 54.

Fui in ſpiritu in Dominica die.

SECTIO XXII.

FVit in ſpiritu Ioannes, hoc eſt, altiſſimam quãdam paſſus eſt ecſtaſim, non quod animus à corpore re ipſa diſceſſerit, id quod phraſis Græca clarum ſonas ἐγενόμην ἐν πνεύματι factus ſum in ſpiritu. Primùm aduertendum, diem Dominicam triplici nomine dictã fuiſſe, videlicet κυριακὴν, id eſt Dominicã, quo nomine vtitur hoc loco Ioannes, diem panis, & diẽ lucis: cuius triplicis appellationis rationem affert. D. Chryſoſtomus homilia 5. de Reſurrectione ad finem tomi tertij. *Dominicus*, inquit, *dies dicitur, hoc eſt, dies Regalis, in quo imperator aſcendit ab inferis, de quo illud intelligitur Pſal. 117. Hæc Dies quam fecit Dominus. Dies panis, quia in eo nouimus panem reſurrectionis cæleſtis. Denique dies lucis, in quo fugerũt mentis tenebræ, iuxta illud Eſaiæ c. 9. Populus qui erat in tenebris, uidit lucem magnam; habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta eſt eis.*

Dies Dominica triplici nomine dicta ex Chryſoſt. *Pſa. 117. 14* *Eſaia. 9. 2*

2 Secundò. Obſeruanda eſt ex hoc loco diei Dominicæ antiquitas, cuius etiam meminit D. Ignatius epiſtola ad Magneſianos, ubi eam reginam, & principẽ omnium dierum appellat, Origenes contra Celſum, Tertullianus lib. de corona militis, & in lib. ad vxorẽ, & in Apologetico, cap. 16. Gaudentius in ſermonibus, diuus Hieronymus aduerſus Vigilantium. Iuſtinus in quæſtionibus à Chriſtianis poſitis q. 115. D. Baſilius libro de Spiritu ſancto ca. 27. & D. Auguſtinus epiſt. 119. ad Ianuarium cap. 15.

D. Ignat. *Origen.* *Tertull.* *Gaudent.* *D. Hieron.* *Iuſtin.* *D. Baſil.* *D. Auguſt.*

3 Tertiò. Plurimæ ſunt diei Dominicæ prærogatiuæ, de quibus agunt Origenes homilia 7. ſuper Exodum, D. Athanaſius ſuper illud, *Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo*, D. Hilarius in Procœmio ſuper Pſalmos, D. Baſilius homilia 2. in Hexameron ad finem. Diuus Hieronymus in cap. 4. epiſtolæ ad Galat. D. Auguſtinus ſermone 251 de tempore. D. Leo epiſt. 81. ad Dioſcorum Epiſcopum Alexandrinum cap. 1. & Sexta Synodus tomo 2. Conciliorum Canone 8. Eſt de ea etiam Canon vigeſimus magni Concilij Nicæni. Deſumuntur verò prærogatiuæ ex rebus memorabilibus, quæ eo die euenerunt, aut etiam adhuc euenturæ ſunt. Primum. n., Mundus in die Dominica ſumpſit exordium, ut teſtatur D. Leo loco citato, & D. Baſilius homilia 2. in Hexameron, ſuper illud Geneſeos 1. *Factum eſt ueſpere, & mane dies unus* Fuiſſe autem eum diem, quo lux creata eſt, diem ſolis, poſtea Dominicum appellatum, perſpicuũ ex eo, quod ſeptimus ab eo dies, quo Deus, requieuiſſe dicitur, fuit dies Sabbathi, ut Exod. ca. 20. & 31. facilè concluditur, ubi iubentur Hebræi diẽ Sabbathi obſeruare, quod eo die Deus ab opere creationis requieuiſſet. Secundò. Eodem die Hebræi ſiccis pedibus mare rubrum tranſierunt. Ita Synodus Cæſarienſis apud Bedam in Epiſtola de celebratio-

Origen. *D. Athan.* *D. Hilar.* *D. Baſil.* *D. Hieron.* *D. Auguſt.* *D. Leo.* *Sexta Synod.* *Concil. Nican.* *D. Leo.* *D. Baſil.* *Geneſ. 1. 5* *Diui Dominica prærogatiua.* *Exo. 20. 31* *Synod. Cæſar.*

Mãna quo die primum pluerit in deſerto. Exo. 16. D. Aug. Orig.

ne Paſchæ. Tertio. Die Dominica primũ Manna pluit in deſerto. Exo. 16. quemadmodum docet Origenes, & D. Aug. locis citatis. Id quod probat Origenes ex 16. cap. Exod. vbi dicitur, ſex diebus continuis collectum eſſe Manna, ſeptima autem die, quæ eſt Sabbathi, ceſſatum fuiſſe. Quare, inquit, *Si die Dominica pluit Mãna de cœlo, & in Sabbatho non pluit, intelligant Iudæi iam tunc prælatum fuiſſe Dominicam noſtram Iudaico Sabbatho, & indicatum quòd in Sabbatho ipſorum gratia à Deo ad eos de cœlo nulla deſcẽderit.* Quartò. Initio diei Dominicæ creditur Chriſtus Dominus fuiſſe natus, vt habet ſexta Synodus Canone 8. Quintò. Eodem die ſtella Magis apparuit, quemadmodũ docet eadem Synodus. Sextò. Baptizatus eſt Chriſtus in Iordane, eadem Synodo teſtante. Septimò. Quinq; panibus & duob⁹ piſcibus quinq; hominum millia ſatiauit in deſerto, ex eiuſdem Synodi auctoritate. Octauò. Reſurrexit à mortuis, vt eodem die, quo creauerat mũdũ renouaret, quẽadmodũ expendit D. Athan. loco citato. *Nõ aliam,* inquit, *creaturam ſuperaddit, ſed veterem renouauit, et quã incepit facere, conſummauit, iuxta illud Io. 5. Opera quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea. Qui.n. ab omnib. requieſcit, ſignificat quadam fine & conſummatione indigere, ideoq; cum creaturã intra ſex dies conditam interpolaſſet, diem illam, huic inſtaurationi conſecratam voluit, quam ſpiritus per Regium vatem prænuntiat. Hæc eſt dies quam fecit Dominus: Solus.n. inſtar Deus exoritur illuſtrãs vniuſcuiuſq; animũ: quocirca in ſalutifera paſſione non apparuit Sol, indicans finem prioris creaturæ adeſſe, & principium alterius ſuperuenire, quæ diluculũ ſuum in ſaluatore conſecuta eſt. Vnde Zacha. 6. dicitur, Ecce vir Oriens nomen eius.* Nonò Octauo die poſt reſurrectionem, hoc eſt Dominico, ianuis clauſis ingreſſus eſt ad diſcipulos Dñs, eiſq; poteſtatem remittẽdi peccata conceſſit. Decimò. Mandauit Apoſtolis, vt Euangelium toto orbe prædicarent, & in Nomine Patris, & Filij, & Spiritus Sancti Sacramentum Baptiſmi conferrent. Vndecimò. Spiritus Sanctus ſuper diſcipulos deſcendit in die Pentecoſtes. Duodecimò. Dominica die futura creditur generalis hominum reſurrectio, vt ait D. Aug. ſerm. 251. de tempore & D. Hilar. procœmio in Pſalmos, vbi inquit, propterea Pſalmum 8. inſcriptionẽ habere, *Pro torcularibus*, vaſculis videlicet in nouos fructus præparatis, & ad feruẽtis muſti liquorem continendum innouatis, per quæ vaſcula corpora noſtra intelliguntur per reſurrectionem ad gloriam recipiendam reformata. Decimotertiò & poſtremò. Die Dominica habuit Ioannes admirãdas eas viſiones, quæ hoc opere continentur. Legenda eſt epiſtola Bedæ de celebratione Paſchæ, ſeu de æquinoctio verno, vbi decreta quædam Synodi Cæſarienſis in Palæſtina, & ſex ſanctificationes diei Dominicæ memorantur.

Dies Dominica Sabbatho Iudaico præferenda quando & quomodo oſtenſum. Sexta Syno. D. Athan. Io. 5. 36. Septima die cur ab omni opere requieuerit Deus. In paſſione cur Sol obſcuratus. Zach. 6. 12. Quo die futura reſurrectio generalis ex Auguſt. D. Hilar.

4 Quartò. De huius diei cultu agit D. Auguſt. ſermóne citato, vbi eiuſmodi obſeruationẽ docet fuiſſe ab Apoſtolis inſtitutam, eoque die miſſam eſſe audiendã. Idemq; docet Synodus Agathenſis Canone 47. Concilium Matiſconenſe 2. & ſexta Synodus Canone 8. Imo eius celebritatem Apoſtolos à Chriſto accepiſſe, ſcribit Iuſtinus Philoſophus & martyr in 2. Apologia pro Chriſtianis.

D. Auguſt. Synod. Agat. Cõc. Matiſ. Sexta Syno. Iuſt. Philo.

Audiui poſt me vocem magnam tanquam tubæ.

SECTIO XXIII.

AGGREDITVR iam Ioannes ipſam viſionem, ſicut autem in ſpiritu fuit, vt ante dixim⁹, ita ſpiritualiter quoque hanc vocem audiuit, non quod vox aliqua corporalis eius aurib. inſonuerit: Itaque ait magnam ſe vocem quaſi tubæ à tergo audiuiſſe: quo autem myſterio id factum ſit, patebit ex ſequentibus.

Primũ, illud myſterio nõ vacat, ꝙ nõ ante, ſed poſt ſe vocẽ audierit. Rupert. eã affert rõnẽ. *Poſt Ioan.* inquit, *erat totus mũdus, et quicquid corporeis oculis cernitur, imo et totus pſentis Eccleſiæ ſtatus retrò hæc erãt, quia ipſe ad anteriora extẽdebatur, cũ ad cœleſtia ſurſum raperetur.* Igitur poſt ſe, vocẽ audiuit, q̃a quodãmodo reuocat̃ ad res Eccleſiæ cõponẽdas. Eandẽ rõnẽ paulò aliter, ſed luculẽtius ꝑponit Rich. de S. Victore. *In exilium,* inquit, *relegatus Ioan. à ſtrepitu mũdi remotus, et quieti deditus, oẽm paſtoralem ſolicitudinem, cunctaq; viſibilia poſt ſe longè reliquerat, ſoliſq; ſupernis & inuiſibilibus intendebat, quare dum ad ſubdito*

Rupert. Cur poſt ſe & non ante, vocẽ audiuerit Ioã. Richa. de S. Victore.

rum

Non ſemper contemplationi, interdum pro ximorũ ſaluti vacandum.

rum eruditionem reducitur,& de iis,quæ ſcribenda erãt, per ſenſibilium ſimilitudines edocetur,quaſi de anterioribus ad poſteriora reuocatur. Itaq; à contemplatione ad actionem reducitur Ioãnes,ut eo exemplo diſcamus, non ſemper contemplationi vacandum, ſed actioni interdum, & ſaluti proximorum inſiſtendum. Id quod ipſe Dominus ſuo exemplo nos docuit, qui vt refertur Luc. 6. Deſcendens de monte docuit, ſanauitq; turbas in cãpeſtribus: & Moyſes interdum cum Deo in excelſis loquitur, interdũ cum populo agit in tabernaculis. Exod. 18, 19. 15. & 31. Sic etiã Petrus intermiſſo paſtoralis prouidẽtiæ negotio ſpeculam conſiderationis aſcenderat, cum ei dicitur, *Occide, & manduca.* Act. 10. Vna eſt & eadem ſcala, qua Iacob aſcendentes Angelos uidet,& deſcendentes; per contemplationem.n.ad ſcalæ culmen aſcendimus, in quo Deus cernit; per actionem verò ad ima deſcendimus, ut ꝓximis opitulemur: ipſe etiam Iacob, quẽadmodum obſeruauit Hildebertus Epiſcopus Epiſt. 37. & refertur in Appendice Bibliothecę Sanctorum Patrum, dum comitantibus regreditur uxoribus Rachele, & Lia, vtramque vitam figurantibus, Angelum videt, Angelum apprehendit, & factus eſt in luctamine ſuperior. Geneſ. 32. In hanc ſententiam D. Gregorius homilia 3. in Ezechielem, interpretatur illud capitis primi, *Et manus hominis ſub pennis eorum.* inquit, *Hæc eſt, virtus operis ſub volatu contemplationis.*

Luc. 6. 1

Exod. 18. 19. 15. & 31.

Act. 10. 7.

Act. 10. 7.

Hildebert.

Geneſ. 32.

D. Gregor.

2 *D. Bernar.*

Hoc ipſum eleganter docet D. Bernardus ſermone 41. in Cantica expendens quo modo ſponſæ quærenti, *Indica mihi quem diligit anima mea, vbi paſcas, ubi cubes in meridie*, reſponſum eſt, *Murenulas aureas faciemus tibi, uermiculatas argento. Aliud,* inquit, *cupit ſponſa, & aliud accipit, & nitenti ad contemplationis quietem labor prædicationis imponitur, & ſitienti ſponſi præſentiam filiorum ſponſi pariendorum, alendorumque ſolicitudo iniungitur; alia enim vice, cum ſponſi amplexus, & oſcula ſuſpiraret, reſponsũ eſt, quia meliora ſunt ubera tua uino.* (Hæc.n.verba ad ſponſam, non ad ſponſum refert Bernardus) *Vt ex hoc ſe intelligeret matrem, atque ad dandum lac paruulis nutriendoſque filios reuocari, rectè igitur inquirens, ubi nam meridianis horis dilectus paſcat, & cubet, murenulas pro eo reportat aureas, vermiculatas argento, id eſt ſapientiam cum eloquentia, haud dubium, quin ad prædicationis opus: ex quo ſanè docemur intermittenda plerunque eſſe dulcia oſcula propter lactentia vbera.* Hæc Bernardus. Qui etiam legendus eſt ſermone 56. in Cantica ſuper illa verba, *lectulus noſter floridus. Forte,* inquit, *appetis & ipſe contemplationis quietem, & bene facis, tantùm ne obliuiſcaris flores, quibus lectulum ſponſæ legis aſperſum, & cura tuum ſimiliter circundare bonorum floribus operum; & virtutum exercitio tanquam flore, fructum ſanctum, otium præuenire.* Vbi vides Bernardum actionem appellare florem, ex quo fructuoſa contemplatio tãquam fructus debeat pullulare.

Murenula aurea cur data Sponſa ex Bern.

D. Bernar.

Ex flore actiõis pullulat fructus contemplationis.

Secundò. Notandum eſt, hanc *vocem* appellari *magnam tanquam tubæ, magnam* quidem tum ad excitãdam attentionem, faciendamque audientiam, tum etiam quia, vt ait Rupertus, *Veritas fidei non amat angelos, ſed toti mundo loqui deſiderat;* tubæ autem multis de cauſis. Prima eſt Hugonis Cardin. *quia,* inquit, *ſicut tuba ſignum datur ad prælium, ſic vox iſta inuitat ad ſuſtinenda tribulationum certamina:* Quam ob cauſam fideles tanquam milites armantur in ſacris literis. Audi Apoſtolum ad Epheſios ſexto. *Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus.* Pro *mundi rectores,* Græcè eſt κοσμοκράτορας, dictio vna compoſita quam Tertullianus lib 5. contra Martionem vertit, *mundi tenentes:* Tunc ſequitur. *Propterea accipite armaturam Dei, ſtate ſuccincti lumbos veſtros in veritate, et induti loricam iuſtitiæ, calceati pedes in præparationem Euangelij pacis, in omnibus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi ignea extinguere: et galeã ſalutis aſſumite, et gladium ſpiritus, quod eſt verbũ Dei.* Pro *armaturam,* eſt Græcè, πανοπλίαν, quod nomẽ omne genus armorũ ſignificat: vnde D. Ambr. legit, *vniuerſitatẽ armorũ.* Vnde Iob c. 7 *Militia,* inquit, *eſt vita hominis ſuper terrã,* & c. 14. de ſe tanquã de milite loquitur, cũ ait. *Cunctis diebus quibus nunc milito expecto donec veniat immutatio mea.* Et Paul. 2. ad Cor. 10. *In carne ambulantes, non ſecũdũ carnẽ militamus.* Atq; hoc ipſum Hebrei ex-

Rupert.

Cur vox illa, tanquã tuba.

Ad Ephe. 6 12.

Fideles ĩ ſacris literis tanquã milites armantur.

Iob 7. 1.

Iob 14. 14.

2. ad Corin. 10. 3.

expreſſerunt, cum per deſertum, quod huius vitæ typus fuit, more militũ iter faciebant: figentes caſtra circa tabernaculum, & ſigno cælitus dato iterum ea mo-
Num. 2. & 10. uentes ſuis armis, & vexillis militaribus inſtructi: Numerorum 2. & 10.

4 *Abbas Ioach.* Secunda ratio eſt Ioachimi Abbatis, quia uidelicet, *tuba*, Eccleſiæ totius progreſſum repręſentat: eſt enim inſtrumentum ductile, longum, & ſonorum, arctè quidem incipiens, ſed in amplitudinem deſinens, intus concauum, & ad concrepandum efformatum. Sed Eccleſia arcta fuit in principio, quoad numerum fidelium, & occulta vſque ad numerum Prophetarum. Exindè uerò largior & manifeſtior eſſe cœpit, vſque ad Ioannem. Denique in Apoſtolis dilatata, quorum ſonus in morem tubæ grandis effectus ad fines orbis terræ penetrauit. Vnde factum eſt ut Eccleſia quæ paruo anguſtabatur in populo, in latitudinem gentium funderetur. *Tertia.* Tertia eſt eiuſdem, quia tuba typus eſt prædicationis uerbi Dei; duo. n. *Tuba typus prædicationis.* ſonum tubæ efficiunt, nimirum tuba ipſa & flatus: & quidem per tubam, quæ uiſibilis eſt, ſuperficies literæ exprimitur: per flatum autem, qui eſt inuiſibilis, & tamen per tubam emiſſus terribiliter ſonat, ſpiritualis intellectus deſignatur, qui ingentia mala reprobis minatur, & illuſtriſſima bona electis pollicetur. Addi poteſt ad hanc Ioachimi expoſitionem, per flatum intelligi uim ſpiritus ſancti, quæ in prædicatione requiritur, quam
Iſa. 58. 1. ob cauſam dictum eſt ad Eſaiam cap. 58 *Clama ne ceſſes, quaſi tuba exalta uocẽ tuã:* & propterea muri Hiericuntini dum ſeptem ſacerdotes ſeptem buccinis clangerent, circunducta Arca corruerunt. Io-
Ioſue 6. ſue. 6. in quo Apoſtolica prædicatio expreſſa eſt, quæ per ſpiritus ſancti afflatũ Hierico, ideſt, mũdi huius mœnia, ideſt, ſuperſtitioſa dogmata, & Philoſophorũ falſam doctrinam, atque idololatriam ſolo æquauit, quemadmodum exponit Ori-
Origenes. genes homilia. 7. in librum Ioſue. Quar-
Poſtrema. ta, & poſtrema ratio afferri poteſt, fuiſſe per tubam officium prædicatoris Euangelici declaratum, vt videlicet intelligat, debere ſe opere præſtare quod prædicat. Tuba enim non ſolum ori imponitur,
Concionatoris officium. ſed etiam manibus tenetur. Ita enim concionator debet Euangelium, quod in ore habet, manu, ideſt, operatione fulcire, quo ſenſu intelligendum eſt illud Eſaiæ iam citatum: *Quaſi tuba exalta vocem tuam*. Id quod Paulus, concionator vtique perfectiſſimus implebat, vnde dicebat ad Philip. 3. *Imitatores mei, eſtote fra-* *Phil. 3. 17.* *tres, & obſeruate eos, qui ita ambulant, ſicut habetis formam noſtram:* pro quo habetur Græcè τύπον ἡμᾶς, vt ita legamus ſicut *Paulus fideliũ exemplar.* habetis typum & exemplar nos; itaque Paulus typum & exemplar ſe appellat Philippenſium: quippe qui quod prædicabat, ſic opere præſtabat, vt pro typo & *Ad Tit. 2. 7* exemplari à fidelibus haberi poſſet: qđ idem commendat Tito cap. 2. cum ait: *In omnibus te ipſum præbe exemplum*, Græcè τύπον, ideſt, formam, & exemplar: id ipſum ab omnibus prælatis obſeruari cu- *1. Petr. 5. 3.* pit Petrus 1. ſua Epiſt. cap. 5. cum ait: *Neque dominantes ib cleris, ſed forma facti gregis ex animo*, Gręcè τύποι γενόμενοι, id eſt, *Prælati exẽplum.* facti typi, & exemplari a cæterorum: eleganter in eundem ſenſum D. Gregorius homil. 21. in Ezech. interpretatur menſas illas, quarum fit mentio Ezechiel. 40. *Eze. 40. 43* quæ menſæ dicuntur habuiſſe labia reflexa intrinſecus: *Et labia earum palmi vnius, reflexa intrinſecus per circuitum. Super menſas autem carnes oblationis. Tunc* inquit, *menſarum labia intrinſecus reflectuntur, quando doctores ad conſcientiam* *Reflexa mẽſarum labia, quid.* *reuocant, tacita cogitatione quod dicunt, quando ſemetipſos ſubtiliter perſcrutantur, ſi faciunt quod loquuntur: rectè autem cum reflexa intrinſecus menſarum labia dicuntur, additur quoque (per circuitum) vt non in vna qualibet ſe parte conſiderent, atque ex alia ſemetipſos perpendere prætermittant, ſed vbique ſemetipſos inſpiciant, & in quantum præualent, ſtudeant ſingula opere implere, quæ docent. O doctor, ecce iam menſa es, iam vaſa portas, iam in vaſis fidelibus pondus holocauſti & victima ſuſtines, ſed intus reflecte labium, id eſt, ad cor reuoca ſermonem, audi quod dicis, operare quod prædicas.* Hęc Gregorius.

COMMEN-

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De prima viſione Ioannis.

Viſio Ioanni facta hoc primo capite deſcribitur.

SECTIO PRIMA.

1 INcipit Ioannes diuinas viſiones ſibi oſtenſas (q̃ ſanè fuere præter modũ admirabiles) cõmemorare, quarum prima hoc primo capite inchoatur, ſuntque huiuſmodi.

Primùm, vidit ſeptem candelabra aurea, quæ non conſtat cuius figuræ fuerint: crediderim fuiſſe non ſolum maxima, ſed etiam pulcherrima, atque excellẽnti opere, artificioque celata, ſingula ſingulos ingẽtes cereos accenſos in ſummitate præferentia. Secundò vidit in medio eorum. *Similem filio hominis veſtitum podere,* ideſt, linea tunica talari, quã propterea Septuaginta ſemper ποδήρην, ideſt, ad pedes vſque demiſſam appellant. Eratque vnum ex Sacerdotalibus indumentis.

2 *Ioſephus. D. Hieron.* Pro illuſtriori tamen huius rei cognitione, ſciendum ex Ioſeph lib. 3. Antiq. capi. 8 & Diuo Hieronymo in epiſto. ad Fabiolam de veſte ſacerdotali, duplicem fuiſſe tunicam ſacerdotalem apud Hebræos, vnam communem omnibus ſacerdotibus: alteram propriam Pontificis. *Tunica ſacerdotalis apud Hebræos, qualis.* Tunica communis ſacerdotum erat linea ex byſſo, dicebaturque Hebraicè כתנת, hoc eſt, linea, linum enim Chethon Hebraicè nominatur: hæc adhærebat corpori, tamque arcta erat, ſtrictiſq; manicis, vt nulla omnino in veſte eſſet ruga, tam longa vt vſque ad pedes deſcenderet, vnde & ποδήρης dicebatur. Aiunt Hebræi quos nonnulli ex noſtris ſequuntur, hanc tunicam totam fuiſſe varijs oculorum ordinibus, & figuris continuatam ſerie diſtinctam, inſtar ſcutulatarum veſtium apud Romanos: idque probant ex eo quod Exod. 28. cùm dicitur, *Stringesq; tunicam byſſo*, pro *ſtringes* eſt Hebraicè שבצת quod ipſi transferunt *Oculabis*, vt ſit ſenſus *Oculabis*, ideſt, tunicam byſſo: etenim id verbum non ſolum ſtringere, ſed etiam oculare ſignificat: de cuius ſententiæ probabilitate non eſt hic diſputandi locus. *Item et Pontificia.* Tunica propria Pontificum erat Hyacinthina, quæ Hebraicè dicebatur, מעיל quàm etiam Ioſephus talarem appellat, eademque à Septuaginta interpretibus Exod. 28. ποδήρης *Exod. 28.* quoque dicitur. ſed non puto tam longam dimiſſamque fuiſſe, ſicut erat prior tunica byſſina, quæ *poderis* nomen ſibi propriè vendicat, diciturque in ſacris literis, tunica ſuperhumeralis, quia ipſi ſuperhumerali immediatè ſuperponebatur. Erat tota hyacinthina, eiusque ex limbo pendebant per circuitum tintinnabula aurea, & mala punica ex hyacinto, & purpura cocco bis tincto, eo ordine, vt inter duo quælibet tintinnabula eſſet vnum malum punicum, & inter duo mala punica vnum tintinnabulum. Docet autem Diuus Hieronymus loco citato, *D. Hierony.* fuiſſe ſeptuaginta duo tintinnabula, & totidem mala punica, cui potius fides habenda eſt quam Clementi Alexandrino, *Cle. Alex.* qui quinto libro ſtromatum trecenta ſexaginta ſex tintinnabula, totidemq; mala punica, iuxta numerum dierum, quibus annus conſtat, fuiſſe exiſtimauit. *Quot ex ea tintinnabula penderet.* Cum igitur hoc loco ait Ioannes illum

ſimilem

ſimilē filio hominis, qui ſibi apparuit, fuiſſe veſtitum podere, hoc eſt talari tunica; licet de vtraque, & byſſina ſcilicet & hiacynthina intelligi poſſet, ſiquidē vtraq; poderis dicebatur vti diximus: magis tamen crediderim id de priori tunica byſſina communi omnium ſacerdotum eſſe accipiendum, eò quod illa eſt, quæ propriè poderis ſibi appellationem vendicabat, præter quam quod hæc eſt communis interpretum in hunc locum exiſtimatio: itaque hic *ſimilis filio hominis* podere indutus, hoc eſt Angelus Chriſtū repræſentans, vt poſtea ſuo loco dicemus, illū non vt præcisè Pontificem, ſed vt ſacerdotem abſolutè referebat, cui nō obſtat, quod in ſcribendis ad ſeptem Epiſcopos literis, Pontificium munus exercet, ſiquidem tunica byſſina non ſolum ad ſacerdotes, ſed etiam ad Pontifices pertinebat, quippe qui ſupra tunicam byſſinam, hiacynthina quoque induebantur: quāuis non multū repugnauerim, ſiquis iſtū *ſimilem filio hominis*, malit tunica hiacynthina indutum apparuiſſe, vt ſummum ſcilicet Pontificem omnibus Epiſcopis præſidentem, atque ad illos Pontificio iure, & autoritate ſcribentem, repræſentaret.

Qua tunica indueretur ille ſimilis filio hominis.

3 Tertiò. Erat hic *ſimilis filio hominis præcinctus ad mamillas zona aurea*. Aduerte ſicut duplex erat tunica, ita duplicē quoque fuiſſe zonam, qua aſtringi ſolebat. Et quidem tunica linea, vt ait Ioſephus, accingebatur circa pectus paulo axillis inferiùs zona lata digitos quatuor, intus inani, ita contexta, vt ſerpentis exuuium videri poſſet, floribus etiā picturata puniceis, purpureis, hiacynthinis, & byſſinis, ſtamen verò è ſola byſſo conſtabat, quæ ſemel atque iterum circa pectus reuoluta ad talos vſque defluebat tantiſper dū ſacerdotes à ſacris feriabantur, idque ad ornatum conferre videbatur, cum verò ſacris erat miniſtrandū, ne ventilata impedimento eſſet, ſuper humerum læuum retorquebatur: dicebatur hæc zona hebraicè אבנט Babylonij Hemeianin vocabant, *Nos cingulum vel baltheum*, inquit Hieronymus, *poſſumus appellare*. Tunicam verò hiacynthinam aſtringebat zona alia coloribus, vt inquit Ioſephus, ſupradictæ zonæ ſimilis, hoc eſt ex filis byſſinis, purpureis, coccinis, atque hiancynthinis contexta niſi quod aureis quoque filis erat intertexta, nec verò huiuſmodi zona ſoli tunicæ hiacynthinę ſtringendę ſeruiebat, ſed ſuperhumerale & rationale cum eadem tunica colligabat. Cū igitur Ioannes ait hunc *ſimilem filio hominis* fuiſſe præcinctum ad māmillas zona aurea; nec priorem nec poſteriorem zonam intelligit, ſiquidem neutra earum erat aurea, ſed aliam vtique nobiliorem, ac præſtantiorem, quæ tamen cum zona hiacynthina, quam ex Ioſepho diximus auro intertextam fuiſſe, hac ex parte cōueniret, vt hinc aliquis non ineptè argumentari poſſit, tunicam qua idem *ſimilis filio hominis*, indutus apparuit, non byſſinam fuiſſe, ſed hiacynthinam, cùm zona auro contexta, non ad byſſinam tunicā, ſed ad hiacynthinam pertineret: verùm cum noſtra hæc zona tota aurea fuerit, atque adeo ad neutram tunicam propriè ſpectaret, non indè neceſſariò conficitur, talarem veſtem, qua hic *ſimilis filio hominis* erat indutus, hiacynthinam fuiſſe tunicam: quin illud potiùs colligendum, ea zona aurea ſignificari ſacerdotem illum ſiue pontificem cuius ille *ſimilis filio hominis*, perſonam ſuſtinebat, ſacerdotibus pontificibusq; legalibus longè antecellere. Itaque non communi ſacerdotum, aut pontificum zona, ſed nobiliori & ꝓtioſiori aſtringi debuiſſe, quod magis intelliges, cùm huius aureæ zonæ myſteria explicabimus.

Ioſephus.

Duplex Sacerdotis zona deſcribitur.

D. Hieron.

Ioſephus.

Qua zona præcinctus ille ſimilis filio hominis.

Quartò. *Caput eius & capilli erant candidi tāquam lana alba, & tanquā nix*, ideſt miri candoris, non quod dūtaxat candorē lanę, & niuis ęquarent, ſed quia alię ſimilitudines non reperiuntur aptiores ad amplificandā eximij alicuius cādoris magnitudinem, quæ etiā fuit cauſa cur Matthæus capite 17. agens de transfiguratione Dn̄i dixerit veſtimēta eius facta fuiſſe alba inſtar niuis: cùm certum ſit illū veſtimentorū Chriſti candorē, magno interuallo omnē niuis candorē ſuperaſſe. 4

Matth. 17.

Quintò. *Oculi eius* erant *tāquam flāma ignis*, ideſt, ardentiſſimi, & inſtar flammę micantes, & ſcintilantes.

Sextò. *Pedes eius ſimiles* erant *aurichalco*, Græcè habetur, ſimiles *Chalcolibano* ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ: eſt autem *aurichalcum*, ſeu rectius orichalcum metalli genus auro ſimile, dictum Græcè, & Latinè,

nè, Orichalcũ; eo quod naſcatur in montibus, ὄρος enim Græcè montem ſignificat: qua de re legendus eſt Plinius li. 34. cap. 2. Chalcolibanon verò, vt vult Suidas, eſt electri genus auro pretioſius; quanquam ſi ad etymon ſpectemus, ſit aliquid ex ære & thure cōpoſitũ χαλκὸς enim Græcè æs, λίβανος autem, thus ſignificat. *Plinius.*

Septimò. *Pedes eius* erant *ſicut in camino ignis ardenti*, ſeu vt habetur Græcè ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι, ideſt, tanquam in camino igniti, vt *ignitum* ad *pedes*, nō ad *caminum* referatur.

Octauò. Vox eius erat, *tanquam vox aquarum multarum*, ideſt maximè ſonora, & multiplex.

Nonò. *Habebat in dextera ſua ſeptẽ ſtellas*, vel depictas ſcilicet, vel incluſas.

Decimò. *De ore eius exibat gladius vtra que parte acutus:* Græcè ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα, hoc eſt gladius anceps, ſeu ad uerbum, duplicis oris acutus.

Vndecimo. *Facies eius* erat ſplendidiſſima *ſicut ſol lucet in virtute ſua*, ideſt, cum fulgentiſſimus eſt in meridie. Poſtremò Ioannes tanta viſione perterritus, ad pedes eius tanquam mortuus non tam accidit, quàm cecidit, ille autem ponens dexteram ſuam ſuper eum dixit μὴ φοβοῦ, *Ne time* ſeu *Noli timere, Ego ſum primus & nouiſſimus, & viuus, & fui mortuus, & ecce ſum viuens in ſæcula ſæculorum, & habeo claues mortis, & inferni*. Præcepitq; ei, vt oĩa quæ viderat literis mandaret. *Scribe*, inquit, *quæ vidiſti, & quæ ſunt, & quæ oportet fieri poſt hæc: ſacramentũ ſeptem ſtellarum, quas vidiſti in dextera mea, & ſeptẽ candelabra aurea: ſeptẽ ſtellæ, Angeli ſunt ſeptem Eccleſiarũ, & candelabra ſeptẽ, ſeptẽ eccleſiæ ſunt*. Verbũ γράψον, hoc eſt ſcribe, referẽdũ quoq; eſt ad *ſacramentum ſeptem ſtellarum*, & ad *candelabra*, vt ſit ſenſus, ſcribe quæ vidiſti, & quæ modo in Eccleſijs gerũtur, & quæ poſtea euẽtura ſunt, ſcribe quoq; *ſacramentũ*, ſeu vt Græcè habetur μυστήριον *ſeptem ſtellarum, quas vidiſti in dextera mea*, ſcribe etiam *ſeptem cãdelabra aurea*. Nam quod ita locus ſit diſpungendus, perſpicuũ eſt ex eo quod Græcè *candelabra* ſunt in accuſandi caſu, & quod eſt cōſequens, *ſacramentũ ſeptem ſtellarũ*, eodẽ quoque caſu accipere oportet. Sic enim Græcè legimus γράψον ἃ εἶδες, καὶ ἅ εἰσι, καὶ μέλλει γίνεσθαι μετὰ ταῦτα, τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων, ὧν εἶδες ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσᾶς. Sed iam ad myſterium viſionis explanandum accedamus.

Explicatur viſio in ſenſu literali, & primùm quid ſeptem candelabra aurea ſignificent.

SECTIO II.

1 SEptem candelabra aurea, ſunt ſeptem Eccleſiæ, ad quas ſcribit Ioãnes nomine omnium orbis Eccleſiarum, vt ſupra diximus; de qua expoſitione dubitari nõ licet, cùm ille idem *ſimilis filio hominis*, qui Ioanni apparuit, ſic myſterium explicauerit. *Candelabra*, inquit, *ſeptem Eccleſiæ ſunt*. Licèt verò ſeptem Eccleſiæ Aſiæ minoris, quæ ſuperiùs nominatæ ſunt, hoc loco ſubaudiendę ſint, tamen earum nomine vniuerſas orbis eccleſias oportet accipere, vt ibidem docuimus, tum quod numerus ſeptenarius vniuerſitatem ſignificat, tum ob ſeptiformem Spiritus ſancti gratiam, ex qua vniuerſæ Eccleſiæ pulchritudo effloreſcit: quam eandem ob cauſam per *ſeptem candelabra* exprimitur, propter ſeptiformem ſpiritualium donorum ſplendorem, quo à Spiritu ſancto colluſtratur. Itaque iure ſeptiformis Eccleſia per ſeptem candelabra deſignatur, quæ etiam per illud candelabrum aureum ſeptem calamorum adumbrata eſt, de quo agitur Exodi 25. & 37. & illud quod vidit Zachar. cap. 4. & illud de quo loquitur Chriſtus Matth. 5. *Nemo accendit lucernam, & in abſcondito ponit, neque ſub modio, ſed ſuper candelabrum, vt qui ingrediuntur lumen videant*. *Eccleſia cur ſeptiformis, & candelabro cõparetur.* *Exod. 25. & 37.* *Zach. 4.* *Matth. 5. 16.*

Prima ratio cur Eccleſia cõparetur candelabro, eſt, quia eſt viſibilis, & excellenti quodam ſplendore conſpicua, atque manifeſta, iuxta illud Pſalmi 18. *In ſole poſuit tabernaculum ſuum*. Quem locum de Eccleſia intelligit Diuus Auguſtinus tract. 2. in epiſtolã Ioannis. *In manifeſto*, inquit, *poſuit Eccleſiam ſuam, vt ſicut Sol, nõ poſſit omnino latere:* vnde & *Ciuitas ſupra montem poſita* appellatur. Secũda *1. Ratio.* *Pſal. 18. 5.* *D. Auguſt.* *Secunda.*

ratio

ratio eſt. Quia inſtar cādelabri lucē mūdo pręfert, quod lumē eſt ipſe Chriſtus, Eccleſię candelabro impoſitum, iuxta illud Ioannis 8. *Ego ſum lux mundi.* Et Ioānis 1. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum,* & Malachiæ 4. *Timentibus nomen meū; orietur Sol iuſtitiæ:* Ex quo fit vt mirum ſit, & planè diuinum Eccleſiæ candelabrum, quippe quod pro lumine Solē ipſum in ſummitate præferat, imò & *fontem Solis,* de quo agitur in libro Ioſue: quemadmodum expendit Origenes homilia 19. in librum Ioſue, vbi fit mentio fontis Solis. Quem Solis fontem, Chriſtum ipſe interpretatur. Quis porrò non miretur ſolem oriri ex fonte, ſed is nimirum eſt Chriſti ſplendor, vt ex eo lux omnis ſpiritualis, tanquam ex fonte orta, ad omnem mūdi plagam illuminandam deriuetur, quod illis verbis prædixit Symeon Luc. 2. *Quod paraſti ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationem gentium.* Tertia ratio eſt Richardi de Sancto Victore. *Quia ſicut,* inquit, *magna candelabra tribus ferè pedibus ſuſtinentur, ita Eccleſia in ſacroſanctæ Triadis fide per charitatem operante fundata erectaq; conſiſtit.*

Chriſtus Eccleſiæ lumen. *Ioan.* 8. 12. *Ioan.* 1. 9. *Malach.* 4. 2. *Orige.* *Item fons ſolis.* *Luc.* 2. 31. *Tertia.* *Richard.*

2 Porrò Eccleſiæ non ſolùm cādelabra, ſed aurea etiam candelabra appellantur. Primò, ſecundum Richardū de S. Victore, quia ſicut aurum per ignem probatur, malleis extenditur, & in formam candelabri productum inſtrumentum ignis, & luminis efficitur, ita Eccleſiæ tentationibus probatæ, & tunſionibus perſecutionum extenuatæ, ardent igne ſapientiæ cęleſtis, & lucent opere charitatis, quam etiam ob cauſam candelabrum illud de quo agitur Exodi 25. & 37. non erat fuſile, ſed ductile, quemadmodum obſeruauit D. Greg. homilia 6. in Ezech. quia nimirum Eccleſia ferendo producitur, & quotidie perſecutionibus proficit, atque huc alluſiſſe videtur Petrus 1. ſua epiſt. c. 1. cum dixit: *Vt probatio fidei veſtræ multò pretioſior ſit auro, quod per ignē probatur.* Secundò, propter charitatem quæ ob excellentiam & præſtātiam auro omnium metallorū pretioſiſſimo cōparatur, iuxta illud capitis 3. *Suadeo tibi emere à me aurū ignitum.* Eſt autem ea auri natura, auctore Plinio lib. 33. hiſtoriæ naturalis cap. 3. vt nihil eius igne depereat, tutò etiam in incendijs durante materia: imò quò ſæpius arſit, ad bonitatem proficiat: accedit, quod nec aliud metallum latiùs dilatatur, aut numeroſiùs diuiditur: ſic igitur nihil charitatis perſecutionum igne deperit, ſed magis perficitur: iuxta illud ſecundæ ad Corinthios 12. *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumelijs, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtijs pro Chriſto, cum enim infirmor, tunc potens ſum:* Quaſi dicat, nihil virtutis & conſtantiæ, mihi in tribulationum flammis deperit, quin potiùs tunc euado firmior atque potentior, ipſumq; charitatis aurum per gratiam & virtutem Chriſti magis eniteſcit. Præterea charitas quantumcumq; extendatur laboribus, ſemper inſtar auri ſufficit: quemadmodum docuit Apoſtolus ad Romanos 8. *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio, an anguſtia?* &c. & 2. ad Corinthios 6. *Quaſi morientes, & ecce viuimus:* In quo quidem charitas à ſimulata virtute hypocritarū longè diſſidet, quemadmodum & verum aurū in eo diſtinguitur ab alchimico, quod alchimicum, nō ita malleorum ictus, ſicut verum, ſuſtineat. Vndè Paulus 2. ad Corinthios 6. poſtquam fideles ad labores conſtanter patienterq; tolerandos eſſet adhortatus illis verbis, *In omnibus exhibeamus nosmetipſos ſicut Dei miniſtros, in multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibꝰ, in anguſtijs, in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs* neceſſariò adiungendum putauit *in charitate non ficta:* Seu vt Græcè eſt, *ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ*, hoc eſt in charitate non hypocritica, vt innueret charitatem eſſe aurum, quæ niſi vera ſit, haud poterit tribulationum, neceſſitatum, anguſtiarum, carcerum, ſeditionum, & laborum ictus ſuſtinere, quin ſtatim frangatur, quemadmodum aurum charitatis hypocriticum & alchimicum malleorum ictu frangitur: quare, inquit, vt perſecutiones omnes, atq; difficultates inuicto animo ſuperetis, habete verum charitatis aurum, non fictum, non ſimulatum, non alchimicum.

Rich. de S. Vict. *Exod.* 25. & 37. *D. Greg.* 1. *Petr.* 1. 7. *Plinius.* *Auro comparatur charitas.* 2. *ad Cor.* 12. 2. *Ad Rom.* 8. 35. 2. *ad Cor.* 6. 9. *Hypocriſis, aurum alchimicū.*

De

De ſimili filio hominis, qui erat in medio ſeptem candelabrorum aureorum.

SECTIO III.

Richard de S. Victore.

RIchardus de S. Victore per hũc *ſimilem filio hominis*, angelum intelligit, qui in perſona, & ſimilitudine Chriſti, demonſtrabat Ioanni ſacramentum Diuinę reuelationis.

Quis fuerit ille ſimilis filio hominis.

Qui, inquit, eo amplius habuit auctoritatis, quod apparuit in ſimilitudine Saluatoris: Quæ ſententia vera eſt nec enim Chriſtus ipſe Ioanni apparuit, ſed angelus Chriſti perſonam ſuſtinens, & idcirco non homo, nec filius hominis, ſed *ſimilis filio hominis* appellatur: quo ſenſu accipiendi ſunt ferè omnes interpretes, cum hoc loco per *ſimilem filio hominis*, Chriſtum intelligunt, nec enim illud cenſendi ſunt exiſtimare, Chriſtum in ſua ipſius perſona *in medio candelabrorum aureorum* viſum eſſe, ſed angelum in hominis ſpecie, qui Chriſtum referret: verùm iam hinc illa oritur dubitatio, cur ſi Chriſtum hic angelus repræſentabat, nõ homo, ſed *ſimilis filio hominis* appelletur.

Beda. Primaſius. Hugo card.

Beda, Primaſius, Hugo Cardinalis, & alij, eam afferũt rationem, quia nimirum Chriſtus reſurrexit immortalis, non iam ſimpliciter hominem, qui naturam dicit paſſibilem, ſed ſimilem homini, dicendũ fuiſſe: quo etiam ſenſu dixit Paulus 2. ad Corinthios 5. *Et ſi cognouimus Chriſtum ſecundum carnem*, ideſt mortalem *ſed iam non nouimus*.

2. ad Cor. 5 16. D. Auguſt.

Eodemque modò Diuũs Auguſtinus libro 11. contra Fauſtum Manichæum capite 7. intellexit illud ad Hebræos 5.

Hebr. 5. 7.

Qui in diebus carnis ſuæ preces ſupplicationeſq; ad eum, qui poſſit eum ſaluum facere à morte cũ clamore valido & lachrymis offerens: Vbi illud *in diebus carnis ſuæ*, idem eſt, atque, cùm vitam mortalẽ agebat. Elegantiorem rationem reddit Ioachimus Abbas, *Chriſtus*, inquit, *tanta in cælo præminet claritate, tanta maieſtatis gloria fulget, præ omnibus angelis, vt ſicut in eo aliquando Diuinitatis ſuæ gloriam occultabat humanitas, ita nunc humanitatis eius abiectio exinanita à maieſtatis gloria, & à ſplendore ſummæ lucis abſorta eſſe videatur.*

Qua gloria fulgeat Chriſtus in cælo.

Vt enim aliquãdo *ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens*. Ad Philippenſes ſecundo.

Ad Philip. Philip. 2.

Ita nunc forma ipſa ſeruilis à maieſtatis gloria exinanita eſt, vt ita nihil in eo ſuſpicionis remaneat, quo minus verus Dei filius eſſe credatur. Igitur hic ſimilis filio hominis eſt *in medio candelabrorum aureorum*, id eſt, Eccleſiæ vniuerſæ, iuxta ea, quæ ſuperiùs de ſeptem candelabrorum myſterio diximus, idq; multis de cauſis. Prima eſt, vt inde influat in omnes eius partes: ꝓpterea enim etiam cor eſt in medio corporis: Adnotauit Hugo Cardinalis in hũc locũ: Chriſtum ſemper in medio inueniri.

Hugo card. In medio candelabrorũ cur Chriſtus. Prima ratio.

Etenim ipſe eſt media, ideſt, ſecunda perſona Trinitatis: Naſcitur media nocte, Sapientiæ 18. *Dum medium ſilentium tenerent omnia, & nox in ſuo curſu mediũ iter haberet, Omnipotens ſermo tuus Domine de cælo, à regalibus ſedibus venit.* In medio mũdi patitur, hoc eſt in Hieruſalem, quæ *Vmbilicus terræ* appellatur. Ezechielis 38. Vnde eſt illud Pſalmi 73. *Operatus eſt ſalutem in medio terræ.* In medio duorum latronum crucifigitur. In aere, id eſt, inter cælum & terram moritur. In medio diſcipulorum poſt reſurrectionem ſtetit. Ioannis 20. Ipſe etiã de ſe Matth. 18. *Vbi fuerint duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum.* Denique hoc loco in medio ſeptem cãdelabrorum aureorum apparet.

Sap. 18. 14. Idẽ ſemper in medio inuenitur. Ezech. 38. Pſal. 73. 13 Ioan. 20. Matth. 18. 20.

Simile eſt illud Leuit. 26. *Ponam tabernaculum meum in medio veſtri, ambulabo inter vos, & ero Deus veſter voſq; eritis populus meus*: pro *ambulabo inter vos*: eſt apud Septuaginta ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν: ad quem locum haud dubiè videtur ſpectaſſe Paulus 2. ad Corinth. 6. cum dixit: *Vos eſtis in templum Dei viui, ſicut dicit Deus, quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo*: vſus eſt enim eodem verbo ἐμπεριπατήσω: Concinit & illud apud Ezechielem 37. *Et erit tabernaculum meum in eis, & ero eis Deus, & ipſi erũt mihi populus, & ſcient gentes, quia ego Dominus ſanctificator Iſrael, cum fuerit ſanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.* Quod quidem vaticinium impletum eſt in Chriſto, qui ſanctificationem ſuam in medio Eccleſiæ poſuit, ipſeque in medio fidelium inambulat, atque *in medio candelabrorum*, hoc eſt, omnium Eccleſiarũ,

Leuit. 26. 11. 2. ad Cor. 6 16. Ezech. 37. 27.

vt in

Digitized by Google

vt in omnem partem vim gratiæ ſuæ largiter fundat, quæ eſt prima huius myſterij ratio.

2 *Secunda.* Secunda ratio eſt. Chriſtus in medio Eccleſiæ per amorem, & beneuolētiam, qua omnes omnino complectitur. Atque hoc Chriſti exemplum deberent omnes prælati in ſuarum Eccleſiarum adminiſtratione imitari, atque per amorem in medio eſſe ſubditorum: Mitto Chriſti pro omnibus in terras aduentum, paſſionem, mortem: illud ſane fuit in collegij Apoſtolici gubernatione admirandum, quod cum Petrum, & filios Zebedæi ad peculiaria quædam familiariùs admitteret, veluti ad myſterium Transfigurationis aſpiciendum: ita tamen hæc omnia in reliquis Apoſtolis tractandis, fouendiſq; compenſabat, vt quilibet eorum ſibi in animum poſſet inducere, neminem ſibi à Chriſto anteferri, hinc enim orta eſt illa ab Apoſtolis non ſemel habita *contentio quis eorum videretur eſſe maior*, vt patet Marci 9. & Lucæ 22. nimirum vſq; adeò Chriſtus in medio omnium erat, per amoris & beneuolentiæ ſigna, quæ modò vni, modò alteri exhibebat, vt nemo de beneficijs in alterum collatis conquereretur, nemo alteri inuideret, quin potius quilibet eorum ſe plus amari exiſtimare poſſet, & ſibi primum honoris gradum præ cęteris polliceri. Hoc ſanè fuit in medio eſſe diſcipulorum: quam in gubernādo prudentiam deberent prælati omnes, quoad eius fieri poſſet, æmulari, atque in medio ſubditorū eſſe per amoris & beneuolentiæ argumenta. *Prælati prudētia atque amor ī ſubditos.* Hæc enim ſubditos circūſtare prælatū faciunt, fidenterq; accedere: quemadmodū timor eoſdē lōgè remouet, ſicut eleganter monet D. Bernard. ſer. 23. in Cant. ſuper illa verba c. 1. *D. Bernar.* *Introduxit me Rex in cellaria ſua, exultabimus & lætabimur in te, memores vberū tuorum. Diſcite*, inquit, *Prælati ſubditorū matres vos eſſe, nō Dominos, ſtudete magis amari, quam metui, ſuſpendite verbera, producite vbera, cur morſus à ſerpente paruulus fugit conſcientiā Sacerdotis, ad quem eum magis oportuerat tanquam ad ſinum recurrere matris.* Vnde Dn̄s Moyſi pręcepit, vt populum illū nutricis more tractaret, quemadmodū ipſe ſua illa querimonia teſtatur, Numerorum 11. *Nunquid ego concepi omnē hanc multitudinem, vel genui eam, vt dicas* *Num. 11. 12.* *mihi, porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum?* Nec verò huic ſecūdę noſtræ rationi officit, quod inferiùs hic idem *ſimilis filio hominis* ſeuerè agit cum Angelis Eccleſiarum, ideſt, Epiſcopis, vtrumq; enim adhibendū eſt, & comitas ſeueritate tēperāda iuxta illud Iob c. 29. *Benignitas prælati ſeueritate temperanda.* *Si quando ridebam ad eos, non credebant, & lux vultus mei non cadebat in terram*, ideſt, *Iob cap. 29. 24.* tanta mea erat grauitas, vt ſi quando cū illis loquens riderem, adhuc tamē timerent, & reuerentiam ſeruarēt. Illud enim ſignificat (*Lux vultus mei non cadebat in terram*) ſeu vt habetur in Hebræo, *Lucem vultus mei non abijciebant*, ideſt, vultum meum lætum, atque hilarem non contēnebant: quam expoſitionem ſic paucis complectitur D. Gregorius lib. 20. Moralium cap. 3. *D. Greg.* *Talis*, inquit, *debet eſſe diſpenſatio regiminis, vt is qui præeſt ea ſe circa ſubditos mēſura moderetur, quatenus & arridens timeri debeat, & iratus amari, vt eum nec nimia lætitia vilem reddat, nec immoderata ſeueritas odioſum.* Et eodem libro c. 8. ponderans illud Iob, quod habetur eodem capite. *Iob 39. 25.* *Cum ſederem quaſi rex circunſtante exercitu, eram tamen mœrentiū conſolator.* Hortatur Prælatos vt ſeueritatem benignitate temperent, exēplo illius Samaritani, qui eius qui incidit in latrones, vulneribus, vinum ſimul & oleum infudit. Lucæ 10. *Luc. 10.* *Vt per vinum*, inquit, *mordeātur vulnera, per oleum foueantur:* quare miſcēda eſt lenitas cū ſeueritate, faciendūque quoddam ex vtroque temperamentum, vt neque multa aſperitate exulcerētur ſubditi, neque nimia benignitate ſoluantur. Vndè eſt illud Pſal. 22. *Pſal. 22. 4* *Virga tua, & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt.* Virga enim percutimur, & baculo ſuſtentamur. Si ergo eſt diſtrictio virgæ, quæ feriat, ſit & conſolatio baculi quæ ſuſtētet, id quod etiā in arca fœderis fuit expreſſum, in qua cū legis tabulis virga ſimul, ac manna coniuncta fuerunt: quia cum ſcripturæ ſacrę ſcientia in boni rectoris pectore virga diſtrictionis, & manna dulcedinis eſſe debet. Tertia & poſtrema ratio, eſt *in medio candelabrorum aureorum* per protectionem, curā, atque prouidentiam, vt præſto ſit ad emungēda candelabra, ne fidei lumē extinguatur, ne ſpes labet, nec charitas refrigeſcat, nec corruat diſciplina: ex quo duci poteſt argumentū

pro

Reſidentia prælatorũ. Concil.Tri. D. Athan.

pro reſidentia prælatorum, vt etiam ipſi exẽplo Chriſti ſint *in medio candelabrorũ* ideſt, Eccleſiarum, quemadmodum ſeue rè ſtatuit Conci.Triden. Seſſ.ſexta.decreto de reformatione cap.1.& Seſſ.23. decreto item de reform.c.1. Reſidentiæ neceſſitatem, obligationemq; Patres omnes exaggerant, præcipuè verò D. Atha. Patriarcha Conſtantinopolitanus, multis in locis veluti in epiſtola ad Epiſcopũ Sardenſem, vbi inter alia ſic ait, *θείων χρησμῶν μηδὲ κἂν πρὸς μικρὸν ἀνεπιτιμήτως ἐώντων ἀφίστασθαί τινα τοῦ ποιμνίου*, hoc eſt diuinis oraculis ſeu ſtatutis ne minimum quidem permittentibus impune aliquem paſtorem à grege abeſſe: legendus eſt idem in epiſtola quam ſcripſit ad omnes Epiſcopos, & in epiſtola ad Epiſcopum Cretæ volenti proficiſci ad ſuum Epiſcopatum, & in epiſtola ad Epiſcopum Apameæ, & in epiſtola ad Imperatorem, vt Epiſcopos ad ſuas diœceſes ire iubeat.

Cur veſtitus podere apparuerit.

Vidi ſimilem filio hominis veſtitum podere.

SECTIO IIII.

1 *Beda. Rich. de S. Vict.*

RATIO prima eſt Bedæ, & Richardi de Sancto Victore, ad ſignificandam naturam humanitatis, in qua Chriſtus ſemet ipſum tanquam verus ſacerdos Patri pro nobis obtulit, erat enim poderis vti diximus veſtis ſacerdotalis: eſt autem hæc veſtis talaris, ideſt, vſque ad talos demiſſa, quia virtus paſſionis Chriſti ad infimos quoſque fideles pertingit: vnde & Ezechielis 1. Homo ille, qui in throno ſapphirino conſidebat, Chriſtumque ſignificabat, ſimilitudinem electri præferebat, quod vim habet paleas attrahẽdi, quia Chriſtus non ſolum magnates & principes, ſed etiam infimos quoſque de plebe, paſſionis ſuę virtute ſeruat, & ad cœlum vſque vbi nunc eſt, ceu paleas electrum, trahit: quod autem è cœlo hoc eſt tanto interuallo, paleas in terra poſitas poſſit attrahere, electri eſt diuina planè ad attrahendum efficacitate præpollentis. Vel certe *poderem* poſſumus amorem interpretari, qui talaris fuit in Chriſto, ideſt, vſque ad finem vitæ pertingens, iuxta illud Ioannis. 13. *Cùm dilexiſſet ſuos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos:* eſt enim talaris veſtis perſeuerantiæ Symbolum, vt auctor eſt D. Gregor. lib.1. Moralium cap. vltimo, expendens quod ſolus Ioſeph inter fratres talarem tunicam habuiſſe perhibetur. Geneſ.37. cùm dicitur, *Nudauerunt eum tunica talari, & polymita:* quia Ioſeph inter fratres vſque ad finem iuſtus perſeueraſſe deſcribitur. *Quid enim,* inquit, *eſt talaris tunica niſi actio cõſummata, quaſi enim talaris tunica talum corporis operit, tùm bona actio ante Dei oculos, vſque ad vitæ terminum nos tegit.* Eadem tunicæ talaris expoſitio traditur ab Eligio Nouiomenſi Epiſcopo homil.11. ad pęnitẽtes, & refertur in appendice Bibliothecæ ſanctorũ Patrum, vbi addit idẽ ſignificari à Chriſto cùm de ſe ait hoc ipſo c. *Ego ſum Alpha, et Omega,* i. *principium et finis*, vt nimirũ non ſolo bono principio contẽti ſimus, ſed finem etiam bonum habere ſtudeamus. Hæc aũt eò pertinent, vt propoſito nobis ante oculos Chriſti cruento in cruce ſacrificio, quod tãquã verus ſacerdos in humanitate peregit, amoreq; illo ſingulari, quo nos ĩ finẽ vſq; dilexit, in ei[9] quoque nos amorẽ ardentiùs incitemur.

Virtus paſſionis Chriſti. Ezec. 1. Talaris tunica ĩ Chriſto quid. Ioan. 13. D. Grego. Gen.37.23 Eligius.

Secundò. Apparuit *veſtitus podere*, veſte inquam ſacerdotali ad terrorem incutiendum peccantibus: declarat nanq; iudicium, quo nunc ſingulos, in fine autem mundi iudicaturus eſt vniuerſos, ad forũ etiã interius, vtpote ſacerdotale pertinere. Itaq; ſe oĩa, ſiue merita, ſiue demerita certò noſſe, de illiſq; ſentẽtiam laturum: quo eodem myſterio Ezechielis 9. apparuit etiam veſtitus lineis, ſed podere, vt Septuaginta tranſtulerunt, & habens ad renes atramentarium ſcriptoris, quia omnia quæ agimus diligenter notat, accurateque deſcribit, vt iudicet, ſicut eo loco interpretatur D. Hieron.

Ezech. 9. Septuaginta. D. Hieron.

2 Tertiò, ad probitatem vitæ, morumq; integritatem commendandam fidelibus, apparuit *veſtitus podere*, ideſt, iuſtitia, ſeu ſanctitate, quæ indumentum Chriſti, & cuiuſuis iuſti appellatur, iuxta illud Eſaiæ 61. *Indumento iuſtitiæ circun-*

Iuſtitia, Chriſti indumentũ. Eſa.61.10.

circundedit me: cui concinit illud Eccleſiaſti. 27. *Si ſequaris iuſtitiã apprehendes illã, et indues quaſi poderẽ honoris*: & eſt ſenſus, ſua quemq; iuſtitia atq; virtute indui veluti honorifica quãdã veſte talari, quæ totũ hominem tegit, ornatq;: ſic ẽt Iob c. 29. *Iuſtitia*, inquit, *indutus ſum, & veſtiui me quaſi veſtimento.* Quem locũ expendens D. Greg. lib. 19. Moral. c. 16. *veſtimẽto*, inquit, *cum veſtimur ex omni parte circundamur: ille ergo iuſtitia ſua vt veſtimẽto veſtitur, qui ſe vndique bono opere protegit, et nullã partem actionis ſuæ peccato nudam relinquit; nam qui in quibuſdã actionibus iuſtus eſt, in alijs iniuſtus, quaſi hoc latus cooperuit, illud nudauit, nec iam bona ſunt opera, quæ ſub ortis alijs prauis operibus inquinantur, iuxta illud Eccleſiaſ. 9. Qui in vno peccauerit, multa bona perdet. Et Iacobi 2. Quicunque totam legem ſeruauerit, offendat autẽ in vno, factus eſt omnium reus.*

Eccl. 27. 9. *Iob 29. 41.* *D. Greg.* *Eccle. 9. 18.* *Iacob 2. 10.*

Quartò, & poſtremò. *Poderem* poſſumus Eccleſiam accipere, quam Chriſtus ipſe induit, vt ſua ipſius perſona pretioſam, & illuſtrẽ faceret; ſicut autẽ poderis tunica erat admodũ ſtricta nullamq; rugã efficiens, ſi tunicam lineã non hiacynthinam intelligas, vt diximus hoc ipſo exegetico, Sect. 1. ita Paulus docet Eccleſiam ita glorioſam à Chriſto effectam eſſe, vt nullam haberet rugam, ad Epheſ. 5. *Vt exhiberet ſibi glorioſam Eccleſiam nõ habentem maculam aut rugam*: propterea namq; Eccleſia laboribus & perſecutionibus nimis extẽditur ne rugam habeat, quemadmodum docet D. Auguſ. in Pſal. 132. *Veſtis*, inquit, *Sacerdotalis Eccleſiam ſignificat, de qua loquitur Apoſtolus ad Epheſ. 5. Quæ mundatur, vt non habeat maculam; extenditur, vt non habeat rugam: vbi eã extendit fullo, niſi in ligno? videmus quotidiè à fullonibus tunicas quodammodo crucifigi: crucifiguntur. n. vt rugam non habeant.* Hæc ille. De huius veſtis mundatione multa ſuperiori exegetico Sect. 11. diximus ad illa verba. *Lauit nos in ſanguine ſuo*: Vbi Eccleſiam eſſe Chriſti pallium & indumentum confirmauimus. Omnes iſtæ rationes cùm ipſa viſione probè cohærent, oſtendit enim ſe hoc loco Chriſtus omnium fidelium habentem curam & prouidentiam, ſacerdotem, ac iudicem & ſumma cum ſanctitate ac iuſtitia Eccleſiam adminiſtrantem.

Eccleſiam Chriſtus fecit glorioſã. Ad Epheſ. 5. 27. *D. Auguſ.*

Cur fuerit præcinctus ad mamillas zona aurea.

Et præcinctum ad mamillas zona aurea.

SECTIO V.

1 NON tantùm materiæ nobilitate, & compoſitionis elegantia, ſed myſteriorũ quoque venuſtate pulcherrima eſt hæc zona aurea, qua ille *ſimilis filio hominis præcinctus erat ad mamillas*: Atq; in primis illud quærimus. Cur Chriſtus Dominus in teſtamento veteri, ideſt, Danielis 10. accinctus renibus: in nouo autem teſtamento, ideſt, hoc loco, ad mamillas accinctus apparuerit: etenim quãuis ille apud Danielẽ angelus fuerit, &, vt quidã arbitrantur Gabriel, tamẽ Chriſtum repręſentabat, quemadmodum, & hic qui Ioanni apparuit, nõ Chriſtus ſed angelus fuit, qui Chriſtum referebat, vt ipſe initio ſuæ Apocalypſis teſtatur cùm ait, *Loquens per Angelum ſuum ſeruo ſuo Ioanni*. Meritò igitur dubitare quis poſſit cur illic ad renes, hic ad mamillas præcinctus appareat, & illic quidem auro obryſo, hic autem zona aurea: cui quæſtioni ſic reſpondet Richard. de S. Victore. *In veteri*, inquit, *teſtamento viſus eſt angelus Prophetæ cinctus renibus, quia ibi carnis opera expreſſiùs prohibebantur; In nouo autem Ioanni viſus eſt angelus præcinctus ad mamillas, quia nunc vel ipſæ cogitationes illicitæ manifeſtè refrenantur: qui enim non inquinamentum carnis, quod veteri teſtamẽto iam fuerat interdictum ſed inquinamentum ſpiritus quod in nouo arctiùs eſt prohibitum, reſtringere veniebat, nõ ad renes, ſed ad mammillas præcinctus debuit apparere.* Hãc eandem reſponſionem clarius proponit Pannonius. *Apud Danielem*, inquit, *præcinctus ad renes apparet, quia ſcriptura veteris teſtamenti ipſum opus luxuriæ arcet, nouum autem teſtamentum etiam ipſas cogitationes dicente Domino*: Matthæi 5. *Qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mœchatus eam in corde ſuo.* In pectore igitur præcinctus apparet, quia cogitationes pectoris & cordis cauet. Eadem ratio traditur

Dan. 10. *Cur Chriſtus in veteri teſtamento ad renes in nouo aũt ad mamillas accinctus apparuerit.* *Rich. de S. Vict.* *Euangelica perfectio.* *Pannon.* *Mat. 5. 28.*

Hugo. Car. Ambr. Anſberto. Gloſ. traditur ab Hugone Card. & Ambr. Anſberto, eamque ſequitur Gloſſa in hunc locum: Porrò vtrobique aurum apparet; etenim apud Danielem renes auro obryzo, hic autem *mãmillæ zona* aurea præcinguntur, quia tam exterior caſtitas, quàm interior, ex charitate, quæ per aurum ſignificatur proficiſci debet. Quanquam & in hoc diſcrimen legis veteris & nouæ nõ mediocre apparet, Zona enim aurea, quæ melior eſt, & delicatior, maiorem charitatem indicat, quàm aurũ obryzũ, quod adhuc duritiem retinet, nec tantam charitatis dulcedinem oſtendit, vt exploratum ſit longè maiorem eſſe in noua, q̃ fuerit in veteri lege, charitatem & perfectionem, id q̃d elegãter expreſſum agnoſcit D. Greg. homil. 13. in Ezechielem, in illa illuſtri viſione capitis quadrageſimi, cum hominem indutum lineis tẽplum, illud myſticum lineo filo dimetientem Propheta conſpexit. *Funiculus*, inquit, *lineus in manu eius: cenſura legis veteris*, ait Gregorius, *funiculus fuit, ſed lineus nõ fuit. quia rudem populum, non ſubtili prædicatione coercuit, in quo per pœnæ ſententiam, non peccata cogitationis, ſed operis reſecauit.* At Chriſtus Dominus funiculum lineum in manu tenuit, cùm dixit: Matth. 5. *Audiſtis, quia dictum eſt antiquis, Non mœchaberis: Ego autem dico vobis, quia qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mœchatus eſt eam in corde ſuo.*

Veteris & nouæ legis diſcrimen.

D. Greg.

2 *Origenes.* Hoc ipſum Orig. hom. 12. in Exo. vult in eo expreſſum fuiſſe, quod Moyſes, qui typum legis gerebat, faciem quidem habuit ſplendidã Exo. 34. manũ verò leproſam Exo. 4. at Chriſtus nõ ſolũ faciẽ, ſed ẽt manibus in Transfiguratione reſplenduit, quia videlicet opera, quę per manus exprimuntur, imperfecta erãt in lege veteri: at in lege gratiæ ad maximum perfectionis ſplendorem peruenerunt. *In lege*, inquit, *vultus quidem Moyſi glorificatus refertur, licet velamine contegatur. manus aũt eius intra ſinũ miſſa, leproſa facta memoratur, ſicut nix: in qua mihi videtur forma totius legis pleniſſimè deſignari: in vultu.n. eius ſermo legis, in manu opera deſignantur: quia ergo nihil ad perfectum adduxit lex ad* Heb. 7. *idcirco manu Moyſis leproſa fit, & in ſinum reconditur, tanquã nihil perfecti operis habitura; facies verò eius glorificata eſt, ſed velamine tegitur, quia ſermo eius habet ſcientiæ gloriam, ſed occultam: in lege ergo Moyſes ſolam faciem habet glorioſam, neque manus eius habent gloriam, imo potiùs, & contumeliam: ſed neque vlla gloria erat in pedibus. denique ſoluere iubetur calceamentum ſuum*, Exo 3. *licèt & hoc fieret non ſine alicuius forma myſterij: oſtẽdebatur, nanq; quod in nouiſſimis temporibus ſolueret Moyſes calceamentum, vt acciperet alius ſponſam, & illa vocaretur domus diſcalceati, vſque in hodiernum diem) iuxta id quod præcipitur Deuter. 25.) nihil ergo aliud in lege habet glorioſum Moyſes, niſi ſolam faciem: in Euangelijs autem totus glorificatur ex integro.* Hinc etiam eſt quod Paulus Hebræos, pueris, qui ſub lege tanquam ſub pædagogi cuſtodia tenebantur comparauit: fideles autem legis gratiæ, viros appellauit, qui tãquam perfectiores, grandioresq; pædagogo non indigebant: ſic accipiendum eſt illud ad Gal. 3. *Priusquam veniret fides, ſub lege cuſtodiebantur concluſi, in eã fidem, quæ reuelanda erat: itaq; lex pædagogus noſter erat in Chriſto, vt ex fide iuſtificemur: at vbi venit fides, iam non ſumus ſub pædagogo.* Ex quo præter alia habes legis veteris doctrinam, ſanctitatem, imperfectã, & puerilẽ fuiſſe, ſi cũ legis nouæ p Chriſtũ cõſtitutæ, ſapientia & perfectione cõferatur. Quare meritò ſuperiores doctores aiebant ad hoc inter vtranq; legem diſcrimen innuendum, Chriſtum in veteri teſtamento *ad renes*, in nouo autem *ad mammillas* præcinctum apparuiſſe.

Cur Moyſes facie tãtũ, Chriſtus facie et manibus reſplenduit.

Quid mammillæ ſignificent.

Et præcinctum ad mammillas.

SECTIO VI.

Illud etiã explicationem deſiderat, quid *mãmillæ* ſignificẽt ad quas *ſimilis filio hominis præcinctus* apparuit. Prima expoſitio eſt, ſignificare ſummã Chriſti dulcedinem, amoriſq; ſuauitatẽ, quo Eccleſiã ſuam complectitur, vt ex amore intelligat proficiſci labores, calamitateſq; vniuerſas, quibus illam Chriſtus ad finẽ vſque mundi patitur exerceri: ſic multò ante ſponſa vbera ſponſi dixit eſſe *meliora vino, & fragrantia vnguentis optimis.* 1 *Suauis Chriſti amor in Eccleſiam.*

Cant.1.2. Hebræi. Canticorum 1. Quo loco omnes fere Hebræi legunt, *Quia meliores ſunt amores tui uino.* eſt .n. Hebraicè מיין כי טובים דודיך quibus verbis maxima vberũ ſpõſi dulcedo,ac ſuauitas continetur, vſque adeò ut illis ſponſa nitatur excuſare ſuã illam audaciam,cùm ſtatim in uerba illa amoris pleniſſima prorupit, *Oſculetur me oſculo oris ſui:* Quæ obſeruatio eſt D. Bernardi ſermone 9.in Cantica. *Temeritatem,*inquit,*prout valet excuſare conatur*, *D.Bern.* *quaſi dicat,ſi altum ſapere uideor, tu feciſti ò ſponſe,qui in dulcedine vberum tuorum tãta me dignatione lactaſti,quatenus omni me tu depulſo audeam plus fortè, quàm expediat.* *Duo Chriſti ubera, q̃ ſint.* Duo præterea iſta vbera,ut idem docet,ſunt gemina dulcedo, quæ exuberat in Chriſti pectore, videlicet longanimitas in expectando, & in donando facilitas. De priori vbere loquitur Paulus ad *Ad Rom.2. 4.* Romanos 2.*An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? an ignoras, quia benignitas Dei ad pœnitentiã te adducit?*ubi nomen *diuitiarum*,ſicut & aliàs apud Paulum ingentem copiam,& abundantiam ſignificat:per *bonitatem* verò ne intelligas eam, quæ malitiæ opponitur, diciturque Græcè ἀγαθοσύνη, ſed benignitatem, cũ ſit Græcè χρηστότητος: vndè meritò poſtea vulgatus tranſtulit, *an ignoras,quia benignitas Dei,* habetur.n. Græcè τὸ χρηστὸν. De altero vbere eſt ſer- *Ezec.18.21* mo Ezech. 18. *Si impius egerit pœnitentiã ab omnibus peccatis ſuis, & cuſtodierit omnia præcepta mea,vita viuet, & non morietur.*Pulchrè Regius uates utrumque duo- *Pſal.102.8* bus verbis complexus eſt Pſal.102. *Longanimis & multum miſericors.* Eandem amoris dulcedinem ſub eadem metaphora explicauit Eſaias cap. 66. Cùm dixit *Lætamini cum Hieruſalem omnes qui diligitis eam,ut ſugatis & replemini ab ubere miſericordiæ eius,& mulgeatis et delitijs affluatis ab omnimoda gloria eius.* Et rurſus, *ad vbera portabimini,& ſuper genua blandientur nobis.*Rectè verò addidit ſponſa,*Fra-* *Eſaia.66.11* *grantia unguentis optimis;* ſeu vt ſeptuaginta tranſtulerunt καὶ ὀσμὴ μύρων σοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα : ideſt *Odor vnguentorum tuorum ſuper omnia aromata:*Vt magis iſtorum uberum ſuauitatem explicarent & innuerent eos,qui ſponſi vberibus fruuntur,pati præ amoris dulcedine animi deliquium; cui morbo odores ex floribus,aromatibusque confecti,aut et unguenta pigmentaria arte compoſita adhiberi ſolent, quod remedijs genus ſibi poſtulat ſponſa cùm ait Canticorũ 2.*Fulcite me floribus,ſtipate me malis, quia amore langueo.* *Cant.1.5* Eſt igitur ſenſus eos, qui præ ſuauitate, quam ex ſponſi vberibus ſentiunt,deliquium patientur, habere ad manum unguenta & aromata,quibus aſpergantur, eaque in ipſiſmet ſponſi vberibus reperiri.

Sed pro huius rei maiori expoſitione 2 aduerte rectè Deo vbera tribui,quoniã ſicut vbera in fœminis appetente partus tempore turgeſcunt, editaque iam prole diſtendũtur, & quia cordi præcordijsq; inſident, matrem amoris admonent ad nutriendum fœtum: ita Deo, cum eius amor erga homines multum iam per opera creuiſſet,quaſi vbera ipſa turgeſcere cœpta ſunt,& appetente partus tempore,ideſt,incarnationis Dominicæ, diſtenta admodum fuerunt ad nouũ fœtũ educandum. Quod.n.ante Incarnationẽ non admodũ hæc vbera turgerent, expoſtulans ea de re cũ Deo Eſaias c.33 teſta- *Eſai 63.15.* tus eſt cum dixit,*Vbi eſt Zelus tuus,& fortitudo tua,multitudo viſcerum tuorũ,& miſerationum tuarum ſuper me,continuerũt ſe.* *Poſt incarnationẽ fuſior Dei miſericordia.* Verum poſt incarnationem, tunc ſanè copioſè eiuſmodi ubera tumuerunt, ut non obſcurè Paulus explicauit illis uerbis ad Titum 3.*Apparuit benignitas & hu-* *Ad Tit.3.4* *manitas ſaluatoris noſtri Dei.* Quamquam enim Græcè pro eo quod nos habemus, *humanitas*, nõ eſt ἀνθρωπότης ſed φιλανθρωπία, ideſt,non humanitas (eo ſenſu quo Theologi vſurpant) ſed amor erga homines,ut ſit ſenſus,vſq; adeo Deũ dilexiſſe homines,& beneuolum erga eos ſe demonſtraſſe, ut filium ſuum vnigenitũ propter eos in terras miſerit:vnde & Hieronymus clementiã interpretatur: tũ de humanitate,hoc eſt,humanæ naturæ aſſũptione pleriq; Patres accipiũt:ĩ quo opere pcipuè Dei in homines amor, & clemẽtia reſplenduit:& pter alios eũ locum expendens D. Bernardus ſerm.1. in die *D.Bern.* Natiuitatis Dñi. *Apparuerat*, inquit, *antè potentia in rerum creatione,apparebat ſapiẽtia in earum gubernatione,ſed benignitas miſericordiæ nunc maximè apparuit in humanitate,poteſtas ſubiectionem,maieſtas exigit admirationem,neutra imitationẽ, quouſq; an-*

guſtata

Locus Pauli eleganter illuſtratur à Bern. *guſtata eſt miſericordia in ſola Angelorum parte, iuxta illud Pſal. 35. Domine in cælo miſericordia tua, et ueritas tua uſque ad nubes. Terram uniuerſam condemnans, & aereas poteſtates, dilatet miſericordia terminos ſuos, attingat à fine vſque ad finem fortiter, diſponens omnia ſuauiter. Sapientiæ 8.* *Sapientiæ 8* *Reſtrictus eſt Domine iudicio ſinus tuus, ſolue cingulũ tuum & ueni miſerationibus affluens.* Et ſermone 1. in Epiphania eundem locum põderans: *Prius*, inquit, *quàm appareret humanitas, latebat benignitas quanquam & prius erat, nam & miſericordia Domini ab æterno eſt, ſed unde tanta agnoſci poterat? promittebatur, ſed non ſentiebatur, unde & à multis non credebatur. Ego, inquit per Hieremiam 29.* *Hier. 29. 11* *cogito cogitationes pacis, & non afflictionis: ſed quid reſpondebat homo afflictionem ſentiens pacem neſciens, quouſque dices pax pax, & non eſt pax.* Ezechielis 13 *Ezec. 10. 13* *Verum ubi apparuit humanitas iam benignitas latere non potuit.* Denique ſermone de diligendo Deo magis adhuc eundem locum illuſtrat his uerbis: *Potentia occultata eſt, quia in infirmitate uenit, iuxta illud Abacuch cap. 3.* *Abac. 3* *Abſcõdita eſt fortitudo eius. Haud dubium quin in cruce, vbi cornua in manibus eius. Sapientia quoque abſcondita eſt, placuit enim ei per ſtultitiam uerbi ſaluos facere credentes, ſed benignitas apparuit, quæ non potuit amplius declarari neque abundãtius exprimi, nec euidentius commendari.* *Ad Tit. 2. 11* Idem habes ad Titum 2. *Apparuit gratia Dei omnibus hominibus.* Quarè rectè ubera *zona aurea* cinguntur, non quod ſtrictior fuerit in lege gratiæ miſericordia diuina, cum fuerit multò fuſior, ac latior, vt hactenus diximus: ſed quia magis eluxit, & elegantius apparuit, & quaſi zonã auream Chriſtus charitatem ſuam præcinxit, iuxta illud Pſalmi 92. *Pſal. 92. 1.* *Dominus regnauit, decorem indutus eſt, indutus eſt Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe.* Sed de zona aurea paulò poſt fuſius.

3 *Teſtamẽta Chriſti ubera.* *D. Auguſt.* *Ticonius.* *Arethas.* Secunda expoſitio eſt. Per haſce duas mammillas, duo teſtamenta ſignificari, vt vult D. Augſtinus, ſeu potius Ticonius, & Arethas in hunc locũ, quæ de pectore Saluatoris tãquam de perenni fonte accipiunt, unde Chriſtianum populũ nutriant, in quem ſenſum, *Vbera illa meliora uino, et fragantiora unguentis optimis*, de quibus agitur Canticorum 1. *Cant. 1. 2.* interpretatur D. Hieronymus *D. Hieron.* in caput 96. Eſaiæ, & D. Ambroſius libro de benedictionibus *D. Ambr. 49* Patriarcharum cap. 11. illud Geneſis 49. in benedictione Ioſeph. *Deus Patris tui erit adiutor tuus, & omnipotens benedicet tibi benedictionibus cæli deſuper, benedictionibus abyſſi iacentis deorſum, benedictionibus vberum. Vbera*, inquit Ambroſius, *duo teſtamenta dixit, quorum altero annunciatus eſt, altero demonſtratus.* Ratio uerò eſt, *Sacra doctrina, lacti cõparatur.* quia ſacra doctrina, quæ ex utroque teſtamento exprimitur, lacti comparatur, propter dulcedinem & candorem: præcipuè uero doctrina facilior, unde eſt illud Pauli ad Hebræos 5. *Ad Hebreos 5. 12.* *Facti eſtis, quibus lacte opus ſit non ſolido cibo: omnis enim qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis iuſtitiæ.* Et primæ ad Corinthios 3. *1. Cor. 3. 2.* *Tanquam paruulis in Chriſto, lac uobis potum dedi non eſcam, nondum enim poteratis.* Et 1. Petri 2. *1. Petr. 2. 1.* *Sicut modo geniti infantes, rationabiles, & ſine dolo lac concupiſcite, vt in eo creſcatis in ſalutem, ſi tamen guſtaſtis quoniam dulcis eſt Dominus.* Quo loco, non *Rationabiles*, ſed *Rationabile*, legendum eſt, ut ad lac referatur; eſt enim Græcè τὸ λόγικὸν ἄδολον γάλα, hoc eſt rationabile, ſine dolo lac: ita citat diuus Hieronymus *D. Hieron.* in ca. 55. & 60. Eſaiæ & in cap. 10. Zachariæ ſimiliterque D. Auguſtinus *D. Auguſt.* lib. 50. homiliarum homilia 20. De lacte hoc myſtico egregiè diſſerit Clemens Alexandrinus *Clẽ. Alex.* cap. 6. l. b. 1. Pædagogi, ubi eleganter docet, Chriſtũ eſſe mammillam Patris, per quam uidelicet omnem gratiam à Patre ſugimus *Chriſtus mammilla Patris.* *Verbum*, inquit, *eſt omnia infanti, & pater, & mater, & pædagogus, et altor:* iuxta illud Ioannis 6. *Ioan. 6.* *Comedite meam carnem, & bibite meum ſanguinem, ipſe itaque qui eſt dilectus & altor noſter,* *Chriſtus altor noſter.* *verbum effudit pro nobis ſuum ſanguinem, per quem, qui in Deum credidimus, ad mammillam Patris, quæ curarum obliuionem inducit, nempe verbum confugimus, ille autem ſolus nobis lac dilectionis infantibus ſuppeditat, iique ſunt uerè beati, qui hanc lactant mammillam.* Et in hunc ſenſum interpretatur illud paulò ante citatum ex prima eius epiſtola cap. 2.

Addimus & tertiam expoſitionem; 4 Per has mammillas Dei miſericordiam & iuſtitiam intelligi. *In omnibus Dei operibus, miſericordia et iuſtitia.* Per dexteram quidem miſericordiam, per ſiniſtram uerò iuſtitiam. Etenim in omnibus Dei operibus, miſericordiam & iuſtitiam reperiri,

D.Thom. *Pſal.24.11*

riri, docet diuus Thomas 1.par.quæſt.21 artic.4.iuxta illud Pſalm.24 *Vniuerſæ uiæ Domini miſericordia & veritas.* De dextro miſericordiæ vbere ſugitur lac indulgentiæ; de ſiniſtro lac correptionis: illud ſuauius, hoc paulò iniucundius, vtrunque tamen infantibus ſalutare. Idcircò enim Chriſtus ſuos filios interdum ablactat, ideſt, aſperius tractat, ſeu de dextro vbere ad ſiniſtrum transfert, vt iam robuſtiores effecti ſciant cum Apoſtolo, *Et abundare, & penuriam pati*, ad Philippenſes 4. Vndè eſt illud Eſaiæ 28. *Quẽ docebit ſcientiam, & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, auulſos ab uberibus.* Quem locum ponderans diuus Chryſoſtomus ſermone in Iob & Abraham. *Quandiu*, inquit, *imperfecti ſumus, nobis parcitur, & quandiu lactamur, paternè fouemur. Vbi autem perfectiores facti fuerimus, perfectorum certamina ſubimus.*

Filios ſuos cur interdũ Xp̃us ablactet. *Philip.4.12* *Eſaias 28.9*

D.Chryſoſt.

Obſeruat item Chryſoſtomus, non dictum eſſe *ablatos ab vbere, ſed auulſos*, quia nimirum coguntur fideles recedere à lactando, vt eant per omne diſcrimen. In cuius rei typum Abraham filium ſuum Iſaac ablactauit facto grandi conuiuio, Geneſ. 21. in quem locum diuus Ambroſius libro primo, de Abraham capit. ſeptimo, *Non*, inquit, *quia à nutricis lacte ſubductus eſt puer, magnum conuiuium exhibuit Abraham, ſed quia idoneus habitus eſt Iſaac fortioris gratiæ cibo, & virtutis alimento.* Et ſermone 19. in Pſalmum 118. locum Eſaiæ citatum tractans ſic ait: *Ad perlactatos & abductos ab vberibus loquebatur, hoc eſt, ad eos qui prima infantiæ alimenta trãſiſſent, cibo iam habiles fortiori; Exemplo ſit, Quod ablactatus Iſaac Patriarcha tantus euaſerit, vt adhuc inter rudimenta primæuæ poſitus ætatis, nequaquam tamen gladium feriturі parentis horruerit.*

Gen.21.18 *D.Ambroſ.* *Idem.*

Tertia mãmillarũ expoſitio præfertur.

Atque hæc tertia mammillarum expoſitio, maximè nobis conuenire, cum huius operis ſcopo, inſtitutoque videtur: cum enim Chriſtus in toto hoc Apocalypſeos uaticinio ſe ſupremũ Eccleſię antiſtitem, gubernatoremque exhibeat, conſentaneum fuit, ut duas illas partes præcipuas, quibus tota eius adminiſtratio continetur, miſericordiam ſcilicet atque iuſtitiam, in ſeipſo exprimeret, ut & per miſericordiam fideles ad ſpem conſequendæ fęlicitatis erigeret: per iuſtitiam eoſdem à ſuſcipiendis, admittendiſque ſceleribus cohiberet: & quoniam non ſolum cum præmia miſericorditer pollicetur, ſed etiam cum peccata iuſtè uindicat, non odio, ſed amore in homines incitatur, idcirco vtraque adminiſtrandi ratio in mammillis expreſſa eſt, quæ cordi ubi ſedes eſt amoris, coniunctæ ſunt.

Chriſtus eodem amore punit, quo pmiatur.

Quid aurea zona ſignificet.

Et præcinctum ad mammillas zona aurea.

SECTIO. VII.

Vod verò attinet ad zonam auream. Primum D. Auguſtinus, ſeu Ticonius, & Beda in hunc locum eam interpretantur multitudinem ſanctorum. *Sicut.n.* inquit, *cingulo pectus aſtringitur, ita ſanctorum multitudo Chriſto adhæret, & ueluti duas mammillas, duo teſtamenta complectitur, vt ex iis ueluti de ſanctis vberibus nutriantur.* Eodem modo interpretatur D. Ambroſius qui addit, *zonam*, ideſt, Sanctorum multitudinem dici auream, quia ſancti, multis tribulationibus, ſicut aurũ in fornace probantur. Nec verò incongruẽter zona, qua Chriſtus cingitur, ſancti intelliguntur; quia eodem ſenſu filij Iſrael Dei lumbare appellantur. Hierem. 13. *Poſſide tibi*, inquit Dominus ad Hieremim, *lumbare lineum, & pones illud ſuper lumbos tuos.* Et inferius. *Sicut adhæret lumbare ad lumbos uiri, ſic agglutinaui mihi omnem domum Iſrael; & omnem domum Iuda, dicit Dominus, ut eſſent mihi in populũ, & in nomen, & in laudem, & in gloriam.* 1

D. Auguſt. *Ticonius.* *Beda.*

D Ambroſ. *Sancti, aurea Chriſti zona.*

Hiere.13.1 *Ibidem 11.*

Iam ſuperius ex Origene diximus Eccleſiam uocari ſtolam, & amictum Chriſti: iuxta illud Geneſis 49. *Lauabit in uino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ pallium ſuum.* In eundem ſenſum D. Auguſtinus libro de Eſſentia Diuinitatis accepit illud Eſaiæ 63. *Quis eſt iſte qui uenit de Edom tinctis ueſtibus? Veſtimenta*, inquit, *Domini ſancta accipitur Eccleſia, quæ per fidem ac dilectionem ei coniuncta eſt: de qua ſcriptum eſt Pſalm. 92. Dominus regnauit, decorem indutus eſt.* Ob eam etiam cauſam docent

Gen.49.11 *D. Auguſt.* *Eſaiæ 63.1*

Incõſutilis Chriſti tunica, typus Eccleſiæ.

Patres,

Patres, tunicam illam Chriſti inconſutilem, typum Eccleſiæ fuiſſe, in quibus eſt *D. Auguſt.* Diuus Auguſtinus epiſt. 171. contra Do- *D. Athan.* natiſtas, & epiſtola 203. & Diuus Atha- *D. Cypr.* naſius de Paſſione & cruce Domini, & Diuus Cyprianus tractatu de vnitate Eccleſiæ, quam ait fuiſſe deſuper contextā per totum; id eſt, de cœlo uenientem, & quia Chriſti populus ſcindi non poteſt. *Tunica* inquit, *eius per totum textilis, & cohærens, diuiſa à poſſidentibus non eſt.* Nec mirum videri debet, quod fideles zona Chriſti appellentur, ſiquidem & corona *Eſai.62.3.* eius dicuntur. Eſaiæ 62. *Eris corona gloriæ* *Sancti corona in manu Dei.* *in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* In quem locum Cyrillus Alexan- *Cyril. Ale.* drinus: *Vnamquamque*, inquit, *animam & vniuerſam Eccleſiam corona comparare licet, ex multis floribus contexta, vel regio Diademati lapidibus pretioſis, & gemmis Indicis radianti.* Additur verò *In manu Domini*, propter protectionem diuinam. Denique eſt eiuſmodi *zona* ad mãmillas, ſub quibus cor latet, vt indicetur fideles, & præcipuè iuſtos, maximè à Chriſto adamari. Atque hæc quidem ſuperiores autores tradunt, quorum tamen expoſitio nobis minimè videtur cum reipſa cohærere: ſi enim mammillæ, vti diximus, ſunt vel CHRISTI amoris erga Eccleſiam ſuauitas, iuxta primam expoſitionem; vel vt nos putamus, Chriſti miſericordia & iuſtitia, quibus Eccleſiā adminiſtrat, iuxta tertiam: quo nexu *zona*, qua ad mammillis Chriſtus præcingitur, multitudo ſanctorum dici poſſit: aut quo ſenſu ſancti vel Chriſti amorem, vel duo teſtamenta, vel eius miſericordiam, iuſtitiamque præcingant, cum ſancti potius à Chriſto per ſuam ipſius dulcedinem, vel per miſericordiam iuſtitiamq; præcingantur.

2 Quare ſit ſecunda expoſitio tertiæ noſtræ de mamnillis interpretationi conſentanea, zonam hanc auream charita- *Charitas, aurea Chriſti zona.* tem eſſe, qua Chriſtus tanquam aurea zona præcingitur ad mammillas, quibus miſericordiam & iuſtitiam ſignificari diximus: quoniam vt etiam ibidem annotauimus, vtraque hæc Eccleſiam gubernandi ratio ex amore & charitate verè aurea, hoc eſt perfecta proficiſcitur: Ipſum verò, *zona*, imo & *præcingendi* nomē ſtrictiſſimam, arctiſſimamque eſſe hanc in Chriſto erga fideles charitatem demonſtrat: & quoniam proprie non mammillæ præcinctæ erant: ſed veſtis illa talaris, quam Chriſti vel humanitatem, vel ſacerdotium, vel ſanctitatem, vel deniq; Eccleſiam ipſam ſignificare docuimus, cum omnibus ijs expoſitionibus hæc zonæ de charitate acceptio mirificè cōſentit: ſiquidem & Chriſti humanitas & ſacerdotium, & ſanctitas, aureo quodam & arctiſſimo in Deum, hominesque amoris vinculo cingebantur: ipſamq; etiam ipſe ſibi Eccleſiam ſtrictiſſima charitatis zona copulabat: vt hāc etiam ob cauſam illa zonæ de multitudine ſanctorum interpretatio, ab inſtituto Ioannis, ipſoq; viſionis ſcopo multum mihi abhorrere videatur. Itaque Eccleſiæ ſuæ Chriſtus *zona aurea* charitatis præcinctus apparuit, vt tam pulchro ornatu eam facilius ad ſui amorem pertraheret: id quod iam multò ante per Oſeam promiſerat c. 11. *Oſea.11.3* cum dixit: *Ego quaſi nutritius Ephraim portabam eos in brachijs meis, & neſcierunt qđ curarem eos, in funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis, & ero eis quaſi exaltans iugum ſuper maxillas eorum.* Quid enim aliud ſunt *funiculi Adam, & vinculum charitatis*, niſi *zona* hæc *aurea*, qua *Qui ſint funiculi Adā* præcinctus ad mammillas viſus eſt? quare idem eſt charitatis funiculis Eccleſiam trahere, & amoris vinculis conſtringere, atque *zona aurea* ſecum arctiſſimo nexu copulare. Porrò quod dictum eſt, *in vinculis Adam*, ſiue *hominis*, periphraſis eſt amoris: quia enim amore & beneficijs ligari homines ſolent, indè eſt *Beneficijs ligantur homines.* quod *funiculi hominis*, pro amore & beneficijs, eleganti periphraſi vſurpantur: quo eodem ſenſu accipiendum eſt illud Dauidis 2. Reg. 7. *Quis ego ſum Domine* *2.Reg.7.41* *Deus, & quæ domus mea quia adduxiſti me huc vſque? ſed & hoc parum viſum eſt in conſpectu tuo Domine Deus, niſi loquereris etiam de domo ſerui tui, in longinquum: iſta eſt enim lex Adam, Domine Deus:* vbi per *legem Adam* beneficia intellexit, quam legem *hominis* appellauit: quoniam beneficentia tanquam potentiſſimo ſeueræ alicuius legis imperio homines fortiter, ſed ſuauiter tamen obligantur: hæc eſt altera eius loci expoſitio, præter illam aliam communem de perpetuitate generis, poſterorumque ſucceſ-

ſucceſſione, quam homines maximè cupere, ijs verbis rex Dauid ſignificauerit. Cum igitur beneficentia *Lex & funiculi Adam*, ſiue *hominis* appellatur, meritò Dominus cum hominē amore, beneficiorumque magnitudine ad ſe pertrahere inſtitueret dixit, *In funiculis Adam traham eos*, quod quaſi interpretans ſubiunxit, *in uinculis charitatis:* id quod opere ipſo per incarnationem præſtitit, eiuſque rei ſignificandæ gratia, *zona* charitatis *aurea*, uti diximus, ad *mammillas præcinctus* apparuit. Nec verò id tantum per Oſeam prædictum fuit, ſed etiam in legali Pontifice (ad quem hoc loco per veſtimenta huius Angeli, ſiue ſacerdotalia, ſiue pontificia, iuxta vtranque ea de re à nobis commemoratam ſententiam, fit alluſio) illuſtri & minimè obſcuro typo figuratum: etenim unum ex præcipuis legalis Pontificis ornamentis erat Rationale iudicij, quod eleganti opere perfectum, duodecimque pretioſis lapidibus, in quibus nomina duodecim tribuū inciſa erant, ſupra pectus Pontificis ponebatur, zona quadam hiacynthina ad tunicam hyacinthinam & ſuper humera

Exod.28. le religatum Exod.28. vt ita indutus ornatuſque Pontifex Chriſtum Maximum Pontificem referret, qui erat præ amore,

Chriſti amor in fideles. fideles in pectore, atque in corde geſtaturus, & zona non hiacynthina ſed aurea, ardentiſſima ſcilicet aduerſum homines charitate præcingendus.

3 Illud addiderim, hac eadem Chriſti ad mammillas zona aurea præcincti effigie Eccleſiam admoneri, ut ipſa quoq; exēplo ſui ſponſi ſeſe charitate in Deum & proximum, quaſi aurea zona arctiſſimè præcingat: eoque cingulo omnium uirtutum indumenta, ne fluant diſſoluanturque, arctè conſtringat: idcirco enim charitas zona dicitur, quia reliquas omnes virtutes aſtringit, & continet. Vndè à

Charitas cur zona, et catena. Paulo *Vinculum perfectionis*, appellatur ad Coloſſenſes tertio *Super omnia autem hæc charitatem habete, quod eſt uinculum*

Ad Coloſſ. 3.14 *perfectionis*. Eandemque ob cauſam catenulæ illæ aureæ, quæ erant in rationali

Exo. 28.22. Pontificis, Exodi 28. charitatem adumbrabant, quæ inſtar catenæ habet reliquas omnes uirtutes religatas, *Facies*, inquit Dominus, *in rationali catenas ſibi inuicem cohærentes ex auro puriſſimo, & duos annulos aureos, quos pones in utraque rationalis ſūmitate, catenaſq; aureas iunges annulis, qui ſunt in marginibus eius, & ipſarum catenarum extrema duobus copulabis uncinis in vtroque latere ſuperhumeralis, quod rationale reſpicit.* Quem locum expendens Beda, *Catena*, inquit, *ex auro puriſſimo eſt continuatio caſta, & non ficta dilectionis, [Rationali] ideſt cordi firmiter affixa. Duæ autem ſunt, quia duplex eſt amor, Dei uidelicet & proximi. Rectè autem charitas per catenulas aureas ſignificatur quia ſicut catenula ex plurimis auri uirgulis contexitur, ita charitas ex multifaria uirtutum operatione perficitur, quas uirgulas Apoſtolus enumerat 1. ad Corinthios 13. cum ait. Charitas patiens eſt, benigna eſt, non æmulatur, &c. Sunt etiam anuli aurei è quibus catenæ dependent, ideſt, iugis memoria nunquam finiendæ gloriæ in cælis, ex qua memoria fit, ut maneant in nobis continua vincula charitatis. Duo vncini quibus inſeruntur catenæ, ſunt firma intentio Deo placendi in principio boni operis, ſiue proſpera, ſiue aduerſa occurrant: hoc eſt enim in utroque humero eſſe uncinos, qui catenulas Rationalis excipiant.* Hæc Beda. *Beda.* *1.Cor.13.5*

Quibus addi poteſt, propterea catenulas ex humeris dependere, quia amor operibus demonſtratur, quæ per humeros exprimuntur. *Amor operibus demonſtratur.*

4 Non diſplicet etiam Ruperti Abbatis expoſitio *zonam auream* auctoritatem Chriſti regiam interpretantis, ab omni miſeria & mortalitate liberam, de qua Regius vates ait Pſal. 92. *Dominus regnauit, decorem indutus eſt: indutus eſt dominus fortitudinem & præcinxit ſe Decorem*, inquit, *& fortitudinem, qua indutus eſt, qua præcinxit ſe Dominus regnans, regno peccati deſtructo, & ſuperata morte, per Zonam auream intelligimus, quæ nunc apparet ad mā-millas præcinctus: cur enim ad mammillas, quarum in medio locus eſt cordis, niſi vt talis præcinctura ſignificet uitalem ſtatum quē Chriſtus nunc habet, quia nimirum iam Rex eſt immortalis, iuxta illud ad Romanos 6. Chriſtus reſurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.* Itaque tria demonſtrata ſunt Ioanni, nimirum eſſe *ſimilem filio hominis*, ideſt, hominē; eſſe *ueſtitum podere*, ideſt ſacerdotem, eſſe *præcinctum ad mammillas zona aurea*, ideſt, regem eſſe. *Rupertus.* *Pſal. 92.1* *Status gloriæ, uitalis.* *Rom.6.9.*

Accipe & quartam expoſitionem. Qui

opus

opus aliquod aggreſſurus eſt, ſolet veſtes præcingere, ne impedimento ſint: Chriſtus igitur in hoc opere Eccleſiam adminiſtraturus, præceptaque & inſtructionẽ

Alacritas Epiſcoporũ i adminiſtrã dis Eccleſijs

daturus Epiſcopis, præcingit ſe ad opus alacriter promptèque perficiendum; *ad mammillas* autem præcingitur vbi ſedes eſt cordis, vt Eccleſiæ adminiſtrationem ex amore proficiſci intelligamus.

De capitis, & capillorum candore variæ expoſitiones.

Caput autem eius & capilli erant candidi, tanquam lana alba, & tanquam nix.

SECTIO VIII.

1

Prima expoſitio cõis.

CApur eius & capilli, ait Ioannes, *erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix.* Prima expoſitio, & communis eſt, illo capitis, & capillorum candore, Chriſti, quatenus Deus eſt, æternitatem, diuinitatemque ſignificari. Etenim *caput Chriſti, Deus eſt*, ut ait Paulus 1. ad Corinthios 11. & eodem ſenſu, Canticorũ 5. *Caput eius aurum optimum appellatur*; capillorum autem candor antiquitatem & æternitatem notat. Porrò de Patre eius dicitur, Danielis 7. *Et capilli capitis eius quaſi lana munda.* Etenim, ut ait Rupertus, *Huius atque illius capilli capitis aque candidi ſunt, & vterque per candorem capitis ſenex oſtenditur nulla diſtantia, quia nec anno, nec menſe, nec die, nec hora, nec puncto temporis, filius iſte iunior eſt illo tam ſene Patre ſuo*, iuxta illud Ioannis 1. *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deũ.* Dionyſius Areopagita cap. 10. de Diuinis nominibus obſeruauit aliquãdo ſcripturam repręſentare nobis Deum quaſi ſenem, & antiquum, quo denotet eius æternitatem, aliquando tanquam iuuenẽ, & ætate florẽtẽ, ut ſignificet cum eius antiquitate coniunctam eſſe immarceſcibilem pulchritudinem, iuxta illud Pſalmi 101. *Ipſi peribunt, & ſicut veſtimentum veteraſcent; tu autem permanes, & idem ipſe es, & anni tui non deficient.*

1. ad Cor. 11. 3.
Cant. 5. 11.
Daniel. 7. 9
Rupertus.
Vt Pater, ſic æternus filius.
Ioan. 1. 1.
Dionyſ. Areop.
Cur aliquãdo ut ſenex, aliquando ut iuuenis repſentetur Deus.
Pſal. 101. 27

2 Secũda eſt Andreæ Cæſareæ in Cappadocia Archiepiſcopi, & Arethæ, per capitis & capillorum candorem myſteriũ incarnationis, & quæ illud in lege gratię conſecuta ſunt, ſignificari, quæ licet in tempore extiterint, tamen à Deo ex æternitate definita, ideoque in capitis & capillorum candore adumbrata; capillorum enim candor & ſplendorem continet, quo videntur, ſimulque canitiem & antiquitatem deſignat: quare in capillis ob ſplẽdorem quidem exprimitur, Chriſti myſterium nobis in tempore factum fuiſſe conſpicuum, in canitie verò fuiſſe à Deo ante omne tempus ex æternitate conſtitutum: Ita accipienda arbitror verba Arethæ quæ ſic habent, *τὸ γὰρ κατὰ χειςὸν μυςήριον τιμαλφὲς καὶ εἰ νέον τῇ ἐπιφανείᾳ καὶ δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ προαιώνιον τῇ εὐδοκίᾳ. διὸ καὶ Παῦλος φησὶ περὶ αὐτοῦ, τὸ μυςήριον τὸ ἀποκεκρυμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, νῦν δὲ φανερωθὲν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ τοῦτο ὁ ἡ πολιὰ θρὶξ καὶ ὡσεὶ χιὼν ὑποσημαίνει.* Ea ſic transfero: Myſterium Chriſti illuſtre, clarumque eſt, & quanquam apparitione & propter nos nouum recensque ſit, nihilominus eſt conſilio & beneplacito æternum, vndè Paulus de ipſo ait (ad Colloſſenſes 1.) *Myſterium quod abſconditum fuit à ſeculis & generationibus nunc autem manifeſtatum eſt ſanctis eius:* id quod capillus canus, & inſtar niuis cãdidus ſignificat.

Secunda expoſitio ex Andr. Cæſarienſi.
Incarnationis myſteriũ ex æternitate cõſtitutũ.
Ad Colloſſ. 1. 20.

Tertia expoſitio eſt Ruperti in hunc locum, per *capillos* verba Dei intelligentis. *Capilli, inquit, à capite procedunt, et multi ſunt: multa. n. ſunt verba Dei q̃ de uno, vel per vnum verbum, quod erat in principio, ꝓceſſerunt:* nam verbũ Deus, unum caput eſt, verba autem multa, quæ ab eo ꝑ Prophetas proceſſerunt, quaſi multi capilli vnius capitis ſunt. Cur autem *lanæ* aſſimilantur? quia videlicet ſicut ex lana in fuſum tranſmiſſa texendo fit veſtis, ſic de multiplicibus Dei uerbis in linguam, vocemq; Prophetarum transfuſis ſcribẽdo contexta eſt ſacra ſcriptura: & rectè tanquam *lana alba*, ſeu vt eſt apud Danielem, tãquam *lana munda*, dicuntur, quia *eloquia Domini, eloquia caſta.* Pſalm. 11. *Et lex Domini maculata, conuertens animas.* Pſalm. 18. Additum eſt, *tanquam nix*, propter mundationem, quæ per niuem ſignificatur. Vndè dicitur Pſal. 50. *Lauabis me & ſuper niuẽ dealbabor.* Et Eſaię 1. *Si*

3
Tertia expoſitio ex Ruperto.
Prophetarũ verba capillis cõparantur.
Daniel. 7. 9
Pſal. 11. 7.
Pſal. 18. 8
Pſal. 50. 9
Eſai. 1. 18.

fuerint peccata veſtra vt coccinum, ſicut nix dealbabuntur. Denique quiſquis coram iſto cano capite aſſurgit, & candidis eius capillis reuerentiam exhibet, ideſt, verba eius dignè ſuſcipit, ipſe quoque caneſcit, & ſenex meretur appellari, iuxta illud Sapientiæ 4. *Senectus venerabilis eſt non diuturna, nec annorum numero computata, cani autem ſunt ſenſus hominis, & ætas ſenectutis uita immaculata.*

Sapier. 1. 4. 8.

4 Quarta expoſitio eſt D. Auguſtini libro de Eſſentia Diuinitatis, in principio, exponentis uiſionem Danielis cap. 7. quæ huic eſt quàm ſimillima, vbi per capillos Dei, ſanctos intelligit, quæ expoſitio eſt etiam Bedæ in commentarijs huius loci. Dicuntur autem ſancti capilli capitis Chriſti, Primò, propter multitudinem, ut ait Beda. Secundò iuxta Pannonium, quia ſicut capilli de capitis ſubſtantia non ſunt, ſed de eius tamen uirtute procedunt: ita ſancti quamuis ſubſtantiam Diuinitatis non participent, uirtutem tamen gratiæ à Chriſto hauriunt. Tertiò. Quia ſicut raſi capilli iterum pullulant, quia radices in capite remanent, ita fideles etſi è capite ſuo, videlicet Chriſto, per peccatum aliquod abſcindantur, quia tamen fidei radices remanent, poſſunt per gratiam denuo ſuccreſcere.

Quarta expoſitio ex D. Aug. & Beda.
Daniel. 7.
Sancti, capilli capitis Xpi Beda. Pannonius.

5 Quinta expoſitio eſt Richardi de ſancto Victore, qui per *capillos* Chriſti intelligit creaturam rationalem, quæ à capite Chriſto originem trahit, & creſcendi vegetationem accipit. Et quidem per *lanam*, quæ de terrenis animalibus oritur, naturam humanam: per *niuem* autẽ, quæ de ſupernis eſt, Angelicam ſignificari putat: ſimul aduerte hunc candorem, quem caput habet per naturam, capillos habere per gratiam.

Quinta expoſitio ex Richard. Victor.

6 Sexta eſt ex D. Auguſtini, doctrina deſumpta, iuxta quam poſſumus per capillos Chriſti ſacramenta intelligere: ſic enim ille tractatu 57. in Ioannem, interpretatur illa uerba Canticorum 5. *Aperi mihi ſoror mea, quia caput meum repletum eſt rore, & crines mei guttis noctium. Nox,* inquit Auguſtinus, *iniquitas eſt; ros verò eius, & gutta, ij ſunt qui frigeſcunt & cadunt, & faciunt refrigeſcere caput Chriſti, hoc eſt, vt non ametur Deus. Caput enim Chriſti Deus 1. ad Corinth. 11. ſed portantur in crinibus, ideſt, in ſacramentis viſibilibus tolerantur, nequaquam tamen interiora ſenſus attingunt:* Cui expoſitioni congruit illud, quod de Sampſone dicitur Iudiciũ 16. Quod in ſeptem crinibus maximam ſuam haberet fortitudinem: quibus reſectis fortitudo ab eo receſſit. Etenim in ſeptem ſacramentis quaſi in ſeptem crinibus Chriſtus ſuam fortitudinem oſtendit, quia ea ad gratiam communicandam inſtituit: quæ cum hæretici negant, quaſi Chriſto fortitudinem exſcindere moliuntur.

Sexta expoſitio deſumitur ex D. Auguſt. doctrina.
1. ad Cor. 11. 3.
Iudic. 16. 19
In ſacramẽtis, Chriſti fortitudo.

7 Septima eſt Ioachimi, per *capillos candidos* iudicia Chriſti mundiſſima, ac iuſtiſſima accipientis; iuxta illud Eſaiæ 55. *Non enim via mea, uia ueſtra; neque cogitationes meæ, cogitationes ueſtra:* *lana* autem & *niui* comparantur, quæ naturaliter alba ſunt: quia Deus quidem natura, homo autem Dei gratia iuſtus eſt.

Septima expoſitio ex Ioachimo.
Eſai. 55. 8.

Quæ nam ex ſuperioribus expoſitionibus ſit præſtantior, aliaque ab auctore proponitur.

SECTIO. IX.

EX omnibus his expoſitionibus, prima mihi excellere videtur, quæ caniciem æternitatem interpretatur; deinde ea, quam modò afferemus, quæ ſit ordine Octaua. Dicimus igitur, in capillorum candore puritatem vitæ Chriſti expreſſam eſſe, tunc enim puritas perfectiſſima eſt cum capilli omnes, ideſt, omnes cogitationes candidiſſimæ ſunt, ac puriſſimæ. Per *capillos* enim cogitationes optimo iure ſignificantur, quæ inſtar capillorum ex capite, hoc eſt ex ratione pullulant. Triplex autem eſt potiſſima huius ſimilitudinis ratio. Prima eſt, quia cogitationes, inſtar capillorum tenuiſſimæ, ac ſubtiliſſimæ ſunt, quas propterea difficile admodum eſt ſyncerè diſcernere, ac dijudicare. Atque hoc ſenſu interpretari ſoleo illud Canticorum 4. *Vulneraſti cor meum ſoror mea, ſponſa, vulneraſti cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui:* quod nimirum Eccleſia, & Virgo beatiſſima, vel in minimis cogitationibus, in quibus propter 1

Octaua expoſitio autoris.
Puritas uitæ in quo cõſiſtat.
Cogitationes capillis comparantur ob tria.
Cant. 4. 9. & 10.
In crine cur ſponſa ſponſum vulnerauerit.

propter tenuitatem labi eſt facillimum, cor ſponſi vulnerauerint, hoc eſt, ei maxi mè placuerint. Sic etiam poſſumus accipere illud Chriſti dictum Apoſtolis, Lucæ 12. *Sed & capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt*. Et cap. 21. *Capillus de capite veſtro non peribit:* quia videlicet nulla bona ſanctorum, vel minima cogitatio deperit, ſed omnes curioſè à Deo numerantur, vt remunerentur. Secunda ratio eſt. Quia cogitationes quaſi capilli cõtinuata quadam viciſſitudine & alternatis vicibus in corde ſuccreſcunt, quæ ratio eſt D. Gregorij lib. 5. Moralium c. 23. in illa verba, capitis quarti. *Inhorruerunt pili carnis meæ.* Vbi expendit illud quod dicitur Numerorum 8. Vt Leuitæ *radant omnes pilos carnis ſuæ. Oportet*, inquit, *Leuitas omnes pilos carnis radere, quia is qui in obſequijs Diuinis aſſumitur, debet ante Dei oculos à cunctis carnis cogitationibus mundus apparere: Sed cur pili radi præcepti ſunt non euelli: quia raſis pilis in carne radices remanent, & creſcunt, vt iterũ radantur. Sic enim magno quidem ſtudio ſuperflua cogitationes amputandæ ſunt, ſed tamen amputari funditus nequaquam poſſunt, quia ſemper caro ſuperflua generat, quæ ſemper ſpiritus ferro ſolicitudinis præcidat*. Tertia ratio eſt. Quia cogitationes ferè, vt capilli, ſuperuacaneæ ſunt in nobis, & ex rebus inanibus, quaſi ex humorum fæce generantur; atque hinc factum eſt, vt capilli pro ſuperfluis rebus, & inutilibus vſurpentur; vndè bona temporalia capilli appellantur, quia ſuperflua cenſenda ſunt, atque adeò propter Deum reſecanda. Quemadmodum docet D. Auguſtinus in illa verba Pſal. 51. *Sicut nouacula acuta feciſti dolũ. Quid faciunt*, inquit, *ſanctis mali? capillos radunt, nam iſti capilli ſuperflua rerum temporalium ſignificãt, quia enim ſine ſenſu præciduntur illi, qui Deo adhærent, ſic habẽt iſta terrena tanquam capillos, quod autem de ipſis capillis boni aliquid fieri poſſit, ſignificauit mulier illa peccatrix. Lucæ 7. quæ cum fleuiſſet ſup̃ pedes Domini capillis ſuis terſit, quos lachrymis rigauerat, ſignificans, quia cũ miſertus fueris alicuius, debes & ſubuenire ſi potes, cum enim miſereris, tanquam lachrymas fundis; cum ſubuenis, capillis tergis.* Hæc Auguſtinus. Habet igitur Chriſtus capillos candidos, tanquam lanam albam, ac niuẽ, quia habet cogitationes puriſſimas, & inſita puritate candidas, inſtar videlicet lanæ albæ, ac niuis, quæ innatũ habẽt candorem. Nec verò capilli Chriſti candidi dumtaxat ſunt propter puritatẽ, ſed etiam aurei propter excellentiam ſanctitatis: quo videtur alluſiſſe ſpõſa cùm dixit Canticorum 5. *Caput eius aurum optimum*, ex capite enim aureo non niſi aurei capilli naſci poſſunt.

Luc. 12. 7. Idem 21. 18

Secunda ratio.

D. Gregorij. Iob 4. 15.

Num. 8. 7.

Dei miniſter à carnis cogitationib. mũdus.

Tẽporalia vt capilli reſecanda.

D. Auguſt. Pſal. 51. 4.

Pedes Domini lauat, qui pauperum miſeretur.

Chriſti puritas & ſanctitas.

Cant. 5. 11.

2 Verum huic capillorũ candori opponi videtur illud Canticorum 5. vbi ſponſi capilli nigerrimi depinguntur illis verbis. *Coma capitis eius ſicut elatæ palmarum, nigra quaſi coruus.* Cæterum reſpõdemus ibi etiam pulchritudinem ſponſi, vitæq; eius puritatem mirificè deſcribi. *Elatæ* enim *palmarum* pleriſq; vidẽtur eſſe criſpantes illi palmarum ramuſculi, qui pulcherrimi ſunt, quos cincinnati & calamiſtrati capilli videntur imitari. Rectè igitur palmarum ramuſculis ſanctitas Chriſti comparatur, quia per eã de omnibus ſuis hoſtibus palmam tulit, ac victoriam reportauit. Quod verò ad capillorum nigredinem attinet, etiam ea pulchritudinem notat, niger enim capillus & criſpus commendari ſolebat apud Palæſtinos. Secundò. Dicimus, ſicut capillorum candor ſummam Chriſti puritatem ſignificat, ita nigredinem indicare, eam eſſe obſcuriſſimam, hoc eſt, quæ explicari, comprehendique non poſſit. Hoc enim eodẽ ſenſu Theodoretus in commentarijs ſuis ſuper Cantica nigredinem capillorũ ad myſterium incarnationis retulit. *Ex capite*, inquit, *illius fluentes gratias, mea quidẽ ſentẽtia comas vocat, elatæ enim ſunt fructus palmarum maſcularum qui fœminis adiuncti tempeſtiuos etiam illarum fructus fieri curant. Quoniam igitur, qui Chriſto crediderunt, varijs ipſius muneribus fruentes, pietatis fructum ferũt, meritò comæ eius elatis cõparantur. Dicuntur autem nigræ, vt per profundum & obſcurum colorem abdita & inacceſſa incarnationis eius ratio declaretur.* Tertiò. Meritò hic, & Danielis 10. Canus apparet, quia iudicem refert, in quo neceſſaria eſt rerum omnium experientia, & cognitio quæ per caniciem exprimitur. In libro autem Canticorum ſponſus Eccleſię repræſentatur pulcherrimus, ac propterea non canus, id eſt, ſenex, ſed ſpecioſus iuuenis depingi debuit, in quẽ quadret illud Pſalmi 44. *Specioſus forma*

Cant. 5. 12.

Chriſti ſanctitas incõprehenſibilis.

Theodoretus.

Daniel 10.

Neceſſaria rerũ cognitio in iudice.

Pſal. 44. 3.

præ

Pſal. 44. 3. *præ filijs hominum*. Quartam reſponſionẽ continet expoſitio trium Patrum, quæ per *comas* intelligit bonas Dei voluntates ab vnigenito filio per incarnationem & paſſionem perfectas, quæ naturaliter, vt capilli, tegunt vnum principium, & cauſam rerum vniuerſarum, *nigra* autem dicuntur *quaſi* coruus, ideſt, maximè, quia imperueſtigabili diuinorum iu-
Occulta Dei iudicia. diciorum ratione, mentis oculos in contemplatione corroborant. Nam vt color albus aſpectum diſgregat, diſſipatq; : ita niger congregat, & confirmat.

Cur oculi eius tanquam flamma ignis?

Et oculi eius tanquam flamma ignis?

SECTIO X.

1 *Rupertus.* NEque etiam in oculorum expoſitione interpretes cõſentiunt: primum enim Rupert. per iſtos oculos illuminationem, & inſpirationem illam intelligit, qua Chriſtus *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*: quæ illuſtratio rectè *flamma ignis dicitur*: quia *Deus noſter ignis eſt*, Deut. 4. ex quo hæc flãma
Deut. 4.
procedit, quæ nos illuminat, ne in tenebris verſemur. Secundò Ricar. de S. Vict.
Rich. Vict. in eundem ferè ſenſum, ſed paulò fuſiùs,
Chriſtus vt flãma terret reprobos, illuminat electos. *Flamma*, inquit, *ignis lucem & calorem tribuit, terrorem incutit, & exurit: óculi igitur eius veluti flamma ignis ſunt, quia electos reſpiciens illuſtrat luce ſapientiæ, calefacit amore iuſtitiæ, reprobos autem reſpiciens terret ferocitate comminationis, & incorrectos exurit incendio damnationis*. Tertio Pri-
Primaſius. maſius *oculos* præcepta Dei interpreta-
Prouer. 6. tur, quæ lucerna, & lux appellantur Pro-
Pſ 118. 40. uerb. 6. & ignis Pſal. 118. *Ignitum eloquiũ*
Pſ 104. 19. *tuum vehementer*. Et de Ioſeph dicitur Pſal. 104. *Eloquium Domini inflammauit eum*. Quartò Beda, concionatores acci-
Beda.
Concionatores Chriſti oculi. pit, qui igne ſpirituali ſuæ doctrinæ fidelibus lumen, & infidelibus præbent incendium. Quintò Ambroſ. Anſbertus ſe-
Amb. Anſ. ptem dona Spiritus ſancti eſſe opinatur,
Zacha. 3. 9. quæ exiſtimat Chriſti oculos appellari,
Zach. 4. 10. cui expoſitioni concinit illud Zach. 3. *Ecce lapis quem dedi coram Ieſu, ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt, ecce ego cælabo ſculpturam eius ait Dominus exercituum*. Et c. 4. *Videbunt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel, ſeptem ſunt iſti oculi Domini: qui diſcurrunt in omnem terram*. Quo loco D. *D. Hier. Rupertus.*
Hiero. & Rup. per ſeptem oculos, ſeptem Spiritus Sancti dona accipiunt.

Nobis videtur hoc loco per *oculos* in- 2
telligendam eſſe prouidentiam cum ſumma rerum omnium cognitione coniun- *Sententia auctoris.*
ctam, qua Chriſtus Eccleſiam vniuerſam *Chriſti prouidentia in Eccleſiam*
adminiſtrat, vt enim oculi in omnem partem ſe verſant, & omnia etiam vel maximè ſeiuncta facilè cernunt, ſic prouidentia diuina omnia peruadit, ac diſponit, iuxta illud Sap. 8. *Attingit à fine vſque ad* *Sap. 8.*
finem fortiter & diſponit omnia ſuauiter. *Ad Heb. 4.*
Et ad Hebr. 4. *Omnia ſunt nuda, & aperta* *4. 13.*
oculis eius. Id quod etiam ſignificatur cum dicitur. *Tanquam flamma ignis?* Ignis. n. ſubtiliſſimus eſt, & in omnia ſe facilè inſinuat. Huius autem prouidentiæ duo ſunt potiſſimum effectus, qui ẽt per flammã ignis ſignificãtur: ſolet. n. Deus quoſdam beneficijs illuminare, alios ſuppli-
cijs terrere. Quàm ob cãm duplices Deo *Duplices*
oculos tribuunt ſcripturæ ſacræ: Vnos *Dei oculi.*
miſericordiæ, comminationis alteros pleniſſimos. Ratio verò ea eſt, quia maxi- *Oculi feneſtra mẽtis,*
mè in oculis affectus animi cernũtur, vn *ex Auguſtino.*
de D. Auguſ. in Pſal. 41. Oculos feneſtras mentis appellat. *Oculi*, inquit, *membra carnis ſunt, feneſtræ ſunt mentis, interior eſt qui per eas videt, quando cogitatione aliqua abſens eſt, fruſtra patent*. De prioribus oculis intelligendum eſt illud Pſal. 32. *Pſ. 32. 18.*
Ecce oculi Domini ſuper metuentes eum, & in eis qui ſperant ſuper miſericordia eius.
Et Pſal. 65. *Qui dominatur in virtute ſua* *Pſal. 65. 7*
in æternum, oculi eius ſuper gentes reſpiciunt.
Et illud Pſal. 33. *Oculi Domini ſuper iu-* *Pſ 33. 16.*
ſtos, & aures eius ad preces eorum. In quem *D. Auguſ.*
locum D. Aug. *Forte, inquit, dicunt mali, ergo ſecurus facio mala, quia non ſuper me ſunt oculi Domini, ad iuſtos Deus attendit, me non videt: Audi quod ſequitur: vultus autem Domini ſuper facientes mala, vt perdat de terra memoriã eorum*. Eiuſmodi oculos ad ſe conuerti poſtulabat Regius Vates cùm dicebat, Pſal. 24. *Reſpice in me, &* *Pſ. 24. 16.*
miſerere mei. Eoſdem laudat ſponſa Cant. *Cant. 5. 16.*
5. cùm ait: *Oculi eius ſunt columbæ ſuper riuulos aquarum, quæ lacte ſunt lotæ, & reſident iuxta fluenta pleniſſima*. Oculis columba-

Oculi Chriſti, cur columbarum. lumbarum cõparantur propter dona Spiritus ſancti, quę communicat ijs, quos huiuſmodi oculis intuetur: colũba enim *Matth. 3.* ſymbolum eſt Spiritus ſancti, qui Matth. 3. in ſpecie columbæ deſcendiſſe dicitur: dicuntur autem hæ columbæ *lacte lotæ*, propter innocentiam, & puritatem, quæ ex ijs donis promanat. De ijſdem oculis *Pſal. 10. 8.* illud etiam intelligendum eſt Pſalm. 10. *Oculi eius in pauperem reſpiciunt, palpebræ eius interrogant filios hominum.* In quem lo*D. Hieron.* cum D. Hieronymus. *Ad quid*, inquit, *reſpiciunt? ad adiuuandum.* Obiter antẽ hoc loco notanda eſt *palpebrarum* interpreta*D. Greg.* tio, quam affert D. Greg. lib. 28. Moraliũ cap. 5. vbi docet per *palpebras* intelligenda eſſe diuina iudicia, cuius ſimilitudinis rationem his verbis complectitur. *Palpebris*, inquit, *apertis cernimus, clauſis nihil videmus. Quid ergo per palpebras Dei, niſi eius iudicia accipimus, quæ iuxta aliquid clauduntur hominibus, & iuxta aliquid reſerantur.* *Palpebræ Dei, iudicia eius.* Vndè Paulus ad Rom. 11. *O altitudo*, inquit, *diuitiarum ſapientiæ, & ſciẽtiæ Dei.* Ecce enim abſcõſis myſterijs, quaſi clau*Ad Romanos 11. 33.* ſis palpebris inquiſitus, placita ac recta reſpõdit, qui ſecreti aditum pulſans, quia per cognitionem intromitti ad interiora non valuit, per confeſſionem ante ianuas humilis ſtetit, & quod intus cõprehendere non potuit, foris timendo laudauit.

3 *Eſaia 3.* De poſterioribus verò oculis eſt ſermo Eſaiæ 3. *Nolite me conſtituere principẽ populi: ruit enim Hieruſalem, & Iuda concidit, quia lingua eorum, & adinuentiones eorum contra Dominum, vt prouocarent oculos maieſtatis eius.* Quo loco eſt ad literã ſermo de peccato Iudæorum, quod in nece Chriſti ſuſceperunt, & de ſupplicio, quo Deus in eos ob tam execrandum facinus *D. Hieron.* vindicauit: *Ideo*, inquit Hieronymus, *dicit nullum velle præeſſe populo peccatori, quia contra Dominũ blaſphemauerunt, atque dixerunt, Tolle, tolle, crucifige eum, nõ habemus regem niſi Cæſarem, & clementiſſimũ Dominum furore linguæ ſuæ ad amaritudinem prouocauerunt:* iuxta quam expoſitionẽ *oculi* in poſteriori acceptione vſurpantur: ſed videtur mihi præterea Propheta per *Ocu*- *Chriſtus, oculi Patris.* *los maieſtatis eius*, Chriſtum ipſum intelligere, quæ eſt altera eius loci expoſitio, appellaſſeq; illum *oculos maieſtatis Iehouah*, ideſt, Patris, ꝓpter amoris illius magnitudinem, quo Pater Chriſtum cõplectitur, eumq; tanquam ſuos ipſius oculos chariſſimum habet: cum qua expoſitione cohæret aliorum tranſlatio, ita locum reddentium, *Et adinuentiones eorum contra Dominum ad lædendos oculos claritatis ipſius:* verè enim Iudæi cum Chriſtum lædebant, ipſoſmet oculos lędebant *maieſtatis Iehouah*, quippe qui Filium tan- *Amor Dei Patris in Filium.* quam oculos ſuos diligebat: quam eandem ob cauſam Paulus Chriſtum appellat filium dilectionis ipſius Patris, ad Co- *Ad Coloſſ. 1. 12.* loſſ. 1. *Gratias agentes Deo, & Patri, qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ:* Græci τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ hoc eſt, ipſius Patris: ſed vt ad iuſtitiæ oculos reuertamur, de illis etiam loquitur Iob c. 7. cum ait: *Iob 7. 8.* *Oculi tui in me, & nõ ſubſiſtam.* Cuius loci duplex eſt ſenſus. Vnus, vix ad me oculos conuertes, vt ſubleues, cũ animam efflabo: quarè matures opus eſt, ſi mihi opem afferre vis. Alter, iram tuam, quæ oculis declaratur, amplius perferre non potero, nam ſi me ſeueriori vultu aſpexeris, exanimatus concidam. Eodem ſenſu dixit Regius vates Pſal. 9. *Conteret brachiũ pec-* *Pſal 9. 15.* *catoris, & maligni: quæretur peccatum illius & non inuenietur:* ideſt, ſimulatq; impium ad iudicium vocauerit, & peccatorũ illius examen inſtituerit, non inuenietur, peribit enim nec audebit in iudicio comparere. De his oculis accipe quoque illud Hieremiæ 1. cùm vidit *Virgam vigilã-* *Hier. 1. 11.* *tem*, ideſt, oculatam, ſeu oculos habentem: & dixit Dominus, *Bene vidiſti: quia vigilabo ego ſuper verbo meo, vt faciam illud.* In quem locum D. Hieronymus. *Vi-* *D. Hieron.* *gilat*, inquit, *virga cuncta populi peccata conſiderans, vt percutiat, & corripiat delinquentes. Vnde & Apoſtolus ſcribit peccantibus. 1. ad Corinthios 4. Quid vultis, in virga* *1. ad Cor. 4. 21.* *veniam ad vos, an in charitate, & ſpiritu manſuetudinis?* Aduertit autem pro *Virga vigilante*, Septuaginta, *Baculum nuceum*; Theodotionem verò *Virgam amygdali-* *Varia lectio.* *nam* tranſtuliſſe: Quia quemadmodum nux ſiue amygdalum habet amariſſimũ corticem, & teſta duriſſima cingitur, vt *Fructus diuinæ correptionis.* detractis auſterioribus, fructus dulciſſimus reperiatur: Sic diuina correptio amara quidem videtur ad præſens, ſed fructus parit dulciſſimos.

Cur pedes eius ſimiles aurichalco,& chalco libano, in camino ardenti apparuerint?

Et pedes eius ſimiles aurichalco ſicut in camino ardenti.

SECTIO XI.

1 ADmirabili ſanè ſapiētia ſuum hoc opus contexit Ioannes: ſicut enim in Euangelio nūc de Chriſti diuinitate, nunc de humanitate diſputat: ita in hoc quoque opere ſæpiſſimè vtriuſque in Chriſto naturæ coniunctionem, atque operationem deſcribit, primumq; hoc loco cū paulò ante ad Chriſti caput, hoc eſt diuinitatem, & inſtar aquilæ ſublimi volatu aſcendiſſet, nunc rurſus ad pedes, hoc eſt ad humanitatem deſcribēdam quaſi depreſſis, demiſſiſq; alis deſcēdit, quod ſcribendi artificium eleganter expendit Petrus Damian. Serm. 1. de excellentia Ioānis Euangeliſtæ. *Beatus*, inquit, *Ioānes alternato ſuæ narrationis ordine modò Diuinitatem Chriſti ſublimiter intonat, modò quæ humanitatis ſunt planè quodammodo & humiliter aſſeuerat. In principio, inquit, erat verbum, ecce aquila Dei ad Cæli verticem ſublimiter euolat, ſed ad eſcam carnis neceſſe eſt, vt preſſis alis aliquando in imum ſubmiſſa deſcendat, vnde & paulò poſt quid ſubdat audite, Et verbum, inquit, caro factum eſt, & habitauit in nobis.* Tum idem pulchrè teſtimonio ex Cant. illuſtrat *Hanc*, inquit, *diuerſitatem humanitatis, atque diuinitatis vnitè ſibimet atque inconfuſè ſpōſa de ſpōſo dicit in Canticis. Venter inquit eius eburneus diſtinctus ſapphiris: Ebur os eſt elephantis, quod animal fertur eſſe caſtiſſimum, venter ergo eburneus eſt ſponſi, quia ſuſcepta redemptoris humanitas, ab omni peccatorum contagio caſta prorſus & inuiolata pertrāſit, Sapphirus autem lapis eſt ſereni Cæli habens colorem, vnde & in viſione Domini dicitur. Erat ſub pedibus eius, quaſi opus lapidis Sapphirini, & quaſi Cælum cum ſerenum eſt: per Sapphiros ergo opera diuinitatis intelliguntur, quæ in carne Dominus oſtendebat: Venter ergo ſponſi diſtinctus erat Sapphiris, quia Chriſti humanitas diuinis virtutibus refulgebat: nec plenus Sapphiris eſſe dicitur, ſed diſtinctus, ita videlicet, vt inter Sapphiros candor eboris appareret, quia ſic Dominus ex parte hominis aſſumpti operabatur humana, vt nihilominus ex parte deitatis oſtenderet & diuina. Hoc itaque modo beatus Ioānes quaſi eburneum ventrem ſponſi Sapphiris diſtinguit, dum aliquādo diuinitatis alta, aliquādo humanitatis infima deſcribit.* Hæc ille.

More aquilæ nunc ad Chriſti diuinitatem aſcēdit, nūc ad eiuſdem humanitatē deſcēdit Ioannes.

Petr. Dam.

Cantic. 9. 14.

Sic igitur hoc loco cum altitudinem diuinitatis, hoc eſt caput deſcripſiſſet, iā more ſuo ad pedes, hoc eſt ad infima humanitatis recurrit inuictamq; horum pedū vel inter ipſos flammarum globos durantium fortitudinem cum ſummo ſplendore, odoreq; coniunctam deſcribit dicēs, *Et pedes eius ſimiles aurichalco ſicut in camino ardenti.* Illud porrò meminiſſe oportet ex ſuperioribus græcè in multis exēplaribus eſſe ὁμοίοι χαλκολιβάνῳ idest ſimiles *chalcolibano*: & ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι, ideſt tanquam in camino igniti.

Primùm igitur Rupertus, cuius expoſitio nobis maximè probatur, per hos *pedes*, Chriſti humanitatem accipiendā eſſe arbitratur, ſicut per caput eius Diuinitas intelligitur 1. ad Cor. 11. Quam ipſe expoſitionem his verbis proponit. *Humanitas*, inquit, *Chriſti aurichalco ſimilis dicitur, ſicut in camino ardēti: quia quemadmodum aurichalcum multis ignium impendijs ad colorem auri perducitur, ita Chriſti humanitas per multas tribulationes perducta eſt ad gloriam maieſtatis, iuxta illud Luc. vlt. Nonne hæc oportuit pati Chriſtum, & reſurgere à mortuis, et ita intrare in gloriā ſuā?* 2

Rupertus.

1. ad Cor. 11.

Vt ꝑ caput diuinitas Chriſti, ſic per pedes eiuſdē humanitas ſignificatur.

Addit Pannonius, rectè *Chalcolibano*, ideſt, æri, & thuri compararì: quia Chriſti ad patiendum pro hominibus deſideria inſtar æris, erant fortiſſima, quæ ſcilicet morti non cederent, & inſtar thuris odorifera, quorum, nimirum, odor fide ſentitur, iuxta illud Cāt. 1. *Trahe me, poſt te, curremus in odorem vnguentorum tuorū*, ſimul aduertit poſſe quoque *pedum* nomine mortalis vitæ Chriſti finem intelligi, qui in camino ardenti fuiſſe dicantur propter illuſtriora, quæ tunc præbuit amoris argumenta, iuxta illud Ioan. 13. *In finem dilexit eos.*

Pannonius.

Cant. 1. 4.

In fine maiora amoris argumenta ꝓbuit Chriſtus.

Ioan. 13. 1.

Alia quoque ratio huius ſimilitudinis afferri poteſt, quia videlicet humanitas non aurum fuit, ſed aurichalcum, non 3

ipſa

ipſa in ſe aliquid diuinitatis habens, ſed propter maximam tamen, ratione vnionis hypoſtaticæ, cum diuinitate coniunctionem, eximio quodã fulgore, vt ignitum aurichalcum rutilans; id quod etiam per Chalcolibanum non obſcurè indicatur, quod genus electri eſt, vti diximus. Hac enim potiſſimum de cauſa Chriſtũ

Ezech. 1.4. electrum appellari, Ezech. 1. cum dicitur *in medio eius quaſi ſpecies electri*, docet D.

D.Greg. Greg. homil. 2. in Ezechiel. *Electrum*, inquit, *ex auro & argento eſt* (loquitur Greg. de electro artificiali, cuius meminit Plin.

Plinius. lib. 33. cap. 4.) *atque adeo dum aurum, argentumq; miſcentur; argẽtum ad claritatem creſcit, aurum verò à ſuo fulgore palleſcit: illud ad claritatem proficit, hoc à claritate tẽperat. Igitur in vnigenito Dei filio natura Diuinitatis vnita eſt tanquam auro, natura noſtra tanquam argentum, in qua adunatione humanitas in maieſtatis gloriam excreuit, Diuinitas verò à ſui fulgoris potentia humanis ſe oculis temperauit: per hoc enim quod humana natura clarior facta eſt, quaſi per aurum creuit argentum, & quia Diuinitas à fulgore ſuo noſtris eſt aſpectibus temperata, quaſi aurum nobis palluit per argẽtum.* Hæc Gregorius. Rectè autem additur, *ſicut in camino ardenti*; tũ propter paſſionis ignẽ, in quo Chriſti humanitas arſit, tum propter charitatis ardorem quo aduerſum homines fuit inflammata. Vndè Græcè vt annotauimus eſt ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι, Ideſt tanquam in camino igniti: Vtriuſque naturæ ſocietas per Chalcolibanum etiam exprimitur, ſi illud nõ electrum, ſed æris, ac thuris permixtionem iuxta eius etymon velis ſonare; etenim iuxta hanc etiam expoſitionem humanitatis vnio cum Diuina natura per Chalcolibanum optimè ſignificatur; habuit enim Chriſtus naturam duplicem, vnam diuinam, thure, quo Diuinitatem colimus expreſſam; humanam alteram per æs, quod in paſſionis caminum mittitur, figuratam.

Tanquam auro argẽtũ, natura diuina humana vnita eſt.

Charitas Chriſti aduerſum homines.

4 Hanc pedum expoſitionem commemorans Arethas, citansq; D. Gregor. ait, Ieſum Deum & hominẽ pedes habere, quia non nuda Diuinitate, ſed per carnẽ ad nos acceſſit. Chalcolibanum verò dici, ſiue in monte Libano fabrefactum, quandoquidem monti Libano propter celſitudinem eſt ſimilis, ſiue etiam intelligendus eſt Libanus, æris ſpeciem habens, quem Medici maſculum appellãt, qui & ipſi igni ſimilis, ſuffumigationes ſuauis odoris emittit. Quod enim ſuauis odoris ſit Chriſtus ſpõſa in Canticis cõfitetur c. 1. cùm ait, *Meliora ſunt vbera tua vino, fragrantia vnguentis optimis*. Et ipſe Chriſtus, de ſeipſo loquens ait, *Ego flos campi, & lilium conuallium*, Cant. 2. Flos enim duo habet, pulchritudinem videlicet, & odorem. Itaque primũ ex hoc loco intelligimus, quicquid pulchritudinis eſt in Eccleſia à Chriſto tanquam à flore pulcherrimo proficiſci: ipſe enim flos eſt qui rubet in martyribus, candet in virginibus, rutilat in doctoribus, palleſcit in pœnitentibus, viridis eſt in cõfeſſoribus. Deinde eiuſdem Chriſti ſuauiſſimum odorem, vt rectè dicere Paulus potuerit 2. ad Corinthios 2. *Chriſti bonus odor ſumus Deo* Græcè εὐωδία id eſt, *Fragrantia*, qua duplici de cauſa lilium quoque ibidem appellatur, in quo ſingularis pulchritudo nitet cum ſuaui odore coniuncta.

Arethas. Per humanitatẽ Chriſti diuinitas ad nos acceſſit.

Cant. 1. 2.

Cant. 2. 1.

Eccleſiæ pulchritudo tota à Chriſto vt à flore.

2. *ad Cor.* 2. 15.

Eſt præterea (vt hoc etiam dicamus propter vtriuſque naturæ in Chriſto vnionem, quam hoc loco in chalco Libano ſignificari docuimus) lilium candidum ſimul & aureũ, in quo duplex Chriſti natura deſignatur, humana quidem in colore candido propter puritatem: Diuina autem in aureo propter dignitatem. Adhæc, quemadmodum in lilio tria illa quaſi grana aurea, ſeu fila aureum colorem præ ſe ferentia, quæ intra folia candidiſſima deliteſcunt, non ſtatim erumpunt, ſed tunc maximè cùm folia magis explicantur: ita amor Chriſti aureus erga homines, potentiaq; eius ac Diuinitas tunc maximè effulſerunt, cum Chriſtus viſcera ſua per paſſionem explicauit. Vel ſi malis, tria grana aurea, ideſt, Trinitatis myſterium tunc explicatiùs cognitum eſt, cum Verbum in carne apparuit. Rectè igitur propter odorem humanitas Chriſti Chalcolibano ſimilis perhibetur. Denique iuxta hanc expoſitionem aduertendum eſt, pedes Chriſti non in igne abſolutè, ſed *in camino ardenti*, qui magnã vim ignis continet, apparuiſſe, vt intelligamus Chriſti humanitatem, non quolibet, ſed maximo igne charitatis erga homines exarſiſ-

5

Chriſtus cãdidus ſimul & aureus.

Quanto amoris igne exarſerit Chriſtus.

ſe: hoc

ſe: hoc enim camini & ignis diſcrimen obſeruauit D. Gregorius homilia 2. in Ezechielem expendens illud Eſaiæ 31.

D.Greg.
Eſai.31.9.

Viuit Dominus cuius ignis eſt in Sion, & caminus eius in Hieruſalem. *Plus*, inquit, *eſt caminum eſſe, quàm ignem, quia eſſe ignis & paruus poteſt: in camino autem vaſtior flamma ſuccenditur, Sion verò ſpeculatio, Hieruſalem viſio pacis dicitur, pacemq́; noſtrã hic interim ſpeculamur, vt illic poſtmodum plenè videamus. Ex amore ergo Domini, in Sion ignis, in Hieruſalem eſt caminus, quia hic amoris eius flãmis aliquatenus ardemus, vbi de illo aliquid contemplamur, ſed ibi plenè ardebimus vbi eum videbimus quem amamus*. Atque hæc de prima expoſitione.

Nouiſſimi tẽporis fideles, pedes Chriſti.
D. Auguſt.
Beda.
Primaſ.

6 Secunda expoſitio, per *pedes* Chriſti, nouiſſimi temporis fideles intelligit quæ eſt D. Auguſt. Bedę, & Primaſij: Porrò hi pedes *in camino ardenti* eſſe perhibentur propter perſecutionis tunc futuræ vehementiam, cui ſanè cõuenit aurichalci ſimilitudo, quod ex ære, multo igne adhibito, ad aureum colorem perducitur. *Ideo autem*, inquiunt, *libani fit mentio qui mons eſt in Palaſtina, vt ſignificetur ibi potiſſimũ fidelium perſecutionem vltimo tempore exarſuram*: quę pars expoſitionis poſterior nobis non probatur, quoniam libanus hoc loco non pro monte Libano, ſed pro thure ſumitur, vt iam in ſuperioribus diximus, cum chalcolibanon, ex ære, & libano mixtionem ſonet, ineptè autem aliquid ex ære & monte Libano mixtum & compoſitum eſſe credatur.

Areth.

7 Tertia expoſitio eſt Arethæ & aliorũ, nomine pedum Apoſtolos & prædicatores accipientiũ, quibus Chriſtus ceu pedibus orbem peragrat: Propterea enim Ezech. 1. Chriſtus ſuper firmamentum, quod impoſitum erat capitibus illorum quadriformium animalium, ideſt, Euangeliſtarum, & Apoſtolorum viſus eſt, vt eũ per vniuerſum terrarũ orbẽ quaſi victorem & triũphantem aſportarent. Eodẽq; ſenſu dicitur Abac. c. 3. *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadriga tua ſaluatio*. Quem locum de Apoſtolis interpretatur D. Ambr. lib. de Nabuth c. 15. *Agitauit*, inquit, *Chriſtus Apoſtolos ſuos, quos per diuerſa mũdi direxit, vt toti orbi Euangelium prædicarent; aſcendit enim eques non tantùm vt ſedeat, ſed vt regat*. Sic etiam D. Hieron. in comment. ſuper Abacuch. *Aſcendit*, inquit, *in Paulo, aſcendit in Petro, & in huiuſcemodi curribus equitans totũ illuſtrauit orbem, intendens quoq́; arcum ſiue ſagittas, ſceptra, ideſt, regna Diaboli deſtruxit: vndè ſubditur, ſuſcitans ſuſcitabis arcum tuum: ſeu vt 70. tranſtulerunt, Intendens extendes arcum tuum ſuper ſceptra*. Eodem modo D. Greg. lib. 44. Mor. c. 13. intellexit illud eiuſdem cap. *Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum, ideſt, aperuiſti iter prædicatoribus tuis inter doctrinas huius ſæculi, ſordida, & terrena ſapientes*. Quia igitur Chriſtus per Apoſtolos & prædicatores orbem peragrat, rectè illi pedes ipſius appellantur, vt habes apud Eſai cap. 52. *Quam pulchri ſuper mõtes pedes annunciãtis, & prædicantis pacem: annunciãtis bona, prædicantis ſalutem, dicentis Sion, regnauit Deus tuus*. Quo teſtimonio vſus eſt Paulus ad Rom. 10. cum de prædicatoribus ageret: mirum verò multis videtur, quod 70. interpretes, pro eo quod D. Hieronymus vertit; *Quam pulchri*, ipſi tranſtulerint, ὡς ὥρα, quæ dictio horam, diei partẽ ſignificat: ſed non aduertunt, idem nomẽ ſignificare pulchritudinem & venuſtatẽ, vndè & deducitur ὡραῖον ideſt pulchrũ: quare ille reducitur ſenſus, *ſicut pulchritudo ſuper montes, pedes annunciãtis & prædicantis pacem*. Eoſdem pedes intellexit ſponſa Canticorum 5. cùm dixit. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ ſunt ſuper baſes aureas*; Apoſtoli namque & p̃dicatores ſunt veluti columnæ quædam, quibus nititur Eccleſiæ ædificium; *marmoreæ* propter cãdorem vitæ; fundatæ *ſuper baſes aureas*, quoniam ſuper duplicẽ amoris baſem, Dei videlicet & proximi ſuſtinentur. De ijſdem quoque pedibus myſticè interpretatur D. Gregorius lib. 19. Moralium c. 10. illud Iob 29. *Quãdo lauabam pedes meos butyro. Pedes*, inquit, *Domini prædicatores ſunt. Butyro ergo pedes lauantur quia prædicatores ſancti bonorum operũ pinguedine replentur, & quia vix ipſa prædicatio ſine aliquo tranſitur admiſſo, nam quilibet prædicans, aut ad quantulãcumque indignationem trahitur, ſi contemnitur, aut ad quantulamcumque gloriam, ſi ab audiẽtibus colitur. Vndè & Apoſtoli pedes loti ſunt, vt à quamlibet paruo contagio in ipſa prædicatione contracto; quaſi à quodam in itinere collecto puluere mundarentur: vel certè butyro pedes lauantur, cum ſanctis prædicatoribus debita*

Ezech.1.
Prædicatoribus ceu pedibus orbẽ peragrat Chriſtus.
Abac. 3. 8.
D. Ambr.
D. Hier.
Equitauit in Apoſtolis Chriſt⁹.
D. Greg.
Abac. 3 15
Ad Rom. 10
D. Hieron.
Cant. 5. 15.
Apoſtoli Eccleſiæ colũnæ.
D. Greg.
Iob 29. 6.

bita

bita ab audientibus ſtipendia conferũtur; & cum de ipſa prædicatione ſatigati, auditorum ſuorũ bonis operibus fouentur, non quòd ideò prædicent, vt alantur, ſed ideò alantur, vt prædicent: hoc butyro vnctus fuerat Paulus, qui in catena tenebatur dicens 2. ad Timotheum 1. Det miſericordiam Dominus Oneſiphori domui, quia ſæpe me refrigerauit. Hæc D. Gregorius.

Concionatores aluntur, vt prædicent.

8 Hi igitur pedes ſimiles ſunt aurichalco. Primò, propter prædicationis ſonũ; eſt enim aurichalcum maximè ſonorum, iuxta illud Pſalmi 18 *In omnem terrã exiuit ſonus eorum.* Secundò. Quia vt ait Paulus 1. ad Corinthios 13. Quamuis prædicator linguis hominum loquatur, & Angelorum, ſi charitatẽ tamen non habeat, factus eſt velut æs ſonans, aut cymbalũ tinniens, propterea non æri prædicatores comparãtur, ſed *aurichalco,* quod aurum refert: & præterea *in camino ardenti* ſeu *igniti,* apparuerunt, quæ omnia charitatẽ ſignificant. Alioqui quemadmodum æs ſonans, ipſum quidem tunditur, & conſumitur, & alijs eſt auditu iucundum & vtile: ita prædicator ſi charitatẽ nõ habeat, ipſe quidem fatigatur, & conſumitur, totaq; vtilitas in alios redundat. Vnde Ezechielis 1. de illis quatuor animalib⁹, quæ Euangeliſtarum vt paulò ante diximus typus fuerunt de ſententia Irenæi, lib. 3. cõtra hæreſes; & D. Gregorij homilia 3. in Ezechielem dicitur. *Et ſcintillæ quaſi aſpectus æris candentis:* (Quod de facie animalium intelligendum eſt) *Bene,* inquit Gregorius, *æs cãdens dicitur, quia vita prædicantium ſonat & ardet: ardet enim deſiderio, ſonat verbo:* æs ergo candens eſt prędicatio acceſa; propterea etiam ad Eſaiam *volauit vnus de Seraphim habens in manu calculum, quem forcipe tulerat de altari:* Eoq; Prophetæ linguam mũdauit ſimul & accendit, vt refertur Eſa. 6. Vbi aduerte pro *calculo,* eſſe in Hebræo רִצְפָה ritſphah, quod nomen nõ ſolùm *calculum* ſignificat, quemadmodum verterunt Aquila, Theodotio, & Vulgatus, ſed etiam *prunam viuam,* ſeu *carbonem incenſum.* Septuaginta autem tranſtulerunt ἄνθραξ, quod nomen & carbonem, & Carbunculum gemmam pretioſam ſignificat. Eſaias igitur ad munus ꝓdicationis obeundum recepit à Seraphin ore carbonem incenſum, hoc eſt ardorem charitatis, quæ rectè etiam propter præſtãtiam per Carbunculum pretioſam gemmã intelligitur; ſic etiam Moyſes priuſquã ad Pharaonem mitteretur, iubetur ad flammam rubi ardentis accedere. Exod. 3. & ſuper Apoſtolos orbem ignè prædicationis obituros, linguæ igneæ deſcenderũt. Actorum 2. Denique ob eandem cauſam Regius vates priuſquam dixiſſet Pſalm. 50. *Docebo iniquos vias tuas,* ter Spiritũ ſanctũ à Deo poſtulauit dicens. *Cor mundũ crea in me Deus, & ſpiritum rectum innoua in viſceribus meis. Ne proijcias me à facie tua, & Spiritum ſanctum tuũ ne auferas à me. Redde mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me:* Tunc verò ſubiecit, *Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur:* Quia nimirum prædicatoris charitate incenſi concionem, conuerſio impiorum conſequi ſolet.

Pſal. 18. 5. — *1. ad Cor. 13.* — *Cöcionator ſonet verbo, charitate ardeat.* — *Ezech. 1. 7.* — *Irenæus.* — *D. Greg.* — *Eſaia 6.* — *Aquila. Theodotio. Vulgatus.* — *Exod. 3.* — *Act. 2.* — *Pſal. 50. 15*

Tertiò ſunt hi pedes *in camino ardenti;* 9
quia parati eſſe debent concionatores Euangelici ad multa propter veritatem & fidem perferenda; imò ad mortem ipſam ſi opus fuerit oppetendam. Aduerte etiam *in camino ardenti* pedes ex ære in aurichalcum mutari, id eſt, ad auri ſimilitudinẽ peruenire: quoniam labores pro Chriſto fortiter patienterq; tolerati virtutem mirum in modum perficiunt, & quod eſt conſequens, ad cæleſtem beatitudinem viam muniunt iuxta illud Pauli ad Romanos 5. *Gloriamur in tribulationibus ſcientes, quod tribulatio patientiam operatur; patientia verò probationem, probatio verò ſpem, ſpes autem non confundit.* Vnde eleganter Cyrillus Alexandrinus epiſtola 37. ad Alipium. *Patientia,* inquit, *nobis omne bonum conciliat, & veluti pronuba, viam ad probationem parat, ac ſpem in futurum ſæculum nutrit.* Quod profectò eſt nõ ſolum in aurichalcum æs mutari, ſed diuinæ cuiuſdam chimicæ artis viribus in fornace tribulationum aurum fieri; quod naturali alchimiæ negat D. Thomas in 2. ſententiarum diſt. 7. q. 3. art. 1. ad 5.

Perficiunt virtutẽ labores. — *Ad Rom. 5. 3.* — *Cyrillus Alexandr.* — *D. Thomas*

Quartò. Rectè etiam hi pedes ſecundum Græcam tranſlationem, ſimiles eſſe 10
Chalcolibano dicuntur propter odorem virtutum, quem ex ſeſe afflant: iuxta illud Pauli 2. ad Corinthios 2. *Chriſti bonus odor ſumus* debent enim concionatores ea quæ ære prædicationis ſonant, exemplo & operatione præſtare, vt non ſolum

Concionatores q̃ ſonant verbo, præſtent opere.

ſolum virtutum ſonitum, ſed odorē quoque ad alios tranſmittant: itaque nō ſint ſimiles illi, in quem inuehitur Paulus ad Romanos 2. *Gloriaris*, inquit, *in Deo & noſti voluntatem eius, & probas vtiliora inſtructus per legem, confidis te ipſum eſſe ducem cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris ſunt, eruditorem inſipientium, magiſtrum infantium, habentem formam ſcientiæ & veritatis in lege, qui ergo alium doces te ipſum non doces, qui prædicas non furandum, furaris, qui dicis non mœchandum, mœcharis, qui abominaris idola, ſacrilegium facis, qui in lege gloriaris, per præuaricationē legis, Deum inhonoras*: Vbi imprimis obſeruāda eſt elegans Apoſtoli ſimilitudo, illis verbis, *Habentem formam ſcientiæ et veritatis in lege.* Quę illud ſignificat, concionatorem, qui ea q̄ prædicat, opere non complet, perinde ſe habere, ac ſi exemplar alicuius imaginis ſolum geſtaret, quam alii in ſe exprimerent: maneretq; ipſe deformis ac turpis, quippe qui ſe ad illius quod geſtat exemplaris ſimilitudinem minimè conformaret; hoc namque eſt quod ait Apoſtolus *habentem formam ſcientiæ et veritatis in lege*, ideſt geſtantem exemplar veritatis, atque doctrinæ, quæ in lege proponitur: quemadmodum interpretatur D. Chryſoſt. hom. 5. in epiſtolam ad Rom. his verbis *ὥσπερ ἐάν τις τὴν βασιλικὴν εἰκόνα ἔχων, μηδὲν πρὸς ἐκείνην γράφοι. οἱ δὲ μὴ πιστευθέντες αὐτὴν, καὶ χωρὶς τοῦ πρωτοτύπου μετὰ ἀκριβείας αὐτὸ μιμοῦνται*, hoc eſt, quemadmodum ſi quis Regis habens imaginem, nihil ad eius ſimilitudinē exprimat: illi autem quibus imago non eſt credita, etiam ſine prototypo accuratè illud imitentur. Deinde aduerte eiuſmodi concionatores dici à Paulo *Inhonorare Deum per præuaricationem legis*, quoniā verbum Dei quod prædicāt, falſum eſſe opere & vita profitētur: *Per præuaricationem*, inquit, *legis Deum inhonoras*. Sint igitur diuini verbi præcones ſimiles chalcolibano, quia quod prædicādo ſicut æs ſonāt, debent thure, hoc eſt virtutū odore & exemplo enūtiare. Cōcinit huic loco Ioānis illud Oſeæ 14. *Ero quaſi ros Iſrael: germinabit quaſi lilium, et erumpet radix eius, vt Libani, et erit quaſi oliua gloria eius, et odor eius vt Libani*, ideſt, thuris. Quem locum explanans D. Hieronymus in commentarijs ſuper Oſeam. *Cum*, inquit, *nos Dominus ſuo rore reſperſerit, germinabimus, et florebimus vt lilium, imitantes ipſum Chriſtum, qui de ſe ait Cantic. 2. Ego flos campi & lilium conuallium; & mittemus radices noſtras ſicut arbores libani, quæ quantum in auras conſurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, ut nulla tempeſtate quatiantur, ſed ſtabili mole conſiſtant, & habebimus odorem quaſi libani; uel thuris, quod eſt genus thymiamatis*. Nec vacat myſterio, quod non cuiuis odori, ſed odori thuris ſimiles memorantur cum dicitur. *Pedes eius ſimiles chalcolibano*, quemadmodum etiam Canticorum 4. *Odor ueſtimentorum tuorum ſicut odor thuris*. Etenim ſicut thus in Arabia ex quadam arbuſcula inter inacceſſas rupes naſcitur, ita hic virtutum odor, ſi perfectiſſimus eſſe debet, rariſſimus eſt. Deinde ſicut thus per inciſionem corticis illius arbuſculæ in feruentiſſimo ſolis ardore colligitur, ita etiam virtutum perfectio non niſi per inciſionem arboris, ideſt, mortificationem carnis & in ipſo ſolis ardore, hoc eſt in tribulatione, quæ per noſtrum *caminum* deſignatur, acquiri conſueuit. Ad hæc arbuſculæ illius cortex, lauri folio eſt ſimilis, quia qui ad hanc chalcolibani ſimilitudinem, & virtutum odorem pertingit, dignus profectò eſt, qui lauro coronetur. Denique chalcolibanon æris & thuris permixtionem ſonat, quia prædicatores non ſola contemplatione, quæ per thus ſignificatur, præſtare debent, ſed tanquam æs in camino bonorum operum, & tribulationum liqueſcere, & ſic in vaſa pulcherrima efformari, quæ in honorem poſſint Domino deſeruire.

Ad Rom. 2. 18. — *D. Chryſ.* — *Concionatorū exēplū.* — *Oſeæ. 14. 6.* — *D. Hieron.* — *Cant. 2. 1.* — *Can. 4. 11.* — *Virtutum profectio p quid acquiratur.*

11 Quarta expoſitio eſt Ioachimi Abbatis, quam ille ſic paucis complectitur *In oculis*, inquit, *contemplatiua vita, in pedibus greſſus operis deſignatur; in vtroque enim viuendi genere vita Chriſti, igne Spiritus ſancti accenſa eſt; quia non ſolum in illis membris, quæ ad otium, & quietem uocata ſunt, diffuſa eſt Spiritus ſancti gratia, ſed etiam in illis, quæ exterioribus miniſterijs deputantur: & propterea oculi tanquam flamma ignis dicuntur, pedesq; ſunt in camino ardenti: quamuis tanta inter vtranque uitam differentia ſit, quanta inter pedes aurichalco ſimiles in camino ardenti, & ocu-*

Ioachimus.

& oculos ſimiles flāma ignis, ſicut enim aliud eſt eſſe ſimile flammæ ignis, & aliud eſſe ſimile rei manenti in igne; ita aliter actiua vita, aliter contemplatiua, Spiritus ſancti gratia præſto eſt. Sunt quidem hæ omnes expoſitiones probabiles, ſed primam tamen quæ eſt de humanitate Chriſti, magis literalem germanāque, atque adeo reliquis omnibus anteferendam arbitramur.

Cur vox eius tanquam vox aquarum multarum dicatur.

Et vox illius tanquam vox aquarum multarum.

SECTIO XII.

Similem filio hominis hactenus deſcriptum, haud dubie Ioannes ſibi per eādem imaginariam oſtenſionem viſus eſt, loquentem audire: alioqui qualem haberet vocem, intelligere minimè potuiſſet, ait igitur *vocem eius* fuiſſe *tanquam vocem aquarum multarum*, cum impetu ſcilicet ſtrepituque fluentium, hoc eſt valde ſonoram & multiplicem, & magnis atque inconditis clamoribus perſonantem, qualem multi ſimul homines tumultuantes, clamātesque edere ſolent. Solet enim in ſacris literis multorū hominum ſimul clamantium vox, aut ſtrepitum facientium ſonitus aquis cū impetu ruentibus comparari: veluti apud
Ezech. cap. 1. *Et audiebam ſonum alarum, quaſi ſonum aquarum multarum, quaſi ſonus ſublimis Dei, cum ambularent, quaſi ſonus erat multitudinis, & quaſi caſtrorū.* *Ezech. 1. 14*
Et Eſa. 17. *Væ multitudo populorum multorum, vt multitudo maris ſonantis, & tumultus turbarum, ſicut ſonitus aquarum multarum.* Huiuſmodi igitur erat vox, qua ſimilis filio hominis perſonabat: *Eſa. 17. 12*
cuius myſterij ratio prima affertur à Primaſio, & Ambr. Ansbert. quia nimirum qui in lege veteri vocem habebat tubę, vt ſupra dictum eſt, ideſt, ille qui per paucos Prophetas, & prædicatores inſonabat: in lege noua vocem habuit aquarum multarum, quæ populorum multitudinem ſignificant, iuxta illud *1. ratio ex Primaſio et Amb.*
Apocal. 17. *Aquæ quas vidiſti populi ſunt, & gentes, & linguæ*, ideſt, populorū multorum vocibus perſonuit. Id quod etiam Daniel ſignificauit, cap. 10. cum dixit: *Et vox ſermonum eius vt vox multitudinis*. Et Ezechiel. cap. 1. *Audiebam*, inquit, *ſonum alarum, quaſi ſonum aquarum multarum*. Eandem expoſitionem approbat Rupertus. Secunda ratio eſt Richardi de S. Victore, Ruperti, Ioachimi, & aliorum: quia videlicet Chriſti myſteria omnium ſcripturarum eloquijs prædicta fuerūt: atque adeò Chriſtus cum per ſe, vel per Apoſtolos loquebatur, vocem habebat, inſtar aquarum multarum, quæ ſcripturas ſacras exprimunt: iuxta illud Deuteron. 32. *Concreſcat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina.* Eſt autem præclara hæc ſimilitudo ad prędicationem exprimendam. Primum, quia vt ait Ioachimus, *Sicut guttæ multæ decidentis pluuiæ ſono multiplici concorditer ſonant: ita multiplicia ſcripturæ ſacræ eloquia in quibus loquitur Chriſtus, eandem ſonant veritatis ſententiam: quam ob cauſam ſcriptura rota illi apud Ezech. c. 1. comparatur cum dicitur: Apparuit rota vna ſuper terram, iuxta animalia habent quatuor facies, & aſpectus earum & opera quaſi ſit rota in medio rotæ, & vna ſimilitudo ipſarum quatuor.* Quo loco Diuus Gregorius per *rotam*, ſacram ſcripturam intelligit, quæ quatuor facies habet, quia vtrunque teſtamentum in quatuor partes diſtinguitur, videlicet in Legem, Prophetas, Euangelia, Acta, & dicta Apoſtolorum. Verum *vna ſimilitudo ipſarum quatuor* dicitur, vt indicetur ſumma omnium ſcripturarum conſenſio: imo vel ipſa rotæ notio eam confeſſionem manifeſtè exprimit, ſicut enim in rota omnes radij à peripheria ducti ad idem centrum deſinunt: ita omnia, quæ in ſacra ſcriptura continentur in vno atque eodē veritatis centro copulantur: vel ſi mauis ad eundē Chriſtum qui veritas eſt, vnanimi conſenſione decurrunt. Deinde quia ſicut ſonus inundātis pluuię, aut fluuiorū impetus per prærupta loca ruentiū longius auditur, ita Chriſti prędicatio ad fines vſq;

Apoc. 17. 15 — *Dan. 10. 6.* — *Ezech. 1. 14* — *Rupertus.* — *2. Ratio ex Rich. Vict. Rup. Ioach.* — *Vox Chriſti in Prophetis, inſtar aquarum multarum.* — *Deut. 32. 2* — *Ioachimus.* — *D. Gregor.* — *Scriptura ſacra ſumma conſenſio.*

Pſal.18.5. terræ penetrauit, iuxta illud Pſal. 18. *In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Atque hæc eſt illa pluuia voluntaria, quam Deus ſegregauit hæreditati ſuæ Pſal. 67. Tertia ratio eſt Arethæ, quia nimirũ vox Chriſti eadem eſt, quæ Spiritusſancti ob cuius operationem flumina de ventre e-
Io.7.38. ius fluunt, Io. 7. cui concinit illud Ioe-
Ioel. 3.18. lis 3. *Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibũt aqua, & fons de domo Domini egredietur, & rigabit torrentem ſpinarum:* quare videtur Arethas vocem iſtam *tãquam aquarum multarum*, ad multitudinem gratiarum referre, quæ ex ore Chriſti tanquam ex fonte dimanarunt. Idcirco
Pſal 44.3. enim dicitur Pſal. 44. *Diffuſa eſt gratia*
Cant.5.13. *in labijs tuis.* Et Cant. 5. *Labia eius diſtillantia myrrham primam:* quo loco per *labia* doctrinam Chriſti intellige, quæ propter puritatem candori liliorum cõ-
Pſal.11.7. paratur, iuxta illud Pſal. 11. *Eloquia Domini, eloquia caſta.* Rectè etiam additur, *diſtillantia myrrham primam*, tum quia doctrina Chriſti maceratione carnis commendat, quæ quoniam præſeruat á corruptione vitiorum, iure optimo myrrhæ nomine cenſetur: tum etiã quia dona ſupernaturalia, & gratię, quę propter pulchritudinem lilijs conferũtur, & ex ore Chriſti dimanant, nonniſi habita prius myrrha, id eſt, caſtigata carne comparantur. Quidam ex recentioribus hanc vocem *Inſtar aquarum multarum*, ad ſecundum eius aduẽtum referunt, quo tempore habiturum, inquiunt, *vocem aquarum multarum*, quoniam magnum terrorem mortalib. inijciet, ipſeque ſolus erit inſtar numeroſi exercitus, terrificus atque formidabilis, magnæque fortitudinis & potentiæ ad inimicos ſuos, vel ipſa tantum voce perterrendos. Cæterum nos eam expoſitionem, quę *vocem aquarum multarum*, Euangelij toto orbe prædicationem, interpretatur, multo probabiliorem putamus, cum Apoſtoli cęteriq; omnes Euãgelij præcones, multiplici voce omnibus populis & gentibus Chriſti fidem denunciarunt, atque ad gentium cõuerſionem magno impetu, multiplicique ſonitu inſtar numeroſi exercitus irruerunt. Et verò cum hac viſione Chriſtus ſe Eccleſiæ Pontificem gubernatoremque exhibeat, non eſt cur ipſum duntaxat, vt iudicem in fine mundi, & nõ potius vt principem ad vniuerſam Eccleſiæ œconomiam fundandam, conſtituẽdamq; ſe ſe hac viſione Ioanni oſtẽdere voluiſſe, exiſtimemus.

Maceratione carnis, dona gratiæ comparantur.

Cur Epiſcopi ſtellis comparentur, & cur in dextera eas Chriſtus habeat.

Et habebat in dextera ſua ſtellas ſeptem.

SECTIO XIII.

Quod hoc loco ait Ioannes, Chriſtum *habere in dextera ſua ſtellas ſeptem*, noſtrã expoſitionem non deſiderat, cum id ipſe Angelus explicauerit dicens: *Septem ſtellæ, Angeli ſunt ſeptem eccleſiarum*, ideſt, Epiſcopi. Illud explicandum ſupereſt, cur Epiſcopi ſtellis cõparentur, & cur in dextera Chriſti manu ſint? Quod ergo attinet ad ſtellarũ nomenclationem. Prima ratio eſt Richardi de S. Vict. *Rectè*, inquit, *ſtellis comparantur, non planetis, ideſt, errantibus ſideribus, quia in eodem ſtatu iuſtitiæ debent ſtare, nõ per diuerſa vitia ſemetipſos permutare, & conuerſationem habere in cælo per contemplationem.* E contrario vero hæreticos ſidera errantia, ideſt planetas appellauit Iudas Apoſtolus. *Fluctus*, inquit, *feri maris deſpumantes ſuas confuſiones, ſidera errantia*, hoc eſt, planetæ, habetur enim Græcè ἀςέρες πλανῆται, dicuntur autem *ſidera errantia*, tum quia ipſi in doctrina, vitaque errant, tum quia alios in vtroque errare faciunt, iuxta illud 2. ad Tim. 3. *Mali autem homines & ſeductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes.* Dicuntur etiam *ſidera errantia*, ob inſtabilitatem, quę ex eo naſcitur, quod extra Eccleſiæ firmamentum ſint: contra verò catholici Epiſcopi ſtellis comparantur, quod fixi ſtabileſq; ſint in Eccleſiæ Catholicæ, fideiq; firmamento: atque hęc ſit prima ratio cur *ſtellæ* nominantur. Secunda eſt propter humilitatem, quoniam licet in ſe ipſi

Epiſcopi ſtellis, cur comparẽtur, nõ planetis.

Hæretici ſidera errantia.

ipſi maximi ſint, debent tamen minimi omnium per humilitatem videri. Sicut enim ſtellæ cum terræ magnitudinem longè ſuperent, minimæ nobis apparent, iuxta illud Eccleſiaſt. 4. *Quanto magnus es humiliate.* Tertia, quia debent eſſe charitatis feruore ignei, contemplationis ſublimitate in alto poſiti, excellentis vitæ conuerſatione micantes, per boni operis perſeuerantiam fixi & ſtabiles ad terram per ſubditorum compaſſionem reſpicientes. Quarta propter ordinis diſpoſitionem, & promptæ obedientiæ erga Deum alacritatẽ, iuxta illud Baruch, cap. 3. *Stellæ dederunt lumen in cuſtodijs ſuis, & lætatæ ſunt, vocatæ ſunt, & dixerunt adſumus, & luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas.* Quinta, quia, vt ait Origenes hom. 1. ſuper Geneſ. *Sicut ſtella ab ſtella differt in claritate, ita etiam vnuſquiſque prælatorum ſecundũ magnitudinem ſuam lumen fundit.* Sexta, Quia vt ait D. Hierony. in illud Iob 9. *Qui ſtellas claudit quaſi ſub ſignaculo, ſanctorum merita, & præcipuè Epiſcoporum, quibus alij ab alijs diſtabunt, dum hic latent quaſi ſub ſignaculo clauduntur.* Septima, Quia de nocte, hoc eſt tenebricoſo huius vitæ tempore lucent iuxta illud ad Philippenſes 2. *In medio nationis prauæ, & peruerſæ inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo.* Octaua, Quia ſicut ſtellæ à Sole lumẽ recipiunt, ita prælati à Chriſto qui Sol eſt iuſtitiæ, illuminantur, vt alijs lucere poſſint, quemadmodum docet Paulus 2. ad Corinth. 3. cum ait, *Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini ſpeculantes in eandem imaginem transformamur, à claritate in claritatem*: hoc eſt, nos non ſic, vt Moyſes, qui velatam habebat faciem, cum populo loquebatur, ſed reuelata, de tectoque vultu *gloriam Domini* tanquam ſpecula recipientes, eãdem Chriſti imaginem in nobis tam clarè excipimus, vt in eandem ipſius imaginem transformari videamur, *à claritate in claritatem.* hoc eſt, tanquam nitidiſſima ſpecula imaginem à Chriſto recipientes, eandemque ſubindè in alios iacentes, videlicet *à claritate*, quam accipimus, *in claritatem*, quam emittimus per communicationem eiuſdem imaginis eiuſdemque ſplendoris emiſſionem prodeuntes; quod verò illud, *ſpeculantes*, non ab ſpeculatione contemplationeque, ſed ab ſpeculis ſumendum ſit, perſpicuum eſt ex Græca dictione κατοπτριζόμενοι quæ ἀπὸ τοῦ κατόπτρου, hoc eſt, ab ſpeculo deducitur: debent igitur Prælati eſſe veluti ſpecula, quæ imaginem, & lucem à Chriſto acceptam in alios doctrina, & exẽplo tranſmittant.

Quibus virtutib. fulgere debeant epiſcopi.

Bar. 3. 34.

Iob 9. 7.

Ad Philip. 2. 15.

2. Cor. 3. 18.

Epiſcopi lucem à Chriſto acceptã in alios trãſmittant, vt ſpecula.

2 Iam illud diſquirendum, cur in dextera Chriſti appareant. Prima expoſitio eſt Richardi de S. Victore. *In manu,* inquit, *id eſt, in poteſtate Chriſti dicuntur eſſe, vt ipſo cooperante, eccleſias ſibi commiſſas dignè poſſint gubernare*: quod autem in dextera manu ſunt, illud ſignificat, prælatos non eſſe ad mala committenda, ſed ad bona perficienda conſtitutos: quemadmodũ teſtatur Apoſtolus 2. ad Corinth. 13. *Secundum poteſtatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & nõ in deſtructionem.* Secunda. Ad ſignificandum protectionis diuinæ præſidiũ, quo Chriſtus prælatos & per prælatos Eccleſiam tuetur, eſt enim, *manus* in ſacris literis inter alia protectionis Diuinæ ſymbolum, quo ſenſu D. Hilar. intelligit illud Pſalm. 54. *Extendit manum ſuam in retribuendo.* Vnde manus extenſa magnã Dei clementiam, & beneficientiam declarat, & ita exponendum eſt illud Ezech. 2. cum ait, ſibi manum extenſam apparuiſſe, quamquam referri etiam poteſt ad manus Chriſti in cruce expãſas: quæ incredibilem beneficentiam declarabant, iuxta illud Eſai. 65. *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum.* Tertia ſunt etiã Prælati in manu Chriſti dextera, id eſt, eius poteſtati ad puniẽdum ſubiecti: perſpicuũ eſt enim Chriſtum in hoc opere multa epiſcopis minitari ſi officio ſuo deſint, quæ manus acceptio creberrima etiam eſt in ſacris literis, veluti Pſalm. 37. *Quoniam ſagittæ tuæ infixæ ſunt mihi, & confirmaſti ſuper me manum tuam.* In quem locum D. Baſil. affert in eundem ſenſum illud Iob 19. *Manus Domini tetigit me,* & Satan ipſe dixit Deo *Mitte manum tuam, & tange omnia quæ habet.* Et Orig. homil. 1. ſupèr Pſalm. citatum. *Confirmat,* inquit, *manũ ſuam ſuper pueros pædagogus dum verberat: Et confirmat manus, cum verbera non leuiter infligit.* Sic etiam Diuus Augusti-

Epiſc. cur in manu Chriſti.

2. ad Cor. 13. 10.

Manus in ſacris, ſymbolũ Diuinæ protectionis.

Pſ. 54. 21.

Ezech. 2. 9.

Eſ. 65. 2.

Prælati puniendi ſi officio deſint.

Pſ. 37. 3.

Iob 19. 21.

Manus dicit etiã punitionem.

Pſ.122.2. nus interpretatur verba illa Pſalm.122. *Sicut oculi ſeruorum in manibus Dominorum ſuorum: ita oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum donec miſereatur noſtri. Qui ſunt*, inquit, *iſti ſerui qui habent oculos in manus Dominorum ſuorum, niſi qui iubentur cadi; vapulat ſeruus, ſentit plagarum dolores, attendit ad manus Domini, quoadusque dicat, parce, in omnibus hominibus Adam vapulat, & ſic ſunt oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum donec miſereatur noſtri:* Atque hoc ſenſu manus extenſa
Eſ.5.25. dicit punitionem, iuxta illud Eſaia 5. *Ideò iratus eſt furor Domini in populum ſuũ & extendit manum ſuam ſuper eum, & percuſſit eum, & conturbati ſunt mentes, & facta ſunt morticina eorum quaſi ſtercus in medio platearum: in his omnibus non eſt auerſus furor eius, ſed adhuc manus eius ex-*
Hier.15.7. *tenta*. Et Hieremia 15. *Extendam manum meam ſuper te, & interficiam te*.
Soph.1.4. Et Sophon. 1. *Extendam manum meam ſuper Iudam, & ſuper habitantes Hieruſalem, & diſperdam de loco hoc reliquias Baal*.

3 Neque verò mirari quis debet, quod eſſe in manu dextera Chriſti, de animaduerſione, & ſupplicio interpretemur. Nam præter quam quod ratio ipſa id poſtulet, cum multa Chriſtus prælatis in hoc opere comminetur, & quod eandem ob cauſam *Gladium vtraque parte acutum ore* exeruerit, vt inferius diceinus, exploratum eſt ex ſacris literis beneficij loco ducendum eſſe, quod
Puniri à Deo in hac vita, beneficium. à Deo in hac vita quis puniatur, vt non iniuria cum quis punitur, in dextera Dei manu eſſe exiſtimari poſſit, id quod primum probatur ex eo, quod inter ſupplicia, quæ Deus Hieroſolymis comminatur vnum illud eſt præcipuum, quod eam vrbem ſtatuat non punire,
Ezec.16.42 vt habes Ezechielis 16. *Auferetur*, inquit, *zelus meus à te, & quieſcam, nec iraſcar amplius*. In quem locum Diuus Hieronymus ſic ait. *Ex hoc perſpicimus grandem offenſam eſſe nequaquam cura haberi à Deo, ſed permitti hominem ſceleribus ſuis.* Eundemque locum expendens Origenes homilia 8. ſuper Exodum. *Vide*, inquit, *miſericordiam & patientiam boni Dei, quando vult miſereri, indignari ſe dicit, & iraſci: ſicut per Hieremiam capit. 6. ait. Dolore & flagello caſtigaberis Hieruſalem, vti ne abſcedat anima abs te. Hæc ſi intelligis miſerantis Dei vox eſt, vbi iraſcitur, & zelatur, vbi adhibet dolores, & verbera, flagellat enim omnem filium, quem recipit.* Hebræorum 12. *Vis audire indignantis Dei* Hebr.12.6.
terribilem vocem? audi quod dicit per Oſeam capit. 4. *Cum enim enumeraſſet multa nefanda, quæ Hieruſalem commiſerat, addit, non viſitabo ſuper filias veſtras cum fornicantur, neque ſuper nurus veſtras cum mœchantur*. Hæc Origenes. In hanc eandem ſententiam, interpretatur D. Auguſtinus illud Pſalmi 98. *Domine Deus* Oſea.4.14.
noſter tu exaudiſti eos, Deus tu propitius fuiſti eis, & vlciſcens in omnes adinuentiones, ſeu vt alij legunt *affectiones eorum. Etiam*, inquit Auguſtinus, *Vindicans propitius fuiſti;* Sed multo elegantius ſerm. 37. de verbis Domini. *Magna*, inquit, *miſericordia eſt, nequitia impunitatem non relinquere, & ne cogatur in extremo gehenna damnare, modo flagello dignatur caſtigare: vis noſſe nulla pœna quanta ſit pœna? Dauidem interroga qui ait* Pſalm. 9. *Irritauit Dominum peccator; quare? quid vidiſti? vidi peccatorem, impunè luxuriantem, & exclamaui; irritauit Dominum peccator? quare hoc dixiſti? vide quid ſequitur. Secundum magnitudinem iræ ſuæ non quæret, ideo nempè non exquirit, quia multum iraſcitur. parcendo cædit, ſed iuſtè cædit*. Vnde apud Eſaiam capit. 26. magni ſupplicij loco dicitur, *Miſereamur impio, & non diſcet iuſtitiam*. Pſ.98.8. *Parcẽdo aliquãdo cadit Deus.* Eſ.26.10.

Quarta, ſunt Prælati in manu Chriſti dextera, quia manus dextera fortior eſt atque valentior, atque adeo eas Dei actiones ſignificat, quæ magis eius vim ac potentiam declarant, ſicut ſiniſtra eas in quibus Dei potentia non tantopere elucet, vnde eſt illud Pſalmi 117. *Dextera Domini fecit virtutem, Dextera Domini exaltauit me.* Eſt igitur ſenſus. Deum in prælatis maiorem vim potentiæ ſuæ exercere, atque autoritatem, poteſtatiſque magnitudinem in Eccleſiæ adminiſtratione declarare. Quinta. Sunt in manu dextera, quia Prælatis Deus maiora beneficia communicandi voluntatem habet, quæ cum ſubditis ipſi communicent: quia enim Deus ſpontè, & ex naturæ propenſione bene facit, dicitur in dextera habere, quos fouet, quia manu 4 *Manus dextera, & ſiniſtra quid in Deo.* Pſ.117.16. *Prælatis, largius ſe cõmunicat Deus.*

manu dextera facilius vtimur: quemadmodum, & puniendi voluntas per ſiniſtram quæ minus vſui apta eſt, intelligitur, vt ſignificetur Deum quodammodo inuitum punire, at ſpontè bene
Eſ.40. 12. facere: quo eodem ſenſu dicitur Eſaiæ 40. *Aquas pugillo, cælos verò palmo dimetiri*: quia nimirum in cælo largiendo eſt liberalis, ac munificus: in calamitatibus verò quæ per *aquas* ſignificantur immittendis, admodum parcus. Vtrum-
Cant.2.6. que habes expreſſum Canticorum 2. cum dicitur. *Laua eius ſub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Siniſtra enim ſuo capite deliteſcit, at verò dextera apparet, atque ad animam iuſti amplectendam fouendamque magis extenditur. Sexta, Sunt in dextera *ſtella*, id eſt, ſancti prælati, quia eis paratam habet Deus æternam fęlicitatem, quæ per dexteram exprimitur, ſicut & per lauā huius vitæ bona declarantur iuxta il-
Prou.3.16. lud Prouerbiorum 3. *Longitudo dierum in dextera eius, in ſiniſtra illius diuitiæ, & gloria.* Sic enim vtrumque interpretatur Diuus Ambroſius ſermone 14. in
Pſ. 118. Pſalmum 118. *Habent*, inquit, *propria ſua ſingula manus, bonis quidem vtraque dotata eſt dotibus, ſed laua præſentium remuneratrix eſt, dextera futurorum: poſſumus, hoc etiam de prophetia ſancti Patriarchæ Iſrael cognoſcere.* Geneſ.48. *Nam cum dexteram ſuam poſuiſſet ſuper Ephraim, ſiniſtram autem ſuper Manaſſem, & conuertere eas Ioſeph ætatum conſideratione voluiſſet, Scio,*
Gen.48.19. inquit, *fili mi ſcio, & hic erit in populos, & multiplicabitur, ſed frater iunior maior erit illo. In quo maior? Quia ſemen Ephraim eſt multitudo gentium, quæ in hoc ſeculo laborem eligit credens in Dominum Ieſum, vt conſolationem habeat futurorum. Manaſſes autem ſemen, eſt populus obliuionis* (alludit ad etymon nominis) *qui proprium oblitus auctorem exaltatus ad tempus in hoc ſeculo, daturus eſt in reliquum pœnas graues, quia Deum ſuum, & Dominum denegauit.*

Dextera manus futurorū, bonorum lęua præſentium remuneratrix.

5 Poſtremò quærat aliquis, num Angelus ſtellas has haberet manu concluſas, an eas in aperta manu cælatas oſtentaret, & quidem ſi clauſa erat manus, concinit ratio D. Hieronymi ſuper illud Iob 9. paulò ante citatum, *Qui ſtellas claudit quaſi ſub ſignaculo.* Quia videlicet ſanctorū merita occulta ſunt nobis. Si autem quod probabilius videtur manus erat aperta, & ſtellæ in ea quaſi cælatæ (alioquin enim Ioannes eas nec videre, nec numerare potuiſſet) poſſumus ſic interpretari, prælatos, ſeu ſanctos, eſſe in manu Chriſti ſanguine ipſius inſculptos: iuxta illud Eſaiæ 49. Eſ.49. 16.
In manibus meis deſcripſi te: tū quia Deus ſanctorum ſuorum nunquam obliuiſcitur, ſicut nemo obliuiſci poteſt eorum, quæ manu habet, tum etiam quia ſanguine ſuo Chriſtus promeruit, vt in cęlum tanquam ſtellæ ibi figendæ, transferremur, tum vel maximè ad eorum ſecuritatem exprimendam, quippe qui in manu eius ſunt, è qua nemo eas poſſit eripere, iuxta Ioannis 10. *Non rapiet* Io.10.28.
eos quiſquam de manu mea. Adhæc, ex eo intelligimus Chriſtum *ſtellas*, hoc eſt cælum, ſeu beatitudinem, omnibus offerre, proptereaque eas manu oſtentare, ſic omnes quodammodo inuitando, vt ad eas tanquam ad brauium currant. Eaſque de manu eius lætabundi abripiant. Quò videtur alluſiſſe Paulus 1. ad Corinthios 9. cum dixit. *Neſcitis quod* 1.ad Cor.9. 24.
ij qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium: ſic currite vt comprehendatis. Et ad Philippenſes 3. Philip.3.13
Quæ retro ſunt obliuiſcens ad ea quæ ſunt priora extendens me ipſum ad deſtinatum perſequor, ad brauium ſupernæ vocationis. Imò ipſe Chriſtus, hoc ipſum non obſcurè videtur indicaſſe Matth. 11. illis Mat.11.12
verbis. *A diebus Ioannis regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*: videlicet de manu Chriſti *ſtellas* ipſas, hoc eſt beatitudinem offerentis. Denique aduertendum eſt, Deum in lege veteri in manu non ſtellas, ſed gladium geſtaſſe, illum, inquam, circunciſionis, & alios, quibus populum illum aſſiduè perimebat: in noua autem nō gladium, ſed ſtellas manu oſtētaſſe, quia lex illa timoris erat: hæc amore, & beneuolentia continetur.

Sācti & prælati inſculpti in Chriſti manib.

Sanctorum ſecuritas.

Cælum omnibus offert Deus, vt brauium.

In veteri lege gladium, in noua ſtellas in manu, cur geſſet Deus.

De gladio ancipiti, qui ex ore eius prodibat. Expoſitio de verbo Dei commemoratur.

Et de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat.

SECTIO XIIII.

1 *Acies gladij cur dicatur os.* ADuerte primum pro eo q́d interpres tranſtulit, *Cladius vtraque parte acutus*, haberi Græcè ῥομφαία δίστομος, quaſi dicas, *Gladius duplicis oris*: nam quoniam oris eſt cibũ concidere, & abſummere, indè acies gladij ςόμα, ſiue os dicitur, quod ea parte mordeat, ſeccet, & feriat, vnde Lucæ 21. *Luca 21.24.* *Cadent in ore gladij*, Græcè πεσοῦνται ςόματι μαχαίρας, quam eandem ob cauſam frons inſtructi exercitus, ςόμα Græcè, latinè acies appellatur, quia eſt veluti ferri acies, perrumpens, & aperiens id in quod impellitur. Nec verò tantum Græci, ſed etiam Hebræi aciem gladij, *os* appellant, vox enim פה, quæ *os* ſignificant: veluti Exod. 4. *Exod. 4.16.* *Ipſe loquetur pro te, & erit os tuum*, ad aciem quoque gladij transfertur: vndè eſt ille crebertimus in ſacris literis loquendi modus, *Percutere in ore gladij*: parique ratione gladium ancipitem, gladium duo ora habentem appellant: vnde Iud. 3. pro *Iud. 3.16.* eo quod nos habemus *Fecit ſibi gladium ancipitem*, eſt Hebraicè דלח שבי ,פיוח ויעש ל ד חרב, hoceſt ad verbum, *Et fecit ſibi gladium, & ei duo ora*. Et Prouerb. 5. *Prou. 5.3.* *Fauus ſtillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius, nouiſſima autem illius amara quaſi abſynthium, & acuta quaſi gladius biceps*: Hebraicè נכ פריח-פחר idest, *quaſi gladius orium*. Quod ad rem ſpectat: nexus huius ſententię cum præcedente hic eſt. Poſtquam dixerat Ioannes illum ſimilem filio hominis habere ſtellas in dextera, addit, etiam de ore eius gladium prodire, vt illuc conferret fiduciam de gratia, hoc incuteret terrorem de negligentia: id quod etiam ad vniuerſos fideles referri poteſt: qui *Ita de Dei miſericordia præſumendum, vt timeamus, ne feriamur gladio.* ita debent de miſericordia Dei præſumere, per quam ſe vident eſſe in dextera, vt ſimul timeant ne gladio feriantur, & de dexteraque ad ſiniſtram transferantur.

2 Prima igitur expoſitio eſt Primaſij, Arethæ, Pannonij, Richardi de S. Victore, & communis, per hunc gladium verbum Dei intelligẽtium, quod Deus *Verbũ Dei, gladius.* per Prophetas ſuos, Apoſtolos, ac prædicatores loquitur: iuxta illud ad Epheſios 6. *Ad Epheſ. 6.17.* *Galeam ſalutis aſſumite, & gladium ſpiritus, quod eſt verbum Dei*. Et ad Hebræos 4. *Ad Heb. 4.12.* *Viuus eſt ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti*: qui locus quamuis ad literam intelligendus ſit de Verbo ipſo increato: quemadmodum interpretatur D. Chryſoſtomus, D. Ambroſius, Theophylactus, Theodoretus, Oecumenius, D. Thom. Caietanus, & alij in eum locum: & præterea idem D. Ambroſius lib. 4. de fide cap. 3. & D. Hieronymus in capit. 66. Eſaiæ: & perſpicuum eſt ex ipſo contextu, ſubditur enim, *Non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: omnia autem nuda, & aperta ſunt oculis eius*. Tamen de verbo creato eundem locum acceperunt Origenes homilia 13. ſuper Numeros, D. Auguſtinus epiſt. 58. & lib. 20. de Ciuitate, cap. 21. & D. Ambroſ. lib. 3. de Virginibus: & interpretes citati in hunc locum Apocalypſis. Eandem gladij ſimilitudinem de verbo Dei intelligit Theodoretus, & agnoſcit in illis verbis Canticorum 3. *Cant. 3.7.* *Lectulum Salomonis ſexaginta ambiunt de fortiſſimis Iſrael. Vniuſcuiuſque enſis ſuper femur ſuum*. Vbi obſeruat huiuſmodi viros binos geſtare gladios vnum ſuper femur, in manu alterum. Vnum videlicet reprehenſionis, & alterum intelligentiæ. Illum in promptu ad coarguendum, hũc myſticum, & tanquam in vagina reconditum ad myſteria peruestiganda. De verbo etiam Dei intelligit gladiũ cherubicum ante paradiſi oſtium Philo Iudæus libro de Cherubim, & flammeo *Philo Iud.* gladio. *Sermo*, inquit, *flammeus gladius dicitur, quia feruens eſt, & igneus nunquamque moueri deſinit, properans ſemper expectando bona, fugiendoque contraria. An non vides quod & ſapiens ille Abraham quando incepit iuxta Deum metiri omnia, nihil creaturæ tribuens accepit ad ignei gladij*

dij ſimilitudinem, ignem & gladium. Gen. 22. *reſecare, & exurere quicquid mortale habebat cupiens, vt expedita cogitatione ſublimis ad Deum euolaret. At galaam ille, ideſt, vanus populus, inducitur inermis deſertor militiæ, & belli imperitus, ſic enim ad loquitur aſinam, hoc eſt, brutum vitæ propoſitum, cui omnis inſipiens inſidet, ſi gladium*

Num. 22. 29. *haberem iam te transfixiſſem.* Numer. 22. *Gratia maxima conditori, qui ſciens imprudentiæ rabiem non dedit tanquã furenti gladium, verbi, videlicet facultatem, ne quoſcunque obuios magna clade conficeret.* Hæc ille.

3 *Philo epiſc. Carpathius*

Alter Philo Epiſcopus Carpathius, tractatu ſuo in Cantica, & refertur in Appendice Bibliothecæ Sanctorum Patrum, in hanc ẽt ſententiam interpretatur locum Canticorum paulo ante citatum de fortibus Iſrael, qui lectulũ Salomonis ambiunt, *Quicunque*, inquit, *verbum Dei corde & opere complent, hi ſunt fortiſſimi pugnatores; hi ſunt qui in manibus*

Pugnatores fortiſſimi, qui.

ſuis, hoc eſt, rectis operibus propria conſcientiæ gladium ſuum tenent, non alienum, non enim alienis precibus ſolummodo præſidunt, ſed carnem ſuam cum vitijs omnibus & concupiſcentijs mactant, ob idque enſem ſuper femur ſuum tenere dicuntur, nã femur carnis illecebras, & voluptates ſignificat. Atq; ad hanc gladij appellationem videtur

2. Tim. 2. 15.

alluſiſſe Paulus 2. ad Tim. 2. *Solicitè cura te ipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, rectè tractantem verbum veritatis;* vbi pro *Rectè tractantem*, eſt Græcè ὀρθοτομοῦντα, hoc eſt, rectè ſecantem: commoneturque Timotheus, vt in prædicando Dei verbo, inutilia & aliena ac ſuperuacanea reſecet, eodem ipſo verbo Dei quaſi gladio: ducitur

Inutilia reſecanda in concionando.

enim metaphora à gladio, quo inutilia reſecantur: id quod maximè debet curare concionator, vt rectè conciõnẽ ſecet, ac diuidat, reſecando ſuperflua, leuia, ridicula, minus grauia, deniq; omnia, quę cum concionandi muneris maieſtate non conſentiunt.

4

Porrò eſt hic gladius vtraque parte acutus. Primò propter duplex teſtamentum, in quo Dei verbum continetur, vt interpretatur Diuus Auguſtinus

D. Auguſt. Rich. Vict.

lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 21. Secundò ex Richard. de ſancto Victore quia in teſtamento veteri vitia carnalia, in nouo autem etiam ſpiritualia amputauit. Tertio, quia foris in nobis luxuriam amputat carnis, & intus malitiam reſecat cordis. Quartò, quia in his, qui contemnunt quæ præcipit, corpus & animam punit. Quinto, quia bonos à malis, malosque à bonis diſcernit, & ſingolis tribuit, quod merentur. Sexto & poſtremo ex Hugone Cardinal. *Hugo Car.* Quia modo ſcindit bonos, qui ſe hic puniunt iudicij timore, ne poſtea æterno ſupplicio puniantur: & in futuro ſcindet malos cruciatibus ſempiternis.

Secunda gladij ancipitis de generali iudicio interpretatio.

SECTIO XV.

1 *Rupertus.*

Secunda expoſitio eſt Ruperti, per hunc gladium intelligentis extremum, & generale iudicium, iuxta illud Deuteron. 32. *Si acuero vt fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea.* *Deut. 32. 41.* Quo loco poſterior pars priorem explicauit, vt Dei gladium iudicium eius eſſe intelligeremus. Hic igitur iudicij gladius vtraque parte acutus, tunc de ore eius exibit, hoc eſt vtrãque partem dexteram ſcilicet & ſiniſtram pro cuiuſq; meritis efficaciter diiudicabit, atque diſcernet: exitus gladij ad dexteram hic erit. *Venite benedicti Patris mei*; hoc nãque dicto gladius eius ita carnes deuorabit, vt iam non ſit caro & ſanguis, ſed ſint omnes carnis corruptione exuti, indutique in corruptionem, & immortalitatem, miroque modo permanente natura, in alteram gloriam permutati: Exitus eiuſdem gladij ad ſiniſtram hic erit. *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum.* Vtrinque ſic erit efficax ille gladius, vt malos diuidat à bonis, illos mittens in ſupplicium æternum, hos in gloriam ſempiternam, ita vt ſemel ab inuicem diuiſi non poſſint vltra permiſceri: & quidem rectè *gladio ancipiti* hæc diuiſio cõparatur, quia vtrique tam bonis quam malis erit illud iudicium formidabile, vt vtrique

Sentẽtia generalis iudicij, gladio cõparatur.

videantur gladij aciem & diuiſionem perhorreſcere, quemadmodum idem Rupertus eleganter obſeruauit, dum Salomonis thronum de quo agitur. 3. Regum 10. & 2. Paralipom. 9. myſticè explicaret, expenderetque duos illos leones in vtraque throni parte efformatos, qui lib. ſuo 3. in libros Regum cap. 31. *Fecit Rex Salomon thronum de ebore grandem. Quis,* inquit, *eſt iſte thronus tam grandis, tam mirabilis, niſi altitudo maieſtatis in illo die nouiſſimo magni, & tremendi iudicij: grandis thronus eſt, quia grande iudicium expectamus. Eſt autem thronus ex ebore, quia iudicium ex puritate conſtabit iuſtitia. Auro veſtitur, quia nimirum aurea Diuinitatis iuſtitia reuelabitur, ſex ille habebat gradus, quia ſex ſententijs iudicium perficietur. Eſuriui, & non dediſtis mihi manducare: ſitiui & non dediſtis mihi potum, hoſpes eram, & non collegiſtis me. Nudus & non cooperuiſtis me: Infirmus & non viſitaſtis me: In carcere & non veniſtis ad me.* Matth. 25. *Duæ manus hinc atque inde, duo ſunt tenores hinc iuſtitia, inde miſericordia. Duo leones iuxta manus ſingulas, quia vtrobique fortis, atque formidabilis erit iudicij veritas. Etenim à ſiniſtra omnis iniquus cõdemnabitur, & à dextera iuſtus vix ſalnabitur* 1. Pet. 4. *Duodecim leunculi ſuper ſex gradus ſtantes, duodecim ſunt Apoſtoli. Poſt hunc thronum Salomonis, id eſt, pacifici regis Chriſti, gloria, & diuitiæ ſunt in domo eius tanta copia, quanta ſcriptura præſens ſignificare non ſufficit. Vnde ſubditur, non erat argentum, nec alicuius pretij putabatur in diebus Salomonis, fecitque vt tanta eſſet abundantia argenti in Hieruſalem, quanta & lapidum, quia peracto iudicio in diebus illis æternitatis nullius pretij reputabitur argẽtum, quia nimirum prophetiæ euacuabuntur, & linguæ ceſſabunt, nullus iam mittetur ad prædicandum, ſed omnes perfecti erunt, in omnibus abundabit puriſſimum charitatis aurum.* Hactenus Rupertus. Vbi vides (quod erat noſtrum inſtitutum) vtranque iudicij partem, tam quæ ad miſericordiam, quàm quæ ad iuſtitiam pertinet, eſſe terribilem, atque formidabilem: & propterea per duos leones expreſſam, quibus Salomonis manus ſuperponebantur, id quod etiam hoc loco per vtráque gladij aciem declaratur.

Rupertus.
3. Reg. 10.
2. Paral. 9.
Chriſti maieſtas ad iudicium venientis.
1. Pet. 4. 18
Apoſtoli in extremo iudicio leunculi.

Illud myſterio non vacat, quod *gladius* in ore ſit, non ad latus accinctus, vt conſuetudo geſtandi gladij poſtulare videbatur: & quamquam ea ſtatim ratio ſuccurrat, cum hic gladius myſticus ſit, ſiue verbum Dei in vniuerſum iuxta priorem expoſitionem, ſiue Chriſti iudicis in extremo iudicio ſententia, iuxta poſteriorem, ſignificans, rectè in ore geſtari, cum vtrumque ore proferatur: Tamen pro illuſtriori huius rei cognitione aduertendum eſt, Chriſtum triplici modo geſtare gladiũ. Primò accinctum. Secundò in ore. Tertiò in manu. Accinctum quidem, Pſal. quadrageſimoquarto. *Accingere gladio tuo ſuper femur tuum potentiſſime.* In ore, hoc loco. Denique in manu Pſalmus 7. *Niſi conuerſi fueritis gladium ſuum vibrabit, arcum ſuum tetendit, & parauit illum:* Quo ſignificatur Dei in puniendo progreſſus. Primum enim habet gladium accinctum, oſtendendo potentiam, vt terreat; deinde gladium in ore ponit, comminando, vt deterreat. Denique cum neutrum ſufficit, gladium vagina exuit, ac vibrat, vt percutiat; iuxta illud Exodi decimiquinti. *Euaginabo gladium meum interficiet eos manus mea.* Et Exechiel. 5. *Gladium euaginabo poſt eos.* Vnde rectè dicitur *exibat*, ſeu vt eſt Græcè ἐκπορευομένη, hoc eſt, procedens ab ore ſcilicet ad manum, vt Dei in puniendo quidem quaſi progreſſus indicetur. Exibat enim gladius ab ore, quaſi progrediens, vt inde eum manus ad vibrandum, ac percutiendum arriperet. Atque hæc ſit prima ratio, cur in ore gladius appareurit. Secunda eſt, rectè ſtellas quidem in manu, gladium autem in ore habet: quia ad benefaciendum eſt, quàm ad puniendum propenſior, atque adeo ferè ſupplicia comminatur, & loquitur, beneficia autem reipſa impertitur & confert: vnde de ſponſi manibus dicitur. Canticorum 5. *Manus eius tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis,* ſeu vt Doctores Hebræi transferunt, *manus eius orbes aurei:* & eſt ſenſus, manus eius veluti ſphæræ aureæ ſunt, quæ in orbem

Quot modis gladium Chriſtus geſtet.
Pſal. 44. 4.
Pſal. 7. 13.
Dei in puniendo progreſſus.
Exo. 15. 9.
Ezech. 5. 12.
Chriſtus ad benefaciendum, quàm puniendum propenſior.
Cant. 5. 14.

bem continuò per beneficentiam feruntur, ſuarumque gratiarum lucem, & influxum communicant mortalibus, quemadmodum ex orbium cæleſtium motu pendet rerum inferiorum conſeruatio. Quod verò ſubditur, *plena hyacinthis*, idem ſignificat: eſt enim hyacinthus lapis pretioſus, quare manus eius plenæ ſunt hyacinthis, ideſt, pulcherrimis, & pretioſiſſimis gratiarum lapillis, quos continent, & hominibus ſubinde ſpargunt. Huic eidem expoſitioni concinit editio vulgata, cum ita habet; *Manus eius tornatiles*, hoc ſenſu: virtus Dei rerum omnium effectrix, eiusque munificentiſſima natura tornatilis eſt, propter ſummam in operando, & benefaciendo celeritatem (eſt enim tornatoria ars velociſſima,) tum etiam propter rectitudinem, quam in agendo retinet: eſt enim eadem ars maximè certa, circinus enim ille, cui affixa ſunt ea, quæ torno elaborantur, eſt veluti norma eorum, quæ efficiuntur, iuxta illud Iſaiæ, cap. 44. *In circino tornauit illud*. Cum è contrario ea, quæ fiunt ſcalpello, ſæpius ſint ad regulam reuocanda. Eſt ergo Deus in operando rectiſſimus, & quaſi torno ſua opera elaborat, iuxta illud Gen. 1. *Vidit Dominus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona: aurea* vero dicuntur, quia in diuinis operibus Dei munificentia mirificè reſplēdet, qua opum ſuarum theſauros liberaliter omnibus diſtribuit.

Dei in operādo, & benefaciendo celeritas. — *Iſa.* 44. 13. — *Gen.* 1. 31.

3 Eandem igitur ob cauſam ſtellas hic in manu habet, quas omnibus offert; gladium autē, ideſt punitionem in ore, quia ferè comminationibus mortales perterrefacit, ac non ita frequenter gladium ad manum transfert, id quod non obſcurè ſignificatur Pſal. 7. cum dicitur. *Niſi conuerſi fueritis, gladium ſuum vibrauit, arcum ſuum tetendit, & parauit illum, & in eo parauit vaſa mortis, ſagittas ſuas ardentibus effecit*. Vbi omnia vides eſſe præparationes ad prelium, remque omnem in poliendo, & probando gladio, & in ſagittis veneno imbuendis verſari, neminem enſe percuti, in neminem ſagittam iaci, quæ eſt elegans obſeruatio D. Baſil. in comment. eius Pſal. *Comminatorius*, inquit, *ſermo eſt, non ſtatim minatur vulnera, plagas, mortes, ſed armorum vibrationem, veluti præparationem quandam ad vltionem intentat, quemadmodum ergo, qui arma abſtergunt, ac poliunt, pugnæ mox ineundæ acrem affectum, & alacritatem ſignificant, ſic & ſermo hic Dei motum ad vltionem oſtendere volens, gladium illum vibrare dixit*.

Comminationib. mortales perterrefacit De⁹. — *Pſal.* 7. 13. — *D. Baſil.*

4 Tertia ratio, habet in ore gladium, ob eam cauſam, quam ſupra ex Ruperto attulimus: quia verbum Dei ſententiam ferentis in die iudicij inſtar gladij feriet, percutietque impios. Maiori enim haud dubiè acerbiorique doloris ſenſu afficientur damnati, cum audiēt: *Ite maledicti in ignem æternum*, quam ſi acutiſſimo gladio medij ſecarentur: vnde meritò Bern. tract. de diligendo Deo, & ſerm. 3. in Pſalm. 90. illam Chriſti in damnatos ſententiam, verbum aſperum appellari exiſtimauit eodem Pſalmo, cùm dicitur: *Ipſe liberauit me de laqueo venantium, & à verbo aſpero*. Quarta, & poſtrema: Ad ſignificandam Chriſti Diuinitatem, quippè qui poteſtatem, quæ per gladium ſignificatur, vel in ipſo ore, ideſt verbis habeat; ea enim eſt Dei poteſtas, vt ſolo verbo omnia poſſit efficere iuxta illud Pſal 34. *Ipſe dixit, & facta ſunt, mandauit & creata ſunt*. Quem locum expendens D. Ambroſ. lib. 1. Hexam. cap. 9. ſuper illud, *Fiat lux, & facta eſt lux. Non ideo*, inquit, *dixit, vt ſequeretur operatio, ſed dicto abſoluit negotium. Vnde pulchrè Dauidicum illud: Dixit, & facta ſunt, quia dictum impleuit effectus*. Idem ſignificauit Paulus ad Hebr. ca. 1. cùm dixit: *Portans omnia verbo virtutis ſuæ*. Itaque dicere Dei facere eſt: vnde eo ipſo quod benedicit alicui, ei benefacit, imò eius benedictio nihil aliud eſt, quam beneficentia, quemadmodum eſt perſpicuum ex Gen. 1. cum dicitur: *Benedixit eis*, ideſt piſcibus, & auibus, dicens: *Creſcite, & multiplicamini*: & homini etiam benedixit, dicens: *Creſcite, & multiplicamini*: quibus locis *benedixiſſe*, nihil aliud fuit, quam generandi potentiam contuliſſe.

Sentētia reproborū acerbiſſima. — *Pſal.* 34. 9. — *D. Ambr.* — *Dicere Dei, facere eſt.* — *Hebr.* 1. 3. — *Geneſ.* 1. 5. & 28.

Cur

Cur facies eius ſimilis dicatur Soli, cùm lucet in virtute ſua.

Et facies eius, ſicut Sol lucet in virtute ſua.

SECTIO XVI.

1 GRæcè eſt, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ, quāquam verò ὄψις, non ſolùm faciem, ſed etiā oculum, & aſpectum ſignificet, hic tamen pro facie ponitur, cùm iam de oculis dictum ſit: Illud autem *In virtute*, ſeu vt eſt Græcè ἐν τῇ δυνάμει, hoc eſt, in potentia, & fortitudine, ſolem ſignificat cùm maximè lucet, hoc eſt, cum nobis in meridie fulgētiſſimus apparet: itaque facies Chriſti, dicitur ſimilis ſoli, cùm lucet in virtute ſua, hoc eſt ſplendidiſſima, & inſtar lucidiſſimi ſolis irradians, in quam nemo poſſit fixo obtutu oculorum aciem intendere, quin eximio eius ſplendore præſtringatur. Sed iam quid *facies* hoc loco ſignificet, explicandum. Primùm igitur Richardus de S. Victore ad Diuinitatem Chriſti refert: ratione enim Diuinitatis facies Chriſti pulcherrima eſt, vt meritò maximæ, quæ reperiri poteſt, claritati comparetur, ideſt claritati Solis, *cum lucet in virtute ſua*, ideſt, cum circa meridiem illuſtri cælo fulgentiſſimus apparet. Secundò, Primaſius ſplendorem hunc manifeſtam Chriſti in carne præſentiam interpretatur, quæ Soli propter ortum, & occaſum, & repetitum ortum confertur, quod videlicet Chriſtus natus ſit, & obierit, & rurſus reſurrexerit. Tertiò, ſecundum Bedam, quia in die iudicij fulgentiſſimus apparebit Chriſtus Dominus, eiuſque facies Solis ipſius ſplendorem longè ſuperabit.

Facies Chriſti, diuinitas.

Beda.

2 Pro cuius rei maiori intelligentia ſciendum eſt maximam futuram eſſe claritatem glorioſorum corporum, iuxta illud Matth. 13. *Tunc iuſti fulgebunt, ſicut Sol in regno Patris eorum.* Et Iudic. 5. *Qui diligunt te, ſicut Sol in ortu ſuo ſplendet, ita rutilant.* Solem autem tunc multò fulgentiorem futurum, quam nunc eſt perſpicuum videtur ex Iſa. capit. 30. *Erit lux Lunæ, ſicut lux Solis, & lux Solis erit ſeptempliciter, ſicut lux ſeptem dierum, in die qua alligauerit Dominus vulnus populi ſui.* Ex quo loco euinci videtur, Solem & Lunam, ac reliqua aſtra incrementum lucis acceptura. Gloſſa in locum citatum Iſa. ait: *Solem & Lunam propter peccatum primi hominis multum de ſuo lumine amiſiſſe; in fine autem mundi eandem lucem illis eſſe reſtituendam:* atque adeò illud, *ſeptempliciter*, eum ſenſum efficere, vt reſtituenda ſit Soli lux ea, qua ſeptem illis diebus ante hominis lapſum fulgebat. Verùm non puto probabile Deum Soli, ac Lunę propter peccatū hominis aliquid luminis ademiſſe, quia non legimus Solem, & Lunam fuiſſe maledicta. Quarè exiſtimamus locum Iſaię ad literam, vt verba ſonant eſſe accipiendum, quod nimirum tunc Luna tantum ſit ſplendorem habitura, quanto nunc fulget Sol: Sol autem ſeptulo luminis exceſſu lucem lunæ ſuperaturus: qua in re nobiſcum ſentit D. Hierony. in hunc locum Iſaiæ, & D. Tho. quem immeritò Michael de Palatio non de ſua, ſed aliorum ſententia loqui arbitratur, vt ſuam poſſet liberius aſtruere: Solem videlicet, & Lunam fulgentiora futura non ob aliquam luminis acceſſionem, ſed quia deficientibus vaporibus, & nubibus ſplendidiùs rutilabunt. Ex his iam intelliges quantam claritatem corpus Chriſti habiturū ſit, cum fulgentius longè ſit, quam futura ſint reliqua glorioſa corpora, quæ tamē Solis inſtar fulgebunt, vt paulò ante diximus, atque adeò quanto ſplendore eius facies in iudicio coruſcabit, vt rectè à Ioanne Soli comparetur, *cum lucet in virtute ſua.*

Mat. 13. 43
Claritas corporum glorioſorum.
Iudi. 5. 31.
Eſa. 30. 26
Gloſſa.
Claritas Solis, & Lunæ in fine mundi.
D. Hierom.
D. Tho.
Michael de Palatio.
Splendor faciei Chriſti in iudicio, quantus.

3 Quartò, dicitur Chriſti facies Soli ſimilis ad Moyſis, hoc eſt, legis veteris diſcrimen: habuit enim Moyſes cornutam inſtar bicornis Lunæ faciem, quemadmodum refertur Exodi 34. quæ ratio eſt Ioachimi Abbatis. *Non ſicut quondam*, inquit, *Moyſes habere ſimilitudinem Lunæ Chriſti facies viſa eſt, ſed potius ſimilitudinem luminaris maioris, vt ille eſſe demonſtraretur;* de quo dixit Regius vates Pſalm. 18. *In ſole poſuit tabernaculum ſuum.* Concinit huic expoſitioni Arnobius, qui de lege veteri, & noua,

Exo. 34. 30

Pſal. 135.7 noua, illud Pſal. 135. interpretatur: *Fecit duo luminaria magna, luminare maius, & luminare minus, Solem in poteſtatem diei, lunam, & ſtellas in poteſtatem noctis. Fecit*, inquit *luminaria duo magna, vnum in die noui teſtamenti quod ſicut Sol radiat in lumine agentibus: aliud in nocte Iudaica conuerſantibus. In nouo enim apertè, quod legitur, ſicut in die, in ipſa litera perluſtratur à Chriſto, qui eſt Sol verus iuſtitiæ. In veteri autē ſub litera tegmine, quaſi in nocte poſitū, à Luna, ideſt, ab Eccleſia manifeſtatur: ipſa enim Luna eſt, quæ creſcit in ſanctis, decreſcit in peccatoribus: lucet in tenebris ignorantiæ poſitis, habet & ſtellas in gradibus ſuis, aliter enim lucet in Epiſcopo, aliter in Presbytero, aliter in Diacono.*

Lex noua, & vetus luminare maius, & luminare minus

Luna comparatur Eccleſiæ.

4 Quintò. Lucet facies Chriſti ſicut Sol cōparatione Eccleſiæ, quæ luna eſt, & quę à Chriſto tanquam à Sole lumen mutuatur. Pro cuius rei maiori expoſitione ſciendum eſt Eccleſiam comparari lunæ, quemadmodum docuit Arnobius paulò ante citatus, & D. Auguſt. epiſt. 119. ad Ianuarium c. 5. ſuper illud Eccleſiaſt. 27. *Sapiens ſicut Sol permanet: ſtultus autem ſicut luna mutatur.* Sed multò luculentiùs idem docet in Pſal. 10. ſuper illa verba: *Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt ſagitas ſuas in pharetra, vt ſagittent in obſcuro* (ſeu vt habent Septuaginta ἐν σκοτομήνῃ, ideſt, in obſcura luna) *rectos corde*. Vbi docet Auguſtinus Eccleſiam appellari lunā, quia ex parte ſpirituali lucet, ex parte autem carnali obſcura eſt (ſicut lunæ globus ſemper partim lucet, partim autem eſt obſcurus) & aliquando ſpiritualis pars in bonis operibus apparet hominibus: aliquando verò in conſcientia latet, & Deo tantummodo nota eſt, ſicut contingit, cum oramus in corde, & quaſi nihil agere videmur, dum non ad terram, ſed ſurſum cor habere iubemur ad Dominum. Igitur *non vno modo*, inquit Auguſtinus, *obſcura luna dici poteſt, nam & cum finitur menſtruis curſibus, & cum eius fulgor nubilo interpolatur, & cū plena deficit, dici poteſt obſcura luna:* quare poteſt de perſecutionibus martyrū intelligi, quod ſagittare voluerunt in obſcura luna *rectos corde*: ſiue adhuc in Eccleſiæ nouitate, quia nondum terris maior effulſerat, & Gentilium ſuperſtitionum tenebras vicerat, ſiue linguis blaſphemorum, & nomē Chriſtianorū male diffamantium quaſi nebulis obtegeretur, videri perſpicua luna non poterat: ſiue ipſorum Martyrum cœdibus, & tanta effuſione ſanguinis tanquam illo defectu & obſcuratione, qua cruentam faciem luna videtur oſtēdere à nomine Chriſtiano deterrebantur infirmi. Illud etiam Abacuch 3. quod iuxta Septuaginta habet. *Eleuatus eſt Sol, & Luna ſtetit in ordine ſuo*. Sic de Aſcenſione Domini interpretatur Auguſtinus lib. 18. de Ciuitate cap. 32. *Aſcendit Chriſtus in calū, & ordinata eſt Eccleſia ſub rege ſuo.* Eandem lunæ ſimilitudinem perſequitur Diuus Gregorius lib. 17. Moralium cap. 10. vbi locum Abacuch citatū, eodem modo cum Auguſtino intelligit ſuper illa verba Iob 25. *Ecce luna non ſplendet, & ſtella non ſunt mundæ in conſpectu eius*: *Quia*, inquit, *nec ſancta Eccleſia virtute propria tot miraculis emicat, niſi hanc præuenientis gratię dona perfundāt, nec ſingulorum bene viuentium mentes à peccatorum maculis mūda ſunt, ſi remota pietate iudicentur*. Ad Eccleſiam etiam refert illud Pſalm. 8. *Quoniam videbo calos tuos opera digitorum tuorum, lunam & ſtellas, quę tu fundaſti*. Homilia 13. ſuper Ezechielem. *Solem*, inquit, *nominare voluit, quia videlicet ipſi ęterno Soli loquebatur, de quo ſcriptum eſt*, Malachiæ 4. *Vobis autem qui timetis Dominum, orietur Sol iuſtitiæ*, de quo reprobi in fine dicturi ſunt: *Sol iuſtitiæ non ortus eſt nobis*. Sapientiæ 5. Hic enim Sol non ſolum Solem, Lunā, & Stellas corporaliter, ſed etiam lunam Eccleſiam, & ſtellas, homines ſanctos ſpiritualiter fecit. Denique Diuus Hieronymus in cap. 66. Eſaiæ affert pro Eccleſia illud Canticorum 6. *Quæ eſt iſta, quæ progreditur quaſi aurora pulchra vt luna, electa vt Sol?* Additq; lunam Eccleſiam appellari, quia pace, & perſecutionibus creſcit, atque decreſcit, & oppreſſa tentationum tenebris, rurſus priſtinum lumen aſſumit, habetque ſplendorem à Sole iuſtitiæ. Cum igitur Eccleſia luna ſit, rectè Chriſti Soli comparatur, qui eam illuminat, implet, perficit, & pulchram ſpecioſamq; reddit.

Eccleſia lumen mutuatur à Chriſto.
Arnobius.
D. Auguſt.
Eccleſiaſtici 27.12.
Pſal. 10.2.
Septuagin.
Eccleſia partim lucida, partim obſcura ex Auguſtino.
Abacuch. 3
Auguſtinus
D. Gregor.
Iob 25. 5.
Pſal. 8. 4.
Malac. 4. 2
Sap. 5. 6.
D. Hieron.
Cant. 6. 9.
Et perſecutionibus, & pace creſcit eccleſia.

Sexto. Faciem Chriſti, eius iracundiam, & indignationem poſſumus accipere, 5

Gen. 4. 16. cipere, iuxta illud Geneſ. 4. *Egreſſus eſt Cain à facie Domini*. Cùm enim Chriſtus hac viſione ſe Eccleſiæ gubernatorem demonſtret, par erat, vt ad bonos commonendos, ne incidentium calamitatum, quę hoc opere prædicantur, magnitudine, animo conciderent, arbitrantes non poſſe ſe tantam Dei iram & indignationem ſuſtinere faciem ſuam, hoc eſt, iram ſuam inſtar ſolis pulchrã & amabilem, atque amoris pleniſſimã eſſe declararet. Hæc igitur eius facies eſt ſicut ſol lucens in virtute ſua, quia etiam ipſa Dei ira, & indignatio, amore ſplendet, quippe qui iraſci non nouit, quin vel in ipſa indignatione argumenta amoris exhibeat, quemadmodum teſtatur Abacuch cap. 3. dicens: *Cum iratus fueris miſericordiæ recordaberis*. Et Pſ. 76. Regius vates: *Nunquid obliuiſcetur miſereri Deus, aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas?* In quem locum Theodoretus obſeruat verbum illud, *Continebit*, hoc ſenſu, *Non claudet miſericordiæ fontes, quodam veluti pariete iræ*: vſque adeò autem ſuam iram Deus miſericordia temperat, vt ſi vnum infert ſupplicium, duplicem conferat miſericordiam: quemadmodum eleganter expendit D. Ambroſius oratione de obitu Theodoſij, in locum illum Pſalmi 114. *Miſericors Dominus & iuſtus, & Deus noſter miſeretur. Bis, inquit, miſericordiam poſuit, ſemel iuſtitiã, in mèdio iuſtitia eſt gemino ſepto incluſa miſericordia, ſuperabundabant enim peccata ſuperabũdet ergo miſericordia, apud Dominum omnium virtutũ abundãtia eſt*. Poſtremò *facies* iudicium ſignificat Diuinum, iuxta illud Eſther 1. *Erradiatur adictum à facie tua*, ideſt à iudicio tuo. Eſt ergo facies eius ſicut Sol, quia Chriſtus nunquam ſine amore iudicat: cum enim noſtra merita remunerat vltra condignum præmia largitur: quemadmodũ ſignificauit Apoſtolus ad Romanos 8. cùm dixit: *Non ſunt condignæ paſſiones, huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*: & è contrariò, cum in crimina noſtra animaduertit, citra condignum punit, iuxta illud Pſalmi 102. *Non ſecundum peccata noſtra fecit nobis: neque ſecundum iniquitates noſtras retribuit nobis*.

Iraſci ſine amoris argumento neſcit Deus. — Abac. 3. 2. — Pſal. 76. 10. — Theodoret. — D. Ambr. — Pſ. 114. 5. — Eſter. 1. 9. — *Iudicat cũ amore Chriſtus.* — Rom. 8. 18. — Pſ. 102. 10.

Cur Ioannes cecidit ad pedes eius, tanquam mortuus.

Et cum vidiſſem eum, cecidi ad pedes eius, tanquam mortuus

SECTIO XVII.

1 NOn ſuſtinet Ioannes tantã eius, qui ſibi apparuit, maieſtatem, ſed ita perterritus eſt, atque cohorruit, vt ad eius pedes penè exanimatus ceciderit: idem accidit Ezechieli, cum admirabilem illam quatuor quadriformium animalium viſionem conſpexit, vt ipſemet teſtatur c. 2. *Hæc*, inquit, *viſio ſimilitudinis gloriæ Domini, & cecidi in faciem meam*: quod etiã Danieli contigit, cum ei vir ille veſtitus lineis, ferèque huic, quem Ioannes vidit, ſimilis apparuit, vt habes apud eundem Danielem cap. 10. *Ego*, inquit, *relictus ſolus vidi viſionem grandem hanc, & non remanſit in me fortitudo, ſed & ſpecies mea immutata eſt in me, & emarcui, nec habui quicquam virium, & audiui vocem ſermonum eius, & audiens iacebam conſternatus ſuper faciem meam, & vultus meus hærebat terræ*: quam in Daniele, aliiſq; Prophetis mentis conſternationem Diuus Chryſoſtomus homilia 3. de incomprehenſibili Dei natura, hac ſimilitudine declarat; *Quemadmodum, inquit, vbi auriga perterritus habenas amiſit, equi præcipites feruntur, & currus diſtractus labefactatur, ſic prorſus euenire animo ſolitum eſt, quoties magno ſtupore occupatur, quippe qui pauidus ſuo deeſt officio, ac veluti quaſdam habenas, ſuas actiones amittit, membraq; ereptis ſenſibus deſerit, quæ protinus frigent, & corruunt*. Nimirum diuinæ maieſtatis ſplendorem & magnitudinem mortalium corda non ſuſtinent: quod mirum videri non debet, cùm vel ipſi ſeraphici ſpiritus in diuinæ maieſtatis præſentia, præ quodam veluti ſtupore, in contemplatione, admirationeque tam eximiæ magnitudinis defixi facies ſuas pennis legantur obtegere. Eſaiæ ſexto, quemadmodum ex Septuaginta interpretibus intellexit Diuus Chryſoſtomus loco citato, & homilia ſecunda de verbis Eſaiæ;

Ezech. 2. 1. — Dan. 10. 8. — D. Chryſ. — *Splendorem diuinæ maieſtatis mortalium corda non ſuſtinent.* — Eſaię 6. — D. Chryſ.

Eſaiæ; licet enim editio vulgata, quæ verior eſt, & omnino ſequenda, ipſius Dei in throno conſidentis faciem, ac pedes à Seraphim velari doceat, cum ita habet: *Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum, & eleuatum, & ea quę ſub ipſo erant, replebant templum: Seraphim ſtabant ſuper illud, ſex alæ vni, & ſex alæ alteri: duabus velabant faciem eius, & duabus velabant pedes eius*: tamen Diuus Chryſoſtomus, quod à Septuaginta abſolutè dicitur καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον ταῖς καὶ δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, ideſt, & duabus velabant faciem, & duabus velabant pedes, ad facies, pedeſque Seraphim retulit: Tum verò homilia ſecunda de verbis Eſaiæ ait, *Seraphim auertunt facies, alasq́; vice murorum obijciunt, non ferentes radios illinc proficiſcentes*. Et homilia tertia: de incomprehenſibili Dei natura: *Dic quaſo*, inquit, *quamobrem alas pratendunt, & ſuas operiunt facies? quid aliud dixeris cauſę, quàm ſplendorem è ſolio illo procurſantem & fulgur proſiliens ferre non poſſe?* Germana igitur & literalis ratio, cur Ioannes penè exanimatus, & inſtar mortui concidit, ea eſt, quoniam eximium viri illius ſplendorem, maieſtatemque ferre non potuit. Reliquæ omnes rationes, quæ à Doctoribus hunc in locum afferuntur, ferè myſticæ cenſendæ ſunt: veluti cum Richardus de Sancto Victore id humilitati Ioannis aſcribit, qui videlicet in præſentia diuinæ magnitudinis, ſuam magis exiguitatem, vilitatemq́; intellexit. *Mens humana*, inquit, *quanto perfectius inuiſibilia bona cognoſcit, tanto amplius ipſa ſibi vileſcit: & quanto ſublimius creatoris potentiam contemplatur, tanto magis apud ſemetipſum humiliatur.*

Facies ſuas cur velarẽt Seraphim.

2 Nec verò corruit omnino mortuus, ſed *tanquam mortuus*; quia ex diſcretione mens humana in contemplatione conditoris, ita ſe gerere debet, vt dum admiranda conſpicit, ſe quidem de imperfectione ſua per timorem humiliet, nō per deſperationem prçcipitet, & ſic humiliationis reuerentiam exhibeat, vt confidentiam de ſalute non amittat. Eandem rationem tradit etiam Beda, Ioachimus, & alij, eam verò Ioachimus ſic breuiter proponit, *Qui prinſquā iſta conſpiceret, ſtare ſe in iuſtitia culmine, quaſi Chriſti diſcipulus, & dilectus præ cæteris, præſumebat, ubi diuinæ claritatis luce perfuſus eſt, quicquid ſibi de ipſo complacuerat, deſpexit, vnde & quaſi mortuus ad pedes Domini cecidiſſe dicitur, quia nunquam melius tenebras ſuas mens humana diiudicat, quam cū diuinæ ſapientiæ lucem, & ſummæ iuſtitiæ veritatē agnoſcit. Idcirco beatus Iob, qui contra iudicem Deū tam multa ex perſona tentatorū obiecerat, audita voce Domini obmuteſcit, & ait, Auditu auris audiui te, nunc autē oculus meus videt te idcirco ipſe me reprehendo, & ago pęnitentiam in fauilla, & cinere.* Iob 42. ideſt, multa de tua magnitudine & gloria, fama & auditione perceperam, ſed nunc cum te præſentem video, multò magis ſum cōmotus, & ad conſpectum tuum omnia peccata mea etiā leuiſſima tanquam atomos ad radios Solis intueor, meq́; fœdiſſimum eſſe intelligo. Sic enim hunc locum interpretatur D. Gregor. lib. 35. Moraliū cap. 35. *Quantò*, inquit, *quiſque ſe minus videt, tantò ſibi minus diſplicet, & quantò maiori gratia lumen percipit, tantò amplius reprehenſibilem ſe eſſe cognoſcit. In fauilla* autem *& cinere*, pœnitentiam agere, eſt contēplata ſumma eſſentia, nihil aliud, quàm fauillam ſe, cineremque eſſe cognoſcere. Hoc etiam ſenſu explicari poteſt illud Canticorum 1. *Nolite me conſiderare, quod fuſca ſim, quia decolorauit me Sol*, ideſt, cum me Soli obijcio, hoc eſt, cum diuinæ pulchritudini me comparo, fuſca omnino, experſque omnis pulchritudinis & coloris mihi videor. Nunquam Petrus Apoſtolus ſe ita peccatorem agnouit, quàm cum ad illum Chriſtus acceſſit. Vnde de ſua fœditate erubeſcens dixit; *Exi à me, quia homo peccator ſum Domine.* Lucę 5. Eadem de cauſa exiſtimari poteſt Seraphim illa, de quibus loquitur Eſaias cap. 6. ante thronum Dei ſuas facies, ac pedes velaſſe, iuxta commemmoratam Diui Chyſoſtomi expoſitionem, erubeſcentia nimirum de ſua fœditate collata cum diuina pulchritudine. Idem quoque in locum ex Ezechiele citatum expendit D. Gregorius: *Mox*, inquit, *vt gloria Domini ſimilitudinem vidit, in faciem ſuam cecidit, quia cum aliquid de Deo conſpicimus, in faciem noſtram cadimus*, quo-

Humilitas contemplantis.

Beda.

Ioachimus.

Eò magis noſtrā fœditatem intelligimus, quò plus de diuina pulchritudine cognoſcimus.

Iob 42. 5.

D. Greg.

Cant. 1. 6.

Luca 5. 8.

Eſaia 6.

D. Chryſ.

D. Greg.

quoniam ex multis erubeſcimus, quæ nos reminiſcimur perpetraſſe, ibi enim cadit homo, vbi confunditur.

3 Ad myſterium quoq; pertinet, quod ait Ambroſius Anſbertus, Ioannem totius Eccleſiæ nomine ad pedes Chriſti cadere, ideſt, veſtigijs Chriſti inſiſtere, eiuſq; exempla imitari *Ioannes*, inquit, *hoc loco generalem membrorum formam aſſumit, quid autem hoc loco ſunt pedes Angeli, niſi indicia paſſionis eius, ſigna itineris, imitationis exempla, iuxta illud.* 1. Petri 2. *Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius*: Ioãnem ergo ad pedes Angeli cadere, tanquam mortuum, eſt Eccleſiam mundo, & vitijs mortuam, Chriſti veſtigia imitari. Rectè autem dicitur, *tanquam mortuus*, non *mortuus*, quia etſi electi, vt Redemptoris ſuis paſſiones poſſint imitari, mundo, & vitijs moriuntur: Deo tamen ſpiritualiter viuere comprobãtur. Vnde Paulus ad Galatas 2. *Viuo*, inquit, *ego, iam non ego, viuit verò in me Chriſtus*. Et ad Romanos 12. *Obſecro vos per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem*. Et ad Coloſſenſes 3. *Mortui eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo*. Congruit hæc expoſitio illi acceptioni pedum, cùm pro operibus ſumuntur, iuxta illud Iob 13. *Obſeruaſti omnes ſemitas meas, & veſtigia pedum meorum conſideraſti. Veſtigia* inquit eo loco D. Greg. *Deus pedum conſiderat, quia intentiones noſtrorum operum, quàm rectè ponantur examinat, ne adhoc quod bonum agitur, non recto deſiderio agatur. Pes in corpore eſt, veſtigium in via, & plerunque dum quædam praua agimus, intuentibus hoc fratribus exemplum malum præbemus, & quaſi inflexo extra viam pede ſequentibus veſtigia diſtorta relinquimus.* Eundem ſenſum habet locus ille Threnorum 1. *Sordes eius in pedibus eius*, ideſt, in operibus, & affectibus. Quod igitur attinet ad virtutum exempla, quæ Chriſtus nobis præcipuè in paſſione præbuit, non potuerunt ea elegantius deſcribi, quàm deſcribantur ab ſponſa, Cant 5. illis verbis. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ ſunt ſuper baſes aureas*, vbi per *baſes aureas*, pedes aurei intelliguntur, qui ſunt crurum veluti baſes, verè enim aurea fuerũt omnia Chriſti opera, ideſt inſigni charitate fulgentia. Quare rectè Ioannes ad huiuſmodi pedes cecidit, quia ad horum pedum imitationem aſpirare quiſque debet, quæ quidem ignorare nullo modo poteſt, quoniam ea ſanguinea, ſeu ſanguine impreſſa reperiet: vnde ferculi illius Salomonis aſcenſus purpureus deſcribitur, Canticorum 3. *Ferculum fecit ſibi rex Salomon de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, aſcenſum purpureum*. Quo loco per *aſcenſum purpureum* paſſio Chriſti intelligitur, quia nimirum omnia opera, per quæ Chriſtus ad gloriam ſui corporis, & nominis celebritatem, tanquam ad ferculum aſcendit, pedum ſuorum ſanguine purpurauit.

Ambroſius Anſbertus. — *1. Pet. 2. 22* — *Chriſti veſtigia imitatur Eccl.* — *Gala. 2. 22* — *Rom. 12. 1.* — *Coloſſ. 3. 3.* — *Iob 13. 27.* — *D. Greg.* — *Pes aliquãdo pro opere, & affectu.* — *Thren. 1. 9.* — *Cant. 5. 15.* — *Opera Chriſti, aurea propter charitatem.* — *Cant. 3. 10.* — *Aſcenſus purpureus, Chriſti paſſio.*

Exponitur illa ſententia: *Habeo claues mortis, & inferni*. & primum nonnullæ expoſitiones commemorantur.

SECTIO XVIII.

1 IOannem viſionis maieſtate perterritũ Chriſtus poſita ſuper eum dextera animauit, in eoque vniuerſos fideles ad ſpẽ Diuinæ protectionis per dexteram ſignificatæ, in medio omnium Eccleſiæ perſecutionũ, quæ toto hoc opere continentur, erexit. Id quod præſtitit commemorata ſuę potentiæ magnitudine, ſubiungens: *Noli timere, ego ſum primus, & nouiſſimus, & viuus, & fui mortuus, & ecce ſum viuens in ſecula ſeculorum: & habeo claues mortis, & inferni*. Ex quibus ſola poſtrema ſententia expoſitionem deſiderat: reliqua enim ex ijs, quæ in ſuperioribus diximus, ſunt perſpicua.

Protectio Diuina ſignificatur per dexterã

Primò igitur Rupertus, ſic interpretatur. *Poteſtatem habeo dimittendi peccata, peccata verò dimittendo, mortem in me credentibus claudo, infernum obſtruo, ſiue mortis, & inferni, ideſt duplicis mortis, videlicet animæ, & corporis. Mortis namque nomine diſſolutio corporis, inferni autẽ, mors animæ quæ æterna eſt, ſignificatur: cuius vtriuſque mortis claues, ideſt poteſtatem ipſe habet iuxta illud* 1. Reg. 2. *Dominus mortificat,* *Rupertus.*

tificat, & viuificat, deducit ad inferos, & reducit. Secundo Richard. de San.Vict. *Ipſe*, inquit, *claues mortis, & inferni habet, quia per poteſtatem ſuam portas mortis, & inferni in fine aperiet; ibique Diabolum, & ſectatores eius ſine fine cruciandos includet. Talem ergo differentiam inter mortem, & infernum poſſumus accipere, vt per mortem intelligamus tormentum reprobis præparatum, per infernum autem, locum tormento deſtinatum.* Tertio Ioachimus per claues mortis, & inferni intelligit iura antiqui hoſtis, quæ habuit in genus humanum, iam inde á mundi principio reddens per ſeductionẽ Adæ hominẽ morti obnoxium, & inferni ſupplicijs, quæ iura Chriſtus illi per paſſionẽ eripuit.

Richard. de S. Vict.

Ioachimus.

2 Quartò, Primaſius, & Ambroſ. Anſbertus nomine *mortis* Diabolum intelligunt; nomine autem *Inferni* eos, qui Diabolo adhærent iuxta illud Apoc. 6. *Ecce equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eũ nomen illi Mors, & infernus ſequebatur eũ.* Et capite 20. *Mors & infernus miſſi ſunt in ſtagnum ignis ardentis.* Deinde *claues* poteſtatem Diuini iudicij interpretantur. Iſtis enim clauibus ad probandam, atque exercendam Eccleſiam, occulta omnipotentis Dei ordinatione reſeratur antiquus aduerſarius cum ſuis in perſecutione, & ijſdem recluditur, cum ſatis fuiſſe reſpexerit ille, qui aperit. Etenim his clauibus laxatus fuerat, cũ Petrum ſeruili timore negare compulit Redemptorem, & rurſum recluſus eſt cum negationes amariſſimè flentẽ quodammodo de faucibus amiſit: his clauibus quotidie reſeratur, cum electos tentationibus fatigare permittitur, eiſdemq; reſtringitur, cum non ſupra modum, ſed ad menſuram ipſas tentationes exaggerare ſinitur, iuxta illud 1. ad Corinthios 10. *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis, ſed faciet cum tentatione prouentum, vt poſſitis ſuſtinere.* Quinto, Pannonius ait Chriſtum habere poteſtatem ſupra mortem, quia mors eum detinere non potuit: Supra infernum autem, quia deſtructis clauſtris eius, ac repagulis captiuos inde traxit: tum addit habere etiam *claues mortis, & inferni*, quia poteſtatem habet noſtræ mortis, & noſtræ reſurrectionis.

Primaſius. Ambroſius Anſbertus. Apoc. 6. 8.

Cap. 20. 14.

Clauis, pro poteſtate.

1. ad Cor. 10. 13.

Pannonius.

Mors Chriſtum detinere non potuit.

Explicatur magis quid ſit Chriſtum habere claues mortis, & inferni.

SECTIO XIX.

VErum pro maiori huius rei expoſitione ſupponimus *claues* hoc loco de omniũ interpretum ſententia, ſignificare poteſtatẽ. Deinde dicimus mortẽ ſumi, primo pro diſſolutione animæ, & corporis, vt eſt perſpicuum. Deinde pro peccato, quemadmodum docet Philo, libro de profugis expendens illud: Quod lex iubet, *vt homicida voluntarius morte moriatur*, & ſimiles alias locutiones, quæ habẽtur in ſacris literis. *Cur*, inquit, *non modo mori pronuntiat, ſed morte mori? quia videlicet mali etiamſi ad extremum pertingãt ſenium, mortui ſunt, quod virtuti non viuant: Probi verò etiamſi ſeiungantur à corpore, in æternum viuunt. Quod enim peccatum mors ſit, probari poteſt ex illo* Eccleſiaſt. 15. *Ecce poſui coram te vitam, & mortem, bonum, & malum. Eodemque ſenſu dicitur* Pſal. 113. *Non mortui laudabunt te Domine. Caini impudentis fratricidæ mors nunquam in lege inuenitur, imò extat de illo hoc oraculum.* Gen. 4. *Appoſuit Dominus Deus in Cain ſignum, ne quis eum inuentum interimeret. cur ita? opinor, quia impietas malum eſt infinitum, quod ſemel accenſum nunquam extingui poteſt; in quam quadrat illud Poeticum. Immortale malum nulla delebile morte:* Hæc Philo. De eadem peccati morte eſt ſermo Ezech. 18. *Anima, quæ peccauerit, ipſa morietur*, quanquam etiam de æterna damnatione intelligitur. Idem teſtatur D. Gregorius, lib. 4. Moralium, cap. 17. ſuper illa verba capitis tertij. *Obſcurent eum tenebræ, & vmbra mortis.* Vbi docet eiuſmodi mortem peccatum eſſe, vt præ illo mors corporalis, non mors, ſed vmbra mortis appelletur. *Vmbra*, inquit, *mortis mors carnis accipitur, quia ſicut vera mors eſt, qua anima ſeparatur à Deo; ita vmbra mortis eſt, qua caro ſeparatur ab anima. Vnde rectè voce martyrum per Prophetã dicitur Pſal. 43. Humiliaſti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos vmbra mortis. Quos* enim

Mors pro diſſolutione animæ, & corporis.

Philo.

Eccl. 15. 18.

Pſal. 113. 17.

Gen. 4. 15.

Impietas, perenne malum.

Ezech. 18. 20.

D. Greg.

Solum peccatum, vera mors.

Pſal. 43. 20

enim conſtat non ſpiritu, ſed ſola carne mori, nequaquam ſe vera morte, ſed vmbra mortis dicunt operiri.

2 Tertiò. Sumitur mors pro ipſo Diabolo, vt auctor eſt idem Gregorius, loco paulo ante citato. *Vmbra*, inquit, *mortis etiam imitatio antiqui hoſtis accipitur. Ipſe enim, quia mortem intulit, mors vocatur Ioanne atteſtante, qui ait* Apoc.6. *Nomen illi mors. Per vmbram igitur mortis eius imitatio deſignatur, quia ſicut vmbra iuxta qualitatem corporis ducitur, ita actiones iniquorum de ſpecie imitationis eius exprimuntur.* Sic etiam nonnulli interpretantur illud Iſaiæ 28. *Percuſſimus fœdus cum morte,* idest cũ Dæmone. Quarto. Sumitur pro morte ſempiterna Pſal. 48. *Sicut oues in inferno poſiti ſunt, mors depaſcet eos.* Atque hæc eſt illa mors, quæ appellatur mors ſecunda nimirum comparatione mortis corporis, iuxta illud Apocal.2. *Qui vicerit non lædetur à morte ſecunda.* Et Apocal.20. *Beatus qui habet partem in reſurrectione prima. In his ſecunda mors non habet poteſtatem.* Quinto, & poſtremo ſumitur pro ea morte, qua quis peccatis, & vitijs moritur, de qua loquitur Paulus ad Romanos 6. *Conſepulti ſumus per baptiſmum cum illo in mortem.* Et ad Coloſſ. 3. *Mortui eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo.* De his mortis generibus legendus eſt Diuus Ambroſius, libro de bono mortis, cap.2. & Diuus Auguſtinus, lib.13. de Ciuitate Dei, cap.8. & 23. & libro 3. de peccatorum meritis, & remiſſione, capit.11. Habet igitur Chriſtus *claues mortis*. Primo, quia vitam poteſt, & dare, & eripere. Secundo, quia poteſt à peccato liberare. Tertio, quia Dæmoni ad tentandum habenas laxat, & contrahit. Quarto, quia poteſt ſupplicio ſempiterno addicere. Denique, quia poteſt vitam gratiæ conferre, mortem peccatis inferendo. Potiſſimum tamen videtur ſumi hoc loco mors pro morte corporali, vt ita fidelibus Chriſtus metum mortis in Eccleſiæ perſecutionibus eripiat, quippe qui norint vitæ omnis ſpatium mortiſque tempus ab ipſo eſſe omnibus mortalibus præſcriptum, præcipuè verò fidelibus, ac iuſtis, quorum peculiarem curam habet.

Mors, pro Diabolo. — *Iſa.28.13.* — *Pſal.48.15* — *Item pro æterna damnatione.* — *Apoc.2.11* — *Apoc.20.6* — *Item & pro morte vitiorum.* — *Rom.6.3.* — *Coloſſ.3.3.* — *D. Ambr.* — *D. Auguſt.* — *Claues mortis cur Chriſtus dicatur habere.* — *Mors hic pro corporali.*

3 Quod verò attinet ad infernum, etiã eius habet claues iuxta omnes inferni acceptiones. Primò enim ſumitur infernus pro ſepulchro Pſal. 113. *Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui deſcendunt in infernum*, idest mortui, & qui in ſepulchris cõduntur, laudes tuas non canent: quibus viuentes ad te colendum excitentur. Vnde ſtatim ſubijcit: *Sed nos, qui viuimus, benedicimus Domino*. Huc etiam ſpectat illud Iob 21. *Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad infernum deſcendunt*: vbi inter impiorum fœlicitates ea numeratur, qđ citò moriantur, nec longa ęgritudine diſcrutiẽtur, ac tabeſcant: putabant enim veteres pertinere ad fœlicitatem non longo morbo tabeſcere, ſed ſtatim mori, id qđ etiam eſt perſpicuum ex Thren. 4. vbi dicitur, maiorem fuiſſe pœnam iniquitatis Hieruſalem ſubuerſione Sodomorum, cuius rei ſtatim redditur ratio illis verbis: *Quæ ſubuerſa eſt in momento*. Audi Prophetam. *Maior effecta eſt iniquitas populi mei,* (idest, pœna iniquitatis) *peccato Sodomorum, quæ ſubuerſa eſt in momento*: quia videlicet Hieruſalem multo tempore paſſa eſt obſidionem, captiuitatemque. Idem confirmari poteſt ex Pſal.72. vbi de reprobis dicitur. *Non eſt reſpectus morti eorum, & firmamentum in plaga eorum,* ſeu vt tranſtulit Sanctes Pagninus ex Hebræo: *Quia non ſunt ligamenta in morte eorum, & ſana eſt fortitudo eorum,* idest, non longa infirmitate detinentur, ſed moriuntur quaſi ſani, & potentes viribus: quòd autem hoc fœlicitatis loco numeretur, exploratum eſt ex ijs, quæ ſequuntur: *In labore hominum non ſunt, & cum hominibus non flagellabuntur.* Secundo ſumitur pro limbo Patrum, Pſal.15. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem.* Quem locum de Chriſto interpretatus eſt D. Petrus Act.2. Qui ad limbum Patrum ſecundum animam deſcendit. Et Geneſ. 42. *Deducetis canos meos cum dolore ad inferos.* Hoc etiam ſenſu D. Greg. lib.12. Moralium, cap.7. intelligit illud Iob 14. *Quis mihi tribuat, vt in inferno protegas me.* Tertiò ſumitur pro loco damnatorum. Iſa.14. *Veruntamen ad infernum detraheris in profundum laci.* Et Cantic. 8.

Inferni varia acceptiones. — *Pſal. 113. 17.* — *Prima, pro ſepulchro.* — *Iob 21.13.* — *Citò mori, felicitatis genus.* — *Thren.4.3.* — *Pſal.72.4.* — *Pſal.15.10* — *Secunda, pro limbo.* — *Actor. 2.* — *Gen.42.38* — *D.Greg.* — *Iob 14.13.* — *Tertia, pro damnatorum loco.* — *Iſa.14. 15.* — *Cant.8. 6.*

Fortis

Fortis eſt vt mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio: æmulatio, idest, zelotypia, quæ riualem in rei amatæ poſſeſſione non ſuſtinet, ſimilis eſt inferno. Sicut enim ignis ille tartareus, quem ſemel corripit, perpetuò torquet, ita zelotypiæ furor, vbi alicuius animum occupauerit, nunquam extinguitur, aut remittitur: ſic ferè Gloſſa hunc locum intelligit: *Dura*, inquit, *ſicut infernus æmulatio: quia Dei amor nullis hoſtium tentamentis, à noſtræ ſalutis cura reuocari potuit, ſicut infernus nullis miſerorum cruciatib. mitigatur: nec à ſeueritate ſua ſententia mutatur: quanto auſterior comparatio eo acrior Zelantis eos Domini commendatur affectus.*

Quarta pro ipſo Dæmone. Beda. Prouer. 30. 16.

Quartò, & vltimò, vſurpatur pro ipſo Dæmone, vt auctor eſt Beda in Commentarijs ſuper Prouerbia, vbi docet illo ſenſu intelligi à plerisque illud capitis trigeſimi: *Tria ſunt inſatiabilia, & quartum nunquam dicit, ſufficit. Infernus, Os vuluæ, terra quæ nunquam ſatiatur aqua, ignis verò nunquam dicit ſufficit. Quidam*, inquit, *infernum interpretantur Diabolum, qui inſatiabilis ſit de ſeductione humana.* Illud etiam Iob 26. *Nudus eſt infernus coram illo, & nullum eſt operimentum perditioni*, Diuus Gregorius de diabolo accipit libro 17. Moralium cap. 12. *Inferni*, inquit, *& perditionis nomine Diabolum, omnesq; damnationis eius ſocios deſignauit.* Igitur iuxta has omnes acceptiones dicitur Chriſtus habere claues inferni. Primò, quia poteſt vitam dare, & eripere. Secundò, quia antiquos Patres ex limbo eduxit. Tertiò, quia poteſt æternis ſupplicijs homines addicere. Poſtremò, quia poteſtatem Dæmonis pro ſua libertate laxat, & contrahit, quemadmodum ſupra docuimus.

Iob 26. 6.

D. Gregor.

Claues inferni cur Chriſtus dicatur habere.

CAPVT SECVNDVM.

ET Angelo Epheſi Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit qui tenet ſeptem ſtellas in dextera ſua, qui ambulat in medio ſeptem candelabrorum aureorum; Scio opera tua, & laborem, & patientiam tuam: & quia non potes ſuſtinere malos, & tentaſti eos, qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & non ſunt, & inueniſti eos mendaces: & patientiam habes, & ſuſtinuiſti propter nomen meum, & non defeciſti. Sed habeo aduerſum te pauca, quod charitatem tuam primam reliquiſti. Memor eſto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac: ſin autem, venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco ſuo, niſi pœnitentiam egeris. Sed hoc habes, quia odiſti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi. Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat Eccleſijs, Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod eſt in Paradiſo Dei mei. Et Angelo Smyrnæ Eccleſiæ ſcribe; Hæc dicit primus & nouiſſimus, qui fuit mortuus & viuit: Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, ſed diues es: & blaſphemaris ab his, qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed ſunt Synagoga ſatanæ. Nihil horum timeas quæ paſſus es. Ecce miſſurus eſt Diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt tentemini, & habebitis tribulationem diebus decem. Eſto fidelis vſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat Eccleſijs: Qui vicerit, non lędetur à morte ſecunda. Et Angelo Pergami Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit qui habet rhomphæam vtraque parte acutam. Scio vbi habitas, vbi ſedes eſt Satanæ, & tenes nomen meum. Et non negaſti fidem meam. Et in diebus illis Antipas teſtis meus fidelis, qui occiſus eſt apud vos, vbi Satanas habitat. Sed habeo aduerſus te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere ſcandalum, coram filijs Iſrael, edere, & fornicari: ita habes & tu, tenentes doctrinam

Nico-

Nicolaitarum. Similiter pœnitentiam age: ſi quò minus, veniam tibi citò, & pugnabo cum illis in gladio oris mei. Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat Eccleſiis, Vincenti dabo manna abſconditum, & dabo illi calculum candidum: & in calculo nomen nouum ſcriptum, quod nemo ſcit, niſi qui accipit. Et Angelo Thyatiræ Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius ſimiles aurichalco: Noui opera tua, & fidem, & charitatem tuam, & miniſterium, & patientiam tuam, & opera tua nouiſſima plura prioribus. Sed habeo aduerſus te pauca: quia permittis mulierem Iezabel, quæ ſe dicit Prophetam, docere, & ſeducere ſeruos meos, fornicari, & manducare de idolothytis. Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret, & non vult pœnitere à fornicatione ſua. Ecce ego mitto eam in lectum, & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, niſi pœnitentiam ab operibus ſuis egerint: & filios eius interficiam in morte, & ſcient omnes Eccleſiæ, quia ego ſum ſcrutans renes & corda: & dabo vnicuique veſtrum ſecundum opera ſua. Vobis autem dico, & cæteris, qui Thyatiræ eſtis: Quicunque non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt altitudines Satanæ, quemadmodum dicunt, non mittam ſuper vos aliud pondus: tamen id quod habetis, tenete donec veniam. Et qui vicerit, & cuſtodierit vſque in finem opera mea, dabo illi poteſtatem ſuper gentes, & reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur, ſicut & ego accepi à Patre meo: & dabo illi ſtellam matutinam. Qui habet autem, audiat quid ſpiritus dicat Eccleſijs.

ARGVMENTVM.

Similis ille filio hominis præcepit ſuperiori capite Ioanni, vt oſtenſa ſibi myſteria literarum monumentis conſecraret, inprimiſque, vt ad ſeptem minoris Aſiæ Epiſcopos, quibus præſidebat, eorumq; nomine ad vniuerſos Eccleſiæ prælatos diligenter ſcriberet, quæ ipſe dictaret ad Eccleſiarum adminiſtrationem pertinentia, id quod præſtat duobus capitibus ſequentibus, quibus præter eam quã hactenus explicauimus, viſionem, prima huius operis pars continetur. Nam hoc 2. cap. ad quatuor Epiſcopos, in 3. ad tres reliquos dantur literæ, quibus ſui officij commonentur. Ad Epheſinum autem Epiſcopum primò ſcribitur, quoniam is reliquos dignitate anteibat; quia nimirum Epheſus metropolis erat omnium minoris Aſiæ Eccleſiarum, & alterum Aſiæ lumen, vt appellat Plinius, clariſſima templo illo Dianæ celeberrimo quod inter ſeptem orbis miracula connumerari meruit, quippe quod ducentis viginti annis à tota Aſia exædificatum, longitudinem habuit quadringentorum viginti quinque pedum, latitudinem ducentorum viginti, centum viginti ſeptem columnis exornatum, ſexaginta pedum altitudine, quarum ſingulæ de ſingulis Regibus gloriabantur conditoribus; qua de re legendus eſt Plinius libro 36. cap. 14. propter quam vrbis celebritatem moratus eſt in ea Paulus per triennium, vt refertur Actorum 20. Ioannesq; Apoſtolus ſui in Aſia Patriarchatus ſedem fixit. Non deſunt, qui affirment Ioannem primum fuiſſe Epheſinæ Eccleſiæ Epiſcopum, cui Timotheus ſucceſſerit, verò ſimilius videtur quod ait Euſebius Cæſarienſis lib. 3. hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, c. 4. primum Epheſi Epiſcopum fuiſſe Timotheum, quem Paulum in Epiſcopum conſecraſſe perſpicuum eſt, ex 2. ad Timotheum 1. Epheſique reliquiſſe ex 1. ad Timotheum, 1. Quis autem fuerit hic Epiſcopus, ad quem modò Ioannes ſcribit incertum eſt, quamuis non ſine probabilitatis ſpecie Lyranus in commentarijs huius capitis eum dicat de communi interpretum ſententia fuiſſe eundem Timotheum, cum cuius teſtata fide, ac probitate non multum pugnant ea, de quibus Chriſtus cum Epheſi Angelo expoſtulat, vt ſuo loco dicemus. Denique literæ laudem, increpationem, & comminationem continent.

Epheſus metropolis eccleſiarum Aſiæ.

Dianæ templum ducentis viginti annis ædificatum. Plinius.

Euſeb. Cæſ.

Lyranus.

COM-

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

DE ANGELO EPHESI.

Cur Epiſcopi Angeli appellentur?

SECTIO PRIMA.

1 QVoniam omnium Eccleſiarum Epiſcopi, ad quos de mandato Chriſti ſcribit Ioannes, Angeli in his literis appellantur, eius appellationis nobis in vniuerſum ratio reddenda eſt. Prima igitur ratio depromitur ex ſcientia, qua præſtare debent: quemadmodū docet Dionyſ. Areop. lib. de cœleſti hierarch. c. 12. quam rationem complexus eſt Malach. c. 2. cum dixit, *Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem requirēt ex ore eius, quia Angelus Domini exercituū eſt*. Quem locum ſic interpretatur Diuus Hieronymus: *Angelus, id eſt nuntius, Sacerdos Dei veriſſimè dicitur, quia Dei, & hominum ſequeſter eſt, eiusq; ad populum nunciat voluntatem, & idcirco in Sacerdotis pectore rationale eſt, & in rationali doctrina, & veritas ponitur: vt diſcamus ſacerdotem doctum eſſe debere, & præconem Dominicæ veritatis;* Quibus verbis alludit Hieronymus ad locum illum Exod. 28. *Pones in rationali iudicij doctrinam, & veritatem quæ erunt in pectore Aaron quando ingredietur coram Domino*. Doctrina ponitur propter ſcientiam, & veritas propter ſynceritatem, vt nihil affingat, ſed omnia ſic tradat, vt à Deo accepit. Pro doctrina eſt Hebraicè, ארים Vrim, id eſt, illuminationes, quia magna ſit oportet doctrina prælati, quæ omnes poſſit illuminare. Pro veritate eſt תמים tummim, id eſt, perfectiones, quia magna debet eſſe in prælato perfectio, & integritas, tum vitæ tum etiam doctrinæ.

Dion. Areopag. — *Præſtēt ſciētia epiſcopi & ſacerdotes.* — *Malac.2.7* — *Exo.28.30* — *In rationali doctrina, & veritas cur ponerentur.*

2 Secunda ratio eſt. Quia eorum eſt pacem inter Deum, & homines conſtituere, & Dei volūtatem hominibus patefacere: quemadmodum dixit Hieron. loco citato. Vnde eſt illud Eſa. 33. *Angeli pacis amarè flebunt*. Quo etiam ſenſu dictum eſt 1. ad Timoth. 3. *Magnum pietatis ſacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum in ſpiritu, apparuit Angelis, prædicatum gentibus:* vbi de communi ferè expoſitione, Angelorum nomine Prælati, & prædicatores intelliguntur, quia Euangelij pacem nunciant. Vtrunque enim locum paulò ante citatum, de prælatis, & prædicatoribus intelligit Diuus Gregorius præter alios, libro 34. Moralium cap. 7. quemadmodum & ſequentem, qui habetur Iob 41. *Cum ſubleuatus fuerit,* id eſt Diabolus *timebunt Angeli, & territi turbabantur. Extrema hic,* inquit Gregorius, *Leuiathan damnatio deſignatur, quæ de hoc mundo per iram iudicij tollitur, qui nunc miræ manſuetudinis longanimitate toleratur, tanto autem pondere terroris excutitur, vt ſanctorū etiam prædicatorum fortitudo turbetur.*

Prælatorū munus. — *Eſa.33.7.* — *1. ad Timoth.3.16.* — *D.Gregor.* — *Iob 41.16.*

3 Tertia ratio. Propter caſtitatem quæ in Prælatis, & in omnibus ſacerdotibus requiritur: quo ſenſu intelligendum eſt illud 1. ad Corinthios 11. *Vir quidem non debet velare caput ſuum, quoniam imago, & gloria Dei eſt, mulier autem gloria viri eſt; ideo debet mulier velamen habere ſuper caput ſuum propter Angelos*. Vbi per *Angelos* quidam, Angelos cuſtodes, qui præſunt hominibus, intelligunt. Ita Tertullianus libro de ve-

1.ad Cor.11.7. — *Tertull.*

Theodor. *Chryſoſt.* *Beda.* *D.Hieron.* *D.Ambr.*

landis virginibus, Theodoretus, Chryſoſtomus, Beda in eum locum. Cæterum de ſacerdotibus accipit D.Hieronymus, & de Epiſcopis D. Ambroſius, qui ſic locum interpretatur; *Mulier ideo debet velare caput, vt in eccleſia, propter reuerentiam epiſcopalem non habeat caput liberum ſed velamine tectum*: Eſt igitur ſenſus. Mulier debet uelare caput ob reuerentiam Angelorum, ideſt epiſcoporũ, & ſacerdotum, qui tantam debent habere puritatem, vt mulieres aperto capite videre reformident. Eandem ob cauſam Pontifex legalis duplici zona cingebatur, vna, qua ſtringebatur tunica linea, altera, qua cingebatur hyacinthina: quia epiſcopus duplicem debet pre alijs habere caſtitatem: Quarta ratio propter contemplationem. Propterea enim ille Pontifex tunica hyacinthina induebatur, quæ cęleſtem colorem referebat.

Caſtitas prę latorum.

Eorundem contemplatio.

4 Quinta ratio. Propter ſedulam gregis cuſtodiam iuxta illud Pſal. 90. *Angelis ſuis Deus mandauit de te, vt cuſtodiant te in omnibus vijs tuis.* In cuius rei typũ, & ſignificationem, omnes Epiſcopi pręter Romanum, habent baculum: Romanus enim baculum non habet, vt ſignificetur eum non habere certam alicuius Eccleſiæ catholicæ adminiſtrationem. Sexta. Propter Angelicam vitę ſanctitatẽ, qua debent excellere, quod argumentum fuſe perſequitur D.Greg. lib. 1. Epiſtolarum in dictione 9. cap. 24. vbi inter alia *Omni cura*, inquit, *vigilandum eſt, vt rector cogitatione ſit mundus, operatione præcipuus, diſcretus in ſilentio, vtilis in verbo, præ cunctis contemplatione ſuſpenſus, ſingulis compaſſione proximus, bene agentibus per humilitatem ſocius, contra delinquentiũ uitia per zelum iuſtitiæ erectus.* Septima & poſtrema. Propter promptitudinem ac diligentiam in munere ſuo obeundo: Diuiniſq; mandatis exequendis. Idcirco enim Angeli alati, & diſcalceati pinguntur, quemadmodum docet Dionyſius Areopagita libro de cœleſti hierarchia cap. 15. alati, inquam, propter velocitatem, diſcalceati verò, tum ob eandem cauſam, tum etiam quia, vt ait Dionyſius, *Omnis terrenæ labis expertes ſunt.*

Pſ. 90. 11.

Baculũ cur habeãt omnes epiſcopi, præter Romanum.

Qualis prælatus eſſe debeat ex D. Gregor.

Dion. Areopag.

Alati, & diſcalceati cur pingantur Angeli.

Angeli Epheſi laudes commemorantur, in eoq; Epiſcopi partes deſcribuntur. Primum expenditur literarum inſcriptio, & cur prius laudetur, quam reprehendatur: Deinde illa verba explicantur: Scio laborem tuum, & patientiam tuam.

SECTIO II.

Notanda eſt primò epiſtolæ ad Epheſi Angelũ quaſi inſcriptio, quæ huiuſmodi eſt. *Et dicit, qui tenet ſeptem ſtellas in dextera ſua; qui ambulat in medio ſeptem candelabrorum aureorum.* Quæ inſcriptio propter ea pręmittitur, vt nimirum, quemadmodum annotauit Richardus de Sancto Victore, fiduciam Chriſtus præbeat peccantibus, ac ſi dicat; ſi quis ſuperiorem gradum amiſerit, & per negligentiam de priſtina perfectione deciderit, non deſperet, quia ego ſeptem ſtellas etiam poſt commiſſam negligentiam teneo; ideſt, eos qui peccarunt, ſi pœniteat minimè deſero. Etenim hi Epiſcopi, qui per *ſtellas* ſignificantur negligenter ſe geſſerant, & tamen eos Ieſus Chriſtus adhuc in dextera tenebat, & in medio ſuarum Eccleſiarum ambulabat. Aliter Rupertus eandem inſcriptionem expendit, hoc ſenſu. Is qui tenet ſtellas in dextera ſua, eaſdem vigilanter attendit, ne forte pro ipſa claritate veniat alicui pes ſuperbiæ: vnde & ſubditur; *Qui ambulat in medio ſeptem candelabrorum aureorum*: ac ſi dicat, qui in medio veſtri ambulans ſingulorum corda, & renes inueſtigat: etenim candelabra ſeptem, ſeptem Eccleſiæ ſunt; cum ergo in medio candelabrorum ambulat, lumen ſingulorum intuetur, quantum luceat, ne forte ſine oleo charitatis, ſine operibus dilectionis fumiget fides mortua. 1

Rich. Vict.

Pœnitentes non deſerit Deus.

Rupertus.

Secundò. Notandum eſt prius laudari Epiſcopum Epheſi, quam increpetur, vt laudibus quodammodo delinitus patienter increpationem audiat:

quo

1. ad Corin. 11. 2.

Cur laudetur prius, quàm increpetur epheſi epiſcopus.

1. ad Cor. 1. 4.

quo etiam artificio vſus eſt Apoſtolus 1. ad Corinthios vndecimo. *Laudo vos fratres, quòd per omnia mei memores eſtis, & ſicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis:* & paulò poſt: *Hoc autem præcipio non laudans, quod in melius, ſed in deterius conuenitis, &c.* Et primo ad Corinthios 1. eos reprehenſurus, prius laudauit. *Gratias,* inquit, *ago Deo meo ſemper pro vobis, in gratia Dei, quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu, quia in omnibus diuites facti eſtis in illo, ita vt nihil deſit vobis in vlla gratia:* tunc verò ſubiungit. *Obſecro autem vos fratres, vt idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata; ſignificatum eſt enim mihi de vobis, quia contentiones ſunt inter vos. Vnuſquiſque dicit, ego quidem ſum Pauli, ego autem Apollo.* Quam Pauli in reprehendendo dexteritatem expēdens Diuus Gregorius homilia 11. in Ezechielem, hoc eleganti illuſtrat exemplo. *Vt peritus,* inquit, *medicus vulnus ſecandum videns, ſed ægrum timidum eſſe conſpiciens, diu palpauit, & ſubito percutit.* Imò obſeruat Rupertus in hunc locum artificioſam ſermonis diſpoſitionem, nec enim duntaxat prius laudatur, quàm reprehenditur, ſed rurſus poſt reprehenſionis admonitionem, & comminationem laudatur illis verbis. *Sed hoc habes quia odiſti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.* Itaque Chriſtus reprehenſionis amaritudinem, ne nimis offenderet, collaudationis dulcedine circumliniuit, magnum & imitandum magiſterium ſpiritus Dei, corripere quidem, quæ emendatione indigent, ſed inter corripiendum, & prius & poſterius collaudare ſi quæ bene dicta ſunt, vel acta ab eodem qui in alijs corripitur, quatenus quoad fieri poteſt teneatur beneuolus, & non refugiat confuſus, aut exterritus audire nō ſuſtinens peccatoris animus, id quod præſtitit Samaritanus ille, qui eius qui incidit in latrones, vulneribus non ſolùm mordax vinum, ſed etiam lene oleum infudit.

D. Greg. — *Rupertus.* — *Reprehenſionis amaritudo laudibus deliniẽda.*

3 Tertiò. Primum quod in Angelo ſeu Epiſcopo Epheſi laudatur, eſt labor. *Scio,* inquit, *laborem tuum,* quem videlicet ſuſtines in adminiſtratione Epiſcopatus, & quia non ſatis eſt labores ferre niſi patienter tolerentur, additur. *Et patientiam tuam.* Rectè autem patientia in Epiſcopo commendatur, ne videlicet ſuccumbat laboribus, ac moleſtijs, quæ in Eccleſiaſtica adminiſtratione deeſſe non poſſunt, vndè animalia illa Ezechielis, quæ Galfridius apud Siſtum Senenſem libro ſecundo ſuæ Bibliothecæ typum fuiſſe Prælatorum exiſtimauit, faciem etiam bouis habebant, ad hoc ipſum ſignificandum. Eſt enim bos laborioſum animal, & laboris patiens. Patientiam citharam appellauit Auguſtinus in illud Pſalm. 42. *Confitebor tibi in cithara Deus, Deus meus. Quid eſt,* inquit Auguſtinus, *in cithara confiteri, & in pſalterio? vtrumque organum manibus portatur, & tangitur, ſed pſalterium de ſuperiori parte habet teſtudinem, illud ſcilicet tympanum, & concauum lignum, cui chordæ innitentes reſonant; cithara verò idem lignum concauum, & ſonorum ex inferiori parte habet. Quando igitur ex præceptis Dei aliquid facimus, & non patimur, pſalterium eſt: faciunt enim ita & Angeli, cùm aliquid autem patimur tribulationum, quia non patimur niſi ex inferiori parte, ideſt, ex eo quod mortales ſumus, cithara eſt, cantamus, & citharizamus; ſic cum dicebat Apoſtolus ad Romanos 5. Gloriamur in tribulationibus, cithara ſonabat, ex inferiori quidem parte, ſed tamen dulciter, omnis enim patientia dulcis eſt Deo, ſi autem in ipſis tribulationibus defeceris citharam fregiſti.* Hæc Auguſtinus. Non frangebat ſane patientiæ citharam Paulus, qui dicebat prima ad Corinthios 4. *Maledicimur, & benedicimus, perſecutionem patimur, & ſuſtinemus, blaſphemamur, & obſecramus, tanquam purgamenta huius mundi facti ſumus, omnium peripſema vſque adhuc.* Quo loco inprimis aduerte, illud *purgamenta huius mundi* ſignificare, ſanctos haberi à malis, & ſceleratis hominibus, tanquam fæces, & immundicias huius mundi, quibus videlicet de medio ſublatis, putant mundū purgari, quaſi purgamentis, & fæcibus è domo cum verritur eiectis. Deinde emphaſim habet illud *omnium peripſema,* eſt autem περίψημα Græcè vel puluis quem calcamus, vel ſoleæ ſuppactū coriū, vel illud quod in mare iactatur, vt nauis ſit incolumis, vel reticulū quo ſudantes ſe abſtergūt,

Patientia commendatur in epiſcopo. — *Galfridius.* — *Auguſt. Pſ. 42. 4.* — *Cithariʒat & patitur, ex Auguſt.* — *Ad Ro. 5. 3.* — *Citharam frangit, qui tribulationib. deficit.* — *1. Cor. 4. 12.* — *Sancti habētur à malis tanquā mūdi fæces.*

quibuſdam omnis ſcoria, alij omne illud, quod apud nos nauci, & nihili eſt, velut quiſquiliæ, vel certè omne ramentum, & quicquid limando deteritur, περιψάω enim radere, & limare ſignificat: denique dici omne illud poteſt, quod pedibus calcamus: talis igitur cū putaretur à ſceleratis, & improbis hominibus Apoſtolus, patienter eam de ſe exiſtimationem, & reliquas omnes perſecutiones tolerabat, nec in medio laborum poſitus vnquam patientiæ citharam depoſuit, ne dum fregit.

Pauli patiētia.

Zelus Epheſini epiſcopi laudatur illis verbis. *Et quia non potes ſuſtinere malos.*

SECTIO III.

1 Laudatur etiam zelus Epiſcopi Epheſini, quo diuinam gloriam quærebat, cum dicitur. *Et quia non potes ſuſtinere malos* iuxta illud Pſalm. 68. *Zelus domus tua comedit me.* Aduerte autem non laudari hic Epiſcopum Epheſi, quòd iniurias ſibi à prauis hominibus illatas ferre non poſſet, ſed quòd eorum peccata non diſſimularet, quin potiùs pro ratione officij acerrimè inſectaretur, id quod ad prælatorum munus præcipuè pertinet. Vndè ad Ezechielem dictum eſt capite tertio. *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum, vt adamantem, & vt ſilicem dedi faciem tuam.* In quem locum Diuus Hieronymus docet gratiæ eſſe aliquando impudentiæ improborum hominum reſiſtere, & frontem fronte concutere. Et Diuus Gregorius homilia 10. ſuper Ezechielem, *Ille*, inquit, *eſſe veritatis defenſor debet, qui quod rectè ſenſit, loqui nec metuit, nec erubeſcit.* Zelum hunc ſe habere fatebatur Helias, cùm reſpondit Domino 3. Regum 19. *Zelo zelatus ſum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum Domini filij Iſrael, altaria tua deſtruxerunt, &c.* Effectumque eius zeli demonſtrauit, cùm Prophetas Baal interfecit, 3. Regum 18. Elegantem huius rei figuram habes apud Ezechielem capite quarto, vbi iubetur Propheta ſumere ſartaginem ferream, & ponere illam inſtar muri ferrei inter ſe, & ciuitatem depictam in latere, & obfirmare faciem aduerſus ciuitatem, hoc eſt, vrbem Hieroſolymitanam in illo latere depictam, vultu irato, & minaci aſpicere, quod exponens Diuus Gregorius homilia 12. ſuper Ezechielem. Docet per ſartaginem in qua cibus frigitur, ſignificari zelum, quo Prælati, & Doctoris animus frigitur, cùm aliquos videt æterna deſerere, & rebus temporalibus delectari. Quo ſenſu dicebat Paulus ſecundo, ad Corinthios 11. *Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non vror? Ipſe ſuum cor*, inquit Gregorius, *quod animarum zelo ſuccenderat, ſartaginem fecerat, in quo amore virtutum contra vitia ardebat.* Huc pertinet illud 2. Petri 2. quod Petrus de Lot Sanctiſſimo dixit, *Iuſtum Lot oppreſſum à nefandorum iniuria, ac luxurioſa conuerſatione eripuit; aſpectu enim & auditu iuſtus erat:* Quibus poſtremis verbis, quantum Lot Sodomitarum ſceleribus præ diuini honoris zelo, cruciaretur, explicauit Apoſtolus, ſignificat enim illum, cum oculorum, auriumque puritate præſtaret, ab omnique turpitudine abhorreret, grauiter diſcruciatum fuiſſe, quod viuens inter ſceleſtos illos, nefarioſque viros cogeretur quotidie videre, & audire nefanda illa facinora, quæ per ſummam impudentiam contra Deum committebantur. hoc enim eſt, *aſpectu, & auditu* iuſtum eſſe: quod adhuc magis explicatur, cum ſubiungitur, *Habitans apud eos, qui de die in diem animam iuſtam iniquis operibus cruciabant.*

Pſ. 68. 10. — Subditorū vitia inſectentur prælati. — Ezech. 3. 8. — D. Hier. — D. Gregor. — 3. Reg. 19. 10. 14. — Heliæ zelus. — 3. Reg. 18. — Ezech. c. 4. — D. Gregor. — Prælatorū zelus. — 2. ad Cor. 11. 29. — Cor Pauli animarum zelo ſuccenſum. — 2. Pet. 2. 7. — Lot ſanctitas, & zelus.

Quantum verò hic zelus, quo ſanctæ mentes friguntur, Deo ſit gratus, oſtendi poteſt ex 6. capite Leuitici, vbi ſimila in ſartagine oleo conſperſa frigitur, & offertur calida in odorem ſuauiſſimum Domino. Simila enim in ſartagine frigitur, cum mens iuſti per zelum ſancti amoris crematur, quæ conſpergi oleo præcipitur, ideſt charitati, & miſericordiæ miſceri, quæ in conſpectu Dei ardet, & lucet, amat enim 2

Sanctorum zelus quā gratus Deo. — Leuit. 6.

vir

vir iuſtus eundem ipſum, quem inſequi videtur, vnde & calida offerri præcipitur; quia ſi amorem zelus non habet, ſimila, quæ de ſartagine offertur, calorem amiſit. Obfirmare autem faciem aduerſus ciuitatem, eſt clementiorem ſe non oſtendere ad eos, qui corrigi

Eccl. 7. 26.
Seuerè tractandi, qui correctionẽ negligunt.

negligunt, iuxta illud Eccleſ. 7. *Filiæ tibi ſunt, ſerua corpus illarum, & non oſtendas hilarem faciem tuam ad illas.* Legendus eſt etiam Diuus Ambroſius, ſermo. 18. in Pſal. 118. in illa verba: *Tabeſcere me fecit zelus meus, quia obliti ſunt verba tua inimici mei.* Vbi zelum Phinees expendit, de quo dixit Dominus, Numer. 25.

D. Ambr. Pſal. 118. 139.
Num. 25. 7

Phinees filius Eleazari ſedauit furorem meum, eo quod æmulatus eſt Zelum meum: ecce ego do illi teſtamentum pacis, &c. Additque ibi Diuus Ambroſius eos, qui zelum habent, omnes ſibi inimicos putare, qui ſunt hoſtes Dei, iuxta illud Pſal. 138.

Pſal. 138. 21.

Nonne qui oderunt te Domine oderam, & ſuper inimicos tuos tabeſcebam? perfecto odio oderam illos, & inimici facti ſunt mihi. Vbi aduerte illud, *Perfecto odio oderam illos:* dupliciter poſſe exponi, vno modo,

Odium perfectũ, quod.

vt perfectum odium idem ſit, quod capitale, & maximum. Altero, vt illud dicatur odium perfectum, quod vitia, non naturam perſequitur: & quod ex zelo aduerſus ipſam improbitatem, nõ autem ex vltionis, & vindictæ affectu, & cupiditate oritur. Ad vtrunq; enim ſenſum referri poteſt, quod eſt Hebraicè *Perfectione odij*, poſteriorem expoſitionem ſequutus eſt Theodoretus, & D. Auguſt. *Oderam,* inquit, *in eis iniquitates eorum, diligebam conditionem tuam.* Hoc enim eſt perfecto odio odiſſe, vt nec propter vitia homines oderis, nec vitia propter homines diligas.

3
D. Greg.

Eodem modo exponit D. Gregorius, 3. par. Paſtoralis curæ, admonit. 23. *Inimicos,* inquit, *Dei perfecto odio odiſſe eſt, & quod facti ſunt diligere, & quod faciunt, increpare. Itaque tantus Propheta hoc velut in hoſtiam Deo obtulit, quod contra ſe pro Domino prauorum inimicitias excitauit:*

Vitia odio habẽda, nõ homines.

ſequitur enim, *& inimici facti ſunt mihi. Hinc eſt, quòd tribus Leuiticâ aſſumptis gladijs per caſtrorum media tranſiens, quia feriendis noluit peccatoribus parcere, dicta eſt manus Deo conſecraſſe.* Exodi 32. *Hinc per ſemetipſam veritas dicit* Matth. 10.

Exod. 32.
Mat. 10. 34

Quid putatis, quia pacem veni mittere in terram? non veni pacem mittere, ſed gladium. Deinde monet omnes Gregorius, *vt eandem pacem dilectione integra intrinſecus teneant, quam per inuectionem vocis extrinſecus turbant, quod vtrunque ſe teſtatur ſeruaſſe Regius vates, cum ait* Pſal. 119. *Cum his, qui oderunt pacem, eram pacificus, cum loquebar illis impugnabant me gratis. Ecce loquens impugnabatur: ſed tamen impugnatus, erat pacificus, quia nec inſanientes ceſſabat reprehendere, nec reprehenſos negligebat amare: idcirco etiam Paulus ait ad* Romanos 12. *Si fieri poteſt, quod ex vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes: hortaturus enim fideles, vt pacem cum omnibus haberent, præmiſit, dicens ſi fieri poteſt, & ſubiunxit, quod ex vobis eſt. Difficile quippe erat, vt ſi malè acta corriperent, habere pacem cum omnibus poſſent, rectè itaque ait quod ex vobis eſt: ac ſi dicat; quia pax ex duarum partium conſenſu ſubſiſtit, ſi ab eis, qui corripiuntur, expellitur: integra tamen in veſtra, qui corripitis, mente teneatur. Vnde* 2. ad Theſſalonicen. 3. *Si quis non obedit verbo noſtro per epiſtolam, hunc notate, & non commiſceamini cum illo, vt confundatur, & ſtatim ſubdit: & nolite, vt inimicum exiſtimare illum, ſed corripite, vt fratrem: quaſi dicat, pacem cum eo exteriorem ſoluite, ſed interiorem circa illum medullitus cuſtodite.* Hactenus Greg.

Pſal. 119. 7.
Amet quos reprehẽdit prælatus.
Ad Roma. 12. 18.
2. ad Theſſ. 3. 14.

Tentaſti eos, qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & non ſunt: & quòd prælati ſubditorum virtutem probare debeant.

SECTIO IIII.

IN laudem Angeli Epheſini dicitur: *Tentaſti eos, qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & non ſunt, & inueniſti eos mendaces.* Non ſatis eſt Epiſcopo non poſſe ſuſtinere apertè malos, 1
ſed præterea debet ſimulatam nonnullorum ſanctitatem tentare, & probare: horum enim malitia, tantò eſt periculoſior, quantò occultior. Itaque non poſſe ſuſtinere manifeſtè malos ad zelum ſpectat, vt diximus: tentare autem

eos

eos qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & non ſunt, ad cautelam prudentiæ pertinet. Quod verò ad hiſtoriam attinet, ſurrexerunt eo tempore Epheſi Pſeudoapoſtoli, *1. Ioan. 2. & 4.* quos Ioannes 1. ſua Canonica, capit. ſecundo, & quarto, Antichriſtos appellat, *Ebion, Cherinth⁹, Valētin⁹, pſeudoapoſtoli.* in quibus erant Ebion, Cherinthus, & Valentinus: quorum videtur meminiſſe Paulus 2. ad Corinth. 11. *2. ad Corin. 11. 13.* cùm ait: *Eiuſmodi Pſeudoapoſtoli operarij ſubdoli transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti.* Hi enim tum doctrinæ, tum ſanctitatis ſimulatione, ſeſe malitioſè inſinuabant, & Eccleſiæ tum doctrinam, tum ſanctitatem furtim ſub ſpecioſo Apoſtolorum nomine, deſtruere moliebantur; hos igitur dicitur Epheſi Epiſcopus tentaſſe, & tum doctrina, tum vita mendaces inueniſſe.

2 *Probandi à prælato ſubditi.* Illud hoc loco eſt obſeruandum ad prælati officium pertinere, virtutem ſuorum probare, vera ne ſit an ſimulata, id quod Dominus conceptis verbis *Hiere. 6. 27* dixit ad Hierem. capitulo ſexto. *Probatorem dedi te in populo meo, robuſtum, & ſcies, & probabis viam eorum: omnes iſti principes declinantes, ambulantes fraudulenter, æs & ferrum, vniuerſi corrupti ſunt: defecit ſufflatorium, in igne conſumptum eſt plumbum, fruſtra conflauit conflator: malitia enim eorum non ſunt conſumpta. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit illos.* In quem locum aduertendum eſt, primò cum *Rabbanus Maurus.* Rabbano Mauro, pro eo quod nos habemus *robuſtum*, eſſe in Hebręo מבצר Mibtſar, *Varia Hebraici nominis interpretatio.* quod nomen, vel munitum, iuxta Aquilam, vel clauſum, atque circundatum iuxta Symmachum, & Septuaginta; inſtar nimirum vrbis fortiſſimæ, vt nullas populi pertimeſcat inſidias; vbi in primis vides Hieremiam appellari *probatorem* populi, quaſi alicuius metalli, vtrùm videlicet verum ſit, an adulterinum. Deinde ſignificari populi illius malitiam, qui nulla ratione purgari potuit: hoc enim indicat illud: *Malitia eorum non ſunt conſumpta.* In *D. Thom.* quem locum Diuus Thomas. *Argentum,* inquit, *admiſtum plumbo in fornace* *Iudæorum malitia nō cōſumitur.* *ponitur, & ſufflante argentario fæces conſumuntur, argentum purgatur, & plumbum minuitur. Iſti autem poſiti in fornace tribulationis, conſumptis malis quaſi plumbo non ſunt correcti,* vnde ſubditur: *fruſtra conflauit conflator.* Pro cuius loci maiori expoſitione ſciendum eſt, cum metalla ſunt adulterata alienæ materiæ permiſtione, ſolere eis plumbum miſceri, vt in conflatione fęces ſecernantur: plumbum enim metallum purgat, fæces ab eo ſeparans. Vnde pleriquè, in quibus eſt Hugo Cardinalis allegoricè hunc locum exponentes aiunt, humanitatem Chriſti per plumbum deſignari, quæ in fornace paſſionis conſumpta eſt, vt omnes peccatorum fæces à nobis ſepararet: & tamen iure optimo conqueri poteſt, quod malitię non ſunt conſumptæ, & quod fruſtra conflator conflauerit, eo quod pauci purgati fuerint. Qua de re ipſe per Iſaiam conqueritur, capit. 49 *In vacuum laboraui, ſine cauſa conſumpſi fortitudinem meam.* *Hug. Card. Humanitas Chriſti in paſſione plumbo cōparatur.* *Iſa. 49. 4.*

Sed vt ad inſtitutum reuertamur, illud ex loco Hieremiæ citato exploratū habemus, Epiſcopum, & Prælatū probatorem, & conflatorem appellari ſubditorum, quia nimirum eos, vt metalla in probationis fornace debet tentare, num verum ſint, probatumque argentum, an potius adulterinum; etenim interdum accidit, vt qui argentum videbantur, in ſcoriam toti abeant, ſicut iſti Pſeudoapoſtoli, qui Apoſtoli videbantur, & non erant, quod etiam repeTiſſe ſe teſtatur Dominus in Iudaico populo. Ezech. cap. 22. *Verſa eſt mihi domus Iſrael in ſcoriam, omnes iſti æs, & ſtagnum, & ferrum, & plumbum in medium fornacis ſcoria argenti facti ſunt.* De hoc etiam argum. diſſerit D. Greg. 2. par. Paſtoralis curæ, cap. 10. *Nonnulla,* inquit, *prælato ſunt ſubtiliter, & occultè perſcrutanda, vt quibuſdam ſignis erumpentibus Rector in ſubditorum mente, omne quod clauſum latet, inueniat. Vnde rectè ad Ezechielem dicitur, cap. 8. Fili hominis fode tibi parietem, & ingredere, & vide abominationes peſſimas, quas iſti faciunt: & ingreſſus vidi, & ecce omnis ſimilitudo reptilium, & animalium abominatio, & vniuerſa idola domus Iſrael depicta erant in pariete. Per Ezechielem,* inquit, *præpoſitorum ordo ſignificatur: per parietem duritiea ſubditorum. Quid ergo eſt in pariete foramen facere, niſi acutis inquiſitionibus duritiem cordis aperire, quaſi verò ingreditur, vt abominationes aſpiciat,* 3 *Prælatus ſubditorū pbator, et conflator.* *Ezech. 22. Populus Iudaicus, ſcoria.* *D. Greg.* *Ezech. 8. 8.*

qui

Subditorũ etiam cogitationes innoteſcant prælato.

qui diſcuſſis quibuſdã ſignis exterius apparẽtibus, ita corda ſubditorum penetrat, vt cuncta ei, quæ illicitè cogitantur, innoteſcant. In reptilibus cogitationes omnino terrenæ ſignificantur: in animalibus verò iam quidem aliquantulum à terra ſuſpenſæ, ſed adhuc terrenæ mercedis præmia requirentes: vniuerſa verò idola domus Iſrael depicta erant in pariete, quia dum exteriorum rerum intrinſecus ſpecies attrahuntur, quaſi in corde pingitur, quicquid fictis imaginibus quaſi deliberando cogitatur.

De Epiſcopi Epheſini patientia.

SECTIO V.

COmmendatur eius patientia, cùm dicitur, *Et patientiam habes*. Primò in perſecutionibus propter iuſtitiam ferendis, vt exponit Richardus de S. Victore. Secundò, in ſuſtinendo labore diſputationum contra falſa pſeudo apoſtolorum dogmata, vt vult Rupertus. Tertiò, vt alij in illis diu expectandis ad pœnitentiam, quæ eſt creberrima patientiæ in ſacris literis acceptio, & huic loco valde conſentanea, vt Matth. 18. *Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi*. Et ad Rom. 2. *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis?* Hoc ſenſu dicitur Deus in ſacris literis patiens, vt Eſa. 42. *Tacui, ſemper ſilui, patiens fui, ſicut parturiens loquar*. Et Ioelis 2. *Conuertimini ad Dominum Deum veſtrum, quia benignus & miſericors eſt, patiens, et multæ miſericordiæ, præſtabilis ſuper malitia*. Et Nahum 1. *Dominus patiens, & magnus fortitudine.* Quo loco *patiens*, eſt Hebraicè *Erec apaim*, id eſt, *latus naribus*, Græcè μακρότυμος, id eſt, *longanimis*, Chaldaicè, *longè propellens iram*, quibus omnibus verbis ſignificatur diuina patientia. Etenim qui anguſtis ſunt naribus, citiùs fumos concipiunt ex cordis æſtu aſcendentes, & cum impetu efflant, propter meatuum anguſtias: at verò quò latiora ſunt narium foramina, eò plus frigidi aeris concipitur ad refrigerandum cor, eiuſmodique homines ſunt natura placidiores, atque adeo patientiores. Hac patientia dicuntur Romani imperium orbis obtinuiſſe, quemadmodum legimus primo Machabæorum 8. *Poſſederunt omnem locum conſilio ſuo, & patientia*, vbi Græcè quemadmodum iam diximus, pro *patintia* eſt μακροθυμία, id eſt, longanimitate; quod quamuis Gloſſa interpretetur de tolerantia laborum, qui in bello ferantur, neceſſe eſt, poſſumus tamen per macrothymiam eam longanimitatem intelligere, qua Romani ſic ferebant Reges, rebelleſque populos, vt eos non ſtatim penitus deſtruerent, ſed ad faciendam vltrò deditionem generosè expectarent. De hac etiam patientia accipi illud poteſt, quod dicitur Prouerbiorum decimoquarto. *Qui patiens eſt, multa gubernatur ſapientia, qui autem impatiens eſt, exaltat ſtultitiam ſuam:* ſeu, vt habent Septuaginta, *Patiens vir multus in prudentia, at impatiens fortis ſtultus*. Quo loco pro *patiens*, eſt Græce μακρόθυμος; id eſt, longanimis, pro *impatiens* verò ὀλιγόψυχος, vt ita loquamur, anguſtanimis. Hebraicè eſt, *qui breuis eſt ſpiritu*. Illud verò quod ſubiungitur, *exaltat ſtultitiam ſuam*, hunc ſenſum efficit, ſtultitiam ſuam manifeſtam facit, quod enim in ſublime tollitur, omnibus fit conſpicuum; aut *exaltat ſtultitiam ſuam*, id eſt, magnam oſtendit ſtultitiam. Igitur hoc loco commendatur Epiſcopus Epheſi, non ſolum quod patiens laborum fuerit, ſed etiam quod longanimis in ſuſtinendis, & expectandis peccatoribus ad pœnitentiam, quæ virtus maximè in quolibet principe, & prælato neceſſaria, vt patientia ſua, & longanimitate ſubditos etiam feroces & rebelles conetur diſſimulando, & expectando emollire, & quodammodo cicurare. Id quod ipſius Dei exemplo, prælatis commendat Diuus Gregorius ſecunda parte Paſtoralis curæ, cap. decimo, exponens illud Eſaiæ 57. *Mentita es, & mei non es recordata: neque cogitaſti in corde tuo, quia ego tacens, & quaſi non videns*. In quem locum hæc habet Gregorius. *Diſſimulauit ergo culpas, & indicauit, quia & contra peccantem tacuit, & hoc ipſum tamen quia tacuerit dixit, nonnulla enim, uel apertè cognita maturè toleranda ſunt,*

Richard. de S. Victore.

Rupertus.

Matth. 18. 26. 29.

Rom. 2. 4.

Eſa. 42. 14

Ioel. 2. 13.

Dei patientia in expectandis peccatorib⁹ ad pœnitentiã.

Nahum 1. 3

1. Machab. 8. 3.

Patiẽtia imperium orbis obtinuerunt Romani.

Gloſſa.

Prou. 14 29

Commendatur Epheſi Epiſcopus à longanimitate.

D. Greg.

Eſa. 57. 11

Subditorũ defectus aliquando maturè tolerandi.

ſunt, cùm videlicet rerum minimè opportunitas congruit, vt apertè corrigantur: nam ſecta immaturè vulnera deteriùs infeructunt, ſed cum tempus ſubditis ad correptionem quaritur ſub ipſo culparum pondere patientia præſulis exercetur. Vnde bene per *Pſ. 128. 3.* *Pſalmiſtam dicitur Pſal. 128. Supra dorſum meum fabricauerunt peccatores. In dorſo quippe onera ſuſtinemus, ſupra dorſum igitur ſuum fabricaſſe peccatores conqueritur: ac ſi apertè dicat, quos corrigere nequeo, quaſi ſuper impoſitum onus porto.*

Commendatur Epheſi Angelus, quod Nicolaitarum facta oderit.

SECTIO VI.

Commendatur poſtremò epiſcopus Epheſinus, quod oderit facta Nicolaitarũ, illis verbis: *Sed hoc habes, quod odiſti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi:* quod vt intelligatur, ſciendum eſt Nicolaum vnum fuiſſe ex ſeptem illis Diaconis plenis Spiritu ſancto, & ſapientia, quos Apoſtoli elegerunt, & cõſecrarunt, vt pauperum curam haberent, quemadmodum refertur Actorum 6. Hic igitur Nicolaus deſciuit ab Eccleſia, & in turpiſſimas lapſus eſt hæreſes, vt referunt Irenæus, libro primo, aduerſus hæreſes, capit. 27. Tertullianus, libro de Pręſcriptionibus aduerſus hæreticos, Diuus Hilarius, canone 25. in Matthæum, Epiphanius hęreſi 25. & Diuus Hieronymus in epiſtola ad Heliodorum de laude vitæ ſolitariæ. *Nicolaum*, inquit, *reſpice; quem Dominus in Apocalypſi ſua damnat ſententia, qui tam turpia, & nefanda commentus eſt, vt Nicolaitarum hæreſis ex illa radice naſcatur:* cuius mutationis occaſionem eam tradit Epiphan. loco citato. Quod videlicet cum ordinatus Diaconus ab vxore, quam pulchrã habebat, ſeſe continuiſſet: poſtea tamen à concupiſcentia ſuperatus ad eam iterum reuertit: propter quod cum reprehenderetur ab Apoſtolis, turpem hęreſim excogitauit; neceſſarium videlicet eſſe ad ſalutem libidini operam dare. Alij apud Clementem Alexandrinum, lib. 3. Stromatum aiunt, cum Nicolaus pulchram haberet vxorem, eique ab Apoſtolis fuiſſet obiecta Zelotypia, in medium adducta muliere permiſiſſe, vt cui vellet nuberet, tunc multos eius factum, ac dictum abſolutè interpretantes dixiſſe, licitum eſſe impudenter, & effuſè fornicari. Quamquam Clemens eo loco innuit Nicolaum culpa vacaſſe, quod etiam approbat Euſebius Cæſarienſis, libro 3. hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, capit. 23. & Theodoretus, lib. 3. de fabulis hæreticorum, id quod etiam inſinuat Diuus Ignatius in epiſtola ad Trallianos, & in epiſtola ad Philadelphios: imò Nicolaum, vt virum probatæ fidei, auctum honore ab Apoſtolis, Samaritanorumque Epiſcopum creatum teſtantur Hippolytus, cuius refertur liber de Septuaginta duobus diſcipulis, & Dorotheus in Synopſi, vt nimirum, non videatur improbabile Nicolaitarum nomenclaturam, ſolo ſpecioſo prætextu à Nicolao ortam eſſe: in quem Nicolaitæ hæretici originem ſuam referre conati ſint ob aliquam hæreſeos notam, quæ propter vxoris Zelotypiam illi per ſpeciem aſſingi potuerit; quanquam D. Hieronymus loco proximè citato diſertè teſtatur Nicolaum turpia quædam, ac nefanda aſſeruiſſe. Verum quicquid ſit de Nicolao, illud certum eſt Nicolaitas hęreticos fuiſſe inſignes. Primum enim negarunt Diuinitatem Chriſti, quemadmodum auctor eſt Diuus Ignatius epiſt. 9. & Irenæus, lib. 3. contra hæreſes, cap. 11. quos videtur notaſſe Iudas Apoſtolus, cùm ait: *Subintroierunt quidam homines, qui olim præſcripti ſunt ad hoc iudicium; impij, Dei noſtri gratiam transferentes in luxuriam, et ſolum Dominatorem, & Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes.* Deinde aſſeruerunt licitum eſſe fornicari, vt affirmat D. Ignatius loco citato: addens eoſdem beatitudinem in voluptate collocaſſe. Denique Irenæus ibidem tradit eos præter fornicandi licentiam, nulla habita diſtinctione idolothita, vt gentes comedere cõſueuiſſe. Cæterum Nicolaitæ, vt affirmat Euſebius eodem loco modico tempore durarunt, pertęſiq; falſi Nicolaitarum nominis, pulcherrimo nomine ſe Gnoſti-

Act. 6.
Nicolai Diaconi lapſus.
Irenæus.
Tertull.
D. Hilar.
Epiphan.
D. Hieron.
Eiuſdẽ lapſus occaſio.
Alex. Clem.
Euſeb. Caſ.
Hippol.
Doroth.
D. Hieron.
Nicolaitæ hæretici inſignes.
Iudas Apoſtolus.
Eorundem turpis hæreſis.

cos

coſ appellarunt. Tandem more hæreticorum á ſeipſis diſſidentes, nouaque hæreſum monſtra excogitantes, non tantum Gnoſtici dicebantur, ſed etiam Phibionit, Stratiotici, Leuitici, Barbonitæ. Qua de re legendus eſt Epiphanius in ſuo Panario hæreſi 25. Diuus Auguſtinus, libro de hæreſibus, capitulo quinto, & ex recentioribus Cæſar Baron. doctus, & diligens auctor in ſuis Annalibus Eccleſiaſticis, Anno Chriſti 68. Quod igitur huiuſmodi hereticos Epiſcopus Epheſinus deteſtaretur, commendatur hoc loco. Eſt enim Epiſcopi proprium cum hæreticis bellum gerere, eoſque omnino execrari. Simul etiam indicatur eius caſtitas, cum Nicolaitarum facta, in quibus præcipua erat turpitudo, execraretur; quæ Deus etiã dicitur odiſſe, eò quòd maximè libidinem deteſtetur.

Nicolaitarum varia nomina.
Epiphan.
D. Auguſt.
Cæſar Baro.
Epheſini epiſcopi caſtitas.

Quænã ſint illa de quibus Chriſtus cum Epiſcopo Epheſi expoſtulat, cùm dicitur: *Sed habeo aduerſum te pauca, quòd charitatem tuã primam reliquiſti.*

SECTIO VII.

1 HÆc eſt ſecunda epiſtolæ pars, quæ reprehenſionem continet illis verbis comprehenſam: *Sed habeo aduerſum te pauca, quòd charitatem tuam primam reliquiſti.* Quamquam *pauca* non habet Græcus contextus, nec legit Arethas, nec verò legendum iam eſt, ſiquidem in editione Vaticana Sixti Quinti Pontificis Max. iuſſu recognita, atque edita, ea vox expuncta eſt. Quod verò attinet ad literalem ſenſum, plerique exiſtimantes ſermonem hic eſſe de amiſſione charitatis per lethalem culpam: quam tamen nolunt agnoſcere in hoc Epiſcopo Epheſino, quem videlicet paulò ante Chriſtus mirificis laudibus extulerat, in quibus illa eſt præcipua, quòd non defeciſſet, aiunt dici hoc loco reliquiſſe *charitatem*, non in ſua ipſius perſona, ſed in ſubditis, iiſque non omnibus, ſed plurimis, quàm expoſitionem tuentur Beda, Primaſius, Ambroſius Anſbertus. Cæterum extorta plane eſt, & à contextu literæ non mediocriter abhorrens cum eodem tenore, & orationis nexu laudes, & reprehenſio Epiſcopi contineantur, vt vel neutrum, vel vtrunque ad eandem Epheſini Angeli perſonam referendum ſit. Præterea illud, quod in comminatione ſubiungitur, *ſin minus venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco ſuo*, planè indicat cum ipſa Epiſcopi perſona ſermonem eſſe, quippe, quem, niſi pœnitentiam agat, epiſcopatu amouendum Chriſtus enunciat. Igitur ad perſonam epiſcopi hæc omnia referenda ſunt, tunc verò pro certo ſtatuendum eſt, hunc epiſcopum nõ amiſiſſe charitatem, ſed de charitatis feruore nonnihil remiſiſſe, quod vel ex ipſo contextu videtur perſpicuum: nec enim dicitur: *quod charitatem reliquerit*, ſed *quod charitatem primam*, & paulò inferiùs prima opera iubetur facere; ex quo argumentatur Richardus de Sancto Victore, hunc epiſcopum in gratia quidem accepta perſtitiſſe, ſed nimis ſecurè vixiſſe, quædamque oſcitanter egiſſe; itaque à culmine perfectionis ad inferiorem virtutis gradum per incuriam delapſum fuiſſe. Eiuſdemque ſententiæ ſunt Arethas, Ioachimus, Lyranus, Pannonius, Hugo Cardinalis, & Dionyſius Cartuſianus: nec verò aliud videtur ſentiendum de epiſcopo honoris diuini zelo inflammato, laboriſque, & perſecutionum, in quibus non defeciſſe prædicatur, patientiſſimo, præcipuè verò ſi is Timotheus fuit Pauli diſcipulus, eique chariſſimus, quod non eſſe improbabile ſuperiùs indicauimus.

Prima ſententia, quæ reijcitur.
Remiſit de charitate epiſc. Epheſi non amiſit.
Richard. de S. Vict.

2 Iam illud quæres, quænam fuerit ea negligentia, cuius arguitur. Richardus generatim loquitur, Hugo Cardinalis exiſtimat in eo poſitam fuiſſe, quod videns parum ſe ſuis concionibus proficere propter perditorum hominum peruicaciam, concionandi curam ex parte abieciſſet. Denique Arethas in eo peccaſſe arbitratur, quod eleemoſynas minuiſſet, & parum iam cum pauperibus, & indigentibus de ſuis facultatibus inſumeret: itaq; cum anteà hic Epiſcopus per elemmoſinam effloruiſ-

Quænã fuerit neglig?tia, cuius arguitur epiſcopus.

Eleemoſynæ flos. *Philip. 4. 10* *D. Hieron.* *D. Ambr.* *Arethas.*

effloruiſſet, iam tunc relicto eleemoſynarum faciendarum ſtudio, quodammodo aruerat: florem enim appellari eleemoſynam, oſtendit ad literam locus ille ad Philip. 4. vbi Paulus de Philippenſium eleemoſynis agens: *Gauiſus ſum,* inquit, *in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruiſtis pro me ſentire, ſicut ſentiebatis, occupati autem eratis, non quaſi propter penuriam dico: ego enim didici in quibus ſum, ſufficiens eſſe, ſcio & humiliari, ſcio & abundare vbique, & in omnibus inſtitutus ſum, & ſatiari, & eſurire, & abundare, & penuriam pati, omnia poſſum in eo, qui me confortat.* Ex quibus verbis manifeſtè colligitur illud, *refloruiſtis*, ad eleemoſynam eſſe referendum: vnde Hieronymus in comment. ſic locum explanat: *Iterum florem boni operis recepiſtis, qui mei immemores, occupatione, non voluntate areſacti fueratis effecti.* Et D. Ambroſius. *Horum,* inquit, *alacritatem propenſiorem factam oſtendit, quia in quo negligentiores facti fuerant, adhibita ſolertia opus priſtinum iterarunt, memores facti Apoſtoli ſui, vt fructus ſuos ad eum mitterent, condendos in horreo cæleſti:* ad hunc igitur modum vult Arethas hunc epiſcopum, depoſito eleemoſynarum ſtudio quodammodo aruiſſe.

Trid. Syn. *Tenetur p̃lati per ſe ipſos Euãg. prædicare.* *Rom. 15. 15* *D. Auguſt.*

3 Res eſt eiuſmodi, vt certo definiri nõ poſſit, quamquam vtriuſque negligentiæ accuſari meritò potuerit. Nã quod attinet ad concionandi laborem, præcipuum id eſſe epiſcoporum munus declarat Tridentina Synodus, ſeſſione 5. capit. 2. Vbi etiam decernit omnes Epiſcopos, Archiepiſcopos, Primates, reliquoſq; prælatos Eccleſiarum teneri per ſe ipſos, ſi legitimè impediti non fuerint, ad Euangelium prædicandum. Quod miniſterium quam ſublime ſit, Deoque acceptum, explicauit Paulus ad Romanos 15. cum dixit: *Propter gratiam, quæ data eſt mihi à Deo, vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in gentibus ſanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta, & ſanctificata in Spiritu ſancto.* Pro *ſanctificans*, habetur Græcè ἱερουργοῦντα, ideſt fungentem adminiſtratione ſacrorum: pro quo Diuus Auguſt. libello, in quo nonnulla explicat in Epiſto. ad Roman. legit *conſecrans*. Significat verò Paulus prædicationem Euangelij eſſe quaſi victimam Deo gratiſſimam, quam concionator tanquam antiſtes ſacrorum Deo litat: aut potius ipſam conuerſionem, quæ per prædicationem fit, eſſe hoſtiam Deo maximè acceptam, quam illi prædicator ſacrificat, vnde ſequitur, *vt fiat oblatio gentium accepta, & ſanctificata.* Quid verò ſublimius, ac præſtantius, imò & Deo ipſi gratius, quam per Euangelij prædicationem, animaſque ad fidem, ſiue ad gratiam conuerſas, illi quodammodo tanquam victimam ſacrificare? Nec verò quod pauci, aut nulli conuertantur, partem hanc deſerere Epiſcopus debet, quemadmodum deſeruit Epheſi Angelus, vt interpretatus eſt Hugo, ſicut rectè argumentatur D. Chryſoſtomus, concione 1. de Lazaro, ac Diuite. Primò, exemplo fontium; *Aquarum enim,* inquit, *venæ, etiamſi nullus veniat aquatum, manant tamen, & fontes, quamuis hauriat nemo, ſcatebras emittunt.* Secundò, ex eo quod Hieremiæ accidit, capit. 20. Nam cum deſiſtere cogitaret à vaticinijs inculcandis, eò quod ab omnibus rideretur, tamen ad prędicandi munus iterum Deo impellente reuertit, quemadmodum ipſe teſtatur illis verbis: *Factus ſum in deriſum tota die, omnes ſubſannant me; quia iam olim loquor, vociferans iniquitatem, & vaſtitatem clamito, & dixi non recordabor eius, neque loquar vltra in nomine illius,* (ideſt Dei.) Deinde ſubiungit, *& factus eſt in corde meo quaſi ignis exæſtuans, clauſuſq; in oſſibus meis, & defeci ferre non ſuſtinens,* quibus poſtremis verbis ſignificatur eum ad prædicandum fuiſſe rurſus à Deo compulſum, vt eo loco exponit Diuus Thomas. Tertiò, exemplo Chriſti, qui cum certò ſciret Iudam proditorem haud quaquam conuertendum, nunquam eius admonendi culpam neglexit. Quartò, quia etſi nullus conuertatur: boni tamen redduntur meliores. Denique, quia etſi malus ea vice non conuertatur: poterit tamen poſtea fortaſſe conuerti. Quare meritò Paulus 2. ad Timoth. 4. Timotheum ad concionandi munus aſſiduè exercendum adhortatur. *Prædica verbum, inſta opportunè, importunè,* (ideſt aſſiduè) *argue, obſecra, increpa in omni patientia, & doctrina: erit*

Euangelij prædicatio victima Deo gratiſſima. *Nõ deſerenda Euãgelij prædicatio, licet pauci conuertantur.* *Hugo.* *D. Chryſ.* *Hiere. 20. 7* *Ad prædicandi munus reuertit Hierem.* *D. Thom.* *2. Tim. 4. 2* *Timotheũ aſſiduè ad p̃dicãdum, adhortatur Paul.*

enim

enim tempus cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros prurientes auribus, vbi obiter aduerte illud, *prurientes auribus*, non eſſe iungendum cum *magiſtros*, ſed ita vertendum contextum, ipſi *prurientes auribus coaceruabunt ſibi magiſtros* conuenientes, qui ſibi aures prurientes titillent, & ſcalpant voluptatis, & adulationis lenocinijs: qui ſenſus patet ex Græco contextu: legimus enim, ἐπισωρεύσουσι διδασκάλους κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν. ideſt *coaceruabunt magiſtros, ipſi prurientes auribus*.

4 *Pauperum cura quàm ſit Epiſcopi propria.* *Sylu. Papa.* *Gelaſius 1.* *Cõc. Carth.* *Conc. Arel.* *1. Tim.3.* *Tit.1.* *3.Reg.6.* *Prælati debẽt eſſe oſtia miſericordiæ & compaſſionis.* *2. Paral.3.* *Exodi 25.* *Cyril.Alex.* *Ioa.13.29.*

Quod verò attinet ad pauperum curã, vſque adeo ea eſt Epiſcopi propria, vt vel propter leuiſſimam in eo genere oſcitantiã, meritò Epheſi Angelus acerrimè increpari debuerit, qua de re legendus eſt Sylueſter Papa primus in Concilio Romano, Canone 4. Gelaſius primus apud Gratianum 12. quæſt. 2. cap. Quatuor concil. Carthag. 4. Canone 15. & 17. & Arelatenſe, Canone 6. vnde Paulus 1. ad Timotheum 3. & ad Titum 1. docet Epiſcopum debere eſſe hoſpitalem: in cuius rei figuram dicitur 3. Regum 6. Oſtia Sancti Sanctorum fuiſſe de lignis oliuarum. Etenim Sancti Sanctorum oſtia ſunt prælati, per quos tanquam per oſtia in cælum ingredimur, quæ debent eſſe ex lignis oliuarum, ideſt, oſtia miſericordiæ, & compaſſionis, quæ per oliuam deſignantur, id quod etiam myſticè fuit expreſſum in duobus illis Cherubim, quos Rex Salomon in templo collocauit, qui etiã erant de lignis oliuarum auro tecti, vt habetur 2. Paralipomenon 3. cum illi alij Cherubim, quos Moyſes ex mandato Domini efformauit, ex auro ſolido fuerint. Exodi 25. Vſque adeo verò prę latus ſtudioſus eſſe debet elemoſynas largiendi, vt eo ipſo quod eius famuli per vrbem diſcurrunt, ſi neſciatur, quid quærant, continuò exiſtimari poſſit, ad eleemoſynas pauperibus diſtribuendas miſſos eſſe: quod ſubtiliter in Chriſto annotauit Cyrillus Alexandrinus libro nono in Ioannem cap. 18. expendens illud Ioann. 13. *Quod facis, fac citius, quidam autem putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixiſſet ei, eme ea, quæ opus ſunt nobis ad diem feſtum, aut egenis, vt aliquid daret*: ex quibus verbis probat Cyrill. Chriſtum habuiſſe conſuetudinẽ præcipiendi Iudæ, vt eleemoſynam pauperibus tribueret: *Quoniam*, inquit, *nõ intellexerunt verba eius, ad res ſolitas deferuntur, & quæ facere conſueuerat, hæc modo iubere, vt fiant, arbitrati ſunt.* *Iudæ, vt eleemoſynã pauperibus tribueret, præcipiebat Chriſtus.*

5

Siue igitur Angeli Epheſini oſcitantia altera harum fuerit, ſiue quælibet alia, quæ certò ſtatui non poteſt, illud hoc loco vniuersè obſeruandum eſt, Deum ægerrimè ferre quamlibet in virtutũ progreſſu incuriam, charitatiſq; remiſſionem in ijs præſertim, quorum eſt ad perfectionis apicem aſpirare, ſiquidem tam acerbè in Epiſcopũ Epheſi inuehitur, quòd nõnihil de primæ charitatis ardore remiſiſſet: idcirco myſtica illa Ezechielis animalia, vt annotauit hoc loco Ioachimus, non reuertebantur, cùm incederent, ſed vnumquodque coram facie ſua gradiebatur. Ezechielis 1. Et Paulus ad Philippenſes 3. *Fratres*, inquit, *ego me non arbitror comprehendiſſe. Vnum autem: quæ quidem retro ſunt obliuiſcens, ad ea verò, quæ ſunt priora extendens me ipſum, quotquot perfecti ſumus, hoc ſentiamus*, vbi illis verbis, *quæ retro ſunt, obliuiſcens*, ſumitur ſimilitudo à curſoribus, qui dum currunt, non reſpectant, nec aduertunt quantum iam ſpatij tranſegerint, ſed quantum adhuc ſuperſit. Hunc locum expendens Diuus Auguſtinus ſermone 15. de verbis Apoſtoli. *Dixerat*, inquit, *non ſum perfectus. Et poſtea dixit, quotquot perfecti ſumus, ideſt perfecti, & non perfecti, perfecti viatores, nondum perfecti poſſeſſores: ſemper tibi diſpliceat quod es, ſi vis peruenire ad id, quod nondum es, nam vbi tibi placuiſti, ibi remanſiſti: ſi autem dixeris ſufficit, & periiſti, obliuiſcere præterita: noli in ea reſpicere, ne ibi remaneas, vbi reſpexeris, propterea enim Chriſtus dixit* Lucę 17. *Memẽtote vxoris Lot*. In cuius rei figuram in illa ſcala Iacob nullus Angelus quieſcens apparuit, ſed omnes vel aſcendentes, vel deſcendentes; quia in virtute aut aſcenditur, aut deſcenditur. Vbi enim quis gradum fixit, eo ipſo iam deſcendit: quæ ſcalę obſeruatio eſt D. Bernardi epiſt. 91. ad Abbates Sueſſione congregatos his verbis: *Solus Deus melior idcirco ſe ipſo eſſe nõ vult, quia non valet: vidit Iacob in ſcala Angelos*

Incuriã in virtutũ progreſſu ægerrime fert Deus. *Ioachimus.* *Ezech. 1.* *Phil. 3. 13.* *D. Aug.* *Aſpirandũ ad perfectionis apicem.* *Luc. 17. 32* *D. Bernar.*

Gen. 28. los *aſcendentes, & deſcendentes*, Geneſ. 28. *nunquid ſtantem quempiam, ſiue ſedentem? non eſt ſtare omnino in pendulo fragilis ſcalæ, neque in incerto huius mortalis vitæ quid quam in eodem ſtatu permanet, aut aſcendas neceſſe eſt, aut deſcendas, ſi attentas ſtare, ruas neceſſe eſt; minimè pro certo eſt bonus,*
Haud bon⁹ eſt qui melior eſſe negligit. *qui melior eſſe non vult. Et vbi incipis nolle fieri melior, ibi etiam deſinis eſſe bonus.* In hanc ſententiã D. Gregorius lib. 1. ſuæ expoſitionis in primum librum Regũ
D. Greg. 1. Reg. 2. c. 2 affert illud Pſalmi 83. *Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus Deorum in*
Pſal. 83. 8. *Sion.* Quò etiam pertinet illud Prouer-
Prou. 4. 18. biorum 4. *Iuſtorum ſemita quaſi lux ſplendens procedit, & creſcit vſque ad perfectam diem.* Denique ob eam cauſam dicitur
Cant. 6. 9. de Eccleſia Canticorum 6. *Quæ eſt iſta quæ progreditur quaſi aurora conſurgens.*

6 Secundò, notandũ eſt verbum illud, *Reliquiſti*: nec enim dictum eſt relictus es à charitate, ſed tu charitatem reliquiſti, quia videlicet nos ſumus, qui Deum primi relinquimus, eodemq; ſenſu di-
Heb. 12. 15. xit Paulus ad Hebræos 12. *Contemplan-*
Deſerit De⁹ neminẽ, niſi qui prius eũ deſerit. *tes ne quis deſit gratiæ Dei.* Vbi cernis nõ dici ab Apoſtolo, *Ne gratia Dei alicui deſit*, ſed *ne quis deſit gratiæ*: Deus enim neminem deſerit, niſi qui eum prius deſe-
D. Auguſt. ruerit, id quod probat D. Auguſtinus ſermone 54. de verbis Domini, ex illis
Zach. 1. 3. verbis Zachariæ 1. *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Auerſus*, inquit, *eſt Deus, quia tu te auertiſti, tu ab illo feciſti caſum, non ipſe à te fecit occaſum: ergo audi dicentem, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, fugientis dorſa perſequitur, qui faciem redeuntis illuminat.* Inde eſt qđ ſæpè per Prophetas conqueritur, quod peccatores ipſum dereliquerint, veluti
Hier. 2. 13. Hierem. 2. *Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas, ciſternas diſſipatas, quæ continere non valent aquas.*

7 Poſtremò eſt aduertendum, priuſquã reprehenderetur Epiſcopus Epheſi, factam fuiſſe mentionem laborum, quos pertulit; quia in ipſis laboribus hic eius defectus apparuit, in ijs enim planè cognoſcitur, & probatur cuiuſque ar-
Iob 33. 21. dor. Vnde Iob 33. dicitur: *Tabeſcet caro*
Probãt virtutem labores. *illius, & oſſa quæ tecta fuerant, nudabuntur*: quem locum ſic exponit Diuus Gregorius libro 23. Moralium cap. 18.
D. Greg. *Cũ flagellis prementibus omnis exterior voluptas atteritur, interna fortitudinis oſſa nudantur, nemo quippe quantum profecerit, niſi inter aduerſa cognoſcit.* Vnde Pſalm. 41. Pſal. 41. 9.
ſcriptum eſt. *In die mandauit Dominus miſericordiam ſuam, & nocte declarauit, quia videlicet vnuſquiſque ſuperni doni gratiam in tranquillitate quietis percipit; ſed quantum perceperit in aduerſitate perturbationis, oſtendit.* Tabeſcat ergo caro, vt nudentur oſſa, feriamur paternis perturbationibus, vt quantum proficimus, agnoſcamus.

Admonetur Epiſcopus Epheſi. *Memor eſto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac.*

SECTIO VIII.

Tertia epiſtolæ pars, quæ tota eſt parænetica, verbis illis comprehenditur, *Memor eſto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac.* 1

Prima obſeruatio eſt Ruperti colli- Rupertus.
gẽtis ex hoc nõ debere nos præcipitare Super Eccleſiæ prælatos non præcipitanda ſententia.
ſententiã ſuper Eccleſiarũ Angelos, id eſt, Epiſcopos, & quoſcumque gradus Eccleſiaſticos. Non enĩ dixit: *Quia charitatem tuam primã reliquiſti, idcirco venio, & mouebo candelabrum tuum de loco ſuo*, ſed magnum interuallum voci ſuæ, magnumq; frænum poſuit currenti ſententiæ dicendo, *Memor eſto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac*, tunc demũ ſubiungit, *ſin autem*, &c. id eſt, ſi præterquam quòd charitatem tuam primam reliquiſti, inſuper & contemptum appoſueris, *tunc verò mouebo candelabrum tuum de loco ſuo.*

Secunda obſeruatio eſt circa illud verbum *vnde*, cum dicitur *Memor eſto vnde* 2
excideris; quaſi enim ex altiſſimo quodã faſtigio excidiſſe Epiſcopum Epheſi eo verbo ſignificatur; ſimilem vim agno-
ſcit Diuus Ambroſius libro de paradi- D. Ambr.
ſo cap. 14. in illis verbis Domini ad Adam: *Vbi es? id eſt, non in quo, ſed in quibus es? non ergo interrogatio eſt, ſed increpatio: de quibus, inquit, bonis? de qua beatitudine? de qua gratia, in quam miſeriam recidiſti?*

hæc

hæc ille. Primum igitur ſi huius Angeli, vt vult Hugo, ea fuit incuria, vt à concionandi munere, atque adeo à ſcripturæ ſacræ ſtudio ſuperſediſſet, rectè vndè exciderit in memoriam reuocaſſe præcipitur, quaſi è ſupremo doctrinarum omnium, ipſiuſque diuinæ ſcientiæ, hoc eſt, Theologiæ vertice decidiſſet; verè enim diuinarum literarum cognitio vniuerſæ contemplationis faſtigium eſt, non doctrinæ modò præſtantia, ſed rerum etiam ipſarum altitudine, quamlibet vel perſpicaciſſimam intelligendi aciem longè ſuperans, ita, vt quemadmodum Diuus Auguſtinus docet ſuper Geneſim ad literam, altitudine ſuperbos irrideat, & profunditate attentos terreat. Imò ipſe Auguſtinus, quem ingeniorum Phœnicem meliori iure Africa, quam Mirandulanum Principem Italia, dicere potuit, imparem ſe ſcripturarum altitudini agnoſcens ſic ſcribit ad Voluſianum epiſtola ſecunda. *Tanta eſt Chriſtianarum profunditas literarum, vt in eis quotidie proficerem, ſi eas ſolas ab ineunte pueritia vſque ad decrepitam ſenectutem ſummo ſtudio, meliori ingenio conarer addiſcere: in quibus latet altitudo ſapientiæ, vt hoc in illis contingat, quod eadem ſcriptura habet* Eccleſiaſtici 18. *Cum conſummauerit homo, tunc incipiet*, & libro 12. confeſſ. cap. 14. *Mira*, inquit, *profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos ſuperficies blandiens paruulis, ſed mira profunditas Deus meus, horror eſt intendere in eam*: & Ambroſius Epiſtola 44. ad Conſtantinum *Mare*, inquit, *eſt ſcriptura diuina, & habens in ſe ſenſus profundos, altitudinem propheticorum ænigmatum*. Idcirco ſponſus cum ſcripturarum cognitione alicuius mentem imbuit, non tantum in excelſis montibus verſari, ſed ipſa etiam inacceſſa cæteris ſcientijs montium cacumina tranſilire dicitur. Hoc enim ſenſu Origenes homilia tertia ſuper Cantica exponit illud Canticorum ſecundo. *Vos dilecti mei, ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles: Vnaquaque*, inquit, *anima ſi quando eam legit, ac Prophetarum vel ænigmata, vel obſcura quæque dicta concludunt, ſi forte adeſſe ſponſum ſentiat, & eminus ſonitum vocis eius accipiat, ſubleuatur ſtatim, & vbi magis, ac magis propinquare ſenſibus eius cœperit, & illuminare, quæ obſcura ſunt, tunc cum videt ſalientem ſupra montes, & colles alta ſcilicet, & excelſa intelligentiæ ſenſus ſibi ſuggerentem, ita, vt meritò dicat. Ecce hic venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles.*

Diuinarũ literarũ altitudo.

D. Aug.

Auguſtinus ingeniorum Phœnix.

Eccl. 18. 6.

D. Ambr.

Origenes.

Cant. 2. 8.

Deinde ſi peccauit in pauperum cu- 5
ra negligenda, rectè etiam ex ſummo quodam faſtigio delapſus corruiſſe dicitur propter miſericordiæ in pauperes præſtantiam, & altitudinem, de qua legendus eſt Gregorius Nazianzenus oratione de pauperum amore, vbi inter alia docet miſericordem hominem eſſe veluti alterum Deum, *Fac*, inquit, *calamitoſo ſis Deus, Dei miſericordiam imitando: nihil enim tam diuinum homo habet, quàm de alijs bene mereri*, & inferius, *Tibi*, inquit, *pauper relictus eſt, vt Deo. His enim verbis pudore te fortaſſe permouebo*. Denique ſatis fuit de culmine perfectionis, quacunque demum de cauſa id acciderit, ad inferiorem fuiſſe gradum delapſum, charitatiſque ardorem remiſiſſe, vt vndè exciderit, meminiſſe cum magno animi ſenſu debuerit; ſic enim priſtinum charitatis feruorem veluti amiſſum ſuſpirabat Iob, cap. 29. cum dicebat, *Quis mihi tribuat, vt ſim iuxta menſes priſtinos, ſecundum dies, quibus Deus cuſtodiebat me, quando ſplendebat lucerna eius ſuper caput meum, & ad lumen eius ambulabam in tenebris.* Huius iacturę magnitudinem expendit Diuus Bernardus ſermone 35. ſuper Cantica, in illa verba ſponſi ad ſponſam, *Si ignoras te ò pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi poſt veſtigia gregum tuorum*. *Dura*, inquit, *& aſpera increpatio, quod dixit, egredere, hoc quippe verbum ſerui audire ſolent à valdè iraſcentibus, & indignantibus dominis; hoc ergo aſpero verbo vtitur ſponſus contra dilectam, ſub conditione tamen, ſi ſe ipſam ignorauerit, nihil quippe validius, efficaciusve ad terrendum potuit in eam intendere, quàm vt egredi minaretur; quod & tu aduertere potes, ſi bene attendas, vndè, quò egredi iubeatur; vndè enim quò putas, niſi de ſpiritu ad carnem, de bonis animi ad ſecularia deſideria, de interna requie mentis ad mundi ſtrepitum? quæ enim anima ſemel à Domino didicit, & cœpit intrare ad ſe ipſam, & in intimis ſuis Dei præ-*

Greg Nazianzenus.

Homo miſericors alter Deus ex Nazian.

Iob 29. 3.

Excidere à perfectione, quanta iactura.

D. Bernar.

Egredi à Domino quã ſit formidandum.

ſentiam ſuſpirare, & quærere faciem eius ſemper, neſcio an vel ipſam gehēnam ad tempus experiri horribilius, pœnaliusve ducat, quàm poſt ſpiritualis ſtudij huius guſtatam ſemel ſuauitatem, exire denuo ad illecebras, vel potius ad moleſtias carnis. Vndè Regius vates dicebat Pſalm. 72. *Mihi autem adhærere Deo bonum eſt.* *Terribilis igitur, & nimis formidanda comminatio, egredere, & paſce hædos tuos, quòd eſt indignam te noueris illa tua familiari, & ſuaui cæleſtium rerum contemplatione: hædos quippe dicit vagos, & petulantes corporis ſenſus.* Præterea idem innuit verbum illud, *Memor*, tantum enim malum eſt à guſtata prius cæleſti dulcedine, charitatiſque feruore excidere, atque ita à diuina præſentia egredi, atque hædos paſcere, vt ſatis ſit præſidij ad recuperandum priſtinum ſtatum eam iacturam in memoriam reuocare.

Pſ. 72. 28.

4 Denique multò adhuc maiorem vim habet illud, *vndè*, ſi hoc loco per *primam charitatem*, non charitatis feruorem, ſed charitatem ipſam abſolutè intelligamus, quā Epiſcopus Epheſi vel in ſe, vel in pleriſque ſuorum amiſerit, vt rectè meminiſſe iubeatur *vndè* quo exciderit, hoc eſt, à ſummo gratiæ faſtigio ad profundiſſimam peccati foueam: ex ea enim auxilium diuinum implorabat Regius vates, cum poſt peccatum ſuum clamabat Pſalmo 129. *De profundis clamaui ad te Domine:* quibus verbis oſtendit ſe in profundiſſimam quandam foueam per peccatum decidiſſe: ſic enim eum locum exponit Diuus Gregorius in explanatione ſua ſupra ſeptem Pſalmos pœnitentiales, *Attendat*, inquit, *vnuſquiſque in quo profundo iaceat, & quàm longè à Deo perverſe agens effectus ſit, clamet ad eum totis viribus, qui intuetur abyſſos, & ſedet ſuper Cherubim, donec de profundi tenebris erutus ſuperno illuſtretur lumine, & claritate perfruatur cognitionis diuinæ.* Itaque illud, *vndè*, ſummam diſtantiam à Deo per peccatum indicat, quæ tanta eſt, vt maior excogitari non poſſit, ſed vtcumque explicari poteſt per eam, quæ eſt ab eſſe ad non eſſe, ab ente ad nihilum, hoc enim ſenſu accipit Diuus Auguſtinus libro Soliloquiorum, capite quinto, tomo nono, illud Ioannis primo, *ſine ipſo factum eſt nihil.* *Ad nihilum*, inquit, *deduxerunt me iniquitates meæ; quia tu es verbum, & ego non eram tecum, per quem facta ſunt omnia, ſine quo factum eſt nihil, & ideo ſine te factus ſum nihil, quia eſt nihil, quòd ad nihilum ducit; malum itaque nihil eſt, quia ſine verbo factum eſt.* Idem docet libro 14. de Ciuitate Dei, cap. 13. *Non ſic*, inquit, *defecit homo, vt omnino nihil eſſet, ſed vt inclinatus ad ſe ipſum minus eſſet, quàm erat, relicto itaque Deo eſſe in ſemetipſo, hoc eſt ſibi placere, non iam nihil eſſe eſt, ſed nihilo propinquare.* Eadem doctrina eſt Origenis homilia 5. in Pſalmum 36. in illa verba. *Vidi impium ſuperexaltatum, & eleuatum: & tranſiui, & ecce non erat*, vbi docet peccatorem non computari eſſe, probatque ex libro Eſther, cap. 14. cum dicitur, *Non tradas Domine ſceptrum tuum ijs, qui non ſunt*, ideſt peccatoribus. Concinit D. Ambroſius in Pſalmo 43. eodem ſenſu intelligens verba illa eiuſdem Pſalm. *Vendidiſti populum tuum ſine pretio*, ſeu vt Aquila tranſtulit. *Tradidiſti populum tuum, vt non eſſet.* Et Symmachus, *Tradidiſti populum tuum ſine ſubſtantia.* *Non ſunt*, inquit, *qui repudiantur à Chriſto.* Vnde ſequitur: *Non eſt illis commutatio: quare? quia non timuerunt Deum.* Eundem ſenſum habet illud 1. ad Corinthios 13. *Si charitatem non habuero, nihil ſum.* Eodemque ſpectat illud Amos 6. *Qui lætamini in nihilo*, ideſt, in peccatis.

Vndè quò excidat, qui charitatem amittit.

Pſ. 129. 1.

D. Greg.

Aug.

Io. 1. 3.

Origenes.

Pſ. 36. 35.

Peccator nō cōputatur, eſſe ex Orig.

Eſther 14. 11.

D Ambr.

Pſ. 43. 13.

Aquila.

Symmach.

1. Cor. 13. 1.

Amos 6. 13.

De minis, quæ in Epiſcopum Epheſi iactantur. *Sin autem venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco ſuo.*

SECTIO IX.

1 Quarta Epiſtolæ pars comminationem cōtinet illis verbis. *Sin autem venio tibi, & mouebo candelabrum tuum de loco ſuo, niſi pœnitentiam egeris*, ſenſus literalis eſt, *Mouebo candelabrum tuum*, ideſt, Eccleſiam tuam *de loco ſuo*, ideſt de manu tua, & in alterius manu collocabo, hoc eſt, priuabo te Epiſcopatu, alterumque præſulem, qui muneri ſuo ſatisfaciat, in tui locum ſub-

Eccleſia cādelabrum.

Richard. de S. Vict. *Rupertus.* *Hugo Car.*

ſubſtituam, *niſi pœnitentiam egeris;* nec enim dictum eſt, deſtruam, vel extinguam candelabrum, ſed *mouebo,* videlicet de manu tua in manum alterius. Sic exponunt Richardus de ſancto Victore Rupertus, & Hugo Cardin. alij aliter, ſed non ad rem.

Minatur Deus, ne puniat. *D. Ambr.* *Gen. 9.13.*

2 Primò obſeruandum eſt, Deum ſolere comminari, ne cogatur punire: quæ obſeruatio eſt Diui Ambroſij libro de Noë & Arca cap. 17. expendentis illum arcum cœleſtem, quem Deus in ſignum fœderis in cœlo collocauit. *Arcum,* inquit, *meum ponam in nubibus.* Geneſ. 9.

4 *Non ſagittam,* inquit Ambroſius, *arcus enim inſtrumentum iaculandi ſagittis eſt: itaque non ipſe arcus vulnerat, ſed ſagitta, & ideo Dominus in nube arcum magis quàm ſagittam ponit: ideſt, non illud quod vulneret, ſed quod habeat terroris indicium, vulneris effectum habere non ſoleat.* Hinc eſt illud Pſalmi 59. *Dediſti metuentibus te ſignificationem, vt fugiant à facie arcus.* In quem locum Diuus Auguſtinus, *per tribulationes,* inquit, *temporales ſignificaſti tuis fugere ab ira ignis ſempiterni; arcus eſt extentus; adhuc in comminatione eſt; & videte quid ſit in arcu, nonne ſagitta in priora mittenda eſt; neruus autem retro extenditur in contrarium? & quantò plus erit eius extenſio retrorſum, tantò maiore impetu illa currit in priora? quid eſt, quod dixi? quanto magis differtur iudicium, tanto maiore impetu venturum eſt:* quæ etiam expoſitio eſt Diui Gregorij libro 19. Moralium capite 28. vbi in eundem ſenſum affert illud Pſalmi 7. *Arcum tetendit, & parauit illum. Arcum ſuum,* inquit, *Dominus tetendit, quia cunctis peccatoribus per ſcripturam ſacram minas exhibuit.* Propterea autem Deus prius minatur, quàm puniat, quia inuitus ad punitionem venit, id quod ex eo eſt perſpicuum, quia virgam, qua percutit, ſolet per indignationem conterere, ſicut pater virgam, qua filium flagellauit, ſolet in ignem proijcere, vt oſtendat ſe inuitum filium verberaſſe, imò iam ſe verberum pœnitere: hoc verò habes expreſſum Oſeæ 20. vbi Dominus poſt illatum ſupplicium ſic loquitur. *Arcum, & gladium, & bellum conteram de terra.* Et luculentius adhuc Eſaiæ 10. *Væ Aſſur virga furoris mei, & baculus ipſe eſt, in manu eorum indignatio mea ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat ſpolia, vt diripiat prædam.* Et paulò poſt eam virgam ſe fracturum eſſe pollicetur. *Et erit,* inquit, *cum impleuerit Dominus cuncta opera in monte Sion, in Hieruſalem, viſitabo ſuper fructum magnifici cordis Regis Aſſyriorum, & ſuper gloriam altitudinis oculorum eius.* Et Ezechiel. 21. de Rege Babylonis contra Sedechiam dicitur: *Mucro, mucro euagina te ad occidendum, limate, vt interficias, & fulgeas* at poſtquam Deus Rege Aſſyriorũ pro mucrone vſus eſt, ſubiungit, *Reuertere ad vaginam tuam, in terra natiuitatis tuæ iudicabo te, & effundam ſuper te indignationem meam; in igne furoris mei ſufflabo te, ignis eris cibus.* Præterea Exodi 32. ſic legimus: *Placatus eſt Dominus, ne faceret malum, quod locutus fuerat aduerſus populum ſuum:* vbi Hebræi pro *placatus* trãſferunt *pœnituit:* verbum enim Hebraicum נחם *Nacham,* quod ibi legitur, ſignificat & conſolari, & pœnitere. Denique Iudicum 10. poſtquam filij Iſrael ad Dominum conuerſi idola proiecerunt, ſubiungitur: *Doluit Dominus ſuper miſerijs eorum.*

Pſal. 59.7. *D. Auguſt.* *Grauitate cõpenſatur iudicij tarditas.* *D. Greg.* *Pſal. 7.13.* *Paternus Dei animus in puniẽdo.* *Oſea 20.18* *Pſal. 10.5.* *Ezec. 21.28* *Exo. 32.14* *Iud. 10.16.*

Secundò. Notandus eſt modus ille loquendi; *Venio tibi,* qui hoc loco vindictam, & punitionem ſignificat. Sed ut res melius intelligatur, ſciendum eſt, eũ loquendi modum in ſacris literis & in bonam, & in malam partem ſæpe accipi. Etenim in bonam partem accipitur Zachariæ 9. cum dicitur. *Ecce rex tuus veniet tibi iuſtus, & ſaluator.* Et Oſeæ 6. *Quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius, & veniet quaſi imber nobis temporaneus, & ſerotinus terræ.* In malam verò hoc loco, vbi ad puniendum venire dicitur Angelo Epheſi. Verum illud eſt aduertendum, cum punitio diuina cedat in bonum noſtrum, propterea cum Deus venit ad puniendum, dici venire nobis, ideſt, in noſtram vtilitatem; atque adeò in bonam etiam partem nos debere accipere, quòd hic ab illo puniamur: enim verò quòd punire Dei in hac vita miſericordiæ ſit, iam ſupra oſtendimus, & confirmari adhuc amplius poteſt ex Pſalm. 94. relato à Paulo Hebr. 3. cum dicitur, *Propter quòd infenſus fui ge-* 3

Zach. 9.9 *Oſeæ 6.4.* *Nobis, ideſt in bonũ noſtrum venit Deus, etiã cum ad puniendum in hac vita venit.* *Pſal. 94.10*

narationi huic (ſic enim eſt in Hebræo, & in vulgata editione) pro quo alia litera habet: *Propter quod proximus fui generationi huic*, quemadmodum legit Breuiarium Romanum, & noua tranſlatio Septuaginta nuper correcta iuſſu Sixti Quinti Pontificis maximi, vbi legimus προσώχθισα per iota, ideſt, *proximus fui*, non autem προσώχθησα per ita, ideſt, *infenſus fui*, prioremque lectionem ſecutus eſt Diuus Auguſtinus, ex cuius lectionis uarietate intelligimus Deum tunc eſſe nobis proximum, & propitium, cum eſt infenſus, quemadmodũ exponit Diuus Thomas in cap. 3. epiſtolæ ad Hebr. & dupliciter interpretatur; vno modo, vt ſit ſenſus, *proximus fui* puniendo, nam cum Deus peccata diſſimulat, uidetur longe abeſſe: altero ſic *proximus fui* per miſericordiam, quia nimirum, hoc ipſo quod eos puniebat pœna temporali, maximum miſericordiæ ſignum dedit. Itaque Deum infenſum eſſe in hac vita eſt proximum eſſe, ac miſericordem. Eodem ſenſu Diuus Hieronymus in commentarijs ſuper Ezechielem accipit illud cap. 7. *Non parcet oculus meus, neque miſerebor: quaſi*, inquit, *clementiſſimus medicus incidere cupiens putridas carnes, & carioſa vulnera adurere cauterio, non parcit, vt parcat, non miſeretur, vt magis miſereatur*, Iuxta illud Amos 3. *Quoniam vos cognoui de vniuerſis finibus terræ, idcirco ulciſcar ſuper uos omnia peccata ueſtra.* Denique illud Gen. 6. *Dixitque Deus, nõ permanebit ſpiritus meus in homine, quia caro eſt*, enarrans D. Hieronymus in traditionibus Hebraicis, *In Hebræo*, inquit, *ſcriptum eſt, non iudicabit ſpiritus meus homines iſtos in ſempiternum, quia caro ſunt: ideſt non ad æternos eos ſeruabo cruciatus, ſed hic eis rependam quod merẽtur, quia fragilis naturæ ſunt.* Ergo, inquit Hieronymus, *non ſeueritatem, ut in noſtris codicibus legitur, ſed clementiam Dei ſonat, dum peccator hic pro ſcelere uiſitatur.* Aduertendum tamen eſt ex Diuo Gregorio lib. 9. Moralium cap. 33. Deũ duobus modis hominem in hac vita punire: aut enim per mala præſentia irrogare iam tormenta ſequentia incipit, aut tormenta ſequentia flagellis præſentibus extinguit; niſi enim delictis exigentibus iuſtus iudex, & nunc, & poſtmodum quoſdam percuteret, de iniquis pſalmiſta non diceret Pſalm. 108. *Operiantur ſicut diploide, confuſione ſua. Diploidem* quippe duplum veſtimentum dicimus, *confuſione* ergo *ſicut diploide* induti ſunt, qui iuxta reatus ſui meritum & tẽporali, & æterna animaduerſione feriũtur. Etenim ſolos illos pœna à ſupplicio liberat quos immutat. Rurſus ſi nequaquam quoſdam pœna præſens à ſupplicio æterno defenderet, Paulus minimè dixiſſet 1. ad Corint. 11. *Cum iudicamur autem à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.*

Breuiariũ Rom.
D. Aug.
D. Thom. Hebr. 3.
Miſericordia Dei eſt, quod hic peccata vindicet.
D. Hier. Ezech. 7. 4.
Amos. 3. 2.
Gen. 6. 3.
D. Hieron.
D. Greg.
Alijs præſens punitio eſt futuræ initiũ, alijs remedium.
Pſ. 108. 29
1. ad Cor. 11 32.

Tertio. Notandum eſt, Græcè eſſe, 4
venio tibi ταχὺ, ideſt, citò, quòd vltimũ verbum non habet vulgatus: id quod mirum prima facie videri poterit, cum Deus tarde, & lente ſoleat ad puniendum venire: propterea enim illa Ezechielis animalia de quibus agitur, capit. 1. pedem bouis, quod eſt tardiſſimum animal, habere dicuntur, vt nimirum ſignificarent Deum ad quatuor Monarchiarum, quæ per ea animalia oſtendebantur, conuerſionem, & ſupplicia, tardiſſimè deſcendere: ſed omnia mirificè concinunt. Etenim eadem ob cauſam Chriſtus hoc loco dicit ſe venturum citò, quia quamuis ad ſupplicium inferendum multum tardet, ſemper tamen, quæ eius eſt clementia, citò ſe venire exiſtimat, & ad puniendum properare; itaque etſi vere tardat, ſi noſtra demerita ſpectentur, nihilominus ſi naturæ eius, ac miſericordiæ habeatur ratio, quàm citiſſimè venire cenſeri poteſt: vnde ipſemet conqueritur, quòd vel longiſſima tẽpora expectationi peccatorum præſcripta velociter decurrant Deuteronomij 32. *Mea eſt vltio, & ego retribuam eis in tempore, iuxta eſt dies perditionis, & adeſſe feſtinant tempora.* Et Ezechielis 22. ſic cum Hieruſalem expoſtulat. *Appropinquare feciſti dies tuos, & adduxiſti tempus annorum tuorum*, ideſt, vt interpretatur Hieronymus, *Appropinquare feciſti tempus, quòd tibi differebatur, vt ageres pœnitentiam.* Cæterum quò ille magis tardat, eò magis timendus eſt, interim enim colligit in unum omnia improborum hominum ſcelera, vt poſtea in uniuerſa acriùs animaduertat, quemadmodum ele-

Lente venit Deus ad pœnas ſumendum.
Ezech. 1.
Et tamẽ ſe properare dicit, doletque.
Deu. 32. 35
Ezec. 22. 4.
Hieron.
Quo ſeruis, eo acrius Deus vindicat.

Oſeas 13. 12. eleganter ſignificauit Oſeas, capite 13. *Colligata eſt iniquitas Ephraim, abſconditũ peccatum eius:* quibus verbis ſignificatur Deum quaſi in faſcem peccata omnia, quæ admittimus, colligere, vt ſuo tempore in ignem vniuerſa conijciat. Id *Iob 14. 17.* quod alia ſimilitudine declarauit Iob capite 14. dicens. *Signaſti quaſi in ſacculo delicta mea.* Quem locum expendens *D. Greg.* D. Gregorius lib. 12. Moralium, cap. 12. *Signantur*, inquit, *quaſi in ſacculo delicta noſtra, quia hoc quod nos exterius agimus, niſi pœnitentia interueniente diluamus, in ſecreto iudiciorum Dei ſub quadam occultatione ſeruatur, vt quandoq; de ſigillo ſecreti extat ad publicum iudicij:* vnde etiam per Moyſen dicitur Deuteronomij 32. *Nonne hæc condita*, ſeu congregata *ſunt apud* *Deut. 32. 34.* *me, & ſignata in theſauris meis?* Statimq; ſubditur: *Mea eſt vltio, & ego retribuam* *D. Greg.* *eis in tempore.* Addit & aliam D. Gregorius eius loci expoſitionem, quæ obiter annotanda eſt: *Vel certè*, inquit, *peccata noſtra ſignantur in ſacculo cum mala, quæ fecimus, ſolicito corde penſamus: quid* *Cor hominis Dei ſacculus.* *namque eſt cor hominis, niſi ſacculus Dei, vbi dum ſtudioſè conſpicimus per quanta deliquimus peccata noſtra quaſi in ſacculo, Dei ſignata portamus? an non peccatum ſuum* *Pſ. 50. 5.* *Dauid ſignatum tenebat* Pſalmo 50. *Iniquitatem meam ego cognoſco, & peccatum meum contra me eſt ſemper, id eſt coram me.*

5 Poſtremò. Obſeruanda ſunt illa verba: *Mouebo candelabrum tuum de loco ſuo.* Etenim ſolet Deus quos ad aliquem ho- *Eos, qui ſuo deſunt officio, Deus gradu deijcit.* noris gradum euexerat, ſi officio ſuo deſint, ab eo deturbare, mortem videlicet eis iuſto iudicio ſuo inferendo, aut certè res ita componendo, vt eis rerum multarum, quæ incidunt, congreſſione id tandem eueniat, vt honore, dignitateque ſpolientur, alijque in eorum locum ſubſtituantur. In cuius rei figuram, & ſignificationẽ Chriſtus ingreſſus in templum per ſemetipſum quaſi flagello de funiculis facto de domo Dei prauos negotiatores eiecit, & cathedras *Ioan. 2.* vendentium columbas euertit Ioann. 2. *D. Greg.* Quia, vt ait Diuus Gregorius homilia 17. in Euangelia, *Subditorum quidem* *Paſtores p ſe ipſum ferit.* *culpas per paſtores percutit: ſed paſtorum vitia per ſemetipſum ferit.* Cathedra autem vendentium columbas tunc euertitur, quando ij, qui ſpiritualem gratiam venundant, vel ante humanos, vel ante Dei oculos Sacerdotio priuantur. Atque hoc contigit Heli Sacerdoti, quem Dominus Sacerdotio priuauit, vt habes 1. Regum 2. *Hæc dicit Dominus,* *1. Reg. 2. 30* *qui magis honoraſti filios tuos, quam me: propterea loquens locutus ſum, vt domus tua, & domus patris tui miniſtraret in conſpectu meo vſque in ſempiternum, nunc autem abſit hoc à me, præcidam brachium tuum, & videbis æmulum tuum in templo, &c.* Vbi per *æmulum* intelligendus eſt Sadoc, qui æmulus extitit domus Heli. Is enim abiecto à Salomone Abiathar, qui ab Heli trahebat originem, ſacerdotium ſuſcepit; ſic enim dicitur 3. Regum 2. *Eiecit Salomon Abiathar, vt* *3. Reg. 2. 27* *non eſſet Sacerdos Domini, vt impleretur ſermo Domini, quem locutus eſt ſuper domum Heli.* De Sobna etiam optimate ita vaticinatur Eſaias, cap. 22. *Ecce Do-* *Eſ. 22. 18.* *minus aſportari te faciet, ſicut aſportatur gallus gallinaceus, quaſi pilam mittet te in terram latam, & ſpatioſam, & expellam te de ſtatione tua, & de miniſterio tuo deponam te.* Fuit autem Sobna præpoſitus templi, vt eodem capite dicitur, id eſt, aut ſummus Sacerdos, vt aiunt aliqui Hebræorum, aut Theſaurarius, & cuſtos vaſorum templi, vt alij exiſtimant: ſed primi videntur probabilius ſentire de ſententia Lyrani in eum locum, quia *Lyran.* Eliachim filius Helciæ fuit in locum eius ſubſtitutus tempore Ezechiæ, vt affirmat Rabbi Salomon, & Scriptura *Rabbi Salomon.* ſatis innuit, capite citato, & quarto Regum 19. *4. Reg. 19.*

6 Notanda eſt autem ſimilitudo *pilæ*, quam ſic exponit Lyranus. *Quaſi pilam*, *Improbos, vt pilam intorquet.* inquit *mittet te*, quæ nimirum a ludentibus de manu ad manum proijcitur, q̃ etiam metaphoram agnoſcit in illis verbis Prouerbiorum 8. *Ludens in orbe terra-* *Prou. 8. 31.* *rum:* quemadmodum iam ad initiũ horum commentariorum diximus. Quod verò attinet ad *gallum gallinaceum*, quam uis ex interpretib. Lyranus neſcio quo deflexerit, alij multum ſe torqueant, nõ deſint etiam, qui ingenue fateantur ſe planè quid ſignificet, non intelligere: tamen illud & facilè, & planum videtur ſignificari ea ſimilitudine facilitatem, qua Deus poterat Sobnam ſacer-

dotio priuare, ſimulque eius arrogantiam indicari, vt ſit ſenſus, ſiquidem ò Sobna galli inſtar criſtam ſuperbiæ erigis, tam facile aſportari te faciam extra Hieruſalem, & in captiuitatem abduci, quam facilè portari ſolet à ruſtico gallus gallinaceus in forum vendendus.

Quam facile Deo ſit ſuperbis criſtā deprimere.

7 Quoniam verò hunc locum plerique ex difficilioribus apud Eſaiam eſſe exiſtimant, fatenturque ingenuè ſe planè non intelligere, quid ſibi velit hoc loco, *gallus gallinaceus*, quin audent præterea Diuum Hieronymum reprehendere, quod *gallum gallinaceum* verterit, cum nomen Gheuer, quod in Hebræo reſpondet, non *gallum*, ſed verum ſignificet, non erit abs re, ſiquidem in hunc locum incidimus, aduertere quāquam nomen Gheuer plerunque pro viro vſurpetur à radice Gabar, quæ propriè ſignificat præualere, robuſtum eſſe, & ſuperare, tamen interdum pro gallo accipi, eo quòd huiuſmodi animal generoſos habeat ſpiritus, & virilem in pugnando fortitudinem militares in vigilando excubias, & regium principatum, imperiumque æmuletur: *Imperitat enim*, vt ait Plinius libro decimo, cap. 20. *ſuo generi, & regnum, in quacunque ſit domo, exercet, graditur ardua ceruice, criſtis celſus, cœlum ſola volucrum aſpicit crebrò, terrori eſt etiam leoni ferarum generoſiſſimo:* quibus potiſſimum de cauſis Hebræi ei Gheuer, hoc eſt, viri nomenclationem tribuerunt: quemadmodum docet Lexicon Complutenſe à viris Hebraicæ linguæ peritiſſimis compoſitum, & multo ante Thargum Hieroſolymitanum docuerat: etenim vbi Nume. 33. legitur Hebraicè, *Profecti ſunt de Aſiongaber*, ita reddidit, *profecti ſunt ab arce galli*: in eademque ſententia eſt Rabbi Salomon, ſiquidem locum Eſaiæ citatum ſic expoſuit, Transportatióne galli, qui tranſit (ſeu potius transfertur) à loco in locum, tunc videlicet, cum tota aliqua familia tranſit ab vna domo in alteram: ſatiſque eſſe deberet ad hoc ipſum confirmandum autoritas Diui Hieronymi, qui gallum gallinaceum eo loco tranſtulit, ſiquidem is non ſolùm rerum conitione, & ſcripturæ ſacræ intelligentia, ſed linguæ etiam Hebrææ peritia omnes Hebræorum Rabbinos longè antecelluit. Denique conſentit ſeries ipſa contextus, & prophetæ inſtitutū, erat enim Sobna, de quo ſermo eſt, inſtar galli arrogans, & ſuperbus, criſtam quodammodo præ animi elatione erigens, faſtuque, & ambitione tumidus, ſepulchrum ſibi ſublime extruxerat, quare par fuit, vt qui gallum elatione referebat, ſimili quoque ſupplicio puniretur, itaque inſtar galli de loco in locum, ideſt, de domo ſua in exilium tranſportandus diceretur. Atque ex his iam apparet, quanto iure Diuus Hieronymus *gallum gallinaceum* eo loco tranſtulerit, & quid cauſæ fuerit, cur Hebræi nomen Gheuer, hoc eſt, viri gallo tribuerint, propter generoſos ſcilicet, & penè viriles huius animalis ſpiritus: ea enim etiā fuit cauſa, cur duobus alijs quoque nominibus in ſacris literis cenſeatur, quæ eandem uirilem æmulationem referūt: vnum eſt Zarzir per Zaijn vtroque loco, veluti Prouerb. 30. cum dicitur, *Tria ſunt, quæ bene gradiuntur, & quartum, quod incedit feliciter: leo fortiſſimus beſtiarum ad nullius pauebit occurſum: gallus ſuccinctus lumbos:* quo loco zarzir gallum intellexere Septuaginta interpretes, Diuus Hieronymus, Chaldæus, & antiquiores Hebræi, quibus potius fides habenda eſt, quàm recentioribus, qui canem gallicum, vel leporarium, ſiue etiam leopardum reddiderunt. Appellatur autem zarzir, ideſt, expeditus, & quodammodo præcinctus ad rem quamuis facilè, ac promptè aggrediendam, à radice zaraz, quæ ſignificat accingere, vel præcingere. Alterum nomen eſt Cecui diſſyllabum per ſin, caf, vaf, & iod, & habetur Iob 38. *Qui dedit gallo intelligentiam*, ideſt, vim æſtimatricem à radice ſacha, quæ ſignificat videre, & cogitare, quem locum ſic interpretatur R. Moyſes, *Qui dedit gallo intelligentiam, vt media nocte ſurgere doceret hominem ad laudandum Deum*. Hæc igitur ſunt nomina, quibus gallus Hebraicè appellatur, quæ omnia, vt cernis, virilem quandam naturam, & generoſitatem ſonant, ut iam mirum videri non debeat, gheuer, hoc

Defenditur citati loci Eſaiæ vulgata editio.

Plinius.

Num. 33. 35.

Rabbi Salomon.

Prou. 30. 29.

Iob 38. 36.

R. Moyſes.

hoc eſt, viri appellationem fuiſſe ei ab Hebræis tributam, nec in dubium vocari, num rectè eum locum Eſaiæ D. Hieronymus tranſtulerit. Sed vt ad inſtitutum reuertamur.

8 Idem contigit Sauli regi, cui regnum Deus eripuit, quod eius mandatum in Amalechitarum vaſtatione violauerit, Dauidique paſtori, eiuſq; poſteris conceſſit: quemadmodum dicitur 1. Regum 15. vnde Iob 12. dicitur, *Baltheum Regum diſſoluit, & præcingit fune renes eorum, ducit Sacerdotes inglorios, & optimates ſupplantat*, ideſt, in Dei poteſtate eſt Reges regijs inſignibus exuere, & ſeruos facere: quemadmodum etiam Daniel. cap. 2. denunciauit, cum dixit: *Ipſe mutat tempora, & ætates, transfert regna, atque conſtituit.*

1. Reg. 15.
Iob 12. 18.

Quid ſignificet illa ſententia. *Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat Eccleſiis.*

SECTIO X.

1 VT exploratum eſſet, quæ Epiſcopo Epheſi dicta ſunt, ad reliquos omnes Eccleſiarum Prælatos pertinere: idcirco poſtquam Ioannes explicauit, quæ Chriſtus in eo deſiderabat, in vniuerſum pronunciauit, *Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat Eccleſiis*. Eademque de cauſa, *Eccleſiis*, dixit numero multitudinis, vt annotauit Rupertus. Nomine verò *Spiritus* vel Spiritusſancti perſona, à quo dona, & gratiæ in Eccleſiam redundant, intelligenda eſt, aut certè tota Trinitas, de qua dicitur Ioannis 4. *Spiritus eſt Deus*. Addit Arethas poſſe per Spiritum intelligi ipſum Chriſtum, quatenus Deus eſt. Denique obſeruat Rupertus ſingulis ſeptem Eccleſijs dici, *Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat eccleſiis*, propter ſeptem ſpiritus, ideſt, ſeptem Spiritusſancti dona, atque hoc loco loqui Spiritum timoris.

Monita, quæ à Deo dantur vni, ad omnes pertinere.
Rupertus.
Quid hic ſpiritus nomine intelligendum.
Io. 4. 24.
Arethas.
Rupertus.

2 Illud dumtaxat hoc loco expoſitione indiget, cur dictum ſit, *Qui habet aurem, audiat*, his enim verbis videtur indicari, eſſe aliquos, qui aurem non habent. Sciendum eſt igitur duplices aures haberi in ſacris literis, vnas exteriores, interiores alteras, quæ ſignificant interiorem intelligentiam, & obedientiam. Et quidem pro exterioribus ſufficiat illud Exodi 24. *Legit in auribus populi*, ideſt, audiente populo. De interioribus locutus eſt Chriſtus, cum dixit Matth. 13. *Qui habet aures audiendi, audiat*, quemadmodum notauit D. Gregorius homilia 15. in Euangelia, & Diuus Auguſtinus homilia 28. ſuper illud Pſalmi 49. *Deus manifeſtè veniet. Qui habet*, inquit, *aures audiendi, id eſt, obediendi, audiat.* Aduertit autem Diuus Hieronymus in primum caput Ioelis ſuper illa verba, *Audite hæc ſenes, & auribus percipite omnes habitatores terræ*, vbicunque iunguntur hæc duo verba, *audire*, & *auribus percipere*, prius ad interiores mentis aures, poſterius ad exteriores referendum eſſe: quod probat ex Eſaiæ 1. cum dicitur, *Audite cæli, & auribus percipe terra*, vbi exiſtimat ſignificari ſacratius quiddam eſſe *audire*, quã *auribus percipere*, cum illud *cælo*, hoc *terræ* tribuatur. Affert deinde illud Geneſis quarto, quod Lamech dixit vxoribus, *Audite verba mea vxores Lamech, quia occidi virum in vulnus meum, & adoleſcentulum in liuorem meum. Sciebat*, inquit Hieronymus *obſcura eſſe quæ loquebatur, & idcirco vxores ſuas, non ad ſimplicem verborum ſonum, ſed ad reconditam quoque dictorum intelligentiam prouocabat.* Ex quo colligit Hieronymus per ſenes, qui *audire* iubentur, intelligendos eſſe Spirituales viros, per terram autem habitantes, qui *auribus percipere* admonentur, terrenos. Nec verò minoris facienda eſt hæc Hieronymi obſeruatio, quòd Ruffino non placeat: cum locus ille ex Pſalmo 48. *Audite hæc omnes gentes, auribus percipite omnes, qui habitatis orbem*, quo ipſe aduerſus Hieronymi obſeruationem vtitur, quòd omnes promiſcuè, & ad audiendum, & ad auribus percipiendum, inuitentur, idem diſcrimen poſſit admittere: potuit enim Dauid vtraſque aures ab hominibus etiam terrenis poſtulare, quemadmodum interpretatur D. Auguſtinus in commentarijs eiuſdem Pſalmi, quamuis in eo diſſentiat à D. Hieronymo, quòd exiſtimet

Duplex aurium genus ad diuina verba.
Exod. 24. 7.
Matt. 13. 9.
D. Greg.
D. Aug.
Ioel. 1. 2.
Diſcrimen inter audire, & auribus percipere.
Eſ. 1. 2.
Gen. 4. 23.
D. Hier.
Audiunt Spirituales viri, aurib. percipiũt terreni, iuxta Hieron.
Ruffinus.
Pſ. 48. 2.
D. Auguſt.
E contrario ſentit Aug.

audire in ſacris literis ad exteriores aures, *auribus* verò *percipere* ad interiores pertinere. De interioribus etiam auribus intelligendum eſt *Pſal.49.5.* illud Pſal. 49. *Inclinabo ad parabolam aurem meam.* & illud *Pſal.44.11* Pſal. 44. *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam.* Quo etiam ſenſu Diuus *D. Aug.* Auguſt. lib. 20. de Ciuitate Dei, cap. 6. *Ioan.5.19.* accipit illud Ioannis 5. *Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc eſt, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint viuent. Qui audierint,* inquit, *ideſt, qui obedierint, qui crediderint, ideſt, vſque in finem perſeuerauerint.* Et ſermone 28. ſu*Pſal.49.2.*pra illud Pſal. 49. *Deus manifeſte veniet, Deus noſter, & non ſilebit;* interpretatur locum illum *Ezech.3.7.* Ezechielis 3. in eandem ſententiam; *Populus autem ille non vult audire te, quia non vult audire me.* Hinc eſt *Eſa.6.10.* illud Eſaiæ 6. *Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videant oculis ſuis, & auribus ſuis audiat, & corde ſuo intelligat, & conuertatur, & ſanem eum:* quæ intelligenda ſunt tũ de permiſſione, tum etiam de ſubtractione ſpecialium quorundam auxiliorum efficacium; ſufficientia enim auxilia nunquam à Deo denegantur. Denique de huiuſmodi auxilijs loquitur *Pſal.39.7.* Chriſtus per Regium vatem Pſal. 39. *Sacrificium, & oblationem noluiſti, aures autem perfeciſti mihi:* ſeu vt eſt in Hebræo, *aures autem fodiſti mihi,* quod exponens Paraphraſtes Chaldaicus tranſtulit; *aures ad auſcultanda præcepta tua formaſti mihi:* alluditur autem ad locum Exodi 21. vbi Deus de ſeruo Hebræorum ſic ſtatuit; *Si emeris ſeruum Hebræum, ſex annis ſeruiet tibi: in ſeptimo egredietur liber gratis. Quòd ſi dixerit ſeruus, Diligo Dominum meum, & vxorem, ac liberos, non egrediar liber, offeret eum Dominus Dijs,* ideſt iudicibus, *& applicabitur ad oſtium, & poſtes, perforabitq; aurem eius ſubula, & erit ei ſeruus in ſeculum:* quæ lex repetitur Deuteronomij 15. eamque expendens Theodoretus in quæſtionibus ſuper Exod. quæſtio. 45. docet hanc perforationem auris ſignificaſſe ſeruum illum memorem debere eſſe in poſterum obediẽtiæ Domino præſtandæ; quod autem applicabatur ad oſtium, illud indicaſſe, deinceps ne foras quidem egredi ſibi licere iniuſſu Domini. Ergo, vt ad inſtitutum reuertamur, internas aures intellexit Chriſtus, cum dixit, *aures autem perfeciſti mihi,* ſeu *perforaſti mihi,* ad ſignificandam ſummam obedientiam, quam quatenus homo præſtabat Patri: quòd enim ipſe ſit, qui loquatur, conceptis verbis docuit Paulus ad Hebræos decimo. *Ingrediens mundum dicit, Hoſtiam, & oblationem noluiſti, corpus autem aptaſti mihi,* vbi ſecutus eſt tranſlationem Septuaginta. Congruit autem hæc internarum aurium acceptio naturæ ipſi, quæ in corde geminas aures collocauit, quemadmodum docent Anatomici, & Galenus libro ſexto, de vſu partium, cap. 15. quas ait ita nominatas; quia utrinque cordi, ſicut animalis capiti aures, adiacent. Ioannes igitur, hoc loco aurem cordis intellexit, cum dixit, *Qui habet aurem, audiat:* Quia enim non omnes huiuſmodi aures habent, conditionem illam appoſuit, *Qui habet aurem, &c.*

Exponitur illud, Aures autẽ perfeciſti mihi. *Paraphr.* *Exo.21.2.* *Deut.15.* *Theodoret.* *Hebr.10.5.* *Cordis noſtri aures.* *Galenus.*

Literarum ad Angelum Epheſi ſubſcriptio explicatur. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod eſt in paradiſo Dei mei.*

Primumque variæ expoſitiones commemorantur.

SECTIO XI.

1 SVbſcriptio literarum, quæ ad Angelum Epheſi dantur, ita habet *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod eſt in paradiſo Dei mei:* Volunt Richardus de ſancto Victore, & Arethas, hoc nimirum eſſe, quod is qui habet aurem audire iubetur, & id quod Spiritus dicit eccleſijs, Chriſtum ſcilicet vincenti daturum edere de ligno vitæ, quod eſt in paradiſo Dei ſui, quod ideo dicit, vt omnes exhortẽtur ad ſtrenue pro uirtute contra vitia præliandũ propoſito ei, qui vicerit, honorificentiſſimo præmio. Quodnam verò ſit hoc lignum vitæ, & quinam ille paradiſus, iam explicandum eſt.

Richard. de S. Victore. *Areth.*

Prima

2 *Richar. de S. Vict. Beda.*

Prima igitur expoſitio eſt Richardi de S.Vict. & Bedæ, per lignum vitæ intelligentium Chriſtum,qui in Eccleſiæ paradiſo orationibus proponitur fruendus. Eſt igitur ſenſus, qui Dæmonem vicerit, edet de ligno, quod eſt in paradiſo, quia multitudine dulcedinis Chriſti, quæ eſt in Eccleſia cibabitur, & ſatiabitur: modò quidem participando eius gratię,poſtea verò eo per viſionem beatificam perfruendo. Eadem expoſitio eſt Ruperti, quam tamen paulò aliter proponit: & per ſpiritum hic loquentem ſpiritum timoris intelligens addit in ſpiritu timoris vincere,eſſe corripienti acquieſcere, & pœnitentiam agere,& prima opera facere, inducitq; Chriſtum hæc dicentem, quemadmodum,& Arethas, docetque dixiſſe: *Dei mei*, ratione humanitatis, ſecundum quam Patrem, vt Deum ſuum agnoſcebat, iuxta illud Ioannis, capitulo vigeſimo. *Aſcendo ad Patrem meum, & Patrem veſtrum, Deum meum, & Deum veſtrum. Quoniam igitur*, inquit Rupertus, *primis hominibus, quia corripienti Deo non acquieuerunt, ſed peccatum ſuum excuſarunt, lignum vitæ interdictum fuit.* Gen.3. *rectè modò pœnitenti aditus ad lignum vitæ repromittitur, quod eſt ipſe Chriſtus, cuius & in cæleſti paradiſo viſione, & in præſenti Eccleſia corpore, ſanctæ reficiuntur animæ.* Denique expendit verbum illud. *Dabo, Sæpe enim*, inquit, *qui nondum vicit, ideſt, nondum egit pœnitentiam, edit de hoc ligno vitæ, manducans videlicet corpus, & bibens ſanguinem Domini: verum non illi dat Chriſtus, ſed ipſe rapit, atque adeo, iudicium ſibi manducat, & bibit*, 1. ad Corinthios 11. Itaque vides Rupertum hunc eſum ligni vitæ, tum ad viſionem beatificam, tum ad Euchariſtiæ communionem referre: quæ poſterior expoſitio eſt etiam Paſchaſij Abbatis, libro de corpore, & ſanguine Chriſti, capitulo ſeptimo, & refertur tomo quarto, Bibliothecæ ſanctorum Patrum. Secunda eſt Arethæ intelligentis per lignum vitæ æternam fœlicitatem abſolutè, quàm Deus ijs, qui vicerint, ideſt, prauas animi appetitiones compreſſerint, elargitur. Tertia eſt Primaſij, lignum vitæ crucem interpretantis, quæ in Eccleſia paradiſo eſt, fructum autem huius ligni Chriſtum ipſum accipientis, qui in cruce tanquã fructus in vitæ arbore pependit, & qui in ſpirituali Eccleſiæ paradiſo vitale alimentum, cæleſtiſque panis præbet fidelibus ſacramẽtum, de quo legimus Prouerb.3. *Sapientia lignum vitæ eſt his, qui apprehenderint eam.*

Ioan.20.8.

Pęnitẽti ad id aditus repmittitur.

Euchariſtiã indignè ſumere, ſacrilega rapina.

1.Corin.11. 29.

Paſchaſius

Arethas.

Lignũ vitæ æterna fęlicitas.

Primaſius.

Crux lignũ vitæ, fruct9 eius Chriſt9.

Prouerb.3. 18.

Nonnullæ obſeruationes circa præcedentem ſententiam.

SECTIO XII.

1 CÆterum hæc ſunt minutius concidenda. Igitur Angelus ille ſimilis filio hominis, qui Ioanni loquebatur, perſonam Chriſti repræſentat, atque adeo verba hæc ex ipſius Chriſti ore accipienda ſunt; quæ autem Chriſtus Eccleſiæ dicit, dicitur ſpiritus dicere, ideſt, vel ipſe Chriſtus quatenus Deus, iuxta expoſitionem Arethæ, vel tota Trinitas, vel Spiritus ſanctus, qui quanquam non ſolet ſpiritus abſolutè appellari, ſed vel Spiritus ſanctus, vel Spiritus paracletus, vel Spiritus Domini, tamen ſine vlla adiectione Spiritus vocatur Ioanni, capitulo ſeptimo, cum dicitur. *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum*, id quod in die Pentecoſtes potiſſimum completum eſt. Hoc igitur ſuppoſito.

Quid hic ſpiritus nomine ſignificetur.

Ioan.7.39.

2 Sit prima obſeruatio circa verbum illud, *vincenti*, quod ſupponit pugnam, ac certamen, eoque commendatur fidelibus maxima in certando induſtria, cum ſciant ſibi eſſe cum multis, iiſque fortiſſimis hoſtibus dimicandum: quemadmodum docuit Paulus ſecundo, ad Corinthios, capitulo decimo. *In carne ambulantes non ſecundum carnem militamus:* Et ad Epheſios ſexto. *Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem, & ſanguinem, ſed contra ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus.* Id quod idem Apoſtolus opere præſtabat, vt ipſemet teſtatur 1. ad Corint.9. *Sic pugno non quaſi aerem verberans, ſed caſtigo corpus meum, &c.* In quem ſenſum Origenes, Homilia 11. ſuper Exodum, expendens pugnam populi Iſraelitici cum Amalech, eiusque cùm Moyſes

Vt certum ſupponitur pugnãdum eſſe fidelib.

2.Cor.10.3

Epheſ.6.12

1.Cor.9.27

Origenes.

ſes manus eleuabat, victoriam, ſic ait: *Nobis etiam pugna eſt aduerſus Amalech, hoc eſt, aduerſus principes, & poteſtates, & rectores tenebrarum harum: eleua & tu manus ad Deum, imple mandatum Apoſtoli, ſine intermiſſione orate 1. ad Theſſalonicen. 5. & tunc fiet quod ſcriptum eſt Numerorum 22. Quia ſicut vitulus ablingit in campis herbam virentem, ita ablinget populus hic populum, qui ſuper terram eſt, per quod, vt à maioribus accepimus, indicatur populum Dei non tam manu, & armis, quam voce, & lingua pugnare, id eſt, orationem ad Deum fundendo.* Cui expoſitioni Origenis accinit illud Pauli ad Roman. 15. *Obſecro ergo vos fratres per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & per charitatem ſancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum:* quo loco pro eo, quod nos habemus *adiuuetis*, eſt Græcè *συναγωνίσασθαι*, quod verbum ſignificat propriè ſimul certare, ſeu adiuuare certantem, etiam certando, atque adeo indicatur ſanctos oratione pugnare, & orare nihil eſſe aliud, quàm quoddam ſpirituale certamen, quo fideles magis, quàm corporalibus armis dimicant, victoriamque de hoſtibus conſequuntur, quemadmodum idem Origenes annotauit, lib. 10. in epiſt. ad Roman. *ἀγωνίσασθαι*, inquit, *dixit Apoſtolus, oſtendens quaſi agonem haberet, certamenque orationis, aduerſantibus ſibi ſine dubio illis, de quibus dicebat: Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem, & ſanguinem, ſed aduerſus principes, & poteſtates, aduerſus ſpiritualia nequitia in cæleſtibus.* Quo etiam modò explicandum eſt illud Canticorum 7. *Quid videbis in Sunamite, niſi choros caſtrorum?* quem locum enarrans Theodoretus in Commentar. ſuis ſuper Cantica, eleganter obſeruauit ea verba videri in ſpeciem inter ſe pugnare: quid enim *caſtris* cum *choris*, quippe cum *chori* pacatis, & lætis rebus, *caſtra* autem bellicis, & turbulentis conueniant? Cæterum myſterio non vacare, quia nimirum ſponſa multis ex ſanctis conflata, cum propter fortitudinem, atque excelſum animi robur, armaque militaria *caſtris* eſt ſimilis: tum etiam *chorus* exiſtit diuinas laudes in ore gerens (per quas videlicet de ſuis hoſtibus triumphat:) neque verò dictum eſt, *caſtra chororum*, ſed *choros caſtrorum*, vt ſignificetur Eccleſiæ de ſuis hoſtibus victoria, quam laudes Diuinæ conſequuntur. Itaque ex *caſtris chori* fiunt: cum enim in caſtris vicerint virtutis milites, pœnã canentes reuertuntur, & choros ducentes victoriæ præconium laudibus celebrãt. Hæc Theodoret. Poſſumus etiam eundem locum aliter interpretari, vt nimirum dictum ſit, *choros caſtrorum*, propter lætitiam, qua exultant ij, qui ad fidem conuertuntur, iuxta illud Pſal. 125. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti ſumus, ſicut conſolati; tunc repletum eſt gaudio os noſtrum, & lingua noſtra exultatione:* additum verò ſit *choris* bellum, ſeu *caſtra*, quia ad fidem conuerſis continuò eſt contra carnis illecebras, Dæmoniſque inſidias dimicandum. Quare Eccleſia, nec ſolis *caſtris*, nec ſolis *choris*, ſed *choris caſtrorum* optimo iure ſimilis, dicitur. Et quidem choros depinxit Regius vates Pſal. 117. cum dixit: *Vox exultationis & ſalutis in tabernaculis iuſtorum. Conſtituite diem ſolennem in condenſis vſque ad cornu altaris.* Caſtra verò deſcripſit Paulus 2. ad Corinthios 10. illis verbis: *Arma militia noſtra non ſunt carnalia, ſed potentia Deo deſtructionem munitionum, &c.* & alijs locis ſupra citatis. In cuius rei figuram poſtquàm populus Hebræorum rubrum iam mare tranſijſſet, alij choros ducebant, alij verò accincti armis, cùm finitimis hoſtibus bellum gerebant, Exodi 15. quo videtur ſpectaſſe Iſaias, cap. 30. cum dixit: *In tympanis, & citharis, & in bellis præcipuis expugnabit eos.* Fuit etiam illuſtriſſimus Chriſtiani bellatoris typus Iacob Patriarcha, cui vel in ipſo matris vtero iam cũ Eſau luctabatur, Gen. 25. Qua de re legẽdus eſt Philo Iudæus, li. 2. allegoriarũ ſacræ legis, & lib. de ſomnijs.

Secundò. Obſeruandum eſt non omnibus dimicantibus præmium cõmitti, ſed vincentibus: propterea enim non dictum eſt certanti, ſed *vincenti:* eandemque vim habet illud ſecundo ad Timotheum ſecundo. *Non coronabitur, niſi qui legitimè certauerit:* certare enim legitimè, eſt certare ſecundum leges agonis à Deo latas, hoc eſt, diuinis præceptis parendo: quare fieri non poteſt, quin vincat, qui legitimè certauerit.

[Margin notes: 1. Theſſalo. 5. 17. — Num. 22. — Rom. 15, 30 — Origenes. — Cant. 7. 1. — *Oratione nobis vincẽdi hoſtes.* — Pſal. 125. 1 — Pſal. 117. 15. — 2. Cor. 10. 7 — Exodi 15. — Iſa. 30. 32. — 2 — *Ad gloriã adipiſcendam non ſatis eſt dimicare, ſed oportet vincere.* — 2. Tim. 2. 5]

De

De huiuſmodi enī milite legitimè certante accipiendum eſt illud Prouerbiorum 21. *Vir obediens loquetur victorias*, quia nimirum, vt intepretatur D. Hieronymus in commentarijs eiuſdem loci, dum quis per obedientiam deſideria ſua vincere ſatagit, per iuſtitiam iudicis poſtea victoriæ palmam percipit; quam expoſitionem totidem verbis (vt ſolet) Beda in ſuos commentarios Prouerbiorum tranſtulit. Scio textum Hebræum aliter habere, nimirum, *Teſtis mendax peribit, vir audiens in finem loquetur*, hoc ſenſu, vir qui teſtatur quæ audiuit, ac certò nouit, nec ex ſuo, quę dicit, fingit capite, ſicut facere conſueuit teſtis mendax, is ſemper loquetur, ideſt, non afficietur pudore, nec ei imponetur ſilentiū, ſicut teſti mendaci; iuxta quam interpretationem pulchra eſt membrorum eius ſententiæ antitheſis. Cæterū ſatis eſt quod nobis faueat Septuaginta interpretum verſio: ad quam etiam non admodum inuita accedet Hebræa tranſlatio, ſi ita interpretemur; vir audiens, hoc eſt obediens pręceptis diuinis, in finem loquetur, ideſt, non ſilebit præ pudore, ſed iactabundus de ſuo certamine verba faciet, quippe qui ſuperior euaſerit. Deinde aduerte, dictum non eſſe *ei qui vicit* in præterito, ſed vincēti, quia non ſatis eſt ſemel viciſſe, aut etiam ſæpiùs, niſi ſemper vincat; cum enim bellum ipſum continuum ſit, iuxta illud Iob 7. *Militia eſt vita hominis ſuper terrā*, nunquam abſcedendū eſt ab arena, ſed in armis continuò ſtandum, atque adeo ſemper vincendum. Id quod videtur fuiſſe expreſſum in titulo Pſalmi 4. & aliorum, qui inſcribuntur, *in finem*; pro quo in Hebrço eſt למנצח *Lamnatſeach*, ideſt, victoria, ſeu ad victorem, Quam dictionem Septuaginta vbicunque repererunt εἰς τὸ τέλος, id eſt, *in finem*, ſeu in perpetuum tranſtulerunt: vt ſignificarent victoriarum, de quibus in eis pſalmis agitur, præconia non conuenire niſi in eum, qui perpetuò, & vſque in finem vicerit. In cuius rei figurā Ioſue in oppugnanda vrbe Hai non contraxit manum, quam in ſublime porrexerat tenens clypeum ex præcepto Domini, donec interficerentur omnes habitatores Hai, vt refertur Ioſuæ 8. quia videlicet nunquā deponendus eſt clypeus, donec omnes animæ noſtræ hoſtes omnino profligentur: quod non niſi in extremo vitæ halitu poteſt contingere. Denique abſolutè dicitur, *vincenti*, nec hoſtis exprimitur, quem vincere debeamus, vt intelligamus omnia omnino eſſe vincenda; nec aliquem debere eſſe hoſtem, cum quo habeamus inducias, ſed omnibus bellū capitale indicendū.

Prou. 21. 28 *Legitimè certatur p obedientiā mandatorū Dei.* *D. Hieron.* *Beda.* *In bello continuò vincēdū ſemper, & vſque in finem.* *Iob 7. 1.* *Ioſua 8.* *Clypeus nō abijciēdus, antequā in extremo uita habitu hoſtes omnino profligentur.*

4 Tertia obſeruatio eſt circa illud verbum *Dabo*. Cur enim vincenti præmiū non reddi quaſi debitum, ſed dari dicitur, quaſi gratis? Pro cuius rei expoſitione ſciendum eſt gloriam in ſacris literis interdum gratiam, interdum iuſtitiam appellari: gratiam quidē Pſalmo 102. *Qui coronat te in miſericordia, & miſerationibus*; iuſtitiam verò 2. ad Timotheum 4. *Bonum certamen certaui, curſum cōſummaui, in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quàm reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex.* Vbi vides Paulum omnia iuſtitię nomina aggregaſſe; *iuſtitia, reddet, iuſtus, iudex.* Ratio huius rei eſt, quia ea ipſa gratia, per quam gloriā promeremur gratis primùm infunditur abſque vllo noſtro merito, ſub qđ prima gratia non cadit: quam rationē fuſe proſequitur D. Auguſtinus epiſtola 105. quæ eſt ad Sixtum Presbyterū: *Cum Deus*, inquit, *coronat merita noſtra, nihil aliud coronat, quàm munera ſua: nec enim fruſtra Deo cantatur, miſericordia eius præueniet me*. Pſalm. 58. *& miſericordia eius ſubſequetur me*. Pſalm. 22. *vnde & ipſa vita æterna, quæ meritis prçcedentibus redditur; tamen quia eadem merita, quibus redditur, non à nobis parata ſunt per noſtrā ſufficientiam, ſed in nobis facta per gratiam, etiam ipſa gratia nuncupatur. Audi Apoſtolum ad Rom. 6. Stipendium peccati mors, gratia autem Dei vita æterna in Chriſto Ieſu Domino noſtro Non dixit, ſtipendium autem iuſtitiæ vita æterna, ſed gratia Dei vita æterna: etenim ſi accepturus es vitam æternam, iuſtitiæ quidem ſtipendium eſt, ſed tibi gratia eſt, cui gratia eſt, & ipſa iuſtitia. quia de plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia*, Ioannis 1. *ideſt, non ſolū gratiam, qua nunc iuſtè in laboribus vſque in finem viuimus, ſed etiam gratiam pro hac gratia, vt in requie poſtea ſine fine viuamus.* Hæc Auguſtinus.

Pſ. 102. 4. *2. Tim. 4. 7* *Beatitudo æterna, & gratia eſt ex diuina miſericordia, & corona iuſtitię ex noſtris meritis.* *D. Ambr.* *Pſ. 58. 11.* *Pſal. 22. 6.* *Rom. 6. 23.* *Ioan. 1. 16.*

Quartò.

Gloria ſignificatur eius nomine, qua expugna eſurientibus, ſitientibusq; datur.

Hugo Car.

5 Quartò. Obſeruandum eſt verbum illud, *Edere*, cur enim vincenti nō palma, non laurus, non corona, ſed eſus in præmium promittitur, quamquam enī hoc loco per eſum ligni vitæ, viſio beatifica intelligatur, vt paulò poſt dicemus, illud tamen myſterio non vacat, quòd non coronæ, ſed eſus nomine explicatur: cui dubitationi reſpondet Hugo Cardinalis optimo iure id factum eſſe, quia enī qui vincit, pugnat, pugnans verò ſolet eſurire, & ſitire, rectè ei promitti refectionem & ſaturitatem, iuxta illud Matthæi 5. *Beati qui eſuriunt, & ſitiunt iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabuntur.* Quam ob cauſam, nō ſolum hoc loco, ſed multis alijs viſio beatifica eſui, & potui comparatur, veluti Pſal. 35. *Torrente voluptatis tuæ potabis eos*. Luc. c. 12. *Amen dico vobis; quod præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere, & tranſiens miniſtrabat illis.* Et Lucæ 22. *Ego diſpono vobis, ſicut diſpoſuit mihi Pater meus regnum, vt edatis, & bibatis ſuper menſam meā in regno meo.* Quæ verba non quamlibet comeſtionem ſignificant, ſed lautum, & opiparū conuiuium, cui gloria propter ſuauitatis abundantiā confertur. Vnde & beatis non calix, ſed torrens ipſe voluptatis hauriendus propinari dicitur Pſalmo trigeſimo quinto citato.

Mat. 5. 6. — Pſal. 35. 6. — Luc. 12. 37 — Luc. 22. 29

Viſio beatifica, opiparum conuiuium.

Quid per lignum vitæ hoc loco accipiendum ſit. Primumque tres expoſitiones commemorantur.

SECTIO XIII.

1 NOtandum eſt, cùm dicitur, *Lignum vitæ*, aliud ad lignū vitæ, quod erat in paradiſo terreſtri. Geneſ. 2. Fuit autem ea arbor lignum vitæ, ſeu arbor vitæ appellata, q̃ vim haberet vitę prorogandæ. Vtrū verò haberet vim prorogandi vitam in omne tempus, hominēq; ab interitu uendicandi, an uerò dumtaxat uitę diuturnitatem conferendi, controuerſum eſt. Priorem partem affirmant D. Auguſtinus lib. 13. de Ciuitate cap. 20. & cap. 23. ubi ſic ait: *De ligno vitæ propterea guſtabatur, ne mors eis vndecumque ſurreperet, vel ſenectute cōfecti decurſis temporum ſpatiis interirent.* Rupertus lib. 3. de Trinitate cap. 30. D. Chryſoſtomus homilia 18. in Geneſim, Auctor quæſtionum veteris, & noui teſtamenti (qui falſo creditur fuiſſe Auguſtinus quæſt. 9.) Strabus in Geneſim, Abulēſis ſuper 13. caput Geneſis, quęſt. 175. & D. Thom. 1. par. quæſt. 93. art. 4. quem perperam in contrariam trahunt ſententiam. Etenim conceptis verbis eo loco docet D. Thom. eſum ligni vitæ repetitum habuiſſe vim hominem à morte in perpetuum vendicandi: non tamen ſemel ſuſceptum ad id ſufficere potuiſſe. Atque hæc ſententia planè amplectenda eſt, cùm ſit Patribus, & ſacris literis magis conſentanea. Sic enim legimus Geneſis 3. *Nunc ergo ne forte mittat manum ſuam, & ſumat de ligno vitæ, et comedat, & viuat in æternum*: ex quibus verbis non obſcurè videtur colligi fructum vitæ habuiſſe uim à morte in perpetuum præſeruandi, atque adeo reſtituendi natiuum humorem, quem radicalem appellant, ea puritate, & perfectione, quæ in ipſo hominis ortu inerat. Poſteriorem partem ſequuntur Scotus, & Durandus in 2. diſtinct. 19. & Caietanus in commentarijs primæ partis, quæſtione citata, eamque ſequitur Benedictus Pereira ubi ſupra.

D. Auguſt. Lignum vitæ prorogaſſet vitā ipſi æternū, perfectiſſimè reſtaurando humidum natiuum.

Rupertus. — D. Chryſ. — Auctor quæſtionum veteris, ac noui teſtamēti. — Strabus. — Abulenſis. — D. Thom. — Gen. 3. 22. — Scotus. — Durandus. — Caietanus. — Benedictus Pereira.

2 Cæterum quamuis Ioannes hoc loco alludat ad lignum uitæ, quòd erat in Paradiſo terreſtri, non illud tamen intelligit, ſed aliud quoddam lignum uitę myſticum per illud expreſſum. Primò igitur intellexit ipſum Chriſtum, quemadmodum & Diuus Gregorius libro 12. Moralium cap. 4. accepit illud Prouerbiorum 3. *Lignum vitæ eſt Sapientia eis, qui apprehendunt eam* Quem locū interpretatur de Sapientia incarnata, cùm Diuo Hieronymo in 6. cap. Eſaiæ. Sic etiam Eucherius lib. 1. in Geneſim cap. 13. lignum uitæ, quod erat in Paradiſo terreſtri, docet typum Chriſti fuiſſe. Denique ipſe Chriſtus ſe lignum appellauit Lucæ 23. *Si in viridi ligno hęc faciunt, in arido quid fiet?*

Chriſtus arbor vitæ. — D. Gregor. — Prou. 3. 18. — D. Hieron. — Eucherius. — Luc. 23. 31.

3 Secundò. Per lignum uitæ hoc, poſſumus intelligere uiſionem beatificām, quæ in cæleſti Paradiſo beatis tribuitur: tanta eſt autem huius fructus ſuauitas, ut rectè de triumphante Eccleſia

dici

Cant. 4. 13.
Gloria beatorũ, lignũ vita, et hortus amœniſſimus omnium fructuum, & florum.

dici poſſit illud Canticorum 4. *Emiſſiones tuæ Paradiſus malorum Punicorum cum pomorum fructibus, cypri cum nardo, nardus & crocus: fiſtula & cinnamomum, cum vniuerſis lignis Libani, & cum omnibus primis vnguentis*, quo loco emiſſiones ſignificant ipſa germina, & propagines, quæ in illo cæleſti paradiſo naſcuntur. Igitur emiſſiones tuę ſunt veluti paradiſus quidam malorũ Punicorum, quia hæc poma multa continent grana pulcherrima, ſub vna, eademq; corona regali (eſt enim malum Punicum coronatum pomum.) Etenim omnes beati, quamuis inæqualiter, eandem tamen gloriæ, ſeu viſionis beatificæ coronam accipient, ita vt illa beatorum multitudo ſit veluti quidam paradiſus, & amœniſſimũ topiariũ malorum Punicorum. Per cyprum & nardum intelliguntur ſuauiſſimi odoris vnguenta, quæ ex huiuſmodi arbuſculis conficiuntur. Crocus autem flos eſt aurei coloris, vim habens exhilarandi cor, per quem amor beatificus, & delectatio inde proueniens intelligitur.

Primaſius.
Crux Domini vita arbor, & lignum ſalutare.
D. Ambr.

4 Tertiò. Per lignum vitæ ſignificatur ipſa crux Domini, vt vult Primaſius, cuius fructus eſt Chriſtus: quod autem crux lignum appelletur ex multis teſtamenti veteris figuris eſt perſpicuum. Primum enim hoc ſenſu D. Ambroſius ſermone 23. & libro de ijs, qui initiantur ſacris myſterijs, cap. 3. interpretatur lignum illud, quod in aquas à Moyſe miſſum earum amaritudinem abſtulit, quemadmodum refertur Exodi 15. *Aquam*, inquit, *amaram, legem eſſe arbitror veteris teſtamenti, quæ lex priuſquam cruce temperaretur Domini, erat immitis.* Eadem figura vtitur Origenes homilia 8. ſuper Hieremiam, Cyrillus Alexandrinus libro 8. in Ioannem cap. 17. & D. Hieronymus ad Fabiolam, de quadraginta duabus manſionibus, manſione 5. Secundò idem expreſſit lignum illud, in quo ſerpens æneus ſuſpẽſus fuit, & populo ad aſpiciendum propoſitus, Numerorum 21. vt Chriſtus ipſe docuit Ioannis 3. & expendit Tertullianus vbi ſupra, his verbis: *Poſt interdictam omnis rei ſimilitudinem, cur æneum ſerpentem ligno impoſitum pendentis habitu, in ſpectaculum Iſraeli ſalutare Moyſes propoſuit eo tempore, quo à Serpentibus poſt idolatriam exterminabantur, niſi quod Dominicam crucem intentabat, qua ſerpens Diabolus publicabatur, & læſo cuique ab eiuſmodi colubris, ideſt, Angelis eius ad Chriſti crucis ſacramenta intento ſalus efficiebatur?*

Aquã amaram, ideſt, legem dulcorat.
Origenes.
Cyril. Alex.
D. Hieron.
Numer. 21
Tertullian.
Sanat percuſſos à ſerpente.

Tertiò Origenes homilia 8. ſuper librũ Ioſue expendit quomodo Ioſue pręcepit ſuſpendi Regem Hai in patibulo vſque ad veſperam. Ioſue 8. Quo loco, pro *In patibulo*, quod eſt Hebraicè, Septuaginta tranſtulerunt *In ligno gemino. Quid mihi prodeſt*, inquit Origenes, *ſi ſciam, quòd in gemino ligno Rex Hai ſuſpenſus eſt: ſi autem ſciam duplicem eſſe virtutem crucis, in qua & Chriſtus in carne ſuſpenditur, & Diabolus cum ſuo exercitu triumphatur, ex intelligentia ſacramenti anima mea ædificabitur.*

Origenes.
Ioſue 8.
Septuag.
Origenes.
Crucis virtus duplex.

5 Quartò. De hoc etiam ligno eſt ſermo Hieremię 11. cùm dicitur à Iudęis: *Venite mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius*, quod lignum Tertullianus libro aduerſus Iudæos cap. 10. de cruce, quæ miſſa fuit *in panem*, ideſt, corpus Chriſti, interpretatur: queadmodum & D. Hieronymus in commentarijs ſuper Hieremiam, & D. Gregorius libro 12. Moralium cap. 3. eundemq; locum affert Origenes homilia 8. ſuper Hieremiam, ac de cruce exponit: tametſi panem nõ corpus Chriſti, ſed eius doctrinam accipiat: *Quia*, inquit, *docente Chriſto voluerunt quidam ſcandalum ponere doctrinæ eius, crucifigentes eum dixerunt, Venite mittamus lignum in panem eius: cum enim verbo Chriſti, & doctrina coniungitur crucifixio, lignum in panem mittitur, & illi quidem inſidiantes dicunt: Venite mittamus lignum in panẽ eius. Ego verò admirabile quiddam inferam: lignum miſſum in panem eius panem fecit meliorem, antequam enim mitteretur lignum in panem eius, quãdo tantũmodo panis erat, & non erat lignũ, non exierat in vniuerſam terram ſonus eius: poſtea verò quàm ſumpſit fortitudinem per lignum, tunc in vniuerſum orbem paſſionis eius diſſeminatus eſt ſermo. Ego quippe aio legem non intellectam amaram aquam eſſe, cum autem venerit lignum Chriſti, & ſermo Saluatoris in eam deſcenderit, tunc dulcoratur, & fit ſuauiſſimi ſaporis, intellecta pariter, & lecta lex Moyſis.*

Hier. 11. 19
Tertullian.
D. Hieron.
D. Greg.
Origenes.
Ex eo ligno orta gloria nõis Chriſti, ne quicquã cõtra nitentibus Iudęis.

Per-

Perperam etiam dicunt: Venite mittamus lignum in panem eius, & eradicemus eum de terra viuentium, ſic eum interfecerũt, quaſi nomẽ eius penitus eradicarent: ſed audi quid dicat Chriſtus, Ioan. 12. *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multum fructũ affert. Ergo mors Chriſti ſpica frumenti facta eſt ſeptuplum, & multò amplius reſtituens, quam fuerat ſeminatum.* Hæc Origenes. Addit Lyranus hoc lignum fuiſſe Taxum, quod in ea regione eſt lethiferũ, & venenatum, ſenſumque eſſe, conatos fuiſſe Iudæos Hieremiam Prophetam veneno interimere, panem, quo veſcebatur, toxico, ſeu veneno imbuendo: quod egregiè quadrat in crucem, quam veluti maledictum, & venenatum lignum, hoc eſt, maximè probroſum in corpus, & doctrinã Chriſti Iudæi mittere decreuerunt, quò nomen eius penitus abolerent: quod tamẽ eis minimè ſucceſſit, cum lignum vitæ euaſerit, vt hoc loco ait Ioannes.

Ioan. 12. 24. *Lyran.*

5 Poſtremò. De cruce etiam à pleriſq; accipitur illud Cantic. 7. *Aſcendam ad palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt vbera tua, ſicut botri vineæ, & odor oris tui, ſicut odor malorum:* quæ verba Græci Patres ſponſæ ſponſum alloquẽti tribuunt. Verum Rupertus in Cantica Chriſto accommodat hoc ſensũ: Exaltabor in crucem victricem, & moriendo operabor velociter ſalutem omnium: quo eodem modo interpretatus eſt Beda. *Aptè,* inquit, *Palma nomine victorioſiſſima poteſt crucis arbor deſignari, quod autem ait ſponſus: Aſcendam in palmam, & apprehendam fructus eius, illi auo congruit, quando Salomõ hæc ſcribebat, cum ſe Dominus crebris Prophetarũ vocibus promitteret ad redemptionem generis humani in carne venturum; cum ſe aſcenſurũ dicit, poſteriores ſunt gloriæ, quæ crucis ſequebantur aſcenſum, hoc eſt, claritas Reſurrectionis, & Aſcenſionis eius ad cælos, Aduentus Spiritus ſancti, & ſalus mundi credentis. Rectè autem ſubijcitur: Et erunt vbera tua ſicut botri vineæ: quia nimirum primi Eccleſiæ doctores, ideſt, Apoſtoli ſicut botri vineæ fuerunt, ideſt, ſpiritualium chariſmatum gratia referti.* Legendus eſt Cyrill. Alexan. lib. 8. in Ioan. cap. 17. vbi plures alias affert crucis figuras, ex quibus omnibus exploratum relinquitur crucem Chriſti lignum fuiſſe ſalutare, quod vitam mortalibus attulit: atque adeò rectè lignum vitæ appellari: de cuius fructu loquitur Ioel, capit. 2. cum ait: *Lignum attulit fructum ſuum,* ideſt, interpretante Hieronymo, lignum crucis affert fructum ſuum, & Spiritus ſancti dona dulciſſima ſuam cunctis tribuent largitatẽ.

Cant. 7. 8. Crux, palma, cuius fructus claritas reſurrectionis, & aſcenſionis. Rupertus. Beda. Apoſtoli, vbera Eccleſia, & botri vineæ. Cyrill. Alexandr. Ioel 2. 22. Hieron.

Eiuſdem ligni vitę de ſacramento Euchariſtiæ interpretatio.

SECTIO XIIII.

Qvartam expoſitionem affert Paſchaſius Abbas, libro de corpore, & ſanguine Chriſti, cap. 7. (& refertur, tomo 4. Bibliothecæ ſanctorum Patrum,) vbi hanc comeſtionem de ligno vitæ interpretatur communionem ſacramenti Euchariſtiæ, in quo verè comedimus lignum vitæ, ideſt, corpus Chriſti, qui lignum eſt vitæ, vt ſupra diximus. Rectè autem, Edere, ad Euchariſtiam refertur, quæ non ſolùm nomine fructus ligni vitæ, ſed panis etiam viuifici, quod idem eſt, appellatione cenſetur in ſacris literis. Primum Pſal. 22. *Paraſti in conſpectu meo menſam aduerſus eos, qui tribulant me:* quem locũ de Euchariſtia intellexerunt D. Cypria. epiſt. 63. ad Cæcilium, D. Ambroſ. libro de Helia, & ieiunio, cap. 1. & libro 5. de Sacramentis, cap. 3. Paſchaſius Abbas, libro de corpore, & ſanguine Domini, cap. 10. Theodor. in comment. eiuſdem Pſalmi, & D. Chryſoſt. ibid. *Qui ſunt,* inquit, *qui nos tribulant? Suggeſtiones inimici, cupiditates, delectationes, ſeculi honores: ſed cum venimus ad menſam potentis, tribulationes efficiuntur conſolationes: & ex menſa præparata proficimus aduerſus eos, qui tribulant nos.* Secũdò Prou. 23. *Quãdo ſederis, vt comedas cum Principe, diligenter attende, quæ appoſita ſunt ante faciem tuã.* Alia tranſlatio habet: *Quando ſederis ad menſam potentis,* vt intelligamus in Euchariſtiæ myſterio Deum maximè potentiæ ſuæ magnitudinem declaraſſe: etenim de mẽſa Euchariſtica locum intellexit D. Chryſoſt. paulò ante citatus.

I Sacramentum Euch. Paſchaſ. Pſal. 22. 5. Euchariſt. fruct⁹ ligni vitalis, & panis viuificus. D. Cyprian. D. Ambr. Paſchaſ. Theodor. D. Chyſoſt. Prou. 25. 1. In eucharistia myſterio, magnitudo diuinę potentiæ.

Tertiò

Pſal. 21. 27

Tertiò Pſal. 21. *Apud te laus mea in Eccleſia magna: edent pauperes, & ſaturabũtur, & laudabunt Dominum, qui requirunt eũ, viuent corda eorum in ſeculum ſeculi:* quæ omnia ad Euchariſtiam pertinere docet

Euſeb. Cæſ. ibid.

Euſebius Cæſarienſis, lib. 10. Demonſtrationis Euangelicæ, cap. 8. quemadmodum, & quod ſequitur eodem Pſal. *Manducauerunt, & adorauerũt omnes pingues terræ; in conſpectu eius cadent omnes, qui deſcendunt in terram:* quæ omnia adorationem myſterij, & gratiarum actionem ſignificant: ex eoq; loco magnum contra Hæreticos conficitur argumentum pro vera Chriſti præſentia in ſacramento, cum panem ipſum, quem manducant pingues terræ, ſimul etiam adorant; quis enim vnquam panem communem manducans, eundem adorauit? & tamen Regius vates ait: *Manducauerunt, & adorauerunt:* cui concinit illud

Præſentia Chriſti ĩ Sacramento.

Pſal. 2. 12.

Pſal. 2. *Apprehendite diſciplinam:* pro quo alij vertunt ex Hebræo *Oſculamini filiũ:* alij *Adorate panem:* quod non niſi de Chriſto, qui in ſacramento Euchariſtiæ panis eſt viuus, intelligi poteſt. Quartò

Iſa. 42. 14.

Iſaię 65. *Ecce ſeruientes mihi comedent, vos autem eſurietis: ecce ſeruientes mihi bibent, vos autem ſitietis:* quem locum de Euchariſtię ſacramento acceperunt Cyrillus Alexan. in comment. ſuper Iſaiam, D. Ambroſ. libro de Paradiſo, cap. 9. & lib. de Helia, & ieiunio, c. 10. D. Cypria. lib. 1. teſtimoniorũ contra Iudęos, c. 22. & D. Hieron. ſuper Iſaiam.

Cyrill. Alexandr. D. Ambr. D. Cypr. D. Hieron.

2 Quintò Oſeæ 14. *Ero quaſi ros Iſrael, germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius, vt Libani. Ibunt rami eius, & erit quaſi oliua gloria eius, & odor eius, vt Libani, viuent frumento:* ſeu vt eſt apud Septuaginta: *Roborabuntur frumento;* quę omnia de Euchariſtia interpretatur Cyrill. Alexandr. in comment. ſuper Oſeã. *Germinabunt,* inquit, *ſicut lilium,* ideſt, *vacabunt à ſolicitudine huius ſeculi, lilium enim nullo labore arationis, nulloq; ſtudio agricultura mira pulchritudine induitur. Erumpet radix eius, vt Libani,* ideſt, erunt ita firmi, & ſtabiles in fide cum humilitate, vt eſt arbor Libani humilis, & quę altè radices agit; *ibunt rami eius,* quod dilatationem Eccleſiæ ſignificat. *Erit quaſi oliua gloria eius, & odor eius, vt Libani,* ideſt, vt thuris, quia ſemper vireſcent fructibus virtutum ſuauiſſimis, qui hoc cæleſti pane veſcentur. Vbi notandum eſt, panem hunc vitam ſpiritualem conferre: quod etiam loco citato Regius vates ſignificauit cum dixit, *viuent corda eorum.* Quod verò hic locus de Euchariſtia intelligendus ſit ad literam, manifeſte oſtendit tranſlatio Septuaginta, apud quos teſte D. Hierony. ſic legitur: *Frumento inebriabuntur.* Doctè enim Origenes, lib. 4. περὶ ἀρχῶν, ideſt de principijs, annotauit sũma Dei prouidentia factum eſſe, vt eſſent in lege, & Prophetis quędam adynata, ideſt, impoſſibilia, ne ſi ipſius legis, aut Prophetiæ vtilitas, & conſequentia ex ſe appareret, continuò exiſtimaremus nihil aliud ibi eſſe intelligendum, præter id, quod in promptu eſſet. Quis ergo ignoret non poſſe panem inebriare? quare cum audimus, *inebriabuntur frumento,* docemur myſticum eſſe panem intelligendum, qui in iiſdem myſterijs cum myſtico vino conſecratur, in quo myſtica, & ſpiritualis latet ebrietas; quæ digne communicantibus confertur. Eandem ob cauſam dictum eſt Zacharię 9. *Quid bonum eius eſt, & quod pulchrum eius niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* cum enim commune vinũ ad libidinem incitet, iuxta illud Apoſt. ad Epheſ. 5. *Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria,* planum eſt ſermonem eſſe de vino quodam myſtico, atque adeo de calice Euchariſtico: quemadmodum intellexerunt D. Hieronym. & Lyranus in commentarijs ſuper Zachariam. Et Paſchaſius Abbas, libro de corpore, & ſanguine Domini, cap. 21.

Oſea 14. 6. Cyrill. Aleland. Fruct⁹ virtutũ ex Euchariſtia. D. Hieron. Origenes. Panis myſticus ſpiritualiter inebriat. Zach. 9. 17. Eph. 5. 18. D. Hieron. & Lyran. Paſchaſ.

3 Sextò Deuteron. 15. *Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus, aut Hebræa, & ſex annis ſeruierit tibi; in ſeptimo anno dimittes eum liberum, & quem libertate donaueris, nequaquam vacuum abire patieris, ſed dabis viaticum de gregibus, de area, & torculari tuo;* quam legẽ interpretatur Cyrill. Alexandr. lib. 7. *De adoratione in ſpiritu. Vides,* inquit, *vim myſterij Chriſti in his ſplendeſcere, liberauit enim nos gratis, poſtquam verò liberos nos fecit, appoſuit ſe ipſum viaticum, concedens, vt viuificam benedictionem participaremus, carnem inquã ſuam, & ſanguinem.* Septimò Iſa. 33. *Qui ambulat in iuſtitijs, & loquitur veritatem,*

Deut. 15. 12. Eſt viaticũ quod nos liberati accipimus, vt olim ſeruus Hebræ manu miſſus. Cyrill. Alexandr. Iſa. 33. 15.

qui

qui proijcit auaritiam ex calumnia, & excutit manus ſuas ab omni munere, qui obturat aures ſuas, ne audiat iudicium ſanguinis, pane cibalitur, & aqua eius fidelis. Quo loco per panem, Euchariſticum panem intellexit Iuſtin. Mart. in Dialogo cum Triphone aduerſus Iudæos, & Cyrillus Alexan. in commentarijs ſuper Iſaiam. Octauò, Prouerb. 9. *Sapientia ædificauit ſibi domum, immolauit victimas ſuas, miſcuit vinum, & poſuit menſam.* De Euchariſtia interpretatur D. Cyprian. lib. Epiſtolarum, Epiſt. 3. & D. Auguſt. lib. 17. de ciuitate Dei, cap. 20. Nonò, & poſtremo. De hoc ſacramento loquitur Regius vates Pſal. 33. quemadmodum D. Auguſt. concione 1. in eum Pſalmum ex eiuſdem titulo, & inſcriptione confirmat, quæ huiuſmodi eſt. *Pſalmus Dauid cum mutauit vultum ſuum coram Abimelech, & dimiſit eum, & abijt*; nec mirũ tibi videatur, quod coram Abimelech Dauid vultũ dicatur immutaſſe, quod legas eum Regem dictum fuiſſe Achis 1. Reg. 21. Etenim Abimelech nomen erat commune Regum Palæſtinæ, ſicut Ptolomæus, & Pharao Regũ Aegypti, quemadmodũ Gandauenſis Epiſcopus, & Genebrardus affirmant. Sic ergo Auguſt. Pſalmi inſcriptionem ad Euchariſtiam refert. *Mutauit*, inquit, *Chriſtus vultum ſuum, quia quaſi furor, & inſania videbatur dare carnem ſuã hominibus manducandam. Vnde Iudæi dicebant: quomodo poteſt hic nobis carnem ſuam dare ad manducandum? Et aliqui ex diſcipulis: Durus eſt ſermo iſte, & quis poteſt eum audire?* Ioan. 6. *Ideo quaſi inſanus putatus eſt Dauid, ſed Regi tantum Achis inſanire videbatur, id eſt, ſtultis, & ignorantibus, idcirco dimiſit eos, & abijt, fugit enim à corde eorum intellectus, ne eum poſſent comprehendere.* In eo igitur Pſalmo Euchariſtia edulio ſuauiſſimo, ac dulciſſimo cõfertur, cum dicitur: *Guſtate, & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus*, vt Auguſt. ibid. interpretatur; quo etiam teſtimonio vtitur contra Andream Volanum Polonum hæreticum Turrianus noſter priore tractatu de Sacramento Euchariſtiæ, capitulo 3.

Iuſti. Mar. — *Cyril. Alex.* — *Prouer. 9. 1.* — *D. Cyprian.* — *D. Auguſt.* — *Pſal. 33.* — *Auguſt.* — *Caro Chriſti data hominibus ad manducandum.* — *Ioan. 6. 52.* — *Pſal. 33. 9.* — *Turrianus*

Ex his perſpicuum eſt rectè per fructum ligni vitæ Euchariſtiam poſſe accipi, quippe quæ alimentum ſit animarum ſaluberrimum, ac viuificum, vt adductis teſtimonijs teſtatum fecimus.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE ANGELO SMYRNÆ.

Quid litteræ ad Smyrnæ Angelum contineant.

SECTIO PRIMA.

1 SEcundę litterę dãtur ad Epiſcopũ Smyrnenſem: quibus primum laudatur, deinde animatur ad patientiã cõtra omnes aduerſariorum impetus, qui ei prænunciantur. Poſtremo corona vitæ eidem promittitur.

Smyrna vrbs, Homeri patria. Porrò Smyrna vrbs eſt non ignobilis à Theſeo Theſſalo in memoriam vxoris ſuæ, quæ Smyrna dicebatur, condita, inde præcipuè nitens, quod Poetarum Principi Homero patria extitit: quanquam vt docet Plutarchus in Homero, *Plutarch.* *Gellius.* & Gellius libro 3. noctium Atticarum cap. 12. alij eum Athenienſem, alij Colophonium, alij Aegyptium, alij denique aliunde oriundum fecerunt, imo ſeptem vrbes, quarum vna fuit Smyrna eum ſibi ciuem arrogare contenderũt; vt ex illis Græcis carmininibus conſtat.

ἑπτὰ πόλεις διερίζουσι περὶ ῥίζαν ὁμήρου,
σμύρνα, ῥόδος, κολοφὼν, σαλαμὶν, χίος,
ἄργος, ἀθῆναι.

Quæ ſic Latinè reddi poſſunt.

Septem vrbes certant de Stirpe inſignis Homeri,
Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamin, Chios, Argos, Athenæ.

M. Tullius. Et M. T. in oratione pro Archia poeta. *Homerum,* inquit, *Colophonij ciuem eſſe dicunt ſuum, Chij ſuum vendicant, Salaminij repetunt, Smyrnæi verò ſuum eſſe confirmant; itaque etiam delubrum eius in oppido dedicauerunt; per multi alij prætereapugnant inter ſe, atque contendunt.* Obſeruãt autem hoc loco fere omnes interpretes in Epheſi Epiſcopo Apoſtolorum tempora comprehendi, in Smyrnenſi verò martyrum, iuxta Smyrnæ etymon, quę myrrha interpretatur. Etenim, cũ quotidie ſancti pro fide mortem oppetebãt crudeliſſimisq; cruciatibus torquebantur, dicere iure optimo poterat Eccleſia: *Manus meæ diſtillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatiſſima.* Cãt. 5. *Cant. 5.* Rectè enim martyriũ myrrhæ comparatur, quia licet amarũ ſit propter mortis perpeſſionem, tamen à corruptione liberat, & immortalitatem cõfert, quã ob cauſam Martyrum genæ ſimiles dicuntur cortici mali punici. Cant. 4. *Sicut fragmen mali punici gena tua.* Qui locus de martyribus à plerisque intelligitur, quia nimirum cortex mali punici durus quidem eſt, & inſuauis, ſed pulcherrimorum granorum purpureã continet multitudinem, quæ fructus illos ſuauiſſimos, qui ſub martyrij amaritudine deliteſcunt, ſignificant, iuxta illud ſecundæ ad Corinth. 4. *Momentaneum hoc, & leue tribulationis noſtræ ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Eleganter in hanc ſententiam Beda locum ex Canticis citatum ſic interpretatur; *Malum punicum, quia roſei coloris eſt, paſſionis Dominicæ myſterium innuit: quia ergo ſancta Eccleſia non erubeſcit crucem Chriſti, ſed gaudet*

In Smyrnẽſi Epiſcopo Martyrum tempora cũprehenduntur.

Cant. 4. 3.

Martyriũ myrrha.

2. Cor. 4. 17

det

det in contumelijs, & paſſionibus pro Chriſto, crucisque vexillum geſtare ſolet in facie, meritò genas inſtar mali punici habere dicitur; nec vacat myſterio, quod non integro malo, ſed eius comparatur fragmini; in fracto enim malo punico, & pars ruboris, qui patebat videtur, & pars candoris, qui intus latuerat, aperitur: habet ergo ruborem mali punici ſponſa in genis, cum Sacramentum Dominicæ crucis fateatur verbis: oſtendit & candorem fracti eiuſdem mali punici, cum pulſata preſſuris, caſtitatem puri cordis probat factis, & quid intus gratia crux Redemptoris contineat, manifeſtum facit: Item oſtendit colorem puniceum in genis, cum prima, & eminentiora eius mẽbra, ideſt martyres, ſanguinem & vitam pro Chriſti nomine profundunt: addit & candidum, cum ijdem inter patiendum, vel impleta iam paſſione miraculis coruſcant. Nec prętereundum, quod malum punicum magnam granorum copiã vno foris cortice includit, vndè & malum granatum dicitur, quæ quidem integro adhuc malo videri nequeunt, ſed fracto apparent quàm ſint innumera: ſic enim ſancta eccleſia, quò ampliùs eam frangi aduerſis contigerit, eò clariùs reſerat, quot virtutum grana vnius fidei tegmine complectatur. Hęc ille.

Genæ eccleſia propter martyres dicũtur fragmen mali Punici. Beda.

Literarum ad Smyrnę Angelum inſcriptio expenditur. *Hæc dicit primus, & nouiſſimus, qui fuit mortuus, & viuit.*

SECTIO II.

1 INſcriptio illis verbis comprehenditur. *Hæc dicit primus, & nouiſſimus, qui fuit mortuus, & viuit;* Græcè ἔζησεν, ideſt vixit, hoc eſt, poſt mortem reſurrexit. Huiuſmodi inſcriptione animatur Smyrnenſis Epiſcopus ad labores, quorum magnã ſyluam, multamque materiam Synagoga Satanæ ſuppeditabat, forti, & inuicto animo perferendos; tres autem ad hoc perſuadendum rationes continet inſcriptio. Prima ducitur ex Chriſti magnitudine, & potentia, qui poſſit ijs, qui propter fidem, ac virtutem vitæ ſe diſcrimini obijciunt, opitulari, imò & vitam, ſi eam amittere contigerit, reſtituere, hoc ſenſu, ne animum deſpondeas; ſi in capitis diſcrimen pro nomine meo adducaris, imò nec ſi mortem ipſam inimici intentent, & afferant; ego enim ſum primus, & nouiſſimus, ideſt Alpha, & Omega omnium rerũ, atque adeò omnia, quæ ſunt, & erunt, poteſtatis amplitudine coercens, vimque habens omnia pericula propulſandi, quod vel ex eo potes intelligere, quòd ego ipſe mortuus fui, & reſurrexi. In hunc ſenſum interpretantur hunc locum Richardus de Sãcto Vict. & Beda, qui illud, *Primus, & nouiſſimus* ſic exponit, ideſt, qui omnia creauit, & omnia moriendo inſtaurauit. *Apta*, inquit, *præfatio patientiam ſuaſuro*. Secunda ratio deſumitur ex Chriſti optimo exemplo, vt volunt Arethas, & Rupertus, qui illud, *Primus, & nouiſſimus*, non principium, & finem interpretantur, ſed ad humanitatem, & paſſionem referunt, quaſi Chriſtus in hunc modum loquatur; verum quidem eſt te propter fidem, & iuſtitiam pati; ſed quantum eſt hoc, ſi ad illum reſpicias, qui cum eſſet apud Deum primus, ideſt, pretioſiſſimus, omnique honore digniſſimus, apud homines tamen nouiſſimus fuit, ideſt, viliſſimus, & abiectiſſimus, iuxta illud Eſaiæ 53. *Vidimus eum deſpectum, & nouiſſimum virorum*. Tertia ratio depromitur ex bonis, quæ patientem virum, mortiſque pro iuſtitia contemptorem conſequuntur, illiſque verbis comprehenditur: *Qui fuit mortuus, & viuit*, quibus innuitur eum, qui Chriſti veſtigijs inſiſtens laborum patientiſſimus fuerit, mortemque ipſam pro Chriſti nomine oppetierit, tandem ab ipſo fore ſempiternæ vitæ reſtituendum: quemadmodum Chriſtus poſtquam mortẽ obijt, ſe ipſum ad immortalem vitam reuocauit. Hanc etiam rationem tangit hoc loco Rupertus.

Potẽs Chriſtus liberare periclitã tes propter ſe.

Richardus. Beda.

Exemplum Chriſti in ꝑferendo vrget nos.

Eſ.53.3.

Bona, quæ conſequuntur patientiam.

Rupertus.

Quod ad primam rationem attinet, maximos ea fidelibus animos addit, ꝙ idcirco Deus per Regium vatem identidem repetere conſueuit, veluti Pſal. 90. cum ait, *Cum ipſo ſum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum*, ideſt, vt exponit Theod. *non modò à grauiorib. rebus liberabo, verum etiã illuſtrem efficiam.* 2

Protectio Dei erga tribulatos, ꝓ iuſtitia. Pſ.90.5.

Ab

Ab eadem radice Hebraica און Auan, à qua deducitur און Auen, qđ laborẽ, fatigationem, & luctum ſignificat, vt *Amos 5. 5.* Amos 5. *Bethel erit leauen*, ideſt, in labore, vel afflictione; deducitur etiã און, *Iob 18. 7.* ideſt fortitudo, & robur, vt Iob 18. *arctabuntur greſſus* אונו *Ono*, ideſt, *roboris* *Gen. 49. 3.* *eius*. Et Gen. 49. *Ruben principium*, אוני, *Oni*, ideſt, *fortitudinis meæ*, quemadmodũ reddit Targum, pro quo Hieronymus *Oſeę 12. 3.* tranſtulit *doloris mei*. Et Oſeæ 12. de Iacob dicitur באונו *Beono*, ideſt, *in fortitudine ſua directus eſt cum Angelo*. Ratio huius rei eſt, quòd eadem radix ſit fortitudinis, & roboris, quæ eſt laboris, & afflictionis, quia nimirum Deus in ipſo labore vires auget, roburq; ad vincendum præbet.

Vbi labor, & afflictio pro lege Dei, ibi fortitudo à Deo.

Hinc etiam factum eſt, vt Beniamin poſtremus Iacob ex Rachele filius dictus ſit à matre *Benoni*, ideſt, *filius doloris mei*, quod eum extremo mor- *Gen. 35.* tis dolore peperiſſet, Geneſis 35. quod nomen, vt patet ex dictis, interpretari etiam poſſumus, *filius fortitudinis meæ*, id quod fortaſſe Iacob ſignificare voluit, cum eum Beniamin, ideſt filium dexteræ nuncupauit: tum quia filij doloris, ideſt, qui multa propter virtutem patiuntur, filij ſunt fortitudinis Dei, quippe cum in eis iuuandis vim ſuam, & potentiam declaret: tum etiam, quia eos poſtea Deus ad dexteram ſuam collocabit, qui dum viuunt, ad eius ſiniſtram eſſe propter vitæ incommoda ab imperitis exiſtimantur. Huc etiam pertinet *Eſa. 43. 2.* illud Eſaiæ 43. *Cum tranſieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te, cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te: quia ego Dominus Deus tuus ſanctus Iſrael*. Quem locum *Clem Alex.* videtur explicaſſe Clem. Alex. lib. 1. Pæ *Ezec. 34.* dagogi, cap. 9. vbi affert illud Ezechielis 34. *Ero paſtor ipſorum, & non ero prope ipſos, ſicut tunica prope corpus ipſorum*; ſic enim ipſe legit, quibus verbis ſignificatur maxima quidem protectio diuina,

Deus quaſi tunica patientium.

D. Athan. quæ explicari poteſt ſimilitudine illa, quam D. Athanaſius libro de incarnatione verbi ducit ex Amiantho lapide, ex quo adhuc lento telæ confectæ, ſi in ignem conijciantur, non comburuntur, cui ſimile quoddam lini genus commemorat Plinius lib. 14. cap. 1. vbi docet *Plinius.* certo quodam lini genere inuolui ſolita Regum cadauera, vt eorum cineres à reliquis ſecerni poſſent. Huius igitur generis tunicam ſe fore Deus pollicetur ijs, qui pro eius nomine in ignem tribulationum coniecti fuerint, vt nimirum ab eo lædi nequaquam poſſint.

Tela confecta ex Amiantho lapide. i. quodã lini genere non ardent.

Hanc eandem Dei prouidentiam, & curam de ijs, qui propter ipſum patiuntur, expandit Theodoretus in quæſtio- *Theodor.* nibus in Geneſim, quæſtione 82. in ſcala illa Iacob, de qua agitur Geneſis 28. *Prouidentia*, inquit, *diuina manifeſtius declaratur in rebus, quæ videntur aduerſa; idcirco Iacob fugit, & ſolus peregrinatur, vt locupletiſſimus rediens experiatur, quãta ſit Dei omniũm prouidentia, et alios doceat hãc* *Dei prouidentia erga Iacob.* *Dei ſolicitudinem: id quod apparitione ſua confeſtim Deus declarauit, oſtendens ei ſcalam ad cælum vſque pertingentem, & ſanctos Angelos aſcendentes, & deſcendentes: ipſe verò Dominus furſum conſiſtens confirmabat eum, ac metum expellebat, quorum vnumquodque poterat ſecurum reddere Patriarcham: docetur enim nihil negligenter à Deo adminiſtrari, ſed ipſum omnia diſpenſare ſanctorum Angelorum miniſterio. Deinde dicitur: Ecce tecum ſum cuſtodiens te in omni via, qua ambulaueris, & reducam te in terram hanc, quia non te derelinquam.* Ecce vides miram in Iacob fugientem Eſau, domo profugum, timentem omnia, Dei optimi prouidentiam, Deũq; ipſum ſcalæ innitentem paratum ſe oſtendere ad ei in laboribus omnibus, & caſibus opitulandum.

Secunda quoque ratio maximè ad pa- 3 tientiam commendandam pertinet, ſi quis conſideret Chriſtum, qui naturam primus erat omnium, factum fuiſſe omnium nouiſſimum, vt prædixit Eſaias *Eſa. 53. 3.* cap. 53. *Vidimus eum deſpectum, & nouiſſimum virorum*: quo loco aduerte, pro eo, quod nos habemus nouiſſimum virorũ, eſſe Hebraicè אישים חדל, quod plerunque transferunt, *Et ceſſauit à viris*, ſeu *deſiit à viris*, alij *ceſſatorem virorum*: & eſt ſenſus Chriſtũ vſque adeò ſe humiliaſſe, vt ferè capacitatem hominis per humilitatem exhauſerit, ita, vt cum maiori humilitate iam humana natura ſtare non poſſet, ſed omnino deſinere, ceſſareque deberet: poteſt & ita accipi, vt dicatur Chriſtus *Ceſſator virorum*, hoc *Humilias Chriſti.* eſt, à quo tractando, & in ſocietatem,

 con-

conſuetudinemque admittendo homines ceſſarent, indignum eum ſua conſuetudine exiſtimantes. Cum igitur ſe Chriſtus nouiſſimum virorum effecerit, & vſque adeò deſpectus fuerit, omni ignominiæ, ac deſpicatui ſponte obnoxius, qui omni honore, & gloria erat digniſſimus, maxima hinc ratio ducitur ad commendandam in iniurijs, & contumelijs ferendis patientiam; qua

Heb.12.3. etiam vſus eſt Paulus ad Hebræos duodecimo, cum ait, *Recogitate eum, qui talem ſuſtinuit à peccatoribus aduerſus ſemetipſum contradictionem, vt ne fatigemini animis veſtris deficientes:* quis enim in laboribus vnquam deficiet, ſi ob oculos ſibi proponat paſſionem Chriſti? Atque exemplo hoc ſe animabat ſponſa, cum

Cant.1.13. dicebat Canticorum 1. *Faſciculus myrrha dilectus meus mihi, inter vbera mea com*

Beda. *morabitur.* In quem locum Beda, *Chriſtus,* inquit, *tanquam myrrha faſciculus tunc inter vbera ſponſæ commoratur, cum eccleſia mortem ſui Redemptoris ſine intermiſſione intimo corde meditatur. Inter vbera enim cordis eſſe locum quis neſciat?*

Meditatio paſſionis, vnguentũ trahẽs poſt ſe. Hæc nimirum ſunt illa vnguenta ſuauiſſima, in quorum odorem curſuras adoleſcentulas teſtatur ſponſa Canticorum primo, cum ait. *Trahe me poſt te; curremus in odorem vnguentorum tuorum.*

Cant.1.4. Horum exemplorum Chriſti cogitationem, arma Chriſtianorum appellat

1.Petr.4.1 Petrus 1. ſua Canonica, cap. quarto, illis verbis, *Chriſto igitur paſſo in carne, & vos eadem cogitatione armamini,* Græcè

Paſſio Chriſti arma, et fortitudo Chriſtianorum. τὴν ἀυτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε, ideſt, eandem cogitationem velut arma induite, ſeu congruenter huic cogitationi armamini, vt ſubaudiatur κατὰ, hoc eſt, ſecundum, ſeu iuxta eandem cogitationem. Porrò notandum eſt verbum illud, *armamini*, nec enim dictum eſt induimini, aut exornamini, ſed *armamini*; quòd verbum ſonat impugnationem, & prælium, vt ſignificetur fortitudo paſſionis Chriſti, cuius meditatione ſi armemur, poſſumus hoſtes omnes confidenter aggredi. Quam eandem ob cauſam Chriſtus ipſe cruci affixus clypeo comparatur, imo & illo Ioſue clypeo fuit expreſſus, quem is ex præcepto Domini leuauit in ſublimè in prælio, quod cum habitatoribus vrbis Hai committebatur, vt ad eius conſpectum exercitus præliaretur confidentius; quemadmodum refertur Ioſue 8. Eſt autem ſententia Hebræorum, *Ioſue 8.*

quam ſequitur Lyranus in commentarijs eius capitis, fuiſſe poſitum clypeũ illum in haſta aliqua oblonga, quò poſſet ab omnibus cerni, quod ſanè manifeſtè expreſſit Chriſtum in cruce exaltatum, tanquam clypeum fuiſſe omnibus ad intuendum propoſitum, vt ad eius conſpectum Chriſtiani milites animos ſumant ad ſtrenuè, & viriliter dimicandum. Quo videtur alluſiſſe Eſa. cap. 5. *Eſa.5.26.*

cum dixit. *Leuabit ſignum in nationibus, & ſibilabit ad eum de finibus terræ: Ecce feſtinus velociter veniet, non eſt deficiens, nec laborans in eo, nec ſoluetur cingulum renum eius, nec rumpetur corrigia calceamenti eius.* Quod quanquam ad literam intelligendum eſt de Aſſyrijs, alijſque gentibus, quas Deus quaſi erecto ſigno euocauit ad Iudæorum euerſionem: rectè tamen ſignum illud erectum Chriſtum poſſumus interpretari, quo in cruce exaltato omnes euocati ſunt ad bellum cum animi hoſtibus gerendum, & ad prælium ita animati, vt nullus dici poſſit deficiens, aut laborans, nulliuſque cingulum præ timore ſoluatur. Rectè autem dicitur, *& ſibilabit*, quia ad minimum Chriſti nutum, & vnicum in Cruce pendentis ſibilum, ex vniuerſis mundi partibus quamplurimi ſtrenui milites ſub eo præliaturi conuolarunt. Eādem ob cauſam appellatur Chriſtus in cruce, Turris fortitudinis Pſalm. 60. *Pſal.60.4.*

Deduxiſti me, quia factus es ſpes mea, turris fortitudinis à facie inimici. Vnde, inquit Auguſtinus in eum locum: *Factus eſt Chriſtus ſpes noſtra, niſi quia paſſus eſt, & reſurrexit: nos enim non noueramus niſi naſci hominem, & mori: reſurgere hominem, & viuere in æternum non noueramus: ſuſcepit quod noueras, & demonſtrauit quod nõ noueras, ideo factus eſt ſpes noſtra in tribulationibus.* Sequitur, *Turris fortitudinis à facie inimici. Angitur cor meum; laboro inter tentationes, & ſcandala, is eſt mihi turris fortitudinis: quo cum fugero, non ſolùm vitabo tela inimici, ſed etiam in illum, quæ voluero, ipſe iaculabor: caue ne feriaris à Diabolo, fuge ad turrim. Quomodo autem fugies? ante te eſt turris, recordare* *Chriſtus crucifixus turris fortitudinis.*

Chriſtum

Chriſtum, & intra in turrim, quicquid poteris cogita, quia prior ipſe paſſus eſt, & cogita quo fine paſſus eſt, vt nimirum moreretur, & reſurgeret: talem & tu finem ſpera, qualis in illo præceſſit, & introiſti in turrim. Quibus verbis Auguſtinus locũ hunc Ioannis videtur illuſtraſſe, cum dicitur, *Qui fuit mortuus, & viuit.* Quo pertinet illud Iacobi 5. *Ecce beatificamus eos, qui ſuſtinuerunt, ſufferentiam Iob audiſtis, & finem Domini vidiſtis, quoniã miſericors Dominus eſt, & miſerator.* Vbi quamquã nonnulli verba illa, *Et finem Domini vidiſtis*, ad eundem Iob referãt, accipiantque de felicitate, quæ tanquam finis, eius calamitates conſecuta eſt, vt *finem Domini*, idem ſit ac finem, quem Dominus eius calamitatib. impoſuit, rectius tamen Beda & alij, *Finem Domini*, de paſſione, & reſurrectione Domini interpretantur, vt ſit ſenſus, *Vidiſtis finem Domini*, ideſt, quàm felici clauſula, & fine eius paſſio fuerit terminata: debetis igitur vos ſimilem habere in laboribus fiduciam, eosque expectatione futuræ felicitatis, & gloriæ patienter, & animosè tolerare.

Iacobi 5.11.

Tribulationum Iob felix clauſula.

4 Denique illud pro tertia ratione ſufficiat, quod dicitur Canticorum 6. *Deſcendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium*: quæ verba licet alij ſponſo, alij ſponſæ tribuant, idem tamen ſenſus efficitur, videlicet Eccleſiam horto nucum comparari, quòd exterius quidem laborum ſentit amaritudinẽ, corticisque duritie, & aſperitate cingitur: cæterum ſuæ patientiæ fructũ dulciſſimum intus continet. Sic Theodoretus hunc locum interpretatur. *Per hortum*, inquit, *nucis, præſentem vitam intelligimus, quæ cum amara ſit, & ærumnis, laboribuſque referta, reconditum tamen habet virtutis fructum. Etenim nucis fructus cum extrinſecus corticem priorem amarum habeat, alterum autem aſperum, ac durum, intus tamen veluti in penu nucleum continet reconditum, qui ſine labore extrahi non poteſt: talis eſt hæc præſens vita, cum enim dolorum, & moleſtiarum acerbitate referta ſit, habet illa quidem labores, non tamen infrugiferos. Vndè Paulus ad Coloſſenſes 3. Vita*, inquit, *veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo*: quibus verbis vult Theodoretus illud ſignificari, in ipſis laboribus, quos pro Chriſto patimur, tanquàm ſub duro, & amaro nucis cortice vitam noſtrã veluti nucleum ſuauiſſimum abſconditum contineri.

Cant. 6. 10.

Eccleſia exterius amaritudinẽ ſẽtit interius ſuauitatẽ.

Theod.

Coloſ. 3. 3.

Theod.

Literæ Chriſti ad Angelum Smyrnæ explicantur.

Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, ſed diues es, & blaſphemaris ab ijs, qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed ſunt Synagoga Satanæ.

SECTIO III.

Literarum inſcriptione explicata, literæ iam ipſæ reſignandæ ſunt, & quid cõtineant diligenter obſeruandum. Primum igitur ſic incipiunt. *Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, ſed diues es.* Græcè additur, *Opera tua:* & eſt ſenſus: Scio opera tua bona eſſe, noui etiam, quòd multa propter me, & Eccleſiam tuam pateris, & quod bonorum tuorum temporalium iacturã ea de cauſa feceris: ſed tamen diues es bonorum ſpiritualium opibus, quas pluris debes æſtimare, q̃ terrenas. Sic exponunt Auguſtinus, ſeu potius Ticonius, Beda, Arethas, Richardus, Rupertus, Primaſius, & ferè reliqui. Alij paupertatem hoc loco intelligunt omnis humani auxilij deſtitutionem, opumq; ipſarum penuriam potius, quàm amiſſionem, vel ſpoliationem, vt innuatur tenuem fuiſſe eũ Epiſcopatum: quæ expoſitio etiã quadrat. Non deſunt etiam qui per paupertatẽ, paupertatem ſpiritus accipiant, iuxta illud Matthæi 5. *Beati pauperes ſpiritu:* quo fit, vt triplex ſit hoc loco paupertatis acceptio. Vna pro paupertate ſpiritus: altera pro penuria rerum tẽporalium, humanorumq; præſidiorum: tertia denique pro amiſſione, aut ſpoliatione temporalium diuitiarũ: quæ duæ poſteriores expoſitiones magis placẽt. Commendatur igitur Smyrnenſis Epiſcopus, quod cũ multis prematur hinc inde difficultatibus, ad quas ſuperan-

1

Bona ſpiritualia, diuitia.

Ticonius. Beda. Areth. Richard. Rupert. Primaſ.

Matt. 5. 3.

Triplex acceptio paupertatis.

das pauciſſima habeat opum, humanorumque præſidiorum adiumenta, animum tamen non deſpondeat, omnem ſuam ſpem in Deo collocans: ad quod prætereà animatur cum dicitur, *Sed diues es*: vt intelligat ſe vna Dei confidentia, & morum probitate diuitem, ac potentem eſſe, virtutumque opibus, ac præſidijs abundare, quæ ſola debet in veris diuitijs ponere.

2 Illud hoc loco notandum eſt, pauperem Epiſcopum appellari diuitem, cum virtute excellit, quia nimirum veræ diuitiæ non in hiſce temporalibus opibus, ſed in virtutum præſidijs poſitæ ſunt. Itaque bonus Epiſcopus, & quilibet alius virtutis ſtudioſus, & ſi pauper ſit, quo ad vulgi opinionem, ditiſſimus tamen coram Deo eſt exiſtimandus: cuius rei egregia ratio traditur ab Hugone Cardinale; quia videlicet iuſtus peregrinus eſt dum hic agit, & inſtar peregrini pauperem vitam ducit, ſed in patria tamen ſua, quæ cælum eſt, multas habet repoſitas diuitias; ſicuti pauper cenſeri non debet is mercator, qui maximis in patria opibus circumfluit, quamquam extra patriam egenus videatur. Qua de re legendus eſt Diuus Auguſtinus, lib. 1. de Ciuitate, capite 10. vbi inter alia, *Sancti*, inquit, *amiſerunt omnia, quæ habebant: nunquid fidem? nunquid pietatẽ? nunquid interioris hominis bona, qui eſt ante Deum diues? hæ ſunt opes Chriſtianorũ.* Conſulendus eſt etiam Clemens Alexandrinus libro 3. Pædag. cap. 6. vbi oſtendit ſolum Chriſtianum diuitem eſſe, & inter alia. *Non ſatis*, inquit, *animaduertimus, quis ſit is ſolus diues, qui, quæ ſunt longè pretioſiſſima, poſſidet: magni autem pretij ſunt, non gemma, non argentum, non veſtis, non corporis pulchritudo ſed virtus.* Probatur etiam ex multis ſcripturæ teſtimonijs. Primum ex 1. ad Timotheum 6. vbi Paulus ſic ait: *Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia.* Diſputat verò eo loco Apoſtolus aduerſus quoſdam concionatores, qui præcipuè quæſtus cauſa concionabantur, docetque contentos eſſe debere, ſi neceſſarius victus ſuppetat (id enim ſignificat verbum illud, *Cum ſufficientia*) intelligentes ipſa pietate, hoc eſt zelo, quo gloriæ diuinę, animarumque ſaluti ſtudent, eoque fine propoſito ſeſe ad prędicandum accingunt, magnum quæſtum, & veras diuitias contineri. Secundo. In hunc ſenſum affert Diuus Hilarius in commentarijs ſuper Pſalm. 64. illud eiuſdem Pſalmi: *Viſitaſti terram, & inebriaſti eam, multiplicaſti locupletare eam.* Quem locum ille non de terræ elemento cum communi expoſitione accipit, ſed de humano corde, eo quod hæc terra, qua vtimur non locupletatur, ſed ipſa potius homines fructuum ſuorum vbertate locupletat. *Viſitauit ergo*, inquit, *Deus terram, ideſt, humanum genus, eaque terra à Deo viſitata multiplicatis gratiarum muneribus diteſcit, iuxta illud Apoſtoli* 1. ad Corinthios 1. *In omnibus diuites facti eſtis in illo.* Tertiò, 2. ad Corinthios 8. *Altiſſima paupertas eorum abundauit, in diuitias ſimplicitatis eorum, quia ſecũdum virtutem (teſtimonium illis reddo) & ſupra virtutem voluntarij fuerunt* Quo loco aduerte, *altiſſimam*, idem eſſe, atque profundiſſimam, eſt enim Græcè ἡ κατὰ βάθους πτωχεία: loquitur vero de Macedonibus, quorum paupertas cum eſſet profundiſſima, ideſt, exhauſtiſſima, tamen illi ſuprà virtutem eleemoſynam tribuerunt, quicquid in fundo arcæ habebant, liberaliter impertientes: cum enim dicitur *altiſſima*, id eſt, profundiſſima paupertas, ſumitur metaphora à vaſe, vel arca ad fundum vſque exhauſta: exaggerauit autem Paulus eorum beneficentiam, cum dixit, *Altiſſima eorum paupertas abundauit*: quo modo enim poteſt abundare, quod eſt exhauſtum, & inane? Eſt igitur duplex ſenſus, vnus eſt, *Altiſſima*, ſeu profundiſſima eorum paupertas abundauit, id eſt, fuit beneficentiſſima, *in diuitias ſimplicitatis eorum*, ideſt, propter ditiſſimum ſimplicis animi affectum, promptiſſimumque ad eleemoſynam largiẽdam. Alter, qui ad præſens inſtitutum facit; Cum, inquit, eſſent extremæ paupertatis, tamen ita erant ad largiendũ prompti, vt ex ſcrinijs ferè iam exhauſtis, quicquid ſupererat, expromerent, vnde factum eſt, vt quo pauperiores ſunt redditi, eo magis diteſcerent ſimplicitate, animi candore, & reliquis

Hugo Car. Virtute prę ditus, etiã ſi pauper, coram Deo ditiſſimus.

D. Aug.

Clem. Alex.

1. Tim. 6. 6.

D. Hilar. Pſ. 44. 10.

1. Cor. 1. 5.

2. ad Cor. 8. 2.

reliquis omnium uirtutum opibus,qui bus duntaxat veræ opes,ac diuitiæ continentur. Quartò. De his diuitijs loquitur Paulus 2. ad Corinthios 8. cum ait: *Scitis gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti, quoniam propter nos egenus factus eſt, cum eſſet diues,vt illius inopia vos diuites eſſetis.* In quem locum Beda ſic infert: *Omnes ergo diuites boni fideles: nemo ſe contemnat, pauper in cella, diues in conſcientia, ſecurior dormit in terra, quàm auro diues in purpura.* Quinto, Diuus Ambroſius lib. de Tobia cap. 18. expendit illud Pſal. 36. *Tota die miſeretur & commodat*, ſeu iuxta Septuaginta, *fœnerat:* quemadmodũ ipſe Ambroſius legit: *Vnde*, inquit, *huic iuſto, quòd tota die fœnerat? ergo diues iuſtus eſt, & quanto iuſtior vnuſquiſque fuerit, tanto ditior, ſed quid fœnerat? Audi Petrum Actorum 3. Aurum & argentum non eſt mihi, quod autem habeo hoc tibi do, In nomine Domini Ieſu Nazareni ſurge, & ambula. ò optanda paupertas, ò ditior inopia.* Rectius Diuus Auguſtinus id refert ad eleemoſynam, quam elargiendo, ſumus veri fœneratores, plus nimirum, quàm damus, recepturi, iuxta illud Prouerbiorum 19. *Fœneratur Domino, qui miſeretur pauperis. Vidè*, inquit Auguſtinus, *quam late creſcat fœnus tuum, da tẽporalia accipe æterna: da terram, accipe cælum.* Sextò: Idem luculenter probatur ex 1. Pet. 3. *Quarum* (ideſt mulierum) *non ſit extrinſecus capillatura, aut circundatio auri, aut veſtimentorum cultus, ſed qui abſconditus eſt cordis homo in incorruptibilitate quieti, & modeſti ſpiritus, qui eſt in conſpectu Dei locuples;* quem locum eleganter tractat Diuus Ambroſius in hanc ſententiam Epiſtola decima, quæ eſt ad Simplicianum. *Vere*, inquit, *diues eſt, qui in conſpectu Dei poteſt diues videri, in cuius conſpectu terra exigua, mundus ipſe anguſtus eſt; itaque ſolum illum Deus diuitem nouit, qui ſit diues æternitati, qui nõ opum, ſed virtutum fructus recondat. Nemo eſt diues, qui quod habet ſecum, hinc auferre non poteſt, quod enim hic relinquitur, non noſtrum, ſed alienum eſt. Diues Enoch fuit, qui quod habuit ſecum tranſtulit* Geneſis 5. *diues Helias, qui virtutum ſuarum theſauros curru igneo ſublimis ſedibus æthereis inuexit, & tamen iſte non mediocres diuitias hæredi reliquit, quas ipſe non amitteret.* 4. Reg. 2. Septimo idem docuit Paulus 2. ad Corint. 6. cum dixit. *Sicut egentes, multos autem locupletantes, tanquam nihil habentes, & omnia poſſidentes.* Ideſt vt interpretatur Diuus Thomas. In exterioribus nihil habẽtes, quia omnia propter Chriſtum reliquerunt: ſed in ſpiritualibus omnia poſſidentes per interiorem magnitudinem cordis, quia cũ Chriſto viuunt, & non ſibi, omnia, quę Chriſti ſunt, reputant ſua, cum igitur Chriſto omnia ſint ſubiecta, verè omnia poſſident. Denique has diuitias recondere monet Chriſtus, cum ait Matthæi 6. *Theſaurizate vobis theſauros in cælo, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur: & vbi fures non effodiunt, nec furantur.* De quibus etiam rectè potuit dicere Regius vates Pſal. 118. *In via teſtimoniorum tuorum delectatus ſum, ſicut in omnibus diuitijs.*

2.Cor.8.9. — Beda. — Pſ.36.26. — D.Ambr. — Eleemoſyna. — Act.3.6. — Prou.19.17 — D.Auguſt. — 1.Pet.3.3. — D.Ambr. — Opulentus, qui in conſpectu Dei appellatur diues. — Gen.5. — 4 Reg.2. — 2.Cor.6.10. — Matt.6.29 — Pſ.118.14

2 Secundò. Dicitur Epiſcopo Smyrnenſi ad exaggerandam tribulationem quam patienter ferebat. *Blaſphemaris ab ijs, qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt*, ideſt, iniuria laceſſeris, & execrandus exiſtimaris, ac diceris ab ijs, qui ſe veros eſſe religionis cultores mentiũtur. Proprium eſt autem hæreticorum, blaſphemos, & iniurios eſſe in principes, ac prælatos, quemadmodum docet Iudas Apoſtolus in ſua epiſtola canonica, *Similiter*, inquit, *& hi carnem quidem maculant, dominationem autem ſpernunt, maieſtatem autem blaſphemant:* vbi Græcè maieſtatem, eſt δόξας, ideſt, *glorias.* & haud dubie per dominationem, & maieſtatem, prælatos ipſos, ac principes intelligit poſitis abſtractis pro concretis, hoc eſt, dominatione pro ipſis dominis, & maieſtate, ſiue glorijs, vt græcè eſt, pro glorioſis, & publica dignitate fulgentibus, vnde rectè græca ſcolia δόξας *eccleſiaſticas dignitates* interpretatur: eodemque ſenſu accipiunt illud 2. Pet. 2. *Dominationem contemnunt audaces, ſibi placentes, ſectas non metuunt introducere, blaſphemantes*, nec enim in gręcis exemplaribus, quæ modo extant, verbo *introducere*, aliquid reſpondet in græco contextu: itaque græci legunt, *Sectas non metuunt blaſphemantes:* & cum pro *ſectis* habeatur græcè idem nomen, quod Iudas vſurpauit, videlicet δόξας, idcirco

Iudas in Canon.8. — 2.Pet.2.10

idcirco ſimiliter hoc loco eccleſiaſticas dignitates interpretantur, vt ſit ſenſus eiuſmodi homines audaces, & ſibi placentes blaſphemare prælatos: ſed retinenda tamen eſt editio vulgata, vt δόξας hoc loco pro ſectis accipiamus, ſiquidem δόξα Græcè non ſolum gloriā, ſed etiam opinionem ſignificat. Porrò notandum eſt βλασφημεῖν Blaſphemare verbum eſſe Græcum, quod ſignificat conuitiari, execrari, maledicere: vnde Blaſphemia eſt conuitium, execratio, maledictio: & ſecundum D. Thom. 2. 2. quæſt. 13. art. 1. importat quandam derogationem alicuius excellentis bonitatis; præcipuè verò diuinæ, videlicet vel negando aliquid Deo, quod ei conuenit, vel quod ei non conuenit, tribuēdo, quod dupliciter poteſt contingere, vno modo ſecundum ſolam opinionē intellectus: altero coniuncta ei quadam affectus deteſtatione, quo vtroque modo ſe blaſphemum appellauit Paulus 1. ad Tim. 1. cum dixit, *Prius fui blaſphemus, & perſecutor.* Igitur blaſphematur Epiſcopus Smyrnenſis, quia nonnulli, ſanctitatem ſimulabant, cum execrabātur, eiuſq; honori, ac virtuti cum quadam animi deteſtatione derogabāt: hac enim ſignificatione dicitur blaſphemia non ſolum de Deo, ſed de quacunque alia re, quam deteſtari dicimur, vt eſt perſpicuum ex epiſtola Iudæ, cum dicitur de Michaele Archangelo, quòd diſputans cum Dæmone de Moyſi corpore: *Non eſt auſus iudiciū inferre blaſphemiæ, ſed dixit: Imperet tibi Dominus,* ideſt, noluit eum execrari, & maledicere. Et ibidem de Hæreticis. *Quæcunque quidem ignorant, blaſphemant.* Illud maiorem habet difficultatem quod ſequitur, *Qui ſe dicunt eſſe Iudæos, & non ſunt*: quod per ſe ſuam ſectionem deſiderat.

D. Thom. — *1.Tim.1.13* — *Blaſphemari.* — *Iuda. 9.* — *Ibid. 10.*

Quid Iudæorum nomen hoc loco ſignificet.

SECTIO IIII.

1 *Tria Iudæorum nomina.*

SCiendum eſt pro illuſtriori huius rei cognitione Iudęos triplici potiſſimum nomine cenſeri. Primum enim dicuntur Iſraelitæ à Iacob Patriarcha, à quo omnes originem traxere: is enim cum Iacob antea diceretur, mutato nomine dictus eſt Iſrael, Geneſis 32. de cuius nominis etymologia variè ſentiunt Patres. Etenim Philo libro de Abraham, & libro de Hebræorum nominum interpretatione, Origenes homilia decimaquinta, in Geneſim, Euſebius Cæſarienſis lib. 5. demonſtrationis Euangelicæ cap. vndecimo, Diuus Chryſoſtomus homil. 58. in Geneſim & homilia 15. in Matthęū, Diuus Hilarius in Pſalm. 52. ſuper illa verba: *Exultabit Iacob, & lætabitur Iſrael,* & in Pſalm. 120. ſuper illa verba: *Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui cuſtodit Iſrael,* Diuus Ambroſius lib. ſecundo, de Iacob, & vita beata, cap. 1. Diuus Auguſtinus lib. 16. de ciuitate Dei, cap. 39. & lib. primo, contra Maximinum hæreticum Arianorum Epiſcopum, in fine tomi ſexti, & alij exiſtimant nomen Iſrael, quod Iacob ab Angelo impoſitum fuit, idem eſſe, ac vir videns Deum. Eam tamen opinionem reijcit Diuus Hieronymus in quęſtionibus Hebraicis his verbis. *Illud quod in libro nominum interpretatur Iſrael, vir videns Deum, omnium pene ſermone detritum, non tam verè, quam violenter mihi interpretatum videtur: eo enim loco Iſrael per has literas ſcribitur, י iod, ש, ſin, ר res, א, aleph, ל, lamed, quibus literis ſcriptum Iſrael interpretatur Princeps Dei, ſiue directus à radice שרח ſarach, id eſt, Principatum habere, ſeu dominari.* Vnde eſt illud Eſaiæ nono חמשרח *Hamisrah*, ideſt, *Principatus ſuper humerum eius, vel ſi mauis, à radice* שור *ſur; vel* שרח *Sara, id eſt, Principem eſſe, quod verbum eſt* Oſeæ 12. *vbi pro eo quod nos habemus, & inualuit ad Angelum, eſt Hebraicè* וישר *vaiaſar, ideſt, & princeps fuit. At verò vir videns Deum ita ſcribitur, vt vir ex tribus literis ſcribatur, Aleph, Iod, Sin, vt maneat* איש*, Videns verò ex alijs tribus, res, aleph, he, vt ſit rahe, à radice* ראח *raah, ideſt, videre. Porrò* אל *el, ex duabus aleph, & lamed. Quamuis igitur grandis auctoritatis ſint, & eloquentia, & ipſorum vmbra nos opprimat, qui Iſrael virum videntem Deum tranſtulerunt, nos magis ſcripturæ, & Angeli, vel Dei, qui ipſum Iſrael vocauit, auctoritate*

Gen. 32. — *Philo.* — *Origen.* — *Euſeb. Caſ.* — *D. Chryſ.* — *Etymologia Iſraelitarum.* — *D. Hilar.* — *Pſ. 52. 7.* — *Pſ. 120. 4.* — *D. Amb.* — *D. Aug.* — *D. Hieron.* — *Eſa. 9. 6.* — *Oſeæ 12. 4.* — *Iſrael non interpretandum, vir videns Deum, ſed princeps Dei.*

te ducimur, quàm cuiuſlibet eloquentiæ ſecularis. Hæc Hieronymus. Cuius ſententia planè vera eſt, & amplectenda; quæ etiam manifeſtè probatur ex Gen, capit. 32. vbi Angelus, qui luctatus fuerat cum Iacob, reddens nominis etymõ dixit: *Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum, ſed Iſrael: quoniam ſi contra Deum fortis fuiſti, quanto magis contra homines præualebis*. Et Paraphr. Chaldaic. ſic locum trãſtulit: *Iſrael erit nomen tuũ, quoniam Princeps fuiſti cum Deo*. Denique idem eſt perſpicuum ex Oſeæ 12. vbi diximus haberi *vaiaſar*, ideſt, *& princeps fuit*. Quare ſi Hieronymus nonnullis in locis, veluti Oſeæ 8. Ioelis 3. Amos 4. & alijs, Iſrael videns Deum interpretatur, id non ex ſua ſententia, ſed ex communi, & vulgari, quæ tunc ad inſtitutum facere ſibi videbatur, dixiſſe cenſendus eſt: cum ſententiam ſuam loco illo citato diſertè tradiderit, reſq; ipſa perſpicuè à nobis demonſtrata ſit, vt demirari ſatis nõ poſſim, quòd Leo à Caſtro vir alioqui doctiſſimus, in lib. 3. ſui Apologetici pugnaciter contendat Iſrael non principem Dei, ſed virum videntem Deũ interpretari oportere, quibuſdam D. Hieron teſtimonijs perſuaſum, in quibus nõ animaduertit D. Hierony. non ſuam, ſed vulgarem opinionem, vt ſæpe ſolet, & ipſemet multis in locis confitetur, ſecutum fuiſſe, nec de interpretatione nominis Iſrael ibi ex ꝓfeſſo diſputaſſe, vt fecerat loco illo à nobis ſuperiùs citato.

Gen. 32. — *Paraphraſtes Chald.* — *Oſeæ 12. 6.*

2 Secundò dicuntur Hebræi, de cuius appellationis origene maior eſt controuerſia. Prima ſententia eſt eorum, qui arbitrantur dictos eſſe Hebræos ab Abraham gẽtis auctore, quaſi Abrahæos; quam ſententiam non putauit improbabilem D. Auguſt. libro 2. retractationum, cap. 16. imò eam tenuerat, libro 1. de Conſenſu Euangeliſtarum, capit. 24. ſed eam retractauit loco retractationũ citato, & meritò, quia nullo modo eſt probabilis; tum quia ipſe Abraham dictus eſt etiam Hebręus, vt eſt perſpicuũ ex Gen. 14. vbi dicitur: *Et vnus, qui euaſerat nunciauit Abram Hebræo*: tum etiã, quia Abrã ſcribitur initio per Aleph א, Hebræus autem per ע ain. Secunda ſententia eſt Ioannis Reuchlini, lib. tertio, de verbo mirifico, cap. 13. Theodoreti, quæſtione ſexageſima, in Geneſim, & citatur ab Eugub. in ſuis annotationibus in Geneſ. ſuper capitulo decimoquarto, & Burgenſis additione ſecunda, ad 21. cap. Matthæi, quam etiam veriorem arbitratur Franciſcus Ribeira in primum caput Ionæ, num. quadrageſimoquarto, dici Hebræos ab Abraham, qui appellatus fuit Hebræus, ideſt, tranſitor, ſeu traiector: ſic enim illi Hebræum nomen hoc loco interpretantur à radice עבר, ideſt, tranſiuit. Eandem verò ſic proponit, & exponit Burgenſis: Inter Meſopotamiam, & terram promiſſionis interfluit Euphrates fluuius, qui magnus eſt, & vnus ex illis quatuor, qui è paradiſo voluptatis oriuntur, vnde in conſtituendis terminis terræ promiſſionis abſolutè appellatur fluuius, Exodi vigeſimo tertio, cum dicitur: *Ponam terminos à deſerto vſque ad fluuium, &c.* Vbi per fluuium Euphrates intelligitur, qui ex parte Meſopotamiæ finit terram promiſſionis: quia igitur Abrahã, qui priùs cum Thare patre ſuo egreſſus ex Vr Chaldęorum habitauerat in Haran vrbe Meſopotamiæ, Geneſis vndecimo, ad terram Chanaam ſe contulit tranſito Euphrate fluuio, ibique altare Domino ædificauit, vocabatur à Chananæis Hebræus, ideſt, transfluuialis, ſicut illi, qui ad nos veniunt è regionibus vltra montanis, vltramontani à nobis appellantur. Etenim Heber per, ain, in principio transfluuialem ſignificat à radice עבר Ghabar, ideſt, tranſiuit. Adducit autem Burgenſis illud Geneſis 14. *Venit vnus de ijs, qui euaſerant, & nunciauit Abraham Hebræo*, ideſt, vt ille interpretatur, transfluuiali; quæ expoſitio confirmari etiam poteſt ex eo, quod Septuaginta ſic eum locum reddiderunt, τῷ ἀβράμ τῷ περάτῃ, ſeu vt Aquila tranſtulit, περαΐτῃ, ideſt, tranſitori. Deinde illa nituntur ratione, quod multæ aliæ gentes ab Heber traxere originem, quæ Hebræorum appellationem ſortitæ non ſunt, ſed ſoli illi, qui ab Heber per Abraham deſcenderunt. Denique illud obijciunt, quod nec Abraham, nec vllus ex poſteris Heber, dictus eſt Hebræus, donec Abraham fluuium tranſijſſet.

D. Auguſt. — *Gen. 14. 13.* — *Io. Reuch.* — *Theodor.* — *Ribeira.* — *Neque ab Abraham, quaſi à trãſitore, l. trãſfluuiali.* — *Burgenſ.* — *Exo. 23. 31.*

Tertia

D. Auguſt. D. Hieron. Ioſephus. Rabban. Maur. Eugub. Achatius. Lyran.

3 Tertia ſententia, quæ nobis videtur multò probabilior, eſt Diui Auguſtini locis citatis, Diui Hieronymi in traditionibus Hebraicis in Geneſim, Ioſephi libro primo Antiquitatum, capitulo 14. Rabbani Mauri, libro ſecundo, in Geneſim, capitulo vndecimo, Eugubini in annotationibus ſuper 14. caput Geneſis, Achatij apud eundem Eugubinum loco citato, Lyrani in capitulũ decimũ Geneſis, & omnium fere recentiorum Hebræorum, videlicet Iudæos dictos fuiſſe Hebræos ab Heber filio Sale, cuius fit mentio Geneſis capitulo decimo, & vndecimo, quaſi Hebræos. Eam probat 1. Diuus Auguſtinus ex illis verbis Geneſis 10. *De Sem quoque nati ſunt patre omnium filiorum Heber:* quibus verbis ſignificatur maximam, & ampliſſimam fuiſſe poſteritatem Heber. 2. Concinit nominum orthographia, etenim tã Heber, quam Hebræi, per ain initio ſcribuntur. Tertio. Argumentatur Eugubinus Hebræos ab Heber, nõ ab Habar, ideſt, tranſiuit dictos eſſe, ex ipſo nomine, ſiquidẽ nomina gentilitia apud Hebræos per iod in vltima proferuntur, veluti יעורי Ieudi. Iudæus; Iſraeli, Iſraelita; Amalachi, Amalachita: quam eandem formam habet eo loco Geneſis Hibri, ideſt, Hebræus, vt quemadmodum Iſraeli ab Iſrael dicitur, ita ab Heber dicatur Hibri; nam ſi ab Habar duceretur, vt Hibri traiectorem ſignificet, potiùs Hober dicendum eſſet, vel Habar, per Cametz quod fit in nominibus appellatiuis. *Nunquam,* inquit Eugubinus, *appellatiua nomina eam formam ſequuntur; teſtisq; eſt Chaldaica editio;* quæ vt Gentile nomen interpretatur, ſcilicet Hibri. Quarto, (quod argumentum rationem etiã huius appellationis continet.) Accedit, quòd poſt diluuium, cùm adhuc viueret Heber, linguarum confuſio facta eſt, veraque Abrahami, & poſterorum lingua in domo Heber remanſit, cunque totiùs familiæ caput eſſet Heber, ab eo, & lingua, & natio nomen accepit: & cum in domo Abraham integra, ac ſyncera permanſiſſet, ij ſoli Hebræi eaque, lingua Hebræa vocari meruit? Cæteri verò, qui ab Heber deſcenderunt, non ſunt Hebræi vocati, quia eam linguæ puritatem non ſeruauerunt: qua ratione diluitur argumentum, quo Theodoretus, & Paulus Burgenſis ſe confeciſſe exiſtimarunt non dictos eſſe Hebręos ab Heber; à quo nimirum multæ aliæ gentes traxerunt originem: quæ tamen ea nomenclatura caruerunt. Quod verò attinet ad tranſlationem Septuaginta, qui περάτην, ideſt, tranſitorem reddiderunt, reſpondet loco citato Achatius, Abraham quidem dictum eſſe Hebræum, non quaſi traiectorem, ſed quia ab Heber ducebat originem; Cęterum Septuaginta περάτην, tranſtuliſſe, vt vim nominis, quod etiam ab Habar, ideſt, tranſiuit deduci poterat, Græcè exprimerent. Denique quamuis Hebræorum nomenclatura, non reperiatur mandata literis, niſi poſtquam Abraham Euphratem fluuium tranſmiſit, quid, quæſo vetat multo ante Hebræorum appellationem viguiſſe.

Sed ab Heber filio Sale. D. Auguſt. Gen. 10. 21. Eugub. Inter poſteros Heber, filij tantum Abraha dicuntur Hebræi, quia cõſeruarũt paterna lingua puritatem. Achatius.

Tertio appellantur Iudæi, quod nomen non habuerunt, niſi poſtquam decem tribus diuiſæ ſunt à duabus tempore Roboam filij Salomonis, vt auctor eſt Diuus Hieronymus in caput quintum Iſaię ſuper illa verba: *Vinea Domini exercituum domus Iſrael eſt.* Vbi docet hoc differre Iſrael, & Iudam, quod omnis populus prius appellabatur Iſrael; at poſtea regnante Dauid ſuper tribum Iudam, & Roboam filio Salomonis ſuper duas tribus Iudam, & Beniamin, ij, qui erant in Samaria, hoc eſt, decem tribus vocabantur Iſrael; ij verò quibus imperabãt de genere Dauid, appellabantur Iuda. Quod idem docet Galatinus, libro nono Arcanorum, capitulo ſeptimò. Porrò Ioſeph. libro vndecimo Antiquitatum, cap. 5. docet Iudęorum appellationẽ cępiſſe ex die, qua duce Nehemia ex Babylone profecti ſunt, à tribu nimirum Iuda, quæ prior ad illa loca peruenerat, vnde & ipſi, & prouincia à tali appellatione vocitantur. 4

D. Hieron. Iudæi, ideſt confitentes, ita dicũtur à tribu Iuda. Galatinus. Ioſeph.

Sciendum eſt autem ידה Iadah, Hebraicè idem eſſe, quod confiteri, gratias agere, & laudare: ex qua radice fit Iehudah, vnde Geneſis, capitulo 29. dicitur: *Concepit adhuc Lia, pepetitque filium, & dixit, nunc hac cõfitebor Domino, & idcirco vocauit nomen eius Iehudah,* ideſt, Iudam; 5

Gen 29. 2.

à quo

quo tanquam à regiæ tribus Principipe dicti ſunt Iehudim, ideſt Iudęi. Eſter
Eſter 18. 18. multiſq; alijs in locis: quare Iehudim ſiue Iudæi ex vi nominis idẽ ſunt, quod confitentes, & laudantes Deum, & Iudah, idem quod confeſſio, vt habet Diuus Hieronymus in primum caput Aggæi: quo ſenſu poteſt illud exponi, quod dicitur Eſaiæ 26. *In dia illa cantabitur canticum iſtud in terra Iuda. Vrbs fortitudinis noſtra Sion; Saluator ponetur in ea murus, & antemurale*, vt videlicet idem ſit in terra Iuda, atque in terra confeſſionis, atque adeo vaticinium non ad terram Paleſtinæ, ſed ad Eccleſiam vniuerſam Chriſtum Dominum confitentem referatur: in quam ſententiam explicari poſſunt multa alia Scripturæ teſtimonia, quæ de Eccleſia vniuerſa nomine terræ Iuda palam loquuntur.

9 Ex his iam perſpicum relinquitur, quid Iudæorum nomine hoc loco accipiendum ſit: cum enim Iehudim, ſiue Iudæi idem ſit, atque confitentes, inde factum eſt, vt Chriſtiani legem ſeruantes Iudæi appellentur, vt ad Roman. 2.
Rom. 2. 28. *Non enim qui in manifeſto Iudaus eſt, neque qua in manifeſto in carne eſt, & circuncſio, ſed qui in abſcondito Iudęus eſt, & circuniſio cordis in ſpiritu, non litera*. In quem locũ
Origenes. Origenes lib. 2. in epiſtolam ad Romanos, & homilia 5. ſuper Leuiticum, &
Cyril. Alex. Cyrillus Alexand. lib. 5. in Leuiticum aiunt Apoſtolum docere duplicem eſſe Iudæum, vnum viſibilem, alterum inuiſibilem: vnum ſequentem literam occidentem, alterum ſpiritum viuificantem. Sed multò luculentiùs idem do-
D. Auguſt. cet Diuus Auguſtinus epiſtol. 200. quæ eſt ad Aſellicum Epiſcopum, vbi eum, qui Chriſtianus eſt, Iudæum, & Iſraelitam intelligi debere, probat ex eodem Pauli teſtimonio. *Quis eſt*, inquit, *iſte in abſcondito Iudaus, non in carnis circunciſione, ſed cordis: non litera, ſed ſpiritu, niſi Chriſtianus? ſic itaque ſumus Iudęi non carnaliter, ſed ſpiritualiter: quemadmodum etiam ſumus filij Abraha, non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum fidei: ſcimus enim nos fuiſſe promiſſos, quando ei dixit Deus*, Genel. 17. *Patrem multarum gentium poſui te: quemadmodum interpretatur Paulus ad Roman.* 4. *Vt firma ſit*, inqnit, *promiſſio omni ſemini, non ei, qui ex lege eſt ſolũ, ſed ei, qui ex fide eſt Abraha, qui eſt pater omnium noſtrum, ſicut ſcriptum eſt: Quia patrem multarum gentium poſui te*. Et ad Galat. 3. *Abraham credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam*. Intellige ergo, quoniam, qui ex fide, hi ſunt filij Abrahæ: prouidens autem Scriptura, quia ex fide iuſtificat gentes Deus, prænunciauit Abrahæ: *Quia benedicentur in te omnes gentes*: & paulò poſt, *Omnes vos vnum eſtis in Chriſto: ſi autem vos eſtis Chriſti, ergo Abrahę ſemen eſtis, ſecundum promiſſionem haredes*. Ex quibus teſtimonijs argumentatur: Primò Diuus Auguſtinus, ſecundum Apoſtolum inueniri Iudæos (illos videlicet, qui Chriſtiani non ſunt.) Qui cùm ſecundum carnem ab Abrahamo trahant originem, filij tamen Abrahæ non ſint, cum enim infert Apoſtolus, Intelligite ergo, quoniam qui ex fide, hi ſunt filij Abrahæ, planè ſignificat eos, qui ex fide nõ ſunt, non eſſe filios Abrahæ. Deinde colligit eos, qui credunt in Chriſtum, eſſe Abrahæ filios, quamuis ſecundũ carnem ab eo non deſcendant, atque adeo eſſe vere Iudæos ſecundum ſpiritum: quod idem liquido conſtat ex illis verbis ad Romanos 9. *Non omnes, qui ex Iſrael, ij ſunt Iſraelita, neque qui ſũt ſemen Abraha, omnes filii*. Et ad Galat. 6. *Quicunque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia, & ſuper Iſrael Dei*. Quo etiam teſtimonio vtitur Auguſtinus loco citato. Cum ergo Smyrnæ Angelus dicitur blaſphemari ab ijs, qui ſe dicunt eſſe Iudæos, & nõ ſunt, eſt ſermo de illis, qui ſe Chriſti fidem profiteri mentiebantur: poteſtque extendi ad eos, qui fidem quidem Chriſti tenebãt, ſed operibus, quę fidei congruerent, nõ vacabant, atque adeo non erant veri Iudæi, ideſt, veri Chriſti, & religionis cultores. Ex quibus etiam illud neceſſariò colligitur, Iudæos, qui Chriſtum nõ recipiunt, nequaquam veros eſſe Iudæos ſecundum ſpiritum, ſed perfidos, & Iudaicæ legis, quæ ad Meſſiam recipiendum, & colendum ſpectabat, violatores, ſeu vt hoc loco dicitur, Synagogam Satanæ quam ob cauſam Chriſtus Dominus Iudeis dicebat Ioannis 5. *Si crederetis Moyſi, crederetis forſitan & mihi, de me enim ille ſcripſit; ſi autem illius literis* non

Chriſtiani propter Chriſti confeſſionẽ, filii Abraha, & veri Iudai ſecundũ ſpiritum.

Gen. 17. 4.

Rom. 4. 16.

Galat. 3. 6.

D. Auguſt.

Rom. 9. 7.

Galat. 6. 16

Perfidi Iudai Synagoga Satana. canes, mali operarii, & conciſi, non circunciſi.

Ioan. 5. 45.

non creditis, quomodo verbis meis credetis? De his dicit Apoſtolus ad Philippen. 3. *Videte canes, videte malos operarios, videte conciſionem: nos enim ſumus circunciſio, qui ſpiritu ſeruimus Deo, & gloriamur in Chriſto Ieſu, & non in carne fiduciam habentes.* Vbi contra quoſdam impios Iudæos diſputat Apoſtolus, eosq; tribus notat appellationibus. Primùm enim appellat canes, quia aduerſum Euangelij prædicationem oblatrare non ceſſant. Deinde malos operarios, quia operabantur quidem, ſed turpi quæſtui ſeruiebant. Denique conciſionem per contemptũ appellat, non circunciſionem, quia de carnali præputij conciſione gloriabantur, cum tamen corde non eſſent circumciſi: neque in Chriſtum credebant, in cuius fide, atque amore vera mentis circunciſio poſita eſt. *Philip. 3. 2.*

Miſſurus eſt Diabolus aliquos ex vobis in carcerem: Eſto fidelis vſque ad mortem, & dabo tibi coronã vitæ.

SECTIO V.

1 IN reliqua Epiſtolæ parte duo præcipuè continentur. Primùm enim prædicitur Epiſcopo Smyrnenſi imminens Eccleſiæ perſecutio, ut ſeſe ad illam animosè excipiendam paret, cùm dicitur: *Ecce miſſurus eſt Diabolus aliquos ex vobis in carcerẽ, vt tentemini*: vbi illud eſt obſeruandũ: Dæmonem hoc loco appellari ad miniſtrum diuinæ iuſtitiæ, & prouidentiæ in inferendis laboribus, & calamitatibus: eſt enim proprium miniſtrorum iuſtitiæ, mittere in carcerem: quamobrem Diuus Hieronymus in Pſalmum 107. appellat Dæmonem quæſtionariũ Domini, idq; deducit ex verbis Apoſtoli 1. ad Timoth. 1. vbi Paulus ſic ait: *Quos tradidit Satanæ, vt diſcant nõ blaſphemare. Ergo Diabolus*, inquit Hieronymus, *quaſi quæſtionarius Domini eſt, qui enim nõ rectè ambulant, traduntur Diabolo, vt ab ipſo cruciati ad Deũ conuertantur.* Verùm hoc loco non eſt quæſtionarius Domini ad cruciandũ bonos propter aliqua crimina, ſed ad patientiæ exercitationem, probationem virtutis, & meritorum ſegetem, quemadmodum ſignificatur, cùm dicitur: *Vt tentemini.* Deinde magnifica pollicitatione Smyrnæ Angelus ad perſeuerantiam excitatur illis verbis: *Eſto fidelis vſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.* Vbi per coronam vitæ æterna fęlicitas accipienda eſt, quæ non niſi fideli, ideſt, perſeueranti vſque ad mortẽ promittitur, iuxta illud Matthæi 10. *Qui perſeuerauerit vſque in finẽ, hic ſaluus erit.* & Eccleſiaſtici 4. *vſque ad mortem certa pro iuſtitia.* Non vacat autem myſterio, quòd æterna fęlicitas non ſolùm corona, ſed vitæ corona nuncupatur: quod paulò fuſius iam explicãdum eſt. Et quidem, quod attinet ad coronæ appellationem, non ſolum hoc loco, ſed multis etiam alijs gloria corona dicitur: veluti Pſal. 102. *Qui coronat te in miſericordia, & miſerationibus.* Et 2. ad Timoth. 2. *Non coronabitur, niſi qui legitime certauerit.* Et cap. 4. *In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitię.* Et 1. Pet. 5. *Cum apparuerit princeps paſtorum percipietis immarceſſibilem gloriæ coronam*: cuius appellationis ratio multiplex eſt. Prima eſt Diui Auguſtini lib. vnico de agone Chriſtiano: quia nimirum datur certantibus, iuxta illud Pauli paulò ante citatum: *Nõ coronabitur, niſi qui legitimè certauerit.* In cuius rei figuram voluit Hebræos Deus ad terram promiſſionis armatos procedere, & in morem caſtrorum tributim diſpoſitos ſub vexilliſ eſſe militaribus, & caſtrametari, vt habes Numerorum 2. & 10. Eandem ob cauſam Eccleſia palmę ſimilis dicitur, quæ non niſi victoribus conceditur. Canticorũ 7. *Statura tua aſſimilata eſt palmæ*: quam ſimilitudinem tripliciter exponit Beda in cõmentarijs Canticorum. Primùm, quia palma, cùm ei pondus imponitur, non ſuccumbit, ſed potiùs in morẽ fornicis ſeſe erigit. *Sic enim ſtatura*, inquit, *Eccleſiæ rectitudo eſt bonæ operationis, quæ ad terrenam concupiſcentiam incuruari deſpiciens, totam ſe ad cæleſtia promerenda ſuſtollit*: quam rectitudinem monet Apoſtolus, cum ait 1. ad Corinthios 16. *State in fide, viriliter agite.* Deinde quia palma in inferioribus aſpera videtur, in ſummo autem pulchritudinem, & fructus ſuauitatem oſtendit: ſic namque Eccleſia,

Dæmon, ad miniſter diuinę iuſtitiæ. *2. Tim. 1. 20.* *Hieronym.* *Perſeuerantia.* *Mat. 10. 22* *Beatitudo, cur corona.* *Pſal. 102.* *2. Tim. 2.* *2. Tim. 4.* *1. Pet. 5.* *D. Auguſt.* *1. Quia datur legitimè certãtibus, ideoq; Eccleſia dicitur palma.* *Cant. 7.* *Beda.* *1. Cor. 16.*

ſia, & quælibet fidelis anima aſperos in terra portat pro Domino labores, ſed mercedem à Deo gratiſſimam ſe accipere ſperat in cælo: aſpera eſt palma iuxta terram, quia paſſionē patiuntur propter iuſtitiam electi: pulchra eſt, & dulcis in ſummo, quia gaudent in preſſuris, & exultant ſcientes, quod merces eorum copioſa eſt in cælis. Denique, quia palma manus victricis ornamentum eſt; ſed & apud antiquos quicũque in certamine viciſſent, palma coronabantur. Statura ergo ſponſæ aſſimilatur palmę, cùm erecta in amorem ſupernorum, meditatur interim in acie conſiſtens brauium illud, quo victrix finito agone donanda eſt. Vnde Apocalyp. 7. dicitur, *Et palma in manibus eorum*: imò Ezechielis 41. docet Propheta vidiſſe ſe in templi illius myſtici parietibus cęlatas palmas, & Cherubim. *Fabrefacta*, inquit, *Cherubim, & palma, & palma inter Cherub & Cherub: duasq; facies habebat Cherub: faciem hominis iuxta palmam ex hac parte, & faciem leonis iuxta palmã ex alia parte, expreſſam per omnem domum in circuitu: de terra vſque ad ſuperiora porta Cherubim, & palma cælata erant in pariete templi.* Quem locum ſic exponit D. Hieronymus. Palmæ cælantur, in quibus ſignum victoriæ eſt, quę erant inter Cherub, & Cherub, & vnus Cherub, duarũ palmarũ lateribus vallaretur, qui Cherub non quatuor, ſed duas habebat facies, hominis ſcilicet & leonis, quorum primum ad rationem pertinet, ſecundũ ad fortitudinem: quod verò huiuſmodi ornatus fuerit per omnem domum, illud ſignificat, omnes qui in Chriſti Eccleſia ſunt, ſalutarem debere habere cognitionem rerum diuinarum, & victoriam de hoſtibus reportare, ad quod quia prudentia, & magnitudo animi requiruntur, duplicem Cherub habebat faciem, hominis, ac leonis.

Apocal. 7. — *Ezech. 41. Palma in templo.* — *D. Hieron.*

2 Secũda ratio deſumitur à figura, quæ rotunda eſt, atque adeò perfectiſſima, & capaciſſima, fineq; omnino carens: ſic enim æterna fęlicitas perfectiſſima eſt: gaudia omnia complectitur: finem nunquam eſt habitura: quam ob cauſam eam fuiſſe expreſſam per arcam fęderis rectè poſſumus intelligere: ea namque habebat coronam auream per circuitum, vt refertur Exodi 25. Sic enim gloria, arca eſt bonorum omniũ theſauros, ac diuitias continens, coronamque habet per circuitum, quia ſuo ambitu omnem durationem complectitur: quo ſenſu Diuus Hieronymus interpretatur illud Pſalmi 64. *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ: Quia nimirum*, inquit Diuus Hieronymus, *ſanctos præmijs, & temetipſum eorum agminibus coronabis, circulum autem & ſemper in ſe currentia anni tempora coronam vocauit.* Hæc ille.

Secundo propter circulum perfectiſſimũ, & capaciſſimũ — *Exodi 25.* — *D. Hieron.*

Tertia ratio eſt, quia eſt pretioſiſſima inſtar coronæ omnium gemmarum genere exornatæ: quæ ratio deſumitur ex illis verbis Pſalmi 20. *Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo.* Duodecim verò huius coronæ gemmæ pulcherrimæ colliguntur ex ſacris literis. Prima eſt ſanitas ſine ægritudine. Eſaię 25. *Præcipitabit Dominus mortem in ſempiternum.* & 1. ad Corinthios 15. *Abſorpta eſt mors in victoria.* Secunda, plenitudo ſine defectu. Eſaiæ 25. *Non eſurient, neque ſitient amplius.* Tertia, refectio ſine faſtidio. Eccleſiaſtici 24. *Qui edunt me, adhuc eſurient, & qui bibunt me, adhuc ſitient.* Quarta, Scientia ſine ignorantia. 1. ad Corinthios 13. *Videmus nũc per ſpeculum, in ænigmate: tunc autem facie ad faciem.* Quinta, Gaudium ſine triſtitia. Pſal. 35. *Torrente voluptatis tuæ potabis eos*: nam modo comedimus agnũ cum lactucis agreſtibus, Exodi 12. Sexta, Pax ſine perturbatione. Pſalm. 147. *Qui poſuit fines tuos pacem.* Et Pſalm. 36. *Delectabuntur in multitudine pacis.* Septima, Securitas ſine timore. Pſalm. 90. *Non timebis à timore nocturno, à ſagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incurſu, & Dæmonio meridiano.* Octaua, Adimpletio omnium deſideriorum. Pſalm. 102. *Qui replet in bonis deſiderium tuum.* Nona, Lætitia de iuſtitia Dei, & pœna malorum. Pſalm. 57. *Lætabitur iuſtus, cum viderit vindictam: manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris.* Decima, Gaudium de congreatione, & ſocietate iuſtorum. Quod fuit typicè expreſſum in illo conuiuio, quod fecit Ioſeph omnibus fratribus ſuis ſimul congregatis. Geneſis quadrageſimo tertio. Vndecima, Gaudiũ de conſi- 3

Pſal. 20. — *Tertio quia ex gemmis duodecim.* — *Eſaię 25.* — *1. Cor. 15.* — *Eſaia 25.* — *Eccleſiaſt. 24.* — *1. Cor. 13.* — *Pſal. 35.* — *Exodi 12.* — *Pſal. 147.* — *Pſal. 90.* — *Pſal. 102.* — *Pſal. 57.* — *Gen. 43.*

dera-

deratione bonorum, quæ quiſque fecit. In hanc enim ſentētiam poteſt quoque
Apoc. 14.
exponi illud Apocal.4. *Opera illorum ſequuntur illos*. Duodecima, & poſtrema, Gaudium de conſideratione malorum, à quibus Deus vnumquenque beatum
Pſal. 88.
liberauit. Pſal 88. *Miſericordias Domini in æternum cantabo*. His duodecim gaudijs, quaſi duodecim gemmis pretioſiſſimis gloriæ corona exornabitur.

4 *Gloria, cur vita corona.*
Quod verò attinet ad ſecundum, cur corona vitæ appelletur, duplex poteſt afferri ratio. Prior eſt, vt alludatur ad vitam, quam Sancti propter Deum neglexerunt, ſtrenuè mortem pro eius honore oppetentes. Quam rationem in-
Richardus.
nuit Richardus de S. Victore, expreſſeque affert Ioachimus. *Corona, inquit, vitæ promittitur, quia ij, qui donant vitam Deo, cum triumpho pretioſa mortis perueniunt ad veram vitam: quoniam, vt eam ſeruare poſſent in regno, eam in exilio perdi-*
Ioan. 12.
derunt iuxta illud Ioan. 12. *Qui amat animam ſuam, perdet eam, & qui odit animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternam cuſtodit eam*. Significatur igitur Sanctos pro Chriſto non amiſiſſe vitam moriendo, ſed eam pro meliori commutaſſe: imo illa poſtea, tanquam corona, quam amiſiſſe videbantur, coronari. Poſterior ratio eſt, vt fiat alluſio ad flores; ex quibus gloriæ corona contexitur, & ſignificetur ſempiternæ gloriæ duratio; quo ſenſu appellatur corona vitæ, quia ſemper viuent, hoc eſt nunquam lāgueſcent, aut demorientur flores, ex quibus conficitur. Quo proculdubio videtur alluſiſſe Petrus 1. ſua epiſt. cap. 5. cùm *1. Petr.* 5.
eam appellauit immarceſcibilem: quā eandem ob cauſam ſtatus beatorum cōparatur verno tempori, quo tēpore campus omni florum genere veſtitur, & arbores in gemmas erumpunt, iuxta illud Cantic. 2. *Iam hyems tranſiit, imber abijt,* *Cant.* 2.
& receſſit, flores apparuerūt in terra noſtra. Huiuſmodi igitur corona fideli, ideſt, perſeueranti vſque ad mortem promittitur; id quod etiam aliter ſequentibus verbis explicatur, cùm dicitur: *Qui vicerit, non lædetur à morte ſecunda*; vbi per mortem ſecundam intelligitur æterna *Aeterna dānatio, mors ſecunda.*
damnatio, quæ mors ſecunda dicitur, tum comparatione mortis corporalis, qua anima à corpore ſeparatur: tum cōparatione culpæ, quæ mors prima eſt, & cauſa huius mortis ſecundæ. De mortis generibus legendus eſt Diuus Ambroſius, libro de bono mortis, capite ſecundo, & ſequentibus.

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

DE ANGELO PERGAMI.

Hæc dicit, qui habet romphæam vtraque parte acutam: Scio vbi habitas, vbi ſedes eſt Satanæ, & tenes nomen meum, & non negaſti fidem meam, & in diebus illis Antipas teſtis meus fidelis, qui occiſus eſt apud vos, vbi Satanas habitat.

SECTIO PRIMA.

1 TErtia Epiſtola ſcribitur ad Epiſcopũ Pergami. Fuit autẽ Pergamum, ſiue Pergamus, inſignis vrbs in Aſia minori, ita dicta, quòd in edita rupe ſita eſſet, loca enim editiora olim Pergama dicebantur in eo verò maximè gloriatur hæc vrbs, quod patria fuit Galeni medici clariſſimi. Literæ partim laudationem, partim reprehenſionem continent, prius verò laudatio ponitur, quam reprehenſio ob eam cauſam, quam in literis Epheſini Angeli reddidimus.

Pergamus.

Quatuor cauſa, romphæa vtraque parte acuta. Quod attinet ad inſcriptionem, ea eſt huiuſmodi. *Hæc dicit, qui habet romphaam vtraque parte acutam.* Cuius inſcriptionis ratio multiplex eſt. Prima redditur à Richardo de Sancto Victore, vt nimirùm intelligat hic Epiſcopus, Chriſtum non ſolum poſſe eum, ſi ad meliorem frugem redire voluerit, tam in corpore, quàm in ſpiritu adiuuare (hoc enim ſignificat *romphæa vtraque parte acuta*,) ſed etiam poſſe, tam corpus, quàm animam mittere in gehennam, quod eſt ancipiti gladio ferire. Secunda ratio eſt Ruperti fieri mentionem ancipitis romphææ, vt indicecetur faciendam eſſe diuiſionem inter ſanam doctrinam, & prauam Balaam, ſiue Nicolaitarum dogmata, cõtra quos ſermo dirigitur, idque ſummo ſtudio curandum eſſe à Pergami Angelo. Tertia eſt Bedæ, ſignificari videlicet iudiciariam Chriſti poteſtatem, qua bonis præmia, ſupplicia improbis, diſtribuet: vt ita Pergamenos partim animet, partim etiam deterreat. Quarta eſt Ioachimi, moneri hac inſcriptione Epiſcopum Pergami, vt magiſtrum ſuum imitetur, ſtudeatque ancipitem verbi Dei *romphæam* aduerſus hæreticos diſtringere, atque vibrare.

Richard. de S. Vict. *Rupertus.* *Beda.* *Ioachimi.*

Secundo. Laudatur, quod *habitans vbi ſedes eſt Satanæ*; tamen nomen Dei, fidemque retineat, hoc eſt bonus inter malos ſit; ſic enim hunc locum exponit D.Greg lib. 1. Moralium, cap. 1. ſuper illa verba: *Vir erat in terra Hus nomine Iob*, & lib. 20. Moralium, cap. 29. expendens verba illa Iob, cap. 30. *Frater fui Draconum, & ſocius ſtruthionum*. Per *Dracones* intelligit D.Greg. malos homines: per *ſtruthiones* hypocritas: quibus in locis docet D.Greg. non valde laudabile eſſe bonum eſſe cum bonis, ſed bonum eſſe cum malis: eam enim ob cauſam, Diuus Petrus 2. ſua epiſt. capite 2. ſummis laudibus extulit Lot, quòd bonus inter reprobos ſit repertus, dum ait: *Iuſtum Lot oppreſſum à nefandorum iniuſta* 2

D.Greg. *2. Petr. 2.*

conuer-

conuerſatione eripuit, aſpectu enim, & auditu iuſtus erat, habitans inter eos, qui de die in diem animam iuſti iniquis operibus cruciabant. Propterea etiam Paulus diſcipulis, dixit ad Philip. 2. *In medio nationis praua, & peruerſa, inter quos lucetis, ſicut luminaria in mundo*. Et ſancta Eccleſia ſponſi voce laudatur, cũ ei dicitur Cantic or. 2. *Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias*. Etenim, vt ait Hugo Cardinalis in commentarijs eius loci: *Anima inter aculeos carnalium concupiſcentiarum integra, inter pungentes ſolicitudines illæſa, inter malignantes bona, inter diſſidentes pacifica, quid aliud eſt, quàm lilium inter ſpinas?*

Philip. 2. 15 Cant. 2. 2. Hug. Card.

3 Tertiò. Notanda ſunt illa verba: *Habitas vbi ſedes eſt Satana*, ſeu vt Græcè legimus, *vbi thronus eſt Satana*, ex quo rectè colligitur corda malorum eſſe veluti thronum, in quo Satanas, tanquam rex ſedet, & colitur: quemadmodum è contrario cor iuſti eſt thronus quidam regalis, in quo Deus ipſe reſidet, & adoratur: quod nõ obſcurè expreſſum fuit in regio illo throno, quem ſibi ex ebore fecit Rex Salomon, quemadmodum refertur 3. Reg. 10. Ebur enim propter candorem ſignificat animæ puritatem, quæ auro, ideſt charitate veſtitur: quemadmodum etiam Salomon ebur illud auro veſtiuit. Deo etiam illa Cherubin, quæ erant ſuper propitiatorium, extendebant alas ſuas, eiſque expanſis veluti ſellam, thronumve parabant, in quo ipſe dominus ſederet: quò ad literam alluſit Regius vates, cũ dixit Pſ. 98. *Qui ſedet ſuper Cherubin*, quo fit vt eadẽ *Cherubin* iuſtos homines, in quibus eſt cæleſtis ſcientiæ plenitudo, ad viuum expreſſerint: quemadmodum docet D. Auguſtinus in commentarijs eiuſdem loci: *Sit*, inquit, *in te plenitudo ſcientia, & eris tu quoque ſedes Dei; ſed forte dicturus es, & quando in me erit plenitudo ſcientia? quis poteſt ad tantũ culmen peruenire? Noli turbari, ait enim Apoſtolus ad* Ro. 13. *Plenitudo legis eſt charitas: interroga cor tuum, ſi eſt ibi charitas, ibi eſt plenitudo legis, iam in te habitat Deus, ſedes Dei factus es; iraſcantur populi, quid facient iraſcentes populi ei, qui factus eſt ſedes Dei?*

3. Reg. 10. Pſal. 98. 1. D. Auguſt. Rom. 13.

4 Quarto aduerte; שׂטן Satan Hebraicè idem eſſe quod aduerſarium, à verbo שׂטן, Satan, quod eſt aduerſari, detrahere, calumniari, idem enim verbum eſt Pſal. 37. cum dicitur: *Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi, quoniam ſequebar bonitatem*. Et Pſal. 108. *Hoc opus eorum, qui detrahunt mihi apud Dominum*. Et iterum. *Induantur, qui detrahunt mihi, pudore*. Et Zach. 3. *Satan ſtabat à dextris eius, vt aduerſaretur ei*: vbi pro aduerſaretur ei, eſt Hebraicè לשׂטנו leſitno, ac ſi diceres, ſtabat aduerſarius, vt aduerſaretur ei, Et 3. Reg. 5. *Nunc autem requiem dedit Deus mihi per circuitum, & non eſt Satan, neque occurſus malus*, ideſt, non eſt aduerſarius; quo fit vt optime quadret hæc appellatio in Dæmonem, qui nos calumniatur, nobiſque aduerſatur. Septuaginta pro *Satan* Diabolũ transferunt, quod nomen idem Græcè ſignificat, quod *Satan* Hebraicè. Dicitur etiam teſte D. Hieronymo in commenta. ſuper vigeſimum ſeptimum caput Iſaiæ. Belial, ideſt Apoſtata, præuaricator, & abſque iugo. Vnde Apoſt. 2. ad Corinth. 6. *Quæ eſt*, inquit, *communicatio Chriſti ad Belial?* & vbicunque Septuaginta transferunt, *filios peſtilentia*, ſeu *iniquitatis*, in Hebræo legimus, *filios Belial*. Vnde eſt illud Pſal. 88. *Filius iniquitatis non apponet nocere ei*. Hebraicè *filius Belial*. Appellatur etiam leuiathã, ideſt, magnus cetus. De quo quod capiendus ſit à Chriſto narratur Iob 40. ibi enim pro ceto *leuiathan*, Hebraicè ponitur: ſtatimque ſubditur: *Hoc eſt principium plaſmatis Domini, quod factum eſt, vt illudatur ab Angelis eius*, ſic enim Septuaginta tranſtulerunt, & D. Hieronym. in eum locum. *Ab iis*, inquit, *illuditur, quoniam per gratiam ſancti Spiritus, & meritum ſanctitatis ei ſubditur, & inuocato nomine Chriſti effugatur: quemadmodum prædictum fuit ab Iſa. cap. 11. Delectabitur infans ab ubere ſuper foramine aſpidis, et in cauernam reguli, qui ablactatus fuerit, mittet manum ſuam*. Cui concinit illud Pſal. 103. *Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei*. In quem locum Hebręi ſuo more fabulantur, Deũ à principio mundi duos cetos immenſę magnitudinis, marem vnum, alterum fœminam procreaſſe, quia tamen præuidit ſi per generationem multiplicarentur impeditum iri nauigationem, fœminam occidiſſe,

Pſal. 37. 21 Pſ. 108. 20. Zach. 3. 1. 3. Reg. 5. 4. D. Hieron. 2. Cor. 6. 15. Pſ. 88. 23. D. Hieron. Pſ. 103. 26.

diſſe, & ſale conditam reſeruaſſe, vt iuſtis poſt reſurrectionem lautiſſimũ ex eius carnibus conuiuium appararet, interimq; cũ maſculo, qui ſuperfuit, tribus horis quotidie animi gratia colludere, & ita locum Pſ. citatum interpretantur, ridiculè, vt cetus mari, ita & ipſi Sacræ Scripturæ illudentes. Locus.n. ad litterã de ceto intelligitur, quẽ Deus procreauit in mari, vt in eo quaſi luderet, ac de reliquis minoribus piſcib. propter ſuã magnitudinẽ quaſi tyrannico more triumpharet, eos nimirum deuorando. Cæterum Patres per *cetum*, ſiue *leuiathan*, eo loco Dæmonem intelligunt, quem Deus formauit *ad illudendum*, id eſt, vt illuderet hominibus, vt exponit Hier. ſeu *ad illudendum ei*, i. vt illuderetur ei ab hominibus, præcipuè poſt paſſionem Chriſti, quemadmodũ interpretantur D. Aug. Theod. auctor Anonymus, Genebrardus, & alij.

Hieronym.
D. Auguſt.
Theodoret.
Anonym.
Genebrard.

5 *Quis Antipas, & quã do paſſus martyriũ.*

Denique in hac priore Epiſtolæ parte commemoratur mors Antipæ martyris, qui propter fidem in ea vrbe paſſus fuerat, quæ potiſſimum refertur ad exaggerandam magis Pergamenſium malitiam, in quorum multis Satanas ſedem ſuam collocauerat, atque adeò ad commendandam fidem Epiſcopi Pergamenſis, qui in ea perſecutione virum ſe præbuit, ſimulque ad eum animandum, vt Antipam conetur imitari. Fuit autem Antipas ſub Domitiano Imperatore propter fidem in bouẽ æneum candentem coniectus, quemadmodũ refert Cæſ. Bar. in ſuo Marty. 11. Aprilis ex Græcis Monologijs. Metaphraſte, Lyppomano, & alijs.

Cæſar Bar.

Habeo aduerſus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filijs Iſrael, edere, & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.

SECTIO II.

1 *Increpatio epiſcopi pergamenſis.*

LAudibus præmiſſis Epiſcopi Pergamenſis, vt æquis auribus reprehenſionem acciperet, ſequitur iam obiurgatio, illis verbis comprehenſa. *Sed habeo aduerſum te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filijs Iſrael, edere, & fornicari; ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum:* quæ totidem verbis Græcè habetur, niſi quod verbum *idololothyta* additur verbo, *edere*. Pro litterali expoſitione ſciendum eſt primo, cum Balac Rex Moabitarum Hebræorum arma formidaret, auxilium à Balaam Ariolo poſtulaſſe, qui cum intelligeret populum nõ niſi à Deo propter peccata deſtitutum vinci poſſe, dedit Regi conſilium, vt ſelectiſſimas puellas propè exercitum Hebræorum mitteret, quæ Hebræos iuuenes verbis ad libidinem allicerent; tunc verò illis ad venerem incitatis ſui copiam non permitterent, niſi prius de idololothytis manducarent, idolaque ſua quæ ſimul portabant, venerarentur, quæ omnia fruendarum puellarum ſtudio fecerũt, quemadmodum refertur Num. 25. imò vt narrat Ioſeph, lib. 4. antiquitatum, cap. 5. nonnulli nobiles Hebræorum aliquas ex illis duxerunt vxores. Quod autem Balaam id conſilij dederit, licet non commemoretur Num. 25. aperte tamen colligitur ex cap. 31. eiuſdem libri cum dicitur: *Nonne iſta ſunt, quæ deceperunt filios Iſrael ad ſuggeſtionem Balaam, & præuaricari eos fecerunt?* Quia igitur Nicolaitæ, vt ſuperius diximus in ea hæreſi fuerunt, vt affirmarent non ſolum non eſſe malum fornicari, ſed ad ſalutem planè neceſſarium: propterea dicuntur hoc loco habere doctrinam Balaam, qui fornicationem conſuluit.

Actus Balac, & Balaam contra populũ Dei.
Venerem ſequitur idolatria.
Ioſeph.

Secundò, aduertendum eſt; ſcandalum nomen eſſe Græcum, ita dictum à ruina, quod nimirum occaſio ſit cadendi. Hebraicè autem מוקש mocches, à radice יקש iachas, quæ ſignificat irretire, illaqueare, offendere, vnde eſt illud Pſalmi 139. *Iuxta iter ſcandalum poſuerunt mihi.* Et 1. Regum 18. *Dabo eam illi (Michol Dauidi) vt fiat ei in ſcandalum, & ſit ſuper eum manus Philiſtinorum.* Et Pſalm. 49. *Aduerſus filium matris tuæ ponebat ſcandalum.* Et Pſalm. 124. *Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo venantium.* Vbi Hebraicè pro *venantium*; eſt יוקשים iocheſchim, id eſt,

2 *Scandalum ſeu offendiculum occaſio ruinæ.*
Pſ. 139. 6.
1. Reg. 18. 21.
Pſ. 49. 20.
Pſ. 124. 1.

eſt, illaqueantium. Locus eſt controuerſus Prouerbiorum 20. quem doctrinæ cauſa libet hic enodare: ex Hebræo ſic legimus, *Ruina* (Hebraicè Moches) *eſt homini deuorare ſanctos, & poſt vota retractare*: quamquam ſeptuaginta aliter traſtulerunt: quidam pro *deuorare* legunt *deuotare*, vt ſit duplex ſenſus. Vnus, Ruina eſt homini promittere ſe ſanctos perſecuturum, & iuxta vota emiſſa eos deinde male tractare: quemadmodum videtur legiſſe, & intellexiſſe Beda in commentarijs eiuſdem loci. Alter, quem tradit Lyranus, Ruina eſt homini votum facere ſanctis, & poſtea votum reuocare. Verum rectius alij legunt *deuorare*. Dictio enim Hebræa planè ſignificat deglutire. Eſt autem Hebraicè ſic ad verbum, *Ruina*, ſeu *laqueus eſt homini deglutire ſanctum, vel ſanctificationem, & poſt vota quærere*; & eſt etiam ſecundum hanc lectionem, quæ verior eſt, duplex expoſitio. Vna, Ruina eſt homini deuorare rem Deo conſecratam, vel debitam, & poſtea per hypocriſim quærere vota, quibus Deus placetur, cum nimirum eiuſmodi vota improbi hominis, accepta Deo non ſint. Altera Caietani; laqueus eſt homini deuorare rem ſacram, vt primogenita, & alia debita Sacerdotibus ex lege; & etiam laqueus eſt poſt vota emiſſa, inquirere an vota obligent, aut modum quærere non implendi votum, vt hoc vnico verſu duplex ſacrilegij genus comprehendatur, quæ expoſitio probabilis admodum eſt. Reprehenditur igitur hoc loco pergami Angelus propter Nicolaitas, quod ſcandalum alijs facerent, docentes licitam eſſe libidinem; quam ob cauſam Balaamo comparantur, qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filijs Iſrael. Ex quo colligitur, quantum malum ſit ſcandalum; ſiquidem Epiſcopus Pergami eo reprehenditur, quod ſcandalum dantes Nicolaitas ferat. Huius peccati magnitudinem exaggerat Paulus 1. ad Corinth. 8. Cum aduerſus idolothyta manducantes, & ita ſcandalum præbentes infirmis, ſic arguit. *Si quis viderit eum qui habet ſcientiam in idolio* (ideſt templo idolorum) *recumbentem, nonnè conſcientia eius cum ſit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta, & peribit infirmus in tua conſcientia frater propter quem Chriſtus mortuus eſt, ſic autem peccantes in fratres, & percutientes conſcientiam eorum infirmam, in Chriſtum peccatis*. in quem locum Diuus Chryſoſtomus primum obſeruat verba illa, *propter quem Chriſtus mortuus eſt*, quia videlicet qui ſcandalum præbet, deſtruit opus Chriſti, quod ipſe ſua paſſione perfecit. Deinde verbum illud, *percutientes, Non dixit*, inquit, *ſcandalizantes, ſed percutientes: Etenim omni plaga grauius eſt ſcandalum, cum ſæpe numero mortem afferat*. Vnde ipſe Paulus 1. Cor. 9. ſequente, poſtquam multis probauit deberi ab auditoribus concionatori victum, ſubiunxit ſe iuri illi voluiſſe cedere dicens, *Sed non vſi ſumus hac poteſtate, ſed omnia ſuſtinemus, ne quod offendiculum demus Euangeli Chriſti. Non dixit euerſionem*, inquit Chryſoſto. *ſed offendiculum, neque ſimpliciter, ſed aliquod offendiculum*.

Prou. 20. 25. — *Beda.* — *Lyran.* — *Grauitas ſcandali.* — *1 Cor. 8. 10.* — *D. Chryſoſ.* — *Scandalizās deſtruit opus Chriſti.* — *1 Cor 9 12.*

3 Tertiò, reprehenditur quod non omnino ex ſuo Epiſcopatu libidinoſos homines exterminaret: hoc enim nomine cenſentur hoc loco Nicolaitæ tanquam æmuli, & imitatores Balaam, quippe qui docebant vagam venerē licitam eſſe. Pertinet igitur maximè ad prælati officium libidinem, quoad eius fieri poterit, exterminare, & concubinarios ex ſuæ diœceſeos finibus longè pellere, iuxta ea quæ ſanxit Tridentina Synodus ſeſſione 24. capite octauo. Sic enim Sara quæ typum geſſit Eccleſiæ, cum vidiſſet filium Agar Ægyptiæ, hoc eſt, Iſmaelem ludentem cum Iſaac filio ſuo, dixit ad Abraham, *Eijce ancillam & filium eius*: quod cum durè accepiſſet Abraham, audiuit a Domino; *Non tibi videatur aſperum ſuper puero, & ſuper ancilla; omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius*, Geneſis 21. ludum verò iſtum Iſmaelis cum Iſaac, propter quē iubetur cum matre domo eijci, multi ad libidinem referunt: quod, vt melius intelligatur ſciendum eſt verbum Hebraicum צחק thachac, quod ibi legitur, multa ſignificare. Primum enim ſignificat ludere. Secundò idololatriā committere: De vtraque enim ſignificatione poteſt accipi illud Exod. 32. Sedit

Prælati officium, exterminare concubinarios, & libidinoſos. — *Conc. Trid.* — *Ludus Iſmaelis cum Iſaac.* — *Geneſ. 21. 10. 12.* — *Exod. 32. 6.*

Sedit populus manducare & bibere, & ſur-
rexerunt ludere; Hebraice לצחק letſa-
chec, id eſt, vel ad ludendum, vel ad
idololatrandum certè Paulus de idolo
latria intellexit. 1. ad Corinth. 10. *Neque*
idololatræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis
ſicut ſcriptum eſt: ſedit populus manducare,
& bibere, & ſurrexerunt ludere. Tertiò il-
Gen.39.17. ludere, vt Geneſ. 39. *Venit ad me ſeruus*
Hebræus, quem introduxiſti, vt illuderet mi
Gen.18.15. *hi.* Quartò, ridere Geneſis 18. *Dixi Sa*
ra, non riſi. Hebraicè צחקתי tſachacti.
2.Reg.2.14 Quintò, occidere 2. Regum 2. *Surgant*
pueri & ludant, id eſt, occidant ſe inui-
cem digladiando. Sextò, denique ve-
Gen.26.8. nerem exercere, Geneſis 26. *Proſpiciens*
Abimelech Palæſthinorum Rex per feneſtrã,
vidit Iſaac iocantem cum Rebecca vxore
ſua, id eſt, debitum vxori reddentem,
vnde ſtatim accerſito eo ait, perſpicuũ
eſt quod vxor tua ſit. Hic multiplex
orta eſt propoſiti loci expoſitio. Pri-
Eugub. ma eſt Eugubini in annotationibus in
Geneſim interpretantis ludentem, ſeu
ridentem; vbi etiam Lyranum repre-
hendit, quod in aliam expoſitionem
deflexerit. Secundam & tertiam affert
D.Hieron. Diuus Hieronymus de ſententia He-
bræorum in traditionibus Hebraicis:
Siue, inquit, *quod idola ludere fecerit, iux-*
ta illud quod ſcriptum eſt, Exo. 32. *Et ſur-*
rexerunt ludere: ſiue quod aduerſum Iſaac,
Iſmael quaſi maioris ætatis, ioco ſibi, &
ludo primogenita vendicaret; quod quidem
Sara audiens, non tulit, & hoc ex ipſius ap-
probatur ſermone dicentis, eijce ancillam,
& filium eius, non enim erit hæres filius an
cillæ cum filio meo Iſaac. Quam vtran-
Rupertus. que expoſitionem affert & probat Ru-
pertus libro 6. in Geneſim, cap. vigeſi-
Achat. mo. Quarta eſt Achatij apud Lypoma-
num in catena ſua ſuper Geneſim: Iſ-
maelem tentaſſe caute occidere Iſaac,
vt ad ipſum hæreditas deueniret, cui
Gala 4.29 videtur concinere illud ad Galat. 4.
Quemadmodum ij qui ſecundum carnem
natus erat, ideſt Iſmael, *perſequebatur*
eum, qui ſecundum ſpiritum, id eſt Iſaac.
Caiet. Quinta, eſt Caietani legentis facien-
tem irridere, vt ſit ſenſus, Iſmaelem
ſuaſiſſe pueris æqualibus Iſaac, vt ip-
ſum irriderent atque deſpicerent. Sex-
Burgenſ. ta eſt Pauli Burgenſis in additione ſua
ad vigeſimumprimum caput Geneſis,
quod nimirum Iſmael videns tantum
feſtum celebrari ab Abraham, in abla-
ctatione Iſaac fratris ſui iunioris factũ
irriſerit, innuens, fruſtra ea omnia fie-
ri, cum ipſe tanquam primogenitus in
bona paterna deberet ſuccedere. Septi-
ma, denique eſt aliorum, ludum hunc *Ludere, id-*
ad laſciuiam, & libidinem referentiũ *eſt idolatra*
(quam expoſitionem tangit Lyranus) *re, vel laſci*
quaſi Iſmael abuti voluiſſet Iſaac, aut *uire.*
certè eum genus aliquod libidinis edo
ceret, quemadmodum docet Gloſſa in
terlinealis. Ex quibus expoſitionibus
illæ videntur probabiliores, quæ luſum
iſtum vel ad idololatriam, vel ad tur- *Perſecutio*
pitudinem referunt. De vtraque au- *magna, alli*
tem poſſumus accipere illud Pauli ad *cere ad pec-*
Galatas quarto, vbi luſum hunc perſe- *candum.*
cutionem appellat; quæ enim maior *Ad Gal. 4.*
perſecutio eſſe poteſt, quam ad peccan *29.*
dum allicere.

4 Debet igitur Epiſcopus, quem Abra
ham exprimit, inſtructus Dei, & Ec-
cleſiæ præceptis, cuius typus eſt Sara,
ancillam, & filium eius domo pellere,
ideſt, libidinem, eiuſque occaſionem,
quæ peccati quaſi parens eſt è ſua diœ-
ceſi exterminare, cum non ſatis eſt ad- *Carnis pec-*
monitio, nec vllo modo ferre Nicolai- *cata omni-*
tarum ſobolem, cum videat tam acer- *no ablegan-*
be hoc loco Pergamenſem Epiſcopum *da.*
eam ob cauſam reprehendi: imo idcir-
co etiam Pontificem Heli capitis dediſ
ſe pœnas, vt refertur 1. Regum quarto.
Quod filios qui populum à ſacrificio
auocabant, & cum fœminis ad oſtium
tabernaculi deuotionis cauſa excuban
tibus turpem conſuetudinem habebãt,
leuiter obiurgaſſet, vt habes primo Re *1.Reg.2.*
gum 2. in quem locum Beda, *Iuxta li-* *Beda.*
teram, inquit, non negligenter intuendum
quod corripuit quidem filios Heli, ſed quia
iuſtam correptionem ſpernentes abijcere ſu-
per ſedit, vna cum ipſis diſperijt, quid ergo
noſtri ſimiles merentur, qui emendare nõ au-
dent, & quod cunctus populus clamitat, ne
ſcire ſe ſimulant.

5 Multo aliter ſe geſſit Paulus cum il-
lo, qui cum ſua nouerca turpiter viue-
bat, eum enim Sathanæ tradidit Apo-
ſtolus, quemadmodum ipſe teſtatur
1. ad Corinth. quinto. *Omnino auditur* *1.Cor.5.*
inter vos fornicatio, & talis fornicatio qua
lis nec inter gentes, ita vt vxorem patris

ſui aliquis habeat: Ego quidem abſens corpore præſens autem ſpiritu iam iudicaui, vt præſens eum, qui ſic operatus eſt, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti tradere huius modi hominem Sathanæ in interitum carnis vt ſpiritus ſaluus fiat; cuius modi autẽ fuerit hæc Sathanæ traditio, non vno modo explicari ſolet. Primo ſunt, qui excommunicationem interpretantur, aientes eum hominem fuiſſe excommunicatum ab Apoſtolo, atque adeo ſe paratum à communione fidelium; quæ expoſitio eſt Diui Auguſtini, ſermone ſexageſimooctauo, de verbis Apoſtoli, & refertur vndecima quæſt. 3. cap. Omnes, Diui Chryſoſtomi Homilia quintadecima in primam epiſtolam ad Corinthios, Diui Ambroſij ibidem (quamuis eius non cenſeantur eſſe commentarij in epiſtolas Pauli) Diui Thomæ in commentarijs eius loci, eáque innuit ibidem Theodoretus. Secundò: Alij ſentiunt illum hominem iubente Paulo fuiſſe arreptum à Dæmone, Apoſtolosque habuiſſe poteſtatem Dæmonia in rebelles homines immittendi, ſicut & illa è corporibus pellendi: ait Diuus Hieronymus in eum locum, & Claudius Guilliandus in Commentarijs ſuper primam epiſtolam ad Corinthios, & innuit etiam Theodoretus ibidem. Tertiò: Alij ægritudinem interpretantur miniſterio Dæmonis illatam, quemadmodum exponit Diuus Ambroſius libro primo, de pœnitentia, cap. 13. vbi docet, hanc traditionem fuiſſe ſimilem illi, qua permiſſa eſt poteſtas Dæmoni in Iob, capit. ſecundo, tunc addit: *Magna poteſtas, magna gratia, quæ imperat Diabolo, vt ſe ipſe deſtruat: ſe enim deſtruit, cum hominem, quem tentando ſupplantare ſtudet, ex infirmo fortiorem efficit, quia dum carnem debilitat, mentem corroborat; illuditur ergo Diabolus, vt ſe ipſe morſu ſuo vulneret, & contra ſe armet, quem debilitandum putauit: ſic & ſanctum Iob magis armauit poſtquam vulnerauit, quia diaboli quidem morſum pertulit, ſed venena non ſenſit: quam ob cauſam dictum eſt Iob 40. Educes draconem in hamo, illudes eum, ſicut auem, ligabis eum ſicut paſſerem, puer imponet ſuper eum manum.* Eodem modo locum intellexit Diuus Chryſoſtomus homilia 15. in priorem epiſtolam ad Corinthios: qui etiam exemplo Iob vtitur & ſubiungit: *Non dixit, dare huiuſmodi Satanæ, ſed tradere, aperiens ei pœnitentiæ ianuas, & tanquam pædagogo huiuſmodi tradens.* Caietanus etiam de vexatione corporali locum accipit, quæ mortem, non tamen repentinam afferret. Denique de vexatione corporali facienda per Dæmonem, quæ tamen ex communicationem conſequeretur, interpretatur Hugo Cardinalis. Quod enim Dæmon ad hominem excommunicatum accedat, docet Antherus Papa ad Epiſcopos Hiſpaniæ, & refertur 11. quæſtio. 3. cap. Abſit. *Inobediens,* inquit, *ſpirituali animaduerſione truncatur, & eiectus ab eccleſia rabido Dæmonum ore diſcerpitur.* Et Diuus Auguſt. ſerm. 68. de verbis Apoſtoli, locum Pauli citatũ interpretatur in eundem ſenſum: *Omnis,* inquit, *Chriſtianus, qui à ſacerdotibus excommunicatur, Satanæ traditur:* & habetur eadem cauſa, & quæſtione, c. Omnis: idem habes ibidem, c. Audi, ex Diuo Hieronymo.

Libidinoſus traditur Sathanæ. — *D. Aug.* — *D. Chryſ.* — *D. Ambr.* — *D. Thomæ.* — *Theod.* — *D. Hier.* — *Claudius.* — *D. Ambr.* — *Dæmon vexando corpus, ſæpe affert ſalutẽ animæ.* — *Iob 40. 20. & 14.* — *D. Chryſ.* — *Caiet.* — *Hugo Card.* — *Anth. PP.* — *D. Aug.*

Quartò. Inuehitur Chriſtus in Pergami Angelum, non eo precipuè quod ferat in ſuo Epiſcopatu libidinoſos homines, ſed quod ferat libidinem docentes, eiuſmodi enim erant Nicolaitæ, qui libidinem licitam eſſe prædicabãt, quam ob cauſam diſcipuli Balaam appellantur, qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filijs Iſrael. Itaque cum ægerrime Deus ferat genus omne perditorum hominum, longe iniquiori animo ferre ſolet ſcelerum artifices, ac magiſtros: quamobrem maximè reprehenduntur illi Iudæi qui Hieroſolymis erexerunt Gymnaſium, in quo Gentilium leges ac mores docerentur, quemadmodum dicitur 1. Machabæorum primo. *In diebus illis exierunt ex Iſrael filij iniqui, & ſuaſerunt multis, dicentes: Eamus, & diſponamus teſtamentum cum gentibus, quæ circa nos ſunt, quia ex quo receſſimus ab eis, inuenerunt nos mala: & bonus viſus eſt ſermo in oculis eorum, & ædificauerunt Gymnaſium in Hieroſolymis, ſecundum leges nationum:* ideſt, vt interpretatur Lyranus, ſcholam, in qua docerentur, & addiſcerentur leges, & ſtatuta Gentilium. Non deſunt

D. Hieron. — *Docentes libidinẽ, Nicolaitæ.* — *Scelerũ magiſtros odit Deus.* — *1. Mach. 1. 12.* — *Lyran.*

deſunt etiam, qui hoc Gymnaſium de proſtibulo puerorum accipiant, quemadmodum teſtatur Hugo Cardinalis in eum locum. *Hugo Car.* Cui expoſitioni concinit illud quod dicitur 2. Mach. 4. nimirum *2. Mac. 4. 8* Iaſonem fratrem Oniæ Summum Sacerdotium ambientẽ promiſiſſe Antiocho talenta trecenta ſexaginta, & ex alijs redditibus talenta octoginta, & alia præterea centum quinquaginta, ſi ſibi faceret poteſtatem conſtituendi Hieroſolymis Gymnaſium, & Ephebiam, id eſt, lupanar, ſeu proſtibulum Epheborum, hoc eſt adoleſcentium: *Luxuria.* quod cum Rex annuiſſet, & obtinuiſſet principatum, ſtatim ad Gentilem ritum contribules ſuos cœpit transferre. Quamquam hoc loco Lyranus duo docet Iaſonem poſtulaſſe. Primum, vt poſſet Gymnaſium ſecundum leges nationum extruere, cuius facta eſt mentio, 1. Machabæorum 1. Deinde Ephebiam, ſeu proſtibulum elegantium puerorum, quod additur 2. Machabæorum 4. quæ ſententia eſt admodum probabilis.

Subſcriptio litterarũ ad Pergami Angelum explicatur.

Apoc. 2. 17. *Vincenti dabo manna abſconditũ, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum ſcriptum, quod nemo ſcit, niſi qui accipit.*

SECTIO III.

1 Svbſcriptionis loco in litteris, quæ ad Epiſcopum Pergami dantur, illa ponitur præclara ſententia: *Vincenti dabo manna abſconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum ſcriptum, quod nemo ſcit, niſi qui accipit.* Et quidem quod attinet ad manna abſconditum, Prima expoſitio eſt D. Auguſtini, ſeu Ticonij, Bedæ, Ruperti, Arethæ, Primaſij, Ansberti, Hugonis Cardinalis, & aliorum, Per *manna abſconditum*, ſacramentum Euchariſtiæ intelligentium. Notarunt verò Beda, & Rupertus, illud, *Vincenti*, referendum eſſe ad caſtitatem, *D. Aug. Ticon. Beda. Rupert. Arethas. Primaſ. Ansb. Hugo Car.*

cuius aduerſarij erant Nicolaitæ, vt ſignificetur vnam ex diſpoſitionib. præcipuis quæ ad communionem afferendæ ſunt, eſſe mentis, & corporis puritatem. *Vincenti*, inquit Rupertus, *dabo mãna abſconditum, nam in iſto gradu vincere eſt doctrinam Balaam, id eſt, fornicationes, primum in ſemetipſo per virtutem continentia: Deinde in alijs per ſcientiam deſtruere; qui autem hoc modo vincit, ille ſacramentũ corporis, & ſanguinis Domini dignè percipit, ſicut è contrario, ille qui vincere negligit accedens ad hoc ſacramentum, iudicium ſibi manducat & bibit*, 1. ad Corinth. 11. *Caſtitas, diſpoſitio ad euchariſtiã* *1. Cor. 11. 29* Rectè ergo dicitur, *Vincenti dabo manna abſconditum*, id eſt, munditiem corporis, & cordis cuſtodienti, dabo panem verum, cuius figura fuit manna, quod filij Iſrael manducauerunt. Dicitur autẽ *manna abſconditum*, quia in hoc ſacramẽto aliud oculis cernitur, aliud fide creditur. Verum de hac expoſitione inferius fusè diſſeremus. Secunda expoſitio eſt Richardi de S. Victore. Per *manna abſconditum* intelligentis Diuinitatis arcana, quæ beatis in cæleſti gloria aperiuntur, & modo promittuntur vincentibus. *Richar. de S. Vict.* Ait verò Richard. *Arcana Diuinitatis dici quidem manna, propter ſuauitatem, ac dulcedinem, qua beati Deũ intuentes perfruuntur*: iuxta illud Pſ. 30. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine.* *Arcana diuinitatis, manna abſconditum.* *Pſ. 30. 20.* Abſconditũ verò manna appellari, quo ad præſentem ſtatum, in quo, *nemo Deũ vidit vnquam*, Io. 1. & Exod. 33. *Non videbit me homo, & viuet*; *Ioan. 1. 18.* *Exo. 33. 20* id quod etiã Regius vates loco paulò ante citato declarauit ſubiungens; *Quam abſcondiſti timẽtibus te*: ideſt, tanquam theſaurũ pretioſiſſimum reconditam, ac repoſitam habes ſuo tempore timentib. te impertiẽdam. Eandem expoſitionem affert etiã Hugo Cardinalis, illud præterea adiungens, cum dicitur *manna abſconditum*, alludi ad manna illud, quod (vt refertur Exod. 16.) repoſitum fuit ex præcepto Domini in arca fęderis in vaſe quodam, ſeu vrna aurea incluſum, quemadmodum explicauit Paulus ad Hebr. 9. *Exo. 16. 32* *Ad Hebr. 9. 4.* Quia quemadmodum manna illud materiale abditum erat in arca fœderis, ita gloriæ dulcedo, dum in hac vita agimus, abſcondita eſt mortalibus. Tertia expoſitio eſt aliorum: Per *manna*

Chriſtus manna abſconditum. *na abſconditum*, Chriſtum ipſum abſolutè intelligentium, qui fuit abſconditus, primò in ſacrificijs Abel, Noe, Abrahæ, & reliquorum Patrum, ſecundò, in legis figuris, ac cæremonijs, tertio, in carne, ſub qua diuinitatem gerebat occultatam; quarto, in Sacramento Euchariſtiæ. Quarta expoſitio eſt diui Bernardi libro de conuerſione ad clericos, cap. 21. vbi *manna abſconditum* interpretatur dulcedinem, quæ in rerũ cæleſtium contemplatione percipitur: quo etiam ſenſu accipit *nomen nouum quod nemo ſcit, niſi qui accipit. Quia*, inquit, *non illud eruditio, ſed vnctio docet, nec ſcientia, ſed conſcientia comprehendit.*

D. Bernar. *Contemplationis dulcedo.*

2 Quod verò attinet *ad calculum candidum*. Primò Diuus Auguſtinus, ſeu Ticonius, & Beda, illud ad Baptiſmum referunt, vbi datur calculus candidus, ideſt, corpus ipſum abluitur, & anima gratia, virtutumq; opibus exornatur. *In quo calculo*, inquit Auguſtinus, *nomen nouum ſcriptum eſt, id eſt, notitia filij Dei, quod nemo ſcit, niſi qui accipit, nimirum ex diuina reuelatione*, (vbi vides Auguſtinum illud, *accipit*, non ad *calculum*, ſed ad notitiam referre.) Beda verò *nomen nouum*, ad filiorum Dei appellationem ſpectare exiſtimat, vt nimirum *filij Dei nominemur & ſimus*, 1. Ioannis 3. Secundò, Richardus idem, per *calculum*, atque per *manna* ſignificari arbitratur, ipſam videlicet gloriæ poſſeſſionem, quam docet appellari *calculum* propter ſtabilitatem æternitatis: *Candidum* verò propter immortalitatis candorem. *Nomen* denique *nouum*, ſcriptum in calculo, diuinam ait eſſe notitiam, quæ ex diuinæ naturæ conſpectu naſcitur, quam perſpicuum eſt neminem habere poſſe, niſi qui Deum viderit: huius expoſitionis etiam meminit Hugo Cardinalis, illud adiungens, nomen nouũ eſſe nouam quandam appellationem, qua beati in cælo Ieſuani, ſeu Ieſuitæ, hoc eſt, ſaluati vocari debeant. Tertio Rupertus, cum per, *manna abſconditum*, animæ gloriam intellexerit, per *calculum candidum* gloriam accipit corporis, quia nimirum glorioſa corpora inſtar calculi ſolida erunt; & corruptionis expertia, & inſtar calculi candidi mirùm in modum fulgentia; *nomen* verò *nouum* eam vult eſſe nobilem appellationem, qua beati tunc demum perfecti filij Dei, & nominabuntur, & erunt: cuius nomenclaturæ dignitatem, ac præſtantiam ijdem dumtaxat plane intelligent. Eandem etiam expoſitionem tradit Hugo Cardinalis, qui prætereà vult omnes quatuor dotes glorioſi corporis hac ſimilitudine comprehendi; ſignificarique per duritiem calculi, dotem impaſſibilitatis; per candorem, claritatem; per nouum nomen ſcriptum in calculo, obedientiam, & ſubiectionem corporis ad animam, quæ duas reliquas dotes complectitur. Nam quia ad imperium animæ corpus promptiſſimè, & citiſſime mouebitur, indicatur dos agilitatis, quia verò quò anima iuſſerit, continuo omnia peruadens ſe transferet, dos ſubtilitatis exprimitur.

D. Aug. Ticon. Beda. Calculus cãdidus, gratia baptiſmi vel gloria poſſeſſio. *1. Ioan. 3. 1. Richard.* *Nomen nouum, notitia diuina, vel appellatio beatorũ* *Hugo Car.* *Rupert.* *Hugo Card.* *Similitudo glorioſi corporis cũ calculo.*

3 Quarto Ambroſius Ansbertus, *calculum candidum* carbunculum interpretans vult eo Chriſtum ſignificari, qui carbunculi inſtar in tenebris lucet, mundumque vniuerſum doctrinæ, & gratiæ ſuæ ſplendore colluſtrauit. Igitur *Vincenti*, inquit, *dabo calculum candidum*, ideſt me ipſum, & per adoptionis gratiam conſortem, & cohæredem meum in regno Patris efficiam. Deinde *nomen nouum*, Chriſtiani appellationem interpretatur; iuxta illud Eſaiæ 62. *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit*: quod nomen quamquam commune ſit etiam reprobis, rectè tamen dicitur, quod nemo ſcit niſi, qui accipit, quia noſſe Chriſti nomen, cum obſeruatione mandatorum coniunctum eſt, iuxta illud Ioannis 2. *Qui dicit ſe noſſe Deum, & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt. Vnde & Paulus* de quibuſdam dicit ad Titum 1. *Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant.* Quare accipere, inquit, ad gratiam diuinæ prædeſtinationis refertur. Eandem expoſitionem, tam de calculo, quam de nomine, tradit Ioachimus, qui addit; *Scire igitur quanta dignitatis eſt vocari à Chriſto Chriſtianum, nemo ſcit, niſi cui ſcire datum eſt; quod proprium eſt eorum, qui vicerunt concupiſcentiam, & occultum aduerſarium proſtrauerunt.*

Ambr. Anſbert. *Calculus, ſeu Carbunculus ſignificat Chriſtum.* *Eſ. 62. 2.* *Ioan. 2. 4.* *Ad Tit. 1. 16.* *Ioachim.*

Quinto Primaſ. *Calculum candidum* pro gemma *Primaſ.*

gemma

Gemma pretioſa adoptio filiorum Dei.

gemma pretioſa accipiens, docet eſſe adoptionem in filium Dei, quæ fide, & charitate continetur, quam adoptionẽ Chriſtianorum nobilis, & noua appellatio conſequitur. Eam verò ait, ſicut hoc loco calculus candidus, id eſt gemma pretioſa dicitur; ita à Chriſto margaritam fuiſſe appellatam, quam prudens ille negotiator inueniens, omniũ bonorum ſuorum vẽditione emiſſe, & comparaſſe dicitur, Matth. 13. Sexto, Alij in quibus eſt Ambroſ. Anſbertus, aiunt, poſſe etiam per hunc calculum charitatem intelligi, quæ candorem habet, & ignem, candorem quidem, quia veſtis eſt, ignem quia amor eſt. Quam ob cauſam Apocalypſis 15. dicitur de ſanctis prædicatoribus: *Exierunt de templo veſtiti lapide mundo, & candido.* Igitur datur vincentibus calculus candidus, id eſt, vt diligant Deum, & proximum: datur etiam in calculo nomẽ nouum, vt nimirum ipſam dilectionẽ adimpleant in mandato nouo, iuxta illud Ioannis 13. *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, quod nemo ſcit niſi qui accipit;* quia charitatis virtutem ignorat quiſquis eam in mandato nouo non ſeruat. Denique alij, in quibus eſt Hugo Cardinalis, *Calculum candidum* Chriſtum Dominum in Euchariſtiæ Sacramento interpretantur. Hæc ſunt quæ ſparſim tradunt interpretes: quid verò nos ſentiamus, ex ſequentibus planum fiet.

Matth. 13. 46. *Ambr. Anſber.* *Apoc. 15. 6* *Charitas implens mandata, calculus cãdidus cum nomine nouo.* *Io. 13. 34.* *Hug. Card.*

Quam aptè Chriſtus in Sacramento Manna abſconditum appelletur.

SECTIO IIII.

1 *Chriſtus in euchariſtia Manna abſconditum.*

EX omnibus expoſitionibus, quas de manna commemorauimus, illa & cõmunior eſt, & excellẽtior, quæ per *manna abſconditum* Chriſtum intelligit, qui modo in Sacramento Euchariſtiæ fidelibus occulto modo per communionem datur: poſtea clarè per viſionem beatificã iiſdem iam victoribus communicandus; quam propterea fuſius operæ pretium duximus explicare. Manna igitur figuram Euchariſtici panis fuiſſe, Chriſtus ipſe docuit Ioannis 6. vbi de Euchariſtiæ Sacramento à ſe inſtituendo diſſerens ait, *Patres veſtri manducauerunt mãna in deſerto, & mortui ſunt: hic eſt panis de cælo deſcendens, vt ſi quis ex ipſo manducauerit, non moriatur.* Quò etiam alluſit Paulus cum dixit. 1. ad Corinth. 10. *Patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, omnes eandem eſcam ſpiritualem manducauerũt.* Quo loco Apoſtolus cum manna eſcã ſpiritualem appellauit, plane ſignificauit typum fuiſſe alterius veri manna: Sic enim argumentatur Tertullianus libro 5. contra Marcionem, ex illo loco Pauli ad Rom. 7. *Scimus autem quoniam lex ſpiritualis eſt, cum Paulus,* inquit, *legem ſpiritualem dicit, confirmat vtique eam figuram eſſe & prophetiam rerum futurarum.*

Io. 6. 31. *1. Cor. 10. 4.* *Tertull.* *Ad Rom. 7. 14.*

Iam illud quærens, in quonam manna illud materiale Chriſtum in Sacramento adumbrauerit? Primum igitur, viſo manna, dixerunt Hebræi, Mãhu? id eſt, quid eſt hoc? vnde & nomen ſumpſit: quæ admiratio multo magis quadrat in panem Euchariſticum propter ea miracula, quæ eo conficiendo continentur. Quanquam Cyrill. Alexandr. libro 3. in Ioannem, cap. 34. docet fuiſſe expreſſum, & ſignificatum, Iudęos non cognituros eſſe Chriſtum, imo eũ per contemptum reiecturos, dicẽtes: Quid eſt hoc? Adde neque credituros myſterij Euchariſtiæ maieſtatem. Secundo: Dicebatur manna, panis Angelorum, vt eſt perſpicuum ex Pſal. 77. *Pluit illis manna ad manducandum, panem cæli dedit eis, panem Angelorum manducauit homo.* Sic verò dicebatur, quia conficiebatur miniſterio Angelorum, & populo de cęlo mittebatur; atque huc alludẽs Chriſtus Dominus agens de Sacramẽto Euchariſtiæ, dixit Ioan. 6. *Ego ſum panis viuus, qui de cælo deſcendi:* miniſterio autem Angelorum, id eſt ſacerdotum conficitur; nec iam ipſi Angeli effectores, ſed adoratores ſunt, quemadmodũ docet Sanctus Nilus monachus, D. Chryſoſtomi diſcipulus, qui ſcribẽs ad Anaſtaſium Epiſcopum de ipſo Diuo Chryſoſtomo, ſic ait: *Sæpe vidit in eccleſia Angelos, ſed maximè tempore ſacrificij miſſæ:* 2

Iudæi increduli circa myſterium Euchariſtiæ *Pſ. 77. 24.* *Ioan. 6. 15.* *Panis Angelorum.* *S. Nilus.* *D. Chryſ.*

Itaque admiratione, & lætitia plenus amicis multum ſpiritualibus ſeorſum narrabat quemadmodum cum ſacerdos oblationem ſanctam facere inciperet, plurimi Angeli è cælo delapſi ſplendidiſſimis ſtolis induti, nudo pede, aſpectu intento, vultu demiſſo circunſtantes altare magna reuerentia, & quiete, ac ſilentio, vſque ad myſterij conſummationem aſſiſtunt. Deinde diſcurrentes huc, atque illuc per totam eccleſiam Epiſcopos, & presbyteros, qui corpus, & ſanguinem diſtribuunt, adiuuant, & corroborant. Tunc addit. *Hæc ſcribo, vt intelligentes quanti tremoris ſit diuina Miſſa, nec ipſi remiſſi timorem Dei negligatis, nec vllos alios loqui, aut muſſitare tempore oblationis; neque innuere audacter, aut à ſtatu grauitatis dimoueri; nec huc, atque illuc circunſpicere, aut ignauè & diſperſe vagari permittatis.* Hactenus Nilus. De quo teſtimonio legendus eſt Turrianus, poſteriori ſuo tractatu de Euchariſtia, cap ſecundo, quo etiam pertinet illud Pauli 1. ad Corinthios vndecimo. Cum præcipit mulieribus orare in Eccleſia operto capite propter Angelos. Aliam quoque rationem, cur panis viuificus dicatur panis Angelorum, tradit Dionyſius Areopagita, libro de cęleſti hierarchia, c. 1. *Quia*, inquit, *participatio Chriſti quæ nobis* συμβολικῶς, ideſt in Sacramento Euchariſtiæ *traditur, Angelis datur* ὑπερκοσμίως ideſt, ſuper naturam huius mundi, videlicet ſine Symbolis.

Angeli aſſiſtunt ſacrificio Miſſæ. — *Turrian.* — *1. Cor. 11.* — *Dionyſ. Areop.*

2 Tertio. Manna de nocte inuiſibiliter deſcendebat de cælo Numerorum 11. vbi per noctem fidei ſtatus intelligitur quæ cum id quod credit non videat, certo tamen credit Chriſtum inuiſibiliter ſeſe in Sacramento præſentem exhibere. Quarto. Deſcendebat tantum circa caſtra Hebræorum. Exo. 16. & Numerorum 11. quia videlicet huius Sacramenti conſeruatio ſolum in Eccleſia reperitur: hoc eſt, ſolum fit à legitimis ſacerdotibus ac ritè conſecratis. Quinto. Datum fuit Hebræis dum per deſertum iter facerent, defecitque vbi primum ingreſſi ſunt in terram promiſſionis. Sic enim Sacramentum Euchariſtiæ ſolum in deſerto huius vitæ communicatur fidelibus, vbi enim in terrã promiſſionis, hoc eſt in cæleſtem patriã ingrediuntur, manifeſto iam Chriſti conſpectu perfruuntur. id, quod etiam eo expreſſum fuit, quod manna in Sabbato non deſcendebat: Etenim in Sabbatho illo ſempiternæ quietis (id enim Sabbathũ Hebraicè ſignificat) iam nõ ſub ſpeciebus Sacramentalibus, ſed facie ad faciem Chriſtum intuebimur. Sexto. Mirum eſt, quod manna illud ſoli expoſitum liqueſiebat, & tamen ignem ſuſtinere poterat, coquebatur enim, atque adeo durum ac ſolidum reddebatur. Vtrumque habes Exo. 16. & Numerorum vndecimo. Ita manna Euchariſticum amoris ignem, rationeſque ab eo, ac fide profectas optimè ſuſtinet. At curioſitatis humanæ importunitatem, quæ ad ſolem, hoc eſt, euidentiam rationis, naturaleque tantum lumen, profundiſſimũ, & abditiſſimũ myſterium exigit, ferre non poteſt.

Manna de nocte ſtatus fidei. — *Exodi 16.* — *Num. 11.* — *Defecit mãna in terra promiſſionis.* — *Exo. 16. 22* — *Num. 11.*

Septimo. Manna illud ſapiebat id, quod quiſque cuperet. Quemadmodum dicitur Sapientiæ 16. *Angelorum eſca nutriuiſti populum tuum, omne delectamentum in ſe habente: & omnis ſaporis ſuauitatem ſubſtantiam enim tuam, & dulcedinem tuam, quam in filios habes, oſtendebas, & deſeruiens vniuſcuiuſque voluntati, ad quod quiſque volebat conuertebatur:* quod quaquam abſolutè accipiunt Hebræi, vt auctor eſt Diuus Hieronymus in illa verba Pſal. 147. *Et adipe frumenti ſatiat te.* Probabilius tamen eſt, id miraculum iuſtis dumtaxat contigiſſe: cæteris verò retinuiſſe manna ſuum illum inſitum ſaporem, qui erat ſicut panis oleati, quemadmodum dicitur Numerorum vndecimo, illis verbis. *Circumibat populus, & colligens illud frangebat mola, ſiue terebat in mortario, coquens in olla, & faciens ex eo tortulas ſaporis quaſi panis oleati.* Additur verò Exodi 16. *Guſtusque eius, quaſi ſimile cum melle.* Quod autem ſaporum illa mutatio ſolis iuſtis contingeret, loco ſapientiæ paulo ante citato, expreſſum videtur, cum dicitur: *Dulcedinem tuam, quam in filios habes, oſtendebas, deſeruiens vniuſcuiuſque voluntati, &c.* Ex his enim verbis id ipſum probat Abulenſis quæſt. 5. in cap. 9. Exodi, & quæſtio. 13. in decimumſextum cap. Exo. & quæſtio. 16. ſuper cap. 11. Numerorum. Et Lyranus in 16. caput Sapientiæ;

3 — *Sap. 16. 20.* — *D. Hier.* — *Pſ. 147. 14.* — *Omnium ſaporum ſuauitas ex mãna, ſolis iuſtis.* — *Num. 11. 8* — *Exo. 16. 32* — *Abulen.* — *Lyran.*

Quo

Quo loco in huius rei confirmationem affert illud, quod plerique Hebræorum dicebant Numerorum 21. *Anima noſtra iam nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo:* Quibus verbis fatebantur improbi ſibi mãna, non quicquid volebant, ſapuiſſe. Eandem ſentẽtiam tuetur Finus Adrianus, libro octauo, flagelli cõtra Iudæos, capite decimoſeptimo, Cæſarius Arelatẽſis Epiſcopus, Homilia 5. de Paſcha, & refertur tomo ſeptimo Bibliothecæ ſanctorum Patrum. Denique idem affirmat Diuus Gregorius, lib. ſexto Moralium, capite nono. *Manna,* inquit, *omne delectamentum, atque omnis ſaporis ſuauitatem in ſe habuit; quod videlicet in ore ſpiritualium, iuxta volũtatem edentium saporẽ dedit:* Id quod quamuis Gregorius ad verbum Dei referat, aptius tamen quadrat in Sacramentum Euchariſtiæ, cuius multiplicem dulcedinem, non niſi iuſti ſentiunt, quod eleganter Cæſarius loco citato his verbis expoſuit. *Illud legis manna cælitus illapſum per multimodas ſuauitates naturæ meritum, & generis ſui excedebat intuitum; & cum creaturam ſuam diſpenſatio largitoris multiplici diuerſitate condiret, præbebat guſtus, quod ignorabat aſpectus; iuxta proripientis deſiderium, eſca illius nouitas, & dignitas naſcebatur. Quod igitur illic auiditas faciebat, hic fides faciat, quod ſi in corpore cibus faciat, in pectore Deus credulitate proficiat.* Legendus eſt Paſchaſius Abbas, libro de corpore, & ſanguine Domini, capitulo decimo.

Num. 21. 6 · *Finus Adr.* · *Cæſar. Arelaten.* · *D. Greg.* · *Suauitas Euchariſt.* · *Cæſarius.* · *Paſchaſ.*

4 Octauo. Mirum etiam eſt quod dicitur Exod. 16. *Collegerunt alius magis, alius minus, & menſi ſunt ad menſuram Gomor: nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus: ſed ſinguli iuxta id quod edere poterant, congregauerunt.* Quod miraculum Abulenſis, quæſtione ſeptima in decimum ſextum cap. Exodi ſic intelligit: vt quãuis re ipſa alij plus de manna, quam alij colligerent, prout quiſq; magis, vel minus indigebat: tamen cùm veniebatur ad menſuram, quæ publicè erat propoſita, omnes reperirent vnum tãtum Gomor, quę erat quantitas pro ſingulis definita, illis enim, qui plus collegerant, condẽſabatur manna diuinitus: ijs verò, qui minus, rareſiebat. Fiebat etiam diuinitus, vt id quod quiſq; colligebat, ipſi ſufficeret. Quod ad myſterium Euchariſtiæ refert Rupertus, libro tertio in Exodum, cap. 17. *Hoc,* inquit, *pro virtute cibi, & ſpiritualis potus, id eſt, corporis, & ſanguinis Chriſti ſciendum, & firmiter tenendum eſt, quòd non pro quantitate portionis, quam quiſque ore percipit ſecundum viſibilem ſpeciem panis, et vini, alius plus, alius minus conſequitur de gratia viuificantis ſpiritus: ſicut enim Adam, cuius nos iniquitatem portamus, non pro quantitate morſus ſui, ſiue pomi, quod momordit, ſententiam, & damnationem iuſtam accepit, tantumque illi valuit pomum vnum momordiſſe, quantum ſi quicquid pomorũ in arbore illa fuit, deuoraſſet: ſic è contrario, vnuſquiſque noſtrum, non pro quantitate portiunculæ viuifici panis, quæ illi frangitur, quam ore ſumit, aut dentibus terit, gratiam, & vitam accipit.* In eundem ſenſum hanc etiam figuram tractat Cęſar. Arelat. Epiſcopus loco citato. Quia *benedictio,* inquit, *huius ſacramenti ſcit diſtribui, neſcit diſtributione conſumi.* Idemq; docet Guitmundus Archiepiſcopus Auerſanus, libro 1. de corporis, & ſanguinis Chriſti veritate in Euchariſtia. Denique hoc ipſum miraculũ in ſemine coriandri, cui manna ſimile dicitur Exodi 16. poteſt etiam eleganter obſeruari. Etenim Philo Iudæus, libro ſecundo allegoriarum ſac[illegible] legis, docet ex rei ruſticę peritis, cori[illegible]dri ſemen, etiamſi minutiſſimè conc[illegible]tur, ſingulas tamen portiunculas, & micas germinare, non ſecus quam coriandrum integrum: quod Philo quidem verbo Dei accommodat, quod vel minima ſui particula prodeſt audiẽtibus, fructumque virtutis producit: ſed bene quadrat in Euchariſtiæ myſterium; in quo tantundem virtutis cõtinent ſingulæ particulę diuiſę hoſtię, quantum hoſtia integra.

Exo. 16. 17 · *Abulen.* · *Eadem mẽſura omnibus.* · *Rupertus.* · *Alius plus, alius minus cõſequitur gratia.* · *Cęſar. Arel.* · *Guitmun.* · *Exod. 1[illegible]* · *Phil[illegible]*

Nono. Simul cum manna deſcendebat ros, quemadmodum dicitur Exodi cap. 16. *Mane quoque ros iacuit per circuitum caſtrorum, cumq; operuiſſet ſuperficiem terræ, apparuit in ſolitudine minutum, quaſi pilo tuſum in ſimilitudinem pruinæ ſuper terram.* Et Numerorum 11. *Cumque deſcenderet nocte ſuper caſtra ros, deſcendebat pariter & Man.* Rabbi Salomon locum Exodi citatum, ſic intelligit, vt primo 5

Exo. 16. · *Num. 11. 9* · *Rabbi Salo.*

mo

Ros deſcendebat ante manna.

mo caderet pruina ſuper terram deinde manna deſuper ; tum ros aliquantulum concretus , ita vt manna eſſet intermedium , ac repoſitum inter duo veluti ſtramina pruinæ , & roris , quò purum, & immune à ſordibus colligeretur à populo : nam quod prius deſcenderet pruina , & ſuper eam manna , colligit Rabbi Salomon ex illis verbis , Numerorum 11. *Cumque deſcenderet ros ſuper caſtra , deſcendebat pariter & Man :* pro quo eſt Hebraicè , Deſcendebat ſuper eum manna . Quod autem rurſus ſuper manna ros deſcenderet, oſtendit ex illis verbis Exod.16. Quæ Hebraicè ſic habent : *Mane quoque fuit operimentū roris .* Quæ ille interpretatur de rore paululū concreto , qui eſſet ipſius manna operimentum,& quo,oriente ſole,liquefacto maneret manna diſcoopertū : hoc enim ſenſu accipit verba conſequentia. *Et ecce in ſolitudine minutum diſcoopertum,* ideſt, manna, quod erat minutum inſtar granorum coriandri,apparebat liquefacto, rore diſcoopertum . Hanc Rabbi Salomonis ſentiam refert, & ſequitur Lyranns in 16.cap. Exodi . eam etiam commemorat,& ex parte approbat Abulenſis in commentarijs eius loci , & quæſtione decimaoctaua ſuper vndecimū caput Numerorum . Priore autem loco eum ponit ordinem in deſcenſu mānna,vt prius Deus mitteret ventum , qui ſuperficiem terræ purgaret ; deinde deſcenderet pruina, tum verò manna : idque ait colligi ex illis verbis Numerorum 11. *Cum deſcenderet ros , deſcendebat pariter, & Man.* In eo autem diſſentit à Rabbi Salomone , Lyrano , & alijs Hebræis, quod non admittat illud roris operimentum , quod ipſi addunt ſuper manna. Vides igitur ante quam manna deſcenderet , mitti ſolitam pruinam, vt manna purum reciperetur , in quo expreſſa eſt ea puritas, quā noſtrum manna viuificum in accedentibus requirit, præcipuè verò caſtitas, quæ per pruinā candidiſſimā optimè intelligitur. Deinde cum deſcenderet manna deſcēdebat pariter,& ros: quia deſcendente manna Euchariſtico, & cōmunicato fidelibus, deſcendit ſimul ros diuinæ gratiæ, quæ longe copioſius in hoc ſacramento,quā in cęteris tribuitur .

Exo.16. — *Rabbi Salomon.* — *Lyranus.* — *Abulenſ.* — *Num.11.9* — *Puritas ante Euchariſtiam.*

Decimo. Dicitur Exodi 16. Saporem mānna fuiſſe *quaſi ſimila cum melle,* quod egregiè conſentit cum pane Euchariſtico,de quo Ambroſ.lib.5. de ſacramētis, cap.3.& Paſchaſius Abbas, libro de corpore,& ſanguine Domini, cap.10.intelligunt illud Canticor.5. *Veni in hortum meum ſoror mea ſponſa , miſcui mirrham meam cum aromatibus meis, comedi fauum cum melle meo, & bibi vinum meum cum lacte meo : comedite amici , & bibite , & inebriamini chariſſimi .* Quo loco aduertendum eſt,Septuaginta tranſtuliſſe, *comedi panem meum cum melle meo :* quo fit vt recte hunc locum ad Chriſtum plerique referant,hoc ſenſu, vſque adeo , inquit Chriſtus, mihi iucundum fuit pro hominibus mortē oppetere, vt ſacramentum inſtituerim,in quo hanc mortis,& paſſionis meæ recordationem fideles aſſidua commemoratione replicarēt præcipiendo nimirum illis , vt de hoc pane comederent,ac de vino biberent,& ſpirituali dulcedine , quæ melli comparatur , perfunderentur . Vndecimo manna ſingulis diebus colligebatur, præterquam in Sabbatho . Quod expendens Theodor.in quæſt.ſuper Exod.eam reddit rationem, quæſt.31. voluiſſe Deum docere illum populum quandam vitæ rationem à curis liberam, vnde quia aliqui diffidentes in poſterum diem ſeruauerunt, eam ob cauſam manna computruit,& vermibus ſcatens repertum eſt. Quod enim id non manna vitio accideret,fidem facit Sabbathum,in quo integrum ſeruabatur:cur verò Sabbatho nō plueret , aliam affert Theod. rationem , quæſt.32. Quia videlicet cum Deus Hebræis lege p̄cepiſſet quieſcere die Sabbathi ; voluit quoque ipſe ſuo exemplo eos ad præceptum ſeruandum incitare . Verum vt ad myſteria veniamus : manna ſingulis diebus colligebatur præterquam in Sabbatho,in typum panis Euchariſtici,qui ſæpè dum hanc vitam agimus ſumendus eſt:Nam cum Sabbathū illud ſempiternum aduenerit , iam non ſub velamine ſpecierum, ſed facie ad faciem Chriſto communicabimus. 6

Exo.16.31 — *D.Ambroſ.* — *Paſchaſ.* — *Cant.5.5.* — *Dulcedo ſacra ſynaxis* — *Frequenter accedēdum ad ſacram menſam.*

Atque hāc ob cauſam,panis iſte quotidianus appellatur in oratione Dominica, Lucæ 11. Sic enim ibi vertit Latinus interpres,cum Matth.6. trāſtuliſſet 7

Panis quotidianus ſup ſubſtātialis

ſuper-

ſuperſubſtantialem. De Euchariſtia eñ panem quotidianũ interpretantur Ter- *Tertullianus.* tullianus libro de oratione Dominica, *D. Cyprian.* Diuus Cyprianus in expoſitione orationis Dominicæ,& libro 4. epiſtolarũ, *D. Hieron.* epiſt. 6. Diuus Hieronymus contra Pe- *D. Auguſt.* lagianos, D. Auguſtinus libro 2. de ſer- *Chromat.* mone Domini in monte cap. 12. Chro- *Chryſol.* matius in Matthæũ cap. 6. Petrus Chry- *Rabban.* ſologus ſerm. 68. Rabbanus lib. 1. de in- *D. Ambro.* ſtitutione ſacerdotum, cap. 3. & D. Ambroſius libro 5. de Sacramentis, cap. 4. vbi inter alia, *Si quotidianus*, inquit, *eſt panis, cur poſt annum illum ſumis? ſic viue, vt quotidie merearis accipere*. Sed aduertendum eſt, pro quotidianum, haberi Græcè ἐπιούσιον, quam dictionem, primo quidam interpretantur ſuperſubſtantialem, vt dicatur, iſte panis ſuperſubſtantialis, ideſt, omnes creaturas lon- *Ioan. Caſſianus.* gè ſuperans: quæ expoſitio eſt Ioannis Caſſiani, Collatione 9. cap. 21. ἐπιούσιον, inquit, *dicitur, quia ſuper omnes ſubſtantias eſt, omnesq; creaturas magnificentia, & ſanctitatis eius ſublimitas excedit*. Eandemq; *D. Ambroſ.* tradit Diuus Ambroſius libro 5. de Sacramentis, cap. 20. Secundò, Alij ἐπιούσιον, ſubſtantialem interpretantur, ideſt ad ſubſtantiam hominis pertinentem, vt nimirum deducatur à Græco nomine οὐσία, quod ſubſtantiam ſignificat. Quam expoſitionem probabiliorem ar- *Epiſcopus Gandauen.* bitratur Epiſcopus Gãdauenſis cap. 41. ſuæ concordiæ Euangelicæ: quo etiam *D. Baſilius.* modo videtur intellexiſſe Diuus Baſilius in quæſtionibus compendio expli- *Theophyl.* catis, quæſt. 252. & Theophylactus in ſextum caput Matthęi. Eamq; etiam af- *D. Ambroſ.* fert Diuus Ambroſius loco paulò ante citato. ἐπιούσιον, inquit, *dicitur, quia ani- D. Hieron.* *ma noſtra ſubſtantiam fulcit*. Tertiò, Diuus Hieronymus in Matthæum, præcipuum, ſeu eximium interpretatur: *In Græco*, inquit, *habetur ἐπιούσιον, quod verbum Septuaginta interpretes περιούσιον frequentiſſimè transferunt, conſiderauimus ergo in Hebræo, & vbicumque Septuaginta interpretes* Periuſion *expreſſerunt, nos inueni- Simmach.* *mus*, Segullah, *quod Simmachus ἐξαίρετον, ideſt, præcipuum, ſeu eximium tranſtulit, licet quodam in loco peculiari interpretatus ſit*. Hæc ille. Et quidem περιούσιον ſumi pro acceptabili, & peculiari, perſpicuũ *Tit. 2. 14.* eſt ex Paulo ad Tit. 2. *Et mundaret ſibi populum acceptabilem*: Græcè περιούσιον, id quod videtur deſumpſiſſe Paulus ex Deuter. 7. *Te elegit Dominus Deus tuus, vt ſis ei populus peculiaris*, vbi Septuaginta *Deut. 7. 6.* tranſtulerunt περιούσιον, ſignificat etiam poſſeſſionem, Pſalm. 134. *Elegit Dominus* *Pſ. 134. 4.* *in poſſeſſionem ſibi*. Septuaginta, & Theodotio tranſtulerunt περιουσιασμόν. Aquila, & quinta editio περιούσιον: certumq; eſt illud quod ait Hieronymus, Symmachum pro eo quod in Hebręo eſt סגלה & apud Septuaginta περιούσιον reddidiſſe ἐξαίρετον, hoc eſt, eximium & egregium. Quæ tranſlationum varietas ortum habet ex varia ſignificatione præpoſitionis περὶ, quæ interdum ſignificat circum, interdum etiam eminentiam, vnde qui tranſtulerunt, acceptabilem, peculiarem, poſſeſſionẽ ſumunt οὐσίαν, pro facultatibus & ſubſtantia, & περὶ, pro circum, vt περιούσιον idem ſit, atque quod eſt in noſtris facultatibus, & poſſeſſionibus, & circum noſtra bona, quaſi peculiare, & propriũ qui verò transferunt eximium & egregiũ ſumunt οὐσίαν pro ſubſtantia, & περὶ pro eminentia, vt περιούσιον idem ſit, atq; id quod reliquis omnibus ſubſtantijs excellit, id quo veriſſimũ eſt de pane Euchariſtico. Quartò Diuus Ambroſius lib. 5. de Sacramen- *D. Ambro.* tis cap. 4. docet Latinum interpretem tranſtuliſſe quotidiannm, ex eo quod Græci aduenientẽ diem appellent ἐπιούσιον, ſeu ἐπιοῦσαν ἡμέραν, iuxta quam nominis interpretationum, quę optimè exponit vulgari interpretis Lucæ 11. verſionem, dicendum eſt, nomen Epiuſion, non deduci à nomine Vſia, nec à verbo εἰμὶ, ideſt ſum, ſed à verbo εἶμι, quod ſignificat ire, vnde ἔπειμι, ideſt, aduenio, vt panis epiuſios, idem ſit quod panis quotidianus, quaſi quotidie adueniens: in quem ſenſum Diuus Hieronymus lo- *D. Hieron.* co citato teſtatur in Euangelio, quod dicitur ſecundum Hebræos, ſe pro pane ſubſtantiali reperiſſe Mahar, ideſt, craſtinũ: & eandẽ ob cauſam Seuerus Ale- *Seue. Alex.* xãdrinus Patriarcha, lib. de ritib. baptiſmi, & Synaxeos apud Syros receptis (vt teſtatur ibid. D. Hieron) panẽ indigentiæ nuncupauit: quæ omnes interpretationes, & literæ, & myſterio conſentaneę ſũt, ſed vltima ad ſimilitudinẽ manna, quã proſequitur, maximè pertinet.

Quod

8 Quod verò Meſſias deberet eſſe manna,quo fideles alerẽtur,vel ipſi Rabbini Hebręorũ,qui Chriſtum præceſſerunt, confitentur:nam in primis Rabbi Chana in commentarijs ſuper Geneſim, in illa verba cap.49.quæ ille ſic legit: *Ligãs ad vitem ciuitatẽ ſuam, lauabit in vino veſtem ſuam, & in ſanguine vuæ pallium ſuũ. Hæc*,inquit,*verba, Ligans ad vitem ciuitatem, oſtendunt ſacrificium futurum ex vino, in quo vino tranſmutabitur in ſubſtantiam ſanguinis Meſſiæ: quod autem ſequitur, Rubicundiores ſunt oculi eius vino, & dẽtes eius lacte candidiores: illud ſignificat, quod in ſacrificio, quod etiam ex pane conficietur, non obſtante quod album ſit velut lac, conuertetur ſubſtantia in ſubſtantiam corporis Meſſiæ, eritq́; in ipſo ſacrificio ſubſtantia ſanguinis Meſſiæ rubra, vt vinũ.* Secundò, Rabbi Moyſes in Pſal.135. ſuper illa verba. *Qui dat eſcam, ſeu panem, omni carni: quoniam in æternum miſericordia eius, hoc eſt,* inquit, *quod dicitur* Pſal.33. *Guſtate, & videte, quoniam bonus eſt Deus, quia nimirum panis, quem dat omnibus, ipſe eſt Rex Meſſias, & caro eius;* & hoc quod dicitur: *Guſtate, & videte, quoniam bonus eſt Deus, & erit hoc mirabile magnum.* Tertiò, Pſal. 32. vbi nos legimus: *Erit firmamentum in terra in ſummis montium,* habet veritas Hebræa: *Erit placenta frumenti, vel fruſtum frumenti in terra in capite montium.* In quem locum Rabbi Salomon: *Magiſtri,* inquit, *bonæ memoriæ expoſuerunt hoc eſſe genus placentarum in diebus Meſſiæ?* Quod autem Meſſias ipſe futurus eſſet hæc placenta frumenti,expoſuit Rabbi Berachias nomine Rabbi Iſaac his verbis. *Sicut Redemptor primus, ideſt Moyſes, fecit deſcendere mamna, Exodi 16.ita redemptor vltimus, ideſt, Meſſias, erit placenta frumenti in terra.* Imò Rabbi Ionathas in ſua paraphraſi Chaldaica ſic locũ eundem tranſtulit: *Erit ſacrificium panis in terra in capite montium Eccleſiæ:* Quamuis enim nos modo ĩ Chaldaica paraphraſi ita legamus: *Erit ſubſtantificus panis in terra in capite montium:* Teſtatur tamen Galatinus,lib.10.Arcanorum,cap.4. eũ paraphraſtem non eſſe Ionatham Ben, ſeu filium Vſielis, ſed Rabbi Akilam, ſeu Rabbi Ioſeph: ipſum enim Rabbi Ionatham locũ plane tranſiluiſſe ſicuti diximus, nec eius interpretationem in Pſalterium,quamuis rariſſima ſit,negãdam eſſe, cũ paſſim citetur ab Hebręis, & Beſempher Kibucim,ideſt in lib. Collectionum crebro illius fiat mentio, in quo libro eiuſmodi Chaldæa tranſlatio Rabbi Ionathæ cõmemoratur. De hoc teſtimonio legẽdus eſt Adrian.Fin. lib. 8. Flagelli contra Iudæos, in tertia Iudæorum oppoſitione,cap.4. Quartò. In expoſitione libri Geneſis, quæ eſt Rabbi Moyſis Hadarſan, ſuper illud cap.39. *Ioſeph ductus eſt in Aegyptum,* inter alia ſic habetur: *Hoc eſt, quod ſcriptum eſt Oſ.11. In funiculis Adam trahã eos in vinculo charitatis, & ero eis ſicut eleuatores iugi ſuper maxillas eorum, & inclinabo ad eum cibum, vel comeſtionem. Hi ſunt Iſrael, quos Dominus trahit in vinculis dilectionis, ſicut dictũ eſt Malach.1. Dilexi vos, dicit Dominus, & ero eis ſicut eleuatores iugi, quia exaltaui tribulationes eorum ſuper eos, & inclinabo ad eum cibum, bonum videlicet, ac ſuauem, de quo dictum eſt Pſal.72. Et erit placenta frumenti in terra:* Hactenus traditio. Cùm igitur oſtenſum ſit ex Rabbi Ionathæ paraphraſi Meſſiam futurum fuiſſe hãc placentam frumenti, & ſacrificium panis in capite montium Eccleſiæ,ideſt ſacerdotum, plane efficitur Meſſiã ipſum futurum fuiſſe hũc cibum ſuauiſſimũ, de quo iuxta traditionem Rabbi Moyſis, Oſeas vaticinatur, vt meritò per ſuauiſſimum mãna explicari debuerit.

Meſſias mãna, quo aluntur fideles. — *Rabbi Moy.* — *Pſal.33.9.* — *Pſal.32.* — *Rabbi Salo.* — *Meſſias, placenta, et cibus ſuauiſsimus.* — *Rabbi Berachias.* — *Exod.16.* — *Rabbi Ionathas.* — *Galatin.* — *Adr. Fin.* — *Rabbi Moy.* — *Oſ.11.4.* — *Malac.1.2.* — *Pſal.72.* — *Rabbi Moy. Oſeas.*

Chriſtum rectè calculum candidum appellari.

SECTIO V.

1 Illa etiam calculi candidi expoſitio magis excellit, quæ calculum candidum ad Chriſtum refert. Ea verò, vt reddatur illuſtrior, ſciendum eſt, Chriſtum Dominũ lapidem creberrime appellari in ſacris literis, velut Iſa.8. *Et erit vobis in ſanctificationem, in lapidem autem offenſionis, & petram ſcandali duabus domibus Iſrael, & in laqueum, & in ruinam habitantibus Hieruſalem:* quem locum de Chriſto ad literam eſſe intelligendum perſpicuũ eſt ex 1. Petri 2. & ex Pauli ad Roman.9. Deinde

Iſa.8.18. — *Chriſtus lapis offenſionis.* — *1.Pet.2.* — *Ad Rom.9.*

Pſ.117.22 Deinde Pſal. 117. *Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli*: quod Chriſtus ipſe de ſe interpre- Matth.21. tatus eſt, Matthæi 21. & affert Petrus lo- Zach.3.9. co citato. Præterea Zachariæ 3. *Super lapidem vnum ſeptem oculi ſunt; Ecce ego cælabo ſculpturã eius, ait Dominus exercituũ, & auferam iniquitatem terræ illius in die vna.* Quem locum de Chriſto intelligit D. Hieron. D. Hieronymus in commentarijs ſuper Zachariam: Et illud, *Cælabo ſculpturam* Vulnera Chriſti cælatura. *eius*, ad Chriſti vulnera docet pertinere hoc ſenſu. Iſtum lapidem clauis crucis, & lancea militis faciam vulnerari; vbi obiter aduerte, Chriſti vulnera pulcherrimis comparari cælaturis, quæ eum, & pulcherrimum, & pretioſiſſimum demonſtrant.

2 Nec verò lapis dumtaxat communi nomine dicitur, ſed lapis pretioſus: ve- Amos 7. luti Amos 7. vbi Adamus appellatur, nã vbi nos legimus, *Ecce Dominus ſtabat ſuper murum litum, & in manu eius trulla cæmentarij*, Septuaginta tranſtulerunt, *Ecce vir ſtabat ſuper murum adamantinum, & in manu eius adamas*: in quem locum D. Hieron. Diuus Hieronymus multa diſſerit de Chriſtus adamas. adamãtis natura, & inter alia docet duriſſimum eſſe, & indomabilẽ, paruum, & indecorum, atque in electri ſimilitunem venena deprehendere, & maleficis reſiſtere artibus: tunc addit: *Talis eſt Dominus, & Saluator, qui ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens, ad Philippẽſes 2.* Ad Phil. 2. Eſa.53. *De quo Eſaias ſcribit cap. 53. Non eſt ſpecies ei, neque decor. Hic ſtat ſuper murum ada-* Apoſtoli adamantes. *mantinum, ideſt, ſuper ſanctos, & Apoſtolos ſuos, quibus donauit, vt & ipſi adamantes vocarentur, & à nullo ſuperati dicerent: Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? tri-* Rom.8.35.38. *bulatio, anguſtia &c. ad Rom. 8. Et iterum. Certus ſum quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto.* D. Hieron. Aduertit etiam D. Hieronymus, adamantem, licet indomitum, tamen hirci ſanguine poſſe frangi, in quo docet dif- Caſtitas difficilis. ficultatem exprimi conſeruandæ caſtitatis, quia nimirum præſtantiſſimi quique ſancti, etſi fortiſſimi ſint, & adamãtini, ſæpè tamen mortiferæ libidinis calore diſſoluantur. *Hæc enim*, inquit, *ſanguinis hircorum, & ipſius hirci dicetur eſſe natura, vt ſit ad libidinem calidiſſimus, & quod ignis edomare nequeat, ſolus illius diſſoluat cruor.* Quia verò Chriſtus adamas erat indomabilis, propterea dicitur ab Hieremia cap. 50. Malleum vni- Hier.50.23 uerſæ terræ non ſolum confregiſſe, ſed etiam penitus contriuiſſe; id quod admirabundus dixit Propheta: *Quomodo*, inquit, *confractus, & contritus eſt malleus vniuerſæ terræ?* quem locum expendens Origenes homil. 3. ſuper Hierem. *In pro-* Origenes. *ditione*, inquit, *Saluatoris malleus Zabulon, ideſt, Diabolus, malleator Iudas fuit, ſed Chriſtus confregit malleum in deſerto, cum tentatus Dæmonem proſtrauit, contriuit au-* Dæmon victus à Chriſto. *tem penitus in paſſione. Similiterq; confringitur à nobis cum venimus ad Eccleſiã per fidẽ, conteritur autem cum per opera proficimus, iuxta illud Apoſt. ad Rom. 16. Deus autem* Rom. 16. *conterat Satan ſub pedibus veſtris.* Hæc Orig. Mitto alia pretioſorum lapidum nomina, quæ Chriſto in ſacris literis tribuuntur, vt ad calculi appellationem veniamus.

Notandũ eſt igitur, vbi nos legimus, 3 *calculum* haberi Græcè ψῆφον, & quidẽ D. Hieronymus in Epiſt. ad Damaſum, D. Hieron. quæ incipit, *Septuaginta*, calculum hoc loco, carbunculum gemmã pretioſam interpretatur: tractans enim locum illum Eſaiæ 6. qui ſecundum Septuagin- Eſa.6. ta ſic habet: *Et miſſus eſt ad me vnus de Se-* Carbo de altari, carbũculus. *raphim, & in manu habebat carbonem, quẽ forcipe tulerat de altari*, ſeu vt Symmachus, Aquila, & Theodotio tranſtule- Symmach. runt, *& in manu eius calculus*: Hæc habet Aquila. Hieron. *In Hebræo pro carbone calculus le-* Theodotio. *gitur, quo mihi videtur ſermo diuinus ſignifi-* Calculus, ſermo diuinus. *cari: ſicut enim calculus genus eſt lapidis duriſſimi, rotũdi, & omni puritate leuiſſimi: ita ſermo Dei qui neque hæreticorum, neque omnium aduerſariorũ poteſt contradictionibus cedere, calculus dicitur, quem etiam in Apocalyp. Dominus pollicetur vincentibus: videntur autem mihi, & Septuaginta in eo quod ἄνθρακα tranſtulerunt, idem ſenſiſſe, quod cæteri: ἄνθραξ enim, quem nos carbunculum interpretamur, genus eſt lapidis fulgidi, atque nitentis, quem etiã in duodecim lapidibus inuenimus.* Vbi vides Hieronymum calculum hunc, quo de agimus, interpretari carbunculũ: iuxta quam expoſitionem, Chriſtus propter amorẽ ſimilis carbunculo. merito Chriſtus carbunculo cõparatur. propter amorem ardentiſſimum, quo erga homines carbunculi inſtar exarſit.

Verum

Verum quia hoc loco non ἄνθραξ, ideſt Carbunculus, ſed ψῆφος, ideſt calculus legitur, rectius politum, ac nitentem lapidem oportet intelligere, ſimilem videlicet ijs, quos Dauid de torrente limpidiſſimos tuliſſe dr̃, quare alia nobis huius appellationis ratio afferenda eſt.

4 Sciendum eſt igitur Grçcos olim ſententias, ac ſuffragia calculis colligere conſueuiſſe, vnde ſua decreta, & ſuffragia pſephiſmata appellabãt, vt patet ex M. Tullio in orat. ꝓ L. Flacco, quia videlicet ψῆφοις, ideſt calculis ſuffragia ferebant, candidis quidem abſolutionem, nigris verò damnationem ſignificantibus: vnde factum eſt, vt calculum pro ſuffragio, ac ſententia vſurparent; vnde etiam mos obtinuit apud Romanos, vt calculis rationes ſubducerent, ex quo ortum habuit illa locutio (ad calculum reuocare, ideſt, exacte aliquid ſupputare; id autem non ſolum calculus latinum nomen, ſed ψῆφος, etiam Græcum quo hic vtitur Ioannes ſignificat, vt teſtatur Budæus in commentarijs linguæ Græcæ. *Budæus.* Tertio. Etiam familiare Romanis erat in ſuffragijs honorum ferendis, Magiſtratuum nomina calculis inſcribere, & in vrnã conijcere, vt habes apud Liu. lib. 2. Deca. 3. Denique fauſti dies candido notabant lapillo, infauſti atro. Vnde eſt illud Perſij Saty. 2. *Hunc Macrine diem numera meliore lapillo. Qui tibi labentes apponit candidus annos.* Eſt igitur Chriſtus calculus candidus. *Chriſtus, calculus abſolutionis, & vitæ.* Primũ, quia quantum eſt ex ſe calculus eſt abſolutionis, & vitæ: quemadmodum docet Paulus ad Rom. 8. *Rom. 8.* *Nil damnationis eſt ijs, qui ſunt in Chriſto,* quam ob cauſam Paulus Chriſtum appellat ſpem noſtram 1. ad Tim 1. *1. ad Tim. 1.* *Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti ſecundum imperium Dei ſaluatoris noſtri, & Chriſti Ieſu. ſpei noſtræ,* ideſt Chriſti Ieſu, qui eſt ſpes noſtra: idem autem eſt eſſe ſpem noſtram, atque eſſe ex ſe calculũ candidum, ideſt calculum abſolutionis, & vitæ. Efficitur autem ater calculus, ideſt, damnationis ijs, qui eũ culpa ſua, vel recipere, vel ſequi renuunt. Deinde eſt calculus ſupputatorius, *Calculus ſupputationis.* quia ꝑ Chriſti opera, tanquam per calculos Deus rationes ſubducit omnium hominum, vt nimirum eos quos Chriſti imitatores repererit, gloriæ præmijs, quos verò cõtemptores, gehennæ ſupplicijs ſempiternis afficiat: quo etiam ſenſu accipiẽdum eſt illud Pauli ad Hebr. 12. *Hebr. 12. 3.* *Recogitate eum, qui talem ſuſtinuit à peccatoribus aduerſus ſemetipſum contradictionem.* Vbi pro *recogitate* habetur Græcè ἀναλογίσασθαι, quod verbum ſignificat ſupputare, ſiue rationes ſubducere, quam ob cauſam ſupputãdi peritos appellare ſolet Plato λογιστικούς. Commendat igitur Apoſtolus, vt paſſionem Chriſti, eiusq; merita quaſi calculis diligẽtiſſimè ſupputemus, cum in eis ſalutis noſtræ pretium, quòd Deo ſoluimus, ſit conſtitutum. Tertiò, Chriſtus quibus honorum fert ſuffragia, eorum nomina in ſe ipſo veluti in calculo inſcribit, & ita cęlorũ creat magiſtratus. Denique dies gratię, quibus reconciliati ſumus Deo, meliore lapillo, ideſt Chriſto ipſo ſignati ſũt; quippe qui eiuſmodi reconciliationem aduentu ſuo perfecerit.

Quod verò attinet ad nomen nouum, 5
quod in hoc calculo inciſum eſt, id plane eſt nomen Ieſu, ſeu Saluatoris, quod optimo iure nouum dicitur, *Ieſus, nouũ nomen.* quoniam, vt contendit Galatinus, lib. 3. Arcanorũ *Galatin.* cap. 18. nuſquam vlli præterquam Chriſto Domino id nomen fuit impoſitum. Etenim Ieſus Naue, Ieſus Syrach, & Ieſus Ioſedech, (de quibus poterat eſſe controuerſia) nõ Ieſuah, ideſt Ieſus, vocati ſunt: ſed Iehoſuah, ideſt Dominus ſaluabit: In cuius rei confirmationem affert illud Iſaię 62. *Iſa. 62. 2.* *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit.* Itaque concludit tres illos non fuiſſe dictos ſaluatores, ſed expectantes Deum, qui ſaluaret. Sed vtrum hęc Galatini obſeruatio vera ſit, ad caput duodecimum expendemus. De nomine etiam Ieſu, eundem locum Iſaiæ interpretantur Greg. Nazianz. *Greg. Naz.* oratione de amore pauperum, Euſeb. Cæſ. lib. 2. *Euſeb. Cæſ.* demonſtrationis Euangelicæ, cap. 49. & Cyrill. Alexand. lib. 5. *Cyril. Alex.* de Trinitate: quamuis in commentarijs Iſaiæ in aliam deflexerit expoſitionem. Aduertendum eſt autem ad verbum ſic eſſe transferendum ex Hebręo: *Nomen nouum, quod os Domini perforabit:* Solent enim Hebræi excauandi, ſeu perforandi verbum ad eam notationem, ſeu exarationem nominum ſignificandam transferre, quæ in lapide, aut ære incidi ſolent:

lent:

lent: qua tranſlatione indicatur Chri-
Nomẽ Ieſu clauis inciſum. ſtum Dominum illuſtriſſimum Ieſu nomen vulnerum ſuorum perforationib. meruiſſe; ſic enim in hoc calculo candido tantũ nomen incidi oportuit: que-
Philip. 2. 9. madmodum dixit Apoſt. ad Philipp. 2. *Propter quod Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen quod eſt ſuper omne nomẽ.* Rectè autem ſubiungitur: *Quod nemo ſcit niſi, qui accipit.* Quia nominis Ieſu virtutẽ, & maieſtatẽ, nemo perfectè intelligit: niſi qui eius per fidem, & gratiã eſt particeps. De quo qui plura deſiderat, legat
Georg. Ven. Georgium Venetum in ſua Harmonia Cantico 2. tono 6. cap. 7. & 8.

Calculi candidi de Euchariſtia interpretatio.

SECTIO VI.

1 IAm ſuperius in expoſitione contextus ex nonnullorum ſententia docuimus, calculum candidum inter alia Euchariſtiam, ſeu corpus Chriſti in Sacramento ſignificare: cuius interpretationis ratio paulò fuſiùs tradenda eſt. Primum igitur iuxta
D. Hieron. D. Hierony. in epiſt. ad Damaſum, quæ
Chriſtus in Euchariſt. Carbũculus candidus. Plin. incipit *Septuaginta:* vbi hunc calculum carbunculum interpretatur, rectè ea ſimilitudo in corpus Chriſti, prout eſt in Sacramento cõuenit: reperiri enim carbunculum candidum teſtatur Plin. lib. 37. capit. 7. Cum igitur carbunculus ex genere ſit gemmarum ardentium, ſignificatur ignea vis amoris, quam Chriſtus in hoc Sacramento inſtituendo declarauit, ad quod eam ob cauſam referri po-
Cant. 5. 10. teſt illud Cantic. 5. *Dilectus meus candidus, & rubicundus:* vbi cernis Chriſtum carbunculum candidum, ſimulque ardentem appellari: quo etiam ſenſu poſſumus accipere calculum illum, de quo
Iſa. 6. agitur Iſa. 6. Quem Seraph tulit forcipe de altari, in quo innuitur altare Euchariſticum: eoq; os Iſaiæ tetigit, ac mundauit: in quo ſanctitas, quã confert Euchariſtia digne communicantibus, exprimitur. Et quidem hunc Iſaiæ carbonem accenſum, ſeu carbunculum, quemadmodum Septuaginta tranſtulerũt, vt ſuperius diximus, quanquam Cyrill. Cyril. Alex.
Alexand. de incarnatione, lib. 8. & lib. 1. in Iſaiam intelligat de Chriſto, quem in ore per fidei confeſſionem accipimus, prophetiarum, & cęremoniarum legalium, quæ ipſum adumbratũt, veritate, & typo, quaſi forcipe; tamen Theod. de Theodor.
Euchariſtię cõmunione interpretatur.

Secundò. Poſſumus per calculũ can- 2
didum, quem plerique pretioſam gemmam in genere interpretantur, margaritam, ſeu vnionem intelligere, quo nomine Chriſtum cenſeri docet Origenes Origines.
in cap. 13. Matthæi, ſuper illud: *Simile eſt* Matth. 13.
regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas, inuenta autem vna pretioſa, &c. Nec immerito calculum candidum margaritam accipimus, quia vt ait Plin. lib. 9. cap. 35. Vnionum pręſtan- Plin.
tia in orbe, læuore, pondere, & candore poſita eſt: quod ſi fas eſt diuina humanis illuſtrare, quemadmodũ fertur Regina Aegypti Cleopatra vna cęna centies centena millia ſeſtertium, ideſt ducẽta quinquaginta millia aureorum abſumpſiſſe magnificentię oſtẽdendæ cauſa, epoto videlicet corã Antonio vnione pretioſiſſimo, qui tanti æſtimabatur, vt commemorat Plin. loco paulo ante citato; ita Chriſtus ſeipſum infiniti pretij Chriſtus in Sacramento margarita, & vnio ptij infiniti.
vnionem in cęna Euchariſtica, quæ eius eſt magnificentia regalis, omnibus edẽdum, ſacerdotibus etiam hauriendum proponit; hoc enim ſignificat cum ait. *Dabo ei calculum candidum.* Accedit quod vnionis appellatio Chriſto in Sacramẽto iure optimo tribuit: dictę enim ſunt margaritæ vniones, vt ibidem ait Plin. Plin.
quod nullæ duæ reperiantur indiſcretę, ſeu ſimiles; ſic enim hic vnio de quo agimus nullum alium habet ſimilem: imò ea potiſſimum de cauſa vnionis appellationem in ſacramento ſibi vendicat; tum quòd ad vnionem inter fideles conciliandam, hoc ſacramẽtum inſtituerit, quã vel ipſa ſacramenti ratio ſignificat, nam vt ait D. Auguſt. tract. 26. in Ioannem; D. Auguſt.
propterea Chriſtus hoc ſacramentum in ijs rebus inſtituit, quæ ad vnum aliquid rediguntur, ſiquidem ex multis granis vnus panis efficitur, & ex multis racemis vinum confluit; Tum propter vnionem illam mirificam, quam per ſui communionem in ſacramẽto nobiſcum efficit.

Eucharist. vnionē admirabilem efficit. efficit: propter quam concorporei eius appellamur ab Apoſtolo ad Epheſ. 3. cū ait: *Gentes eſſe cohæredes, & concorporales, & comparticipes promiſſionis in Chriſto:* *Epheſ. 3. 6.* quem locum de communione Euchariſtiæ intellexit *Cyril. Alex.* Cyrill. Alexand. lib. 12. in Ioan. cap. 16. & in libris Allegoriarum quos ſcripſit in Pentateuchum, & *Glaphy.* Glaphyra appellauit in Geneſ. cap. Adam. *Concorporales,* inquit, *facti ſumus ei per myſticam benedictionem:* hoc eſt per communionem corporis Chriſti in ſacramento *Dioniſ. Areopag.* de qua vnione loquens Dionyſ. Areop. lib. de Eccleſ. Hierarch. cap. de communione, appellat eam ἕνωσιν κατ᾽ ἄκρον, *D. Cyprian.* ideſt vnionem ſummam, & D. Cypr. in ſermone de cęna Domini, vnitatem, quę progreditur vſq; ad ſocietatem germaniſſimam: ex quibus iam cernis quam aptè Chriſtus in ſacramento vnioni comparetur.

3 Poſtremo, quia iuxta Bedę expoſitionem, *Beda.* Calculus hic non niſi caſtitatis cultoribus promittitur: ſic enim Beda vult illud: *Vincenti,* ad caſtitatem referendum, ob ea, quæ de Nicolaitarum libidine *Smaragd⁹, inſigne caſtitatis.* præceſſerant. Quare non immerito hunc calculum ſmaragdum pretioſam gemmam interpretari poſſumus, de qua illud refertur admirabile vſu, & experimento compertum, quod nimirum vſque adeo libidini aduerſetur, vt omnino frāgatur, ſi quis eam ſecum habeat in patranda re venerea: quemadmodum refert Pierius in ſuis Hieroglyph. lib. 41. cap. de Smaragdo, & experimento ipſo comprobatum eſt, etenim, vt refertur in Luſitanis annalibus, in conceptione Ioan. 2. Regis Luſitaniæ, Iſabellæ matri ſmaragdus ſummi pretij, quem annulo incluſum geſtabat, fractus dicitur, quemadmodum Rex Alfonſus hoc nomine Quintus ipſius Ioā nis pater cōfirmauit, in quo vides ad viuum expreſſam eam mentis, & corporis puritatem, quæ ad communicandū requiritur: viriditas etiā ſmaragdi oculis gratiſſima, ſpem gloriæ ſignificat, quæ præcipuè hoc ſacramento continetur; cum ſit à Chriſto inſtitutū, non modo in monumentū, & pignus amoris; ſed in gloriæ etiam Arrhabonem certiſſimum.

COMMENTARIVM QVARTVM EXEGETICVM.

DE ANGELO THYATIRÆ.

Quid litteræ contineant, deque earum inſcriptione.

Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius ſimiles aurichalco.

SECTIO PRIMA.

1 QVarta Epiſtola ſcribitur ad Angelum Thyatiræ, commendationem, vitupérationem, comminationē, denique promiſſionem continēs iis, qui Iezabelem ſecuti non fuerint. Nonnulli hæretici ex eo Apoc. auctoritatem negant, quod Ioannis tempore Thyatiræ Eccleſia nondum fuerit, ad quam tamen ſcribit. Verum quicquid ſit de Eccleſię Thyatirenſis fundatione, illud ſatis eſſe debet, quod eiuſmodi hæreticis reſpondet Epiphanius lib. 2. aduerſus hæreſes. Hæreſi 51. Docet enim Ioannem potuiſſe ſpiritu prophetico ad eam, quæ poſtea ibi futura erat, Eccleſiam ſcribere, eique denunciare, quomodo decipienda erat à falſis Phrygaſtarum prophetiſſis. Quod verò attinet ad litterarum inſcriptionem, ea eſt huiuſmodi: *Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius ſimiles aurichalco*, cuius inſcriptionis ratio multiplex eſt.

Error hæreticorum refellitur.

Epiphan.

2 Prima ratio eſt Richardi de ſancto Victore: quia Thyatiræ quidam Chriſtiani fœminarum, & nonnunquã Dæmonum libidini ſeruiebant, alioſque exemplo ſuo ad eadē ſcelera patranda incitabant. Rectè dicitur Chriſtus habere oculos ſicut flammam ignis, vt nimirũ nefarij illi homines intelligerent Chriſtum, omnia, quæcũque ab eis gerebantur, intueri. Dicitur etiam habere pedes aurichalco ſimiles, vt moneâtur perditis ſuis moribus nuntium remittere, & electos, ac probos viros, qui per Chriſti pedes ſignificantur, imitari. Secunda eſt Ruperti, qui docet per pedes ſimiles aurichalco fortitudinem commendari huic Angelo; aurichalcũ enim in camino ignis lõga decoctione, & diuturna tunſione ad auri ſimilitudinem perducitur: de qua etiam fortitudine loquitur Dominus apud Iſa. c. 40. *Qui confidunt in Domino mutabunt fortitudinem*; Quem locum tractans D. Gregor. lib. 7. Moral. c. 8. obſeruat non dictum eſſe, *ſument*, ſed *mutabunt*, vt palam eſſet duplicem eſſe fortitudinem, vnam impiorũ, quæ deponenda eſt, & mutanda: aliam iuſtorum, quæ eſt inchoanda, & aſſumēda. *An non*, inquit, *etiã reprobi fortes ſunt, qui ad præſentis vitæ concupiſcentiam tot laboribus currunt? Vnde bene per Hieremiam* Thren. 3. *Ex humani generis voce dicitur, inebriauit me abſynthio, etenim ebrius, quod patitur, neſcit; abſynthio ergo ebrius eſt, qui præ amore præſentis ſeculi à ſenſu rationis alienus, dum quicquid pro mundo ſuſtinet,*

Richard. de S. Vict.

Chriſti oculi, tanquam ignis ad impios intuendos.

Rupertus. Fortitudo aurichalcum.

Iſa. 40. 31.

D. Gregor.

Thr. 3. 15.

Mũdanus abſynthio ebrius.

leue putat, laboris amaritudinem, quam tolerat, ignorat. Commẽdatur igitur huic Angelo, vt veram conetur habere fortitudinem, & inſtar aurichalci, laborib. quaſi igne & tunſionibus ad auri perueniat ſplẽdorem, nec zelum deponat, quo in delinquentes pro ratione officij debet animaduertere. Quod verò attinet ad flammantes oculos, eodem docet Rupertus ſpectare; vbi enim Chriſtus in paſſionis fornace aurichalcum per gloriam ſui corporis euaſit, in cœlum aſcendit, & inde quaſi flammeis oculis in terram aſpiciens, miſit ſeptiformem ſpiritum, quo non ſolum Apoſtolos, ſed etiam Apoſtolorum imitatores inflammauit, & fortes, ac bono zelo feruentes effecit. Tertia eſt Ioachimi, qui vult commendari huic Epiſcopo vitam contemplatiuam in oculis, actiuã in pedibus. Etenim oculi tanquã flamma ignis manifeſtè contemplationem exprimunt, quæ non ſolum per cognitionem lucere, ſed per charitatem etiã ardere debet: ſed quoniam quandiu in hac mortali vita agimus, neceſſe eſt interdum ad operationem deſcendere, mox ſubiungitur: *& pedes eius ſimiles aurichalco*, oculorum enim libertas in ſtatione eſt, pedum in motione: quia tamen actiua non eo modo, quo contemplatiua perſpicua eſt, & lucida, propterea oculi flammei dicuntur; pedes aurichalco ſimiles, eſt enim aurichalcum minus lucidum quam ignis. Quarta ratio afferri poteſt per oculos ſimiles flãmæ ignis commendari Epiſcopis cognitionem eorum, quæ in ſuo Epiſcopatu geruntur, & in gubernando vigilantiam cum charitate coniunctam: per pedes vero ſimiles aurichalco indefeſſam in rectis moribus conſtituendis ſolicitudinem, quæ ſunt duæ partes Prælatorum potiſſimæ, & in Thyatirenſi Epiſcopo id temporis, quo morum diſciplina per luxum, & libidinem diffluebat, perneceſſariæ. Quam etiam ob cauſam myſtica illa Ezechielis animalia, quæ optimi cuiuſque Epiſcopi imaginem per typum referebant, quorum fit mentio Ezech. 1. oculos habebant flammantes, pedes uituli, ideſt rotundos, cruraque flexibilia, in omnem partem, quia nimirum debet Prælatus paratiſſimus eſſe ad exequendum quicquid flammantibus vigilantiæ oculis, vel conſtituendum, vel reſtituendum ſenſerit.

Rupertus. *Ioachim.* *Vita actiua et contẽplatiua.* *Prælati vigilãtia, charitas, & ſolicitudo.* *Ezech. 1.*

Quid per Iezabelem ſignificetur hoc loco, cum dicitur:

Permittis mulierem Iezabel, quæ ſe dicit propheten, docere, & ſeducere ſeruos meos, fornicari, & manducare de Idolothytis. *Apoc. 2. 20.*

SECTIO II.

LAudatione de more præmiſſa conqueritur Dominus de Thyatire Angelo, quod permittat mulierẽ Iezabelẽ, quæ ſe prophetẽ mentiebatur, docere, fideles ſeducere, fornicari, & manducare de idolothytis: comminaturque ſe miſſurũ eam in lectũ, eosque, qui mœchantur cũ ea acerrimè puniturũ, filiosq; eius interfecturum, niſi pœnitentiã egerint. Igitur, vt planum fiat, quid per Iezabelem, hoc loco accipiendum ſit, illud eſt neceſſario præmittendũ, Iezabelem vxorem fuiſſe Achab regis Iſrael impijſſimã, & proiectæ audaciæ feminã, vt eſt perſpicuũ ex 3. Reg. 19. & 21. & Ioſepho lib. 8. antiquitatum c. 13. fuit ea filia Iethabaal regis Tyri, ac Sidonis, ex quo factũ eſt, vt gentis ſuæ ſuperſtitiones, & impietatem retinens, templum Deo Tyri, quẽ Baal appellabãt, extruxerit, ſacerdotes Baal quamplurimos, falſosque prophetas conſtituerit, qui ſuo Deo miniſtrarent, virum ſuum eadem impietate, ac ſuperſtitione imbuerit: Heliam prophetam ſanctiſſimum, quod ipſius impietatem ferre non poſſet, falſosque Baal prophetas occidiſſet, perſecuta fuerit, vitam, vineamque Naboth nobili, & probo viro per ſummam crudelitatem, & iniuſtitiam eripuerit, denique multa alia indigna, ac nefaria admiſerit. Quorum omnium Deus meritas pœnas tandem depoſcens, eius rei conficiendæ curam commiſit Iehu, qui Achab in regno ſucceſſit, qui eam è feneſtra deturbari præcepit, vbi à canibus dilacerata, ſicut prædictum fuerat

B *Supplicium improborũ, niſi reſipiſcant.* *3. Reg. 19. & 21.* *Ioſeph.* *Iezabel, & impietatis, ſic etiam diuinæ ſeueritatis exemplũ & ſymbolum.*

3. Reg. 21.
rat ab Helia 3. Regum 21. non ſolum ſuæ impietatis memoriam, ſed diuinæ etiam ſeueritatis exẽplum poſteris reliquit. Quo fit vt cum Iezabel impiiſſima fuerit, & audaciſſima fęmina, iure optimo ſimilium fęminarum, omniſque turpitudinis, & impietatis Symbolum eſſe poſſit.

3 Primum igitur non deſunt, qui hanc fęminam exiſtiment vxorem fuiſſe huius Epiſcopi, Iezabelem nomine appellatam, aut certè ita dictam, quod Iezabelem illam alteram, cuius paulo ante meminimus, ſcelerum improbitate referret: quam opinionem referunt Richardus de Sancto Vict. Lyran. & Hugo Cardinalis. Secundò Beda, Rupertus, & Primaſius, conijciunt mulierem aliquam in ea Eccleſia eiuſmodi ſcelerum, & errorum, artificem, ac magiſtrã. Tertiò Epiphanius lib. 2. aduerſus hæreſes, Hæreſi 51. exiſtimat per Ieſabelem intelligendas eſſe quaſdam fœminas, quæ Thyatiræ inſurrexerunt, Prophetiæ ſpiritum ſibi arrogantes; Priſcillam nimirum, Maximillã, & Quintillam; quæ tamen etſi poſt Ioannis obitum extiterunt, eas tamen Ioannes prophetico ſpiritu futuras præſenſerit, & fugiendas denunciarit. Quartò Areth. vult ſermonem adhuc eſſe de Nicolaitis, qui propter libidinem, & impietatem Iezabelis nomine exprimãtur. Poſtremo D. Auguſtinus, ſeu Ticonius, Beda, Primaſius, Rupertus, Ioachimus, & alij, præter ſuam illam de certa aliqua fęmina coniecturam, affirmant Iezabelis nomine intelligendos eſſe hæreticos effęminatos, & libidini ſeruientes, qui propterea mulieris nomine cenſeantur: eiuſmodi enim nomen merentur libidinoſi homines, & luxui dediti: vnde eſt illud Homericum Iliados 7. O Achæides, non enim Achæi, quod Maro imitatus dixit, O vere Phrygiæ, neque enim Phryges ite per alta dyndima. Et paulo poſt, finite arma viris, & cedite ferro. Sed vt ad noſtra veniamus eò etiam nomine ſignificantur in ſacris literis Eſaiæ 6. *Dabo pueros principes eorum, & effęminati* (aliàs mulieres) *dominabuntur eis.* Et eodem cap. pro eo quod eſt, *eleuatæ ſunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & pedibus ſuis compoſito gradu incedebant, decaluabit Dominus verticẽ filiarũ Sion, &c.* Quo loco in vniuerſum non ſolum fęminæ Hebræorum, ſed etiam viri effęminati intelligendi ſunt. Idem habes Nahum 3. *Ecce populus tuus quaſi mulieres in te.* E contrario viri appellãtur, qui fortes ac ſtrenuos in omnib. ſe præbet. Vnde Dauid ad Abner ait 1. Reg. 16. *Nunquid non vir es tu?* Præcipuè verò ij qui luxum aſpernantur, & virtutem colunt: quo ſenſu poteſt accipi illud Pſalmi ptimi. *Beatus vir, qui non abijt, &c.* Hanc fęminarum & virorum acceptionem myſtice expreſſam fuiſſe in facto illo Pharaonis cum obſtetricib. Ægyptijs præcepit, vt Hebræarum mulierum mares filios occiderent, fęminas tantum reſeruarent, Exod. 1. Exiſtimauit Origenes homil. 2. ſuper Exodum, vbi inter alia: *Cum videris,* inquit, *homines in delicijs viuere, & libidini ſeruire ſcias in ijs regem Aegypti, ideſt Dæmonem, fęminas reſeruare: ſi verò aliquem videas amare continentiam, luxuriam fugere, & virtutem colere, iſtum intelligas quaſi virum necare cupere Pharaonem: odit enim eiuſmodi Pharao, viuere eos in Aegypto non ſinit: inde eſt quod in hoc mundo ſerui Dei deſpectui habentur, quia odit huiuſmodi mares Pharao, qui fęminas tantum amat.* Atque hæc poſtrema Iezabelis expoſitio nobis magis probatur, cum ſit communior, & conſuetudini Ioannis in hoc opere congruentior: ſic enim ſcribens ad Angelum Pergami, per tenentes doctrinam Balaam, Nicolaitas intellexit: vt conſequens videatur ſicut eo loco Balaam, ita etiã hic Iezabelem myſticè, ac per typum accepiſſe.

Quod verò attinet ad fornicationẽ, de quo crimine Iezabel inſimulatur; duplicem communiter intelligũt hoc loco interpretes, cuius Iezabel magiſtra fuerit, vnam communem, alteram myſticam, quæ eſt peccatum quodcunque lethale, ſed præcipuè hæreſis, & idololatria: reperiri enim etiam hoc fornicationis genus perſpicuum eſt ex ſacris literis, veluti Hier. 3. *Fornicata eſt cum amatoribus multis,* & iterum *mœchata es cum lapide, & cũ ligno.* Et Pſ. 72. *Perdidiſti oẽs, qui fornicantur abs te.* Et Ezec. 16. *Expoſuiſti fornicationẽ tuam omni trãſeunti,* 4

Marginalia: *Richard. de S. Vict.* *Lyran.* *Hugo Car.* *Beda.* *Rup rt.* *Primaſ.* *Epipha.* *Arethas.* *D. Auguſt.* *Ticon.* *Beda.* *Primaſ.* *Rupert.* *Ioachim.* *Homer.* *Libidinoſi, & effęminati, fœminæ, non viri.* *Maro.* *Eſ. 6. 4.* *Nahum 3. 13.* *Dauid.* *1. Reg. 16.* *Reſpuentes luxum, viri.* *Pſ. 1. 1.* *Exod. 1.* *Origenes.* *Dæmõ odit continẽtes, amat luxui deditos.* *Hæreſis, & idololatria, fornicatio.* *Hier. 3. 1.* *Pſ. 72. 27.* *Ezec. 16. 15.*

feciſti tibi imagines maſculinas, & fornicata es in eis. Denique Exod. 34. *Ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum, ne cum fornicati fuerint cum Dijs ſuis, & adorauerint ſimulachra eorum, vocet te qui ſpiam.* Ratio verò eſt, quia Deus per fidem ſpirituale quoddam cum quauis anima matrimonium contrahit, iuxta illud Oſeæ 2. *Sponſabo te mihi in fide;* ex quo efficitur, vt qui fidem, aut eius confeſſionem deſerit, non fornicationem modo ſimplicem, ſed adulterium admittat; quam rationem multis perſequitur D. Hieronym. Hieremiæ cap. 3. Ezechielis 16. & Nahum 3.

Exo. 34. 15 *Anima per fidem ſponſa Dei, per hæreſim adultera.* *Oſea 2. 19.* *D. Hier.*

Quid ſignificet illa comminatio, *Ecce ego mittam eam in lectum*.

SECTIO III.

1 Iezabeli illi myſticæ, quam paulo ante explicauimus, comminatur Dominus, eam ſe, quia non vult pœnitentiam agere, miſſurum eſſe in lectum: quæ comminatio, quia nonnihil habet obſcuritatis, paulo explicatius tradenda eſt. Pro cuius rei explicatione, ſupponendum eſt, lectum in ſacris literis, & in bonam, & in malam partem accipi ſolere. In bonam quidem Canticorum 3. *Lectulum Salomonis ſexaginta fortes ambiunt ex fortiſſimis Iſrael, propter timores nocturnos;* vbi lectus cum pro multis alijs, tum præcipuè pro quieta ſanctorum conuerſatione ſumitur; quemadmodum interpretatur Beda, ad eam verò quietem conſeruandam opus inquit, *eſt, vt Chriſti milites enſem habeant ſuper femur ſuū, motum videlicet carnalium voluptatum ſpiritualis verbi diſtrictione comprimendo, propter timores nocturnos*, id eſt, ne eos inſidiæ tentatoris antiqui, ſi ſecuros inermesque repererint, ſternant. In malam autem Pſalm. 6. *Lauabo per ſingulas noctes lectum meum, lachrymis meis ſtratum meum rigabo*. In quem locum D. Aug. *Lectus*, inquit, *eſt voluptas corporis, & omnis delectatio ſecularis*, quam delectationē lachrymis lauat, qui ſeſe ab illa conatur extrahere. Rigabo, autem, quod ſequitur, amplius aliquid eſt, quàm lauabo: poteſt enim aliquid in ſuperficie lauari; rigatio autem ad interiora pertinet, & ſignificat fletum vſque ad cordis intima. Lectus igitur hoc loco in malam accipitur, vt perſpicuum eſt ex Iezabelis impudentia, in quam huiuſmodi minæ iactantur. Iuxta quam lecti acceptionem. Prima expoſitio eſt Bedæ, Ruperti, Richardi de Sancto Victore, lectum hunc infernum interpretantium; in quo lecto hæretici, quos ipſi nomine Iezabelis intelligunt, non quidem requieſcant, ſed excrucientur; niſi enim lecti vocabulo æternum gehennæ ſupplicium deſignaretur, nunquam antiquo hoſti figurata locutione per Eſaiam diceretur cap. 14. *Detracta eſt ad inferos ſuperbia tua, concidit cadauer tuum ſubter te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes*. Ad quem etiam lectum alludit idem vates cap. 33. cum ſic peccatores alloquitur; *Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus ſempiternis?*

Cant. 3. 7. *Beda.* *Lectus quieta ſanctorū cōuerſatio.* *Pſ. 6. 7.* *D. Aug.* *Lectus pro voluptate.* *Beda.* *Rupert.* *Richard.* *Infernus.* *Eſ. 14. 11.*

2 Secunda eſt Primaſij, & Ansberti, qui ſecuritatem, & impunitatem hæreticis, quaſi à Deo derelictis, lecti nomine ſignificatam volunt. *Ponitur*, inquit Ansbertus, *hæc meretrix in lecto, non vt quieſcat, ſed vt febri langueſcat, & in phreneſim incurrat, quatenus ea iam dicat, vel agat, quæ alij audire, & videre erubeſcant.* In hanc enim deceptoriam ſecuritatē tunc reprobi incidunt, cum peccantes experti non fuerint præſentis iræ vindictam, & pœnitentiam eò vſque negligunt, donec eis repentinus ſuperueniat interitus, iuxta illud Prouer. 1. *Auerſio paruulorū interficiet eos, & proſperitas ſtultorum perdet illos*. Ab hoc lecto nos Paulus exſuſcitat, cum ad Epheſ. 5. *Surge*, inquit, *qui dormis, & exurge à mortuis*. Quod autem hoc maximi ſupplicij loco ducendum ſit, præter q̄ quod iam aliàs fuſè docuimus; confirmari etiam poteſt ex illa cōminatione diuina, quæ habetur Ezech. 16. *Iſrael iam non iraſcar tibi, & Zelus meus receſſit à te*. & Pſal. 80. *Non audiuit populus meus vocem meam, Iſrael non intendit mihi, & dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorū, ibunt in adinuentionibus*

Primaſ. *Ansbert.* *Securitas, & impunitas ipſi quaſi derelicti à Deo.* *Prou. 1. 32.* *Epheſ. 5. 14* *Ezec. 16. 42.* *Pſ. 80. 12.*

Rom.1.28. *tionibus ſuis.* Ad Roman.1. *Tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, vt faciant ea, quę non conueniunt.* De eodem lecto interpre-
D.Ambr. tatur D. Ambroſius lib.1. de Cain c.4.
Prou.7.16. illud Prouerb.7. vbi meretrix ita lo-
Voluptas quens inducitur, *Intexui funibus lectulũ*
cõiuncta cũ *meum, ſtraui tapetibus pictis ex Aegypto, a-*
ĩpunitate. *ſperſi cubile meum myrrha, & aloe, & cinnamomo: veni inebriemur vberibus: non eſt enim vir meus in domo ſua, abijt via longiſ-*
D.Amb. *ſima.* Quo loco Diuus Ambroſius per huiuſmodi feminam, ſecularem voluptatem intelligit, cum impunitate coniunctam, quæ nimirum vitam ſine ſolicitudine promittit, ſine monitore ſermones, mollem ſomnum, inexplebilẽ cupiditatem, addimus nos abſentiam viri, propter quam ſibi eam ſecuritatẽ pollicetur, eſſe impunitatem, qua Deus peccata diſſimulãs ſinit peccatores impune volitare.

3 E contrario puniri hic à Deo, ſingu-
Puniri hic lare quoddam diuinæ clementiæ bene-
à Deo, ſin- ficium exiſtimandum eſt; hac enim ra-
gulare bene tione Dominus Hieruſalem cõſolatur
ficium. Eſaiæ 40. *Conſolamini conſolamini popule*
Eſ.40.1. *meus, dicit Deus veſter: loquimini ad cor Hieruſalem, & aduocate eam, quoniam completa eſt malitia eius, dimiſſa eſt iniquitas illius, ſuſcepit de manu Domini duplicia pro peccatis ſuis.* Quo loco *recipere duplicia pro peccatis,* ſeu vt habent Septuaginta, *recipere duplicia peccata ſua,* eſt propter peccata multis pœnis affici, quemadmo-
D.Ambr. dum interpretatur Diuus Ambroſius
Pſ.118. ſermone 19. in Pſalm.118. ſuper illa ver-
147. ba, *Praueni in maturitate,* ſeu *in immaturitate,* vt conſtat ex textu Græco. *Quam cito,* inquit Ambroſius, *dixit plenitudinem deiectionis* (eſt enim apud Septuaginta, completa eſt humilitas, ſeu deiectio eius,) *ſolutionem eſſe peccati, & repetiuit cauſam conſolationis,* videlicet eò maius eſſe reconciliationis inſigne, quo numeroſior fuerit pęna, quam culpa: id quod euidentius expreſſit idem
Tribulatio Propheta cap.28. cum dixit, *Tribulatio-*
ſuper tribu *nem ſuper tribulationem, Spem ſuper ſpem,*
lationem, ſic enim Septuaginta reddiderũt, quod
ſpes ſuper vulgatus tranſtulit, *manda remanda, ex-*
ſpem. *pecta, reexpecta.* Itaque cernis iuxta tranſlationem Septuaginta eo ipſo, quod tribulatio ad tribulationem adiungitur, ſpem ſupra ſpem inijci, & tunc demum poſſe peccatorem ſpem gloriæ concipere, cum à Deo propter ſcelera caſtigatur.

Quod beneficij genus agnoſcẽs Iob 4
ſic dicebat capite 6. *Qui cœpit, ipſe me* Iob 6.9.
conterat, ſoluat manum ſuam, & ſuccidat
me? In quem locum Diuus Gregorius D.Greg.
libro 7. Moralium capite 7. *Cum conditor,* inquit, *amorem ſuum erga nos per verbera non exercet, quaſi ad ferienda noſtra vitia manum ligatam tenet: an non affectus ſui manum ligauerat, cum peccanti populo dicebat: Iam non iraſcar tibi, & Zelus meus receſſit à te.* Ezechielis 16. *Sol-* Ezec.16.42.
uere ergo manum ſuam dicitur, cum exercet affectum. Idcirco Regius vates poſtulat, Proba me Domine, & tenta me. Pſal.25. Pſ.25.2.
& alio in loco: *Ego in flagella paratus ſum,* Pſalm.37. *quia enim ſancti viri corruptionis ſua vulnus ſine putredine non eſſe conſiderant, libenter ſe ſub manu medici ad ſectiones parant, vt aperto vulnere virus peccati exeat. Id, quod idem Iob luculen-* Iob 6.10.
tius ſignificauit ſubiungens: Et hac mihi ſit conſolatio, vt affligens me dolore non parcat, electi quippe cum perpetraſſe ſe illicita nouerunt, & tamen perſcrutantes inueniunt, quod nulla pro illis aduerſa perpeſſi ſunt in immenſa formidinis terrore tabeſcunt, ne in æternum ſe gratia deſeruerit, quos in præſenti vita mali ſui retributio nulla caſtigat, & propterea feriri paterna correptione deſiderant, & dolorem vulneris medicamenta ſalutis petant. Rectè igitur
ait Iob. Hac mihi ſit conſolatio, vt affligens Iob 6.10.
me dolore non parcat; ac ſi apertius diceret, qui ideò hic quibuſdam parcit, vt eos in perpetuum feriat, ideò me hic feriat, vt non parcendo in perpetuum parcat. Hactenus Gregorius.

Merito itaque de Iezabele ſupplicij 5
loco dicitur; *Mittam eam in lectum,* *Impunitas*
vt nimirum impune in hac vita pec- *ex vno ſce-*
cans, & in ſuis peccatis, quaſi in mol- *lere aliud*
liſſimo lecto quieſcens, ex vno ſcele- *nectis.*
re aliud nectat, & ita ad æternam damnationem ſibi viam muniat: derelictus enim peccator à Deo, dimiſſuſque, vt ait Regius vates, *ſecundum deſideria cordis ſui in adinuentionibus ſuis* eat neceſſe eſt, quippe cum veriſſimum ſit
illud, quod de impijs legitur Iob ſexto. Iob 6.18.
Inuoluta ſunt ſemita greſſuum eorum.
Etenim, vt ibidem docet Gregorius, Greg.

 quem-

quemadmodum id, quod inuoluitur in ſemetipſum replicatur, ita impij quaſi extra ſe tenſi ad ſemetipſos per circuitum redeunt multiplicatione vitiorũ. [Eſ.34.14.] Id quod Eſaias cap.34. Sub Iudæa nomine eleganter explicauit, cum dixit: *Erit cubile draconum, & paſcua ſtruthionum, & occurrent Dæmonia onocentauris, & piloſus clamabit alter ad alterum*: tũc enim [Greg.] piloſus, vt interpretatur Greg. loco citato, alter ad alterum clamat, cum perpetrata nequitia, ad aliam perpetrandã prouocat; & quaſi quadam cogitationis commiſſa iam culpa, culpã adhuc, quæ committatur, inuitat.

6 [Arethas. Pannon.] Tertia & poſtrema expoſitio eſt Arethæ, & Pannon. ſic interpretantium; *Mittam eam in lectum*, id eſt, ægritudine feriam, vt quæ modo in peccatorũ ſuorum lecto, explendo corporis voluptatem requieſcit, decumbat in lecto per ægritudinem, & afflictionem, vt inde tranſeat ad lectum duriorem æternæ damnationis. Ex quo plane efficitur, [Aegritudo, pœnaue tẽporalis, ſæpe initium ſempiternę.] Deum ſæpè perditos homines ægritudinibus, laboribuſque diuexare, non vt corrigantur, ſed vt iam nunc facinorum ſuorum pœnas luant, quas æternę conſequantur: atque hęc eſt duplex [Hier. 17.18] illa contritio de qua loquitur Hieremias, capite 17. *Duplici contritione contere eos*, & duplex illa confuſio, cuius [Pſ.108.29.] meminit Regius vates Pſalm.108. *Induantur ſicut diploide confuſione ſua*. Eſt enim diplois veſtimentum duplum, quo fit vt impij confuſione, id eſt, afflictione ſua, tanquam diploide induantur, cum & temporali, & æterna animaduerſione feriuntur. De huiuſmodi flagellis loquitur Dominus per Hieremiam, [Hie.30.14.] cap.30. cum ait: *Plaga inimici percuſſi te, caſtigatione crudeli*; Etenim vt eo [Hugo Car.] loco exponit Hugo Cardinalis, quos [Quidã flagellantur, vt amici, alij vt inimici.] Dominus vel ad emendationem, vel ad probationem flagellat, non tanquam inimicos, ſed potius tanquam amicos arguere dicitur, iuxta illud Apocalypſis 3. *Ego quos amo arguo, & caſtigo*; [Apoc.3.19.] cum verò reprobos iam in hac vita percutere incipit, non amici, ſed inimici plaga percutere cenſetur.

7 Id quod etiam ſub nomine Pharaonis Dominus ipſe ſignificauit Ezech. [Eze.30 21.] 30. cum dixit, *Brachium Pharaonis regis Aegypti confregi, & ecce non eſt inuolutum, vt reſtitueretur ei ſanitas, vt ligaretur pannis, & farciretur linteolis, & recepto robore poſſet tenere gladium*, id eſt, pœna quam ei inflixi, initium erit ſempiternæ: idcirco enim vulnera eius nolui obligare, quia ſempiterna ſunt futura, de quo ſupplicij genere eſt ſermo, Deuter.32. [Deut.32.22.] cum dicitur, *Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit vſque ad inferni nouiſſima.* Atque idcirco Iob dicebat capite 10. [Iob 10.1.] *Loquar in amaritudine animæ meæ, dicam Deo, noli me condemnare*. Id eſt, Deum quantum potero obteſtabor, vt hic tantum me affligat: ſciebat enim interdũ præſentem afflictionem eſſe æternæ dãnationis initium; quemadmodum contigit Antiocho regi impijſſimo, quem Deus inuiſibili, & inſanabili plaga percuſſit, videlicet viſcerum dolore, ita vt de eius corpore vermes ſcaturirent, & ipſæ carnes in doloribus effluerent, vſque adeò vt grauiſſimo eius fętore totus exercitus grauaretur, quod enim hoc ſupplicium prænuntium eſſet ſempiterni, perſpicuum eſt ex eo, quod dicitur 2. Machabæorum 9. [2.Mach.9.] *Orabat ſceleſtus Dominum, à quo non eſſet miſericordiam conſecuturus.*

Quidnam ſit, altitudinem Satanæ cognoſcere.

Quicunque non habent doctrinam hanc, qui non cognouerunt altitudinẽ Satanæ, quemadmodum dicunt.

SECTIO IIII.

1 Subiungitur poſt comminationem Iezabeli, eiuſque amatoribus factam, promiſſio ad eos pertinens, qui nefarijs Iezabelis factis, & conſilijs non acquieuerunt, quæ ſic habet: *Quicunque non habent doctrinã hanc, qui non cognouerunt altitudinem Satanæ, quemadmodum dicunt, non mittam ſuper vos aliud pondus*. Vbi duo explicationem deſiderant. Vnũ eſt, quid ſit nõ cognoſcere altitudinem Satanæ. Alterũ, quid põdus ſignificet. Quod attinet ad primum, ſciendum eſt cognoſcere [Cognoſcere, pro approbare.]

in

in ſacris literis ſæpenumero idem eſſe, quod approbare, veluti Pſalmo primo. *Nouit Dominus viam iuſtorum.* Et Pſalmo 36. *Nouit Dominus dies immaculatorum.* Et Prouerb. 4. *Vias, quæ à dextris ſunt nouit Dominus: peruerſa verò ſunt quæ à ſiniſtris ſunt.* Et Amos 3. *Tantum modo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.* Inde etiam eſt quod ſanctorum nomina ſcire Deus dicitur, & oues ſuas uocare nominatim. Io. 10. Imo ad hoc ipſum ſignificandum præcepit Exod. 28. Inſcribi in duodecim gemmis pretioſiſſimis, quæ erant in Rationali, duodecim nomina, iuxta numerum tribuum. Præterea in duobus lapidibus Onychinis, qui in vtroque ſummi ſacerdotis humero geſtabantur, eadem duodecim nomina inſculpi, ſena in quolibet lapide, vt nimirum intelligerent Deum, cuius Pontifex ille maximus referebat imaginem, ſanctos ſuos non ſolum in humeris per auxiliũ, ſed in pectore etiam per amorem geſtare, eorumque cõtinuo recordari, quorum in pectore, atque adeo ante oculos nomina præferebat.

Pſal. 1. 6. Pſal. 36. 18. Prou. 4. 27. Amos 3. 2. Ioan. 10. Exo. 28.

Sãctos ſuos geſtat Deus in humeris ꝑ auxiliũ, & in pectore ꝑ amorem.

2 Econtrario reprobos Deus dicitur neſcire, ſcientia videlicet approbationis, vt 1. ad Corinth. 14. *Qui ignorat, ignorabitur.* Ex quo loco argumentatur Hieronymus ſuper Amos 3. Deum non omnes cognoſcere, ſed eos qui eius cognitione ſunt digni. Vnde eſt illud Lucæ 13. *Recedite à me operarij iniquitatis, neſcio vos.* Et Matthæi 25. fatuis virginibus dicitur: *Amen dico vobis, neſcio vos.* Imo vſque adeo Deus reprobos perhibetur ignorare, vt ne nominum quidem eorum memoriam habere dicatur, quemadmodum Chriſtus ipſe teſtatur ſub Dauidis perſona, cũ ait Pſalmo 15. *Non congregabo conuenticula eorum, nec memor ero nominum eorum per labia mea.* Cum ergo hoc loco dicitur; *Non cognouerunt altitudinem Satanæ*, eſt ſenſus non approbauerũt altitudinem Satanæ, quemadmodum exponit Beda, Richard. de ſancto Victore, Rupertus, Primaſius, Ioachimus, & communiter interpretes.

Neſcire pro reprobare. 1. Cor. 14. 38. Amos 3. Luc. 13. 27. Matth. 25. 12. Pſal. 15. 4.

Non cognouerũt, id eſt nõ approbauerunt. Beda. Richar. de S. Vict. Rupert. Primaſ. Ioachim.

3 Quid autem ſit altitudo Satanę, iam explicandum eſt. Et quidem interpretes communiter altitudinem Satanæ, ſuperbiam Satanæ interpretantur iuxta illud Iſaiæ 14. *Quomodo cecidiſti de cælo Lucifer, qui dicebas in corde tuo; in cælum conſcendam, ſuper aſtra cæli exaltabo ſolium meum, ſedebo in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis; aſcendam ſuper altitudinem nubium, ſimilis ero altiſſimo.* Et Iob 41. *Omne ſublime videt, & ipſe eſt rex ſuper vniuerſos filios ſuperbiæ.* Rupertus altitudinem quidem Satanę pro ſuperbia etiam accipit, ſed illam tamen ſuperbiam putat eſſe intelligendam, qua Satan etiam nunc contẽdit ſimilis eſſe altiſſimo, exigens uidelicet ſibi in idolis ſacrificia. Quam ſuperbiam cognouerunt, id eſt approbauerunt Thyatiræ illi, qui idolothyta manducabãt: & quia hæc altitudo non eſt vera, ſed ſimulata, propterea ait ſubiungi (quemadmodum dicunt,) id eſt, quemadmodum ab imperitis appellatur, & exiſtimatur. Eſt quidem hæc communis interpretatio, quæ nobis tamen non probatur. Græcè enim, pro altitudinem, ſeu altitudines, legimus βάθη id eſt, profunditates: nec enim βάθος vllo modo ſignificat ſublimitatem, quare exiſtimamus altitudinem, hoc loco non ſublimitatem, ſed profunditatem ſignificare, eo ſenſu, quo puteum altum, & mare altum appellamus, imo & quo mentem altam dixit Poeta: *Manet alta mente repóſtum iudicium Paridis.*

Iſa. 14. Altitudo Satanæ, id eſt ſuperbia. Iob 41. 15. Rupertus.

Dam̃ etiã modo vult eſſe ſimilis altiſſimo.

Satanæ altitudo, profunditas.

Iuxta quam expoſitionem adhuc explicandum ſupereſt, quænam ſint iſtæ Satanæ profunditates. Et quidem Diuus Hieronymus ſuper caput tertium epiſtolæ ad Epheſios, profunditatem ad inferos refert, expendens enim illa verba Pauli: *Vt poſſitis comprehendere cũ omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, ſublimitas, & profundum, Græcè βάθος ſic ait: Latitudo mundi eſt ab Oriente, ad Occidentem: longitudo à Meridie ad Septentrionem.* (loquitur Hieronymus more Philoſophorum. Nam apud Aſtrologos longitudo ab Oriente ad Occidentem ſumitur: latitudo autem per diſtãtiam ab Aequatore verſus polos:) *Profundum in abyſſis & in inferno: altitudoque ſuper cæleſtia erigitur: quæ omnia in cruce Domini intelligi poſſunt; Aſcendens quippe in altum captiuam duxit captiuita-* 4

D. Hieron. Crucis longitudo, &c.

tem, & deſcendit ad inferiora terræ, & poſt altitudinem & profundum, in omnem terram exiuit prædicatio crucis; atque ita, & altitudinem, & profundum, & longitudinẽ, & latitudinem tenet. Hæc Hieronymus. Sic etiam ſumuntur profunda, Prouerbiorum 9. Vbi libidinoſa mulier ſic tranſeuntes alloquitur; *Qui eſt paruulus, declinet ad me, aquę furtiuæ dulciores ſunt, & panis abſconditus ſuauior, & ignorauit,* (Paruulus, ſeu inſipiens) *quod ibi ſunt Gigantes*, ideſt Dæmones, *& in profundis inferni conuiuæ eius*; id eſt quot quot ad huius meretricis menſam accedunt eſſe inferorum pœnis obnoxios.

Prou.9.17.

5 Igitur iuxta hanc profundorum, ſeu altitudinum acceptionem, non cognoſcere profunditates Satanæ eſt non pepigiſſe fœdus cum inferno iuxta illud Eſaiæ vigeſimooctauo, vbi impij ſic loquuntur: *Pepigimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum.* Quo loco eſt aduertẽdum nomen Hebraicum חזה Chozeh, pro quo nos habemus pactum ſignificare commeatum, ſeu prouiſionem: vt vocant, quod eſt multorum ſimul conuiuentium, aut ſimul nauigare volentium, id, quod non faciunt, niſi fęderati, & amicitia coniuncti; hoc ſenſu: cum inferno fecimus prouiſionem, ſeu commeatum, quaſi ſimul nauigaturi, & ad eundem inferorum portum appulſuri. E contrario igitur, non cognoſcere altitudines, ſeu profunditates Satanæ, eſt minimè cum inferno, ipſoque Satana fęderari, & ſocietatem inire.

Eſa.28.15 *Profunditas Satanæ ſignificat pactum cũ inferis.*

6 Secundò. Alij in quibus eſt Gagnęus, qui has altitudines etiam non ſublimitates, ſed profunditates interpretantur, pér altitudinem Satanę intelligunt immenſum pelagus flagitiorum, iuxta illud Prouerb. 18. *Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit, ſed ſequitur eum ignominia, & opprobrium:* quia nimirum, vt exponit D. Chryſoſt. homilia 40. in Matthæũ, ſicut infirmus dum mediocriter habet, & ſperat ſe poſſe curari, abſtinet à noxijs cibis; ſi autem ſe deſperatum intellexerit, curã ſui negligit: Ita homo dum mediocriter peccat, & ſalutem ſperat, quantũ poteſt à malo ſe temperat: ſi autem grauiter peccando cęperit deſperare, iam nihil dubitat committere. Tertiò & Poſtremò. Poſſumus per profunditates Satanæ, ſubtiles eius ac multiplices dolos intelligere quos iuſti cognoſcunt, ideſt, non approbant, iuxta ea quæ ſuperius diximus; quia enim Satan vafer, ſubdoluſq; eſt, furtimque ac ſenſim ſeſe in hominum animos inſinuat, vt citius te in laqueos eius interdũ induas, quàm fraudem deprehenderis, rectè eius aſtutiæ profunditates appellari poſſunt, quas difficile interdum perſpicimus, de quibus eleganter diſſerit Diuus Gregorius homilia 12. ſuper Ezechielem.

Gagn. *Secundo immenſum pelagus vitiorum.* *Prou.18.* *D. Chryſ.* *Tertiò Satanæ laqueos, & inſidias.* *D. Gregor.*

Quid pondus hoc loco ſignificet, cum dicitur,

Non mittam ſuper vos aliud pondus.

SECTIO V.

1 Quod verò attinet ad poſteriorem ſententiæ partem, in qua Deus pollicetur, ſe ijs qui non cognouerũt altitudinem Satanæ, nõ eſſe aliud pondus immiſſurum. Prima expoſitio eſt Primaſij, Richardi de ſancto Victore, Anſberti, Pannonij, Hugonis Cardinalis, & aliorum, *Pondus* hoc ad legem veterem referentium, propter nonnullos, qui eo tempore ſurrexerunt ex circunciſione fideles, qui putabant neceſſarium eſſe ad ſalutem, legalia ſimul cum lege noua obſeruare, vt ſenſus ſit; nolo vobis pondus legis veteris imponere, ſed tenete eam doctrinam, quam habetis, quæ dumtaxat ad ſalutem neceſſaria eſt. Quod autem lex vetus pondus dicatur perſpicuum eſt ex Actorum 15. *Viſum eſt Spiritui ſancto & nobis, nihil imponere vobis vltra oneris, quàm hæc neceſſaria, &cæt.* Et ad Hebræos 12. *Deponentes omne pondus, & circunſtans nos peccatum, per patientiam curramus ad propoſitum nobis certamen:* Nam hoc loco *Pondus* nonnulli de veteri lege interpretantur, quemadmodum etiam Diuus Thomas in commentarijs ſuper Matthæũ ad Iudęos pręcipuè dictũ eſſe exiſtimat illud Matth. 11.

Primaſ. *Richar.* *Anſber.* *Pannon.* *Hugo Car.* *Lex vetus, põdus & iugum ſeruitutis.* *Act.15.28.* *Heb.12.1.* *D. Thom.* *Mat.11.28.*

Vo-

Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati eſtis: nec ſolum pondus, & onus, ſed iugum etiam importabile dicitur à Petro
Act. 15. 10. Actorum, cap. decimoquinto, in primo illo Concilio Oecumenico Hieroſolymis celebrato, cui Petrus, tanquam Pōtifex Maximus præfuit. *Quid tentatis,* inquit, *Deum, imponere iugum ſuper ceruices diſcipulorum, quod neque Patres noſtri, neque nos portare potuimus?* Imò, & iugum ſeruitutis appellatur à Paulo ad
Galat. 5. 1. Galatas 5. *State, & nolite iterum iugo ſeruitutis contineri.*

2 Fuit autem lex vetus, pondus. Primū propter præceptorum multitudinem. Etenim quemadmodūm docet Abulenſis, quæſtione prima ſuper vigeſimumſeptimum caput Deuteronomij, & quæſtione vigeſimaquarta, in primum caput Ruth, & Lyranus, ibidem, & Paulus Ricius Rabbinus Hebræorum conuerſus ad fidem, in libro ſuo de Moſaicæ ſanctionis, ſeu Pentateuchi edictis, omnia in vniuerſum præcepta legis veteris, tam affirmatiua, quam negatiua, erant tredecim ſupra ſexcenta, quanquā Rabbi Moyſes Aegyptius, qui dicitur dux neutrorum, ſeu dubiorum, libro 3. tractatu peculiari de præceptis legis affirmet præcepta affirmatiua fuiſſe octodecim ſuper ducenta: negatiua vero trecenta ſexagintaquinque, iuxta numerum dierum totius anni; quæ omnia ibi ſigillatim enumerat, atq; adeo facit omnia in vniuerſum præcepta legalia quingenta octogintatria; verū omittit multa, quæ alij rectius in numero mandatorum ponunt. Secundò. Propter difficultatem ipſorum præceptorum, in cibo, in tactu, in ſacrificijs, in cæremonijs, in iudicijs, quæ modo infinitum eſſet oratione complecti. Tertiò. Quia cum tam multa eſſent præcepta, & tam ardua, tamen ſacramenta, & ſacrificia, non conferebant gratiam ex opere operato, quæ difficultatem temperaret, neque lex tota vim habebat iuſtificandi, quemadmodum multis in locis docent
Hebr. 9. 9. ſacræ literæ: veluti ad Hebr. 9. *Munera, & hoſtiæ, quæ offeruntur, non poſſunt iuxta conſcientiam perfectum facere ſeruientem,* vbi illud, *iuxta conſcientiam* ſignificat legem veterem non habuiſſe vim conferendi gratiam, qua conſcientia, ſiue anima mundaretur. Et capite decimo. *Vmbram habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum per ſingulos annos ijſdem ipſis hoſtijs, quas offerunt indeſinenter, nunquam poteſt accedentes perfectos facere.* Et ad Galatas 3. *Si enim data eſſet lex, quæ poſſet iuſtificare, ex lege eſſet iuſtitia,* atque hanc ob cauſam, appellatur lex vetus, *infirma, & egena elementa,* ad Galatas 4. *Gala. 3. 21.* *Galat. 4.*

Primo propter multitudinem præceptorum, quæ erant 713.
Abulenſ.
Lyran.
Paul. Ric.
Rabbi Moy.
Secūdo propter difficultatem in obſeruando.
Tertio propter egena ſacramēta.

3 E contrario. Lex Chriſti, non onus ſimpliciter, ſed onus leue, nec ſimpliciter iugum, ſed iugum ſuaue appellatur à Chriſto, Matth. 11. *Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde; iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue.* Primum propter amorem, quo redundat lex Chriſti. Solet enim amor omnia reddere, quam facillima, imò vel ipſos labores mira ſuauitate perfundere; id quod prædictum fuit ab Iſaia, capite decimo, illis verbis: *Et erit in die illa, auferetur onus eius de humero tuo, & iugum eius de collo tuo, & computreſcet iugum à facie olei.* Vbi per oleum ſuauitas amoris intelligitur, quo aſperſa ſunt omnia præcepta legis nouæ. Itaque Chriſtus fuit ille cæleſtis vnguentarius, cuius fit mentio Eccleſiaſtici, capitulo trigeſimooctauo. *In his curans mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta ſuauitatis, & vnctiones, & conficiet ſanitatis.* Vnde Gregorius Niſſenus in dictum illud Euangelij: *Quatenus feciſtis vni ex minimis iſtis, mihi feciſtis,* Matth. 25. *Iumentum,* inquit, *Chriſti efficiamur, dilectionis loris nos alligantes, iugum enim eiuſmodi commodum eſt, non atterit collum ſubeuntis, ſed polit, at leue reddit.* Id quod etiam docet D. Auguſt. lib. de natura, & gratia, cōtra Pelagianos, c. 69. *Omnia,* inquit, *fiunt facilia charitati, cui vni Chriſti ſarcina leuis eſt, iuxta illud* 1. Ioan. 5. *Hæc eſt charitas Dei, vt mandata eius cuſtodiamus, & mandata eius grauia non ſunt: quare cui grauia ſunt, conſideret non potuiſſe diuinitus dici, grauia non ſunt, niſi quia poteſt eſſe cordis affectus, cui grauia non ſunt; petat igitur, quo deſtituitur, vt impleat quod iubetur.* In cuius rei confirmationem affert illud quod dicitur Deuteronomij 30. & ad Chriſti legem accommodauit Apoſtolus ad Rom. 10. *Prope eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo:*

Matth. 11. 29.
Lex gratiæ iugum ſuaue, & onus leue.
Iſa. 10. 20.
Charitas legem reddit facilem.
Eccl. 38. 7.
Greg. Niſſ.
Matth. 25.
D. Auguſt.
Ioan. 5.

vbi

In corde ſpirituales manus. *Auguſt.*

vbi pro *corde tuo,* tranſtulerunt Septuaginta: *In manibus tuis*: quia nimirum, vt ibidem expendit Auguſtin. in corde ipſo ſunt ſpirituales manus: Si quis enim in corde affectum habeat, & amorem, eo ipſo iam manus habet, quibus facile poſſit per opera legem Chriſti obſeruare.

4 *Exemplum Chriſti.* Secundo dicitur lex Chriſti iugum ſuaue, quia ipſe exemplo ſuo nobiſcum iugum portat, atque adeo multum de pódere minuit, quippe cum grauiorem partem collo ſuſtineat, quam opem iam *Sapiēt.9.10* olim petebat Eccleſia Sapientiæ cap.9. *Mitte ſapientiam de cælis ſanctis tuis, vt mecum ſit, & mecum laboret*, vbi illud, *mecum laboret*, ſocietatem in portando iugum ſignificat. Atque eodem exiſtimo *Soph.3.9.* alluſiſſe Sophoniam, capite tertio, cum dixit ex Domini perſona: *Tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes nomen Domini, & ſeruient ei humero vno*: idcirco enim videtur dixiſſe, *humero vno,* (præter communem illam de concordia fidelium expoſitionem,) quia reliquam iugi, ſeu laboris partem ſtatuebat ex altera parte ſuſtinere, iuxta illud *Gen.49.15* Gen.cap.49 quod in perſona Iſachar de Chriſto Iacob prænunciauit, *ſuppoſuit humerum ſuum ad portandum.*

5 *Gratia abūdantia.* Tertiò. Propter abundantiam gratiæ, quæ ad legem ſeruandam confertur, quam ob cauſam omnia ſe poſſe *Philipp.4.13.* gloriatur Apoſtolus ad Philippenſes, capitulo quarto. *Omnia poſſum in eo, qui me confortat*. Id quod etiam ſignifica- *1.Corin.15.* uit prima ad Corinth.15. cum dixit: *Abundantiùs omnibus laboraui, non ego, ſed gratia Dei mecum*. Elegantem huius rei *1.Paral.15* typum habes primo Paralipomenon 15. vbi de Leuitis, qui arcam portabant de domo Obededom in locum quem Rex Dauid Hieroſolymis conſtituerat, dicitur: *Cumque adiuuiſſet Deus Leuitas, qui portabant arcam fęderis Domini immolabantur ſeptem tauri, & ſeptem arietes*. In quem locum Doctores Hebræi, vt teſta- *Lyran.* tur ibidem Lyranus, aiunt, diuina virtute factum fuiſſe, vt arca ſeipſam portaret nullumq; pondus Leuitę ſentirēt, eamque ob cauſam in gratiarum actionem pro tam ſingulari beneficio factam fuiſſe illam taurorum, & arietum immolationem. Quis verò dubitet arcam illam typum fuiſſe legis gratiæ, quam qui portant, minimè pondus ſentiunt: quoniam Deus portātes adiuuat multo maioribus auxiliorum gratię præſidijs, quam olim, ſiue in lege naturæ, ſiue in ſcripta concederentur. *Auxilium gratiæ ad ſeruandam legem.*

Secunda expoſitio. Quæ videtur magis textui conſentanea eſt Diui Auguſtiui, ſeu Ticonij, & aliorum, pondus hoc ad laborem, & tribulationem ſpectare exiſtimantium: vt ſit ſenſus. *Non mittam ſuper vos aliud pondus,* ideſt, Non implicabo vos nouis tribulationibus, eo quod non fueritis impiæ Iezabelis ſectatores. Quod enim in ſacris literis tribulatio pondus, ſeu onus appelletur, exploratum eſt ex diuinis vatibus, qui cum impendentia Hebræorum genti, vel alteri cuipiam populo mala commi nantur, titulum oneris ſuis vaticinijs præfigere conſueuerunt. Sic enim Nahum dixit: *Onus Niniue*: Abacuch, *Onus quod vidit Abacuch Propheta*. Malach. *Onus verbi Domini ad Iſrael*. Quæ obſeruatio eſt Diui Hieronymi, libro quinto in Iſaiam, capit.13. Et in prologo ſuper Nahum, & Abacuch: Simulque eam reddit huius appellationis rationem, quod tribulatio inſtar ponderis premat eos, quibus immittitur. Aduertit autem Diuus Hieronymus in prologo cōmentariorum ſuper Abacuch, pro ponderere, ſeu onere, Simmachū, & Theodotionem tranſtuliſſe λῆμμα, ideſt, aſſumptionem, pro quo Hebraicè eſt המשא, ducitur à ſimili radice, quæ leuare, ſeu aſſumere ſignificat, quam ob cauſam Septuaginta etiam aſſumptionem reddiderunt, ponentes aſſumptionem pro re aſſumpta, ideſt, pro onere quod aſſumitur, vt ceruicibus imponatur: quo eodem verbo vſus eſt Regius vates, cum dixit Pſal.137. *Sicut onus graue grauata ſunt ſuper me*. Itaque ſecundum D. Hieronym. onus appellatur aſſumptio, quia aſſumitur, vt ceruicibus imponatur. 6 *D. Auguſt.* *Ticon.* *Tribulatio pondus, ſeu onus.* *Nahum capit.1.* *Abac.c.1.* *Malach.1.* *D.Hieron.* *Pondus Hebraicè aſſūptio.* *Pſal.137.5*

Verum alia quoque ratio afferri poteſt, cur Septuaginta, & alij, pondus aſſumptionem tranſtulerunt: quia nimirum ex laboribus, & aſſlictionibus plerunque homines ſolent proficere, vt ad gloriam aſſumantur. Itaque ipſa laborum immiſſio, & veluti onera- 7 *Labor, & aſſlictio, eleuant ad gloriam.*

ratio,

ratio, ac depreſſio quaſi aſſumptio quędam, & eleuatio ad gloriam eſt. Hanc enim ob cauſam, vel ipſius crucis brachia, quibus Chriſtus affixus fuit, alæ, ſeu pennę dicuntur, quibus ipſe ad gloriam ſui corporis, & nominis celebritatem euolauit. Pſalm. 90. *Scapulis ſuis obumbrauit tibi, & ſub pennis eius ſperabis.* Quem locum de Chriſto in cruce interpretatur Diuus Hieronymus, & Hugo Cardinalis; quo eodem ſenſu accipiendum eſt illud Malachiæ 4. *Orietur vobis timentibus nomen meum, Sol iuſtitia, & ſanitas in pennis eius*: vbi radij Solis per metaphorā pennæ appellantur: tum quòd Solem, pennarum inſtar, circundant, tum quòd illis quaſi pennis vniuerſam terram obeat; & ad crucis cornua referendum eſt, iuxta prædictam Hieronymi expoſitionem: tum quia Chriſtus crucis brachijs quaſi radijs Sol fulgentiſſimus enituit: tum quia illis tanquam alis, ſe ad gloriam ſui corporis euexit.

Pſal. 90.4 *D. Hieron.* *Malac. 4. 2.* *Brachia crucis, alæ ſeu pennæ.*

8 Hanc laborum præſtantiam, & dignitatem agnoſcens Iob, dicebat cap. 31. *Librum ſcribat ipſe, qui iudicat, vt in humero meo portem illum, & circundem illum, quaſi coronam mihi:* qui locus dupliciter exponi poteſt, vno modo vt ſignificetur, Iobum de ſua ipſius innocētia confidentem optare, vt iudex aliquis, qui de ſua cauſa criminoſè iudicaret, librum ſcriberet, vniuerſa vitæ ſuæ facta complectentem, quia nimirum ſic ſperabat fore, vt omnes vitæ ſuæ ſeriem glorioſam, rerumq; optimè geſtarum gloriam cognoſcerent, & ipſe de libro illo quaſi de facinorum ſuorum monumentis, & quadam veluti corona gloriaretur. Altero vt velit Iob, in librum referri labores omnes, qui ex diuino conſilio ſunt pro toto vitæ ſuæ decurſu definiti, videlicet memoriæ cauſa, ne vel vnus prætermittatur, quem ipſe non ferat, atque ita totum librum patiendo percurrat, & abſoluat: id enim ſignificat, cum optat, vt humeris ſuis imponatur, intelligens in ijs omnibus ferendis illuſtriſſimam gloriæ coronam, ad quam per eos aſſumi debeat, eſſe conſtitutam: quod ſubſequentia verba ſignificant, *& circundem illum quaſi coronam mihi.* Denique obſeruandum eſt illam præcipuè tribulationem dici onus, quæ in peccatorum pœnam infertur, iuxta illud ad Galatas 6. *Vnuſquiſque onus ſuum portabit.* Quo ſenſu accipienda ſunt illa onera, quæ ſuorum vaticiniorum initijs Prophetæ Hebræis comminabantur, vt ſupra diximus, & eodē pacto accipitur pondus hoc loco.

Iob 31. 10. *Tolerantia laborum, illuſtriſſima corona.* *Galat. 6. 3.*

Litterarum ad Epiſcopum Thyatiræ ſubſcriptio explicatur.

Qui vicerit, & cuſtodierit vſque in finem opera mea, dabo illi poteſtatem ſuper gentes, & reget illas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur.

SECTIO VI.

1 Subſcriptionis loco ponitur illa ſententia: *Qui vicerit, & cuſtodierit vſque in finem opera mea, dabo illi poteſtatem ſuper gentes, & reget illas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur, ſicut & ego accepi à Patre meo, & dabo illi ſtellam matutinam.* Beda, Primaſius, Anſbertus, & alij, dicunt conſequi Eccleſiam iſtam promiſſionē per ipſum Chriſtum, cui dictum eſt: Pſal. 2. *Dabo tibi gentes hęreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ: reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confriges eos.* Quę expoſitio nobis placet: tum quia hæc promiſſio bonis tantum, ideſt, vincentibus fit, at Eccleſia vniuerſa, vt malos etiam complectitur, hoc habet, vt per Chriſtum imperium habeat in gentes: tum etiam quia in ipſo cōtextu diſtinguitur poteſtas Chriſti à poteſtate, quæ hic probis fidelibus promittitur, cum ſubiungitur: *ſicut & ego accepi à Patre meo.* Alij ad tropologiam confugiunt, vt habere imperium ſuper gentes, ſit prauis ſenſuum, animiq; appetitionibus, quas gentes ſequuntur, dominari: ex quo, inquiunt, fiet, vt cum virtus ipſa mira ſua pulchritudine, vel in ipſis aduerſarijs admirabiles ſui amores excitet, gentes fidelium exemplo ad fidem conuerſę ſub

Beda. *Primaſius.* *Anſbertus.* *Pſalm. 2. 8* *Poteſtas ſuper gentes promiſſa Eccleſiæ.*

Chriſti Domini poteſtatem, ac ditionem ſubijciantur: id quod ſi facere per repugnandi libidinem, & pertinaciam renuerint, potiſſimumq; hæretici, tanquam vas figuli confringentur, hoc eſt omnino deſtruentur, pœnasq; dabunt ſuæ rebellionis apud inferos ſempiternas. Verum hęc expoſitio quod attinet ad priorem partem, quatenus hunc in gentes dominatum ad prauarum appetitionum depreſſionem refert, tropologia nobis potius videtur, quàm literalis ſenſus.

2 Itaque illud exiſtimamus, duos eſſe ſenſus literales huius loci, vnum, vt promittatur Eccleſiæ vniuerſæ, etiam in rebus temporalibus fęlicitas, quod nimirum gentes multas ſibi ſubijciat, imperium in ſubditos ſecurè exerceat, tantaq; ſit potentia, vt rebelles poſſit facile coercere, hæreticorum impetus comprimere: denique aduerſariorum vires frangere, nulliusq; potentiā formidare. Alterum, quem etiam plerique afferunt, vt ijs qui vicerit, ideſt, Iezabeli, eiusq; ſectatoribus, videlicet tum prauis hominibus, tum hæreticis ſeſe ſtrenuè, & animosè oppoſuerint; promittatur fore, vt ob eorum probitatem, aduerſusq; Iezabelem animi magnitudinem, in alto dignitatis gradu collocentur, prælatiq; aliorum efficiantur: itaque ad eum locum euehantur, ex quo alios virga ferrea, ideſt, inflexibili, & æquiſſima regant, legumq; ſanctitate deuinciāt: rebelles autem, ac petulantes imperio compeſcant, & diſciplinæ ſeueritate in officio contineant; aut ſi nolint, pro ratione muneris in eos animaduertant, quæ poteſtas ſimilis dicitur illi poteſtati, quam Pater Chriſto conceſſit; vnde ſubiungitur, *Sicut ego accepi à Patre meo.* Atque ex hoc ijdem Doctores colligunt gubernandi curam, non niſi viro probo æquitatis amatori, fortiq; etiam & magnanimo committendam eſſe: hæc enim verbū illud, *Qui vicerit*, complectitur, ideſt, qui vitia per probitatem & difficultates, quæ in gubernando incidunt, per animi magnitudinem ſuperauerit.

Felicitas & potentia Eccleſiæ in ſubijciēdis gētibus continendisq; in officio.

Qui reſiſtūt prauis hominibus, digni loco altiori.

Cura gubernandi, quibus committenda.

3 Illud fortaſſe quæras. Quomodo Chriſtus recturus gentes in virga ferrea, & tanquā vas figuli fracturus prænuncietur. Pſalm. 2. ad quem hoc loco alluditur. Ratio verò dubitandi eſt, quia indignum videtur Chriſti benignitate (vt in commentarijs eius Pſalmi argumētatur Hilarius) gentes, quas in ſuam hæreditatem, & poſſeſſionem accepit à Patre, vt ibidem dicitur, ferreo adminiſtrare imperio, & tanquam vas figuli conterere? Reſpondeo, Quamuis locum illum nonnulli de ſupplicio interpretentur, in quibus ſunt Diuus Hieronymus in commentarijs eius Pſalmi, & Diuus Gregorius in explanatione quarti Pſalmi Pœnitentialis ſuper illa verba, *Reſpexit in orationem humiliū*, vbi virgam ferream, & confractionem iſtam de æterna damnatione intelligit: præcipuè tamen in bonam partem accipiendum eſſe, ita vt virga ferrea pro virga inflexibili, ideſt, iuſtiſſima poſita ſit, quemadmodum explicatur Pſalm. 44. cum dicitur: *Virga directionis*, ſeu æquitatis, *Virga regni tui.* Confractio verò inſtar vaſis figuli reſtaurationem ſignificat: vt quemadmodum vas ex molli luto effictum, niſi ad normam cadat, iterum frangitur vt melius efformetur: ſic Meſſias debuerit gentes deſtructa vana earum ſuperſtitione ad fidei, morumq; elegantiam traducere: ſic enim intellexerunt hunc locum Diuus Hilarius, Diuus Auguſtinus, Theodoretus, Beda, Euthymius, in Pſalmo ſecundo, & Diuus Chryſoſtomus homilia quarta ad baptizandos, tomo 5.

Pſal. 2.

Hilarius.

D. Hieron.

D. Greg.

Pſal. 44. 7.

Virga ferrea pro æquitate, & cōfractio vaſis figuli pro reſtauratione, præcipuè accipienda.

D. Hilarius

D. Auguſt.

Theodoret.

Beda.

Quo loco ſimul aduertit D. Chryſoſtomus cum deſtructio & euerſio ſignificatur, non per vas figuli, ſed per vas fictile exprimi ſolere. Etenim Hieremię 19. cum extrema Hieroſolymorū euerſio prænuntiatur, iubetur Propheta vas fictile in totius populi conſpectu confringere. Id quod non accidit, cum ſalutis ſpes promittebatur: tunc enim iuſſus eſt idem Propheta ad domum figuli ſe conferre. Hieremiæ 18. ubi non uas fictile iam decoctum, ſed argillam adhuc recentem conſpexit; quæ eo pręſente fuit in aliud uas multò elegantius efformata. Vnde ſubiungitur: *Nun quid ſicut figulus iſte non potero vobis facere domus Iſrael.* ex quibus cōcludit Diuus Chryſoſtomus, cum Chriſtus gentes confracturus dicitur tanquam uas figuli,

4 *D. Chryſo.*

Hierem. 19.

guli, in bonam partem accipiendum eſ ſe, de conuerſione videlicet gentium ad fidem, & pulcherrimis gratiarum ornamentis, quæ accepturæ erant, vbi ſuperſtitionem & impietatem depoſuiſſent, eaq; ratione confractæ in vaſa honoris pulcherrima euaſiſſent. Atque hæc de priori parte ſententiæ dicta ſint; iam de poſteriori dicendum.

Quænam ſit illa ſtella Matutina, quam Chriſtus perſeuerantibus vſque in finem pollicetur.

Qui vicerit, & cuſtodierit vſque in finem opera mea, dabo illi ſtellam matutinam.

SECTIO VII.

1 ERAT eiuſmodi poſterior pars magnificæ illius pollicitationis. *Qui vicerit & cuſtodierit vſque in finē opera mea, dabo illi ſtellam matutinam.* Prima expoſitio eſt Bedæ, Ruperti, Primaſij, Chriſtum per hanc ſtellam matutinā intelligentium: quia nocte huius ſeculi tranſacta, lucem & vitam ſanctis æternam pollicetur, ſicut lucifer, ſeu ſtella matutina cito futurum Solem denūciat; quo etiam ſenſu Chriſtus ipſe de ſe ait, Apocalypſis 22. *Ego ſum genus & radix Dauid, ſtella ſplendida, & matutina.* Sic enim eum locum interpretatur Diuus Gregorius lib. 19. Moralium cap. 30. ſuper illa verba capitis trigeſimioctaui: *Nunquid producis luciferum in tempore ſuo: Chriſtus,* inquit, *natus ex Virgine veluti Lucifer inter tenebras noſtræ noctis apparuit; quia fugata obſcuritate peccati, æternum nobis mane nunciauit, & præterea, qui viuus apparens poſt mortē, matutina nobis ſtella factus eſt, quia dum in ſemetipſo exemplum nobis reſurrectionis præbuit, quæ lex ſequatur, indicauit.* Vnde rectè per Ioannē dicit: *Ego ſum ſtella ſplendida, & matutina,* Apoc. 2. Eodem alluſit Apoſtolus ad Romanos 13. cum dixit: *Nox præceſſit, dies autem appropinquauit.* Etenim Chriſtus aduenieus, non ſolum

Beda. Rupertus. Primaſius. Apoc. 22. 16 D. Greg. Stella matutina, Chriſtus in reſurrectione, idemq; Lucifer, et Sol proter diem gratiæ. Apoc. 22. 16 Rom. 13. 12

fulgentiſſimum gratiæ diem tanquam Lucifer futurum ſignificauit, ſed etiam inſtar Solis effecit: quam ob cauſam apud Eſaiā, cap. 62. ſplendor ipſe, & lampas lucidiſſima appellatur illis verbis: *Donec egrediatur vt ſplendor iuſtus eius, & Saluator eius vt lampas accendatur.* Eodē myſterio Pſalmus 21. inſcribitur *pro ſuſceptione, vel aſſumptione matutina,* ſeu vt alij transferunt *pro cerua auroræ,* ſeu *cerua matutina*: ſic enim Felix: alij verò Hebræorum *ſtellam matutinam* vertunt. Quæ omnes tranſlationes ad humanitatem Chriſti ad auroram reſurgentis pertinent, de quibus videndus eſt Titelmanus in ſuis in Pſalmos annotationibus ex Hebræo, & Chaldæo.

Eſa. 62. 1. Titelman.

2 Secunda eſt Richardi de ſancto Victore, *ſtellam matutinam,* interpretantis gratiam iuſtificantem, vel gloriam animæ dumtaxat, quæ *ſtella* quædam dicatur propter contemplationis ſplendorem; *matutina* autem propter inchoationem beatitudinis: quæ *ſtella matutina* mutabitur in Solem meridianum, quando anima glorificabitur in reſurgente corpore, iuxta illud Matthæi 13. *Fulgebunt iuſti ſicut Sol in regno Patris eorum.* Tertia eſt Ioachimi, qui ait, *ſtellam matutiuam* cum ſit prima diei lux, Soliſq; claritatem præcurrat, ſignificare donum ſcientiæ, per quod nunc inuiſibilia ex parte cognoſcimus, tunc verò facie ad faciem intelligemus euntes de claritate in claritatem, ita vt ea, quam nunc habemus, contemplatio proficere debeat in diem. Quartam affert Primaſius, poſſe nimirum per *ſtellam matutinam* corporum reſurrectionem accipi, qua adueniente, mundanæ noctis tenebræ fugabantur: *ſtella* enim *matutina* ſicut noctis finem, ita diei præbet initium. Concinit huic expoſitioni titulus Pſalmi vigeſimi primi, qui inſcribitur, *pro ſuſceptione matutina,* eo quod in eo Chriſtus commemorata prius ſua paſſione poſtulet à Patre *ſuſceptionem matutinam,* idest, corporis ſui reſurrectionem matutino tempore, vt poſſit eius encomia toti mundo denunciare.

Richar. Victorinus. Secūdo gratia iuſtificans vel gloria animæ. Matth. 13. Ioachim. Tertia donum ſcientia. Quarta reſurrectio corporum. Primaſius.

3 Quinta eſt aliorum. *Stellam matutinam* intelligentiam ſacræ Scripturæ interpretantium, quam Dominus fidelibus concedit, iuxta illud Pſalmi vigeſimi

Quinta intelligentia ſacræ Scripturæ. Pſ. 24. 14.

ſimi quarti. *Firmamentum eſt Dominus timentibus eũ, teſtamentum ipſius, vt manifeſtetur illis.* Id quod teſtatur Pet. 2. epiſt. c. 1. Vbi intelligentiam ſcripturę Luciferum appellat illis verbis: *Cui,* ideſt ſermoni prophetico, *benefacitis attendentes', donec Lucifer oriatur in cordibus veſtris.* Quo loco *Lucifer,* non ſolum gratiã, aut gloriã ſignificat, ſed etiam intelligentiam ſacræ ſcripturæ, diuinorumq́ue myſteriorum cognitionem, quæ ijs promittitur, qui in ſcripturis intelligendis operam poſuerint. Rectè autem hoc loco huiuſmodi præmium Chriſtus pollicetur ijs, qui cum Iezabele, ideſt, hæreticis, de ſcripturæ ſacræ intelligentia decertarunt, eorumq́ue errores diuinarum literarum teſtimonijs repulerunt. Omnes hæ expoſitiones probabiles ſunt, & textui conſentaneæ: Sed primum locum obtinet, quæ Chriſtum: Secundum, quæ ſempiternam gloriam: Tertium, quæ gratiã: Quartum, quę intelligentiam ſcripturæ; Quintum, quæ gloriam corporis interpretatur.

CAPVT TERTIVM.

Hoc tertio capite dantur litteræ ad reliquos tres Epiſcopos, qui ſuperſunt, Sardenſem, videlicet, Philadelphienſem, & Laodicenum.

ET Angelo Eccleſiæ Sardis, ſcribe: Hæc dicit, qui habet ſeptem ſpiritus Dei, & ſeptem ſtellas: Scio opera tua, quia nomen habes quod viuas, & mortuus es, eſto vigilans, & confirma cętera, quæ moritura erant. Non enim inueni opera tua plena coram Deo meo. In mente ergo habe, qualiter acceperis, & audieris: & ſerua, & pœnitentiam age. Si ergo non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & neſcies qua hora veniam ad te. Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt veſtimenta ſua: & ambulabunt mecum in albis, quia digni ſunt. Qui vicerit, ſic veſtietur veſtimentis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ, & confitebor nomen eius coram patre meo, & coram Angelis eius. Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat Eccleſijs. Et Angelo Philadelphiæ Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit ſanctus, & verus, qui habet clauem Dauid: qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit: Scio opera tua. Ecce dedi coram te oſtium apertum, quod nemo poteſt claudere: quia modicam habes virtutem, & ſeruaſti verbum meum, & non negaſti nomen meum. Ecce dabo de Synagoga Satanæ, qui dicunt ſe Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed mentiuntur: Ecce faciam illos, vt veniant, & adorent ante pedes tuos, & ſciant quia ego dilexi te: quoniam ſeruaſti verbum patientiæ meæ, & ego ſeruabo te ab hora tentationis, quæ ventura eſt in orbem vniuerſum tentare habitantes in terra. Ecce venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius, & ſcribam ſuper eum nomen Dei mei, & nomen Ciuitatis Dei mei nouæ Hieruſalem, quæ deſcendit

de

de cęlo à Deo meo, & nomen meum nouum. Qui habet aurem audiat, quid ſpiritus dicat Eccleſijs. Et Angelo Laodiceæ Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit, Amen, teſtis fidelis, & verus, qui eſt principium creaturæ Dei: Scio opera tua, quod neque frigidus es, neque calidus: vtinam frigidus eſſes, aut calidus, ſed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo, quia dicis: Diues ſum, & locupletatus, & nullius egeo: & neſcis, quia tu es miſer, & miſerabilis, & pauper, & cęcus, & nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias, & veſtimentis albis induaris, vt non appareat confuſio nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos, vt videas. Ego quos amo, arguo, & caſtigo. Aemulare ergo, & pœnitentiam age. Ecce ſto ad oſtium, & pulſo: ſi quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, & cęnabo cum illo, & ipſe mecum. Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo, ſicut, & ego vici, & conſedi cum patre meo in throno eius. Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat Eccleſijs.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

DE ANGELO ECCLESIÆ SARDIS.

Quid litteræ ad Angelum Eccleſiæ Sardis contineant deque earum inſcriptione.

Hæc dicit, qui habet ſeptem ſpiritus Dei, & ſeptem ſtellas.

SECTIO PRIMA.

1 TOta hæc epiſtola plena eſt reprehẽſionis, admonitionis, & cõminationis, nec vllam laudationis partem continet; quantum ex cõtextu colligitur, *Hypocriſis.* hic Epiſcopus hypocriſis vitio laborabat, cumque virtutem ſimularet bonus apparebat corã hominibus: ſed coram Deo qui cor, & animum intuetur, ſolam præſe ferebat ſpeciem probitatis, veræ ſanctitatis omnino expers, vt uidetur perſpicuum ex illis verbis. *Nomen habes, quod viuas, & mortuus es.* Et iterum. *Non inuenio opera tua plena coram Deo meo.* Simul etiam ſocordiæ, & oſcitantiæ inſimulatur, quod ſineret in ſuo Epiſcopatu hęreſim, vitiaque alia ſerpere: quam ob cauſam ei commendatur *Vigilantia. Epiſcopi.* vigilantia, cum dicitur. *Eſto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant.* Denique acerrima comminatione deterretur, cum audit: *Si ergo non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & neſcies qua hora veniam ad te.*

2 Ex his iam intelliges rationẽ inſcriptionis litterarum, quę huiuſmodi eſt. *Hæc dicit, qui habet ſeptem ſpiritus Dei, & ſeptem ſtellas.* Prima ratio eſt Rich. de *Richard. de S. Vict.* S. Victore. *Quaſi,* inquit, *diceret: tu qui coram hominibus per hypocriſim bonum facis,* *Hypocriſis latet homines nõ Deũ.* *ſed in occulto malus exiſtis, dum me audis ſeptem ſpiritus habere, animaduerte me per ſapientiam, non ſolum manifeſta, ſed etiam occulta opera, imo & intimas cogitationes intueri. Dum etiam audis me habere ſeptẽ ſtellas; intellige me ad te & tui ſimiles puniendos, maximè potentem eſſe, vtpote ipſum ſtellarum conditorem:* Iuxta quam expoſitionem, per *ſeptem ſpiritus*, Septẽ Spiritus ſancti dona intelligẽda ſunt, quæ ſuper Chriſtũ requieuerunt: quemadmodũ prædixit Eſa. c. 11. E quibus vnum eſt in- *Eſa. 11. 2.* tellectus. Alterum ſcientia, aliud Sapiẽtiæ, propter quæ Chriſtus in intimas etiam cogitationes mentis intuetur. Secunda eſt aliorum hoc ſenſu. Qui ha- *Solus Chriſtus autor vitæ ſpiritualis, & famæ.* bet *ſeptem ſpiritus Dei*, id eſt, qui dat omnẽ vitam ſpiritualem, & internam, quę neceſſaria eſt hypocritis, qui intus mortui ſunt: propterea enim dicitur: *Nomẽ habes quod viuas, & mortuus es. Et qui habet ſeptem ſtellas*, id eſt, à quo eſt omnis illuminatio, & famæ, ac nominis celebritas, quam ſolam cupit hypocrita, iuxta *Hipocritæ aura popularis animal.* illud Iob 41. quod de Satan dicitur. *Omne ſublime videt.* Et Prou. 30. *Generatio huius excelſi ſunt oculi, & palpebræ eius in altum ſurrectæ.* Tertia ratio, cur Chriſtus *Iob 41. 25. Prouer. 30. 13.* hypocritæ Epiſcopo dicat ſe habere *ſeptem ſpiritus Dei, & ſeptem ſtellas*, ea eſt. Vt intelligat non promitti *ſtellas*, id eſt *Gloriæ quibus detur.* gloriam, niſi *ſpiritum*, hoc eſt, veram ſanctitatem habentibus.

Illud hoc loco eſt aduertendum, de 3
duobus vitijs reprehendi Sardenſem Epiſcopum, de hypocriſi nimirum, &

de negligentia in moribus Eccleſiæ corrigendis, vt eſt perſpicuum ex illis verbis. *Eſto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant.* Vnum autem ex alio cõſequitur. Qui enim hypocrita eſt, cum eum Chriſti charitas non vrgeat, de aliorum quoq; ſanctitate minimè eſt ſolicitus. Id, quod eleganti ſtruthionis ſimilitudine expreſſum habes Iob 39. cũ dicitur, *Penna ſtruthionis, ſimilis eſt pennis herodij, & accipitris, quãdo derelinquit oua ſua in terra, tu forſitan in puluere calefacies ea, obliuiſcitur, quod pes conculcet ea, aut beſtia agri conterat. Duratur ad filios ſuos, quaſi non ſint ſui, fruſtra laborauit, nullo timore cogente; priuauit enim eam Dominus ſapientia, nec dedit illi intelligentiam.* Quẽ locum expendens D. Greg. lib. 31. Moralium c. 6. & ſequentib. Primum docet ſtruthionem typum hypocritæ eſſe, quia videlicet alas quaſi ad volandũ ſpecie tenus erigit, ſed tamen nunquã ſe à terra volando ſuſpendit; ſic. n. hypocritæ alas per figuram ſanctitatis extendunt, ſed curarum ſecularium pondere prægrauati, nullatenus à terra ſubleuantur, quare penna ſtruthionis ad pennas herodij, & accipitris ſimilitudinem coloris habet, virtutis autem veram effigiem non habet.

Iob 39.16.

Hypocrita ſtruthioni cõparatur ex Greg.

4 Deinde obſeruat hypocritam ẽt inſtar ſtruthionis oua negligere, ſolet. n. ſtruthio oua, quæ parit negligere, & in puluere, atq; in arena derelinquere, cuius vehemẽti calore pulli poſtea excluduntur, nec enim niſi in locis calidiſſimis ſtruthio naſcitur; ſic etiã hypocritæ, quia charitatis ardore non calent, de torpore prolis editæ, id eſt, de ouorũ ſuorum frigore nequaq̃ dolent. Itaque negligunt, quod pes oua conculcet, i. quod filij ſui prauorum operum exemplis peruertantur; hunc pedem Paulus diſcipulis, quaſi ouis, quæ poſuerat, metuebat, cum diceret ad Philippenſes 3. *Multi ambulant, quos ſæpe dicebam vobis, nunc autẽ & flens dico inimicos crucis Chriſti.* Et iterum, *Videte canes, videte malos operarios.* Et 2. ad Theſſalonicenſes 3. *Denunciamus vobis fratres in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate.* Quæ hypocritarum conditio magis adhuc illis verbis exprimitur, *Duratur ad filios quaſi non ſint ſui*, quam mollia è contrario viſcera geſtabat Paulus, cũ dicebat ad Philippenſes 1. *Teſtis mihi eſt Deus, quomodo vos omnes cupiam in viſceribus Chriſti Ieſu.* Imò vſque adeò lætabatur de cõuerſione profectuque fidelium, vt per gloriam eorum iuraret tanq̃ per rem ſibi chariſſimam: hunc enim ſenſum habet illud. *Quotidie morior per veſtram gloriam fratres, quam habeo in Chriſto Ieſu:* vbi de cõmuni, & vera ſententia illud *per*, iurantis eſt, patetque ex græco contextu, in quo legimus νὴ, quæ particula iurantis eſt: iurat verò Paulus per gloriam ſeu gloriationem vt græcè eſt, q̃ ſperabat habituros fideles in patria, ſic enim nonnulli interpretantur, q̃ rem, quia chariſſimam habebat, idcirco per eam iurabat: ſi verò legamus *per gloriã noſtram*, vt plerique græci codices habent, iurat Paulus per ſuam ipſius gloriam, quam ex conuerſione fideliũ comparabat, tanquam per rem ſacram, & ſibi iucundiſſimam: quod eodẽ ſpectant, mitto alias huius loci expoſitiones, quæ ad rem præſentem non faciunt.

Strutionis pulli quo pacto excludãtur.

Philipp. 3. 18.

2. Theſſ. 3. 5.

Viſcera Pauli ĩ Philipp. quam mollia.

Philip. 1. 8.

Philip. conuerſio Pauli gloria.

1. Corinth. 15. 31.

Quid ſignificet illa ſententia:

Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.

SECTIO II.

INter alia de quibus Chriſtus conqueritur cũ Sardẽſi Angelo, illud eſt præcipuum, quod non inueniat eius *opera plena coram Deo*, ſeu vt Græcè eſt. πεπληρωμένα, id eſt, *impleta*, quod peculiarẽ expoſitionẽ deſiderat. Sciendum eſt igitur illud appellari *plenum*, quod habet totam perfectionem ſuæ naturæ conuenientẽ; quo ſenſu Geneſis 41. Septẽ illæ ſpicæ, quas vidit Pharao fertilitatem ſeptem annorum portendentes, appellantur plenæ, atque formoſa, ſicut è contrario vacuum, & inane dicitur, quod eam non habet: quo ſenſu terra in principio mũdi, dum non erat veſtita floribus, conſita arboribus, referta animalibus, *inanis & vacua* dicitur, Geneſis 1. pro quo Hebraicè eſt תהו ובהו quod propriè *inane, & vacuum* ſignificat, quod videlicet 1

Geneſ. 41.

Geneſ. 1. 2.

cet

et finem illum,cuius gratia conditum eſt,non aſſequitur. Ex quo iá multa intelliges,quæ in ſacris literis dicũtur habere,aut nõ habere plenitudinẽ:primũ enim is qui illud uitæ ſpatium ſibi à natura definitum attingit,neque caſu,aut

Gen.25.17 *Plenus dierum.*

euẽtu fortuito aut ex Dei iudicio ante illud è vita tollitur, dicitur obire diem ſuum *plenus dierum*:quemadmodũ Gen. de Iſaac,dicitur: *Completi ſunt dies Iſaac centum octoginta annorum, conſumptusque ætate, mortuus eſt, & appoſitus populo ſuo ſenex, & plenus dierum.*

2 *D. Athan. Iob* 5.26.

Ad idem confirmandum D. Athan. in Apologia de fuga ſua aſſerit illud quod dixit Eliphaz amicus Iob c.5. *Venies (ſi iuſtus fueris) in ſepulchrum vt ſeges matura, ſuo tempore demeſſa, & vt manipulus areæ in tempore collectus,* ſeu vt nos habemus; *ingredieris in abundantia ſepulchrũ, ſicut infertur aceruus tritici in tempore ſuo.*

Vir iuſtus, tritici aceruus.

Vbi obiter aduerte iuſtum virum appellari *aceruum tritici,* quia poſt laborũ trituram, *plenus dierum* in Dei horreũ congregabitur: quemadmodum dicitur,

*Matth.*3. *D.Greg.*

Matt.3. & eleganter expendit D.Greg. lib.6.Moral. c.29. *Recte,* inquit, *dicitur: ſicut infertur aceruus tritici in tempore ſuo frumentum enim in ſegete ſole tangitur, vẽtis concutitur, atque ad aream deductũ triturationis pondere premitur, vt à palearum connexione ſoluatur. Denique relictis paleis ad horreum ducitur. Sic enim anima iuſti in hac vita à ſuperno lumine illuſtratur, tentationibus exercetur cœleſti diſciplina ſuppoſita, dum correctionis flagella percipit, à ſocietate carnalium mundior recedit, & relictis paleis ad horreum ducitur, quia foris remanentibus reprobis, ad ſuperna manſionis gaudia æterna ſubleuatur. Dum enim poſt afflictionem iuſti præmia patriæ cæleſtis inueniunt, quaſi poſt preſſuras ad horreum grana deferuntur.* Hactenus Gregorius.

Tempore non ſuo peccatores pereunt. *Eccl.*19. 3. *Pſ.*54. 24. *Eccl.*7. 18.

E contrario de immatura morte impiorũ dixit Eccleſ.c.19. *Tollentur immaturæ animæ impiorum.* Et Regius vates Pſ.54. *Viri ſanguinum, & doloſi, non dimidiabunt dies ſuos.* Vnde eſt illud Eccl.7. *Ne impie agas multum & noli eſſe ſtultus ne moriaris in tempore non tuo.*

3 *Tpa ante Chriſti aduentum, vacua & inania.*

Secundo tẽpora omnia antequã Chriſtus aduenisset, vacua erant, & inania, quia cum vniuerſa vnius Chriſti cauſa condita fuiſſent, dum is non adueniret merito vacua dicebantur; quo procul dubio alluſit Apoſt. ad Gal.4. cũ dixit. *At vbi venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum.* Et ad Eph.1. *ſecundum beneplacitum eius, quod propoſuit in eo in diſpenſatione plenitudinis temporum inſtaurare omnia in Chriſto.* Sicut enim autumnus dicitur tempus plenitudinis, quia in eo colliguntur, quæ in hyeme ſeminãtur, & in vere germinauerant: ſic ea, quæ tẽpore Patriarcharum ſeminata fuerant, & ſub lege pullulauerant, in aduentu Saluatoris collecta ſunt.

*Gal.*4.4 *Epheſ.*1.10

4 *Lex vetus, inanis et vacua.* *Rom.*10.4.

Tertio, lex vetus, quæ tota ad Meſſiam, vel promittendum, vel delineandum referebatur iuxta illud ad Ro.10. *Finis legis Chriſtus,* vacua fuit: & inanis, atque adeo ad gratiam conferendã ex opere operato minime efficax, quo ſenſu Paulus legalia appellauit, *infirma, & egena elementa,* ad Gal.4. In cuius rei typum altare holocauſti non erat ſolidũ, ſed inane, & vacuum: quemadmodũ dicitur Exo.27. *Non ſolidum,* inquit Dñs, *ſed inane, & vacuũ, intrinſecus facies illud.* Idemque repetitur Exo.38. Quia nimirum ſacrificia legalia, imo & vniuerſa lex *inanis* intus erat, *& vacua:* Atque quam ob cauſam per cucurbitam illam Ionæ fuit expreſſa: ſolent enim cucurbitæ vacuæ intus eſſe: nam vbi nos legimus Ionę 4. *Præparauit Dominus Deus hederam,* Septuaginta tranſtulerũt, *præcepit Dominus cucurbitæ,* fuiſſe autem illã cucurbitam typum legis veteris, affirmat D.Hieron. in 26.cap. Matthæi. Et D.Aug. epiſt.49 ad Deo gratias: atq; idcirco Chriſtus dixit Matth.5. ſe veniſſe non vt legẽ ſolueret, ſed vt adimpleret.

*Gal.*4. 9. *Exo.*27.8. *Exo.*38. *Ionæ*4.6. *Cucurbita, typus legis veteris.* *D.Hier.* *D.Auguſt.* *Matt.*5.

Cyrill. Alex.

Id quod duplici ſimilitudine expoſuit Cyrillus Alex. in dialogo de adoratione, & cultu in ſpiritu & veritate ad Palladium. Prior eſt. *Qui in tabulis,* inquit, *& picturis artificium ſuum oſtentãt, non ſtatim quando pingere incipiunt, abſolutam & ex omni parte perfectam ſpeciem pingendo exprimunt ſed adumbrant prius & coloribus obſcurioribus effigiant: deinde verò congruis coloribus illuſtrant.* Poſterior. *Fabri ærarij ſtatuam effecturi, primum obſcuram ſpeciem in cera faciunt, deinde illi igne liquefactum æs infundunt, & ita opus ſuum producunt, vt nouam ſpeciem ac pulchritudinem habeat, adiectis ad vmbram colori-*

bus varijs, & apparet quidem, dum æs cerã liqueſacit, abolere prima lineamenta, res autem ipſa non ſic habet: vere enim dicere poſſunt: & faber ærarius, & pictor non deſtruimus vmbras, nec omnino inutiles figuras fecimus, ſed potius impleuimus, nam quod in vmbris, & figuris tantum obſcure deformiterq́ videbatur, id ad meliorẽ pulchrioremq́ formam productum fuit. Itaque implere ſumitur pro perficere, vt vult Cyrillus, quemadmodum etiam expoſuit Diuus Hieron. in commentarijs ſuper Matth. iuxta illud ad Roman. 10. *Perfectio legis Chriſtus.* Vnde Paulus ad Rom. 3. *Legẽ,* inquit, *deſtruimus per fidem? Abſit imò magis legem ſtabilimus.* Sic etiam D. Auguſt. lib. 17. contra Fauſtum Manichæum, cap. 6. *Plenitudo,* inquit, *legis charitas, vt ait Apoſtolus ad Rom. 16. Iſtam charitatẽ Dominus exhibere, & donare dignatus eſt, mittendo fidelibus ſuis ſpiritum ſanctum: lex enim per Moyſen data eſt, gratia, & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt Ioannis 1. Igitur lex cum impleta eſt, gratia & veritas facta eſt: gratia pertinet ad charitatis plenitudinem; veritas ad prophetiarum impletionem; & quia vtrumq́; per Chriſtum; ideo non venit ſoluere legem aut Prophetas, ſed adimplere.* Hæc Auguſt.

D. Hieron. — Ad Rom 10 13. — D. Aug. — Per charitatis plenitudinem veritatemq; prophetiarum implet Chriſtus legem.

6 Quarto. Fides tunc plena dicitur cũ eſt coniuncta cum operibus, ſi enim operibus careat, vacua eſt, quippe quæ caret perfectione ſua, ad quam ſuapte natura aſpirat; quod diſertis verbis dixit Apoſtolus ad Hebræos 10. *Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei.* In quem locum D. Thomas docet, fidem duobus modis fieri plenam. Vno quo ad materiam, cum videlicet creduntur omnia, quæ ad credendum proponuntur: altero quo ad formam, cum nimirum fides eſt formata per charitatem iuxta illud ad Roman. 13. *Plenitudo legis eſt dilectio.* Eodem ſenſu de ſuæ vocationis gratia ad fidem, & Apoſtolatum dixit Paulus 1. ad Corinth. 15. *Gratia Dei ſum id quod ſum, & gratia eius in me vacua non fuit, ſed abundantius illis omnibus laboraui:* vbi vocationem ſuam plenam vocauit, quia *abundantius omnibus laborauerat.* Quinto. Tunc aliquis dicitur ſuum miniſterium adimplere, cum muneri ſuo, vel minima in parte nunquã deeſt, alioqui erit in eo miniſterium inane, & vacuum. Quò alluſit Paulus 2. ad Timot. 4. Dum dixit, *miniſterium tuum imple.*

Fides cũ operib. plena. — Ad Hebr. 10. 22. — D. Thom. — Ad Rom. 13. 10. — 1. Corinth. 15. 10. — Gratia Dei ĩ Paulo cur non vacua. — 2. Timot. 4. 5.

7 Ex his iam intelliges cur opera Sardenſis Epiſcopi non inueniantur plena: etenim cum ille, vt initio diximus, hypocriſis vitio laboraret, carebãt eius opera recta finis intentione; quippe cũ ad inanem gloriam referrentur: atque adeo erant plane vacua, & inania, quia nihil merebantur eã ob cauſam D. Gregor. lib. 8. Moral. ca. 28. ait hypocritam comparari fœno tectorum Pſ. 128. cũ dicitur, *Fiant ſicut fœnum tectorum, quod priuſquam euellatur, exaruit. Fœnum,* inquit, *tectorum in alto naſcitur, ſed nequaquam radice ſolidatur; ſic etiam hypocrita ſumma quidem agere cernitur, ſed non in eis ex cordis puritate roboratur, quod nimirum fœnum antequam euellatur, areſcit: quia cum hypocrita ſine intentione recta cogitationis bona ſtuduit agere, ea amittens indicat ſe ſine radice floruiſſe.* Accedit, quòd hic Epiſcopus, ex charitate deciderat, quemadmodum in hunc locum docet D. Auguſtinus, ſeu Tyconius, & verba illa planè ſignificant, *nomen habes, quòd viuas & mortuus es:* quo fit vt eius opera, cum charitate, in qua operum plenitudo poſita eſt, omnino carerent, vacua, & inania iure optimo dicantur. Notandum verò eſt illud, quod ſubiungitur, *coram Deo meo.* Opera enim huius Epiſcopi plena quidem coram hominibus videbantur, ſed tamen coram Deo, qui intimam operantis intentionem penitus inſpicit, plenitudinem non habebant. Vnde Paulus primo ad Corinthios 10. *Qui gloriatur,* inquit, *in Domino glorietur: non enim qui ſeipſum commendat, ille probatus eſt, ſed quem Deus commendat.*

Sardẽſis epiſcopi opera cur non plena. — Opera ſine recta intentione vacua. — D. Greg. Pſ. 128. 6. — D. Aug. — Abſq; charitate, nihil plenum. — 2. Corinth. 10. 18.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE ANGELO PHILADELPHIÆ.

Quid litteræ contineant, deque earum inſcriptione.

Hæc dicit Sanctus, & verus, qui habet clauem Dauid, qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit.

SECTIO PRIMA.

1 Litterę nihil reprehenſionis cõtinent: quẽadmodum neque illæ, quæ datę ſunt ad Epiſcopũ Smyrnenſem. Primum igitur laudatur Philadelphiæ Angelus: deinde ei prædicationis gratia promittitur: tum aduerſariorũ conuerſio prænunciatur: poſtea promittitur in tribulatione præſidium: denique ad perſeuerandum incitatur.

Summa litterarum.

Quod verò attinet ad inſcriptionẽ, ea eſt huiuſmodi: *Hæc dicit Sanctus, & verus, qui habet clauem Dauid, qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit.* Cuius inſcriptionis ratio prima affertur à Richardo de S. Vict. quia enim hic Epiſcopus ad prędicandum animatur, proponitur ei Chriſtus, tanquam ſanctus, qui bonitate, atque adeò eorum, qui cõuertuntur, ſanctitate gaudet; & tanquã verus, in implendis promiſſionibus, & habens clauem ſcientiæ, & intelligẽtię ſcripturarum; vt nimirum hic Angelus diuina ſibi ad prædicandi munus obeũdum neceſſaria præſidia, & remunerationẽ laboris polliceatur. Secunda eſt Ruperti, qui iuxta ſuam de ſeptem Spiritus ſancti donis expoſitionẽ, quæ per hos ſeptem Angelos diſtribuit, ſpiritũ intellectus huic Epiſcopo promitti exiſtimat, cuius eſt Sacrarum ſcripturarũ ſecreta, quibus voluerit, aperire, & quibus voluerit abſcõdere, iuxta illud Matth. 11. *Confiteor tibi Pater, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis*, quia verò Philadelphia amorem fraternum ſignificat, proponit ſeſe Chriſtus in eo imitandum, qui vſque adeo magnus fuit, vt omnes amore pluſquam fraterno dilexerit, vt nimirũ eos Philadelphiæ Angelos, ideſt, amoris fraterni nuntios, & prædicatores efficeret, iuxta illud Ioannis 15. *Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis inuicem ſicut dilexi vos.*

Rich. Vict.

Quæ exigantur in prædicatore dotes præmõſtrat Chriſtus.

Rupert.

Matth. 11. 35.

Io. 15. 12.

5 Quod verò additur, *verus*, ſignificat eum qui amore fraterno excelluerit, ampliori veritatis cognitione donandum. Id quod adhuc per ſequentia luculentius exprimitur. *Qui habet*, inquit, *clauem Dauid*, ideſt, omnium Prophetarum, quorum intelligentiam ijs quibus voluerit poterit vberrime impertiri. Ex omnibus vero Prophetis ſolus Dauid quaſi inſtar omnium eſt nominatus, quia illæ præ cæteris genere, geſtis, regno, vaticinio, myſteria Chriſti ad viuum expreſſit. Quę omnia neceſſario proponenda fuerunt Philadelphiæ Angelo, vt ſeſe ad prædican-

Clauis Dauid pro intelligentia omniũ prophetarum.

dicandum moleſtiaſque, ac labores, qui in eo munere ſæpe incidunt, ſubeundos animosè compararet. Tertia, & poſtrema eſt Pannonij, dicentis proponi Chriſtum tâquam Sanctum, quia ad ſanctos ſcribitur, vt eum agnoſcant verum ſanctitatis fontem, & quia ijdem erant veritatis propugnatores, addi, *verum*. Denique quia ſubiungendum erat; *Ecce datur coram te oſtium apertum*, dictum fuiſſe *qui habet clauem Dauid*, quæ clauis ad aperienda diuina myſteria quæ in Prophetis clauſa continẽtur, referẽda eſt: verum hæc ex ijs, quæ dicturi ſumus planiora fient.

Chriſtus, ſanctitatis fons.

Quænam ſit Clauis Dauid, quã habet is, *qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit*.

SECTIO II.

1 Communis eſt prima expoſitio, hanc clauem Dauid eſſe clauem ſcientiæ, qua Scripturæ aperiuntur, de qua dicebat Chriſtus phariſæis: *Væ vobis hypocritæ, qui tuliſtis clauem ſcientiæ, ipſi non introijſtis, & qui introibant, prohibuiſtis.* Dicitur autem huiuſmodi clauis peculiari nomine: *clauis Dauid*, quoniam vt ait Rupertus, & alij, Dauid luculẽtius, quam reliqui Prophetæ, Chriſti, & Eccleſia myſteria cecinit, atque adeo merito inſtar omniũ Prophetarum cenſetur, vt qui clauem Dauidis ad aperiẽdum habuerit, ſimul illam ad reliquos Prophetas intelligendos habere credendus ſit. Atque hinc colligimus id quod docet Petrus 2. ſua Epiſt. Canonica, Scripturam ſacram nõ eſſe ſpiritu proprio interpretandam, ſiquidem Chriſtus eius clauem habet, & quod eſt conſequens, eius notitiam vt ait hic Ioannes, cui vult aperit, & cui vult claudit, nec aliquis cui is aperit, claudere: neque cum claudit, poteſt aperire. Eodemque ſenſu plerique interpretantur librum illum ſignatum ſigillis ſeptem, quem ſolus Agnus potuit aperire, vt refertur Apoc. 5.

Clauis Dauid, quid hic.

Rupert.

Dauid inſtar omniũ Prophetarum.

Sacra ſcriptura, liber ſignatus.

Apoc. 5.

2 Contra quã impudenter garriunt noſtri temporis hæretici, qui ſibi Scripturæ ſacræ intelligentiam arrogare; imo de eius vero ſenſu cõtrouerſias ad quẽuis è lipporum grege rabulam tãquam ad iudicem, ac cenſorem per ſummam contradicendi libidinem deferre præſumunt, contempto Hieron. Aug. reliquorumq; Eccleſiæ luminum, imo, & vniuerſæ Eccleſiæ iudicio, illud prætexentes ſcripturam Sacram facillimam eſſe, & apertiſſimam, nec vident Regium vatem à Deo intellectum ad eam intelligendam poſtulaſſe. *Da mihi intellectũ, & ſcrutabor legem tuam.* Et iterum. *Reuela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua.* Et rurſum *Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum, & doce me iuſtificationes tuas.* Quæ verba expendens D. Hiero. in epiſt. ad Paulinum de inſtit. monach. *Si tantus* inquit, *Propheta tenebras ignorãtiæ confitetur, qua nos putas paruulos, ac pene lactentes in ſcientia nocte circundari?* de quo argumento legendi ſunt Iren. lib. 2. aduerſus hæreſes c. 47. Orig. lib. 7. contra Celſ. Ruffinus lib. 11. hiſt. c. 9. D. Hier. in epiſt. ad Paulinum de ſtudio ſcripturæ, & in epiſt. ad Algaſiam, q. 8. D. Aug. lib. 2. de doctr. Chriſt. c. 6. & epiſt. 3. D. Greg. hom. 6. in Ezech. D. Chryſ. ho. 40. in Ioannem, ſuper illud: *Scrutamini ſcripturas.* Quo loco Chryſ. in hunc ſenſum obſeruat verbum illud *Scrutamini. Non dixit,* inquit, *legite, ſed ſcrutamini: quia oportet profundius effodere, vt quæ alte delitecſcunt, inuenire poſſimus: non enim rem in ſuperficie, & in promptu poſitam effodimus, ſed quæ tanquam Theſaurus profunde reconditur:* locus verò ille Deuter. 13. quo hæretici ab vtuntur, *Mandatum quod ego præcipio tibi hodie non ſuper te eſt, neque procul poſitum, neque in cælo ſitum, neque trans mare.* Non de facilitate intelligẽdi ſcripturas, ſed implẽdi cum Dei gratia præcepta accipiendus eſt: vt indicetur præcepta Dei nõ eſſe impoſſibilia. Sic enim exponit Tertullianus lib. 4. contra Marcionem, D. Aug. lib. de perfectione iuſtitiæ, reſponſione penult. Orig. Ambroſ. Chryſ. in c. 10. epiſtolæ ad Romanos.

Arrogantia hæreticorũ circa intelligentiã ſcripturarum.

Pſ. 118. 34

Scriptura difficilis ad intelligẽdũ.

Hieron.

Irenæus. *Origenes.* *Ruffinus.* *D. Hieron.* *Auguſt.* *D. Gregor.* *D. Chryſ.*

Deut. 13. 13

Tertull. *D. Aug.* *Origenes.* *D. Ambr.* *D. Chryſ.*

3 Secunda expoſitio eſt Bedæ, qui per *clauẽ* intelligit poteſtatẽ regiã, quę Dauidis dicitur, quia Chriſtus in regali Dauidis proſapia, atque adeò ex tribu Iuda traxit originẽ: quo ẽt modo locutus eſt Eſa. 22. cũ dixit ex Patris perſona

Regia Chriſti poteſtas ſignificata per clauem Dauid.

Dabo

Dabo clauem domus Dauid ſuper humerum eius. Rectè autem poteſtas Chriſti regia, *ſuper humerum eius* poſita dicitur, quia non ad ſplendorem dumtaxar, ſed multo magis ad laborem eam habuit. Subiungitur autem, *Qui aperit, & nemo claudit, claudit & nemo aperit*: quia poteſtati Chriſti omnia ſunt ſubiecta, & nemo poteſt reſiſtere: iuxta quam expoſitionem notandum eſt optimo iure regiam poteſtatem per *clauem* ſignificari, cum ad Regem pertineat Regnum, quomodo voluerit, per legum æquitatem conſtituere, aperiendo nimirum, & claudendo, ideſt, præcipiendo quædam, quædam vetando, priuilegia bene de Republica meritis concedendo, nefarios homines pœnis, ac ſupplicijs à ſceleribus cohibendo: probos autē præmijs, & honoribus indies amplificando. Denique ipſe habet claues regni, quia ex regis cuiuſque, vel æqua, vel iniqua adminiſtratione pendet omnino regni, vel ſalus, vel euerſio.

Reges veluti aurigæ regnorum. *Zach. 6.* *D. Hier.* *Reges quaſi fluuij.* *Felicitas, vel infelicitas regionū ex regibus.* *Eccl. 10. 16.* *Sap. 6. 26.*

4 Id quod ſacræ literæ, alia quoque ſimilitudine ſignificant, cum regna quadrigis comparant Zachar. 6. vbi quatuor mundi imperia, quatuor quadrigis exprimuntur, quia nimirum reges ſunt, veluti aurigæ, qui ſuorum regnorum habenas, vel ad ſalutem, vel ad perniciem moderantur: imò & Diuus Hieronymus in commentarijs ſuper Abacuch, in illa verba capitis tertij, *Fluuios ſcindes terræ*, exiſtimat eo loco Reges ad literam, *Fluuios terræ* nominari, vt ſit ſenſus, Reges terræ aduerſus populum tuum dimicantes diuides, atque diſperges. Ratio vero ea eſt, quia fluuij terras quas abluunt, aut opportunis irrigationibus fœcundant, aut intempeſtiuis inundationibus euertunt. Quam ob cauſam in ſacris literis, regionum felicitas, aut infelicitas ad Regum bonitatem, aut malitiam referuntur. Vt Eccleſ. 10. *Væ tibi terra cuius Rex puer eſt, & cuius principes mane comedunt*, ideſt, *gulæ, & luxui vacant: Beata terra cuius Rex nobilis eſt, & cuius principes veſcuntur in tempore ſuo ad reficiendum, & non ad luxuriandum*. Et Sapientiæ 6. *Rex ſapiens ſtabilimentum populi eſt.*

Ambroſ. Anſbert. *Chriſtus, clauis Dauid.* *Io. 10. 9.* *Crux, clauis Dauid.* *D. Chryſ.* *Hugo Car.*

5 Tertia expoſitio eſt Ambroſij Anſberti. Per *clauem* hanc Chriſtum ipſum intelligentis; quæ poteſt ex eo confirmari, quod in contextu non dicitur, quæ *aperit*, & quæ *claudit* ſed *qui aperit, & qui claudit*. Itaque Chriſtus, & eſt oſtium, Ioannis 10. *Ego ſum oſtium*, & clauis, & clauiger ipſe, qui aperit. Verum aduerte non ita eſſe clauem ad aperiendum, & claudendum, vt noſtrū liberum concurſum reſpuat; etenim nos etiam dicimur aperire, & illo pulſare, iuxta illud, quod hoc eodem capite paulo inferius explicabimus: *Ego ſto ad oſtium, & pulſo: ſi quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam intrabo ad illum.* Aperit igitur Chriſtus intellectū ad credendum, voluntatem ad diligendum, aperit paradiſum probis, claudit nefarijs. Quarta expoſitio eſt de Cruce, qua Chriſtus tanquam claui paradiſum claudit, & aperit, ſic enim eam appellat Diuus Chryſoſtomus, tomo ſecundo, homilia de diuinitate, qua de re iam aliàs diximus. Quinta eſt de pœnitentia, quæ etiam cælum aperit. Vtriuſque meminit Hugo Cardinalis in hunc locum.

Prima interpretatio omniū optima.

6 Ex omnibus hiſce expoſitionibus illa videtur germanior, quæ clauem ad intelligentiam, & ſcientiam ſcripturarum refert, vt videtur perſpicuum ex illis verbis, quæ ſequuntur. *Ecce dedi coram te oſtium apertum, quia modicam habes virtutem*. Quod *oſtium* communis interpretum expoſitio, de ſcripturarū intelligentia, & munere prædicationis intelligit. Verum dubitabis, cur ea oſtij aperiendi ratio tradatur. *Quia*, inquit, *modicam habes virtutem*. Reſpondeo ſenſum eſſe, quia, inquit, ex te parum potes, atque adeo niſi ego oſtium aperuero, id tuis viribus præſtare minimè poteris: nec enim locum intelligendum eſſe de exiguo in virtutibus progreſſu palam eſt, ex eo quod Græcè nō legimus ἀρετὴν, ideſt, virtutem, ſed δύναμιν, ideſt potentiam. Accedit quod mox ſubiungitur; *Et ſeruaſti nomen meum, & non negaſti nomen meum*, quibus verbis ſignificatur hunc Epiſcopum morum ſanctitate excelluiſſe.

Ioachimi Abbatis, de Philadelphiæ Angelo vaticinium.

SECTIO III.

1 *Ioachimus Abbas vnde oriũdus.* IOachimus Abbas Florenſis Cœnobij, ordinis Sancti Benedicti, ex Calabria oriundus, vir fuit diuinarum literarum cognitione non mediocriter inſtructus, quippe cum Hieremiam, Eſaiam, Danielem, & Apocalypſim Ioannis ſuis commentarijs illuſtrauerit, multaque alia ediderit ingenij ſui, & eruditionis monumenta. Floruit tempore Lucij tertij, Vrbani tertij, Gregorij octaui, & Clementis tertij, Summorum Pontificum ante quadringentos annos. *Quo tempore floruerit.* Is prophetię ſpiritum habuiſſe, ſuo tempore fuit exiſtimatus, quemadmodum teſtatur *Silu. Meu.* frater Sylueſter Meucius de Caſtellione Aretino, Auguſtinianæ familiæ, in epiſtola q̃ de Ioachimi operibus conſcripſit ad Aegidium Presbyterũ Cardinalem, quæ eiſdem operibus præfigitur. *D. Anton.* D. Anton. 1. par. Chronicon. tit. 17. cap. 1. §. 12. *Sixtus Sen.* Sixtus Senenſis, lib. 4. ſuę Bibliothecæ, & *Guilielm.* Gulielmus Pariſienſis in libro de virtutibus. Diciturque templũ Sancti Marci Venetijs celeberrimũ lapidibus ſtrauiſſe, atque exornaſſe glyphicis, myſticiſq; notis, ęnigmaticiſq; figuris rerũ in Italia viciſſitudines, ciuilium bellorum turbines, alieniſſimaque illa tempora, in quæ ad hodiernum vſque diem incidit, & in poſterum etiã incidet, continentibus. Itaque ei Clemens tertius Pontificatus ſui anno primo præcepit, vt Apocalypſis interpretationem quam de mandato Lucij, & Vrbani, fuerat auſpicatus, ad finem tandem perduceret, ſibique offerret, vt cõſtat ex litteris Clemẽtis ad eundẽ, quæ ad initium commẽtariorum Ioachimi in Apocalypſim circunferuntur.

2 Et quamuis Concilium Lateranenſe ſub Innocentio tertio, vt refertur de ſumma Trinitate, & fide Catholica c. *D. Anton.* Damaſus, cuius etiam meminit D. Antonin. tertia parte Chronicon. capite 1. §. 7. damnet libellum, ſeu tractatum, quem Ioachimus edidit de vnitate, ſeu eſſentia Trinitatis aduerſus Petrũ Lombardum Magiſtrum Sententiarum, hæreticamque pronuntiet Ioachimi ſententiam, quatenus affirmabat, non dari eſſentiam vnam communem trib. perſonis, exiſtimans ſi præter perſonas cõcederetur vna eſſentia, quæ eſſet Pater, Filius, & Spiritus Sanctus, inuehi quaternitatem in Diuinis. Quamuis, inquam, Concil. Lateranenſe ſententiam hanc damnet, vt hæreticam, vt re vera eſt, ſimul tamen ibidem docet Ioachimum hæreticum non fuiſſe, cum omnia ſua ſcripta Apoſtolicæ Sedis arbitrio dijudicanda, & corrigenda cõmiſiſſet peculiari ea de re epiſtola, quam propria manu ſubſcripſit. *Lateranenſe damnat hæreſis Ioachimi dictum, non perſonam.* Idemq; repetit Gloſſa in cap. Damnamus, citatũ de Summa Trinitate, & fide Catholica. Extat etiam in Bibliotheca Vaticana, Epiſtola Honorij tertij Romani Pontificis ad Epiſcopum Lucanenſem aduerſus Ioachimi obtrectatores, quam breuitatis gratia hoc loco deſcribendã nõ putauimus; quare ſatis mirari non poſſum cur Alphonſus à Caſtro, lib. ſecundo aduerſus hæreſes, titulo Apoſtoli, tam male de Ioachimo ſenſerit, vt eum leuitatis inſimulare, ſcriptaq; eius omnia carpere non dubitet, eo quod dixerit Apoſtolos non ſecundum ſpiritualem intelligentiam, ſed tantum ſecundum literam Euangelium prædicaſſe, potuit enim vt homo in quibuſdã labi. Et quidem quod ad rem præſentem attinet, illud non mediocriter facit ad exiſtimationem Ioachimi, quod ad Ioannis Apocalypſim ſuis commentarijs illuſtrandam, trium ſummorũ Pontificũ, vt diximus autoritate fuerit, & exhortationibus incitatus. Quę omnia eò commemorauimus, vt virum ſua ætate celebratiſſimum ab hæreſis nota cum Cõcilio Lateranenſi cuius hac de re declaratio multo amplior refertur à Franciſco Pegna, in Commẽtarijs ſuper Directorium Inquiſitorum, Fratris Nicolai Vlumerici, prima parte, capite ſecundo, commentario primo, ſimulque ab aduerſariorum calumnijs, vindicaremus.

Denique vt eſſet exploratum quo loco habendæ ſint Ioachimi, quæ in hoc opere ſępe incidunt, rerum futurarũ p̃ſenſiones, in quibus celebris eſt illa ſub 3

Phila-

Nouum ordinem ſub Philadelphiæ Angelo ſignatũ, futurũ prędicit Ioachimus.

Philadelphiæ Angelo, quo nouum quẽdam ordinem in Eccleſia futurum ſignatum fuiſſe prædixit his verbis: *Oportet Eccleſiam concipere nouum quendam ſpiritualem intellectum, ſiue etiam promiſſionis filios, & prolem præ cęteris ſpiritualem, hoc eſt ipſum ordinem, quem deſignat Ieſus, qui videlicet ordo præ multis alijs præceſſerunt eum, amabilis, & præclarus, infra limitem quidem ſecundi ſtatus initiandus eſt hoc eſt in tempore ſexto, ſi tamen vſque ad huc non eſt in aliquibus initiatus: quod tamen mihi adhuc non conſtat, quia initia ſemper obſcura, & contemptibilia ſunt, multiplicandus vero, & dilatandus in tertio illo ſtatu ſeculi, qui in tempore nouiſſimo futurus eſt*. Et inferius. *Qui quidem*, inquit, *ordo à ſexto tempore ſecundi ſtatus accepturus eſt ſuum initium, ſed in tempore magis tertij conſequuturus eſt augmentum: magna ſunt nimis hæc myſteria, & diligenti ſcrutatione penſanda*. Hæc Ioachimus.

4 *Tres ſtatus Eccleſiæ, vt diuidat Ioachimus.*

Quæ vt intelligas aduerte eum tres ſtatus Eccleſiæ conſtituere. Primum ab Abrahamo, ſiue à Iacob vſque ad Ioannem Baptiſtam. Secundum à Ioanne Baptiſta vſque ad tempus plenitudinis Gentium, vt loquitur in Introductorio in Apocalypſim, capite quinto: aut conuerſionis Iſrael, aut vſque ad ſua circiter tempora, vt loquitur ibidem, cap. 17. Itaque finem ſecundi ſtatus non plane definit. Tertium deníque inde vſque ad finem mundi. Sextum verò tempus, vel ſextam ætatem ſecundum aliam ſuam diuiſionem facit à Chriſto vſque ad finem mundi, in qua duo poſteriores ſtatus includuntur.

4 *Ioachimi vaticinium ad ſocietatem pertinere putant aliqui.*

Sed vt ad eius vaticiniũ reuertamur, non deſunt, qui illud ad Societatem Ieſu pertinere arbitrentur, cùm videant hunc ordinem quemadmodum prædixerat Ioachimus deſignare nomine ſuo Ieſum, quam ego quidem ſententiã admodum piam, nec à Ioachimi, vel ſenſu, vel conſuetudine abhorrentem exiſtimo: ſolet enim ille in ſuis elucubrationibus ſtatim ſe ad Eccleſiæ ſtatũ varietatemque in Religioſorum familijs deſcribendam conferre. Sic namq; duos illos in Eccleſia illuſtriſſimos ordines Dominicanum, & Franciſcanum, ceu in cęlo duo fulgentiſſima ſydera, mox futuros prænuntiauit, imò iam in terris agere eorum fundatores, qui breui iacerent, tam præclari ædificij fundamenta, quam predictionem euentus ipſe cõprobauit. Etenim tribus annis poſt Sanctus Dominicus multo clariſſimum Eccleſiæ lumẽ eximium Prædicatorum ordinem fundauit: & eodem tempore D. Franciſcus Minorum ordinẽ, re ipſa tamen maximum erexit, qui duo Patriarchæ Sanctiſsimi Lateranenſem Baſilicã ſuis humeris ſuſtinere per viſum Romano Pontifici videbantur, vt eo Symbolo perſpectum eſſet Eccleſiæ fabricã duobus hiſce heroibus, tanquam duabus columnis firmiſſimis magna ex parte ſuſtentatum iri. Aliorum igitur erit in Philadelphiæ Angelo, qui ab amore fraterno deducitur arctiſſimum illud amoris vinculum intelligere, quo ſe fratres noſtri ob eiuſdem inſtituti communionem, vbique gentium, non ſine omnium admiratione cõplectuntur. Aliorum erit magnificam litterarum inſcriptionem, qua Chriſtus huic Angelo ſe ſanctum, & verum nominat, Societati noſtrę accommodare, religionemq; pro ſanctitate, & veritate non modo inter Catholicos, ſed etiã inter hæreticos, & infideles ad vltima vſque ſola terrarum depugnantem ea inſcriptione officij admonitam agnoſcere. Aliorum erit intelligere ei à Dauidis clauem habente, oſtium ad Gentium conuerſionem ſingulari beneficio vbiq; terrarum aperiri, cum videant huiuſmodi ordinem breuiſſimo temporis à ſua fundatione decurſu, ad extremas orbis prouincias portentoſa celeritate penetraſſe, atque in eis illuſtriſſimum Crucis vexillum ſumma Eccleſiæ gratulatione ſuſtuliſſe. Denique cętera, quæ Philadelphiæ Angelo dicuntur, ad mentem Ioachimi de eo ordine interpretari.

Dominicanorum, & Franciſcanorũ familia à Ioachimo prænuntiantur.

Noſtrum autem erit, vel ob eas præcipuè laudes, quas in nobis minimè agnoſcimus eiuſmodi expoſitionem habere ſuſpectam: quare nos modo nihil de vaticinij huius, ſiue veritate, ſiue expoſitione definimus, idemq; iudicium ferendum putamus de alio quodam vaticinio, quod à S. Vincen. ord. Prædicat. editum legimus ad calcem eius libelli, quem de vita ſpirituali conſcripſit: ſimili enim pietate viri grauiſſimi illud 5

ad

ad ſocietatem noſtram referendum putarunt, maiori, ſcilicet de nobis opinione concepta, quam nos ipſi vtpote omnium minimi, conuenire nobis arbitremur. Scribit igitur his verbis Vincent. *Tria ſunt nobis ſingulariter, & quaſi aſſiduè meditanda. Primum, Chriſtus crucifixus, incarnatus. Secundum, ſtatus Apoſtolorum, & fratrum præteritorum noſtri ordinis, & hoc cum deſiderio, vt illis conformemur. Tertium, ſtatus virorum Euangelicorum futurus, & hoc debes die noctuq; meditari, ſcilicet ſtatum pauperrimorum, ſimpliciſſimorū, & manſuetorum, humilium, abiectorum, charitate ardentiſſima ſibi coniunctorum, nihil cogitantium, aut loquentium, nec ſaporātium niſi ſolum Ieſum Chriſtū, & hunc crucifixum, nec de hoc mundo curantium, ſuiq; oblitorum, ſupernam Dei, & beatorum gloriam contemplantium, & ad eam medullitus ſuſpirantium, & ob ipſius amorem ſemper mortem ſperantium, & ad inſtar Pauli dicentium. Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto, & innumerabiles, ac ineſtimabiles theſauros diuitiarum cæleſtium, & ſuper dulces, & mellifluos riuos diuitiarum, ſuauitatum, ac iucunditatum, & ſuper omnia mirabiliter expanſos, & ſuper infuſos. Et per conuerſationes imaginari debes eos ipſos, vt cantantes canticum Angelicum cum iubilo citharizantium in citharis cordis ſui, hæc imaginatio ducet te pluſquam credi poteſt in quoddam impatiens deſiderium aduentus illorum temporum.* Hactenus Vincentius.

5 Sunt ſanè hæc ita magna, & præclara, vt ob eorum magnitudinem ſummæ ſit arrogantiæ velle quempiam eorum partem, vel minimam ſibi aſſumere, magnaque præter modum fuerit illorum pietas, qui tam præclarum vaticinium poſſe in noſtram ſocietatem cadere, ſibi in animum induxerunt. Cæterum, vt aiebant, cum viderent ſocietatis noſtræ viros ex ſui inſtituti ratione in id potiſſimum incumbere, vt Euangelicam fidem, doctrinamque vbique gentium diſſeminent, atque ad omnes orbis prouincias eius rei gratia obeundas peculiari ſolemnis voti cęremonia ſe Pontifici Maximo Chriſti Domini in terris vicario obligare, nimirum putabant, eos eſſe viros illos Euangelicos, quos Vincentius diuino inſtinctu afflatus, futuros in Eccleſia prædixerat, eademque pietate pauperrimos eos arbitrabantur, qui ſiue in collegijs agerent, quanquam in commune bona poſſiderent, ita tamen priuatim viuerent, ac ſi nihil in communibus bonis haberent: ſiue autem in profeſſis domibus degerent, nihil omnino non ſolum propriè, ſed in commune quidem habere poſſeſſionum poſſent, nec vllo modo ſe ex collegiorum reditibus etiā eleemoſynæ nomine iuuarent, ac peculiari voto ſeſe aſtringerent, vt ſi quid circa paupertatem immutandum aliquando foret, ad ſeueritatem potius, quàm laxitatem penderent. Parique ratione cum ij viri quos diximus plus iuſto noſtrarum rerum ſtudioſi perſpicerent, quanta cura ſocietas in proximorum ſalutem incumberet, quanto ſtudio omnium etiam infimæ ſortis hominum, tum animæ, tum corporis bonum procuraret, quanto animi ardore nulla pericula religionis cauſa ſubterfugeret, quanta alacritate littora, freta, maria tranſmitteret, atque ad vltimas, ac longiſſimè diſſitas barbararum gentium prouincias penetraret, regnaque à mundi vſque ferè initio Euangelicis nuntijs occluſa aperiret, immaniumque nationum aures Euangelicæ tubæ ſalutari ſonitu compleret, eaſque efferatas licet, & more ferarum degentes, ad Chriſtianam manſuetudinē pietatemq; condocefactas traduceret; putabant hos eſſe viros, qui nihil præter Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum ſaperent, intelligerent, cogitarēt. Cum etiam voluerēt animo, quàm arcto amoris vinculo ſocietatis homines inuicem deuincti eſſent, quàm ſingulari ſeſe amore complecterentur, & quamuis genere, linguis, terris diſſiderent, corde tamen, ac voluntatibus eſſent coniunctiſſimi, ſuſpicati ſunt eos eſſe, quos vir ſanctus dixerat ardentiſſima inuicem charitate exarſuros, quam eandem ob cauſam Ioachimus, vt ſuperius diximus, in Philadelphiæ Angelo, qui amorem ſonat fraternum, de multorum ſententia, eandem ſocietatem noſtram adumbratam fuiſſe exiſtimauit. Denique ne ſingula perſequar, cum ijdem ſecum reputarent, quam breui temporis ſpatio minima noſtra Societas orbem

Quibus ducti cauſis uiri graues Vincentij vaticiniū ad noſtram ſocietatem retulerint.

bem perſuaſerit, & in omnibus ferè non Chriſtiani tantum, ſed infidelis etiam orbis prouincijs ſedes fixerit, non immeritò credendum putarũt eos eſſe homines, quos Vincentius mirabiliter expanſos appellaſſet.

6 Atque hæc quidẽ pro ſua in nos pietate, & propenſione ſibi perſuaſerunt viri & literis, & dignitate grauiſſimi, quos nominare hoc loco nõ eſt neceſſe, quæ tamen nos ob eorum magnitudinem minimè in nobis agnoſcimus, & ad alium quempiam potius ordinem, quàm noſtrum, referenda eſſe exiſtimamus, quippe qui minimos nos omniũ, & inutiles ſeruos eſſe fateamur: nec verò eò præcedentia vaticinia commemorauimus, quaſi aliquam eorum partem nobis arrogandam putemus, ſed vt hac piorum virorum de nobis concepta opinione, inflammati dicam, ac confuſi ? miniſterium noſtrum implere ſtuderemus, atque ad reliquorũ ordinum, quibus multũ in omni genere tribuimus, ſanctitatem, & in Domini vinea laborem, ſtudium, vigilantiam, quo ad eius fieri poterit, imitandam incitaremur.

Explicatur illa ſententia: *Ecce venio cito. Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.*

SECTIO IIII.

1 *Beda. Patiẽtibus praſto adeſt Deus.* HVnc locum ſic Beda interpretatur, *Ne tolerando deficias, citò auxiliabor*: ſic enĩ accipit illa verba, *Ecce venio cito; ne fortè te deficiente alius tibi propoſitam accipiat mercedem.* Itaque ne hic Epiſcopus animum deſpondeat in laboribus, pollicetur Chriſtus ſe cito venturum, ideſt, cito opem laturum, aut quod videtur textui congruentius, opera remuneraturum: quæ etiam eſt Ruperti expoſitio, & Richardi de ſancto Victore, vt indicetur Epiſcopum cito moriturum. *Rupertus. Richard. Victorinus.* Illud autem, *Tene quod habes*, ſignificat cæleſtis vitæ conuerſationem, qua gloriam promeremur: cùm verò dicitur, *ne alius accipiat coronam tuam*, arbitrantur plerique alludi ad conſuetudinem quandam, quæ tunc vigebat apud Philadelphios, proponi enim ſolebat curſoribus corona danda illi, qui cæteros curſu vinceret, vt ſit ſenſus: Si Dei & mandatorum obſeruatio, atque adeò gloriæ conſecutio in ipſa laborum tolerantia, quaſi in quodam curſorum ſtadio poſita eſt: Da igitur operam, vt cæteros præcurras, ne alius laudem tibi, coronamq; præripiat. Quod quomodo intelligendum ſit, paulò inferius explicabimus.

Primum. Ex hac ſententia colligunt Primaſius, Beda, Ansbertus in hunc locum, & Diuus Auguſtinus lib. de correptione & gratia, cap. 13. certum eſſe, ac definitum prædeſtinatorum numerum, qui nec minui poſſit, nec augeri; propterea enim ſic iſtum Epiſcopum Dominus ait propriam poſſe coronam amittere, vt alius eã percipere debeat, nec tamẽ alium poſſe ſuccedere in eius locum, ſi ille vſque ad finem perſeuerauerit. Idemq; ſignificaſſe Ioannem Baptiſtam, Matthæi 3. cùm dixit: *Facite ergo dignum fructum pœnitentiæ, & nolite dicere apud vosmetipſos, Patrem habemus Abraham, potens eſt enim Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ*, docet D. Auguſtinus loco citato. *Vt oſtendit*, inquit, *ſic iſtos eſſe amputandos, ſi non fecerint fructum, vt non deſit numerus qui promiſſus eſt Abrahæ.* Id quod D. Thom. 1. par. q. 23. art. 7. intelligit de numero certo, nõ ſolum formaliter, ſed etiam materialiter, ideſt, non ſolum quòd tot ſaluari debeant, ſed etiam quòd certi ac deſignati. Pro quo aduerte in ſacris literis numerum prædeſtinatorum appellari faſciculum, veluti 1. Regum 25. cum Abigail dixit Dauidi, *Si enim ſurrexit aliquãdo homo perſequens te, & perſequens animã tuam, erit anima Domini mei cuſtodita quaſi in faſciculo viuentium apud Dominum Deum tuum: Porrò inimicorum tuorum anima rotabitur in impetu, & circulo fundæ.* Vbi per faſciculum *viuentium*, numerum prædeſtinatorum intelligit Gloſſa ordinaria, quę ſumpta eſt ex Eucherio libro ſuo primo in libros Regum cap. 26.

2 *Primaſius. Beda. Ansbertus. D. Auguſt. Prædeſtinatorũ numerus, nec poteſt minui, nec augeri.* *Matt. 3. 8.* *D. Auguſt.* *D. Thom.* *Faſciculus uiuentium, prædeſtinati.* *1. Reg. 25. 29.* *Gloſſa.*

3 *Primo propter tribulationes quibus aſtringuntur.* Ratio verò prima huius ſimilitudinis ea traditur ab Eucherio, quia nimirum faſciculus aſtringitur, ut conſeruetur: Sic enim electi preſſuris tribulationum

Primò propter tribulationes, quibus conſtringuntur.

tionum conſtringuntur, ut ijs admoniti per manus redemptoris in perpetuū conſeruentur: quia verò reprobi, quò laxiores in vita ſunt, eò longiùs à diuinæ viſionis gloria proijciuntur. Idcirco lapidi fundę comparantur: quo videtur alluſiſſe Regius vates Pſal. 87. *Ipſi verò de manu tua repulſi ſunt.*

Pſal. 87. 6.

Secundo propter charitatem.

Secunda quæ eſt eiuſdem. Quia ſicut faſciculus vinculo quodam & nexu colligatur, ita ſanctorum cœtus eadem fide, eadem ſpe, eodem charitatis vinculo conſtringitur, & vno, eodemq; diuino præſidio vndique cingitur. Tertia, quia ſicut faciculus florum in manu ad oblectationem geſtatur, ita electos omnes Deus in manu ſua geſtat, & virtutū odore, qui ex illis afflatur, continuò delectatur, iuxta illud Sapientiæ 3. *Iuſtorum animæ in Dei manu ſunt*. Quamuis ibi ſit propriè ſermo de ꝓtectione, qua Deus ſanctos tuetur: vnde ſubditur: *Non tanget illos tormentum mortis.* Quarta, quæ ad præſens facit inſtitutū, quia ſicut faſciculus non niſi ex certis, ijsq; lectiſſimis floribus conficitur, ita prædeſtinatorum numerus ex certis, ijsq; charitatis, virtutumq; cæterarum odore, ac ſuauitate redolentibus, exiſtit.

Sap. 3. 1.

Tertiò propter odorē.

4 Deinde quæres, quomodo verum ſit, quod dicitur, *Ne alius accipiat coronam tuam*, cum prædeſtinatio certiſſima ſit, & infallibilis. Cui dubitationi reſpondendum putauit D. Thom. 1. par. quęſt. 23. art. 6. vbi concludit, coronam dici alicuius dupliciter. Vno modo ex prædeſtinatione diuina: quo pacto nullus coronam ſuam amittit. Alio modo ex merito gratiæ: qua ratione quilibet coronam ſuam poteſt per lethale peccatū amittere: & alius illam amiſſam accipere, quatenus loco eius ſubrogatur, iuxta illud Iob 33. *Conteret multos, & innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis*: ſic enī in locum Angelorum, qui ceciderunt, ſubſtituti ſunt homines, & in locum Iudæorum Gentiles. Itaque D. Thom. coronam hanc non ad prædeſtinationem ipſam, ſed ad præſentem iuſtitiam pertinere exiſtimat.

D. Thom.

Corona quomodo amitti, vel non amitti poſſit.

Iob 33. 4.

5 Cæterùm rectiùs D. Auguſtinus lib. de correptione & gratia cap 13. de prædeſtinationis corona locum planè interpretatur: tunc obiectioni reſpondet, dictum eſſe huic Angelo, & omnibus prædeſtinatis, *Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam*: ne altū ſapiant, ſed cum timore, & tremore ſalutē ſuam operentur. *Quis enim*, inquit, *ex multitudine fidelium, quandiu in hac mortalitate viuitur, in numero prædeſtinatorum ſe eſſe præſumat, quia id occultari opus eſt in hoc loco, vbi ſic cauenda eſt elatio, vt etiam per Satanæ Angelum ne extolleretur, tantus colaphizaretur Apoſtolus 2. ad Corinthios 2.* Quam Auguſtini reſponſionem ita poſſumus luculentiùs tradere, quia nimirum diuina prædeſtinatio, nullam prædeſtinato neceſſitatē affert, atque adeò integrum illi eſt ex æquo benè, vel malè agere: ac ſi prædeſtinatus nō fuiſſet, veriſſimè poteſt, ſi libertas eius ſpectetur, coronam amittere, quemadmodū & reprobus eadem ratione poteſt illam conſequi, quo ſpectans Petrus 2. ſua epiſtola cap. 1. dixit. *Satagite fratres, vt per bona opera certam veſtram vocationem faciatis*. Quamquam ex hypotheſi quod alter ſit prædeſtinatus, alter reprobus, hoc eſt in ſenſu compoſito, vt loquuntur Theologi, implicet prædeſtinatum coronam amittere, reprobumq; eius loco ſuccedere.

D. Auguſt.

Cum timore & tremore procuranda ſalus.

2. Pet. 1. 10.

Qui vicerit, faciam illum columnā in templo Dei mei: & ſcribam ſuper eum nomen Dei mei, & nomen Ciuitatis Dei mei Hieruſalem nouæ, quæ deſcendit de cælis à Deo meo, & nomen meum nouum.

SECTIO V.

Svbſcriptionis loco in litteris ad Philadelphię Angelū, iſta ponitur ſententia: *Qui vicerit, faciam illum columnā in templo Dei mei*. Quibus verbis ſignificatur Eccleſiam templum Dei eſſe, ſanctosq; eius templi columnas: quorum vtrumque maiorem explicationem deſiderat. Igitur Eccleſiam templum Dei eſſe multis in locis docent ſacræ literæ, veluti 1. ad Timotheū 3. *Vt ſcias quomodo oporteat in domo Dei conuerſari, quæ eſt Eccleſia* I

1. Tim. 3. 15.

Pſal. 44. 16 *D. Auguſt.* *Zach. 6. 12.* *Chriſtus eccleſiæ fundator.* *Iſai. 6. 1.* *Ezech. 40.* *D. Hieron.* *D. Greg.* *Templum Ezechieli oſtenſum, typus eccleſiæ.*

Dei viuentis. Et Pſal. 44. *Afferentur in lętitia & exultatione, adducentur in templum Regis*. Quem locum D. Auguſt. de Eccleſia interpretatur Zachariæ 6. *Ecce vir oriens nomen eius, & ſubter eum orietur, & ædificabitur templum Domino*. Quo loco nomine *Orientis*, Rex Meſſias intelligitur, qui templum Eccleſiæ erat fundaturus. Eſaiæ 6. *Plena erat omnis domus maieſtate eius, & ea quę ſub ipſo erant, replebant templum*. Atque hoc eſt illud templum, quod per viſionem oſtenſum Ezechieli fuit c. 40. typũ enim Eccleſiæ fuiſſe docet D. Hiero. & D. Greg. ſuper Ezechielem, & omnes ferè Patres, nec poſſe referri ad templum à Salomone ædificatum, vt nugantur Hebræi, ex eo eſt perſpicuum, quòd in eo flumen & arbores quæ ſingulis menſibus fructum ferebant, reperiuntur, prętęrquam quod vel ipſa templi fabrica præter modum noua & admirabilis, minimè quadret in templum Salomonis, vt ex vtriuſque comparatione manifeſtum eſt.

Ad Galat. 2. 9. *Apoſtoli, & ſancti præſtantiſſimi, Eccleſiaſtici templi columnę.* *Pſal. 74. 4.* *D. Auguſt.* *Hiere. 1. 8.* *Cant. 3. 10.* *Beda.* *Tabernaculum Moſai cũ quot habuerit columnas.*

2 Huius igitur templi columnæ ſunt Apoſtoli, & præſtantiſſimi quique ſancti, quemadmodum dixit Paulus ad Galatas 2. *Cum cognouiſſent gratiam, quæ data eſt mihi, Petrus, & Iacobus, & Ioannes, qui videbantur columnæ eſſe, dextras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis*. Et Pſal. 74. *Ego confirmaui columnas eius*. In quem locum D. Auguſtinus: *Quid, inquit, eſſent iſtæ columnæ, niſi à Deo firmarentur, quia terręmotu quodam etiam ipſæ columnæ nutauerunt in paſſione Domini. Ergo illæ columnæ, quæ in paſſione Domini nutauerunt, reſurrectione firmatæ ſunt*. Et Hieremię 1. *Ego dedi te hodie in ciuitatem munitam, & columnam ferream, & in murum æneum*. Atque has columnas expreſſerunt illæ, quæ Salomonis ferculum fulciebant, Canticorum 3. *Ferculum fecit ſibi Rex Salomon de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas*: ſic enim eum locum interpretatur Beda, in eiuſdemq; rei typum, Moſaicum illud tabernaculum, quod Eccleſiam etiã expreſſit, ſexaginta erat columnis vndique circumſeptum, quæ de lignis Sethim fuiſſe dicuntur, veſtitæ laminis argenteis, capitibus argenteis, & baſibus æneis: quia nimirum ſancti inſtar æris inuictam in rebus aduerſis patientiam habere debent, cæleſtiumq; rerum obſeruatione, & prædicatione, veluti argenteis laminis veſtiri, ſeq; præceptis diuinis tanquam argenteo capiti ſupponere. Denique timore Dei tanquam baſe ænea ſtabiliri.

Richard. Victorinus. *Primaſius.* *Beda.* *Sancti, Eccleſiæ triumphantis decor.*

His poſitis, Prima expoſitio eſt Richardi de Sancto Victore, *Faciam*, inquit, *illum columnam in templo Dei mei, id eſt, efficiam vt inſtar columnæ ſit in ſe firmus per fidem, rectus per æquitatem, erectus per intentionem, ſublimis per contemplationem. Et præterea alios ſuſtentet verbo conſolationis, ſuffragio orationis, exemplo actionis*. Secunda eſt Primaſij, & Bedæ, qui docent, columnam in fabricis, & fortitudini congruere, & decori. Sic in Eccleſia Rectores, & eminere munere dignitatis, & portare alios officio charitatis: quamuis Beda exiſtimet hunc columnarum decorem ad futurum gloriæ ſtatum eſſe referendũ, cum ſancti veluti illæ duæ columnæ ante veſtibulum templi Salomonis, quæ nihil ſuſtinebant, triumphantem Eccleſiam decorabunt. 3

Vincenti donum perſeuerãtiæ promittitur. *Beati nulli mutationi obnoxij.* *Nomen Dei cur ſup Sanctos non in ſanctis ſcribatur.*

Mihi duplex videtur huius promiſſionis expoſitio. Vna eſt, vt ea ad ſtatum vitæ præſentis pertineat, promittaturq; vincenti in prælio, quod aduerſus vitia, erroreſq; committitur, donum perſeuerantiæ, quo munitus inſtar columnæ minimè loco dimoueri poſſit, habeatq; in ſe fortitudinem, ac firmitatem, qua imbecilliores præterea valeat ſuſtinere. Altera, vt ad futuræ gloriæ ſtatum referatur, in quo Beati ſunt veluti quædam columnæ firmiſſimæ, nulli iam mutationi ſubiecti, quæ inuicta in vtroque ſtatu fortitudo illis etiam verbis iudicatur. *Et foras non egredietur amplius*, id eſt, nulla vis eiuſmodi columnam è templo Domini poterit extrahere. Quod verò ſubiungitur: *Et ſcribam ſuper eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei, Hieruſalem noua, quæ deſcendit de cęlis à Deo meo, & nomen meum nouum*, adhuc pertinet ad ſimilitudinem columnarum, in quibus Regum, ac Principum, qui eas erigebant, nomina incidi ſolebant: ſcribitur autem nomen Dei ſuper ſanctos, qui hic per gratiam, tunc verò per viſionem beatificam, filij Dei per adoptionem vocabuntur: quod quia 4

ſuper

ſuper naturam eſt, non in illis, ſed ſupra illos ſcribi dicitur. Scribi etiam *nomen Ciuitatis Hieruſalem* eſt perpetuò cęleſtis illius ciuitatis ciues appellari. Dicitur autem Hieruſalem noua deſcendiſſe de cęlo, quia, vt rectè ait Anſbertus: *Multitudo electorum cum Chriſto in vtero virginis prædeſtinata deſcendit*: nomen etiam Chriſti nouum in eiſdem ſanctis ſcribetur, hoc eſt manifeſtum erit, columnas illas in cęlo à Chriſto per paſſionem, & mortẽ, qua nomen Ieſu ſibi promeruit, tanquam in victoriæ ſuæ monumẽtum erectas fuiſſe, illicque ſanctorum omnium gloriam eſſe acceptam referendã: in cuius rei typum Pſal. 16. inſcribitur apud Septuag. interpretes στηλογραφία, ideſt, columnæ deſcriptio, vt indicetur Chriſtum per ſuam reſurrectionẽ, quodammodo columnam gloriæ, & victoriæ ſuæ monumentum erexiſſe, cui merito potuiſſet inſcribere. Non plus vltra. Accedit, quòd vt ſupra ex Hugone Cardinale diximus: Beati poſt reſurrectionẽ à Ieſu Ieſuitę, & à Chriſto Chriſtiani appellabuntur. Denique vt ſtabilitas prædeſtinationis, & gloriæ deſignetur, hæc omnia in ſanctis, quaſi in columnis firmiſſimis incidenda denuntiantur.

Anſbertus.

Sancti in cęlo monumẽtũ victoria Chriſti.

Explicatur titulus Pſ. 16.

Beati poſt reſurrectionẽ Ieſuitæ, & Chriſtiani appellabuntur.

Duæ illæ columnæ, quas Salomon ante veſtibulum templi collocauit, deſcribuntur, ſimulque Bedæ ſententia explicatur.

SECTIO VI.

QVoniam Beda, vt paulo ante diximus, exiſtimat, cũ hic dicitur, *faciam illum columnam in templo Dei mei*, non ſolum promitti victoribus, vt modò Eccleſiam inſtar columnarum ſuſtineant: ſed etiam poſtea in cęleſti patria emineant, & decori, atque ornamento triumphanti Eccleſiæ ſint: quemadmodum duæ illæ maximæ, ac pulcherrimæ columnæ quas Rex Salomon eleganti opere perfectas ante ſui templi porticum collocauit, varium earum opus, & artificium deſcribendum putauimus, quo magnifica hæc Chriſti promiſſio illuſtrior redderetur.

1 Igitur de earum columnarum opere agitur 3. Reg. 7. & 2. Paralipom. 3. & 4. quod erat huiuſmodi. Primò, Columnæ erant fuſiles ex ære. Secundò. Quælibet à baſi vſq; ad capitellum habebat altitudinem 35. cubitorum. Tertiò, Vniuſcuiuſque ambitus erat 12. cubitorũ. Quartò. Erant ſtriatæ, ideſt, ſtrijs, ſeu canaliculis quibuſdam, & quaſi ſulcis ſecundum ſcapi ipſius longitudinem excauatæ, atq; diſtinctæ. Quintò. Mirum erat capitellorum opus, atque artificiũ, tam admirabili varietate, & elegantia perfectum, vt difficile admodum poſſit, cuiuſmodi fuerit, cogitatione comprehendi. Etenim erant ſuperpoſita vtriq; columnæ capitella fuſilia, liliata, altitudine quinque cubitorum, intus inania, factaque ad modum retis, & catenarũ, hoc eſt inſtar retis ex omni parte perforata ſubtilibus foraminib. quæ ex multiplicibus ipſius ęris complicationibus, & voluminibus efficiebantur, ita vt in quolibet capitello eſſent ſeptena verſuum, ſeu complicationum retiacula. Sextò. In ſuperiori parte capitelli erat vnus circulus aliquanto craſſior, ſimiliterque alius in inferiori extremitate: eratque vterque circulus quaſi labium capitelli. Igitur in ſuperiori circulo erãt ducenta malogranata ænea pendentia, centum videlicet ſupra circulum, centumq; alia infra circulum; & quoniam hæc malogranata ſibi inuicem reſpõdebant, ſuperiora nimirum inferioribus, fiebat, vt quælibet duo malogranata ſuperius, & inferius efficerent ſuum ordinem: atque adeo ducenta malogranata centum ordines. Rurſus in inferiori extremitate capitelli erant alia ducenta malogranata, centũ videlicet ſupra circulum, centumque alia infra circulum: quę etiam ſuos centum ordines conſtituebant; ex quo fiebat, vt vniuerſa malogranata vtriuſq; circuli ducentos ordines efficerent; quemadmodum dicitur 3. Reg. 7. Septimò. Vnumquodque capitellum deſinebat in florem lilij, atque hęc eſt ſecundum Latinos capitellorum deſcriptio.

3. Reg. 7. & 2. Paralip. 3. & 4.

Columnarũ longitudo, ambitus, et opus.

Capitellorũ altitudo, et elegantia.

In quolibet capitello quot malogranata, et qui ordo eorum.

3. Reg. 7.

2 Hebræi autem, & pręcipuè Rabbi Salomon docẽt huiuſmodi capitella fuiſſe rotunda inſtar magnarum ſphęrarũ, ſeu

Rabbi Salo.

ſeu pomellorum, quę tamen in ſuperiori parte eſſent acutiora, deſinentia in lilium: tunc aiunt, in parte latiori fuiſſe exterius duos circuitus malogranatorum, vnum ſupra alium: & in quolibet centũ malogranata, atque adeo in quolibet capitello fuiſſe ducenta tantũ malogranata, & centum tantum ordines, in quo diſſentiũt à Latinis Doctoribus, qui in quolibet capitello ponunt ducẽtos ordines, & quadraginta malogranata, quem numerũ Hebręi non in quolibet capitello, ſed in vtroque ſimul cõſtituunt. Addit Salomon à pede floris lilij, in quod capitellum deſinebat, deſcendiſſe opus per modum retis, & catenarum, vſque ad inferiora malogranata, illaque tegens, quaſi eſſet rete ſuperpoſitum malogranatis, & ipſa per foramina retis apparerent, opuſque illud retiaculi à ſuperiori parte, vſque ad inferiorem diuiſum octo lineis, ſeptẽ portiones efficientibus, veluti ſiquis diuideret vnum pomum per ſeptem partes, quarum quęlibet à capite vſque ad pedem deſcenderet, & quęlibet eſſe trigona, atque ita exponit illud quod in textu dicitur: *Septena verſuum retiacula*.

Capitellorũ deſcriptio, iuxta Hebraos.

3 Octauo. Eiuſmodi columnę nihil ſuſtinebant, ſed ante veſtibulum templi collocatę, ad ornamentum, & pulchritudinem, vna ad dexteram, ad ſiniſtram altera, decem cubitorum ſpatio à ſe inuicem diſiunctę, magnitudine ſua, & firmitate ſtabilitatem regni Dauidis, & Salomonis per Meſſiam in ęternum duraturi repręſentabant. Poſtremò. Columnam dexteram appellauit Salomõ, יכין Iachin, ideſt, firmitatem: ſiniſtram verò בעז, ideſt robur, ad ſtabilitatem Dauidici throni, vt paulo ante diximus, exprimendam. Atque hæc de columnarum deſcriptione. Nunc ad myſteria, & Bedæ ſententiam veniamus.

Dua colũna ante porticum templi quid repraſentarent.

4 Primum igitur, Sancti columnæ ſunt æneæ propter firmitatem in bonis operibus, erectæ per intentionem, altæ per contemplationem, ſtriatæ, ſeu excauatę per mortificationem, qua prauas appetitiones coercent, & ſeſe per carnis macerationem extenuant, quæ excauatio etiam poteſt ad humilitatem referri. Secundò. Duo capitella, duo ſunt teſtamenta, quorum meditationi, & obſeruationi Doctores ſancti, & animo ſubduntur, & corpore. Tertiò. Species catenarum, ſimilitudo retis in capitellis, varietas eſt virtutum ſpiritualium in ſanctis, vel multiplex contextio catenarũ, & retis expanſio electorum varietatem ſignificat; qui cum ſanctorum Doctorum verbis auſcultando, & obediendo adhęrent, quaſi columnarum capitibus ſuperpoſitę catenulæ miraculũ ſuę connexionis cunctis aſpectantibus præbẽt.

Varietas virtutũ ſpiritualiũ in ſanctis.

5 Quartò. Per malogranata ijdem etiã ſancti exprimũtur, quorum quiſque veluti plurima vno cortice grana complectẽs, multa cogitationum, & virtutum inſignia firma fidei, & operũ curat vallare cuſtodia, vel certè mirabilis retiaculorum cõnexio manifeſtam fidelium concordiam demõſtrat, malorum verò granatorum poſitio internas animi virtutes, quæ ab alijs videri non poſſunt. Quintò. Non vacat myſterio, quod capitella in florem lilij deſinebant. Quid enim per lilium niſi æterna fęlicitas, & immortalitatis floribus redolens amęnitas deſignatur, in quam Sancti omnes tandem deſinunt, eandemque cum alijs prædicant, quaſi in ſummo oſtentant, & promerendam proponunt. Deniq; aptè vocabulo ſimili ambe columnę cenſebantur, cum vna *Iachin*, ideſt firmitas: Altera *Booz*, ideſt robur dicerentur, vt duplicem debere eſſe firmitatem in ſanctis, fidei nimirum, & operum, monſtraretur. Lege ſi placet vberiorem harum columnarum allegoriam apud Bedam, tomo octauo, libro de templo Salomonis, cap. 18.

Firma virtutũ cuſtodia in ſanctis.

Fęlicitas aterna per columnarum lilia deſignata.

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

DE ANGELO LAODICEÆ.

Cur Chriſtus optauerit hunc Epiſcopum frigidum potius eſſe, quàm tepidum.

Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus; vtinam frigidus eſſes, aut calidus, ſed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo.

SECTIO PRIMA.

1 HIs literis, quæ poſtremæ ſunt earum ſeptem, quę ad ſeptem Aſiæ minoris Epiſcopos mittuntur, Laodiceę Angelus reprehenditur, quod tepidus eſſet, id quod vſque adeo Chriſtus deteſtatur, vt ſubiungat: *Vtinam frigidus eſſes, aut calidus, ſed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo*. Quod non caret difficultate, cũ enim tepidũ minus diſtet à calido, quã frigidũ, mirum eſt quomodo Chriſtus expetierit, vt hic Epiſcopus frigidus potius eſſet, quàm tepidus.

Tepiditatẽ in ſpiritualibus, quã deteſtetur Chriſtus.

Quod vt melius explicari poſſit, ſciẽdum eſt pro eo quod nos habemus calidus, haberi Græcè ζεστός, ideſt feruens: vnde plerique occaſionem acceperunt exiſtimandi, tepidũ appellari hunc Epiſcopum, non quòd crimen aliquod lethale admiſiſſet, ſed quòd de charitatis feruore aliquantulũ remiſiſſet. Sic enim exiſtimarunt D. Auguſt. ſeu potius Tyconius, Rupertus, Primaſius, Ansbertus, Gagnæus in hunc locum Ioannis. Caſſianus collat. 4. cap. 12. & D. Greg. 3. par. Paſtoralis curæ admon. 35. Qui aduertit duplicem eſſe tepidum. Vnum qui à frigore pergit in calorem: alterũ, qui à calore ad frigus regreditur. Atque hoc loco poſteriorem accipiendum eſſe eumque ex eo vocari deteriorem frigido: *Quoniam*, vt ait, *frigus ante teporem ſub ſpe eſt, tepor autem poſt frigus in deſperationem*, ideſt, qui adhuc in peccatis eſt, conuerſionis fiduciam non amittit: qui verò poſt conuerſionem tepuit, ſimul ſpem, quæ eſt de peccatore ſubtraxit. Itaque D. Greg. rem ad periculũ refert, quod maius in tepido, quàm in frigido agnoſcit. D. Aug. ſeu Tyconius, & Primaſius ſuſpicantur notari tepiditatem quorundam fidelium opibus affluentiũ, qui in eleemoſynis erogandis, charitatiſq; operibus exercendis ſeſe per oſcitantiã gerebant, in quo hominũ genere maximũ volunt eſſe ſalutis periculum.

D. Auguſt. Tycon. Rupertus. Primaſius. Ansbertus. Gagnæus. Caſſianus. D. Greg.

Duplex tepidus in ſpiritualibus, & vter eorũ deterior ex Greg.

Diuitũ periculũ ni erogent eleemoſynas.

Ex hac ſua expoſitione colligunt hi Doctores, quantum periculum ſit in eo, qui charitatis feruorem remittit, iuxta illud Hiere. 48. *Maledictus, qui facit opus Dei negligenter:* quemadmodum tranſtulerunt Septuaginta, Hebraicè enim eſt *fraudulenter*. Ratio verò periculi ea eſt, quia hominis natura poſt originalis peccati labem, vbi per negligẽtiam torpet, facilè ad frigus peccati relabitur: quemadmodum elegãti ſimilitudine docet D. Paulus ad Hebr. 2. cùm ait: *Abundantius oportet obſeruare nos ea, quæ audiuimus,* 3

Hiere. 48. 10.

De charitatis feruore remittere, quantũ periculum.

Hebr. 2. 1.

mus, ne forte pereffluamus: quibus verbis comparauit Apoſtolus hominem vaſi fictili,deſumpſitque metaphoram à vaſis rimas habentibus, quæ ſic effluunt, vt tandem pereffluant, & nihil omnino liquoris retineant,ſeu vt alij volunt ab aqua fluminum præterfluente. Significat igitur Apoſtolus incumbendũ maximè eſſe in virtutum ſtudium:quoniam ſi ſemel rimam aliquam habere cæperimus, toti quàm citiſſimè pereffluemus, vniuerſæque virtutes, tanquam aqua ex fracto vaſe dilabentur.

Bernard. *Gen.28.3.*

In eandem ſententiam D.Bernardus Epiſt.91. Abbates Sueſſione congregatos expendit in illa ſcala Iacob, Geneſ.28. Omnes Angelos,vel aſcendere, vel deſcendere,nullumq; vel ſtantem, vel ſedentem reperiri:quia nimirum imperfectionis ſcala: *Si attentes inquit, ſtare, ruas neceſſe eſt, & minimè bonus eſt qui melior eſſe non vult: nam vbi incipis nolle fieri melior, ibi deſinis eſſe bonus.*

In perfectionis ſcala, ruet qui attētat ſtare.

4 *D. Hier.*

Ad quam etiam ſcalam videtur alluſiſſe Diuus Hieronymus in Epiſtola ad Demetriadem, de Virginitate, ſi eius eſt,cum ait: *Vbi cæperimus ſtare, deſcendimus, noſtrumque non progredi iam reuerti eſt.* Et idcirco docet Apoſtolum oblitum priora, ad vlteriora ſe extendiſſe, ad Philippenſes 3. Quod idem periculum nobis ante oculos propoſuit Chriſtus Dominus,cum dixit Lucæ 17. *Mementote vxoris Loth*, quæ vt interpretatur Ambroſius in commentarijs eiuſdem loci: *Quia reſpexit retro, perdidit natura ſua munus: retro enim Satanas, retro Sodoma.* Quem etiam locum tractãs Rupertus libro 6. in Geneſim cap. 12. ſic ſcribit: *Poſtquam Chriſtus dixit, Qui eſt in agro,non redeat retro,continuo ſubiunxit, Mementote vxoris Loth, vt nos ſcilicet tanquam ſale condiret, ne negligentes eſſemus, nec enim in qualemcunque ſtatuam, ſed in ſtatuam ſalis verſa eſt, vt exemplum fieret, & condimentum, vnde alij ſalirentur, ideſt cuius meminiſſe proficeret ad ſapientiã: petra enim ſalis languentibus animalib. palatum ſapidum reddit, & edendi auiditas reparatur.* Hactenus Rupertus. Quiſque igitur priora cum Paulo obliuiſcens, & ad vlteriora ſe extendens, dicat cum Regio vate,Pſalm.76.*Nunc cœpi*: Nimirum vt interpretatur Diuus Thomas in caput ſextum Epiſtolæ ad Hebræos, quo ad exiſtimationem, vt nimirum exiſtimet ſe adhuc non cœpiſſe, quamuis alij cenſeant eſſe apoſiopeſim, ſiue reticentiam, vt ſit ſenſus: *Nunc cœpi*, ſcilicet reſpirare: *hæc mutatio dexteræ excelſi*, id eſt, ſic ſuam ille iram in miſericordiam commutat: aut aliter: *Nunc cœpi* intelligere, quod hæc ſit mutatio dexteræ excelſi: id eſt mea mala à Deo proficiſci. Vndè Theodoretus, *Mutationem*, inquit, *dexteræ pœnam vocauit, vtpote quæ ſoleat bona ſubminiſtrare.*

Philip.3.13 *Luc.17.32.* *Ambroſ.* *Rupert.* *Vxor Loth in ſalis ſtatuam quorſum verſa.* *Pſalm. 76.* *D.Thom.* *Pſalmiſtæ locus variè & pulchrè elucidatur.*

5 *Laodicenſẽ epiſcopũ lethali crimine implicatum fuiſſe probabilius eſt.*

Verùm longè probabilius eſt, hunc Epiſcopum à charitate excidiſſe, fuiſſeque lethali crimine implicatum,quę ſententia eſt Richardi de S. Victore, Oecumenij,Bedæ, Arethæ, Ioachimi, Pannonij hunc in locum, D. Thomæ quæſtione 3. de malo articulo 13. ad primum D.Gregorij libro 34. Moralium capite 2. Diui Ambroſij ſermone 2. in Pſalmum 118. Origenes homilia 1. in Pſalmum 38.& fere omnium recentiorum videturq; perſpicuum ex ipſo contextu in quo appellatur, *Miſer, miſerabilis, pauper, cæcus, & nudus*, quæ nullo modo in hominem iuſtum conueniũt, quemadmodum vel ipſe D. Gregorius loco paulò ante citato exponit his verbis, *Diuitem ſe aſſerit, qui per arrogantiam extollitur, ſed pauper, cæcus, & nudus arguitur. Pauper quia virtutum diuitias non habet; cæcus, quia nec paupertatem, quam patitur, videt; Nudus quia primam ſtolã amiſit,ſed peius eſt,quia nec ſe perdidiſſe cognoſcit.* Deinde cum ſuadetur emere *aurum ignitum*, ideſt charitatem,vt poſtea explicabimus,eo ipſo ſignificatur, illa caruiſſe.

Richar. Victor. *Oecumen.* *Beda.* *Arethas.* *Ioachim.* *D.Thom.* *D.Greg.* *D. Ambr.* *Origenes.* *D.Greg.*

6 *Reſpondetur propoſitæ difficultati.* *Prima reſpon.*

Hoc ita conſtituto triplex ad propoſitam difficultatem reſpõſio eſt. Prima eſt D. Thomæ quæſtione illa tertia de Malo, D. Ambroſij ſermone in Pſ.118. Rich.de S.Vict.Bedę, Aret.per *frigidum* intelligentium, infidelem,qui aliq̃ habet, pp ignorantiam, in qua verſatur, peccatorum excuſationem:per *tepidum* verò fidelẽ, qui deterior frigido exiſtimatur,quia eodem peccati genere grauius peccat,quàm infidelis, propter notitiam veritatis, & ampliora a Deo accepta beneficia,iuxta illud ad Hebr.10.

Ad Hebr. 10.28.

Quantò putatis deteriora mereri ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem teſtamenti pollutũ duxerit, & ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit. Et 2. Petri 2. *Melius erat illis non cognoſcere viam iuſtitiæ, quàm poſt agnitionem retrorſum conuerti;* quam eandem ob cauſam dicitur Threnorum 4. *Maior effecta eſt iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ ſubuerſa eſt in momento.* Quamuis Rabbi Salomon, & alij, iniquitatem hic accipiant pro iniquitatis pęna, & ſupplicio, quod maius dicitur Hebræis illatum, quia diu paſſi ſunt obſidionem, & captiuitatem, cum tamen Sodoma in momento, ideſt, breuiſſimo tempore fuerit euerſa, quod felicitatis loco olim habitum iam ante probauimus ex Iob 21. vbi in impiorum felicitatibus illa numeratur; *Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt:* id eſt non longa ægritudine tabeſcunt, ſed citò moriuntur. Verum de peccatis eſt ſermo, Ezechielis 16. cum dicitur, *Iuſtificata eſt Sodoma ſoror tua ex te*, ideſt, comparatione tui Sodomorum peccata nulla cenſentur.

2. Petri 2. 21. *Thren. 4. 6.* *Rab. Salo.* *Iob 21. 13.* *Ezech. 16. 56.*

7 *Secunda.* Secunda, quę conſentanea eſt Diuo Gregorio libro 34. Moralium capite 2. eſt huiuſmodi, vt calidus ſit is, qui charitatem habet: frigidus qui cum in lethali ſit crimine, ſuam tamen culpam agnoſcit, tepidus autem, qui cum gratia careat, per hypocriſim ſe probum ſimulat, & de exterioribus operibus, quibus tantum vacat, ita gloriatur, vt ea ſibi putet ad ſalutem ſufficere, in eiſq; veram ſanctitatem collocatam exiſtimet, qui licet profligati ſint ac perditi, ſuum tamen agnoſcunt periculum, etiamſi vt interim libidini ſeruiant, conuerſionem ſuam in aliud tempus reijciunt. Tertia eſt Ioachimi. *Calidus*, inquit, *eſt, qui gaudet in Domino per miſericordiam eius, fri idus, qui triſtatur in ſe pro peccatis ſuis. Tepidus autem, qui nec triſtis per pœnitentiam nec lætus eſt ad obſequium Dei: quare tamquam is, qui non eſt aptus ſaluti, tollitur de memoria Domini, quod eſt deleri de libro vitæ, etſi aliquando intus fuit per vocationem gratiæ, foras tamen eijcitur propter inertiam vitæ.*

Hypocrita. *Tertia.* *Ioach Abb.*

8 *Calor charitatis, frigus* Vt tamen hæc illuſtriora reddantur ſciendum eſt calorem charitatis, frigus autem peccati eſſe Symbolum. Indè enim eſt, quod Auſter, qui eſt ventus calidus in bonam partem: Aquilo autem, qui eſt frigidus in malam accipiatur in ſacris literis. Vtrumque probat Diuus Auguſtinus Epiſtola 120. quæ eſt ad Honoratum de gratia noui teſtamenti, ex illis verbis Cantic. 4. *Surge Aquilo, & veni Auſter, perfla hortum meũ, & fluent aromata illius.* Vbi *Surge Aquilo*, idem eſt, atque diſcede, & abi Aquilo, quo diſcedente Theman, ideſt, Auſter, ad perflandum hortum prouocatur, id eſt, vt interpretatur loco citato Auguſtinus. *Spiritus gratiæ flans de meridie, vbi ſpiritus cubat.* Cantic. 1. veluti à parte feruida, & luminoſa, vt fluant, & latè ſpargantur odores arborum, & florum ſuauiſſimi; & quidem quod ad Auſtrum attinet in partem bonam accipitur, Abacuch 3. cum dicitur, *Deus ab Auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan.* Quem locum Diuus Hieronymus Hebræum quendam teſtatur, ſic ſe audiente interpretatum *ab Auſtro*, id eſt à Bethlehem, quæ ad Auſtrum ſita eſt. Etenim Iudæa reſpectu cæterarum partium terræ promiſſionis ad Auſtrum eſt, & ipſa Bethlehem comparatione Hieruſalem eſt Auſtralis. Eandem expoſitionem afferunt Theodoretus, & Theophylactus, Euthymius, & Ioannes Maxentius libro primo Dialogorum contra Neſtorianos, & refertur quinto tomo Bibliothecæ Sanctorum Patrum.

peccati ſymbolum. *D. Aug.* *Cant. 4. 16.* *Cant. 1.* *Abac. 3. 3.* *D. Hier.* *Bethlehem Auſtralis, comparatione Hieruſalem.* *Theodor.* *Theophy.* *Euthym.* *Io. Max.*

Quod vero ſequitur. *Et ſanctus de mõte Pharan*, vt hoc obiter dicamus, Septuaginta ſic tranſtulerunt; *& Sanctus de monte vmbroſo, & condenſo.* Quo loco D. Hieronymus per *montem vmbroſum, & condenſum*, Patrem æternum intelligit, plenum virtutibus, omniq; ſapientia, & cuncta maieſtate ſua protegentem. Rupertus, altitudinem diuinorum iudiciorum, & incomprehenſibilitatem diuinæ ſapientiæ, quæ per montem vmbroſum, & condenſum eò exprimitur, ꝙ nemora obſcura eſſe ſoleant, & propter flexuoſos viarum anfractus, erroribus aptiſſima, quò fit vt hac ratione ſignificetur Incarnationis myſteriũ, de quo Propheta ait, incõprehenſibile eſſe creatis mẽtibus, in quo facile ſit labi 9

D. Hieron. *Pater æternus mons vmbroſus.* *Rupert.* *Incarnationis myſterium incomprehẽſibile.*

&

& errare, niſi fides facem præferat. Non incongruè etiam B. Virginē poſſumus accipere, quæ mons appellatur vmbroſus, eo quod illi virtus altiſſimi obumbrauit: & condenſus, propter virtutum multitudinem. In bonam etiam partē licet myſticè accepit D. Gregor. illud Iob 39. *Nunquid per ſapientiam tuam plumeſcit accipiter extendens alas ſuas ad Auſtrum. Quid eſt,* inquit Greg. *accipitrem in Auſtro plumeſcere, niſi quod vnuſquiſque ſanctorum tactu ſancti ſpiritus concaleſcit, & vſum vetuſtæ conuerſationis abijciens, noui hominis formam ſumit, quemadmodum Paulus admonet ad Coloſſ 3. Expoliantes veterem hominem cum actibus ſuis, & induentes nouum. Et ad Eph. 4. licet is qui foris eſt noſter homo corrumpatur, tamen is, qui intus eſt, renouatur de die in diem.* Huc etiam pertinet illud Pſal. 125. *Conuerte Domine captiuitatem noſtram, ſicut torrens in Auſtro:* id eſt, conuerte nos quàm citiſſimè ſicut ſiccatus torrens ſtante Auſtro, niuibuſque ab eo liquefactis iterum conuertitur, id eſt, rapidiſſimè incipit fluere. Alij per Auſtrum hoc loco, non ventum, ſed regionem interpretantur, vt ſit ſenſus, reductionem Hebræorum ex captiuitate, ſic fore omnibus gratiſſimā, ſicut eſt torrens aliquis in terra Auſtrali, ideſt, ſicca & arida, cui expoſitioni cōcinit Paraphraſtes Chaldaicus, qui ita tranſtulit: *Conuerte Domine captiuitatem noſtram ſicut conuertitur terra, ideſt, latiorem faciem ſumit, quando abundant aquarum fluenta tempore ſiccitatis.*

B. Virgo mons vmbroſus. — *Iob 39. 29.* — *Pſ. 125. 4.* — *Auſter, & ventum ſignificat, & regionem.* — *Paraph. Chal.*

10 Quod verò attinet ad Aquilonem, in malam partem accipitur Hierem. 1. cū Prophetæ dicenti ſe ollam videre ſuccenſam, faciemque eius à facie Aquilonis: Dominus ita reſpondet, *Ab Aquilone pandetur omne malum ſuper omnes cognationes regnorum Aquilonis.* Quibus verbis captiuitas Babylonica prænuntiatur. Inde eſt quod Lucifer ad Aquilonem ſibi ſedem delegit, Eſa. 14. *Sedebo in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis:* vt nimirum torporis frigore gentium corda conſtringeret: quemadmodum exponit D. Gregorius ſuper illa verba Iob 26. *Qui extendit Aquilonem ſuper vacuum.* Cum hæc ita ſint nullus frigidus ideſt, ad Aquilonem habitans, legitur in ſacris literis Deum ad nauſeam, & vomitum prouocare, niſi tepidus, iuxta priorem quidem ſententiā, propter maius periculum, quemadmodum expoſuimus; iuxta poſteriorem verò, quam multo veriorem diximus, propter tres illas rationes, quas ſuperius commemorauimus.

Hiere. 1. 14. — *Lucifer ſedē ad Aquilonē cur delegerit.* — *Eſa. 14. 13.* — *D. Greg.* — *Iob 26. 6.*

Poſtremò ea ſimilitudinis elegantia explicanda ſupereſt, quæ illis verbis cōprehenditur, *Incipiam te euomere ex ore meo.* Primò igitur notandum eſt: vomitum fieri, ſi tepidæ aquæ multum bibatur. Cum enim medici crudo cibo ſtomachum ægroti exonerare cupiūt, multum illi aquæ tepidæ potandum præbent, quæ nauſeam pariat, & ad vomitum prouocet. Significat igitur Dominus tepidum hominem continuo tepiditate ſua ſibi quaſi aquam tepidā propinare; quæ ad eundem euomendum prouocet, ideſt procul à ſua conſuetudine, & familiaritate repellendum. Secūdò. Id quod eſt conſequens, ſignificatur, tepidos eſſe cibum crudum, is enim euomi conſueuit, eo quòd propter defectum caloris, qui ſymbolum eſt dilectionis, vt diximus, coqui non valeat, quemadmodum electi inſtar cibi in ſtomacho per charitatis calorem decocti membra Chriſti, efficiuntur. 11

Tepidus inſtar aquæ tepidæ ad vomitum prouocat Deū.

Tertiò. Significatur, quædam Dei erga tepidum hominem execratio: etenim in vomitu totum corpus conturbatur, ipſeque vomitus cum quodam horrore naturæ contingit. Quare cum Deus aliquem reijcit, & à ſe repellit, vomere dicitur, præcipuè quia Deus ipſe, quæ eius eſt bonitas, in homine à ſe reijciendo, quodammodo conturbatur, & dolet. Quartò. Dicitur Deus, tepidum ex ore, non ex ſtomacho euomere, vt intelligas ei vſque adeò tepidum diſplicere, vt eum omnino deglutire non poſſit: ſed in ore tanquam diſplicentem cibum, & à quo ſtomachus abhorret, retineat. Quid autem ſit ex ore euomere, explicauit Ansbertus, id eſt, Deum, vel ipſo exhortationis verbo interdum, indignos iudicare, quos in melius commutandos non eſſe prænoſcit. Quintò. Non dictum eſt: *Euomam te ex ore meo,* ſed *Incipiam te euomere,* quia neminem Deus planè in hac vi- 12

Dolet cum à ſe reijcit aliquem, Deus. — *Euomere tepidum, ex ore nō ex ſtomacho cur dicatur Deus.* — *Ansbertus.*

ta euomit: neminem enim ita deſerit, vt neceſſarijs ad ſalutem deſtituat auxilijs, ſed incipit tamen vomere, quia peculiaria quædã nõ largitur gratię adiumenta, & præſidia: vel quemadmodum annotauit Richardus de Sancto Victore: *Quia qui per teporem reſoluitur, non ſubito à gratia deſeritur, vt ſtatim in mala præcipitet, ſed primum minima, deinde maiora contemnens gradatim à ſummis deſcendit, atque ad ima ruit.*

Cur item nõ euomat, ſed euomere incipiat.

Rich. Vict.

Quo pacto prima gratia dicatur emi, cum gratis conferatur.

Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, probatum, vt locuples fias, & veſtimentis albis induaris.

SECTIO II.

1 SEquitur admonitio poſt reprehenſionem Laodiceni Angeli, quæ erat altera literarum pars, illis verbis comprehenſa: *Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, probatum, vt locuples fias, &c.* Quod ad contextum attinet, vulgatus interpres, *probatum,* trãſtulit. Græcè tantum eſt πεπυρωμένον ἐκ πυρός, id eſt ignitum ex igne; niſi forte legit πεπειραμένον, quod probatum ſignificat: & quia in nonnullis codicibus legit, πεπυρωμένον, & in alijs πεπειραμένον, vtrunque coniungens, tranſtulit, *Ignitum, probatum.* Quòd verò ad ſententiam pertinet, notãdum eſt in primis *ſuadendi* verbum, quo vſus eſt Dominus, non *imperandi,* vt hac facilitate magis hunc Epiſcopum permoueret: quã loquendi formulam ſæpe deberent vſurpare Prælati, tum ad conciliãdos, tum etiam ad permouẽdos animos ſubditorum: id quod præſtitit Paulus ſcribens ad Philemonem: *Propter quod,* inquit, *multam fiduciam habens in Chriſto Ieſu imperandi tibi, quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obſecro, cum ſim talis vt Paulus ſenex, nunc autem & vinctus Ieſu Chriſti, obſecro te pro meo filio, quem genui in vinculis Oneſimo.* Quibus verbis, ſignificat Apoſtolus cum duplici iure potuiſſet id Philemoni imperare, videlicet & quia Paulus, & quia ſenex, maluiſſe tamen obſecrare, & charitatis potius, quàm autoritatis rationem habere. Nec verò, vt aliqui putarunt, legendum eſt, *cum talis ſis vt Paulus ſenex,* vt indicetur Philemonem fuiſſe eiuſdem ętatis, & ſenectutis, qua erat Paulus: etenim manifeſtum eſt ex Græco contextu legendum eſſe: *Cum ſim talis vt Paulus ſenex,* vt Apoſtolus de ſua ipſius ſenectute loquatur, quam potuiſſe interponere, ſic nãque græcè legimus μᾶλλον παρακαλῶ τοιοῦτος ὢς παῦλος πρεσβύτης. Sic etiam 2. ad Theſſ. 3. dixit: *Denunciamus, & obſecramus,* vt enim præcipientis autoritatem mitigaret, addidit *obſecramus:* ne verò autoritas contemneretur, addidit precibus minas. & c. 2. eiuſdem epiſtolæ ſic ait: *Cum poſſemus vobis oneri eſſe, vt Chriſti Apoſtoli facti ſumus paruuli in medio veſtrum, tãquam ſi nutrix foueat filios ſuos:* vulgatus legit νήπιοι, ideſt, paruuli, quæ lectio omnino retinenda eſt: in nonnullis Græcis codicibus habetur ἤπιοι, ideſt, mites, lenes, minimè auſteri & ſeueri. Quia hic Epiſcopus pauper erat: ſiquidem charitatem, qua veræ opes continentur, non habebat, vt ſuperius probauimus, admonetur, vt emat aurum charitatis, quo mirum in modum ditetur: quia etiam nudus erat bonis operibus, ſiquidem omnia per hypocriſim faciebat; monetur, vt veſtimẽtis albis ſeſe induat, ideſt operibus ex charitate profectis: quia verò cæcus erat; monetur collyrio oculos inungere: & quia propter hæc tria miſer erat, ac miſerabilis, nihil contra miſeriam peculiare dicitur.

Facilitate potius, quã imperio in gubernãdo vti, præſtat.

2. Theſ. 3.

Bona opera veſtimenta alba.

2 Ita hunc locum intellexerunt Beda, Richardus de ſancto Victore, Rupertus, Hugo Cardinalis, & alij. Itaque communis expoſitio eſt, per *aurum,* intelligi charitatem: per *alba veſtimenta* bona opera. Quanquam Primaſius in hunc locum, & Diuus Gregorius libro 4. Moral. cap. 35. per *aurum* ſapientiam intelligunt, quẽadmodum & Abbas Ioachimus, illud addens, per *ignem* accipiendam eſſe charitatem, ita vt *aurum ignitum,* ſit ſapientia cum charitate coniuncta: quò etiam pertinet D. Aug. ſeu Tyconij expoſitio. Verum prior inter-

Beda. Rich. Vict. Rupertus. Ansbertus. Hugo Car. Primaſius. D. Greg. Abbas Ioachimus. D. Aug.

ter-

terpretatio eſt communior, & textui magis conſentanea, vt ex ipſa reprehẽſione, cui reſpondet admonitio, eſt perſpicuum.

3 Sed iam ex hac opinione, quæ communis eſt, illa ſuboritur dubitatio, cur Epiſcopo Laodiceno, qui charitatem amiſerat, ſuadeatur, vt emat charitatis aurum, cum prima gratia, atque adeo prima charitas ſub noſtrum meritũ nõ cadat, & quod eſt conſequens emi à nobis pretio non poſſit: Sic enim Paulus argumentatur ad Rom. 11. *Si autem gratia, iam nõ ex operibus, alioquin gratia iam non eſt gratia.* Reſpondemus, vtrumque verum eſſe, & dari gratis primam gratiã, & ſimul emi, etenim ſi reſpiciamus ad noſtra merita, quæ nulla ſunt, gratis confertur: ſi autem ad merita Chriſti, qui nobis vel ipſam primam gratiã de iuſtitia meruit, verè eam Chriſtus nobis conferendam emit: Propter primũ dicitur Apoc. 21. *Ego ſitienti dabo de fonte aqua viua gratis*: propter ſecundũ dicitur 1. ad Corinth. 6. *Empti eſtis pretio magno.* Et c. 7. *Pretio empti eſtis, nolite fieri ſerui hominum.* Propter vtrumq; ad Roman. 3. *Iuſtificati gratis per gratiam ipſius:* Et mox ſubiungitur, *Per redemptionem, quæ eſt in Chriſto Ieſu, quem propoſuit Deus propitiationem, vel propitiatorem, per fidem in ſanguine ipſius.*

Ad Rom. 11.6.

Prima gratia quo pacto, & gratis conferri dicatur, & emi.

Apoc. 21. 6.

1. Corin. 6. 20. & cap. 7. 23.

Rom. 3. 24.

4 Atque in hunc ſenſum concilianda eſt apud Eſaiam, illa in ſpeciem contrarietas, cùm ait c. 55. *Omnes ſitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate, emite & comedite: venite, emite abſque argento, & abſque vlla commutatione vinum, & lac:* quomodo enim ſi ad emẽdum homines inuitãtur, ſine pretio admittuntur, & qui fieri poteſt, vt gratuita, & liberalis donatio, quippe quę ſine pretio, & cõmutatione perficitur, emptio appellari poſſit, nimirum ſine argento noſtro gratiam emimus, quæ tamen ex argento Chriſti, i. meritorum eius infinito pretio confertur: itaq; cõparatione noſtri liberalis eſt donatio, cõparatione Chriſti vera emptio. Quã expoſitionem affert D. Ambroſius lib. de Ioſeph Patriarcha c. 7. tractans eundem locum Eſaiæ; *Emite*, inquit, *ſine argento, neque enim pretium quæſiuit à nobis, qui pro nobis ſanguinis ſui pretium ſoluit.*

Iſaia 55. 1.

Iſaia locus in ſpeciẽ cõtrarius conciliatur.

Collatio gratia reſpectu noſtri donatio, reſpectu Chriſti emptio.

D. Ambr.

Eodem modo accipiendus eſt locus ille alius apud Eſaiam 52. *Gratis venundati eſtis, & ſine argento redimemini*; cuius quidem loci hiſtoricus ſenſus is eſt. Iudęos dici gratis venũdatos Babylonijs, quia Babylonij nullo pacto meruerũt, vt ipſis Iudæi captiui à Deo traderentur: quemadmodum exponit D. Auguſtinus in quæſtionibus ſuper librum Iudicum, quæſtione 17. Id quod etiam dixit Regius vates Pſalm. 43. *Vendidiſti populum tuum ſine pretio*: ſine argento ẽt redemptos, tum quia nullo ſuo merito Iudæi erepti ſunt è ſeruitute, tum quia eos Cyrus liberos dimiſit, nulla ab eis accepta pecunia.

Iſai. 52. 3.

D. Auguſt.

Pſ. 43. 13.

Verum alij in propoſito teſtimonio illud etiam ſignificari exiſtimant, perditos homines gratis ſe Dæmoni vendere, videlicet propter breuiſſimam voluptatem, & alia peccata, quæ nihil cẽſentur, iuxta illud eiuſdem Prophetæ, cap. 50. *Ecce enim in iniquitatibus veſtris venditi eſtis, & ſine argento redempti*, videlicet meritorum ſuorum. Obſeruauit autem D. Auguſtinus loco paulò ante citato, non dictum eſſe, *Et nõ cum pretio redimemini*, quia verè ptio redimimur, nimirum Chriſti ſanguine, ſed dictum eſſe, *Sine argento*, in quo Propheta, vt ait, omnem pecuniam comprehendit, vt ſignificaret nullum nobis pretiũ pecuniarum, aut opum affluentiam, humanaue præſidia ad iuſtificationẽ ſufficere; quia tamen Chriſtus pro noſtra liberatione pretium ſoluit, vſus eſt Propheta *redimendi* verbo, atque adeò ſi noſtram reſpiciamus facultatem, ſine argento, ideſt gratis, ſi Chriſti merita, infinito pretio redempti, gratiæ conſequimur libertatem. Quem Eſaiæ locum videtur Petrus illuſtraſſe, prima ſua Epiſtola cap. 1. cum dixit: *Non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis de vana veſtra cõuerſatione paternæ traditionis, ſed pretioſo ſanguine quaſi Agni immaculati Chriſti, & incontaminati.*

5

Gratis ſe dæmoni võdunt peccatores.

Iſai. 50. 1.

D. Auguſt.

Ad iuſtificationẽ humana præſidia nõ ſufficiunt.

1. Pet. 1. 18.

Aliam reſponſionem affert Gregorius Nazianzenus oratione in Sanctum Baptiſma, vbi citatum Eſaiæ teſtimonium expendens ex cap. quinquageſimoquinto; docet gratis quidem Deum iuſtificare impium, ſed propter incredibilem ad benefaciendum propenſionẽ, maximi

Dei ad benefaciendũ propenſio ĩcredibilis.

maximi pretij loco ducere, ipſam amicitiæ, & gratiæ deſiderium, ac voluntatem, quæ iuſtificationem antecedit, itaque non ſe dare gratis, ſed vendere exiſtimare. O *miram,* inquit, *beneficentiæ celeritatem, ò facilem contrahendi rationem, hoc bonum ſolo voluntatis pretio emendum tibi proponitur, appetionem ipſam, Deus ingentis pretij loco habet, ſitit ſitiri, bibere cupientibus potum præbet, cum à Deo beneficium petitur, beneficio id ducit, prompta, munifica, atque prolixa natura eſt, iucundius dat, quàm alij accipiunt.*

Peti à ſe beneficium, beneficio ducit Deus.

Eadem expoſitio eſt Clementis Alexandrini in Protreptico, ſiue exhortatoria ad Gentes, vbi ait, Sitim tantum exigi pro pretio, cum dicitur: *Omnes ſitientes venite ad aquas. Adhortatur,* inquit, *ad lauacrum, ad ſalutem, ad illuminationem, propemodũ clamans, & dicens: Do tibi, ò fili, terram, mare, cælum, ſolummodo ò fili Patrem ſitias, Deus tibi gratis oſtendetur.* Atque in hanc ſententiam exponendum eſt etiã illud Matth. 13. *Simile eſt regnum cælorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas; inuenta autẽ vna pretioſa margarita abijt, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eã.* Quo loco nomine, *margaritæ*, fides in Chriſtum, & gratia per eum conſequẽda intelligitur. Scio D. Hieronymum, Cyrillum Alexandrinũ, & alios in cõmentarijs ſuper Eſaiam aliter interpretari, nimirum ſermonem eſſe de argento, ideſt, de rerum temporalium affluẽtia, quæ ad gratiam comparandam minimè eſt neceſſaria; ne videlicet pauperes audito emptionis nomine de gratia conſequenda diffiderent: verum non reſpondent obiectioni, cur emi dicatur gratia, cum detur gratis.

Clem. Alex.

Matth. 13.

Gratia, pretioſa margarita.

Charitatem eſſe aurum ignitum, & probatum.

SECTIO III.

1 CHaritatem per *aurum ignitum, & probatum* intelligendam eſſe, cùm communi ſentẽtia docuimus, illud iam explicandũ ſupereſt; cur *aurum ignitum, & probatum* appelletur. Igitur aurum ignitum dicitur ob eaſdem rationes, propter quas ignis appellatione cenſetur, veluti ad Rom. 12. *Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitierit, potum da illi; hoc enim faciẽs carbones ignis congeres ſuper caput eius:* ideſt, amoris erga te ignem in eo excitabis. Sic etiam nonnulli interpretantur illud Ezech. 10. *Sume tibi ignem de medio rotarum,* ideſt, ex ſcripturæ ſacræ meditatione charitatem erga Deum, & proximum excita, nomine enim *rotarum*, quæ duæ erant vtrunque teſtamentum accipiendum volunt, & quoniam teſtamentum nouum fuit in veteri typicè incluſum, ideo rotam dici eſſe in medio rotæ. Ad charitatem etiam pertinet illud Deuteronomij 33. vbi de Deo loquens Moyſes dixit, *In dextera eius ignea lex,* ideſt, in Filio, qui dextera Patris dicitur, erat lex charitatis, quam mundo erat allaturus, iuxta illud Lucæ 12. *Ignem veni mittere in terram:* quæ expoſitio eſt conſentanea D. Auguſtino, qui in quæſtionibus ſuper Deuteronomiũ, quæſtione 56. contendit illud teſtimonium ad Chriſtum pertinere; quamuis apud Septuaginta, quorum tranſlationem ſequitur, ea verba non habeantur. Caietanus legit ex Hebræo, *A dextera eius ignis, lex eis. Non dicit,* inquit, *quod in manu dextera geſtaret ignem, aut legem, ſed quod à dextera eius erat, tam ignis, quàm lex: in ſpecie ſiquidem principis apparebat, ad cuius dexterã à miniſtris geſtabatur lex, geſtabatur & ignis, lex quidem ad docendũ ac dirigendum, ignis verò ad puniendum, imperfectus enim ſtatus veteris teſtamenti non ſinit ignem ad generandum amorem interpretari:* Hęc ille. Verùm præcedens noſtra expoſitio, quæ cum editione vulgata conſentit, retinenda eſt.

Ad Rom. 12.20.

Ezech. 10. 2

Duo teſtamenta, duæ rotæ.

Deut. 33. 2.

Luc. 12. 49.

Euangeliũ lex ignea.

Caietanus.

Rectè autem charitas ignis dicitur, quia omnes illæ ignis cõditiones, quas Dionyſ. Areopag. cap. 15. cæleſtis Hierarchiæ enumerat, Deoque accommodat, charitati conueniunt: in quib. illæ ſunt præcipuæ. Primum. Ignis per omnia ſine vlla ſui admixtione peruadit, & ab omnib. prorſus excipitur: ita charitas auctore Paulo, *Omnia peruadit, omnia enim credit, omnia ſperat, omnia ſuſtinet,* 1. ad Cor. 13. Ad omnes amplitudine ſua diffunditur, & ab omnib. hilariter excipitur. Secundò. Ignis cum lucidiſſimus ſit, niſi tñ admoueat materia, 2

Dionyſi. Areopagita. Charitatis cõditiones.

1. ad Corin. 13.7.

Peruadit omnia.

in

in qua ſuam vim exerat, occultus in ſeipſo manet, neque aſpectui patet: ita charitas, non niſi in operibus cernitur. Tertiò. Ignis ea, quibus inſederit, in ſuum traducit officium, & omnibus ad ſe accedentibus ſui conſortium impertit: ita charitas omnium virtutum actus, imò & eos qui natura ſua indifferentes appellantur, ſi eos informet, igneos reddit ac meritorios. Quartò. Superiora ſemper petit, & in cacumen tendit, celer, ſublimis, nullaque vi, vt inferiora petat, adigi poteſt, quod belle in charitatem quadrat. Denique cum omnibus participationem ſui locupletiſſimam prębeat, nunquam tamen ipſe minuitur, in quo à charitate vincitur, quæ, cum ſe communicat, augeſcit.

Cernitur in operibus.

Actus indifferentes reddit meritorios.

Dum ſe cõicat, augeſcit.

3 Quod verò attinet ad auri probationem, dicitur charitas *aurum probatum*, ideſt, fuci fęciſque neſcium, in quo ab hypocriſi diſtinguitur, quæ non aurum probatum eſt, ſed alchimicum, cum ſolam auri ſpeciem referat. Vtrunque ſignificauit Apoſtolus, cum dixit 2. ad Corinth. 6. *In omnibus exhibeamus nos ſicut Dei miniſtros, in multa patientia, in tribulationibus, in longanimitate, in charitate non ficta.* Quibus verbis Apoſtolus docuit duplex aurum charitatis reperiri, alterum fictum, adulterinum, & alchimicum; verum & probatum alterum: ſed luculentius adhuc verum ac germanum charitatis aurum expreſſit 2. Corinth. 8. illis verbis: *Non quaſi imperans dicc, ſed per aliorum ſolicitudinem, etiam veſtra charitatis ingenium bonum comprobans*, vbi *ingenuum* alij legunt: ſic enim Græcè legimus, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον: ſignificat autem γνήσιον, quod verum eſt, ac germanum, non adulterinum, non fucatum: atque adeò intelligit Apoſtolus dilectionem ſiue charitatem non fictam, ſed germanam, hoc eſt verum, ac germanum charitatis aurum, non fucatum, & adulterinum. Quomodo autem probari aurum ſoleat docet Plinius libro 33. hiſtoriæ naturalis, cap. 8. *Auri*, inquit, *argentique mentionem comitatur lapis, quẽ coticulam appellant, quem alij Heraclium, alij Lydium vocant, his coticulis periti, cum è vena, vt lima, rapuerint experimentum, protinus dicunt, quantum auri ſit in ea, quantum argenti, vel æris, ſcrupulari differentia, mirabili ratione, non fallente.* Igitur charitatis aurum ad labores ac tentationes tanquam ad Lydium lapidem probari non obſcurè ſignificauit Apoſtolus ad Romanos 5. *Gloriamur in tribulationibus, ſcientes quòd tribulatio patiẽtiam operatur, patientia autem probationem; quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris.* Quo loco Paulus ex eo quòd vera charitas diffuſa ſit in cordibus fidelium, argumentatur; *Patientiam* ideſt laborum perpeſſionem probationẽ operari, quia nimirum patientia tanquam lapis Lydius, non ſolum venam charitatis indicat, ſed ſcrupulari differentia quantum charitatis inſit, perſpicuum reddit. Atque hoc eſt aurum illud mũdiſſimum, & puriſſimum, quo Salomon dicitur operuiſſe oraculum, & templũ, quemadmodum refertur 3. Regum 6. & 2. Paralipomenon 3. vbi ita legimus: *Domum quoque ante oraculum operuit auro puriſſimo, & affixit laminas clauis aureis*, quem locum myſtice exponens Eucherius lib. 3. in lib. Regum c. 14. *laminæ*, inquit, *aureæ, quibus operta eſt domus, operationes ſunt, multifariæ pietatis, claui autem aurei quibus affixæ ſunt, præcepta ſunt charitatis, ſiue promiſſa æternæ claritatis, per quæ in exercitio, ſtudioque virtutum ne deficiamus, donante Chriſti gratia continemur.*

2. Cor. 6. 4.

2. Cor. 8. 8.

Plinius.

Rom. 5. 3.

Patientia, lapis lydius

3. Reg. 6. 21

2. Paral. 3. 5.

Eucherius.

4 Poſſumus etiam per *laminas aureas* actus virtutum intelligere, qui ut meritorij ſint, debent affigi clauis aureis id eſt charitate informari. Aduerte autem actus dilectionis appellari clauos aureos, ut ab actibus timoris diſcriminentur, qui ferrei claui, tantum dicuntur. Et quidem de prioribus loquebatur Regius vates, cum ſe per amorem Deo cõiungens dicebat. Pſal. 72. *Mihi autem adhærere Deo bonum eſt.* Nec tamen poſteriorum immemor erat, imo eos ad carnis petulantiam compeſcendam poſtulabat illis verbis. *Confige timore tuo carnes meas.* Pſal. 118 Hoc auri, & ferri diſcrimen obſeruauit Diuus Auguſtinus in illis verbis Pſal. 149. *Ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis.* In quem locum docet eum qui timore ducitur, vinculis fer-

Actus dilectionis, claui aurei, timoris, ferrei.

Pſ. 72. 28.

Pſ. 118. 120

D. Auguſt.

reis: qui amore, aureis conſtringi. *Ferrea,* inquit *vincula ſunt quandiu timent, ament, & aurea erunt.*

Verùm hoc aurum vt ad inſtitutum reuertamur debet eſſe probatum ad lydium patientiæ lapidem, propterea enim candelabrum illud aureum quod ex præcepto Domini Moyſes in tabernaculo collocauit, nō fuſile erat, ſed ductile, ideſt malleorum ictibus fabricatum: quam probationē in igne, in quo etiam aurum probari conſueuit, & qui laborum, & tentationum eſt ſymbolū, conſiderauit Petrus cum dixit 1. ſua Epiſtol. cap. 1. *vt probatio veſtra fidei multo pretioſior ſit auro, quod per ignem probatur.* Verum autem charitatis aurum nō deficit, cum probatur, ſed omnem ignē & perſecutionem egregiè ſuſtinet, iuxta illud 1 ad Corinth. 13. *charitas omnia ſuffert,* græcè στέγει: ſumpta tranſlatione à lignis impoſitum onus ſuſtinentibus, potiſſimum vero à palma, quæ nō ſuccumbit oneri, ſed potius inſtar fornicis erigitur D. Cyprianus tract. 3. de ſimplicitate Prælatorum non legit, *omnia ſuffert,* ſed *omnia diligit,* videtur enim legiſſe στέργει pro στέγει. Sed vulgata editio retinenda eſt, *omnia ſuffert,* eodemque ſenſu accipiendum eſt, quod ſequitur, *omnia ſuſtinet.*

Charitatis aurum quo pacto probandum.

1. Pet. 1. 7.

Verū charitatis aurū non deficit, cum probatur.

1. Cor. 13. 7

Quodnam ſit illud collyriū, quo Laodicenus Epiſcopus oculos inungere iubetur, vt videat.

Collyrio inunge oculos tuos, vt videas.

SECTIO IIII.

Cupiens Chriſtus omnibus Laodiceni Angeli malis occurrere, cum iam illū paupertatis ſuę, & nuditatis admonuiſſet, atque ad aurum charitatis emendū, bonorumq; operum indumenta accipienda fuiſſet adhortatus: tandem cęcitati, qua et laborabat, benignè conſulens, monet vt collyrio, quod eſt præſentiſſimū Ophthalmię medicamētū, oculos inūgat, vt videat. Quidnā verò ſit huiuſmodi collyriū, nō vno modo Doct. interpretātur.

Prima expoſitio eſt. Per *Collyrium* hoc loco accipiēdam eſſe diuinorū eloquiorum contemplationē, cum operatione coniunctā. Quam expoſitionē afferūt, & ſequūtur Beda, Rich. de S. Vict. Pannonius, Primaſius, Hugo Card. & Ambroſ. Anſbertus, qui ita hanc admonitionem interpretatur. *Adhibe,* inquit, *diuina præcepta ad mentem cæcam, quatenus virtutum nuditatē, quam pateris, videas, niſi enim quoddam eſſent collyriū diuina mādata, non diceret Regius vates Pſ. 18. Præceptum Domini lucidum illuminans oculos; cū itaque ſuperna aſpiratione quilibet per ſingulas ſcripturarum paginas quid Dominus iuſſerit, legendo, vel audiendo, ad mentem reuocat, videt nimirum, vel quantum ex virtutibus habet, vel certè ſi nihil habet.* Id qđ etiam ſignificauit Dominus Deuter. 6. Nam vbi nos habemus, *Ligabis ea,* id eſt mea mandata, *quaſi ſignum in manu tua, eruntq́; & mouebuntur ante oculos tuos.* Alij ita trāſferunt ex Hebręo, *Ligabis ea in manu tua, & erunt quaſi ſpecilla ante oculos tuos.* Etenim verbum שטש, etiā ſpecilla ſignificat. Rectè aūt ſpecilla appellātur, quia per ea clarè cōſpicimus quātum Deo debeamus, & quantus ſit noſter in virtute progreſſus, quò vr̄ alluſiſſe Regius vates, cum dixit Pſ. 118. *Tunc non confundar cum perſpexero in omnibus mandatis tuis.* Atq; hāc *collyrij* acceptionē videntur ſuperiores Doct. mutuati à D. Greg. primæ partis Paſtoralis curæ c. 11. Vbi hunc locū Apoc. ſic illuſtrat. *Collyrio,* inquit, *oculos, vt videamus, inungimus, cum ad cognoſcendā veri luminis claritatē intellectus noſtri aciem medicamine bonæ operationis adiuuamus. Albuginē verò habet in oculo, qui veritatis lumen videre nō ſinitur, quia arrogātia ſapientiæ, vel iuſtitię cæcatur: pupilla nanque oculi nigra videt, albuginem tolerans nihil videt, quia videlicet ſenſus humanæ cogitationis ſi peccatorem ſe intelligit, cogitationem intimæ claritatis apprehendit, ſi autem cādorem ſibi iuſtitiæ, vel ſapientiæ tribuit, à luce ſuperna cogitationis ſe excludit, iuxta illud ad Rom. 1. Dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt.*

1

Beda.
Rich. Vict.
Pannon.
Primaſius.
Hugo Card.
Anſbertus.
Præcepta diuina collyrium, & ſpecilla.
Pſ. 18. 9.
Deut. 6. 8.
Pſ. 118. 6.
D. Greg.

Secunda expoſitio eſt Ruperti intelligentis per *collyrium* humilitatem, quę ex cognitione propriæ vilitatis oritur: *Collyrio,* inquit, *inunge oculos tuos, vt videas; ideſt, cor tuum vera humilitate*

purifica

Humilitas collyrio cõparatur, ex Ruperto. *purifica: vt per paupertatem tuam videas, veraſque diuitias bonitatis Dei cognoſcas.* Atque ad hoc ſignificãdũ videtur Chriſtus Ioannis capitulo nono, cum cæco à natiuitate aſpectum reſtituere voluit, *Ioan. 9.* lutum ſuper oculos eius poſuiſſe, quia nimirum ſi lutum, ex quo conditi ſumus vniuerſi, ob oculos mentis proponamus, noſtræque vilitatis memores ſimus, ea cogitatione veluti collyrio aſpectum ad diuina contemplanda, noſtraq; omnia in Deum referenda, atque adeo ad diuinam gratiam conſequendam, recuperabimus. Tertia eſt Richardi de Sancto Victore, & Dionyſij Cartuſiani, aientium per *collyrium* intelligi amaritudinem pœnitentiæ, quæ per compunctionem clarificat ſenſus cordis, ſicut collyrium per effuſionem lachrymarum oculos carnis. *Pœnitentia per collyriũ ſignificata.*

3 Quartam afferunt alij, eaque eſt. Per *collyrium* memoriam paſſionis Chriſti accipiendam eſſe. Pro cuius maiori expoſitione ſciẽdum eſt, quemadmodum aduertit Franciſcus Valleſius, libro ſuo *Valleſius.* de ſacra Philoſophia, capite 42. ad abſtergendas inueteratas oculorum albugines, nihil magis à medicis celebrari, quàm fel, præcipuè vero cuiuſdam piſcis, qui Callionymus dicitur, ideſt, pulchri nominis. Id quod etiam docet Galenus, *Galenus.* libro decimo, de ſimplicium medicamentorum facultatibus, capit. 12. Plinius, *Plinius.* libro 32. hiſtoriæ naturalis, c. 7. Et Aelianus, *Aelianus.* lib. 13. cap. 4. ex Ariſtotelis ſententia; ex quo veriſimile arbitratur Valleſius, piſcem illum quem à Tygri flumine Tobias extraxit, Tob 6. *Tob. 6.* fuiſſe hunc Callionymum, cuius fel præcipuum eſt oculorum medicamentum: quãquam verò hunc Tobiæ piſcem Beda *Beda.* in ſua allegorica expoſitione libri Tobiæ, interpretatur Dæmonem, quem *Tobiæ piſcis qui fuerit.* Chriſtus in cruce cepit, traxit, & exenterauit, ideſt, nequitiam eius fidelibus aperuit, & quaſi arcana inſidiarum euiſceraut: tres etiam eius partes reſeruauit, nimirum, cor, fel, & iecur. Cor quidem, quia calliditatem eius ſacræ ſcripturæ monumentis inuoluit. Fel, quia quanto malitię furore contra genus humanum ſæuiret, propter cautelę ſtudiũ ſcribi voluit. Iecur denique repoſuit, quia malignam conſiliorum eius aduerſum nos concoctionem declarauit; ferunt enim calore iecoris, occulta cibi excoqui. Nihilominus alij eum piſcem Chriſtum myſticè accipiunt, qui ſi Callionymus fuit, vt vult Valleſius, rectè ea etiam ratione Chriſtum exprimit, qui pulcherrimo Ieſu nomine appellatur: *Tobiæ piſcis expreſſit Chriſtum.* iuxta quam ſententiam ita myſterium poſſumus exponere.

Piſcis, Chriſtus eſt, cor, dilectionis immenſitas, iecur, amoris perfecta decoctio, fel paſſionis amaritudo, in felle 4 illo ſignificata, quod ipſi propinatum fuit, Matth. 27. *Dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum:* *Matth. 27. 34.* de quo idem multo ante per Regium Vatem fuerat conqueſtus, Pſal. 68. *Dederunt in eſcam meam fel.* *Pſ. 68. 22.* Fel ergo, & cor piſcis, ac iecur, ſibi cum Tobia reponunt, qui dilectionis, qua Chriſtus dilexit nos, & amaritudinis, quam in paſſione ſuſtinuit, recordãtur: iuxta illud Threnorum 3. *Recordare paupertatis, & tranſgreſſionis meæ, abſynthij, & fellis.* *Thre. 3. 19.* Quo fiet, vt ſicut Tobias ſenior felle piſcis ad oculos adhibito aſpectũ recuperauit, ita nos recordatione paſſionis Chriſti, tanquam collyrio videamus, & gratiam conſequamur, quod ſignificauit idem Propheta ſtatim ſubiũgens: *Memoria memor ero, & tabeſcet in me anima mea, hæc recolens in corde meo, in Deo ſperabo.* *Recordatio paſſionis Chriſti illuminat intellectum.* Et Paulus ad Hebræos 12. *Recogitate,* inquit, *eum qui talem ſuſtinuit à peccatoribus aduerſus ſemetipſum contradictionem; vt ne fatigemini animis veſtris deficientes.* *Ad Hebr. 12. 3.* Poſtrema expoſitio eſt aliorum *Collyrij* nomine quamlibet tribulationem accipientium, quæ per amaritudinem ſenſus ſpirituales purgat, ad cernenda ſpiritualia, iuxta illud Threnorum 1. *De excelſo miſit ignem,* (videlicet tribulationis,) *& erudiuit me.* *Thre. 1. 13.* *Erudit tribulatio.* Iſ. 28. *Vexatio dabit intellectum.* *Iſa. 28. 19.* Ex his omnibus expoſitionibus, tres priores videntur literæ magis conſentaneæ: tametſi quarta omnibus dignitate antecellat.

Exponi-

Exponitur illa ſententia:

Ecce ſto ad oſtium, & pulſo, ſi quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam, intrabo ad illum, & cęnabo cum illo, & ipſe mecum.

SECTIO V.

1 Vt Laodicenus Epiſcopus ſpem veniæ concipiat, & faciles ſibi ad pęnitētiam, & quod eſt conſequens ad diuinam gratiā aditus patere in animum inducat, ſubiūgit Chriſtus ipſe, ſe ad oſtium cordis ſtare, ſiue per internum appulſum, & afflatum, quem Theologi gratiam præuenientē, & excitantem appellant, ſiue per exteriorem vocationem, cuiuſmodi ferè eſt concionatoris adhortatio, conſilium, & alia generis eiuſdem, quæ ad eandem gratiam excitantem pertinent, quamquam ſine interna illa motione nō ſufficiunt: tum verò ſi quis per voluntatis aſſenſum aperuerit, ingredi in eius animum per iuſtificantem gratiam, cęnareque cum illo, per ſpiritualem conſcientiæ iucunditatem, atque dulcedinem, quæ iuſtificationem conſequitur, eſtque diuinum quoddam, ac cęleſte pabulum, quo iuſtificati mens reficitur, mirumque in modum recreatur. Denique ſi in gratia perſeuerauerit, cęnaturum quoque ſe cum illo in cęleſti gloria per beatificam viſionem, quam ei impertietur. Hæc eſt germana literaliſque huius loci paraphraſis.

Conſcientia iucūditas, cęleſte pabulum.

2 Cæterum, pro illius expoſitione eſt in primis obſeruandum, cùm dicitur: *Ego ſto ad oſtium, & pulſo*, luculentè ſignificari, prius Deum excitare noſtrum liberum arbitrium ad opera ſaluti conducentia, quā voluntas in illa prodeat. Itaque Deum non præueniri à libero arbitrio, ſed ipſum præuenire per excitantem gratiam, voluntatemque quaſi torpentem ad opera ſalutis excitare; atque adeò initium iuſtificationis non à nobis, ſed à Deo eſſe; id quod facilè ex prædictis verbis elicitur. Si enim Deus ſtat ad oſtium noſtræ libertatis, & pulſat, perſpicuum eſt non priùs oſtium per conſenſum aperiri, quàm Deus ipſe pulſet: quin pulſationem diuinam pręcedere ſæpe quidem tempore, ſed ſemper tamē natura: tum verò apertionem conſequi voluntatis adiutæ quoque diuinitus in ipſo actu per gratiam adiuuantem, quemadmodum definit Concilium Tridentinum, ſeſſione ſexta, capite quinto, & ſexto: vbi docet iuſtificationis exordium in adultis à Dei per Chriſtum Ieſum præueniente gratia ſumendum eſſe, diſponique nos ad ipſam iuſtitiam dum excitati diuina gratia, & adiuti, fidem ex auditu concipientes liberè mouemur in Deum. Idem definierat Concilium Arauſicanum ſecundum, ſub Leone primo Pontifice, canone tertio, de libero arbitrio, & gratia Dei. *Si quis*, inquit, *per inuocationem humanam gratiam Dei dicit poſſe conferri; non autem ipſam gratiam facere, vt inuocetur à nobis, contradicit Iſaia Propheta, vel Apoſtolo idem dicenti: Inuentus ſum à non quærentibus, palam apparui ijs, qui me non interrogabant*. Qua de re legendus eſt D. Auguſt. in libro de bono perſeuerantię, vbi multis ſacrarum literarum teſtimonijs eam veritatem cōfirmat, citatis etiā in eandem ſententiam D. Cypriano, D. Ambroſio, & Gregorio Nazianzeno, cum quibus reliqui omnes Patres vnanimi conſenſu conſpirarunt.

Iuſtificationis initium à Deo.

Conc. Trid.

Conc. Arauſican.

2 Deinde eſt aduertendum, cum additur: *Si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam*; diſertis verbis ſignificari, poſſe liberum arbitrium à Deo excitatum, non reſpondere diuinæ vocationi, & oſtiū minimè aperire, ſed occluſum tenere; poſſe etiam reſpondere Deo vocanti, & aperire pulſanti, hoc eſt, poſſe diuinam illam gratiam præuenientem, & excitantem, quæ hoc loco *pulſationis* nomine comprehenditur, pro ſua libertate, vel admittere, vel reijcere, ducta ſimilitudine ab ijs, qui clauſo oſtio domi recluſi morantur, qui interdum pulſantibus aperiunt, interdum etiam diſſimulant: ad quam ſimilitudinem ſpectauit ſponſa, cum dixit Cantic. cap. quinto. *Peſſulum oſtij mei aperui dilecto meo:* vbi *peſſuli* nomine, omne illud obſtaculum intelligitur, quod voluntatis aſſenſum remoratur. Itaque hoc loco, cum dicitur: *Si quis audierit vocem meam, & aperuerit*

Liberū arbitrium poteſt præuenientem, & excitantem gratiā, vel admittere, vel reijcere.

Cant. 5. 6.

vit ianuam, perſpicue docemur in noſtra eſſe libertate, Deo vocanti reſpondere, aut non reſpondere, atque eidẽ pulſanti, aut oſtium aſſentiendo clauſum tenere; idemque perſpicuè oſtenditur illis verbis ad Hebræos 12. *Contemplantes ne quis deſit gratia Dei*, vbi non dictum eſt, *ne gratia Dei alicui deſit*, quia nimirum Dei gratia præſto adeſt omnibus, ſed *ne quis deſit gratia*, quia nos ſumus, qui gratiam Dei pro noſtra libertate repellimus, Deoq; vocanti, & excitanti non reſpondemus. Quæ veritas definita eſt à Concilio Tridentino, Seſſione 6. cap. 5. vbi docet tangente Deo cor hominis per Spiritus ſancti illuminationem, poſſe hominem eiuſmodi inſpirationem abijcere: & Canone 4. eiuſdem Seſſionis ita ſtatuit: *Si quis dixerit liberum hominis arbitrium à Deo motum & excitatũ, nihil cooperari aſſentiendo Deo excitanti, atque vocãti, quoad obtinendam iuſtificationis gratiam ſe diſponat, ac præparet, neque poſſe diſſentire ſi velit, ſed veluti inanime quoddam nihil omnino agere, mereq; paſſiuè habere, Anathema ſit.*

Heb. 12. 15

Gratia Dei præſto adeſt omnibus.

Conc. Trid.

3 Poſſem hoc loco multorum Patrum ad hanc veritatem oſtendendam commemorare teſtimonia, ſed quoniam nõ eſt huius loci longiùs hoc argumentũ perſequi, ſatis fuerit proponere vnius tantum Bernardi ſententiam, qui mihi ſanè videtur omnia, quæ de his gratiæ controuerſijs diuinæ literæ prodiderunt, ac Diuus Auguſtinus, cæteriq; Patres ante ipſum diſputarunt, quaſi in ſummam redegiſſe, aureo illo libello, quem de gratia & libero arbitrio conſcripſit, vnde præcipuas quaſque ſententias, quibus ille opus illud aureum, quaſi gemmis inſperſit, legendas putauimus: quoniam ea omnia quæ hactenus diximus, manifeſtè confirmant. Sic igitur ait Bernardus. *Ita ne oblitus es, quis dixerit, ſine me nihil poteſtis facere: & neque currentis, neque volentis, ſed Dei miſerentis eſt. Quid igitur agit, ais, liberum arbitrum? Breuiter reſpondeo, ſaluatur, tolle gratiam, non erit vnde ſaluetur, opus hoc ſine duobus effici non poteſt, vno à quo fit, altero cui, vel in quo fit, quod ergo à ſolo Deo, & ſoli datur libero arbitrio, tam abſque conſenſu eſſe non poteſt accipientis, quàm abſque gratia dantis, & ita gratia operanti ſalutẽ cooperari dicitur liberum arbitrium, dum conſentit, hoc eſt, dum ſaluatur, conſentire enim ſaluari eſt, vt liberum arbitrium eſſet, creans gratia fecit, vt proficiat, ſaluans gratia facit, vt deficiat, ipſum ſe deijcit: ex ipſo nobis eſt velle: ex ipſa bonum velle, bonam voluntatem facit, qui liberam fecit, infirmitas voluntatis à ſe ipſa eſt, ſanitas verò non à ſe, ſed à Domini ſpiritu, ſanatur autem cũ renouatur. De cætero, libero arbitrio, nec extra ipsũ quæratur damnationis cauſa, quod iam non damnat niſi propria culpa, nec ab ipſo ſalutis merita, quod ſola ſaluat miſericordia, cuius quippe conatus ad bonum, & caſſi ſunt, ſi à gratia non adiuuentur, & nulli, ſi non excitentur; proinde non ei à ſe, ſed deſurſum potius à Patre luminum deſcendere merita putentur. Itaque non liberi arbitrij, ſed Domini eſt ſalus, ipſe & vna eſt ad ſalutem, qui ait Pſalmo trigeſimo quarto: Salus populi ego ſum: qui item perhibet Ioannis decimo quarto. Ego ſum via. Se fecit viam qui & ſalus erat & vita, vt non glorietur omnis caro. Quid igitur? hoc ergo totum liberi arbitrij opus, hoc ſolũ eius meritum, quod conſentit? Eſt prorſus: non equidem quod vel ipſe conſenſus, in quo omne merieum conſiſtit, ab ipſo ſit, cum nec cogitare (quod minus eſt, quàm conſentire) aliquid à nobis quaſi ex nobis ſufficientes ſimus: verba ſunt non mea, ſed Apoſtoli, qui omne quod boni eſſe poteſt, ideſt cogitare, & velle, & perficere pro bona voluntate attribuit Deo, non ſuo arbitrio. Si ergo tria hæc (hoc eſt bonum cogitare, velle, perficere) operatur in nobis, primum profectò ſine nobis, ſecundum nobiſcum, tertium per nos facit: ſiquidem immittendo bonam cogitationem, nos præuenit, immutando etiã malam voluntatem, ſibi per conſenſum iungit, miniſtrando, & conſenſui facultatem, foris per apertum opus noſtrum internus opifex innoteſcit: ſanè ipſi nos præuenire nequaquam poſſumus, à Deo ergo ſine dubio noſtra ſit ſalutis exordium, nec per nos vtique, nec nobiſcum, verum conſenſus, & opus etſi non ex nobis, non iam tamen ſine nobis. Cauendum ergo ne cum hæc inuiſibiliter intra nos ac nobiſcum actitari ſentimus, aut noſtræ voluntati attribuamus, quæ infirma eſt, aut Dei neceſſitati, quæ nulla eſt, ſed ſoli gratiæ, quæ plenus eſt: ipſa liberum excitat arbitrium, cum ſeminat cogitatum: ſanat, cum immutat effectum: roborat, vt perducat ad actum: ſeruat, ne ſentiat defectum; ita tamen quod à*

ſola

ſola gratia cœptum eſt, pariter ab vtroque perficitur, ut mixtim, non ſigillatim ſimul, non uiciſſim per ſingulos profectus operentur: non partim gratia, partim liberum arbitrium, ſed totũ ſingula opere indiuiduo, peragunt; totum quidem hoc, & totum illa, ſed vt totum in illo ſic totum ex illa. Credimus placere lectori, quòd à ſenſu Apoſtoli nuſquã recedimus, & quaquauerſum euagetur oratio, in eadem penè ipſius verba frequenter recidimus. Quid enim noſtra aliud ſonat, quàm illud, ergo neque volentis, neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei. Quod ſanè non ideo dicit, quaſi quis velle aut currere poſſit in vanum, ſed quod is, qui vult, & currit, non in ſe, ſed in eo, à quo accipit, & velle, & currere debeat gloriari. Denique ait: Quid habes quod non accepiſti? Sua iuſtitia hominẽ Deus voluit habere conſortem, vt & corona faceret promeritorẽ: in eo enim ſibi iuſtitia conſortem & corona ſtatuit promeritorem, cum operũ quibus erat illa repromiſſa corona, habere dignatus eſt coadiutorem: porrò coadiutorem fecit, cum fecit volentem, hoc eſt ſuæ voluntati conſentientem. Itaque voluntas in auxilium, auxilium reputatur in meritum: nec dubium quin à Deo ſit, & velle, & perficere pro bona voluntate. Deus igitur auctor eſt meriti qui & voluntatem, applicat operi, & opus explicat voluntati. Hæc Bernardus. Atque hæc breuiter, quo non nihil lucis huic ſententiæ afferretur.

CAPVT QVARTVM.

POſt hæc vidi: & ecce oſtium apertum in cælo, & vox prima, quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicens. Aſcende huc, & oſtendam tibi quæ oportet fieri citò. Poſt hæc, ſtatim fui in ſpiritu. Et ecce, ſedes poſita erat in cælo, & ſupra ſedem ſedens. Et qui ſedebat, ſimilis erat aſpectui lapidis iaſpidis, & ſardinis, & iris erat in circuitu ſedis ſimilis viſioni ſmaragdinæ. Et in circuitu ſedis ſedilia vigintiquatuor, & ſuper thronos, vigintiquatuor ſeniores ſedentes circumamicti veſtimentis albis, & in capitibus ſuis coronæ aureæ. Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua: & ſeptem lampades ardentes ante thronum, quæ ſunt ſeptem ſpiritus Dei. Et in conſpectu ſedis, tanquam mare vitreum ſimile cryſtallo, & in medio ſedis, & in circuitu ſedis quatuor animalia plena oculis ante, & retro. Et animal primum, ſimile leoni. Et ſecundum animal, ſimile vitulo: & tertium animal habens faciem velut hominis, & quartum animal, ſimile aquilæ volanti. Et quatuor animalia ſingula eorum habebant alas ſenas in circuitu: & intus plena ſunt oculis: & requiem non habebant die ac nocte, dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt. Et cum darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem ſedenti ſuper thronum, viuenti in ſecula ſeculorum: procidebant vigintiquatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabant viuentem in ſecula ſeculorum, & mittebant coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, & honorem, & virtutem: quia tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata ſunt.

ARGVMENTVM CAPITIS.

Poſtquam Ioannes ſeptem Minoris Aſiæ Epiſcopos, & in eis vniuerſos Eccleſiæ Prælatos ad munus ſuum ritè obeundum adhortationibus, ac præceptionibus erudiuit; deinceps ſe ad vniuerſæ Eccleſiæ ſtatum deſcribendum, perſecutiones, victorias, palmas, denique omnia, quæ eius vſque ad finem mundi decurſum complectuntur, commemoranda per viſionum ſuarum ænigmata conuertit. Cum autem ſeptem ſint potiſſimæ huius operis viſiones, vt initio diximus. Secunda hoc capite incipit ad principium vſque octaui pertingens, ſplendore, & maieſtate admirabilis. Hoc verò capite ſolum deſcribitur Dei ipſius, ſeu Trinitatis maieſtas, quæ Apocalypſim Chriſto, & per Chriſtum Ioanni reuelauit; quemadmodum autem Deus ſeſe per viſum Ioanni oſtenderit, ex his, quæ mox dicemus, planum fiet.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

DE SECVNDA VISIONE IOANNIS.

Tota huius capitis viſio imaginaria deſcribitur.

SECTIO PRIMA.

PRimum Ioannes per viſionẽ imaginariã, vidit oſtium apertũ in cęlo. Secũdò. Audiuit vocem,tanquã tubæ ſecum loquentis, (vbi quemadmodum ex Græco contextu patet, illud : *Loquentis*, ad tubam refertur,) in hæc verba : *Aſcende huc, & oſtendam tibi, quæ oportet fieri citò*. Tertiò. Aſcendit eò in ſpiritu,ideſt, per viſionem imaginariã : viditque ſedem in cęlo poſitã, & quendam in ea ſedentem,qui referebat colorem lapidis Iaſpidis, & Sardij : vbi eſt aduertẽdum, non eſſe ſermonem de Iaſpide lapide vulgari,ſed de Iaſpide pretioſa gemma : de qua loquitur Plinius, lib.37.cap.8.vbi docet Iaſpidem eſſe ex gemmis viridibus, reperiri etiam aeri ſimilem,& cęruleã circa Thermodoontem amnem,purpuream in Phrygia,cęruleam ex purpurea in Cappadocia. Et cap.9.eiuſdem libri fusè diſputat de Iaſpidum generibus. Sardius autem eſt ex gemmis ardentibus,vt idem teſtatur eodem libro,cap.7. Quartò.Sedem,ſiue thronum circumquaque ambiebat pulcherrima Iris, in qua viridis color, præ cęteris eminebat; quod ſignificatur,cũ dicitur: *Similis viſione ſmaragdinæ*. Eſt enim ſmaragdus viridium gemmarum præſtantiſſima. Quintò. In circuitu ſedis erant ſedilia vigintiquatuor,ſeu vigintiquatuor throni,vt habetur Gręcè, in quibus ſedebant vigintiquatuor ſeniores, amicti ſtolis albis, coronas aureas capitibus geſtãtes. Sextò. De throno illo, quem iris ambiebat, fulgura, voces, ac tonitrua perſonabant, ſeptẽq; lampades ante thronum ardebant : *Quæ ſunt*, inquit Ioannes, *ſeptem ſpiritus Dei*, eratque ante thronum, tanquam mare vitreum ſimile chryſtallo. Septimò. In medio,& in circuitu throni erant quatuor animalia plena oculis, intus, antè, & retro, & in circuitu. Quorum animalium. Primum erat ſimile leoni. Secundum,ſimile vitulo. Tertium, ſimile homini. Quartum, ſimile Aquilæ volanti, habentia ſingulas alas ſenas, noctu,& interdiu ſine intermiſſione dicentia : Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens,qui eſt, & qui erat,& qui venturus eſt. Octauò. Dum animalia ſic in throno ſedentem laudarent, procidebant vigintiquatuor ſeniores ante ſedentem in throno,adoranteſque proijciebãt coronas ſuas ante thronum dicentes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam,& honorem,& virtutem ; quia tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata ſunt.

Plinius. Iaſpis hic, gemma pretioſa.

Atque hęc de imaginaria viſione Ioannis ; nunc ad myſteria veniamus.

Viſio,

Viſio, in literali ſenſu explicatur.

Primumque, quid thronus, quis in throno ſedens, & cur lapidi, Iaſpidi, & Sardio, ſimilis dicatur.

SECTIO II.

1 DEum eſſe, qui in throno Ioanni apparuit, non Chriſtum Dominum, vt plerique non rectè ſentiunt, ex eo eſt perſpicuum, quod capite 5. ſequenti Agnus, qui Chriſtum repræſentabat, accepit de manu ſedentis in throno, librum illum ſignatum ſigilis ſeptem, quem ſolus ipſe Agnus potuit aperire. Quare is, qui in throno reſidebat, procul dubio Dei maieſtatem referebat, vt benè argumẽtatur Ioachimus: quam etiam ſententiam ſequuntur Richardus de Sancto Victore, & Gloſſa ordinaria. Per *thronum* plerique Angelos, alij ſanctos accipiunt, vt Arethas. Alij Eccleſiam, vt Ioachimus, Rupertus, & alij; iuxta quam ſententiam eleganter Rupertus obſeruauit aperto oſtio, ſedem poſitam conſpici in cælo; quia paſſo Chriſto, & per eum aditu in cælum patefacto, regnum Dei ita diſpoſitum eſt, vt Deus in illo ſedeat, Principe huius mundi foras eiecto: quam ob cauſam Regius vates Pſal. 92. cùm dixiſſet: *Dominus regnauit, decorem indutus eſt; indutus eſt Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe*. continuò ſubiunxit: *Parata ſedes tua ex tunc à ſeculo tu es*: vbi enim indutus Dominus decorem, & fortitudinem regnauit, id eſt, virgineam aſſumens carnem, & mortem reſurgendo vincẽs, regnum peccati, mortiſque deſtruxit, ex tũc ſedes eius parata eſt, id eſt Eccleſia in cęlo poſita, confirmatum regnum, & imperium ſtabilitum. Verùm illa eſt germanior expoſitio, quã Gloſſa ſequitur, intelligendum eſſe per *thronũ* authoritatem, & poteſtatem Dei, Eccleſiæ præſidentis, eamque ſummo cõſilio, & prouidentia adminiſtrãtis, quemadmodum ſæpe ſumitur in ſacris literis, veluti Iſa. 6. *Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum, & eleuatum*. Et Ezechielis 1. *Super firmamentum quaſi aſpectus lapidis ſaphiri ſimilitudo throni: & ſuper ſimilitudinem throni, ſimilitudo quaſi aſpectus hominis deſuper*.

Quis ĩ throno Ioãni apparuerit.

Ioachimus.

Richard. de S. Victore.

Per thronũ quid aliqui intelligant.

Arethas.

Rupert.

Pſal. 92. 1.

Paſſo Chriſto, Eccleſia regnum ſtabilitum eſt.

Germanior throni expoſitio.

Iſa. 6. 1.

Ezech. 1. 26

Cur vero Deus, ſimilis lapidi, iaſpidi, & ſardio apparuerit, multiplex affertur ratio. Prima eſt Ambr. Anſb. qui exiſtimat eum, qui ſedet in throno, Chriſtum repræſentare, ait per *Iaſpidem* virentem gemam, indicari diuinitatem Chriſti; in cuius nimirum conſpectu, & fruitione viror gloriæ immarceſcibilis conſiſtit: per *ſardium* autem, qui gemma eſt rubens, humanitatem exprimi, quę paſſionis tempore, ſanguine rubuit, iuxta illud Iſaię 63. *Quare rubrum eſt indumentum tuum*. Verùm, quia eum, qui in throno reſidet, non Chriſtum, ſed Deum ipſum eſſe, paulò ante probauimus, hac ratione prætermiſſa, eſt ſecunda D. Aug. ſeu potius Tyconij, Bedæ, Primaſij, & Ruperti; in *iaſpide*, qui aquæ colorem refert, diluuium aquæ, quod iam præterijt. Per *ſardium* ignei coloris, diluuium ignis, quod adhuc expectatur, ſignificari. Addit Rupertus, quoniam inter vtrunque iudicium, per aquam videlicet, & ignem diuina miſericordia eluxit, tributo ad pœnitentiam tempore, idcirco in circuitu ſedis Iridem, quæ ſignum eſt pacis, & clemẽtiæ apparere. Tertia eſt Richardi de Sancto Victore, virorem *iaſpidis* ſignificare immarceſſibilem gloriam; ruborem *ſardij* inferorum ignem, atque adeò Deum vtrũque colorem referre: quia electos virore gloriæ demulcet, reprobos autem ignis æterni comminatione deterret. Quarta eſt Ioachimi, qui Trinitatem in throno illo reſidentem agnoſcens, in *iaſpide* Patris perſonam conſiderat: in *ſardio* Filium, in *ſmaragdo*, qui paulò poſt ſubiungitur; & in Iride Spiritumſanctum. Etenim cum Iaſpis ſit gemma viridis, in viriditate autem vita arborũ, & herbarum poſita ſit. *Rectè*, inquit, *in Iaſpide perſona Patris exprimitur, quæ vita omnis principium eſt. In ſardio autem, qui colorem refert ſanguineum Filius indicatur, qui per aſſumptam humanitatem in paſſione rubicundus apparuit. Denique ſmaragdus, qui viriditate præcellit, Spiritum ſanctum deſignat, qui per gratiarum ſuarũ dona hominum corda ad ſpem gloriæ excitat*. 2

1. Ratio.

Ambroſius.

Ansber.

Cur Iaſpidi, & ſardio ſimilis apparuerit Deus.

Iſa. 63. 2.

Secunda.

D. Auguſt.

Tycon.

Beda.

Primaſius.

Rupertus.

Tertia.

Richard. de S. Vict.

Quarta.

Ioachimus.

Quinta

3 *Quinta ratio myſterio cōgruentior.*

Quinta ratio, quę magis videtur myſterio viſionis congruere, illa afferri poteſt; apparuiſſe Deum ſimilem viridi iaſpidi, & ruberi ſardio, quia cum hoc loco Deus Eccleſiæ gubernatorem referat, opus fuit duo illa præſidia, quibus perfecta rerum publicarum adminiſtratio continetur; miſericordiā ſcilicet, ac iuſtitiam præ ſe ferre: rectè enim iaſpis propter viridem colorem bonæ ſpei ſymbolum, miſericordiam; Sardius autem iuſtitiam propter ardorem exprimit. Sic etiam Ezechielis 1. ad idem ſignificandum Dominus Prophetæ apparuit ſuperiori parte ſpeciem electri, quod paleas ad ſe attrahit; ignis autem omnia conſumentis in parte inferiori ſimilitudinem oſtendens. Atq; hæc duo in Deo tanquam mundi Principe agnoſcit Regius vates Pſalm. 88. cum ait: *Quoniam dixiſti in æternum miſericordia ædificabitur in cælis, præparabitur veritas tua in eis*. Vbi vides tam miſericordiæ, quam iuſtitiæ mentionem fieri: quemadmodum exponunt D. Auguſtinus, & D. Hieron.

Iuſtus, & miſericors, apparet Criſtus, quia eccleſiæ gubernator.

Ezech. 1.

Pſ. 88. 9.

D. Auguſt.
D. Hieron.

4 Illud obiter obſerua dici miſericordiam ædificari à Deo, quaſi proprium eius opus, appellarique Deum hoc loco non iuſtitiæ, ſed miſericordiæ architectum, quia miſericordia propriū Dei opus eſt, iuſtitia verò quoad vindictā, & animaduerſionem, quodammodo alienum, & peregrinum, quemadmodum diſertis verbis docet Eſaias c. 28. *Vt faciat opus ſuum, alienum opus eius, vt operetur opus ſuum, peregrinum eſt opus eius ab eo.* Quem locum Gloſſa ordinaria ſic per interrogationem diſpungit, *Iraſcetur vt faciat opus ſuum?* Quaſi dicat, minimè verò eſt opus ſuum iraſci, & punire, ſed alienum & peregrinum, vt ſtatim ſubiungitur, eodemque modo exponit Interlinealis: alij ſine interrogatione, ſic in eandem ſententiam interpretantur, *vt faciat opus ſuum*, id eſt, vt faciat quod facere inſtituit, puniendo videlicet Hebræos: *Alienum eſt opus eius*, ideſt nō ex animo, ſed quodammodo coactus puniet, quod clarius dixit Hieremias, Threnorum 3. *Non ex corde ſuo humiliauit, & abiecit filios hominum.* Simul etiam aduertit Diuus Hieronymus in eundem locum Pſalmi citati, miſericordiam ſemper à Deo ędificari, nec vnquam deſtrui. Itaque Deus miſericordiæ fabricam, quam molimur, continuo promouet, nec vnquam ab ea manum amouet: quemadmodum ſignificauit Regius vates, Pſalm. 76 illis verbis: *Nunquid miſericordiam ſuam abſcindet à generatione in generationem* Vbi obſeruandum eſt verbum illud, *abſcindet*, quod indicat, Deum filum miſericordiæ, quod ab æterno texuit, nunquam præſcidiſſe, ſed continuatam beneficiorum ſuorum ſeriem abſque vlla intermiſſione continuaſſe, & continuaturū in poſterum, cum tamen iuſtitiam non ſolum ipſe non ædificet, ſed & eius fabricam, quam impij ſuis ſceleribus erigunt ſæpè numero parcendo labefactet, quam ob cauſam eiuſmodi ędificij tantum initia, & præparationes deſcripſit Regius Propheta, cum ſubiunxit: *præparabitur veritas tua in eis*, id eſt; vel ipſa punitionis fundamenta, quæ impij ſuis ſcelerib. iaciunt, per miſericordiam deſtrues, ita vt promoto miſericordiæ ędificio, vel ipſę ad puniendum præparationes diruantur.

Miſericordia, non iuſtitia architectus Deus

Eſ. 28. 21.

Gloſſa.

Thre. 3. 33

D. Hieron.

Pſ. 76. 9.

Iuſtitiæ fabricam ab impijs erectam ſæpe labefactat Deus.

Id, quod in noſtro *ſardio* licet videre, is enim vt auctor eſt Plinius lib. 37. cap. 7. oleo hebetatur; ſic enim Dei iuſtitia per miſericordiæ oleum hebetatur, & vincitur; quemadmodum dicitur Iacobi 2. illis verbis. *Super exaltat autem miſericordia iudicium* Græci legūt κατακαυχᾶται, id eſt, exultat aduerſus iudicium; quamquam aiunt ſumi, pro vincit, exuperat, & obtundit, quia ſcilicet victores victis inſultare ſolent, & aduerſus illos exultare quare ſenſus apud Græcos ille eſt. Si miſericordia cū iudicio contenderet, victricem futuram miſericordiā, quia *miſericordia Domini ſuper omnia opera eius.* Ad eundem ferè modum dixit Paulus ad Coloſſ. 3. *Et pax Chriſti exultet in cordibus veſtris:* hoc eſt, vt pax in morem victoris, ac triumphantis dicatur exultare: Græcè eſt βραβευέτω, quod quidam ex Græcis, ſic interpretantur, id eſt, *In certamine, iudicis fungatur officio*. Alij *Brauium ferat*, videlicet aduerſus liuorem, & contentionem, imò & aduerſus mūdi pacem, quæ paci Chriſti contraria eſt: cui contrarium eſt καταβραβεύειν, 5

Plinius.

Iacob. 2. 13.

Iuſtitię dei, victrix miſericordia.

Ad Coll. 3. 15.

Coloſ. 2. 18. quo vſus eſt Apoſtolus ad Coloſſ. 2. *Nemo vos ſeducat*: nam pro *ſeducat*, eſt Græcè καταβραβευέτω hoc eſt, nemo vos fraudet in brauio, & præmio: cum enim aliquis in certamen deſcendens, per agonothetæ iniuſtitiam, brauium & debitam ſibi victoriæ palmam amittit, dicitur καταβραβεύεσθαι, hoc eſt, fraudari brauio, & præmio ſibi debito.

6 Sed vt ad priorẽ locum reuertamur, alij βραβευέτω, ſic interpretantur, ideſt, præmij loco detur. Habet enim βραβεύω multiplicem vim: *Theodoret.* Theodoretus ſecundam expoſitionem ſequitur. *Pax Chriſti βραβευέτω, in cordibus veſtris, hoc eſt*, inquit, *ſiquis ab aliquo moleſtiam acceperit, habeat in corde pacem, Agonothetæ officio fungentem, & regentem.* Theophylactus eandem, & tertiam tradit. *Pax*, inquit, *Dei palmam ferat in cordibus veſtris: ſæpenumero*, inquit, *iniuria ſumus à quopiam affecti, & gemina apud nos cogitationes certant: altera ad vindictam, ad longanimitatem altera nos incitans: ſi enim pax Dei in vobis ſteterit, vt iuſtus quiſpiam Brabeuta, ideſt, iudex certaminiſq; arbiter, dederitq; victoriæ palmam ei, qui iuſſerit vt ſis longanimis, ceſſabit aduerſarius tuus: ipſa igitur pax Dei, palmam ferat, non ira, non contentio, non humana pax, ea enim ex vltione naſcitur, ſed Dei.* Hæc Theophylactus. Vbi cernis eum duas expoſitiones, hoc eſt, ſecundam, ac tertiam complecti. Nos omnes eas, quas recenſuimus, probamus, ſed interim primam noſtram, quam attulimus vtpote cum noſtra vulgata editione conſentientẽ, nec à verbi ipſius Græci proprietate abhorrentem eò appoſuimus, vt teſtimonium Iacobi citatum illuſtraremus. Cum igitur in Deo, tanquam in Eccleſiæ Principe, duæ illæ partes præcipuę, miſericordia, & iuſtitia, in duplici hoc lapide expreſſę, mirificè eluceant, maximum tamen inter eas diſcrimen cernitur, cum de miſericordia dixerit Regius vates, *Aedificabitur*; de iuſtitia, *præparabitur*.

Pax Chriſti mundi pacem quando vincat.

Theoph.

Diſcrimen ĩter Dei miſericordiã, & iuſtitiã.

Quid ſit, *Iris in circuitu ſedis ſimilis viſioni ſmaragdinæ.*

SECTIO III.

IOachimus primum exiſtimat per *Iridem* Spiritus Sãcti ſignificari perſonã, ſicuti paulò ante in iaſpide Patrem, in ſardio Filiũ intellexit. Rationem ſimilitudinis eam affert, quia ſicut iris triplicem colorem refert, viridem, cœruleum, & rubicundum; ita Spiritus Sanctus primum homini confert gratiam, vt credat: deinde vt operari valeat: poſtremò vt charitate ſit perfectus. Quam ob cauſam ait Spiritum Sanctum, primum in ſpecie columbæ: deinde per inſufflationem: deniq; in igni fuiſſe conceſſum. Quòd verò *iris* in circuitu ſedis ſit, illud ſignificat, Eccleſiam vndequaque Spiritus Sancti præſidio muniri, iuxta illud Pſ. 124. *Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi ſui.* 1

Spiritus sãctus iridi cõparatur ex Ioachimo.

Spiritus sãcti præſidio munitur eccleſia.

Pſ. 124. 2.

Secundò, Richardus de Sancto Victore in *Iride*, cum ſpeciẽ arcus habeat, atque adeò belli ſignum præferat, putat ſignificari iudicium: eſſe autem in *circuitu ſedis*, quia tam à dextris quàm à ſiniſtris vniuerſos iudicis complectetur ſentẽtia, quia verò ſmaragdus partim viret, partim rubet, illud demonſtrat, iuſtos introducendos eſſe ad paſcua virentis gloriæ, malos autem ſempiternis ignibus addicendos. 2 *Rich. Vict.*

Tertiò. Beda per *Iridem* Sanctos intelligit, qui ĩ circuitu throni ſunt, quia Eccleſiã vndique ſua interceſſione defendunt. Eſt enim Iris pacis ſymbolũ, quæ propterea ſimilis ſmaragdo dicitur; quia ſancti quò magis viriditatem futuræ gloriæ expectant, eò magis ad cæteros protegendos animantur.

Beda. Sanctorũ interceſſio tuetur eccleſiã

Quartò. Plerique, per *Iridem* Verbi incarnationem intelligunt, quæ viſioni ſmaragdinæ ſimilis dicitur: quia in incarnatione potiſſimum Dei miſericordia elucet, & ſpes omnis noſtra poſita eſt. Rationem ſimilitudinis eam affert Anſbertus; quia quemadmodum arcus cęleſtis diuini fęderis pignus, tũc apparet cũ radijs ſolis vmbrifera fuerit nubes illuſtrata: ita cũ Patris Verbũ, quod 3

Anſbertus. Verbi incarnatio iridi ſimilis.

Sap. 7. 16. *candor eſt lucis æternæ.* Sapientiæ 7. & Sol iuſtitiæ, humanam ſuſcipiendo naturā irradiauit, ipſa humanitatis ſuſceptio, reconciliatio facta eſt mundi, quod diſertis verbis cecinit Eſa. cap. 19. cum dixit: *Ecce Dominus aſcendet ſuper nubem leuem.* Quo loco per *nubem*, humanitatē intellexerunt Diuus Auguſt. tracta. 34. in Ioannem. Euſebius Cæſarienſis libro 1. demonſtrationis Euangelicæ c. 4. & libro 8. cap. 5. & lib. 9. cap 2. D. Chryſoſtomus homilia 2. ex varijs in Matth. Cyrillus Alexādrinus, & Procopius in commentarijs ſuper Eſaiam. Quamuis alij Beatam Virginem interpretentur, in quib. eſt D. Ambroſius in exhortatione ad virgines, & in Inſtitutione virginis. Vtranque vero expoſitionem affert Diuus Hierónymus in eundem locum Eſaiæ.

Eſa. 19. 1. — Humanitas Chriſti, nubes. — D. Aug. — Euſeb. Cæſ. — D. Chryſ. — Cyril. Alex. — Procop. — B. Virgo, nubes. — D. Ambr. — D. Hieron.

4 In hanc ſententiam plerique interpretantur illud Eccl. 43. *Vide arcum, & benedic eum qui fecit illum, valde ſpecioſus eſt in ſplendore ſuo,* vbi Chriſtum per arcum intelligunt, cuius arcus duo cornua, duæ ſunt naturæ, chorda vero earum vnio, ſunt autem eiuſmodi cornua ad terram conuerſa quemadmodum & in Iride, in ſignum pacis, & fœderis cum hominibus: quemadmodum etiam Iris triplicem colorem habet, cæruleum, viridem, & rubeum: ita Chriſtus fuit cęruleus, quia cœleſtis, iuxta illud Pauli 1. ad Corinth. 15. *Secundus homo de cęlo cæleſtis.* Viridis, per innocentiam vitæ, & gratiarum affluentiam. Rubicundus in paſſione. Cant. 5. *Dilectus meus candidus & rubicundus.* Denique ſagittę ab hoc arcu emiſſæ non alię quàm amoris fuerunt, à quibus nimirum ſe vulneratam lætabatur ſponſa. Cant. 2. cū dicebat: *Fulcite me floribus, ſtipate me malis, quia amore langueo.* Pro quo Septuaginta tranſtulerunt, *quia vulnerata amore ego ſum.* Hunc ergo arcum iubemur reſpicere per imitationem; & Deum Patrem benedicere, quia illum mundo conceſſit.

Eccl. 43. 12 — Chriſtus arcus cęleſtis. — 1. Cor. 15. 47. — Cant. 5. 10. — Cant. 2. 5. — Sagitta à Criſto emiſſa, quæ.

5 Maximè omnium literalis expoſitio ea nobis videtur, ſignificari per Iridem diuinam miſericordiam; cum Iris fœderis, & clementiæ ſymbolum ſit, qua vndique Dei thronus ambitur, quia vbique, & omnibus eam præſtat. Ratio verò huius ſimilitudinis duplex potiſſimum afferri poteſt. Vna quia ſicut Iris variorum colorum, eorumque pulcherrimorum ſpeciem refert: ita Dei miſericordia multiplex eſt, eaque pulcherrima. Cęruleum colorem licet agnoſcere in fide, quæ tota cęleſtis eſt, in ſpe, viridem, in charitate, rubicundum, intermedios, in reliquis donis gratiarū, quę Deus iuſtis liberaliter impertit. Altera. Quia ſicut Iris gerit ſpeciem arcus aduerſus cęlum intenti, ita arcus noſter, & arma ad Deum promerēdum, & quodammodo vincendum, cælumque ipſum expugnandum vna Dei miſericordia continentur. Sic enim eam appellauit Iacob Geneſ 48. cum dixit ad Ioſeph filium: *Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio, & arcu meo.* Vbi per *gladium, & arcum*, Paraphraſtes Chaldaicus cum locum ita tranſtulit: *Quam tuli de manu Amorrhæi oratione mea, & deprecatione mea,* proculdubio miſericordiam diuinam intellexit, per quam Deus orationem Iacob exaudiuit: quippe cum noſtræ deprecationes Dei miſericordiæ innitantur.

Iridis literalis expoſitio. — Dei miſericordia cur iridi comparetur. — Arma noſtra, Dei miſericordia. — Gen. 48. 22 — Paraphr. Chald.

6 Atque hunc arcum Dauid in cęlum intendit, Pſ. 50. cum dixit: *Miſerere mei Deus ſecundum magnam miſericordiam tuam*, &c. Quam eandem ob cauſam *viſioni ſmaragdinæ ſimilis* dicitur, id eſt, viridi colore præſtare: quia tota noſtra ſpes, cuius, ſmaragdus, propter viriditatem, eſt ſymbolum, in Dei miſericordia poſita eſt, iuxta illud Pſ. 12. *Qui tribulāt me exultabunt ſi motus fuero: ego autem in miſericordia tua ſperaui.* Et Pſ. 41. *Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei, ſperaui in miſericordia Dei in æternum.* Vbi aduerte comparare ſe Dauidem oliuæ, cum de ſpe ſua in miſericordia Dei diſſerit, quia ſicuti oliua ſemper viret, ita qui in Dei miſericordia confidit, quæ ſmaragdo viridiſſimæ gemmæ comparatur, ſpem habet floretiſſimam, & ſemper virentem: vnde alio in loco ait. *Qui confidunt in Domino ſicut mons Sion, non commouebitur in æternum, qui habitat in Hieruſalem.* Pſalm. 124. Quod iuxta Hebraicam veritatem, ſic eſt intelligendum: qui ſpem ſuam in Deo collocat: ſicut mōs Sion, qui in Hieruſalem fixum

Pſ. 50. 3. — Smaragdus ſpei ſymbolum. — Pſ. 12. 5. — Pſ. 41. 10. — Sperans Dauid cur ſe oliuæ comparet. — Pſ. 124. 1.

habet locum, nunquam loco mouebitur, ita ipſe nunquam deijcietur. Quanuis alij cum Diuo Auguſtino duplicem ſic diſtinguant ſententiam: *Qui confidũt in Domino, erunt ſicut mons Sion, & non cõmouebitur in æternum, quiſquis habitat in Hieruſalem.* Verum prior diſtinctio, Hebræo textui eſt congruentior, quã propterea ſequutus Diuus Hieronymus ſic locum tranſtulit ex Hebræo: *Qui confidunt in Domino, quaſi mons Sion immobilis, & in æternum habitabilis.* Accedit quod quemadmodum viridis color, vt ait Gloſſa, mirum in modum aſpectum recreat, & roborat: ita nihil eſt, quod magis mortalium animos conſoletur, quã Dei miſericordia. Vides igitur Dei ſedem vndique miſericordię ſymbolo nõ ſolum ambiri, ſed etiam exornari: quẽadmodum & apud Ezechielem cap. 1. nubem illam ignibus inuolutam, quæ diuinam ſignificabat iuſtitiam, ſplendor quidam fulgentiſſimus per circuitum ambiebat, ac pulchram reddebat: qui ſplendor ſymbolum erat diuinę miſericordiæ, atque clementiæ.

Immobilitas ſperãtis in Deum.

D. Hier.

Gloſſa.

Miſericordia, throni Dei ornatus.

Ezech. 1.

Quinam ſint vigintiquatuor ſeniores in totidem thronis ſedentes.

In circuitu ſedis ſedilia vigintiquatuor, & ſuper thronos, vigintiquatuor ſeniores ſedentes, circumamicti veſtimentis albis, & in capitibus eorum coronæ.

SECTIO IIII.

1 Vidit Ioannes in circuitu throni vigintiquatuor ſedilia, ſeu thronos, vt habetur Græcè: & in ijs ſedentes vigintiquatuor ſeniores. Per eos D. Auguſtinus, ſeu Tyconius, Beda, & Primaſius, vniuerſam Eccleſiam intelligunt, iuxta illud Eſaiæ 24. *Erubeſcet luna, & confundetur ſol, cum regnauerit Dominus exercituum in monte Sion, & in Hieruſalem in conſpectu ſenum ſuorum fuerit glorificatus. In duodecim,* inquit Auguſtinus, *Apoſtolos, & præpoſitos, & in alijs duodecim reliquam eccleſiam intellige.* Primaſius eam affert huius numeri rationem, poſitos nimirum eſſe *vigintiquatuor* pro Eccleſia vniuerſa, quaſi duodecim tribus duplicarẽtur propter geminum teſtamentum; *Nam quia,* inquit, *in veteri teſtamento duodecim tribus fuerunt, & in nouo duodecim Apoſtoli eccleſiæ fundatores, rectè numerus viginti quatuor ſeniorum vniuerſam eccleſiam ſignificat.* D. Grego. in lib. 1. Reg. c. 9. locũ hunc expendens concionatores interpretatur. *Seniores,* inquit, *ſancti ſunt prædicatores maturi ſenſu, moribus graues, qui thronum Dei iuxta poſitis ſedibus ambiunt: quia qui præ cæteris conditorem diligunt, per altiſſimam conuerſationem ei vicinius requieſcunt.*

D. Aug.
Tycon.
Beda.
Primaſius.
Eſa. 24. 23

Per viginti quatuor ſeniores, vniuerſa deſignatur eccleſia.

D. Greg.

Communis tamen expoſitio, quam ſequuntur Gloſſa, Richardus de S. Victore, Rupertus, Pãnonius, Ioachimus, & alij, eſt. Per *vigintiquatuor ſeniores* intelligendos eſſe præſtantiſſimos quoſque ſanctos, ac præcipuè prælatos, & Doct. vtriuſque teſtamenti, qui numerus ex duodecim Patriarchis, & ex duodecim Apoſtolis conficitur, cum enim numerus duodenarius dicat vniuerſitatem, in duodecim Patriarchis præſtã tiſſimi quique ſancti veteris teſtamenti, & in duodecim Apoſtolis excellentes viri teſtamenti noui, optimo iure accipiuntur: qui *ſeniores,* tum propter antiquitatem, tum propter morum, doctrinęque grauitatem appellantur: quã eandem ob cauſam in thronis ſedent: quia in fine mundi iudicabunt. 2

Gloſſa.
Rich. Vict.
Ruper.
Pannon.
Ioachimus.

Primò eſt obſeruandum. Sedilia, ſiue thronos in cęlo poſt Chriſti Domini in cęlum aſcenſum apparuiſſe, quia tunc primum patuit ſanctis in gloriam aditus, eiſque ſedilia ad ſedendum conceſſa ſunt, in cuius rei typum, & ſignificationem, cum intra Sanctaſanctorum, ſiue tabernaculi Moſaici, ſiue templi Salomonis, nulla eſſent ſedilia, nihilominus intra Sanctaſanctorum eius templi, quod deſcribit Ezechiel à capit. 40. multa ſedilia ſunt viſa. Sic enim latera illa ſexaginta ſex per circuitum, quorum fit mentio cap. 41. interpretantur Hugo Cardinalis, Dionyſ. Cartuſianus, & alij. E quibus quadraginta ponunt in ea parte templi, quæ appellatur *Sancta,* reliqua 26. in ea, 3

Per Chriſti aſcẽſionem patuit aditus in celũ.

Ezech. 40.

Hugo Car.
Dio. Cart.

quæ

quæ *Sanctaſanctorum* dicitur. De cuius ſententiæ probabilitate ſuperiorib. annis dum Ezechielem interpretaremur, fusè diſſeruimus.

4 Illud modò dumtaxat ex Hugonis, & Dionyſij expoſitione colligimus, in Sanctisſanctorũ templi Salomonis nulla fuiſſe ſedilia, quia vacua omnino fuiſſent, cum eò ſolus Pontifex ſemel in anno ingrederetur, vt Paulus ad Hebr. 9. Quo ſimul etiam ſignificabatur nemini eo tempore ad gloriam aditũ patuiſſe, eamq; ob cauſam ſuperuacanea fuiſſe ſedilia. At verò, quia poſt paſſionem Chriſti liber patet aditus ad Sanctaſanctorum cęleſtia, idcirco in Sanctisſanctorũ eius templi, quod in Eccleſiæ typum à Chriſto fundatæ fuit, Ezechieli oſtenſum, oportuiſſe, vt multa ſedilia ponerentur, in quib. ſederent ij, quib. ſalus contingeret: atque in ijs excellũt hæc viginti quatuor ſedilia, ſiue throni, in quibus viginti quatuor ſeniores, ideſt, Prælati, Doctores, & præſtantiſſimi quique vtriuſque teſtamẽti heroes, tamquam reliquorum parentes, fundatores, ac iudices, ſublimioris gloriæ, & honoris prærogatiua eminerent.

Hebr. 9.

Cur Sancta Sanctorum Salomonis, ſedib. vacua, Ezechielis verò tẽpli Sancta viſa cum ſedilibus.

5 Secundò. Aduertendum eſt, nuſquã in ſacris literis, Angelos ſedentes in cęlo apparuiſſe, ſed Deum, & homines, vt ex eo exploratum ſit quanto honore poſt Verbi incarnationẽ homines, Angelis antecellant, ſiquidem homines in thronis conſidentes; Angeli verò perpetuò, vel ſtantes, vel miniſtrantes apparent, vt eſt perſpicuum ex cap. 6. Eſaiæ, vbi ita legimus: *Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum, & eleuatum, & ea quæ ſub ipſo erant replebant templum, Seraphim ſtabant ſubter illud.* Et apud Daniel. cap. 7. *Millia millium miniſtrabant, & decies centena millium aſſiſtebant ei.* Et Tobię 12. *Ego ſum Raphael Angelus, vnus ex ſeptẽ qui aſtamus ante Dominum.* Vnde iam colliges cum D. Bernardo ſerm. 2. de trib. teſtimonijs, & ſermone de Sancto Benedicto Abbate, quanta fuerit Luciferi elatio, qui vniuerſis Angelis ſtantibus, ipſe ſolus ſedere præſumpſerit, cum dixit, Eſaiæ 14. *Super aſtra Dei exaltabo ſolium meum, ſedebo in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis*, *Siccine*, inquit Bernardus, *vbi ſtant oẽs, vniuerſi miniſtrant, tu pacis inimici ſedebis? quid laboraſti vt iam ſedeas?* E contrario ad Apoſtolos dixit Chriſtus, Matth. 19. *Sedebitis, & vos, ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael.* Et de Eccleſia vniuerſa dixit Paulus ad Epheſ. 2. *Deus autem qui diues eſt in miſericordia, propter nimiam charitatem ſuam, qua dilexit nos, conuiuificauit nos in Chriſto, (cuius gratia eſtis ſaluati) & conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cæleſtibus in Chriſto Ieſu.* Ex quo mirum in modum reſplendet Dei in homines amor, & beneficentia, qui propter Chriſtum ad tam ſublimẽ eos honoris gradum euexit, vt in nobiliſſima illa curia, tot principibus, ideſt, Angelis ſtantibus, & miniſtrantibus coram Deo in diuinitatis ſuæ throno reſidente, ipſi quoq; in thronis pulcherrimis, glorioſi conſideant.

Quanto honore poſt incarnationẽ Angelis homines antecellant.

Eſai. 6. 1.

Dan. 7. 10.

Tob. 12. 15.

Luciferi elatio, quãta.

D. Bern.

Eſ. 14. 13.

D. Bern.

Matt. 19.

Epheſ. 2. 4.

Amor Dei in homines.

6 Tertiò, apparuerunt ijdem viginti quatuor ſeniores *circumamicti veſtimentis albis*, quæ Gloſſa interpretatur virtutes, quibus Sancti, & teguntur, & albent. Richardus de Sancto Victore, munditiam caſtitatis, & boni operis. Pannonius, caſtitatem, & ſapientiam. Dionyſius Cartuſianus, caſtitatem. Rupertus æternam iucunditatem. Alij, gloriam corporis. Nobis tamen, verò ſimilius videtur, aut virtutum ornamẽta, aut gloriam animæ accipiendam eſſe. Cum enim hæc apparitio, Eccleſiæ ſtatum ante illam generalem reſurrectionem repræſentet, & per vigintiquatuor ſeniores excellentium ſanctorum multitudo, qui in vtroque teſtamento, ſanctitate, doctrina, & gubernandi prudentia floruerũt, intelligatur, quorum pauci cum Chriſto in corporibus glorioſis in cælum aſcenderunt, non poſſumus per veſtimenta alba gloriam corporis, ſed aut virtutum pulcherrima ornamenta, aut certè gloriam animæ intelligere. Atque eandem gloriam exprimunt coronæ aureæ, quæ in ſingulorum capitibus apparuerunt: cur verò gloria *coronæ* ſimilis dicatur, fusè iam ſuperius explicauimus: ſignificant etiã Regiam poteſtatem, verè enim Beati ſunt Reges, de qua re, quia iam ſuo loco diximus, non eſt cur eadem replicemus.

Gloſſa.

Rich. Vict.

Pannon.

Dion. Cart.

Rupert.

Per veſtimenta alba quid accipiendum.

Beati verè reges.

Quænam ſint fulgura illa, voces, ac tonitrua, quæ de throno procedere viſa ſunt.

Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua.

SECTIO V.

1 HÆc omnia ad ſtatum præſentis Eccleſiæ pertinent. Per *fulgura*, communis expoſitio, (quæ etiam eſt D. Auguſtini, ſeu Tyconij, Ruperti, Richardi de Sancto Victore,) miracula intelligit, quæ Deus per ſeniores illos, ad mundi conuerſionem edidit, & nunc etiam edit, edetq; vſque ad finem mundi. Per *voces, ac tonitrua*, Diuini verbi prædicationem, eo tamen diſcrimine, quòd *voces* exprimunt temperatas admonitiones mediocriter auribus inſonantes. *Tonitrua* verò terrificas de futuro iudicio, pœniſque impiorum comminationes. Prætereà etiam ſublimes de Chriſti diuinitate, diuiniſque etiam perfectionibus, ac ſecretioribus fidei arcanis conciones: quemadmodum exponit Pannonius. Rupertus aduertit, quia Sancti, non à ſeipſis, id eſt, à propria poteſtate; ſed ex virtute diuina edunt miracula; idcirco fulgura, non à ſedibus ſeniorum, ſed de throno Dei procedere, cuius ſolius eſt vera patrare miracula.

D. Aug. Tycon. Rupert. Rich. Vict.

Pannon. Rupert.

Ex virtute diuina Sancti edũt miracula.

2 Atque hinc primum habes concionatorem Euangelicum pro ratione loci, temporis, atque auditorum, accommodare debere concionem: ſiquidem vti diximus, *voces* hoc loco tum temperatas admonitiones, tum faciliores ad intelligendum, de moralibuſque rebus tractationes: *Tonitrua* verò tum terrificas comminationes, tum altiorem de ſublimibus reb. ſermonem ſignificant: quos omnes dicendi modos vſurpare debet concionator Euangelicus: accõmodatè ad auditorum conditionem de diuinis rebus diſputans, quam concionandi formã ſeruabat Apoſtolus vt ipſemet teſtatur 2. Corint. 5. cum ait: *Siue enim mente excedimus Deo, ſiue ſobrij ſumus vobis:* hoc eſt, ſi altiora & ſublimiora prædicamus: id ad explicandam Dei naturam, commendandamque eius gloriam præſtamus: ſi autem mediocria loquimur, id veſtri cauſa facimus, vt nos veſtro captui, capacitatique accommodemus: habes etiam huius rei illuſtre exemplum in Ioanne Apoſtolo, qui ſingulos pro ſuo captu, & conditione admonebat, vt eſt perſpicuum ex illis verbis primæ eius Epiſt. c. 2. *Scribo vobis filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius. Scribo vobis patres, quoniam cognouiſtis eum, qui ab initio eſt. Scribo vobis adoleſcentes, quoniam viciſtis malignum. Scribo vobis infantes, quoniam cognouiſtis patrem. Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes eſtis, & verbum Dei manet in vobis, & viciſtis malignum.* Vndè ſi aduertis Ioannes accõmodatè ad ætates, & conditiones loquitur. Tres enim ętates cõnumerat, puerorum, iuuenum, ſenum: & vnicuiq; quod congruũ eſt, tribuit. Nam quia pueri per ignorantiam, & inſcitiam labuntur, ait quod illis peccata remittuntur, quoniam peccatũ ex ignorantia, quod proprium puerorum eſt, maiorem aliquam excuſationem continet: & quia ijdem pueri interdum per ętatem parentes non agnoſcunt, ideo, ijs quodãmodo blanditur, laudans q̃d Patrem cęleſtem cognoſcant. Senum illud eſt proprium, quod priſca, & antiqua in ore habeant: cum igitur Patre ęterno nihil ſit antiquius, cum ſit ęternus, idcirco eis laudi tribuit, quod nouerint patrem illum, qui ab initio eſt, hoc eſt ex ęternitate. Denique quia adoleſcentes, & iuuenes valent robore, ac de virium magnitudine, corporiſque firmitate gloriari ſolent, iactareq; ſe, quod victorias conſequantur, proptereà illos gaudere iubet quod *malignum*, id eſt dæmonem ſuperarint.

Quam concionãdi formam ſeruãre debeat cõcionator euangelicus. 2. Cor. 5. 13

Ioan. 2. 12.

Vnumquẽque pro ſuo captu admonebat Ioannes.

Illud deinde notandum eſt, pulchrè per *fulgura* ſignificari miracula, cuius ſimilitudinis ratio multiplex eſt. Prima, quia vt ait Richardus de Sãcto Victore: ſicut fulgura longè clareque coruſcant, iuxta illud Matth. 24. *Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vſque in Occidentem:* ſic miraculorũ ſplendor, & fulgor latè multorũ cõmemoratione funditur, plurimoſque vel ad fidem cõuertit, 3

Rich. Vict. Matth. 24. 27.

Per fulgura cur ſignificentur miracula.

tit,vel iam conuerſos in fide cõfirmat: atque idcirco miracula,ſplendor,& coruſcatio armorum Dei appellantur. Abacuch cap.3. vbi pro eo quod ex Hebręo tranſtulit Hieronymus: *In luce ſagittarum tuarum ibunt, in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ*, Septuaginta reddiderunt, *in lumine iacula tua ibunt in ſplendore ſeu coruſcatione fulgoris armorum tuorum*. Quem locum in hanc ſententiam expendit Diuus Gregorius lib.30. Moralium cap.3. *Fulgor*, inquit, *armorum eſt claritas miraculorum, armis nos tuemur, iaculis aduerſa deſtruimus, arma ergo cum iaculis ſunt miracula cum prædicatione. Etenim ſancti verbis prædicationis, quaſi iaculis aduerſarios feriunt, miraculis vero quaſi armis ſe tuentur, vt & quãtum ſint audiendi, ſonent per impetum iaculorũ, & quantum ſint reuerendi, clareſcant per arma miraculorum*.

Abac.3.11 *D.Hier.*

Miracula armorum Dei coruſcatio, ex D.Greg.

4 Secunda. Quia ſicut fulgura è nubibus egrediuntur, ita è ſanctis prædicatoribus miracula, atque adeo cũ miracula appellãtur fulgura, tacitè innuitur ſanctos eſſe veluti nubes, quo nomine cenſentur Eſa. 5. *Mandabo nubibus meis, ne pluant ſuper eos imbrem*, & cap.6. *Qui ſunt iſti qui vt nubes volant?* In hunc ſenſum Diuus Auguſtinus accepit locum illum Pſal.96. *Alluxerunt fulgura eius orbi terræ, vidit, & commota eſt terra. Miſit*, inquit, *Dominus Apoſtolos, prædicatores, & ſanctos veluti nubes, videbantur homines, & contemnebantur: quemadmodũ nubes videntur, & contemnuntur, antequã de eis exiliat, quod mireris: erant illi quidem homines infirmi, carnem portantes, ſed erat in illis quod fulguraret, erat, quod coruſcaret; accedebat Petrus homo piſcator; orabat, & ſurgebat mortuus. forma humana nubes erat, ſplendor miraculi coruſcatio erat: recte autem adiungit: Vidit & commota eſt terra, quia tota terra commota eſt fulgoribus de illis nubibus erumpentibus*. Eodem ſenſu Diuus Gregorius lib. 30. Moralium cap.3. exponit illud 38. *Nunquid mittes fulgura & ibunt, & reuertentia dicẽt tibi, adſumus. Fulgura*, inquit, *ex nubibus exeunt, cum mira opera ex ſanctis prædicatoribus oſtenduntur, qui idcirco nubes vocari ſolent, quia & coruſcant miraculis, & verbis pluunt: & quia humana corda iſtis miraculorum fulgoribus conturbantur, dicitur* Pſal.17. *Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos*.

Miracula è ſanctis vt è nubibus fulgura egrediuntur. *Eſa.5.6.* *D.Aug.* *Pſ.96.4.* *D.Gregor.* *Iob 38.35.* *Pſ.17.15.*

5 Tertia. Quia ſicut fulgurum coruſcationem pluuia conſequitur, ita miraculorum ſplendorem cõſequitur pęnitentia, compunctio, & lacrymæ peccatorum ante actæ vitæ errores, & cęcitatem lamentantium: vtrunque ſignificauit vnum quidem in literali ſenſu, alterum in myſtico Regius vates, cum dixit Pſal.134. *Fulgura in pluuiam fecit*. In quem locũ (vt hoc obiter dicamus) eleganter annotauit ad literam Diuus Auguſtinus, voluiſſe Deum, vt poſt fulgura pluuia ſequeretur; quia fulgura ſine pluuia terrerent, & nihil vtilitatis afferrent mortalibus, itaque voluiſſe, vt poſt fulgurum terrorẽ, refectio pluuię ſequeretur: ſic enim ille omnes ſuas comminationes in bonum tandem noſtrum, & vtilitatem conuertit, iuxta illud Tobiæ 3. *Poſt tempeſtatem tranquillum facit*. Nec minus elegans eſt D.Hieronymi in eum locum obſeruatio, quã reperies in eius commẽtarijs ſuper tertium caput Marci: *Fulgura in pluuiam fecit, vt extinguat miſericordia, quod iudicium inurit*.

Miracula, compunctio & lacrymæ conſequuntur. *Pſ.134.7.* *D.Aug.* *In bonum noſtrũ comminationes ſuas conuertit Deus.* *Tob.3.22.* *D.Hier.*

6 Quarta. Cum *fulgura* in ſacris literis nonnunquam pro fulminibus vſurpentur, (nec enim dubitandum eſt, fulmina fuiſſe illa, quibus Deus Aegyptios oppreſſit, quæ tamen Exodi 9. 2. Regum 22. & Pſal.17. Fulgura nuncupantur.) Illud etiam ad miraculorum vim explicandam pertinet, quòd ſicut fulmina integro exterius manente corpore, vniuerſa oſſa comminuunt & loculis integris pecuniam conflant, & manente vagina, enſem liquefaciunt, ita Deus per miraculorum ſuorum fulmina infideles, & peccatores ſic interdum afficit, vt cum exterius ſimiles alijs remaneant, in carne videlicet ambulantes, non tamen ſecundum carnem militent, vt dixit Paul.2.ad Corinth.10. ſed omnẽ cordis duritiem intrinſecus amittãt, & diuino amore liquefacti in Deũ ferantur. Denique diuitijs, ac ſecularibus honoribus contemptis, ſe Deo deuoueant, ita vt à cęleſti aliquo fulmine percuſſi videantur, quod in ſuis laboribus, qui etiam inſtar fulminũ ſunt, videtur Dauid agnouiſſe, cum dixit,

Exo. 9. *2.Reg.22.* *Pſal. 17.* *2.Cor.10.*

Pſ.41.11. Pſal. 41. *Dum cõfringuntur oſſa mea, exprobauerãt mihi, qui tribulant me inimici mei.*

7 Secundo. Notandum eſt Rectè etiã per *tonitrua* ſublimes, ac terrificas conciones ſignificari, tum propter admirationem, quam altiſſima fidei myſteria auditorum mentibus inijciunt; tum propter terrorem, quem ex pœnarum inferni commemoratione peccatoribus incutiunt; quibus potiſſimum de cauſis filij Zebedæi Iacobus videlicet, & Ioannes appellati ſunt à Chriſto, *Boanerges*, ideſt filij tonitrui Marci 3. quod Hebræa phraſi idem eſt quod *tonitrua:* ſicut fillus iniquitatis pro filio iniquo, & filius perditionis pro perdito filio ponitur. Ratio verò eſt, quia altiſſima fidei myſteria, & formidanda malis præparata iudicia admirabili, ac terrifico concionis reboatu tonuenerunt; præcipue vero Ioannes, qui mox Euangelij ſui initio altiſſimè intonuit, dicens. *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, &c.* Accedit, quod tonante cœlo ceruæ pariunt, cum enim difficillimi ſint partus, vt habes Iob 34. audito tonitru præ timore pariunt, quod ad literam ſignificauit Regius vates Pſal. 28. cum dixit: *Vox Domini præparantis ceruos:* vbi *ceruas* legendum videtur ex textu Hebræo: qui habet אילות aialoth, quæ terminatio manifeſtè fęminea eſt. Si enim *ceruos* legendum eſſet, oportuiſſet dicere אילים aialim. Græcum autem ἔλαφος vtrumque ſignificat, quare alij cum Diuo Hieronymo ex Hebræo transferunt, *vox Domini obſtetricans*, ſeu parturire faciens ceruas. vbi per *vocem Domini* tonitruum intelligitur, ſic igitur etiã peccatores, qui ceruis propter timorem comparantur, iuxta illud Prouerb. 18. *Fugit impius nemine perſequente*, qui etiam difficilem, ceruarum inſtar ſpiritualem conuerſionis fœtum emittunt, audita terrifica quadam de iudicio, & inferni cruciatibus, concione, quaſi tonitru audito pariunt, & conuertuntur. Quemadmodum ipſi confitentur Eſaiæ 26. *A facie tua Domine concepimus, & quaſi parturiuimus, & peperimus ſpiritum ſalutis:* quanquam enim in Hebræo illud *A facie tua*, ad præcedentem ſententiam pertineat, tamen Septuaginta ad ſequentem retulerunt, ſic locum transferentes *propter timorem Domini in vtero accepimus &c.* Eodemque modo legit D. Auguſtinus in Pſal. 47. ſuper illa verba: *Ibi dolores vt parturientis.* Et Diuus Amb. lib. 2. De interpellatione Iob cap. 4. Hanc etiam peccatorum conuerſionem, quæ per miraculorum, & magnorum auxiliorum vim perficitur, habet typicè expreſſam i ſubuerſione curruum Pharaonis, de qua eſt ſermo Exodi 14. *Reſpiciens Dominus ſuper caſtra Aegyptiorum, ſubuertit rotas curruum:* eã enim rotarũ & curruũ ſubuerſionem ſimul tonante cęlo contigiſſe docuit Regius vates Pſal. 76. cum dixit: *Viderunt te aqua Deus, & timuerunt, & turbata ſunt abyſſi, multitudo ſonitus aquarum, vocem dederunt nubes. Etenim ſagitta tua tranſeũt, vox tonitrui tui in rota.* Vbi *rota* pro rotis, ideſt curribus poſita eſt: ſic etiam ad terrificum diuinarum comminationum tonitrum rotæ curruum diſſipantur. Ideſt impiorum faſtus & ſuperbia deſtruitur, & in humilem ad ſuaue Euãgelij iugũ ſubiectionem commutatur.

Iacobus, & Ioannes cur Boanerges à Chriſto dicti. *Marc.3.* *Ioan.1.* *Iob 34.* *Pſ.28.3.* *D. Hier.* *Peccatores ceruis ſimiles ob timorem.* *Prou.18.8* *Eſa.26.18.* *D. Auguſt. Pſal 47. 7.* *D. Ambr.* *Diuinarũ cõminationum vis ad conuertendos peccatores.* *Exo.14.24* *Pſ.76.17.*

Quid ſint ſeptem lampades ardentes ante thronum.

Et ſeptem lampades ardentes ante thronum, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei.

SECTIO VI.

Quid per ſeptem lampades, quæ ante thronum Dei ardebant, intelligendũ ſit, Ioannes ipſe explicauit, cum dixit: *Et ſeptem lampades ardentes ante thronum, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei.* Per hos autem ſeptem ſpiritus, quidam vniuerſitatem Angelorum; plures ſeptem Spiritus ſancti dona accipiunt. Verum cum nos iã primo capite dixerimus, per ſeptem hoſce ſpiritus, intelligendos eſſe ſeptem præcipuos Angelos rebus humanis præſidentes, ſicuti intellexerunt Irenæus, & Clemens Alexandrinus, quos hoc loco citat Arethas, illud dumtaxat explicandum ſupereſt, cur lampadibus ante thronum Dei ardentibus comparẽtur. I

Irenæ. *Clem. Alex.* *Arethas.* *Septem præcipui Angeli cur lampades dicantur.*

Illa

Illa igitur eſt ratio potiſſima. Quia nimirum ſeptem iſti Angeli fideles in fidei caligine, vitęq; huius tenebris verſantes, per inferiores Angelos, & interdum etiam per ſeipſos, tanquam ſplendidiſſimæ lampades illuminant: quam eandem ob cauſam aſtra matutina appellantur, Iob 38. *Vbi eras, cum me laudarent ſimul aſtra matutina?* Quo loco Patres per *aſtra matutina*, Angelos accipiunt, veluti D. Greg. & D. Hierony. in commentarijs eius loci.

Iob 38. 7.

D. Greg.
D. Hieron.

2 Sunt autem hæ lampades continuò *ante thronum Dei*, ideſt, omnibus expoſitæ, vt ex illis quicunque voluerint, lumen ſibi mutuari poſſint, vnde ad idem ſignificandum, diuerſa tamen ſimilitudine, ex candelabro illo aureo apud Zachariam, capite quarto, ſeptem lucernis conſtante, quod Eccleſiam repræſentabat, ſeptem Spiritus ſancti donis illuſtratam, ex duobus roſtris aureis, ideſt, quibuſdam veluti clauis dependebant ſeptem infuſoria, ideſt ſeptem vaſa, in quibus ſeruabatur oleum, quod in lucernas mitteretur, quemadmodum plerique interpretantur, de qua tamen interpretatione in noſtris ſuper Zachariã commentarijs, quid ſentiendum ſit docemus. Quæ infuſoria Arias Montanus in commentarijs ſuper Zachariam interpretatur cęleſtes ſpiritus ad diuina beneficia Eccleſiæ miniſtranda, deputatos, iuxta illud ad Hebr. capit. primo. *Omnes ſunt adminiſtratorii ſpiritus in miniſterium miſſi, propter eos, qui hæreditatem capiunt ſalutis.* Cernis igitur Angelos, non ſolum lampades eſſe, quæ luceant, ſed etiam vaſa aurea diuinorum beneficiorum, & gratiarum pleniſſima; quas cupiunt fidelium mentibus, tanquam lucernis infundere: rectè enim omnia diuina beneficia olei nomine intelligũtur, cum ex Dei miſericordia proficiſcantur. Meritò etiam hæ lampades ardere viſæ ſunt; quia Angeli quantum eſt ex ſe, quos illuminant, accendunt, & Dei amore inflammant. Vnde, & in ſacris literis ſub ignea potiſſimum ſpecie deſcribuntur, quemadmodum tradit Dionyſius Areopagita in ſua cęleſti Hierarchia, cap. 15.

Zach. 4.

Arias Mõt.

Hebr. 1. 14.

Angeli, vaſa gratiarum pleniſſima.

Angeli quos illuminant Dei amore accendunt.

Dion. Areo.

3 Quod ſi in gratiam communis opinionis velis per *ſeptem hos ſpiritus* ſeptẽ Spiritus ſancti dona intelligere, rectè illa etiam lampadibus comparantur, cùm ijs iuſtorum mentes illuſtrentur, beneficio Chriſti Domini, ex quo veluti flore hi pulcherrimi donorum fructus pullularunt, idcirco enim Iſaias, cùm de donorum Spiritus ſancti germinatione ex Chriſto locutus eſt, florem Chriſtum appellauit. Sic enim ait capite 11. *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, & requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapientiæ, & intellectus, ſpiritus conſilii, & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ, & pietatis, & replebit eum ſpiritus timoris Domini,* quia nimirum ex Chriſto, tanquam ex flore ſeptẽ hæc dona, non ſolum veluti odores ſuauiſſimi, ſed etiam, vt fructus pulcherrimi orta ſunt, & vniuerſam Eccleſiam impleuerunt. Ardentes autem hæ lampades viſæ ſunt, quia Spiritus ſancti dona ſemper charitatem comitãtur, atque adeò continuò ardent: ſunt enim hæc dona quemadmodum, & virtutes morales infuſæ, veluti pediſſequæ charitatis, quæ eam quaſi Reginam ſemper proſequuntur.

Spiritus ſãcti dona mẽtẽ illuſtrãt.

Iſa. 11. 2.

Ex Chriſto vt ex flore pullulant Spiritus ſãcti dona.

Sed cur *ante thronum*, inquies, *ardent?* 4
quia vt ait Gloſſa, dona Spiritus ſancti ſemper parata ſunt dari ſe diſponentibus; quare ſeptem hæ lampades ſemper *ante Dei thronum ardentes*, ſignificant Deum promptiſſimum eſſe, & paratiſſimum ad conferendam omnibus gratiam. Quam etiam ob cauſam eadem Spiritus ſancti dona brachia appellantur, quia Deus vniuerſos cupit amplecti, & quæ propterea è cęlo in terram porrigit, ad complectendos vniuerſos. Sic enim Rupertus lib. 2. in Deuteron. capite vigeſimo, exponit illud Deuteronomij, capite 33. *Non eſt Deus alius, vt Deus rectiſsimi aſcenſor cęli, auxiliator tuus magnificentia eius diſcurrunt nubes, habitaculum eius ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna.* *Quid eſt*, inquit Rupertus, *habitaculum eius ſurſum, & ſubter brachia ſempiterna? niſi quod Chriſtus aſcendit in cęlum, ſedenſque ad dexteram Patris habitat ſurſum, & exinde porrexit huc brachia ſua ſempiterna, ideſt ſancti ſpiritus ſui dona fortiſſima.* Atque hæc Dei promptitudo, ſignificatur Iſaiæ cap. 65. vbi Deus ipſe, ita loquitur; *Inuenerunt, qui non quærebant*

Deus paratiſsimus ad conferendã gratiam.

Rupert. Deuter. 33. 20.

Iſa. 65. 1.

rebant me, dixi: ecce ego, ecce ego, ad gentem, quæ neſciebat me, & quæ non inuocabat me. Sanè non aliam ob cauſam Deus inuenitur à non quærentibus, niſi quia ipſe omnibus ſe offert, & omnes vias intercipit, vt ita in eum omnes, vel inſcij, & imprudentes incurrant, nec eo contentus præterea clamat: *Ecce ego, ecce ego.* Id quod etiam Chriſtus de ſe ipſo ſignificauit, cum dixit Cantic. 2. *Ego flos campi.* Vbi obſeruandum eſt cum Beda in commentarijs eius loci, non ſe appellaſſe *florem horti*, qui non omnibus patet, ſed *campi*, qui eſt omnibus expoſitus, ita vt eum omnes liberè poſſint decerpere: *Quaſi diceret*, inquit Beda, *flos ſum campi, quia per totius orbis latitudinem odoris mei gratiam innoteſcere cupio:* quò videtur alluſiſſe Simeon, cùm Lucæ 2. ita cecinit: *Viderũt oculi mei ſalutare tuũ, quod paraſti ante faciem omniũ populorum.*

Omnibus ſe offert Deus.
Cantic. 2.
Beda.
Luca 2.

Quid accipiendum ſit per mare vitreum, cum dicitur.

Et in conſpectu ſedis; tanquam mare vitreum ſimile cryſtallo.

SECTIO VII.

1 Quod attinet ad *mare vitreũ ſimile chryſtallo*; quanquam Ioachimus exiſtimat eſſe ſacram ſcripturam, quæ *mare vitreum*, dicitur, quia in ea poſſunt omnes contemplari ſpecies facierum, vt quales ſint ſe ſinguli cognoſcant: communis tamen expoſitio, quam ſequuntur Rupertus, Auguſtinus, ſeu Tyconius, Beda, Richardus de Sãcto Victore, Primaſius, Pannonius, & Gloſſa; eſt per *mare vitreum* intelligendum eſſe Sacramentum Baptiſmi, quod in cõſpectu eſt diuini throni, quia omnis, qui ad *thronum* Dei cupit accedere, debet per Baptiſmi mare tranſire, & illuminari à ſeptem illarum lampadum clariſſimo lumine, quæ etiam *ante thronum* eſſe memorantur. Iuxta quam expoſitionem, Baptiſmus, primùm appellatur *mare:* quia in eo vniuerſa iniquitas ſuffocatur, & perimitur: quam ob cauſam Paulus 1. ad Corinthios 10. Eundem Baptiſmum comparauit mari rubro, in quo Aegyptijs ſubmerſis Hebræi incolumes in alterum maris littus euaſerunt. *Patres*, inquit, *noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes mare tranſierũt, & omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube, & in mari.* Quam eandem ſimilitudinem vſurparunt Tertullianus, lib. de Baptiſmo, & Origenes Homil. 5. in Exodum, vbi ſic ait: *Tu baptizaris in Chriſto in aqua, & in Spiritu ſancto, ſcias inſectari poſt te Aegyptios, ideſt, ſpirituales nequitias, ſed tu deſcendis in aquam, & euadis incolumis, Aegyptij verò ſequentes demerguntur in Abyſſum.*

Ioachimus.
Rupert.
Auguſt.
Tycon.
Beda.
Richard. de S. Vict.
Primaſius.
Pannon.
Baptiſmus cur mari cõparetur.
1. Corin 10.
Tertull.
Origenes.

2 Quòd verò *vitreum*, dicitur, variè exponitur. Prima ratio eſt Richardi de Sancto Victore, quia nimirum in baptiſmo puritas, & claritas confertur diuinæ cognitionis; quam ob cauſam Græci Patres, Baptiſmum, φωτισμὸν, ideſt, illuminatione appellarunt: veluti Dionyſius Areopagita, c. 2. Eccleſiaſticæ Hierarchiæ. Clemens Alexandrinus, lib 1. Pædagogi, cap. 6. Gregorius Nazianzenus oratione de baptiſmo, D. Chryſoſtomus homilia ad baptizatos: imò & Paulus Apoſtolus, cùm dixit ad Hebr. 2. *Impoſſibile eſt eos, qui ſemel ſunt illuminati, &c.* Quo loco *illuminati*, idem eſt quod baptizati. Secunda eſt Bedæ, Primaſij, Ruperti, ſimilitudinem vitri ad fidem referentium, quam in baptiſmo profitemur; quia videlicet ſicut vitrum non aliud intus continet, quàm quod foris perſpicitur, ita qui ad baptiſmum accedit non aliud debet corde credere, & aliud ore confiteri, iuxta illud ad Romanos 10. *Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.* Tertia eſt Hugonis Cardinalis. Quia ſicut vitrum totum ſolis radijs eſt peruium, ita anima in Baptiſmo abluta, Deo tanquam ſoli peruia eſt, vt ab eo omni ex parte gratiæ donis illuſtretur. Denique ſubiungitur *ſimile cryſtallo:* Primum ad vim ſacramenti explicandã: quia enim cryſtallum, vt annotauit Beda, de aqua in glaciem, de glacie in gemmam pretioſam concreſcit, rectè baptiſmi gratiam exprimit, quæ lapis pretioſus eſt ex baptiſmi aqua coaleſcens. Deinde, vt exponit Gloſſa, & Ansbertus, quia ſicut in cryſtalli generatione, glacies hyemali

Richard. de S. Vict.
Baptiſmus illuminat.
Dionyſ. Areop.
Clem. Alex.
Greg. Naz.
D. Chryſ.
Ad Hebr. 2.
Beda.
Primaſius.
Rupert.
Rom. 10.
Hugo Card.
Baptiſmi gratia.
Beda.
Ansbertus

hyemali preſſa frigore poſt plurimorũ annorum curricula in fortitudinem petræ obduratur; ita electorum fides inter preſſuras, ac tribulationes, per incrementa temporum ad firmitatem perducitur. Denique Rupertus refert vitrum ad præſentem ſtatum, cryſtallum ad futurum poſt reſurrectionem, quia nimirum fideles modo vitrei ſunt, ideſt, lucidi quidem, ſed mortalia corpora portantes, at poſt reſurrectionem ſimiles erũnt cryſtallo, ideſt, ſolidi, & vita immortali perfruentes; iuxta quam expoſitionem rectè cryſtalo comparãtur glorioſa corpora, tum propter immortalitatis ſoliditatem, tum propter claritatis, qua pręſtabunt, excellentiam.

Rupertus.

Fideles nũc vitro, poſt reſurrectionem cryſtallo ſimiles.

3 Atque hæc de communi expoſitione: non eſt tamen prætermittenda quorundam apud Dionyſium Cartuſianũ interpretatio. *Per mare vitreum ſimile cryſtallo*, ſacramentum pœnitentiæ intelligentium, quæ ita poteſt explicari, vt pęnitentia mare ſit, propter abundantiam lachrymarũ, *vitreum*, propter confeſſionis perſpicuitatem: *ſimile cryſtallo*, tum propter firmitatem propoſitũ non peccandi in poſterum, tum etiam propter ſplendorem gratiæ, quæ ex eiuſmodi lachrymis inſtar cryſtalli pretioſæ gẽmę concreſcit. Quamuis & illud in vitro obſeruari poſſit, deſignari in eo maximum ad peccata reuertẽdi periculum, vitreamq; interdum eſſe nonnullorum conuerſionem, quæ inſtar vitri oblata occaſione frangitur, niſi eiuſmodi mare in cryſtallum duretur per fidem, ac ſtabilem non peccandi deinceps voluntatem. Cui expoſitioni concinit quod D. Greg. lib. 4. Moral. cap. 22. & D. Ambroſius libro 1. de interpellatione Iob cap. 5. expendunt ſuper locum illum locum Pſalmi 47. *In ſpiritu vehementi conteret naues Tharſis*: vbi per *naues Tharſis* pęnitẽtes intelligunt, ſeu potius peccatores, qui per mare pœnitentiæ neceſſariò debet nauigare, ſi portum ſalutis tenere cupiũt: quæ naues conteri à Deo dicuntur, propter contritionis dolorẽ, quem pœnitentes de anteactæ vitæ ſceleribus concipiunt: quarum nauium nautas docet Eucherius libro vno formularum ſpiritualium cap. 8. eſſe cogitationes animum gubernantes.

Dionyſius Chart.

Pœnitentia ſacramentum.

D. Gregor.
D. Ambroſ.
Pſal. 47. 8.
Eucherius.

4 Quod verò additur *Tharſis*, quamuis Hebraicè mare ſignificet, poſſumus tamen cum Ambroſio loco paulò ante citato, ad naues illas referre, quæ à Salomone Rege in Tharſis mittebantur, & inde aurum, argentum, dentes elephantorum; pauones, & ſimias aſportabant, 3. Regum 10. Etenim per aurum & argentum miræ pœnitentiæ diuitiæ, & theſauri exprimuntur, potiſſimumq; in auro charitas, in argento cęleſtis ſapientia, quæ argenti nomine in ſacris literis nõ ſemel cenſetur. In dentibus Elephantorum, caſtitatis candor, rectè autem caſtitas Elephantorum dentibus, ideſt, ebori comparatur. Primò propter candorem, deinde propter difficultatem, quam continet, vt eam ſeruare, ſit veluti ebur ex Elephantorum ore accipere. Denique quia quemadmodũ ebur diuturnitate temporis rubicundum efficitur, ita caſtitas diu ſeruata martyrij ruborem imitatur, quoniam martyrium quoddam eſt ſine ſanguine: quã ob cauſam Nazaræi, qui caſtos non parum exprimunt, appellantur, Threnor. 4. *Candidiores niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, ſapphiro pulchriores* De continentibus enim eum locum interpretatur Rabbanus Maurus in cõmentarijs ſuper Hieremiam, noſq; illud, *rubicundiores ebore antiquo* ad caſtitatis meritũ referre poſſumus, quæ antiqui eboris, ideſt, martyrij ruborem ſanguineum, ſine ſanguine æmulatur; ſed hoc etiam mercium genus pœnitentes in ſuis manibus conuehunt. In pauonibus pulchritudo virtutum ſignificatur. Vnde Deus per Hieremiam capite duodecimo conqueritur, quod populus Hebręorum virtutum varietate, & pulchritudine minimè veſtiretur illis verbis

D. Ambr.

3. Reg. 10.
Sacramenti pœnitẽtia, diuitia.

Caſtitas diu ſeruata, martyriũ.

Thren. 4. 7.

Rabbanus.

Pulchritudo virtutũ in pauone ſignificatur.
Hier. 12. 9.

Nunquid auis diſcolor hæreditas mea mihi? Nunquid auis tincta per totum? venite congregamini omnes beſtiæ terræ, properate ad deuorandum. Quo loco per *auem diſcolorem*, pauo intelligitur.

Mare

Mare æneum, quod Salomon in templo fieri, & collocari iuſſit, deſcibitur, & quomodo baptiſmi typus fuerit, explicatur.

SECTIO VIII.

1 SIquidem communis expoſitio, vt paulò ante diximus, *mare* hoc *vitreum* ad Sacramentum baptiſmi refert, ac plerique interpretes hoc loco alluſionem fieri exiſtimāt, ad mare illud æneum, quod inter alia templi vtenſilia Rex Salomon fieri mandauit, ad ſimilitudinem videlicet illius ænei, quod Moyſes ex præcepto Dei in tabernaculo poſuit. Exodi 30. in eoq; typo prǫclara reperiūtur Baptiſmi ſymbola, non erit, credo, iniucundum eius maris deſcriptionem paucis ante oculos proponere, quemadmodum refertur 3. Reg. 7. & 2. Paralip. 4. Primùm igitur, hoc mare erat vas quoddā æneū rotundum, quod propter ſui magnitudinem mare dicebatur, conſuetudine Hebræorum, qui quamlibet magnam aquæ congregationem conſueuerunt mare dicere, factumq; erat hoc vas opere fuſorio. Secundò. Diameter huius vaſis ab vna extremitate labij vſque ad aliam, erat decem cubitorum altitudo, ſiue profunditas à fundo, videlicet vſque ad labium, quinque cubitorum, atque adeo erat totum mare veluti media ſphæra, ita vt ſi alterum vas æquale illi ſuperponeretur, efficeretur integra ac perfecta ſphæra. Quam ob cauſam Ioſephus lib. 8. antiq. cap. 3. ait, habuiſſe ſchema, ideſt, figuram hemiſpherij: fit etiam vt ambitus huius vaſis in ipſo labio eſſet vnius, & triginta cubitorum, & ferè dimidij cubiti, ſiquidem peripheria continet ter diametrum, & prætereà ſeptimam partem, quam negligēs Scriptura dixit, reſticulam triginta cubitorum peripheriam maris cingere. Tertiò. Craſſitudo erat trium vnciarū, quemadmodum dicitur 3. Reg. 7. ideſt, vnius palmi, quemadmodum repetitur 2. Paralipomenon 4. quod interpretans Ioſephus loco paulò ante citato docet fuiſſe quatuor digitorum. Quartò. Labium maris erat quaſi labium calicis, & quaſi folium repandi lilij, ideſt, aliquantulum recuruatum ad partem exteriorem. Quintò. In inferiori parte, vbi ambitus erat dumtaxat decem cubitorum, (cum enim eſſet veluti media ſphæra, quò magis deſcendebatur à labio, & magis ſtringebatur.) erant ſculpturæ ſtriatæ in duobus ordinibus aliquas imagines continentes. Sextò. Hoc mare erat locatum ſupra duodecim boues æneos, quorum capita & facies foras prominebant: reliquum verò corpus ſuſtentando mari inſeruiens intus latebat, qui boues diſpoſiti erant per gyrum, eorumq; tres ad Aquilonem, tres ad Occidentem, tres ad Meridiem, tres denique ad Orientem reſpiciebant. Poſtremò. Capiebat tria millia metretarum: cōtinet autem metetra ſeptuaginta duos ſextarios, ſeu duodecim congios. Atque hæc de maris figura, iam ad allegoriam veniamus, quam egregiè tractat Eucherius libro ſuo tertio in libros Regum cap. 21. 22. & 23.

Exodi 30. — *3. Reg. 7.* — *2. Paral. 4.* — *Maris ænei figura.* — *Diameter, & profunditas.* — *Ioſephus.* — *Peripheria.* — *Craſſitudo.* — *3. Reg. 7.* — *2. Paral. 4.* — *Eucherius.*

2 Igitur mare hoc æneum typus fuit Sacramenti baptiſmi, *fuſile*, quia vt ait Rupertus, grandi charitatis igne conflatus, & liquefactus Chriſtus iſtam nobis gratiam effudit. Decem cubitis à labio vſque ad labium porrigitur propter denarium prǫceptorum numerum, quorum obſeruatio fidelibus præcipitur. Rotundum erat in circuitu, vt orbis vniuerſus lauacro vitæ deſignaretur eſſe mundandus. Quinque cubitorum erat altitudo, quia quidquid quinque ſenſibus deliquimus, totum hoc nobis Dei gratia per ablutionem viuifici fontis remittit: ſeu vt vult Rupertus, quia paruulos vix ipſis quinque corporis ſenſibus functos in hoc mari mergit Eccleſia. Erat veluti media ſphæra, quia fides quæ in baptiſmo recipitur, non ſufficit ad perfectionem vitæ complendam, niſi mandatorum obſeruatio accedat in adultis, atque adeò ſi mediæ ſphæræ fidei addatur altera media ſphæra, quę ex operibus conficitur, perfecta Chriſtianæ vitæ, imò & cæleſtis gloriæ ſphæra exiſtet: quò videtur alluſiſſe Paulus, cùm mandatorum obſeruationem plenitudinem fidei appellauit, dicens

Rupertus. — *Totius maris ęnei allegorica expoſitio.* — *Fides ſine operibus nō ſufficicit ad perfectionē.*

Ad Heb. 10. 22.

dicens ad Heb. 10. *Accedamus cum vero corde ad plenitudinem fidei*. Reſticula cubitorum triginta mare ambit, cum Sacramentum baptiſmi pijs communicare operibus ſtudemus.

Sanctorum exempla.

Sculpturæ ſtriatæ, exempla ſunt ſanctorum per imagines in illis cælata, quæ neceſſe eſt nos intueri, vt videamus quibus operibus ſancti Deo placuerunt. Ideo autē duo ſunt ordines, vt vtriuſque teſtamenti heroes nobis ad imitandum ante oculos præponamus. Craſſitudo maris trium eſt vnciarum: quia perceptio baptiſmi, fidei, ſpei, & charitatis præſidio continetur. Et quoniam baptiſmus in memoriam Dominicæ Paſſionis, & Reſurrectionis accipitur, quemadmodum docet Paulus ad Romanos 6.

Ad Rom. 6. 3.

Quicumque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus: Conſepulti enim ſumus in illo per baptiſmum in mortem, vt quemadmodum ſurrexit Chriſtus à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vita ambulemus. Ideo maris labiū quaſi labium calicis dicitur, & quaſi foliū repandi lilij.

Dominica Paſſionis guſtus.

Per *labium* namque *calicis*, guſtus Dominicę Paſſionis exprimitur, quæ per *calicem* ſignificari conſueuit: per *folium* autem *repandi lilij*, patefacta claritas Reſurrectionis indicatur: etenim *lilium*, quod comitante odoris iucundiſſima gratia, candidum foris calicem, intus aureum oſtendit, aptè gloriam Reſurrectionis inſinuat.

3

Apoſtoli, & Prædicatores cur per boues ſignificati.

Duodecim boues, Apoſtoli ſunt, & Euāgeliſtæ, imò omnes diuini verbi miniſtri, ſic enim ab Apoſtolo appellantur, cum illud Deuteronomij 25. illis accommodat, *Non alligabis os boui trituranti. Nunquid,* inquit, *de bobus cura eſt Deo? an propter nos vtique dicitur: nam propter nos ſcripta ſunt, quoniam debet in ſpe, qui arat arare, & qui triturat ſpei ſuæ fructum percipere.* 1. ad Corinthios 9.

1. Cor. 9.

Hi igitur boues mare ſibi ſuperimpoſitum portāt, cum iniunctum ſibi Euangelij prædicandi officium diligenter implere curant. *Tres ad Aquilonem, tres ad Occidentem, tres ad Meridiem, & tres ad Orientem reſpiciunt*, quia in quatuor mundi partibus fidem prædicant Trinitatis. *Poſteriora boū intrinſecùs latent*, quia quā mercede ſancti prædicatores remunerandi ſunt, nobis, qui adhuc foris ſumus omninò eſt occultum. Quæ expoſitio etiā eſt D. Gregorij 2. par. curæ paſtoralis, cap. 5.

D. Grego.

Rupertus.

Alteram verò addit Rupertus, quia videlicet non debemus reſpicere, quid aliquando fuerint Apoſtoli, ſed quid per Chriſti gratiam facti ſint. Igitur faciē intueamur, vt per eam & nos illuminemur: *poſteriora* illa lateant, vt nō imitemur. Denique rectè Baptiſmus non ſolum in *mari vitreo*, ſed etiam in *æneo* exprimitur, propter fidem, quæ in eo ſuſcipitur, cuius in *ære* fortitudo ſignificatur; in *vitro* autem quod ſpecillorū eſt materia, obſcura cognitio, iuxta illud Pauli 1. ad Corinthios 13. *Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate.*

1. Cor. 13.

4

Quoniam verò *labium* illud *æneum*, quod Moyſes ex præcepto Domini in tabernaculo collocauit, de quo agitur Exodi 30. & 31. Baptiſmum autē adumbrauit, illud ad eius naturam explicandam pertinet, quod Moyſes illud feciſſe dicitur, de ſpeculis mulierum, quæ excubabant in oſtio tabernaculi.

Exo. 30. 31.

Lyranus.

In quem locum Lyranus, & communiter interpretes aiunt, deuotas mulieres ſolitas venire orationis cauſa ad oſtium tabernaculi, earumq; plurimas ornatui ac mundo muliebri renunciantes, ſpecula ſua offerre conſueuiſſe, è quorum capſulis æreis exiſtimant fuiſſe totum labium confectum, quamuis alij arbitrentur circa labium fuiſſe affixa ſpecula, vt ſacerdotes in illis ſeſe intuentes, vultus ſui maculas eluerent, ea verò ſpecula à deuotis mulieribus oblata: cuius rei myſterium Diuus Gregorius homilia decima ſeptima in Euangelia, (quamquam illud ad confeſſionem referat) ſic exponit: *Specula*, inquit, *mulierum ſunt præcepta Dei, in quibus ſeſe ſanctæ animæ ſemper aſpiciunt, & ſi quæ in eis ſunt fœditatis maculæ, deprehendunt, cogitationum vitia corrigunt, & quaſi ex reddita imagine ſuos vultus componunt.*

D. Grego.

Diuina præcepta ſpecula.

Quæ Gregorij expoſitio conſentanea eſt Iacobo Apoſtolo, qui in Epiſtola ſua canonica, capite primo. Dei præcepta ſpeculis comparauit illis verbis; *Si quis auditor eſt verbi, & non factor, hic comparabitur viro cōſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo, conſiderauit enim ſe, & abijt, & ſtatim oblitus eſt qualis fuerit.*

Iacob 1.

5

Aduerte autem, Apoſtolum ſubtiliter

ter

ter eum, qui *auditor eſt verbi, & non factor*, non *fœmina* ſe in ſpeculo intuenti, (quod magis proprium ad rationem ſimilitudinis videbatur,) ſed *viro* comparaſſe, vt rem magis exprimeret: fœmina enim diu, & curioſè in contemplanda facie in ſpeculo immoratur: vir autem quaſi curſim, & per tranſennam, non vſque adeò de ſui compoſitione curioſus: vt igitur Apoſtolus, minimè curioſam negligentis hominis contemplationem ſui in diuinorum mandatorum ſpeculis exprimeret, eum non fœminæ, ſed viro ſe in ſpeculo intuenti comparauit: vndè rectè ſubiungit: *Et ſtatim oblitus eſt qualis fuerit*, quoniam propter intuendi, & contemplandi celeritatem non potuit imaginem ſui in animo imprimere: atque adeò citò labente effigie, ſtatim, quàm deformis turpiſque ſit, obliuiſcitur, ſequitur: *Qui autem perſpexerit in lege perfectæ libertatis, & permanſerit in ea*, hoc eſt, qui in Dei mandatis ſeſe tanquam in ſpeculis intuebitur, & permanſerit in ea: hoc eſt curioſè ſeſe fuerit intuitus ad ea obſeruanda: id quod, vel ipſa Græca vox manifeſtè declarat: etenim pro *perſpexerit* eſt Græcè παρακύψας, cuius ea vis eſt, capite inclinato, & obliquato perſpicere intuendi ſtudio. Aliam eius rei expoſitionem affert Rupertus, libro ſecundo, ſuper Leuiticum, capitulo tertio, vbi docet *ſpecula mulierum* eſſe exempla ſanctarum animarũ, quæ tanquam pulchræ mulieres Deum amatorem ſuum quęrentes excubabant in oſtio tabernaculi cęleſtis nondum aperti, quandiu ſacerdos magnus Chriſtus non erat vnctus. *Expedit igitur*, inquit Rupertus, *vt ingreſſuri cęleſte tabernaculum ſacerdotes, lauent manus ſuas, ac pedes in his ſanctarum animarum ſpeculis, in fide, ſcilicet, & obedientia Abrahæ, cæterorumq́; virtutibus limpidiſſimis, manus inquam ſuas, ac pedes, id eſt, opera ſimul, & cogitationes, quæ tanquam puluis pedibus, ita ſenſibus mentis adhærent.*

Auditor verbi, et nõ factor, cur viro cõſiderant ſe in ſpeculo comparetur.

Rupertus.

Sacerdotũ mundities.

Quidnam ſignificent quatuor animalia plena oculis intus, ante, & retrò.

SECTIO IX.

IN medio, & in circuitu ſedis vidit Ioannes quatuor animalia plenà oculis, ante, retro, & intus, ſenas alas habentia in circuitu, quorum Primum erat ſimile leoni. Secundum ſimile vitulo. Tertium, habens faciem quaſi hominis. Quartum, denique ſimile Aquilæ volanti. Quam animalium viſionem eandem eſſe cum illa, quę Ezechielis, cap. 1. apparuit, nonnihil tamen in quibuſdam variatam inferiùs oſtendemus. 1

Ezech. 1.

Prima igitur expoſitio eſt Lyrani, quam etiam affert frater Petrus Aureolus Cardinalis Minorita, in commentarijs ſuper Apocalypſim, deſignari per hęc quatuor animalia, quatuor ſedes Patriarchales, nimirum Hieroſolymitanã primam, quæ leoni ſimilis dicatur, propter conſtantiam Apoſtolorum, qui ibi primum Chriſti reſurrectionem conſtanter prædicarunt. Antiochenam ſecundam, expreſſam vitulo, quia colla per obediẽtiam ſubdidit Apoſtolorum iugo Hieroſolymis commorantium; in eaq; primũ diſcipuli vocati ſunt Chriſtiani. Actorum 11. Tertiam Alexandrinam homini ſimilem, propter viros clariſſimos, qui ibi in omni doctrinarum genere floruerunt, veluti Athanaſius, Clemens, & Cyrillus Alexandrini, & alij. Quartam denique Conſtantinopolitanam volante Aquila adumbratã, quia in ea viri contemplatione excellentes extiterunt, veluti D. Ioannes Chryſoſtomus Conſtãtinopolitanus Epiſcopus, quamuis patria Antiochenus, & D. Greg. Nazianz. cognomento Theolog. primum Saſimæ, deinde Nazianzi, (quę fuit eius patria.) Denique Conſtantinopoleos antiſtes. 2

Lyranus. Petr. Aur.

Prima expoſitio eſt, intelligi quatuor ſedes Patriarch.

Actor. 11.

Secunda eſt aliorum, quos refert hoc loco Arethas, eamque ſequitur D. Ambroſ. lib. 3. de virginibus ad finem, ſignificari quatuor virtutes Cardinales. In leone quidem fortitudinem, in vitulo iuſti- 3

Secunda, quatuor virtutes Cardinales.

iuſtitiam, quia videlicet terram colit, & labore ſuo beneficia Domini in homines diſpenſat. In Aquila temperantiam, quæ fertur etſi fames vrgeat, nunquam tamen veſci præda, quam ipſa nõ ceperit. Denique in homine prudentiã. Tertia eſt Origenis homilia 1. in Ezech. Et Gregorij Nazianzeni, quem citat Siſtus Senenſis, lib. 2. ſuæ Bibliothecæ exponentiũ hæc animalia de quatuor animæ viribus, ſiue affectionibus, atque in homine, indicari vim rationis. In leone, vim iraſcibilem. In boue, concupiſcibilem. In Aquila, conſcientiam, quã ſpiritum nominat Origenes. Quarta eſt Galphridi, apud Siſtum Senenſem loco citato, intelligentis omnes Eccleſiæ Prælatos, quia nimirum Prælatus debet eſſe leo in vitijs perſequendis: bos, in ſuſcipiendis laboribus: per compaſſionem homo: Aquila, per contemplationem.

Tertia quatuor anima affectiones. *Galphri.* *Quarta, Eccleſiæ Prælatos.*

3 Quinta eſt Anaſtaſij Synaitæ, libro 4. ſuorum commentariorum in Hexameron. Abulenſis in Prœmium D. Hieronymi ſuper quatuor Euangelia, quam etiam afferunt, & probant Anſbertus, Rupertus, Pannonius, Arethas, & Gloſſa ordinaria in hunc locum, imò & D. Hieronymus in procemio in quatuor Euangelia, fuiſſe nimirum his quatuor animalibus Chriſtum expreſſum; qui ſcilicet fuerit in incarnatione homo. In paſſione, vitulus. In reſurrectione, leo. Aquila in Aſcenſione. De qua expoſitione inferiùs, nonnihil attingemus. Non deſunt etiam, qui quatuor præcipuos Latinæ Eccleſiæ Doctores, per hęc quatuor animalia accipiant, velintque in homine deſignari Gregorium, qui in ſacris ſcripturis ad hominum mores accommodandis, excelluit. In leone Ambroſium propter fortitudinem, & conſtantiam incredibilem, qui Theodoſiũ Imperatorem ab Eccleſiæ communione repulit, propter cędem Theſſalonicæ factam. In boue Hieronymum, qui in Eccleſiæ cãpo ſummopere laborauit. Denique in Aquila Auguſtinũ propter ſummam ingenij aciem, qua ceteris antecelluit. Verùm hæc partim myſtica ſunt, partim à viſionis huius myſterio, & ab ipſo contextu aliena.

Anaſt. Syn. Abulen. D. Hieron. Anſbertus. Rupert. Pannon. Primaſius. Arethas. Gloſſa. Quinta, Chriſtum Dominum. *Eccleſiæ doctores intelligunt alij.*

4 Communis opinio, quæ omnino amplectenda eſt, & quam ſequũtur D. Auguſt. lib. 1. de conſenſu Euangeliſt. c. 6. & in hunc locum D. Hierony. in prooemio ſuper Euangelium Matthæi, Beda, Primaſius, Richardus de Sancto Victore, Rupertus, Anſbertus, Pannonius, & alij in hunc locum, eſt, intelligendos eſſe quatuor Euangeliſtas, eorumque nomine vniuerſos Diuini verbi pręcones, quæ vero animalis facies cui Euangeliſtæ tribuenda ſit, non idem eſt Doctorũ iudicium; etenim Andreas Cęſarienſis Epiſcopus apud Siſtum Senẽſem, lib. 2. ſuæ Bibliothecæ, leonem Ioãni tribuit, vitulum Lucæ, Aquilam Marco, hominem Matthæo. Eandemque diſtributionem alijs tribuit D. Auguſt. lib. 1. de conſenſu Euangel. c. 6. Verùm hac opinione, vt improbabili prætermiſſa, magna eſt diſſenſio inter Hieronymum, & Auguſtinum: quoniam D. Auguſtin. loco proxime citato quem hic ſequitur Primaſius, leonem Matthæo tribuit, hominem Marco, vitulum Lucę, Ioãni Aquilam: quæ animaliũ diſtributio eò placuit Auguſtino, quod Matthęus regiam Chriſti perſonam maximè commendauit, nam & Magos cõmemorat ad Chriſtum regem quęrendum, & adorandum ex Oriente aduenisse, ipſumque Herodem Regem, Chriſtum adhuc infantẽ formidaſſe, quare optimo iure leonem, qui Symbolũ eſt poteſtatis regiæ, iuxta illud Apocalyp. 5. *Vicit leo de tribu Iuda.* Matthæo tribuendum. Marcum verò, qui neque ſtirpem Regiam, neque Sacerdotalem, vel cognationem, vel conſecrationem narrare voluit, ſed totus in eis verſatur, quæ homo Chriſtus geſſit in terris, meritò per hominẽ ſignificari. In Luca, & Ioanne conſentit cum Hieronymo. Illud autẽ rectè aduertit Auguſtinus tria ex his animalibus, quę cęteris, præter Ioannem tribuuntur, terreſtria eſſe, & in terra gradi; quia nimirum Matthęus, Marcus, & Lucas ea pręcipuè tractauernnt, quæ Chriſtus in carne geſſit, at verò Aquilam Ioanni tribuit, quia ſuper nubila infirmitatis humanæ quaſi Aquila volat, & lucem incommutabilis veritatis acutiſſimis oculis intuetur. Id quod etiam hoc loco ſignificatur, cum ex his quatuor animalibus, quæ tamen omnia ſenis alis conſtabant,

D. Aug. D. Hieron. Beda. Primaſius. Richard. de S. Vict. Ruper. Anſbert. Pannon. Communis opinio Euãgeliſtas intelligit. Andr. Caſ. *Quam animalis faciẽ cuique euãgeliſtæ tribuat Aug.* *Apoca. 5. 5.* *Cur Ioanni, Aquila, cæteris Euangeliſtis terreſtrium animalium facies tribuatur.*

ſtabant, ſola Aquila volans apparuit, quemadmodum illis verbis exprimitur. *Quartum ſimile Aquilæ volanti,* quia videlicet Ioannes ſic cęteros Euangeliſtas, Euangelij ſublimitate ſuperauit, vt inter eos quantumcunque alati ſint, ſolus volaſſe videatur. Atque hæc quidem fuit Auguſtini ſententia.

Animaliũ facies quo pacto diſtribuat Hieronymus.

5 Cæterùm D. Hieronym. in proœmio ſuper Euangelium Matthæi, aliter animalia diſtribuit. *Prima,* inquit, *hominis facies Matthæum ſignificat, quia quaſi de homine exorſus eſt praſcribere: Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham. Secunda Leonis, Marcum, in quo vox leonis in eremo rugientis auditur, cap. 1. Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius. Tertia vituli, Lucam. Quia à Zacharia ſacerdote ſumpſit initium. Quarta Aquilæ, Ioannem, quia ſumptis pennis aquilæ, & ad altiora feſtinãs, de verbo Dei diſputat.* Atque hæc Hieronymi ſententia omnino amplectenda eſt: tum quia communis eſt Doctorum, tum maximè, quia Eccleſiæ vſu, & conſuetudine approbata, quæ in imaginib. & picturis Euangeliſtas cum eiuſmodi ſymbolis pingi, & coli iubet. Itaque vides D. Hierony. à principijs librorũ accommodationem animalium deprompſiſſe, quod immeritò reprehendit loco citato Auguſt. cum ea in re morem ſcripturæ ſequutus fuerit Hieronym. plus enim eſt integrum librum à prima voce à qua incipit nominari: quod tamen in toto Pentateucho videmus obſeruatum. Etenim liber Geneſis appellatur Hebraicè Bereſith, ideſt, in principio. Liber Exodi Veelleſemoth, ideſt: Hæc ſunt nomina. Liber Leuitici, Vaijera, ideſt, Et vocauit. Liber Numerorum, Vaiedabber, ideſt, Et loquutus eſt. Denique liber Deuteronomij Ellehaddebarim, ideſt, Hæc ſunt verba: quia nimirum eiuſmodi libri ſic incipiunt.

Sententia Hieronymi præfertur.

6 Pergamus igitur explicare, quomodo animalium ſitus, conditiones, & figuræ in Euangeliſtas conueniant. Primùm. Quaternarius eorũ numerus per quatuor animalia fuit expreſſus, quemadmodum, & per quatuor illas colũnas de lignis Sethim deauratas, habentes capita aurea, & baſes argenteas, è quibus pendebat velum de hyacintho, purpura, cocco, bis tincto, & byſſo retorta opere plumario, & pulchrã varietate contexto, quod in Moſaico tabernaculo Sancta ſanctorum à Sãctis diuidebat. Exodi 26. Sic enim Euangeliſtæ capita habebant aurea per charitatem, baſes argenteas per cęleſtem ſapientiam, qua tanquam baſi innituntur. Velum etiam ſuſtinent, quo Sancta ſanctorum occultantur: quia nimirum ipſi diuina myſteria pro ratione temporis, locorũ, perſonarum aperiunt, & occultant. Eoſdem quatuor illi circuli aurei, qui in quatuor angulis menſæ propoſitionis ponebantur, figurabant, Exodi 25. quemadmodum vult Rupert. lib. 4. in Exo. cap. 7. quoniam ipſi propoſitionis menſam, ideſt, humanitatem Chriſti, in qua nobis Pater ſalutarem gratiæ cibum, ac myſteriorum ſuorum fercula ſuauiſſima propoſuit, tãquam aurei circuli ambiebant, vt in omnes mundi partes eorum prædicatione, & ſcriptione portaretur. Fuerunt etiam quatuor illi ſcyphi, qui erant in haſtili candelabri, quatuor item ſphęrulę aureę in eodem collocatæ. Cum enim candelabrum Eccleſiam, haſtile Chriſtum figuraſſet, rectè ſcyphis, & ſphęrulis aureis Euangeliſtę cõparantur: quia in ijs quaſi in ſcyphis Chriſtus nobis diuina myſteria propinauit, & in ijs tanquam in ſphęris celeſtes motus oſtenduntur. Fuerunt quatuor illi apud Zachariam fabriferrarij, ſcilicet, vt quidam putauerunt, quos refert D. Hieronymus, Zach. 1. quia videlicet Eccleſiæ arma contra Hæreticorum petulantiam, & Gentilium ſuperſtitiones fabricarunt.

Euangeliſtarũ numerum quanã exprimant in ſacris. Exo. 26.

Exo. 25. Rupertus.

Humanitas Chriſti menſa propoſitionis.

Euãgeliſtæ, ſcyphi, & ſphærulæ aureæ.

D. Hieron. Zach. 1. Arma aduerſus hæreticos fabricarũt Euãgeliſtæ.

Fuit illa apud Abac. c. 3. triumphalis quadriga, 7
de qua loquẽs Propheta cum Chriſto, ait: *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadriga tua ſaluatio.* Hi enim per omnia ſola terrarum Chriſtũ veluti triumphantem glorioſè portauerunt. Quæ expoſitio eſt D. Auguſt. lib. 18. de Ciuitate Dei, cap. 32. cui concinit cuiuſdam priſci auctoris interpretatio, cuius meminit D. Hieron. ſuper ſextum cap. Zach. Is enim quatuor illas quadrigas, quæ Zach. cap. 6. commemorantur, in quarũ prima equi ruſi apparuerunt, in ſecũda nigri, in tertia albi, in quarta varij, ad 4. Euangel. retulit. *Legi,* inquit Hierony.

Quatuor Euãgeliſtæ, triumphalis quadriga Chriſti. D. Auguſt. D. Hieron.

in

in cuiuſdam volumine quatuor has quadrigas quatuor eſſe Euangelia, & equos Apoſtolos, per diuerſitatem colorum diuerſas gratias poſſidentes, quorum alij rufi ſint in martyrio, alij obſcuri, & nigri propter difficilem, & obſcuram myſteriorum fidei prædicationem, alij albi gratia virginali; alij varij, habentes nimirum gratiam curationum, diuerſarumque virtutum; quæ quatuor quadrigæ miſſa ſunt ad quatuor ventos cæli, ideſt, ad vniuerſum orbem terrarum, quem ſua prædicatione, & doctrina peragrarunt. Addit verò Diuus Hieronymus in cõmentarijs ſuper tertium caput Abacuch, eoſdem Euangeliſtas, & diuini verbi præcones, expreſſos fuiſſe in equis illis, & quadrigis igneis, quæ in circuitu Eliſæi apparuerunt 4. Regum 6. in quibus, vt eo loco obſeruauit Hieronymus, cum tot eſſent, nullus aſcenſor apparuit, quia nimirum Dominus erat eorum aſcenſor, rector, & auriga quod rectè ad Euangeliſtas, & Apoſtolos referri poteſt, in quibus Dominus inſidens tanquam aſcenſor, & auriga vniuerſum orbem victor, ac triumphator luſtrauit. Secundo. Erant in medio, & in circuitu ſedis, cum tamen vigintiquatuor ſeniores in circuitu tantum throni, non item in medio eſſe dicãtur, quia nimirum ad Euangelicam ſcripturam vigintiquatuor ſeniores, ideſt, omnes ſancti, & prælati, tanquam ad medium debent intendere, vt indè ſibi ad bene, perfecteque viuendum documenta depromant: vel etiam, quia Euangeliſtæ in medio diuini throni didicerũt quæ poſtea literis mandarunt, ſimul etiam ſunt in circuitu: tum quia ipſi quoque quæ docuerunt, opere præſtiterũt: tum etiã quia Dei ſolium aduerſus hæreticos, atque ethnicos ſua prædicatione, & ſcriptione tueantur.

4. Reg. 6. 4. D. Hieron.

Cur in medio, et in circuitu ſedis fuerint animalia.

8 Tertiò. *Plena ſunt oculis, intus, ante, & retro.* Cuius myſterij multiplex affertur ratio. Prima, propter perfectam myſteriorum fidei cognitionem: videlicet, *ante*, per ſcientiam futurorum; *retro*, per ſcientiam præteritorum; *intus*, per mundam, ac rectam cogitationum diſcretionem. Quæ expoſitio eſt Diui Auguſtini, ſeu Tyconij, Bedæ, & Rich. de S. Vict. Secunda eſt Primaſij, & Anſberti, videlicet, *ante, & retro* habere oculos, quia veteris, & noui teſtamenti vniuerſa Sacramenta contineant, fides enim, quæ gemino teſtamento profertur, omnium temporum aſpectu completur, atque ex his vtriuſque teſtamenti concordia ſumitur, cum poſteriora prioribus, ideſt noua veteribus, ijſdem probantur oculis, quæ pariter refulgere, & inter ſe plena fidei veritate concinere demoſtrantur. Tertia Ruperti: ante, & retro plena ſunt oculis, vt ſciant Euangeliſtæ, & concionatores vndè veniant, & quò vadant; quoniam de nihilo veniunt, quod eis proficit ad humilitatis cuſtodiam, & hoc oculis retro aſpiciunt: vadunt autem ad reuelationẽ gloriæ filiorum Dei, quod eis proficit ad fortitudinem, & hoc ante ſe proſpiciunt: vel aliter, habent oculos *retro*, videndo quales ex ſe fuerint, & *ante*, cogitando quales facti ſunt per gratiã, *intus*, autem per diuinarum rerum contemplationem. Quarta. Hæc oculorum multitudo circũſpectionem ſignificat, quæ ſumma in cõcionatore requiritur, qua non ſolum quæ dicit, ſed quomodo, & apud quos dicit, debet diligẽter, & accuratè expendere, quam circũſpectionem Chriſtus diſcipulis ad prædicandum profecturis ſalis nomine commendauit. Marci 9. *Habete in vobis ſal, & pacem habete inter vos.*

Euãgeliſtarum perfecta cognitio

D. Auguſt. Beda. Rich. Vict. Primaſ. Anſbert.

Concordia vtriuſq; teſtamenti.

Concionatoris circumſpectio.

Marc. 9.

9 Poſtrema, quæ non ſolum ad concionatores, ſed ad vniuerſos etiã pertinet. Plena ſunt oculis animalia vndequaq;, vt ſignificetur vigilantia, quæ maxima ĩ homine requiritur, quia videlicet vndique ab hoſtib. per tentationem cingimur, quare opus ẽt eſt, vt cincti oculis incedamus. Illud verò maximè eſt obſeruandũ, nec boui laborem ſuum, nec leoni fortitudinẽ, nec aquilæ volatum, nec homini rõnem ſatis eſſe ad propulſanda pericula, ſed opus ꝑtereà eſſe vt oculorũ multitudine ambiantur, quia nec labor, nec fortitudo, nec vlla ingenij acies, nec naturale lumen rõnis ſufficit, ſi deſit in rebus agendis vigilãtia, & circunſpectio prudentiæ, id quod in ijſdem animalib. cum Ezech. c. 1. apparuerunt, fuit elegãter expreſſum, cũ. n. ſingula quatuor facies haberẽt, hominis, aquilæ, vituli, leonis, & vnicuique faciei ſuus pes reſpõderet, oẽs tñ pedes

Quanta opus ſit vigilãtia ad cauenda pericula in ſpiritualibus. Ezech. 1.

habebant plantam quaſi vituli,quia nimirum omnes,ſiue gratiæ,ſiue naturæ, vires egent prudentia: & diſcretione, eaque tanquam pede rectè gradiuntur. Etenim per pedem bouis,qui vngulam habet diſcretam,ſeu diuiſam,diſcretionem Patres intelligunt; quam eandem ob cauſam, eam conditionem Deus in animalibus mundis terreſtibus deſiderat. Leuit. 11. *Omne quod habet diuiſam vngulam, & ruminat, in pecoribus comedetis. Quicquid autem ruminat, & habet vngulam ſed eam non diuidit, ſicut camelus, non comedetis illud. Charogrillus* (ideſt, ericius, aut cuniculus, vtrumque enim Hebraicum nomen Saphan ſignificat,) *qui ruminat, vngulamque non diuidit immundus eſt: lepus quoque, nam & ipſe ruminat, ſed vngulam non diuidit, & ſus qui cum vngulam diuidat non ruminat, horum carnibus non veſcemini.*

Leuit. 11. 3.

10 Præterea illud obſerua. Hæc animalia,cũ eſſent in medio,& circuitu throni, adhuc tamen ibi indiguiſſe oculis, quia quantumcunque aliquis gratia apud Deum valeat, nunquam ſe ſecurũ debet exiſtimare,vt curam ſui abijciat: atque in hunc ſenſum exponit D. Aug. illud Pſalm. 85. *Lætetur cor meum vt timeat nomen tuum:* Et illud Pſalm. 2. *Seruite Domino in timore, & exultate ei cũ tremore. Quomodo,* inquit Aug. *iucunditas, ſi timor? quia modo iucunditas debet eſſe cũ timore, quia nondum eſt plena ſecuritas?* Audi quid Dominus dicat Hierem. 22. *Viuo ego dicit Dominus; quia ſi fuerit Ieconias filius Ioachim regis Iuda, annulus ĩ manu dextera mea, inde euellam eum,* id eſt, quamuis ita eum diligam,vt eo tanquã annulo manum exornem, aut ita apud me gratia valeat,vt eo tanquam ſigillo litteras omnes obſignem(inſeruiebant enim annuli pro ſigillis,) tamen ſi curam ſui abiecerit, & negligens efficiatur indè euellam eum. (quod verbum ſonat eiuſmodi annulum fuiſſe maximè in digito ſtrictum, & ſummam gratiam declarat.) ideſt, abijciam eum,neque iam amplius eo tanq̃ annulo exornabor:neque vtar tanquam ſigillo.Imò eo vigilantiora debent eſſe animalia, quo propinquiora ſunt diuino throno, quoniam plures ſunt hoſtes,qui felicitati,quæ cum ſecuritate coniuncta eſſe ſolet, inſidiantur, quemadmodum obſeruauit Diuus Hieronymus ſuper illa verba Pſalm.90. *Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis. Plures,* inquit, *ſunt qui inſidiantur dextra, quàm ſiniſtra: propterea à latere mille cadent, & à dextris decem millia: vbi enim maior pugna, maior victoria.* Vndè Dauid, cum ſecurum ſe arbitraretur in proſperis, vt ipſemet confitetur illis verbis Pſalm.29. *Ego dixi in abundantia mea, non mouebor in æternum, Domine in voluntate tua, præſtiti ſti decori meo virtutem;* id eſt, gratia tua rebus meis præclaris dediſti firmitatẽ, & gloriam; tamen paulo poſt ob eã ipſam confidentiam,& ſecuritatem paululum dimiſſus à Deo ſtatim concidit vndè ſubiungit, *Auertiſti faciem tuam à me, & factus ſum conturbatus.*

Timeat, quamtumcumq; gratioſſus deo.
D. Auguſt.
Pſ. 85. 11.
Pſ. 2. 11.
D. Auguſt.
Hier. 22. 24.
Felicitati plures hoſtes inſidiãtur.
D. Hieron.
Pſ. 90. 7.
Pſ. 29. 7.

11 Quartò. Singula eorũ habebant alas ſenas in circuitu;totidẽque Seraphim illa habebant, quæ vidit Eſaias cap. 6. Cum verò p *alas* ſignificetur cognitio, qua mens ad ſuperiora conſcendit,meritò arbitrantur Bed. Richar. de S. Vict. Pannon. Anſber. Hugo Card. Nicolaus Zegerus,& Gloſſa. Per *alas ſenas* perfectam, & cumulatã Euangeliſtarũ ſcientiam exprimi,quę ſuo modo in viris Euangelicis neceſſaria eſt, numeratur enim ſenarius numerus in perfectis numeris; quamquam Richar. de S. Vict. hunc ſenarum alarum numerũ per ſex cognitionum genera ita partiatur, vt prima ala ſit cognitio legis naturæ. Secunda,cognitio legis veteris. Tertia,lectio prophetarum. Quarta,lectio ſapiẽtiæ Euangelicæ. Quinta,lectio inſtitutionis Apoſtolicę,& Sacrorum Conciliorum. Sexta denique,lectio Doctorũ, & interpretum Scripturæ Sacræ; quibus omnibus perfectio,& plenitudo ſcientiæ continetur. Non ſunt propterea cõtemnendæ aliæ quoq; expoſitiones, veluti ſenas vnũquodque animal alas habere, quod viri Euãgelici ea quæ in ſex mundi ætatibus partim peracta ſunt, partim peragenda ſuperſunt, ſua cognitione,& prædicatione comprehendat, vt vult Anſbertus: vel quod vniuerſa Dei opera quę ſex diebus ſunt perfecta cõtemplentur, vt alij quidam interpretantur vel quod ſenæ in quatuor animalibus alæ efficiunt vigintiquatuor, quæ

Eſaia. 6.
Beda.
Rich Vict.
Pannon.
Primaſ.
Anſbert.
Hugo Car.
Nicol. Zege.
Gloſſa.
Euãgeliſtarum perfecta cognitio.

totidem veteris teſtamenti libris reſpõdent: quibus Euangeliſtarum fulcitur auctoritas: quã etiam expoſitionem affert Beda; vel ad ſignificandã velocitatem miniſterij, vt ait Aret. vel denique vt exiſtimat Ioachimus ad ſignificãdas ſex virtutes præcipuas, quibus Euangeliſtæ, ideſt concionatores debent excellere, putat enim huiuſmodi alas ſic fuiſſe in animalibus diſpoſitas, quemadmodum erãt in Seraphim apud Eſaiam, vt nimirum duabus pedes, duabus faciẽ velarent, & abſconderent, alijsque duabus volarent, atque duas alas, quibus velant pedes, eſſe pœnitentiam, & miſericordiam, quibus confuſio nuditatis noſtræ, ideſt peccatorum, contegitur, iuxta illud Pſal. 31. *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata.* Nam de pœnitentia dixit Petrus Actorum 3. *Pœnitemini, & conuertimini, vt deleantur peccata veſtra.* De miſericordia autem Chriſtus Matth. 5. *Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur.* Duas vero alas quibus facies tegitur, eſſe humilitatem, & patientiam, quibus ſancti viri ſolent iuſtitiam ſuã, quæ per faciem deſignatur, occultare, ne per arrogantiam efferantur. Denique duas, quibus volãt eſſe fidem, & ſpem, quibus ſancta animalia in ſublime feruntur.

Beda. *Arethas.* *Ioachimus.* *Pſ. 31. 1.* *Act. 3. 19.* *Matt. 5. 7.* *Sancti iuſtitiam ſuam occultant.*

12 Quinto. *Non habebant requiem die ac nocte dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt:* quia continuo, & ſine intermiſſione, & tam in proſperis, quàm in aduerſis (vtrunque enim ſignificant illa verba, *Die, ac nocte.*) Trinitatẽ perſonarum, & vnitatem eſſentiæ prædicant, & venerantur. Cum enim ter, *Sanctus* repetitur, Trinitas ſignificatur perſonarum. Cum verò dicitur, *Dominus Deus omnipotens,* eſſentiæ unitas exprimitur: qua etiam acclamatione vtebantur Seraphim illa apud Eſa. c. 6. cũ dicebant alter ad alterum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum:* verba illa, *qui eſt, & qui erat,* æternitatem ſignificant, vt iam aliàs diximus. Quod vero additur, *& qui venturus eſt,* ad humanitatem ſpectat redemptoris, qui in fine mundi venturus eſt ad iudicandũ, ex quo ſimul admonentur concionatores, ſæpe in ſermonibus extremi iudicij & rationis Deo reddendæ mentionem facere. Poſtremò. Cum animalia gloriam Deo exhiberent, procidebant vigintiquatuor ſeniores ante ſedentẽ in throno, & ante eum coronas mittebãt, quas capitibus geſtabant, quod iam eſt paulo fuſius explicandum.

In proſperis, & aduerſis à nobis prædicãdus Deus. *Eſa. 6. 3.* *In concionibus extremi iudicij ſæpe mẽtio facienda.*

Quid ſit vigintiquatuor ſeniores procidere ante ſedentem in throno, & mittere coronas ſuas ante thronum.

Procidebant vigintiquatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabant viuentem in ſecula ſeculorum, & mittebãt coronas ſuas ante thronum.

SECTIO X.

I Lluſtre & magnificum eſt, quod Ioannes adiungit, *Cum darent,* inquit *animalia, gloriam & honorem, & benedictionem, ſedenti ſuper thronum, viuenti in ſecula ſeculorum, procidebant vigintiquatuor ſeniores ante ſedentẽ in throno, & adorauerunt viuentem in ſecula ſeculorum, & mittebant coronas ſuas ante thronum, dicẽtes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam & honorem, & virtutem, quia tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata ſunt.* Id quod congruenter ijs, quæ paulò ante de quatuor animalibus dicta ſunt illud ſignificat Eccleſiam vniuerſam, quam *vigintiquatuor ſeniores,* tanquã præcipua eius membra repræſentant, *quatuor animalibus,* hoc eſt Euangeliſtis, & reliquis concionatoribus diuina myſteria, atq; iudicia commemorantibus, Deum humili ac ſupplici modo venerari, quod eſt procidere ante ſedentem in throno: coronaſque ſuas ad eius pedes abijcere, eaq; teſtificatione declarare Deũ bonorum omnium auctorem eſſe, & omnem ſuum ſiue naturæ, ſiue gratiæ, ſiue gloriæ ſplendorẽ, imo & vniuerſas victorias, quas de ſuis hoſtibus glorioſè conſequitur, coronaſque ipſas, hoc eſt, præmia, quibus ob eiuſmodi victorias

1 *Omnia noſtra bona Deo referẽda.*

triumphoſq; in ſuis fidelibus coronatur, Deo à quo eſt: *Omne datum optimũ, & omne donum perfectum*, & qui in ipſis fidelibus præcipuè per ſuã gratiã dimicat, & vincit, accepta eſſe referenda: vnde merito ſeniores exclamant: *Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriã & honorem, & virtutem, quia tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata ſunt:* hoc eſt, Dignus es cuius magnitudo ab omnib. vbiq; celebretur, dignus cui omnes honorẽ, cultũ & venerationẽ tribuant: dignus ẽt qui accipias uirtutẽ, Græcè δύναμιν, hoc eſt, potentiã & fortitudinem, ideſt qui accipias ab oĩb. fortitudinis tuæ, atque potentiæ cõfeſſionẽ, teſtimoniũq; clariſſimũ. Ita hoc loco intelligendum arbitramur, *Accipere virtutem ſiue potentiã*, non verò ſicut quidã alij putauerunt, poſitum eſſe *Accipere virtutem*, pro virtutẽ oſtendere ſeſe de hoſtibus ſuis vindicando. Cũ enim his verbis vigintiquatuor ſeniores ob ea, quæ iã facta cõſpexerant, in præſentẽ gratiarum actionẽ prorumpant, nondum aũt uindictam de hoſtib. ſumptã vidiſſent, par eſt credere eos, non ad potentiã, quam Deus in ſuos aduerſarios oſtenſurus adhuc erat ſpectaſſe, ſed potius ad fortitudinem, quam in prædicatione Euangelij, gentiumq; ad fidẽ conuerſione iã exprompſerat, illa gratiarũ actione reſpexiſſe. Accedit quod ille tã humilis & ſupplex vigintiquatuor ſeniorũ habitus, illa ad pedes ſedentis in throno prouolutio, illa coronarum ante thronũ abiectio, nõ videtur aptè cũ vindictæ poſtulatione cõuenire, ſed potius cum confeſſione magnitudinis, bonitatis, fortitudinis, atque potẽtiæ, propter hæc enim Eccleſia ſupplici quadã veneratione Deũ omnia poſſe, omniũque bonorum auctorem eſſe cõfitetur.

Accipere virtutem quid hic.

2 Denique noſtrã expoſitionem confirmat ratio, quã vigintiquatuor ſeniores ſuæ huius cõfeſſionis adiungunt: *Quia tu*, inquiunt, *creaſti omnia & propter volũtatem tuã erant & creata ſunt:* quibus verbis nulla hoſtiũ, de quibus vindicta ſumenda eſſet, mẽtio, nulla crimina, nullum iuſti furoris argumentum, ſed diuinæ potentiæ, & magnitudinis cõmemoratio continetur *Quia tu*, inquiunt, *creaſti omnia*, quaſi dicant, cõſentaneum ſanè eſt, vt vniuerſa tibi cultũ & honorẽ, & tuæ potentiæ confeſſionem exhibeant. Siquidẽ tu illa procreaſti, & quia voluiſti, ſunt omnia: niſi.n. illa procreare voluiſſes, nullo pacto eſſent: per voluntatẽ igitur, & potentiã tuam ſunt, quia niſi potentiã illam procreandi, q̃ ex æternitate habuiſti, in tpe expromere voluiſſes, illa eſſe nequaquã poterãt: quare & potẽtiæ tuæ debent, quod eſſe potuerint, & voluntati quod ſint. Cum dicitur: *Propter voluntatẽ tuam erant*, illud *erant*, non æternitatẽ rerum à Deo effectarũ ſignificat, ſed procreationem, conſeruationẽq; in tẽpore. Itaque *erãt*, pro *fuerunt*, poſitũ eſt, vt ſit ſenſus, per voluntatẽ tuã in tempore ex nihilo extiterunt: nã Græcum ἦσαν, quod legiſſe vr̃ interpres, non ſolũ imperfecti, ſed ẽt perfecti tẽporis Græcorũ cõſuetudine ſignificationẽ habet: in nonnullis tñ codicibus, pro ἦσαν, εἰσί ideſt ſũt, legitur.

Ob creationis beneficiũ Deo agenda gratia.

3 Poteſt quoque *erant*, ſiue *fuerunt*, ad conſeruationẽ referri, vt ob duplex beneficiũ creationis videlicet & cõſeruationis agantur gratiæ: & ſit ſenſus, quia tu creaſti omnia & per voluntatem tuã erant, hoc eſt, à te procreata ſunt omnia & per voluntatem tuã, hoc eſt, quia ita pro tua bonitate & munificentia voluiſti, poſtquã à te procreata ſunt, fuerunt hoc eſt, perdurarunt, naturamq; ſuam deinceps retinuerunt, hoc eſt, non ſolũ à te condita, ſed etiam conſeruata tuo beneficio fuerunt: quæ eſt Arethæ ſententia, cuius hæc eſt in hunc locum paraphraſis, σοὶ δέσποτα παρὰ πάντων ὀφείλεται δόξα, ὡς κτίσῃ καὶ δημιουργῷ, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προσαγαγεῖ καὶ συντηρητῇ τε καὶ συνοχεῖ: hoc eſt, tibi Domine ab omnibus debetur gloria tanquam conditori, atque effectori, qui ex non eſſe, ad eſſe eduxiſti, eaque conſeruas, & contines. Ambroſius Anſbertus verbum *erant*, ad diuinũ decretum refert, quo Deus ex æternitate cõſtituerat ea creare; quod aũt ſubiungitur: *Et creata ſunt*, ad ipſammet creationem in tempore exercitam: *Mirandum*, inquit, *eſt quod de his, quæ creata ſunt, Domino dicunt, propter voluntatem tuã erant, & creata ſunt: ſi enim creata ſunt, quomodo antequam crearentur erant? ſi verò antequam crearentur erant, quomodo creata ſunt?*

Item ob cõſeruationẽ.

ſed

ſed ſciendum eſt, quod erant in prædeſtinationis arte priuſquam formarentur in opere, & creata ſunt, quando in ſuis quæque naturis, ſecundum præſcriptos in Dei ſapientia terminos etiam viſibilia extiterunt. Sed prior expoſitio eſt communior, magiſque germana.

4 Quod in ſuperiori ſententia præcipuè obſeruandum videtur eſt, illa coronarum ante thronum abiectio, neque enim vigintiquatuor ſeniores ſatis habuerunt ante ſedentem in throno venerabundos pronoſque accidere, niſi etiã coronas illas aureas, quas capitibus geſtabant, è capitibus detractas ante thronum abijcerent. *Arethas. Andr. Cæſ.* Atque in primis Arethas cum Andræa Cæſarienſi, ex his coronis argumentatur ſanctos non ſolum victores, ſed etiam reges appellari: ſic enim ait: ἔϛι καὶ βαϲιλείας ὁ ϛέφανος σύμβολον. βάλλοντες οὖν ἐνώπιον τοὺς ϛεφάνους τοῦ θρόνου τί ἂν ἄλλο, ἢ τὴν ὄντως καὶ ἀληθῆ βασιλείαν, καὶ τὴν κατὰ πάντων νίκην τῷ ἐπὶ πάντων ἀνατιθέασι θεῷ: *Sancti, & victores, & verè Reges.* hoc eſt, Eſt etiam corona Regni ſymbolum abijcientes igitur coronas ante thronũ, quid quæſo aliud, quam certum verumque regnum, & contra omnes victoriã per omnia Deo accepta referunt. Itaque duo vult Arethas, vnũ eſt, Sanctos verè Reges eſſe; alterũ eos ſuum iſtud regnum Deo acceptum referre, cũ coronas thronum ſupplices, venerabundique abijciebant. Nos de regno ſanctorum aliàs in hoc opere cõmodius, nunc de iſta coronarum ante Dei thronum humili proiectione dicamus.

5 Sit igitur noſtra obſeruatio, debere omnes Reges, ac Principes, exemplo horum vigintiquatuor ſeniorum coronas ſuas quantumcumque ſint aureæ, hoc eſt, dignitatem magnitudinem, potentiam, ſplendorẽ atque opes ante Dei thronum venerabundos abijcere: quod tunc fit cum hæc omnia, non ſolũ Dei munere, & beneficio, habere confitentur, illique tanquam omnium bonorũ auctori largitorique accepta referunt. *Opes, & coronas ſuas diuino cultui conſecrent reges.* Sed prætereà in Dei cultum, & venerationem conferunt, atque præ Dei amore, eiuſque ſanctiſſimæ voluntatis obſeruatione omnino aſpernantur, quod enim quæſo aliud eſt coronas aureas ante Dei thronum mittere, quam Dei in throno conſidentis pedibus calcandas ſubijcere, hoc eſt diuino cultui, & venerationi conſecrare, & ſi opus ita fuerit, pro Dei ſanctiſſimis legibus retinendis, præceptiſq; obſeruandis, pro nihilo ducere. Id credimus ſignificatum fuiſſe 4. Regum 11. cum Ioiada Pontifex in Ioas filio Ochoziæ Rege declarando, coronandoque regalem capiti eius coronam impoſuit, & deinde librum legis dedit in manum, vt intelligeret poteſtatem, regalem debere diuinæ legi ſeruãdę, retinendęque ſeruire: principemq; debere legem Dei *manu*, hoc eſt, opere ipſo, & obſeruatione tenere: pro eaque retinenda poteſtatem ſuam, quæ *manu* etiam exprimitur, quãdocunque opus fuerit, expromere: ita accipienda ſunt verba illa, *Poſuit ſuper eum diadema, & teſtimonium:* quo loco per *teſtimonium*, liber Deuteronomij, in quo lex continebatur, de communi ſententia intelligitur, qui in manum Regis quando vngebatur tradi à Leuitis conſueuerat: eratque vna ex præcipuis ceremonijs, quæ in vngendis, renuntiãdiſque regibus apud Iudæos ſeruabantur: quamquam enim 4. lib. Regum citato, tantum dicitur, *Poſuit ſuper eum diadema, & teſtimonium*, nec explicatur, quomodo *teſtimonium* fuerit Regi applicatum, tamen 2. lib. Paralipomenon cap. 23. disertè deſcribitur, fuiſſe ei librum legis in manus traditum illis verbis, *Dederunt in manu eius tenendam legẽ.* Porrò hæc ceremonia ortum habuit ex diuina lege, quam Deus Deuteron. 17. ſanciuerat: *Cũ inquit, ingreſſus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, & dixeris, Conſtituam ſuper me Regem, eum conſtitues, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum: poſtq̃ autẽ ſederit in ſolio regni ſui, deſcribet ſibi Deuteronomium legis huius in volumine. accipiens exemplar à ſacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit ſecum, legetque illud omnib. diebus vitæ ſuæ, vt diſcat timere Dominum Deum ſuum, & cuſtodire verba, & ceremonias eius, quæ in lege præcepta ſunt.*

4. Reg. 11. 12. *2. Par. 23. 11.* *Deut. 17. 14.*

Quia igitur Leuitæ exemplar Deut. à Rege tranſcriptum, ipſi tradere lege Dñi tenebantur, id præcipuè faciendũ putarũt, eo ipſo tpe, quo Rex vngebatur, tunc. n. vt eam legem implerent, librũ 6

Quorſum lex in manu traderetur regi Hebræorũ cũ creabatur.

Deuteronomij in Regis manu tradebant. Cernis igitur in Regib. Hebræorum vngendis illud obſeruari ſolitum, vt corona regalis capiti eius imponeretur, liber verò legis in eiuſdem manu traderetur, vt intelligeret, ſe eò præcipuè Regem conſtitui, vt regiam dignitatem, atque potentiam ad legem Dei, tum à ſe, tum ab omnibus ſibi ſubiectis populis obſeruandam conferret, quod nihil eſt aliud, quàm regalem coronam ante Dei thronum mittere, atque Dei pedibus ad illius in omnibus rebus famulatum obſequiumque, ſi ita neceſſe ſit, etiam calcandam prompta, & alacri voluntate ſubijcere. Tantum verò abeſt, vt Reges ſi ita coronas ſuas ante Dei thronum mittant earũ ſplendorem imminuant, vt potius magis amplificent, regnorũque ſuorum propagationem, & diuturnitatem Dei ope, & præſidio conſequantur: quemadmodũ Deus ipſis eodẽ capite Deuteronomij pollicetur, ſubiungens; *Vt longo tempore regnet ipſe, & filij eius ſuper Iſrael.* Et magnificis verbis repetitur Sapientiæ 6. vbi ita Sapiens vniuerſos Reges alloquitur: *Cura diſciplinæ, dilectio eſt, & dilectio cuſtodia legum illius eſt, cuſtoditio autem legum, conſummatio incorruptionis eſt: incorruptio autem facit eſſe proximũ Deo: ſi ergo delectamini ſedibus, & ſceptris ò Reges populi, diligite ſapientiam vt in perpetuum regnetis, diligite lumen ſapientiæ, omnes qui præeſtis populis:* quo loco illa verba. *Vt in perpetuum regnetis*, non ſolum ad cęleſte regnum, quod in omnem æternitatem probi, & Sancti Reges poſſidebunt, referẽda ſunt, ſed ad regnum etiam terrenum, quod in poſteris eiuſmodi Regum, ſi & ipſi parentum ſanctitatem æmulari ſtudeant, perpetuum & ſtabile permanebit, quare qui regalibus thronis, ſceptriſque delectantur, ſi diu regnare cupiunt, imperiumque ad poſteros diuturna ſucceſſione tranſmittere, coronas ſuas ac ſceptra ad Dei pedes cum vigintiquatuor ſenioribus abijciant.

Prorogat ĩperiũ diuinæ legis obſeruatio.

Sap. 6.

7 Nec verò tãtum corona regalis, Deo ſubiecta eſſe debet, ſed etiam tiara pontificia, vt vtraque corona, & ſacerdotalis, & regia, ante Dei thronum abiecta, diuinis legibus, & imperio ſeruiat. Cuius rei ſignificandæ cauſa præceptum eſt à Domino, vt ſuper tiaram pontificiam aurea lamina poneretur, in qua hæc inſcriptio inſculpta eſſet ליחוה קדש idest, Sanctum Domino: ſic nanque legimus Exodi 28. *Facies & laminam de auro puriſſimo, in qua ſculpes opere cælatoris, Sanctum Domino, ligabiſque eam vitta hyacinthina, & erit ſuper tiaram imminens fronti Pontificis: erit autem lamina ſemper in fronte eius, vt placatus ſit ei Dominus.* Itaque nomen Dei tetragrammaton ſuper caput, & tiaram Pontificis eminebat, vt omnes Pontifices intelligerent, Pontificiam poteſtatem, auctoritatemque Deo eſſe in omnibus ſubiectã, debereque ſe vel ipſo habitu formaq; oſtendere, ſe Dei nomen in capite geſtare, in fronteque præferre, atque ad eius voluntatem, & ſanctiones, omnia ſua ſtudia, & gubernandi rationem conformare: hoc enim eſt, cũ vigintiquatuor ſenioribus, in quib. ipſi præcipuè comprehenduntur, coronas ſuas ante Dei thronum abijcere.

Regalis, & põtificia corona Deo ſubijcienda.

Exod. 28. 36.

Cæterum dubitabis vtrum in lamina iſta aurea, inſculpta eſſent duo illa verba, Sanctum Domino, an duntaxat nomen ipſum ineffabile Iehouah, Ioſephus lib. 3. Antiq. cap. 8. ſolius nominis Iehouah, mentionem facit: *Pileo*, inquit, *quali cæteri Sacerdotes Pontifex vtebatur, ſuper quem extabat alius conſutilis ex hyacintho variatus, hunc aurea corona triplici ordine circundabat, in qua ſpectabantur calyculi aurei, quales videmus in herba, quæ apud Græcos dicitur Hyoſcyamus: eiuſmodi corona ab occipitio circum tempora vtraque procedebat, nam frontem iſti calyculi non ambiebant, ſed ceu lorum quoddam latum aureum, quod ſacris characteribus Dei nomen habebat inciſum.* Similiter Diuus Hieronymus ad Fabiolam de veſte Sacerdotali, de ſolo nomine Dei loquitur. *Octaua*, inquit, *eſt lamina aurea, id eſt* עיןחב *in qua ſcriptum eſt nomen Dei Hebraicis quatuor literis,* י *iod,* ה *he* ו *vau* ה *he, quod apud illos ineffabile nuncupatur: hæc ſuper pileolum lineum, & commune omnium Sacerdotum, in Pontifice plus additur, vt in fronte vitta hyacinthina conſtringatur, totamque Pontificis pulchritudinem Dei vocabulum coronet, & protegat.* 8

In aurea pontificis lamina quid inſculptũ.

D. Hieron.

Alij

Alij aliter ſentiunt, idque videtur editio vulgata, magis ſonare, ſiquidem habet: *Facies & laminam de auro puriſſimo, in qua ſculpes ſanctum Domino, ſeu ſanctum Iehouah, niſi quis dicat, ſanctum Iehouah,* poſitum eſſe pro ſancto nomine Iehouah, vt ſit ſenſus ſculpes in ea ſanctum nomen Iehouah: quāquam ea interpretatio accommodatior videretur, ſi dictum fuiſſet ſanctum Domini, id eſt, ſanctum nomen Iehouah, non vero vt nos habemus ſanctū Domino: quod aliud quiddam ſonat. Verum quicquid ſit, ſemper idem myſterium redditur: nam ſi ſolum nomen Iehouah in lamina illa ſculptum erat, illud oſtenditur vniuerſum illum apparatum Pontificium, tiaramque ipſam Pontificis capiti impoſitam, debere nomini Dei eſſe ſubiectam, eiuſque imperio, audito tātum vel ipſo nomine obedire, atque pro tanti nominis ſanctitate, & veneratione nullum laborem, aut diſcrimen formidare. Si autem duo illa verba inciſa erant, illud innuitur, totam dignitatem auctoritatemque Pontificiam Deo ipſi cōſecratam ſanctamque fore; vel potius, quoniā *ſanctum* eo loco ſubſtantiuè vſurpatur, & pro ſanctitate ponitur, tiaram dignitatemque Pontificiam debere diuinæ ſanctitati & cultui deſeruire. Porrò aduerte eandem illam laminam auream appellari Eccleſiaſtici 45. coronam auream, cùm dicitur: *Coronam auream ſuper mytram eius, expreſſam ſigno ſanctitatis;* Et diadema Sapientiæ 18. illis verbis: *Magnificentia tua in diademate capitis illius ſcripta erat:* nec abs re corona, & diadema dicitur, quoniam erat inſtar ſemicirculi ab aure ad aurem, ſuper frontem protenſa, vnde coronæ & diadematis ſpeciem referebat. Atque hæc coronæ, ac diadematis appellatio cum vigintiquatuor ſeniorum coronis, quæ ante thronum Dei mittuntur, magis conſentire: luculentiusque ſic apparet, debere quoque Pontificem coronam ſuam ad Dei pedes abijcere. Huius enim officij admonetur cum iubetur magnificentia Dei, hoc eſt magnificum, & ineffabile Dei nomen in diademate geſtare, & coronam ſuam expreſſam ſigno ſanctitatis præferre, hoc eſt Dei ſanctitate & nomine quaſi ſigillo impreſſam, & obſignatam. Sic enim accipienda eſt Græca ſententia, ἐκτύπωμα σφραγῖδος ἁγιάσματος, hoc eſt, ſi verbum verbo reddas, expreſſionem ſigilli ſanctitatis: vt videlicet Pontifici ipſum Dei nomen, & ſanctitas pro ſigillo quodammodo ſit, coronaque ipſius Pontificia, ita ſit Dei nomine & ſanctitate obſignata, vt nulli alteri rei quàm diuinæ voluntati adimplendæ inſeruiat, ſicut res ſigillatæ ei tātum cuius ſigillum impreſſum gerunt, aut non niſi de eius mandato & præſcripto vſui eſſe conſueuerunt. Ex his iam cernis, tam regales, quàm Pontificias coronas eſſe ante Dei thronum abijciēdas, omneſque Reges ac Principes, Pōtifices etiam, & reliquos, qui excelſum aliquem, & ſublimem dignitatis obtinent locum, exemplo illorum viginti quatuor ſeniorum debere potentiā omnem ſuam, dignitatem, ſplendorem, Deo ſubijcere, & cum opus fuerit eiuſdem Dei pedibus calcanda præbere, & tunc demum ſe verè Reges, Principes, magnoſque eſſe ducere, cum ante Dei thronum ſupplices venerabundiq; acciderint, totoſque ſeſe eius cultui, & venerationi conſecrarint.

Deo, vel ipſo nomine audito, obedire debet Pontifex.

Lamina aurea, Pontificis corona etiam dicebatur.

Solius Dei voluntati inſeruiat dignitas Pōtificia.

Quomodo Chriſtum hæc eadem animalia figurauerint.

SECTIO XI.

1 CHriſtum Dominum in eiſdem quatuor animalibus expreſſum fuiſſe affirmāt Primaſius, Rupertus, Arethas, Pannonius, & Gloſſa ordinaria in hunc locum, & D Hieron. in proœmio in quatuor Euangelia. Anaſtaſius Synaita lib. 4 ſuorum commentariorum in Hexameron, & alij. Quia nimirum Chriſtus in incarnatione homo fuerit, in paſſione vitulus, in reſurrectione leo, aquila in aſcenſione. Vel aliter, quia per hominē deſignatur eius humanitas, per vitulū ſacerdotiū, per leonem regnum, per aquilam diuinitas, quæ vtraque expoſitio eſt D. Hieronymi loco paulò ante citato. Et quidem quod Chriſtus per incarnationem

Primaſius. Rupertus. Arethas. Pannon. Gloſſa. D. Hier. Anaſt. Syn.

Quatuor animalia Chriſtū variè adumbrat.

homo fuerit manifeſtum eſt, ſimiliter quod per paſſionem vitulus, cũ vitulus ſit iuxta legem immolatitium animal.
1. Cor. 5. 7. Quam ob cauſam dixit Paulus 1. ad Corint. 5. *Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus*. Quod etiam in aſcenſione aquila fuerit, altiſſimus demõſtrat aquilæ volatus, quem Chriſtus longè ſua aſcẽſione ſuperauit, cum teſte Apoſtolo ad Eph. 4. ſuper omnes cælos aſcenderit.

2 Illud tantum aliquis quærat, quõ in reſurrectione leo fuerit, reſpondemus. *Chriſtus in reſurrectione quomodo leo.* Primam rationem eſſe, quod infinitam diuinitatis ſuæ potẽtiam oſtenderit, cũ ſe ipſum à mortuis ſuſcitauit, vt rectè dictum ſit Apoc. 5. *vicit leo de tribu Iuda.* *Apoc. 5. 5* Secunda ratio deſumitur ex eo quod refert *D. Amb.* D. Ambr. lib. 6. Hexameron c. 3. leonis voci tantum naturaliter ineſſe terrorem, vt multa animantium, quæ per celeritatem poſſent impetum eius euadere, rugientis eius ſonitu, quaſi vi attonita, atque icta deficiant: ita enim Chriſtus poſt reſurrectionem per Apoſtolorum prædicationem, inſtar leonis rugiens, gentes nulla vi, ſed ſolo rugitu victas tenuit, atque ad ſui cultum, & adorationem pertraxit, quod ad literam cecinit *Abac. 3. 6* Abac. cap. 3. cum dixit, *Aſpexit, & diſſoluit gentes,* ſeu vt Septuaginta tranſtulerunt: *Aſpexit, & diſtabuerunt gentes,* ſic enim legit *D. Hieron.* D. Hieron. *Theodor.* Theod. *Theoph.* Theophylactus, ideſt ἐτάκη non autem diſtare facit, ideſt, ἐξύκασεν vt habent codices Complutenſis, & Regius. Tertia ratio *Plin 8.* depromi poteſt ex eo quod refert Plinius lib. 8. hiſtoriæ naturalis cap. 16. leoni tunc præcipuam generoſitatem aduenire, cum colla armoſque veſtiunt iubę: Ita enim Chriſti maieſtas præcipuè per reſurrectionem ſplenduit, nam tũc immortalitatis veſtibus indutus, quaſi leo iubas per colla, armosq; ſparſit, generoſum ſe leonem de tribu Iuda, & hoſtibus terrificum oſtentans: quod typicè in Sampſone fuit expreſſum, cum ei renatis crinibus fuit fortitudo reſtituta. *Chriſti fortitudo in reſurrectione in Sampſone expreſſa.* *D. Aug.* Vnde Auguſt. ſerm. 108. de tempore. *Capilli,* inquit *rediuiui caput Sampſonis iterum veſtierunt, quia Iudæi nec reſurgentem Chriſtum cognoſcere voluerũt.* Quarta ratio duci poteſt, ex eo quod de catulo leonis memoriæ proditum eſt, cum primum naſcitur, tribus integris diebus ac noctibus dormire; Deinde verò patris rugitu ſuſcitari: quod etiam refert Orig. hom. 17. in c. 49. Geneſis. *Origen.* Atque in hũc ſenſum de Chriſto interpretatur illam Iudæ benedictionẽ, quæ eodem capite commemoratur, *Catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi aſcendiſti, requieſcens accubuiſti vt leo, & quaſi leæna quis ſuſcitabit eum?* vbi docet Chriſtũ inſtar catuli leonis tribus diebus ac noctibus in ſepulchro, quaſi dormiuiſſe, & die tertio fuiſſe à Patre ſuſcitatum.

Eundem locum de Chriſti reſurre- 3
ctione intellexerunt D. Athanaſius in *D. Athan.* quæſtionibus ad Antiochum, (ſi eius ſunt) quæſt. 103. D. Ambroſius in benedictionibus Patriarcharum *D. Ambr.* D. Auguſt. *D. Aug.* lib. 26. de ciuitate Dei cap. 41. D. Bernardus homilia ſuper Miſſus eſt. *D. Bern.* Et D. Greg. in ſua explanatione ſuper ſeptem *D. Greg.* Pſalmos pœnitentiales, ſuper illa verba, quarti Pſalmi pœnitentialis, qui eſt inter Pſalmos 101. *Pſ. 101. 6* *Similis factus ſum pellicano: vigilaui, & factus ſum ſicut paſſer ſolitarius in tecto,* vbi Gregorius. Simile quiddam narrat de pellicano. *Ferunt* inquit, *Philoſophi, quod pellicanus filios ſuos ſtatim vt nati ſunt, interficit poſtea verò per triduum multo dolore ſe afficit, eiſque quodammodo naturæ affectum oſtendit, poſtea verò mater ſe ipſam vulnerat, eoſque ſanguine ſuo reſuſcitat. Quis vero Pater noſter, & mater niſi mediator Dei, & hominum, qui occidit in nobis omnem iniquitatem, vt meliorem inueniamus reſurrectionem.* *Chriſtus pellicano comparatur. Ex Greg.* Hactenus Greg. Idem refert de pellicano D. Auguſt. in Pſalmum 101. *D. Aug.* vbi eã ob cauſam loquentem facit Chriſtum illis verbis: *Similis factus ſum pellicano:* atque ad vtramque, ſiue de leone, ſiue de pellicano ſententiam referri poteſt illud Oſeæ 6. *Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertio ſuſcitabit nos.* Qui locus (quicquid alij dicant,) de reſurrectione Chriſti intelligendus eſt; quemadmodum interpretati ſunt Tertullianus libro aduerſus Iudæos, *Tertul.* Lactantius lib. 4. Diuinarũ *Lactan.* inſtitutionum, cap. 19. Origenes homilia 5. in Exodum. *Origenes.* Ruffinus in expoſitione Symboli, *Ruffin.* D. Cyprianus lib. 2. Teſtimoniorũ *D. Cypr.* aduerſus Iudæos, c. 24. D. Auguſt. lib. 18. *D. Aug.* de ciuitate Dei c. 28. Greg. Nyſſenus lib. de cognitione Dei, *Greg. Nyſſ.* D. Hieronymus, *D. Hier.* & Theodoretus in eũ locum. *Theodor.*

De-

Doroth. Denique præter alios Dorotheus martyr in Synopſi, vbi addit eum locum Oſeæ fuiſſe indicatum à Paulo 1. ad Corin. 15. cùm dixit: *Surrexit tertia die ſecundum ſcripturas.*

1. Cor. 15.

4 Non deſunt etiam, qui ſimilitudinem leonis ad ipſam mortē Chriſti referant, idque velint ſignificatum eodem loco Geneſis ſupra citato, cuius ſimilitudinis multiplicem afferunt rationem. Prima redditur ab Anaſtaſio Synaita, lib. 4. ſuorum commentariorum in Hexameron, (& habetur in appendice Bibliothecæ Sanctorum Patrum,) quia videlicet quemadmodum de leone dicitur, quod nō dormiat, id quod ex eo ortum habuit, quia dormit apertis oculis. Ita Chriſtus in ſepulchro apertum habuit diuinitatis oculum, ſeparata enim anima à corpore, vtrunque tamen manſit vnitum hypoſtaticè Verbo. Aliam non minus elegantem affert Anaſtaſius quæſtione illa 103. ad Antiochum: *Quia quemadmodum,* inquit, *leo etiam cum dormit terribilis eſt, ſic mors Dominica terrori fuit, tum morti, tum diabolo.* Tertia eſt D. Gregorij in quartum Pſalmum pœnitentialem. *Vt leo,* inquit, *requieſcens accubuit, quia mortem ſponte ſubiuit.*

Chriſtus etiam moriendo, leo. *Anaſt. Syn.* *Mors Chriſti, morti, et diabolo terrifica.* *D. Greg.*

5 Quartam denique excogitauit Caietanus ſuper c. 49. Gene. Chriſtum nimirum accubuiſſe, vt leonē, quia ſecurus accubuit, nihil videlicet ſibi timens; quæ ratio ex eo poteſt illuſtrari, quod leo tela dicatur ſpernere, & illa in eo nobilior animi ſignificatio emineat, quod quamlibet magna canum, & venātium vrgente vi contemptim incedit, quod mirificè in Chriſtum conuenit, qui vndique à venatoribus circūuentus, quaſi pda nihil, vel in ipſa morte ſibi timuit, quò pertinet illud Pſal. 21. *Circundederunt me canes multi:* imò eius hoſtes nihil ipſi nocuiſſe, ſed ſibi ipſis: idē apud Regium vatem alibi ſignificauit, cùm dixit: *Circundederunt me ſicut apes:* qua ſimilitudine quāuis Euthymius, & alij exiſtiment ſignificatam fuiſſe vehementiam, & promptitudinē Iudæorum aduerſus Chriſtum, apes enim fauo mellis inuento ſumma promptitudine, ac vehementia illum circundant, ac mellis ſuccum exugūt. Nihilominus Haimo, & Magiſter ſentētiarum arbitrantur indicatam ea ſimilitudine fuiſſe Iudæorū propter mortem Chriſti, euerſionem, quemadmodum enim apes infixo aculeo ſeſe euiſcerant, & moriuntur: ita Iudæi occiſo Chriſto, perierunt. Sed non eſt prætermittenda hoc loco expoſitio D. Auguſt. *Mel,* inquit, *apes operantur in fauis, neſcientes igitur perſecutores fecerunt eum nobis in paſſione dulciorem.*

Caietan. *Chriſtus inſtar leonis, nihil ſibi timuit ī morte.* *Pſal. 21. 13* *Euthym.* *Haimo.* *Magi. Sent.*

Vtrum eadem animalia Ioanni hoc loco, & Ezechieli, capite primo fuerint oſtenſa.

SECTIO XII.

Diuerſam fuiſſe vtranque animalium viſionem exiſtimauit Clarius Iſidorus Brixianus in ſuis ſcholijs ſuper Ezechielem, cap. 1. poteſtque ea ſententia confirmari. Primū, quia vnumquodq; animalium Ezechielis quatuor habebat facies, Ioannis autem animalia ſingula ſingulas. Deinde, quia animalia Ezechielis quaternis alis conſtabant, Ioannis ſenis. Ad hæc, quia animalia Ioannis dicuntur plena oculis, antè, retrò, & intùs, quod Ezech. cap. 1. de ſuis non dixit. Poſtremò, quia apud Ezechielem. Primum animal habet faciem hominis. Secundum, leonis. Tertium, bouis. Quartum, aquilæ: cum longè alium ordinem ſeruent animalia Ioannis. Primum enim locum obtinet leo. Secundum vitulus. Tertium homo: aquila poſtremum. 1

Iſid. Clar. *Quot alis conſtarent Ezechielis, & Ioannis animalia.*

Cæterum communis ſententia, quæ vel eo ipſo magis nobis probari debet, eſt, eadem animalia, tam Ezechieli, quam Ioanni, per viſum apparuiſſe, ſic enim ſentiūt D. Hieronymus prooemio in Matthæum Diuus Thomas, Rupertus, Richardus de Sancto Victore, Anſbertus, Hugo Cardinalis, Dionyſ. Carthuſianus in hunc locum, Gloſſa ordinaria in primum caput Ezechielis, Abulenſis tomo primo, in Matthæum in tertio prologo ſuper quatuor Euangelia. Prima ratio prioris ſententiæ facilè ſoluitur, eo animaduerſo, quāuis Ezechielis animalia quatuor facies haberent, vnam tamē in ſingulis fuiſſe pçcipuā, 2

Eadem animalia Ezech & Ioan. oſtenſa. *D. Hieron.* *D Thom.* *Rupert.* *Ansbertus.* *Hugo Card.* *Dion. Cart.* *In ſingulis Ezech. animalib. vna fuit pcipua facies.*

à qua

à qua denominationem ſumebât, quod Ezechiel ipſe ſignificauit, cum in animalibus nominandis ſingulas facies, ſingulis tribuit: quam eandem ob cauſam eæ ſoli Ioanni apparuerunt, vel ſi quaternæ in ſingulis etiã illi fuerunt oſtenſæ, præcipuarum ſibi dumtaxat rationẽ habendam exiſtimauit, quippe quæ ſolæ ad eius inſtitutum pertinerent. Ad ſecundam, reſpondemus, additas eſſe in viſione Ioannis binas alas ſingulis animalibus, myſterij cauſa, ad maiorem videlicet rerum diuinarum cognitionem, quæ per alas exprimitur, vt ſupra diximus declarandam, quæ noui teſtamenti Patribus tributa fuit. Ad tertiam dicimus etiam Ezechielis animalia plena oculis fuiſſe, quemadmodum idem teſtatur, cap. 10. vbi iterum viſionem commemorat. Ad quartam denique dicendum eſt, myſterij etiam cauſa animalium ordinem fuiſſe mutatum, quia vt vult Anſbertus, mundus in Chriſtum credidit, non quia natus fuit, vt homo; non quia paſſus, vt vitulus; ſed quia reſurrexit, vt leo, iuxta illud Pauli 1. ad Corinthios 15: *Si Chriſtus non reſurrexit inanis eſt ergo prædicatio noſtra, inanis eſt & fides veſtra:* Indè eſt quod Ioannes, qui propter prædicationem reſurrectionis vidit conuerſionem mundi futuram, primo loco faciem leonis poſuit: quia quanuis primus ſit in ordine homo, ſed primus eſt in virtute leo: quod videtur indicaſſe Paulus, cum dixit 2. ad Corinthios 5. *Et ſi noueramus Chriſtum ſecundum carnem, ſed iam nunc non nouimus,* ac ſi diceret; non iam in homine, & vitulo, moriturum Chriſtum credimus, ſed poſt mortem ſurrexiſſe leonem hoſtibus quidem terribilem, ſed cum ſuis in æternum regnaturum confitemur.

Quorſum plures alas haberent Ioannis, quã Ezech. animalia.

Item eorundem animalium ordo quo myſterio mutatus.

Anſbertus.

1. Cor. 15. 14

2. Corin. 5.

CAPVT QVINTVM.

ET vidi in dextra ſedentis ſupra thronū, librum ſcriptum intus & foris, ſignatum ſigillis ſeptē. Et vidi Angelum fortem,& prædicantem voce magna: Quis eſt dignus aperire librum, & ſoluere ſignacula eius? Et nemo poterat,neque in cælo,neque in terra,neque ſubtus terram aperire librū, neque reſpicere illum. Et ego flebam multum, quoniā nemo dignus inuentus eſt aperire librum,nec videre eum. Et vnus de ſenioribus dicit mihi: Ne fleueris,ecce,vicit leo de tribu Iuda,radix Dauid aperire librum, & ſoluere ſeptem ſignacula eius. Et vidi,& ecce in medio throni,& quatuor animalium,& in medio ſeniorum agnum ſtantem, tanquā occiſum, habentem cornua ſeptem,& oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei,miſſi in omnem terrā. Et venit, & accepit de dextera ſedentis in throno librum. Et cum aperuiſſet librum, quatuor animalia, & vigintiquatuor ſeniores ceciderunt coram agno,habentes ſinguli citharas,& phialas aureas plenas odoramentorum,quę ſunt orationes ſanctorum: & cantabant canticū nouum, dicentes: Dignus es Domine accipere librum,& aperire ſignacula eius: quoniam occiſus es, & redemiſti nos Deo in ſanguine tuo, ex omni tribu,& lingua,& populo, & natione: & feciſti nos Deo noſtro regnum,& ſacerdotes,& regnabimus ſuper terram. Et vidi,& audiui vocem Angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & ſeniorum, & erat numerus eorum millia milliū,dicentium voce magna: Dignus eſt agnus, qui occiſus eſt, accipere virtutem,& diuinitatem,& ſapientiam,& fortitudinem,& honorem,& gloriam,& benedictionem. Et omnem creaturam,quæ in cælo eſt,& ſuper terram,& ſub terra, & quæ ſunt in mari, & quæ in eo: omnes audiui dicentes: Sedenti in throno,& agno,benedictio,& honor,& gloria,& poteſtas in ſęcula ſæculorum: & quatuor animalia dicebant: Amen. Et vigintiquatuor ſeniores ceciderunt in facies ſuas, & adorauerūt viuentem in ſæcula ſeculorum.

ARGVMENTVM.

Perſequitur Ioannes narrationem ſecundæ viſionis cœptam ſuperiori capite, aitq́; vidiſſe ſe in dextera ſedentis in throno, ideſt, Dei, vt ſupra explicauimus, librum ſcriptum intus & foris, ſeptem ſigillis ſignatum, tunc verò Angelum quendam fortem voce magna clamaſſe, quis eſt dignus aperire librum, & ſoluere ſignacula eius? Neminem autem ſiue in terra, ſiue in cœlo inuentum, qui intueri in librum poſſet; ne dum eum aperire; quam ob cauſam cùm Ioannes vbertim fleret, apparuiſſe in medio throni quatuor animalium, & vigintiquatuor ſeniorum, Agnum ſtantem tanquam occiſum habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem, qui acceptum de dextera ſedentis in throno librum aperuit: cumq́; eum aperuiſſet, quatuor animalia, & vigintiquatuor ſeniores habentes ſingulos citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, cecidiſſe coram Agno, & in eius laudem canticum nouum decantaſſe, quod idem præſtiterunt multa Angelorum millia; quæ omnia ſingulatim ſunt à nobis enucleanda.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE SECVNDA VISIONE IOANNIS.

Quis nam ſit liber ſcriptus intus & foris,& ſignatus ſigillis ſeptem?

Et vidi in dextra ſedentis ſupra thronum, librum ſcriptum intus & foris, ſignatum ſigillis ſeptem.

SECTIO PRIMA.

1 EXpoſitio prima,& cõmunior eſt, librum hunc ſacrã eſſe Scripturam: ſic enim interpretatur Origenes homilia 12. ſuper Exodum, & homilia 14. ſuper Ezechielem, Diuus Hilarius in prologo in Pſalmos, Euſebius Cæſarienſis lib.8. demoſtrat.Euangelicę,cap.2. Diuus Hieronymus in cap.22. Eſaiæ, Beda, Primaſius, Rupertus, Richardus de ſancto Victore, Anſbertus, Pannonius,Hugo Cardinalis,& Ioachimus. Tunc verò aiunt, huiuſmodi librum eſſe in dextera Dei,non autem in ſiniſtra; quia bonum ſpirituale, quod in ſacra Scriptura continetur,malis,qui ſunt ad ſiniſtram,abſconditur, bonis verò,qui ſunt ad dexteram, aperitur. Sic etiam Deuteronomij 33. *Aparuit Dominus habens in dextra igneam legem*, ideſt, charitatem, quam ſolis iuſtis impertitur: cùm verò de ſiniſtra Dei dicatur, Prouerbiorum 3. *In ſiniſtra eius diuitiæ, & gloria*, rectè ex eo infert Rupertus, quantum dextera præcedit ſiniſtræ, tantum Scripturam ſacram diuitijs omnibus, & mundi gloriæ antecellere.

Origenes. D.Hilarius. Euſeb. Cæſarienſis. D. Hieron. Beda. Rupertus. Richard.Victorinus. Pannon. Hug. Card. Ioachimus. Liber hic dicitur in dextera Dei. Deut. 33. Prou.3.16.

2 *Scriptus eſt intus, & foris*, Primò propter duplex teſtamentum, quorũ teſtamentorum, vetus foris ſcriptum fuit, nouum intus per myſteriũ latuit,quemadmodum exponunt Beda, & Anſbertus, vel è contrario, vt vult Richardus de S. Victore,ſcriptus intus propter vetus teſtamentum,vbi ſcientia de myſterio incarnationis occulta latuit; foris per nouum vbi manifeſta patet.

Secundò propter duplicem ſenſum, videlicet literalem,ac myſticum,vt exponit Rupertus,Pannonius, & Ioachimus. Tertiò. Secundum Richardum & Ioachimum, *ſcriptus eſt intus* ad ſpiritualium, & perfectorum exercitationem, foris autem ad ſimplicium,& imperfectorum eruditionem. Quartò. Vt etiã interpretatur Ioachimus, quia foris loquitur inſtituendo corpora, intus autẽ animas informando in fide.

Beda. Anſbertus. Richard.Victorinus. Scientia myſterij Incarnationis latuit in veteri inſtrumento. Ruperus. Pannon. Ioachimus.

3 *Signatus eſt autem ſigillis ſeptem*, ideſt, omnibus obſcuritatum generibus eo, quod numerus ſeptenarius vniuerſitatem ſignificet. Primum ſigillum, vt ait Hugo Cardinalis, eſt ſententiarũ profunditas. Secundum,ſenſuum multiplicitas. Tertium,figurarũ varietas. Quartum, rerum ipſarum incomprehenſibilitas.

Septem ſigillorũ myſterium ex Hug.Card.

litas. Quintum, myſteriorum obſcuritas. Sextum, tropologiarum ſuauitas. Septimum denique, infallibilis veritas abſque euidentia eorum, quæ in ſcripturis continentur: atque propter hanc ſcripturæ ſacræ difficultatem, dicitur apud

Iſa. 29. 11. Iſa. 29. *Erit vobis viſio omnium ſicut verba libri ſignati, quem cum dederint ſcienti literas, dicent lege iſtum, & reſpondebit non poſſum, ſignatus eſt enim.*

4 Fuit autem opus Scripturam ſacram eſſe tam multis difficultatibus inuolutam. Primò, quemadmodum docet D. Hierony. lib 7. comment. in Iſa. cap. 18. vt ad eius intelligentiam prouocemur: ſolemus enim curioſiùs inueſtigare quę obſcuriùs dicta ſunt. Secundò, ex Theophylacto Lucæ 8. propter infideles ne altiſſima fidei myſteria, quæ non intelligunt, irrideant: quam rationem accepit à Dion. Areop. c. 2. cęleſtis Hierarchiæ, & à D. Hieronymo in comment. ſuper Naum. c. 3. Ob id etiam Clemens Alexand. lib. 5. Stromatũ, refert Aegyptios conſueuiſſe in valuis templorũ Sphynges collocare, in ſymbolum obſcuritatis, vt docerent diuina non paſſim vulganda. Quam etiam ob cauſam Pythagoras varijs ſymbolis arcana Philoſophiæ, & moralia dogmata cõtexit, quorum nõnulla refert Plutar. lib. de inſtit. puerorum: imò & D. Hieron. in Apol. aduerſus Ruffinum, vbi multa commemorat; ſimulque interpretatur Pythagorę ſymbola, cuiuſmodi eſt illud: *Coronam minimè carpendam,* ideſt, leges vrbium conſeruandas, & illud: *Cor non comedendum,* ideſt, mœrorẽ de animo eximendum, & *Hirundinem in domo non recipiendam,* ideſt, garrulos, & verboſos homines ſub eodem tecto non habendos, & alia ſimilia.

D. Hieron. Sacrã ſcripturã difficultatibus inuolui, cur oportuerit. Theophyl. Clem. Alex. Diuina non paſſĩ euulganda. Pythag. Plutarch. D. Hieron. Ruffin. Tria Pythagora ſymbola.

5 Tertiò, ex D. Greg. Homilia 10. ſuper Ezech. vt multipliciter poſſet exponi: quo ſenſu dixit Hierony. lib. de virginitate ad Euſtoch. *Scripturam ſacram eſſe margaritum, quod poteſt ex omni parte perforari:* quæ ratio etiam affertur à D. Auguſt. epiſtola 59. & in præfat. 2. Pſal. 18. Quartò, ex Diony. Areop c. 1. de cęleſti Hierarchia: *Quia non aliter,* inquit, *fas erat infirmitati noſtrę lucere diuinum radiũ, niſi ſacrorum varietate velaminum opertũ, & veſtitum ijs, quæ nobis familiaria ſunt.*

D. Greg. Scriptura ſacra margaritum ex Hieron. D. Auguſt. Dio. Areop.

Hanc ſcripturæ difficultatem nõ obſcurè indicauit Chriſtus, cum dixit Ioan. 5. *Scrutamini ſcripturas.* Scrutari enim dicimur, quod valdè abſconditum, & altè defoſſum latet, ex quo ſatis euincitur incredibilis hęreticorum inſania, aiẽtium ſcripturam ſacram facillimam eſſe, ac ſui ipſius interpretẽ, neque doctore indigere, cũ librum hũc ſeptem ſignatum ſigillis, nullus præter agnum inuentus fuerit, ſiue in cęlo, ſiue in terra, qui potuerit aperire.

Ioan. 5. Hæreticorũ inſania circa ſcripturam ſacrã, euincitur.

Secunda expoſitio eſt Arethæ, & Petri Aureoli Card. ex ordine Seraphico. 6
Librum hunc eſſe diuinæ ſapiẽtiæ arcanum, quod quia nobis omnino eſt occultum, ſeptem ſigillis ſignatũ dicitur; quia verò eorum myſteriorum reuelationem per Chriſtum accepimus, iuxta illud Ioan. 1. *Vnigenitus, qui eſt in ſinu Patris ipſe enarrauit:* idcirco Agnus dicitur de dextera ſedentis in throno librũ accepiſſe, & ſigilla reſignaſſe. Et quidem diuinæ ſapiẽtiæ arcanum rectè ſignato libro comparatur, cum in eo ſint omnia veluti obſignata, & recondita: quemadmodum dicitur Deut. 52. *Nonne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis?* Quãquam hunc locum D. Greg. lib. 12. Moral. c. 11. de peccatis intelligit, qui in ſecreto iudiciorum Dei ſuo tempore punienda reſeruantur: vnde ſubiungitur: *Mea eſt vltio, & ego retribuam.* Quod etiã dicitur Iob. 14. *Signaſti quaſi in ſacculo delicta mea,* ideſt, omnium delictorum meorum memoriam conſeruaſti, vt in ea ſuo tempore animaduerteres. Atque ad hos theſauros videtur alluſiſſe Paulus, cùm dixit ad Roma. 2. *Secundum duritiem ſuam, & impœnitens cor theſaurizant ſibi iram.*

Areth. Petri Aur. Diuinũ arcanũ, liber ſignatus. Ioan. 1. 18. Deuter. 52. 34. D. Greg. Peccata ſuo tempore punienda, reſeruat Deꝰ. Iob 14. 17. Rom. 2. 5.

Eadem diuinorum arcanorum incõprehenſibilitas ſignificatur Ezech. 1. cũ 7
dicitur: *Similitudo ſuper caput animalium firmamenti, quaſi aſpectus cryſtalli horribilis, & extenti ſuper capita eorum deſuper.* In quem locũ D. Hieron. docet firmamentum ſuſtinens Dei thronum capitibus animalium imminere, nihil eſſe aliud, quàm diuina myſteria ſecreta admodũ eſſe, & incomprehenſibilia, captumque oẽm, & intelligendi vim longè ſuperantia. Idemq; fuit expreſſum Exo. 24. cum Moyſes aſcendens in montem, vt cum

D. Hieron. Captum noſtrum ſuperãt diuina myſteria. Exo. 24. 18.

Deo loqueretur, dicitur ingreſſus in medium nebulæ, quæ ſymbolum eſt obſcuritatis, & caliginis, in qua perfectiſſimi etiam viri verſantur, id quod etiam Iob teſtatur, c. 26. cum ait: *Qui tenet vultum ſolij ſui, & expandit ſuper illud nebulã ſuã.* Quem locum expendens D. Greg. lib. 17. Moral. c. 18. *In vultu*, inquit, *ſolet cognitio demonſtrari, tenet ergo vultũ, qui maieſtatis ſuæ potentiam mortalibus abſcondit:* quam eandem ob cauſam dicitur ſuper ſolium ſuum nebulam expãdere, iuxta illud Pſal. 17. *Qui poſuit tenebras latibulũ ſuum.* Tertia expoſitio eſt aliorum. Per hunc librum intelligentium Chriſtum, cuius ſeptem ſigilla, ſeptem ſunt noſtræ redemptionis myſteria, in ceremonijs, & figuris legalibus abſcõdita, quemadmodum docet D. Hilarius præfat. ſua in Pſal. Primùm eſt, Incarnatio. Secundũ, Natiuitas. Tertium, Paſſio. Quartum, Reſurrectio. Quintum, Aſcenſio. Sextum, Miſſio Spiritus ſancti. Septimum, Aduentus ad iudicium.

Iob 26. 9. *D. Greg.* *Vultum ab ſcõdere, qd?* *Pſal. 17. 12* *Chriſtus liber ſignat⁹.* *D. Hilar.*

8 Quod autem Chriſtus liber ſit, probari poteſt ex illis verbis Pſal. 138. *Et in libro tuo omnes ſcribẽtur.* Etenim de Chriſto, qui de ſe loquens, dicat ſe eſſe librũ, in quo omnes prædeſtinati ſcribuntur, eum locum intellexerunt Haymo, Magiſter ſententiarum, & alij. Vndè ipſe Chriſtus de ſe tanquã de libro loquens, ait Iſa. 49. *In manibus meis deſcripſi te.* Hic liber fuit apertus, & extenſus in Cruce, vt omnes in eo maximarum virtutum exempla perlegerent, vimq; illam amoris, quo Deus mortales fuit proſequutus, intelligerent ſcriptus erat intus, & foris: intus quidem per amorem, & dolorem: foris autem per vulnera: quia verò foris labores tantùm, quos pro nobis ferebat, videbamus: opus fuit lancea latus eius aperiri, vt magnitudinem amoris, à quõ exteriora illa ſigna oriebantur, cerneremus.

Pſal. 138. 15. *Chriſtus liber prædeſtinatorum.* *Hay. Mag.* *Iſa. 49. 19.*

9 Eodemq; pertinet illud Iſa. 30. *Erant oculi tui videntes præceptorem tuum*, quia enim Chriſtus, & præceptor erat ſimul, & liber, ipſemet in ſeipſo, tanquam in libro dabat omnis probitatis documenta; Quia verò ſatis erat ad illum, vel tacentem reſpicere, ad hanc cæleſtem doctrinam capeſſendam, idcirco dicitur; *Erunt oculi tui videntes,* non autem erunt aures tuæ audientes, quia nimirum hic liber totus clariſſimis virtutum omniũ exemplis, quaſi maiorib. notis, ſcriptus erat, vt etiã ab ijs, qui longè erant, optimè legi poſſent. Sed vide quid ſequat. *Et aures tuæ audient verbum monentis poſt tergum.* In quo indicatur, nec tanta amoris ſigna ſatis fuiſſe ad hominem molliendum, quin potiùs neglexiſſe, & terga dediſſe tanto præceptori, ſimulq; ſignificari maximum Chriſti in homines amorem, qui ab illis derelictus, nõ ceſſat tñ poſt tergũ ſequi, & illis verbis clamare Cant. 6. *Reuertere, reuertere Sunamitis; reuertere, reuertere, vt intueamur te.* In quẽ locũ idẽ Hugo obſeruauit quater repeti: *Reuertere,* propter quatuor affectiones, Gaudiũ. ſ. triſtitiã, timorem, & ſpem: quib. vt ad creaturas conuertimur: ita ad Deum reuerti prouocamur.

Iſa. 30. 21. *Chriſtũ videndo, diſcimus.* *Clamat poſt peccatores Chriſtus.* *Cant. 6. 12.* *Hugo*

Verùm, vt ad inſtitutum reuertamur, 10
de Chriſto plerique interpretãtur librũ illum, de quo Dñs ad Abac. cap. 2. ita loquitur: *Scribe viſum, & explana eum ſuper tabulas, vt percurrat, qui legerit eum:* ſeu vt Septuaginta tranſtulerunt, *vt perſequatur qui legit ea:* quo loco præcipit Deus Prophetæ, vt ſcribat librum maiuſculis characteribus, illumq; in tabulis explicet, vt qui legerit non hæreat, ſed facilè percurrat ſcripturã, & perſequatur, ideſt, continuet abſque vlla cunctatione, qui liber ſuper tabulas explicatus, Chriſtus eſt in Cruce extenſus maiuſculis literis conſcriptus, ideſt, quàm maximis, & clariſſimis virtutum exemplis, vt nemo in eis perlegẽdis poſſit hærere, ſed ſi velit facilè lectionem perſequatur, & inde ſibi viuendi normã poſſit accipere. Quem ſenſum reddidiſſe videtur Paraphraſtes Chaldaicus; cùm ita tranſtulit: *Scribe Prophetiã, & explana eam in libro legis, vt feſtinet ad Sapientiam aſſequendam quicunque legerit in ea.* vbi ꝑ *librum legis,* Chriſtus accipiẽdus eſt, qui cum Patre loquens, Pſal. 39. ait: *Et legem tuam in medio cordis mei.* Eodem ſenſu exponi poteſt illud Iſa. 8. *Sume tibi librum grandem, & ſcribe in eo ſtylo hominis:* vbi ad literam *Stylus hominis* ſignificat ſtylũ perſpicuum, & vulgarem, qui ab omnibus poſſit intelligi.

Abac. 2. 2. *Chriſtus in Cruce, liber lectu facilis* *Pſal. 39. 9.* *Iſa. 8. 1.*

Igitur in Chriſto Pater ſtylo hominis conſcripſit virtutum omnium exem- 11
plaria,

Stylo hominis ſcribere quid? plaria, vt à quouis clarè perſpici poſſet ad imitãdum, ſimulque illud indicatur Deum ante incarnationem, nõ ſtylo hominis, ſed Angeli ſcribere conſueuiſſe, quia difficilè admodum intelligi poterat, & non niſi à ſubtilioribus, & perfectioribus, perfectum vitæ genus, humilitate, patiẽtia, inimicorum dilectione, aliiſque ſimilibus contineri. At poſt incarnationem eandem doctrinã in Chriſto, ſtylo hominis, ideſt, grãdibus notis, clariſſimiſq;, & illuſtriſſimis earundem virtutum exemplis conſcriptam fuiſſe, vt à quouis, vel rudi, & imperito percipi poſſit, & ante oculos ad imitandum proponi. Denique Chriſtũ librũ fuiſſe in Cruce præcipuè explicatum, diſertis verbis docuit Paul. ad Gala. 3. cũ dixit: *O inſenſati Galatæ, quis vos faſcinauit, non obedire veritati, ante quorum oculos Ieſus Chriſtus pſcriptus eſt, & in vobis crucifixus?* Quo loco, qui legunt *proſcriptus*, veluti Ambroſ. & alij, illud ſignificari arbitrãtur, vſq; adeò Galatas dementatos fuiſſe, vt exiſtimarent, Chriſtũ proſcriptione damnatum, & tanquam iniquum aliquem meritò crucifixum, & D. Hieron. qui etiam legit *proſcriptus*, hoc ſenſu, *ante quorum oculos Chriſtus proſcriptus eſt*, ideſt, quibus per meam prædicationem, ita manifeſta eſt paſſio eius, vt ipſum ante oculos pẽdere putaretis, proſcriptus inquam eſt, ideſt ſententiam damnationis accepit. Et quidem apud Romanos erat genus quoddã damnationis, quod προγραφὴν, ideſt proſcriptionem appellabant. Alij tñ in bonam partem ſic locũ accipiunt, ante quorũ fidei oculos Chriſtus crucifixus eſt, quaſi liber depictus, ac deſcriptus illuſtriſſimis amoris documentis, atque hi non *proſcriptus* legunt, ſed *praſcriptus*, ideſt, ante ſcriptus, ſeu depictus, quemadmodũ leguntD. Chryſoſt. Theophyl. & alij. Id enim ſignificat verbum Græcum προεγράφη, ſoletq; tum ad picturam, tum ad ſcripturam referri, vt ſit ſenſus Chriſtũ cruci affixũ fuiſſe, veluti librũ apertũ, & explicatũ ante oculos fidelium propoſitũ, in quo peccati turpitudinẽ, propter q̃ abolẽdã neceſſe fuit Chriſtũ pati, gratiæ ſplendorẽ, virtutum pulchritudinẽ, Dei bonitatẽ, ſapientiam, potentiã, & incredibilẽ in homines amorem facilè poſſint perlegere.

Poſt incarnationẽ ſcripſit Deꝰ ſtylo hominis.

Galat. 3. 1.

Chriſtus liber in Cruce explicatus.

D. Ambr.

Galatæ dementati circa Chriſti paſsionem.

D. Hieron.

D. Chryſoſt. Theoph.

12 Rectè quidem hæc omnia dicuntur, ſed ad viſionẽ Ioan. minùs accommodatè: quid enim attinet iuxta hãc tertiam expoſitionem, Chriſtum interpretari librum illum, quem idẽ Chriſtus de manu Dei accepit, alioqui quid inter librũ, & accipientem librum intereſſet? Non video etiam cur iuxta primam vniuerſa ſcriptura, & multo minus iuxta ſecundam, diuinæ ſapientię arcana in vniuerſum nomine huius libri accipiantur, cũ non omnia, quæ diuinæ literæ complectuntur, ad propoſitum, & myſterium viſionis Ioanni oſtenſæ pertinerent.

13 Quarè exiſtimamus librũ hũc nullũ eſſe aliũ, q̃ hunc ipſum lib. Apocal. ſeu Apocal. myſteria, per viſionẽ in lib. illo imaginario obſignata, & incluſa; quorũ explicationẽ ſolus agnꝰ tradere potuit. In quam ſententiam eò libentiùs adducor, quò aptiùs video libri myſterium cum Apocal. conuenire: ſeptem enim libri ſigilla, ſunt ſeptẽ viſiones præcipuę, quas initio diximus toto hoc opere cõprehendi: tunc apertis ſigillis narrat Ioannes ſequẽtib. capitibus, illa ſe vidiſſe admirãda, quæ deinceps commemorat, vt nemini iam dubiũ eſſe debeat, librũ illum, cuius ſignaculis reſignatis, viſiones hoc opere commemoratæ apparuerunt, hũc ipſum eſſe Apocal. lib. qui eas cõtinet, cuius enim alterius libri, quàm Apocal. eſſe poſſunt Apocal. myſteria? Deinde cùm Ioannes in ſpiritu cælum aſcendere iuſſus fuiſſet, vt ei oſtenderẽtur, quæ citò fieri oportet, oſtenſus autẽ ei ſit liber primũ ſignatus, deinde apertus, in quo ea tãtum vidit, quæ ipſe hoc opere commemorat, quem alium quęſo librum ei oſtenſum, & apertum exiſtimare oporteat, quàm hanc eandem Apocalypſim eiuſmodi myſteria continentem: atque hanc de hoc libro ſentẽtiam ſequitur Pannonius ſuper illa verba: *Et nemo poterat, neque in cælo, neque in terra, neque ſubtus terram aperire librum*. Hinc etiam difficultatem huius libri licet intelligere, cum dicatur ſeptem ſignatus ſigillis, ideſt, ſeptẽ obſcuriſſimas viſiones complectens, quæ propter ſummam difficultatem ſigilla appellantur: ſimul etiam indicatur libri præſtantia, neque enim vilia, ſed pretioſa tam multis ſigillis claudi, & obſignari ſolent.

Apocalypſis, liber ſignatus.

Pannon.

Apocalypſis præſtantia.

Expli-

Explicatio illius ſententiæ: *Ecce vicit leo de tribu Iuda, radix Dauid.*

SECTIO II.

1 FLentem Ioannē, quod nullus neque in terra, neque in cælo, neque ſubtus terram, id eſt, neque Angelus, neque homo, neque dæmon, librum illum quem viderat, poſſet reſpicere, nedum aperire, vnus è viginti quatuor ſenioribus his verbis animauit: *Ne fleueris, ecce vicit leo de tribu Iuda radix Dauid aperire librum, & ſoluere ſeptem ſignacula eius*: quibus Ioanni ſpem iniecit fore, vt Chriſtus qui omnia omnino tanquam leo vincit, atque propter diuinæ potentiæ magnitudinē omnia poteſt, etiam librum illum reſignaret, & ita myſteria in eo comprehēſa vulgarentur. In qua ſententia duo expoſitionem deſiderant. Vnum eſt, cur Chriſtus leoni comparetur: alterum, cur appelletur radix Dauid.

2 Quod igitur ad primū attinet; Chriſtum Dominum in ſacris literis leonem appellari perſpicuum eſt, potiſſimum ex Geneſi 49. vbi Iacob ad Meſſiam reſpiciens ex Iuda naſciturum, ſic Iudam filium benedicendo alloquitur. *Catulus leonis Iuda ad prædam fili mi aſcendiſti, requieſcens accubuiſti vt leo.* Quem locū de Meſſia, vel ipſi Iudæorum Rabbini interpretantur. Atque hac de re legendus eſt Abulenſis in ſuis Paradoxis, Paradoxo 2. Eius autē ſimilitudinis poſſunt multæ afferri rationes. Prima ducitur ex fortitudine, quam eandē ob cauſam Meſſias Tauro, & Rhinoceroti cōparatur Deut. 33. cum dicitur: *Quaſi primogeniti Tauri pulchritudo eius, cornua illius cornua Rhinocerotis, in ipſis ventilabit gentes vſque ad terminos terræ.* Quod teſtimonium expendens D. Auguſtinus ſuper Deuteron. quæſtione vltima, docet non eſſe legendum, *primogenitus tauri*, ſed *cum ſit primogenitus, pulchritudo eius pulchritudo tauri eſt*, nimirū propter crucis cornua, de quibus dicitur Abacuch cap. 3. *Cornua in manibus eius*: vbi obiter aduerte, pulchritudinem Chriſti in cruce eleganter pulchritudinem tauri appellari; quia videlicet tota eius in cruce pulchritudo fortitudo fuit, cū mortem, ac dæmonem paſſione ſua deſtruxerit, & peccati regnum extinxerit. Itaque propter ſummam fortitudinē, qua dæmonem vicit, appellatur leo, dicitur que inſtar leonis viciſſe: cuius victorię magnitudinē explicauit Paulus ad Coloſſ. 2. cum dixit: *Expolians principatus, & poteſtates traduxit confidenter palā triūphans illos in ſemetipſos*: vbi eſt diligenter obſeruandum verbū *traduxit*, pro quo grçcè eſt ἐδειγμάτισεν, hoc eſt ad verbū *exemplauit*, & eſt ſenſus, Chriſtū dæmones ita profligaſſe, vt eos in triumpho duxerit humiliatos, vinctisq́; poſt terga manib. in exemplum oīum mundi Regum ac principū, vt conſpectis dæmonib. tanta potentia ſubactis, & compreſſis, & à priſtinę fortunæ felicitate ī eum ſtatum ſeruitutis, miſeriæq́; redactis, diſcerent in eis Chriſti arma formidare, timentes nimirum ne ſimilis ſibi caſus eueniret: hanc. n. vim habet verbum Græcum ἐδειγμάτισεν, quaſi dicas in exemplum propoſuit. Simile quiddā habes Num. 25. vbi Deus propter fornicationem populi cum fęminis Moabiticis iuſſit ſuſpendi cunctos principes populi contra ſolem in patibulis. *Tolle*, inquit, *cunctos principes populi, & ſuſpende eos contra ſolē in patibulis, vt auertatur furor meus ab Iſrael*: Quo loco ꝓ eo quod nos habemus *ſuſpende*, tranſtulerunt Septuaginta īterpretes παραδειγμάτισον, id eſt, exēpla, ſeu propone in exemplū, vt conſpectis principib. ſuſpenſis, cæteri timeant. Et vt hoc obiter dicamus, eodem plane modo exponendū eſt traducendi verbum, Matthæi capite primo, cum dicitur, *Ioſeph autem cum eſſet vir iuſtus, & nollet eam* (id eſt virginem) *traducere*: eſt enim ſenſus, *& nollet eam*, exemplare, ſeu exemplum facere, hoc eſt infamare: eſt enim Græcè idem verbum, καὶ μὴ θέλων αὐτὴν παραδειγματίσαι. Hæc ſit igitur prima ratio, cur Chriſtus dicitur inſtar leonis viciſſe dęmones, eorumque regnum euertiſſe, ob eximiam ſcilicet, & verè leoninam fortitudinem.

3 Secundā ratio depromitur à Principatu: Eſt enim leo terreſtriū animaliū princeps, quemadmodum, & Chriſtus præ-

Gen. 49. 9.

Abulenſ.

Chriſt⁹ cur leoni cōparetur multiplex affertur ratio. Prima.

Deut. 33. 17.

D. Auguſt.

Abach. 3. 4

Chriſti pulchritudo in cruce, quæ?

Coloſſ. 2. 15.

Nu. 25. 4.

Secunda.

prædeſtinatorum omnium, quam ob *Euſeb. Cæſ.* cauſam annotauit Euſebius Cæſarienſis libro 8. demonſtrationis Euangelicę cap. 2. Quamuis in ſacris literis multi nominentur ſancti, tamen ſolum Meſſiam Sanctum ſanctorum, imò Sanctū, & iuſtum per excellentiam nominari: veluti Danielis 9. *Et vngatur Sanctus ſanctorum.* Et Hierem. 23. *Hoc eſt nomen, quod vocabunt eum, Dominus iuſtus noſter.* Vndè quemadmodum cætera animalia leoni tanquam principi famulantur, ita omnes gentes Chriſtum, tanquam Regem ſuſcipiunt, & venerantur. Tertia eſt, quia leo, cum terrori ſit omnibus, neminem ipſe timet: quæ ratio eſt D. Hilarij in Pſalmum 131. vbi tractans locum Geneſis citatum. *Leo,* inquit, *terrori eſt feris omnibus, & hic ſolum per confidentiā, & ſecuritatem dormit intrepidus, terror omnium vigilans eſt,* quod maximè pertinet ad Chriſtum, cuius intrepidæ, & præpotentis naturæ ſecuritatem, nulla externi terroris timiditas inquietat, qđ præcipuè docet Hilarius morti Chriſti conuenire: tunc enim dormiens Chriſtus leonis intrepidè dormientis ſimilitudinem habuit.

Meſſias per excellētiam Sanctus. *Dan. 9. 24.* *Hier. 23. 6.* *Tertia.* *D. Hilar.*

4 *Quarta.* Quarta deſumitur à vigilantia, cuius leo ſymbolum eſt, eò quòd ſolus ex animalibus recuruos vngues habentibus, ſimulatq; natus eſt, cernit; qua quidem in re longè ſuperior leone Chriſtus fuit, qui non dico in ortu, ſed vel in ipſo ſui conceptus momento diuinā vidit eſſentiam, quemadmodum multa Scripturæ teſtimonia non obſcurè ſignificant, veluti Ioannis 1. *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus qui eſt in ſinu Patris,* (ideſt, qui videt diuinam eſſentiam quatenus homo) *ipſe enarrauit,* nā ſicut per humanitatem enarrauit, etiā per humanitatem debuit eſſe in ſinu Patris. Quæ expoſitio colligitur ex Cyrillo Alexandrino libro 1. in Ioannem cap. 22. Diuo Auguſtino tractatu 3. in Ioannem, & D. Chryſoſtomo hom. 14. in Ioannem. Propterea Ioannis 3. Chriſtus ipſe de ſe dicit, *Quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur.* Et paulò inferius. *Nemo aſcendit in cælum, niſi qui deſcendit de cælo, filius hominis, qui eſt in cælo.* Quo loco eſt aduertendum verbum illud, *Aſcendit,* eſſe præteriti temporis, vt patet ex Græco contextu, quo fit, vt Chriſtus dicat ſe iam tūc aſcendiſſe in cælum ſecundum humanitatem: cum autem eo tempore nondum aſcendiſſet per corporalem aſcenſionem, relinquitur loqui eum de aſcenſione in cælum per viſionem beatificam. Ioannis etiam 12. ait. *Vbi ego ſum illic, & miniſter meus erit,* id eſt, fruetur viſione beatifica, ſicut ego modo fruor. Quod autem hoc in primo conceptionis articulo contigerit, non leuiter probari poteſt ex illis verbis Pſalmi 21. *In te proiectus ſum ex vtero,* quæ de Chriſto interpretatur Euſebius Cæſarienſis libro decimo demōſtrationis Euangelicæ cap. vltimo: vbi introducit Chriſtum ita Patrem alloquentem: *Ex vtero te Deum meum iam videbam.* Et Pſalm. 65. *Beatus quem elegiſti, & aſſumpſiſti.* Quem locum de Chriſti humanitate intellexit Diuus Auguſtinus indicans in ipſamet aſſumptione fuiſſe Chriſtum beatum. Idemque habet libro 83. quæſtionum, quæſtione ſexageſima quinta, & libro quarto de conſenſu Euangeliſtarum cap. vltimo: vbi cum aſſeruiſſet nullum mortalium poſſe in hac vita videre Deum ſubiunxit: *Qua maximè proprietate diſtat à cæteris homo, cuius ſuſceptione verbū caro factū eſt:* idemq; conceptis verbis affirmat Richardus de S. Victore lib. 2. de Emmanuele cap. 22.

Chriſtus in ſui cōceptus momēto vidit diuinā eſſentiam. *Io. 1. 18.* *Cyril. Alex.* *D. Auguſt.* *D. Chryſ.* *Io. 3. 11.* *Beatifica viſione, priuſquā corpore, aſcendit in cælū Chriſtus.* *Io. 12. 26.* *Pſ. 21. 11.* *Pſ. 65. 5.* *D. Aug.* *Rich. Vict.*

Quod attinet ad ſecundum. Non vacat myſterio quod ſequitur: *Radix Dauid.* Quomodo enim Chriſtus radix Dauid eſſe potuit, qui ex Dauide tanquā ex radice traxit originem, ex quo videtur Dauidem potius radicem Chriſti, quam Chriſtum radicem Dauidis appellari debuiſſe, eam enim ob cauſam dicitur Eſaiæ 11. *Egredietur virga de radice Ieſſe,* ideſt, Meſſias ex Ieſſe, ſiue Iſai. patre Dauidis, tanquam ex radice orietur. Eadem difficultas eſt in illis verbis Eſaiæ eodem cap. cum dicitur. *In die illa radix Ieſſe, qui ſtat in ſignum populorum ipſum gētes deprecabuntur,* vbi vides Meſſiam appellari *radicem Ieſſe,* cum paulò ante Ieſſe radix Meſſiæ dictus fuerit. Cui dubitationi reſpōdent Rupertus, & Pannonius Chriſtum Dominū ſpectatum ratione humanitatis, non eſſe radicem Dauidis, ſed potius Dauidem 5

Iſai. 11. 1. *Chriſtus quomodo radix Dauid.* *Rupert.* *Pannon.*

eius

eius radicem. Cæterum appellari radicem Dauidis, vt eius diuinitas indicetur, ſecundum quam radix Dauidis, & omnium omnino fuit: *Magnificum*, inquit Rupertus, *& mirabile eſt eius eſſe radicem, de cuius ſtirpe deſcendit. Itaque ſecundum diuinitatem dictus eſt radix Dauid, quia ſicut radix vitem aut palmitem, ita Patrem ſuæ carnis Dauidē portat Chriſtus ſecundum diuinitatem: vnde etenim Dauid, & tota gens illa in ſacris literis vinea Domini dici conſueuit, niſi quia per fidem venturo*
Ioan. 15. 1. *inhærebat Chriſto, qui dicit* Ioan. 15. *Ego ſum vitis, & vos palmites.* Aliam rationem afferunt Arethas, & Anſbertus, appellari Meſſiam radicem Dauidis, non Dauid ex ipſo, ſed quia ipſe ex Dauide ortum habuerit, vt nimirum indicetur Dauidem eſſe quaſi ſemen, ex quo Meſſias prodijt tanquam radix, ex quo deinde futura Eccleſiæ virgulta germinarent, atque adeo dicatur radix Dauidis, id eſt, ortus ex Dauide, tanquam ex ſemine. Eodemque ſenſu intelligi poteſt
Eſa. 11. 10 illud Eſa. 11. *Hæc radix Ieſſe, qui ſtat in ſignum populorum.* Obſeruauit autem di-
D. Hieron. uus Hieronymus ſuper illa verba Eſaiæ eodem capite: *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet*, Beatam virginem, quam ibi per uirgam intelli-
Cur flos Chriſtus de radice, non de virga dicatur aſcendere. git, & Chriſtum, quem per florem interpretatur, dici de radice Ieſſe aſcendere: cum neque virgæ neque flores ex arborum radice ſoleant immediatè erumpere, vt oſtenderetur multò poſt tempore Babylonicæ captiuitatis, nullo de ſtirpe Dauidis antiqui regni gloriam poſſidente, quaſi de trunco Mariam, & de Maria Chriſtum fuiſſe exortum.

6 Aduertendum eſt primò, appellationem *radicis* rectè in Chriſtum conueni-
Eſa. 53. 2. re. Quemadmodum appellatur Eſa. 53. *Aſcendet ſicut virgultum coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti.* Et cap. 11. *In die il-*
Rom. 11. 16 *la radix Ieſſe.* Et ad Rom. 11. *Si radix*
ad Col. 2. 6. *ſancta, & rami.* Et ad Coloſſen. 2. *Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum Dominum, in ipſo ambulate radicati, & ſuperædificati in ipſo;* cuius appellationis ratio ea eſt.
Omnis gratia ex Chriſto. Quia ſicut ex radice tota arbor alitur, & efflorescit: ita ex Chriſto omnes gratiam, & alia dona recipiunt. Quemad-
Ioan. 1. 16. modum dicitur Ioan. 1. *De plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia*, id eſt, omnes ſigillatim gratias. Quam eandem ob cauſam, virgæ, & flori comparatur Eſaiæ 11. Vtrunque *Eſa.* 11. enim Hebræi de Meſſia interpretantur, teſte Diuo Hieronymo in eum locum, *D. Hieron.* quia nimirum ex frondibus flores, & fructus enaſcuntur. Per florem autem & ex flore, vt exponit Tertullianus li- *Tertull.* bro de carne Chriſti capite 21. Omnes fructus oriuntur. Quanquam Orige- *Origenes.* nes homilia nona ſuper Numeros, aliā tradit rationem vtriuſque ſimilitudinis, obſeruans in primis non otioſum eſſe, quod eo loco Eſaiæ, virga quidem exire, flos autem dicitur aſcendere. *Quamuis enim*, inquit, *vnus ſit Chriſtus per ſubſtantiam, ſingulis tamen diuerſus efficitur: prout indiget is, in quo operatur: qui enim ſegnior eſt, & negligentior, fit ei Chriſtus virga, & in virga non aſcendere, ſed exire dicitur, quia exeundum eſt ei, qui iners, & ſegnis eſt de eo ſtatu, in quo non rectè conſiſtit, & tranſeundum ad alium tanquam virga compulſo, id eſt, ſeueritate doctrinæ rigidioris admonito. Qui verò iuſtus eſt, & ſicut palma floret, in hoc aſcendere Chriſtus dicitur, tanquam flos. Itaque qui verberibus indiget, exit ad eum virga, qui autem proficit ad iuſtitiam, aſcendit in florem, donec afferat fructus ſpiritus, quos enumerat Paulus ad Galatas* 5. *cum ait. Fructus autem ſpiritus eſt Charitas, Gaudium, Pax, Patientia, Benignitas, Bonitas, Longanimitas, Manſuetudo, Fides, Modeſtia, Continentia, Caſtitas.* *Chriſtus negligentibus virga, proficientibus flos.* *Gal.* 5. 22.

Secundo eſt aduertendum. Hanc radicem conatos fuiſſe euellere Iudæos, vt ipſimet ſeſe inuicem adhortantur. 7
Hieremiæ 11. *Eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur* *Hier.* 11. 19 *amplius.* Verum quia hæc radix nimis altè defixa erat, propter diuinitatem in Chriſto corporaliter habitantem, vt ait Apoſtolus; Nequaquam eum auellere, ſed abſcindere tantum occidendo potuerunt, quemadmodum dixit Eſaias cap. 53. *Abſciſſus eſt de terra viuentium.* Vbi *abſciſſus*, dixit, non *euulſus*, *Chriſtus cur abſciſſus nō auulſus dicatur de terra viuentium.* aut eradicatus, quia rurſus per reſurre- *Eſa.* 53. 8. ctionem eiuſmodi radix glorioſa erumpens, mirum in modum germinauit, vt ipſe apud Regium vatem gloriatur, cū ait Pſalm. 27. *Refloruit caro mea.* Qui *Pſ.* 27. 7 locus ad Chriſti reſurrectionem planè

pertinet: id quod illuſtrius expreſſit Do
Ezech.17.22. minus per Ezechielem 17. *Sumam ego de medulla cedri ſublimis, & ponam de vertice ramorum eius, tenerum diſtringam: & plantabo ſuper montem excelſum, & eminẽtem, in monte ſublimi Iſrael plantabo illud, & erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam, & habitabunt ſub ea omnes volucres, & vniuerſum volatile ſub vmbra frondium eius nidificabit*: quod enim hic ſurculus, qui in monte ſublimi Iſrael plantari promittitur, ſit ipſe Rex Meſſias in monte Caluariæ crucifixus, Septuaginta interpretes diſertis verbis expreſſerunt, cum illam ſententiam: *In monte ſublimi Iſrael plantabo illud*, ita tranſtulerunt κρεμάσω αὐτον ἐν ὄρει μετεώρῳ ἰσραὴλ, idest: In monte ſublimi Iſrael ſuſpendam illum. Quemadmodũ expendit Theodoretus in ſuis *Theodor.* commentarijs ſuper Ezechielem. Eandem ex Chriſto mortuo germinationẽ
Eſa.53.8. prænunciauit Eſaias cap. 53. vbi poſtquam Chriſti paſſionem, & mortẽ multis verbis commemoraſſet, quaſi exponens illum per mortem plantatum in fructus vberrimos pullulaſſe, ſubiunxit: *Generationem eius quis enarrabit?* id eſt, quis poterit enumerare innumerabilem ſobolem, quæ ex eo orietur? verbum enim Hebraicum דור, dor, ſignificat ſobolem, & multorum propagationem: quemadmodum perſpicuum eſt
Eccl.1.4. ex Eccleſiaſte cap. 1. *Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem in æternum ſtat*. Et Pſal. 9. *Dixit enim in corde* *Pſal.9.11.* *ſuo, non mouebor à generatione in generationem*. Et ex multis alijs locis, vbi idem verbum ponitur: quam eandem ſobolem ex Chriſto orituram habes apud Eſaiam eodem cap. cum dicitur: *Aſcen-*
Eſa.53.2. *det ſicut virgultum coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti*: Etenim ſicut virgultum
Chriſtus cur germen. abſciſſum magis creſcit; ita Chriſtus abſciſſus per mortem, iterum per reſurrectionem pullulauit, ſicut radix quoad aſpectum quidem oculorũ latet ſub terra defixa, ſed tamen foras uirtutem ſuam exerit, ita Verbum latuit quidem in carne, præcipuè verò in cruce. Quã ob cauſam Eſaiæ 40. appellatur Deus abſconditus, ſed vim tamen eximiam oſtendit in debellandis aereis poteſtatibus, & hominibus ad gloriam prouehendis. Denique eandem ob cauſam appellatur Chriſtus germen Eſaiæ 4. *Eſa.4.2.* *In die illa erit germen Domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ ſublimis*. Et Gen. 49. in benedictione Iudæ, iuxta *Gen.49.9* tranſlationẽ Septuaginta: *Ex germine fili mi aſcendiſti*. Quãquam D. Ambr. lib. de *D. Ambr.* benedictionibus Patriarcharũ c. 4. locũ hunc ad incarnationẽ refert. *Ex germine* inquit, *aſcẽdit, eo quòd tanquam frutex in aluo virginis germinauit, & vt flos boni odoris ad redemptionẽ mundi maternis viſceribus in ſplendore nouæ lucis emiſſus aſcẽdit, iuxta Eſaiæ vaticinium c. 11. Exiet virga de* *Eſa.11.1.* *radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet.*

Quis ſit ille agnus ſtans tanquam occiſus, habens cornua ſeptẽ, & oculos ſeptem.

Et primum, cur Chriſtus Agnus dicatur?

SECTIO III.

1 Commemorat Ioannes vidiſſe ſe in medio throni, & quatuor animalium, & vigintiquatuor ſeniorum agnum quendam ſtãtem, tanquam occiſum, habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem, qui de dextera ſedentis in throno librum illum accepit, de quo ſuperius diſſeruimus, quẽ agnum Chriſtum Dominum eſſe nemini dubium eſſe debet. Illud explicandum ſupereſt, cur appelletur agnus, cur ſtet, cur tanquam occiſus appareat, cur denique habeat cornua ſeptem, & oculos ſeptem?

2 Igitur vt à primo ordiamur, ſciendum eſt Chriſtum in ſacris literis, non ſolum leonem propter ea, quæ paulo ante diximus, ſed etiam Agnum pro- *Chriſtus cur dicatur agnus.* pter multa alia appellari. Primum, quia veluti Agnus fuit pro hominum ſalute in cruce immolatus, quæ ratio eſt Origenis homilia 24. ſuper Nume- *Origenes.* ros. Imo, & Ioannis Baptiſtæ cum di- *Baptiſta.* xit, *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*; nimirum immolatus in cruce. Quam etiã ob cauſam fuit olim expreſſus in iugi illo ſacrificio legis veteris, in

quo

Nu. 28. 9. quo Deus præcepit, vt ſibi quotidie duo agni immolarētur. Numerorū 28. *Offeretis agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocauſtum ſempiternū: vnum offeretis mane, & alterum ad veſperā.* Quo loco eſt obſeruandum, quamquā in lege veteri multa animalium genera, ſiue terreſtria, ſiue volatilia litari cõſueuerint, nihilominus iuge ſacrificium, ex ſolis agnis præceptum fuiſſe, quod videlicet expreſſius Chriſti ſacrificiū

Proſunt ſa luti fideliū Sãcti, Chriſti ſacrificio adiuncti. repræſentaret. Itaque cætera omnia ſacrificia ad hoc ſacrificium iuge quaſi adiungebantur, quia hoc ſolum quotidianum erat, quo ſignificabatur, licet oēs ſancti, qui pro Chriſto paſſi ſunt, proſint ad ſalutem fidelium, id tamen non habere niſi quatenus Chriſti ſacrificio adiunguntur. Eandem ob cauſam fuit Chriſtus expreſſus ī Agno illo cuius ſanguine pcepti ſunt liniri poſtes, & ſuperliminaria domorum filiorum

Exod. 12. Iſrael. Exod. 12. Quemadmodum præ-

D. Greg. ter alios explicauit D. Greg. hom. 22. ſuper Euangelia *Quis, inquit, ſit ſanguis Agni, non iam audiendo, ſed bibendo didicimus, qui ſanguis ſuper vtrumque poſtem ponitur, quando non ſolum ore corporis, ſed etiam ore cordis hauritur, nam qui ſic redemptoris ſui ſanguinē accipit, vt imitari paſſionem illius nedum velit, in vno tantum poſte ſanguinem poſuit. Quid verò eſt illum ponere in ſuperliminaribus domorū? Mens noſtra domus eſt, cuius domus ſuperliminare eſt ipſa intentio, quæ præeminet actioni, qui igitur intentionem cogitationis ſuæ ad imitationem Dominicæ paſſionis dirigit, in ſuperliminari domus agni ſanguinem ponit.*

3 Secunda ratio. Cur Chriſtus Agno

Chriſti mãſuetudo in paſſione. comparatur, deſumitur ab admirabili manſuetudine, quam in paſſione præſertim exhibuit, quam ſuſpiciens Eſa-

Eſ. 53. 6. ias capite 53. dixit, *Oblatus eſt, quia ipſe voluit, & non aperuit os ſuum, ſicut ouis ad occiſionem ducetur, & quaſi Agnus corā tondente ſe obmuteſcet.* Quam etiam ex-

Pet. 2. 23. pendit Petrus prima ſua Epiſtola c. 2. *Cum malediceretur non maledicebat, cum pateretur, nō comminabatur.* Verùm quod mirum ſanè videri debet, ob hanc ipſam manſuetudinem principatum dicitur hic agnus obtinuiſſe; quemadmo

Eſ. 16. 1. dum cecinit Eſaias capite 16. *Emitte agnum Domine dominatorem terræ de petra deſerti, ad montem filiæ Sion.* In quem locum Rabbi Ioſeph, & ferè reliqui Hebræorum dicunt, Moabitas conſueuiſſe tributum mittere ad Regem Iſrael centum millia agnorum, mortuo autē Achab amplius ea non miſiſſe, vt refertur 4. Regum 3. Itaque confirmatum Iſraelem nunc dicere. *Mittite agnos dominatori terræ,* (ſic enim legunt ex Hebræo,) ideſt Ezechiæ. De petra deſerti, quæ vna eſt ex vrbibus Moab. Verum ſuo modo nugantur Hebræi, locus enim de Chriſto intelligitur, vt exponit D. Hieronymus in commentarijs ſuper Eſaiam, qui ait trāſferri poſſe ex Hebræo *Dominatori terræ,* & *Dominatorem terræ,* vt ſit ſenſus: hunc Agnum, qui vel ipſe eſt dominator terræ, vel immolatur dominatori terræ, venturum eſſe ex petra deſerti, quę erat ciuitas Moabitarum, vbi nata fuit Ruth, ex qua Chriſtus deſcendit, licet per petram deſerti D. Hieron. ipſam Ruth interpretetur, quæ propter infidelitatem petra quędam Gentilitatis fuerit: plerique totam regionem Moab, quòd ſit in Arabia Petræa. Rab. Ioſep. 4. Reg. 3. D. Hieron. *Per petram deſerti qd ītelligendū.*

Denique alij Beatam Virginem, quæ petra eſt refugij omnium mortalium. Quod verò Rabbi Ioſeph, & Hebræorum ſententia defendi non poſſit ex eo eſt perſpicuum, quòd nulla erat ratio, cur Ezechias dominator terræ appellaretur, cum duabus tantum tribubus imperaret. Accedit quòd nunquam Regi Ezechiæ illi agni debiti, aut ſoluti fuerūt: Nec verò Oſee vltimus Rex Iſrael poteſt vllo modo intelligi, quippe qui huius vaticinij tpe, aut regnum iam amiſerat, aut certe in eo erat ſtatu, vt appellari dominator terræ non potuerit; neque vllus Princeps cogi ad pendendū tributum. Facit præterea quod Septuaginta interpretes, *Dominatorem* nō *Dominatori* tranſtulerunt. Verū de hoc vaticinio in noſtra victoria fuſius, illud tm̄ hoc loco admonentes, rectè Chriſtum, cum Agnus dicitur, dominatorē terræ appellari: quia manſuetudine, & amore, vniuerſum mundum ſibi ſubiecit, quemadmodū ei gratulatur Regius vates Pſalm. 44. *Intende proſpere procede, & regna, propter manſuetudinem:* quam ēt ob cauſam hoc ipſo loco Apocalypſis, 4 *Deipara refugiū mortalium.* *Hebræorū ſentētia refellitur.* *Manſuetudine ſubiecit mundū Chriſtus.* Pſ. 44. 5.

cum in ſpecie agni Chriſtus apparuiſſet, vnus ex vigintiquatuor ſenioribus clamauit; *vicit leo de tribu Iuda*, tunc nimirum leonis fortitudinem, & victoriam in Chriſto agnoſcens, cum agni manſuetudinem in eo ſpectauit. Tertia ratio ducitur ab innocentia: quemadmodum docet Greg. Nazianzenus oratione in Sanctum Paſcha.

[Greg. Naz.]

5 Quarta, & poſtrema, ex eo qđ Chriſti meritis tanquam agni vellere induimur, quæ ratio eſt eiuſdem Nazianzeni loco citato, D. Epiphanij libro 3. contra hęreſes, & Diui Hieronymi ſuper c. 53. Eſaiæ. *Non ſolum*, inquit, *ſanguine ſuo nos redemit, ſed etiam lanis operuit, vt infidelitate algentes ſua veſte calefaceret*, iuxta illud ad Galat. 3. *Quotquot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*. Et ad Romanos 13. *Induimini Dominum Ieſum Chriſtum*. Atque hoc quidē vellus, quo Agnus iſte cęleſtis nos induit, verè aureum eſt; vt eius obtinendi gratia multo plura ſubire debeamus pericula, quā fuerint illa, quibus Iaſon, & celeberrimi illi argo nautæ ad fabuloſum illud vellus aureum quærendum, ſe difficillimæ nauigationi obiecerunt.

[D. Epiph. D. Hieron. Chriſti meritis vt agni vellere induimur. Gal. 3. 27. Ro. 13. 14.]

Cur Agnus apparuerit ſtans, & tanquam occiſus.

SECTIO IIII.

1 QVod ad ſecundum attinet ſubiungit Ioannes, eiuſmodi Agnum ſtantē apparuiſſe: cuius rei multiplex affertur ratio. Prima eſt Gloſſæ, quia nimirum reſurrexit ad vitam immortalem. Secunda eſt Richardi de Sancto Victore, apparuiſſe ſtantem, quaſi paratum ad perficiendū opus redemptionis. Tertia Panonij, apparuiſſe ſtantem tanquam ad iudicandum, iuxta illud Eſaiæ 3. *Dominus ſtat ad iudicandum populos*. Quarta Anſberti, Hugonis Cardinalis, & aliorum ad opitulandum: quæ ratio eſt etiam D. Gregorij homilia 9. ſuper Euangelia; quo loco reddens rationem cur Beatus Stephanus Actorum 7. vidit Chriſtum nō ſedentem ſed ſtantem; *Sedere*, inquit, *iudicantis eſt, ſtare pugnantis, vel adiuuantis*: quia igitur redemptor noſter aſſumptus in cælum omnia iudicat, propterea eum Marcus ſedere deſcribit capite vltimo: Stephanus verò in labore certaminis poſitus, ſtantem videt, quē adiutorem habuit, quia vt in terra perſecutorum infidelitatem vinceret, pro illo de cælo Chriſti gratia pugnauit. Quinta, & poſtrema eſt D. Auguſtini libro queſtionum ex nouo teſtamento, quæſtione octogeſimaoctaua, ſi eius eſt illud opus, ſtare Chriſtum ante thronum Dei, quaſi aduocatum pro hominibus. *In veteri*, inquit, *teſtamento Eſaias Chriſtum vidit ſedentem capite 6. at in nouo Stephanus ſtantem, Actorum 7. Quomodò*, inquit, *poſt triumphos videtur ſtare quaſi ſubiectus, & antequam vinceret, ſedere quaſi Dominus? ſed profectò viſus eſt quaſi rex corripiens plebem, atque adeò ſe oſtendit ſedentem, quia in pace erat cauſa diuinitatis: Stephano autem vt ſtans appareret, fecit calumnia Iudæorum. In Stephano enim Saluatoris cauſa vim patiebatur; ideò ſedente iudice Deo ſtans apparuit, quaſi qui cauſam diceret, & quia bona cauſa eius eſt, ad dexteram iudicis erat, omnis enim, qui cauſam dicit, ſtet neceſſe eſt.* Hæc Auguſtinus.

[Gloſſa. Rich. Vict. Chriſti alacritas ad redēptionis opus. Pannon. Iſai. 3. 13. Anſbert. Hugo Car. D. Greg. Paratus ad opitulandū Chriſtus. Marc. vl. D. Auguſt. Iſai. 6. 1. Actor. 7. Chriſtus aduocatus noſter apud Patrem.]

Quod attinet ad tertium, ait Ioannes eundem agnum apparuiſſe tanquā occiſum: quo teſtimonio abuſi ſunt cōplures hæretici ad probandum Chriſtum Dominum non fuiſſe verè mortuum, ſiquidem non occiſus, ſed tanquam occiſus à Ioanne dicitur: quæ hæreſis ex varijs capitibus ortum habuit, quidam eò inficiabantur Chriſtum verè mortuum, quia impiè exiſtimabant eum non habuiſſe verum corpus, ſed phantaſticum, & apparens: in quo errore fuerunt Manichæi, Priſcillianiſtę, & alij: aduerſus quem errorem diſputat Tertullianus in lib. de carne Chriſti, & lib. de præſcriptionibus hæreticorum, Iuſtinus Martyr in ſecundo Apologetico pro Chriſtianis, D. Epiphanius hæreſi 41. 42. & 66. D. Auguſtinus libro de hæreſibus, hæreſi 22. & Leo Papa Epiſt. 93. cap. 4. & 17. Alij ex eo, quia credebant habuiſſe corpus cæleſte, atque impaſſibile, vt Valentinus, auctore Tertulliano libro de Præſcriptionibus hæreticorum, & Diuus Auguſt. hæreſi 11. 2

[Tertull. D. Epiph. D. Aug. Leo Papa. Tertull. D. Aug.]

In

Irenæus. In quo etiam errore fuerunt Gnoſtici apud Irenæum lib.1.c.5. Alij denique quia putarunt habuiſſe corpus diuinũ conſubſtantiale diuinitati, vt Apollinaris, *Iuſt. Mart.* vt auctor eſt Iuſtinus Martyr loco citato, quibus omnibus erroribus prætermiſſis, quorum videlicet confutatio ad alium locum pertinet, illud interim annotare ſufficiat particulas tanquam, quaſi, & ſimiles in ſacris literis nõ ſemper ſimilitudinem, ſed ſæpe rei ipſius ſignificare veritatem: *ad Cor.2.3* veluti 2. ad Cor.3. *Nos vero omnes reuelata facie gloriam Domini ſpeculantes in eandem imaginem trãſformamur à claritate in claritatem, tanquã à Domini ſpiritu*. Ideſt, quemadmodum decet Domini ſpiritum operari, ſiue ut *D. Hieron.* interpretatur Hieronymus ſpiritu Domini operante. *Eph.5.8.* Et ad Epheſ. 5. *Vt filij lucis ambulate*, ideſt, vt filios lucis decet. *Pſ.125.1.* Pſal.125. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti ſumus ſicut conſolati*, ideſt cum nos Dominus reduxit ex captiuitate, incredibilem animo lætitiam, & conſolationem accepimus. Denique *Ioan.1.14.* Ioan.1. *Vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre*, ideſt, ea fulgentẽ gloria, qualem Dei filium habere conueniebat: quemadmodum exponit Diuus *D. Chryſ.* Chryſ. hom.11. in Ioannem his verbis: *Verbum* quaſi *hoc loco non ſimilitudinis eſt, ſed confirmationis, & definitionis certiſſimę, quaſi dicat, vidimus gloriam qualem deceat & credibile ſit habere vnigenitum, & dilectiſſimum omnium Regis filium, vt vulgò etiam cum regium comitatum volumus deſcribere, conſueuimus dicere, incidebat quaſi rex*. Non rectè igitur argumentantur hæretici ex particula, quaſi, ſeu tanquã, ad veritatem mortis Chriſti inficiandam, ſed neque hoc loco, *Quaſi occiſum*, pro *Occiſum*, poſuit Ioannes, cum hæc poſt aſcenſionem Chriſti in cęlum contigerint, ſed illud ſignificare voluit, vidiſſe ſe Agnum illum cum ſignis præteritæ occiſionis, ſi quidem Chriſtus cum quinque vulnerum cicatricibus reſurrexit, & cum ijſdem in cęlum aſcendit: qua de re fuſe iam in commentarijs primi capitis diſſeruimus. *Chriſtus cicatrices vulnerum ſeruat in cælo.*

Cur Agnus apparuerit habens cornua ſeptem, & oculos ſeptem.

SECTIO V.

ADditur poſtremo: *Habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem*. Mirabilis proculdubio Agnus, qui ſeptem cornua, totidemque oculos habeat. In ſeptem cornibus eminẽtia poteſtatis; in ſeptem oculis multiplex per ſeptem ſpiritus ſancti dona illuminatio, & prouidentia, qua Eccleſiam adminiſtrat, accipienda eſt: eſt nãque numerus ſeptenarius, vniuerſitatis & perfectionis ſymbolum. 1 *Poteſtas Chriſti ĩ adminiſtrãda eccleſia.* Et quidem quod attinet ad cornua, (de oculis enim iam ſuo loco egimus,) ſciẽdum eſt, cornu in ſacris literis, pro regno, & regali poteſtate ſæpe vſurpari, veluti Zach.1. *Zach.1.13* vbi quatuor mundi imperia, quatuor cornua appellantur. Et Pſal.131. *Illuc producam cornu Dauid.* *Pſ.131.7.* Et 1.Reg.2. *Sublimabit cornu Chriſti ſui*, *1.Reg.2.10* vbi eſt ſermo ad literam de regno Meſſiæ, quemadmodum, & Pſalm.91. *Exaltabitur ſicut vnicornis cornu meum*. *Pſ.61.11.* Merito autem Regnum Meſſiæ cornu vnicornis ſimile dicitur. Primo propter firmitatem: Eſt enim cornu vnicornis duriſſimũ. Deinde propter ſplendorem, quia pulcherrimum. Tertio, propter vtilitatem, quia eſt aduerſus venena præſentiſſimum. Denique quia vnicum in quolibet horum animalium, Chriſti monarchiam ſignificat. Nec ſolum pro regno cornu accipitur, ſed pro quacunque etiam excellentia, & ſublimitate, tam in bonam quam in malam partem. Veluti Pſ. 74. *Pſal.74.14* *Omnia cornua peccatorum confringam, & exaltabuntur cornua iuſti:* & iterum, *Dixi iniquis, nolite inique agere, & delinquentibus nolite exaltare cornu.* Et Pſalm. 88. *Pſ.88.18* *In nomine tuo exaltabitur cornu noſtrum.* Denique pro robore, & fortitudine Pſalmo 17. *Protector meus, & cornu ſalutis mea.* *Pſ.17.3.* Et Pſal. 21. *Salua me ex ore leonis, & à cornibus vnicornium humilitatem meam:* *Pſal.21.22.* ideſt à viribus, & potentia ſuperborũ, qui vnicornes appellantur, quod conſortium, & ſocietatem in honore omnino reſpuant: ſic enim interpreta-

D. Aug. tur Diuus Auguſtinus in priore expoſitione eius Pſalmi. *A ſublimitatibus*, inquit, *ſuperborum ſe ſingulariter erigentiũ, conſorteſque non ferentium ſaluam fac humilitatem meam.* Quo etiam modo eundem locum intellexit Diuus Gregorius libro 31. Moralium, cap. 13. quamuis eũ ad Chriſtum referat, & Iudæos qui eũ perſequebantur. *Tot*, inquit, *in illa gente vnicornes extiterunt, quotquot de legis operibus ſingulari, & fatua elatione confiſi ſunt.* Itaque hoc loco cornua non ſolum pro eminentia poteſtatis & regno, ſed etiã pro fortitudine ſumuntur: ſeptem autem cornua pro ſumma fortitudine, eo quòd numerus ſeptenarius dicat vniuerſitatem & perfectionem.

D. Greg.

2 His igitur cornibus noſter agnus armatus, dicitur gentes ventilaſſe Deuteronomij 33. *Cornua Rhinocerotis cornua illius, in ipſis ventilabit gentes.* Quem locum expendens Tertullianus libro aduerſus Iudæos titul. Quod Patriarchæ oſtendunt figuram crucis. *Chriſtus* inquit, *ſignificabatur, cuius cornua eſſent aſtimata, hac enim virtute crucis vniuerſas gẽtes nunc ventilat per fidem, auferens à terra in cælum, & tunc ventilabit per iudicium.*

Deut. 33. 17. Tertull.

3 Aduerte autem hoc loco, rectè agnũ ſeptem cornua tunc oſtentare, cum tanquam occiſus apparet: quia nimirum vim ſuam, & fortitudinem præcipuè in morte, & cruce exercuit: quemadmodum cecinit Abacuch. c. 3. vbi cũ præmiſiſſet, *cornua in manibus eius*, qui locus ad crucis cornua pertinet, ſtatim ſubiũxit, *ibi abſcondita eſt fortitudo eius.* Non eſt tamen prætereundum, quod in eum locum annotauit Hieronymus, iuxta tranſlationem Septuaginta, quæ ſic habet. *Cornua in manibus eius, & poſuit dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ*, nimirum, inquit Hieronym. *idcirco Deus Pater operuit cælos gloria, & terram repleuit laude, & cornua, id eſt, regnum poſuit in manu filij ſui, vt faceret dilectum ſuum ab hominibus diligi, & diligi non leuiter, ſed vehementer, & fortiter.* Itaque iuxta Hieronymi ſententiam omnia, quæ Deus fecit in cælo, & quæ per Chriſtum geſſit in terris, ad vnum amorem referuntur, vt tam multis allecti beneficijs vnigenitum Dei filium, ipſumque Deum, nõ vulgari, ſed vehementi, & forti quodã amore diligeremus. Propterea enim dictum eſt; *Dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ.* Poſſumus etiam ita interpretari Patrẽ in Chriſto poſuiſſe dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ: quia dando filium ſuum, oſtendit ſe mirum in modum in amorem mortalium exarſiſſe omniſque fortitudinis ſuæ neruos contendiſſe: denique ad vltimum, vt aiũt, potentiæ quodammodo perueniſſe, ad homines ſui amore inflammandos.

Chriſtus fortitudinem præcipue in morte exercuit. Abac. 3. 4. D. Hieron. *Omnia quæ Deus & Chriſtus fecit, ad vnũ amorẽ referuntur.*

Quid ſit vigintiquatuor ſeniores habere ſingulos citharas, & cantare canticum nouum.

Cum aperuiſſet librum, animalia, & vigintiquatuor ſeniores, ceciderũt coram Agno habentes ſinguli citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes ſanctorum, & cantabant canticum nouum.

SECTIO VI.

CVm agnus librum aperuiſſet, quatuor animalia, & viginti quatuor ſeniores ceciderunt coram agno, habentes ſinguli citharas, & phialas aureas, plenas odoramentorum, & cęperunt cantare canticum nouum dicentes: Dignus es Domine accipere librum, &c. Obſeruauit autẽ Rupertus non vacare myſterio, quòd poſtquàm Agnus librum aperuit, quatuor animalia, & vigintiquatuor ſeniores coram illo ceciderunt: *quia*, vt ait, *antequàm Agnus librum aperuiſſet, id eſt antequam per paſſionem ſuam adimpleſſet veritatem ſcripturarum, præter pauciſſimos, hoc eſt, præter tres Magos ab Oriente venientes, & præter illum illuminatum à natiuitate cæcum, fere nullus inuenitur procidendo adoraſſe Agnum, ſed poſtquàm librum aperuit, id eſt per mortem, & paſſionem ſuam obedientiam conſummauit, omne genu curuatur, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum, ad Philippen. 2. Nec vero ſolùm genu flectitur, ſed plena adoratio procidendo perficitur, iuxta illud Pſalm. 71. Coram illo procident Æthyopes, & inimici eius terram lingent. Id eſt,*

1 Rupert. *Ante paſſionem pauci, poſt illam Chriſtũ innumeri adorarunt.* Ad Phil. 2. 10. Pſ. 71. 29.

Ideſt, qui ante inimici eius erant, in ſignum perfectæ adorationis terram ipſam lambent.

Primaſius. Quod ad contextum attinet, Primaſius verbum, *aureas*, quod poſt phialas additur, ad citharas quoque referendum exiſtimat, vt nimirum etiam citharę aureę fuerint. *Ansbertus.* Ansbertus verò innuit etiã quatuor animalia habuiſſe citharas, quòd ſi accidit, mirum certè fuit, leonem, vitulũ, & aquilam citharam pulſaſſe, ſummamque Chriſti gratiam declarat, quæ ferocia ingenia, & ſuaptè natura barbara, atque ad fidei diſciplinã parum idonea, ita condocefecit, atque erudiuit, vt cum viginti quatuor ſenioribus poſſet ipſa quoque citharam in manu ſumere, Deique laudes decantare. Simile ferè prodigium commemoratur Iſa. cap. 11. *Iſa. 11. 6.* cum puer paruulus, hoc eſt Meſſias inſtar paſtoris recturus dicitur gregem quendam ex agnis, hedis, vitulis, ouibus, lupis, pardis, leonibuſque conſtantem, tanta ſeruata inter tam diſſimilia animalia concordia, vt lupus cum agno habitet, & cum hœdo accubet pardus, vitulusque, leo, atque ouis ſimul commorentur: quia nimirum Meſſias homines natura efferatos, & potentiæ magnitudine ſuperbientes deberet reddere manſuetos, atque ad humilem, & facilem cum abiectis hominibus conſuetudinem traducere: denique per Euangelij prædicationem cicurare, & illos æquè, atque inopes, & infirmos eodem doctrinæ, fidei, Sacramentorumque paſtu in eadẽ Eccleſię cauſa incluſos alere, legibuſque ſuis ad Euangelij humilitatem, & manſuetudinem erudire.

2 Igitur Richardus de Sancto Victore, *Richard. de S. Vict.* per citharas, quæ manibus pulſatæ ſuauiter ſonant, putat ſignificari bona opera Sanctorum, quæ ſuis effectibus quaſi quibuſdam ſonis proximos ad rerum diuinarum contemplationem, & amorem excitant, & inuitant. *Bona Sanctorũ opera nos excitãt.* *Pannonius.* Pannonius ſpiritualem quandã harmoniam ex puritate morum, & virtutum inter ſe concinentium coniunctione reſultantem, quæ in ſanctorũm animis perpetuo ſonant Dei laudem. Communis expoſitio, quam ſequuntur Beda, Primaſius, Rupertus, Ansbertus, Hugo Cardinalis, & Gloſſa ordinaria, eſt, per eiuſmodi citharas mortificationem carnis intelligi, *Beda. Primaſius. Rupertus. Ansbertus.* cuius ſententiæ rationes paulò poſt afferemus. Nobis tamen videtur probabiliùs per citharas in vniuerſum diuinarum laudum commemorationem intelligẽdam eſſe, quas vigintiquatuor ſeniores duobus potiſſimum modis denunciant, mortificatione videlicet paſſionum, (iuxta communiorem expoſitionem) ex qua virtutum reſultat concentus; & diuini verbi prædicatione. Et quidem quod attinet ad mortificationem rectè ea citharæ comparatur. *Carnis mortificatio citharæ comparatur.* Primum, quia, vt in cithara chordæ, ita membra per mortificationem tenduntur. Deinde, quia, vt annotauit Ansbertus, *Ansbertus.* ſicut in cithara aliæ chordæ fortiùs, aliæ lenius tenduntur; ſed tamen diſſimiliter tenſæ, non diſſimilem concentum efficiũt: Ita diuerſa in Chriſti corpore mẽbra paſſiones eius alia pleniùs, alia minus imitantur: ſed tamen diſſimiliter patientes vnam concordem Dei laudem reſonant. Tertiò, quoniam, vt expendit Diuus Gregorius, lib. 3. Moralium, capitulo tertio, *D. Greg.* chorda in cithara, ſi minus tenditur, non ſonat, ſi amplius, raucum ſonat. Vnde Paulus, fidelium animas velut in cithara chordas tenſas, alias amplius tendendo extenuat, alias à tenſione ſua laxando, conſeruat: alijs enim dicit ad Rom. 13. *Ad Roma. 13. 13.* *Non in comeſſationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitijs.* Et ad Coloſſenſes, capitulo tertio. *Ad Coloſſ. 3. 5.* *Mortificate membra veſtra, quæ ſunt ſuper terram.* Et tamẽ Timotheo dicit: *Noli adhuc aquam bibere, ſed modico vino vtere propter ſtomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates,* 1. ad Timotheum, cap. 5. *1. ad Tim. 5. 23.* Itaque iuxta D. Gregorium, *D. Greg.* mortificatio cithara dicitur, quia debet eſſe per prudentiam temperata. *Mortificatio prudentia temperetur.* Quarta, ex D. Auguſt. ſuper illa verba Pſalmi 42. *Confitebor tibi in cithara Deus Deus meus.* *D. Auguſt. Pſal. 42. 4.* Quia ſicut cithara ex inferiori parte ſonat, ita mortificatio ad inferiores animæ vires carniſque rebellionem comprimendam præcipuè pertinet. Huius citharæ chordæ ſunt omnia membra, quæ omnia per mortificationem extendi debent, iuxta illud Pauli ad Roman. 6. *Ad Rom. 6. 13.* *Sicut exhibuiſtis membra veſtra ſeruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra veſtra ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationem.*

Quod

Quod autem huius citharæ ſonus Deo ſit gratiſſimus, oſtendit D. Greg. lib. 10. Moral. cap. 21. ex illis verbis Pſal. 117. *Conſtituite diem ſolennem in confrequentationibus* (vulgatus tranſtulit, *in condẽſis,*) *vſque ad cornu altaris*. *Solennem*, inquit, *Domino diem in confrequentationibus conſtituit, quiſquis ſe aſſiduè in eius deſiderio affligit, qui nimirum ſolennitatis dies vſque ad altaris cornua tendi præcipitur, quia tandiu neceſſe eſt, vt quiſque ſe affligat, quouſque ad ſuperni ſacrificij altitudinem, ideſt ad æterna gaudia pertingat*.

D. Greg. Pſal. 117. 27.

3 Quod ad prædicationem attinet diuini Verbi, quam etiam nomine citharę intelligendam diximus, luculentè id teſtatur Iſaias, cum de ſe tanquam de concionatore loquens, ait, cap. 16. *Venter meus ad Moab quaſi cithara ſonabit*. In quem locum D. Hieron. eleganter adnotauit, concionatorem debere omni virtutũ genere præſtare. *Quomodo*, inquit, *cithara nõ emittit ſonum compoſitum, ſi vel vna chorda rupta fuerit; ſic ſpiritalis venter Propheta, ſi vna in eo virtutum chorda defuerit, non poterit melos dulce reſonare*. Eandem etiam ob cauſam prædicatores inſtrumenta muſica appellantur, Iſa 22. quemadmodũ interpretatur D. Hieron. cum dicitur, *figam illum,* (ideſt Chriſtũ) *paxillum in loco fideli, & erit in ſolium gloriæ domui patris ſui, & ſuſpendent ſuper eũ omnem gloriam domus Patris eius, vaſorum diuerſa genera, omne vas paruulum à vaſis craterarum, vſque ad omne vas muſicorum*. Qui locus de Chriſto intelligitur, is. n. tanquam paxillus in Eccleſia fixus eſt, ex quo omnis gloria Patris eius pendet, Deiquè ſapientia, & iuſtitia, vt idẽ Hieronỹ. exponit, ex eoque pendent omnia vaſa muſicorum, ideſt prædicatores, qui Dei laudes vbiq; reſonant, atque hi pręcipuè dicuntur cãtare canticum nouũ, ideſt, redemptionis beneficium, quod Agnus per ſui immolationem in omnes contulit, identidem commemorare, ipſique Agno de hominum ſalute parta, ac Dei honore per ſuam mortem reſtituto gratulari, quod canticum nouum dicitur, quia licet tãti beneficij promiſſio fuerit antiquiſſima, collatio ipſa, & exhibitio ad legem gratiæ pertinuit, quare nouum beneficium nouo cantico celebrari oportuit: quamquam, & canticum nouum pro extraordinario ſumi poteſt; vt quemadmodum redemptionis beneficium extraordinarium fuit, ita extraordinario quodam cantico, & laude, à viginti quatuor ſenioribus, & quatuor animalibus, ideſt præſtantiſſimis quibuſque ſanctis, & egregijs concionatoribus, atque adeo ab Eccleſia vniuerſa prædicandum, & extollendum denuncietur, de quo cantico loquutus eſt Iſaias, cum dixit, capite quadrageſimoſecundo: *Cantate Domino canticum nouum*. Quem locum ad redemptionem per Chriſtum, atque ad noui teſtamenti gratiam refert præter alios Clemens Alexandrinus in exhortatoria ad Gentes, quo loco multis oſtendit Chriſtum fuiſſe nouum quendam citharædum, qui tum per ſe, tum per ſuos concionatores, omnia ad ſe concentus ſuauitate traxit, commemoranſque illam Græcorum fabulam, qua Orpheus, & alij ſolo cantu dicuntur feras reddidiſſe manſuetas, ſyluaſque, & rupes attraxiſſe, docet id per ſolum Chriſtum verè fuiſſe perfectum his verbis. *Solus ipſe feras manſuefecit, volucres quidem, ideſt eos, qui ex ſe ipſis ſunt leues: ſerpentes, ideſt, deceptores: leones, eos qui ad iram ſunt concitati: ſues, eos qui ſunt voluptati dediti; lupos, eos qui ſunt rapaces: lapides etiam, & ligna ad ſe traxit, ideſt, eos qui lapides, & ligna adorabant, & qui inſtar lapidum inſipientes erant, iuxta illud Matth. 3. Potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahę ideſt ex Gentilibus, qui lapidibus crediderũt. Has ergo omnes immaniſſimas feras, & tales lapides ipſe cæleſti cantu in manſuetos homines transformauit, vide quantum potuerit nouum canticum, homines ex lapidibus, & homines fecit ex feris*. Hactenus Clemens.

Prædicatio verbi Dei, cithara. Iſa. 16. 11. D. Hieron. Concionator virtutibus præſtare debet. Iſa. 22. 23. D. Hieron. Iſa. 42. 10. Clem. Alexandr. Chriſtus nouus citharædus omnia ad ſe ſuo concentu trahens. Matth. 3. 9

Quid ſignificent phialæ aureæ plenæ odoramentorum.

SECTIO VII.

DVo ſunt in hac ſententia, quæ expoſitionem deſiderant. Vnum eſt, quid p has phialas aureas intelligendum ſit. Alterum, quęnam ſint ea odoramenta quorum plenæ eſſe memo-

memorantur. Sed quoniã Ioannes hanc poſteriorẽ partem explicauit, cum ſubiunxit, *Plenas odoramentorum, quę ſunt orationes ſanctorum,* illud nobis explicandum ſupereſt, cur orationes Sanctorum odoramenta appellantur.

Beda. Rupertus. Richard. Victorinus. Hug. Card. Dionyſius Chart. Gloſ. interl. Anſbertus.

Orationes Sanctorum cur odoramẽta dicantur.

Pannon.

2 Quod igitur ad primum attinet, Beda, Rupertus, Richardus de S. Victore, Hugo Cardinalis, Dionyſius Chartuſianus, & Gloſſa interlinealis, phialas aureas corda ſanctorum latitudine charitatis patentia interpretantur. Alij, vt Anſbertus, ipſam charitatem phialarũ nomine accipiunt, quæ plena eſt odoramentorum, ideſt orationum, quia nõ ſolum pro amicis, ſed etiam pro inimicis orat, hoc enim eſt eſſe plenam. Denique Pannonius ſanctos pios in phialis deſignari exiſtimat. *Sicut enim,* inquit, *phialæ in parte infima anguſtiores sũt, in ſuprema verò latiores; ita ſancti in parte inferiori, ideſt in carne, ſeſe coanguſtant, & comprimunt, ne terrena concupiſcant: In ſuperiori autem, ideſt, ſecundum ſpiritum, ſe pro viribus dilatant, appetendo cæleſtia, iuxta illud Pſalmi* 118. *Viam mandatorũ tuorum cucurri, cum dilataſti cor meum.* Aureæ autem ſunt huiuſmodi phialę, quia ſancti ſunt charitate pretioſi, qui nimirum ſunt illa vaſa aurea in domo Dei, de quibus loquitur Apoſtolus 2. ad Timothęum 2. Denique plenæ ſunt odoramentorum, ideſt orationum, quia ſanctorum eſt, gratias Deo agere pro collatis in omnes mortales beneficijs, & pro eorundem ſalute continuo preces ad Deum fundere. Ex his omnibus expoſitionibus illa eſt germanior, quæ phialas corda Sanctorum interpretatur, non ſolum quia communior, ſed quia textui congruẽtior, cum enim vigintiquatuor ſeniores Sancti ipſi ſint, phialaſq; manibus teneant, alienum planè eſt rurſus phialas Sanctos interpretari, vt ſancti ſeipſos tenere manibus dicantur: & quamquam ad charitatem poſſemus accomodare phialam, quia tamen rectiùs charitas per aurum phialæ intelligitur, multò videtur conuenientiùs, vt phialas aureas corda ſanctorum charitate fulgentia, & pretioſa interpretemur.

Pſ. 118.32.

2. ad Tim. 2

3 Quod verò ad ſecundum attinet, nõ vacat ſanè myſterio, quòd orationes ſanctorum odoramenta appellentur, cuius appellationis ratio multiplex afferri poteſt. Prima, quia oratio inſtar odoris ſurſum aſcendit, iuxta illud Eccleſiaſtici 35. *Oratio humiliantis ſe, nubes penetrabit, & donec propinquet, non conſolabitur, & non diſcedet, donec altiſſimus aſpiciat.* Et Pſal. 140. *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo.* Secunda, quia ſicut odores boni faciunt, ne loca graueolentia offendant, quam ob cauſam in eiuſmodi locis odoramenta ſolent adhiberi, ita orationes iuſtorum pro peccatoribus orantium, efficiunt ne impiorum ſcelera ſic Deum afficiant, vt eos quamprimùm euertat, ſed potiùs ei parcat, melioremq; animum inijciat. Tertia ratio, quia ſicut flores quò magis manu premuntur, eò magis olent, & aromata in ignẽ coniecta ſuauiſſimè redolent: Ita orationes ſanctorum eò ſunt feruentiores, quò illi magis laboribus premũtur, & in ignẽ tribulationis tanquã aromata injiciuntur: aut ſi malis, quò ipſi magis ſeſe per carnis afflictionem, & macerationem, quaſi premunt, in cuius rei typum thymiama illud ſacrũ ex aromatibus compoſitum, de quo agitur Exod. 30. ita fieri iubetur, vt aromata in tenuiſſimum puluerem contuſa, ac redacta priùs ſint, videlicet Stacte, Onyx, Galbanum, & Thus lucidiſſimum. Eſt autem Stacte pinguedo recentis myrrhę, cum exigua aqua tuſæ, & organo expreſſæ (quæ omnia carnis macerationem, & caſtigationem indicant) indeq; vnguentum efficitur, quod Stacte nominatur, Galbanũ verò ſuccus eſt naſcẽntis in Syria ferulæ, quod nonnulli Metopium vocant. Onychen vult Lyranus in commentarijs ſuper trigeſimum caput Exodi, eſſe Oſtreolam paruam valde redolentem, magnitudine vnguis humani, vnde & nomẽ ſumpſit. Eandem ob cauſam virgula illa fumi, de qua agitur Canticorum 3. *Ex aromatibus myrrhæ, & vniuerſi pulueris pigmentarij aſcendebat,* ideſt, ex carnis mortificatione, per quam prauæ animi appetitiones, ita tunduntur, vt in tenuiſſimum puluerem redigantur, ideſt, nimirum ſenſum, & appulſum paſſionum: ſic enim eum locum interpretatur D. Gregor. homil. 22. in Ezechielẽ. *Fumus,* inquit, *ex aromatibus compunctio eſt orationis concepta ex virtutibus amoris:*

Oratio iuſti inſtar odoris aſcendit.

Eccleſ. 35. 21.

Pſ. 140.2.

Mitigat irã Dei in peccatores.

Exod. 30. 34.

Exod. 30.

Cant. 3. 6.

D. Greg.

qua

qua tamen oratio fumi virgula dicitur, quia dũ ſola cæleſtia poſtulat ſecreta progreditur, vt ad terrena petenda minimè reflectatur. Non virga autem, ſed virgula dicitur, quia interdum in compunctionis ardore tanta ſublimitatis eſt vis amoris, vt hanc nec ipſe animus poſſit comprehendere: ſubiungitur, mirrhæ & thuris: quia thus in ſacrificium incenditur, myrrhæ verò corpora mortua condiuntur, ne vermibus corrumpantur, quare myrrhę & thuris ſacrificium offerunt, qui & carnem affligunt, ne eis corruptionis vitia dominentur, & redolentem in conſpectu Domini amoris ſui hoſtiam incendunt. Hæc D. Gregorius. Aduertendũ eſt etiam ignẽ, quo thymiamata in altari aureo incendebantur, deferri conſueuiſſe ex altari holocauſti, in quo perpetuò ignis erat, Leuit. 6. Quia videlicet orationum feruor ex perfecta mortificatione oritur, à qua nunquam ceſſandum eſt propter continuam carnis rebellionem; id enim ſignificat, nunquam in altari holocauſti defuiſſe ignem. Quare qui orationi vacare ſtudet, non incumbens mortificationi, perinde eſt, ac ſi ſine igne aromata velit incendere: vnde Canticorũ 5. dicitur. *Demeſſui myrrham meam cum aromatibus meis.* Quia nimirum vtrumque iungendum eſt, mortificationis videlicet myrrha, & orationis aromata. Et Canticorum 4. *Vadam ad montẽ myrrha, & ad collem thuris*: quæ verba ſunt ſponſi, & eſt ſenſus: viſitabo eos qui in arduis mortificationis operibus, tanquam in montibus occupantur, & eos, qui in dulcedine orationis, tanquam in collibus conquieſcunt: vbi cernis mortificationem per montem, orationem verò per collem ſignificari: tum propter rationem, quam modo indicauimus, quia ſcilicet mortificatio inſtar acclivis montis, ardua eſt, atque difficilis, non ita vero oratio, ſed inſtar amœni ac florentis collis, plus ſuauitatis, quàm difficultatis continet; tum etiam quia oratio quaſi collis ex monte mortificationis porrigitur; ſolẽt enim montes in colles deſinere. Quarta ratio, cur orationes odoramentis comparantur, ea eſt; quia ſicut odores ſunt gratiſſimi: ita orationes iuſtorum gratiſſimæ ſunt Deo, & Angelis. Quam ob cauſam Angeli non ceſſant eiuſmodi odores è terra in cælum quaſi aromata deferre, vt videlicet earum afflatu ſuauiſſimo in cælo ſe recreent, Deumq; eiuſmodi thure venerentur, hoc enim myſterium Raphael Angelus Tobiæ declarauit, cùm dixit. *Quando orabas cum lachrymis, ego obtuli orationem tuam Domino.* Quo pertinet illud, quod de Noe ſacrificio Gen. 8. refertur. *Odoratuſq; eſt Dominus odorẽ ſuauitatis.* Et illud quod ſæpè in Leuitico dicitur: *Oblatio eſt ſuauiſſimi odoris Domino.* Poſtremò obſeruandum eſt, viginti quatuor ſeniores non ſolum citharas, ſed phialas etiam habuiſſe aureas plenas odoramentorum, quia non eſt ſatis exteriùs Dei laudes decantare, niſi etiã cor ipſum interiùs plenũ ſit odoramentorum, ideſt, orationũ feruentium ſuauiſſimiq; odoris. Non deſunt verò quã plurimi in Eccleſia, qui cum habeant pulcherrimas citharas, eaſq; numeroſè pulſent, ideſt, Dei laudes nõ ſolum modulatè concinant, ſed alijs etiam eleganter prędicent: phialis tamen aureis plenis odoramentorum carent, ideſt, interna cordis deuotione, quæ potiſſima eſt ſpiritualis citharędi conditio.

Leuit. 6. 12

Orationis feruor ex mortificatione oritur.

Cant. 5. 1.

Cant. 4. 6.

Tob. 12. 12

Gen. 8. 21.

Non ſatis eſt exterius Dei laudes cantare.

CAPVT SEXTVM.

ET vidi quod aperuiſſet Agnus vnum de ſeptem ſigillis, & audiui vnum de quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitrui: Veni, & vide. Et vidi: Et ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper illum, habebat arcum, & data eſt ei corona, & exiuit vincens, vt vinceret. Et cum aperuiſſet ſigillum ſecundum, audiui ſecundum animal dicens: Veni, & vide. Et exiuit alius equus rufus, & qui ſedebat ſuper illum, datum eſt ei vt ſumeret pacem de terra, & vt inuicem ſe interficiant, & datus eſt ei gladius magnus. Et cum aperuiſſet ſigillum tertium, audiui tertium animal dicens: Veni, & vide. Et ecce equus niger, & qui ſedebat ſuper illum, habebat ſtateram in manu ſua. Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentem: Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario vno, & vinum, & oleum ne læſeris. Et cum aperuiſſet ſigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentis: Veni, & vide. Et ecce equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi Mors, & Infernus ſequebatur eum: & data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & beſtijs terræ. Et cum aperuiſſet ſigillum quartum, vidi ſubtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter teſtimonium, quod habebant, & clamabant voce magna, dicentes: Vſque quo Domine, ſanctus, & verus, non iudicas, & non vindicas ſanguinem noſtrum de his, qui habitant in terra? Et datæ ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ: & dictum eſt illis, vt requieſcerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conſerui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi ſunt ſicut & illi. Et vidi cum aperuiſſet ſigillum ſextum: & ecce terræmotus magnus factus eſt, & Sol factus eſt niger tanquam ſaccus cilicinus: & Luna tota facta eſt ſicut ſanguis, & Stellæ de cælo

cecí-

ceciderunt ſuper terram, ſicut ficus emittit groſſos ſuos, cum à vento magno mouetur: & cælum receſſit, ſicut liber inuolutus: & omnis mons, & inſulæ de locis ſuis motæ ſunt: & reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis ſeruus, & liber abſconderunt ſe in ſpeluncis, & in petris montium: & dicunt montibus, & petris: Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ ipſorum, & quis poterit ſtare?

ARGVMENTVM.

Perſequitur Ioannes viſionem ſecundam, commemorans quomodo Agnus ſeptem illa libri ſigilla reſignauerit, & quid nam illis apertis apparuerit. Atque hoc capite ſex ſigilla reſignata commemorantur, quibus apertis admiranda quædam, quæ latebant in libro, viſa ſunt. Etenim aperto primo ſigillo apparuit equus albus, & qui ſedebat ſuper illum habebat arcum, dataque eſt ei corona. Aperto ſecundo, exiuit equus rufus, & ei qui inſidebat equo, datus eſt gladius magnus. Aperto tertio, apparuit equus niger, & qui ſedebat ſuper eum, habebat ſtateram in manu ſua. Aperto quarto, viſus eſt equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi Mors, & Infernus ſequebatur eum. Aperto quinto, apparuerunt ſubtus altare animæ interfectorum propter verbum Dei. Aperto ſexto, factus eſt terræmotus quidam magnus, & ſol factus eſt niger, tanquam ſaccus cilicinus, & luna ſicut ſanguis, & ſtellæ de cælo in terram ceciderunt, quamplurimaque alia viſu mirabilia apparuerunt, quæ poſteà ſigillatim explicabimus. Atque hæc ſunt, quæ per imaginariam viſionem hoc capite, à Ioanne commemorantur.

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

In quo Eccleſiæ perſecutiones ſub diuerſis Imperatoribus Romanis commemorantur, eorumque numerus, atque ordo, quem in Imperio tenuerunt vſque ad Iulianum deſcribitur.

Primam Eccleſia perſecutionem patitur ſub Domitio Nerone.

SECTIO PRIMA.

a QVoniam hæc viſio, aliçque huius operis ſtatũ Eccleſię vniuerſæ ſub diuerſis Imperatoribus Romanis, variaſq; ſub eiſdem perſecutiones cõplectuntur, quæ niſi bene perſpectæ exploratæque ſint, non poſſunt ea, quæ dicturi ſumus, ſatis intelligi: quòd tum noſtræ, tum aliorum interpretum expoſitiones, quas in mediũ afferemus, ſępius in Romanorum, tum Auguſtorum, tum Cæſarum tempora, rerumque ab ijs geſtarum commemorationem incurrant, operepretium duximus omnes Eccleſię perſecutiones ſub Imperatoribus Cæſaribusq; Romanis vſque ad Iulianum Apoſtatam ſub aſpectum ſubijcere, ſimulque omnium vſque ad id temporis, ſiue Auguſtorum, ſiue Cæſarum numerum, ordinemque, quem in Imperio tenuerunt accuratè deſcribere: ne harum rerum, ſiue ignoratio, ſiue confuſio curioſi lectoris curſum in hiſce noſtris cõmentarijs perlegendis remoretur.

2 Primus igitur Romanorum Imperator fuit C. Iulius Cæſar, qui ſibi armorum vi Romanum imperium ſubiecit: Is, vt auctor eſt Suetonius Tranquillus, ad Rubiconem flumen iacta, vt ipſe dixit, alea, ad Romani imperi faſtigium, per imperãdi libidinem potiſſimũ aſpirans occaſionem belli prætexens, quòd neque ei prorogaretur imperiũ in prouincia, nec abſenti poteſtas à Senatu fieret ad petẽdum Conſulatum, cępit rem bello, armiſque gerere, traiectoq; exercitu, Piceno, Vmbria, Hetruriaque occupatis Romam iter cõuertit, appellatiſq; de Republica Patribus validiſſimas Põpeij copias, quæ ſub trib. legatis, M. Petreio, L. Afranio, & M. Varrone in Hiſpania erãt, inuaſit, profeſſus ante inter ſuos, ire ſe primũ ad exercitũ ſine duce, inde ad ducem ſine exercitu reuerſurũ. Hinc repetita Vrbe, in Macedoniã trãſgreſſus, Pompeiũ per quatuor pene mẽſes maximis obſeſſum operib. ad extremum Pharſalico prælio fudit, & fugiẽtem Alexandriã perſecutus, vt occiſum deprehendit. Cum Ptolomæo rege bellum ſanè difficillimum geſſit, victorque regnum Aegypti Cleopatræ, fratrique eius minori permiſit. Ab Alexandria in Syriam, à Syria in Pontum tranſijt, vbi Pharnacem Mithridatis magni filium, tunc occaſione temporum bellantem, multiplicique ſecundarum rerum ſucceſſu praeferocem, exultantemque intra quintum, quàm adfuerat diem, quatuor quibus in conſpectum venit, horis, vna acie profligauit. Dehinc Scipionem, ac Iubam in Africa, Pompeij liberos deuicit in Hiſpania, quibus omnibus bellis confectis quinquies triumphauit.

Iulij Cæſaris Imperiũ & geſta.
Suetonius.

Pri-

Primum, ac nobiliſſimum triumphum egit Gallicum, ſequentem Alexandrinum, deinde Pōticum, huic proximum Africanum, nouiſſimum Hiſpaniēſem, diuerſo quemque apparatu, & inſtrumento. In Gallico aſcendit Capitolium ad lumina quadraginta elephantis dextra, atque ſiniſtra lychnuchos geſtantibus: in Pontico inter pōpæ fercula triū verborum prætulit titulum: *Veni, vidi, vici.* Cęterùm cū ageret inſolentiùs, dominationeque abuteretur, iure cæſus á pleriſque exiſtimatur. Non enim honores modo nimios recepit, veluti continuum Cōſulatum, perpetuam Dictaturam, præfecturamque morum, inſuper prænomen Imperatoris, cognomen patris patriæ, ſtatuam inter Reges, ſuggeſtum in Orcheſtra, ſed & ampliora etiā humano faſtigio decerni ſibi paſſus eſt, ſedem aureum in curia, & pro tribunali, thenſam, & ferculum Circenſi pōpa, templa, aras, ſimulachra iuxta Deos, puluinar, flaminem, lupercos, appellationē menſis è ſuo nomine. Honores pro ſuo arbitratu conceſſit, pridie Kal. Ianuarias repentina Cōſulis morte ceſſantem honorem in paucas horas petenti dedit, eademque licentia ſpreto patriæ more, magiſtratus in plures annos ordinauit; decem viris prætorijs Conſularia ornamēta tribuit; ciuitate donatos, & quoſdam è ſemibarbaris Gallorum recepit in curiam; monetæ, publiciſque vectigalibus peculiares ſeruos præfecit; triū legionum, quas Alexandriæ reliquerat, imperium Rufioni liberti ſui filio ſuo exoleto demandauit: ſed inde præcipuā ſibi conflauit inuidiam, quòd adeuntes ſe cum plurimis, honorificētiſſimiſque decretis vniuerſos Patres cōſcriptos ſedens pro æde Veneris excepit. Itaque conſpiratum eſt in eum á ſexaginta amplius Senatoribus, Equitibusq; Romanis C. Caſſio, Marcoque, & Decio Brutis, & multis Principibus, edictoque Senatu in Pompeij curiam tribus, & viginti vulneribus confoſſus occubuit ſexto, & quinquageſimo ætatis anno, quadraginta duobus annis ante fœlicem Chriſti ortum.

3 Nullum reliquit legitimum filium, nec filiā, quia Iulia, quæ Pompeio nupſerat, multò antè diem obierat; quàm ob cauſam adoptauit Octauium Cæſarem Octauij filium, dictū poſtea Octauianum Auguſtum, nepotem Iuliæ ſororis ipſius Cæſaris. Quamquam verò poſt mortem Cæſaris fuit Reipublicæ adminiſtratio diſtributa per Octauianum, Marcum Antonium, & Lepidum, quæ gubernandi ratio dicta eſt Triumuiratus, & quinque annis perdurauit: eo tamen finito ſolus Octauianus fuit Imperator electus á militibus, appellatuſque Cæſar Octauianus, vt adoptiui patris, ideſt, Iulij Cæſaris, & naturalis, ideſt, Octauij memoriam ſeruaret. Fuit hic Imperator feliciſſimus, tum ob alia, tum vel maximè, quòd eius tempore natus eſt Chriſtus Dominus. Docet autem Euſebius in Chronicis ortū Chriſti incidiſſe in annū 42. Imperij Octauiani Auguſti, numerans videlicet annos Imperij Auguſti á nece Iulij Cæſaris, quemadmodum, & reliqui ferè ſcriptores, veluti Ioſeph. lib. 18. antiq. c. 3. Epiphan. hæreſi 51. Beda, lib. de ſex ætatibus, Paulus Oroſius, lib. 1. c. 1. & Eccleſia Romana in ſuo Martyrol. die vigeſimaquinta Decembris: quamquam natum fuiſſe Chriſtū anno quadrageſimoprimo Imperij Auguſti affirmēt Iren. lib. 3. aduerſus hæreſes, c. 25. Tertull. lib. de præſcription. aduerſus Iudæos, & D. Hierony. ſuper cap. 2. Iſaiæ, & ſuper 9. Danielis, quia videlicet Imperium Auguſti numerant ab anno, qui necem Cæſaris fuit conſequutus, ſed hæc minutius conſiderare alterius loci eſt. Domini appellationem Auguſtus, vt maledictum, & opprobrium ſemper exhorruit; cùm ſpectante eo ludos pronunciatum eſſet á mimo, ò dominum æquum, & bonum, & vniuerſi quaſi de ipſo dictum exultantes comprobaſſent, ſtatim vultu, manuque indecoras adulationes repreſſit, & in ſequēti die grauiſſimè edicto corripuit, dominumque ſe poſthac appellari ne á liberis quidem, ac nepotibus ſuis, vel ſerio, vel ioco paſſus eſt, atque huiuſmodi blanditias etiam inter ipſos prohibuit.

Octauiani Auguſti ſecundi Imperat. geſta.

Euſebius. *Ioſephus.* *Epiphan.* *Beda.* *Paul. Oroſ.* *Irenæus.* *Tertull.* *D. Hieron.*

Auguſtus appellationē domini exhorruit.

Propter eximia in Rempublicā merita fuit populo gratiſſimus: Equites Romani natalem eius ſpōte biduo ſemper celebrarunt: omnes ordines in lacū Curtij quotānis ex voto pro ſalute eius ſtipem 4

pem faciebant, calendis Ianuarij etiam abſenti in Capitolio ſtrenam: reuertentem ex prouincia non ſolum faſtis nominibus, ſed ēt modulatis carminibus, proſequebant. Ei patris patriæ vniuerſi repentino, maximoque conſenſu appellationē dederunt, prima plebs legatione Antium miſſa, deinde, quia non recipiebat ineūti Romæ ſpectacula frequēs, & laureata; mox in curia Senatus neq; decreto, neque acclamatione, ſed per Valerium Meſſalam id mandantib. cunctis. Quod bonum, inquit, fauſtum que ſit tibi, domuique tuæ Cæſar Augute, Senatus te cōſentiens cū populo Romano conſalutat patriȩ patrem. Peregrinarum ceremoniarum eas, q̄ veteres, receptæque erant, reuerētiſſime coluit, cȩteras contemptui habuit, Iudȩis vſque adeò infenſus, vt Caium nepotē, ꝙ Iudæam præteruehens apud Hieroſolymam nō ſupplicaſſet, collaudaret, vt narrat Suetonius Tranquillus in Octauio cap. 93. Cȩterum poſtea mutata ſententia Iudaicarum rerum propugnator fuit acerrimus: etenim, vt auctor eſt Philo Iudæus in ſua legatione ad Caiū, paſſus eſt trans Tiberim bonam vrbis partem teneri à Iudȩis, quos ſciebat habere ſuas proſeuchas, in quibus cœtus facerent pſertim ſabbathis; ſciebat eos collectas primitiarum mittere Hieroſolymam, & certos homines, qui pro ipſis offerrent victimas, eos tñ nec vrbe iuſſit excedere, nec multauit iure ciuiū quandoquidem ne in Palæſtina quidē extinctam volebat eorum religionem, & Remp. nec circa proſeuchas quicq̄ nouauit, nec cœtus in quibus leges diſcerentur, fieri vetuit, itaque. *Tam ſanctè*, inquit Philo, *noſtra ſacra habuit, vt penè oīum eius domeſticorum dona extent in templo noſtro, in quo mandauit quotidianas mactari victimas ſuis ſumptibus, quæ ſacra hodieq; peraguntur, durabuntque perpetuo, virtutum Imperatoris monumentum.* Hæc Philo. Refert quoq; Macrob. lib. 2. Satur. c. 4. cum audiſſet inter eos, quos in Syria Herodes rex Iudæorū à bimatu, & infra iuſſit interfici, filiū quoq; eius occiſum, lepidè iocatū, dixiſſe melius eſſe Herodis porcū eſſe, q̄ filium. Eum edicto pcepiſſe, vt vniuerſus orbis deſcriberetur, narrat Luc. c. 2. cuius deſcriptionis cās commemorat Suidas in Hiſtor. verbo ἀπογραφὴ, Sigonius de iure Antiq. Ital. lib. 3. c. 21. & alij. Imperauit annis plusq̄ 56. tametſi hac de re nonnulla eſt apud ſcriptores diſſenſio, ſed vno ad ſummū, aut altero anno variāt. Epiph. in Ancorato ei annos 56. & mēſes præterea ſex, Ioſephus verò lib. 18. Antiq. cap. 3. annos 57. alij 58. tribuunt. Exceſſit è vita anno Chriſti 16.

Suetonius. *Phil. Iuda.* *Augusti clemētia erga Iudæos.* *Philo.* *Macrob.* *Luc. 2.* *Suidas.* *Sigonius.* *Epiphan.* *Ioſephus.*

5 Tertius Imperator fuit Tiberi⁹ Nero ex Patricia gēte Claudia Appio Claudio gētis principe, priuignus Auguſti, filius nimirū Liuiæ eius vxoris: cum. n. Liuia nupſit Auguſto, iam ex Tyberio Nerone marito ſuſceperat hunc Tiberium Nerōnē eiuſdem cum patre nominis; atque hunc Tiberiū Auguſtus adoptauerat, generūq; fecerat ȩtatis Chriſti anno 6. Cū electus fuit Imperator, agebat annum 55. in eius gratiā Herodes Tetrarcha vrbē condidit ad lacum Genezareth, Tiberiademq; appellauit, vt narrat Ioſephus li. 18. Antiq. c. 3. Imperij Tiberij anno 15. cȩpit Ioannes Baptiſta prædicare baptiſmū pȩnitentiæ, quemadmodū habes Luc. 3. anno autē eius 18. paſſus eſt Chriſtus. Narrat verò Suet. in Tib. cap. 36. eum externas ceremonias, Ægyptios, Iudaicosque ritus cōpeſcuiſſe, coactis, qui ſuperſtitione ea tenebantur, religioſas veſtes cum oī inſtrumento comburere: Iudæorū iuuentutem per ſpeciē Sacramenti in grauioris cæli prouincias diſtribuiſſe, reliquos gentis eiuſdem, vel ſimilia ſectantes vrbe ſubmouiſſe ſub pœna perpetuæ ſeruitutis, niſi obtemperaſſent; expuliſſe quoque Mathematicos, ſed deprecantibus, artemque ſe depoſituros promittentibus, veniam dediſſe. Verū poſtea, vt refert Philo in legatione ſua ad Caium Iudæorum res in meliorem ſtatum reſtituit. Retuliſſe Tiberium ad Senatum de diuinitate Chriſti, fauiſſeque Chriſtianis affirmant Tertullianus in Apolog cap. 5. & 21. & Euſeb. Cȩſar. lib. 2. Hiſtor. Eccleſ. c. 2. *Tiberius*, inquit Tertull. *cuius tempore nomen Chriſtianum in ſæculum introiuit, nunciatum ſibi ex Syria Palæſtina, quæ illic veritatem illius diuinitatis reuelauerant, detulit ad Senatum cū prærogatiua ſuffragij ſui: ſenatus, quia non ipſe probauerat, reſpuit; Cæſar autē in*

Tiberius Nero tertius Imperator, & ab eo geſta. *Nero in Iudæos ſæuit.* *Philo.* *Tertullian.* *Euſeb. Cæſ.*

ſententia manſit, comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum. Conſulite cōmentarios veſtros, illic reperietis primum Neronem in hanc ſectam tum maximè Romæ orientem Cæſariano gladio ferociſſe: ſed tali dedicatore damnationis noſtræ etiam gloriemur: qui enim ſcit illum, intelligere poteſt, non niſi aliquid bonum grande à Nerone damnatum. Hæc Tertul.

6 Sciendum Liuiam Auguſtam vxorē Auguſti, antequā ei nuberet, ſuſcepiſſe ex altero viro Tiberium Neronem, qui ei in Imperium ſucceſſit, de quo paulò ante diximus, & Druſum Neronē; qui Druſus reliquit duos filios ex Antonia Octauię ſororis Auguſti filia ſuſceptos videlicet Claudium, qui ēt fuit Imperator, & Germanicū egregijs corporis, animique dotib. à natura locupletatū, vſq; adeò non tm̄ ſuis, ſed hoſtib. etiam charum, vt in eius obitu non defuerint Reguli, qui mœroris cā barbam poſuerint, & vxorum capita raſerint, & Megiſtanus Parthorū Rex exercitatione venandi, & cōuictu abſtinuerit, qđ apud

Tranquil. Parthos iuſtitij inſtar eſt, vt teſtat̄ Tranquil. in C. Caligula c.5. Huius igit̄ Ger-

C Caligula 4. Imperator. manici fuit filius C. Caligula 4. Romanorū Imperator, quē Tiberius adoptauerat, Imperijq; hæredē declarauerat; Caligulę cognomē caſtrēſi ioco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabat̄, qui certo calceamēti genere, quod caliga dicebāt, vtebantur. Cum electus fuit Imperator, agebat ann. 55. vſque adeò ferocis, & impotentis naturæ fuit, vt Tiberius aliquoties p̄dicaret exitio ſuo, oīumq; Caium viuere, & ſe natricē (ſerpentis id genus eſt,) populū Romanum Phaetontem orbi terrarum educare: quod veriſſimū ſanè fuit ob incredibilē huius Imperatoris cū inſigni libidine coniunctā ſęuitiam, vt meritò

Seneca. Seneca lib. de Conſol. ad Albinū dixerit, eum rerum naturā edidiſſe, vt oſtenderet quid ſumma vitia in ſumma fortuna poſſent. Vixit annis 29. Imperauit triennio, & decē menſibus: obijt à Caſſio Chærea tribuno, Sabino Cornelio, alijsq; coniuratis interfectus. Is Agrippā Ariſtobulo Herodis filio natum, qui Romæ in carcere vinctus tenebatur, nō tm̄ ſoluit, ſed Regē ēt Iudæorū creauit,

Ioſephus. vt auctor eſt Ioſeph. lib.18. Antiq. c.8.

Quintus fuit Claudius Tiberius Germanici patris Caligulæ, vt ſupra diximus, frater, atque adeò Caligulæ patruus: 50. iā anno cepit Imperiū, miro fortunæ luſu, vt refert Tranq. excluſus inter cæteros ab inſidiatorib. Caij indiætam, cui nomen eſt Hermeneum, receſſerat: neque multò poſt rumore cædis exterritus, prorepſit ad ſolariū proximum, atque inter prętēta forib. vela ſe abdit; latentem diſcurrens forte gregarius miles animaduerſis pedib. è ſtudio ſciſcitandi, quis nā eſſet, agnouit: extractūque, & præ metu ad genua ſibi accidentem Imperatorē ſalutauit; hinc ad alios commilitones fluctuantes, & adhuc frementes perduxit: ab his lecticæ impoſitus, & quia ſerui diffugerant, viciſſim ſuccollantibus, in caſtra delatus eſt, triſtis, ac trepidus miſerante obuia turba quaſi ad pęnam inſons raperetur, receptus intra vallum inter excubias militum pernoctauit, aliquàtò minore ſpe, quam fiducia, nam Conſules cum Senatu, & cohortib. vrbanis forū, Capitoliumq; occuparunt aſſerturi cōmunem libertatem, accituſque & ipſe per Trib. plebis in curiam ad ſuadenda, quæ viderentur, vi ſe, & neceſſitate teneri reſpondit. Poſtero verò die Senatu ſegniore in exequendis conatibus per tædium, ac diſſentionem diuerſa cenſentium, & multitudine, quæ circunſtabat, vnum rectorē iam, & nominatim expoſcente, armatos pro concione iurare in nomen ſuum paſſus eſt: itaque Imperator fuit declaratus. Exceſſit ſexageſimo quarto ætatis anno, Imperij quartodecimo: veneno occiſum conuenit, vbi autem, & per quem dato, variant ſcriptores; quidam tradunt epulanti in arce cum Sacerdotibus per Halotum ſpadonem prægustatorem; alij domeſtico conuiuio per Agrippinam vxorem, quæ boletum medicatum auidiſſimo ciborum talium obtulerat. Is nono Imperij ſui anno Iudæos publico edicto Roma expulit, vt refert Suetonius. *Suetonius.*

nius in Claudio cap.25. & Paulus Oroſius lib.7. cap.6. cuius etiam expulſionis facit mentionem Lucas Act.18. Sub eodem Imperatore fames fuit illa toto orbe grauiſſima, cuius meminit Lucas Act.11. *In his*, inquit, *diebus ſuperuenerūt* *Paul. Oroſ.* *Act.18.* *Act.11. 27.*

7 *Claudius Tiberius 5. Imperator. Tranquill.*

ab

ab Hieroſolymis Propheta Antiochiam, & ſurgens vnus ex eis nomine Agabus ſignificabat per ſpiritum ſanctum famem magnam futuram in vniuerſo orbe terrarum, quæ facta eſt ſub Claudio.

Domitius Nero ſextus imperator.

8 Sextus Domitius Nero Claudius, filius Agrippinæ vxoris Claudij, eiusq; ex fratre Germanico neptis, quem Neronem Agrippina ex priore marito Domitio ſuſceperat, & ad ipſius preces Claudius adoptauerat: vnde vtriuſque parentis nomenclaturam ſuſcipiēs Domitius Nero Claudius dictus eſt, de genitura eius ſtatim multa, & formidoloſa multis coniectantibus; præſagio fuit etiam Domitij patris vox inter gratulationes amicorum, negantis quicquam ex ſe, & Agrippina niſi deteſtabile, & malo publico naſci potuiſſe. Decimoſeptimo ætatis anno orſus imperium à demonſtratione pietatis Claudium apparatiſſimo funere elatum laudauit, & conſecrauit: memoriæ Domitij patris honores maximos habuit, & matri ſummam omnium rerum publicarum, priuatarumque permiſit: primo etiam imperij die ſignum excubāti tribuno dedit, optimam matrem: atque vt certiorem adhuc indolem oſtenderet, ex Auguſti præſcripto imperaturum ſe profeſſus, neque liberalitatis, neque clementiæ, nec comitatis quidem exhibendæ vllam occaſionem omiſit: grauiora vectigalia aut aboleuit, aut minuit: cū de ſupplicio cuiuſdam capite damnati, vt ex more ſubſcriberet, admoneretur: *Quam vellem,* inquit, *neſcire literas:* omnes ordines ſubinde ac memoriter ſalutauit, agenti Senatui gratias reſpondit: *Cum meruere:* inde quidam prodidere, vt refert Sextus Aurelius, Traianum ſolitum dicere procul diſtare cunctos principes à Neronis quinquennio; petulantiam, libidinem, auaritiam, crudelitatem ſenſim quidem primò, & occultè velut iuuenili errore exercuit, ſed vt tunc quoque dubium nemini foret, naturæ illa uitia, non ętatis eſſe: paulatim verò inualeſcentibus vitijs iocularia, & latebras omiſit, nullaque diſſimulandi cura ad maiora palam erupit. Nam quod ad libidinem ſpectat, eo proceſſit vt Sporum puerum exectum ēt in muliebrem naturam trāsfigurare conatus ſit, & cū dote, & flammeo per ſolenne nuptiarum celeberrimo officio deductū ad ſe pro uxore habuerit, vnde cuiuſdam non inſcitus iocus extitit, bene agi potuiſſet cum rebus humanis, ſi Domitius pater talem habuiſſet uxorem: Itaque neque ſuæ, neque aliorū pudicitiæ parcens, ad extremum indigna, quæ à nobis commemorentur, planeque pudenda admiſiſſe uidere eſt apud uarios ſcriptores, qui Romanorum Imperatorum annales contexuerunt. Nec ſanè minora ſunt, quæ de eius ſæuitia, & crudelitatē memorātur. Britanicum Claudij filium veneno ſuſtulit, matrē Agrippinam occidi præcepit, aiuntque ad viſendum interfectæ cadauer accurriſſe, attrectaſſe, alia uituperaſſe, alia laudaſſe, ſitique interim oborta bibiſſe: parricidio matris iunxit amitæ necem: nullus adhibitus delectus, aut modus interimendi quoſcunque voluiſſet; ſed nec populo, aut mēnibus patriæ pepercit, dicente quodam in ſermone communi ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί, ideſt, me mortuo terra igni miſceatur, imo, inquit, ἐμοῦ ζῶντος, me viuente: planeq; ita fecit, nam quaſi offenſus deformitate veterum ædificiorū, & anguſtijs, flexuriſq; vicorum; incendit urbem tam palam, vt pleriq; Conſulares cubiculares eius cum ſtuppa, tedaque in prędijs ſuis deprehenſos non attigerint: per ſex dies, ſeptemque noctes clade ſæuitum eſt, ad monumentorum, buſtorumq; diuerſoria plebe compulſa: tunc præter immenſum numerum inſularū domus priſcorum Ducum arſerunt, hoſtilibus adhuc ſpolijs adornatæ, Deorūq; ędes à Regibus, ac deinde Punicis, & Gallicis bellis votæ, dedicatæque, & quicquid viſendum, atque memorabile ex antiquitate durauerat. Et quod magis adhuc monſtri huius efferatā naturam declarat, incēdium hoc è turri Mecęnatiana perſpectans, lætusque flammæ, vt aiebat, pulchritudine ἅλωσιν Ilij ſcenico habitu decantauit.

Sextus Aurel.

Domitius Nero Vrbem incendit.

Hęc eo perſtrinxerim, vt videāt fidei 9 noſtræ aduerſarij, cuiuſmodi nā is princeps fuerit, qui primus edicto publico Chriſtianorū religionē perſequendam, fidelesq; vt ſacrilegos, ac nefarios omnib. tormētis cruciandos, trucidādoſq;

Tertull. eſſe putauerit, quod nõ præteriuit Tertull. in Apolog. ad Senatũ, Popul. Rom. *Conſulite,* inquit, *commentarios veſtros, illic reperietis primum Neronem in hanc ſectam tum maximè Romæ orientem Cæſariano gladio ferociſſe: ſed tali dedicatore damnationis noſtræ ita gloriemur; qui enim ſcit illum, intelligere poteſt non niſi aliquod bonũ grande à Nerone damnatum.* Hæc Tertul. Itaque prima Eccleſiæ perſecutio mota eſt à Nerone, vt eſt communis ſentẽtia, & diſertè tradit Tertull. in Scorpiaco cap. 14 prætexuit uerò huic perſecutioni vrbis incendium, cum tamen, vt ex Suetonio retulimus, ipſe certiſſimus eius auctor extitiſſet, ſed vt inuidiam in ſe conflatam, & opinionem à ſe immiſſi Vulcani amoueret, Chriſtianos ſubdidit reos, inquit Tacitus lib. 15. eoſque exquiſitiſſimis affecit ſupplicijs, a pereuntibusque addita ludibria, vt ferarum tergis contecti laniatu canũ interirent, aut crucibus affixi, aut inflammandi, atque vbi defeciſſet dies, in vſum nocturni luminis vrerentur; denique Apoſtolorum Principes Petrum, & Paulum duo clariſſima orbis lumina è medio ſuſtulit, Petrum quidem actum in crucem, Paulum verò gladio truncatum, decimotertio Imperij ſui anno ad finem, & ferè iam appetente anno decimoquarto: vnde plerique id decimoquarto anno contigiſſe aſſerũt, veluti D. Hieronymus libro de uiris illuſtribus in Petro, & Paulo ex Euſebio in Chronicis: quare non rectè Epiph. hæreſ. 27. ſcripſit eos paſſos martyrium fuiſſe duodecimo Imperij Neronis anno. Non multo autem tempore perſecutio ſub Nerone durauit. Cum enim Nero perſequi Chriſtianos cœpiſſet anno Imperij ſui XI. vt eſt communis ſententia, ipſe autem quatuordecim tantũ annis imperauerit, efficitur, vt tribus annis duntaxat ea Chriſtianorum perſecutio perdurauerit. Obijt porrò trigeſimoſecundo ætatis anno, ſpontanea morte, cum fuiſſet hoſtis iudicatus à Senatu, adigens ipſe iugulo ferrum, Epaphrodito à libellis iuuante.

Prima Eccleſiæ perſecutio à Nerone mota.

Tertull.

Tacitus.

D. Hieron. *Euſebius.* *Epiphan.*

Secundam ſub Domitiano Eccleſia perſecutionem patitur.

SECTIO II.

1 Deſcripſimus Romanorum Imperatorum ſeriem, atque ordinẽ vſque ad Domitium Neronem, qui primus, vt ait Tertullianus, Cæſariano gladio in Chriſtianos ferociuit. Iam de reliquis Imperatoribus breuiter quoque diſſerendum vſque ad eũ Imperatorem, qui ſecundum aduerſus Eccleſiam bellum nefarium ſuſcepit, eoque ordine deinceps de Imperatoribus Romanis conſcribemus, donec omnes Eccleſiæ ab illis excitatas perſecutiones breuiter perſtringamus, quarũ non nullam cognitionem, vtpote ad ea, quę deinceps dicturi ſumus, planè neceſſariam, omnino prætermittendã eſſe non duximus. Igitur progenies Cæſarum in Nerone defecit, cui Sergius Galba ſucceſſit ſeptimus ordine Imperator, nullo gradu contingens Cæſarum domum, ſed haud dubiè nobiliſſimus ex illuſtriſſima Sulpitiorum familia, magnaque, & vetere proſapia, vt qui ſtatuarum titulis, pronepotem ſe Q. Catuli Capitolini ſemper adſcripſerit, Imperator verò etiam ſtemmata in atrio propoſuerit, quò paternam originẽ ad Iouem, maternã ad Paſiphaen Minois vxorem referret: per omnes dignitatis gradus ad procõſulatum Hiſpaniæ euectus, iam grandis natu Imperium ſeptimeſtre maiori ab initio fauore, quàm ſucceſſu tenuit, ob auaritiam, & ſæuitiam cunctis inuiſus, vniuerſiſque ordinibus offenſus 73. ætatis anno opera M. Syluij Othonis iugulatur.

Tertull.

Sergius Galba VII. ordine Imp.

2 Octauus fuit Otho Syluius familia vetere, ac nobili, atque ex principibus Hetruriæ: Neronis Imp. tẽpore miſſus eſt legatus in Luſitaniã, quã prouinciã per decem annos ſingulari moderatione, abſtinentiaq; adminiſtrauit: interfecto Galba, imperium obtinuit, ſed cũ ciuile bellum aduerſus Vitellij Duces execraretur, arripuit duos pugiones, & explorata vtriuſque acie, cùm alterum puluillo ſubdidiſſet, foribus adapertis ar-

Otho Syluius Imperator VIII

arctiſſimo ſomno quieuit, & circa lucem demum expergefactus, vno ſe ictu traiecit infra læuam papillam, irrumpentibusque ad primum gemitum modò celans, modò detegens plagam exanimatus eſt, & celeriter funeratus trigeſimooctauo ætatis anno, & nonageſimoquinto imperij die.

3 *Aulus Vitellius nonus Imperator.* Nonus Aulus vitellius, miſſus à Galba in inferiorem Germaniam, vix dum menſe tranſacto ſubitò à militib. à cubiculo raptus, ita, vt erat in veſte domeſtica, imperator eſt conſalutatus ob eximia liberalitatis, & comitatis, quæ exhibuerat, documenta. Conſentiente deinde etiam ſuperioris prouinciæ exercitu, qui prius à Galba ad Senatum defecerat, cognomen Germanici delatum ab vniuerſis cupidè recepit, Auguſti diſtulit; Cæſaris in perpetuum recuſauit; ac ſubindè cæde Galbæ nunciata, imperium confirmatum. Fuit pręter modum gulæ, ac ventri deditus, inſigni crudelitate: octauo imperij menſe deſciuerunt ab eo exercitus Mæſiarũ, atque Pannoniæ, ex tranſmarinis etiã Iudaicus, atque Syriacus. Eo tempore Veſpaſianus in Oriente principatum arripuit, à cuius militib. certamine ſub muris vrbis habito ſuperatus in palatium ferri ſe paſſus eſt, vbi cum deſerta omnia reperiſſet, dilabentibus etiam ijs, qui ſimul erant, zona ſe aureorum plena circundedit, confugitque in cellulam ianitoris, ſed à militib. extractus, religatis poſt terga manibus, iniecto ceruicibus laqueo, veſte diſciſſa, ſeminudus in forum tractus, intèr magna rerum, verborumque ludibria per totum viæ ſacræ ſpatium, reducta coma à capite, ceu noxij ſolent, atque etiam mẽto mucrone gladij ſubiecto, vt viſendam præberet faciem, neuè ſubmitteret, quibuſdam ſtercore, & cœno inceſſentibus, tandem minutiſſimis ictibus excarnificatus, & confectus vnco tractus in Tiberim.

4 *Veſpaſianus Imperator decim⁹.* Decimus Flauius Veſpaſianus Auguſtus ex gente Flauia obſcura, ac ſine vllis maiorũ imaginibus, viuente adhuc Vitellio electus ab exercitu. Cum enim ſub id tempus Iudæi rebellaſſent, cæſoque perfecto Legatũ inſuper Syriæ Cõſularẽ ſuppetias ferẽtem rapta Aquila fugaſſent, ad eum motum comprimendum Veſpaſianus potiſſimum delectus eſt à Nerone adhuc viuente; vt primũ prouinciam attigit, proximas quaſque ciuitates ad ſe conuertit, correcta ſtatim caſtrorum diſciplina, vno quoque, & altero prælio tam cõſtanter inito, vt in oppugnatione caſtelli lapidis ictum genu, ſcuto ſagittas aliquot exceperit. Inſtabant ſui, vt ſeſe Imperatorem nominaret, ſed abſtinuit; externorum, & ignotorũ fortuitus fauor acceſſit: duo enim millia Mæſiani exercitus è tribus legionib. miſſa auxilia Othoni, poſtq̃ iter ingreſſi victũ eũ eſſe, ſibique mortem conſciuiſſe acceperunt, conſiliũ inierunt eligendi, creandique Imperatoris neque enim ſe deteriores eſſe dictitabãt, aut Hiſpan. exercitu, qui Galbã, aut Prætoriano, qui Othonẽ, aut Germanico, qui Vitelliũ feciſſent: propoſitis itaque nominib. legatorum Conſularium, quot vbique tunc erant, cũ cæteris alij aliundè alia de cã improbarent, & quidam è legione tertia, quæ ſub exitu Neronis translata ex Syria in Mæſiã fuerat, Veſpaſianum miris laudib. efferrent, aſſenſere cuncti, nomenq; eius vexillis omnib. ſine mora inſcripſerunt. Diuulgato facto Tiberius Alex. præfectus Ægypti primus ĩ verba Veſpaſiani legiones adegit: Iudaicus deinde exercitus iurauit: plurimum contulit epiſtolæ ſiue veræ, ſiue falſæ iactatum exemplar defuncti Othonis ad Veſpaſianum extrema obteſtatione vltionẽ mãdantis, optantiſque vt Reipub. ſubueniret: ſimul rumor diſſipatus, deſtinaſſe Vitellium victorem, permutare hyberna legionum, & Germanicas tranferre in Orientem ad ſecuriorem, molliorẽque militiam. Tum aduenere litteræ fuſas apud Cremonam Vitellij copias, ipſumque in vrbe interemptum nunciãtes: Itaq; receptus, ac declaratus Imperator in vrbẽ reuertit: per decẽ annos, quibus Imperium rexit, ſingulari ſtudio, ac ꝓuidentia rẽ adminiſtrauit, princeps vſque adeò inimicitiarũ oblitus, vt Vitellij hoſtis ſui filiũ ſplendidiſſime dotauerit: tanta clemẽtia, vt nullius vnquã cœde fuerit lætatus, quin & iuſtis ſupplicijs iterdũ illachrymauerit: ſola eſt, in qua merito culpari poſſit, *Veſpaſianus iniuriarũ oblitus.* *Clementia Veſpaſiani.*

pecunię cupiditas: creditus eſt rapaciſſimum quemque ad ampliora officia ex induſtria ſolitus promouere, quò locupletiores damnaret, quibus idcirco pro ſpongijs vti dicebatur, quòd ijs, & ſiccoſma defaceret, & humentes exprimeret: & tamen cum is eſſet, (quod mirũ ſanè videri debet) erat in omne hominum genus liberaliſſimus. De cladibus, quibus affecit Iudæos legendus eſt Ioſeph. libro 3. de bello Iudaico. Obijt ſexageſimo nono ætatis anno, cæptoque iam ſeptuageſimo, imperij verò decimo.

Ioſephus.

5 Vndecimus Titus Veſpaſiani filius, cognomento Veſpaſianus ob patris memoriam, amor, ac deliciæ generis humani appellatus propter eximias animi, & corporis dotes; erat enim egregia forma, & cui nõ minus auctoritatis ineſſet, quam gratiæ: accedebant ſingularis clementia, liberalitas, honorificentia, contemptuſque pecunię; quadã die recordatus veſperi nihil ſe cuiquã pręſtitiſſe, *Amici*, inquit, *perdidimus diem;* illud obſtinatiſſimè tenuit, ne quẽ ſine ſpe dimitteret, quin & admonentibus domeſticis quaſi plura, quã poſſet præſtare, polliceretur, reſpondit non oportere quẽquam à ſermone Principis triſtem diſcedere. Viuente adhuc patre miſſus in Iudæam, vt bellum à ſe intermiſſum inſtauraret; Hieroſolymã grauiſſima cinxit obſidione, tandemq; cepit, quemadmodum fusè narrant Ioſephus lib. 6. & 7. de bello Iudaico: qua de victoria illuſtriſſimum Romæ triũphum egit vectus eadẽ cum patre quadriga; in cuius monumentum extat adhuc Romæ ad radices montis Palatini arcus triumphalis, quẽ ſæpe vidimus: quę nam verò ex templo ſpolia in triũpho ducta fuerint, videre eſt apud Ioſephum lib. 7. de bello Iudaico c. 24. quid verò de Arca fœderis ſentiendum, diximus in noſtris ſuper Agæum Prophetã commentarijs. Imperauit duobus annis, ac tribus fere menſibus: obijt altero, & quadrageſimo ætatis anno: cũ lectica transferretur, ſuſpexiſſe dicitur dimotis plagulis cælum, multumque conqueſtus, eripi ſibi vitã immerenti.

Titus imperator vndecimus.

Ioſephus.

De victoria Iudæorum Romæ Titus triũphum egit.

Ioſeph.

6 Duodecimus Flauius Domitianus filius item Veſpaſiani, frater Titi. Pubertatis, ac primæ adoleſcentiæ tẽpus tanta inopia, & infamia geſſiſſe fertur, vt nullum vas argenteum in vſu haberet. Habitabat vnà cum patre, ſellamque eius, ac fratris, quoties prodirent, lectica ſequebatur: Iudaicum vtriuſque triũphum equo albo comitatus eſt: inter initia principatus, quotidie ſecretum ſibi horarium ſumere ſolebat, nec quicquam amplius, quàm muſcas captare, ac ſtylo præacuto configere; vt cuidam interroganti, eſſet ne quis intus cum Cæſare? non abſurdè reſponſum ſit à Vibio Criſpo, *Ne muſca quidem*: ſagittas tanta arte direxit, vt nonnunquã in pueri procul ſtantis, præbentiſque pro ſcopo diſpanſam dextræ manus palmã ita certò collimaret, vt omnes per interualla digitorum innocuè euaderẽt. Quamquã verò principio ab omni cæde abhorruit, poſtea tamen apparuit id non naturæ, ſed artificij fuiſſe; nam leuiſſimis de cauſis homines etiam nobiliſſimos trucidabat, eò proceſſit amentiæ, vt ſe Deum nominaret: nam cum procuratorum ſuorum nomine formalem dictaret Epiſtolam, ſic cœpit: *Dominus, & Deus noſter ſic fieri iubet*: vndè inſtitutum poſt hac, vt ne ſcripto quidem, ac ſermone cuiuſquam aliter appellaretur. Itaque facta conſpiratione cõtrucidatus occubuit anno ętatis quadrageſimoquinto, imperij quintodecimo: eius cæde Senatus adeò lætatus eſt, vt repleta certatim curia ſibi non temperauerit, quin mortuum contumelioſiſſimo, atque acerbiſſimo acclamationum genere laceraret, ſcalas etiam inferri, clypeoſque eius, & imagines palam detrahi, & ibidem ad ſolum allidi iuberet, nouiſſimè eradendos vbique titulos, omnemque memoriam abolendam decerneret. Quid mirum igitur, ſi tam inſigni crudelitate, & impietate Imperator ſecundam aduerſus Eccleſiã perſecutionem commouerit? cuius initium in 9. anno eius imperij ponendũ eſt, vt tradit eruditiſſimus, omniſque memoriæ ſcriptor, Cardinaliſque meritiſſimus Cæſ. Bar. tom. 1. ſuorum Annal. Eccleſ. anno Chriſti 92. Sed eo tempore non tam ſæua fuit perſecutio, quẽadmodum 14. anno imperij, ex quo tẽpore D. Hieron. lib. de viris Illuſtr. perſecutio-

Domitian⁹ Imperator, duodecim⁹.

In dirigendis ſagittis excelluit Domitianus.

Domitianus ſe Deũ nominauit.

Baronius.

D. Hieron.

Euſebius. *Quo tempore ſecunda eccleſiæ perſecutio incæpit.* *Euāgeliſta i Pathmos relegatur.* *Tertull.* *Apoc. 2.*

ſecutionem Domitiani cęptam eſſe docet: & Euſebius etiam propè finem eius imperij hanc perſecutionem cōſtituit. Domitianus fuit, qui Ioannem noſtrū Epheſi commorantem Romam vinctū à Proconſule Aſiæ mitti imperauit, Romæque in feruentis olei dolium coniecit, nihilque diuinitus ab oleo patientem, quin & vegetiorem exeuntem in Pathmos inſulam relegauit, vbi ei Apocalypſis myſteria oſtenſa fuerunt: quēadmodum tradunt Tertullianus lib. de præſcript. ca. 36. & Diuus Hieronymus de viris illuſtribus in Ioanne; Cletum Romanum Pontificem religionis etiā cauſa interfecit: Antipam, cuius meminit Ioannes c. 2. huius operis, Pergami Martyrem fecit, multoſque alios illuſtriſs. heroes martyrio coronauit.

Tertia Eccleſiæ perſecutio ſub Traiano.

SECTIO III.

1 *Decimus tertius Imperat. Nerua.*

DEcimustertius ordine Imperator, qui Romanū imperium tenuit, fuit Nerua Cocceius: is poſt Domitiani cædem Romæ declaratur Imperator. Statim initio imperij reſcidit acta Domitiani, abſoluens omnes, qui religionis cauſa rei ſub Domitiano fuerant, exuleſque in patriam reducens; in quibus & noſtrum Ioannem relegatum à Domitiano in Pathmum inſulam reuocauit: imò, vt refert Dion Caſſius, edicto vetuit, ne liceret aut impietatis, aut Iudaicæ ſectæ quempiam deinceps inſimulari, & ijs, quos Domitianus, dum imperaret, bonis, atque fortunis iniu[illegible]auerat, reſtitui præcepit, quæ in aula reperta fuiſſent. In curia illud iurauit, ſuo iuſſu neminem ſenatorum occiſum iri, quod ſacramentum inuiolatum ſeruauit etiā inſidijs petitus, dignus ſanè Imperator, qui diutius imperaſſet. Obijt anno ætatis quinto, & ſexageſimo, poſtquam vnum tantum annum, & aliquot menſes imperaſſet. Cum ob ſenectam amiſſa reuerentia omnibus contemptui quodammodo eſſet, in Capitolium aſcendens, & *quod felix, fauſtumque S. P. Q. R. & mihi ipſi ſit* præfatus M. Vlpium Traianum adoptauit, moxque in curia Cæſarem deſignauit, ad quem imperij iura, atque inſignia hoc verſu miſit in Germaniam, cui pręerat: *Telis Phœbe tuis lacrymas vlciſcere noſtras.* In quo ſanè bonitas Neruæ, & in Rēp. ſtudium ſingulare reſplenduit: cum enim nulla ei intercederet cum Traiano cognatio, publicam tamen vtilitatem ſocietati ſanguinis antepoſuit, neque eo deterritus, quòd Traianus genere eſſet Hiſpanus, nec ex Italia oriundus.

Ab exilio reuocatur Ioannes.

2 *Decimus quartus Traianus Nerua.*

Decimusquartus Traianus Nerua quadrageſimum ſecundum agebat annum, cum cœpit imperare: cognomen Neruæ in memoriam adoptiui patris aſſumpſit, imperauitque annis decem, & nouem, ſex menſibus, diebus quindecim: natione Hiſpanus, ex vrbe Italica oriundus: ex Germania, vbi tunc erat ſtatim poſt obitum Neruæ inter alia edicta illud etiam miſit ad ſenatum nūquam ſuo iuſſu bonum virum occiſum iri, aut ignominia notandum, quod nō tantum iureiurando confirmauit, ſed toto imperij tempore inuiolatum ſeruauit. Natura magnificus, & appetēs gloriæ: talis, tantuſque imperator non tantum rerum præclarè in bello geſtarum magnitudine, ſed etiam naturę inſita bonitate, vt in acclamationib. principibus exhiberi ſolitis, ijs Auguſti felicitatem, & Traiani bonitatem adprecarentur. Et quidem omnis memoriæ Princeps Traianus fuiſſet, niſi leges ęquiſſimas, quas ad bonam imperij adminiſtrationē ſanxerat, ſuperſtitioſo Deorum cultu fędaſſet, & in Chriſtianos grauiſſima, & acerbiſſima perſecutione, quæ tertia fuit in ordine, deſęuiſſet: quæ perſecutio cępta eſt anno Chriſti centeſimo Clementem Romanum Pōtificem Dijs ſacrificare recuſantem relegauit in Pontum cum plurimis alijs Chriſtianis, vbi poſtea martyrio coronatus eſt anno tertio Traiani. Deinde reſcribens Traianus ad literas Plinij iunioris, qui Bythiniam adminiſtrabat, in quibus, quam deberet inire rationē cum Chriſtianis, interrogabat, mandauit, ne conquirerentur Chriſtiani, ſed delati, & redarguti punirentur: contra

Quo tempore tertia perſecutio cœpta.

Tertull.

quod mandatum eleganter ſcribit Tertullianus in Apologetico, vbi inter alia *ô ſententiam*, inquit, *neceſſitate confuſam, negat inquirendos vt innocentes, & mandat puniri vt nocentes, parcit, & ſæuit, diſſimulat, & animaduertit: quid temetipſum cenſura circumuenis? ſi damnas, cur non & inquiris? ſi non inquiris, cur non & abſoluis? Lationibus veſtigandis per vniuerſas prouincias militaris ſtatio ſortitur: in reos maieſtatis, & publicos hoſtes omnis homo miles eſt ad ſocios, ad conſcios inquiſitio vſque extenditur: ſolum Chriſtianum inquiri non licet, offerri licet, quaſi aliud eſſet actura inquiſitio, quàm oblatio: damnatis ergo oblatum, quem nemo voluit requiſitum, qui puto iam non meruit ideo pœnam, quia nocens eſt, ſed quia non requirendus inuentus*. Hæc ille.

Simeon frater Domini in crucẽ agitur.

Euſebius.

Simeonem fratrem Dñi dictum, filium Cleophę Hieroſolymitanum Epiſcopũ in crucẽ egit; vt refert Euſeb. in Chronicis, & lib. 3. hiſt. ca. 26. ex Hegeſippo.

Leonibus Ignatius obijcitur.

Euſebius.

Ignatiũ Antiochenum Epiſcopũ Leonibus dilaniandum obiecit, vt refert Euſeb. lib. 3. hiſt. c. 10.

Oneſimi, et Anacleti mors.

Oneſimum Pauli diſcipulum Epheſiorum Antiſtem lapidibus obruit. Anacletũ Papam interfecit.

Diui Mantij martyr.

Primus Eboræ Epiſcopus.

Reſendius.

Ambr. Moral.

Traiani quoque tempore Sanctus Mantius vnus ex ſeptuaginta Chriſti diſcipulis, & primus Eborenſis vrbis in Luſitania Epiſcopus in eadẽ vrbe illuſtriſſimi martyrij palmam fuit conſecutus, vt referunt Reſend. in libello de Eborę antiq c 9. & Amb. Moralius li. 9. Chronic. Hiſp. ex quo maxima Eboræ etiam in Chriſtiana religione antiquitas liquido colligitur. Fuit eius corpus non longè ab eadem vrbe ſepultũ, ſed in excidio Hiſpaniæ ad Aſturias delatũ, & in oppido Villæ Nouę, quod iccirco D. Mantij appellatur, in cœnobio ordinis S. Benedicti in diœceſi Palentina à Telo Meneſio in eiuſdem honorẽ erecto collocatum. Poſtea anno 1591. Theotonius à Bragantia Iametis 4. Bragantię Ducis filius, Eborenſis Archiepiſcopus, vt in ſua Eccleſia Dei, & ſanctorum cultus, pietas, & religio augeretur, aliquid reliquiarum ex tanto theſauro Eborenſibus ſuis iure debito, quanta maxima potuit contentione, decerpere procurauit: tandemq; fauente Philippo II. Hiſpaniarum Rege, à ſupradicti cœnobij Abbate, ipſoque conſenſu vnum crus S. Mantij dono accepit, in vrbemq; maxima omnium ordinum frequentia, atque lætitia cum ingenti pompa, apparatuque inuexit, & cryſtallina theca incluſum, auroque eleganter exornatum in maximo templo collocauit.

Verum, vt ad Eccleſiæ ſub Traiano 3
perſecutionem reuertamur, cum is Perſis debellatis Antiochiam reuertiſſet, narrat Niceph. lib. 3. c. 23. multos Chriſtianorum peremiſſe, in ijs & quinque virgines fidem palam profitentes igni cremaſſe, ac per ſummam crudelitatem earum oſſibus combuſtis, cineribusq; æri permiſtis ænea vaſa fieri mandaſſe, dicaſſeque publico lauacro à ſe magnificentiſſimè conſtructo.

Niceph.

Inſigni miraculo virginum ſanctitas declaratur.

Verum ſanctitatem virginum, reiq; ipſius atrocitatẽ Deus inſigni miraculo declarauit: etenim quicunque eo lauatum ingrediebantur, inquit Nicephorus, vbi primũ calidas aquas attigiſſent, caligine ſimul, & vertigine correpti cum impetu inde procurrebant, concidebantque: cauſa autẽ eius mali cognita Traianus, vt alia ex ęre puro vaſa balneo pararentur, mãdat, priora autẽ illa in fornacib. conflata in quinque trãsformat ſtatuas, eaſq; virginũ combuſtarum forma, & habitu pro balneo collocat. Atque hęc breuiter de tertia perſecutione ſub Traiano, quã tamen ipſe ad finẽ imperij ſui repreſſit, vt auctor eſt Suidas ĩ hiſt. ver. Traianus Imp. *Tiberianus*, inquit, *qui prima Paleſtinorum genti præerat, ad Traianũ retulit, ſe non parem eſſe Chriſtianis occidendis, qui vltro ſupplicia appeterent, vnde Traianus omnibus præfectus ſuis mandauit, ne eos ſuppliciis afficerent*.

Suidas.

Peruetus, & celebris quæſtio eſt de 4
anima Traiani, etenim D. Greg. Papam eã ſuis precibus ex inferorum pęnis liberaſſe refert D. Io. Damaſc. in orat. de mortuis, vbi ait hoc ipſum totum Oriẽtẽ, Occidentẽque teſtari, eandemq; hiſtoriam Græci habent in ſuo Euchologio c. 96. de mort. Idem affirmant Pet. Dam. in libro Vaticanæ bibliothecæ, vbi ait Gregorio, eo quòd id petere pię ſumpſiſſet, illam à Deo inflictam pœnitentiam, vt perpetuo ſtomachi dolore laboraret: Ioannes Diaconus lib. 2. vitæ B. Gregorij cap. 44. eandemque hiſtoriam admittit D. Th. in 1. Sententia-

Quæſtio de anima Traiani.

D. Io. Damaſc.

Pet. Dam.

Cur B. Gregor. ſtomacho laborauerit.

Io. Diac.

D. Thom.

rum, diſtinct. 43. quæſt. 2. & in 4. diſt. 45. & Abulen. in 4. lib. Reg. quæſt. 57 quam ſententiam pugnaciſſimè tuetur quidã Alphonſus Ciacon. in ſua de hac re Apologia, vbi contendit Traiani animam in cęlo nunc eſſe beatam, in eiusq; confirmationem affert teſtimonia Sanctæ Brigittæ, & S. Mechthildis, quibus ait id reuelatum fuiſſe diuinitus. Cęterum nõ ſine probabilitate ea de Traiani anima hiſtoria pleriſque doctis viris habetur ſuſpecta, exiſtimãtibus eam orationem non eſſe Damaſceni, ſed illi ab auctore falsò aſcriptam, in quibus eſt Melchior Canus, lib. 11. de locis Theologicis, cap. 2. Nec verò in huiuſmodi rebus priuatæ reuelationes multum habent momenti: etenim in reuelatione, quæ dicitur facta Mechthildi, coniungitur Traianus cum Origene, cum tamen in prato ſpirituali, quod citatur à ſeptima Synodo, & à Ioãne Diacono, lib. 2. vitæ B. Greg. cap. 45. commemoretur alia reuelatio, qua Origenes viſus eſt apud inferos ſimul cum Ario, & Neſtorio.

Abulenſis. Alph. Ciac. Canus. 7. Synodus. Ioan. Diac.

Quarta Eccleſiæ perſecutio ſub Aelio Adriano commemoratur.

SECTIO IIII.

I QVamquam alij in Eccleſię perſecutionibus commemorandis diuerſum ordinem ſequantur, nos tamẽ quartam ſub hoc Imperatore Eccleſię perſecutionem ponimus, id quod quanto iure fecerimus, ex ijs, quę dicemus, intelliges. Decimuſquintus igitur Romanorum Imperator fuit Aelius Adrianus, quem nunquã viuens Traianus adoptauit, quamquam erat illi popularis, ſub eo educatus, & affinis etiam, vtpotè cui nupſerat ſororis Traiani filia. Cum Traianus ſine liberis exceſſiſſet, Cæſarem eum, & Imperatorem Tatianus eius municeps, & Cæſaris procurator ꝑ factionem declarauit. Supra modum ambitioſus, vt ait Dion Caſſius, vtpotè, qui cætera omnia etiam minima tractauerit, ne à quoquam vllo in genere vinceretur. Pinxit venuſtiſſimè, atque etiam effigies è cera, & creta formauit. Iactabat prætereà ſe nihil eorum ignorare, quæ aut in pace, aut in bello, ſiue ad Regem, ſiue ad priuatum pertinerent. Non ægrè ferebat admoneri, & corrigi, vel ab humili perſona. Tranſeuntem mulier rogauit, vt ſe audiret, cui cùm ille reſpondiſſet: *Otium mihi non eſt:* illa deinde clamans ait: *Noli ergo imperare;* tum eam conuerſus audiuit. Hieroſolymam vrbem pridem euerſam rurſus habitari iuſſit, atque è ſuo nomine Aeliam Capitolinam appellauit. Ioui item ex aduerſo templi ædem excitauit. Bellum hinc graue, & diuturnum natum eſt: indignabantur enim Iudæi peregrinos ſecum in vrbe habitare, & illud multò adhuc ferebant grauiùs externa ſacra in ciuitate fieri, & externorum Deorum imagines collocari. Itaque cùm tumultuarentur, & in bellum ruerent, Adrianus præcipuos Romanorum duces aduerſus eos miſit, primumque Iulium Seuerum in Iudæam ex Britannia euocauit, qui diuiſos ad ortus, carptim, vt quoſque poterat, comprehendens, tandem penitus oppreſſit. Arces eorum quinquaginta celeberrimæ dirutæ ſunt: vici ad nongentos, & octogintaquinque ſane frequentes, & nominatiſſimi direpti, & mox igne conſumpti: viri in excurſionibus, & prælijs ad quinquaginta millia cæſi: fame, morbis, & igne ingens multitudo abſumpta. Sic ferè omnis Iudæa euerſa, & Iudęi ab Hieroſolymis ablegati, prohibitique ne vltra ad eam vrbem reuerterentur, quod nõnulli prędictũ volunt ab Iſaia illis verbis, c. 33. *Cernent terram de longe.* Huius Imperatoris tempore floruit celebris ille Similis, qui depoſita præfectura, quam inuitus acceperat, in agro ſeptem annos, (quod fuit reliquum vitæ) in otio, & quiete exegit, atque hæc moriens ſepulchro inſcribi iuſſit: *Similis hic iacet, cuius ætas quidem multorum annorum fuit: ſeptem tamen dumtaxat annis vixit.* Adrianus ſępe ſibi mortem conſciſcere tentauit, ſed nemo nec venenum, nec gladiũ porrigebat: ſæpe & minis, & pollicitationibus plures permouere agreſſus eſt, ſed irrita omnia: demum conſilio medicorum abſtinuit cibo, & potu, atque ita obijt dicẽs illud in populo vulgatũ;

Decimuſquintus Imperator Aelius Adrianus. Dion Caſſ. Iudæorum euerſio Imperante Aelio. Iſa. 33. 17.

Turba medicorum interfecit Regem. Vixit annos duos, & ſexaginta, menſes quinque, dies ſex: imperauit annos viginti, menſes vndecim. Sub hoc ipſo Imperatore facimus quartam Eccleſiæ perſecutionem, vt etiam ſcribit Seuerus, lib. 2. hiſtoriæ. *Seuerus.*

2 Et quidem negari haud quaquam poteſt Adrianum in Chriſtianos ſæuiſſe, vel in ipſo initio imperij: nam religionis cauſa Euſtachium, dictum alio nomine Placidum, rerum in bello geſtarũ gloria celeberrimum, & coniuge Theopiſtam leonibus obijci imperauit, qui cum diuinitus compreſſi illis minimè nocerent, ira efferueſcens, vt alter Phalaris, bouem ęneum efformari pręcepit, in quẽ coniecti glorioſo, & illuſtri martyrio vitam finierunt. *Placidi, & Theopiſtæ martyriũ.* Sub eo etiã Euariſtus Papa, Fauſtinus Presbyter, & Iouita Diaconus, Alexander Papa cum ſocijs Euentio, ac Theodulo presbyteris, ſub Aureliano iudice illuſtri martyrio coronantur: *Euariſtus, & Alexan. Papa martyrio coronantur.* imò & eius tempore, vt rectè ait Cæſar Baron. tomo 2. Annalium anno Chriſti 124. contigit, ſub Arrio Antonino in Aſia Procõſule illud, quod commemorat Tertullian. ad Scapulam, cap. vlt. *Caſ. Baron.* *Tertull.* *Arrius*, inquit, *Antoninus in Aſia cum perſequeretur inſtanter, omnes illius ciuitatis Chriſtiani ante tribunalia eius ſe manu facta obtulerunt: cùm ille paucis duci iuſſis reliquis, ait*, ὦ δειλοὶ εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε: hoc eſt, *ò miſeri ſi perire cupitis, præcipitia, aut reſtes habetis*. Fuit autem vſque adeò ſęua ſub hoc Imperatore perſecutio, vt ad fidelium damnationem nulla iudicij diſpoſitio ſeruaretur, ſed Chriſtiani à quocũque delati ſtatim abſque vlla alia inquiſitione ad cędem raperentur. *Chriſtiani nulla ſeruata iudicij diſpoſitione ad cedẽ rapiuntur.* Id quod ægrè ferens vnus ex Imperatoris præſidibus Serenius Granianus ad Imperatorem de ea iniquitate iudiciorum ſcribendum putauit, vt auctor eſt Euſebius Cæſ. in Chronicis. *Euſeb. Caſ.* *Serenius*, inquit, *Granianus legatus vir apprimè nobilis literas ad Imperatorem mittit iniquiſſimum eſſe dicens, clamoribus vulgi innocentiſsimum hominum ſanguinem concedi, & ſine vllo crimine nominis tantum, & ſecta reos fieri: quibus commotus Hadrianus Minutio Fundano Proconſuli Aſiæ ſcripſit ſine obiectu criminum Chriſtianos non condemnandos. Cuius epiſtola vſque ad noſtram memoriam durat exemplum.* Hæc ille. Ex his perſpicuum relinquitur iure optimo quartam Eccleſiæ perſecutionem, ſub hoc eſſe Imperatore conſtituendam.

Quinta Eccleſiæ perſecutio ſub M. Aurelio Antonino, & Lucio Aurelio Vero Commodo.

SECTIO V.

AElius Hadrianus ęuo, morbiſque ingraueſcentibus Lucium Ceionium Commodum, qui & Aelius Verus dictus eſt, adoptauit, atque ſuum in imperio ſucceſſorem declarauit: datum populo congiariũ eius adoptionis cauſa: tantumque apud Hadrianum principem valuit, vt præter adoptionis affectum ſolus omnia, quæ cuperet, etiam per literas impetraret. Sed adeo affectæ fuit valetudinis, vt Hadrianum ſtatim adoptionis pęnituerit, ſępeque de illo dixerit: *Oſtendent terris hunc tantum fata, neque vltra eſſe ſinent:* quos verſus cum aliquando in hortulo ſpatians cantitaret, & vnus ex præſentibus adderet: 1

Nimium vobis Romana propago.
Viſa potens ſuperi, propria hæc ſi dona fuiſſent, Hadrianus dixiſſe fertur: *Hos verſus vita non capit Veri*, illud addens,
Manibus date lilia plenis:
Purpureos ſpargam flores, animamq; nepotis
His ſaltem accumulem donis, & fungar inani Munere.

Itaque eo obeunte Hadrianus Antoninum adoptauit Pium cognomine appellatum addita illa conditione, vt ipſe quoque ſibi adoptaret Marcum Antoninum fratris vxoris ſuæ filium, & Lucium Verum Aelij Veri, qui ab Hadriano fuerat adoptatus, filium, qui poſtea Verus Antoninus eſt dictus. Igitur mortuo Hadriano, quàm primum Marcus Antoninus Pius Imperium obtinuit decimusſextus ordine Imperator, numeraturque inter optimos principes; *M. Antoninus Pius 16. Imperator.* qui obijt anno ętatis ſeptuageſimo, mortique proximus Marco Antonino, quem adoptauerat, imperium, & filiam ſuam Fauſtinam, quam

ipſi

ipſi locauerat,cõmendauit,fortunamq; auream,quæ in cubiculo principum poni ſolebat,transferri ad eum iuſſit.

2 Itaque ſucceſſit in imperium M.Antoninus,qui communi appellatione dicitur Marcus Aurelius,ſeu M.Aurelius Antoninus Verus cognomento Philoſophus, decimus ſeptimus Romanorũ Imperator. Is propinquum ſuum Lucium Annium Verum ad imperij partem nouo beneuolentiæ genere aſciuit, quem Lucium Aurelium Verum Commodum appellauit, Cæſaremq; Auguſtum dixit,atque ex eo cœperunt pariter Rempub. gerere; *Tunc primum*, inquit Iulius Capitolinus, *Romanum imperium duos Auguſtos habere cœpit*.

Aurelij Imperatoris in Philoſophia perdiſcenda ſedulitas maxima.

Fuit hic Marcus Aurelius Philoſophiæ vſque adeò ſtudioſus, vt annum duodecimum ingreſſus habitum Philoſophorum ſumpſerit, & deinceps tolerantiã, ſiquidem ſtudebat, in palio humi cubabat,& vix matre impellente in ſtrato pellibus lectulo accubabat: quod Philoſophiæ ſtudium nec ad imperium euectus remiſit: etenim ad domum Appolonij magiſtri iam Imperator diſcendi cauſa ventitabat: audiuit & Sextum Cheronenſem Plutarchi nepotem, &

Quanti fecerit magiſtros.

alios complures. Tantum autem honoris magiſtris ſuis detulit, vt eorum imagines haberet in larario, ac ſepulchra eorum aditu,hoſtijs, floribusq; ſemper honoraret: illud Platonis ſemper in ore habuit, florere ciuitates, ſi aut Philoſophi imperarent,aut Imperatores philoſopharentur. Educatus eſt in Hadriani Imperatoris gremio, qui eum non Verum, ſed Veriſſimum nominabat. Erat famæ ſuæ curioſiſſimus, & diligenter requirens quæ quiſque de ſe diceret, emendans quæ bene reprehenſa viderentur. Ait Iulius Capitolinus eum fulmen de cælo precibus contra hoſtium machinamenta extorſiſſe ſuis pluuia impetrata,cum ſiti laborarent: verùm id miraculi precibus vnius legionis Chriſtianorum, quam in exercitu habebat, quæ propter miraculum fulminatrix appellata eſt, effectum fuiſſe certiſſimum eſt.

Tertullianus.

3 Id verò queadmodum acciderit, narrant Tertullianus in libro ad Scapulam cap. 4. & in Apologetico pro Chriſtianis cap.5. Euſebius in Chronicis,Paulus Oroſius lib.7.hiſt.cap.9. & ex Gentilibus Dio Caſſius in vita M. Aurelij:

Euſebius. Paul. Oroſius. Dio Caſſius

imò ipſemet Imperator teſtatum reliquit in literis,quas ea de re ad Senatum conſcripſit, quæ ex Latinis Græcæ factæ repertæ ſunt in Bibliotheca Vaticana in fine vetuſtiſſimi Codicis operũ Iuſtini Philoſophi,& Martyris, eamq; epiſtolam iterum tranſlatam affert ad verbum Onuphrius Panuinius libro 2. ſuorum commentariorum in Faſtos, quos ipſe compoſuit:

Iuſt.Mar. Onuphrius Panuinius.

& quoniam res fuit celeberrima,pauca ex ijs literis hic appingere ſufficiat. *Deos*, inquit Marcus Aurelius, *votis ſuſceptis rogaui, ſed cũ ab eis negligerer: eos, qui apud nos Chriſtiani dicuntur, accerſiui, cumq; ſe humi proieciſſent, non ſolum precati ſunt pro me, ſed etiam pro toto hoc exercitu, vt famis, ac ſitis, qua vrgebamur: remedium aliquod afferretur: quinque enim diebus aquam non ſumpſeramus: ſimul autem atque ſe humi abiecerunt, ſtatim de cælo pluuia delapſa eſt in nos quidem frigidiſſima, in Romanorum verò hoſtes grando ignis ſpecie, ac ſimilitudine, & fulmina, eorumq; orationibus ſtatim præſto Deus fuit, qui neque vinci, nec expugnari poteſt*. Hæc ille. Quo miraculo commotus Imperator finẽ perſecutioni aduerſus Chriſtianos impoſuit; imò omnem,qui Chriſtianum religionis cauſa accuſaſſet, viuũ exuri præcepit, vt ijſdem literis continetur. Obijt imperij anno decimo octauo,ætatis ſexageſimo primo. Hæc de Marco Aurelio,nunc de Lucio Vero ſimul cum eo imperante,quamuis ante Marcum obierit,pauca dicenda,& tum de Eccleſiæ per vtrumque perſecutione nõnulla breuiter delibanda. Quamquam verò prius Lucius,quàm Marcus obierit, tamen prius de Marco dicendũ nobis fuit, quoniã prius, quàm Lucius imperauit.

Iul.Capit.

Igitur Lucius Verus Antoninus,vt ait Iulius Capitolinus, neque inter bonos, neque inter malos principes ponitur, quem conſtat nec inhorruiſſe vitijs, nec abundaſſe virtutibus, vixiſſe deinde non in libero principatu,ſed ſub Marco in ſimili, ac pari maieſtatis imperio. Notiſſimum eius fertur tale conuiuium,in quo primùm duodecim dicuntur accubuiſſe, cùm eſſet celeberrimũ dictum illud de numero con

uiuarum:

uiuarum. *Septem conuiuium, nouem verò conuitiū.* Non longe ab Altino ſubito in vehiculo morbo, quē ἀποπληξίαν vocāt, correptus, depoſitus è vehiculo detra- cto ſanguine Altinum perductus; cum triduo mutus vixiſſet, apud Altinū periijt: vixit annis quadraginta duobus, imperauit annis nouem: quāuis Iulius Capitolinus, & Aurelius Victor eum vndecim annis imperaſſe affirmēt, poſt cuius obitū Marcus Aurelius ſolus imperium adminiſtrauit.

Iul. Capit. Aurel. Victor.

4 Nunc de Eccleſiæ ſub his duobus imperatoribus perſecutione quinta in ordine iuxta noſtram ſententiam, & Seueri lib. 2. ſacræ hiſtoriæ hæc pauca accipe. De ea ita loquitur Euſeb. lib. 5. c. 1. *In Soteris,* inquit, *locum Eleutherus duodecimus ab Apoſtolis ſucceſſit: ad decimum ſeptimum annum imperij Antonini Veri grauis, & acerba in nonnullis terræ partibus perſecutionis procella ex temerario populi impetu per ſingulas vrbes excitata contra nos ingraueſcere cœpit:* ex quibus verbis colligit Cardinalis Baronius tomo 2. Annalium anno Chriſti 164. hanc perſecutionem non ex aliquo publico edicto, aut lege, quam hi imperatores aduerſus Chriſtianos promulgarint, quemadmodum teſtatur Tertullianus in Apologetico cap. 5. ſed ex temerario populi impetu ortum habuiſſe, quem Proconſules in prouincijs ſuis edictis inflammarunt. Cæterùm poſtea Imperatorem legem tuliſſe, vt omnes dijs ſacrificarent: qui verò recuſarent, damnarentur, patet ex antiquis actis plurimorum Martyrum, imò, vt refert Euſebius lib. 4. c. 1. cùm Marcum Aurelium Præſes Galliarum conſuluiſſet, quid de Attalo, & alijs Chriſtianis, quos in carcerem incluſerat, fieri vellet? reſpondit Aurelius, vt qui confiterentur Chriſtum, acerbiſſimis cruciatibus torquerentur, qui negarent, liberi dimitterentur. Vnde Iuſtinus Philoſophus, & Martyr non tantum ad Senatum, ſed etiam ad hos duos Imperatores ſecundā ſcripſit pro Chriſtianis Apologiam, vt auctor eſt Euſebius lib. 4. cap. 15. ob eam cauſam martyrij palmā ſub iiſdem Imperatoribus conſecutus, non verò ſub Hadriano, vt perperam in Epiphanio hæreſi 46. irrepſit, cùm Iuſtinus ad Antoninum Pium Hadriani ſucceſſorem Apologiam pro Chriſtianis ſcripſerit. Eodemq; tempore martyrium ſubijt Polycarpus cum multis alijs, longe illuſtriſſimus Smyrnenſis Antiſtes, cuius martyrium fuſe commemorat Euſebius lib. 4. cap. 14. Subiere quoque martyrium Geruaſius, & Protaſius tempore belli Marcomannici, vt putat Baron. tomo 2. Annal. anno Chriſti 171. Felicitas cum ſeptem filijs Ianuario, Felice, Philippo, Syluano, Alexandro, Vitale, & Martiale, qui ante ipſius oculos interfecti ſunt, quā idcircò D. Gregorius homil. 5. in Euangelia pluſquam martyrem appellat. Soter Papa, alijq; innumerabiles admirabili conſtantia, & inuicta animi magnitudine pro Chriſti fide ſanguinem, & vitam profuderunt, donec obijt Marcus Aurelius Antoninus in expeditione Marcomanica ex morbo morte voluntaria ex cibi abſtinentia, anno ętatis quinquageſimo nono, poſtquā decem, & nouē annis imperaſſet, quibus fere totis hęc immanis perſecutio perdurauit.

Seuerus. Euſebius. Baronius. Tertullianus. Euſebius. Iuſtin martyr quo tempore martyrium ſubiet. Euſebius. Polycarpus martyrium tulit. Euſebius. Baronius.

Sextam mouet aduerſus Eccleſiam perſecutionem Septimius Seuerus.

SECTIO VI.

I M Arco Aurelio Antonino Cōmodus Antoninus XVIII. ordine Imperator vnicus eius filius hæreditario iure in imperium ſucceſſit, annum agens ferè decimum nonum. Fuit libidine, crudelitate, impietate incredibili: accepit duas ſtatuas in Herculis habitu, eiq; immolatū eſt vt Deo. Tanta impudentia, vt cum muliebri veſte in amphitheatro, vel theatro ſedens publicè nō ſemel biberit, & omnia, quæ turpiter, quæ impurè, quæ crudeliter, quæ gladiatoriè, quæ lenonicè faciebat, actis vrbis indi iuberet. Eius nefarijs in omni genere flagitijs incitati Quintus Ael. Lætus præfectus, & Martia eius cōcubina coniurationem ad eū occidendū inierunt, dato ei primū veneno, quod cū minus operaretur, per athletam, cum quo exerceri ſolebat, eū ſtrangulari

Commodus Antoninus 18. Imperator.

gulari curarunt, poſt decimũ tertium imperij annũ, Acclamationes Senatus poſt mortẽ Commodi graues fuerunt: *Hoſti patriæ honores detrahantur; parricida honores detrahantur; parricida trahatur. hoſtis patriæ parricida, gladiator in ſpoliario lanietur; carnifex Senatus more maiorum vnco trahatur; ſæuior Domitiano, impurior Nerone ſic fecit, ſic patitur.* Reliqua apud Aelium Lampridiũ conſulantur.

2 *Publius Helnius 19.* *Iul. Capit.* Commodũ ſubſequitur Publius Heluius Pertinax, decimus nonus Romanorum Imperator patre Libertino, qui, vt ait Iulius Capitolinus, filio nomen ex continuatione lignariæ negotiationis, quòd pertinaciter eam rem gereret, impoſuiſſe fertur: ſed probabilius tamen videtur, quod ſcribit Sextus Aurelius, *Sext. Aurelius.* eò quòd coactus, repugnanſq; ſuſcepit imperium, id cognominis ſortitum. Vir certè, in quo bellè fortuna luſit, vnde & fortunæ pila dictus eſt: nam Libertino patre genitus primùm Grammaticam eſt profeſſus: deinde præfectus cohortis in Syriam profectus, à pręſide Syriæ, quòd ſine diplomatibus curſum vſurpauerat, pedibus ab Antiochia ad legationem ſuam iter facere coactus eſt. In Mæſia rexit alam, deinde alimentis diuidendis in via Aemilia procurauit: inde claſſem rexit Germanicam, Conſul poſtea deſignatus: ſtudio M. Aurelij Imperatoris Proconſul Africæ factus eſt, in quo Proconſulatu multas ſeditiones perpeſſus dicitur, tandem Imperator appellatus à militibus iam ſenio cõfectus, cùm annos ſexaginta ætatis excederet. Sed ab ijſdem res in priſtinum ſtatum reuocari non ferentibus, paulò poſt obtruncatus interijt, poſtquam vixiſſet ſexaginta ſeptem annos, & menſes quatuor, imperaſſet verò diebus octoginta duobus.

3 *Didius Iulianus Imperator 20.* Pertinacem excepit Didius Iulianus patria Mediolanenſis, vigeſimus ordine Imperator à Prætorianis militibus electus, à quibus is mercatus pecunia imperium dicitur, id quod populus ægerrimè tulit: quam ob cauſam in Roſtris, & ante Curiã ingentibus eum conuitijs laceſſebat, & vſque ad lapidationem proceſſit, deſcendentiq; cum militibus, & Senatu in Curiã diras fuit imprecatus. Itaque ſeptimo imperij menſe, Septimij Seueri iuſſu, qui ſe Imperatorem appellauerat, damnatorum more necatur. Vixit annis quinquaginta ſex, menſibus quatuor, poſt quam duobus menſibus, & quinque diebus imperaſſet.

4 *Septimius Seuerus Imperator 21.* Interfecto Didio Septimius Seuerus ex Africa oriundus imperium obtinuit cùm quadrigeſimum ſeptimum annum ageret. Sub eo Eccleſia paſſa eſt ſextam perſecutionem grauiſſimam. A Germanicis legionibus, vbi auditum eſt Commodum occiſum, Iulianum autem cũ odio cunctorum imperare, multis hortantibus repugnans Imperator eſt appellatus. Crudeliſſimus fuit, vt ſcribit Aelius Spartianus, vtpote qui quamplurimos Senatores, alioſq; viros nobiliſſimos indicta cauſa trucidari præceperit, præter infinitam obſcuri loci hominum multitudinem, quos leuiſſimis de cauſis vel veris, vel ſimulatis occidit. *Aelius Spartianus.* Damnabantur plerique, quòd iocati eſſent, alij quòd tacuiſſent, alij quòd pleraque figurata dixiſſent; multi etiam quaſi Chaldæos, aut vates de ſua ſalute conſuluiſſent, vt verè in eum Seueri nomen conueniret, cùm tamen alioqui ſtrenuiſſimus eſſet Imperator, & belli, domiq; rerum præclare geſtarum gloria floreret, quocirca de eo Senatus ita iudicauit, illum aut naſci non debuiſſe, aut non mori, quòd & nimis crudelis, & nimis vtilis Reip. videretur. *Inſignis crudelitas Seueri.* Sed pręter inſitam crudelitatem, illud etiam ad Chriſtianos inſectandos impulit, quòd cum ex Galijs victor Romam fuiſſet ouans ingreſſus, ſoli Chriſtiani officia illa publicæ lætitiæ, quæ cæteri præſtabant, vtpote à Chriſtiana temperantia, modeſtiaque abhorrentia, prętermiſiſſe videbantur; hanc enim perſecutionis occaſionem tradit Tertullianus in Apolog. cap. 35. *Tertullianus.* *Propterea igitur*, inquit, *publici hoſtes Chriſtiani, quia Imperatoribus neque vanos, neque mentientes, neque temerarios honores dicant, quia vera religionis homines etiam ſolennia eorum conſcientia potius, quàm laſciuia celebrant: grande videlicet officium focos, & thoros in publicum educere, vicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, cateruatim curſitare ad iniurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras: ſiccine exprimitur publicum*

blicum

blicum gaudium per publicum dedecus? haccine ſolennes dies principum decent, quæ alios dies non decent? qui obſeruant diſciplinam de Cæſaris reſpectu, ij eam propter Cæſarem deſerunt? & malorum morũ licentia pietas erit? occaſio luxuriæ religio deputabitur? O nos meritò damnandos; cur enim vota, & gaudia Cæſarum caſti, & ſobrij, & probi expungimus? cur die læto non laureis poſtes obumbramus, nec lucernis diem infringimus? honeſta res eſt ſolennitate publica exigente induere domui tuæ habitum alicuius noui lupanaris? Hæc ille. Itaque exorta perſecutio grauiſſime in fideles deſęuijt, quã *Paul.Oroſ.* Paul Oroſ. lib. 7. cap. 17. quintam facit, nos ſextam iuxta noſtram ſupputationem facimus cum alijs: multi exquiſitiſſimis tormentorum generibus cruciabantur, de quibus eodem libro *Tertull.* Tertull. diſſerens. *Crucibus*, inquit, *& ſtipitibus imponitis Chriſtianos, vnguibus deraditis latera Chriſtianorum, ceruices ponimus ante plumbum, & glutinum, & gomphos, ad beſtias impellimur, ignibus vrimur, in metalla damnamur, in inſulas relegamur*. Et quoniam ſępiſſimè Chriſtiani ad ſtipitem alligati viui ignibus cremabãtur, id nimium cauſæ fuit, cur Chriſtiani Semaxij, & Sarmentitij dicerentur, quoniam ad ſtipitem dimidij aſſis reuincti, vt idẽ auctor eſt Tertull. ſarmentorum ambitu exurebantur. Tam grauis denique, & immanis fuit hæc perſecutio, vt non defuerint, qui Antichriſti aduentum eo tempore appropinquare arbitrarentur, *Euſebius.* quemadmodum ſcribit Euſebius, lib. 6. capite 77. *Eodem*, inquit, *tempore Iudas alius ſcriptor in ſeptuaginta Hebdomadas à Daniele deſcriptas commentarios edidit, & in illis temporum ordinem ad decimum annum Imperij Seueri tradidit, qui etiam ſcriptor, propterea quòd perſecutionis tumultus contra nos excitatus multorum mentes, tam grauiter perturbaret, Antichriſti aduentum ore omnium, atque ſermone iactatum iam tũ appropinquare arbitratus eſt.* Hoc tempo- *Leonides Origenis pater, et multi alij martyrium ſubeunt.* re Victor Pontifex Maxim. & Leonides pater Origenis, alijq; innumeri ex Aegypto, & vniuerſa Thebaide, multique eiuſdem Origenis diſcipuli, imò & nõnullæ fœminæ ex eiuſdem ſchola; Perpetua item, ac Felicitas, & nobilis ſcriptor Iren. Lugdun. Antiſtes, alijque permulti in varijs imperij prouincijs martyrium ſubierunt. De ipſo verò Origene, eiuſque martyrij ſubeundi inflammato ſtudio, etiam cũ adhuc eſſet adoleſcentulus, & pater eius iam in carcere detineretur, hæc ſcribit Euſeb. li. 6. hiſt. *Euſebius.* c. 2. & 3. quæ prætermittenda non duximus. *Cũ Seuerus*, inquit, *iã decimi imperij ſui annũ ageret, & perſecutionis ardor quotidie magis, magiſq; incenderetur, & ferè infiniti coronis decorarentur martyrij, tantus amor, tantaq; martyrij cupiditas animũ Ori- Origenes martyrij cupiditate ardet. genis, cum adhuc valdè tenera eſſet ætate, occupauit, vt propè ſe vltrò offerret periculis, & alacri, ac propenſo ſtudio in certamen inſiliret, irrueretq;: ac iam parum aberat, quin per martyrium vitam deſeruiſſet, niſi mater diuina quadam, & cœleſti prouidentia, quæ illum ad maximam plurimorum vtilitatẽ ſeruabat incolumem, impulſa enixè eius cupiditati ad necem adeò incitatè percurrenti obſtitiſſet: ipſa enim primùm ſupplex orabat, vt materni erga ſe amoris miſericordiam caperet: vbi autem eum, cum iam intelligeret patrem prehenſum carcere cuſtodiri, cupidiùs ad mortem properantẽ animaduerteret (toto enim impetu, & animi conatu ad martyriũ ferebatur) omni eius veſtitu clã ablato, & in interiores quoſdam ædium receſſus abdito, domi eum manere neceſſariò coegit: iſte autem, cùm ardens illa præter ætatem ad martyriũ propẽſio magis, magiſq; inflammaretur, adeò vt quieſcere non poſſet, ad patrem, vbi aliud nihil agere liceret, literas, quibus eũ ad martyrium impelleret, miſit, in quibus eũ bis ferè vocibus adhortatus eſt: Obſirma te pater,* *Origenes ad martyrium patrem literis hortatur.* *martyrium fortiter ſuſtine, nec aliud quid quã noſtra cauſa molire.* Hactenus Euſeb. Perijt Seuerus Eboraci in Britãnia ſubactis gentibus, quæ Britanniæ videbantur infeſtæ, anno imperij ferè 18. morbo grauiſſimo extinctus iam ſenex, vtpotè poſt annos ætatis 65. menſes 9. dies 15. Reliquit filios duos Antoninum Baſſianum, & Getam, cui & ipſe in honorem Marci Antonini nomen impoſuit.

Septima ſub Iulio Maximino Eccleſiæ perſecutio.

SECTIO VII.

1 DVos liberos reliquit Seuerus Getam, & Baſſianum; quorum Baſſianus in patrem adhuc viuentem contumax,

max, nec minùs in fratrem Getam impius, quem patre mortuo ſtatim occiderit: itaque Baſſianus ſolus imperiũ obtinuit, dictus à patre dum viueret, Antoninus, vt ſuperiùs diximus, & ob veſtẽ talarem è Gallijs aduectam, quam populo Romano donauit, Caracalla cognominatus, vigeſimusſecundus Romanorum Imperator. Fuit Antoninus Baſſianus Caracalla ſpectatæ clementiæ in pueritia, nam ſi quandò feris obiectos dãnatos vidit, aut fleuit, aut auertit oculos, vt refert Aelius Spartianus: egreſſus pueritiam vultu truculentior, Imperator factus, etiam effectus crudelior: Alexandri Magni admirator fuit, quẽ collo in læuum humerũ detorto reddere cuperet: ſexto demum imperij anno, cum Carris iter faceret, apud Edeſſam à milite, qui quaſi ad cuſtodiam ſequebatur, interfectus eſt, annum agens 30. relinquens filium Antoninum Heliogabalũ ex Semea, vel Semiamira cõſobrina occultè ſtuprata ſuſceptũ in imperio ſucceſſorem. Sed antequam is imperaret, inuaſit Imperiũ Opilius Macrinus præfectus prætorij, conſcius necis Antonini, humili natus loco, & animi, atque oris inuerecundi, ſeque nunc Seuerum, nunc Antoninum, cum in odio eſſet omnium, nuncupauit, vt auctor eſt Iulius Capitolinus, quamuis Senatus eum Imperatorem odio Antonini Baſſiani libẽter acceperit. Aſciuit quamprimum ſibi in Imperio ſocium filium Diadumenum, quem ad beneuolentiam conciliãdam Antoninum appellari iuſſit, quòd ſciret ob veſtimenta, & congiaria data populo, mirificè dilectum à plebe Antoninum: ſed profectus cõtra Parthos, cõflictu habito, defectu legionum, quæ ad Varium Heliogabalum confugerãt, interemptus cũ filio Diadumeno perijt, poſtq̃ mẽſes quatuordecim imperaſſet.

Antoninus Baſsianus 22. Roma. Imper.

Aelius Spartian.

Opilius Macrinus Imper. 23.

Iul. Capit.

2 Itaque tunc hæreditario iure capeſſit Imperium Marcus Aurelius Antoninus Varius Heliogabalus quartumdecimũ ætatis annum agens, Caracallæ, vti diximus, filius, cognominatus Heliogabalus, quòd in Phœnicia ſacerdos fuiſſet Solis, quem Phœnices eo nomine appellabant: Antonini nomen ſumpſit, vel in argumẽtum generis, vel quòd id nomen vſque adeò charum eſſe cognouerat gentibus, vt etiam parricida Baſſianus cauſa eius nominis amaretur. Itaque priùs dictus eſt Varius, poſt Heliogabalus, poſtremò, cùm accepit Imperium, Antoninus, fuitque in Romano Imperio Antoninorum vltimus: nã propter inauditam, & ferè incredibilem hominis in omni genere libidinem nullus poſtea Romanorum Imperatorum Antonini cognomentum auſus eſt accipere, quod alioqui illuſtriſſimum, ſanctumque habitum Heliogabalus proiecta ſua, & inſigni turpitudine ignominioſum reddiderat: ſanè humanæ naturæ monſtrum fuiſſe credi poteſt, vt ex ijs, quæ Aelius Lampridius, Herodianus, alijque ſcriptores memoriæ prodiderunt liquidò apparet. Nullus enim principum ad hanc diem maiore libidinis flagrauit infamia vſque adeò, vt ſe in muliebrẽ ſexum exſecari curarit: nullus maiori luxu opes prodegit imperij, nullus vixit impuriùs, omnium religionum, Deorumque cõtemptor, præter quam patrij numinis Heliogabali: quod eò magis mirãdum videtur, quòd cùm quartodecimo anno ætatis inclamatus fuiſſet Imperator, duobus tantũ annis imperauit, & decimoſexto ætatis anno tumultu militari interfectus perijt: mirũ ea ætate omnes omnino mortales luxu, ac libidine ſuperare potuiſſe. Eius corpus per vrbis vias more canini cadaueris à militibus tractum eſt militari cauillo appellantibus indomitæ, & rabidæ libidinis catulam: nouiſſimè cùm anguſtum foramen cloacæ corpus minime reciperet, vſq; ad Tiberim deductum adiecto pondere, ne vnquam emergeret, in fluuiũ proiectũ eſt, vnde & Tiberin. Traiectitiusq; eſt appellatus.

M. Aureli⁹ Antoninus Heliogabalus Imperator 24.

Aelius Lãprid.

Herodian.

3 Eo interfecto recepit habenas Imperij Alexãder Seuerus vigeſimuſquintus ordine Imperator meliore orbis fato, ex Mammea conſobrinus Heliogabalo, ab eoque, dum viueret, adoptatus, ꝙ Heliogabalus nullum haberet filium: Alexandri nomen accepit, ꝙ in templo dicato apud Arcenam vrbem Alexandro Magno natus eſſet, cum caſu illuc die feſto Alexandri pater cum vxore patriæ ſolẽnitatis implendæ cauſa veniſſet: ſingulari Princeps clementia ita, vt eius Imperium *ἀναίματον*, ideſt, ſine ſanguine dictum

Alexander Seuerus 25. Imper.

dictum fuerit: comitate etiam eximia Dominum ſe appellari vetuit,& epiſtolas ad ſe quaſi ad priuatum ſcribi iuſſit, ſeruato tantum nomine Imperatoris. Nomē Antonini,& Magni delatum ſibi à Senatu recuſauit,quòd oneroſum eſſe diceret tantorum nominū maieſtati ſatisfacere, vt fusè refert Aelius Lampridius. *Aelius Lāp.* Cæterùm Seueri nomen libenter accepit,quod illi milites indiderunt ob ingentem vigorem animi, & admirandam, ſingularemque conſtantiam cōtra militum inſolentiam. Omnibus ſe blandum,affabilemq; prębebat vſque adeò, vt amicos non ſolum primi, ac ſecundi loci,ſed etiam inferiores ęgrotantes viſeret; ſibi ab omnibus liberè, quæ ſentiebant,dici cuperet; cùm dictum eſſet, audiret; cùm audiſſet, vt res poſcebat, emendaret:itaque cum ei obijcerent nimiam ciuilitatē Māmea mater, & vxor Memmia Sulpitij Conſularis viri filia, ſępeque dicerent, molliorem tibi poteſtatem, & contemptibiliorem Imperij feciſti,ſed ſecuriorem,inquit,atque diuturniorem;ſane ob præclaras naturæ dotes,imperatoriasque virtutes omnis memoriæ princeps cenſeri debet, quas ſingulari in Chriſtianos beneuolentia cumulauit:paſſus eſt enim Chriſtianos eſſe,imo,vt auctor eſt Lampridius,in maiori larario, in quo diuos principes, deoſque gētilico more venerabatur,Chriſti quoque habebat effigiem,eique templum erigere cogitauit:licet aliquorum præſidum iniuſtitia, præcipueq; Vlpiani Iuriſconſulti opera, nonnulli Chriſtiani interfecti legantur initio Imperij Alexandri; ꝙ adhuc penè puer, vtpotè decimumſextum agens annum à viris grauiſſimis,quorum cōſilio adminiſtrabat imperium,facile eò adduci poterat, vt Chriſtianos prætextu non religionis, ſed iuſtitiæ, alijſq; nominibus,quæ Vlpiano Chriſtianorum hoſti infenſiſſimo haud difficile erat obtendere, capite plecteret. *Lamprid.* Clamabat ſępius quod à quibuſdam Chriſtianis audierat;idq; per preconem,cum aliquem emendaret,dici iubebat: *Quod tibi non vis, alteri ne feceris:* quam ſententiam vſque adeò dilexit,vt & in palatio, & in publicis operibus perſcribi iuberet. Quamquam verò his omnibus virtutibus abundaret, milites tamen nimiam eius ſeueritatem,& longè maiorem poſt Heliogabalum non tulerunt: denique agentem cum cum paucis in Britānia, vt alij volunt, in Gallia, non ex omnium ſententia, ſed latrocinantium modo quidā milites, & ij præcipuè, qui Heliogabali præmijs effloruerant,occiderunt, poſtquam vixiſſet annis 29.menſibus tribus,diebus ſeptē, ac tredecim annis imperaſſet: fuiſſe poſt obitum aſcriptum in Deorum numerum affirmat D.Chryſoſt. homil.26. in 2.Epiſt.ad Corinth. *D. Chryſ.*

4 Succeſſit vigeſimoſexto loco in Imperium Iulius Maximinus Thrax gēte, & ſęuitia inſignis, qui ſeptimum aduerſus Eccleſiam bellum mouit; in prima pueritia paſtor,nonnūquam procer,qui latronibus inſidiaretur,& ſuos ab incurſionibus vindicaret, vt ait Iulius Capitolinus; magnitudine corporis ferè Gigantea conſpicuus, virtute inter omnes milites clarus, forma virili decorus, ferus moribus,aſper,ſuperbus; prima ſtipendia illa equeſtria fuere ſub Seuero, cui vt notus eſſet,hęc fuit cauſa. *Iulius Maximin. 26. Imperat.* *Iulius Capitolinus.* Natali Getæ filij minoris Seuerus militares dabat ludos propoſitis præmijs argenteis, ideſt, armillis, torquibus, & balteolis: hic adoleſcens, & ſemibarbarus, & vix adhuc Latinę peritus linguę ab Imperatore publicè petijt,vt ſibi poteſtatem faceret contendendi cum ijs,qui iam non mediocri loco militarent: magnitudinē corporis Seuerus miratus,primum eum cum lixis cōpoſuit, ſed fortiſſimis quibusque. Tunc Maximinus ſexdecim lixas vno ſudore deuicit, ſexdecim acceptis præmijs, munuſculis non militaribus, iuſſusque militare. Tertia forte, die cum proceſſiſſet Seuerus ad campū, in turba exultantē more barbarico Maximinum vidit, iuſſitque ſtatim tribuno,vt eum coerceret, ac Romana diſciplina imbueret: ille vbi de ſe intellexit Imperatorem locutum, ſuſpicatus barbarus,& notum ſe eſſe principi,& inter multos conſpicuum,ad pedes Imperatoris equitantis acceſſit:tum volens Seuerus explorare,quantus in currēdo eſſet, equum multis circuitionibus admiſit, cumq; Imperator laboraſſet,nec ille tamen à currendo per multa ſpatia deſiſteret,ait:Quid vis Threciſce?nunquid delectat

lectat luctari poſt curſum? quantum libet, inquit, Imperator: deſcendit Seuerus ex equo, & recentiſſimos quoſq; ac fortiſſimos milites ei comparari iuſſit; tum ille more ſolito ſeptem fortiſſimos vno ſudore vicit: ſolusque omnium à Seuero poſt argentea præmia torque aureo donatus eſt: iuſſusque inter ſtipatores corporis ſui ſemper in aula conſiſtere. Hinc factus inter milites clarus, amari à tribunis, à commilitonibus ſuſpici, impetrare ab Imperatore, quod vellet, cum adhuc adoleſcens eſſet, ſed tamen longitudine corporis, & vaſtitate, ac forma, atque oculorum magnitudine, & candore omnes excelleret: tanta corporis magnitudine, vt octo pedum eſſet, & propè ſemis; pollice ita vaſto, vt vxoris dextrocherio pro annulo vteretur; calceamentum eius pede maius hominis veſtigio, atque menſura; tantis viribus, vt rhedam onuſtam ſolus moueret; equo ſi pugnũ dediſſet, dentes ſolueret, ſi calcem, crura frangeret; lapides tophicios friaret; arbores teneriores ſcinderet; alij denique eum Milonem Crotoniatem, alij Herculem, Antæum alij vocabant. Itaque tribunum legionis quartę ex tyronibus, quam ipſe Seuerus cõpoſuerat, effecit, eumque in hæc verba prouexit: *Veteres milites tibi Maximine idcirco non credidi, quòd veritus ſum, ne vitia eorum, quæ ſub alijs inoleuerunt, emendare non poſſes: habes tyrones ad tuos mores, ad tuã virtutem, ad tuum laborem, eos fac militiam addiſcere, vt mihi multos Maximinos Reipublicæ optabiles ſolus efficias.*

5 Occiſo itaque Alexandro Maximinus primum è corpore militari, nondũ Senator, ſine decreto Senatus Auguſtus ab exercitu eſt appellatus: reſpondebat vaſtitati corporis par crudelitas, ita vt illum alij Cyclopem, alij Buſiridem, alij Scironem, nonnulli Phalarim, multi Typhonem, vel Gygem vocitarent. Illum Senatus tantum timuit, vt vota in templis publicè, priuatimque mulieres etiam cum ſuis liberis facerent, ne vnquam vrbem Romam videret: audiebat enim alios in Crucem ſublatos, alios animalibus nuper occiſis incluſos, alios feris obiectos, alios fuſtibus eliſos, atque hæc ſine delectu dignitatis. Non fuit animal in terris crudelius, omnia ſic in viribus ſuis ponens, quaſi non poſſet occidi, ſeſeque ob virium, corporisque magnitudinem immortalem ducens. Quarè non mirum, ſi initio ſtatim Imperij Chriſtianos perſequendos decreuerit, vt refert Euſeb. lib. 6. capite 21. *Euſebius.* *Maximinus, inquit, propter grauem inuidiam, qua contra Alexandri familiam, in qua complures fideles, & Chriſtiani verſabantur flagrabat, acerbam perſecutionis tẽpeſtatem concitauit, iuſſitq; ſolos Eccleſiarũ præſides tanquàm auctores doctrinæ Euangelicæ neci dari.* Hanc perſecutionem ſextam ordine ponit Oroſius lib. 7. c. 19. & *Oroſius.* Auguſtinus libro 18. de ciuitate Dei capite 25. *D. Aug.* ſed eam nos ſeptimam conſtituimus iuxta eam ſupputationem, quã cum alijs auctoribus iam ſuperius meliorem duximus.

Hoc tempore Pontianus, & Anterus Romani Antiſtites, martyrio coronantur, alijq; innumerabiles, vt par eſt credere de tam ſæuo, immaniq; tyranno, vt in ſuos quoq; vel fictis, vel minimis de cauſis crudeliter deſæuiret, nec niſi multis eorum millibus interfectis quieſceret, vt teſtatur Iulius Capitolinus: *Iul. Capit.* Ignobilitatis inquit, tegendæ cauſa omnes conſcios generis ſui interemit: non nullos etiam amicos, qui ei ſępe miſericordiæ, ac pietatis cauſa pleraque donauerant. Factionem quandam ipſe finxiſſe perhibetur, vt vim crudelitatis augeret: denique ſine iudicio, ſine accuſatione, ſine delatore, ſine defenſione omnes interemit, omnium bona ſuſtulit, & plus quatuor millib. hominum occiſis ſe ſatiare non potuit. Illud tamen factum eſt diuinitus, vt ne tantum crudelitatis monſtrum diu perduraret, ceſſaretque adeò Chriſtianorũ perſecutio, nec enim triennio amplius imperauit. Verùm enim verò, cùm Romani eius crudelitatem ferre non poſſent, vt auctor eſt idem Capitolinus, quòd delatores euocaret, accuſatorem immitteret, crimina fingeret, innocentes occideret, damnaret omnes, quicunque in iudicium veniſſent, ex ditiſſimis hominib. pauperrimos faceret, nec aliunde niſi malo alieno pecuniam quæreret, deinde ſine delicto Conſulares viros, duceſque multos iterimeret, alios Scythicis *Capitol.*

S vehi-

vehiculis exhiberet, alios in cuſtodia detineret, nihil denique prætermitteret, quod ad crudelitatem pertinere videretur, defectionē ab eo pararunt non Romani tantum, ſed quia & in milites ſæuiebat, exercitus, qui erat in Africa, ſubita, & ingenti ſeditione Gordianū ſenem virum grauiſſimum, tunc Proconſulem, etiam inuitum, & reclamantem inſtanter cum gladijs, & cum omni genere telorum purpurā ſumere coegit, atque Imperatorem appellauit, poſteaque Maximinum, & filium eiuſdē nominis adoleſcentem longè pulcherrimum, vigeſimum agentem annum, quem ipſe Auguſtum nominauerat, in tentorio quieſcentem, occiderunt conclamantib. cunctis militari ioco, ex peſſimo genere ne catulum quidem habēdum: eorum capita præfixa contis Aquileienſibus demonſtrarunt, miſſa etiam Romam. Dici vix poteſt quanta vbique lætitia fuerit, cum Romam per Italiam Maximini caput ferretur, cunctis ad gaudium publicum occurrentibus: iam primus is nūcius, qui ex Aquileienſi vrbe Romam miſſus fuerat, tanto impetu mutatis equis cucurrit, vt quarta die Romam veniret. Obijt ſexagenario maior, poſtquam vti diximus trib. annis Imperij clauum tenuiſſet.

Octaua Eccleſiæ ſub Decio Imperatore perſecutio.

SECTIO VIII.

I *Balbinus, & Pupienus Imperatores.*

VIVENTE adhuc Maximino Pupienus, qui & Maximus militari excellens diſciplina, & Clodius Balbinus generis nobilitate clariſſimus ex Senatuſconſulto Imperatores appellati fuere, ſed eos quā primum milites, vt pote non à ſe, ſed à Senatu creatos, occiderunt: ſimiliterque duo Gordiani, pater, & filius, qui etiam conſentiente Senatu inuaſerant principatum, periere, Gordiano adoleſcente facto Auguſto, qui ſi Pupienus, & Maximus, duoque Gordiani in Imperatorum numerum eodem ſimul tēpore ad ſcribantur, vigeſimumoctauum locum in Romanis Imperatorib. tenet; cuius vt pro ſapia, totaque de Gordianis Hiſtoria fiat illuſtrior, ſciendum ex Iulio Capitolino, & Arriano ſcriptore Græcæ Hiſtoriæ, Dexippo item Græco auctore, quos laudat idem Capitolinus, non duos, ſed tres fuiſſe Gordianos. Horum Senior natus ex patre Metio Marullo, matre Vlpia Gordiana originem paternam ex Gracchorum, maternam ex Traiani Imperatoris genere duxit. Poſt nobilem quæſturam, ac præturam Conſulatum primum inijt cum Antonino Caracallo, ſecundum cum Alexādro: poſt Conſulatum Proconſul Africæ factus eſt, ſic amatus ab Afris, vt eū alij Scipionem, Catonē alij, multi Mutium, ac Rutilium, aut Lælium dicerent. Extat honorifica eorum acclamatio, cum enim quadam die factum Imperatorium legeret, atque à Proconſulibus Scipionibus cœpiſſet, acclamatū eſt, *Nouo Scipioni, verò Scipioni Gordiano Proconſuli.*

Gordianus Imperator vigeſimus octauus.

Iul. Capit. Arrianus, Dexippus.

Igitur cum iam orbis terrarum odio Maximini flagraret, Imperator cum filio etiam Gordiano eſt appellatus iam octogenarius: quorum electio Senatui fuit gratiſſima: res tñ infeliciter cecidit, etenim Gordianus filius à Capeliano Maximini duce cōmiſſo prælio vincitur, & interficit. Gordianus verò pater audita filij morte graui pculſus dolore, timenſq; præterea Maximini copias, vt hoſtiū vincula, ignominiamq; vitaret, laqueo vitā finiuit. Hic exitus duorū Gordianorū fuit, quos ambo Senatus, & appellauit Auguſtos, & in Diuos retulit, poſtq̃ Imperium anno vno, & menſib. ſex adminiſtrarunt: atq; hic Gordian⁹ Iunior Senis Gordiani filius eſt ſecundus eorū Gordianorū, de quibus cæpimus dicere, appellatus ſui tēporis Priamus. Fuit 3. Gordianus, quē Dexippus apud Capitol. putat ſecundi Gordiani filiū, alij ex Gordiani Senioris filia ſuſceptū, q ſimul cū Balbieno, & Pupieno, ſiue Maximo adeptus Imperium eſt, de quo pcipuè hoc loco agere inſtituimus. Id verò ita accidit: poſt mortē duorum Gordianorum præcedētium, trepidus Senatus, & Maximinum vehemētius reformidās, Pupienū, ſiue Maximū, & Clodiū Balbinū appellauit Auguſtos. At milites, & populus tertiū 2

Gor-

Gordianum adhuc paruulum annos agentem vndecim, vt pleriq; aiunt, tredecim, vt alij, vt Iunius Cordus ſcribit ſexdecim, petierunt appellari Cæſarē. Itaque raptus ad Senatum, tectus indumento Imperatorio Cæſar eſt dictus, & apud matrem educatus: ſed occiſis Maximinis, cum etiam Pupienus, & Balbinus ſeditione militari interempti cecidiſſent, poſtquam biennio imperauerant, tum demū Gordianus adoleſcēs, qui Cęſar tantū eatenus fuerat, ſummo omnium applauſu, & gratulatione fuit appellatus Auguſtus, ſolusq; deinceps imperium tenuit: poſt aliquantum temporis duxit vxorem filiam Miſithei doctiſſimi viri, quem præfectum prætorij ſtatim nominauit, eiuſq; prudētia, atque cōſilio omnia rectè adminiſtrabat, vt ipſemet Gordianus in literis ad ſocerū cōfitetur: in quibus inter alia: *Nunc demum*, inquit, *intelligo neque Felicem Prætorianis cohortibus præponi debuiſſe, neque Strapammoni quartam legionem credēdam fuiſſe, & ne omnia dinumerem, multa non eſſe facienda, quæ feci: ſed Dijs gratias, quòd te inſinuante, qui nihil vendis, didici ea, quæ incluſus ſcire non poteram. Quid enim facerem? mi pater verum audias velim; miſer eſt Imperator, apud quem vera reticentur, qui cum ipſe publicè ambulare non poſſit, neceſſe eſt, vt audiat, & vel audita, vel à plurimis roborata confirmet.*

Iunius Cordus.

3 Vita functo Miſitheo Marcus Iulius Philippus Arabs humili natus genere, ſed ſuperbus prætorij præfectus factus eſt, Gordianoque inſidiari cępit aſpirās ad principatum: infeſtos ei milites ſtatim reddidit, per quos etiam rumores ſparſit adoleſcentem eſſe Gordianum, imparem imperio eſſe: corrupti poſtea principes, effectumque, vt palam Philippus ad imperium poſceretur: itaque iuſſum eſt à militibus, vt quaſi tutor Gordiani Philippus cum eo pariter imperaret. Suſcepto igitur Imperio Philippus ſuperbiſſimè contra Gordianū egit: res eo deducta eſt, vt Gordianus videns ſe contemni, & ſenſim imperio ſpoliari, petierit, vt æquale ſaltem cum Philippo haberet Imperium, quod minimè impetrauit; dehinc vt loco Cæſaris haberetur, ne id quidem obtinuit; ſaltem vt præfecti loco eſſet Philippo, id quoque negatum, vel vltimę preces, vt eum Philippus pro duce haberet, ac pateretur viuere; pene Philippus conſenſerat: verum cum ſecum ille cogitaret populi Romani, Senatus, Africę, ac Syrię, imo & totius Romani orbis erga adoleſcentem illum amorem ſingularē timens ne pro eo, ſi viueret, vniuerſi decertarent, eo quòd eſſet genere clariſſimus, & nepos, ac filius Imperatorum, & bellis grauibus totam Rempubl. liberaſſet, clamantem ante conſpectum duci iuſſit, ſpoliari, & occidi, poſtquam ſex annis imperaſſet.

Ita impiè Imperium inuaſit Philippus gente Arabs, vti diximus, vigeſimusnonus Romanorū Imperator: qui poſt Gordiani cædem Romam litteras miſit, quibus ſcripſit Gordianum morbo perijſſe, ſeque à militibus Imperatorem appellatum: Senatus facilè credēs Philippum Principem dixit, & Auguſtum nuncupauit. Is fecit conſortem Imperij Philippum filium, quem lego ab alijs Gallum Iulium Saturninū vocari: non diu tamen potuit durare Imperium crudelitate quæſitum: etenim ipſe Quinto Imperij anno Veronæ ab exercitu interfectus perijt, medio capite ſupra ordines dentium pręciſo: filius autem, quem participem Imperii fecerat, Romæ à Prætorianis obtruncatur, duodecimum ætatis annum agēs, adeò ſeueri, & triſtis animi, vt iam tum à quinquenij ætate nullo prorſus cuiuſquam commēto ad ridendum ſolui potuerit, patremque ludis ſecularibus cachinantem petulantius, quamquam adhuc tener auerſatus fuerit: itaque ἀγέλαςος appellatus. 4

Philippus Imper. 29.

Philippo ſucceſſit Decius trigeſimus ordine Imperator, ex inferiori Pannonia oriundus, claris natus parentibus. Hunc Philippus contra Scythas cū ſupplemento copiarum miſit, quem, cum ad exercitum perueniſſet, milites Illyriciani vnanimi conſpiratione Imperatorem fecerunt, renuentem, ac repugnantem ſtrictis enſibus coegerunt: itaque & à Senatu fuit Auguſtus appellatus. Ab ineunte ætate ſpem optimæ indolis præbuit, in quo virtutes cum ætate creuerunt, ad ampliſſimas dignitates non ambitio, non empta ſuffragia, ſed virtu- 5

Decius Imperator 30.

tes perduxere. Inter optimos Principes annumerari poſſet, ſi à Chriſtianorum ſanguine ſibi tẽperaſſet: ſub hoc ſeptimã perſecutionẽ enumerat Oroſ. li. 7. c. 21. ſed eam nos octauam facimus iuxta eã ſupputationem, quam perſequimur; eam verò mouit, vbi primum imperiũ obtinuit, datis ad perſequendos ubique Chriſtianos edictis Imperialibus, in quos plus nimio Philippi etiã odio ſęuijt. Is, vt ait Paulus Oroſius li. 7. c. 14. continuo, in quo etiam ſe ob hoc Philippos interfeciſſe docuit, ad perſequẽdos, interficiendosq; Chriſtianos ſeptimus poſt Neronem feralia diſperſit edicta, plurimosq; Sanctorum ad coronas Chriſti de ſuis cruciatibus miſit. Non te moueat, ꝙ Oroſius ſeptimã hanc perſecutionem appellet, cum nos octauam nominemus, quippe qui in hoc ab eo diſſentimus ob ea, quæ non ſemel hoc ipſo commentario annotauimus. De ea etiam ita ſcribit Euſebius lib. 6. hiſtorię Eccleſ. c. 39. *Philippo,* inquit, *cum ſeptem annos imperaſſet, ſucceſſit Decius, qui quoniam Philippo erat infenſus, perſecutionem aduerſus Eccleſiam excitauit, in qua Fabiano Romæ martyrio conſummato ſucceſſit Cornelius: in Palæſtina verò Alexander Hieroſolymitanus Epiſcopus, cum rurſus propter Chriſtum Cæſareæ ad præſidis tribunal in confeſſione perduraſſet, vir grandæuus, & honeſta canitie decoratus carcerem experitur: cum autem poſt ſplendidum, & illuſtre teſtimonium coram tribunali Prſidis datum in cuſtodia obdormiuiſſet, Hazabanes illi in Epiſcopatu Hieroſolymitano ſucceſsit. Babyla quoque Antiochiæ, perinde atque Alexandro, poſt confeſsionem in carcere mortuo Eccleſiæ illi præſedit Fabius.* Dionyſius etiã Epiſcopus Alex. (apud eundem Euſeb. lib. 6. cap. 41.) ita ſcribit ad Fabium, de quo paulò ante, Antiochenum Antiſtitem. *Perſecutio iſta non cæpit ex imperatorio edicto, ſed illud anno integro præuenit: etenim ad vrbem hanc diuinator quidam, & fictor malorum venit, quiſquis ille fuit, ac multitudinem ethnicorum contra nos mouit, & excitauit, atque ad patriam ſuperſtitionem tuendam inflammauit, à quo irritati, & omnem poteſtatem nacti ad impia flagitia perpetranda ſolum cultum Dæmonum & noſtri occiſionem pietatem eſſe putabant: primum itaque presbyterum quendam nomine Metram comprehenſum impia verba proloqui iubent, non obedientem fuſtibus cædunt, & acutis calamis faciem, & oculos pungunt, ac poſtea in ſuburbium eductum lapidibus obruunt: deinde fidelem mulierem nomine Quintam ad templum idolorum ductam adorare compellunt, auerſantem, execrantemque idola pedibus ligatis per totius vrbis plateam lapidibus aſperis ſtratam trahunt, ac ſimul molaribus lapidibus alliſam, flagriſque cæſam ad eundem locum reducunt. Quo facto vno impetu cuncti irruunt in religioſorum domos, & quos quiſque vicinos pios cognouerat, ad eorum ædes multitudinem ducunt, populanturque, ac diripiunt, pretioſa ſuffurantur, viliora diſijciunt, & igne adhibito in plateis comburunt. Sed & præclariſſimam tunc virginem prouectæ ætatis Appolloniam cõprehendunt, dentesque illi cunctos percuſsis maxillis excutiunt, & rogo ante vrbem accenſo viuam ſe combuſturos minantur, niſi vna cum ipſis impia verba pronunciet: illa verò cum paululum detrectaſſet, ac moras in ſpeciem velut deliberatura traxiſſet, repente in ignem inſilijt, & comburitur. Denique & Serapionem domi ſuæ agentem comprehendunt, acerbiſque tormentis affligunt, ac cunctis corporis artubus confractis, è ſuperiori tabulato præcipitem deijciunt: nulla nobis via, ne publica quidem, nullus etiam angiportus, nec noctu nec per diem patet, cunctis paſsim vociferantibus, niſi quis blaſphema verba ſuccinat, hunc repentè trahendum eſſe, & comburendum; quin & ipſum edictum Imperatoris affertur, & ſubſequitur illud à Domino noſtro prædictum, horrendum maximè, nempe vt & electi ſcandalizentur, ſi fieri poſſit.* Hæc Dionyſius, & alia quamplurima de huius perſecutionis acerbitate, vt apud citatum Euſebij locum videre licet.

[Margin: *Oroſius.* — *Idem.* — *Euſebius.* — *Dionyſ. Epiſcopus.* — *Apollonia pro Chriſto in ignem inſilit.* — *Serapiõ tormentis affligitur.*]

Porrò tam vehemens fuit huius perſecutionis procella, vt multi fideles, etiam qui fortiſſimi eſſe uidebantur, magnitudine tẽpeſtatis abrepti, atque ad idololatrię ſcopulos alliſi naufragiũ miſerrimũ fecerint; quem luctuoſum caſum deplorat D. Cyprianus epiſtola de lapſis, vbi poſtquam quorundam magnificis verbis laudauit conſtantiã, ſubiungit. *Has Martyrum cæleſtes coronas, has Confeſſorum glorias ſpirituales, has ſtantium fratrum maximas, eximiasq́;* 6

[Margin: *D. Cypria.*]

vir-

virtutes mæſtitia vna contriſtat, quod auulſam noſtrorum viſcerum partem violentus inimicus populationis ſuæ ſtrage deiecit: quid hoc loco faciam dilectiſſimi fratres fluctuans vario mentis æſtu? quid, aut quomodo dicam? lachrymis magis, quàm verbis opus eſt ad exprimendum dolorem, quo corporis noſtri plaga deflenda eſt, quo populi aliquando numeroſi multiplex lamentanda iactura eſt. Quis enim ſic durus, aut ferreus, quis ſic fraternæ charitatis oblitus, qui inter ſuorum multiformes ruinas, & lugubres, ac multo ſquallore deformes reliquias conſtitutas, ſiccos oculos tenere praualeat, nec erumpente ſtatim fletu prius gemitus ſuos lachrymis, quam voce depromat? Doleo fratres, doleo vobiſcum, nec mihi ad leniendos dolores meos integritas propria, & ſanitas priuata blanditur, quandò plus paſtor in gregis ſui vulnere vulneretur: iaculis illis graſſantis inimici mea ſimul membra percuſſa ſunt, ſæuientes gladij per mea viſcera tranſierūt, in proſtratis fratribus, & me proſtrauit affectus. Hæc ille. Deſcribit eandem perſecutionem Nicephorus libro 5. à capite 27. *Multi*, inquit, *ſacrum pro Chriſto obiere certamen: in primis tamen Eccleſiarum præſides, & quicunque alios apud nos eloquentia, & ſapientia antecellerent, infanda, crudeliaque tormenta tolerantes, vitam reliquerunt, ſicuti Romæ Fabianus, in Palæſtina Hieroſolymis Alexander, Antiochiæ Babylas (cuius in Epiſcopatu Fabius ſucceſſor fuit) Epiſcopalem ſtolam ſanguine multo imbuerunt.*

Paſtor in grege vulneratur.

Nicephor.

7 In huius Decianæ perſecutionis tempora incidit lapſus ille Origenis in Alexandriæ ciuitate, quem referunt Epiphanius hæreſi 64. Euſebius lib. 6. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ capite 32. Nicephorus libro 5. capite 32. & alij. *Multa*, inquit Epiphanius, *ſunt fortia facta, quæ per traditionem referunt veteres de hoc viro, ſed non permanſerunt ipſi, quæ ad præmium conſequendum pertinent, in finem: propter eminentiſſimam enim ſanctitatem eius, ac doctrinam ad multam inuidiam deuenit, & per hæc magis irritabat eos, qui illo tempore principalem pietatem adminiſtrabant. Per Diabolicam verò malignitatem excogitarunt malitiæ operatores, quomodò turpitudinē viro* (Origeni) *impingerent, & plagam talem decernerent, ita vt in abuſum corporis ipſius Aethiopem ſubornarent, aut ſacrificare iuberent: ipſe verò non ferens Diabolicæ operationis verſutiam proclamauit, vtriſque rebus ſibi propoſitis, ſacrificare ſe potius velle; non tamen ſpontanea mente hoc perfecit, velut magna de hoc fama refert; ſed quandoquidem omnino confeſſus, eſt ſe facturum hoc eſſe, iniecto in manum eius thure, ipſum ad ara rogum adduxerunt, atque ſic à confeſſoribus, & martyrib. tunc re cognita reiectus eſt.* Ita Epiphan. Hæc ſunt, quæ de lapſu Origenis ab his autoribus commemorantur; quæ tamen Cardinalis Baronius Tomo ſecundo Annalium fabuloſa, & cōmentitia eſſe arbitratur, non multum vehementibus quibuſdam coniecturis perſuaſus, ea non ab Epiphanio ſcripta, ſed ab aliquo vitiatore addita: quod mihi de veterum ſcriptis iudicium non facilè ferendum videtur, ne eadem facilitate multa alia, quæ ad refellendos hæreticorum errores pertinent, ab aduerſarijs negari, & eleuari poſſint: ſanè coniecturas, quibus Baronius innititur, vt ſibi fictitia iſthæc eſſe perſuadeat, ductas ex eo, quòd nonnulli, qui pro Origene eo tempore Apologias conſcripſerunt, veluti Rufinus, & Euſebius (eius eſt enim ea, quæ nomine Pamphili circumfertur) vt non ſemel docet Diuus Hieronymus, præcipuè verò Epiſtola 65. quæ eſt ad Pammachium, & Oceanum, eaſdem meritò quiſquiā ea ratione retorſerit, quòd potius ij, qui alicuius partes defendendas ſuſcipiunt, non facta turpiter, ſed geſta præclarè in medium afferre ſolent, eaque omnia præterire, quæ vel leuiſſimam infamiæ labeculam aſpergere, aut notam poſſunt inurere. Quare non video, cur rem Epiphanio, Nicephoro, alijſque auctoribus grauiſſimis teſtatiſſimam in dubium reuocemus. Atq; hæc fuere, quæ præcipuè in Deciana perſecutione perſtringēda putauimus, quæ tamen Deo in infenſiſſimum Eccleſiæ hoſtem vindicante, non diu durauit: etenim ſecundo Imperij anno Decius ad liberandos à Gotthis Thracas, cum filio, quem iam Cæſarem appellauerat, profectus, victor primis cōgreſſibus, poſtea in collocatas ab hoſtibus certo loco inſidias incidēs, ſuis difficilliſſimè præliātibus, vt refert Sextus

Epiphan.
Euſebius.
Nicephor.

Origenis lapſus.

Baronius.

D. Hieron.

Sextus Aurelius. Aurelius, inter confuſas turbas gurgite paluſtri ſubmerſus perijt, ita vt nec cadauer eius potuerit inueniri: filius verò in prælio occiditur. Vixit annis quinquaginta, obijt nondum ſecundo anno Imperij finito.

Nona ſub Valeriano, & Gallieno eius filio Eccleſiæ perſecutio.

SECTIO IX.

1 Decio perempto, eiusque exercitu ꝓfligato legio, quæ integra Scytharũ fide remanſerat, Trebonianum Gallum ex Patritiorum familia, ducem eo tempore limitis Myſiæ trigeſimumprimum ordine Imperatorem nominauit; qui ſuperfuerāt ad eum quaſi ad reliquiarum Romani exercitus ſeruatorem cõfugerunt, quo rumore adductus Senatus Auguſtũ appellauit. Percuſſit fœdus cum Scythis non ſine Romani nominis ignominia: *Tunc primum*, ait Pomponius Lætus, *diuturno, & libero potentatu populus Romanus tributa pependit: tunc primum Reſp. iugum Scythicæ ſeruitutis accepit; qui tributo pendendo obnoxiam fecerit Romanam vrbem, præter Gallum fuit nemo:* Voluſianum filium conſortem fecit Imperij. Infelix, & infauſtum Imperiũ Galli fuit: etenim Scythæ non contenti tributo, ſed inſolentiores effecti ingenti exercitu terra, marique depopulantur Dardaniam, Thraciam, Theſſaliam, Macedoniam, Hellada, & partem Aſiæ, imò & iam ipſi Italiæ minabantur: repreſſi tamen opera, ac virtute Aemiliani ducis limitis Myſiæ, non ſine magna ſtrage, ac cæde in ſuas ſolitudines coacti ſunt: eius etiam tempore grauiſſima toto orbe peſtilentia graſſata eſt: habuit ea lues ex Aethiopia ortum, tam grauis, & acerba, vt per annos decem, ac ſecundum alios quindecim terras pene omnes exhaurerit. Tandem Gallus cũ copias contra Aemilianum duceret, ſuperatus, & à ſuis militibus deſertus vnà cum filio cæditur, poſtquam duob. annis imperaſſet.

Trebonianus Gallus 31. Imperator.

Pomp. Lat.

2 Succeſſit trigeſimoſecundo loco Aemilianus ortus in Mauritania obſcuris parentib. dux limiti Sarmatico in Myſia à Decio præpoſitus, & minimè ſubmotus à Gallo: ſuis militibus non contentis ſtipendio pro concione pollicitus eſt id augere Aemilianus, ſi hoſtes viciſſent: illis præmio accenſis, apertis caſtrorum portis auidum pugnę militem educit, qui tanto in hoſtes illatus eſt impetu, vt non fugauerit modo, ſed bona ex parte cæciderit, illorumque regiones abactis prædis penè exhauſerit: reuerſus in Myſiã perſoluit militi præmia Aemilianus; adeò eo ſucceſſu gratus exercitui, vt eum Imperatorem appellauerit, ad quem opprimẽdum cum Gallus, qui adhuc viuebat, cum filio accurreret, ambo primis prę lijs cæſi ſunt, vti diximus, militibus Gallo adhærentibus. Interea milites, qui in Alpibus erant, Valerianum Imperatorem creāt, quo accepto nuncio, quæ eſt humanarum reum inconſtantia, qui Aemiliani partes ſequebātur, ne ciuili bello ſe implicarent, contemplantes etiam humilitatem generis Aemiliani, & è contra inſignem Valeriani nobilitatem Aemiliano interfecto ad Valerianum ſe contulerunt poſt trimeſtrem Aemiliani principatum, anno ætatis eiuſdem 40.

Aemilianus 32. Imperator.

Capeſſit igitur Imperium Publius Cornelius Licinius Valerianus, trigeſimus tertius Romanorum Imperator, genere nobilis, tanta ante Imperium probitatis opinione, vt cum in æde caſtrorum Senatus haberetur, ireturque per ſententias ſingulorum, cui deberet Cenſura deferri, abſente Valeriano omnes interrupto more dicendæ ſententiæ vna voce dixerint: Valeriani vita cenſura eſt, ille de omnib. iudicare debet, qui eſt omnibus melior, hunc Cenſorem omnes accipimus, hunc imitari volumus. Hoc Senatus Conſultum cũ Decius, qui adhuc viuebat, & Imperabat, accepiſſet, recitaſſetque in cõuẽtu ſummorũ virorum, ad Valerianum conuerſus, Felicem te, inquit, Valeriane Senatus ſententia, totius orbis humani ſuſcipe curam, quam tibi detulit Romana Reſp. quam ſolus mereris, iudicaturus de moribus noſtris: tu æſtimabis, qui manere in curia debeant; tu equeſtrem ordinem in antiquum ſtatum rediges; tu cenſibus modum pones; tu ve- 3

Licinius Valerianus 33. Imperator.

ctigalia

ctigalia firmabis, diuides ſtatum, reſpublicas recenſebis; tibi legũ ſcribendarũ auctoritas dabitur; tibi de ordinib. militum iudicandum eſt, tu arma reſpicies, tu de noſtro palatio; tu de iudicibus,
1 tu de præfectis eminentiſſimis iudicabis: excepto denique Præfecto vrbis Romæ, exceptis Cõſulibus ordinarijs, & ſacrorum Rege, ac maxima virgine Veſtalium, ſi tamẽ incorrupta permanebit, de omnibus ſententias feres: laborabunt autem etiam illi, vt tibi placeant, de quibus non potes iudicare. Hæc Decius. Ex quibus apparet quãtę auctoritatis, & exiſtimationis eſſet Valerianus: quomodo autem fuerit creatus Imperator, paulo ſuperius diximus. Non tamen par fuit opinioni fortuna, etenim factus Imper. bellum gerens in Meſopotamia cũ Sapore rege Perſarũ, cum ductu cuiuſdam ſui ducis, (incertum, dolo, an caſu,) in ea eſſet loca deductus, vbi nec fortitudo, nec diſciplina militaris quicquam valere potuit, infeliciter captus, venit in ditionẽ Saporis, apud quem captiuus conſenuit: nec enim eum vnquã dimittere Sapor voluit, tametſi fuerit multorũ Regũ amicorũ litteris ad id præſtandum ſolicitatus, quas habes apud Trebelliũ Pollionem in vita Valeriani:

Trebell.

quãdiu vixit, vt ait Sextus Aurelius, Sapor incuruati eius ceruicibus pedẽ imponens, equum aſcendere cõſueuerat.

Sextus Aurel.

Itaque in hac miſerrima ſeruitute obijt ſeptuagenario maior, decimoquinto imperij anno, ſed horum quindecim octo peregit captiuus.

Gallienus Imp. 34.

Filius Gallienus, quem pater initio ſtatim ſui principatus participẽ imperij fecerat, tantum abeſt, vt patrem è duriſſima ſeruitute liberare contenderit, vt ea potius lætatus, inde occaſionẽ liberius viuendi arripuerit, homo natus abdomini, & voluptatibus, tanta in gubernando ſocordia, vt per totum terrarum orbem grauiſſima bella exorta totum Romanum Imperium turbauerint; triginta namque tyranni eodem tempore ſibi Rom. Imperatorum nomẽ arrogarũt, quos omnes annumerat Trebellius Pollio:

Treb. Pol.

tanta crudelitate in milites, vt terna, & quaterna millia ſingulis diebus occideret: ſed ita tamen liberalis, & munificus, vt nihil vnquam petenti denegaret. Ægerrimè tulere Romani Gallienum de patris libertate minime eſſe ſolicitum, eumque inultum relinquere, quẽ externi Reges vtcunq; vindicauerant: id quod ipſi aliquando quidam ſcurræ obiecerunt. Nam cũ per iocum Rex Perſarum quaſi captiuus cũ ſuis per pompam duceretur, quidam ſcurrę miſcuerunt ſe Perſis, diligentiſſime ſcrutãtes omnia, atque vniuſcuiuſque vultum mira inhiatione mirantes: à quibus cum quęreretur, quid illa agerent ſolertia, reſponderunt, Patrẽ Principis quęrimus; quod cum ad Galliẽnũ perueniſſet, non mœrore, non pietate cõmotus eſt, ſcurraſque iuſſit viuos exuri. Tandẽ Gallienus à ſuis interemptus eſt anno ætatis quinquageſimo; ſeptẽ cum patre, ſolus octo annis imperauit.

Sub his Imperatoribus paſſa eſt Eccleſia nonam generalem. perſecutionẽ, 4 quamuis eam octauam conſtituant D. Hieron. lib. de viris illuſt. in Cypriano, D. Aug. lib. 18. de ciuitate, c. 52. & Paulus Oroſius lib. 7. c. 22. ea potiſſimum à Valeriano cõmota eſt.

D. Hieron. D. Aug. Oroſius.

Nec ipſo ſtatim imperij initio, quippe cũ, vt auctor eſt Dionyſius Alexand. apud Euſebium libro 7. cap. 9. & Nicephorus lib. 7. c. 10.

Dion. Alex. Nicephorus

Nemo Imperatorum, qui eum anteiuerant, tantam beneuolentiam, & comitatem aduerſus Chriſtianos declarauit, imo verò, ne illi quidem, qui Chriſtiani erant, eoque nomine palam appellati, ita hos ſunt amplexati, vt ille: qui quidem initio imperij ſui quàm familiariſſime, & amiciſſime, idque in oculis omnium eoſdem excepit, & tota domus eius pijs hominibus complebatur, eratque planè Dei Eccleſia. Hæc ille. Quid uerò fuerit cauſæ, cur poſtea fideles tam acerba, & graui perſecutione fuerit inſectatus, amoremque in odium verterit, his verbis declarat. *Doctor quidam, & princeps Magorum Ægypti illum tandem perdito cõſilio deprauauit, et non impulit ſolum, vt homines culpa vacuos, ac ſanctos Dei, vtpote ſceleſtorum, ac execrabilium incantamentorum aduerſarios, & oppugnatores (ſatis nãque virium, ac potentiæ præſentia aſpectu, ſpiritu, & voce ſolum ad deteſtabilium Dæmonũ inſidias diſſipandas & habent, & ſemper habuerunt,) acerbe perſequeretur, neciq; traderet; verum etiam, vt impuras ceremonias obiret; prophanas exerceret præſtigias,*

execranda myſteria exequeretur, mactaret pueros miſellos, prolem infelicium parentum ſacrificaret, tenera infantium diſſecaret viſcera, Dei denique creaturas diſcinderet, diſcerperetque. Hæc ille.

5 Hoc tēpore præter innumeros alios paſſi ſunt Sixt. Papa, & Laurētius Diaconus longè clariſs. & D. Cypr. Carthaginēſis Eps, doctrina, & ſanctitate admirabilis, & trecēti illi mart. apud Carthag. qui eo ꝙ optione data à Præſide, vt vel i fornacē calcariā incēſam conijci, vel thus Ioui incendere eligerent, ipſi vltro ſeſe in fornacē coniecerūt, cum calceque permiſti exarſerunt, maſſa cādida ſunt appellati. Porrò hæc ſub Valeriano perſecutio tribus tm̄ annis cum dimidio durauit, queādmodum docet Dion. Alex. apud Euſeb. lib. 7. c. 9. accōmodans Valeriano illud, quod de Antichriſto dicitur Apoc. 13. *Datū eſt ei os loquens magna, & blaſphemias: & data eſt ei poteſtas facere mēſes quadraginta duos.* Ceſſauit verò, cū captus eſt à Sapore rege Perſarum, queādmodū ſuperius cōmemorauimus: quod accidit 8. eius imperij anno. Quo capto, Gallienus ſolus imperiū adminiſtrauit, & perſecutionem cōtra Chriſtianos inhibuit, patriſq; aduerſus illos edicta reſcidit, aliaq; in eorū fauorē vulgauit, vt affirmat Euſeb. lib. 7. c. 14. *Cum Valerianus,* inquit, *apud barbaros ſeruitutem ſubijſſet, filius eius ſolus imperio potitus, clementius, & moderatius ſe geſſit in gubernando, & edictis vulgatis perſecutionem remiſit, relaxauitque atq; adeo illos, qui verbo Dei præerant, quod ipſis in more poſitum fuiſſet, liberè exequi per literas mandauit, quæ ſic habent. Imp. Cæſar Publius Licinius Gallienus Pius, Fortunatus Auguſtus, Dionyſio, & Pinna, & Demetrio, & cæteris epiſcopis ſalutem. Mea munificentia beneficium per vniuerſum orbem diuulgari præce[illegible]vt qui loca religioſa, quæ ſpectant ad Chr[illegible]poſſident, ab illis ſtatim diſcedant, & propterea vos literarum mearum exemplari vti poteritis, quo nemo deinceps vobis quidquam faceſſet moleſtiæ: atque iſtud quidem vt nunc liberè, & pro arbitratu à vobis expleri queat, iam pridē à me erat conceſſum: his de cauſis Aurelius Cyrenius, qui ſummam rerum ſecundum me adminiſtrat, litterarum etiam exemplar conſeruabit.* Hactenus Euſebius.

Xiſtus Papa, Laurentius, & Ciprian⁹ martyrium ſubeunt.

Dion. Ale.

Apoc. 13. 5.

Euſebius.

Decima ſub Aureliano Eccleſiæ perſecutio.

SECTIO X.

OCciſo Gallieno, Flauius Claudius, iam ipſius Gallieni morientis ſententia deſignatus, ab exercitu appellatur Imperator, quē miris in celum vſque effert laudib. Trebellius Pollio, in eoque ait Traiani virtutem, Auguſti moderationem, Antonini pietatem mirificè enituiſſe, tamque abſolutum numeris omnibus Imperatorē fuiſſe, vt eius ſtirpem ad Imperiū ſummi principes eligerent, emēdatior Senatus optaret. Vbi primum factus eſt Imperator, Aureolum, qui grauior Reipublicę fuerat, quod multum Gallieno placebat, conflictu habito à Reipublicæ gubernaculis depulit; tyrannumq; miſſis ad populum edictis, datis etiam ad Senatū orationibus iudicauit: imo Aureolum arrogantem, & fędus petentem Imperator grauis, & ſeuerus non audiuit, illoque reſponſo reiecit. Hęc à Gallieno [illegible]enda fuerant, qui conſentire moribus poterat, & timere: denique iudicio militum apud Mediolanū Aureolus dignum exitum vitæ, ac moribus ſuis habuit. Tanta animi magnitudine, atque robore fuit Claudius, vt trecenta viginti millia armatorum gentium barbararū, ſeu, vt ipſemet in quadam ait epiſtola, Gothorum, quæ in Romanum Imperium inuaſerant, ita contriuerit, vt vix aliquos ad patrium ſolum redire permiſerit: ob quā victoriam clypeus illi aureus totius Senatus iudicio in Romana Curia, & in Capitolio ante Iouis templum ſtatua aurea decem pedum, & in roſtris columna, palmata ſtatua ſuper fixa, librarum argenti mille quingentarum collocata. Finito bello Gotthico, grauiſſimus morbus increbuit, ex quo etiam ipſe Claudius diem clauſit, cum biennium nō integrū imperaſſet. Eo vita functo Quintilius frater eiuſdem delatum ſibi omnium iudicio ſuſcepit Imperium, ſed ob breuitatem temporis nihil dignum imperio gerere potuit, nā ſeptimadecima die, ꝙ ſe grauem, & ſerium contra mi-

1

Claudius Imp. 35.

Trebellius.

militeſ oſtenderat, ac verum principem pollicebatur, à militibus interemptus perijt. Alij aliter eius obitum memorant, quòd ſcilicet Aureliani Imperatoris nuntio exterritus ſanguine è venis emiſſo vitam finierit.

2 *Aurelian. Imper. 37.* Electus ſubinde Aurelianus trigeſimusſeptimus Romanorum Imperator, mediocri patre genitus, & vt quidam ferunt, Aurelij clariſſimi Senatoris colono inter Daciam, & Macedoniam: à prima ętate nullum vnquam diem, quãuis feſtum, vacãtemve prætermiſit, quo non ſe pilo, & ſagittis, cęteriſq; armorũ officijs e[illegible]ceret: eius adhuc priuati extant nonnulla præclara facinora, nam erumpentes Sarmatas in Illyrico cum trecentis præſidiarijs ſolus attriuit. Refert Theoclius Cæſareorum temporum ſcriptor Aurelianum manu ſua bello Sarmatico vna die quadraginta, & octo interfeciſſe, pluribus autẽ diuerſis diebus vltra nongentos quinquaginta: idẽ apud Maguntiã tribunus legionis ſextę Gallicanæ, Francos irruentes, cum vagarentur per totam Galliam, ſic afflixit, vt trecentos ex ijs captos ſeptingentis interemptis ſub corona vendiderit. Militibus ita timori fuit, vt ſub eo poſteaquam ſemel cum ingenti ſeueritate caſtrenſia peccata correxit, nemo peccauerit: ſolus omnium militem, qui adulterium cum hoſpitis vxore commiſerat, ita puniuit, vt duarum arborum capita inflecteret, quas ad pedes militis deligaret, eaſdemq; ſubitò dimitteret, vt ſciſſus ille vtrinque penderet: quæ res ingentem timorem omnibus iniecit. Libet hoc loco epiſtolam eius militarẽ ad Vicarium ſuum datam tranſcribere doctrinæ cauſa. Ea fuit huiuſmodi. *Si vis tribunus eſſe, imò ſi vis viuere, manus militũ contine: n[illegible] pullum alienum rapiat; ouem nemo contingat; vuam nullus auferat; ſegetẽ nemo deterat; oleum, ſal, lignũ nemo exigat; annona ſua contentus ſit; de præda hoſtis, nõ de lachrymis prouincialium habeat; ſtipendium in balteo, non in popina habeat; in hoſpitijs caſtè ſe agat; qui litẽ fecerit, vapulet.* Multa præclarè geſſit in bello, & inter alia Marcomanicum bellum difficillimum confecit, & celeberrimam Zenobiam Orientis Reginam vicit, & captiuam tenuit. Ingens ſtrepitus fuit omnium militum Zenobiã ad pœnam poſcentium; ſed Aurelianus indignũ exiſtimauit mulierem interimi: itaq; occiſis pleriſque, quibus auctoribus illa bellum mouerat, triumpho mulierem reſeruauit. Tum vehementer iraſcens, ꝙ adhuc Tetricus Gallias obtineret, Occidentem petijt, atque ipſo Tetrico exercitum ſuum prodente, ꝙ eius ſcelera ferre non poſſet, debitas ſibi legiones obtinuit: princeps igitur totius orbis Aurelianus, pacatis per Occidentem Gallis, Romam iter flexit, vt de Zenobia, & Tetrico, hoc eſt, de Oriente, & Occidente triumpharet; cuius triumphi pompã, & apparatum ſanè nobilem deſcribit Flauius Vopiſcus Syracuſius, in vita Aureliani. Currus regij tres fuerunt: in his vnus Odenati, argento, auro, gemmis operoſus, atque diſtinctus; alter, quem Rex Perſarũ Aureliano dono dedit, ipſe quoque pari opere fabricatus: tertius, quem ſibi Zenobia compoſuerat ſperãs ſe vrbem Romanam cum eo viſuram, quod illam non fefellit, nam cum eo vrbem ingreſſa eſt, ſed victa, & triũphata: fuit alius currus quatuor ceruis iũctus, qui fuiſſe dicitur Regis Gotthorũ, quo, vt multi memoriæ tradiderunt, in Capitolium Aurelianus inuectus eſt, vt illic cæderet ceruos, quos cum eodem curru captos Ioui vouiſſe ferebatur. Præcedebãt Elephãti viginti, ferę manſuetę Libycæ, & Palæſtinę diuerſæ ducẽtę, quas ſtatim Aurelianus priuatis donauit, ne fiſcum annonis grauaret: trigides quatuor, camelopardali, alces, cætera talia per ordinem ducta, gladiatorum paria octingenta: præter captiuos gentiũ barbarorũ Blemyes, Axomitæ, Arabes, Eudæmones, Indi, Bactriani, Hiberi, Sarraceni, Perſæ, cum ſuis quiq; muneribus: Gotthi, Alani, Roxolani, Sarmatæ, Franci, Sueui, Vãdali, Germani religatis manibus captiui præceſſerunt: inter hos etiam Palmyreni, qui ſuperfuerãt, principes ciuitatis, & Aegyptij ob rebellionẽ: ductæ ſunt, & decẽ mulieres, quas virili habitu [illegible]gnãtes inter Gotthos cęperat, cum m[illegible]æ eſſent interemptæ, quas de Amazonũ genere titulus indicabat. Prælati ſunt tituli gentium nomina cõtinentes. Inter hæc fuit Tetricus chlamide coccinea, tunica galbina, braccis Galli-

Theoclius.

Flauius Vop.

Aureliani triumphus.

Gallicis ornatus, adiuncto ſibi filio, quē Imperatorem in Gallia nuncupauerat: incedebat etiam Zenobia ornata gemmis, catenis aureis, quas alij ſuſtentabant: præferabantur coronæ omnium ciuitatum aureæ, titulis eminentibus proditæ. Iam populus ipſe Romanus, iam vexilla collegiorum, atque caſtrorum, & cataphractarij milites, & opes regię, & omnis exercitus, & Senatus etſi aliquantò triſtior, quòd Senatores triũphari videbat, multum ornamenti pompæ addiderant. Hanc rerum geſtarum gloriam fœdauit crudelitate Aurelianus: fuit enim princeps crudelis, & ſanguinarius, quam ob cauſam in odium ſuorum veniens, occiſus perijt ſexto imperij anno. Quare non mirum, ſi homo inſignis crudelitatis, & ſæuitiæ, grauem in Chriſtianos perſecutionem mouerit, quam nos decimam ordine conſtituimus. Et quidem cum primum in Chriſtianos ſæuire decreuit, diuinitus eſt cohibitus, quemadmodum narrat Euſebius, libro 7. cap. vigeſimoquarto. *Aurelianus*, inquit, *tempore ſui imperij progrediente, aliena opinione, & propè contraria de nobis cõcepta, quibuſdam iam conſilijs impulſus fuerat, vt contra nos perſecutionem cieret. Creber de hac re apud omnes ſermo ferebatur, ſed iam prope dixerim Aurelianum, cum litteras contra nos compoſitas manu ſubſcriberet, diuina vltio ſubitò occupauit, quæ brachiorum commiſſuris eneruatis, illum ab inſtituto repreſſit, & omnium oculis clarè, & manifeſtè ſpectandum ſubiecit, quomodo mundi principibus ne minima quidem data ſit facultas aliquid contra Chriſti Eccleſias moliendi, niſi præpotens Dei manus diuino ſuo, & cæleſti iudicio temporibus, quibus Eccleſiam probare decreuit, iſtud diſciplinæ, & caſtigationis cauſa perfici, & expleri permiſerit.* Hæc ille. Quamquam verò tunc temporis perſequendi Chriſtianos cogitationem depoſuerit, poſteà tamen tertio ſaltem Imperij anno pro innata crudelitate eos inſectatum fuiſſe reuocari in dubium haud debet, cum affirment D. Auguſtinus, lib. 18. de ciuitate, cap. 32. D. Leo ſerm. 2. de Pentecoſte, Seuerus Sulpit. lib. 2. ſacræ hiſtorię, & alij, eiuſque tẽpore legamus plurimos martyres effectos, Symphorianum dico, Felicem Papam, Agapitum quindecim annorum puerum, Reſtitutam virginem, Athenodorũ Epiſcopũ, Gregorij Thaumaturgi fratrem Germanum, & alios complures, quos enumerat Cardinalis Baronius, tomo 2. Annal. ab anno Chriſti 273. Perijt Aurelianus interfectus à ſuis opera Mneſthei cuiuſdam, quē pro notario ſecretorum habuerat, anno Imperij ſexto, vt alij, ſeptimo inchoato.

Euſebius.

Aurelianũ litteras contra Chriſtianos ſubſcribentem vltio diuina repreſſit.

D. Auguſt.
D. Leo.
Seuer. Sulp.

Vndecima, eaque grauiſſima ſub Diocletiano, & Maximiano Eccleſiæ perſecutio.

SECTIO XI.

1 *Tacitus 38 Imperator.*

AVrelianum excepit Tacitus trigeſimuſoctauus ordine Imperator. Interempto Aureliano ſex menſes durauit interregnum: toto enim eo tempore exercitus, & Senatus de Imperatore deligendo mutuis inter ſe officijs certarunt: exercitus ad Senatum retulit, Senatus contra electionem in exercitum refudit, ſciens non libenter iam milites accipere Imperatores, quos Senatus appellaſſet: dũque vltrò, citròque ab exercitu ad Senatum, à Senatu ad exercitũ mittuntur litteræ, ſextus peractus eſt menſis, tandē frequentiſſimo Senatu electus eſt Tacitus, vir Conſularis iam ſenex, qui vnus erat è Senatoribus, qui prę ſentes aderant: nam cum Tacitus, qui erat primæ ſententię, ſententiam (incertum quam) vellet dicere, omnis Senatus acclamauit: *Tacite Auguſte Dii te ſeruent, te deligimus, te Principem facimus, ſuſcipe Imperium ex Senatus auctoritate.* Plerique ſcripſerunt Tacitũ abſentem, & in Campania agentē principem nuncupatum, ſed res ita habuit. Cum rumor emerſiſſet illum Imperatorem eſſe faciendum, diſceſſit, atque in Baiano duobus moratus eſt menſibus: ſed inde deductus huic Senatuſconſulto quaſi priuatus interfuit. Geſſit propter breuitatem temporis nihil magnũ: interemptus eſt enim inſidijs militaribus ſexto Imperij menſe, quamuis alij morbo interijſſe ſcripſerint.

2 Succeſſit Florianus Taciti germanus frater, qui poſt fratris obitum arripuit Impe-

Florianus 39. Imperator.

Imperiũ nulla Senatus auctoritate, quaſi eſſet hæreditarium, cùm ſciret adiuratum eſſe in Senatu Tacitum, vt cùm mori cœpiſſet, nõ liberos ſuos, ſed optimum aliquem principem nominaret: itaque vix duobus menſibus imperium tenuit, occiſus Tarſi à militibus, qui Probum audierant imperare, quem omnis exercitus legerat: illi nec Taciti frater obſtitit, quo minùs orbis totius conſenſu Imperator diceretur, nec generis humilitas, vtpote qui patrem Dalmatici ſanguinis, & eum agreſtem habuerit, vir pacis, belliq; artibus longè clariſſimus; & Valeriani Imperatoris iudicio adhuc imberbis, ſi nomen Probi non haberet, cognomen habere potuiſſet: factus Imperator Gallias petijt, quę omnes occiſo Poſthumo turbatæ fuerant, interfecto Aureliano à Germanis poſſeſſæ: tanta autem illic prælia feliciter geſſit, vt à Barbaris ſexaginta per Gallias nobiliſſimas ciuitates receperit, quadraginta millia hoſtium ceciderit. Non prætereunda, cùm de Germanis, & Blemyis triumphauit, venatio, quam in Circo dedit, ampliſſima, ita vt populus cũcta diriperet, quam Flauius Vopiſius commemorat.

Venatio à Floriano in circo data.

Arbores validæ per milites radicitus vulſæ connexis latè, longèq; trabibus affixæ ſunt: terra deinde ſuperiecta, totusq; Circus ad ſyluæ conſitus ſpeciem gratia noui viroris effronduit; immiſſi deinde per omnes aditus ſtruthiones mille, mille cerui, mille apri, mille damæ, ibices, oues feræ, & cætera herbatica animalia, quot vel ali potuerant, vel inueniri; immiſi deinde populares, rapuit quiſque quod voluit. Addidit alia die in Amphiteatro vna miſſione centũ iubatos leones, qui ſuis rugitibus tonitrua excitabant, qui omnes pontificijs interempti ſunt: editi deinde centum leopardi Lybici, centum deinde Syriaci, centum leænæ, & vrſi ſimul trecenti.

3 His peractis Probus bellum Perſicũ parans, cùm per Illyricum iter faceret, à militibus ſuis per inſidias obtruncatur anno imperij quinto, vt alij, ſexto, & aliquot mẽſibus, cui ſanè inuidit diuturnitatem imperij amans varietatum, & ſemper inimica fortuna iuſtitiæ;

Carus Imperator 40.

cuius loco electus Carus à militibus inter bonos magis, q̃ inter malos Principes numerandus. Is per ciuiles, & militares gradus præfectus prætorij à Probo factus tantum ſibi apud milites amoris conciliauit, vt interfecto Probo tanto Principe ſolus digniſſimus imperio videretur. Parthicum bellum, quod Probus parauerat, inſtaurans duos liberos Carinum, & Numerianum Cæſares appellauit, ita vt Carinum maiorem natu ad Gallias tuendas cũ viris lectiſſimis deſtinaret, ſecum verò Numerianum adoleſcentem cùm lectiſſimum, tùm etiam diſertiſſimum duceret. Itaque in Perſas profectus capta Seleucia, & Cteſiphonte, dum ad Tygrim fluuium caſtrametatur, fulmine ictus perijt: imperauit biennio.

Numerianus Imperator 41.

Eo mortuo Numerianus filius, etſi natu minor capeſſit imperiũ, ſub quo qui martyres effecti leguntur, ad tempus, quo adhuc patre viuente ipſe Cæſarem agebat, referendum eſt: is enim poſt patris obitum id efficere non potuit, cùm paulò poſt obierit; nec verò ſub patre Caro vllam perſecutionẽ ponimus, quoniã is propenſus in Chriſtianos fuit: quæ verò aduerſus illos gerebantur, eo inuito accidebant præfectis in aliquibus prouincijs abſque vllo Imperatoris edicto Chriſtianos diuexantibus. Numerianus igitur cùm nimio fletu oculos dolere cœpiſſet, dum lectica portaretur, factione Arrij Apri ſoceri ſui, qui inuadere conabatur imperium, occiſus eſt: ſed cùm per plurimos dies de Imperatoris ſalute quæreretur, concionareturq; Aper idcircò illum videri non poſſe, quòd oculos inualidos à vento, ac Sole ſubtraheret, fœtore tamen cadaueris re prodita omnes in Aprum inuaſerunt, cuius factio latere non potuit, eumq; ante ſigna protraxere: & cum quęreretur, quis vindex Numeriani iuſtiſſimus fieret? quis daretur Reipublicæ bonus Princeps? Diocletianum omnes vno conſenſu Auguſtum appellarunt. Is igitur cùm tribunal aſcendiſſet, atque Auguſtus eſſet appellatus, & quæreretur quemadmodũ Numerianus eſſet occiſus, educto gladio Aprum præfectum prætorij oſtentans percuſſit, & *Gloriare*, inquit, *Aper, Aenea magni dextra cadis.* Illud proditum eſt memoriæ, cùm Diocletianus apud

Tungros

Tungros in Gallia in caupona moraretur in minoribus adhuc locis militans, & cùm Druide quadam muliere rationem conuictus ſui quotidiani faceret, atque illa diceret, *Diocletiane nimiũ auarus, nimium parcus es*, ioco, non ſerio Diocletianum reſpondiſſe: *Tunc ero largus, cum Imperator fuero*: Druidem verò, *Diocletiane noli iocari, nam Imperator eris, cum Aprum occideris*. Carinus filius Cari natu maior, fraterque Numeriani, qui id temporis in Gallia Cæſarianum imperium obtinebat, vbi patrem fulmine abſumptum, fratrem à ſocero interemptum, Diocletianum Auguſtum appellatum comperit, contra Diocletianum ire parat; cum quo multis prælijs conflixit; ſed vltima pugna apud Murtiũ commiſſa victus occubuit. Igitur Carus, & filij vix triennium omnes in imperio expleuerunt. Ita Diocletianus ad imperij Romani faſtigium conſcendit, ex Dalmatia oriundus, vir obſcuro loco natus; nam à pleriſque ſcribæ filius, à nonnullis Amullini Senatoris libertinus fuiſſe creditur.

Diocletianus Imperator 42.

4 Is cùm molem imperij grauiorem animaduerteret, quàm vt vnus eſſe vniuerſæ par poſſet, Maximianum Herculeum Auguſtum, & conſortem imperij creat, amboque duos ſibi Cæſares Galerium Maximianum cognomento Armentarium, de cuius nomine diſſentiunt ſcriptores: quidam enim appellant Galerium Maximinum, veluti Nicephor. lib. 7. cap. 7. Baptiſta Egnatius, & Onuphrius in Faſtis, qui id diſtinctionis cauſa feciſſe videntur, vt eum à Maximiano Herculeo diſcriminarent: alij, quibus magis aſſentimur, Galeriũ Maximianũ vocant, vt Eutropius, Pomponius Lętus, & alij, quos ſequitur Cardinalis Baronius, probatq; ex antiquarum inſcriptionum monumentis: nos confuſionis vitandæ cauſa, aut Galeriũ tantum, aut Galerium Maximianum dicemus. Hunc igitur duo illi Auguſti appellarunt Cæſarem, & præterea Conſtantium cognomento Chlorum, Conſtantini magni patem, ducem etiã præclariſſimum, tribunitia tunc fungentem poteſtate, illuſtriſſimum genere, Romanũ, filium Eutropij, & Claudiæ: hos primis vxoribus repudiatis Diocletianus, & Maximianus, quò eis magis fiderent, alias ducere coegerunt. Itaque Conſtantius repudiata Helena, ex qua iam Conſtantinum filium ſuſceperat, duxit Theodoram ſororem Maxentij (is erat Maximini filius) & priuignam Herculei: Galerius autem Valeriam Diocletiani filiam: itaque Romanum imperium à quatuor eodẽ tempore, duobus ſcilicet Imperatoribus Auguſtis, & duobus Cæſaribus regebatur. Diocletianus moratus callidè fuit, ſagax, & ſubtilis ingenio, & qui ſeueritatem ſuã aliena inuidia vellet expellere: diligentiſſimus tamen, & ſolertiſſimus princeps, & qui imperio Romano primus Regiæ conſuetudinis formam magis, quàm Romanæ libertatis inuexit, adorariq; ſe iuſſit, cùm ante eũ cuncti ſalutarentur: Herculeus autem propalam ferus, & inciuilis ingenij, aſperitatem ſuam etiam vultus horrore ſignificans. Cùm autem ingraueſcente æuo parùm ſe idoneum Diocletianus moderando imperio ſentiret, auctor fuit Herculeo, poſtquam viginti annos imperium ſumma conſenſione gubernauerant, vt in priuatam vitam concederent, cui ægrè Maximianus obtemperauit: tamen vterque vno, eodemque die priuato habitu imperij inſignia mutauit, Nicomediæ Diocletianus, Herculeus verò Mediolani poſt triumphũ inclytum, quem Romæ ex numeroſis gentibus egerant: rem ſanè miram, & ad illam vſque ætatem inauditam? imperij habenas Conſtantio Chloro, & Galerio Maximiano, quos Cæſares appellauerant, tradiderunt. Et quidem Diocletianus conſtantiùs in propoſito manſit, nam per decem annos, quibus priuatus Salonis vrbe Dalmatiæ, ex qua erat oriundus, ſuperfuit, horto, quem ipſe plantauerat, colendo vacans, ſæpius ad imperium ſolicitatus nulla ratione à priuata vita abduci vnquam potuit, teſtatus nullos ſibi vnquam ſoles lætiores affulſiſſe. Obijt octogenarius vel alienatione mentis, vel hauſto veneno, veritus Licinium, & Conſtantinum, qui ipſum tanquam Maxentij fautorem acriter etiam comminando reprehenderant: ſed & Herculeus, dum Conſtantio genero parat

Maximianus conſors imperij creatur.

Nicephor.

Bapt. Egnatius.

Onuphrius.

Eutropius.

Pomponius Lętus.

Baronius.

rat inſidias, pertęſus vitę priuatæ, imperiũ rurſus affectans, Maſſiliæ captus Conſtantij iuſſu necatur. Nullum aliũ Diocletianus habuiſſe dicitur filiũ præter Valeriam filiam, quam Galerio collocauit, cum Herculeus habuerit filiũ Maxentium, & filiam Fauſtam, quæ poſtea nupſit Conſtantino Magno.

5 Sub Diocletiano igitur, & Maximiano Imperatoribus, & duobus Cæſaribus Conſtantio, & Galerio grauiſſima fuit in Eccleſiam perſecutio excitata, iuxta eam ſupputandi rationem, quam hactenus ſecuti fuimus, vndecima ordine, omniũ ſanè luctuoſiſſima, & Chriſtianæ religioni maximè funeſta tùm propter magnitudinem, tùm ob diuturnitatem temporis; quippe quæ à principio ſtatim imperij Diocletiani cœpta in ſequentes adhuc Imperatores tranſfuſa fuerit. Iſta perſecutione effecti ſũt martyres Coſmus, & Damianus, Sebaſtianus, Caius Papa, Mauritius Tribunus cum integra ſua legione Thebæorum, Romanus, Marcellinus Papa, poſtquam antea magnitudine perſecutionis perterritus, thus idolis incenderat; Veriſſimus, eiuſq; ſorores Maxima, atque Iulia Olyſſippone vrbe Luſitaniæ clariſſima; Eulalia in Emerita Auguſta, Agnes, Ianuarius Beneuentanus Epiſcopus, cuius corpus Neapoli aſſeruatur, ſanguiniſq; illuſtre miraculum ſæpè viſitur; Vincentius Diaconus apud Valentiam nobilem Hiſpaniæ vrbem; Vincentius, & ſorores Sabina, & Chriſtetis oriundi ex vrbe Luſitaniæ & antiquiſſima, & nobiliſſima Ebora, & ſecunda ſecundum Olyſſipponem totius regni ſede, quæ à veteribus ſcriptoribus Liberalitas Iulia cognominatur; aliiq; innumerabiles exquiſitiſſimis tormentis cruciati nobilem martyrij palmam conſecuti fuerunt. Sed qui huius perſecutionis acerbitatem cupit aliqua ex parte cognoſcere, legat Euſeb. lib. 8. hiſtor. Eccleſ. & Nicephorum lib. 7. Et quidem ex Euſebio hæc accipe.

Sebaſtianus & inſignes viri alij per multi martyres efficiuntur.

Euſebius.

6 *Erat ſpectaculum eorum, quæ fiebant, ita crudele, vt omnem narrationem ſuperet; innumeræ multitudines ſingulis locis includebantur, & carceres homicidis olim, & ſepulchrorum effoſſoribus deputati, cùm Epiſcopis, Presbyteris, Diaconis, Lectoribus, & Exorciſtis replebantur, ita vt ijs, qui propter maleficia damnabantur, nullus ſupereſſet in cuſtodijs locus. Rurſus priora edicta ſubſequebantur alia, quibus carceribus incluſi, ſi ſacrificarent, liberè dimitti, contradicentes verò mille tormentis dilacerari præcipiebantur: quis autem hic ſingulis locis martyrum multitudinem numerauerit, præſertim per Africam, & Maurorum gentem, Thebaidem quoque, & Aegyptum? Nouimus ex iſtis aliquot, qui in Paleſtina, rurſus aliquot, qui in Tyro Phœnicia claruerunt; quorum innumera verbera & in verberibus necem, admirandorum athletarum conſtantiam, ac ſubitum poſt verbera cum beſtijs certamen, & in eo certamine Pardalorum, variorum vrſorum, ſuum agreſtium, boumq; igne, & ferro aduſtorum impetus, & admirabilem fortium athletarum in ſingulis ferendis beſtijs tolerantiam quis videndo non obſtupeſceret? Innumeri viri vnà cum mulieribus, & pueris varia mortis genera ſubierunt: quorum alij poſt raſuras, ac torturas, grauiſſimaq; verbera, & mille alios varios, audituq; horrendos cruciatus, igni traditi, alij pelago immerſi, alij in cruce ſuſpenſi, alij capite demiſſo truncis affixi, ac viui tandiu in patibulis ſeruati, donec fame interirent. Haud poterit autem vllo ſermone explicari, quæ ſupplicia, quoſque cruciatus per Thebaidem ſuſtinuerunt Martyres, teſtis pro vngulis toto corpore ad mortem vſque diſcerpti, ac mulierculę vno pede ligatæ, ſublimeſq; in aera demiſſis capitibus ligneo quodam inſtrumento in altum ſubleuatæ, nudiſq; ac prorſus intectis corporibus pendentes turpiſſimum omnibus, atrociſſimumq; ſpectaculum præbuerunt. Rurſus alij arboribus ac ramis alligati vitam reliquerunt: robuſtiores enim ramos inſtrumentis quibuſdã in vnum contrahebant, deinde cuilibet illorũ Martyrum crura alligabant, atque ita eos ſuum quemque locum natura ſua recurrere permittentes ſubitam membrorum diſtractionem efficiebant. Vidimus & ipſi locis illis conſtituti complures vno die, alios capitis truncationem, alios ignis ſupplicium perpeti, ita vt lictor gladium hebetaret, laborandoq; deficeret, ac delaſſati occiſores ſibi inuicẽ ſuccederent. Alij fuſtibus, alij virgis, alij flagris, alij loris, alij funiculis feriebantur: erat hoc ſpectaculũ verberum varium; nam alij manibus poſt tergum vincti in ligno extollebantur, ac inſtrumentis quibuſdam membratim extendebantur; tum vniuerſum corpus tor-*

tores

tores iuſsi torquebant, & non ſolis lateribus, ſed & ventre, & tibijs, & genis vngularum aſperitate dilaceratis cruciabant: alij vna manu à teſtitudine pendentes videbãtur, qui acerbiorem iuncturarum, et membrorum extenſionem ſuſtinebant: alij ad columnas, ita ligabantur, vt frontibus aduerſis ſeſe aſpicerent, & pedibus tamen non ſubſiſterent, ſed corporum pondere violenter adacti, & vinculorum conſtrictione extenſi torquerentur. Ligno poſt verbera imponebantur, ac per quatuor foramina vtroq; pede ſic extēdebantur, vt neceſſe eſſet eos ſupinos eſſe in ligno, nec tamen corporis ſui facultatem haberēt propter vulnera, quæ toti erant corpori à plagis inflicta: alij ad pauimentum proiecti denſa tormentorum vi adurebantur. Iam verò totam Chriſtianorũ ciuitatem in Phrygia obſidione cinctam vnà cum viris, mulieribus, & paruulis combuſſerunt; quoniam ſe omnes Chriſtianos eſſe confeſsi ſunt.

7 *Quid attinet nominatim reliquorum facere mentionem, aut virorum recenſere multitudinem, aut varia ſupplicia ſuſpiciendorum martyrum deſcribere, qui partim ſecuribus cæſi ſunt, ſicut contigit in Arabia; partim fractis cruribus puniti, vt in Cappadocia; partim ex pedibus in ſublimè capite demiſſo ſuſpenſi, igniq; remiſsiore ſubiecto ardentis materiæ fumo extincti, vt in Meſopotamia: alicubi etiã naribus, auribus, ac manibus mutilati, deinde reliquis membris, ac partibus in morem lanij conciſi, vt Alexandria. Quid opus eſt eorum refricare memoriam, qui Antiochiæ carbonibus ignis non ad mortem, ſed ad ſupplicij diuturnitatem ſunt aduſti: et aliorum, qui dexteras citiùs in ignē miſerunt, quàm vt ſceleſta ſacrificia contingerent? In Ponto verò alia auditu horrenda ſunt paſsi; quorundam vtraq; manu digiti acutis calamis ſub extremis vnguibus ſunt perforati, alij plumbo igni liquefacto bulliente adhuc, & igneſcente tergora perfuſi, et mēbris corporis potiſsimum neceſſarijs mutilati, alij in arcanis membris, ac viſceribus turpes, & intolerabiles cruciatus perpeſsi, quales generoſi illi iudices, vt ingenij ſui ſubtilitatē veluti quandam ſapientiæ virtutem contentioſius oſtenderent, excogitabant. Dici haud poteſt, quàm innumerabilis hominum multitudo dextris oculis ferro effoſsis, & poſt illorum expunctionem adhibito candentis ferri cauterio, ac ſiniſtris poplitibus rurſus cauterio debilitatis ad metallorum prouinciæ fodinas non tam vſus, quàm afflictionis gratiâ ſit damnata. In quibus omnibus ſupplicijs per vniuerſum orbem ſplendentes diuini martyres ſuis ipſorum perſecutoribus per incredibilem animi magnitudinem obſtupefactis ſeruatoris noſtri diuinæ potentiæ longè illuſtriſſima argumenta præbuerunt.* Atque hæc de huius perſecutiones acerbitate ex Euſebio delibaſſe ſufficiat.

Duodecima Eccleſiæ ſub Iuliano apoſtata perſecutio.

SECTIO XII.

1 SEniores Auguſti Diocletianus Iouius, & Maximianus Herculeus, priuſquã ſe imperio abdicarent, appellauere annuente Senatu Auguſtos Conſtantium Chlorum, & Galerium Maximianum cognomento Armentarium, quos iam antea Cæſares nominauerant, atque inter eos Romanum orbem diuiſerunt, ita vt Galliam, Italiam, Africam Conſtantius: Illyricum, Aſiam, Oriẽtem, Galerius obtineret. Conſtantius tamen, (vt ait Eutropius, quem hac in re potius ſequendum arbitramur, quàm auctorem panegyrici dicti Maximiano, & Conſtantio, cui adhęret Cęſ. Baron. 2. to. Annal.) contentus dignitate Auguſti Italiæ, atque Africæ adminiſtrandæ ſolicitudinem recuſauit: Galerius autem cum Italiam quoque ſinente Conſtantio adminiſtrationi ſuæ acceſſiſſe ſentiret, partiendi laboris cauſa duos Cæſares creauit, videlicet Maximinum, (quem alij Maximianum iuniorem, alij Maximum vocant,) quem Orienti, & Seuerum, quem Italiæ præfecit. Verùm Conſtantio mortuo in Britannia Eboraci, anno principatus tertiodecimo, Conſtãtinus eius ex priori matrimonio filius, in Britannia creatus eſt Imperator, & in locũ patris ſucceſſit: Romæ interim Prætoriani excitato tumultu, Maxentium Maximiani Herculei filium, Auguſtum appellarunt: quo nũcio, Maximianus Herculeus ad ſpem reſumendi imperij, quo ſe penè inuitus ſuadente Diocletiano abdicauerat, erectus, Romam aduolauit à Lu-

Conſtantius Chlorus, & Galer. Auguſti appellantur.

Eutropius.

Seuerus, & Maximin⁹ Cęſares creantur.

à Lucania, quam ſedem priuatus elegerat, Diocletianumque etiam per litteras fuit adhortatus, vt ipſe quoque ad Imperium rediret, quas tenax conſilij Diocletianus irriſit: aduerſus eandem prætorianorum, & Maxentij factionem, Seuerus Romam miſſus à Galerio cũ exercitu, cum vrbem obſideret, ſuorum ſcelere deſertus, fugienſq; Rauennæ interfectus eſt: ita auctæ Maxentio opes, cõfirmatumque Imperium. Porrò Maximianus Herculeus Maxentium filium Imperio conatur expellere, habitaq; ea de re ad milites cõcione, cum nihil proficeret, imò eos magis in ſe ipſum incitaret, profectus ad Gallias, dolo compoſito tanquam à filio eſſet expulſus, vt Conſtantino genero iungeretur, re ipſa vt Conſtantinũ interimeret, qui in Gallijs, & militum, & prouincialiũ ingẽti iam fauore imperabat, detectis inſidijs per Fauſtam filiam, quæ virum potius, quàm patrem viuere cupiebat, Maſſiliã profugit, ibique oppreſſus occubuit. Pro Seuero Galerius Cæſarem fecit M. Iulium Licinium ſtrenuiſſimum ducẽ, ex Dacia oriundum; paulò poſt Galerij mors conſecuta eſt, nam cùm relicto in Illyrio Licinio Romam contra Maxentium contenderet, & in itinere certior eſſet factus de ſeditione militum futura, ſi cum Maxentio pugnaret, in Illyrium reuertit, vbi in morbum incidit vlcere inguinibus innato virilia exedẽte: itaque putreſcente tota illa corporis parte, ac vermibus ſcatente grauiſſimis afflictatus doloribus, ſuſpicatus eſt ob ſæuitiam in Chriſtianos eam ipſi calamitatem accidiſſe: quam ob cauſam decreta omnia contra Chriſtianos reuocauit, eoſque accerſiri iuſſit, vt pro ſalute principis orarent: ſed noluit Deus ſalutem dare homini ſanguinario, & qui ſi vixiſſet, ad geniũ reuerteretur. Obijt tandem ex eo morbo, cùm ſolus annis vndecim imperaſſet: cum Cęſaribus autem, & Imperij conſorte ſexdecim: legendus eſt Euſeb. lib. 8. hiſt. c. 16. & 17. Poſt eius obitum Romana Reſpublica à quatuor ſimul principibus regebatur, Conſtanrino, & Maxentio Auguſtis, Licinio, & Maximino Cæſaribus. Et quidem Maxentius Romam, & Italiã, Marcus Licinius Illyricum, & Græciã, vbi ſe Imperatorem appellari fecit: Maximinus verò Orientem retento Cæſaris nomine adminiſtrabat. Cęterùm Conſtantinus contra Maxentium tyrannicè Romæ imperantem, & in omnes nobiles ſæuientem accerſente Senatu ire parat: eius copias multis prælijs fudit, tandemque monſtrata ſibi diuinitus in cælo cruce, de qua ad initium capitis ſeptimi fuſius dicturi ſumus, collatis ſignis ad pontem Miluium Maxentium ſuperauit, qui in Tiberim cum equo decidens ſubmerſus interijt. Sic Italia potitus Conſtantinus, atque à Syluestro Pontifice Maximo baptizatus, Imperiũ Romæ feliciſſimum, & vniuerſæ Eccleſiæ fauſtum obtinuit. Non multò poſt in Oriente Maximinus Cæſar non contentus appellatione Cęſaris, inuidenſq; Licinio, qui ſe iam Imperatorem nominabat, res nouas molitur, ſed oppreſſus tamen à Linicio ſe apud Tharſum, ne viuus caperetur, ſtrangulaſſe dicitur. *Conſtantin. Imper.* 44.

2 Poſthæc Conſtantinus Licinio, quãquam ei ſororem Conſtantiam collocauerat, bellum intulit, eo quòd Chriſtianos perſequeretur: ac primò eũ in Pannonia, deinde ingenti apparatu bellum apud Cybalas inſtruentem repentinus oppreſſit, omniq; Dardania, Mæſia, Macedonia potitus, vita tamẽ donauit precibus Conſtantiæ: ſed quia iterum rebellare inſtituerat, iuſſu Conſtantini fuit interemptus ſimul cum Martiano, quem Cæſarem appellauerat, atque ita ad vnum Conſtantinum totum dante numine deuenit Imperium, eidemque præclarum Magni cognomentum optimo iure tributum. Vt verò meliùs Cõſtãtini, & genus, & filiorum eius in Imperium ſucceſſio perſpecta ſit, ſciẽdum Conſtantium Chlorum patrẽ Conſtantini Magni ex Helena priori vxore, (qđ enim aliqui concubinam eius appellat, longè abeſt à vero) nullum alium filiũ, quàm Conſtantinũ ſuſcepiſſe: ex Theodora autem Auguſta, Maximiani Herculei priuigna, quam repudiata Helena, vt ſuperius diximus, ab eodem coactus eſt ducere, plures habuiſſe liberos, vide licet Dalmatium, Conſtantium patrem Galli, & Iuliani Apoſtatæ, Conſtantiã, quæ nupſit Licinio Imperatori, & alios, quos, quia ad inſtitutum noſtrum mini-

mè

mè faciunt, conſultò prætermittimus: quia igitur Conſtantinus maximus erat natu filius, vtpotè ex Helena priore cõiuge ſuſceptus, idcircò eum Cõſtantius Imperij hæredẽ teſtamento declarauit. Suſcepit Conſtantinus ex Fauſta vxore Maximiani Herculei filia, quinque liberos, Conſtantinum, Conſtantem, Conſtantium, Helenam, & Conſtantiam: & ex priore, quæ ab eo dilecta fuerat, Criſpum adoleſcẽtem pulcherrimum, quẽ Fauſta Conſtantini vxor dicitur deperiiſſe, atque ad libidinem ſæpiùs tentaſſe, quem de vi falsò accuſatum à Fauſta, quòd ei conſentire nollet, iuſſit Conſtantinus interfici, poſteaque veritate comperta ipſam quoque Fauſtam trucidari. Vixit Conſtantinus ſexagintaſex annis, è quibus triginta duobus imperauit, minus duobus menſibus, quæ eſt cõmunior ſententia, quam tradunt Epiphanius lib. de reſurr. Euſebius in vita Conſtantini, Victor in Conſtantino, Zonaras tertia parte Annaliũ, Pomponius Lætus, & alij. Diuiſum inter filios Imperium; Conſtantinus natu maximus Gallias, Hiſpanias, Britãniam obtinuit; Conſtanti Italia, Africa cum inſulis, Illyricum, Macedonia, Achaia, Peloponeſus, Græcia ceſſerunt; Conſtantio obuenit Oriens, & Thracia, & eius caput Conſtantinopolis: Dalmatius ſimul cũ Conſtantio imperauit; verùm ſeditione militari eſt interfectus, neque prohibente, neque iubente Conſtantio.

Epiphan. Euſebius. Victor. Zonaras. Pompon.

Imperium inter Conſtantini filios diuiditur.

3 Non fuit diuturna inter fratres concordia, cum quiſque totius Romani orbis ſummam, & Imperium affectaret. Itaq; Conſtantinus Gallico fretus exercitu Conſtanti fratri bellum mouet: qđ dum cupidius, quam cautius gerit, ad Aquileam interceptus inſidijs, nondum triennio principatus finito vulneribus confoſſus occubuit. Tũ Conſtans tranſalpinas prouincias in ſuam poteſtatem redegit: ſed Magnentij dolo, qui Italiã, Africam, Gallias, & Illyricum obtinebat, & ſe Imperatorem nominabat, opprimitur anno ætatis paulò ampliùs trigeſimo, imperij tertio decimo, cuius morte Conſtantius ſolus imperat. Cædem fratris vlturus, ingenti exercitu aduerſus Magnentium comparato eũ memorabili prælio ad Murtium fudit, quo Romani Imperij vires magna ex parte concidere quinquaginta millibus vtrinque deſideratis: mox cum Magnentius bellum reparaſſet, & ad Lugdunũ iterum victus eſſet, gladio ſibi latus aperuit: deinde Gallum à ſe antea dictum Cæſarem nomenclatione Cæſaris ferocientem, interemit, atque in eius locum Iulianum Galli fratrem tres, & viginti annos ætatis agentem, Cæſarem nominauit tradita ei in matrimonium Helena ſorore: ipſe verò in Perſas contendens, dum ægrè ferret Iulianum ab exercitu Auguſtum appellatum, apud Mopſucrenem, iuxta Tauri montis radices ardentiſſima febre deceſſit. Conſtantio extincto facilè Iulianus Imperium ſolus obtinuit, ſtatimque ad Gentilium ſuperſtitiones deflexit, (vt fusè refert Socrates, lib. 3. hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, & Sozomen. lib. 5.) circumeundo per ciuitates Deorum templa aperit, & ſtatuiş ſacrificat, ſeque ipſum ſummum Sacerdotem nominat. Is nouo genere bellandi Eccleſiã fuit perſecutus, quæ fuit 12. & grauiſſima perſecutio. Præcepit ne in Curia militarẽt ij, qui Chriſtianã fidẽ relinquere, & ſimulacris ſacrificare nollent, & vt nè Chriſtiani fierent præſides prouinciarum, ſicut lex, inquiens, præcipit non vtendum eſſe gladio aduerſus eos, qui morte digna deliquerũt. Epiſcopos cũ aſſentationibus, tum muneribus ad ſacrificandum prouocauit, quæ res plurimos ad ſacrificia idolis facienda permouit. Sciens autem, quàm multis in bello pecunijs opus ſit, eas callidè à Chriſtianis colligere cogitat: itaque ſacrificare nolentibus pecuniarum multam imponit, duraque fit contra eos exactio. Tunc & Gentiles, inquit, Socrates, Chriſtianos obruunt, fitque concurſus eorum, qui Philoſophari dicebantur, & myſteria quędam inſtituũtur, ita vt inſpectores viſcerum pueros imberbes, maſculos, & fęmellas mactarent, carneſque eorum deguſtarent: & hæc quidem cum per alias ciuitates, tũ Athenis, & Alexandrię geruntur, & cõtra Athanaſium Antiſtitem inſidię tenduntur, vt eum loco moueant. Præſides prouinciarum cupientes ſeſe in Imperatoris animũ inſinuare, Chriſtianos durius, quàm mandatum fuerat ab Impera-

Iulianus Apoſtata.

Socrates. Sozomen.

Socrates.

peratore traƈtabant, pluresq; pecunias, quàm oporteret, exigebant, tormentis etiam adhibitis: quæ cum reſciſſet Apoſtata, contempſit, quin & Chriſtianis ob eam cauſam ad ſe accedentibus, conquerentibuſque, *veſtrum eſt*, inquit, *ferre, cum affliƈtamini, hoc enim eſt Dei veſtri mandatum.* Præcepit etiam ne pueri Chriſtianorum in Poetis, ac reliquis commentatoribus Ethnicis inſtituerentur, & nè ad harum rerum præceptores accederent: offenderāt enim eum haud mediocriter Apollinarius Syrus, Baſilius quoque, & Gregorius Cappadoces, qui temporis illius Rhetores longè ſuperabant, & alij plurimi viri eloquentiſſimi, quorum alij Nicœnæ Synodi decretis adhærebant, alij ex Ariana hæreſi prodibant.

4 Quoniam igitur ex Ethnicorum leƈtione facultatem perſuadendi parari putabat, vt hoc quoque præſidiū Chriſtianis eriperet, prohibuit, nè Gentilium diſciplinis exercerentur. Verum Apollinarius ille, cuius paulò ante meminimus, legem impij Imperatoris ſapienter eluſit: etenim, vt erat eloquentiſſimus, & componendi carminis peritiſſimus, pro Homeri Poemate ſacrarum literarum hiſtorias Heroico carmine ad Saulis vſque Regis tempora conſcripſit, & in vigintiquatuor tomos totum illud opus diſtribuit: compoſuit quoque comœdias ad ſimilitudinem Dramatum Menandri, Euripidis quoque tragędiam, & Pindari lyram imitatus, Euangelia, & Apoſtolica dogmata in formam dialogorum ad exemplū Platonis redegit; & vt in ſumma dicā, ex diuinis literis ſumptis liberalium diſciplinarum argumentis, breui tempore lucubrationes concinnauit & numero, & eloquentia pares, ingenio quoque, & elegantia certantes cum illis, qui apud Ethnicos in eo ſcribendi genere celeberrimi habebantur, ita vt niſi mortales vetuſtatem haberent in pretio, haud minore ſtudio Apollinarij ſcripta, quàm illorum didiciſſent. In odium quoq; Chriſtianorum Iulianus fauere inſtituit Iudæis: itaque eos accerſit, & percontatur, cur ſacrificijs abſtineant, cum lex Moſis ſacrificare iubeat? audiens idcircò non litare, quoniam id alio loco facere, quam Hieroſolymis nefas eſſet, confeſtim Salomonis templum inſtaurari iubet, ſed quomodo opus fuerit diuinitus impeditū, non eſt huius loci commemorare: legat, qui volet, Socratem lib. 3. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ cap. 20. Sozomenum libro 5. cap. 22. D. Chryſoſtom. oratione 2. contra Iudæos. Tandem coaƈto exercitu aduerſus Perſas contendens, commiſſo prælio aderat ipſe equo inſidens, exercitumque confirmans, inermis tamen, & ſola ſpe felicitatis confiſus; contrà quem iaculum ex obſcuro fertur, ac penetrato brachio lateri infigitur: quis tamen iuſtiſſimum illud vulnus inflixerit, incertum: plerique à quopiam effugiente viſum humanum, hoc eſt, Angelo illatum putant, quod ipſe quoque potius crediderim: Iulianum quidem vulnere accepto refert Theodoret. lib. 4. Hiſtoriæ Eccleſiaſticę c. 25. impleſſe manū ſuam ſanguine, & ſparſo illo in aera dixiſſe, *Viciſti Galilæe.* Ita impius Apoſtata, vt merebatur, perijt anno ætatis trigeſimo primo; Imperij verò iuxtà veriorem Chronologiam biennio nondum finito: quantumcumque Socrates tertium eius Imperij annum numeret. Atque hæc vniuersè, & generatim de generalibus Eccleſiæ perſecutionibus diƈta ſufficiant, quæ ad eorum, quæ in conſequentibus dicenda ſunt, illuſtriorem cognitionem, neceſſariò pręmittenda à nobis fuerunt; nunc ad viſionis commentationem reuertamur.

Theodor.

Socrates.

COMMENTARIVM QVARTVM EXEGETICVM.

DE SECVNDA VISIONE IOANNIS.

Quidnam ſit per hos equos intelligendum? & cur mundi Imperia equorum nomine exprimantur.

SECTIO PRIMA.

1 COmprehendi hoc loco à Ioanne totū illud tēpus exiſtimamus, quo Eccleſia varias rerum viciſſitudines, & perſecutiones tolerauit à primis ſuæ fundationis initijs non ſolum vſque ad Imperiū Conſtantini Magni,
quo tpe pręcedentium tempeſtatū turbines ſerenitas conſequuta Eccleſiā adhuc ſanguine madentem excepit; verū ēt vſque ad Iulianum Apoſtatam, qui nouo genere bellandi Eccleſiam perſequens tandem Apoſtaſiæ, & impietatis ſuę pęnas luit Deo pro ſua ſponſa dimicante; atque adeò per quemlibet horū equorum Imperium Romanum intelligendum eſſe ſub diuerſis Imperatorib. qui per ſeſſores, & equites accipiendi ſunt. Quam expoſitionem ſequitur Pe-
Pet. Aureo. trus Aureol. Card. Seraphici ordinis in
commentarijs ſuper Apocalypſim, eamque
Lyranus. que referunt hoc loco Lyran. & Diony.
Dion. Cart. Cartuſian. & immeritò refellere conātur.
tur. Et quidem imperia in ſacris literis
Zach. 6. equorum nomine ſignificari demōſtrat
Imperia equorum nomine ſignificantur in Scriptura. locus ille Zach. 6. Vbi in quatuor quadrigis quatuor mundi imperia Prophetæ oſtenduntur, quemadmodum exponit D. Hieron. & oēs Hæbręi: etenim in prima quadriga, quæ equis rufis conſta-
D. Hieron. bat, Imperium Chaldæorum exprimit propter ſæuitiam, q̃ in multis Prouincijs vaſtandis exercuit: in ſecūda equorum nigrorum Imperium Medorū, atque Perſarum Iudæis maximè luctuoſum à tpe Cambyſis vſque ad fin annū Darij Hyſtaſpis: i tertia equis albis fulgente Imperiū Græcorū ſub Alex. Maced. lætum, ac fauſtum Hebræorū genti, quemadmodum narrat Ioſeph. li. 11. *Ioſephus.*
Antiquit. cap. vlt. in quarta denique variorum equorum Imperium Romanorum, qui partim clementes in Iudæos, partim crudeles extiterunt. Huius verò appellationis rō multiplex afferri pōt.

Prima eſt, quia equus imperioſum eſt 2
animal, atque adeò meritò temporalis dignitatis ſymbolū; quæ annotatio eſt
D. Greg. lib. 31. Moral. c. 18. vnde Salo- *D. Greg.*
mon Eccl. 10. *Vidi*, inquit *ſeruos in equis,* *Cur ꝑ equū*
& Principes ambulantes quaſi ſeruos ſuper *ſignificetur*
terram: Et Pſ. 75. *Dormitauerunt, qui aſcē-* *Imperium.*
derunt equos, ideſt, qui tēporali dignita- *Eccl. 10. 7.*
te excellebant. In hanc ſniam D. Aug. *Pſ. 75. 7.*
interpretatur illud Pſ. 32. *Fallax equus* *D. Auguſt.*
ad ſalutem: Equum, inquit, *accipe quamli-* *Pſ. 32. 12.*
bet amplitudinem, & honorem, in quem ſuꝑbus aſcendis, & in quo non tantū celſiorē te, ſed ēt tutiorem falsò putas: qūo aūt te deijciat, neſcis, tanto eliſum grauius, quantò ſublimius ferebaris: vnde ſubditur: In abundātia aūt virtutis ſua non ſaluabitur: quaſi dicat non de honore, nō de gloria, nō de equo; vnde igitur? de miſericordia Dei. Vide quid

ſequi-

ſequitur: Ecce oculi Domini ſuper timentes eum, & in eis, qui ſperãt ſuper miſericordia eius. Secunda ratio eſt, quia regna tanquam equi à Deo gubernantur laxatis videlicet, vel inhibitis eorum ſiue quo ad diuturnitatẽ, ſiue quoad uarios rerũ ſucceſſus, & viciſſitudines habenis: vnde Ezec. 1. Deus præſidere imperijs mõſtratur, cum ſuper illa quatuor quadriformia animalia, quæ quatuor imperia expreſſerunt, ſedere deſcribitur, ad cuius ẽt nutum animalia huc, & illuc mouebãtur, vt ibidem dicitur: nã cum fieret vox ſuper firmamentũ quod erat ſuper caput eorum, ſtabant, & ſubmittebant alas ſuas, id quod de volatu quoque, & greſſu accipiendum eſt: animalia enim illa interdum volabant, interdum ẽt ambulabant, & gradiebãtur, vt habes eodem capite. Hanc eandem ob cauſam ipſa ẽt iuſti hominis anima currui, quem Deus gubernat, cõparatur: hoc enim ſenſu D. Ambr. lib. de Iſaac c. 8. interpretatur illud ſponſæ Cant. 6. quod ipſe iuxta tranſlationem Septuaginta ita legit. *Poſuit me currus Aminadab Rector noſter*, inquit Amb. *Chriſtus eſt, anima currus. Si currus eſt, habet equos vel bonos, vel malos: boni equi virtutes ſunt animæ; mali paſſiones corporis; bonus ergo rector malos equos reuocat, bonos incitat. Boni equi ſunt quatuor Prudentia, Temperantia, Fortitudo, Iuſtitia: mali vero Iracundia, Concupiſcentia, Timor, Iniquitas. Itaque licet intelligibili ſpectaculo videre vnãquanque animam cũ ſummo certamine ad cælum rapi, feſtinantes equos, qui priores perueniãt ad brauium Chriſti; quorum prius imponatur palma ceruicibus: iſti ſunt equi ſubiecti fidei Chriſti iugo, aſtricti vinculo charitatis, iuſtitiæ franis.* Hæc Ambr. Quod verò ad malos equos pertinet, expendit Orig. homil. 15. ſuper lib. Ioſue, non vacare myſterio, ꝙ Dom. Ioſue præceperit c. 11. vt equos Regis Iabin ſubneruaret, & currus igne combureret: *Equus*, inquit, *laſciui motus, & ſuperba ceruicis eſt animal; quare ſi paſſiones corporis, ideſt, libidinem, & ſuperbiam, quibus anima velut equitans vectatur, & fertur ad præcipitia, equos, & currus intelligamus, non erit rationi noſtra contraria intelligentia: hos igitur equos iubet Dominus ſubneruari: ſubneruatur autem equus, cum corpus ieiunijs, vigilijs, & omni abſtinentia afflictione maceratur: ideo enim & fallax equus dicitur ad ſalutem* Pſ. 32. *ſi motus corporis noſtri fieri permittamus infrænes; nec abſtinentia iugo laſciuiam carnis, & ſuperba colla ſubdamus: currus etiã iubemur incendere, ideſt, omnem arrogantiæ ſpiritum reſecare*.

Ezech. 1.

D. Ambr. Cant. 6. 11.

Anima noſtra currus, rector Chriſtus, virtutes equi boni, paſſiones mali.

Origenes. Ioſue 11.

Pſal. 32. 12

Motus carnis ieiunio, & vigilijs ſunt comprimendi.

3 Tertia ratio deſumitur à mundanæ gloriæ varietate, breuitate, & inconſtãtia, vt rectè curſui pernicium equorum laxis habenis currentiũ, & ſæpe in præcipitia ruentium, ſeſſoreſq; deturbantium comparari debeat: infinitum eſſet, quot imperij gloria deiecerit, percẽſere, bonaque ex parte ex ijs, quę de Romanis Cęſaribus, & Imperatoribus diximus præcedenti commentario, teſtatum relinquitur. Quam eandem ob cauſam Zach. 6. eadem quatuor mundi imperia in quatuor quoque vẽtis deſignãtur, qui turbulentiſſimis excitatis procellis, factoque fortiſſimarum nauium, imò & integrarum claſſiũ naufragio, felicẽ ſolent rerum publicarum ſtatum momento temporis labefactare, & auertere. Et quidem quod attinet ad inconſtãtiam, ea Ezech. 1. clarè deſcribitur, cum ſingulis illis animalibus, quibus quatuor orbis imperia adumbrata fuiſſe paulò ante diximus, ſingulæ rotæ adhęſiſſe dicuntur, in omnem partem facilè volubiles, quæ proculdubio rotã fortunæ, quę imperijs maximè dominatur, ſignificant: breuitas verò non potuit exprimi luculentius, quam illa apud Eſ. 1. ſimilitudine: *Fortitudo veſtra quaſi fauilla ſtupæ, & opus veſtrum quaſi ſcintilla.* Quarta ratio eſt, quia quemadmodum equus eſt animal bellicoſum, ita mundana felicitas bellicoſa eſt, diſſentionũque, ac bellorum ſeminarium, vt ex præcedenti commentario manifeſtum eſt: vnde Gen. 13. de Lot, & Abraham, poſtquam nimium locupletes, & opulenti euaſerant, dicitur: *Erat ſubſtantia eorum multa, & nequibant habitare cõmuniter; vnde & facta eſt rixa inter paſtores gregum Abraham, & Lot.*

Zach. 6.

Ezech. 1.

Eiuſdem in conſtãtia, et breuitas.

Eſa. 1. 31.

Mundana felicitas bellicoſa.

Geneſ. 13. 6.

4 Quinta ratio, quia equus petulans, & laſciuum eſt animal; ſic enim potentiæ, & opum magnitudo laſciuiã, petulantiam, genuſque omne vitiorum inuehit, quemadmodum multis locis teſtatur Scriptura, veluti Hierem. 5. *Satu-*

Diuitiæ laſciuire faciunt.

Hier. 5. 7.

rauit eos, & mœchati ſunt, & in domo meretricis luxuriabantur: Deut.32. *Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit.* Et Pſ.72. *Prodijt quaſi ex adipe iniquitas eorum,* ideſt, ex abundantia: in quem locum D.Aug. docet quoſdã ex macie, ideſt, propter neceſſitatẽ peccare; alios verò ex pinguedine.i.diuitiarum affluentia, atque hos prioribus longe grauius. In eandẽ ſententiã exponit D.Greg.li.12.Mor.c.22. illud Iob 15. *Contra omnipotentem roboratus eſt, cucurrit aduerſus eum erecto collo, & pingui ceruice armatus eſt: Potẽs, inquit, iniquus pingui ceruice contra Deum armatur, quia rebus tẽporalibus tumens contra præcepta veritatis quaſi de magnitudine carnis erigitur:* denique Ezec.16. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia,* vbi ſuperbia cum ſaturitate panis cõiungitur: meritò igitur Apoſt. ait 1.ad Tim.6. *Diuitibus huius ſæculi præcipe nõ ſublime ſapere,* quia nimirum diuitibus, ac potentibus præcipuè opus eſt humilitate, qua intelligãt ſe naturæ cõmunione reliquis hominibus eſſe ſimiles, eiuſdemq; infirmitatis participes: id quod ẽt ſponſus ſubtiliter ſponſæ cõmendauit illis verbis Cantic.1. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento:* quo loco obſeruandũ eſt verbum illud: *vermiculatas,* idẽ eſſe, atque quibuſdã quaſi vermiculis cęlatas, quò videlicet ſpõſa habens ſemper ante oculos illas vermiculorũ imagines nequaquã de ſua altitudine ſuperbiret; ſed intelligeret ſe nihil aliud ex ſe eſſe, quam vermiculum, ideſt abiectiſſimã, tandemque in vermes eſſe conuertendam, quantũcunque ſibi nobilis, & pulchra videretur. Has igitur ob cauſas imperia meritò equis comparantur.

Deu.32.15. Pſal.72.7. D.Aug. D.Greg. Iob 15.25 Ezec.16.49 1.ad Tim.6 17. Cant.1.11. Mortis meditatio ad humilitatẽ conducit.

Primum ſigillum de equo albo, & equite habente arcum, & coronam aperitur, & explicatur.

SECTIO II.

1 APerto primo libri ſigillo apparuit equus albus, & qui ſedebat ſuper illum, habebat arcum, & data eſt ei corona, & exiuit vincens, vt vinceret. Per hũc equum iuxta ea, quæ diximus, deſignatur Imperium Romanum ſub Caio Caligula, qui Tiberio ſucceſſit: is enim nulla in re diuexauit Eccleſiam, imò Herodem, qui Io. Baptiſtam obtruncauerat, & Chriſtum in paſſione indutũ veſte alba irriſerat, vna cum Herodiade vxore, perpetuo in Occidente multauit exilio, vt auctor eſt Nicephorus lib.2. hiſtoriæ Eccleſ. cap.9. eiuſque tẽpore Pontius Pilatus maximis fuit affectus contumelijs, & extrema calamitate oppreſſus, imò ad eas redactus anguſtias, vt mortem ipſe ſibi conſciuerit, & ſui ipſius & iudex, & vindex factus ſit: quemadmodũ narrat Euſebius lib.2.hiſtoriæ cap.7.& Nicephorus lib.2.cap.10. Deinde Caius fidei prædicationem minimè impediuit, quo fit, vt optimo iure per equũ album, qui color felicitatem, & lætitiam denunciat, Caligulæ intelligatur Imperium: eo enim tempore Chriſtus veluti eques, quem videlicet Caligula ipſe adumbrauit, tametſi gentilis Imperator, ſicut & apud Eſaiam Cyrus Perſarum Imperator, Chriſtum Dominum figurauit in ſoluẽda captiuitate Iudęorum, faciendaque poteſtate Hieroſolymitani templi inſtaurandi, vt patet ex illis verbis apud Eſaiam cap.45. *Hæc dicit Dominus Chriſto meo Cyro,* &c. Chriſtus, inquam, cępit prædicatione Apoſtolorum ad gentes diſcurrere, & potentiæ ſuæ, ac prędicationis fidei arcu multos ad fidem ſuam, & religionem traducere: denique victor de varijs Gentiliũ ſuperſtitionibus, & idololatriæ impietate glorioſè triumphare, vt meritò ei corona tanquam victuri non ſolum à patre, ſed etiam à Gentibus conuerſis tanquam Regi ſuo data videatur, cum illæ ſeſe eius Imperio, & fidei ſubiecerunt: nec verò inſolens eſt in ſacris literis Chriſtum Dominũ equitem appellari, vt patet ex Abacuch c.3. cum dicitur: *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadriga tua ſaluatio.*

Nicephorus. Pilatus ipſe ſibi mortem conſciuit. Euſebius. Nicephorus. Eſa.45.1. Abac.3.8.

Vel certè Caius ipſe, non vt Chriſti typus, ſed ſub ipſius nomine dicitur habere arcum, & exijſſe vincens, vt vinceret: quoniam, vt ſuperiores auctores tradunt, diuino quodam cõſilio, & prouidentia effectũ eſt, vt Caius in Iudęos infeſtiſſimos Chriſti hoſtes mirum

Caius in hoſtes Chriſti Iudæos diuino conſilio deſæuit.

in modum incitatus eos maximè haberet exoſos, acerrimèque perſequeretur, & aliò licèt ſpectans, pro Chriſto bellum gereret, arcumque in Chriſti perſecutores intenderet, Eccleſia interim pace fruente, augeſcenteque in dies fidelium numero, & gentium conuerſione per id tempus in myſtica illa ſindone Petro denunciata, vt iure optimo dici potuerit Caius pro Chriſto in prælium intento arcu exijſſe. *Vincens, vt vinceret*. Siquidem fidelibus nulla ex parte diuexatis, Iudæos ita deiecit, vt facilè intelligerent eas ſibi calamitates propter nefariam Chriſti necem eueni re, vt ſapienter in Annalibus eius temporis annotauit Cardinalis Baronius, multaque alia præſtitit, quæ in Chriſti Domini victoriam ceſſerunt, vt paulò poſt dicemus. Atque in primis maxima fuit illa Iudæorum clades Alexandriæ, cùm Flaccus præſes prouinciæ, non inſcio, vt par eſt credere, Imperatore, in proſeuchis, hoc eſt, in Synagogis ſtatuas ad Imperatoris effigiē expreſſas dedicari præcepit, ac paulò poſt edictum propoſuit, quo Iudæos in quilinos, exterosque appellabat, damnabatque indicta cauſa, vſurpans ipſe ſibi partes delatoris, teſtis, & pęnarum exactoris: itaque in domos, & officinas Iudæorum effractis foribus irrumpebatur, ipſi ſuis bonis, facultatibuſque euertebantur, & rerum neceſſariarum inopia oppreſſi, ante oculos mori præ fame vxores, paruoſque liberos videre cogebantur, & vbicumque conſpicerentur Iudæi, aut coniectis quàm primum ſaxis necabantur, aut fuſtibus ad mortem vſque contuſi miſerrimè interibant: interdum etiam familiæ integræ cum viris, vxoribus, parentibus, liberis, in medio foro exurebātur, multaque alia ſanè crudelia, & immania fiebant in Iudæos, de quibus fusè in Flacco Iudæos Philo cōqueritur. Quin etiam ipſe Imperator, Coloſſum ſibi in intimis adytis Hieroſolymitani templi poni mandauit, aſcito in titulum Iouis cognomine, licet flexus poſteà regis Agrippæ litteris, Hieroſolymis tantum exceptis, in finitimis vrbibus altaria, templa, & ſtatuas, erigi ſibi præcepit: ſed quod ad illuſtrandum hunc locum maximè pertinet, Caius, vt ſuperius perſtrinximus, Herodem, qui Ioannem Baptiſtam obtruncauerat, & Chriſtum in Paſſione indutum veſte alba cum exercitu ſuo irriſerat, ad Lugdunum Galliæ vrbem ablegauit, vt refert Ioſephus libro 18. Antiquit. cap. 9. & Pontium Pilatum, qui Chriſtum ſeruatorem per ſummam impietatem, & iniuſtitiā morti adiudicauerat, ad Viēnam perpetuò damnauit exilio, vt auctor eſt Ado in Chronicis: *Tantiſq; ibi, vt eius verbis vtatur, irrogante Caio languoribus coarctatus eſt, vt ſua ſe tranſuerberans manu multorum malorum compendium mortis celeritate quæſierit.* Quoniam igitur Caius Iudæos Chriſtianæ fidei, ac religionis hoſtes inſectatus eſt, atque de Herode, & Pilato ex Dei prouidentia, & Conſilio pœnas ſumpſit, ac rem Chriſtianam minimè impediuit, meritò ſanè dicitur accepiſſe arcum, pro Chriſto ſcilicet, & exijſſe vincens, vt vinceret.

Baronius.

Philo Iud.

Herodes à Caio ablegatur.

Ioſephus.

Pilatus exilio perpetuò damnatur.

Ado.

3 Verùm vt hæc melius intelligantur, aduertendum eſt, arcum interdum ſumi pro ſupplicio à Deo ſiue illato, ſiue inferendo, veluti Pſalm. 59. *Dediſti metuentibus te ſignificationem, vt fugiant à facie arcus.* Cuius ſimilitudinis ratio ea eſt, quemadmodum docet D. Auguſt. & cęteri ferè interpretes in eum locū, quia ſicut in arcu quātò longius chorda trahitur, tantò fortius ſagitta emittitur, ita ſuppliciū quantò magis à Deo differtur, tantò poſteà infertur funeſtius. Aduerte aūt in ijſdem verbis ſummam Dei miſericordiam, qui ꝑ ſuppliciorū cōminationes antegreſſas ſolet peccatores admonere, vt ea curent per pęnitentiam ſubterfugere; quo eodē ſenſu D. Baſilius exponit illud Pſalm. 7. *Arcum ſuum tetendit, & parauit illum*, obſeruans oēm Dei operam in intendendo, & parando arcu conſumi ad terrendū videlicet, nè cogatur ſagittam iacere. Deinde ſumitur arcus ꝓ ſacra ſcriptura: vult autem D. Greg. lib. 19. Moralium, c. 28. in chorda teſtamentum nouum, in cornu verò teſtamētum vetus accipiendū eſſe: quia quemadmodū in arcu, dū chorda trahitur, cornu curuatur; ita in ſacra ſcriptura, dū teſtamētū nouū legitur, duritia teſtamēti veteris

Pſ. 59. 6.

D. Auguſt. Supplicium cur in arcu ſignificetur.

Miſericordiam Deus oſtendit, cū minatur.

D. Baſil. Pſ. 7. 13.

D. Greg. Arcus ſumitur pro ſcriptura ſacra.

emollitur: ad eius namque ſpiritualia, & blanda præcepta literæ ſe rigor inclinat, quæ ratio eſt etiam Diui Auguſtini in illud Pſalmi ſeptimi iam citatum,

D. Auguſt. Pſ. 7. 13.

Arcum ſuum tetendit, & parauit illum. Arcum, inquit, *iſtum ſcripturas ſanctas libenter acceperim, vbi fortitudine noui teſtamenti quaſi neruo quodam duritia veteris flexa, & domita eſt.* Hinc tanquam ſagittæ diuina præconia iaculatur: qua enim alia ſagitta percuſſa eſt, quæ dicit Canticorum 2. *Vulnerata charitate ego ſum:* ſic enim eſt apud Septuaginta, quorum translationē ſequitur Auguſtinus pro eo, quod nos habemus: *Quia amore langueo.*

Cant. 2. 5. Septuag. interp. D. Auguſt.

Aduertit autem Diuus Auguſtinus, quod ſequitur: *Sagittas ſuas ardentib. effecit,* iuxta quædam exemplaria legi: *Sagittas ſuas ardentes effecit:* quia nimirum ſagittæ ardere faciunt, quod vtrique præſtare non poſſunt, niſi & ipſæ ardeant: quo ſignificatur concionatoris verba debere eſſe veluti ardentes quaſdam ſagittas, quæ auditorum corda valeant compungere, & penetrare, atque diuini amoris facibus inflammare;

Concionatoris verba ſint ardentia.

quēadmodum de Helia dicitur Eccleſiaſtici quadrageſimooctauo: *Surrexit Helias Propheta quaſi ignis, & verbum ipſius quaſi facula ardebat:* Et Hieremiæ 5. *Ecce dedi verba tua in ignem, & populum iſtum in ligna:* Quia videlicet concionator debet auditores igne pœnitentiæ, & charitatis inflammare: vel etiam, quia ſicut ignis conuertit ligna in cinerem; ita cōcionator debet in animis auditorū cognitionem ſuæ fragilitatis, & vilitatis ingenerare.

Eccl. 48. 1. Hier. 5. 14.

4 *Scriptura Sacra ſagittis comparata.*

Nec verò Scriptura Sacra duntaxat arcui, ſed etiam ſagittis comparatur, quas Deus ipſe per Doctores Eccleſiæ, Diuiniq; verbi præcones tanquam per arcus ſolet emittere: vndè de prauis doctoribus dictum eſt Oſeæ 7. *Facti ſunt quaſi arcus doloſus:* Et Pſalm. 77. *Auerterunt ſe, & non ſeruauerunt pactum, quemadmodum patres eorum conuerſi ſunt in arcum prauum:* id eſt, intendit eos Deus quaſi arcum ad mortaliū animos amoris ſui ſagittis vulnerandos: verùm ipſi facti ſunt arcus doloſus, qui ſagittā in ſagittantem retorquet: ſic enim praui Docto. ſiue Doctrinæ, ſiue vitæ prauitate, quos conuertere debuiſſent, aduerſus Deum reflectunt: ita vtrunque locum interpretatur diuus Hieronymus;

Oſea 7. 16. Pſ. 77. 57. D. Hieron.

Mutati ſunt, inquit, *in arcum doloſum, vt quos Dominus contra aduerſarios intenderat, ipſi contrà ſuum Dominum verterent, & mitterent aduerſus eum blaſphemiarum ſagittas:* alij vtrumque locum de peccatoribus in genere interpretantur, vt ſit ſenſus ipſos ſibimet nocere, ſuiſq; ſcelerib. quaſi ſagittis in ſe ipſos intortis vulnerare, iuxta illud Pſ. 10. *Qui autē diligit iniquitatem, odit animam ſuam;* quò etiam pertinet illud Eſaiæ 59. *Oua aſpidum ruperunt, qui comederit de ouis eorum morietur, & quod confotum eſt, erumpet in Regulum:*

Pſal. 10. 9. Peccatores ſibi nocent. Iſ. 59. 9.

quo loco obſeruanda eſt elegans Prophetę ſimilitudo: quemadmodum enim oua aſpidum foris quidem pulchra videntur, intus autem venenata ſunt, & peſtilentia, primumq; frangētib. lethifera; ita nefaria peccatorum conſilia pulchra quidem in ſpeciē ſunt, ſed intus pernicioſa, & funeſta, ijſque potiſſimum, qui ea deſignarunt, ad finēque perducunt, cladem, & exitium afferentia: in eandemque ſententiā à Procopio, alijſque patrib. de Iudæis locus intelligitur, in quorum cordibus antiquus Serpens impia aduerſus Chriſtū conſilia tanquam oua peperit, quæ ipſi poſtea Iudæi fouerunt, & Baſiliſcos excluſerunt, quorum veneno afflati omnino perierunt. Sed, vt ad inſtitutum reuertamur, hoc loco arcus, quem Chriſtus geſtare dicitur, Sacra eſt Scriptura, diuiniq́ue verbi per Apoſtolos, & reliquos concionatores toto orbe prædicatio, quo arcu, & ſagittis Imperante Caligula quāplurimos vulneratos ad fidem ſuam, religionemque traduxit.

5 *Chriſtus quatuor coronis coronatus.*

Quod verò ad coronam attinet, quæ data ei dicitur: aduertendum eſt quatuor coronis fuiſſe Chriſtum Dominū coronatum. Prima fuit carnis, quàm à matre in incarnatione accepit: ſic enim Diuus Ambroſius libro de inſtitutione virginis capite decimo ſexto interpretatur illud Canticorum 3. *Egredimini filia Sion, & videte Regem Salomonem in diademate, quo coronauit eum mater ſua in die deſponſationis illius, & in die lætitia cordis ſui.* Vbi obiter aduerte ſummum verbi erga homines amorem, ſiquidem diem incarnationis, cum primū factus eſt ho-

D. Ambr. Cant. 3. 11.

mo

mo propter homines, diem deſponſatiois ſuæ cum humana natura, diemq; lætitiæ cordis ſui appellari voluit; atque hęc corona fuit contexta ex varijs, ijsque pulcherrimis floribus donorum Spiritusſancti, quæ in primo conceptionis inſtanti eius animæ infuſæ fuerũt: quos flores enumerauit Eſa. cap. vndecimo. *Requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapientiæ, & intellectus, ſpiritus conſilij, & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ, & pietatis, & replebit eum ſpiritus timoris Domini.* Secunda corona fuit ſpinea, Ioannis 19. *Plectentes coronam de ſpinis*; quæ texta fuit ex ſpinis, & compunctionibus delictorum noſtrorum iuxta illud Eſa. 53. *Propter ſcelus populi mei percuſſi eum*, quæ ratio affertur à Tertulliano lib. de corona militis: *Quale*, inquit, *oro te, ſertum pro vtroque ſexu ſubijt? ex ſpinis opinor, & tribulis in figuram delictorum, quæ nobis protulit terra carnis: abſtulit autem virtus crucis omnes aculeos mortis in Dominici capitis tolerantia obtundẽs:* quam eandem rationem affert Diuus Athanaſius in oratione de paſſione, & cruce Domini. Tertia corona fuit gloriæ, celebritatiſque, & exaltationis ſui nominis ex lapidibus pretioſis compoſita, qua à Patre in cęlo, & in terra coronatur, ad Philippenſes 2. *Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen:* quo loco pro *exaltauit*, habetur Græcè ὑπερύψωσεν, hoc eſt, ſuperexaltauit, ſeu miro modo exaltauit: Et ad Hebræos 2. *Videmus Ieſum propter paſſionem mortis gloria & honore coronatum.* Quarta denique corona eſt, qua quotidie coronatur ab ſponſa in conuerſione fidelium: nam etiam Paulus, quos conuertebat, coronam appellabat ſuam, veluti ad Philippenſes 4. *Fratres mei chariſſimi, & deſideratiſſimi, gaudium meum, & corona mea.* Et primæ ad Theſſalonicenſes 2. *Quæ eſt autem noſtra ſpes, aut gaudium, aut corona gloriæ? nonne vos ante Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum eſtis in aduentu eius? vos enim eſtis gloria noſtra, & gaudium:* Et Eccleſiaſtici 32. *Rectorem te poſuerunt? noli extolli: eſto in illis quaſi vnus ex ipſis: curam illorum habe*: & paulo poſt, *Vt læteris propter illos, & ornamentum gratiæ accipias coronam.* Docet autem Diuus Thomas in epiſtolam ad Theſſalonicẽſes Apoſtolum fideles à ſe conuerſos gaudium, & coronam ſuam appellare, eo quòd maxima ſit prædicatoris retributio ex ijs, quos conuertit: quemadmodum Dux propter militum victoriam coronari ſolet. Theodoretus refert ad humanam gloriam, & Pauli apud homines exiſtimationem, vt ſit ſenſus: propter vos mihi placeo, propter vos clarus, & illuſtris euado, iuxta illud Eccleſiaſtici 30. *Qui docet filiũ, laudabitur in illo, & in medio domeſticorum in illo gloriabitur:* quanquã etiam velit verba eſſe Pauli inſtar matris, ſiue nutricis fidelibus à ſe conuerſis quaſi pulchris infantulis blandientis, ac de ſua fęcunditate gaudentis. *Quoniã*, inquit Theodor. *ſe matri, & nutrici comparauerat, eius quoque verba imitatur, ea enim infantulos ſpem, & gaudium, & quæ ſunt huiuſmodi, appellare conſueuerunt:* in quo maximè eminet maternus affectus Pauli; quemadmodum & ad Gal. 4. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Chriſtus in vobis.* Eodem coronæ genere ipſa quoque Eccleſia coronatur, ad eam enim ita ſponſus loquitur Canticorum 4. *Veni de Libano ſponſa mea; coronaberis de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Quem locum D. Gregorius, & Beda interpretantur de cordibus infidelium, quæ cum prius fuerint Dæmonum cubilia, per conuerſionem corona Eccleſiæ efficiuntur. Sic igitur etiam Chriſtus ex ſuis fidelibus coronatur, quæ corona ex varijs floribus, Martyrum videlicet roſis, Confeſſorum violis, & candidiſſimis virginum lilijs contexitur. Hoc enim ſenſu Rupertus exponit illud Zachar. 6. *Sumes aurum, & argentum, & facies coronas, & pones in capite Ieſu filij Ioſedec, Sacerdotis magni: Quia nimirum*, inquit, *per ſingulas virtutes electorum ſuorum Dominus coronatur, imo in illis coronatis ſaluator coronam accipit, quia ipſius eſt opus omnium Sanctorum corona.* Cum igitur hoc loco data Chriſto dicitur corona, duę poſtremæ accipiendæ ſunt.

1. Corona ex floribus donorũ ſpiritus ſancti contexta. — *Eſa. 11. 2* — *2. Ex ſpinis.* — *Ioan. 19. 2.* — *Eſa. 53. 8.* — *Tertull.* — *D. Athan.* — *3. Ex lapidibus precioſis.* — *Phil. 2. 9.* — *Heb. 2. 9.* — *4. Ex hominibus ad fidem conuerſis.* — *Phil. 4. 1.* — *1. Theſ. 2. 19.* — *Eccl. 32. 3.* — *D. Thom.* — *Theodor.* — *Eccl. 30. 2.* — *Pauli affectus in fideles.* — *Gal 4. 19.* — *Cant. 4. 8* — *Rupert.* — *Zach. 6. 11*

Secundum ſigillum de equo rufo aperitur, & explicatur, & de Martyrum ſplendore nonnulla perſtringuntur.

SECTIO III.

1 IN apertione ſecundi ſigilli equus rufus, qui apparuit, Imperium ſub Domitio Nerone ſignificat, ſub quo Eccleſia primam edicto publico paſſa eſt perſecutionem generalem: quo tẽpore, quoniam multi fideles ſanguinẽ pro Chriſto fuderunt, rectè eius Imperiũ per equũ rufum exprimitur. Nero igitur fuit huius equi ſeſſor, cui ob ſummã crudelitatẽ datus dicitur gladius magnus: incredibilem enim in Romanis carnificinã exercuit, ipſiſque Romanæ Vrbi faces admoueri præcepit, quod incendium ſex integris diebus, & ſeptem noctibus perdurauit: atque hoc egregium ſpectaculum vt iucundius videret Nero, altiſſimam turrim conſcendit, vbi quædam Homeri carmina de Troiæ incendio præ animi iucunditate cecinit. Iam verò contra Chriſtianos dici non poteſt quàm barbarus, & immanis extiterit, in quibus duo illa clariſſima orbis lumina, Petrũ, & Paulum tamquam duos ſoles de mũdo ſuſtulit. Veriſſimè tũc in fideles quadrabat illud 1. Cor. 4. *Spectaculum facti ſumus mundo, & angelis, & hominibus*, ſeu, vt Græcè eſt, θέατρον, ideſt, *Theatrum facti ſumus*: & eſt ſenſus, theatri, & ſpectaculi loco quaſi feris obijcimur, cum varijs tormentis, & cruciatibus necamur, vt theatrum mũdo, angelis, & hominib. exhibeamus: cui cõcinit, quod præceſſerat: *Tanquam morti deſtinatos*, Græcè ὡς ἐπιθανατίους, ideſt, *ad mortem ſeruatos*, ducta ſimilitudine ab ijs, qui more Romano beſtijs ſpectãte populo obijciebãtur, atque ad id caueis incluſi tenebantur, tanquam morti iã obnoxij, ac deſtinati: id quod ſub Nerone fidelibus accidebat, quia & ipſi obijciebãtur feris, & vbicunque reperiebantur, tanquam morti deſtinati dici poterant, ac theatrũ mũdo, & angelis exhibere propter perſecutionis magnitudinẽ, quæ vbique grauiſſima graſſabatur. Porrò aduerte, licet D. Chryſ. cum dicitur: *Et angelis*, bonos tãtum angelos intelligat, eo ſenſu talia eſſe martyrũ certamina, vt angelorum digna ſint aſpectu: tamẽ multos de angelis tum bonis, tum etiã malis interpretari: quã expoſitionem affert prætere alios D. Th. *Angelis*, inquit, *& hominibus, ſcilicet bonis, & malis: concurrebant enim ad eorum ſpectaculum boni Angeli ad confortandum, mali autem ad impugnandum; boni homines ad compatiendũ, & exemplum ſumendum patientiæ, mali verò ad perſequendum, & irridendum*: vel aliter: erant ſpectaculum, ſiue theatrũ angelis: bonis quidem, quoniam ipſorum certamina, vt aiebat Chryſ. angelorum erant digna cõſpectu, & eiuſmodi, quę cęlitum in ſe oculos per amorem, & admirationem conuerterent: malis autẽ, quia Apoſtolorum, & reliquorum martyrum iniuriæ dæmones oblectabant, cum cernerent hoſtes ſuos, ideſt, Apoſtolos, & reliquos ſanctos torqueri ad terrorem aliorum, nè Chriſti fidem amplecterentur. Itaque rectè dicitur permiſſum illi fuiſſe, vt ſumeret, ideſt, auferret pacem de terra, vt inuicem ſe interficiant: quia ex Romanis plurimos alios per alios præcipiebat occidi. Totum denique Rom. Imperium cędibus & ſanguine cruentauit: quemadmodũ fusè ex Suetonio, Eutropio, Euſebio, Paulo Oroſio, & alijs tradidimus.

Pro illuſtriori tamen huius rei cognitione, & Martyrum eius temporis ſplendore magis illuſtrando ſciendũ eſt ex Gellio lib. 2. noctium Atticarũ, c. 26. rufum colorem a rubore quidem ſic appellatum; ſed cum aliter rubeat ignis, aliter ſanguis, aliter oſtrum, ſiue purpura, aliter crocus; has ſingulas rufi varietates vna rufi, ſiue ruboris appellatione ſignificari: itaque ſub colore rufo comprehendi igneum, ſanguineum, croceum, purpureum, aureum, ſiue fuluum, flauum, denique & puniceum. Igitur Imperium ſub Nerone equo rufo comparatur propter multitudinem Martyrum, qui eius Imperij tempore paſſi omnes rufi coloris ſpecies, fidei, charitatis, & virtutum reliquarum ſplendore, ac varietate retulerunt; è quibus potiores tãtum perſtringemus, 2

[Margin notes: *Equus rufus Imperiũ Neronis ſignificat.* — 1. Cor. 4. 9. — *D. Chryſ.* — *Martyrum certamina Angelorum dæmonũ, & hominũ ſpectacula.* — *D. Thom.* — *Iuſtorũ iniuria dæmones oblectãt.* — *Gellius.*]

vt

vt martyrij ſplendor magis eluceat. In primis igitur colorem purpureum, qui ad ſanguineum vergit, ad martyrium pertinere oſtendit locus ille Cantic. 3: vbi dicitur Salomonis ferculum aſcenſum purpureum habuiſſe: per ferculũ enim eo loco cæleſtis gloria accipi poteſt, ad quam per aſcenſum purpureum, ideſt, martyrium peruenitur; quemadmodum interpretatur Diuus Hieronymus, libro ſecundo in Ezechielem, homilia 15: *Aſcenſum*, inquit, *habet purpureum, quia maxima multitudo fidelium in exordio naſcentis Eccleſiæ per martyrij ſanguinem peruenit ad regnum. Igitur Rex noſter aſcenſum purpureũ fecit in ferculo, quia ad clarum, quod intus aſpicitur, per tribulationem ſanguinis peruenitur.* Eandem ob cauſam de Eccleſia, dicitur Prouerb. 31. *Byſſus, & purpura indumentum eius*: quem locum ſic Beda exponit. *Byſſus indumentum Eccleſiæ eſt in candore puræ conſcientiæ, & conuerſationis; purpureus autẽ color ſanguinis habet ſpeciem; vnde pulchrè dictum eſt à Patribus, quod Eccleſia electorum floribus vernans in pace habet lilia, in bello roſas*: vbi cernis Bedam martyres rubicundis roſis conferre, quarum color etiam ſub rufo comprehenditur, & alludere ad locum illum Auguſtini ſermone trigeſimoſeptimo de ſanctis, vbi ita ad Eccleſiam loquitur. *O verè beata mater Eccleſia, quam vincentium glorioſus martyrum ſanguis exornat, & candida induit virginitas; floribus eius, nec roſa, nec lilia deſunt. Certent igitur ſinguli ampliſsimas accipere dignitatum coronas, vel de virginitate candidas, vel de paſsione purpureas; in cæleſtibus caſtris pax, & acies habent flores ſuos, quibus milites Chriſti coronantur.* Hæc Auguſt. Nec verò dumtaxat color purpureus ad martyres pertinet, eo quòd vergat ad ſanguineum, ſed etiam, quia eſt regius, & imperialis color; vnde Cantic. 7. dicitur: *Coma capitis tui ſicut purpura Regis*; martyribus enim quaſi comis Chriſtus, qui caput eſt Eccleſiæ, veluti regia quadã purpura exornatur.

Cant. 3. *D. Hieron.* *Prouer. 31. 22.* *Beda.* *Sancti lilia in pace, in bello roſa.* *D. Auguſt.* *Cant. 7. 5.* *Martyres purpurea Chriſti coma.*

2 Puniceus etiam color, cujuſmodi auctore Gellio eſt ille, qui in dactylis, ſeu palmarum fructibus reperitur, & exuberantiam habet ſplendoris, martyrum quoque gloriam non obſcurè commendat: ſiquidem martyres fructus palmæ ſunt, ideſt, crucis Dominicæ: ſic enim pleríque interpretãtur locum illũ Canticorum, capitulo ſeptimo. *Dixi, aſcendam ad palmam, & apprehendam fructus eius*: quæ verba Beda vult eſſe ſponſi per Prophetarum vaticinia redemptionem generis humani pollicentis, aſcenſurum ſe in palmam, ideſt, crucem victricem, ac triumphalem arborem, eiuſque fructus apprehenſurum, ideſt, poſteriores glorias; claritatem, videlicet reſurrectionis, & triumphantem aſcenſionis gloriam. Verùm nos cum alijs per fructus palmæ noui Teſtamenti heroes, præcipuè verò martyres meritò poſſumus accipere, quos tanquam ſuauiſſimos dactylos crux Chriſti quaſi palma primis illis naſcentis Eccleſiæ temporibus produxit, iuxta illud Iſaiæ 53. *Pro eo quòd laborauit anima eius, videbit, & ſaturabitur, & iuſtificabit ipſe iuſtus ſeruos meos multos, videbit ſemen longæuum.* A qua expoſitione non abhorret etiam Beda loco citato. Accedit, quòd ipſi martyres toti punicei, ſeu phęnicij, id eſt, palmarij ſunt; Græcè enim palma φοῖνιξ, dicitur, vndè color phęniceus, & puniceus: palmarij, inquam, propter illuſtriſſimas victorias, quas de morte, tyrannorumque ſæuitia reportant: vnde propter martyrum multitudinem Eccleſia ciuitas palmarum meritò appellari poteſt: in Chriſti enim figurã Rex Salomon dicitur 3. Reg. 9. in terra ſolitudinis ciuitatem palmarum exædificaſſe, ideſt, vt interpretatur gloſſa, palmis abundantem, quoniam Chriſtus in ipſa media gentilitate, quę terra erat ſolitudinis, Eccleſiam condidit martyriorum palmis fœcundiſſimam: quã eandem ob cauſam ſtatura Eccleſiæ aſſimilata palmæ, dicitur Canticorum, cap. 7. vſque adeò autem martyres palmarij ſunt, vt elatis palmarum, in quibus tota palmæ poſita eſt pulchritudo, comparentur Canticorum, cap. 5. cum dicitur. *Coma eius*, ideſt, ſponſi, *ſicut elatæ palmarum*: vbi ſponſi comæ, quas Sanctos, & præcipuè martyres paulò ſuperiùs interpretati ſumus, Chriſtum, qui caput eſt Eccleſiæ, exornantes, ab eoque enaſcentes elatis palmarum conferuntur: quia quemadmodum victores elatis palmarum pulcherrimis coronabantur, ita

Martyres palmæ fructus. *Cant. 7. 8.* *Iſa. 53. 10.* *3. Reg. 9.* *Eccleſia ciuitas palmarũ propter mart.* *Cant. 5. 11.*

ita Chriſtus ſuis Martyribus, tanquam victor, & triumphator ſumma Eccleſiæ gratulatione coronatur.

4 Iam verò croceus, qui color etiam eſt pulcherrimus, & veluti aureus, ad Martyres præcipuè pertinet: ij enim ſunt crocus ille, quem Eccleſiæ hortus ferre dicitur Canticorum, capitulo quarto. *Cant.4.13.* *Emiſſiones tuæ paradiſus malorum punicorum, nardus, & crocus;* cùm enim eo loco per has aromatum ſpecies varia Sanctorum genera deſignentur, per crocũ Martyres accipiendi ſunt: quemadmodum enim crocus condiendis cibis adhibetur, & maximam vim habet exhilarandi cor: ita Martyres fidei, & patientiæ ſuæ exemplo, labores omnes, moleſtiaſque huius vitæ pro Deo ſuſceptas quaſi condiunt, dulcioreſque, ac ſuauiores efficiunt; denique mira iucunditate fidelium corda perfundunt: ſic enim Tobiam, & Iob quaſi crocum condiendis virtutum cibis aptiſſimum proponunt diuinæ literæ Tobiæ, cap. 2. illis verbis: *Tob.2.12.* *Hanc autem tentationem ideo permiſit Deus euenire illi, vt poſteris daretur exemplum patientiæ eius, ſicut & ſancti Iob.* Accedit, quòd crocus propter aureum, & flaueſcentem colorem ſymbolum eſt charitatis, quæ potiſſimum in Martyribus ſplédeſcit, iuxta illud Chriſti Domini Ioannis, capitulo decimoquinto. *Ioan.15.13* *Maiorem charitatem nemo habet, quàm vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis.* Sic enim eum locum Canticorum citatum interpretatur Beda, afferens in eandem ſententiam illud Threnorum, cap. quarto. *Beda. Thren.4.5* *Qui nutriebantur in croceis, amplexati ſunt ſtercora:* vbi quamquam ad literam ſermo ſit de calamitatibus Hebræorum tēpore Hieroſolymitanæ obſidionis ſub Nabuchodonoſor, cũ nobiliſſimi quique præ fame coacti ſunt rebus veſci abiectiſſimis; quemadmodum etiã accidit in obſidione Samariæ, vt refertur 4. Reg. 6. *4.Reg.6.25* *Facta eſt fames magna in Samaria, & tamdiu obſeſſa eſt, donec venundaretur caput aſini octoginta argenteis, & quarta pars cabi ſtercoris columbarum quinque argenteis:* tamen Beda ad charitatem refert hoc ſenſu; qui videbantur quondam Charitatis floribus rutilare gratiſſimis, poſtmodum ſe fędis cęperunt vitiorum volutabris immergere: eodéq; modo locum intellexit Diuus Bernardus ſermone de obedientia, patientia, & ſapientia; vbi expendit verbũ illud, *amplexantur*, quod vehementiam inſinuat, & rectè quidem Bernardus, ſolent enim, qui diuinæ bonitatis dulcedinem ſemel guſtarunt, ſi ab eo ſtatu prolabantur, deteriores fieri, & ſtercoribus, ideſt, abiectis voluptatum illecebris delectari, cuius periculi ſponſus ſponſam admonuit illis verbis Canticorum, cap. 1. *Si ignoras te, ò pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi poſt veſtigia gregum tuorum, & paſce hædos tuos:* quo loco hædos paſcere eſt laſciuos, ac petulãtes libidinis motus ſectari: quò miſeriarũ decidunt ij, qui magnitudinem, & præſtantiam diuinę cõuerſationis, & charitatis ignorantes, ac minoris facientes ex eo ſtatu delabuntur, & quod eſt conſequens, in lutulento vitiorum omnium cæno voluntantur.

Martyres croco cõparantur.

D. Bernar. Turpius peccãt, qui prius peccatis abſtinuerunt. Cant.1.8.

Denique ob eandem coloris pulchritudinem granis malorum granatorum, qui etiam color ſub rufo comprehenditur, ſimiles dicũtur martyres: hoc enim ſenſu accipiendum eſt illud Cantic. 4. *Emiſſiones tuæ paradiſus malorum punicorum,* quemadmodum vult Beda. *Mala,* inquit, *punica, quæ ſanguineo rubent colore, eorum in Eccleſia triumphos inſinuant, qui poſt fontis ſignati ablutionem, cuius paulò ante facta fuerat mentio, ſuo ſunt etiam ſanguine baptizati.* Obſeruarunt tres Gręci patres in commentarijs ſuper Cantica, qui cum operibus Theodoreti circumferũtur, malos punicas arbores, de quibus eo loco agitur, eſſe eas, que in quercubus inſeruntur, quæ firmiſſimas habent radices, & difficilè auelli poſſunt, in quibus quercuum radicibus volunt fidei deſignari firmitatem; id quod non obſcurè martyrum naturam ſignificat, qui per earum arborum mala granata exprimuntur; quippe, qui produci nequeãt niſi à malis punicis in fortiſſimis quercubus, ideſt, firmiſſima fide inſertis, cum martyrium ſummam fidei firmitatem requirat. Atque hæc de præcipuis rufi coloris varietatibus pro martyrum gloria, & ſplendore dicta ſufficiant. 5

Martyres granis mali granati ſimiles. Cant.4.13

Ter-

Tertium de equo nigro ſigillum explicatur.

SECTIO IV.

1 APerto tertio ſigillo apparuit equus niger, & qui ſedebat ſuper eum, habebat ſtateram in manu ſua, & audita eſt vox quatuor animalium dicentium: *Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario; vinũ, & oleum ne laſeris*. Per equum nigrum Romanũ item imperium ſignificatur: per ſeſſorem autem Titus Imperator Veſpaſiani filius, qui Hieroſolymã grauiſſima cinxit obſidione, tandemq; omninò excidit. Dicitur autem Romanũ imperium ſub Tito nigrum, hoc eſt, triſte, & luctuoſum Iudæis: nam, vt è multis pauca dicamus, præter illa, quę in noſtro de Eccleſiæ perſecutionibus commentario commemorauimus, Titus caſtra poſuit in monte Olïueti, vnde olim Dominus præuidens hanc vrbis obſidionem, & vaſtitatem fleuerat ſuper illam Lucæ 19. deinde vrbem cinxit obſidione grauiſſima: cumque plurimi Iudæorum quotidie caperentur, quia vrgente fame foras egredi cogebantur, eos Titus ante ſuos oculos crucibus affigi præcipiebat, quingentos videlicet per dies ſingulos; & interdum plures: quorum tantus fuit numerus, vt auctore Ioſepho lib. 6. de bello Iudaico capite 12. iam ſpatium crucibus deeſſet, & corporibus cruces. Hi autem procul dubio filij eorum fuerunt, qui clamauerant, *Crucifige, crucifige eum*. Cùm verò fames in dies ingraueſceret, multique propterea à ciuitate exeuntes ſe vltrò Romanis dederent, Titus murum quendam in circuitu vrbis exædificari iuſſit, quo omnis penitus ad exitum uia fuit intercepta. Mirum uerò eſt quanta celeritate, tridui uidelicet tantum ſpatio totum opus perfectum fuit, cum tamen quadraginta ferè ſtadia per circuitum contineret. Atque de hoc etiam muro poteſt ad literam intelligi illud Lucæ 19. *Circundabunt te inimici tui vallo*, vt egregiè annotauit Cardinalis Baronius tomo 1. Annal. Duo autem potiſſimùm famis illius acerbitatẽ augẽt: vnum eſt, quod refert Egeſippus, multos viſo cibo prę gaudio vitam finiſſe: alterum, quod idem etiam teſtatur lib. 5. de excidio Hieroſolymitano cap. 4. & Ioſephus lib. 7. de bello Iudaico cap. 8. Mariam diuitem, ac nobilem fœminã filium infantulum gladio in fruſta ſecaſſe, partemq; eius coctam comediſſe. Denique templum fuit incenſum, ita vt nulla eius veſtigia remanerent, neque lapis ſuper lapidem; quemadmodũ Chriſtus prædixerat Lucæ 21. & vniuerſa vrbs non ſolum incenſa, ſed omninò diruta, & à fundamentis auulſa, vt fuerat etiam Lucæ 19. à Domino prænunciatum illis verbis, *Ad terram proſternent te*. Ioſephus libro 7. de bello Iudaico, capite 17. colligens numerum captiuorum, & interemptorum ait captiuorũ quidem, qui toto belli tempore comprehenſi ſunt, fuiſſe nonaginta ſeptem millia; mortuorum verò per omne tempus obſidionis vndecies centena millia. Perdurauit autem obſidio quinque circiter menſibus, hoc eſt, à decimo quarto die Aprilis (vt auctor eſt Ioſephus, libro 6. de bello Iudaico capite 4.) vſque ad octauam diem Septembris, quæ incidit in diem Sabbathi iuxta Dionem in Nerone. Itaque iure optimo imperiũ Romanum comparatione Iudæorum nigrum, & luctuoſum apparuit, cum vſque adeò eorum gentem inauditis cladibus affecerit ſub Tito, & Veſpaſiano, gloriamque, & ſplendorem ita obſcurauerit, vt nulla eis relicta ſit ſpes ſiue antiqui ſplendoris, ſiue priſtinę libertatis.

Equus niger imperiũ Titi ſignificat.

Luc. 19.

Ioſephus.

Luca 19.

Baronius.

Fames, & calamitas Iudæorum.

Egeſippus.

Ioſephus.

Luca 21.

Luc. 19. 44

Ioſephus.

Idem.

Quoniam verò ea mala, quæ Iudæis Titus inuexit, ex diuinã iuſtitia profecta ſunt, propterea habere in manu ſtateram dicitur, diuinę videlicet iuſtitię, in qua Deus inexpiabile mortis Chriſti, ac nefarium ſcelus, ſimulq; ſupplicia ponderauit; quamquam æquale eſſe non potuit, cum omnes omninò pœnas, quæ Iudæis infligi potuiſſent, facinoris illius immanitas longè ſuperauerit. Rectè etiam Titus in manu, non in mente habuiſſe ſtateram dicitur, quia imprudens diuinam pro eo crimine iuſtitiam opere ipſo exercuit; quamuis poſtea tantam Iudæorum ſtragem non ſine diuino conſilio, & prouidentia eſſe potuiſſe ſibi perſuaſerit; etenim mu- 2

Iudæorum ſupplicia Titus exercuit Deus ponderauit.

ros

ros circumiens, videnſq; omnia proiectorum mortuorum cadaueribus referta ingemuit, & extenſis manibus Deũ teſtatus eſt, factum illud ſuum non eſſe, vt auctor eſt Ioſephus lib. 6. de bello Iudaico cap. 14. Vt verò ea, quę ſequuntur de ponderibus, intelligantur, ſciendum eſt ex Ioſepho lib. 3. de bello Iudaico, cap. vlt. & ex Egeſippo lib. 3. de excidio Hieroſolymitano cap. etiam vltimo Veſpaſianum, quo tempore bellum aduerſus Iudæam adminiſtrabat, Iudæorum triginta millia, & quadringentos vendidiſſe: vniuerſos autem, qui de partibus regni Agrippæ reperti ſunt, Regi donaſſe, quos Rex accepto pretio ſimiliter vendidit. Addendum ex eodem Ioſepho lib. 7. de bello Iudaico cap. 15. & ex Egeſippo lib. 5. de excidio Hieroſolymitano cap. 47. Titum, & milites Romanos dedignantes ſeruum habere Iudæum innumerabilem ferè eorum multitudinem vendidiſſe, & quidem vulgus cum coniugibus, & liberis paruo pretio, nobiliores maiori: nec deſunt, qui aſſirment ex nobilioribus decẽ vno denario, ex vulgo autem triginta vno itidem denario venditos; dignam ſanè pœnam eo facinore, cum Chriſtum triginta argenteis ſacrilega emptione receperunt. Eo ſuppoſito per triticũ hoc loco Iudæi nobiliores, per hordeum verò infimi quique, & obſcuri accipiendi ſunt: & cum clamatur, *Bilibris tritici de nario, & tres bilibres hordei denario*, illud prædicitur fore, vt Iudęorum vulgus viliori pretio ſit, quàm nobilitas, à Tito, & militibus æſtimandum, cum duæ libræ tritici, ideſt, nobiliorum vno denario, & ſex libræ hordei, ideſt, abiectorũ eodem denario æſtimentur. Nec verò opus eſt, vt per libram quinque Iudæi propter quinarium librorum Pentateuchi numerum, qui ab omnibus Iudæis recipiuntur, accipi debeât, quemadmodum plerique curioſè ſupputant: ſatis enim eſt generatim intelligere fuiſſe in æquale pretium pro tritico, & hordeo poſtulatum. Eſt autem bilibra duarum librarum pondus: vnde nomen bilibris & bilibre, quod habet pondus duarum librarum: pro quo Græcè χοῖνιξ, quod nomen ſonat menſuram tritici, aut leguminis, quæ in cibum diurnum ſit ſatis: Budæus lib. 5. de Aſſe, putat eſſe libras quatuor, Pollux tres dumtaxat: vulgatus interpres duas tantum eſſe exiſtimauit. Additur, *Vinum, & oleum ne læſeris*, ideſt, fideles, qui in Chriſtum crediderant tam ex Iudæis, quàm ex gentilibus, qui propter charitatem vino, propter miſericordiam autem oleo ſignificantur: præcipitur ergo Tito, vt nullũ fidelibus malum inferat, id quod verè ita accidit. Etenim, vt narrat Euſebius lib. 3. hiſtoriæ Eccleſiaſticæ cap. 5. Eccleſia, quæ erat Hieroſolymis congregata, oraculi cuiuſdam indicio, quod probatioribus per reuelationem traditum fuerat, antequam bellum oriretur, ex Hieroſolymis migrauit, & oppidũ trans Iordanẽ, quod Pellam nominant, incoluit: atque ita obſidionis procellam, & innumera, quæ Iudæorum gentem inuoluerunt, mala, diuina prouidentia declinauit.

Ioſephus.
Egeſippus.

Iudæi qui Chriſtũ emerunt, vili pretio venduntur.

Fideles à clade Hieroſolymitana ſeruati.
Euſebius.

Stateræ nomine rectè diuinam ſignificari iuſtitiam.

SECTIO V.

HIs ita ſecundum literã explicatis, illud dũtaxat obſeruatione dignum videtur, in ſacris literis ſtateræ nomine diuinam ſignificari iuſtitiam, veluti Ezechielis cap. 5. vbi Propheta iubetur caput, & barbam ſuam radere, & omnes capillos in vnũ collectos in quadam iuſtiſſima ſtatera ponderare, eoſq; deinde in tres partes æqualis ponderis diuidere, partemq; vnam igne comburere, alteram gladio minuatim concidere, poſtremam demũ in ventum ſpargere. vbi, quemadmodum in ipſomet contextu explicatur, pili Hebræos ſignificabant, quorũ ſceleribus diuinæ iuſtitiæ ſtatera ponderatis eorum alij famis, & peſtis incendio in ipſa ciuitate, alij extra ciuitatem Aſſyriorum gladio perimendi, alij in captiuitatem abducendi, in variaſq; regiones, & prouincias, quaſi in ventum diſpergendi ab Ezechiele prædicebantur. Sic etiam 4. Reg. 21. *Extendam*, inquit Dominus, *ſuper Hieruſalem funiculum Samariæ, & pondus domus Achab*: pro

Dei iuſtitia ſtatera.
Ezech. 5.

quo

quo Septuaginta tranſtulerunt, *Exten-
dam in Hieruſalem menſuras Samariæ, &
trutinas domus Ephraim*, ideſt, eaſdem
pœnas ab Hieruſalem depoſcam, qui-
bus in Samariam animaduerti, quem-
D. Chryſoſt. admodum exponit D. Chryſoſtomus
homilia in Pſalmum 95. vbi in eandem
ſententiam affert illud, quod dictũ eſt
Dan. 5. 27. ad Regem Balthaſarem Danielis 5. *Ap-
penſus es in ſtatera, & inuentus es minus ha
bens*: quo loco docet D. Chryſoſtomus
Deum, cùm punit, trutina librare vltio
nem: eũdemq; locum expendens Ru-
pertus lib. 7. de victoria verbi Dei cap.
4. duobus modis exponit, quod dici-
tur, *Inuentus es minus habens*, vno modo,
vt ſit ſenſus: ego te excitaui, vt peccan
tes mihi populos emendares, ſed minus
eſt in facto tuo, quàm in ꝓpoſito meo:
in meo namque propoſito bona eſt in-
tentio, quæ defuit in facto tuo; ſiquidẽ
tuæ ſuperbiæ, & crudelitati ſeruiſti:
multum itaque deeſt in pondere, quia
deeſt totum, quod eſſet laudabile, ideſt,
intentio iuſtitiæ. Altero in hũc ſenſum:
Inuentus es minus habens, quia me nõ
glorificaſti. De diuina etiam iuſtitia lo
Iob 6. 2. cutus eſt Iob capite ſexto, cùm dixit:
*Vtinam appenderentur peccata mea, quibus
iram merui, & calamitas, quam patior, in
ſtatera, quaſi arena maris hæc grauior appa
reret*: quod Iobum in perſona Chriſti,
quam ſuſtinebat, veriſſimè dixiſſe do-
D. Greg. cet Diuus Gregorius libro 7. Moraliũ
cap. 1. quo loco ſtateræ nomine Chri-
ſtum ipſum intelligit: *Quis alius*, inquit,
*ſtateræ nomine, niſi mediator Dei, & homi-
num exprimitur? qui ad penſandum vitæ no
ſtræ meritum venit, ac ſecum miſericordiam
ſuam ſimul, ac iuſtitiam detulit; ſed miſe-
ricordiæ lance præponderans culpas noſtras
parcendo leuigauit: in manu enim Patris
quaſi ſtatera miri libraminis factus hinc in
ſe calamitatem noſtram, & illinc peccata ſu
Rupertus. ſpendit* Verùm Rupertus libro ſecundo
de operibus Spiritus ſancti capite octa
uo, ſtateram hanc non Chriſtum, ſed
Crux ſtatera. Crucem ipſam interpretatur. *Erat*, in-
quit, *Crux ſtatera Patris, habens diſpoſita
hinc in lance iudicij peccata mundi, inde in
lance miſericordiæ calamitatem generis hu-
mani: ſed victis pondere calamitas in lance
miſericordię, lancemq; ſuſtollens iudicij de-
cuſſit peccata in profundum maris*: iuxta il

lud Michææ ſeptimo: *Proijcio in profun-* Mich. 7. 19
dum maris omnia peccata noſtra. Chriſti
enim dolentis paſſio totius generis hu-
mani doloribus ſuperaddita præponde
rauit, plus enim pœnarum de humano
genere ſumptum fuit, quàm culpa me-
ruiſſet, quod encomium tanquam illu-
ſtriſſimum de Cruce canit Eccleſia in
Hymno illo de Paſſione Domini à Se- Sedulius.
dulio ſecundum pleroſque compoſito:
*Beata cuius brachijs, Secli pependit pretiũ,
Statera facta corporis.*

Ratio verò, cur diuina iuſtitia ſtate- 2
ræ nomine exprimatur, ea eſt, ꝙ tam
culpa, quàm pœna iuxto examine pon
derantur, ne pœna culpã excedat; quã- Deus citra
quã ſemper minus inferatur à Deo ſup condignam
plicium, quàm culpæ promereãtur, iux punit.
ta illud Pſal. 102. *Non ſecundũ peccata no* Pſ. 102. 10
ſtra facias nobis. Quare eo tantum ſtate-
ra adhibetur, ne criminũ acerbitatem
pœnę ſuperet magnitudo: quo ſenſu di
ctum eſt Prouerb. 16. *Pondus, & ſtatera* Prou. 16. 11.
iudicia Domini ſunt: Et Eſaiæ 28. *Ponam* Eſa. 28. 17.
*in pondere iudicium, & iuſtitiam in menſu-
ra*. & cap. 27. *In menſura contra menſurã,* Idem 27. 8.
cum abiecta fuerit, iudicabis eam, ideſt, pu
nies eam in menſura pœnę, quæ reſpon
deat menſuræ culpæ, quemadmodũ ex-
ponit D. Thom. in ſuis cõmentarijs ſu D. Thom.
per Eſaiam: quod non eſt ad proportio
nem arithmeticam, ſed ad geometricã
reuocandũ, vt minoribus quidem pec-
catis minora, maioribus autem maio-
ra ſupplicia inferantur; nunquã tamen
peccatis æqualia. Eandem ob cauſam
dicitur Amos 7. *Humus tua funiculo me-* Amos 7. 17.
tietur, & tu in terra polluta morieris: quo
loco eſt ſermo de captiuitate decem tri
buum, quarum ſupplicia dicuntur fu-
niculo metienda, ne peccatorum ma-
gnitudinem ſuperent; In eandem ſen-
tentiam dicitur Eſaiæ 34. *Extendetur ſu* Eſa. 34. 11
*per eam menſura, vt redigatur ad nihilum,
& perpendiculum in deſolationem*: vbi pro
extendetur, eſt Hebraicè ונמה, *vena-
mah*, quod verbum ſignificat lineas du-
cere, quemadmodum Geometræ fa-
ciunt; pro menſura verò eſt קו, *Cau*,
quod nomen ſignificat lineam illam,
ſeu funiculum, quem Architecti ſo-
lent extendere: vnde Iob 38. loquens
Dominus de fabricatione terræ dixit
ad Iob: *Quis tetendit ſuper eam lineam?* Iob 38. 5.
eſtq;

eſtque non ſolum ędificantium, ſed etiā deſtruentium, cum Architecti nihil volūt ſupereminere, ſed omnia ſolo æquare: denique perpēdiculum eſt lapis ille, ſiue pondus plumbeum, quo cementarij vtuntur ad parietum, ſiue ęqualitatē, ſiue inæqualitatem deprehendendam. Eſt igitur ſenſus Deum minutiſſimum eſſe in ſcelerum grauitate examinanda, atque in ſupplicio inferendo nō ſolùm funiculo geometrico, ſed etiam Architectorum perpendiculo vti. Denique

Thren.2.8. Thren. 2. eandem mēſuram adhibuit in Hieroſolymorum ciuitate deſtruenda. *Cogitauit*, inquit, *Dominus diſſipare murū filiæ Sion; tetendit funiculum ſuum:* quem

Rupert. locum expendens Rupert. lib. 1. in Hierem. c. 44. *Dominus*, inquit, *iſta cogitauit, & cum conſilio egit, negotij videlicet ſummā in libra rationis appendit, & tetendit ſuper eam funiculum ſeptuaginta annorum.*

3 *Miſericordia Dei mē ſura caret.* Econtrario in miſericordia tribuēda non ſtateris, non funiculis, non perpendiculis vtitur: vndè Hierem. 31. Hieruſalem, quam ad puniendum funiculo, & perpendiculo fuerat dimenſus, cum ex miſericordia reædificaturū ſe pollicetur, in typū Eccleſiæ Catholicę nullis terrarum finibus claudendę, nulla menſura vtitur; imò omnem omninò interdicit illis verbis:

Hier.31.39 *Aedificabitur ciuitas Domini, & exibit vltra normam menſura:*

Pſal.18.5. quò etiam pertinet illud Pſal. 18. *In omnem terram exiuit ſonus eorum:* quo Hebræi ita legunt:

Hebræi. *In omnem terram exiuit linea*, ſeu *norma eorum*. Eſt enim Hebraicè nomen *Cau*, vt ſit ſenſus Deum inſtar Architecti in Eccleſia fundanda normā quandam interminatam extēdiſſe, quæ vniuerſum orbē complecteretur ad gratiam Euangelij omnibus communicandam. Eandem diuinæ miſericordiæ largitatem eleganter obſeruauit D. Ambr. in cōmentarijs ſuis ſuper Pſal. 37. in eo, quòd Deus miſericordiam, non iuſtitiā effundere dicitur: etenim de iuſtitię ca-

Pſal.74.9. lice habetur Pſal. 74. *Calix in manu Domini vini meri plenus miſto, & inclinauit ex hoc in hoc; veruntamen fæx eius non eſt exinanita:* vbi duo expendenda ſunt, videlicet verbum *Inclinauit*, quod non dicit effuſionem, ſed leuem quandam calicis inclinationem; & præterea quod ſequitur: *Fæx eius non eſt exinanita:* cum tamen

de miſericordia dicatur Canticorum 1. *Cant.1.3.* *Oleum effuſum nomen tuū*, ſeu, vt Septuaginta tranſtulerunt, *Oleum euacuatum*, ſeu *exinanitum:* quo loco per oleū Dei miſericordia intelligitur, quam non ad menſuram Deus impertit, ſed effundit largiter. *Ad terrendum*, inquit Ambroſ. *Ambroſ.* *plenus eſt calix, ad feriendum non eſt exinanitus. Calicem enim iræ exinanire non nouit, ſed exinanitum tamen eſt vnuentum.* Denique cum Chriſtus de retributione ageret, non ſimpliciter illam appellauit menſuram, ſed redundantem, & ſupereffluentem menſuram: ſic enim habes Lucæ 6. *Menſuram bonam, & confertam,* *Luc.6.38.* *& coagitatam, & ſupereffluentem dabunt in ſinum veſtrum:* vbi ſingula verba emphaſim habent. *Menſuram*, inquit, *bonam*, id eſt, magnam: quoniam verò poſſet eſſe menſura magna, ſed non plena, additur, *confertam*, iuxta illud Pſal. 102. *Qui* *Pſal.102.5* *replet in bonis deſiderium tuum:* tunc autē eſt menſura conferta, cùm id, quod mēſuratur, vel pedibus calcatur, vel manibus in menſura deprimitur: quæ menſuræ plenitudo magis declaratur, cum ſubiungitur, *coagitatam*, quod tūc accidit, cum huc, & illuc modius decutitur, vt nihil interius vacuum relinquatur: denique additur, *ſupereffluentem*, id eſt, non raſilem, ſed cumulatiſſimam, & merita ipſa longè vincentem: ſiquidem Deus vltra condignū remunerare conſueuit: quod verò dictum eſt, *in ſinum veſtrum*, præter alia gaudium, & ſecuritatem beatitudinis ſignificat.

Quartum ſigillum de equo pallido, & morte ſuper illum equitante, atque inferno inſequente, explicatur.

SECTIO VI.

ADuertendum eſt pro pallido eſſe Græcè χλωρός, qđ nomen & pallidum, & viride ſignificat: vnde capite octauo ſequenti vulgatus interpres fœnum viride tranſtulit, cum eo loco idē nomen habeatur; imò hoc ipſo loco equum viridem interpretatus eſt Tertull. lib. de pudicitia, c. 20. qua de re ſequenti ſectione dicemus. 1

Aperto

Aperto igitur quarto ſigillo. *Ecce, inq̃t, equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi Mors, & infernus ſequebatur eum: & data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ interficere gladio, fame, & morte, et beſtijs terræ.* Per equum pallidum Romanum item Imperium exprimitur, cum fuit ſub Domitiano, qui Titio fratri ſucceſſit, & ſecundam aduerſus Eccleſiam perſecutionem commouit. Rectè autẽ equo pallido comparatur, quoniam Domitianus incredibilem metum, & Romanis, & præcipuè fidelibus iniecit; ſiquidem bonam ſenatorum partẽ, aliorumq; principum virorum in exilium amandauit, varia eis affingens crimina, vt ſic eorum bona deriperet, inter quos & Ioannem noſtrum ad inſulã Pathmos relegauit: quia igitur omnes ſibi timebãt, ne ſimilia ipſis damna contingerẽt, ex timore autem pallida exterius membra efficiuntur; rectè Romanũ ſub Domitiano Imperiũ in pallido equo oſtenditur: id quod potiſſimum ad Eccleſiã referẽdum eſt, quæ ſub eo grauiſſimam paſſa eſt perſecutionem, quam ſuperiori commentario deſcripſimus.

Imperium ſub Domitiano pallido equo cõparatur.

2 Meritò etiam Domitianus Mors appellatur propter ſummam crudelitatẽ, qua non ſolum in ſuos, ſed in Chriſtianos etiam deſæuit: vnde eſt interfectus à ſuis tantum monſtrum non ferẽtibus. Porrò, quia dignas apud inferos ſuorũ ſcelerum pœnas recepit, ſubiungitur: *Et infernus ſequebatur eum*, aut certè per infernum hoc loco Diabolus intelligitur, à quo incitatus Domitianus tantam crudelitatem, & impietatem exercuit; ſumi enim interdum infernum pro Dęmone docet D. Greg. lib. 17. Moralium, cap. 12. & nos fuſius diximus, capite 1. Cruciatuum verò, ſeu mortis genera, quibus Eccleſiam oppugnauit, illa quatuor numerantur, fames, gladius, beſtię, & mors: vbi per mortem diuerſa alia mortis genera intelligenda ſunt, cuiuſmodi ſunt ſuffocatio, combuſtio, ſuſpenſio, ſubmerſio, & alia huiuſmodi. Denique aduerte in apertione horũ quatuor ſigillorum quatuor animalia ſingula in ſingulis dixiſſe: *Veni, & vide,* quia nimirum in quatuor Euangelijs ea, quæ hactenus commemorauimus, inſinuãtur: nam in Euangelio Marci, cap. vlt. agitur de promulgatione Euangelij: *Euntes in mundum vniuerſum prædicate Euangelium omni creaturæ:* quod fieri cępit ſub Caio Caligula; quare primũ animal in apertione primi ſigilli eſt Marcus deſignatus per leonem, qui primo loco fuerat nominatus. In Matthæo expreſsè commemoratur Eccleſię perſecutio, cum dicitur, c. 24. *Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos:* prima autem perſecutio ſub Nerone cępit, quo fit, vt ſecũdum animal, quod dixit: *Veni, & vide,* ſit Matthęus. In apertione tertij ſigilli tertium animal Lucam ſignificat, qui c. 19. agit de Hieroſolymorũ per Titum euerſione. Deniq; in apertione quarti quartum animal, id eſt, Ioannes loquitur, qui cap. 16. tribulationem maximam prænunciat, quam paſſuri erant fideles, & quam poſt Neronem ſecundus Domitianus excitauit.

Mar. 16. 15

Matt. 24. 9

Cur Mors ſuper equum pallidum apparuerit, & cur eam infernus ſequatur.

SECTIO VII.

QVamquam iuxta eam, quã propoſuimus ex nonnullorum Doctorum ſententia, huius quarti ſigilli expoſitionẽ Mors Domitianum Imperatorem adumbrauerit, ob ea quę ſuperiori ſectione diximus: quia tamen non deſunt, qui mortem hoc loco propriè accipiendam eſſe contendunt, eaque expoſitio multum doctrinæ continet ad morum libertatem coercendã, libuit eam nonnullis obſeruationibus illuſtrare. 1

Primò igitur obſeruandũ eſt rectè mortem ſuper equum apparuiſſe propter curſus ſui velocitatẽ, qua mortales non ſolum conſequitur, ſed etiam ſæpiſſimè præcurrit: quod tunc accidit, cum eorum ſpes præſcindit, vanaſque conſiliorum, ac rerum futurarum deſignationes de repentè quaſi anteuolans præter expectationem demolitur. Qua de re Exech. Rex apud Iſa. c. 38. conqueritur, cum ait: *Præciſa eſt velut à texente vita mea; dum adhuc ordirer, ſuccidit me:* quaſi dicat, in ipſis primis filis diſponẽdis

Mortis velocitas.

Iſa. 38. 12.

dis

dis telam meã, & ſpes omnes præcidit: Iob 7.6. & Iob c.7. *Dies mei velocius tranſierunt, quàm à texente tela ſucciditur:* quem locũ D. Greg. eleganter expendit D.Gregor. *Congrua,* inquit, *ſimilitudine tempus telæ cõparatur: quia ſicut tela filis, ſic vita mortalis diebus ſingulis proficit; ſed quo ad augmentum proficit, eo ad inciſionem tendit; cùm enim tempora percepta prætereunt, ventura breuiantur: tela enim duobus lignis innectitur, vt texatur, ſed quo inferius texta inuoluitur, eo ſuperius texenda deplicatur, & vnde ſe ad augmentum multiplicat, inde fit minus, quod reſtat. Sic nimirum vitæ noſtræ tempora, & tranſacta quaſi inferius inuoluimus, & ventura à ſuperiori deplicamus, quia quo plus fiunt præterita, minus eſſe incipiunt futura.* Hactenus Greg. Huius telæ tegmen eſt Gen.3.19. humana mortalitas, iuxta illud Gen.3. *Puluis es, & in puluerem reuerteris:* ſubtegmen autem eſt humanarum rerum viciſſitudo, & vanitas.

2 Eadem mortis mortales de repente conſequentis pernicitas nomine curſoris exprimitur Iob 9.25. Sap. 10. Iob 9. *Dies mei velociores fuerunt curſore,* & Sap.5. multis alijs ſimilitudinibus, quæ celeritatem ſignificãt; ſic enim eo loco dãnati de hoc ipſo conquerentes lamentantur: *Tranſierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertranſit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non eſt veſtigium inuenire, neque ſemitam carinæ illius in fluctibus, aut auis, quæ tranſuolat in aere, cuius nullum inuenitur argumentum itineris illius, ſed tantum ſonitus alarum verberãs leuem ventum, aut tanquam ſagitta emiſſa in locum deſtinatũ:* vbi obiter aduerte ſonitum alarum innuere leuem quandam hominis demortui recordationẽ, quę ſubitò deponitur. Sed illa eſt etiam præclara ſimilitudo, Iob 9.26. quam habes Iob 9. *Dies mei pertranſierũt quaſi naues poma portantes:* naues enim, quæ portant poma, velociſſimæ ſunt, quibus nimirum opus eſt portum citò tenere, antequam poma putreſcant: alij ex Hebræo transferunt: *Sicut naues piratæ,* quæ etiam expeditiſſimæ eſſe ſolent, Luc.12.39 imò Chriſtus Dominus Lucæ 12. mortem etiam furi comparauit illis verbis: *Si ſciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & non fineret perfodi domum ſuam:* qua ſimilitudine illud etiã ſignificatur, mortem eſſe quaſi piratam ſubitò in mari apparentem, & derepẽtè inuolantem in eum, qui ſecundis ventis nauigabat, in floreque adhuc ætatis exiſtens proſpero tum fortunæ flatu, tum valetudinis vtebatur. Quam rem eleganter deſcripſit Tertull. lib. de anima, Tertull. tit. Nihil animæ remanere in corpore poſt mortem. *Vis,* inquit, *eſt & illa nauigijs, cum longè à Caphareis ſaxis nullis depugnata turbinibus, nullis quaſſata decumanis, adulante flatu, labente curſu, lætante comitatu, inteſtino repentè perculſu cum tota ſecuritate deſidunt; non ſecus naufragia ſunt vitæ, & tranquilla mortis euentus.*

3 Secundò eſt obſeruandum ex ijs, quæ ſectione præcedenti diximus, equum mortis, & pallidum, & viridem eſſe; vtrunque enim ſignificat vox Græca χλωρός, qua hoc loco vtitur Ioannes: vnde & Tertullianus, libro de pudicitia capite vigeſimo, citans hunc locum Ioannis, pro equo pallido, equum viridẽ tranſtulit. Sedet igitur mors ſuper equũ Mors improbis luctuoſa, probis fauſta. pallidum, & viridem: primũ, quia mors improbis quidem triſtis eſt, & luctuoſa, probis autem fauſta, & læta, & viriditatem oculis gratiſſimam præſeferens, ideſt, ſpem cęleſtium gaudiorum: vnde cum Pſal. 33. appelletur mors peccato- Pſal.33. D. Bernar. rum peſſima, quia, vt interpretatur Diuus Bernardus, ſermone 41. ex paruis, peccatorum mors mala eſt in amiſſione mundi, quia non poſſunt ſine dolore ſeparari ab eo, quem diligunt, peior in diſſolutione carnis, peſſima in tormentis inferni: de iuſtorum tamen morte, dicitur Sapientiæ, cap.3. Sap.3.1. *Non tanget illos tormentum mortis;* quod quidem tormẽtum multiplex eſt, videlicet angor, & acerbitas moriendi, periculoſus conflictus cum Dæmone, denique ipſa æterna damnatio: in eundemque ſenſum Diuus Hieronymus, Epiſtola trigeſima D. Hieron. Pſal.126.5 quarta, interpretatur illud Pſalmi 126. *Non confundetur, cum loquetur inimicis ſuis in porta:* quem locum ad ſecuritatem refert, cum qua iuſti moriuntur. Deinde equitat mors ſuper equum viridem, quia ipſa eſt, quæ mortalium ſpes, quæ viridi colore deſignantur, regit, & gubernat, eas videlicet, vel prorogans, vel præcidens: itaque equi viridis habenas, vel inhibet, vel etiam laxat pro Dei humanas

manas

manas res adminiſtrãtis Imperio. Porrò aduerte Romanum Imperiũ, quod in equo albo, & rufo pulcherrimũ apparuit, vbi mortem equitẽ habuit, continuò pallidum redditum fuiſſe, quia mors, quæ antea ſpecioſa videbãtur, decolorat, & quàm vana omnia, ac deformia ſint, oſtendit: ſic enim Romanum Imperium ex albo, & rufo pallidum fecit. Poſtremò. Non ſine myſterio infernus Mortem ſequebatur, vt nimirũ reciperet, quos illa deijceret: etenim maior hominum obeuntiũ pars ſempiternis inferorum ſupplicijs addicitur, vnde Eſaias cap. 5. *Propterea, inquit, dilatauit infernus animam ſuam, & aperuit os ſuum abſque vllo termino, & deſcendẽt fortes eius, & populus eius, & ſublimes, glorioſique eius ad eum*: in quem locum Diuus Hieronymus; *Infernus, inquit, animam habere dicitur, nõ quod animal ſit, ſed quod verbis humanæ conſuetudinis rerum inſenſibilium exprimamus affectum, quod inſatiabilis ſit, & nunquam mortuorum multitudine expleatur*.

Eſai. 5. 14.
Hominum maior pars damnatur.
D. Hieron.

Quinti ſigilli de animabus interfectorum propter verbum Dei ſubtus altare clamantibus explicatio.

SECTIO VIII.

1 APerto quarto ſigillo apparuerunt ſubtus altare animæ interfectorũ propter verbum Dei vindictã ſui ſanguinis poſtulantes, quibus datæ dicuntur ſtolæ ſingulæ, dictũque, vt requieſcerent adhuc tẽpus modicum, donec compleantur cõſerui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi ſunt, ſicut & illi. Cum in ſuperiori ſigillo ſermo fuerit de ſecunda Eccleſiæ perſecutione ſub Domitiano Imperatore hac quinti ſigilli explicatione conſequenter cõprehenditur tẽpus à Traiano, qui Domitiano poſt Neruam ſucceſſit vſque ad Diocletianum; quod tẽpus multas Eccleſiæ perſecutiones cõplectitur, videlicet tertiã ſub Traiano, quartã ſub Adriano, quintam ſub Marco Aurelio Antonino, & Lucio Cõmodo ſimul imperantibus, ſextam ſub Septimio Seuero, ſeptimam ſub Maximino, octauam ſub Decio, nonam ſub Valeriano, decimam ſub Aureliano: quas omnes conſequuta eſt omnium grauiſſima ſub Diocletiano, & Maximiano, quæ ad ſextum ſigillum pertinet. Quoniam igitur toto eo tempore innumeri Martyres ſanguinem, & vitam pro religione profundebant, & nihilominus Chriſtianorum cędes, & martyria perdurabant, idcircò inducuntur ſub altari clamantes, & vindictam à Deo poſtulantes: quod quo pacto intelligendum ſit, ſimulq; alia, quę hac viſione obſcuriora videntur, ſigillatim docebimus.

Prima igitur dubitatio eſt, quodnã ſit illud altare, ſub quo Martyrũ animæ Io. apparuerunt? D. Bernard. ſerm. 4. in feſtum omnium Sanctorũ exiſtimauit hoc altare eſſe humanitatem Chriſti; dicitq; animas Martyrũ eſſe modo ſub altari, quia ſolũ vident Chriſti humanitatem; poſt diẽ verò iudicij ſuprà altare collocandas, ideſt, viſione beatifica fruituras, cum corpora recipient. Quãquam verò interpretari poſſumus Bernardum, vt loquatur more Aug. & reliquorum Patrum de perfecta ex omni parte beatitudine, quæ gloriam etiam corporis comprehendit, verba tñ eius ſimpliciter, & abſolutè accepta ſonant eum errorem, in quo fuerunt Tertullianus lib. 4. aduerſus Marcionem, Vigilantius teſte Hieronymo in lib. contra Vigilantium, Armeni apud Guidonem in Summa, de hæreticis, Græci apud D. Thomam opuſculo 6. capite 9. quod & teſtatur Conciliũ Florentinum ſectione 1. & Lutherus in prælectionibus in Geneſim apud Fredericum Staphylum in Epitome trimẽbri Lutheranę Theologiæ: aduerſus quos copioſè diſputat Bellarminus noſter tomo 1. Controuerſiarum, Controuerſia 7. generali de Eccleſia triumphante. Ea igitur Bernardi expoſitione prætermiſſa, & alijs nõnullis arbitramur per altare hoc loco intelligenda eſſe ipſa loca, vbi corpora Martyrum ſepulta iacent eo vel maximè, quòd ſuper Martyrum reliquias altaria extrui conſueuerunt: ſub quibus altaribus animę Martyrum clamare dicuntur, quia ex ijs ipſis locis, eorũ ſanguis ad cœlum clamat, vt paulò inferius

2 *Quid altare, ſub quo animæ.*
D. Bernar.

ſerius dicemus. Nec verò te moueat, quòd non corpora, ſed animæ ſub altari apparuerint: etenim hoc loco animæ pro ſanctis ipſis ponuntur, quemadmodum & ſæpè aliàs in ſacris literis pro hominibus vſurpantur, vt cum Geneſis 46. egreſſę dicuntur de fęmore Iacob animæ ſexaginta ſex: Sancti autem rectè ibi eſſe dicuntur, vbi ipſorum iacent corpora. Adde cum Aretha fortaſſe alluſiſſe Ioannem ad altare holocauſti; ſiquidem ſancti eo ſacrificij genere per martyrium immolantur: & quamquàm holocauſtum ſuper altare, non infra peragebatur, quia tamen hoſtię crematæ cineres deorſum per craticulam ęneam decidebãt, rectè poſt peractum ſacrificium apparere ſub altari potuerunt: quod quidam ex recentioribus non aduertit.

Gen.46.

3 Secunda dubitatio eſt, quid clamor animarum ſignificet? cui reſpondet D. Gregorius libro ſecundo Moralium capite 6. *Magnus*, inquit, *earum clamor magnum eſt deſiderium tum reſurrectionis, tum iudicij: tanto enim quiſque minus clamat, quanto minus deſiderat; & tanto maiorem vocem exprimit, quanto ſe in rei deſiderium plenius fundit. Animarum igitur verba ipſa ſunt deſideria: nam ſi deſiderium ſermo non eſſet, propheta non diceret; Deſiderium cordis eorum audiuit auris tua.* Pſalm.9. Hæc Gregorius. Eandem ob cauſam Moyſes, cum non loqueretur, clamare tamen dicitur Exodi 14. *Quid clamas ad me?* quia videlicet magno ardebat liberandi populum deſiderio: vnde Gregorius Nyſſenus in libro de vita Moyſis eundem locum expendens, *Monemur*, inquit, *ſonoram eſſe illam vocem, & vſque ad Diuinas aures magnitudine ſua peruenire, qua non contentione clamoris, ſed puritate cordis ſua meditatione concipitur.* Et Greg. Magnus in commentarijs ſuper primum librum Regum c.6. *Quid eſt*, inquit, *clamor orantis, niſi in ſupplicatione petentis magna virtus deſiderij? vnde ad tacentem labijs Moyſem, ſed populi ſalutem feruenti deuotione cupientem à Domino dicitur: Quid clamas ad me?* Et D. Ambr. ſerm. 19. in Pſalm. 118. ſuper illa verba: *Clamaui in toto corde meo, exaudi me Domine: Clamat*, inquit, *cor noſtrum non ſono corporis, ſed cogitationum ſublimitate, concentuque virtutum; magna vox iuſtitia, magna eſt caſtitatis, per quam & mortui loquuntur gracili voce erat Moyſes, nec loquebatur, plus tamen omnibus audiebatur; vnde dictum eſt ei: Quid clamas ad me? clamabat affectu pio, & perſonabat in cælo; clamabat populus, & non audiebatur, audiebatur tamen Moyſes, qui tacebat; tu ſolus, inquit, ad me clamas, qui de me ſperas, qui virtutem meam excitas; tu ſolus ad me clamas, qui per vniuerſam terram annunciari meum nomen expectas.* Hæc Ambr.

D.Greg. — *Deſideriũ, clamor eſt, et verba animarum.* — *Pſ.9.17.* — *Exod. 14. 15.* — *Greg.Nyſſ.* — *Greg.Mag.* — *D.Ambr.* — *Pſ.118.145.*

4 Tertia dubitatio, quęnam ſit vindicta ſui ſanguinis, quã Sancti poſtulant, cum eiuſmodi vindictæ poſtulatio ab eorũ ſanctitate, & gloria aliena videatur? Duplex eſt reſponſio, vna D. Chryſoſtomi homilia in illud Pſalm.9. *Patientia pauperum non peribit in finem. Sanctorum*, inquit, *vox illa eſt in Apocalypſi. Quouſque ſanctus, & iuſtus non vindicas ſanguinem noſtrum? volebant ergo Martyres, vt in præſenti miracula faceret Deus, & confunderet fortitudinẽ aduerſariorũ Chriſti.* Itaque exiſtimat Chryſoſt. vindictã hanc nihil eſſe aliud, quàm confuſionẽ tyrannorum, ac Regum, qui Eccleſiam perſequuntur, vt ſic agnoſcant diuinitatem Chriſti, & potentiam. Et rectè quidem iuxta Chryſoſtomum Martyres hanc aduerſariorum Chriſti confuſionem vindictam ſui ſanguinis appellant: quia non tam paſſionem ſuam, ac tormenta, quàm blaſphemias, quæ in Chriſtum iactabantur, & fidei perſecutionem ſentiebant, iuxta illud Pſal.68. *Opprobria exprobantium tibi ceciderunt ſuper me:* Quem quidem locum Paulus de Chriſto intellexit ad Romanos 15. cum dixit: *Etenim Chriſtus non ſibi placuit, ſed ſicut ſcriptum eſt, improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me:* rationem verò eam reddit Auguſtinus in commentarijs eius loci, quia nemo exprobrauit Chriſto, niſi Deo exprobans: nemo enim honorat Patrẽ, niſi qui honorat & filium: ſed poſſumus tamen eadem verba ad Martyres referre, ſuper quos cadebant opprobria, quibus impij Chriſtum proſcindebãt; verè enim Martyribus moleſtiora erant maledicta, quæ infideles in Chriſtũ iactabant, quàm ſua ipſorum acerbiſſima tormenta. Altera reſponſio eſt Diui Auguſtini ſermo-

Pſ.9.19. — *D.Chryſ.* — *Pſ.68. 10.* — *Rom.15.3.* — *Martyres ĩpiorum in Chriſtũ maledicta grauiꝰ ferebãt, quàm tormenta.* — *Auguſt.*

ſermone 39. de tempore Martyres non ipſorum hominum per ſe, ſed regni peccati euerſionem poſtulare: itaque nõ in homines, ſed in eorum peccata inuehi. *Quis*, inquit, *audeat affirmare, cum illi ſancti candidati ſe vindicari petierunt, contra ipſos homines, non contra regnum peccati petiſſet nam ipſa eſt ſyncera, & plena iuſtitia vindicta martyrum, vt euertatur regnũ peccati, quo regnante tanta perpeſſi ſunt: ad cuius etiam euerſionem nititur Apoſtolus dicens ad Rom. 6. Non ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore.* Hęc Auguſtinus. Eſſe autem hanc vindictæ petitionem voluntati diuinæ conſentaneam oſtendit locus ille Pſal. 138. *Perfecto odio oderam illos:* perfectum enim odium tunc eſt interprete Diuo Auguſtino, cũ nec propter vitia homines, nec vitia propter homines diliguntur. Idipſum hac ſimilitudine declarat Grego. Nyſſenus lib. de oratione: *Quemadmodum*, inquit, *ille, qui orat, ne ſint ægrotantes, non hominũ interitum, ſed morbi abolitionem fieri cupit, ita etiam dum quiſque ſanctorum orat, vt id, quod natura aduerſum, & inimicum eſt, ad interitum redigatur, ſuſpicionẽ quidem imperitioribus præbet, quaſi aduerſus homines ſæuiat, ſed verè illud tantum orat, vt peccatum, & iniquitas euertantur.*

Non peccantis, ſed peccati euerſionem petunt ſancti. *Rom. 6. 12.* *Pſ. 138. 22* *Greg. Nyſſ.*

5 Quarta, & poſtrema dubitatio, quænam ſint illæ ſtolæ ſingulæ, quæ ſingulis animabus datæ ſunt? Communis expoſitio eſt intelligendam eſſe glorificationem animæ, quę ſanctis ante reſurrectionem corporum tribuitur: ita Richardus de ſancto Victore, Rupertus, Beda, Ambroſius, Anſbertus, Haymo, & reliqui: quanquam Primaſius intelligit ſummam quandam lætitiam, quam ex ea reuelatione conceperunt, cum eis dictum eſt multos adhuc præterea Martyres, & ſanctos futuros eſſe, quorũ conſortio frui deberent. Vnde illud merito colligas multum ad gloriæ accidentalis rationem pertinere ipſam ſanctorũ multitudinem, & ſocietatem, imò & in hac vita mortali multorum iuſtorum conuictum, cuiuſmodi eſt in ſanctis religionum ordinibus, ſpecimen quoddam eſſe felicitatis ſempiternæ: ſiquidem in gloria ipſe Beatorum cõuictus, & ſocietas ad accidentalem eorum felicitatem ita pertinet, vt ex eiuſmodi multitudine, & communione dicantur hoc loco ſancti mirifica quadam perfundi iucunditate, quam per ſtolas exprimi vult Primaſius. Rectè igitur cecinit Regius vates Pſal. 132. *Ecce quã bonum, & quam iucũdum habitare fratres in vnum:* quòd magis adhuc explicauit duplicem adhibens ſimilitudinem, vnam deſumptam ex unguento illo aromatico ex varijs odoribus myrrhæ, cinnamoni, & balſami confecto, quo ſummus Sacerdos vngebatur: *Sicut vnguentum*, inquit, *in capite, quod deſcendit in barbam, barbam Aaron; quod deſcendit in oram veſtimenti eius:* alteram deprompta ex rore, qui montes Iudçæ aſpergit, & fęcundat: *Sicut ros*, inquit, *Hermon, qui deſcendit in montem Sion.* Quem locum aliqui Hebræorum ſic diſpungẽdum exiſtimant: *Sicut ros Hermon, & ſicut ros, qui deſcendit in montem Sion:* alij volunt ex Hermon, qui mons eſt propè Iordanem Libano vicinus, cum ſit perpetua niue conſperſus, continuò vapores aſcẽdere, qui in rorem concreti mõtem Sion fęcundiſſimè aſpergant.

Quid ſingula ſtola, ſingulis animabus data. *Richard.* *Rupertus.* *Beda.* *Ambroſ.* *Anſbertus.* *Haymo.* *Primaſius.* *Pſ. 132. 1.* *Hebræi.*

Sexti ſigilli de terræmotu, ſole nigro, luna ſanguinea, & ſtellis de cęlo cadentibus explicatio.

SECTIO IX.

1 VBi apertum fuit ſigillum ſextum, terræmotus magnus factus eſt, & ſol ipſe apparuit niger tanquã ſaccus cilicinus: luna verò facta eſt ſicut ſanguis, & ſtellę de cęlo ceciderunt ſuper terram, & multa alia viſa ſunt à Ioanne, quæ ſigillatim explicari debent. Hac viſione iuxta eam, quam perſequimur, nonnullorum interpretum expoſitionem, deſcribitur tempus ſub Diocletiano, & Maximiano Imperatoribus, ſub quibus paſſa fuit Eccleſia vndecimam (iuxta noſtrã ſupputationem) generalem perſecutionem, quam continuauit, & perfecit Galerius, quo tempore ſic exarſit in Chriſtianos nefarium, & impium bellum, vt triginta dierum ſpatio ferantur decem, & ſeptem millia promiſcui ſexus

Terræmotus eccleſiæ perſecutionem ſignificat.

martyrio coronata. Itaque terræmotus immanitatem perſecutionis ſignificat ſimul, & diuturnitatē: quo tempore innumeræ Eccleſiæ incenſæ, plurimaq; tēpla funditus euerſa, & infiniti propemodum fideles interempti fuerunt, ut ſuo loco fuſius explicauimus: ſignificat etiam terræmotus totum Romanū Imperium aduerſus Chriſtianos commotum fuiſſe, & omnes prouinciarum prętores, ac præſides contra vnam Chriſti fidem, & religionem incitatos. Dicitur Sol factus niger tanquam ſaccus cilicinus, ideſt, vt interpretatur Lyranus, Chriſtus, qui ſol eſt iuſtitiæ, in mēbris ſuis denigratus, & iniurioſè tractatus videbatur ſplēdorem, & diuinitatis exiſtimationem apud infideles amiſiſſe.

Sol niger factus Chriſtus in ſuis iniurioſè tractatus.

Luna vt ſāguis facta eccleſia in martiribus cruenta.

Luna verò tota facta eſt ſicut ſanguis, ideſt, vniuerſa Eccleſia ſanguine Martyrum rubuit, & ſanguineum colorē prę ferebat tot filiorum ſanguine purpurata. Stellæ etiam de cœlo ceciderunt ſuper terram, ideſt, multi viri in Eccleſia dignitate, & opinione pręſtantes, timore mortis in fidei cōfeſſione defecerūt, in quibus fuit Marcellinus Papa, qui metu coactus Paganorum templum ingreſſus grana thuris ſuper prunas impoſuit; ſed tamen poſtea pęnitentiam agens ſtrenuè martyrium ſubijt, quemadmodum Nicolaus Pontifex ſcripſit ad Michaelem Imperatorem; & refertur vigeſimaprima diſtinc. capite. Nūc autem. Emphaſim verò habet ſimilitudo, quæ ſequitur: *Sicut ficus emittit groſſos ſuos, cum à vento magno mouetur:* groſſi enim ſunt ficus primi temporis, & immaturæ, quæ facilè flante vento paulò vehementiore decidunt: qua ſimilitudine indicatur eos, qui in fide defecerunt, non fuiſſe adhuc plenā fidei maturitatem conſequutos, ſiquidem flante vento perſecutionis ceciderunt. Reliqua, quæ ſequuntur, ad vim perſecutionis explicandam pertinent: cęlum enim receſſit ſicut liber inuolutus, ideſt Eccleſia, quæ cęlum dicitur, ſeſe propter metum perſecutionis occultabat exceptis paucis, qui ardentiſſimo fidei zelo inflammati ſeſe martyrio offerebant, quod magis explicatur, cum ſubditur: *& omnis mons, & inſula de locis ſuis mota ſunt;* quoniam in rupibus, & inſulis, lociſq; remotioribus Chriſtiani ad mortem quęrebantur. Denique omnis ætatis, & conditionis homines in latebras, & ſubterranea terrę loca ſeſe metu perſecutionis abdiderunt: id enim ſignificant verba conſequentia: *Reges terræ, & Principes, & Tribuni, & diuites, & fortes, & omnis ſeruus, & liber abſconderunt ſe in ſpeluncis, & in petris montium, & dicunt montibus, & petris: Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni:* quia videlicet exiſtimabant fideles contra ſe Deum, & Agnum eſſe iratum, & propterea tā acerba perſecutione ipſorum ſcelera vindicare. Atque hæc iuxta ſuperiorum Doctorum ſententiam de ſex præcedentium ſigillorum interpretatione dicta ſint, nunc communem expoſitionem afferamus.

Stellæ cadētes, fideles in fide deficientes.

Communis præcedētium ſigillorum expoſitio commemoratur: & in primis primi, ſecundi, & tertij ſigilli explicatio proponitur.

SECTIO X.

QVam hactenus tradidimus 1
ſuperiorum ſigillorum expoſitionem, ij auctores, quos initio citauimus, exiſtimant tum textui, tū inſtituto Ioannis magis accommodatam, & quę hoc loco ab alijs generatim afferuntur, eſſe ab ſcopo, quē Ioannes defixit, aberrātia: quid enim, inquiūt, attinet ferè omnia, quę Ioan. cōmemorat ſiue de equis, ſiue de cornibus, ſiue diadematibus, & coronis, generatim de hęreticis, hypocritis, & tyrannis cōtinuata interpretatione diſputare, & nihil ab eo prędictū exiſtimare de peculiaribus rerū euentis, tēporum conuerſionibus, Eccleſiæ ſtatu, cuius tū initia, progreſſum, & exitum ſigillatim Ioan. prę nunciandū ſuſcepit. Itaque omnes illas generales, & metaphyſico more cōmuniſſimas expoſitiones magis putāt ignorantiū aſyla eſſe, & ſuffugia, quā rata, & veriſimilia interpretum iudicia. Cęterū nos, qui, vt par eſt, cōmunibus ſentētijs multū tribuimus, quāquàm præcedentem de his ſigillis expoſitionem

valdè probabilem,& cum textu cohærentem arbitramur, non idcircò tamen à communi ſententia,& expoſitione diſcedimus: quare ne quis eam in his noſtris cõmentarijs deſideret, diſertè quoque afferendam putauimus in tertio, quarto,& ſexto ſigillo, in quib. potiſſimum a ſuperiori diſſidet. In primo enim ſigillo Chriſtus eſt, qui ſedet ſuper equum album, ideſt, Apoſtolos; in ſecundo ille, qui ſedebat ſuper equum ruſum, tyrannos adumbrauit, qui Chriſtianorum ſanguine vniuerſum orbem cruentarunt. Igitur in tertio ſigillo exiſtimant communiter interpretes tempus Hæreſiarcharũ fuiſſe à Ioanne deſignatum, qui poſt tyrannorum perſecutiones nouo bellandi genere, eoque magis exitiali, ac pernicioſo Eccleſiam oppugnarunt: primumque arbitrantur per equum nigrũ ipſoſmet hæreticos, & Hæreſiarchas accipiendos eſſe; per ſeſſorem autem ipſum Dæmonem, qui hæreticos quaſi equos aduerſus Eccleſiam incitat. Dicitur autem habere ſtateram in manu ſua, non dubium quin doloſam, ideſt, falſum iudicium, & æſtimationem, qua Scripturæ Sacræ, & Sanctorum Patrum ſententias ponderat; tunc verò ſequitur tritici,& hordei ponderatio, quę omnia paulò illuſtriorem explicationem deſiderant.

Equus alb. Apoſtoli, ſeſſor Chriſtus.
Equus ruſus, tyrãni.
Equus niger hæretici, ſeſſor dæmon ipſe.

2 Primùm igitur iuxta hanc expoſitionem notandũ eſt rectè hæreticos equis nigris comparari, ſicut in apertione primi ſigilli Apoſtoli, & Apoſtolici viri equi albi ſimilitudine expreſſi fuerunt: & quidem, quòd omnes impij in genere appellentur equi, Origenes homilia ſexta ſuper Exodum probat ex Exodi 15. cum dicitur: *Equum, & aſcenſorem proiecit in mare: Quemadmodum,* inquit, *ſunt equi, quos Dominus aſcendit iuxta illud Abac. 3. Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadriga tua ſaluatio: ita ſunt equi, qui aſcenſorem habent Diabolum.* Verùm hæretici peculari ratione equi nigri appellantur, quia ſunt ſimiliores Dæmonib. qui Principes tenebrarum dicuntur. Deinde ſeſſor, ideſt, Dæmon habet ſtateram in manu ſua, illam nimirum, de qua eſt ſermo Oſeæ 12. *Chanaan, in manu eius ſtatera doloſa, calumniam dilexit*; quo loco Chananęis cõparatur Ephraim, ideſt, decem tribus, eo quòd impietatem, & ſcelera Chananæorum æmularentur: & verò Chanaan in ſacris literis pro mercatore ſumitur, veluti Prouerbiorum trigeſimoprimo: *Cingulum tradidit Chananæo,* ideſt, mercatori: quoniam Chananæorum natio præ cæteris maximè ex mercatura quæſtum faciebat. Eſt ergò ſenſus filios Ephraim, ideſt, decem trib. Chananæorum,& mercatorum dolos fuiſſe imitatos; iuxta quam expoſitionem poſſumus etiã nomine Chanaan Dæmonem Hæreſum Principem, & omnes hæreticos cum Diuo Hieronymo intelligere: eſt autẽ in manu Dæmonis ſtatera doloſa, imò & omnium hæreticorum, quia ſeipſos, & alios decipiunt in ponderatione ſcripturarum: *Quicquid enim,* inquit Hieronymus, *hæreticus loquitur, Dei iuſtitiam non habet, & plenum eſt doli, & fraudum.* Hugo Carenſis docet per ſtateram intelligi poſſe tribulationem, quam Dæmon habet in manu, quia ex eo, ꝙ quidã permittuntur flagellari, ſcitur quanti ponderis ſint, ideſt, quantam virtutẽ habeant. Itaque tribulatio eſt iuſtiſſima quædam ſtatera, qua vniuſcuiuſque pondus examinatur, quo ſpectat illud 1. Petri 1. *Oportet contriſtari in varijs tentationibus, vt probatio fidei veſtræ multò pretioſior auro, quod per ignem probatur, inueniatur, in laudem, & gloriam, & honorẽ:* aurum enim in igne probari ſolet, verũ nè ſit, ac legitimum, an adulterinum, & alchimicum. Quam eandem ob cauſam homines vaſis comparauit Apoſtolus ad Romanos 9. *An non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in cõtumeliam?* Cuius ſimilitudinis rationib. alijs prætermiſſis illa interim afferri poteſt ex Plutarcho lib. de diſcrimine adulatoris,& amici, quia ceu vaſa, ita pulſu ſolemus tentare homines, cuiuſmodi nam tinnitũ reddant; fracta nè ſint, an integra? plena, an vacua? quod præcipuè efficit tribulatio. Sic enim Deus tentauit Abraham,& Iob, vaſaque integra, & plena eſſe cõperit: audi egregiũ ſonũ, quẽ reddidit Iob: *Dominus dedit, Dominus abſtulit: ſicut Domino placuit ita factũ eſt: ſit nomen Domini benedictum.* Iob 1. contra verò de impijs dicitur Pſ. 103.

Hæretici cur equus niger dicti.
Exod. 15. 1.
Abac. 3. 8.
Oſea 12. 7.
Prou. 31. 24.
D. Hieron.
Fraudes hæreticorum.
1. Petri 1. 7.
Tribulatio ſtatera.
Rom. 9. 21.
Plutarch.
Iob 1. 21.
Pſ. 103. 32

Tangit montes, & fumigant; ideſt, tangit ſuperbos per flagella, & ſtatim per impatientiam fumigant.

3 Quod verò attinet ad id, quod ſequitur: ***Et audiui tanquã vocem in medio quatuor animalium dicentem. Bilibris tritici denario vno; & tres bilibres hordei denario vno:*** ad conſolationem pertinet fidelium.

Rich. Vict. Etenim, vt exponit Richard. de S. Vict. pullulantibus hæreſibus proclamatur de medio quatuor animalium, ideſt, cõmuni teſtimonio, & conſenſu Euangeliſtarum, omniumque prædicatorũ in Eccleſia, fidelib. in fide perſeuerãtibus, & contrà hæreticorum prauitatem diſputantib. perfectam, ideſt, vtriuſq; teſtamenti intelligentiam pro fidei integritate concedi, vt ſciant bilibrem tritici, ideſt, doctrinæ noui Teſtamenti denario vno; tres autem bilibres hordei, ideſt, doctrinæ veteris teſtamenti denario etiam vno æſtimare, hoc eſt, nouum teſtamentum veteri anteponere. Quod autem ad ſeſſorem dicitur: *Vinum & oleum ne laſeris:* dupliciter explicatur: vno modo iuxta eundem Richardum, vt interdicatur Diabolo perfectos Doctores, qui vinum ſunt, cũ malos arguunt, oleum, cum probos conſolantur, hæretica prauitate corrumpere: altero iuxta Pannonium, vt prohibeatur Diabolus vinum, & oleum lædere, hoc eſt, ſynceritatem, & dulcedinem Scripturæ omnino vitiare, atque adeò promittatur Eccleſiæ verus Scripturæ ſenſus, & guſtus; quæ duo, quantumcumque conentur hæretici, eripere Eccleſiæ non poſſunt.

Triticum, & hordeũ, nouum, & vetus teſtamentum.

Nouum teſtamentum veteri præfertur.

Rich. Vict.

Vinum, & oleum docto res, vel ſcriptura ſenſus.

Pannon.

4 Verùm alia afferri poteſt expoſitio, q̃ in hac communi ſententia cęteris videtur antecellere, vt per triticum pręſtantiores in Eccleſia viri, per hordeum negligentiores, & ſenſib. dediti intelligãtur, ſignificeturq; ex pręſtãntiorib. paucos ad Diabolum per hæreſim adiungẽdos, hoc eſt, duas tm̃ libras: at verò ex alijs plures, ideſt, ſex libras, qui tamen oẽs paruo quodam pretio, ideſt, vno denario diſtrahuntur, quod eſt exigui lucri gratia: quid enim hęreticorũ Principes, niſi inanes quoſdam glorię rumuſculos apud imperitos; quid alij niſi breuem voluptatem, & morum licentiam aucupãtur? quoniam verò illi, qui beſtiarum more voluptatib. corporis ſeruiunt, abiectiores ſunt illis, qui, cum in Eccleſia doctrina, & honore excellerẽt, in hæreſim tamen prolapſi ſunt, idcircò hordeum vilius venditur, quàm triticum, id eſt, hordei libræ ſex denario vno, tritici autem duæ libræ iam denario, quia Dæmon facilius in illis, quam in his negotiatur, multoque plures ex illis, quam ex his eodem pretio erroribus implicat, & voluptatum illecebris ad ſui cultũ irretitos pertrahit. Quod verò læſio vini, & olei prohibetur Dæmoni, illud ſignificat pfectiſſimos quoque, qui ſpiritualib. gaudijs perfruuntur, & tanq̃ cęleſti vino inebriati Deo ſeruiunt, eſt enim vinum lætitię ſymbolum iuxta illud Pſal. 103. (*Et vinum lætificet cor hominis*) qui etiam charitatis, & miſericordiæ operibus, tanquã oleo charitatis ignem fouent, & in vniuerſum pinguedine bonorum operum nitent, eos nequaq̃ equi nigri ſeſſori ſeruituros. Et quidem hęc nobis expoſitio eò præ cæteris placet in hac communi ſententia, quia commemoratæ tritici, hordei, vini, & olei acceptiones ĩ ſacris literis luculentius, quàm aliæ reperiuntur. Primum enim triticum pro perfectiorib. vſurpari perſpicuũ eſt ex Matthæo 3. *Cuius ventilabrum in manu ſua, & permundabit aream ſuam, & cõgregabit triticum ſuum in horreum:* Et cap. 13. *Triticum autem congregate in horreum meum:* Et Iob 5. *Ingredieris in abundantia ſepulchrum, ſicut infertur aceruus tritici in tempore ſuo.* Quo loco, vt aliàs diximus ex D. Greg. ſnia, iuſti maturi tritici aceruo cõparantur, eo q̃ ſuo tempore moriuntur, q̃ ſecus impijs euenit, de quibus dicitur Pſ. 54. *Viri ſanguinum, & doloſi non dimidiabunt dies ſuos.* Atq; ad hoc triticũ alluſit Chriſtus, cũ dixit Mat. 9. *Meſſis quidem multa, operarij autem pauci.* Cum igitur triticũ perfectiorũ ſit ſymbolum, conſequens eſt, vt hordeum ad imperfectiores pertineat: vini verò iocunditatem, & lætitiã illud demõſtrat, quod ſponſi vbera vino comparantur Cant. 1. *Meliora ſunt vbera tua vino:* ſeu, vt alij tranſferunt ex Hebr. *Meliores ſunt amores tui vino.* Denique de oleo, quod miſericordiam, & charitatẽ ſignificat, clarius eſt, quã vt demonſtrari debeat.

Inſigniores Chriſtiani triticũ, ſegniores hordeum.

Pſ. 103. 15.

Mat. 3. 12.

Idẽ 13. 30.

Iob 5. 26.

Pſ. 54. 24.

Mat. 9. 37.

Cant. 1. 2.

Quarti

Quarti ſigilli de Pſeudoprophetis, & hypocritis iuxta communẽ ſententiam expoſitio.

SECTIO XI.

1 IN equo pallido, qui aperto quarto ſigillo viſus fuit, volunt ferè omnes interpretes Pſeudoprophetas, & hypocritas, præcipuè verò iuxta Ioachimum, & Pannonium Mahometem deſignari, qui etiam Eccleſiam vniuerſam maximè turbauerunt, eoſque Dæmon aduerſum illã tanquam præferoces, atque effrænes equos incitauit. Rectè verò illud aiunt equũ pallidum Pſeudoprophetarum, & hypocritarum eſſe ſymbolum: quia hypocritæ ieiunijs, & carnis maceratione facies ſuas exterminant Matth. 6. vt virtutem, & ſanctitatem ſimulent; quemadmodum interpretatur Richardus de S. Victore, & Hugo Cardinalis: vel etiam, vt exponit Dionyſ. Cart. quia charitate, & ſapientia, quaſi auro ſe fulgere fingunt, & ipſa ſimulatione palleſcunt. Cæterum prior ratio magis videtur accommodata, propter quam D. Gregor. lib. 8. Moralium cap. 30. comparat hypocritas Simoni Cyrenæo, quem Iudęi angariauerunt, vt tolleret crucem poſt Chriſtum. *Crucem,* inquit, *in angaria, id eſt, pretio conductam portare eſt afflictionem abſtinentiæ alia, quàm neceſſe eſt, intentione tolerare:* eodem pertinet illa ſimilitudo qua ſtruthioni comparantur Iob 39. cuius pennæ, id eſt, actiones ſimiles dicuntur pennis herodij, & accipitris, id eſt, ſanctorum: ſed tamen veluti ſtruthiones nequaquam ſe ad ſublimia poſſunt erigere, ſed toti in terra verſantur, quẽadmodum in eum locum docet D. Gregorius. Super hos ſedet Diabolus, qui mors ab effectu hoc loco appellatur, vt ſupra diximus: inuidia enim Diaboli mors introiuit in orbem terrarũ. Sap. 2. Infernus ſequebatur eum quaſi paratus ad deuorandum omnes, quos Pſeudoprophetæ, & hypocritæ deceperint, & in vniuerſum omnes, quos diabolus huius equi ſeſſor per hæreſim, & hypocriſim infecerit. Quoniam verò hypocriſis latè diffunditur, dicitur ſeſſori equi pallidi datam fuiſſe poteſtatem ſuper quatuor partes terræ ad interficiendũ gladio, fame, morte, & beſtijs terræ: gladio, inquam, id eſt, prædicatione, demulcendo vulgi aures nouis rebus applaudentis: eſt enim gladius verbi, & prædicationis ſymbolum; aut etiam, vt exponit Richardus de S. Victore, gladio peccati: fame, id eſt, ſubtractionę veræ doctrinæ iuxta illud Amos 8. *Emittam famem in terram;* non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Dei: morte, id eſt, doctrina mortifera iuxta illud Pſal. 13. *Venenum aſpidum ſub labijs eorum:* denique beſtijs terræ, id eſt, hominibus belluarum more vitam agentibus, & carnis illecebris, ac libidini deditis: ſic enim appellantur Baruch 3. *Vbi ſunt principes gentium, qui dominantur ſuper beſtias, quæ ſunt ſuper terram?*

Ioachimus. Pannon. Equus pallidus Pſeudoprophetæ, et hypocritæ. Matth 6. Rich. Vict. Hugo Car. Dion. Cart. D. Greg. Iob. 39 Sap. 2. Amos 8. 11 Pſal. 13. 3 Baruch 3. 16.

Sexti ſigilli de fine mundi iuxta communiorem ſententiam interpretatio.

SECTIO XII.

SExtum ſigillum communiter interpretes ad tempora Antichriſti, & finem mundi pertinere arbitrantur: in quibus ſunt Richardus de ſancto Victore, Pannonius, Primaſius, Ambroſius, Anſbertus, Hugo Cardinalis, & Nicolaus Zegerus: eandemque expoſitionem commemorat Beda, Rupertus, & Arethas. Tunc verò dupliciter exponitur vaticinium: vno modo, vt per Solem Chriſtus, per Lunam Eccleſia, per ſtellas ſancti, & per terræmotum ipſa Antichriſti perſecutio intelligatur, eodem planè modo, quo nos ſuperius hæc omnia de perſecutione ſub Diocletiano, & Maximiano explicauimus: altero, vt Solem, Lunam, & ſtellas non translatè, ſed propriè Solem ipſum, quem videmus, Lunamque, ac ſydera intelligamus: de quibus etiam locutus eſt Dominus, cũ dixit: *Erunt ſigna in Sole, & Luna, & ſtellis:* iuxta quam expoſitionem, quæ magis placet, vaticinium deinceps interpretabimur. 1

Rich. Vict. Pannon. Primaſius. Anſbertus. Hugo Car. Nic. Zeger. Beda. Rupert. Arethas.

Signa iudicium extremũ præceſſura.

2 Quod igitur ad Solem attinet, non ſine myſterio efficiendus dicitur niger tanquam ſaccus cilicinus ad triſtitiam vel ipſo colore propter mundi finem iã vicinum exprimendam; id enim & nigredo ſignificat, & ſacci cilicini indumentum: prætereà ſacco cilicino Sol induetur depoſita veſte lucis ſuæ fulgentiſſima, & pulcherrima, quaſi veſtẽ mutans ob interitum principis huius mũdi: quemadmodum famuli veſtem mutare ſolent in morte dominorum, & nobiliſſimi quique in obitu Regis, ac Principis, & interdum ſacco indui. Deinde tota Luna reddetur ſicut ſanguis, vt vel ipſo colore ſanguineo quaſi rubore vultus ſignificet ſe de fœdiſſimis hominum ſceleribus erubeſcere, quod etiam ad ſaccum cilicinum Solis poteſt accommodari, quemadmodum diſertis verbis prædixit Eſaias cap. 24. cum dixit: *Erubeſcet Luna, & confundetur Sol, cum regnauerit Dominus exercituum in monte Sion, & in Hieruſalem, & in conſpectu ſenum ſuorum fuerit glorificatus*: viſis namque hominum ſceleribus Sol, & Luna erubeſcent, quòd talibus dominis ſeruierunt.

Eſa.24.23

Chriſti ſplẽdor in iudicio extremo

Alij volunt declarari ſummum Chriſti regnantis ſplendorem, qui vſque adeò Solem, ac Lunam ſuperabit, vt hæc duo fulgentiſſima ſydera ad tanti luminis magnitudinem confundantur, & erubeſcant, nec præ confuſione apparere audeant.

Stellas de cælo cadere quid ſit.
Matt.24.29.

Tertiò additur. *Stellæ de cælo ceciderunt ſuper terram, ſicut ficus emittit groſſos ſuos.* id quod etiam Chriſtus Dominus prænunciauit Matth. 24. *Et ſtellæ cadent de cælo*: cuius rei myſterium hac ſimilitudine declarauit Diuus Chryſoſt. in homilia ad Neophytos deſumpta ex Eſa. cap. 34. cum dicitur: *Militia cælorum*, ideſt, *ſtellæ*, quemadmodum tranſtulerunt Septuaginta, *cadent ſicut folia ex vite. Sicut*, inquit, *vites, cum vuarum fructibus prægrauantur, foliorum auxilium neceſſarium, vt protegantur, expoſcunt. cum autem depoſuerint fructum, neceſſe eſt, vt etiam folijs denudentur. ſic ſe habet hoc ſeculum, quandiu habuerit in ſe humanum genus, tenebit & cælum ſtellas, ſicut & vitis folia. Nam nocte pereunte ſine dubio ſtellarum vtilitas ſimul cum nocte deficiet.*

D. Chryſ.
Eſa.34.4.

3 Verùm, quod attinet ad literalem ſenſum, ſignificatur in fine mundi multas futuras in aere impreſſiones Meteorologicas, in quibus ſtellæ cadentes numerantur. Groſſorum ſimilitudo illud ſignificat non interiturum eſſe mũdum præ maturitate, cum alioqui amplius durare potuiſſet, (ſunt enim groſſi ficus immaturæ) ſed Deum propter hominum ſcelera ei citius impoſiturum eſſe finem; quemadmodum fecit in prima mundi per cataclyſmum euerſione. Etenim tempus vſque ad diluuium, quod centum uiginti annorum fore promiſerat Geneſis 16. centũ dumtaxat annorum ſpatio definiuit, & viginti annos, qui ſupererant, propter hominum flagitia præcidit: ſiquidem ea comminatio facta fuit anno quingenteſimo vitæ Noè Geneſ. 5. diluuium autem cœpit ſexcenteſimo anno ætatis eiuſdem Geneſ. 6. Quod autem de ſpatio tẽporis ad pœnitentiam conceſſo vſque ad diluuium intelligenda ſit illa Dei ſententia Gen. 6. *Erunt dies illius centum viginti annorum*; non autem de ætate ſingulorum hominum, docet D. Chryſoſtomus homilia 22. in Geneſim, & D. Hieronymus in quæſtionibus Hebraicis. *Non*, inquit, *humana vita, vt multi errant, in centum viginti annos contracta eſt, ſed generationi illi centum viginti anni ad pœnitentiam dati ſunt, ſiquidem inuenimus, quòd poſt diluuium vixerit Abraham centum ſeptuaginta quinque: quia verò pœnitentiam agere contempſerunt, noluit Deus tempus expectare decretum, ſed viginti annorum ſpatijs amputatis, induxit diluuium anno centeſimo agendæ pœnitentiæ deſtinato.* Hæc Hieronymus.

Geneſ.16.
Gen.5.6.
Gen.6.3.
D. Chryſ.
D. Hieron.

Quare idem de mũdi ætate exiſtimari poteſt, quòd citius illi Deus finem ſit impoſiturus propter hominum flagitia, quàm ſi virtutem coluiſſent, idque indicari ſimilitudine groſſorum ante maturitatem decidentium. Sed prẹterea etiam exprimitur vernum tempus, quod lætitiam, & ſerenitatem ſignificat bonis affuturam iuxta illud Cant. 2. *Iam hyems trãſiit, & ficus protulit groſſos ſuos.* Quod idẽ Chriſtus indicauit, cum dixit Lucæ 21. *Reſpicite, & leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra. Videte ficulneam, & omnes arbores, cum producunt iam ex ſe fructum, ſcitis quoniam propè eſt æſtas: ita*

Sicut diluuium, ſic iudicium propter flagitia citius veniet.

Bonorũ lætitia in iudicio.

Can.2.11.

Luc.21.28

ita & vos tum videritis hæc fieri, ſcitote, quoniam propè eſt regnum Dei. Quamquã verò prædeſtinatis tempus illud vernũ erit,& florentiſſimũ;reprobis tamẽ procelloſa hyems erit,& maximè luctuoſa.

4 Quartò ſubiungitur. *Cælum receſſit, ſicut liber inuolutus*. Eodem modo loquitur Iſa.c.34. *Cõplicabuntur ſicut liber cæli:* qui locus ad diẽ iudicij planè pertinet; quemadmodum retulit Euſeb. libro 11. de præparatione Euang. cap. de innouatione mundi, D. Hieron. & Cyrillus Alexandr. in comment. ſuper Iſa. & D. Aug. in Pſal.103. Significatur autem tũ apud Iſaiam, tum hoc loco apud Ioannẽ ſumma Dei potentia, qui non maiori negotio, ſi libeat, cęlos poteſt complicare, & à motu cohibere, quàm aliquis complicare poteſt membranam. Verum illud potiſſimum ſignificatur cęlos, qui aperti, & expanſi ſunt omnibus lumen reddentes, tunc apparituros veluti librum complicatum, hoc eſt, nullam claritatẽ, & ſplendorem emiſſuros. Pro cuius rei maiori expoſitione aduerte cælum appellari librum, quia in eo Deus ſui notitiam, & intelligentiam elegantibus characteribus, ideſt, aureis ſyderibus deſcripſit: ſic enim illud Pſal.103. *Extendens cælum ſicut pellem*, plerique interpretantur, ideſt, extendens tanquam membranam, in qua ſui notitiam deſcripſit. In quem eundem ſenſum D. Chryſoſt. homil. 9. ad populum Antioch. accipit illud Pſal.18. *Cæli enarrant gloriam Dei. Quomodo*, inquit, *enarrant? per ipſum aſpectum: tacet cælum, ſed ipſius aſpectus vocem tuba clariorem emittit; per oculos, non per aures nos docent: in hunc pariter librum, & idiota, & ſapiens intueri poterunt: quod idẽ propheta intuens dixit. Non ſunt loquelæ, neque ſermones, quorum non audiantur voces eorum, ideſt, nõ eſt gens, neque lingua, quæ hanc vocem intelligere nõ poſſit*. Ita Chryſ. quæ expoſitio germana eſt: ſic enim transferri poteſt ex Hebræo. *Non ſunt loquelæ, neque ſermones, quibus*, ideſt, à quibus *non audiantur voces cælorum*. Eandem ob cauſam D. Auguſt. lib. 11. de ciuitate Dei, cap. 18. mundum hunc docet eſſe, quaſi quoddam elegantiſſimum carmẽ, ex quibuſdam quaſi antithetis compoſitum, quæ ex ipſa rerum contrarietate deſumũtur, imò & ex ipſis vitijs, & virtutibus conſtantur. *Neque enim*, inquit Auguſt. *Deus vllum non dico Angelorum, ſed nec hominum crearet, quem malum futurum eſſe praſciſſet, niſi pariter noſſet, quibus eos bonorum vſibus commodaret, atque ita ordinem ſeculorum, tanquam pulcherrimum carmen ex quibuſdam quaſi antithetis honeſtaret: antitheta enim quæ appellãtur, in ornamentis elocutionis ſunt decentiſſima, quæ Latine dicuntur oppoſita: quibus etiam Paulus vſus eſt 2. ad Corinth. 6. cùm dixit. Per arma iuſtitiæ à dextris, & à ſiniſtris; per gloriam, & ignobilitatem; per infamiam, & bonam famam; vt ſeductores, & veraces; ſicut qui ignoti, & cogniti; quaſi morientes, & ecce viuimus; vt caſtigati, & non mortificati; quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes, ſicut egentes, multos autem locupletãtes, tanquam nihil habentes, & omnia poſſidentes. Sicut ergo iſta contraria contrarijs oppoſita ſermonis pulchritudinem reddunt: ita quadam non verborum, ſed rerum eloquentia, contrariorum oppoſitione ſeculi pulchritudo componitur*. Hæc Auguſt.

Quin etiam Pythagoræ fuit ſentẽtia 5
mundum Muſicæ ratione eſſe compoſitum, & eum deinde lyram fuiſſe imitatum: vnde eſt illud Pſal.18. *In omnem terram exiuit ſonus eorum:* ſeu, vt poteſt trãſferri ex Hebræo: *Exiuit linea eorum, vel amuſsis eorum:* quo ſignificatur cælorũ muſicam ad lineam, & amuſſim fuiſſe concinnatam. Atque hinc orta quoque eſt multorum opinatio exiſtimantium corpora cæleſtia concentum edere: ſic enim affirmarũt Philo Iudæus, libro de ſonis, D. Ambr. præfatione in Pſalmos, Seuerinus Boet. lib. 1. de Muſica, cap. 2. D. Iſid. lib. 3. Etymolog. c. 16. D. Anſel. lib. 1. de imagine mundi, Plin. lib. 2. hiſtoriæ naturalis, cap. 3. Macrob. lib. 2. in ſomnium Scipionis, Cælius Rhodigin. lib. 5. lectionum antiquarum, c. 25. imò & Plato in lib. de Republica docet ſingulis orbibus cæleſtibus ſingulas Sirenas inſidere, quod idem refert Georgius Venetus, to. 5. problematũ in ſacrã ſcripturam, ſect. 5. nu. 321. nec multum abhorrent ad hac ſententia diuinæ literæ, cum dicatur Iob 38. *Quis enarrabit cælorum rationem, & concentũ cæli quis dormire faciet?* Itaque cælum liber eſt quidam harmonicus, qui ſumma cum iucunditate homines pertrahit ad diuinam naturam,

Marginalia: *Iſa. 34. 4.* — *Euſebius.* — *D. Hieron.* — *Cyril. Alex.* — *D. Auguſt.* — *Cælum, ſine luce apparebit.* — *Cęlum liber quẽ omnes legunt.* — *Pſal. 103. 2* — *D. Chryſ.* — *Pſal. 18. 7.* — *Mũdus carmen elegantiſſimum.* — *D. Auguſt.* — *2. Cor. 6. 8.* — *Pythag.* — *Pſal. 18. 7.* — *Cælos cõcentũ edere dixerũt aliq.* — *Philo Iud.* — *D. Ambr.* — *Boetius.* — *D. Iſidor.* — *D. Anſel.* — *Plinius.* — *Macrob.* — *Cælius.* — *Plato.* — *Georg. Ven.* — *Iob 38. 37.*

D.Baſil. turam, eiusq; perfectiones contemplandas. Id quod etiam affirmauit D.Baſil. homil.1. in Hexameron, vbi mundum appellat doctrinæ, & inſtitutionis domicilium ſummarum mentium, & homil.11.eiuſdem operis. *Vniuerſa,* inquit, *hæc mundi moles perindè eſt, ac liber literis exaratus palàm conteſtans, & prædicans gloriam Dei, illiusq; auguſtiſſimam maieſtatẽ:* quod vſque adeò verũ exiſtimauit Origenes in comment. ſuper Geneſ. ſuper illa verba: *Vt ſint in ſigna,* quemadmodũ refert Euſeb. lib.6. de preparatione Euãgelica, c.9. vt perperam aſſeruerit ſtellas poſitas eſſe in cęlo, vt ſignificarent vniuerſas, & ſingulas rerum humanarum cauſas, non tamen efficerent: quia nimirum Deus in ſtellis depinxiſſet rationes omnium rerum futurarum, vt ſupernorum ſpirituum virtutes in eis veluti in libro legerent, quæcunque hominibus citra vllam liberi arbitrij coactionem per ſingula temporum momenta eſſent euentura, & inde aliquam huius ſciẽtiæ partem, quę humani ingenij vires ſuperat, hominibus ſyderum obſeruatorib. reuelarent, iuxta quem ſenſum exiſtimauit intelligendã eſſe ſententiã quandam ex libro, cui titulus eſt, narratio Ioſeph, olim à multis catholicis recepto: in quo Iacob Patriarcha inducitur in filios ſuos hæc dicens: *Legi in tabulis cæli, quæcunque euentura ſunt vobis, & filijs veſtris.* Sed hic tamen Origenis error alio commodiori loco à nobis cõfutabitur, cum illud interim nobis ſufficiat cæleſtia corpora librum eſſe, qui recedet in fine mundi, quaſi inuolutus, & vt loquitur Iſaias, complicabitur: quia ceſſabit motus cęli, & quod eſt conſequens, pulchra hæc rerum viciſſitudo, & varietas, quæ cæli motum conſequitur.

Origenes. Gen.1.14.

CAPVT SEPTIMVM.

POſt hæc vidi quatuor Angelos ſtantes ſuper quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent ſuper terram, neque ſuper mare, neque in vllam arborem. Et vidi alterum Angelum aſcendentem ab ortu Solis, habentem ſignum Dei viui, & clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datum eſt nocere terræ, & mari, dicens: Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoaduſque ſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus ſuis. Et audiui numerum ſignatorum, centum quadraginta quatuor millia ſignati, ex omni tribu filiorum Iſrael. Ex tribu Iuda duodecim millia ſignati. Ex tribu Ruben duodecim millia ſignati. Ex tribu Gad duodecim millia ſignati. Ex tribu Aſer duodecim millia ſignati. Ex tribu Nephtali duodecim millia ſignati. Ex tribu Manaſſe duodecim millia ſignati. Ex tribu Simeon duodecim millia ſignati. Ex tribu Leui duodecim millia ſignati. Ex tribu Iſſachar duodecim millia ſignati. Ex tribu Zabulon duodecim millia ſignati. Ex tribu Ioſeph duodecim millia ſignati. Ex tribu Beniamin duodecim millia ſignati. Poſthæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis, ſtantes ante thronum, & in conſpectu Agni, amicti ſtolis albis, & palmæ in manibus eorum, & clamabant voce magna dicentes: Salus Deo noſtro, qui ſedet ſuper thronum, & Agno. Et omnes Angeli ſtabant in circuitu throni, & ſeniorum, & quatuor animalium, & ceciderunt in conſpectu throni in facies ſuas, & adorauerunt Deum, dicentes, Amen. Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſecula ſeculorum, Amen. Et reſpondit vnus de ſenioribus, & dixit mihi: Hi, qui amicti ſunt ſtolis albis, qui ſunt? & vnde venerunt? Et dixi illi: Domine mi tu ſcis. Et

dixit

dixit mihi: Hi ſunt, qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine Agni: ideò ſunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei die, ac nocte in templo eius: & qui ſedet in throno, habitabit ſuper illos. Non eſurient, neque ſitient ampliùs, nec cadet ſuper illos Sol, neque vllus æſtus: quoniam Agnus, qui in medio throni eſt, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum, & abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum.

ARGVMENTVM.

Adhuc perſeuerat ſecunda viſio huius operis. Cum Ioannes ſuperiori capite de multiplici Eccleſiæ perſecutione dixerit, hoc ſeptimo perſecutionis finem, pacemq́ & tranquillitatem Eccleſiæ, eiuſdemq́ propagationem non ſolum ex Iudæis, ſed multò magis ex gentibus prænunciat. Quod verò attinet ad viſionem imaginariam, narrat vidiſſe ſe quatuor Angelos ſtantes ſuper quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent ſuper terram, neque ſuper mare, neque in vllam arborem. Deinde vidiſſe alterum Angelum aſcendentem ab ortu Solis, habentem ſignum Dei viui, qui clamauit quatuor Angelis, ne nocerent terræ, neque mari, neque arboribus, quouſque ſerui Dei in frontibus ſignarentur. Tertiò audiuiſſe numerum ſignatorum ex omni tribu filiorum Iſrael, centum quadraginta quatuor millia, ideſt, duodecim millia ex ſingulis tribubus, quæ duodecim tantum hoc loco numerantur, quia prætermittitur tribus Dan, propter Antichriſtum, qui ex ea tribu orietur. At verò ex gentibus vidiſſe infinitam propemodum multitudinem amictam ſtolis albis, & palmas manibus geſtantem, quæ omnia deinceps ſunt ſingulatim explicanda.

COMMENTARIVM QVINTVM EXEGETICVM.

DE SECVNDA VISIONE IOANNIS.

Qui nam ſint quatuor Angeli ſtantes ſuper quatuor angulos terræ, & tenentes quatuor ventos.

SECTIO PRIMA.

1 *Arethas.* ARethas Cęſareæ Cappadociæ Epiſcopus viſionem hanc ad finem mundi retulit, & hos quatuor Angelos bonos eſſe Angelos, propriéq; ſumendos, & quæ de ventis hoc loco dicuntur, ad literam, vt verba ſonant, intelligenda eſſe exiſtimauit. Itaque quatuor hoſce ventos eſſe quatuor præcipuos ventos, qui è quatuor pręcipuis orbis partibus, ſeu angulis, vt ait Ioannes, flare ſolent, Subſolanum videlicet ab ortu, Zephirum ab Occaſu, Auſtrum à Meridie, Aquilonem à Septentrione: atque in his quatuor ventis cæteros intermedios intelligi oportere. Porrò ſuper quatuor angulos, ſeu partes orbis ſtantes commemorari extremis mundi temporibus quatuor Angelos, tenentes ventos, hoc eſt, ventorum omnium vim, & impetum cohibentes, ne ſpirent ſuper terram, neque ſuper mare, neque in vllam arborem: quoniā ijs temporibus ſimilibus ſupplicijs, calamitatibusq; afficiet orbem diuina iuſtitia: quia enim ventorum flatus ad vitā, conſeruationemque animantium, imò & ad arborum germinationem, ac fœcunditatem multùm facit, inhibito omninò flatu ventorum neceſſe erit omnia interire. Verùm hæc expoſitio nobis minimè probatur: quamquam enim nonnulla in hoc opere, vt verba ſonāt, accipi queant, vt ſuis locis annotabimus; quæ tamen hoc capite dicuntur, altiora ſunt, & illuſtriora, quàm vt iuxta verborum ſonum Iudaico more intelligi debeant: id quod, mea quidē ſententia, manifeſtè colligitur ex eo, quod quæ ſtatim ſubijciuntur de Angelo aſcendente ab ortu Solis, habente ſignū, ſeu ſigillum Dei viui, ſignanteq; ſeruos Dei in frontibus eorum, non vt verba ſonant, accipienda ſunt: niſi quis velit Apocalypſis maieſtatē, & viſiones omnium, quæ vnquam Prophetis oſtenſæ fuerunt, illuſtriſſimas, ac præſtantiſſimas, fœtaſq; rerum altiſſimarum myſterijs ita deprimere, vt nihil diuinum, nihil ſublime, nihil altum, ſed inanium ventorum dumtaxat flatus ſpiret. Accedit, ꝙ nec ipſa ſecum expoſitio cohæret: licet enim demus, niſi venti ſpirēt, omnes arborū fructus, & animantes perituras (quod tamen difficilè quis crediderit) quid de aquatilium genere dicemus, quæ non ita à ventis pendent, vt inhibitis ventorū habenis conſiſtere ipſa nō poſſint? & tamen quatuor iſti Angeli tenebāt ventos, ne flarent etiam ſuper mare.

Iam uerò, quòd quatuor iſti Angeli, boni Angeli fuerint, imperare mihi nō poſſum, ut credam: nam cum Angelus aſcendens ab ortu Solis, habens ſignum Dei uiui, qui ad illos uoce magna cla- 2

mauit: *Nolite nocere terra, & mari, neque arboribus quoad vſque ſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus eorum*, bonus Angelus fuerit, imò & Chriſtum repræſentauerit, vt paulò poſt dicemus, planè conficitur quatuor illos Angelos non ex Dei præſcripto, & imperio, ſed potius præter eius voluntatem, & conſilium, non tamen permiſſionem ventorum vim, flatumq; inhibuiſſe: quod ſanè ſi Angeli boni forent, nequaquam facere potuiſſent. Præterea tametſi Deus ſupplicia interdum per bonos Angelos inferat, vt ait D. Aug. lib. 9. de ciuitate Dei, cap. 5. perſpicuumq; efficitur ex illis Angelis, qui ad excidendas Sodomorũ vrbes venerunt, Abrahæq; apparuerunt, Gen. 19. per malos tamen Angelos id communiter præſtare conſueuit, quemadmodum docet Clemens Rom. lib. 4. recognitionum, D. Hieron. lib. 6. in Iſa. & alij, quos iam aliàs commemorauimus. Nec verò argumentum, quod depromitur ex eo, quòd Ioannes Angelos ſimpliciter appellat, illud euincit: etenim ſcitum eſt Angeli nomẽ ſimpliciter dictum etiam malis Angelis accommodari, veluti 1. Corin. 6. *Neſcitis quoniam Angelos iudicabimus?* vtique malos Angelos, & Matthæi 25. *Qui paratus eſt Diabolo, & Angelis eius:* & ſæpè in hoc opere, vbi ſæpè Angelos in malam partem accipi debere, vel ipſo viſionis contextu, rerumque ſerie cogente demonſtrabimus. Parum etiam momenti habet illud, quod affertur Angelum aſcendentem ab ortu ſolis, habentemque ſignũ Dei viui dixiſſe quatuor Angelis: *Quoad vſque ſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus eorum;* ex quo illud confici videtur quatuor illos Angelos bonos fuiſſe, quos videlicet Angelus aſcendens ab ortu ſolis, vtique bonus, tãquam comites ſibi aſciſcit, ac deligit ad ſeruos Dei in frontibus ſignandos: illud enim videtur apertè indicare, cùm ait: *Signemus*, magiſq; explicare, cùm ſubdit: *Dei noſtri*, communẽ Deũ ſibi, quatuorq; illis faciens, quem pariter colant, obſeruent, venerentur: parũ, inquam, momenti habet, quia nõ eſt neceſſe, vt Angelus aſcendẽs ab ortu ſolis, cũ dixit: *Signemus*, & *Dei noſtri*, quatuor illos Angelos in ſuam ſocietatem ad ſignandum aſciuerit, communemq; Deũ à ſe, atque illis coli ſignificauerit: potuit enim de ſe, alijſque Angelis adminiſtris ſuis loqui, vt planè locutum fuiſſe arbitramur. Itaque ſe, alioſq; bonos Angelos ſocios, comiteſque ſuos intellexit, cum dixit: *Signemus* & *Seruos Dei noſtri*. Sit igitur conſtitutũ quatuor iſtos Angelos non bonos, ſed malos fuiſſe, ventorum verò appellationem non, vt verba ſonant, ad quatuor præcipuos mundi ventos, ſed ad ſublimiores alios eſſe referendam, vt iam dicemus.

D. Auguſt. *Gen. 19.* *Per malos Angelos punit Deus.* *Clem. Rom.* *D. Hieron.* *1. Cor. 6. 3.* *Mat. 25. 41* *Per quatuor Angelos, Dæmones ĩtellige.*

3 Eſt ergo ſecunda expoſitio, quam tradunt Ambroſius, Anſbertus, Primaſius, & Haymo referentes viſionem non ad extrema mundi tempora, ſed ad tempus illud, quod aduentum Chriſti, eiuſque fidei toto orbe per Apoſtolos propagationem in quatuor Angelis anteceſſit, & poſtea in Angelo aſcendente ab ortu ſolis fuit conſecutũ: putant enim quatuor iſtos Angelos eſſe quatuor malos Dæmones, quatuor mundi imperijs Aſſyriorum, videlicet, Perſarum, Græcorum, atque Romanorum præſidentes; ipſa verò quatuor imperia per quatuor ventos accipi debere, iuxta illud Dan. 7. *Ecce quatuor venti cæli pugnabant in mari magno.* Volunt igitur iſtos quatuor Dæmones tenuiſſe in manu ſua ventos, hoc eſt, quatuor imperia, nè flarent ſuper terram, hoc eſt, nè aliqui in illis veritatis doctrinam diſſeminarent.

Anſbertus. *Primaſius.* *Haymo.* *Dan. 7. 2.*

Vnde Anſbertus: *Propter quatuor*, inquit, *præcipua mundi regna, in quibus malignorum ſpirituum princeps per idololatriæ culturam regnauit, quatuor in reprobã partem Angeli ponuntur: hoc verò ſunt quatuor Angeli, quod quatuor venti. Quam ob rem cùm Angeli ventos, ne flare debeant, tenent, ſeipſos vtique tenent: & quia Diabolus, omneſque iniqui vnum ſunt corpus, profectò & in Angelis, & in ventis ipſe intelligitur. Quid itaque fuit quatuor Angelos ſuper quatuor angulos terræ ſtantes ventos, nè flarent, tenere, niſi occultum aduerſarium, eiuſque totum omninò corpus, ita ſe inuicẽ venire, atq; conſtringere, ita os oĩum obſtruere, vt nequis auderet cõtra idololatriæ ſuperſtitionẽ uerbũ veritatis efflare? In terra autem diuerſitas prouinciarũ, in mari inſularum exprimitur multitudo, in arboribus quoque, quia genus ſiluit Ioãnes, pro earũ diuerſitate diuerſa ẽt officia, & conditiones hominum deſignantur.*

Anſbertus.

Illud

Illud tamen nobis in hac ſentennntia nõ parum diſplicet, quòd quatuor ventos quatuor imperia interpretatur: quid.n. opus erat, vt quatuor illi Dæmones, aut quatuor orbis principes ſeipſos, aut ſub ditos ſuos gentiles cohiberent, ne flarẽt ſuper terram, hoc eſt, vt nè aduerſus ido lorum cultum, & ſuperſtitionem inſurgerent, veramque fidem, doctrinamque denunciarent, cum ipſa imperia idolis ſeruirẽt, nec vllo pacto ad veram fidem denunciandam conatum vllum adhiberent? at cum quatuor Angeli dicuntur tenere quatuor ventos, nè flarent, illud haud dubiè indicatur quatuor illos vẽtos conatos quidem fuiſſe ſpirare, & flare, & ſi qua daretur porta, velut agmine facto ruere: ſed tñ per vim fuiſſe à quatuor illis Angelis cõpreſſos, flatũq; eorum coercitum: quare alij videntur vẽti aſtruendi, qui ad veræ doctrinæ ſalutarem flatum emittendũ erumpere conentur, & quos opus ſit nõ mediocri vi, atq; potentia ab emittendo flatu cohibere.

4 *In quatuor Angelis deſignãtur orbis prĩcipes. Rupertus. Pannon. Cartuſian. Carenſis.*

Eſt igitur tertia ſententia cõmunior, quæ nobis magis probatur, & quam ſequuntur Rupertus, Cælius Pannonius, Dionyſ. Cartuſ. Hugo Carenſis, & alij, qui per quatuor Angelos in quatuor terræ angulis cõſtitutos omnes orbis principes accipiunt, poſito quaternario, & Angelorum, & angulorum terræ numero, in quos totus orbis diuiſus eſt, pro omnibus omnino tyrãnis, principibus, dynaſtis vbique gentiũ dominantibus, qui à Dæmone principe huius mũdi incitati tenebant quatuor ventos terræ .i. vniuerſos Euangelij præcones, eandem ob cauſam quaternario numero cõprehenſos, potiſſimũq; propter quatuor Euãgelia, partim magnificis pollicitationibus, partim horrificis cõminationib. poſt Chriſti aduentũ, eiuſq; reſurgentis gloriam ab Euangelij prædicatione deterrebant, vt nè vel minimũ quidẽ ſacrę doctrinæ flatum auderent mortalib. inſpirare. *Ne flarent*, inquit, *ſuper terram*, hoc eſt, homines in quauis orbis plaga, prouinciaq; commorantes: *Neque ſuper mare*, hoc eſt, eos omnes, qui in maris inſulis habitabant: *Neque in vllã arborẽ*, hoc eſt, eos fideles, qui ſeſe in ſyluas, abditiſſimaq; loca metu perſecutionis abdiderant: vel aliter, cuiuſcunque tandẽ conditionis ij homines fuerint, ſiue, inquam, barbari ſint, & rudes, ſiue morũ ſuauitate, & elegantia perpoliti, ſiue humili nati loco, ſiue illuſtri ſatu progeniti, vt videlicet arboris nomen, quemadmodum ſuperiores auctores interpretabantur, pro diuerſa, ac multiplici hominum cõditione poſitum ſit. Quos tamẽ Angelos Angelus ille aſcendẽs ab ortu ſolis habens ſignum Dei viui, hoc eſt, Chriſtus Dñs inuicta ſuę virtutis potẽtia compreſſit: cùm ad vniuerſos mundi Principes imperioſè clamauit, nè curſũ Euangelicæ prædicationis retardarent, ſed laxis Euangelicis concionatoribus prædicationis habenis ſinerent eos liberè in ſuis prouincijs Chriſti fidem, religionẽq; diſſeminare, & ſiquidem venti erãt cæleſtes, atq; hominibus ſalutares, vniuerſum orbem ſuæ prædicationis flatu, & amœna ſpiratione perflarent, quemadmodum ſequenti ſect. docebimus.

Chriſtus Angelus ab ortu aſcendẽs

5 *Concionatores, et doctores per ventos, et nubes ſignificari. Cant. 4. 16.*

Nec verò eſt inſolens in ſacris literis doctores, & diuini verbi præcones ventorũ nomine ſignificari, vt patet ex Cantic. 4. *Surge Aquilo*, ideſt, diſcede Aquilo, *& veni Auſter, & perfla hortum meum, & fluent aromata illius*: quibus verbis Eccleſiæ Doctores ad prædicãdũm Dei verbum incitantur, vt eorum prædicatione ſuauiſſima virtutum omnium aromata colligantur. Eodem pertinet illud Pſal. 134. *Educens nubes ab extremo terræ. Qui producit ventis de theſauris ſuis. Eoſdem*, inquit Auguſt. *puto prædicatores, & nubes, & ventos, nubes propter carnem, ventos propter ſpiritum: nubes enim videntur, venti ſentiuntur, & non videntur*. De his quoq; ventis accipi poteſt illud Iob 28. *Qui fecit ventis pondus*, hoc eſt, qui ſuis concionatoribus dedit humilitatis, & propriæ cognitionis pondus, nè ex officij magnitudine ſuperbirent: ita enim ingenioſæ apes facere ſolent: illæ enim, vt ſcribit Plin. lib. 11. hiſtor. natur. c. 10. ſi exoriatur procella apprehenſis peduſculo lapillis ſe librant, nè à vento abripiantur. Quid ni de concionatorib. ventos illos accipiamus, ſuper quorum pennas Deus ambulare dicitur Pſalm. 103. *Qui ambulat ſuper pennas ventorum*. Verè enim Deus ſuper pennas ventorum ambulare dicitur, non ſolùm, quia per ſuã prouidentiam celerrimè omnia perlu-

Pſal. 134. 7 *Auguſt.* *Iob 28. 25.* *Plinius.* *Pſal. 103. 3*

ſtrat,

ſtrat,quaſi ab alatis ventis, tanquā quadrigæ ſuæ equis perniciſſimis vehatur, & quia celerrimus eſt ad nobis opē opportunè ferendam, ſed etiam, quia eius magnitudo,naturæq; ſublimitas longè prædicatorum,doctorumque omnium, vel ſubtiliſſimam aciem ſuperat ita, vt quantumcunque illi ſeſe in ſublime attollere, & volare ingenij ſui pennis conentur, multò tamē altiùs Deus per incomprehenſibilem ſuæ naturę altitudinem ſe efferat: quamquam D.Aug.aliò deflexit per ventos animas, per pennas amorē Dei,& proximi intelligens: quo duplici amore omnes virtutes continētur, ita vt Deus dicatur ambulare ſuper pennas ventorum, quoniam quantūuis animæ ſint præditæ virtutib. charitatis. *Quid ad illam* inquit, *dilectionem Dei, quæ ſunt dilecta? maior ergo in nos dilectio Dei, quam in vllum noſtra; noſtra dilectiō pennæ noſtra ſunt, ſed ille ambulat ſuper pennas ventorum.* Hæc ille. Cur verò Doctores, concionatoreſque ventis comparentur, multæ rationes afferri poſſunt. Prima à celeritate ducitur,qua venti iſti Euāgelici,huc,illucque diſcurrunt,vt veritatē fidei, bonitatēque morum vbique diſſeminent,quæ præcipuè celeritas in Apoſtolis reſplēduit, qui breuiſſimo tēpore vniuerſum orbē peragrarunt. Secunda, quoniam inſtar ventorum effrēnatas hominum appetitiones,veluti prauos humores exſiccāt. Tertia,quia peccatores, profligatæq; vitæ homines quaſi nubes in Eccleſiæ cælo excitant, quæ deinde ꝑ compunctionem,ac pœnitentiā in frugiferum lachrymarū imbrē reſoluūtur. Denique, quia ſacræ ſcripturæ difficultates quaſi obſcuras nubes è cęlo Eccleſiæ diſpellunt,ac diſſipant,ſoleque, hoc eſt,verū Diuinarum literarum ſenſum, & intelligentiam patefaciunt.

D. Auguſt.

Similitudinis prædicta rationes.

Quis ſit Angelus ille aſcendens ab ortu ſolis,habens ſignum Dei viui?

SECTIO II.

1 POſtquam Ioannes conſpexit quatuor illos Angelos, qui quatuor terræ ventos,ne flarent ſuper mare,terram,vllā vè arborem,coercebant,quos vniuerſos orbis principes impedientes Euangelicorum ventorum prædicationem interpretati ſumus: vidit alterum Angelum aſcendentem ab ortu ſolis habentem ſignum,hoc eſt,ſigillū Dei viui,(ſic enim habetur Gręcè σφραγῖδα, ideſt,ſigillū,) qui clamauit voce magna quatuor illis Angelis,quibus datum,hoc eſt,permiſſum eſt,nocere terræ, & mari, dicens: *Nolite nocere terræ, & mari, neq; arboribus, quoadusque ſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus eorum.* Conſentiunt omnes interpretes, D.Ambr. Rupertus,Ansbert. Haymo,Pannon.Richardus,Primaſius, Dionyſ.Cartuſ. Hugo Carenſis, & alij, Angelum iſtum aſcēdentem ab ortu ſolis Chriſtum Dominum eſſe,qui omniū orbis principum vim, atque tyrannidē, qua curſum Euangelicæ prædicationis inhibebant,admirabili virtute,& potētia ita compreſſit, vt viſus quodāmodo fuerit illis imperioſè clamaſſe,ne Apoſtolicorum ventorū flatum coercerent, ſed ſinerent Euangelij præcones liberè in ſuis regnis,ac prouincijs curſitare,fidemque ſuam, ac religionem omnibus amplectēdam proponere. Dicitur verò Chriſtus Angelus, hoc eſt, ſicut eū Iſa. c.9.appellat: *Magni conſilij Angelus: Aſcendens ab ortu ſolis*, vel quoniam, vt habes apud Zach. c.6. ipſe Oriens quoque dictus eſt, vt eo loco explicauimus: vel quia cum ſeſe ab inferis viuum, glorioſumque excitauit, ex quo potiſſimum tempore Euāgelij prædicatio cępta eſt, quaſi ab ortu aſcēdere,hoc eſt,quaſi nouus ſol oriri meritò videbatur. *Habens ſignum Dei viui,* ſeu,vt ait Rupert. quoniam verbis,miraculiſq; palàm fecit ſe verum,naturalemq; eſſe Dei filium, ſeu *habens ſignum*, hoc eſt,ſigillum Dei viui, quia Pater omne iudicium dedit filio, & ampliſſimam in cęlo, terraque poteſtatem,vt omnia,quæ vellet, poſſet tanquam Princeps eodem Patris ſigillo obſignare,& cōfirmare,ſignareq; pro ſuis, quicunque in ipſum crediſſent: quod adumbratū fuit Gen.41.in Ioſeph, cui Pharao annulum ſuū dedit ſignatoriū, vt pro ſe vniuerſas Aegypti prouincias gubernaret. Tum verò commemorat Ioannes numerum ſignatorum centum quadragintaquatuor millia ex omni tribu filiorū Iſrael, & infinitā ex omnibus genti-

Signū Dei, quid.

Interpretes

Iſa.9.6.

Zach.6.

Cur Chriſtus Angelus ab ortu ſolis aſcendens.

Rupert.

Pater omne iudiciū dedit filio.

Gen.41.

Poteſtas Chriſti.

gentibus multitudinem, quæ ab Angelo illo ſignata fuit ſigillo fidei: qua viſione explicata eſt innumerabilis eorũ multitudo, qui Chriſti fidem, ac religionem receperunt, vt ex ijs, quæ inferius dicemus, fiet illuſtrius.

2 *D. Ambr.* Accipe totius huius loci interpretationem ex D. Ambr. in cõmentarijs ſuper Apocalypſim, quæ noſtrã hanc confirmat. *Alter, inquit, Angelus aſcendens ab ortu ſolis Chriſtus eſt, de quo ſcriptum eſt.* E-
Eſai. 9. 6. ſaiæ 9. *Et vocabitur nomen eius magni conſilij Angelus. Ipſe eſt ſol, de quo dictum eſt.*
Malac. 4. 2 Malachiæ 4. *Vobis autem timentibus nomẽ meum orietur ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. Ab ortu ſolis Chriſtus aſcendit, ideſt, à ſemetipſo, quoniam non ex concubitu viri carnem aſſumpſit, ſed à ſemetipſo, qui vtique ſibi carnem immaculatam ex carne virginis procreauit. Signum autem Dei viui eſt Chriſti Diuinitas, nam in carne poſitus ſignũ Dei viui habuit: quia ea opera geſſit, quæ demonſtrabant eum vnicum eſſe Dei filium, ſi-*
Io. 5. 36. *cut ipſe dicit.* Ioannis 5. *Opera, quæ ego facio, ipſa teſtimonium perhibent de me. Sequitur, & clamauit quatuor Angelis, quibus datum eſt nocere terræ, & mari, dicens. Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quouſque ſignemus ſeruos Dei noſtri in frõtibus eorum. Clamaſſe Dei feciſſe dicitur: etenim aduentu ſuo fecit, vt Romani ab infeſtatione generis humani ceſſarent, fieretque pax per vniuerſum orbem, ſicut dicit Pſalmiſta.*
Pſ. 71. 1. Pſalm. 17. *Orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis; donec ſemina fidei per vniuerſas gentes ſpargerentur, ac ſignaculo fidei ij, qui præordinati erant ad vitam æternam, ſignarentur.* Hæc Ambroſius.

Alia de quatuor præcedentibus Angelis probabilis expoſitio ad Conſtantini Magni Imperium pertinens commemoratur.

SECTIO III.

1 QVam quam ea, quã ſuperioribus ſectionibus tradidimus, communis ſententia nobis reliquis omnib. excellere videatur, non reijcienda tamen videtur illa, quæ hanc viſionem ad Conſtantini Imperiũ refert: quo tempore mirum in modum religio Chriſtiana floruit, & in omnes Romani Imperij prouincias propagata eſt, ꝙ idcircò prætermittendam nõ duximus: eam tradunt, ac ſequuntur Lyranus, Petrus Aureolus Cardinalis, & alij. *Lyranus. Pet. Aureo. & alij.* Vt verò melius intelligatur, meminiſſe oportet ex ijs, quę ſuperiore capite diximus, Diocletianum, & Maximianum poſtꝙ per viginti annos Imperij clauum tenuerant, ſeſe eodem die Imperio abdicaſſe, & in ſuum locum Imperatores nominaſſe Conſtantiũ cognomento Chlorum, & Galerium Maximianum cognomento Armentarium: tunc verò prouincijs inter ſe diſtributis Cõſtantium quidem Occidentis, Galerium autẽ Orientis Imperia, Africã prætereà, & Italiam obtinuiſſe. Illud ẽt replicare oportet Conſtantio eo tẽpore defuncto, ſucceſſiſſe in Imperiũ Occidentis Conſtãtinum eius filium: Galerium aũt partiẽdi laboris cauſa Cæſares appellaſſe Seuerum, quem Italiæ, & Africæ præfecit, & Maximinũ ex ſorore nepotẽ, cui Imperiũ Orientis commiſit, Græciã, & Illyricum ſibi reſeruans, & ipſam ſupremã Imperatoris poteſtatem; cui duo illi Cæſares eſſent ſubiecti: vbi iam cernis orbis Imperiũ ſimul à quatuor Imperatoribus eodem tpe adminiſtratũ, videlicet à Conſtãtio, & poſt eius mortẽ à Conſtantino, Galerio, Maximino, & Seuero. Denique repetendũ eſt milites Prætorianos, qui Romæ erant, abſente Seuero, cuius illis adminiſtratio diſplicebat, Imperatorẽ appellaſſe Maxentiũ Maximiani, qui Imperium renuntiauerat, filium; atque adeò quinque iã erant Imperatores, ſi Cęſares numeres: cui rei cum Seuerus obuiam ire pergeret, cœſum occubuiſſe: itaq; Galerius eius loco appellato Cæſare Licinio aduerſus Maxẽtiũ ire parat, ſed re infecta in Illyricũ reuertitur, ibiq; moritur: quo mortuo Licinius ſe Imperatorẽ nominauit.

2 Igitur per quatuor Angelos intelligendos aiunt quatuor illos Imperatores, Galerium, Maximinum, Seuerum, & eo mortuo Licinium, & Maxẽtium, qui in quatuor angulis terræ, ideſt, in omnibus ſuæ ditionis prouintijs Eccleſiam diuexabant. *Quatuor Angeli, quatuor ſunt Imperat.* Etenim Licinius, quã uis initio pacificus fuerit, poſtea tamen acerrimus euaſit fidelium perſecutor:

quamquam verò impij fuerunt, nihilominus appellantur Angeli, id eſt, miniſtri perſecutionis. Viſi ſunt tenere ventos, ne flarent ſuper terram, neque ſuper mare, neque in vllam arborem, quia eo tpe impediebant Prælatos, Doctores, & concionatores Eccleſiæ, nè Chriſti fidē prædicatione ſua diſſeminarent; imò vt nè ipſos quidem fideles erudirent, qui non ſolum in terra habitabant, ſed metu perſecutionis in remotiſſimas maris inſulas fugiebant, & ſeſe etiã abdebant in ſyluas: quam ob cauſam fit hoc loco mentio terræ, maris, & arborum.

Cur hoc loco terra, maris, & arborũ fiat mentio.

3 Poſtquàm verò Ioannes vidiſſet quatuor illos Angelos ſtãtes ſuper quatuor angulos terræ, tenenteſq; quatuor ventos terræ, nè flarent ſuper terram: vidit ēt alterum Angelum aſcendentē ab ortu ſolis habentem ſignum Dei viui, qui clamauit voce magna quatuor ſuperioribus Angelis. *Nolite*, inquit, *nocere terræ, & mari, quoadusque ſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus eorum.* Hunc Angelũ putant eſſe Conſtantinũ Magnũ, qui quatuor prædictos Imperatores ab Eccleſię perſecutione cohibuit: is enim Maxentium, tametſi fratrem Fauſtæ vxoris ſuę tyrannicè Romę imperãtem accerſitus ex Gallia à Senatu inito fœdere cũ Licinio, collocataque illi Conſtantia ſorore, coacto exercitu, animatuſque cęleſti ſigno crucis diuinitus ipſi in cęlis oſtēſo collatis ſignis profligauit. Tunc verò quamprimum Cõſtantinus commouit Licinium, vt in defenſionem Catholicę fidei conſpiraret; de eademq; re litteras ſcripſit ad Maximinum Orientis Cæſarem, quibus etſi inuitus paruit: reliqui ēt à perſequenda Eccleſia deſtiterunt: imò ante hanc victoriã iã Galerius de Conſtantini conſilio perſecutionē ceſſare mandauerat, reſciſſis omnibus legibus, quas contra Chriſtianos ante tulerat. Præterea Maximianus Conſtantini ſocer iterum ad Imperium reuerti cupiens, Conſtantinumq; decernens per proditionē obtruncare, detectis inſidijs fuerat iuſſu Cõſtãtini interfectus; Diocletianus etiã, ꝙ crederetur fauere Maxentio, aſperioribus Conſtantini, & Licinij litteris reprehēſus, præ triſtitia dicitur obijſſe; aut, vt alij volunt, ſe ipſe veneno peremiſſe. Denique ipſum Licinium aduerſus Chriſtianos iterum ſæuientem Conſtantinus bello primũ vicit; deinde occidi præcepit: tunc verò ſumma Imperij vni Conſtantino ceſſit. Itaque rectè dicitur Conſtantinus clamaſſe quatuor Angelis, nè terræ, mari, arboribuſque nocerent, quia oēm Eccleſiæ perſecutionem magnitudine animi admirabili, & potentia compreſſit, & quaſi iperioſè clamauit quatuor Imperatoribus nominatis, ne Eccleſiæ nocerent, cum eorum aduerſus Eccleſiam conatus non ſolum retardauit, ſed ēt repreſſit, diſpulſiſq; præcedentium tēporum tenebris, noua luce Eccleſiæ cælũ ſerenauit: quam ob cauſam apparuit aſcendens ab ortu ſolis, quia inſtar ſolis orientis lucem ſecum Eccleſiæ attulit. Denique quod ſubiungitur: *Habentem ſignum Dei viui*, clarius eſt, ꝗ̃ vt explicari debeat: quis enim neſcit Conſtantino crucem dominicam, quę hoc loco ſignũ Dei viui appellatur, diuinitus in cælo oſtenſam fuiſſe, ipſumq; Conſtantinũ vexillum quoddam militare, quod labarum dicebatur, in formam crucis efformaſſe, quod in prælijs præferri mandauit? quæ omnia, quia illuſtriſſima fuerunt, & ad hanc viſionem intelligendã maximè pertinent, peculiarem per ſe ſectionem deſiderant.

Angelum ſignum Dei, habentem, Conſtantinũ putant aliqui.

De vexillo crucis, quod Conſtantino Magno diuinitus in cælo apparuit.

SECTIO IIII.

1 Narrant igitur Euſebius libro primo de vita Cõſtantini, Nicephorus libro 7. cap. 29. Zonaras in Conſtantino, Senatum, populumque Romanum, Maxētij tyrannide incitatum, Conſtantinum in Gallijs agentem per oratores obſecraſſe, ne vrbem Imperij matrem, & caput negligeret, ſed eam a Maxentij ſæuitia, ac tyrannide liberaret: ea legatione Conſtantinum commotum ſcripto, & coacto exercitu in Italiam aduerſus Maxentium contendiſſe. Quoniam verò haud ignorabat ſapiens, piuſque Imperator, potiore ſibi auxilio opus eſſe, tum

Euſebius. Nicephor. Zonaras.

tum quòd multo maiores copias haberet Maxentius, tum propter maleficas, & magicas incãtationes, quę apud eum tyrannum exercebantur, Deum ſibi quęrendum adiutorem putauit, eius præſidium duntaxat inexpugnabile eſſe intelligẽs: cogitat igitur quem Deũ potiſſimum implorare debeat, quod dũ cogitat, ſubit animum eius talis cogitatio; cum plures antea imperio potiti eſſent, illos quidem, qui plures Deos coluerant, eisque hoſtias, victimasq; litauerant, falſis vatum diuinationibus, Deorumque oraculis deluſos nullum è cælo auxilium ſenſiſſe, quin potius multis calamitatibus, & infelicibus rerum omnium conuerſionibus implicatos miſerrimè perijſſe: ſolum verò patrem ſuum Conſtãtium Chlorum ſpretis Gentilium ſuperſtitionibus vnum Deum vniuerſitatis huius effectorem, molitoremque agnouiſſe, atque in eo ſpes omnes ſuas cum collocaſſet, ſemper eum propitium, ac facilem, inuictumq; imperij ſeruatorem expertum fuiſſe. Cum igitur hæc omnia ſecum tacita cogitatione verſaret, reiecta Deorum illorum omnium turba, paternum ſibi Deum colendum eſſe exiſtimauit; quare eum aſſiduis precibus inuocabat, rogabatque, vt ſibi quiſnam eſſet, oſtenderet, rebuſque ſuis opem, & auxilium afferret.

2 Hæc oranti oſtentum quoddam diuinum, atque planè admirandum apparuit, quod Imperatorem ipſum ſibi iureiurando cõfirmaſſe teſtatur Euſebius loco citato. Aiebat nanque ſe poſt meridiem in cęlo ſupra ſolem trophæum crucis è luce conſtructum vidiſſe iſta inſcriptione, ἐν τύτῳ νίκα, hoc eſt, *In hoc vince:* quo conſpectu, ſe, & totum exercitum fuiſſe ſtupore correptum: cumq; ipſe cogitabundus de tanto prodigio multa animo volueret, nocte inſequenti dormienti ſibi Chriſtum una cum ſigno, quod in cęlo viderat, apparuiſſe, præcepiſſeque, vt aliud ſimile ſibi iuxta formam in cęlo oſtenſam compararet, illudq; contra hoſtium impetũ in exercitu ferret certiſſimum ſignum victoriæ futurum: mox vbi ſurrexit, cõuocatis auri, ac lapidũ pretioſorum opificib. in eorũ medio ſediſſe, imaginẽq; ſigni, q̃ viderat, manu ſua adumbraſſe, mandaſſeque, vt auro illã, ac lapidibus pretioſis exprimerẽt: fuit verò ſignum in hãc figurã elaboratũ, quemadmodũ ſe Euſebius vidiſſe cõfirmat. Erat haſta in ſublime erecta, auroq; circũdata, cornu habebat tranſuerſum ad formã crucis efformatũ: supernè in ſummo apice corona ex lapidibus pretioſis, & auro cõtexta, ſub quo erat ſalutaris appellationis ſymbolum duobus ſolũ elementis, ideſt, duab. primis literis Gręcis nominis Chriſti, P litera ĩ medio literę X. ſubtiliter inſerta, quæ totũ Chriſti nomen perſpicuè ſignificabãt: quas quidẽ literas deinceps ſemper Imp. in galea geſtare cõſueuit. In trãſuerſo cornu, q̃ in haſta transfixũ erat, velamẽ quoddã pendebat, regalis ſcilicet purpura, quæ varietate pretioſorum lapidum inter ſe cohęrentiũ, ac ſplendore lucis fulgurãtiũ, auroq; multo inſerta admirabilem exhibebat ſpectãtibus pulchritudinẽ. Itaque velum hoc de cornu pẽdens longitudine, ac latitudine menſurã crucis exęquabat: ipſum verò haſtile oblongũ verſus initiũ longè erat protractum, ſupernè aũt in ſublime ſublatum ſub crucis trophęo ad extremitates vſque circundantis illud veli Imperatoris imaginẽ ad pectus vſque auream vna cum liberorum imaginibus pręferebat.

Atque hoc ſalutari ſigno Imp. ad cuiuſuis aduerſarię, & hoſtilis potẽtię vltionẽ vtebatur; cuius ſimilitudines expreſſe mãdauit, vt ante omnẽ exercitũ pręferrẽtur: imò refert Euſeb. li. 2. de vita Conſtãtini, & Sozom. lib. 1. hiſt. Eccl. c. 4. nõ ſolum mãdaſſe Conſtantinũ, vt hoc vexillũ exercitus ſuós oẽs præiret, ſed ẽt, vt laborantibus in pręlio acieb. adeſſet, deputaſſeq; nobiles quoſdã ex ſatellitibus, quorũ id muneris eſſet, vt per vices id ſignũ humeris ſuis ferrẽt, & acies hoſtiũ circuirẽt. *Fertur autẽ,* inquit Sozomenus, *quempiam ex vexilliferis ſignum hoc aliquando geſtantem, propter repentinum hoſtium incurſum metu perculſum alij illud tradidiſſe, ac ſe pugnã ſubduxiſſe & cum iam extra telorum iactum eſſet, ſubitò letaliter vulneratum cecidiſſe: eũ vero, qui diuinum ſignum geſtandum acceperat, licet multorum iaculis impetitũ illæſum manſiſſe, quod mirabili modo hoſtium* 3

Euſebius. *Conſtantino trophæũ crucis apparet.* *Per ſomnũ Chriſtũ cũ cruce videt.* *Euſebius. Sozomenus* *Crucis miracula.*

iacula contra eum directa diuina ſic moderāte virtute ſigno eſſent infixa, nec geſtantē, licet in medijs periculis conſtitutum contigiſſent: quin & hoc ferunt nec alium quempiam militem ſignum hoc in bello geſtantem ſiniſtra vnquam clade, ſicut aliàs fieri ſolet, cecidiſſe, vel vulnera, aut captiuitatem ſuſtinuiſſe. Atque hoc eſt Conſtantini vexillum, quod Romani labarum appellant: ſed non ſolū in labaro Imp. ſed & in ſuo ēt diademate crucis ſignū incidi & in proprijs imaginib. depingi, in nūmis quoque imprimi, imò in ipſis quoque militū clypeis, & galeis idē crucis ſignum, Chriſtiq; nomē effigiari præcepit Cōſtantinus, quēadmodū docet Euſeb. in vita Cōſtantini, vnde Prudētius.

Euſebius. Prudentius.

Chriſtus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum inſignia Chriſtus
Scripſerat, ardebat ſummis crux addita criſtis.

4 Statuam etiā Conſtantinus ſibi erigi Romæ mādauit, quæ crucis ſignum manu oſtentaret. Sed quærat meritò aliquis, vnde labari nomen ortum habuerit? Euſebius Cæſarienſis lib. 2. de vita Conſtantini innuit dictū ita eſſe, ꝙ in certamine laborantibus opem ferret; agēs enim de victoria, quā Conſtātinus de Licinio reportauit, hæc habet. *Cum Conſtantinus huiuſmodi ſermones locutus eſſet, exercitū ad præliū procedere iuſſit: quo facto oſtentum quoddam mirabile circa ciuitates tyranno ſubiectas apparuiſſe ferunt, nēpè varias armatorum Conſtātini acies in ipſo meridie ciuitates, quaſi qua iam bello viciſſent, pertranſire, idque tum viſum eſt, cū re vera nemo militum illius vſpiam compareret: vbi aūt exercitus prælium attigerunt, primus bellum orſus eſt, qui amicitiæ fœdera ruperat: hic Conſtantinus inuocato Deo ſeruatore omnium, datoq; hoc armatis circa ſe ſigno bellico primam aciem deuicit; deinde non multò poſt etiam altero cōflictu ſuperior factus potiore victoria ſalutari trophæo aciē ipſius præcedente potitus eſt: cum hoc igitur conſpicuum eſſet, orta eſt aduerſariorū fuga inſequētibus victoribus. Quod cū Imp. cerneret, ſicubi aliquam exercitus ſui aciem laborare, defatigarique videbat, eò ſalutare trophæum, quaſi auxiliare quoddā medicamentum deferri iubebat, cum quo confeſtim apparebat victoria, ſimulque in certamine laborantes fortitudine, ac robore diuino accedente nutu confirmabantur.* Hęc Euſebius qui cū dicat ſignum illud quaſi ſalutare quoddā medicamentum deferri ſoli tū laborantibus in acie militibus, illucque quāprimum transferri, vbi acies laborabant, indicat dictum fuiſſe labarū à leuando labore, aut ab adiuuandis in acie laborantibus: idemq; habet Sozomenus lib. 1. hiſtoriæ c. 4. quin & Gregor. Nazianzenus oratione prima contra Iulianum idem nominis etymō tradit: exponens enim quomodo Iulianus Apoſtata labarum tanto habitū ante in honore aboleuerit, ſic ait: *Quin eo audacia quoque prorupit, vt aduerſus magnum illud vexillum præceps ferretur, quod ſimul cum cruce magnifice, & cum inſigni pompa exercitum ducit in ſublime euectum, quod ſoluendorum laborum vim habet, ab eoque apud Latinos nomen trahit.* Putat verò Card. Baronius to. 3. Annaliū voluiſſe ſignificare Gregoriū labari nomen deductū eſſe à voce Latina *Labor*, & à Græca *ὅρος*, quæ terminum ſignificat, vt idē ſit labarum, atque laboris *ὅρος*, ſeu laboris terminus: quæ nobis ſententia non omnino ſatisfacit, cū nomē labarum à Latinis, vt ait Gregorius, impoſitū fuerit; illi autem non ita nomina ſolerent effingere, vt ea ex Latino ſimul, & Græco ſermone cōflarent: potius credimus labarum Latinum dūtaxat eſſe nomē, ad id Conſtātinianum vexillum, quod deſcripſimus, exprimēdum noua vocis inſtitutione efformatum, per antiphraſim ab arcendis laboribus, ſeu laborantibus adiuuandis in acie appellatum.

Vnde labari nomen ortum. Euſebius. Sozomenus. Greg. Naz. Baron. Car.

5 Porrò cum multa eſſent vexillorum genera apud Romanos, de quibus fusè agit Vuolfangus Lazius lib. 7. Commentar. Romanæ Reipubl. cap. 5. erat vnum præcipuum, quod ante ducem exercitus pręferebatur, idque duplex, vnum rubeum, quod erat ipſius ducis, ſiue Imperatoris, & flammeum à colore dicebatur: alterum totius exercitus aureum, gemmisque, atque vnionibus exornatum, quod proprio vocabulo labarus, ſeu labarum appellabatur, & Procopio libro 4. hiſtoriæ Gotthicæ pandum. Adrianus Turnebus libro decimoquinto aduerſariorum, capite 16. ait

Vuolfangus. Procopius. Adr. Turn.

ait

Sozomen. ait ſe in vetuſto lexico ẽt laborũ reperiſſe, & ita ſcribi apud Sozomenũ li.9. Hiſtor.Eccleſ.cap.4. θάτερον δὲ τῶν σκήπτρων ὃ ῥωμαῖοι λάβωρον καλοῦσιν : labari *Tertull.* verbo vtútur D. Amb.& Tertul.in Apologetico c.16. *Sypara*, inquit, *illa vexillorum, & labarorum ſtola crucium ſunt*. Vexillum igitur Romanũ, quod antea iã labarum dicebatur, Conſtantinus Magnus crucis figura, nomineque Chriſti per compendium literarum exornauit, eoq; præcedente aduerſus Maxentiũ aciem inſtruxit, vt paulo ſuperius diximus: id quod elegantibus carminib. cecinit *Aurelius Prudent.* Aurelius Prudentius lib.1. de potentia crucis contra Symmachum.

Hoc ſigno inuictus transmiſſis alpibus vltrò
Seruitium ſoluit miſerabile Conſtantinus.
Cum te peſtifera premeret Maxentius aula,
Teſtis Chriſticola ducis aduentãtis ad vrbẽ
Miluius exceptũ Tyberina in ſtagna tyrãnũ
Præcipitans, quanã victricia viderit arma
Maieſtate regi, quod ſignum dextera vindex
Prætulerit, quali radiarint ſtemmate pila.
Chriſtus purpureum gẽmanti textus in auro
Signabat labarũ, clypeorũ inſignia Chriſtus.
Scripſerat, ardebat ſũmis crux addita Xpi.

6 *Eſebius. Cõſtantinus crucẽ eximie coluit.* Præterea tam eximius crucis cultor fuit Conſtantinus, vt quemadmodũ refert Euſebius lib.3. de vita Conſtantini, nunc vultum ſuũ ſalutari ſigno cõmuniret, nunc victoriæ trophæũ oſtentans, quod in picta tabula quadã altiſſima, & præ foribus imperialibus ſuſpẽſa oĩum oculis viſenſum ꝓponeret, depictumq; ſalutare ſignũ capiti ſuo imponi, inimicam verò, & hoſtilem ferã, hoc eſt Dæmonem, quæ Eccleſiam Dei per impiorum hominum tyrannidẽ vaſtauerat, in forma draconis in profundum deprimi fecerit: draconem.n.eũ, ac tortuoſum ſerpentem diuina oracula appellant: quapropter Imperator draconem hunc ſuis, ac ſuorum pedib. ſubiectum, iaculoque circa medium vteri transfoſſum, ac maris fundo iniectum per ceratam confectum figurã cunctis oſtendebat, quem & virtute ſalutaris trophæi, quod ſuper caput ipſius ſuſpẽſum erat, ad profundũ perditionis ceſſiſſe ſignificabat. Itaque diuino inſtinctu afflatus his imaginibus expreſſit, q̃ Prophetarũ vaticinia multo ante prænunciauerant, Deum videlicet gladiũ ſuum magnum, & fortem aduerſus ſerpentem veterẽ educturum, ac dracone͂, qui in mari eſt, interfecturum, vt habes apud Eſaiam capite 27. Narrat quoque *Eſai 27.* Euſebius lib.4. de vita Conſtantini tantam *Euſebius.* fidei vim diuino quodã inſtinctu in eius animo defixam fuiſſe, vt in aureis nummis imaginẽ ſuam ita inſculpi curauerit, vt expãſis manibus inſtar precantis cælum contueri videretur, quod genus, inquit, nummi hac effigie ſculpti per omnes Romani Imperij gẽtes volitabat.

Felicitas Eccleſiæ, fideique propagatio ſub Conſtantino Magno deſcribitur.

SECTIO V.

I QVam verum ſit illud, quod ſacrarum literarum monumentis cõſignatum legimus Prouerbiorum 21. *Prou. 21.1.* *Sicut diuiſiones aquarum, ita cor regis in manu Domini; quocunque voluerit, inclinabit illud.* Conſtantinus Magnus ſuis factis expreſſit, quę nõ niſi flectente, & inclinãte cor eius Domino efficere oĩno potuiſſet: ad arcana verò diuinæ prouidentiæ pertinet, ꝙ nullum ſuperiorum Romani Imperij principum Deus ad tantæ felicitatis faſtigiũ eligere inſtituerit, vt eximijs, & ꝑclaris officijs apud vniuerſam Eccleſiã collocatis miro ſibi modo Dei amorẽ, & beneuolentiam conciliaret, niſi vnũ Conſtantinũ, cui id ſingulare beneficiũ de induſtria, ſicut Sauli Regi dixit olim Samuel, ſeruatum fuit. Præceſſerãt oẽs illi, quos commemorauimus, ꝓcelloſi grauiſſimarum perſecutionum turbines, turbulentaque tempeſtates ſæuientibus ſubindẽ tyrannis excitatę fidelium pacem per vniuerſas Imperij prouincias turbauerant; eadem furentiũ ventorum procella Chriſtianorum templa in Dei cultum magnis vbique ſumptibus, laboribuſque erecta radicitus conuulſerat, fideles ipſi vi debacchantium turbinum abrepti exquiſitis vbique cruciatibus diſcerpti, ac dilaniati omnia ſola terrarum, in quibus graſſabatur tempeſtas, ſanguine ſuo

per ſummã impietatẽ fuſo miſerrimẽ cruentabant; denique nox atra cælum, ſolemque oculis eripiens cum ſummo oĩum mętore, & luctu vniuerſæ Eccleſiæ incubabat: cum Conſtantinus Magnus fauſtis, ac felicibus cæleſtis numinis auſpicijs tanq̃ ſol Eccleſiæ fulgentiſſimus illuxit, qui diſpulſis tenebris ſua luce, & ſplendore Eccleſiæ cælũ colluſtrauit, ventorũ inhibuit vim, tempeſtatẽ ſedauit, collapſa non modo tẽpla iterum erexit, ſed alia de nouo verè Imperatoria liberalitate, & munificentia multò illuſtriora, opulentioraque per oẽm Imperij ditionem exædificauit, ſuperiorum Imperatorũ aduerſus Chriſtianos edicta oĩa reſcidit, nouaq́; ſanxit, atque vulgauit, illuſtriſſimam Religionis noſtræ cõmendationẽ, eximioſque fidelium fauores, & priuilegia continentia: ex quibus idcirco operęprætiũ duximus nõnulla decerpere, vt omnes videant, quanto iure præſentem viſionem ad Conſtantinum Magnum referendam arbitremur.

Conſtantini edictũ pro Chriſtianis apud Euſebium.

2 Eſt igitur huiuſmodi Conſtantini edictum pro Chriſtianis apud Euſebiũ lib. 2. de vita Conſtantini. *Victor Conſtantinus Maximus Auguſtus, Prouincialib. Palæſtinæ. Cum tam grauis impietas res humanas occuparet, ac Reſpublica quaſi peſtifero quodam morbo penitus perdenda periclitaretur; vide quodnam leuamen Deus, liberationemque à malis excogitarit? Miniſteriũ meũ voluntati ſuæ accommodum requiſiuit, qui inde à mari Britannico, & illis orbis partib. orſus, potentiore quadã virtute cuncta illa, quæ orbẽ premebant, mala repulit, vt ſimul & genus humanum ad ſanctiſſimæ legis culturam meo inſtitutum miniſterio reuocaretur, & fides beatiſſima ſub potiore ductore creſceret: haud.n ſic ingratus eſſe velim, vt debitam gratiam, optimum ſ. miniſteriũ negligam, hoc mihi donum conceſſum credens, per quod ẽt ad Orientis vſque regiones progreſſus ſum. Quotquot itaque propterea ꝙ honorem cæleſti numini debitũ, ac fidem non neglexerunt, cui ſeipſos totis animis conſecrarunt, ſæuis iudicum ſentẽtijs ſubiecti patriã exilio cõmutarunt, quibuſcunque tẽporibus id perpeſſi ſint, vel ſi qui curialium catalago adnumerati ſunt, priorem illorum numerũ non adimplentes, hi patrijs locis, ac conſuetæ quieti reſtituti oĩum liberatori Deo gratiarũ actiones perſoluant: aut ſi qui bonis ſuis ſpoliati, & vniuerſarum facultatũ iactura oppreſſi mæſtiſſimam hactenus vitã egerunt, ij antiquis ſedibus, cognationibus, & facultatibus redditi Diuina beneficentia cum gaudio perfruantur. Quin ẽt quotquot in inſulis ꝑter animi ſnĩam detinentur, hac prouidentia noſtra frui præcipimus, vt qui hactenus difficilibus montiũ locis, ac circũfluo incluſi mari fuerunt, inamæna, & immani ſolitudine liberati iucundiſſimis ſeſe locis reſtituentes, ſicuti deſiderant, cõpotes euadãt, & qui pauperculam vitã multo tꝑe in ſordib. egerunt, hi cupide, ac raptim ad ſuos reuerſi, & curis in poſterũ liberi abſq; metu apud nos viuãt, qui nos Dei & gloriamur, & credimus eſſe ſeruos; Quotquot igitur ita condẽnati ſunt, vt in laborioſis metallorũ officinis laborent, vel operib. publicis ſeruiant, continuos labores dulci otio, faciliorią; vitæ cõmutãtes, immoderatas laborũ moleſtias in placidã quietem conuertant; Quin ẽt ſiqui olim militaribus dignitatibus probati, illis ꝑꝑ atrocem, & iniuſtam cãm exciderunt, eo quòd diuinæ cognitionis confeſſionem dignitati, quam habebant, prętulerunt, horũ liberum ſit arbitrio, vel ſi militiam affectant, in gradu, quo fuerunt, manere, vel cum honorifica dimiſſione in libertate agere: decet .n vt qui tantã magnanimitatẽ aduerſus obiecta pericula oſtendit, otio, ſi volet, & honore pro ipſius arbitrio fruatur. Ad hæc quotquot nobilitatis ꝑrogatiua priuati talem aliquo pacto iudicũ ſuſtinuerunt ſnĩam, vt vel in gynæcia, vel texendi officinas iniecti iniucundum, ac miſerum laborem ferant, hi cum honorum, quibus anteà potiti fuerant, tum libertatis bonis gaudentes, & ad priſtinas dignitates reuocati cum oĩ deinceps animi alacritate vitã ducant, & qui libertate in ſeruitutem commutata inſueta miniſteria obire ſe deplorat, vtpote ꝙ ſubito ſe è libero ſeruum factũ eſſe videat, priſtina ſecundũ præſens hoc noſtrũ inſtitutum libertate recepta genitorib. ſuis ſeſe reſtituat, eoſque labores obeat, qui liberũ hominem decent. Adijcienda ſunt aũt facultates, non quibus varijs ſint, & alijs de cauſis priuati, ſed ſiue quidã optimo, ac diuino martyrij certamine tolerato imperterrita, et virili mente bonorũ ſpoliationem ſuſtinuerunt, & in cõfeſſione ꝑdurantes æternam ſibi ipſis ſpem cõpararunt; ſiue aliquo demigrare coacti, & quoniã perſecutoribus non ceſſerunt, vt fidẽ perderent, facultatib. ſuis priuati

uati ſunt; vel ſi quidam morti adiudicati ſpoliationem bonorum ſuorum tulerunt, horum facultates cognatio reſtituendas eſſe præcipimus. Eſt autem omnino cognitu facile, quibus propinquioribus inter cognatos hæreditates competant, cum de his ipſæ leges ſtatuant. Si verò nemo ex propinquioribus ſuperſtes fuerit, ita vt nemo adſit ſiue martyrum, ſiue cōfeſſorum, ſiue eorum, qui ob eiuſmodi cauſam in exilium amandati ſunt, hæres cuiuſque loci Eccleſia perpetuò deputata ſit ad eius ſucceſſionis hæreditatem: nec erit id vllo pacto graue mortuis, ſi eam ſortiantur hæredem, cuius gratia omnis generis labores pertulere: quod ſi prædictorum aliqui de facultatibus non nihil, quibus voluerunt, largiti fuerint, rationi conſentaneum eſt, vt propria illis maneat poſſeſſio. Nè vero error aliquis in hoc appareat, edicto, ſed in promptu ſit cuiuis, quod æquum eſt, cognoſcere, ſciendum eſt omnibus ſiue agrum, ſiue domū ſiue hortum, vel aliud quid prædictorum poſſederint, bonum ipſis, & vtile fore, vt id confiteantur, & illis quàm citiſſimè reſtituant. Quapropter etiam ſi videantur quidam illorum ex iniuſta poſſeſſione multum tuliſſe emolumenti, huius repetitionem nos non iudicamus eſſe iuſtam, ita tamen, vt ipſi quantum, & vnde collegerint, agnoſcentes, ignoſci ſibi à nobis petant. Quæcunque Eccleſiis rectè competere videbuntur, ſiue domus ſint, quæ poſſidentur, ſiue agri, ſiue horti, ſiue alia quæcunque, nullo eorum, quæ ciuitatem hanc concernunt, iure diminuto, ſed cunctis integre permanentibus reſtitui præcipimus: quin & ipſa loca, quæ martyrum ſunt corporibus honorata, & monumenta glorioſi ſeceſſus exiſtunt, quiſnam Eccleſiis competere dubitabit? imò non præcipiet etiam, quando nec melius ſit donum, neque gratioſior labor, pluſque vtilitatis habens, quam diuino dirigente ſpiritu de his rebus eſſe ſolicitum, ac quæ malis ſunt prætextibus à flagitioſiſſimis viris ablata ſanctis eccleſiis reſtituere, ac vindicare? Quoniam igitur euidētiſſimis, & clariſſimis demonſtrationibus omnipotentis Dei virtus reſplenduit, admonitionibusq́; ſimul, & auxilijs, quæ propter me crebro conferre dignatus eſt, quibus moleſtiam illam, quæ antea vniuerſas res humanas obtinebat, ex vniuerſo orbe, qui ſub cælo eſt, expelli cōtigit, ſinguliq́; iam, & vniuerſi ſimul diligenti cura conſiderant, quænam ſit illa poteſtas, quę ſemen illud, vt ita dicam flagitioſiſſimorū hominum amolita eſt, & euertit, bonorum verò lætitiam reuocatam ad quasvis regiones abunde prorogauit, ac rurſus diuinā illam legem cum omni reuerentia conuenienter coli, illiſque, qui ſeipſos ad hoc conſecrarunt, vt hanc conuenienter colant, plenam poteſtatem largita eſt, qui perinde atque è denſa quadam caligine conſpiciunt, perſpicuam literarum ſcientiam nacti conuenientem poſthac cultum, piumque, & conſentientem honorem circa eandem oſtendunt.

Atque hæc quidē ad Palæſtinos Cōſtantinus: quę omnia, vt imperabat, perfecta ſunt. 3 Deinde vero Gentibus per prouincias ſparſis duces mittebat maiori ex parte ſalutari fide imbutos: qui verò Gentiliſmū ſapere videbantur, ijs ſacrificandi facultas negabatur. Eadem lex Duces, ac præſides ita frenabat, vt eis ſi Chriſtiani eſſent, iniungeret, vt tā excellenti appellationi facta reſponderent; ſi verò aliter eſſent animati, omnino ſimulachrorum cultum interdiceret; Poſtea duæ aliæ quoque leges latæ ſunt, quarum una prohibebat vniuerſis idolorum cultū; altera mādabat, vt oratoriorum, quę dicebātur, ædificia erigerentur, tēpla antea vel diruta, vel collapſa inſtaurarentur, aliaq; de nouo cum quoad lōgitudinē, tum quoad latitudinē ampla, & magnifica extruerētur: neque hac in re ſumptibus, & expēſis vlla ratione parceretur, ſed ſi opus eſſet, ex ipſis Imp. theſauris, & vectigalib. neceſſariæ pecunię ſuppeditarētur: quà de re libet hoc loco adſcribere edictū, quod ad Euſebium Cæſareæ Palæſtinæ Epiſcopū miſit, vt ipſemet teſtatur ſecundo lib. de vita Conſtantini. *Victor Cōſtantinus Max. Auguſtus, Euſebio. Quàm ad hoc vſque tēporis impia illa ſentētia, tyrannideque miniſtros ſeruatoris perſequente cunctarū ſint Eccleſiarum ædificia vel propter incuriā labefactata, vel metu imminētis iniquitatis vendibilia, ac vilia reddita, cognoui, et accuratè intellexi frater dilectiſſime. Iā verò libertate reddita, ac dracone illo à Reip. gubernatione maximi Dei prouidentia, noſtraque opera expulſo cunctis arbitror manifeſtam eſſe factā Diuinam potentiam, eoſq; qui vel metu, vel incredulitate in peccata quadā inciderunt, ad veram, & rectā vitę conſtitutionē acceſſuros. Quotquot igitur eccleſijs vel ipſe pręes, vel alios ſuis quoſque lo-*

Littera Conſtantini ad Euſebiū de reſtaurandis eccleſiis.

eis Epiſcopos, presbyteros, vel diaconos praeſſe noſti, admone, vt diligentes ſint circa eccleſiarum ſtructuras, ac vel exiſtẽtes reſtaurẽt, vel auctiores reddant, vel vbi neceſsitas exigit, nouas ædificent. Petes vero & ipſe, & alij per te à præſidibus, magiſtratibuſque prouincialibus ea, quæ neceſſaria ſunt; his enim ſcriptum eſt, vt omni promptitudine, quæ à ſanctitate tua dicuntur, adminiſtrent. Hæc ad Euſebium. Præterea qm̃ error idololatriæ prædeceſſores ſuos occupauerat, Catholicæ fidei doctrinam miſit ad omnium gentiũ Prouinciales monens ſubditos, vt Deũ rerum omnium auctorẽ cognoſcerẽt, Chriſtumq; ſeruatorẽ amplecterẽtur, palãq; nũcuparẽt, vt patet ex peculiari ea de re imperiali edicto, quod habes apud Euſebium loco paulo ante citato.

De propagatione vero fidei ſub Cõſtantino hæc ſcribit Sozomenus lib. 2. c. 6. *Difficile eſt*, inquit, *ſingula conſcribere: quàmplurimæ ſiquidem & aliæ ciuitates ad Chriſtianam religionẽ tunc temporis cũ fiducia acceſſerunt, vltroq; Imp nihil horũ præcipiente tẽpla ſua, & ſtatuas demolitæ ſunt, & domos oratorias ædificarunt. Cum autem hoc pacto Eccleſia per vniuerſum Rom. Imp. creuiſſet, ad barbaros etiã religio Chriſtiana peruenit: iam enim & quæ ad Rhenum habitant gentes, Chriſtianiſmum receperunt, Celtæque, & Galatæ, qui extremi ad Oceanum commorantur, & Gothi, & quotquot illis vicini ſunt, olim ad ripas Iſtri fluuij Chriſtianæ fidei participes facti, ad vitã ſunt manſuetiorẽ, ac rationi magis conſentaneã mutati. Sub hoc aũt Imperio & Iberi Chriſtum agnouiſſe feruntur; eſt ea gens barbara, & bellicoſiſſima & vltra Armenios ad Arcton habitans: opera autem Chriſtianæ, & captiuæ cuiuſdam mulieris factum eſt, vt patriam ſuperſtitionem contempſerint.* Quod poſtquã fusè cõmemorat Sozomenus, addit c. 7. *Ad hunc modum Iberi Chriſtum cognouerunt. Poſtea verò ad vicinas quoque gentes doctrina Chriſtianorum peruenit, & incrementum accepit. Armenios antea Chriſtianã fidem recepiſſe audiui: fertur enim Tiridates, qui genti Armenorum præerat, occaſione ſtupendi cuiuſdã miraculi, quod domi ſuæ diuinitus contigerat, ſimul & ipſe ad Chriſtum fuiſſe conuerſus, & cunctis ſubditis, vt eandẽ ſimiliter religionem amplecterentur, præcepiſſe.* Hæc Sozomenus; idẽq; referũt Socrates lib. 1. c. 16. Theod li. 1. c. 6. & alij. Atque hęc ſatis eſſe videtur, vt perſpectum ſit, quanto iure præſens viſio ad Conſtantini tempora referatur ſub quo finitis ſuperiorum perſecutionum turbinibus, & eorum, qui tunc tẽporis Romanum Imperium obtinebãt, tyrannide cõpreſſa, Chriſtiana religio vſque adeò floruit, fideſq; ad extrema vſque ſola terrarum propagata eſt: id quod vaticinari pergit Ioannes cõmemorata infinita propemodum hominũ multitudine, qui tum ex Iudeis, tũ vel maximè ex gentibus Chriſti fidem receperunt: quod iã explicare aggredimur.

Fidei propagatio ſub Cõſtantino.

Chriſtianæ mulieris captiuæ opera Iberi fidem recipiunt.

Socrates. Theod. & alij.

Cur fideles, & præcipue prædeſtinati appellentur ſignati.

SECTIO VI.

1 Docuit Ioannes Angelum illum aſcendentem ab ortu ſolis clamaſſe quatuor Angelis, quibus datum erat nocere terræ, & mari: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque ſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus eorum*: tunc verò audiuiſſe ſe numerum ſignatorum, videlicet centũ quadragintaquatuor millia ex omni tribu filiorũ Iſrael: ex omnibus verò gẽtibus, populis, & linguis innumerabilẽ ſignatorũ multitudinẽ. Cum verò in ſuperioribus docuerimus per eiuſmodi ſignatos, fideles, qui fidẽ Chriſti receperũt, accipiendos eſſe: illud nũc explicãdum ſupereſt, cur ſignati nuncupentur.

Primũ igitur omnes in vniuerſum fideles appellantur ſignati ratione fidei, 2
quæ ſignaculũ dicitur 2. ad Tim. 2. *Firmum aũt fundamentum Dei ſtat habens ſignaculũ hoc.* Dicitur aũt fides ſignaculũ primò, quia per fidẽ obſignat Deus ſua promiſſa, quę ratio eſt D. Ambr. in cõmẽtarijs epiſtolæ citatæ. Fundamẽtum Dei fides eſt, quæ cõtinet, quæ promiſit Deus, quę fides nõ poterit infringi pſidorũ, & hęreticorũ cõmentis, ſignaculum enim promiſſionis Dei fides noſtra eſt, quæ firmat Dei verba. Secũdò appellatur fides ſignaculũ, quia eſt nota quędã, & veluti teſſera, quã fideles à non fidelib. diſcriminãtur; quã rationẽ affert D. Greg.

2. Tim. 2. 19.

Fides ſigna[culum] quibus de cauſis.

D. Ambr.

D. Gregor. D Greg.lib.29.Moral.c.2.vbi de fide in *Cant.8.6.* telligit illud Cant.8. *Pone me, vt ſignaculũ ſuper cor tuũ.* *D. Auguſt.* Et luculẽtius D.Aug. ſignare,inquit,eſt ſignum rei imponere; cuicunque enim rei ponis ſignum, ideo ponis, ne confuſa cum alijs à te nõ poſſit agnoſci. Vnde & Pater Chriſtum ſignauit,Ioan.6. ideſt, proprium quiddã illi dedit, ne cęteris compararetur homi- *Pſal.44.8.* nibus,iuxta illud Pſal.44. *Vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ conſortibus tuis.* *2.Cor.1.12.* Hoc ſenſu dixit Paulus 2.ad Corinth.1. *Qui vnxit nos Deus, qui & ſignauit nos, & dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris,* & ad *Epheſ.1.13.* Epheſ.1. *In quo & credentes ſignati eſtis ſpi-* *Ephe.4.30.* *ritu promiſſionis ſancto.* & capite 4. *Nolite contriſtare ſpiritum ſanctum Dei, in quo ſignati eſtis in die redemptionis:* atque eandẽ ob cauſam in baptiſmo character in anima imprimitur quaſi nota diſtinguens fidelem ab infideli.

3 *Crux ſignaculum fidelium.* Deinde dicũtur fideles ſignati in frõtibus, ſigno videlicet crucis propter fidei confeſſionẽ, de qua non debent erubeſcere. In cuius rei figuram Ezech.9. *Ezech.9.* præcepit Deus homini veſtito lineis, qui Chriſtum repręſentabat, vt ſignaret ſigno *Tau* frontes virorum gementiũ, vt ijs à percuſſoribus Angelis parceretur: eo enim tẽpore *Tau* litera Hebraica habuit perfectam figuram crucis. *Exo.12.* Idem quoque fuit expreſſum Exodi 12. vbi iubetur ſanguis agni occiſi poni ſuper vtrumque poſtem, & ſuper liminare, *Rupertus.* quoniam, vt interpretatur Rupertus libro ſecundo in Exodum, ſanguinem Chriſti in ſuperliminaribus domorum ponimus, cum crucem paſſionis illius in fronte portamus. Erant autem notæ ſanguinis tres, duæ in vtroque poſte,& vna in ſuperliminari, quia in nomine Trinitatis baptizamur, vt vult Rupert. Quamquam id myſterium poſſumus etiam referre ad tres animæ potentias, quæ debent Chriſti ſanguine notari. Vnus ex ſignatis in fronte erat Paulus, *Rom.1.16.* qui dicebat ad Romanos 1. *Non erubeſco Euangelium:* imò & de Eccleſia vniuer- *Cantic.4.3.* ſa, dicitur Canticor.4. *Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ abſque eo, quod intrinſecus latet.* *Beda.* Quem locum expendens Beda in comment. ſuper cap.6. Canticorum. *Genas,* inquit *habet ſicut malum punicum, quia anima fidelis non erubeſcit paſsionem ſui redemptoris, vel confiteri verbis, vel factis imitari, ſed poſtpoſita omni verecundia, & confuſione, palam proclamare delectatur: Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti. Rectè autẽ additur: Abſque occultis tuis, ſeu, Abſque eo, quod intrinſecus latet; quia ſicut cortex mali punici ſolum quidem ruborẽ foris oſtendit, ſed multa interius grana, quibus exuberat, occultat, ita anima Deo deuota, ac ſalubriter verecunda, virtute quidem viuifica crucis ſtudet ſe per omnia tueri, ſed ſub eiuſdem crucis ſignaculo plura virtutum genera, quæ foris minimè apparent, cõtinet.* Hæc Beda. Nec verò quempiã moueat, q̃ genæ ſponſæ rubicundæ,& puniceæ dicãtur, qui color verecundiã v̄r̄ indicare: etenim is color nõ eſt pudoris, ſed amoris, quo ſpõſa in ipſamet animoſa fidei confeſſione rubet.

4 Deniq; prędeſtinati precipuè ſignati appellantur, eo q̃ non ſolũ fidei, ſed etiã amoris, & charitatis notam impreſſam animo habent: *Prædeſtinati fidei, & charitatis notam habent.* quã ob cauſam dicuntur ſignati Chriſto ipſo, tãquã ſignaculo in corde,& ĩ brachio: ad huiuſmodi enim ſigillationem ſponſam ſponſus inuitat, cum ait Cantic.8. *Pone me, vt ſignaculum ſuper cor tuum, ut ſignaculum ſuper brachiũ tuum:* *Cant.8.6.* quẽmadmodũ eleganter explicauit D. Ambr lib.de Iſaac, & anima, c.8. *D. Ambr.* *Signaculum,* inquit, *Chriſtus in fronte eſt, ſignaculum in corde, ſignaculum in brachio: in fronte, vt ſemper confiteamur: in corde, vt ſemper diligamus: in brachio, vt ſemper operemur.* Pleriq; exiſtimant eo loco Cant. cõmendari ſponſæ ab ſponſo ſui memoriam, vt eum tanquã ſignũ auro, aut gẽmæ inciſũ in pectore,& brachio geſtet: quemadmodũ etiam Dñs Hebræis pręcepit Exodi 13. *Erit quaſi ſignum in manu tua, & quaſi monumentum ante oculos tuos.* *Exo.13.9.* Alij volunt poſtulare ſponſum à ſpõſa, vt ſeipſum rebus omnibus anteponat: ſolent enim ſponſæ monumenta quedã aurea, & elegantia ab amaſijs accipere ad memoriã abſentiũ excitandam. Non deſunt etiã, qui exiſtimant, illud ſponſę cõmendari, vt cordis ſui arcana,& ſecreta ſoli ſponſo aperiat: ſolemus enim ſigillo obſignare, quę abſcondita,& arcana eſſe volumus. Sed poſſumus tñ eo loco per ſignaculũ etiã imaginem accipere: quemadmodum ſumitur Ezech 28. *Ezech. 28. 12.* *Tu ſignaculũ ſimilitudinis, perfectus decore:*

vbi

vbi ad literã ſermo eſt de Lucifero, iuxta quam acceptionẽ poſtulat ſponſus ab ſponſa, vt ſeipſum tanquam imaginem, quam aſſiduè conſpiciat, & contempletur, in corde imprimat per amorẽ, & in brachio per actionẽ. Denique Aggei 2. dicitur Zorobabeli, quatenus Chriſti figurã referebat: *Ponam te quaſi ſignaculũ*: ſic enim eum locũ interpretatur D. Hierony. *Hunc*, inquit, (ſcilicet Chriſtum) *ſignauit Deus Pater* Ioan. 6. *& ipſe eſt imago Dei inuiſibilis, & forma ſubſtantiæ eius*, ad Hebr. 1. *vt quicunque crediderit in Deum, hoc quaſi annulo conſignetur*.

Agg. 2. 24. *D. Hieron.* *Ioan. 6.* *Hebr. 1. 3.*

Cur duodecim millia ſignati ex ſingulis tribubus nominentur.

SECTIO VII.

1 Iam ſupra oſtendimus, quæ ſequũtur de numero ſignatorum, tam ex Iudęis, quã ex gentibus, propagationẽ Eccleſiæ ſignificare. Igitur numerum ſignatorum ex omni tribu filiorum Iſrael, ait Ioannes fuiſſe centum quadragintaquatuor millia, ideſt, duodecim millia ex ſingulis tribubus: quemadmodum deinde ſigillatim commemorat. Ponitur verò certus numerus fidelium conuerſorum ad fidẽ ex Iudaiſmo, vt eorum paucitas exprimatur: etenim pauciſſimi fuerunt comparatione, tum Iudæorum, qui Chriſtum non receperunt, tum eorum, qui ex gentibus crediderunt, de quibus mox ſubiungit. *Poſt hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus, et tribubus, et linguis*. Itaque duodecim millia ponũtur ex ſingulis tribubus Iſrael, non quòd duodecim millia tantum crediderint, ſed vt ſignificetur certũ fuiſſe, ideſt, non ita magnum numerum fidelium ex Iudæis comparatione aliorum, poſito videlicet, numero certo pro incerto, vt ſæpè aliàs.

Pauciſſimi ſaluantur præ ijs, qui damnãtur.

2 Quod igitur pauci ex Iudæis credituri eſſent in Chriſtum, multa docent ſcripturæ ſacrę teſtimonia. Primum habetur Geneſ. 22. vbi Deus ad Abraham, ita loquitur: *Multiplicabo ſemen tuum, ſicut ſtellas cæli, & ſicut arenam, quæ eſt in littore maris*. Quo loco, vt vult Euſeb. Cęſarienſis, lib. 2. demõſtrationis Euangelicæ, cap. 40. nomine ſtellarum Iudęi conuerſi ad fidẽ intelliguntur, quę pauciſſimę ſunt, comparatione granorum arenę maris, per quę Iudęi perfidi ſignificantur. *Cum duo*, inquit, *ſint, quæ Abrahæ Deus reſpondens promiſit de ijs, qui ab illo orituri erant, vnum quidem, quod futuri eſſent, ſicut ſtellæ cęli, alterum verò, quòd tanquam arena maris: Dei quidem amici, quales fuerunt illi veteres, & Prophetę, & Saluatoris noſtri Apoſtoli, quibus ipſe illud teſtimonium exhibuit: Vos eſtis lux mundi, luminibus cęleſtibus ipſo ſplendore comparantur, reliqui verò terreni, ſcilicet, atque in humum ſpectantes arenæ ſimiles habentur*: quę multitudo multo maior eſt, & deſcribitur peritura: quo eodem ſenſu locum intellexit D. Auguſt. homil. 48. Secundum Hieremię 3. *Aſſumam vos vnum de ciuitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion*. Quem locum expendens Rabbi Samai, (vt auctor eſt Galat. lib. 9. de arcanis Catholicę veritatis, cap. 2.) docet alludi ad egreſſum filiorum Iſrael ex Aegypto, & ingreſſum in terrã promiſſionis: ſiquidem ex infinita illa multitudine, quę egreſſa fuit ex Aegypto, duo tantũ, ideſt, Ioſue, & Caleb ingreſſi fuerunt in terram Chanaam. Simile igitur quiddã prędicitur à Hieremia futurum tẽpore Meſſię, quòd pauciſſimi Iudęorum eum eſſent recepturi, & in cęleſtem illam terrã promiſſionis ingreſſuri. Tertium habetur Iſa. 10. *Si fuerit populus tuus Iſrael quaſi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo*, ideſt, pauciſſimi, quemadmodum interpretatur D. Aug. libro queſtionũ in Geneſim, queſt. 148. Quam eandem ob cauſam Meſſias futurus erat lapis offenſionis, & petra ſcãdali domui Iſrael: ſic enim habes Iſaię 8. *Erit in lapidem offenſionis, & in petram ſcandali duabus domibus Iſrael, in laqueum, & ruĩnam habitantibus Hieruſalem: & offendent ex eis plurimi, & cadent, et conterentur, & irretientur, & capientur*. In quem locum legendus eſt Galatin. lib. 9. de arcanis, cap. 2. Quartum Micheę ſeptimo. *Væ mihi, quia factus ſum, ſicut qui colligit in Autumno racemos vindemiæ: non eſt botrus ad comedendum*: ideſt, idẽ mihi contigit, atque ijs, qui in Autumno colligunt racemos vindemię, ideſt, poſt vinde-

Gen. 22. 17 *Euſeb. Cæſ.* *Pauci ex Iudæis in Chriſtum crediderunt.* *Mat. 5. 14.* *D. Auguſt.* *Hier. 3. 14.* *Rabbi Sam.* *Iſa. 10. 22.* *D. Auguſt.* *Iſa. 8. 14.* *Mich. 7. 1.*

demiam racemos, qui pauciſſimi ſolent inueniri: quæ quidem verba plerique Chriſti faciunt conquerentis ſimul, & dolentis, quòd pauci ex Iudæis fidem ſuam ſint recepturi. Quod verò ſequitur. *Pracoquas ficus deſiderauit anima mea:* quidam ſic interpretantur. Deſideraui, inquit, illam priorum patrum virtutē, qui tanquam præcoces ficus multò ante præceſſerant, optabamque inuenire aliquos eis ſimiles, ſed reperire non potui: quòd enim primi illi patres præcoces fructus appellentur, perſpicuum eſt ex
Oſea 9. 10. Oſeæ, cap. 9. *Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael; quaſi prima poma ficulnea, in cacu-*
D. Hieron. *mine eius vidi patres eorum.* D. Hieronym. eiſdem verbis putat exaggerari eandem Iudæorum paucitatem hoc ſenſu. *Fruſtra,* inquit, *volui iam vindemiata, & perdita ciuitatis quaſi extremos racemos requirere, ſed cum non ſit botrus ad comedendum, ſaltem immaturas ficus, ideſt, groſſos ficorū in cibum ſumere optaui: quaſi diceret, non inueniens panē pra famis magnitudine quiſquilias, & furfures requiſiui.* Hæc ille.

3 Quintum denique eſt Oſeæ, cap. 10.
Oſea 10. 1. *Vitis frondoſa Iſrael, fructus adaquatus eſt ei: ſecundum multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria, iuxta vbertatē terra ſua exuberauit ſimulachris:* ſignificatur Iſrael eſſe vitem frondoſam, ideſt ſylueſcentem, ac luxuriātem palmitibus, hoc eſt, ciuitatibus, oppidiſque frequentiſſimis abundantem, fructumque reſpondere multitudini palmitum, quia Iſraelitici populi propagatio magna admodum fuit: cæterum ſecundum hanc propagationem, & multitudinem non Deo, ſed idolis ſeruijſſe: pleriq; ex Hebræo transferunt: *Vitis vacua, & inanis,* & illud ſignificari putant Iſraelem in frondibus quidem creuiſſe, quemadmodum luxuriantibus ſegetibus accidit: tunc verò quod ſequitur; *Fructus adaquatus eſt ei,* quod huic expoſitioni videtur repugnare, per interrogationem legunt, ac ſi diceretur. Poteritne igitur fructum aliquem afferre? Alij per vitem patres intelligunt, per fructum filios; itaque exponunt: fructus adæquatus eſt ei, ideſt, filij eandem patrum naturam imitātur, quippe cum ſint etiam palmites quidā frondoſi nullum fructum proferentes, ſed in foliorum tantum multitudinem, & pulchritudinem luxuriantes. Aquila Aquila.
tranſtulit: *Vitis aquoſa,* quod eodem recidit, quia vitis aquoſa, niſi fuerit à vinitore putata, tota in frondes excreſcit, & humorem, quem debuit in vina mutare, in foliorum, & frondium luxuriā conuertit. Denique Iſa. 27. ita legimus: Iſa. 27. 12.
Et vos congregabimini vnus, & vnus filij Iſrael; quo loco D. Hieronym. docet præ- D. Hieron.
nunciari paucos ex Iudæis in Chriſtū Dominum credituros, & quidem ipſe idiotiſmus Hebraicus raritatem, & paucitatem ſignificat: eſt enim Hebraicè: *Ad vnum vnus,* ſeu *Poſt vnum vnus.*

Econtrario, quia ex gentibus infinita 4
propemodum multitudo fidelium futura erat: propterea Ioannes in eis commemorandis nullo certo numero ſignatorum vſus eſt: ſed dixit tantā eſſe multitudinem, vt eam nemo potuerit numerando percenſere; id quod Deus ipſi Abrahæ promiſit Gen. 26. *Multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cali: & benedicentur in nomine tuo omnes gentes terra.* Et cap. 13. *Faciam ſemen tuum ſicut puluerem terra: ſiquis poteſt hominum numerare puluerem terra ſemen quoque tuum numerare poterit.* Quod enim in priori loco, cum dicitur: *In ſemine tuo,* Chriſtus intelligendus ſit, docuit Paul. ad Gal 3. *Non dixit,* inquit, *in ſeminibus, quaſi in multis, ſed quaſi in vno: In ſemine tuo, qui eſt Chriſtus.* Eadem fidelium in gentibus multiplicatio prænunciata eſt Iſa. 53. cum dicitur: *Generationem eius quis enarrabit?* ideſt, quis poterit recenſere multitudinem filiorū Meſſiæ, qui ab eo per fidem generandi ſunt? Id enim ſignificat verbū Hebraicum דור, *Dor,* pro quo vulgatus tranſtulit *Generationem.* Quamquam multi patres velint eſſe ſermonem de æterna Chriſti generatione: imò & de temporali, quæ omninò cōprehendi nō poſſit. Huc etiam pertinet illud Cāticorum 6. *Sexaginta ſunt regina, & octoginta concubina, & adoleſcentularum non eſt numerus.* Et illud Cantic. 7. *Oculi tui ſicut piſcina in Heſebon, qua ſunt in porta filia multitudinis:* vbi Beda vult Eccleſiam ex gentibus appellari filiam multitudinis propter innumerabilem multitudinem eorum, qui ex gentibus Chriſti fidem receperunt.

Margin notes: *Ex gētibus fideliū multitudo maxima.* Gen. 26. 4. Gen. 13. 16. Gala. 3. 16. Iſa. 53. 8. Cant. 6. 7. Cant. 7. 11. Beda.

Quem

Quem ordinem ſeruauerit Ioannes in enumerandis duodecim tribubus.

SECTIO VIII.

1 *Quid ſit tribus.*

VT hoc melius intelligatur, paulò altius repetendum eſt principium. Sciendũ igitur tribum nihil eſſe aliud, quàm multorum ab vno ſtipite deſcendentium generationem, in qua ſunt multæ familiæ in domos varias diſtributæ. Eſt autem duodecenarius tribuum numerus in ſacris literis celeberrimus, nimirum propter duodecim filios Iacob ſingularum tribuum principes: pro huius tamen rei intelligentia eſt primò aduertendũ tribus tredecim fuiſſe. Etenim tribus Ioſeph fuit diuiſa in duas tribus, adoptauit enim Iacob Manaſſem, & Ephraim filios Ioſeph, voluitq; vt duas ſortes reciperẽt, & duas tribus appellarent, quẽadmodũ habes Geneſis quadrageſimooctauo. *Duo*, inquit, *filij tui* (ideſt, Manaſſes, & Ephraim) *qui nati ſunt tibi in terra Aegypti, antequam huc venirem ad te, ſicut Ruben, & Simeon reputabuntur mihi* (ideſt duas partes hæreditatis recipiẽt, ſicut quilibet alij duo filij mei) *Reliqui autem, quos genueris poſt eos, tui erunt, & nomine fratrum ſuorum vocabuntur in poſſeſſionibus ſuis*: diuiſo ergo Ioſeph tredecim tribus effectæ ſunt. In hoc ipſo capite cum tribus Dan non ponatur propter Antichriſtum, qui inde deſcendet, duodecim tamen numerantur: nam pro Ephraim, qui omittitur, quia ex eo traxit originem Hieroboam, ponitur Ioſeph. Secundò ſciendũ eſt Scripturam nunquã tredecim tribus, ſed duodecim tãtum appellare, cuius rei ea fuit ratio, quia cum agitur de poſſeſſionibus, tũc tribus Leui nõ computatur, ſed Ioſeph diuiditur in duas, quoniã Leuitis præcepit Dominus, ne acciperent hæreditatem inter Hebræos in terra eorum, quia ipſe nimirum erat ſors, & hæreditas eorum. Numerorum decimo octauo, & Deuteron. 18. atque adeo cedebant eis in ſortem, quæ ad Deum iure pertinebant. Ioſue 13. quæ iura tam Sacerdotum, quàm Leuitarũ, & Sacerdotis magni ponuntur Numeror. 18. Cùm verò agitur de re ſpirituali, tunc computatur quidem tribus Leuitica, ſed Manaſſes, & Ephraim nõ pro duabus tribubus numerantur, ſed numeratur tantum tribus Ioſeph pro vna, vt patet in benedictione, & maledictione in confirmationem legis, quæ ponuntur Deuter. 27. vbi ſex tribus ſedebant àd maledicendum tranſgreſſoribus legis in monte Hebal, & ſex aliæ ad benedicendũ obſeruatoribus in monte Garizim, & tribus Leui eſt ibi vna de benedicẽtibus. Sic etiam præcepit Deus poni in duobus lapillis Onychinis ſuperhumeralis, ſiue Ephod duodecim nomina duodecim tribuum, & in rationali in duodecim lapidibus eadem nomina duodecim tribuum. Exod. 28. E quibus duodecim nominibus vnum erat nomen, tribus Leniticæ, quia præceptũ fuit, vt ponerentur nomina duodecim filiorũ Iſrael iuxta ordinẽ natiuitatis ſuæ: quo fit, vt iiſdẽ locis tribus Ioſeph pro vna tantũ tribu cenſeretur. Ratio verò eius rei ea erat, quoniã ſpiritualia cõmunia erant tribui Leuiticæ cum alijs, atque adeo cum de ijs agebatur, inter eas numerabatur: at temporalia emolumenta non erant illi cum alijs communia. Aliter rem hanc explicat Abulenſis quæſt. 8. in 24. c. Exodi, Manaſſem, & Ephraim nunquam fuiſſe diuerſas tribus niſi in principio, ſecundi anni exitus Hebræorum de Aegypto, quo tempore, inquit, Leuitica tribus aſſumpta à Domino ad miniſterium tabernaculi deſijt eſſe tribus. Numer. 3. & pro ſorte, quam recepturа erat in terra Chanaan, aſſignati ſunt ei redditus primitiarum, & decimarum. Numer. 18. & 35. Ex quo concludit Abulenſis tribus ſemper fuiſſe duodecim, quia nimirũ cum Leui fuit tribus, non erant Ephraim, & Manaſſes duæ tribus: cum verò Leui ſeparatus fuit à reliquo populo, tunc cęperunt eſſe duæ tribus. Cæterùm nõ video, vnde Abulenſis eliciat tribũ Leui deſijſſe eſſe tribum, cum perpetuo inter tribus cõnumeretur, etiã poſtquam à Dño ad tẽpli cultũ, & miniſteriũ delecta fuiſſet.

2 Quod verò attinet ad ſeriem tribuũ, ea eſt præcipua, quam Iacob moriturus in filiorum benedictione quaſi inſtituit Gen.

Tribus tredecim fuere.

Gen. 48. 5.

Antichriſtus ex tribu Dan.

Scriptura nunquã 13 ſed 12. tantum tribus appellat.

Num. 18. Deut. 18.

Ioſue 13.

Deut. 27.

Exo. 28.

Abulenſis.

Num. 3. 18 & 35.

Prima Tribuum ſeries ordine benedictionis.

Gen. 49. Gen. 49. Iuxta quā prima eſt Ruben, ſecunda Simeon, tertia Leui, quarta Iudas, quinta Zabulon, ſexta Iſſachar, ſeptima Dan, octaua Gad, nona Aſer, decima Nephtalim, vndecima Ioſeph, duodecima Beniamin: vbi vides Iacob non inſtituiſſe ordinem tribuum iuxta ordinem natiuitatis filiorum. Secundò poſſunt etiā ordinari ſecundū natiuitatis ordinē; tunc verò prima tribus erit Ruben, ſecunda Simeon, tertia Leui, quarta Iudas, quinta Dan, ſexta Nephtalim, ſeptima Gad, octaua Aſer, nona Iſſachar, decima Zabulon; vndecima Ioſeph, duodecima Beniamin. Atque iuxta hunc ordinem deſcripti ſunt filij Iacob in duodecim Lapidibus rationalis, & in duobus Onychinis, qui erant in ſuperhumerali. Exodi 28.

Secunda ordine natiuitatis.

Exo. 28.

3 Tertiò poſſunt ordinari ſecundū ordinem excellentiæ. Tunc verò primū locum obtinet Iudas, cui á patre datum eſt ius regnandi, quod Ruben primogenitus amiſerat, quia thorum patris violaſſet: ſecundū Ioſeph, ad quem reliquū primogenituræ ius delatū eſt: præteriti autem ſunt Simeon, & Leui, qui proximè poſt Ruben ſequebātur, propter cędem Sichimitarum, quā iniquo animo accepit Iacob. Tertium igitur locū obtinet Ruben, & deinceps cæteri. Verùm hæc ſeries nuſquā in ſacris literis reperitur, quāuis illis ſit conſentanea. Quartò poſſunt ordinari tribus ſecundū ordinem vexillorū, qui in caſtris Hebræorum ſeruabatur, dum per deſertū graderentur. Erant autē caſtra in quadro poſita, in quatuor vexilla diſtributa: & ſub quolibet vexillo tres tribus quaſi militabāt, eo ordine, qui refertur Num. 2. & 10. iuxta quē nō numerantur tribus iuxta ordinē natiuitatis, neque excellentię. Igitur ſub vexillo Iudæ, cuius inſigne erat ad Orientē Leo, erāt tribus Iudę, & duę aliæ tribus Iſſachar, & Zabulō: ſub vexillo Ruben ad partem Meridionalē, cuius inſigne erat Homo, tribus Rubē, Simeō, & Gad: ſub vexillo Ephraim ad Occidentē, cuius inſigne erat Bos, tribus Ephraim, Manaſſę, & Beniamin: denique ſub vexillo Dan ad Aquilonē, cuius inſigne erat Serpēs, tribus Dan, Aſer, & Nephtalim: atque hic ordo ſeruatus fuit in oblatione principū Num. 7.

Tertia ordine excellentiæ.

Quarta ordine vexillorum.

Num. 2. & 10.

Num. 7.

4 Quinta Tribuū ſeries deſumitur ex partitione terræ, & iactu ſortiū. Etenim cū Ruben, Gad, & dimidia tribus Manaſſę optaſſent terram illam duorū Regum, quæ erat ante tranſitum Iordanis, factum eſt, vt alius ordo in ſortibus diſtribuendis iniretur, quem ita tradunt ſacrę literę. Ruben, Gad, & dimidia tribus Manaſſæ manſerunt citra Iordanē: vltra Iordanem primā ſortem obtinuit Iudas ad Auſtrum, cui ad Aquilonem iunctus fuit Ephraim, & poſt eum reliqua dimidia tribus Manaſſæ ad mare: ſecundū Simeon in Iudæ finibus, tertiam Zabulon, quartā Iſſachar, quintā Aſer, ſextā Nephtalim, ſeptimā Dan. Poſtremò poſſunt ordinari non iuxta ordinē ſortiū, ſed iuxta ſitū ipſum terrarū, quas per ſortes obtinuerūt, & quē ſitus ipſe peragrātibus offerebat initio á Meridie facto: quo modo primus Ruben vltra Iordanem agros ſuos obtinuit in regno Seon Regis Amorrhæorum, & Gad, & dimidia tribus Manaſſę in regno Og regis Baſan: deinde traiecto flumine occurrit Iudas primus, ſecundus Simeon, tertius Dan, quartus Beniamin, quintus Ephraim, ſexto loco altera dimidia tribus Manaſſæ, ſeptimus Iſſachar, octauus Zabulon, nonus Nephtalim, decimus Aſer in ea parte agri, quam Dan filij ad Libanum ſibi bello cepere.

Quinta ordine ſortiū in partitione terræ.

Sexta ordine habitationis iuxta ſitū terrarum.

5 His igitur ita expoſitis, illud in primis aduerte circa ordinē, quem Ioānes obſeruauit in nominādis hoc loco duodecim tribubus Iſrael, eum prętermiſiſſe tribum Dan propter Antichriſtū, qui ex ea trahet originē, atque adeo eius tribus tanquā reprobæ, cuius ferè omnes adulti perierint, nō habuiſſe rationem; nec etiā cōmemoraſſe tribū Ephraim, cuius rei cauſam illā plerique afferunt, ꝙ ex ea tribu fuerit Hieroboā, qui primus in decem tribus idololatriā inuexit 3. Reg. 12 verū pro Ephraim poſitū eſſe Ioſeph eius patrem. Deinde obſeruandū eſt Ioannē in numerandis tribubus, nullū ex prædictis ordinibus ſiue terrenæ natiuitatis, ſiue temporalis excellentiæ, ſiue benedictionis datæ á Iacob, ſiue diſpoſitionis Caſtrorū, ſiue partitionis terræ iuxta iactū ſortium, ſiue denique habitationis iuxta ſitūm terrarū obſeruaſſe, quia in conferendis ſpiritualibus

Tribus Dā et Ephraim á Ioanne cur omiſſa.

3. Reg. 12.

tualibus

tualibus donis nulla habetur eiuſmodi rerum quantumuis excellentium ratio: ſeruaſſe tamen ordinem cuiuſdam alterius ſpiritualis proſapiæ, quam ferè omnes interpretes hoc loco diligenter inueſtigarunt, & accuratè tradiderunt, veluti Beda, Rupertus, Richardus de S. Victore, Primaſius, Haymo, Pannonius, Ambroſius, Anſbertus, & alij.

Beda. Rupertus. Richard. de S. Vict. Primaſius. Haymo. Pannon. Anſbertus.

4 Igitur primo loco ponitur Iudas, qui ſonat confeſſionem, & laudem, quia ad fabricam perfectionis erigendam prius iacienda ſunt fundamenta confeſſionis, per quam à peccatis receditur, & Deus ipſe agnoſcendus, confitendus, laudanduſque eſt, aut certè ſignificatur in Iuda confeſſio fidei, & laudatio operum Dei: quia ergo Eccleſiæ fundatio à fidei confeſſione incipit, meritò primum locum obtinet Iudas. Secundum locum obtinet Ruben, qui interpretatur filius viſionis, & iuxta Richardum exprimit eos, qui boni operis fructum genuerũt, & per eum ad Filij æterni Patris contẽplationem peruenerũt; quod magis adhuc exponens Pãnonius docet filios viſionis eſſe ipſa virtutis opera, & actus bonos, qui Dei contemplatione conſequuntur, commemorariq; poſt Iudam, quia is, qui fidem habet, vt beatus ſit, debet operum bonorum filios generare. Poſt Ruben ſequitur Gad, qui interpretatur accinctus, quoniã rectè operantes accincti eſſe debẽt, & expediti ad bellũ propter tentationes, quæ ſtatim inſurgunt, iuxta illud Pſal. 17. *Præcinxiſti me virtute ad bellum.* & Lucæ 12. *Sint lumbi veſtri præcincti*: vnde Tobiæ 12. dicitur: *Quia acceptus eras Domino, neceſſe fuit, vt tentatio probaret te.* Et quoniam ſuperata tentatio victorẽ coronat, rectè poſt Gad nominatur Aſer, qui beatus interpretatur, iuxta illud Iac. 1. *Beatus vir, qui ſuffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ.* Sequitur deinde Nephtalim, ideſt, latitudo ad ſignificandam eã cordis latitudinẽ, & ſingularem in Deo fiduciam, quã quis poſt ſuperatã tentationẽ ex Diuino præſidio acquirit; quemadmodum cõfitetur Regius vates Pſal. 4. *In tribulatione dilataſti mihi.* Quoniam verò, qui ex tentatione victor euaſit propter Diuinã, quã ſentit, dulcedinẽ terrena iã omnia obliuiſcitur; imò mirum in modum animatus præterita iam bella oblitus alia multò difficiliora requirit, rectè ſuccedit Manaſſes, qui obliuionem ſonat: ſic enim faciebat Apoſt. cum prioribus tentationibus ſuperatis, dicebat ad Philip. 3. *Quæ retro ſunt, obliuiſcens ad ea, quæ ante ſunt, extendens me ipſum.* Sequitur Simeon, ideſt, auditio, eo quòd is, qui iã omnia alia obliuiſcitur, aptus eſt ad percipienda diuina: cui ſuccedit Leui, qui interpretatur mutuatus; quoniam is, cùm totus in Deũ aſpicit, peregrinum ſe in mundo, & quaſi mutuatum exiſtimat: quẽ iure optimo cõſequitur Iſſachar, qui mercedem ſignificat, quæ eiuſmodi viro maxima debet: ad quem Hierem. Proph. ita loquitur, cap. 31. *Quieſcat vox tua à ploratu, & oculi tui à lachrymis, quia eſt merces operi tuo, ait Dominus.* Huic verò ſuccedit Zabulõ, ideſt, habitatio, quia Deus in ſanctis habitare dicitur, iuxta illud Leuitici 26. *Inhabitabo in illis,* & citatur à Paulo 2. ad Corin 6. Et quoniam in ſanctis quotidie magis, ac magis creſcunt dona gratiarum, ſequitur Ioſeph, qui interpretatur additio, ſeu incrementum. Denique, quia ad dexteram Dei, tãdem in gloria collocantur, vltimum obtinet locũ Beniamin, qui filius dextræ interpretatur.

Cõfeſsio perfectionis fundamẽtum.
A fide incipit Eccleſia.
Richardus.
Pannonius.
Opera virtutis sũt filij viſionis.
Pſal. 17. 40
Luc. 12. 35.
Tob. 12. 13.
Rectè operãtes tentari neceſſe eſt.
Tẽtatio ſuperata coronat.
Iacob. 1. 12
Fiducia vincẽti creſcit.
Pſal. 4. 1.
Tẽtationis victor terrena obliuiſcitur.
Philip. 3. 13
Oblitus terrena pcipit cæleſtia.
Peregrinus in mundo regnabit in cælo.
Hiere. 31. 16
Leu. 26. 11.
2. Cor. 6. 16

Libet quoque apponere expoſitionẽ Diui Ambroſij, qui huius quoque ordinis, quem in numerandis tribubus Ioannes ſeruauit, aptiſſimam affert connexionem in cõmentarijs ſuis ſuper Apocalypſim, quæ inter eius opera circunferuntur, eaque dicitur reperiſſe in antiquis Bibliothecis Guthebertus Tonſtallus Dunelmenſis Epiſcopus: ita igitur ait Ambroſius. *Iudas prior ponitur, Beniamin vltimus: quòd ſi interpretationes nominum inſpicere voluerimus, Iudam inferiorem in pœnitentia, Beniamin verò ſuperiorem reperiemus in patria: nam qui ad Deum conſcendere deſiderat, à minoribus incipit, vt gradatim creſcendo ad maiora perueniat, ſicut dicit Pſalmiſta Pſal. 83. Ibunt ſancti de virtute in virtutem. Et quia ſancti ad Deum per iter virtutũ conſcendunt, ſubiungit. Videbitur Deus Deorum in Siõ. Iudas confeſſio interpretatur, Iudas ergo prior ponitur, quia quicunque poſt peccata ad Deum conuerti deſiderat, neceſſe eſt, vt primò confiteatur peccata ſua, ſicut dicit Iac. Apoſt. c. 5.* 7

Cõnexio tribuum ex D. Ambroſ.
Pſal. 83. 18
Iacob. 5. 16

Con-

Confitemini alterutrum peccata veſtra, videlicet vt per confeſſionem peccatorum, & pœnitentiam, Deum ſibi placabilem faciat, quẽ offenderat. Et quia qui ſalubriter pœnitet, & defleț mala, quę fecit, gaudium in cælo facit, oculos miſericordiæ Dei ad ſe conuertit, ſicut dicit Dominus, Conuertimini ad me, & conuertar ad vos, Ruben ſecundus ponitur, qui viſionis filius interpretatur, quia per pœnitentiam viſionis factus eſt filius, qui erat antea filius perditionis. Poſt Ruben Gad ſequitur, qui accinctus interpretatur, quia neceſſe eſt, vt qui pœnitet ſe mala geſſiſſe, & petit ne in eadem relabatur, contra omnia vitia armetur, voluptatesq; carnales à ſe præcidat, quia non poteſt fieri, vt à peccatis abſtineat, qui in uoluptatibus carnalibus requieſcit. Et quia quị contra vitia pugnat viriliter, iam beatus eſſe incipit. Aſer in ordine ponitur, qui beatitudo interpretatur. Sequitur Nephtalim, qui dilatatio mea interpretatur; omnis enim, qui ſcit ſe Deum offendiſſe, & vult, vt ei miſericordia diuina ſuccurrat, debet & ipſe miſereri quibuſcunque poteſt, & quomodo poteſt, ſicut dicit Dominus

Zach. 1. 3.

Matt. 5. 7. *Matthæi quinto: Beati miſericordes, quoniã ipſi miſericordiam conſequentur: illius quippe mens circunquaque dilatatur, qui per dilectionem, quam proximis exhibere debet; omnibus, quibuſcunque poteſt, miſeretur. Poſt Nephtalim ponitur Manaſſes, qui oblitus interpretatur, quia expedit, vt qui peccata ſua deflet, qui eleemoſynas pauperibus largitur, vt peccata eius dimittantur, eadem peccata ita deſerat, quatenus ea penitus oblitus eſſe videatur: & ideo Simeon ſequitur, qui exauditio interpretatur. Illa etenim pro malis, quę fecit, deprecans, vt ſibi à Deo dimittantur, exauditur, qui omnia vitia ex toto deſerit. Deinde Leui ſequitur, qui additus, ſiue aſſumptus interpretatur, quia qui de peccatis, quæ fecit, iam pœnitentiam exercuit, qui contra vitia pugnauit, eaq; deuicit, qui erga indigentes miſericors extitit, de venia iam ſecurus timorem ignis æterni de mente abijcit, atque in amorem Dei, ac cæleſtis patriæ totus aſſumitur, ijsq; additur, qui filij Dei nuncupantur, & ſunt. Sequitur Iſſachar. qui merces interpretatur: ſed interpretationem huius nominis clarius videbimus, ſi ea, quæ mater Lia eo naſcente dixit ponamus: ait enim*

Gen. 30. 18 *Gen. 30. Reddidit Deus mercedem mihi, quia dedi ancillam meam viro meo, & idcircò appellauit nomen eius Iſſachar, ideſt, merces: carò noſtra ancilla noſtra debet eſſe, vir noſter Deus noſter eſt: ancillam verò noſtram viro noſtro damus ſi carnem noſtram Dei ſeruitio mancipamus; ſi eam vigilare, ieiunare, & abſtinere compellimus, atque voluptates eius edomamus: Iſſachar igitur Lia in mercedem datus eſt à Deo, quia ijs, qui carnem amant, qui vitia extinguũt, ea merces datur à Deo, vt virtutibus ditentur: & ideo poſt Iſſachar Zabulon ponitur, qui habitaculum fortitudinis interpretatur: quis eſt fortis niſi Deus? de quo Pſalmiſta dicit Pſalmo vigeſimotertio, Dominus fortis, & potens, Dominus potens in prælio: & quid habitaculum fortitudinis, niſi habitatio Dei: in illo enim habitat Deus, in quo fides, patientia, caſtitas, humilitas, charitas, cæteraq; virtutes commorantur. Et quia per operationem virtutum augentur præmia meritorum, Ioſeph ſubſequitur, qui augmentum interpretatur. Beniamin vltimus, imò & ſuperior ponitur, qui filius dexteræ interpretatur: dextera namque Patris filius Dei dicitur, & Euangelium loquitur, quia Sancti ad dexteram Dei ponentur. Electi itaque Dei filij dexteræ Dei efficiuntur, cum ab hac vita ſubtracti in cæleſtibus ſedibus collocantur, vbi nihil eſt ſiniſtrũ, ſed totum dextrũ.* Hactenus Ambroſius.

Pſal. 23. 8.

Poſſumus hæc etiam ad Eccleſiam referre. Ipſa enim in Iuda eſt in fidei confeſſione fortiſſima; in Ruben bonis operibus fœcunda; in Gad tentationibus, & perſecutionibus probata; in Nephtalim charitate dilatata; in Manaſſe ea, quæ ante ſunt, obliuiſcens; in Simeone diuinis auditionibus, & reuelationibus illuſtrata; in Leui cœlibatu continentiũ illuſtris; in Iſſachar futuræ mercedis expectatione ſuſpenſa; in Zabulon Dei ipſius habitaculum; in Ioſeph mirabiliter propagata; denique in Beniamin ad dexteram ſponſi collocata. 8

Eccleſia in 12. tribubus ſignificata.

Præcedens viſio de beatis exponitur, & de ſtatu beatorũ nonnulla dicuntur.

SECTIO IX.

Qvamquam, vti diximus, quæ hoc capite à Ioanne traduntur, ad fideles, qui tum ex Iudæis, tum ex gentibus fidem Chriſti receperunt, ad literam referenda 1

da ſunt; quia tamen cõmuniter de Sanctis iam Deo fruentibus explicantur,& ab ipſa Eccleſia in feſto omnium Sanctorum Sanctis iam in cælo Deũ videntibus accommodantur, eaque expoſitio minimè nobis aduerſatur; ſiquidẽ ijdẽ ſunt,qui modo fidem Chriſti recipiunt, & poſtea in cælo beantur, non erit abs re præcedentem viſionem de Beatorum ſtatu interpretari,& iuxta ea, quæ vidit Ioannes, nonnullas eorundem cõditiones percurrere, quò eorum mira felicitas illuſtrior appareat.

2 *Beatorum multitudo, et varietas.* Primum igitur conſideranda eſt Beatorum multitudo ſimul,& varietas: etenim multitudo illis verbis exprimitur. *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat.* Varietas autem indicatur, cum ſubiungitur: *Ex omnibus gentibus, & populis, & tribubus, & linguis:* quod quidem ad cæleſtis illius patriæ gloriã, & præſtantiam maximè pertinet: quãuis enim ſinguli per ſe Sancti pulcherrimi ſint, & admirandi; ipſa tamen omnium multitudo,& varietas multo maiorem pulchritudinem,& excellentiam continet:ſimilem enim ob cauſam cum Deus in ipſius mũdi incunabulis de ſingulis creaturis dixiſſet,ꝙ eſſent bonæ, tamen cum vniuerſas fuit intuitus,non tantum bonas,ſed valdè bonas appellauit: *Vidit Deus cuncta,quæ fecerat,& erant valde bona.* Gen.1. *Gen.1.13.* Id quod etiam in omni genere rerum pulcherrimarũ cernere licet: ſed illud admirabilius in tãta Beatorum multitudine,& varietate ſummã reperiri concordiam,quod non obſcurè ſignificauit Ioannes,cum addidit. *Stantes ante thronum,& in conſpectu Agni,* quã cõſenſionẽ Gloſſa ordinaria vult fuiſſe typicè indicatam 3.Reg.6. *Gloſſa. 3.Reg.6.* cum de Cherubin à Salomone rege fabrefactis,dicitur mẽſura vna vtriuſque fuiſſe. Atque has omnes tres Beatorum proprietates, multitudinem videlicet, varietatem, & concordiam expendit D. Aug. *D.Auguſt.* in commentarijs ſuper Pſal.150. quem totũ de Beatis intelligit Etenim vult Beatos ibi eſſe expreſſos in tubis, pſalterijs, citharis,tympanis, chordis, organis,& cymbalis benè ſonantibus:in quibus omnibus multitudo,& varietas cum ſumma harmonia, concentuque cõiuncta reperitur. *Habebunt,* inquit, *etiam tunc ſancti differentias ſuas conſonantes,non diſſonantes, id eſt,conſentientes, non diſſentientes, ſicut cõcentus ſuauiſsimus fit ex diuerſis quidem,ſed non aduerſis ſonis.* Secundò dicuntur ſtãtes ante thronum,& in cõſpectu Agni; vbi ſtare ante thronum primò dicit firmitatem,& ſtabilitatẽ gloriæ: ſecundò gratiam apud Deum, & Agnum, vt ait Pannon. quemadmodum ij, qui principibus aſtant,grati ijs cẽſentur: tertiò ex Richar. de S.Vict. promptitudinẽ ad parendum diuinis mandatis. Et quidem, quod ad firmitatẽ ſpectat, ea explicatur Pſal.147. vbi regius vates ad Hieruſalẽ *Pſal.147.1* cęleſtẽ,ita loquitur. *Firmitas, et ſtabilitas gloriæ.* *Lauda Hieruſalẽ Dominum; lauda Deum tuum Sion: quoniam confortauit ſeras portarum tuarum: benedixit filijs tuis in te: qui poſuit fines tuos pacẽ.* Etenim hunc Pſal. multi de cęleſti Hieruſalem,& gloria Beatorum anagogicè interpretantur,voluntque duplici ſimilitudine firmitatẽ eius fuiſſe expreſſã; vna,cum dicitur: *Confortauit ſeras portarum tuarũ;* vt nullus iã hoſtis eas poſſit infringere, & felicitatẽ Beatis eripere; altera,cum ſubiungitur: *Qui poſuit fines tuos pacem;* quid enim iam timendum reſtat illi ciuitati,cui pro finibus,& pro mœnibus ipſa eſt pax ſecuriſſima, & inexpugnabilis tributa? Idẽ quoque fuit figuratum in Moſaico illo tabernaculo, quod quia propter pelles hyacinthinas ipſum cooperientes cęlum à longe aſpiciẽtibus repræſentabat,vt auctor eſt Ioſeph.lib.3.antiquit.c.7.iure optimo cę- *Ioſephus.* leſtis gloriæ ſymbolum cenſeri poteſt, iuxta illud Pſalmi 83. *Pſal.83.3.* *Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum: concupiſcit, & deficit anima mea in atria Domini.* Quemadmodum igitur illud tabernaculũ ex lignis Sethim, quæ imputribilia fuiſſe Hebræi docent, & cedros interpretantur, fuit iuſſu Domini fabricatum: ita Beatorum gloria corruptionis omnino expers eſt, atque adeò in eodem ſemper ſtatu in omnem æternitatem firmiſſima permanens. Eandem firmitatem ſignificat quadrata figura cæleſtis illius ciuitatis, quam deſcribit Ioannes Apocalyp. cap.21. *Apoc.21.* & primum fundamentum muri, quod dicitur eſſe Iaſpis precioſa gemma,quę aduerſus timores dicitur eſſe præſtantiſſima. Verum de his eo loco fuſius.

3 *Eſai. 28. 5.* *Beati apud Deum gratia valent.* Quod verò attinet ad gratiam, qua valent Beati apud Deum, & Agnum, illud interim ſufficiat, quod dicitur Eſaiæ 28. *In illa die erit Dominus exercituum corona gloriæ, & ſertum exultationis reſiduo populi ſui:* quæ enim maior gratia eſſe poteſt, quàm Deum ipſum coronam eſſe pulcherrimam, & ſceptrum ornatiſſimum Beatorum, vt creata omnia ipſos tanquàm Reges, ac Principes, imò quaſi quoſdam Deos, vtpotè Deo ipſo veluti corona inſignitos reuereantur, & obſeruent? quid enim aliud facerent regni proceres, ſi cernerent Regem ſuam ipſius coronam regalem capiti alicuius imponere, quemadmodũ contigit Mardochæo Eſther ſexto? *Eſther 6.* Denique dicuntur Beati ſtare ante thronum quaſi paratiſſimi, & promptiſſimi ad parendum Deo: *Beatorum promptitudo ad parendum Deo.* etenim eandem ob cauſam dicuntur millia millium Angelorum Deo miniſtrare, & decies centena millia ante thronũ eius aſſiſtere. Danielis ſeptimo. *Dan. 7.* Ad idemque ſignificandum ab Eccleſia alati, & diſcalceati pinguntur: quemadmodum docet Dionyſius Areopagita capite decimoquinto de cæleſti Hierarchia: debet enim obedientia eſſe alata, & diſcalceata, ideſt, ad executionem promptiſſima. Denique hoc ſenſu accipiendum eſt illud Pſalmi centeſimitertij. *Pſ. 103. 4.* *Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis*, id eſt, qui facit, vt ij, quibus tanquàm Angelis, ſeu nuntijs vtitur, ſint inſtar ſpirituum, id eſt, ventorum velociſſimi, & inſtar flammæ ignis efficaces. Hunc enim ſenſum reddidit Paraphraſtes Chaldaicus, *Paraphr.* cum ita tranſtulit: *Qui facit Angelos ſuos veloces ſicut ventum, & miniſtros ſuos fortes ſicut flammam ignis*. Scio Diuum Auguſtinum in commentarijs eius loci, *D. Auguſt.* *D. Gregor.* & Diuum Gregorium homilia trigeſima quarta in Euangelia ſic literam diſpungere; qui ſpiritus ſuos facit Angelos, ideſt, eos, qui iam ſpiritus ſunt per naturam, facit Angelos, ideſt, nuntios per miniſterium, eo quòd Angelus non ſit nomen naturæ, ſed officij. Cæterum accuſatiuos illos. *Angelos, & miniſtros*, præconſtruendos eſſe à parte ſubiecti patet ex Græco contextu propter præfixum articulũ, vt adnotarunt Theodoretus, & Euthymius, *Theodor.* *Euthym.* eandemque lectionem ſecutus eſt Tertullianus libro tertio contra Marcionem, *Tertull.* imò & ipſe Diuus Gregorius libro vndecimo Moralium capite tertio. *D. Greg.*

4 *Beati in gloria palmas habent in ſignum victoriæ.* Tertiò ſubiungitur: *Et palma in manibus eorum*, in ſignum victoriæ, quam de Dæmone, de tyrannis, de morte, denique de vitijs omnibus reportarunt. Nec enim huiuſmodi palmæ ad ſolos Martyres, ſed ad omnem quoque Sanctorum cœtũ referendæ ſunt: omnibus enim dixit Chriſtus Matthæi decimo. *Mat. 10. 34* *Non veni pacem mittere, ſed gladium.* Et de lectulo Salomonis, qui Eccleſiam repræſentat vniuerſam, dicitur Canticorũ 3. *Cant. 3. 7.* *Lectulũ Salomonis ſexaginta fortes ambiunt ex fortiſſimis Iſrael, omnes tenentes gladios, & ad bella doctiſſimi: vniuſcuiuſque enſis ſuper femur ſuum*: cur enim Eccleſia militari pręſidio vndiq; cingitur; niſi quia ex omni parte bella conſurgunt, quæ nõ ſolum fidem, ſed etiam reliquas omnes virtutes oppugnant? Itaque de omni Sanctorum genere hunc locum explicauit Diuus Gregorius homilia decimaſeptima ſuper Ezechielẽ. *D. Greg.* *Palmas*, inquit, *in manibus tenere eſt victorias in operatione tenuiſſe, cuius operationis palma ibi retribuetur, vbi iam ſine certamine gaudebit*. Nam de ſtatu huius vitæ dicitur Ezechielis capite quarto. *Ezec. 4. 16.* *Ante frontes pictura palmarum.* Nec enim dictum eſt palmæ, ſed pictura palmarum; nam hic plerumque Sanctos viros aſpicimus mira agere, & virtutes multas facere; ſed hæc nondum palmæ ſunt, ſed pictura palmarum, quia de eis foris oſtenditur, quales apud omnipotentem Dominum intus habeantur: quamuis hæc interdum dentur, & reprobis. Cæterum palmæ ad aliam vitã reſeruantur, vbi ſancti ſine certamine in perpetuum gaudebunt: quamquàm verò omnes Sancti palmas manibus in cælo geſtent, id tamen pcipuè Martyribus cõuenit, quippe qui difficiliora bella gerãt, & multo magis palmas promereãtur: de quibus propterea D. Ambroſius ſerm. 24. accepit illud Exodi 15. *D. Ambr.* *Exod. 15.* cũ dicitur Hebræos poſt aquarũ amaritudinẽ perueniſſe ad Helim, vbi erant duodecim fontes aquarũ, & ſeptuaginta palmæ, docens expreſſas fuiſſe Martyrum palmas, quas poſt paſſionis amaritudinem conſequuntur. *Martyrum palma.*

Eſt, inquit, *palma Martyribus ſuauis ad cibum, vmbroſa ad requiem, honorabilis ad triumphum, ſemper virens, ſemper veſtita folijs, ſemper parata victoria, atque ideò non marceſſit palma, quia Martyrum victoria non marceſſit*: iuxta illud Pſalmi 91. *Iuſtus vt palma florebit*. Obſeruauit autem Hugo Carenſis in commentarijs eiuſdẽ Pſal. folia palmæ eſſe inſtar gladij, quæ ſimilitudo duo ſignificat: vnum eſt gladium ipſum, quo Martyres feriuntur, in palmam, hoc eſt, ſummam felicitatem euadere, alterum palmam gloriæ nonniſi gladio, ideſt, concertatione, & digladiatione comparari, iuxta illud Apoſtoli. *Non coronabitur niſi, qui legitimè certauerit*. Ad exprimendam etiam gloriam Martyrum malum punicũ, quod ex patrum ſententia propter purpureorum granorum copiam Martyrum multitudinem ſignificat: quemadmodum inter alios Beda obſeruauit ſuper illa verba Cant.4. *Sicut fragmen mali punici, ita gena tua*: vnum inter omnia poma coronatum eſt, regalemque coronam præfert ad eam exprimendam gloriæ coronam, quæ pulcherrima, & pretioſiſſima Martyribus confertur.

Pſ. 91.13.
2.Tim.2.5
Malum punicum Martyrum eſt ſymbolum.
Cant.4.3.

5 Quartò addit Ioannes. *Sunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei die, ac nocte in templo eius*. Quod ad contextum attinet, verba illa *Die, ac noctè* non indicant eſſe in cælo dierum, ac noctium viciſſitudines, cum aliàs dicat Ioannes nullam ibi noctem eſſe Apocalypſis 21. ſed linguæ Hebrææ idiotiſmo continuationem, & perpetuitatem ſignificant abſque vlla intermiſſione, quo ſenſu dictum eſt ſuprà cap.4. de animalibus, quod non haberent requiem die, ac noctè dicentia: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Et Pſalm.1. *In lege eius meditabitur die, ac nocte*. Et Eſ.26. *Super muros tuos Hieruſalem conſtitui cuſtodes: tota die, & tota nocte in perpetuum non tacebunt*. Præterea quod dicitur. *In templo eius*, alluſio eſt ad miniſtros templi, & Sacerdotes, indicaturque cælum eſſe templum, in quo Deus colitur. Ex his iam colligimus magnitudinem ſuauitatis, & dulcedinis, qua Beati perfunduntur aſſiſtendo ante thronũ Dei die, ac nocte, eique ſeruiẽdo: ſiquidem tam diuturna aſſiſtendi, & ſeruiendi continuatione minimè fatigantur propter ſummam, quam animo capiunt, voluptatem, quam eleganter explicauit Regius vates Pſalmo trigeſimoquinto, cũ dixit: *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos, quoniam apud te eſt fons vitæ*. Quem locũ Theodoretus quidem retulit ad præſentium ſpiritualium bonorum affluentiã, quam à Deo ſancti recipiunt, quæ torrenti comparatur, quòd inſtar torrentis in æſtate ad tempus fluat, & parum duret, videlicet breui huius mortalis vitæ decurſu. Verùm alij de ſempiterna felicitate interpretantur, quã duplici potiſſimum de cauſa torrentem dici volunt, tum propter impetum, & copiam; tum quia ſicut torrens aquarum vi, & impetu omnia obſtacula ſecum deuoluit; ita ſuperna voluptas omnia delectationi contraria in æternum tollit, ac deſtruit. Quoniam verò ſimilitudo torrentis, qui citò fluit, videbatur diuturnitatem, imò æternitatem beatitudinis euertere, idcircò addidit Regius vates. *Quoniam apud te eſt fons vitæ*: quaſi diceret: nemo in animum inducat felicitatem Beatorum aliquando defecturam, eo quòd illam torrentis ſimilitudine expreſſit, quia hic torrens ortum habet ex fonte quodam perenni, qui nunquam poteſt deficere. Diuus Auguſtinus in commentarijs huius Pſalmi obſeruauit verbum illud, *Inebriabuntur*, docetque eo ſignificari tantam vim dulcedinis, vt quemadmodum homines, cùm vinum immoderatè bibunt, de poteſtate mentis deturbantur: ita cum accepta fuerit illa ineffabilis lætitia, humana mens à cæleſti illa dulcedine inebriata, & abſorpta quodammodò deficere videatur.

Apoc.21.
Apoc.4.
Pſ.1.2.
Iſ.62.6.
Pſ.35.9. Beatorũ miſericordia.
Theodor.
Torrenti cõparantur.
D. Auguſt.

Quintò comparatur beatitudo vberrimis paſcuis, cum dicitur, *Agnus, qui in medio throni eſt, reget illos*. Eſt enim Græcè ποιμανεῖ, quod verbum ad paſtores pertinet: idemque ſignificatur illis verbis, quæ conſequuntur: *Deducet eos ad vitæ fontes aquarum*, ſeu, vt Græcè habetur, ad viuos fontes aquarum, quod paſtorum etiam eſt; eoſque fontes expetebat Regius vates, cum dicebat Pſal.41. *Quemadmodum deſiderat ceruus ad fontes aquarum, ita deſiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fontem* 6

Pſ.41.1.

viuum

viuum (ſic enim legendum eſt, non *fontem*, vt patet ex Hebræis, Grecisque codicibus.) *quando veniam, & apparebo ante faciem Dei?* Plerique in huius loci expoſitione commemorant illud, ceruum grauatum excreſcentibus cornibus, & pilis, caligantibuſque oculis ſerpentem narium afflatu à cauernis extrahere, illumque deglutire; tunc verò vi veneni æſtuantem ad fontem currere, & portare; itaque proiectis cornibus totum immutari: atque idcirco Dauidem ſe ceruo conferre, qui hauſto antiqui ſerpentis per peccatum veneno, ad fontem miſericordiæ per pœnitentiam currat: atque ita ad ipſum Deum tãquam ad omnium bonorum fontem anhelans ſalutari gratiæ potu recreetur.

Poſtremò rectè dicitur: *Abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum:* quod miram dulcedinem indicat, ductaq; eſt ſimilitudo, vt vult Pannonius, à matribus, quæ paruulos plorantes amplecti ſolent, blanditijs delinire, eiſque lachrymas abſtergere, & vbera porrigere. Ita enim ſanctos, qui ex hac vita plorantes diſcedunt propter laborum aſperitatẽ, Deus in cęlo benigne excipit, & inſtar blandiſſimę matris conſolatur. Eã namque ob cauſam Deus matri ſe comparat Eſa.49. *Nunquid obliuiſci poteſt mater infantem ſuum, vt non miſereatur filio vteri ſui? & ſi illa oblita fuerit, ego tamen nõ obliuiſcar tui.* Et c.66. *Quomodo ſi cui mater blandiatur, ita ego conſolabor vos.* Quod autem ſancti in hac vita plorare dicantur, quaſi à perſecutoribus vapulent, demonſtrat locus ille Pſal.125. *Euntes ibãt, & flebant mittentes ſemina ſua.* Eandem ſanctorum in patria conſolationem ijſdem ferè verbis prænuntiauit Eſa.c.25. *Præcipitabit mortem in ſempiternum, & auferret Dominus Deus lachrymam ab omni facie.* Quanquam Euſebius Cæſarienſis libro 4. demonſtrationis Euangelicæ cap.12. hunc locum Eſaiæ interpretatur de redemptione mundi facta per Chriſtum, in qua ait Chriſtum noſtrorum peccatorum maculas abſterſiſſe: ſed ſine dubio poteſt etiam referri ad ſtatum gloriæ. Concinit cum hac Ioannis, & Eſaiæ ſententia illud, quod oſtenſum fuit Ezech.cap.10. Nam cum primo capite monſtrata ei fuiſſent illa quadriformia animalia, quorum ſingula quatuor facies habebant, leonis, hominis, bouis, & aquilæ: decimo tamen capite, vbi eadem viſio replicatur, pro facie bouis facies Cherub apparuit; quo fit, vt bouis facies in faciem Cherub conuerſa fuerit certè ad hoc ipſum, de quo agimus, exprimendum: ſanctorum enim facies in hac vita mortali facies bouis eſt in area laborantis, & ſudantis, quę tamen poſtea in faciẽ Cherub pulcherrimam cõmutabitur abſterſis videlicet lachrymis, deterſo puluere, denique mortalitate in immortalitatis gloriam conuerſa.

Pannon.

Beatos De⁹ inſtar matris conſolatur.

Eſa.49.15

Eſa.66.13

Pſ.125.6

Eſa.25.8.

Euſeb. Cæſ.

Ezech. 10.

*

CAPVT OCTAVVM.

ET cum aperuiſſet ſigillum ſeptimum, factum eſt ſilentium in cælo quaſi media hora. Et vidi ſeptem Angelos ſtantes in conſpectu Dei: & datæ ſunt illis ſeptem tubæ. Et alius Angelus venit, & ſtetit ante altare habens thuribulum aureum: & data ſunt illi incenſa multa, vt daret de orationibus ſanctorum omnium ſuper altare aureum, quod eſt ante thronum Dei. Et aſcendit fumus incenſorum de orationibus ſanctorũ de manu Angeli coram Deo. Et accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud de igne altaris, & miſit in terram, & facta ſunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræmotus magnus. Et ſeptem Angeli, qui habebant ſeptem tubas, præparauerunt ſe, vt tuba canerent. Et primus Angelus tuba cecinit, & facta eſt grando, & ignis, miſta in ſanguine, & miſſum eſt in terram, & tertia pars terræ combuſta eſt, & tertia pars arborum concremata eſt, & omne fęnum viride combuſtum eſt. Et ſecundus Angelus tuba cecinit, & tanquam mons magnus igne ardens miſſus eſt in mare, & facta eſt tertia pars maris ſanguis, & mortua eſt tertia pars creaturæ eorum, quæ habebant animas in mari, & tertia pars nauium interijt. Et tertius Angelus tuba cecinit: & cecidit de cęlo ſtella magna, ardens tanquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum: & nomen ſtellæ dicitur Abſinthium; & facta eſt tertia pars aquarum in abſinthium, & multi hominum mortui ſunt de aquis, quia amaræ factæ ſunt. Et quartus Angelus tuba cecinit: & percuſſa eſt tertia pars Solis, & tertia pars Lunæ, & tertia pars ſtellarum, ita vt obſcuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis ſimiliter. Et vidi, & audiui vocem vnius aquilæ volantis per medium cęli, dicentis voce magna: Vę, vę, vę habitantibus in terra de cęteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri.

ARGVMENTVM.

Iam hic incipit tertia viſio huius operis. Cum igitur in ſuperioribus Eccleſiæ per tyrannos perſecutiones ante Conſtantini tempora fuerint commemoratæ, iiſque per Conſtantinum compreſſis Eccleſiæ pax (quod ſpectat ad tyrannos) iterum reddita, deinceps narratur eiuſdem per hæreticos, principeſque eorum fautores diuexatio. Hoc igitur capite ſigillum ſeptimum aperitur, quo aperto admiranda ſanè prodigia Ioanni apparuerunt, quæ priuſquàm explicemus, ipſa imaginaria viſio deſcribenda eſt. Quod igitur attinet ad viſionem imaginariam, primum commemorat Ioannes factum fuiſſe ſilentium in cælo quaſi media hora. Secundò vidit ſeptem Angelos ſtantes in conſpectu Dei, quorum ſingulis datæ ſunt ſingulæ tubæ. Tertiò venit alius Angelus, & ſtetit ante altare habens thuribulum aureum, cui data ſunt incenſa multa, vt offerret ante altare aureum, qui impleuit thuribulum de igne altaris, & miſit in terram, factaque ſunt tonitrua, & fulgura, & terræmotus magnus. Quartò ſeptem illi Angeli, qui habebant ſeptem tubas, eiſdem inſonuerunt, acciderùntque, dum ſinguli canerent, portenta quædam terrifica. Etenim inſonante primò Angelo ſua tuba facta eſt grando, & ignis cum permiſtione ſanguinis, quibus in terram miſſis, tertia pars terræ combuſta eſt, & tertia pars arborum concremata, & omne fœnum viride combuſtum. Secundò Angelo tuba canente mons quidam magnus igne ardens miſſus eſt in mare, & tertia pars maris facta eſt ſanguis, & mortua eſt tertia pars viuentium in mari, & tertia pars nauium periit. Tertiò Angelo tuba canente magna quædam ſtella ardens tanquàm facula cecidit de cælo in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum, dicebaturque ſtella Abſinthium, conuerſaque eſt tertia pars aquarum in abſinthium, quam ob cauſam multi homines perierunt. Quartò Angelo tuba canente percuſſa eſt tertia pars ſolis, & tertia pars lunæ, & tertia pars ſtellarum, ita, vt tertia eorum pars obſcuraretur, & diei non luceret pars tertia, noctiſque ſimiliter, & audita eſt vox vnius aquilæ volantis per medium cæli dicentis voce magna: Væ, væ, væ, habitantibus in terra, de cæteris vocibus trium Angelorum, qui adhuc erant tuba canituri; ſignificaturque multo maiora portenta, magiſque mortalibus luctuoſa apparitura canentibus tuba tribus Angelis, qui ſuperſunt. Hæc ſunt, quæ hoc capite commemorantur, quæ vel ipſa tantum commemoratione non admirationem modò, ſed intelligendi etiam ſtudium curioſis excitant auditoribus.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

DE TERTIA VISIONE IOANNIS.

Quid ſilentium factum in cælo quaſi media hora ſignificet.

SECTIO PRIMA.

FVerunt, qui exiſtimarent hoc quaſi medię horę ſilētio, perſecutionem Eccleſiæ ſub Iuliano Apoſtata cōprehendi, quæ quoniā breuis fuit, nec enim, vt ſuo loco diximus, biennium integrū perdurauit, meritò per quaſi mediæ horæ ſpatium exprimatur: dicatur verò eo tempore ſilentium factū in cælo, videlicet Eccleſiæ; quoniam is nouo genere bellandi Eccleſiam perſequendam decernens, non ſæuiendum ſibi in Chriſtianos, ſed paulatim Chriſti memoriam ex eorum animis per diſſuetudinem, & obliuionem delendam duxit: vnde legem ſanxit, qua cautum erat, ne Chriſtianorū liberi Græcis diſciplinis erudirentur, vel poetas, ſcriptoresve eorum legerent, aut ſcholas publicas frequētarent, ne linguis eorum vt aiebat, acumine perpolitis, facilè gentilium diſputatoribus obſiſterent, eorumque vanam in Idolis colendis ſuperſtitionem redarguerent, & Chriſtianam Religionem validis rationibus, argumentiſque defenſam amplificarent; Cauit pręterea, ne Chriſtiani vllos poſſent in Republica gerere magiſtratus, neque ad vllam promoueri dignitatem; Pręcepit quoq; ſacra vaſa in Imperatorium fiſcum inferri: denique templa omnia Chriſtianorum claudi, hymnoſque, & cantus in Eccleſia, omnemque Chriſti ſeruatoris cultum grauiſſimis pęnis propoſitis interdixit: vt verè ſilentium in cælo, hoc eſt, in Eccleſia toto eius Imperij tempore fuiſſe exiſtimari debeat; ſiquidē nulla vox de Chriſto, eiuſque Sanctiſſima Religione publicè audiebatur: qua de re legendi ſunt Theodoretus libro tertio, Sozomenus libro quinto, & Nicephorus libro decimo Hiſtorię Eccleſiaſticæ.

Noua eccleſia perſecutio ſub Iuliano.

Alij, in quibus ſunt Rupertus, Beda, D. Anſelmus, Richardus de Sancto Victore, Cęlius Pannonius, & alij, cum præcedentem viſionem ad Antichriſti tempora, & finem mundi pertinere putauerint, conſequenter docent, hoc quaſi dimidiæ horæ ſilentio indicari temporis illud ſpatium, quod à morte Antichriſti vſque ad iudicij diem decurret: quod quia exiguum futurum eſt, videlicet quadraginta quinque dierum, meritò inquiunt dimidiæ horæ ſpatio ſignificari. Quòd enim à morte Antichriſti vſque ad diem iudicij debeant quadraginta quinque dies intercedere, probari ſolet ex Danielis duodecimo, vbi poſtquam de tempore tyrannidis Antichriſti dictum fuerat: *A tempore, cum ablatum fuerit iuge ſacrificium, & poſita fuerit abominatio in deſolationem, dies mille ducenti nonaginta*; qui dies conficiūt tres annos cū dimidio, & præterea duodecim dies, quorum non habetur ratio, quod erit ſpatium tyrannidis Antichriſti: ſtatim ſubiungitur. *Beatus, qui expectat, & peruenit vſque ad dies mille trecentos trigintaquinque*: quæ ſumma quadraginta quinque diebus pręcedentem ſuperat: idque tradunt D. Hieronymus, & Lyranus in duodecimum caput Danielis. Aiunt igitur eo tempore dici factum ſilentium in cælo, hoc eſt, in Eccleſia

Rupertus. Beda. D. Anſelm. Richardus. Pannon.

Tempus à morte Antichriſti dicitur ſilentiū cæli.

Dan. 12. 11.

D. Hieron. Lyranus.

eleſia, quoniam tempus illud tranquillum futurum eſt, & ab omni terrore liberum, iuxta illud Matth. 24. *Sicut in diebus Noe, ita erit & aduentus filij hominis: ſicut enim erant in diebus ante diluuium comedẽtes, & bibentes, & nuptui tradentes vſque ad eum diem, in quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerũt donec venit diluuiũ, & tulit omnes: ita erit aduentus filij hominis.* Verum ad hanc ſententiam confutandam illud ſatis eſſe debet, ꝙ ſigna illa terrifica, prodigiaque admiranda, quæ Ioannes poſt eiuſmodi ſilẽtium ſtatim futura commemorat, nullo pacto cum eius tẽporis tranquillitate, & ſecuritate conueniunt. Accedit, ꝙ illud de quadragintaquinque dierũ ſpatio, quod à morte Antichriſti vſque ad diem iudicij decurret, non poteſt certo definiri, vt in noſtro tractatu de Antichriſto ad c. decimumtertium dicemus vberius.

Matth. 24. 37.

2 Putamus igitur, cũ ea, quæ ſequũtur ſupplicia infidelibus, cęteriſq; reprobis inferenda, ſint valde terrifica, & formidanda, maximamq; Dei iram, & furorẽ in impios demõſtrantia, vt ex ſingulorum explanatione manifeſtũ erit, ſilẽtium hoc quaſi media hora in cælo factum ingentem admirationem cęlitũ omnium exprimere, qui ob ſuppliciorum, plagarumq; nouitatẽ, magnitudinẽ, terrorem, quaſi præ admiratione obſtupefacti quaſi media hora ſiluiſſe dicantur. Solet enim rei nouitas cum terrore, & formidine coniuncta vocem, & ſpiritũ ſpectantibus adimere: hoc enim ſenſu dicitur de Alexandro Macedone 1. Mach. 1. *Percuſſit Dariũ Regem Perſarũ, & Medorum: conſtituit prælia multa, & obtinuit omnium munitiones, & interfecit Reges terræ, & pertranſiit vſque ad fines terræ, & accepit ſpolia multitudinis gentium, & ſiluit terra in conſpectu eius.* Sic ẽt Iob 2. dicitur tres illos amicos Iob ſediſſe cum eo in terra ſeptẽ diebus, & ſeptem noctibus, & nẽ verbum quidem ei locutos fuiſſe tam noua, & inſperata rerum Iob conuerſione obſtupefactos. Denique de omnibus mundi Regibus, atq; principibus Meſſiæ regis magnitudinẽ atque potentiam cum quodam timore admirantibus dicitur Eſa. 52. *Iſte aſperget gentes multas: ſuper ipſum continebunt Reges os ſuum.* Eodem igitur modo cęlites magnitudinem ſuppliciorum, quæ reprobos extremis mũdi tẽporibus cõſequentur, admirati, dicuntur hoc loco quaſi media hora ſiluiſſe.

Cæli ſilentiũ admirationem cælitũ in perſecutione fideliũ ſignificat.

1. Mach. 1. 3.

Iob 2.

Eſa. 52. 15

3 Non duximus prætereundam myſticam quandam expoſitionem huius loci, quam tradit D. Greg. lib. 31. Moral. c. 24. vbi per hoc ſilentium quietẽ contẽplationis intelligit, qua anima intra ſe tanquam in quodam cęlo ſurgentes cogitationũ tumultus cõpeſcit, quoddamq; ſilentium Deo facit, quod quia in hac vita perfectum, ac diuturnũ eſſe non poteſt, idcirco quaſi media hora factum dicitur, eo ꝙ etiam nolẽti animo variarum hincinde cogitationũ ſe ſtrepitus ingerãt, iuxta illud Sap. 9. *Corpus, quod corrumpitur, aggrauat animã, & terrena inhabitatio deprimit ſenſum multa cogitantem.* Quo etiam ſenſu exponit illud Ezech. 40. cum ad metiendam ciuitatem in monte ſitam habuiſſe dicitur vir ille in manu calamum ſex cubitorũ & palmi: *quia enim,* inquit, *æternorum cõtemplatio hic minimè perficitur, menſura ſeptimi cubiti non expletur. Itaque de ſeptimo cubito, in quo quies æterna exprimitur, non niſi palmum tangit.*

Contemplatio ſilentiũ cęli dicitur. D. Greg.

Sap. 9. 15.

Ezech. 40.

Quis ſit ille Angelus ſtans ante altare, habenſq́; thuribulum aureum.

SECTIO II.

1 CVm Ioannes dixiſſet vidiſſe ſeptẽ Angelos ſtantes in conſpectu Dei, quibus datæ fuerunt ſeptem tubæ, antequã progrederetur ad explicandum integrã eorundem Angelorũ viſionẽ, & admirãda illa prodigia, quę ſingulis tuba inſonãtibus acciderunt, docet apparuiſſe ſibi alium quendã Angelum ſtantẽ ante altare, habentẽq; in manu ſua thuribulũ aureũ, cui data fuerunt incenſa multa, vt offerret de orationibus ſanctorum omnium ſuper altare aureũ, quod ante thronũ Dei eſt, aſcendiſſeq; fumum incenſorũ de orationibus ſanctorũ de manu Angeli corã Deo: deinde accepiſſe Angelum thuribulũ aureum, impleuiſſeque illud igne altaris, eoq; miſſo in terrã fa-

ſta fuiſſe tonitrua,& voces,& fulgura, & ingentẽ terremotum. Hunc Angelũ, licet pleriq; velint eſſe vnũ ex ſeptẽ illis angelis primarijs,quos initio huius operis diximus ante thronũ Dei adſtare,præcipuos Diuinæ prouidentiæ administros, tñ eſſe Christum Dñm reliqui omnes interpretes confitentur,qui quoniã Patris Nuntius, ac Legatus ad homines fuit,Angelus teſtamẽti appellatur Malac 3. *Et ſtatim veniet ad tẽplum ſanctum ſuum dominator, quem vos quæritis, & Angelus teſtamenti, quẽ vos vultis,* & apud Eſa.c.9. *Vocabitur nomen eius magni conſilij Angelus.* Nec vero rectè quidã è recentioribus argumentatur Angelũ iſtũ Chriſtũ eſſe non poſſe, ꝙ Chriſtus nuſquam Angelus abſolutè dicitur: ſatis enim eſt,vt ex cõſequentibus facilè intelligi poſſit Chriſtum eſſe, quæ niſi Chriſto,alteri aptè accõmodari nõ poſſunt: cuius enim alterius eſt vniuerſæ Eccleſiæ incenſa, hoc eſt, orationes in thuribulo aureo tãta maieſtatis ſpecie Patri offerre? cuius præterquã Chriſti fuit de igne, quo thuribulum aureum erat impletum, partẽ in terras miſiſſe, eaſq; Diuini amoris igne,& ignitis Spiritus ſancti donis inflãmaſſe,vt poſtea in ſingulorũ explanatione dicemus; Accedit,quod non eſt opus Apoc.phraſim ſemper ad cęterorum vaticiniorũ formas exigere,quippe cum Ioãnes altius cęteris prophetis ſeſe inſtar ſublimis Aquilæ attollẽs, ſicut eorũ vaticinia & viſionũ ſplendore,& rerũ maximarum altitudine ſuperauit:ita quoque ſuo nouo dicendi genere interdũ explicat, vt non debeamus eius loquendi formulas reliquorũ vatum terminis, & cancellis definire:nouę enim,& ꝑter cęteras admirabiles viſiones,nouo quoque,& inuſitato dicẽdi genere cõſcribẽdę fuerũt.

Chriſtus Angelus habẽs thuribulũ aureum.

Malac.3.1

Eſa.9.6.

2 Apparet aũt Chriſtus Sacerdotis pſonã gerens,vt eius pro nobis apud Patrẽ interceſſio,atque interpellatio monſtretur: id qđ pręcipuè hoc loco fieri oportuit;quoniã cum in ſeptẽ iſtis Angelis tuba canentibus Apoſtoli, imò oẽs omnino cõcionatores,ac Diuini verbi pręcones accipiendi ſint,qui orbẽ vniuerſum Euangelicę predicationis vocibus impleuerũt,meritò ſacrificij Chriſti in cruce peracti, quod per thuribulũ hoc loco igne,thymiamateq; repletũ exprimitur, mẽtio faciẽda erat,poſt cuius uidelicet paſſionẽ,mortemq; Apoſtolicæ tubæ ſonuerunt. Iure quoque optimo aduentum Spiritus ſancti in Apoſtolos in die Pentec.in igne de thuribulo miſſo in terras adumbratum cõmemorare oportuit:quoniã ibi Apoſtoli diuinitus incẽſi prius fuerunt, vt poſſent poſtea vniuerſas orbis ꝓuincias admoto eiuſdem ſpiritus igne diuino inflammare. Nec refert, ꝙ Io.prius ſe Angelos ſeptẽ cum ſeptem tubis vidiſſe teſtatur,& tũ Angelum iſtum habentẽ aureum thuribulũ apparuiſſe cõmemoret;tum quoniam non ſemper ſcriptores ſacri ſeruãt ordinẽ rerum geſtarum;tum etiã quia, ſi viſionem premamus, rem etiã ipſam viſioni reſpondiſſe cõperiemus. Prius enim fuit Apoſtolis datas fuiſſe tubas, hoc eſt,eos ad Apoſtolicæ prædicationis munus fuiſſe deſtinatos,(quod tum factum fuit, cum à Chriſto ad id officium vocati,electique ſunt)quã Chriſtum in cruce tanquã Sum.Pont.ſacrificaſſe, quod thuribuli aurei miniſterio explicatur: tum denique ſeptem Angelos,hoc eſt,Apoſtolos,cęteroſq; Doct. Euangelicis tubis toto orbe inſonuiſſe. Nunc quomodo Chriſto,quæ in cõtextu dicuntur, conueniant, explicemus. Supponendum porro in viſione huius Angeli à Sacerdote legali ſimilitudinem depromi, qui in thuribulo accepto igne de altari holocauſti thymiamata in altari thymiamatis adolebat.

Cur perſonam Sacerdotis gerat Chriſtus.

3 Primum igitur Chriſtus ſtetiſſe dicitur ante altare proculdubio thymiamatis,ſiue incẽſi; in eo enim thura,& thymiamata incendebantur. Per hoc altare Beda,Primaſius,Haymo,Ambr. Anſb. Cęlius Pannonius, Abbas Ioachimus, & alij Eccleſiã intelligunt,ideſt,electos ipſos,qui merito altaris vocabulo exprimuntur, ꝙ ſpirituale in eis ſacrificium peragatur,& cęleſtia aromata offerãtur ante hoc altare tanquam verus Pontif. ſtat Chriſtus, per quẽ vt mediatorẽ omnia munera noſtra Deo Patri mittimus; vnde & Eccleſia orationes oẽs ſuas illa felici clauſula cõcludit: *Per Dominũ noſtrum Ieſum Chriſtum.* Secundò thuribulum aureum eſt Chriſti humanitas,quẽadmodũ ijdem auctores interpretãtur

Beda.
Primaſius.
Haymo.
Anſbertus.
Pannon.
Ioachimus.
Fideles electi, aureum altare.

Humanitas Chriſti, aureũ thuribulum.

&

& accepiſſe videntur ex Origene ho-
Num.16. milia 9. ſuper Numeros, in illud Nume-
rorum decimo ſexto, cum Aaron ſum-
pto thuribulo, vt offerret incenſum, ſte-
tit inter viuos, & mortuos, & mitigatus
eſt furor Domini, cũ paulò ante in om-
nes Dei ſupplicium, & plaga ſæuiret.
Origenes. Verus Pontifex Chriſtus, (inquit Ori-
genes) aſſumpto thuribulo carnis hu-
manæ medius inter viuos, & mortuos
ſtetit, ideſt, mortẽ prohibuit vltra graſ-
ſari, deſtruens eum, qui habebat mortis
Hebr.2. imperium, vt ait Paulus ad Hebræos 2.
Quæ omnia ad verbum reperies apud
Auguſt. ſermone 98. de tempore. Dici-
tur verò Chriſti humanitas thuribulũ
aureum propter charitatis magnitudi-
nem, multaque alia præclariſſima, lon-
geq́; illuſtriſſima dona Diuina, quibus
à Deo fuit mirificè exornata.

4 Tertiò data ſunt illi incenſa multa, vt
daret de orationibus Sanctorum omniũ
ſuper altare aureum. Hinc apparet al-
tare, de quo modo eſt ſermo, eſſe altare
thymiamatis: hoc enim aureum erat,
cum altare holocauſti æneum eſſet. Igi-
Oratio iuſtorum incenſum. tur data ſunt incenſa Chriſto, hoc eſt,
omnium electorum orationes, quas cur
per aromata, & odores exprimatur, iam
ſuperius docuimus: quoniam orationes
Eccleſiæ per ſummum Põtificem Chri-
ſtum Deo offeruntur. Sic enim Paulus
Hebr.13.15 exhortatur ad Hebræos 13. *Per ipſum of-*
Hebr.7.25. *feramus hoſtiam laudis ſemper Deo.* Et c.7.
*Sempiternum habet ſacerdotiũ: vnde & ſal-
uare in perpetuum poteſt, accedens per ſemet-
ipſum ad Deum: ſemper viuens ad interpel-*
1.Ioan.2.2 *landum pro nobis.* Et 1. Ioan. 2. *Si quis pec-
cauerit, aduocatum habemus apud Patrem
Ieſum Chriſtum iuſtum: & ipſe eſt propitia-
tio pro peccatis noſtris.* Quoniam verò in-
terpellatio Chriſti gratiſſima eſt Patri,
ſubiungitur: *Et aſcendit fumus incenſorũ
de orationibus Sanctorum de manu Angeli
coram Deo.* Porrò quamquam hæc etiã
nunc locũ habeant: Ioannes tamen po-
tiſſimum hoc loco de Chriſto in Cruce,
cum pro omnibus in humanitatis thu-
ribulo omnium mortalium vota, ſalu-
tem, & redemptionem depoſcentium
ipſe cum ſuo illo ſacrificio cumulatiſſi-
mè impleuit, interpellãs re ipſa pro om-
nibus ſuo illo cruento ſacrificio, quod
pro mundi redemptione, tãquam vetus
Pontifex offerebat, adiungens quoque *Chriſtus in Cruce Pontifex ſacrificium Deo offerens.*
clamorẽ, & lachrymas, exauditusq́; eſt
pro ſua reuerentia: quemadmodum di-
ſertè tradit Apoſtol. ad Hebr.5. *Qui,* in-
quit, *in diebus carnis ſuæ preces, ſupplica-*
tionesq́; ad eum, qui poſſet illum ſaluum fa- *Hebr.5.7.*
*cere à morte, cum clamore valido, & lachry-
mis offerens, exauditus eſt pro ſua reuerentia.*
Quo loco illud: *In diebus carnis ſuæ,* He-
braiſmum continet, ſignificatque illud
tẽpus, quo Chriſtus inter homines paſ-
ſibilis verſabatur: ſic enim caro accipi-
tur 2. Corin 5. *Si cognouimus ſecundum car* *2.Cor.5.16*
nem Chriſtum; ſed nunc iam non nouimus:
quemadmodum interpretatur D. Aug. *D. Auguſt.*
lib. 11. contra Fauſtum Manich. cap. 7.
Carnem, inquit, *hoc loco non ipſam corporis
noſtri ſubſtantiam, quã Dominus etiam poſt
reſurrectionem ſuam carnem appellat, dicens
Lucæ 24. Palpate, & videte, quia ſpiritus* *Luc.24.39*
*carnem, & oſſa nõ habet, ſicut me videtis ha-
bere: ſed corruptionem, mortalitatemq́; car-
nis vult intelligi, quæ poſt reſurrectionem non
erit in nobis, ſicut iã in Chriſto non eſt.* Dein-
de aduertè quoſdã has preces, & ſuppli
cationes, de quibus loquitur Paulus, re-
ferre ad orationẽ Chriſti in horto, quod
colligere ſe arbitrantur ex illis verbis:
Qui poſſet illum ſaluum facere à morte; tũc
enim conſtat Chriſtum à Patre petijſſe,
vt à ſe paſſionis calicem transferret: ita
ſentiunt D. Ambr. Theod. Oecumenius, *D. Ambr.*
& D. Thom. in comment. eius loci. Ve- *Theodor.*
rum nos quamquam propter tantorum *Oecumen.*
Doctorum auctoritatem ad orationem *D. Thom.*
quoque factam in horto has preces, ſup
plicationesq́; ſpectare credimus: tamen
multò magis de oratione Chri in Cru-
ce intelligẽdas eẽ arbitramur: mouẽtq́;
nos in prima illa verba: *Et exauditus eſt
pro ſua reuerentia:* quæ non ita facilè,
quicquid ſuperiores auctores conẽtur,
ad orõnẽ in horto accõmodari poſſunt,
cum Chriſtus tũc ſecundũ inferiorẽ aïę
partẽ petierit, vt calix paſſionis ab ipſo,
ſi fieri poſſet, trãsferretur: quod ei tamẽ
non fuit à Patre conceſſum: tametſi ſcũ
ſuperiorem animæ partem volũtatem,
inquam, nõ vt appetitus erat naturalis,
ſed vt rationẽ conſequebatur, quemad-
modum docet D. Tho. fuerit exauditus: *D. Thom.*
ſiquidẽ ſe diuinæ voluntati oĩno cõfor-
mabat, dicens: *Veruntamen non mea volun* *Luc.22.42*
tas, ſed tua fiat. Deinde qm̃, cũ Paulus di-
cat

cat Chriſtum oraſſe cum clamore valido, id autem non in horto factum legamus, ſed in Cruce, par eſt credere Paulũ multo magis ad orationem Chriſti in Cruce, quã in horto habitam ſpectaſſe: idque tandem confeſſus eſt D. Thomas in comment. ſuper Epiſt Iacobi, cap. 4. vbi docet Chriſtum quater fleuiſſe, primum in infantia inſtar aliorũ infantiũ: deinde cum Lazarum voluit à mortuis excitare Ioan. 11. tertiò ſuper ciuitatem Hieroſolymã Luc. 19 poſtremò in Cruce, iuxta illud, inquit, Hebr. 5. *Cum clamore valido, & lachrymis.* Exauditus verò dicitur pro ſua reuerẽtia, ſeu vt eſt Grecè: εἰς ἀκουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, hoc eſt, vt exponit D. Chryſoſt. exauditus eſt ob eam reuerentiã, & venerationem, qua ipſe dignus erat. Hæc enim nobis interpretatio magis probatur, quàm ea, quam quidam afferunt, exauditum ſcilicet fuiſſe pro ſua reuerentia, hoc eſt, pro illa reuerentia, qua ipſe Patrem reuerebatur: & quàm illa Oecumenij, & Photij, exauditum eſſe pro ſua reuerentia, hoc eſt, pro ſingulari erga nos humanitate, ac pietate.

Chriſtus quater fleuit. *Ioan. 11.* *Luc. 19.* *Hebr. 5. 7.* *D. Chryſoſt.* *Oecumen.* *Photius.*

5 Quartò. Accepit Angelus thuribulũ aureũ, impleuitq; illud de igne altaris, & miſit in terram. Rectè Angelus impleſſe dicitur igne thuribulũ, quia Chriſto non ad menſurã datus eſt Spiritus S. itaque de aureo humanitatis thuribulo pleno igne charitatis, & donorum Spiritus S. miſit Chriſtus in terram, cũ Spiritum S. in Apoſt. in die Pentec. ſub ſpecie ignis largiter effudit. Illud tibi difficultatẽ hoc loco faciet, quomodo Chriſtus dicatur accepiſſe ignem de altari; ſi per altare Eccleſia intelligenda eſt, nã ipſa potius de Chriſto, non Chriſtus de ipſa ignem accepit: ſed eam tamen ſic expedies, ſi aduertas tã in tabernaculo, quã in tẽplo duplex fuiſſe altare, & holocauſti videlicet, & thymiamatis; illud æreum in atrio; hoc aureum in ea parte, quæ Sancta dicebatur: in illo hoſtiæ cremabantur; in hoc thura, & thymiamata adolebantur: deniq; ex altari holocauſti ad altare thymiamatis ignis deferebãt, vt aromata incenderẽtur. Priori igitur loco cum Chriſtus dicitur ſtetiſſe ante altare, in quo altari Eccleſiam ſignificatam diximus, intelligendum eſt altare thymiamatis: hoc verò loco, cum dicitur Angelus impleuiſſe thuribulum de igne altaris, altare holocauſti accipere oportet, quod altare non Eccleſiam interpretamur, ſed cum Cælio Pannonio, & alijs Crucem, quæ altare holocauſti meritò nũcupatur, ꝙ in ea Chriſtus Patri ſeſe in holocauſtũ obtulit: quia enim per Crucem ſibi quidem gloriã corporis, & celebritatem nominis promeruit: nobis autem, vt Spiritus S. daretur: optimo iure thuribulum de igne altaris impleſſe, eũq; in terrã miſiſſe perhibetur. Poſtremò poſtquã ignis ab Angelo miſſus eſt in terrã, dicuntur facta tonitrua, voces, fulgura, & terræmotus: quia Apoſtoli poſtquã ignẽ Spiritus S. in die Pentec. ſibi à Chriſto è cælo demiſſum in ſpecie ignis acceperunt, ſtatim cęperũt loqui varijs linguis, (id enim voces ſignificant) prædicatione, tonare, fulgurare miraculis, denique orbem vniuerſum, tum miraculorum ſplendore, tum doctrinæ magnitudine, altiſſimaq; myſteriorũ fidei explanatione ita quatere, rerũq; ipſarum nouitate attonitum permouere, vt terræmotũ magnum diceres vbiq; gentium excitatum: quamquam & per terræmotum tyrannorũ, ac principum aduerſus Eccleſiã perſecutiones, quibus orbis vniuerſus quaſi è ſedibus, imò & à fundamentis quodammodo auulſus turbari, commouerique videbatur, non inconcinnè accipi poſſunt.

Spiritus S. in Apoſtolos aduentus. *Pannon.* *Crux Chriſti altare holocauſti.* *Poſt diem Pentecoſtes Apoſtoli fulgura, tonitruaq; edũt*

Altare holocauſti deſcribitur.

SECTIO III.

VT ea, quæ hoc loco Ioannes de Angelo, qui ex vno altari ignem accepit, in altero thymiamata incẽdit, illuſtriora reddantur, vtriuſque altaris deſcriptio ſub aſpectũ ſubijcienda eſt. Suppoſuimus enim hactenus duo altaria, ſiue in tabernaculo Moſaico, ſiue in templo Salomonis fuiſſe, vnum holocauſti, thymiamatis alterũ: ex vnoque ignem ad incendenda in altero thymiamata deferri ſolitum, id qđ à præcedente Angelo, quem Chriſtum interpretati ſumus, factum fuiſſe cum Ioanne docuimus: quæ planè viſſo ſinę 1

vtriuſ-

vtriuſque altaris deſcriptione perſpecta ſatis eſſe non poteſt. Primum itaque altare holocauſti deſcribamus ex ijs, quæ Exodi 27. & 38. commemorantur. Erat igitur in primis illud altare de lignis Sethim, coopertis laminis ęreis interi⁹, & exterius: habebatque longitudinem quinque cubitorum, latitudinem ſimiliter cubitorum quinque, altitudinem verò trium cubitorum, vt Sacerdotes facilè ad illud poſſent pertingere: quare erat hoc altare inſtar cuiuſdam quadratæ arcæ fundo, & opertorio carens, totũ intrinſecus vacuum, & inane. Secundò in ſuperiori parte ad quatuor angulos totidẽ veluti cornua prominebant obeliſci inſtar ex eadem materia, non diſiũcta, ſed continuata cum reliquo ære: ſic enim exponunt interpretes illa verba, Exodi 27. *Cornua autem per quatuor angulos ex ipſo erant.* Tertiò erat quædam craticula ænea vſque ad altaris medium in modum retis, de cuius forma, ſituq; eſt aliqua controuerſia. Hebręi, quos ſequitur Abulenſis, quæſt. 6. ſuper cap. 27. Exodi, & Lyranus ibidem, exiſtimant hanc craticulam nõ immitti ſolitam intra altare, ſed fuiſſe per eius circuitum, tanquam zonam quãdam eleuatam per cubitum cum dimidio vſque ad altaris medium, ad altaris dumtaxat decorem, & pulchritudinem. Verum hæc ſententia omnino eſt improbabilis, & planè à ſacro contextu abhorrens, vt perſpicuum eſt. Alij eam ſine pedibus effingunt, appenduntq; ex quatuor cornibus altaris per quatuor illos circulos ęneos, ita vt per catenulas etiã æneas vſque ad medium altaris deſcenderet. Arias Mõtanus ſentit etiam craticulam quatuor pedibus conſtitiſſe, quibus fulciebatur, fuiſſeque altitudine ſeſquicubitali, atq; adeò illatam intra altare, & pauimento ſuperpoſitam pertinuiſſe vſque ad altaris medium. In eo hæc opinio nobis nõ probatur, ꝙ craticulam demittit intra altare vſque ad altaris medium: quãuis enim Exodi 27. dicatur: *Eritq; craticula vſque ad altaris medium,* id tamen non de craticula quoad partem ſuperiorem, in qua carnes ponebantur, accipiendũ eſt: ea enim ſuperficiem ipſam altaris contingebat: ſed de inferiori parte craticulæ, quæ dicebatur arula, in qua ignis incendebatur: hæc namque arula manebat in medio altaris, quemadmodum disertè traditur, Exodi 38. vbi ita legimus: *Craticulam eius in modum retis facies aneam, & ſubter eam in altaris medio arulam;* finge enim craticulam æqualem ſpatio illi vacuo intra altare, ita tamen, vt commode poſſet intra altare inferri, & extrahi, cum opus eſſet: tum ex iſta craticula pendere arulam æneam eiuſdem, & longitudinis, & latitudinis æneis clauis ſuperiori craticulæ annexã, ita vt inter ſuperiorem craticulã, & inferiorem interiectum eſſet ſpatium ſeſquicubitale, ſeu cubiti cum dimidio, ex quo fiebat, vt iſta arula maneret in medio altaris, cum altaris altitudo eſſet trium cubitorum. In hac igitur arula ponebantur ligna, igniſque incendebatur ad concremandas carnes, quæ in ſuperiori craticula ponebantur: deque iſta arula intelligendum eſt, quod dicitur Exodi 38. *Et ſubter eam in altaris medio arulam.* Quidam in iſta arula deorſum verſus ponunt quatuor pedes æneos in quatuor angulis conſtitutos, cum ipſamet arula continuatos, quibus totũ craticulæ inſtrumentum cum ſua arula in pauimento niteretur. Cęterum cum neque ex ſcriptura, neque ex Ioſepho habeamus craticulam iſtã habuiſſe pedes, non eſt cur ei illos adiungamus: credimus enim illam per catenulas fuiſſe appenſam ex quatuor cornib. altaris, quos in altari fuiſſe per quatuor angulos ſuperius diximus.

Altaris holocauſtique materies. *Cornua altaris quid.* *Exo. 27. 2.* *Aenea craticula qualis fuerit.* *Hebræi.* *Abulenſis.* *Lyranus.* *Arias Mõt.* *Exo. 27. 5.* *Exo. 38. 4.* *Quid arula in altari holocauſti.* *Exo. 38. 4.*

2 Quartò plerique ponunt in Oriẽtali latere altaris quandam quaſi feneſtram, per quã cineres extraherentur, & ligna ſuper arulam ponerentur. Ita ſentiunt Beda, lib. ſecundo, de tabernaculo, c. 12. Magiſter hiſtoriæ ſcholaſticę in Exodo, capite quinquageſimonono. Quam opinionem, cum non repugnet textui Scripturæ, & commodiorem faciat vſum altaris, non eſt, cur improbemus. Quintò habebat craticula quatuor annulos æneos, per quos vectes duo inſerebantur ad portandum, cum ex altari extrahebatur: quos annulos diſtinctos, ac diuerſos omninò fuiſſe ab annulis altaris, de quibus ſuperius diximus, perſpicuum eſt ex capite trigeſimo octauo Exodi, vbi ita legimus: *Fuſis quatuor annulis*

Feneſtra altaris. *Beda.* *Magiſter hiſtoria ſcolaſtica.* *Annuli in craticula, & altari.* *Exo. 38. 5.*

nulis per totidem retiaculi ſummitates; ex quo patet in ipſo retiaculo, ſeu craticula poni quatuor annulos: habuiſſe verò præterea ipſum altare alios quatuor annulos æneos, per quos etiam vectes de lignis Sethim ære coopertus ad portandum immitterentur, patet ex eodem loco, vbi nominantur circuli, qui in lateribus altaris eminebant: ij verò vectes erãt de lignis Sethim obducti ære. Sextò non defuerunt, qui exiſtimarent hoc altare holocauſti impletum fuiſſe terra vſque ad medium, ad quã opinionem acceſſerũt Abulenſis, & Magiſter hiſtoriæ ſcholaſticę, probareq; nitũtur ex illis verbis Exodi vigeſimo. *Altare de terra facietis mihi, & offeretis ſuper eo holocauſta, & pacifica veſtra.* Cæterũ Theodoretus quæſtione 44. ſuper Exod. ait eo loco Exodi non eſſe ſermonem de altari holocauſti, quod erat in atrio tabernaculi, ſed de altaribus, quæ ſpecialiter in aliquibus locis erigebantur ad immolandum, quæ Deus volebat eſſe vel ex terra, vel ex impolito lapide, vt peracta immolatione quamprimũ deſtruerentur, ne poſtea Gentilibus ad cultum Deorum ſuorum deſeruirent: vnde eodem loco Exodi ſtatim ſubditur: *Quod ſi altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de ſectis lapidibus*: ſed tamen impleri ſolitũ eiuſmodi altare lapidibus ſaltem vſque ad medium, hoc eſt, vſque ad arulam, manifeſtè colligitur ex primo Machabæorum quarto, vbi ita legimus: *Dixit autem Iudas, & fratres eius. Ecce contriti ſunt inimici noſtri: aſcendamus nunc mundare ſancta, & renouare. Et congregatus eſt omnis exercitus, & aſcenderunt in montem Sion, & viderunt Sanctificationẽ deſertam, & altare profanatum, & portas exuſtas.* Et paulò poſt: *Et cogitauit Iudas de altari holocauſtorum, quod profanatum erat, quid de eo faceret, & incidit illis conſilium bonum, vt deſtruerent illud, ne forte illis eſſet in opprobriũ, quia contaminauerunt illud gentes, & demoliti ſunt illud. Et repoſuerunt lapides in monte domus in loco apto, quoaduſque veniret Propheta, & reſponderet de eis. Et acceperunt lapides integros ſecundum legem, & ædificauerunt altare nouũ ſecundum illud, quod fuit prius.* Vbi cernis altare holocauſti ex lapidibus conſtructum, ſed illud ita accipe, vt lapidũ ſtructura per cubitũ cum dimidio tantum aſcenderet: deinde verò ſuperponeretur altare æneum, & craticula cum ſua arula vſque ad medium altaris per cubitum etiã cum dimidio deſcendens inferretur: erat enim altare hoc tribus altum cubitis. Poſtremò in hoc altari fiebat iuge illud ſacrificium, de quo agitur Numer. 28. Etiam duo agni annicu li quotidie immolabantur vnus mane, & alter veſperi: prioris immolatio ſacrificium matutinũ, poſterioris veſpertinum dicebatur præter alia multa ſacrificia, quæ in eodem altari peragebantur: præcipiebat verò Deus Leuitici ſexto, vt ignis in hoc altari nunquã deeſſet, quocirca á Sacerdotibus lignis ſubinde appoſitis continuò fouebatur. Atq; hæc de huius altaris deſcriptione.

Abulenſis. *Magiſter hiſtoria ſcholaſtica.* *Exod.* 20. 24. *Theodoret.* *Vſque ad medium lapidibus implebatur altare.* 1. *Machab.* 4. 36.

Myſtica altaris holocauſti expoſitio.

SECTIO IV.

1 NE ſuperius deſcriptam altaris holocauſti formã expertẽ myſterij putet quiſpiam, duplex illius myſterium indicabimus, vnum ad allegoriam, alterum ad mores pertinens. Quod ad allegoriam igitur ſpectat, omnia ſacrificia, quæ in altari holocauſti peragebantur, ſacrificium Chriſti cruentum in Cruce peractum repræſentabant, ſicut iuge ſacrificium Miſſæ incruentum, quo Chriſtus quotidie in Eccleſia immolatur, vt plerique omnes Patres docent; qua de re legendus eſt doctiſſimus Turrianus poſteriore tractatu de Euchariſtia, cap. vigeſimo ſecũdo. Ex quo fit, vt meritò Crux Chriſti per altare holocauſti fuerit adumbrata; ſiquidem in ea peractũ fuit illud cruentum Chriſti ſacrificiũ. Erat altare holocauſti non intra, ſed extra tabernaculum, in atrio videlicet tabernaculi conſtitutum; quoniã Chriſtus extra caſtra paſſus eſt, vt ait Paulus ad Hebræos decimo tertio. Quatuor cornua deſignant quatuor mundi plagas, pro quibus Chriſtus ſe Patri obtulit. Cooperitur laminis æreis, quia cũm æs ſit ſonorum, rectè Crucis prædicationem toto orbe per Apoſtolos diffuſam ſignificat iuxta illud Pſal. 18. *In omnem terram*

Altare holocauſti, & ſacrificia in eo peracta Crucem, & cruentum Chriſti ſacrificiũ adumbrabãt. *Turrianus.* *Heb.* 13. *Crucis prędicatio toto orbe diffuſa.* *Pſal.* 18. 5.

ram exiuit ſonus eorum. Eſt etiam ſymbolum fortitudinis ad exprimendã crucis inuictam potentiã, quæ omnes mundi, Dæmonisq; vires non tãtum fregit, ſed etiam contriuit. Craticula, in qua carnes ponebãtur, & igni ſuppoſito cremabantur, oſtẽdit acerbiſſimos cruciatus, quibus Chriſtus in Cruce tanquã in craticula torrebatur, iuxta illud Pſal. 101. quod ad Chriſtum etiam ſpectat. *Oſſa mea ſicut cremium aruerunt*; ſeu vt reddit Hieron. *Quaſi frixa contabuerunt*; vt legit Auguſt. *Tanquam in frixorio confrixa ſunt*; vt alij, *Tanquam focus, aut torris aduſta ſunt*. Non vacat autem myſterio, quod in latere Orientali erat feneſtra, per quam ligna in arulam immittebantur, & igni fomenta ſuppeditabantur, quoniam ſcilicet à parte Orientali, in qua ſitus fuerat paradiſus terreſtris, peccatum Adæ prouenit, quod doloribus, & cruciatibus Chriſti, materiam, & fomenta miniſtrauit: quòd autem Paradiſus ad Orientẽ fuerit, oſtendit locus ille Geneſ. 2. vbi pro eo, quod nos habemus: *Plantauerat Dominus Deus paradiſum in principio*, habent Septuaginta, ἐφύτευσεν κύριος ὁ θεὸς παράδεισον ἐν ἐδὲν κατὰ ἀνατολὰς, ideſt, *Plantauerat Dominus Deus paradiſum in Eden ad Orientem*. Atque hæc breuiter de altaris holocauſti allegoria.

Crucis potẽtia.

Pſal. 101. 4

Acerbitas dolorũ Chriſti, quibus Adæ peccatũ fomenta miniſtrauit

Paradiſus terreſtris ad Orientem.

Gen. 2. 8.

Septuaginta interpretes.

2 Quod ad tropologiam ſpectat, ea eſt de pœnitentia, carniſq; maceratione, quemadmodum docet D. Gregorius homilia 22. in Ezechielem, vbi altare holocauſti cum altari thymiamatis componit. *Quid eſt*, inquit, *altare, niſi mens bene viuentium, qui peccatorum ſuorum memores lachrymis ſe lauant, carnem per abſtinentiam macerant, vbi ex mœrore compunctionis ignis ardet, & caro conſumitur, iuxta illud Apoſtoli ad Romanos duodecimo. Vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentẽ, ſanctam, Deo placentem: hoſtia viuens eſt corpus Domino afflictum: hoſtia, quia iam huic mundo eſt mortuũ, viuens, quia cuncta, quæ praualet, bona operatur: ſed alia compunctio eſt, quæ per timorem naſcitur, alia, quæ per amorem; vnde & in tabernaculo duo altaria fieri iubentur, vnum exterius, aliud interius: vnum in atrio, aliud ante arcam: vnũ ære coopertũ, aliud auro: in æreo cremantur carnes, in aureo incenduntur aromata. Multi enim plangunt mala, quæ fecerunt, & incenduntur vitia igne compunctionis, quorum adhuc ſuggeſtiones in corde patiuntur; quid iſti niſi altare ſunt æreum, in quo carnes ardent, quia adhuc ab eis carnalia opera planguntur? Alij verò à carnalibus vitijs liberi amoris flamma in compunctionis lachrymis inardeſcunt, ſupernis iam ciuibus intereſſe cõcupiſcunt, Regem in decore ſuo videre deſiderant, & flere quotidie ex eius amore nõ ceſſant; quid iſti niſi altare ſunt aureũ, in quorum corde aromata incenſa ſunt, quia virtutes ardent? ſed hoc altare aureum eſt ante velum, quia Sanctorum corda per ſanctum deſiderium in illum ardent, quem adhuc reuelata facie videre non poſſunt*. Hactenus Gregorius. Ex quo didiciſti altare holocauſti eſſe cor hominis ſeſe per pœnitentiam macerantis, prauaſq; animi appetitiones caſtigatione corporis comprimentis, altare verò thymiamatis eſſe cor iuſti, orationem, & amorem Deo tanquam ſuauiſſimum thymiama offerentis. Porrò obſerua quoad ſitum ingredientibus ſiue tabernaculũ, ſiue templum Sacerdotibus prius occurrere altare holocauſti, quàm altare thymiamatis; cum altare holocauſti eſſet in atrio, altare verò thymiamatis in ea parte, quæ dicebatur Sancta: nimirum ad perfectionem tendẽtibus prius eſt exercenda mortificatio, prauarumq; appetitionum compreſſio, vt ad thymiama Deo offerendum per internos, & excellentes virtutum actus, inflammatumq; amorem poſſint accedere: vnde Canticorum 3. prius myrrha, quàm thus nominatur. *Quę eſt iſta, quæ aſcendit per deſertum ſicut uirgula fumi ex aromatibus myrrhæ, & thuris?* Præterea ignis, quo thymiamata in altari aureo incendebantur, deferebatur ex altari holocauſti, in quo perpetuò ignis fouebatur, quoniã orationum feruor, atque ardor ex carnis maceratione, ac paſſionum mortificatione ortum habet: à qua nunquam ceſſandum eſt, ſed conſeruandus perpetuò ignis in altari holocauſti propter continuam carnis tyrannidem, quę etiã debet continuo bello, & conflictu coerceri. Quare qui orationi vacare ſtudet non incumbens mortitificationi, perinde facit, atque ſi ſine igne aromata vellet incendere.

D. Greg.

Carnis maceratio, & pœnitentia in altari holocauſti figurata.

Rom. 12. 1.

Mortificatio orationis exercitio, cęteriſq; virtutibus præmittenda eſt.

Cant. 3. 6.

Cra-

3 Craticula confecta in modum retis varia mortificationum,& macerationũ genera inuicem connexarum,& in modum Crucis,quæ etiam mortificationis eſt ſymbolum, complicaturũ deſignat, quibus,qui ſeſe ſtudio virtutum dedũt, in hoc ſpirituali holocauſti altari continuò torrentur, caroque ipſa conſumitur,hoc eſt,carnalis, & animalis homo deſtruitur, & in ſpiritualem, ac cæleſtẽ conuertitur, iuxta illud Pauli 2. Cor. 4. *Propter quod non deficimus: ſed licet is, qui foris eſt, noſter homo corrũpitur: tamen is, qui intus eſt, renouatur de die in diẽ.* Atque hæc mira carnalis hominis in ſpiritualem conuerſio, quæ in altari holocauſti perficitur, mihi videtur expreſſa in eo altari holocauſti,quod per viſum oſtenſum fuit Iſa. c.6. ait enim Propheta volaſſe ad ſe vnum de Seraphin habentem in manu calculum, quem forcipe tulerat de altari, eoque os ſuum tetigiſſe, atque mũdaſſe: quo loco per calculum vult D.Hieron. accipiendũ eſſe carbunculum pretioſam gemmam:nam verbũ Græcũ ἄνθραξ, quo vſi ſunt Septuaginta, & carbonem ignitum, & carbunculum lapidem pretioſum ſignificat. *Calculus iſte,* inquit Hieron. *qui à ſolis Septuaginta ἄνθραξ, ideſt,carbunculus eſt interpretatus, poteſt non carbonem ſignificare, vel prunã, vt plerique exiſtimant, ſed ἄνθρακα, ideſt,carbũculum lapidẽ, qui ob coloris flammei ſimilitudinem igneus appellatur: ex quo intelligimus altare Dei plenum eſſe carbunculis.* Hæc Hieron. Iuxta cuius ſententiam putantis calculum illum detractũ forcipè à Seraph.ex altari fuiſſe carbũculum pretioſam gemmam,meritò aliquis quærat,quomodo ignis illius altaris poterat nutriri carbunculis, gemmiſque pretioſis,cum gemmæ non ſint aptæ ad nutriendum ignem? Cui dubitationi ita mihi reſpondendum videtur in illud quidem altare non carbũculos, & gemmas ad ignem nutriendum immiſſas fuiſse, ſed coniectos carbones, qui tamẽ ab igne altaris in gemmas cõuertebantur: itaque qui carbones iniecti fuerant,carbunculi, & gemmæ prodibant ad vim noſtri altaris holocauſti, pœnitentiæ ſcilicet exprimendam, cuius vi planè diuina, & admirabili peccatores inſtar carbonum frigidi,nigriq; ſuorum ſcelerum,ac flagitiorum turpitudine in carbunculos,gemmaſque euadunt pulcherrimas:fiuntque pretioſi lapilli, ſiue per charitatis ardorẽ carbunculi,ſiue per caſtitatem ſmaragdi,quod lapidis genus inimicum eſse libidini à multis proditur ſcriptoribus,ſiue etiam per inuictam animi fortitudinẽ, & inſuperabilem diuina ope in medio perſecutionum patientiam adamantes. Itaq; hic etiam verum eſt illud Pſal. *Carbones ſuccenſi ſunt ab eo,* nec tantum ſuccenſi, ſed in gemmas etiam, pretioſoſque lapillos diuinitus conuerſi. Atque hæc de altaris holocauſti myſterio perſtrinxiſse ſit ſatis.

2.Cor.4.16. — *Iſa. 6.* — *D.Hieron.* — *Pœnitentia ingẽs,& mirabilis.* — *Smaragd' libidinis inimicus.* — *Pſal. 17. 9.*

Altare thymiamatis deſcribitur, eiuſque myſterium explicatur.

SECTIO V.

DEſcripto altari holocauſti ſupereſt, vt altare quoque thymiamatis deſcribam*, vt ea, quæ Ioannes hoc loco tradit,intelligi queant: ſiquidem vti diximus hac viſione vtrũque altare complexus eſt. Igitur de altaris thymiamatis figura agitur Exo. 34. 1

Primum verò ſciendum tria tantum fuiſse ea in parte templi,quæ dicebatur Sancta, hoc ordine collocata, vt auctor eſt Ioſeph. lib.3.antiquit. cap.7. Ad ſeptentrionalem templi parietẽ erat menſa propoſitionis non longè ab adyto:ex aduerſo menſæ ad parietem meridionalem erat candelabrum aureũ, inter hoc, & menſam altare thymiamatis. Secũdò erat hoc altare de lignis Sethim, ideſt, iuxta probabiliorem ſententiam cedrinis, quæ ligna cooperiebantur laminis aureis,cũ in contextu dicatur: *Veſtieſq; illud auro puriſſimo.* Tertiò erat quadratum,hoc eſt,æqualium laterum,cum haberet cubitum vnum in longitudine, & alterũ in latitudine: quare in contextu quadrangulum pro quadrato accipiendum eſt: habebat tamen altitudinem duorum cubitorum. Quartò procedebant ex ipſo cornua in quatuor angulis ſuperioribus, quæ cornua Lyranus vult fuiſse quædam pomella in quatuor illis angu- 2

Ioſephus. — *Menſa propoſitionis, candelabrũ & altare thymiamatis in qua templi parte fuerint.* — *Ligna Sethim eadẽ, quę cedrina Exo.30.3.* — *Quid altaris cornua.* — *Lyranus.*

Abulenſis. angulis collocata ad pulchritudinem, & decorem altaris: quæ opinio eſt Hebræorum. Abulenſis, & alij exiſtimant fuiſſe partes quaſdam prominentes ex ipſis angulis prodeuntes, neque probat eorum ſententiã, qui putarunt eiuſmodi partes fuiſſe recuruas, vt ex ijs videlicet appenderẽtur aliquæ craticulæ aureæ ad incendẽdum thymiama, aut vaſculũ aliquod ad thymiama, ignemvè recipiendũ: imò contendit, ſiue ea cornua recurua fuerint, ſiue recta, nihil ex eis appendi ſolitum; quemadmodũ fusè argumẽtatur, queſt. 2. ſuper c. 30. Exodi, docẽs vaſa omnia ad altare thymiamatis pertinẽtia fuiſſe in altari holocauſti.

Craticula altaris thymiamatis. Quintò habebat hoc altare opertorium quoddam reticulatum, hoc eſt, inſtar retis de lignis Sethim, coopertum laminis aureis, quod in contextu craticula, & in Hebræo tectum appellatur. Sextò habebat in ſuperiori parte coronam aureolã per circuitum, ideſt, labium quoddam aureum ambiens totum altare in ſuperioribus extremitatibus, quod corona dicitur, non quòd rotunda eſſet, ſiquidẽ erat quadrata, quemadmodum & altare, ſed quia totum altare per gyrum ambiebat. *Quid corona ĩ altari.* Septimò. Erant ſub corona duo annuli aurei per duo oppoſita latera, ideſt, quatuor, bini videlicet in duobus lateribus oppoſitis, vt in eos duo vectes de lignis Sethim, cooperti laminis aureis insererentur ad portandum altare. Octauò. *Thymiama qd fuerit.* Super hoc altare cremabatur incenſum quoddam cõpoſitum, quod appellatur thymiama, non ita tamen, vt ſuper craticulam immediatè poneretur; ſic enim aurum, quo erat coopertum, igne liquefieret, & cinere obſcuraretur: ſed erat quoddam vas æneum, quod vocabatur ignis receptaculum, & ſæpè dicitur thuribulum, cuiuſmodi erant multa vaſa, vt patet Leuit. 10. vbi refertur Nadab, & Abiu filios Aaron poſuiſſe ignem in thuribulis, & incenſum Domino obtuliſſe: itaque ponebatur ſuper craticulã huiuſmodi thuribulũ, & in eo thymiama offerebatur; diebus quidem profeſtis vnum tantum thuribulum; in ſolennioribus interdum plura, vt ex c. 9. Leuit. perſpicuum eſt. *Leuit. 10. Thuribulũ quid. Leuit. 9.* Nono. Non ſolũ ſummus Sacerdos: ſed etiam reliqui oẽs offerebant incenſum in hoc altari; quemadmodum probat Abulẽſis, quæſt. 60. ſuper 30. cap. Exo. ex Zach. patre Ioan. Baptiſtæ, qui erat ex minoribus Sacerdotibus, & tamẽ offerebat incenſum coram Domino. Lucæ 1. *Omnes ſacerdotes offerebãt thymiama. Abulenſis. Luc. 1.* Decimò. Hęc thymiamatis oblatio fiebat bis in die; ſemel quidem mane cum Sacerdos cõponebat lucernas cãdelabri: cùm enim ſeptem eſſent lucernæ in cãdelabro, quatuor earum de die non ardebant, vt auctor eſt Ioſeph. lib. 3. antiquit. c. 9. eaſq; Sacerdos extinguebat ad auroram relinquens tres alias lucentes: tunc igitur ſemel offerebat thymiama: deinde vero iterum veſperi, cum redibat, vt quatuor lucernas extinctas rurſus accenderet: omnes enim ſeptem de nocte lucebant. *Thymiamatis oblatio bis in die fiebat. Ioſephus.* Quod vero attinet ad thuribulum aureum, cuius hic facit mentionem Ioan. illud erat in Sanctis Sanctorũ, quemadmodum docet Paul. ad Hebr. 9. vt inferius demõſtrabimus, ad vſum videlicet Sacerdotis, cum Semel in anno in die illo ſolenni purgationis ingrediebatur in Sancta Sanctorum: quo fit, vt hoc loco non quilibet Sacerdos, ſed ſummus, & maximus per Angelum habentem thuribulum aureum accipiendus ſit: ſiquidem reliqui Sacerdotes æneis thuribulis vtebantur, vt paulo ante diximus. *Hebr. 9. Hoc loco per Angelum ſummus Sacerdos intelligitur.*

3 *Beda.* Quod attinet ad huius altaris myſterium, illud inter alios explicauit Beda, lib. ſuo de templo Salomonis, cap. 12. à quo nonnulla mutuabimur. Altare igitur thymiamatis præſtãtes ſanctitate viros ſignificat, qui per cæleſtium rerum contemplationem, terrenarumq; deſpicientiam propè Sancta Sanctorum cęleſtia vitam agunt; qui iam in altari holocauſti; in quo hoſtiæ cremabãtur, paſſionum ſuarum hoſtijs immolatis orationum, reliquarumque virtutum thymiamata ſuauiſſima diuini amoris igne incendunt, Deoque in cordis ſui thuribulo ſanctiſſimè offerunt. *Vir ſanctitate præſtãs altare dicitur thymiamatis.* Erat de lignis Sethim imputribilib. quia terrenæ corruptionis expertes, & ferè imputribiles oportet eſſe eos, qui contemplationi vacant, & deſiderio tendunt ad cæleſtia; quæ tamen ligna aureis charitatis bracteis debent eſſe cooperta. Quadratum erat altare, quæ figura firmitatis, & ſtabilitatis eſt ſymbolum, quoniam qui iã ſunt altare thymiamatis, nullis debent *Quadrata figura ſtabilitatis ſymbolum.*

rerum

terum ſucceſſibus de ſuæ mentis ſtatu, & tranquillitate dimoueri, iuxta illud Pauli ad Rom. 8. *Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio, an anguſtia?* Quam eandẽ ob cauſam arca Noe, quæ figura Eccleſiæ fuit, ex quadratis lignis fuit compoſita, quemadmodum expendit Orig. homil. 2. in Gen. Etenim pro eo, quod nos habemus Gen. 6. *Fac tibi arcam de lignis leuigatis*, Septuaginta trãſtulerũt: *Fac tibi arcã de lignis quadratis*: idcircò etiã Arcades, vt auctor eſt Pauſanias, Deorum ſuorũ ſimulachra quadrantalia faciebant, vt eorum indè ſtabilitas demonſtraretur. Altitudo duorum eſt cubitorum, quia non ſolũ mente, ſed etiam corpore in cæleſtia feruntur; quemadmodum de ſe teſtatur Regius vates Pſal. 83. *Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum*. Quatuor habet cornua, ſeu pomella quædam pulcherrima, quia quatuor illę virtutes Prudentia, Iuſtitia, Temperantia, Fortitudo quaſi in quatuor animæ angulis collocatæ eam pulcherrimam efficiunt. Craticula aurea, in qua odores ponuntur, ipſa iuſtorũ corda interpretatur Beda, in quibus orationum, & deſideriorum aromata Deo adolentur, quæ craticula eſt ad excernendos omnes terrenorum affectuum, & cogitationum cineres, vt pura maneat oratio, & perpurgata cęleſtium rerum deſideria. Duo vectes, quibus portatur altare, ſunt amor duplex, Dei videlicet, & proximi: quo duplici amore mens iuſti ferri, ac ſuſtineri debet: q. vectes meritò in circulos aureos inſeruntur, quia vterq; amor p aureas .i. charitate fulgentes actiones exercetur.

Rom. 8. 35. — Origenes. — Gen. 6. 14. — Pauſanias. — Sancti mente, et corpore feruntur in cæleſtia. — Pſal. 83. 3. — Cor iuſti aurea craticula. — Beda. — Amor Dei, & proximi.

4 Aduerte autem nullo modo potuiſſe altare altero tantum vecte portari, quin corrueret; ſic enim vera iuſtitia abſque vtroque amore conſtare nequaquam poteſt, vnde ſponſus Cantic 1. ſponſam bis pulchram appellauit, cum dixit: *Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es*, propter geminam ſcilicet hãc dilectionem, vt interpretatur D. Greg. Bis in die thymiama offerebatur ſemel mane, & iterum veſperi, quod erat veluti iuge quoddã ſacrificium, vt reſpõderet iugi ſacrificio altaris holocauſti, in quo duo agni quotidie vnus mane, alter veſperi immolabantur; quia paſſionum mortificationi, quæ p altare holocauſti ſignificatur, eadem planè menſura reſpõdet Diuinus amor, & contemplationis ardor, quæ per altare thymiamatis exprimuntur, ita vt iuge thymiamatis ſacrificium abſq; iugi hoſtiarũ holocauſto eſſe non poſſit: quam ob cauſam ſponſus vtrunque coniunxit Cantic. 5. *Veni*, inquit, *in hortum meum ſoror mea ſponſa: meſſui myrrham meam cũ aromatibus meis.* Vbi per myrrham mortificatio, per aromata Diuinus amor, & cõtemplatio intelligit. Quo loco obiter aduerte Chriſtum Dominum ſe in paſſione meſſori comparare, tum ad ſignificãdam animi lætitiam, qua patiebatur: ſolent enim agricolæ meſſis tempore plurimum lætari, iuxta illud Iſa. 9. *Lætabuntur corã te, ſicut qui lætantur in meſſe*: tum ad ſignificãdum copioſum paſſionis ſuæ fructũ, quem iam tunc patiendo quaſi metere, & colligere videbatur. Itaque ipſa Chriſti paſſio veluti quædam fuit meſſis, fructuumq; collectio. Deinde etiam obſerua, quanti Chriſtus redemptionem noſtram fecerit, qui eam aromata ſua appellet: *Meſſui*, inquit, *myrrham meam cũ aromatibus meis*; & myrrhæ, hoc eſt, paſſionis amaritudinem paucorum aromatum, ideſt, prædeſtinatorum lucro vſq; adeò compenſatam exiſtimet, vt quaſi gloriabundus præ lætitia, & quodã veluti tripudio decantet: *Meſſui myrrham meam cum aromatibus meis.* Denique corona aurea, quam habet altare per gyrũ, coronam illam gloriæ ſignificat, qua iuſti, ſi in ſanctitate permanſerint, à Deo coronabuntur: de qua loquitur Paul. 2. Tim. 4. *In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ.* Reliqua, quæ hic deſiderari poſſunt, petenda ſunt ex ijs quæ c. 7. ſect. 7. de altari holocauſti diſſeruimus.

Sine vtroq; amore uera iuſtitia non conſtat. — Cant. 1. 15. — D. Greg. — Diuinus amor, & cõtẽplationis ardor mortificationi reſpondent. — Cant. 5. 1. — Chriſtus in paſſione, ut in meſſe lætitia perfuſus. — Iſa 9. 3. — Corona altaris, corona gloriæ. — 2. Tim. 4. 8

Thuribulum quoddam aureum fuiſſe intra Sancta Sanctorum, atq; adeò diuerſum ab altari thymiamatis.

SECTIO VI.

1 SVppoſuimus hactenus thuribulum quoddam aureum fuiſſe intra Sãcta Sanctorũ, quo ſolus ſummus Pontifex vtebatur, cum in ſolẽni expiationis die

ſemel

ſemel in anno eo ingrediebatur: ex quo vlterius collegimus hunc Angelum, de quo Ioannes loquitur, maximum fuiſſe Pontificē. Quoniam verò non deſunt, q eiuſmodi thuribulū cum altari thymiamatis confundant, viſum eſt operæpretiū, quid ea de re ſentiendū ſit, hoc loco explicare. Illud igitur ſtatuendū eſt primò altare thymiamatis fuiſſe extrà Sācta Sanctorū in ea parte ſiue tabernaculi, ſiue templi, quę Sancta dicebat: quaquidem in re lapſi ſunt Origenes hom. 9 in Leuit. D. Aug. lib. quęſt. in Exod. q. 133. & 136. & quidā alij apud Theophylactum in c. 9. Epiſt. ad Hebr. exiſtimantes altare thymiamatis fuiſſe intra Sancta Sanctorū, cuius erroris anſam acceperunt ex illis verbis 3. Reg. 6. cum dicitur: *Sed & totum altare oraculi texit auro*: oraculū enim, inquiunt, pro Sanctis Sāctorum vſurpatur: & ex illis Exod. 30. *Deprecabitur Aarō ſuper cornua eius* (ideſt, altaris thymiamatis) *ſemel per annum in ſanguine*: certum eſt aūt ex Paulo ad Hebr. 9. Summum Sacerdotē ſemel in anno conſueuiſſe ingredi in Sancta Sāctorum non ſine ſanguine. Verum hic error facilè conuellitur, primū ex c. 40. Exodi, vbi altare aureum, i. thymiamatis cōſtituitur inter menſam, & candelabrū, quæ nemo vnq̄ intra Sancta Sanctorum collocauit. *Poſuit*, inquit, *menſam in tabernaculo teſtimonij ad plagam Septentrionalem extra velum: poſuit & candelabrum in tabernaculo teſtimonij è regione menſæ in parte Auſtrali: poſuit & altare aureum ſub tecto teſtimonij contra velum*: itaque cernis velum fuiſſe inter altare aureum, & Sācta Sanctorum. Deinde, Leuit. 16. dicitur, quod Sūmus Sacerdos ſemel in anno aſpergere debeat altare ſanguine, ad quod perficiendum dicitur exire de Sāctuario; ad hoc accedit, q vt præcedēti c. diximus, in eo altari bis in anno thymiama offerebatur Exod. 30. at in Sancta Sanctorum non patebat aditus niſi ſemel in anno; & confirmatur: quia inferiores Sacerdotes, quibus ingreſſus in Sancta Sanctorum erat interdictus, offerebāt incenſum in altari thymiamatis, vt patet de Zacharia patre Ioan. Baptiſtæ, quē de minoribus Sacerdotib. fuiſſe ex eo eſt perſpicuum, quòd Lucæ 1. dicitur ſorte exijſſe ad ponendum incēſum, & in ordine vicis ſuæ: at Summus Sacerdos neque ſorte, neque alternatione cum alijs miniſtrabat: quod non aduertens D. Auguſt. tractatu 49. in Ioan. D. Ambroſius, Beda, & Euthymius Lucæ 1. perperam exiſtimarunt Zachariā Sacerdotem fuiſſe Summum. Maneat igitur altare thymiamatis fuiſſe extra Sancta Sanctorum; quemadmodum prętereà docent Philo Iudæus libro de victimis offerendis, Ioſeph. lib 3. Antiq. cap. 7. & lib. 8. cap. 2. Beda libro ſuo de templo Salomonis, cap. 12. Theophylactus in cap. 9. Epiſtolæ ad Hebr. Magiſter Hiſtor. Scholaſticæ in Exod. c. 67. Lyran. Exod. 30. & 3. Reg. 6. Caiet. & Lipom. ibidem, & D. Thomas 1. 2. q. 102. art. 4. ad 6. Qua de re legendus eſt Abulenſis quæſt. 6. in cap. 30 Exodi, & quæſtione 16. in cap. 6. 3. libri Reg. Quare cum dicitur 3. Reg. 6. *Altare oraculi texit auro*, appellatur altare thymiamatis altare oraculi, non q eſſet in oraculo, ſed q eſſet propè oraculum, vt patet ex Hebræo, quod ſic habet ad verbum: *Altare, quod ad oraculum erat, texit auro*: eſt enim Hebraicè אשר לדביר, ideſt, q ad oraculum, & luculentius adhuc ex Septuaginta, qui ita tranſtulerunt: *Fecit altare ante faciem oraculi*. Ad locum Exodi 30. dicimus Sacerdotem quidem Summū ſemel in anno deprecari ſolitum non ſine ſanguine in altari thymiamatis, verum ad id præſtandū opus habuiſſe exire de Sanctis Sanctorum; quemadmodum diſertè traditur Leuit. 16.

Altare thymiamatis, fuit in ea parte tēpli, qua Sancta dicebatur. *Origenes.* *D. Aug.* *3. Reg. 6. 22* *Exod. 30. 10* *Hebr. 9.* *Exod. 40. 22.* *Leuit. 16.* *Exod. 30.* *Zach de minoribus fuit Sacerdotib.* *Luc. 1.* *D. Aug.* *D. Ambr.* *Beda.* *Euthym.* *Philo.* *Ioſeph.* *Beda.* *Theophyl.* *Mag. Hiſt.* *Scholaſt.* *Lyranus.* *Caietanus.* *Lipom.* *D. Thom.* *Abulenſis.*

2 Hoc ita conſtituto ſciendum præterea eſt Diuum Paulum Hebr. nono mētionem facere cuiuſdam aurei thuribuli, quod erat intra Sancta Sanctorum; quod quidem Origenes, & Auguſtinus locis citatis exiſtimarunt eſſe ipſum altare thymiamatis, quam ob cauſam coacti ſunt altare thymiamatis intra ipſa Sancta Sanctorum conſtituere. Verum cum demonſtratum ſit altare thymiamatis fuiſſe extra Sancta Sanctorum, non defuerunt alij, qui cum viderent non poſſe altare thymiamatis intra Sancta Sanctorum collocari, & tamen in eo perſiſterent, vt altare thymiamatis cum aureo illo thuribulo confunderent, auſi ſunt contra communiorem Doctorum ſententiam, &

Thuribulū aureum intra Sancta Sanctorum fuit iuxta ſententiam D. Pauli.

Thuribulũ aureum ex Sanctis Sanctorum auferunt quidam, & idẽ quod altare eſſe dicũt. Abulenſis. Franc. Rib.

manifeſtam Pauli doctrinam thuribulum illud aureum ex Sanctis Sanctorũ quaſi furtiuè extrahere, vt idẽ eſſe poſſet cum altari thymiamatis; quæ opinatio placuit Abulenſi quæſt. 6. in cap. 30. Exodi; quem ſequitur Franciſcus Ribera libro 2. de templi fabrica cap. 8. & in comment. Epiſtolæ ad Hebr. ad cap 9. num. 15. 16 17. Cui cum vel ipſa thuribuli appellatio obſtare videret, in mentem venit aſſirmare altare thymiamatis nihil aliud fuiſſe, quàm grande quoddam thuribulum: credo eadem facilitate dicturum thuribulum quoque nihil eſſe aliud, quàm paruum quoddam altare, vt nimirũ omnia egregiè concinant, & vbicunque in ſacris literis ſiue thuribuli, ſiue altaris mẽtio fiat, de alterutro ſine diſcrimine ſermonem eſſe exiſtimemus. Sed agè probemus thuribulum quoddam aureum fuiſſe in Sanctis Sanctorum, atque adeò planè diuerſum ab altari thymiamatis. Audi Paulum Hebr. 9. *Tabernaculum*, inquit, *factum eſt primum, in quo erant candelabra, & menſa, & propoſitio panum, quæ dicitur Sancta. Poſt velamentum autem ſecundum tabernaculũ, quod dicitur Sancta Sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam teſtamenti circumtectam ex omni parte auro*: his verò ita compoſitis in priori quidem tabernaculo ſemper introibant Sacerdotes: in ſecundo ſemel in anno ſolus Pontifex nõ ſine ſanguine. Vbi primum cernis Apoſtolum eam partem, quæ Sancta dicebatur, ab ea, quę Sancta Sanctorum appellabatur, diſtinxiſſe: deindè diſertis verbis affirmaſſę in Sanctis Sanctorũ fuiſſe thuribulum aureum, & arcam teſtamẽti tam luculenter, vt nullum dubitandi locum reliquerit: nam ſi non dixit, aureum thuribulum fuiſſe intra Sãcta Sãctorũ, profectò neque dixit arcã teſtamenti ibidem fuiſſe, cum vtrumq; poſt ſecundum velamentum in Sanctis Sanctorum iiſdem verbis conſtituerit.

Hebr. 9. 2.

3 *Abulenſis expoſitio ad locũ Pauli.*

Aues iam ſcire, quid tam illuſtri teſtimonio reſpondeat Abulenſis: ſubtilem ſanè cõminiſcitur expoſitionẽ. Non dixit, inquit, Paulus thuribulum aureum fuiſſe poſt velamentum ſm, ſed Sancta Sanctorum, q̃ erant poſt velamentũ ſm, habuiſſe thuribulum aureum, nõ ꝙ ibi eſſet, ſed quia ad eius loci miniſterium, & cultum pertineret: quod commentũ cum bellè confictum Riberę videretur, ingenioſè reperit in categoriarũ libro, quo illud ad ſpeciem exornaret. *Habere*, inquit, *vt docet Ariſtoteles multis modis dicitur; ita herus famulum habet, & templũ miniſtros.* Credo non expectabis, vt hæc per ſe facilè corruentia diluamus, cũ vi deas eodem iſto cõmento poſſe ipſam quoque arcam teſtamenti à Sanctis Sanctorum ablegari: itaque non cõſtare ex eo loco Pauli, quid in prima, quid in ſecunda tabernaculi parte fuerit: ſiquidẽ (vt hi auctores volunt) Paulus ad Moyſen intelligendum interpretem Ariſtotelẽ adſcribens habere multis modis vſurpauit. Sed cur non dixit ẽt Sancta Sãctorum habuiſſe candelabrum, & menſam propoſitionis, cum hæc etiam quẽ admodum & thuribulum ad cultũ Sancti Sanctorũ pertinerent? cur hic nõ adhibuit eandem categoriarum doctrinã, niſi quia inſtituerat diſertè tradere, quænam ante, quæ poſt ſm velamentum ſita eſſent? Habuit enim tabernaculum duplex velum, vnum ad oſtium, ne viderẽtur ea, quæ in tabernaculo gerebantur: alterum diuidens Sancta Sanctorum à Sanctis, quod Apoſtolus propterea ſecundum velamentum appellauit.

Ribera.

4 *Abulenſis argumẽta.*

Sed videamus quibuſnam rõnũ momentis cõpelli ſe fateatur Abulenſis ad extrahendũ thuribulũ aureum ex Sanctis Sanctorũ, diſcedendumq; à manifeſta Pauli doctrina. Argumentatur primum, qm̃ ſi Paulus non intellexit nomine thuribuli aurei altare thymiamatis, ſanè omiſit vnũ ex præcipuis inſtrumẽtis tabernaculi, cuiuſmodi erat altare aureũ, cuius certè non meminit, ſi illud per thuribulũ aureũ non intellexit. Deinde cũ Moyſes talis thuribuli non meminerit, iam Paulus ad ea, quæ Moyſes de tabernaculo ſcripſit, aliquid addidiſſet: cum tamen is ſigillatim omnia commemoret, quæ à Deo facienda, & in tabernaculo collocanda accepiſſet. Præterea ſi aureum thuribulum erat in Sanctis Sanctorum, neceſſe erat, vt in die illo ſolenni expiationis ingrediens Summus Sacerdos in Sancta Sanctorum acciperet inde thuribulum, & iterum exiret ad altare holocauſti, vt prunas in eo mitteret ad incendendum thymiama;

deinde

deinde regrederetur ad Sancta ſanctorū ad thymiamata incēdenda; denique perfecto thuribuli miniſterio, rurſus egrederetur ad eijciēdos cineres ex thuribulo, quo facto reuerteretur ad Sancta ſanctorum ad reponendum ibidem thuribulum: quo fieret, vt iam tertio in Sancta ſanctorum ingrederetur, quod planè aduerſatur Paulo ad Hebr. 9. vbi docet ſemel tantum in anno licuiſſe ſummo Sacerdoti ingredi in Sancta ſanctorum.

Hebr. 9.

Confirmat eandem ſententiam Ribera.

Ioſephus.

Adhæc argumentatur Ribera Ioſephum quoque li. 6. de bello Iudaico c. 6. nomine thuribuli altare thymiamatis ſignificaſſe his verbis: *Et prima quidē pars ad quadraginta cubitos auulſa hæc tria mirabilia, & prædicanda opera cunctis hominibus habebat, candelabrum, & menſam, & thuribulum:* & lib. 3. antiq. c. 7. eodem vocabulo vſum fuiſſe cum Paulo, dicendo inter candelabrū, & menſam fuiſſe arā ſuffumigatoriam, vbi Græcè eſt θυμιατήριον; quā eandem vocem Paulus vſurpauit ad Heb. 9. & Vulgatus thuribulū tranſtulit. Denique nullum apparere vſum eius thuribuli in Sanctis ſanctorū, neque vllam eiuſdem eo loco per totum annum reſeruandi neceſſitatem.

5

Diluuntur argumenta Abulenſis.

Verùm ad primam obiectionem dicimus, non fuiſſe Pauli inſtitutum numerare omnia, quæ erāt in tabernaculo, vnde & prętermiſit tabernaculi atrium, & quæ in ipſo erant vtenſilia: ſed ea duntaxat, quæ erant in Sanctis ſanctorum, vt oſtenderet, quomodo Chriſtus tanquam Pont. Max. intrauit ſemel per ſuū ſanguinē in Sancta ſanctorum cęleſtia, eaq; omnibus patefecit: quare mirum non eſſe, ſi prætermiſit in Sanctis altare thymiamatis, qui reliquis omnibus quaſi per tranſitum decurſis ad Sancta ſanctorum properabat, quę potiſſimum allegoricè explicanda ſuſceperat.

Thuribuli aurei meminit Moyſes.

Leuit. 16. 12.

Ad ſecūdam reſpondemus non fuiſſe prætermiſſum à Moyſe hoc thuribulum, cum de illo ſit ſermo Leu. 16. vbi agitur de ingreſſu Sum. Pont. in Sancta ſanctorū, & inter alia ſubiungitur: *Aſſumptoq; thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriens manu compoſitum thymiama in incenſum vltra velum intrabit in Sancta:* quo loco ſermonem eſſe de hoc aureo thuribulo, cuius Paulus meminit, teſtatur Lyranus in commentarijs eius loci.

Lyranus.

Itaque Paulus id ſolū explicauit eiuſmodi thuribulum fuiſſe aureum, & intra Sancta ſanctorum reconditum: quemadmodū & de vrna, in qua repoſitum fuit māna, dixit eodem loco, & ꝙ aurea, & quòd in arca eſſet; cū Exo. 16. neutrum dicatur, ſed tantum præcipiatur ſumi vas, & impleri manna, & reponi coram Domino.

Paulus interpres Moyſis.

Act. 22.

Theophyl.

Nimirum Paulus in multis agit interpretem Moyſis, quippe qui ad pedes Gamalielis eruditus veritatem paternę legis. Act. 22. multa, quę Moyſes breuiter, & obſcurè ſcripſit, potuit ille tradere illuſtrius, vt aduertit Theophyl. ad cap. 9. epiſt. ad Hebr. Ad tertiam dicēdum, quāquam eo die Pont. ſępius opus haberet ingredi in Sancta ſanctorum, nihil tamen inde contra Paulum confici, qui ſemel in anno, non aūt in die dicat ingreſſum ei in Sancta ſanctorum patuiſſe. Illud enim duntaxat voluit eo tātum die ſolenni potuiſſe ingredi ad cęremonias omnes expiationis celebrandas, cui non obſtat in ijs perficiendis opus habuiſſe ſæpius eo intrare. Ad quartam, quæ deſumebatur ex Ioſepho, reſpondemus interpretem, qui eo loco thuribulum trāſtulit, ineptè feciſſe, cū θυμιατήριον non ſolùm thuribulum, ſed altare ēt thymiamatis ſignificet: quemadmodū linguæ Græcè peritiſſimus Eraſmus docet in ſuis annotationibus in c. 9. ad Heb. eandem vocem expēdens: quare vbi ea vox adhibetur, altare nè, an thuribulū verti debeat, ex ſenſu colligi oportet: certum eſt autem altare thymiamatis in ea parte fuiſſe, quæ Sancta dicebatur, ibiq; neceſſario θυμιατήριον apud Ioſephum altare thymiamatis transferendum fuiſſe: id quod vel ex ipſa Ioſephi deſcriptione conijcere potuit interpres, quæ in thuribulum minimè conueniebat: at verò in eo loco Pauli non aliter verti potuit, quàm thuribulum, cum demōſtratum ſit in Sanctis ſanctorum, de quibus agebat, altare thymiamatis non fuiſſe.

Eraſmus.

Leu. 16. 13.

Vſus thuribuli aurei.

Ad poſtremā, quæ eius thuribuli vſum requirit, dicimus eum tradi Leuit. 16. *Vt poſitis,* inquit, *ſuper ignem aromatibus nebula eorum, & vapor operiat tabernaculum, quod eſt ſupra teſtimonium, & non moriatur:* quāquām verò hæc ſola ratio in textu reddatur incendendi in eo thuribulo thymiamatis, ne videlicet Sum-

mus Sacerdos videre poſſet Angelum, qui loquebatur, vt ait Abulenſis in eum locum; tamen etiam ea thymiamatis in cenſio, & oblatio ad latriam pertinebat qua Deum die omnium maximè ſolenni colere oportebat, quæ altera fuit eius thuribuli neceſſitas: quoniam vero eo tantum die inſeruiebat, idcirco in Sanctis ſanctorum reſeruabatur: id quod non parum referebat ad maiorem tum diei illius, tum cæremoniæ ſanctitatẽ; conſentaneum enim erat, vt illud thuribulum, quod non materia ſolùm, ſed vſu etiam, & miniſterio reliquis omnibus thuribulis excellebat, loci etiã præſtantia, & ſanctitate eadem anteiret, nè ad quotidianos adolendi thymiamatis vſus adhiberi poſſet. *Abulenſis.*

Quid per hos ſeptem Angelos accipiendum ſit?

SECTIO VII.

1 ARethas Cæſareæ Cappadociç Epiſcopus, hoc ſeptem Angelos putat eſſe Diuinæ iuſtitię adminiſtros ad ſupplicia extremis mundi temporibus peccatoribus inferenda, quæ ipſe, vt litera, & verba ſonant, interpretatur; eiuſque interpretationem ſequitur Franciſcus Ribera. Verum ea nobis omnino placere non poteſt, eo potiſſimum, quòd in hac ſeptem Angelorum viſione ſunt multa, quæ, vt verba ſonant, intelligi nequeunt: cuiuſmodi eſt Angelus ille ſtans altare; habensque thuribulum aureum, cui data ſunt incẽſa multa, vt ea coram Deo adoleret, & aſcendit fumus aromatum in cõſpectu Domini. Quis enim dicat hæc, vt verba ipſa propriè, & non tranſlatè accepta ſonant, intelligenda eſſe, eo vel maximè, ꝙ ex ipſo contextu euincitur incenſa non propriè, ſed per metaphoram accipi debere; ſiquidem de orationibus Sãctorum ſtatim explicantur? Quis etiam ſeptem tubas illorum Angelorum de ſeptem materialibus tubis interpretetur, & cum ipſi Angeli dicuntur tuba ceciniſſe, credat eos verum clangorem, vt in bello fit, edidiſſe? Quis, cum audit canente ſecundo Angelo montem magnũ igne ardentem miſſum eſſe in mare, ſibi perſuadeat montem aliquem radicitus auellendum, & tanquam globum igneũ Oceani aquis obruendum; & præterea tertiam partem maris in ſanguinẽ conuertendam, quin vel reliquã vndam tingat ſanguine, aut ipſa ſtatim à reliquis duabus Oceani partibus aſperſa, ſanguineũ deperdat colorem? Quis non uidet Aquilam illam, quæ per mediũ cęli volare viſa eſt, & clamaſſe voce magna, *Va Va, Va habitantibus in terra*, nõ eſſe de genere aquilarum, quas in terris progigni cernimus? Age verò & in quinto Angelo locuſtas illas, quę de fumo putei exierunt, ſimiliter de veris locuſtis interpretare, præbeque illis equorum in bellum ruentium ſimilitudines, earum capita coronis exorna, appinge illis facies hominũ, dentes leonum tribue, muliebrõ annecte cęſariem, caudas appone ſcorpionũ, & bellatrices beſtiolas loricis ferreis armato, vt nobis immaniora hippocentauris monſtra, & fabuloſa poetarũ figmẽta in altiſſimo omnium vaticinio exhibeas: quo cum te delabi conſpexeris, ſanè perſpicies non tibi eſſe Iudaico more occidentem literam obſtinatè in hoc opere perſequendam. Eſt ſecunda ſententia Petri Aureoli Card. & Lyrani in comment. huius loci, D. Antonini 1. P. ſuorum chronicorum ti. 6. c. 1. §. 7. per hos ſeptẽ Angelos quatuor inſignes Hæreſiarchas Arrium presbyterum Alexandrinum, Macedonium Epiſcopum Conſtantinopolitanum, Pelagiũ Britannum Monachum, Eutychetẽ Archimãdritã, ſiue Abbatem Conſtantinopolitanũ, ac tres Principes, qui eorũ partes ſecuti Eccleſiæ pacẽ ſua auctoritate, & potentia turbauerũt, in quibus tamen aſſignandis inter ſe ipſi nõ conſentiunt: & in vniuerſum ipſa interpretatio pleraq; minimè cohęrẽtia cõplectitur, vt facilè qui eã attentius expenderit, intuebitur.

Diuina iuſtitia miniſtros putat Arethas ſeptem Angelos. Ribera.

Reijcitur Arethæ ſentẽtia.

Hæreſiarchas intelligunt Petr. Aureolus, Lyranus, D. Anton.

2 Quare non putamus à communi ſententia recedendum. Ea verò eſt per hos ſeptem Angelos, ſiue nuncios ſignificari diuerſos concionatorum Catholicæ fidei in Eccleſia ordines, qui varijs tẽporibus Euãgelicæ prædicationis tubis toto orbe ſonuerunt. Sed quoniam, cũ fidei myſteria à prędicatoribus vulgabantur, multi tum Hæretici, tũ Principes,

Per ſeptem Angelos diuerſos concionatorum ordines intelligit opinio communis.

tum

rum Gentiles reſiſtebant, atque aduerſus Eccleſiam ſeditionem concitabant: hinc variæ plagæ, atq; ſupplicia à Deo eiſdem inflicta, illi etiam tumultus, ac ſeditiones ortum habuerunt, quæ hoc loco varijs ſimilitudinibus, metaphoriſque explicantur. Ita interpretantur Haymo, Cęlius Pannon. Richardus de S. Victore, Ambroſius Ansbert. Nicolaus Zegerus, & alij.

Haymo. Pannon. Rich. Vict. Ansbert. Zegerus.

3 *Explicatur ſentētia cōmunis.*

Porrò meritò tuba concionatoribus tribuitur; quoniam cum ſit bellicum inſtrumentum, & claſſico canendo in bellis inſeruiat, indicat Diuini verbi præcones prædicatione ſua mortales ad bellum vitijs, ac ſceleribus inferendum adhortari, atque ad arma contrà Dæmonē, omnemque eius exercitum capienda. Vnde Eſaias quaſi bellum Dæmoni, peccatiſque indicturus tubā accipere, eaque ſignum ad bellum dare iubetur, cap. 58. *Clama, nè ceſſes: quaſi tuba exalta vocem tuam; & annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui Iacob peccata eorum:* ad quod myſterium adumbrandum docet Origenes homil. 7. in Ioſuè præcepiſſe Dominum Num. 1. vt duæ fierent tubæ argenteæ ductiles, quas ait ductiles appellari, quia ex Diuinis literis concionatores ſolent varios ſenſus, & argumēta ducere, quibus ſpirituale bellum peccatoribus indicitur. Addit etiam nouā illam bellandi rationem, qua Ioſuè ex Dei mandato Hiericuntinæ vrbis mœnia tubis Sacerdotalibus inſonātib. deiecit, ad viuum expreſiſſe prædicationē Apoſtolicam, ad cuius ſonitum Idololatria, & falſa, ac ſuperſtitioſa mundi dogmata corruerunt. *Statim,* inquit, *vt tubarum clangor increpuit, murorum deiectus eſt ambitus. Dixeramus iam & prius, ꝙ Hierico formam ſeculi præſentis obtineat, cuius robur, & munimenta Sacerdotalibus tubis vidèmus eſſe deſtructa: firmitas nāque, & munimenta, quibus mundus iſte nitebatur, Idolorum cultus erat, diuinationum fallacia Dæmonum arte miniſtrata, Augurum, atque Aruſpicum, Magorumq; commenta, quibus omnibus velut muris validiſſimis mundus hic ambiebatur: inſuper etiam diuerſis Philoſophorum dogmatibus, & eminentiſſimis aſſertionibus, ac diſputationibus velut proceris quibuſdam, & robuſtis turribus firmabatur: veniens verò Dominus noſter Ieſus Chriſtus, cuius ille prior filius Naue deſignabat aduentum, mittit Sacerdotes Apoſtolos ſuos portantes tubas ductiles, hoc eſt, prædicationis magnificam, cæleſtemque doctrinā. Sacerdotali tuba primus in Euāgelio ſuo Matthæus increpuit, Marcus quoque, Lucas, & Ioannes, ſuis ſinguli tubis Sacerdotalibus cecinerunt. Petrus etiam duabus epiſtolarū ſuarum perſonat tubis, Iacobus quoque, & Iudas. Addit nihilominus adhuc, & Ioannes tuba canere per epiſtolas ſuas, & Apocalypſim, & Lucas Apoſtolorum geſta deſcribens. Nouiſſimè aūt ille veniens, qui dixit: Puto aūt quòd Deus nos Apoſtolos nouiſſimos oſtendit, & in quatuordecim epiſtolarum ſuarum fulminans tubis, muros Hierico, & omnes Idololatriæ machinas, & Philoſophorum dogmata vſque ad fundamenta deiecit.* Hactenus Origenes. Ad concionatores ēt eaſdem tubas refert D. Greg. lib. 30. Moral. c. 7. *Fac tibi,* inquit, *duas tubas argenteas ductiles: per duas tubas exercitus ducitur, quia ꝑ duo præcepta charitatis ad procinctum fidei populus vocatur, quæ idcircò argenteæ fieri præcipiuntur, vt prædicatorum verba lucis nitore pateant, & auditorum mentem nulla ſui obſcuritate confundant.*

Iſai. 58. 1. *Origenes.* *Num. 1.* *Hierico forma præſentis ſeculi ſacerdotalib. tubis, hoc eſt, Apoſtolorum doctrina deſtructa.* *1. Cor. 4. 9.* *D. Greg.*

4 *Alia ratio cur tubas habeant.*

Eſt inſuper alia ratio, cur iſti Angeli tubas habeant, ad populū videlicet prædicationis audiendæ cā conuocandum: erat enim mos apud Hebræos, in editioribus locis tuba canere, cum populus erat conuocandus: vnde eſt illud Pſ. 80. *Buccinate in Neomenia tuba, in inſigni die ſolennitatis veſtræ:* Et Ioelis 2. *Canite tuba in Sion, vocate cœtum, congregate populum.* Cum igitur hoc loco ſit ſermo de pręcipuis, & illuſtrioribus Diuini verbi præconibus, qui non ſolum ipſi bellum erroribus, & ſceleribus indicebant, dato videlicet ſigno, quemadmodū egregij bellatores, quæ erat prior tubas habēdi ratio: ſed etiam alios à ſe Diuinis inſtitutionibus eruditos ad fidem ēt proſeminandam vbique gentium, atque ad impreſſione facta in hoſtes fidei irruendum militari ordine incitabāt; idcircò ad populum hac etiam de cauſa congregandum tubas habere, illiſque canere memorantur. His vniuerſè de Angelis, eorumque tubis explicatis iam ad ſingulorum Angelorum, & eorum prodigiorum, quę ijs tuba canentibus acciderunt, explicationem veniamus.

Pſ. 80. 4. *Ioel. 2. 1.*

Primi Angeli tuba canentis expoſitio. Et cur eo canente facta eſt grando, & ignis miſta ſanguine, & tertia pars terræ combuſta eſt, & tertia pars arborum concremata, & omne fœnum viride combuſtum.

SECTIO VIII.

1 CVm dicitur: *Grando, et ignis miſta in ſanguine*, vox *miſta* ad vtrumque, hoc eſt, ad grandinem, & ad ignē eſt referēda: eſt enim Grecè neutro genere, καὶ ἐγένετο χάλαζα καὶ πῦρ μεμιγμένα ἐν αἵματι. Primus hic Angelus primum ordinem concionatorū, hoc eſt, Apoſtolos ſignificat. Sed de prodigijs, quæ acciderunt, eſt inter Doctores, quos ſuperius nominauimus, & ſequendos duximus, diſſenſio: quidam enim eorum ita interpretantur, vt Apoſtolis myſteria fidei prædicantibus alij quidem veritatem fidei, Chriſtique Religionem amplexati fuerint; alij in infidelitate permanſerint: itaque grandinē, & ignem miſta ſanguine Diuinam irā indicare, qua ex arcano, ſed iuſto tamen iudicio permiſit Deus magnam partem eorum, qui Euangelicam prædicationē audierant, non acquieſcere veritati, ſed perire: aut certe per grādinem, & ignē, æternam damnationem ob non credentium peccata explicari, iuxta illud Pſalmi 10. *Pluet ſuper peccatores laqueos: ignis, & ſulphur, & ſpiritus procellarum, pars calicis eorum.* Nec verò mirum, inquiunt, ſi vnde electi clementiam inueniunt, indè reprobi iram incurrant; cum Paulus dicat 2. Corinth. 2. *Chriſti bonus odor ſumus Deo in ijs, qui ſalui fiunt, & in ijs, qui pereunt: alijs quidem odor mortis in mortē: alijs autem odor vitæ in vitam:* Cui concinit illud Simeonis de Chriſto Lucæ 2. *Ecce poſitus eſt hic in ruinam, & in reſurrectionem multorum in Iſrael.* Atque hæc expoſitio eſt Haymonis, & Ambroſij Anſberti. Tum verò tertiam partem terræ combuſtam, tertiam partem arborum concrematam, & omne fœnum viride combuſtum impios accipiunt, qui terra dicantur, quoniam non cæleſtibus, ſed terrenis rebus per affectum, & amorem adhærent; ob inſtabilitatem arbores, quę ventis hincindè agitatæ continuò nutant; fœnum ob illecebras, & mundi gloriam, quàm appetunt, appellentur, iuxta illud Eſaiæ 40. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quaſi flos agri: exſiccatum eſt fœnum, & cecidit flos.* Verùm quærat aliquis, cur tertia tantum pars impiorum perijſſe dicatur, quod Euangelicam doctrinam non recepiſſent: cū ex ijs, qui fidei prædicationē audiunt, multo plures ſint, qui nolint credere, quā qui fidem recipiant iuxta illud Matth. 20. *Multi ſunt vocati, pauci verò electi?* Huic dubitationi reſpōdet Haymo tres à Io. tertias partes numerari, ſed nō æquales; duaſque tertias eſſe electorum, qui ex Prælatis, & ſubditis conſtantur: itaque vnam tertiā eſſe bonorum Prælatorum; alteram bonorū ſubditorū; tertiam denique omnes reprobos comprehēdere, hoc eſt, Gentiles, Hæreticos, maloſque fideles. Facilius reſponderi poſſet Ioannem, cum duas tertias partes pereuntiū enumerat dicens: *Tertia pars terræ combuſta eſt, & tertia pars arborum concremata eſt:* ſupponere vnam tū tertiam partem eſſe electorū, atque adeò minorem adhuc eſſe electorum, quā reproborum numerum: cum enim vniuerſam hominū multitudinem in tres tertias diſtribuat, duaſque illarum doceat interire, ſupponit nimirum vnam tertiam tantum ſeruari, quæ comparatione duarum multo minorem numerum cōplectitur. Sed hę partes tertiæ nō ſunt Mathematico more accipiendæ; nam ſi ita accipias, certū eſt nè tertiam quidem hominum partē ad electos ſpectare, igitur numerus certus pro incerto ponitur, & vna tertia cū duabus comparata multo minorem numerum, quam duæ, comprehendit. Atque hæc de priori expoſitione.

Primus angelus Apoſtolos ſignificat. — *Pſ.10.6.* — *2.Cor.2.15.* — *Luc.2. 34.* — *Haymo. Anſbert.* — *Impij terra, arbores, & fœnum appellātur.* — *Eſai.40.6.* — *Matth.20.16.* — *Haymo.*

2 Poſterior expoſitio eſt Cęlij Pannon. & aliorum, aientium ea prodigia, quę concrepante tuba primo Angelo acciderunt, non Dei iram in rebelles indicare, ſed tumultum, & ſeditionem aduerſus Apoſtolos concitatā complecti; itaque grandinē, ignem, & ſanguinē deſignare furorem, & impetū, quo infideles aduerſus cōcionatores Euangelicos, eorūque diſcipulos, & ſectatores exarſerūt. Etenim de igne apud Eſ. c. 9. legimus: Succen-

Pannon. — *Seditio in Apoſtolos concitata ignis, grādo, & ſanguis dicitur.* — *Eſai.9.18.*

Succenſa eſt quaſi ignis impietas: grando tempeſtatem ſonat, ſanguis crudelitatẽ, & ſæuitiam: & merito grando, & ignis dicuntur miſta ſanguine: quoniã ex ardore, ac zelo Iudęorum, & Gentiliũ pro ſuis legibus depugnantiũ, & ex grandine, hoc eſt, ex ſeditione, ac tẽpeſtate aduerſus fidei Chriſti cultores excitata ſanguis hoc eſt, cędes fideliũ, & grauiſſima in Eccleſiã perſecutio ortũ habuit, qua vſque ad ſanguinem ſęuitum eſt in Chriſtianos Lege Acta Apoſt. & intelliges, quã procelloſa grandine fideles oppreſſi fuerint: ibi enim Paulum Apoſtolum Iconij, & B. Stephanum Leuitam Hieroſolymis lapidatos quaſi grandinatos legimus: & quidẽ Stephani grando miſta eſt ſanguine, cũ ad eius vſque ſanguinẽ fundendum Iudæi ſęuierint. Miſſa aũt hęc dicuntur in terrã, hoc eſt, in homines terrenos, nihil niſi terrę cogitãtes: hi enim cũ mentem à ſenſibus ad cęleſtia minimè abducerẽt, neque vllã rerũ Diuinarum, atque cęleſtium cogitationẽ ſuſciperẽt, quamprimum aduerſus cęleſtes, ac Diui nos heroes altiſſimorũ myſteriorum nũtios, atque Angelos grãdine, igneq; armati nefariũ, ac funeſtum bellum mouendum putarunt: ij vero potiſſimũ Iudęi fuerunt, qui nè terram perderent, hoc eſt, regnum terrenũ ſua opinione amitterent, Regum omnium Regem, ac Principem cũ occidiſſent, in eius paulò poſt diſcipulos eodẽ animi furore, & amentia irruerunt.

3 Porrò quod ſequitur: *Tertia pars terra combuſta eſt, & tertia pars arborum concremata eſt, & omne fœnum viride combuſtum eſt:* illud ſignificat, multos ex fidelibus (ſic enim tertia pars accipienda eſt) per ſecutionis magnitudine, ac tyrãnorum immanitate deterritos, à fide defeciſſe; multos etiam, qui ſeſe iam incipiebant ad Apoſtolos aggregare, atque animũ ad Chriſti fidem, & religionẽ applicare ab eo propoſito fuiſſe ob tormentorum metum, mortiſq; formidinẽ auocatos. Porrò terræ nomine abiectæ, humiliſq; conditionis homines; per arbores verò Principes, & Magnates, qui veluti arbores ſuper terram, ita & ipſi ſuper plebeios eminẽt, accipiendi ſunt: per fęnum aũt voluptarios, & carnis illecebris, mũdanæq; gloriæ mancipatos, imò & infirmos quoſque, & anguſti animi homines intellige: omnes enim iſti ſiue plebei forẽt, ſiue nobiles, perijſſe dicũtur: cum tamen reliquorum & terrę, inquã, & arborum tertia tantum pars cõbuſta memoretur: quoniam in vtroque ordine reperti ſunt plurimi virtutis robore, & animi magnitudine præſtantes, qui minas omnes tyrannorũ, ac Principũ, & ipſos quoque cruciatus acerbiſſimos excelſo, & planè inuicto animo ſuperarũt.

Fidelium multi perſecutione deterriti à fide.

Illud hoc loco obſerua, fęnũ mortalitatis, & inſtabilitatis rerum humanarũ, mundanæq; potiſſimum gloriæ ſymbolum eſſe, vt patet ex Pſ. 102. *Recordatus eſt, quoniã puluis ſumus: homo, ſicut fœnũ dies eius, tãquam flos agri ſic efflorebit.* Vbi triplici ſimilitudine hominis incõſtantia declaratur puluere, fęno, flore, quæ omnia leuiſſima ſunt, & incõſtantia pleniſſima. Idem iubente Domino cecinit magnis clamoribus Eſa. c. 40. *Omnis caro fœnũ, & omnis gloria eius quaſi flos agri. Exſiccatum eſt fœnum, & cecidit flos, quia ſpiritus Domini ſufflauit in eo.* Cuius ſimilitudinis ratio in eo poſita eſt, ꝙ flos fęni citiſſime, & quaſi de repente deficit, cũ maiorem viriditatis diuturnitatẽ prima ſpecie polliceri videatur, quemadmodum exponit D. Greg. lib. 16. Moral. cap. 5. *Iniquorum,* inquit, *potentia fœni floribus comparatur, quia carnalis gloria, dum nitet, cadit, & dum apud ſe extollitur, repentino intercepta fine terminatur: ſic nimirum ſpumoſa aquarum bulla inchoantibus pluuiis excitata ab intimis certatim prodeunt, ſed eo celerius dirupta depereunt, quo inflata citius extenduntur; cumque increſcunt, vt appareant, creſcendo peragunt, ne ſubſiſtant.* Eadem ratio affertur à D. Amb. lib. 3. in Hexam. c. 4. vbi expendit illud Pſ. 128. *Fiant ſicut fœnum tectorum, quòd prius quàm euellatur, exaruit:* & ita interpretatur: *Hodie videas adoleſcentem validum pubeſcentis ætatis virtute florentẽ, grata ſpecie, ſuaui colore; craſtina die tibi facie, & ore mutatus occurrit:* & alia in hanc ſententiam. Eleganter etiam D. Hieronymus ſuper locum Eſaiæ citatum: *Reuera,* inquit, *ſi quis fragilitatem carnis aſpiciat, & quod per horarum momenta creſcimus, atque decreſcimus, ipſumque, quòd loquimur, dictamus, & ſcribimus, de vita noſtra parte prætereuolat, non dubitabit carnem fœnum* 4

Fœnũ mortalitatis, et mũdanæ gloriæ ſymbolum.

Pſ. 102. 15

Eſa. 40. 6.

D. Greg.

D. Ambr.

Pſ. 128. 6.

D. Hieron.

dicere, & gloriam eius quaſi florem fœni. Pulchra mulier, quæ adoleſcentulorum trahebat greges, arata fronte cõtrahitur, & quæ prius amori, poſtea faſtidio eſt. Hæc ille. Aduertendum eſt autem apud Eſaiam, poſtquàm dictum fuerat: *Exſiccatum eſt fœnum, & cecidit flos:* ſtatim ſubiungi: *quia ſpiritus Domini ſufflauit in eo:* quoniã videlicet Deus æquiſſima iudicij ratione florentiſſimum nõnullorum ſtatum exſiccat, & iuuenem ætate florente ſubita morte interimit, vt rectè dici poſſit: *Priuſquam euellatur* (ſuo nimirum, & opportuno ſecundum naturę curſum tempore,) *exaruit*. Scio locum Eſaię citatũ à pleriſque ad ſtatum legis veteris deſcribendum, totamque illam cęremoniarum legalium ęconomiam nullam vim ad iuſtificandum continentium referri: ſed ea expoſitio eam, quam commemorauimus, non excludit.

Secundo Angelo tuba canẽte mons magnus igne ardens in mare mittitur, tertiaque pars maris in ſanguinẽ conuertitur, moriturque tertia pars eorum, quæ in mari viuunt, ac tertia pars nauium deperit.

SECTIO IX.

I CVm primus Angelus, vti diximus, primum ſub Apoſtolis prædicatorum Catholicæ fidei ordinem in prima Eccleſiæ ætate expreſſerit, & Iudæorum aduerſus fideles perſecutionem complexus ſit; ſecundus iam Angelus ſecundum concionatorũ in ſecunda ætate Eccleſiæ ordinem demonſtrat: quo tẽpore Dæmon vehementius exarſit, maioreq́; vim, & conatum adhibuit, vt fidem Chriſti in dies altius in mundo radices agentem aut auelleret, aut præcideret; & Eccleſiæ fabricã, quam videbat iam ferè ſydera altitudine æquantem, concuſſis fidei fundamentis omnino euerteret. Itaque per Tyrãnos, ac principes, potiſſimumque Romani Imperij Auguſtos, ac Cæſares omnes ſibi machinas admouendas putauit quibus ſi non Eccleſiæ molem penitus excidit, aliqua certè ex parte labefactauit, cum multos ex Catholicis de fidei arce deturbauit; ex Gentilibus verò innumeros, ne fidem amplecterẽtur, principum tyrannide prohibuit; quæ nimirum ſunt illa prodigia, quæ hoc ſecundo Angelo tuba canente accidiſſe Ioannes cõmemorat. Itaque ſecundo Angelo tuba concrepante, hoc eſt, ſecundæ ætatis Eccleſiæ Diuini verbi nuntijs, ac præconibus Euangelica tuba inſonantibus mons magnus igne ardens miſſus eſt in mare. Montem hunc magnum Dęmonem intelligo, qui mons magnus appellatur propter ſuperbiam, qua vel in ipſo mundi initio in immenſum excreuit, cum Diuinam ſimilitudinem expetiuit dicens illud Eſaiæ 14. *In cælum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum, ſedebo in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis. Aſcendam ſuper altitudinẽ nubium, ſimilis ero Altiſſimo.* De eodemque Dæmone in noſtris commentarijs ſuper Zachariam, quæ propediem foras dabimus, explicauimus illa verba capit. 4. *Quis tu mons magne corã Zorobabel? in planum:* vbi Chriſti de Dæmone illuſtris victoria memoratur, vt eo loco fusè docuimus. Itaque habes Dæmonem montem magnum appellari: ardens verò idcirco dicitur, ꝙ inuidiæ facibus propter hominũ ſalutem inflammatur. Meritò autem Dęmon hoc loco mõntis nomine exprimitur, quoniam cum per tyrannos, principes, ac dynaſtas, & Romani Imperij Auguſtos fidẽ oppugnauit, quaſi mons magnus Eccleſiæ incubuit, eamque mole ſua penè opprimere, & obruere videbatur: nam etiam ipſi mundani principes ob altitudinem mõtes dicuntur, veluti Eſa. 2. *Et erit in nouiſſimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium.* Dæmon igitur canente tuba ſecundo Angelo tanquam mons magnus igne ardens miſſus dicitur vel à Deo permiſſiuè, vel aliquis Dęmon præcipuus à Lucifero, in idemq́; cęteris Dęmonibus conſpirantibus, in mare, ꝙ vel mũdum, vel Eccleſiam propter baptiſmi aquam accipe: ad quam oppugnandam Gentilium principum tyrannide, atque potentia inſtar montis magno impetu ruit. Tum verò tertia pars maris verſa eſt in ſanguinem; quo-

[margin:] Sec]ũdus An[ge]lus ſecun[d]um conciõ[na]torum or[di]nẽ demon[str]at.

[margin:] Dęmon mõs magnus.

[margin:] Eſa. 14. 13.

[margin:] Zach. 4. 7.

[margin:] Eſa. 2. 2

[margin:] Eccleſia, mare verſum in ſanguinem.

quoniam multi effecti ſunt martyres, vitamque, & ſanguinem pro Chriſti fide, & religione profuderunt: vt iure tertia pars Eccleſiæ, aut etiam orbis, ſanguine conſperſa apparuerit; mortua etiam eſt tertia pars creaturarum, quę in mari viuebant, hoc eſt, multi fideles, qui in mari Eccleſię inſtar piſcium viuebant, perſecutionum acerbitate deterriti fidem deſerentes, miſerrimè perierunt. *Naues viri ſunt in Eccleſia eximij.* Tertia quoque pars nauium interijt: quoniam multi, qui propter doctrinæ, & ſanctitatis opinionem inter cæteros eminebant inſtar nauiũ, & in Eccleſiæ mari in portum ſalutis reliquos vectare debuiſſẽt, vi tempeſtatis abrepti, atque ad perſecutionis ſcopulos alliſi, miſerandum fidei fecere naufragium.

Cur Eccleſia mari, & fideles piſcibus comparentur.

SECTIO X.

1 PEr mare paulò ante Eccleſiam, per creaturas in mari viuentes fideles interpretati ſumus: quæ expoſitio ne cuipiam ab Scripturæ, Patrumque conſuetudine abhorrere videatur, ſciendum in primis eſt Eccleſiã meritò appellari mare propter baptiſmi aquas: vnde & mare rubrũ illuſtriſſimam fuiſſe baptiſmi figuram docent *Tertull.* *Baptiſmus in mari rubro figuratus.* Tertull. libro de baptiſmo: *Populus*, inquit, *de Aegypto liberè expeditus vim Regis Aegypti per aquam tranſgreſſus euadit, ipſum Regem cum totis copijs aqua extinxit; quæ figura manifeſtior in baptiſmi ſacramento? liberantur de ſeculo nationes per aquam ſcilicet, & Diabolum dominatorem priſtinũ in aqua oppreſſum derelinquunt.* *Origenes. D. Ambr.* Origenes homil. 5. ſuper Numeros, D. Ambr. lib. de ijs, qui myſterijs initiant, c. 3. & alij: *1. Cor. 10. 1.* probãtq; ex verbis illis Pauli 1. Cor. 10. *Quoniam patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes mare tranſierunt, & omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube, & in mari. Aduertis*, inquit Ambroſ. *quòd in illo Hebræorum tranſitu iam tunc ſacri baptiſmatis figura præceſſerit, in quo Aegyptius perijt, & Hebræus euaſit? quid enim aliud in hoc quotidie ſacramẽto docemur, niſi quia culpa mergitur, & error aboletur?* Quoniam igitur baptiſmus mare eſt, meritò Eccleſia ratione baptiſmi, per quem patet in Eccleſiam ingreſſus, appellatur mare: ex quo etiam fit, vt eodem nexu Ioannes viros in Eccleſia eximios naues appellauerit. Vnde naues illæ poma portantes Iob 9. veteres Patres, Patriarchæ, *Viri ſancti naues.* Prophetæque fuerunt, qui mare Chriſti figuris, vaticinijsque pleniſſimi, tanquam naues pomis dulciſſimis refertæ ad nos, tam felicis nuntij odorẽ ſuauiſſimum tranſmiſerunt. Quid ni magni in Eccleſia heroes naues dicantur, cum potentes ſeculi principes etiam naues appellentur, iuxta illud Pſal. 47. *In Spiritu vehementi conteres naues Tharſis:* *Pſal. 47. 8.* hoc eſt, vt interpretatur D. Hierony. *D. Hieron.* humiliabis ſuperbiam gentium: quotquot igitur à fide deficiunt, totidem, ſiue naues grãdiores, ſiue minora nauigia naufragium facere à Ioanne memorantur. A qua nauis ſimilitudine nõ abhorruit Paulus cũ dixit 1. Tim. 1. *Hoc præceptum* *1. Tim. 1. 18* *cõmendo tibi fili Tim. ſecundũ præcedentes in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens fidẽ, & bonã conſcientiã, quam quidã repellentes circa fidẽ naufragauerunt.*

Verum quoniam Ioannes non tãtum 2
hoc loco nauium mentionem fecit, ſed etiam creaturarum in mari viuentium, hoc eſt, piſcium, per quos fideles intelleximus, *Fideles cur dicantur piſces.* eam quoque appellationem, quę fidelium eſt peculiaris, Patrum monumentis teſtatam eſſe cõprobemus. Mitto D. Ambr. lib. 5 Hexam. c. 6. *D. Ambr.* vbi in vniuerſum omnes homines piſces eſſe probat ex Euãg. Matth. 13. *Matth. 13.* vbi Chriſtus ait regnum cælorum ſimile eſſe reti miſſo in mare, & ex omni genere piſcium cõgreganti: & ex illis verbis Chriſti ad Petrum Luc. 5. *Duc in altum, & laxate retia:* *Luc. 5. 4.* poſſet etiam afferre illud eiuſdẽ Chriſti ad Petrum, & Andream Matth. 4. *Venite* *Mat. 4. 19.* *poſt me, & faciã vos fieri piſcatores hominũ.* Hac igitur vniuerſorũ hominũ appellatione prætermiſſa, Tertull. docet peculiari *Tertull.* ratione fideles idcirco creaturis in mari viuentib. conferri, ꝙ per baptiſmũ regenerentur, nec niſi in baptiſmi fide, ſicut etiam nec piſcis, niſi in aqua, poſſint viuere. Id ꝙ lib. de baptiſmo contra Quintillam, quem Tertulliani eſſe dubitari non põt, his verbis, c. 1. cõfirmat.

Sed

Sed nos piſciculi ſecundum ἰχθῦν, *noſtrum Ieſum Chriſtum in aqua naſcimur, nec aliter, quàm in aqua permanendo ſalui ſumus: ita Quintilla monſtroſiſſima, cui nec integrè quidem docendi ius erat, optimè norat piſciculos necare, de aqua auferens.* Diſputat enim eo libro Tertull. aduerſus Quintillam fœminam hæreſis illius nefariæ auctorem, quæ baptiſmum ad ſalutem neceſſarium eſſe pernegabat: quam fęminam Tertullianus initio ſtatim eius libelli appellat viperam, & aſpidem, quod baptiſmi aquas fugeret: *Nam*, inquit, *ferè viperæ, & aſpides, ipſique reguli ſerpentes, arida, & inaquoſa ſectantur.* Eadem eſt D. Hieron. ſententia in comment. ſuper Iob in illa verba cap. 12. *Nimirum interroga iumenta, & docebunt te: & volatilia cœli, & indicabunt tibi. Loquere terræ, & reſpondebit tibi, & narrabunt piſces maris:* vbi duas eius appellationis rationes affert. *Volucres*, inquit, *ſunt, qui ſurſum corda habent, & cæleſtia concupiſcunt, vel qui obuiam Chriſto in aera ex mortuis ituri ſunt: piſces verò, qui inter fluctus mundi iſtius, tempeſtateſq; natantes tuta ſibi loca æternitatis, & quieta proſpiciunt: vel illi piſces intelligendi ſunt, qui per aquam vitã accipiunt; qui confeſtim de fonte baptiſmi migrant ad Chriſtum.* Idem docent D. Ambroſ. lib. 3. de virginibus in calce libri & lib. 3. de Sacram. cap. 1. & D. Aug. tract. 123. Ioan. Quòd verò Tertull. loco citato Chriſtum, ἰχθῦν, ideſt, piſcem appellat, alij quoque Patres tradiderunt, docentque adumbratum fuiſſe in piſce illo aſſo, quem ſuper prunas poſitũ diſcipuli repererunt in littore, vbi Chriſtus ſe iterum Petro, & alijs quibuſdam diſcipulis poſt reſurrectionem oſtẽdit. Ioan. 21. Et quidem non caret myſterio, quòd Chriſtus ἰχθῦς Græcè appellatur, quoniam eo Græco nomine nomen ipſum Chriſti, Diuinitaſque ſymbolicè comprehẽditur: ex omnibus enim eius nominis literis, ſi ſingula reddas nomina, hanc ſententiam conficies, ἰησοῦς χριςός θεοῦ υἱός σωτήρ, hoc eſt: *Ieſus Chriſtus Dei filius ſaluator*: & obſeruauit D. Auguſtin. lib. 18. de ciuitate, cap. 23. vbi refert virum clariſſimum Flauianũ hominem facillimæ facundiæ, multæque doctrinæ, cũ de Chriſto colloqueretur, Græcum ſibi codicem protuliſſe carmina Sibyllæ Erythrææ continentem, & quodam loco oſtendiſſe in capitibus verſuum ordinem literarum, ita ſe habentem, vt ea infra, quæ commemorauimus, ordine legerentur, eaſdemque literas nomen hoc Græcum ἰχθῦς, ideſt, piſcis componere: *In quo nomine*, inquit, *myſticè intelligitur Chriſtus, eo quòd in huius mortalitatis abyſſo velut in aquarum profunditate viuus, hoc eſt, ſine peccato eſſe potuerit.* Porrò Sibyllæ carmina, quæ Auguſtinus commemorat, huiuſmodi erant.

Quintilla hæreſis.

D. Hieron.
Iob 12. 7.

D. Ambr.
D. Auguſt.

Chriſtus piſcis dicitur.

Sibyllæ carmina acroſtica.

ἰδρώσει γὰρ χθών, κρίσεως σημεῖον ὅτ' ἔςαι,
ἥξει δ' οὐρανόθεν βασιλεύς αἰῶσιν ὁ μέλλων,
σάρκα παρῶν κρῖναι πᾶσαν, καὶ κόσμον ἅπαντα.
ὄψονται δὲ θεόν μέροπες πιςοὶ καὶ ἄπιςοι
ὕψιςον μετὰ τῶν ἁγίων ἐπὶ τέρμα χρόνοιο
σαρκόφορον, ψυχὰς δ' ἀνθρώπων ἐπὶ βήματι κρινεῖ.
χέρσος ὅτ' ἄν ποτὲ κόσμος ὅλος καὶ ἄκανθαι γένηται.
ῥίψωσι τ' εἴδωλα βροτοὶ καὶ πλοῦτον ἅπαντα.
ἰχνεύων ῥήξει τε πύλας εἱρκτῆς ἀΐδαο.
σάρξ τότε πᾶσα νεκρῶν ἐς ἐλευθέριον φάος ἥξει.
τούς ἁγίους ἀνόμους τε τὸ πῦρ αἰῶσιν ἐλέγξει.
ὁππόσα τις πράξας ἔλαθεν, τότε πάντα λαλύσει.
ςήθεα γὰρ ζοφόεντα θεὸς φωςῆρσιν ἀνοίξει.
θρῆνος δ' ἐκ πάντων ἔςαι, καὶ βρύγμος ὀδόντων.
ἐκλείψει σέλας ἠελίου, ἄςρων τε χορεῖαι.
οὐρανὸν εἱλείξει, μήνης δὲ τε φέγγος ὀλεῖται.
ὑψώσει δὲ φάραγγας, ὀλεῖ δ' ὑψώματα βουνῶν.
ὕψος δ' οὐκ ἔτι λυγρὸν ἐν ἀνθρώποισι φανεῖται.
ἶσα τ' ὄρη πεδίοις ἔςαι, καὶ πᾶσα θάλασσα
οὐκ εἰς πλεῖν ἥξει, γῆ γὰρ φρυχθεῖσα κεραυνῷ
σύν πηγαῖς ποταμοὶ καχλάζοντες λείψουσι
σάλπιγξ δ' οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει,
ὠρύουσα μύσος μέλλον, καὶ πήματα κόσμου.
ταρταρόεν δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα.
ἥξουσι δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆες ἅπαντες.
ῥεύσει δ' οὐρανόθεν ποταμὸς πυρός ἠδέ γε θείου.

Horum

Horum carminum primas ſi accipias literas, efficies à nobis ſuperius commemoratam ſententiam, quam per compendium in nomine Græco ἰχθῦς contineri diximus. Ea verò, vt intelligas, eodem artificio, myſterioq; ſeruato ſic Latinè poteris reddere.

Iudicium ſignum tellus ſudoribus edet.
Ex cælo veniet rex tempus in omne futurus:
Scilicet vt carnē omnē, vt totū iudicet orbē.
Vnde Deum fidi, diffidenteſq; videbunt.
Summum cum ſanctis in ſecli fine ſedentem:
Corporeū animas hominū quo iudicet: olim
Horrebit totus cum denſis vepribus orbis.
Reijciēt et opes homines ſimulachraq; cūcta:
Incendetq; fores flāma ingens carceris Orci.
Sanctorumq; omnis caro libera reddita lucē
Tunc repetet: sēper cruciabit flāma ſceleſtos.
Vtq; quis occultè peccauerit, omnia dicet,
Sub lucemq; Deus reſerabit pectora clauſa.
Dentes ſtridebūt: crebreſcēt vndique luctus:
Et lux deficiet, ſolemque, nitentiaq; aſtra,
Inuoluet cælos, & luna ſplendor obibit.
Foſſas attollet, iuga deprimet ardua mōtes,
Impedietq; nihil mortales amplius altum.
Lōga carina fretū nō ſcindet: mōtibus arua.
Ipſa æquabuntur: nā fulmine torrida tellus,
Vnaq; & ſicci fontes, & flumina hiabunt:
Sydereiſq; ſono triſti tuba clanget ab oris,
Orbe gemēs facinus miſerū, varioſq; labores.
Tartareūq; chaos mōſtrabit terra dehiſcens.
Et corā hic Domino reges ſiſtentur ad vnū.
Reddetur cæli, igniſq; & ſulphuris amnis.

Tertio Angelo tuba canente ſtella magna, quæ dicebatur Abſinthium, cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum, quæ in abſinthium conuerſæ fuerunt.

SECTIO XI.

I VBi tertius Angelus tuba cecinit, vidit Ioānes cecidiſſe de cælo ſtellam magnā ardentem tanquam faculam, ſeu, vt habetur Græcè, quaſi lampadem, cecidiſſeq; in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum: quæ ſtella dicebatur Abſinthium, factamq; ſtatim fuiſſe tertiam partem aquarum abſinthium, hoc eſt, inſtar abſinthij amariſſimam, eamq; ob cauſam multos homines perijſſe. Tertius hic Angelus tertium concionatorum ordinem in tertia Eccleſiæ ætate ſignificat: quorum prædicationi Hæretici reſtiterunt: ſicut ſecundo Angelo Tyrāni, ac Principes, vt ſuperius diximus: nec enim tantum fidem noſtram impugnauit Principum, Tyrannorumq; potentia, ſed etiam Hæreticorum inſania, qui poſt tyrannorum perſecutionē longè difficilius, atque funeſtius bellū aduerſus Eccleſiam ſuſceperunt. Itaque hoc loco per ſtellam magnam ardentē tanquā faculam hæreſum principes deſignantur. Eſt enim Eccleſia veluti cælum quoddam, quod viris doctrina præſtantibus quaſi ſyderibus micat, quæ quidem ſydera cadere dicuntur, cum in peccata, hæreſimq; potiſſimū delabuntur, quemadmodum docet D. Gregorius lib. 32. Moralium cap. decimoquarto, tractans illud Apocalypſis duodecimo, cum dicitur draco traxiſſe cauda tertiam partem ſtellarū. *Cælum*, inquit, *Eccleſia eſt, quæ in hac nocte vitæ præſentis dum in ſe innumeras Sanctorum virtutes cōtinet, quaſi radiantibus ſyderibus fulget: quare ſtellas de cælo in terram cadere eſt nonnullos relicta ſpe cæleſtium dracone duce ad ambitum gloriæ ſæcularis inhiare: vnde Danielis cap. 8. ſub Regis Antiochi ſpecie aduerſus hanc draconis caudam loquitur dicens: Deiecit de fortitudine, & de ſtellis, & conculcauit eas. De fortitudine enim, & de ſtellis deijcit, cum nonnullos & luce iuſtitiæ reſplendentes, & virtute operis robuſtos frangit*. Hæc ille. Huiuſmodi igitur ſtellæ potiſſimū ſunt hæreſum auctores, & principes: vnde & Iudas in ſua epiſtola canonica, eos ſydera errantia vocauit: qui tametſi ſtellæ propter doctrinæ ſplendorem prima facie videantur, tamen non vt ſtellæ lucent, ſed vt faculæ tantum ardent; eſt enim faculæ lumen obſcurum, fumoq; permiſtū: ſic enim Hæreticorū dogmata non illuſtria, ſed tenebroſa ſunt, tantumq; ſpeciem quandam luminis, hoc eſt, veritatis præferentia; fumo tamen, ac tenebris permiſta, quibus eius ſectatores inuoluuntur præter ſuperbiam etiam, & faſtum, qui fumo ipſo exprimitur: iactant enim Hæretici doctrinam, populiq; rumuſculos conſectantur, cū à Chriſtiana humilitate longè abhorreant.

Tertius Angelus, tertiꝰ concionatorum ordo.

Eccleſia cælum, Doctores ſydera dicuntur.

D. Greg.

Dan. 8. 10.

Hæreſum auctores ſydera errantia.

Iudæ 1. 13.

reant; itaque nihil aliud, quàm fumos vendunt. Meritò verò ſtella dicebatur Abſinthium, quod amariſſimum eſt: quoniam quiſque Hæreſiarcha, tametſi propter morum licentiam, quam pollicetur, dulcedine quadã perfundere mentes hominum videatur, tamen re ipſa amaritudinem, mortemq; ipſam affert mortalibus, qui tandem ſentiunt nihil veræ dulcedinis, & ſuauitatis ex ſuis erroribus, flagitijsq; ſuis animis inſtillari, ſed amaritudinẽ, ſtimulosq; conſcientiæ, quibus ſubinde feriuntur, & cruentantur, intelliguntq; ſub ea fallacis dulcedinis imagine tanquam ſub dulci veneno peſtem, mortemq; animarum delitescere: id quod non totum ad præſentis vitæ ſtatum, ſed etiã & maximè ad futurum ſeculum referri debet: tunc enim haud dubiè Hæretici omnes perſpicient, quantam ipſis amaritudinem hæreſum principes ſpecioſo, & fallaci dulcedinis nomine propinarint.

2 *Scriptura, & Patrum doctrina ab Hæreticis deprauatur.*

Quod verò ſtella dicitur in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarũ fuiſſe delapſam, easq; in abſinthiũ conuertiſſe, illud ſignificat magnã partem Scripturarum, quæ fontes hoc loco appellantur; magnam etiam partem doctrinæ Patrum, qui tanquam flumina ex Scripturæ ſacræ fontibus fluxerunt, fuiſſe ab Hæreticis deprauatam: ſiquidem ex ſacrarum literarum teſtimonijs perperam intellectis, veterumq; Patrũ ſcriptis ad ſuos errores per vim detortis, errores ſuos aſtruere, & confirmare conati ſunt. Itaque tertia pars fontium, hoc eſt, bona pars tum veteris, tum noui inſtrumenti; tertia etiam pars flumi num, hoc eſt, bona pars doctrinę Patrũ, in abſinthium conuerſa dicitur: quoniam Hæreticorum opera factum eſt, vt cum Scriptura ſacra, tum ſanctorũ Patrum Scripta, rudibus, & imperitis eandem hęreſum amaritudinem continere, atque eoſdem errores ſonare viderentur: ex quo illud effectum, vt quam plurimi homines ex aquarũ potu interierint; *Quia amare*, inquit, *facta ſunt*, hoc eſt, vt plurimi ex deprauatis Scripturæ, Patrumq; voluminibus bibentes hæreſim, erroremq; hauſerint, atque per amiſſionem fidei, charitatisq; in ſpirituale animæ mortem incurrerint.

Stella de cælo cadẽs Pelagius, & Arius.

Porrò tametſi per ſtellam iſtam in vniuerſum Hæreſiarchas accipiendos eſſe dixerimus, quippe qui in huius ſtellæ, quam deſcripſimus cum Ioanne, peſtilentem vim, lethalemq; naturam vniuerſi conueniunt, cuiuſmodi fuere Manes, à quo Manichæi, Arius, Pelagius, Macedonius, aliæq; huiuſmodi peſtes: tamen veriſimile putamus hac ſtella, quę de cælo cecidit, peculiari ratione vel Pelagium, vt Lyranus, & Petrus Aureolus in cõmentarijs huius, exiſtimarunt; vel certè Arium expreſſum fuiſſe: quia enim & Ariana, & Pelagiana hæreſis magnas in Eccleſia turbas concitarunt, multasq; orbis prouincias veneni ſui amaritudine infecerunt; & præcipua noſtræ fidei firmamenta labefactare, & conuellere conatæ ſunt (ſiquidem illa diuinitatem filij, iſta neceſſitatem gratiæ pernegabat) non indignum eſt credere in ſtella iſta de cælo cadente, vel Arium, vel Pelagium, & in prodigijs, quæ conſequuta ſunt, cladem, & vaſtitatem, quæ Eccleſiæ fontes, ac flumina, magnamq; partem fidelium peruaſit, fuiſſe Ioanni multò ante monſtratam.

Lyranus. Petrus Aureolus.

3 *Caput hæreſis Arianæ.*

Porrò ne hoc quoque deſideres, Arij presbyteri Alexãdrini hæreſis illa fuit, Filium non ex ſubſtantia Patris genitum, ſed naturæ Patris, & eſſentiæ omninò expertem eſſe, natura, & facultate prorſus diuerſum, factum tamen ad perfectam procreatoris ſimilitudinem. Itaque non eiuſdem, ſed ſimilis eſſe ſubſtantiæ, hoc eſt, non ὁμοούσιον, ſed ὁμοιούσιον, atque adeo non Deum eſſe, ſed creaturam: id verò corrupto Scripturæ fonte elicere conabatur ex Prouerb. 8. cùm dicitur: *Deus condidit me in initio viarum ſuarum*: ſic enim Græcè legimus apud Septuag. κύριος ἔκτισέ με: nec verò aiebat rectè colligi eandem Filij cum Patre naturam ex eo, quòd genitus in diuinis literis diceretur; ſiquidem & apud Eſaiam cap. 1. Dominus ipſe de hominibus loquens ſic ait: *Filios genui, & exaltaui: ipſi autem ſpreuerunt me*. Et Deut. 32. *Deum, qui te genuit, dereliquiſti*. Ita Arius Scripturę Diuinę fontes in abſinthium conuertebat, vt hæreſim ſuã ſtatueret. Quod verò ad flumina attinet, per quæ Patrum ſcripta intelleximus, quorum etiam bonam partem eadem

Prou. 8. 22.

Eſaia 1. 2.

Deut. 32. 18.

ſtella

ſtella corrupit, conſtat Arianos Clemẽtis Alexandrini opera, vbicumque veram, & orthodoxã de Trinitate doctrinam aſtruebat, corrupiſſe, quemadmodum Cardinalis Baronius tomo ſecundo Annalium rectè colligit ex Ruffino in Apologia pro Origene, vbi ſic ſcribit Ruffinus, *Clemens, alius presbyter, & magiſter Eccleſia illius in omnibus penè libris ſuis Trinitatis gloriam, atque æternitatem vnam, eandemq́; deſignat, & interdum inuenimus aliqua eius capitula, in quibus filium Dei creaturam dicit. Num quidem credibile eſt, de tanto viro tam in omnibus Catholico, tamq́; erudito, vt vel ſibi contraria ſenſerit, vel ea, quæ de Deo non dicam credere, ſed audire quidem impium eſt, ſcripta reliquerit?* Hęc ille. Denique quàm multi homines propter aquarum amaritudinem, & vitium interierint, facilè intuebitur, qui temporum illorum turbines, procellasq; cogitatione verſauerit: videbit nimirum omnes propemodum per Orientem fundatas Eccleſias Arianæ impietatis, & procella penè oppreſſas, & turpitudine inquinatas: quamobrem verè dixit Hieronymus: *Ingemiſcẽs orbis terrarum Arianum ſe eſſe miratus eſt* donec Nicænum primum Concilium: ſub Conſtãtino Magno à Syluestro Pontifice Maximo conuocatum eam hæreſim manifeſtariam damnauit, veritate Catholica de ſacroſancto Triadis myſterio, triumq; diuinarum perſonarum æqualitate, præcipueq; de eadem Filij cum Patre ſubſtantia, Diuinitate, æternitate conſtituta.

Baronius. Ruffinus. Clementis Alexandrini opera per Arianos corrupta.

Hieronym.

4 Quod verò ad Pelagium ſpectat, is fuit profeſſione Monachus, gẽte Britannus. Eius hæreſis duodecim capitibus comprehenditur, quæ in Synodo Palæſtina compulſus eſt damnare, quæ niſi anathematizaret, vt ibidem habetur, ipſe anathematizatus fuiſſet.

Pelagij hæreſis 12. capitibus comprehenſa.

Primò igitur dicebat Adam mortalẽ factum, qui ſiue peccaſſet, ſiue non peccaſſet, mortuus eſſet. Secundò, quòd peccatum ipſius ipſum ſolum, & non genus humanum læſerit. Tertiò, quòd infantes nuper nati in illo ſtatu ſint, in quo Adam ante præuaricationem fuit. Quartò, quod per mortem, & præuaricationem Adæ non omne genus humanum moriatur, & quòd per reſurrectionem Chriſti non omne genus humanũ reſurgat. Quintò, quòd infantes, etiam ſi non baptizentur, vitam æternam habere poſſunt. Sextò diuites baptizatos, niſi omnibus abrenuncient, non poſſe habere regnum Dei; nec reputari illis, ſi quid boni facere viſi fuerint. Septimò, gratiam, atque adiutorium Dei nõ ad ſingulos actus donari, ſed de libero eſſe arbitrio vel in lege, atque doctrina. Octauò, gratiam Dei, quam primã vocamus, ſecundum merita noſtra dari. Nonò, filios Dei non poſſe vocari, niſi in omni modo abſque omni peccato fuerint effecti. Decimò, non eſſe liberũ arbitrium, ſi Dei indigeat auxilio; quoniam in propria voluntate habet vnuſquiſque facere aliquid vel non facere. Vndecimo, victoriam noſtram non eſſe ex Dei adiutorio, ſed ex libero arbitrio. Duodecimò, quòd petentibus veniam non detur ſecundum gratiam, & miſericordiam Dei, ſed ſecundum merita, & laborem eorum, qui per pœnitentiam digni fuerint miſericordia. Hæc erant præcipua capita Pelagianæ impietatis, præter alia, quæ Diuus Hieronymus, & Diuus Auguſtinus in libris contra Pelagianos in lucem protulerunt: ſed illa duodecim capita, quæ retulimus, in illa Synodo damnauit Pelagius, ſed poſtea ad vomitum reuerſus cõtrarijs ſcriptis, quæ in Synodo Paleſtinę profeſſus fuerat, euertit, vt auctor eſt Diuus Auguſtinus libro de hæreſ ad Quoduultdeum cap. 88.

D. Auguſt.

Quis non videt meritò Pelagiũ poſſe exiſtimari ſtellam iſtam fuiſſe de cælo ſiue religionis, ſiue Eccleſię delapsã, quæ dicta ſit Abſinthium, quòd nobis diuinæ gratiæ dulcedinem auferre conatus ſit, & deprauati per peccatum liberi arbitrij amaritudinem propinare? Is nimirum tertiam, hoc eſt, bonã partem fontium, hoc eſt, diuinarum literarum in abſinthium conuertit, cum loca omnia, ac teſtimonia Scripturæ, quæ de libero arbitro diſſerebant, ita corrupit, vt ex ijs falsò aſtrueret liberum arbitrium proprijs viribus ſalutem conſequi poſſe; neque ad id diuinæ gratiæ præſidijs indigere. Seu potius cecidit ſtella in tertiam partem fluminum, & fontes aquarũ, quoniam Pelagius gratiæ, 5

Quantũ Eccleſia nocuerit Pelag. tiæ, & baptiſmi neceſſitatem tollebat; & quoniam non in Eccleſia vniuerſa, ſed multis in partibus hæreſum ſuarum venena euomuit, idcirco in tertiam tantum partem fluminũ cecidiſſe dicitur: vndè ſubiungitur, quòd tertia pars aquarum facta ſit in abſinthiũ; eo quòd magna Eccleſiæ pars fuit eo infecta errore, multiq; homines mortui ſunt propter aquarum amaritudinem: quoniam multi infantes ſuos non baptizabant: quo fiebat, vt infantes illi damnarẽtur, multiq; præterea ex adultis eodem hæreſis veneno epoto deperibant. Itaque multi propter aquarum vtpotè hæretico veneno infectarum amaritudinem amiſſa fide, gratiaq; Diuina perierunt, *D. Hieron.* vt apparet ex iis, quæ ſcribit D. Hieron. lib. 4. comment. in Hierem. in ipſa præf. quæ eſt ad Euſeb. *Multis*, inquit, *de toto hoc orbe confluentium turbis, & ſanctorum fratrum, monaſterijq; curis occupatus commentarios in Hieremiam per interualla dictabam, vt quod deerat otio, ſupereſſet induſtria: cum ſubitò hæreſis Pythagoræ, & Zenonis ἀπαθείας καὶ ἀναμαρτησίας, ideſt, impaſſibilitatis, & impeccantiæ, quæ olim in Origene, & dudum in diſcipulis eius Grannio, Euagrioq; Pontico, & Iouiniano iugulata eſt, cœpit reuiuiſcere, vt non ſolum in Occidentis, ſed in Orientis partibus ſibilare, & in quibuſdam inſulis, præcipueq; Sicilia, et Rhodi maculare pleroſq;, & creſcere per dies ſingulos, dum ſecretò docent, & publicè negant*. Hæc ille. Loqui autem Hieronymum de Pelagianis, qui præter errores connumeratos homines per naturæ vires ἀναμαρτήτους, ideſt, impeccabiles faciebãt; perſpicuum eſt ex ſequentibus, cum citat libros ſuos, quos aduerſus Pelagium ante conſcripſerat. Hæc eo diximus, vt oſtenderemus, quam aptè, quæ de Hæreticis in vniuerſum ſub huius ſtellæ nomine diſputauimus, peculiari ratione, ſiue ad Arium, ſiue ad Pelagium à pleriſque referantur.

6 *Arethas. Hæretici viſum Eccleſiæ magis acuerunt.* Porrò illud cum Aretha aduerte abſinthium, etſi amariſſimum ſit, viſum tamen acuere; ſic enim omnes Hæretici, etſi turbulenti, & amariſſimi fuerunt, multumque triſtitiæ, & laboris Catholicis attulerunt; viſum tamen Eccleſiæ magis acuerunt, quippè quæ per eam occaſionem perſpicacior Diuinitus in fide reddita coactis cõcilijs ad hæreſum zizania ex Dominico agro euellenda, quàm plurima religionis myſteria, quæ obſcuriora videbãtur, ſuis amplius decretis, & ſanctionibus illuſtrauit.

Non ſolam hæreſim, ſed quoduis lethale peccatum merito abſinthio comparari.

SECTIO XII.

Vt ea, quæ in ſuperioribus de hæreſum amaritudine dicta ſunt, illuſtriora reddãtur, dicemus hac ſectione nõnulla de cuiuſuis lethalis peccati amariſſimo felle, ac veneno; cuius amaritudinis ſymbolum in abſinthio propoſitũ à Ioanne fuiſſe docuimus. Sciendum igitur abſinthium herbam eſſe amariſſimam, ex eoque factum, vt pro rebus amariſſimis accipiatur. Vnde Hieremias nomine Iudaici populi, quem in Threnis auctore Hieronym. repræſentabat, laborum ſuorum, quibus iuſtè à Deo feriebatur, amaritudinem deſcribens, dixit Thren. 3. *Repleuit me amaritudinibus: & inebriauit me abſinthio*. Id quod etiam Hieron. docet myſticè exponi poſſe de laborib⁹, quos mundi huius ſectatores quaſi per ebrietatem tolerant. *Qui enim*, inquit, *abſinthio inebriatur, id quidem, quod ſumit, amarum eſt; & tamen non intelligit præ ebrietate eandem amaritudinem, qua repletur: ſic namque humanum genus recto Dei iudicio in calamitatibus ſuis ſibi dimiſſum, atque per eaſdem voluptates ſpõtaneis tribulationibus traditum abſinthio eſt ebrium; quia & amara ſunt, quæ pro huius vitæ amore tolerat; & tamen eandem amaritudinem cæcitate cupiditatis quaſi inſenſibilitate ebrietatis ignorat*. Hæc Hieronym. Nec verò deſunt alij, qui Chriſtum eis verbis loquentem, & conquerentem de Iudaico populo faciunt, qui eum paſsione amariſſima quaſi abſinthio dicatur inebriaſſe: vnde etiam ortum eſt, vt ad amaritudinem, quæ peccatum conſequitur, exprimendam vſurpetur, veluti Prou. 5. *Fauus diſtillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius: nouiſsima autem illius amara*

Margin notes (right column): 1 — *Peccati amaritudo.* — *Thre. 3. 15* — *Hieronym.* — *Prou. 5. 4.*

Lyranus. *amara quaſi abſinthium*: quia vt interpretatur Lyran. quemadmodum abſinthium in viſceribus ab aliquo ſumptũ amareſcit; ita peccatum admiſſum intra ipſam conſcientiam amaritudinem generat, quæ tanta eſt, vt vel ipſum Deũ natura ſuauiſſimum amarum, ideſt, iratum efficiat, iuxta illud Oſeæ 14. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum*. Etenim, vt auctor eſt Origen homil. 12. ſuper Ezech. abſinthium vſque adeò eſt amarum, vt melli ſuccus eius iniectus amaritudine vincat ſuauitatem mellis, & cogat amarũ eſſe, quod dulce eſt. Id quod magis adhuc amaritudinem peccati declarat, q Deum ipſum natura ſua melle dulciorem reddit amarum, quemadmodum ipſe conqueritur Oſeæ 12. *Ad iracundiã me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis*: quaſi diceret, vt ait D. Hierony. in eum locum, ſceleribus ſuis amarum me fecit eſſe, qui dulcis ſum. Quam eandem ob cauſam domus Iſrael appellatur domus exaſperatrix, & exaſperans apud Ezech. multis in locis, veluti cap. 23. & 12. quoniam criminibus ſuis Deũ natura mitem aſperum reddebat.

Oſea 14. 1. *Origenes.* *Oſea 12. 14.* *D. Hieron.*

2 Eadem peccati amaritudo nomine fellis, & lethiferi veneni exprimitur Deuteron. 32. *Vua eorum vua fellis, & botri amariſsimi: fel draconum vinum eorũ, & venenũ aſpidum inſanabile*: vbi eſt aduertendum aſpides cum quadam voluptate interimere; quod maximè quadrat in peccati venenum. Sed luculentius idem habes Iob 20. *Cum dulce fuerit in ore eius malum, abſcondet illud ſub lingua ſua. Panis eius in vtero illius vertitur in fel aſpidum intrinſecus. Diuitias, quas deuorauit, euomet, & de ventre illius abſtrahet eas Deus. Caput aſpidum ſuget, & occidet eum lingua viperæ*. Quo loco in primis peccatum pani confertur; deinde deſcribitur impius, qui ſceleribus ſuis delectatur, & præ iucunditate, quã ſentit, comparatur homini comedenti rem aliquam ſuauiſſimam, quam ſolet, antequam deglutiat, in ore verſare, voluere, atque reuoluere; ſed tandem peccatum ei vertitur in fel aſpidum, ideſt, exitum amariſſimum, cùm apud inferos ſempiternis afficiatur cruciatib. Id quod amplius illa ſimilitudine explicatur: *Caput aſpidum ſuget*: conſtat enim aſpides, & in vniuerſum ſerpentes, qui morſu interimunt, venenum habere in capite. Itaque caput aſpidum ſugere eſt amariſſimum, & lethale venenum haurire in ſceleribus perpetrandis. De eodem pane ſermo eſt Prouerb. 20. *Suauis eſt homini panis mendacij: & poſtea implebitur os eius calculo*, ſeu, vt alij vertunt, *arena*. Dictum eſt autem *Calculo* pro calculis, ſiue lapillis minoribus, qui ſi pani miſceantur, dentes lædunt, & ad ſtomachum non faciunt, iuxta illud Thren. 3. *Fregit ad numerum dentes meos, cibauit me cinere*: vbi pro eo, quod nos habemus *ad numerum*, Hebraicè eſt *Lapillo*: ſignificatur igitur opes mendacijs, & fraudibus quæſitas, quamuis initio gratæ videantur, poſtea tamẽ cum poſſidentur, inſuaues ſolere eſſe, & noxias; veluti ſi panis, quo aliquis veſceretur, permiſtos haberet lapillos, & arenulas. Id quod poteſt in vniuerſum peccato accommodari, quod admiſtos habet lapillos, quibus dentes frãguntur, vel propter conſcientiæ aculeos, vel propter plurimorum malorũ, quæ conſequi ſolent, aſperitatem, vel denique, quia tãdem à Deo apud inferos acerrimè punientur. Hoc ipſum Eccleſ. 21. alia minus eleganti ſimilitudine declaratur, cũ dicitur: *Quaſi à facie colubri fuge peccata*: vbi non inconcinnè plerique volunt ad ſerpentem illum alludi, qui Euam decepit Gen. 3. quem Magiſt. Sentent. in Geneſ. cap. 21. D. Bonau. 2. Sentent. diſt. 2. q. 2. Cart. in cap. 3. Geneſ. & Beda ab iiſdem citatus, exiſtimarunt fuiſſe genus quoddam ſerpentis vultum referens virgineum pulcherrimum, cætera ſerpentis imaginem repræſentans; de cuius opinionis veritate non eſt modò diſputandum: ſed illud interim adnotandum admoneri Adami poſteros, vt quaſi à facie colubri, ſiue ſerpentis illius peccatum fugiant, ideſt, nè ſe decipi ſinãt primo eius aſpectu in ſpeciem pulchro: quoniam etiãſi facies ipſa, ideſt, initia ſpecioſa videantur; verè tamen toto reliquo corpore ſerpens eſt, qui inſtillato per morſum veneno accedentes interimit, cum primis ipſis delectationis illecebris pulchram, & amabilem virginis faciem mẽtiatur: illudque meminerint dictum à Paulo,

Deuter. 32. 32. *Peccati venenum.* *Iob 20. 12.* *Peccati exitus amariſſimus.* *Prouer. 20. 17.* *Thren. 3. 16* *Eccleſ. 21. 2* *Gen. 3.* *Magiſter Sentent.* *D. Bonau.* *Cartuſ.* *Beda.*

Rom 6.

Rom.6. Rom.6. ſtipendia peccati mortem eſſe. Econtrario verò de Diuina gratia, dicitur Eccleſ.24. *Tranſite ad me omnes, qui concupiſcitis me, & à generationibus meis implemini. Spiritus enim meus ſuper mel dulcis, & hæreditas mea ſuper mel, & fauum.* *Eccl.24.26*

Quarto Angelo tuba canente percutitur tertia pars ſolis, lunæ, & ſtellarum.

SECTIO XIII.

1 QVarto Angelo tuba canente narrat Ioannes percuſſam fuiſſe tertiam partem ſolis, tertiam quoque lunæ, & ſtellarum, ita vt tertia pars eorum obſcuraretur, & diei nõ luceret pars tertia, noctiſque ſimiliter. In tuba iſtius quarti Angeli, iuxta eam expoſitionem, quam perſequimur, quartus prædicatorum fidei ordo in quarta Eccleſiæ ætate exprimitur, quibus fidẽ, doctrinamque Euangelicam prædicantibus, ea, quæ Ioannes cõmemorat, prodigia acciderunt. Etenim manifeſtis Hæreticis, qui in tertia tuba aduerſus Eccleſiam inſurrexerant, euerſis, eorũq; erroribus p ſacroſancta concilia, & ſanctorum Patrum ſcripta profligatis, alia Hypocritarum, & Pſeudoprophetarum peſtis erupit, ſenſimque ſerpere in Eccleſia cępta eſt; quos Dæmon quaſi per occultos, & ſubterraneos cuniculos ad ſubruẽdam fidei, morumque fabricam intulit. Nam cum videret non potuiſſe ſe aperto Marte, ſiue per Iudæos in prima tuba, ſiue per Tyrannos in ſecunda, ſiue per manifeſtarios, refractarioſque Hæreticos in tertia fundatum, atque Diuina ope ſtabilitum Eccleſiæ regnũ excidere: occultas ſibi Hypocritarum machinas admouendas putauit, qui ſe in Angelos lucis trãsfigurantes, noua dogmata quaſi Diuinitus accepta oracula ſub ſanctitatis, quam exterius præferebant ſpecie venditabant; ex quo fiebat, vt plurimos ea ratione ſeducerent. Itaque meritò tertia, ideſt, magna pars ſolis dicitur obſcurata: quoniã Chriſtus, qui tanquam verus ſol per fidem in corde credentium ſplenderet, tunc in multis amiſſo fidei radio non lucebat: quin potius ipſius lumen, veritatiſq; cognitio in bona parte fideliũ deperibat: hoc enim eſt tertiam partem ſolis obſcuratam fuiſſe, non quòd ſol ipſe aliquod in ſe lumen, ſplendoremque amitteret, ſed quòd eum fideles Pſeudoprophetarum impoſturis decepti non admitterent. Ex quo etiam accidebat, vt tertia pars lunæ, hoc eſt, bona pars Eccleſiæ interiectu, atque interpoſitu nubiũ, quas Pſeudoprophetæ ementito nomine ſanctitatis opponebant, deficeret: tertia etiam pars ſtellarum, hoc eſt, Eccleſiæ Doctorum iiſdem tenebris implicita, non micaret: cùm temerè, ſcilicet Hypocritis Diuinum afflatum, & inſtinctum falsò ſibi arrogantibus adhærebant. Denique cum tertia pars ſolis fuiſſet obſcurata, effectum eſt, vt tertia pars diei non luceret: cumque tertia lunæ, ſtellarumq; pars lucem, & ſplẽdorem amiſiſſet, tertia quoque pars nocturnæ lucis deperiret. Per diem iuſtos, per noctem peccatores intellige, iuxta illud Pauli: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino:* vel certè diei nomine perfectos, noctis verò imperfectos fideles accipe, cuius diei, atque noctis tertia, hoc eſt, bona pars, ob ſolis, lunę, ſtellarumq; obſcuratam lucẽ, dicitur non luxiſſe, quoniam tum ex perfectis, tùm ex imperfectis, tum ex iuſtis, tum etiam ex peccatoribus fidei lumen, & charitatis ſplendorem amiſerunt. Alij diem nouum teſtamentum, noctem vetus interpretantur, iuxta illud Rom.13. *Nox præceſſit, Dies autem appropinquauit:* ſecundũ quã expoſitionem vtriuſque tertia pars, dicitur obſcurata: quoniam Pſeudoprophetæ vtriuſque inſtrumẽti teſtimonijs clariſſimis falſis interpretationib. quas ſe è cælo hauſiſſe mentiebantur, tenebras, & caliginem offuderũt, vt magna eorum pars apud imperitos potiſſimũ ſuam lucem, atque ſplendorem minimè retinere videretur.

Quartꝰ Angelus, quartum prædicatorum ordinẽ repræſentat.

Hypocritæ, & Pſeudoprophetæ.

Dies iuſtos, pfectoſque ſignificat, nox peccatores, & imperfectos. *Epheſ.5.8.*

Nouum teſtamentum dies, vetus nox dicitur *Rom.10.12*

2 Fuerunt iſta Hypocritarum, & Pſeudoprophetarum tempora alijs quoque ſcripturæ ſacræ locis prænunciata: nam in primis Chriſtus id multò ante prædixit Matth cap.7. *Attendite à falſis Prophetis, qui veniunt ad vos in veſtimentis ouium, intrinſecus autem ſunt lupi rapaces.* *Matt.7.15*

Et

1.Tim.4.1.

Et Paulus 1.Tim.4. *Spiritus autem manifeſtè dicit, quia in nouiſſimis temporibus diſcedent quidam à fide attendentes ſpiritib. erroris, & doctrinis Dæmoniorum, in hypocriſi loquentium mendaciũ, & cauteriatã habentium ſuam conſcientiam, prohibentiũ nubere, abſtinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarũ actione fidelibus, & ijs, qui cognouerunt veritatem.* Vbi cernis non loqui Paulũ de manifeſtarijs Hæreticis, qui videlicet aperto Marte Eccleſiæ bellum indicant; ſed de occultis, & per hypocriſim ſuos errores tanq̃ Diuina oracula venditantibus. Quod verò eiuſmodi Hæreticos, ait cauteriatã habere conſcientiam, ſic à Theod. exponitur, vt horum Hæreticorũ ſtupor ea ſimilitudine declaret. *Cauteriatã*, inquit, *habentes conſcientiam eos vocauit, ſtuporem eorum extremũ docens: locus.n. cauterij morte affectus priorem ſenſum amittit.* Poteſt quoque ita accipi, vt explicetur obſtinata ſimilium Hypocritarum malitia; nota.n. quæ cauterio inuritur, deleri non poteſt. Ad eiuſmodi Hæreticos ſpectat illud Coloſſ. 2. *Nemo vos ſeducat volens in humilitate, & religione Angelorum:* quẽ locum quamuis plerique ad eos referant, qui docebant legem veterem ſeruandã eſſe, eo ꝙ data eſſet per Angelos, tamen ad hypocriſim refert D. Hier. *Nemo,* inquit, *ficta humilitate ſuperbus, & Angelos ſe videre mẽtiens fruſtra ſe ſuper homines iactet, q̃ viſiones à ſuo corde loquitur.* Et multo luculentius D. Thomas, iuxtà cuius ſniam Pſeudoapoſtoli ſeducebãt in humilitate, introducentes legalia, quia vtebant ſimulata ſanctitate. Porro ſanctitas in duobus conſiſtit, videlicet in humili cõuerſatione, & cultu Dei: iſti aũt Pſeudoapoſtoli præſeferebant humilitatem: vt enim dicitur Eccl. 19. *Eſt, qui nequiter humiliat ſe, & interiora eius plena ſunt dolo.* Preterea magnum Dei cultum ſimulabant; vnde ſubiungitur: *Et in religione Angelorum;* quoniam id omni contentione procurabant, vt Angeli, hoc eſt, veri Dei nuntij, & Prophetæ viderentur. Non eſt prætereunda obſeruatio Theodor. aientis Græcè pro *Seducat* eſſe καταβραβευέτω, Græcos verò appellare βραβευτὰς iudices eorum, qui in certaminibus decertant, καταβραβεύειν autẽ eſſe βραβευτοῦ, hoc eſt, iudicis certatorũ malè fungi officio, & quæ victorib. debentur præmia, iniuſtè tribuere. Quoniam ergò qui legalium obſeruationem Euangelio admiſcebant, à pręſtantioribus ad deteriora fideles traducebant; idcircò ait Apoſtolum rectè dixiſſe: *Nemo vos ſeducat*, hoc eſt, nemo vos fraudet præmio, quod vincentibus debet. Itaq; Pſeudoapoſtoli iuxta Theodoreti expoſitionem iniquis iudicibus comparantur, quoniam ſeducendo fideles, & ſe veros Prophetas, & Angelos mentiendo eis coronam, & pręmia, quę alioqui per veram fidem, ac religionem conſecuturi erant, inique detrahebant.

Theodoret.
Hypocritæ, & Pſeudopphetæ cauteriatã conſcientiã habent.
Hypocritarũ malitia.
Coloſſ.2.18.
D. Hieron.
D. Thom.
Sanctitas ĩ quo conſiſtat.
Eccl.19.23
Theodor.

Audit Ioannes vocem vnius aquilæ volantis per medium cæli, & dicentis voce magna: Væ, væ, væ, habitantibus in terra de cæteris vocib. trium Angelorum, qui erant tuba canituri.

SECTIO XIIII.

IN multis Græcis codicibus I
non aquilam, ſed Angelũ legimus: ſed tamen vetuſtiora exemplaria aquilam habẽt, & ita legerũt Beda, Areth. Ticon. & interpretes communiter; qui per aquilam hoc loco prædicatores intelligunt extremi temporis, qui comminationes Diuinas, atque ſupplicia hominibus denunciabunt. Franciſc. Rib. ſuſpicatur per hanc aquilam inſignem aliquem ſanctitate virũ extremo tpe futurum prædici, ſiue ex concionatorum numero ſit, ſiue priuatus, qui interitum hominibus clamabit imminere. Cæterum nos arbitramur cum Lyrano, & Petro Aurel. Card. in comment. huius loci, & Pet. Dam. ſerm. 1. de excellentia Beati Ioan. Euangeliſtę, & alijs iſtius aquilæ nomine ipſummet Ioan. q̃ loquitur, fuiſſe adumbratum: nec enim refert, ꝙ ipſe dicat ſe vocem illius aquilæ audiuiſſe: aptè enim potuit Deus imaginariam aquilam per viſum Ioan. oſtendere clamantem voce magna, vt ipſummet Ioannem adhuc plura prodigia conſpecturum, denunciaturumque in hac viſione exprimeret: nec eſt inſolens in ſacris literis Ioannẽ de ſe in tertia

Beda.
Arethas.
Ticonius.
Quid aquila à Ioanne in cælo viſa adumbrauerit.
Ribera.
Lyranus.
Pet. Aureo.
Pet. Dam.
Aquila Ioannes ipſe.

Ioan.21.7. tia loqui perſona, veluti cum ait: *Diſcipulus ille quem diligebat Ieſus*. Perſuadet mihi hanc ſniam hæc vna ratio: quoniã cum vox illius aquilæ volantis per medium cæli illa fuerit: *Va, va, va, habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri:* (quibus verbis ſignificauit viſionem trium Angelorum, qui ſupererant, maxima, & admiranda prodigia, eaque mortalibus funeſta comprehendere, idcircò enim ter dictionem *Va*, ingeminauit) quemnam quæſo alium par eſt credere expreſſiſſe niſi Ioannem, qui ſtatim omnia illa ſupplicia ad tubas trium Angelorum conſequentia erat literis mandaturus? Is enim fuit, qui ſtatim inſtar aquilæ p medium cæli volans, hoc eſt, per ecſtaſim in cælum vſque cõſcendens, vidit triplicem illam viſionem ſub tubis triũ Angelorum, qui ſupererant, & tam horrifica viſione obſtupefactus magna voce clamauit: *Va, va, va, habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum:* Cum omnia illa prodigia, atque ſupplicia ſibi oſtenſa Diuinitus conſcripſit, & vniuerſæ Eccleſię legenda propoſuit. Cum igitur Ioannes ipſe fuerit, qui viſionem trium Angelorum vulgauerit, & *Va*, illud tergeminum inculcauerit: ſanè, cũ aquilam illam vidit, ſe ipſum cõſpexit, qui eius aquilæ viſione admonebat de ijs, quæ ſtatim ipſi oſtendi deberent, cõſcribendis. Atque hinc rurſus colligimus per iſtam aquilam non eſſe inſignẽ aliquem virum extremo tempore futurum accipiendum, qui interitum mortalibus imminentem denunciet: ſiquidem quę aquila illa timenda eſſe clamauit ſub tubis trium Angelorum conſequentium, mox à Ioanne deinceps conſcripta, ac denunciata fuerunt: quare nõ eſt, cur extremis temporibus iterum denuncianda expectari debeãt; niſi ille inſignis concionator eo tempore debeat hæc eadem, quæ Ioannes ſcribit, denuò replicare. Sit igitur conſtitutum huius aquilæ clamantis vocem eſſe ipſius Io. ſub trium Angelorum conſequentium tubis prædictionem. Quanto verò iure *Va*, illud ſemel, iterum, ac tertiò repetitum, replicatumque fuerit, ex trium tubarum, quæ ſequuntur, terrifico ſonitu, atque clangore palam erit.

Illud interim hoc loco obſeruatione dignum videtur non vacare myſterio, ꝙ antequã tres Angeli, qui ſuperſunt, tuba canerent, aquila illa per mediũ cælũ volans ſuo illo magno clamore mortales præmonuerit de tribus plagis ſequentibus, vt per pęnitentiam ad Deũ conuerſi eius iram mitigarent, & ſequẽtes plagas iam inſtantes ſubterfugerẽt. Solet enim Deus antequam puniat, cõminari, quo mortales præ occupantes faciem eius in confeſſione veniam conſequantur; quemadmodum diſertis verbis teſtatur Regius vates Pſalm. 59. *Dediſti*, inquit, *metuentibus te ſignificationẽ: vt fugiant à facie arcus*. Qui locus communiter de huius vitæ flagellis exponitur, quæ Deus ſolet infligere, vt per ea peccatores eruditi extremi iudicij ſeueritatem declinent: cui quidẽ expoſitioni fauet verſus præcedens: *Oſtendiſti populo tuo dura; potaſti nos vino compunctionis*. Docet verò Auguſt. in comment. eiuſdem loci iudicium arcui comparari, quia quemadmodum arcus, quo magis extenditur, eo ſagittam iacit violẽtius; ſic iudicij dies, quo magis differtur, eo erit acerbior. 2

Pſal.59.6.

Flagellat nos Deus in hac vita, vt iudicij ſeueritatem declinemus.

D. Aug.

3 Verũ generalius accipere poſſumus eundem locum de quacunque ſignificatione ſiue per flagella, ſiue per comminationem, & prædictionem, aliaque huiuſmodi ſigna, quibus veluti antegreſſis monere ſolet peccatores Deus, vt ſui furoris arcum ſubterfugiant, ſanè non tanto ante prædicturus, ſi ſibi cordi eſſet ipſa punitio. Id quod mirificè cernere licet vel in ipſo Geneſis principio, vbi ita ſcribi à Moyſe voluit: *In principio creauit Deus cælum, & terram*. Pro *Deus* habetur Hebraicè *elohim*, ideſt, *iudices*: quæ vox parũ videbatur ad mundi creationem explicandam conducere. Cur enim nõ dixit, *Creauit Iehouah?* aut *Creauit omnipotens cælum, & terram*, ſed: *Creauit iudices?* Vt nimirum in ipſa mundi creatione admoneret eundem eſſe mũdi creatorem, & iudicem, qui eundem deberet iudicare, atque adeò iſta comminatione tanto ante iactata homines à peccando deterreret, admoneretque non eis abutendum mundo, quem non ſolum tanquàm omnipotens, ſed etiam tanquàm iudex fabricauerat, vt intelligerent

Præmonet nos Deus, quoniã punire nõ vult

Gen.1.1.

In ipſo mũdi initio iudicis mẽtio.

gerent iudicē futurum mundi eundem
mundi conditorem. Eandem Dei mi-
Exo.9.18. ſericordiam habes expreſſam Exod.9.
vbi cum Deus ſtatuiſſet perdere gran-
Commendatur Dei miſericordia. dine omnia Aegypti pecora, & cuncta,
quæ reperirentur in agris, monuit per
Moyſem Pharaonem vt ea ſub recta col
ligeret. Vide incredibilem Dei clemen
tiam illis verbis expreſſam: *En pluam cras ac ipſa hora grandinem multam nimis, qualis non fuit in Ægypto à die qua fundata eſt vſque in præſens tempus. Mitte ergo iam nunc, & congrega iumenta tua, & omnia, quæ habes in agro: homines enim, & iumenta, & vniuerſa, quæ inuenta fuerint foris, nec congregata de agris, cecideritq; ſuper ea grando, morientur.* Et ſtatim ſubiungitur: *Qui timuit verbũ Dei de ſeruis Pharaonis, fecit confugere ſeruos ſuos, & iumenta in domos: qui autem neglexit ſermonem Domini, dimiſit ſeruos ſuos, & iumenta in agris.* In quem locum Dei miſericordiā
Theodor. expendunt Theod. diſt.9. quæſt.21. ſuper
D. Auguſt. Exo. & D. Auguſt. lib. quæſt. ſuper Exo.
q.33. *Quid eſt,* inquit, *quod mādauit Deus Pharaoni, cum ſe facturum magnam grandinem minaretur, vt feſtinet congregare pecora ſua, & quæcunque eſſent in campo, ne grādine intereant? hoc enim non tam indignanter quam miſericorditer videtur admonere, ſed hoc non facit quæſtionē, quòd Deus etiam iraſcens temperat pœnam.*

4 Huc etiam pertinet, quòd Deus voluit Noë centum annis ante per arcæ illius fabricationem denūciare diluuiū, comminarique uniuerſi orbis futuram euerſionem, niſi pœnitentiam agerent.
1. Pet.3.19 Vnde Petr. 1. c.3. ſic ait: *His, qui in carcere erant, ſpiritibus veniens prædicauit: qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca.* Quo loco eſt aduertendum pro eo, quod nos habemus: *Quoniam expectabant Dei patientiam.*
D. Auguſt. D. Aug. epiſt.99. legiſſe: *Quando expectabat patientia Dei:* cui lectioni non repugnat Græca ſentētia, quæ ſic habet: ὅτε ἀπεξεδέχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία, poteſtq; transferri: *Expectabat,* vel, *Expectabatur Dei patientia:* cum ἀπεξεδέχετο ſit in voce media, quæ vtrâque ſignificationem habet. Quare iuxta lectionem Auguſtini ſenſus eſt illis centum annis præmiſſa diluuij comminatione expectaſſe Dei patientiam pœnitentiam mortalium, & conuerſionem, vt nè diluuio orbem delere cogeretur. In eandem ſententiam D. Chryſ. hom.25. ſuper Gen. obſeruauit, quòd idcirco Deus non *D. Chryſ. Gen.7.12.* de repente orbem diluuij aquis obruerit, ſed per quadraginta dies, & quadraginta noctes aquas ſubinde ſuccreſcere voluerit, cum vno momento orbem diluuio perdere potuiſſet: *Facta eſt pluuia ſuper terram quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. Quòd quadraginta diebus,* inquit Chryſoſtom. *& quadraginta noctibus inductum eſt diluuium, & iſtuc ipſum bonitatis maximum ſpecimen eſt: volebat enim propter magnam miſericordiam etiam aliquos ex eis caſtigatos generalē hanc internecionem effugere, cum ante oculos viderent proximos ſuos perire, & imminere ſibi communem interitum: veriſimile enim eſt primo die bonam aliquam partem diluuio periſſe, & ſecundo die accreuiſſe aliquid diluuij, & ſimilitur die tertio, & quarto, & reliquis, atque ita in quadraginta dies, & quadraginta noctes produxit, vt omnem defenſionis prætextum adimeret: nam ſi voluiſſet, ac imperaſſet, potuiſſet omnia vno momento perdere diluuio, ſed pro ſua miſericordia tanta dierum productione vſus eſt.* Mitto innumera Prophetarum vaticinia, quibus Deus Hebræorum populo ventura mala multo ante prædixit, vt videre eſt apud Hieremiam, Ezechielem, cæteroſque omnes Diuinos vates, quos tā quam aquilas volantes per medium cœli emittebat, vt voce magna clamantes: *Væ, væ, væ habitantibus in terra,* peccatorum animos perterrerent, & antequam adueniret tempus ſupplicijs definitum, ad pœnitentiam incitarent.

CAPVT NONVM.

ET quintus Angelus tuba cecinit: & vidi ſtellam de cęlo cecidiſſe in terram, & data eſt ei clauis putei abyſſi: & aperuit puteum abyſſi: & aſcendit fumus putei ſicut fumus fornacis magnæ: & obſcuratus eſt Sol, & aer de fumo putei: & de fumo putei exierunt locuſtæ in terram, & data eſt illis poteſtas, ſicut habent poteſtatem ſcorpiones terræ: & præceptum eſt illis, ne lęderent fęnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: niſi tantum homines, qui non habent ſignum Dei in frontibus ſuis. Et datum eſt illis, ne occiderent eos: ſed vt cruciarent menſibus quinque: & cruciatus eorum, vt cruciatus ſcorpij, cum percutit hominem. Et in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: & deſiderabunt mori, & fugiet mors ab eis. Et ſimilitudines locuſtarum, ſimiles equis paratis in prælium: & ſuper capita earum tanquam coronæ ſimiles auro: & facies earum tanquam facies hominum. Et habebant capillos ſicut capillos mulierum: & dentes earum ſicut dentes leonum erant: & habebant loricas ſicut loricas ferreas, & vox alarum earum ſicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum: & habebant caudas ſimiles ſcorpionum, & aculei erant in caudis earum: & poteſtas earum nocere hominibus menſibus quinque: & habebant ſuper ſe regem Angelum abyſſi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, Latinè habens nomen Exterminans. Væ vnum abijt, & ecce veniunt adhuc duo væ poſt hæc. Et ſextus Angelus tuba cecinit: & audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod eſt ante oculos Dei, dicentem ſexto Angelo, qui habebat tubam: Solue quatuor Angelos, qui alligati ſunt in flumine magno Eufrate. Et ſoluti ſunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam, & diem, & menſem, & annum: vt occiderent

tertiam

tertiam partem hominum. Et numerus equeſtris exercitus vicies millies dena millia. Et audiui numerum eorum. Et ita vidi equos in viſione: & qui ſedebant ſuper eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & ſulphureas, & capita equorum erant tanquam capita leonum: & de ore eorũ procedit ignis, & fumus, & ſulphur. Et ab his tribus plagis occiſa eſt tertia pars hominum de igne, & de fumo, & ſulphure, quæ procedebant de ore ipſorum. Poteſtas enim equorum in ore eorum eſt, & in caudis eorum: nam caudæ eorum ſimiles ſerpentibus, habentes capita, & in his nocent. Et cæteri homines, qui non ſunt occiſi in his plagis, neque pęnitentiam egerunt de operibus manuum ſuarum, vt non adorarent Dæmonia, & ſimulachra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea, & lignea, quæ neque videre poſſunt, neque audire, neque ambulare, & non egerunt pęnitentiam ab homicidijs ſuis, neque à veneficijs ſuis, neque à fornicatione ſua, neque à furtis ſuis.

ARGVMENTVM.

Perſequitur Ioannes tertiam huius operis viſionem. Cumque ſuperiori capite ex ſeptem illis Angelis, quos cum tubis in cælo conſpexerat, quatuor tantum explicauerit: pergit deinceps tres alios explicare, eorumque viſionem commemorat tribus capitibus ſequentibus. Hoc verò caput quinti, & ſexti Angeli narrationem complectitur.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE TERTIA VISIONE IOANNIS.

Viſio imaginaria quinti Angeli deſcribitur.

SECTIO PRIMA.

PRimum igitur tuba canente quinto Angelo vidit Ioan. ſtellam cecidiſſe de cælo in terram; cui Angelo, ſiue etiam ſtellæ (ad vtrunq; enim referri poteſt nomen Græcum ἀυτῷ) data eſt clauis putei abyſſi: verum ad ſtellam referendum eſſe ex noſtra interpretatione conſtabit. Secundò aperuit huiuſmodi ſtella puteum abyſſi, & aſcendit fumus putei ſicut fumus fornacis magnæ, id eſt, denſus, & obſcurus: & obſcuratus eſt ſol, & aer. Tertiò de fumo putei exierũt locuſtæ in terram, quibus data eſt poteſtas ſimilis poteſtati ſcorpionum: præceptumque eſt illis, ne læderent fęnum terræ, neque omnem arborem, ſed tantum homines, qui nõ haberent ſignum Dei in frontibus ſuis; quos tamen non occiderent, ſed tantũ cruciarent menſibus quinque: diciturq; eorum hominum cruciatus ſimilis cruciatui ſcorpij, cum hominem percutit, id eſt, crudelis, venenatus, & furtiuus: quamobrem homines mortẽ optabunt, quæ ab eis tamen fugiet. Quartò ſimilitudo locuſtarum erat horrifica ſimul, & admirabilis: etenim ſimiles erant equis paratis ad pręlium: geſtabant ſuper capita tanquam coronas auro ſimiles: habebant facies hominum, dentes leonũ, capillos mulierum, caudas ſcorpionũ, & in caudis aculeos, loricas veluti ferreas: vox alarũ erat ſicut vox curruum equorum multorum currentiũ ad prælium cũ poteſtate nocendi hominibus menſibus quinque: denique habebant ſuper ſe regem Angelum abyſſi, cui nomen Hebraice Abaddon, Græcè Apollyon, Latinè Exterminans. Nomen Hebraicum interpretatus eſt Ioan. Græcę; (idem enim eſt Gręcè Apollyon, quod Hebraicè Abaddon) qm̃ Gręcis ſcribebat: quam eandem ob cauſam vulgatus interpres cum Latinis agens Gręcã vocẽ Apollyon Latinè fuit interpretatus exterminans: ſic enim ſæpè ſolent ſacri interpretes, veluti Gen. 35. *Vocauit nomẽ filij ſui Benoni, id eſt, filius doloris mei. Pater verò appellauit eum Beniamin, id eſt, filius dextræ.* Gen. 35. 18. Et Exod. 12. *Eſt enim Phaſe, id eſt, tranſitus Domini.* Exod. 12. 11. Hæc ſunt, quæ in quinto Angelo Ioan. commemorat, quę iam ſigillatim explicanda ſunt: nam ſexti Angeli viſionem, quæ hoc etiam capite comprehenditur, ad ſequens commentarium reſeruamus.

Quinti Angeli tuba canentis, & ſtellæ, quæ de cælo cecidit, putei abyſſi, & locuſtarũ literalis expoſitio. Et primũ quorundã opinio de Vandulica perſecutione cõmemoratur, & reijcitur.

SECTIO II.

IVxta ea, quæ in ſuperioribus probabiliora iudicauimus, quintus Angelus quintum prædicatorũ ordinem demõſtrat. 1 *Quintus angelus quintũ prædicatorũ ordinẽ demõſtrat.* Per ſtellam verò de cælo cadentem Luciferum cum

Lucifer ſtella, quam de cœlo cecidiſſe vidit Io. Eſa. 14. 12

cum communi expoſitione accipiendũ putamus; qui initio mundi tanquã ſtella de cælo cecidiſſe dicitur Eſa. 14. *Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer, qui mane oriebaris?* De Lucifero enim eum locũ ſub typo Regis Babylonis communiter Patres interpretantur. Nec refert, ꝙ quiſpiam poſſet obijcere non videre veriſimile ſtellam, de qua modo Ioãnes diſputat, eſſe Luciferum, cum multo ante illud tempus, quo hæc Ioanni oſtendebãtur, Lucifer de cęlo cecidiſſet, in ipſis videlicet mundi incunabulis: at Ioannes de ſtella aliqua, quam huius viſionis tẽpore è cælo cadere conſpexit, diſſerere videatur. Non, inquam, refert, quoniam Ioannes non dicit: *Vidi ſtellam de cœlo cadere in terram:* ſed: *Vidi ſtellam de cœlo cecidiſſe in terram:* hoc eſt: *Vidi ſtellam, quæ iã ante de cœlo ceciderat:* & ita reſpõdet Cęl. Pannon. & ante illum Rup. in cõment. huius loci. *Quando,* inquit, *illa cecidit nullus hominum erat, qui videret præter illum, qui in Euangelio ſuo loquitur dicens,* Luc. 10. *videbam Satanam ſicut fulgur de cœlo cadentem: qui enim hęc dicit homo Chriſtus, prius erat Deus, quàm homo fieret; priusquàm ſtella illa, hoc eſt, Lucifer ille caderet: imò priusquàm Angelus, aut creatura aliqua fieret. Bene ergo non ait: Vidi cadere, ſed, Vidi cecidiſſe.* Hęc Rup. Adde antiquum illum caſum Luciferi potuiſſe denuo per imaginariam viſionẽ Ioanni reprę ſentari, quę nobis reſpõſio magis probatur. Etenim Ioannes non ſolùm non vidit reipſa cadere Luciferum, ſed nec etiam cecidiſſe: quare cum dicit vidiſſe ſe ſtellam de cęlo cecidiſſe in terram, haud dubiè accipiendus videtur de caſu ſtellæ imaginario, quem per viſum cõſpexerit, ſicut & reliqua omnia, quæ hoc volumine cõtinentur. Dura autem videtur expoſitio, quæ affertur: *Vidi ſtellam cecidiſſe de cœlo in terram,* hoc eſt: *Vidi ſtellam, quæ antea de cœlo in terram ceciderat:* etenim Ioãnes non ſe tantum ſtellam vidiſſe, ſed eius quoque è cęlo ruinã planè teſtatur.

Pannon. Rupertus.

Luc. 10. 18

2 Hoc ita conſtituto fuerunt, qui exiſtimarẽt ſub illa prodigioſa locuſtarũ effigie Vandalorũ gẽtem expreſſam fuiſſe, prędiciq; hoc loco à Ioanne perſecutionẽ Eccleſiæ per Vandalorũ Reges Arianos, datãq; illis dici poteſtatẽ per quinque menſiũ ſpatium homines cruciãdi:

Eccleſiæ perſecutio per Vandalorũ reges.

quoniã poſito certo tẽpore pro incerto ea perſecutio grauiſſima ꝑdurauit ſub quinque potiſſimum Vandalorum Regibus Arianis, videlicet Gunderico, Gẽſerico, Honorico, ſeu vt alij, Hunerico, Traſimũdo, & Gelimero; qui Huldericum, ſeu vt alij, Childericũ Traſimundi filiũ ex captiua Valentiniani Imp. filia ſuſceptum Catholicum Regẽ interfecit, & iterũ Eccleſiæ perſecutionẽ ſub Childerico intermiſſam inſtaurauit, acerrimus Arianæ impietatis propugnator. Hanc opinionẽ tradunt Pet. Aur. Card. & Lyr. in cõm. huius loci, & D. Ant. 1. p. Chron. ti. 6. c. 1. §. 7. Et quidẽ inficiari haud poſſumus acerbam admodum fuiſſe, & Eccleſiæ luctuoſam perſecutionẽ Vandalicam, quã illuſtrãdi huius loci cauſa breuiter perſtringendã duximus. Sciẽdum eſt igitur Vandaliam regionẽ eſſe Europæ Septentrionalem finitimam Daciæ, vicinam Germanię, primamq; Scythię partem ita dictam à Vãdalo fluuio, qui regionẽ interfluit, à quo populi Vandali dicti ſunt, qui in Hiſpaniam traiecto Pyrenæo penetrãtes ea loca occuparũt, quæ ſita ſunt circa Bæticam, quæ modo vulgo ab eis Andaluſia appellatur. Porrò Vandaliam imperante Conſtantino Magnor Gebẽricus Gothorũ Rex inuadens Vandalos cũ Viſimare eorum Rege victos proprijs ſedibus expulit, qui relicta Vandalia nomine retento inferiorem Pannoniam, quam vulgò Hungariam vocant, incolendam à Cõſtantino impetrarũt, vbi per quadraginta annos Romanis Imperatoribus paruerũt: deinde in Vandaliam reuerſi, antiquas ſedes tenuerũt vſque ad Stiliconis tẽpora, qui eius gẽtis habuit principatum. Is enim gente Vãdalus, vt auctor eſt Paulus Oroſius li. 7. c. 27. à Theodoſio iuniore, apud quẽ valebat gratia, duorum eius filiorũ Arcadij, & Honorij curam ſuſcepit.

Pet. Aur. Lyranus. D. Anton.

Vandalia, quæ regio, & unde dicta.

Paulus Oroſ.

Defuncto Theodoſio, & paulo poſt Arcadio ſucceſſit in Imperiũ ſolus Honorius. Tunc verò Stilicon filium ſuum Eucherium Chriſtianorum perſecutionem iam inde à puero meditantem ad imperiale faſtigiũ euehere cupiens Vandalos, Halanos, Sueuos, & Burgundiones aduerſus Honorium ſolicitauit. Itaque eo & auctore, & duce, Vandali Galliam omnem inuaſerũt: ſed cum tamen 3

Honorius ſuperatum ſimul cum filio interfecit, vt refert Sozom. lib. 9. hiſtor. eccleſ. c. 4. Poſt eius mortem Vandali Regem ſibi cōſtituere Corſiconem, qui ſtatim in Gallias irruēs quicquid inter Alpes, & Pyrenæū eſt, quod Oceano, Rhenoq; includitur, occupauit, multiq; Vādalorum furore capti ſunt Epiſcopi, interfecti presbyteri, Eccleſiæ dirutę, Martyrum reliquiæ effoſſæ, vrbes euerſæ. Viguit enim apud Vandalos impietas Ariana: vt nāque memorię prodidit Theodor. lib. 4. hiſtor. Eccl. c. 32. Valens Imp. qui cępit imperare anno Domini 367. poſt inita cū Gothis fędera eos ad Arianā hæreſim pertraxit, quod malum inde vſque ad Vandalos latè ſerpſit. Tandem Corſico Arelatum vrbem obſidēs, captus ab Arelatenſi præſide impietatis & crudelitatis ſuæ meritiſſimas dedit pœnas. Eo mortuo cępit apud Vandalos ſecundo loco regnare Fredebaldus, quidam, quem ſtatim Conſtantinus patritius dolo captum ad Honorium vinctum miſit. Fridebaldo ſucceſſit Gundericus tertius Vandalorū Rex, qui quatuordecim annis regnauit: & cum ipſe quoque Eccleſiam diuexaſſet, æquiſſimo Dei iudicio percuſſus interijt. In cuius locum ſubſtituitur Rex quartus Genſericus, qui vbi ſuſcepit principatum, traiecto freto Herculeo, ſiue Gaditano in Africam tranſiens in anno Dñi 427. vt affirmat Proſper in Chron. ibi Ariana hæreſi infectus fidem Catholicā conatus ſubuertere, occupatam Carthaginem cęde, rapinis, & omni impietate fędauit; Epiſcopum, & clerum omnē Carthaginenſis Eccleſiæ expulit; loca ſacra aut ſuis dedit inhabitanda, aut Arianis, cuius ſectæ ipſe quoque erat, attribuit. Hipponem etiam ciuitatem, cuius erat Epiſcopus D. Auguſt. obſedit, ipſoq; tēpore obſidionis, quæ quatuordecim mēſibus perdurauit, tertio, inquā, obſidionis menſe diem obijt Auguſtinus multò clariſſimum Occidentalis Eccleſię iubar. Itaque vniuerſa Africa vſque ad Aethiopiam ſub ſuam ditionem redacta in Siciliam, & Apuliam reuertitur, indeque Romam veniēs etſi Leonis Papę hoc nomine primi rogatu ab igne, & cędibus abſtinuit; eam tamē diebus tredecim diripiendā militi conceſſit. Tum egreſſus ex vrbe Campaniam latè populatus, Capua vi expugnata, & ad ſolum vſque diruta (quæ cauſa impulit Paulinum Nolanum Epiſcopum, vt in captiui vnius redemptionem ſemetipſum vltro dederit captiuum in Africam deferendum, vt referunt D. Aug. eius æqualis lib. 1. de ciuit. c. 10. & D. Greg. lib. 3. Dial. c. 1. Greg. Turon. de gloria cōfeſſ. cap. 107. Proſper de vita contemplatiua c. 9. Vinc. Fort. in vita S. Martini lib. 2. & Vranius presbyter in vita Paulini,) obſedit Neapolim: ſed cū eā capere nō poſſet, reuertens in Africam vitam finiuit, poſtquā triginta ſeptē annis regnaſſet.

Sozomenus. *Theodor.* *Proſper.* *D. Auguſtini obitus.* *Genſericus Vandalorū Rex quartus Romam diripit.* *Paulinus in captiui vnius redēptionem ſe captiuum dat.* *D. Aug.* *D. Greg.* *Greg. Tur* *Proſper.* *Vinc. Fort.* *Vranius.*

Huic ſucceſſit filius maximus natu Hunericus, ſeu, vt alij appellant, Honoricus. Is primum cępit per ſimulationē mitius cum Catholicis agere, ſolicitè quęrens Hæreticos Manichæos, quorū plurimos cremari præcepit: ſed paulo poſt Catholicos, quos Homouſianos appellabat, acerrimè perſecutus cenſuit, vt nullus vel in palatio ageret, vel in exercitu militaret, niſi prius Arianam ſectam amplecteretur: quorum ingens numerus militiam abijciens in fide perſtitit, quos omnes fortunis expoliatos in Sardiniam, & Corſicam relegauit. Itaque trecentos Epiſcopos, Presbyteros, Diaconos, & alios ad quater mille nongentos ſexaginta exilio multaſſe dicitur. Nec vero exilio tyrannus cōtentus, infinitos propemodū Catholicos acerbiſſimis cruciatibus dilaniatos martyrio coronauit, inter quos Trachenſis vrbis ciuibus Arianum Epiſcopum ferre nolentibus, linguas, & dexteras manus amputari præcepit, qui tamen Diuinitus, ac ſi linguas haberēt, rectè loquebātur: quorum vnus in libidinis peccatū lapſus, mox priuatus eſt dono miraculi, vt refert D. Greg. li. 3. Dialog. c. 32. quo loco omnes Epiſcopos appellat. Tādem Hunericus Deo meritas ab eo pęnas depoſcente, ſcatens vermibus, miſerè interijt: poſtquā octo annis imperaſſet. Principatum excepit Guntabuldus, cui ſucceſſit Traſimūdus frater, qui annis viginti ſex principatum obtinuit; Traſimūdo Helnericus eius filius, quem alij Childericum vocant, ex captiua Valentiniani Imperatoris filia ſuſceptus, qui non patris Hæretici, ſed matris Catholicę monita 4

D. Gregor.

nita ſequens extitit fidei, ac religionis cultor eximius. Hunc pater morti proximus ſacramento obſtrinxit, ne vnquã in ſuo regno Catholicos eſſe permitteret: ſed ille mox, vt pater deceſſit è vita, prius etiam, quàm regni iura ſuſciperet, vniuerſos Epiſcopos, quos Traſimũdus pater in exilium amandauerat, magno cum honore reuocauit, & Eccleſias inſtaurari iuſſit: quam ob cauſam eum Gelimerus quidam infeſtiſſimus Eccleſiæ hoſtis interfecit, regnumq; ſibi vſurpauit, quod quinque tantum annis tenuit. Eum enim Beliſſarius Iuſtiniani Imperatoris iuſſu in Africã contra Vandalos traijciens profligauit, atque ex fuga ad deditionem redactũ, argentea catena vinctum ſecum abduxit, ac de eo Conſtantinopoli triumphauit. Sic tandem illa Vandalorũ efferata natio ſimul cum nomine extincta eſt circa annum Domini 536. poſtquam 95. annis Africa à Genſerico fuerat occupata: ſic enim prædictũ fuiſſe à D. Cypriano, Carthaginem videlicet poſt 95. annum, quo à Vandalis capta fuit, & exciſa, in poteſtatem Beliſſarij ducis Romani venturam, teſtatur Euagr. lib. 4. hiſt. Eccleſ. cap. 16.

Vandalorũ extinctio.

Euagrius.

5 Ecce tibi totam perſecutionem Vandalicam breuiter ſub aſpectum ſubiecimus, quã citati auctores exiſtimant hoc loco ſub locuſtarum ſimilitudine prænunciari, quorum nobis ſententia non probatur: quoniam hanc viſionem ad extrema mundi tempora, aut certè ijs proxima pertinere arbitramur cum cõmuniori ſentẽtia. Accedit, ꝙ nec ipſi in viſionis explanatione conſentiunt: alij enim per ſtellam de cælo cadentem Gẽſericum Vandalorum Regem: alij Valentem Imperatorẽ accipiunt, eundẽq; quintum hunc Angelum tuba canẽtem faciunt nullo nexu, nulla geſtarum rerum, nulla conſequentium temporum ſerie ſeruata: ſiquidem quintum hunc Angelum cum præcedẽtibus nulla probabili connectunt. Præterea duriuſculum eſt illud quinque menſium ſpatiũ, quo tempore locuſtarum tyrãnis, & poteſtas duratura dicitur, de quinque Vãdalorũ Regum principatu interpretari: cum non tantum quinque, ſed plures Vãdalorum principes nafarium aduerſus religionem Catholicam bellum ſuſceperint, vt ex ijs, quæ paulò ante diximus, manifeſtum eſt. Denique multa alia in viſione cõmemorat Ioannes, quę extortè admodum, & penè per vim ad Vandalicam perſecutionem trahuntur.

Reijcitur opinio putãtium per locuſtas Vandalos eſſe intelligendos.

Communis ſententia ſtatuitur, & explicatur.

SECTIO III.

1 HAc igitur opinione prętermiſſa alij putarunt per haſce locuſtas accipiẽdos eſſe homines barbaros, atq; ingenio, & natura præferoces, qui ad extrema mundi tempora per quinque menſium ſpatium cruciabunt eos homines, qui nõ habebunt ſignum Dei in frontibus ſuis, vt in contextu dicitur: itaque Diuino iudicio ita diſponente infideles, qui Chriſti fidem, & religionem ſuſcipere noluerunt, eſſe horum barbarorum hominum miniſterio maximis calamitatib⁹, & ſupplicijs opprimendos. Nos in re difficillima à communiori ſententia non putamus recedendũ: atque adeò credimus per huiuſmodi locuſtas magnam Hæreticorũ turbam ſignificari, qui ad extrema mũdi tempora magnam facient ſtragem fidelium. Quamquam enim tuba canente tertio Angelo prodigia, quæ conſecuta ſunt, de Hæreſiarchis, & in quarto Hypocritas, & occultos Hæreticos acceperimus: tamen nunc omnem omnino Hæreticorum turbam intelligendã nomine locuſtarum putamus. Verũ enim verò cum præcedentibus tẽporibus peculiares Hæreſiarchæ, peculiareſq; Hæretici modò in his, modo in illis orbis prouincijs Eccleſiæ pacem turbauerint, extremis tamen temporibus magna ſimul Hæreticorum illuuies vbique debacchabitur: vnde eo tẽpore multi Pſeudochriſti, & Pſeudoprophetę ſurrecturi à Domino memorantur. Itaque iuxta hanc ſententiam, quæ communis eſt, ſtellæ illi de cęlo delapſæ, quã Luciferũ interpretati ſumus, data eſt clauis putei abyſſi, hoc eſt, inferorum: ex ijs enim quaſi euocatæ, atque ex promptæ iure optimo hęreſes oẽs dicuntur: quoniam Hęre-

Hęretici locuſtarũ nomine ſunt intelligẽdi.

Hæreſes omnes ex inferis ortę ſũt.

1. Tim. 4. 1. Hæreticorū doctrina, doctrina eſt dę moniorum.

Hæreticorum doctrina eſt Dæmoniorum, vt docet Paul. 1. Tim. 4. *Spiritus autem manifeſtè dicit, quia in nouiſſimis temporibus diſcedent quidam à fide, attendentes ſpiritibus erroris, & doctrinis Dæmoniorum.* Cum verò audis datam Lucifero fuiſſe clauem putei abyſſi, Diuinam permiſſionem intellige. Aperto puteo aſcendit fumus, ſicut fornacis magnæ, & obſcuratus eſt ſol, & aer de fumo putei. Fumus errorum caliginem, & obſcuritatē deſignat, qua Hæreticorum mentes implicitæ alijs etiā tenebras erroris offundunt.

Extremis temporibus innumeræ sūt hæreſes futuræ.

Cum verò fornacis magnæ fumo ſimilis dicitur, fumi eius dēſitas, & multitudo exprimitur, innumeraſq; eo tempore, & craſſiſſimas hęreſes futuras prenuntiatur, quæ inſtar fumi fornacis denſis, & crebris voluminib. huc illuc prouolutæ, ſolis, & aeris lucem eripere videbuntur, ie eſt, Chriſti, & Eccleſiæ: etenim illius Diuinitatem, & ſplendorem pernegabunt, & huius doctrinam, veramque religionem, & ſanctitatem ſua caligine obſcurabunt. Chriſtum enim ſolem appellari iam in ſuperiorum Angelorum interpretatione docuimus: at Eccleſia nunc merito aeri confertur, quippe vt aer à ſole, ſic ipſa à Chriſto illuſtratur. De fumo Putei locuſtæ in terram prodierunt, hoc eſt, ex errorum, & hæreſum caligine, quam Dæmon ijs tēporibus inducet, innumeri Hæretici,

Hæreticorū fallacia.

tanquam locuſtæ pullulabunt: quarum poteſtas ſcorpionum poteſtati cōfertur propter ſubdolam, fallacem, & maximè pernicioſam Hæreticorum naturam, vt poſtea magis explicabimus. Præceptū eſt illis, nè læderent fęnum terræ, neque omne viride, neque omnē arborem, niſi tantum homines, qui non habent ſignū Dei in frontibus ſuis. Scitum eſt, locuſtarum propriam eſſe naturā, terræ fœnum lędere, depaſci virentia, & teneros quoſque arborum ramuſculos abrodere

Exo. 10. 4.

iuxta illud Exo. 10. *Ecce ego inducam cras locuſtam in fines tuos, & corrodet omnia ligna, quæ germinant in agris.* & paulò poſt *Deuorata eſt igitur herba terræ, & quicquid pomorum in arboribus fuit: nihilq; omnino virens relictum eſt in lignis, & in herbis terræ in cuncta Aegypto.*

Nihil ſine Dei permiſſione faciūt mali.

Vt ergo Dominus indicaret nihil abſque ſua permiſſione gerendum, interdicitur locuſtis id, quod ipſis natura inſitum videbatur, facta tātum poteſtate lædendi homines, qui ſignū Dei in frontibus ſuis nō haberent.

Pannon.

Per fœnum terræ infirmos adhuc, & 2
lactentes in fide accipiūt Pannon. & reliqui, qui nondum poſſunt ad altiora fidei dogmata penitus inſpicienda penetrare, ſimiles illis, quibus ait Apoſtolus

1. Cor. 3. 1.

1. Cor. 3. *Non potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus: tanquā paruulis in Chriſto lac vobis potum dedi, non eſcam:* per viride iam in fide, & virtute prouectos, qui inſtar virentium germinant, creſcunt, atque proficiunt:

Fortes in fide arbores dicuntur.

per arbores fortes, ac robuſtos, qui altius defixi radicibus, virtutibus florent, & fructus patientiæ, aliarumque virtutū maximarū ferunt,

Pſ. 91. 14.

(cui cōcinit illud Pſ. 91. *Plātati in domo Domini, in atrijs domus Dei noſtri,*) & magna animi fortitudine perſecutionum, ac tentationum ventis reſiſtunt, & tyrannorum impetum viriliter ſuſtinent. Hos igitur omnes præceptū eſt locuſtis ne læderent, quoniam illis temporibus Deus homines fidem cum charitate coniunctā habētes maiori ex parte ſeruabit ab Hęreticorum dolis, nē eorū erroribus, atque ſuperſtitione implicentur, ſiue ex incipientibus ſint, ſiue ex proficientibus, ſiuē etiā ex perfectis: quæ tria iuſtorum genera triplici cōmemorata ſimilitudine expreſſa fuiſſe diximus. At in illos pręcipuè locuſtę vim ſuam, poteſtatemq; exerent, qui non habebunt ſignū Dei in frontibus ſuis, hoc eſt, qui vel infideles fuerint, vel fideles quidem, ſed charitate tamē vacui:

Duplici ſigillo ſuos Deus ſignat fide, & charitate.

cum enim Deus duplici ſigillo ſoleat ſuos ſignare, atque diſtinguere fidei nimirū, & charitatis: duplex quoque eſt genus non ſignatorum, vnum infidelium, qui fide carent, altero fidelium fidem quidē habētiū, ſed charitatis expertiū: vtrūq; verò genus haud difficile ſolet à præſtigiatoribus corrumpi ad fidem Chriſti, ſiue antequam habeatur, irridendā, ſiue poſtquam fuerit habita, deſerendam. Etenim infideles, cum non poſſint ad myſteriorum fidei ſublimitatem intelligēdam aſpirare, facilè ad quemuis errorem aduerſus Chriſti religionem cōceptum pertrahuntur: fideles verò charitatis expertes, qui homines voluptarij eſſe ſolent, & carnis illecebris irretiti,

titi,

riti, haud difficile etiam propoſita morum licentia, legumq; petulantiam, ac libidinem coercentium, perfractis repagulis ad hæreticam impietatem, & impudentiam incitantur.

3 Sequitur: *Et dictum eſt illis* (ideſt, locuſtis) *ne occiderent eos, ſed vt cruciarent menſibus quinque: & cruciatus eorum, vt cruciatus ſcorpij, cum percutit hominem: & in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: cupient mori, & fugiet mors ab eis.* Hæc omnia ad electos pertinere putat Haymo, ita vt quod dicitur, *Ne occiderent eos, ſed vt cruciarent menſibus quinque*, de electis accipiendum ſit: nec ad homines non ſignatos, ſed ad fœnũ, & viride, & arbores, qua triplici ſimilitudine prædeſtinatos ſignificatos fuiſſe diximus, referendũ ſit: (hos enim prohibentur locuſtæ interimere ſpirituali videlicet morte) ſed tantũ cruciare conceditur grauiſſima aduerſus eos excitata perſecutionis, tentationumq; procella: idq; menſibus quinque, hoc eſt, breui tempore, poſito tempore certo pro incerto: ſic enim hoc quinque menſium ſpatium intelligendum arbitramur, nõ verò de toto huius vitæ tempore propter quinque ſenſuum numerũ, vt communiter interpretes ſentiunt. Ratio eſt, quoniam hunc locuſtarum cruciatum non ad vniuerſum Eccleſiæ tempus à prima videlicet eius fundatione, atque ad finem vſque mundi decurſu, ſed ad extrema mundi tempora ſpectare iam initio docuimus. Quod verò ſubiungitur: *Quærent homines mortem, & non inuenient eam; cupient mori, & mors fugiet ab eis*: confuſionem illorum temporũ declarat, quàm cum ſancti, & iuſti conſpexerint, optabunt potius vitam finire, q̃ tantam fidelium ſtragem, & errorum, atque hæreſum colluuionẽ intueri: ſed tamen non patietur Deus, vt illi ante tempus à ſua ipſius voluntate, & prouidentia definitum vitã finiant, vt exemplo, atque doctrina ſanctitatem, & veritatem fidei confirment. Quod ſequitur de locuſtarum effigie, cum dicuntur ſimiles equis paratis in prælium, & habere ſuper capita coronas auro ſimiles, facies hominum, capillos fœminarum, dentes leonum, loricas ferreas, vocem alarum ſicut vocem curruum equorum multorum currentium ad bellum, caudas ſcorpionum, & in caudis aculeos, ad immanitatem, ac ſæuitiam hæreticorum explicandam pertinet, vt inferius peculiaribus ſectionibus oſtendemus. Denique additur: *Et habebant ſuper ſe Regem Angelum abyſſi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græce autem Apollyon, Latinè Exterminans*: qua periphraſi Dæmõ ipſe exprimitur, qui omnibus reprobis & potiſſimum hęreticis dominatur, habetq; officium homines perdendi, atque à cæleſti regno exterminandi. Puto autem per huiuſmodi malum Angelum, vel ipſum Luciferũ, qui initio per ſtellam cadentẽ de cælo fuit adumbratus, & cui data eſt clauis putei abyſſi, accipiendum eſſe, vel alium aliquem Angelum ex maioribus, cui id munus incitãdi hæreticos à Lucifero pręcipuè demandetur, præter innumeros alios Dæmones, qui tanquam omnis impietatis adminiſtri hæreticorum furorem aduerſus Eccleſiam Stygijs facibus omni vbique gentium contentione inflammabunt. Atque hæc vniuerſe de quinti Angeli tuba, & admirando, atque terrifico locuſtarũ prodigio dicta ſufficiant, quæ ſigillatim, ac minutius ſequẽtibus ſectionibus concidenda ſunt.

Haymo.

Antichriſti perſecutio breui tempore durabit.

Meritò per puteum abyſſi hæreticorum impietatem adumbrari.

SECTIO IV.

I Commemorauit Ioan. quinto Angelo tuba canẽte ſtellæ illi de cælo cadẽti, quã Luciferum cum communiori ſententia interpretati ſumus, datam fuiſſe clauem putei abyſſi, hoc eſt, ex diuina permiſſione poteſtatem ad hæreſum colluuiem extremis temporibus in lucem, & publicum proferendam, & per omnes orbis prouincias latè diſſeminandam: poſtulat nunc doctrinæ ratio, vt doceamus, cur hæreſis ex abyſſo quaſi puteo exprompta memoretur. Ratio verò ea eſt potiſſima, quoniam omnis impietas, & hæretica potiſſimum à Dæmone ortum habet, atque adeo meritò ex abyſſo, hoc eſt, ex inferno profecta dicitur, quoniã inde

inde omnes hæreſes quaſi ex aquis Stygijs hauſtæ fuerunt. Nam quòd abyſſus pro inferno accipiatur, illud demõſtrat, quòd Luc. 8. Demones Chriſtum rogarunt, vt ne illis imperaret, vt irent in abyſſum: id verò ex eo ortum, quòd abyſſus ex vi verbi magnam quandam profunditatem ſignificat; etenim βυθὸς Græcè, & Ionicè βυσσὸς fundum ſonat, vnde ἄβυσσος quaſi ſine fundo. Meritò itaque omnis hæreſis ex abyſſo, hoc eſt, ab inferis ortum habere dicitur: quam eandem ob cauſam Paulus hæreſes appellat doctrinas Dæmoniorũ 1. Tim. 4. *Spiritus*, inquit, *manifeſte dicit, quia in nouiſſimis temporibus diſcedent quidam à fide, attendentes ſpiritibus erroris, & doctrinis Dæmoniorum.*

Infernus abyſſus appellatur.

Luc. 8.

1. Tim. 4. 1

2 *Origenes.*

Porrò ſciendum ex Origine homilia 12. ſuper Num. puteum propter profunditatem ſymbolum eſſe reconditæ ſapientiæ: quia nimirum aquæ doctrinę abſtruſæ admodum ſunt, & altè cũ labore effodiẽdæ. Vnde de humana doctrina ibidem intelligit illud Ioan. 4. dictum ad Samaritanam de putei illius aqua: *Omnis, qui bibit ex aqua hac, ſitiet iterum.* Et propter laborem, quo acquiritur, plerique volunt dictum à Samaritana: *Puteus altus eſt.* Verùm humanis diſciplinis prætermiſſis cæleſtis, ac diuinę ſapientiæ difficultatem eleganter expendit Cyrill. Alexand. lib. 11. in Geneſ. in eo, quòd Iacob Rachelem prope puteum grandi lapide obſtructum inuenerit, ſoluſq; lapidem amouens gregem ei adaquauerit, vt refertur Geneſ. 29. Solent, inquit, ſæpenumero Scripturæ diuinæ ſcientiam aquæ ſimilem deſcribere: ſed magna ipſa in profunditate quaſi in puteo iacet, ac ſine magno labore hauriri nõ poteſt, cum obſcuritas veluti lapis grauiſſimus oſtium putei cooperiat. Hunc lapidem paſtores Gentilium, hoc eſt, eorũ ſapientes, eloquenteſq; viri amouere nequeunt, quia veritatem ſyncerè cognoſcere nõ poſſunt. Vnus tamen quilibet è Chriſti paſtoribus veluti alter Iacob eiuſmodi lapidẽ, hoc eſt, diuinę ſapientiæ obſcuritatem, quãuis grauis, immobiliſq; habeatur, generosè amouet, & veritatem nudam, dilucidamq; gentibus explicat, vt cernere licet in Paulo Apoſtolo Actor. 17. qui cum Athenas veniſſet, & eloquentibus illis viris Athenienſibus aquã dare bibendam decreuiſſet, *Viri*, inquit, *Athenienſes per omnia quaſi ſuperſtitioſiores vos video. Præteriens enim, & videns ſimulachra veſtra inueni & aram, in qua ſcriptum erat: Ignoto Deo. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis.* Itaque etſi paſtores populi erant, ac magiſtri, lapidem illum, cum magni eſſet ponderis, ex putei oſtio amouere nõ poterãt; quem tamen Paulus amouit, & viuificam ſapientiæ cæleſtis aquã illis bibendam propinauit, omnemq; illum gregẽ adaquauit. De eadem cęleſti doctrina dicitur Cant. 4. *Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quæ fluent impetu de Libano:* vbi cernis cęleſtem ſapientiam & fonti, & puteo comparari: quoniam vt interpretatur D. Ambr. lib. de Iſaac, & anima cap. 4. ſi myſteriorum altitudinẽ perſequeris, puteus tibi videtur, & tanquam in profundo ſita myſtica ſapientia: ſi verò haurire velis affluentiã charitatis, quæ maior, & vberior eſt, quàm fides, & ſpes, tunc tibi fons eſt. Exuberat enim charitas, vt & haurire eam cominus, & rigare eius affluentia hortum tuum poſſis ſpiritalibus fructibus redundantem.

Ioan. 4. 14.

Sapientia tam humana, quàm diuina difficile comparatur.

Cyril. Alex.

Act. 17. 22

Cant. 4. 15.

D. Ambr.

3 *Beda.*

Vberius eundem locũ expoſuit Beda in cõmentarijs ſuis ſuper Cantica: vbi in primis obſeruauit doctrinam cæleſtem puteum eſſe propter difficultatẽ, quia veluti puteus non omnibus patet; ſed præterea non ſolum puteum, ſed puteum aquarum viuentiũ appellari, quia de perennibus diuinæ gratiæ fontibus manat: aquæ enim viuentes illæ nuncupari ſolent, quæ de vena aliqua pereniter ſcaturiunt: id quod ait dictum eſſe ad diſtinctionem illarum aquarum, quæ vel copia pluuiarum in ciſternis, aut ſtagnis colliguntur, vel ſolutione niuium in torrentibus magno ad tempus impetu labuntur; ſed Sole oriente cito diſpereunt, quibus meritò breuis, ac tumida iactantia mundanæ ſapientię confertur, quæ infinita ſæpè, ac profunda eloquentiæ, & eruditionis videtur flumina fundere; ſed ea mox, vbi ſol iuſtitiæ, & æſtas Euangelicæ claritatis illuxerit, quaſi nunquã fuerint, areſcunt, iuxta illud Hier. 2. *Me dereliquerunt fontem*

Euangelica doctrina humana eloquẽtia longè antecellit.

Hier. 2. 13.

tem aqua viua, & foderunt ſibi ciſternas, ciſternas diſſipatas, quæ continere non valent aquas Deinde etiam obſeruauit nō ſine myſterio addidiſſe ſponſum, *Quæ fluūt impetu de Libano*, vt non ſolum deſcenſum ad nos viuentium deſignaret aquarum, ſed & virtutem venientium inſuperabilem eſſe demonſtraret: ſicut enī decurrentia de altiſſimo monte flumina nemo retinere, aut cohibere poteſt; ita flumen doctrinæ Apoſtolicæ, quia de cęleſti vena procedebat, & diuinitus vrgebatur, vt curreret, nullo reſiſtentiū poteſtatum valuit certamine ſuperari, & à ſuo tramite deflecti.

4 *Origenes. Eucherius. Gen. 26.*

In eandem ſententiā Orig. hom. 17. ſuper Gen. & Eucher. lib. 2. in Geneſ. cap. 51. interpretatur illud Gen. 26. vbi dicitur Philiſtæos inuidētes Iſaaco propter opum affluentiam, obſtruxiſſe omnes puteos, quos foderant ſerui patris illius Abraham, quos Iſaac rurſus aperuit. Etenim diuinæ ſapientiæ puteos conantur Hæretici obſtruere, & inquinare, ne ſalutares doctrinæ aquæ inde hauriantur: quos tamen Chriſtus per pueros ſuos iterum purgat, & aperit, & aquam viuam omnibus hauriendā proponit, quantumcumque rixentur Philiſtæi, ideſt, Hæretici. Aduertit etiam Orig. nō ſine myſterio Patriarchas, iuxta puteos ſibi vxores inuenire: etenim puer Abraham iuxta puteū inuenit Rebeccam Iſaaco deſponſandā Gen. 24. Iacob Rachelem Gen. 29. & Moyſes Sephoram Exod. 2. quia virtutes, cum quibus deſponſatur iuſti anima, non niſi apud puteos cæleſtis doctrinæ inueniri poſſunt. Quāuis D. Hier. in epiſtola ad Oceanum velit illud fuiſſe typum baptiſmi. Illud addiderim ſignificari præterea ſapientiæ coniugē non niſi prope puteos, ideſt, cum labore inueniri.

Sacram doctrinā fruſtra Hæretici conantur inquinare.

Gen. 24. Gen 29. Exod. 2.

D. Hier.

4 *Eſa. 12. 2.*

Fontes verò iſtos, ſiue puteos cæleſtibus aquis ſcaturientes, qui aperiendi ſunt, explicauit nobis Eſai. 12. loquens ad literam de Chriſto: *Fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem. Haurietis aquas in gaudio de fontibus Saluatoris.* Quo loco transferri poteſt, *De viſceribus Saluatoris.* Etenim vox עין quę fontem ſignificat, ſcribitur etiā per מ in principio, & Chaldaicè ſignificat viſcera: vnde locus ille Pſal. 86. *Sicut lætantium omnium habitatio eſt in te*, pro quo D. Hieron. iuxta veritatem Hebraicam tranſtulit: *Et cantores quaſi in choris, omnes fontes mei in te*, poteſt etiā transferri. *Omnia viſcera mea in te*. Id quod (vt hoc obiter dicamus) ad maximā beatiſſimę Virginis laudē ſpectat, quæ vſque adeo pulchra, & Deo fuit accepta, vt omnes gratiarū fontes, & ipſa etiā Dei viſcera in eam per amorem transfuſa fuiſſe videantur. Nec verò illud prætereundum, verba illa iuxta Hebraicā veritatem: *Cantores quaſi in Choris*: mirificam quandā Virginis laudem indicare, nimirū virtutes omnes ſanctiſſimę eius menti infuſas ſibi de tanta inter ſe coniunctione, & conſenſione gratulantes, nihilq; ſibi ab hoſtilibus incurſionibus metuentes (vt in cæteris ſanctis) quaſi depoſitis armis per choros tributas quodammodo pæana cantantes, Dei laudes ſuauiſſimo concentu, & exultatione celebraſſe: quod magis adhuc ſonat noſtra eiuſdem loci tranſlatio: *Sicut lætantium omnium, habitatio eſt in te*: quod de Virgine intelligens Eccleſia ſubiunxit: *Sancta Dei genitrix*. Cui mirificè cōcinit illud Cant. 7. *Quia videbis in Sunamite* (ſeu, vt potius legendū eſt *in Sulamite*, ideſt, Hieroſolymitana à Salem, quod nomen fuit antiquū Hieroſolymæ) *niſi choros caſtrorum?* quid enim choris cum caſtris, niſi quia virtutes, quæ in alijs Sanctis propter hoſtiū metum ſemper erant in acie expeditæ: in Virgine propter ſecuritatē caſtra in choros vertentes mirū in modum lætabantur. Sed vt ad locū Eſaiæ, vnde digreſſi fuimus, reuertamur, per fontes Saluatoris poſſumus non modo ſacramenta, vt cōmuniter volunt interpretes, ſed vulnera etiā Chriſti intelligere: ſiquidē poteſt idem locus transferri: *De viſceribus Saluatoris*: quæ nobis per eius vulnera patuerunt: ex ijs enim perfecta diuinæ bonitatis, potentiæ, & ſapientię cognitio, & ſalus ipſa ab omnibus hauritur: queadmodū intellexit D. Amb. in Pſal. 37. ſuper illa verba; *Miſer factus ſum, & curuatus ſum vſque in finem. Non tabes*, inquit, *mortis de vulnere eius, ſed fons vitæ ſcaturiuit, vt Scriptura nos edocet: Et ſaliet aqua cū delectatione de fontibus Saluatoris. Exiliuit enim de vulnere aqua, vt nos biberemus ſalutem.*

Pſal. 86. 7.

D. Hier.

Deipara laus.

Cant. 7. 1.

Vulnera Chriſti, fontes ſalutis.

D. Ambr. Pſal. 37. 7.

E con-

5 Econtrario omnis in vniuerſum Hæretica doctrina, quæ hoc loco deſcribitũ, non ſimpliciter puteo, ſed puteo abyſſi comparatur: quoniam ex ipſa abyſſo.i. inferni aquis hauritur: quam etiam ob cauſã puteis illis bituminis, qui in mari mortuo effoſſi ſunt, ſimilis dicitur. Sic enim Orig. hom. 12. ſuper Num. de Hęretic. aquis mortiferis exponit illud, qđ dicitur Gen. 14. vallem quandam ſyluestrem habuiſſe puteos multos bituminis: quæ vallis illa fuit, in qua Pentapolis Sodomorum à Deo fuit euerſa, poſt cuius ſubuerſionem facta eſt ea vallis mare ſalſum, quod alio nomine appellatur mare mortuũ. Docet igitur Orig. omnẽ hæreſim in valle eſſe: quia omnis iniquitas non ſurſum fertur, ſed ſemper ad inferna deſcendit: eſſe etiam ſalſum, atque amarum omnem Hæreticũ, quia nihil dulce, nihil ſuaue põt habere peccatũ. Præterea, inquit, ſi veneris ad Hæreticam ſententiã, veniſti ad puteos bituminis. Eſt enim bitumen eſca, & nutrimentum ignis: quare ſi de iſtis puteis aquam guſtaueris, fomẽta in te ignis, & gehennæ incendia ſuſcitabis. Hanc putei, & iniquitatis profunditatem timẽs Regius vates, dixit Pſal. 68. *Non me demergat tempeſtas aquæ, neque abſorbeat me profundum, neque vrgeat ſuper me puteus os ſuum.* Quamquam enim Chriſtum hoc loco loquentem, petentemq; à Patre feſtinam reſurrectionem communiter cũ D. Hieron. faciant interpretes: omnes tñ iuſti eundẽ ſermonẽ poſſunt vſurpare, petereq; à Deo, vt à profundo iniquitatis puteo liberẽtur: quo loco tria mala, & incommoda grauiſſima à ſe deprecatur homo iuſtus: vnum eſt, vt nẽ eum demergat tempeſtas aquæ: alterum, ne abſorbeatur à profundo: tertiũ, ne claudat ſuper eum puteus os ſuũ, quod duo præcedẽtia grauitate longè ſuperat. Ea verò ſic expendit Remigius: *Non me demergat tempeſtas aquæ,* vt conſentiam, vel blanditijs adulantium, vel minis apertè furentium: quod ſi quãdo conſentiam: *Non abſorbeat me profundum,* ideſt, non perueniam ad actum cum ijs, qui in profunditate peccatorũ conuerſantur: denique ſi ad actũ peruenero: *Non vrgeat ſuper me puteus os ſuum,* ideſt, nõ claudatur ſuper me profunditas iniquitatis: clauditur autem in profunditate iniquitatis, qui poſt perpetrationem non facit confeſſionẽ, ſed parat peccati defenſionem. Quem eundẽ ſenſum vberius perſequitur D. Aug. in comment. eius loci. *Magnus,* inquit, *eſt puteus profunditas iniquitatis; ſed tamen ibi poſitus, ſi confitetur peccata ſua, non ſuper eum claudit puteus os ſuum. Vnde Dauid quaſi in puteum delapſus dicebat: De profundis clamaui ad te Domine: Domine exaudi vocem meam, Pſal. 129. Si autem factum fuerit in illo quod dicitur, Prouerb. 18. Impius, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit: clauſit ſuper eum puteus os ſuum. Itaque ſi videris hominem feciſſe iniquitatem, merſus eſt in puteũ: quando autem illi dixeris iniquitatẽ ipſius, & reſponderit: Peccaui, fateor: non ſuper eũ clauſit puteus os ſuũ. Si autem dixerit: Quid enim mali feci? clauſit ſuper eum puteus os ſuũ: quia eruatur non habet: etenim amiſſa confeſſione non eſt locus miſericordiæ: tu factus es peccati tui defenſor, quõ erit Deus liberator? vt ergo ille ſit liberator; tu eſto accuſator.* Hæc Auguſt. Quoniam igitur vniuerſa hęreſis, dicit ſummam quandam iniquitatis profunditatem, rectè per abyſſi puteum fuit expreſſa.

Hæreticorũ doctrina ex inferis hauſta. — *Orig.* — *Gen. 14.* — *Pſ. 68. 16.* — *Interpretes* — *Remigius.* — *Cõfeſſio peccatorum neceſſaria ad ſalutem.* — *D. Auguſt.* — *Pſal. 129. 1* — *Prou. 18. 3.*

Quid fumus putei abyſſi ſignificet?

Et aſcendit fumus putei, ſicut fumus fornacis magnæ, & obſcuratus eſt ſol, & aer de fumo putei.

SECTIO V.

Aperto abyſſi puteo, ideſt, hęretico errore publicato, vt expoſuimus, commemorat Ioannes aſcendiſſe fumum quaſi ex fornace magna, obſcuratumq; fuiſſe ſolem, & aerẽ propter fumi illius caliginẽ, & denſitatem: quo nihil aliud exprimitur, quã hęreſum diſſeminatio, quę caliginẽ, ac tenebras ſoli, ideſt, Chriſto, cuius, vel Diuinitatis ſplendorẽ, vel humanæ naturę veritatẽ, vel gratię nitorẽ, neceſſitatẽq; inficiabantur, & aeri, ideſt Eccleſię, quę ſicut aer à Sole, ita ipſa à Chr̃o illuſtrať, in multis orbis partibus offuderunt. 1

Quę vt illuſtriora fiant, ſciendum eſt fumum in ſacris literis variè vſurpari. 2

Pri-

Cognitio, quã de Deo habent homines ĩ hac vita, fum⁹ dicitur, qa obſcura. Primum enim ſumitur pro ipſa Dei cognitione, quæ in hac vita haberi poteſt: quę quoniam obſcura eſt, fumo comparatur, veluti Iſa. 6. vbi poſtquã Propheta viſionem Dei ſedentis in throno excelſo, & eleuato, & Seraphim ſtantium famulatum, & ter clamantium *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Deus exercituum, plena eſt omnis terra gloria eius*, commemoraſſet, ſubiungit: *Et commota ſunt ſuperliminaria cardinum à voce clamantis, & domus repleta eſt fumo*. Scio hunc fumum ad literam ſignificare cæcitatem Iudæorum poſt paſſionem Chriſti, vt interpreratur D. Hierony. Clamantibus, inquit, Seraphim, & in tota terra Trinitatis myſterium prędicantibus, quando poſt paſſionem Saluatoris myſterium Trinitatis terra vniuerſa cognouit, ſtatim commotum eſt, ſiue ſublatũ, (vt habent Septuaginta) ſuperliminare templi, & omnes illius cardines conciderunt. Et paulò poſt: Quam pulcher ordo rerum? poſtquam repleta eſt terra gloria Domini Sabbaoth, Iudæorum templum impletum eſt ignorantię tenebris, caligine, & fumo, qui noxius eſt oculis. Eodemque modo locum intelligit Cyrill. Alexan. quamuis vterque ſubiũgat poſſe etiam per fumum templi ſignificari incendiũ: quam ſententiam ſecutus eſt Theodor. Sed non dubium, quin etiam eo fumo fuerit adũbrata obſcuritas cognitionis, quam in hac vita aſſequi poſſumus de Deo, & præcipuè de myſterio Trinitatis, quod Seraphim terna illa ſanctitatis acclamatione promebant: imò eiuſdem incomprehẽſibilitas, propter quam, vel ipſis beatis, Seraphicisq; ſpiritibus Dei gloria in domo repleta fumo apparet: eandem ob cauſam, dr̃ Pſal. 17. *Aſcendit ſuper Cherubin, & volauit: volauit ſuper pennas ventorum: & poſuit tenebras latibulum ſuum. Aſcendit ſuper Cherubin,* (inquit Auguſt.) *ideſt, exaltatus eſt ſuper plenitudinem ſcientiæ,* (id enim ſonat nomẽ Cherubin.) *vt nemo ad eum peruenire, niſi per charitatem poſſit*: poſuit etiam tenebras latibulum ſuum, eo quòd eius natura, vt exponit Theodor. perfectè intelligi nequeat. D. Hierony. retulit ad myſterium incarnationis, quem ſecutus eſt Magiſt. Sentent. in comment. eiuſdem loci: quoniam videlicet *Latibulum ſuũ*, ideſt, ſecretum maieſtatis ſuæ, quæ nube carnis tegebatur, *poſuit tenebras*, ideſt profundum, & obſcurum effecit.

Iſa. 6. 3. — *Iudæorum cæcitas.* — *D. Hieron.* — *Cyril. Alex.* — *Theodor.* — *Pſal. 17. 11* — *D. Auguſt.* — *Theodor.* — *D. Hieron.* — *Mag. Sent.*

3 *Peccatorũ mentes caligine inuoluuntur.* Deinde ſumitur fumus pro mẽtis cęcitate, & caligine, qua peccatorũ mẽtes inuoluũtur, vnde ſub nomine ceti, ſiue Leuiathan de Dæmone, dicitur Iob 41. *De naribus eius procedit fumus, ſicut olla ſuccenſa, atque feruentis: halitus eius prunas ardere facit, et flamma de ore eius egreditur.* In quẽ locũ D. Greg. lib. 33. Moral. c. 38. *Quaſi flatu,* (inquit,) *narium caliginẽ emittit, quia in reproborum cordibus inſidiarum ſuarum aſpirationibus ex amore vitæ temporalis æſtum congerit multiplicium cogitationum, & velut fumi globos multiplicat: quia inaniſſimas præſentis vitæ curas in terrenorum hominum mente coaceruat: quem fumum patiebatur Propheta, cum dixit Pſ. 6. Turbatus eſt à furore oculus meus. & Pſ. 37. Cor meum conturbatum eſt: dereliquit me virtus mea: & lumen oculorum meorum, & ipſum non eſt mecum. Fumus quippe iſte obtundit aciem cordis, quia caliginis ſuæ nubilo ſerenitatem intimæ quietis turbat.* Non eſt prætereundum, quod ſequitur: *Halitus eius prunas ardere facit*: quia, vt exponit idem Greg. Dæmon quaſi ſufflator iniquę ſuggeſtionis afflatu iniquorũ mentes igne praui deſiderij inflammat, iuxta illud Iſa. 54. *Ego creaui fabrum ſufflantem in igne prunas, & proferentẽ vas in opus ſuum*. Quo loco duo obſeruanda ſunt: vnum eſt non dictum eſſe *Sufflantem prunas*, ſed *Sufflantem in igne prunas*; quia Dæmon eò præcipuè ſpectat, vt hominem iã à ſua ipſius concupiſcentia ignitum, & in eo potiſſimum vitio, ad quod natura eſt procliuis, ſuggeſtionis ſuę flatu magis inflammet. Alterum verbis illis, quæ ſequuntur: *Proferentẽ vas in opus ſuum*, indicari huiuſmodi fabrum, nihil aliud proferre de officina malæ voluntatis, niſi lebetes, ideſt, peccatores ſcelerum fęditate nigerrimos, aptos ad opus ſuum, ideſt, vilia peccandi miniſteria: quos tamen Deus gratia ſua ſæpiſſimè conuertit in phialas aureas, iuxta illud Zach. vlt. *Et erunt lebetes quaſi phialæ*: quod de Maria Magdalena canit Eccleſ. *Poſt fluxa carnis ſcandala fit ex lebete phiala: de vaſe cõtumeliæ in vas tranſlata gloriæ.*

Iob 41. 11. — *D. Greg.* — *Pſal. 6. 8.* — *Pſal. 37. 11* — *Iſa. 54. 16.* — *Zach. 14. 20.*

4 Sed vt ad fumum reuertamur, eodem ſenſu D. Hieron. in Epiſt. ad Algaſiã, q. 2. expo-

Iſa.42.3. exponit illud Iſa.42. *Calamum quaſſatũ non confringet, & linum fumigans non extinguet.*
Mat.12.15. Quod Matth.citauit,c.12.*Ieſus,* inquit, *curauit eos omnes, & præcepit eis, ne manifeſtum eum facerent: vt adimpleretur, quod dictum eſt per Iſa. Proph. dicentẽ; Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam ſpiritũ meum ſuper eum, & iudicium gentibus nunciabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius: arundinem quaſſatam non confringet, & linum fumigans non extinguet.* Cuius loci duplex eſt expoſitio, vna communis, explicari videlicet his duobus veluti prouerbijs manſuetudinem Chriſti; quo ſenſu affertur à Matthæo, cum agit de his, qui à Chriſto curabantur, & exponitur ab
Euſeb. Cæſ. Euſeb.Cæſ.lib.9.Demonſtr.Euang.c.15.
Manſuetudo Chriſti. Infirmos, inquit, & debiles corroborauit, morbo affectos non perdidit, ſed curauit, & perturbationibus animi inquinatos, prauiſque cupiditatibus, & affectibus fumigantes non peſſundedit, ſed
D. Hieron. ſanauit. Altera D.Hieron.intelligentis nomine calami quaſſati populũ Iudaicum, nomine verò lini fumigantis Gen-
Populus Iudaicus calamus fract⁹, Gẽtilicus linum fumigans appellatur. tilẽ hoc ſenſu. Calamus, inquit, fractus, qui fuit antea vocalis, & laudes Domini concinebat, appellandus eſt Iſrael: qui quoniam impegit in angularem lapidem, imò cecidit ſuper eum lapis, fractus eſt, cui qui inniti voluerit, pertundetur manus illius: qui enim poſt aduẽtum Domini Euangelicæ doctrinæ ſpiritũ derelinquẽs in Iudaicæ literæ morte requieſcit, iſtius cuncta opera vulnerantur. Linum quoque fumigans non extinguet, populum videlicet de Gentibus congregatum, qui extincto legis naturalis ardore fumi amariſſimi, & qui noxius oculis eſt, tenebroſæq; caliginis inuoluebatur erroribus. Vbi vides fumum pro cæcitate vſurpari. Ex his iam perſpicuũ relinquitur, cur hæretica doctrina in fumo putei abyſſi expreſſa à Ioanne fuerit propter caliginem, ac tenebras, quas multis in partibus hominũ
D.Hieron. mentibus offudit. Sic enim D.Hieron.
Oſee 13. 3. de Hæreticis interpretatur illud apud
Hæreticorũ cæcitas. Oſe.13. *Erunt quaſi nubes matutina, & ſicut ros matutinis præteriens, ſicut puluis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario.* Quo loco tametſi illæ ſimilitudines breuitatem, & celeritatem ſignificent, qua impiorũ felicitates citò prætereũt, vt idem Hieron. exponit, tamen etiã fumus de fumario tenebras, & caliginem declarat, qua excæcati Hæretici veritatis lucẽ intueri non poſſunt. Rectè etiã fumo de fumario comparantur, quia ex Stygio camino Hæretici egrediuntur. Aduerte autẽ pro eo, quo nos habemus: *Sicut fumus de fumario,* haberi apud Septuaginta: *ſicut fumus de locuſtis*: quod magis adhuc ad noſtrum inſtitutum facit: ea verò tranſlationis varietas ex diuerſitate punctorum Hebraicorum orta eſt, vt auctor eſt D.Hieron.

Cur locuſtæ hoc loco Hæreticos ſignificent?

SECTIO VI.

VT melius appareat, cur Hæretici locuſtarum nomine à Ioanne hoc loco exprimantur, ſciendum eſt non eſſe inſolens in ſacris literis hoc, & ſimilium animalium genere perſecutores intelligi: quemadmodum 1
legimus Ioel.1. *Reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduum bruchi comedit rubigo.* *Ioel.1.4.*
Quo loco quamquam iuniores Hebræi volunt ſermonẽ eſſe de plagis illatis à Deo per eiuſmodi animalia, & rubiginem, de fame videlicet, quæ quatuor integris annis perdurauit primum eruca cũcta vaſtante, deinde locuſta, brucho, & rubigine: longe tamen eſt probabilius, quod aiunt antiquiores Hebræorum, quos ſequũtur Rupert. Lyran. & alij, ſignificari quatuor orbis imperia Hebræis infeſta, quæ Hebræorum gentem ordine quodã ita oppreſſerunt, vt quod vnum intactũ reliquiſſet, alterum funditus euerteret: itaque in eruca Aſſyriorũ, & Chaldæorum; in locuſta Medorum, atque Perſarum; in brucho Græcorum; in rubigine Romanorum Imperiũ expreſſum fuiſſe: quam expoſitionẽ etiam affert, nec improbat D. Hieron. tametſi alterã ei præferat, videlicet vnicũ Chaldæorũ Imperium eo loco adũbrari, quod quater ſub Nabuchodonoſor Hebræorũ populum diuexauit. Primum cum Nabucho-

Hebræi Iuniores. *Rupert. Lyran.* *Orbis imperia in vermiculis expreſſa.* *D. Hieron.*

cho-

chodonoſor Hieroſolymam obſedit, duxitq; ſecum Ioachim Regē Iuda, & partem vaſorum domus Domini aſportauit in terram Sennaar, vt refertur ſecundo
2. Par. 36. do Paralipomenōn trigeſimoſexto, &
Dan. 1. Daniel primo. Deinde cum captiuum duxit Babylonem Ioachim, ſiue Iecho
4. Reg. 24. niam præcedentis filium quarto Regū vigeſimoquarto. Tertiò, cum Sedechiam vltimum Regem Iuda erutis oculis Babylonem etiam duxit captiuū
4. Reg. 25. quarto Regum vigeſimoquinto. Denique, cum Nabuzardan Babylonij exercitus princeps vrbem, & templum
4. Reg. 25. incendit quarti Regum vigeſimiquinti vbi obiter duo obſeruanda ſunt. Vnum eſt florentiſſima orbis imperia viliſſimis, & abiectiſſimis animalculis comparari, vt indicetur, quàm vili pretio mundana omnia æſtimāda ſunt, & quaſi abiectiſſimi vermiculi pede calcanda. Alterum eſt non ſolum abiectiſſimis animalibus, ſed etiam noxijs comparari propter ſalutis periculum, quod in regnis adminiſtrandis, & in vniuerſum in omni humana felicitate cernitur. Siue igitur ſoli Chaldæi, ſiue reliqui, quos nominauimus, plagarum illarū nomine expreſſi à Ioele fuerint, illud certum eſt locuſtas, & reliquas eiuſmodi plagas iuxta probabiliorem ſententiam non propriè accipiendas eſſe, ſed translatè pro infeſtiſſimis Hebrææ gentis hoſtibus vſurpandas: ſic
Amos 7. 1. enim etiam locuſta accipitur Amos 7. capite. *Ecce fictor locuſtæ in principio germinantium ſerotini imbris, & ecce ſerotinus poſt tonſorem gregis.* Vidit nempè Propheta in ſpiritu quēdam, qui infinitam locuſtarum multitudinem producebat quem appellat fictorem: quæ locuſtarū multitudo ſignificabat Aſſyriorum exercitum, qui quarto anno regni Ezechiæ duce Salmanaſar Rege Aſſyriorum venerunt in terram decem tribuū, eaſque in Syriam tranſtulerunt.

2 *Hæretici cur locuſtarū typo adumbrati.*

Ex his iam mirum videri non debet Hæreticos acerrimos Eccleſiæ Hoſtes ſub locuſtarum typo fuiſſe à Ioanne ad umbratos. Primum, quia locuſta animal eſt maximè noxium herbis vi-
Exod. 10. 15 rentibus: vnde Exod. decimo de locuſtis dicitur: *Nihil omnino virens relictum eſt in lignis, & in herbis terræ in cuncta Aegypto.* Sic enim Hæretici quidquid fidei, & ſanctitatis viride erat, in multis partibus corroſerunt. Secunda ratio deſumitur ab vnanimi aduerſus Eccleſiam conſpiratione iuxta illud Pro- *Prou. 30. 24.* uerb. trigeſimo cum dicitur: *Quatuor ſunt minima terræ, & ipſa ſunt ſapientiora ſapientibus. Formica populus infirmus, qui præparat in meſſe cibum ſibi. Lepuſculus plebs inualida, qui collocat in petra cubile ſuum: Regem locuſta non habet, & egreditur vniuerſa per turmas ſuas: ſtellio manibus nititur, & moratur in ædibus Regis.* Eſt autem ſtellio ſerpens lacertæ ſimilis circulis quibuſdam, & veluti lucentibus guttis in modum ſtellarum depictus, vnde & nomen ſumpſit, de quo ſcribit Plinius libro trigeſimopri- *Plinius.* mo, capite decimo, nullum animal fraudulentius homini inuidere. Quoniam igitur Hæretici vnanimi conſenſu aduerſus Eccleſiam conſpirarunt, optimo iure locuſtarum nomine exprimuntur, quæ vſque adeò inuicem conſentiunt, vt Rege, ac duce cum careant, tamen per turmas ſuas tributæ egrediantur. Verum tropologicam eius loci expoſitionem, quam Beda affert, obiter per- *Beda.* ſtringendam duximus. In formica igitur eos intelligit, qui in hac vita fructus ſibi præparant bonorum operum, quibus felicitatem promereantur. In lepuſculo eos, qui in petra, id eſt, in Chriſto ſpem ſuam omnem collocant iuxta illud Pſalm. 103. *Petra refugium* *Pſ. 103. 18.* *herinaceis*, ſeu vt alij codices habent, *leporibus*. In locuſta Anachoretarum concordem vitam, qui nullo præceptore ſinguli in ſuis latibulis Deo vacabāt, & mala pullulantia carnalium voluptatum germina abſumere conabantur. Denique in ſtellione, qui alis caret, manibus nititur, & palatia Regum ingreditur, eos qui cum ingenij penna non valeant, ad obtinenda tamen æterni regni mœnia virtute operationis ſubleuantur. Tertia ratio eſt propter locuſtarum ſaltus, quos ſua inconſtantia imitantur Hæretici. Quam eandem ob cauſam Diuus Gregor. libro trigeſimo *D. Greg.* primo Moral. cap. decimonono, expendens illa verba capite trigeſimonono. *Iob 39. 23.* *Nunquid ſuſcitabis eum, ideſt equum quaſi locuſtas?* docet locuſtas Iudaicum po-

pulum figuraſſe: quod etiam in quemlibet virum inconſtantem poteſt conuenire, eo quòd locuſtæ ſubitos quoſdam ſaltus dent, & protinus in terram cadant: ſaltus enim dabant Hebræi, cum præcepta Domini ſe implere promitterent; ſed ſtatim ad terram cadebant, cum per praua opera hæc ſe audiſſe denegarent. Videamus, inquit Gregor. in eis quaſi quendam locuſtarum ſaltũ. Exod. vigeſimoquarto. *Omnia verba, quæ locutus eſt Dominus, faciemus.* Videamus, quomodo ſubito ad terram ruunt. Num. decimoquarto. *Vtinam mortui eſſemus in Ægypto, & in hac vaſta ſolitudine vtinam pereamus, & non inducat nos Dominus in terram iſtam.* Locuſtæ ergò erant, quia habebant ſaltum per vocem, & caſum per actionem. Quarta, & poſtrema ratio, quam afferunt communiter hoc loco interpretes, ea eſt, quia Hæretici inſtar locuſtarum ſanioſo ore cunĉta pollunt: cum enim intellectum habeant erroribus inquinatũ, quid aliud ore euoment, quam Hæreticæ doctrinæ ſaliuam fęculentam, qua alios inficiãt? Quam ob cauſam illis poteſt accommodari illud Eſai. 14. *Ne læteris Philiſtæa, quoniam cõminuta eſt virga percuſſoris tui: de radice enim colubri egredietur regulus, & ſemen eius abſorbens volucrem.* Cuius loci literalis ſenſus is eſt. Mortuo Achaz rege Iuda lætabantur Philiſtæi, quòd nihil iam ſibi à poſteris Oziæ, qui eos multum fregerat, timendum ducerent. Præuidẽs autem Eſaias Ezechiam eiuſdem Oziæ pronepotem multo acerbius Philiſtæos oppreſſurum, lætitiam eorum ea ſimilitudine compreſſit: *De radice colubri*, ideſt, de progenie Oziæ, *egredietur regulus*, ſiue *baſiliſcus*, ideſt, Ezechias multo exitialior, & nocentior, quàm coluber: ſiquidem regulus vel ipſo afflatu præteruolantes aues interimit. Verum alij ad Hæreticos eundem locum hoc ſenſu referunt: *De radice colubri*, ideſt, de hæreſi mente concepta *egredietur baſiliſcus*, ideſt, idem error prædicatione diſſeminatus, qui afflatu ipſo volucres abſorbeat, ideſt, homines ingenio præſtantes eiuſdem erroris veneno inficiat. Itaque hæreſis, dum mente latet, coluber eſt: dum publicatur, baſiliſcus, qui ſolo afflatu perimit. Poſſumus & ita ad mores accipere: *De radice colubri*, ideſt, mala cogitatione, *egredi regulum*, ideſt, malum conſenſum, *& ſemen eius*, ideſt, malum opus *volucres interimere*, ideſt, animas, quæ antea virtutum pennis in ſublime ferebãtur. Ex quo iam colligis cogitationes malas quaſi colubros parturientes regulos maximè eſſe formidandas.

Vir inconſtans locuſtæ perſimilis.

Exod. 24. 7

Nu. 14. 13.

Interpretes.

Eſ. 14. 29.

Quid coronæ ſimiles auro ſuper capita locuſtarum ſignificent.

Et ſuper capita earum tanquam coronæ ſimiles auro.

SECTIO VII.

1 Corona potiſſimum ſumitur pro regno: vnde eſt illud Thren. 5. *Cecidit corona capitis noſtri: væ nobis, quia peccauimus*, ideſt, quia peccauimus, regnum noſtrum fuit euerſum, ereptumque Regi Sedechiæ, qui eo loco per caput intelligitur: & illud Ezechiel. 21. *Aufer cidarim, tolle coronã: nonne hæc eſt, quæ humilem ſubleuauit, & ſublimem humiliauit?* vbi Dominus loquitur cum Rege Sedechia hoc ſenſu. Propter iniquitatem tuam auferetur ab Iſraeli ſacerdotium, & regnum: (eſt enim cidaris mitra Pontificia) id quod contigit, cum Ioſedech Summus Sacerdos ductus eſt in captiuitatem cum ipſo Sedechia: *Nonne hæc eſt, quæ humilem*, ideſt, Dauidem *ſubleuauit, & ſublimem*, ideſt, Sedechiam *humiliauit?* quæ interpretatio eſt Lyrani. Aduertendum eſt autem Septuag. interp. ita locum tranſtuliſſe: *Aufer cidarim, & depelle coronã: ipſa non talis erit: humiliaſti excelſum, & ſubleuaſti humilem:* ideſt, tua corona ò Sedechia longè diuerſa eſt à corona Regis Meſſiæ: quoniam Meſſias reget ſuos in virga æquitatis, non iniuſtitiæ. Addimus poſſe alludi ad ſpineam coronam, qua Meſſias in paſſione erat coronandus.

Corona pro regno ſumitur.

Thr. 5. 16.

Ezec. 21. 26

Lyranus. Septuag. Interpret.

Cum igitur Hæretici ſub varijs Regibus, ac Principibus Eccleſiam fuerint perſecuti; rectè locuſtæ coronas geſtare

re

Hæretici religionis prætextu errores ſeminãt

re viſæ ſunt. Quod verò dicuntur auro ſimiles, illud in primis ſignificat Hæreticos in Eccleſia perſequenda præ ſe ferre zelum fidei, & charitatis: itaque non habere coronas verè aureas, ſed auro tantum ſimiles, quia prætextu religionis ſuos errores diſſeminare conantur. Solet enim aurum in ſacris literis pro religione, & charitate vſurpari, vt fusè diximus in cap. ſecundo, huius operis ſuper illa verba: *Suadeo tibi emere à me aurum ignitum:* quo etiam pertinet illud Threnor. 4. *Quomodo obſcuratum eſt aurum, mutatus eſt color optimus? diſperſi ſunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum? Filij Sion inclyti, & amicti auro primo quomodo computati ſunt in vaſa teſtea?* quibus verbis Propheta ad literam lamẽtatur gloriam vrbis amiſſam, templum euerſum viros principes in captiuitatem abductos, vt expendit Rupert. lib. primo, in Hierem. capit. 81. & 82. *Dolentis*, inquit, *pariter, & admirantis eſt dicere, quomodo obſcuratum eſt aurum?* Aurum enim coloris optimi Iudæi erant, ſed quia propter cæcitatem oculi eorum obſcurati fuerunt, mutatus eſt auri color: cùm etiam lapides fuiſſent Sanctuarij, & ex illis ædificari cœpta eſſet domus Domini, diſperſi ſunt in ciuitatibus, & paruas ſibi plateas ad habitandum locauerunt. Cæterum eundem locum de Sacerdotibus eleganter exponit Diuus Gregorius homilia 17. ſuper Euangelium. *Aurum*, inquit, *obſcuratum eſt, quia Sacerdotum vita quondam per gloriam virtutum clara, nunc per actiones infimas reproba oſtenditur. Color optimus eſt mutatus, quia ille Sanctitatis habitus per terrena, & abiecta opera ad ignominiam deſpectionis venit. Lapides verò Sanctuarij intrinſecus habebantur, nec ſumebantur in ſummi ſacerdotis corpore, niſi cum Sancta ſanctorum ingrediens in ſecreto ſui conditoris apparebat. Nos ergo fratres ſumus lapides Sanctuarij, qui apparere ſemper debemus in ſecreto Dei, quos nunquam neceſſe eſt foris conſpici, & in extraneis actionibus videri. Sed diſperſi ſunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum: quia hi, qui per orationem, & contemplationem ſemper intus eſſe debuerant, per vitam foris vacant: ecce iam penè nulla eſt ſeculi actio, quam non Sacerdotes adminiſtrent.* Hæc Gregorius. Coronas igitur ſimiles auro geſtare viſæ ſunt locuſtæ, quia Hæretici Principes fidei zelum, & charitatis ardorem in Catholicis perſequẽdis ſimulabant.

Apoc. 3. 18. — *Thren. 4. 1* — *Rupert.* — *D. Greg.*

3 Deinde dicuntur geſtare coronas ſimiles auro in ſignum victoriæ, quæ tamen non vera cenſenda eſt, ſed quædam futilis, & vmbratica victoriæ imago; dum tyranni, & Hæretici Catholicos propter fidem inſequuntur: veras enim, atque aureas victoriæ coronas ipſi potius Catholici geſtant, cum pro fide mortem oppetunt: quo fit, vt non aureas coronas, ſed auro tantum ſimiles Hæreticæ locuſtæ geſtare deſcribantur. Quòd verò is, qui perſecutionem ſiue pro fide, ſiue pro iuſtitia tolerat, perſecutionem ipſe vincat ferendo, non à perſecutore vincatur, probatur primo ex loco illo Pauli ſecundo Corinthior. 2. vbi Apoſtolus ad literam de huiuſmodi loquens victoria ait: *Deo autem gratias, qui ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu.* quem triumphum duplicem eſſe docet Diuus Thomas, diſputatione videlicet Hæreticos, patientia vincendo perſecutores. Secundo adhuc luculentius Roman. octauo. *Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti, tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius? ſicut ſcriptum eſt: quia propter te mortificamur tota die, æſtimati ſumus ſicut oues occiſionis. Sed in his omnibus ſuperamus propter eum, qui dilexit nos*, id eſt, vt interpretatur Diuus Thomas, *ſuperamus, dum circa hæc omnia illibatam charitatem ſeruamus*, iuxta illud primo Corinthior. 15. *Gratias Deo, qui dedit nobis victoriam per Ieſum Chriſtum.* Sed multo elegantius eundem locum expendit Diuus Chryſoſtomus homilia quintadecima ſuper epiſtol. ad Romanos vbi in primis obſeruat. Græcè non eſſe, *ſuperamus*, ſed *pluſquàm ſuperamus*. eſt enim Græcè ὑπερνικῶμεν. *Hoc*, inquit, *mirabile eſt, quòd non ſuperamus ſolùm, ſed pluſquàm ſuperamus per ea ipſa, quæ patimur.* Triplicem verò rationem affert huius pluſquam victoriæ.

Tyranni, et hæretici, dũ fideles excruciãt, nõ vincũt, ſed vincuntur. — *2. Cor. 2. 14* — *D. Thom.* — *Rom. 8. 35.* — *Pſ. 43. 22.* — *D. Thom.* — *1. Cor. 15. 57* — *D. Chryſoſt.*

Prima ducitur ex facilitate vincendi; quia ſola ipſa tolerãtia vbique trophea contra hoſtes erigimus. Secunda; quia per ipſamet tormenta, & perſecutiones ſuperamus, quæ noua eſt victoriæ ratio. Tertia eſt propter victoriæ certitudinem; etenim pluſquàm ſuperare eſt ſic aliquem ad certamina deſcendere, quaſi iam Dominus victoriæ ſit:
Rom.8.38. quam rationem reddidit ipſemet Apoſtolus, cum ſtatim ſubiunxit. *Certus ſum enim, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque creatura alia, poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chri*
Sap.10.12. *ſto*. Tertiò Sapien. 10. *Certamen forte dedit illi, vt vinceret:* vbi ad literam eſt ſermo de Iacob, qui ſuperior euaſit fratre Eſau: quæ nam autem huiuſmodi victoria fuerit, ſignificatur Ge-
Gen.27.40 neſis vigeſimoſeptimo, cum Iſaac dixit Eſau filio: *Viues in gladio, & fratri tuo ſeruies:* quod quamquam communiter interpretes accipiunt de Idumęis poſteris Eſau, qui Dauidi Regi ex ſtirpe Iacob deſcendenti, tributarij fuerũt,
2.Reg.8. ſecundo Reg. 8. tamen eo etiam ſenſu à pleriſque accipitur, vt Eſau Iacobo fratri ſeruierit in eo perſequendo, dandoque ei materiam triumphorum per patientiam, qua ipſum non ſolum tulit, ſed etiam ex Meſopotamia rediens,
Gen.33. adorauit ſepties genu flexo Geneſis 33. Itaque omnis Eccleſiæ perſecutor in gladio viuit, dum eam perſequitur: ſed tamen Sanctis, quos inſectatur, eo ipſo ſeruit, quòd eum non ad errorem ſuum, & vitia pertrahit, ſed ei ſyluam, ac ſegetem præbet meritorum. Quartò, & poſtremò in eiuſmodi fi-
Iudic.7. guram Iudic. ſeptimo, Gedeon confractione laguncularum Madianitas deuicit. Sic enim Martyres ſuorum corporum fractione de tyrannis triumphant. Hoc namque ſenſu eam figu-
Beda. ram exponit Beda lib. quæſtionum ſuper lib. Iudic. cap. quinto, vbi primum aduertit Gedeonis milites non ſine myſterio nullis alijs armis inſtructos, quàm tubis, lagenis, & lampadibus, ad certamen deſcendiſſe: quia Martyres ſonant tubis, cum prædicant; confringunt lagenas, cum ſoluenda in paſſione corpora hoſtilibus gladijs opponunt; ſplendent lampadibus, cùm poſt ſolutionem corporis miraculis coruſcant. Cecinerunt ergo tubis, vt lagenæ frangerentur; lagenæ fractę ſunt, vt lampades apparerent; apparuerunt lampades, vt hoſtes in fugam verterentur. Deinde obſeruat non fruſtra in dextera tubas, lagenas in ſiniſtra tenuiſſe. In dextera enim habere dicimur, quicquid magno pretio æſtimamus: in ſiniſtra omne, quod pro nihilo ducimus: ita Chriſti Martyres pro magno habent prędicationis gratiam, corporum verò vilitatem pro minimo. Verum, quod ad noſtrum facit inſtitutum, ſicut Gedeonis milites confractis lagenis vicerunt; ita Sancti eo ipſo, quòd pro Chriſto patiuntur, hoſtes ſuperant.

Illud etiam adnotandum, Madianitas eodem quinto cap. Iudic. locuſtas 4 Iudic.5.
appellari, vt magis adhuc appareat Hæreticos, qui hic à Ioanne locuſtarum ſimilitudine exprimuntur, fuiſſe à Catholicis, quos perſequebantur, ea ipſa perſecutione proſtratos. Hoc argumentum eleganter perſequitur Tertullian. Tertull.
in Apolog. aduerſus gentes, cap. 49. Vbi inter alia: *Prælium, inquit, eſt nobis, quòd prouocamur ad tribunalia. Victoria eſt, pro quo certaueris, obtinere: ea victoria habet & gloriam placendi Deo, & prædam viuendi in æternum. Ergo vicimus, cum occidimur; hic eſt habitus victoriæ noſtræ, hæc palmata veſtis; tali curru triumphamus*. Aduerte autem veſtem palmatam dici, quia erant illi intextæ palmæ: vult ergo Tertullian. martyrium eſſe veſtem palmatam, ideſt, varijs palmis intextam, tot nimirum, quot ſunt tormenta: ſunt enim palmæ victoriæ, & triumphi ſymbola. Quam ob cauſam de Eccleſia propter Martyres dicitur Cantic. 7. *Statura tua aſſimilata eſt palmæ.* Cant.7.7.
In eiuſdem rei typum Salomon, vt refertur 3. Regum 6. *Omnes parietes templi per circuitum ſculpſit varijs cœlaturis, & torno, & fecit in eis Cherubim, & palmas, & picturas varias quaſi prominentes de pariete.* Sculpſit, inquam, in eis picturam Cherubim, & palmarum; quoniam 3.Reg.6.29
vt interpretatur Rupert. lib. 3. in libros Reg. c. 12. ſcientiam Dei fideliter ſuſcipientibus, & pro illa certantibus victo- Rupertus.

iæ

riæ de cælo promittuntur. Quamquàm verò templũ illud Salomonis figura fuerit Eccleſiæ vniuerſæ; tamen etiam cuicunque iuſto & poteſt, & debet accommodari iuxtà illud 1. Cor. 3. *Neſcitis, quia templum Dei eſtis?* Et 2. Cor. 6. *Vos enim eſtis templum Dei*. Hoc igitur templum totum ſculptum eſt palmis, quia tot victorijs eſt refertum, tot ẽt trophæis tanquam pulcherrimis aulæis, & periſtromatis exornatum, quot ſunt perſecutiones, quas à fidei hoſtibus conſtanter tolerat: propterea enim Cherubim ſimul cum palmis iunguntur, vt indicetur huiuſmodi palmas tunc præcipuè obtineri, cum propter doctrinæ Euangelicæ, quæ per Cherubim, ideſt, plenitudinẽ ſcientiæ exprimitur, defenſionem iuſti in capitis diſcrimen adducuntur.

1. Cor. 3. 16.
2. Cor. 6. 16.

Cur locuſtæ facies hominum, & dentes leonum habere dicantur.

Facies earum tanquam facies hominum, & dentes earum ſicut leonum erant.

SECTIO VIII.

I Hæreticorũ Principum crudelitas.

PRimum ſignificatur Hæreticorum principum ſumma crudelitas, minimè humanæ naturæ conueniens: ſiquidem cũ facies hominum haberent, nihil minus, q̃ humanitatem referebant, quod ſane inſtar monſtri erat: ſimilem enim ob cãm Leuit. 11. inter immunda animalia numerant omnia illa quadrupedia, quæ ſuper manus gradiũtur: *Quod ambulat ſuper manus ex cunctis animantibus, quæ incedunt quadrupedia, immundum erit.* Quo loco prima facie videntur omnia quadrupedia cõprehendi: quod enim eſt omnino quadrupes, quod non ſuper manns gradiatur? ſed verè non eſt ſermo niſi de illis, quæ habent manus humanis ſimiles, cuiuſmodi ſunt vrſus, & ſimia, quæ meritò cenſentur immunda; quia inſtar mõſtri eſt beſtiã habere manus humanis ſimiles. Et quidem quod ſpectat ad myſterium, illud indicatur prodigioſum eſſe animal hominem auarum, qui manibus terram teneat, iiſque quaſi pedibus per terram gradiatur: itaque immundũ eſſe, & inſtar monſtri iudicandũ. Quemadmodum igitur inſtar monſtri eſt quadrupes manus hominis habens; ita hoc loco tanq̃ prodigioſæ locuſtæ cenſent, quæ cum dentes leonis oſtentent, humanas tñ præferunt facies, homines videlicet crudeles, & ſanguinarij, qui cũ hominem vultu præferant, truculentas tñ beſtias immanitate ſuperant. Porrò leonũ dentibus ſumma ſignificat crudelitas: ſunt enim dentes leonũ fortiſſimi, q̃ ob cãm de peccato dicitur Eccleſ. 21. *Dentes leonis dentes eius.* Deinde per locuſtarum dentes cõcionatores Hęretici intelliguntur. Pro cuius rei maiori expoſitione ſciendum, dentes in ſacris literis pro prædicatoribus ſiue in bonam, ſiue in malã partem vſurpari. In bonam quidem Cant. 7. *Guttur tuum ſicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandũ, labijſque, & dentibus illius ad ruminandum.* Quæ verba Theod. vult eſſe ſponſæ cũ ſponſo colloquẽtis. Alij prima illa verba: *Guttur tuum vinum optimum:* ſpõſi ad ſponſam faciunt Eccleſię guttur, i. prædicationẽ cõmendantis, cõparantiſque illã vino optimo, quod quanto vetuſtius, tanto ſuauius, & pretioſius: quia cõcionatores non debent nouis iſtis, & nugacib. ſermonũ rapſodijs inſiſtere, ſed vetera Sanctorũ Patrũ dicta rimari. Tunc verò audiens ſponſa, p̃dicationis verbũ ſic ab ſponſo cõmendari, quaſi verbum ex eius ore excipiens, continuanſque ſñiam adiunxit: *Dignum dilecto meo ad potandũ, labijſque, & dentibus illius ad ruminandum*, hoc eſt, dignum tanto ſponſo, & grauibus Diuini verbi præconibus, qui ea, quæ tanquàm labia loquuntur, quaſi dentes ruminant, alijſque tanquam ſalutarem cibum ad edendum apponunt.

Leuit. 11. 27.

Eccl. 21. 3.

Hæretici cõcionatores.

Cant. 7. 9.

Dentes ĩ ſacris literis concionatores ſignificant.

2 Eodem ſenſu explicandum eſt illud Cant. 4. *Dentes tui ſicut greges tonſarum, quæ aſcendunt de lauacro, omnes gemellis fœtibus, & ſterilis non eſt inter eas.* Quem locũ illuſtrãs D. Bern. ſerm. 63. ex paruis, plurimas dentium cõditiones commemorat: ſunt enim dentes candidi, & for-

Cant. 4. 2.

D. Bern.

tes; carnem nõ habent; nihil intrà ſe pati poſſunt; dolor eorum acutiſſimus; clauſi ſunt labijs, ne videantur, indecẽs enim eſt, cum videntur niſi ridendo; toti corpori frangunt cibum; nullum inde ſaporem habent; per ordinem poſiti ſunt, ſuperiores alij, alij inferiores; cum inferiores moueantur; ſuperiores nunquam: quas omnes conditiones eleganter Bern. Religioſis accommodat. Quid enim illis candidius, qui cogitationum peccata ſicut actionum deplorãt? quid fortius, quibus tribulatio pro ſolatio, contumelia pro gloria, inopia pro abũdantia ducitur? Carnẽ non habent, quia in carne carnem obliuiſcuntur iuxtà illud Apoſtoli Rom. 8. *Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu.* Nihil morari inter ſe patiuntur, quia nec modicum quidẽ offendiculum tolerabile reputant. Non eſt dolor ſicut dolor eorum, quia nihil tam horrendum, & horribile eſt, ſicut murmur, & diſſenſio in congregatione. Clauſi ſunt labij, ne videantur, quia ipſis monaſteriorum vallis cinguntur, ne ſecularium oculis, & acceſſui pateant, indecens eſt, ſi appareant, niſi interdum forte ad riſum; quia nihil turpius, quã monachus per vrbes, & caſtella diſcurrens, niſi cum charitas cogit, quæ riſus eſt, quia hilaris eſt, læta quidẽ, non diſſoluta. Toti corpori mãdunt cibũ; quia pro toto Eccleſię corpore Deum precãtur. Nullum inde ſaporem habent, hoc eſt, nullam ſibi gloriam debent arrogare, ſed dicere cum Propheta Pſalm. 113. *Non nobis Domine non nobis, ſed nomini tuo da gloriam.* Per ordinem poſiti ſunt; quia inter illos omnia in Chriſto menſura, & pondere conſtituuntur. Superiores, & inferiores; quia alij Prælati, alij ſubditi. Denique, cum inferiores moueãtur, ſuperiores moueri nunquam debent, quia etſi ſubditi quandoque turbentur, Prælatorum tamen eſt in mente compoſita perdurare. Hæc de Religioſis Bern. Verum cõmunior dentium acceptio eo loco Canticorum eſt de concionatoribus, quibus omnes dentium conditiones à Bernardo enumeratæ accommodari facile poſſunt: in quibus non poſtremum locum obtinet candor, ideſt, caſtitas, & vitæ, morumque integritas; tales enim

Religioſi, dẽtes eccleſiæ.

Rom.8.9.

Pſ.113.1.

futuros regis Meſſiæ concionatores vaticinatus eſt Iacob Gen. 49. cum dixit. *Pulchriores ſunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores.* Quem locum exponens Orig. hom. 17. in Geneſim. Pedes, inquit, Chriſti ſunt, qui currunt ad faciendam pacem & ſubueniendũ ijs, qui in neceſſitatib. ſunt poſiti: manus Chriſti, qui ad miſericordiam extenduntur: oculi, qui ſcientiæ lumen vniuerſo corpori pręſtant: dentes denique, qui ſcripturarũ cibos dignis interpretationibus explanantes earum intellectũ Eccleſiæ corpori ſubminiſtrant. Hi ergò candidi debent eſſe, & puri, ne forte illis dicat: *Qui alios doces, te ipſum non doces.* Illud et maximè in his dentibus requiritur, ne quid inter illos ſiue inuidiæ, ſiue diſſenſionis interponatur, quod ſolet multum dentib. officere: idcircò enim Chriſtus Apoſtolos, quos ad officium prædicationis legabat, præmonuit Marc. 9. *Habete in vobis ſal, & pacem habete inter vos.*

Gen.49.12.

Orig.

Marc.9.50

Sed omiſſis interim alijs dentiũ conditionibus illa potiſſima in concionatoribus reperitur, quod ſacræ doctrinæ cibo frangendo, & alijs diuidendo inſeruiant: quo ſenſu cõiter interpretes locũ ex Canticis citatum accipiunt; in quib. Beda. *Solent*, inquit, *nutrices particulas panis dentibus conficere, & inter lactandum in paruulorum faucibus minuta manſa immittere, donec eos paulatim abſtractos à lacte ad eſum panis perducant: ſic ſancta mater Eccleſia habet Doctores, qui inſtar vberum lac doctrinæ mollioris accipientibus miniſtrent: habet eoſdem non ignaros bene proficientibus panem verbi fortioris porrigere.* Hinc eſt illa apud Prophetam cõminatio Tren. 4. *Paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis.* Et 2. Timoth. 2. *Solicite cura te ipſum probabilem exhibere Deo, operariũ inconfuſibilem, rectè tractantem verbum veritatis,* Græcè ὀρθοτομοῦντα. i. *rectè diuidentem:* quo vtroque loco dentium ſimilitudo indicatur. Atque hæc de dentibus in bonam partem: in malam verò, ideſt, pro prædicatoribus Hæreticis accipiuntur Iob 41. vbi de Leuiathan dicit: *Per gyrum dentium eius formido.* In quem locum D. Gregor. lib. 33. Moralium capite vigeſimonono. *Dentibus*, inquit, *Leuiathan errorũ magiſtri figurantur: quia reproborum*

3

Thren 4 4.

2.Ti.2.15.

Prædicatores hæretici.

Iob 41.5.

D.Greg.

borum vitam mordendo dilaniant, & eos à veritatis integritate ſubductos in ſacrificio falſitatis mactant. Ex quo iam cernis rectè hoc loco Hæreticos concionatores, & per eos ipſos quoque Hæreticos principes dẽtium nomine intelligi, qui quoniam maximè noxij ſunt eccleſiæ, & in ea perſequenda immaniſſimi meritò nõ quibuſuis dentibus, ſed leonum dentibus validiſſimis comparantur.

Locuſtarum humana facies, & leonini dentes, detractoribus accommodantur.

SECTIO IX.

1 Explicauimus in literali ſenſu cur hæreticæ locuſtæ humanas facies, & leonũ dentes habuerint: illud nũc doctrinæ cauſa myſticè addẽdum per eaſdem prodigioſas locuſtas detractores accipiendos, qui inſtar locuſtarum omne viride depaſcunt & abſumunt: & tum humanas facies habere videantur, ſæuiſſimos tamen leonum dentes in moribus, factiſq; hominum infigunt, & quod omnem immanitatem ſuperat, humanis carnibus inſtar

Pſal. 26. 2. leonum veſcuntur: vnde eſt illud Pſ. 26. *Appropiant ſuper me nocentes, vt edant carnes meas*: eoque alluſit Paulus, cum di-

Gal. 5. 15. xit Gal. 5. *Quod ſi inuicem mordetis, & comeditis, videte ne ab inuicem conſumamini.*

Dan. 7. Quam etiã ob cauſam Danielis 7. oſtenſa eſt prophetæ quarta quædam beſtia terribilis dentes habens magnos, & ferreos, multaque comedẽs, atque comminuens, & reliqua pedibus conculcans, habenſque decem cornua: quæ beſtia ad literam Romanum ſignificauit Im-

Gloſſa. perium, ſed à Gloſſa myſticè accommodatur detractoribus: vbi aduertit cum tres precedẽtes beſtiæ ſuis, ideſt, leęnę, vrſi & pardi nominibus appellatę à Daniele fuiſſent, ſolius huius quartæ beſtiæ nullum nomen afferri; quia detra-

Detractorũ malitia. ctorũ malitia nõ poteſt vno nomine cõprehendi: habet enim detractor abundantem malitiam, quemadmodum dicitur

Pſ. 49. 19 Pſ. 49. *Os tuum abundauit malitia: & lingua tua concinnabat dolos*: vbi primũ eſt obſeruandum verbum illud *Abundauit*: naſcitur enim detractio non ex quauis, ſed ex abundante malitia, quæ ex corde præ ſui affluentia in os ipſum detrahentis redundat. Deinde notandũ eſt cũ Remigio verbũ illud *Cõcinnabat*: ſolet enim detractor detractiones ſuas ornatis verbis cõponere, & ficto charitatis zelo in ſpeciẽ adornare. Habebat pręterea illa beſtia dentes ferreos magnos ad comminuendam, & deuorandam excellentium virorum famam. Denique erat decẽ armata cornibus propter decẽ detractionis genera, quæ ibidem connumerãtur.

Eadem detractorũ voracitas ſub eleganti ſimilitudine explicatur Prou. 23. 2 *Prou. 23.*
Noli eſſe in conuiuijs potatorum, nec in comeſſationibus eorum, qui carnes ad veſcendum conferunt, quia vacantes potibus, & dantes ſymbola conſumentur. Quo loco partem illam *Dantes ſymbola:* Gloſſa interpretatur eſſe in confabulatione detractores *20. Gloſſa.* ſingulos verba ad detrahendum conferre, inſtar eorum, qui ad conuiuium conueniẽtes ad maiorem apparatum, & copiam ſinguli ſuam partem, & portionẽ afferunt. Eſt autem Gloſſa hæc deſumpta ex D. Gregor. lib. 14. Moral. c. 25. vbi *D. Gregor.* tractans illud Iob 19. *Quare perſequimini me ſicut Deus, & carnibus meis ſaturamini? Sciendum,* inquit, *eſt, quia hi etiam, qui aliena vita detractione paſcuntur, alienis proculdubio carnibus ſaturantur. Vnde per Salomonem dicitur: Noli eſſe in conuiuijs potatorum, neque comedas cum eis, qui carnes ad veſcendum conferunt, quia vacantes potibus & dantes ſymbola conſumẽtur. Carnes quippe ad veſcendum conferre eſt in collocutione derogationis viciſſim proximorum vitia dicere ſymbolum verò dare eſt, ſicut vnuſquiſque ſolet pro parte ſua cibos ad veſcendum, ita cõfabulatione detractionis verba cõferre.* *Iob 19. 22.* Hæc ille. Ad idẽ quoque ſignificandum coruus ille, quem Noe ex arca emiſiſſe dicitur Gen. 8. non eſt reuerſus in arcã: *Gen. 8.* illectus nimirum aliquo ſupernatante cadauere (qui ſolet eſſe ſuauiſſimus detractorũ cibus) queadmodum docet D. Aug. lib. 12. contra Fauſtum Manich. *Auguſt.* c. 20. è contrario verò columba regreſſa eſt ramũ oliuæ virẽtibus folijs gerẽs in ore ſuo: quoniam vir iuſtus, & alienis bonis tanquam ſuis per charitatẽ gaudẽs, nihil aliud nouit ore geſtare, quàm

eorũ,de quibus loquitur,laudes, & prę conia,quæ nunquam in eius ore marceſcunt,ſed ſemper per laudabilem,& honorificã commemorationem quaſi renaſcentia virentibus folijs veſtiuntur. Detractor verò tanquam coruus cadaueribus veſcitur,nec inde recordatur ad arcam per ſanctam cum iuſtis cõuerſationem reuerti. Quo etiam ſenſu illud á
Pſal.13. 3.
pleriſq; accipitur ex Pſ. 13. *Sepulchrum patens eſt guttur eorum:* quia os detractoris nihil aliud eſt,quàm apertum quoddam ſepulchrum ad cadauera inhians, viuoſq; homines,quod plus eſt, in ſe ipſo ſepeliens,ideſt,quantũ in ſe eſt,excellentiũ virorum famam,ac nomen obſcurãs:quæ expoſitio eſt D Hier. quãquam aliam etiam paulo inferius afferemus.

3 Detractorũ lingua.
Quærat aliquis,cuiuſmodi nã linguę intra leoninos detractorum dentes lateant,cum de ijs Ioannes non meminerit? proculdubio ſerpentum, quod maius adhuc prodigium eſt, videlicet humanam reperiri faciem,quę dentes leonis,linguas ſerpentum habeat. Id quod
Pſ.139.4. Plinius.
diſertè traditur Pſal.139. *Acuerunt linguas ſicut ſerpentes.* Eſt autem auctore Plinio lib.5. hiſtoriæ naturalis c.37. ſerpentis lingua tenuiſſima, triſulca, vibrans, atri coloris,& ſi extrahas,perlunga. Sic enim lingua detractoris tenuiſſima eſt, quia in detrahendo ſubtiliſſima; vnde
Pſ.56. 5.
& acuto gladio comparatur Pſ.56. *Lingua eorum gladius acutus*. Illud ad Tit.1. *Oportet Epiſcopum eſſe, non percuſſorem*, Græcè μὴ πλήκτην, D.Hier. in cõment. non ad pugnos refert, ſed ad linguam, qua aliquis ſiue per contumeliam, ſiue per detractionẽ quaſi gladio aliũ percutit: alioqui quid magnum eſt Epiſcopũ à pugnis abſtinere? Triſulca, quia tribus nocet, ſibi, præſentibus, & quibus detrahit. Vibrans,quia ſemper in motu eſt: quam ob cauſam Iſychius presbyter Hieroſolymitanus lib. 6. in Leuiticum docet detractores iugi ſcabie laborare, atque præ prurigine à detrahendo non poſſe deſiſtere: ſic nanque exponit
Leu.21.
legem illam Leuit. 21. quæ ſanciebat,vt homo habens iugem ſcabiem ab omni ſacro miniſterio arceretur. *Iugẽ ſcabiem,*
Iſychius.
inquit,*habet homo detractor, quia ad detrahendum facilè prouocatur*. Atri coloris, quia fęda, ac turpis, & atra bile, atque maleuolentia imbuta: cui etiam concinunt ora locuſtarũ,quæ nihil aliud,quã purulentam ſaliuam euomunt. Quocirca detractorũ os(quæ eſt altera eius loci expoſitio)patefacto ſepulchro cõparatur Pſ.13. *Sepulchrum patens eſt guttur* Pſ.13. 3.
eorum: quia ſicut patens ſepulchrũ graueolentia ſua aerem inficit,ita detractorum guttur fędiſſimum eſt, & graueolens, pręſenteſq; omnes,cũ quibus agit intolerabili maledicentiæ fętore corrũpens. Denique prælonga,quia ad longiſſimè poſitos, imò ad mortuos etiã pertingit: vnde Pſ.56. detractorum maledi Pſal.56. 5.
centia comparatur armis,& ſagittis. *Filij hominum dentes eorum arma, & ſagittæ:* quia non ſolùm cominus, vt arma quędam,ſed eminus etiam, & longè, vt ſagittæ feriunt. Accedit, quod inſtar ſerpentum clanculum, & quaſi furtiuè detrahunt iuxta illud Eccl.10. *Si mordeat ſer-* Eccl.10.11.
pens in ſilentio, nihil eò minus habet; qui occultè detrahit. In quem locũ D.Hierõ. *Serpens,* inquit, *& detractor æquales ſunt: quomodo enim ille occultè mordens venenum inſerit,ſic iſte clam detrahens pectoris ſui virus infundit.* Atque hunc merito tanquã ſerpentini generis hoſtem perſequebatur Dauid Pſ.100. cum dicebat: *Detra-* Pſ.100.5.
hentem ſecreto proximo ſuo, hunc perſequebar. Quo ex loco D.Baſilius reg.26. ex D.Baſilius
breuioribus argumentatur detractores eſſe à reliquorum ſocietate, & conſuetudine exterminandos. Quantum verò detractorem execretur, ac deteſtetur Deus,perſpicuum eſt ex illa comminatione,quę habetur c.23.Prouerb.iam ci Prou.23.
tato: *Vacantes potibus, & dantes ſymbola* 21.
conſumentur, & veſtietur pannis dormitatio: vbi per ſymbola dãtes iam ſuperius cum D.Greg. detractores intelleximus. D.Greg.
Poſtremam autem ſententiam idem Põtifex ſic eodem loco interpretatur: *Veſtietur pannis dormitatio;* quia cum deſpectum,& inopem à cunctis bonis operibus mors inueniet,quem hic alienæ vitæ exquirendo crimina detractionis ſuę languor occupauit: quæ deteſtatio magis adhuc apparet in eo, quòd poſtquã Aaron,& Maria Moyſi detraxerũt (quẽ admodum conqueſtus eſt Dominus illis verbis Num. 12. *Quare non timuiſtis* Num.12.18
detrahere ſeruo meo Moyſi) tanta ira, atque furore exarſit, vt ſtatim ſubiungatur:

tur: *Iratuſque contra eos abijt, nubes quoque receſsit, quæ erat ſuper tabernaculum, & ecce Maria apparuit candens lepra quaſi nix.*

Origen.

Quod expendens Orig. hom. 7. ſuper Num. *Ira,* inquit, *furoris Domini efficitur ſuper eos, qui malè loquuntur, & detrahunt: nec prætereundum, quòd priùs recedit nubes, & ita Maria repletur lepra; vt oſtendatur, ꝙ etſi in aliquo ſit Spiritus S. gratia, ſi obtrectat, & detrahit, recedit ab eo poſt obtrectationẽ, & ſic anima eius repletur lepra.* Hęc Orig. & quidem meritò: quomodo enim Spiritus S. in eo habitet, qui ꝑ detractionẽ factus eſt dęmonij domiciliũ, cũ detractio à Dæmone ipſo ortum habuerit? Is. n. primus Deo detraxit initio mundi illis verbis Geneſ. 3.

Gen. 3. 4.

Nequaquam morte moriemini: ſcit enim Deus, q̃d in quocunque die comederitis ex eo, aperiẽtur oculi veſtri, & eritis ſicut Dij, ſcientes bonum, & malum: vnde 1. Tim. 3. vbi nos habemus:

1. Timo. 3. 11.

Mulieres ſimiliter pudicas, non detrahentes, ꝑ *Non detrahentes* eſt Gręcè μὴ διαβόλους, hoc eſt, nõ diabolicas, vt indicet detractorẽ alterum quodammõ diabolũ eſſe.

Cur locuſtæ capillos, ſicut capillos mulierum habere dicantur?

Et habebant capillos ſicut capillos mulierum.

SECTIO X.

1

Hæreticorũ luxus, ac libido.

HAud dubiè ad explicandã effęminatam Hæreticorũ naturam, & ferè ad luxũ, mollemque viuẽdi rationem, potiſſimumq; ad libidinem propenſam, atque procliuem, cum capillis mulierũ Hæreticæ locuſtæ deſcribuntur: id quod quamquã iam in ſuperioribus docuimus, magis tamẽ illuſtrandũ hoc loco exiſtimamus. Igitur obſeruandũ eſt primo crinium pulchritudinem in fœminis multum facere ad conciliandum amorem: vt autem ad ſpiritualia tranſeamus, hoc ipſum diſertè confitetur ſponſus, ſic ſponſã alloquens

Cant. 4. 9.

Cant. 4. *Vulneraſti cor meũ ſoror mea ſponſa, vulneraſti cor meum in vno oculorũ tuorum, & in vno crine colli tui.*

Hebræi.

Quo loco Hebræi legunt: *In vno torque colli tui:* quaſi

Theodor.

dicat, vt interpretatur Theodor. ambo quidem oculi tui ſunt admirandi, & columbæ meritò nominati, ſed alter eorũ, qui diuina contemplatur, qui philoſophatur de Deo, qui recondita myſteria contuetur, cor meum ſtupore afficit: oĩa etiam colli tui ornamenta ſuſpicio; ſed vnum tamẽ torquem, ideſt, charitatem præcipuè admiror.

Charitatis commendatio.

Verũ iuxta editionẽ vulgatam per crines puriſſimas ſponſæ cogitationes poſſumus intelligere, quas crinibus comparari fusè iam 1. cap. tradidimus. Eſt autẽ aduertendũ, Septuag. interpr. pro eo, quod nos habemus: *Vulneraſti cor meũ,* tranſtuliſſe: *Excordaſti me,* ideſt, *Cor mihi ſurripuiſti:* quod mirificè quadrat in Virginem beatiſſimam, cuius ea erat mentis puritas, vt vna vel minima cogitatione non ſolũ Dei amorẽ, ſed ipſummet Dei cor ad ſe attraxerit.

Virginis Deiparę puritas Sept.

Sed vt ad ſponſæ crines reuertamur, vim eorum ad amorem conciliandũ ex ore ſponſi habemus expreſſam Cant. 7. quod nõ Eccleſiæ modo, & cuilibet ſanctæ animæ, ſed meritiſſimò etiam Virg. Sanctiſs. accommodari debet: 2

Cant. 7. 5.

Caput tuũ vt Carmelus: & coma capitis tui, ſicut purpura Regis iũcta canalibus.

Theodor.

Quod Theod. de doctrina Euangelica interpretatur, quæ ſanguine Chriſti tincta, atque cõſperſa multò magis fulget, quam Rex amictus purpura.

Gloſſa.

Gloſſa ordin. vult regalẽ purpuram eſſe virtutem humilitatis, qua Rex Meſſias in paſſione fuit indutus, & nunc Eccleſia eius ſponſa etiã induitur: iunctã verò debere eſſe canalibus, hoc eſt, ſanguineis ex Chriſti vulneribus fluentibus riuis, vt eius cruore per imitationem tingatur, & purpura regalis euadat. Verum alia quoque eſt elegantiſſima huius loci ex Hebræo trãſlatio, quam ſecuti ſunt Septuag.

Septuag.

Coma capitis tui, ſicut purpura; rex ligatus in canalibus.

Rab. Aben.

Rabbi Abeneſra docet canales appellari loca, quæ ideò fiunt, vt eò aquæ confluant: iuxta hanc ergo lectionem duplex eſt expoſitio, vna Hebræorum hoc

Hebræi.

ſenſu. Rex Meſſias tanto tui, ò ſponſa amore capitur propter caput tuum puniceum, & comam purpuream, vt cuperet eſſe alligatus canalibus, & impluuijs domus tuę ad tui corporis ſpeciem aſſiduè contemplandam, nam vel illinc lubens formam tuam ſpectaret. Altera eſt adeò pulchros eſſe ſponſæ crines,

nes,

nes, vt Rex ipſe, ideſt, ſponſus propter eos ſic amore accendatur, vt ſint illi pro vinculis ad ipſum illaqueandum, & vinciendum. Itaque Rex ligatus eſt in canalibus, ideſt, illaqueatus, & irretitus ſponſæ crinibus, quos tranſlatè canales vocat ducta ſimilitudine ab aqua, quæ cùm per canales decurrit, criſpari dicit, quemadmodum oblongi fœminarum crines per humeros effuſi criſpantur, & quaſi vndare inſtar aquarum videntur. Ex qua expoſitione colligitur, quãtum Deo placeat cuiusvis ſanctæ animæ cogitationes, quę hoc loco per ſponſæ crines intelliguntur, ſiquidē illis quaſi vinculis irretiri, & illaqueari dicitur. Ad idemque myſterium ſignificandum videtur Deus Sampſonis fortitudinē non in brachijs, aut pectore, ſed in crinibus collocaſſe Iudic. 15. quia tunc maxima eſt in homine ſpiritualis fortitudo ad ipſum etiam Deum vincendũ, vinciendumque potens, cum ipſæ cogitationes ſanctę ſunt, ab omni carnis concretione ſeiunctæ: quę ſi abſcindantur, & in terram proijciantur, hoc eſt, ſi efficiantur terrenæ, continuò Sampſonis, hoc eſt, Nazaręi, & viri ſpiritualis fortitudo deperit, ipſeque hoſtibus, hoc eſt, Dæmonibus, ac vitijs traditur illudendus.

Sanctæ, puraque cogitationes quãtũ Deo placeant.

Iudic. 15.

3 Secundò notandum eſt curioſam crinium compoſitionem, & nimium corporis ornatum, luxum, & effœminatum animum, imò & libidinoſum indicare: quã ob cauſam in ſacris literis, & à Patribus etiam in fœminis reprehẽditur, veluti 1. Timot. 2. *Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecũdia, & ſobrietate ornantes ſe, & non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis.* Et 1. Petri 3. *Quarum,* (ideſt mulierum) *non ſit extrinſecus capillatura, aut circundatio auri.* Quod argumentum eleganter perſequitur Tertull. lib. de habitu muliebri, & lib. de cultu fœminarum, Clem. Alex. lib. 3. pædag. c. 3. & D. Cypr. lib. de diſciplina, & habitu virginum. Ratio verò ea eſt; quia nimius corporis cultus ad amorē, indeque ad libidinē prouocat: ſic enim Iezabel illa impijſſima ad Iehu in ſui amorē pertrahẽdum ſtibio oculos ſuos depinxiſſe, caputq; exornaſſe dicit 4. Reg. 9. Eſt autem ſtibium non, vt plerique exiſtimant, inſtrumẽtum, quo palpebrarũ, & ſuperciliorum pili componũtur; ſed metalli genus, cuius præcipua vis eſt in dilatandis oculis, eorũq; fluxib. & exulcerationib. inhibendis: ſic enim accipit Ezech. 23. *Ecce venerunt, quibus te lauaſti, & circumliniſti ſtibio oculos tuos, & ornatã es mundo muliebri.* Quantum verò detrimenti afferat, quantumque ſit execrandus curioſus hic mulierum ornatus, docet potiſſimũ ex citatis Patrib. Tertull. lib. illo de cultu mulierũ, vbi inter alia, *Habitus,* inquit, *fœminæ duplicem ſpeciem circunfert, cultum, & ornatum: cultum dicimus, quem mundum muliebrē vocant; ornatum, quem immundum muliebrem conuenit dici: ille in auro, & argento, gemmis, & veſtibus deputatur; iſte in cura capilli, & cutis, & earum partiũ corporis, quæ oculos trahunt; alteri ambitionis crimen intendimus, alteri proſtitutionis. Aiunt & de frontibus Draconum gemmas erui; hoc quoque deerit Chriſtianæ, vt de ſerpente cultior fiat; ſic calcabit Diaboli caput, dum de capite eius ceruicibus ſuis, aut ipſi capiti ornamenta ſtruit.* Hæc ille. Iã verò in viris res eſt omninò execrabilis: vnde Leuit. 19. dicitur: *Non in rotundum attondebitis comam:* quē locũ quidam Hebræus eruditus, (vt auctor eſt Turrianus noſter in ſuis ſcholijs ſuper lib. 1. Apoſt. Cõſtit. c. 3.) dicebat ſic ad verbum eſſe transferendũ: *Ne corrumpas angulum capitis tui circũ caput:* rectos enim angulos, quos facit capillus promiſſus, is corrumpit, qui in eo facit circulos calamiſtris, ita vt iã duplex ſit rotunditas; altera in capillo ipſo calamiſtrato; altera in tonſione circum caput, ad quam ſolam reſpexit in ſua tranſlatione Hierony. Legendum eſt aduerſus comatulos iſtos, c. 3. citatũ ex lib. 1. Cõſtit. Apoſt. Clem. Rom. In eoſdem acerrimè inuehitur Clem. Alexan. lib. illo 3. Pædag. c. 3. *Putant,* inquit, *ſe ſicut ſerpens poſſe ſenium capitis exuere, ſed etſi pilos callidè circunſcribant, rugas tamen nõ effugiẽt; ſed neque mortem latebunt, etſi tempus per artem mentiãtur.* Deinde affert illud Pauli ad Epheſ. 4. *Renouamini ſpiritu mentis veſtræ. Non dixit: Renouamini tincturis, & cultibus, ſed ſpiritu mentis veſtræ.*

Damnatur curioſus ornatus mulierum, & virorum.

1. Tim. 2. 9 — *1. Pet. 3. 3.* — *Tertull.* — *Clem. Alex.* — *D. Cypr.* — *4. Reg. 9.*

Ezech. 23. 40. — *Tertull.* — *Leu. 15. 27* — *Turrianus.* — *Clem. Rom.* — *Clem. Alex.* — *Eph. 4. 23.*

Tertiò obſeruandum fœminam tum propter fragilitatem, tum propter petulantem, & pronam ad libidinem naturam, carnis, & ſenſualitatis eſſe ſym- 4

Mulier carnis ſymbolũ

bolum,

bolum, quæ eſt cõmunis Patrũ doctrina, & vt multa alia breuitatis cauſa omittamus, hoc ſenſu nõ pauci interpretantur Dalilam illam, quæ Sampſonem Philiſtæis tradidit: ſic eñ ſpiritus temere ſe carni cõmittens ab ea ſeducitur, & in Dæmonũ venit poteſtaté. Septem crines ei abſcinduntur, quia ſeptẽ Spiritus ſancti donis ſpoliatur: amiſſis crinibus excæcatur, & ad molendũ ponitur, quia ſpiritus poſt amiſſam gratiam peccati cæcitate inuoluitur, & mundi curis, ac negotijs mancipatur, quod myſterium expendit D. Greg. lib. 7. Moral. cap. 13. *Quod plerumque*, inquit, *prius oculus cotemplationis amittitur, & poſt carnis deſideria huius mũdi laboribus animus ſubiugatur teſtatur Sampſon, qui poſtquã oculos perdidit, ad molam deputatus eſt: quia maligni ſpiritus poſtquã tentationum ſtimulis intus aciem contemplationis effodiunt, foras in circuitu laborũ mittunt*, iuxta illud Pſal. 11. *In circuitu impij ambulant*. Huius verò loci, vt hoc obiter dicamus, quo melius impiorũ infelix ſtatus, conditioq; intelligatur, multiplex eſt expoſitio. Prima Theodoreti explicantis de perſecutione iuſtorum, quam impij moliuntur, iuſtos circumire, & obſidere conantes. Secunda Remigij. *Ambulant in circuitu*, quia nunquã intrabunt in illã felicitatem, ſeu octauam, pro qua hic Pſalmus inſcribitur; cum ſemper in miſeria voluantur. Itaque ſignificat Remig. Deum rectà via quærendum eſſe, atque adeo impios, qui in circuitu ambulant, nunquam ad Deum peruenturos, quia nunquam ex ſuo rerum temporalium circulo egrediuntur; quæ eadem ferè eſt ſententia Auguſt. Tertia Card. Caiet. *In circuitu impij ambulant*, ideſt, ſemper remoti à cẽtro, qui eſt Deus, ſicut qui ſemper incederet per circuli peripheriam, ſiue circumferentiam, nunquã ad centrum pertingeret. Quarta, & poſtrema eſſe poteſt. *In circuitu impij ambulant*, videlicet inſtar puerorũ, qui in circuitu ambulantes turbantur, caduntq; ſubito: ſic enim impij circum euntes circa temporalia continuò perturbantur, & in peccata ſæpiſſimè corruunt; interdum etiam Deo puniente ſubito moriuntur: qua in re Dæmonẽ imitantur, qui propterea, vt nonnulli aduertunt, læſo ſemper capite, & perturbatus incedit, quia in circuitu ambulat, iuxta illud Iob 1. *Circuiui terram, & perambulaui eam*. & 1. Petri 5. *Circuit quærens quem deuoret*.

D. Greg. | *Pſal. 11. 9.* | *Theodoret.* | *Impij, cur in circuitu dicũtur ambulare.* | *Remigius.* | *Card. Caie.* | *Iob 1. 7.* | *1. Pet. 5. 8.*

5 Ex his iam perſpicuum relinquitur, cur locuſtæ capillos inſtar fœminarũ habuerint: ſunt enim ferè omnes Hæretici ad libidinem procliues: quam ob cauſam hæreſis ſæpè meretricis nomine cenſetur. Quamquam enim hæreſis dicatur meretrix, & fornicaria eo potiſſimum, ꝙ legitimum fidei torum deſerat, tamen eo etiam nomine cenſetur, ꝙ cum morum licentia, & præcipuè carnis illecebris, ac libidine ſit coniuncta. Vnde Arianam hæreſim D. Auguſt. ſermone 200. de tempore comparat cum illa meretrice, quæ apud Salomonem 3. Reg. 3. poſtulabat, vt infans viuus medius ſecaretur. *Quid enim*, inquit, *aliud eſt Deum, ſeu Chriſtum diuidere, quàm dicere Filium minorem eſſe Patre? ſed altera meretrix, quæ typum gerebat Eccleſia, quòd meretrix ante conuerſionem fuiſſet, infantem diuidi non permittit. Date, inquit, illi infantem viuum, & nolite diuidere: filius quidem meus eſt, ſed melius apud illa migrat totus, modo apud me maneat maternus affectus*. Atque hæc ſit prima capillorum ratio. Secunda ratio eſt, inſtar fœminarũ deſcribuntur Hæretici perſecutores Eccleſiæ, quoniã tandem inſtar fœminarum debiles ſunt, & infirmi, & ad Eccleſiam deſtruendã viribus impares; quo ſenſu de illis dictũ eſt Pſal. 63. *Sagittæ paruulorum factæ ſunt plagæ eorum*: quia ſicut paruuli, imò ſicut mulieres nõ habent in brachijs robur; & fortitudinẽ ad ſagittã fortiter iaculandã: vnde Eccleſiæ aduerſus Hæreticos inuictũ robur, firmitatemq; eleganti ſimilitudine explicauit Regius vates Pſal. 77. *Aedificauit ſicut vnicornium* (aliàs *vnicornis*) *Sanctificium ſuum in terra*. Quem locum expendens Cyril. Alex. lib. 5. in Eſaiam docet, quemadmodũ vnicornis cæteris eſt animalibus formidandus; ita Sanctuarium Dei, ideſt, Eccleſiam horribile hoſtibus cornu erigere. Verùm alia quoque eſt huius loci expoſitio, nullam videlicet hæreſim, aut ſectam Eccleſiam poſſe labefactare, eo quòd ipſa ſit veluti vnicornis, qui vim habet expellendi venena, à

Hæretici omnes ad libidinẽ procliues. | *D. Aug.* | *3. Reg. 3. 36.* | *Hæretici ad Eccleſiã deſtruendã viribus impares.* | *Pſal. 63. 8.* | *Pſal. 77. 60* | *Cyril. Alex.*

nul-

nullaq; proinde venenata re poteſt aliquid detrimenti accipere: in cuius rei
Exod. 7. typum Exod. 7. virga Moyſis, vbi in terram proijcitur, fit ſerpens, & deuorat Aegyptiorum ſerpentes, quemadmodũ
D. Aug. obſeruauit D. Auguſt. ſerm. 87. de tempore. *Serpens*, inquit, *pro ſapientia ponitur*
Mat. 10. 16 *iuxta illud Matth. 10. Eſtote prudentes ſicut ſerpentes. Idcircò virga Moyſis, ideſt, Crux Chriſti, poſtquam proiecta in terrã eſt, hoc eſt, ad credulitatem, & fidem hominum venit, conuerſa eſt in ſapientiam, & in tantam ſapientiam, vt omnem Aegyptiorum, id eſt, huius mundi ſapientiam deuoraret.*

6 Quòd verò non ſolum ad Hęreticos, ſed ad omnes in vniuerſũ Eccleſiæ perſecutores attinet, admirabilis ſanè eius fortitudo deſcribitur Amos 7. vbi iuxta tranſlationem Septuag. ita legimus:

Eccleſia fortitudo aduerſus perſecutores.

Amos 7. 7. *Ecce vir ſtabat ſuper murum adamantinũ, & in manu eius adamas, & dixit Dominus ad me: Quid tu vides Amos? & dixi: Adamantem. Ecce ego inijciam, ait Dominus, adamantem in medium populi mei Iſrael*: vbi cernis Eccleſiam ſanctã eſſe murũ adamantinũ, hoc eſt, omninò inſuperabilẽ, & Chriſtum ipſum Dominũ appellari adamantẽ in manu Patris conſtitutum, ab eoq; iactũ in Eccleſiam, imò in orbẽ vniuerſum, vt eius vim omninò inuictã aduerſus omnẽ ſuorum hoſtiũ potentiam declararet. Vnde apud Hierem. c.
Hier. 50. 50. dicitur confractus, & contritus eſſe malleus vniuerſæ terræ, ideſt, Dæmon, eiuſq; ſectatores, ſiue Hęretici ſint, ſiue Tyranni; quoniã murum Eccleſiæ adamantinũ, adamantemq; Chriſtũ alternis ictibus frangere cũ conantur, ipſi potius ab adamantis vi indomabili, atque inſuperabili conteruntur. Eadem
Eſa. 54. 11 fortitudo exprimitur Eſai. 54. *Ecce ego ſternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in ſapphiris, & ponam iaſpidem propugnacula tua.* Quem locum D. Hieron. de
D. Hier. immobili Eccleſiæ firmitate intelligit, & meritò: eſt enim ſapphirus gemma duriſſima; iaſpis autẽ aduerſus timores vim habet. Eſt ergo Eccleſia fundata in ſapphiris, quia ſupra diuinam virtutẽ, & potentiã iacta habet fortiſſima fundamenta: propugnacula etiã murorum ſunt ex iaſpide, quia nihil ſibi ab hoſtibus timet. Verùm non eſt prætereunda eiuſdẽ loci, iuxta Septuag. tranſlatio,

Septuag. interpretes.

quę ſic habet. *Ecce ego præparo tibi carbũculum lapidem tuum.* In quem locũ Cyril. Alexand. docet per carbunculũ Chriſtum Dominũ eſſe intelligendũ: cuius ſimilitudinis eam affert rationem. *Quoniam*, inquit, *qui in Chriſtum crediderit, nõ pudefiet*: id quod non caret difficultate, cum carbunculus ſit gemma rubicunda, & ex ardentibus potiſſima; ſed ea ſimilitudo iuxta Cyrilli ſententiã ſic videtur accipienda. Fideles, cũ ſanguine Chriſti valdè rubeant, quantũcumque iniurijs, & contumelijs afficiantur, non poſſe amplius rubore ſuffundi, vt confuſionẽ præ ſe ferant, quia iam per Chriſti imitationem omnem confuſionis ruborem induerunt: ſicut is, qui maximè eſſet natura rubicundus, nõ poſſet amplius rubore ſuffundi, quemadmodum prædixit Eſai. c. 28. *Qui crediderit, non feſtinet*: Quod exponentes Septuag. trãſtulerunt: *Qui crediderit in eum non confundetur*: quam tranſlationẽ ſecutus eſt Petrus 1. ſua Canon. c. 2. Itaque nõ feſtinare Hebraicè eſt nõ confundi, ſicut feſtinare confundi: ſolent enim ij, qui pudore afficiuntur, cito diſcedere, & feſtinare, ne cõfuſio eorum, pudorq; appareat, quem idiotiſmum Hebræum Luſitani noſtri eodem ſenſu imitantur, currere pro pudefieri vſurpantes. Cyril. Alex.

Eſa. 28. 16 Septuag.

1. Pet. 2. Idiotiſmus Hebraicus, & Luſitanus.

Tertia ratio. Apparuerũt locuſtæ fęminarũ crinibus exornatæ, quia hęreſis niſi inſtar fęminæ ſeſe componat, & comat, hoc eſt doctrinam ſuã fucato aliquo veritatis colore illinat, nullã pulchritudinis ſpeciem præ ſe feret, neque præ turpitudine egredi foras audebit: id quod eleganter expendit D. Bernar. ſerm. 41. ſuper Cant. ſuper illa verba cap. 1. *Collum tuum, ſicut monilia. Solet*, inquit, *ornari collum monilibus nõ ipſis comparari; ſed hoc illa faciant, quibus quia de proprio non ineſt decor, aliunde neceſſe eſt, vt mendicent, vnde ſe ſpecioſas mentiantur: nã ſponſa collũ ita in ſe ipſo formoſum, & tam decenter quaſi natura formatũ eſt, vt extrinſecus nõ requirat ornatum. Vnde Sponſus nõ dixit ab ſponſę collo pendere monilia, ſed ipſũ potius eſſe ſicut monilia. Collũ intellectus eſt: hoc igitur ſponſę collum, ideſt, purus, & ſimplex intellectus cum nuda, et aperta veritate ſatis decoris per ſe ipſum retineat, nõ indiget ornamento: Hæreticorum verò intellectus nõ habet* 7

Hæreticorũ doctrina veritatis fucato colore illita.

D. Bern. Cant. 1. 11

habet hunc in ſe puritatis, veritatiſq́; nitorem; & ideo multam curã gerunt ipſum colorare, & fucare phaleris verborũ, & verſutijs ſyllogiſmorum; ne ſi nudus appareat, falſitatiŭ appareat turpitudo. Hæc Bernard.

Fœminarũ adminiculo vtũtur Hæretici. *D. Hier.*

Quarta, & poſtrema ratio eſt. Quoniã ferè omnes Hæretici ad ſuas hæreſes aſtruendas fœminarum adminiculo, & miniſterio vſi ſunt: quam rationẽ fuſe perſequitur D. Hier. ad Cteſiphontẽ aduerſus Pelagianos, vbi inter alia, *Simon Magus*, inquit, *hæreſim condidit Helenæ meretricis adiutus auxilio; Nicolaus Antiochenus choros duxit fœmineos; Marcion Romã præmiſit mulierem, quæ decipiendos ſibi animos præpararet; Montanus immundi ſpiritus prædicator multas Eccleſias per Priſcã, et Maximillã nobiles, et opulentas fœminas primum auro corrupit; deinde hæreſi polluit:* & multa alia in eam ſententiam.

Votum Nazaræorum de cæſarie nutrienda explicatur, & expenditur.

SECTIO XI.

1 QVoniam hactenus occaſione locuſtarum habentium capillos mulierũ, promiſſam in viris inſtar fœminarum comã cum Ioanne reprehendimus, neceſſarium duximus explicare, quo myſterio Deus in lege veteri Nazaræis ſuis cæſariẽ nutrire mandauerit, ne diuinæ per id tempus inſtitutioni aduerſari videamur. Sciendum eſt igitur Nazaræos idem eſſe, quod ſeparatos à radice Nazar, hoc eſt ſeparare (vnde Nazir, id eſt, Nazaræus) quaſi diſtinctus à communi reliquorum hominum conſuetudine, & viuendi ratione, fuiſſeq́; apud Hebræos quaſi religioſos, & ſpeciali cæremonia, & voto Deo conſecratos: quemadmodum traditur Numer. 6. Erant Nazaræi duplices, quidam enim habebant votum perpetuũ, vt Samuel 1. Reg. 1. & Sampſon Iudic. 13. alij ad certũ tempus, quod non erat lege definitũ, ſed vnuſquiſque pro ſua deuotione tempus ſibi præfiniebat.

Nazaræus idem eſt, ac ſeparatus. *Num. 6.* *1. Reg. 1.* *Iudic. 13.*

2 *Nazaræorũ cæremoniæ, et ritus*

Quod verò attinet ad cęremonias, ac ritus Nazaræorum, ſic habe. Primùm Nazaræi toto ſuæ dedicationis tempore abſtinebant à vino, & ab omni, quod poſſet inebriare, ita vt ne acetum quidẽ ex vino, neque ex qualibet alia potione poſſent bibere, neque vuas, ſiue recentes, ſiue paſſas comedere: denique nihil quod ex vinea oriretur, ab vua paſſa vſque ad acinum ſumere. Secundo. Non poterant pollui ſuper mortuo etiam ſi pater eſſet, aut mater: qua in re Nazaręi perfectiores erant minoribus ſacerdotibus, quibus cõtaminari licebat ſuper patre, matre, fratre, & ſorore, non autẽ ſuper reliquis, vt patet Leuit. 21. Itaque tanta diſciplinæ ſeueritas hac in re impoſita erat Nazaræis, quanta vel ipſi Sacerdoti ſummo, qui etiam non poterat contaminari ſuper aliquo mortuo, etiã ſi pater eſſet, aut mater. Leuit. 21. Imò, quod plus eſt, ſi quiſquam coram Nazaræo ſubitò moriebatur, cenſebatur pollutus. Num. 6. Contaminabatur autem aliquis apud Hebræos ſuper mortuo, ſi tangeret cadauera, aut oſſa reperta in agro, aut iret ad eum plangendum, aut domum, in qua eſſet, ingrederetur, aut aliqua illius vaſa contingeret: quolibet enim horum modorum contrahebatur immunditia legalis ſeptem dierum, vt patet Leuit. 10. & Numer. 19. Tertiò, Præcipua Nazaræi ſanctificatio poſita erat in cæſarie nutrienda; ſic enim dicitur Numer. 6. *Sanctus erit creſcente cæſarię capitis eius*: & paulò inferius: *Conſecratio Dei ſuper caput eius.* Itaque toto ſui Nazaræatus tempore neque radi, neque tonderi Nazaræi poterant. Quartò. Si contingeret Nazaræum pollui ſuper mortuo, omnes ſuæ conſecrationis præcedentes dies irriti reddebantur, cogebaturque denuò ſui voti tempus inchoare. Itaque caput eius radebatur in ipſa die, in qua immunditiam incurrerat, & præterea iterum ſeptima capilli illi, qui ſeptem illis diebus ſuccreuerant, radebantur ad maiorem munditiem: & hoc quidem iuxta noſtram editionem vulgatã Num. 6. quæ ſic habet: *Radet caput illicò in eadẽ die purgationis ſuę & rurſum ſeptima.* At verò iuxta Hebraicam, vt vocant, veritatem, ſic eodẽ loco legimus: *Radet caput ſuum in die purgationis ſuę, in die ſeptima radet illud.* Itaque nõ bis radebat, ſed immundus manebat ſeptẽ diebus ſecundũ legem iam citatã, & ſe-

Leuit. 21. *Leuit. 21.* *Num. 6.* *Leuit. 10.* *Num. 19.* *Num 6. 5. 7.* *Num. 6. 9.* *Hebraica veritas.*

& ſeptima die radebat caput, quæ dies propterea dies purgationis eius appellabatur: ſed noſtra tamen editio vulgata retinenda eſt, & congruenter illi de hac ceremonia ſentiendum. Hæc verò ceremonia radendi caput poſt immunditiam contractam intelligenda ſolum eſt de Nazaræo temporali: nam perpetuus nunquam radebatur, quantũcunq; pollueretur, vt affirmat Abul.q 12. ſuper 13. cap. Iudic. quemadmodũ, & ſequẽs: cogebatur enim die 8. poſt pollutionẽ offerre duos turtures, vel duos pullos columbarum Sacerdoti ante oſtium tabernaculi, quorum alter pro peccato, alter in holocauſtũ litabatur, & præterea vnum vitulum pro peccato immolãdũ. Quintò, quod etiã ſolum ad Nazaræos temporales pertinebat. Finito ſui voti tẽpore adducebatur Nazaræus à Sacerdote ad oſtium tabernaculi, ibiq; offerebat pro eo agnum anniculum immaculatum in holocauſtum, & ouem anniculam immaculatam pro peccato, & arietem immaculatum in hoſtiam pacificam, & caniſtrum panum azymorum oleo conſperſorũ, & lagana abſque fermento vncta oleo. Itaque omne ſacrificij genus peragebat, videlicet holocauſtum, ſacrificium pro peccato, & hoſtiã pacificam. Quibus omnibus peractis ſacrificijs radebatur Nazaræus, & capilli cremabantur igne altaris holocauſti. Vnde eſt illud Actu. 18. *Paulus verò cùm adhuc ſuſtinuiſſet dies multos, fratribus valefaciens nauigauit Syriam, & cum eo Priſcilla, & Aquila, qui ſibi totonderat in Chenchriũ caput: habebat enim votum:* eodemq; ſenſu videtur accipiendũ illud Act. 21. quod dictum eſt Paulo: *Sunt nobis viri quatuor, votum habentes ſuper ſe: his aſſũptis ſanctifica tecum illis, et impende in illis, vt radant capita.* Sextò. Cum eſſent iã coctæ carnes ſacrificij pacifici, extrahebatur armus dexter, & ponebatur ſup manus Nazaræi iam raſi ſimul cum torta vna de caniſtro abſque fermento, & lagano azymo vno, vt hæc omnia ipſe manibus ſuis Deo offerre videretur. Denique Sacerdos illa iterũ de manibus eius ſuſcepta præſentabat in conſpectu Domini, & eleuabat verſus ſex partes, ſeu differentias, vt appellãt, poſitionis, ideſt antè, & retrò, ſurſum, deorſũ, in dextrã, & ſiniſtram partẽ, & ſanctificata Sacerdotis erãt: quibus ceremonijs perfectis, eiuſmodi, ſiue vir, ſiue mulier abſoluebatur à Nazareatu, atque ad communẽ cum alijs conſuetudinem redibat. Hæc de Nazaræorum legalibus ceremonijs.

Abulenſis. *Act. 18. 18.* *Act. 21. 23.*

3 Quod verò ad myſterium ſpectat. Quamquã D. Greg. lib. 32. Moral. c. 17. D. Ambr. lib. de 42. manſionib. manſione 12. & alij velint Nazaræos typum abſtinentium, & continentium fuiſſe: nos tamen de Religioſis interpretabimur, hos enim Nazaræi, præcipuè verò perpetui ad viuũ expreſſerunt. Igitur Religioſi ſunt veri Nazaræi, ideſt, ſeparati à communi hominum conſuetudine, in quos mirificè quadrat illud Thren. 4. *Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicũdiores ebore antiquo, ſapphiro pulchriores.* Quibus verbis tria videntur religionis vota elegantibus ſimilitudinibus comprehenſa: in niue quidem, & lacte caſtitas, in ebore antiquo obedientia, paupertas in ſapphiro. Primũ nãq; cãdidiſſima, & quaſi niuea, atque lactea caſtitas eſt, vt meritò viæ illi lacteæ, quæ in cælo interdum apparet, cõparari debeat: nam ꝙ caſtitas candidiſſima ſit, & puriſſima, ex eo fit perſpicuum, ꝙ in ſacris literis per excellentiam ſanctitas, ſiue ſanctimonia dicitur, veluti Heb. 12. *Pacem ſequimini cum omnibus, & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Deum.* Quo loco ſanctimoniam pro caſtitate poſitam eſſe docet D. Hieron. in c. 47. Ezech. D. Chryſ. in eum locum, & hom. 4. in c. 2. epiſt. ad Epheſ. & hom. 5. in c. 4. Epiſt. 1. ad Theſſ. Theod. in eum locum, & Ioan. Caſsian. lib. 6. c. 16. Aduertẽdum porrò eſt, pro *ſanctitate* Græcè eſſe ἁγιασμὸν, quod nomen ſecundum etymon ſignificat ſecretionem à terra: γῆ enim, ſiue γέα terram ſignificat, vnde ἅγιος, ideſt, ſanctus quaſi ſine terra: nihil enim planè terrenum habet caſtitas, ſed expers eſt omnis terrenæ concretionis. Idem cõfirmatur ex 1. Ioan. 3. *Cum apparuerit, ſimiles ei erimus; quoniam videbimus eum ſicuti eſt: & omnis, qui habet ſpẽ hanc in eo, ſanctificat ſe, ſicut & ille ſanctus eſt:* quo loco confitetur D. Tho. aliàs legi *Caſtificat ſe:* eamq; lectionẽ ſequutus eſt D. Aug. tract. 4. in 1. epiſt. Ioan. vbi ſic legit: *Et omnis, qui habet ſpem hanc in ipſo, caſtificat ſe.*

D. Greg. *D. Ambr.* *Thren. 4. 7.* *Religionis vota.* *Caſtitas via lactea.* *Hebr. 12. 14* *D. Chryſ.* *D. Hieron.* *Theod.* *Ioan. Caſſ.* *1. Ioan. 3. 2* *D. Thom.* *D. Auguſt.*

ſemetipſum, ſicut & ipſe caſtus eſt. Habes igitur caſtitatem pluſquam lacteã eſſe; ſiquidem per excellentiam puriſſimus ipſe ſanctitatis cãdor appellatur. Quòd verò ſit via ad videndum Deum, atque adeò via illa lactea cęleſtis, ex iiſdẽ locis eſt exploratum. Etenim in priori dixit Apoſt. *Sine qua nemo videbit Deum:* & in poſteriori Ioan. cũ præmiſiſſet: *Cum apparuerit ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt*, continuò ſubiecit: *Et omnis, qui habet ſpem hanc in eo, ſanctificat, ſeu caſtificat ſemetipſũ*; quaſi diceret: qui cupit habere ſpem videndi Deum, debere caſtitatem colere. Deinde dicuntur: *Rubicundiores ebore antiquo*, propter obedientiæ votum: ſicut enim ebur diuturnitate tẽporis rubeſcit, vt eo ipſo loco innuitur, & communiter traditur ab ſcriptorib. ita obediẽtia diuturna inſtar martyrij eſt eiusq; ſanguineũ ruborem imitatur. Vnde factum eſt, vt aſcenſus ille purpureus martyrij ſymbolum ferculi Salom. de quo agitur Cant. 3. *Ferculum fecit ſibi Rex Salomon de lignis Libani: columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, aſcenſum purpureum*, non ſolùm paſſionẽ Chriſti, ſed eius in ipſa paſſione obedientiam ſignificauerit. Per eam enim tanquam per aſcenſum purpureũ ad gloriam ſui corporis, & nominis celebritatẽ aſcendiſſe teſtatur Apoſt. Philip. 2. *Factus obediens vſque ad mortẽ, mortem autẽ crucis: propter quod & Deus exaltauit illũ, & donauit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen*. Deniq; in ſapphiris paupertas exprimitur: ſicut enim ſapphirus eſt cęleſtis coloris; ſic paupertas ſapphirina eſt, ac cæleſtis, in Deo ſolo ſpẽ collocans, ipſumq; cęlorũ regnum, tanquã mercede expectans, iuxta illud Matt. 5. *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum*. Accedit, q̃, vt auctor eſt Plin. lib. 37. c. 9. ſapphirus aureis pũctis collucet; ſic. n. paupertas ipſiſmet contemptionibus rerum temporaliũ, quaſi quibuſdam ſtellis depicta, & interlita cælum ipſum repræſentat. Atque huc pertinet illud Exodi 24. vbi Deus apparuiſſe ſcribitur ſuper thronum ſapphirinũ: *Viderunt Deum Iſrael, & ſub pedib. eius quaſi opus lapidis ſapphirini, & quaſi cælum, cum ſerenum eſt:* eſſe enim pauperes Dei thronum palàm eſt ex c. 66. Iſa. *Ad quem reſpiciam niſi ad pauperculum, & contritũ ſpiritu, & trementẽ ſermones meos;* ſeu, vt legit D. Ambr. lib. 6. Hexam. c. 8. *Super quem requieſcam niſi ſuper pauperẽ?* Eſt ergò pauptas thronus ſapphirinus, in quo Deus cum maieſtate reſidet.

Obeditntia inſtar martyrij.

Cant. 3. 9.

Philip. 2. 8.

Matth. 5. 3

Plinius.

Exo. 24. 25

Paupertas ſaphirinus Dei thron.

Iſa. 66. 2.

D. Ambr.

Secundò. Religioſi inſtar Nazaræorũ debent ab omni, quod inebriare poteſt, abſtinere, ideſt, omnia illa ſubterfugere, quæ ſynceram mẽtis puritatẽ poſſunt, vel minimum perturbare: cuius puritatis ratio traditur Iſa. 52. *Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere: exite de medio eius, mũdamini, qui fertis vaſa Domini.* Quem locum D. Greg. 2. par. curæ Paſtor. cap. 2. de Prælatis interpretatur. *Vaſa*, inquit, *Domini ferunt, qui proximorum animas ad æterna ſacraria perducẽdas in ſua cõuerſationis fide ſuſcipiunt: apud ſemetipſos ergo quantũ debeant mundari, conſpiciant; quia neceſſe eſt, vt eſſe mũda ſtudeat manus, quæ diluere aliorum ſordes curat, nè tacta quæq; deterius inquinet, ſi ſordida in ſe mens lutum tenet. Vnde Exo. 28. præcipitur, vt in Aaron pectore rationale iudicij vittis ligantibus imprimatur; quatenus ſacerdotale cor nequaquam cogitationes fluxæ poſſideãt, ſed ratio ſola conſtringat, ne indiſcretũ quid, vel inutile cogitet, qui ad exemplũ alijs conſtitutus ex grauitate ſemper debet oſtendere, quantam in pectore rationem portat.* Atque hæc quidem de Prælatis, & Sacerdotib. Greg. Quę meritiſſimo Religioſis accõmodari debent, ad quos etiam pertinet alios, ſiue prędicatione, ſiue cõſilio, ſiue exẽplo mundare: hiſce n. modis omnib. vaſa Dñi in Eccleſia portãt, quę ne polluant, mũdi ipſi eſſe in omni actione debent, & ab omnib. quæ ipſorum mẽtem turbare, vel inquinare poſsũt, abſtinere. 4

Religioſis cu rãda eſt puritas mẽtis.

Iſa. 52. 11.

D. Greg.

Exo. 28.

Tertiò obſeruandum, Deum non ſine myſterio, quia volebat Nazarçeos à vino abſtinere, ſtrictè præcepiſſe, ne vuas etiam paſſas comederent, imo, vt ab ipſis vuarum acinis ſibi temperarent, ne videlicet ab acinis ad vuas, ab vuis ad vinum tranſirent. Itaque vuarũ, & acinorum prohibitio, nihil aliud fuit, quam præcepti de non bibendo vino ſtabiliẽdi prouidentia, & viam omnem ad vini epotationem obſtruere. Sic nimirũ oẽs, & Religioſi pręcipuè edocentur ad crimina, & omnẽ omnino imperfectionẽ vitandam, quęcunque, vel minimã cum pec- 5

Occaſio peccati vitanda.

peccato cognationem habent, omneſq; eius occaſiones præcidere. Eodem conſilio Deus cum prohibuiſſet Iudæis in die ſabbathi cibos parare, ſimul etiam, nè eo die ignem domi haberent, interdixit: quia habere ignem domi poterat eſſe parandi cibos, atque adeo præcepti violandi occaſio. Exod. 35. *Septimus dies erit vobis ſanctus, ſabbathũ, & requies Domini: Qui fecerit opus in eo, occidetur; nõ ſuccẽdetis ignem in omnibus habitaculis veſtris per diem ſabbathi.* Aduerte autem Hebr. hoc loco dicere non ſolũ non eſſe ſtruendum ignem die ſabbathi, ſed neque ex lapide, aut metallo eliciendũ, neque fouendam lampadem, niſi fortè propter infirmum: & vt nunquam nugari deſinant, interpretantur, ſi propter vim frigoris ignis accendi debeat, non eſſe folle, ſed arundine ſufflandum, vt videre licet in expoſitione præceptorũ, quæ habetur in libello trãslato à Munſtero inter ꝑcepta negatiua à præcepto 65. vſq; ad 69. Et quoniam Rabbi Abraham Abeneſra ſic legem interpretabatur, prohiberi quidem ſuccendere ignem ad parandum cibos, non tamen ad calefaciendum, ſi vigeret frigus: alij Rabbini iudicantes liberiorem hanc interpretationem ſabbathi religionem eleuare, eundem Rabbi Abeneſra Hæreticum declararunt, aduerſuſque eum conſcripſerũt libellum ſabbathi perſonam per proſopopœam fingentes aduerſus Rabbi Abeneſra diſputantem, quemadmodum refert Abul. q. 1. ſuper c. 35. Exo. ſimiliter Exo. 12. cum agitur de Paſchate, & de ſeptem illis diebus azymorum, nõ ſolùm interdicitur, ne veſcantur fermentato, ſed vt ne fermẽtum in domib. habeant: *Primo menſe, decimaquarta die mẽſis ad veſperam comedetis azyma vſque ad diem 21. einſdem menſis ad veſperam: ſeptem diebus fermentatum non inuenietur in domibus veſtris:* quo loco Paraph. Chald. & 70. fermentum tranſtulerunt. Deniq; Exo. 19. cum ꝓhibuiſſet hominib. montẽ Syna tangere, præcepit etiam ne iumentũ ad montem accederet, quia poterat eſſe occaſio legis violandæ. Hanc eandem ob causã, vt hoc myſticè addamus, Ezec. 8. reprehenduntur Sacerdotes, qui ſtabant ante picturas idolorum, quę erant depicta in pariete in circuitu templi, habens vnuſquiſque thuribulum in manu ſua. *Ecce omnis ſimilitudo reptilium, & animalium abominatio, & vniuerſa idola domus Iſrael depicta erant in pariete in circuitu per totum: & ſeptuaginta viri de ſenioribus domus Iſrael ſtabant ante picturas, & vnuſquiſque habebat thuribulum in manu ſua.* Etenim occaſiones peccandi ſunt quædam veluti picturę idolorum, ante quas ſtat, qui ſeſe peccatorum occaſionibus obijcit, & multo magis, qui eis per delectationis, & ipſius ferè conſenſus quendam veluti odorem thurificat. Quantũ vero occaſiones peccãdi fugiendæ ſint, ſuo exemplo docuit Iob ſanctiſſimus, qui de ſe loquens ait c. 31. *Pepigi fœdus cũ oculis meis; vt ne cogitarem quidẽ de virgine.* In quem locum Gloſſa: *Viſum,* inquit, *ſequitur cogitatio, cogitationem delectatio, delectationem conſenſus, cõſenſum opus, opus conſuetudo; conſuetudinem neceſſitas, neceſſitatem deſperatio, deſperationem damnatio.* Vnde merito Thren. 3. dicit: *Oculus meus depradatus eſt animam meam.* Annotauit verò in eundem locum Caiet. Iob ſuum hoc propoſitum appellaſſe fœdus propter firmitatem: *Deliberatum, inquit, ac firmatum propoſitum ſignificat dicendo: Pepigi fœdus: quoniam deliberauit fixo, & immobili propoſito ad inſtar pangentis fœdus, quod inuiolabile debet eſſe: ideo enim pacta fiunt, vt non liceat mutare.* Hæc ille.

6 Quarto. Non poterat Nazaræus pollui ſuper mortuum, etiamſi pater eſſet, aut mater; quia in viris Deo conſecratis omnis eſt carnalis affectus etiam ipſorũ parentum amputandus. Vnde Chriſtus Dominus Matth. 8. cuidam, qui ipſum quidem ſequendi habebat voluntatem, ſed tamen ab eo facultatem ad patrem prius ſepeliendum, hoc eſt, cum patre manendum, quouſque ille, qui ſenex iã erat, diem obiret ſuum, poſtulabat, reſpondit: *Sequere me, & dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.* Quo pertinet illud Pſal. 44. *Audi filia, & vide, & inclina aurẽ tuam, & obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui, & concupiſcet Rex decorem tuum:* & illud Deuter. 33. vbi Moyſes Leuiticam tribum benedicens, quæ erat Deo conſecrata, ita loquitur: *Qui dixit patri ſuo, & matri ſuæ: Neſcio vos, & fratribus ſuis: Ignoro vos, & neſcierunt filios ſuos, ſi cuſtodierunt eloquium tuum, et pactũ tuum*

Exo. 35. 2. *Hebræi.* *Rabbi Abrahã Hæreticus à Rabbinis declaratur.* *Abulenſis.* *Exo. 12. 18.* *Exo. 19.* *Ezech. 8. 10* *Iob 31. 1.* *Gloſſa.* *Thre. 3. 51.* *Caietanus* *In religioſis omnis carnalis affectus eſt amputandus.* *Mat. 8. 22.* *Pſal. 44. 11* *Deut. 33. 9*

tuum ſeruauerunt, benedic Domine fortitudini eius. In quib. poſtremis verbis aduerte hanc parentum, & propinquorũ pp Chriſtum ignorationem fortitudinem appellari, quia animũ planè inuictũ, & generoſum requirit. Atque hoc eſt vnũ ex operibus præcipuis, ad quæ patranda *Matth. 10. 34.* Chriſtus ſe veniſſe confitetur Matth. 10. *Non veni pacem mittere, ſed gladium: veni enim ſeparare hominem aduerſus patrẽ ſuũ, & filiam aduerſus matrem ſuam.* Sicut.n. gladius ea, quæ ſunt vnita, & cõiuncta, diuidit, ita gladius Diuini verbi, & conſiliorũ Chriſti debet ea, quæ ſunt maximè coniuncta, diuidere, ideſt, carnales parentũ, & conſanguineorum affectus, omnemq; carnis coniunctionem ad liberius Chriſtum ſequendum diſſecare. *Cant. 3.* Quam ob cãm Cant. 3. ſexaginta illi de fortiſſimis Iſrael, qui lectulum Salomonis, hoc eſt, ſiue Eccleſiam, ſiue ſuam ipſorum conſcientiam ambiebant, & propugnabant, in Religioſorum typũ appenſos ſuper femur geſtabant gladios, ad oẽm carnalem affectum, qui per femur intelligitur, omnemq; carnis petulantiam præcidendam. Et quidem hæc ex terrenis abſtractio, quæ in viris Deo mancipatis reperiri debet, expreſſa eſt in eo, quod Ezechiel Propheta ab ſpiritu fuit eleuatus inter cælum, & terrã, vt *Ezech. 8. 3.* habes c. 8. *Emiſſa*, inquit, *ſimilitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei, et eleuauit me ſpiritus inter terram, & cælum.* *D. Greg.* Quem locum tractans D. Greg. lib. 31. Mor. c. 9. ſic ait: *Manus deſuper mittitur, & Propheta per cincinnum capitis eleuatur, quia cum noſtra mens ſeſe per cuſtodiam colligit, vis ſuperna ſurſum nos ab infimis trahit: & quilibet Sanctus in carne mortali poſitus inter cælum, & terram eſt conſtitutus, quia plenè quidẽ adhuc ad ſuperna non peruenit, ſed iam tamen ima dereliquit.* Itaque vult Greg. eum, ſuper quem manus Diuina mittĩt, cuiuſmodi eſt Religioſus, eſſe inter cęlum, & terram collocatum; quia nec terræ adhæret per affectũ, nec in cælo adhuc eſt per fruitionem, ſed tãtum per deſideriũ iuxta illud Pauli ad *Phil. 3. 20.* Philip. 3. *Conuerſatio noſtra in cælis eſt*, quaſi diceret; vitam quidẽ in terris agimus per carnem, ſed per deſiderium, & affectum in cælo conuerſamur.

7 Quintò. Mirum ſanè eſt, quòd Nazareus, ſi quiſquam coram eo mortuus repente concideret, pollutus cenſebatur, cum ea mors ad eum nihil pertineret. Lyran. ſuper 6. cap. Numerorũ, reſpõdet voluiſſe Deum, vt Nazaræus eiuſmodi mortem ſubitam ſuis peccatis attribueret, quod ego de humilitate accipio, quę tanta debet eſſe in Religioſo viro, vt quicquid mali contingit ſuis peccatis aſcribat: quamq̃ & illud addi põt, cenſeri pollutum Nazaræũ homine coram illo repentè mortuo, quia exiſtimari poterat eius interfector; illudque indicatum myſterium, ſancto, & religioſo viro vel ipſam mali ſpeciem, ac præſumptionem etiã expertem culpæ, velis, remiſque fugiendam, iuxta illud Apoſtoli 1. ad Theſſalon. 5. *Ab omni ſpecie mala abſtinete vos*: ſiue *Ab omni ſpecie mali*, vtroque enim modo reddi põt Græcus contextus; quamq̃ prior lectio eſt germanior, eamque cum D. Hieron. ſequuntur interpretes. Sextò. Nazaræi ſanctificatio potiſſimũ ſita erat in cęſarie nutrienda: cęſaries capitis eſt bonarum cogitationum germinatio, quibus inualeſcentibus homo ſanctus efficitur: quoniam ꝑcipua Religioſi, & cuiuſuis hominis ſanctitas in internis affectibus, & cogitationibus, quæ tanquàm pulcherrima cęſaries animam exornant, ſanctè nutriendis, & conſeruãdis poſita eſt. Quamobrem Pſalm. 44. dicitur: *Aſtitit Regina à dextris tuis ĩ veſtitu deaurato:* Et paulo poſt: *Omnis gloria eius filia Regis ab intus in fimbrijs aureis, circumamicta varietatib.* Quo loco eſt obſeruandum nõ dictum eſſe omnem huius Reginæ gloriam eſſe *intus*, ſed *ab intus*, quia ſanctitas etſi potiſſimum in mente conſiſtit, non debet tñ mentis cancellis concludi, ſed in externa etiam opera redundare: hæ enim ſunt illæ fimbriæ aureę, & varietates, q̃ ex eius aureo veſtimento, ideſt, charitate pendere deſcribuntur. Ita hunc locũ intellexit D. Auguſtinus. *Omnis*, inquit, *gloria eius filia Regis ab intus, extrinſecus non ſolum veſtis eſt aurea, & variata, ſed intus pulchram nouit, qui ſpeciem eius amauit: quæ ſunt interiora pulchritudinis? conſcientia: ibi amat Chriſtus, ibi alloquitur, ibi coronat: ſed in fimbrijs aureis varietas eſt linguarum, doctrina, decus: iſta quid proſunt, ſi non ſit pulchritudo illa intrinſecus?*

Lyran.

Religioſo uel ipſa mali ſpecies fugienda eſt. 1. Theſſal. 5. 22.

Pſ. 44. 10.

Sanctitas ſit in mente, & in externa opera redundet.

D. Auguſt.

Septimò. Si contingeret Nazaræũ pollui ſuper mortuo, cęſaries priſtina quaſi polluta, & immunda radebatur, vt noua, & ſancta ſuccreſceret, quia affectus oẽs, & cogitationes, ſi aliqua peccati labe inquinẽtur, omninò amputãdę ſunt, & reſecandę, vt deinceps ſanctę alię de nouo pullulent. Quo eodẽ myſterio fœminã, quæ in bello ab Hębreis caperet, pcipiebat Deus omninò radi Deut. 21. *Si egreſſus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captiuosq; duxeris, & videris in numero captiuorũ mulierẽ pulchram, & adamaueris eam, volueriſq; habere vxorẽ; introduces eam in domũ tuã, quæ radet caſariẽ, & circuncidet vngues, & deponet veſtem, in qua capta eſt.* Quod exponẽs gloſſa docet per hãc mulierẽ ſignificari myſticè peccatricẽ animã, quę pulchra quidem dicitur ratione imaginis Dei, ſed captiua rõne criminis, iuxta illud Io. 8. *Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati*. Hãc aliquando amat Chriſtus, vt patet de Maria Magdalena, Luc. 7. cupitq; eam habere ſponſam per fidem formatã charitate; oportet tamen interim, vt radat cæſariem, & veſtem priſtinam exuat, hoc eſt, vt omnia vitia, & anteactæ vitę crimina per contritionem deponat, circuncidat etiam vngues, ideſt, omnem peccandi occaſionem præcidat.

Deuter. 21. 10. *Gloſſa.*

8 Octauò. Si contingeret Nazaræũ pollui ſuper mortuo, omnes dies præteriti ſui Nazaræatus irriti cenſebantur, cogebaturq; de nouo tempus voti inchoare. Gaudet eñ maximè Deus continuata ſanctitate, vultque, vt ſi aliquãdo per culpã intermittatur, exiſtimemus nihil nos hactenus profeciſſe, ſed iterũ nouo conatu, ac ſi nihil antea egerimus, virtutis viã arripiendã, iuxta illud Pſal. 76. *Et dixi, nunc cœpi.* Et quidẽ nunquam in virtute ſiſtendũ, ſed conandum ſemper ad vlteriorem gradũ Deus ipſe monet Hierem. 3. *Patrem vocabis me, & poſt me ingredi non ceſſabis*, ideſt, ſemper per imitationẽ meis veſtigijs inſiſtes, quoniã ſemper tibi multũ ſupererit imitandũ: ſiquidem nõ hominis tantũ, ſed Dei etiã veſtigia perſequeris, quẽ quantumcunque properes, conſequi nunquã poteris, quẽadmodũ ſponſa ſuo illo clamore, & defatigatione confitetur Cantic. 1. *Trahe me: poſt te, curremus in odorem vnguentorũ tuorum*. Id quod expendens D. Bernar. ſer. 21. ſuper Cantic. *Quid mirũ, inquit, ſi indiget trahi, quæ poſt Gigantẽ currit? quæ comprehendere nititur eum, qui ſalit in montibus, et colles tranſilit, velociter enim currit ſermo eius. Pſal. 147. Non valet ex æquo currere, non poteſt pari cum illo celeritate contendere, qui exultat vt Gigas ad currendã viã. Pſal. 18. Et propterea rogat ſe trahi: Feſſa ſum, inquit, deficio: noli me deſerere, ne vagari incipiã poſt alios amatores? nec curram quaſi in incertum*. Et rectè quidem Bernardus, ſunt enim Chriſti exempla perfectiſſima, & quaſi Gigantis ſpatia, quæ nemo vnquã perfectè poterit imitari; quemadmodũ puer non poteſt ſuo paſſu paſſum hominis, nedũ Gigantis æquare, iuxta illud Poetarũ Principis de puero Aſcanio, *Sequiturq; patrem non paſſibus æquis*: quę omnia complexus eſt ipſe Dñs, cũ dixit loco Hieremię citato: *Poſt me ingredi non ceſſabis*. Eundẽ ſenſum efficit illud Eſa. 27. *Florebit, & germinabit Iſrael.* Quo loco obſerua, non ſine myſterio prius dictũ eſſe *florebit*, quã *germinabit*, cũ è contrario plantæ prius germinent, quàm floreant: quia videlicet iuſtus, cum in flore eſt, adhuc ſe debet reputare in germine eſſe, vt conetur magis effloreſcere, & in vberẽ fructum erumpere. Adde illud etiam ſignificari ſanctũ, & religioſum virũ, cum in flore eſt aliquarũ virtutum, eo ipſo tempore alia ex parte germinare debere, vt de nouo effloreſcat, & fructũ ferat. Itaque cũ quoſdam flores, & fructus produxerit, debere ſimul in aliorũ quoque bonorũ operum germina pullulare, vt ſemper in germine, in flore, & fructu ſit.

Pſal. 76. 11. *Hier. 3. 19.* *In virtute nunquã ſiſtendum.* *Cant. 1. 4.* *D. Bernar.* *Pſal. 147.* *Pſal. 18.* *Eſa. 27. 6*

9 Nonò. Peracto voti tempore radebatur Nazaręus, capilliq; in altari holocauſti cremabantur: cuius rei myſteriũ illud eſſe docet D. Greg. lib. 2. Mor. c. 39. tunc nos ad perfectionis ſummã pertingere, cũ ſic exteriora vitia ſuperamus, vt etiã cogitationes ſuperfluas à mente reſecemus, quas nimirũ ſacrificij igne cõcremare, eſt flãma eas diuini amoris incendere, vt cogitationes ſuperfluas cor quaſi Nazaræi capillos concremans totum in Dei amore ardeat. Ad hoc cõpleto ſuo Nazaræatu, omnia ſacrificiorum genera celebrabat, quia qui per vota

D. Greg. *Religionis ingreſſu omnia ſacrificia complentur.*

ta in religione nuncupata ſe Deo conſecrat, omne ſacrificij genus ea oblatione complectitur. Nam quod attinet ad hoſtiam pro peccato, integram peccatorum remiſſionem conferri in ingreſſu religionis ex eo eſt perſpicuum, quod à Patribus in religionem ingreſſus ſecūdo cuidam baptiſmo comparatur. Sic enim docent D. Hieron. Epiſt. ad Paulam, & D. Bern. de præcepto, & diſpenſatione. Hoſtia vero pacifica, quæ ſiue à placando Deo, ſiue ab eodem promerēdo nomen accepit, etiam in religione cōtinetur; ſiquidem Deus facillimè Religioſorum precibus, ac votis ſe ſinit exorari, iuxta illud Eſaiæ 65. *Antequam clament, ego exaudiam:* & Pſ. 33. *Oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum.* Iam verò holocauſtū vſque adeo in religione reperitur, vt affirmet Diuus Tho. 2. 2. q. 186. ar. 7. religionem nihil eſſe aliud, quam holocauſtum: id quod ex eo confirmat, quia ſicut in holocauſto tota hoſtia cremabatur, ita Religioſus nihil habet, quod Deo non offerat: nam externas opes offert per votum voluntariæ paupertatis; bonū corporis per votum continentiæ; bonum animę per votum obedientiæ, ſubijciēs Deo propriā voluntatem, per quam homo omnibus potētijs, & habitibus animæ vtitur. Denique vt nullum ſacrificij genus religioni deeſſet, ipſa quoque illuſtriſs. quoddam eſt martyriū, vt auctor eſt D. Hieron. in epitaphio Paulæ. *Non ſolum,* inquit, *effuſio ſanguinis in martyrio reputatur, ſed deuota quoque mentis ſeruitus immaculata quotidianum martyrium eſt: illa corona de roſis, & violis plectitur, iſta de lilijs. Vnde Cant. 5. dicitur: Dilectus meus candidus, & rubicundus, & in pace, & in bello eadem præmia vincentibus tribuens.* Et D. Bern. ſer. 1. omnium ſanctorū, expendens, cur Chriſtus idē pręmiū pauperibus, & martyribus polliceatur Matth. 5. *Beati pauperes ſpiritu, quoniā ipſorū eſt regnum cœlorū Beati qui perſecutionē patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorū eſt regnum cœlorum. Quid ſibi vult,* inquit, *quod eadē promiſſio facta eſt pauperibus, & martyribus, niſi quia verè martyrij genus paupertas voluntaria eſt.* Atque hæc tū de legalibus, ac typicis, tū de Euangelicis, ac veris Nazaræis dicta ſufficiant.

D. Hieron. D. Bernar. Eſa. 65. 24 Pſ. 33. 16. D. Thom. D. Hieron. D. Bernar. Matt. 5. 3. 10.

Cur locuſtæ habeant caudas ſimiles ſcorpionum, & in caudis aculeos?

Et habebant caudas ſimiles ſcorpionum, & aculei erant in caudis earum.

SECTIO XII.

SCorpio, vt auctor eſt Plin. lib. 11. hiſt. naturalis c. 25. grauiore ſupplicio lenta per triduum morte conficit. Semper cauda in ictu eſt, nulloque momento meditari ceſſat, ne quando deſit occaſioni: ferit & obliquo ictu, & inflexo. Venenum ab ijs cādidum fundi Apollodorus auctor eſt: geminos quibuſdam aculeos eſſe, mareſque ſæuiſſimos. Conſtat & ſeptena caudæ internodia ſęuiora eſſe: pluribus enim ſena ſunt. Tradit Palladius de aliorū ſententia fugari ſcorpiones, ſi aliqui eorum in medio domus exurantur. 1 *Plinius.*

2 Hinc primum eſt, quod ſubdoli, & aſtuti homines ſcorpionibus comparētur, veluti Ezec. 2. vbi Dominus ad prophetam loquitur: *Increduli, & ſubuerſores ſunt tecum, & cum ſcorpionibus habitas.* Sic enim locum interpretatur D. Greg. hom. 9. ſuper Ezech. *Increduli Deo ſubuerſores infirmantibus proximis, ſcorpiones etiā fortibus, ac robuſtis, quibus etſi in faciem contradicere non præſumunt, ex occulto tamen vulnus derogationis inferunt, & occultis machinationibus feriūt.* Vbi cernis ex Greg. occultum detractorem ſcorpionem appellari. Eodem ſenſu dicitur Eccl. 26. *Sicut boum iugum, quod mouetur, ita & mulier nequam; qui tenet illam, quaſi qui apprehendit ſcorpionem:* vbi mala mulier cōparatur in primis iugo; quod propter nimiā laxitatē huc illuc mouetur, ita vt malè boues coniungat; quia nimirum omnia domi perturbat, & coniugij pacē dirimit: deinde ſcorpioni, quia ſicut ſcorpio venenum ſuum non in capite, ſed in cauda habet, quod lethifero ictu per caudę inflexionem infundit: ita mala mulier occaſionē nocendi captat, & nacta opportunitate furtim quaſi ſcorpio arcuato vulnere percutit. Eandem etiā ob cauſam Dominus Lucæ 10. Dę-

Ezech. 2. 6. Subdoli homines, ac detractores ſcorpionib. comparantur. D. Greg. Eccl. 26. 10 Mala mulier ſcorpioni ſimilis. Luc. 10. 19.

mones appellauit ſcorpiones, cũ ſeptuaginta duobus diſcipulis reuertentibus cum gaudio, & dicentibus: *Domine etiã Dæmonia ſubijciuntur nobis:* reſpondit: *Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones, & ſuper omnẽ virtutẽ inimici, & nihil vobis nocebit:* quo loco ſermonem eſſe ad literam de Dæmonibus præterquam ꝙ ex ipſo ſermonis contextu apertè colligitur; teſtatur etiam Tertull. lib. 4. aduerſus Marcion. c. 24. Quẽadmodum & Pſ. 90. cum dicitur: *Super aſpidem, & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem.* Aduerte autem Dæmones comparari ſerpentibus, qui venenũ habent in ore, & ſcorpionibus, qui in cauda, quia actionem bonam & in principio, & in fine corrumpere, deprauareq; moliuntur, in principio quidem intentionem vitiando, in fine autem inanem gloriam ſuggerẽdo: in quẽ eundẽ ſenſum accipi poteſt illud, quod inferius hoc ipſo capite dicitur: *Poteſtas equorum in ore, & in caudis eorum.*

Tertull.
Pſ. 90. 13.
Cur Dæmon ſerpentibus & ſcorpionibus comparetur.

3 Verũ quod attinet ad ſcorpionis caudam, quæ Dæmonũ inſidias manifeſtè ſignificat, idẽ habemus expreſſum Geneſ. 3. cum dictum eſt ad ſerpentem: *Ipſa*, ideſt, mulier *obſeruabit caput tuum, & tu calcaneum eius.* Quem locum expẽdens D. Greg. lib. 1. Moral. ca. 38. *Caput*, inquit, *ſerpentis obſeruare, eſt initia ſuggeſtionis eius aſpicere, & manu ſolicita conſiderationis à cordis aditu funditus extirpare; qui tamen cum ab initio deprehenditur, percutere calcaneum molitur; quia etſi ſuggeſtione prima intentionem non percutit, decipere in fine tendit:* imò cum neque in exordio intentionis ferit, neque in itinere actionis intercipit, duriores in fine laqueos tẽdit, quos fini ſuo appoſitos Propheta proſpexerat, cum dicebat Pſ. 55. *Ipſi calcaneum meum obſeruabunt:* quia enim in calcaneo finis eſt corporis; quid per hũc niſi terminus ſignificatur actionis? nec verò ſolũ fini actionis, ſed multo etiam magis in fine vitæ Dæmon inſtar ſcorpionis cauda ſua inſidiatur: quo ſenſu accipiendum eſt illud Pſ. 48. *Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circundabit me.* Quaſi dicat: Ratio cur timere debeam in die iudicij eſt iniquitas in fine vitæ ſuſcẽpta: cum autẽ Regius vates calcaneum nominauit, alluſit ad ſerpentem, qui calcaneũ mulieris obſeruare dicitur Geneſ. 3. Ita hunc locum intellexit D. Aug. in comment. eius Pſalmi, vbi docet homini non tam timendum eſſe à die iudicij, quã à die mortis ſuæ, eo quòd inde pendeat æternitas, quaſi dixerit Regius vates; Cur timeo à die iudicij, ſi ex iniquitate calcanei mei, ideſt, malo vitæ meæ fine malitia, & acerbitas illius diei pendet? *Modo igitur*, inquit, *homines prouideant ſibi, vitent iniquitatem calcanei ſui, in calcaneo enim quiſque labitur. Etenim à Deo dictum eſt ſerpenti: Ipſa tuum obſeruabit caput, & tu eius obſeruabis calcaneum. Si Diabolus calcaneum tuum obſeruat, vt te deijciat; tu caput illius obſerua, caput illius initiũ malæ ſuggeſtionis eſt: quando incipit mala ſuggerere, tunc repelle antequam ſurgat delectatio, & ſequatur conſenſus, & vitabis caput eius atque adeo non apprehendet ille calcaneum tuum.* Hæc Aug. Vbi cernis de ſẽtẽtia Auguſtini Dæmonẽ inſtar ſerpentis calcaneo inſidiari, ideſt, tum finem actionis, tum extremum vitæ tẽpus obſeruare. Vtrãque enim expoſitionẽ tradidit loco citato Aug. quod idem eſt, atque ſcorpionem eſſe non ore, ſed cauda ferientẽ: in cuius rei typum Amalech extremam Hebræi exercitus partem fuit aggreſſus, quemadmodũ dicitur Deuter. 25. *Memẽto, quæ fecerit tibi Amalech in via, quando egrediebaris ex Aegypto, quomodo occurrerit tibi, & extremos agminis tui, qui laſſi reſidebant, ceciderit.* Sic enim Dæmon extremæ vitæ noſtræ actiones, quas iam viribus defectas, & præ ſenectute, & corporis infirmitate languentes vehementius aggredi conſueuit.

Geneſ. 3.
D. Greg.
Pſal. 55. 7.
Morientibus Dæmon magis inſidiatur.
Pſal. 48. 6.
D. Aug.
Deut. 25. 17

4 Ex his iam planũ relinquitur, quãto iure hæreticæ locuſtæ cũ ſcorpionũ caudis deſcribantur. Primũ, quia omnes in vniuerſum hæretici calidiſſimi ſunt, & maximè fraudulenti, & inflexo, atque obliquo ictu ſcorpionũ inſtar ferientes: quã eandem ob cauſam comparantur vulpibus, quæ eſt altera illuſtris ad hoc ipſum declarandum ſimilitudo, veluti Ezec. 13. *Quaſi vulpes in deſerto Prophetæ tui Iſrael.* Et Cãt. 2. *Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas: nã vinea noſtra floruit:* quod de hæreticis accipiunt Theod. in cõm. ſuper Cant. & D. Amb. ſerm. 11. in Pſal. 118. Vbi aduertit mandari

Heretici, vulpes dicũtur.
Ezech. 13. 3
Cant. 2. 15.
Theodor.
D. Ambr.

dari, vt vulpes exterminentur, dum vineæ florent: quia Hæretici florentibus vineis, ideſt, teneris adhuc in fide multo magis nocent, adultis autem iam vitibus, ideſt, perfectis nocere vix poſsũt.
Orig. Eundem locum enarrant Origenes homil. 4 ſuper Cant. docet huiuſmodi vulpes eſſe peruerſos Hæreticorum magiſtros, qui vineam Domini, ideſt, Eccleſiam exterminant, ne floreat in fide, admonerique Doctores Catholicos, vt dũ adhuc puſillæ ſunt iſtæ vulpes, & initiũ habet praua doctrina, Hęreticos arguere feſtinent; ad quam rem perſuadendã affert exemplum Samſonis, qui trecentas vulpes cepiſſe, eaſque alligatis caudis, ardentibuſque facibus interpoſitis in Philiſtinorum ſegetes, vineas, & oli-
Iudic. 15. ueta emiſiſſe deſcribitur Iudic. 15. Cau-
Orig. dam verò ad caudam alligare, inquit, Origenes, eſt aduerſantes ſibi Hæreticos, ac diuerſa ſentientes connectere, & inter ſe conferre, ex proprijſque eorum ſententijs, & argumentis propoſitiones colligere, atque in eorum ſegetẽ ignem concluſionis immittere, quo oẽs eorum ſectæ, & errores comburantur. Alterum quiddam in Samſonis facto obſeruauit
D. Ambr. D. Ambroſius ſerm. illo 11. in Pſal. 118. quòd Samſon non ad capita, ſed ad caudas vulpium ardentes faces alligauerit, illud indicare, fraudulentos homines, potiſſimumque Hæreticos liberam quidem linguam habere ad latrandum, ſed exitus impeditos, ſeu religioſa principia, finem verò fraudis ſuæ incendio deputatum. Aduerte etiam Hæreticorum quidem capita, ideſt, ſectas omnino diuiſas eſſe, ac multiplices, nec inter ſe vllo pacto conuenire; caudas autem inuicem nexas, & implicatas, quia finẽ eundem habent Eccleſiam perſequendi: idcircò caudas vulpium ligaſſe Samſonẽ, cum earum capita libera, ac ſoluta reliquiſſet. Secundò. Sicut ſcorpio in arcũ ſe componit ad feriendum: ita Hæretici Scripturæ Sacræ male intellectæ arcum ad ſimplices decipiendos intẽdunt iux-
Pſ. 10. 2. ta illud Pſalm. 10. *Quoniam ecce peccatores intenderunt arcũ, parauerunt ſagittas ſuas in pharetra, vt ſagittent in obſcuro rectos corde.* Quem locum de Hæreticis intel-
D. Aug. lexit D. Auguſt. tum in comment. eius Pſalmi, tum Epiſt. 48. ad Vincẽtiũ Donatiſtam. Idem habes Oſeæ 7. *Ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum, & in me cogitauerunt malitiã; reuerſi ſunt, vt eſſent abſque iugo; facti ſunt quaſi arcus doloſus:* *Oſ. 7. 15.*
quibus verbis ſuggillationem Hæreticorum contineri docet D. Hieron. Deũ- *D. Hieron.*
que ipſum conqueri, quòd eos erudierit, dederitque eis fortitudinẽ, qua contrà aduerſarios dimicarent; illi verò cogitauerint malitiam aduerſus Dominũ impijſſimas hæreſes extruentes: itaque facti ſint quaſi arcus doloſus, qui percutit dirigentem; aut ẽt facti ſint quaſi arcus intentus, parati ſemper ad pugnam in ſubuerſionem audientium.

Tertiò. Quemadmodum Scorpiones 5
habent caudas aculeatas, ipſiſq; caudãrum aculeis feriunt: ita Hęretici quamuis ore blandiantur morum licentiam, carniſq; illecebras prædicãtes, fines tñ, & exitus habent aculeatos, imò duplicẽ in caudis aculeum, vt de ſæuiorib. Scorpionibus diximus; ſiquidem quos veneno ſui erroris inficiunt, multis hic ĩplicant difficultatibus, ac deinde ſempiternis addicunt apud inferos cruciatibus. Vnde aptè in Hęreticos quadrat illud, quod Eliphaz dixit Iob c. 4. *Vidi eos, qui* *Iob 4. 8.*
operantur iniquitatem & ſeminant dolores, & metunt eos, flante Deo periſſe. Etenim, vt interpretat D. Greg. lib. 5. Moral. c. 15. *D. Greg.*
Dolores ſeminant, qui peruerſa agunt; dolores metunt, cum de eadem peruerſitate puniuntur: fructus autem doloris eſt retributio damnationis: Quam ob cãm meritò dicitur Eccleſ. 7. *Fili non ſemines mala in ſul* *Eccleſ. 7. 3.*
cis iniuſtitia, & non metes ea in ſeptuplum. Quo loco per ſulcos iniuſtitię deſideria carnis, prauoſq; animi affectus intellige, quibus qui fomentũ præbuerint per mala opera, metent inde ſeptuplũ, i. infinitam malorum ſegetem: vbi ſimul aduerte mentẽ prauis cogitationibus, & deſiderijs imbutam appellari tellurem ſulcis diſtinctam, & aratã, imò ẽt ſeminatam ſemine vſque adeò fęcundo, vt copioſa peccatorũ ſeges ſperari poſſit. Quartò. Scorpio ſemper ictum meditatur, ne vnq̃ occaſioni deſit, quod mirũ in modum Hęreticorum ingenium declarat, qui ſemper aliquid mali aduerſus Eccleſiam moliuntur, omnemq; captant nocendi occaſionem: q̃ eorum naturam eliganti ſimilitudine explicauit

Eſa.57.20 Eſaias, cum dixit cap.57. *Impij autem quaſi mare feruens, quod quieſcere non põt, & redundant fluctus eius in conculcationem, & lutum.* Quemadmodum enim mare ſua illa agitatione perpetua,& reciproca fluctuum reuolutione ſemper tempeſtatem minatur: ita impij, & Hæretici ſemper nouarum rerum fluctus voluũt, procelloſaſque in Eccleſia tempeſtates excitare moliuntur. Verùm, vt annota-
D.Hieron. uit D.Hieron.expendens verba ſequentia, ſicut marini fluctus reuoluuntur ad littora, atque iterum reſorbẽtur,& in ſe fracti lutum efficiunt, ꝙ pedibus cõculcatur; ſic impij tandẽ fracti æternę conculcationi ſubiacebunt. Alij in eundem locum obſeruarunt, ſicut fluctus maris feriunt ſtabilitatem littoris, & in ſe ipſos reuoluti littus quidem lauant, ipſi aũt lutum trahunt; ita Hæreticos perſecutione ſua Eccleſiam tanquàm ſtabile littus non mouere, ſed tm̃ lauare, cum ipſi lutulenti, & immundi ipſa ſua perſecutione efficiantur. Eandem inquietã, & ſemper ad malum promptam Hæreticorum naturam habes,& maris,& fer
Iob 41.22. uẽtis ollæ ſimilitudine expreſsã Iob 41. vbi de Leuiathan dicitur. *Ferueſcere faciet quaſi ollam profundum maris, & ponet quaſi, cum vnguenta bulliunt.* Quo loco
D.Hieron. D.Hieron. (ſi eius ſunt illi commentarij) per mare, hunc mundum intelligit, quem Diabolus quaſi ollã carnali accendit concupiſcentia, vt ferueat ad amãda terrena: id quod ad Hęreticos potiſſimũ ſpectat, qui perpetuo tanq̃ olla à Dæmone ſuccenſa ad malum feruent. Illud aũt, quod ſequitur: *Quaſi cum vnguenta bulliunt*, ſic intelligit; vt quemadmodũ Sancti Spiritualium gratiarũ amore in Spiritu Sancto ferueſcunt, ita ad amorẽ mũdi homines præſentis vitæ deſiderio quaſi quibuſdam ſuccenſionibus exardeſcant. Illud ẽt exiſtimo indicari, ſuggeſtionẽ,& tentationem Leuiathan, q̃ facit, vt improbi tanquam olla carnalibus deſiderijs efferueſcant, eandem, cũ bonos exagitat, efficere, vt eorũ pretioſa, & ſuauiſſima virtutum vnguenta, q̃ abſcondita animo latebant, tentationis igne calefacta ebulliant, & incredibilẽ ex ſe fragrantiam,& odorem afflent: ꝙ potiſſimum ad tyrannorum, & Hæreticorum perſecutiones referendum eſt, quibus maximè redolent virtutes Sanctorum. Itaque quo tempore nefarij homines tanquàm ollæ carnalibus deſiderijs feruent, eodem ipſamet tentatiõne Sãcti quaſi pulcherrimę phialæ vnguẽtis virtutum ebullientibus mirificè redolent: quod autem virtutes vnguenta appellentur ſponſa ipſa confitetur Cantic.1. *Trahe me poſt te, curremus in odorem vnguentorum tuorum.* *Cant.1.4.* Quæ Chriſti vnguenta, cum ardẽtiſſimo paſſionis igne ebullierunt, vniuerſum orbem ſuauiſſimo ſui odore impleuerunt.

Quintò Scorpionum ſæuiorum cau- 7
dæ ſeptem habent internodia; ſic enim hæreſis ſeptem habet internodia peccatorum, ideſt, peccata vniuerſa complectitur, quæ ſeptenario lethalium peccatorum numero, qui ſymbolum eſt vniuerſitatis, comprehenduntur: *Hæreſis peccata vniuerſa complectitur.* quamobrem meretrix illa cuius fit mentio Apocal.17. ſuper beſtiam ſeptem capitũ *Apoc.17.* ſedere viſa eſt: vbi obiter obſerua, cum mulier illa tanquàm eques ſuper eã beſtiam ſedere deſcribatur, nullam tamen frænorum mentionem fieri, quia hæreſis per omnia ſeptem vitia effuſo, imò effræni curſu excurrit, nullis habenis beſtiæ curſum,& libertatem inhibens. Nec verò mirum videri debet hæreſim vniuerſam complecti malitiam, cũ duo illa generalia omnium peccatorum ſeminaria, ſuperbiam dico,& cupiditatẽ, ſiue auaritiam, ſuo ambitu coerceat: eæ enim, auctore D.Hieronymo multis in *D.Hieron.* locis, maximè in Hæreticis dominãtur, & quidem de ſuperbia dicitur Eccl.10. *Eccl.10.15* *Initium omnis peccati eſt ſuperbia*: de cupiditate verò primæ ad Timoth.6. *Radix* *1.Tim.6.* *omnium malorum eſt cupiditas.* Gręcè ἡ φιλαργυρία *20.* ideſt, amor argenti: ex quo manifeſtum eſt Paulum auaritiã intelligere: & præterea, quia poſtquàm dixit: *Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum Diaboli*, ſtatim ſubiunxit: *Radix enim omnium malorum eſt cupiditas.* D.Aug.lib.11. de Geneſi ad literã *D.Auguſt.* cap.15. exiſtimauit ſermonem eſſe non de auaritia, ſed de cupiditate abſolutè; quem etiam ſequutus eſt D.Thom.1.2. *D.Thom.* quæſt.84. art.2. vbi eam vtriuſque loci citati conciliationẽ excogitauit, videlicet cũ in omni peccato reperiatur auerſio, & cõuerſio, ſuperbiam eſſe initium

omnis

omnis peccati ex parte auerſionis, cupiditatem verò ex parte conuerſionis, ſubtiliter quidem, ſed non cōgruenter Pauli inſtituto, qui uti diximus, non de cupiditate generatim, ſed de auaritia loquitur, quam certum eſt non omnium ſcelerum materiam, & conuerſionem comitari.

7 *Hęretici, vt igni damnētur, omnino oportet.* Poſtremò. Fugantur ſcorpiones, ſi aliqui domi exurantur: ſic hæreſes exterminari non poſſunt, niſi aliqui hæretici Vulcano committantur. Id quod probari poteſt ex Io. 15. *Si quis in me non manſerit, mittetur foras ſicut palmes, & areſcet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet.* *Ioan. 15. 4.* Quem locum non ſolùm ad pœnas damnatorum apud inferos, ſed etiā hic ad Hæreticorum damnationem pertinere immeritò inficiatur Alfonſus à Caſtro lib. 2. de iuſta hæreticorum punitione, c. 12. *Caſtro.* *D. Ambr.* Hoc ipſum iam ſuperius annotauit Ambroſ. in eo, quòd Samſon ardentes faces vulpium caudis alligauit, vt ita Philiſtæorum meſſes, atque oliueta deperirent: idemque non obſcurè ſignificauit Regius vates Pſal. 67. cum dixit: *Increpa feras arundinis.* *Pſ. 67. 31.* Quo loco plerique volunt ductam eſſe ſimilitudinem à venatoribus, qui cum apros de arundineto, aut querceto cupiunt foras educere, ignem admouent, eoque admoto exeunt apri, quod ni faciant, igne pereunt. Itaque poſtulare Regium Prophetam à Deo, vt feras arundinis, ideſt, hæreticos increpet, per ignem nimirū, vt eiuſmodi feræ admoto igne, vel egrediantur, hæreſimque abiurent, vel ſi nolint, penitus comburantur. Habitare autem Dæmonem, eiuſque ſectatores, ac potiſſimum hæreticos quaſi feras in arundineto palam eſt ex Iob 40. *Iob 40. 16.* *Sub vmbra dormit in ſecreto calami, in locis humentibus.* *2. Tim. 2. 16.* Alia ſimilitudine ad idē inſinuandū vſus eſt Paulus 2. ad Timoth. 2. cum hæreſim cancro morbo comparauit: *Prophana autem, & inaniloquia deuita, multum enim proficiunt ad impietatem: & ſermo eorum vt cancer ſerpit.* Non ſolùm, quia, vt vult Theophylactus, cancer morbus eſt, qui omnia circumiecta depaſcitur, ſed etiam, quia igne tātum curari poteſt ſic enim hæreſis non ſolùm ſui contagio omnia inficit, quam ob cauſam Pſal 1. *Cathedra peſtilentiæ* vocatur, quæ non tantum ſedentes, ſed vicinos quoſque etiam graſſante in dies, ac ſerpente lue corripit; ſed etiam quia non niſi igne adhibito exterminari poteſt. *Theophyl.* *Pſal. 1.* Denique aduertendum eſt ex Franciſco Georgio Veneto in ſua Harmonia Cantic. 1. tono 4. cap. 31. cor Scorpionis cęleſtis, eſſe in tertio gradu Sagittarij, præſidereque lapillis pretioſis Sardonio, & Amethyſto, imo ſerpentium, ac Dæmonum fugæ, quod ſic accipiendum videtur, vt cor ſcorpionis, qui eſt in octaua ſphæra, reſpondeat gradui tertio Sagittarij, qui eſt in primo mobili: ponunt enim Aſtrologi duodecim ſigna in octaua ſphęra ex ſyderibus figurata, & alia duodecim ſine figuris in primo mobili: quæ obſeruatio ad rem, de qua agimus, maximè pertinet; conſentaneum enim rationi eſt, vt ſcorpionum, ideſt, hæreticorum corda Sagittario, ideſt, diuinæ, & humanæ iuſtitię telis ſubiecta ſint, in eaque tanquam in ſcopum ſeuerę animaduerſionis ſagittæ collimentur. *Franc. Venet.* Rectè etiam ſubdit Venetus eam ſcorpionis cum Sagittario conuenientiam pretioſis lapillis, imo etiam Dęmonum fugæ pręſidere, non quod ſydera vllam in Dęmones vim habeāt, ſed quoniam exterminatis hæreticis fugantur Dęmones, fidei, etiam, & virtutum reliquarum pretioſi lapides magis rutilant. Atque hæc de viſione, & myſterio locuſtarum.

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

DE TERTIA VISIONE IOANNIS.

Viſio imaginaria ſexti Angeli deſcribitur.

SECTIO PRIMA.

1 COmmemorata quinti Angeli viſione in priori parte huius capitis nūc in poſteriori Ioānes ſexti Angeli viſionem cōmemorat, quę huiuſmodi eſt. Primum. Sexto Angelo tuba canente, audiuit Ioannes vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod eſt ante oculos Dei, dicentem ſexto Angelo, qui habebat tubam: Solue quatuor Angelos, qui alligati ſunt in flumine magno Euphrate. Secundò. Soluti ſunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam, diem, menſem, & annum ad occidendam tertiam partem hominum. Tertiò. Vidit numerū equeſtris exercitus (proculdubio quem quatuor illi Angeli collegerunt) vicies millies dena millia, ſeu vt habetur Græcè, duas myriades myriadum; quanquam in Biblijs Complutenſibus non eſt. *Duæ myriades myriadum,* ſed abſolutè *Myriades myriadum,* quod ferè eodem recidit. Eſt autē myrias idem, quod decem millia, quo fit vt vna myrias myriadum ſit idē, quod decies millies decem millia, & duæ myriades myriadum vicies millies decem millia, ideſt, ducenties mille millia, ſiue decies millies viginti millia, vel vicies mille myriades, quod vulgo eſt, bis centum milliones; quem numerum ait Ioānes ſe audiuiſſe. Quartò. Equites eiuſmodi equorum habebāt loricas igneas, & hyacinthinas, & ſulphureas, nimirū vel quòd ſinguli equites haberent loricas partim igneas, partim hyacinthinas partim ſulphureas, vel quod alij eas haberent igneas, alij hyacinthinas, alij ſulphureas. Quintò. Capita equorum erāt tanquam capita leonum, & de ore eorū procedebat ignis, fumus, & ſulphur, habebantque poteſtatem ſuam in ore, & in caudis: erant enim caudæ ſimiles ſerpentibus, deſinentes videlicet in capita ſerpentium, iiſque nocebant. Poſtremò. Duæ reliquæ partes hominum (tertia enim pars ab ijs plagis interfecta deperijt) neque occiſæ ſunt, neque tertię partis occiſæ miſerabili interitu admonitę egerunt pęnitentiā, vt ne Dęmonia, & ſimulachra aurea, argentea, ærea, lapidea, & lignea adorarent, neque alieno malo ſapere voluerunt, vt ab homicidijs, veneficijs, furtis, & fornicatione abſtinerent.

Myrias idē quod decem millia.

Lyrani, & quorundam aliorum expoſitio commemoratur.

SECTIO II.

NIcolaus de Lyra, & Petrus Aureolus Cardin. in comment. ſuper Apoc. & D. Antoninus 1. p. Chronicorum ti. 6. c. 1. §. 7. exiſtimarunt hoc loco prænuntiari à Ioanne ſchiſma illud inter Laurētium, & Symmachum de ſummo Pontificatu contendentium: quæ ſententia, vt intelligatur, ſimulque rationes, quibus inferius eam oppugnare inſtituimus, bene perſpectæ, & exploratæ eſſe poſſint, res ipſa quomodo acciderit, prius eſt breuiter explicandum. 1

Lyranus. Petr. Aur. D. Anton.

Schiſma inter Laurentiū, & Symmachum quartū ordine, declaratur.

Igitur

Igitur Anaſtaſio ſecundo Pontifici maximo, qui ſedem Romanam tenuit tempore Traſimundi Vandalorum Regis, infeſtiſſimi Eccleſiæ hoſtis, ſucceſſit in Pontificatu Symmachus ex Sardinia oriundus, maxima cleri, populiq; Romani diſſenſione. Etenim vna pars Symmachum apud baſilicam Conſtantinianã, altera Laurentium Romanum apud baſilicam Mariæ in via noua depoſcebat. Concilium Rauennæ indicitur, diſcuſſaq; re præſente Theodorico Romanorum Rege Ariano Symmachus confirmatur, qui Laurentium competitorem ſuum Epiſcopum Nucerinum creauit: erat enim Symmachus ſuauiſſimis moribus, vnde ducentos, & viginti Epiſcopos à Traſimundo Vandalorum Rege Ariano relegatos in Sardiniam ſuſtentauit. Quatuor annis poſt iterum ſeditio Romæ cooritur. Feſto, & Probino Senatorij ordinis Laurentium reuocantibus, & Pontificem maximũ depoſcentibus: qua ſeditione commotus Theodoricus Petrum Altini Epiſcopum Romã mittit, qui pulſis Laurentio, & Symmacho Pontificatũ occuparet. Cęterũ Symmachus coacta ſynodo centum, & viginti Epiſcoporũ obtinuit, vt Petrus, & Laurentius in exilium amandarętur: tãta autem ob huiuſmodi diſſenſionem concitata eſt Romæ ſeditio, vt quãplurimi tum ex clero, tum ex populo cęderentur, nec ſacris parceretur virginibus toto eo triennio, quo hæc ſeditio perdurauit. Fuit hoc ordine quartũ in Eccleſia ſchiſma circa annum Domini 502. de eoq; ſcripſerunt Niceph. lib. 16. hiſt. Eccl. c. 35. & Theod. lector lib. 2. Collectaneorum, eiuſq; facit mentionem D. Greg. lib. 4. Dial. c. 40. vbi docet Paſchaſium Cardinalem Apoſtolicæ ſedis Diaconum Laurẽtium elegiſſe, & omnium poſtea vnanimi conſenſu Symmachum verum Pontificem declarantium ſuperatum, in ſua tamen ſententia vſque ad diem obitus ſui perſtitiſſe, colendo, & præferendo Laurentium, quem Epiſcoporum iudicio præeſſe ſibi Eccleſia recuſauit. Simul etiam refert eundem Paſchaſiũ poſt obitũ Germano Capuano Epiſcopo apparuiſſe in thermis Angulanis, tanquã in pęnali loco deputatum maximos patiẽtem calores, ꝙ pro Laurentio contra Symmachum ſenſiſſet: ex quo colligit Greg. eum non malitię, ſed ignorantiæ errore peccaſſe: itaque, cum adhuc in purgatorio eſſet, Dalmaticam eius feretro ſuperpoſitam Dæmoniaco tangenti ſanitatem attuliſſe.

Niceph. *Theod.* *D. Greg.*

2 Sciendum præterea, quo tẽpore Anaſtaſius Imperat. huius nominis primus Eutychiana hæreſi infectus Conſtant. imperabat, eodem Theod. regem Arianum in Italia cum ſumma potentia regnaſſe. Cũ verò Anaſtaſius à diſſenſionibus abhorreret, neque quicquam rerũ nouarum excitari in Eccleſia pateretur, vt refert Niceph. lib. 16. hiſt. c. 15. factũ eſt, vt eius temporibus Chalcedonenſis Synodus, (quę fuit 4. Oecum. ſeu generalis) aduerſus Eutycherẽ duas in Chriſto naturas negantẽ, congregata, neque palam per ipſum cõſtitutionibus imperialibus promulgaretur, neque etiam reprobaretur: itaq; ſicut quibuſdam Eccleſiarum præſidibus videbatur, tale de ea erat iudicium, quidamq; recipiebãt, alij non ſolũ reijciebãt, ſed anathemate etiam, tanquam hæreticam iugulabãt: quibuſdam duas naturas in Chriſto verè, alijs vnam tantum impiè aſtruentib. quod malum eo proceſſit, vt quælibet Eccleſia in factiones diuideretur, & Orientales, atque Occidentales, imò etiã Lybicæ partes in multas ſectas diſſectæ fuerint: tanta confuſio, mentiũq; caligo orbem vniuerſum inceſſit? Porrò Anaſtaſius tametſi pacis amantiſſimus, eorũ tamen, qui nouas res moliebãtur, temeritate cõmotus, quoſcunque pręter morem nugas agere, & impudenter ſanctã Synodum damnare, vel etiã apertè eandem in tẽplis deprædicare intelligebat, è thronis vtroſq; reijciebat, atque ad eũ modum multi Epiſcopi multati ſunt. Denique Anaſtaſio ſucceſſit Iuſtinus: Theodoricus verò adhuc ſuperſtes Romam, & Italiam obtinebat, acerrimus Arianæ hæreſis propugnator: quoniam vero Iuſtinus Catholicus Imper. Hormiſdæ Pontificis maximi ſuaſu, & conſilio pręcepit per totũ Orient. Imper. vt nullus, ſiue Epiſc. ſiue Sacerdos Arianus permitteretur, Theodor. minacib. literis Imperat. compulit, vt edictum illud reuocaret, imo Ioannem Pontif. maximum, qui Hormiſdę defuncto ſucceſſerat,

Niceph.

rat, coegit, vt Conſtantinopolim tranſiens id Imperatori ſuaderet, alioquin ſe per totam Italiam in Catholicos ſæuiturum. Itaq; reſtitutæ iterum ſunt Eccleſiæ Epiſcop. & Sacerdotibus Arianis.

3 Fuit autem Theodoricus natura crudelis. Etenim Boetium Seuerinum virũ Cõſularem, atque doctiſſimũ trucidari præcepit; ipſumq; Ioannem ſummum Pontificem ex Conſtantinopoli reuerſũ in carcerẽ detrudi imperauit, vbi fame, & ſqualore obiẽs martyrij palmã promeruit. Theodorici mortem, & pœnas apud inferos refert D. Greg. lib. 4. Dial. c. 30. vbi docet oſtenſum fuiſſe per viſũ ſancto cuidã viro in inſula Lypara degenti, propè quam eſt alia inſula, quæ Vulcanus appellatur, Theodoricum eo ipſo die, quo obijt, inter Ioannem Papã, & Symmachũ Patritium diſcinctũ, atq; diſcalceatum, vinctiſq; manibus deductum, & in vicinam Vulcani ollã iactatum fuiſſe: tunc Gregor. *Quia*, inquit, *Ioannem Papam affligendo in cuſtodia occidit, Symmachũ quoque Patricium ferro trucidauit, iuſtè ab illis in ignem miſſus apparuit, quos in hac vita iniuſtè iudicauit.*

D.Greg.

Sexti Angeli iuxta quorundam ſententiam literalis expoſitio.

SECTIO III.

1 Igitur iuxta ea, quæ paulò ante dicta ſunt, Nicolaus de Lyra, Petrus Aureolus Cardinalis, & D. Anton. locis citatis, ita viſionem ſexti Angeli interpretantur. Sextum Angelum, qui ruba cecinit, volunt eſſe, aut Paſchaſium Cardinalem Apoſtolicę ſedis Diaconum, qui cauſa fuit eiuſmodi ſchiſmatis eligendo Laurentium Antipapam, aut ipſummet Laurentium, qua ex re magna i Eccleſia turbatio orta eſt. Auditam verò fuiſſe vnam vocem ex quatuor cornibus altaris aurei, ideſt, vocem ipſius Paſchaſij, quæ ex cornibus altaris aurei audita dicitur: quoniã Paſchaſius vnus erat de collegio Cardinalium Eccleſiæ Romanæ, vbi Laurẽtium Papam acclamauit. Quatuor Angelos volunt eſſe Symmachum Papam, Laurentium Antipapam, Anaſtaſium Imperatorem infectum hæreſi Eutychetis, & Theodoricum Regem Italię Arianum: tunc aiũt hos quatuor Angelos ligatos aliquãto tempore fuiſſe in flumine magno Euphrate, ideſt, in Imperio Romano, quod Euphrati flumini comparatur, quòd vnum ſit ex quatuor orbis imperijs: quemadmodum Euphrates vnum eſt ex quatuor terreſtris paradiſi fluminibus: ligatos, inquã, ideſt, impeditos, & cohibitos ab Eccleſia perſequenda, deinde ſolutos, vt Eccleſiam perturbarent, Symmachum quidem, & Laurentium de ſummo Pontificatu contendentes, Anaſtaſium verò, & Theodoricum pro ſua quemque ſecta, & hæreſi depugnantes. Facile verò fuit eos ſoluere, quia parati erant in horam, diem, menſem, & annũ, ideſt, omni tempore promptiſſimi ad occidendam tertiam partem hominum, ideſt, magnam Catholicorũ partem, quoniam quãplurimi ſeditionibus, & factionibus concitatis vtrinq; fuerũt interfecti: imò Theodoricus vniuerſæ Italiæ interitum minabatur, niſi Anaſtaſius Eccleſias Arianis Epiſcopis, & Sacerdotibus reſtitueret, vt paulò ſuperiùs docuimus. Quoniam autem omnes prouinciæ ſubiectæ Anaſtaſio, & Theodorico pro ſuo quæque principe decertabãt, & Eccleſia propter ſchiſma in factiones diuiſa diſſidebat; idcircò infinita eorũ multitudo per equites vicies millies dena millia, poſito numero certo pro incerto, vt aiunt, exprimitur.

Lyranus.
Petr. Aur.
D.Anton.
Prædicto ſchiſmati verba contextus applicantur.

Adhæc, equites habebant loricas igneas, propter ardorem nocendi; hyacinthinas, ideſt, cęleſtis coloris, propter apparentem zelum religionis, & fidei; denique ſulphureas, propter fœditatẽ, ac turpitudinẽ vitæ: quæ expoſitio placuit D. Antonino: aut certè, vt vult Petrus Aureolus, Symmachus, & Laurentius habebãt loricas hyacinthinas propter hypocriſim, & ſimulationem ſanctitatis; Theodoricus igneas, ꝑpter hęreſim Arianam; Anaſtaſius ſulphureas propter Eutychianum errorem. Equorum capita, tanquam leonum erãt, propter ſummam crudelitatem: de ore eorum procedebat ignis, videlicet ęmulationis inter Symmachum, & Laurẽtiũ; fumus iræ, & ſuperbiæ, & ſulphur hæreſis inter Theodoricum, & Anaſtaſiũ. 2

D. Anton.
Petr. Aur.

Habe-

Habebant equi poteſtatē in ore,& caudis, quoniam tam inter Symmachum, & Laurentium, quàm inter Anaſtaſiū, & Theodoricum res non ſolum ore,ideſt,diſputationibus,& minis,ſed etiam caudis,ideſt occultis fraudibus,& ſimulationibus agebatur. Deſinebant autē caudæ in capita ſerpentiū propter calliditatem, & aſtutiam perſequendi modis omnibus rem Catholicā. Denique cum ſubiungitur: *Cæteri homines,qui nō ſunt occiſi in his plagis*,&c. Exiſtimant Lyranus,& Diuus Antoninus tangi obiter magnam quandam paganorum cędem, quæ tempore Theodorici facta eſt, Saxonibus videlicet in bello aduerſus Thuringos dimicantibus: vbi vtrinque magna edita ſtrage, quamplurimi paganorum, qui ſimulachra Deorum impiè adorabant,miſerrimè & corpore,& animo perierunt. Hæc ad mentem horum Doctorum dicta ſint.

Lyranus. D.Anton.

Præcedens Lyrani expoſitio refellitur,& communis ſtatuitur.

SECTIO IV.

1 Quamquam commemorata Lyrani expoſitio quibuſdam alijs placuerit, nobis certè minimè probatur. Primùm, quia ex quatuor illis Angelis ligatis in Euphrate, atque adeo procul dubio malis (aliàs enim non tanquam vincti,& veluti in carcerem detruſi deſcriberentur) vnum facit Symmachum optimis, & ſuauiſſimis moribus Pontificem,ab omniq; ſeditione,& crudelitate alienum, qui non ambitioſe,& arrogāter,vt Laurentius,Pontificatū ambiebat, ſed pro veritate ſuæ electionis ſanctiſſimè depugnabat: deinde, quia alienum videtur Euphratrē Meſopotamiæ fluuium Romanum interpretari imperium, eo quòd vnum ſit ex quatuor imperijs, quemadmodū ille vnum eſt ex quatuor terreſtris paradiſi fluminibus: nam ſi ita eſſet, nullo myſterio Ioannes Euphratē potius, quàm Tygrim, Geon, aut Phiſon poſuiſſet. Ad hęc quamuis illud ſchiſma ſeditioſum fuerit, cum tamen non totam Italiam occupauerit, quin potius Romæ tantum præcipuè viguerit,nō erat, cur Ioanni duæ myriades myriadum, ideſt, ducēti milliones equeſtris exercitus in aciem educti, & expediti apparuerint. Fruſtra verò ad cogendum tantū exercitum cōmemorantur Anaſtaſij Imperatoris, & Regis Theodorici ſimultates, cum nulla inter eos bella mouerentur, nec vnquam vnius aduerſus alterū conſcripti milites legerētur; imò Theodoricus ſola cōminatione Anaſtaſium ad reſtituendas Eccleſias Epiſcopis, & Presbyteris Arianis compulerit. Denique non video, qua conſecutione Ioannes ab ſchiſmate Laurentij ad Saxonū, & Thuringorum certamina, vt volunt nominati auctores, nullo narrationis nexu, nullo rerum geſtarū ordine tranſierit,cum tamen ipſa viſionis ſeries, & narrationis contextus, manifeſtè oſtendat,id quod hac poſtrema capitis parte commemoratur, ad præcedentem quatuor Angelorum, & innumeri illius equitatus viſionem pertinere.

2 Exiſtimamus igitur cum communi ſententia,quā ſequuntur Beda, Richardus de S.Vict. Andræas Cęſarienſis,Rupertus,Arethas,Haymo, Pannonius,& alij, hanc viſionem ad extrema mundi tempora eſſe referendā: quòd verò præcedere debeat tempus Antichriſti,ex eo quidam conantur oſtendere,quòd in fine capitis duæ partes impiorum, quæ ſupereſſe debent,deſcribuntur adorare ſimulachra aurea, argentea, lapidea,lignea; cum tamen Daniel cap. 11. dicat Antichriſtum omnia idola euerſurum illis verbis: *Deum patrum ſuorum non reputabit,& erit in concupiſcentia fœminarum,nec quenquam Deorum curabit, quia aduerſum vniuerſa conſurget.* Quare ſextus Angelus, qui tuba cecinit, præcipuus quidam eſt Dæmon,iuxta ea,quę initio viſionis ſeptem Angelorum ſuppoſuimus. Audita eſt vox vna ex quatuor cornibus altaris aurei,nimirum egreſſa ab ipſo Dei conſpectu,qui in cęlo tanquam in templo reſidens ante ſe altare quoddam aureum habere deſcribitur, in quo ei ſupremæ adorationis thymiamata à beatis illis mentibus offerantur; ducta ſimilitudine à templo Salomonis, in quo erat altare thymiamatis aureum, in quo odores incendebantur.

Beda. Richard.Victorinus. And.Cęſar. Rupert. Arethas. Haymo. Panonn. & alij.

Antichriſti extrema mundi tempora.

Dan.11.37.

Hebr. 9. bantur. Sic enim etiam Paulus Hebr. 9. in cælo poſuit Sancta ſanctorum, quæ Chriſtus tanquam verus Pontifex Maximus ſemel per ſuũ ſanguinem ingreſſus nobis aperuit, ducta ſimilitudine à tabernaculo Moſaico. Hac voce præcipiebatur prædicto ſexto Angelo, vt ſolueret quatuor Angelos, qui ligati erant in flumine magno Euphrate, quos ple-
And. Cæſar. rique, vt refert Andræas Cæſarienſis, exiſtimarunt eſſe Michaelem, Gabrielẽ, Vrielẽm, & Raphaelem: quam ipſe opinionem non approbat, affirmãs eſſe peſſimos Dæmones, ſatisq; ex eo oſtenditur, quia non eſt, cur boni Angeli aliquo in loco vincti teneantur. Quocirca meritò ferè omnes Doctores interpretantur vniuerſitatem Dæmonum quaternario numero, qui quatuor orbis partes complectitur, comprehenſam, aligatos in Euphrate, ideſt, in congregatione impiorum, quæ per Euphratem Babylonis, ideſt, confuſionis fluuium exprimitur, qui ſolui dicuntur extremis temporibus, quia tunc ex Dei, qui eos modo ligatos tenet, permiſſione multũ poterunt, & veluti è carcere exeuntes, atque in rem Catholicam debacchantes liberè volitabunt, & Eccleſiam vniuerſam modis omnibus diuexabũt. Nihilominus non diſplicet Franciſci Ri-
Franc. Rib. beræ ſententia in comment. huius loci exiſtimantis, quod hic dicitur, quatuor Angelos, ideſt, Dæmones ligatos eſſe in Euphrate, ita vt verba ſonant accipiendum, cum id nihil abſurdi contineat,
Tob. 8. quemadmodum Tobiæ 8. legimus Raphaelem apprehendiſſe Dæmoniũ Aſmodæum, illudq; in deſerto ſuperioris Aegypti religaſſe. Eodem igitur modo veriſſimile eſt quatuor quoſdam præcipuos Dæmones religatos eſſe in flumine Euphrate: in eo aũt potius, q̃ in quolibet alio flumine, quia Euphrates fluuius eſt Babylonis, quæ propter ſignificationẽ confuſionis ciuitas dicit impiorũ, habitationi Dæmonũ accõmodata.

3 Hi igitur quatuor Satanæ Angeli ſoluendi ſunt in fine mundi, maximumq; Dæmonum inferiorum ſupra reprobos tanquam ſuper equos inſidentium exercitum collecturi ad bellum Eccleſiæ indicendum, qui exercitus propter potentiam equeſtris, propter multitudinem autem propemodum infinitam ducentorum millionum deſcribitur: vnde nõ mirum, ſi tertia pars hominum ab eo dicatur occidenda, quam tertiam partem non hominum in vniuerſum, ſed impiorum dumtaxat eſſe probabile quidam exiſtimant; in quos nimirum Deus eorum Dæmonum, & reproborum miniſterio animaduertet. Etenim hoc ipſo cap. in quinto Angelo locuſtæ etiam ſolum nocuiſſe dicuntur hominibus, qui ſignum Dei in frontibus ſuis non habebant: & confirmari adhuc poteſt ea ſententia, quia ſi hæc tertia pars eſt hominũ in vniuerſum, cũ duę reliquæ partes dicantur in impietate ſua, & idololatria permanſurę; ſanè poſt illã internecionẽ nulli iuſti remanerent, qui fidẽ, & religionẽ tuerentur. Eorũ verò equitũ terror, quẽ omnibus inijcient, ſimul etiam in rebus gerendis celeritas in loricis igneis declaratur: in hyacinthinis verò, ideſt, cæleſtis coloris ſimulatus verę religionis cultus: denique in ſulphurẽis fœditas, & turpitudo morũ; ſimul etiã inferni cruciatus, qui ipſos, & eorũ ſectatores manent, iuxta illud Pſ. 10. Pſal. 10. 6.
Ignis, & ſulphur, et ſpiritus procellarũ, pars calicis eorum. Equi ſunt ipſi impij, ſupra quos Dęmones equitabũt, ſicut & Chriſtus ſuper Apoſtolos equitare dicitur
Abacuch 3. *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadriga tua ſaluatio.* Horum igitur Abac. 3. 8.
equorũ capita tanquã leonum viſa ſunt propter ſummã crudelitatẽ, qua in omne genus hominũ graſſabuntur: caudę verò in capita ſerpentiũ deſinunt; quia vbi finis videbitur eorũ crudelitati impoſitus, inde rurſus noua mala replicabuntur. Itaque caudæ, ideſt, fines malorum capita erunt, ideſt, initia futurorũ, quæ quoniã cum omniũ malorum, præcipuè verò ſchiſmatũ, hæreſum, & idololatrię veneno cõiuncta erunt, idcirco tanquã ſerpentium apparuerunt: atque ex his iam fit perſpicuũ, quomodo horum equorum poteſtas in ore, & caudis poſita memorat. Denique reliquę duæ partes impiorum, quæ ſupererunt (tertia enim, vti dicimus, occidetur) in ſua impietate perſiſtent, neque pœnitentiã agent, ſed adorabunt omnis generis Dęmonia, & ea omnia ſimulachra, quæ à Ioanne commemorantur.

Cur

Cur loricæ equitum hyacinthinæ deſcribantur?

Et qui ſedebant ſuper eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & ſulphureas.

SECTIO V.

1 CVr loricæ equitum, ideſt, Dæmonum, & reproborũ igneæ, & ſulphureæ apparuerint, in promptu eſt rationẽ afferre, vt ex ijs, quæ diximus, perſpicuum relinquitur. Illud ſolum meritò aliquis quærat, cur etiam hyacinthinæ deſcribantur? videbitur enim hyacinthi cæleſtis ſpecies, & pulchritudo minimè in Dæmonum armaturam conuenire. *Hyacinthus flos, & gemma eſt.* Sciendum eſt igitur hyacinthum, & florem, & gemmam eſſe: de gemma loquitur Plinius lib. 37. *Plinius.* hiſtor. naturalis cap. 9. vbi inter alia: *Multũ*, inquit, *ab amethyſto diſtat hyacinthus: differentia hæc, quòd ille emicans in amethyſto fulgor violaceus, dilutus eſt in hyacintho. Primo quoque aſpectu gratus, euaneſcit antequam ſatiet, adeoq; non implet oculos, vt penè non attingat, marceſcens celerius nominis ſui flore.* Hyacinthus flos eſt etiã coloris violacei, eumq; auctore eodem Plinio lib. 21. cap. 11. comitatur fabula duplex, luctum præferens eius, quem Apollo dilexerat, aut ex Aiacis cruore editi, ita diſcurrentibus venis, vt figura Græcarum literarum *Ai* legatur inſcripta: itaque hyacinthus tam gemma, quàm flos coloris eſt cæleſtis, atque inde factum eſt, vt ad cæleſtia repręſentanda adhibeatur: vnde eſt illud Cant. 5. *Cant. 5. 14.* *Manus illius tornatiles aureæ plenæ hyacinthis.* Dicuntur autẽ manus Chriſti plenæ hyacinthis, ideſt, cæleſtium gratiarum gemmis, quas liberaliter in homines ſpargit. *Liberalitas Chriſti erga homines.* Eodem ſenſu accipi poteſt illud Ezech. 16. quod ad Hieruſalẽ ſub pulchræ fœminæ typo dicitur: *Ezech. 16. 10.* *Calceaui te hyacintho*. Verè enim iuſtus calceatus eſt hyacintho, ideſt, ſpe rerum cæleſtium; qua veluti calceamento munitus per aſperitatem deſerti huius vitæ ſine læſione poteſt incendere, quod calceamenti genus commendatur in ſponſa Cant. 7. cum dicitur: *Cant. 7. 1.* *Quàm pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis, filia Principis*. Poſſumus etiam cum pleriſque eo loco per hyacinthum exempla ſpiritualium, & cæleſtium virorum intelligere, quibus tunc nos calceamus, cum actionum noſtrarum greſſus, operũ, quæ ipſi egerunt, conſideratione munimus; præcipuè verò virginum, quæ peculiari ratione per hyacinthum accipi debent, eo quòd virginitas maximè cæleſtis, ac diuina ſit: ſicut etiam per ferrũ, & æs Martyres, & Cõfeſſores accipiuntur à nõnullis in benedictione illa, qua Moyſes tribũ Aſer benedixit Deut. 33. *Deut. 33. 24.* *Benedictus in filijs Aſer, ſit placens fratribus ſuis, & tingat in oleo pedem ſuum, & ferrũ, & æs calceamentum eius: ſicut dies iuuentutis tuæ, ita & ſenectus tua*: quamquam ad literã illud ſignificatur ſortẽ Aſer, ideſt, portionem terræ illi attributam, olei, ferri, & æris vſque adeo feracem fuiſſe, vt poſſent poſteri Aſer oleo pedem tingere, & ex ferro, atque ære calceamenta conficere, eo quòd multis metallorum fodinis abundaret.

Quoniam igitur hyacinthus cæleſtẽ colorem refert, inde factum eſt, vt quatuor illorum Angelorum equitatus loricas hyacinthinas habuiſſe dicatur, 2 quoniam per hypocriſim zelum fidei, *Hypocritarum ſimulatio.* & religionis ſimulabunt; nihilq; aliud ſe, quàm amorem cæleſtium, & verum Dei cultum procurare. Sic enim Hypocritæ ſolent ſeſe, quantum poſſunt, ad Sanctorum vitam, & mores per ſimulationem effingere ad gloriam, honores, opeſq; hoc artificio aucupandas. Quæ conditio explicatur ſimilitudine Struthionis Iob 39. cum dicitur: *Iob 39. 16.* *Penna Struthionis ſimilis eſt pennis Herodij, et Accipitris*: quæ vt melius intelligatur, ſciendum eſt ex Plinio lib. 10. hiſt. nat. cap. 1. *Plinius.* Struthiocamelos Africos, altitudinem equitis equo inſidentis excedere, celeritate vincere; ad hoc demum datis pennis, vt currentes adiuuent, cætero non eſſe volucres, cum à terra nõ tollantur; vngulas ijs ceruinis ſimiles biſſulcas comprehendẽdis lapidibus vtiles, quos in fuga contra inſequentes ingerunt pedibus. Concoquendi ſine delectu deuorata mira natura, nec minor ſtoliditas; etenim in tanta corporis altitudine, ſi

collum

collum frutice occultauerint, latere ſe putant. Oua in pretio ſunt propter amplitudinem pro quibuſdam habita vaſis, & pennæ ad galeas adornandas: quę omnia ſi expēdantur, palam erit vix inueniri poſſe Hypocritarum illuſtriorē typum. Primò euim, vt obſeruauit D.

D.Greg. Greg. lib. 31. Moral. cap. 6. quemadmodum Struthio ſimilitudinem pēnarum habet accipitris, ſed non volatum: & alas quidem ad volandum erigit, ſed nequaquam ſe à terra volando ſuſpendit; ita Hypocritæ dum bonorum vitam ſimulant, imitationem quandam ſanctæ conuerſationis habent, ſed veritatē non habent: volandi pennas habēt per ſpeciem, ſed in terra repunt per actionem: alas per figuram ſanctitatis extendunt, ſed curarum ſecularium pondere prægrauati minimè à terra ſubleuantur. Secundò. Hypocritæ vngulas habent ceruinis ſimiles, quia, quātum poſſunt, laborem ſubterfugiunt; & perſecutionis tempore, cùm à charitate non vrgeantur, timidiſſimi ſunt, & fugaciſſimi. Tertiò. Lapidibus inſequentes petunt, quoniam ſi verbis laceſſas, ſubitò excādeſcunt. Quartò. Si colla frutice occultauerint, latere ſe reliquo putāt corpore: quoniam Hypocritæ ſi colli inflexione humilitatē ſimulent, & arrogantiam celent, perperam exiſtimant reliquis omnibus actionibus latere poſſe: cum tamen ipſa ſe vitia intus latentia neceſſariò interdum prodant. Quam ſimulationem cauendam monuit Apo-

Coloſſ. 2. 18. ſtolus ad Coloſſ. 2. *Nemo vos ſeducat volens in humilitate, & religione Angelorum,*

D.Hieron. idest, vt interpretatur D. Hieronymus; *Nemo ficta humilitate ſuperbus, & Angelos ſe videre mentiens, fruſtra ſe ſuper homines iactet.* Denique Struthionis pennæ aptæ ſunt ad galeas adornandas, quoniam fallacia Hypocritarum figmenta, dum ementita ſanctitate ſpeciem virtutis exhibent, accommodata pleriſque interdum videntur ad honores, & Thiaras Pontificias obtinendas.

Cur poteſtas equorum in ore, & caudis ſita dicatur, & cur caudæ in capita ſerpentium deſinant?

Poteſtas enim equorum in ore eorum eſt, & in caudis eorum: nam caudæ eorum ſimiles ſerpentibus, habentes capita, & in his nocent.

SECTIO VI.

3

PRodigioſi ſanè equi Ioanni apparuerunt, quippe qui capita habuerint leonina, caudas inſtar ſerpentium, & in ſerpentina capita deſinentes, cętero corpore equina forma, ore ignem, fumum, & ſulphur vomentes: quod monſtri genus ad viuum exprimit Hæreticos, quibus quaſi equis dæmones inſident. Illud tamen multò videtur mirabilius, quòd potiſſimam in caudis poteſtatem exercerent, easq; haberent in ſerpentina capita deſinentes. Igitur cur poteſtas equorum in ore, & caudis ſita fuerit, rationē reddit D. Gregor. lib. 33. Moral. c. 28. ſuper illa verba, c. 41. quæ de Leuiathan intelliguntur: *Portas vultus eius quis aperiet?* quo loco D. Gregor. per portas vultus Leuiathan Hæreticos intelligit; quia per ipſos, tanquam per portas quiſque ingreditur, vt Leuiathan in poteſtatis ſuæ principatu videat, ſicut è contrario Doctores ſacri portæ Sion appellantur. Deinde quod ſequitur: *Per gyrum dentium eius formido,* de ſecularibus poteſtatibus Hęreticorū fautricibus interpretatur. *Quis,* inquit, *iſtius Leuiathan dentes,* idest, magiſtros Hæreticos *non deſpiceret, ſi non eos per circuitum poteſtatum ſecularium terror muniret? duplici enim calliditate agunt. Etenim quod ab Hæreticis magiſtris verbis blandientibus dicitur, hoc à Principibus eorum fautoribus gladijs ferientibus imperatur: quæ vtrorumq; actio in Ioannis Apocalypſi breui eſt ſententia comprehenſa, quæ dicitur: Poteſtas equorum in ore, & caudis eorum erat. In ore namque Doctorum ſcientia; in cauda verò ſeculariū potentia figuratur: nam per caudam, quæ retrò eſt, huius ſeculi poſtponenda temporalitas deſignatur. Iſtis ergo equis, idest, nequiſſimis prædicatoribus, vbiq; carnalium*

In Hæreticis, tanquā in equis dęmones inſident.

D.Greg.

Iob 41. 5.

Hæretici ſecularium Principū potētia fulti.

lium impulſu currentibus in ore, & in cauda poteſtas eſt: quia ipſi quidem perverſa ſuadenda prædicant, ſed temporalibus poteſtatibus fulti, per ea, quæ retrò ſunt, ſe exaltant. Hactenus Greg. A quo eandem rationẽ
Haymo. mutuati ſunt Haymo, & Anſbertus in
Anſbertus. hunc locum, illud addẽtes idcirco caudas in ſerpentiũ capita deſinere, ad eoſdem nimirum impios Principes exprimẽdos, qui dracones in ſacris literis ap-
Ezec.29.3. pellari conſueuerunt, veluti Ezech.29. vbi ad Regẽ Aegypti ita loquitur Dominus: *Ecce ego ad te Pharao draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum:* &
Hiere.51. 34. Hierem.51. ex perſona Hieruſalem de Nabuchodonoſor conquerentis: *Comedit me, deuorauit me Nabuchodonoſor rex Babylonis, reddidit me quaſi vas inane, abſorbuit me quaſi draco, repleuit ventrem ſuum teneritudine mea.* Atque ex hac expoſitione illud obiter collige, quo loco habenda ſint omnia temporalia, & ipſa orbis imperia, ſiquidem iuxta Gregorij ſententiam, per caudas, quæ retrò ſunt, exprimũtur, vt virtuti, ac iuſtitiæ poſtponenda intelligantur.

Secunda ratio eſt, quia Hæretici lu-
2 brici ſunt, & tortuoſi inſtar ſerpẽtium;
Hæretici lubrici, & tortuoſi. lubrici quidem, quia vbi caput immiſerint, ideſt, initia decipiẽdi ſumpſerint, ſenſim totũ corpus inſinuant hæreſum ſuarum venena latè fundentes: tortuoſi autem, quia non recta ingrediuntur. Quod ad primum attinet, hanc ſerpẽtis lubricam ad ſeſe inſinuandum naturam in ſerpente illo antiquo, quem in hoc, vt in cęteris Hęretici imitantur, expendit D.Greg.lib.17.Moral.c.18. ſuper illa
Iob 26.13. verba, cap.26. *Spiritus eius ornauit cælos, et obſtetricante manu eius eductus eſt coluber*
D.Greg. *tortuoſus. Quis,* inquit, *colubri appellatur nomine, niſi antiquus hoſtis? ſerpens quippe non ſolum tortuoſus eſt, ſed etiam lubricus, quia ſuggeſtioni eius ſi primò non reſiſtitur, repente totus ad interiora cordis, dũ non ſentitur, illabitur; ſed obſtetricante manu Domini tortuoſus coluber de proprijs cauernis expulſus eſt, quia dum nobis Diuina gratia medetur, is qui nos tenuerat, antiquus hoſtis*
Ioan.12.31. *eijcitur, iuxta illud Ioan.12. Nunc Princeps huius mundi eijcietur foras; dum enim corda infidelium tenuit, quaſi manum ad latibula ſerpentis miſit; quemadmodum cecinit*
Iſa.11.8. *Iſa.cap.11. Delectabitur infans ab vbere ſuper foramine aſpidis, & in cauernam reguli, qui ablactatus fuerit, mittet manum ſuam.* Quod verò ad obliquitatẽ ſpectat, manifeſtum, ideſt ex c.27. Iſa. cum dicitur: *Iſa.27.1.*
Viſitabit Dominus in gladio ſuo duro, & grãdi, & forti ſuper Leuiathan ſerpentem vectẽ, & ſuper Leuiathan ſerpentem tortuoſum. Vbi primum aduerte ex D.Hieronymo *D.Hieron.*
vectem appellari dæmonem, ſiue claudẽtem, quod genus humanum, tanquã vectis quidam ferreus carcere concluſerit, ſuæque poteſtati ſubiecerit. Cur autẽ ſimul appellatur tortuoſus, explicauit D.Baſil. in Pſ.32. ſuper illa verba. *D.Baſil.*
Rectos decet collaudatio. Serpens, inquit, *qui* *Pſal.32.1.*
ad peccatum nobis incentor fuit, obliquus dicitur, & in ſerpentem draconem obliquum Dei enſis apud Iſaiam inducitur, quoniam multas ſpiras, & inuolucra facit in itinere: ſerpentis namque tractus inæqualiter per humum ſerpit. Itaque qui ſerpentem imitatur, inæqualem etiam ſuam re ipſa exprimit vitam, ſicut qui è diuerſo veſtigia Dei ſequitur, rectas ſemitas, rectaque pedum veſtigia facit: quoniã rectus Dominus Deus noſter, et rectitudinẽ, ſine æquitatẽ vidit vultus eius.

Sed cur equorum caudę in capita ſerpentium deſinunt? Richardus de S.Vi- 3
ctore eam rationem affert; quoniã im- *Richard. de S.Vict.*
probi dũ nequeunt aperta perſecutione nocere, per occultam, & fraudulentam *Impij fraudulẽter nocent.*
ſimulationem nocendi ſumunt initia. Luculentiorẽ adhuc reddit Ioachimus. *Ioachimus.*
Quia, inquit, *cum putantur ab inferendis quieſcere, tunc ex inſperato deteriora mala committunt, & ita cauda eorum, ideſt, finis præcedentium malorum in capita deſinunt, ideſt, initia futurorum.* Id quod expreſsũ eſt Iob, c.6. vbi de impijs dicitur: *Inuoluta ſunt ſemita greſſuum eorum;* quia vi- *Iob 6.18.*
delicet improbi, & nefarij homines alia mala in alia replicant, quemadmodum exponit D.Gregor.lib.7.Moral. cap.14. *D.Greg.*
Omne, inquit, *quod inuoluitur, in ſemetipsũ replicatur.* Bene ergo de reprobis dicit: *Inuoluta ſunt ſemita greſſuum eorũ:* quia ad conſueta ſemper mala replicantur, & quaſi extra ſe tenſi ad ſemetipſos per circuitum redeunt: quo pertinet illud
Pſal.11. *In circuitu impij ambulant.* *Pſal.11.9.*
Etenim circulus in quolibet puncto, quod deſignaueris, & finitur, & incipit.

C A-

CAPVT DECIMVM.

ET vidi alium Angelum fortem deſcendentem de cælo amictum nube, & iris in capite eius, & facies eius erat, vt ſol, & pedes eius, tanquam columna ignis: & habebat in manu ſua libellum apertum: & poſuit pedem ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram: & clamauit voce magna, quemadmodum cum leo rugit. Et cum clamaſſet, locuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas. Et cum locuta fuiſſent ſeptem tonitrua voces ſuas, ego ſcripturus eram: & audiui vocem de cælo, dicentem mihi: Signa quæ locuta ſunt ſeptem tonitrua, & noli ea ſcribere. Et Angelus, quem vidi ſtantem ſuper mare, & ſuper terram, leuauit manum ſuam ad cælum, & iurauit per viuentem in ſecula ſeculorum, qui creauit cælum, & ea quæ in eo ſunt: & terram, & ea quæ in ea ſunt: & mare, & ea quæ in eo ſunt: Quia tempus non erit amplius: ſed in diebus vocis ſeptimi Angeli, cum cęperit tuba canere, conſummabitur myſterium Dei, ſicut Euangelizauit per ſeruos ſuos Prophetas. Et audiui vocem de cælo iterum loquentem mecum, & dicentem: Vade, & accipe librum apertum de manu Angeli ſtantis ſuper mare, & ſuper terram. Et abij ad Angelum dicens ei, vt daret mihi librum. Et dixit mihi: Accipe librum, & deuora illum: & faciet amaricari ventrem tuum, ſed in ore tuo erit dulce, tanquam mel. Et accepi librum de manu Angeli, & deuoraui illum: & erat in ore meo, tanquam mel dulce: & cum deuoraſſem eum, amaricatus eſt venter meus: & dixit mihi: Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.

ARGVMENTVM.

Perſequitur adhuc Ioannes ſexti Angeli viſionem, quæ totum hoc caput decimum, imò fere totum vndecimum comprehendit. Quod attinet ad viſionem imaginariam, primum vidit Ioannes Angelum quendam fortem deſcendentem de cælo, amictum nube, geſtantem capite iridem, cuius facies erat vt ſol, & pedes tanquàm columnæ ignis, habebatq́ in manu apertum libellum. Secundò. Poſuit pedem ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram, & clamauit voce magna inſtar rugientis leonis. Tertiò. Cum clamaſſet, locuta ſunt ſeptem tonitrua, quorum voces iubetur Ioannes ſignare, & prohibetur ſcribere. Quartò. Angelus, qui ſtabat ſuper mare, & ſuper terram, manum ſuam in cælum ſuſtulit, iurauitq́ per viuentem in ſecula ſeculorum tempus amplius non futurum, ſed in diebus vocis ſeptimi Angeli myſterium Dei, ſicut euangelizauit per ſeruos ſuos Prophetas, conſummandum. Quintò. Audiuit Ioannes vocem de cælo ad ſe loquentem, vt de manu Angeli ſtantis ſuper mare, & ſuper terram, librum apertum acciperet, quem cum accepiſſet, & ex præcepto eiuſdem Angeli deuoraſſet, illum quidem in ore tanquàm mel dulce, ſed in ventre tamen ſenſit amarum. Poſtremò. Dixit illi Angelus: Oportet te iterum gentibus, & populis, & linguis, ac Regibus multis prophetare.

COMMENTARIVM QVARTVM EXEGETICVM.

DE TERTIA VISIONE IOANNIS.

Quid nobis videatur de hac viſione ſentiendum?

SECTIO PRIMA.

1 *Beda. Primaſius. Rich. Vict. Pannon. Per Angelum Dei fortem Chriſtus adumbratur.*

COmmunis opinio, quã ſequuntur Beda, Primaſ. Richar. Victor. Pannon. & alij, hunc Angelum Dei forte Chriſtũ Dominũ interpretatur, qui de cælo deſcenderit per incarnationis myſterium; iridem capite geſtauerit, hoc eſt, pacem mundo attulerit; librum habuerit apertum in manu, hoc eſt, myſteriũ gratiæ reuelauerit; inſtar leonis rugierit, ideſt, futuræ damnationis pęnas terrifica voce denunciauerit, tempusq; amplius poſt iudicium non futurũ iure iurando confirmauerit; pedem dextrum ſuper mare, ſiniſtrum ſuper terrã poſuerit, ideſt, Gentilem, Iudaicumq; populum ſuæ poteſtati ſubiecerit; denique poſt eius vocẽ ſeptem tonitrua locuta fuerint, ideſt, Apoſtoli eius fidem per vniuerſum terrarum orbem prædicauerint: vnde & filijs Zebedæi Chriſtus Boanerges, ideſt, filij tonitrui nomẽ impoſuit Marc. 3. Cęterum hæc expoſitio nobis non ſatis probatur: quorſum enim hoc loco ad incarnationem, & primum Chriſti aduentum recurrat Ioannes, qui totus iam eſt in ſecundo, extremiſque mundi tẽporibus deſcribendis? Quare exiſtimamus hoc capite præparationem quandam præmitti ad ea, quę capitibus ſequentibus dicenda ſunt de temporibus Antichriſti. Itaque ne de iuſtitiæ Diuinæ ſeueritate, quę tunc maxime exercebitur, conqueri homines poſſint, nunc Deus Angelum quendam mittit ad Ioannem, qui nouis comminationib. iureiurando confirmatis de mũdi fine, & myſterio in tuba ſeptimi Angeli cõſummando flagitioſos homines perterreat, & à ſcelerum turpitudinẽ ãuocet, atque ad iram ipſius per pęnitentiam mitigandam adhortetur.

Marc. 3.

Præparatio ad Antichriſti tempora.

Igitur hic Angelus fortis deſcendens de cælo, irim in capite geſtans, cæteraque inſtar nobiliſſimi cuiuſdam legati ornamenta præferens (vt vult Andr. Epiſc. Cæſareæ Cappadocię) Angelus eſt bonus, Chriſti Domini perſonam gerens: nec deſunt, qui eundem illum Angelum putent, quem capite 5. Ioannes vidit prædicantem voce magna: *Quis eſt dignus aperire librum, & ſoluere ſignacula eius?* Librum verò, quem tunc aperire optabat, apertum iam ab Agno, modo portare, vt Ioanni traderet. Apparuit porrò indutus veſtimentis legationi cõuenientibus, quæ ipſam etiam legandi cauſam indicarent. Primum namque amictus erat nube ad indicandam eorũ temporum confuſionem, denſamque errorum caliginem, qua mortales alieniſſimis illis temporibus impliciti verſabuntur. Iris in capite oblatam à Deo pacem, & fœdus ſignificat, ſi homines pœniteant. Pedes ignei contrà, ni pœniteant, iracundiam, & furorem; ſimilitudo

Andr. Epiſc.

Apoc. 5. 2.

tudo columnarum fortitudinem,& potentiam ad ſupplicia impijs inferenda. Alterum habebat ſuper mare, & alterum ſuper terram; quia omnia ſua magnitudine complectitur, ne quiſquam ſiue in mari, ſiue in terra furorem eius ſubterfugere poſſe arbitretur. Rugitus inſtar leonis iræ magnitudinem indicat. Locuta ſunt ſeptem tonitrua: quia per omnium creaturarum vniuerſitatem,quæ in ſeptenario numero ſolet intelligi,aduerſus impios vſque adeo terrificus apparebit, vt vbique tonare videatur iuxta illud 1. Reg. 2. *Dominum formidabunt aduerſarij eius, & ſuper ipſos in cælis tonabit*. Iubetur Ioannes tonitruorum voces ſignare, ideſt, tacita ſecum cogitatione notare, nec tamen ſcribere: fortaſſe ne tantorum malorum, quæ ipſi oſtenſa ſunt, prænunciatione perterriti mortales,animo conciderẽt, & in ſalutis deſperationem venirent. Quod ſequitur de iureiurando, ad tempus poſt iudicium pertinet: quod myſterium,cur dicatur in voce ſeptimi Angeli conſummandum, eo loco docebimus. Iubetur etiam Ioannes librum apertum ſumere, & deuorare, vt in eo nimirum legat, & cogitatione reuoluat, quæ per reuelationem deinceps de Antichriſti tempore, & fine mundi debet accipere, & Eccleſiæ nunciare: quem in ore dulcem, in ventre ſentit amarum; quia ipſa prænotione rerum futurarum delectatus, paulò poſt tot, tantorumque malorum mortales expectantium cogitatione incredibilem animo dolorem cepit. Denique,quod Ioanni dicitur oportere illum iterum prophetare gentibus, illud ſignificat Ioannem ex inſula Pathmos, vbi omnes iſtę viſiones accidebant, in Aſiam minorem reuerſurum, & Euangelium, quod poſt Apocalypſim ſcripſiſſe initio huius operis diximus, multis annis prædicaturum, relicturumque poſteris; qua de re inferius diſputabimus.

1. *Reg.* 2. 10

Nunc ea, quæ generatim, & vniuersè de huius viſionis myſterio perſtrinximus, minutius concidamus.

Cur Chriſtus pedes inſtar columnarum ignis habere dicatur?

Et in primis prima de miſericordia, & iuſtitia expoſitio affertur.

SECTIO II.

TAmetſi per hunc Angelum fortem non ipſum Chriſtũ ſed Angelum quendam ſanctum Ioanni loquẽtem cũ Andrea Epiſcopo Cęſareæ intelleximus, minimè tamen dubitandum eſt, quin Chriſtum is Angelus repręſentauerit, eiuſque perſonam geſſerit; atque adeò omnia eius ornamenta ad Chriſtum multo meliori iure pertinuerint. Quoniam igitur de iride,quę ſuper caput eius apparuit, multa diximus cap. 4. nunc illud eſt ordine diſquirendum,cur eius pedes tanquam columnæ ignis dicantur: ſic enim græcè eſt καὶ οἱ πόδες ἀυτοῦ ὡς ςύλοι πυρὸς. Prima expoſitio eſt per duos pedes Chriſti duas eius virtutes præcipuas miſericordiam,& iuſtitiam ſignificari,quarũ alteram in primo aduentu potiſſimũ oſtendit; alteram in iudicio demonſtrabit: eſſe enim vtranque veluti pedes Chriſti,quibus ad nos venire conſueuit,non obſcurè ſignificauit Regius vates Pſ. 24 *Dulcis, & rectus Dominus: propter hoc legem dabit delinquentibus in via. Diriget mãſuetos in iudicio: docebit mites vias ſuas. Vniuerſa via Domini miſericordia, & veritas*. Etenim hoc ſenſu locum intellexit Remig. & D. Aug. qui inter alia: *Dulcis,* inquit, *& rectus eſt Dominus, qui poſt miſericordiam vocationis, & venia, qua habet gratiã ſine meritis, digna vltimo iudicio merita requirit: quas autem vias docebit niſi miſericordiam, qua placabilis, & veritatem, quia incorruptus eſt? quorum vnum prabuit donando peccata, alterum merita iudicando: & ideo vniuerſa via Domini duo ſunt aduẽtus filij Dei, vnus quidem miſerantis, alter verò iudicantis.* Hæc ille. Itaque duobus his quaſi pedib. ad nos venit Chriſtus: ambo autem inſtar columnarum ſunt propter firmitatem, & potentiam, quã in miſericordię, & iuſtitiæ operibus declarat. Porrò iſtæ columnæ ſunt igneæ

1

Pedes Chriſti miſericordia, & iuſtitia.

Pſal. 24. 8.

Remigius. *D. Auguſt.*

propter amoris ardorem, quē non miſerando ſolū, ſed puniēdo etiā demōſtrat: hâc enim ob cauſam dixit ſpōſa Cāt. 5. *Cant. 5. 15.* *Crura illius colūna marmorea, quæ fundata ſunt ſuper baſes aureas.* Verè enim duo hi pedes Chriſti, columnæ ſunt fundatę ſuper baſes aureas charitatis, quæ tam in miſericordiæ, quam iuſtitiæ operibus mirificè reſplendet.

2 *Miſericordia pes Chriſti dexter, iuſtitia ſiniſter.* Et verò pedem dextrū miſericordiæ, ſiniſtrū iuſtitiæ dixerim multas ob cauſas. Primum, quia pes dexter multo eſt fortior, quàm ſiniſter; ſic enim fortiorē ſe, ac potentiorem Deus in ſuæ erga homines miſericordiæ argumentis, quàm in operibus iuſtitię demonſtrauit. Vnde Moyſes cum miſericordem Deū appellauit, fortem dixit Exo. 34. *Exo. 34. 6.* *Dominator Domine Deus, miſericors, & clemēs,* ſeu, vt alij transferunt ex Hebræo: *Fortis, & miſericors.* Id quod etiā conceptis verbis dixit Apoſt. Rom. 9. *Rom. 9. 22.* illis verbis: *Volens Deus oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa potentia vaſa iræ:* quo loco non ſolum ſignificatur Deum iram ſimul, & potentiam oſtendiſſe in puniendo Pharaone, *Deus indulgendo potentiam ſuam oſtendit.* de quo paulò ante locutus fuerat Apoſtolus, & propterea illum patienter tanto tēpore ſuſtinuiſſe ſed hoc ipſum, ꝙ eum tandiu ſuſtinuit per miſericordiam, maximū fuiſſe ſuæ potentiæ argumentum. Sic enim eū locum intellexit D. Chryſ. *D. Chryſ.* hom. 16. ſuper epiſt. ad Rom. *Non vult,* inquit, *Deus ſuū robur per ſupplicium innoteſcere, ſed per beneficentiam, & liberalitatem. Tulit igitur Pharaonem multo tempore ſuam ſimul declarās bonitatem, & potentiam.* Idem expreſsè dicitur Sap. 11. *Sap. 11. 24* *Miſereris omnium, quia omnia potes, & diſſimulas peccata hominum propter pœnitentiam.* Vbi obſeruanda eſt illa conſecutio, non enim dictum eſt: *Miſereris omnium, quia miſericors es,* ſed, *quia omnia potes,* ideſt, *quia omnipotens es.* Ratio huius rei ea afferri poteſt ex eo, ꝙ Deus ſit omnipotens, omnia quaſi nihil, & indigna ſua ira, & indignatione reputare iuxta illud Poetæ. *Dignum te Cæſaris ira. Nullus honor faciet.* Aut certè, quod magis placet, quia irā poſſe cohibere, & peccantibus parcere, excelſi cuiuſdā, ac generoſi eſt animi, & qui non impotēs ſit ſui, ſed potens maximè ad ſibi, quidquid tandē acciderit, imperandum: quo ſit, vt hæc in Deo excellens, præſtanſq; natura eius animi, vt ita dicam, magnitudinē, imò & omnipotētiam declaret. Meritò igitur D. Fulg. *D. Fulg.* epiſt. 7. ad Venantiam de recta pœnitentia expendens illud Eſaiæ 55. *Eſa. 55. 7.* *Derelinquat impius viā ſuā, & vir iniquus cogitationes ſuas, & reuertatur ad Dominum, & miſerebitur eius, quia multus eſt ad ignoſcendum,* ſic ait. *In hoc multo nihil deeſt, in quo eſt omnipotens miſericordia, & omnipotentia miſericors; tanta eſt autem benignitas omnipotentiæ, & omnipotētia benignitatis in Deo, vt nihil ſit, quod nolit, aut non poſſit relaxare conuerſo.* Denique idem canit Eccleſia, cum dicit: *Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maximè, & miſerando manifeſtas.*

3 *Ariſtoteles.* Deinde, quia motus a dextro pede incipit: etenim, vt auctor eſt Philoſophorū Princeps lib. 2. de cęlo c. 2. dextrum vniuſcuiuſq; id eſſe dicimus, vnde principiū motionis emergit, cōuerſioniſq; cęli principium id eſt, vnde oriūtur ſtellæ; hoc eſt dextrum, ſiniſtrum, vbi occidunt: ſic igitur principiū Diuinę motionis miſericordia eſt, indeq; Diuinarum gratiarū pulcherrima ſydera tanquā à parte dextra oriuntur; occidunt verò ad lęuam propter iuſtitiā. Quā ob cauſam ferè in ſacris literis prius miſericordia, quā iuſtitia nominatur, veluti Pſal. 24. *Pſ. 24. 10.* *Dulcis, & rectus Dominus: & vniuerſa via Domini miſericordia, & veritas:* & Pſ. 100. *Pſ. 100. 1.* *Miſericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine:* & Pſ. 60. *Pſ. 60. 8.* *Miſericordiam, & veritatē eius quis requiret?* & multis alijs in locis. Inde ēt eſt, ꝙ Deus ex primaria voluntate cęlum in beatorū domiciliū fabricauit: gehennam verò non niſi ex ſecūdaria in dānatorum pœnam effecit, vt nō obſcure hoc ex capite à dextra parte, hoc eſt, à miſericordia ſuæ motionis initium ſumpſiſſe dicendus ſit. Ita docet D. Chryſ. *D. Chryſ.* in priori parænesi ad Theodorum lapſum his verbis: *In hoc quidē creauit nos Deus, vt regnum cælorum tribueret; non vt in gehennam detruderet, quæ propter Diabolum facta eſt.* *Vtrunque verò Chriſtus ſubindicat* Matth. 25. *Matth. 25. 34. 41.* *cum ſe dicturum cōmemorat ijs, qui à dextris ſtabunt: Venite benedicti patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi: ijs autem, qui à ſiniſtris erunt: Diſcedite à me maledicti in ignem æternū, qui paratus eſt Diabolo, & Angelis*

gelis eius. Nec verò credendus eſt Diuus Chryſoſt. negare gehennam fuiſſe etiã paratam reprobis hominibus; ſed illud tantum affirmare fuiſſe poſt Dæmonis, & aſſeclarum Angelorũ caſum, qui peccatum hominis anteceſſit, conſtitutam: atque adeò non ex intentione primaria inter ipſa mundi opera, ſed ex Dęmonis peccantis occaſione fabricatam.

Miſereri ꝓpriũ eſt natura Diuina; punire quaſi extraneum.

4 Denique, quoniam quemadmodum dextrum illud dicitur, quod magis eſt naturæ accommodatum; ſiniſtrum verò, quod præter naturam accidit: ita miſereri proprium eſt naturæ Diuinæ; punire verò quaſi extraneum, hoc eſt, à ſceleribus, quæ patrantur, occaſionem, materiamque accipiens. Vtrumque habes Eſai. 28. *Vt faciat opus ſuum, alienum opus eius: vt operetur opus ſuum, peregrinũ eſt opus eius ab eo.* In quem locum Diuus Hieron. *Contra impios,* inquit, *iraſcetur Dominus, vt faciat opus ſuum: non eſt enim opus Domini perdere, quos creauit; ſed facere opus alienum: peregrinum enim eſt, & alienum ab eo, vt puniat, qui eſt ſaluator.* In eundemq; ſenſum dicitur Thren. 3. *Non ex corde ſuo humiliauit, & abiecit filios hominum,* ideſt, Non eſt cordis ſui punire, ſed id facit prouocatus: quomodò enim ex animo dicatur punire, qui Geneſ. 6. *Tactus dolore cordis intrinſecus, Delebo, inquit, hominem, quem creaui.* Atque hanc promptam, & facilem ad miſerendum naturam, Chriſtus vbi primũ natus eſt, oſtendit: ea enim ipſa die, qua fuit in lucem editus, Romæ in Tranſtyberina regione fontem olei voluit ſcaturire, qui integrum diem ſine intermiſſione manauit, vt argumento eſſet ipſum, vbi primum in terris pedem poſuit, ſimul dextrum miſericordiæ pedem quàm primum oſtentaſſe, eoque ſuæ clementiæ, & miſericordiæ fontẽ aperuiſſe, ex quo omnia beneficiorum genera continẽter dimanarent. Sic ſcribunt Sabellicus libro 2. Ennead. 7. & Platina in vitis Pontificum in Ieſu Chriſto: quamquã hoc prodigium non ipſo die ortus Chriſti, ſed multo antea accidiſſe probabilius videatur: quemadmodum teſtatur Euſeb. in Chron. Paul. Diac. lib. 7. de geſtis Romanorum, Paul. Oroſ. lib. 6. c. 18. qui addit eiuſmodi ſignum gratiã per Chriſtum largè effundendam portendiſſe.

Eſ. 28. 21. — D. Hieron. — Thr. 3. 33. — Gen. 6. 7. — Sabellicus. — Platina. — Euſebius. — Paul. Diac. — Paul. Oroſ.

Duæ aliæ expoſitiones de Chriſti pedibus inſtar columnarum explicantur.

SECTIO III.

PRæter ſuperiorem de Chriſti pedibus inſtar columnarum expoſitionem, qua diximus duo eius præſtantiſſima attributa miſericordiam videlicet, & iuſtitiam expreſſa fuiſſe: ſunt aliæ quoque duę, quarum vna, quæ ſecunda ſit ordine, habet ꝑ pedes columnis ſimiles, eam firmitatẽ, ſtabilitatemque certæ, ac ratæ prouidẽtiæ ſignificari, qua Chriſtus oĩa præpotenti virtute adminiſtrat, & ne in nihilũ intereant, admirabili potẽtia ſuſtinet: ita vt Chriſti pedibus tanquàm columnis firmiſſimis vniuerſa mundi, & Eccleſiæ moles, ac fabrica ſuſtentetur. Hoc etiam ſenſu Theodor. intelligit illud Cant. 5. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ ſunt ſuper baſes aureas;* baſes autẽ *aureas* nominauit, vt pretioſarum actionũ decus declararet. Eandem Chriſti firmitatem expreſſit Apoſtolus illis verbis Hebr. 1. *Portans omnia verbo virtutis ſuæ:* quod communiter interpretes ad vniuerſi huius gubernationẽ referunt: aduertitque Theoph. non dictum eſſe *Gubernans,* ſed *Portans,* ſumpta metaphora ab ijs, qui digito aliquid mouẽt, & alio transferunt; vt ſignificauerit Apoſtolus tale, tantumque pondus creaturarum adeò citra negotium portari a Chriſto; vt nihil baiulare videatur, quippe qui ſolo verbo omnia ſuſtineat. Idem colligit Georg. Venet. in Harmonia Cant. 2. to. 2. cap. 9. ex illis verbis Pauli ad Coloſſ. 1. *Omnia in ipſo conſtant:* quæ verba videntur ad columnarum firmitatẽ alludere. Diuus etiam Gregor. lib. 2. Moralium cap. 12. expendens illud Eſ. 40. *Quis appendit trib. digitis molem terræ? quis menſus eſt pugillo aquas, & palmo cælos ponderauit?* Et illud eiuſdem Prophetæ capite 66 *Cælum mihi ſedes eſt: terra aũt ſcabellum pedum meorum,* ſic ait: *Sedi, cui præſidet interior, & exterior manet: cælum aũt palmo metiens, & terram pugillo concludens dicitur; q ipſe omnia contineat. Itaque per ſedẽ, cui præſidet, intelligitur, q ſit interius,* 1

Firmitas, et ſtabilitas prouidentię Chriſti per pedes colũnis ſimiles ſignificatur — Theodor. — Cant. 5. 15 — Hebr. 1. 3. — Theoph. — Georg. Venet. — Coloſſ 1. 17. — Eſ. 40. 12. — Eſ. 66. 1.

ſupraque: per pugillum verò, quo continet, exterius, & ſubter. Nam ſuper omnia eſt, & infrà omnia: ſuperior eſt per potentiam, inferior per ſuſtentationẽ: vbique præſidendo ſuſtinens, & ſuſtinendo præſidẽs. Hęc ille. Quę quamuis de Deo abſolutè diſſerat, tamẽ Chriſto etiã ſ̃m vtramque naturam tribuenda ſunt, quippe cui ſ̃m naturam Diuinam creata omnia; ſ̃m humanam verò vniuerſæ Eccleſiæ fabrica innitatᷣ: vnde eſt illud Pſ. 128. *Suprà dorſum meũ fabricauerunt peccatores: prolongauerunt iniquitatem ſuam,* hoc eſt, vt interpretatur Remig. Dorſum meũ ædem ſibi fecerũt flagellando: in qua fabricatione prolongauerunt iniquitatem ſuam, & ex oppoſito iuſtitiã meam: quod dicit ad cõſolationem auditorũ, ne illis moleſta ſit tribulatio, cũ iuſtitia inde creſcat. Itaque ſuprà dorſum Chriſti fabricabatᷣ eccleſia, cum verberibus cędebatur: quamobrẽ meritò eodem Pſ. canit Eccleſia: *Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea: etenim nõ potuerunt mihi;* idest, Non præualuerũt: quõ enim euertere, & ſolo æquare potuiſſent illud ædificiũ, quod ſuprà Chriſti dorſum, hoc eſt, firmiſſimam petram erectũ fuerat? Obſeruat Theod. Aquilam, & Theodotionem eundem locum ita tranſtuliſſe: *Suprà dorſum meũ arauerunt peccatores:* nam & in Hebr. propriè eſt: *Suprà dorſum meum arauerunt arãtes:* hoc enim ſonant Hebræa verba, ח־שיב ח־שר. Quod quidem Theod. refert ad flagella, & verberationes triumphatoribus Martyribus à tyrannis inflictas: verum ad Chriſti flagella ſpectare dubiũ eſſe debet. Ea verò ſimilitudine indicatur, Chriſti dorſum quaſi tellurem frugiferam fuiſſe, flagellis, & verberib. proſciſſam, & aratam, vt in eam ſementis vniuerſæ Eccleſię iaceretur; ex qua infinita fidelium ſeges breuiſſimo tempore pullularet: eodemque modo ſuprà dorſum Martyrum arant perſecutores, & ſeminant ſegetẽ meritorum, & iuxta vulgatam editionẽ fabricant ipſis pulcherrimas gloriæ coronas. Non eſt autẽ prætereundum, quod ſequitur: *Prolongauerunt iniquitatem ſuam:* ea nimirũ eſt impiorum naturæ, vt iniquitatem ſemper extendant ducta ſimilitudine, vt plerique volunt à funibus, qui vt longiores efficiantur, alij alijs nectuntur. Sic enim impij iniquitatem iniquitati quaſi funẽ funi addunt; itaque longiſſimũ funem conficiunt, quo ipſi conſtringantur iuxta illud Prou. 5. *Funibus peccatorum ſuorum conſtringitur impius.* Id verò tunc fit, cum iniquæ cogitationi iniquũ conſenſum, conſenſui opus, operi conſuetudinem, cõſuetudini neceſſitatem, neceſſitati excuſationem, excuſationi defenſionem, defenſioni impęnitentiam, impęnitentiæ deſperationem adijciunt.

Pſ. 128. 32.

Remig.

Theod.

Prou. 5. 22.

2 Tertia, & poſtrema expoſitio, quam &in hunc locum afferunt interpretes, ea eſt per haſce igneas columnas Eccleſiam accipiendã eſſe ſiue fideles, qui illis extremis temporibus tanquã pedes, idest, vltima mẽbra Chriſti igne tribulationis probabuntur: qui columnis quidem propterea comparantur; quia prædeſtinati tanquàm colũnæ immobiles permanebunt: igneis verò columnis; quoniam ardentiſſimo perſecutionis igne eo tpe probati, toti incenſi, ignitiq; rubebunt, pręcipuè verò Euangelici cõcionatores, qui peculiari quadam ratione pedes Chriſti appellantur; quia ijs tanquàm pedibus Chriſtus incedat, vniuerſumque luſtret orbem, vt iam alias diximus. Quòd verò ignis tribulationẽ ſignificet, perſpicuum eſt ex illis verbis Pſalm. 65. *Quoniam probaſti nos Deus: igne nos examinaſti, ſicut examinatur argentum:* Et paulo poſt: *Tranſiuimus per ignẽ, & aquam, & eduxiſti nos in refrigerium:* vbi obſeruanda eſt elegans D. Aug. ratio, cur Deus Sanctos ſuos prius per ignem, deinde per aquã in refrigeriũ educat. *Vas,* inquit, *quod in igne formatum eſt, aquã non times; ſi autem ſolidatum igne non fuerit, tanquam lutum aqua ſoluetur: noli feſtinare ad aquam, per ignem ad aquam tranſi, vt tranſeas & aquam, firmus eſto aduerſus ignem, coqui te oportet, tanquam vas fictum mitteris in caminum ignis, vt firmetur, quod formatum eſt.* Itaq; vult Diuus Auguſtinus hominem prius bene probatum, tanquam igne coctum nullas iã amplius perſecutiones, & labores formidare, quemadmodum vas in igne coctum aquam non timet. Aduertendum eſt etiam non vacare myſterio, quòd argenti ſimilitudo adhibetur, quod in igne fit purius: ſic enim Sancti in tribulatione puriores euadunt. Cæterũ multi

Eccleſia, ſeu fideles extremis tẽporibus fidem retinẽtes, columnis comparantur

Pſ. 65. 10.

D. Auguſt.

ti non ſicut argẽtum, ſed ſicut plũbum conflantur, quod in igne conſumitur, quoniam tribulationibus,& ſupplicijs deteriores efficiuntur: quod ad literam

Hierem. 6. 24. de Iudaico populo dictum eſt Hiere.6. *Conſumptum eſt in igne plumbum, fruſtra conflauit conflator: malitia enim eorum non ſunt conſumpta.*

Cur Chriſtus dextrum pedem ſuper mare, ſiniſtrum ſuper terram habeat.

Et poſuit pedem ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram.

SECTIO IV.

1 DVõ in huius ſententiæ explanatione deſiderari videbantur, vnum erat; cur Chriſtus altero pede mare, altero terram premere deſcriberetur? Alterum, cur dextro potius pede, quam ſiniſtro mare: ſiniſtro autem potius, quam dextro terrã calcare viſus fuerit? Cum ergo iam in ſuperiorib. priori dubitationi fecerimus ſatis, ſignificatum videlicet fuiſſe vniuerſum terrarum orbem, qui terræ, mariſq; appellatione comprehẽdi ſolet, Chriſti Domini imperio, poteſtatique ſubijciendum: ſupereſt, vt poſteriorem diluamus.

2 Primum igitur, vt plerique in hũc locum annotarũt, Chriſtus Dominus dextrum pedẽ, qui fortior eſt, & valentior, habet ſuper mare natura inquietum, & procelloſum, & quod ventis hincinde continuo excitatum feruet: ſiniſtrũ verò, qui videtur imbecillior, ſuper terrã natura ſua immobilem, eodemq; ſemper conſiſtentẽ loco, imò & quæ tutus eſſe portus ſolet nauigantibus: quoniã vbi maiores aduerſus Eccleſiam procellæ excitatæ fuerunt, maiorẽ ibi vim, & fortitudinẽ Criſtus exercuit, & quaſi ſuper mare ambulauit, dextro potiſſimum pede illud calcans, fluctuſq; omnes ſua virtute, & imperio compeſcens, imò vt habes Marc.4. præcepit ventis, & mari,

Vbi maiores in eccleſiam procella excitantur, ibi maiorem vim Chriſtus exercet.

Mar.4.39. 40.

Et facta eſt tranquillitas magna; vt merito ab Eccleſiæ perſecutoribus vſurpari illud potuiſſet: *Quis putas eſt iſte, quia ventus, & mare obediunt ei?* Id quod et multo ante prædixerat Regius Proph. Pſal.88. *Pſ. 88. 10.* *Tu dominaris poteſtati maris, motum autẽ fluctuũ eius tu mitigas,* hoc eſt vt interpretatur D. Hier. *Tu dominaris huius ſeculi poteſtatibus, & mitigas tentationes, quas commouent ſeruis tuis:* quæ eadẽ mira potẽtia *D. Hieron.* deſcribitur Iob 9. *Qui graditur ſuper fluctus maris, qui facit Arcturum, & Oriona.* *Iob.9.8.* In quem locum D. Greg. lib. 9. Moral. *D. Greg.* c.5.6.& 7. nomine maris intelligit ſęuitẽ tem mundi huius amaritudinẽ: gradiq; ait Dñm ſuper fluctus maris, quia cum ſe procellæ perſecutionis erigunt, miraculorũ eius obſtupefactione frangũtur: *Qui enim,* inquit, *tumores humanæ veſaniæ mitigat, quaſi erectas in cumulo vndas calcat.* Deinde Arcturum ſeptem ſtellis fulgentem interpretatur Eccleſiã ſeptẽ cãdelabris iuxta Apocalypſim Ioãnis ſplẽdentẽ, hoc eſt, ſeptem Spiritus ſancti donis quaſi ſideribus coruſcantẽ. *Quemadmodũ igitur,* inquit, *Arcturus ſemper verſatur, & nunquã mergitur: ita eccleſia perſecutiones Ethnicorũ ſine ceſſatione tolerat, ſed tamen vſque ad mundi terminum ſine defectu perdurat.* Denique Orionũ nomine Martyres accipit: quẽadmodum enim Oriones in ipſo pondere temporis hyemalis oriũtur: ita Martyres pondus perſequentiũ, moleſtiaſq; tolerantes quaſi in hyeme veniũt. Illud porrò addiderim Orionem cũ diſtricto gladio depingi, qui tñ gladius ex ſideribus conſtat, qm ille ipſe perſecutionis gladius, quo Martyres feriuntur, ſideribus coruſcat: imò totus ſiderius eſt, ex ſideribuſq; cõfectus: ſiquidẽ totidem Martyres siderib. rutilãt quot perſecutionibus exercentur. Hanc dextri pedis calcantis mare fortitudinẽ obſeruauit D. Aug. ſup illa verba Pſ.92. *D. Aug.* *Mirabiles elationes maris,* ſeu vt ipſe legit, *Pſ.92.4.* *Mirabiles ſuſpenſura maris: mirabilis in altis Dominus. Suſpenſura,* inquit, *exaltationes maris ſunt, cum enim iraſcitur mare, ſuſpẽduntur fluctus: mirabiles igitur ſuſpenſura maris, mirabiles minæ, mirabiles perſecutiones. Sed vide quid ſequitur; Mirabilis in altis Dominus: turbabatur mare; fluctuabat nauicula; venit Dominus ambulauit ſuper mare, preſſit fluctus: ſuper mare enim ambulauit,*

lauit, hoc eſt, ſuper capita iſtorum fluctuum magnorum ſpumantium: quoniam poteſtates & Reges crediderunt, & ſubiugati ſunt Chriſto. Denique illud et in eandem ſententiã pleriq; afferunt, quod dicitur Eccl. *Eccl. 43.25* 43. *In ſermone eius ſiluit ventus, & cogitatione placauit abyſſum, & plantauit illũ Dominus Ieſus:* pro quo eſt Græcè: *Plantauit in ea*, i. in abyſſo, *νήσους*, hoc eſt, *inſulas:* facilè autem fuit pro *νήσους* legere *Ieſus:* tunc vero additum fuit *Dominus*.

3 Secundò, vt ait Pannon. & alij, habet Chriſtus dextrum pedem ſuper mare, id eſt, ſuper populum Gẽtilium, ſiniſtrum verò ſuper terram, ideſt, ſuper populum Iudaicũ: quia enim dextrũ id vocamus, quod proſperum, gratumq; eſt, ſiniſtrũ verò, quod aduerſum, minuſq; iucundũ meritò Dominus ſuper Gentilem populum pedem dextrum, ſuper Iudaicũ verò ſiniſtrum poſuiſſe dicitur, quia reiectis propter ſuam ipſorum duritiam Iudæis, Gentilem populum adamauit. *Iudæis reiectis, gentilẽ populum Chriſtus adamauit.* Itaque quẽadmodum Iacob in benedictione filiorum Ioſeph dextram manum ſuper iuniorem, ſiniſtram ſuper maiorem poſuit: ita Chriſtus Dominus mutatis pedibus dextrum ſuper Gentilem populum, ſiniſtrum ſuper Iudaicum collocauit, cum antea è contrario res haberet. *Act. 13.46* Quam ob cauſam dicitur Act. 13. *Vobis oportebat primum loqui verbũ Dei: ſed quoniã repuliſtis illud, & indignos vos iudicaſtis æterna vita, ecce conuertimur ad gentes: ſic enim præcepit nobis Dominus,* iuxta illud *Eſa. 49.6* Eſa. 49. *Poſui te in lucem gentibus, vt ſis in ſalutem vſque ad extremum terræ.* Illud tñ meritò quæres, cur Hebræorũ populus terræ; Gẽtilis maris appellatione expreſſus fuerit? Prima ratio eſt, quoniam Gẽtiles errorum fluctibus inſtar maris iactabantur, nec vllum ferre fructũ poterant ſanctitatis: *Gẽtiles mare, Iudæi terra cur dicãtur.* Iudæi autẽ veluti terra erant à Deo exculti, fructumq; eo tẽpore ferebant fidei, & probitatis. Et quidẽ quod ad Iudæos attinet, eos non ſolùm terram, ſed terram conuerſam in ſalſuginẽ, ſiue ſalinas, vt alij transferunt, appel *Pſ. 106.35* lat Regius Proph. Pſ. 106. *Poſuit flumina in deſertum & exitus aquarum in ſitim: terram fructiferam in ſalſuginem, à malitia,* ideſt, propter malitiã *habitantium in ea.* De Iudæis enim à Deo reiectis eum lo- *D. Auguſt.* cum intellexit D. Aug. *Quæris*, inquit, *apud Iudæos fidem Chriſti, non inuenis: quæris Prophetam, non inuenis: quare hoc? quia poſuit flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim, terram fructiferam in ſalinas.* Quod verò Gentiles maris nomine exprimantur, docet D. Hierony. ſuper illa verba Abac. 3. *Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum,* ſeu vt habent 70. *Superinduxiſti in mare equos tuos conturbantes aquas multas.* *Abac. 3.15* *Septuag.* Viam enim fecit Chriſtus equis, ideſt, prædicatoribus ſuis in mari, cum eos ad prædicandum Gentibus miſit. *Apoſtoli, & reliqui prædicatores, equi, quos Chriſtus aſcendit.* Propterea enim Apocal. 19. in equo albo ſedere deſcribitur verbum Dei, & conſtipari à magno quodam exercitu in equis albis conſidente: *Apoc. 19.* *D. Hieron.* *Aſcendit* inquit Hieronym. *Chriſtus in Apoſtolis, & poſtea in vno equo candido, quem alium non puto eſſe niſi Apoſtolum Paulum, ſuper quem equitans omnem orbem peragrauit. Aſcendit autem verbum Dei in equis ſuis, vt turbarentur aqua multa, hoc eſt, populi multi, vt errorem priſtinũ deſerentes, veluti conturbati venientem equitem ſuſciperent.* Tranſlationem Septuag. in eundem ſenſum ſic accipit D. Greg. *D. Greg.* lib. 31. Moral. c. 18. *Miſit Dominus in mare equos ſuos, turbantes aquas multas: quieta enim aqua iacuerunt; quia humanæ mentes diu ſub vitiorum ſuorum torpore ſopitæ ſunt: ſed equis Dei mare turbatum eſt; quia miſſis ſanctis prædicatoribus, omne cor, quod peſtiferæ ſecuritate torpuit, impulſu ſalutiferi timoris expauit.* Quoniam verò noſtra tranſlatio luti mentionem facit, id quoque explicauit Gregor. lib. 34. Moral. cap. 8. *Idem.* *Viam,* inquit, *feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum, ac ſi diceret: Aperuiſti iter prædicatoribus tuis inter doctrinas huius ſeculi, ſordida, & terrena ſapientes. Per lutum enim deſiderium ſordidæ voluntatis exprimitur, iuxta illud* Pſ. *Pſ. 68.15* 68. *Eripe me de luto, vt non infigar.* D. Ambroſ. lib. de Iſaac, & anima, cap. 8. *D. Ambr.* afferens eundem locum Abac. obſeruauit idcirco cõcionatores per equos animal bellicoſum, & palmis conſequendis inſeruiens, deſignari; quoniam Chriſtus equos ſuos, ideſt, Apoſtolos, nõ ob aliud quàm ad obtinendam palmam victoriæ aſcendit.

Illud poſtremò in eũdem locũ adnotauerim, inſtar miraculi, & prodigij cõmemorari à Propheta, quod Deus equos 4

ſuos

ſuos non ſuper terram, neque ſuper flumina, ſed ſuper ipſum profundiſſimum mare concitauerit, nec tamen aquarum multitudine obrui,& ſubmergi potuerint; quin potius ipſum mare facili negotio turbauerint, quemadmodum ſolet equus exiguum aliquem riuulum, cum pertrãſit, pedibus turbare. Sic nãq; Apoſtoli curſu ſuæ prædicationis Gentilitatis mare ingreſſi, nunquã, vel Gentium humana ſapientia, vel tyrãnorum perſecutionibus quaſi fluctibus obrui, & inuolui potuerunt: quin potius ipſi aquas omnes turbauerũt, ijsq; turbatis, ideſt, fallacibus Gentilium ſuperſtitionibus euerſis, in ipſo mari, quod tãquã prodigium Propheta commemorat, veluti equi diſcurrentes, victoriç palmam erecto fidei vexillo obtinuerunt. Id qđ
2.Cor.10.4 ad literam dixit Paul. 2. Cor. 10. *Arma militia noſtra non carnalia ſunt, ſed potẽtia Deo ad deſtructionem munitionum, conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti.* Alias huius myſterij rationes, cur nimirum Iudæi terra, Gentiles mare dicantur: breuitati conſulentes conſulto prætermittimus.

Septem tonitruorum myſteria explicantur.

Et cum clamaſſet, locuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas.

SECTIO V.

1 *Concionatores tonitrua dicãtur* PRimum explicãdum erit, cur per tonitrua cõcionatores Euãgelici communiter, vt diximus, ab interpretibus intelligantur, numero ſeptenario propter vniuerſitatem comprehenſi? Deindè, cur poſt rugitum Angeli habentis pedem vnum ſuper mare, & alterũ ſuper terrã, locuta fuerint voces ſuas? Deniq; cur eorum voces ſignare Ioannes iubeatur, prohibeaturque mandare literis?

2 Igitur concionatores tonitruorũ nomine non immeritò accipi perſpicuum eſt ex eo, quòd Chriſtus Dominus Zebedęi filios duos nimirum ex pręcipuis Euangelij ſui præconibus Boanerges, ideſt, tonitrui filios, quod ex Hebraico idiotiſmo idem eſt, atque tonitrua, appellauit Marci 3. vnde D. Aug. lib. 17. de ciuitate, c. 4. expendens illa verba Annæ matris Samuelis 1. Reg. 2. *Dominum formidabunt aduerſarij eius, ſuper ipſos in cælis tonabit,* ſeu, vt ipſe elegit, iuxta Septuag. *Dominus aſcendit in cælum, & ſonuit*, docet Apoſtolos fuiſſe illa tonitrua, ꝑ quæ Dominus poſt aſcenſionem ſuam in vniuerſo orbe tonuit. Eſt autem duplex potiſſima huius appellationis ratio pręter alias, quas iam tradidimus, cap. 8. Prima ducitur ex eo, quòd tonitruum maximè ſonat, totumq; cęlum videtur concutere. Sic enim Apoſtolica prædicatio per vniuerſum orbem mirum in modũ inſonuit: quam eandem rationem affert D. Hieron. (ſi eius ſunt commentarij in Iob) cur Diuinitas verbi in humanitate, quaſi in nube cõcluſa tonitruum appelletur Iob 26. *Cum vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri? Quaſi dicat*, inquit Hieron. *ſi aſſumptio formæ ſerui penè ineffabilibus myſterijs continetur, & ad comparationem aſſumentis Dei ſtilla permodica eſt: quantò magis quiſque non poterit tonitruũ magnitudinis eius intueri, ideſt, ipſam Diuinitatem? quæ ideo tonitrui nomine dicta eſt, quia de excelſo fama nominis eius in Chriſto Ieſu filio ſuo terris inſonuit, et hominib. fragore terribili innotuit.* Itaq; iuxta D. Hieron. Diuinitas in carne tonitruũ fuit, quia maximè tonuit. i. maximã ſui cognitionẽ per Chriſtum in mortalium mentibus ingenerauit. Secũda ratio eſt, quia tonitrua maximũ ſolent mortalib. terrorem incutere, ad eundemq; modũ Euang. præcones propoſita Diuinorum iudiciorũ ſeueritate, hominũ mentibus terrorem inijciunt, iuxta illud Pſal. 103. *Super montes ſtabunt aquæ: ab increpatione tua fugiẽt: à voce tonitrui tui formidabũt.* Quam ob cauſam D. Greg. lib. 17. Mor. c. vlt. citatũ locũ ex Iob de ſecundo Dñi aduẽtu ad iudicium interpretatur hoc ſenſu: *Si humilitatis eius admiranda vix ferimus: horrendum, atque terribilẽ maieſtatis eius aduentũ qua virtute tolerabimus? quod tonitruum aduentus illius inſinuauit Regius vates Pſal. 49. Deus manifeſtè veniet: Deus noſter, & non ſilebit. Ignis in cõſpectu eius exardeſcet: & in circuitu eius tẽpeſtas valida.*

Marci 3. D. Auguſt. 1. Reg. 2. 10. Septuag. Iob 26. 14. D. Hieron. Pſal. 103. 6 D. Greg. Pſal. 49. 3.

Deinde obſeruandū eſt non ſine myſterio dictum eſſe locuta fuiſſe ſeptem tonitrua, poſtquam Angelus ille rugijt. Pro quo aduerte ex D. Baſil. homil. 9. in Hexam. & D. Ambr. lib. 6. in Hexam. c. 3. leonis voci tantum naturaliter ineſſe terrorem, vt multa animantiū, quæ per celeritatem poſſent impetum eius euadere, rugientis eius ſonitu velut quadā vi attonita, atque icta deficiant. Igitur poſtquam Chriſtus à mortuis excitatus inſtar triumphantis leonis rugijt, inimicoſque ſuos rugitu ſuo perterrefecit; tunc verò Apoſtoli, omneſque Euang. præcones, qui antea pre metu foras prodire non audebant, cęperunt ſuæ prędicationis reboatu quaſi tonitruo vniuerſum orbem concutere, atque ad Chriſti Domini cultū plurimos, tam ex Iudęis, quam ex Gentibus quaſi rugitu leonis, iā obſtupefactos, facili negotio pertrahere. Vnde Abac. c. 3. non prius Apoſtolicæ prædicationis felicē ſucceſſum retulit, quàm aduentum, & mortem Chriſti, eiuſque de ipſa morte, ac dæmone triumphum commemorauit. *Splendor*, inquit, *eius, vt lux erit: cornua in manibus eius: ibi abſcondita eſt fortitudo eius: ante faciem eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius.* Vide quid ſequitur: *Stetit, & menſus eſt terram: aſpexit, & diſſoluit Gentes, & contriti ſunt montes ſeculi: incuruati ſunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius*, hoc eſt, vt interpretatur D. Hieron. *Stans Saluator, & cuncta perſpiciens, & oculo ſuo vniuerſitatem mundi metiens Gentium multitudinem diſſipauit, quibus diſſipatis contriti ſunt montes huius ſeculi, & incuruati colles.* Et rectè dicuntur incuruati; ante aduentum quippe Saluatoris erecta ceruice gradiebantur: contriti autem, & incuruati ſunt ab itineribus æternitatis eius, ideſt Dei; quia æternitas illius ad nos venire dignata eſt: vbi primum cernis D. Hieron. æternitatem Dei Deum ipſum interpretari, qui appelletur æternitas, quemadmodū modo Reges appellamus maieſtatem: ac ſi Propheta diceret: *Ab itineribus ſua maieſtatis.* Cernis etiam, quod erat noſtrum inſtitutū, poſtquā alternitas Dei, ideſt, Deus ipſe ad nos per incarnationē venit, (hæc n. eo loco dicuntur eius itinera.) tunc maximè montes, & colles. i. huius mundi Principes ei incuruatos quaſi ſubditos paruiſſe, quod per Apoſtolorum prędicationem completū eſſe quis dubitet (Quid verò mirum videri debet, ſi Angelo illo, ideſt, Chriſto per reſurrectionē reſurgente, tam feliciter ceſſit fidei prædicatio: cum idem Chriſtus in Cruce ſolo aſpectu inimicos terruerit? Illud enim etiam de leone memoriæ proditum eſt, eum ſolo aſpectu cęteras animantes perterrere, & quodammodo obſtupefacere, quod mirificè in Chriſtum cruci affixum cōuenit: ibi enim inſtar leonis ſolo aſpectu mundum non dico terrore, ſed (quod eſt mirabilius) amore obſtupefecit; quemadmodum diſertis verbis dixit Abac. c. 3. cum de Chriſto in Cruce ageret: *Aſpexit, & diſſoluit gentes.* Atque hanc etiam ob cauſam præter alias videtur Iacob Patriarcha Gen. 49. Chriſtum in Cruce leoni ſub typo Iudæ filij comparaſſe, cum dixit: *Ad prædam fili mi aſcendiſti, requieſcens accubuiſti, vt leo.* Hęc enim prę da corda humana fuerūt, quæ Chriſtus ex Cruce ad ſui amorem pertraxit.

D. Baſil.
D. Ambr.
Chriſtus à mortuis excitatus leoni comparatur.
Abac. 3. 4.
Chriſtus in Cruce ſolo aſpectu inimicos terruit.
Abac. 3. 6.
Gen. 49. 9.

Tertiò. Ruper. expendēs verbū illud, *Locuta ſunt*, obſeruauit poſt Angeli rugitū locuta fuiſſe ſeptē tonitrua; quia myſteria fidei ante aduētū Chriſti Prophetæ quidē ſonabant; ſed ita obſcurè, vt articulatè loqui minimè viderentur. Itaque tonitrua quidē erāt; ſed tantū tonabant, non loquebantur: poſt aduentū autē Chriſti Apoſt. eadē fidei myſteria, ita enucleatè, & explicatè prædicabāt, vt meritò dixeris hæc alterius rationis, & prodigioſa eſſe tonitrua, quæ nimirū non tantū inarticulatos ſonos edere, ſed articulatè etiā, & humano more loqui poſſint. In cuius rei figuram Deus cū in lege veteri ſeſe ſub nebulis, & nubibus oſtenderet, Moyſemq; ipſum legis veteris typū balbutientē reddidiſſet Exo. 4. tamen in lege noua ſub linguarū figura ſuper Apoſtolos inſedit; vt nimirū, quæ obſcurè in lege veteri myſteria oſtenſa fuerant, Moyſeſque balbutiendo indicauerat, eadem ipſi linguarum inſtar clarè, & articulatè loquerentur. Et quidem, vt de alijs taceam myſterijs, certè in myſterio Trinitatis tonitruū ſe fuiſſe confuſos, & inarticulatos edēs ſonos confitetur Hieremias, cum ait, capite 1.

4

Ante aduētum Chriſti fidei myſteria obſcurè poſt enucleatè nimis prę dicata ſūt.
Exo. 4.
Hiere. 1. 6.

A, a,

A, a, a Domine Deus, neſcio loqui, quia puer ego ſum. Ter enim dixit *A*, quę balbutientis, & infantis adhuc pueri vox eſt propter tres perſonas Diuinas; vt indicaret ſe cõparatione eius myſterij infantem eſſe, & neſcientẽ adhuc articulate loqui: è contrario verò non tibi videntur Apoſtoli tonitrua fuiſſe humanas voces promentia, loquentiaq; articulatè, cum Trinitatis myſteriũ ita explicatè proponebant, vt tres perſonas diuinas ſuis nominibus *Patris, Filij, & Spiritus ſancti* appellarent?

5 Quartò. Dicuntur tonitrua locuta voces non alienas, ſed *ſuas*, hoc eſt, vt obſeruauit Ambr. Anſbert. nõ Iudæorum fabulas, non Philoſophorum nęnias, nõ Hæreticorum verſutias, quę voces alienæ ſunt à concionatore Euangelico, cuius videlicet propria vox eſt ſacrarum Scripturarum, iiſq; tanquam ſuis proprijs, ac germanis vocibus loqui debet: quam ob cauſam ſacræ Scripturæ lectionem commendabat Apoſtolus Timotheo, cum dicebat, *Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ* 1. Tom. 4. Quem locum de lectione Scripturarũ intellexit D. Chryſoſt. & eſt communis expoſitio. Atque ad hoc ipſum ſignificandum D. Greg. 2. par. curæ Paſtoralis cap. vlt. & Beda in ſua expoſitione ſuper Exod. docent præceptũ fuiſſe Moyſi, vt vectes illi, quibus arca fęderis portabatur, ſemper in circulis arcæ aureis poſiti eſſent: ſic enim legimus Exod. 25. *Facies quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor arcæ angulos, facieſq; vectes de lignis Sethim, & operies auro, induceſq; per circulos, qui ſunt in arcæ lateribus, vt portentur in eis, qui ſemper erunt in circulis, nec vnquam ab eis extrahentur.* Etenim iuxta Greg. & Bedæ ſententiam pe *Arcam* Eccleſia accipitur: *Cui,* inquit Greg. *quatuor circuli aurei, id eſt, quatuor Euangeliſtæ per quatuor angulos iubentur adiungi, id eſt, in quatuor mundi partibus prædicari: vectes de lignis Sethim fortes ſunt, perſeueranteſq; Doctores: idcirco enim lignis Sethim imputribilibus comparentur, qui inſtructioni ſacrorum voluminum ſemper inhærentes Eccleſiæ vnitatem denunciãt, & quaſi intromiſſis circulis arcam portant: vectibus nãque arcam portare, eſt per bonos Doctores Eccleſiã ad rudes infidelium mentes prædicando deducere: qui auro iubentur operiri, vt dum ſermone alijs inſonant, ipſi etiam vitæ ſplendore fulgeſcant: de quibus rectè ſubiungitur: Qui ſemper erunt in circulis, nec vnquam ab eis extrahentur: quia nimirũ neceſſe eſt, vt qui ad officium prædicationis excubant, à ſacræ lectionis ſtudio non recedant: ad hoc namque vectes eſſe in circulis ſemper iubentur, vt cũ portari arcam opportunitas exigit, de intromittendis vectibus portandi tarditas nulla generetur: ſed circulis vectes inhæreant, vt Doctores ſemper in ſuis cordibus eloquia ſacra meditantes teſtamenti arcam ſine mora eleuent, & quicquid neceſſe eſt, protinus doceant.* Hactenus Greg. Eodem ſpectat illud, quod ad ſponſam dicitur Cant. 4. *Fauus diſtillans labia tua ſponſa, mel & lac ſub lingua tua.* Quem locum Theodor. in ſuis comment. ſuper Cantica de concionatoribus intelligit, qui debent conciones ſuas ex ſacris potiſſimum litteris concinnare: *Eccleſia,* inquit, *Doctores ſignificat, qui quaſi fauos apum in labris gerunt, & mellis diffluunt ſtillis: nec verò mel tantum habentes, ſed etiam lac cuique cibũ promunt ſalutarem, & cum infantibus commodum, tum perfectis etiam congruentem. Faui verò mellis, qui in Doctorum geſtãtur labris, ſunt diuinæ Scripturæ, quæ continent opes tum ceræ, tum mellis effectrices, ſacros nimirum Prophetas, & Apoſtolos, qui per Spiritus ſancti prata volitantes, & diuinarũ Scripturarum conſtruentes cellas, eaſq; doctrinæ melle, ac nectare diſtendentes vtilitatem ad nos tranſmiſerunt. At ceræ quidem littera videtur ſimilis; nulli verò ſenſus, qui in ea eſt reconditus: huius mellis ſtillæ piorũ è Doctorum labris manant.* Hæc ille.

Anſbert.

Sacrarum Scripturarum lectio concionatoribus commendatur.

1.Tim.4.13.

D. Chryſ.

D. Greg.

Beda.

Exod.25.21.

D.Greg.

Cant.4.10.

Theodor.

6 Denique iubetur Ioannes ſeptem tonitruorum voces ſignare, prohibeturq; mandare litteris, tum ne fideles tantorum malorum, quæ tonitrua ſuis vocibus extremo tempore euentura minabantur, commemoratione animo conciderent, vt initio huius cõmentarij diximus tum etiam, vt plerique hoc loco obſeruarunt, quia nõ omnia diuina myſteria vulganda ſunt omnibus, iuxta illud Matth. 7. *Nolite ſanctum dare canibus: neque margaritas veſtras proijcere ante porcos, ne conculcent eas pedibus.* Quam ob cauſam Clem. Alex. lib. 5. Strom. refert Aegyptios ſolitos in valuis templorum ſphynges, quæ animalia ſymbolũ ſunt obſcu-

Non omnia diuina myſteria vulganda ſunt

Mat.7.6.

Clem. Alex.

obſcuritatis,& ænigmatum, collocare: illud ſignificantes diuina non paſſim, neque omnibus vulganda, ſed occulta debere eſſe,vt maieſtatem præ ſe ferentia in maiori pretio habeantur. Verùm de hoc aliàs.

Cur Angelus geſtans capite iridem tanto apparatu iurauerit tempus amplius non futurum.

Leuauit manum ſuam ad cælum, & iurauit per viuentem in ſæcula ſæculorum, qui creauit cælum, & terram, & mare: Quia tempus non erit amplius.

SECTIO VI.

1 Non eſt leuiter prætereundùm, quod Angelus ille habens pedem dextrũ ſuper mare, ſiniſtrum ſuper terram tanto apparatu enunciauerit tempus amplius non futurũ. Etenim vt Ioannes ſcribit, amictus erat nube,& geſtabat capite pulcherrimam iridem: tunc verò leuauit manũ ſuam ad cælum, & iurauit per viuentẽ in ſæcula ſeculorum, quia tempus non erit amplius: quæ omnia oſtendunt magnam quandã rem, ac terrificam enunciaſſe,vt ex ijs, quæ mox dicemus, palam fiet.

2 *Tẽpus res pretioſiſſima.* Igitur obſeruandum primò,rem pretioſiſſimam eſſe tempus: vnde ei & efficiendo & partiendo fabricauit Deus clariſſima Solis,Lunæ, & Stellarum lumina, *Gen.1.14.* Gen. *Fiant luminaria in firmamento cæli, & diuidant diem, ac noctem, & ſint in ſigna, & tempora, & dies, & annos. Fecitq; Deus duo luminaria magna: luminare maius, vt praeeſſet diei, & luminare minus, vt praeeſſet nocti, & ſtellas.* Maximum verò temporis pretium ex eo potiſſimum æſtimatur, quod vel vno eius inſtanti infinitæ gloriæ æternitas emitur: etenim vno tantum inſtanti poteſt quis æternitatem gloriæ promereri. Quam ob cauſam monemur omnes temporis tanquã rei pretioſiſſimæ rationem habere plurimam, nec illud temerè diſperdere. Eccleſ. 4. *Fili conſerua tempus, & declina à malo.* *Eccl. 4. 23.* & 14. *Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat.* *Et 14. 14.* Vſque adeo autem Regius vates vel minimã temporis particulã perdere verebatur, vt celeritate operãdi cum Sole ipſo contenderet; imò eum præuenire, & anteuertere certaret, ne periculum videlicet incurreret vel vnius inſtantis deperdendi: ſic ait Pſal. 118. *Præuenerunt oculi mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua:* *Pſal. 118. 148.* *quaſi diceret*, inquit Ambroſius ſermone 19. in Pſalmum, *D.Ambr.* *Præueni orientem Solem; graue enim eſt, ſi te otioſum in ſtratis radius Solis orientis inueniat. An neſcis, quòd primitias tui cordis, ac vocis quotidie Deo debes? quotidiana tibi meſſis, quotidianus eſt fructus? vnde ſponſa Canticorum 3.* *Cant. 3. 1.* *In cubiculo, inquit, meo in noctibus quaſiui, quem diligit anima mea: ideo meruit inuenire, quia etiam in cubiculo, & in noctibus quaſiuit.* Hæc ille. Idem confitetur Pſal. *Pſal. 76. 5.* 76. *Anticipauerunt vigilias oculi mei: turbatus ſum, & non ſum locutus*: ideſt, vt interpretatur D.Hieronymus: *D.Hier.* *Antequã aliquis vigilaret, ego vigilabam.* Quidam ex Hebræo ita tranſtulerunt: *Tenuiſti cuſtodias*, ideſt, *palpebras oculorum meorũ;* ne ſcilicet dormire poſſem. Alij ſic: *Prohibebam ſpectaculum oculorũ meorum: ſtupebam, & non loquebar*, hoc eſt, Conſiderans peccata, oculos ad cælum erigere non audebam: & idcirco quaſi ſtupefactus tacebam præ confuſione turpitudinis meæ. Nec video, vnde D.Auguſtinus legere potuerit, *D.Aug.* *Anticipauerunt vigilias omnes inimici mei*: quod ipſe de vigilantia Dæmonum nos tentantium intelligit, quaſi diceret: Plus illi vigilauerunt ad decipiendum me, quàm ego ad cuſtodiendum. Nec verò tempus dumtaxat orientis Solis anteuertere Regius Propheta conabatur; ſed ipſam etiam ætatem, ne videlicet tempus aliquod ætatis vel minimum otioſe tranſigeret, quemadmodum ipſe ait Pſal. 118. *Pſal. 118. 147.* *Præueni in immaturitate*; ſic enim legendũ eſt, iuxta Septuag. *Septuag.* cum Græcè ſit ἐν ἀωρίᾳ, ideſt, *Ante horam*, ſeu *ante tempus*: *D.Ambr.* quemadmodum accepit D. Ambroſius ſermone 19. in eum Pſalmum. *Ante horam*, inquit, *& ante tempus præueniebat Dauid: qui enim Dominum deprecatur, nõ præſcripta præcipuè tempora præſtolatur;*

re-

reſteq; ait: Præueni in immaturitate: præcurrit enim ætatis maturitatem, quiſquis in adoleſcentia poſitus ſenilem grauitatem induit, & iuueniles annos veterana conſcientia regit. Sed fortaſſe dicas: Quomodo ſcriptum eſt Eccl. 3. Tempus omni rei ſub cælo eſt? Si tempus omni rei ſub cælo, quanto magis ſub Deo, non ſuper Deum? Hæc ille. (*Eccl. 3. 17.*)

3 Secundò. Eſt aduertendum hoc tam pretioſum tempus modo in noſtra eſſe poteſtate, datum videlicet nobis à Deo ad bene operandum. Vnde Paulus Gal. 6. *Bonum*, inquit, *facientes non deficiamus: tempore enim ſuo metemus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum*. Quibus poſtremis verbis docet tempus modo noſtrum eſſe: quod beneficium Dei, quia ſummum eſt, appellatur huius vitæ tempus tempus miſericordię, veluti Pſal. 101. *Tu exurgens miſereberis Sion, quia tempus miſerendi eius*. Eſt etiam illa ratio, quia modo Dei miſericordiam promereri poſſumus: quo etiam ſenſu dixit Pſalm. 100. *Miſericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine*: in quem locum D. Aug. *Non ſine cauſa*, inquit, *dictum eſt, Miſericordiam, & iudiciũ, non autem iudicium, et miſericordiam: quia modo tempus eſt miſericordiæ: futurũ autem tempus iudicij*. Idem ſignificauit Paulus illis verbis 2. Cor. 6. *Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies ſalutis*. Itaque modo Deus tradidit nobis liberaliter tempus, vt in eo ſalutem noſtrã operemur: quã ob cauſam huius vitæ tempus multis nominibus cẽſetur. Dicitur enĩ tempus viſitationis; quia Deus modo nos per miſericordiam, & beneficia viſitat. Luc. 19. *Eo quòd non cognoueris tempus viſitationis tui*. Dicitur tempus nundinarũ, Ezech. 7. *Venit tẽpus, appropinquauit dies: qui emit, nõ lætetur, et qui vendit nõ lugeat*. Ex quibus verbis plerique colligũt modo tempus eſſe emendi, & vendendi, atque adeo nundinarũ ea potiſſimũ de cauſa: quoniã quemadmodũ in nundinis viliori ſolent pretio merces comparari; ita modo exiguo pretio infinitæ propemodũ merces cæleſtiũ bonorum acquirũtur, iuxta illud 2. Cor. 4. *Id quod in præſenti eſt momentaneũ, & leue tribulationis noſtræ, ſupra modũ in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. Vbi obiter aduerte fęlicitatẽ gloriæ appellari

Gal. 6. 9. — *Vitę tẽpus Deus vnicuique dat ad ęternam vitam promerendam.* — *Pſ. 100. 14.* — *Pſ. 100. 1.* — *D. Aug.* — *2. Cor. 6. 2.* — *Luc. 19. 44* — *Ezech. 2. 7* — *1. Cor. 4.*

ab Apoſtolo pondus, quia ſua magnitudine eleuat, & tollit omnes vitæ huius labores, ac difficultates, quippe quæ eius cõparatione leuiſſimæ ſunt, & nullius ponderis: quemadmodum diſertis verbis docuit Paulus ad Rom. 8. *Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futurã gloriam, quæ reuelabitur in nobis*. Eadem nundinarũ ſimilitudo vſurpata eſt à Chriſto Luc. 19. *Negotiamini, dũ venio*: quaſi dicat: Modo eſt negotiandi tempus: poſtquã autem venero, tempus nõ negotiãdi, ſed rationẽ de negotiatione reddendi. Dicitur tempus vacationum, vacãdi nimirũ Deo, & bonorũ operum ſtudio, iuxta illud Pſal. 45. *Vacate & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus*. Dicitur tempus laborandi Ioan. 9. *Me oportet operari, donec dies eſt: venit nox, quando nemo poteſt operari*. Id quod copioſe dixit Regius vates Pſal. 103. *Poſuiſti tenebras, et facta eſt nox: in ipſa pertranſibunt omnes beſtiæ ſyluæ. Catuli leonũ rugientes, vt rapiãt, & quærant à Deo eſcã ſibi. Ortus eſt Sol, & congregati ſunt: & in cubilibus ſuis collocabuntur. Exibit homo ad opus ſuũ, & ad operationẽ ſuam vſque ad veſperã*. Quem locum expendens D. Hieron. ſuper cap. 6. epiſt. ad Gal. ſuper illa verba, *Bonum facientes non deficiamus, Ortus eſt*, inquit, *nobis Dei ſermo, Sol verus, & congregatæ ſunt beſtiæ recedentes in cubilia ſua, procedamus nos vt homines ad opus noſtrũ, & vſque ad veſperã laboremus*: quo ex loco iuxta D. Hier. facile colligis, eos homines, qui dũ vitæ huius dies durat, ad bene operandũ non procedunt; ſed veluti de nocte è latibulis exeunt ad opera tenebrarũ exercenda, nõ homines, ſed belluas eſſe iudicandos, ſolumq; eos homines cenſendos, qui ad bene operandũ egrediuntur. Dicitur tempus ſemẽtis faciendæ, vt probat D. Hier. ex illis verbis Apoſt. Gal. 6. *Tẽpore enim ſuo metemus nõ deficientes. Tẽpus*, inquit, *ſementis eſt præſens vita, quã currimus: in hac licet nobis, quod volumus ſeminare*. Dr̃ tempus æſtatis, & meſſis colligendę: quã ob cauſam Prouerb. 6. piger ad formicã tanquã ad magiſtrã à ſapiente mittitur: *Vade*, inquit, *ad formicã ò piger, & conſidera vias eius, et diſce ſapientiã: quę cum non habeat Ducẽ, nec Præceptorẽ, nec Principẽ, parat in æſtate cibũ ſibi, & cõgregat in meſſe, quod comedat.*

Rom. 8. 18. — *Luc. 19. 13* — *Pſal. 45. 11.* — *Ioan. 9. 4.* — *Pſ. 103. 20* — *D. Hier. Gal. 6. 9.* — *D. Hier. Gal. 6. 9.* — *Prou. 6. 6.*

In

D.Hieron. In quem locum D.Hierony.docet hanc vitam comparari meſſi, & æſtati; quòd nunc inter ardores tẽtationum tempus ſit colligendi non ipſa præmia, ſed merita præmiorũ: diem verò iudicij hyemis aſſimilari rigoribus, quia tunc nulla relinquitur facultas pro victu laborandi; ſed tãtum cogitur vnuſquiſque, quod recondit, de priſtinę actionis horreo proferre.

4 Porrò aduertit Hugo Carenſis mitti à Salomone pigrum ad formicam, ꝙ in ea aduerſus omnia vitia habemus doctrinam. Quia enim ſolicita eſt, docet otium ſubterfugere 2.Theſſ.3. *Si quis nõ vult operari, nec manducet.* Quia prouida, monet in futurum tempus proſpicere, ac prouidere, Galat.6. *Dum tempus habemus, operemur bonum.* Quia iuuat laborãtes ſocias, inſtruit ad charitatis opera, Galat.6. *Alter alterius onera portate.* Quia granum arrodit, ne germinet, ſuadet vitare elationẽ de bono opere, omne opus bonum, quod facimus, per humilitatem deprimendo, ne inanis gloria, ſuperbiaque ſuboriatur. Quod aliqua ex parte innuitur Hiere. 4. *Circuncidimini Domino, & auferte præputia cordium veſtrorum:* quia arcto calle incedit, ad mortificationem, & pœnitẽtiam incitat. Luc. 13. *Contendite intrare per anguſtam portam.* Denique, quia terrã egerit de cauernis, ad contemptionem rerum terrenarum exhortatur. D.Ambroſ.lib.6.in Hexam. c 21.& D.Chryſoſt.homil.17.ſuper c.5. Matth.& homil.in Pſal.48.citant quandam aliam ex ſacris literis ſententiam, iuxta aliquam, vt videtur, vetuſtã tranſlationem: *Vade ad apem, & diſce, quòd ea ſit opifex: cuius labores reges, & priuati ad ſanitatem afferunt:* quibus etiam verbis nobis commendatur labor, & induſtria bene operandi. Illud etiam ſignificatur nobis in hac vita quaſi apibus conficiẽdum, hoc eſt, promerendũ eſſe mel ſuauiſſimum gloriæ, quo poſtea veſcamur, vt poſſimus tunc illud Cantic. 5. vſurpare: *Comedi fauum cum melle meo.* In cuius rei figuram Samſon Iudic. 14. fanũ mellis nõ niſi in ore leonis, quem interfecerat, reperit. Etenim in laboribus, ac tentationibus ſuperatis quaſi in leonibus interfectis ſuauiſſimi meritorum faui reperiuntur.

In formica aduerſus omnia vitia habem' doctrinam. *2.Theſſ.3.10.* *Gal.6.10.2* *Hiere.4.4.* *Luc.13.24.* *D.Ambr.* *D.Chryſ.* *Commendatur induſtria bene operandi.* *Cant.5.5.* *Iudic.14.*

5 Tertiò eſt obſeruandũ tempus, quod nobis mõ conceditur, aliquando à Deo auferendum, vt manifeſtè dicitur Pſ.74. *Cum accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo:* quaſi diceret: Ego cum tempus, quod modo omnibus liberaliter concedo, iterum ſumpſero, non ſolum vitia, ſed ipſas etiam virtutes iudicabo. Quo eodẽ ſenſu dicitur Malach.3. *Colabit filios Leui,* ideſt, Diſtrictè examinabit iuſtos, qui ꝑ filios Leui accipiuntur. Terribile quidem verbũ, & quod maximum debeat mortalibus timorem incutere: quemadmodum de ſe ipſo confitetur Iob, cap.9. *Verebar omnia opera mea, ſciens quod non parceres delinquenti.* Eadem iudicij Diuini ſeueritas explicatur Soph.1. vt interpretatur D.Hieron. *In tempore illo ſcrutabor Hieruſalem in lucernis:* quæ loquendi formula duo ſignificat, primũ exactiſſimam occultorum etiam criminum inquiſitionem: nam qui domos rei alicuius inueſtigandæ gratia ſcrutantur, accenſam lucernam adhibent, ad quã omnia loca, & omnes angulos perferunt, quo lumen ſolis penetrare non poteſt. Deinde reddẽdam rationem eſſe rerum etiam minimarum, & quæ oculorum aciem videntur ſubterfugere, cuiuſmodi ſunt non verba tantum otioſa, & ſed otioſæ etiam cogitationes: huiuſmodi.n. hoc eſt, minutiſſima, & ſubtiliſſima eſſe ſolent, quæ in domibus accenſa lucerna inueſtigantur. Denique eandem ſeueritatem expreſſit Regius vates Pſalm.93. *Quoniam non repellet Dominus plebem ſuã, & hæreditatem ſuam non derelinquet, quouſque iuſtitia conuertatur in iudiciũ.* Theodor. hãc iuſtitiam ipſummet Chriſtum interpretatur, iuxta illud Pauli 1.Cor.1. *Ex ipſo autem vos eſtis in Chriſto Ieſu, qui factus eſt nobis ſapientia à Deo, & iuſtitia, et ſanctificatio, & redemptio.* Hæc enim Dei iuſtitia in primo quidem aduentu conuerſa fuit in miſericordiam; ſed in ſecundo conuertenda eſt in iudiciũ. Verũ cõmuniter interpretes accipiunt de ipſa Diuina iuſtitia, quã Dominus in iudicio exercebit, hoc ſenſu: Futurum eſt, vt iuſtitia Dei, quæ modo diſſimulat, & differt vindictam, conuertatur in vltionis iudicium, & ad executionem procedat, vt indicetur modo iuſtitiam Diuinam ferre quidem ſententiam ſecundũ

Pſal.74.3. *Mala.3.3.* *Extremi iudicij ſeueritas.* *Iob 9.28.* *Soph.1.12.* *D.Hieron.* *Pſal.93.14* *Theod.* *1.Cor.1.30.*

præ-

præſentem iuſtitiam: ſed ad executionem interpellante miſericordia nō ſemper progredi; illo autem extremo die ad executionem proceſſuram.

6 Ex dictis facilè iam quiuis intelliget, quā terribilis, ac metuenda res ſit mortalibus tempus eis pœnitentiæ, ac Diuinæ miſericordiæ præcidi, atque adeò quāto iure hic Angelus eo cæremoniarum apparatu, & maieſtate quaſi rē aliquam terrificam nunciauerit tēpus pœnitentiæ, Diuinæque miſericordiæ promerendæ ampliùs nō futurum; imò tēpus ipſum, tanquā locupletiſſimum teſtem rerum omniū, ſiue malè, ſiue benè geſtarum à Deo ad iudicium accerſendum: quemadmodum diſertis verbis, dicitur Thren. 1. *Vocauit aduerſus me tēpus*. Quem locum de iudicio interpretatur D. Tho. Hunc iudicij terrorem, & ablationem tēporis, adhuc magis exaggerauit Angelus, cum manum in cælū leuauit: quod prçterquā quod iurantis eſt ritus, comminationem etiam continet irarum, niſi homines nunc pçniteāt: ſic etiam accipiendū eſt illud Deut. 32. *Leuabo ad cælum manum meam: & dicam: Viuo ego in æternū. Si acuero, vt fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionem hoſtibus meis, & ijs, qui oderunt me, retribuam*. Quo loco obſerua in eo, ꝙ Deus cōminatur manum ſe in cçlum vſque leuaturum, grauiſſimum notari ſuppliciū: quò enim altius aliquis manum attollit, eò grauiorem ictum infert: quo fit, vt Deus eleuans manum ſuam vſque in cçlū, arrepto videlicet gladio irç ſuç acutiſſimo, vt ibidem dicitur, maximū debeat peccatoribus vltionis ictū inferre. Alia quoque reddi poteſt tot, tātarumq; cçremoniarum ratio: quoniam par erat, vt temporis, tāquam magni cuiuſdam Principis interitus magnifico apparatu denūciaretur: quaſi Princeps nāq; tempus deſcribitur, cū rebus omnibus dominari dicitur, Eccleſ. 3. *Omnia tempus habent, et ſuis ſpatijs tranſeunt vniuerſa ſub cælo: tempus naſcendi, tempus moriendi*, &c. Quod verò idem Angelus eo ipſo tēpore, quo iurat tempus amplius non futurum, ſimul geſtat capite pulcherrimam iridē pacis, & fœderis ſymbolum, illud indicat miſericordem Deum modo etiam, cum minatur, pacem omnibus, & amicitiam offerre. Quam eandē ob cauſam diximus 1. c. apparuiſſe præferentem in manu dextra ſeptē ſtellas, quaſi eas offerret, ac porrigeret mortalib. ſimulq; romphæam vtraque parte acutam non vibrantem manu, ſed proferentem ore; quia cum modo ſuppliciorum comminationibus agat, meritò gladiū ore geſtare deſcribitur, quem tamen aliquando de ore ad manum transferet, eoque vibrato rebelles obtruncabit.

Metuenda res mortalibus eis pœnitentiæ tēpus præcidi.

Thren. 1. 15

D. Thom.

Deuter. 32. 40.

Eccl. 3. 1.

Supereſt igitur, vt illud Apoſtoli cōſiliū accipiamus Epheſ. 5. *Videte itaque fratres, quomodo cautè ambuletis, non quaſi inſipientes, ſed vt ſapientes, redimentes tempus, quoniā dies mali ſunt*. Quo loco quāquam verbum Græcum καιρὸς, pro quo nos habemus *tempus*, propriè occaſionem, & opportunitatem operandi ſignificet, tamen ab Apoſtolo non ſemel pro ipſo tempore vſurpatur, veluti Rom. 3. *Ad oſtenſionem iuſtitiæ eius in hoc tempore*. & cap. 8. *Exiſtimo, quòd non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriā, quæ reuelabitur in nobis*. & 2. Tim. 3. *Erit enim tempus, cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt*: multiſq; alijs in locis, in quibus καιρὸς pro tempore vſurpatur. Obſeruandum eſt autem verbum illud *Redimentes*, quod variè exponitur. Prima expoſitio eſt tempus, cū à Deo datū ſit, vt hominibus in bonis operib. ſeruiat, quaſi captiuum teneri, quando in malis operibus inſumitur, atque adeò rurſus per bona opera redimendum, & ex captiuitate in libertatem quodammodo vēdicandū: quç expoſitio eſt D. Hieron. *Quando*, inquit, *in bonis operibus tēpus conſumimus, emimus illud, & propriū facimus, quod malitia hominum venditum fuerat*. Secunda expoſitio eſt huiuſmodi. Sæpè Deus peccatoribus tempus, quod ſecūdum naturæ curſum viuere deberent, propter peccata diminuit, iuxta illud Pſal. 54. *Viri ſanguinum, & doloſi nō dimidiabunt dies ſuos*. Quam ob cauſam illis centum viginti annis, quos vſque ad diluuium Deus hominibus præſcripſerat Gen. 6. viginti annos detraxit, vt perſpicuum eſt ex ſacris literis, & aliàs fuſius diximus. Cum igitur Deus ſoleat tēpus vitæ propter peccata diminuere, is qui benè agit, rectè dicitur illud redimere:

7

Eph. 5. 16.

Tēporis iactura ſolicitè uitanda.

Rom. 3. 26.

Et 8. 18.

2. Tim. 3. 3

Tempus redimere quid ſit.

D. Hieron.

Pſal. 54. 24

Gen. 6.

quo-

quoniam illud vitæ ſpatium, quod alioqui, ſi peccaret, erat ſibi Dei iudicio detrahendum, quodammodo bonis operibus redimit, impletque dies omnes ſibi ad viuendum à natura definitos: itaque moritur plenus dierum, quemadmodũ
Gen.25. dicitur de Abraham Gen.25. Tertia eſt
D. Auguſt. D. Auguſt. ſerm.24. de verbis Apoſtoli, eum dici tempus redimere, qui illud aufert negotijs ſecularibus, vt quiete ſua fruatur, ac Deo vacare poſſit. *Quando,* inquit, *aliquis tibi infert litem, perde aliquid, vt Deo vaces, non litibus: id enim, quod perdis, pretium eſt temporis: ſicut enim das nummos, & panem emis; itaque aliquid amittis, & aliquid acquiris: ſic perde nũmos, vt emas tibi quietem, ideſt, tempus vacandi Deo, hoc enim eſt tempus redimere.*

Cur Ioannes librum, quem de manu Angeli acceperat, in ore dulcem, & in ventre ſenſit amarum?

Et erat in ore meo, tanquam mel dulce, & cum deuoraſſem eum, amaricatus eſt venter meus.

SECTIO VII.

1 Librum hunc diximus complecti vaticinia rerum futurarum extremis mundi temporibus: quem in ore quidem dulcem, in ventre autem amarum ſenſit Ioannes; quia primum fuit ipſa rerũ prænotione recreatus, ſed paulò poſt amplius in earũ contemplatione verſatus, cernenſq; terribilia illa iudicia, quæ adhuc manent mortales, incredibilem animo concepit dolorem. Simile quiddam accidit Ezech.
Ezech.3.2. vt ipſemet commemorat, cap.3. *Aperui os meum, & cibauit me volumine illo, & dixit ad me: Fili hominis vẽter tuus comedet, & viſcera tua complebuntur volumine iſto: & comedi illud, & factum eſt in ore meo, ſicut mel dulce:* proculdubio innuit Propheta non ita idem volumen in ventre ſenſiſſe, ſed amarum.

2 Primum igitur notandũ ſenſiſſe Ioãnem librum in ventre amarum ob eam
Sãctorũ eſt rationem, quam diximus: quia Sancto-
alienis ma- rum proprium eſt alienis malis, tanquã
ſuis affici, compaſſionemq; habere pro- *lis, tanquã*
ximorum. Vnde Ezech. poſtquam ipſi *ſuis affici.*
oſtenſa fuiſſet Hieroſolymorũ euerſio, præceptum eſt, vt ſumeret ſartaginem ferream, eamque inter ſe, & ciuitatem, quam deſcriptam habebat in latere, collocaret. Ezech.4. *Sume tibi ſartaginem fer-* *Ezech.4.3.*
ream, & pones eam murum ferreum inter te, & inter ciuitatem. Et quidem D. Hieron. *D. Hieron.*
vult ſartaginem iſtam ferream, quæ inſtar muri inter Prophetam, & vrbẽ ponitur, grandem iram Dei demonſtrare, quæ nullis precibus fatigetur, flectaturque ad miſericordiã. Itaque in Dei ira Iudæi per calamitates ab eo ſibi diuinitus immiſſas quaſi in ſartagine frigebãtur, quæ ideò inter Prophetam, & vrbem ponitur, ne ab vrbe ad ipſum Deũ, quem Propheta repræſentabat, vllus pateret aditus ad veniam impetrandam, imò ſi ab vrbe ad Deum ire vellent, in ipſam iræ ſartaginem inciderent, iuxta illud Thren.3. *Nos iniquè egimus, et ad iracundiam prouocauimus: idcircò inexorabilis* *Thre.3.42.*
es: oppoſuiſti nubem, ne tranſeat oratio: cui concinit illud Iſa.59. *Iniquitates veſtræ* *Iſa.59.2.*
diuiſerunt inter vos, & Deum veſtrum. Diuus etiam Ambroſ. ſic eandem ſartagi- *D. Ambr.*
nem accipit in expoſitione Pſal.38. ſu- *Pſal.38.12.*
per illa verba: *Tabeſcere feciſti, ſicut araneam animam eius. Mittuntur,* inquit, *in ſartaginem animæ peccatorum, vt defluat quædam peccati caro, quæ obduxerat animæ, & mentis vigorem.* Quam eandem ob cauſam Hierem. c.1. vt ibidem obſeruauit *Hierem.1.*
Ambroſ. prius vidit *virgam vigilantem,* *D. Ambr.*
ſeu, vt habent Septuag. *baculum nuceum,* *Septuag.*
quàm *feruentem ollam: Quia,* inquit, *qui baculo non corrigitur, in ollam mittitur, vt ardeat, & tabeſcat.* Verum D. Greg. lib.1. in Ezech. homil.12. exiſtimat ſignificari per ſartaginem animum Prophetæ, qui conſpecta vrbis euerſione per compaſſionem quaſi in ſartagine frigeretur, eiusq; rei à Deo admoneri, cum iubetur inter ſe, & vrbem ſartaginem ponere. In cuius rei cõfirmationem affert illud Pauli 2. ad Corin.11. *Quis infirmatur, &* *2. Corin.11.*
ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego *29.*
non vror? Ipſum ſuum cor, inquit Greg. *D. Greg.*
quod animarum zelo aſcẽderat, ſartaginem fecerat Paulus; in quo amore virtutum contra vitia ardebat; quod extendere poſſumus ad ipſam etiam compaſſionem proximorum

labo-

laboris,& calamitates tolerantium. Quantum verò is zelus, quo Sanctorum mentes friguntur, Deo ſit gratus, oſtendi poteſt ex 6. cap. Leuitici, vbi ſimila in ſartagine oleo conſperſa frigi præcipitur, & offerri calida in odorem ſuauiſſimũ Domino: ſimila enim in ſartagine frigitur, vt loco citato idẽ Gregorius docet, cum mens iuſti per zelum ſancti amoris crematur: quæ conſpergi oleo p̃cipitur, ideſt, charitati, & miſericordiæ miſceri, quæ in conſpectu Dei ardet, & lucet. Igitur non ſolum propter peccata, quæ ab impijs committuntur, debet Sanctorum mens per compaſſionem frigi; ſed etiam propter calamitates, & incommoda proximorum; potiſſimũ verò ea, quæ vniuerſæ Eccleſiæ accidunt, vt hoc loco exemplo Ioannis inſtruimur.

Leuit.6.

D.Greg.

3 Secundò. Obſeruauit D. Thom. in hunc eundem locum Ioannem ſenſiſſe librum dulcem in ore, amarum in ventre; quia verbum Dei rationi quidem dulce eſt, & ſuaue, ſed amarum ſenſualitati, & carni. Quod enim verbum Dei dulce ſit rationi, inde probatur; quòd in ſacris literis in ore, per quod pars rationalis intelligitur, dicitur dulceſcere, veluti Pſalm. 108. *Quam dulcia faucib. meis eloquia tua ſuper mel ori meo.* In quem locum D. Hieron. expendit non ſine myſterio dictum eſſe *Faucibus*, quia nimirum traiecto per guttur melle, vel alio cibo palatum nullum vltrà ſaporem habet: at verò Diuina eloquia ſiue in ore, ſiue in faucibus ſemper ſunt dulcia meditantibus. Notauit quoque Remig. nõ ſolum dictum eſſe *Faucibus*, ſed et̃ *Ori*: quia Diuina verba prædicatores tunc ſentiunt in faucibus dulcia, cum ex ipſis ædificationi propriæ ſtudent; tũc verò in ore, cum eorum dulcedinem alijs etiam eructant, & communicant. Denique D. Ambr. explicauit adhiberi mellis ſimilitudinem: *Quia ſicut*, inquit, *oris amara, quæ febribus, vel alijs ægritudinibus acciderunt, mel mitigat; ita triſtia corda ob delictorum pœnitentiam Diuino ſermone dulceſcunt.* Quod verò ſenſualitati, & carni verbum Dei videatur acerbum, indè proficiſcitur, quòd carnis petulantiam coerceat, deprauatæque naturæ licentiam comprimat: qua quidem in re Diuinum verbum eſt pilulę cuidam inauratæ quàm ſimillimum, quæ dulciarijs inuoluta in ore quidem dulceſſit; ſed poſteà ventrem, vniuerſumque corpus commouet; nec ſine moleſtia, & nauſea prauos humores pellit, & ſanitatem affert. Atque ad hoc ipſum ſignificandũ vir ille, qui Ezechieli cap. 1. apparuit, cum in ſuperiori parte eſſet ex electro; in inferiori tamen totus erat igneus; quia Deus ſuperiori quidem mentis noſtræ parti totus eſt dulcis, inſtar electri amorem noſtrum blandè concilians: in inferiori autem igneus, hoc eſt, omnẽ inferioris partis corruptionem ſeuerè non ſine ſenſu doloris adurens. Origenes homil. 1. in Ezech. aliam affert non multum diſſimilem eiuſdem viſionis expoſitionem: *Auriga*, inquit, *quatuor animalium non totus eſt igneus, ſed pube tenus à pedibus, & exinde vſque ad ſummum electri fulgore rutilat: non ſolum enim tormenta habet Deus, ſed ſunt in eo etiam refrigeria; punit peccatores, ſed per ea miniſteria, quæ deorſum ſunt:* Tunc verò addit idcircò vſque ad renes hominem illum apparuiſſe igneum, quia libidinis motus ſunt omninò adurendi, & reſecandi. Porrò aduerte, licet Diuina iudicia, ac ſupplicia initio quidem amara videantur: tamen ſi patienter ferantur, poſteà ſuauia, dulciaq; ſentiri: id quod expendit D. Hieronym. loco illo citato Hierem. 1. cum Propheta vidit. *Virgam vigilantem*, ſeu, vt Septuaginta tranſtulerunt: *Baculum nuceum:* Et vt Theodotio vertit: *Virgam amygdalinam. Vigilat*, inquit, *virga cuncta populi peccata conſiderans, vt percutiat, & corripiat delinquentes; vnde & Apoſtolus ſcribit peccantibus* 1. Corinth. 4. *Quid vultis? in virga veniã ad vos, an in charitate, & ſpiritu manſuetudinis? iſta eſt virga, vel baculus, de quo loquitur Dauid* Pſalm. 22. *Virga tua, & baculus tuus, ipſa me conſolata ſunt; pulchrèque poſuit, Conſolata ſunt: ad hoc enim Dominus corripit, vt emendet. Et quomodo nux, ſiue amygdalum amariſſimum habet corticem, & teſta duriſſima cingitur, vt detractis auſterioribus, & duris fructus dulciſſimus reperiatur: ſic omnis correptio, & labor continentiæ amara quidem videtur ad præſens; ſed fructus parit dulciſſimos.* Hæc Hieronymus.

Verbũ Dei dulce eſt rationi, amarũ ſenſualitati.

Pſ.118. 103.

D. Hieron.

Remig.

D. Ambr.

Ezech. 1.

Orig.

Hierem. 1. Septuag. Theodot. Hieron.

1. Cor. 4. 21.

Pſ. 22. 4.

Ee Vtrum

Vtrum Ioannes Euangeliſta venturus ſit ſimul cum Enoch, & Helia temporibus Antichriſti?

Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.

SECTIO VIII.

Affirmatiua opinio ꝓbatur. — *Io. 21. 22.* — *Hippolyt.* — *Catharin.* — *Doroth.* — *Simeon Metaphr.* — *Georg Trapez.* — *D. Ambr.* — *D. Io. Da.* — *Theophyl.* — *Euthym.* — *Matth. 20. 23.*

1 MVltorum torquet ingenia ſentẽtia illa ab Angelo dicta Ioanni hoc ipſo capite: *Oportet te iterum prophetare Gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.* Et illa prætereà Domini celeberrima vox: *Sic eum volo manere, donec veniam.* Ioannis 21. Etenim propter hæc duo potiſſimũ teſtimonia plerique in eam iuere ſententiam, Ioannem noſtrum ſimul cum Enoch, & Helia extremis mundi temporibus venturum, & fidẽ Chriſti aduerſus Antichriſtum, eiuſque ſectatores propugnaturum, & quod eſt conſequens, viuum adhuc ad ea vſque tempora Diuina virtute reſeruari. Quam ſententiam amplexi ſunt Hippolytus Martyr orat. de cõſummatione ſeculi. *Prior, inquit, ipſius aduentus præcurſorem habuit Ioannem Baptiſtã; poſterior verò, quo venturus eſt in gloria; Enoch & Heliam, & Ioannem Theologum exhibebit.* Catharin. opuſc. de hac re, & in comm. ſuper 2. cap Gen. Doroth. Epiſc. Tyri, Simeon Metaphr. in vita Ioannis, Georgius Trapez. tract. quodam ſuper illa verba Domini Ioan. 21. *Sic eum volo manere, donec veniam.* Ad eandem ſententiam videntur accedere D. Ambr. lib. 7. in Lucam, D. Io. Damaſc. orat. de transfiguratione. Eandem referunt vt probabilem Theoph. Ioan. vlt. & Euthym. in Matth. cap. 43. Quæ opinio nititur potiſſimum duobus Scripturæ teſtimonijs iam citatis. Et prætereà, quia Chriſtus Matth. 20. dixit Ioan. & Iacobo: *Calicem quidem meum bibetis:* quibus verbis de vtriuſque martyrio locutum fuiſſe nemini dubium eſt. Cum igitur hactenus nõ legamus Ioan. Apoſtolum Martyrio vitam finiuiſſe, videtur adhuc expectandum eius Martyrij tempus, atque adeò ad extrema mũdi tempora reſeruari, vt pro fidei Confeſſione, ab Antichriſto mortem accipiat. Denique quia conſentaneum eſt, vt Antichriſto omnium legum violatori ſeſe opponant legũ omnium locupletiſſimi teſtes, & acerrimi propugnatores: quare cũ Enoch eo tempore pro lege naturæ, Helias pro lege ſcripta pugnare debeant; illud ſupereſt, vt Io. legis Euangelicæ partes tueatur.

Contraria ſnĩa multo probabilior iudicatur. — *Tertull.* — *D. Hier.* — *Euſeb. Cæſ.* — *Nicephor.* — *D. Auguſt.* — *D. Epiph.* — *D. Iſidor.* — *Theophy.* — *Beda.* — *Euthym.* — *Conc. Ephe.* — *Cæleſt. Pap.* — *D. Chryſ.* — *D. Thom.* — *Abulenſis.* — *Euſeb.* — *D. Hier.* — *D. Chryſ.* — *Socrates.* — *Sozomen.* — *Palladin.* — *Metaphr.* — *Nicephor.* — *Petr. Dam.* — *D. Thom.* — *D. Ambr.* — *D. Hier.*

Contraria tamen ſententia multò eſt probabilior, & certior, atque adeò omninò amplectenda: cuius illud eſt fundamentum præcipuum, & firmiſſimũ, quòd Ioannem mortuum iam eſſe, eſt cõmunis Patrum doctrina: ſic enim tradunt Tertul. lib. de anima, c. 50. D. Hier. lib. de ſcriptorib. Eccleſ. & lib. 1. aduerſus Iouinianum, & in comm. ſuper 20. caput Matth. Euſeb. Cæſar. lib. 5. Hiſt. Eccleſ. c. 24. Niceph lib. 1. c. 35. & lib. 2. cap. 42. D. Auguſt. tract. 124. in Io. Epiphan. hæreſi 79. D. Iſidor. lib. de vita, & obitu Sanctorum, cap. 74. Theophyl. & Beda, Ioan. vlt. Euthym. in Matth. c. 43. Prætereà in Concil. Epheſ. iubentur adorari Reliquiæ Martyrum, maximè verò Ioannis Theologi: earundemque reliquiarum mentionem facit Cæleſtinus Papa in Epiſt. ad Synodum Epheſinam. Idemq; non obſcurè ſignificauit Diuus Chryſoſt. hom. 26. in Epiſt. ad Hebr. & hom. 2. in Io. referuntque D. Thom. in cap. 21. Ioan. & in 4. Sent. d. 43. q. 3. ad 2. & Abul. q. 79. in 20. caput Matth. Prætereà eius ſepulchri meminerunt Euſeb. lib. 3. Hiſt. Eccleſ. cap. 33. D. Hieron. de ſcriptor. Eccleſ. in Ioan. D. Chryſoſt. homil. 26. in Epiſt. ad Hebr. Socrates lib. 6. cap. 10. Sozom. lib. 8. cap. 6. Palladinus in Dialog. Metaphr. in vita Ioannis. Quãquàm verò Ioannem obijſſe, & ſtatim reſurrexiſſe, atque adeò tam animo, q̃ corpore beatum in cælo eſſe exiſtimauit Niceph. locis citatis, & Petr. Dam. ſerm. 2. de Excellentia Beati Ioan. Euangeliſtæ, & D. Thom. in c. 21. Ioan. vbi opiniones de ſepulchro eius commemorat; eamque opinionẽ referant, nec reijciant D. Ambr. ſerm. 20. in Pſalm. 118. & D. Hier. in ſerm. de aſſumptione: probabilius tamen nobis videtur eum nondũ reſurrexiſſe, tantumq; eius animam in cælo eſſe propter ea, quæ paulò ante de 2

reliquijs

reliquijs eius diximus. Ex quo illud etiam colligimus, eum nequaquã extremis mundi temporibus venturum: cum enim eius anima iam ſit beata, nullo pacto eſt credibile, iterum ad mortale corpus, communemque cum hominibus conuerſationem reuerſuram: eſſet enim inſtar inſoliti cuiuſdam prodigij, quod non eſt temerè affirmandum: quam ob cauſam qui eum eo tempore venturum ſenſerunt, conſequenter affirmarunt, nondum diem ſuum obijſſe, ſed ſicut Enoch, & Heliam viuum diuinitus reſeruari: id quod etiam multò magis dicendum eſt iuxta illorum ſententiam, qui eum in corpore glorioſo iam reſurrexiſſe putauerunt.

3 *Refellũtur rationes primæ ſententiæ.* Nec verò teſtimonia Scripturæ citata nobis officiunt. Ad illud enim, quod dicitur Io. 21. *Sic eum volo manere, donec veniam*, dicimus variam eſſe eius loci lectionem. Etenim plerique legunt *Sic*, veluti D. Aug. tract. 124. in Io. D. Amb. lib. 7. in Luc. & D. Bernard. ſerm. de natali Innocentium: alij *Si*, vt Cyril. Alex. lib. 12. in Ioan. c. 66. D. Chryſoſt. hom. 87. & D. Hieron. lib. 1. contra Iouinian. Alij vtrunque coniungunt, & legunt, *Si ſic*, vt D. Ambr. in orat. funebri de obitu fratris. Vtcunque tamen ſit, Cyrill. Alexand. facilè ſe hoc nodo expedit: ait enim Chriſtum nihil affirmaſſe, ſed tantum conditionali reſponſione curioſam Petri quæſtionem compeſcere voluiſſe. Illud tamen magis dixerim, ſi legendũ eſt: *Volo*, vt legunt D. Ambr. D. Auguſt. D. Bern. locis citatis, & Doct. communiter; non autem: *Velim*, vt legit Cyrill. Alex. propoſitionem videri potius abſolutam, quàm cõditionatam, atque adeò Chriſtum Dominum aliquid affirmare voluiſſe, ſiue legendum ſit, *ſic*, ſiue, *ſi*.

D. Aug. *D. Ambr.* *D. Bernar.* *Cyrill. Alex.* *D. Chryſ.* *D. Hieron.* *D. Ambr.* *Cyril. Alex.*

Tunc verò reſpondemus Chriſtum loqui de ſuo aduentu non ad iudicium, ſed ad puniendos Iudæos per Titum; itaque ſignificare voluiſſe Ioannẽ non ante vrbis euerſionem moriturũ: quod ita contigit; obijt enim anno Domini 99. hoc eſt poſt euerſionem vrbis 75. ſi quidem ea accidit anno 42. poſt Domini paſſionem. Eodem ſenſu dictum eſt cap. 2. huius operis Angelo Epheſi: *Sin minus venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco ſuo, niſi pœnitentiam egeris*. Vbi: *Venio tibi*, punitionem ſignificat, vt eo loco diximus. Atque hæc reſponſio videtur nobis præ cæteris probabilior, quippe quæ ſit modo loquendi Scripturæ conſentanea, & facilè omnẽ dirimat controuerſiam. Cum verò hic dicitur: *Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis*: illud tantum ſignificatur Ioannem ex inſula Pathmos, vbi tunc erat, in Aſiam reuerſurum, ibique per ſeipſum, & toto orbe per Euãgelium, quod conſcripturus erat, multis gentibus, populis, linguis, ac Regibus fidei myſteria prædicaturum. Quod autem Chriſtus dixit Ioannem calicem paſſionis bibiturum, D. Hieron. eo loco docet impletũ fuiſſe, cum in feruentis olei dolium Domitiani iuſſu miſſus fuit: licet enim tunc temporis fuerit diuinitus ſeruatus à morte; quia tamen ſponte pro fide ſe morti obtulit, cauſaque illa ſufficiens erat ad mortem ei inferendam, niſi miraculum intercederet, verè calicẽ paſſionis bibiſſe dicendus eſt. Denique non eſt opus, vt Ioannes pro lege gratię prædicanda tunc veniat, cum defuturi non ſint quamplurimi, ijque excellentes Sancti, & Heroes, qui eam ſua prędicatione, & martyrio teſtari debent.

Apoc. 2. 5. *D. Hieron.*

CAPVT VNDECIMVM.

ET datus eſt mihi calamus ſimilis virgæ, & dictum eſt mihi: Surge, & metire templum Dei, & altare, & adorantes in eo: atrium autem, quod eſt intra templum, eijce foras, & ne metiaris illud, quoniam datum eſt Gentibus, & ciuitatem ſanctam calcabunt menſibus quadraginta duobus. Et dabo duobus teſtibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta amicti ſaccis. Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes. Et ſi quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum:, & ſi quis voluerit eos lædere, ſic oportet eum occidi. Hi habent poteſtatem claudendi cęlum, ne pluat diebus prophetiæ ipſorum: & poteſtatem habent ſuper aquas conuertendi eas in ſanguinem, & percutere terram omni plaga, quotieſcunque voluerint. Et cum finierint teſtimonium ſuum, beſtia, quę aſcendit de abyſſo, faciet aduerſum eos bellum, & vincet illos, & occidit eos. Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma, & Aegyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus eſt. Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies, & dimidium: & corpora eorum non ſinent poni in monumentis. Et inhabitantes terram gaudebunt ſuper illos, & iucundabuntur: & munera mittent inuicem, quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant ſuper terram. Et poſt dies tres, & dimidium, ſpiritus vitæ à Deo intrauit in eos. Et ſteterunt ſuper pedes ſuos, & timor magnus cecidit ſuper eos, qui viderunt eos. Et audierunt vocem magnam de cælo, dicentem eis: Aſcendite huc. Et aſcenderunt in cælum in nube, & viderunt illos inimici eorum. Et in illa hora factus eſt terræmotus magnus, & decima pars ciuitatis cecidit: & occiſa ſunt in terræmotu

nomina hominum ſeptem millia, & reliqui in timorem ſunt miſſi, & dederunt gloriam Deo cæli. Væ ſecundum abijt: & ecce væ tertium veniet citò. Et ſeptimus Angelus tuba cecinit, & factæ ſunt voces magnæ in cælo dicentes: Factum eſt regnum huius mundi Domini noſtri, & Chriſti eius, & regnabit in ſecula ſeculorum: Amen. Et viginti quatuor ſeniores, qui in conſpectu Dei ſedent in ſedibus ſuis, ceciderunt in facies ſuas, & adorauerunt Deum, dicentes: Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: quia accepiſti virtutem tuam magnam, & regnaſti. Et iratæ ſunt gentes, & aduenit ira tua, & tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem ſeruis tuis Prophetis, & ſanctis, & timentibus nomen tuum puſillis, & magnis, & exterminandi eos, qui corruperunt terram. Et apertum eſt templum Dei in cælo, & viſa eſt arca teſtamenti in templo eius, & facta ſunt fulgura, & voces, & terræmotus, & grando magna.

ARGVMENTVM.

Caput hoc vndecimum adhuc ſexti Angeli viſionem perſequitur, eaq; abſoluta ſeptimi viſionem comprehendit. Multa in eo commemorantur, quæ tempore Antichriſti debent contingere: potiſſimum verò Enoch, & Heliæ prædicatio, martyrium, reſurrectio.

COMMENTARIVM QVINTVM EXEGETICVM.

DE TERTIA VISIONE IOANNIS.

Viſio huius capitis imaginaria deſcribitur.

SECTIO PRIMA.

1 PRimum datus fuit Ioanni calamus ſimilis virgæ, ideſt, menſura quædam ſex cubitorum, & palmi, vt poſteà dicemus. Secundò. Iubetur eiuſmodi calamo metiri templum Dei, & altare, & adorantes in eo. Proculdubio

Altare holocauſti appellatur ſĩpliciter altare.

intelligendũ eſt altare holocauſti, quod ſimpliciter altare appellari cõſueuit, eratque in atrio Sacerdotum: quo fit, vt per templum intelligi debeant duæ illæ templi partes videlicet Sancta Sanctorum, & Sancta: hęc enim magis propriè templum dicebantur: per altare aũt holocauſti accipiendum ſit atriũ interius, ſiue Sacerdotum, vbi erat eiuſmodi altare; vnde & adorantes in eo, quos etiã metiri præcipitur, ipſi Sacerdotes ſunt, & Leuitæ, quibus ſolis patebat aditus in eiuſmodi atrium. Cum verò ſubdit: *Atrium autem, quod eſt foris templum, eijce foras, et ne metiaris illud*, atrium exterius, quod laicis patebat, eſt accipiendum: quod extra templum eſſe dicitur, quia cum laicorum eſſet, iam tẽpli nomine non cenſebatur. Atque hæc oĩa ad eccleſiam ex ſimilitudine templi Salomonis referenda ſunt, nõ ad ipſum Salomonis templum, quod iam tempore huius viſionis à Tito fuerat incenſum. Tertiò. Dicitur atrium hoc exterius datũ Gentibus, & ciuitas Sancta ad conculcandũ menſibus quadraginta duobus, ideſt, tribus annis cũ dimidio. Quartò. Promittit Dominus daturum ſe Spiritum duobus teſtibus ſuis, & prophetent diebus mille ducẽtis ſexaginta, amicti ſaccis, ideſt, circiter tribus annis cum dimidio, viginti ſcilicet dieb. minus: etenim tres anni cum dimidio continent dies mille ducentos octoginta. Deinde hos duos teſtes appellat duas oliuas, & duo candelabra in conſpectu Domini: *Et ſi quis*, inquit, *voluerit eis nocere, exiet ignis de ore eorum, & inimicos eorum deuorabit. Hi habent poteſtatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipſorum: & poteſtatem conuertendi aquas in ſanguinem, & percutiendi terram omni plaga, quotieſcunque voluerint.* Quintò. Cum teſtimonium ſuum abſoluerint: *Beſtia, quæ aſcendit de abyſſo, mouebit aduerſus eos bellum, eoſq; ſuperabit, & occidet: & corpora eorum iacebũt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma, & Aegyptus, vbi Dominus eorum crucifixus eſt.* Iacebunt autẽ inhumata per tres dies cum dimidio, ex quo habitatores terræ maximam capient animo lętitiam, & gratulationis cauſa inuicem ſibi mittent munera, eo ꝙ duo illi Prophetę maximè eos cruciauerint.

Impiorum lætitia de nece iuſtorum.

Sextò. Poſt tres dies cum dimidio prædicti duo Prophetæ reſurrexerunt ſumma inimicorum ſuorum trepidatione, & audita de cælo voce, quæ eos iuſſit in cælum aſcendere, aſcenderunt in nube inimicis eorum ſpectantibus: eademq; hora factus eſt terręmotus magnus, quo

decima

decima pars ciuitatis corruit, & occiſa ſunt ſeptem hominum millia; reliqui verò timore perculſi dederũt gloriã Deo: atque hic concludit Ioãnes viſionẽ ſexti Angeli. Tunc de ſeptimo addit ſeptimũ Angelũ tuba ceciniſſe, factaſq; fuiſſe voces magnas in cęlo dicẽtes. *Factum eſt regnum huius mundi Domini noſtri, & Chriſti eius, & regnabit in ſecula ſeculorum. Amen.* Deinde vigintiquatuor ſeniores cecidiſſe in facies ſuas, adoraſſeq; Deũ dicentes: *Gratias tibi agimus Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: quia accepiſti virtutem tuam magnam, & regnaſti.* Denique apertũ fuiſſe tẽplum Dei in cælo, & viſam fuiſſe arcam teſtamenti, factaq; fuiſſe fulgura, & voces, & terræmotum, & grandinem magnã. Hæc generatim de Ioannis viſione, nunc vberius ſingula in literali ſenſu expendenda.

Cur datus ſit Ioanni calamus ſimilis virgæ ad metiendum tẽplum Dei, altare, & adorantes in eo?

SECTIO II.

1 HOc capite, vti diximus, incipit iam Ioannes de extremis mundi temporibus, & perſecutione Antichriſti vaticinari. Primumque iubetur calamo metiri templum Dei, quod non de Salomonis templo, vtpote iam euerſo per Titum; ſed de Eccleſia, quam illud figurauit, accipiendum eſſe ſuperius monuimus. Primò igitur ſciẽdum eſt hunc calamum menſuram eſſe, non ſcribendi inſtrumentum, vt communiter interpretes falsò putauerunt: quod quidem manifeſtius eſt, quàm vt oſtẽdi debeat, cum Ioannes iubeatur eiuſmodi calamo non ſcribere, ſed metiri templum Dei: quare haud dubie genus mẽſuræ eſt. Puto autem eiuſdem fuiſſe mẽſuræ, atque illum calamum, de quo agitur Ezech. 40. qui dicitur fuiſſe ſex cubitorum, & palmi, palmi, inquam, ideſt, quatuor digitorum, vt eo loco interpretatur D. Hieron. *Ecce vir, cuius erat ſpecies quaſi ſpecies æris, & funiculus lineus in manu eius, & calamus menſura in manu eius.*

Calamus hic quid.

Cuius menſura fuerit hic calamus.

Ezec. 40. 3.

D. Hieron.

Pro cuius rei maiori expoſitione eſt aduertendum apud Hebræos fuiſſe menſuram quãdam appellatam *Taphat*, quæ continebat palmum ſumptum non ſecũdum quantitatem manus extenſæ ab extremitate pollicis vſque ad minimi digiti ſummitatem, ſed ſecundum quantitatem quatuor digitorum ſecundum latitudinem; quam ob cauſam ſumebatur pro breui, & exigua quantitate, veluti Pſ. 38. *Menſurabiles poſuiſti dies meos*, Hebraicè *palmares*, ideſt, breuiſſimos, quod ad breuitatem vitę exprimendam maximè pertinet. Rurſus notandum eſt ex Lyrano in commen. ſuper 40. cap. Ezec. duplicem fuiſſe apud Hebræos cubitũ, vnum legalem, ſiue Sanctuarij, alterum communem, & vulgarem: legalemque fuiſſe maiorem, imò omnia pondera, & menſuras Sanctuarij, quæ nimirum inſeruiebant ponderandis, & menſurandis rebus ſacris, maiores fuiſſe illis, quarum vſus erat in rebus communibus, & profanis. Itaque cubitus legalis continebat ſex tephaim, ſiue palmos, vt auctor eſt Moyſes Gerundenſis ſuper ſextum caput Geneſ. cubitus autem communis quinque tantum palmos, quanta videlicet eſt vniuſcuiuſq; hominis menſura à cubito vſque ad extremos digitos: quo fit, vt communis cubitus non eſſet certus, & ſtatus, cum non eadem ſit omnium hominum menſura.

Pſ. 38. 60.

Duplex cubitus apud Hebræos legalis, et vulgaris.

Lyranus.

Moyſ. Gerunden.

Aduerte etiam cubitũ Sanctuarij longè diuerſum fuiſſe à cubito Geometrico: quippe cum Geometricus cubitus contineat ſex cubitos communes, vt affirmat D. Auguſtinus lib 15. de ciuitate cap. 27. cuiuſmodi cubitos fuiſſe eos, de quibus loquitur ſacra ſcriptura Gen. 6. cum ait arcam Noe habuiſſe trecentos cubitos longitudinis, quinquaginta latitudinis, & triginta altitudinis, docet Origenes homil. 2. in Geneſ. quem citat & ſequitur D. Aug. loco proximè citato, Beda in comment. ſuper Geneſ. Rupert. lib. 4. in Gen. c. 18. Abul. quæſt. 16. in Geneſ. Gloſ. interlin. in cap. 6. Geneſ. & Georgius Venet. tomo 1. problematum in ſacram Scripturam ſect. 2. probl. 81. & in Harmonia cant. 1. to. 6. c. 3. Ex dictis eſt perſpicuum cubitum Sanctuarij continuiſſe cubitum, ſiue vlnam cõmunem, & pręterea vnum palmũ; ſiqui- 2

Cubitus legalis à Geometrico quomodo diuerſus.

D. Auguſt.

Gen. 6.

Orig.

D. Auguſt.

Beda.

Rupert.

Abulenſ.

Glo. interl.

Georg. Ven.

Cubitus legalis quot continebat palmos.

Lyran. *Ezec.43.13*

dem erat menſura ſex palmorũ:id quod probat Lyranus loco citato ex c.43. Ezech. vbi ita legimus. *Iſta autem menſura altaris in cubito veriſſimo, qui habebat cubitũ, & palmum.* Quo loco cubitũ veriſſimum appellat cubitum Sanctuarij, eũq; dicit habere cubitum, nimirum cõem, & palmum, hoc eſt, ſex palmos, cum communis cubitus quinque tantũ palmos cõtineret. Igitur ſi calamus hic datus Ioãni eiuſdem erat menſuræ, vt videtur veriſimile, cũ illo, qui datus fuit Ezechieli, fuit mẽſura cõtinens ſex cubitos, & palmũ. Obiter hic illud eſt obſeruandum non ſine myſterio menſuras rerum ſacrarum fuiſſe maiores communibus, vt intelligamus largiores, & liberaliores nos eſſe oportere in metiendis Diuinis, & æternis, quàm humanis, & temporalibus: itaque largius metienda eſſe ea, quæ Deo, quàm quæ mundo offerũtur.

Largiꝰ Deo quàm mundo offerendum.

3 Secundò eſt obſeruandum duplicem menſuram adhibitam eſſe à Deo ad Eccleſiam metiendam, calamum videlicet menſuræ tum hoc loco, tum Ezech. 40. & prætereà funiculum eodẽ cap. Ezech. pro quo Septuag. tranſtulerunt: *Funiculum cæmentariorum*, ſeu *ædificatorum*; eiuſdemq; fit mentio Zach.2. vbi apparuit Prophetæ vir habens in manu funiculũ menſorum ad metiendam Hieruſalem, vt videret quanta eſſet latitudo eius, & quanta longitudo: quẽ locum ad Eccleſiam pertinere docent omnes ferè interpretes. Ratio verò huius duplicis mẽſuræ ea eſt, quia in qualibet fabrica multa ſunt, quæ ſolidam menſuram deſiderãt, cuiuſmodi eſt calamus, ſiue virga: alia, quæ flexibilem, vt angulorum flexiones cuiuſmodi eſt funiculus. Et quoniã multa alia etiam ſunt, quæ menſurari non poſſunt, ſed tantum ponderari, idcirco præter calamum, & funiculum trutinæ, & ſtateræ adhibentur ad Eccleſiæ ſupellectilia diiudicanda: quam ob cauſam dicitur 4.Reg.21. *Extendam ſuper Hieruſalem funiculum Samariæ, & pondus domus Achab*, ſeu vt legit D. Chryſoſt. hom. in Pſ.95. *Extendam in Hieruſalem menſuram Samariæ, & trutinas domus Ephraim.* Tertiò eſt aduertendum, non datũ eſſe Ioanni ſimpliciter calamum, ſed calamum ſimilẽ virgæ ob ea, quæ paulò poſt de punitione dicenda ſunt: quanquam Nicol.

Ezech. 40. *Septuag.* *Zach. 2.* *Duplex mẽſura ad eccleſiam metiẽdã quorſum data.* *4.Reg.21. 13.* *D. Chryſ.*

Zeger. in ſuis annotationib. ſuper Apocal. velit eiuſmodi calamũ dici ſimilem virgæ, ideſt, ſceptro regali, cuius etiam ratio à nobis perſtringenda eſt.

Zeger.

His igitur animaduerſis, nihil aliud eſt præcipi Ioanni, vt tẽplum metiatur, niſi vt videat, quæ, & quanta ſint eccleſiæ, hoc eſt, fidelium ſiue merita, ſiue demerita, vt pro eorũ magnitudine Deus hæc quidem puniat, illa remuneret: oſtẽdatq; ſe iuſtiſſimum eſſe, nihilq; ſiue in puniendo, ſiue in remunerando per iniuſtitiã, & iniquitatem facere: atq; hæc ſit in hunc locum prima obſeruatio. Secunda eſt calamũ hunc fuiſſe ſex cubitorum legalium (qui lõgiores ſunt cõibus) & prætereà palmi, qui palmus, vt plerique volunt, non erat de ratione mẽſuræ, ſed ad tenendũ manu calamum, vt videlicet Ioannes calamũ apprehendẽs vnũ eius palmum clauderet manu, & reliqua parte, ideſt, ſex cubitis mẽſuraret: verùm ſiue ſolis ſex cubitis, ſiue integro calamo menſurauerit, vt cõiter fieri ſolet, illud colligimus voluiſſe Deũ, vt Ioannes ſacris, ideſt, maioribus mẽſuris, quàm ſint cões, in Eccleſiæ dimẽſionibus vteretur, quò intelligeremus non debere nos eſſe in Dei cultu paruis, & communibus mẽſuris contẽtos, ſed maiores in eo genere rerum menſuras à nobis eſſe exigendas, expoſtulandumque, cur maiori conatu, & alacritate Dæmoni, quàm Deo ſeruierimus: imò cur plures Dæmoni, quã Deo ſeruiant. De qua iniqua conditione conqueritur Dominus Mich 7. *Væ mihi, quia factus ſum, ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ*, ſeu (vt Septuaginta tranſtulerunt.) *Væ mihi, quia factus ſum, ſicut qui congregat ſtipulam in meſſe. Non eſt botrus ad comedendũ: præcoquas ficus deſiderauit anima mea. Perijt Sanctus de terra, & rectus in hominibus non eſt.* Vbi cernis conqueri Deum, q̃ Eccleſiam Dæmon quaſi vineam vindemiet, omnẽq; fructum colligat, & ſibi tãtum ſuperſint pauciſſimi racemi, qui per incuriam ſolent vindemiatorẽ fugere: & iuxta trãſlationem Septuag. quòd Dæmon triticum colligat, ſibique ſolæ ſtipulæ, & paleæ relinquantur.

4 *In puniẽdo & remunerando iuſtiſſimus Deus* *In Dei cultu maioribus menſuris vtendũ.* *Mich.7.1.* *Septuag.* *Quod plures Dæmoni, quam ſibi ſeruiãt, cõqueritur Deus.*

Tertia obſeruatio eſt dici calamum ſimilem virgæ, primum propter iuſtitiæ Diuinæ æquitatem, & rectitudinẽ iuxta illud

5 *Calamus cur virgæ dicatur ſimilis.*

Pſal.44.7. illud Pſal.44. *Virga æquitatis*, ſiue *dire-ctionis, virga regni tui. Dilexiſti iuſtitiam, et odiſti iniquitatem*, ſiue, vt reddidit Para-
Paraphr. Chald. phr.Chald. *Regnum rectum ſceptrum regni tui.* Quo eodem ſenſu exponendum eſt
Pſal.2.9. illud Pſalm. 2. *Reges eos in virga ferrea*, ideſt, inflexibili. Deinde ipſa meſura eſt inſtar virgæ, vt timeamus Deũ iudicẽ, vtpote paratũ ſtatim virga cędere, quẽ
Timendus Deus etiam ante ſententiam. nocentẽ in menſurãdo repererit: itaque vel in ipſo iudicio ante ſententiam timendus eſt Deus, cum ipſa mẽſura, ſiue iudicium iam ſpeciem virgæ gerat, & ſupplicium minetur. Nec mirum, cum ipſummet peccatum quãdo ſuſcipitur, iam tũc dicatur germinare virgas, quibus peccator verberetur, vt elegãter ha-
Ezech.7.9. bes expreſſum, Ezech.7. *Scietis, quia ego ſum Dominus percutiens. Ecce dies, ecce venit, floruit virga, germinauit ſuperbia.* Quẽ
D. Hieron. locũ D.Hiero. hoc ſenſu interpretatur: *Floruit virga, quæ multo vobis tempore minabatur, & de flore fructum plagarum parturit: ſuperbia veſtra germinabit, quod merebamini.* Itaque iuxta D.Hieron. expo-
Iuſtitia Diuina peccatis quaſi aquis pullulat, & irrigatur. ſitionem peccata Hebrææ gentis florere fecerũt virgã Diuinæ iuſtitiæ, & fructũ plagarũ parturire, vt indicetur Diuinã iuſtitiã peccatis quaſi aquis irrigari, vt floreat in virgas, & fructũ plagarum, ac verberũ producat. Significatur etiã ipſam met ſuperbiã Hebræorũ germinaſſe virgas, quibus à Deo verberarentur.

6 Quarta obſeruatio iuxta ſententiam Nicol. Zegeri paulò ſupra cõmemoratã.
Ad Deũ, vt mũdi Principem pertinet homines iudicare. Calamus menſura erat ſimilis virgæ .i. ſceptro regali, quoniã ad Deũ, tanquam Principem, ac Regem huius vniuerſitatis pertinet homines metiri, hoc eſt, iudicare, & pro ratione meritorũ, vel prę-mijs, vel ſupplicijs afficere: id quod diſertis verbis habes expreſſum in ipſo li-
Gen.1.1. bri Gen. veſtibulo, cum dicitur: *In principio creauit Deus cælum, & terram.* Vbi ꝑ eo, qđ nos habemus, *Deus*, eſt Hebraicè *Elohim*, ideſt, *iudices*: cur enim Deus, cũ ſe orbis effectorem denuntiat, iudicem appellat? aut quam habet creatio cũ iudicio cognationem, ſiquidem mundi fabrica à Dei omnipotentia potius, quã à iuſtitia profecta eſt? Duplicẽ affert Car-
Caietanus. din. Caiet. reſponſionẽ: vna eſt idcirco adhibitam eſſe vocem *Elohim*, ideſt, iudices in mundi creatione, quoniã Deus in condendis creaturis quandam diſtributiuæ iuſtitiæ rationem ſeruarit, ſuos *In mũdi fabrica iuſtitiæ rationẽ ſeruauit Deus.*
cuique gradus, ordinem, & locum, iuxta ſingularũ naturã tribuẽdo; quemadmodum eleganter Tertull. lib.2. aduerſus Marcionem, c.12. explicauit his ver- *Tertull.*
bis: *A primordio*, inquit, *creator tã bonus, quam & iuſtus: bonitas eius operata eſt mundum; iuſtitia modulata eſt.* Vbi cernis ex Tertull. ſentẽtia Diuinã iuſtitiã orbem veluti citharã concinnaſſe, creaturaſq; omnes, tanquam fides argutiſſimas ſuis quaſque locis diſpoſuiſſe quodã veluti iuſtitiæ iure, (propterea enim hoc ad iuſtitiam, non ad bonitatem, aut potentiã retulit) quod naturæ ſingularum expoſcebant, vt ſuauiſſimus ex omnibus cõcentus, qui Dei tum potentiam, tum ſapientiam ſonaret, mirificè redderetur: id qđ magis adhuc exponens ſubiũxit: *Iuſtitia opus eſt, quòd inter lucẽ, & tenebras, inter diem, & noctem, inter cælum, & terrã ſeparatio pronunciata eſt, ita vt bonitas conceperit omnia, iuſtitia diſtinxit ſitus, habitus elementorũ, motus, ſtatus, ortus, occaſus ſingulorum, iudicia ſunt creatoris.* Hæc ille. Altera Caiet. reſponſio, quæ ad noſtrum facit inſtitutũ, ea eſt, voluiſſe Deum, vt exiſtimaremus ad ipſum iure creationis iudicium mundi pertinere, vt ipſe *Iudicium mũdi creationis iure ad Deũ pertinet.*
idem, qui orbem cõdidit, eo ipſo, quòd condidit, eundem iudicaturus crederetur: atque ad ſignificandũ hoc loco ſuo ipſius regali ſceptro, tanquam calamo menſuræ vſuram ſe eſſe demonſtrauit, cum Ioanni menſuram ſceptro regali ſimilem dedit.

Quinta annotatio. Non ſolũ funiculo, ſed etiam calamo in Eccleſia menſuranda vtitur; quia non ſolũ obliquitatẽ fabricæ, cui metiendæ inſeruit funiculus .i. prauas, & intortas actiones; ſed ẽt ipſam ædificij rectitudinẽ, cui cognoſcendæ calamus adhibetur .i. ipſa etiam bona opera dijudicat, & examinat, iux- 7 *Non praua ſolũ, ſed bona ẽt opera dijudicat.*
ta illud Pſal.74. *Cum accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo:* & meritò, quoniam veriſſimum eſt illud, quod pronunciauit *Pſal.74.3.*
Iſa.c.94. *Quaſi pannus mẽſtruatæ vniuerſa iuſtitia noſtra.* Nec verò his duobus men- *Iſa.64.6.*
ſurarũ generibus contentus ſtateras ẽt, ac trutinas adhibet, vti diximus, ad examinanda, videlicet ſubtiliſſima, ac minutiſſima quædam humanarum actio- *Dei iudicium ſtrictiſſimum.*

num

num pondera, quibus neque calamus, neque funiculus inſeruiũt,adhibitis ad eam rem granorũ, & ſcrupulorum momẽtis,quibus in ſuis ſtateris curioſi aurifices vti ſolent:quam exactam ponderandi rationem Deus ſeruaſſe deſcribi-
Prou.16.2. tur Prouerb. 16. *Omnes uiæ hominis patent oculis eius: Spirituum ponderator eſt Dominus:* quid enim ſpiritu, aut leuius, aut ſubtilius? Cũ igitur ſpiritus ipſos, hoc eſt, intimas, & ſubtiliſſimas cogitationes,& intentiones animorum Deus põderare dicitur,exactiſſima ſanè, & ſubtiliſſima iudicij eius ſtatera indicatur, in qua, vel ipſi leuiſſimi ſpiritus quid ponderent,intelligitur. Sic Regis Balthaſaris non externa tantum facta, ſed intimas etiam cogitationes, arcanamq; mentis elationem Dominum põderaſſe
Dan.5.27. diſertis verbis ſignificatum eſt Dan. 5. cum dicitur: *Thecel*, ideſt, (interpretãte Daniele) *appenſus es in ſtatera, & inuentus es minus habens.* Huius rei figuram habes
Leu.27.25 Leuit. 27. *Omnis æſtimatio ſiclo Sanctuarij ponderabitur:* nam ad pondus ſicli Sanctuarij in ſtatera exigebatur pretium rerum,quę Deo offerebantur,indicaturq; Deũ ad pondus Sanctuarij,ideſt,ad ſtrictiſſimum quoddam examen reuocare, & exigere vniuerſas hominũ actiones.

8 Sexta,& poſtrema obſeruatio. Menſuratur templum,& altare,& adorantes
Eccleſiaſtici viri potiſſimum iudicandi. in eo. Primo quidẽ aſpectu apparet hoc loco Sacerdotes,& Leuitas,quibus ſolis in templum,& interius atrium,vbi erat altare holocauſti,aditus patebat,intelligendos eſſe,eosq; potiſſimum iudicandos, quippe quos maximè deceat probitatem colere,& virtutis facem alijs pręferre. Vnde Ezech. 9. ſex illi viri,qui Prophetæ apparuerunt, habẽtes vaſa interfectionis in manu ſua, miſſiq; erant ad peccata vrbis vindicanda, ſteterunt iuxta altare ęneum,ideſt,altare holocauſti, de quo etiam hic eſt ſermo, dictumque
Ezech.9.6. eſt illis: *A Sanctuario meo incipite.* Verũ generalius puto accipiendam hanc templi, & altaris menſuram,intelligẽdosq; eſſe omnes in vniuerſum fideles, quippe,qui propriè tẽpli, & altaris nomine
1.Cor.3.16. cenſeantur, iuxta illud Pauli 1.Cor.3. *Neſcitis, quia templum Dei eſtis?* Cum verò
Foris templũ qui ſint ſubiungitur: *Eos autem, qui foris templum ſunt, eijce foras, & ne metiaris illos,* omnes Hæretici,& Schiſmatici, Iudæi, infideleſque ſignificantur: hi enim extra templum,hoc eſt,extra Eccleſiam ſunt. Dicitur autem hoc atrium datum Gentibus; quoniã omnes eiuſmodi Antichriſtum,eiuſque ſectatoribus adiungẽtur: qui meritò Gentes appellantur;quoniã omnes ſectatores Antichriſti non verũ Deum, ſed ipſum ſolum Antichriſtum adorabunt. Itaque hos omnes Deus me- *Infideles cur non metiantur à Ioanne.* tiri, ideſt, iudicare prohibet; qm̃ iuxta Chriſti Dñi ſententiam Ioan. 3. *Qui non credit, iam iudicatus eſt.* Vnde Leu. 27. dr̃: *Ioan.3.18.* *Omnium decimarũ bouis, & ouis, & capræ, quæ ſub paſtoris virga tranſeunt, quicquid* *Leu.27.32* *decimum venerit, ſanctificabitur Domino.* Quo loco obſerua non ſine myſterio dictũ eſſe: *Quæ ſub paſtoris virga tranſeunt,* ducta ſimilitudine à paſtoribus,qui virga ſolent pecus numerare: qua ſimilitudine duo ſignificãtur. Vnum eſt Deum *Amat, et recipit, quos caſtigat Deus.* gregem fideliũ ſolere virga numerare; quoniam quos diligit,caſtigat,& nõ recipit in æterna illa, ac ſemper virentia beatitudinis paſcua,niſi quos hic virga numerauerit .i. laborib. & tẽtationibus exercuerit. Alterũ eſt,quod annotauit Gloſſa, & ad rem præſentem pertinet, *Gloſſa.* non placere Deo decimas pecorum,niſi ſint eorum,quæ ſub paſtoris virga tranſeunt.i. Chriſti çrucẽ,& fidẽ amplectũtur: quamobrẽ Gentiles oẽs, & Iudęos, & in vniuerſũ oẽs infideles metiri prohibetur Ioannes, ſiquidẽ cum fidem nõ habeant, & idcirco iudicati iã ſint, non erat,cur in ijs menſurandis immoraretr̃.

De numero, ſitu, & ordine atriorum templi Salomonis.

SECTIO III.

NOn poſſunt rectè intelligi ea,quæ Ioannes diſſerit de menſura templi, & altaris eo,vel maximè, quòd adiiciat pręceptum ſibi fuiſſe, 1
ne atrium,quod foris eſt,metiretur,niſi perſpecta omnino ſint atriorũ Salomonis templi,ad quod hic alluditur,numerus,ſitus,ac diſpoſitio. Quod igitur ad numerum pertinet,plura in templo Salomonis fuiſſe atria dubitari nõ poteſt, cum dicat Regius vates Pſalmo 133. *Pſal.133.1*

Qui

4. Reg. 21.

Quot atria fuerint in Salomonis templo. *Beda.* *Caſſiod.* *Magiſter.* *Lyranus.* *Hugo Car.* *Cartuſianus.* *Abulenſis.* *Arias Montanus.* *Genebrard.* *Ribera reijcitur.*

Qui ſtatis in domo Domini, in atrijs domus Dei noſtri: & legamus 4.Reg.21. de Manaſſe, ꝙ extruxerit altaria vniuerſæ militiæ cæli in duobus atrijs templi Domini. Verùm quot ea fuerint, non eſt in ſacris literis expreſſum: communis tamen Doctorum opinio, & vera eſt, quatuor fuiſſe atria in Salomonis templo: ita ſentiunt Beda libro de templo Salomonis cap.16. Caſſiod. in Pandectis ab eodem Beda citatus, Magiſt.hiſt.Schol. 3.lib.Reg.c.14. & ſequentibus, Lyran. Hugo Cardin. & Dionyſ. Cartuſian. in comment. ſuper 6. cap. tertij libri Reg. Abul lib.3.Reg.cap.6.q.20. & 21. Arias Mont. in tractatu ſuo de templi fabrica, Genebrardus lib.1. ſuæ Chronographiæ, & alij communiter, à quibus immeritò recedit Ribera lib. 1. de fabrica templi, cap.16. duo tantum agnoſcens atria in Salomonis templo, tametſi plura in templo Herodis, quod confundi à citatis auctoribus cum Salomonis templo non benè exiſtimauit, vt ex ijs, quæ inferius dicemus, fiet perſpicuum, cum ſingula atria numerabimus.

Ioſephus.

2. Illud etiam verti ſolet in controuerſiam, num atria templũ vndique ex omni parte cinxerint: & quidem primo aſpectu videbitur pleriſque, vt viſum eſt auctori citato, non cinxiſſe ea ex omni parte templum, ſed tantum ex parte Orientali, vbi erat templi oſtiũ, propter verba illa Ioſephi lib.6. de bello Iudaico cap. 6. quæ ſic habent. *Initio quidem vix templo, atque arcæ ſufficiebat iacens in ſummo planicies, quòd vndique præceps erat, atque decliuis: cum autem Rex Salomon, qui etiam templum ædificauerat, muro eius partem ab Oriente cinxiſſet, vna porticus aggeri eſt impoſita, & manebat ex alijs partibus nudum.* Verùm non eſt, cur à communi ſententia recedamus: fuiſſe enim templum ex omni parte cinctum atrijs, ita vt in medio atriorum quaſi arx quædã emineret, docet Caſſiod. Beda, Magiſt. hiſt.Schol. Lyranus, Abulen. & alij, locis citatis. Quamquam Abulenſis abſque vllo fundamento excipit atrium Sacerdotum, quod ſolum exiſtimat nõ circundediſſe templũ ex omni parte, ſed fuiſſe plateam quandam magnam, & quadratam ad partem templi Orientalem, cuius hac in re opinio manifeſtè conuincitur, & noſtra ſtatuitur duobus illuſtriſſimis Ioſephi teſtimonijs. Nam lib.8.antiq.cap.3. agens de atrio Sacerdotum ſic ait. *Circundedit autem Salomon templum per ambitum vniuerſum, quod propria quidem lingua Giſon, Latinè verò maceria, ſeu cancellus nuncupatur, tribus cubitis erigens eius altitudinem, vt ab ingreſſu templi cæteros prohiberet, & ſolis Sacerdotibus hoc licere ſignificaret.* Cernis hoc loco Ioſephum agere de atrio Sacerdotum, diſerteq; tradere illud circundediſſe tẽplum per ambitum vniuerſum? Idemq; mox affirmat de tertio exteriori. *Extrinſecus,* inquit, *aliã ædificauit aulã quadrangulo ſchemate factam, erigens maximas porticus, & portas excelſas, & amplas per quatuor mundi partes, in eos conſtituens, quarũ ſingula ad vnumquemque ventum quatuor angulis attendebant. In hoc ſacrarium omnes populi, quibus purgatio, & obſeruatio legitimorum inerant, introibant.*

Templũ Salomonis ex omni parte atrijs cinctum. *Caſſiod.* *Beda.* *Mag.hiſt. ſchol.* *Lyranus.* *Abulenſis.*

Refellitur opinio Abulen. & probatur ſentẽtia auctoris ex Ioſepho.

Atrium exterius circũdabat tẽplũ ex omni parte.

3. Ex quibus verbis illud manifeſtè cõcluditur atrium exterius circundediſſe templum ex omni parte; ſiquidem ait illud quatuor habuiſſe portas, ſingulas ad vnumquemque ventũ: quod eſſe haud poterat, ſi templũ ex omnibus quatuor partibus non cingebat; ſed tantum, vt aduerſarij volunt, templo adhærens tribus dũtaxat lateribus conſtabat, vt mirum ſit eos, & Ioſephi teſtimonia clariſſima nõ vidiſſe, aut ſi viderunt, diſſimulaſſe. Et quod magis eſt, illud alterũ Ioſephi teſtimoniũ, ex libro ſexto de bello Iudaico cap.6. citatum, quod pro ſua afferunt ſententia, perperam intellexiſſe. Etenim cum Ioſephus ait templum ex alijs partibus, præterquã ex Orientali fuiſſe nudum, nõ vult templũ non fuiſſe cinctum atrijs ex omni parte, ſed illud tantum ſignificat, nõ habuiſſe porticus ſibi adhærentes, niſi tantũ ex parte Orientali, in qua habebat porticum pulcherrimam, atque adeo templi parietes ex alijs lateribus nudos eo ornatu extitiſſe: id quod tam clarè ſonant verba Ioſephi, vt interprete non indigeant. *Vna,* inquit, *porticus aggeri eſt impoſita, & manebat ex alijs partibus nudum.* Quod verò ait Salomonẽ cinxiſſe partem templi ab Oriente, non euincit reliquas etiam nõ cinxiſſe; quia enim Ioſephus eo loco de Orientali parte ad por-

porticũ illius deſcribendã loquebatur, eius tantũ partis meminit;nec tamẽ negauit,vt patet,reliquas etiam quadrato ſchemate fuiſſe atrijs circũſeptas: alioqui ſecũ ipſe manifeſtè pugnaſſet,vt ex allatis pro noſtra ſententia teſtimonijs eſt exploratũ. Ambiebant igitur atria ex omni parte templũ, ita tamen,vt nõ eſſet omninò in medio atriorũ, ſed propinquius lateribus Occidentalibus, vt maior planicies in Orientalibus, quæ præcipuè vſui erant,relinqueretur.

Templũ nõ erat omnino in medio atriorum.

4 Iuxta hæc primũ atrium erat atrium Sacerdotum, area videlicet, ſiue platea aperto cælo, muris concluſa, quadrato ſchemate, templũ vndequaque ambiẽs per decliuitatẽ montis: quod atriũ appellatur interius,quia erat templo propinquius, & reliquis atrijs cingebatur. Eius fit mẽtio 3.Reg.6. *Aedificauit atriũ interius tribus ordinibus lapidum politorũ*: de quo atrio hæc accipe. Primò continebat area huius atrij,vt vult Arias Mõtanus, cubitos centũ, & quinquaginta logitudinis ab Ortu verſus Occaſum, totidemq; latitudinis ea parte,qua Ortum reſpiciebat. Etenim latius fuit ſpatium,& latitudo atriorum omnium ab Ortu,quàm ab Occaſu, latioraq; latera Orientalia, quàm Occidentalia,vt vniuerſa fabrica ſpeciẽ referat leonis, qui pectore latior eſt, quàm tergo. Quam ob cauſam aiunt Rabbini Hebręorum, fuiſſe toti operi inditum nomen Ariel, quod interpretatur Leonem fortis,ſiue Leonem Dei; quia eo loco Deus ſe leonem, ideſt,potentiſſimũ demonſtrabat, vt populus intelligeret, maxima cum fiducia templũ orationis cauſa frequentandum:vnde nimirum Deus aduerſus ipſius hoſtes, & perſecutores, ſiue homines eſſent, ſiue Dæmones, tanquam leo quidam terribilis pro eis in campũ pugnaturus prodiret: id quod diſertis verbis traditũ eſt ab Eſaia cap.31. *Quomodo ſi rugiat leo, et catulus leonis ſuper prædam ſuam, cum occurrerit ei multitudo paſtorum, à voce eorum non formidabit, & à multitudine eorũ non pauebit: ſic deſcendet Dominus exercituũ,vt prælietur ſuper montem Syon, & ſuper collẽ eius.* Vbi obiter collige,quãta fiducia debeamus templa orationis cauſa frequentare. Scio Ezech. 43. ſumi Ariel pro ſuperiori parte altaris,eo ꝙ carnes, quæ ibi cremandæ imponebantur,inſtar leonis cõſumeret,ac deuoraret, ſed eodem ferè res pertinet.

Atrium Sacerdotũ deſcribitur. *3.Reg.6.36* *Arias Montanus.* *Longitudo, & latitudo illius.* *Rabbini.* *Templi fabrica leonis ſpeciem referebat.* *Eſa. 31. 4.* *Tẽpla quã a fiducia frequẽtare debeamus.* *Ezech. 43.*

5 Secundò.Pauimentũ huius atrij erat ex marmore pulcherrimo diuerſis imaginibus decoratũ,vt ait Abul. & quidẽ in marmore admonebantur Sacerdotes ſolidę,ac veluti marmoreę puritatis,ad quã deberent aſpirare;,in imaginũ autẽ varietate de pulcherrimis virtutũ formis,quas in ſe deberẽt exprimere. Tertiò.Murus atrij erigebat ſe tribus cubitis in altitudinẽ, vt auctor eſt Ioſephus lib.8. antiq. c.3. De eo etiam dicitur 3. Reg.6. *Aedificauit atriũ interius tribus ordinibus lapidum politorum, & vno ordine lignorũ cedri*: quos lapidũ ordines ſic exponunt Lyran.& Abul.vt primus cubitus eſſet ex lapidibus certi coloris; tertiusq; ſimiliter, vt ipſa lapidũ varietas pulchritudinẽ operi adderet. Quod verò ſubiungitur de ordine lignorum cedri, Abulenſis,& alij ſic accipiunt,fuiſſe murũ à parte interiori veſtitũ,& coopertũ lignis cedrinis: ſed planè textui aduerſantur, qui præter tres illos ordines lapidũ,quartum ponit ordinẽ lignorum cedri: quare probabilius eſt, quod alij aſſerunt, ſupra tertiũ lapidum ordinem fuiſſe ligna cedrina, ita vt paries lignis cedrinis finiretur ad ſpeciẽ,& ornatum muri; ita tamen, vt ex his quatuor ordinibus illa trium cubitorũ altitudo, quam tradit Ioſephus,reſultaret. Quo fit, vt ſinguli ordines lapidum minus haberent,quàm ſingulos cubitos altitudinis: cuius contrariũ Abulenſis aſſeruit; quia hunc lignorũ ordinem nõ ſupra ipſum murum putauit eſſe collocandum. Quod ad myſteriũ attinet,Beda vult his tribus lapidũ ordinibus adumbratas fuiſſe tres illas virtutes eximias,fidem,ſpem,& charitatem;in ordine autem lignorum cedri bonam operationem, quæ cedrina eſſe debet,ideſt, ſine corruptione ſimulationis, & hypocriſis exhiberi. Etenim ſine hoc ornatu cedrino ſuperpoſito, hoc eſt, ſine bonis operibus,tres reliqui lapidum ordines, hoc eſt,fides, ſpes, charitas conſtare, & permanere non poſſunt.

Atrij interioris pauimentũ quale. *Sacerdotũ puritas.* *Muri altitudo, & elegantia.* *Ioſephus.* *3.Reg.6.36* *Lyranus.* *Abulenſis.* *Muri paries finiebatur lignis cedrinis.* *Beda.* *Tres lapidũ ordines quas virtutes adumbrarent ex Beda.*

6 Quartò.Erant in muro quatuor portæ ad quatuor mũdi plagas conſtitutę, omniumq; celeberrima Orientalis,quę

per

Porta Oriẽtalis per antonomaſiã porta tẽpli.

per antonomaſiã porta templi dicebãt, ad eamq́; poterãt accedere laici, & fœminæ ferẽtes oblationes ſuas, & animalia ad ſacrificiũ, vt ea darent Sacerdotibus.

Quæ continebantur in atrio interiori.

3. Reg. 7.

Quintò. In hoc atrio erat altare æneũ, ſiue holocauſti, & mare æneum ſupra duodecim boues æneos collocatũ, & luteres, de quibus agĩt 3. Reg. 7. Multa etiã fuere cœnacula, & cubicula, iuxta murũ continuato opere extructa tũ ad ſeruãda vaſa, templiq́; ſupellectilia, tũ ad Sacerdotũ, Leuitarũq́; habitationẽ, vt colligĩt ex 1. Paral. c. 28.

1. Parl 28.

Abulenſis.

Additq́; Abul. fuiſſe per gyrũ ſedilia, in quibus ſedere poſſent Sacerdotes. Denique iuxta doctrinã Hebræorũ fuit in hoc atrio puteus cũ canali p̱ montis ſubterranea, in quẽ hoſtiarũ ſanguis cũ aqua infuſus ad torrentẽ vſque defluebat.

Hoc atrium qui ingrederentur, et excluderentur ab eo.

Leuit. 21.

Sextò. Hoc atriũ ingredi ſolis Sacerdotibus, ac Leuitis licebat, non tñ omnibus: excludebãt eñ omnes illi, qui aliquã haberent maculã, vt habes Leuit. 21. veluti ſi cęci eſſent, ſi claudi, ſi paruo, vel grandi, vel torto naſo, ſi gibboſi, ſi hernioſi, ſi lippi, ſi habentes albuginẽ in oculo, ſi iugẽ ſcabiem, ſi impetiginẽ in corpore. Hi eñ omnes connumerantur capite illo Leuit. citato, vt indicaretur Sacerdotẽ omni ſpirituali defectu carituram, vt dignè Deo poſſit miniſtrare.

6

Secundũ atrium et exterius, & Iſraelis dicebatur.

2. Paral. 4. 9.

Beda.

3. Reg. 6. 36

Secundũ atriũ dicebatur exterius, & Iſraelis etiam nomine, cuius fit mentio 2. Paralip. 4. illis verbis: *Fecit etiã atrium Sacerdotum, & Baſilicã grandem, & oſtia in Baſilica.* Quo loco per *Baſilicã grandem* Beda, & alij intelligunt atriũ exterius. Idem etiam atrium innuitur 3. Reg. 6. *Aedificauit atriũ interius*: cum eñ fiat mẽtio atrij interioris, ſatis indicatur fuiſſe aliud quoddã atriũ exterius. Primò igitur hoc atriũ erat ampliſſimũ, coercens ſuo ambitu atriũ Sacerdotũ, vt ſufficere poſſet tanto populo ter in anno templum inuiſenti.

Ioſephus.

3. Reg. 7. 12

Fuit etiã quadrato ſchemate ædificatũ, vt affirmat diſertis verbis Ioſeph. lib. 8. antiq. cap. 3. Nec verò quempiã mouere debent verba illa 3. Reg. 7. *Et atrium magis rotundum trium ordinum de lapidibus ſectis, & vnius ordinis de dolata cedro.* Etenim ijs verbis non eſt ſermo de atrio templi, ſed de atrio domus, quã Salomon extruxit filiæ Pharaonis, quã vxorem duxerat, vt interpretantur Lyrau. Caiet. & alij.

Lyranus.

Caiet.

Sanctes Pagnin.

Atrij figura.

Ioſeph.

Quamquã etſi de atrio magno tẽpli, ideſt, exteriori ſermo eſſet, nihil inde conficeretur ad concludendã eius atrij rotunditatem: qm̃ Hebraicè nõ eſt *rotundũ*, ſed *per circuitũ*, vt vertit Sãctes Pagnin. fuiſſe eñ hoc atriũ quadratũ dubitari non põt, cũ affirmet Ioſeph. lib. 8. antiq. c. 3. fuiſſe quadrato ſchemate figuratum. Secdò. Qũo hoc atrium fuerit effectũ, his verbis explicat Ioſephus loco citato. *Dici*, inquit, *non poteſt, ac vix etiam oculis credi, quàm mirandũ fuerit illud exterius fanum: vallibus enim expletis tã profundis, vt ad proſpectũ oculi caligarent, & aggeſta ad quadringentos cubitos terra Salomon eã vertici montis, in quo templũ extructũ eſt, æquauit: atque hoc modo factũ eſt, vt area fani cum ſolo templi æquaretur.*

Quale fuerit eius pauimentum.

Tertiò. Pauimentũ erat ſtratũ pulcherrimo marmore, cinctũq́; duplicibus porticibus, vt auctor eſt idẽ Ioſephus, quas columnæ ẽ natiuo ſaxo ſuſtentabãt, & laquearia cedro expolita tegebant. Erat etiã in eodẽ atrio porticus illa à Salomone cõſtructa, poſtquã ille domũ ſuã ędificaſſet, vt refert 3. Reg. 7. quæ porticus illa eſt, quæ per antonomaſiam porticus Salomonis appellatur Ioan. 10 *Ambulabat Ieſus in templo, in porticu Salomonis*: & Act. 3. *Cucurrit omnis populus ad eos ad porticũ, quæ appellatur Salomonis*: & cap. 5. *Erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis.*

3. Reg. 7.

Ioan. 10. 23

Act. 3. 11.

Act. 5. 12.

Porticus Salomonis erat in atrio exteriori.

Abulenſis.

Quòd enim in hoc atrio ponenda ſit eiuſmodi porticus, nõ autẽ, vt vult Abulen. & alij, ſit illa, quæ intra ipſum atrium interius ad veſtibulũ templi erat; ex eo eſt perſpicuum, q̇ nemo ex laicis ingredi poterat atrium interius, nedũ pertingere ad porticũ oſtio templi adhærentẽ, cum tñ Act. 3. dicatur: *Cucurrit omnis populus ad porticũ, quæ appellatur Salomonis*: & quamquã omnia ea ędificia Salomonis euerſa fuerãt à Chaldęis, templũq́; illud, quod Chriſti tẽpore extabat, non erat illud idẽ à Salomone ædificatum; imò nec ſecundũ templum, ſi propriè loquendũ ſit, ſed templũ ab Herode regali magnificentia erectũ, quia tñ Salomon in eo loco primus porticum fecerat, dicta ſemper eſt ea porticus porticus Salomonis, vt eo nomine diſtingueretur ab alijs, quæ poſtea ad alias quoque templi partes extructæ fuerunt.

Quartò.

8 Quartò. In his porticibus,vt ait Beda,Hieremias,& alij Prophetæ,imò ipſe Dominus, & Apoſtoli prædicabant, & in harum aliqua ſedebat Chriſtus, quando mulier in adulterio deprehenſa illi fuit oblata à Phariſæis Ioan.8.Quintò. Hoc atrium,vt auctor eſt Ioſephus loco citato, habuit quatuor portas ad quatuor mundi plagas conſtitutas,quæ auratis foribus claudebantur, earumq; præcipua erat Orient.quæ propterea dicebatur *Specioſa* cuius fit mentio Act.3. Vnde falsò exiſtimauit Abul. in latere Occidẽt.huius atrij nullã portã fuiſſe: & præterea in latere Meridionali fuiſſe quatuor portas, totidẽq; alias in Aquilonari,cum Ioſephus quatuor tãtum in toto atrio portas conſtituat,& in ſingulis lateribus ſingulas. Sextò. Ad portas huius atrij in omnibus lateribus erant gazophylacia,in quæ pecuniæ ad fabricam templi à populo pro cuiusq; deuotione mittebant. Septimò.In eius area, & planitie vendebãtur volucres,& animalia,quæ ſacrificijs ſeruiebant,ibique erant illę menſæ nummulariorum,quas Chriſtus Dominus euertit, Matth. 21. Denique in hoc atriũ ingrediebatur oĩs populus, qui nullam habebat immunditiam legalem,propter quam ab eius ingreſſu arceretur. Vnde & atriũ mũdorũ dicebatur,vt conceptis verbis docet Ioſeph.lib.8.antiq.c.3. *In hoc*, inquit, *ſacrarium omnes populi, quibus purgatio, & obſeruatio legitimorum inerant, introibant.*

Beda. Ioan.8. Quot portas habuerit hoc atrium,& quæ præcipua. Act.3. Abul. Menſa nũmulariorũ erant in atrio exteriori. Matth.21. In ſecundũ atriũ quib. pateret aditus. Ioſephus.

9 Tertium atrium fuit mulierum mundarum,nullamque habentium legalem immunditiam. Pro quo eſt aduertendũ ex Aria Montano,& alijs exterius atriũ à Salomone cõſtructum vnũ, ſimplexq; fuiſſe viris,ac fœminis commune;cum aliqua tamen diſtinctione,vt altera parte viri,altera fœminæ reciperentur:viri quidem propinquiores atrio Sacerdotum; fœminæ autem remotiores. Verũ poſtea ſucceſſu temporis eam diuiſionẽ factam fuiſſe interpoſito muro nõ multum alto. Itaque ex vno atrio duo atria extitiſſe, vnum virorum, fœminarum alterum. Et quãquã de hoc tertio atrio nihil habeamus in ſacris literis diſertè traditum; probabile tamen eſt indicari 2.Paralip.20.illis verbis: *Cumque ſtetiſſet Ioſaphat in medio cętus Iuda,& Hieruſalem in domo Domini ante atrium nouum:* Vbi per *atrium nouum* accipiendum videtur hoc tertium atrium fęminarum, diuiſo nimirum atrio exteriori in duo. Nec leue argumentum ad hoc ipſum perſuadendum deſumitur ex templo Herodis, in quo ſimilem diuiſionem fuiſſe teſtatur Ioſeph lib.6. de bello Iudaico, c.6. Sed vti diximus, ſicut in ſecũdum atriũ non poterant ingredi, niſi tantum viri purificati:ita etiam in tertium ſolis mulieribus mundis aditus patebat.

Tertium atrium mulierum mũdarum. Arias Mõt. 2. Paralip. 20.5. Ioſephus.

10 Quartum,& poſtremum atrium erat atrium immũdorum,tam virorum,quã mulierum,& præterea Gẽtilium; vnde & profanum dicebatur. Eſſe autem hoc atrium ponendum ratio ipſa docet præter communem Doctorum ſententiam: etenim cũ ſuperiora atria ſolis illis paterent,qui mundi eſſent, neceſſariò dandum fuit aliud quoque atrium,in quod immundi,& Gentiles poſſent cõuenire orationis cauſa, cum ſuis quoque porticibus,& cęnaculis, in quibus poſſent cõmodè recipi,qui vota aliqua aliquanto tempore explẽda emiſiſſent,quos toto eo tempore ſub diu fuiſſe,& in campo, non eſt credibile. Quod verò Gentiles templum inuiſerent,exploratum eſt ex Act.8. vbi dicitur Eunuchus Candacis Reginæ Aethiopiæ veniſſe in Hieruſalem, vt adoraret: erat autem vſque adeò prohibitum Gentilibus ingredi, non dico in templum,ſed in atrium etiã mundorum,vt Hebræus, qui Gentilem eò introduceret, dignus morte iudicaretur. Sic enim Paulum Apoſtolum occidere conati ſunt Iudæi, quòd in eiuſmodi atrium fuiſſet ingreſſus cum quibuſdã,quos Gẽtiles putauerũt. Act.21. Vbi nomine templi proculdubio exterius atrium eſt accipiendum,cum certũ ſit Paulum non fuiſſe Sacerdotem legalem, ſiquidem erat ex tribu Beniamin, atque adeò non potuiſſe ingredi,neque in templum, neque in atrium interius. Ex quibus efficitur dandũ fuiſſe quoddam quartũ atrium pro Iudęis immundis, & Gentilibus cum ſuis porticibus, vbi commodè hyemali,& æſtiuo tẽpore reciperentur,indeque templum reſpicerent,preces funderent, Deũ religioſè colerent,& ab eo beneficia poſtularent. Atque ex his quatuor atrijs duo priora ex-

Quartum atrium, q̃d & profanũ dicebatur. Gentiles tẽplum Salomonis inuiſebant. Act.8. Quæ pœna afficiebatur qui Gentilẽ in atriũ exterius introduceret. Act.21.

expreſſa ſunt in ſacris literis. Poſteriora duo, præterquam quòd ponit communis ſententia Doctorum, ratio ipſa, neceſſitasque euincit, vt ex ijs, quæ dicta ſunt, manifeſtum eſt.

Vtrum Enoch, & Elias iam obierint, an viui adhuc in terris reſeruentur?

SECTIO IV.

1 MAiorem huius capitis partem inſumit Ioannes in commemorandâ prædicatione, & martyrio Enoch, & Eliæ tẽporibus Antichriſti. Quoniã vero hæc diſputatio ſupponit eos nondũ obijſſe, ſiquidem morituri cõmemorantur: poſtulat doctrinæ ratio, vt id hoc loco diſquiramus. Dicimus igitur de fide eſſe Enoch, & Eliam nondum diem ſuum obijſſe, ſed adhuc viuere: quoniã id diſertis verbis traditur in ſacris literis.

Enoch, & Eliã adhuc viuere de fide eſt.

Hebr. 11.5

Etenim de Enoch dicitur Hebr. cap. 11. *Enoch tranſlatus eſt, ne videret mortem:* & Eccl. 44. *Enoch placuit Deo, & tranſlatus eſt in paradiſum, vt det Gentibus pœnitentiam.* Quibus locis apertè ſignificatur Enoch, adhuc viuum reſeruari.

Eccl. 44.15.

4. Reg. 2.

Eccl. 48.

De Elia verò dicitur 4. Reg. 2. quòd eum Deus per turbinem in cælum tranſtulerit: & Eccl. 48. quòd receptus fuerit, & tectus in turbine, & inſcriptus in iudicijs temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tribus Iacob. Accedit, ꝙ de cõmuni Patrum, Doctorumque ſententia Ioannes hoc loco per duos illos teſtes duas oliuas, duoq; candelabra Enoch, & Eliam intellexit: quos tamen paulò poſt docet à beſtia, quæ aſcendet de abyſſo, occidẽdos, eorumq; cadauera in plateis ciuitatis magnæ per tres dies, ac dimidium inhumata iacitura. Quod ſi illi iã obierũt, occidere profectò eos Antichriſtus nequaquam potuiſſet. Denique hęc fuit etiam conſtans ab Hebraicis vſque temporibus veterum Patrum ſententia: ſic enim cõceptis verbis tradũt Philo Iud. lib. de vita Sapientis, Irenæus, lib. 5. aduerſus hæreſes, cap. 5. & lib. 4. cap. 30. Iuſtin. Philoſoph. & Mart. in quæſt. ad Orthodoxos, q. 85. Tertull. lib. aduerſus Iudæos, c. 2. & lib. de anima, c 35. & 50. & lib. de reſurrectione carnis, c. 58. Clemens Rom. lib. 5. conſtit. Apoſt. c. 8. D. Cypr. lib. de montibus Sion, & Sina, D. Hieron. epiſt. 61. ad Pammachiũ, & lib. 3. contra Pelagianos, & in epiſt. ad Marcell. D. Baſil. hom. 11. in Hexam. D. Chryſoſt. hom. 21. in Gen. & hom. 22. in epiſt. ad Heb. D. Ambr. lib. de paradiſo, c. 3. & lib. 4. de fide, c. 1. & lib. 2. in Luc. Epiph. lib. 1. aduerſus hæreſes, Hæreſi 64. D. Auguſt. lib. 9. de Gen. ad literam, c. 6. & lib. 1. de peccatorum meritis, & remiſſione, c. 3. Theodor. lib. quæſt. in Gen. q. 45. D. Greg. lib. 9. Mor. c. 4. & lib. 21. Mor. c. 36. Eucher. lib. 1. in Gen. cap. 18. D. Anſelm. Teophyl. Oecum. D. Tho. in c. 11. epiſt. ad Hebræos, & alij.

Philo Iud. Irenæus. Iuſt. Mart. Tertull. Clem. Rom. D. Cypr. D. Hieron. D. Baſil. D. Chryſ. D. Ambr. D. Epiph. D. Auguſt. Theod. D. Greg. Eucher. D. Anſelm. Theoph. Oecum. D. Thom.

Meritò igitur Tertullia. lib. de reſurrectione carnis, cap. 8. Enoch, & Eliam appellat ęternitatis cãdidatos. *Aeternitatis,* inquit, *candidati ab omni vitio, ab omni damno, ab omni iniuria, & contumelia immunitatem carnis ediſcũt.*

Enoch, & Elias æternitatis candidati ex Tertull.

Non defuerunt tamen, qui exiſtimarent Enoch iam mortuum eſſe, idque ſignificari Gen. 5. cum dicitur: *Tulit eum Deus.* Nec enim, inquiunt, dicitur: *Tranſtulit,* ſed *tulit,* nimirum per mortem: nam ſic de morte loqui ſolet Scriptura, veluti 3. Reg. 19. *Tolle,* inquit Elias, *animam meã:* & Iob 32. *Neſcio, ſi poſt modicum tollat me factor meus.* Atque hanc opinionem, ſeu potiùs errorẽ amplexus fuit Rabbi Abeneſra, & reliqui Hebræorum, vt refert Siſtus Senẽſ. lib. 2. ſuæ Biblioth.

Gen. 5. 24. 3. Reg. 19. 4. Iob 32. 22. Rabbi Abeneſra. Siſt. Senenſ.

Eorum tamen fundamentum facilè cõuellitur: etenim Apoſt. Hebr. 11. verbo trãſlationis vtitur: *Fide,* inquit, *Enoch tranſlatus:* & Eccl. 44. *Tranſlatus eſt in Paradiſum:* imò Gen. 5. pro eo, quod nos habemus: *Tulit eum Deus,* Septuag. tranſtulerunt: μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεὸς, idest, *Tranſtulit eũ Deus:* & iuxta veritatem Hebraicam legimus: *Ambulauit Enoch cum Deo, & non ipſe, quia accepit eum Deus.*

Enoch non mortuº, ſed translatus. Hebr. 11. 5. Eccl. 44. 15. Gen. 5. 24. Septuag. Hebraica veritas.

2 Ex his facilè quiſpiam colliget duos hos æternitatis candidatos, vt loquitur Tertull. in via adhuc eſſe, & non glorioſa, ſed mortalia habere corpora: cum enim ſtatutũ ſit hominibus ſemel mori. Hebr. 9. oſtenſumq; ſit eos nondũ obijſſe, ſed ad tempus Antichriſti reſeruari occidendos, vt dicemus inferiùs, planè con-

Enoch, & Elias mortalia, nõ glorioſa habẽt corpora. Hebr. 9.

cõuincitur eos adhuc morituros, atque adeò non glorioſa, ſed mortalia habere corpora. Quam ſententiam conceptis verbis tradit D. Aug. lib. 1. de peccatorũ meritis, c. 3. & lib. 9. de Gen. ad literam, c. 6. Quo fit, vt audiendi non ſint Ambr. Cathar. in opuſc. de conſummata gloria Chriſti, Procop. Gazæus in Gen. & Auguſt. Eugub. in recognitionibus veteris teſtamenti ſuper 2. cap. Gen. cum aiunt Enoch, & Eliam iam modò frui viſione beatifica, & in corporibus glorioſis in cęlo regnare: cum enim nondum obierint, & morituri adhuc ſint, glorioſa corpora habere non poſſunt. Quod verò in corporibus mortalibus Deum videant, omninò eſt improbabile: imò exiſtimamus neminem in corpore mortali præter Chriſtum Dominum Deum vnquã vidiſſe, neque Paulum, neque Moyſen, neque vllum alium, eo quòd poſtquam Moyſi, & Paulo ea contigerunt, propter quæ nonnulli eis viſionem beatificam concedunt, dixit Ioannes: *Deum nemo vidit vnquam.* Ioan. 1. Verum citra viſionẽ beatificam cõcedenda proculdubiò eis eſt altiſſima quædam contemplatio, & vita feliciſſima ab ijs, quas modo patimur, miſerijs, & peccati fomite prorſus immunis: de qua interpretandi ſunt plerique Patres, cum eis Diuinum quoddã conſortium tribuunt: non autem quòd velint frui eos claro Diuinitatis conſpectu, veluti Epiphan. hæreſi 64. D. Hiero. in epiſt. ad Pammach. & D. Bern. ſer. 6. de aſcenſione Domini. Illud præterea credimus eos cõfirmatos eſſe in gratia.

D. Auguſt. Ambr. Cathar. Procop. Gazæus. Aug. Eug. Eos in corporibus glorioſis in cælo regnare, qui putauerunt. Deũ in corpore mortali nemo vidit præter Chriſtum. Ioan. 1. 18. D. Epiph. D. Hieron. D. Bernar.

3 Si autem aliquis quærat, vtrum ad vitam ſuſtentandã aliquo vtantur alimento? Theod. lib. quæſt. in Gen. quæſt. 45. ait hoc non eſſe curioſiùs inquirẽdum. D. Aug. lib. 1. de peccatorum meritis, & remiſſione, cap. 3. per disiunctionem reſpondet, aut ſine cibo à Deo ſuſtentari, aut ſi cibo opus habent, in paradiſo fortaſſe paſci, ſicut Adam de ligno vitæ, & inde contra vetuſtatem ſtabilitatem vitæ accipere, & lib. 1. cõtra aduerſarium legis, & Prophetarum, cap. 15. ait non temerè eſſe aſſerendum, vtrum ligno vitæ veſcatur nunc aliquis, niſi fortè Enoch, & Elias. Sine cibo tamen vllo viuere affirmant Epiphan. hæreſi 64. & D. Hieronym. in Epiſto. ad Pammach. Verum quicquid ſit, illud certum eſt, ſiue alimento vtantur, ſiue non, miraculo tamen opus eſſe, vt tamdiu viuant: quemadmodum docet Irenæus, lib. 5. aduerſus hæreſes, c. 5. *Si quis,* inquit, *impoſſibile exiſtimat tantis temporibus permanere homines, intendat quoniam Ionas in profundum proiectus, & in ventrem ceti abſorptus ſaluus iterum expulsus eſt terræ, iuſſu Dei.* Deindè adducto exemplo trium puerorum, quibus Babylonicus ignis nocere non potuit, ſubinfert: *Neque igitur natura alicuius eorum, quæ facta ſunt, neque infirmitas carnis fortior erit ſupra voluntatem Dei.*

Vtanturne aliquo alimento. Theodor. D. Auguſt. D. Epiph. D. Hieron. Irenæus.

Illud etiam quæri ſolet, num ſint in ſtatu merendi? Benedict. Perer. libro 7. comment. in Geneſ. vtramque partem tuetur: & Franciſcus Suar. in 3. partem D. Thomę, quęſt. 59. art. 6. diſp. 55. ſect. 1. probabilius exiſtimat eos iam eſſe extra ſtatum merendi: quod ex eo tantum probat, quia alioqui in tã longo, ac diuturno tempore infinita propemodũ haberent merita, omneſque Sanctos, imò ipſam etiam Dei matrem meritorũ magnitudine ſuperarent. Id quod adhuc magis apparere poteſt in Enoch, qui ſeptingentis annis ante diluuiũ fuit tranſlatus. In quam ego ſententiam adduci nequaquam poſſum. Primum, quia nõ eſt conſentaneum ſacris literis aliquem hominem, qui nondum obierit, ponere extra ſtatum merendi. Deindè, quia nõ congruit Diuinæ bonitati, & liberalitati hos duos ſeruos ſuos illuſtriſſimos in hac mortali vita vſque ad finem mundi detinere, priuareque per tam longum tempus viſione beatifica, qua ſecũdum naturalem curſum, & legem ordinariã multis iam ante ſeculis potirentur, idq; nullo ipſorum lucro, quin omnium maximo detrimento; ſubtracta nimirum eis merendi facultate. Sanè indignum planè videtur Diuina munificentia, quippè, qui ſoleat dona ſua nouis cumulare beneficijs, iacturamque ſuo nomine factam multò amplioribus lucris compenſare. Præterea, quia, vt ſupra oſtendimus, illi non ſunt adhuc comprehenſores, ſed puri viatores: quid autem, quæſo, eſt aliud viatorem eſſe, quàm progreſſum poſſe facere in merito, & ſanctitate? Accedit, quòd ad quiddam

4 Bened. Per. Frãc. Suar. Enoch, & Elias sũt in ſtatu merendi.

tam

tàm notum, ac tàm extraordinarium aſſerendum contra ſacram Scripturam, vniuerſæq; Eccleſiæ doctrinam, iuxta quã omnes viatores, qui adhuc à Dño peregrinãtur, & ex fide viuũt, ſunt in ſtatu merẽdi, magna deberet premere auctoritas, magna cogere momenta rationum, quorum neutrum in contraria opinione cernitur. Quod enim obijcitur illud abſurdum conſequi ſuperaturos eos magnitudine meritorum ſãctiſſimam Virginem, infirmum admodum eſt: ea enim eſt gratię Virginis magnitudo, vt nullus omninn ad eam poſſit pertingere. Cum enim Deus præuidiſſet, quãta futura eſſent Enoch, & Heliæ merita, multò maiora eſſe voluit merita Virginis, tantæque intẽſionis, ad quantam præuidebat gratiam eorum non perueunturam. Quod verò ad cęteros Sãctos attinet, nõ multùm de eorum primatu contenderẽ: nihil enim abſurdi cõſequi video, ſi quis dicat Enoch, & Heliam, vt pote extraordinarios quoſdã Heroes, ſuperaturos magnitudine gratiæ reliquos omnes Sanctos excepta Virgine: idq; tantnm propter diuturnitatem tẽporis, quo ex diſpenſatione viuũt; non verò, quòd intenſiores actus charitatis eliciant, quàm Ioannes Baptiſta, aut Paulus elicuerunt. Quanquàm & illud dici poteſt eos vſq; adeò parùm mereri propter eum vitæ ſtatum, in quo ſunt abſque vlla carnis rebellione, operandiq; difficultate, ex qua etiam ratio merendi accreſcit, vt multi eorum actus ad vnũ ſiue Baptiſtæ, ſiue Pauli non perueniant, atq; adeò nunquàm ad eorum gratiã, & charitatem peruenturos.

Non eliciũt actus charitatis intenſiores, quã Baptiſta, & Paulus elicuerunt.

Vtrum paradiſus terreſtris adhuc exiſtat, in eoque ſint Enoch, & Helias?

SECTIO V.

1 CVM conſtitutum ſit Enoch, & Heliam adhuc viuere, illud ſtatim ſeſe obijcit excutiendum, vbinam ſint, & quo terræ loco vitam agant illam feliciſſimam ab omni carnis, & curarum importunitate liberã? Et quoniam celeberrimum eſt eos in paradiſo illo terreſtri, in quo primi parentes fuerunt, vitam agere, id iam aggredimur diſputare, vtrùm paradiſus ille adhuc exiſtat, nec diluuij aquis obrutus, diſſipatuſque perierit? An verò illum Deus, vt pote Enoch iam eo tempore domicilium, & futurum multò poſt etiam Heliæ diuinitùs conſeruauerit? Qua quidem in quæſtione illud in primis ſtatuendum eam vnam eſſe ex ijs, quæ ad fidem minimè pertinent, ſaluaque fide in alterutram partem diſputari poſſunt: quẽadmodum docent D. Cypr. lib. de montibus Sina, & Sion, & Theodoret. q. 45. in Gen. c. 23. *D. Cyprian. Theodor.*

2 Igitur paradiſum terreſtrem, in quo primi parentes fuerunt, nunc exiſtere, in eoque eſſe Enoch, & Heliam affirmãt Iuſtinus Philoſoph. & Mart. in reſponſione ad quæſtiones Orthodoxorum q̄ſtio. 75. 76. 85. Theophil. lib. 2. contra Chriſtianæ religionis calumniatores ad Autolycum, Tertull. in Apologetico, & alijs locis ſuperiori ſectione citatis, Nouatianus in lib. de Trinitate, Lact. Firmiã carmine de Phænice, Epiphan. in Ancorato, & aduerſus Origeniſtas, & hæreſi. 64. & in epiſt. ad Ioan. Epiſcopum Hieroſolymitanum à D. Hieron. in Latinam translata, D. Iſidorus de vita, & obitu Sãctorum, Hippol. Mart. orat. de Antichriſto, D. Ambroſ. in cap. 4. epiſt. ad Rom (ſi eius ſunt illi commentarij) D. Athanaſ. in lib. *Quòd Nicæna ſynodus*, &c. D. Gregor. ſuper 18. caput Iob, & hom. 12. Ezechielem, D. Hieron. in epiſt. ad Pammachium aduerſus errores Ioan. Hieroſolymitani, D. Ioan. Damaſc. lib. 4. fidei Orthodoxæ cap. 28. Arethas Cappadox in 11. caput Apoc. D. Auguſt. lib. 19. de Geneſi ad literam, cap. 6. & lib. 1. de peccatorum meritis, & remiſſione cap. 3. Method. in reuelationibus, Procop. Gaz. lib. 4. in Geneſim, & quod magis vrget, Irenæus libr. 4. aduerſus hæreſes, cap. 30. & lib. 5. cap. 5. vbi docet eam traditionem accepiſſe ſe à Presbyreris, qui Apoſtolos audierunt. Accedunt Abul. in cap. 7. Geneſ. & quæſt. 435. ſuper 25. caput Matth. Mag. in 2. ſentent. diſtin. 17. D. Thom. 1. par. quæſt. 102. art. 2. ad 3. & 3. par. quæſt 49. art. 5. ad 2. & in 2. ſent. diſtin. 29. quæſt. vnica, artic. 5. ad 4. Et eſt communis ſcholaſticorum ſententia, quæ confirmari præ-

Qui authores partẽ aſſirmãtem ſequantur. D. Iuſtin. Theophil. Tertul. Nouatian. Lactan. Fir. D. Epipha. D. Iſidorus. Hip. Mart. D. Amb. D. Athan. D. Greg. D. Hieron. D. Io. Dam. Arethas Capp. D. Auguſt. Method. Proc. Gaz. Irenæus. Abul. Mag. D. Thom.

Ff terea

Eccl.44.15 terea poteſt ex ſacris literis. Etenim Eccle 44. dicitur. *Enoch translatus eſt in Paradiſum, vt det gentibus pœnitentiam:* vbi procul dubiũ videtur intelligẽdus paradiſus ille, in quo Adã fuit à Deo poſitus: quod ſi eò fuit Enoch initio translatus, non eſt credibile inde poſteà à Deo expulſum, vt diluuij aquis paradiſus deſtrueretur; quin potiùs propter vnũ Enoch fuiſſe paradiſum conſeruatũ. Ex quo pleriq; colligũt, quo pretio habeat Deus vel vnũ ex ſeruis ſuis: ſiquidem propter vnius tm̃ delicias tã illuſtre miraculũ effecerit: vt diluuij aquæ in morẽ fornicis coaleſcẽtes paradiſum non obruerint. Atq; hæc quidẽ ſentẽtia, cum cõis ſit antiquorum Patrũ amplectenda eſt. Quanquam.n. nulla alia pro ea firma ratio appareat, quàm cõis veterum Patrum conſenſus: is tamen inſtar omnium rationum debet ſufficere, præcipuè verò Diuinarum literarum ſtudioſo, cuiꝰ ea eſt laus præcipua, antiquos Eccleſiæ Patres, tanquàm Magiſtros, ac parentes obſeruare, & colere, eorumque doctrinam in omnibus, quoad eius fieri põt, ſartam tectam tueri. Quarè quæ præſenti controuerſia pro aduerſa parte diſputabimus, cum debita prioris ſentẽtiæ propter eius antiquitatem, & auctoritatem reuerentia accipi volumus.

Vnum ex ſuis ſeruis quo pretio habeat.

Patrum cõſenſus inſtar omniũ rationum.

2 Opinionem igitur eam, quæ ait paradiſum terreſtrem iam non exiſtere; ſed aquis diluuij obrutum, & planè diſſipatũ perijſſe, atque adeò Enoch, & Heliam in eo non eſſe, probabilem eſſe, & Diuinis literis conſentaneam iudicamus, eiq; nihil obeſſe debere nouitatem, quominùs vt probabilis defendi poſſit, vt eam defendunt Augu. Eugubin. in recognitionibus veteris teſtamenti in c. 2. Gen. Cornel. Ianſen. in ſua concord. Euang. c. 143. Hieron. ab Oleaſtro in 2. c. Gene. Catharinus ibidem, & Geneb. lib. 2. ſuæ Chronographiæ in prima ætate, Iacobus Naclantus Clugienſis Epiſcopus in ſua medulla Scripturæ, tracta. de opere ſex dierum. Eandem multò probabiliſſimam appellat Bened. Perer. tomo primo. in Gene. lib. 3. diſpu. 1. quæſt. 5. & lib. 7. qõ. vlti. cui conſentit Franciſcus Suar. in 3. par. D. Tho. quæſt. 59. arti. 6. diſpu. 55. ſeſ. 1. ea verò ita probatur. Primũ, quia duo illa flumina Tygris, & Euphrates dicuntur Gene. 2. ortum habere ex illo fluuio, qui egrediebatur de medio paradiſi: illa verò ortum ſuum habent in Armenia: deinde Armeniã, Meſopotamiã, & Aſſyriam interfluunt, & in ſinum Perſicum exonerantur. Cum igitur hodie fontes horum duorum fluminum videantur nec appareat vllum paradiſi veſtigiũ, qui neceſſariò ibi, vel propè fuit, videtur haud dubiè deſtructum, & euerſum fuiſſe diluuio. Verùm dicat aliquis ea flumina per ſubterraneos meatus habẽtia ibi primùm erumpere, vbi eorũ fontes modò in Armenia conſpiciuntur; primarios autem fontes longiſſimè diſtare, in ipſo videlicet paradiſo. Sed hæc rñſio facilè conuellitur. Etenim cum flumẽ aliquod per occultos terrę meatus ſubterlabitur, erumpere deindè ſolet maximo impetu, & curſu, vt videre eſt in Ana fluuio, qui per quinq;, aut ſex leucas ſubtùs terrã labitur, totusq; deindè quaſi renaſcens rapidiſſimus erumpit, de quo Pli. lib. 3. hiſt. nat. c. 1. *Modò,* inquit, *ſe in ſtagna fundens, modò in anguſtias reſorbens, aut in totũ cuniculis tundens, et ſæpius naſci gaudens in Athlanticum Oceanum effunditur.* Hæc autem duo flumina ijs in locis oriuntur, vt ſtatim appareat ibi tunc primùm naſci, ac deinde confluentibus hinc indè riuulis paulatim adoleſcere.

Paradiſum iam nõ exiſtere qui defendant.

Augu. Eug. *Corn. Ianſ.* *Hier. ab Ol.* *Cathar.* *Genebrar.* *Iac. Nacla.* *Bene. Pere.* *Fran. Suar.* *Gen. 2.*

Tygris, & Euphrates in ſinum Perſicum exonerantur.

Per quot leucas ſubtus terram labatur Ana fluuius. *Plinius.*

Secundò. Paradiſum terreſtrem fuiſſe in partibus Orientalibus circa Meſopotamiã, & Armeniã ferè oẽs confitentur. Pro cuius maiori explicatione aduertendũ eſt Gen. 2. ſic haberi: *Plantauerat autẽ Dominus Deus paradiſum voluptatis à principio:* quo loco pro ea voce, *Voluptatis*, eſt Hebraicè בערן *beghedẽ*, ac ſi diceres, *In voluptate*: ſignificat.n. vox ערן voluptates, ac delicias. Eſt ẽt ערן nomen proprium loci, vt patet Gen. 4. & Eſa. 37. vnde nõ ſine probabilitate Rabbi Abrahã, R Chimni, R. Abeneſra, & R. Salomõ exiſtimarunt eã vocem Gene. 2. non voluptatẽ ſignificare, ſed locum aliquem certum, ac definitum, in quo fuerit paradiſus, cum Hebraicè non ſit *Paradiſum* בערן ſed, *Paradiſum*, ערן hoc eſt, *in Gheden.* Deinde aduerte vbi nos habemus *à principio*, eſſe Hebraicè מקרם pro quo Septuagin. tranſtulerũt κατὰ τὰς ἀνατολάς, id eſt, *ad Orientem*: quam lectionem ſequuti ſunt Greg. Niſſe. ſuper orat. Domin. D. Baſil. hom. 11. in Hexameron, & in quodã ſermone 3

In qua mũdi plaga fuerit paradiſus.

Gen. 2. 8. *Gen. 4.* *Eſai. 17.* *Rabbi Abrah.* *Rab. Chimni.* *Rab. Aben.* *Rab. Salo.* *Septuag.* *Grego. Niſſ.* *D. Baſil.*

1.Theſſ.5.18, D. Chryſo. Theod. Seuerus. D.Ioã.Damaſ.

mone ſuper illa verba Pauli 1.Theſſa. 5. *In omnibus gratias agite*, D.Chryſoſt.& Theodo.ſuper 2.c. Gen. Seuerus in orat. *Cur verſi ad Orientem adoremus?* D. Ioan. Dam.lib.4.fidei ca.13.qui illam afferunt rationem eius antiquiſſimæ conſuetudinis orandi verſus Orientem, quaſi ſcilicet recordatione amiſſi paradiſi ſuſpiremus, optemusq́; repetere locũ illum, ex quo propter peccatum eiecti fuimus. Vt verò intelligas quamnam regionẽ Scriptura ſacra Orientalem appellet, illud oportet aduertere, quod viri doctiſſimi annotarunt, nuſquam in ſacris literis regionem illam, quæ eſt vltra ſinum Perſicum ſiue citra, ſiue vltra Gãgem, appellari

Quã regionem Scriptura appellet Orientalem.

nomine *Orientis*, ſed illas tantùm terras, quę citra ſinum Perſicum iacent, veluti Armeniam, Arabiam, & Meſopotamiam. Vnde gentes, quæ propè eas regiones habitãt, vocant Oriẽtales comparatione Iudæorum, cuiuſmodi ſunt Arabes, Idumæi,

Cur Iob Orientalis cẽſeatur, & Magi ab Oriente veniſſe dicantur.

Madianitæ, & Moabitæ: quam ob cauſam Iob, qui erat gente Idumæus, inter filios Orientis recenſetur; & tres illi Magi, qui proculdubio ex Perſide, aut Chaldæa, vel Arabia profecti Chriſtum Regem natum quæſierunt, ab Oriente veniſſe memorantur. Ad hæc Meſopotamiã ſcriptura appellare ſimpliciter *Orientalem*, vt patet ex Geneſ. 29. vbi cum agitur de profectione Abrahæ in Meſopotamiam, dicitur profectus fuiſſe in terram Orientalem. Et quanquàm Orientalis India, quæ propriè regio illa eſt inter Indum, & Gangem flumina collocata, vnde & maxima Meſopotamia à quibuſdam dicitur, ſibi maximè præ cæteris regionibus appellationem *Orientis* iure ipſo vendicat; nunquam tamen in ſacris literis *Oriẽtis* nomine appellatur. Ex quo

Gene.29.

Paradiſus terreſtris vbi conditus.

fit manifeſtum paradiſum citrà ſinũ Perſicum conditum à Deo fuiſſe, videlicet circà Meſopotamiam, & Armeniam. Id quod magis adhuc confirmari poteſt ex eo, quòd homines antè diuiſionem linguarum, hoc eſt, antè ædificationem turris Babylonicæ credibile eſt vitam egiſſe propè paradiſum propter eius terræ bonitatem: at vitam egiſſe propè Meſopotamiam, & Armeniam perſpicuum eſt ex 1.& 11.c.Gen. pſertim cùm arca Noë ſuper montes Armenię requieuerit. Gen. 8. ibiq́; prodeuntes Noë, eiusq́; filij humanum genus propagare cœperint.

Gen.1.11.8.

4 Ex quibus facilè conuincitur error Cirueli Darocenſis in Paradoxis, quęſtione 5. Alphonſi à Vera cruce Auguſtinianæ familiæ libro ſuo vnico de cœlo, ſpecul. 15. exiſtimantium paradiſum terreſtrem fuiſſe conditum à Deo in Palæſtina circa Iordanem, vbi Sodomorum vrbes extiterunt. Etenim Tygris, & Euphrates ex paradiſo oriuntur. Gene. 2. quæ tamen flumina in remotiſſimis à Iordane regionibus & ortum, & curſum habent. Nõ diſſimili in errore fuerunt quidam iuniores Aſtrologi dicentes paradiſum terreſtrem fuiſſe in America, ſeu orbe nouo ad Auſtralem partem, quò Hiſpani nauigant: quod falſum eſſe non ſolùm ex ſuperioribus eſt perſpicuum, ſed etiam, quia per ſexaginta gradus vltrà æquatorem, ſiue æquinoctialem circulum ad Meridiem penetratum eſt noſtris temporibus, vt patet ex freto Magallanico, nullaque paradiſi veſtigia illis in partibus apparuerũt. Errarunt etiam quidam alij ponentes paradiſum in Taprobana inſula, quam Samatram eſſe multi exiſtimant, ſub æquinoctiali circulo, vt refert Pius II. Pontifex Maximus in ſua Aſiæ, Europæque deſcriptione cap. 5. de mundo vniuerſo. Quanquàm peritiores Coſmographi Taprobanam inſulam non Samatram, ſed Ceilam eſſe confirmant: in quibus eſt Gaſpar Barrerius in commentario de Ophira regione, vbi etiam docet oram illã, qua Pegù, Malaca, & Samatra continetur, eſſe regionem illam Ophiram, vnde Salomoni Regi ingens auri, argenti, eboris, gemmarumque copia apportabatur: auream verò Cherſoneſum eſſe, vbi nũc eſt Malaca vrbs, ſub imperio, ac ditione Regum Portugalliæ.

Ciru. Dar. Alph.ver. cr.

Error quorundã circa paradiſum terreſtrem.

Pius II.

Taprobana inſula, quæ ſit.

Gaſp. Barrer.

Verùm, quicq́d ea de re ſit, paradiſum terreſtrem ijs in partibus nõ fuiſſe ex eo probat Pius II. quia Diuinæ literæ Tygrim, & Euphratem ex paradiſo fluere commemorant; quos tamen fluuios à Septentrionali plaga in Perſicũ ſinum deuolui certum eſt; præterquam ꝙ non eſt credibile Deum Paradiſi amænitatẽ ſub torrida zona condidiſſe, primosque parentes in loco minimè habitationi, & vitæ idoneo collocaſſe. Deniq́; refellitur ẽt ex dictis error cuiuſdam Io. Nouiomagi in ſcholijs ſuis ſuper lib. Bedæ de natu

Ioan. Nou.

Ioann.Pin. *Refellitur aliorum error.*

ra rerum,& Ioan. Pinedæ lib.1.ſuę Eccl. Monarchiæ c.6 §.4. aientium paradiſum terreſtrem eſſe totum hunc mundum,cũ oſtenſum ſit fuiſſe conditum in certa huius mundi regione, nimirum Orientali, habeamuſque ex ſacris literis primos parentes fuiſſe eiectos ex paradiſo, Deumque Cherubin ante paradiſi oſtium collocaſſe, vt eis in paradiſum ingreſſum prohiberet: quæ omnia, ſi totus hic mundus fuit ille paradiſus, conſtare omninò non poſſent. Conſtituto igitur paradiſum terreſtrem conditum fuiſſe in Oriente circa Meſopotamiam, & Armeniam ducitur ad hanc ſententiam perſuadendam ratio in hunc modum ſanè firmiſſima. Vniuerſæ illæ Meſopotamiæ, & Armeniæ regiones ac prouinciæ cultæ hodiè ſunt, & habitatæ; nec earum regionum his temporibus vel minimam partẽ poterit aliquis aſſignare, quæ iam luſtrata nõ fuerit: & tamen nulla apparent vel obſcura paradiſi terreſtris veſtigia. Videtur igitur eum iam non extare, ſed obrutum cataclyſmi aquis periiſſe.

Ducitur ratio pro parte negante.

6 *Gen.7.* *Tertium argumentum pro eadem.*

Tertiò Diuinarum literarum monumentis conſignatum legimus Gen.7. omnes montes, qui erant ſub cœlo, opertos fuiſſe aquis diluuij, imò altiorem fuiſſe aquam ſuper montes, quos operuerat, quindecim cubitis. Cum igitur paradiſus terreſtris in hac noſtra terra ſitus eſſet, negari non poteſt eum quoque fuiſſe diluuij aquis coopertum, atque adeò planè deſtructum, ac diſſipatum, cum diluuij aquæ vniuerſam terram integro ferè anno obrutam tenuerint, nec potuerint paradiſi ornatus ſub tantis aquarum gurgitibus permanere. Quod verò paradiſus ab illa generali eluuione immunis euaſerit, nec eò diluuij aquæ penetrauerint, dici non poteſt, tum quia Diuinę literæ abſolutè enunciant vniuerſam terrã fuiſſe aquis coopertã; tum quia ſi paradiſus liber extitit, in eo potuiſſe Noë cum ſuis, & animantibus ſeruari, nec opus habuiſſet ex Dei præſcripto centũ annos in arcæ fabricatione conſumere: neq; Deus id ſanè præcepiſſet, ſi paradiſum immunẽ à diluuio conſeruare decreuerat. Eadẽq; ratione confutantur ea, quæ Abulen. & alij afferunt de aquis diluuij, quæ paradiſum quidem operuerint, ſed in morẽ fornicis circumcircà coaluerint.

7 *Rationes pro parte negante ut effugiãt paradiſi propugnatores.*

Mira ſunt effugia, quę ad hanc rationũ noſtrarũ vim effugiendam excogitarunt paradiſi propugnatores. Primum.n. quidam reſpondẽt paradiſum ſitum fuiſſe in regione quadam altiſſima à terra vſq; adeò elatum, vt lunarem globum contingat, eamq; ob cauſam eò non pertinuiſſe diluuij aquas, neq; hodiè poſſe reperiri. Quam ſententiam acceperũt à Beda ſup 2.cap.Gen.& à Magiſt.hiſt.Schol.lib.1.in Gen.c.13. & Moyſe BarKepha tract. ſuo de paradiſo. Idemq; ſentit Abul.q.9.in 2. c.Gen.& 107.ĩ 13.c.eiuſdẽ libri. Sed hęc reſpõſio nullã hẽt probabilitatis ſpeciẽ, quemadmodũ docet D.Th.1.par.q.102. art.1.ad 1. Nam ea regio neq; cõmoda eſſet habitationi, neq; ſalubritati. Deinde ſi tã altè ſitus eſſet paradiſus, ſanè eſſet omnibus conſpicuus propter ſummam altitudinem, facileq; mons ille & cerni, & inueſtigari potuiſſet. Accedit, ꝙ quantamcunque fingãt paradiſi altitudinem, non poſſunt eum à diluuij inundatione vendicare, cũ Diuinæ literæ doceãt Gen.7. omnes mõtes vel altiſſimos, qui ſub cœlo erant, fuiſſe aquis diluuij coopertos. Alij eo cõfugiunt, vt dicãt omnẽ terram à nobis habitatam vndiq; cingi Oceano, vltrà quam ẽt aliam ponũt immẽſam regionẽ toti Oceano circumiacentem, in eaq; locatum paradiſum: itaq; immenſo penè Oceano interfuſo à terra noſtra diſtare, atque adeò inacceſſum eſſe mortalibus. Quę ſententia fuit Beati Ephrem Syri in commẽtarijs ſuis ſup Geneſim: quod quidẽ opus nũc nõ extat, ſed citatur à Moyſe BarKepha etiã Syro in libro de paradiſo. Hanc tamen reſponſionem planè reuincit Luſitanorum noſtrorum nauigatio, qui totum ferè Oceanum, & orbem ipſum terrarum peragrarunt; nec talem terram vltra Oceanum habitatoribus vacuam repererunt. Deinde ſi paradiſus vltra Oceanũ ſitus eſt, quomodò inde primi homines ad hanc noſtram terram penetrare potuerunt? Etenim Adamum primum parẽtem paradiſo eiectum poſt varias regiones peragratas tandem veniſſe in Iudæam, ibique mortuum, ſepultumque in monte, qui à poſteris, quòd ibi primi hominis caput contineretur, Caluariæ mons fuerit appellatus, vbi Chriſtus Dominus crucifixus eſt, docent ex antiqua traditione multi,

Beda. *Mag. hiſt.* *MoyſesBar.* *Abul.*

Impugnatur reſpõſio.

Aliorũ confugium.

Ephrem Syrus.

Origen. *D. Cypria.* *D. Athan.* *D. Baſil.* *D. Ambroſ.* *D. Chriſ.* *Epiphan.* *D. Auguſt.* *BarKepha.* *Theophyl:* *Euthym.* *D. Hieron.*

multi, ijq́ue nobiliſſimi Patres, Origenes trac.35.in Matth. D. Cyprianus ſermone de Reſurrect. Domini, D. Athana.lib.de cruce, & Paſſione Domini, D. Baſil.in 5. c.Eſa.D.Ambr.lib.5.epiſtolarum epiſto. 19.& in 23.c.Lucæ, D.Chryſ.hom. 84.in Io.Epipha.aduerſus hęreſes hęreſi 46.D. Aug.ſerm.71.de tempore, BarKepha.li. de parad.Theophy.in 27.cap.Matthæ.& Luc.23.& Ioann.14.Euthym. in 27.cap. Matth.Quam ſententiam D.Hieron.etſi in 27.cap. Matth. non probat; tamen in capi. quinto epiſto. ad Epheſ. non audet damnare, & in epiſto.ad Marcel. amplectitur. Quod verò quidam apud Moyſem BarKepha in libro de Paradiſo dixerunt, Adamum tanta fuiſſe corporis proceritate, vt ex paradiſo ad nos potuerit pedibus interiectum Oceanum traijcere, fabuloſum eſt, vt aliàs oſtendi ſolet.

Fabula circa proceritatem corporis Adami.

Alij, vt aliquid tandem dicerent, affirmarunt inuenta iam eſſe clariſſima paradiſi veſtigia: etenim memoriæ proditum eſſe Regem Cambaiæ multorum rationibus perſuaſum Gangem fluuium vnum eſſe eorum quatuor, qui ex paradiſo oriuntur, miſiſſe, qui in ſcaphis, & nauigijs aduerſo flumine nauigarent, eosq́ue poſt aliquot dies ad certam fluminis partem perueniſſe, vbi amœniſſimas, & molliſſimas auras, & Fauonios ſenſerunt, ſuauiſſimosq́ue odores, qui ex paradiſi floribus afflabantur, incredibili corporum, & animorum voluptate percepiſſe, & cũ eo loci flumen eſſet placidiſſimum, vt vix, in quam partem flueret, internoſci poſſet; remiges tamen non potuiſſe vlteriùs progredi, cum omnem nihilominus conatum, & vires remigando contenderent. Quod, inquiunt, magis expreſſum eſſe potuit terreſtris paradiſi veſtigium? quamve aliam cauſam eius adhuc non-inuenti inueſtigare oportet, quam Diuinam ipſam prouidentiam, qui eum incognitum, & inacceſſum vult eſſe mortalibus? Verùm hæc fictitia planè eſſe illud demonſtrat, quòd fluminis Gangis origo hodiè in Caucaſo Indiæ monte videatur, vbi ortum habet, vt auctor eſt Strabo lib.15. Quarè illi, qui aduerſo flumine per Gangem nauigabãt, non potuerunt, antequàm ad fontẽ eius peruenirẽt, paradiſi veſtigia reperire, cũ paradiſus ante Gangis fontem eſſe non poſſit, quippe qui ex ipſo paradiſo ortum habere credatur. Cum igitur prope Gangis fontẽ paradiſi veſtigia nulla extent, cõmentitium planè eſt, quod aduerſarij de fœlici illa nauigatione excogitarunt.

Gangis origo in Caucaſo monte. *Strabo.*

Deinde quãquàm cõis ſit Doctorũ ſententia Gen.2. per Phiſon eo loco intelligendum eſſe Gangem, per Gehon Nilũ: idq; etiam affirment Epiphan.in Ancor. D.Augu.lib.8.de Gen.ad liter.ca.7.& D. Hier.in tradition.Hebraicis in Gen.& in epiſt.4. ad Ruſticum Monachum: ea tamen opinio meritò quibuſdam nõ probatur ea potiſſimùm de cauſa: quia quatuor illa flumina, quæ ex paradiſo originem ducunt, proculdubio vicina ſibi mutuò eſſe debuerunt, vtpotè ex vno, & eodem capite deriuata. At inter Tygrim, & Euphratẽ, quos fluuios certũ eſt ex paradiſo exire Gene.2. & Gangẽ fluuium intercedit ſpatiũ ſeptuaginta graduũ, hoc eſt, iuxta ſententiã Ptolomæi, pluſquàm quatuor millium, & trecentorum milliarium: quod idem de Nilo dici põt, quem interpretes communiter volunt eſſe Gehon. Sed lõgior de his fluminibus diſputatio ad alium locum pertinet.

Gen. 2. *Epiphan.* *D. Auguſt.* *D. Hieron.* *Diſtãtia inter Tygrim, Euphratẽ, & Gangẽ.* *Ptolemeus.*

Hæc ſunt, quæ pro hac parte diſputari poſſunt, ex quibus illud ſaltẽ meo iudicio cõcluditur, admodùm eſſe probabile paradiſum terreſtrem non extare: cui ſententiæ nihil obeſt cõis in contrariã partẽ antiquorũ Patrũ conſpiratio: ſiquidẽ hęc quæſtio ad fidẽ minimè pertinet, vt initio diximus, nec ẽt illa ab Irenæo cõmemorata traditio à Presbyteris, qui Apoſtolos audierunt, accepta. Etenim illi ipſi Presbyteri pleraq; omninò falſa, & cum Diuinis literis pugnantia tradiderunt, vt videre eſt apud Iren.li.2. aduerſus hæreſes cpa.39. cuiuſmodi eſt illud, Chriſtum Dñm annos propè quinquaginta in terris vixiſſe: quã opinionẽ teſtantur Presbyteri ſe accepiſſe à Ioanne, & eſſe Euangelio conſentaneam: imo ipſe quoq; Iren. lib.5.c.5. exiſtimauit paradiſum terreſtrẽ idcircò à Deo fuiſſe conſeruatũ, vt oẽs iuſtorũ animæ vſq; ad diem iudicij, antequàm Deũ videant, in eo detineãtur, qui fuit error Armeniorũ damnatus à Concilio Floren.ſub Euge.IIII. Quare non eſt, cur multùm nos torqueat ea Presbyterorum traditio, neq; etiã Irenęi de paradiſo ſententia: quem ipſe loco proximè citato

Irenæus. *Presbyteri Apoſtolorũ auditores multa falſa tradiderunt.* *Conc. Flor.*

tato putauit eſſe tertium illud cœlum, in quod raptus fuit Apoſtolus. Cum verò obijcitur illud Eccl. 44 *Enoch placuit Deo & translatus eſt in Paradiſum:* primò reſponderi poteſt, Græcè non haberi eā vocem, *Paradiſum.* Deinde propter editiotionis vulgata auctoritatem dicimus *Paradiſum* eo loco non ſignificare Paradiſum illū terreſtrē, in quo primi parentes fuerunt, ſed amœnū aliquē locū: ea.a.eſt eius vocis germana ſignificatio, vt patet ex Cant. 4. *Emiſſiones tuæ paradiſus malorū punicorū:* & Eccl. 2. *feci mihi hortos, et pomaria,* grçcè, *Paradiſos.* Deniq; rſideri pōt, cū Enoch ampliùs ſexcentis annis ante diluuiū fuerit, primū quidem fuiſſe in paradiſum illū terreſtrē tranſlatū, ibique vixiſſe vſq; ad diluuij tempus: cū verò diluuium orbē inuaſit, miraculosè à Deo ſuper ipſos aquarū vortices conſeruatū, finitoque diluuio in loco amœniſſimo nobis incognito, vbi nunc agit, collocatum. Et quidem Rup. lib. 3. de oper. Trin. c. 33. diſertis verbis confitetur nuſquam in ſacris literis legi Enoch fuiſſe translatum in paradiſum illū terreſtrem, in quo primi parentes fuerunt: idq; ipſe etiam affirmat.

Eccl. 44. 15. — *Diluuntur argumenta pro parte affirmante.* — *Cant. 4. 13.* — *Eccl. 2. 13.* — *Rupert.*

Obiectio. Si q̃s verò nobis obijciat eo modo, quo dicimus Enoch, & Heliā eſſe in loco nobis incognito, eodem quoq; dici poſſe paradiſum terreſtrem facile poſſe in loco aliquo abditiſſimo nobis incognito celari: *Solutio.* reſpondendum eſt diſparem eſſe rationē. Primum, quia multò eſt facilius duos homines in vniuerſo orbe abſcondi; quàm paradiſum terreſtrem, quē magnum aliquod terræ ſpatium occupaſſe veriſimile eſt, & multò maius, quàm faciat Abulen. q. 98. ſuper 13. c. Gen. vbi putauit eius longitudinem fuiſſe trium, aut quatuor leucarum; ambitum verò circiter duodecim. Occupaſſe namque magnum aliquod ſpatium ex eo non obſcurè colligitur, ꝙ Geneſ. 2. dicitur fluuius fuiſſe ad irrigandum paradiſum ita magnus, vt in quatuor magna flumina diuideretur. Deinde, quia Enoch, & Helias, nō conſtat, quo loco viuant, neq; vbi terrarū à Deo cōſeruentur. Vnde facilè quis ea quæſtione ſe expedit, dicens locum, in quo ſunt, ignotū eſſe mortalibus: at paradiſum terreſtrem in Oriente fuiſſe circa Meſopotamiā, & Armeniā ſuperiùs oſtēdimus. Quare ſi extat, cogimur eo ipſo loco eius veſtigia demonſtrare: quæ tamen nulla, nec etiam obſcuriſſima apparent.

Paradiſus terreſtris quā magnū occupauerit ſpatiū. — *Abulen.* — *Gen. 2.*

10 Diximus, quæ nobis in hac celebri cōtrouerſia in vtranq; partem excutiēda videbantur, quæ etiam Diuinis literis magis eſſent conſentanea, & negātem quæſtionis partem probabilem admodū efficerent: quam quidem exiſtimamus ſucceſſu temporis eſſe plurium Doctorum ſuffragijs, conſenſuq; fulciendā: ſed interim propter antiquorum Patrum, quibus multùm eſt in omni genere tribuendū, auctoritatem, rſideri pōt ad argumenta propoſita. Paradiſum quidem in Oriente eſſe circa Meſopotamiam, & Armeniam, vt probatum eſt, pertigiſſeq; eò diluuij aquas; ſed eas in morem fornicis, & quaſi camerati operis paradiſi conſeruandi gratia coaluiſſe: itaq; ibi nūc eſſe Enoch, & Heliam. Cur verò eius veſtigia nō appareant, illam eſſe rationem præcipuam, quòd velit nimirùm Deus eum locū abſconditum, & celatū eſſe mortalibus, ita vt ne à vicina quidem incolentibus cerni, ac reperiri queat: quò poſſint duo illi Heroes extrema mundi tempora præſtolantes quiete ſuā frui, & cōtemplationis ſublimitate. Etſi video, quàm infirmū ſit hoc genus defenſionis, cum te ſentis vrgeri, ad potentiam Diuinam, & extraordinaria, ac minimè credibilia miracula prouocare. Atque hæc de præſenti controuerſia dicta ſufficiant.

Reſpōdetur argumentis pro parte negante.

Vtrum Enoch, Et Elias venturi ſint temporibus Antichriſti?

SECTIO VI.

1 REſpondemus non poſſe abſq; errore in fide negari venturos Enoch, & Heliam temporibus Antichriſti. Cuius veritas probatur primò ex hoc ipſo capite, in quo Ioannes diſertè loquitur de duobus quibuſdā teſtibus, quos ait à beſtia aſcendēte de abyſſo occidēdos: eſſe autem nomine horum duorum teſtium accipiendos Enoch, & Heliam, & per beſtiam aſcendentem de abyſſo Antichriſtum, communis eſt interpretum expoſitio: in quibus ſunt Beda, D. Anſ. D. Tho. Areth. in comm. huius loci, D. Grego. lib. 9. Mor.

Antichriſtus beſtia aſcendens de abyſſo. — *Beda.* — *D. Anſel.* — *D. Thom.* — *D. Greg.*

Eccle.44.15.

9.Mor.c.3.& hom.12.ſuper Ezech. Præterea de Enoch legimus Eccl. 44. *Enoch tranſlatus eſt, vt det gentibus pœnitentiam:* ſic enim habet noſtra tranſlatio, quanquàm Græcè ſit: *In exemplum pœnitentiæ generationibus*; quod tamen eodem recidit. De Helia autem multò luculentius Mal. 4. *Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, ante quàm veniet dies Domini magnus,& horribilis:* qui locus proculdubiò de Helia,nō de Ioanne Baptiſta accipiendus eſt,cum ibi de extremis mundi temporibus diſſeratur. Idemq; dicitur Eccl. 48. *Helias receptus eſt in turbine ignis lenire iracundiam Domini,conciliare cor patris ad filium,& reſtituere tribus Iacob.* Imò Chriſtus Dominus id apertè ſignificauit Matthæ.17. Cum interrogantibus diſcipulis: *Quid ergo ſcribæ dicunt,quia Heliam oportet primùm venire?* reſpondit; *Helias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia.* Quibus verbis certum eſt non indicaſſe Ioannem Baptiſtam; ſiquidem is iam venerat, nec dici poterat adhuc venturus. Neque ipſe reſtituiſſe dicendus eſt omnia: ſi quidem eius teſtimonium nō fuit receptum à Iudæis. Denique hæc fuit ſemper Catholicæ Eccleſiæ ſententia, & antiquiſſima traditio, quam Patres omnes ſecuti ſunt, veluti Tertull. libro de Anima cap. 35.& 50. Iuſtin. Philoſ. & Mart. in Dial. cum Tryphone Iudæo, Orig. tomo 7. in Ioan. D.Aug. lib.20.de Ciuit. Dei ca.29. & lib.9.de Gen.ad lit.cap.6.& tract.4. in Ioan.D.Chryſ.hom.58. in Matt.& hom. 4.in 2.epiſt.ad Theſſa.D.Hieron.in commen.ſuper Matth.cap.11.& 17.Doroth. in Synopſi,Theodore.ſuper 12.caput Danie.& ſuper 4.Mal.Lact.libro 7.Diuin.inſtitu.cap.17. D.Ioann.Damaſce.lib.4. fide Orthodo.ca.27.Proſper in trac.quem appellauit *Dimidium temporis*, cap.13.D. Gregor.homil.12. ſuper Ezech. & lib.9. Moral.cap.3.D.Ambro.ſuper epiſt. 1. ad Corin.cap.4.(ſi eius ſunt illi commentarij) Iulia. Pomerius lib.1.contra Iudęos, Beda, Anſel.D.Thom.in 11.capi. Apocalyp.tametſi D.Hilar.Canone 20.in Matthæ.& Victorinus in 11.cap.Apocaly.putarunt Enoch non futurum ſecundi aduentus Chriſti præcurſorem.

✠

Septuag. Malac.4.5 Eccle.48.9 Matth.17.

Venturos Enoch, & Heliam tēporibus Antichriſti,cōmunis eſt Patrū traditio.

Tertul. Iuſti. Phil. Origenes. D. Auguſt. D. Chriſ. D. Hieron. Dorotheus. Theod. Lactan. D.Io.Dam. Proſper. D.Grego. D.Ambroſ. Iul. Pomer. Beda. D. Anſel. D.Thom. D. Hilar. Victorinus.

Vtrum Moyſes, & Hieremias futuri ſunt ſecundi aduentus Chriſti præcurſores.

SECTIO VII.

AD finē præcedentis capitis iam de Ioanne Euangeliſta diſſerui mus, oſtendimuſque eum non venturum temporibus Antichri ſti:hoc in loco nobis illud tantùm ſupereſt, vt Moyſem, & Hieremiam eo etiam onere contra nonnullorum ſententiam liberemus. Nam quod ad Moyſem attinet, D.Hilar.Can.20.in Matth.Ioan.Arboreus lib.11. ſuæ Theoſophiæ cap. 11. Cathar. in ſuis comm.ſuper Gene.cap.3. & Abbas Ioach.in 11.cap. Apoc. exiſtimarunt eum adhuc viuere,futurumque ſimul cum Enoch,& Helia præcurſorem ſecundi Aduentus Chriſti. Idemq; ſentit Gagnęius in comm.huius capitis: quanquam enim illum iam obijſſe fateatur, nihilominus exiſtimat à mortuis eo tempore excitandum,& ſeſe Antichriſto oppoſiturum.Nituntur hi auctores hanc ſuā confirmare ſententiam ex eo, quòd Ioannes hoc ipſo capite loquens de duobus illis teſtibus, qui tempore Antichriſti futuri ſunt, ſubiungat: *Hi habent poteſtatem ſuper aquas conuertendi eas in ſanguinem,& percutere terram omni plaga.* Quibus verbis volunt proculdubiò indicatū fuiſſe Moyſem,cui nimirùm eam poteſtatē datam diuinitùs legimus:Exo.7.& ſequentibus.Quod verò ſpectat ad Hieremiam, eum quoq; iiſdē Antichriſti temporibus venturum ſenſit Victo.in commen.huius capitis, eamque fuiſſe multorum ſententiam teſtatur D.Hilar.canon.20.in Matthæ.Poteſtq; ſuaderi primum,quia plerique ex veteribus,vt auctor eſt Victor.putant Hieremiam adhuc viuere,cum eius mors non commemoretur in ſacris literis.Deinde quia id videntur indicare verba illa Hier.1. *Antequam exires de vulua, ſanctificaui te, & Prophetā in gentibus dedi te:* cum enim Hier.nondùm Gētibus,ſed ſolis Iudæis prophetauerit, relinquitur expectandum eſſe tempus, quo Gentibus prophetet: quod aliud,quàm in acerbiſſima illa Antichriſti perſecutione excogitari non poteſt. 1

Moyſem ad huc viuere qui putarint. D. Hilar. Io. Arbor. Cathurin. Ioachinus. Gagnaius. Exod.7. Victor. D. Hilar.

Venturum Hieremiā Antichriſti temporibus ſenſit Victorinus. Hiere. 1.5.

2 Nihilominus vtraq; de Moyſe, & Hieremia ſnīa eſt omninò improbabilis, ea potiſſimum de cā, ꝙ vterq; ſit iam vita functus, atq; adeò eorū animæ beatifico Diuinæ eſſentiæ conſpectu perfruantur, quas iterum ad corpus mortale, & communē cum hoībus conſuetudinē redituras prodigiū eſt nullo pacto credibile.

Moyſes, & Helias iam vita functi.

Quòd.n. Moyſes obierit, eſt de fide, cùm ſit expreſſum Deut. 14. *Aſcendit Moyſes ſuper montem Nebo, mortuuſq; eſt ibi Moyſes ſeruus Domini in terra Moab iubente Domino.* Quod intelligendum eſſe de morte corporali manifeſtū eſt ex Deut. 32. Vbi illi dictum fuerat à Domino: *Iungeris populis tuis ſicut mortuus eſt Aaron frater tuus in monte Hor, & appoſitus eſt populis ſuis.* Certum eſt aūt Aaron mortuū fuiſſe corporali, ac vera morte. Accedit, ꝙ eodē capite 34. Deut. dicitur Moyſes ſepultus illis verbis. *Et ſepeliuit eum in valle terræ Moab cōtra Phogor, et nō cognouit homo ſepulchrum eius vſq; in præſentem diem.* Quam eādem ob cām Michael altercabatur cū Diabolo de Moyſis corpore, vbi nimirùm ſepultum eſſet, quemadmodùm teſtatur Iudas Apoſtolus in ſua epiſt. canoni.

Deu. 34. 1. Deu. 32. 50 Deu. 43. 6. Iud. 1.

Cur verò Deus voluerit ignotum eſſe locū, vbi ſepultus iaceret, eam affert rationem D. Chryſ. homil. 1. in Matth. ne videlicet Hebræi corpus eius tanquàm Diuinum quiddam adorarent. Ex dictis iam colliges planè erraſſe Doctores initio citatos, dum putarunt Moyſem nondū diē ſuum obijſſe: in quo etiam errore fuit D. Amb. lib. 1. de Caim, & Abel, c. 2. quem etiam indicat D. Greg. Nyſſ. in lib. de vita Moyſis, & D. Hieron. ſuper illa verba Amos 9. *Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam.*

Moyſis ſepulchrum ignotū eſſe, cur voluerit Deus. D. Chry. D. Ambro. D. Gre. Niſ. Hierony. Amos 9. 6.

Falſum etiā eſt illud, quod plerīq; ſibi perſuaſerunt, Moyſem quidem obijſſe, ſed ſtatim reſurrexiſſe; quæ opinio fuit R. Samuelis in lib. de Aduentu Meſſiæ c. 13 & non obſcurè refellitur ex epiſtola Iudæ, quæ indicat eo tempore adhuc iacuiſſe corpus Moyſis in ſepulchro. Eodem teſtimonio facilè probari poteſt eum non reſurrexiſſe in Transfiguratione Domini, quemadmodum videtur crediſſe D. Hier. ſuper c. 17. Matth. & auctor libri de mirabilibus ſacræ ſcripturæ (qui falſò tribuitur D. Augu.) lib. 3. c. 10. Contrarium enim longè eſſe probabilius docent Lyr. ſuper 17. c. Matth. Abul. q. 54. & 55. ſuper idem c. & D. Thom. 3. par. q. 45. arti. 3. ad 2. vbi conatur exponere Hiero. eo ſenſu, vt velit non reſurrexiſſe Moyſem per veram vnionem animæ ad corpus, ſed per corpus aliquod aſſumptum, in quo veluti reſurrexiſſe videbatur.

R. Samuel. Moyſes non ſurrexit in Domini Transfiguratione. D. Hieron. Auctor lib. mirab. Lyran. Abul. D. Thom.

Ex his manifeſtum relinquitur Moyſem nō venturum eſſe Antichriſti tempore; contrariamque opinationem omnino eſſe improbabilē: vt mirari ſatis non poſſim Ioannem Maldonatum in c. 17. Matth. auſum fuiſſe dānare non ſolum temeritatis, ſed etiā impudentiæ cōem hanc, quam ſecuti fuimus, ſententiā, & magis conſentaneā Diuinis literis eſſe confirmauimus: in quo equidem auctore laudo eruditionē, atq; doctrinā, ſed moderatiorē interdū in refellēdis aliorū opinionib. cēſurā requiro.

Moyſem ad huc viuere qui putauerint.

Quòd verò attinet ad Hieremiā, quāquā eius obitus non exprimatur in ſacris literis, diſertè tamen traditur à D. Epiphanio in lib. de vita, & obitu Prophetarū, & Doroth. in Synop. docetq; Epiphan. eū in Ægypto à plebe lapidibus obrutū occubuiſſe, ſepultumq; fuiſſe eo ipſo loco, in quo Rex Pharao habitauerat: eamque ob cauſam Ægyptios eundem locū magna religione coluiſſe, vbi pluribus ſe officijs ab illo adiuuari cognouerunt. Aſpides enim, & crocodili, qui eos interimebant, poſtulationis Hieremiæ beneficio ex illis finibus ſunt profligati: *Et qui hodie*, inquit Epiphanius, *adhuc fideles comperiuntur, eodem in loco ſupplicare conſueuerunt, ſumptoq; puluere aſpidum morſibus medentur.* 3

D. Epipha. Hieremiæ mors & ſepulchrum.

Igitur quæ pro aduerſa parte afferebantur, nihil planè cōficiunt: quanquā enim, cum dicitur dandā illis duobus teſtibus poteſtatē cōuertendi aquas in ſanguinē, ad Moyſem alluſionem fieri concedamus, non continuò cogimur confiteri de eo ſermonē eſſe; ſed illud tantùm indicari ſimilē quoq; poteſtatē Enoch, & Heliæ tribuendā. Quod verò pro Hieremia argumentabantur, nondum datū eſſe Prophetā in gentibus, longè à vero abeſt: ſiquidem, vt eo loco interpretatur D. Hier. illud duntaxat ijs verbis ſignificatur, ꝙ non ſolùm de Hieruſalem, ſed de multis etiam Gentibus deberet vaticinari: id quod ita eſſe ex prophetia eius conſtat, in qua multa cōtinentur, quæ ad Aſſyrios, & Ægyptios pertinent: hoc.n. eſt datum eſſe Prophetam in Gentibus.

D. Hieron.

Cur

Cur Enoch, & Helias duæ oliuæ, & duo candelabra appellentur?

Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes.

SECTIO VIII.

1 PER duas haſce oliuas, duoque candelabra accipiendos eſſe Enoch, & Heliam ſatis iam in ſuperioribus probauimus: nunc illud ſupereſt explicandum, cur ijs nominibus cenſeantur? In primis igitur obſeruandum eſt Ioannem his verbis alluſiſſe ad illud Zach. c. 4. vbi Propheta vidit candelabrum aureum, lampademq; ſuper caput ipſius, & ſeptem lucernas, ſeptemq; infuſoria: & prætereà duas oliuas, vnam à dextris lampadis, alteram à ſiniſtris: tunc Prophetæ ſciſcitāti, quidnam eſſent duæ oliuę ad dexteram, & ſiniſtram candelabri? reſponſum eſt ab Angelo: *Iſti ſunt duo filij olei ſplendoris, qui aſſiſtunt Dominatori vniuerſæ terræ.* Eoſdem autem tā à Zacharia, quam a Ioanne oliuarum nomine ſignificari docent D. Gregor. hom. in Ezec. 12. Arethas, & D. Thomas in hunc locum.

Zach. 4. 44. Enoch, & Helias cur oliuæ, & cādelabra. D. Gregor. Arethas. D. Thom.

2 Deinde, quod attinet ad oliuæ appellationem, ſciendum eſt in ſacris literis oliuam ſymbolum eſſe Sanctorum multas ob cauſas. Prima ducitur à ſoliditate: ea eſt enim huius ligni natura, vt id neq; tēpeſtas, neq; caries, neq; vetuſtas labefactet; vnde & æternitatis apud veteres ſymbolū erat: quod mirificè in Enoch, & Heliam cōuenit, qui tādiu Diuino beneficio viui perſeuerant. Quamobrē meritò æternitatis cādidati a Tertul. appellātur. Declarat ēt infractam Sanctorum fortitudinem, qui nullis laboribus propter Deū toleratis frangi, neq; à Dei cultu abduci poſſunt. Secunda depromitur à fertilitate: eſt. n. oliua fœcūdiſſima; vnde eſt illud Pſal. 51. *Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei:* & Hierem. 11. *Oliuam vberē, pulchram, fructiferam, ſpecioſam vocauit Dominus nomen tuum.* Vbi vides oliuam à fęcunditate laudari, atque hanc ob cauſam Gentilis populus carens fructu bonorum operum ante cōuerſionē oleaſtro; Iudaicus verò ante ſtatū legis gratiæ propter vbertatem meritorum oliuæ comparatus eſt a Paulo Rom. 11. *Tu cum oleaſter eſſes, inſertus es in illis, & ſocius radicis, & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduerſus ramos:* & paulò inferiùs; *Nam ſi tu ex naturali exciſus es oleaſtro, & contra naturā inſertus es in bonam oliuam: quātò magis ij, qui ſecundùm naturam inſeri tur ſuæ oliuæ?* Quem locum eleganter tractat D Aug. in Pſalm. 72. vbi in hac oleaſtri in oliuam inſitione, quam affert Apoſtolus ad explicandam Gentilis populi in Iudaicum ſucceſſionem, duo obſeruauit miracula: vnū eſt, quòd dicat Apoſtolus oleaſtrum inſertum eſſe in oliua; cum è contrario oliua inſeri ſoleat in oleaſtro: alterum eſt, ꝙ oleaſter iſte inſertus in oliua nō oleaſtri, ſed oliuæ fructus potulerit, cum in naturali inſitione contrarium accidat: ſiquidem id quod inſeritur, ipſum eſt, quod creſcit, fructumque fert non arboris, in qua inſeritur, ſed ſurculi, qui fuit inſertus: quamobrem Paulus meritò hanc inſitionem appellauit cōtra naturam: *Si tu,* inquit, *ex naturali exciſus oleaſtro, contra naturam inſertus es in bonam oliuam.*

Oliua in ſacris literis ſymbolū Sāctorum. Apud veteres æternitatis ſymbolū. Pſa. 51. 10. Hier. 11. 16. Gentilis populus oleaſtro, Iudaicus vero oliuæ cur comparatur. Ro. 11. 17. 24. Elegās Auguſtini obſeruatio in locū Pauli.

3 Tertia ratio eſt propter pinguedinem gratię, & charitatis Sanctorum, q̃ dat pinguedinē, i. valorem operibus: quā ob cauſam dicitur de Eccleſia Eſaiæ 5. *Vinea facta eſt dilecto meo in cornu filio olei:* quē locū ſic reddidit Symmachus: *Vinea facta eſt dilecto meo in cornu in medio oliuarum.* Septuag. verò trāſtulerunt: *Vinea facta eſt dilecto meo in cornu in loco pingui,* ſiue *vberi.* Eſt aūt ſermo ad literā de terra promiſſionis, quę erat pinguiſſima, & vberrima, in quo genere Eccleſiā rēpſentauit à Chriſto Dño fundatam *in cornu,* i. in regno, & potētia: nan Zach. 1. quatuor cornua quatuor potētiſſima regna demōſtrant: vel ēt *in cornu,* i. in loco forti, atq; ſublimi. Dicitur aūt *Filius olei* propter pinguedinē: dedit. n. Chriſtus operibus noſtris pinguedinem, hoc eſt, pretiū, & vim merēdi p gratiam, quam noſtris mentibus infundit. Quarta eſt, quia quemadmodū oliuę nūquàm folia deſſuūt; ita excellentibus quibuſq; Sāctis nunquàm deperit pulchritudo bonorū operū: iuxta illud Pſ. 1. *Erit tāquā lignū, q̃d plātatū eſt ſecus decurſus aquarum,*

Eſa. 5. 1. Illuſtratur, & elucidatur Eſaiæ locus. Symmach. Septuag. Zach. 1. Chriſtus cur filius olei. Pſalm. 1. 3. Sāctorū pulchritudo.

rum, quod fructum ſuũ dabit in tempore ſuo,
Hiere.17.7 *& folium eius non deſluet.* Idẽ dicitur Hierem. 17. *Benedictus vir, qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius: & erit quaſi lignũ, quod trãſplantatur ſuper aquas, quod ad humorem mittit radices ſuas: & non timebit, cum venerit aſtus, & erit folium eius viride, & in tempore ſiccitatis non erit ſolicitum, nec aliquando deſinet facere fructum.*
Oſea.14.6. Eodem pertinet illud Oſeæ 14 *Ero quaſi*
Oliua gloria, quæ. *ros: Iſrael germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani, & erit quaſi oliua gloria eius:* etenim gloria oliuæ ea eſt, vt ei folia nunquàm excidant. Sed obſeruãda eſt etiam eiuſdẽ loci apud D. Hieron.
D. Hieron. expoſitio *Ero*, inquit, *eis quaſi ros, vt fornacem Babylonicam, & caminum aſtuantis incendij meo rore reſtinguam: Dominus enim nobis, qui indigemus eius miſericordia, & peccatorum febribus aſtuamus, in rorem conuertitur. Cum autem nos Dominus ſuo rore reſperſerit, germinabimus, imò florebimus ſicut lilium, & mittemus radices noſtras ſicut arbores libani, quæ quantùm in auras conſurgunt vertice, tantùm radicem in ima demergunt, vt nulla tempeſtate quatiamur.*

4 Quinta ratio eſt propter pacem, quæ per oliuam ſignificatur: vnde colũba illa, quam emiſit Noë, & quæ rediens ramum oliuæ virentibus folijs in ore geſtauit Ge
Gen. 8. neſ. 8. Spiritum ſanctum deſignauit, qui
Oliua pacis ſymbolum. ceſſantibus aquis perſecutionum pacem in Eccleſiam infert, vt eo loco interpreta
Beda. tur Beda. Quoniam igitur Enoch, & He-
Enoch, & Helias Antichriſti tẽpore pacem Eccleſiæ denũciabunt. lias eo tempore perſecutionem Antichriſti ceſſaturam, pacemq; prædeſtinatis, & Eccleſiæ ſucceſſuram, appropinquãtemque Sanctorum gloriam denunciabunt; meritò cum oliuis conferuntur. Sexta, & poſtrema propter miſericordiam, quam etiam oliua ſignificat: etenim Sancti omnes miſericordiæ operibus ſtudent, eaq; potiſſimùm acerbiſſimo illo tempore Enoch, & Helias exercebũt. Quam ob cauſam meritò credi põt figuratos eos fuiſſe in duobus illis Cherubim, quos Rex Salomõ fecit in oraculo de lignis oliuarũ, decem cubitorũ altitudinis, texitq; auro.
3.Re.6.31. 3. Reg. 6. Enimverò Cherubim ſignificãt viros doctrina, ac moribus excellentes, qui de lignis oliuarũ efformati deſcribũtur, hoc eſt, ex miſericordiæ, & charitatis operibus quodãmodò confecti: decẽ cubitorum altitudinis, propter decem præceptorum non vulgarẽ, ſed perfectam obſeruationẽ: erant.n. tecti auro, quia miſericordia, vt perfecta ſit, debet charitate fulgere. Eoſdem ẽt adumbrarunt duo illa oſtiola Sancti ſanctorũ, quæ ẽt de lignis oliuarũ ibidẽ fuiſſe commemorantur. *Et in ingreſſu*, inquit, *Oraculi fecit oſtiola de lignis oliuarum:* Sancti.n. ſunt veluti oſtia, p quæ nobis ad Sancta ſanctorum cœleſtia aditus aperitur. Illud non prætereundum in eiuſmodi oſtijs fuiſſe picturas Cherubim, & palmarum ſpecies, & anaglypha valdè prominẽtia, ſignificaturq; in Sãctis reperiri Cherubim, ideſt, rerũ Diuinarũ ſciẽtiam; ſculpturas palmarũ, ideſt, victorias de ſpiritualibus hoſtibus reportatas; anaglypha ẽt prominentia, ideſt, virtutes perfectiſſimas, & ſeſe foris oſtentãtes, fundentesq; in alios p exemplũ, potiſſimũq; per miſericordiæ opera: ſiquidem ea anaglypha ex ipſo ligno oleagino, qđ ſymbolũ eſt miſericordiæ, prominebãt. Poſſumus etiam ſic interpretari nõ carere myſterio, ꝙ in ipſis oſtijs Sancti ſanctorum deſcriptæ fuerint palmæ, vt nimirũ quiſquis in Sancta ſanctorũ cœleſtia penetrare contendit, cogitet ſibi priùs eſſe cũ hoſtibus dimicandum, conſequendaſq; victoriarum palmas iuxta illud 2. Tim. 2. *Non coronatur, niſi qui legitimè certauerit.* *2.Tim.2.4*

Oſtiola Sãcti ſanctorũ ſanctos cur adumbrent.

Dimicanti palma debetur, & corona.

Quod verò ad candelabri appellatio- 5
nem pertinet, dicuntur Enoch, & Helias candelabra; quia Chriſtum verum lumẽ tanquam candelabra omnibus præferẽt, & oſtendent: quòd.n. Chriſtus lumẽ ſit, dixit Simeon Lucæ 2. *Lumen ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Iſrael.* Obſeruandũ eſt etiam meritò oliuam cũ cãdelabro adhiberi; nec ſolùm Enoch, & Heliam cãdelabris, ſed ẽt oliuis conferri: quoniam ſemper oleũ habebunt, quo luceant. Cum.n. oliuæ ſint, nunquàm ex defectu olei eorũ lumen extingui poterit; nec opus habebũt illud cũ fatuis virginibus dicere prudentibus: *Date nobis de oleo veſtro, quia lampades noſtræ extinguuntur.* Matth. 25. Quã eandẽ ob cauſam Zach. 4. duæ illæ oliuæ ad dexterã, & ſiniſtrã candelabri apparuerũt. Quod aũt Sãcti ſint candelabra, habes myſticè expreſſum 3. Reg. 7. vbi ita legimus: *Fecitque Salomon candelabra aurea, quinque ad dexteram, & quinque ad ſiniſtram contra Oraculum ex auro puro: & quaſi lilij flores, & lucernas deſuper*

Enoch, & Helias cur cãdelabra appellẽtur. *Luc. 2.32.*

Mat.25.8.

3.Re.7.49.

ſuper aureas,& forcipes aureos. Etenim candelabra aurea Sancti ſunt charitate fulgentes,qui corda, & corpora ferẽdis Domini mandatis tanquam lucernis ſubijciũt:quiſquis.n. Diuinis ſeſe mãdatis ſubijcit, quaſi candelabrũ eſt aureũ lucernã geſtans auream iuxta illud Pſal.118. *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Flores lilij,in quos candelabra deſinebãt,amœnitatem patriæ cœleſtis ſignificãt,quos cãdelabra deſuper gerunt;quia Sancti cœleſtia tantùm bona appetunt:aut certè lilij flores caſtitatẽ exprimunt,quæ in Sanctis debet præcipuè eminere. Deniq; plenum myſterij eſt, quòd forcipes ẽt erant aurei:forcipibus.n. Prælati,& Prædicatores adumbrantur, quorum eſt fideliũ lucernas emungere obiurgando vitia, lumenque virtutũ magis illuſtrando. Quoniam verò ij, quorum eſt officium alios emendare,perfectiſſimi eſſe debẽt,ne eis dicatur illud Apoſtolicum ad Rom.2. *In quo iudicas alterum,te ipſum condemnas:eadem enim agis,quæ iudicas:*idcircò etiã forcipes aurei fuiſſe commemorantur.

Lucernam auream geſtat, qui ſe mãdatis ſubijcit Diuinis.

Pſal. 118. 104.

Charitate ornati prælati, quorũ eſt alios emendare.

*Rom.*2.1.

Quanto tempore durare debeat Enoch, & Heliæ prędicatio?

Dabo duobus teſtibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta.

SECTIO IX.

1 DE tempore, quo Enoch, & Heliæ prædicatio duratura eſt,ſic à Deo Io. inſtruitur. *Dabo duobus teſtibus meis,& prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta:*qui dies conficiunt ex annis noſtris vulgaribus tres annos cum dimidio viginti diebus minus. Quòdſi ſermo eſſet de menſibus lunaribus, quibus Hebræi vtebantur,quorum vnus alternis vicibus continet viginti nouem dies, alter triginta: proculdubio eorum prædicatio excederet tres annos cum dimidio. Quia tamen probabilius eſt Ioãnem, qui Gentibus ſcribebat,de annis,& mẽſibus iuxta Græcorũ,Romanorũ,aliarumq; Gẽtium cõſuetudinem fuiſſe locutũ: relinquitur prædicationẽ Enoch, & Heliç duraturã,vti diximus,tribus annis cũ dimidio viginti diebus minùs. Etenim tres anni cũ dimidio completi, & perfecti continent dies mille ducẽtos octoginta. Nec verò quenquã moueat illud Dan.12. *A tẽpore cum ablatũ fuerit iuge ſacrificium, & poſita fuerit abominatio in deſolationem,dies mille ducenti nonaginta:*etenim eo loco nõ eſt ſermo de prædicatione Enoch,& Heliæ;ſed de perſecutione Antichriſti, quæ durare debet tres annos cum dimidio, ſeu,vt hoc ipſo cap.dicitur,menſes quadraginta duos,quod idem eſt.

Quot dies continerent Hebræorũ menſes.

Duratio prædicationis Enoch, & Heliæ.

Dan. 12. 11.

Cur verò toto eo tẽpore debeat perdurare eorũ prędicatio, duplex ratio afferri poteſt. Vna eſt ea,quã tradit Beda, vt fideles alieniſſimis illis tẽporibus præſentiſſimo horũ duorum inſignium virorũ pręſidio animẽtur,& fulciãtur: ſic.n Deus ſolet tribulationes,quas immittit, cõſolationibus tẽperare. Eandẽ ob cauſam voluit Ezechielẽ ſimul cũ populo Babylonẽ duci captiuũ, & Hieremiam Hieroſolymis eſſe tẽpore obſidionis, & euerſionis vrbis. Cuius naturæ ſuæ ad miſericordiam procliuis ẽt in rebus naturalibus argumentũ præbuit:etenim,vt ſcribit Plin. lib.29.c.4. viperę caput impoſitum ab ea percuſſo prodeſt: itẽ ſi quis exuſtæ eius cinerẽ illinat:& in vniuerſum vbicumq; reperiũtur venena, ibi ẽt eorũ remedia, & antidota Deus naſci voluit. Idcircò Ezech.1.in medio ignis,qui obſidionẽ vrbis, eiuſq; cõflagrationẽ exprimebat, electrũ ſuæ miſericordiæ tanquã antidotũ collocauit: *Et de medio,*inquit. *eius,*i.ignis *tanquam ſpecies electri:* vt indicaret in medio illarũ tribulationũ,& calamitatũ,quibus opprimẽdi erãt Iudæi à Nabuchodonoſor,ſe inſtar electri reſidere,vt eos miſericordia ſua,& cõſolatione recrearet: vnde Paulus 2.Cor.1.eodẽ ſenſu dixit:*Sicut abundant paſſiones Chriſti in nobis: ita & per Chriſtum abundat conſolatio noſtra.* 2

Beda.

Tribulationes cõſolationibus tẽperat Deus.

Plinius.

Vbi venena,ibi ẽt antidota naſcuntur.

*Ezech.*1.4.

2.*Cor.*1. 5.

Alteram rationẽ mittendi eo tempore duos eiuſmodi viros nõ minùs miſericordia redundãtem innuiſſe ſe Dñs confitetur Mal.4. *Ecce ego mittã vobis Heliam Prophetã,antequã veniat Dies Domini magnus, & horribilis. Et cõuertet cor patrũ ad filios,& cor filiorũ ad patres eorũ:ne forte veniam, et percutiã terrã anathemate:*hoc eſt,Mittam Heliã,vt conuertat cor patrũ ad filios, & 3

Mal. 4.5.

cor

cor filiorum ad patres, vt qui tunc incre- duli fuerint, eandē fidem accipiāt, quam antiqui Patres habuerunt: & ita patres, & filij ſe ipſos mutuò diligant: *Ne percutiam terram anathemate*, ideſt, ſeparione ſempi terna. Cernis Dei miſericordiam eò ſpectare, vt ne cogatur impios punire, & idcirco miſſurū Enoch, & Heliā, vt homines prędicatione ſua conuertāt, & irę Di uinæ ſubtrahant. Simili affectu dixit Dn̄s Exo. 33. *Mittam præcurſorem tui Angelum. Non. n. aſcendam tecū, quia populus duræ ceruicis es, ne forte diſperdā te in via.* Itaq; modis omnibus vitat Dn̄s occaſiones puniēdi. Aduerte ēt rectè dici: *Ne percutiam terram anathemate*: etenim qui Chriſtum nō amat, dignus eſt, q anathemate feriatur: quemadmodū dixit Paul. 1. Cor. vlt. *Salutatio mea manu Pauli. Siquis nō amat Dominū noſtrū Ieſum Chriſtū, ſit anathema, Marā Atha*, hoc eſt, ſit ſeparatus à Deo, a: q; dānatus, donec veniat Dn̄s, ſeu in aduentu Dn̄i: interpretatur enim *Maran Atha, Dominus venit.* Quare Apoſtolus, vt Anſelmus aduertit, excōmunicat eū, qui non amat Chriſtū vſq; ad diē iudicij, vt tunc, ſi Chriſto placuerit, cōmunionem recipiat, qui anathematizatus fuerat. Quoniā verò *Maran Atha*, ideſt, *ac Dominus venit* in prēterito tēpore, vt obſeruauit D. Chryſ. illud eſt maximè adnotandū Apoſtolum rationē, cur anathema denūtiet ijs, q non amāt Ieſum, eā afferre: ꝙ ipſe iam venit, videlicet in humilitate ad ſaluandum, vt nulla poſſit eſſe nō diligētibus excuſatio. Itaq; Chriſti Dn̄i aduentū, & paſſionem vſq; adeo amorē cōciliare, vt venia dign⁹ non ſit, qui eum nō amauerit. Annotauit poſtremò Theodoretus ſignificari ijſdē verbis zelum Apoſtoli cupientis, vt omnes Chriſti amore ardeant. *Qui corpore*, inquit, *amant, nullum volunt habere amoris ſocium: Apoſtolus autē omnes in amore riuales habere deſiderat, & qui tales non ſunt ab Eccleſia reſecat.* Eandem Diuini amoris na turam declarant verba illa ſpōſæ Cant. 1. *Trahe me: poſt te curremus in odorem vnguentorum tuorum*: nec enim dixit, *curram*, ſed, *curremus*, quaſi diceret: Si me vnā trahas poſt te, ego filias omnes Hieruſalem ad te etiam ſequendum incitabo: itaque non ſola curam, ſed omnes curremus, quia cupio omnes in tui amorē incitari.

Occaſiones puniēdi vitat Dominus.

Exo. 33. 2.

1. Cor. 16. 21. Qui Chriſtum non amat, dignus eſt, qui anathemate feriatur.

D. Anſel.

D. Chryſ.

Pauli zelus de amando Chriſto.

Theodor.

Cant. 1. 4.

Cur Enoch, & Helias amicti ſaccis prędicare debeant?

Prophetabunt diebus mille ducenti ſexaginta amicti ſaccis.

SECTIO X.

1 NON dubium, quin hoc intelligendum ſit, vt verba ſonant, vereq; Enoch, & Helias induti ſaccis debeant incedere toto ſuæ prædicationis tempore, vt non ſolū verbo, ſed etiam ipſo habitu pœnitētiam prę ſeferant, doceantq; mortales viā promerendi Deum. Eſt enim ſaccus pęnitentium habitus: vnde eſt illud Iob 16. *Saccum conſui ſuper cutem meam, & operui cinere carnem meam. Facies mea intumuit à fletu, & palpebræ meæ caligauerunt.* In quē locum D. Greg. lib. 13. Mor. c. 6. Quid in ſacco, inquit, & cinere, niſi pęnitentia? quid in cute, & carne, niſi peccatum carnis debet intelligi? Cū ergò aliqui poſt lapſum carnis ad pœnitentiam redeunt, quaſi ſaccus ſuper cutem conſuitur, & cinere caro operitur. Etenim culpa carnis per pœnitentiam tegitur, ne in diſtricti iudicis examine ad vltionem videatur. De pœnitentia etiam ſua loquebatur Regius vates, cum dicebat: *Conuertiſti planctum meum in gaudium mihi: conſcidiſti ſaccum meum, et circundediſti me lætitia*, hoc eſt, Soluiſti cilicium, veſtem nimirum lugentium, & pœnitētium, qua me indueram, luctumque meum in gaudium conuertiſti.

Saccus pœnitentiū habitus.

Iob. 16. 10.

D. Greg.

Pœnitentia tegit peccata.

Pſal. 29. 12.

2 Duas autem potiſſimùm ob cauſas Enoch, & Helias induti ſacco prædicabūt. Vna eſt ad eiuſmodi vili, & aſpero amictu Diuinam iram, quæ illis temporibus maximè aduerſus impios deſæuiet, mitigandam: nihil eſt enim, quod magis Dei iram ſedet, quàm pœnitentia, eiuſque etiam in exteriori habitu, victuque argumenta: quo ſenſu accipiendum eſt illud Exod. 33. vbi poſt peccatum populi com memoratū de adoratione vituli dixit Dominus ad Moyſen: *Loquere filijs Iſrael: Populus duræ ceruicis es: ſemel aſcendam in medio tui, & delebo te. Iam nunc depone ornatum tuum, vt ſciam quid faciam tibi. Depoſuerunt ergo filij Iſrael ornatum ſuū à mōte Oreb.* Et quidem Rab. Salom. per ornatū hoc

Enoch, & Helias induti ſacco cur prædicabunt?

Pœnitentia irā Dei ſedat.

Exo. 33. 5.

R. Salom.

hoc loco intelligit coronas, quas ſibi
Principes populi impoſuerunt die illo,
quo data fuit lex. *Tunc enim*, inquit, *popu-
lus fuit Deo deſponſatus per ſuſceptionem le-
gis, & idcirco fuerunt coronati Principes no-
mine populi inſtar ſponſæ: quas coronas nun-
quam amplius depoſuerunt, ſed poſt adora-
tionem vituli ad eorum confuſionem, & humi
liationem, & quandam veluti adulteræ ſpon-
ſæ repudiationem præcepit eis Deus, vt eiuſ-
modi coronas deponerent.* Verùm hæc ſuo
more nugatur R. Salo. Alij de tabernacu
lo accipiunt, vt. ſ. Deus ꝑcipiat deponere
ornamenta tabernaculi: ſed cũ mox de ta
bernaculo ſanciatur, nõ eſt, cur p ornatũ
eo loco ornamenta tabernaculi intelliga
mus. Quare exiſtimamus fuiſſe pretioſas
veſtes, quibus populus lętabũdus erat in-
dutus, quibuſq; exornatus in ſignũ lętitię
vitulũ aureũ adorauerat, & feſtũ egerat:
quas Deus exui mãdauit tanquam iratus
Dñs, qui ſeruum, quẽ verberare inſtituit,
nudari præcipit. Vnde rectè ſubiũgitur:
Vt ſciã quid faciã tibi. Itaq; volebat Dñs,
Hieron. ab Oleaſt. (vt egregiè annotauit Hiero. ab Oleaſt.)
vt Iſrael nudũ, & ſpoliatũ veſtibus illis ſe
verberibus, ac flagris cædendũ ꝑſentaret,
ſeſeq; illa humiliatione, & pniæ habitu
ob idolatrię crimen cõmiſſum reprehen-
deret: quò nimirum videns Deus eum ſic
humiliatum, & paratum ad verbera mi-
ſericordia commoueretur, atque pecca-
tum remitteret: tantum eſt præferre pœ-
nitentiæ imaginem. Eandem ob cauſam
3. Reg. 21. 29. dixit ad Eſaiam 3. Reg. 21. *Nonne vidiſti
humiliatum Achab coram me? Quia igitur
humiliatus eſt mei cauſa, nõ inducam malũ
in diebus eius, ſed in diebus filij ſui.* Quid
autem eſt, quod vidit Deus in Achab im
pijſſimo cur eum ita laudauerit? Non ſa-
nè aliud, quam cilicium, quo carnem cin
gebat, & ſaccum, in quo dormiebat: &
quòd dimiſſo capite ambulabat, vt ibidẽ
dicitur. Itaq; Achab exteriorem tantùm
pœnitentiæ formam gerens irã Dei quo-
ad ſupplicium ſuis diebus inferendũ mi-
tigauit, eiq; in eo vili amictu ſpecioſus,
& gratioſus apparuit. Hęc eſt igiť prima
ratio, cur Enoch, & Helias in ſacco ꝑdi-
care debeãt, vt eo habitu, & amictus aſpe
ritate iratũ Deũ peccatoribus cõcilient.

3 Altera ratio eſt, vt pęnitentiam, quam
ꝑdicaturi ſunt verbo, opere quoq; exer-
ceant, & ita potètiùs, ac faciliùs eã homi-
nibus perſuadeant: nihil. n. in prædicato-
ribus, & prçlatis efficacius, & ad perſua-
dendũ vehementius excogitari põt, q̃ ſi
præſtent ipſi, qđ prædicant. Eam. n. ẽt ob
cauſam Ioannes Baptiſta ꝑdicaturus pę- *Prædicatoris exẽplũ.*
nitẽtiam in victu ipſo, & veſtitu pęniten-
tiã coluit: vnde meritò ſe vocẽ eſſe dixit,
quia totus erat vox quædã, quæ alijs pœ-
nitẽtiam ſuadebat. In cuius rei rei figurã
ex limbo ſuperhumeralis ſummi Sacer- *Exod. 39.*
dotis pendebãt tintinnabula: quia nimirũ
ipſe ẽt veſtitus prædicatoris, ipſaq; viuẽ-
di ratio debet eſſe vocalis, virtutemq;, &
ſanctimoniã perſonare; quemadmodum
obſeruauit D. Hieron. ad Fabiolã de ve-
ſte Sacerdotali. *Tanta*, inquit, *eſſe debet* *Pontificis item.*
*ſcientia, & eruditio Pontificis Dei, vt & greſ-
ſus eius, & motus, & vniuerſa vocalia ſint:* *D. Hieron.*
*veritatẽ mente concipiat, & toto eã habitu re
ſonet, vt quicquid agit, quicquid loquitur, ſit
doctrina populorũ: abſq; tintinnabulis enim,
& diuerſis coloribus, & gemmis, floribuſq;
virtutũ nec ſanctè ingredi poteſt, nec nomen
Antiſtitis poſſidere.* Hæc ille. Vndè Regius
Propheta Deũ quoq; ipſum ad præſtan-
dũ, quod præcipit, exhortatur, quò facilè
poſſit ſubditos ad ſui amorẽ, ſuorumque
præceptorũ obſeruationẽ pertrahere, cũ
ait: *Exurge Domine Deus in præcepto, quod* *Pſal. 7. 7.*
mãdaſti, & ſynagoga populorũ circundabit *Exẽpli uis.*
te: hoc eſt, Præſta, qđ faciendũ alijs præ-
cepiſti: ſic. n. omnes te vt Principẽ colẽt,
& tua oĩa iuſſa facilè exequentur. Ita pręter alios hunc locũ intellexit D. Aug. in *D. Auguſt.*
cõm. in pſal. *Humilitatẽ*, inquit, *præcepiſti,
humilis appare: & tu prior imple, qđ præcepi-
ſti, vt exẽplo tuo uincẽtes ſuperbiã non poſſi-
deãtur à Diabolo, qui aduerſus tua ꝑcepta ſu
perbiã perſuaſit dicẽs: Mãducate, et aperiẽtur* *Gen. 3. 5.*
vobis oculi, & eritis tãquàm Dij. Hæc Aug.

De miraculis, quę Enoch, & Helias edituri ſunt toto ſuæ prædicationis tempore.

SECTIO VNDECIMA.

1 QVoniam grauiſſima futura eſt
Antichriſti perſecutio, potiſſi
mum verò pp ſigna, & prodi-
gia mendacia, vt ait Paulus ſe- *2. Theſſ. 2.*
cundæ Theſſ. 2. quibus doctrinam ſuam *Matth. 24. 24.*
perſuadere conabitur, *vt in errorem in-
ducan-*

ducantur (ſi fieri poteſt) etiã electi, quemadmodùm Chriſtus denunciauit: idcirco miſericors Deus, qui non ſinit quenquã vltra vires tentari, ſummo conſilio prouidit, vt Enoch, & Helias toto ſuæ prædicationis tempore, hoc eſt, mille ducentis ſexaginta diebus veram Chriſti fidem nõ ſolùm verbo ſtatuant; ſed etiam illuſtiſſimis miraculis confirment, atq; adeò validiſſimam illam Antichriſti mẽdacium ſignorũ machinam omnino labefactent. Quæ nam verò ea miracula futura ſint, Ioãnes illis verbis explicauit: *Hi habẽt poteſtatẽ claudendi cælũ, ne pluat diebus prophetiæ ipſorum: & poteſtatem habent ſuք aquas conuertendi eas in ſanguinem, & percutere terram omni plaga, quotieſcunq; voluerint. Et ſiquis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore ipſorum, & deuorabit inimicos eorum:* quæ ad conſolationem fidelium ſigillatim libet exponere.

2 Primùm igitur habebunt poteſtatem claudẽdi cœlum, hoc eſt, vt ſtatim exponitur, prohibendi pluuiam, quemadmodùm iam ante Heliæ conceſſum fuerat. Promiſit enim illi Deus non futurã pluuiam, niſi cũ ipſe petiiſſet: itaq; nõ pluit tribus annis, & menſibus ſex. Ea verò promiſſio colligitur ex illis verbis Heliȩ. 3. Reg. 17. *Viuit Dominus Deus Iſrael, in cuius conſpectu ſto, ſi erit annis his ros & pluuia, niſi iuxta oris mei verba.* Qua de re eſt elegãs ſermo D. Chryſ. in Heliã Prophetam tomo. 5. Quid ergo in terris diuinius, & ad fidem aſtruẽdam efficacius cogitari poteſt; quam duos reperiri homines Antichriſti tempore Chriſti famulos, qui cœlum, & terram moderentur, habeantq;, vt cum Ioanne loquamur, cœli ipſius clauem, ad cœlum, cũ voluerint, claudendum, & aperiendum? Hoc.n. ſignificatur, cum dicitur: *Habebunt poteſtatem claudẽdi cælum,* & ita claudẽdi, vt nulla vi Antichriſti ſectatores illud poſſint aperire, quò manifeſta fiat eorũ vanitas, Chriſtiq; dñi imperium, & gloria magis reſplẽdeant. Quare qui eo tempore ſeſe ad Antichriſtum adiunxerint, nullam habere poterunt excuſationem deſertæ fidei. Etenim veriſſimum etiam tunc erit illud: *Fidelis autem Deus eſt, qui non patietur vos tentari ſupra id, quod poteſtis: ſed faciet etiam cum tentatione prouentum, vt poſſitis ſuſtinere:* vbi pro *ſuſtinere,* eſt Græcè ὑπερφέρειν, ideſt, *ita ſuſtinere, vt ſuperſint adhuc vires ad plus aliquid ſuſtinẽdum.* Itaq; id auxilium Deus confert, vt cũ magno exceſſu poſſit quis tentationem ſuperare. Idcirco igitur Deus tam amplam tribuet Enoch, & Heliæ poteſtatẽ miracula perpetrãdi. Atq; hanc moderationẽ habet illud, quod ait D. Greg. li. 32. mor. c. 13. vbi agẽs de perſecutione Antichriſti, *Penſemus,* inquit, *quæ erit humanæ mentis illa tentatio, quando pius Martyr & corpus tormentis ſubijcit, & tamen ante eius oculos tortor miracula facit? Cuius tunc virtus non ab ipſo cogitationum fundo quatiatur, quando is, qui flagris cruciat, ſignis coruſcat?* Hæc ille. Sed ad huiuſmodi tentationis vim frangendã toto eo tẽpore Enoch, & Helias illuſtriſſimis ſignis, & miraculis coruſcabunt. Duo hic ſunt obſeruanda. Vnum eſt meritò impijs eo tempore cœlum claudi, cum illud modò non ſolùm ingredi nõ curẽt, ſed etiam ſceleribus oppugnẽt: quæ eſt vna ex maledictionibus, quas Leuitæ populo imprecabantur, ſi legem Diuinam violaſſet. *Sit cælum, quod ſupra te eſt, æneum; & terra, quam calcas, ferrea: det Dominus imbrem terræ tuæ puluerẽ, & de cælo deſcendat ſuper te cinis, donec conteraris:* ex quo loco obiter collige ſæpe propter hominũ ſcelera iratum Deũ tẽpeſtiuam pluuiam denegare: atq; adeò, cum id cõtingit, peccatores ad pluuiam impetrandam pœnitentiæ, & morũ compoſitionis admonere. Alterum eſt, quanto honore, & amore Deus Sanctos ſuos proſequatur: ſiquidem eis potentiæ ſuę, atq; adeò theſauri claues liberaliter cõmittit, vt alteri quidam Dij in terris videantur. Hoc enim ſenſu dictũ eſt Moyſi Exodi. 7. *Ego te conſtitui Deum Pharaonis.* Idemq; maiori iure de Enoch, & Helia illis temporibus dici poteſt: quòd ſcilicet Dij Antichriſti conſtituendi ſint.

3 Deinde habebunt poteſtatem conuertendi aquas in ſanguinem, quam etiam datam legimus Moyſi Exodi 7. imò percutiendi terram omni plaga, quotieſcunque ipſi voluerint, quod ſummę poteſtatis erit; ſiquidem Deus pro eorum arbitratu potentiam ſuam, & vim infinitam exeret, vt verum ſit illud, quod ait Philo Iud. lib. 1. de vita Moyſis: *Cum amicorum omnia ſint communia, id circo Deũ poteſtatẽ, et opes ſuas cũ Sanctis cõmunicare.* Denique

Enoch, & Helias Antichriſti tẽpore prohibebunt pluuiam.

3. Re. 17. 1.

1. Co. 10. 1

Auxilium Dei ad ſuperãdas tẽtationes. D. Greg.

Deu. 28. 23

Pluuiã tẽpeſtiuã propter peccata denegat Deus.

Sãctos ſuos quãto honore proſequatur Deus.

Exod. 7. 1.

Exod. 7.

Enoch, & Heliæ poteſtas aduerſus Antichriſtum.

Phil. Iud.

nique mirum eſt quod ſequitur: Si quis eos occidere tentauerit, ignem egreſſurũ de ore ipſorum hoſteſq; deuoraturũ, toto nimirum tempore, quod eis fuerit ad prædicandum definitum. Id quod ita accipiendum eſt, vt ad Enoch, & Heliæ imperiũ deſcenſurus ſit ignis de cœlo, qui ipſorum hoſtes, & aduerſarios inflam-
4. Reg. 1. met, ſicut legimus 4. Reg. 1. ad preces Heliæ deſcendiſſe ignem de cœlo, qui duos Principes quinquagenarios cũ ſuis quoque militibus interemit.

Enoch, & Eliam ab Antichriſto occidendos: & cur Hieruſalem, in qua occidendi ſunt, Aegyptus, & Sodoma appelletur?

Corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma, & AEgyptus, vbi et Dominus eorum crucifixus eſt.

SECTIO XII.

1 ABſoluto ſuo teſtimonio Enoch, & Helias interficientur à beſtia, quæ aſcendet de abyſſo, hoc eſt, ab Antichriſto: eorumque corpora, vt ait Ioannes, iacebunt tribus diebus cum dimidio inhumata in plateis ciuitatis magnę, *quæ vocatur*, inquit, *ſpiritualiter Sodoma, & Aegyptus.* Quænam verò eo ciuitas futura ſit, ſtatim explicauit ſubiungens: *Vbi & Dominus eorum crucifixus eſt?* quod ſimul dictum exiſtimo ad Heliæ, & Enoch conſolationem: vt nimirum meminerint glorioſum ſibi fore in ea ipſa vrbe mori pro Chriſto, vbi Chriſtus eorum Dominus pro ipſis crucifixus eſt. Sed opponit ſe nobis D. Hiero. epiſt. 17. quam nomine Paulæ, & Euſtochij ad Marcel. ſcribit, vbi tractans hunc locum exiſtimat non eſſe hic nomine Ægypti, & Sodomæ intelligendum Hieruſalem; ſed mundum iſtum, qui eſt vrbs illa magna, quam Cain ædificauit. Et argumentatur primùm ex eo, quòd hoc ipſo capite

Enoch, & Helias interficientur ab Antichriſto.

D. Hieron.

Hieruſalem appellata fuerit ciuitas ſancta illis verbis: *Et ciuitatem ſanctam calcabunt menſibus quadraginta duobus. Quomodò enim cõtraria ſibi loquatur Scriptura? & quàm paulò ante ciuitatem ſanctam appellauerat, paulò poſt AEgyptum, & Sodomam appellet?* Deinde quoniam in ſacris literis Ægypti, & Sodomę appellationibus non Hieruſalem, ſed mundus nominari conſueuit. Etenim quod ad Sodomã pertinet, Ezec. 16. iuxta trãslationem 70. dicitur: *Reſtituetur Sodoma in antiquum: Quod*, inquit, *intelligi non poteſt de Hieruſalem, quæ iterum ædificanda non eſt: ſed de mundo, qui ante fuit, inſtaurabitur:* Quod verò ad Ægyptum ſpectat, affert illud ex Iudæ epiſt. teſtimonium. *Commonere autẽ vos volo, ſcientes ſemel omnia, quoniam Ieſus populum de terra AEpypti ſaluans, ſecundò eos, qui non crediderunt, perdidit: Et ne putaret*, inquit, *de Ieſu dici filio Naue, ſtatim ſequitur: Angelos verò, qui non ſeruauerunt ſuum principatum, ſed dereliquerunt ſuum domicilium, in iudicium magni Dei vinculis æternis ſub caligine reſeruauit.*

Eze. 16. 55

Iudæ 5 & 6.

Cæterum, vt pace dixerim Hiero. omnium, quos ætas illa tulit, longè doctiſſimi verba Ioannis manifeſtè cõuincunt de vrbe Ieruſalem ſermonem eſſe: quæ enim alia ciuitas, niſi Hieruſalem intelligenda eſt, cum dicitur. *In plateis ciuitatis magnæ, vbi & Dominus eorum crucifixus eſt?* Nec verò rationes Hier. contrarium euincunt: etenim non mirum videri debet, quod eadem ciuitas ob vnam rationem ſancta, ob aliam dicatur Ægyptus, & Sodoma: ſancta, quoniam à Deo fuerat in ſui cultum, & adorationem electa: Ægyptus autẽ, & Sodoma propter colluuionem ſcelerũ, quibus cum Ægypto, & Sodoma contendit. Sic enim ipſa etiã Eccleſia in ſacris literis interdum meretrix dicitur propter ſtatum, quem habuit ante conuerſionem; interdum virgo, & ſponſa Chriſti propter fidem: propter malos nigra; propter bonos formoſa, Cant. 1. Et quidem Sodomæ appellationem tribui poſſe Hieroſolymis conſentaneum eſt Diuinis literis, in quibus reperimus Sodomam appellari ſororem Hieruſalẽ, veluti Ezec. 16. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma ſoror tua ipſa, & filia eius, ſicut feciſti tu, & filiæ tuæ.* Proptereà quid mirũ, ſi Hieruſalẽ Sodomæ 2

Eccleſia ob diuerſum ſtatum varia nomina

Cant. 1.

Hieruſalẽ Sodomæ, & Aegypto cõparatur.

domæ

domæ comparetur? qſiquidem peior adhuc, quàm Sodoma pronũciatur Tren.4.

Tren.4.6.

Maior effecta eſt iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum. Ægypti appellatio nõ occurrit, vbi in ſacris literis Hieroſolymis tribuatur: ſed hic locus Apocalypſis clariſſimus ſatis eſſe debet, vt eam vrbem Ægyptum appellari poſſe non immeritò exiſtimemus.

3 Iam illud eſt explicandum, cur Hieruſalem tum Ægyptus, tum Sodoma ſpiritualiter, vt ait Ioannes, hoc eſt, in myſtico ſenſu nominetur? Sciendum eſt igitur Ægyptum appellari Hebraicè *Mitſraim*, quæ vox ſecundum etymon ſignificat afflictionẽ: *metſar* enim Hebraicè afflictio eſt: id qđ maximè in Hieruſalem conuenit, quæ à quatuor mundi imperijs fuit oppreſſa.

Hieruſalẽ cur Ægyptus dicatur.

Verùm Ægyptus per myſteriũ pro tenebris ſumitur ob eas horribiles tenebras, q̃ à Moyſe in Ægypto factæ ſunt tribus diebus vſq; adeò denſę, vt palpari poſſent, quemadmodũ dicitur Exod.10.

Exod.10.

Atq; hoc potiſſimùm ex capite Hieruſalẽ ſpiritualiter Ægyptus appellať. Quãtę enim tenebrę illam in aduẽtu Meſſiæ occupauerint, ipſimet Hebræi confitentur apud Eſa.59.

Hebræorũ ĩ Meſſiæ aduentu cæcitas.

Eſa.59.10.

Palpauimus ſicut cæci parietem, & quaſi abſq; oculis attrectauimus: impegimus meridie quaſi in tenebris, in caligino ſis quaſi mortui. Porrò cum dicitur: *palpauimus ſicut cæci parietem*, ingens cæcitas ſignificatur, ſicut & 2.Pet.1. illis verbis:

2.Petr.1.9.

Cui enim nõ præſto ſunt hæc, cæcus eſt, & manu tentans: luſcioſi namq; magna corpora vident, vt ductu manuum nõ ſit opus: atq; adeò indicatur cæcos omnino eſſe Iudæos, qui manifeſtã Chriſti Diuinitatem quaſi magnum aliqđ córpus nõ videant, vt non iam luſcioſi, ſed omnino cæci cenſeri debeant. Quã caliginem adũbratam fuiſſe in eo, ꝙ Moyſes loquens cum Dño auferebat velamen, donec exiret, ſiqñ aũt loquebatur ad populum, operiebat rurſùs velamine faciem ſuam, vt refertur Exo.34. expẽdit Rup. lib.4. in Exod. c.44.

Exo.34.

Eorundẽ cæcitas ĩ Scripturis intelligendis.

Rupertus.

Quia, inquit, *dum loquitur Moyſes ad Chriſtum, ideſt, ad Euangelicam Eccleſiã, in qua Chriſtus eſt, tollit velamen ſuum, & apertam oſtendit faciem: tollit enim literam occidentẽ, & ſpiritum promit viuificantem. Vbi aũt legitur in ſynagogis Iudæorũ, operit vultũ ſuũ, ideſt, ſpiritualem legis ſenſum.* De eodemq; velamine loquutus eſt Paulus 2. Cor.3.

2.Cor.3.14

cum dixit: *Vſq; in hodiernũ diem id ipſum velamen in lectione veteris teſtamenti manet non reuelatũ, (quoniã in Chriſto euacuatur) ſed vſq; in hodiernum diẽ, cũ legitur Moyſes, velamen poſitum eſt ſuper cor eorũ. Cum aũt conuerſus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.* Atq; hęc quidem de Ægypto. Cur verò eadẽ Hieruſalem Sodoma dicatur, inde intelliges: ꝙ inſtar Sodomæ ſeſe in turpitudinis cęno per ſummam impudẽtiam volutauerit.

Cur item dicatur Sodoma.

Etenim, vt refertur 2. Mach.4. præter multa alia, quæ recenſeri poſſent, Iaſon frater Oniæ, cum per ambitionem ab Antiocho Epiphane ſummum Sacerdotium obtinuiſſet, facta ſibi à Rege poteſtate ephebiam Hieroſolymis conſtituendi, auſus eſt ſub ipſa arce gymnaſium cõſtituere: & optimos quoſque ephęborũ in lupanaribus proſtituere, vt non iam Hieruſalem Sodomam æmulari, ſed multò etiam vincere effrænata libidine videretur.

2. Mach.4.

De Enoch, & Heliæ reſurrectione, & in cœlum aſcenſione.

Et poſt dies tres, & dimidium ſpiritus vitæ à Deo intrauit in eos, & aſcenderunt in cœlum in nube.

SECTIO XIII.

1 QVantum ſectatores Antichriſti lætari debeāt Enoch, & Heliæ occiſione, atq; ignominia, qua eorũ corpora per tres dies cũ dimidio in plateis Hieroſolymorũ inhumata iacebunt, tradit Ioannes illis verbis. *Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies, & dimidium, & corpora eorum non ſinent poni in monumentis, & inhabitantes terram gaudebunt ſuper illos, & iucundabuntur, & munera mittent inuicem: quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant ſuper terram.* Cæterùm ſtatum Ioannes eorũdem Prophetarum gloriam, atq; aduerſariorum timorem, ac trepidationem commemorat, cum ſubiungit Enoch, & Heliam, poſtquam eorum cadauera tribus diebus cum dimidio in plateis

Hiero-

Hieroſolymorum inhumata iacuerint, rurſus magna inimicorum trepidatione ſurrecturos: tunc voce de cœlo delapſa, *Aſcendite huc*, aſcenſuros in cœlum in nube: eademque hora terræmotum magnũ excitandum, decimamq́; partem ciuitatis, Hieroſolymitanæ ſcilicet, caſuram, & occiſum iri à terræmotu ſeptem hominũ millia; reliquos timore percellẽdos, gloriamq́; Deo cœli daturos. Quæ omnia, non dubium, quin ad literam, vt verba ſonant, intelligenda ſint.

2 Illud obſeruandum cũ ſectatores Antichriſti vſque adeò morte Enoch, & Heliæ triũphaſſent, vt gratulationis cauſa, quemadmodũm docuit Ioannes, inuicem ſibi munera miſerint, repente illis reſurgentibus, & in cęlum palàm aſcendentibus timore perculſos, & obſtupefactos tandem Sanctorum decus, & gloriam agnouiſſe, doluiſſeq́; maximè, quòd eos fuiſſent perſecuti. Ex quo duo colligenda ſunt ad conſolationem Sanctorũ: vnum eſt labores eorum tandem finiri, & in gloriam, ſplendoremq́; conuerti. Alterum in eorum inimicos, ac perſecutores acerrimè à Deo animaduerti. Hoc enim ſignificat ille terræmotus, quo ſeptem hominum millia interibunt, compellenturq́; reliqui Sanctorum gloriam, & ſplendorem confiteri. Et quidẽ quod ad primum attinet, meritò eam ob cauſam Chriſtus Dominus Sanctorum ſtatum laboribus huius vitæ vndiq; circumſeptum comparauit parturienti mulieri, quæ acerbiſſimos dolores in pariẽdo patitur; ſed breuiſſimè dolores illi trãſeũt, & incredibili gaudio ob editum infantẽ compenſantur. Quam etiam ſimilitudinem vſurpauit Apoſtolus Rom. 8. *Omnis creatura ingemiſcit, & parturit vſq; ad huc. Non ſolùm autem illa, ſed & nos ipſi primitias ſpiritus habentes & ipſi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes*, hoc eſt, Non ſolùm omnes creaturæ expectant noſtram remunerationem ſperantes fore, vt tunc iam renouentur: ſed etiam nos ipſi preſſi laboribus gemimus, & perſecutionũ preſſuris, ac doloribus fatigati ipſam filiorum Dei adoptionẽ, & gloriam parturimus. Itaq; iuſtus cũ ſe preſſum laboribus viderit, cogitet ſe quaſi fœtum gloriæ in ventre geſtare, quam illis doloribus parturit. Hanc nimirùm

Sanctorum labores finiuntur.

Ioan. 16.

Rom. 8. 22.

Gloria laborum fœtus.

ob cauſam Sancti omnes in hac vita appellantur à Zacharia *vincti ſpei*: ſic.n. legimus cap. 9. *Tu quoq; in ſanguine teſtamẽti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo nõ eſt aqua. Cõuertimini ad munitionẽ vincti ſpei: hodie quoq; annuntians duplicia reddã tibi:* quaſi dicat Propheta Chriſtũ alloquens: Tu Chriſte rex potẽtiſſime ſanctos illos patres, qui in limbo tanquam in lacu, & carcere tenebantur, ſanguine tuo, ꝑ quẽ fœdus inter homines, ac Deũ initũ fuit, in libertatem vendicaſti. Conuertimini igitur *ad munitionẽ*, ſeu locum munitum, hoc eſt, ad Chriſtum ò *vincti ſpei*, ideſt, qui vincti ſperatis. Quo loco per *vinctos ſpei* non ſolùm Iudæi intelligendi ſunt, vt pleriq; volunt, ſed Sancti omnes, qui in hac vita labores pro Chriſto tolerãt, qui *vincti ſpei* appellantur, quia dũ vinciũtur, dum conijciuntur in vincula, ibi adhuc ſperant fore, vt è carceribus educti, hoſtibuſq́; debellatis duplò maiora præmia accipiãt, quàm ſint ipſi labores: vnde ſequitur: *Duplicia reddam tibi.* Aduertendũ eſt autem eleganti periphraſi appellaſſe Prophetam mortales omnes *vinctos ſpei*; quia ſemper ſpe melioris fortunæ in ſuis laboribus ſuſtentantur, quaſi ſint ipſi vincti, & veluti captiui ipſius ſpei, cui nimirùm ſeruiunt, & à qua tanquàm ab hera, & domina ſuſtentantur. Potiſſimùm verò Sancti *vincti ſpei* dicuntur non inuiti, ſed voluntarij: quia ipſi ſe vltrò ob vnam ſpem gloriæ, in carceres, & vincula conijciunt. Nec minùs elegans eſt illa Pauli ſimilitudo, cum Sãctorũ ſpem inter perſecutionum diſcrimina anchoram appellauit Hebr. 6. *Qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut anchorã habemus animæ tutam, ac firmam, & incedẽtem vſque ad interiora velaminis.* Sicut.n. anchora in medio fluctuũ nauẽ retinet, ne à vento, & fluctibus abrepta diſpereat; ita ſpes Sãctos omnes in immẽſo vitæ huius Oceano, proceloſiſq́; laborũ fluctibus ita retinet, vt firmi, ſecuriq́; permaneant: quam anchorã propterea Apoſtolus in cælũ iacere præcipit, imò in ipſa Sancta ſanctorũ cæleſtia, tanq̃ in locum tutiſſimũ, & propter remunerationis ſpẽ bene laborantibus promiſſæ ad firmandam anchoram, nauemq́; aptiſſimum.

Quod verò attinet ad ſecũdũ, eò ꝑtinet illud Pſal. 57. *Lætabitur iuſtus, cũ vide-* 3

Zach. 9. 11.

Chriſtus locus munitionum.

Sperãtium elegans periphraſis.

Sanctorum ſpes in laboribus.

Hebr. 6. 18

Pſ. 57. 11.

rit vindictam: manus ſuas lauabit in ſangui ne peccatoris. Quo loco Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *manus ſuas*, habetur, *plantas ſuas.* Eodem tamen recidit: ſignificatur enim lætitia, qua Sancti de impiorum vindicta geſtient, eò quòd ex eorũ punitione videant Dei gloriam magis illuſtrari, ducta ſimilitudine à victoribus, qui in hoſtium ſanguine ſolent pedes tingere. Aliò deflexerunt Caſſiod. D. Hier. D. Aug. & Remig. volunt enim iuſtũ lauare manus in ſanguine peccatoris, ideſt, cautiorem fieri, cum videt eius ſanguinem, ideſt, eum à Deo caſtigatum. Quã eandem expoſitionem ſecutus eſt Diuus Greg. lib. 18. Mor. c. 13. *In peccatorum*, inquit, *morientium ſanguine iuſti lauant manus: quia dum eorum pœna conſpicitur, cõſpicientis vita mundatur.* Et D. Bern. ſerm. 8. in Pſal. *Qui habitat, Planè*, inquit, *non inquinabit in ſanguine manus, ſed lauabit, vt vnde ille cruentus magis, inde iſte nitidior videatur: vnde ille plus ſordet; indè iſte pulchriùs eluceſcat.* Verùm hæc expoſitio nõ literalis eſt, ſed myſtica: ad literam enim ſignificatur gaudiũ, quod iuſti de malorum punitione concipient: quemadmodùm etiam dicitur ſub eadem ſimilitudine pſal. 67. *Dixit Dominus: Ex Baſan conuertam: conuertam in profundum maris: vt intingatur pes tuus in ſanguine: lingua canũ tuorum ex inimicis ab ipſo*, ideſt, Homines ex regione Baſanitide, quæ paret Og hoſti tuo ſæuiſſimo, ex ipſiſmet, inquam, regionibus inimicorum tuorum cõuertam inimicos tuos in profundum maris, hoc eſt, in mare eos demergam, vt ita lætabũdus poſſis lauare pedes tuos in illorum ſanguine, & canes tui eodem inimicorũ cruore ſaturentur.

Sanctorum lætitia de impiorum vindicta.

Caſſiod. D. Hieron. D. Auguſt. Remig.

D. Greg.

D. Bern.

Caſtigato peccatore cautior iuſtus.

Pſal. 67. 23

COM-

COMMENTARIVM SEXTVM EXEGETICVM.

De tertia viſione Ioannis.

Quæ de tuba ſeptimi Angeli Ioannes diſſerit, explicantur.

SECTIO PRIMA.

1 IN poſtrema parte huius capitis commemoratur à Ioanne viſio ſeptimi Angeli tuba canentis. Et quidem tubæ ſex Angelorum pręcedentium varias perſecutiones, & bella, quibus Eccleſia erat exercenda, terribili ſuo clangore denunciarunt: hæc autem poſtrema tuba fęliciſſimum illud tempus denunciat, in quo Chriſtus hoſtibus ſuis debellatis glorioſè regnabit, vt manifeſtè ſignificatur illis verbis: *Factum eſt regnum huius mundi Domini noſtri, & Chriſti eius, & regnabit in ſæcula ſæculorum.* Quam ob cauſam viginti quatuor ſeniores, qui vniuerſam Eccleſiam repræſentant, vt ſuo loco diximus, Chriſto Domino de pacato eius regno, & imperio gratulantes proni in faciem dixerunt: *Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, quia accepiſti virtutem tuam magnam, & regnaſti.* Lætati enim ſunt, quòd tẽpus illud adueniſſet, in quo Chriſtus probis quidem pręmia, improbis autẽ ſupplicia largiretur. Tunc verò docet Ioannes apertum fuiſſe templum Dei in cęlo, viſamq; arcam teſtamenti, in qua licet aliqui velint ſignificari arcana myſteria rerum futurarum, quæ in arca propter abſconſionem figurentur; probabilior tamen eſt Bedæ, Primaſ. Rup. Pann. & Richardi Vict. ſententia, per huiuſmodi arcam teſtamenti humanitatem Chriſti accipientium, quæ ſe ſe videndam, & fruendam prædeſtinatis demonſtrat. Fulgura verò, voces, & tonitrua, quæ ſubſequuntur, impiorum pœnas grauiſſimas apud inferos ſignificant. Atque hoc modo explicata viſione non eſt, cur cum Ruperto, Pann. Hug. Card. & alijs hanc arcæ fœderis in cælo apparitionem ad ſequens caput referamus, ex eaq; diuerſam viſionem, & caput duodecimum auſpicemur. Illud quoad contextum, & nexum viſionis eſt aduertendũ, hanc tubam ſeptimi Angeli regnũ Chriſti poſt iudicium denuntiantem adhiberi hoc loco per anticipationem: id quod neceſſariò fatendum eſt; ſi quidem capitibus ſequentibus de Antichriſti perſecutione fusè à Ioanne diſputatur: quæ tamẽ Imperij Chriſti fęlicitatem poſt iudiciũ futuram debet antecedere.

Eccleſia Chriſto Domino de pacato eius regno gratulatur.

Beda. Primaſius. Panno. Victorinus.

Rupert. Pannon. Hugo Car.

Cur humanitas Chriſti dicatur arca teſtamenti.

Apertum eſt templum Dei in cælo, & viſa eſt arca teſtamenti eius in templo eius.

SECTIO II.

ILlud in tuba ſeptimi Angeli duntaxat explicationem deſiderat, cur humanitatem Chriſti Ioan. *Arcam teſtamenti* appellauerit iuxtà eam expoſitionem, quã veluti communiorẽ magis probauimus? Igitur humanitatem Chriſti in arca teſtamenti fuiſſe adumbratam docent Cyril. Alex. lib. 4. in Ioan. c. 28. D. Hilar. in pſal. 131. ſuper illa verba: *ſurge Domine in requiem tuam, tu & arca ſanctificationis tuæ.* 1

Humanitas Chriſti in arca teſtamenti adũbrata.

Cyrill. Alex.

D. Hilar. Pſal. 131. &

Quæ verò ſit inter arcã fœderis,& Chriſtum conuenientia ex ſequentibus manifeſtum fiet.

Primùm. Arca teſtamẽti erat de lignis cetim, hoc eſt, cedrinis iuxta communiorem ſententiam, quæ ligna dicuntur imputribilia,& ſummam Chriſti ſanctitatem declarãt: cuius videlicet humanitas nulli uel minimę peccati corruptioni, ne
Chriſti ſanctitas. de potentia quidem Dei abſoluta, ſubiecta eſſe potuit. Vnde Paulus Hebr. 7. *Ta-*
Heb. 7. 26. *lis decebat, vt nobis eſſet Pontifex ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus,*
Pſal. 21. 2. *& excelſior cœlis factus:* & pſ. 21. *Deus Deus meus reſpice in me: quare me dereliquiſti? longè à ſalute mea verba delictorum meorũ:* pro quo Hebraice eſt: *verba rugitus mei:* ut ſit ſenſus: Cur me Pater ita dereliquiſti, vt uerba, quibus tuã opẽ imploro, longè ſint à ſalute impetranda? Verùm ſecũdùm noſtram vulgatam editionẽ duplex eſt expoſitio. Vna eſt, ut ea uerba dicta ſint à Chriſto in pſona omniũ hominũ, appelletq; delicta ſua noſtra ipſorũ delicta, quæ in ſe ad ſatisfaciendum ſuſcepe-
D. Auguſt. rat, quę expoſitio eſt D. Aug. epiſt. 120. de
D. Gre. Na. gratia noui teſtam. c. 6. Nazian. orat. 36.
D. Io. Da. & D. Damaſ. li. 3. fidei c. 25. & lib. 4. c. 19.
Euthym. Altera eſt Euthymij in hunc ſenſum: *Delicta mea longè ſunt à me*, hoc eſt, ſaluti meæ nocere nequaquã poſſunt, cum uerè nulla ſint. Eodem pertinet illud pſ. 34.
Pſal. 34. 15. *Congregata ſunt ſuper me flagella, & ignora-*
D. Hieron. *ui.* In quem locum D. Hieron. *Quid nõ cognouerit*, inquit, *quæritur. Quidam putãt dolorem vulnerum, quæ patiebatur in cruce: ſed meliùs ad peccata refertur, quòd nimirũ non habuerit conſcientiam peccatorum, quare crucifixus ſit: quaſi diceret: Propter quod iſtud mihi accidit, non commiſi.* Ad Chriſtum ẽt
Prou. 30. 18 à pleriſq. refertur illud Prou. 30. *Tria sũt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viã Aquilæ in cœlo, viã colubri ſuper terram, viã nauis in medio mari, & viã viri in adoleſcẽtia:* ſeu ut ex Hebræo eſt legẽdum, *in adoleſcẽtula.* Pro eo, quod nos habemus:
Septuag. *viam colubri ſuper terram*, 70. tranſtulerũt, *viam colubri ſuper petram*: quibus uerbis declaratur Chriſti Dñi innocẽtia inſtar petræ firmiſſima, in qua uidelicet petra ſerpẽs antiquus nullũ potuit peccati uel leuiſſimi ueſtigiũ imprimere. Hanc ean-
Theod. dẽ Chriſti ſanctitatẽ exiſtimat Theodor. expreſſam fuiſſe à ſponſa nomine pul-

chritudinis Cãt. 5. *Dilectus meus cãdidus,* Cant. 5. 10.
& rubicũdus, electus ex millibus. Caput eius aurũ optimum. Labia eius lilia diſtillantia myrrhã primam. Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hiacynthis, & totus deſiderabilis, ſeu, ut habẽt Septuaginta, καὶ ὅλος ἐπιθυμία, ideſt, *& totus deſideriũ:* quę poſtrema uerba ſic ille expẽdit. *Dubitans*, inq t, Theodor.
ſponſa, quibus eũ laudibus præterea cumularet, vno verbo ſe expedit, & cuncta cõplectitur. Quid, inquiẽs, in ſingulis eius pulchritu- Chriſtus totus deſiderium.
dinis partibus explicandis moror? totus eſt deſiderium: oẽs ad amandum ſe trahit. Verùm nemo elegãtiùs innocentiã Chriſti explicauit, quã Paulus cũ dixit ſecũdæ Cor. 5. 2. Co. 5. 21.
Eum, qui nõ nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit: vbi cũ D. Chryſ. obſeruãdus D. Chryſ.
eſt modus loquẽdi Pauli: nec. n dixit *Qui peccatum nõ fecerat*, ſed: *Qui peccatum non nouerat:* quaſi diceret: Vſq; adeò fuit ſegregatus à peccatoribus, ut ne de facie quidem peccatum nouerit.

Secundò. Erat arca fęderis deaurata 2
intus,& foris, ſeu cooperta intùs,& foris laminis aureis. Eſt. n. Chriſtus totus aure⁹, ſummiq; ualoris, ac ꝑtii, & quatenùs Deus eſt,& quatenus homo eſt. Præthereà Chriſti charitas ardentiſſima.
tã Diuinitas, quã humanitas fulgebãt ardẽtiſſimæ charitatis auro. Nã de Diuinitate accipiẽdum eſt illud Hier. *In charitate perpetua*, i. æterna *dilexi te: ideo attraxi te miſerans.* Propter humanitatẽ uerò appel Hier. 31. 3.
latur rubicũdus Cãt. 5. ideſt, charitate incẽſus. Quanta uerò charitate humanitas Chriſti exarſerit, hac ſimilitudine poteſt modo aliquo intelligi. Si De⁹ uniuerſam ignis ſphęrã in uaſe aliquo paruo cryſtallino includeret, quinã flãmarũ turbines intùs uoluerẽtur? Cũ igitur Deus infinitã illã Diuinitatis,& charitatis ſphęrã in tã exiguũ humanitatis uaſculum incluſerit iuxta illud Coloſ. 1. *In ipſo cõplacuit omnẽ* Coloſ. 1. 19.
plenitudinẽ inhabitare: & c. 2. *In ipſo habitat* & 2. 9.
omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter: quos nã, q̃ſo, charitatis ardores in ea humanitate excitari oportebat? Atq; idcirco humanitas Chriſti expſſa fuit ĩ illo Salomonis ferculo, de quo agitur Cant. 3. Cant. 3. 9.
Ferculũ fecit ſibi Rex Salomõ de lignis Libani: columnas eius fecit argẽteas, reclinatoriũ aureũ, aſcẽſum purpureũ: media charitate conſtrauit ꝑ filias Hieruſalẽ. Quo loco *ferculũ* alii ſellã geſtatoriã, alii thronũ putãt: per charitatem uerò ipſemet Salomon

acci-

accipiẽdus eſt in media ferculi parte reſidẽs, qui figuratè, & amatorio more appellatur charitas, ꝙ in eo ferculo maximè pulcher, & amabilis Hieroſolymitanis fęminis videretur: vnde ſubditur: *Propter filias Hieruſalem*. Quæ expoſitio confirmari poteſt ex alia eiuſdem loci trãſlatione, quã plerię; afferũt: pro eo enim, quod nos habemus: *Et media charitate conſtrauit*, transferunt: *Et medium tenet ipſe aſcenſus*. Quod verò dicitur: *Propter filias Hieruſalem*, ſic accipiũt: nõ quòd Salomon à fęminis amaretur, quemadmodum voluit D. Hier. ſed quòd ipſe fęminas adamaret, ad quarũ ſcilicet amorem conciliandũ in eo pulcherrimo ferculo per vrbẽ vehebatur. Sic igitur etiã Chriſti humanitas ferculum fuit Diuinitatis pulcherrimũ, in quo Dei filius ita accenſus amore ferebatur, vt amatoriè, & figuratè ipſemet amor, & charitas dici meritò potuerit, *Propter filias Hieruſalẽ*, ideſt, fidelium animas: tum quia ipſæ in Chriſti amorem incendebantur; tũ quia Chriſtus in eo ferculo ſeſe ſupra modũ amabilẽ exhibebat, filiarumq; Hieruſalẽ amorem ambiebat, eamq; ob cauſam eiuſmodi ferculũ aſcendit, ideſt, humanitatẽ incredibili decore conſpicuam ſibi copulauit. A qua expoſitione non multũ abhorret Beda in cõm. in Cãt. quãuis enim ferculũ ad Eccleſiã referat; tamen aſcẽſum purpureũ de charitate Chriſti interpretatur, propter quã dilexit nos, & lauit ſanguine ſuo purpureo. Nec niſi purpureus aſcẽſus ad hoc ferculum inuenitur: quia nullus Eccleſiam niſi ſacramentis Dñicæ paſſionis imbutus ingreditur. *Media autẽ charitate conſtrauit*, ea videlicet, qua pro nobis paſſus eſt, *propter filias Hieruſalem*: quoniã quantò maiorẽ charitatẽ pro nobis patiẽdo cõmendauit; tantò plures ad ſe redamandum, ac pro ſe patiendum inflammauit. Illud elegãter obſeruauit Beda in reclinatorio aureo adumbratã fuiſſe ſpem perpetuæ quietis, quam Chriſtus fidelibus repromiſit Matth. 11. *Tollite iugum meũ ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde: & inuenietis requiẽ animabus veſtris*. Quod reclinatoriũ aureum fecit, quia requiem nobis Diuinæ viſionẽ gloriæ coruſcantem præparauit. Ratio verò cur ſpes Sanctorũ reclinatorio aureo cõparetur, ea eſt: quoniã Sãcti omnes cum laboribus, & perſecutionibus fatigantur, in hac vna ſpe tanquàm in aureo quodã reclinatorio cõquieſcũt.

D. Hieron. — *Humanitas Chriſti, ferculũ Diuinitatis.* — *Beda.* — *Eccleſiã nemo ingreditur niſi virtute paſſionis.* — *Matth. 11. 29.* — *Spes Sãctorũ reclinatorium aureum.*

Tertiò. Erat propitiatorium in arca, quod erat opertorium quoddam aureũ ipſius arcæ: in quo etiã Chriſtus ipſe exprimitur, quem Paulus Rom. 3. propitiatorem vocat: *Quem propoſuit Deus propitiatorem per fidẽ in ſanguine ipſius*, ſeu, vt alij vertunt, *Propitiationem*: nomen enim Græcum ἱλαστήριον vtrũque ſignificat, q̃ propitiatorij expoſitio eſt Orig. lib. 3. in c. 3. epiſt. ad Rom. D. Hieron. in c. 43. Ezech. D. Greg. hom. 6. in Ezech. Meritò autem dicitur Chriſtus propitiatorium, cũ per eũ Deus nobis fiat propitius iuxta illud Coloſ. 1. *Pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in terra, ſiue quæ in cælis ſunt*: & Epheſ. 2. *Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietẽ maceriæ ſoluẽs*. Vnde Regius vates Deum ſibi optans benignum, ac propitium illud ſolùm poſtulabat Pſal. 83. *Protector noſter aſpice Deus, & reſpice in faciem Chriſti tui*: ſperans nimirùm fore, vt Deus cõſpecta Chriſti facie cõtinuò ſibi propitius redderetur. Quartò. Super propitiatorium erant duo Cherubim ſeſe inuicem reſpicientia, conuerſis vultibus in propitiatorium, hoc eſt, duo teſtamẽta, quæ ſibi inuicem concinunt, cùm ad Chriſtum reſpiciunt, quemadmodum interpretatur D. Greg. hom. 6. in Ezech. *Viciſſim*, inquit, *ad ſemetipſa facies tenent: quia quod vnũ promittit, alterum exhibet, dum inter ſe poſitum mediatorem Dei, & hominũ vident*. 3

Rom. 3. 25. — *Chriſtus ꝑpitiatoriũ.* — *Orig.* — *D. Hieron.* — *D. Greg.* — *Coloſ. 1. 20.* — *Epheſ. 2. 14* — *Pſal. 83. 10* — *Chriſti facies propitium reddit Patrẽ.* — *Vtriuſque teſtamenti concordia.* — *D. Greg.*

Quintò. Erat intra arcã virga Aaron, quæ ſignificabat Chriſti poteſtatẽ tã Regalẽ, quàm Põtificiã: quo ſenſu accipiẽdum eſt illud Pſal. 109. *Virgã virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion*, hoc eſt, Pr̃ mittet filiũ ſuum tanquã virgã quandã potẽtiſſimam ex Sion: quia ex Hieruſalẽ cępit propagari imperiũ Chriſti: ibi. n. cœpta eſt Euangelij ꝑdicatio. Virgæ autẽ huius potentia, & virtus declaratur, cũ ſubiungitur. *Dominare in medio inimicorũ tuorũ*. Atq; hic eſt huius loci literalis ſenſus, nõ ille, quẽ volũt Hebræi detorquẽtes hunc locũ ad regnũ Dauidis, qui arce Siõ exędificata cœpit eſſe potentior, ac fortior. Aduerte autẽ nomẽ Hebraicũ מטה non ſolũ ſignificare virgã, & ſceptrũ; ſed etiã baculũ, tũ q̃a regale ſceptrũ dẽt eẽ baculus,

Pſal. 109. 10. — *Chriſti poteſtas regalis, & Pontificia.*

lus,& fulcimentorum ſubditorum; tum quia præſtat Regem amari, quam timeri. Quam ob cauſam baculum tanquàm paſtores dicuntur geſtare,& Græcorũ Princeps Agamemnon ab Homero *paſtor populorum* ſæpe dicitur. Vnde Pſal. 22. loquens Regius vates de imperio, & principatu Dei ſic ait: *Dominus regit me,& nihil mihi deerit:* vbi pro *regit* habetur Græcè, ποιμαίνει, id eſt, *paſcit*. Cui concinit, quod ſequitur: *In loco paſcua ibi me collocauit*. Et ibidem baculum ſimul, & virgam coniunxit illis verbis: *Virga tua,& baculus tuus ipſa me conſolata ſunt*, vt lenitas imperij Chriſti monſtraretur: imò propterea etiam in arca virga ſimul erat cũ mãna, vt dulcedo manna ſeueritatem virgæ temperaret. Vtrunque enim in Principe neceſſarium eſt, virga,& manna; illa potiſſimum propter malos; hoc præcipuè propter bonos. Quo pertinet illud Cant. 6. *Deſcendi*, ait ſponſa, *in hortum nucum, vt viderem poma conuallium*. Quo loco per hortum ſignificatur Eccleſia, in qua ſunt nuces, ideſt, mali, ad quos colligendos,& excutiendos opus eſt virga: ſunt etiã poma, ideſt, boni, qui non percuſſione virgæ, ſed leni manu carpendi ſunt.

Regẽ amari quã timeri p̃ſtat.

Homerus.

Pſal. 22. 1.

Cant. 6. 10

Porrò erant in arca tabulæ legis, quæ ſignificant Chriſti ſapientiam iuxta illud Apoſtoli Coloſ. 2. *In quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ,& ſcientiæ abſconditi.* Duæ autẽ illæ poſteriores tabulæ in arca repoſitæ ſymbolum fuerunt legis nouæ, cum priores, quæ fractæ fuerant legem veterẽ aliquando abolendam deſignaſſent: quò alluſit Paulus 2. Cor. 3. cum dixit. *Epiſtola eſtis Chriſti miniſtrata à nobis,& ſcripta non atramento, ſed ſpiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus.* Quæ tabularum de lege noua expoſitio eſt D. Aug. lib. 15. contra Fauſt. Manich. c. 4.& D. Ambr. ſeu alterius, quicũque eſt auctor comment. epiſt. ad Rom. c. 7. Denique in eiſdem legis tabulis ſignificatur Chriſtum perfectè legem obſeruaſſe, Deiq; voluntatem adimpleſſe iuxtà illud Pſal. 39. *In capite libri ſcriptum eſt de me, vt facerem voluntatem tuam: Deus meus volui,& legem tuam in medio cordis mei.* Atque hoc eſt illud imperium ſuper humeros eius conſtitutum, de quo loquitur Eſai. c. 9. *Factus eſt principatus ſuper humerum eius:* pro quo Paraphr. Chald. tranſtulit:

Suſcepit legem ſuper ſe, vt ſeruaret eam.

5

Coloſſ. 2. 3.

Tabula in arca repoſita ſymbolũ legis nouæ.

2. Cor. 3. 3.

D. Auguſt.

D. Ambr.

Legẽ perfectè obſeruauit Chriſtus.

Pſal. 39. 8.

Eſai. 9. 6.

Paraph.

CAPVT DVODECIMVM.

ET Signum magnum apparuit in cœlo: Mulier amicta ſole, & luna ſub pedibus eius, & in capite eius corona ſtellarum duodecim, & in vtero habens: & clamat parturiens, & cruciatur vt pariat. Et viſum eſt aliud ſignum in cœlo, & ecce draco magnus rufus, habens capita ſeptem, & cornua decem: & in capitibus eius diademata ſeptem, & cauda eius trahebat tertiam partem ſtellarum cœli, & miſit eas in terram: & draco ſtetit ante mulierem, quæ erat paritura, vt cum peperiſſet, filium eius deuoraret. Et peperit filium maſculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea: & raptus eſt filius eius ad Deum, & ad thronum eius, & mulier fugit in ſolitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi paſcat eam diebus mille ducentis ſexaginta. Et factum eſt prælium magnum in cœlo: Michael, & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius: & non valuerunt, neque locus inuentus eſt eorum amplius in cœlo. Et proiectus eſt draco ille magnus, ſerpens antiquus, qui vocatur Diabolus, & Satanas, qui ſeducit vniuerſum orbem: & proiectus eſt in terram, & Angeli eius cum illo miſſi ſunt. Et audiui vocem magnam in cœlo dicentem: Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & regnum Dei noſtri, & poteſtas Chriſti eius: quia proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum, qui accuſabat illos ante cōſpectum Dei noſtri, die ac nocte. Et ipſi vicerunt eum propter ſanguinem Agni, & propter verbum teſtimonij ſui, & non dilexerunt animas ſuas vſque ad mortem. Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Væ terræ, & mari, quia deſcendit Diabolus ad vos habens iram magnam, ſciens quòd modicum tempus habet. Et poſtquam vidit draco, quòd proiectus eſſet in terram, perſecutus eſt mulierem, quæ peperit maſculum: & datæ ſunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in deſertum in locum ſuum, vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis, à facie ſerpentis. Et miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem aquam tanquam flumen,

vt eam faceret trahi à flumine. Et adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os ſuum, & abſorbuit flumen, quod miſit draco de ore ſuo. Et iratus eſt draco in mulierem, & abijt facere prælium cum reliquis de ſemine eius, qui cuſtodiunt mandata Dei, & habent teſtimonium Ieſu Chriſti. Et ſtetit ſupra arenam maris.

ARGVMENTVM.

Hæc eſt quarta viſio huius operis, eaque illuſtriſsima, atque ad Antichriſti tempora pertinens. Dæmonis, & Antichriſti aduerſus Eccleſiam perſecutio, Eccleſiaque ipſius ſplendor, & de hoſtibus glorioſa victoria, triumphusque commemorantur.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De quarta viſione Ioannis.

Imaginaria huius capitis uiſio deſcribitur.

SECTIO PRIMA.

1 PRimũ vidit Ioãnes ſignũ magnũ in cœlo, mulierẽ ſcilicet amictam ſole, prementem pedibus lunã, & geſtantẽ in capite coronã duodecim ſtellarũ: q̃ grauida erat, & parturiẽs cruciabat, utpareret. Secundò. Vidit aliud ſignũ in cęlo, nimirũ draconẽ magnũ & rufum, habentem capita ſeptem, & cornua Decem, & in capitibus diademata ſeptem: caudaq́; eius tertiã partem ſtellarum cœli in terrã trahebat. Tertiò. Draco ille ſtetit ante mulierem, vt ſimul atq́; peperiſſet, filiũ eius deuoraret. Sed cõtra accidit: mulier .n. peperit filiũ maſculũ, q recturus erat oẽs Gẽtes in uirga ferrea, raptusq́; eſt ad Deum, & ad thronum eius: mulier aũt fugit in ſolitudinem, in locum à Deo paratũ, vt eam ibi paſceret diebus mille ducẽtis ſexaginta. Quartò. Factum eſt ꝓlium magnum in cœlo: Michael. n. & Angeli eius prœliabantur cum dracone: & draco etiam ex altera parte, & Angeli eius depugnabant. Sed nõ præualuerunt, nec inuentus eſt locus eorum amplius in cœlo. Quintò. Draco ille magnus, & ſerpẽs antiquus, qui uocatur Diabolus, & Satanas, qui ſeducit vniuerſum orbem, proiectus eſt in terram, & Angeli eius maxima cælitum acclamatione dicentium: *Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & regnum Dei noſtri, & poteſtas Chriſti eius: quia proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorũ*: illudq́; ſubiungentium: *Væ terræ & mari, quia deſcendit Diabolus ad nos, habens iram magnam ſciens, q modicum tempus habet.* Sextò. Poſtquam draco vidit, ꝙ proiectus eſſet in terram, perſecutus eſt mulierem, q̃ pepererat maſculum, cui tamen datæ sũt duæ alæ aquilę magnæ, vt uolaret in deſertum in locum ſuum à facie ſerpentis, ideſt, fugiens faciem ſerpentis: (ſic.n. nectendus eſt hoc loco contextus (vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidiũ temporis. Septimò. Miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem aquam tanquam flumen, ut eam faceret trahi à flumine. Verum adiuuit terra mulierem, & aperiens os ſuum abſorbuit flumen, quod draco miſerat. Poſtremò. iratus draco in mulierẽ, abijt facere ꝓliũ cũ reliq̃s de ſemine eius, q nimirũ cuſtodiũt mãdata Dei, & habẽt teſtimonium Ieſu Chriſti, ſtetitq́; ſuper arenã maris. Hæc de uiſione: iã de multiplici viſionis myſterio diſputandũ.

Hoc ſignũ magnum Eccleſiam eſſe: & cur ſignũ appelletur?

Signum magnum apparuit in cœlo.

SECTIO SECONDA.

I HAnc mulierem, quam Ioannes ſignum magnum appellat, in literali ſenſu Eccleſiam eſſe cõis eſt interpretũ expoſitio, And. Cæſariẽ. Bedæ, Primaſij, Rich. Vict. Rup. Pann. Ioach. eã ẽt tradit Method. in lib. cui titulus eſt *Sympoſiũ*, & D. Greg. li. 34. Mor. cap. 7. Quo fit, ut qui hanc uiſionem de beatiſſima Virgine interpretant, nõ literalẽ, & hiſtoricũ ſenſum; ſed myſticum,

Andr. Cæſ. Beda. Primaſius. Richa. Vict. Rupert. Pannon. Ioachimus. Method. D. Greg.

ſticum,& allegoricum ſequantur: præter quam quòd neque ipſa uiſio tota Virgini congruit. Siquidem hæc mulier maximè cruciabatur, ut pareret: cum Virgo beatiſſima filium ſuum abſque vllo ſenſu doloris, & moleſtia non ſolum nouē menſibus in utero geſtauerit; ſed etiam pepererit. Accedit, quòd fuga mulieris in deſertum Virgini rectè accommodari non poteſt. Verum nos de hac allegorica expoſitione etiam agemus, poſtquā literalem tradiderimus.

2 Eſt igitur aduertendum ſignum tripliciter potiſſimum vſurpari in ſacris literis. Prima enim eius acceptio eſt pro miraculo, eo quòd miracula Diuinam ueritatem confirment, & quaſi ſignent: ita ſumitur Pſal. 134. *Et miſit ſigna, & prodigia in medio tui Aegypte:* & Act. 5. *Per manus autem Apoſtolorum fiebant ſigna, & prodigia multa in plebe:* & ſexcentis alijs in locis. Secunda ſigni acceptio eſt pro vexillo, veluti Eſaiæ 5. *Eleuabit ſignum in nationibus procul, & ſibilabit ad eum de finibus terræ, & ecce feſtinus velociter veniet.* Quem locum D. Hieron. interpretatur de Romanis, qui ſub Tito Iudæorum Gētem oppreſſerunt, quos Dominus quaſi vexillo erecto è longinquo euocaſſe dicitur: ſimul etiam aliorum refert ſententiam, qui de Gentium uocatione locum accipiunt, quæ nimirum eleuato ſigno crucis, & depoſitis oneribus peccatorū velociter venerint, atque crediderint. Eodem ſenſu ſignum accipitur pſal. 73. *Poſuerunt ſigna ſua, ſigna, & non cognouerunt ſicut in exitu ſuper ſummum.* Priori enim loco ſumuntur ſigna pro uexillis: poſteriori pro monumentis hoc ſenſu: Infideles aduerſarij tui (loquitur cum Deo de euerſione vrbis, & profanatione templi) victores de nobis effecti vexilla ſua in excelſo loco, cuiuſmodi ſunt exitus, ſiue portæ ciuitatum, per quas omnes egrediuntur, erexerunt manifeſta victoriæ ſuæ monumenta: & non cognouerunt ſe tua permiſſione eam victoriam cōſequutos, ſed ſuæ eam uirtuti aſſcripſerūt. Tertiò. Sumitur ſignum pro ſcopo, in quem ſagittæ collimantur, veluti Thren. 3. *Tetēdit arcum ſuum, & poſuit me quaſi ſignum ad ſagittam, miſit in renibus meis filias pharetræ ſuæ,* id eſt, ſagittas, quæ appellantur filiæ pharetræ, quia in pharetra geſtātur,

Prima ſigni acceptio pro miraculo. *Pſal. 134. 9* *Act. 5. 12.* *Secunda pro vexillo.* *Eſai. 5. 26.* *D. Hieron.* *Gentium uocatio.* *Pſal. 73. 4* *Tertia pro ſcopo.* *Thrē. 3. 12.*

loquiturque Hieruſalem de ſupplicio ſibi à Deo inflicto per exercitum Aſſyriorum, ſignificatque, vt interpretatur D. Thom. in ſuis comm. ſuper Thren. Deū tetendiſſe arcum, id eſt, iudiciū, vel exercitum hoſtium, poſuiſſeque illam quaſi ſignum ad ſagittam, in quo uidelicet Aſſyrij ſagittas ſuas iacerent. Eodemque locutionis genere vſus eſt Iob, cum dixit c. 16. *Tenuit ceruicem meam, confregit me, & poſuit me ſibi quaſi in ſignum,* videlicet in qđ oīa tela ſua coniJceret: unde ſtatim ſubiungit: *Circundedit me lanceis ſuis.* Quem locum D. Gregor. lib. 13. Mor. cap. 6 de fideli populo myſticè expendens, *Idcirco,* inquit *ſignum ponitur, ut ſagittarum emiſſione feriatur. Fidelis itaq; populus in ſignū hoſti ſuo eſt poſitus, quia eum ſemper ſuis ictibus impetit, ſuiſq; perſecutionibus affligit: qui enim in hac uita aſſidua mala tolerat, neluti in ſignum poſitus ictus excipit ferientis. Vnde Paulus cum perſecutionum mala toleraret, atq; ſub perſecutione aduerſariorum gemeret, teneram diſcipulorum mentem de ſuis afflictionibus conſolans ait prima Theſſ. 3. Ipſi enim ſcitis, quòd in hoc poſiti ſumus: ac ſi eis apertè diceret,* inquit Greg. *Quid in hoc tempore vulnera veſtra miramini, qui ſi æterna gaudia quærimus, huc ad hoc uenimus, ut feriamur?* Eodem ſenſu dixit de Chriſto Simeon Luc. 2. *Hic poſitus eſt in ruinam, et in reſurrectionem multorum, & in ſignum, cui contradicetur.* Sic enim eum locum intellexit Tertul. lib. de carne Chriſti c. 23 vbi diſputans aduerſus Marcionem negantem veram in Chriſto carnem, *Cognoſcimus,* inquit, *adimpleri propheticam uocem Simeonis ſuper adhuc recentem infantem Dominum pronunciatam: Ecce hic poſitus eſt in ſignum, cui contradicetur: ſignum natiuitatis Chriſti ſecundum Eſai. c. 7. Propterea Dominus dabit ipſe vobis ſignum. Ecce uirgo cōcipiet in vtero, & pariet filium: agnoſcimus enim ſignum contradicibile conceptum, & partum Virginis Mariæ.* Hæc ille.

D. Thom. *D. Greg.* *Iob. 16. 12.* *Iuſti poſiti in mundo ut ſignū pſecutorum ſagittis.* *1. Theſſ 3. 3* *Luc. 2. 34.* *Chriſtus ſignū contradicibile ex Tertul.* *Eſai. 7. 14.*

Primùm igitur Eccleſia ſignum eſt magnum, quia ipſa per ſe magnū quoddam eſt miraculum à Deo mirabilitate effectum. Verè enim miraculum eſt Eccleſiæ contra tam multas, tamq; difficiles Gentium omnium, ac Principum perſecutiones non ſolùm fundatio, ſed, ut ita dicam prodigioſa progreſſio. Præcipuè uerò, ſi ſpectentur ij, per quos fundata eſt, 3

Eccleſiæ fundatio magnum miraculum.

ta eſt, hoc eſt, Apoſtoli pauci numero, genere humiles, abſq; vllo vel humanæ ſapientiæ, vel opum mundanæq; potentiæ præſidio. Hanc enim potiſſimùm ob cauſam appellantur à Paulo gloria Chriſti. 2. Cor. 8. *ſiue*, inquit, *fratres noſtri Apoſtoli Eccleſiarum gloria Chriſti:* vbi gloriæ nominandi caſus eſt: habetur enim Græcè: δόξα Χριστοῦ. Appellantur autem gloria Chriſti: quia Eccleſiæ per eos fundatio Diuinam Chriſti potentiam, ſplendorẽ, & gloriam declarauit. Deinde ſignum, ſiue vexillum fuit, quod Deus erexit ſuæ erga homines beneuolentiæ: idcirco. n. Eccleſiam condidit, quia homines adamauit: idq; Eccleſia ipſa agnoſcit, & diſertis uerbis confitetur, cum ait Cant. 2. *Ordinauit in me charitatem:* ſeu, ut alij trãſferunt ex Hebræo: *Poſuit in me vexillum amoris.* A qua etiam expoſitione non abhorret noſtra tranſlatio: ſi quidem hoc loco *ordinandi* verbum, militare eſt, ad eũ ſenſum, quo milites in acie inſtrui, & ordinari ſolent. Eſt enim Hebraicè uox *Dagal*, quæ propriè ſignificat uexillum erigere; tranſlatè uerò inſignem eſſe in re aliqua, uel eminere: ſimulque iuxta noſtram editionem ſignificatur charitatem ipſam ſolam eſſe ueluti quendam numeroſum exercitum, qui aduerſus animæ hoſtes inſtruitur, & ordinatur. Et iuxta eum ſenſum, quem ſequimur ex tranſlata verbi *Dagal* acceptione, indicatur maxima, & illuſtria amoris argumenta oſtẽdiſſe ſponſum erga Eccleſiam, & in eis inſignem fuiſſe; imò quaſi uexillum ſuſtuliſſe, quod omnes gentes intrepidè ſequerentur iuxta illud Eſaiæ. 5. ſuperius commemoratum: *Eleuabit ſignum in nationibus.* Nec uerò quodlibet ſignum; ſed magnum ſignum fuit: quia hoc Eccleſiæ uexillnm maximum effecit, toto uidelicet orbe expanſum, ut conſpicuum eſſet omnibus, qui ad Eccleſiam aggregare ſe vellent.

Apoſtoli Chriſti gloria. *2. Cor. 8. 23*

Eccleſia vexillum beneuolẽtiæ Dei erga hoĩes. *Cant. 2. 4.*

Charitas numeroſus exercit⁹ aduerſus animæ hoſtes.

4 Deniq; ſignum eſt, ſiue ſcopus, in quẽ omnes Tyranni, ac Principes ſuarũ perſecutionum ſagittas collimarunt: ita ut optimo iure ipſa quoq; ſignum contradictionis appellari poſſit iuxtà illud Thr. 3. *Poſuit me tanquam ſignum ad ſagittã.* Nec ſine myſterio dicitur ſignum magnum, & ita magnum, ut ab eo perſecutorum ſagittæ aberrare non potuerint; cum è contrario ſcopus exiguus eſſe ſoleat, ut difficile ſit illum attingere. Enimuerò Deus potentiæ ſuæ, & uirtutis conſcius Eccleſiam ſignum quoddam magnũ eſſe uoluit, perſecutoribusq; oppoſuit, ut ab eo aberrare non poſſent. Verùm ſimul idem ſignũ fecit impenetrabile, ne aduerſariorum ſagittæ in Eccleſiam intẽtæ eam ullo modo poſſent penetrare, in quo maior Diuinæ potentiæ magnitudo cernitur. Et uerò quis mulierem inter cœleſtes orbes conſidentem, quippe quę lunam pedibus calcaret, ſolemque contingeret, ferire poſſet, cum ante cælum ipſum natura impenetrabile, ſupra quod ſecura reſidebat, penetrare oporteret, hoc eſt, Diuinam ipſam potentiam, qua Eccleſia nititur, ſuperare? Quod argumẽtum quanquam aliàs iam in hoc opere tractauimus, adhuc tamen poſſumus aliis Scripturæ teſtimonijs locupletare.

Eccleſia quo pacto Tyrãnorum ſcopus. *Thren. 3. 12*

Eiuſdem in pſecutionib⁹ ſecuritas

5 Primum ducitur ex pſ. 128. ubi Eccleſia de ſe ipſa ita loquitur *Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Iſrael: Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea: etenim non potuerunt mihi. Supra dorſũ meũ fabricauerunt peccatores: prolongauerunt iniquitatem ſuam. Dominus iuſtus concidet ceruices peccatorum.* Quo loco ad literam ſermo eſt de Synagoga, cuius pueritia in Ægypto fuit, ubi cæpta eſt eius perſecutio: & generalius de Eccleſia, quæ in ipſa ſua infantia oppugnata fuit, cum Cain Abelem fratrem obtruncauit. Sic enim hunc locum intellexit D. Aug. in comm. *Magnus*, inquit, *affectus ſic cepiſſe, quaſi aliquid iam loqueretur: uidetur enim non capiſſe, ſed reſpondiſſe. Reſpondit autem querelis, & cogitationibus infirmorum: Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea. Nunquid ideo non peruenit ad ſenectutem, quia non ceſſauerunt illi expugnando? Conſoletur igitur ſe Eccleſia de præteritis exemplis, & dicat: Etenim non potuerunt mihi.* Hæc Aug. Quod verò ſequitur, huc ſenſum habet: *Supra dorſum meum fabricauerunt peccatores*, immenſã uidelicet perſecutionum fabricãm, ſed quæ non me, ſed ipſos contereret; unde ſubiungitur: *Dominus iuſtus concidet ceruices peccatorum: confundantur, & conuertantur retrorſum omnes, qui oderunt Sion.*

Pſal. 128. 1.

Eccleſia in infantia oppugnatio, et firmitas.

D. Auguſt.

6 Secundum teſtimonium duci poteſt ex Zachar. 1. *Et leuaui*, inquit, Propheta, *oculos meos, & uidi: & ecce quatuor cornua.* *Et*

Zacha. 1. 18

Et leuaui oculos meos, et uidi: et ecce quatuor cornua: Et dixi ad Angelum qui loquebatur: Quid ſunt hæc? & dixit ad me: Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Hieruſalem. In quem locum Hebræi, D. Hieron. & alij per quatuor cornua accipiunt quatuor mundi imperia, quæ Hebræorũ Gẽtem quaſi tauri ventilauerunt, in typum videlicet Eccleſiæ, in quã omnes Reges, atq; Principes tanquam ferociſſimi tauri inſurrexerunt. Sed vide, quid ſequitur: *Oſtendit mihi Dominus quatuor fabros, & dixi: Quid iſti veniunt facere? qui ait: Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam ꝑ ſingulos viros, & nemo eorũ leuauit caput ſuũ, & venerunt iſti deterere ea, vt deijciant cornua Gentium, quæ leuauerunt cornu ſuꝑ terram Iuda.* Per hos quatuor fabros D. Hieron. Theod. & Cyril. Alex. intelligũt Angelos, quorum præſidio Eccleſia defenditur, & Tyrannorum, atq; Hęreticorũ omnium vires quaſi cornua conterũtur. Alij, in quibus eſt Carthuſ. & quidã apud D. Hieron. in eum locum, volunt fabrorum nomine accipiendos eſſe quatuor Euangeliſtas, qui omnium regnorum potentiam, quæ antea Eccleſiam perſequebantur, Euangelij prædicatione, & miraculorum fulgore Chriſti imperio ſubiecerunt. Verùm de huius loci expoſitione plura diximus in noſtris ſuper Zacha. commentarijs, quæ Deo volente cum reliquorum minorum Prophetarum commentatione foras dare inſtituimus. Deniq; Gen. 4. Tubalcain in typum Diaboli dicitur fuiſſe malleator, & faber in cuncta opera æris, & ferri: ſic enim Diabolus malleator eſt Eccleſiæ, quippe qui eã fortiſſimis Tyrannorum, & Hæreticorũ ictibus percutit: quæ tamen tanquam incus fortiſſima malleos omnes cõminuit, & conterit. Quam ob cauſam dicitur Hier. 50. *Confractus, & contritus eſt malleus vniuerſæ terræ*: vbi per malleum vniuerſæ terræ Diabolũ Eccleſiã perſequẽtem interpretatur Orig in comm. eius loci. Nec verò id mirum videri debet, cum Eccleſia adamãtina deſcribatur Amos. 7. iuxta tranſlationem. 70. *Ecce vir ſuper murum adamantinũ, & in manu eius adamas: & dixit dixit Dominus ad me: Ecce ego inijciam adamãtem in medio populi Iſrael.* Vbi per adamãtem Chriſtus in manu Patris, per murum adamãtinum Eccleſia, ſupra quam eſt Chriſtus, accipienda eſt. Itaq; Chriſtum tãquam adamantem in medio omnium Gentium, ac Principum miſit: quem tamen nulla potentia frangere vnquam potuit: quod idem adamãtino muro, ideſt, Eccleſiæ contigit.

Hebræi. D. Hieron. D. Hieron. Tyranni in Eccleſiam tauri ferociſſimi. D. Hieron. Theodor. Cyril. Ale. Dion. Carthuſ. Gen. 4. Dæmon Eccleſiæ malleator. Hier. 50. 23. Orig. Amos 7. 7. Eccleſia murus adamãtinus.

Cur Eccleſia in cœlo appa-ruerit?

Apparuit in cœlo.

SECTIO. III.

CVM mulier Eccleſia ſit, vti diximus, perſpicuum relinquitur cęlum hoc loco non ipſam Eccleſiã ſignificare: iam.n. Eccleſia in ſe ipſa apparuiſſet. Quare exiſtimamus illud hoc loco indicari Eccleſiam cęleſtem eſſe, hoc eſt, è cœlo deſcẽdiſſe per electionẽ Diuinam: quemadmodũ aliàs in hoc opere dicit Ioan. vidiſſe ſe ſponſam Agni deſcẽdentem de cœlo. Præterea, vt vult Pannonius, apparuit in cœlo mulier, quia Eccleſia cœleſtem vitam agit; vnde & in terris quaſi peregrina verſatur, quia & genere iuxta priorem rationem, & cõuerſatione iuxta poſteriorem tota eſt cęleſtis. Id quod eleganter dixit Tertul. in Apologet. c. 1. vbi agens de ꝑſecutionibus Eccleſiæ, *Nihil*, inquit, *Gens Chriſtiana de cauſa ſua deprecatur, quia nec de conditione miratur: ſcit ſe peregrinam in terris agere, inter extraneos facilè inimicos inuenire: cæterùm genus, ſedem, ſpem, gratiam, dignitatem in cœlis habere. Vnum geſtit interdum, ne ignorata damnetur.* Hæc ille. In tribus verò potiſſimũ Eccleſia ſe oſtẽdit de cœlo eſſe, lingua, moribus, affectu. Hac.n. triplici ratione potiſſimùm, cuias ſit quiſpiam, dijudicari ſolet. Et quidem de lingua dictum eſt a Domino Ioan. 3. *Qui de terra eſt, de terra loquitur:* & ibidẽ: *Quem enim miſit Deus, verba Dei loquitur.* Sunt aũt quidã peregrini, qui loquuntur miſto quodã idiomate, quod ex proprio ſcilicet, & peregrino conflatur, vt habes 2. Eſd. 13. *In diebus illis vidi Iudæos ducentes uxores Azotidas, Ammonitidas, & Moabitidas & filij eorũ ex media parte loquebantur Azoticè, & neſciebant loqui Iudaicè, & loquebantur iuxta linguam populi, et populi.*

I. Eccleſia & genere, et cõuerſatione tota cæleſtis. Pannon. Tertull. Io. 3. 31. 34. In quibuſnã ſe oſtendat de cœlo eſſe. 2. Eſd. 13. 23.

Sic

Sic etiã ſunt plerique in Eccleſia, qui nec cęleſtes omnino ſunt, nec planè terreni: ſed vtrunque iũgentes & de cœlo, & de terra loquuntur. Deinde ẽt mores oſtendunt, cuiuſnam patriæ quiſpiam ſit: quẽadmodùm ſignificauit Apoſtolus Philip. 3. *Noſtra conuerſatio in cœlis eſt*, id eſt, noſtri mores cœleſtes ſunt. Deniq; affectus terrarum, & regionũ maximè in hominibus dominantur, & ex iis uniuſcuiuſque regio dignoſcitur: quare ex affectu, & amore rerum cœleſtium oſtendit Eccleſia ſe cœleſtem eſſe.

2 Propter hanc igitur utranque rationẽ Eccleſia in cœlo uiſa eſt, atque in utriuſque typum tabernaculum illud Moſaicum coopertum erat pellibus hiacynthinis, hoc eſt, cœleſtis coloris: unde auctore Ioſepho lib. 3. antiq. c. 7. à longè aſpicientibus cœlum repræſentabat. Eandẽ ob cauſam Eccleſia dicit ſapphirina, eo quòd ſapphirus gemma ſit coloris cœleſtis, & aureis quibuſdam punctis colluceat, quæ ſtellas referunt: quo ſenſu accipiẽdum eſt illud Exo. 24. *Aſcenderũt Moyſes, & Aaron, Nadab, & Abiu, & ſeptuaginta de ſenioribus Iſrael, & viderunt Deũ Iſrael, & ſub pedibus eius quaſi opus lapidis ſapphirini, & quaſi cœlum, cum ſerenum eſt.*

Ioſephus. Tabernaculũ Moſaicũ cœlum referebat.

Exo. 24. 9.

Etenim Eccleſia ueluti thronus quidã eſt ſapphirinus, in quo Deus reſidet: cũ aũt ſubiungitur: *Et quaſi cœlum, cum ſerenum eſt*, ſignificatur trãquillitas, & ſerenitas, quam Eccleſia ſub Dei pedibus habet. Quãquam.n. eam Tyranni, & Hæretici conẽtur turbare: tamen quia ſub Dei pedibus iacet, eiuſq; uirtute, ac potẽtia cõtinetur, ſerenitatem cœli ſua tranquillite repræſentat. Illud obiter aduerte pro eo, quod nos habemus *quaſi lapidis ſapphirini*, legi quoque poſſe ex Hebręo: *quaſi lateris ſapphirini*, ut auctor eſt Lyr. in eum locum, nimirum ut figura lateris Hebræis in memoriam Aegyptiacam ſeruitutem reuocaret, cum in conficiendis lateribus laborabãt: color autem ſapphirinus deſignaret libertatẽ, quam Diuino beneficio erant conſecuti. Simul etiã illud indicabatur lateres, i. labores, q bus Sancti in hac uita probantur, tandem in ſapphiros gloriæ conuertendos: idcirco enim Hebræi uiderũt ſuos lateres in pulcherrimos ſapphiros euaſiſſe.

Eccleſia ſapphirinus Dei thron⁹.

Lyranus.

3 Ad eandem Eccleſiæ cœleſtem naturam adumbrandam apparuit Ezechieli Dñs ſuper alium thronum ſapphirinum, quemadmodùm legimus capite 1. *Super firmamentum, quod erat imminens capiti animalium, quaſi aſpectus lapidis ſapphiri ſimilitudo throni: & ſuper ſimilitudinem throni, ſimilitudo quaſi aſpectus hominis deſuper.* Et quidem meritò thronus iſte ſapphirinus, qui Eccleſiam repręſentat, capitibus quatuor illorũ animalium imminebat: quoniã Eccleſia ſuper quatuor orbis imperia per quatuor illa animalia expreſſa fuit euecta: ſiquidem iis omnibus ſubiugatis ipſa ueluti thronus ſapphirinus remãſit, in quo Chriſtus omnium imperiorum Princeps, moderatorq; reſideret. Accedit, ꝙ illa quatuor animalia, hoc eſt, quatuor imperia thronũ iſtum ſapphirinum in capite geſtant: ſiquidem ex omnibus mundi partibus Reges, ac Principes, Genteſq; uniuerſæ ad Eccleſiam aggregatæ Chriſtum ueluti in throno triũphantis more geſtauerunt: quidni etiã Eccleſiam cęlum appellari agnoſcamus Eſa. 66. *Hæc dicit Dominus: Cœlũ ſedes mea, terra autem ſcabellum pedum meorum.* Etenim D. Aug. in Pſal. 98. exiſtimauit eo loco Eſaię cœli nomine electos accipiendos eſſe, hoc eſt, Eccleſiam: quæ interpretatio etiam eſt D. Hilarij in Pſal. 131. Obiter aũt eſt obſeruanda annotatio, quã in eundem locũ affert idem Hilar. lib. 1. de Trinit. expẽdens, quomodo Dei ſedes dicatur cœlum; terra autem pedum eius ſcabellum: cum tamẽ cœlum palmo, terram pugillo concludat iuxta illud Eſai. 40. *Qui mẽſus eſt pugillo aquas, & cælos palmo põderauit? quis appẽdit tribus digitis molem terræ?* ſeu ut 70. trãſtulerunt: *Quis mẽſus eſt manu aquam, & cælum palmo, & omnem terram pugillo?* Ex quorũ locorũ collatione concludit Hilar. Diuinæ naturæ immẽſitatem nullis locorũ ſpatiis terminatã: ſiquidem cœlum, quod ipſius thronus dicebatur, palmo concludit: terram uerò, quæ dicta fuerat pedũ eius ſcabellum, pugillo comprehendit. *Concluſum*, inquit, *palmo cœlũ rurſum Deo thronus eſt, & terra, quæ pugillo continetur, eadem & ſcabellum pedum eius eſt, ne in throno, & ſcabello ſecundùm habitum conſidentis proteſſio ſpeciei corporeæ poſſit intelligi: cũ id, qđ ſibi thronus, & ſcabellum eſt, rurſum illa ipſa infinitas palmo, ac pugillo apprehendente cõcludat.*

Ezec. 1. 26.

Eccleſia ſuper quatuor mundi imperia euecta.

Eſai. 66. 1.

D. Auguſt.

D. Hilar.

Eſa. 40. 12

Septuag.

Diuina naturæ immẽſitas.

Sed,

domæ comparetur? q̃ſiquidem peior adhuc,quàm Sodoma pronũciatur Tren.4. *Maior effecta eſt iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum.* Ægypti appellatio nõ occurrit, vbi in ſacris literis Hieroſolymis tribuatur: ſed hic locus Apocalypſis clariſſimus ſatis eſſe debet,vt eam vrbem Ægyptum appellari poſſe non immeritò exiſtimemus.

Tren.4.6.

3 Iam illud eſt explicandum, cur Hieruſalem tum Ægyptus, tum Sodoma ſpiritualiter,vt ait Ioannes,hoc eſt,in myſtico ſenſu nominetur? Sciendum eſt igitur Ægyptum appellari Hebraicè *Mitſraim*, quæ vox ſecundum etymon ſignificat afflictionẽ: *metſar* enim Hebraicè afflictio eſt: id qđ maximè in Hieruſalem conuenit, quæ à quatuor mundi imperijs fuit oppreſſa. Verùm Ægyptus per myſteriũ pro tenebris ſumitur ob eas horribiles tenebras, q̃ à Moyſe in Ægypto factæ ſunt tribus diebus vſq; adeò denſę, vt palpari poſſent, quemadmodũ dicitur Exod.10. Atq; hoc potiſſimùm ex capite Hieruſalẽ ſpiritualiter Ægyptus appellaẽ. Quãtę enim tenebrę illam in aduẽtu Meſſiæ occupauerint, ipſimet Hebræi confitentur apud Eſa.59. *Palpauimus ſicut cæci parietem,& quaſi abſq; oculis attrectauimus: impegimus meridie quaſi in tenebris,in caliginoſis quaſi mortui.* Porrò cum dicitur: *palpauimus ſicut cæci parietem*,ingens cæcitas ſignificatur, ſicut & 2. Pet. 1. illis verbis: *Cui enim nõ præſto ſunt hæc,cæcus eſt,& manu tentans*: luſcioſi namq; magna corpora vident, vt ductu manuum nõ ſit opus: atq; adeò indicatur cæcos omino eſſe Iudæos,qui manifeſtã Chriſti Diuinitatem quaſi magnum aliqđ córpus nõ videant, vt non iam luſcioſi, ſed omnino cæci cenſeri debeant. Quã caliginem adũbratam fuiſſe in eo,ꝙ Moyſes loquens cum Dño auferebat velamen,donec exiret,ſiqñ aũt loquebatur ad populum, operiebat rurſùs velamine faciem ſuam, vt refertur Exo.34.expẽdit Rup. lib.4.in Exod.c.44. Quia,inquit,*dum loquitur Moyſes ad Chriſtum, ideſt, ad Euangelicam Eccleſiã,in qua Chriſtus eſt,tollit velamen ſuum,& apertam oſtendit faciem:tollit enim literam occidentẽ, & ſpiritum promit viuificantem. Vbi aũt legitur in ſynagogis Iudæorũ, operit vultũ ſuũ, ideſt,ſpiritualem legis ſenſum.* De eodemq; velamine loquutus eſt Paulus 2. Cor.3.

Hieruſalẽ cur Ægyptus dicatur.

Exod.10.

Hebræorũ ĩ Meſſiæ aduentu cæcitas.

Eſa.59.10.

2.Petr.1.9.

Exo.34.

Eorundẽ cæcitas ĩ Scripturis intelligendis.

Rupertus.

2.Cor.3.14

cum dixit: *Vſq; in hodiernũ diem id ipſum velamen in lectione veteris teſtamenti manet non reuelatũ, (quoniã in Chriſto euacuatur) ſed vſq; in hodiernum diẽ, cũ legitur Moyſes, velamen poſitum eſt ſuper cor eorũ. Cum aũt conuerſus fuerit ad Dominum,auferetur velamen.* Atq; hęc quidem de Ægypto. Cur verò eadẽ Hieruſalem Sodoma dicatur, inde intelliges: ꝙ inſtar Sodomæ ſeſe in turpitudinis cęno per ſummam impudẽtiam volutauerit. Etenim, vt refertur 2. Mach.4. præter multa alia,quæ recenſeri poſſent, Iaſon frater Oniæ,cum per ambitionem ab Antiocho Epiphane ſummum Sacerdotium obtinuiſſet, facta ſibi à Rege poteſtate ephebiam Hieroſolymis conſtituendi,auſus eſt ſub ipſa arce gymnaſium cõſtituere:& optimos quoſque epheborũ in lupanaribus proſtituere, vt non iam Hieruſalem Sodomam æmulari,ſed multò etiam vincere effrænata libidine videretur.

Cur item dicatur Sodoma.

2. Mach.4.

De Enoch, & Heliæ reſurrectione, & in cœlum aſcenſione.

Et poſt dies tres, & dimidium ſpiritus vitæ à Deo intrauit in eos,& aſcenderunt in cœlum in nube.

SECTIO XIII.

1 QVantum ſectatores Antichriſti lætari debeât Enoch, & Heliæ occiſione,atq; ignominia,qua eorũ corpora per tres dies cũ dimidio in plateis Hieroſolymorũ inhumata iacebunt,tradit Ioannes illis verbis. *Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies, & dimidium, & corpora eorum non ſinent poni in monumentis, & inhabitantes terram gaudebunt ſuper illos, & iucundabuntur, & munera mittent inuicem: quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos,qui habitabant ſuper terram.* Cæterùm ſtatim Ioannes corundem Prophetarum gloriam, atq; aduerſariorum timorem, ac trepidationem commemorat, cum ſubiungit Enoch, & Heliam, poſtquam eorum cadauera tribus diebus cum dimidio in plateis Hiero-

Hieroſolymorum inhumata iacuerint, rurſus magna inimicorum trepidatione ſurrecturos: tunc voce de cœlo delapſa, *Aſcendite huc*, aſcenſuros in cœlum in nube: eademque hora terræmotum magnū excitandum, decimamq́; partem ciuitatis, Hieroſolymitanæ ſcilicet, caſuram, & occiſum iri à terræmotu ſeptem hominū millia; reliquos timore percellēdos, gloriamq́; Deo cœli daturos. Quæ omnia, non dubium, quin ad literam, vt verba ſonant, intelligenda ſint.

2 Illud obſeruandum cū ſectatores Antichriſti vſque adeò morte Enoch, & Heliæ triūphaſſent, vt gratulationis cauſa, quemadmodùm docuit Ioannes, inuicem ſibi munera miſerint, repente illis reſurgentibus, & in cęlum palàm aſcendentibus timore perculſos, & obſtupefactos tandem Sanctorum decus, & gloriam agnouiſſe, doluiſſeq́; maximè, quòd eos fuiſſent perſecuti. Ex quo duo colligenda ſunt ad conſolationem Sanctorū: vnum eſt labores eorum tandem finiri, & in gloriam, ſplendoremq́; conuerti. Alterum in eorum inimicos, ac perſecutores acerrimè à Deo animaduerti. Hoc enim ſignificat ille terræmotus, quo ſeptem hominum millia interibunt, compellenturq́; reliqui Sanctorum gloriam, & ſplendorem confiteri. Et quidē quod ad primum attinet, meritò eam ob cauſam Chriſtus Dominus Sanctorum ſtatum laboribus huius vitæ vndiq; circumſeptum comparauit parturienti mulieri, quæ acerbiſſimos dolores in pariēdo patitur; ſed breuiſſimè dolores illi trāſeūt, & incredibili gaudio ob editum infantē compenſantur. Quam etiam ſimilitudinem vſurpauit Apoſtolus Rom. 8. *Omnis creatura ingemiſcit, & parturit vſq; ad huc. Non ſolùm autem illa, ſed & nos ipſi primitias ſpiritus habentes & ipſi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes*, hoc eſt, Non ſolùm omnes creaturæ expectant noſtram remunerationem ſperantes fore, vt tunc iam renouentur: ſed etiam nos ipſi preſſi laboribus gemimus, & perſecutionū preſſuris, ac doloribus fatigati ipſam filiorum Dei adoptionē, & gloriam parturimus. Itaq; iuſtus cū ſe preſſum laboribus viderit, cogitet ſe quaſi fætum gloriæ in ventre geſtare, quam illis doloribus parturit. Hanc nimirùm ob cauſam Sancti omnes in hac vita appellantur à Zacharia *vincti ſpei*: ſic. n. legimus cap. 9. *Tu quoq; in ſanguine teſtamēti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo nō eſt aqua. Cōuertimini ad munitionē vincti ſpei: hodie quoq; annuntians duplicia reddā tibi:* quaſi dicat Propheta Chriſtū alloquens: Tu Chriſte rex potētiſſime ſanctos illos patres, qui in limbo tanquam in lacu, & carcere tenebantur, ſanguine tuo, ꝑ quē fœdus inter homines, ac Deū initū fuit, in libertatem vendicaſti. Conuertimini igitur *ad munitionē*, ſeu locum munitum, hoc eſt, ad Chriſtum ò *vincti ſpei*, ideſt, qui vincti ſperatis. Quo loco per *vinctos ſpei* non ſolùm Iudæi intelligendi ſunt, vt pleriq; volunt, ſed Sancti omnes, qui in hac vita labores pro Chriſto tolerāt, qui *vincti ſpei* appellantur, quia dū vinciūtur, dum conijciuntur in vincula, ibi adhuc ſperant fore, vt è carceribus educti, hoſtibusq́; debellatis duplò maiora præmia accipiāt, quàm ſint ipſi labores: vnde ſequitur: *Duplicia reddam tibi.* Aduertendū eſt autem eleganti periphraſi appellaſſe Prophetam mortales omnes *vinctos ſpei*; quia ſemper ſpe melioris fortunæ in ſuis laboribus ſuſtentantur, quaſi ſint ipſi vincti, & veluti captiui ipſius ſpei, cui nimirùm ſeruiunt, & à qua tanquàm ab hera, & domina ſuſtentantur. Potiſſimùm verò Sancti *vincti ſpei* dicuntur non inuiti, ſed voluntarij: quia ipſi ſe vltrò ob vnam ſpem gloriæ, in carceres, & vincula conijciunt. Nec minùs elegans eſt illa Pauli ſimilitudo, cum Sāctorū ſpem inter perſecutionum diſcrimina anchoram appellauit Hebr. 6. *Qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut anchorā habemus animæ tutam, ac firmam, & incedētem vſque ad interiora velaminis.* Sicut. n. anchora in medio fluctuū nauē retinet, ne à vento, & fluctibus abrepta diſpereat; ita ſpes Sāctos omnes in immēſo vitæ huius Oceano, procelloſisq́; laborū fluctibus ita retinet, vt firmi, ſecuriq́; permaneant: quam anchorā propterea Apoſtolus in cælū iacere præcipit, imò in ipſa Sancta ſanctorū cæleſtia, tanq̄ in locum tutiſſimū, & propter remunerationis ſpē bene laborantibus promiſſæ ad firmandam anchoram, nauemq́; aptiſſimum.

Quod verò attinet ad ſecūdū, eò ptinet illud Pſal. 57. *Lætabitur iuſtus, cū vide-* 3

Sanctorum labores finiuntur.

Ioan. 16.

Rom. 8. 22.

Gloria laborum fætus.

Zach. 9. 11.

Chriſtus locus munitionum.

Sperātium elegans periphraſis.

Sanctorum ſpes in laboribus.

Hebr. 6. 18

Pſ. 57. 11.

rit vindictam: manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris. Quo loco Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *manus ſuas*, habetur, *plantas ſuas.* Eodem tamen recidit: ſignificatur enim lætitia, qua Sancti de impiorum vindicta geſtient, eò quòd ex eorũ punitione videant Dei gloriam magis illuſtrari, ducta ſimilitudine à victoribus, qui in hoſtium ſanguine ſolent pedes tingere. Aliò deflexerunt Caſſiod. D.Hier. D. Aug. & Remig. volunt enim iuſtũ lauare manus in ſanguine peccatoris, ideſt, cautiorem fieri, cum videt eius ſanguinem, ideſt, eum à Deo caſtigatum. Quã eandem expoſitionem ſecutus eſt Diuus Greg. lib. 18. Mor. c. 13. *In peccatorum*, inquit, *morientium ſanguine iuſti lauant manus: quia dum eorum pœna conſpicitur, cõſpicientis vita mundatur.* Et D. Bern. ſerm. 8. in Pſal. *Qui habitat, Planè*, inquit, *non inquinabit in ſanguine manus, ſed lauabit, vt vnde ille cruentus magis, inde iſte nitidior videatur: vnde ille plus ſordet; indè iſte pulchriùs eluceſcat.* Verùm hæc expoſitio nõ literalis eſt, ſed myſtica: ad literam enim ſignificatur gaudiũ, quod iuſti de malorum punitione concipient: quemadmodùm etiam dicitur ſub eadem ſimilitudine pſal. 67. *Dixit Dominus: Ex Baſan conuertam: conuertam in profundum maris: vt intingatur pes tuus in ſanguine: lingua canũ tuorum ex inimicis ab ipſo*, ideſt, Homines ex regione Baſanitide, quæ paret Og hoſti tuo ſæuiſſimo, ex ipſiſmet, inquam, regionibus inimicorum tuorum cõuertam inimicos tuos in profundum maris, hoc eſt, in mare eos demergam, vt ita lætabũdus poſſis lauare pedes tuos in illorum ſanguine, & canes tui eodem inimicorũ cruore ſaturentur.

Sanctorum lætitia de impiorum vindicta.

Caſſiod. D.Hieron. D.Auguſt. Remig.

D.Greg.

D.Bern.

Caſtigato peccatore cautior iuſtus.

Pſal.67.23

COM-

COMMENTARIVM SEXTVM EXEGETICVM.

De tertia viſione Ioannis.

Quæ de tuba ſeptimi Angeli Ioannes ediſſerit, explicantur.

SECTIO PRIMA.

1 IN poſtrema parte huius capitis commemoratur à Ioanne viſio ſeptimi Angeli tuba canentis. Et quidem tubæ ſex Angelorum præcedentium varias perſecutiones, & bella, quibus Eccleſia erat exercenda, terribili ſuo clangore denunciarunt: hæc autem poſtrema tuba fęliciſſimum illud tempus denunciat, in quo Chriſtus hoſtibus ſuis debellatis glorioſè regnabit, vt manifeſtè ſignificatur illis verbis: *Factum eſt regnum huius mundi Domini noſtri, & Chriſti eius, & regnabit in ſæcula ſæculorum.* Quam ob cauſam viginti quatuor ſeniores, qui vniuerſam Eccleſiam repræſentant, vt ſuo loco diximus, Chriſto Domino de pacato eius regno, & imperio gratulantes proni in faciem dixerunt: *Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, quia accepiſti virtutem tuam magnam, & regnaſti.* Lætati enim ſunt, quòd tẽpus illud adueniſſet, in quo Chriſtus probis quidem pręmia, improbis autẽ ſupplicia largiretur. Tunc verò docet Ioannes apertum fuiſſe templum Dei in cęlo, viſamq; arcam teſtamenti, in qua licet aliqui velint ſignificari arcana myſteria rerum futurarum, quæ in arca propter abſconſionem figurentur; probabilior tamen eſt Bedæ, Primaſ. Rup. Pann. & Richardi Vict. ſententia, per huiuſmodi arcam teſtamenti humanitatem Chriſti accipientium, quæ ſe ſe videndam, & fruendam prædeſtinatis demonſtrat. Fulgura verò, voces, & tonitrua, quæ ſubſequuntur, impiorum pœnas grauiſſimas apud inferos ſignificant.

Eccleſia Chriſto Domino de pacato eius regno gratulatur.

Beda. Primaſius. Panno. Victorinus.

Atque hoc modo explicata viſione non eſt, cur cum Ruperto, Pann. Hug. Card. & alijs hanc arcæ fœderis in cælo apparitionem ad ſequens caput referamus, ex eaq; diuerſam viſionem, & caput duodecimum auſpicemur. Illud quoad contextum, & nexum viſionis eſt aduertendũ, hanc tubam ſeptimi Angeli regnũ Chriſti poſt iudicium denuntiantem adhiberi hoc loco per anticipationem: id quod neceſſariò fatendum eſt; ſi quidem capitibus ſequentibus de Antichriſti perſecutione fusè à Ioanne diſputatur: quæ tamẽ Imperij Chriſti fęlicitatem poſt iudiciũ futuram debet antecedere.

Rupert. Pannon. Hugo Car.

Cur humanitas Chriſti dicatur arca teſtamenti.

Apertum eſt templum Dei in cælo, & viſa eſt arca teſtamenti eius in templo eius.

SECTIO II.

1 ILlud in tuba ſeptimi Angeli duntaxat explicationem deſiderat, cur humanitatem Chriſti Ioan. *Arcam teſtamenti* appellauerit iuxtà eam expoſitionem, quã veluti communiorẽ magis probauimus? Igitur humanitatem Chriſti in arca teſtamenti fuiſſe adumbratam docent Cyril. Alex. lib. 4. in Ioan. c. 28. D. Hilar. in pſal. 131. ſuper illa verba: *ſurge Domine in requiem tuam, tu & arca ſanctificationis tuæ.*

Humanitas Chriſti in arca teſtamenti adũbrata.

Cyrill. Alex.

D. Hilar. Pſal. 131. &

Quæ verò ſit inter arcã fœderis,& Chriſtum conuenientia ex ſequentibus manifeſtum fiet.

Primùm. Arca teſtamẽti erat de lignis cetim, hoceſt, cedrinis iuxta communiorem ſententiam, quæ ligna dicuntur imputribilia,& ſummam Chriſti ſanctitatem declarãt: cuius videlicet humanitas nulli uel minimę peccati corruptioni, ne de potentia quidem Dei abſoluta, ſubiecta eſſe potuit. Vnde Paulus Hebr.7. *Talis decebat, vt nobis eſſet Pontifex ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus, & excelſior cœlis factus:* & pſ.21. *Deus Deus meus reſpice in me: quare me dereliquiſti? longè à ſalute mea verba delictorum meorũ:* pro quo Hebraice eſt: *verba rugitus mei:* ut ſit ſenſus: Cur me Pater ita dereliquiſti, vt uerba, quibus tuã opẽ imploro, longè ſint à ſalute impetranda? Verùm ſecũdùm noſtram vulgatam editionẽ duplex eſt expoſitio. Vna eſt, ut ea uerba dicta ſint à Chriſto in pſona omniũ hominũ, appelletq; delicta ſua noſtra ipſorũ delicta, quæ in ſe ad ſatisfaciendum ſuſceperat, quę expoſitio eſt D. Aug. epiſt. 120. de gratia noui teſtam. c.6. Nazian. orat.36. & D. Damaſ. li.3. fidei c.25. & lib.4.c.19. Altera eſt Euthymij in hunc ſenſum: *Delicta mea longè ſunt à me*, hoc eſt, ſaluti meæ nocere nequaquã poſſunt, cum uerè nulla ſint. Eodem pertinet illud pſ.34. *Congregata ſunt ſuper me flagella, & ignoraui.* In quem locum D. Hieron. *Quid nõ cognouerit*, inquit, *quæritur. Quidam putãt dolorem vulnerum, quæ patiebatur in cruce: ſed meliùs ad peccata refertur, quòd nimirũ non habuerit conſcientiam peccatorum, quare crucifixus ſit: quaſi diceret: Propter quòd iſtud mihi accidit, non commiſi.* Ad Chriſtum ẽt à pleriſq. refertur illud Prou.30. *Tria ſũt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viã Aquilæ in cælo, viã colubri ſuper terram, viã nauis in medio mari, & viã viri in adoleſcẽtia:* ſeu ut ex Hebræo eſt legẽdum, *in adoleſcẽtula.* Pro eo, quod nos habemus: *viam colubri ſuper terram*, 70. tranſtulerũt, *viam colubri ſuper petram*: quibus uerbis declaratur Chriſti Dñi innocẽtia inſtar petræ firmiſſima, in qua uidelicet petra ſerpẽs antiquus nullũ potuit peccati uel leuiſſimi ueſtigiũ imprimere. Hanc eandẽ Chriſti ſanctitatẽ exiſtimat Theodor. expreſſam fuiſſe à ſponſa nomine pulchritudinis Cãt.5. *Dilectus meus cãdidus, & rubicũdus, electus ex millibus. Caput eius aurũ optimum. Labia eius lilia diſtillantia myrrhã primam. Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hiacynthis, & totus deſiderabilis,* ſeu, ut habẽt Septuaginta, καὶ ὅλος ἐπιθυμία, ideſt, *& totus deſideriũ:* quę poſtrema uerba ſic ille expẽdit. *Dubitans*, inq t, *ſponſa, quibus eũ laudibus præterea cumularet, vno verbo ſe expedit, & cuncta cõplectitur. Quid, inquiẽs, in ſingulis eius pulchritudinis partibus explicandis moror? totus eſt deſiderium: oẽs ad amandum ſe trahit.* Verùm nemo elegãtiùs innocentiã Chriſti explicauit, quã Paulus cũ dixit ſecũdæ Cor.5. *Eum, qui nõ nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit:* vbi cũ D. Chryſ. obſeruãdus eſt modus loquẽdi Pauli: nec.n dixit *Qui peccatum nõ fecerat*, ſed: *Qui peccatum non nouerat:* quaſi diceret: Vſq; adeò fuit ſegregatus à peccatoribus, ut ne de facie quidem peccatum nouerit.

Chriſti ſanctitas. Heb.7.26. Pſal.21.2. D. Auguſt. D. Gre. Na. D. Io. Da. Euthym. Pſal.34.15. D. Hieron. Prou.30.18 Septuag. Theod.

Cant.5.10. Theodor. Chriſtus totus deſiderium. 2.Co.5.21. D. Chryſ.

Secundò. Erat arca fęderis deaurata intus,& foris, ſeu cooperta intùs,& foris laminis aureis. Eſt.n. Chriſtus totus aureꝰ, ſummiq; ualoris, ac p̃tii, & quatenùs Deus eſt,& quatenus homo eſt. Præterea tã Diuinitas, quã humanitas fulgebãt ardẽtiſſimæ charitatis auro. Nã de Diuinitate accipiẽdum eſt illud Hier. *In charitate perpetua*, i. æterna *dilexi te: ideo attraxi te miſerans.* Propter humanitatẽ uerò appellatur rubicũdus Cãt.5. ideſt, charitate incẽſus. Quanta uerò charitate humanitas Chriſti exarſerit, hac ſimilitudine poteſt modo aliquo intelligi. Si Deꝰ uniuerſam ignis ſphęrã in uaſe aliquo paruo cryſtallino includeret, quinã flãmarũ turbines intùs uoluerẽtur? Cũ igitur Deus infinitã illã Diuinitatis,& charitatis ſphęrã in tã exiguũ humanitatis uaſculum incluſerit iuxta illud Coloſ.1. *In ipſo cõplacuit omnẽ plenitudinẽ inhabitare:* & c.2. *In ipſo habitat omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter:* quos nã, q̃ſo, charitatis ardores in ea humanitate excitari oportebat? Atq; idcirco humanitas Chriſti expſſa fuit ĩ illo Salomonis ferculo, de quo agitur Cant.3. *Ferculũ fecit ſibi Rex Salomõ de lignis Libani: columnas eius fecit argẽteas, reclinatoriũ aureũ, aſcẽſum purpureũ: media charitate conſtrauit ꝓꝑ filias Hieruſalẽ.* Quo loco *ferculũ* alij ſellã geſtatoriã, alij thronũ putãt: per charitatem uerò ipſemet Salomon acci-

2. Chriſti charitas ardentiſſima. Hier.31.3. Coloſ.1.19. & 2.9. Cant.3.9.

acci-

accipiẽdus eſt in media ferculi parte reſidẽs, qui figuratè, & amatorio more appellatur charitas, ꝙ in eo ferculo maximè pulcher, & amabilis Hieroſolymitanis fęminis videretur: vnde ſubditur: *Propter filias Hieruſalem.* Quæ expoſitio confirmari poteſt ex alia eiuſdem loci trãſlatione, quã pleriq; afferũt: pro eo enim, quod nos habemus: *Et media charitate conſtrauit*, transferunt: *Et medium tenet ipſe aſcenſus.* Quod verò dicitur: *Propter filias Hieruſalem*, ſic accipiũt: nõ quòd Salomon à fęminis amaretur, quemadmodum voluit D.Hier. ſed quòd ipſe fęminas adamaret, ad quarũ ſcilicet amorem conciliandũ in eo pulcherrimo ferculo per vrbẽ vehebatur. Sic igitur etiã Chriſti humanitas ferculum fuit Diuinitatis pulcherrimũ, in quo Dei filius ita accenſus amore ferebatur, vt amatoriè, & figuratè ipſemet amor, & charitas dici meritò potuerit. *Propter filias Hieruſalẽ*, ideſt, fidelium animas: tum quia ipſæ in Chriſti amorem incendebantur; tũ quia Chriſtus in eo ferculo ſeſe ſupra modũ amabilẽ exhibebat, filiarumq; Hieruſalẽ amorem ambiebat, eamq; ob cauſam eiuſmodi ferculũ aſcendit, ideſt, humanitatẽ incredibili decore conſpicuam ſibi copulauit. A qua expoſitione non multũ abhorret Beda in cõm. in Cãt. quãuis enim ferculũ ad Eccleſiã referat; tamen aſcẽſum purpureũ de charitate Chriſti interpretatur, propter quã dilexit nos, & lauit ſanguine ſuo purpureo. Nec niſi purpureus aſcẽſus ad hoc ferculum inuenitur: quia nullus Eccleſiam niſi ſacramentis Dñicæ paſſionis imbutus ingreditur. *Media autẽ charitate conſtrauit*, ea videlicet, qua pro nobis paſſus eſt, *propter filias Hieruſalem:* quoniã quantò maiorẽ charitatẽ pro nobis patiẽdo cõmendauit; tantò plures ad ſe redamandum, ac pro ſe patiendum inflammauit. Illud elegãter obſeruauit Beda in reclinatorio aureo adumbratã fuiſſe ſpem perpetuæ quietis, quam Chriſtus fidelibus repromiſit Matth. 11. *Tollite iugum meũ ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde: & inuenietis requiẽ animabus veſtris.* Quod reclinatoriũ aureum fecit, quia requiem nobis Diuinæ viſionẽ gloriæ coruſcantem præparauit. Ratio verò cur ſpes Sanctorũ reclinatorio aureo cõparetur, ea eſt: quoniã Sãcti

D.Hieron.

Humanitas Chriſti, ferculũ Diuinitatis.

Beda.

Eccleſiã nemo ingreditur niſi virtute paſſionis.

Matth. 11. 29.

Spes Sãctorũ reclinatorium aureum.

omnes cum laboribus, & perſecutionibus fatigantur, in hac vna ſpe tanquàm in aureo quodã reclinatorio cõquieſcũt.

Tertiò. Erat propitiatorium in arca, 3
quod erat opertorium quoddam aureũ ipſius arcæ: in quo etiã Chriſtus ipſe exprimitur, quem Paulus Rom. 3. propitiatorem vocat: *Quem propoſuit Deus propitiatorem per fidẽ in ſanguine ipſius*, ſeu, vt alij vertunt, *Propitiationem:* nomen enim Græcum ἱλαστήριον vtrũque ſignificat, q̃ propitiatorij expoſitio eſt Orig. lib. 3. in c. 3. epiſt. ad Rom. D.Hieron. in c. 43. Ezech. D.Greg. hom. 6. in Ezech. Meritò autem dicitur Chriſtus propitiatorium, cũ per eũ Deus nobis fiat propitius iuxta illud Coloſ. 1. *Pacificans per ſanguinem crucis eius, ſiue quæ in terra, ſiue quæ in cœlis ſunt:* & Epheſ. 2. *Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietẽ maceriæ ſoluẽs.* Vnde Regius vates Deum ſibi optans benignum, ac propitium illud ſolùm poſtulabat Pſal. 83. *Protector noſter aſpice Deus, & reſpice in faciem Chriſti tui:* ſperans nimirùm fore, vt Deus cõſpecta Chriſti facie cõtinuò ſibi propitius redderetur. Quartò. Super propitiatorium erant duo Cherubim ſeſe inuicem reſpicientia, conuerſis vultibus in propitiatorium, hoc eſt, duo teſtamẽta, quæ ſibi inuicem concinunt, cùm ad Chriſtum reſpiciunt, quemadmodum interpretatur D.Greg. hom. 6. in Ezech. *Viciſſim*, inquit, *ad ſemetipſa facies tenent: quia quod vnũ promittit, alterum exhibet, dum inter ſe poſitum mediatorem Dei, & hominũ vident.*

Quintò. Erat intra arcã virga Aaron, quæ ſignificabat Chriſti poteſtatẽ tã Regalẽ, quàm Põtificiã: quo ſenſu accipiẽdum eſt illud Pſal. 109. *Virgã virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion*, hoc eſt, Pr̃ mittet filiũ ſuum tanquã virgã quandã potẽtiſſimam ex Sion: quia ex Hieruſalẽ cœpit propagari imperiũ Chriſti: ibi.n. cœpta eſt Euangelij pdicatio. Virgæ autẽ huius potentia, & virtus declaratur, cũ ſubiungitur. *Dominare in medio inimicorũ tuorũ.* Atq; hic eſt huius loci literalis ſenſus, nõ ille, quẽ volũt Hebræi detorquẽtes hunc locũ ad regnũ Dauidis, qui arce Siõ exędificata cœpit eſſe potentior, ac fortior. Aduerte autẽ nomẽ Hebraicũ מטה non ſolũ ſignificare virgã, & ſceptrũ; ſed etiã baculũ, tũ q, a regale ſceptrũ dẽt eẽ baculus,

Rom. 3. 25.

Chriſtus propitiatoriũ.

Orig.

D. Hieron.

D.Greg.

Coloſ. 1. 20.

Epheſ. 2. 14

Pſal. 83. 10

Chriſti facies propitium reddit Patrẽ.

Vtriuſque teſtamenti concordia.

D.Greg.

Pſal. 109. 10.

Chriſti poteſtas regalis, & Pontificia.

lus,& fulcimentorum ſubditorum; tum quia præſtat Regem amari, quam timeri. Quam ob cauſam baculum tanquàm paſtores dicuntur geſtare,& Græcorũ Princeps Agamemnon ab Homero *paſtor populorum* ſæpe dicitur. Vnde Pſal.22. loquens Regius vates de imperio, & principatu Dei ſic ait: *Dominus regit me,& nihil mihi deerit:* vbi pro *regit* habetur Græcè, ποιμαίνει, id eſt, *paſcit*. Cui concinit, quod ſequitur: *In loco paſcua ibi me collocauit*. Et ibidem baculum ſimul, & virgam coniunxit illis verbis: *Virga tua,& baculus tuus ipſa me conſolata ſunt*, vt lenitas imperij Chriſti monſtraretur: imò propterea etiam in arca virga ſimul erat cũ mãna, vt dulcedo manna ſeueritatem virgæ temperaret. Vtrunque enim in Principe neceſſarium eſt, virga,& manna; illa potiſſimum propter malos; hoc præcipuè propter bonos. Quo pertinet illud Cant. 6. *Deſcendi*, ait ſponſa, *in hortum nucum, vt viderem poma conuallium*. Quo loco per hortum ſignificatur Eccleſia, in qua ſunt nuces, id eſt, mali, ad quos colligendos,& excutiendos opus eſt virga: ſunt etiã poma, id eſt, boni, qui non percuſſione virgæ, ſed leni manu carpendi ſunt.

Regẽ amari, quã timeri ſtat.
Homerus.
Pſal.22.1.
Cant.6.10

5 Porrò erant in arca tabulæ legis, quæ ſignificant Chriſti ſapientiam iuxta illud Apoſtoli Coloſ.2. *In quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ,& ſcientiæ abſconditi*. Duæ autẽ illæ poſteriores tabulæ in arca repoſitæ ſymbolum fuerunt legis nouæ, cum priores, quæ fractæ fuerant legem veterẽ aliquando abolendam deſignaſſent: quò alluſit Paulus 2.Cor.3. cum dixit. *Epiſtola eſtis Chriſti miniſtrata à nobis, & ſcripta non atramento, ſed ſpiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus*. Quæ tabularum de lege noua expoſitio eſt D. Aug. lib.15. contra Fauſt. Manich. c.4.& D. Ambr. ſeu alterius, quicũque eſt auctor comment. epiſt. ad Rom. c.7. Denique in eiſdem legis tabulis ſignificatur Chriſtum perfectè legem obſeruaſſe, Deiq; voluntatem adimpleſſe iuxtà illud Pſal.39. *In capite libri ſcriptum eſt de me, vt facerem voluntatem tuam: Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei*. Atque hoc eſt illud imperium ſuper humeros eius conſtitutum, de quo loquitur Eſai. c.9. *Factus eſt principatus ſuper humerum eius:* pro quo Paraphr. Chald. tranſtulit:

Suſcepit legem ſuper ſe, vt ſeruaret eam.

Coloſſ.2.3.
Tabula in arca repoſita ſymbolũ legis noua.
2.Cor.3.3.
D.Auguſt.
D.Ambr.
Legẽ perfectè obſeruauit Chriſtus.
Pſal.39.8.
Eſai.9.6.
Paraph.

CAPVT

CAPVT DVODECIMVM.

ET Signum magnum apparuit in cœlo: Mulier amicta ſole, & luna ſub pedibus eius, & in capite eius corona ſtellarum duodecim, & in vtero habens: & clamat parturiens, & cruciatur vt pariat. Et viſum eſt aliud ſignum in cœlo, & ecce draco magnus rufus, habens capita ſeptem, & cornua decem: & in capitibus eius diademata ſeptem, & cauda eius trahebat tertiam partem ſtellarum cœli, & miſit eas in terram: & draco ſtetit ante mulierem, quæ erat paritura, vt cum peperiſſet, filium eius deuoraret. Et peperit filium maſculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea: & raptus eſt filius eius ad Deum, & ad thronum eius, & mulier fugit in ſolitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi paſcat eam diebus mille ducentis ſexaginta. Et factum eſt prælium magnum in cœlo: Michael, & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius: & non valuerunt, neque locus inuentus eſt eorum amplius in cœlo. Et proiectus eſt draco ille magnus, ſerpens antiquus, qui vocatur Diabolus, & Satanas, qui ſeducit vniuerſum orbem: & proiectus eſt in terram, & Angeli eius cum illo miſſi ſunt. Et audiui vocem magnam in cœlo dicentem: Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & regnum Dei noſtri, & poteſtas Chriſti eius: quia proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum, qui accuſabat illos ante cōſpectum Dei noſtri, die ac nocte. Et ipſi vicerunt eum propter ſanguinem Agni, & propter verbum teſtimonij ſui, & non dilexerunt animas ſuas vſque ad mortem. Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Væ terræ, & mari, quia deſcendit Diabolus ad vos habens iram magnam, ſciens quòd modicum tempus habet. Et poſtquam vidit draco, quòd proiectus eſſet in terram, perſecutus eſt mulierem, quæ peperit maſculum: & datæ ſunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in deſertum in locum ſuum, vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis, à facie ſerpentis. Et miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem aquam tanquam flumen,

vt eam faceret trahi à flumine. Et adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os ſuum, & abſorbuit flumen, quod miſit draco de ore ſuo. Et iratus eſt draco in mulierem, & abijt facere prælium cum reliquis de ſemine eius, qui cuſtodiunt mandata Dei, & habent teſtimonium Ieſu Chriſti. Et ſtetit ſupra arenam maris.

ARGVMENTVM.

Hæc eſt quarta viſio huius operis, eaque illuſtriſsima, atque ad Antichriſti tempora pertinens. Dæmonis, & Antichriſti aduerſus Eccleſiam perſecutio, Eccleſiaque ipſius ſplendor, & de hoſtibus glorioſa victoria, triumphusque commemorantur.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De quarta viſione Ioannis.

Imaginaria huius capitis uiſio deſcribitur.

SECTIO PRIMA.

1 PRimũ vidit Ioãnes ſignũ magnũ in cœlo, mulierẽ ſcilicet amictam ſole, prementem pedibus lunã, & geſtantẽ in capite coronã duodecim ſtellarũ: q̃ grauida erat, & parturiẽs cruciabať, ut pareret. Secundò. Vidit aliud ſignũ in cęlo, nimirũ draconẽ magnũ & rufum, habentem capita ſeptem, & cornua Decem, & in capitibus diademata ſeptem: caudaq́; eius tertiã partem ſtellarum cœli in terrã trahebat. Tertiò. Draco ille ſtetit ante mulierem, vt ſimul atq́; peperiſſet, filiũ eius deuoraret. Sed cõtra accidit: mulier .n. peperit filiũ maſculũ, q̨ recturus erat oẽs Gẽtes in uirga ferrea, raptusq́; eſt ad Deum, & ad thronum eius: mulier aũt fugit in ſolitudinem, in locum à Deo paratũ, vt eam ibi paſceret diebus mille ducẽtis ſexaginta. Quartò. Factum eſt p̃lium magnum in cœlo: Michael. n. & Angeli eius præliabantur cum dracone: & draco etiam ex altera parte, & Angeli eius depugnabant. Sed nõ præualuerunt, nec inuentus eſt locus eorum amplius in cœlo. Quintò. Draco ille magnus, & ſerpẽs antiquus, qui uocatur Diabolus, & Satanas, qui ſeducit vniuerſum orbem, proiectus eſt in terram, & Angeli eius maxima cælitum acclamatione dicentium: *Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & regnum Dei noſtri, & poteſtas Chriſti eius: quia proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorũ*: illudq́; ſubiungentium: *Væ terræ & mari, quia deſcendit Diabolus ad nos, habens iram magnam ſciens, q̃ modicum tempus habet.* Sextò. Poſtquam draco vidit, q̃ proiectus eſſet in terram, perſecutus eſt mulierem, q̃ pepererat maſculum, cui tamen datæ sũt duæ alæ aquilę magnæ, vt uolaret in deſertum in locum ſuum à facie ſerpentis, ideſt, fugiens faciem ſerpentis: (ſic.n. nectendus eſt hoc loco contextus (vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidiũ temporis. Septimò. Miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem aquam tanquam flumen, ut eam faceret trahi á flumine. Verum adiuuit terra mulierem, & aperiens os ſuum abſorbuit flumen, quod draco miſerat. Poſtremò. iratus draco in mulierẽ, abijt facere p̃liũ cũ reliq̨s de ſemine eius, q̨ nimirũ cuſtoſtiũt mãdata Dei, & habẽt teſtimonium Ieſu Chriſti, ſtetitq́; ſuper arenã maris. Hæc de uiſione: iã de multiplici viſionis myſterio diſputandũ.

Hoc ſignũ magnum Eccleſiam eſſe: & cur ſignũ appelletur?

Signum magnum apparuit in cælo.

SECTIO SECONDA.

HAnc mulierem, quam Ioannes ſignum magnum appellat, in literali ſenſu Eccleſiam eſſe cõis eſt interpretũ expoſitio, And. Cæſariẽ. Bedæ, Primaſij, Rich. Vict. Rup. Pann. Ioach. eã ẽt tradit Method. in lib. cui titulus eſt *Sympoſiũ*, & D. Greg. li. 34. Mor. cap. 7. Quo fit, ut qui hanc uiſionem de beatiſſima Virgine interpretanť, nõ literalẽ, & hiſtoricũ ſenſum; ſed my- 1

Andr. Caſ.
Beda.
Primaſius.
Richa. Vict.
Rupert.
Pannon.
Ioachimus.
Method.
D. Greg.

ſticum,

ſticum, & allegoricum ſequantur: præter
quam quòd neque ipſa uiſio tota Virgi-
ni congruit. Siquidem hæc mulier maxi
mè cruciabatur, ut pareret: cum Virgo
beatiſſima filium ſuum abſque vllo ſen-
ſu doloris, & moleſtia non ſolum nouē
menſibus in utero geſtauerit; ſed etiam
pepererit. Accedit, quòd fuga mulieris
in deſertum Virgini rectè accommoda-
ri non poteſt. Verum nos de hac allego-
rica expoſitione etiam agemus, poſtquā
literalem tradiderimus.

2 Eſt igitur aduertendum ſignum tripli
citer potiſſimum vſurpari in ſacris lite-
Prima ſigni acceptio pro miraculo. ris. Prima enim eius acceptio eſt pro mi
raculo, eo quòd miracula Diuinam ueri
tatem confirment, & quaſi ſignent: ita ſu
Pſal. 134. 9 mitur Pſal. 134. *Et miſit ſigna, & prodigia*
Act. 5. 12. *in medio tui Aegypte:* & Act. 5. *Per manus*
autem Apoſtolorum fiebant ſigna, & prodi-
gia multa in plebe: & ſexcentis alijs in lo-
Secunda pro vexillo. cis. Secunda ſigni acceptio eſt pro vexil
lo, veluti Eſaiæ 5. *Eleuabit ſignum in na-*
Eſai. 5. 26. *tionibus procul, & ſibilabit ad eum de fini-*
bus terræ, & ecce feſtinus velociter veniet.
D. Hieron. Quem locum D. Hieron. interpretatur
de Romanis, qui ſub Tito Iudæorum Gē
tem oppreſſerunt, quos Dominus quaſi
vexillo erecto è longinquo euocaſſe di-
citur: ſimul etiam aliorum refert ſenten-
Gentium uocatio. tiam, qui de Gentium uocatione locum
accipiunt, quæ nimirum eleuato ſigno
crucis, & depoſitis oneribus peccatorū
velociter venerint, atque crediderint. Eo
dem ſenſu ſignum accipitur pſal. 73. *Po-*
Pſal. 75. 4 *ſuerunt ſigna ſua, ſigna, & non cognouerunt*
ſicut in exitu ſuper ſummum. Priori enim
loco ſumuntur ſigna pro uexillis: poſte-
riori pro monumentis hoc ſenſu: Infide-
les aduerſarij tui (loquitur cum Deo de
euerſione vrbis, & profanatione templi)
victores de nobis effecti vexilla ſua in
excelſo loco, cuiuſmodi ſunt exitus, ſiue
portæ ciuitatum, per quas omnes egre-
diuntur, erexerunt manifeſta victoriæ
ſuæ monumenta: & non cognouerunt ſe
tua permiſſione eam victoriam cōſequu
tos, ſed ſuæ eam uirtuti aſſcripſerūt. Ter
Tertia pro ſcopo. tiò. Sumitur ſignum pro ſcopo, in quem
ſagittæ collimantur, veluti Thren. 3. *Tetē*
Thrē. 3. 12. *dit arcum ſuum, & poſuit me quaſi ſignum*
ad ſagittam, miſit in renibus meis filias pha-
retræ ſuæ, ideſt, ſagittas, quæ appellantur
filiæ pharetræ, quia in pharetra geſtātur,
loquiturque Hieruſalem de ſupplicio ſi
bi à Deo inflicto per exercitum Aſſyrio
rum, ſignificatque, vt interpretatur D. *D. Thom.*
Thom. in ſuis comm. ſuper Thren. Deū
tetendiſſe arcum, ideſt, iudiciū, vel exer-
citum hoſtium, poſuiſſeque illam quaſi
ſignum ad ſagittam, in quo uidelicet Aſ-
ſyrij ſagittas ſuas iacerent. Eodemque lo
cutionis genere vſus eſt Iob, cum dixit c. *D. Greg.*
16. *Tenuit ceruicem meam, confregit me, & po*
ſuit me ſibi quaſi in ſignum, videlicet in qđ
oīa tela ſua conijceret: unde ſtatim ſub-
iungit: *Circundedit me lanceis ſuis.* Quem
locum D. Gregor. lib. 13. Mor. cap. 6 de fi *Iob. 16. 12.*
deli populo myſticè expendens, *Idcirco,*
inquit *ſignum ponitur, ut ſagittarum emiſ-* *Iuſti poſiti in mundo ut ſignū perſecutorum ſagittis.*
ſione feriatur. Fidelis itaq; populus in ſignū
hoſti ſuo eſt poſitus, quia eum ſemper ſuis icti
bus impetit, ſuisq; perſecutionibus affligit: qui
enim in hac uita aſſidua mala tolerat, velu-
ti in ſignum poſitus ictus excipit ferientis. Vn
de Paulus cum perſecutionum mala tolera-
ret, atq; ſub perſecutione aduerſariorum ge-
meret, teneram diſcipulorum mentem de ſuis
afflictionibus conſolans ait prima Theſſ. 3. Ip
ſi enim ſcitis, quòd in hoc poſiti ſumus: ac ſi *1. Theſſ. 3. 3*
eis apertè diceret, inquit Greg. *Quid in hoc*
tempore vulnera noſtra miramini, qui ſi æter
na gaudia quærimus, huc ad hoc uenimus, ut
feriamur? Eodem ſenſu dixit de Chriſto
Simeon Luc. 2. *Hic poſitus eſt in ruinam, et* *Luc. 2. 34.*
in reſurrectionem multorum, & in ſignum,
cui contradicetur. Sic enim eum locum in
tellexit Tertul. lib. de carne Chriſti c. 23 *Chriſtus ſignū contradicibile ex Tertul.*
vbi diſputans aduerſus Marcionem ne-
gantem veram in Chriſto carnem, *Cogno*
ſcimus, inquit, *adimpleri propheticam uocem*
Simeonis ſuper adhuc recentem infantem Do
minum pronunciatam: Ecce hic poſitus eſt in
ſignum, cui contradicetur: ſignum natiuita-
tis Chriſti ſecundum Eſai. c. 7. Propterea Do *Eſai. 7. 14.*
minus dabit ipſe vobis ſignum. Ecce uirgo cō
cipiet in vtero, & pariet filium: agnoſcimus
enim ſignum contradicibile conceptum, &
partum Virginis Mariæ. Hæc ille.

Primùm igitur Eccleſia ſignum eſt 3
magnum, quia ipſa per ſe magnū quod- *Eccleſiæ fundatio magnum miraculum.*
dam eſt miraculum à Deo mirabilitate
effectum. Verè enim miraculum eſt Ec-
cleſiæ contra tam multas, tamq; diffici-
les Gentium omnium, ac Principum per
ſecutiones non ſolùm fundatio, ſed, ut
ita dicam, prodigioſa progreſſio. Præci-
puè uerò, ſi ſpectentur ij, per quos funda
ta eſt,

ta eſt, hoc eſt, Apoſtoli pauci numero, genere humiles, abſq; vllo vel humanæ ſapientiæ, vel opum mundanæq; potentiæ præſidio. Hanc enim potiſſimùm ob cauſam appellantur à Paulo gloria Chriſti. 2. Cor. 8. *ſiue*, inquit, *fratres noſtri Apoſtoli Eccleſiarum gloria Chriſti:* vbi gloriæ nominandi caſus eſt: habetur enim Græcè: δόξα Χριςοῦ. Appellantur autem gloria Chriſti: quia Eccleſiæ per eos fundatio Diuinam Chriſti potentiam, ſplendorẽ, & gloriam declarauit. Deinde ſignum, ſiue vexillum fuit, quod Deus erexit ſuæ erga homines beneuolentiæ: idcirco. n. Eccleſiam condidit, quia homines adamauit: idq; Eccleſia ipſa agnoſcit, & diſertis uerbis confitetur, cum ait Cant. 2. *Ordinauit in me charitatem:* ſeu, ut alij tranſferunt ex Hebræo *: Poſuit in me vexillum amoris.* A qua etiam expoſitione non abhorret noſtra tranſlatio: ſi quidem hoc loco *ordinandi* verbum, militare eſt, ad eũ ſenſum, quo milites in acie inſtrui, & ordinari ſolent. Eſt enim Hebraicè uox *Dagal*, quæ propriè ſignificat uexillum erigere; tranſlatè uerò inſignem eſſe in re aliqua, uel eminere: ſimulque iuxta noſtram editionem ſignificatur charitatem ipſam ſolam eſſe ueluti quendam numeroſum exercitum, qui aduerſus animæ hoſtes inſtruitur, & ordinatur. Et iuxta eum ſenſum, quem ſequimur ex tranſlata verbi *Dagal* acceptione, indicatur maxima, & illuſtria amoris argumenta oſtẽdiſſe ſponſum erga Eccleſiam, & in eis inſignem fuiſſe; imò quaſi uexillum ſuſtuliſſe, quod omnes gentes intrepidè ſequerentur iuxta illud Eſaiæ. 5. ſuperius commemoratum: *Eleuabit ſignum in nationibus.* Nec uerò quodlibet ſignum; ſed magnum ſignum fuit: quia hoc Eccleſiæ uexillnm maximum effecit, toto uidelicet orbe expanſum, ut conſpicuum eſſet omnibus, qui ad Eccleſiam aggregare ſe vellent.

Apoſtoli Chriſti gloria. *2. Cor. 8. 23*

Eccleſia vexillum beneuolẽtiæ Dei erga hoĩes. *Cant. 2. 4.*

Charitas numeroſus exercit⁹ aduerſus animæ hoſtes.

4 Deniq; ſignum eſt, ſiue ſcopus, in quẽ omnes Tyranni, ac Principes ſuarũ perſecutionum ſagittas collimarunt: ita ut optimo iure ipſa quoq; ſignum contradictionis appellari poſſit iuxta illud Thr. 3. *Poſuit me tanquam ſignum ad ſagittã.* Nec ſine myſterio dicitur ſignum magnum, & ita magnum, ut ab eo perſecutorum ſagittæ aberrare non potuerint: cum è contrario ſcopus exiguus eſſe ſoleat, ut difficille ſit illum attingere. Enimuerò Deus potentiæ ſuæ, & uirtutis conſcius Eccleſiam ſignum quoddam magnũ eſſe uoluit, perſecutoribusq; oppoſuit, ut ab eo aberrare non poſſent. Verùm ſimul idem ſignũ fecit impenetrabile, ne aduerſariorum ſagittæ in Eccleſiam intẽtæ eam ullo modo poſſent penetrare, in quo maior Diuinæ potentiæ magnitudo cernitur. Et uerò quis mulierem inter cœleſtes orbes conſidentem, quippe quę lunam pedibus calcaret, ſolemque contingeret, ferire poſſet, cum ante cælum ipſum natura impenetrabile, ſupra quod ſecura reſidebat, penetrare oporteret, hoc eſt, Diuinam ipſam potentiam, qua Eccleſia nititur, ſuperare? Quod argumẽtum quanquam aliàs iam in hoc opere tractauimus, adhuc tamen poſſumus aliis Scripturæ teſtimonijs locupletare.

Eccleſia quo pacto Tyrãnorum ſcopus. *Thren. 3. 12*

Eiuſdem in pſecutionib⁹ ſecuritas

Primum ducitur ex pſ. 128. ubi Eccleſia de ſe ipſa ita loquitur *Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Iſrael: Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea: etenim non potuerunt mihi. Supra dorſũ meũ fabricauerunt peccatores: prolongauerunt iniquitatem ſuam. Dominus iuſtus concidet ceruices peccatorum.* Quo loco ad literam ſermo eſt de Synagoga, cuius pueritia in Ægypto fuit, ubi cæpta eſt eius perſecutio: & generalius de Eccleſia, quæ in ipſa ſua infantia oppugnata fuit, cum Cain Abelem fratrem obtruncauit. Sic enim hunc locum intellexit D. Aug. in comm. *Magnus, inquit, affectus ſic cæpiſſe, quaſi aliquid iam loqueretur: uidetur enim non cæpiſſe, ſed reſpondiſſe. Reſpondit autem querelis, & cogitationibus infirmorum: Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea. Nunquid ideo non peruenit ad ſenectutem, quia non ceſſauerunt illi expugnando? Conſoletur igitur ſe Eccleſia de præteritis exemplis, & dicat: Etenim non potuerunt mihi.* Hæc Aug. Quod verò ſequitur, huc ſenſum habet: *Supra dorſum meum fabricauerunt peccatores*, immensã uidelicet perſecutionum fabricàm, ſed quæ non me, ſed ipſos contereret; unde ſubiungitur: *Dominus iuſtus concidet ceruices peccatorum: confundantur, & conuertantur retrorſum omnes, qui oderunt Sion.* 5

Pſal. 128. 1.

Eccleſia in infantia oppugnatio, et firmitas.

D. Auguſt.

Secundum teſtimonium duci poteſt ex Zachar. 1. *Et leuaui*, inquit, Propheta, *oculos meos, & uidi: & ecce quatuor cornua.* 6

Zacha. 1. 18

Et

Sic etiã ſunt plerique in Eccleſia, qui nec cęleſtes omnino ſunt, nec planè terreni: ſed vtrunque iũgentes & de cœlo, & de terra loquuntur. Deinde ẽt mores oſtendunt, cuiuſnam patriæ quiſpiam ſit: quẽadmodùm ſignificauit Apoſtolus Philip. 3. *Noſtra conuerſatio in cœlis eſt*, id eſt, noſtri mores cœleſtes ſunt. Deniq; affectus terrarum, & regionũ maximè in hominibus dominantur, & ex iis uniuſcuiuſque regio dignoſcitur: quare ex affectu, & amore rerum cœleſtium oſtendit Eccleſia ſe cœleſtem eſſe.

2 Propter hanc igitur utranque rationẽ Eccleſia in cœlo uiſa eſt, atque in utriuſque typum tabernaculum illud Moſaicum coopertum erat pellibus hiacynthinis, hoc eſt, cœleſtis coloris: unde auctore Ioſepho lib. 3. antiq. c. 7. à longè aſpicientibus cœlum repræſentabat. Eandẽ ob cauſam Eccleſia dicit ſapphirina, eo quòd ſapphirus gemma ſit coloris cœleſtis, & aureis quibuſdam punctis colluceat, quæ ſtellas referunt: quo ſenſu accipiẽdum eſt illud Exo. 24. *Aſcenderũt Moyſes, & Aaron, Nadab, & Abiu, & ſeptuaginta de ſenioribus Iſrael, & viderunt Deũ Iſrael, & ſub pedibus eius quaſi opus lapidis ſapphirini, & quaſi cœlum, cum ſerenum eſt.* Etenim Eccleſia ueluti thronus quidã eſt ſapphirinus, in quo Deus reſidet: cũ aũt ſubiungitur: *Et quaſi cœlum, cum ſerenum eſt*, ſignificatur trãquillitas, & ſerenitas, quam Eccleſia ſub Dei pedibus habet. Quãquam.n. eam Tyranni, & Hæretici conẽtur turbare: tamen quia ſub Dei pedibus iacet, eiuſq; uirtute, ac potẽtia cõtinetur, ſerenitatem cœli ſua tranquillite repræſentat. Illud obiter aduerte pro eo, quod nos habemus *quaſi lapidis ſapphirini*, legi quoque poſſe ex Hebręo: *quaſi lateris ſapphirini*, ut auctor eſt Lyr. in eum locum, nimirum ut figura lateris Hebræis in memoriam Aegyptiacam ſeruitutem reuocaret, cum in conficiendis lateribus laborabãt: color autem ſapphirinus deſignaret libertatẽ, quam Diuino beneficio erant conſecuti. Simul etiã illud indicabatur lateres, i. labores, q̃bus Sancti in hac uita probantur, tandem in ſapphiros gloriæ conuertendos: idcirco enim Hebræi uiderũt ſuos lateres in pulcherrimos ſapphiros euaſiſſe.

Ioſephus. *Tabernaculũ Moſaicũ cœlum referebat.*

Exo. 24. 9.

Eccleſia ſapphirinus Dei thron⁹.

Lyranus.

3 Ad eandem Eccleſiæ cœleſtem naturam adumbrandam apparuit Ezechieli Dñs ſuper alium thronum ſapphirinum, quemadmodùm legimus capite 1. *Super firmamentum, quod erat imminens capiti animalium, quaſi aſpectus lapidis ſapphiri ſimilitudo throni: & ſuper ſimilitudinem throni, ſimilitudo quaſi aſpectus hominis deſuper.* Et quidem meritò thronus iſte ſapphirinus, qui Eccleſiam repręſentat, capitibus quatuor illorũ animalium imminebat: quoniã Eccleſia ſuper quatuor orbis imperia per quatuor illa animalia expreſſa fuit euecta: ſiquidem iis omnibus ſubiugatis ipſa ueluti thronus ſapphirinus remãſit, in quo Chriſtus omnium imperiorum Princeps, moderatorq; reſideret. Accedit, ꝙ illa quatuor animalia, hoc eſt, quatuor imperia thronũ iſtum ſapphirinum in capite geſtant: ſiquidem ex omnibus mundi partibus Reges, ac Principes, Genteſq; uniuerſæ ad Eccleſiam aggregatæ Chriſtum ueluti in throno triũphantis more geſtauerunt: quidni etiã Eccleſiam cęlum appellari agnoſcamus Eſa. 66. *Hæc dicit Dominus: Cœlũ ſedes mea, terra autem ſcabellum pedum meorum.* Etenim D. Aug. in Pſal. 98. exiſtimauit eo loco Eſaię cœli nomine electos accipiendos eſſe, hoc eſt, Eccleſiam: quæ interpretatio etiam eſt D. Hilarij in Pſal. 131. Obiter aũt eſt obſeruanda annotatio, quã in eundem locũ affert idem Hilar. lib. 1. de Trinit. expẽdens, quomodo Dei ſedes dicatur cœlum; terra autem pedum eius ſcabellum: cum tamẽ cœlum palmo, terram pugillo concludat iuxta illud Eſai. 40. *Qui mẽſus eſt pugillo aquas, & cælos palmo põderauit? quis appẽdit tribus digitis molem terræ?* ſeu ut 70. trãſtulerunt: *Quis mẽſus eſt manu aquam, & cælum palmo, & omnem terram pugillo?* Ex quorũ locorũ collatione concludit Hilar. Diuinæ naturæ immẽſitatem nullis locorũ ſpatiis terminatã: ſiquidem cœlum, quod ipſius thronus dicebatur, palmo concludit: terram uerò, quæ dicta fuerat pedũ eius ſcabellum, pugillo comprehendit. *Concluſum*, inquit, *palmo cœlũ rurſum Deo thronus eſt, & terra, quæ pugillo continetur, eadem & ſcabellum pedum eius eſt, ne in throno, & ſcabello ſecundùm habitum conſidentis protẽſio ſpeciei corporeæ poſſit intelligi: cũ id, q̃d ſibi thronus, & ſcabellum eſt, rurſum illa ipſa infinitas palmo, ac pugillo apprehendente cõcludat.*

Ezec. 1. 26.

Eccleſia ſuper quatuor mundi imperia euecta.

Eſai. 66. 1.

D. Auguſt.

D. Hilar.

Eſa. 40. 12

Septuag.

Diuina natura immẽſitas.

Sed,

4 Sed, vt ad inſtitutum reuertamur, quoniam cœleſtis planè eſt Eccleſia, idcirco firmamenti, ſiue ſtelligeri cœli nomine ſignificatur: ſic enim firmamētum illud poſſumus accipere, quod paulò ante ex Ezechiele diximus ſupra capita animalium apparuiſſe. Sicut enim in firmamento lucent ſydera, & conſtellationes varię ex ſyderibus conflatę: ita in Eccleſiæ firmamento Sancti ſunt veluti ſydera, & pulcherrimæ virtutum cōnexiones, quaſi conſtellationæs nobiliſſimæ. Vnde D.Greg.lib.9.Mor.cap.6.ad Eccleſiam refert illud Iob.9. *Qui facit Arcturum, & Orionas, & Hyadas, & interiora Auſtri.* Quo loco per Arcturum ſeptem ſtellis fulgentem accipit Eccleſiam ſeptē candelabris in Apocalypſi rutilātem: per Orionas verò Martyres, quia ſicut Oriones in ipſo pondere temporis hyemalis oriuntur, ſuoq; ortu tempeſtates excitant, & maria, terraſq; perturbant; ita Martyres, dum Eccleſiam ad ſtatum prędicationis erigunt, pondus perſequentium, moleſtiaſq; paſſuri ad cœli faciem quaſi in hyeme veniunt. Ijs etiam ortis mare, terraq; turbantur, quia Gentilitas videns mores ſuos deſtrui apparēte Martyrum fortitudine doluit. Deniq; Hyadas Doctores interpretātur, quia nimirū Hyades à pluuia nomen acceperunt, eo quòd ortæ proculdubio imbres ferant: ſic enim Doctores ad ſtatum vniuerſalis Eccleſiæ quaſi in cœli faciem deducti ſuper arentem humani pectoris terram ſanctæ prædicationis imbres fundunt iuxta illud Deut.32. *Concreſcat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina.* Hæc ille. Quid? Nonne duodecim Apoſtoli duodecim ſigna ſunt Zodiaci, ideſt, vitalis circuli in firmamento Eccleſiæ conſtituta? quemadmodum ſubtiliter tractat Geor.Venet.in ſua Harm.Cant.2. ton.7.cap.8.9. 10. 11. & 12. noſq; fuſius diſſeremus, cum coronam duodecim ſtellarum explicabimus. Ex his omnibus illud cōficitur Eccleſiam duplici de cauſa cœleſtem eſſe; tum quia è cœlo per æternam electionem habuit ortum; tum quia cœleſtem in terris vitam agit: atq; adeò meritò in cœlo Ioanni apparuiſſe.

Eccleſia cœlum, Sancti ſydera. D.Greg. Iob.9.9. Deut.32.2. Apoſtoli duodecim ſigna zodiaci Georg. Ven.

Cur Eccleſia appelletur mulier.

Signum magnum apparuit in cælo, mulier.

SECTIO IIII.

1 SIgnum illud magnum, quod in cœlo apparuit, mulier fuit amicta ſole. Cum igitur ea Eccleſiam adumbrauerit, vti diximus, illud iam ordine ſequitur explicandum, cur mulieris appellatione cenſeatur? Illa igitur eius appellationis eſt ratio potiſſima, quòd Eccleſia Chriſti ſponſa ſit, ab eoque veluti grauidata fructum ferat meritorum: quemadmodum luculentè explicauit Apoſtolus Epheſ.5. *Viri diligite vxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam:* quod Eccleſiæ, & Chriſti coniugium fuit auctore Paulo ibidem in cōiugio Adam, & Euæ adumbratum, cum Adam dixit: *Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea: Sacramentum hoc*, inquit Paulus, *magnum eſt: ego autem dico in Chriſto, & in Eccleſia.* Id quod præter alios expendens D. Aug.lib.2.de ſymbolo ad Catœcumenos cap. 6. de Chriſto in cruce interpretatur. *Aſcendat*, inquit, *ſponſus noſter thalami ſui lectum; dormiat moriendo; aperiatur eius latus, & Eccleſia prodeat virgo: vt quomodo Eua facta eſt ex latere Adæ dormientis; ita & Eccleſia formetur ex latere Chriſti in cruce pendentis. Percuſſum enim eſt eius latus, & ſtatim manauit ſanguis, & aqua, quæ ſunt Eccleſiæ gemina ſacramenta: aqua, in qua eſt ſponſa purificata; ſanguis, ex quo inuenitur eſſe dotata. O magnum myſterium de ſponſo ſponſa naſcitur, & vt naſcitur, ſtatim illi coniungitur: & tunc ſponſa nubit; quando ſponſus moritur: & tunc ſponſus coniungitur; quando à mortalibus ſeparatur: & quando ille ſuper cœlos exaltatur; tunc iſta in terra fœcundatur.* Hæc ille.

Potiſſima ratio, quia eſt ſponſa Chriſti. Epheſ.5.25 & 32. Gen. 2. 23. D. Aug.

2 Eſt ad hoc matrimonium explicādum illuſtriſſimum illud apud Oſeam teſtimonium cap. 2. vbi Dominus ſic ad Eccleſiam loquitur: *Sponſabo te mihi in ſempiternum: & ſponſabo te mihi in iuſtitia, & iudicio, & in miſericordia, & in miſerationibus. Et ſponſabo te mihi in fide: &*

Oſea 2. 19.

ſcies,

ſcies, quia ego Dominus. Vbi aduertendum eſt ter *deſponſationis* nomen repeti propter tres perſonas Diuinas, quibus Eccleſia eſt deſponſata: quamquam D. Hieron. aliam rationem afferat dicens Deum primò ſibi deſpondiſſe Eccleſiam in Abraham, ſiue in Ægypto, vt vxorem haberet ſempiternam: ſecundò in monte Sina, cum ei dedit pro ſponſalibus legis iuſtitiam, atq; iudicium, & iunctam legi miſericordiam, vt nimirum quando peccaret, traderetur captiuitati; & cum ageret pœnitentiam, reuocaretur in patriam, & miſericordiam conſequeretur: atq; de his ſponſalibus loquutum fuiſſe Regium vatem Pſ. 100. *Miſericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine*: eademque ſponſalia nomine calicis explicaſſe, cum dixit Pſ. 74. *Calix in manu Domini vini meri plenus miſto: & inclinauit ex hoc in hoc*, ideſt vt ipſe interpretatur, inclinauit calicem iuſtitiæ in calicem miſericordię & rurſus calicem miſericordiæ in calicem iuſtitiæ. Denique tertiò eandem Eccleſiã Chriſto crucifixo, & à mortuis reſurgenti deſponſata nõ in legis iuſtitia, ſed in fide Euãgelij: qui aut ſic fuerit deſpõſatus, ſtatim ſciet, q̃ a ipſe ſit De⁹.

Eccleſiã ſibi deſpõdit Deus primò in Abraham: ſecundo in mõte Sina.

Pſ. 100. 1. et 47. 9.

Tertio in Chriſti morte.

3 Nec verò, cum Eccleſia mulier dicitur, de eius virginitate dubites: quãquàm enim apud latinitatis auctores mulier ꝑ corrupta fęmina vſurpetur, veluti actione tertia in Verrem: *Ne quis hæredem virginem, neue mulierem faceret*: tamen non modò in ſacris literis, ſed etiam ex vi verbi auctore D. Hieron. in cap. 4. epiſt. ad Gal. ſexum magis, quàm copulam viri ſignificat: vt fusè probat Tertul. in lib. de velandis virginibus, probatq; ex Gen. 2. vbi Eua, cum adhuc virgo eſſet, mulier appellatur: & ex beatiſſima Virgine, quę ſæpe mulier dicitur, veluti ad Gal. 4 *Miſit Deus filium ſuum factum ex muliere, factum ſub lege*: & Ioan. 2. *Quid mihi, & tibi eſt mulier?* & cap. 19. *Mulier, ecce filius tuus*. De eadem quoque re doctè diſſerit Origen. hom. 8. in Leuit. ad illa verba Leuit. 12. *Mulier ſi ſuſcepto ſemine peperit maſculum, immunda erit ſeptem diebus*. Itaque Eccleſia & mulier eſt propter cõiugium, & fœcunditatem, & virgo propter puritatẽ, & ſanctimoniam: vt enim rectè annotauit D. Hier. in cap. 2. Oſeæ, illud intereſt inter Dei coniunctionem, & hominum, quòd homo cum vxorem acceperit, de virgine facit mulierem, ideſt, non virginem: Deus autem meretricibus ſpiritualiter copulatus eas mutat in virgines. Id quod ad literam duobus clariſſimis teſtimonijs oſtenditur: vnum eſt illud Hierem. 3. vbi poſtquam vrbis Hieruſalem adulteria commemorantur illis verbis: *Leua oculos tuos in directum, & vide, vbi non proſtrata ſis: polluiſti terram in fornicationibus tuis, & in malitijs tuis. Quam ob rem prohibitæ ſunt ſtillæ pluuiarum, & ſerotinus imber non fuit: frons mulieris meretricis facta eſt tibi, noluiſti erubeſcere*: ſtatim ſubiungitur: *Ergo ſaltem amodò voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ tu es*. Vbi cernis meretricem mulierem ad virginitatem inuitari per ſpiritualem coniunctionem cum Deo. Illud obiter in hunc locum eſt obſeruandum maximi apud Deum momenti eſſe patris appellationem: ſiquidem Deus Hieruſalem fornicariam ciuitatẽ, & ſub eius typo quamlibet peccatricem animã adhortatur, vt ipſum patrem appellet, ſi velit veniam facilè impetrare: quaſi tanto nomine, tantæq; pietatis audito fieri non poſſit, quin ſtatim ad miſericordiam commoueatur, quemadmodũ pater amplecti, & oſculari ſolet filium infantulũ, cum ei repetita identidem patris appellatione blanditur: quam ob cauſam Dominus cũ diſcipulos orare docuit, hinc inchoare orationem præcepit: *Pater noſter, qui es in cœlis*. Indeq; duntaxat prodigus ille filius animos ſumpſit, & reconciliationis fiduciam: *ibo*, inquit, *ad patrem meum, & dicam ei: Pater peccaui in cœlum, & coram te*. Hac eadem ratione Deum exorare nomine populi conatur Eſaias cap. 63. *Attende de cœlo, & vide de habitaculo ſancto tuo: vbi eſt zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viſcerum tuorum, & miſerationum tuarum? ſuper me continuerunt ſe. Tu enim pater noſter, & Abraham neſciuit nos & Iſrael ignorauit nos. Tu Domine pater noſter, redemptor noſter, à ſeculo nomen tuum*. Quo loco primum ſignificat Propheta Deum vſque adeò clementem eſſe, vt Abrahamus, & Iſrael, ſiue Iacob præ illo nomen patris minimè mereantur: idcirco enim dixit: *Abraham neſciuit nos, & Iſrael ignorauit nos*, nimirũ ſi tecum conferantur. Secundò aduerte, cum

M. Tullius.
Mulier nomen ſexus.
D. Hieron.
Geneſ. 2.
Gal. 4. 4.
Ioan. 2. 4.
Ioan. 19. 26
Orig.
Leuit. 12. 2
D. Hiron.

Hiere. 3. 2.
Patris appellatio quãti momenti apud Deũ.
Matt. 4. 9.
Luc. 15. 18.
Eſa. 63. 15.
Miſericordia Dei fortitudo.

eum dicitur: *vbi eſt fortitudo tua, multitudo viſcerum tuorum, & miſerationum tuarum?* appellari fortitudinem Dei ipſius miſericordiam, eo ꝙ miſericordiæ operibus maximè omnipotentiam ſuam declarare ſoleat. Tertiò. Admirabundus Propheta dixit: *ſuper me continuerunt ſe*, quaſi nouum quiddam ſit in Deo, poſſe miſericordiarum ſuarum viſcera continere, quin ea liberaliter effundat. Deniq; bis appellauit Propheta Deum *Patrem*: fuit enim ſemel pater per creationem, & iterum per redemptionem.

4 Sed, vt ad locum Hierem. citatum reuertamur, aduertẽdum eſt appellari Deũ ducem virginitatis Eccleſiæ, & cuiuslibet animæ ipſi conſecratæ non ſolùm, quia ſponſarum ſuarum virginitatem ſeruat; ſed etiam, quoniam ipſe eſt, qui tanquam dux virginum præit, vexillumque erigit caſtitatis, ſine cuius videlicet ope virginitas conſeruari non poteſt. Itaque ipſe eſt, qui tanquam dux pro virginibus militat in difficillimis certaminibus caſtitatis. Vnde & Apoc. 14. apparuit virginum exercitus ſequens Agnum, quocunque iuiſſet, tanquam in hoc prælio ducẽ, ac bellatorem fortiſſimum. Et quidem vox Hebræa in loco illo Hieremiæ, pro qua Vulgatus tranſtulit *Ducem*, propriè ducem, qui alios pręit, & regit, ſignificat: ea enim eſt germana ſignificatio vocis *Aluph* vnde illud Hierem. 11. *Ego quaſi agnus manſuetus, qui portatur ad victimam: & non cognoui, quia cogitauerunt ſuper me conſilia dicentes: Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium*: vbi ad literam eſt ſermo de paſſione Chriſti, ſic iuxta veritatem Hebraicã transferendum eſſet: *Ego quaſi agnus dux reliquorum*: eſt enim pro voce *Manſuetus* Hebraicè *Aluph*, ſignificaturq; Chriſtum in paſſione fuiſſe quaſi Agnum ducẽ gregis, qui omnes Martyres exẽplo ſuo anteiret, & ad mortem fortiter oppetendã animaret. Alterum teſtimonium, quo oſtenditur Deum, cum ſpiritualiter tanquam ſponſus alicui animę coniungitur, ex meretrice, & fornicaria virginem facere, depromitur ex ſecundæ Corin. 11. vbi Apoſtolus loquens cum Corinthijs, qui ante conuerſionem fuerant idolorum cultores, atq; adeò fornicarij, ſic ait: *Æmulor enim vos Dei æmulatione: deſpondi enim vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto*, hoc eſt, vt interpretatur Theophyl. Quæro vos Dei æmulatione, ſiue zelo, ideſt, non propter me, ſed propter Deum, cui vos deſpondeo tanquam ſpõſam, quæ quamuis antea meretrix fuerit propter idolatriam; nihilominus per ſpirituale cum Chriſto matrimonium virgo eſt permanſura. Vtroq; hoc teſtimonio vtitur ad idem confirmandum D. Hieronymus in commentarijs in cap. 2. Oſeæ. Porrò aduertendum pro eo, quòd nos habemus: *Æmulor enim vos*, eſſe Grecè, ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς, quod verti poteſt, *Zelotypiſumus erga vos*. Appellat enim Paulus zelum ingentem, & immodicum quendam amorem, quaſi ambiat, vt apud Corinthios primus ſit; nec quiſpiam ſibi pręferatur in amore: ſed addit, *zelo Dei*: nequis putaret eum ſua ipſius gloria, & cõpendio commoueri.

Pro virginum caſtitate tãquã dux dimicat Deus.
Apoc. 14.
Hier. 11. 19.
Chriſtus in paſſiõe dux Martyrũ.
2. Cor. 11. 2.
D. Hieron.

Cur Eccleſia amicta ſole appareuerit?

Mulier amicta ſole.

SECTIO V.

CHriſtum Dominum ſolem eſſe multa Scripturæ ſacræ teſtimonia demonſtrant: duo verò potiſſimùm vnum: eſt illud Mal. 4. *Orietur vobis timentibus nomen meum, ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius: & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento.* Quem locum de Chriſto interpretatur D. Hier. & Theod. in Malach. Orig. hom. 2. in Cant. & Cyril. Alex. li. 1. in Io. c. 8. & lib. 4. c. 28. vbi docet tempus ante aduentũ Chriſti fuiſſe procelloſam quandam hyemem; at poſt eius aduẽtum ver iucundiſſimum extitiſſe: cũ Chriſto quaſi ſole fulgente Sancti quamplurimi veluti flores pullularũt. Eſt aũt potiſſimùm ſermo de die iudicij, quo tpe Chriſtus appellatur ſol iuſtitiæ, qui in primo aduẽtu fuerat ſol miſericordiæ. Cũ verò dicitur: *Sanitas in pennis eius*, alluditur ad ſolis radios, qui eius veluti pennæ ſunt. Quanquam verò Theod. huius noſtri ſolis pennas velit eſſe dona ſpiritualia, quibus quaſi alis nos vndiq; velauit: tñ dici meritò poteſt ſolis

1
Chriſtus Sol.
Mal. 4. 2.
D. Hieron. Theodor. Orig. Cyril. Alex.
Tempus legis veteris hyems. legis noua ver.
Theodor.

ſolis iuſtitiæ,ideſt,Chriſti pennas, quibus ſeſe in ſublime extulit, ſiue radios, quibus reſplenduit,illas ipſas pęnas fuiſſe,quas hominum amore ſuſcepit. Quod enim illis tanquam alis ſeſe in altum extulerit,docuit Paulus Philip.2. *Humiliauit ſemetipſum factus obediens vſq; ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & Deus exaltauit illum.* De quibus etiam pęnis locutus eſt Regius uates interpretante Hieron.cum dixit Pſal.90. *Scapulis ſuis obumbrabit tibi, & ſub pennis eius ſperabis.* Quod autem eædem pœnę, ſiue cruciatus radij fuerint,quibus ſol iſte reſplenduit,oſtendit locus ille apud Abac.ca.3. *Splendor eius ut lux erit;cornua in manibus eius.* Quo loco uides cum cornibus crucis,ut omnes ibi interpretantur, ſplendorem coniungi:nimirum quia cum in crucem fuit ſublatus, quaſi in medio cœli eleuatus ſol multò magis,quàm antea radiauit.

Pœnis tanquam alis in altũ ſe extulit Chriſtus.
D. Hieron. Pſal.90.4.
Abach.3.4
Radiauit in cruce Chriſtus.

2 *Cant.1.6.*

Alterum teſtimonium, quo Chriſtus appellatur ſol,habetur Cant.1.vbi ſponſa de Chriſto loquens ait: *Nolite me conſiderare,quod fuſca ſim, quia decolorauit me ſol:* ſeu,ut Septuag.tranſtulerunt: *Quia reſpexit me ſol.* Quãquam Orig.legit: *Quia deſpexit me ſol*, docens hom.2.in Cant. hunc eſſe eius loci ſenſum. *Ne putetis ò filia Hieruſalem, quòd naturalis ſit iſta nigredo,quam in meo vultu cernitis: ſed ſcitote, quoniam deſpectu ſolis eſt facta. Sol enim iuſtitiæ,quia me non inuenit rectè ſtantẽ,non direxit in me rectos lucis ſuæ radios. Ego enim ſum populus Gentium qui prius non reſpexit ad ſolem iuſtitiæ, nec ſteti ante Dominum: & ideo nec ille me reſpexit,ſed deſpexit.* Hęc Orig. D. Bernard.ſermone 28.in Cant.quatuor alias affert eius loci expoſitiones, quarum duæ poſtremæ ad præſens inſtitutum faciunt. Prima eſt huiuſmodi. *Nolite me notare quaſi deformẽ, quia cernitis pro ingruente perſecutione minus florentem, minus ſecundum gloriam ſeculi coloratam. Quid exprobratis nigredinem, quam feruor perſecutionis,non conuerſationis pudor inuexit?* Secunda. *Decolorari à ſole*, inquit Bernard. *eſt ignoſcere charitate fraterna; flere cum flentibus; infirmari cum infirmantibus; vri ad ſcandala ſingulorum.* Tertia. *Sol iuſtitiæ decolorauit me,Chriſtus,cuius amore langueo: languor iſte coloris quædam exterminatio eſt. Ergo inſtar urentis ſolis deſiderij ardor peregrinantem in corpore decolorat, & excruciat amantem dilatio.* Quarta, & poſtrema. *Decolorauit me ſol, ſui nimirũ comparatione ſplendoris,dum appropriã s illi ex eo me obſcurã deprehẽdo,et nigrã inuenio. Cæterũ aliàs quidẽ formoſa ſum: quid fuſcã dicitis,ſolius ſolis pulchritudini ſuccũbẽtem?*

Septuag.
Orig.
Varia lectio
D. Bernar.
Xp̃i cõparatione et pulchra anima deformes.

3 *Eccleſia amicta Xp̃o.*
Pannon.

Eſt igitur mulier amicta ſole, ideſt, Eccleſia Chriſto circundata. Sunt autẽ multæ huius ſimilitudinis rationes. Prima eſt Pannonii, qui vult dici Eccleſiam amictam Chriſto quaſi ſponſam ſponſo, eo quòd Chriſtus Eccleſiam tanquam ſponſam amplectitur, eaq; à Chriſto tãquam à ſponſo accipit fœcunditatem, ideſt, uirtutem bene operandi iuxta illud Cãt.2. *Læua eius ſub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Quem locũ Orig.hom.3.in Cant.eo ſenſu interpretatur, vt læua pro incarnatione: dextera pro Diuinitate ſumatur:dicaturq; læua eſſe ſub capite Eccleſiæ, quia in incarnationis myſterio Eccleſia tanquam in quodam molliſſimo ceruicali conquieſcit. Dextera autẽ Eccleſiam amplectatur; quoniã per myſterium incarnationis gloriam æternitatis conſequitur. Secundò eſt Eccleſia amicta Chriſto,tanquam indumento,quemadmodum ipſa confitetur Eſaiæ 61. *Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo:quia induit me ueſtimẽtis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circundedit me:* ſeu,vt.70.tranſtulerunt: *Induit me ueſtimentum ſalutis,& tunicam lætitiæ:* vnde alij transferunt: *Induit me veſtimentũ Ieſum*, ideſt, *Induit mihi Ieſum pro veſtimẽto:* quo videtur reſpexiſſe Paulus,cum dixit Gal.3. *Quicunq; in Chriſto baptizati eſtis,Chriſtum induiſtis:* & Rom.13. *Sicut in die honeſtè ambulemus,non in comeſſationibus,& ebrietatibus,non in cubilibus & impudicitijs,non in contentione,& æmulatione: ſed induimini Dominum Ieſum Chriſtum, & carnis curam ne feceritis in deſiderijs.* Alluſiſſe enim Apoſtolum ad eum locum Eſaiæ docet Cyril.Alex.li.9.in Gen. ubi quærens, quænã ſit illa tunica lætitiæ iuxta editionem Septuag. reſpondet declarari à Paulo illis uerbis Rom.13 *Induimini Dominũ Ieſum Chriſtũ.* Eſt autem Chriſtum induere, eius uirtutes imitari. Sed multa pręterea ea indumenti ſimilitudo complectitur, quæ in ipſa Chriſti imitatione reperiuntur.

Cant.2.6.
Orig.
Eſai.61.10
Lectionũ varietas.
Septuag.
Alij.
Gala 3.27
Rom.13.13
Cyrill.Ale.
Chriſtũ induit, qui imitatur.

4 Primùm enim verbo *induendi* vtuntur Hebræi ad ſignificandam copiam, & affluentiam, veluti Pſ. 64. *Induti ſunt arietes ouium*: quod D. Hieron. vertit: *veſtientur greges agnis*, ideſt, Oues erunt fœtoſæ, & id quod ſequitur: *Valles abundabunt frumento*, ad verbum eſt: *Valles veſtientur frumento*. Igitur Chriſtum induere, eſt illum perfectè, & copioſè imitari, & omnibus modis, quoad eius fieri poterit, referre. Secundò, vt interpretatur D. Thom. dicitur Chriſtum induere ille, qui eum imitatur: quia ſicut homo continetur veſtimento, & ſub eius colore videtur: ita in eo, qui Chriſtũ imitatur, ſolus Chriſtus, eiuſq; indumenti color, ideſt, ſanctitas apparet, quæ eadẽ expoſitio eſt D. Chryſ. hom. 25. in epiſt. ad Rom. in obſeruatione morali: *Induere*, inquit, *Chriſtum, eſt vndiq; in nobis per ſanctimoniam, & manſuetudinem Chriſtum conſpicuum eſſe: homo enim indutus id eſſe videtur. quod indutus eſt: appareat itaq; in nobis Chriſtus*. Tertiò. Quia ſicut veſtes totum corpus contegunt, ita Chriſti imitatio debet ad omnẽ omnino actionem pertingere. Quartò. Cum iubemur Chriſtum induere, monemur quoq; veterem hominem exuere: cum enim Chriſti veſtis ſtricta ſit, non poteſt ſupra mundanas veſtes, quæ laxæ admodùm ſunt, ac diffluentes, indui. Vnde Paulus Roman. 13. antequam diceret: *Induimini Dominum Ieſum Chriſtum*, præmonuit mundanas veſtes exuendas illis verbis: *Non in comeſſationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, non in contentione, & æmulatione*: & Coloſſen. 3. *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis, & induentes nouum eum, qui renouatur in agnitionem ſecundum imaginẽ eius, qui creauit illum*. Quintò. Qui indutus eſt veſtibus non ſentit ferè veſtium pondus illud, ac moleſtiam, quã experitur is, qui veſtes inuolutas quaſi ſarcinã portat humeris: ſic enim qui Chriſtum imitatur, non ſentit virtutum difficultatem, quia ſe eius virtutibus induit: ſentit aũt earum pondus, qui non ſe illis per imitationem induit; ſed qui eas tantùm per ſpeculationẽ, & cognitionẽ quaſi humeris inuolutas portat. Poſtremò. Quemadmodùm indumentum ſi pretioſum ſit, pulchritudinem, & ornatum addit corpori; ita pulchrum eſt, & glorioſum Chriſtũ imitari.

Pſ. 64. 14. *D. Hieron.* *Verbo iduẽdi in quo ſẽſu vtantur Hebræi.* *D. Thom.* *D. Chryſ.* *Chriſtũ in omni actione imitari debemus.* *Rom. 13. 14* *Exuendus vetus vt nouus induatur homo.* *Coloſſ. 3. 9.* *Chriſti imitator virtutũ difficultatem non ſentit.* *Chriſtum imitari pulchrum.*

5 Tertiò. Eſt Eccleſia amicta Chriſtò propter ſingularem protectionem, qua vndequaq; ab eo munitur: quam expoſitionem confirmat verbum ipſum Græcum, περιβεβλημένη τὸν ἥλιον, ideſt, *circumamicta ſole*. Eſt enim Chriſtus circum Eccleſiam vndequaque eam ambiens, & protegens: de qua protectione loquitur Regius vates, Pſal. 124. *Qui confidunt in Domino ſicut mons Sion: non commouebitur in æternum, qui habitat in Hieruſalem. Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi ſui*. Idcircò etiam Eſa. 26. dicitur Chriſtus Eccleſiam tanquam murus vndiq; ambire: *In die illa cantabitur canticũ iſtud in terra Iuda. Vrbs fortitudinis noſtræ Sion: Saluator ponetur in ea murus & antemurale*. Quo loco aduerte, vt huius protectionis magnitudo explicetur, Chriſtũ non ſolùm Eccleſiæ murum, ſed ẽt antemurale appellari pp geminam ſecũdùm vtranq; naturam protectionem, qua Eccleſiam vndique tuetur. Item eleganter habes expreſſum Zach. c. 2. *Abſq; muro habitabitur Hieruſalem præ multitudine hominum. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius*. Ne quis enim exiſtimaret ex eo, ꝙ dictũ erat Hieruſalem ſine muro futuram, expoſitam fore hoſtibus: idcirco additum eſt: *Ego ero ei murus ignis in circuitu*. Nec verò ſe murum lapideum, aut æneum futurum pollicetur, ſed igneum, qui à longè hoſtes terreat, ſeu, vt exponit Theod. qui tranſiri non poſſit: quis enim murum igneum audeat tranſilire? Quò pertinet illud Pſ. 124 *Dominus in circuitu populi ſui*: appellatur enim Deus ignis conſumens Deut. 4. Quanquàm verò murus igneus ſummam quandam protectionem Eccleſiæ ſignificet: meritò tñ plerique per murum igneum, murum amoris intelligũt, quo Eccleſia vndiq; cingitur: qui murus vſq; adeò eſt inexpugnabilis, vt propter amorem in Chriſtum nullis ſiue Tyrannorum, ſiue Hæreticorum machinis Eccleſiæ ciuitas expugnari poſſit, tam inuicto amoris in Chriſtũ cincta muro. Quò reſpexit Ioannes Baptiſta, cum dixit. *Ego quidem baptizo vos in aqua: ſed ipſe vos baptizabit ſpiritu Sancto, & igni*. ideſt, ardentiſſimo erga Deũ amore. Atq; intrà hunc murum ſe continebat, indeq; pugnabat Paulus, cum dicebat: *Quis ergo nos ſeparabit*

Eccleſia munitur à Chriſto. *Pſal. 124. 1.* *Eſa. 26. 1.* *Chriſtus Eccleſiæ murus, & antemurale.* *Zach. 2. 4.* *Theod.* *Pſ. 124. 2.* *Eccleſia amoris muro cincta.* *Matt. 3. 11.* *Rom. 8. 35. 34.*

rabit à charitate Chriſti? tribulatio, an anguſtia? Græcè non eſt *ergo*: uidetur uerò Paulus ueluti ſubitò raptus affectu in hanc exclamationem prorupiſſe ob tanta fiduciæ, quæ præceſſerunt, argumenta: *Chriſtus Ieſus*, inquit Paulus, *qui mortuus eſt, imò qui & reſurexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti?* locum hunc Auguſtinus lib. quarto de doctrina Chriſtiana cap. 20. affert veluti exemplar orationis, quæ δείνωσιν, hoc eſt, vehementiam cum ornatu coniungit.

D. Auguſt.

6 *Spiritus ſanctus igneus Eccleſiæ murus.*

Porrò hunc eundem murum igneum Spiritum ipſum ſanctum, qui amor eſt ſubſtantialis, poſſumus accipere, cuius eſt Eccleſiam tueri, eamque ob cauſam in die Pentecoſtes in figura ignis ſuper Apoſtolos deſcendit. Cum verò ſubiungitur: *In gloria ero in medio eius*, pro *gloria* eſt Hebraicè *Chabod*, quod nomen fuſam habet apud Hebræos ſignificationẽ, & inter alia ſignificat iecur, ex quo nimirum concoctum alimentum in reliquas partes diffunditur, & purificatus ſanguis reliquis membris alendis tranſmittitur: quam iecoris ſimilitudinem, ut egregiè annotauit Arias Mont. in comm. in Zachar. ſummo myſterio ad ſe transferens Deus ſignificauit ſe Eccleſiæ ſuæ, quæ corpus ipſius eſt myſticum, neceſſarium alimentum, vitam, uirtutemq; communicaturum; imò, ut aliquid etiam de noſtro addamus, futurum tempus, quo totum ſanguinem per paſſionem in omnia Eccleſiæ membra ad alimentum transfunderet, & in ſacramento Euchariſtiæ mãducandum corpus, & bibendum ſanguinem fidelibus tribueret, iuxtà illud, quod de filiis aquilæ dicitur Iob. 39. *Pulli eius lambent ſanguinem.* Quem locum quanquam D.Greg. lib. 31. Mor. ca. 21. de paſſione Chriſti interpretatur: *Sanguinem*, inquit, *lambere, eſt paſſionis Dominicæ infirma venerari*: tamen ad ſacramentum etiam Euchariſtiæ referri poſſe minimè dubiũ eſſe debet, in cuius participatione meritò fideles pulli aquilarum uocantur, quia huiuſmodi ſacramentum maximè perſpicacem, & aquilinam fidei aciem deſiderat.

Arias Mõt. Deus Eccleſiæ iecur. Iob. 39. 33. D.Greg. Fideles in Euchariſtiæ participatione pulli aquilarum.

7 *Cant. 4. 4.*

Non minus eleganter eadem Eccleſiæ ſignificata protectio eſt Cant. 4. illis uerbis. *Sicut turris Dauid collum tuum, quæ ædificata eſt cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* Quod exponens Beda, *Si ciuitas*, inquit, *Dauid Eccleſia eſt Chriſti: turris in eadem ciuitate inexpugnabilis eſt prædicatorum conſtantia, qui ad defendenda fidei ædificia, ad repellenda hoſtium tela firmiori præ cæteris fidelibus ſunt altitudine conſtructi. Propugnacula autem, cum quibus hæc turris ædificata eſt, vel Scripturarum ſanctarum, vel Diuinorũ munimina chariſmatum intelliguntur.* Aduerte etiam Diuinam protectionem rectè comparari turri Dauid: ſicut enim turris Dauid ſuperminebat Hieroſolimis; ita Diuina protectio toti Eccleſiæ inſtar turris altiſſimæ ſupereminet. Accedit, quòd Eccleſiam quaſi ex turri in omnem partem tuetur, indeque multò ante inſidias hoſtium proſpicit: cuius etiam turris mẽtionem facit Eſai. c. 5. *Plantauit Deus vineam electam, & ædificauit turrim in medio eius.* Quartò & poſtremò. Eſt Eccleſia amicta Chriſto tanquam ſole, ut ait Ioã. primùm, quia fidei, & ueritatis eius radijs vndiq; cingitur, ut exponit D. Greg. lib. 34: Mor. c. 7. Secundò, quia nullus ad Eccleſiam poteſt accedere, quin prius in ſolem iuſtitiæ incurrat, ab eoq; illuſtretur, quippe cum mulier iuxta ipſum ſolem ſit. Tertiò, quia, vt in hanc mulierem extremis illis temporibus, de quibus hoc loco agitur, intendi poſſit acies oculorũ, opus erit oculo perſpicaciſſimo, ut ſolẽ ipſum Chriſtum, qui Eccleſiam circundat, intueri poſſit. Etenim propter fallacia Antichriſti prodigia facilè decipi poterunt, qui non habuerint perſpicaces fidei oculos, ut in ipſummet Chriſtum iuſtitiæ ſolem poſſint aciem intendere. Quam ob cauſam Chriſtus Matth. 24. loquens de eius temporis fidelibus, qui in fide permanſuri ſunt, eos appellauit aquilas: *Vbicunq;* inquit, *fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.* In quem locum D.Chryſ. docet ideò Sanctos aquilis cõparari, quia ſicut filij aquilarum ad ſolẽ probantur, ut ſi quidem recto aſpectu in ſolis radios intendere potuerint, intelligantur eſſe legitimi: ſi autem non potuerint, cognoſcantur adulterini: ſic & filij Dei ad Chriſti iuſtitiam comprobantur.

Prædicatorum conſtãtia turris Eccleſiæ. Diuina protectio circa Eccleſiã inſtar turris Dauid. Eſai. 5. 2. D.Greg. Fideles temporis Antichriſti, Chriſtus cur aquilas appelet. Mat. 24. 28 D.Chryſ.

Cur luna ſub Eccleſiæ pedibus viſa ſit:

Et luna ſub pedibus eius.

SECTIO VI.

1 *Luna incõſtantiæ ſymbolum.* Supponendum eſt lunam eſſe inconſtantiæ ſymbolum, tum propter menſtruas lucis acceſſiones, tum quia ſæpiſſimè interpoſitu, & interiectu terræ deficit. Vnde Eccl. 27. dicitur *Homo ſanctus* (non *ſenſatus*, vt pleriq; legunt) *in ſapientia manet ſicut ſol: nã ſtultus ſicut luna mutatur:* hinc fit, ut luna pro omnibus mundanis rebus accipiatur, quippe quæ fortunæ, inconſtantiæ, & uarietati ſubiectæ ſunt. Igitur duplex ratio afferri poteſt, cur Eccleſia lunam ſub pedibus habeat. Prior deſumitur ab immobilitate, & incõſtantia: quoniam enim Eccleſia firmiſſima eſt, & vſque adeò immobilis, ut nulla ui conuelli poſſit; meritò lunam, hoc eſt, inconſtãtiam omnem pedibus calcare deſcribitur. Quo pertinet illud Cant. 2 *Sicut liliũ inter ſpinas, ſic amica mea inter filias*, ideſt, quantuncunque tribulationum, & perſecutionum ſpinæ ambiant, & pungant, ego tamen inſtar lilij ſemper pulchritudinem, odoremque ſuauiſſimum retineo; imò ex ipſis ſpinis multò pulchrior, & elegantior erumpo. Hanc Eccleſiç immobilitatem explicauit Chriſtus, cum dixit Matth. 16. *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam:* & ſponſus de Eccleſia Cant. 7. *Collum tuum ſicut turris eburnea*. Eſt enim ebur fortiſſimũ, & ipſi elephantorum dentes ualidiſſimi, in quo ſignificatur inuictum Eccleſiç robur. Et quanquam omnes ſiue tyranni, ſiue hæretici conentur huiuſmodi collũ præcidere, & Eccleſiam interimere; ſemper tamen irritos fore eorum conatus, quippe cum Eccleſiæ collum ſit eburneum, quod gladio minimè cedit. Idem ſignificatur illis uerbis Cant. 8. *Quid faciemus ſorori noſtræ in uia, quando alloquenda eſt? Si murus eſt, ædificemus ſuper eum ꝓpugnacula argentea: ſi oſtium eſt, compingamus illud tabulis cedrinis:* Quibus uerbis agitur de ſponſæ ornatu ſub duplici ſimilitudine, una deſumpta à muris, qui vt magis decorentur, aut ſtabiliantur, turres eis atque pinnæ addi ſolent egregia aliqua pictura exornatæ: altera deſumpta à ianuæ foribus, quæ ueſtiri ſolent tabulis cedrinis. Quoniam verò ſponſa animaduertit nihil ſibi aliundè aſſcitis ornamentis, aut fulcimentis opus eſſe, de ſua ipſius fortitudine ſimul, & pulchritudine gloriatur reſpondẽs: *Ego murus: & ubera mea ſicut turris, ex quo facta ſum corã eo quaſi pacem reperiens*, hoc eſt, non opus eſt ſuper me propugnacula erigere: quia ego ipſa murus ſum inexpugnabilis, & ubera mea ſicut turris munitiſſima, quæ quò magis premuntur, eò magis uim ſuam, & fœcunditatem declarant. In eiuſdem rei figuram ſcriptum eſt 3. reg. 5. Salomonen Regem præcepiſſe, ut in fundamentis templi lapides quadrati ſimul, & pretioſi iacerentur. *Præcepit Rex, ut tollerent lapides grandes, lapides pretioſos in fundamentum templi, & quadrarent eos:* quò nimirum templi fabrica firma, & immota conſiſteret. Præterea Eſai. 9. ita legimus. *Sciet omnis populus Ephraim, & habitantes Samariam in ſuperbia, & magnitudine cordis dicentes: Lateres ceciderunt, ſed quadris lapidibus ædificabimus: ſycomoros ſucciderũt, ſed cedros immutabimus.* Quod quanquam per ironiam dictum eſt ad decem tribus hoc ſenſu: Ego populum Iſrael grauiſſimis afficiam ſupplicijs, & tunc ſcient, quanto in errore uerſentur, qui modò tanquam ſecuri, & de ſua potentia glorianies dicunt: Lateres ceciderunt; ſed quadris lapidibus ædificabimus: tamen uerè eandem ſententiam poteſt Eccleſia vſurpare: ſiquidem toties impugnata multò fortior, fœliciorque permanſit, acſi ciuitas aliqua lateritia euerſa iterum quadris lapidibus, pulcherrimoque opere erigeretur.

Cant.8.10. *Eccleſia & turris et murus in expugnabilis.* *3.Reg.5.17.* *Eſai.9.9.*

Eccl. 27.12 *Firmitas Eccleſiæ.* *Cant. 2. 2.* *Mat.16.18* *Cant.7.4.* *Eccleſiæ robur inuictũ* *Cant.8.8.*

2 *D.Greg.* Secunda ratio depromitur à contemptione rerum temporalium, quæ ratio eſt D. Greg. lib. 34. Mor. ca. 7. quem omnes deinde ſecuti ſunt. *Apparuit*, inquit, *mulier amicta ſole, & luna ſub pedibus eius: in ſole enim illuſtratio ueritatis; in luna autem, quæ menſtruis ſuppletionibus deficit, mutabilitas temporalitatis accipitur. Sancta igitur Eccleſia, quia ſuperni luminis ſplendore*

Eccleſia tēporalia quæ deſpiciat.

dore protegitur, quaſi ſole veſtitur: *quia uerò cuncta temporalia deſpicit, lunam ſub pedibus premit.* Hæc Eccleſiæ generoſa conditio eadē illa eſt, quam præ ſe tulit Abraham Gen.14. cum Regi Sodomorum ſpolia omnia præter homines ipſi offerenti

Gen.14.22.

reſpondit: *Leuo manum meam ad Dominum Deum excelſum poſſeſſorem cœli, & terræ, quòd à filo ſubtegminis vſque ad corrigiā caligæ non accipiam ex omnibus, quæ tua ſunt, ne dicas: Ego ditaui Abram.* Sic enim Eccleſia vſq; adeò excelſi animi eſt, ut nolit à mundo, ſed à ſolo Deo ditari: cui propterea illud idē dicitur, quod dictum eſt ad

Gen.15.4.

Abraham Gen.15. *Noli timere Abram: ego protector tuus ſum, & merces tua magna nimis.* Id quod Eccleſia ipſa confitetur Cant.7.

Cant.7.10.

Locus Cāticorum pulchrè elucidatur.

Ego dilecto meo, & ad me conuerſio eius. Qui locus duplicem habet explicatum, unus: Vtrum pulchra ſim, nec ne, id verò non diſputo: hoc unum ſcio me dilectū meū diligere, ab illoque viciſſim diligi, quod mihi ſatis, ſuperque eſt, vt ſortem meam glorioſam eſſe exiſtimem. Alter eſt: Ego dilecto meo adhæreo, ad ipſumq; me cōuerto: non autem ad delicias, opesq; terrenas: itaq; eo ſolo contenta ſum. Quo

Pſal.72.25

ſenſu etiam vſurpat illud Pſal. 72. *Quid enim mihi eſt in cœlo, & à te* (i. præter te) *quid uolui ſuper terram? Defecit caro mea & cor meum Deus cordis mei*, ideſt. Cui ſoli

Mundani homines ſinguli ſuos habent Deos.

cor meum cultum, & adorationem tribuit: cum mundani homines ſinguli Deos ſuos habeant, quos uenerentur: quēadmodum de gulæ deditis hoībus dixit Paulus Philip.3. *Quorum Deus uenter eſt.*

Philip.3.19

3

Eccleſia cur calceata hiacyntho.

Propter hanc terrenarum rerum deſpicientiam, qua omnia temporalia Eccleſia deſpicit, & tanquam lunam calcat, dicitur calceata hiacyntho ſiue flore, ſiue gemma cœleſtis coloris Ezech.16. ubi illud, quod ad Hieruſalem dicitur, de Eccleſia poſſumus accipere: *Calceaui te hia-*

Ezec.16.10

cyntho, ideſt, cœleſtibus calceamentis. Itaque non putat Eccleſia decorum, & glorioſum ſibi eſſe, quippe cum Regina ſit, terrenis, ſed cœleſtibus calceis, id eſt, rerum cœleſtium deſiderijs, & amore calceari: quam ob cauſam eius greſſus, &

Cant.7.1.

Sponſa greſſus ab ſponſo cur commendentur

Cant.5.11.

calceamenta à ſponſo commendantur Cant.7. *Quàm pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis filia Principis.* Vbi eſt obſeruandum, cum ſponſa ſponſi formam commendauit, à capite incœpiſſe deſcendendo ad pedes vſque: *Caput eius aurum optimum. Coma eius ſicut elatæ palmarum, nigra quaſi coruus. Oculi eius ſicut columbæ ſuper riuulos aquarum, quæ lacte ſunt lotæ, & reſident iuxta fluenta pleniſſima. Genæ illius ſicut areolæ aromatum conſitæ à pigmentarijs. Labia eius lilia diſtillantia myrrham primam. Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hiacynthis. Venter eius eburneus, diſtinctus ſapphiris. Crura illius colūnæ marmoreæ, quæ fundatæ ſunt ſuper baſes aureas*: vt ſignificaret eximiam eius humilitatem cum ſingulari amore coniunctam, cum ad nos dignatus eſt deſcendere: ſponſum autem è contrario in commendanda ſpōſæ pulchritudine à pedibus inchoaſſe aſcendēdo ad caput uſque: *Quam pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis filia Principis. Iūcturæ fœmorum tuorum ſicut monilia, quæ fabricata ſūt manu artificis. Vmbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis. Venter tuus ſicut aceruus tritici vallatus lilijs. Duo vbera tua ſicut duo hinnuli gemelli capreæ. Collū tuum ſicut turris eburnea. Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt in porta filiæ multitudinis. Naſus tuus ſicut turris Libani, quæ reſpicit contra Damaſcum. Caput tuum vt Carmelus: & coma capitis tui ſicut purpura Regis vincta canalibus*: idque duplicem ob cauſam. Primùm, vt ei progreſſum in uirtutibus, & aſcenſiones cōmendaret. Deinde, vt indicaret temporalium rerum deſpicientiam, hoc eſt, greſſus eius ſupra lunam fundamentum eſſe, & quaſi baſim uniuerſæ perfectionis, & pulchritudinis. In huius rei typum Moyſi uiſionem illam magnam rubi conſpecturo dicitur Exodi 3. *Solue calceamentū de pedibus tuis*, ideſt, ut Patres interpretari ſolent, mortuorum, & terrenorum animalium pelles, & calceamenta abijce, quibus terreni affectus, deſideriaque exprimuntur. Idemque dictum eſt Ioſue, cum promiſſionis terram trans Iordanem ingrederetur: *ſolue calceamentum tuum de pedibus tuis: locus enim, in quo ſtas, ſanctus eſt.* Ioſue 5. Etenim indignum planè eſt hominem ad promiſſionis terram ingredientem terrenos affectus induere, rebuſque temporalibus delectari. Mirū verò eſt, quod eodem 5. capit. commemoratur: ea enim verba, quæ paulò ante dicta ſunt, fuerunt uiri cuiuſdam, qui Ioſue cœlitus apparuit, euaginatum te-

Sponſa in laudanda forma ſponſi incipit à capite.

Spōſus à pedibus ſponſa inchoat

Deſpectū temporaliū perfectionis baſis.

Exod.3.5.

Ioſue.5.15

nens gladium, qui ſe dixit eſſe Principem exercitus Domini: quam ob rem probabile eſt fuiſſe Archãgelum Michaelem. Itaq; is comminatus fuit Ioſue mortem ſtricto gladio, niſi ſtatim calceamenta deponeret. Sic enim Chriſtus Dominus, quem ille Angelus referebat, ſtrictum verbi gladium habuit, cum dixit: *Non veni pacem mittere in terram, ſed gladium:* & hoc habitu quaſi comminabundus Eccleſiæ præcepit, ut calceamenta terrenarum cogitationum deponeret, ſeſeque hiacynthinis, & cœleſtibus calcearet, quod eſt lunam habere ſub pedibus.

Terrena cogitationes deponenda. *Mat.* 10. 34

Quid ſit Eccleſiam coronam ex duodecim ſideribus contextam capite geſtare.

Et in capite eius corona ſtellarum duodecim.

SECTIO VII.

1 OMnes interpretes ſtellarum duodecim nomine duodecim Apoſtolos intelligunt, & in ijs omnes viros doctrina, & ſanctitate præcellentes, eo quòd numerus duodenarius perfectionem, & uniuerſitatem contineat. Igitur Apoſtoli corona duodecim ſtellarum appellantur, quia inſtar clariſſimorum ſiderum Eccleſiam non ſolùm illuminant; ſed etiam exornant, & veluti coronant. Dicendum prius de duodenario Apoſtolorum numero: deinde explicandum, quo modo Eccleſiam dicantur coronare.

2 Quod igitur ad numerũ pertinet, duodenarium Apoſtolorum numerum multæ in ſacris literis figuræ adumbrarunt. Primùm enim illi fuerunt duodecim Patriarchæ legis nouæ, à quibus progeniti ſunt fideles. Secundò Exod. 24. ita dicitur. *Scripſit Moyſes uniuerſos ſermones Domini: & mane conſurgens ædificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos per duodecim tribus Iſrael.* Quo loco per duodecim titulos quidam intelligunt duodecim altaria: alij duodecim lapides, ex quibus conſtructũ fuerit altare ad deſignandam oblationem duodecim tribuum: q̃ expoſitio magis placet Lyrano. Hebraicè habetur, *duodecim ſtatuas*; quæ tamen non fuerũt idola, aut hominum effigies: ſed duodecim lapides erecti inſtar ſtatuarum. Hebraicum enim uerbum *Iaſſab* ſignificat erigere, ſeu ſtare facere. Voluit autem Dominus aſtante populo aſtare etiam huiuſmodi ſtatuas, ſiue lapides ad exprimendam pacti perpetuitatem, quã lapides illi ſtantes, & ad multum tempus duraturi declarabant. Pro eo, quod nos habemus: *Iuxta duodecim tribus Iſrael*, habetur in Hebræo: *Iuxta duodecim virgas Iſrael:* quod eodem recidit. Vocantur enim filij virgæ: quia quemadmodũ virgæ à trunco, ſic ipſi à parentibus oriuntur. Igitur Apoſtoli iuxta utranque duodecim ſiue altaria, ſiue lapides fuerunt. Altaria quidem, quia in ſingulis quaſi in quibuſdam altaribus Chriſto ab omnibus Gentibus verus cultus, & latria fuit exhibita. Et præterea, quia per martyrium fuerunt Deo tanquam altaria conſecrati: lapides autem erecti ad ſignificãdam Diuini fœderis cum mortalibus perpetuitatem.

Apoſtolorũ numerus in ſacris literis multipliciter adumbratus. Exod. 24. 4

Lyranus.

Duodecim Apoſtoli duodecim altaria.

Tertiò fuerunt duodecim illi fontes, de quibus agitur Exod. 15. *Venerunt autem filij Iſrael in Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum, & ſeptuaginta palmæ: & caſtrametati ſunt iuxta aquas.* Rectè autem fontes cum palmis iunguntur: quia ex Apoſtolorum fontibus omnes Gentes non ſolùm ſalutarem doctrinæ aquam hauſerunt; ſed etiam ſuarum victoriarũ palmas aduerſus animæ hoſtes irrigarũt. Quanquam enim Rupert. lib. 3. in Exod. cap. 4. per palmas Martyres accipiat, tamen Orig. hom. 7. in Exod. in duodecim fontibus duodecim Apoſtolos, & in ſeptuaginta palmis ſeptuaginta Diſcipulos ſignificari exiſtimat. *Nec enim* inquit, *ſoli duodecim Apoſtoli fidem Chriſti prædicauerunt; ſed etiam alij ſeptuaginta miſſi ad prædicandum referuntur, per quos palmas victoriæ Chriſti mundus agnoſceret.* Simul & aduertit non ante in Elim ductum fuiſſe populum, vbi erant duodecim fontes amæniſſimi; quã ad aquas ſalſas, & amaras perueniſſet, quibus per lignum monſtratum à Domino dulcibus effectis poſtea uenitur ad fontes. Primò enim ducitur populus ad literã legis, quæ in amaritudine

Exo. 15. 27 *Itẽ duodecim fontes.*

Rupert.

Orig.

Septuaginta Diſcipuli ſeptuaginta palmæ ex Orig.

ritudine ſua permanſit, donec per lignũ vitæ dulcis effecta ſpiritualiter cœpit intelligit. Itaque tunc demum de ueteri teſtamento tranſitur ad nouum; & uenitur ad duodecim fontes Apoſtolicos, & ſeptuaginta Diſcipulorum palmas.

4 Quartò fuerunt duodecim illi lapides pretioſi quatuor ordinibus diſtincti in rationali ſummi Sacerdotis collocati, qui commemorantur Exod. 39. Similiterque in duobus lapidibus onychinis, quos in humeris Pontifex geſtabat, ſculpta erant nomina duodecim Patriarcharum. Vtranque figuram de Apoſtolis interpretatur D. Hieron. in cap. 28. Ezech. *Eos*, inquit, *verus Pontifex ſecundum ordinem Melchiſedech portat in pectore; portat in humeris, vt in duodecim lapidibus duodecim Apoſtolorum numerum, & in duobus onychinis vtriuſque teſtamenti ſacramenta demonſtret.* Cernis iuxta D. Hieron. Chriſtum portare duodecim Apoſtolos & in pectore, & in humeris: in pectore quidem per amorem, vnde lapides illi præcipiuntur includi auro Exod. 28. *Sculpes eos nominibus filiorum Iſrael incluſos auro, atque circundatos:* verè enim Chriſtus Apoſtolos tanquam gemmas auro ſuæ charitatis incluſit: in humeris autem per auxilium, quo Sanctos omnes veluti humeris ſuſtinet. Aduertendum etiam pro eo, quod nos habemus: *Sumes duos lapides Onychinos*, 70 tranſtuliſſet: *duos lapides ſmaragdos*, quæ gemma inter virides principatum tenet. Eſt autem viridis color ſymbolum ſpei: quare docemur in Apoſtolis magnam ſpem ſalutis collocare. Accedit, quòd ſmaragdus caſtitatem amat, & Veneri aduerſatur, vt aliàs diximus. Vnde duodecim Apoſtolorum, & omnia præcellentium Sanctorũ nomina in duobus ſmaragdis ſculpta eſſe nihil eſt aliud; quàm eximiam ſanctitatem ſine gemina caſtitate animæ uidelicet, & corporis reperiri non poſſe: imò in ea tanquàm in gemma pretioſiſſima ſculpi, & cælari.

Exod. 39.
Apoſtoli lapides pretioſi in rationali Pontificis.
D. Hieron.
Apoſtolos in pectore portat Chriſtus.
Exod. 28. 11
Septuag.

5 Quintò. Eoſdẽ Apoſtolos, duodecim panes propoſitionis, de quibus agitur Leuit. 24. adumbrarũt. Pro cuius figuræ maiori intelligentia aduertendum eſt præcepiſſe Dominũ eo capite, vt ſuper menſam propoſitionis ponerentur ſingulis ſabbatis duodecim panes calidi, & recẽtes ſublatis neteribus, & cedentibus in vſum Sacerdotum: quam ob cauſam ipſi panes dicebantur *propoſitionis*; quia corã Domino proponebantur: menſa verò *Menſa panum propoſitionis*: ponebantur autem duodecim panes iuxta numerũ tribuum. Præterea eiuſmodi panes quoad figuram erant rotundi, ut exiſtimat Lyr. neque in furno, aut clibano coquebantur; ſed in vaſis aureis, quæ panem interclusum faciebant ex vtraque parte, hoc eſt, tam ſuperiori, quàm inferiori omnino ſimilem ad eum modum, inquit Lyr. quo fiunt noſtræ hoſtiæ. R. Salom. arbitratur fuiſſe quadratos, ſeu altera parte longiores, eo quòd in Hebræo appellentur panes facierum. Verum id nõ cogit: adhuc enim manent panes facierum iuxta Lyrani ſententiam. Porrò hi panes ponebantur in menſa ſeni in una parte, & ſeni in altera, ut eſt perſpicuum ex Leu. 24. De modo tamen poſitionis non una eſt Doctorum ſententia. Quidam enim exiſtimant fuiſſe duos ordines, ita ut unus ſupra alium poneretur: quam ſententiam ſecutus eſt Lyr. ſuper cap. 24. Leuit. Alij uolunt ſex fuiſſe ueluti in uno cumulo, totidemque in altero, quod magis placuit Abul. q. 28. in 25. Exod. Rectius tamen ſenſiſſe videtur Lyr. quoniam id magis uidentur ſonare uerba Leu. quæ ſic habent: *Senos altrinſecus ſuper menſam ſtatues.* Quare vident fuiſſe duo ordines, ita ut unus panis ſuper alium poneretur: quod bene fieri poterat, cum panes eſsẽt magnæ quantitatis: ſinguli namq; continebant duas decimas ephi, vt habetur Leu. 24. ideſt, duas decimas partes ephi, queãdmodum interpretatur Lyr. Capiebat autem ephi tria ſata vt auctor eſt Ioſeph lib. 9. Antiq. c. 2. Satum verò capiebat ſesquimodium Italicum, ut nõnulli exiſtimãt: qua de re legendus eſt Georg. Agricola lib. 1. de externis menſuris. Verum quanta eſſet menſura ephi, magis liquet ex Ruth. 2. vbi ſic habet vulgata translatio: *Inuenit hordei quaſi ephi menſuram*, id eſt, tres modios. Poſtremò ſuper panes ponebatur thus luçidiſſimum, ut refertur Leu. 24 quoniam, ut ait Lyr. in ſummitate cuiuslibet ordinis erat uas aureum plenus thure, ſeu phiala aurea, ut ſcribit Ioſeph. lib. 3. Antiq. c. 8.

Leuit. 24.
Figura panũ Apoſitionis.
Lyran.
R. Salomõ.
Leu. 24.
Quo pacto ponerentur in menſa.
Lyran.
Abulenſis.
Leu. 2. 6.
Quã quantitatem cõtinerent ſingulis
Leuit. 24.
Ephi menſura quãta.
Ioſephus.
Geor. Agri.
Ruth. 2. 17
Leuit. 24.
Lyran.
Ioſephus.

Ex his iam intelliges, quanto iure in illis duodecim panibus adumbrati fuerint duodecim Apoſtoli. Primùm enim,

Orig.

vt obſeruauit Orig. hom. 13. in Leu. in duodecim illis panibus fiebat duodecim tribuum Iſrael apud Dominum commemoratio, ut memoria duodecim tribuũ apud eũ ſemper aſſidua perſiſteret, quò veluti exoratio quædam, & ſupplicatio pro ſingulis fieret.

Panes propoſitionis Apoſtolos adũbrarũt.

Ex quo illud apparet, quàm ſit natura propenſus ad beneficentiam Deus: ſiquidem duodecim tribuum memoriam apud ſe uolebat perpetuò conſeruari, ut earum perpetuò recordaretur; nec niſi per panes in menſa continuò appoſitos, vt vel ſic ad neceſſaria eis ſubminiſtrãda magis inuitari poſſet.

Deus quam pronus ad benefaciendum.

Igitur iuxta commemoratam Orig. obſeruationem uoluit Chriſtus duodecim Apoſtolorum panes in Eccleſiæ mẽſa ante ſuum conſpectum perpetuò eſſe propoſitos, ut eorum veluti oblatione fidelium, quos illi doctrina ſua, exẽploq; inſtituerunt, continuò recordaretur. Deinde iidem duodecim panes vaſis aureis vtrinq; compreſſi, & efformati ſunt iuxta ea, quæ ex Lyr. ſententia diximus: quoniam Apoſtoli laboribus quaſi quibuſdã aureis inſtrumentis hinc inde compreſſi panes propoſitionis euaſerunt.

Apoſtoli panes propoſitionis uteuaſerint.

Vnde & panes facierum dici poſſunt, propter geminam charitatem Dei uidelicet, & proximi: ex qua ueluti ex facie eos tanquam Chriſti diſcipulos reliqui omnes agnouerunt iuxta illud Ioan. 13. *In hoc cognoſcent omnes, quòd diſcipuli mei eſtis, ſi dilectionem habueritis adinuicem.*

Ioan. 13. 35

Denique ſuper illos phialæ thure lucidiſſimo plenæ ponebantur: quia ex huiuſmodi panibus ſuauiſſima orationum thura ad Eccleſiam adiuuandam afflabantur iuxta illud Pſal. 140. *Aſcendat oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo.*

Pſal. 140. 2

7

Apoſtoli duodecim exploratores.

Sextò. Fuerunt duodecim illi exploratores, quos ad explorandum terram promiſſionis Moyſes miſit ſingulos de ſingulis tribubus, quemadmodum ei præceperat Dominus Num. 13. *Mitte viros, qui conſiderent terram Chanaan, ſingulos de ſingulis tribubus ex Principibus. Qui pergentes vſque ad Torrentem botri abſciderunt palmitem cum vua ſua, quem portauerunt in uecte duo uiri. De malis quoque granatis, & de ficis loci illius tulerunt poſt quadraginta dies.*

Num. 13. 3

Huius hiſtoriæ allegoriam expendit Rupertus lib. 1. in Num. capite 37. Terra explorata reſurrectio Chriſti eſt; hanc terram exploratum admiſſi ſunt Apoſtoli, & quicunque ſcripturas ſacras habemus in manibus.

Rupert.

Quid torrens botri niſi paſſio Domini, de quo ſponſa canit Cant. 1 *Botrus Cypri dilectus meus mihi.*

Cant. 1. 14.

Explorando itaq; venimus vſque ad Torrentem botri: quoniam in lectione Prophetarũ intelleximus oportuiſſe pati Chriſtum, & reſurgere à mortuis.

Botrus Cypri Chriſt⁹.

Abſciſſus eſt botrus de palmite iuxta illud Eſai. 53. *Abſciſſus eſt de terra viuẽtium.*

Eſai. 53. 8

Abſciſſum palmitem portant in uecte duo viri, ideſt, paſſum, & mortuũ Chriſtum adorant in cruce duo populi. Porrò palmitem abſciſſum portantibus in uecte duobus uiris neceſſariò qui præcedit, quod portat, non uidet: qui autem ſubſequitur, ſemper præ oculis habet. Ita planè anterior populus, qui Dominicæ paſſionis tempora præceſſit, dulciſſimum botrum, ideſt, Chriſtum, quem fide portabat, non uidit: nos autem, qui ſubſequimur, videmus.

Racemũ terra promiſſionis portantes duo populi.

Vnde & nobis dicitur Luc. 10. *Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis.*

Luc. 10. 23

Sed de malis granatis terræ illius tulimus: quia Prophetarum mortes, & perſecutiones paſſuri Chriſti teſtimonia fuiſſe intelleximus. Poſſunt etiam intelligi Martyres, qui poſt Chriſtum ſequuti ſunt. Hoc autem explorauimus quadraginta diebus: qui enim ad explorandam carnis reſurrectionem nos admiſit, *prabuit ſe ipſum uiuum in multis argumentis per dies quadraginta apparens diſcipulis, & loquens de regno Dei.* Actorum 1.

Act. 1. 3

8

Apoſtoli duodecim lapides è Iordane ſublati

Septimò. Fuerunt duodecim illi lapides, quos de Iordanis alueo tolli, & poni in Galgalis, & alij duodecim, quos in ipſo Iordanis alueo collocari præcepit Ioſue cap. 4. eius libri. *Vocauit Ioſue duodecim viros quos elegerat de filijs Iſrael, ſingulos de ſingulis tribubus, & ait ad eos: Ite ante arcam Domini Dei ueſtri ad Iordanis medium, & portate inde ſinguli ſingulos lapides in humeris ueſtris, vt ſit ſignum inter uos: & quãdo interrogauerint uos filij veſtri cras dicentes: Quid ſibi uolũt iſti lapides? reſpondebitis eis: Defecerunt aquæ Iordanis ante arcã fœderis Domini, cũ trãſiret eũ: idcirco poſiti ſunt lapides iſti in monumentũ filiorũ Iſrael uſq; in æternum.* Et paulò poſt: *Alios*

Ioſue. 4. 4. 9

quoque

quoque duodecim lapides poſuit Ioſue in medio Iordanis alueo, vbi ſteterunt ſacerdotes, qui portabant arcam fœderis Domini: & ſunt ibi vſq; in præſentem diem. Docet autem Abul.q.11.in cap.4.Ioſue hos duodecim lapides poſitos in Iordane fuiſſe ingẽtes, & multò maiores prioribus, tum ne cũ aquis Iordanis ſimul deuoluerentur; tum vt ſuper ipſas aquas eminerent, poſſentque eſſe tanti miraculi monumentum. Commemoratq; opinionem, quam ipſe appellat communem Doctorum, de his duodecim lapidibus loquutũ fuiſſe Ioãnem Baptiſtam, cũ apud Iordanis aquas prædicans dixit Matth.3. *Potens eſt Deus* *Matth.3.9* *de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.* Arcam teſtamẽti humanitatem Chriſti ad- *Cyrill. Alex.* umbraſſe docet Cyrill. Alexan. lib.4.in Ioan.c.28.Hæc igitur arca fœderis Iordanis aquas, ideſt, paſſionis torrentem pertranſijt,non ſuſtentata Sacerdotũ humeris;ſed ipſius Diuinitatis potentia; in cuius miraculi monumẽtum duodecim lapides,ideſt,duodecim Apoſtolos in ipſo Iordanis alueo,ideſt, martyrij, & paſſionis fundo erexit, vt ſuo ipſorum ſanguine victoriam Chriſti teſtarentur: qui lapides,vt aiebat Abul. ingentes admodũ fuerunt,ne eos Iordanis aquæ ſecũ deuoluerent: quoniam Apoſtolos nulla paſſionum,tormentorumq; flumina de ſuæ cõfeſſionis ſtatu dimouere potuerũt. Quod verò duodecim alij lapides ex Iordanis alueo in ipſa terra promiſſionis repoſiti ſunt, illud ſignificat eoſdem Apoſtolos ex Iordanis alueo,id eſt, ex medio paſſionis emerſos in terrã promiſſionis cæleſtẽ euaſiſſe. Quòd autẽ Apoſtoli lapides fuerint, manifeſtè docet locus ille Pauli E- *Ephe.2.19.* pheſ.2. *Iam nõ eſtis hoſpites, & aduenæ: ſed* *Apoſtoli fundamentales Eccleſiæ lapides.* *eſtis ciues ſanctorũ, & domeſtici Dei, ſuperædificati ſupra fundamentũ Apoſtolorũ, & Prophetarũ, ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu:* quibus verbis Apoſtoli fundamentales Eccleſiæ lapides appellantur.

5 Octauò fuerunt duodecim illi boues æneí, ſupra quos Rex Salomon præcepit *3.Reg.7.23* *Duodecim item boues ænei.* mare æneum collocari 3.Reg.7. *Fecit quoque mare fuſile: & ſtabat ſuper duodecim boues: è quibus tres reſpiciebant ad Aquilonẽ, & tres ad Occidentẽ, & tres ad Meridiem, et tres ad Orientem, & mare ſuper eos deſuper erat: quorum poſteriora vniuerſa intrinſecùs latitabant.* Quo loco per duodecim boues duodecim Apoſtolos intelligit Eu- *Eucherius.* cher.lib.ſuo.3.in libros Reg.cap.21.Per boues,inquit, Apoſtolos, & Euãgeliſtas, imò omnes verbi miniſtros debemus accipere. De illis enim Apoſtolus primæ Cor.9.intellexit illud Deut.25. *Non alli-* *Deut.25.4* *gabis os boui trituranti.* Hi boues mare ſibi ſuperimpoſitum portant, cum Apoſtoli, eorumq; ſucceſſores iniũctum ſibi Euãgelizandi officium prompta ſatagũt deuotione implere, terni ad quatuor orbis partes, cũ in quatuor orbis partibus fidẽ Trinitatis annuntiant. Intrinſecùs autem latitant vniuerſa boum poſteriora: quia qua mercede ſancti prædicatores in perpetuum donentur, in interni iudicis examine iam diſpoſitum eſt; ſed nobis, qui adhuc foris ſumus, eſt occultum. Eandem expoſitionem tradit D. Greg. 2.par. curæ paſtor.c.5.

Nonò. Sunt duodecim illi leunculi 6 thronum Salomonis hinc inde ambientes,de quibus agitur.3.Reg.10. *Fecit Rex* *3.Reg.10.18.* *Salomon thronum de ebore grandem: & veſtiuit eum auro fuluo nimis, qui habebat ſex gradus: & ſummitas throni rotunda erat in parte poſteriori: & duæ manus hinc atque inde tenentes ſedile: & duo leones ſtabant iuxta manus ſingulas. Et duodecim leunculi* *Itẽ duodecim leones, qui Eccleſiam tuentur.* *ſtantes ſuper ſex gradus hinc atque inde. Non eſt factum tale opus in vniuerſis regnis.* Thronus iſte eburneus, veſtituſque auro Eccleſia eſt candore virtutum, aurique pallore fulgens: duodecim leones duodecim Apoſtoli ſunt, qui Eccleſiam vndequaque tanquàm leones quidam fortiſſimi,& formidabiles ambiunt, ac tuẽ- tur. Et quidem Eucher.3. lib. Reg.c.33. *Eucherius.* in leonibus nobiſcum ſentit; ſed diſſentit in throno, quem ad iudiciariam poteſtatem, extremumque iudicium refert. Itaq; iuxtà Euch. thronus eburneus iudiciariam Chriſti poteſtatem auro Diuinitatis fulgentem ſignificat. Sed throni gradus omnem creaturam viſibilem, & inuiſibilem, quæ ſex diebus eſt condita, & Chriſto Domino ſubiecta, demonſtrat. Duodecim leũculi per throni gradus diſtributi duodecim Apoſtoli ſunt, qui ſimul cum Chriſto iudicabunt iuxtà illud Matth.19. *Sedebitis ſuper ſedes duodecim, iu-* *Matth.19.28.* *dicantes duodecim tribus Iſrael.*

Poſtremò. Sunt duodecim ſtellæ, ſiue ſidera clariſſima, quemadmodũ hoc lo-

co docet Ioan. Eccleſiæ cœlũ mirum in modũ colluſtrantia. Vnde Venet. in ſua Harm. mundi cant. 2. ton. 7. à c. 8. vſque ad 12. eleganter comparat duodecim Apoſtolos duodecim ſignis Zodiaci: docetque idcirco ſingulos in illis partibus prędicaſſe, quæ eiuſmodi ſignis ſuppoſitæ ſunt.

Apoſtoli duodecim ſignis Zodiaci comparantur.
Georg. Venet.

Ait enim conſtitui ab Aſtronomis in cœlo quatuor trigonos, ſiue triangulos, quorum primus eſt trigonus Orientalis ſubiectus Geminis, Libræ, & Aquario: atque hunc trigonum pertinere ad Simonem, Bartholomæum, & Matthæũ. Simoni enim obtigit Ægyptus, quæ eſt aſſignata Geminis, Bartholomęo Bactriana regio, Lycaonia, & Armenia Libræ ſubiectæ; Matthæo Æthiopia, quæ ſubiecta eſt Aquario.

Quibus Zodiaci ſignis ſuppoſita ſint regiones, in quibus Apoſtoli prædicarunt.

In ſecundo trigono Meridionali, qui aſſignatur Tauro, Virgini, & Capricorno, prædicarunt Andreas, Iudas Thadæus, & Thomas. Etenim Andreas prædicauit in Achaia, & Græcia, quæ ſupponuntur Virgini: deinde tranſiuit ad Thracas, & Byzantios, quibus Saturnus, & Capricornus dominantur. Thadæus in Perſide, & Meſopotamia partibusq; ſuperioribus Ponti: at Perſis Tauro ſubijcitur. Thomæ obtigit India ſuperior, Brachmanes quoque, & Hyrcani Capricorno ſubiecti. In tertio trigono Occidentali, cuius imagines ſunt Piſces, Cancer, & Scorpius, prædicarunt Iacobus minor, Ioãnes, & Philippus. Etenim Philippo obtigit Syria Scorpioni attributa. Ioannes poſt Palæſtinam in Aſiam minorem commigrauit, peragrauitq; Ioniam, & in præcipua eius vrbe Epheſo tanquam in ſui Patriarchatus metropoli morabatur. Itaque totam minorem Aſiam luſtrauit, in quam dominatur Cancer. Iacobus minor fuit Epiſcopus Hieroſolymitanus, quo cõuenerunt illi, qui erant ex Cilicia, & Pamphilia, vt refertur Act. 1. quæ regiones à Piſcibus aſpiciuntur.

Act. 1.

In quarto deniq; trigono Aquilonari, cuius imagines ſunt Aries, Leo, & Sagittarius, concionati fuerunt Matthias, Petrus, & Iacobus maior. Nã Matthiæ obtigit Iudæa, & cõcaua Syriæ, quibus dominatur Aries. Petrus concionatus eſt in Italia; præcipuè verò Romæ, q̃ à Leone regitur. Iacobus maior in Hiſpania, Celtica, & Arabia felici, quæ Sagittario ſubijciuntur. Ex quibus maniſeſtum efficitur, quanto iure duodecim Apoſtoli cũ duodecim ſignis Zodiaci conferantur: ſiquidem ipſi quoque fuerũt in Eccleſiæ cœlo duodecim ſigna in quatuor trigonos per Euangelij prædicationem diſtributa.

Ex dictis perſpicuum relinquitur, cur 8
duodecim Apoſtoli duodecim ſtellarũ, aliiſq; duodenarij numeri figuris adumbrentur. Cur verò corona Eccleſiæ dicãtur, illa ratio eſt: quoniam Eccleſiam illuſtriſſimis vitæ exemplis, doctrinæ præſidijs, & miraculorum fulgoribus illuſtrarunt. Aduerte autem caput Eccleſię Chriſtum eſſe; quare habere Eccleſiam in capite coronam duodecim Apoſtolorũ nihil eſt aliud, quàm Apoſtolos in Chriſto eſſe veluti pretioſiſſimam, & pulcherrimam coronam: quia videlicet ipſi eum Regem toto orbe conſtituerunt, cũ per eorum prædicationem imperium orbis obtinuit, & Rex ab omnibus Gentibus fuit conſalutatus, quod illuſtriſſimũ eſt Apoſtolorum encomium.

Apoſtoli corona Chriſti, & Eccleſiæ.

Quòd autem Apoſtoli, & omnes in vniuerſum Apoſtolici Heroes in Chriſto vt in Eccleſiæ capite tanquàm corona fulgeãt, duo ſcripturæ ſacræ teſtimonia demonſtrãt. Vnũ eſt Zach. 6. *Sumes argentum, & aurum, & facies coronas, & pones in capite Ieſu filij Ioſedech Sacerdotis magni*. In quem locum Rup. Per eiuſmodi coronas ſuper caput Ioſedech Sacerdotis magni Chriſtũ Dominũ repræſentantis præcellentes quoſque Sanctos intelligit, à quibus Chriſtus coronatur.

Chriſtus coronatur à Sanctis.
Zach. 6. 11
Rupert.

Alterum eſt Zach. 9. *Lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius:* qui locus poteſt transferri ex Hebræo: *Lapides diadematis eleuabuntur ſuper terram:* & eſt ſermo de Apoſtolis, vt interpretatur D. Hieron. in cap. 28. Ezech. vbi eam lectionem ſequitur: *Lapides ſancti voluuntur ſuper terram inſtar rotarum, paululùm tangẽtes humum, & volubilitate ſua ad cæleſtia feſtinantes*. Eſt igitur ſenſus lapides diadematis, hoc eſt, qui diadema Chriſti conficiunt, eleuandos eſſe ſuper terram, id eſt, in magno pretio habendos in Eccleſia: tunc autem eleuantur lapides in Eccleſiæ ædificio, cũ ſuperponũtur Chriſto, qui eſt lapis fundamentalis. Quæ interpretatio eſt D. Hieron. in commentarijs ſuper epiſt. ad Epheſ. i illa verba c. 2. *In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in*

Zach. 9. 16
D. Hieron.
Epheſ. 2. 21

templum

Pannon. *Prælati corona Chriſti.*

templum ſanctum in Domino. Non eſt prętermittenda obſeruatio Pann. in hunc locum aientis Prælatos hoc etiam duodenario ſtellarum numero poſſe comprehendi, atque adeò admoneri ſummæ ſanctitatis; ſiquidem Chriſti corona deſcribuntur: vt videlicet, quemadmodùm corona capiti ornamento eſt; ſic etiam ipſi debeant caput Eccleſiæ, ideſt, Chriſtum ſuis moribus exornare, non quærentes quæ ſua ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti.

Cur Eccleſia in vtero habens, parturienſq; cum dolore deſcribatur?

Et in vtero habens clamabat parturiens, & cruciabatur vt pariat.

SECTIO XVIII.

1 MVlier illa, quæ Ioãni apparuit, & quam Eccleſiam interpretati ſumus, viſa eſt habere in vtero filium, parturienſq; clamare, maximiſq; ob difficilem partũ cruciari doloribus: quam ob cauſam initio huius commentarij diximus nõ poſſe hac muliere ad literam ſignificari beatã Virginem, quippe cui nullo modo conueniant eiuſmodi in parturiendo dolores. Significatur igitur maximam fore extremis illis mundi temporibus ſub Antichriſto Eccleſiæ perſecutionem: quo nimirùm tempore propter fallacia, & mendacia Antichriſti, ſectatorumq; eius ſigna, & prodigia pauciſſimos Eccleſia p fidem de nouo pariet: imò ipſos etiam fideles ſumma cum difficultate in fide retinebit, & in cœlum dabit. Tanta enim erit illorum temporum confuſio, vt *niſi breuiati fuiſſent dies illi, non fieret ſalua omnis caro,* quemadmodùm Chriſtus prædixit Matth. 24. Meritò igitur ſummis doloribus parturiens viſa eſt: ſicut enim mulier cum parit, affligitur, clamatque Deum orans, vt è tanto euadat periculo: ita Eccleſia eo tempore maximè torquebitur, dum fidelium prolem edere in cęlum conabitur.

Matth. 24. 22.

2 Verùm, vt hæc meliùs intelligantur, aduertendum eſt Eccleſiam matrem noſtram eſſe iuxta illud Pſal. 112. *Qui habitare facit ſterilem in domo, matrem filiorum lætantem:* & Eſaiæ 54. *Quoniam multi filij deſertæ magis, quàm eius, quæ habet virum.* Quem locum expendens D. Auguſtinus in Pſal. 112. *Multi,* inquit, *filij eius, quæ per gratiam in ſenectute concepit, quàm eius, quæ ab ineunte ætate legis vinculo maritata eſt.* Eodem pertinet illud Canticorum 1. *Filij matris meæ pugnauerunt contra me:* quo loco diſertè ſignificatur Eccleſiam matrẽ eſſe fidelium, eſtq; ſermo de Hæreticis, qui cum filij Eccleſię fuerint, fratres ſuos Catholicos perſequuntur. Quod autem hæc mater noſtra cum dolore pariat filios ſuos, potiſſimùm verò paritura ſit extremis mundi temporibus, inde intelliges, quòd ceruæ comparatur Prouerb. 5. *Cerua chariſſima* ſeu vt aliàs legitur, *gratiſſima, & gratiſſimus hinnulus: vbera eius inebrient te in omni tempore, in amore eius delectare iugiter:* vbi quamuis commendetur viro fidelitas in coniugio, & vt vxore ſua ſit contentus: vnde ſtatim ſubiungitur: *Quare ſeduceris fili mi ab aliena, & foueris in ſinu alterius?* tamen Beda locum accepit de Eccleſia, quæ cerua appellatur: quoniam ſicut cerua auctore Plinio lib. 8. cap. 32. cum ſerpentibus bellum gerit, veſtigatq; cauernas, & nariũ ſpiritu extrahit renitentes: ita Eccleſia Hæreticos perſequitur, & è cauernis renitentes extrahit, & extinguit odore fidei: ſic enim Paulus fidem appellauit 2. Corinth. 2. *Deo autem gratias, qui odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco,* vt interpretatur D. Chryſoſt. *Gratiſſimus hinnulus,* inquit Beda, *populus eſt fideliũ: & huius ceruæ vberibus inebriamur, cum vtriuſque teſtamenti paginis contra Hæreticorum fraudes inſtruimur.* Scitum autem eſt illud de difficili ceruarum partu, quod commemoratur Iob 39. *Nunquid parturientes ceruas obſeruaſti? dinumeraſti mẽſes conceptus earum? incuruantur ad fœtum, & pariunt, & rugitus emittunt.* Quod exponens Regius Propheta dixit Pſalm. 28. *Vox Domini præparantis ceruos,* ſeu, vt habetur in Hebræo, *Vox Domini obſtetricantis ceruas,* genere fœminino: & eſt ſenſus, ceruas prę metu parere, cum audiũt tonitruum, quod hoc loco vox Domini appellatur. Nonne tibi Eccleſia tanquàm

Eccleſia mater fidelium. *Pſal. 112. 9.* *Eſai. 54. 1.* *D. Aug.* *Cant. 1. 6.* *Prou. 5. 19. 20.* *Cũ dolore pariet filios Antichriſti tempore.* *Beda.* *Plinius.* *2. Cor. 2. 14* *D. Chryſ.* *Beda.* *Ceruarum partus difficilis.* *Iob 39. 4.* *Pſal. 28. 9.* *Hebraica lectio.* *Tonitruum vox Domini.*

cerua

cerua videtur ad ſonitum tonitrui peperiſſe, cum propter metum Iudæorum in cœnaculo concluſa in die Pentecoſtes facto repente de cœlo ſono tanquam aduenientis ſpiritus vehementis foràs egreſſa Chriſti Domini fidem liberè, metuq; omni depoſito prædicauit, & per Petri prędicationem circiter tria millia filiorum Chriſto peperit, vt habes Act. 2.

Eccleſia partus in die Pentecoſtes.

3 Verùm, vt de extremo mundi tempore cum Ioanne diſſeramus, verè tunc Eccleſia cerua erit ob difficilem partum, doloresq; acerbiſſimos non in conuertendis modò Iudæis, atque Gentilibus; ſed etiam in retinendis fidelibus: vnde inſtar ceruæ rugiet præ dolore. Id quod etiam adumbratum fuit in Rachele, quę acutiſſimis doloribus peperit Beniamin, vt refert Geneſ. 35. vbi ita legimus: *Cum parturiret Rachel, ob difficultatem partus periclitari cœpit. Dixitq́; ei obſtetrix: Noli timere, quia & hunc habebis filium. Egrediente autem anima præ dolore, & imminente iam morte vocauit nomen filij ſui Benoni, id eſt, Filius doloris mei. Pater verò appellauit eum Beniamin, ideſt, Filius dextræ.* Item Eccleſia inter perſecutiones pariēs doloribus cruciatur, ita vt eius filij tunc editi filij doloris dici poſſint. Sed ſimul etiam à Patre filij dextræ appellātur: quia qui eo tempore fidem retinent, fortiſſimi ſunt, eosq; Deus tanquàm filios habet legitimos, ad dexteram ſuā in fine mundi collocandos. E contrario Paulus nothos, ideſt adulterinos filios appellat, quos Deus in hac vita laboribus non exercet. *Quòd ſi* (inquit) *extra diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt omnes, ergo adulteri, & non filij eſtis*: quo loco pro *adulteri* legendum eſt *adulterini*, quod nomen pro ſpuriis, & illegitimis vſurpauit ĩterpres, quos & Gręci, & Latini appellāt nothos, eoq; verbo vſus eſt eo loco Paulus. Rupert. lib. 8. in Geneſ. cap. 15. non vult Rachelem in partu typum Eccleſiæ fuiſſe, ſed Synagogæ. *Moritur* (inquit) *Rachel, & mors Liæ ſilentio premitur: quia Synagoga palàm per infidelitatem à gratia excidit; Eccleſia verò Gentium viuit per fidem vſque in finem ſæculi.* Simulq; aduertit non vacare myſterio, quòd Rachel in partu obierit: quia nimirum Synagoga tūc mortua eſt, cum Chriſtum, & eius Apoſtolos emiſit: vnde dicitur: *Egrediente anima præ dolore vocauit nomen filij ſui Benoni, id eſt, filius doloris mei*: doluit enim, cũ inuidit, & dolenda ſorte inde mortua eſt, quòd ex ipſa vita ſumpta ſit. *Pater verò appellauit eum Beniamin, id eſt filius dextræ*: qui filius profectò eſt Apoſtolorum chorus, quem Pater cōſidere fecit cum Chriſto ad dexteram ſuam in cœleſtibus.

Eccleſia dolor tempore Antichriſti.

Gen. 35. 16

Legitimi Eccleſiæ filij qui.

Hebr. 12. 8

Rupert.

Rachel in partu Synagoga, nō Eccleſiæ typ⁹.

Apoſtoli filij dextræ.

Cur Dæmon appelletur draco magnus, & rufus.

Et viſum eſt aliud ſignum in cœlo: & ecce draco magnus, & rufus.

SECTIO IX.

Poſt ſignum illud magnũ mulieris vidit Ioannes aliud ſignum in cœlo, draconem videlicet magnum, & rufum, habentem capita ſeptem, & cornua decem, & in capitibus diademata ſeptem: quem draconem Doctores communiter Diabolum interpretantur. Sed meritò quæres, cur draco iſte in cęlo apparuerit? & quidem facilis eſſet reſponſio, ſi cęli nomine Eccleſia intelligenda eſſet: ſed cum in ſuperioribus oſtenſum fuerit nō eſſe accipiendam Eccleſiam cęli nomine, cum mulier, hoc eſt, Eccleſia in cęlo, vtpotè à ſeipſa diſtincto apparuerit: alia afferenda ratio eſt, videlicet quemadmodum Eccleſia in cęlo apparuit, quia inde traxit originem, cęleſtemq; vitam agit in terris: ita etiam dracone, hoc eſt, Dæmonem in cælo apparuiſſe; tum quia inde cecidit, vt paulò poſt docet Ioannes; tum quia Eccleſiam in cęlo moribus degentem perſequitur. 1

Draco in cælo cur apparuerit.

Illud eſt vberiùs explicandum, cur Dæmon appelletur *Draco rufus*? Quod igitur ad appellationem draconis ſpectat, multæ à rerum naturalium ſcriptoribus draconum conditiones cōmemorantur, quæ in Dæmonem maximè conueniunt. Primùm enim reperiuntur dracones alati, qui in ſublime feruntur. Secundò. Reperiri ſolent in calidioribus regionibus. Tertiò. Dicuntur potiſſimùm habitare circa turrim Babel, & in deſertis antiquæ illius Babylonis ingentes admodũm 2

Itē cur Dæmon appelletur draco.

dùm reperiri. Quartò. India dracones ha
bet, & elephantes perpetua diſcordia bel
lantes tantæ magnitudinis, vt facili cir-
cumplexu draco elephantem ambiat, no
Draconũ, & elephantorũ diſcordia. xioque nodo conſtringat Vnde D. Am-
broſius lib. 3. in Hexameron cap. 9. *Dra-*
co, inquit, *elephãtem ligat, cuius ruina mors*
victoris eſt: & ideò ſummè in vtrunque cer-
D. Ambr. *tatur, ille vt pedem alliget, in quo caſus victi*
ſibi nocere non poſſit: iſte ne poſteriore extre-
mus pede, aut calle capiatur anguſto, vbi vel
ipſe non ſe queat retorquere, & draconem gra
ui proterere veſtigio, vel ſequentis elephanti
Dracõtias lapis vnde detrahatur *auxilium non habeat.* Quintò. Ex draco-
num cerebro extrahitur lapis, qui dici-
tur dracontias, ſiue draconites; ſed non
dureſcit in lapidem, niſi detrahatur viuẽ
ti draconi: nam ſi priùs draco obeat, ſol-
uitur illius durities. Huius lapidis memi-
Tertull. nit Tertul. lib. de habitu muliebri cap. 6.
Aiunt, inquit, *de frontibus draconum gẽmas*
erui, ſicut & in piſcium cerebris lapidoſitas
quædam eſt: hoc quoque deerit Chriſtianæ, vt
de ſerpente cultior fiat: ſic calcabit diaboli ca-
put, dũ de capite eius ceruicibus ſuis, aut ipſi
capiti ornamẽta ſtruit. In quem locum an-
Rhenanus. notauit Rhenan. citans Plin. lib. 37. c. 10.
huiuſmodi lapidem, niſi viuenti draconi
abſcindatur, nunquã gẽmeſcere, inuidia
animalis mori ſe ſentientis. Itaq; morem
eſſe, vt dormientibus animalibus caput
Sotacus. amputẽt. Sotac. citatus a Plinio tradit ve-
hi bigis, qui eam quęrũt, viſoq; dracone
ſpargere ſoporifera medicamenta, atque
ita caput præcidere: eſſe autem candore
translucido, nec poſtea poliri, aut artem
admittere.

5 Igitur Dęmonem draconem appellari
Pſ. 90. 13. perſpicuum eſt ex Pſalm. 90. *Super aſpi-*
dem, & baſiliſcum ambulabis, & concul-
cabis leonem, & draconem: quem locum
Pſ. 103. 26. Patres communiter de Dæmone acci-
piunt: & Pſalm. 103. *Draco iſte, quem*
formaſti ad illudendum ei: vbi eſt ſermo
ad literam de Leuiathan, ſiue ceto, dupli-
citerq; exponitur: vno modo iuxta ſentẽ
R. Chimhi. tiam R. Chimhi, vt dicatur cetus creatus
a Deo, vt ludat in mari, cæteraq; omnia
aquatilia contẽnat, ac deuoret: altero, *ad*
Dæmõ creatus ut homines illudat, & illudatur ab eis. *illudendum ei*, ideſt, vt illudatur ei, videli-
cet vt homines poſtquam eum ceperint,
ei illudant, & inſultent: quæ vtraque ex-
poſitio cadit in Dæmonem, de quo ſub
typo ceti ſermo eſt, vt eum Deus fecerit,
tum vt hominibus illuderet, tum vt ei ab
hominibus illuderetur. Priorem expoſi-
tionem ſecutus eſt D. Hier. *Datus eſt*, in- *D. Hieron.*
quit *in hoc mundo ad illudendũ nobis: quan-*
tos enim Monachos, & Clericos præcipitauit.
Poſteriorem D. Auguſt. conc. 4. in Pſal. *D. Aug.*
110 *Illude*, inquit, *draconi, ad hoc enim fa-*
ctus eſt draco. Id quod etiam dicitur Iob
40. de Behemoth, ſiue elephanto in typũ *Iob 40. 14.*
Dęmonis: etenim pro eo, quod nos habe
mus: *Ipſe eſt principium viarũ Domini, qui*
fecit eum, applicabit gladium eius, Septuag. *Septuag.*
tranſtulerunt: *Hoc eſt principium fictionis*
Domini, factum vt illuderetur ab Angelis e-
ius: & vtranque translationem hic inter-
pretatus eſt Hieron. *Qui fecit eum, applica* *D. Hieron.*
bit gladium eius, ideſt, malo, quo alios intere-
mit, ipſe punietur: ſicut & de eius ſimilibus di
citur Pſal. 36. Gladius eorum intret in corda
ipſorum. Præterea ipſe eſt initium figmẽti *Pſ. 36. 15.*
Domini, vt illudatur ab Angelis eius, i.
Sanctis: ab his enim illuditur, quãdo per
gratiam ſancti Spiritus eis ſubditur, & *Dæmõ, quãdo illudatur à Sanctis.*
inuocatione nominis Chriſti ab obſeſſis
corporibus effugatur. Eodem ſenſu idem
ſacer Doctor accipit illa alia verba eiuſ-
dẽ cap. *Nunquid illudes ei* (ideſt, leuiathã)
quaſi aui? aut ligabis eum ancillis tuis, ſeu, *Iob 40. 24.*
vt Septuag. reddiderunt: *Illudes ei quaſi* *Septuag.*
aui? aut ligabis eum tãquàm paſſerẽ puero?
Quod, inquit, *quaſi auis illudi prohibetur,* *D. Hieron.*
quaſi res parua, & minima ad potentiã Dei
habeatur, auis nomine voluit demonſtrare:
quodque alligandus ancillis dicitur, illud eſt,
quod ipſe Dominus dicit Lucæ 10. Ecce dedi *Luc. 10. 19.*
vobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes, & *Dæmonis infirmitas ad potentiam Dei.*
ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici,
& nihil vobis nocebit. Quod verò iuxta Se-
ptuag. dicitur: *Alligabis eum ſicut paſſerem*
infantulo, habetur Eſa. 11. *Delectabitur in-* *Eſai. 11. 8.*
fans ſuper foramine aſpidis: & in cauerna
reguli, qui ablactatus fuerit, manum ſuam
mittet: hunc enim infantem accipere
debemus vnumquemque Sanctorum,
qui de fonte, id eſt, de vtero matris
Eccleſiæ tanquàm infans Deo renaſci-
tur. Igitur iuxta hanc D. Hierony. ex-
poſitionem erubeſcere debet Chriſtia-
nus, quoties ei Dęmon illudit, cum ipſe
potiùs Dæmoni illudere debuiſſet: ſiqui-
dem eum Dominus Deus formauit, ut à
ſuis Sanctis ei illuderetur, & gratiæ ſuæ
pręſidio effecit, vt ei infirmiores quique,
qui per ancillas ſignificantur, ita poſſint

illudere,

Remig. *Pſ. 73. 13.* *D. Aug.* *Superbia ſerpentis caput.* *Eccl. 10. 15.* *Epheſ. 5. 6.*

illudere, ſicut infantulus illudit paſſeri, quem filo ligatum tenet. De Dæmonibus etiam accipiunt Remig. & Aug. locum illum Pſ 73. *Contribulaſti capita draconum in aquis: tu confregiſti capita draconis, dediſti eum eſcam populis Aethiopum.* *Draconum capita*, inquit Aug. *ideſt, Dæmoniorum ſuperbias, à quibus Gentes poſſidebãtur, contriuiſti ſuper aquam: quia eos per baptiſmum liberaſti. Deinde confregiſti caput draconis, ideſt, ſuperbiam, quæ eſt initium omnis peccati, & veluti caput ſerpentis iuxta illud Eccl 10 Initium omnis peccati ſuperbia. Dediſti eum eſcam populis Aethiopum, hoc eſt, populis Gentium qui ante conuerſionem nigri erant inſtar Aethiopum: quemadmodum indicauit Paul. Epheſ 5. Fuiſtis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Sed quomodò acceperunt iſtum draconem in eſcam? Puto, quia magis Chriſtum acceperũt in eſcam; ſed Chriſtum quo ſe conſummarent, Diabolũ, quem conſumerent* Hæc Aug.

Dæmõ draco alatus ob ſuperbiam. *Eſa. 14. 13.* *Oſeæ 13. 14.* *Adoleſcentes libidine infeſtat Dæmon.* *Iob 31. 9.* *Libido, ignis conſumens.* *D. Hieron.*

4 Ex his palam eſt Dęmonem draconem appellari: nunc commemoratas draconum conditiones breuiter percurramus. Primùm igitur Dæmon ex genere eſt alatorum draconum pp ſuperbiam, qua ſuper omnia conatur aſcendere, vt ipſemet Eſa. c. 14. cõfitetur. *In cœlum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum.* Deinde quemadmodùm draco bellum cum elephante gerit, & ruina elephãtis mors eſt draconis: ita Dæmon Chriſtum aggreſſus, eumq; per miniſtros ſuos interficiens ab eodem moriente oppreſſus fuit iuxta illud Oſeę 13. *Ero mors tua ò mors.* Quo loco *mortis* nomine non ſolũ mors ipſa, ſed Diabolus etiam accipiendus eſt, quem iam aliàs docuimus *mortem* appellari. Tertiò. Habitant dracones in locis calidioribus, quoniam pręcipuè Dæmones adoleſcentiã, quæ ætas vegetior eſt, & ardentior, libidinis, aliarumq; paſſionum facibus infeſtant. Accedit, ꝙ in libidinoſis hominibus præcipuè habitant. appellari autem luxuriam, ac libidinem ignem, perſpicuum eſt ex Iob 31. *Si deceptum eſt cor meum ſuper muliere, & ad oſtiũ amici mei inſidiatus ſum: ſcortum alterius ſit vxor mea, & ſuper illam incuruentur alij: hoc enim nefas eſt, et iniquitas maxima: ignis eſt vſq; ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina,* hoc eſt, vt interpretatur D. Hieron. omnia bona virtutum deuorans, atq; vniuerſa in homine ſanctarum rerum incrementa conſumens.

Epheſ. 6. 16. *D. Chryſ.* *D. Thom.* *Tẽtationes luxuriæ ignea tela propter multa.* *Iob 31. 1.* *Aſpectus virginis ꝗ ſit fugiendus.* *Thren. 3. 51* *Card. Caie.* *Iobi propoſitum nõ aſpiciẽdi fœminas.*

5 Eandem ob cauſam Apoſtolus tentationes luxuriæ tela ignea appellauit, cum dixit: *In omnibus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi ignea extinguere.* Quo loco D. Chryſ. *tela ignea* abſurda deſideria, & D. Thom. prauas concupiſcẽtias interpretatur. Et quidem meritò tentationes libidinis igneis iaculis comparantur. Primùm, quia præ alijs animum, & corpus maximè inflammant. Secundò, quia quemadmodùm ignis in locum aliquem iniectus propinqua omnia ædificia, vicinamq; ſyluam corripit: ita luxuria cum animum incenderit, omnes animi vires conſumit, & de vitio in vitium, quaſi flamma de domo in domũ ſerpit. Tertiò deniq;, quia quemadmodum parua ſcintilla, niſi ſtatim extinguatur, magnum excitare ſolet incendium: ita exigua carnis tentatio, niſi quamprimum ſopiatur, incredibiles in animo flãmarum globos excitat; id nimirum eſt, quod timebat Iob, cum dicebat: *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine.* Vbi modum loquendi obſerua: neq; eñ dixit: *Pepigi fœdus cũ oculis meis, vt ne intuerẽtur quidem virginem*; ſed, *vt ne cogitarem quidem de virgine.* Videbat quippe vir ſapientiſſimus ex aſpectu virginis ita facilè cogitationẽ accendi perpetrandi ſceleris, vt iam ipſa viſio ſit veluti cogitatio: qm̃ ea aſpectum continuò ſequitur, cogitationem delectatio, delectationem conſenſus: vnde Thren. 3. meritò dr̃: *Oculus meus deprædatus eſt animam meam.* Porrò eleganter ait ſe fœdus pepigiſſe cum oculis: quia ſicut in fœderibus, & compoſitionibus, qui fœdera percutiũt, aliquid ex vtraq; parte de ſuo iure deperdunt: ita cupiebat Iob, vt oculi de ſuo iure aliquid perderent non videndo interdum, quæ liceret, neq; omnem etiam licitam intuendi occaſionem arripiendo: ipſeq; etiam animus de ſuo iure aliquid remitteret, ideſt, voluptatẽ, quam ex pulchrarum rerum aſpectu licitè poterat accipere. Caiet. obſeruauit in fœdere hoc, quod Iob pepigit cum oculis, indicari propoſitum firmum, & inuiolabile non aſpiciendi curioſè fœminas, eo quòd pacta, & fœdera nullo pacto violare, & infringere.

Quar-

6 Quartò. Rectè dracones circa turrim Babel dicuntur habitare: quoniam Dæmones Babel, id eſt, confuſionem, mentiſq; perturbationem & amant, & efficiunt, ibiq; potiſſimùm habitant: quã ob rem Dæmon Rex Babylonis appellatur à D. Greg. lib. 7. Mor. c. 16. vbi expendẽs, quomodo Nabuchodonoſor Rex Babylonis filios Regis Sedechiæ ante ipſius oculos trucidari præcepit, vt refertur Hierem. 39. ſic ait. *Occidit Rex Babylonis filios Sedechia in oculis eius, & omnes nobiles Iuda: oculos quoque Sedechia eruit. Rex Babylonis eſt antiquus hoſtis poſſeſſor intima confuſionis qui priùs filios ante intuentis oculos trucidat: quia ſape ſic bona opera interficit, vt hac ſe amittere ipſe, qui captus eſt, dolens cernat, & ad hoc quandoq; eo peccati vſu perducitur, vt ipſo quoq; rationis lumine priuetur. Vnde Rex Babylonis extinctis priùs filijs Sedechia oculos eruit: quia malignus ſpiritus ſubductis priùs bonis operibus, poſt & intelligentia lumen tollit.* Poſtremò. Præcidendum eſt Dæmonis caput, vt extrahatur inde gemma gloriæ, quæ ex capite draconis meritò extrahi dicitur: quoniam eo vincendo, & ſuperando acquiritur. Eo tamẽ à draconite lapide hæc gemma diſtinguitur, quòd draconites poliri non poteſt, nec artẽ admittit, vti diximus: at pretioſa gloriæ gemma ampliùs poliri poteſt; imò quoties Dæmon vincitur, nouus inde gloriæ lapis multò pretioſior, & pulchrior elicitur.

Dæmõ Rex Babylonis ex Greg.

Hier. 39. 6.

Dæmonẽ ſuperãs gloria gemmã acquirit.

7 Quod verò attinet ad rufum draconis colorem, illa in primis ratio afferri poteſt, apparuiſſe tinctum colore rufo, ſeu ſanguineo propter ſanguinem Martyrũ, quem extremis temporibus, de quibus hoc loco agitur, per Antichriſtum, eiuſque ſectatores effundet. Hoc enim ſenſu capite ſexto diximus Romanum imperium ſub Nerone ſignificatum à Ioanne fuiſſe in equo rufo, eo quòd maximè in Chriſtianos ſæuus, & immanis extitiſſet. Accedit, quòd color rufus dolum, fraudem, & malitiam deſignat: quid verò Dæmone fraudulentius? idcirco enim comparatur tigri, quod animal vario colore, maculiſq; diſtinguitur: quam appellationem habes Iob 4. *Tigris perijt, eo quòd non haberet pradam.* In quem locum aduertit D. Hieron. 70. tranſtuliſſe *Myrmecoleon*, id eſt, *formica & leo. Quem*, inquit, *nos veriùs Diabolum dixerimus: qui quando pradam agit de Sanctis tanquam de maioribus rebus, vt leo habendus eſt: quandò verò minima quarit auferre, formica dicendus eſt: & quia ſicut formica grana de area, ita ille cogitationes bonas aufert de cordibus hominũ.* Adde appellari Dæmonem formicam, & leonem, quia infirmis quidem leo eſt; at reſiſtentibus formica, quæ facilè pede conculcari poteſt.

Dæmon ſeu draco cur rufus apparuerit.

Dæmonis fraus.

Iob. 4. 11.

D. Hier. Septuag.

Dæmon Leo infirmis, reſiſtentibus formica.

Quænam ſint draconis capita ſeptem, cornua decem, & ſemptem diademata?

Habens capita ſeptem, & cornua decem, & in capitibus eius diademata ſeptem.

SECTIO X.

1 IN numero cornuum, & capitum conſentit cum hoc dracone beſtia, quę capite ſequẽti apparuit, habens nimirum capita ſeptem, & cornua decem. Verùm diſſidet in diadematum numero. Apparuit enim habens ſuper cornua decẽ diademata, cum hoc loco draco ſeptem tantùm gerens diademata apparuerit: & quanquam dici facilè poſſet non eãdem eſſe beſtiam ſequentis capitis cũ dracone huius: itaque draconem iſtum Dæmonem, beſtiam Antichriſtum deſignare: quia tamen eodem recidit vtraq; viſio, ſiue de Dæmone, ſiue de Antichriſto accipiatur, concilianda eſt ex 7. Danielis: quo loco Propheta vidit quartam quandam beſtiam terribilem, atque mirabilẽ, & fortem nimis, dentes habentem ferreos, & cornua decem, è quibus decem cornibus tria euulſa ſunt. *Porrò cornua decem* (inquit Angelus Daniel.) *decem Reges erunt: & alius conſurget poſt eos, & ipſe potẽtior erit prioribus, & tres Reges humiliabit.* Quibus verbis ſignificauit Angelus Antichriſti tempore decẽ Reges imperiũ totius orbis habituros, ex ijſq; tres ab Antichriſto trucidãdos, ſeptem reliquos illi ſponte tanquã ſupremo Monarchæ pariturus. Itaq; primùm erũt cornua decem, & diademata decem, hoc eſt, decem Reges:

Draco iſte cum beſtia ſequentis cap. in quo diſſentiat, & conſentiat.

Dan. 7. 24.

Orbis imperiũ quot Reges habituri tempore Antichriſti.

ges:ſed poſtea ſeptem tantùm cornua ... erunt, & ſeptem diademata propter illos tres Reges interfectos. Atq; hãc ob cauſam hoc capite decem cornua, & ſeptẽ diademata: capite autem ſequẽti decem diademata, & apud Danielem decẽ cornua memorantur. Verùm hæc omnia fuſiùs cap. ſequenti diſſerenda prætermittimus.

2 Porrò quanquam eam, quam tradidimus, expoſitionem germanam, ac literalem putemus: illam verò, quàm interpretes communiter hoc loco afferunt, myſticam, & nequaquam literæ congruentẽ, vt cap. ſequenti fuſiùs oſtendemus: nequis tamen, quæ cõmuniter ab interpretibus dicuntur, in his noſtris comment. deſideret, eorum quoque explanationẽ commemorandam, & illuſtrandam putauimus, dicturi plura de ſenſu literali ad caput 13. vt paulò ante promiſimus. Igitur Haymo exiſtimat idem per ſeptẽ capita, & per ſeptem diademata ſignificari, videlicet omnem huius ſæculi potentatum, qui Dæmoni adhæret, & per fraudem, ac dolum contra ſeptem Eccleſias, & contra ſeptiformem ſpiritũ dimicat. Richard. Vict. ſeptem capita ſeptem capitalium vitiorum ſeptiformem tentationem; cornua decem furorem impiorum Principum decalogum impugnantium; ſeptem diademata de ſubuerſis perſeptiformem tentationem, vniuerſalem victoriam interpretatur, cum quibus ferè reliqui interpretes conſentiunt. Hugo tamẽ Card. vult ſeptem capita eſſe vniuerſitatem malorum; decẽ cornua diuitias, potentiamq; ſæcularem: quæ cornua quidẽ dicantur, quia per illa homines extollun tur: decem autẽ, quia ijs decalogus impugnatur: vel certè ſeptẽ capita eſſe ſeptem capitalia vitia; decẽ cornua vniuerſitatẽ malorũ Principũ; ſeptẽ diademata victorias, quæ à Dæmone reportãtur in ſeptẽ vitijs capitalibus: quæ expoſitiones eodẽ ferè cum ſuperioribus recidunt, & à nobis deinceps magis explicandæ ſunt.

Haymo.
Per ſeptem capita, & diademata quid cõmuniter intelligãt interpretes?
Richard. Vict.
Hugo. Car.

3 Illud igitur primùm quærat aliquis, cur ſeptem capitalia vitia ſeptem draconis capitibus conferantur? Pro cuius rei intelligentia ſciendum dracones appellari illos ſerpentes, qui diuturnitate temporis in grandem magnitudinem excreuerunt: quo fit, vt capita draconis ſola magnitudine, & mole à ſerpentium capitibus diſſideant. Quare meritò ſeptem capitalia vitia per ſeptem draconis capita exprimuntur: quia ſæpe lethifera ſunt, eo quòd ſinimus ea ſiue conſuetudine, ſiue naturæ corruptela in inſolitam excreſcere magnitudinem, ita vt quæ antea ſerpentes videbantur, iam nũc immanes quidam, & immenſi dracones exiſtant: quod malum ne accidat, curandum eſt vt ſerpẽtum capita, dum parua ſunt, quã primùm conterantur: eam enim ob cauſam Regius vates Pſal. 136. beatum illũ pronũtiauit, qui Babylonis paruulos ad petram allideret. *Filia*, inquit, *Babylonis miſera: beatus, qui retribuet tibi retributionẽ tuam, quam retribuiſti nobis. Beatus, qui tenebit, & allidet paruulos tuos* (ſic enim legendum eſt, non *ſuos*) *ad petram*. In quem locum D. Hieron. Paruuli, inquit, dicuntur cogitationes, ac ſi diceret: Vidi mulierem, concupiui eam: niſi ſtatim abſcidero concupiſcentiam illam, & alliſero ad petram, dum parua eſt concupiſcentia, non poteſt poſtea abſcindi, quando creuerit. Beatus ergo, qui ſtatim abſcindit, & allidit ad petram, hoc eſt, Chriſtum. Cui expoſitioni concinit D. Auguſt. in comment. eius loci. Qui ſunt paruuli Babylonis? naſcentes malæ cupiditates. Ne igitur cupiditas nequam, prauæ conſuetudinis robur accipiat, cum paruula eſt allide illam: ſed times, ne alliſa non moriatur, ad petram allide, quæ eſt Chriſtus. Eandem ob cauſam Cant. 2. iubentur capi vulpes paruulæ, quæ demoliuntur vineas: dum enim paruulæ ſunt malæ cogitationes, & illæ quaſi fraudulentæ vulpeculæ facilè capi poſſunt: at ſi adoleuerint, venatorum manus effugient, & maximum vineis detrimentum afferent. Veriſſimum eſt enim illud, quod dicitur Eccli. 19. *Qui ſpernit modica, paulatim decidet*: quo teſtimonio ad idem confirmandum vtitur Diuus Gregor. libro 10. Mor. cap. 14. Dum, inquit, lingua otioſa verba moderari negligit, audax ad noxia prorumpit: & cum mens ſubigere delectationem carnis renuit, plerumque ad perfidiæ voraginem ruit. Vnde Paulus 1. Corinth. 10. vt imminentia mala compeſceret, dixit: *Neque idolatræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis: quemadmodum ſcriptum eſt: Sedit populus manducare, &*

Septẽ capitalia vitia cur per 7. draconis capita deſignentur.
Pſal. 136. 8
D. Hieron.
D. Auguſt.
Cogitationes prauæ ad petram Chriſtũ allidendæ.
Cant. 2.
Earundem initia amputanda.
Eccli. 19. 1
D. Greg.
1. Cor. 10. 7.

Exod.32.6. re, & bibere, & ſurrexerunt ludere. Eſus enim, potuſque ad luſum impulit, luſus ad idololatriā traxit. Vbi cernis ex paruis initijs idololatriam irrepere,& propterea dixiſſe Paulum : *ne idololatræ efficiamini*, videlicet negligendo peccata minora.

4 Idcirco & Apoſtolus volens pacem commendare fidelibus, & oēm grauiū diſſenſionum occaſionem tollere, ipſa prima diſſentionis initia,& radicē amputauit,cum dixit:

Hebr.12.14

Diſſentionum itē initia reſecanda.

Pacem ſequimini cum omnibus,& ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Deum:contemplantes, ne quis deſit gratia Dei: ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat,& per illam inquinētur multi. Vbi aduerte Apoſtolū ipſa odij, & amaritudinis in alterum initia *radicē* appellaſſe, quia niſi ſtatim auellat, immenſam odiorum ſyluam germinabit: quēadmodum verbis ſequentib. explicauit, *ſurſum germinans.* Videtur autem Paulus alluſiſſe ad locum illū Deut.29.

Deut.29. 18.

Odij initiū radix germinans venenum.

Ne ſit inter vos radix germinans fel,& amaritudinem : quem locum alij ex Hebræo ita transferunt : *Ne forte ſit in vobis radix fructificans venenum,& abſinthiū.* Etenim à nomine Hebraico *ros*, quod ſignificat caput,deriuatur *ros*,quod plerique vertunt *venenum*, veluti Pſ.69. *Dederunt in eſcam meam fel*, alij,*venenum*. Nec deſunt, qui exiſtiment nomen *ros* ſignificare caput cuiuſuis rei venenatę,pręcipuè verò aſpidis:quoniā Deut.32. vbi nos habemus : *Venenum aſpidum inſanabile*, eſt Hebraicè, *ros petanim*, ideſt *caput aſpidū*.

Pſ.69. 22.

Deut.32. 33.

Peccati cuiuſuis initiū, caput aſpidis.

Ex quo iā colliges cuiuſuis peccati initium eſſe velut caput aſpidis, quæ morſum habet maximè lethiferum, etſi cū voluptate interimit:ſic enim peccatum cum voluptate, & delectatione mortē animæ infert. Denique quemadmodum ex pilis in aquam iniectis oriuntur colubri, vt experimento eſt cōpertum:ita ex minutiſſimis,& ſubtiliſſimis cogitationibus ſæpe numero peccatorū ingētes colubri ortum habent: idcirco enim peccatum colubro confertur Eccleſ.21. *Quaſi à facie colubri fuge peccata: & ſi acceſſeris ad illa, ſuſcipient te.* Rectè aūt nō reſiſtendum,ſed fugiendū admonet:quoniam ſunt quædam peccatorū genera,q̄ fugiendo potiſſimum vincūtur, cuiuſmodi ſunt peccata carnis : vnde Paulus 1.Cor.6. dixit : *Fugite fornicationem.* Et Angeli volentes Loth ex ciuitate illa infami oīum libidinum officina eripere monuerunt, vt fugeret,Gen.19. *Salua animam tuam: noli reſpicere poſt tergū tuum: nec ſtes in omni circa regione : ſed in monte ſaluum te fac:* quibus verbis monuerunt à peccato carnis longè eſſe fugiēdum, & oēm omnino occaſionem euitandā : idcirco enim dixerunt : *Nec ſtes in omni circa regione.* Quod verò ſequitur : *Si acceſſeris ad illa, ſuſcipient te*, hunc ſenſum habet. Si ſuggeſtiones Diaboli admiſeris, nec ſtatim cōpreſſeris, ſuſcipient te tanq̃ prædam, hoc eſt, inſtar draconum deuorabunt, & in inferni barathrū præcipitem dabunt. Nam pro eo quod nos habemus, *Suſcipient te*, Græcè eſt, *δήξεται*, i. *mordebit.* Interpres aūt vulgatus vr̃ legiſſe, *δέξεται*, hoc eſt, ſuſcipiet: ſed, *mordebit*, legit noua editio Septuag. interp. correcta de mandato Siſti V. Pont. Max. Itaq; cernis in verbo *mordendi* indicari ſerpentinā peccati naturā, quippe cum ad ſe accedētes deglutire,ac deuorare ſoleat,niſi ſtatim initio, dū paruus eſt ſerpens,opprimatur.

Nota.

Eccl.21.2.

Carnis peccata vincūtur fuga.

1. Corinth 6.15.

Gen.19.17

Septuag.

Secundò. Comparantur ſeptem capitalia vitia ſeptem draconis capitibus : quoniam draco criſtā capite geſtare dicitur : omnia autem peccata quandam ſuperbię criſtam gerunt. Etenim, vt eſt Theologorum ſententia,in omni lethali crimine cernitur ratio quædam ſuperbiæ, quatenus peccator tranſgrediendo legem ſeipſum quodammodò Deo præfert. Vnde D.Aug. lib. de nat. & gratia docet ſine ſuperbiæ appellatione nullū peccatum inueniri: & Proſper libro de vita cōtempl. nullum peccatum ſine ſuperbia eſſe poſſe. Id quod D. Thom. 2. 2.q.162. art.2. interpretatur accipiendū eſſe,non quidem de ſuperbia,vt eſt, ſpeciale peccatum,hoc eſt,appetitus inordinatus propriæ excellentiæ ; ſed de ſuperbia ſub generali ratione ſumpta, ſecundum quandam redundantiam, quā habet in alia peccata,& hoc dupliciter: vno modo per ſe,quatenus reliqua peccata ordinantur ad finem ſuperbię,quæ eſt propria excellentia: altero modo indirectè, & quaſi per accidens,nimirum remouendo prohibens,quatenus homo per ſuperbiam cōtemnit Diuinā legē,

5

Draco capite geſtat criſtam.

D.Aug.

Proſper.

D.Thom.

Superbiæ ratio ī omni peccato quomodo īueniatur.

per quam à peccando prohibetur iuxta illud Hier 2. *Confregi iugum, rupiſti vincula, dixiſti: Non ſeruiam.* Omnia igitur peccata criſtata ſunt inſtar draconũ, criſtamque præferunt arrogantiæ, & ſuperbiæ, atque adeò meritò per ſeptem draconis capita, qui numerus vniuerſitatem continet, exprimuntur. Denique comparantur ſeptem draconis capitib. ſeptem vitia capitalia, quia ſunt initia, & veluti capita reliquorum.

Hier. 2. 20. *7. Capitalia uitia initia reliquorum.*

6 Quod ſpectat ad ſeptem diademata, illis vti iã diximus, ſignificat hæc ſeptẽ capitalia vitia in mundo regnare, & ꝓptereà inſtar Principũ regales coronas in capite geſtare, iuxta illud Rom. 5. *Vbi abundauit delictum ſuperabundauit & gratia: vt ſicut regnauit peccatum in mortem: ita & gratia regnet per iuſtitiam in vitam æternam per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum*: cui Imperio, ſiue tyrannidi, vt ſe fideles ſubtraherent, monuit Apoſtolus Rom. 6. *Non ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore, vt obediatis concupiſcentijs eius.* Quem locum ſic exponit D. Hier. *In corpore mortali viuite, vt immortales.* Quomodo aũt regnet peccatum in corpore, expoſuit, cum ſubiunxit: *Vt obediatis concupiſcentijs eius*, hoc eſt, per obediẽtiam, & conſenſum. Et D. Greg. lib. 14. Moral. c 9 expendens verbum illud *regnet, Non dixit*, inquit, *non ſit, ſed: non regnet: quia non eſſe non poteſt; regnare autẽ in cordibus bonorum non poteſt.* Eodemq; modo interpretatur D. Anſelm. Eſt autem iuxta hanc expoſitionem, quemadmodum docuit D. Tho. per peccatũ fomes peccati intelligẽdus, qui in homine nõ eſſe non põt; ſed põt tamen non regnare. Explicauit ẽt Apoſtolus, quid eſſet peccatum in nobis regnare, cum ſubiũxit: *Sed neque exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato.* Membra enim noſtra *arma* vocat, quia illis vel ſub iuſtitiæ, vel ſub peccati vexillis militamus: quare qui mẽbris ſuis ad peccatũ abutitur, ſubditũ ſe peccati confitetur: ſiquidẽ arma ſumit ꝓ ſui Principis, hoc eſt, peccati, cui ſeruit, defenſione. Quam ob rem dixit Chriſtus: *Omnis, qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati*: quò eodẽ ſpectat illud Rom. 7. *Ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato*: vbi Paulus ſub infirmorum perſona ait ſe ſeruum peccati effectum, & ſub peccato venundatum, hoc eſt, in peccati poteſtatẽ, libidinis & concupiſcentiæ pretio redactũ. Theod. eleganter obſeruauit regnum eo differre à tyrannide, ꝙ tyrannis exiſtat inuitis ſubditis; regnum aũt volentibus illis, quibus imperatur: quare ſuaderi à Paulò, ne poteſtati, & imperio peccati vltrò nos ſubijciamus, hoc eſt, ne vllo modo aſſentiamur. Quare non dictum eſſe: *Ne tyrannidem in vos exerceat peccatum*, ſed: *Ne regnet*: indignum enim eſt aliquem vltro ſe peccato ſubijcere. Hoc videlicet eſt illud ſceptrum tyrannicũ, quod Chriſtum ſuperaſſe cecinit Eſai. c. 9. *Iugum oneris eius, & virgam humeri eius, & ſceptrum exactoris eius ſuperaſti, ſicut in die Madian.* Quo loco ſermo eſt de Sẽnacherib Rege Aſſyriorum, qui iniuſta tributa ab Hebræis exigebat, quem tũ Deus fregit, vt refertur 4. Reg. 19. Verũ D. Hier. de Chriſti victoria interpretatur hoc ſenſu: Tu Domine Saluator iugum oneris eius, hoc eſt, Diaboli, qui grauiſſimo ſeruitutis iugo colla omniũ deprimebat, & virgam, qua percutiebat vniuerſos, & peccata ſibi quaſi quoddã tributum reddere compellebat, detraxiſti de humeris eorum, & tibi liberatos ſeruire feciſti abſque vllo exercitu, & abſque effuſione ſanguinis, ſicut quondã ſub Gedeone populo Iſraelitico de Madianitis victoriam prębuiſti. In quẽ locũ primò eſt obſeruandum Dæmonẽ appellari *exactorem*, ideſt, exigentẽ tributa duabus potiſſimũ de cauſis. Prima redditur à D. Hier. quia peccata quaſi quoddam tributũ reddere cõpellit. Secunda eſt, quia poſt peccatum ſuſceptũ debitas pęnas exigit, tum in hac vita, tum in alia apud inferos: quo fit, vt omnis peccator ſit Dęmoni tributarius, eique duplex tributum ſoluat, ipſum nimirum peccatum, & peccati ſupplicia.

Regnant in mundo. *Rom. 5. 20.* *Rom. 6. 12.* *D. Hieron.* *Peccatorũ tyrãnidi ut nos ſubtrahere debeamus.* *D. Greg.* *D. Anſelm.* *D. Thom.* *Fomes peccati poteſt non regnare, non tamen non eſſe in homine.* *Mẽbra noſtra cur Paulus appellet arma* *Io 8. 34.* *Rom. 7. 14.* *Theodor.* *Peccato vltro ſubijci indignum.* *Eſ 9. 4.* *4 Reg. 19.* *D. Hieron.* *Sceptrũ dæmonis ſuperauit Chriſtus.* *Iudic. 7.* *D. Hieron.* *Peccator duplex ſoluit tributum.*

7 Secundò eſt aduertendum, Diabolũ habere iugum, virgam, & ſceptrũ. Etenim iugo premit; virga ꝑcutit; ſceptro tyrannicè imperat. Quam ob rem peccator Dęmoni arat, & ſerit, cum iugum eius peccando admittit; ſeruitutem grauiſſimã patitur, cum virga percutitur; ſub eius vexillis militat, cum ſceptrum eius recognoſcit. E contrario Chriſtus iugum ẽt habet, virgam, & ſceptrum; ſed

Chriſti & diaboli pulchra antitheſis.

Matth.11. *Pſ.22.4.* *Pſal.44.4.*

ſed iugum *ſuaue*. Matt.11. virgam, quæ conſolatur. Pſal.22. *Virga tua, & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt*: ſceptrum plenum manſuetudinis, & clemētię. Pſ.44. *Specie tua, & pulchritudine tua intende, proſpere, procede, & regna propter manſuetudinem.* Tertio obſeruandum ex Cyril. Alexan. lib.1. in Eſai. virgam, qua Dæmon peccatores verberat, eſſes ſuos ipſorum affectus, & paſſiones.

Cyril. Alex. *Affectibus ſuis peccatores verberat Dæmō.*

Coercet, inquit, *nos, cogitq; ad ſuam voluntatem ſceleratam, ac nefariam agmen Dæmoniorum, eorumque anteſignanus Satanas affectuum Dynaſtia, atq; imperio ſeu virga propemodum verberans*. Ex quo colligimus quemlibet inordinatum affectum iuxta Cyrilli ſententiam eſſe veluti quandam virgam, qua nos Diabolus tāquam ſua mancipia aſſiduè verberat: quare ne ab eo vapulemus, neceſſe eſſe, vt huiuſmodi virgas frangamus, quod per mortificationē, & macerationē carnis efficitur. Denique. Quoniā Diabolus Rex eſt, ſiue Tyrannus ſuper omnes filios ſuperbiæ, quēadmodū dr̄ Iob 41. ſub cuius nimirum ſignis militant peccatores: idcirco Dęmonē ſtipēdium peccatoribus tanquam militibus ſuis ſoluere habes Rom.6. *Stipendia peccati mors*: vbi aduertit D.Tho. ſtipendia mercedem eſſe militum: & qm̄ peccatores peccato militant, mēbra ſua exhibētes arma peccato, vt paulo ante dictum fuerat, idcirco mortem appellari ſtipendiū peccati, quā videlicet retribuit ſibi ſeruientibus.

Iob 41. *Rom.6.23.* *D.Thom.* *Militibus ſuis quod ſtipendium ſoluat Dæmon.*

Aduertendum eſt aūt pro ſtipendijs eſſe Græcè ὀψώνια: olim enim ſolis obſonijs contenti erāt milites: quare eleganter Paulus mortem *peccati obſonium* appellauit: ſiquidē homines leuiſſimis de cauſis, & propter obſoniū quoddā, victūq; voluptatis abiectiſſimū peccata ſuſcipiunt, mortemq; animi, & corporis, imo & ſecūdam mortem apud inferos incurrunt. Ita q; cū obſoniū dari ſoleat ad vitam ſuſtentandā, peccatum pro obſonio dat mortem ipſam, & interitum ſempiternum.

8 Poſtremò, quod ſpectat ad decem cornua, decem machinas ſignificāt, quibus Dæmon decem Decalogi præcepta expugnat, & quaſi taurus vētilat: ad ſingula enim præcepta aggredienda peculiaria tentamenta adhibet. Idem figuratè fuit expreſſum in decem illis armigeris Ioab, qui Abſalonē interfecerūt pendentē è quercu, vt refertur 2. Reg. 18. *Tulit Ioab tres lanceas in manu ſua, & infixit eas in corde Abſalon: cūque adhuc palpitaret hærens in quercu, cucurrerunt decem iuuenes armigeri Ioab, & percutientes interfecerūt eū. Et tulerunt Abſalon, & proiecerunt eum in ſaltu in foueā grandem, & comportauerunt ſuper eum aceruum lapidū magnum nimis.*

Diabolus cōtra ſingula præcepta peculiaria adhibet tentamenta. 2.Reg.18.14.

Abſalon peccatorem ſignificat, qui per capillos, ideſt, cogitationes ſuas ex quercu terrenarū rerum ſuſpenditur: tribus lanceis cor eius à Ioab confoditur, ideſt à Dæmone triplici peccato cogitationis oris, & operis interimitur: deinde accurrunt decem armigeri Ioab, ideſt decem Dæmonis impugnationes aduerſus omnia præcepta decalogi: quoduis enim peccatū lethale ad omnia decalogi præcepta violanda viam munit: quæ tranſgreſsiones palpitantem adhuc peccatorem tandem in inferni foueam conijciunt, ſuper quē magnus tormentorum cumulus, & aceruus aggregatur.

Abſalō peccatorem adumbrat.

Cur dicatur draco traxiſſe cauda tertiam partem ſtellarum.

Et cauda eius trahebat tertiam partem ſtellarum cæli, & miſit eas in terram.

SECTIO XI.

EX ijs, quæ hactenus dicta ſunt, perſpicuum eſt hanc ſtellarum de cælo ruinam ad extrema mundi tempora pertinere, atque adeò nō eſſe ſermonem ad literam de caſu Angelorum, ſed de ſubuerſione fidelium in fine mundi. Itaque tertia pars ſtellarum magna eſt pars fideliū, non quorūlibet, ſed iuſtorum, qui in perſecutione Antichriſti de Eccleſiæ cęlo ruent in terram, hoc eſt, partim deſerta fide, partim neglecta iuſtitia ſeſe temporalium rerum cupiditate, quas ipſis largiter offeret Antichriſtus, funeſto caſu implicabūt. 1

Quare ſi hunc draconem, de quo eſt ſermo, Antichriſtum accipiamus, cauda eſt extremū mundi tempus: ſi autem Dæmonem, quod ferè volunt interpre- 2

Antichriſtus dæmonis cauda.

tes, cauda eſt ipſemet Antichriſtus, qui cauda draconis, hoc eſt, Dæmonis dicitur, ꝙ extremo mũdi tempore ſit ad ſubuerſionem fidelium á Dæmone aſſumẽdus, vt maximè præcipuum fraudis, & deceptionis inſtrumentum: quam expoſitionem ſequutus eſt D. Greg. lib. 32. Mor. c. 14. vbi ſic hunc ipſum locum interpretatur. *Cœlum*, inquit, *eſt eccleſia, quæ in hac nocte vitæ præſentis, dum in ſe innumeras Sanctorum virtutes continet, quaſi radiantibus deſuper ſideribus fulget: ſed draconis cauda in terram ſtellas deijcit, quia illa Satanæ extremitas per audaciam aſſumpti hominis erecta* (Antichriſtum intelligit) *quoſdam, quos velut electos Dei in eccleſia inueniet, obtinendo reprobos oſtendet. Stellas itaque de cælo in terram cadere eſt nonnullos relicta ſpe cœleſtium illo duce ad ambitũ gloriæ ſecularis inhiare.* In eandem ſententiã affert illud Dan. 8 quod de Antichriſto ſub nomine Antiochi dicitur: *Deiecit de fortitudine, & de ſtellis: & conculcauit eas, & vſque ad Principem fortitudinis magnificatus eſt, & ab eo abſtulit iuge ſacrificium, & deiecit locum ſanctificationis eius* Vbi eſt obſeruandũ, quanta potentia Antichriſtus deſæuiet in fideles, ſiquidem ſtellas conculcare dicitur. Eodem modo interpretatur Greg. verba illa Iob 40. quę dicuntur de Behemoth, id eſt, elephanto: *Stringit caudam ſuam quaſi cedrum*, hoc eſt, fortem, & rectã inſtar cedri caudam mouet. Quoniã verò per Behemoth ſpiritualiter Dæmon accipitur: ſic locum interpretatur D. Greg. de Antichriſto. Quid, inquit, cauda Behemoth, niſi illa antiqui hoſtis extremitas dicitur? cum nimirum ingredietur Antichriſtum tãquam vas ſibi proprium: qui quoniam modo honoribus ſeculi, modo ſignis, & prodigijs fictæ ſanctitatis in tumorem potentiæ eleuari permittitur: rectè cauda illius cedro comparatur. Sicut enim cedrus arbuſta cętera in altum creſcendo ſuperat: ita tunc Antichriſtus mundi gloriam temporaliter obtinens, menſuras hominum & honoris culmine, & ſignorum poteſtate tranſcendet.

D. Greg.

Fideliũ caſus tẽpore Antichriſti

Dan. 8. 10.

Iob 40. 12.

Antichriſtus qua potẽtia deſæuiet in Chriſtianos.

D. Greg.

3 Idem, quod hic ſignificauit Ioan. per draconis caudam, expreſſum fuit à Iacob Gen. 49. cum dixit: *Fiat Dan coluber in via, ceraſtes in ſemita, mordens vngulas equi, vt cadat aſcenſor eius retro.* Etenim ſicut per caudam extrema mundi tempora Ioan. deſignauit: ita etiam Iacob per vngulas equi, vltimã mundi ętatem ſub Antichriſto expreſſit. In quem locũ D. Greg. lib. 31. Mor. c. 10. ad illa verba cap. 39. vbi eſt ſermo de Struthione: *In altum alas erigit, deridet equitem, & aſcenſorem eius*, aduertit primò per Dan eo loco Antichriſtum deſignari, eo ꝙ ex tribu Dã originem ducet. Vnde dũ Iſraeliticus populus terras in caſtrorum partitione ſuſciperet, Dã ad Aquilonẽ caſtrametatus fuiſſe dicitur, vt illũ videlicet exprimeret, qui i corde ſuo dixerat Eſa. 14. *Sedebo in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis.* Secũdò obſeruat Antichriſtum nõ ſolum colubrum, ſed etiã ceraſtem vocari, hoc eſt, ſerpentẽ cornutũ: quia nimirum contra fideliũ vitã armatur cornibus poteſtatis. Tertiò põderat non ſolum in via, ſed etiam in ſemita inſidias tendere: quia nõ ſolum inſidiatur mundanis, qui per viam latam, & ſpatioſam gradiuntur; ſed etiam Sanctis, qui per arctã, & anguſtam ſemitã incedunt. *Quis*, inquit, *neſciat ſemitam anguſtiorem eſſe, quã viam? fit ergo Dan coluber in via: quia in præſentis vitæ latitudine eos ambulare prouocat, quibus quaſi parcendo blanditur. Sed in via mordet, quia eos, quibus libertatẽ tribuit, erroris ſui veneno conſumit. Fit ceraſtes in ſemita: quia quos fideles reperit, et ſeſe ad præcepti cęleſtis anguſta itinera cõſtringentes, non ſolũ nequitia callida perſuaſionis impetit, ſed etiam terrore poteſtatis premit.* Quartò expẽdit nomine *equi* hunc mundũ ſignificari, qui meritò equus dr: quia per elationẽ ſuã incurſum habẽtium tẽporum ſpumat. Quintò notat hũc colubrũ, ſiue ceraſtẽ, vngulas equi mordere, hoc eſt, extrema mundi tẽpora feriẽdo contingere, id quod, vt diximus, ſignificauit Ioã. cum dixit draconem trahere cauda tertiam partem ſtellarum. Poſtremò docet id conari Antichriſtũ, vt cadat aſcenſor equi retrò: *Aſcenſor equi*, inquit, *eſt quiſquis extollitur in dignitatibus mundi: qui retro cadere dicitur, & non in faciẽ, ſicut Saulus cecidiſſe memoratur Act. 9. Cadere enim in faciem eſt ſuas vnumquenq; culpas agnoſcere, eaſque pœnitendo deflere: retro verò cadere, eſt non videre quempiam, quo cadat, nimirũ ex hac vita repẽte decedere, & ad quæ ſupplicia ducatur, ignorare.*

Gen. 49. 17

D. Greg. Iob 39. 21.

Antichriſtus deſignatus in Dan ab eoque originẽ ducet.

Eſa. 14. 13

Idem & coluber, & ceraſtes.

Act. 9.

Quid ſit cadere in faciem, & retro cadere, ex Greg.

Porrò

Porrò aduertit Pann. in hunc locum magnam eſſe eorum ruinam, qui virtute adiecta temporalium rerum amori ſeruiunt, ſiquidem è cœlo in terram dicuntur cadere, quæ magna eſt diſtantia. Vnde vlteriùs colligitur magnam eſſe diſtātiam inter probos viros, & nefarios; virtutemque, ac vitium: ſiquidem confertur cum ea diſtantia, quæ inter cœlum, & terram interiacet: quam etiam diſtantiam ſignificauit Apoſtolus intercedere inter fidelem, & infidelem, cum dixit: *Nolite iugum ducere cum infidelibus: quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate?* quaſi dicat: Nullam omnino proportionem inter ſe habent. Deinde Hugo Cardina. obſeruauit verbum illud *trahebat*, quod quandam violentiam innuit: eſt enim tractio iuxta Philoſophum, ſpecies quædam motus violenti: vnde colligit peccatum eſſe veluti quandam violentiam, quæ fit naturæ rationali, eo quòd naturale ſit homini ſecundùm rationem viuere: quam ob cauſam D. Thom. 1. 2. quæſt. 63. art. 1. docet virtutem eſſe homini naturalem ſecundùm quandam inchoationem, quatenùs in voluntate ineſt quidā naturalis appetitus boni, quod eſt ſecundùm rationem.

A vitio virtus quantū diſtet.

2. *Cor. 6. 14*

Hugo Car.

Ariſtoteles.

Peccatū eſt veluti violentia naturæ rationali facta.

Vtrum præcisè tertia pars Angelorum ceciderit?

SECTIO XII.

1 ET ſi hoc loco non ſit ſermo ad literam de caſu Angelorum; ſed de ſubuerſione extremis temporibus mundi, qui ob cauſas ſuo loco commemoratas ſtellę dicuntur: quia tamen Doctores Scholaſtici communiter hanc ſtellarum ruinam de Angelis interpretantur, idque volunt ſignificari à Ioan. cum ait draconem traxiſſe cauda tertiam partem ſtellarum de cœlo, miſiſſeque in terram, draconis nomine Luciferum accipientes: id nunc eorum gratia excutiendum eſt, num verè tertia pars Angelorum è cœlo ceciderit, quemadmodùm videtur ſignificari à Ioanne?

2 Quæſtio hæc multa complectitur. Primùm enim explicandum eſt, vtrum tot præcisè homines aſſumendi ſint in gloriam, quot Angeli ceciderūt? Et quidem fuerunt plerīq;, vt refert D. Th. 1. p. q. 23. art. 7. qui exiſtimarunt tot præcisè ex hominibus eſſe prædeſtinatos, quot ex Angelis corruerunt: cuius ſnīæ vr̄ fuiſſe D. Bern. ſerm. 68. in Cant. & auctor lib. de diligendo Deo c. 3. poteſtq; confirmari ex verbis illis Pſ. 109. *Iudicabit in nationibus, implebit ruinas*: quibus vr̄ indicari illos tantum homines eſſe prædeſtinatos, qui ruinas Angelorum ſupplere poſſint. Alij volunt plures eſſe prædeſtinatos ex hominibus, q̄ ſint reprobati ex Angelis: ſic enim exiſtimauit D. Anſel. lib. 1. *Cur Deus homo*, c. 18. ad quā ſnīam accedit D. Aug. in enchir. c. 29. & lib. 21. de ciuit. c. 1. Alij Denique putarunt tot eſſe homines prędeſtinatos, quot Angeli remanſerunt: ꝙ diſſertis verbis affirmat D. Greg. hom. 34. in Euangelia. *Suprema*, inquit, *illa ciuitas ex Angelis, & hominibus conſtat: ad quā tantum credimus humanū genus aſcēdere, quā tos illic contigit electos Angelos remanſiſſe*. Verum hac in re nihil certi definiri pōt, meliusq; eſt cum D. Th. loco citato, & ipſa etiam Eccleſia confiteri ſoli Deo cognitum eſſe numerum electorum.

Sint ne tot homines ſaluandi, quot Angeli ceciderunt.

D. Thom.

D. Bern.

Auctor lib. de dilig. Deo.

Pſ. 109. 6.

Plures eſſe prædeſtinatos qui affirment.

D. Anſelm.

D. Aug.

Tot eſſe, quot Angeli remanſerūt, aſſerit. D. Greg.

3 Hinc rurſus alia nectitur dubitatio, an Angeli ſint in maiori numero, quàm vniuerſi homines, qui ſunt, fuerunt, & erūt? & quidem ex ijs, quæ paulò ante dicta ſunt, videtur confici multò plures eſſe homines vniuerſos, quàm omnes Angelos, ſi verum eſt tertiam partem Angelorum cecidiſſe. Nam ſi tot homines vt minimum ſunt prædeſtinati, quot Angeli corruerunt, cum tertia pars Angelorum ceciderit: ex hominibus autem, non dico tertia; ſed nec decima quidem pars ſeruetur computatis omnibus infidelibus: perſpicuum fit multò maiorem eſſe numerum vniuerſorum hominum, quàm vniuerſorum Angelorum: ſiquidem tertia pars Angelorum iuxta hanc ſententiam multò minor eſt, quàm tertia pars hominum; cum tertia pars Angelorum, quæ cecidit, ſuppleatur non ex tertia, imò nec ex decima parte hominum. Dicendum tamen videtur multò maiorem eſſe numerum Angelorum: quanquàm Lud. Mol. in comm. 1. p. q. 50. art. 3. diſp. 2. nihil hac in re audeat ſtatuere, & argumenta vtriuſque partis diſſoluat.

Sint ne Angeli in maiori numero, quā vniuerſi homines.

Molina.

Plures eſſe ſtatuitur. — *Dan. 7.10.* — *Iob. 25. 3.* — *Matth. 26. 53.* — *Apoc. 5. 11.* — *D. Greg.* — *Angeli cuſtodes ex infimo ordine.* — *D. Thom.* — *D. Hieron. Mat. 18.10* — *D. Chryſ.* — *Auctor operis imperfecti.* — *D. Baſil. Pſ. 48. 15.* — *D. Iſidor.* — *Vnus Angelus plurium hominũ nõ eſt cuſtos.*

4 Verùm Angelos in maiori eſſe numero, quàm homines, qui ſunt, fuerunt, & erũt, præterquàm quòd ipſa Angelorum præſtantia videtur poſtulare, non obſcurè ſignificari videtur locis illis ſacræ ſcripturæ, quæ de Angelorum multitudine diſſerunt, veluti Dan. 7. *Millia millium miniſtrabant ei: & decies centena millia aſſiſtebant ei:* Iob. 25. *Nunquid eſt numerus militum eius?* Matth. 26. *Exhibebit mihi modò pluſquam duodecim legiones Angelorum:* & Apoc. 5. *Audiui vocem Angelorum multorum: & erat numerus eorum millia millium:* quibus in locis ponitur numerus certus pro incerto: & proculdubiò ſignificatur innumerabilis quædam Angelorum multitudo. Vnde D. Greg. lib. 7. Mor. cap. 9. *Numerus,* inquit, *ſupernorum ciuium infinitus eſt, & definitus exprimitur, vt qui Deo eſt numerabilis, eſſe hominibus innumerabilis demonſtretur.* Accedit & non leuis ratio, quoniam communis eſt Theologorum ſententia Angelos cuſtodes ſingulorum hominum, eſſe ex infimo ordine: quemadmodùm docet D. Thom. 1. p. q. 113. art. 3. vnuſquiſq; autem homo ſiue fidelis, ſiue infidelis habet ſuum cuſtodem Angelum, vt auctor eſt D. Hieron. in illud Matth. 18. *Angeli eorum ſemper vident faciem patris mei:* D. Chry. hom. 60. in Matth. & auctor operis imperfecti (quod tribuitur Chryſoſt.) hom. 40. in Matth. D. Baſil. lib. 3. aduersùs Eunomium, & in Pſ. 48. ſuper illa verba: *Dominabuntur eorum recti in matutino:* & hom. 2. de laudibus ieiunij: & D. Iſidor. lib. de ſummo bono cap. 12. Nec verò videtur dicendum vnum, & eundem Angelum ſucceſſu temporis eſſe cuſtodem plurium hominum, quanquàm hoc certum non ſit: tunc ſic conficitur argumẽtum. Omnes Angeli cuſtodes ſunt ex infimo ordine, & tot ſunt Angeli cuſtodes, quot ſunt homines: cum igitur adhuc ſuperſint octo integri ordines Angelorum, & vniuerſi Dæmones, ſit vt multò maior ſit numerus Angelorum. Quod ſi nolis admittere tot eſſe Angelos cuſtodes, quot ſunt homines: dicasq; eundem Angelũ ſucceſſu temporis multorum hominum curam ſuſcipere, adhuc eadem argumenti vis perſeuerat: cum Angeli cuſtodes non egrediantur infimum ordinem, vt eſt communis ſententia; atq; adeò ſuperſint reliqui omnes Angelorum ordines, Dæmonesq; vniuerſi.

Non corruit tertia præcisè Angelorum pars. — *Numerus certus pro incerto vſurpatur à Io. Apoc. 8.*

His ita conſtitutis planè dicendum eſt nõ corruiſſe tertiam præcisè partem Angelorum: alioqui omninò demonſtratur multò maiorem eſſe numerum hominũ, quàm Angelorum, vt eſt perſpicuum ex dictis. Nam cum tertia pars, quæ cecidit, ſupplenda ſit ex hominibus prædeſtinatis; non ſeruetur autem tertia pars omnium hominum, imò nec decima, planè conficeretur multò plures eſſe homines, quàm Angelos. Ad hunc autem locum Ioan. primùm reſpondemus non eſſe ſermonem de Angelis, ſed de fidelibus in fine mundi, quorum tertia pars dicitur ab Antichriſto ſeducenda, & tanquàm ſtellæ de cœlo in terram, hoc eſt, à fide Eccleſiæ in errorem trahenda: & quanquàm demus ad Angelos poſſe transferri, reſpondendum adhuc eſt tertiam partem non ſignificare tertiam præcisè partem Mathematico more, ſed magnam partem: hoc enim ſenſu ſæpe Ioan. in hoc opere tertiam partem nominat, veluti cum ait c. 8. tertiam partem terræ combuſtam, tertiam partem arborum concrematam, tertiam partem maris conuerſam in ſanguinem, tertiam partem creaturarum, quæ viuebant in mari, interijſſe, tertiam partem ſolis obſcuratam, itẽque tertiam partem lunæ, immo & tertiam partem ſtellarum, vt eandem omnino phraſim in ijſdem verbis liceat agnoſcere: quibus omnibus in locis communiter interpretes tertiam partem, non tertiam partem præcisè, ſed magnam partem interpretantur. 5

Cur mulier dicatur filium maſculum peperiſſe?

Et mulier peperit filium maſculum.

SECTIO XIII.

Fideles temporis Antichriſti Gẽs maſcula. — *Andr. Ceſ.*

Filium maſculum appellat Ioã. hoc loco fideles eius temporis: quoniam, qui illis temporibus difficillimis fidem, iuſtitiamq; retinuerint, fortiſſimi erunt, & gens verè maſcula appellari meritò poterunt. Vnde And. Ceſ. in cõm. Apoc. 1

Ma-

Maſculus, inquit, *filius Eccleſiæ eſt populus voluptatibus indomitus. Quare cum Eccleſia eo tempore multos ciuſmodi debeat parere, & educare filios: meritò viſa eſt filium maſculum peperiſſe.* Quod autem ſequitur: *Qui recturus erit Gentes in virga ferrea*, non ſolùm ad Chriſtum pertinet, vt pleriq; volunt; ſed etiam ad electa Eccleſiæ membra, quæ ſimul cum Chriſto regnabunt, iudicabuntq; omnes Gentes iudicio æquitatis inflexibili: qđ hoc loco per virgam ferream ſignificatur, quemadmodũ cap 2. explicauimus.

2 Obſeruandum eſt hoc loco optimo iure viros fortes, voluptatesq; corporis aſpernantes, ſtabilesq; in fide, & iuſtitia appellari Gentem maſculam: quia voluptarij homines, corporisq; delicijs ſeruientes, & in vniuerſum, qui ſe facilè à Dæmone vinci patiuntur, fœminæ potiùs, quàm viri cenſendi ſunt. Vnde Pharao Rex Ægypti volens Hebræorum populum penitùs extinguere, præcepit obſtetricibus, vt mares Hebræorum occiderent; fœminas tantùm reſeruarent. *Quando*, inquit, *obſtetricabitis Hebræas, & partus tempus aduenerit, ſi maſculus fuerit, interficite: ſi fœmina, reſeruate.* Id quod ſpiritualiter expendens Orig. hom. 2. in Exo. ſic ait. Rex Ægypti, hoc eſt, Princeps huius mundi viuificari mares non vult; ſed fœminas: in fœminis enim caro, & affectus carnis exprimitur: vir autem eſt ſenſus rationabilis, qui cœleſtia ſapit: hunc odit Pharao, cum necari cupit, vult enim, vt omnes carnalia ſapiant: inde eſt quod in hoc mundo ſerui Dei deſpectui habentur, & in eos perſecutiones excitantur, quia odit eos Pharao. Obſeruat etiam Orig. ꝙ mares Hebræorum adhuc infantes rapiebantur, & proijciebantur in flumen: quia nimirum Dæmones natiuitati fidelium inſidiantur, & vbi primùm per baptiſmum regenerantur, imminet eis tentatio, & perſecutio. Eâdem ob cauſam in populo numerando maſculorum tantùm ratio habita eſt; imo eorum, qui vigeſimum annum expleuerāt, quo tempore vires potiſſimùm vigent. *Tollite*, inquit Dominus, *ſummam vniuerſæ congregationis filiorum Iſrael per cognationes, & domos ſuas, et nomina ſingulorum, quicquid ſexus eſt maſculini à vigeſimo anno, & ſupra omniũ virorum fortiũ ex Iſrael.*

Delicijs dediti, fœminæ.

Exo. 1. 16.

Origen.

Fideliũ natiuitati inſidiantur Dæmones.

Maſculi tãtũ cur numerentur ex Dñi ꝓcepto. Num. 1. 2.

In quem locum idem Origen. hom. 1. in Num. obſeruauit ex præcepto Dei neque mulieres numerari fœmineæ infirmitatis obſtaculo, neq; ſeruos, vtpotè vita, moribusq; degeneres, neq; aliquem Ægyptiorum ex ijs, qui ſimul cum Hebræis deſcẽderant, vtpotè alienigenas, & barbaros; ſed ſolos Iſraelitas, eosq; non omnes, ſed à viginti annis, & ſupra. Itaq; ſignificari, donec alicui noſtrũm ineſt vel puerilis, & lubricus ſenſus, vel Ægyptiorum barbari mores, vel fœminea, & reſoluta ſegnities, non mereri vt in ſancto, & conſecrato nnmero locum habeat: ꝙ enim Deus Sanctos præcipuè numeret, oſtendit locus ille Pſal. 146. *Qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat.* In eandem ſententiam hunc ipſum locum Numerorum explicauit Cyr. Alex. lib 4. de ſpir. & lit. *Reijcitur*, inquit, *quod eſt reprobum, molle, & imperfectum, & ſolis maribus diuiditur terra promiſſionis:* idemq; lib. 3. eiuſdem operis multis verbis docet molles appellari fœminas, affertque illud Zacha. 5. vbi impietas ſub typo fœminæ ſedentis in medio amphoræ exprimitur. Quare meritò Regius vates adhortatur omnes, vt ſe viros præbeant illis verbis: *Viriliter agite, & confortetur cor veſtrum.*

Hæc eſt igitur ratio, propter quam Eccleſia dicitur parere filium maſculum, id eſt, viros fidei, & iuſtitiæ robore eximios. Id qđ multò ante prędictũ fuerat Eſa. 66. *Antequàm parturiret, peperit: antequam veniret partus eius, peperit maſculum. Quis audiuit vnquam tale? & quis vidit huic ſimile? Nunquid parturiet terra in die una? aut parietur Gens ſimul, quia parturiuit, & peperit Sion filios ſuos?* quem locum de celeri conuerſione fidelium per Apoſtolorum prædicationem interpretatur Euſeb. Cæſar. lib. 1. hiſt. Eccleſ. cap. 4. Prædicitur, inquit, hoc loco illud, quod admiratione non ſolùm orbis terrarum eſt perſequutus, ſed etiam ipſe Eſaias dum narrat, videtur non poſſe ſatis admirari nimirum poſt Chriſti crucem, intra breuiſſimum tempus natum populum illum nouum præſignificatum à Prophetis, nõ in vno aliquo obſcuro terræ loco, ſed qui ſeſe fuderit toto orbe terarum, omnesq; nationes occupauerit, & temporis momento in lucem ſit editus, cum hora vna

Orig.

Sãctos præcipuè numerat Deus. Pſ. 146. 4.

Cyr. Alex.

Zach. 5. Fæmina impietatis typus.

Pſ. 27. 14. & 30. 25.

3 *Eccleſiæ filij, omnes maſculi.*

Eſa. 66. 7.

Euſeb. Cõuerſionis Gentium celeritas.

Act. 4.

quinq; hominum millia crediderunt: & vna concione priùs tria hominum millia fuerunt regenerati: quæ etiam eſt expoſitio D. Ambr. in exhortat. ad virgines. *Habet*, inquit, *filios Eccleſia ſine partus dolore. Vnde de ea dicitur: Quis audiuit, ſi parturit terra die vno? vno die terra non parturit: [illegible] parturit [illegible]tia.*

Quid ſit filium mulieris raptum fuiſſe ad Deum, & ad thronum eius?

Et raptus eſt filius eius ad thronum eius.

SECTIO XIIII.

1 Significatur hunc Eccleſiæ filium maſculum, hoc eſt, electos ex draconis faucibus Diuina virtute liberandos, & quaſi rapiendos, breuiſſimo videlicet tēporis ſpatio, ne à dracone deuorari poſſint iuxta illud Matth. 24. *Propter electos breuiabuntur dies illi*: rapiendos, inquam, ex tentationibus, perſecutionibus, periculiſq; illius temporis, atque in throno Dei collocandos per viſionem beatificā iuxta illud Apoc. 3. *Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno m[eo], ſicut ego vici, & ſedi cum patri meo in throno eius.*

Matth. 24. 22.

Apoc. 3. 21.

2 Obſeruandum eſt hoc loco verbum illud *raptus*, quod ſignificat electos, ſæpe diem obire, & quaſi rapi ante tempus à natura definitum Diuinæ prædeſtinationis beneficio: quia nimirum præuidet Deus, ſi diutiùs vixiſſent, fuiſſe peruertendos. Id quod diſertis verbis dicitur ſap. 4. *Iuſtus autem ſi morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit*: & paulò poſt: *Placens Deo factus eſt dilectus, & viuens inter peccatores translatus eſt: raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius*: & paulò inferiùs: *Placita erat Deo anima illius: propter hoc properauit educere illum de medio iniquitatum.* Quo teſtimonio ad idem confirmandum vtitur D. Aug. lib. de prædeſt. Sanctorum c. 14. citatq; D. Cyprianum in lib. de mortalitate, vbi ſic ait: Per Salomonem docet Spiritus ſanctus, qui Deo placent, maturiùs iſtinc eximi, & citiùs liberari, ne dū in iſto mundo diutiùs immorantur, mundi contactibus polluantur: *Raptus eſt*, inquit, *ne malitia mutaret intellectum eius.*

Iuſti cur celeri⁹ de medio tollātur

Sap. 4. 7. 10. 14.

D. Auguſt.

Porrò aduerte trib⁹ de cauſis tolli iuſtos de mundo: primùm propter ſuam dignitatem, & merita iuxta illud Apoc. 3. *Ambulabunt mecum in albis, quia digni ſunt.* Deinde propter mundi indignitatē, quia nimirùm non eſt dignus tantis habitatoribu[s], Hebr. 11. *Quibus dignus non erat mundus.* Qui locus dupliciter pōt exponi: vno modo, vt ſit ſenſus non fuiſſe mūdum dignum, qui tam præclaros viros haberet: altero non reputaſſe Sanctos mundum dignum ſuo amore. Quibus, inquit, id eſt, quorum amore dignus non reputabatur mundus ab ipſis Sanctis iuxta illud Phil. 3. *Omnia arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam*: & Gal. 6. *Mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.* In quem locū D. Bern. ſerm. in quadrageſima de peregrino, mortuo, & crucifixo, *Non ſolum*, inquit, *mortuus mundo, ſed crucifixus, quod eſt ignominioſum genus mortis, ego illi pariter, & ipſe mihi: omnia, quæ mundus amat, crux mihi ſunt: quæ verò mundus reputat crucem, illis affixus ſum, illis adhæreo, illa toto amplector affectu.*

Apoc. 3. 4.

Heb. 11. 38.

Mundus indign⁹ amore Sanctorū

Philip. 3. 8.

Gal. 6. 14.

D. Bern.

Mundana omnia, crux Paulo.

Deniq; pp eorum ſecuritatem, quia ſi diutiùs viuerent, tandē peruerti poſſent: quemadmodum dr̄ loco Sapiētiæ citato, & Eſa. 57. *Viri miſericordiæ colligūtur, quia non eſt qui intelligat: à facie enim malitiæ collectus eſt iuſtus.* Quo loco obſeruandū eſt verbum illud, *colliguntur*, quod innuit iuſtos eſſe veluti meſſem maturam, quæ in gloriæ horreum colligitur iuxta illud Matth. 3. *Congregabit triticum ſuum in horreum.* Id qd̄ ēt innuitur Cant. 5. vbi ſponſus ait: *Meſſui myrrham meam cum aromatibus meis*: vbi mirrhæ nomine Martyres, pęnitenteſq; accipiendi ſunt pp myrrhę amaritudinem: per aromata aūt confeſſores, & virgines. Quod verò additur: *à facie malitiæ collectus eſt iuſtus*, duo ſignificat: vnum eſt iuſtum mori, Deo ita diſponente, ne videat futuram malorum vltionem; imò ne Deus iuſtorum orationibus mitigatus cogatur iram cohibere: hac enim de cauſa iuſtum Loth ex vrbe Sodoma priùs egredi voluit, quò poſſet illā incendere. Ex quo planè colligitur, cum Deus iuſtos eripit, meritò ſupplicium ali-

3

Eſa. 57. 1.

Iuſti matura meſſis.

Matt. 3. 12.

Cant. 5. 1.

quod

quod timeri poſſe. Præterea ſignificatur magnam eſſe apud Deum iuſtorum gratiam: ſiquidē quaſi non poſſit illis viuentibus inferre ſupplicia, priùs illos p̄ mortem eripere conſueuit. Vnde Moyſi dixit Exod.32. *Dimitte me, vt iraſcatur furor meus contra eos*: quē locū affert D.Hier.in epiſt.ad Gauden. *Quādo dixit*, inquit, *Dimitte me, oſtendit ſe teneri poſſe, ne faciat, q̄ minatus eſt: Dei enim potentiam ſerui preces impediebant*; & Eſa.64. *Non eſt, qui inuocet nomen tuum: qui conſurgat, & teneat te.* Vnde Oſeæ 12. vbi eſt ſermo de lucta Iacob cū Angelo, dicitur: *Inualuit ad Angelum, & confortatus eſt: fleuit, & rogauit eum*: & eſt sēſus Iacob cū lachrymis petijſſe ab Angelo benedictionē: ſed præterea iiſdē verbis ſignificat orationē iuſti cū lachrymis, quæ illis verbis indicatur. *fleuit, & rogauit*, eſſe veluti luctam, qua homo cum Diuina iuſtitia luctatur, & ſuperior euadit: quemadmodū Iacob orans cū lacrymis Angelum illum, qui Deum repræſentabat, ſuperauit: vnde & nomen Iſraelis obtinuit. Eo enim loco Iſrael non eſt, *Videns Deum*, vt multi perperam exiſtimarūt, ſed *Princeps cum Deo*, vt auctor D.Hieron.in tradition.Hebraicis in Gen. Alterum, quod in verbis Eſa.57. comprehenditur, eſt colligi iuſtum a facie malitiæ, i. obire ante diem à natura pręſtitutum, ne à malitia peruertatur.

Iuſtorū gratia apud Deū quāta

Exo.32.10.
D. Hieron.

Eſa.64.7.
Oſea.12.4.

Orās cū lachrymis luctatur cum Deo.

Iſraelis nominis interpretatio.
D.Hier.

Cur mulier fugit in ſolitudinem?

Et mulier fugit in ſolitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi paſcant eam diebus mille ducentis ſexaginta.

SECTIO XV.

1 Significatur ad literam tantā fore Antichriſti perſecutionē, vt magna Eccleſię pars ad eā ſubterfugiēdam ſe cedere debeat in ſolitudinē, & in latebras, ac deſerta loca ſe abdere toto tempore imperij Antichriſti, vt paulò poſt ſubditur: *Vt ibi paſcant eam diebus mille ducentis ſexaginta*: quam expoſitionē ſequuti ſunt Areth. & Andr.Cęſar. Reliqui omnes ad allegoriā deflexerunt, quorum gratia nos etiā eam hoc loco paucis illuſtrabimus.

Areth.
Andr. Caſar.

2 Primùm igitur Primaſ. per ſolitudinē intelligit totius huius vitæ decurſum, in qua tāquàm in aſpera quadam ſolitudine peregrinamur: idq; ait adumbratum fuiſſe in peregrinatione Hebræorū per deſertū: nec verò in hac ſolitudine deeſſe ignitos ſerpentes, quos Num.21. legimus peregrinātem populū male diuexaſſe: quorū tamē morſus Chriſti ſerpentis ænei cōſpectu in cruce pēdentis ſanātur: paſci etiā Chriſtianū populum māna cœleſti, hoc eſt, ſacramēto Euchariſtię. Alij ſolitudinē hanc, mētis quendā receſſum per cōtemplationē, temporaliumq; rerū deſpiciētiam interpretātur, in quibus eſt Pānon. & pleriq; alii iuxta illud Oſeę 2. *Ecce ego lactabo eam, & ducam eam in ſolitudinem, & loquar ad cor eius: & dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallē Achor ad aperiēdam ſpem: & canet ibi iuxta dies iuuētutis ſuæ, & iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Aegypti*: quod vaticiniū docet D.Hier. ad Chriſti tempora pertinere hoc ſenſu: *tunc*, hoc eſt, in aduentu Chriſti aperiet ſpem ſalutis, & dabit locum pœnitētię, & blandietur ei: hoc enim ſignificat: *Lactabo eam*: vt poſt pœnarum magnitudinem dolores priſtinos repromiſſione mitiget proſperorum. *Et ducam eam in ſolitudinem*, ideſt, educam ex malis, ſicut & priùs eduxeram de Ægyptiaca ſeruitute: & loquar ad cor eius verba mollia, vt triſtitiam gaudio temperem. *Et dabo ei vinitores ex eodem loco*, ideſt, Apoſtolos, qui fuerant de genere Iudæorum, eandemq; Ægypti vineam doctrina Euāgelica excoluerūt. *Et canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ*, cum uidit Pharaonem, eiuſq; exercitum ſubmergi in mari rubro, quia lætabitur de ſua per Chriſtum redemptione, & libertate. Verùm, quod ad rem facit, eſt illud: *Lactabo eam & ducam eam in ſolitudinem*, quod de ſpirituali ſolitudine, & ſeceſſu à mundi curis interpretantur communiter Doctores. In qua ſolitudine Dn̄s ad cor animę loquitur, ipſamque quodammodò lactat, hoc eſt, ſpiritualibus conſolationibus quaſi decipit: ſic enim accipiendum eſt *lactandi* verbū iuxta illud Pro.1. *Fili ſi te lactauerint pecca*

Primaſius. Præſens vita ſolitudo.

Num 21.

Pann.n.
Oſea.2.14.

Solitudinē amantes quàm ſolatur Deus.

Prou.1.10.

tores,

tores,ne acquieſcas eis, ideſt, ſi te blãditiis de ceperint: decipere autem animam Deus dicitur quoad iudicium, & opinionẽ impiorum, cum eam à terrenis voluptatibus ad amorem ſui abducit: impij enim inſenſatos eos arbitrãtur, qui terrena cõtemnentes cœleſtia concupiſcunt. Eodem ſenſu dixit Regius vates: *Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo, & requieſcam? Ecce elongaui fugiens, & manſi in ſolitudine.* Sic enim eum locum eleganter ponderat D. Greg. lib. 4. Mor. c. 28. in illa verba Iob. 3. *Nunc enim dormiens ſilerem, & ſomno meo requieſcerem cum Regibus, & conſulibus terræ, qui ædificãt ſibi ſolitudines. Solitudines*, inquit, *ædificare eſt à ſecreto cordis terrenorum deſideriorum tumultus expellere, & intentione æternæ patriæ in amorẽ intimæ quietis anhelare. Bene autem qui ſibi ſolitudines conſtruunt, etiam conſules vocantur: quia ita in ſe ſolitudinem mentis ædificant, vt tamen in quo prævalent, alijs per charitatem conſulere minimè deſiſtant. Sanè Dauid ſibi ſolitudinem conſtruxit, cum dixit. Ecce elongaui fugiens, & manſi in ſolitudine. Fugiens enim ſe elongat, qui à turba deſideriorum temporalium in altam Dei contemplationem ſe ſubleuat: manet verò in ſolitudine, qui perſeuerat in remota mentis intentione. De qua ſolitudine bene Domino Hieremias c. 15. ait: A facie manus tuæ ſolus ſedebam: quoniam comminatione repleſti me: ac ſi apertè dicat: Dum conſidero, quid per iudicij experimentum patior à tumultu deſideriorum temporalium, trepidus mentis ſeceſſum peto: quia adhuc illa acriùs, quæ minaris, æterna ſupplicia formido.* Hæc Greg.

Pſal. 54. 7. — *D Greg.* — *Iob. 3. 13.* — *Hier. 15. 17.*

3 Eadem mentis ſolitudo multis alijs Scripturæ ſacrę teſtimonijs commendatur, veluti Iob. 29. *In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies.* Quem locũ D. Greg. lib. 19. Mor. c. 24. ad pacem Eccleſiæ refert. *Quid hoc loco*, inquit, *per nidũ exprimitur, niſi tranquilla fidei quies? Niſi enim ſancta Eccleſia infirmos quoſque filios nunc in pacis nido enutriret, non diceret. Regius vates* Pſal. 83. *Etenim paſſer inuenit ſibi domum, & turtur nidum, vbi reponat pullos ſuos. Turtur enim inuenit ſibi nidum, quia Eccleſia amore conditoris crebris gemitibus vtitur, & velut nidum ſibi, ideſt, pacatiſſimam fidei quietem conſtruit: in qua creſcentes filios quaſi plumeſcentes pullos, quouſque ad ſuperiora euolent, charitatis gremio calefactos fouet. Rectè autem ſubiunxit: Et ſicut palma multiplicabo dies: palma enim tardè proficit: ſed diu in viriditate ſubſiſtit.* Quæ omnia in ſpiritualem mentis ſolitudinem aptè conueniunt, qua veluti in nido animus conquieſcit, plumeſcitq; virtutum pennis: quo etiam pertinet illud Pſal. 101. *Similis factus ſum pelicano ſolitudinis in tecto.* Quo loco per pelicanum, qui pullos dicitur occidere, & poſtea tribus diebus lugendo ſanguine ſuo ad uitam excitare, accipiendi ſunt pœnitẽtes, qui peccando opera ſua mortificauerãt: poſtea autem lugentes per pœnitentiam tribus diebus, hoc eſt, tribus actibus pœnitentię, videlicet contritione, confeſſione, & ſatisfactione viuificant. Quoniam verò hoc in ſpirituali mentis ſolitudine efficitur, additum fuit: *ſolitudinis.* Eiuſmodi ſolitarium commendat Hieremias Thren. 3. *Bonum eſt viro, cum portauerit iugum ab adoleſcentia ſua. Sedebit ſolitarius, & tacebit quia leuauit ſe ſuper ſe.* Solitarius enim eſt, qui in ſui cordis intimo receſſu eleuat ſe ſuper ſe per contemplationem, ſe, inquam ſpiritualem ſuper ſe carnalem. Ita hunc locum intellexit D. Ambroſ. ſerm. 9. in Pſal. 119. quanuis aliter legat: *Sedebit ſingulariter, & ſilebit, quia tulit iugum graue.* Et quidem multi codices correcti habent: *Quia leuauit ſuper ſe*, nimirum iugum Domini, cuius paulò ante facta fuerat mentio. *Quis eſt*, inquit Ambroſ. *qui ſingulariter ſedet, niſi qui ſecularibus voluptatibus abdicatis moleſtiarum omnium excludit tumultus?* Illud tamen aduerte ex eodem Ambr. lib. 3. officiorum ca. 1. huiuſmodi virum ſolitarium, quanquam otioſus videatur, maximè tamen eſſe actuoſum: quemadmodùm ipſe elegantibus verbis explicauit. *Non primus Scipio ſciuit ſolus non eſſe, cum ſolus eſſet. Sciuit ante ipſum Moyſes, qui cum taceret, clamabat; cum otioſus ſtaret, præliabatur. Adeò otioſus, vt manus eius alij ſuſtinerent: nec minùs, quàm cæteri negotioſus, qui otioſis manibus expugnabat hoſtem, quẽ non poterant vincere, qui dimicabant. Cuius autem maiora negotia, quàm huius otia, qui quadraginta diebus poſitus in monte totam legem complexus eſt? Quãdo ergo iuſtus ſolus eſt, qui cum Deo ſemper eſt? quando ſolitarius eſt, qui nunquam ſeparatur à Chriſto?* Hæc Ambr.

Comendatur ſolitudo. — *Iob. 29. 18.* — *D. Greg.* — *Pſal. 83. 4.* — *Solitudo nidus animæ.* — *Pſal 101. 7.* — *Pelicanus ſymbolũ pœnitentium.* — *Thrẽ. 3. 27.* — *Solitarius quo pacto leuet ſe ſuper ſe.* — *D. Ambr.* — *Exod. 17.*

Hoc

4 Hoc nimirum eſt illud ſilentium, de quo loquitur Eſaias cap. 30. *In ſilentio, & ſpe erit fortitudo veſtra.* Verè enim fruuntur ſpirituali ſilentio, qui tumultum, & ſtrepitum rerum temporalium, curarũque fugiunt: & meritò ſpes cum ſilentio iungitur; quia huiuſmodi homines maximis a Deo beneficijs cumulantur. De eodemque ſilentio accipiẽdum eſt illud eiuſdem vatis c. 32. *Erit cultus iuſtitiæ ſilentium.* Vbi obſeruandum eſt ſilentium appellari *cultum iuſtitiæ*, tùm quia hoc mentis ſilentio, rerumque terrenarum obliuione maximè Deum colimus: tum etiam, quia ipſum materiale ſilẽtium maximè conducit ad colendam, aſſequendamque iuſtitiam; vt meritò ipſummet ſilentium cultus iuſtitiæ per antonomaſiam dici poſſit. Scio Hieron. ſic interpretari, vt vaticinetur Propheta ceſſaturam verboſitatem Hebræorum, cultumque illum legalem, qui in multiloquio, longiſque orationibus bona ex parte poſitus erat: Deumque poſt aduentum Meſſię in ſpiritu pręcipuè adorandum, *vt non multiloquio Iudæorum*, inquit Hier. *ſed breuitate fidei adorent Dominum.* Hi ſunt illi montes, de quibus dicitur Pſal. 120. *Leuaui oculos meos in montes: vnde veniet auxilium mihi? auxilium meũ a Domino, qui fecit cœlum, & terram:* qui locus ſic poteſt transferri ex Hebræo: *Leuaui oculos meos in montibus*, vt ſit ſenſus: in montiũ cacumine poſitus circumſpexi vndique, ſiqua mihi auxilium poterat aduenire: & reperi nullum mihi ab hominibus, creaturiſque omnibus, ſed a ſolo Deo præſidium afferri poſſe. Quos autem alios montes hic debemus accipere niſi illos, ad quos viri ſpirituales per contemplationem, ſpiritualemque ſolitudinem cõſcendunt? Hoc etiam illud eſt ſuſpendium, de quo loquitur Iob c. 7. *Elegit ſuſpendium anima mea, & mortem oſſa mea: deſperaui, nequaquam vltra iam viuam. Anima*, inquit Gregor. *ſuſpendium eligit, vt oſſa moriantur, quia dum mentis intentio ad alta ſe ſubleuat, omnem in ſe fortitudinem vitæ exterioris necat. Animam ſuam Paulus ſuſpenderat, cum dicebat Galat. 2. Viuo autem iam non ego: viuit verò in me Chriſtus. Rectè autem ſubdit: Deſperaui: iuſti enim deſperare, eſt præſentis vitæ bona æternitatis electione deſerere, manſura quærere, & in bonis temporalibus fiduciam non habere.* Denique hic eſt ille lectulus, in quo ſponſa ſponſum quærit, vt ipſamet confitetur. Cant. 3. *In lectulo meo per noctes quæſiui, quem diligit anima mea.* Quem locum expendens D. Greg. lib. 8. Mor c. 17. *In lectulo*, inquit, *& per noctem dilectus quæritur: quia inuiſibilis conditoris ſpecies repreſſa omni corporeæ viſionis imagine in cubili cordis inuenitur. Vnde Pſal. 149. dicitur: Exultabunt Sancti in gloria: lætabuntur in cubilibus ſuis: quia ſcilicet cum mala ab exterioribus fugiunt, ſecuri intra mentium ſecreta gloriantur.*

Eſa. 30. 15. — *Eſa. 32. 17.* — *Silentiũ cõducit ad colendam iuſtitiam.* — *D. Hieron.* — *Pſ. 120. 1.* — *Lectio Hebraica.* — *Præſidii cauſa ad ſolum Deum fugiẽdum.* — *Iob 7. 15.* — *Solitudo animæ ſuſpẽdium ex Greg.* — *Gal. 2. 20.* — *Cant. 3. 1.* — *Pſ. 149. 5.*

Quodnam ſit prælium illud magnum in cęlo inter draconem, & Michaelem commiſſum?

Et factum eſt prælium magnum in cœlo: Michael, & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius.

SECTIO XVI.

HOC prælium communiter Scholaſtici accipiunt de illo, quod inter Luciferum, & Michaelem, & vtriuſque ſectatores per intellectum, & voluntatem geſtum eſt in cœlo Empyreo: quemadmodum docet Mag. ſent. in 2. diſt. 6. ibique omnes Scholaſtici, & D. Thom. 1. p. q. 63. art. 9. Cœterum literalis expoſitio eſt de prælio, quod Dæmon Eccleſiæ inferet per Antichriſtum extremo mundi tempore: tunc enim Michael, qui præfectus eſt Eccleſię, & Angeli, quos habebit ad miniſtros, cum dracone, hoc eſt, Dęmone, ſiue Lucifero, eiuſq; Angelis depugnabũt pro Eccleſię defenſione. Quã expoſitionem tradunt Anſel. Laudun. in comm. Apoc. Beda, Prim. Haymo, & reliqui in hunc locum, & D. Greg. hom 24. in Euangelia. Nec verò, quòd hoc prælium factum dicatur in cœlo, idcirco ad caſum Luciferi pertinet: ſumitur enim cœlum 1

Magiſter. — *D. Thom.* — *Scholaſtici.* — *Michael, et Angeli pugnabũt cũ Lucifero p Eccleſiæ defenſione.* — *Anſelm. Laud.* — *Beda.* — *Primaſ.* — *Haymo.* — *D. Greg.*

cœlum hoc loco pro Eccleſia, vt ſæpe aliàs diximus. Aduerte autē Angelos hoc loco tum in bonam, tum in malam partē accipi: ſiquidem & Angeli Michaelis, & Angeli draconis nominantur. Deinde ſubiungitur victoria Michaelis de dracone, cum dicitur: *Et non valuerunt*, ideſt, nō præualuerunt: *neque locus inuentus eſt eorū ampliùs in cælo*, hoc eſt, in Eccleſia quoad prædeſtinatos: *Et proiectus eſt draco in terram*, hoc eſt, deiectus, & ſuperatus à prædeſtinatis auxilio Michaelis ad terrenos homines peruertēdos ſe conuertit: quēadmodum Areth. Primaſ. & Beda interpretantur. Atque poſt hanc victoriā glorioſè de Dæmone reportatam audita eſt cælitum omnium Chriſto gratulantiū acclamatio illis verbis comprehenſa: *Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & regnum Dei noſtri, & poteſtas Chriſti eius. quia proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum.*

Areth. Primaſ. Beda.

De Michaele Archangelo quænam habeamus ex ſacris literis.

SECTIO XVII.

1 QVoniā Archangelus Michael præter illa beneficia & plurima, & maxima, quæ modò in Eccleſiam cōfert, multò magis extremis illis temporibus de re Chriſtiana merebitur, quo tempore difficillimum illud bellū ſuperato dracone conficiens fideles ab Antichriſti, Dæmoniſq; tyrānide vendicabit, par eſt, vt hoc loco, quo honorificam de eo mentionē facit Ioan. nos etiam de eius laudibus nōnihil dicamus. Sciendum igitur eſt ex innumerabili Angelorum multitudine paucisſimos nobis cognitos eſſe de nomine: & quidem ſi ex Diuina, certaq; auctoritate loquendū ſit, tres dūtaxat nominatim appellare poſſumus Michaelem, Gabrielē, & Raphaelē. Michaelem enim legimus Dan. 10. & 12. in epiſt. Can. Iudæ, & hoc ipſo c. Apocalyp. Gabrielem Dan 8. & 9. & Luc. 1. Raphaelem Tob 3. & deinceps vſque ad caput 12. Reliqua Angelorum nomina, quæ à pleriſque afferuntur, non nituntur neque certi canonici alicuius libri auctoritate, neque antiqua Eccleſiæ traditione; ſed partim ab Hebræis accepta, partim in apocryphis libris inuenta ad nos vſque peruenerunt, vt ex ijs, quæ iam dicemus, perſpicuum fiet. Itaq; Vrielem legimus in 4. lib. Eſdræ (qui non eſt canonicus, ſicut neque tertius) cap. 4. 5. & 10. eiuſdemque fit mentio in can. Miſ. Æthiop. vt refertur in 4. to. Bibl. ſanct. Pat. meminit etiam Beda in collect. & ſecūdus liber Sybill. carm. Ieremielem habet lib. 4. Eſd. c. 4. vbi appellatur Archangelus. Eromiel, Saniel, & Azael nominātur in 2. lib. Sybil. carmin. quæ referūtur in 2. to. Bibl. ſanct. Pat. vbi cum ſermo eſſet de extremo iudicio, ſic vaticinatur Sibylla, vt creditur, Erythræa, quam magni facit Auguſt. lib. 18. de ciuit. cap. 23.

Triū Angelorū nomina ſunt in ſacris literis: reliqua incertæ auctoritatis.

Sibylla Erythræa vaticinium.

Tunc Eromiel, Vriel, Saniel, Azaelq́;,
Quæ mala quiſq; hominum patrauerit, ante ſcientes
E tetris animas tenebris caliginis omnes
Iudicio ſiſtent ad formidabile Patris
Magni immortalis ſolium.

Rumiel, & Paniel celebrantur à Beda in collect. illiſque ſe ipſe commendat his verbis. *Gabriel eſto mihi lorica: Michael eſto mihi baltheus: Raphael eſto mihi ſcutū: Vriel eſto mihi protector: Rumiel eſto mihi defenſor: Paniel eſto mihi ſanitas.* Ad hæc Iehudiel, Barahiel, Elcaltiel nominantur in hymno de ſeptem Angelis aſſiſtentibus, quem compoſuit Antonius Ducas vir famoſus, qui floruit tempore Pauli 3. Pont. Max. Denique Ioan. Capniō vir doctus Maximiliani Imperatoris cōſiliarius, cuius à calumniatoribus quibuſdam defendendi cauſa Petrus Galatinus Minorita cōpoſuit libros ſuos de Arcanis Catholicæ veritatis, dictoque Maximiliano dicauit: is igitur Capniō in ſua arte Cabaliſtica multa alia Angelorum nomina affert ex traditione Cabaliſtarum. Conficiunt enim Cabaliſtæ Dei currū ex quatuor veluti gemmis, atque in dextra parte conſtituūt gemmam, vnde læta omnia proueniunt, quā Michaelē vocant: in ſiniſtra alterā gemmā, vnde triſtitia, duraq; ortū habent, quā appellant Gabrielē; deinde tertiā ponunt ex ſuperioribus quaſi camillā, quā dicūt Raphaelē, quartam triū ſuperiorū quaſi diſpenſatricē, quā Vrielē nūcupant. Itaq; Michaelem, & Gabrielē pro duabus rotis conſtituūt; Raphaelem pro throno, ſiue ſtella, quæ ſit media inter rotas, Vrielē pro axe, circa quē currus voluitur. 2

Beda.

Antonius Ducas.

Io. Capniō.

Currū Dei ex quatuor Angelis cōficiunt Cabaliſtæ.

luitur. Denique adijciunt Nurielem tanquam temonem, cui alligatus eſt currus: voluntq; has quinque diuini currus ſiue gemmas, ſiue partes expreſſas

Cant. 3. 9.

fuiſſe Cant. 3. cum dicitur: *Ferculum fecit ſibi Rex Salomõ de lignis Libani: columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, aſcenſum purpureum*: quia enim pro eo, quod nos habemus *purpureũ* eſt Hebraicè *Argaman*, volunt in eius nominis literis quinque nominatos Angelos ſignificari: primamq; literam, quę eſt aleph, ſignificare Vrielem, qui Hebraicè per aleph initio ſcribitur; per ſecundam R. Raphaelem, per tertiam *G.* Gabrielem; per quartam *M.* Michaelem; per quintam *N.* Nurielem. Hebręi præterea addunt Zamaelem, Zadehielem, & Caphzielem. Sed hæc omnia, vt diximus, incertæ ſunt auctoritatis præter tria illa Michaelis, Gabrielis, Raphaeliſq; nomina initio à nobis commemorata.

3 Porrò Gabriele, & Raphaele interim prętermiſſis, de Michaele, de quo agere inſtituimus, eſt in primis teſtimonium

Dan. 10. 12

illud illuſtriſſimum Dan. 10. vbi Gabriel Angelus, qui cum Daniele loquebatur, ſic ait: *Ego veni propter ſermones tuos: Princeps autẽ regni Perſarũ reſtitit mihi viginti, & vno diebus. Et ecce Michael vnus de Principibus primis venit in adiutoriũ meum, & ego remanſi ibi iuxta Regem Perſarum.* Pro cuius loci intelligentia aduertendũ eſt primò dubitari à multis, vtrũ Angelus ille Perſarũ bonus fuerit, an malus? Et quidẽ malum Angelũ fuiſſe crediderũt

Ioan. Caſſianus. *Rupertus.*

Ioan. Caſſian. collatione 8. c. 13. & Rup. lib. 9. de victoria verbi Dei, c. 6. in eandemq; ſententiã conatur pertrahere D.

Angelus Perſarũ bonus, non malus angelus fuit

Hieron. in cõmen. Dan. Verũ quicquid ipſe ſentiat, nõ obſcurè ſignificat Hier. hunc Principẽ Perſarum bonum Angelum fuiſſe: ſiquidẽ illi cõmiſſa erat Perſidis prouincia: quæ ſententia etiam eſt

D. Hier. *D. Greg.* *Theodor.* *D. Thom.*

D. Greg. lib. 17. Mor. c. 8. Theod. in comment. in Dan. & D. Th. 1. p. q. 113. art. 7. Deinde diſſentiebant huiuſmodi Angeli interim, dũ eis Dei voluntas non erat explorata: quare Angelus Perſarũ, cui

Contẽtio inter Perſarũ Angelũ, & Gabrielem vnde orta.

Perſidis prouincia cõmiſſa erat, cõtendebat non eſſe Hebręos ex Babylonica captiuitate liberãdos, tum quia ipſi his malis meliores fiebant, dante vexatione intellectũ, tum quia eorũ conſuetudine multi ex Perſis relicta idolorũ ſuperſtitione verum Dei cultũ amplectabant. Contra verò Gabriel, & Michael eorũ libertatem pugnaciſſimè curabant, alijs etiã iuſtiſſimis de cauſis: tũ quia Perſarum cõſuetudine plerique Hebræorum ad idola colẽda traducebant: tum quia inter Hebræos plurimi ſanctitate præſtantes, veluti Daniel, & alij, qui tã diuturnã captiuitatem nequaquã merebantur: denique quia opus erat Deũ ſtare ꝓmiſſis, qui videlicet pollicitus fuerat eiuſmodi captiuitatẽ nõ amplius 70. annis duraturã, quod tũ tempus iam effluxerat: & quia Gabriel meliorẽ cauſam tuebat, venit in eius adiutoriũ Michael: q̃m, vt ait D. Greg. hæc Gabrielis defenſio aduerſus Angelũ Perſarũ ad Michaelẽ verè pertinebat, quippe qui erat Hebræi populi præpoſitus. Ex quo colligimus magnã Michaelis poteſtatẽ, qui nimirũ ſoleat ad reliquos Angelos inferiores adiuuãdos accurrere, & cuius ope, & auxilio indigeat Gabriel, quẽ ex ſupremo ordine eſſe ſect. ſeq. docebim⁹.

D. Greg.

Secundò Eſt illud quoque de Michaele celeberrimum, q cum Diabolo diſputaſſe dicitur de Moyſi corpore, vt refert 4
Iudas in ſua epiſt. canon. *Cum Michael, inquit, Archangelus cum Diabolo diſputãs altercaretur de Moyſi corpore, nõ eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ: ſed dixit: Imperet tibi Dominus.* Eſt autem ſenſus Diabolum voluiſſe Moyſi corpus reuelari, vt Hebræos ad illud adorandum, atque adeo ad idololatriam incitaret: quod tamen Michael paſſus non eſt. Replicandum autem eſt illud, quod ſcribitur Deuter. 34. aſcendiſſe Moyſem de campeſtribus Moab ſuper montem Nebo in verticẽ Phaſga contra Hierico, ibiq; mortuũ iubente Domino in terra Moab, ſepultumq; in valle terræ Moab cõtra Phogor, ſepultumq; fuiſſe in valle; ſepulchrumq; eius vſque in præſentem diem ignorari. Quo loco aduertendum eſt, cum dicitur, Moyſes non in monte, in quo obijt, ſed in valle terræ Moab ſepultus, innui, vt vult Caiet. corpus eius viſibiliter tranſlatum fuiſſe à loco, in quo obijt, ad vallem, in qua ſepultus eſt: aliàs enim neſciretur, vtrum in monte, an in valle ſepultus fuiſſet? quare procul dubio viderunt multi corpus ad

Iuda 19. *Michael Moyſis corpus cur reuelari nõ ſit paſſus.* *Deut. 34.* *Sepulchrũ Moyſis ignoratur.* *Caiet.*

vallem

vallem efferri; ſed incognitus tñ manſit locus, in quo Angelorũ miniſterio fuit repoſitum. Ex hoc Iudę teſtimonio duo habemus Michaelis encomia clariſſima: vnum eſt Michaelem pro nominis ſui, & officij ratione omnem idololatrię occaſionem amputare voluiſſe, atque idcirco noluiſſe ſepulchrum Moyſis reuelari: eſt enim eius proprium munus pro Dei honore in campum deſcendere: vnde in ſuis vexillis militaribus illud inſcriptum gerit: *Quis ſicut Deus?* Alterum eſt exemplo ſuo docuiſſe, quãtum fugiendum eſſet, non dico blaſphemiæ, ſed ipſum etiam maledicentiæ crimen: huius enim rei gratia Iudas factũ præcedens de Michaele commemorauit, quod ne ipſi quidem dęmoni auſus fuerit maledicere. Obſeruandum eſt autem verbum illud: *Non eſt auſus*, quod ſignificat Michaelem, tanquam rem execrandam maledicentiam, & imprecationem refugiſſe.

Maledicentia, quã ſit execranda.

Iudæ 9.

5 Tertiò. Legimus Dan. 12. *In tempore illo conſurget Michael Princeps magnus, qui ſtat pro filijs populi tui: & veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo Gentes eſſe ceperunt, vſque ad tempus illud.* Quo loco prædicit Gabriel Michaelem tempore Antichriſti, tãquam Eccleſiæ præſidem pro eius, fideliumque defenſione acerrimè pugnaturum, illaque omnia effecturum, quæ hoc ipſo cap. Ioannes commemorauit, vt locus hic quædam videatur illius cõmentatio, & expoſitio. Aduertendum eſt autem pro eo, quod nos habemus, *conſurget*, eſſe Hebraicè verbum *Ghamad*, quod verbum ſignificat roborare, & ſuſtinere: vnde deducitur nomen *Ghamud*, ideſt, colũna: quare ſignificatur Michaelem futurum eo tẽpore columnam quandam immobilem, ac fortiſſimam, qua totum Eccleſię ædificiũ ſuſtinebitur. Quartò. Agens Apoſtolus de Antichriſto ſecundæ Theſſ. 2. ſic ait: *Tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus ſui.* Quid autem Paulus intellexerit illis verbis: *Spiritu oris ſui*, non omnes eodem modo interpretantur: communior tamen expoſitio eſt Chriſtum interfecturum eſſe Antichriſtum *ſpiritu oris ſui*, ideſt, imperio, & mandato: quemadmodum

Dan. 12. 1.

Michael Antichriſti tempore pro Eccleſia pugnabit acerrimè.

2. Theſſ. 2. 8.

exponunt D. Chryſ. homil. 4. in 2. epiſt. ad Theſſal. D. Hierony. & reliqui interpretes, ibidem: idque, vel per ſeipſum immediatè, vt exiſtimauit Magiſter hiſtor. ſcolaſt. ſuper Danielem, viſione 10. vbi ait aſcendente per aera Antichriſto audiendam vocem Chriſti de cælo, *Morere*, & confeſtim fulmine percuſſum interiturum: idemq; fere eſt iudicium Theod. in locum Pauli citatum. Cum, inquit, Dominus è cęlo apparuerit, loquetur tantum, & ſcelerato iſti interitũ afferet, citatq; in huius rei confirmationem illud Iſa. 11. *Spiritu labiorum ſuorũ interficiet impium*: aut certè mediatè per Michaelem Archangelum: quam expoſitionem afferunt Cartuſ. Hugo Card. & D. Thom. qui docet duobus modis poſſe ea verba exponi: vno modo, vt ſit ſenſus: *Interficiet eũ ſpiritu oris ſui*, ideſt, zelo iuſtitię, qui eſt amor: ſpiritus enim Chriſti eſt amor Chriſti, & hic zelus eſt Spiritus ſancti, quem habet ad Eccleſiã. Altero, vt ita locum accipiamus: *Interficiet eum ſpiritu oris ſui*, ideſt, mandato ſuo: *Quia*, inquit, *Michael interfecturus eſt eum in monte Oliueti, vnde Chriſtus in cælum aſcendit.* Iuxta quam expoſitionẽ vides, quantæ ſit laudis, ſiue appellari Michaelem ſpiritum oris Chriſti, (quæ expoſitio minimè repugnat contextui) ſiue ex Chriſti imperio committi Michaeli, tãquam ſupremo ſecundũ Chriſtum iudici, Diuinæque iuſtitiæ pręſidi maximum omnium tyrannũ Antichriſtum capitis ſupplicio perimendum.

D. Chryſ. *D. Hieron.* *Mag. hiſt.* *Theodor.*

Antichriſtum interficiet Chriſtus, vel per ſe, vel per Michaelẽ.

Iſa. 11. 4. *Dionyſ. Cartuſian.* *Hugo Card.* *D. Thom.*

Michael ſecundũ Chriſtum iudex ſupremus.

Poſtremò. Illuſtriſſimæ quæque apparitiones, quæ olim Patribus acciderũt, 6
Michaeli attribuuntur à Pãtaleone Diacono, & Cartophylace magnæ Eccleſiæ in ſuis de Michaele homilijs, quas habes apud Aloyſium Lipomanũ in feſto Michaelis, vnde ſequẽtia delibauimus. Primum igitur de Michaele accipiendum eſt illud Pſal. 33. *Immittet Angelus Domini in circuitu timentiũ eum, & eripiet eos.* Quo loco, pro *Immittet* ſeptuaginta tranſtulerunt, *Caſtrametabitur*: & D. Hieron. ex Hebræo vertit: *Circundat in gyro*, vt opponatur Michael dęmoni, qui etiã dicitur, tanquam leo rugiens circuire. Itaque ſignificatur Michaelem Angelos in morem exercitus inſtruere ad fideliũ defenſionem: ꝙ enim inſtar militum in acie

Pantaleon. *Pſal. 33. 8.* *Septuag.* *D. Hieron.* *1. Petr. 5.*

acie Angeli nos tueantur, oſtēdit locus
Gen. 32. 2. ille Gen.32. vbi cū Iacob Angelos vidiſ
4. Reg. 6. 17 ſet, dixit: *Caſtra Dei ſunt hæc:* & 4. Reg. 6.
Mons erat plenus equorum, & curruū igneo-
Matth. 26. 53. *rum in circuitu Eliſæi:* & Chrs Matth. 26.
An putas, quia non poſſum rogare patrem
meum, & exhibebit mihi modo plus, quàm
Vt Lucifer dæmonum, ſic Michael Angelorum pro Deo Imperator. *duodecim legiones Angelorū?* Conſtat enim
legionem nomen eſse militare. Eſt igitur
Michael ſupremus Angelici exercitus
pro Deo Imperator, ſicut Lucifer Dæ-
monum: nam quòd etiam Dæmones in
morem exercitus ordinentur aduerſus
Tertull. homines probat Tertullia. lib. 4. contra
Luc. 8. 30. Marcion. c. 20. ex verbis illis Luc. 8. vbi
dæmon quæſitus à Chriſto, quodnā ſibi
nomen eſſet? reſpondit *Legio:* quod no-
men, vti diximus, militare eſt. Cum in-
uenis, inquit, in vno homine multitudi
nem dęmonum legionem ſe profeſſam,
Chriſtus ſpiritualiū hoſtium expugnator. diſce Chriſtum expugnatorē ſpiritua-
lium hoſtium, ſpiritualiter armatum,
ſpiritualiter bellicoſum intelligēdum,
atque ita ipſum eſſe, qui cum legione
quoque dæmonum erat dimicaturus,
vt & de hoc bello intelligi poſſit illud
Pſal. 23. 8. Pſal. 23. *Dominus fortis, & potens, Domi-*
nus potens in prælio. Secūdò Michael fuit,
qui Adam è paradiſo eiectum direxit,
& terram ligone docuit colere, ſemina-
re, metere, & ad reliqua, quæ vtilitatem
afferebant, inſtituit: quemadmodum do
cet idem Pantaleon loco citato. Tertiò.
Is fuit, qui Abrahæ gladium cohibuit,
ne filium occideret, & in eo benedixit
Gen. 22. omnes Gētes. Gen. 22. Quartò. Legiſla-
In veteri teſtamento ſæpe apparet Michael. tori Moyſi oues paſcenti apparens totus
igneus in medio rubi, eūq; vrens absq;
vlla rubi iactura ſanctiſſimæ Dei paræ
myſterium adumbrauit. Exo. 3. Quin-
Exo. 3. tò. Is apparuit Balaam in via, eumque
pergentem ad maledicēdum populum,
Num. 22. emendauit. Num. 22. Sextò. Dedit legē
Exo. 20. in monte Sinai. Exo. 20. Septimò. Ioſue
aciem aduerſus hoſtes dirigenti viſus
eſt ſtricto gladio, eumque animauit, vt
Ioſ. 5. manus fidenter confereret. Ioſ. 5. Octa-
uò. Gedeoni appāruit, ab ipſoque fuit
adoratus, & extenſa virga, quam manu
tenebat, tangēs carnes, quas ſibi Gedeō
obtulerat, igne excitato conſumpſit:
eumq; adiuuit, vt trecentis tantum mi-
litibus infinitam Madianitarum multi-
Iud. 6. et 7. tudinem profligaret. Iudic. 6. & 7. No-
nò. Is fuit, qui centum octogintaquin-
que millia Aſſyriorum in exercitu Se-
nacherib vna nocte interfecit. 4. Reg. 19. *4. Reg. 19.*
Decimò. Vna cum Azaria, & reliquis a-
ſcēdit in fornacem, flammamque inſtar
roris effecit, treſque pueros illæſos cō-
ſeruauit. Dan. 3. Vndecimò. Danielem *Dan. 3.*
in lacum leonum coniectum ſeruauit,
oraque leonum fręnauit. Dan. 6. & 14. *Dan. 6. & 14.*
Duodecimò. Abacuch cincinno capitis
apprehenſum ex Palæſtina cum prādio
Babylonem adduxit, vt paſceret Danie-
lem: eumque rurſus repente in ſuum lo-
cum reſtituit. Dan. 14. Decimotertiò. *Dan. 14.*
Is erat, qui probaticæ piſcinæ aquas cō- *Michael probatica piſcinæ aquas cōmouebat.*
mouebat, & ſanctificabat in figurā bap-
tiſmatis, ita, vt, qui primus deſcenderet
in piſcinam, ab omni ægritudine cura-
retur. Ioan. 5. Decimoquartò. Is eſt, qui *Ioan. 5.*
editurus eſt ſonum illum terrificum tu-
ba illa, cuius meminit Apoſt. 1. Cor. 15. *1. Cor. 15.*
ad cuius clangorem mortui omnes re- *Idem tuba canet in extremo iudicio.*
ſurgent, & ante Dei tribunal iudicandi
conſiſtent. Denique. *Is eſt,* inquit Pantal.
qui fidelium populorum Eccleſias exhilarat;
Romanorum cuſtodit Rempublicam; Impe-
ratorem armat aduerſus Barbaros; Chriſtia
nos reddit victores; ab ingentibus maris flu-
ctibus eos, qui ipſum inuocant, eripit; fertili-
tates fructuum terræ ſuppeditat; conſolatur
puſillanimes; ægrotos viſitat; fideiubet pro
peccatoribus; Dæmonum impetus propulſat;
vitiorum flammam reſtinguit. Hæc ſunt,
quæ in ſacris literis partim expreſsè,
partim iuxta Pantaleonis ſentētiam de
Michaele memorātur, in quibus, ſi quis
ſingula expendat, illuſtriſſima Michae-
lis præconia continentur: nunc quem
honoris gradum inter cęteros Angelos
obtineat, paucis dicendum.

Michaelem ſupremum Angelum eſſe eorum, qui remanſerunt, oſtenditur.

SECTIO XVIII.

1 NOn quærimus vniuersè, vtrum Michael ſupremus ſit omnium Angelorum, tam qui corruerunt, quàm qui remāſerunt: quoniam Luciferū omnibus Angelis naturæ pręſtan-

D. Auguſt. ſtantia excellere quãquã neget D. Aug.
D.Ioan.Da lib.3. de Gen. ad lit c.10. & lib.11.c.19.
maſc. & D.Ioan.Damaſ.lib.2.fidei,c.4.cómunior tamen eſt Doctorũ, & probabilior
Tertull. ſententia, quã diſertè tradiderunt Ter-
Omnib. Angelis naturę pſtantia excellit Lucif. tull.lib.2. aduerſus Marc.Orig. tract.9. in Matth.D.Hiero. in comm. Iob ſuper illa verba, c.40. *Ipſe eſt principium viarum*
Orig. *Dei:* D.Greg.lib.4.Moral.c.13.& lib.32.
D. Hieron. c.18. (& refertur de pœnit. diſt.2.cap.
Iob 40.14. *Principium)* & hom.34.ſuper Euang. Au-
D.Greg. ctor operis de mirabil.ſacræ Script.(qđ
Auct. Mir. falſo tribuitur Aug.) lib.1. c.2. D.Iſid.
D.Iſid. lib.1.de ſummo bono, c.12.D.Bernard.
D.Bern. ſerm.1.de aduentu,& in tract.de gradi-
D.Thom. bus humilitatis,& ſuperbiæ,D.Thom.
Magiſt. 1.par.q.63.c.7.Mag. in 2.ſentent. diſt.6.
Ezec.28.14 & ibi omnes Scolaſtici.Nec refert,quòd
Lucifer cur poſt lapſum dictus Cher. Lucifer appellatur *Cherub*, Ezechiel.28. *Tu Cherub extentus, & protegens*: ratio .n. eius appellationis, vt auctor eſt D.Tho.
D.Thom. loco proximè citato ea eſt: quòd cum in Lucifero non manſerit charitas, ſed tñ naturalis excellentia, quã cæteris Angelis præſtabat: idcirco poſt lapsũ deperdito nomine *Seraph*, quod ardẽtem charitate ſignificat, retinuit appellationẽ *Cherub*, quod ſonat plenitudinem ſcientiæ.

2 Cum igitur Michael inferior Lucifero fuerit, illud ſupereſt diſputandum, num ſaltem inter Angelos, qui reman-
D. Hieron. ſerunt, principatum teneat? D.Hieron. in comm. ſuper Dan.c.10. docet appellari Michaelem eo loco vnũ de primis
Iuda 19. Principibus, ideſt, Archangelum: & Iudas in ſua epiſt. canon. Archangelũ nominat: putantq; Theologi communiter Michaelem eſſe ex ſupremo ordine infimæ Hierarchiæ, ideſt, ex Principatib.
Dion.Areo. quod acceperũt ex D. Dion.Areop. lib. de cęleſti Hierar.c.9.vbi ponit Michae-
Quos, & quot Angelorũ ordines cõtineat infima Hier. lem in infima Hierarchia, quę Angelos, Archãgelos, & Principatus complectitur. Cæterum collocãdum eſſe Michaelem in ſuprema Hierarchia, imò & in ſupremo eius ordine, qui eſt Seraphino-
Dan.10.13. & 12.1. rum, liquidò videtur concludi ex Dan. 10.vbi dicitur *vnus de Principibus primis*:
Michael ex ſupremo ordine ſuprema Hierar. & ex c.12. vbi appellat *Princeps magnus*: quomodo enim vnus ex Principib. primis, & Princeps magnus dici potuiſſet, ſi in infima Hierarchia, hoc eſt, in poſtremis, & gregarijs Angelis eſſet numerandus? Deinde cum Michael dicitur, *vnus de Principibus primis*, ſanè videtur alludi ad ſeptẽ illos aſſiſtentes Angelos omnium ſupremos, qui toties, tanquam reliquorum Principes nominãtur in ſacris literis, veluti Tob.12. *Ego ſum*, in- *Tob.12.15.*
quit, *Raphael Angelus, vnus ex ſeptem, qui aſtamus ante Dominum.* & Apoc.1. *A ſeptẽ* *Apoc.1.4.*
ſpiritibus, qui in conſpectu throni eius ſunt. Vnde eos Clem.Alex.lib.6.Strom.ad fi- *Clem. Alex.*
nem appellat ſeptẽ primogenitos Angelorũ Principes. Cum ergo hi ſeptẽ ſint Seraphim, vnuſq; eorũ ſit Raphael, de quo non tã illuſtria facta legimus, ſicut de Michaele, planè conſentaneũ eſt exiſtimare Michaelem eſſe Seraph, & vnũ ex illis ſeptẽ, idq; ſignificari, cũ dicitur *vnus de Principibus primis*: ex iiſdéq; ſeptẽ *Michael, et*
omnino crediderim eſſe Gabrielẽ, quẽ *Gabriel ex*
D.Greg.hom.34.ſuper Euãg. ſummum *ſeptem aſſi-*
Angelum vocat. *Ad hoc*, inquit, *miniſte-* *ſtẽtibus An-*
rium ſummum Angelum venire dignum fue- *gelis.*
rat, qui ſummum omnium nunciabat: & D. *D.Greg.*
Bern.hom.1.ſuper *Miſſus eſt, Nõ arbitror,* *D.Bern.*
inquit, *hunc Angelum de minoribus eſſe, qui qualibet ex cauſa crebra ad terras ſoleãt fungi legatione: quod & ex eius nomine palã intelligi datur, qđ interpretatũ fortitudo Dei dicitur: & quia nõ ab aliquo alio excellẽtiore ſe, ut aſſolet, ſpiritu, ſed ab ipſo Deo mitti phibetur, cũ dicitur: Miſſus eſt Angelus Gabriel* *Luc.1.26.*
à Deo. Itaq; Michael, Gabriel, & Raph. proculdubiò ex ſupremo sũt ordine ſupremæ Hierarch. hoc eſt, ex Seraphim.

Duo tamẽ huic ſententię videbuntur 3
obſtare: vnum eſt, ꝙ illi tres, de quibus *Duplex ob-*
paulò ante diximus, nominantur Ange- *iectio.*
li, ſiue Archangeli, non Seraphim. Alterum, ꝙ miſſi legantur in ſacris literis, quod munus ad infimam Hierarchiam pertinere docẽt communiter Theologi cum D.Dion. loco citato. Verum priorẽ ſcrupulum nobis eximit D.Greg.hom. *D.Greg.*
34.in Euang. vbi docet Angelum nomẽ eſſe officij, non naturæ. Eſt enim Ange- *Vtraque di-*
lus Græcè idem, quod Latinè Nuntius, *luitur.*
& Archangelus Princeps nuntius: quare Seraphim cũ mittuntur, Angeli ſunt, hoc eſt, nuntij, imò & Archangeli, hoc eſt, principes nũtij. Poſteriorem eximit Paul.Hebr.1. vbi vniuerſè pronunciat *Hebr.1.*
omnes eſſe adminiſtratorios ſpiritus in miniſterium miſſos, propter eos, qui hæreditatem capiũt ſalutis. Eſt autem aduertendum, Paulum eo loco cõtendere

Chriſtum Dei naturalẽ eſſe filiũ, mul-
toq; excellentius p̃ Angelis nomen hæ-
reditaſſe ex eo, ꝙ ei tanquàm filio dica-
Pſ. 109. 1. tur à Patre: *Sede à dextris meis*: Angeli au-
tem tanq̃ ſerui, & miniſtri mitti, & le-
gari ſoleant. Quare ſi Apoſtolus aliquẽ
Angelum ab hoc famulatu excluſiſſet,
proculdubio imperfectã, & nihil oĩno
concludentem argumentationẽ confe-
ciſſet, & idcircò vniuersè pronũciauit:
Nonne oẽs ſunt adminiſtratorij ſpiritus? Ne
verò quis diceret eſſe adminiſtratorios
ſuo quemq; gradu, inferiores nimirum
fungendo legationib. ad homines, ſupe
riores aũt inferioribus eiuſmodi lega-
tiones ex Dei mandato p̃ſcribendo: quę
D.Thom. expoſitio placuit D.Th. adiunxit Apo-
Omnes An ſtolus: *In miniſterium miſſi*: vt intelligere
geli mittun mus oẽs mitti, & legari, & immediatè
tur per ſe p ſe ipſos legatione ad homines fungi:
ipſos. quemadmodum functus fuit Raphael,
qui ſe tñ dicit eſſe vnũ de ſeptẽ primis.
Sed quo hac de re dubitare liceat, cum
Eſ. 6. 6. Eſ.c.6. confiteatur volaſſe ad ſe vnũ de
Seraphim? dura aũt videtur duplex il-
Dio. Areo. la expoſitio, q̃ placuit Dion. Areop. lib.
de cæl. Hierarc.c.13. Angelum illũ, qui
volaſſe dr̃ ad Eſaiam vel appellari *Se-*
raph ab incendendi miniſterio, non pro
pter naturæ dignitatem: vel ſi Seraph
fuit, non p ſe ipſum immediatè, ſed mi-
niſterio alterius inferioris Angeli pur-
gaſſe Eſaiam. Prior enim reſponſio, præ
terquàm ꝙ confundit Angelorum or-
dines, refellitur præterea, quia non di-
ctum eſt: *Volauit ad me Seraphim*, ſed: *v-*
nus de Seraphim, vt palam ſit illum Ange
lum ex ordine Seraphim fuiſſe, qui non
potuerunt ita appellari ab inflãmando
Propheta, cum non oẽs ipſum inflam-
mauerint. Poſterior aũt multo violen-
tius vim infert contextui, cum Prophe-
ta diſertis verbis commemoret volaſſe
ad ſe vnum de Seraphim: ſi enim nul-
lus Seraph volauit ad Eſaiam; ſed alium
inferiorem miſit, qui volaret: quomodò
ipſemet Seraph manens in cælo volaſſe
ad Eſaiam dici potuerit?

4 Verum quod in præſenti cõtrouerſia
mihi, vt verum fatear, nullum relinquit
dubitandi locum, eſt myſterium incar-
nationis. Si enim Dei filius non per An-
gelũ, ſed per ſe ipſum immediatè miſ-
ſus à Patre fuit, & legatus ad homines:
cur tñ Seraphim tribuemus, vt nunq̃ *Dei filius le*
ad homines venerint, & Principe ſuo i *gatus ad ho*
terris agente, ipſi in ſolijs glorioſi confi *mines.*
dentes nunquam dignati ſint è cælo de
ſcendere. Sanè liceret vocem illam Sa-
pientis vſurpare Eccl. 10. *Vidi ſeruos in e* *Eccl. 10. 7.*
quis, & Principem ambulantem ſuper terrã
quaſi ſeruum. Atque hac ratione vtit ad
idẽ perſuadendũ D.Bern. ſerm.1. in fe- *D.Bern.*
ſtiuit. Sancti Michaelis. *Omnes*, inquit,
adminiſtratorij ſunt ſpiritus in miniſterium
miſſi: neq; id cuiquam incredibile videatur,
quandoquidem ipſe quoque creator & Rex
Angelorum venit non miniſtrari, ſed mini-
ſtrare. Mittuntur igitur interdum Sera- *Seraphim*
phim; ſed tñ nec ordinariè, vt Angeli, *non niſi ad*
nec niſi ad grauiſſima, & maximi mo- *grauiſſima*
menti negotia: cũ qua moderatione ac- *mittũtur.*
cipi poſſunt, quę docet loco citato Dio
nyſ. quæ ſnĩa eſt D.Baſil. in comm.ſup *D.Baſil.*
6.cap.Eſaiæ: eamque tuetur Ambr. Ca- *Amb. Cat.*
thar.in c.1. Epiſt.ad Hebr. Quare non
eſt, cur propter legationis officium Mi-
chaelem, Gabrielem, & Raphaelem ex
Seraphinorum thronis deturbemus.

Hoc ita cõſtituto, illud vlterius arbi- 5
tramur Michaelem non ſolũ eſſe ex ſu-
premo ordine ſupremę Hierarchię: ſed
& omnibus omnino Angelis, qui remã *Omnibus*
ſerunt, naturæ nobilitate, cęteriſq; ſciẽ *Angelis, q*
tiæ, & gratiæ ornamentis, quæ iuxta D. *remãſerũt*
Th.1.p.q.62.art 6 cum naturali Ange- *antecellit*
lorum p̃ſtantia coniuncta ſunt, longè an *Michael.*
tecellere: q̃ ſnĩa eſt D.Baſil. in hom de *D.Thom.*
Angelis. *Tibi*, inquit, *O Michael dux ſup-* *D.Baſil.*
norum ſpirituum, qui dignitate, & honorib.
prælatus es cæteris omnibus ſpiritibus ſuper-
nis, tibi inquam, ſupplico. Eandem ſequit
Pantal. Diac. apud Lip. in hom. de Mi- *Pant. Dia.*
chaele. *Primum*, inquit, *locum obtinet inter*
mille millia, & decies mille myriades Angelo
rũ, & proximè, & citra vllum ſtuporẽ canit
ter ſanctũ, & admirabilẽ hymnũ Michael,
qui eſt maxima & clariſſima ſtella Angelici
ordinis: vbi obiter obſeruanda ſunt illa
verba, *citra vllum ſtuporem*, q̃ maximam
Michaelis dignitatẽ ſignificant, qui ni-
mirũ tantus ſit, vt cęteris oĩbus Angelis
ad Diuinæ magnitudinis conſpectũ ſtu
pentibus ipſe quodãmodò nõ ſtupeat.
Idem ſentit B.Laur.Iuſtin.ſerm.de Mi- *B.Laur.*
chaele. *Sanctis*, inquit, *ſpiritibus Prælatus* *Iuſt.*
eſt Michael, ſicut Lucifer malis Ex recẽtio
ribus aũt idem affirmauit Ambr. Cath. *Amb. Cat.*

in c.1.Epiſt. ad Hebr. idque non obſcurè

Dan 12.1.

ſignificatur Dan.12. cũ Michael appellatur *Princeps magnus*. Nec verò quenquam moueat, quòd Dan.10. dicitur *vnus de Principibus primis*: quamuis enim ſit omnium Princeps; bene tamen potuit appellari *vnus de primis Principibus*, quemadmodum, qui ſecundus a Rege eſt, vnus de primis regni Principib. dici poteſt, vbi multi ſunt Principes: quãuis inter eos Principes primum ipſe locum teneat. Confirmatur prætereà idẽ non leuibus ſanè argumentis.

Dan.10.13.

6 Primò, quia ex cõi Theologorũ ſnĩa, imò & Eccleſiæ doctrina, in prælio illo magno, quod geſtum fuit in cęlo Empyreo, Michael partes Dei ſuſtinuit: cũ igitur Lucifer, vti diximus, ſupremus oĩum Angelorum fuerit, dignum ſanè fuit, vt ei ſe pro Deo opponeret reliquorum Angelorũ maximus. Id quod ẽt illis verbis huius cap. innuitur: *Michael, & Angeli eius præliabantur cum Dracone*: ſi eo ẽt velis hanc viſionem referre: illud enim: *& Angeli eius*, innuit reliquos oẽs

Michael oĩum Angelorũ Princeps.

Angelos ſeſe ad Michaelẽ quaſi ad Principem adiunxiſſe, eique paruiſſe. Secũdò. Hoc loco ad literam eſt ſermo de ꝑlio, quod Michael geret cum Lucifero, & Antichriſto in fine mundi: atquẽ q̃ſo par eſt alieniſſimis illis tẽporibus, in quibus de Chriſti Imperio decertabit, ſeſe opponere Lucifero, & Antichriſto, difficillimumq; illud bellũ adminiſtrare, niſi ſupremũ oĩum Angelorum? Tertiò. Ex ijs, quæ ſuperiori ſect. diximus ex Pantaleone Diacono, cõſtat Michaelẽ non ſemel Dei perſonam ſuſtinuiſſe,

Exod.3.6.
Dei perſonam ſæpe ſuſtinuit.

veluti Exod.3. *Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob*: at cui alteri vices ſuas Deũ cõmiſiſſe credibile eſt, qui ipſum pro dignitate referret, niſi maximo Principi Angelorũ? Quartò Michael fuit præfectus Synagogæ, vt affirmat

Dion. Are.
Dan.10.21.
Eidem eccleſia cura demandata.

Dion. Areop. lib. cęleſt. Hier. c.9. & deducit ex c.10. Dan. vbi Gabr. cum Dan. loquens ait: *Michael Princeps veſter*, i. veſtrę Gentis ꝓpoſitus, in cuius locũ cura ei eſt eccleſię demãdata, quod ꝓculdubio ad ſupremum Angelum pertinet.

7 Quintò. Idem colligitur ex illuſtriſſimis titulis, honoriſque prærogatiuis, quib. Michaelem à Deo donatum docet eccleſia, cum eum appellat Præpoſitum paradiſi, Primatem cæleſtis exercitus, Principẽ militiæ cęleſtis, Præpoſitũ animabus ſuſcipiendis: q̃ munera, vt omniũ ſunt illuſtriſſima, ita ſupremo Angelo cõmitti debuerunt. *Eiuſdem tituli illuſtriſſimi.* Idque ẽt ex eo probat Cathar. in c.1. Epiſt. ad Hebr. ꝙ *Catherin.* ab eccleſia in litanijs primus poſt beatã Virginem inuocat. Sextò Michael creditur animarum è corpore diſcedentiũ particulare iudicium exercere: quã ob cãm Eccleſia eum vocat ꝓpoſitũ à Deo animabus ſuſcipiendis: & in miſſa pro defunctis ita ꝓcatur: *Signifer Sanctus Michael repræſentet eas in lucem ſanctam* Indeque eſt, ꝙ cum gladio, & ſtatera depingitur, vt ſumma eius poteſtas, iuſtitiæque ęqualitas declaretur in noſtris ſiue meritis, ſiue demeritis ponderandis: tũ verò munus ad ſummum Angelũ haud dubiè ſpectat. Septimò. Vt conſtat ex Matth.24. in extremo iudicio parebit ſi *Matth.24* gnum filij hominis in cælo, id eſt, ſignũ Crucis Dominicæ, tanquàm ſummi Regis, & Imperatoris vexillum: id verò, vt affirmat Io. Ekius hom.8. in feſto Michaelis, geſtabit Michael, quem Eccleſia Chriſti ſigniferum appellat, vt paulò ante diximus: *Crucis ſignum in extremo iudicio geſtabit Michael.* *Io. Ekius.* quod ad maiorẽ Chriſti gloriã in illo orbis theatro non niſi Angelorum oĩum Principi committendum videtur. Octauò, Io. Apoſtolus, vt auctor eſt Pantal. Diac. loco citato, magnus fuit gloriæ Michaelis in Aſia prædicator, *Pant. Dia.* in eiusque honorem, ac memoriam templum exædificari curauit: veriſimile eſt autem Apoſtolũ ſummo omnium Angelorum, & ſub eius nomine cæteris templum erigi voluiſſe.

Poſtremò D. Franciſcus anno Domini milleſimo ducẽteſimo vigeſimoquarto, vt affirmant D. Ant. 3.p. Chron. tit. 8
24.c.7.§.4. & D. Bon. in vita Franciſci, fuit Chriſti Domini ſtigmatibus inſignitus, vel circa feſtum exaltationis Sãctæ Crucis, vel in ipſo die feſto Crucis menſe Septẽbri: refertur aũt 1.p. Chronicorũ eius ordinis c.55. ꝙ apparuit illi in mõte Aluerniæ Seraph ſex habens alas (ſicuti legimus & de Seraphim Eſ. 6.) admirabili ſplendore collucens, in figurã Chriſti Dñi Cruci affixi cõformatus, ſique Franc eorundem vulnerũ ſtigmata impreſſit: fuiſſe autem hunc Seraph Michaelẽ probabile admodũ eſt.

Quo anni tpe Chriſti ſtigmatib inſignitus fuerit D. Frãciſcus.
Eſ.6.5.

Etenim

Etenim tunc tẽporis Franciſcus ieiunabat de more quadrageſimã S. Michaelis in honorẽ Virginis, & Michaelis, cui erat deditiſſimus, quæ quadrageſima incipiebat à die Aſſumptionis B. Virg. finiebaturque ipſo die feſto Archangeli: quare veriſimile eſt Michaelẽ fuiſſe, qui eũ Chriſti Dñi ſtigmatibus decorauit. Atque hinc aliud & argumentũ, & Michaelis encomium longè clariſſimũ depromitur: conueniens enim erat, vt ſupremus Seraph, hoc eſt, maximè omniũ amoris flãmis incẽſus, Chriſtum Cruci affixum, in illo, inquã, ſui amoris exceſſu repræſentaret. Ex quo etiam credere poſſumus, Michaelis patrocinio magnã nobis fieri Diuini amoris acceſſionẽ: ſiquidẽ eo tanquã ſigillo vtitur Chriſtus ad plagas ſuas amoris facibus ardentiſſimas in Sanctorum & mentibus, & corporibus imprimendas. Ex dictis patet, quanto iure exiſtimari poſſit Michaelem ſupremum eſſe omnium Angelorũ, qui remanſerunt. Qui miracula ab eo edita ſcire velit, legat Metaphraſtem apud Lipom. in Michaele.

D. Franciſcum Chriſti ſtigmatibus decorauit Michael.

Cur Dæmon dicatur accuſator fratrum noſtrorum?

Proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum, qui accuſabat illos ante conſpectum Dei noſtri die ac nocte.

SECTIO XIX.

EX illo difficili prælio inter Michaelẽ, Draconemq; cõmiſſo, Michaele victore euadente, audiuit Ioan. vocem dicentium: *Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & regnum Dei noſtri, & poteſtas Chriſti eius: quia proiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum, qui accuſabat illos ante conſpectum Dei noſtri die ac nocte.* Fuit aũt Michaelis victoria tueri fideles aduerſus Dęmonem, ne contra electos prę ualeret: ſed tñ in reprobis, & terrena ſapientibus locũ inueniret: hoc enim eſt proiectũ fuiſſe in terrã, vt ſuperius diximus. Nunc illud explicandũ, cur Diabolus accuſator hominum appelletur? reliquorũ enim nominũ Diaboli, Satanę, & Draconis iam aliàs rationẽ attulimus.

I Sciendũ eſt igitur, inter peccatores, ac Deũ, quoddã veluti iudiciũ intercedere, in quo Deus ſeipſum vt offenſum, peccatoreq; vt reũ iudicat: de quo locutus eſt Regius vates Pſ. 50. cũ dixit: *Tibi ſoli peccaui, & malum coram te feci, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas, cum iudicaris:* quo loco verbũ, *iudicaris,* & paſſiuè & actiuè accipi poteſt: eſt enim Græcè, ἐν τῷ κρίνεσθαι, quod deduci poteſt ἀπὸ τοῦ κρίνομαι deponẽti verbo, & eſſe ẽt in voce media, atq; adeo actiuè ſumi; imo vox Hebræa *Beſſophteca,* id eſt, *in iudicare,* ſiue *in iudicando te,* magis actionẽ ſignificat, cũ ſit in coniugatione *cal.* Verũ quia κρίνεσθαι deduci poteſt ἀπὸ τοῦ κρίνω, & eſſe vox eius paſſiua: non põt ex Græco textu diſcerni, actiuè ne, an paſſiuè legẽdum ſit? vnde mirum eſt, ꝙ Genebr. contendat ex cõtextu gręco paſſiuè accipiẽdum eſſe, cũ vtroque modo optimè ſumi poſſit. Itaque D. Hier. paſſiuè trãſtulit in ſua verſione ex Hebręo: *Cũ iudicaberis,* & paſſiuè in cõm. expoſuit: eodẽq; modo accepit ſuper c. 23. Eſa. quàquam lib. 2. aduerſus Iouin. in actiua ſignificatione citauerit. Igitur ſumpto verbo *iudicaris* paſſiuè, dupliciter põt locus exponi: vno modo, vt ita nectatur cõtextus: *Miſerere mei Deus, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, et vincas, cũ iudicaris:* illa aũt verba: *Tibi ſoli peccaui, & malum corã te feci,* per parentheſim dicta intelligantur hoc ſenſu: Miſerere mei Deus, vt iuſtus deprehẽdaris, & verus ĩ tuis promiſſionibus, quibus promiſiſti parciturũ te eſſe pęnitẽtibus: *& vincas, cũ iudicaris,* i. cũ in hoc iudicio, quod inter te offenſum, & me reũ intercedit, apud te ipſum tanquã iudicẽ vincas iudicatus, hoc eſt, deprehẽdaris eſſe & iuſtus, & miſericors, cedens nimirũ ex tua parte, nolẽſq; mecũ ſummo iure agere, & ita quodãmodo victus, & iudicatus multo magis tũ ipſe vincas, mihi parcendo: tũc enim demũ vincis, cum parcis. Altero, vt nõ per parentheſim accipiãtur illa verba: *Tibi ſoli peccaui,* ſed cũ illis nectãtur ſequẽtia, vt vult Euth. qui hãc Dauidis ſñiam refert ad illa verba Dñi, quæ Nathan Propheta dixit Dauidi 2. Reg. 12. vbi eum Propheta reprehẽdit, ꝙ tã multis, tantiſque Dei beneficijs ingratus extitiſſet:

Iudicium inter Deũ, & peccatores.

Pſ. 50. 6.

Genebrar.

D. Hieron.

Euthym.

2. Reg. 12.

quam ob rē Dauid tanquam reus cōuictus rñdet: *Tibi ſoli peccaui, & malum coram te feci, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cū iudicaris*, hoc eſt, cū inter nos cauſa iſta diſcutitur, & iudiciū exercet, ego peccaſſe me confiteor, & vſq; adeò ingratū fuiſſe, vt tu quidē Dñe iuſtam cauſam ſuſtinere inueniaris: ego aūt magni cuiuſdā criminis reus conuincar, & ab omnibus meritò reprehēdar: itaque tu vincis, cum mecum iudicaris. Actiuè aūt ſi ſumatur iuxta hanc poſteriorem textus ordinationē, ille eſt ſenſus: *Tibi ſoli peccaui, & malum corā te feci*, hoc eſt, ingenuè fateor tibi me ingratū extitiſſe & coram tuis oculis, ꝙ proiectę fuit audaciæ, & impudētiæ, ſcelus admiſiſſe vſque adeo, vt vincas. i. apud oēs iuſtus, & rectus inueniaris, *cum iudicaris*, ideſt, cū me punieris. Quod autem illa verba, *Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis*, iuxta omnē expoſitionē illum ſenſum habeāt, vt verax in promiſſionibus inueniaris ſiue in parcēdo pęnitentibus, ſiue in puniēdis peccantibus, dubitari nō poteſt, cum eo
Rom. 3. 4. ſenſu accipiantur à Paulo Roma. 3. vbi ſic ait: *Eſt autem Deus verax: omnis autē homo mēdax, ſicut ſcriptū eſt: Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.*

2 In hoc igitur iudicio peccatoris cū Deo conſciētia locū habet teſtis; cogitationes defendunt, & accuſant; Dęmō ipſe eſt præcipuus accuſator, vt hoc loco ait Ioan. Quòd enim cōſcientia teſtis ſit; cogitationes defendant, & accuſent, diſertis verbis docet Apoſt. Ro. 2. *Teſtimoniū reddente illis conſcientia ipſorū, & inter ſe inuicem cogitationum accuſantiū, aut etiam defendentium*: ſeu vt rectius transferendū fuit, & aliàs legitur: *Cogitationib. accuſantibus, aut etiam defendentibus*: genitiui enim Græci per ablatiuos verti debuerūt, quemadmodū docet D. Hier. in cōm. ſuper c. 16. Ezec. legitq; D. Ambr. in cōm. eius loci, & D. Aug. li. 20. de ciu. c. 26. Et quidē conſciētia interdum teſtimoniū de bono perhibet iuxta illud 2. ad Cor. 1. *Gloria noſtra hæc eſt teſtimonium cōſcientiæ noſtræ*: interdum aūt de malo Eccl. 7. *Scit conſcientia tua, quin & tu crebro maledixiſti alijs.* Quod autē attinet ad cogitationes accuſantes, & defendētes, ſic exponit D. Th. *Inſurgit homini circa aliquod factū aliqua cognitio accuſans, dū propter rationē aliquam cogitat ſe male feciſſe iuxta illud* Pſ. 49. *Arguā te, & ſtatuā cōtra faciem tuā, vt nimirū iniquitates videre poſſis*: & Eſa. 3. *Agnitio vultus eorū reſpondebit eis: quādoque ēt inſurgit cognitio defendens, dum propter aliquā rationē cogitat ſe rectè feciſſe, iuxta illud* Iob 27. *Non reprehendit me cor in omni vita mea: atque inter hāc accuſationem, & defenſionem locum habet teſtimonium conſcientiæ, cui ſtatur.* Hæc D. Th.

Conſcientia teſtis boni, & mali.
Rom. 2. 15.
D. Hieron.
D. Ambr.
D. Auguſt.
2. Cor. 1. 12
Eccl. 7. 23.
Cogitationes hominē defendunt, & accuſāt.
D. Thom.
Pſ. 49. 21.
Eſa. 3. 9.
Iob 27. 6.

3 Quod vero ad Dęmonē ſpectat, is, vt exponit Haymo, & alij, dr̄ accuſator duplici de cauſa; tum quia ad peccatū incitat: tum enim accuſat, quia hominē dignū accuſatione reddit: tum ēt, ꝗa poſt peccatum cōmiſſum vindictā petit, optatq; maximè, vt peccator ad inferos detrudatur. Vnde ſubiūgitur: *Quia accuſabat illos ante conſpectum Dei noſtri, die, ac nocte*, i. continuò. Cū. n. plenus ſit inuidia, paratus eſt ſp mala cōmemorare, & quātū in ſe eſt, Dei iuſtitiā ad vindictā prouocare. Et quidem ante paſſionē Chriſti multo durius, & grauiꝰ humanū genus accuſabat: tenebat. n. chirographum, in quo debita omniū hominū continebantur: & ex illo chirographo accuſabat, poſtulās, vt ſibi homines traderētur tāquā debitores ſempiterni ſupplicij, de quo chirographo loquitur ad literā Paul. ad Coloſ. 2. *Donans nobis omnia delicta, delens quod aduerſus nos erat, chirographum decreti, quod erat contrariū nobis: & ipſum tulit de medio affigens illud cruci, & expoliās principatus.* Itaque Chriſtus quoad ſufficientiā chirographū in quo nr̄a debita ſcripta continebātur, ſanguine ſuo deleuit, & obliterauit. Cęterū nos ipſi modo, cū peccamus, noua Dęmoni chirographa cōficimus, totidē, inquam, quot peccata ſuſcipimus, quibus efficimur gehēnę debitores, quæ tñ etiā delentur Chriſti ſanguine per pœnitentiā applicato. Itaque ne Dæmon ex illis chirographis accuſare nos merito poſſit, ſimus ipſi noſtrum ipſorū accuſatores iuxta illud Prou. 18. *Iuſtus prior eſt accuſator ſui.* Idcirco enim Ezechiel. 4. aduerſus Hieruſalem munitiones in latere iubentur deſcribi illis verbis: *Et tu fili hominis ſume tibi laterē, & pones eum coram te: & deſcribes in eo ciuitatem Hieruſalem: & ordinabis aduerſus eam obſidionem, & ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam caſtra.*

Haymo.
Dæmon duplici de cauſa accuſator.
Coloſſ. 2. 13
Prius nos ipſos accuſamus ne nos accuſet Dæmon.
Prou. 18. 17
Ezech. 4. 1.

caſtra, & pones arietes in gyro. Quo loco docet Lyranus, & alij interpretes nomine lateris accipiendum eſſe laterem crudum, nondum igne decoctum, & duratum: aliàs enim non potuiſſet Propheta in illo ciuitatem, eiuſq; obſidionem deſcribere. Igitur per Hieruſalem obſeſſam anima, quę in peccato eſt, intelligitur, aduersùs quam omnes Diuinæ iuſtitiæ munitiones diriguntur. Verùm hæc omnia in latere non decocto, ſed crudo, qui facilè aqua diſſoluitur, deſcribuntur, vt intelligamus omnes Diuinæ iræ munitiones aduersùs peccatores diſpoſitas pęnitētiæ lachrymis diſſolui poſſe, atq; adeò totam Dæmonis accuſationem aboleri.

Lyran.

Lachrymarum uis.

Explicantur quædam in contextu, quæ expoſitionem deſiderant.

SECTIO XX.

3 Videns draco victum ſe eſſe à Michaele, proiectumque in terram perſecutus eſt mulierem, quæ peperit maſculum, cui datæ ſunt alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in deſertum in locum ſuum, vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis à facie ſerpentis. Quę vltima verba coniungenda ſunt cum verbo *uolaret*, vt ita textus nectatur: *Vt uolaret à facie ſerpentis in deſertum in locum ſuum.* Quo loco primum dubitabis, quomodò Dæmon iam victus, & proiectus in terram, belloq; confecto dicatur adhuc perſequi mulierem in potioribus eius membris, qui ſunt prædeſtinati: ſic enim accipiendum eſt, quod hic à Ioanne dicitur, nimirum draconem, ſiue Dæmonem, poſtquam victus fuit à Michaele, eiuſq; præſidio à Sanctis, & electis ſuperatus, proiectum fuiſſe in terram, hoc eſt, ablegatum ad terrenos, & reprobos homines, vt ijs bellum inferret: & tñ illum adhuc perſecutum fuiſſe mulierē, in ijſdem videlicet prędeſtinatis, quę propterea dr̄ volaſſe in deſertum. Nec enim exiſtimādum eſt mulierem quoad reprobos fugiſſe ſerpentem, alaſq; aquilæ accepiſſe: quare ꝓculdubiò de Eccleſia propter ꝑdeſtinatos id oportet intelligere. Huic dubitationi reſpondendum eſt, dici Dæmonem confecto bello perſequi adhuc prędeſtinatos non ſpe victorię, ſed odio: quemadmodum interdū victi, fuſiq; hoſtes præ odio, rabie, ac deſperatione victores inſequuntur. Deinde quęres, quiſnā ſit ille locus ſuus, in quē mulier volaſſe dr̄: *Vt uolaret, ait, in deſertum, in locū ſuū?* Reſpondēdum eſt iuxta ea, quæ ſupra dicta ſunt, quamplurimos ex electis in deſerta loca ꝑp vim perſecutionis ſeſe abdituros, in loca, inquam, aliqua tutiora, vbi ab Antichriſti miniſtris inueniri nequeāt, atq; hunc locum appellari locum ſuum, idest, in quo ſibi proſpicient Diuino conſilio, tyrannidemque Antichriſti ſubterfugient, quemadmodū & paulò ſuperiùs dictum fuerat: *Mulier fugit in ſolitudinē, ubi habebat locum paratum à Deo.*

Dæmonis odiū in prædeſtinatos.

Tertiò. Sciſcitaberis, quonam alimenti genere mulier ſuſtentari debeat in deſerto, cum dr̄: *ubi alitur per tempus, & tempora, & dimidiū temporis?* Proculdubiò pane verbi Dei ſuſtentabitur tunc tēporis eccleſia: etenim non deerunt concionatores, præcipueq; Enoch, & Helias, qui ex ſacris literis oſtendēt illa eſſe tempora Antichriſti, quæ Chriſtus tantò ante prænunciauit, finitaq; illa perſecutione aduenturū diem iudicij, quo electi tandē omnibus illis perfuncti laboribus glorioſi in cœlum euolabunt. Itaq; ad fidei conſtantiam, ferendamq; ſtrenuè perſecutionem prælati eius temporis, concionatores, doctique viri Eccleſiam verbo Dei animabunt, quod eſt mulierem alere, ac paſcere. Quòd enim verbum Dei panis, alimentumq; dicatur in ſacris literis, clarius eſt, quam vt multis oſtendi debeat, ſatis ſit locus i lle Amos 8. *Ecce dies ueniunt, dicit Dominus: & emittam famē in terram: non famē panis, neq; ſitim aquæ, ſed audiendi uerbum Domini:* & illud Chriſti Matth. 4. *Non in ſolo pane uiuit homo, ſed in omni uerbo, quod procedit de ore Dei.* Quartò. Rogabis quantum tp̄is comprehendatur illis verbis: *Per tempus, & tempora, & dimidium temporis?* Reſpondemus per tēpus ſignificari vnum annum, per tempora duos annos, & per dimidium temporis anni dimidium; tanto enim tempore duratura eſt Antichriſti perſecutio, quēadmodum dicitur c. 11. *Ciuitatem ſanctā calcabunt menſibus quadraginta duobus:* & c. 13. *Data eſt ei poteſtas facere menſes qua-*

2

Verbū Dei panis, & alimentum.

Amos 8. 11.

Matt. 4. 4.

Apoc. 11. 2. & 13. 5.

D Hier. Dan.7.17. & 12.6.

draginta duos. Ita modum illum loquendi interpretatur Diuus Hieronymus in cap. Dan. vbi ita legimus: *Tradentur in manu eius vſque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis:* & cap. 12. *Vſquequò finis horum mirabilium? & audiui: quia in tempus, & tempora, & dimidium temporis.* *Tempus*, inquit Hieronymus *annum ſignificat, tempora iuxta Hebraici ſermonis proprietatem, qui & ipſi dualem numerum habent, duos annos præfigurant.* Ex quibus verbis Hieronymi planè colligitur D. Hieron. cap. 7. Dan. pro *ghidanim* numero multitudinis, quod modò habemus, legiſſe in duali numero *ghidanaim*, id eſt, duo tempora: & cap. 12. pro *moghadim*, quod nunc legimus, legiſſe *moghadaim* in duali numero. Sic etiam eandem temporis, temporum, & dimidij temporis locutionem intellexit Theod. in comment. ſuper Dan. & D. Aug. lib. 20. de ciuit. cap. 23.

Theod. D. Aug.

Eccleſia velocitas in dæmonis inſidijs fugiẽdis. Thren. 4. 19

3 Poſtremò quæres, cur mulieri dicantur datæ duæ alæ aquilæ magnæ, non alterius volucris? Reſpondemus, vt ſignificaretur Eccleſiam in prædeſtinatis Dæmonis, & inimicorum inſidias celeriter, longeque ſubterfugere: eſt enim volatus aquilæ & altiſſimus, & velociſſimus iuxta illud Thren. 4. *Velociores fuerunt perſecutores noſtri aquilis.* Quid autem ſit per duas haſce aquilæ alas accipiendum, & cur Eccleſia appelletur aquila, iam eſt ſequenti ſectione explicandum.

Eccleſiam Aquilã magnam eſſe: & quid per duas eius alas accipiendum?

Datæ ſunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ.

SECTIO XXI.

Ariſtot. Muſæus. Aqla quot oua pariat, et excludat pullos.

1 TRia ſunt in aquilis celeberrima: vnum eſt filiorum ad ſolẽ probatio. Pro quo ſciendum ex Ariſtotele libro 6. de hiſt. animalium capite ſexto, & Muſæo, quem ibi citat, aquilam, vt plurimùm terna oua parere; binos pullos excludere; vnum educare. Cur verò vnũ tantùm nutriat, non eadem ratio ab omnibus redditur. Etenim eo loco Philoſophus ait aquilam alterum pullum reijcere tædio, & faſtidio nutriendi, eo quòd eo tempore degeneret, & hebeſcat, ac prædari minimè valeat: quam ſententiam ſecutus eſt Plin. lib. 10. cap. 3. imò & Diuus Baſil. hom. 8. in Hexam. Alij ſentiunt non expellere alterum pullum tædio nutriendi; ſed examine iudicandi: in quibus eſt Diuus Ambro. 5. Hexam. cap. 18. *Aquila*, inquit, *dicitur alterum pullum abdicare, quod aliqui fieri putauerunt geminandorum alimentorum faſtidio: ſed id non arbitror faciſe credendum, præſertim cum Moyſes Deum ob amorem in ſuos aquilæ comparauerit. Deuter. 32 Sicut aquila prouocans ad volandum pullos ſuos, & ſuper eos volitans expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atque portauit in humeris ſuis. Quare non puto auaritia nutriendi eam inclementem fieri: ſed examine iudicandi. Itaque aſſeritur quòd pullos ſuos radijs ſolis obijciat, atque in aeris medio pio paruulos vngue ſuſpendat: & ſiquis repercuſſus ſolis lumine intrepidam oculorum aciem ſeruauerit, probatur, quòd veritatem naturæ ſynceri obtutus conſtantia demonſtret: ſin verò lumina ſua perſtrictus radio ſolis inflexerit, quaſi degener, & tanto indignus parente reijcitur.* Hæc Ambroſius. Idemque tradit Diuus Hieron. ſuper cap. 40. Eſaiæ in fine, Diuus Auguſt. tract. 36. in Ioan. & Plin. lib. 10. cap. 3. Ergo hac in re verè aquila eſt Eccleſia, quippe quæ filios ſuos ad ſolis, id eſt, Chriſti radios examinat, & quos reperit poſſe ſolem hunc aduerſum intueri, fideique obtutum in Diuinitatis eius radio figere, tãquam legitimos recipit: quos autem cernit tantum Chriſti ſplendorem ferre non poſſe, cuiuſmodi ſunt Iudæi, vt nothos, & adulterinos reſpuit.

Plinius. D. Baſil. D. Ambr. Deut. 32. 11. D. Hier. D. Aug. Plinius. Eccleſia inſtar aquilæ ſuos examinat filios.

Alterum in aquila celebratiſſimũ eſt, 2
quòd in nido lapidem aetiten collocare ſolet: quem D. Hieron. in cap. 66. Eſaiæ appellat amethiſtem, ne ſerpentes pullis noceant: idemque refert Plin. lib. 10. c. 3. Hunc lapidem D. Hieronym. loco citato Chriſtum Dominum interpretatur, quẽ Eccleſia in medio filiorum ſuorum collocat; ne à draconibus, & ſerpentibus, hoc eſt, Dæmonibus, & Hæreticis incõmodi aliquid recipiant. Non incõcinnè

D. Hieron. Plinius.

etiam

etiam idem lapis ætites fiduciæ in Deum accommodari poteſt, quæ virtus fideles in medio laborum omnium, ac perſecutionum maximè roborat. Eſt autem obſeruandum ex Plinio hunc lapidem in igne poſitum nihil igne deperdere, eſſeque prægnantem, nimirum alium intra ſe quaſi in vtero geſtare, qui intùs ſonat, cum lapis concutitur. Id quod in hanc poſteriorem expoſitionem mirificè quadrat: etenim fiducia in Deum nihil igne deperdit, imò ipſis laboribus magis augetur, prægnansq; eſt intùs tum ſpirituali conſolatione, tum gloriæ lapide pretioſiſſimo, qui cùm iuſtus laboribus quaſi concutitur, quodammodò intùs ſonat propter ſpem, quæ de gloria adipiſcenda in ipſis propter Deum laboribus concipiutr.

Fiducia in Deũ augetur laboribus.

3 Tertium denique eſt eius renouatio, quam etiam non prætermiſit Regius vates, cum dixit Pſal. 102. *Renouabitur vt aquila iuuentus tua.* Fertur enim aquila certis temporibus veteres plumas exuere, per earum in elemẽtari igne combuſtionem, & deinde per maris immerſionem quaſi per balneum nouas induere, vt plerique referunt in locum Pſalmi citatum. Quanquam D. Auguſt. in eũdem locum aquilæ renouationem ad roſtrum potiſſimùm refert, docens roſtrum aquilæ præ ſenio nimis creſcere, & ſuperiorem eius partem immoderatiùs inflecti, atque curuari, vt cibum capere non poſſit: tunc aquilam illud ad petram collidere, & extenuare: atque ita renouari, ſimulque redire nitorem pennarum. Hanc aquilæ renouationem D. Ambr. ſer. 54. de innouatione fidelium ad baptiſmum vult ſpectare, in quo qui fidem Chriſti ſuſcipiũt, renouantur, alludens fortaſſe ad maris immerſionem, de qua ante diximus D. Augu. de omnibus fidelibus accipit, qui vniuerſa perfectionis impedimenta à petra, quæ Chriſtus eſt, auferunt: potiſſimũ verò roſtrum renouandum exẽplo Chriſti, ne in verba detractionis prorumpamus: creſcunt enim interdum immoderatiùs huiuſmodi roſtra nec viuis, nec mortuis parcentia. Quòd ſi vera ſunt, quæ diximus ex nonnullorum ſententia, renouari videlicet aquilam in igne elementari, & maris immerſione: illud ſignificatur peccatoris renouationem igne cõtritionis, & lachrymarũ effuſione faciendam, de qua locut⁹ eſt Apoſtolus ad Coloſ. 3. *Expoliantes veterem hominem cum actibus ſuis, & induentes nouum eum, qui renouatur in agnitionem ſecundùm imaginem eius, qui creauit illum.* Quòd ſi id etiam velis ad iuſtos extendere, dic eos renouari, cum ad perfectionem aſpirantes igne charitatis imperfectionem exuunt, & maris immerſione, hoc eſt, laborũ exercitatione pulchriores virtutum pennas ſuſcipiunt. De qua renouatione eſt ſermo ſecundæ ad Cor. 4. *Licet is, qui foris eſt, noſter homo corrumpatur: tamen is, qui intus eſt, renouatur de die in diem:* & ad Epheſ. 4. *Renouami ni ſpiritu mentis veſtræ.* Illud meritò obſeruauit Ambr. ſer. citato non dictum eſſe à Propheta: *Renouabitur vt aquilarum iuuentus tua*, ſed: *vt aquila*, vt intelligeremus vnius ſingularis aquilæ, id eſt, Chriſti in nobis renouandã eſſe iuuentutem.

Pſ. 102. 5.

Aquila quo pacto renouetur.

D. Aug.

D. Ambr.

Detractio fugienda.

Peccator quomodò renouandus. Coloſſ. 3. 9.

2. Cor. 4. 16

Epheſ. 4. 23

D. Ambr. Chriſti inuetus in nobis renouãda.

Cum igitur ob ſuperiores omnes rationes Eccleſia aquila ſit, meritò illi datæ dicuntur duæ alæ aquilæ magnæ, vt volaret in deſertum à facie ſerpentis. Quid verò per has duas alas accipiendum ſit, iam dicendum. Beda duo teſtamenta interpretatur; Primaſius duo teſtamenta, vel etiam geminam Dei, & proximi charitatem; Richardus Victo. & Haymo duo teſtamenta, geminam charitatem Dei, & proximi, vitam actiuam, & contemplatiuam; Ioachimus ſapientiam, quæ de ſurſum eſt, & charitatem: itaq; in tribus expoſitionibus potiſſimùm conueniunt interpretes. Prima eſt de duobus teſtamentis; ſecunda de duplici dilectione; tertia de vita actiua, & contemplatiua. Verùm miſſa prima expoſitione, & ſecunda, de quibus iam aliàs diſſeruimus, vtranque vitam actiuam, & contemplatiuam expendit D. Greg. hom. 3. ſuper Ezech. in illis myſticis animalibus, de quibus dicitur Ezech. 1. quòd manum hominis ſub pennis habuerint: *Manus hominis ſub pennis eorum in quatuor partibus. Quid*, inquit, *per manus niſi actiua vita? quid per pennas niſi contemplatiua figuratur? Manus ergo hominis ſub pennis eorum eſt, id eſt, virtus operis ſub volatu contemplationis.* Eodem ſenſu accipit hom. 14. ſuper Ezech. illud quod dicitur cap. 40. de calamo *menſuræ ſex cubitorum, & palmi.* Quo loco per ſex cubitos calami docet exprimi vitã actiuam; 4

Beda. Primaſius. Richard. Vict. Haymo.

Ioachimus.

D. Greg.

Ezech. 1. 8. Vita actiua & contemplatiua duæ alæ.

Ezech. 40. 5.

uam; quia ſex diebus perfecit Deus omnia opera ſua: per palmum verò, qui ſuper ſex cubitos eſſe dicitur, deſignari cõtemplatiuam, de qua vix parùm aliquid attingere poſſumus iuxta illud primæ ad
1. *Cor.* 13. 12. Corinth. 13 *Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem. Nũc cognoſco ex parte: tunc cognoſcam, ſicut & cognitus ſum.* Deinde comparat vitam con-
Vita contẽplatiua lucta comparatur ex Greg. Gen. 32. templatiuam luctæ, in qua quis modò ſe ſuperiorem, modò inferiorẽ inuenit, idque adumbratum fuiſſe in Iacob luctãte cum Deo Gen. 32. *Anima*, inquit, *cum contemplari Deum nititur, velut in quodam certamine poſita modò quaſi exuperat, quia intelligẽdo de incircunſcripto lumine aliquid deguſtat: modò ſuccumbit, quia deguſtando iterum deficit: quaſi ergo vincitur Angelus, quando intellectu Deus apprehenditur. Sed notandum, quòd idem Angelus victus neruum femoris Iacob fecit marceſcere, quia ſcilicet omnipotens Deus cum per deſiderium, & intellectum cognoſcitur, omnem in nobis voluptatẽ carnis areſacit: & qui priùs quaſi duobus pedibus innitentes & Deum videbamur quærere, & ſæculum tenere poſt agnitionem ſuauitatis Dei vnus in nobis pes ſanus remanet & alius claudicat: quia neceſſe eſt, vt debilitato amore ſæculi conualeſcat ad amorem Dei. Omnis enim qui vno pede claudicat, ſoli illi pedi innititur, quem ſanum habet, quia & cui deſiderium terrenum iam areſactum fuerit, in ſolo pede amoris Dei tota virtute ſe ſuſtinet, & in ipſo ſtat, quia pedem amoris ſæculi quem ponere in terra conſueuerat, iam à terra ſuſpenſum portat.* Hæc ille. Poſtremò. Meritò hæ duæ vitæ appellantur alæ non cuiuſuis volucris, ſed aquilæ, quia vtraque ſublimis, ac generoſa eſt, & in ipſo ſole Chriſto ad imi-
Vita contẽplatiua actiua iungenda. tandum figit obtutum. In eo verò, quod alis comparantur, iſtud oſtenditur vnam alteri iungendam eſſe: ſiquidem volucres, ſi altera ala truncentur, in ſublime ferri non poſſunt.

Quódnam ſit flumẽ illud, quod draco ex ore poſt mulierem emiſit: & quid ſit terram mulierem abſorpto flumine adiuuiſſe?

Et miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem aquam tanquam flumen, vt eã faceret trahi à flumine: & adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os ſuum, & abſorbuit flumen, quod miſit draco de ore ſuo.

SECTIO XXII.

CVm primum mulier poſt editum infantem acceptis aquilæ pennis ſeſe in ſublime extulit, vt in deſertum aufugeret, iratus draco ob abreptam ſibi de manibus infantis prædam emiſit poſt mulierem flumen, ſi forte poſſet eam aquis inuoluere. Verùm irriti fuerunt ſerpentis conatus, quoniam adiuuit terra mulierẽ, flumen à dracone immaniſſimo ſummo impetu emiſſum, ac poſt terga mulieris velociſſimè delabens non ſine miraculo reſorbens. In quo quidem facto duo expoſitionem deſiderant: vnum eſt, quodnam illud flumen fuerit, quod draco poſt mulierem, hoc eſt, Dæmon, ſiue Antichriſtus poſt Eccleſiam miſit ex ore? Alterũ, quomodò terra abſorbens flumen mulierem adiuuerit? 1

Quod ad primùm attinet, eſt communis expoſitio, quam ſequuntur Andr. Cæſar. Tycon. Beda, Primaſ. Ansbert. Haymo, per *flumen* accipiendã eſſe acerbiſſimã, & rapidiſſimã perſequutionẽ. Poſtquã enim mulier fugerit in ſolitudinem hoc eſt, vt ſupra explicauim[9], fideles metu Antichriſti ſeſe in ſolitudines abdiderint, miſſurus eſt Antichriſtus exercitũ, qui eos vbiq; ſcrutetur, & inſtar fluminis rapidiſſimi ſeſe ꝑ abrupta loca deuoluẽtis fideles conet obruere: qđ quidẽ flumẽ dr̃ draco miſiſſe ex ore, quia Antichriſt[9] imperio, Dæmõ occulta inſpiratione miniſtros ſuos, ac ſatellites ad fideles vbiq; ꝑquirẽdos, & ex latebris eruẽdos ad internecionẽ vſq; ĩcitabit. Qđ verò ad ſm ſpectat, 2 *Andr. Cæſar. Tycon. Beda. Primaſ. Ansbert. Haymo.*

ſpectat, dũ terra iuuiſſe mulierẽ abſorpto flumine, q a Diuino beneficio, vt pleriq; ad literam interpretantur, miniſtros, ac ſatellites Antichriſti, dum quærent, & inueſtigabunt fideles in ſolitudine latitantes, immani hiatu diuinitùs facto abſorbebit, viuoſq; deuorabit, átq; ad inferorum ſtomachum decoquendos tranſmittet. Cur enim id in tanta perſecutorum malitia, & multitudine ob cauſam fidei non accidat: cum ſimile quiddã Dathano, & Abironi contigerit. Num. 16. tantũ quia Moyſi, Aaroniq; detraxerant?

Num. 16.

2 Illud hoc loco dumtaxat eſt obſeruandum non inſolens eſſe in ſacris literis, ꝙ calamitas, & perſecutio fluminibus, torrentibus, deniq; aquis impetu ſuo obuia quæq; deuoluentibus exprimantur, veluti Pſal. 123. *Cum iraſceretur furor eorum in nos, forſitan aqua abſorbuiſſet nos: torrentem pertranſiuit anima noſtra, forſitan pertranſiſſet anima noſtra aquam intolerabilem:* & Eſa. c. 10. *Quid facietis in die viſitationis, & calamitatis de longe venientis?* Quo loco non ſolum ſignificatur captiuitatem Iudæorum de longè venturam, ideſt, ab Aſſyrijs: ſed etiam inſtar fluminis de longe decurrentis fore rapidiſſimam. Sicut enim flumen, quod de longè fluit, propter vim aquarum, quas in decurſu colligit, rapidiſſimum eſt: ita Diuinum ſuppliciũ, quod multa peccata antecedunt, grauiſſimum eſſe ſolet, quia inſtar fluminis de longè fluit, multaq; peccata quaſi aquas, imò & ipſam Diuinam iram in decurſu colligere ſolet: ex quo cernis, quàm periculoſum ſit in peccandi conſuetudine perſiſtere. Illud aduertendum *torrentis* appellationem conuenientiùs laboribus huius vitæ accommodari, quàm appellationem *fluminis,* ea potiſſimùm de cauſa, ꝙ torrens quanquam multùm intumeſcat, cum tñ aquam habeat collectitiam, non manantem ex fonte, citò defluit, & ſiccatur: ſic enim omnes huius vitæ calamitates quaſi repente excitatæ, & primo ipſo aſpectu grauiſſimæ quã citiſſimè Deo ſuis opitulante diſſipãtur. In cuius rei figuram 3. Reg. 17. torrens ille, de quo bibebat Helias, paucorum dierum ſpatio ſiccatus dicitur, quemadmodum expendit D. Hieron. in comment. ſuper Pſal. 109. *Audientes,* inquit, *torrentes huius ſæculi nolite deſperare, frequenter hic torrens deficit. Videtur quidem tumeſcere; uidetur habere aquas multas: ſed citò deficit, ſi ſuſtineas: unde & Heliæ defecit aqua torrentis.* Idemq; ſignificauit Petrus 1. ſua Canon. cap 1. *Modicum nunc ſi oportet contriſtari in uarijs tentationibus.*

Pſ. 123. 3. Calamitas, & perſecutio per aquas ſignificatur in ſacris literis Eſa. 10. 3. In peccatis ſiſtere quã periculoſũ. Citò deficiunt labores. 3. Reg. 17. D. Hieron. 1. Petr. 1. 6.

4 Hinc eſt, quòd Chriſti paſſio, quia & grauiſſima, & breuiſſima fuit, torrenti comparatur Pſ. 109. *De torrente in uia bibet, propterea exaltabit caput:* ſic enim & Hebraicè, & Græcè legimus. Quem locũ in gratiam Chriſti libet nonnullis obſeruationibus illuſtrare. Primò igitur obſeruanda eſt illa conſequutio: *Propterea exaltabit caput:* quemadmodum obſeruauit D. Hieron. & D. Aug. & Theodoret. Verè enim Chriſtus, quia de paſſionis torrente bibit, caput exaltauit iuxta illud ad Philip. 2. *Propter quod & Deus exaltauit illum:* vnde & 1. Petr. 1. gloria corporis Chriſti, & ipſius nominis celebritas poſteriores gloriæ appellantur, quòd eas ignominia crucis anteceſſerit. Deus videlicet, vt veteres aiebant, laboribus gloriam vẽdit, ijſque tanquàm pretio cœlum mercamur: quam ob cauſam Ioan. Apoc. 1. dixit: *Ego Ioannes particeps in tribulatione, & regno:* nec eñ in regno eſſet particeps, niſi & in tribulatione eſſet, vt fuſius in eum locum docuimus. Secundò obſeruandum cum D. Hieron. priuſquàm Regius vates diceret: *De torrente in uia bibet:* præmiſiſſe Chriſti dignitatem, & magnitudinem, nimirum vt ſpectata eius altitudine commendabilior nobis eius humilitas videretur. *Quis bibit de torrẽte in uia?* (inquit Hieron.) *ille, cui dictum eſt: ſede à dextris meis: ille, qui audiuit: Tu es Sacerdos in æternum ſecũdum ordinem Melchiſedech: ille, qui confringit in die iræ ſuæ Reges.* Quo etiam artificio vſus eſt Paulus ad Heb. 5. cum dixit: *Et quidem cum eſſet filius Dei, didicit ex ijs, quæ paſſus eſt, obedientiam.*

Pſ. 109. 7. D. Hieron. D. Auguſt. Theodor. Philip. 2. 9. 1. Pet. 1. Gloria corporis Chriſti & nominis celebritas, cur poſteriores gloria appellẽtur. Laboribus Deus gloriã uendit. Apoc. 1. 9. D. Hieron. Pſ. 109. 1. 4. Hebr. 5. 8.

5 Tertiò aduertendum bibiſſe Chriſtũ de torrente paſſionis, vt laborum aquas amariſſimas ſuaues ſuo contactu redderet: quo etiam ſenſu, vt annotauit D. Chryſ. hom. 66. in Matth. dixit filijs Zebedæi Matth. 20. *Poteſtis bibere calicem, quem ego bibiturus ſum?* & paulò poſt: *Calicem quidem meum bibetis:* idcirco .n. addidit, *meum,* & *quem bibiturus ſum:* vt moneret diſcipulos nõ eſſe pp amaritudinem formidandum illum calicem, quem ipſe labijs

Laborũ aquas amariſſimas, ſuaues reddidit Chriſtus. D. Chryſ. Matth. 20. 22. 23.

bijs

bijs ſuis pulcherrimis, pleniq́; gratiarũ
admouiſſet:itaque ſuauiſſimum,& maxi
mè expetendum reddidiſſet. Et ſanè me-
Cant. 5. ritò; cum enim Cant.5.eius labia lilia di-
Pſal.44. cantur: & Pſa.44.in iiſdem gratia diffuſa
ſit:quid non ſuauitatis, & gratiæ in cali-
ce illo hæreat,cui ipſe tam pulchra labia
admouerit? Hanc quoq; vim habet illud
2.Cor.4.10 ſecundæ Corint.4 *Semper mortificationem*
Ieſu in corpore noſtro circunferentes:vbi Grę
cè eſt, νέκρωσιν τοῦ κυρίου ἰησοῦ. *mortifi-*
cationẽ Domini Ieſu:quo loco Paulus ad-
didit Domini cognomen,ne ſeruos pige
ret pati ſimilia;ſed mortificationem libẽ
ti animo ſuſciperent, quam & à Chriſto
Domino vniuerſorum propter hominũ
Pati Pro Xpo honorificum. ſalutem ſuſceptam videbant. Quanquã
& illam etiam ob cauſam cognomẽ Do
mini additũ eſt,ne mortis nomen Chri-
ſto contemptum afferre videretur,ne ip-
ſi ignominię loco duceremus Chriſto in
iniurijs,laboribusque ferendis ſimiles eſ
ſe;ſed potius id maximè glorioſũ,& ho-
norificum putaremus. Idcirco enim Pe-
trus.1.ſua epiſt.ca.2.cum de Chriſto ſub
nomine lapidis à Iudæis reprobati di-
ſputaret,eum ſic deſpectum,honorem fi
1.Pet.2.4.7 delium appellauit: *Ad quem*, inquit, *acce-*
dentes,lapidem viuum, ab hominibus quidẽ
reprobatum,à Deo autem electum,& honori-
ficatum : & ipſi tanquam lapides uiui ſuper
ædificamini:& paulò poſt: *vobis igitur ho-*
3 *nor credentibus*,id eſt,Chriſtus ipſe ab ho
minibus quidem reprobatus, ſed à Deo
electus, & honorificatus eſt honor cre-
dentibus: hæc enim eſt germana huius
loci expoſitio. Quarto annotandum dici
Chriſtum,cum paſſus eſt, bibiſſe de tor-
rente in uia non ſolùm, quia citò deſijt
eius paſſio: ſed quia ſummo cum deſide-
rio paſſus eſt.Enim verò uidetur Regius
Chriſtus paſſus eſt cum ſummo deſiderio. vates eo in loco Chriſtum Dominum
quaſi uiatorem æſtu laborantem conſi-
deraſſe;qui cum in torrentem incidit,nõ
poteſt præ ſiti ſibi temperare,quin auidiſ
ſimè bibat. Eam igitur ob cauſam Chri-
ſtus, quia maximè optabat pati pro ho-
minibus, dicitur in uia inſtar uiatoris
de paſſionis bibiſſe torrente, quaſi labo-
res tanquam aquam amore videlicet
exæſtuans ſitibundus appeteret, iiſque
quaſi frigida ardentem patiendi ſitim re
ſtingueret:quæ tamen tanta in eo fuit, ut
immenſis paſſionis aquis omnino reſtin
gui non potuerit, quin potiùs in crucẽ
mirum in modum adhuc ſitiens exclama
uerit: *Sitio.*

Sed quid eſt cur Regius Propheta ſi- 6
tim,Hieremias famem commemorat, cũ
ait Thren 3. *Dabit percutienti ſe maxillã*, *Thrẽ.3.30.*
ſaturabitur opprobrijs? Sanè illud indica-
tur Chriſto opprobria pro cibo,tormen- *Chriſto opprobria pro cibo,tormẽta pro potu fuerunt.*
ta pro potu fuiſſe:& multò verius,quàm
Micheam ſuſtentatum fuiſſe pane tribu-
lationis,& aqua anguſtiæ.3.Reg.22. Ita-
que ſicut poſt ſumptum cibum potum
exigimus:ita Chriſtus poſt tam multa op *3. Reg. 22.*
probria,quaſi poſt cibum ſibi gratioſiſſi-
mum,potum laborum requirens dixit in
cruce: *Sitio.* Hæc de torrente paſſionis,cũ *Ioan.19.28*
Hieron. Aug.& alijs dicta ſint, nam qui
phraſim Hebraicã magis premunt,aiunt
de torrente in uia bibere hoc loco ſignifica
re maximam hoſtium ſtragem, cum tãta
nimirum ſanguinis uis effunditur, ut in-
ſtar torrentis decurrat,quem uictores ui
ctis hoſtibus inſultantes dicantur bibe-
re.Itaq; perſiſtere Prophetã in deſcribẽ-
da Regis Meſſiæ de ſuis hoſtibus uicto-
ria,uaticinariq; tantam futuram hoſtium
internecionem,ut torrẽs ſanguinis fluat,
de quo ipſe poſſit bibere. Eodem enim
ſenſu aliàs legimus in ſanguine manus la
uare,& pedes tingere,ueluti Pſ.57. *Ma-* *Pſal.57.11*
nus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris: quã
loquendi formulam vſurpauit Balaam
de Iſraele uaticinans Num.23. *Ecce popu-* *Nũ.23.24.*
lus vt leæna conſurget. & quaſi leo erigetur:
non accubabit donec deuoret prædam,& oc-
ciſorum ſanguinem bibat.

Et ſtetit ſupra arenam maris.

FRuſtrà laborant interpretes in expo-
nendo, cur draco dicatur ſtetiſſe ſu
pra arenam maris, & quid per are-
nam maris ſignificauerit Ioannes, aien-
tes per arenam maris accipiendam eſſe
multitudinem impiorum, cuius ſimilitu
dinis rationem c.1.explicauimus,cum di
ximus multas ob cauſas per ſtellas San-
ctos,impios per arenam ſignificari iuxta
illud dictum Abrahamo Gen.22. *Multi-* *Gen.22.17*
plicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cæli, & ue-
lut arenam, quæ eſt in littore maris. Fruſtrà,
inquã, interpretes in expoſitione huius
loci laborant,cum non ſit legendum, *ſte-*
tit, ſed, *ſteti*, ut patet ex Græco contex-
tu,

Arethas. Rupert. Biblia Cõp.

tu, ἐστάθην: & ita legit Arethas, Rupertus, & Biblia Complutenſia. Quare non draco ſtetit ſuper arenam maris: ſed ipſemet Ioannes per uiſum exiſtimauit ſe ab Angelo in littore collocari, ad nouam uidelicet uiſionem conſpiciendam, quæ ſtatim capite ſequenti commemoratur illis verbis: *Et uidi de mari beſtiam aſcendentẽ.* Cum enim oſtendenda ei foret beſtia aſcendens de mari, cõuenienter ipſe in littore maris cõſtituendus fuit, vt beſtiã de mari aſcendentẽ intueri poſſet. Atq; hęc de literali expoſitione huius viſionis: nũc eandẽ de Virgine myſticè exponamus.

Eadem mulieris, quæ in cælo apparuit viſio, de Virgine Deipara myſticè exponitur: in qua præcipuæ Virginis laudes commemorantur.

And. Cæſa. Pannon. Haymo. Ansbert. Gagneſus Methodius. D. Epipha. D. Aug. D. Bern. Chartuſ.

CVr hoc loco, poſt traditam literalem de Eccleſia expoſitionem, de eximijs Virginis beatiſſimę laudibus paulò fuſius agere inſtituerimus, id cauſæ in primis fuit, quòd hanc mulieris amictæ ſole uiſionem ad Virginem pertinere exiſtimarunt Andr. Cæſar. Pann. Haymo, Ansb. Gagneus, Method. (vt auctor eſt Areth.) in comm. ſuper 12. cap. Apoc. imo & D. Epiphan. ſerm. de laudibus Mariæ, D. Aug. lib. 4. de ſymbolo ad Catecumenos c. 1. D. Bern. ſerm. ſuper *ſignum magnum*, Dionyſ. Carth. lib. 3. de laudibus Virginis a. 29. & plures alij. Deinde quoniam uiſio in ſe eſt illuſtriſſima, & ad laudes Virginis perſequendas maximè accomodata, ut ex ijs, quæ dicemus perſpicuum fiet. Nec uerò refert, quòd ut initio diximus, non ſit ſermo ad literam de Virgine, ſed de Eccleſia. Etenim in ipſo ſenſu myſtico omnia paucis quibuſdam exceptis ita mirificè in Virginem quadrant, ut uideatur Ioan. ex profeſſo Virginem beatiſſimam non tantum adumbrare; ſed ad uiuum exprimere uoluiſſe. Illud interim cum omnibus Patribus nobis præfandum eſt, nihil in laudẽ Virginis, non dico à nobis, qui nihil ſumus, ſed ne ab omnibus quidem ſcriptoribus pro eius dignitate afferri poſſe. Cum enim Deus ſit in Sanctis omnibus ſuis admirabilis; in Virgine tamen beatiſſima ſic omnem admirationem ſuperauit, ut in tanto opere cum ſatis mirari non poſſimus, iuſtiuſque multò eſſet illum ſilendo, quàm loquendo ſuſpicere. Quò etiam uidetur ſpectaſſe Regius uates, cum dixit Pſal. 64. *Te decet hymnus Deus in Sion.* pro quo tranſtulit D. Hieron. iuxta ueritatem Hebraicam: *Tibi ſilentium laus Deus in Sion.* Cur enim in Sion potius, quam alibi ſilentium laus Dei eſt, niſi quia Virgo beatiſſima Sion eſt multò, quam terreſtris illa præſtantior, in cuius fabrica admirabili ſi Deum eius opificem laudare quis expetat, ſilentium pro laude adhibendum ſit? Quare quæ in eius laudem deinceps cum Ioanne dixerimus, ſilentij potius loco, quàm commendationis ullius haberi, ac duci uolumus. Hanc igitur noſtram in tractandis Virginis laudibus infantiam ingenuè confitentes aggrediamur iam cum Moyſe Exodi 3. ad uidendam uiſionem hanc magnam; ſimulq; deponamus calceamenta de pedibus, & inuolucra carnalium cogitationum: quemadmodum in eandem ſententiam interpretatur D. Bern. ſerm. ſuper *ſignum magnum*, vt videlicet nihil in uirgine terrenum, nihil humile; ſed omnia planè Diuina, ac ſublimia de Dei matre & cogitatione comprehendenda, & oratione explicanda eſſe arbitremur.

Pſal. 64. 1. D. Hieron. Exod. 3. D. Bern.

COMMEN-

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De ſanctiſſima Deipara: in quo explicatur, quomodo ea ſit ſignum magnum: et cur in cœlo dicatur apparuiſſe.

Virginem beatiſſimam eſſe ſignum magnum, id eſt, miraculum magnum.

SECTIO PRIMA.

REcolenda eſt ex ſuperiori commentario triplex illa ſigni vſurpatio pro miraculo, p vexillo, pro ſcopo, quæ omnia cum in Virgine demonſtranda ſint, nunc de prima acceptione diſſerendum.

I

B. Virgo miraculũ maximum.

D. Ignatius

Primùm igitur, Virgo ipſa per ſe maximum quoddam in mundo miraculum, & prodigium fuit. Sic enim eam appellat D. Ignatius epiſt. ad Ioannem his uerbis: *Sicut nobis à fide dignis narratur, in Maria matre Ieſu humana natura naturæ ſanctitatis Angelicæ copulatur, & hæc talia excitauerunt viſcera noſtra, & cogunt valdè deſiderare aſpectum huius ſi fas eſt fari, cœleleſtis prodigij, & ſacratiſſimi ſpectaculi:* cui concinit D. Epiphan. ſerm. de laudibus Deiparæ, vbi eam appellat cœli, terræq; myſterium, & ſtupendum miraculum: & D. Chryſ. ſerm. de Virgine, *Magnum,* inquit, *reuera miraculum, fratres dilectiſſimi, fuit beata ſemper virgo Maria.* Et D. Ioan Damaſc. orat. 1. de Mariæ natiuitate appellat Virginem miraculum omnium miraculorum maximè nouum, imò & miraculorum abyſſum, ita ut in ea tanquam in abyſſo quadam profundiſſima multa lateant miracula, quæ ut in abyſſo recõdita omnino penetrari nequeant: additque: *Sileat iam ſapientiſſimus Salomon, nec iam nihil ſub ſole nouum eſſe affirmet.* Eccleſiaſtæ 1. Et quidem meritò, cum Hieremias exclamet cap. 31. *Creauit Dominus nouum ſuper terram: fœmina circundabit virum.* Nec verò Patres duntaxat Virginẽ miraculum appellant; ſed idem etiam nõ obſcurè innuunt ſacræ literæ, veluti Exo. 3. cum rubus ille ardens in figuram Virginis magna uiſio appellata eſt à Moyſe, hoc eſt, prodigioſa quædam uiſio. Aduerte autem Virginem fuiſſe miraculum nõ ſolum comparatione operum naturæ; ſed quod magis eſt, comparatione operum gratiæ. Pro cuius rei maiori intelligentia annotandum eſt ex D. Tho. 1. p. q. 105. ar. 7. miraculum dici ab admiratione, eamque conſurgere, cum effectus eſt manifeſtus occulta cauſa: verum non quicquid, cuius cauſa latet, miraculum eſſe; ſed illud tantùm, quod totius naturæ vires excedit: quę enim cauſas habent naturales, etſi incognitas, non miracula, ſed mirabilia appellantur. Illud aduertendum requiri præterea ad rationem miraculi, ut non fiat à Deo ordinariè, & cõmuni lege: itaque non ſufficere effectum eſſe ſupernaturalem. Hinc enim eſt, quòd peccatoris iuſtificatio non dicatur miraculum, etſi omnes naturæ uires ſuperat.

D. Epiphã. — *D. Chryſ.* — *D. Ioã. Dã.* — *In B. Virgine multa latent miracula.* — *Eccleſ. 1.* — *Hier. 31. 22.* — *Exod. 3.* — *D. Thom.* — *Quid mirabile, & miraculum.*

Ex

Ex his iam manifeſtè collige, cur Virgo inter omnes Sanctos miraculi appellationem mereatur: quamuis enim cõmunis ſanctitas curſum naturę ſuperet; quia tamen innumerabiles in Eccleſia Sancti omni ætate floruerunt, non potuit eorum ſanctitas rationem habere miraculi. At quoniam ſanctitas Virginis, præterquam quòd fuit ſupra naturam, fuit etiam extraordinaria; imò ſine exemplo: inde eſt, quòd miraculum, & prodigiũ optimo iure appellari poſſit. Itaque ſicut datur miraculum comparatione operum naturæ, quia excedit omnem ordinem naturæ: ita Virgo cõparatione operũ gratiæ miraculũ fuit, quia in genere ſanctitatis fuit ſupra cõmunem ordinem gratię, non tantum in hominibus, ſed in ipſis etiam Seraphim ſupremis. Inde eſt enim, quòd Virgine cælũ ingreſſa, eius magnitudine, & nouitate quaſi ad quoddam miraculũ omnes illæ cæleſtes Hierarchiæ in admirationem, & ſtuporem conuerſæ fuerint, quemadmodum ipſæmet confitentur, Cant. 8. *Quæ eſt iſta, quæ aſcendit de deſerto delicijs affluens*, ideſt, præter communem legem gratijs circumfluens. Quo loco eſt aduertendum, nomen *deliciarum* hoc ipſum non obſcurè indicare: quaſi enim gratiarum omnium delicias extraordinario more Deus in Virgine collocauit. Vt enim Principes præter communem hortorum nitorem ſolent viridaria pulcherrima regali planè magnificentia, & extraordinarijs ſumptibus ad ſui ipſorum delicias peregrinis plantis conſerere: ita videtur Deus præter communes Sanctorum hortos topiariũ iſtud Virginis ad captandam auram delicijs omnibus, & extraordinarijs quibuſdam plantis conſeruiſſe. Eundem Angelorum ſtuporem propter portentoſam Virginis magnitudinem intueri licet in illis Cherubim, quos præcepit Deus Moyſi, vt in propitiatorio collocaret, qui ſeſe mutuo reſpiciebant conuerſis vultibus in propitiatorium, qui eſſe ſolet admirantium habitus: quaſi enim ſtupefacti propitiatorio cõſpecto ad ſe iterum admirabundi oculos conuertebant. Nemo verò crediderit Cherubim in materialis illius propiatorij obſtupuiſſe conſpectum, niſi propter myſterium, quippe qui intelligerent in eo, & Chriſtum, & Virginem repræſentari. Porrò ſciendum illos Cherubim ex traditione Hebræorum habuiſſe elegantium puerorum formam, vnumq; ex ijs marem, alterum fœminam fuiſſe, vt auctor eſt Arias Montanus in ſuo tractatu de tabernaculo, cap. de propitiatorio, vt ita Deus auctor naturæ monſtraretur: quo fit, vt Virginem & natura & gratia admirentur, tanquam grande quoddam & naturæ, & gratiæ miraculum.

B. Virgo etiam comparatione operum gratia miraculum.

Cant. 8. 5.

Eadem viridarium deliciarũ Dei.

Arias Montanus.

B. Virginem & natura admiratur, & gratia.

3 At quænam iſta miracula fuerunt? Reſpondet D. Epiphanius ſermone de laudibus Deiparæ: *O Virgo ſanctiſſima, quæ exercitus Angelorum in ſtuporem deduxiſti: ſtupendum enim eſt miraculum in cælis mulier amicta Sole: ſtupendum miraculũ in cælis mulier geſtans lucem in vlnis: ſtupendum miraculum in cælis alter thronus Cherubicus*. Adde: ſtupendum miraculũ in terris fœmina mater Dei, ſtupendum miraculum in terris fœmina mater ſimul, & virgo, ſtupendum miraculũ in terris, fœmina maior mundo, quę videlicet in vtero clauſit, quẽ totus non capit orbis: & ex D. Baſilio in annũciatione Mariæ: *Vidit creatura, quod antea viſum eſt nuſquã, nempe prolẽ quæ ſuæ matris erat parẽs, et infantẽ qui genitricẽ ætate longe anteibat.*

D. Epiphanius.

B. Virgo ſtupendum miraculum in cælis, & in terris.

D. Baſil.

4 Nec verò dumtaxat Virgo miraculũ eſt, ſed vt D. Ioan. Damaſ. elegãter dixit orat. 1. de natiuitate Mariæ, miraculorũ officina. Eundem loquendi modũ vſurpauit Andr. Hieroſoly. ſermone in ſalutationem Deiparæ, cum eam Verbi officinam appellauit: & Arnold. Carnotẽſ. tractatu de laudibus Marię Spiritus ſancti officinam. Sed elegantius Damaſc. officinam miraculorum: nimirum ſummus ille miraculorũ opifex Deus, cum ſparſis multis in locis miracula tanquã propria potentiæ ſuę opera conficeret, tandẽ vt artem ſuã magis cõmendaret, ſacratiſſimã Virginẽ veluti quandã miraculorum officinã decreuit extruere, ex qua tanquã ex officina omnia miracula prodirent: & qui miraculum aliquod eximium requireret, ad hanc accurreret officinã Virginis, vbi ea & plura, & maiora efficerentur. Atque vt interim omittã innumera miracula, quæ quotidie interceſſione Virginis fieri cernimus, quis nõ videat optimo iure Virginem

D. Ioannes Damaſc.

Officina miraculorum.

And. Hier.

Arnoldus Carnot.

ginē miraculorū officinā appellari poſſe proper myſterium incarnationionis in ea perfectum, quæ ab Eſaia cap. 10. conſummatio, & abbreuiatio dicitur, videlicet omnium diuinorum operum? Enimuero cum incarnatione admiranda quædam prodigia coniuncta ſunt, ex quibus Dionyſius Cartuſianus libro 1. de laudibus Virginis, art. 30. nonnulla commemorat, cuiuſmodi illa ſunt, infinitè diſtantium immediata vnio, præſubſiſtentis perſonæ vera generatio, diuinæ, & humanæ naturæ hypoſtatica coniunctio, æterni recens productio, denique cum humanitas ſit vnita Verbo perſonaliter, tamen non vbicumque eſt perſona Verbi, ibi & humanitatem eſſe. Sed vt vno verbo complectamur omnia, maximum omnium prodigium eſt ipſa Verbi incarnatio ex Virgine, quod vel ſimpliciter dictum eſt tantum miraculum, vt omnium miraculorum inſtar obtineat, quemadmodum non obſcurè indicat Eſa. cap. 7. vbi cum de mandato Domini diceret Achaz Regi Iuda, vt peteret ſibi ſignum à Domino ſiue in profundum inferni, ſiue in excelſum ſupra: & ille per ſummā impietatem illis verbis occultatam: *Non petam, & non tentabo Dominū*, recuſaret, ſubiunxit Propheta: *Propter hoc dabit vobis ipſe Dominus ſignum. Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel*, quod interpretatur, *nobiſcum Deus*. Quibus verbis indicauit incarnationem Verbi ex Virgine comprehēdere in ſe omnia miracula, quæ ſiue in cælo ſurſum, ſiue in inferno deorſum ab Achaz pro libito poſtulari potuiſſent: de quo loco fuſius Sectione ſequenti.

Eſa. 10.
Incarnationis myſteriū conſummatio operum Dei.
Cartuſianus.
Idem myſterium inſtar omnium miraculorum.
Eſa. 7. 12. 14.

5 Quodnam verò maius miraculum, quàm illud quod tempore Ezechiæ Regis contigit, cum in horologio Achaz patris eius Sol decem lineis regreſſus, diuinam de Ezechiæ vita prorogandâ promiſſionem confirmauit? 4. Reg. 20. & Eſaiæ 38. quod ſanè miraculum multo exterius factum eſt in Virgine. Illa enim fuit horologium quoddam ſolare, ac diuinum, quod Chriſti Solis iuſtitiæ & altitudinem, & declinationem monſtrauit: eamq; virtus altiſſimi inſtar ſtyli erecti ad curſum Solis monſtrandum obumbrauit. Denique Sol iuſtitiæ decem lineis regreſſus, diuinas de generis humani ſalute, & redemptione promiſſiones impleuit. Decem, inquā, lineis regreſſus, quia minoratus paulò minus ab Angelis per nouem Angelorum ordines deſcendens in decimā vſque humanæ naturæ lineam remeauit. De Chriſto enim hanc horologij figuram accipit Eucher. lib. ſuo 4. in libros Reg. cap. 28. quamquam aliter decem lineas interpretatur, quas non eſt huius loci commemorare. Accedit, quòd in Virgine, & ex Virgine formatus fuit Chriſtus Dominus, qui ſummū quoddam per ſe prodigium fuit, vt vel hac vna ratione Virgo officina miraculorū dicenda ſit. Quòd enim Chriſtus ſummum quoddam prodigium, & miraculum fuerit, ipſemet confitetur Pſal. 70. *Tanquam prodigium factus ſum multis*. Cuius loci triplex eſt lectio: vna eſt, *Prodigium factus ſum multis*, vt Vulgatus tranſtulit, redditurq; is ſenſus: Multi me refugiunt tanquam monſtrum aliquod, & rem prodigioſam: vnde & me Samaritanum, & Dæmonium habentē vocant. Quam expoſitionem ſequitur D. Hieron. illiq; concinit, quod ſequitur: *ſed tu adiutor fortis*. Atque id quidē magis conuenit Chriſto in paſſione, & cruce: maximum enim prodigium fuit videre hominē tam extraordinariè patientem, tanta animi ęquabilitate, vt inſtar monſtri, & prodigioſæ rei fuerit tā inſignis patientia. Altera lectio eſt: *Tanquam portentum factus ſum multis*: ſic eū tranſtulit D. Hieron. in ſua verſione ex Hebræo. Tunc verò ſignificatur Chriſtum fuiſſe inſigne exemplum diuinorum iudiciorum, & iræ aduerſus peccatores: ſiquidem eo quòd humani generis peccata in ſe ipſo ſuſcepit vindicanda, tanta in eum diuino iudicio tormenta irruerunt: itaque ſuo exemplo portendit, & ſignificauit incredibilia peccantes apud inferos manere ſupplicia. Hoc eodem ſenſu Dominus cum præcepiſſet Eſaię, vt nudus, & diſcalceatus incederet, ſubiunxit: *Sicut ambulauit ſeruus meus Eſaias nudus, & diſcalceatus, trium annorum ſignum, & portentum erit ſuper Aegyptum, & ſuper Aethiopiam*. Eſa. 20. Similiterq; Ezechielem cap. 12. ad captiuitatem, & tranſmigrationem populi

4. Reg. 20.
Eſa. 38.
B. Virgo horologium ſolare, ac diuinum.
Eucherius
Chriſtus ſummum miraculum.
Pſal. 70. 7.
Vulgatus.
D. Hier.
Patientia Chriſti prodigioſa.
D. Hier.
Eſa. 20. 3.
Ezech. 12. 6

puli

puli deſignandam, voluit inſtar trāſmigrantis ſarcinas humeris portare, & de loco in locum per medium populi veluti peregrinum huc, & illuc diſcurrere; & ſubiunxit: *Quia portentum dedi te domui Iſrael:* imò ipſimet Sancti dum à Deo in hac vita laboribus exercentur, portenta quædam ſunt, quæ mortalibus ſignificant ſempiternam felicitatem laboribus comparandam, & inferorum cruciatus pęnitentia, & laboribus redimendos. Sic enim accipiēdum eſt illud Zach. 3. *Audi Ieſu Sacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes ſunt.* Tertia lectio, quæ iam ad rē facit, ea eſt: *Miraculum factus ſum multis:* eamque tradit Caiet. in ſua ex Hebræo tranſlatione, quamquam de Dauide interpretatur, qui dicatur fuiſſe miraculum ſui temporis, quoniā adhuc puer vrſum, & leonem, imò & Gigantē interfecit: ſed rectiùs ad Chriſtum pertinet, qui maiori iure omnium ſeculorum miraculum fuit. Cum igitur Chriſtus, qui ſummum, & maximum, imò ſolus per excellētiam miraculum fuit, ex Virginis vtero, tanquam ex officina prodierit: quis iam dubitet Virginem illuſtriſſimam quandam miraculorum officinam appellare, nec videat meritò Ioanni non quodlibet ſignum, ſed ſignū magnū in cælo apparuiſſe? Atque hæc de prima ſigni acceptione.

Sancti portenta quædam.

Zach. 3. 8.

Caietan.

Chriſtus per excellentiā miraculū.

Virginem eſſe ſignum magnum, hoc eſt, vexillum magnum.

SECTIO II.

1 PRima ſigni pro miraculo acceptione explicata, iam dicendum de ſecunda, qua ſignum pro vexillo ſumitur, quæ non minus, quàm præcedens in Virginem beatiſſimā conuenit. Primum igitur Virgo fuit vexillum quoddam magnū, quod Deus ſuæ potentiæ, miſericordięque erexit: ſiquidem hæc in Virgine multò magis illuxerunt per incarnationis myſterium, quàm in cæteris omnibus operibus illuſtriſſimis, quæ Deus in omni ætate confecerat.

B. Virgo vexillū potentiæ, & miſericordiæ diuinæ.

2 Pro quo eſt aduertendum, myſterium incarnationis peculiari quadam ratione appellari in ſacris literis opus Dei, vt eſt perſpicuum ex Abac. 3. *Domine audiui auditionem tuam, & timui: Domine opus tuum in medio annorum viuifica illud.* Quem locum, vel ipſi Hebræi, vt teſtatur D. Hieron. ad Meſſiam ſpectare exiſtimarunt, vocarique à Propheta in memoriam ipſi Deo aduentum Meſſiæ tanto ante promiſſum. Porrò obſeruādum obiter, pro *viuifica illud*, eſſe Hebraicè, חייהו à radice, חיה, quæ in cal ſignificat viuere, & in piel viuificare, vt ſit ſenſus, vniuerſa Dei opera ante incarnationem veluti mortua; poſtea verò per incarnationem fuiſſe viuificata ad eū ferme ſenſum, quo prima illa lineamenta, quibus pictor in tabella imaginem deſignat, mortua ſunt, & poſtea cū ſuperinductis coloribus illuſtrantur, ſpiritū recipere, & viuificari dicuntur: quare illud indicauit Propheta, Deū per omnia opera præcedentia quaſi quaſdam lineas incarnationis deſcripſiſſe ad perfectam quandam imaginem ſuæ potentiæ, & miſericordiæ exprimendam, tandemque per incarnationem eam quaſi ſuperiniectis coloribus illuſtraſſe. Dicitur etiam idem verbum de reparatione, & inſtauratione ædificiorum, quæ diruta, & collapſa fuerant, veluti 1. Paralip. 11. *Ioab inſtaurauit reſiduum ciuitatis:* vbi D. Hieron. tranſtulit: *Extruxit,* ſeu *ædificauit reliqua vrbis:* iuxta quam acceptionē, incarnatio fuit veluti quædam inſtauratio omnium ædificiorum, quæ Deus extruxerat: omnia enim per peccatum veluti diruta, collapſaq; fuerant: quod etiam non prætermiſit Paulus, cum dixit ad Epheſ. 1. *Inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis, & quæ in terra ſunt:* & Amos 9. *In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & readificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant, inſtaurabo.* Altero etiam teſtimonio probatur incarnationem eſſę peculiari ratione Dei opus, quod deſumitur ex Iſa. c. 6. vbi Diuinæ perſonæ ita ſecū loquuntur: *Quem mittam, & quis ibit nobis?* Cum enim ait Deus: *Quis ibit nobis?* ſignificat opus illud ſuum eſſe, ad ſuūq; honorem ſpectare: alias enim non dixiſſet: *Quis ibit nobis:* ſed, quis ibit homini-

Abac. 3. 2.

Hebræi.

Incarnatio per excellentiam opus Dei.

Opera Dei p incarnationē viuificata, & inſtaurata.

1. Paralip. 11. 8.

D. Hieron.

Epheſ. 1. 10.

Amos 9. 11.

Iſa. 6. 8.

Affect? Dei erga homines. minibus? notanduſq; eſt maximus Dei affectus erga homines, ſi quidẽ vtilitatẽ hominum appellat ſuam: & obiter obſeruandum myſterium Trinitatis in illa mutatione numeri, *mittam*, & *nobis*.

3 Sed quare myſterium incarnationis peculiari ratione dicitur opus Dei? Duplici nimirum de cauſa: primum, quia fuit opus ſummę potẽtiæ; deinde, quia opus ſummę miſericordiæ, quę duo peculiaria ſunt Diuinitatis, iuxta illud *Pſal.61.12.* Pſal. 61. *Duo hæc audiui, quia poteſtas Dei eſt, & tibi Domine miſericordia.* Quòd autem incarnatio opus fuerit ſummæ potentiæ, ipſamet Virgo ſanctiſſima ſignificauit Lucæ 1. cum dixit: *Fecit potentiã in brachio ſuo.* *Incarnatio opus potentia Diuina. Luc.1.51.* Quo loco primum aduertẽ incarnationem appellari per excellẽtiam non opus potentiæ: ſed ipſammet potentiam Diuinam hoc ſenſu: *Fecit potentiam*, ideſt, operatus fuit incarnationis myſterium, quod tantæ potẽtiæ eſt, vt appellari poſſit ipſamet Diuina virtus, & potentia. Secundò. Obſeruandũ hanc potentiam, ſiue hoc potentię opus eximium dici factum fuiſſe in brachio Dei, vt indicetur quãtum conatũ Deus in eo conficiendo adhibuerit, vt more noſtro loquamur. Cęlos enim manu dũtaxat, imò & ſummis digitis formare ſuffecerat, iuxta illud Pſal. 101. *Pſ.101.26* *Opera manuum tuarum ſunt cœli:* & Pſal. 8. *Pſal.8.4.* *Quoniam videbo cœlos tuos opera digitorum tuorum.* Mirabilia etiam illa, quę in Aegypto patrauit, vno digito effeciſſe memoratur Exo. 8. *Exo.8.* *Digitus Dei eſt hic.* At verò in incarnatione, quod erat opus maioris negotij, integro brachio potentiſſimo opus fuit; imò ad vltimum vſque ſuæ potentiæ peruenit Deus. *In Incarnatione vſque ad vltimũ potẽtia peruenit Deus.* Verũ enimuero etſi omnem ſuam potentiam exerat, non poteſt ex genere operis maius opus efficere, quàm incarnationis myſterium: quã potiſſimum ob cauſam in eo conficiẽdo comparatur figulo, Hierem. 18. *Hiere.18.3* *Deſcendi in domum figuli, & ecce ipſe faciebat opus ſuper rotam. Et diſſipatum eſt vas, quod ipſe faciebat è luto manibus ſuis: conuerſuſq; fecit illud vas alterum, ſicut placuerat in oculis eius:* in quo typo hominis lapſus, & inſtauratio exprimitur. Verè enim homo, quem Deus è luto formauit, vas erat fictile, quod tam citò fractum eſt, vt adhuc voluente rota fractum fuiſſe videatur: idcirco enim dicitur: *Faciebat opus ſuum ſuper rotam, & diſſipatũ eſt.* Verum eo fracto, figulus alterũ vas lõgè pulchrius Chriſtum videlicet efformauit, in quo genus humanum in primo Adam diſſipatum, rurſus tanquam in ſecundo inſtauraretur. Ratio verò ſimilitudinis præter alia colligitur ex figuli deſcriptione, quæ cõmemoratur Eccl. 38. *Eccl.38.32* *Figulus ſedens ad opus ſuum, conuertens pedibus ſuis rotam, qui in ſolicitudine poſitus eſt ſemper propter opus ſuum, & in numero eſt omnis operatio eius,* (alias legitur, *numerata:*) *in brachio ſuo formauit lutũ, & ante pedes ſuos curuabit virtutem ſuam:* vbi notanda ſunt poſtrema illa verba: *Curuabit virtutem ſuã:* quaſi enim neceſſe fuit, vt omnipotentiam ſuam Deus vſque ad vltimum exereret, & quaſi curuaret, & flecteret, vt ad tantum opus efficiẽdum pertingeret: imò innuitur quodammodo ipſam Dei potentiã tanti operis magnitudine, ac difficultate curuatam fuiſſe, quemadmodum figulus flectit fortitudinem ſuam incuruando ſe deorſum ad perfectionem operis.

4 Ex quibus iam liquidò patet, incarnationẽ eſſe opus ſummæ potẽtiæ. Quòd verò præterea ſit miſericordiæ opus, dixit Zacharias Pater Ioan. Baptiſtæ, cũ de incarnationis myſterio loquens cecinit: *Ad faciendam miſericordiam cum patribus noſtris, & memorari teſtamenti ſui ſancti:* *Luca 1.70.52.* Et in cantico Virginis: *Suſcepit Iſrael puerum ſuum, recordatus miſericordia ſuæ:* quaſi enim præcedentibus ſeculis oblitus fuerat Deus miſericordiæ, potentiã magis, & iuſtitiam, quàm miſericordiã oſtendens. *Incarnatio ſumma miſericordia opus.* Atque ad hanc ipſam miſericordiam ſpectauit Abac. c. 3. illis verbis: *Abac.3.2.* *Cum iratus fueris, miſericordia recordaberis,* hoc eſt, illius miſericordiæ, quã promiſiſti de incarnatione Filij, vt videlicet cum iratus fueris, tantæ miſericordiæ recordatione ſupplicium, & irã temperes. Quod verò hæc etiam miſericordia, ſicut & potentia ſumma fuerit, nec maior ex genere eſſe potuerit, inde manifeſtè concluditur, quòd tanta fuit, quãta eſt ipſa Dei magnitudo: quemadmodum non obſcurè indicatur Eccl. 2. *Eccl.2.22.* cum dicitur: *Secundum magnitudinem ipſius, ſic & miſericordia illius cum ipſo eſt;* ſeu vt habetur Græce: *Sicut magnitudo*

illius,

illius, ſic & miſericordia illius, vt non ſit tantum ſermo de miſericordiæ attributo, prout eſt in Deo, ſed etiam de eius effectu ad extra per incarnationis myſterium, in quo opere tanta reperta eſt miſericordiæ magnitudo, vt maiorem Deus exhibere non poſſit.

5 Cum igitur opus incarnationis Dei ſit propriũ propter potentiã, & miſericordiã, quæ in eo ſumma fuerũt, illudq; in Virgine, & ex Virgine perfectum fuerit, meritò in ea Deus magnũ ſuæ potẽtiæ, & miſericordiæ vexillum erexiſſe dicitur: id qđ diſertis verbis dixit Iſa. 7. *Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignũ: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel:* nam pro eo, quod nos habemus, *ſignum*, eſt Hebraicè אות, quod nomẽ etiam vexillum ſignificat, vt patet Num. 2. *Singuli per turmas ſigna, atque vexilla caſtrametabuntur:* vbi pro *ſigna* eſt Hebraicè *Othoth*. Verũ pro huius loci, quẽ iam ſuperius tetigimus, perfecta intelligẽtia ſciendũ eſt Raſim Regem Syriæ, & Phaceæ Regem Iſrael conſpiraſſe aduerſus Achaz impiiſſimũ Regem Iuda, & Hieruſalem grauiſſima obſidione cinxiſſe: Deum tamẽ miſiſſe Iſa. qui Achaz Regi polliceretur fore, vt ſolueretur obſidio, dubitantiq; Regi dixiſſe: *Pete tibi ſignum à Domino Deo tuo in profundũ inferni, ſiue in excelſum ſupra:* quaſi diceret, vt interpretatur D. Hiero. *Vis*, inquit, *vt ſcindatur terra, & grãdi hiatu inferi pateant: an vt aperiantur cæli?* At Rex impiiſſimus reſpondit: *Non petam, & non tentabo Dominum:* quod non humilitatis fuit, ſed impietatis, & ſuperbiæ: ſciebat enim, inquit Hier. Rex impius ſi ſignũ peteret, continuò dandũ, Deumq; quod ipſe maximè refugiebat, glorificandum præ omnibus idolis, quæ ipſe venerabatur. Denique iratus Propheta, quod non ſolùm Proph. perſequeretur, eorũq; dicta cõtemneret: (hoc enim eſt moleſtum eſſe hominibus,) ſed etiã iubentis Dei ſententiæ repugnaret, adiecit: *Propter hoc*, hoc eſt, quia times fore, vt Dei potentia, & bonitas declarentur ſoluta obſidione, & impleto ſigno, quod poſtulaueris, ob hoc ipſum. i. vt Dei bonitas, potentiaq; reſplendeant, *Dominus ipſe dabit vobis ſignum*, hoc eſt, iuxta ea, quæ diximus, ſuæ potentiæ, bonitatiſq; vexillum eriget, quod omnibus ſit conſpicuũ: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filiũ.* Itaq; vexillũ Deus miſericordiæ ſuę, & potentiæ erexit in Virgine, tanquam in ſublimi aliqua turri, quod à mortalibus omnibus videretur, & potẽtiam ſuã, ac bonitatẽ Gentibus omnib. prædicaret.

Iſa. 7. 14. — *Num. 2. 2.* — *Iſa. 7. 11. 14* — *Achaz regis impietas.* — *D. Hieron.* — *In Virgine tãquam in turri miſericordiæ vexillum erexit Deus.*

6 Secundò. Eſt Virgo vexillum pulchritudinis: enimuero tot, tantiſque, & naturæ, & gratiæ dotibus eam Deus locupletauit, vt quaſi vexillum pulchritudinis in vniuerſo Sanctorum omniũ exercitu geſtare ipſa videatur. Et quoniam tam eximia pulchritudo omnium in ſe amorem, præcipueque ipſius Dei conciliabat, per antonomaſiã, & quaſi poetico more ea ipſa pulchritudo dicta eſt amor, Can. 2. vbi pro eo, quod nos habemus: *Ordinauit in me charitatem:* eſt ad verbum in Hebręo, quemadmodũ tranſtulit Sanct. Pagn. *Vexillum eius ſuper me amor:* nam vt ſuperiore commentario annotauimus, verbum *Dagal*, quod eo loco habetur, idem eſt, ac vexillari, ſeu vexillum gerere, & ſignificat eminentẽ eſſe in re aliqua, ſicut ducis eſt vexillũ præferre, quod totus ſequatur exercit⁹. Itaq; ſignificatur Virginẽ totius probitatis, & gratiarũ vexillũ prę ferre, & cęteris omnibus excellere. Nec verò eſt inſolens aliquid per excellentiã appellari in ſacris literis amorem propter eximiam pulchritudinem: etenim eod. lib. Cant. c. 3. cũ dicitur de ferculo Salom. *Media charitate*, ſeu *amore conſtrauit*, ibi charitas, ſiue amor pro ipſo Salomone ponitur, qui propter pulchritudinem, quam in eo ferculo præſeferebat, amor ipſe per excellentiam dicitur, vt ſit ſenſus *Media*, id eſt, ſellam, quæ erat in medio ferculi, ipſemet amor, hoc eſt, Salomõ occupabat, vt aliàs fuſiùs diximus.

B. Virgo vexillum pulchritudinis. — *Cant. 2. 4.* — *Sanct. Pag.* — *Item gratiarum omnium.* — *Cant. 3. 10*

Porrò notandum duplici de cauſa vexillum in vrbe aliqua, ſeu turri collocari ſolere, tum, vt argumento ſit eam vrbem bello victam fuiſſe, ſub eiuſq; poteſtatẽ redactam, cuius eſt eiuſmodi vexillum: tum etiam, vt indicetur eam vrbem non victam, ſed victricem eſſe reliquarum, atque ei cęteram omnem regionem ſubiectã, eamque, vt principẽ, & vexilliferam agnoſcere. Ob vtrãque igitur rationem vexillum pulchritudinis, ſiue amoris in Virgine erectũ dici-

B. Virgo per amorem victa à Deo. tur, tum, quia ipſa à Deo victa per amorem fuerit; tum etiam, quia ipſa Deum ſua pulchritudine quodammodo vicerit, & ad ſeſe amandam, imò ad ſibi parendum per carnis aſſumptionẽ pertraxerit. Et quidẽ, quòd Virgo victa à Deo fuerit, eamq; ob cauſam vexillum præferat quaſi ſubiecta, nõ obſcurè elicitur ex illis eius verbis Cant. 5. *Adiuro vos filiæ Hieruſalem, ſi inueneritis dilectum meũ, vt nuncietis ei, quia amore langueo:* ſane tãquã victa amore ſponſum ſuũ de nocte quæritabat, ſauciata nimirum amoris eius telo, quod ſanè ſimul cũ manu per oſtij foramen miſit, cum eã ad ſe de nocte colligendum inuitauit: hæſit enim iam inde infixa in eius corde non lethalis, ſed vitalis arundo amoris ab ſponſo cõtorta. Etenim, pro *langueo*, eſt Hebraicè, שחולת à radice, חלה, quę non ſolùm ægrotare ſignificat, ſed etiam vulneratum eſſe, vt patet 3. Reg. 22. *Eijce me de exercitu, quia vulneratus ſum:* vnde Septuag. tranſtulerunt: *vt nuncietis ei, quia vulnerata amore ego ſum.* Si igitur ſponſa ſe vulneratã cõfitetur, planè bellum indicat, in quo eam ſponſus vulnerauerit, ſupauerit, ſubiecerit, vt vexillũ amoris quaſi eius captiua geſtare meritò dicãt.

Cant. 5. 8. *3. Reg. 22. 34.* *Septuag.*

8 Rurſus, ꝙ Virgo ſpõſum ſua pulchritudine ſuperauerit, eãq; etiã ob cauſam tanquã victrix vexillum amoris geſter, ſponſus ipſe cõfitetur Cant. 4. *Vulneraſti cor meum ſoror mea ſponſa: vulneraſti cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui:* vbi Septuag. pro *Vulneraſti cor meum*, tranſtulerunt, ἐκκαρδίωσας, ideſt, *excordaſti, & ſtupefeciſti:* quãquã hanc ſententiã non ad ſpõſum, ſed ad filias Hieruſalem retulerint transferentes: *excordaſti nos*, vt filiæ Hieruſalẽ eximia ſponſę pulchritudine quaſi obſtupefactę fuerint: ſed iuxta editionẽ vulgatã, ſpõſus eſt, qui loquitur, & confitetur ſe à Virgine victum, & quodammodo proſtratũ, eamq; ſibi ita proſtrato quodammodo blandè inſultantem cor eripuiſſe, ita vt iam ipſius cor in Virginis poteſtate remanſerit, eiuſq; nomina effecta fuerit. Atque hinc colliges, cur ſponſa ſpõſum cor ſuũ appellauerit Cant. 5. *Ego dormio, & cor meum vigilat:* ſic enim eum locum intellexit R. Sal. *Cor meum vigilat*, ideſt, qui meum eſt cor, cum ego dormio, ipſe ad me cuſtodiẽdam vigilat. Et quidem meritò, cum enim cor ſpõſo eripuiſſet, ſuumq; feciſſet, potuit nimirum eũ per illam amoris transformationem cor ſuũ appellare, quippe cum eo tanquam corde iã viueret, vt ſi quis deinceps ſponſũ ei auferre conaretur, perinde faceret, ac ſi ei cor ipſum auelleret, vitãq; eriperet. Hac igit̃ victoria, q̃ de ſponſo cõſecuta eſt Virgo tã optimis ei ſpolijs detractis, ipſo nimirũ corde, quid glorioſius eſſe poterat ad vexillũ amoris erigẽdum in tam glorioſæ victoriæ monumentum?

Eadem victrix Dei. *Cant. 4. 9.* *Septuag.* *Cant. 5. 2.* *Rabbi Salo.* *Sponſa ſponſum cor ſuũ cur appellauerit.*

Sed elegantius eſt, quod ſequitur: *In vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui:* quemadmodum enim in bello primum quis vincitur; deinde capitur, & ligatur tanquam captiuus: ita hoc loco fatetur ſponſus ſe primum ſponſæ oculo tãquã telo deiectum, deinde tãquam captiuũ ligatum eiuſdem crinibus: hanc enim ob cauſam, & oculi, & crinis fit mentio. Multò autẽ illuſtrior victoria redditur, cum tantus Rex non vtroque Virginis oculo; ſed vno tantũ victus, ac deiectus, nec tota eius cęſarie, ſed vno tantũ eius crine, fragiliſſimo nimirũ fune ligatus dicitur: ex eo enim magis adhuc apparet Virginis pulchritudo, quę ſuffecerit ad Regem potentiſſimum, vel vno aſpectu ſuperandum, & vno tantum crine vinciendũ. Idem quoque habes expreſſum illis verbis Cantic. 7. quæ iam aliàs vberius obſeruauimus: *Coma capitis tui, ſicut purpura Regis iuncta canalibus:* quem locum, ita Septuag. tranſtulerunt: *Cæſaries capitis tui, ſicut purpura, Rex ligatus in canalibus:* vbi crines ſponſæ canalibus comparantur, quia criſpantes capilli ſimiles videntur vndãtibus aquis per canales quaſi criſpato more decurrentib. In ſuis igitur crinibus Virgo ligatum Regem quaſi captiuum gerit, quem videlicet amoris telo deiecit, ſibique per incarnationem ſubiectum reddidit, vt iam deinceps Salomon mulierem illam fortẽ quærere deſinat Prouerb. 31. Quãquam & illis verbis mihi ille ad Virginem ſpectaſſe videtur, & dixiſſe: quis fortem illam mulierem tandem fortunatus inueniat, quæ caput ſerpentis cõterere, & Regem potentiſſimum Meſſiã debet oculis ſuis capere, & aureis crinibus irretitum veluti captiuũ per amorẽ ge-

9 *Virginis oculo tãquã telo victus Deus.* *Cant. 7. 5.* *Septuag.* *Prouer. 31.*

geſtare, toto orbe inſtar prodigij oſtendandum? Hac igitur duplici de cauſa, quam cõmemorauimus, vexillum amoris erectum in Virgine dicitur.

9 *B. Virgo fidei vexillũ.* Tertiò. Eſt Virgo vexillum fidei, quia ſub Virgine, tanquam ſub vexillo fides militat: etenim vniuerſæ fere Hæreſes duo potiſſimum fidei noſtræ myſteria, Trinitatis videlicet, & incarnationis oppugnarunt: vtrumque tamen ex Virgine facilè cõſtituitur: nam eo ipſo, quod mater Filij aſſeritur, ſimul & Diuinarũ perſonarũ pluralitas, & vera Verbi Diuini incarnatio aſtruitur. Quo ſenſu accipiendum videtur illud, quod de Virgine canit Sancta Eccleſia: *Cunctas hæreſes ſola interemiſti in vniuerſo mundo.* Quare iure optimo vexillum fidei appellari poteſt, ſub quo militans fides de vniuerſis ſuis hoſtibus glorioſiſſimè triũphauit. Nec multum abhorret ab hac appellatione illa, qua vſus eſt D. Cyrillus *Cyril. Alex.* Alexandr. homil. 6. contra Neſtorium, cum Virginem appellauit *Sceptrum orthodoxæ fidei*, vt ſi fides, tanquam Princeps, ac Regina pingenda eſſet, ei *Item fidei ſceptrum.* Virgo pro regali ſceptro apponenda foret.

10 Poſtremò eſt Virgo vexillũ, quo omnes præſidij cauſa cõfugiunt, cum ſe laboribus, tẽtationibus, perſecutionibus, imò ipſa etiam Dei ira premi conſpiciunt. Cur enim non ad Virginem referre liceat illud Regij vatis Pſalm. 59. *Pſal. 59. 6.* *Dediſti metuentibus te ſignificationem, vt fugiant à facie arcus, vt liberentur dilecti tui.* Nam quod eo loco intelligẽdum ſit vexillum, perſpicuum eſt ex Hebræo; vbi pro *ſignificationem* habetur נס, quod nomen *vexillum* ſignificat à radice נסס, quod eſt vexillum erigere. Vnde Rabbi *Rabbi Dauid.* Dauid in libro radicum, & in commentarijs de vexillo interpretatur. Idemq; *Ad Virginẽ filiũq; tanquã ad vexillum præſidij cauſa fugiendum.* nomen habetur apud Iſai. cap. 11. cum de Chriſto Domino dicitur: *Qui ſtat in ſignum populorum*, Hebraicè, *lenes*, ideſt, in vexillum, ad quem videlicet omnes homines, & vniuerſi populi, tanquam ad ducem vexilliferum; imò tanquam *Iſa. 11. 10.* ad vexillũ Patris ſub eo militaturi confugiant. Et Num. 21. cum eſt ſermo *Num. 21. 8* de ſerpente illo æneo in figuram Chriſti in Cruce pendentis, dicitur ad Moyſen: *Fac ſerpentem æneum, & pone eum pro ſigno*, Hebraicè, נס, ideſt, *pro vexillo*, vt indicetur Chriſtum in Cruce vexillum fuiſſe, quod Pater æternus, tanquam in loco altiſſimo erexit, vt ad illud omnes, qui præſidium, & ſalutem optarent, poſſent tutò confugere. Ergo vt ad Virginem beatiſſimam reuertamur, dedit eam Deus, tanquam vexillum timentibus nomen ſuum, vt ſub tanti vexilli præſidio fugerent à facie arcus, quem ſiue Deus ipſe per labores, ac ſupplicia; ſiue Dæmon per tentationes intenderent: imò Hebraicè non eſt, *vt fugiant*, ſed, *vt vexillentur*, ſiue, *vt inſtar vexilli exaltentur*, nimirum ſuper inimicos ſuos, quemadmodum Rabbi Dauid interpretatur. *Rabbi Dauid.* Sic enim, qui ad Virginem confugiunt, ipſi quoque ſuper inimicos ſuos glorioſum victoriæ vexillum erigunt.

Virginem beatiſſimam eſſe ſignum magnum ſumpto ſigno pro ſcopo.

SECTIO III.

Vpereſt poſtrema ſigni pro ſcopo acceptio, quæ non minus, quam præcedentes in Virginem conuenit. 1

Fuiſſe igitur Virginem ſignum magnum, hoc eſt, ſcopum ampliſſimum, & omnibus conſpicuum, in quem Hæretici, Dæmones, omneſque Chriſti hoſtes ſuarum perſecutionum, & blaſphemiarum per ſummam impietatem ſagittas collimarunt, docet Timotheus Presbyter Hieroſolymitanus in oratione de Propheta Simeone, vbi vult de Chriſto ſimul, & Virgine accipiendum eſſe illud Lucæ, capitulo ſecundo. *Timoth. Hieroſol.* *Luc. 2. 34.* *Hic poſitus eſt in ruinam, & in reſurrectionem multorum, & in ſignum, cui contradicetur.* Meritò etiam Ioannes Apocalypſis decimotertio, de Antichriſto diſſerens ait: *Apoc. 13. 5.* *Datum eſt ei os loquens magna, & blaſphemias: aperuitque os ſuum in blaſphemias ad Deum, blaſphemare nomen eius, & tabernaculum eius.* Quo loco per Dei tabernaculum ipſam quoque Virginem beatiſſimam poſſumus accipere, de qua cecinit Re-

Pſal. 45. 5. gius vates Pſalm. 45. *Sanctificauit tabernaculum ſuum altiſſimus.* Sic enim eum locum intellexerunt *Method.* Methodius in Hypopantia Domini, & *D. Athan.* D. Athanaſius in Euangelium de Deipara: cum enim viderent Hæretici nō poſſe ſe incarnationis veritatem eleuare, niſi & virginitatem, & maternitatem Mariæ prius euerterent, aduerſus eam ſibi potiſſimum dimicandum putarunt, vt matris ignominia redundaret in filium. Id quod multo ante prædictum fuerat *Gen. 3. 15.* Gen. 3. cum dictum eſt ad ſerpentem: *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & ſemen tuum, & ſemen illius: ipſa conteret caput tuum, & tu inſidiaberis calcaneo eius:* quem locum in hanc eandem ſententiā affert Diuus *D. Bern.* Bernardus ſermone ſuper *ſignum magnū.* Verè enim inimicitiæ ſunt inter Virginem, ac Dæmonem, & Hæreticos eius adminiſtros, qui Virginis calcaneo inſidiantur, cum eam illius pede opprimendi inſectantur. Etenim Eluidius impiè dixit Virginem poſt Chriſti natiuitatem fuiſſe carnaliter cognitam à *Hæreticorū probra in Virginem.* Ioſepho, contra quem duobus integris libris acerrimè diſputat D. Hieronym. Alij Hæretici dixerunt Virginem non eſſe dicendam θεοτόκον, ideſt, Deiparā, ſed χριστοτόκον, ſiue ἀνθρωποτόκον, ideſt, Chriſti, ſiue hominis matrem: in qua hæreſi fuit Neſtorius, qui impiè duas in Chriſto perſonas inuexit. Mahometani etiam negant Mariam potuiſſe eſſe Dei matrem: & idcirco negant Chriſti Diuinitatem. Mitto Marcionem, & Manichæos, qui negabant fuiſſe in Chriſto veram carnem, atque adeo aſtruebant Virginis carnem ad ſubſtantiam Chriſti minimè pertinere. Sanè optimo iure poteſt Virgo petræ illi comparari, de qua exiuit aqua contradictionis, vbi iurgati ſunt filij Iſrael, vt re- *Num. 20. 13.* fertur Numer. 20. *Hæc eſt aqua contradictionis, vbi iurgati ſunt filij Iſrael contra Dominum, & ſanctificatus eſt in eis,* ideſt, *De Virgine vt ex petra aqua cōtradictionis exiuit.* ſanctum ſe declarauit, conferendo videlicet beneficium in ingratos, & incredulos: verè enim ex Virgine egreſſa fuit aqua contradictionis, in qua iurgati ſunt omnes Hæretici contra Dominum, qui tamen ijs omnibus compreſſis, ſanctum ſe, ſanctamq; ſimul Virginem declarauit. Quòd autem Virgo appelletur petra, perſpicuum eſt ex loco illo Eſaiæ 16. *Eſa. 16. 1.* *Emitte agnum Domine dominatorem terræ de Petra deſerti ad montem filiæ Sion:* quo loco petit Propheta aduentum Meſſiæ, vt aliás aduerſus Iudæos diſputauimus. Per Petram autem deſerti ad ad literam vrbs quædā Moabitarum intelligitur, ex qua erat oriunda Ruth, quæ ad genealogiam Chriſti pertinet. Non deſunt tamen qui eiuſmodi petræ nomine Virginem adumbratam fuiſſe autument, in quibus eſt Abbas Guerricus ſermone ſecundo de *Abbas Guerricus.* annunciatione Beatæ Mariæ, vbi hanc reddit loci paraphraſim. *Emitte Agnum Domine dominatorem terræ de Petra deſerti, hoc eſt, abſcinde petram de petra ſanctū, & inuiolabilem ſancta, & immaculata proferat virginitas.*

Cæterum quicunque in hoc ſignum tela direxerunt, miſerè omnes perierunt: 2 idcirco enim Ioannes docet ſignū hoc in cælo apparuiſſe, imò intra ipſum cælum (ſiquidem mulier illa pedibus Lunam calcabat, atque adeo ſuperior Luna erat) Conſtat autem ſagittas, quæ in cælum iaciuntur in ipſos recidere ſagittarios. Accedit, quòd nec ad cælum vſque poſſunt pertingere, nec ſi pertingerent, mulieri intra cælos incluſæ nocere potuiſſent, cum oporteret prius cælum ipſum penetrare, quòd fieri nō poteſt. Itaque Virgo in cælo, imò ſupra cęlum conſtituta nihil ſibi timet à ſagittarijs: quare illud tantum ſupereſt, vt ſagittę in ipſorum ſagittariorum capita retorqueantur, quemadmodum accidit omnibus Hæreticis: & vt vnū de multis exemplum in medium afferamus, conſtat Neſtorium Patriarcham Conſtantinopolitanum in Virginem, ſi quis alius, impium maximè, & ſacrilegum extitiſſe, negaſſeq; vt ſupra diximus, appellari poſſe Virginē θεοτόκον. Verùm quàm miſerè perierit, inde eſt manifeſtum, quòd linguam illam, qua in Virginem blaſphemauerat, ebullientes innumeri vermes tanquam ſatellites miſſi à Virgine certatim corroſerūt, ac depaſti ſunt, vt refert Nicephorus li- *Nicephor.* bro 14. hiſtor. Eccl. cap. 36. & Euagrius *Euagrius.* lib. 1. cap. 7.

Atque hanc etiam ob cauſam præter 3 alias, quas ſequenti cōmentario de mira

ra

Cant. 4. ra Virginis pulchritudine cõmemorabimus, arbitramur eius collum, Cant. 4. comparari turri Dauidicæ: *ſicut turris Dauid*, inquit ſponſus, *collum tuum, quæ ædificata eſt cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortiũ*. Cum enim collum ſit ea in homine pars, quæ gladio feriri ſolet, vt ſignificaret ſponſus Virginem, quatũcunque eius collũ ab hoſtibus pateretur, nunquã tamen ei caput præcidi poſſe, hoc eſt, nulla vi eius præſtantiã minui, comparauit eius collũ turri Dauidicæ omniũ armorum præſidio munitiſſimę, vt perſpicuũ eſſet gladium, qui in Virginis collũ ſtringeretur, in ſcuta, & clypeos impenetrabiles incurrere, & præterea non ſolũ hebetari, ſed etiam infringi. Idcirco etiã Virgo platano cõfertur. Eccl. 24. *Quaſi platanus exaltata ſum iuxta aquas*: q̃m platani folia referunt ſpeciem ſcutorũ, vt obſeruauit Hugo Cardan. Itaque tot quaſi ſcutis platanus cingitur, quot folijs veſtitur, in typũ videlicet Virginis, quę tot clypeis munitur, quot prerogatiuis exornatã: quo fit, vt hęreticus, qui Virginẽ inſectatur, in ſcuta innumera, & inſtar foliorum implicita, totamq; Virginem protegentia neceſſariò incurrat. Illud etiam efficitur, vt qui ad huius platani vmbram confugit, ſub innumeris veluti ſcutis protectus lateat, atque adeo hoſtium ictus protegente Virgine tutus, ac ſecurus irrideat.

Virginis prę ſtantia nulla vi minui poteſt.

Eccl. 24. 19.

Hugo Card.

B. Virgo tot clypeis munitur, quot prærogatiuis ornatur

4 Cant. 7. Comparatur etiam idem collũ Virginis Cant. 7. turri eburneæ, tum propter mirũ puritatis candorem, tum propter terrorẽ, quem hoſtibus incutit, vel ipſo eboris nomine, quod quia dens Elephãti eſt, ipſo nomine deterret Virginis aduerſarios, dum cogitant ſibi cum Elephantorum dentibus rem futurã. Quidni eandem ob cauſam Virginem Salomonis throno comparauerim, quẽ duodecim leones, ſeni ex vtraque parte per ſex gradus ambiebant? 3. Reg 10. vt inter leones, ſibi incedendum perſuadeat, quicũque ad hunc veri Salomonis thronum irreuerenter accedere tentauerit, à quibus momento temporis corripiendus, ac deuorandus ſit. Meritò igitur concludit D. Bernardus, ſermone ſuper *Signum magnum*: *Nimirum*, inquit, *ipſa eſt quondam à Deo promiſſa mulier ſerpentis antiqui caput virtutis pede contritura, cuius planè calcaneo in multis verſutijs inſidiatus eſt, ſed ſine cauſa. Sola enim contriuit vniuerſam hæreticam prauitatem: alius non de ſubſtantia carnis ſuæ Chriſtum edidiſſe dogmatizabat: alius paruulum non peperiſſe; ſed reperiſſe ſibilabat: alius vel poſt partum viro cognitam blaſphemabat: alius Dei matrem audire non ſuſtinens magnum illud nomen θεοτόκος impijſſimè ſuggillabat. Sed contriti ſunt inſidiatores, conculcati ſupplantatores, confutati derogatores, & beatam eam dicunt omnes generationes.*

B. Virgo hoſtibus ſuis terror.

3. Reg. 10.

D. Bern.

Cur Virgo dicatur in cælo apparuiſſe?

SECTIO IV.

1 DVplicem expoſitionem recipit hęc ſentẽtia: vna eſt, ſi ita legamus: *Signum magnum apparuit in cælo*: quod nam ſignum? *Mulier amicta Sole*, &c. ita vt ipſa mulier amicta Sole Lunã calcans pedibus, gerensq; in capite coronã duodecim ſtellarũ, appelletur à Ioanne *Signum magnũ*: de qua expoſitione dicendũ poſtea. Altera eſt, ſi ita contextũ diſpungamus: *Signum magnũ*, videlicet mihi oſtenſum eſt: quodnam tandẽ illud? *Apparuit in cælo mulier amicta Sole*, vt miraculũ in eo ſit, quod mulier in cælo poſita, eaq; amicta Sole apparuerit Ioãni in terra exiſtenti, vt verbum, *apparuit*, non cũ ſigno magno, ſed cum ſequentibus verbis iungatur: de qua expoſitione in plentia differemus.

2 Arbitramur igitur tanquã ſignũ magnum cõmemorari à Ioãne, q̃ ipſi mulier, eaq; amicta Sole in cælo apparuit: cum enĩ Sol, qui centum ſexginta vicibus, vt Aſtrologi demonſtrãt, magnitudine terrã ſuperat, tã exiguus nobis appareat, ſanè inſtar prodigij eſt, q̃ mulier in cælo conſtituta à Ioãne in terris agente videri potuerit, neque tanta diſtantia, Soliſq; ipſe ſplendor ſatis fuerit ad eam occultandã. Quo myſterio mirum in modũ reſplẽdet Virginis magnitudo, quę tanta eſt, vt eã neque Chriſti Solis iuſtitię eã ambientis ſplendor, & magnitudo obruat, neq; quęcũque etiã ſũma diſtantia oculis eripiat. Sanè magnę loco laudis dictũ eſt de Ioãne Bap.

B. Virginis mira excellentia.

Luc. 1. 15. *Ioannis Baptiſtæ excellentia.*

Luc. 1. *Erit magnus coram Domino*: parum enim eſſet magnũ corã hominibus eſſe virum omni ex parte maximum: at corã Deo, qui immenſus eſt, & cuius comparatione nihil ſunt omnia, magnũ eſſe, id verò eximiæ eſt, & extraordinariæ magnitudinis. Audi quid Eſaias dicat

Eſa. 40. 15. 13.

cap. 40. *Ecce gentes quaſi in ſtilla ſitulæ, & quaſi momentum ſtateræ reputatæ ſunt: ecce inſulæ quaſi puluis exiguus. Omnes gentes quaſi non ſint, ſic ſunt coram eo, & quaſi nihilum, & inane reputatæ ſunt ei.* In quem locum aduertendum eſt, pro eo, quod nos habemus, *momentũ ſtateræ*, eſſe Hebraicè שרק, quod nomen propriè ſignificat tenuiſſimum puluerem, qui adhæret ſtateræ. Itaque ſicut tenuiſſimus puluis ſtateræ lancibus adhærens nihil addit ponderis: ita vniuerſæ gentes corã Deo nullius ſunt momenti. Septuag. tranſtulerunt: *Omnes gẽtes quaſi ſtilla, & ſitula*: hoc ſenſu, quem nonnulli afferunt: ſicut qui portat ſitulam plenam aqua, parum curat, ſi vna excidat guttula: ita ſe habet Dei comparatione ſcientia, & poteſtas omnium gentium, vt ſi omnes gentes perirẽt, perinde eſſet, ac ſi Deo vna guttula ex ſitula decideret. Eſſe autem ſermonem de hominum ſcientia ad literam, patet ex præcedentibus: *Quis adiuuit ſpiritum Domini? aut quis conſiliarius eius fuit? Ecce gentes quaſi ſtilla ſitulæ*, &c.

Omnes gentes corã Deo inſtar guttulæ.

3 Alij transferunt ex Hebræo: *quaſi leuitas bilanciũ*: iuxta quam verſionem ſignificatur Deum, ſi velit, facillimè poſſe gentes conuertere: facillimum enim eſt bilances ſtateræ in hanc vel illã partem, vel minimo digiti impulſu inclinare. Adde illud etiam indicari, ſicut in hanc, & illam partem facile eſt bilãces impellere: ita Deo facillimũ eſſe mundi imperia in hanc, vel illam partem inuertere, vt quæ magnam in gloriã creuerant, & altius quaſi altera lanx ſtateræ ſublimior eminebant, facta rerũ conuerſione iterum decidant: & quę ſubiecta antea erant, in ſublime rurſus elata dominentur. Itaque in hac bilancium ſimilitudine nõ ſolum Dei potentiam, ſed rerum humanarum omnium inconſtantiam licet agnoſcere. Id quod iam aliàs oſtendimus ex illis verbis Prouer. 8. *Ludens in orbe terrarum*, videlicet quaſi pila, vt interpretatur Lyran. Quanta

Mundi imperia inuertere Deo quã ſit facillimum.

Inconſtãtia rerum humanarum.

Prou. 8. 30 *Lyranus.*

igitur erit Virginis magnitudo, quæ Dei ipſius vicinitate non obruitur, & Solis ſplendore non ita vincitur, quo minus appareat, & luceat, & tanto interuallo non occultetur? Quare meritiſſimo Ioannes id tanquam ſignum quoddam magnũ, prodigiumq; cõmemorauit. Ex quo illud etiã concluditur, quãtum cęteris omnibus Sanctis Virgo antecellat, quippe qui in cęlo poſiti prope Virginem videri à nobis in terra nequaquã poſſint. Vnde Petr. Damian. ſerm. de Aſſumpt. Virginis, *In illa*, inquit, *inacceſſibili luce perlucens ſic vtrorumque ſpirituũ, ideſt, hominum, et Angelorum hebetat dignitatẽ, vt in cõparatione Virginis nec poſſint, nec debeant apparere.* Hęc ille. Imò vt vno verbo dicamus, tanta eſt magnitudo Virginis, vt ex ea liceat infinitã Dei magitudinẽ, & immenſitatẽ conijcere, & quodãmodo dimetiri, nec Dei immẽſitas bene nota ſit illi, qui nõ habeat ſatis exploratã Virginis magnitudinem, quemadmodũ diſertis verbis dixit Petrus Chryſol. ſerm. 104. *Tanta*, inquit, *eſt Virgo, vt quantus ſit Deus ſatis ignoret, qui huius Virginis mentẽ non ſtupet, animũ non miratur.* Nec verò tantũ Solis amictus, & circũfuſio ipſam nõ obſcurauit: ſed quod eſt lõge mirabilius, magis apparere, & eminere fecit: quod cõtra accidit ſideribus Sole fulgente. Quòd enim ex Solis vicinitate mulier magis apparuerit, quàm ſi abſens Sol eſſet, inde oſtenditur, quòd huius mulieris magnitudo ex ipſius Solis præſentia naſcebatur, & quò erat Soli propinquior, eò maior extabat, vt ſuo loco oſtendemus, cum de hoc Solis amictu diſputabimus.

Omnib. ſanctis quantũ praſtet B. Virgo.

Petrus Damianus.

Beata Virgo quodammodo menſura Dei.

Pet. Chryſ.

Secundò. Apparuit Virgo in cælo tã quam cęleſte ſignum. Quemadmodum enim Virgo vnum eſt ex duodecim ſignis Zodiaci: ita Ioannes eodem ſenſu Virginem hanc in cælo ſignum magnũ appellaſſe videtur, innuens eam eſſe vnum ex ſignis cæleſtibus, ſed præ cæteris admirabile. Et quidem meritò: ſicut enim Sol dum obit ſignum Leonis, ardentiſſimus eſt, & noxius animantibus; ſed is ardor per ingreſſum eius in Virginem temperatur: ita Deus ante incarnationis myſterium perfectũ in Virgine, quaſi ſignum Leonis luſtrabat terribilis admodum mortalibus: ſed vbi 4

B. Virgo cæleſte ſignum

in-

Diuina iuſtitiæ rigorē temperat B. Virgo.

ingreſſus fuit in ſignum magnum Virginis, ardorem, & iram in homines mitigauit. Nec vacat myſterio, quòd Virgo cęleſte ſignum inter Leonē, Librãq; ſit cōſtituta: nimirum Virgo beatiſſima Leonis iram, iuſtitiæq; rigorem diſiungit, & quaſi in medio collocata vtrûque temperat, Leonis videlicet furore mitigato, & rigore ſtateræ temperato. Quid enim ſupplicij non inferret Leo Libræ coniunctus, hoc eſt, Deus iratus iuſtitiā exercens? Et quidem quod ad Leonem attinet, ad Deum Leonem ante incarnationem, mitigatū tamen in Virgine videtur ſpectaſſe Regius vates, cum dixit

Pſal. 84. 2. 12.

Pſal. 84. loquens de aduentu Meſſiæ: *Benedixiſti Domine terram tuam: auertiſti captiuitatem Iacob. Remiſiſti iniquitatem plebis tuæ: operuiſti omnia peccata eorum: mitigaſti omnem iram tuam.*

D. Hieron.

D. Hieron. tranſtulit, *Continuiſti*: ſed Hebraicè ad verbū eſt, *collegiſti*, hoc eſt, retraxiſti eo ſenſu,

Ioel 2. 10.

quo dictum eſt Ioel 2. vbi habetur eadē vox Hebræa: *Stellæ collegerunt lucem ſuā*, id eſt, extraxerunt. Indicat verò verbum illud, *mitigaſti omnem iram tuam*, Deum

Per incarnationem manſuefactus Deus.

olim inſtar leonis rugientem, & iratum hominibus, tandem per myſterium incarnationis perfectum in Virgine manſuefactum, & tractabilem peccatoribus effectum.

5 Quod verò ad iuſtitiæ ſtateram ſpectat, cuius etiam Virgo rigorem temperauit, non obſcurè, vt quidam volunt, ſignificatur illis verbis eiuſdem Pſalm. *Veritas de terra orta eſt, & iuſtitia de cælo proſpexit.* Pro quo aduertendum eſt, Di-

Miſericordiæ lanx poſt incarnationem ponderat magis.

uinam ſtaterā duabus lancibus cōſtare, vna miſericordię, altera iuſtitiæ: ſed ante incarnationē lanx iuſtitiæ magis pōderabat, & alteram miſericordiæ lancē in cęlum vſque eleuabat: ibi enim miſericordia in Angelis precipuè ſplendebat. At per Virginem factū eſt, vt præponderaret Lanx miſericordiæ, ad terraſque vſque deſcendens iuſtitiam in ſublime ferret. Quare hunc ſenſum recipiunt verba, quæ citauimus: *Veritas de terra orta eſt*, id eſt, vt interpretatur D.

D. Auguſt.

Auguſt. Chriſtus ortus eſt de Virgine: ſimulque cum illo apparuit in terra veritas completæ promiſſionis de miſericordia largienda hominibus. Itaque altera miſericordię lanx beneficiorū pondere preſſa ad terras vſque deſcendit: *& iuſtitia de cælo proſpexit*, id eſt, altera iuſtitiæ lanx, quæ antea in terris videbatur, iam in altum euecta, in cælo apparuit, præponderante nimirum lance miſericordiæ. Scio ſenſum literalem eum eſſe

Bonorū ſpiritualiū fœcunditas tēpore Meſſiæ.

præcipuum, vt commemoretur fœcunditas bonorum ſpiritualium Meſſiæ tēpore futura, ſignificeturque tātam fore ſpiritualium bonorum affluentiam, vt terra nihil aliud videatur, quàm veritatem germinare, & cęlum iuſtitiam depluere. Fauetque vox Hebræa, nam pro *orta eſt*, habetur Hebraicè, תצמח, id eſt, *germinabit*, à radice צמח.

6 Porrò in eo etiam hoc ſignum Virginis eſt admirabile, quòd poſtquam ſol

Sol iuſtitiæ ſemper in Virgine.

in illud ſemel per incarnationem, & miſericordiam fuit ingreſſus, nunquā amplius inde exierit, contra quā ſoli accidit, qui ſingulos mēſes in ſingulis ſignis obeundis conſumit. Vnde meritò Ioannes hoc ſignum non qualecunque, ſed *magnum* appellauit, tantæ videlicet magnitudinis, vt ſemper ſit, quod à ſole luſtrari poſſit. Sunt enim innumeræ rationes in Virgine, propter quas Deus ad beneficia mortalibus conferenda permoueri poteſt: quæ quia nunquā in ea deficient, nunquam etiam ſol ex hoc Virginis ſigno egredietur. Itaque Virgo Leonis iram cohibuit, rigoremque iuſtitiæ tēperauit: imò vſque adeo Deus

Per Virginem iram ſuam, quā depoſuerit Deus.

per Virginem iram depoſuit, vt manus ſibi omnino teneri, vinciri, imò & in Cruce fixas eſſe voluerit, ne ſeſe ad puniendū mouere vllo modo poſſent: quę

Georg. Ven.

eſt annotatio Georg. Venet. tomo 1. problem. in ſacram ſcript. ſect. 5. probl. 338. vbi obſeruauit Deum priſcis temporibus plena vtraque manu punire ſolitū,

Ante Incarnationē vtraque manu puniebat Deus.

atque idcirco decem plagis Aegyptum percuſſiſſe, quia vtraque manus aperta, & extenta in decem digitos fuit ſuper Aegyptios: vnde dictum eſt Exo. c. 8. *Digitus Dei eſt hic*. Cæterùm poſt incar-

Exo. 8. 19.

nationē vtrãq; iſtam manum cohibitā, imò & in Cruce validiſſimis clauis cōfixam, ne ſeſe ad puniendum excitaret: imò eo habitu, & forma expanſas manus, vt Patrem exorarēt, eumque nobis conciliarent. Adde, eo etiam habitu amplexantis ſpeciem retuliſſe: hanc enim ob cauſā præter alias Chriſtus brachiū

Iſa.53.1. Chriſto tanquam brachio ſuo homines amplexatus eſt Pater.

Patris dicitur Iſa.53. *Brachium Domini cui reuelatum eſt?* quia videlicet Chriſto tanquam brachio Pater in humani generis collum extento amplexatus fuit mortales in ſignum beneuolentię, & factæ iam per Chriſtum reconciliationis.

7 Eandem Virginis potentiam ad Dei furorem mitigandum alia quoque ſimilitudine deſumpta ex Rhinocerote animali ferociſſimo illuſtrare poſſumus, de quo illud refert D.Greg. lib.31. Moral. cap.13. tantæ eſſe fortitudinis, vt nullâ vi capi poſſit, niſi miro quodã artificio. Virgo enim ei puella proponitur, quæ venienti ſinum aperit, in quem ille omni feritate depoſita caput iam manſuetus infert, itaque ab eis, à quibus quæritur, repente velut inermis inuenitur. Id q̃d ad rem præſentem maximè pertinet: ꝙ enim Chriſtus rhinoceroti cõparetur, patet ex Deuter.33. vbi Moyſes in benedictione Ioſeph ſic ait: *Quaſi primogeniti tauri pulchritudo eius, cornua rhinocerotis, cornua illius: in ipſis ventilabit gentes vſque ad terminos terræ.* Sunt & aliæ quoque huius ſimilitudinis rationes. Primum, quia rhinoceros cum elephante bellum gerit, eumque cum aggreditur eo cornu, quod nare geſtat, in ventrem elephantis adacto interimit: ita enim Chriſtus dæmonem cornu Diuinitatis euertit. Deinde quoniam, vt loco Deut. citato dicitur, inſtar rhinocerotis vnico Diuinitatis cornu ſuos omnes inimicos ventilauit, genteſque vniuerſas ſuo imperio ſubiecit. Hic igitur rhinoceros ferociſſimus ante incarnationem exiſtẽs, & omnino inſuperabilis tandem ad cõſpectum Virginis ferocitatẽ depoſuit, & mitiſſimus in eius ſinum immiſſo capite ſeſe ab omnibus capi, vinci, imò & vinciri paſſus eſt: ſic enim hoc rhinocerotis capiendi artificium Virgini accommodat Dionyſ. Cartuſ. lib.3. de laudibus Virginis, artic.22. Itaque impletum eſt illud, quod tanquam adynaton, & impoſſibile Deus Iob proponebat, cap.39. *Nunquid volet rhinoceros ſeruire tibi? aut morabitur ad præſepe tuum? Nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo? aut confringet glebas vallium poſt te?* Quid enim? nonnè hunc rhinocerota in præſepio vidimus? nonnè Cruce, vt aratro terram proſcidit, vt nobis gloriam inde naſcituram ſeminaret?

D.Greg.

Deuter.33.

Rhinoceroti cur comparetur Chriſtus.

Dion. Cart.

Iob 39.12.

D. Hieron. Gentilis populus ante Euangelij p̃dicationem rhinoceros.

8 Cæterùm D.Hieron. in cõment. eius loci, cuius expoſitionem obiter perſtringendam duximus, per rhinocerota Gentilem populum intelligit, qui antea ſuperbus, & indomitus tandẽ victus prædicatione Euangelica Eccleſiæ ſeruiuit, alligatus nimirũ charitatis loro. *Lorũ*, inquit, *charitatem Chriſti intelligere debemus, de qua loquẽs Apoſtolus ad Coloſſ.2. ait: Copulati in charitate: cuius vinculis colligãdos mortales Iſaias olim prædixerat, c.45. Labor Aegypti, & negotiatio Aethiopiæ, & Sabaim viri ſublimes ad te tranſibũt, & tui erunt, & poſt te ambulabunt, vincti manicis pergent. Et Dauid exponens, quemadmodum charitatis vinculis per miniſtros verbi Dei vinciendi eſſent credentes, ita loquitur Pſal.149. Ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis. Quorum vinculorum nominibus charitatis Chriſti fortitudinem voluit demõſtrare, quæ etiam fortis, & potens in manicis ferreis ad amorem Domini conſtringit.* Hæc Hieron.

Coloſſ.2.2.

Iſa.45.14.

Pſal.149.8.

In B. Virg. terrenum nihil.

9 Poſtremò apparuit Virgo in cælo, quia tota fuit cęleſtis, nihilque habuit terrenum: quam ob cauſam adumbrata fuit in throno illo ſaphirino, ſuper quẽ Deus ipſe reſidebat, vt refertur Ezech.1. *Super firmamentum, quod erat imminens capiti animaliũ, quaſi aſpectus lapidis ſapphiri ſimilitudo throni: & ſuper ſimilitudinem throni ſimilitudo quaſi aſpectus hominis deſuper.* Cõſtat enim ſapphirum eſſe cæleſtis coloris, vnde plerique in eum locum docent per firmamentum poſſe intelligi Angelos, per thronum autem ſaphirinum ſuper firmamentum collocatum Beatiſs. Virginem quæ ſuper omnes choros Angelorũ fuit euecta: thronum, inquam, non iudicij, & vindictæ, ſed miſericordiæ, & gratiæ, iuxta illud ad Hebr.4. *Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt miſericordiam conſequamur, & gratiam in auxilio opportuno.* Non vacat autem myſterio, quòd ſuper hunc thronum ſapphirinũ homo quidam ex electro reſidebat, qui Chriſtum natum ex Virgine figurabat: & meritò quidẽ ex electro, quia in Virgine reſidens, benignus eſt omnib. & miſericordiæ ſuæ electro ad ſe amandum attrahit vniuerſos. Ipſe etiam ſolus ſuper thronum reſidet, quia ſolus matris ſuæ merita, & glo-

Ezech.1.26.

Beata Virgo thronus ſaphirinus.

Hebr.4.16.

Chriſtus in Virgine, & benignus oĩbus, & attrahit vniuerſos.

gloriam tranſcendit. Porro vſque adeo Virgo ſapphirina eſt, hoc eſt, cęleſtis, vt fundata in ſapphiris dicatur Eſa. 54. *Ecce ego ſternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in ſapphiris, & ponam iaſpidem propugnacula tua, & portas tuas in lapides ſculptos, & omnes terminos tuos in lapides deſiderabiles:* quo loco eſt ſermo ad literā de Eccleſia per Chriſtum fundanda. Nec enim, vt nugantur Hebræi, ad Hieruſalem illam materialem pertinere poteſt huiuſmodi fabrica.

Eſa. 54. 11

Eccleſia fabrica quàm ſit elegans.

Et quidem lapides per ordinem ſternendi ſignificant Eccleſiæ miniſtros ſuo quenque gradu, & miniſterio diſponendos, iuxta illud 1. ad Cor. 12. *Quoſdam quidē poſuit Deus in eccleſia primum Apoſtolos, ſecundo Prophetas, tertio Doctores*, quorum quiſque ſuo gradu contentus eſſe debet: ideo ſternendi dicuntur per humilitatem, & per charitatem ordinandi, vt nimirum ſinant ſe ſterni, & ex Architecti præſcripto ordinari. Fundanda etiam dicitur in ſapphiris, id eſt, in hominibus planè cęleſtibus, cuiuſmodi Apoſtoli fuerūt, qui fundamenta Eccleſiæ appellātur ad Epheſ. 2. *Superædificati ſuper fundamētum Apoſtolorum.*

Cor. 12. 28.

Apoſtoli eccleſiæ fundamēta, & cæleſtes homines.

Eph. 2. 20.

Propugnacula iaſpidis ſunt Martyres, propter fidei fortitudinem, & venas effuſi ſanguinis. Dicitur autem inter alia iaſpis uim habere contra phantaſmata, quia nihil fortius Martyrum exemplo ad inanem mundi gloriam contemnendam, quæ inſtar phantaſmatū aliquid primo aſpectu eſſe apparet, ſed nihil habet ſolidi: nihil etiā aptius ad vana Dæmonum terriculamēta vincenda, laboreſque omnes animi magnitudine ſuperandos; quæ omnia præ Martyrum laboribus, ac tormentis quaſi inania quædam phantaſmata iudicanda ſunt. Portæ ex lapidibus ſculptis viros probitate excellentes, potiſſimūque religioſos, prædicatoreſque ſignificant virtutum omnium ſculpturis exornatos, qui portæ dicuntur, quoniam alijs aditum in cælum verbo, & exēplo patefaciunt. Denique lapides deſiderabiles omnes in vniuerſum fideles, qui animum ſtudent virtutibus excolere.

Martyres eccleſiæ propugnacula.

Religioſi, et Prædicatores portæ eccleſiæ.

Sed quanquam de Eccleſia ad literam ſit hoc Eſaię vaticinium accipiendum, iure tamen optimo Virgini etiā poteſt accommodari, propter virtutum omnium, & gratiarum varietatem ſimul, & pulchritudinē, quæ ijs pretioſorum lapidum generibus explicantur. Illud pręcipuè ad rem facit, quòd dicitur fundanda in ſapphiris, qui lapides ſunt cæleſtis coloris. Verè enim Virgo beatiſſima fuit in ſapphiris fundata, quia omnes eius virtutes; & gratiæ cæleſtes planè, ac Diuinæ fuerunt. Nec prætereundum, quòd non *ædificata*, ſed *fundata* in ſapphiris dicitur, quoniam etiam ea, quæ in Virgine inferiora videbantur, & quaſi totius ædificij fundamēta, cęleſtia planè fuerunt: potiſſimum verò eius humilitas, in qua tāquam in ſapphiro fundata, cęlum quoddam ſplendidiſſimum retulit. Accedit, quòd ſapphirus, ſi excellat, inſigniri ſolet pulcherrima ſtella, vt colligitur ex Plin. lib. 37. c. 9. quòd præcipuè ad Virginem pertinet, quæ ſapphirus fuit gerens pulcherrimam ſtellam, hoc eſt, Chriſtum, qui ſtella appellatur Apoc. 2. *Qui vicerit, dabo illi ſtellam matutinā*, id eſt, me ipſum, vt nonnulli interpretantur. Denique cur non dicatur Virgo omnino cæleſtis, quam Sol veſtit, Luna calceat, ſtellæ coronant?

Virginis virtutes omnes cæleſtes.

Plinius.

B. virgo ſapphirus ſtella, id eſt Chriſto inſignita.

Apoc. 2. 28.

COM.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De Virgine Deipara, in quo mulieris appellatio explicatur.

De nomine Sanctiſſimæ Virginis.

SECTIO PRIMA.

1 SEquitur ordine in viſione Ioannis explicandum, cur Virgo ſanctiſſima dicatur mulier. Et quoniam poſtulat doctrinę ratio, vt nõ ſolum, cur Virgo appelletur mulier, ſed etiam qualis mulier illa fuerit, doceamus: diſputabimus hoc commentario de eximia Virginis forma, vel de duplici & animi, & corporis pulchritudine: hæc enim ſolet eſſe præcipua in fœminis prærogatiua. Sed prius de excellentis huius mulieris nomine diſſerendum.

Tria nomina tetragrãmata apud Hebræos.

2 Pro ampliori igitur cognitione eorũ quæ dicturi ſumus, oportet altius repetito principio aduertere tria eſſe Hebræa nomina tetragrammata, vel quadrilitera, myſteriorũ pleniſſima, & quæ maximè pertinent ad excellentiam nominis Mariæ explicandam. Primum eſt nomen Dei ineffabile, quod ab Hebræis dicitur: *Sem hammephoras*, id eſt, nomen expoſitum: id nomen communiter dicitur *Iehouah*: ſed multo verius eſt germanam eius nominis pronunciationem ignotam veteribus fuiſſe, & adhuc ignorari: vnde quidam efferebant *Iahoh*, vt Clem. Alexan. lib. 5. Strom. alij *Iaueh*, ſiue *Iah*, vt Theod. in quæſt. ſuper Exo. 15. Nullus verò antiquorũ *Iehouah*, vt modo cõmuniter pronunciatur, imo omnes eiuſmodi nomen ἀνεκφώνητον, id eſt, ineffabile appellarunt: quemadmodum docent D. Hiero. epiſt. 136. ad Marcel. D. Greg. Nazian. orat. 4. de Theologia, Origen. hom. 14. ſuper Num. Euſeb. Cæſar. lib. 11. de præpar. Euãg. c. 8. Theodor. loco citato: quãquam Hebræi dicãt appellari ineffabile, non quod pronunciari nõ poſſit, ſed quòd nemini illud pronunciare licitum fuerit, pręterquã ſummo Sacerdoti, idq; ſolum in benedictionibus, quę fiebant in tẽplo: imo putabant, ſi quis illud irreuerenter pronunciaſſet, fore periculum, ne rueret vniuerſa mundi fabrica. Itaque vbicunque illud in ſacris literis offenderent, loco eius legebant *Adonai*, vel *Elohim*. Cæterùm licet eius germana prõũciatio ignota ſit, illud cõſtat nomen eſſe tetragrammaton, id eſt, quatuor literis conſtans conſonantibus, quæ ſunt iod, he, vau, he, יהוה. Quænam verò puncta, quibus loco vocalium Hebræi vtuntur, ſubintelligẽda ſint ſub eiuſmodi cõſonantibus, hoc verò dicimus ignotũ olim fuiſſe vel ipſis Hebræis, quippe ſine punctis legebant. Punctorum enim vſus, & inuẽtio fuit à poſterioribus Hebręis excogitata, ne lingua Hebręa penitus interiret: id quod

Clem. Alex. *Theod.* *D. Hieron.* *Greg. Naz.* *Origen.* *Euſeb. Caſ.* *Theodor.*

Nomen Dei cur ineffabile.

Punctorum inuẽtio quãdo excogitata ab Hebræis.

factum

factum fuiſſe anno quadringenteſimo trigeſimo ſexto ab euerſione tēpli Hieroſolymitani, hoc eſt, anno Domini quadringenteſimo ſeptuageſimo ſexto apud Tyberiadem Palæſtinæ exiſtimat Helias Leuita Germanus in præf. Maſſoreth.

Hel. Leuit.

3 Quòd ad myſterium nominis pertinet, primò certum eſt, vel ipſis Hebræis auctoribus nomen hoc ineffabile nunq̃ tribui in ſacris literis niſi Deo per eſſētiam: ex quo multa teſtimonia aduerſus Hebræos depromuntur ad probandam Diuinitatem Meſſiæ, cui in ſacris literis ſæpiſſimè nomen ineffabile tribuitur, veluti Hierem. 23. *Suſcitabo Dauid germen iuſtum: & regnabit Rex, & ſapiens erit, & faciet iudicium, & iuſtitiam in terra. In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Iſrael habitabit confidenter: & hoc eſt nomen, quod vocabunt eum, Iehouah iuſtus noſter.* Quo teſtimonio cum ſe premi viderent Hebræi, conati ſunt immutatis punctis textū corrumpere, & pro יקראו, ideſt, *vocabunt* facere יקרא, ideſt, *vocabit*, vt ſit ſenſus Meſſiam vocaturum Deū *Iehouah, iuſtum noſtrum*; non ipſum appellandum *Iehouah*. Quorum tamen corruptelā manifeſtè redarguit Paraphraſtes Chaldaicus, cum ita tranſtulit: *Hoc eſt nomen, quod ipſi vocabunt eum, Iehouah, iuſtus noſter.* Mitto ſexcenta alia teſtimonia, quæ non eſt huius loci commemorare. Secundò. Nomen ineffabile in antiquis Hebræorum codicibus reperitur compendio literarum ſcriptum tribus literis Iod in trianguli formam diſpoſitis, ſuppoſito vno camets, & vno circulo incluſis: id quod ad Sanctiſſimæ Triadis myſterium ſignificandum pertinebat. Enimuerò quoniam Iod interpretatur principium, ratio autem principij conuenit omnibus tribus perſonis Diuinis comparatione creaturarum: idcirco tres Diuinæ perſonæ per tria Iodim exprimebantur. Includebantur autem tria illa Iodim vno circulo tum ad ſignificandam naturæ Diuinæ in tribus perſonis identitatem, quod etiam per camets ſuppoſitū innuebatur, tum vt indicaretur perſonas Diuinas cōparatione creaturarum non tria eſſe principia, ſed vnum dumtaxat principium. Tertiò. Ipſis literis nominis ineffabilis explicitè poſitis idem Trinitatis myſteriū innuitur, vt expendit Galatinus lib. 2. arcanorum Catholicæ veritatis cap. 10. Prima enim litera Iod, quæ interpretatur principium, ſignificat Patrem, qui principium eſt reliquarum perſonarū. Secunda he, quæ eſſe, vel viuere ſignificat, innuitur perſona Filij, in quo omnia vita erant. Tertia vau, quæ apud Hebræos eſt dictio copulatiua, notat Spiritum Sanctum, qui nexus eſt Patris, & Filij, cum ſit vtriuſque amor. Quarta eſt He, geminatur enim ſecunda litera, quæ Filium innuit, duplicem ob cām: vna eſt, quia ſolus Filius habet relationem producentis, & producti, cum Pater ſit producens, & non productus; Spiritus Sanctus productus, & non producens. Altera propter duplicem naturā, & vt in ipſo nomine ineffabili myſterium incarnationis etiam ineffabile declaretur.

Nomen ineffabile ſolum tribuitur Deo per eſſentiam.

Hier. 23. 5.

Paraph. Chald.

Sanctiſſimæ Triadis myſterium literis nominis ineffabilis innuitur.

Galatinus.

4 Quartò. Ex quatuor literis nominis ineffabilis Hebræi tria nomina conficiunt: vnum eſt *Iah*, quod Deum ſignificat, eſtque finis vocis *Halleluiah*, ideſt, *laudate Deum*. Hoc nomen volunt deſignare perſonam Patris. Alterum eſt הו, quod interpretatur *ipſe*, Filiumque deſignat, quem Prophetæ venturum, & digito monſtrandum pronunciarunt iuxta illud Eſaiæ cap. 35. *Deus ipſe veniet, & ſaluabit vos*: Et Eſai. 42. *Ego Deus, ipſe eſt nomen meum*. Sic enim transferri poteſt ex Hebræo, pro quo nos habemus: *Ego Dominus, hoc eſt nomen meum: Hu* enim, id eſt, *Ipſe* apud Hebræos etiam eſt Dei nomen. Vnde R. Moyſes Gerundenſis ſuper illa verba Leuit. 26. *Ambulabo inter vos, & ero Deus veſter*: ſic ait. In futuro tempore pueri Iſraelitici Deum ſunt digito demonſtraturi iuxta illud Eſai. 25. *Ecce Deus noſter iſte, expectauimus eum.* Tertium nomen eſt *Vehu*, hoc eſt, *Et ipſe*, deſignatque Spiritum ſanctum: quia ipſe quoque viſibiliter mittendus erat per viſibile ſignum, tametſi abſque vllius naturæ hypoſtatica vnione. Quintò. Literæ nominis ineffabilis componunt tria tempora, ideſt, præteritum, præſens, & futurum, nimirum היה, id eſt, *fuit*; היה *eſt*; & יהיה *erit* Itaque eodem nomine ineffabili æternitas Dei explicatur. Imò non ſine probabilitate

Item & myſterium incarnationis

Ex literis nominis ineffabilis quot nomina cōficiant Hebræi.

Eſ. 35. 4. et 42. 8.

R. Moyſes.

Leuit. 26. 12.

Eſ. 25. 6.

Item quot componant tempora.

Aug.

Aug. Eug. Aug.Eugub in annotat.ſuper Exod.c.3. exiſtimat nomen ineffabile nihil aliud eſſe, quam tertiã perſonam futuri verbi ſubſtantiui,quæ tertia perſona habetur *Exod.3.14.* Exod.3.cum Deus dixit Moyſi: *Ego ſum, qui ſum*:nam ſi ad verbum transferas ex Hebræo, dicendum eſt: *Ero, qui ero*:hoc enim ſignificãt illa verba אחיח אחיחאשר: voluntque nonnulli eo loco poſuiſſe Deum nomen ineffabile, q̃ nihil aliud ſit, quam tertia illa perſona futuri. Verum quoniam apud Hebræos futura pro præteritis,& præſentibus vſurpari ſolent, cum Deus dicit: *Ero,qui ero*: omnia tempora complectitur. Poſtremò. Nomen ineffabile in aurea lamina inſculptum geſtabat Summus Sacerdos tiaræ impoſitum,& à fronte pẽdens, quemadmodum præcipitur *Exod. 28. 36.* Exodi.28. *Facies & laminam de auro puriſſimo,in qua ſculpes opere cælatoris Sanctum Domino. Ligabiſque eam vitta hyacinthina, & erit ſuper tiaram imminens fronti Pontificis.* *Nomẽ ineffabile geſtabat in fronte Summus Sacerdos.* Quo loco per *Sanctum Domino* D.Hieron. ad Fabiolam de veſte Sacerdotali, intelligit nomen ineffabile. *D.Hier.* *Octaua*, inquit, *eſt lamina aurea, in qua ſcriptum eſt Dei nomen Hebraicis quatuor literis iod,he, vau,he, quod apud illos ineffabile nuncupatur*. De eodem nomine eſt *Sap.18.24.* ſermo Sap.18. *Magnificentia tua in diademate capitis illius ſcripta erat*:quibus verbis nomen ipſum ineffabile appellatur per excellentiam *Magnificentia Dei*,eo q̃ Deum non per ordinem ad creaturas, ſed vt in ſe eſt, ſignificet.

5 *Seruatoris nomẽ tetragrãmaton.* Secundum nomen tetragrammaton eſt nomen ſeruatoris noſtri,qui Hebraicè appellatur ישוע, conſtatq; quatuor literis, nimirum iod,ſchin,vau, & ghain, à radice, ישע quæ & ſalutare, & ſalutem ſignificat. Qua quidem etiam in re Hebræi nobis aduerſantur non ferẽtes ſeruatoris noſtri nomen tetragrammaton eſſe, & à ſalute deriuatum:itaq; non eſſe appellandum ישוע *Ieſuagh*,ſed *Ieſu*, vt nos dicimus, tribus tantum literis iod,ſchin, & vau: in quibus etiam eſt *Helias Leuita.* Helias Leuita Germanus. Circunfertur etiam in plumbeis imaginibus (quarum vnam vidimus) inſculpta imago Chriſti cum inſcriptione Hebraica nominis Ieſu per literas aleph, iod, ſchin,& vau: ſed perperam, omnino enim in nomine Saluatoris ponẽda eſt litera ghain,vt à ſalute deriuari poſſit,vt inferius dicemus. Quare rumpantur licet Hebræi,Saluator *Ieſuagh* appellatur nomine tetragrammato, ſiue quadrilitero, & deducto à ſalute:id quod in primis multo ante aduentum Chriſti affirmauit R. Haccados Summæ apud Hebræos auctoritatis, qui floruit tempore *R. Haccad.* Conſulum Romanorum.Is enim(vt refert Galat.in lib.3.arcan.cap.18.)Antoninum Conſulem alloquẽs,ſic ait: *Quia Meſſias homines ſaluabit, vocabitur Ieſuagh; gentes autem alterius nationis, qua fidẽ eius ſectabuntur, vocabunt eum Ieſum: & proptereà inuenies hoc nomen Ieſus deſignatum in textu* Geneſ.49. *Veniat,qui mittendus eſt, & ipſe.* *Gen.49. 10.* *Si enim accipias in Hebræo primas literas harum dictionum,conficies nomen Ieſu.* Hæc R. Haccados, quem Iudæi *Magiſtrum ſanctum noſtrum* vocant. Non continetur autem in iiſdem literis nomẽ ipſum integrum Ieſuagh, ſed Ieſu,vt nos appellamus,vt indicaretur ita à Gentibus appellandum. Vt verò id ita eſſe intelligas Hebrææ dictiones sũt huiuſmodi: שילח ולד יבא. Eodem artificio vſa eſt Sibylla Erythræa,quę circa tempora Ezechiæ Regis floruit: ea *Sibylla Eryth.* enim quædam Græca carmina de Chriſto compoſuit, quorum primæ literæ, vnde inchoantur, conficiunt huiuſmodi ſententiam: *ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτὴρ*, ideſt, *Ieſus Chriſtus Dei filius Saluator*,vt auctor eſt D.Aug.lib.18.de ciuit. *D. Aug.* cap.23. Secundò. Probatur ſeruatoris nomen ſcribendum eſſe Hebraicè quatuor nominatis literis ex Hebraico Euangelio,quod Matthæi nomine circũfertur,vbi cap.1.ita legimus. *Virum Mariæ,de qua natus eſt Ieſuagh*. *Mat.1.16.*

Tertiò. Ex titulo Dominicæ Crucis, 6
Titulus S. Crucis viſitur Romæ. qui Romæ in Sancta Cruce in Hieruſalem etiam nunc viſitur,vbi *Ieſuagh* ſcriptum eſt per quatuor literas, vt refert Pagninus in ſuo Hebraico dictionario, *Pagninus.* quem citat Cornel.Ianſen.in Concord. *Ianſenius.* Euang. cap.7. idemque teſtatur Xyſtus *Xyſt. Sen.* Senenſ.lib.2. ſuæ Biblioth.in Pontio Pilato, vbi affert titulum Crucis Hebraicè, Græce, & Latinè, & in titulo Hebraicè conſcripto, habetur nomen Ieſuagh. Confirmatur:quia vt refert Frater Rodericus de Yepes Hieronymianus *Rod. Yepes.*

nus in ſua Palæſtinæ deſcriptione, & Chriſti peregrinatione, ſententia Pilati aduerſus Dominum pronunciata inuēta fuit Amitherni Hebraicis literis conſcripta: vbi ēt nomen ſeruatoris ponebatur Hebraicè *Ieſuagh*. Deniq; Gabriel Lucæ 1. dixit ſeruatorem appellandum Ieſum à ſaluando: *Vocabis nomen eius Ieſum: ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum*: Vbi manifeſtè tradidit etymon nominis: non poteſt autem deriuari a ſalute, niſi ſit Ieſuagh cũ ghain in fine: ſalus enim Hebraicè eſt Iaſagh per ghain in fine, vt diximus.

Pilati ſententia aduerſus Dominum inuenta Amitherni.

Luc. 1. 31.

7 Ex his triplex error conuincitur: vnus eſt Oſiandri Germani, contendentis nomen Saluatoris iiſdē prorſus literis conſtare, quibus nomen ineffabile, interpoſita tantum litera ſchim, qua nomen illud ineffabile factum ſit ineffabile, poſtquam inuiſibilis olim Deus factus eſt per incarnationem viſibilis: quæ ſententia refertur a Galat. lib. 3. Arcan. cap. 18. Eam verò conatur oſtendere Oſiander primum ex eo, quòd Hebræi nomē Saluatoris dicunt eſſe Ieſu quaſi abbreuiātes nomen ineffabile, reijcienteſque, vt ſæpe ſolent, literam he in medio, & in fine. Deinde, quia Paulus ad Philip. 2. docet datum fuiſſe Chriſto nomen, qđ eſt ſuper omne nomen: quod de nullo alio nomine verum eſſe poteſt, quàm de nomine ineffabili. Verum hæc nullam vim habent: ſi enim Hebræi Chriſti nomen volunt eſſe Ieſu, id faciunt per contemptum auferentes literam ghain, ne Chriſtum dictum Saluatorem cogantur admittere. Eſt etiam nomen Ieſuagh ſuper omne nomen, tum quia in ſolo iſto nomine Deo genu flectitur cœleſtium, terreſtrium, & infernorum: tum quia ipſum nomen ineffabile in nomine Ieſuagh continetur, vt inferius dicemus. Secundus error fuit aliorum, qui putarunt Saluatoris nomē non eſſe Ieſuagh, ſed Iehoſuagh, ideſt, quinque literarum, quibus etiam conſenſit Bellar. in exercitatione Grammatica Hebręa ſuper Pſalm. 34. verſu 7. exiſtimans Ieſuagh non Saluatorem, ſed ſalutem ſignificare: cum contrarium neceſſarijs rationibus demonſtratum ſit, & apertè doceat Sanctes Pagninus Hebrææ linguæ peritiſſimus, in radice Iaſagh, vbi multis teſtimonijs oſtēdit ſalutem appellari Hebraicè Iaſagh, non Ieſuagh, niſi poſt ghain addatur tau, & dicamus Ieſuaght, quorum nominum ſimilitudo errandi fortaſſe occaſionem præbuit. Tertius error fuit Petri Galatini lib. 3. Arcan. cap. 18. aientis nullum alium præter Meſſiam appellatum fuiſſe Ieſuagh, eamque ob cauſam nomen Meſſię nouum futurum pręnunciari Eſai. 62. *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit*. Itaque Ieſum filiũ Nauè, Ieſum filium Syrach, & Ieſum filium Ioſedech Sacerdotis magni non fuiſſe dictos Ieſuagh, ſed Iehoſuagh, quod nomen ſonat, *Deus ſaluabit*: perſpicuè enim fallitur. Nam 1. Eſd. 2. vbi nos habemus *Filij Ioſue*, Hebraicè eſt *filij Ieſuagh* iiſdem quatuor literis, quibus conſtat nomen Saluatoris: & inferius, *In domo Ieſue*, Hebraicè, *Ieſuagh*: & paulò poſt, *filij Ieſuagh*. Alius etiam nominatur Ieſuagh 1. Paral. 24. & alius 2. Paral. 31. Itaque q̃uis illi tres, quos affert Galatinus, non Ieſuagh appellent: habemus tamē ad minimum quatuor, qui eodē Saluatoris nomine dicti ſunt: miror que Galatinum commotum fuiſſe teſtimonio illo Eſaiæ 62. *Vocabitur tibi nomen nouum*: cum ibi non ſit ſermo de Chriſto, ſed de Eccleſia, vt patet ex contextu Hebræo, vbi vox illa, *tibi*, eſt fęminini generis: habetur enim Hebraicè לך: ſi autem de Meſſia ſermo eſſet, dicere oportuiſſet לך.

Conuincitur Oſiandri error circa nomē Saluatoris.

Philip. 2.

Secundus error circa idē nomen.

Bellarm.

Tertius aſſerens nullum alium p̄ter Meſſiam appellatum Ieſuagh.

Eſ. 62. 2.

Eſd. 2. 6.

8 Quod ad myſteriũ nominis Ieſuagh attinet, primũ duę literę nominis ineffabilis, nimirũ iod, & vau, in Saluatoris nomine continētur: imò quidam apud Galat. loco citato exiſtimarunt nomen Ieſu, vt à nobis effertur, eſſe veluti compendium nominis ineffabilis. Præcipuę enim literæ nominis ineffabilis ſunt illæ tres iod, he, vau: quarta enim non eſt diſtincta à ſecunda: at hæ tres literæ ſimul iunctæ efficiunt *Ihu*, quibus ſi ſup ponatur vna crux inſtar tituli, relinquetur ſcriptum per compendium nomen Ieſu: atque ita nomen ineffabile manebit incluſum in nomine Saluatoris. Secundò Ioan. Cherad. in ſuo alphabeto linguæ ſanctæ, myſticè expoſitæ, obſeruauit maximo quodam myſterio data eſſe Hebræis tot præcepta affirmatiua, quot

Nomen Ieſu compendium nominis ineffabilis.

Io. Cherad.

quot ſunt oſſa in corpore humano, videlicet ducenta quadraginta octo: & tot negatiua, quot ſunt nerui in eodē corpore, nimirum trecenta ſexaginta quinque: nam iſti duo numeri efficiunt tredecim, & ſexcenta: quem eundē numerum reddunt duo nomina *Elohim*, & *Ieſu*, tribus tantum literis Hebraicè ſcriptum. Si tamen non literæ componentes nomen Elohim, ſed nomina ipſa literarum computentur, & vna addatur vnitas: tunc iuxta doctrinam ſecretiorum Theologorum illud myſterium indicari exiſtimat, quod plenitudo iudicij contenta in nomine Elohim (quod interpretatur iudices) data ſit Ieſu iuxta illud Ioan. 5. *Pater non iudicat quemquam, ſed omne iudiciū dedit filio:* Et quia ratio reddenda eſt omnium, quæ fient contra præcepta tum affirmatiua, tum negatiua, idcirco numerum omnium præceptorum ijs duobus nominib. contineri.

Tot præcepta affirmatiua Hebræis, quot oſſa ſunt in corpore, & tot neg. quot nerui.

Io. 5. 22.

9 Tertium denique nomen tetragrammaton eſt nomen Sacerrimæ Virginis, quod quatuor literis conſtat, *mem, res, iod, mem.* Eſt enim nomen Virginis Hebraicè quidem Miriam diſſillabum cū accentu in vltima pronunciato iod tanquam conſonante, vt patet Luc. 1. Chaldaice autem Mariam etiam diſſyllabū lecto iod, vt conſonante. Quod autem Hebraicè nomen Virginis ſit Miriam, perſpicuum eſt ex eo, quòd ita legimus nomen Mariæ ſororis Moyſi Exod. 15. vbi Septuag. tranſtulerunt *Mariam* cū accētu in vltima, indeclinabile, triſſyllabum. Syriacè etiam appellatur Virgo *Mariam* diſſyllabum, vt patet Luc. 1. imò & Græce ibidem etiā legimus *Mariam* triſſiyllabum, indeclinabile: quamquam in Matthæum Græcè tranſtulit, nomen *Maria* declinauerit cap. 1. transferens *virum Mariæ*, quemadmodum etiā id nomen vſurpat Sibylla Erithræa lib. 8. oraculorum. Itaque cernis nomen Virginis Hebraicè, Chaldaicè, & Syriacè eſſe tetragrammaton: vocales enim, quibus legitur, neque apud Hebræos, neque apud Syros literæ ſunt, ſed quædam puncta, ſiue notulæ, quæ vicem vocalium ſubeunt. Quod verò ad myſterium ſpectat, notandum primò ex Georg. Veneto in Harm. mūdi cant. 1. to. 5. c. 7. Hebræos inter ſua arcana abditiſſima, & ſacerrima illud etiam tradere, vnam eſſe creaturā omnibus alijs excellentiorem, & veluti Principem reliquarum, quam *Mitraton* appellant, hoc eſt, *Principem facierum:* quia nimirum ſemper aſſiſtat coram Summo Imperatore Deo, poteſtatēque habeat reliquos ad eius faciem, & conſpectum introducendi: adduntque literas, ex quibus conſtat nomen *Mitraton*, conficere numerū non gentorum nonaginta nouem: quem eūdem numerum reddunt literæ nominis *Maria*, vt non immeritò credi debeat illam eſſe creaturam illam præſtantiſſimam Principem facierum, ad quam pertineat reliquos ad conſpectum Dei introducere.

B. Virginis nomē tetragrāmaton.

Septuag.

Sibyl. Eryt.

Georg. Ven.

Beata Virgo cur princeps facierū dicta.

Quem numerum efficiant literæ nominis Mariæ.

10 Secundò. Aduertendum ex Galatino lib. 7. Arcan c. 2. hæc duo nomina *Ieſu*, & *Mariam* ratione Arithmetica aſcendere ad numerum *Berith*, quod nomen ſignificat pactum: vnde Cabaliſtæ locū illum Hier. 33. *Niſi pactum meum,* (ſupple, *eſſet*) *diem ac noctem, leges cælo, & terræ non poſuiſſem:* (ita enim transferūt ex Hebræo pro eo, quod nos habemus: *Si irritum poteſt fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, vt non ſit dies, & nox in tempore ſuo*) ſic interpretantur. *Niſi pactum meum eſſet*, ideſt, niſi amore mei Ieſu, & Mariæ *diem & noctem, leges cælo, & terræ non poſuiſſem*, ideſt, mundum non creaſſem. Itaque volunt mundū à Deo conditum propter Ieſum, & Mariam.

Galatinus.

Hie. 33. 20.

Mundus cōditus propter Ieſum & Mariā.

11 Tertiò. De nomine Miriam matris Meſſiæ illud expēdit R. Haccados apud Galatinum lib. 7. Arcan. c. 13. contineri eiuſmodi nomine in illis verbis Eſai. 9. לםרבהמשרה, i. *ad multiplicandum imperium:* pro quo nos habemus: *& multiplicabitur eius imperium:* vbi eſt ſermo ad literam de Meſſia. Docet igitur R. Haccados in ijs verbis cōtineri hæc duo nomina *Miriam ſarah*, ideſt, Maria domina, quod fusè colligit, vt nimirum indicaretur Mariam matrem Meſſiæ eſſe dominam vniuerſi, ſimulque cum principatu Meſſiæ eius principatum multiplicandum. Illud etiam obiter obſerua, verbum *Lemarbeh*, ideſt, *ad multiplicandum* habere illud *M* clauſum in medio dictionis præter morem Hebræorum: habent enim duo *MM*, vnum clauſum ם,

R. Haccad.

Eſ. 9. 7.

B. Maria vniuerſi domina.

quo

quo vtuntur tantum in fine dictionũ, al terum apertum, מ quo vtuntur in prin- cipio, & medio. Quare Hebræi non ſine magno aliquo myſterio docent in me- dio huius dictionis eſſe *M* clauſum: ſed illud eſt potiſſimum Meſſiã, cuius Impe rium multiplicandũ prædicitur, ex Vir- gine omnino clauſa naſciturum. Poſtre mò nomen *Maria* nõ ſolum eſt tetragrã maton; ſed etiam ſuo modo ineffabile non tantum hominibus, ſed etiam ipſis Angelis. Idcirco enim arbitramur Ga- brielem Luc. 1. cum primũ eſt alloqu- tus Virginem, non dixiſſe: *Aue Maria*, ſed: *Aue gratia plena*: quia nimirum non eſt auſus præ reuerentia nomen Virgi- nis, vtpote ineffabile efferre; niſi poſt- quã ex colloquio Virginis familiarior iam redditus tandem dixit: *Ne timeas Maria*.

Eiuſdem puritas, & integritas.

Maria nomen etiam Angelis ineffabile.

Luc. 1. 28. 30.

De ſignificatione nominis Mariæ.

SECTIO II.

1 HActenus oſtendimus nomẽ Virginis tetragrammaton eſſe: nunc de eius etymo- logia dicendum, & dein- de nonnulla Virginis en- cõmia eruẽda. Igitur D. Hiero. lib. de no minibus Hebraicis titulo *De nominibus ex lib. Exo.* ſic ait: *Maria illuminatrix mea, vel illuminans eos, aut ſmyrna maris, vel ſtel la maris.* In titulo autem *De Euãg. Matt.* idem fuſius explanans hæc addit: *Mariã pleriq; æſtimant interpretari, illuminant me iſti, vel illuminatrix, vel ſmyrna maris: ſed mihi nequaquam videtur. Melius autem eſt, vt dicamus ſonare ſtellam maris, ſiue amarum mare: ſciendumque, quòd Maria ſermone Syro domina nuncupatur.* Hęc ille. Idemque docent Eucher. lib. 2. Inſtruct. cap. 1. *Maria*, inquit, *illuminata, ſiue ſtella maris: ſed ſermone Syro domina.* D. Epiph. ſerm. de laud. Virg. D. Io. Damaſc. lib. 4. fidei Orthod. c. 15. Petr. Chryſol. ſerm. 146. & Beda in caput Lucæ: quæ nomi nis interpretationes mirificè quadrant in Virginem.

D. Hieron.

Etymon nominis Maria.

Eucherius.

D. Epiph.
D. Io. Dam.
Pet. Chryſ.
Beda.

2 Primum igitur non inconcinnè Pet. Chryſol. ſerm. citato, & Albert. Magn. tract. ſuper *Miſſus eſt*, cap. 167. obſerua- runt nomen ipſum *Maria* dictum Lati- nè idem eſſe, quod maria, eo quòd ſicut Deus Gen. 1. præcepit, vt congregaren- tur aquæ in locum vnum, congregatio- neſque aquarum appellauit maria: ita etiam voluit, vt omnes gratiæ in Virgi ne congregarentur, & gratiarum om- nium congregationes Maria diceren- tur. Vnde Petr. Chryſol. loco citato ap pellat Virginem collegium ſanctitatis, eo quòd vniuerſa ſanctitas in Virginẽ quaſi in mare collecta fuerit: *Congregatio nes, inquit, aquarum appellauit Maria: nomen hoc renaſcentibus ſalutare, hoc Virginitatis inſigne, hoc pudicitiæ decus, hoc collegium ſanctitatis.* Similemque loquendi modum vſurpauit Petr. Damian. ſerm. in Aſſumpt. Virginis, cum dixit virtu- tum omnium conuentum in Virgine ſi- bi thalamum conſecraſſe: *Vniuerſus*, in- quit, *orbis pigmentarius in Virgine proiectus eſt, quando in ea virtutum conuentus reue- rendum ſibi thalamum conſecrauit.* Ad ean dem maris appellationem alluſit D. Io. Damaſc. orat. 1. de Aſſumpt. Mariæ, cũ Virginem appellauit Abyſſum gratiæ. Ad quod etiam explicandum affert Di uus Bonauent. in ſpeculo B. Virginis le ctione 3. illud Eccl. 1. *Omnia flumina in- trant in mare. Omnia*, inquit, *flumina, id eſt, omnes gratiæ intrant in Mariam, flu men gratiæ Angelorum, flumen gratiæ Pa- triarcharum, flumen gratiæ Martyrum, flu- men gratiæ Confeſſorum, &c.* iuxta illud Eccl. 24. *In me gratia omnis viæ, & veri- tatis, in me omnis ſpes vitæ, & virtutis.* Fuit autem mare amarum Dæmonibus per ipſam oppreſſis, ſicut mare rubrũ ama- rum fuit Aegyptijs.

Gen. 1.

Gratiarũ omnium cõgregationes in Virgine.

Pet. Dam.

Beata Virgo thalam⁹ virtutum.

D. Io. Damaſc.

D. Bonau.

Eccl. 1. 17.

Beata Virgo mare gratiarum.

Eccl. 24. 25

Secundò. Meritò Virgo Domina di cta eſt, cuius typus eam ob cauſam fuit Sarah, quæ cum antea diceretur Sarai, ideſt, Domina, ſeu Princeps mea, poſtea Deo iubente dicta eſt Sarah, quod no- men ſonat Principem, ſiue Dominam abſolutè. Gen. 17. Eſt enim Virgo per ex cellentiam domina, & Princeps omniũ creaturarum, vt egregiè expendit Ar- nold. Carnot. tract. de laudibus Virg. & refertur tom. 6. Biblioth. ſanct. Patrum. *Maria*, inquit, *lingua Syriaca Domina di- citur, Chriſtus Dominus, Maria Domina: & licet ipſa ſe Chriſti profiteatur ancillam, hoc ſeruitutis genus omni regno ſublimius eſſe intelligit. Conſtituta quippe eſt ſuper om-* 3

Gen. 17.

Arn. Carn.

Beata Virgo omnium creaturarũ domina.

omnem creaturam, & quicunque Ieſu curuat genu, matri quoque pronus ſupplicat, & filij gloriam cum matre non tam communem iudico, quam eandem. Cui concinit Di-
D. Io. Damaſc. uus Ioan. Damaſc. orat. 2. de Aſſumpt. Mariæ, cum docet filium matri res omnes conditas in ſeruitutem addixiſſe.
Io. Gerſon. Eleganter dixit Ioan. Gerſon tract. 4. ſu per *Magnificat* loquens de Aſſumptione Virginis illud, quod Rex Aſſuerus ob-
Eſther. 5. 3. tulit Eſther: *Quid vis Eſther Regina? quæ*
Diuiſum cũ Deo habet imperiũ *eſt petitio tua? Etiamſi dimidiam partem regni petieris dabitur tibi* Eſther. 5. id completum fuiſſe in Virgine, cui nimirum Deus dedit dimidium regni ſui. Regnũ quippe Dei duobus ait contineri, potẽ-
Pſ. 61. 13. tia, & miſericordia, iuxta illud Pſal. 61. *Duo hæc audiui, quia poteſtas Dei eſt, & tibi Domine miſericordia.* Poteſtate igitur Deo remanente ceſſiſſe quodammodo miſericordiam Dei matri, ſpõſæque regnanti. Itaque Virginem diuiſum habere cum Deo imperium, & idcirco Eccleſiam appellare Virginem matrem, ac Reginam miſericordiæ. *Gloriabatur ante,* inquit Gerſon, *ſe introductam in Cella-*
Cant. 2. *ria Regis* Cant. 2. *quæ quaſi ſub claui cuſtodiebantur: modo ei tanquam Reginæ patent omnia.*

4 Denique non eſt prætermittenda my ſtica illa, ſed ad principatum Virginis
D. Bonau. explicandum aptiſſima D. Bonau. expoſitio in ſpeculo Virginis, cum expẽdit, quo modo Eſther Reginam duæ comitabantur ancillæ, quarum vna dominã ſequebatur defluentia veſtimenta colligens, alteri ipſa Eſther præ delicijs inni-
Eſth. 15. tebatur. Eſth. 15. *Duæ,* inquit, *famulæ, qua-*
Angelica & humana creatura Mariæ famula. *rum domina eſt Regina Maria, ſunt Angelica, & humana creatura: humana eſt famula illa, quæ ſequitur dominam ſuam in mundo colligens veſtimenta dominæ, hoc eſt, virtutes, & exempla Mariæ: Angelica verò eſt illa altera ſuper quam in cælo innititur ſe ſociando, ac delicando cum Angelis, innititur inſuper tanquam potentiſſima Angelis imperando* Et rectè quidem Bonauent. Quid ni enim ſuper Angelicam naturam inni tatur ea, quæ vel ſuper ipſum dilectum
Cant. 8. 5. innixa graditur Cant. 8. *Quæ eſt iſta quæ aſcendit de deſerto delicijs affluens, innixa ſuper dilectum ſuum?*

5 Tertiò. Rectè etiam in Virginem quadrat nomenclatura ſtellæ maris: ſiquidem homines in huius vitæ mari
ſummo cum diſcrimine nauigantes ad *Maria ſtella maris.*
feliciſſimum gloriæ portum dirigit; quemadmodum piè expendit D. Bern. *D. Bernar.*
homil. 2. de B. Virgine: ibi inter alia: *Nomen,* inquit, *Virginis Maria, quod interpretatum maris ſtella dicitur, ipſa eſt præclara, & eximia ſtella ſuper hoc mare magnum, & ſpatioſum ſubleuata, micans meritis, illuſtrans exemplis. O quiſquis te intelligis in huius ſæculi profluuio magis inter procellas, & tempeſtates fluctuare, quàm per terram ambulare, ne auertas oculos à fulgore huius ſideris, ſi non vis obrui procellis: reſpice ſtellam, voca Mariam.*

Quartò. Dicitur *Illuminatrix:* quam ob cauſam plerique, nec immeritò volunt Virginem expreſſam fuiſſe in luce illa, quæ facta dicitur prima die, & quę
diuiſit lucem à tenebris Gen. 1. de qua *Gen. 1.*
luce ſentit Magiſter ſent. in 2. diſtin. 13. *Mag. ſent.*
formatum poſtea fuiſſe corpus ſolis: ſed quicquid ſit de eius ſententiæ veri-
tate, verè Virgo beatiſſima lux fuit di- *Ex Virgine*
uiſa à peccatorum tenebris, ex eaque *vt ex luce*
poſtea formatus eſt Sol, ipſe nẽpe Chri- *formatus*
ſtus. In eandem ſententiam interpre- *Chriſtus.*
tari poſſumus illud Geneſ. 1. *Fecit Deus* *Gen. 1. 16.*
duo luminaria magna, luminare maius, vt
præeſſet diei, & luminare minus, vt præeſſet *Chriſtus &*
nocti, & ſtellas. Luminare namque ma- *Virgo lumi*
ius eſt Chriſtus Dominus, qui præeſt *nare maius*
Diei, id eſt, iuſtis peculiari quadam ra- *& lumina-*
tione: luminare minus eſt Virgo bea- *re minus.*
tiſſima, quæ præeſt nocti, id eſt, peccatoribus, quorum eſt aduocata: ſtellæ autẽ ſunt reliqui omnes ſancti. Illa etiam
eſt fons ſolis, cuius fit mentio Ioſue 15. *Ioſue 15.*
vt vel hanc vnam ob cauſam optimo iure illuminatrix dici poſſit, cum ſit perennis quidam fons ſolis: quippe cum ex
ea ſol iuſtitiæ tanquam ex fonte prodie *B. Virgo*
rit. Ad hanc illuminatricis appellatio- *fons ſolis.*
nem pertinet illud Diuus Fulgentij ſer- *Fulgent.*
mon. de laudib. Mariæ, cum Virginem appellat feneſtram cœli, per quam videlicet quaſi per feneſtram vniuerſa è cælo lux vniuerſis communicatur mor
talibus. *Facta eſt,* inquit, *Maria fene-* *Item & fe-*
ſtra cæli, quia per ipſam Deus verum fudit *neſtra cæli.*
ſeculis lumen: quamquam Fulgentius his verbis de Chriſto loqui videatur, qui vera lux eſt, & qui nobis per Virginem illuxit.

Verum

Verum omiſſis multis alijs breuitatis gratia, quæ de nominis Mariæ prædictis interpretationibus afferri à nobis potuiſſent, non eſt prętermittendum in laudem tanti nominis illuſtriſſimum illud doctiſſimi Idiotæ encomium libro ſuarum contemplationum de Virgine capite 5. (& refertur libro 3. Biblioth. Sanctæ Patrum.) vbi loquens cum Virgine ſic ait. *Dedit tibi Maria tota Trinitas nomen, quod poſt nomen filij tui eſt ſuper omne nomen, vt in nomine tuo omne genu flectatur cæleſtium, terreſtrium, & infernorũ. Hoc nomen ſuper omnia Sanctorum nomina reficit laſſos, ſanat languidos, illuminat cæcos, penetrat duros, vngit agoniſtas, iugum Diaboli extrudit. Tanta virtutis, & excellentiæ eſt, vt ad eius inuocationem cælum rideat, terra lætetur, Angeli congaudeant, Dæmones contremiſcant, & infernus conturbetur.* Dicitur Prouerb. 20. *Lucerna Domini, ſpiraculum hominis, quæ inueſtigat omnia ſecreta ventris: ſic etiam dicere tibi poſſumus, Lucerna Domina, ideſt, Maria, quæ doctrix, & magiſtra maris interpretaris, ſpiraculum hominis: quia peccator per te reſpirat in ſpe veniæ, & gratiæ.* Hæc ille. Vbi obſerua appellari Virginem *ſpiraculum peccatoris*, quo nihil elegantius de Virgine dici potuit, quaſi ſublato Virginis patrocinio, perinde atque anhelitu intercluſo peccator viuere diutius non poſſit. Quo etiam ſenſu Chriſtus Dominus appellatur *ſpiritus oris noſtri*. Thren. 4. *Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus captus eſt in peccatis noſtris*: quia videlicet ſicut ſi alicui anima intercludatur, halitusque omnis, & reſpiratio impediatur, viuere nequaquam poſſet: ita ablato nobis Chriſti auxilio, viuere ſpiritualiter non poſſumus, quippe qui ſit ſpiritus oris noſtri, & halitus ipſe, quo viuimus.

Idiota. — Maria poſt Filij nomẽ ſuper omne nomen. — Nominis Mariæ excellentia. — Prou. 20. 27. — B. Virgo ſpiraculũ peccatoris. — Thr. 4. 20. — Chriſtus ſpiritus oris noſtri cur dicatur.

7 Denique refertur in reuelationibus Sanctæ Brigittæ (vt auctor eſt Dionyſ. Cart. lib. 3. de laudib. Virg. cap. vlti.) ei B. Virginem apparuiſſe, & in hunc modum loquutam fuiſſe: Audi, quantum filius meus nomen meum honorauit: meum nomen dum Angeli audiũt, gaudent, Deoque gratias agunt, quòd per me, & mecum talem gratiam fecit. Et quoniam vident humanitatem filij mei in Deitate glorificatam, qui in purgatorio ſunt, gaudent nomine meo audito: quemadmodum æger iacens in lecto, cum audit verbum ſolatij. Angeli etiam boni audito hoc nomine, iuſtis magis propinquant, & de eorum lætantur profectu, quibus ſunt ad cuſtodiam deputati: omnes quoque Dæmones verentur hoc nomen Maria, eoque audito aufugiunt.

Dion. Cart. — Mariæ nomine audito gaudent in purgatorio animæ.

De corporali Virginis pulchritudine.

SECTIO III.

Poſtquam de Sacerrimę Virginis nomine diſſeruimus ſequitur, vt de eius ſpecie, & venuſtate dicamus: in fœminis enim forma potiſſimum ſpectatur: quare prius de corporali eius pulchritudine, deinde verò de ſpirituali diſputabimus. Quod igitur ad corporalem Virginis pulchritudinem ſpectat, fuiſſe eam in Virgine oĩbus numeris abſolutam, ſacerrimamque Virginem reliquis omnibus fęminis formæ elegantia excelluiſſe, docent cõiter Doctores, Richar. Vict. c. 26. ſuper Cant. D. Anton. 4. p. Summæ Theologicæ tit. 15. cap. 10. §. 2. And. Hieroſol. ſerm. de Aſſumpt. Albert. Mag. tract. de Virgine, Dionyſ. Cartuſ. lib. 1. de laud. Virg art. 34 imò & Greg. Naz. in tragędia de Chriſto patiente. Idemq; legitur reuelatum fuiſſe Sanctæ Brigittæ lib. 1. ſuarum reuelat. c. 50. & 51. Vnde etiam Cant. 1. appellatur *pulcherrima inter mulieres*: & cap 5. *pulcherrima mulierum*. Cuiuſmodi autem fuerit forma Virginis, tradit Niceph. lib. 2. Hiſt. eccleſ. cap. 23. ex Epiphanio his verbis. Mores eius, & ſtaturæ eius modus (vt inquit Epiphanius) talis fuit. Erat in rebus omnibus honeſta, & grauis; pauca admodum, ea que neceſſaria loquens, ad audiendum facilis, & per quam affabilis; honorem ſuum, & venerationem omnibus exhibens; ſtatura mediocri, quamuis ſint, qui eam aliquantulum mediocrem longitudinem exceſſiſſe dicant: decenti dicendi libertate aduerſus homines omnes vſa eſt; ſine riſu, ſine perturbatione, & ſine iracundia maximè: colore 1

Omnib. fœminis excelluit pulchritudine B. Virgo. — Rich. Vict. D. Anton. And. Hier. Alb. Mag. Dion Cart. D. Gregor. Nazia. — Cant. 1. 8. & 5. 9. 17. — Nicephor. Mores eius, & ſtatura.

fuit frumentum referente, capillo flauo, oculis acribus, ſubflauas, & tanquã oleæ colore pupillas habentibus, ſuper cilia inflexa, & decenter nigra; naſus longior, labia florida, & verborum ſuauitate plena; facies non rotunda, & acuta, ſed aliquanto longior; manus ſimul, & digiti longiores: erat denique faſtus omnis expers, ſimplex, minimeq; vultum fingens, nihil mollitiei ſecum trahens, ſed humilitatem præcellentem colens: veſtimentis, quæ ipſa geſtauit, coloris natiui contenta fuit, id quod etiam nunc ſanctum capitis eius velamẽ oſtendit, & vt paucis dicam, in rebus eius omnibus multa diuinitus inerat gratia. Hæc Nicephorus.

Veſtimenta eius natiui coloris.

2 Et quidem conſentaneum erat, vt Virgo eſſet pulcherrima, quæ ſpecioſũ præ filijs hominum erat paritura: confert enim parentum formã ad liberorũ elegantiam: tum etiam vt hac quoque ex parte inter Virginem, & filium maioris eſſet amoris occaſio: vnde eam alloquens ſpõſus Cant. 6. *Pulchra,* inquit, *es amica mea, ſuauis, & decora ſicut Hieruſalem.* Quo loco eſt obſeruandum comparari Virginem in pulchritudine vrbi Hieruſalem, quia ſicut in nobiliſſima aliqua ciuitate, & quæ multa habet ad conſpectum præclara, non poſſunt omnia breui temporis ſpatio videri, ac notari: ita Virgo erat veluti vrbs quædam ampliſſima, cuius pulchritudo, decoriſque varietas non poterat facilè ſpectari. Erant nimirum in ea multæ viſendæ ſpirituales virtutum porticus, multa palatia, multa atria, turres, propugnacula, excelſa, ac ſublimia ædificia, & reliqua omnia, quæ in vrbe aliqua nobiliſſima reperiri ſolent. Hinc eſt, quòd D. Ioan. Damaſ. orat. 1. de Natiuit. Mariæ pulchrè appellauerit Virginem venuſtatem naturæ. *O Deo,* inquit, *digna filia, humana natura venuſtas, primigena matris Eua correctio, mulierum ornamentum: certabant inter ſe ſecula, quod nam ortu tuo gloriaretur.* Hanc Virginis pulchritudinem duæ præter morem elegantes fœminæ adumbrarunt, vna Eſther, de qua dicitur eius libro cap. 2. *Erat Eſther formoſa valdè, & incredibili pulchritudine, omnium oculis amabilis, & gratioſa videbatur:* Altera Iudith, cuius miram pulchritudinem demirãtes Aſſyrij dicebant: *Non eſt talis mulier ſuper terram in aſpectu, in pulchritudine & in ſenſu verborũ.* Iudith. 11. Vnde & filię Hieruſalem cum Virgine loquentes dicebant Cant. 5. *Quo abijt dilectus tuus ò pulcherrima mulierum?* Id quod dixerunt, cum ipſa culturã corporis negligeret, neque ardorem ſolis multũ curaret naturalis decoris conſeruandi gratia, vt ipſamet confitetur Cant. 1. *Nolite me conſiderare, quòd fuſca ſim, quia decolorauit me ſol.* Itaque cum decolorata à ſole eſſet, adhuc tamen illam filiæ Hieruſalem ex oris lineamentis pulcherrimam mulierum appellabant.

Cant. 6. 3.

B Virgo vrbs, in qua multa viſenda.

D. Ioã. Da.

Itẽ humana natura venuſtas.

Eſth 2. 15.

Virginis pulchritudo in Eſter, & Iudith adũbrata.

Iudith. 11. 19.

Cant. 5. 17.

Cant. 1. 6.

3 Quęrit Dionyſ. Cart. lib. 1. de laudib. Virginis cap. 36. num ſupernaturalis aliquis ſplendor in Virginis vultu radiaret? Cui dubitationi reſpondet interiorem illam Virginis puritatem, & ſanctitatem in eius facie viſibiliter radiaſſe, tantamq; fuiſſe, vt opus fuerit eiuſmodi radiationem diuinitus tẽperari, quo poſſet cum hominibus conuerſari. Idque probat ex eo, quòd q̃ plurimi ſancti cum ex contemplatione egrediebãtur, igneum quendam ſplendorem vultu ipſo præferebant, & roſeo quodam colore, lumineque Diuino perfundebantur. Præterea ſi Moyſi accidit ex conſortio Domini, vt vultus eius tanto ſplendore emicaret, vt non poſſent filij Iſrael in faciem eius intendere, opuſque eſſet velo faciem operire. Exod. 34. cur id denegandum ſit Virgini, cuius tanta erat cũ Deo familiaritas? In quo quidem Virgo beatiſſima ſimilis fuit filio, in cuius vultu docet D. Hieronym. ſuper 9. cap. Matthæi quendam radium Diuinitatis coruſcaſſe, quo omnium animos ad ſui amorem pertrahebat: indeq; factum, vt non temere Matth. vno tm̃ eius verbo incitatus teloniũ reliquerit, Chriſtoq; adhæſerit. *Certè,* inquit Hier. *Fulgor ipſe, & maieſtas Diuinitatis occulta, qua etiam in humana facie relucebat, ex primo ad ſe videntes trahere poterat aſpectu.* Sic igitur Virgo mira ſui vultus pulchritudine, cęleſtiq; quodam ſplẽdore exterius micante, videlicet ex interna mentis harmonia redundante oĩum ipſam intuentium amorem conciliabat. Illud tamen obſeruandum, cũ tam eximia eſſet Virginis

Dion. Cart. Supernaturalis ſplendor in vultu Virginis radiabat.

Exod. 34.

D. Hieron. Radius Diuinitatis ĩ vultu Chriſti coruſcabat.

ginis pulchritudo, nunquam tamen intuentes ad ſiniſtram aliquam cogitationem, vel motum, ſed ad caſtitatem, puriſſimumq; amorem incitaſſe, quemadmodum docet D. Ambroſ. libro de inſtitutione Virginis cap. 7. Diuus Bonauen. in 3. diſtin. 3. 1. par. art. 2. Alenſ. 3. p. ſummæ quæſt. 9. memb. 3. art. 1. vbi ait Virginem ſuo aſpectu concupiſcentiæ motus extinxiſſe, D. Thom. in 3. diſt. 3. quæſt. 1. art. 2. quæſtiuncula prima ubi id tribuit ſingulari effectui gratiæ, qua Virgo abundabat: aliàs enim naturalis forma ad id omnino non ſufficeret. Denique Titelman. in annotationibus in Pſ. 44. ſuper illa verba *ſpecioſus forma præ filijs hominum*. Non ſunt prætermittenda verba Ambroſij. *Tanta*, inquit, *erat eius gratia, vt non ſolùm in ſe virginitatem ſeruaret: ſed etiam ſi quos inuiſeret, integritatis inſigne conferret*.

D. Ambr. *D. Bonau.* *Alenſis.* *Aſpectus Virginis integritatem conferebat.* *D. Thom.* *Titelman.* *Pſal. 44. 3.* *D. Ambr.*

De ſpirituali Virginis pulchritudine in genere.

SECTIO IV.

1 *Corporis, mētisq; pulchritudo vnde oriatur.*

Sicut pulchritudo corporis ex apta membrorum compoſitione cum quadam coloris ſuauitate oritur: ita pulchritudo mentis ex virtutum inter ſe concinentium nexu, & varietate cum ſuauitate coloris, quē charitas utpotè ardens, & rubicunda virtutibus omnibus aſpergit, proficiſcitur. Igitur tanta fuit hæc in Virgine pulchritudo, vt Deus ipſe de tam perfecti operis elegantia quaſi iactabundus dixerit Cant. 6. *Auerte oculos tuos à me, quia ipſi me auolare fecerunt*. Quo loco eſt obſeruandum pro eo, quod 70. & nos habemus, *me auolarē fecerunt*, eſſe Hebraicè, חרחיבני a radice רחב, quæ ſignificat roborare, ſuperare, extolli, ſuperbire. Vnde R. Abraham ſic interpretatur: *Auerte oculos tuos à me*, quia ipſi fortiores fuerunt me, præualuerunt mihi, & abſtulerunt mihi robur meum, & dominium meum: quaſi nimirum Deus conſpecta Virgine tanto incitaretur amore, vt deliquium mentis pateretur: & præterea dominium ſui amitteret totum ſe Virginis eſſe confitens, quod proprium eſt amantium. Verum R. Salomon potius vult legendum eſſe: *Quia ipſi me ſuperbire fecerunt*; neque id pugnat cum editione vulgata: nam qui volant, ſe in altum extollunt, & in ſublime feruntur, quæ eſt ſuperbientium conditio. Quare iuxta hanc poſtremam translationem fatetur ſponſus ſe ad Virginis conſpectum quodammodo de ſua potentia, & ſapientia ſuperbire, qui tam eximium, & pulchrum opus potuit, & nouit effingere. Itaque quia conſpecta Virgine quodammodo, vt more noſtro loquamur, periculum arrogantiæ, & ſuperbiæ incurrebat, ſibique ipſe gloriabundus efferri, & ſuperbire videbatur, monebat huius periculi ſponſam, commendabatque, vt à ſe oculos interdum auerteret, ne de tanto opere ſe ſe præter morem iactabundus efferret. Atque huc videntur alluſiſſe adoleſcentulæ Hieroſolymitanæ, cum dixerunt Cantic. primo. *Recti diligunt te:* pro quo Septuaginta tranſtulerunt, *rectitudo dilexit te:* quæ verba Græci Patres volunt eſſe adoleſcentularum quæ cum viderent ſponſum conſpecta ſponſa animo deficere, & mētis pati deliquium, manifeſtè coniecerunt maximo in illam amore inflammari. Itaque per quandam inuidiam dicebant: *Rectitudo dilexit te*. O te, inquiunt, felicem, ò beatam, ſi quidem ipſamet rectitudo, hoc eſt, ſponſus, qui rectiſſimus eſt in amore, cuiuſque eſt certiſſimum, nulloque modo fallax de pulchritudine iudicium, te dignam præ cæteris amore ſuo iudicauit: quare iam nihil nobis ſupereſt, cur tecum de pulchritudine certemus.

Cant. 6. 4. *Septuag.* *R. Abrahā.* *De pulchritudine mentis Virginis quā glorietur Deus.* *R. Salomon* *Cant. 1. 4.*

Hæc ſpiritualis pulchritudo Virginis duplici, eaque elegantiſſima ſimilitudine explicatur in libro Cantic. Vna eſt illa, quæ habetur cap. primo, vbi poſtquam ſponſus eam pulcherrimam inter mulieres appellauerat, ſubiecit: *Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te amica mea*, hoc eſt ad literam: In curribus Pharaonis euertendis, ac diſſipandis ſimilis fuiſti equitatui meo firmiſſimo. Ea verò ſimilitudo videtur primo aſpectu ab inſtituto aliena: quid 2

Cant. 1. 9. *Pulchritudo mentis Virg. equitatui Pharaonis aſſimilatur.*

 enim

enim conuenientiæ habet cum equitatu pulchritudo? ſed tamen aptiſſima eſt ad explicandam vim, qua pulchritudo Virginis, hominum, Angelorũ, imo & Dei ipſius amorem ſibi conciliabat, & quodammodo expugnabat, quaſi ſponſus diceret: Vſque adeo pulchritudine excellis, vt oris tui ſpecies ſit veluti equitatus quidam potentiſſimus ad omnium animos vincendos. Vt enim in bello equitatus plurimum poteſt, eoq; immiſſo acerrimum ſolet eſſe, cruentúque certamen: ita virtutes omnes, prærogatiuęque Virginis à charitate quaſi duce inſtructæ erant veluti quidã equeſtris exercitus ad omnium animos per amorem vincendos potentiſſimus. Eandem ſimilitudinem continent verba illa Cant. 6. *Pulchra vt luna, electa vt ſol, terribilis vt caſtrorum acies ordinata*. Vt quid enim lunæ, ſolisque pulchritudinẽ cum caſtrorum terrore coniunxit? nimirum acies inſtructa eſt ad aſpectum pulcherrima, & cum quodam mentis ſtupore admirabilis: hanc enim vim habet vox illa, *terribilis*. Præterea eſt ad quamlibet arcem oppugnandam, & expugnandam potẽtiſſima: quare ſignificatur Virginis pulchritudinem, quæ ex multarum virtutum varietate conflatur, veluti numeroſum quendam exercitum eſſe, & aciem inſtructam potentiſſimam ad quodlibet ferreum pectus molliendum: imo & eſſe non quouis modo ad aſpectum pulchram, ſed cum quodam quaſi mentis ſtupore: quia videlicet intuentes non in admirationem tantum, ſed in ſtuporem conuertit, quæ ſumma eſſe poterat pulchritudinis in Virgine amplificatio.

Virginis virtutes equeſtris exercitus.

Cant. 6. 9.

3 Altera ſimilitudo deſumitur à palma, & habetur Cantic. 7. *Quàm pulchra es, & quàm decora chariſſima in delicijs, ſtatura tua aſſimilata eſt palmæ*. Alij transferunt ex Hebræo: *Quàm pulchra es, & quàm iucunda ò amor in delicijs? hæc ſtatura tua ſimilis eſt palma*. Quibus verbis commendatur Virgo à totius corporis elegantia, aptaque membrorum omnium conformatione, quæ tam eximia eſt, vt propterea Virgo ipſemet amor videri poſſit. Deinde comparatur ſtatura eius palmæ, tum propter altitudinem, & proceritatem, quæ multum facit ad pulchritudinem; tum vt indicetur ipſam inter omnes pulchras fœminas palmam præripere pulchritudinis. Itaque *ſtatura tua aſſimilata eſt palmæ*, hoc eſt, reliquos omnes Sanctos ſpirituali pulchritudine, & elegantia antecellis, cum ipſiſque cõparata, victricis palmæ inſtar obtines. Accedit, quòd palmæ folium refert ſpeciem gladij: itaque tot quodammodo gladijs armatur palma, quot folijs veſtitur. Ita nimirum Virgo quot virtutibus, donis, prærogatiuiſque exornatur, tot quaſi fortiſſimis, & acutiſſimis armatur gladijs ad omnia ſibi per amorem ſubijciẽda. Quòd enim pulchritudo appelletur gladius in ſacris literis, perſpicuum eſt ex Pſal. 44. *Accingere gladio tuo ſuper femur tuum potentiſſime*: quo, inquam, gladio? *Specie tua, & pulchritudine tua intende, proſpere procede, & regna*. Tua enim pulchritudine Rex Meſſia tã quam gladio tuo, hoc eſt, tibi proprio, quippe cũ tibi ſit propria pulchritudo & manſuetudo, proſperè procedes, imperioſeque regnabis.

Cant. 7. 6.

Pulchritudinis ſpiritualis palmam præripit B. Virgo.

Pſal. 44. 4.

4 Nec verò mirum videri debet tam pulchram prædicari Virginem: ſiquidem in ea Deus creaturarum omnium pulchritudinem coniunctam eſſe voluit, fecitque eam quaſi breuiarium, & epitomẽ omnium perfectionum. Imò videtur Deus diligenter in creaturis ſibi ex æternitate obiectis notaſſe, quid in ſingulis emineret, vt totum id conferret in Virginem: quòd non obſcurè Eccleſia docet, cum Virgini accommodat locum illum Prouerb. 8. *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum: ab æterno ordinata ſum. Nondum erant abyſſi, & ego iam concepta eram: quando præparabat cælos aderam, cum eo eram cuncta componẽs*. Quid enim aliud eſt affuiſſe Virginem Deo mundum mente deſignanti, & ex æternitate molienti, niſi in illa creaturarum archetypa molitione Diuino intellectui obiectam fuiſſe, quaſi iam tunc Deus in ſingulis creaturis inueſtigaret, quicquid in illis excelleret, vt inde decerptum in Virginem transfunderet: quemadmodum pictori magnum aliquod opus cogitatione verſanti, in omnibus alijs operibus ſemper illud ante oculos obuerſatur, quaſi in

Beata Virgo omnium perfectionũ epitome.

Prou. 8. 22

& in reliquis veluti prꝰludat,& manum exerceat, vt cum illi, quod mẽte voluit, manum admouerit, ſit iam apprimè exercitatus. Id ergo innuunt illa verba: *Ab æterno ordinata ſum. Ego iam concepta eram. Cum eo eram cuncta componens. Quando præparabat cælos, aderam.* Hæc enim omnia ſignificant Virginem ex æternitate Deo obiectam fuiſſe in omnib. efficiendis operibus quaſi opus quoddam eximium, ad quod perficiendum iam tunc ars Diuina ſeſe accingebat. Quòd verò in reliquis operibus quaſi præluderet,& manum quodammodò exerceret, non obſcurè elicitur ex illis verbis. *Ludens in orbe terrarum.* Denique artem ſuam Deus mirabiliter in Virgine commendauit: pro quo eſt obſeruandum ex Plin. lib. 35. cap. 10. Summam picturæ ſubtilitatem cerni in extremis lineis: *Corpora enim,* inquit, *pingere, & media rerum, eſt quidem magni operis, ſed in quo multi gloriam tulerint. Extrema corporum facere, & deſinentis picturæ modum includere rarum in ſucceſſu artis inuenitur. Ambire enim debet ſe extremitas ipſa, & ſic deſinere, vt promittat alia poſt ſe, oſtendatque etiam, quæ occultat.* Sic igitur artem ſuã Deus ſubtiliſſimam extremis in Virgine lineis ducendis mirificè oſtendit. Etenim cum omnia in Virgine ſint ſumma, & ad extremum perfectionis perueniant, quamcũque eius prærogatiuam conſideres, ex ea tanquam ex vltima linea intelliges innumeras alias occultari tanquam ex ambiente ſe extremitate, & multa alia poſt ſe quodammodo promittente.

In Virgine artem ſuã cõmẽdauit Deus.

Plinius.

Picturę ſubtilitas in quo cernatur.

De pulchritudine Virginis ſigillatim: & primum de pulchritudine capitis.

SECTIO V.

1\. VT Illuſtrior reddatur Virginis pulchritudo, quam generatim ſuperiori ſectione perſtrinximus magis, quàm deſcripſimus, operæpretiũ erit eam in ſingulis eius partibus contemplari ſumpto à capite initio. Igitur de capite Virginis ita legimus Cant. 7. *Caput tuum vt Carmelus.* Carmelus mõs eſt in Iudæa altiſſimus, & pulcherrimus, multiſque herbis odoriferis refertus, & veſtitus. Vnde ad explicandam Eccleſiæ Catholicæ felicitatem adhibuit Eſaias ſimilitudinem depromptam ex Carmelo monte capite 35. *Lætabitur deſerta, & inuia, & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans: gloria Libani data eſt ei, decor Carmeli, & Saron.* In quem locum Lyran. docet per tres iſtos montes, qui reliquis in Iudæa fertilitate, amœnitateque præſtabant, ſignificari, quicquid erat ſpiritualis amœnitatis in Synagoga, fuiſſe in Eccleſiam tranferendum: itaque dandam Eccleſiæ fuiſſe gloriam Libani, decoremque Carmeli,& Saron. Igitur Dionyſio Cart. articu. 24. ſuper Cant. per caput Virginis Sanctam eius voluntatem intelligit, quæ inſtar Carmeli montis in Deum ſemper altitudine ferebatur, & bonorum operum fructibus abundabat: additque poſſe etiã accipi eius intentionem in rebus omnibus altiſſimam. Sed vniuersè rectius per caput Mariæ animæ eius pars ſuperior intelligenda eſt, quæ Carmelo monti comparatur, tum quia ſublimitate, & pulchritudine reliquos omnes montes circa ſe poſitos, ideſt, reliquos omnes ſanctos longè ſuperat: tum ẽt, quia abundat omnium florum, odorumque ſuauitate, hoc eſt, omnium virtutum, & gratiarum fragrantia.

Cant. 7. 5.

Carmelus mons felicitatis eccleſiæ typus.

Eſ. 35. 1.

Dion. Cart. Virginis voluntas ſemper ferebatur ĩ Deũ.

Fragrãtia uirtutũ, & gratiarum B. Virginis.

2 Secundò. Erat Carmelus mons propter altitudinem, & viriditatem contemplationi aptiſſimus, quam ob cauſam Helias eo contemplandi gratia ſe recipere conſueuerat, 3. Regum 18. At quis locus ad contemplandum aptior capite Virginis, hoc eſt, ſuprema eius animæ parte, in qua tam multa Dei dona, prærogatiuæque reſplendent? in quem montem ſi quis per cõtemplationem aſcenderit, profectò in ſummam Diuinæ bonitatis, ſapientiæ, potentiæque admirationem rapietur. Alia quoque expoſitio in hanc eandem ſententiã colligitur ex Beda lib. 6. in Cant. vbi expendit, quòd Helias in monte Carmelo flexis genibus orauerit, & poſt longam ſiccitatem, à Domino pluuiam impe-

Carmelus contemplationi aptiſſimus.

3. Reg. 18.

Beda.

3. Reg. 18. trauerit, 3. Reg. 18. Ex quo deducit caput ſponſæ ſimile eſſe Carmelo, quia corda electorum, & ſublimia ſunt per conuerſationem, & Domino in ſe aſcenſum prębent per quotidianos virtutum profectus. Et prætereà quoniam Helias, ideſt, Chriſtus Dominus in his orat Patrem, & velut arentibus aruis pluuias de cælo euocat: quia hæc ad orandum Deum inuiſibiliter accendit, & pęr eorum preces, ac merita ſępius mũdo periclitanti ſua dona largitur. Quæ omnia multo maiore iure in Virginem conueniunt: ſiquidẽ in ſuperiori mentis eius parte tanquam in Carmelo mõte altiſſimo verus Helias Chriſtus orat Patrem merita matris ſimul cum ſuis Patri offerendo, multaque pro hominibus dona conſequitur: imò Virginem ipſam ad orandum quoque incitat, vt eius oratione, & inuocatione pluuia gratiarum arentibus peccatorum aruis infundatur. Quare ſi quis gratiarum pluuias à Deo cupit obtinere, in hunc Carmelum montem conſcendat, Virginemque aduocatam frequenter adhibeat.

B. Virgo Carmelo ſimilis ob multa.

3 Tertiò. R. Abeneſra vult Carmelum hoc loco non ſignificare, montem illũ in ſacris literis celebratiſſimum, ſed colorem coccineum: quòd enim eiuſmodi colorẽ nomen ipſum *Carmel* Hebraicè ſignificet, perſpicuum eſt ex 2. Paralip. 2. vbi pro eo, quod nos habemus, *Coccino*, eſt Hebraicè *Carmil.* Itaque iuxta hanc translationem proculdubio per caput Virginis accipienda eſt charitas, quæ caput, & princeps eſt virtutum reliquarum, meritoque Carmel, ideſt, punicea, ſiue coccinea appellatur, quia tota ardens eſt propter amandi feruorem. Non poteſt autem dubitari, quin charitas Virginis ardentiſſima fuerit, atque adeò coccino comparari debeat. Et quoniam Carmelus mons erat vberrimus, fontibuſque, ac riuulis amœniſſimus, ſemperq; virens pulcherrimis floribus, rectè charitatem Virginis adumbrauit, quæ vberrima fuit operibus, fontibuſque, & riuulis, qui in aliorum vtilitatem deriuabantur amœniſſima: deniq; virtutum omnium quaſi florum, ſemper virẽtium varietate gratiſſima. Porro Hebræi non legunt; *Caput tuum ſicut Carmelus*, ſed, *Caput tuum ſuper te ſicut Carmelus*, vt indicetur caput ſponſæ nõ fuiſſe ſuper humeros depreſſum, ſed ſupra humeros eminens, quod multum facit ad pulchritudinem: & in eo ſenſu, quem de Virgine perſequimur, illud ſignificat Charitatem Virginis eminentem fuiſſe, non humeris ipſis cohærentem, ideſt, operibus tantum reſpondentem, ſed altitudine, & eminentia omnia omnino opera tranſcendiſſe: itaque non contentam fuiſſe Virginem operibus, ad quæ lege tenebatur: (hoc enim erat depreſſum ſuper humeros habere caput,) ſed ſemper ad opera ſupererogationis aſpiraſſe, quod eſt eminens habere caput ſuper humeros. Poſtremò eſt aduertendum Carmelum interpretari ſcientiam circumciſionis: quoniam conſpecta Virgine noſſe omnes facilè poterant, quid in vita, moribuſque circuncidere oporteret: nimirum ex eius humilitate ſuperbiam, ex Virginitate libidinem, ex patientia iram, ex charitate inuidiam, denique ex ſanctitate malitiam reſecare omnes Virginis exemplo docebantur, vt meritò ſcientia circunciſionis appellari potuerit.

R. Abeneſ. 2. Paral. 2. Charitas Virginis ardentiſſima. Ad ſupererogationis opera aſpirabat B. Virgo. Ex Virgine quid in nobis reſecandum, diſcimus.

De Cæſarie Virginis.

SECTIO VI.

MAximi fit in fœminis criniũ pulchritudo, quibus in ſpirituali ſenſu cogitationes adumbrantur, vt aliàs fusè docuimus. Virginis igitur Cæſariem illis verbis commendat ſponſus Cant 4 *Capilli tui ſicut greges tonſarum, quæ aſcenderunt de monte Galaad*: quę eadem ſimilitudo reperitur cap. 6. Alia quoque ſimilitudo adhibetur Cant. 7. *Coma capitis tui ſicut purpura Regis, iuncta canalibus*: Et vniuersè crinium Virginis decorem ſuſpiciens ſpõſus dixit Cant. 4. *Vulneraſti cor meum ſoror mea ſponſa, vulneraſti cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui.* Cant. 4. 1. Cant. 6. & 7. 5. Cant. 4. 9.

Primum agendum de priori ſimilitudine, in qua illud meritò quærat aliquis, quo nexu, & conuenientia crines ſponſę gregibus caprarum Galaaditicarum 1

Sponſæ crines caprarũ Galaa-

rum

...diticarum cur comparentur.

rum ſimiles dicantur, quod proculdubio non de capris ipſis, ſed de caprarum pilis accipiendum eſt. Cæterùm rectè dictum putabit, ſi conſideret Galaaditicas capras fere, aut nigras eſſe, aut ſubrufas. Quoniam igitur eiuſmodi color laudari ſolet in crinibus, idcirco ea ſimilitudo adhibetur ad explicandã crinium ſponſæ pulchritudinem. Nec verò quibuſlibet capris, ſed capris tonſis comparantur, vt crinium æqualitas explicetur. Quod ad rem attinet, niger color capillorum ſignificat inexplicabilem perfectionem Virginis in cogitationibus, vel minimis, quæ capillorũ nomine exprimũtur: nigredo enim obſcuritatem cõtinet, ſimulque aſpectum congregat: quo fit, vt vna ex parte cogitationum Virginis pulchritudo ad ſe rapiat, & quodammodo congreget, & colligat vniuerſam intelligendi aciem: & nihilominus ex altera ab omni eo aſpectu ſimul vnito, & collecto penetrari, & inſpici omnino non poſſit ob ſummam nigredinem, ſiue obſcuritatem, quam tanta perfectio ſecum affert, propter quam quodammodo eſt inexplicabilis. Hanc enim eandem ob cauſam ſponſa de ſponſi cæſarie dixit Cant. 5. *Coma eius, ſicut elatæ palmarũ, nigra quaſi coruus:* quæ eſt expoſitio Theodoreti. *Dicuntur,* inquit, *coma eius nigra, vt per profundum, & obſcurum colorem abdita, & inacceſſa incarnationis eius ratio declaretur.* Imò expoſitio trium Patrum, cum per comas accipiat bonas Patris volũtates à Chriſto impletas, docet appellari nigras inſtar corui eandẽ ob cauſam: quia nimirum imperueſtigabili Diuinorum iudiciorum ratione mentis oculos in contemplatione corroborant: nam vt color albus viſum diſgregat, ita niger confirmat. Nec verò hoc tantum accipi debet de vniuerſa Virginis cæſarie, ideſt, de omnium cogitationũ eius multitudine, ſed de qualibet etiam, vel minima, vt vel vna Virginis cogitatio omnem creatum intellectum, mentiſque aſpectum quaſi colligat, congreget, & requirat: & tamen omnino inſpici propter nigredinem non poſſit. Idcirco enim ſponſus Cant. 4. vulneratũ ſe confitetur, vel vno Virginis crine, ſeu, vt etiam dicere potuiſſet, ligatum, & illaqueatum quaſi fortiſſimo vinculo. *Vulneraſti,* inquit, *cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui.*

Cogitationum Virg. pulchritudo, & perfectio inexplicabilis.

Cant. 5. 11.

Theodor. Myſterij incarnationis obſcuritas.

Cant. 4. 9.

2 Subrufi etiam dicuntur crines Virginis, qui color ardens eſt, & quodammodo aureus, & in fœminarum crinibus maximè commendabilis: quia omnes eius affectus, cogitationeſque ardentes erant, & charitate aureæ. Et quoniam interdum fœminarũ crines vſque adeo excreſcunt, vt totum corpus cooperiãt: quid pulchrius Virgine, quę aureis ſuis crinibus, ideſt, aureis cogitationibus, & affectibus tota cooperta, tota etiam aurea apparebat; imò non tantum aurea, ſed & veluti aurum ipſum ſplendebat propter charitatis affluentiam, & redũdantiam, quæ in omnibus eius actionibus quaſi aurum rutilabat? Atque hanc potiſſimum ob cauſam Virgo charitas ipſa, ſiue amor per antonomaſiam appellatur, ſemel quidem Canticor. 2. vbi ſponſus ita loquitur: *Adiuro vos filiæ Hieruſalem, per capreas, ceruoſq; camporum, ne ſuſcitetis, neque euigilare faciatis dilectam, quoad vſque ipſa velit.* Quo loco Septuaginta, pro *dilectam,* tranſtulerũt, *dilectionem,* ſiue *amorem,* quod magis adhuc ardentiſſimum Virginis amorem declarat, cum non tantum charitas, ſed dilectio ipſa nominetur. Hanc enim vim habet verbum Græcum ἀγάπη, tum, quia ſemper fere erat in actu charitatis; tum, quia quicunque eam aſpiceret, quàm primum eius caſto amore accenderetur. Sed illud magis ad literam, ſponſum appellare Virginem *amorem,* ſiue *dilectionem,* ideſt, amorem ſuum, delicias ſuas: id deniq;, in quo eius amor continuò verſaretur. Deinde iterum appellatur charitas, ſiue amor Cant. 7. vbi eam ſponſus ſic per admirationem alloquitur: *Quam pulchra es, & quàm decora chariſſima in delicijs?* Quo loco ſimiliter Septuaginta, pro *chariſſima,* tranſtulerunt ἀγάπη: & ſimiliter Hebraicè eſt אהבה, quę vox propriè amorem ſignificat, vt patet 2. Reg. 1. cum de Ionatha dicitur, quòd eſſet amabilis ſuper amorem mulierum. Meritò igitur Virgo amor ipſe, ſiue charitas dicitur, cum quanta ſit, charitas, & amor ſit, tota nimirum cooperta aureis ſuarum cogitationum crinibus. Nec verò prætereundum

Affect. Virginis, & cogitationes charitate aureæ.

Cant. 2. 7. B. Virgo per antonomaſiam charitas, ſiue amor.

Item & delicia.

Cant. 7. 6.

2 Reg. 1.

dum eſt, ꝙ præcipuè capreis Galaaditicis cōparatur: ſonat enim Galaad aceruum teſtimonij. Quod mirè ét quadrat in Virgine, in qua omnia omnium gentium teſtimonia coaceruantur, cum ab omnibus gẽtibus teſtimonium accipit probitatis: eam enim uel ipſi fidei hoſtes ſuſpiciunt, & admirantur, quemad-

Luc. 1. 48

modum ipſa prænunciauit Luc. 1. *Ecce,* inquit, *ex hoc beatam me dicent omnes generationes.* Denique quod ſpectat ad poſteriorem ſimilitudinem, qua Cant. 7. comæ capitis eius dicuntur eſſe ſicut purpura Regis iuncta canalibus, iam ſuperius annotauimus Septuag. tranſtuliſſe: *Cæſaries capitis tui ſicut purpura: Rex ligatus in canalibus.* Itaque crines Virginis purpuræ comparantur propter colorem purpureum, qui eſt pulcherrimus, & regalis, imo etiam cœleſtis. Deinde in eius crinibus Rex ligatus apparuit: quoniam Rex ille cęleſtis vinciri, & ligari ſe patiebatur Virginis crinibus tanquam regalibus, & aureis quibuſdam vinculis, vt iam ſuperius diximus, vbi etiam explicauimus, cur canalibus comparentur.

De pulchritudine oculorum in Virgine.

SECTIO VII.

1 PVlchritudinem oculorum Virginis deſcripſit ſpōſus duplici ſimilitudine, quarũ altera habetur Cant. 1. *Oculi tui colũbarum:* & Cantic. 4. *Oculi tui columbarum abſque eo, quod intrinſecus latet:* altera Cant. 7. *Oculi tui ſicut piſcina in Heſebon, quæ ſunt in porta filiæ multitudinis.* Vtraque hoc loco eſt à nobis explicanda.

Cant. 1. 15 & 4. 1. Cant. 7. 4.

Oculi colũbarum Palæſtinæ magnitudine præſtabant.

Quod ad priorem attinet, comparauit ſponſus Virginis oculos oculis columbarum, quæ in Palæſtina nutriebãtur, quarum oculi præſtabant & magnitudine, & ſplendore: Et quidem Rup. per *oculos columbarum* in Virgine intellexit ſeptem dona Spiritus ſancti: & idcirco dictum *columbarum,* nō columbę, eo quòd columba ſit Spiritusſancti ſymbolum, hoc ſenſu: *Oculi tui columbarum,*

Rupert.

Omnia Spiritus ſancti dona in Virgine.

id eſt, *oculi omnium gratiarum: omnium quippe gratiarum, ſiue ſpirituum tu effecta es particeps, ex quo me caſtis viſceribus ſuſcepiſti.* Hugo Card. & alij per *oculos columbarum,* quæ de ſimplicitate laudantur, intelligunt ſimplicem intẽtionem, hoc eſt, non duplicatam vel erroris, vel delectationis malitia. Verum rectius eſt, vt abſolutè intentionem Virginis in omnibus per oculos accipiamus, quæ ſemper in Deum reſpiciebat. Quòd enim intentio in ſacris literis oculo comparetur, perſpicuum eſt ex Matth. 6. *Si oculus tuus ſimplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit;* ſolis enim operibus ex bona intentione perfectis remuneratio à Deo tribuitur: quemadmodum ſignificauit Apoſtolus, cum dixit ad Rom. 2. *Qui reddet vnicuique ſecundum opera eius: ijs quidem, qui ſecundum patientiam boni operis gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam,* id eſt, ijs qui Dei honorem ſpectant per rectam intentionem. Hoc ſenſu accipit Diuus Gregorius homil. 4. ſuper Ezech. illud cap. 1. quod dicitur de animalibus: *Et facies eorum, & pennæ eorum extenta deſuper. Facies,* inquit, *& pennæ extenta deſuper deſcribuntur, quia omnis intentio, omniſque contemplatio ſanctorum ſuper ſe tendit, vt illud poſſit adipiſci, quod in cæleſtibus appetit. Nam qui bona agere videtur, & per hæc non Deo, ſed hominibus placere deſiderat, intentionis ſuæ faciem deorſum premit: & qui in contẽplatione Dei, non dulcedine beatitudinis ſatiari appetit, ſed doctus videri, iſte nimirum intellectus ſui pennas deſuper non extendit.*

Hugo Car.

Virginis intentio ſemper in Deũ.

Matt. 6. 22

Rom. 2. 6.

D. Greg. Ezech. 1. 12

Cæterum Virgo beatiſſima & faciẽ, & pẽnas deſuper extentas habuit, quia omnes eius intentiones ſiue in agendo, ſiue in contemplando ad ſolius Dei cultum, honoremque referebantur: id quod ipſamet ſignificauit primis illis verbis ſui Cantici Luc. 1. *Magnificat anima mea Dominum.* Quo loco eſt aduertendum, non dixiſſe Virginem: *Magnifica anima mea Dominum,* quaſi excitãdo animam ad magnificandum Deum, ſed dixiſſe: *Magnificat,* vt intelligeremus non opus fuiſſe animam illam excitari, quæ continuò Deum magnificabat. Nimirum reliqui omnes ſancti citharæ quidem fuerunt, quæ Dei gloriam con- 2

Luc. 1. 46.

Beata Virgo Deũ continuo magnificabat.

concinebant: ſed tamen interdum per carnis fragilitatem diſſonabant: vnde opus erat, vt ſubinde ad harmoniam, & concentum reducerentur: quò videtur ſpectaſſe Regius vates, cum dicebat
Pſal. 102.1 Pſal. 102. *Benedic anima mea Dominum:* videlicet indicans ſuam ipſius animam citharam quandam eſſe, quæ interdum à Dei gloria concinenda ceſſabat, atque adeo neceſſe habebat iterum ad Deum benedicendum excitari, & quodammodo attēperari.
B. Virgo Spiritus S. cithara nunquam diſſona. At Virgo beatiſſima, quoniam perpetuò Deum benedicebat, nihilque non ad eius gloriam referebat, cithara erat Spiritus S. ſuauiſſima, harmoniam, & concentum ſemper retinēs: quæ videlicet nunquā diſſonuit. Quare meritò Virgo non dixit, magnifica, ſed: *Magnificat anima mea Dominum.* Illud ēt obiter obſeruandū illum appellari magnificum, qui grandia tribuit: quam ob cauſam humanitas Chriſti dicitur *Magnificentia*
Pſal. 8. 1. Pſal 8. *Eleuata eſt magnificentia tua ſuper cælos:*
Deus per Chriſti humanitatem magnificus apparuit. quia Deus per humanitatem ſe oſtendit ſummopere magnificū eximia beneficia hominib. conferendo: quāquā ēt magnificentię nomine eo loco ipſa Dei munificentia accipi poſſit. Virgo igitur magnificare Deū dicitur, quia non quibuſuis laudib. ſed ſummis, & eximijs Dei prædicat magnitudinē.

3 Sed magnam habent difficultatē verba ſequentia: *Abſque eo, quod intrinſecus latet:* quæ neceſſariò ad perfectam huius loci intelligentiam explicāda ſunt.
Cant. 4. 1. 10 Ea verò bis leguntur Cant. 4. primum, cum dicitur: *Oculi tui columbarum abſq; eo, quod intrinſecus latet:*
Cãticorum locus obſcurus elucidatur. deinde, cū ſubiungitur: *ſicut fragmen mali punici gena tua abſq; eo, quod intrinſecus latet:* & pręterea, c. 6. vbi eadem ſententia totidem
Cant. 6. 7. verbis repetitur: *Sicut cortex mali punici gena tua abſq; occultis tuis.* Quibus omni-
Septuag. bus in locis Septuag. tranſtulerūt: *extra ſilentium tuum:* eodem modo tranſtulit
Symmach. Symmachus: in Hebræo reſpondet verbum צמתך. Contendit autē D. Hiero. in comment. ſuper c. 47. Iſa. eam vocem ſignificare pudēda mulieris, & ita accipiendā eſſe in Canticis, atque idcirco à Symmacho, & Septuag. tranſlatū fuiſſe *ſilentium, & taciturnitatem,* τὴν σιώπησιν, quod eiuſmodi partes præ verecundia, & modeſtia taceri debeant. Nam quòd vox Hebræa eam ſignificationē habeat, probat D. Hieron. ex eod. c. 47. Iſa. vbi ad *Iſa. 47. 2.* Babylonem ſub typo fœminæ dicitur: *Denuda turpitudinem tuam:* vbi ad literā ſermo eſt de fornicationib. Babylonis, & manifeſtè turpitudinis nomine obſcęnæ meretricis partes innuuntur, haberurque eo loco eadem vox Hebræa. Verùm hæc vſque adeo diſplicuerunt Luyſio Legionenſi in ſuis comment. ſu- *Luyſ. Leg.* per Cantic. vt acriter Hieronymum incuſet, quòd putauerit rem omnium turpiſſimam à Spiritu S. nominatā fuiſſe. Itaque contendit nomen *tſamatech,* eo loco Canticorum ſumi pro ea capillorum parte, quæ fronti, & temporibus imminet, ſub quibus oculi latentes, atque micantes quodam veluti errore capillorum, & incerto motu pulchriores apparere ſolent. Quare Legionenſis verbum *tſamatech,* non deducit à *tſama,* vt deduxit Hieron. ſed à nomine *tſamam,* quod ſignificat cincinnum capillorum, quo etiam modo deduxit Sanct. Pagn. in ſuo Hebraico dictionario, & Lexicō Complutenſe, imò & Rabbini Hebræi in expoſitione ſuper Cantica. Quamquam verò Hieronymi ſententiam magis probamus, quippe, qui Hebrææ linguæ peritia, vel ipſos Rabbinos Hebręorum ſuperauit: tamen hæc etiam Legionenſis expoſitio probabilis eſt. Quare iuxta illam, cum dicitur: *Oculi tui columbarum, abſque eo, quod intrinſecus la-* *Intentionis pulchritudo plus latebat, quā apparebat in Virgine.* *tet:* ſignificatur tantam eſſe oculorum Virginis, hoc eſt, eius rectæ intentionis pulchritudinem, vt multò plura lateant quamlibet etiam perſpicaciſſimā videndi aciem, quàm ſint illa, quæ exterius apparent.

Elegans quoque eſt Septuag. tranſla- 4 tio: *Extra ſilentium tuum,* vel *Extra taciturnitatem tuam:* quæ illud ſignificat tantam eſſe B. Virg. præſtantiā, ut dici nequeat, ſed ſilētio tantū explicari poſſit. Itaque eius perfectionem inexplicabilē *Virginis præſtātia inexplicabilis.* eſſe, ſatiusq; multò eſſe, ut ille alius dixit de Carthagine, ſilere, quàm pauca dicere: quo eodem ſenſu dictum eſt de Deo Pſal. 64. *Te decet hymnus Deus in Siō:* *Pſal. 64. 12* pro quo eſt in Hebræo, quemadmodum tranſtulit D. Hieron. *Tibi ſilentium laus Deus in Sion:* quibus uerbis ſignificat maximè propriam laudē Dei eſſe ſilentiū, quia

quia nimirum eius immenſa magnitudo comprehendi nequeat. *Munſter.* *Campen.* *Caiet.* Munſter. Cãpenſ. & Interpres pro Caiet. vertunt: *Te expectat laus Deus in Sion*, hoc eſt, vt Caietanus interpretatur: In Sion Deus Deus laudaberis, vbi extructum eſt tabernaculum. Quamquam alia poteſt afferri expoſitio: *Te expectat laus*, ideſt, laus omnis conſequi te minimè poteſt, ſed quaſi expectat, vt te captui noſtro accommodes, quò in te laudando verſari poſſit *Sanct. Pag.* Sanct. Pagninus, & alij transferunt: *Tibi ſilet laus*, hoc ſenſu: Laus omnis tibi ſilentiũ eſt, ſeu quãtũcũque te laudib. efferamus, perinde eſt, atque ſi omnino ſileamus, quia laus omnis noſtra præ tua magnitudine nihil eſt, & ſilentium potiùs, quàm laus exiſtimanda. Quæ omnia ſuo modo in Virginem conueniũt, de qua propterea meritò ab ſponſo non ſemel inculcatur: *Extra ſilentium tuum, extra taciturnitatem tuam, abſque occultis tuis*, hoc eſt, omnis tua pulchritudo ſilentium quoddam eſt, & taciturnitas, tum, quia ſilentio potiùs honoranda eſt, quàm impari laude, balbutientibusq; vocibus commendanda: tum etiam, quia quicquid de te dicatur, tam longè abeſt à tua eximia dignitate, vt ſilentium potiùs, & taciturnitas laus omnis appellanda videatur. Accedit, quòd tua eximia magnitudine ſanctis omnibus impoſuiſti ſilentium, imò & creaturis omnibus, ne poſſent tecum de perfectione, & pulchritudine contendere. Atque hæc de priori ſimilitudine.

Lausnoſtra præ Dei magnitudine, nihil eſt, & ſilentium.

B. Virgo ſilẽtio potiùs honoranda quãimpari laude commendanda.

5 Pro poſterioris intelligentia aduertendum eſt primò Heſebon, ſiue Hesbõ vrbem eſſe citra Iordanẽ in ſorte filiorũ Ruben, in qua olim fuit Regia Seõ Regis Amorrhæorum ſtagnis, aquiſque abundantem. Deinde obſeruãdum pro eo, quod nos habemus, *filia multitudinis*, eſſe Hebraicè, בת רבים, quod nomen proprium eſt eius portæ, ad quam iſtæ piſcinæ dicuntur fuiſſe, quæ appellabatur porta, בת־רבים, ideſt, *filia multitudinis*, quòd iuxta illam forum eſſet peramplum, & hominum frequentia celeberrimum. Tertiò notandum in oculis præcipuè laudari magnitudinem, ſplendorem, ſerenitatem. Quia igitur piſcinę illæ amplæ erant, aquaſque habebant clariſſimas, & ſtabiles: idcirco Virginis oculi eiuſmodi piſcinis comparantur, laudanturque à magnitudine, ſplendore, & ſerenitate. Hæc enim omnia habuit Virginis intentio, quæ ampla fuit per multitudinem operum, ſplendidiſſima propter puritatem: denique ſereniſſima, quia nullam, vel minimam perturbationem admiſſam habuit.

Heſebõ vrbs citra Iordanem.

Virg. oculi cõparantur piſcinis in Heſebon.

De pulchritudine genarum in Virgine.

SECTIO VIII.

1 PRæcipuum quiddam in facie ſunt genæ, quas non præteriuit ſponſus, cũ dixit Cantic. 4. *Sicut fragmen mali punici, ita gena tua.* *Cant. 4. 3.* Sciendum autem Hebraicè pro genis eſſe vocem רקתך, quæ propriè tempora ſignificat à radice רקק, ideſt, attenuare, eo quòd cutis temporum tenuiſſima ſit: & ita ſumit eam vocẽ hoc loco Sãct. Pagnin. *Sanct. Pag.* Verũ Septuag. *genas*, ſiue *malas* tranſtulerunt: *Sept uag.* Rabbi Abeneſra probabilius exiſtimat vocem Hebræam transferendam eſſe *florem mali punici*, qui totus eſt rubore perfuſus. *Rabbi Abeneſra.* Igitur Beda per genas verecundiam deſignari putat: *Beda.* quia illas nobis erubeſcentibus ſolet rubor perfundere: ſimileq; colorẽ facies contrahit illi, quem præſefert cortex mali punici. Eodẽq; modo interpretatur Rupert. de Virgine locum intelligens, quã meritò ſponſus à verecundia cõmẽdat; *Rupert.* qm̃ eſt vna ex præcipuis adoleſcẽtium, virginũq; virtutibus, iuxta illud Eccl. 26. *Gratia ſuper gratiam mulier ſancta, & pudorata.* *Eccl. 26. 19.* Vnde D. Ambroſ. lib. 2. in Luc. *D. Ambr.* expendens verba illa, c. 1. *Ingreſſus Angelus ad eam dixit: Aue gratia plena. Quæ cum audiſſet, turbata eſt in ſermone eius. Diſce*, inquit, *Virginem moribus; diſce Virginẽ verecundia; diſce Virginem oraculo; diſce myſterio. Trepidare virginum eſt, & ad omnes viri ingreſſus pauere, omnes viri affatus vereri. Diſcant mulieres propoſitũ pudoris imitari.* *Luc. 1. 28.* Idemq; Ambroſ lib. 3. de virginibus ponderas, quomodo Rebecca Iſaac ſponſo ſuo cõſpecto vultum pallio operuit Gen. 24. ſic ait. *In virginibus pudor ornat ætatem; taciturnitas cõmendat pudorẽ.* *Gen. 24.*

Verecundia ex præcipuis uirginũ uirtutibus.

Rebecca exemplũ pudoris.

An

An verò mediocre pudoris exemplũ eſt, quòd Rebecca, cum veniret ad nuptias, ſponſumq́; vidiſſet, velamẽ accepit? Et vtique pulchra virgo non decori timuit ſed pudori. Et paulò inferius. *Virginem mihi prius grauitas ſua nunciet pudore obuio* (vbi Ambroſius pudorem quaſi famulum virginis præeuntem appellat) *gradu ſobrio, vultu modeſto, & prænuntia integritatis anteeant ſigna virtutis: non ſatis probabilis virgo eſt, quæ requiritur, cum videtur.*

Pudor virginitatis famulus.

2 Eodem pertinet illud, quod Abimelech Rex Geraræ dixit Saræ Geneſ. 20. *Ecce dedi mille argenteos fratri tuo: hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui tecũ ſunt, & quocunque perrexeris, memento te deprehenſam:* qui locus eſt vnus ex difficilioribus in lib. Geneſ. Pro cuius intelligentia ſciendum eſt Hebraicè ſic haberi: *Ecce dedi mille argenteos fratri tuo. Ecce ipſe tibi operimentum oculorum omnibus, qui tecum ſunt, & increpata es.* Vbi pro, *ipſe*, eſt Hebraicè הוא, quæ vox referri poteſt & ad argentum, & ad fratrem: eſt enim Hebraicè argentum numero ſingulari. Et quidem ſi ad fratrem referatur, ita plerique interpretantur. Ecce dedi mille argenteos Abrahæ, quem tu falsò fratrem tuũ appellas: ipſe ſub nomine fratris erit tibi velamen oculorũ, ideſt, velamen verecundię, ſi minus caſta eſſe volueris. Aut etiam aliter: Ipſe erit tibi velamen oculorum, ſiue verecundiæ ad omnes, qui tibi voluerint hoc, quod tibi mecum accidit, exprobrare, habes, quo te excuſes dicendo ipſummet Abraham perſuaſiſſe tibi, vt eũ non virum, ſed fratrem diceres, ex quo diſcrimen adulterij incurriſti. Verùm alij meo iudicio planius & facilius pronomen הוא ad argentum referunt, vt dicatur Abimelech dediſſe Abrahę mille argenteos in velamen oculorum Saræ, ideſt, quibus velum emeret, quo ſe Sara velaret, oculosq́; occultaret prę reuerentia, ne alicui poſſet eſſe concupiſcentiæ occaſio. Itaque Abimelech cõmendaſſe Saræ pudorem, & verecundiam. Quam expoſitionem ſequutus eſt Lipom. in catena ſuper Gen. & Marginal. Scholiaſt. in Biblijs Sanct. Pagni. Hoc argumentum eleganter perſequitur Tertull. lib. de velandis virginibus, reprehendens morem ſui temporis, quo non ſolum nuptæ, & illæ virgines, quæ ad nuptias aſpirabant, ſed etiam virgines Chriſto dicatæ caput præſertim in Eccleſijs oſtentationis cauſa non velabant contra Apoſtoli præſcriptum, & inter alia hæc habet. *Tam ſancti viri eſt ſuffundi, ſi virginem viderit, quàm ſanctæ virginis, ſi à viro viſa ſit. Sed enim vera, & tota, & pura virginitas nihil magis timet, quàm ſemetipſam; confugit ad velamen capitis quaſi ad galeam, quaſi ad clypeum, qui bonum ſuum protegat aduerſus ictus tentationum. Indue igitur armaturam pudoris; circundue vallum verecundiæ.* Eleganter dixit Auguſt. epiſt. 202. ad Nectarium Dæmonem nulla hoſtia magis delectari, quàm ſi ipſi pudor immoletur. *Vt quiuis*, inquit, *intelligat, quale Dæmonium ſit, quod placari aliter non poteſt, niſi illi non ſanguis humanus, ſed multò ſceleſtius pudor humanus tanquam immolatus intereat.* Et meritò quidem Auguſtin. quoniam abiecto pudore nullum eſt ſcelus tam nefarium, quod non facilè ſuſcipiatur.

Gen. 20. 16

Geneſis difficilis locus explicatur.

Lipoman.

Scholiaſtes.

Tertullianus.

Velamen capitis in virgine, galea, & clypeus.

Pudor armatura caſtitatis.

D. Aug.

Dæmoni nulla gratior hoſtia pudore perdito.

3 Quoniam igitur Virgo beatiſſima exemplar erat omnis pudoris, & virginalis verecundię: idcirco genas habere dicit ſimiles cortici mali punici: id quod omnes ferè Doctores ponderant in eo, quòd intra ſui cubiculi penetralia ſe cõtinebat, & non obſcurè ſignificauit Lucas illis verbis, *Et ingreſſus Angelus ad eã.* quaſi videlicet in interiori domus parte reconditam. Vnde Euſeb. Emiſſen. in expoſitione Euangelij de Annũciat. *Non in plateis*, inquit, *erat; non in publico morabatur; intus erat; in penetralibus ſola ſedebat, nec tamen ſola tanto virtutum exercitu circunſcripta.* Et meritò Angelo conſpecto quodammodo trepidauit, vt annotauit Ambroſius, quoniam vbi timor, ibi & pudor: quemadmodũ Suidas dictum ab Epicharmo commmemorat. Et Tertull. in lib. de cultu fœminarum. *Qui præſumit*, inquit, *minus veretur; minus præcauet; plus periclitatur: timor fundamentum ſalutis eſt.* Legendus eſt D. Bernar. ſerm. ſuper *Signum magnũ*, quo loco poſtquam ruborem in facie gemmæ in diademate, & micanti in capite ſtellæ comparauit, ſubiunxit: *An verò quis putat, quòd hæc caruerit gratia, quæ gratia plena fuit? Pudibunda fuit Maria: ex Euangelio id probamus, vbi enim aliquando*

B. Virgo omnis pudoris exẽplar.

Luc. 1. 28.

Euſebius Emiſſenus.

Vbi timor, ibi et pudor.

Suidas.

Tertull.

Plus periclitatur, qui minus veretur.

D. Bern.

Rubor in facie, gẽma in diademate ex Bernar.

quando loquax, vbi præſumptuoſa fuiſſe videtur? Foris ſtabat quærens loqui filio, nec materna autoritate aut ſermonem interrupit, aut in habitationem irruit, in qua filius loquebatur.

4 Secundò. Comparantur genę Virginis non ſimpliciter *malo punico*, ſed *fragmini* mali punici: quoniam ſicut in malo punico quadam ex parte fracto, & aperto apparent grana illa purpurea, & pulcherrima: ita in facie Virginis pudore aſperſa eminebat omnium virtutum, & gratiarũ decor, atque elegantia, vt ei qui in eam intueretur, ſtatim ſeſe obijcerent quaſi mali punici grana purpurea omnium virtutum pulcherrima ornamenta. Aliam quoque eius rei cauſam affert Rupert. *Fragmen*, inquit, *mali punici & rubet, et amplius, quàm integrum malum, redolet. Sic tu* (loquitur cum Virgine) *et ſingulariter verecunda es, & multis per bonam opinionem bono exemplo proficis abſque eo, quod intrinſecus latet. O verè laudabilis verecundia, vbi & intus conſcientia munda, & foris facies eſt verecunda.* Poteſt & tertia reddi ratio: quoniam ſicut grana mali punici, non niſi fracto malo punico apparent, & rutilant: ita Virginis quemadmodum & reliquorum Sanctorũ virtutes eximiæ non ita reſplendent, niſi cum laboribus franguntur.

In Virginis facie omniũ gratiarũ decor.

Rupert.

Verecundia verè laudabilis quæ.

5 Tertiò. Iuxta Bedæ expoſitionem de Eccleſia genas mali punici Virgo habuit: quia de rubore in facie propter paſſionem filij non erubuit, imò de eo gloriabatur. *Malum enim punicũ*, inquit Beda, *quia roſei coloris eſt, paſſionis Dominicæ myſterium adumbrat.* Hunc igitur colorem Virgo in facie habens non erubeſcat, quia de ſui filij morte, & paſſione non confundebatur; imò ipſam confuſionem, & ruborem tanquam gloriam reputabat. Quartò, & poſtremò iuxta tranſlationem R. Abeneſræ: *Genæ tuæ ſicut flos mali punici*: quid pulchrius, quam genas Virginis eſſe veluti flores mali granati? quaſi nimirum ex ipſius genis mala granata tanquam ex floribus pullularent. Sanè ita res habet: ex ipſius enim Virginis conſpectu, & conſuetudine Apoſtoli magis ad mortem pro Chriſto oppetendam fuerunt incitati, vt ipſi veluti mala punica fuerint ex Virginis genis tanquam ex floribus enata. Quod enim malum punicũ ſymbolum ſit martyrij, ſiue martyrum, docet multis in locis Diuus Gregorius.

Beda.

B. Virgo de filij paſſione non confundebatur.

R. Abeneſra.

Genæ Virginis flores mali granati.

Apoſtoli mala punica.

D. Greg.

De pulchritudine labiorum Virginis.

SECTIO IX.

LAbiorum pulchritudo, quę rubore præcipuè continetur, maximè etiam cõmendatur ab ſponſo in Virgine Cant. 4. *Sicut uitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce*: ſeu vt alij transferunt ex Hebræo: *Tanquam filum coccini labia tua, & ſermo tuus decorus eſt*. Et paulò inferius. *Fauus diſtillans labia tua ſponſa: mel & lac ſub lingua tua*. Quod ad rem attinet, per Virginis labia, eius in loquendo prudentia exprimitur, quæ vittæ coccineæ comparatur, quoniam ſicut fœminæ ſolent vitta coccinea crines, ne effluant, conſtringere: ita prudentiæ examine conſtringuntur ſermones, ne temerè effluant. Eſt autem ea vitta in Virgine coccinea: quoniam eius in loquendo prudentia, ſicut & reliquæ virtutes charitate rubebat. Hac de re loquitur D. Bern. ſerm. ſuper *Signum magnum*, vbi obſeruat nõ niſi quater loquutam Virginem legi in Euangelio: primò quidem ad Angelũ, ſed cum iam ſemel, atque iterum alloquutus eam fuiſſet: ſecundò ad Eliſabeth, quando vox ſalutationis eius Ioãnem exultare fecit in vtero, & ea magnificante Mariam ipſa magis Dominum magnificare curauit: tertiò ad filium, cum iam eſſet annorum duodecim, quòd ipſa, & pater eius eum dolentes quæſiuiſſent: quartò in nuptijs ad filium, & miniſtros: & is quidem ſermo certiſſimus index ingenitæ manſuetudinis, & virginalis verecundiæ fuit. Deinde obſeruat mirum eſſe, quòd Virgo nihil legatur dixiſſe neque Paſtoribus, neque Magis, neque Simeoni in templo. *Nunquid*, inquit, *non ab initio uenisse paſtores, & primam omnium Mariam inueniſſe leguntur? ſic & Magi quoque non ſine Maria puerum inuenerunt: & inducens in templum Domini templi Dominum multa quidẽ à Simeone audiuit tam de eo, quàm*

1

Cant. 4. 3. 11.

Virginis prudẽtia in loquendo.

D. Bern.

Beata Virgo quater locuta legitur in Euangelio.

Virginis mirum ſilentium.

de ſe ipſa: et tamẽ ad loquendũ tardat in omnibus, neque de ipſo incarnationis Dominicæ ſacramẽto quodcũque verbũ feciſſe reperies.

2 Hæc vitta, qua labia conſtringenda ſunt exemplo Virginis, alijs quoque ſimilitudinibus explicatur in ſacris literis.

Pſ. 140. 3.

Primum nomine oſtij Pſal. 140. *Pone Domine cuſtodiam ori meo, & oſtium circunſtantiæ labijs meis.* Rationem verò ſimilitudinis eam affert D. Gregor. lib. 7. Moral. cap. vlt. & 3. par. curæ paſtoral. admonitione 15. quia nimirum oſtiũ, & aperitur, & clauditur.

D. Greg.

Os congruo tempore, & aperiendũ, & concludendum.

Qui ergo, inquit, *ori ſuo poni non obſtaculum, ſed oſtium petijt, & apertè docuit, quòd & per diſciplinam retineri lingua debeat, & ex neceſſitate laxari, quatenus os diſcretum, & congruo tempore vox aperiat, & rurſus congruo taciturnitas claudat.* Quæ ratio etiam affertur à D. Chryſoſt. in comment. ſuper Pſal. 140. vbi addit rationem eſſe clauẽ huius oſtij. *Os,* inquit, *noſtrum perpetuò cuſtodiamus rationem ei tanquam clauem adhibentes.*

D. Chryſ. Ratio oris clauis.

Dicitur autẽ huiuſmodi oſtiũ, *oſtium circunſtantiæ*, hoc eſt, circunſtans: quia diſcretio, & prudentia debet totũ os ambire apponẽdo temporis, loci, perſonarum circũſtantias, vt meritò oſtiũ circunſtantiæ dici poſſit. Eſt & alia vis in eadem ſimilitudine, quòd ſicut in domum, quæ nullo clauditur oſtio, patet ſine delectu aditus vniuerſis, qui ingredi, egrediq; voluerint: ita per os, quod nullo diſcretionis oſtio clauditur, egrediuntur turmatim, ac temerè incondita verba, quæcunque in buccam venerint. Secundò. Non ſatis eſt hoc oſtium clauſum eſſe, niſi etiam vectibus & repagulis diligenter obſeretur: hoc enim etiam maximè commendant ſacræ literæ, veluti Eccli. 28. *Ori tuo facito oſtia, & ſeras,* ſeu vt legit D. Greg. in expoſitione 4. Pſal. Pœnitentialis: *Ori tuo fac oſtium, & vectem.*

Eccl. 28. 28

3 Tertiò. Tanta eſt bene loquendi, ſilentijq; ſuo tempore ſeruandi difficultas, vt ne oſtio quidem vectibus, & repagulis obſerato fidere quis debeat: ſed præter oſtium, & vectes adhibenda ſit diligens cuſtodia, & excubiæ ad cuſtodiendum oſtium, ne quis illud abſque neceſſitate detractis ſeris aperiat. Idcirco enim Regius vates dixit Pſalm. 140. *Pone Domine cuſtodiã ori meo.*

Silentij ſeruandi difficultas.

Pſ 140. 3.

Sicut enim obſeſſam vrbem non ſatis eſt claudere, ſed præterea opus eſt ad portarum cuſtodiam præſidium adhibere: ita non ſufficit arcem cordis, quæ continuò à Dæmone obſidetur, clauſo oſtio ſeruare, ſed præterea adhibenda eſt vigilantiſſima cuſtodia, quam D. Chryſoſt. loco citato vult eſſe memoriam mortis, quam ipſe pingit quaſi fœminam præferentem manu ignem inferni.

D. Chryſ. Mortis memoriam ut pingat.

Hunc, inquit, *adhibe ianitorem, & cuſtodem intentantem minas conſcientiæ, & hanc portam nunquam intempeſtiuè aperies, iuxta illud Eccl. 7. In omnibus operibus tuis memento nouiſſima tua, & in æternum non peccabis.*

Eccl. 7. 40.

Deinde aduertit nõ ſine myſterio mentionem fieri & *oſtij, & cuſtodiæ*, vt intelligamus huiuſmodi oſtium nec ſemper debere eſſe apertum; nec ſemper clauſum: ſed interdum aperiendum; interdum etiam claudendum, iuxta illud Eccleſ. 3. *Tempus tacendi, & tempus loquendi. Si enim,* inquit, *oporteret ora perpetuo patere, non facta eſſent porta: ſi autem perpetuò clauſa eſſe, non eſſet opus cuſtodia.*

Eccleſ. 3. 2.

4 Quartò. Frænos etiam adhibere iubemur ori quaſi indomito, & effrænato equo, Eccl. 28. *Facito frænos ori tuo rectos,* hoc eſt, vt interpretatur D. Ambroſius lib. 1. Officiorum, cap 3. *Reſtringatur lingua habenæ vinculis, frænos habeat ſuos, quibus reuocari poſſit.*

Eccl. 28 30 D. Ambr.

Eademq; ſimilitudine vſus eſt Iacobus Apoſtolus in epiſt. ſua canonica, cap. 3. *Si quis in verbo nõ offendit, hic perfectus eſt vir: poteſt etiam fræno circunducere totum corpus:* quibus verbis ſignificat eum, qui linguam nouit frænare, reliquum omne actionum ſuarum corpus poſſe gubernare: ſicut totus equus fræno ori adhibito regitur; quemadmodum ſtatim ſubiungit: *Si equis fræna in ora mittimus ad conſentiendum nobis, & omne corpus illorũ circunferamus.*

Iacob. 3. 2. 3.

Reget totũ corpus, qui linguam frænat.

Quintò. Non tantum frænos in ore, ſed etiã ſtateram in manu, cum loquimur, vt habeamus, admonemur Eccl. 28. *Verbis tuis facito ſtateram.* In quem locum D. Ambroſius loco proximè citato, *Profer,* inquit, *ſermones ad menſuram libra examinatos iuſtitiæ, vt ſit grauitas in ſenſu, in ſermone pondus, in uerbis modus.* Et D. Chryſoſtomus in Pſal. 140. eundem locum exponens, ſtateram, & lancem docet faciendam linguæ, vt non ſolum verba, quæ

Eccl 28. 29. D. Ambr. Sermones ad iuſtitiæ libram examinandi.

D. Chryſ.

Statera, vt auro, ſic facienda lingua. quæ oportet, efferamus: ſed etiam cum ea, qua par eſt, cautione veluti ponderantes expendamus. *Si enim*, inquit, *hoc facimus in auro: multò magis faciendum eſt in verbis, vt nihil deſit, nihil redundet*. D. *D. Ambroſ.* Ambroſ. legit: *Ori tuo fac iugum, & ſtateram:* per iugumque intelligit humilitatem, & ſubiectionẽ, vt lingua ſit ſubiecta rationi, eiuſque iugum libenter ſubeat. Atque hęc omnia Virgo Beatiſs. diligenter obſeruauit: ipſa nimirũ oris ſui oſtium claudebat, aperiebatque opportuno tempore; *Virg. verba ad iuſtitia libram examinata.* ipſa verbis ſuis fecit ſtateram ſingula prudẽtiæ libra examinans; ipſa aureos quoſdam ſilentij frænos ori admouẽdos exẽplo ſuo docuit; ipſa deniq; vitta coccinea ſermones cõſtrinxit, tum ne diffluerẽt, tum vt charitatis quaſi colore coccineo in proximorum vtilitatem ruberent, vt meritò ei ſponſus dixerit: *Vitta coccinea labia tua*.

5 Quamquã, & alia quoque ratio reddi poteſt, cur labia Virginis vittę coccineę comparentur, quæ ex Beda colligitur: *Beda.* quoniam ſcilicet Virgo ſermones ſuos paſſionis Dominicæ memoria ſolebat tingere, & veluti coccineos efficere. *Paſſio Chriſti uitta coccinea.* Adumbrari enim paſſionem Chriſti per filium coccineũ perſpicuũ eſt ex Ioſ. 2. *Ioſ. 2.* cum Raab meretrix ex feneſtra funem appendit coccineum, ad cuius conſpectum ſibi, domuique ſuæ parceretur, vt *Orig.* in eum locũ Origenes eleganter obſeruauit. Meritò autem memoria paſſionis Chriſti vittæ coccineæ cõparatur: quoniam, vt ait Beda, nihil eſt, quod magis nefarios, & profligatos homines à peccando cohibebat, quam cum recolunt pro eis Dominum paſſum fuiſſe. Præterea *Eius virtus ad cohiben. da peccata.* pulcherrima tũc ſunt labia, & quaſi coccinea, cum de paſſione Chriſti ſermonem habent. Rectè etiam ſubiungitur: *Et eloquium tuum dulce:* quia gratiſſimum eſt Deo, & Angelis, cũ de paſſione Chriſti myſterijs inuicem loquimur.

6 Nec verò vittæ coccineæ dumtaxat *Virg. labia diſtillãti fauo cur comparentur.* labia Virginis conferuntur, ſed etiam diſtillanti fauo, vt initio diximus, propter incredibilem ſuauitatem, ac dulcedinem. Præterea fauus erant per dulcedinem amoris, diſtillãs per affabilitatẽ. Nec vacat myſterio, ꝙ fauus diſtillans, non effuſus dicuntur, nimirum, quia nõ debet quiſpiã, quicquid ſcit, effundere; ſed præmeditatò loqui, & habita ratione loci, temporis, ac perſonarum quodammodo diſtillare. Quod mirum fuit *Vas ſine operculo effuſus in loquẽdo.* in Virgine, quę cum tam multa, tantaq; ſciret, pauciſſima tamẽ loquuta legitur. In cuius rei figuram dicitur Num. 19. *Vas, quod non habuerit operculum, nec ligaturam deſuper, immundum erit*: & eſt ſermo de tẽtorio mortui, in quo vas omne, *Num. 19. 15* quod non habuiſſet operculũ, immundum cenſebatur. Cuius rei myſteriũ ſic expendit D. Greg. lib. 23. Moral. cap. 4. *D. Greg.* *Tegmen operculi, vel ligatura eſt cenſura diſciplinæ, qua quiſquis non premitur, quaſi vas immundum, pollutũq; reprobatur: quaſi enim vas ſine operculo, vel ligatura polluitur, qui per ſtudium oſtenſionis patens nullo velamine taciturnitatis operitur*.

Verum optabit quiſpiã reddi ſibi rationem, cur labia Virginis, tam ſuauia, ac dulcia fuerint, vt mellis fauo comparentur. 7 *Virg. labia vnde tam ſuauia.* Sanè non alia eſt, niſi quia tam ſæpè, ac frequenter oſcula filij ſui infantis delibauit, quemadmodũ ipſa exoptabat, cum dicebat Cantic. 1. *Oſculetur me oſculo oris ſui*, ſeu, vt eſt Hebraicè, & Septuag. etiam tranſtulerunt: *Cant. 1. 1. Septuag.* *Oſculetur me oſculis oris ſui:* vt videlicet non vnũ tantum oſculũ, ſed multa expetierit. Quid non enim gratiæ, ſuauitatiſq; Virginis labijs adhæreret ex ore, & labijs ſuauiſſimi illius infantis, cui veluti blandiens Regius vates dicebat Pſal. 44. *Speciosus forma præ filijs hominum, diffuſa eſt gratia in labijs tuis*. *Pſal. 44. 3.* Quo loco primum eſt obſeruandum, Pſal. eius titulum Grecè quidem eſſe: *Pro ijs, qui commutabuntur*: *Tituli Pſ. 44. varia lectio.* Hebraicè autem: *Pro lilijs*, vel *ſuper lilia*, & iuxta Symmachũ: *Triumphus pro floribus*. Volunt autẽ Hebræi lilia hoc loco non ſignificare flores, ſed muſicum inſtrumentum, quod lilijs inſculptis eſſet inſigne, qđ genus inſtrumentorũ etiam hodie in vſu eſt, cum in corpore lyrarũ, & vnde ſonus redditur, ſunt lilia, roſeq; inſculptæ: quam expoſitionẽ ſequuntur Rabbi Aben. & Rab. Dauid. *Rab. Aben. R. Dauid.* Poteſtq; ea ſententia confirmari ex eo, ꝙ in titulis aliorum Pſal. inſtrumenta quoque muſica, ad quæ canebantur, poni ſolent, veluti Pſal. 53. *In titulis Pſal. adhibentur inſtrumẽta, ad quæ canebantur.* *Victori in organis eruditio Dauid:* & Pſal. 60. *Victori ſuper organũ Dauid:* & Pſal. 6. & 11. *Pro octaua*, vel *ſuper octauam:* nam ibi etiam *octaua*, iuxta expoſitio-

tionem Hebræorum eſt genus Odæ, vel inſtrumēti muſici. Exiſtimat autem D. Hierony. hæc lilia ſignificare virgines: nam idcirco ait ſe hunc Pſalm. voluiſſe exponere Principiæ Virgini, eo ꝙ inuenerat in titulo lilia, & flores, quæ pertinent ad Virginitatis decus immortale: cui etiam concinit titulus ille: *Pro ijs, qui commutabuntur:* quia Virgines mutantur in Angelos; eaq; mutatio perfectiſſima erit in cęlo, iuxta illud Matt. 22. *Neque nubent, neque nubentur: ſed erunt, ſicut Angeli Dei in cælo.* Nec à Virginibus diſſidet illa alia liliorū acceptio pro inſtrumentis muſicis: verè enim Virgines ſunt muſica inſtrumenta pulcherrimis virtutum lilijs inſculpta, quæ ad ſublimem quendam concentum Diuinarum laudum in cælo adhibentur, iuxta illud Apoc. 14 *Vocem, quam audiui, ſicut citharœdorum citharizantium in citharis ſuis: & cantabant quaſi canticum nouum, & nemo poterat diſcere* (ſic enim legendum eſt, non, *dicere,*) *canticum, niſi illa centum quadraginta quatuor millia.* Quòd enim huiuſmodi citharædi Virgines ſint, ſtatim explicauit Ioannes ſubiungens. *Hi ſunt, qui cum mulieribus non ſunt coinquinati: Virgines enim ſunt.*

D. Hieron. — Virg. mutantur in angelos. — Matth. 22. — Virgines, & ſunt muſica inſtrumenta, & citharædi. — Apoca. 14. 2. 4.

8 Cæterùm quamquam vniuersè hæc lilia ad Virgines ſpectent: præcipuè tamen referenda ſunt ad Chriſtū, ſanctiſſimāq; eius matrem: ſiquidem eo Pſal. agitur de Meſſiæ nuptijs, eiuſq; ſponſa, quæ potiſſimum fuit eius mater. Quare non mirum, ſi Virgo tātam habuit gratiam in labijs, cum labia habuerit pulcherrimi lilij: folia enim illa lilij inflexa quandam præbēt ſpeciem labiorum. Vnde 2. Paralip. 4. dicitur de mari ęneo: *Vaſtitas eius habebat menſurā palmi, & labium illius erat quaſi labium calicis, vel repandi lilij:* imò labia ipſa ſponſi lilijs cōparantur Cant. 5. *Labia eius lilia.* Secūdò. Aduertendum eſt ex Auguſt. Eugub. in commentar. ſuper Pſal. 44 cum dicitur: *Diffuſa eſt gratia in labijs tuis,* ſignificari maximam copiam, & abundātiam gratiæ, quæ veluti torrens, & quaſi flumen appelletur: quaſi dicat: *Circunfuſum eſt gratia os tuum. Sicut fons ſeſe largiter effundit: ſic effudit ſeſe vbertim gratia in ore tuo.* Tertiò. Obſeruauit in eundem locum Franciſc. Titelman. plenū myſterij eſſe, quòd in labijs Chriſti potiùs, quàm in facie, fronte, aut oculis dicatur diffuſa fuiſſe gratia: quia nimirū Chriſtus venerat, vt legationem quandam maximè arduam, ac difficilè perageret, fœduſq; inter homines, Deumq; grauiſſimè offensū percuteret: atque adeo opus fuiſſe, vt in labijs multam haberet diffuſam gratiam, vt hoc hominibus poſſet faciliùs perſuadere, Patréq; ſermonis ſuauitate mitigare: aduocatus enim, qui gratiam non habet in loquēdo, non eſt idoneus difficillimis negocijs expediēdis, animiſq; vtriuſque partis conciliandis. Cum igitur in labijs Chriſti tanta eſſet diffuſa gratia, eiuſque infantis oſcula Virgo beata frequentiſſimè delibaret, inde ortum eſt, vt eius labijs tanta inſideret gratia, vt diſtillanti mellis fauo meritò comparari debuerint.

Gratia labiorū Virg. ex Chriſto. — 2. Paralip. 4. 5. — Cant. 5. 13. — Aug. Eugu. Pſal. 44. 3. — Titelman. — Gratia cur potius in labijs, quā in Chriſti facie dicatur diffuſa.

De pulchritudine colli in Virgine.

SECTIO X.

QVoniam collum præcipuū quendam in corporis compoſitione locum obtinet, in eo deſcribendo præcipuè quoque verſatur ſponſus. Vnde Cant. 4. ſic ait: *Sicut turris Dauid collum tuum, quæ ædificata eſt cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium:* ſeu vt alij transferūt ex Hebręo: *Sicut turris Dauid collum tuū conſtructa ad diſciplinas: mille clypei ſuſpēſi ſunt ſuper eam, omnes pharetræ fortium.* Sanct. Pagn. paulò aliter: *Quæ ædificata eſt ad docendum tranſeuntes.* Et c. 7. *Collum tuum, ſicut turris eburnea.* Denique c. 1. *Collum tuum, ſicut monilia.*

Cant. 4. & 7. 4. et 1. 10. — Sanct. Pag.

I Primū igitur per *collum* Virginis eius apud Deum gratia, & interceſſio intelligitur, ita vt eius interceſſiò ſit veluti collum, per quod à Deo omnes gratiæ, pręſidiaque in homines transfundūtur. Itaque hæc Virginis interceſſio turris quædam eſt Eccleſiæ fortiſſima, ad quā omnes, cum ab hoſtibus obſidētur, ſeſe ſalutis cauſa recipiūt. Ea munita eſt firmiſſimis propugnaculis, hoc eſt, præſentiſſimis in omni tentationū, & perſecutionum genere præſidijs. *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium,* nō ſolùm,

Virginis interceſſio turris Eccleſiæ.

lùm, quia mille protectionum genera interceſſione Virginis continẽtur, propter quæ multa etiam inuocationũ genera promeruit: ſed etiam, quia quotquot fortiſſimi milites, ac duces in Eccleſia extiterunt, victorias ſuas Virgini in primis acceptas retulerunt, & hodie quoque referũt: & idcirco arma ſua ex huiuſmodi turri quaſi ex tholo ſuſpendunt, hoc ipſo teſtantes ſe Virginis potiſſimum beneficio de hoſtibus, tum animæ, tum corporis victoriam reportaſſe. Vnde meritò alij transferunt ex Hebræo: *Quæ conſtructa eſt ad diſciplinas,* ſiue, *quæ conſtructa eſt ad docendum tranſeuntes:* quoniã quicunque ad hanc turrim aſpexerint, viderintque tam multa interceſſionis eius monumenta, cognoſcent facilè, quantum ſpei ſit in Virginis præſidio collocandum. Quid enim quæſo aliud vident, qui templum Virg. ad aquas Lupias, Lauretanũ, & Montis ſerrati ingrediũtur, quã huiuſmodi clypeos, & armaturã fortiũ è turri ſuſpenſam, arma videlicet omnis generis, cõpedes, vincula, linteamina mortuorũ, quæ inuicta huius turris præſidia omnibus tranſeuntibus clariſſimè teſtantur.

Milites, ac duces Eccleſiæ victorias ſuas Virgini referũt

In Virgine quãtũ ſpei collocandũ.

2 Itaque habes interceſſionis Virgineę duo præclara ſymbola, vnum colli, turris alterũ. *Collum* enim dicitur, quia per Virginem vniuerſa in nos à Deo, tãquã à capite beneficia deriuantur: *turris* autem, quia firmiſſimum eſt, ac tutiſſimũ eius præſidium. Ad priorẽ appellationem ſpectauit D.Bernar. ſerm. in Natiu. Mariæ, cum Virg. appellauit aquæductum gratiæ. *Sanè*, inquit, *ipſa ſeſe plenitudo exinaniuit, vt fieret nobis iuſtitia, ſanctificatio, & redemptio: deriuatus eſt fons vſque ad nos, deſcendit per aquæductum vena illa cæleſtis. Aduertiſtis iam, ni fallor, quem velim dicere aquæductum, qui plenitudinem fontis ipſius de corde Patris excipiens nobis edidit illum: noſtis enim cui dictum ſit: Aue gratia plena. An verò inueniri potuiſſe miramur, vnde tantus, ac talis fieret aquæductus, qui nimirum inſtar profectò ſcalæ illius, quã vidit Iacob, cælos tangeret, imò & tranſcenderet, vt viuidiſſimum illum aquarum, quæ ſuper cælos ſunt, poſſet attingere fontem.* Ad poſteriorem ſpectauit Ephrem Syrus in orat. ad Virg. cum eam *vallum fidelium* appellauit. Ad vtramque demum Andreas Cretenſis, ſerm. de Aſſumpt. Virg. cum eam vocat commune mundi propitiatorium: qua eadem appellatione vtitur Ephrem loco citato.

Virgineæ interceſſionis duo ſymbola præclara

D.Bernar.

B. Virgo aquæductus gratiæ.

Luc.1.28.

Ephrem Syrus.

Andr. Cret. Vallum fidelium, et mundi propitiatorium.

3 Secundò. Poteſt etiam per *collum* Virginis eius intelligi charitas. Sicut enim collum reliquũ corpus capiti annectit: ita charitas Deo nos maximè cõiungit; imò & vinculum eſt omnis perfectionis ad Coloſſ. 3. *Super omnia autem hæc charitatem habete, quod eſt vinculum perfectionis:* & Matth 22. *In his duobus mandatis vniuerſa lex pẽdet, & Prophetæ.* Atque hoc eſt, quod ſubiungitur: *Mille clypei pendẽt ex ea, omnis armatura fortiũ:* quia omnes omnino virtutes ex charitate pendent, quibus armatura ſanctorum cõtinetur, iuxta illud ad Epheſ.6. *Induite vos armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias Diaboli:* quælibet enim virtus eſt veluti clypeus quidã fortiſſimus aduerſus oẽs Dæmonum ictus. Quòd autẽ ex charitate pendeant virtutes reliquæ, diſertis verbis ſignificauit Apoſt. cũ dixit 2. ad Cor.13. *Charitas patiẽs eſt, benigna eſt, &c.* Meritò etiam charitas turri cõparatur: quoniam ſicut capta, vel diruta turri, facilè oppidũ ipſum expugnatur, ita charitate deperdita, ciuitas virtutum occupatur. Propugnacula, quibus hæc turris defenditur, ſunt ipſa opera, quæ ſi ab hoſtibus capiantur, ceſſeturque à bonorum operum profectu, turris omnino defendi non poteſt.

Coloſſ.3.14

Matth.22.40.

Omnes virtutes ex charitate pendent.

Eph. 6.11.

2.Cor.13.4.

4 Tertiò. Per *collum* Virginis accipiendam quoque eſſe eius humilitatem, qua veluti collo omnibus ſe ſubijciebat, exiſtimat Rupert. lib.6. in Cant. additque humilitatem in Virgine fuiſſe maximã fortitudinem, & idcirco turri eburneæ comparari: præſtat enim ebur ſoliditatem, & fortitudinem. Atque hanc fuiſſe etiam fortitudinem Moyſis, qua Deum tenebat, ne populum deleret: vnde illi Deus dicebat: *Dimitte me.* Exod.32. & qua Iacob contra Deum præualuit, qñ cum eo luctatus eſt, Gen.32. *Qua fortitudine,* inquit Ruper. *luctabatur iſte, vel ille? Profectò humilitate: nam de Moyſe dicitur Pſal 105. Si non Moyſes electus eius ſtetiſſet in confractione,* (id eſt, vt ipſe interpretat, *in nimia mentis humilitate) in cõſpectu eius. De Iacob autem Oſeæ 12. cum dictum fuiſſet: In fortitudine ſua directus eſt cum Angelo;* &

Humilitas Virg. turris eburnea.

Rupert.

Exo.32.10.

Gen.32.

Pſ.105.23

Oſeæ 12.3.

& *inualuit ad Angelum, confeſtim fortitudinem eius exprimens Propheta ſubiunxit: Fleuit, & rogauit eum. Igitur ò dilecta collũ tuum, quod eſt humilitas tua, turris eſt eburnea, ideſt, fortiſſima, atque pulcherrima.* Hæc Rupert. Accedit, ꝙ ebur dens eſt Eleph. maximè formidabilis: nihil autẽ dæmones magis perhorreſcunt, quã humilitatẽ: quemadmodũ teſtatur D. Ant. Erem. vt auctor eſt D. Atha. in eius vita.

Humilitatẽ maximè ꝓhorreſcũt dæmones.
D. Athan.

5 Poſtremò. Collum Virg. eſt eius obedientia: quã ob cauſam de illo dr̃ Cãt. 1. *Collum tuum ſicut monilia.* Quæ expoſitio eſt Orig. hom. 2. in Cãt. vbi legit: *Ceruix tua ſpecioſa facta eſt, ſicut redimicula. Et meritò,* inquit, *quam enim prius præuaricationis inobedientia turpem fecerat, nunc obedientia fidei ſpecioſam fecit, & pulchram. Ceruix ergo tua ſpecioſa facta eſt, ſicut redimicula: redimicula enim ſunt connexiones monilium, quæ in ceruicibus ſedere ſolent, ex quibus deſcendit per omne collũ reliquus ornatus. Ceruicem verò diximus ſubiectionẽ, & obedientiam, eo ꝙ quaſi iugum Chriſti ſuſcipiat, & fidei eius obedientiam præbeat. Ornamentum ergo ceruicis eius, quæ eſt obedientia, Chriſtus eſt: ipſe enim prior factus eſt obediens vſque ad mortem: ornamentum ergo, & monile ceruicis ſponſæ obediẽtia Chriſti eſt.* Atque hęc quidem Orig. Quæ quamquam ille ad Eccleſiam refert, optimè tñ quadrant in Virg quæ obedientiſſima fuit. Simulq; aduertendum monile ornamentum pectoris eſſe è collo appenſum, pendẽtem gemmã habens incluſam auro, id quod ad inſtitutum maximè pertinet. Verè enim obediẽtia è collo per ſubiectionẽ dependens obedientis pectus exornat, geritq; Chriſtum, qui gẽma eſt pretioſiſſima, ex collo ad pectus pendentẽ, cũ Chriſtum Patri obedientiſſimum, ſibi tanquam exemplar ad imitandum proponit. Deinde obſeruandum, nõn dictũ eſſe: *Collum tuum ornatum eſt monilibus,* ſed *Collum tuum ſicut monilia,* hoc eſt, tam pulchrum, vt ipſum met ſit monilia, nec vllo externo, additioque ornatu ad pulchritudinem indigeat; ſed ipſum per ſe ſit inſtar omnium monilium, omnemq; in ſe ornatum cõtineat. Quod maximè declarat, & amplificat obedientiã Virg. quę ipſa per ſe fuit pulcherrima, Deoq; gratiſſima. Imò & ipſius obedientiæ in vniuerſum pulchritudinẽ declarat, quę adeo pulchra virtus eſt, vt omnibus mobilibus, & ornamẽtis comparari poſſit.

Cant. 1. 10.
Orig.
Virginis obedientia.
Obedientis ornamentũ Chriſtus.
Obedientia eximia pulchritudo.

Quoniam verò cæpimus collũ Virg. eius obedientiã interpretari, percurramus breuiter in eundẽ ſenſum reliquas colli ſimilitudines, quòd in obedientiã aptiſſimæ ſint. Obedientia igitur turris eſt ædificata cum propugnaculis: quoniam ſi vera eſt, & perfecta, expugnari non poteſt, imò per eam glorioſę de hoſtibus victoriæ comparantur: & idcirco additur: *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortiũ,* videlicet quaſi ſpolia detracta hoſtibus in monumentum victoriæ, iuxta illud Prou. 21. *Vir obediens loquetur victorias.* Eſt autem victoria præcipua obediẽtis ſeipſum vincere: ſic. n. eum locum interpretatur D. Greg. lib. 34. Mor. c. 34. *Vir,* inquit, *obediens loquitur victorias, quia dum alienæ voci humiliter ſubdimur, noſmetipſos in corde ſuperamus.* 6

Obedienti turris cum propugnaculis.
Prouer. 21. 28.
D. Greg.
Obedientis, quæ ſit præcipua victoria.

Denique eadem turri eburneæ ſimilis dicitur propter puritatẽ, & innocentiam, quã obedientia debet habere coniunctam. Id quod expendit D. Greg. in eo, ꝙ amici, & cognati Iob ei ouẽ vnã, & inaurem auream vnam obtulerunt: quia enim obedientia ex auditu eſt, rectè per inaurem, quod aurium eſt ornamentum, exprimitur. Igitur amici Iob obtulerunt ei ouem vnã, & inaurẽ vnã. *Quoniam,* vt ait Greg. *innocuis mentibus ornamentum obedientiæ iungitur: quare Iob nemo inaurem ſine oue, nemo ouem ſine inaure obtulit, quia Redemptori ſuo non obedit, qui innocens non eſt, & innocens eſſe non poteſt, qui obedire contemnit. Quia verò ipſa obedientia nõ ſeruili metu, ſed charitatis affectu ſeruãda eſt: idcirco inaurem obtulerũt, vt videlicet in ea, quæ exhibetur, obedientia charitas fulgeat, quæ virtutes omnes quaſi aurum cætera metalla tranſcẽdit.* Hęc ille. Cui concinit illud, quod de Salomonis throno dicitur 3. Reg. 10 ꝙ ſcilicet thronum fecerit ex ebore grandem, & veſtiuerit auro fuluo nimis. Quid enim vetat per Salomonis thronum obedientiã intelligere, in qua veluti in excelſo throno Deus ipſe reſidet, cui nimirum maximè glorioſum eſt habere ſibi omnes ſubiectos, & dicto audientes? 7

Innocẽs eſſe non poteſt, qui obedire contemnit.
Obediendũ non ſeruili metu.
3. Reg. 10.

8 Plenũq; myſterij eſt in hanc ſententiam, ꝙ thronũ illũ duodecim leones, ſeni ex vtraq; parte ambiebant; tũ, quia

Nn multi

Obedientiæ difficultates.

multi leones, hoc eſt, multæ difficultates obedientiæ thronũ ambiunt, vt qui ad huiuſmodi thronũ conſcendere expetit, ſibi inter ferociſſimos leones incedendũ pro certo habeat: tum etiã, quia illi potiſſimũ ad obedientię celſitudinẽ aſpirant, qui leoninã quandã fortitudinem, & generoſitatem æmulantur, eo ꝙ maximè ardua ſit obedientiæ virtus. Quam eandẽ ob cauſam turris illa Dauid, de qua ante dixim⁹, multa habebat ꝓpugnacula, multos appenſos clypeos,

Obedientes quam debeant eſſe fortes, & generoſi.

multam armaturã fortiũ: omnia enim propugnacula, & munimenta, omniaq; armorum genera neceſſaria ſunt ijs, qui obediẽtiæ turrim, atque arcẽ ſeruare, ac tueri cõtendunt, quã nimirũ omnis generis tentamẽta, bellaq; impugnant, cũ in materia verſetur vniuerſarũ virtutũ. Hæc igitur oĩa maximè ad Virg. pertinent, quæ in virtute obedientiæ, ita ex-

In exemplum obedientiæ purificationi ſe ſubiecit B Virgo. D. Tho. Ioan. Gerſ. D. Bonau. Abul. D. Bern.

celluit, vt ſpontè ſe legi purificationis ſubiecerit, qua tñ nequaquã tenebatur, in exemplũ videlicet non ſolũ humilitatis; ſed etiã obediẽtiæ, quemadmodũ docet D. Tho. 3. p. q. 37. art. 4. Imò affirmant Patres Virg. cũ ſtetit iuxta crucẽ, heroicum actum obedientię exercuiſſe ſimul, & charitatis offerẽdo filium ſuũ Patri. Qua de re legẽdus eſt Ioan. Gerſ. tract. 2. de cantico decachordo, ideſt, *Magnificat*, D. Bonau. in 1. diſt. 48. q. vlt. Abul. q. 14. in prol. Matth. Addit S. Bernard. ſer. 15. de feſtiuitatibus Virginis, Virginem actu fidei, & obediẽtiæ, cum

Luc. 1. 38. Annunciationi Angelicæ conſentiens quantum meruerit B. Virgo Prou. 30. 29

conſenſit annunciationi Angelicæ illis verbis Luc. 1. *Ecce ancilla Domini, fiat mihi ſecundum verbum tuum*, plus meruiſſe, quã omnes ſanctos omnibus ſuis actib. cum eo actu meruerit ſaltẽ de congruo, vt eſſet mater Dei, atque ad id probãdũ affert illud Prou. 30. *Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu ſupergreſſa es vniuerſas.*

De murenulis, quibus collum Virginis ornabatur.

SECTIO XI.

1. Cant. 1. 11. Septuag.

DE murenulis Sponſæ ſic loquitur Sponſus Cant. cap. 1. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* Septuaginta tranſtulerunt: *Similitudines auri faciemus tibi cum punctis argenti.* Alij: *Margaritas aureas faciemus tibi cum punctis argenteis.* Aduertendum eſt autem pro murenulis eſſe Hebraicè *thore* in regimine: aliàs enim dicendum foret, *thorim*, à radice *thur*, quæ ſignificat cõſiderare, ſeu contemplari, vnde deducitur *thorà*, ideſt, lex, quòd in ea meditandum ſit: ab eademque radice deducitur *thor*, ideſt, turtur, vt habes Gen. 15. imò eo ipſo, cap. 1. Cant. idem nomen habetur, cum dicitur: *Pulchra ſunt genæ tuæ ſicut turturis*: pro quo Hebręi legũt: *Pulchra ſunt genæ tuæ in murenulis*, ſiue *in quibuſdam alijs ornamentis*: ex quo intelligimus, turtures muliebre ornamẽtum eſſe. Itaque Hebraicum *thorim*, quod vulgatus modo turtures, modo murenulas tranſtulit, quidam catenas ex auro eſſe volunt; alij plures gemmas vno filo inſertas; alij ſigilla perexigua ex auro, & argento conflata: Legionenſis aliud quiddam cogitat de vitta linea acũ picta, ex qua multi pendeant margaritarum ordines vſque ad cilia. Verùm ſi vulgatam editionem ſequamur, murenulæ ſunt ornamenta colli, & catenæ ex auro inſtar murenarum: vnde D. Hieronym. ad Marcellam, Aurum, inquit, colli ſui, quod murenulam vulgus vocat, quod ſcilicet metallo in virgulas lenteſcente quadam ordinis flexuoſi catena contexitur, abſq; parentibus vendidit. Quare non rectè D. Bern. ſer. 41. in Cant. alijq; exiſtimarunt murenulas non colli, ſed aurium eſſe ornamenta.

Gen. 15. Cant. 1. 10. Legionen. Murenulæ ornamenta colli. D. Hieron. D. Bern.

His animaduerſis veniamus iam ad murenularum myſteria, quę etſi multa, diuerſaq; ſunt, aptiſſimè tamen in Virginem concinunt. Primum igitur Beda, lib. 2. in Cant. vult has ſponſæ murenulas eſſe ſcripturas Diuinas, quas anima iuſti collo circundat, cum in omnibus, quæ loquitur, & agit, cõtinuò ſcripturis ſanctis intendit, quæ nimirum ſunt colli pulcherrima ornamenta. Secundò. Citat antiquam illam tranſlationem: *Similitudines auri faciemus tibi cum diſtinctionibus argẽti, quoad vſque Rex in recubitu ſuo eſt*, docetque nomine auri claritatem cæleſtis patriæ adumbrari, cuius ſimilitudines, & non ipſa claritas nobis in hac vita oſtenduntur, iuxta illud 1. ad Cor. 13. *Videmus nunc per ſpeculum*

Beda. Scriptura Diuina ſponſæ murenula. 1. Cor. 13. 12.

lum

bum in ænigmata. Fiunt autem ſimilitudines cum diſtinctionibus argẽti, quia cum nitore ſpiritualium eloquiorũ cæleſtia nobis arcana panduntur: & quoniam in hac vita dumtaxat, non autem etiam in futura talium ſimilitudinum ſolatijs, & auxilijs indigemus, aptè ſubiungitur: *Quoad vſque Rex in recubitu ſuo eſt*, id eſt, quoad vſque Chriſtus in ſecreto ſuo eſt, & necdum nobis in gloria Patris ſui apparet: tunc enim, ſicut ait Iſa. cap. 33. Regem in decore ſuo videbunt oculi ſanctorum. Et hæc quidẽ Beda, iuxta trãſlationem Septuaginta: nam noſtra editio, quæ eſt ex Hebræo, illa verba, *quoad vſque Rex in recubitu ſuo eſt*, iungit cum ſequenti ſententia. *Iſa. 33.*

3 Tertiò. Alij per murenulas aureas vermiculatas argento accipiunt charitatem ornatam ſapientia. Cum autem argentum inaurari ſoleat, hic è contrario ſuper aurum argentũ ponitur: quia prior debet eſſe charitas, quàm ſciẽtia, & ſuper charitatem induci diſtinctiones argenti, ſeu, vt habent Septuaginta, *puncta argentea*: ſubtiliſſima enim ſcientiarum placita, quæ appellamus, puncta ſuper charitatem fundari debent. *Scientiarũ placita ſupꝛ charitatẽ fundanda.* Quartò. Alij interpretantur murenulas cum vermiculationibus, vel punctis argenti fidem, ſiue charitatem bonis operibus diſtinctam, vt fides, vel charitas ſit murenula quædam aurea, & quæ per eam fiunt bona opera, vermiculationes ſint, ſeu puncta argentea. Vel aliter per murenulas aureas poſſe accipi dilectionẽ erga Deum; per puncta autem, & vermiculationes argenti actus dilectionis erga proximum. Quintò. Dion. Cartuſ. per murenulas intelligit glorioſa præconia, quibus tum in ſacris literis, tum à nobis commendatur Virgo beatiſſima. *Dion. Cart. B. Virginis præconia.* Quam expoſitionem videtur mutuatus à Ruperto, qui eodem modo murenulas iſtas interpretatur. *Rupert.* *Murenulas*, inquit, *aureas faciemus tibi, vermiculatas argento, id eſt, ornamenta benedictionis, & gratiarum actionis benedicendo, & gratias agendo Deo, quòd ſic fecit tibi, ita vt non ſit locus, vbi vox laudis huius non audiatur, quæ tuum nomen celebrans iugiter te ambiat, et quodãmõ de collo tuo depẽdeat.*

5 Sextò. Poſſumus etiam iuxta traditã illam colli expoſitionem, qua ex Orig. diximus ſignificari obedientiã, per murenulas intelligere præmia, & ornamenta, quæ obedientiæ promittuntur: pendent quippe ex obedientis collo in cęlo ornamenta glorioſiſſima, & pulcherrima. *Obedientiæ præmia.* Par enim eſt, vt collum illud, quod iugum Domini portauit, tandem ablato iugo multis ornamentis decoretur. Vnde Paulus ad Hebr. 5. *Factus eſt*, inquit, ſcilicet per paſſionem, & glorificationem ſuam, *omnibus ſibi obtemperantibus cauſa ſalutis æternæ*: & Cant. 4. poſtquam ter dictum fuerat. *Veni de Libano ſponſa mea, veni de Libano, veni*, ſubiungitur: *Coronaberis*: quia videlicet illi coronantur, qui voci ſponſi vocantis obediunt: quamquam & per vocem illam, *veni*, tertiò repetitam, tria religionis vota poſſumus accipere, per quæ ad Deũ præcipuè accedimus, & propter quæ iuſtorum animæ, tanquam Dei ſponſæ coronantur. *Hebr. 5. 9.* *Cant. 4. 8.* *Per tria religionis vota acceditmus ad Deum.* Atque ad hanc murenularum de obedientię præmio expoſitionẽ pertinet illa D. Bernardi ſententia ſerm. 41. in Cant. cum per murenulas non colli, ſed aurium ornamenta accipienda eſſe exiſtimat: *D. Bern.* docens tum murenulas, ſiue inaures dari ſponſæ in hac vita, cum illi ornamenta auriũ, hoc eſt, variæ dantur Diuinarum rerum cognitiones, ac ſimilitudines ſupernæ patriæ ſtatum adumbrantes. 4 *Quæ ad aures*, inquit, *fidei pertinent, & interim eam, dum ſponſo non fruitur, conſolantur, vt per auditus obedientiam ad gloriam perueniat viſionis*. Quàm pulchras igitur murenulas Deum Virgini dediſſe exiſtimandum eſt, quæ vſque adeo obediens fuit, vt (quod affirmat Gerſon tract. ſuper *Magnificat*.) ſtãs iuxta crucem altiſſimum habuerit actũ obedientię, offerens ipſa filium ſuũ Patri, & conformans ſe etiã in illa filij ſui morte acerbiſſima cum Diuina voluntate. *Gerſon.* *Bea. Virgo ſtans iuxta crucem altiſſimũ habuit obediẽtiæ actum.* Planè in die eius Aſſumpt. dictum eſt ei: *Veni de Libano ſponſa mea, veni de Libano, veni, coronaberis: murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* In cuius rei figuram Rebeccæ ſponſæ Iſaac datæ ſunt inaures aureæ, & armillę. Geneſ. 24. *Gen. 24.* quia nimirum Virgini, & cuilibet ſanctæ animæ, quę & aures Deo per obedientiã; & manus per opera prębet, dantur inaures ad cultum auriũ, & armillæ ad brachiorum ornamentum.

De vberibus, & ventre Virginis.

SECTIO XII.

DE ſponſæ vberibus ita legi-
ant. 4. 5. mus Cant. 4. *Duo vbera tua*
o. & 7. 8. *ſicut duo hinnuli capreæ ge-*
melli, qui paſcuntur in lilijs:
& iterum: *Pulchriora ſunt*
vbera tua vino, & odor vnguentorum tuorũ
ſuper omnia aromata: & cap. 7. *Dixi: Aſcen*
dam in palmam, & apprehendam fructus
1 *eius, & erunt vbera tua ſicut botri vineæ, &*
odor oris tui ſicut malorum. Qui hęc ſpon
ſæ vbera ad Eccleſiam referunt, partim
duo teſtamẽta, partim omnes in vniuer
ſum prædicatores interpretantur, qui
Prædicatores varijs nominibus dicuntur in Canticis. varijs nominibus eo libro Cant. dican-
tur appellenturq; Eccleſiæ oculi, quia
occulta myſteria perſpiciunt; dentes,
quia doctrinæ cibos terũt, cõminuũtq;
fidelibus; collum, quia flatum vitalem
Eccleſiæ miniſtrãt: denique vbera, quia
paruulis in Chriſto lac doctrinæ ſaluta
ris inſtillãt. Duo autem dicuntur, quia
duplex doctrinæ lac continent, vnum
de aſtructione fidei, alterum de compo
ſitione morum: pertinet enim ad con-
cionatoris officium & fidem, aſtrue-
re, & ad bonos mores incitare. Com-
parantur hinnulis capreæ propter per-
ſpicuitatem aſpectus quoad intellectũ;
propter hilaritatem quoad affectum;
propter velocitatem quoad executio-
nem operum etiã arduorum, atque diffi
cilium. Denique paſcuntur in lilijs, id-
eſt, in floridis ſcripturarum campis, do
nec aſpiret dies, & inclinentur vmbræ,
ideſt, dum vitæ huius tempus perdura
Virginitas, & fœcunditas, duo vbera in B. Virgine. uerit. Verùm omiſſa Eccleſia, de qua
modo non agimus, duo hæc Virginis
vbera virginitatem, & fœcunditatem
eius interpretatur Rupert. lib. 3. in Cãt.
Rupert. quæ duo vbera hinnulis comparantur
propter lætitiam, quam mundo attule-
runt: ſunt enim hinnuli feſtiui, ac læti,
dum huc, & illuc cum ſpectantium læ-
titia in montibus ſaliunt. Gemellis au
tem hinnulis ſimilia dicuntur, quia in
ſola Virgine duo hæc inuenta fuerunt,
vt filium lactaret, & virgo eſſet. Deni-
que dicũtur paſci in lilijs propter ſum-
mam fœcundæ huius virginitatis pul-
chritudinem.

Eadem duo vbera virginitatem ſci- 2
licet, ac fœcunditatem in Virgine ex-
pendit D. Bernard. homil. 2. de B. Vir- *D. Bern.*
gine in eo, quod Eſai. 11. virga dicitur *Eſa. 11.*
floruiſſe. *Florem*, inquit, *filium, virgam*
intellige matrem, quoniam & virga floruit *Partus Virginis puriſſimus.*
abſque germine, & Virgo concepit non ex ho
mine: nec virga virorem floris læſit emiſſio,
nec Virginis pudorem ſacri partus editio. Et
in eo prætereа, quòd Iudic. 6. Gedeo- *Iudic. 6.*
nis vellus de carne tonſum, ſed ſine vul
nere carnis in area ponitur, & nunc qui
dem lana, nunc verò area rore perfun-
ditur, vt ſignificaret carnem aſſumptã
de carne Virginis abſque detrimento
virginitatis cum diſtillantibus cælis to
ta ſe infudit plenitudo diuinitatis, adeo
vt ex hac plenitudine omnes accepèri-
mus, qui verè ſine illa non aliud, quàm
terra arida ſumus. Cui Gedeonico fa-
cto Propheticum dictum pulchrè con-
uenit, cum dicitur Pſal. 71. *Deſcendit ſi-* *Pſal. 71. 6.*
cut pluuia in vellus, & ſicut ſtillicidia ſtil-
lantia ſuper terram. Atque hæc duorum
vberum coniunctio eſt vnum ex tribus
illis mirabiliter ſingularibus, & ſingu-
lariter mirabilibus, quæ idem Bernar. *B. Bern.*
cõmemorat ſermone 3. in vigilia Na-
tiuitatis. *Tria*, inquit, *opera fecit omnipo-*
tens illa maieſtas in aſſumptione noſtra car-
nis ita ſingulariter mirabilia, & mirabiliter
ſingularia, vt alia nec facta ſint, nec faciẽda
ſint amplius ſuper terrã. Coniuncta quippe
ſunt ad inuicẽ Deus, & homo, mater, et vir-
go, fides, et cor humanũ. Mirum eſt enim, quo
modo cor humanũ his duobus fidem accom-
modauit: quõ credi potuit, quòd Deus homo
eſſet, & quod virgo manſerit, quæ peperiſſet.
Dicuntur autem vbera virginitas, & 3
fœcunditas in Virgine, quia inde hu-
manũ genus ſpiritualiter infans lac ſa-
lutis, & gratię hauſit ex eo videlicet, q
in Virgine cũ eius virginitate coniun-
cta eſt fœcunditas, qua Deum hominẽ
peperit: nihil enim nobis eius virgini-
tas profuiſſet, niſi fœcunda fuiſſet. Fit
deinde mentio liliorũ, ad exprimendam *Fœcunda Mariæ virginitas ſpes publica humani generis.*
virginitatis pulchritudinem: eſt enim
lilij flos pulcherrimus, & hieroglyphi-
cum ſpei: vnde in multis antiquorũ Im
peratorum nummis, ex altera facie Dea
ſculpta erat lilium dextera prætendens
cum hac inſcriptione, *Spes publica*: quod
mirificè conuenit in ſanctiſſimę Mariæ
vir-

virginitatem cum fœcunditate coniunctam, in qua ſpes humani generis publica repoſita eſt. Denique de vberibus illud eſt maximè obſeruandum, quòd

Cant. 7. 8.

dicitur Cant. 7. *Dixi: Aſcendam in palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt vbera tua ſicut botri vineæ, & odor oris tui ſicut odor malorũ.* Obſeruandumq́; tunc denique vbera Virginis, ideſt, eius virginitatem, & fœcunditatẽ mundo maximè profuiſſe, fuiſſeq́; inſtar hinnulorum delectationem, & hilaritatem ſpectantibus exhibentium; pulchriora etiam vino, & ſicut botros vineæ ſuauiſſimos, poſtquam Chriſtus in crucis palmam aſcendit: tunc enim perfecta eſt humani generis redemptio, & apparuit fœcundæ virginitatis vtilitas, & ſuauitas.

Vtilitas fœcũda virginitatis Mariæ quando apparuerit.

Quòd enim per aſcenſum in palmã eleuationem Chriſti in Crucem accipere debeamus, docet Beda lib. 6. in Cant.

Beda.

Quod verò ait ſponſus: *Aſcendã in palmam, et apprehendam fructus eius,* ad illud tempus ſpectat, cum Salomon ita ſcribebat: tunc enim Dominus ſe crebris Prophetarum vocibus promittebat ad redemptionem generis humani venturum, & aſcenſurũ in arborem Crucis, vt deſtructo mortis imperio ad vitam victor rediret. Fructus autẽ palmę, quos ſe apprehenſurum commemorat, poſteriores ſunt gloriæ, quæ Crucis ſequebantur aſcenſum, hoc eſt, claritas reſurrectionis, & aſcenſionis eius, aduentus Spiritus ſancti, & ſalus mundi credentis.

Crucis fructus.

Itaque tunc Virginis vbera fœcundiſſimi, & ſuauiſſimi botri fuerunt, cũ Chriſtus Crucẽ triumphator aſcendit: ſimul etiã odor oris eius ſicut odor malorum: quia ex eo tempore Virginis fama, quæ per odorem exprimitur, vniuerſum orbem peruaſit.

Cant. 7. 2. Dionyſius Cartuſian.

4 Quod ad ventrem ſpectat, de eo ita legimus Cant. 7. *Venter tuus ſicut aceruus tritici, vallatus lilijs.* Dionyſ. Cartuſ. lib. de pręconio, & dignitate Mariæ art. 37. & alij exiſtimant in aceruo tritici fœcunditatẽ Virginis; in lilijs virginitatẽ adumbrari.

Venter Virginis aceruo tritici cur comparetur.

Itaque venter eius aceruus tritici fuit, quia fœcunditatẽ habuit; ſeptus lilijs, quia virginitatẽ retinuit. Et meritò venter Virginis aceruo tritici confertur, quia ad eius ventrem tanquam ad immenſum, & inexhauſtum tritici aceruum, mortales omnes, imò & Angeli ſibi quærendi cauſa confluxerunt. Sed cur aceruus iſte tritici dicitur non plenus, non ornatus, ſed vallatus lilijs? Sanè illud ſignificatur lilia fuiſſe pro vallo, quo defenderetur tritici aceruus. At, inquies, qui vnquam tritico vallum confecit ex lilijs? quamve defenſionem poterant lilia præſtare tritico? Haud dubiè maximam, & inuictã. Primum enim, quod ad Virginem attinet, niſi ei vallum virginitatis tutum futurum promitteretur ab Angelo, dubium, an mater Dei eſſe voluiſſet: imò non electuram fuiſſe eſſe Dei matrem, niſi aliud Deum velle intelligeret, ſentit Bernardin. Senenſ. ſerm. de Concept. probariq́; poteſt ex illis verbis: *Quomodo fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco?* nec prius conſenſit, quàm ei ab Angelo diceretur: *Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & uirtus Altiſſimi obumbrauit tibi.* Itaque lilia vallauerunt aceruum tritici, quia vt haberemus fœcunditatem Virginis, fecerunt virginitatis lilia.

Virginitatẽ ſuã quanti fecerit Beata Virgo.

Bernardin. Senenſis.

Luc. 1. 34. 35.

5 Deinde ſi vniuerſe loquamur, lilia pro vallo acerui ponũtur, quia nihil ad cuſtodiendum omnium bonorum, virtutumq́; aceruũ fortius, ac firmius eſt caſtitate. Hanc enim ita Dæmon formidat, ut ubicunque uallum huiuſmodi reperit, de acerui rapina omnino deſperet.

Caſtitas cuſtos virtutũ reliquarum.

Hinc eſt, quod D. Anſelm. hom. ſuper Euangel. Luc. 10. *Intrauit Ieſus in quoddam caſtellum,* docet caſtellum appellari turrim muro cirundatam, quæ duo ſeſe inuicem defendunt: tum ait beatiſſimã Virginem caſtellum eſſe, in qua humilitas turris, Virginitas muri inſtar obtineat, quæ duo ſeſe inuicem tuentur, nimirum & turris humilitatis uirginitatis murũ, & murus uirginitatis humilitatis turrim, imò & reliquarũ omnium uirtutũ.

D. Anſel. Luc. 10. 38.

B. Virgo caſtellum.

Quia igitur, inquit Anſelm. *virginitatem cum libido non poteſt, ſolet impugnare ſuperbia, eſt in eadẽ Virgine turris humilitatis, quæ à muro virginitatis omnem repellit ſuperbiã.* Et quidẽ meritò Anſel. nam uirgo quæpiam niſi humilis ſit, in maximo uerſatur uirginitatis amittendæ diſcrimine. Vnde D. Aug. ad initiũ 2. lib. de ciuit. Dei, quęrens, cur pmiſit Deus in Vrbis Romę uaſtatione uirgines Deo ſacras à barbaris uiolari?

Humilitas Virginiquã ſit neceſſaria.

D. Aug.

reſpõdet tandem cap. 28. cum iiſdem loquens: *Quod ſi forte, cur permiſſi ſint? quæritis, alta quidem eſt prouidentia creatoris, & inſcrutabilia iudicia eius: veruntamen interrogate fideliter animas veſtras num forte de iſto integritatis, & continentiæ, vel pudicitiæ bono vos inflatius extuliſtis.*

6 *D. Epiph.* *Vterus Beatæ Virginis cælo amplior, & ſublimior.*

Denique de ventre Virginis exclamat D. Epiphan. ſerm. de Virg. laudib. *O vterum impollutum habentem circulum cælorum, qui Deum incomprehenſum in te verè comprehenſum portaſti. O vterum cælo ampliorem, qui Deum in te non coarctaſti. O vterum qui cælum es ſeptem circulis conſtãs, & capacior illis extiſtis. O vterum cæli ſublimiorem, atque latiorem. O vterum habentē inextinguibile lumē ſepties lucētis gratiæ.* Hęc ille, & multa alia in hãc ſententiã.

De calceamentis, & greſſu Virginis.

SECTIO XIII.

1 VSque adeo calceamentorũ Virginis pulchritudine, & inceſſus elegantia captus eſt ſponſus, vt per admirationē dixerit Cant. 7. *Quàm pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis filia Principis*: & quoniam in ponendo pede, & inceſſus, greſſusq; venuſtate, & gratia ingenua quædam indoles elucet, ideo conſiderato inceſſu ſponſę eam ſponſus Principem nominauit. *Can. 7. 1.*

2 Quod ad rē attinet, putamus per calceamenta Virginis accipiendã eſſe eius humilitatem, cuius eſt ad pedes ſemper accidere, infimumq; locũ appetere: quã virtutem difficillimam eſſe, facillimeq; deperdi indicauit Petr. 1. ſua epiſt. c. 5. cum dixit: *Omnes autem inuicē humilitatem inſinuate*: vbi pro eo, quod nos habemus, *inſinuate*, eſt Gręce, ἐγκομβώσασθαι, hoc eſt, *innodate*, ſeu *alligate*: κόμβος enĩ nodũ ſignificat, & ἐγκομβόω, innodare. Eſt igitur is ſenſus Apoſtoli: Humilitatem arctiſſimis nodis alligate, & innodate, ne elabatur: eſt enim humilitas vſque adeo difficilis, vt niſi magna cura, & vigilantia retineatur, & quaſi vinciatur, facillimè quauis occaſione incidente elabatur. Verũ ea, virtus etſi difficilis, tanta fuit in Virgine, vt eam Deus quaſi admirans, & ſuſpiciens dixerit.

1. Pet. 5. 3. *Humilitas facillime deperditur.*

Quàm pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis filia Principis? quibus verbis etiã innuit humilitatē, quãuis per calceamenta exprimatur, virtutē tamen eſſe Principis, eaq; maximè ipſos etiã Reges, ac Principes decorari; imò ex ea dignoſci tanquã ex calceamentis, & greſſu generoſum, ac regium cuiuſque animũ. Atque idcirco ad hanc vnã virtutem Deũ in Virgine reſpexiſſe ipſamet cõfitetur in ſuo cantico Luc. 1. cum ait: *Quia reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ.* Vt autē intelligas eo loco *humilitatis* nomine ipſam etiã virtutem humilitatis accipi debere, aduerte pro eo, qđ nos habemus, *humilitatem*, eſſe Græcē, ταπείνωσιν, quæ vox in primis ſignificat afflictionem: eſtq; hæc acceptio creberrima in ſacris literis, veluti Gen. 29. cum dixit Lia: *Vidit Dominus humilitatem meam.* & Pſ. 24. *Vide humilitatem meam, & laborem meũ.* & Pſ. 135. *In humilitate noſtra memor fuit noſtri* Deinde ſignificat vilitatē, & exiguitatem, vt perſpicuũ eſt ex illo loco ad Philip. 3. *Qui reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ſuæ*: & Iacob 1. *Glorietur frater humilis in exaltatione ſua, diues autem in humilitate ſua*: vbi humilis, ſeu ταπεινὸς idem eſt, quod vilis: & humilitas idem, quod vilitas: nam humilitas, quæ eſt virtus ſuperbię contraria, dicitur ταπεινοφροσύνη, vt apud Epheſ. 4. *obſecro itaque vos ego vinctus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione qua vocati eſtis cum omni humilitate & manſuetudine.* & ad Philip. 2. *Sed in humilitate ſuperiores ſibi inuicem arbitrantes.* Quoniã igitur eo loco nõ dixit Virgo, ταπεινοφροσύνην, ſed ταπείνωσιν, multi ita interpretantur, vt Virgo dicat Deum reſpexiſſe ſuã ipſius vilitatem, & exiguitatem. Quã expoſitionē ſequuntur Ianſenius in ſua Concordia, Vatablus in ſcholijs ſuper eundem locũ, ibidemq; Caietan. Iſidorus Clarius, Euthymius, Eraſmus, imò & D. Bernard. ſerm. de B. Virgine ſuper illud Apoc. 12. *Signum magnum apparuit in cælo*: vbi ſic inducit Virginem cum Eliſabeth loquentē. *Beatã eſſe dicis, quæ credidit: ſed credulitatis, & beatitudinis cauſa reſpectus eſt ſupernæ pietatis, vt ex hoc iã beatam me dicant omnes generationes, quia ancillam humilem & exiguam reſpexit Deus.* Poteſtq; hæc expoſitio

Quanta fuerit in B. Virgine. *Humilitas virtus regia.* *Luc. 1. 48.* *Gen. 29. 32.* *Pſal. 24. 18.* *Pſ. 135. 23.* *Locus cantici B. Virginis illuſtratur.* *Phil. 3. 21.* *Iacob. 1. 10.* *Epheſ. 4. 2.* *Philip. 2. 3.* *Ianſenius.* *Vatablus.* *Caietanus.* *Iſidor. Clarius.* *Euthymius* *Eraſmus.* *D. Bern.* *Apoc. 12.*

poſitio cõfirmari, quia nõ videtur conueniens ſummæ modeſtiæ Virginis, vt dicat Deum reſpexiſſe ad meritum humilitatis ſuæ: id enim eſſet gloriari, & de merito, & de virtute humilitatis, quod à verè humilibus longè abeſt.

2 Verũ ne vel minimã maledicendi anſam præbeamus Hæreticis, qui ex hoc loco perperã intellecto occaſionẽ acceperunt Virg. iniurijs proſcindẽdi, appellando eam abiectã, ac vilẽ, ex ſua ipſius confeſſione: aduertimus verbũ ταπείνωσις, non ſemper vilitatẽ, ſed interdum ipſam etiam humilitatis virtutẽ ſignificare, vt exploratũ eſt ex illa ſententia à
Iacob. 4. 6. D. Pet. 1. ſua Epiſt. c. 5. & à Iac. c. 4. vſurpata: *Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autẽ dat gratiam*: vbi pro *humilibus*, eſt Grǽcè
Matth. 11. 25. ταπεινοῖς: imò & Chriſtus Dñs Matt. 11. ait: *Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde*, Grǽcè, ταπεινός: quibus in locis manifeſtum eſt, ſermonem eſſe de humilitatis virtute. Accedit, quòd eo loco virtutem humilitatis accipiendam eſſe cõmunior eſt Patrum, & interpretum ſententia, quã diſertis verbis tradunt
Orig. Orig. hom. 8. in Luc.
D. Aug. D. Aug. ſer. 2. in Aſſumpt. Virg.
Euſ. Emiſſ. Euſeb. Emiſſen. in Euang. feriæ 6. in Aduentum,
Beda. Beda in c. 1. Luc.
D. Bern. D. Bern. ſerm. 42. & 45. in Cant. & hom. 1. ſuper *Miſſus eſt*, & ſerm. 3. in Annunc. Dominica,
Gloſſ. ord. Gloſſa ordin. Luc. 1.
Rupert. Rupert. ſer. 1. in Cantic.
D. Bonau. D. Bonau. in ſpeculo B. Virg. c. 8.
D. Thom. D. Tho. 2. 2. q. 161. art. 1. referens, & approbans expoſit. Orig.
D. Ildeph. Sanct. Ildeph. ſerm. de Aſſumpt. Virg.
Ambroſ. *Ansber.* Ambr. Ansber. lib. 2. in Apoc.
Hug. Card. Hugo Card. in c. 1. Lucæ, & plures alij. Nec verò propterea Virgo de humilitate ſua in ſe gloriatur, ſed in Domino, à quo agnoſcit ſe humilitatis donum recepiſſe, Deumq; humilitatem illam, tãquam fundamentũ iecíſſe ad reliquorum donorum fabricã ſuperſtruẽdam: quemadmodũ & Paul. abſq; humilitatis prǽiudicio gratiã ſe habere lætabatur, & charitatem, à qua certus
Rom. 8. erat ſeparari non poſſe ad Rom. 8.

3 Quare concludimus vtramq; expoſitionem literalem eſſe, ſed poſteriorem communionem Patrum: & verò prior expoſitio multum etiam cõmendat humilitatem Virg quippe quǽ cum poſſet quatuordecim Reges, & eo amplius in ſuo ſtẽmate numerare, & tot præterea, ac tantis eſſet à Deo donis, & prærogatiuis locupletata, vilẽ tamen ſe, & abiectam prædicabat, conſiderans videlicet ſe eiuſmodi donis non ſuo meritò, ſed Diuino beneficio cumulatam, imò cum videret ſe vndique ſpiritualibus opibus *Humilitatis anſam, vnde arripuerit B. Virgo.* circumfluentem, recurrit ad naturam, & inde ſe humiliandi anſam arripuit, quæ eſt ſumma humilitatis præſtantia: quemadmodũ D. Chryſ. hom. 23. in poſteriorem Epiſt. ad Cor. in Abrah. obſer *D. Chryſ.* uauit, expẽdens illa eius verba, Gen. 18. *Gen 18. 23.* *Ego autem ſum terra, ac cinis. Quoniam*, inquit, *non habebat peccata q̃ diceret; ſed vndiq; bonis operibus fulgebat, circumcurſans, & nihil contra ſe inueniens ad naturã ipſam confugit: & quoniam terra nomen videtur quodammodo honeſtum eſſe, cineris addidit.* *Abrahame humilitas.*

Verùm, vt ad poſteriorem expoſitionem, quæ communior eſt Patrum, reuertamur, gratiſſima ſanè fuit Deo Virginis humilitas, ad quam potiſſimum reſpexiſſe dicitur ſuſpiciens calceamẽtorum eius pulchritudinem: in cuius rei figuram dicitur de Iudith, c. 16. *Sandalia eius rapuerunt oculos eius*, ideſt, Holophernis: mirum enim eſt, q cum Iudith tam multis alijs ornamentis pulcherrimis exornata eſſet, ad ſola ſandalia, ideſt pedum calceamenta reſpexiſſe dicatur Holophernes, eorũq; captus pulchritudine, in typum videlicet Virginis, cuius humilitatẽ vſque adeo Dñs adamauit, vt meritò dixerit Bern. ſerm. ſuper *Miſſus eſt: Virginitate placuit, humilitate concepit.* Etenim tunc primum Deus humanitatem induit, cũ Virgo illa verba humilitatis pleniſſima pronunciauit: *Ecce ancilla Domini.* Atque hoc eſt, quod ipſa Virgo commemorat Cant. 1. cum ait: *Dum eſſet Rex in accubitu ſuo, nardus mea dedit odorem ſuum*: nardus enim qui frutex humilis eſt, humilitatem deſignat. Annotauit autẽ Rupert. in cõment. eius loci tantum fuiſſe odorem huius nardi, ideſt, humilitatis in Virgine, vt ad ipſũ Deum in accubitu ſuo Regali in cælis conſiſtentem peruenire potuerit, eumq; ita delectare, vt è cælo ad Virginis gremium per incarnationem traxerit. 4 *Humilitas Virg. Deo, quàm gratiſſima.* *Iudith 16. 11.* *D. Bern.* *Luc. 1. 38.* *Cant. 1. 13.* *Rupert.* *Odor humilitatis ĩ Virgine quantus.*

Præterea obſeruandum eſt, quod iam cǽpimus dicere, humilitatem regalem quandam virtutem eſſe: idcirco enim ſponſus de humilitate ſponſam cõmendans 5

dans eam *filiam Principis* appellauit. Eſt
Humilitas virtus regalis. enim humilitas altiſſima,& humilis eo
ipſo,ꝙ humilis eſt,maximè excelſus,ac
ſublimis, quemadmodum, & ſuperbus
eo ipſo,ꝙ ſuperbus eſt,infimus,& abie-
Matth.23. 12. ctiſſimus. Itaq; quod Chriſtus ait: *Qui*
ſe humiliat, exaltabitur: & qui ſe exaltat,
humiliabitur,non ſolum accipiendũ eſt,
poſtquã ſe humiliauerit ille,& ille exal
tauerit, ſed in ipſo humilitatis actu ſu-
premam quandam altitudinẽ,& in ipſo
actu ſuperbiæ ſummam abiectionẽ cõ-
B. Virgo ſe humilians ſuper omnẽ euecta celſitudinem. tineri:atque adeo Virg.Beatiſs.eo ipſo,
quòd ſe humiliauit, ſupra omnẽ fuiſſe
euectam celſitudinem. Id quod ita ex-
ponit D.Aug.lib.14.de ciu.c.13. *Eſt*, in-
D. Auguſt. quit, *aliquid humilitatis miro modo, quod*
ſurſum faciat cor: & eſt aliquid elationis,
quod deorſum faciat cor. Hoc quidem quaſi
contrarium videtur, vt elatio ſit deorſum,
& humilitas ſurſum: ſed pia humilitas fa-
cit ſubditum ſuperiori, nihil eſt autem ſupe-
rius Deo, & ideo exaltat humilitas, quæ fa-
Deijciũt ſe dum extollunt ſuperbi. *cit ſubditum Deo: elatio autem, quæ in vitio*
eſt eo ipſo, quod reſpuit ſubiectionẽ, cadit ab
illo, quo non eſt quidquam ſuperius, & fit
Pſ.72. 18. *quod ſcriptum eſt Pſal.72. Deieciſti eos, dum*
eleuarentur: non enim ait: Dum eleuati fuiſ-
ſent, vt priùs extollerentur, & poſtea deijce-
rentur: ſed cum extollerentur, tunc deiecti
ſunt: ipſum quippe extolli iam deijci eſt.
Hæc Aug. Aliam eiuſdem rei præclarã
D.Greg. etiam rationem affert D.Gregor. lib.6.
Iob 5.11. Mor.c.68.ſuper illa verba Iob 5. *Qui po*
nit humiles in ſublimi Quo loco docet D.
Greg.humiles eo ipſo, ꝙ ſe humiliant,
altiſſimos fieri. *In ſublimi*, inquit, *humi-*
les ponuntur, quia cum ſe ex humilitate ſub-
ſternunt, alta mentis iudicio cuncta tempora
lia tranſcendunt: & cum ſe indignos in om-
nibus æſtimãt, rectè cogitationis examine hu-
ius mundi gloriam tranſcendentes calcant.
Ioan. Gerſ. Idem eleganter perſequitur Ioan.Gerſ.
2.p.ſermonis in cæna Domini conſide-
ratione 1. vbi primum docet veram hu-
militatem,dum exit à ſumma potentia,
& gloria,& magnificẽtiſſima maieſtate
Dei ad ſuam impotẽtiam, ſeruilitatẽq;
intuendam,effici potentiſſimam, & glo
rioſiſſimam, & monarchiam ſuper om-
Humilitatis dominium. nia;quia nimirum facit ipſum Deũ ſuã
gloriam,& potentiã,dum propter Deũ
ſe,& omnia alia contẽnenda arbitratur.
Quantum igitur, inquit, *eſt humilitatis do-*
minium habere omnia ſub pedibus per gene-
roſum contemptum, iuxta illud Deuter.11. *Deuter.11. 24.*
Omnis locus, quem calcauerit pes veſter, ve-
ſter erit. Quid maius? & quam latum im-
perium nihil aliud à Deo magni pendere,
nullique alteri rei ſubijci?

6 Secundò. Viſionẽ Ioannis de muliere
amicta ſole humilitati accõmodat,aitq;
eam eſſe ſignum magnum apparens in *Humilitas ſignum magnũ in cælo.*
cęlo intelligibili,& ſupremo animæ ra-
tionalis: mulierum, inquam, amictam
ſole iuſtitiæ. Quid enim iuſtius humi-
litate,quę implet oẽm iuſtitiã Matth.3. *Matth.3.*
in cap. eius coronã eſſe ſtellarũ duode-
cim, hoc eſt, perfectionẽ omni virtutũ
fulgore radiantem: lunam denique ſub
pedibus,hoc eſt,omnia terrena ſub affe-
ctionibus per generoſum cõtemptum.
Tertiò. Aduertit ad humilitatis,tanquã *Humilitatis imperiũ ſup omnia.*
Principis, & Reginæ imperiũ militare,
& ſeruire omnia:aduerſa quidẽ ad exer
citiũ,& tutelã, proſpera verò ad mode-
ſtiã,ſobriãq; cõſolationẽ. *Dicã amplius*,
inquit Gerſon,*militãt pro ea ſui hoſtes for-*
tiſſimi: nam ex peccatis redditur cautior, fir-
mior, ac potentior. Imò vide miraculũ: ipſa
ex morte propria reuiuiſcit ſæpius, fortiórq;
reſurgit: nam quis neget magnam eſſe humi-
litatis recuperãda rationem humilitatẽ per-
didiſſe? Quin etiam oritur ex ſuo contrario,
quod eſt ſuperbia, non minori miraculo, quã
ſi frigiditatẽ calor gignat: humilitatis quip-
pe non parua eſt occaſio, animam contra Deũ
ſuum creatorem, ac redemptorem ſuperbiſſe.
Quartò. Docet humilitatem ſuo modo
eſſe ambitioſiſſimã,cupidiſſimam, ma-
ximi cordis,& altiſſimi ſpiritus;quoniã
dedignatur niſi ſummo bono,niſi ſum-
mis opibus,niſi ſumma gloria impleri.
Poſtremò ait humilitatem ſimilem eſſe
ſpeculo concauo,in cuius centro vniũ-
tur omnes radioſæ incidentiæ illuſtra-
tionum diuinarũ: quia nimirũ humili *Humilitas ſpirituale vacuum.*
omnes gratiæ communicantur à Deo,
eáq; ob cauſam appellari poſſe abyſsũ
ſorbentem omnium viuentium aquarũ
fluenta; imò & vacuũ quoddã ſpiritua-
le, ad quod implendum confluunt om-
nia,nec implere ſufficiunt,niſi Deus. Ex
his perſpicuum relinquitur,quãto iure
Virgo propter humilitatem filia Princi
pis dicta ſit, ſponſusque eius humilita-
tem demiratus dixerit: *Quã pulchri ſunt*
greſſus tui in calceamentis filia Principis.

COM-

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

In quo de ſanctiſſimæ Deiparæ virginitate, & maternitate diſſeritur ad illa verba: *Mulier amicta Sole.*

Amictam Sole fuiſſe Virginem, cum Verbum abſque vllo virginitatis præiudicio concepit.

SECTIO PRIMA.

SVperioribus commẽtarijs docuimus ſanctiſſimam Virginem ſignum magnũ fuiſſe iuxta triplicem ſigni in ſacris literis acceptionem, pro miraculo videlicet, ſcopo, atque vexillo: eãdem in cælo apparuiſſe oſtendimus ob eximiam in omni genere magnitudinem: explicauimus etiam mulieris appellationem, vbi de nomine Mariæ, eiuſque tum corporis, tum animi pulchritudine aliquanto fuſius diſputauimus. Sequitur iam in viſione Ioannis exponendum, quomodo fuerit amicta Sole: id quod tertio hoc commentario præſtabimus. Et quoniam Virgo Beatiſſima

Hier. 31. 22. non ſolùm fuit amicta ſole, ſed ſolẽ quoque ipſa amiciuit, iuxta illud Hier. 31. *Fœmina circundabit virum*: vtrũque iſto commentario complectemur, quod adeò in Mariæ virginitate, maternitateque potiſſimũ verſabitur, cuius vtriuſque prærogatiuæ fuit ſanè admirabilis, & maximè Diuina cõiunctio, & vnum ex tribus illis operibus mirabiliter ſingularibus, & ſingulariter mirabilibus,

D. Bernar. quæ commemorat D. Bernar. ſerm. 3. in Vigilia Natalis Domini. *Tria,* inquit, *opera fecit omnipotens illa maieſtas in aſſumptione noſtræ carnis ita ſingulariter mirabilia, & mirabiliter ſingularia, vt talia nec facta ſint, nec facienda ſint amplius ſuper terram: coniuncta quippe ſunt ad inuicem Deus & homo, mater & virgo, fides & cor humanum.*

1 *D. Bernar. Virginis clemẽtia in bonos, & malos.*

Vt igitur hinc ordiamur, D. Bernar. ſerm. de Virgine variè exponit hunc amictũ ſolis in Virgine. Primum enim docet dici amictam Sole propter ſingularem clemẽtiam, qua vniuerſos inſtar cuiuſdam ſolis miſericordiæ radijs illuſtrat, vt non tantum ſolarem naturam, ſed ſolem ipſum ad omnia ſuo ſplendore pertingentem induiſſe videatur. *Ea,* inquit, *eſt, quæ velut alterum Solem induit ſibi: quemadmodum enim ille ſuper bonos, & malos indifferenter oritur: ſic ipſa quoque præterita non diſcutit merita, ſed omnibus ſeſe exorabilem, omnibus clementiſſimam præbet, omnium denique neceſſitates ampliſſimo quodam miſeratur affectu.* Altera Bernardi expoſitio deſumitur ab ſtabili ſimul, & perfectiſſimo ſplendore, atque feruore virtutum Virginis: cum enim Lunæ ſplendor ſit inſtabilis, & incertus, feruoremque non habeat: is tamen, quo Sol ſplendet, habet cum ardentiſſimo feruore ſtabilitatem coniunctam. Quia igitur Virgo Beatiſſima à Deo tanquam Sole vndique col-

luſtra-

luſtratur, accipiens ab eo perfectum & ſtabilem, imo & ardentiſſimum charitatis, virtutumque cæterarum fulgorem, meritiſſimò amicta Sole apparuit.

Virtutum Virginis perfectus & ſtabilis ſplendor.

Amicta, inquit, *dicitur Sole, & Luna ſub pedibus eius: in Sole nimirum & feruor, & ſplẽdor ſtabilis, in Luna ſolus ſplendor, atque is omnino inſtabilis, & incertus, qui nunquam in eodem ſtatu permaneat. Iure ergo Maria Sole perhibetur amicta, quæ profundiſſimum Diuinæ ſapientiæ vltra quàm credi valeat penetrauit abyſſum, vt quantum ſine perſonali vnione creaturæ conditio patitur, luci illi inacceſſibili videatur immerſa: illo nimirum igne Prophetæ labia purgantur illo igne Seraphim accenduntur. Longè verò aliter Maria meruit non velut ſummatim tangi, ſed operiri magis vndique, & circunfundi, & tanquam ipſo igne concludi Candidiſſimus ſanè, ſed & calidiſſimus huius mulieris amictus, cuius omnia tam excellenter irradiata noſcuntur, vt nihil in ea non dico tenebroſum, ſed obſcurum ſaltem, vel minus lucidum, ſed ne tepidum quidem aliquid, aut non feruentiſſimum liceat ſuſpicari.*

2 Tertia expoſitio Bernardi ad incarnationem Domini pertinet, quæ in Virgine perfecta eſt, non tantum ſeruata, ſed magis adhuc perfecta eius virginitate, vt idem ſit mulierem amictam Sole fuiſſe, atque Spiritum ſanctum ei ſuperueniſſe, & virtutem altiſſimi obumbraſſe: quod haud dubiè ad virginitatem eius pertinuit, vt ex Virginis ad Angelum interrogatione Angelique reſpõſione manifeſtum eſt. Cum enim Virgo quæſiſſet: *Quomodo fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco?* reſpondit Angelus: *Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi; ideoq́, quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius Dei.* Denique idem eſt amictam eſſe Sole mulierem, atque rubrum illum Exo. 3. arſiſſe, & tamen minimè combuſtũ fuiſſe: quam viſionem omnes fere Patres de incarnatione Verbi in Virgine abſque vllo vel minimo virginitatis detrimẽto accipiunt, vt poſtea dicemus vberius. *Quomodo*, inquit Bern. *in tam vehementi feruore tam fragilis natura ſubſiſtit? Meritò quidem admiraris Moyſes ſancte, & curioſius deſideras intueri: veruntamen ſolue calceamenta de pedibus tuis, & inuolucra pone carnalium cogitationum, ſi accedere concupiſcis. Vadam, inquit, & videbo viſionem hanc magnam. Magna planè viſio rubus ardens ſine combuſtione: magnum ſignum mulier illæſa manens amicta Sole: non eſt rubi natura opertum vndique flammis manere nihilo minus incombuſtum; non mulieris potentia, vt ſuſtineat ſolis amictum, non eſt virtutis humanæ, ſed nec Angelicæ quidem, ſublimior quædam neceſſaria eſt: Spiritus ſanctus inquit, ſuperueniet in te, & tanquam reſpondeat illa; Quoniã ſpiritus eſt Deus, & Deus noſter ignis conſumens eſt: Virtus, ait, non mea, non tua, ſed altiſſimi obumbrabit tibi. Nihil itaque mirum, ſi ſub tali vmbraculo talis etiam à muliere ſuſtineatur amictus. Quam familiaris ei facta es Domina, quàm proxima, imò quàm intima fieri meruiſti, quantam inueniſti gratiam apud Deum, in te manet, & tu in eo, & veſtis eum, & veſtiris ab eo: veſtis enim eum ſubſtantia carnis, & veſtit ille te gloria ſuæ maieſtatis, veſtis ſolem nube, & ſole ipſa veſtiris.* Hæc ille.

Maria Virginitas per incarnationem perfectior.

Luc. 1. 34.

Exo. 2. 3.

Itaque Bernardus amictam Sole Virginem ad illud tẽpus refert, quo ipſa Dei filium concipiens ſuperueniente Spiritu ſancto, & virtute altiſſimi obumbrãte nihil de ſuæ virginitatis puritate, & integritate amiſit: ſed inſtar rubi ardebat, quin combureretur, hoc eſt, Sole veſtiebatur, quin eius virginitas deperiret. De virginitate quoque ſanctiſſimæ Deiparæ eundem amictũ Solis intellexit Ambr. Anſb. in comment. huius loci: *Mulier*, inquit, *amicta Sole, ac ſi diceretur, Beata, ſemperque Virgo Maria obumbrata altiſſimi virtute, cui videlicet dictum ab Angelo ſcimus: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi: illa ſcilicet virtus, de qua Paulus dicit prima ad Cor. 1. Chriſtum Dei virtutem, & Dei ſapientiam.* Eodem modo Haymo, Cęlius Pann. & alij acceperunt, ex quibus Cęlius: *Tunc*, inquit, *amicta Sole fuit quando virtus altiſſimi eam obumbrauit, illumq́, intra vterum concepit, qui intra omnia, extra omnia, ſuper omnia, & infra omnia incomprehenſibilis exiſtit.*

Beata Virgo quo tempore fuerit amicta Sole.

Ambroſ. Anſb.

1. Cor. 1. 24

Haymo.

Cal Pann.

3 Porro aduerte pro eo, quod nos habemus, *amicta Sole*, haberi Grecè, περιβεβλημένη hoc eſt, circumamicta, ſeu vndequaque amicta Sole: quoniam omni ex parte manſit virgo puriſſima, neque in eam aliqua ex parte alicuius vel minimæ labeculæ vmbra in filij conceptione,

ptione, atque ortu irrepſit, vt ex ijs, quæ deinceps dicemus, manifeſtum erit. Inſtituimus enim hoc commentario aliquanto fuſius perpetuam Mariæ virginitatem in iſto ſolis amictu expreſſam à Iudæorum, Hæreticorumque calumnijs ſartam, tectam tueri, eo quòd ſit vnum ex præcipuis fidei noſtræ dogmatibus, quod propterea non ſolum Iudæi vniuerſi, ſed etiam complures Hæretici labefactare, imò & conuellere conati ſunt, veluti Carpocrates, vt auctor eſt D.Epiphan hæreſi.27. & Cerinthus, vt idem refert hęreſi 28 contra Cerinthianos, ſiue Marinthianos, quod etiam memoriæ prodidit D.Irenæus lib. 1. contra hæreſes cap.25. ij in ea hæreſi fuerunt, vt dicerent Chriſtum ex Maria, & Ioſeph fuiſſe procreatum, eandemq; Mariæ Virginitatem oppugnarunt Ebionitæ, vt habes apud Tertul. libro de carne Chriſti: Heluidius quoque Auxencij diſcipulus, impiè aſſeruit Ioſeph ex Maria poſt Chriſti ortum plures filios ſuſcepiſſe, qui eam ob cauſam in Euangelio fratres Domini appellentur: contra quem fusè diſputat D.Hieron. Ab Heluidio originem traxere Heluidiani Hęretici, qui apud Epiphanium Antidicomariani Græco vocabulo, hoc eſt, Mariæ aduerſarij nominantur. Aggrediamur igitur oſtendere ex clariſſimis, & grauiſſimis Diuinarum literarum teſtimonijs Sanctiſſimam Dei param in conceptu, & ortu Chriſti amictam ſole fuiſſe, hoc eſt, eum abſque vllo vel minimo ſuæ integritatis præiudicio edidiſſe, eamq; integritatem perpetuò conſeruaſſe: ſed prius ex præcedenti interpretatione nonnulla colligamus, quæ ad maiorem eiuſdem myſterij cognitionem faciunt.

D. Epipha. Maria perpetuã Virginitatẽ q Hæretici cõuellere ſint conati. D. Irenæus. Tertull.

Obſeruationes literales depromptę ex præcedentibus.

SECTIO II.

DIximus ex cõmuni Patrũ, Doctorumque ſentẽtia idem eſſe amictã ſole mulierem, atque Virginem in cõceptu, & partu Chriſti fuiſſe virtute altiſſimi obumbratã; ex quo ſimul oſtendebatur eius in conceptu, partuque illæſa omnino, atque illibata virginitas: nunc vberioris doctrinæ cauſa, nonnulla ad literam obſeruabimus, quæ & ad illuſtriorem eorũ, quæ dicta ſunt, cognitionem ſpectant, & B.Virginis præſtantiam mirificè declarant, id quod in omnibus ſequentibus teſtimonijs, quæ citabimus, præſtare conabimur.

I Habemus igitur Virginem ſimul amictam ſole, & obumbratam, cuius myſterij rationẽ meritò aliquis requirat: cum enim vmbra, & ſolis ſplendor pugnare videantur, qui fieri poteſt, vt Virgo dici poſſit obumbrata, quæ ſole non tantum amicta, ſed circumamicta eſt, vt ex Græco contextu confirmauimus. Et quidem ponendum in primis eſt amictum ſolis illæſam, & intemeratam Virginis integritatem ſignificare: cuius rei illa eſt in promptu ratio, quoniam mulier illa, quæ ſole erat amicta, nihil amittebat ſplendoris, atque adeò nihil etiam deperdebat pulchritudinis, quin multo ſplendidior, & pulchrior ex eo ſolis amictu reddebatur. Quid enim ſplendoris amitteret, quę ipſam lucem, & ſplendorem concipiebat, & geſtabat in vtero? Eam enim credo ob cauſam, cum de conceptu, & ortu Chriſti in ſcripturis agitur, interdum ſplendoris fieri mentionem, veluti Eſaię 62. *Propter Sion non tacebo, & propter Hieruſalem non quieſcam, donec egrediatur vt ſplendor iuſtus eius, & Saluator eius vt lampas accendatur:* vbi cernis incarnationem Verbi in Virginis vtero fuiſſe quandam veluti lampadis accẽſionem ad orbis tenebras depellendas, ortum verò eius quaſi quendam ſplendoris egreſſum. Certè de incarnatione Verbi locum intellexit Cyrillus Alex. lib. 10. in Eſaiam: *Salutare,* inquit, *Dei quid aliud, quam Verbum Patris, qui ob ſalutem humani generis carnem aſſumpſit? ita namque per Eſaiam ait: Videbunt gentes iuſtitiam meam, & ſalutare meum ſicut lampas accendetur.* Alij legunt ex Hebræo: *Donec egrediatur ſicut fulmen iuſtus meus.* Vbi disertè Virginitas Sanctiſſimæ Deiparæ in partu oſtenditur: fulmen enim integra, & illæſa omnino relinquit, in quibus nihil reperit, quod reſiſtat, idcirco enim integra vagina gladium

Quomodo Virgo obũbrata dicatur, cũ fuerit amicta ſole.

Eſ.62.1.

Incarnatio Verbi fuit veluti quãdã lampadis accẽſio. Cyril. Alex.

dium

Tanquam fulmen prodijt Chriſtus ex Virgine.

dium deſtruit. Sic igitur Chriſtus quaſi fulmẽ ex vtero Virginis prodijt: quoniam integram, & illęſam eius Virginitatem ſeruauit. Hoc poſito illud diſquiritur, cur cum Virgo nihil in conceptu, & partu ſplendoris amiſerit, obumbrata tamen virtute altiſſimi dicatur.

2 Prima ratio ducitur ex myſterij incarnationis, quod in Virgine perfectũ eſt, altitudine, quam nulla vis intelligendi creata poteſt omnino comprehendere: itaque ſplendor ſolis, quo Virgo amicta eſt, excellentiam, & præſtantiam dicit operis; vmbra verò ſignificat lucẽ iſtam inacceſſibilem eſſe mortalibus, vt ſi de perfecta omnino eius cognitione ſit ſermo, tenebræ, & vmbra omnibus creatis mentibus eſſe videatur. Hãc enim eandem ob cauſam dicitur Deus ipſe & lucem habitare inacceſſibilem primæ ad Timot. 6. & nihilominus poſuiſſe tenebras latibulum ſuum Pſ. 17. quia videlicet quamuis ob infinitã perfectionem, & intelligibilitatem lux ſit, tamen ob incomprehenſibilitatem inacceſſibilis eſt, tenebræque, & caligo creatis mentibus, vt interpretatur D. Greg. Nazian. lib. 2. de Theologia. Sic igitur Virgo beatiſſima ob illuſtriſſimũ incarnationis myſteriũ in ea perfectũ, amicta ſole viſa eſt: quia tamen id myſterium comprehendi omnino non poteſt, obumbrata dicitur, & quaſi caligine, & tenebris circunfuſa, vt qui ad contemplandum incarnationis myſterium in Virgine perfectum acceſſerit, & in ſolem propter altitudinem, & præſtantiam, & in vmbram, atque caliginem propter incomprehenſibilitatem incurrat. Hæc nimirum eſt germana ratio, cur Virgo Sanctiſſima in cõceptu Chriſti mons vmbroſus appellatur Abac capite 3. vbi pro eo, quod nos habemus: *Deus ab Auſtro veniet, & Sanctus de monte Pharan,* Septuag. tranſtulerunt, *Deus ab Auſtro veniet, & Sanctus de monte vmbroſo:* Quem locum Hebræus quidam, vt auctor eſt D. Hieron. in comment. ſuper Abacuch, de ortu Saluatoris in Bethlehem, quæ ad Auſtrum eſt comparatione Hieroſolymorum, intellexit: eodemque modo interpretatur Rupert. iuxta quam expoſitionem aptè poſſumus per *montem vmbroſum* Sanctiſſimam Virginem accipere virtute altiſſimi obũbratam. Meritò etiam id canticum Abacuch, in quo de Verbi incarnatione in Virgine perfecta diſſeritur, *oratio pro ignorantijs,* ſeu *pro ignorationibus* inſcribitur, vt præter alias eius inſcriptionis rationes, eadem myſterij incarnationis incõprehenſibilis ratio innueretur, de quo quantuncumque multa, eaque præclara, & excelſa aſſequamur, ſemper nihilominus poſſumus, ac debemus noſtrã inſcitiam, & ignorationem profiteri, Deumque pro ignorantijs, vt videlicet mentem noſtram ſui luminis radio, & ſplendore colluſtret, noſtræque ignorationis tenebras depellat, vt vberiorem tanti myſterij notitiam comparemus: quam eius inſcriptionis rationem tradit in eum locum Rupert.

1. Tim. 6. *Pſ. 17.*

Incarnationis myſterium incõprehẽſibile. *D. Gregor. Naz.*

B. Virgo in cõceptu Chriſti mõs vmbroſus. *Abac. 3. 3. Septuag.*

Rupertus.

Secunda ratio eſt D. Athanaſij ſerm. 3
de Sanctiſſima Deipara aiẽtis vmbram iſtam Virgini affuſam fuiſſe quaſi quaſdam vmbras, quas pictores ſolent efficere, & lineamenta quædam imaginis, in quibus qualis imago futura ſit, perſpicitur: itaque Spiritum ſanctum in incarnatione Verbi, quam perfecit in Virgine, quaſi vmbras quaſdã, & lineamenta duxiſſe, in quibus Virgo Diuinitatis imaginem poſſet vtcunque intueri, ſiquidem in ipſum per ſe Diuinitatis radium non poterat pro illo ſtatu aciem mentis intendere, niſi carnis vmbra, & velamine temperatum, vt ipſa Verbi incarnatio quædam veluti Diuinitatis obumbratio fuiſſe videatur. *Obumbrauit,* inquit, *eam virtus altiſſimi, corroborans eã, & Diuina vmbra imagine induxit, vt inde lineamentis collectus videre poſſet, quatenus poſſibile eſt, Deum formæ expertem in ſe concipi: non enim ſuſpicandum eſt, quòd ſecundum ſimplicem naturæ ſuæ proprietatẽ Virgo in ſe habitatem Deum videre potuerit, ſed quatenus poſſibile fuit, vtpote obumbrãte illam virtute altiſſimi, & vmbras, lineamentaq; quaſi faciente, vt videret, quatenus fieri poterat, Deum in ſe habitãtem.* Hęc ille.

D. Athan.

Verbi incarnatio obũbratio Diuinitatis.

Tertia ratio eſt Gregorij Nyſſeni, 4
ſermone de Sancta Chriſti Natiuitate, fuiſſe obumbratam Virginem virtute altiſſimi, vt per eam vmbram magnitudinem myſterij, quod in ipſa perficiebatur, intelligeret, ſicut ex vmbra magnitudo, & figura corporis colligitur: intel-

D. Gregor. Nyſſ.

intelligit verò per virtutem Altiſſimi ipſummet Dei filium, qui virtus Dei appellatur 1. ad Corin. 1. *1. Cor. 1.* Itaque vult per incarnationis myſterium Deum quaſi vmbram quandam effeciſſe, ex qua ſuæ diuinitatis, potentiæ, ſapientiæ, bonitatisq; magnitudo perſpici, & intelligi poſſet; ſicut ex corporum vmbris eorũ magnitudo, figuraq; intelliguntur, quã uis ipſa corpora minimè videantur: atque adeo incarnationis myſterium maximè inter reliqua diuina opera diuinã magnitudinem declarare. *Inter diuina opera Dei magnitudinẽ maximè declarat myſterium incarnationis.* *Quin etiam*, inquit Gregorius, *virtus Altiſſimi obumbrabit tibi: quid hoc nomine Scriptura ſignificat? Chriſtus Dei virtus, et ſapientia eſt, vt inquit Apoſtolus: ergo Altiſſimi Dei virtus, qui eſt Chriſtus, ſuperuentu Spiritus ſancti in Virgine informatur. Quemadmodũ enim vmbra corporum ex forma prægredientium effingitur: eodem modo figura, atque indicia filij Dei in virtute naſcentis elucebunt, & apparebunt: imago videlicet, & ſigillum, & umbra, et ſplendor primarij auctoris, qui per mirabilem effectum actionum oſtenditur.* Hæc Nyſſenus. Ex his perſpicuum relinquitur minimè inter ſe pugnare Virginem fuiſſe amictã Sole in incarnatione Verbi, & ſimul Altiſſimi virtute obumbratam: ſiquidem hæc Altiſſimi vmbra nihil dicit tenebrarum, & caliginis, ſed incomprehenſibilitatem myſterij, vel lineamenta quædam ſecundum Athanaſium, ex quibus colligi poſſet, qualis diuinitatis imago, vel etiam ſecundum Nyſſenum diuinæ naturæ magnitudinem, quæ in myſterio incarnationis mirificè reſplendet.

Oſtenditur virginitas Mariæ ex illis verbis Geneſ. 3. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & ſemen tuum, & ſemen illius: ipſa conteret caput tuum.*

SECTIO III.

1 Ntequam vim huius loci expendamus, ſtatuẽda primum eſt germana eius lectio quoad illa præcipuè verba, *Ipſa conteret caput tuum*, in quibus magna eſt tranſlationum varietas. *Varia lectio* Sciendum eſt igitur Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *Ipſa*, haberi הוא tribus literis ה, ו, א, he, vau, & aleph, quæ dictio eſt pronomen tertiæ perſonæ, *ipſe*, vel *ipſum*, veluti Geneſ. 2. *Ipſe eſt, qui circuit omnem terrã Heuilath*, & ibidem: *Ipſum eſt nomen eius*; *Gen. 2. 11. & 1. 19.* cũ enim Hebræi careãt neutro genere, pro eo fœminino, & maſculino etiã vtuntur, veluti Pſal. 26. *Vnam petij à Domino, hanc requiram*. *Pro neutro genere maſculino, & feminino vtuntur Hebræi.* *Pſal. 26. 4.* Præterea aduertendum eſt, quamuis, *ipſe*, apud Hebræos ſit הוא tribus literis conſcriptum he, vau, & aleph cum ſurech in vau; *ipſa* verò dicatur היא per he, iod, & aleph, & chirich ſub he: tamen, *ipſa*, etiam conſcribi iiſdem literis, quibus ſcribitur, *ipſe*, vt cum eſt, *ipſe*, legatur *hu*, cum vau ſurech; cum autem, *ipſa*, hi, per chirich, vt aiunt Compulutenſe, & Sanctes Pagnin. lexicum, *Sanct. Pagnin.* & manifeſtè oſtenditur ex Gen. 3. *Gen. 3. 12.* nam vbi nos legimus, *Mulier, quam dediſti mihi ſociam, ipſa dedit mihi de ligno, & comedi*, pro, *ipſa*, eſt Hebraicè הוא eiſdem literis ſcriptũ, quibus ſcribitur, *ipſe*, ideſt, he, vau, & aleph, & habet chirich ſub he.

Tertiò ſciendũ eſt veteres Hebræos non legiſſe cum punctis, quibus modo vtuntur recentiores: 2 etenim puncta multo poſt inuenta fuerunt, & excogitatã à Rabbinis, ne linguæ Hebrææ peritia paulatim deperiret, id quod accidit, vt auctor eſt Helias Leuita Germanus in ſua præfatione Maſſoreth, *Helias Leuita.* apud Tiberiadem Paleſtinæ anno ab euerſione templi per Titum 436. *Quo anno, & loco inuenta puncta apud Hebræos.* Atque ex hoc iam perſpicitur potuiſſe eo loco Geneſis ante inuentionem punctorũ transferri, & *ipſe*, & *ipſa*: nam ſi ſcriptũ erat per he, vau, & aleph, manifeſtũ eſt potuiſſe vtroque modo verti: ſi autem erat per he, iod, & aleph, facile etiã fuit protendi aliquantulum iod, & in vau conuerti, vnde eadem relinqueretur ambiguitas, & tranſlationum varietas. Quare non mirum videri debet, ſi vtraque lectio apud veteres reperitur: nam *ipſe*, maſculino genere tranſtulerunt Septuaginta interpretes, *Septuag.* qui reddiderũt αὐτός: quamquam id nomen referri non poteſt ad Græcum σπέρμα, cum αὐτός maſculinũ ſit, σπέρμα autem neutrũ, quo fit, vt ſubaudiendum videatur nomen σπόρος, quod ſemen quoque ſignificat, & ma-

& maſculinum eſt. *Ipſe*, etiam tranſtulit
Paraphr. Paraphraſt. Chald. eamque lectionem
D. Hieron. ſecuti ſunt D. Hieron. in quæſt. Hebrai-
D. Irenæus. cis in Gen. D. Iren. lib. 4. contra hæreſes
D. Cyprian. cap. 78. D. Cyprian. lib. 2. teſtimonioru̅
D. Petrus Chryſ. aduerſus Iudæos cap. 9. Petrus Chryſol.
ſerm. 173. E contrario verò *ipſa*, fœmi-
nino genere legerūt nobiliſſimi Patres;
D. Ambro. D. Ambroſ. lib. de fuga ſeculi, cap. 7. D.
D. Auguſt. Aug. lib. 12. de Geneſi ad literam, c. 36.
& libro 2. de Geneſi contra Manichæos
D. Chryſo. cap. 18. D. Chryſoſt. hom. 17. in Geneſ.
D. Gregor. D. Greg. lib. 1. Moral. ad illa verba c. 1.
D. Bernar. *Ne forte peccauerint filij mei*, D. Bern. ho-
mil. 2. de laud. Virginis, & ſerm. 2. ſuper
Eucherius. *Signum magnum*, Eucher. lib. 2. in Geneſ.
Beda. cap. 19. Beda in cap. 3. Geneſis: eamque
lectionem Eccleſia ab antiquiſſimis vſ-
Hæreticorū que tẽporibus approbauit. Ex quo ap-
imperitia, paret Hæreticorum imperitia ſimul, &
& impudē- impudentia, præcipue verò Georgij
tia. Maioris, & alterius Georgij Fabricij, &
Tilmanni, Heshuſij oblatrantiū Scri-
pturam Sacram à Catholicis adultera-
ri, cum in lib. Geneſ. legunt: *Ipſa conte-
ret caput tuum*: oſtendimus namq; eam
lectionem potuiſſe optimè ex Hebræis
codicibus depromi, fuiſſeque antiquiſ-
ſima Eccleſiæ conſuetudine, & grauiſ-
ſimorum Patrum auctoritate compro-
batam.

3 Hoc ita conſtituto deducunt ex hoc
loco Patres teſtimonium grauiſſimum
ad oſtendendam Sanctiſſimæ Deiparæ
in conceptu, & partu Chriſti integrita-
tem, idque ſecundum vtramque lectio-
nem, quæ, quod ad ſenſum ſpectat, ſiue
legas, *ipſe*, ſiue, *ipſa*, ſemper eodem re-
cidit, cum exploratum ſit Virginē non
per ſe ipſam potiſſimum, ſed per filium
ſerpentis caput contriuiſſe. Ratio igi-
tur argumenti ea eſt, quoniam eo loco
de ſolo ſemine mulieris fit mentio, ſu-
mitur enim ſemen pro filio. *Inimicitias*,
inquit, *ponam inter te, & mulierem, & ſe-
men tuum, & ſemen illius*. Si enim Dei-
para ex viri *ſemine* concepiſſet, non ip-
ſius, ſed viri ſemen præcipuè Chriſtus
diceretur, qui ſerpentis caput contere-
ret: quare cum de ſolius Virginis ſemi-
ne ſit ſermo, manifeſtè concludit Chri-
ſtum, qui ſemen, ideſt, filius mulieris
appellatur, ſolius Virginis, non etiam
viri ſemen fuiſſe. Ita eum locum intel-
lexit Serapion antiquus auctor apud Li- *Serapion.*
pomanum Geneſ. 3. *Inimicitias*, inquit,
*ponam inter ſemen tuum, & ſemen illius:
nonne clarum eſt pronuntiatum de Chriſto,
quem ſine ſemine peperit intemerata Virgo?
ſingulare enim eſt ſemen, non numero multi-
tudinis ſemina*. Rupert. quoque eodem *Rupert.*
ſenſu accepit: *Inter ſemen*, inquit, *tuum,
& ſemen illius: quo de ſemine hæc dicuntur,
niſi de vno, qui eſt Chriſtus? ipſe namque ſo-
lus ita ſemen mulieris eſt, vt non etiam viri
ſemen ſit*. Eadem eſt expoſitio D. Leonis *D. Leo Pa-*
Papæ ſerm. 2. de Natiuit. Domini: tra- *pa.*
ctans enim eum locum Geneſ. ad Virgi
nitatem Mariæ in Chriſti conceptu, at-
que ortu retulit: *Deus*, inquit, *omnipotēs,
& clemens ſtatim, vt nos Diabolica maligni-
tas veneno ſua mortificauit inuidia, præde-
ſtinata renouandis mortalibus ſua pietatis
remedia inter ipſa mundi primordia præſi-
gnauit, denuntians ſerpenti futurum ſemen
mulieris, quod noxij capitis elationē ſua vir
tute contereret, Chriſtū ſcilicet in carne ven-
turum, qui natus ex Virgine violatorem hu
manæ propaginis incorrupta natiuitate dā-
naret*. Et multo luculentius D. Cyprian. *D. Cyprian.*
Ponam, inquit, *inimicitias inter te, & mu-
lierem: non dicit pono, ne ad Euam pertinere
videretur, ſed: Ponam inimicitias inter te,
& mulierem, ideſt, ſuſcitabo mulierem, quæ
repudiata facilitate credendi non ſolū te non
audiat, ſed ipſo etiam Gabriele deferente ver
bum rationem de promiſſionis exigat nouita-
te dicendo: Quomodò fiet iſtud, quoniam vi-* *Luc. 1. 34.*
*rum non cognoſco? ecce iſtud ſemen mulieris,
quod non per traducem genitalium miniſte-
riorum commiſtione, ſexus vtriuſq; infunde-
retur in vtero, ſed clauſo clauſtro inde flora-
ta virginis inueniretur in vtero. Ex hac ergo
ſemen promiſſum eſt mulieris, quod ſemen ſe
cundum hominem Dominus Deus noſter eſt,
qui non infuſus eſt in vtero, ſed inuentus E-* *Matt. 1. 18.*
uangeliſta confirmante, cum dicit de Maria: *Chriſtus nō*
Inuēta eſt in vtero habēs. Hęc ille. Huc ēt *infuſus ſed*
ſpectat illa loquendi formula, quam v- *inuentus in*
ſurpauit Angelus Lucæ 1. cum dixit: *vtero.*
Ideoque quod naſcetur ex te ſanctum, voca- *Luc. 1. 35.*
bitur filius Dei: ex te, inquam, duntaxat,
abſque vllo viri cōgreſſu. Et Paulus ad
Galatas 4. *Vbi venit plenitudo temporis, mi* *Galat. 4. 4.*
ſit Deus filiuum ſuum factum ex muliere:
quaſi diceret, factum ex muliere tantū,
non etiam ex viro, quemadmodum in-
terpretatur D. Hieron. *In eo*, inquit, *quod* *D. Hieron.*
dicit:

dicit: Ex muliere, monſtrat non more ſolito ex conuentu viri, & fœmina, ſed per Spiritum ſanctum ex matre tantum Chriſtum incarnationem hominis ſuſcepiſſe. Nam idem 1. Cor. 11. 12 *Apoſtolus ad Corinthios ſcribens ait; Sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem; vnde ſicut in principio generationis mulier ex viro ſumpta eſt, ita & Chriſtus ſecundum carnem ex matre tantum eſt.*

Obſeruationes literales circa præcedens teſtimonium.

SECTIO IV.

1 SIt prima obſeruatio circa illa verba: *Inimicitias ponam inter te, & mulierem:* in quibus aduertit Cardinalis Caiet. non dictum eſſe *inimicitiam* ſingulari numero, ſed *inimicitias* numero multitudinis: quoniam omne inimicitiæ genus ſuſcipiendum eſt cum Dæmone, nec vlla cum illo habenda amicitia. *Nec enim* inquit, *ſatis eſt inimicum eſſe Diabolo quoad ea, quæ ſunt fidei, aut ſpei, ſed oportet ſecundum omnes partes inimicum eſſe, videlicet ſecundum ea quæ ſunt caſtitatis, abſtinentiæ, liberalitatis, miſericordiæ, & cæterarum virtutũ.* Hæc ille. Quę quidem inimicitiarum genera perfectiſſimè inter ſanctiſſimam Virginẽ, & antiquum ſerpentem interceſſerũt: quoniam nihil habuit Virgo, in quo cum ſerpente iſto conueniret; ſed ei omni ex parte bellum mouit, in omni genere inimicitias cum eo geſſit: in omni materia eum deuicit, ac de eo omnibus modis triumphauit. Quam ob cauſam Cantic. 7. non aliqua pars Virginis, ſed tota corporis eius compoſitio ſimilis eſſe palmæ dicitur illis verbis: *Statura tua aſſimulata eſt palmæ*, hoc eſt, omnis tui corporis compoſitio palmã, & victoriam refert. Itaque quacunque ex parte te aſpicio tota mihi palma quędam, & victoria videris: quia nihil in te eſt, quod non glorioſam victoriam de antiquo ſerpente conſequatur. Accedit & illud, quòd palmæ folia omnia ſunt inſtar gladij, quo fit, vt eam etiam ob cauſam conueniat Virgini ob multiplicem cum ſerpente pugnam, multiplicemque victoriam: quoniam omnia huius virgineæ palmæ folia, hoc eſt, omnia in omni genere opera gladij erant acutiſſimi, & fortiſſimi, quibus antiqui ſerpentis iugulum petebatur, cum omnia ex ardentiſſima charitate naſcerentur, quàm præcipuè Dæmon execratur.

Caietanus. Cum dæmone omne inimicitiæ genus ſuſcipiendum,

Can. 7. 7.

B. Virgo tota palma, & victoria.

2 Secunda obſeruatio eſt Ruperti lib. 3. in Gen. cap. 19. non dictum eſſe fraudem, aſtutiam, dolum, ſed *inimicitias*, vt indicetur multo maiorem futuram mulieris in ſuperando Dæmone potentiã, quam fuerit Dæmonis in vincenda muliere: ſiquidem Dæmon per fraudem, & aſtutiam, ſimulatamque amicitiam fœminam decepit: at mulier non per fraudem, ac dolum, ſed indicto bello, & inimicitijs publicatis, aperto Marte cõgrediens ſerpentem ſuperauit. *Hoc,* inquit Rupert. *inimicitiæ à fraudibus differunt, quòd fraudes pacatam ſermonis, vel cuiuslibet rei prætendunt ſuperficiem: inimicitiæ vero manifeſtam contrarietatis habent intentionem. Conſtat autem, quod ſubdolus Diabolus in ſerpente non tanquam armatus aduerſarius occurrit; ſed tanquam fidus cõſiliarius lateri eius in via ſeſe adiunxit. Cum igitur Deus dixit: Ponam inimicitias inter te, & mulierem: profectò magnum gratia ſua opus promittit, quod victorem Diabolum, qui vicerat fraude, victa nunc mulier vincere quandoque debeat fortitudine. Porro hæ inimicitiæ non per ipſam mulierem ſed per ſemen illius exercendæ, & vſque ad victoriam perducendæ ſunt, hoc eſt, per Chriſtum, qui planè cum illo antiquo ſerpente fortiter ſeſe exercuit, & accinctus gladio ſuper femur ſuum potentiſſimus intendit, proſperè proceſſit, & regnauit, hoſtemque publicum ante pedes ſuos productum contriuit.* Hæc ille. Itaque vult Rup. Chriſtum, qui eſt ſemen mulieris, per inuictam fortitudinem aperto Marte, & inimicitijs denunciatis Dæmonem ſuperaſſe, nõ per fraudem, ſimulatamque amicitiam, quemadmodum ſerpens mulierem deiecit: & idcirco non dictum eſſe: Ponam fraudem inter te, & mulierem, ſed: *Ponam inimicitias.*

Rupert.

Dæmonem nõ per fraudem, vt ille mulierẽ ſed aperto marte deiecit Chriſtus.

3 Id verò perfectũ fuiſſe à Chriſto docet eleganter Paulus ad Coloſſ. 2. cum ait Chriſtum deleuiſſe chirographũ decreti, quod erat contrarium nobis, & ipſum *Coloſſ. 2.*

ſum cruci affixiſſe, expoliaſſe principatus, & poteſtates, traduxiſſeq; palã confidenter de illis in ſeipſo triumphãdo: hæc enim omnia apertas inimicitias, & bellum palam publicatum, & inuictam Chriſti fortitudinem demonſtrãt. Vbi aduerte pro eo, quod nos habemus, *traduxit*, haberi Græce, ἐδειγμάτισεν, quod ad verbum ſonat, exẽplauit, ſeu poſuit in exemplum: & eſt ſenſus, Chriſtũ Dæmones palam oſtentaſſe ſubactos, & ſuperatos ad exemplum cęterorum, vt in eis diſcerent eius imperium recipere, & potentiam formidare, ducta ſimilitudine à victoribus, qui idem facere ſolẽt de Regibus à ſe debellatis: oſtentant enim illos in triumpho ſuperatos in exẽplum, vt videlicet alij eo exemplo conſpecto eorum arma reformident, ſimilẽque pœnam, & ignominiam pertimeſcant. Eandemque vim habet illud Matth.1. cum de Ioſeph ſponſo Virginis dicitur: *Ioſeph autem vir eius, cum eſſet iuſtus, & nollet eam traducere:* quo loco pro *traducere* eſt idem verbum Græcum παραδειγματίσαι: hoc eſt, exemplare, in exẽplum proponere, ideſt, infamare. Sic igitur Chriſtus, & Virgo per Chriſtũ Dæmones deuictos, ſuperatosq; traduxit, ſeu exemplauit, ſumpto ſcilicet de eis exemplari ſupplicio. Ob hanc eximiã fortitudinem ad Virginem ſpectaſſe Salomonem, cum dixit Prouer.31. *Mulierem fortem quis inueniet? procul, & de vltimis finibus pretium eius. Confidit in ea cor viri ſui, & ſpolijs non indigebit:* & paulo poſt: *Accinxit fortitudine lumbos ſuos, & roborauit brachium ſuũ;* exiſtimauit D. Ber. ſer. de Natiuitate Mariæ, quæ ſanè fortis fuit illa mulier, cum potuerit antiquum ſerpentem aperto Marte, & potẽtiæ magnitudine omnino ſuperare. Porro illud: *Et ſpolijs non indigebit:* duplicẽ habet explicatum, vnus eſt: Vir huius fortis mulieris non indigebit ſpolijs hoſtium, vt diues ſit, & locuples, cum mulier iſta ita rem gerat domeſticam, vt fortunas omnes viri ſua induſtria mirum in modum augeat. Alter, vt ſit ſenſus: mulierem illam fortem, tã multa, & tam opima hoſtibus ſpolia detrahere, vt vir eius ſpolijs non indigeat: ſed abundet. Sic nimirum Deus multa, imo & innumera habet ſpolia, quæ per Virginem ſanctiſſimam ſuis hoſtibus, hoc eſt, Dæmonibus quotidie detrahit. Merito igitur Cantic 6. dicitur Virgo *terribilis, vt caſtrorum acies ordinata:* ipſa nanque ſola inſtar eſt numeroſi exercitus, vniuerſis Dæmonibus formidabilis, ac terrifica: quod mirũ ſanè videri debet, tãtam videlicet eſſe vnius mulieris fortitudinem, & potentiam, vt ipſa ſola pro fortiſſimo, & numeroſo exercitu ab hoſtibus habeatur. Et verò quãquam, quod ait Rupertus, veriſſimũ ſit, iſtas inimicitias potiſſimum inter ſemen mulieris, & ſemen ſerpentis geſtas fuiſſe, eaq; de cauſa dici quoque exercitas inter ſerpentem, & mulierem, quod mulier per ſemen, hoc eſt, per filium Dæmonem ſuperatura eſſet: non eſt tamẽ negãdum ipſam quoque Virginem per ſeipſam Dei beneficio viciſſe Dæmonẽ & inimicitias cum ſerpente geſſiſſe: capitales ſiquidem eo loco Geneſis non tantum inter ſemen mulieris, & ſemen ſerpentis, ſed etiam inter ipſam mulierem, & ſerpentem inimicitiæ futuræ memorantur: *Inimicitias,* inquit, *ponam inter te, & mulierem, & ſemen tuum, & ſemen illius.* Id verò ita de Virgine accipiendum eſt, vt in eo Dæmonem ſuperauerit, quòd nulla vnquam ex parte ſerpẽti antiquo ſubiecta fuerit, vtpote ab omni peccati labe prorſus immunis: in eo etiam caput ſerpentis contriuerit, quòd peccatum originis non contraxerit: quod caput ſerpentis dicitur, quia ex eo peccato ſerpens uires omnes ſuas expromit tanquam ex capite, & radice cæterorum.

Marginalia: *Inuicta Chriſti fortitudo, & triũphus de Dæmone.* — *Matt.1.19* — *Virginis fortitudo ĩ Dæmone ſuperando.* — *Prou.31. 10.17.* — *D. Bernar.* — *B. Virgo ſerpenti antiquo nũquã ſubiecta.* — *Originale peccatũ caput ſerpentis cur dicatur.*

Tertia obſeruatio ſit circa illa verba: *Ipſa conteret caput tuum, & tu inſidiaberis calcaneo eius.* Mirum ſanè eſt, quod in eũ locum notauit Ruper. id quod ſimul docet fuiſſe vſu, & experimento ipſo comprobatum. *Inter mulierem,* inquit, & *hoc genus animantis, per quod mulier ſeducta eſt grandes inimicitiæ poſitæ ſunt: vtrinque non tam rationis iudicium, quàm ſenſus naturalis perpetuum ſeruat odium. Hæc enim etſi nõ ſemper actu, ſemper tamẽ poteſtate conterit caput illius: ille autem vtpote humi depreſſus, & nõ arduus calcaneo huius inſidiatur: nam ſi nuda mulieris planta dentem ſerpentis praeuenerit, & viuaciſſimum caput eius vel leuiter preſſerit, ſtatim totum cũ capite* 4

Rupert.

corpus

corpus repente interit, ita vt nullus omnino motus, nullus ſenſus in aliqua parte reſiduus ſit: quod nec malleis certè, aut vectibus, nec gladijs concidentibus citò, aut leuiter effici poteſt: ſiquidem exciſum caput cum tribus, aut duobus digitulis viuere, & abire perhibetur. Hoc, quod prædictum eſt, ita eſſe ipſorum, qui per induſtriam explorauerunt, fida relatione comperimus. Hæc illæ. Et verò quidquid ſit de reliquis fęminis, id certè in Virgine Sanctiſſima veriſſimũ eſt, quippe cuius planta prȩmens vel leuiter antiqui ſerpentis caput omnem ei motum, ſenſumque adimit: quod tunc fit, cum tẽtati à ſerpente ad Virginis opem, præſidiumque confugimus. Satis enim eſt ad omnem ſerpentis vim frangendam, Virginem ſerpentis caput pede vel leuiſſime calcare, in quo ſignificatur Summa Sanctiſſimę Deiparæ ad vincendum Dæmonem facilitas, ſiquidem pede tantum leuiter impreſſo poteſt illum tanquam abiectum vermiculum ſubitò opprimere.

Deiparę ad vincendum Dæmonẽ facilitas.

5 Porro aduerte pro eo, quod nos habemus: *Ipſa conteret caput tuum, & tu inſidiaberis calcaneo eius.* Septuag. tranſtuliſſe: ἀυτος σοῦ τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις ἀυτοῦ πτέρναν, ideſt, *Ipſe tuũ obſeruabit caput, & tu calcaneum eius obſeruabis.* Sic enim apud Septuag. legendum eſſe, hoc eſt, τηρήσει, & τηρήσεις, *obſeruabit, & obſeruabis,* non autem τειρήσει, & τειρήσεις, *conteret, & conteres,* oſtendunt vetuſti codices, & Græci, & Latini: probaturque ea lectio à Sixto quinto Pont. Max. in editione Septuag. interpretum ex eius mandato, & auctoritate correcta: iuxta quam lectionem obſeruat D. Greg. lib. 1. Moral. ad illa verba cap. 1. *Ne fortè peccauerint filij mei.* Summo ſtudio, & cura eſſe à nobis caput ſerpentis obſeruandum, ne ab ipſo vel in principio actionis, vel in medio, vel in calcaneo, hoc eſt, in fine mordeamur. *Intentionem,* inquit, *in bono opere antiquus ſerpens polluit, quia cum facilia ad decipiendũ corda hominum conſpicit, eorum deſiderijs auram tranſitorij fauoris apponit: vnde ſub Iudæa ſpecie de vnaquaq; anima miſeria intentionis laqueo capta dicitur* Thren. 1. *Facti ſunt hoſtes eius in capite: ac ſi aperte diceretur: Cum bonum opus non bona intentione ſumitur, huic aduerſantes ſpiritus ab ipſo cogitationis exordio principantur, eamque plenius poſſident, quanto & per initium dominantes tenent: cum verò intentionem vitiare non praualent, in via poſitos laqueos tegunt, vt in eo, quod bene agitur, cor exaltans ſe ex latere ad vitium deriuetur; quatenus quod incohoans aliter propoſuerat in actione longè aliter, quàm cœperat, percurrat. Cum verò antiquus hoſtis neque in exordio intentionis fuerit, neque in itinere actionis intercipit, duriores in fine laqueos tendit, quos laqueos Propheta conſpexerat cum dicebat* Pſ. 55. *Ipſi calcaneum meum obſeruabunt: quia enim in calcaneo finis eſt corporis, quid per hunc niſi terminus ſignatur actionis? Vnde & eidem ſerpenti dicitur: Ipſa tuum obſeruabit caput, & tu calcaneum eius: caput quippe ſerpentis obſeruare eſt initia ſuggeſtionis eius aſpicere, & manu ſolicita conſiderationis à cordis aditu funditus extirpare: qui tamen cum ab initio deprehenditur, percutere calcaneum molitur, quia etſi ſuggeſtione prima intentionem non percutit, decipere in fine tendit. Si autem ſemel cor in intentione corrumpitur, ſequentis actionis medietas, & terminus ab hoſte callido ſecurè poſſidetur: quoniam totam ſibi arborem fructus ferre conſpicit, quam veneni dente in radice vitiauit.* Hactenus Greg.

Septuag.

D. Greg.

Intentio in bono opere quã, ſit curandum ne vitietur à dæmone.

Thren. 1. 5.

Pſ. 55. 7.

Virginitas Mariæ oſtenditur ex illis verbis Leuit. 12.

Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum, immunda erit ſeptem diebus.

SECTIO V.

1 SEcundum teſtimoniũ, quo ad literã Sanctiſſimę Deiparæ illęſa in conceptu, & partu Virginitas oſtenditur, habetur Leuit. 12. vbi lex purificationis his verbis proponitur: *Locutus eſt Dominus ad Moyſem, dicens: Loquere filijs Iſrael, & dices ad eos: Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum, immunda erit ſeptem diebus iuxta dies ſeparationis menſtruæ. Et die octauo circumcidetur infantulus: ipſa verò triginta tribus dieb. manebit in ſanguine purificationis ſuæ. Omne Sanctum non tanget, neque ingredietur in Sanctuarium, donec impleantur dies* Leuit. 12. 1.

purificationis ſuæ. Sin autem fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus iuxta ritum fluxus menſtrui, & ſexaginta ſex diebus manebit in ſanguine purificationis ſuæ, pro filio, ſiue pro filia deferet agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ, ſiue turturem pro peccato ad oſtium tabernaculi teſtimonij, & tradet Sacerdoti, qui offeret illa coram Domino, & orabit pro ea, & ſic mundabitur à profluuio ſanguinis ſui. Iſta eſt lex parientis maſculũ, aut fœminam. Quod ſi non inuenerit manus eius, nec potuerit offerre agnum, ſumet duos turtures, vel duos pullos columbarum, vnũ in holocauſtum, & alterum pro peccato, orabitq; pro ea Sacerdos, & ſic mundabitur.

2 *Quænam fuerit lex purificationis.* Verum antequam ad probationẽ aggrediamur, explicanda breuiter eſt lex purificationis propoſita. Igitur fœmina ſi pariebat maſculum, erat immunda quadraginta diebus: ſi verò fœminam, duplicato numero, hoc eſt, diebus octoginta. Sed erat tamen quædam iſtorum dierum partitio, quæ in contextu ponitur: nam in partu maſculi primis ſeptem diebus erat omnino immunda, ita vt ei eſſet interdicta non ſolum communicatio rerum ſacrarum, quę duplex erat, nimirum ingreſſus in Sanctuariũ, hoc eſt, in tabernaculum, & poſtquam templum fuit ædificatum, in illud etiã ingreſſus, & præterea eſus de carnibus ſacrificij: ſed etiam communicatio pro ſana cũ hominibus, nec enim cũ illa cibum, aut potum ſumere aliquis poterat, quin pollueretur, nec veſtes eius contingere, nec ad illam vir eius accedere. *Quæ eſſent interdicta mulieri in partu maſculi, primis 7. diebus.* Tranſactis verò primis ſeptem diebus poterat quidem reliquis triginta tribus diebus communicare cum alijs, ac cibum ſumere, nec manebat immundus, qui veſtes eius contingeret: *Quæ item reliquis triginta trib.* cæterum adhuc non poterat tangere res ſacras, hoc eſt, nec ingredi in Sanctuarium, nec ſacrificiorum carnibus veſci, & ita quadraginta dies immunditiæ illius complebantur.

3 *In partu fœminæ vtraque immũditia duplicabatur.* Quod ſi fœminam pepererat, vtriuſque immunditiæ dies duplicabantur: nam prima illa maior immunditia durabat duabus hebdomadibus, hoc eſt, quatuordecim diebus, in quibus & à communione rerum ſacrarum, & à conſuetudine cũ alijs arcebatur: altera verò ſexaginta ſex diebus, quibus communicare quidem poterat cum alijs, ſed interdictus tamen illi erat ingreſſus in Sanctuarium, & eſus carnium ſacrificiorum, & ita octoginta dies perficiebantur. Porro illud, quod dicitur: *Si pepererit maſculum, immunda erit ſeptem diebus iuxta dies ſeparationis menſtruæ:* Et paulò poſt: *Sin autem fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus iuxta ritum fluxus menſtrui:* illum ſenſum habet ſeptem illis diebus, ſi maſculum pariebat, aut quatuordecim, ſi fœminam, ita ſe debere gerere, quemadmodum ſe gerebat ſecundum legem mulier menſtruata, quæ ſeptem etiam diebus ſeparabatur, vt dicitur Leuit. 15. vbi ita ſcriptum eſt: *Mulier menſtruata 7. diebus ſeparabatur. Leuit. 15. 19.* *Mulier quæ redeunte menſe patitur fluxum ſanguinis, ſeptem diebus ſeparabitur. Omnis, qui tetigerit eam, immundus erit vſque ad veſperam: & in quo dormierit, vel ſederit diebus ſeparationis ſuæ polluetur. Qui tetigerit lectum eius, lauabit veſtimenta ſua, & ipſe lotus aqua pollutus erit vſque ad veſperam.* Aduertit verò Abulenſis non omne immundum in lege veteri fuiſſe etiam ſeparatum, ſed illud dumtaxat, cui conuictus, & communicatio cum reliquis interdicebatur: mulierem autem menſtruatam non ſolum fuiſſe immundam, ſed etiam ſeparatã, ſimiliterque omnem mulierem a partu ſeparatam quoque fuiſſe, vel ſeptẽ diebus, ſi maſculum ederet, vel quatuordecim, ſi fœminam. *Abulenſis. Non omne immũdũ in lege veteri fuit ſeparatum.* Atque hæc erat lex purificationis mulierum, quæ vel marem, vel fœminam pariebant.

4 *Dubium* Hoc ita conſtituto, quæri ſolet à Doctoribus, cur lex purificationis, quam modo explicauimus, illis verbis propoſita à Deo fuerit: *Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum?* Cum enim nulla mulier concipere, parereve poſſit, niſi ſuſcepto ſemine, ſuperuacaneum videbatur conditionem illam adiungere: *Mulier ſi ſuſcepto ſemine*, niſi aliquod ibi myſterium latere Spiritus ſanctus voluiſſet, videlicet futuram aliquando fœminam, nempè Virginem Sanctiſſimã, quæ non ſuſcepto ſemine, & conceptura, & paritura eſſet. *Abulenſis ſententia.* Abulenſ. q. 2. in 12. cap. Leuit. contendit particulam illam, *ſi ſuſcepto ſemine*, non fuiſſe adhibitam ad excipiendam Virginem, idque nititur

titur probare primò, quoniam ſi lex illa ſub ea conditione lata eſſet propter Virginē, neceſſe erat, vt huiuſmodi lex aliquid Virgini prodeſſet, vt nimirum crederetur à Iudæis ſine ſemine concepiſſe, atque adeo liberam, & immunem eſſe a lege purificationis: id quod factū fuiſſe non cernimus, cum Virgo legem ſeruauerit, & Iudęi ſimilem de illa opinionem, atque de reliquis matribus habuerint, quod ſcilicet ſuſcepto ſemine concepiſſet: quin potius conſtat Iudæos putaſſe Chriſtum fuiſſe filium Ioſeph, vt habes Luc. 3. *Ieſus erat incipiens quaſi annorum triginta, vt putabatur, filius Ioſeph.* Secundo argumentatur ex eo, ꝙ ſi illa particula appoſita in lege fuiſſet ad excipiendam Virginem, profectò ipſa Virgo tentaſſet ſe ab ea lege eximere nec voluiſſet illam, vt reliquæ mulieres immundæ, obſeruare. Itaque concludit Abulenſis, illam particulam non fuiſſe ad Virginē excipiendā adhibitam, ſed more loquēdi Scripturæ, quæ dictiones aliquas ad maiorem explicationē apponere cōſueuit. Denique colligit q. 3. ſeq. B. Virginem obligatam fuiſſe ad ſeruandam purificationis legem; imo addit temerarium eſſe aſſerere eam nō fuiſſe purificationis lege obligatam. Caiet. quoque nullum myſterium in illis verbis latere arbitratur in comment. ſuis ſuper Leu. legens enim ex Hebræo: *Mulier ſi faciet ſemen, & pariet maſculum,* ait non eſſe hoc loco ſermonem de ſemine, quod eſt principium generationis, ſed de ſemine accepto pro fętu, ac prole, vt ſæpe aliàs, veluti Geneſ. 3. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & ſemen tuum, & ſemē illius,* quaſi dictum ſit: Mulier ſi fecerit prolē, hoc eſt, ſi ſterilis non fuerit, ſed prolem generauerit. Eodem deflexit Hieron. ab Oleaſtro in 12. cap. Leu. vbi legit ex Hebræo: *Mulier cum ſeminificauerit, & peperit maſculum:* affirmatque non eſſe, cur vllum myſterium in iis verbis quæratur, cum ſeminificare ſit prolem generare, atque adeo locum ita explicandum: *Mulier cum ſeminificauerit,* id eſt ſemen, hoc eſt, prolem habuerit: additque ad hunc ſenſum facilè trahi poſſe editionem vulgatam, cum ſemen pro filio, & prole ſæpe vſurpetur, veluti Gen. 15. cū Abraham Domino dixit: *Mihi autem nō dediſti ſemen,* id eſt, filium: & 1. Reg. 2. cum Heli Sacerdos dixit Helcanæ patri Samuelis: *Reddat tibi Dominus ſemen de muliere hac.* Denique eidem ſententiæ ſubſcripſit Cornel. Ianſen. in ſua concordia Euangelica c. 10.

Luc. 3. 23. *Iudæi putabant Chriſtum filium Ioſeph fuiſſe.* *B. Virginē teneri lege purificationis aſſerit Abul.* *Caietani ſententia.* *Gen 3.* *Hieron. ab Oleaſt.* *Semen pro prole aliquando in ſacris literis.* *Gen. 15. 3.* *1. Reg. 2. 20* *Corn. Ianſ.*

Verùm hæc ſententia nullo modo eſt amplectenda, cum aduerſetur communi Patrum ſententiæ, quos inferius citabimus. Nec rationes Abulenſ. quidquā efficiunt, non prima: quoniam non id fuit Spiritus ſancti cōſilium in illa particula, & conditione adhibenda, vt Virgo purificationis legem non ſeruaret, quanquam illa non teneretur, aut vt eo tempore crederetur ſine vllo virginitatis præiudicio peperiſſe; ſed vt poſtea ex eo teſtimonio probari poſſet intemerata eius virginitas, id quod omnes fere Patres, Doctoreſque communiter pręſtiterunt: quo fit, vt non ſuperuacanea iudicanda ſit illa conditio, cum tantum Eccleſiæ profuerit ad virginitatem Deiparæ à Iudæorum perfidia, & Hæreticorum impietate vindicandam. Non etiam ſecunda: quoniam tametſi Virgo ſanctiſſima lege illa non tenebatur; ad humilitatem tamen eius, aliaque pietatis officia pertinuit eam more cæterarum mulierum obſeruare, vt poſtea fuſius dicemus. Quòd vero Caietanus, & Oleaſter aſſerunt, *ſuſcepto ſemine,* idē eſſe, atque ſuſcepta prole ex eo, quòd Hebraicè ſit: *Mulier cum ſeminificauerit,* hoc eſt, vt ipſi interpretantur, ſi prolem ediderit, nullam vim habet: verbum enim זרע, quod eo loco eſt, propriè ſerere, & ſeminare ſignificat, veluti Pſ. 125 *Qui ſemināt in lachrymis, in exultatione metent:* & nomen ipſum זרע, id eſt, ſemen non ſolùm pro filio, ſed etiam pro principio generationis accipitur, veluti Geneſ. 1. *Germinet terra herbam virentem, & facientem ſemen:* quare optimè vertit vulgatus: *Mulier ſi ſuſcepto ſemine:* & ita quoque legunt Galatin. libro 7. Arcan. cap. 14. Hadrian. Finus lib. 2. Flagelli cōtra Iudæos, cap. 3. ex eoque teſtimonio argumentantur ad virginitatem Deiparę in conceptu, & partu Chriſti confirmandam. Accedit, quòd ſi *ſuſcepto ſemine,* idem eſſet, atque ſuſcepta prole, nec myſterium aliquod lateret, eſſent haud dubiè ea verba ſuperuacanea: ſa-

Reſpōdetur Caie. & Oleaſtro. *Pſ. 125. 5* *Gen. 1. 11.* *Galatin.* *Adr. Fin.*

 tis

tis enim fuiſſet dicere: *Mulier, quæ pepererit maſculum*. Imo non obſcurè ex ipſa lege colligitur fuiſſe myſterij cauſa eam conditionem adhibitam, ſolum nãque adhibetur in fœmina pariente maſculum: *Mulier*, inquit, *ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum*; non verò in muliere pariente fœminam, de qua poſtea dicitur: *Si autem fœminam pepererit*. Cur enim non ſimiliter dixit: *ſi autem ſuſcepto ſemine fœminam pepererit*, niſi quia vna tantum mulier futura erat, quæ non ſuſcepto ſemine maſculum erat paritura, ad quam ſolam excipiendam fuit ea particula adhibenda? Atque hoc eodem

Septuag. modo Septuag. interpretes legem illam intellexerunt, ita Græcè traſferentes γυνὴ ἥτις ἐὰν σπερματισθαι hoc eſt, *Mulier quæcunque, ſi ſeminata fuerit*, hoc eſt, ſemen à viro receperit.

6 Sed age oſtendamus ex Patribus eam conditionem propter Virginem adhibitam in lege fuiſſe. Atque in primis Ori-

Orig. genes homil 8. in Leuit. *Conſideremus*, inquit. *ſecundum hiſtoriam, ſi non videtur quaſi ex ſuperfluo additum: Mulier, quæ conceperit ſemen, & pepererit maſculum, quaſi poſſet maſculum aliter parere, niſi ſemine*

B. Virginẽ nõ teneri lege Purific. ſtatuitur ex Patribus. *concepto. Sed non ex ſuperfluo additur, ad diſcretionem namque illius, quæ ſine ſemine concepit, & peperit, iſtum ſermonem præ cæteris mulieribus legislator adiecit, vt non omnem mulierem, quæ peperiſſet, deſignaret immundam, ſed eam, quæ concepto ſemine peperiſſet*. Et paulo poſt. *Itaque non de ſuperfluo addidit legislator: Mulier ſi conceperit ſemen, & pepererit filium, ſed exceptionem poſuit quæ ſolàm illam mulierem à reliquis mulieribus ſegregaret, cuius partus non ex cõceptione ſeminis, ſed ex præſentia Spiritus ſancti & virtute altiſſimi fuerit*. Idem docet

Euſebius Emiſſ. Euſeb. Emiſſ. in Purificatione S. Mariæ: *Scriptum eſt in lege Moyſi, quòd mulier, quæ ſuſcepto ſemine pepererit maſculum, immunda erit: hac lege beata Virgo non tenetur, quæ nullo ſuſcepto ſemine virgo concepit, virgo peperit, ad cuius diſtinctionẽ Moyſes non dixit: Mulier, quæ pepererit maſculum, ſed cum additamẽto; Quæ ſuſcepto ſemine*. Conſentit

Cyril. Alex. Cyril. Alex. lib. 8. in Leuit. *Conſideremus*, inquit, *ſecundum hiſtoriam, ſi non videtur quaſi ex ſuperfluo additum. Mulier, quæ ſuſceperit ſemen, & pepererit maſculum, &c. Sed non ex ſuperfluo additur: ad diſcretionem namque illius, quæ ſine ſemine concepit, & peperit, iſtum ſermonem pro cæteris mulieribus legislator adiecit*. Subſcribit quoque D. D. Bernar.

Bernar. ſerm. 3. in Purificatione Mariæ. *Quis*, inquit, *non aduertat in ipſo ſententiæ huius initio liberam matrem Domini ab hoc præcepto? putas enim, quia dicturus Moyſes mulierem, quæ peperiſſet filium, immundam eſſe, nõ timuerit ſuper matre Domini blaſphemiæ crimen incurrere, & idcirco præmiſerit: ſi ſuſcepto ſemine? alioquin, niſi parituram præuidiſſet ſine ſemine Virginem, quæ neceſſitas erat de ſuſcepto ſemine fieri mentionẽ? Patet itaque, quòd lex iſta matrẽ Domini nõ includit, quæ nõ ſuſcepto ſemine filium peperit. Putas ergo non poterat moueri animus eius, & dicere; Quid mihi opus purificatione? cur abſtineam ab ingreſſu tẽpli, cuius vterus virum neſciẽs templum factus eſt Spiritus ſancti? cur non ingrediar tẽplum, quæ peperi Dominum templi? nihil in hoc conceptu, nihil in partu impurum fuit, nihil illicitũ, nihil purgandum: nimirum cum proles iſta fons puritatis ſit, & purgationẽ venerit facere delictorũ, quid in me legalis purificet obſeruatio, quæ puriſſima facta ſum ipſo partu immaculato? Verè ò B. Virgo, verè non habes cauſam, nec tibi opus eſt purificatione: ſed nũquid filio tuo opus erat circumciſione? eſto inter mulieres tãquam vna earum, nam & filius tuus ſic eſt in numero puerorum*. Hæc ille. Et ne in ſingulorum Patrum verbis recẽſendis im-

moremur, idem expreſsè docent Beda, Beda.
Theoph. Euthym. in Luc. Titus Boſtro- Theophyl.
rum Epiſcopus in expoſitione Euang. Euthym.
Luc. 2. Sanctus Ildefonſus Epiſc. Tolet. Titus.
ſerm. 1. in Purific. Mariæ, Ericus hom. de D. Ildefon.
Purific. Haymo Epiſc. in expoſitione E- Ericus.
uangelij Luc. 2. Guerricus Abbas Ignia Haymo.
cenſis ſer. 1. in Purific. Virginis, Lauren- Guerricus.
tius Iuſtin. in eodem feſto, Petr. Bleſen- Laur. Iuſt.
ſis ſer. 1. in Purificatione, Procop. & alij. Petr. Bleſ.
Denique idem obſeruarunt pleriq; om Lyran.
nes eius legis interpretes, Lyranus, Hu Hugo Car.
go Cardinalis, Dionyſius Cartuſianus, Dio. Cart.
Paulus Burgenſius ſuper eam legem Paul. Bur.
Leuitici.

Ex his manifeſtum relinquitur myſterij cauſa conditionem illam in lege 7
adhibitam fuiſſe, videlicet ad excipiendam Virginem ſanctiſſimam, ſignificandamq; ad literam illibatam eius in conceptu, & partu integritatem, atque adeo ſacerrimam Deiparam non fuiſſe Cõcluditur Deiparã nõ fuiſſe lege Purific. obligatam.

lege

lege purificationis obligatam, vt cæteri omnes Patres diſertis verbis affirmãt, vt nimis audacter dixerit Abulenſis temerarium eſſe dicere, fuiſſe Virginem à lege purificationis exemptam: cum potius pluſquam temerè dicatur, obligatam ea lege fuiſſe, nec in illis verbis vllum latere myſterium, cum non ſolum ſit contra communem Doctorum, & interpretum expoſitionem, ſed etiã contra vnanimem Patrum doctrinam, iuxta quorum ſenſum Scripturam Sacram interpretari debemus, quemadmodum definit Concil. Trid. Seſſ. 14. *Preterea*, inquit, *ad coercenda petulantia ingenia decernit Sacroſancta Synodus, vt nemo ſua prudentia innixus in rebus fidei, & morum ad ædificationem doctrinæ Chriſtianæ pertinẽtium Sacram Scripturam ad ſuos ſenſus contorquens contra eum ſenſum, quem tenuit, & tenet Sancta Mater Eccleſia, cuius eſt iudicare de vero ſenſu, & interpretatione Scripturarum, aut etiam contra vnanimem conſenſum Patrum ipſam Scripturam Sacram interpretari audeant, etiamſi huiuſmodi interpretationes nullo vnquam tempore in lucem edendæ forent. Qui contra fecerint, per ordinarios declarentur, & pœnis à iure ſtatutis puniantur.* Hactenus Concilium. Cum igitur ſit vnanimis conſenſus Patrum in illa lege Leuitici fuiſſe eam conditionem appoſitam ad Sanctiſſimam Virginem excipiendam, efficitur, vt ex eo loco ad literam Sanctiſſimæ Deiparæ integritas in conceptu, & partu Chriſti efficaciter comprobetur.

Scriptura Sacra interpretanda, iuxta vnanimem cõſenſum Patrum.

Conc. Trid.

Cur Virgo Sanctiſſima Purificationis legem ſeruauerit.

SECTIO VI.

Oſtendimus in ſuperioribus ex vnanimi Patrum conſenſu, & communi interpretum ſententia Sacerrimam Virginem fuiſſe in lege purificationis exceptam, nec ad illam ſeruandam ex vi legis obligatam fuiſſe: nunc illud explicandum ſupereſt, quænam Virginem cauſa permouerit, vt legem illam, qua non tenebatur, impleret, idque Deus, cuius conſilio illa omnia gerebantur, ita fieri à Virgine voluerit. Prima igitur ratio ducitur ab eximia perfectione, & Sanctitate Virginis, quæ non contenta eorum obſeruatione, ad quæ ſub præcepto obligabatur, illa etiam, à quibus erat immunis, & libera, cumulatiſſimè implebat: pro cuius maiori cognitione ſciendum triplicem modum ſpectari poſſe ſeruandi legem.

Eximia Virg. perfectio.

Triplex modus ſeruandi legem.

I

Primus eſt, cum lex quoad illa præciſè, quæ præcipit, obſeruatur: quæquidem præcepti obſeruatio quoad id, quod omnino præcipitur, diligens, & exacta eſſe debet, quemadmodum docet Regius vates Pſalm. 118. *Tu mandaſti mandata tua cuſtodiri nimis*: Vbi pro *nimis* eſt Hebraicè, מאד, quæ vox ſignificat nimis, valdè, vehementer, veluti Geneſi primo. *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona*: Et Geneſi 15. *Noli timere Abraham, ego protector tuus ſum, & merces tua magna nimis*: Et capite 17. *Multiplicabo te vehementer nimis.* Quare ſignificatur mandata Dei exactiſſimè implenda eſſe quoad id, quod præciſè præcipiunt. Quòd enim non ſit ſermo de operibus ſupererogationis, quæ quis in legis obſeruatione nonnunquam agit, manifeſtum eſt ex verbo illo, *mandaſti*: neque enim eiuſmodi opera ſub præceptum cadunt, ſed integrum eſt cuique ea vel agere, vel omittere. Cum igitur dicatur: *Tu mandaſti mandata tua cuſtodiri nimis*: Palam eſt ſermonem eſſe de implendis mandatis quoad ea, quæ ſub eorum obligationem cadunt: verum quoniam ea obſeruatio exacta eſſe debet, nec aliquid, quod præcepto comprehenditur, prætermittendum: idcirco dicitur Deus præcipere mandata ſua cuſtodiri *nimis*, ideſt, exactè, & perfectè. Ita eum locum exponit Diuus Auguſtinus ſimulq; aduertit particulam *nimis* non vitium, ſed exactam obſeruationem ſignificare: *Quid eſt*, inquit, *Tu præcepiſti mandata tua cuſtodiri nimis? vtrum nimis præcepiſti, an nimis cuſtodiri? quodlibet horum intelligamus contra illam memorabilem, nobilemque ſententiam dictum videtur: Ne quid nimis. Si enim hoc verum eſt, vt ne quid nimis fiat, quomodò verum eſt, quod hic dici-*

Pſ. 118. 4.

Gen. 1. 31. & 15. 1. & 17. 2.

Mandata Dei exactiſſimè ſeruãda.

Supererogationis opera non cadunt ſub præceptum.

D. Auguſt.

tur: Tu mandaſti mandata tua cuſtodiri nimis? quando Deus aliquid vel nimis præciperet, vel cuſtodiri nimis vellet, ſi omne nimium reprehenſione dignum eſſet. Verum aliquando Latina lingua hoc verbo ſic abutitur, vt nimis pro eo, quod eſt valdè, & poſitum inueniamus in ſacris literis, & ponamus in ſermonibus noſtris: quamquam hoc loco non ſit Græcè ἄγαν, ideſt, nimis, ſed σφόδρα, ideſt, valdè. Hæc Aug.

2 Ad eandem exactā legis obſeruationem pertinere arbitrantur plerique illud Pſalm. 93. *Nunquid adhæret tibi Domine ſedes iniquitatis, qui fingis laborem in præcepto?* hoc eſt: Nunquid commune aliquid habes cum throno, & imperio tyrannico, qui vis tua præcepta maximo cum labore, ſolicitudine, diligentiaque ſeruari? quaſi dicat: Minimè verò, neque enim iniuſtum eſt, aut tyrannicum velle, vt præcepta tua exactiſſimè ſeruentur, & in eorum obſeruatione labor aliquis ſuſcipiatur. Scio Hebræos, & Græcos non legere: *qui fingis*, ſed, *qui fingit*, in tertia perſona, vt referatur ad thronum iniquitatis, & ſit ſenſus: Nunquid adhæret tibi impiorum, & ſceleratorum principum thronus fingens, hoc eſt, qui fingit laborem in præcepto? ſiquidem eiuſmodi thronus impius, ac tyrannicus condit laborioſa, arduaque præcepta, vt occaſionem habeat vexandi, & opprimendi ſubditos. Etquidem cum Hebraicè, & Græcè pro illis verbis, *qui fingis*, ſit participium, *fingens*, poteſt & ad thronum referri in tertia perſona, vt Hebræi, & Græci referunt: poteſt etiam ad Deum ipſum ſpectare in ſecunda perſona, cum quo Propheta ipſe loquitur, quemadmodū retulit vulgatus interpres. Tunc verò duplex ſenſus efficitur, vnus eſt: Nunquid adhæret tibi Domine ſedes iniquitatis, hoc eſt, nunquid es Princeps aliquis iniuſtus, & tyrannus, qui fingas laborem in præcepto, hoc eſt, qui præcepta imponas difficilia, & ardua, vt per eam occaſionem ſubditos poſſis opprimere? quaſi dicat: Minimè. Alter ille, quem iam ſuperius tradidimus, & ad rem præſentem facit: Nunquid credendus es habere ſedem tyrannicam, quòd fingas laborem in præcepto, hoc eſt, quòd præcepta tua velis cum labore, & magna ſolicitudine ſeruari? quaſi dicat. Nequaquam, cum æquiſſimum ſit, vt tua omnia mandata à nobis exactiſſimè impleantur.

Pſ. 93. 21.

Mandata diuina à nobis exactiſſimè impleri, eſt æquiſſimum.

Tyranni laborioſas cōdunt leges ad opprimēdos ſubditos.

Secundus gradus eſt iam perfectior, ac præſtantior, cum quis legem ipſam, qua tenetur, cumulatius, & perfectius implet, quam illa præcipiat, maiori videlicet conatu, & intenſiori actu, aliiſque maioribus pietatis, & obedientiæ argumentis: hæc nimirum ſunt illa monilia, & ornamenta colli Sponſæ, de quibus dicitur Cant. 1. *Collum tuum ſicut monilia*: ea enim monilia Origenes in eum locum ad perfectionem obediētiæ referenda exiſtimat. Tunc verò collum ornatur monilibus, cum in præceptorum, quibus ſe per obedientiam ſubijcit, obſeruatione adhibet ornamenta quædam, quæ ad ornatum tantum, & perfectionem obedientiæ ſpectant, non ad ipſam obligationem legis. 3

Cant. 1. 10. Origenes. Obedientiæ ornamenta quæ ſint.

Tertius denique gradus perfectiſſimus eſt, cum quis lege ipſa non tenetur, & nihilominus eam perfectiſſimè obſeruat, ac ſi ad illam ſeruandam teneretur: ad quem gradum Sanctiſſima Virgo conſcendit, cum enim vt in ſuperioribus confirmauimus, purificationis lege minimè teneretur, eam tamen cumulatiſſimè impleuit, ac ſi lex illam, ſicut & cæteras mulieres, comprehenderet. Atque ad eundem gradum pertinet, cum quis facultate ſibi per legem conceſſa, qua licitè vti potuiſſet, vti tamen non vult maioris perfectionis cauſa, id quod præſtitit Paulus Apoſtolus: cum enim licitè poſſet, vt reliqui concionatores, aliquid pro concionibus eleemoſynæ cauſa recipere: ea tamen facultate vti noluit, quoniam id magis glorioſum, & Apoſtolico concionatore dignum putauit, vt ipſemet teſtatur 1. ad Corinth. 9. *Quis, inquit, militat ſuis ſtipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat? Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, magnum eſt, ſi nos carnalia veſtra metamus? Si alij poteſtatis veſtræ participes ſunt, quare non potius nos? Sed non vſi ſumus hac poteſtate: ſed omnia ſuſtinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Chriſti; Neſcitis quoniam, qui in ſacrario operantur, quæ de ſacrario ſunt,* 4

Perfectiſſimus gradus ſeruandi legem.

1. Cor. 9. 7.

ſunt, edunt, & qui altari deſeruiunt, cũ altari participant? Ita & Dominus ordinauit ijs, qui Euangeliũ annuntiant, de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum vſus ſum. Non autem ſcripſi hæc, vt ita fiant in me: bonum eſt enim mihi magis mori, quam vt gloriam meam quis euacuet: quod expẽdens D. Chryſ. *Non dixit*, inquit, *bonum eſt mihi magis mori, quam vt legem meã quis ſoluat, ſed quam vt gloriam meam quis euacuet, ne quis diceret, quod non læto animo id faceret, idque gloriam appellat: tantũ abeſt, vt conqueratur, quoniã & gloriatur, & mori vult potius, quàm huiuſmodi gloriã amittere*. Deinde adiungit Paulus non eſſe magnam gloriam ſeruare ipſum præceptum, ſed aliquid ſupra pręceptũ facere: *Si euangelizauero*, inquit, *non eſt mihi gloria, neceſſitas enim mihi incumbit: væ autem mihi eſt, ſi non Euangelizauero. Quæ eſt ergo merces mea? vt Euangelium prædicans ſine ſumptu ponam Euangelium Chriſti*: Nam cum Paulo impoſitum eſſet præceptum concionandi, ait gloriam ſuam non in eo poſitam eſſe, quòd prædicaret, cum ad id præcepto teneretur; ſed in eo conſiſtere, quòd ſine ſumptu, & ſtipendio prædicaret, id quod ipſi minimè præceptum erat: *Quaſi dicat*, inquit Chryſ. *Non eſt mihi gloria prædicare, quoniam id mihi præceptum eſt; ſed ſine ſumptu Euangelium ponere, quod eſt meæ voluntatis officium*. Hæc eſt igitur prima ratio, cur Virgo Purificationis legem ſeruauerit; quoniam pro ſua ſanctitate voluit eam legem, etſi ea nõ teneretur, cumulatiſſimè implere.

Nihil pro concionibus eleemoſynæ cauſa recipere gloriã ſuam appellat Paulus. D. Chryſ.

Aliquid ſupra præceptum facere glorioſũ.

5 Secunda ratio, cur Virgo purificationis legem ſeruauit, depromitur ex eius humilitate: voluit quippe inſtar reliquarum fœminarum per quadraginta dies ſe domi continere, nec in templum ingredi, & facto ipſo quodammodo oſtendere ſe legali illa purificatione indigere, qui eſt perfectiſſimus humilatis gradus. Sunt enim qui ſe humiliant ſuamque vilitatem, & abiectionẽ pręedicant, ſed ex re ipſa, occaſione, circunſtantijs, ſtatim apparet id non verum in ſe eſſe, ſed ex humilitate proficiſci: verum illa eſt omnibus numeris & partibus abſoluta humilitas cum quis ita ſe gerit, vt alij opinionem de eius vilitate, & abiectione planè cõcipiant, nec id, quod facit, exiſtiment ex humilitate, & modeſtia, ſed ex veritate procedere. Id verò dupliciter contingit: vel enim qui ſe ita humiliat, defectum illum habet, quem alij de ipſo concipiũt vel non habet quidem, ſed habere creditur, eaque opinatio oritur ex eo, quòd qui ſe ita humiliat, facto ipſo eiuſmodi exiſtimationem ingenerauit in aliorum mentibus, qui humilitatis gradus eſt omnium præſtãtiſſimus, atque is in ſanctiſſima Virgine reſplenduit. Etenim cum in conceptu, & partu Chriſti, Angelos puritate vinceret: tamen per quadraginta dies ab ingreſſu templi abſtinuit, & inſtar reliquarum fœminarum purificationis legem ſeruauit, atque ita facto ipſo perſuaſit cæteris, ſe inſtar cæterarum mulierum peperiſſe, atque adeo purificatione indigere: cum tamen nec lege ipſa purificationis teneretur, nec purificatione opus haberet illa, quæ vel ipſam Angelicam puritatem in ipſo etiam conceptu, & partu longè ſuperabat. De duplici hoc humilitatis genere loquitur D. Bernar. ſerm. 42. in Cant. *Eſt*, inquit, *humilitas, quam nobis veritas parit, & non habet calorem: & eſt humilitas, quam charitas format, & inflammat: atque hæc quidem in affectu, illa in cognitione conſiſtit. Etenim tu ſi temetipſum intus ad lumen veritatis, & ſine diſſimulatione inſpicias, ac ſine palpatione dijudices, non dubito, quin humilieris & tu in oculis tuis, factus vilior tibi ex hac vera cognitione, quamuis necdum fortaſſe id eſſe patiaris in oculis aliorum: quod ſi ſicut veritatis ſplendore illuminatus, ita affectus amore fuiſſes, voluiſſes procuÌdubio, quod in te eſt, eandem de te omnes tenere ſententiam, quam ipſam apud te veritatem habere cognoſcis. Nec eſt idem hominem de ſe ipſo altum ſapere veritatis lumine redargutum, & humilibus ſponte conſentire munere charitatis adiutum*; id quod cõfirmat exẽplo Chriſti, qui hoc humilitatis gradu ſemetipſum humiliauit, etenim vt dicitur ad Phil. 2. *Semetipſum exinaniuit formã ſerui accipiens. Ipſe*, inquit Bern. *ſe exinaniuit, ipſe ſe humiliauit nõ neceſſitate iudicij, ſed charitate noſtri; voluntate enim humilis fuit, & non iudicio, qui talem ſe obtulit, qualem eſſe neſciuit; magis autem placuit minimum reputari, qui ſe ſummum non ignorabat. Denique ait; Diſcite à me,*

Perfectiſſimus humilitatis gradus in quo conſiſtat.

Præſtantiſſimus humilitatis gradus reſplenduit in Virgine.

D. Bernar.

Duplex humilitas.

Philip 2. 7.

Chriſtus humilis voluntate, non iudicio.

Mat.11.29 *quia mitis ſum, & humilis corde, corde, dixit cordis affectu, id eſt, voluntate: itaque neceſſitatem excluſit, qui voluntatem confeſſus eſt. Non enim quomodo ego, vel tu inuenimus nos in veritate dignos dedecore, & contemptu, dignos omni extremitate, & inferioritate, dignos etiam ſupplicijs, dignos plagis, non, inquam, ita & ille: quæ tamen omnia expertus eſt, quia voluit tanquam humilis corde humilis videlicet illa humilitate, quã cordis ſuaſit affectio, non quam extorſit diſcuſſio veritatis*. Hæc Bernard.

6 D.Chryſ. 1.Cor.15.8 Eandem humilitatem habuiſſe Paulum Apoſtolum docet D.Chryſoſto. in epiſt.1.ad Corinth.ad illa verba cap.15. *Nouiſſimè autem omnium tanquam abortiuo viſus eſt & mihi, ego enim ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum eccleſiam Dei*. *Vide*, inquit, Chryſoſt. *extenuandi verbis quàm largè ſit vſus; Viſus eſt, inquit, mihi veluti abortiuo, minimo Apoſtolorum, & ipſo nomine Apoſtoli indigno; neque his eſt contentus: ne enim verbis humilis tantũ videretur; cauſas etiam, & rationes adducit, quòd abortiuus quidem ſit, quia Ieſum poſtremus vidit; quod Apoſtoli nomine indignus; quia ſit Eccleſiam perſecutus*. Itaque vult Chryſoſtom. Paulum ad perfectiſſimum illum humilitatis gradum aſcendiſſe ex eo, quòd conatus fuerit efficacibus rationibus perſuadere alijs, ſe minimum eſſe Apoſtolorum, & Apoſtoli nomine indignum: idemque repetit in cõment. ſuper cap.1. epiſt. ad Galatas. *Paulus*, inquit, *abortiuum ſe appellat, & omnium peccatorum primum, & minimum Apoſtolorum, & huius honore nominis indignum, atque hæc dicebat, cum plus omnibus laboraſſet*; quod quidem præcipuum eſt modeſtiæ argumentum. Etenim cum is, qui ſibi nullius bonæ rei conſcius eſt, ſubmiſſe de ſeipſo loquitur, prudens eſt, non modeſtus: at qui poſt tot emeritas coronas talia loquitur, ille nouit, quid ſit modeſtia. Atque hæ ſunt rationes præcipuę, quibus permota fuit Virgo ſanctiſſima ad legem purificationis, qua minimè tenebatur, obſeruandam.

Pauli facũdia in ſe extenuando.

Tertium teſtimonium ex illis verbis Pſal. 71. *Deſcendet ſicut pluuia in vellus, & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram*.

SECTIO VII.

ANtequam ad huius loci expoſitionem, confirmationemque ex eo illibatæ integritatis ſanctiſſimæ Dei paræ accedamus, præmittenda ſunt nonnulla, quæ ad vim probationis explicandam, & alia, quæ poſtea dicturi ſumus, intelligenda non parum pertinent. Primum igitur eſt aduertendũ in fi. huius Pſ. haberi hæc verba: *Completa ſunt*, ſeu, *defecerunt orationes Dauid filij Ieſſe*: quæ ſanè non ad tit. Pſ. ſeq. vt D.Ambr. Caſſiod. Mag. ſent. & alij in cõment. ſuper Pſ.72. exiſtimarunt, referenda ſunt, ſed ad fin. præced. Pſal. hoc eſt, 71. quẽ habemus præ manibus, ſpectãt: quemadmodum docet D.Hieron. Ex ijs verò minimè eliciẽdum eſt nullius Pſalmi eorum, qui ſequuntur, Dauidem auctorem eſſe, cum Pſ.109. negari non poſſit fuiſſe à Dauide compoſitum: ſiquidem eum Dauidis nomine citauit Chriſtus loquens cum Phariſæis Matth.22. *Nonne*, inquit, *Dauid in ſpiritu vocat Chriſtum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo: ſede à dextris meis*? Non igitur idcirco hic Pſalmus illis verbis concluditur, quòd nullus Pſalmus ex ſequẽtibus Dauidem auctorem habeat: quare in eius clauſulæ afferenda ratione laborant fere interpretes. Enim verò ſunt, qui exiſtiment propterea dici: *Completa ſunt orationes Dauid*: quoniam hic Pſalmus fuit poſtremus eorũ, quos Dauid compoſuit, tametſi non ſit vltimus ordine, nec enim omnes Pſalmos eum nunc inter ſe ordinem in libro Pſalmorum ſeruare, quem primo tenuerint, & quo fuerunt à Dauide compoſiti; ſed cum ſparſi eſſent, collectos fuiſſe, ac ſine priſtino ordine diſtributos: itaque hunc Pſalmum vltimum eſſe eorum, quos Dauid conſcripſit, & quaſi teſtamento Salomoni filio reliquit: quam ſententiam ſecutus eſt Caietanus & Genebr. eamq; putat probabilem Titelm.

Pſ.71.20. *D.Hieron.* *Mat.22.43* *Fuerit ne Pſ.71. poſtremus eorum, quos Dauid compoſuit.* *Caietanus. Genebrard.*

Euthym. telm. Cæterùm Euthym. & alij, non faciunt hunc Pſal. poſtremum eorũ, quos Dauid compoſuit: tunc verò verba illa: *Completa ſunt orationes Dauid:* variè interpretantur. Nam Euthym. eum vult eſſe ſenſum, vt non dicantur completi Pſalmi Dauidis, ſed completæ orationes, ſeu hymni Dauidis, id eſt, illi tantũ Pſalmi, quos ipſemet, tanquã hymnos, & laudes Dei per ſeipſum in ſua cithara cantabat: nam qui ſequuntur, nõ ipſe, inquit, cecinit, ſed vel Aſaph cantorum Principi, vel alijs cantoribus dedit
Flammin. decantandos. Flamminius aliam excogitauit rationem, idcirco videlicet eam clauſulam appoſitam fuiſſe, non quòd fuerit vltimus Pſalm. Dauidis, ſed, quia aliquot Pſalmi, qui ſtatim ſequuntur, non ſunt Dauidis, atque adeo præcedentes omnes, qui Dauidis omnino cenſentur, & continuata ſerie poſiti fuerunt, completi, & finiti dicantur. Alij quos
Titelm. ſequitur Titelman. dicunt ſenſum eſſe, cõpletas fuiſſe orationes Dauidis, quoniam hoc Pſalmo complexus eſt Dauid omnia, quæ in reliquis omnibus Pſalmis optabat, atque à Deo poſtulabat.
Pſalmorũ omniũ finis Rex Meſſ. Cum enim Pſalmorum omnium finis ſit Rex Meſſias, eiuſque aduentus, & regnum: meritò, inquiunt, dicuntur completæ orationes, preces, ac vota Dauidis in eo Pſalmo, in quo elegantiſſimis, & magnificentiſſimis verbis de Meſſiæ aduentu, amplitudine, atque ſplendore, florentiſſimoque imperio, & principatu diſſerit. Res eſt omnino incerta, nec poteſt facilè definiri.

2 Secundo. Sciendum eſt inſcriptionẽ Pſalmi eſſe *Salomoni*, vel *in Salomonem:* quod non ita eſt accipiendum, vt Salomõ huius Pſalmi auctor fuerit, cum ex citatis verbis, quæ in fine eius adhibentur: *Completa ſunt orationes Dauid*, manifeſtum ſit eum fuiſſe à Dauide compo-
Corn. Ianſ. ſitum. Et quidem Cornel. Ianſen. more ſuo exiſtimat, idcirco inſcriptum eſſe Salomoni, quoniam ad literam Dauid in eius compoſitione ad Salomonem filium reſpexit, in typum tamen Meſſiæ:
Pſalm. 71. ad literam ad Meſſiã pertinet, nõ ad Salom. id quod nulla ratione dicendum putamus, ſed potiùs ad literam ſermonem eſſe de Rege Meſſia: itaque nomen Salomonis hoc loco non propriè accipiendũ pro Salomone Dauidis filio, vt egregiè docent Theodor. Caſſiod. Caiet. & *Theod. Caſſiod. Caiet.* alij, ſed pro epitheto Regis Meſſiæ, ſecundũ nominis etymon: idem enim eſt Salomon, atque pacificus, vt inſcriptio ea ſit *Pacifico*, hoc eſt, Regi Meſſiæ. Nam quod Pſal. ad literam ad Meſſiam pertineat, non verò myſticè ſub figura Salomonis, intellexit, vel ipſe Paraph. Cald. *Paraphr.* cum ita Pſal. inchoauit: *Deus ſententiam iudiciorum tuorum Regi Chriſto da:* probaturque manifeſtè, quoniam quæ in hoc Pſal. cõtinentur, nullo pacto poſſunt in Salomonem conuenire, atque adeo non potuit Salomon in eiuſmodi figuram Meſſiæ gerere. Quomodo enim in Salomonem quadret illud: *Permanebit cum ſole, & ante lunam: orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna?* & illud: *Dominabitur à mari vſque ad mare, &* & illud: *Reges Tharſis, & inſulæ munera offerent, Reges Arabum, & Saba dona adducent: & adorabunt eum omnes Reges terræ, oẽs gentes ſeruient ei?* & illud: *Ante ſolem permanet nomen eius: & benedicentur in ipſo oẽs tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum:* hęc enim omnia conſtat non poſſe vllo modo Salomoni illi Dauidis filio, ſed ſoli Regi Meſſiæ conuenire. Vnde meritò Theod *Quòd Salo-* *Theod.* *moni,* inquit, *propoſitus pſalmus nequaquã congruat, opinor Iudæos etiam confiteri, ſi veritatem dicere voluerint, nedum fidei alumnos. Primum enim nec Salomon finibus terræ dominatus eſt; deinde cum eſſet homo, & vixiſſet tempus naturæ congruens, finem vitæ accepit, & hunc non glorioſum: pſalmus verò ſole, & luna antiquiorem eum, qui per vaticinationem promittitur, oſtendit. Cæterum inſcriptio non inepta eſt, ſed verè Saluatori congruit: ſiquidem Salomon pacificus interpretatur, quam appellationem habet Chriſtus, de quo Paulus ait ad Epheſ. 2. Ipſe eſt* *Eph. 2. 14.* *pax noſtra, qui fecit vtraque vnum.*

Eodem modo argum. D. Hieron. in c. 3
11. Dan. *In pſalmo,* inquit 71. *quæ dicũtur,* *D. Hieron.* *Salomoni non valent cõuenire: nec enim permanſit ille cum ſole, & ante lunam, in generatione, & generationẽ: neque dominatus eſt à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarũ; neque omnes gentes ſeruiunt ei; neque ante ſolem permanſit nomen eius; nec benedicta ſunt in ipſo omnes tribus terræ.* Eademq; fuit ſententia Ter- *Tertull.* tulliani, lib. 5. aduerſus Marcionẽ, c. 18.

Eu-

Euſeb. Cæſ. *Iuſt. Mart.* *D. Ambr.* *D. Auguſt.* Euſeb. Cæſ. lib. 7. demonſtr. Euangelicæ demonſtratione 8. Iuſtini Philoſophi, & Mart. in dialogo aduerſus Triphonē. D. Ambr. in Apologia Dauid. D. Aug. lib. vno de vnitate Eccleſiæ, c. 8. & reliquorum fere Patrum. Id quod cum viderent Hebræi, nec poſſent ea, quæ habentur in Pſalmo, Salomoni accommodare, conati ſunt per contradicendi libidinem germanũ ſenſum aliò detorquere. *Hebræorũ cõtradicendi libido.* Itaque cum dicitur: *Permanebit cum ſole, & ante lunam:* aiunt eſſe apoſtrophē ad ipſum Deum, & ita transferunt: *Timebunt te Deus omnipotens, quamdiu ſol durabit.* Præterea illud: *Ante lunam, in generatione, & generationem:* ita exponunt, vt *ante lunam,* idem ſit, atque coram luna, ſeu in conſpectu lunæ. Illud: *Orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna:* ſimiliterque verba ſequentia: *Adorabunt eũ omnes Reges terræ, omnes gentes ſeruient ei:* per modum optantis, & precãtis legunt: *Oriatur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna: adorent eum omnes Reges terræ, omnes gentes ſeruiant ei.* Volũt enim his omnibus fauſtas, & felices acclamationes contineri, quibus Dauid, & vniuerſus Hebræorum populus Salomoni regni felicitatem, & amplitudinem precãtur. Sed hæc omnia manifeſtam vim contextui afferunt, cum oſtenſum ſit ad literam ſermonē eſſe de Rege Meſſia. Quo tanquam certo cõſtituto, illud eſt Pſalmi huius argumentũ: *Pſalmi 71. argumẽtũ.* Poſtulat Dauid à Deo aduentum Meſſiæ, eumque prædicit fore Regem iuſtiſſimum, qui in virga æquitatis omnes gentes iudicaturus ſit: Principem etiam potentiſſimum, qui latiſſimum, & ampliſſimum habeat principatum, qui toti orbi terrarum dominetur, & cui omnes Reges, Principes vectigales, & ſtipendiarij ſint futuri. Agit etiam diſertis verbis de nouo, & admirabili eius conceptu, atque ortu, quod nimirum ſit à Virgine concipiendus, & ex Virgine naſciturus absq; vlla viri opera, illis verbis, quæ initio propoſuimus: *Deſcendet ſicut pluuia in vellus, & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram:* quæ iam explicare aggredimur.

4 *Varia lect. Caiet.* Verùm priùs ſtatuenda eſt vera, ac germana lectio huius loci: Septuag. habent, vti diximus: *Deſcendet ſicut pluuia in vellus, & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram.* Paraphr. Chald. vertit: *Paraphr.* *Deſcendet ſicut pluuia ſpontanea ſuper herbam corroſam à locuſtis, ſicut ſtillæ pluuiæ ſerotinæ ſtillantes ſuper terram.* Interpres pro Caiet. *Deſcendet ſicut pluuia ſuper thonſam, & velut imbrium gutta terræ:* quæ trãſlationũ varietas orta eſt ex dictione Hebræa, gez, pro qua nos habemus *vellus.* Nam ea vox deducitur à radice gazaz, quæ ſignificat tõdere, indeq; deducitur, gez, id eſt, vellus, ꝙ tondeatur, eadéq; dictio ſignificat herbã demeſſam, eo ꝙ herba, cum demetitur, tonderi videatur, & idcirco interpres pro Caietan. vertit *ſuper tonſam,* hoc eſt, ſuper herbam tonſam: quæ fuit etiam cauſa, cur Chald. verterit: *ſuper herbam corroſam à locuſtis:* huiuſmodi enim herba etiam tonſa apparet. Verum dictionem gez, hoc loco nõ pro herba demeſſa, ſed pro vellere accipiendã eſſe, vt fiat alluſio ad vellus Gedeonis Iud. 6. inferiùs oſtendemus: interim verò ſufficiat auctoritas grauiſſima Septuag. interpretum, qui non herbam demeſſam, ſed *vellus* tranſtulerunt.

Quod igitur ſpectat ad literalem, & germanã expoſitionē huius loci, Caiet. 5 *Caietan.* ſequẽs ſuam translationem exiſtimauit ſermonem eſſe his verbis nõ de primo, ſed de ſecundo Chriſti aduentu hoc ſenſu: *Deſcendet ſicut pluuia ſuper tonſam Tonſa,* inquit *appellatur terra producẽs paſcua ſecto fœno: tũc enim eſt velut tonſa, pluuiãq; ad germinandum deſiderat: qua ſimilitudine deſcribitur ſecundus Chriſti aduentus opportunus, deſideratus, & fœcundus cõparatione terræ tonſæ ad nouum germen, quod ſanè cõuenit expectationi iuſtorum poſt tonſionem: ſiquidē cum eis huius vitæ germen præciſum fuerit, expectant nouũ reſurrectionis germen.* Idéq; putat ſignificari poſteriori ſimilitudine, cũ dicitur: *Et ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram.* Cæterùm hęc Caiet. *Sententia Caiet. reijcitur.* expoſitio nullo mõ eſt amplectẽda: primum, qm̃ pugnat cum ipſo contextu: etenim poſtquã dictũ fuerat: *Deſcendet ſicut pluuia in uellus,* ſubiungitur: *Orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis: corã illo procident Aethiopes, & inimici eius terrã lingent. Reges Tharſis, & inſulæ munera offerent:* & reliqua, quæ ſequũtur, quę oĩno de primo aduẽtu accipere oportet neq; in ſecundũ vllo modo conueniunt.

Dein-

Deinde, quia ea interpretatio communi Doctorum expoſitioni, & quod plus vrget, communi Patrum ſententię aduerſatur, quos inferius citabimus: ij enim de primo aduentu Chriſti locum accipiunt, imò & de puriſſimo eius cõceptu, atque ortu. Iſidorus Clarius de primo quidem aduentu interpretatur; ſed pertinere putat ad dona ſupernaturalia, quæ Chriſtus ſuo aduentu mundo attulit: *Vt pluuia, inquit, reſectam herbam creſcere facit: ita Chriſtus veniens ſuos copioſis perfudit donis.* Eodemq; deflexit Vatablus exiſtimans illud dumtaxat ſignificari, ſicut herba deſecta adueniente pluuia creſcit, ita futurum, vt omnia bona per aduentum Chriſti efflore ſcerent, atque germinarẽt. Aliam quoque expoſitionem excogitauit Lyranus indicari ſcilicet manſuetudinem Meſſię, qui in primo aduentu ſumma cum humilitate, & mãſuetudine venturus prę nuntietur: ſicut pluuia in vellus nullo ſtrepitu deſcendit: itaque hoc loco illud idem à Regio vate prædici, quod etiam prænuntiauit Zacharias cap. 9. *Ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus, & ſaluator: ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam,* &c.

Iſidor. Clar. — *Vatablus.* — *Lyranus.* — *Zach. 9. 9.*

6 Verùm his omnibus expoſitionibus reiectis, cõmunis Doctorum, Patrumq; ſententia eſt, his verbis integritatẽ ſanctiſſimæ Deiparæ in conceptu, & partu Chriſti contineri, eamq; duplici elegãti ſimilitudine explicari facta alluſione ad vellus Gedeonis Iudic. 6. cũ ad eius petitionem deſcendit ros in vellus lanæ quod erat in area, quo poſtea à Gedeone expreſſo, impleta eſt concha illo eodem rore, qui in vellus deſcenderat. Atque hoc teſtimonio ad virginitatem Mariæ comprobandam vtitur Adrian. Finus lib. 2. flagelli contra Iudæos, cap. 12. imò & plerique omnes Patres. Ratio verò ſimilitudinis in eo conſiſtit, ꝙ ſicut in vellus illud Gedeonis ſiccum, & aridum deſcẽdit miraculoſe ros e cęlo placidè abſque vllo ſtrepitu, & abſq; vllo nocumento, læſioneq; velleris, ſiue cum ros deſcendit, ſiue cum ex illo fuit expreſſus: ita Verbum deſcendit in Virginem inſtar cæleſtis roris, abſque vllo eius integritatis præiudicio, ſiue in ipſo deſcenſu, hoc eſt, in conceptu, ſiue cum ex illa fuit expreſſus, hoc eſt, in ipſo partu, idemq; poſteriori ſimilitudine explicatur. Sicut enim ſtillicidia imbrium placidè, ac leniter in terrã delabuntur, eamq; fœcundant: ita Verbum è cælo in vterum Virginis placidè, leniterq; deſcendit tribuens illi fœcunditatem cum ſumma puritate coniunctam, natumq; ex illa vniuerſum orbem doctrinæ ſuæ ſaluatoribus imbribus irrigauit. Ita locum intellexit D. Hieron. in commet. eius Pſalmi, *Sicut,* inquit, *in vellus Gedeonis pluuia deſcendit, ita hic illapſus eſt in vterum virginalem per Spiritus ſancti infuſionem: & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram: arida enim erat terra humani corporis, cum aduenit, nec vllum fructum exhibere poterat ſanctitatis: ſed ipſe eam prædicationis ſuæ ſtillicidijs fœcundatã fructibus repleuit æternis.* Et multo luculentius D. Ambroſius ſerm. 13. in Natali Domini, *Deſcendet ſicut pluuia in vellus, Quid,* inquit, *tam ſilenter, & ſine ſtrepitu fit, quàm cum imber in lana vellus infunditur? nullius aures ſono verberat, nullius corpus humore repercuſſionis aſpergit; ſed ſine inquietudine hominum totum imbrem per multiplices effuſum partes toto corpore in ſe trahit. Rectè ergo Maria velleri comparatur, quæ ita concepit Dominum, vt toto eum hauriret corpore, nec eius diſciſſuram corporis pateretur: ſed eſſet mollis ad obſequium, ſolida ad ſanctimoniam. Rectè, inquam, Maria velleri comparatur, de cuius fructu ſalutaria populis veſtimenta texuntur. Vellus planè Maria eſt ſiquidem de molli ſinu eius agnus egreſſus eſt, qui & ipſe matris lanicium, hoc eſt, carnem geſtans, molli vellere cunctorum operit vulnera populorum: omne enim peccati vulnus Chriſti lana ſuffunditur, Chriſti fouetur ſanguine, & vt ſanitatem recipiat, Chriſti indumento veſtitur.* Hæc Ambroſ. Theodoretus quoque in comment. *Sicut lana,* inquit, *imbrem recipiens nullum fragorem emittit, & ſtillicidia inſtar roris in terram delata ſenſum nullum auribus præbent: ſic Domini conceptio facta eſt, neque ipſo ſponſo reſciſcente, qui cum ipſa habitabat: deinde enim poſt vterum aliquam indignitatem ſuſpicatus occulte dimittere eam voluit: verum ab Angelo fuit edoctus, cæleſtem eſſe fœtum, non humanum.* Eodem modo interpretantur Euthymius, Arnobius, Remigius, Caſſiodorus, Lyranus, & alij.

Communis Doctorum, & Patrum ſententia. — *Iudic. 6.* — *Adrianus Finus.*

Virginis fœcunditas cũ ſumma puritate coniuncta. — *D. Hier.* — *Chriſti prædicatio terram fructibus fœcundauit æternis.* — *D. Ambr.* — *Peccatorũ vulnera Chriſti vellere operiuntur.* — *Theodoret.* — *Euthym.* — *Arnobius.* — *Caſſiodor.* — *Lyranus.*

Habemus

Habemus igitur ex communi Patrũ, Doctorumq; ſententia hoc loco ad literam ſermonem eſſe de integritate ſanctiſſimæ Virginis in conceptu,& partu Chriſti. Nec verò propterea reijcienda eſt ea expoſitio, quam D. Chryſoſt. & D.Aug.afferũt,videlicet,per *rorem* gratiam intelligi, quæ prius in vellus, hoc eſt,in Synagogam deſcendit,ſed poſtea relicto vellere aream, hoc eſt,Gentilitatem perfudit ſeruata eadẽ alluſione ad vellus Gedeonis. *Deſcendet ſicut pluuia in vellus, hoc eſt,* inquit Chryſoſtomus, *prædicatio in Synagogam: quando ſcilicet Chriſtus ſedebat,& docebat in templo, tunc pluuia in vellus deſcendit. Nam & Eſaias cap.45. prædixerat: Rorate cœli deſuper,& nubes pluant iuſtũ: ſed poſtea relicto vellere in aream pluuia infunditur, quoniã tranſlatis ſacrificijs à Synagoga tota mundi area impleta eſt prædicatione Chriſti.* Ad eundẽ modum exponit D. Aug. *Idem,* inquit, *Chriſtus deſcẽdit ſicut pluuia in vellus, cum adhuc area ſicca eſſet: vnde etiam dixit Matthæi 15. Non ſum miſſus niſi ad oues, quæ perierunt domus Iſrael: & diſcipulis dixit Matth. 10. In viam Gentium ne abieritis: & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: ite primum ad oues, quæ perierunt domus Iſrael. Cum dicit: Ite primum ad illas: oſtendit poſtea, cum eſſet iam area compluenda, ituros eos ad alias oues, quæ non eſſent ex veteri populo Iſrael, de quibus dixit Ioã. 10. Alias oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, illas oportet me adducere. Sic pluuia deſcendit ſuper vellus ſicca adhuc area: ſed videmus iam gratia Chriſti ſiccã remanſiſſe gentem Iudæorum, totumq; orbem terrarum in omnibus gentibus Chriſtiana gratia plenis nubimus complui: vnde ſequitur: Et ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terrã, hoc eſt, nõ iam ſuper vellus, ſed ſuper terram.* Hæc Auguſtinus. Non eſt, inquam, hæc expoſitio contemnenda, cum ſit tantorum Patrũ, idemq; locus Scripturæ ſæpe multos ſenſus literales recipiat: ſed tamen ea, quam primo loco tradidimus de virginitate Mariæ, omnino preponenda eſt, cũ ſit Doctorum, parumq; communis.

D. Chryſoſtomus. *D. Aug.* *Relicta Synagoga, Gẽtilitas prædicationis rore perfuſa eſt.*

Eſa. 45. 8.

Matth. 15. 24. & 10. 6

Ioã. 10. 16.

Nonnullæ obſeruationes literales circa teſtimonium præcedens.

SECTIO VIII.

1 CVm oſtenſum ſit Pſalm. 71. citato haberi ſermonẽ ad literam de aduentu Regis Meſſiæ, eiuſq; puriſſimo ortu ex Virgine abſque vllo integritatis eius præiudicio, quem poſtea conſecuta eſt ea imperij amplitudo, quam Regius Propheta grauiſſimis verbis deſcribit: nunc aliqua ex eo Pſalmo ad ipſum magis illuſtrandũ doctrinæ cauſa eruemus. Sit igitur prima obſeruatio circa illam clauſulam, qua Pſalmus cõcluditur: *Completa ſunt,* ſeu, *Defecerunt orationes Dauidis filij Ieſſe:* nam iuxta eam ſententiam, quæ non facit eum Pſalmum poſtremum eorum, quos Dauid conſcripſit, illa traditur à plerſque ratio, cur Dauid ita Pſalmum illum concludendum putauerit, quòd ſcilicet, cum omnia eius vota, deſideria, ac preces eò ſpectarent, vt Rex Meſſias aduenire, florentiſſimumq; toto orbe imperium conſtitueret, idq; ipſe eo Pſalmo magnificis verbis poſtulaſſet, iure optimo dicere potuit in eo Pſalmo omnia ſua vota, preceſq; compleri, quaſi diceret: Hæc eſt meorum omnium votorum ſumma; hac vna petitione omnes meæ preces, deſideriaq; continẽtur; nihil habeo amplius, quod exoptem, nihil, quod à Deo præcipuè poſtulem. Itaque hoc vno Pſalmo complentur, & deficiunt, hoc eſt, finiuntur, omnes orationes Dauidis. Id verò non tantum Dauid, ſed reliqui omnes Prophetæ, ac iuſti dicere potuerunt, cum vnius Meſſiæ aduentu bona omnia, quæ deſiderari, poſtulariq; poterant, continerentur: ſic nimirũ ſponſa Eccleſiæ nomine ſua omnia deſideria in Canticis Canticorum compleuit. Etenim drama illud illis ſponſæ verbis concluditur: *Fuge Dilecte mi, & aſſimilare capreæ, hinnuloq; ceruorum ſuper montes aromatum:* quibus verbis aduentum Meſſię poſtulat: illud namque, *Fuge,* non ſignificat, vt ab ſponſa recedat, ſed potius, vt ad illam veniat ea celeritate, qua fugientes currere ſolent, vt

Meſſiæ aduentus ſumma votorũ Dauidis.

Cant. 8. 14.

Sponſa deſideria de Chriſti aduentus.

vt ſit ſenſus: Fuge ad me, dilecte mi, ſumma velocitate, & in illo aduentu tuo aſſimilare capreæ, hinnuloq; ceruorum: hæc enim animalia ſummam habent in currendo celeritatem. Porrò aduerte ſponſam primis etiam illius cantici verbis aduentum ſponſi poſtulaſſe, cum dixit: *oſculetur me oſculo oris ſui*, hoc eſt, non iam me per Prophetas viſitet, & per ora Prophetarũ loquatur; ſed ſuo ipſius ore loquatur mihi: eodemq; me ſuauiſſimè exoſculetur. Vnde iam cernis ſponſam & primis, & poſtremis verbis eius cantici aduentum ſponſi petijſſe, vt indicaret ſuorum omnium deſideriorum & principium, & finem hoc vno beneficio contineri. Mitto ea ſacrarum literarum teſtimonia, in quibus Meſſias deſiderium, & expectatio nuncupatur, de quibus iam ſæpè aliàs diximus.

Cant. 1. 1.

2 Secunda obſeruatio ſit circa prima illa verba: *Deus iudicium tuum Regi da, & iuſtitiam tua m filio Regis*: quibus poſtulat Regius vates, vt mittat Deus iam tandem filium ſuum factum hominem, eiq; det iudicandi poteſtatem: ſic enim ſperat fore, vt mitius ſit iudiciũ, & multo magis, quàm antea clementia & miſericordia temperatum, quaſi dicat: Nimis te Domine iuſtũ, ſeuerumq; exactorem noſtrorũ ſcelerum exhibes: mitte igitur filium tuum Regem Meſſiam, eiq; ſceptrum tuum, & iudicandi poteſtatem committe: ipſe namque per aſſumptã humanitatem multo maiora dabit pietatis, clementiæq; argumenta, eiusq; iudicia magis ad miſericordiam, quàm ad iuſtitiam ſpectabũt. Quò pertinet Paraphraſis Chald. *Deus*, inquit, *itinera rigoris tui, vel ſententiam iudiciorum tuorum Regi Meſſiæ da*. Nec verò hîc intelligas Verbum in aſſumpta humanitate clementiorem habuiſſe naturam, quàm ante eius aſſumptionem; ſed illud dumtaxat multò maiora, & illuſtriora clementiæ, & miſericordiæ documenta præbuiſſe, quæ quoniam Regius Propheta præuidebat, idcirco eam ob cauſam præter alias Meſſię aduentum optabat dicens: *Deus iudicium tuum Regi da, & iuſtitiam tuam filio Regis* Eundem ſenſum habet illud Pſalmi octogeſimi quinti. *Reſpice in me, & miſerere mei: da imperium tuum puero tuo, & ſaluum fac filium ancillæ tuæ*. Quamuis enim plerique ita locum accipiant, vt Dauid ſe ipſum puerum Domini, ideſt ſeruum Domini appellet, poſtuletq; à Deo, vt imperium ſuum confirmet, detq; ſibi inuictam fortitudinem ad victoriam de hoſtibus ſuis reportandam: alij verò ea verba Chriſto attribuant, qui dari ſibi iudicandi poteſtatem in extremo iudicio à Patre poſtulet, & ſe dicat filium ancillæ Domini, ideſt, Virginis, quæ dixit Lucæ 1. *Ecce ancilla Domini*: minimè tamen dubium eſſe debet, quin etiam eum ſenſum recipiant, vt Regius Propheta petat Meſſiæ aduentum, optetque, vt Pater ſceptrum ſuum, & iudiciariam poteſtatem puero ſuo, ideſt, Regi Meſſiæ tradat: tunc enim ſe omni ex parte miſericordiæ Diuinæ compotem futurum, ſeruandumq; confidit.

Cur Dauid poſtulet à Deo, det Filio iudicandi poteſtatem.

Paraphr. Chald.

Pſ. 85. 16.

Luc. 1. 38.

3 Et quidem facile, blandũ, plenumq; clementæ imperium Meſſiæ futurum non obſcure prædixit Eſaias cap. 11. cũ dixit: *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet*: quo loco Hebræi, vt auctor eſt D. Hieron. & virgæ, & floris nomine Meſſiam ſignificari putant, atque in virga regnantis potentiam, in flore pulchritudinem demonſtrari, iuxta quam interpretationem in florente virga facilis, & blanda imperandi ratio exprimitur, quæ & pulchritudinẽ, & ſuauitatẽ, mãſuetudinemq; continet. Quid enim pulchrius, & ſuauius, quàm florente virga percuti, ſiquidem is, qui percutitur, ſimul floribus ex virga decidentibus aſpergitur, quod eſt in ipſa punitione plurimis, & maximis amoris argumentis, & beneficijs cumulari, quos ſanè flores non ita legimus in virga Dei ante incarnationem mundum adminiſtrantis? Verùm enimuero Hieremias teſtatur cap. 1. ſe virgam vidiſſe *vigilantem*, ſeu vt Septuag. tranſtulerunt *baculum nuceum*, & Theodotio *virgã amygdalinam*: ſiue autem virgam vigilantem, ſiue baculum nuceum, ſiue virgam legamus amygdalinam, ſemper Diuinæ iuſtitiæ ſeueritas ante incarnationem indicatur, quæ videlicet ſuper peccata hominum vigilabat, vt acerrimè puniret, & inſtar nucis, ſiue amygdali

Eſa. 11. 1.

D. Hier.

Meſſiæ imperium clementia plenum.

Hier. 1. *Septuag. Theodotio.*

Seueritas iuſtitia Diuina ante incarnationem.

dali amariſſimo cortice, & oſſe duriſſimo cingebatur: cum tamen Meſſiæ virga florens dicatur ad manſuetudinem, & facilitatem eius imperij declarandũ: id quod hoc eodem pſalmo magis explicauit Regius Propheta, cum ſubiunxit: *Deſcẽdet ſicut pluuia in vellus.* Etenim præter communem illam expoſitionẽ, quã de Virginitate Mariæ tradidimus, ſignificatur etiam Meſſiæ Regis in primo ſuo aduentu manſuetudo, & humilitas, quippe qui ſine ſtrepitu, ſine faſtu, ſine regio apparatu, ſummo cum ſilentio, & placiditate, ſicut pluuia in molliſſimum lanæ vellus deſcẽdit, quod videtur interpretatus fuiſſe Iſa. cũ de eadem manſuetudine differens, ac de facili, & miſericordiæ pleniſſimo eius imperio dixit, cap. 42. *Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea: dedi ſpiritum meum ſuper eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, nec accipiet perſonam, nec audietur vox eius foris. Calamum quaſſatum non cõteret, & linum fumigans non extinguet.* Verè enim, ſicut pluuia in vellus deſcẽdit, cuius tanta erat manſuetudo, vt etiam in iudicando non clamoribus ageret, ſed ita quietè, pacatè, blãdeque, ac ſine vllo ſtrepitu iudicaret, vt vox eius foris non audiretur: ad eandemque manſuetudinem ſpectat, quod ſequitur: *Calamum quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet:* quæ videntur eſſe prouerbia è vulgo petita ad notandam alicuius manſuetudinem, & procliuem ad benefaciendum naturam, qui nemini ſcilicet noceat, neminem ad ruinam impellat: calamum quaſſatum non ſtudeat conterere, ſed potius coagmentare: linum fumigans non extinguat, ſed potius magis exſuſcitet.

Meſſia in primo aduentu manſuetudo.

Iſa. 42. 1.

4 Quantum verò mãſuetudo iſta Meſſiæ momẽtum habuerit ad ſubditorum amorem conciliandum, omneſque ad ſuum cultum, & venerationem facilè pertrahendos, explicatur conſequentibus verbis: poſtquam enim dictũ fuerat: *Deſcẽdet ſicut pluuia in vellus:* ne quis putaret Regem Meſſiam propter naturæ facilitatem, & manſuetudinem contemptui fore, nec poſſe ſibi mundi Reges ſubijcere, & imperium toto orbe conſtituere, ſtatim ſubiungitur: *Dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum. Corã illo procident Aethiopes, & inimici eius terram lingent. Reges Tharſis, & Inſula munera offerent: Reges Arabum, & Sabba dona adducent: & adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes ſeruient ei.* Et quidem meritò: nihil enim ad conciliandum amorem manſuetudine, & naturæ facilitate potentius, potẽtiſſimum verò in ijs, qui dignitate, & præclaris in omni genere ornamentis reliquis antecellunt: imò ex hac manſuetudine, & beneficentia oſtendit Rex Meſſias ſe naturalem eſſe Dei filium, qui facilem, & munificam Patris haberet naturam, quemadmodũ dicitur in ſequentibus: nam pro eo, qđ nos habemus: *Ante ſolem permanet nomẽ eius:* transferunt alij ex Hebræo; *Faciebus ſolis filiabitur nomen eius,* ideſt, vt interpretatur Caiet. palam in toto orbe, (id enim ſignificat, *Faciebus ſolis,*) nomen Meſſiæ filiatione cognoſcetur, hoc eſt, omnes intelligent eum eſſe naturalem Dei filium, & hoc eſſe ei proprium nomen.

Meſſiæ mãſuetudo ad ſubditorũ amorẽ cõciliandũ quãtũ momẽti habuerit.

Caiet.

5 Tertiò, & poſtremò obſerua Virginem ſanctiſſimam appellari *vellus* facta alluſione ad vellus Gedeonicum Iud. 6. quod primò quidem fuit repletum rore; tunc verò Gedeon vellus expreſſit, atque ex rore inde expreſſo conchã impleuit. Sic enim cæleſtem rorem, qui in Virginem deſcendit, hoc eſt, ſiue Chriſtum, ſiue Dei gratiam ex Virgine, tanquam ex vellere exprimimus, & mentium noſtrarum conchas implemus; qđ tunc fit, cum Virginem ad beneficia Diuina impetranda aduocatã adhibemus. Idcirco enim cum ipſa plena iam eſſet gratia, adhuc in eam Spiritus ſanctus ſuperuenit, vt quod ſuper plenitudinẽ acciperet, in nos redũdaret, & cum plena eſſet ſibi, adhuc ſuper plena fieret nobis. Id quod eleganter expendit D. Bernar. ſerm. in Natiu. Mariæ. *Plena,* inquit, *eſt gratia, & gratiam adhuc inuenit: digna prorſus inuenire, quod quærit, cui propria nõ ſufficit plenitudo, nec ſuo poteſt eſſe contenta beneficio: petit ſuperfluentiam ad ſalutem vniuerſitatis. Spiritus, inquit, ſanctus ſuperueniet in te, & pretioſum illud balſamũ tanta tibi copia, tãtaq; plenitudine influet, & vt copioſiſſimè effluat circumquaque. Intuere ò homo*

Virgo vellus.

D. Bern.

homo conſilium Dei: caleſti rore aream rigaturas totum vellus prius infundit; redempturus humanum genus pretium vniuerſum contulit in Mariam: altius ergo intuemini, quanto deuotionis affectu à nobis eam voluerit honorari, qui totius beneficij plenitudinē poſuit in Maria, vt ſi quid ſpei in nobis eſt, ſiquid gratia, ſi quid ſalutis ab ea nouerim⁹ redundare, qua aſcendit delicijs affluens, hortus planè deliciarum, quem non modo afflauerit veniens, ſed & perflauerit ſuperueniēs Auſter ille Diuinus, vt vndiq; fluant, & effluant aromata eius, chariſmata ſcilicet gratiarum. Hæc ille.

Quod in nobis eſt ſpei, et gratia redundat ex Maria.

Quartum teſtimonium ducitur ex illis verbis Pſalmi 109.

Ex vtero ante Luciferum genui te.

SECTIO IX.

I SVpponendum eſt in primis hunc Pſal. 109. ad literam accipiendū eſſe de Meſſia, id quod Iudæi inficiari cōtendunt: etenim vt auctor eſt Iuſtin. Philoſ. & Mart. in dial. cum Tryphone aduerſus Iudæos, plerique Hebræorum eum de Rege Ezechia interpretabantur: *Illud*, inquit, *Dauidicū: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum: de Ezechia Doctores veſtri auſi ſunt interpretari, quaſi verò imperatū ei ſit, vt ad dexteram templi ſederet, cum ad eum miſit Rex Aſſyriorum cum minis, eique denunciatum eſt ab Iſaia, ne illum timeret: vnde Angelus Domini interfecit in caſtris Aſſyriorum ad centū octoginta quinque millia. Sed perſpicuum eſt pſalmum illum de eo non fuiſſe dictum: quis enim Ezechiam non eſſe Sacerdotem perpetuum ordinis Melchiſedech non fatetur? aut eundem non eſſe, qui Hieroſolymam redemerit quis ignorat? quis etiam neſcit eum non miſiſſe Hieroſolymam virgam potentem, quæ dominata ſit in medio illius hoſtium: ſed Deum eſſe, qui ab eo flente, & triſti hoſtes auerterit? Ieſus autem noſter, qui nondum in gloria venit, virgam poteſtatis Hieroſolyma emiſit, ideſt, verbum vocationis, & pœnitentia ad gentes omnes, vbi Dæmonia eas dominatu, imperioq; ſuo tenebant. Illud etiam: In ſplendore ſanctorum ex vtero ante Luciferum genuit te: de Chriſto dictum eſſe iam diximus.* Hæc Iuſtin. Idē refert Tertull. lib. 5. aduerſus Marcionē, cap. 9. *Neceſſe eſt*, inquit, *ad meam ſententiam pertinere, defendā eas ſcripturas, quas & Iudæi nobis auocare conantur. Dicunt denique hunc pſalmum in Ezechiam cecinisse, quia, is, aiunt, ſedit ad dexteram templi, & hoſtes eius auertit Deus, & abſumpſit: propterea igitur, &c. Ante Luciferum ex vtero genui te: in Ezechiam conuenire, & in Ezechia natiuitatem.* Hæc Tertull. D. Hiero. in comment. ſuper Matth. c. 22. ait alios Iudæos coactos fuiſſe hunc eundē pſalmum referre ad Abrahā. *Iudæi*, inquit, *ad deluendam interrogationis veritatem friuola multa confingunt, vernaculum Abrahæ aſſerentes, cuius fuerit filius Damaſcus Eliezer, & ex eius perſona ſcriptum pſalmū, quòd poſt cædem quinque Regum Dominus Deus Domino ſuo Abrahæ dixerit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.*

Iuſt. Mart.

Pſal. 109. ad literam intelligendū de Chriſto aſſerunt Patres contra Hebræos.

Tertull.

D. Hieron.

2 Verùm hęc omnia coacta ſunt, & manifeſtam vim contextui afferunt, vt euidenter oſtendunt Iuſtin. Tertull. & D. Hieron. locis citatis: quomodo enim, vel Abraham, vel Ezechias dici poteſt in ſplendoribus ſanctorum ante Luciferum genitus? quomodo Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech? Fit igitur, vt pſalmus ad literam de Meſſia accipi debeat: id quod, vel ipſi Phariſæi, cum quibus Chriſtus loquebatur Matth. 22. & apud quos eum pſalmum de Meſſia interpretabatur, nō auſi ſunt negare; ſed videntes haud dubiè ſermonem eſſe de Meſſia obmutuerunt neſcientes nodum diſſoluere, quomodo ſcilicet Dauid Meſſiam, ſi filius ipſius erat, Dominum appellaſſet ſuum. Atque hæc quidem ſunt, quibus cōuinci poſſunt Hebræi. Quod verò ad nos attinet, exploratum omnino eſſe debet, certumque de fide, hunc pſalmum de Chriſto intelligendum eſſe ad literam: ſiquidem Chriſtus ex eo argumentatus eſt cum Phariſæis Matth. 22. initiumq; eius ad Meſſiā retulit, cum eos interrogauit. *Quid vobis videtur de Chriſto? cuius filius eſt?* illiſque reſpondentibus: *Dauid*: dixit: *Quomodo ergo Dauid in ſpiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus*

Matt. 22. 42.

nus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum? Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius eſt? Eundemque locũ citat Paul. ad Hebr. 1. de Chriſtoque interpretatur, cum ait: *Ad quem Angelorũ dixit aliquando: Sede à dextris meis, quoad vſque ponam inimicos tuos ſcabellum pedũ tuorum?* Alia quoque eiuſdem Pſalmi teſtimonia de Chriſto accipienda eſſe conſtat ex alijs locis Scripturæ, veluti ad Hebr. 5. *Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech:* & cap. 7. *Alij quidem ſine iure iurando Sacerdotes facti ſunt: hic autem,* id eſt, Chriſtus, *cum iureiurando per eum, qui dixit ad illum: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es Sacerdos in æternum.*

Hebr. 1. 13. & 5. 6. & 7. 20.

3 Hoc ita poſitio accedamus iã ad ſanctiſſimæ Deiparæ in conceptu, & partu Chriſti integritatem comprobãdam ex illis verbis: *Ex vtero ante luciferum genui te.* Et quidem Tertull. id ipſum iuxta translationem Septuag. interpretum oſtendere nititur, lib. 5. contra Marcionem, cap. 9 *Sed,* inquit, *nec generauit te, dixiſſet Deus, niſi filio puero: nam etſi de toto populo ait Iſa. 1. filios generaui: ſed non adiecit: ex vtero. Cur autem adiecit, ex vtero, tam vanè, quaſi aliquis hominũ ex vtero natus dubitaretur, niſi quia curioſius voluit intelligi in Chriſtum: Ex vtero generaui te, id eſt, ex ſolo vtero ſine viri ſemine.* Hæc ille. Idemque myſterium agnoſcit idem Tertull lib. 3. contra Marcionem, cap. 20. ſubtiliter, & eleganter expendens verba illa Pſal. 131. *Ex fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam,* ſeu, vt ipſe legit, *collocabo ſuper thronum tuum. Quis,* inquit, *iſte venter eſt? ipſius Dauid? Vtiq; nõ, neque enim pariturus eſſet Dauid: ſed nec vxoris eius: non enim dixiſſet: Ex fructu ventris tui, ſed potius, Ex fructu ventris vxoris tuæ. Ipſius ergo dicendo ventrem ſupereſt, vt aliquem de genere eius oſtenderit, cuius ventris futurus eſſet fructus caro Chriſti, quæ ex vtero Mariæ floruit, ideoq; & fructum ventris tantum nominauit, vt propriè ventris, quaſi ſolius ventris, non etiam viri: & ipſum ventrem ad Dauid redegit ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia viro deputare non poterat, Virginis eum ventrem patri deputauit.* Hæc Tertull. quem cernis puriſſimum ortum Chriſti ſine præiudicio integritatis Mariæ ex eo ꝓbare, quòd dicatur ex vtero genitus, hoc eſt, vt ipſe interpretatur, ex ſolo vtero, non etiam ex viri ſemine: in cuius expoſitione verba illa, *Ante Luciferum,* quæ videntur pugnare cum generatione Chriſti temporali ex Virgine referri debent ad æternum Dei conſilium, quo ante Luciferum, hoc eſt, ex æternitate decreuit, vt Chriſtus in tẽpore ex Virgine naſceretur.

Tertull.

Ortus Chriſti ſine præiudicio integritatis Mariæ.

Iſa. 1. 2.

Pſal. 131. 11.

Chriſtus fructus ventris, non viri.

Aeternum Dei cõſiliũ de tẽporali Chriſti generatione.

4 Verùm nos non vulgatam editionẽ, ſed aliam quandam translationem ex Hebræo expendemus, quæ vulgatæ minimè repugnat, imò eam magis declarat, ex eaque cum communi Doctorum ſententia virginitatem ſacerrimæ Deiparæ in conceptu, & partu Chriſti confirmabimus. Igitur pro eo, quod nos habemus, *Ex vtero ante Luciferum genui te,* eſt Hebraicè, *Ex vtero aurora ros natiuitatis tuæ,* ſeu, *Ex vtero ex aurora ros natiuitatis tuæ.* D. Hieron. transfert: *Quaſi de vulua orietur tibi ros adoleſcentiæ tuæ:* poteſt & ita verti: *Ex vtero ex aurora tibi ros natiuitas tua:* pro cuius loci expoſitione primum Caiet. exiſtimat deſcribi tantum generationem fidelium prędicatione Apoſtolorum, dicique ſimilem eã generationi roris in aurora propter multitudinem eorum, qui per Apoſtolorum prędicationem ad fidem cõuerſi ſunt, vt ſit ſenſus: Generatio fidelium nõ erit, ſicut generatio, qua vna mulier vnum, aut duos edit liberos; ſed erit ſicut generatio, qua aurora generat rorẽ. Sicut enim auroræ innumerabiles roris guttulas ſimul producit, ita erit fideliũ generatio per cõuerſionem ad fidem ſimul enim multa hominũ millia vnius Apoſtoli prędicatione ad fidem conuertentur, ſicut accidit in die Pentecoſtes. Deinde Rabbi Salomon de Abrahã interpretatur, vt ros adoleſcentię Abrahã ſit eius probitas, & ęquitas: ſed more ſuo facit Salomon, quia omnia fére loca Scripturę, quę ad Meſſiam pertinẽt, ad alienos ſenſus detorquet: etenim omnes tum noſtri, tum veteres Hebręi hũc locum ad generationem Meſſię ſpectare docent, etſi inter eos ſit aliqua interpretationum varietas. Plerique enim Hebręorum illud dumtaxat ſignificari putant, Meſſiam à die, qua fuit conceptus

Varia lect.

D. Hieron.

Caiet.

Rabbi Salo.

ptus, fuiſſe omnium donorum, & gratiarum cæleſtium rore perfuſum, iuxta illud Pſ. 44. *Diffuſa eſt gratia in labijs tuis: & vnxit te Deus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis:* vt ſit ea verborum ſententia à vulua, ſeu ab vtero, ſiue ab aurora, hoc eſt, ab ipſo initio tuæ conceptionis fuit ros natiuitas, ſiue cóceptio tua, hoc eſt, ros Diuinæ gratiæ in te copioſè deſcendit. *Pſal. 44. 3.*

Aeterna Meſſiæ generatio ſecundum naturam Diuinam. *Rab. Iſaac.* *Pſal. 71. 17*

Alij de æterna Meſſię ſecundũ naturam Diuinam generatione accipiũt, vt ante auroram, & ante matrẽ genitus ſecundum Diuinitatẽ dicatur, in quibus eſt Rabbi Iſaac Arama ſuper Gen. *Non inuenimus*, inquit, *hominem etiam Prophetã, cuius prophetata ſit natiuitas ante natiuitatẽ patris, & matris, niſi tantũmodo Meſſiam iuſtum noſtrum; & propterea dicit Dauid: A vulua ex aurora tibi ros natiuitatis tuæ, hoc eſt, antequam crearetur vulua genitricis tuæ, prophetata fuit natiuitas tua, & huic conuenit illud: Ante ſolem propagatur nomen eius, vel filius nomen eius: quoniã anteq̃ crearetur ſol, ſubſiſtens, firmũq; erat nomẽ Meſſiæ noſtri, eratq; ſedẽs ad dexterã Dei.*

5 Cum qua expoſitione cõſentiũt omnes Patres, qui ſequentes editionem Septuag. *Ex vtero ante Luciferum genui te:* interpretantur de æterna Chriſti generatione, qua à Patre ſecundũ Diuinitatem fuit ante Luciferũ, hoc eſt, ex æternitate generatus. Sic enim intellexerũt Iren. lib. 3. contra hæreſes, c. 6. D. Hilar. lib. 12. de Trinit. D. Athan. lib. 1. de fide ſua, D. Ambr. lib. 4. de fide, c. 4. & lib. de Benedict. Patriarch. c. 11. Theod. lib. 2. de curandis affectionibus Græcorum, & alij. Quæ expoſitio haud dubiè literalis eſt, & germana, traditaq; à Paulo ad Hebr. 1. Verùm ea nõ obſtat, quo minus iuxta citatam tranſlationẽ ex Hebræo alia quoq; eius loci interpretatio literalis afferri poſſit, de tẽporali nimirum Meſſiæ generatione, ſeruata omnino matris integritate, ita vt Virgo ſanctiſſima appelletur hoc loco aurora, & ex huius pulcherrimæ, & puriſſimę auroræ vtero abſq; vlla viri opera Meſſias tanquam ros quidã cæleſtis ſumma cũ totius orbis lætitia, imò & fęcunditate prodierit: hæc enim duo ros ſecũ affert, cum in terram labitur. Hanc expoſitionem tradidere antiquiſſimi Hebræorũ, in quibus eſt Rabbi Barachias, in Gen. quem citant Aug. Eug. Lyran. & Corn. Ianſ. in comment. huius Pſal. & Adria. Fin. lib. 2. Flagelli contra Iudæos, cap. 9. quam expoſitionem Barachię etiã commemorat R. Moyſ. Hadarsã, vt ipſemet teſtatur in 25. cap. Gen. vbi ita ſcribit: *Dixit Rabbi Barachias: Deus ſanctus, & benedictus ait Iſraeli: Vos dixiſtis coram me: Pupilli facti ſumus abſq; patre: redemptor, quem ſuſcitabo uobis, abſque patre erit, ſicut dictum eſt Zach. 6. Ecce vir germen nomen eius, & de ſubter germinabit, et Iſa. 53. Aſcẽdet, vt virgultum coram eo, et ſicut radix de terra ſicca: de ipſo quoque ait Dauid: De matrice aurora tibi ros natiuitatis tuæ.* Hæc ille. Itaq; iuxta hanc expoſitionem cõfirmatur ex hoc loco ſanctiſſimæ Deiparæ in conceptu, & partu Chriſti intemerata virginitas: quoniam ſicut aurora rorem generat virtute cæleſti abſq; vlla terræ permiſtione, ita ex virgine tanquã ex aurora Meſſias, vt ros quidam cæleſtis abſq; vlla viri opera conceptus, natuſq; eſt. Quò etiam ſpectat illud Iſ. 45. *Rorate cæli deſuper:* quibus verbis Propheta Meſſiæ aduẽtum poſtulat, eiuſq; conceptum, atque ortum deſcenſui roris ſimilem dicit, quoniam virtute cæleſti in Virginis vterum deſcendit.

D. Irenæus. *D. Hilar.* *D. Athan.* *D. Ambr.* *Theod.*

Ros ex aurora, Chriſtus ex Virgine.

R. Barach. *R. Moyſes.* *Zach. 6. 12.* *Iſa. 53. 2.* *Iſa. 45. 8.*

Chriſtum rorem, Virginem autem ſanctiſſimam auroram appellari.

SECTIO X.

1 Vppoſuimus præcedẽti ſectione Chriſtum Dominũ appellari rorem; Virginẽ autem ſanctiſſimã dici auroram, atque adeo cum dicitur Pſal. 109. iuxta lectionem Hebręã rorem ex vtero, ſeu matrice auroræ generari, ſignificari puriſſimum Chriſti, & conceptum, & ortũ ex Virgine: nunc illud magis eſt explicandum, cur Chriſtus roris, Virgo autem ſanctiſſima auroræ nomine cenſeatur? Igitur, quod Chriſtus appelletur ros, perſpicuum eſt ex Iſa. 45. cum dicitur: *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum: aperiatur terra, & germinet ſaluatorem.* Quibus verbis Iſa. aduentum Meſſiæ poſtulare, quem cæli tanquam rorem terris infundant, cõmunis eſt Doctorum, Patrumq; ſententia. *Iſa. 45. 8.*

Iſa. 26.19. Ad Chriſtum etiã pertinet illud Iſa. 26. *Viuent mortui tui, interfecti mei reſurgent: expergiſcimini, & laudate, qui habitatis in puluere, quia ros lucis ros tuus:* ſic enim interpretatur Procopius: *Ros,* inquit, *tuus eſt vnigenitus filius tuus, qui ſtillans guttis viuificantibus mortuis tuis medicinam faciet peccatorum, quæ contraxerunt, ſimulq́ æternam vitam reddet.* Itaque iuxta Procopij ſententiam Chriſtus ipſe ros dicitur, ſed eiuſmodi tamen ros, tantęque virtutis, ac potentiæ, vt vitam mortuis tribuat: id enim illa verba ſignificant: *Viuent mortui, interfecti mei reſurgent:* quod quis non miretur, rore videlicet aſperſos mortuos reſurgere, & interfectos ad vitam reuocari.

Procopius Chriſt° ros viuificans.

2 Ratio verò, cur Chriſtus appelletur ros, multiplex eſt. Prima, quia, vt ſuperius diximus, è cælo inſtar roris cæleſti virtute procreati in vterum Virginis, abſque vlla viri opera deſcendit. Secunda propter fœcunditatem: ſicut enim ros mirum in modum terram fœcũdat; ita Chriſtus aduentu ſuo ſpirituale gratiarum omnium fœcunditatem mortalibus tribuit: vnde Pſal. 71. poſtquam dictum fuerat: *Deſcendet ſicut pluuia in vellus,* hoc eſt, ſicut ros, in vterum Virginis facta alluſione ad vellus Gedeonicũ, ſuper quod ros deſcendiſſe dicitur Iud. 6. ſtatim ſubiungitur: *Orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis,* id eſt, poſt huius cæleſtis roris in terras deſcēſum quamprimum omnium virtutum, & gratiarum genera pullulabunt: hanc enim vim habet verbũ Hebræũ יפרח, pro quo nos habemus, *orietur,* ſignificat enim florere, creſcere, multiplicari. Tertia ratio ducitur à lætitia, & gratia, qua ros terram perfundit: nam hanc etiam ob cauſam Pſal. 132. fratrum concordia ſimilis dicitur rori, hoc eſt, non ſolum propter fęcunditatem, ſed etiã propter ſummam iucunditatem, & lætitiã. *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum: ſicut ros Hermon, qui deſcendit in montē Sion:* cũ. n. vtilitas ſimul, & iucunditas concordiæ fratrũ ſimilitudine roris exprimatur, manifeſtũ eſt rorem non tantum fœcundare, ſed etiã exhilarare terram, & lætas ſegetes, campoſq; facere: *Sicut ros,* inquit, *Hermon,* qui inde ventorum flatu in montē Sion

Fœcunditas donorũ ſpiritualium in aduentu Chriſti.
Pſal. 71.7.
Iud. 6.
Pſ. 132. 1.

humiliorem deſcēdit. Summam autem fuiſſe lętitiam, quam Chriſtus aduentu ſuo terris attulit, nõ obſcurè colligitur ex Iſa. 45. c. citato, vbi pro eo, quod nos habemus: *Rorate cæli deſuper,* tranſtulerunt Septuag. *Exultent cæli deſuper,* vt indicarent cælos, cum rore illo cæleſti terras perfuderunt, quodammodo exultaſſe, ac riſiſſe; imò huius roris deſcenſum nihil aliud fuiſſe, quàm cælorum, totiuſq; mundi lætitiam, ac riſum. Nec verò id mirum videri debet exultaſſe, riſiſſeq; cęlos, cum Chriſtum terris miſerunt, quandoquidem Chriſtus ipſe nihil aliud eſt, quam cæli, terræque riſus, eam ſcilicet ob cauſam in Iſaac, qui riſus interpretatur, ad viuum expreſſus, vt elegãter docet D. Ambr. lib. de Iſaac, & anima, cap. 1. *Iſaac,* inquit, *riſum ſignificat, riſus autem inſigne lætitia eſt: quis autem ignorat, quòd is vniuerſorum lætitia ſit, qui formidoloſæ mortis, vel pauore compreſſo, vel mœrore ſublato factus omnibus eſt remiſſio peccatorum.*

Septuag.
Chriſti natiuitas totius mundi riſus, ac lætitia.
D. Ambr.

Quod verò ſacerrima Virgo dicatur aurora, palam eſt ex Cant. 6. *Quæ eſt iſta, quæ progreditur quaſi aurora conſurgēs, pulchra vt luna, electa vt ſol, terribilis vt caſtrorum acies ordinata?* Et quidem Rupert. lib. 6. in Cant. exiſtimat Virginem tunc fuiſſe auroram, cum nata eſt: ſic enim locum interpretatur: *Quando,* inquit, *nata es ò Virgo beata, tunc vera nobis aurora ſurrexit, aurora prænuntia diei ſempiterni: quia ſicut aurora finis eſt præterita noctis, & diei ſequētis initium; ſic natiuitas tua finis dolorum, & conſolationis fuit initium, finis triſtitiæ, & lætitia nobis extitit principium. Quando autem Spiritus S. in te ſuperuenit, & filium virgo concepiſti, & virgo peperiſti, tunc fuiſti pulchra vt luna: ſicut enim luna lucet, & illuminat luce non ſua, ſed ex ſole concepta: ſic tu hoc ipſum, quòd tam lucida es, nõ ex te habes, ſed ex Diuina gratia: quãdo autem de hoc mundo aſſumpta, atque ad æthereum thalamũ tranſlata es, tunc es electa vt ſol.* Hæc Rupert. qui etſi auroræ appellationem ad Natiu. Virg. referat; nos tamen etiam referendã arbitramur ad illud tempus, quo Virgo ſanctiſſima Chriſtum concepit, & peperit: tunc. n. veluti cæleſtis aurora ſolem iuſtitiæ terris attulit, quemadmodum in ſuperioribus confirmauimus. Illud verò in hac ex-

3
Cant. 6. 9.
Rupert.
Bea. Virgo quando fuerit aurora.
Quãdo pulchra vt luna.
Quãdo electa vt Sol.

expoſitione eſt ſane præclarum, & admirandum, quòd ſol ex vtero illius auroræ prodierit: licet enim aurora ſit ſolis prænuntia, tamen non ipſa ſolē continet: at Virgo fuit eiuſmodi aurora, vt ſolem ipſa concluderet, ex ipſiusque vtero quaſi ex quodā Oriente ſol Chriſtus fulgentiſſimus prodierit.

Quintum teſtimonium ex illis verbis Prouerb. 30.

Tria ſunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viam aquilæ in cęlo, viam colubri ſuper petram, viam nauis in medio mari, & viam viri in adoleſcentia.

SECTIO XI.

1 Hic locus eſt vnus ex præcipuis, quo Sanctiſs. Virg. integritas in conceptu, & partu Chriſti cōfirmari ſolet, eoq; aduerſus Hebręos vtuntur Adrian. Fin. lib. 2. Flagelli, c. 5. Galat. lib. 7. Arcan. c. 15. & alij. Cæterū, vt vis huius argumenti perſpiciatur, ſta tuenda primum eſt vera, ac germana lectio huius loci. Sciendum eſt igitur variam eſſe eius lectionem: etenim D. Hieron. tranſtulit: *Viam viri in adoleſcentia:* eamque lectionem ſequitur, & exponit in comment. eādemque habent pleriq; omnes codices Latin. 70. etiā interpretes reddiderunt, καὶ ὁδοὺς ἀνδρὸς ἐν νεότητι, hoc eſt, *& vias viri in adoleſcentia:* eodemq; modo legit D. Ambr. lib. vno de Salom. Alij contra legunt, *viam viri in adoleſcētula*, veluti Symmach. qui trāſtulit ἐν νεάνιδι, idest, *in adoleſcentula*, & Paraphr. Chald. multò clarius: *& viam viri in virgine:* quo eodem modo tranſtulerunt ex Hebręo Sanct. Pagn. Iſid. Clar. & Caiet. & ita legendum eſſe docet Lyranus. Confirmaturq; ea lectio, quoniā Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *in adoleſcentia*, eſt, בעלמה, idest, *in adoleſcentula:* cōſtat enim עלמה, ſignificare adoleſcentulam, ſed virginem tamen: deducitur enim à radice עלם, idest, latere, abſcondere, occultare, quaſi dicas adoleſcentulam abſconditam, ſeu incognitam viro. Habetur id nomē Gen. 24. vbi dicitur de Rebecca, q; eſſet puella decora nimis, virgoq; pulcherrima, & incognita viro: quibus poſtremis verbis traditur etymon nominis, & ratio, cur Rebecca dicatur עלמה, quia nimirum erat incognita viro, ex quo patet עלמה, ſignificare propriè adoleſcētulam virginē. Eodemq; ſenſu accipitur Cant. 1. *Adoleſcentulæ dilexerunt te:* vbi p *adoleſcentulæ*, eſt Hebraicè עלמות, & Cant. 6. *Adoleſcentularum non eſt numerus.* De qua voce ita loquitur D. Hieron. in comment. ſuper 7. c. Iſa. עלמה, inquit, *non ſolum puella, vel virgo, ſed cum epitaſi virgo abſcondita dicitur, & ſecreta, quę nūquam virorum patuerit aſpectibus, ſed magna parentū diligentia cuſtodita ſit: lingua quoque Punica, quæ de Hebręorum fontibus manare dicitur, propriè virgo alma appellatur. Et quantū cū mea pugno memoria, nunquam me arbitror alma in muliere nupta legiſſe; ſed in ea, quę virgo eſt, vt nō ſolū virgo ſit, ſed virgo iunioris ętatis, & in annis adoleſcentiæ: poteſt enim fieri, vt virgo ſit vetula.* Hæc Hiero. Verū nos de huius nominis ſignificatione plura dicemus, cum ventum fuerit ad Iſa. interim illud conſtet עלמה, non adoleſcentiā, ſed adoleſcentulam ſignificare, eāq; virginē: nā adoleſcentia dicitur Hebraicè, עלמות, vel עלומים, numero multitudinis, idest, adoleſcentiæ, & pueritiæ pro adoleſcētia, & pueritia; nec enim id nomen ſingulari numero reperitur, veluti Pſal. 88. *Minoraſti dies temporis eius*, Hebraicè dies עלומים, idest, *dies pueritiarum*, pro quo Hieron. vertit: *Abbreuiaſti dies adoleſcētiæ eius*, & Iob 20. *Oſſa eius plena ſunt*, עלומים, idest, *adoleſcentijs*, hoc eſt, peccatis adoleſcētiæ. Maneat igitur conſtitutum עלמה, non adoleſcentiā, ſed adoleſcentulā, eāq; Virg. ſignificare: quā ob cauſam Chald. & reliqui, quos citauimus *virginē* tranſtulerunt: eodēq; mō conijcimus trāſtuliſſe 70. videlicet, ἐν νεότιδι, hoc eſt, *in adoleſcentula:* non verò, vt mō habetur, ἐν νεότητι, idest, *in adoleſcētia*: poſtea verò corruptā fuiſſe lectionē, & pro νεότιδι, irrepſiſſe νεότητι, quæ corruptio erat facillima, vt patet. Ratio verò nſtræ cōiecturæ ea eſt, qm̄ Septuag. interpretes ignorare minimè potuerunt Hebræā vocē עלמה, adoleſcentulā Virg. non verò adoleſcentiam ſignificare.

Adri. Fin. Galat. Varia huius loci lectio. D. Hieron. Septuag. D. Ambr. Symmach. Paraphr. Sanct. Pag. Iſido. Clar. Caiet. Lyran. Gen. 24. Cant. 1. 3. & 6. 7. D. Hieron. Alma quid propriè ſignificet. Pſ. 88. 46. D. Hieron.

2 Igitur iuxta duplicem huius loci lectionem duplex quoque eſt eius expoſitio: nam qui legunt, *viã viri in adoleſcentia*, exponunt de inſtabilitate hominis, atque inconſtantia in adoleſcentia. Sic namque in ſingula ferè momenta mutatur adoleſcẽs, atque à varijs animi appetitionibus huc, illucq; ſubinde agitatur, vt difficillimũ ſit vias eius, hoc eſt, ſtudia, voluntates, conſilia cõprehendere, id quod meritò Sapiẽs difficilius putauit, quã viam aquilæ in cælo, viã colubri ſuper petrã, viã nauis in medio mari intelligere: ita interpretat̃ D. Ambr. de obitu Valentiniani Imp. *Magnũ*, inquit, *eſt vel abſtinere à vitijs iuuẽtutis, vel ea in ipſo iuuentutis veſtibulo derelinquere, atque ad ſaniora conuerti. Lubrica enim, et perplexa via ſunt iuuentutis. Denique Salomon ait: Tria mihi impoſſibilia ſunt intelligere, et quartũ, quod nõ cognoſco, veſtigia aquilæ volantis, vias ſerpentis in petra, ſemitas nauis nauigãtis, & vias viri in iuuentute.* Hęc ille. Vnde meritò Dauid dicebat Pſ. 24. *Delicta iuuentutis meæ, & ignorãtias meas ne memineris*: quod idẽ Ambr. expendit lib. 1. de interpellatione Iob ſuper illa verba c. 13. *Quia ſcripſiſti aduerſum me mala, & appoſuiſti mihi adoleſcẽtię peccata: Pulchrè*, inquit, *id ætatis arripuit ad querelã, quæ magis ad vitiũ lubrica eſſe cõſueuit: adoleſcentia ſola eſt inualida viribus, infirma conſilijs, vitio calens faſtidioſa monitoribus, illecebroſa delicijs: vnde præclare Dauid totius eius temporis veniam ſibi à Domino poſtulauit dicens: Delicta iuuẽtutis meæ, & ignorantias meas ne memineris.* Et elegantius in Pſ. 38 *Tria*, inquit, *ſibi impoſſibilia Salomon eſſe dixit ad intelligendũ, & quartũ, quod ille habens inter homines ſapientiæ ſignaculũ non agnoſceret, viarũ uidelicet viri in iuuentute proceſſum: vnde nõ immeritò ipſe Dauid delictorũ iuuẽtutis ſuæ nõ defenſionẽ obtulit ſed obliuionẽ negauit. Delicta, inquit, iuuẽtutis meæ, et ignorantias meas ne memineris: & fortaſſe delicta iuuentutis ad feruorẽ retulit carnis, ignorantiæ aũt ad verborũ prolapſionẽ, quæ nõ ex ſententia noſtra, ſed impetu quoda, & curſu loquẽdi plerũque fundũtur* Atq; hęc de prima expoſitione huius loci ſm priorẽ lectionem.

Hominis inconſtãtia in adoleſcẽtia

D. Ambr.

Quàm ſit lubrica ad vitium iuuentus.

Pſal. 24. 7.

Iob 13. 26.

3 Iuxta alteram verò lectionem, quam ex Hebræo tradidimus, magisq; germanã putamus, offert ſeſe in primis Card. Caiet. qui exiſtimat hoc loco dictionẽ עלמה poſitam quidẽ eſſe pro *adoleſcentula*, ſed quæ prius tamen corrupta fuerit, vt ſit ſenſus difficile eſſe cognoſcere viam viri in adoleſcẽtula iam ante corrupta, moueturq; ea ratione, quoniam via viri in adoleſcentula virgine, facile deprehenditur, cum ſignaculum integritatis depereat: at ſi iam ante ſit corrupta, nullo pacto nouus congreſſus dignoſcitur, nec ſciri poteſt, num ad illã rurſus vir acceſſerit. Confirmat hanc ſuam expoſitionẽ ex ſequentibus, nam ſtatim ſubiungitur: *Talis eſt via mulieris adulteræ*: quibus verbis manifeſtè videtur concludi ſermonẽ fuiſſe in pręcedentibus de adoleſcentula iam corrupta. Hæc tamen Caietani expoſitio aduerſatur proprietati dictionis Hebrææ עלמה, quę vt in ſuperioribus oſtendimus, ſignificat adoleſcentulã virginem omnino incognitã viro: quam parum autem momenti habeant eius rationes, inferius planũ faciemus. Aliam reſponſionem excogitauit Cornel. Ianſen. in cõmentarijs ſuper Prouerbia Salomonis, videlicet ſermonẽ quidem eſſe de adoleſcẽtula virgine, ſed per viãm viri accipiendũ eſſe primũ cum ea congreſſum. Cum aũt obijcitur nõ eſſe difficile eiuſmodi viã viri in adoleſcentula, hoc eſt, primũ congreſſum deprehendere, cum ſignaculũ virginitatis depereat, idq; facillimè deprehẽdi poſſit; reſpondet ita locũ eſſe accipiendũ, vt difficile ſit viã viri in virgine poſt corruptionẽ cognoſcere, non φ difficile ſit intelligere eam corruptã fuiſſe, ſed φ ipſa puella corrupta, omnibus modis ſtudeat rẽ ipſam occultare, imò adhuc ſe pro virgine venditet, & ita ſe gerat, ac ſi nihil omnino ipſi accidiſſet. Quã expoſitionem nititur confirmare ex eo, quod ſtatim de adultera ſubijcitur: *Talis eſt via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergit os ſuum, & dicit: Non ſum operata malũ.* Itaque ſub adulterę, & virginis corruptæ ſimilitudine, quę ſua ſcelera ſolicitè cõtegunt, & abſcondunt, ſignificari à Salomone eſſe quoſdã, qui recuſent ſua flagitia cõfiteri, & cũ profligatis ſint moribus, ſeſe pro mũdis, iuſtisq; gerãt. Verũ neque hęc Ianſenij ſententia nobis probatur: primũ, quia nõ tanta difficultas

Caietani ſententia.

Opinio Ianſenij refellitur.

cernitur in cognoſcenda via eiuſmodi hominum, qui ſua flagitia celare ſtudent, vt Salomon eam penitus ignorauerit, tantoq; verborũ apparatu, vt rem penitus reconditam, & abſtruſam amplificauerit, ad eamq; exaggerandã triplicem illam aquilæ, ſerpentis, nauisq; ſimilitudinem adhibendam putauerit. Deinde, quia humile quiddam, & Salomone, qui Spiritu ſancto afflatur loquebatur, indignum videtur, de via viri in adoleſcentula, hoc eſt, de congreſſu cũ virgine tam copioſe diſputare, eamq; viam ſibi omnino incognitam eſſe dicere, nec eo verborum ambitu myſterium aliquod altius, & ſublimius explicare voluiſſe. Quid enim quæſo attinebat inter ea, quæ ſibi difficilia cognitu videbantur, illud afferre, quod viam corruptæ puellæ ignoraret? quave vtilitate id nobis mandatum literis reliquiſſet? Vidit hoc nimirum Ianſenius, & idcirco ſententiam ſuam ita temperandam putauit, vt vtrumque ſenſum ab Spiritu ſancto intentum arbitraretur, & illum videlicet humiliorem de virgine corrupta, & alterum de virginitate Deiparæ ſublimiorem: ſed non eſt tamen, cur ſacra profanis miſceamus, & integritatẽ ſanctiſſimæ Deiparæ cũ corruptæ puellæ fœditate, ac turpitudine copulemus.

4 *Sententia auctoris.* Exiſtimamus igitur Salomonẽ, cum dixit difficilem ſibi eſſe ad cognoſcendum viam viri in adoleſcentula, de virginitate ſanctiſſimæ Deiparæ in conceptu, & partu Chriſti ad literam loquutum fuiſſe: quod myſterium vtpote altiſſimum, & Spiritus ſancti obumbrantis virtute in Virgine perfectum, ipſe penitus inſpicere, comprehendereq; nõ potuit, iuxta illud Eſa. 53. *Generationem eius quis enarrabit?* quem locum non ſolum ad æternam Chriſti generationem ex Patre, ſed etiam ad temporalem ex Virgine refert D. Hieron. initio comment. in Matth. Ita locum Prouerbiorum citatum intellexerunt Lyran. Galatinus, & Finus Adrian. locis citatis, & Hugo Cardin. in Prouerbia Salomonis: ex quibus Lyran. *Et viam*, inquit, *viri in adoleſcentula*: hæc eſt vera litera, quia ſic eſt in Hebræo, & dicitur hic adoleſcentula B. Virgo Maria, quæ in iuuentute Chriſtũ concepit Spiritus ſancti virtute, quod fuit valde mirabile, propter quod dicit Hierem. c. 31. *Nouũ creauit Dominus ſuper terram: Mulier circundabit virum*: quia Chriſtus in vtero Virginis fuit vir perfectus, ſcientijs ſcilicet, & virtutibus ab inſtãti conceptionis, & in natiuitate exijt clauſo vtero Virginis, & ideo de hac via viri in adoleſcentula dixit Salomon hoc eſſe quartum, quod penitus ignorat. De nulla autem alia via viri in adoleſcentula poteſt rationabiliter dici, quòd fuerit penitus ignota Salomoni, cum habuerit ſcientiam infuſam de rebus omnibus, vt habetur 3. Reg. 4. Cõfirmatq; idẽ Adrian. Finus ex eo, quòd hic locus Prouerbiorum concinere videatur cum loco Hieremiæ citato: nam ſicut Hieremias appellauit Chriſtum virum in conceptione, cum dixit: *Fœmina circundabit virũ*: ita Salomon eum quoque virum nominauit: *Et viam*, inquit, *viri in adoleſcentula*, quoniam in ipſo primo conceptionis inſtanti Chriſtus quoad rationis vſum, ſcientiam, & reliqua omnia ornamẽta, excepta tantum mole corporis, non infans, non puer, ſed perfectus vir erat.

Eſa. 53. 8. *D. Hier.* *Lyranus.* *Galat.* *Finus.* *Hugo Card.*

Hier. 31. 21 *Chriſtus ab inſtanti conceptionis vir perfectus.* *3. Reg. 4.*

5 *Hebræorũ obiectio.* Verùm contra hanc expoſitionẽ obijciunt Hebræi non eſſe veriſimile Salomonem locutũ fuiſſe de via viri in adoleſcentula, hoc eſt, de conceptu Meſſię in Virgine, partuq; abſque vllo integritatis eius præiudicio, ſed potius de via viri in adoleſcentula corruptã: ſiquidẽ poſtquam dixit: *Et viam viri in adoleſcentula*: ſtatim ſubiunxit: *Talis eſt via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergens os ſuum dicit: Non ſum operata malum*: quæ etiam ratio permouit Dionyſ. Cartuſ. vt diceret noſtrã hanc expoſitionẽ allegoricã potius eſſe, quàm literalẽ. Sed reſpondemus primò ea verba, *Talis eſt via mulieris adulteræ*, non eſſe referenda ad poſtremã illam ſententiã, *Et viã viri in adoleſcentula*; ſed ad pręcedentes de aquila, ſerpente, ac naui hoc ſenſu: Sicut via aquilę poſt volatũ non apparet, nec veſtigiũ ſerpentis, poſtquã per petrã tranſiuit, vllũ relinquitur, neque nauis poſt confectũ curſum: ita nullũ veſtigiũ in muliere adultera apparet poſt eius cũ viro concubitũ, tum quia re ipſa nullũ præcedentis congreſſus veſtigiũ relinquitur;

Dionyſius Cartuſianus. *Reſpõdetur primò.*

quitur: tum quia ipſa illum nititur occultare dicens: *Non ſum operata malum*: inſtar illius, qui comedit, & tergens os ſuum ſe comediſſe diſſimulat. Itaque non ad poſtremam ſententiam de via viri in adoleſcentula, ſed ad præcedentes de aquila, ſerpente, ac naui referenda eſt via mulieris adulteræ: indignum namque eſt viam mulieris adulteræ cum puriſſimo Chriſti conceptu, atque ortu ex ſanctiſſima Deipara comparare. Secundò, & fortaſſe melius reſponderi poteſt, verba illa, *Talis eſt via mulieris adulteræ*, non cohærere cum ſuperioribus, ſed cum ſequētibus nectenda eſſe, vt ſit ſenſus: Si quis ſcire cupiat, qualis nam ſit via mulieris adulteræ, hoc eſt, quales mores, & ingeniū, ea via huiuſmodi eſt: comedit, & tergit os ſuum dicens: *Non ſum operata malum*: Hebraicè enim non eſt, *quæ comedit*, ſed tantum, *comedit*: *Talis eſt*, inquit, *via mulieris adulteræ: comedit, & tergit os ſuum dicens: Non ſum operata malum*: ſignificaturq; mulierem adulteram conari ſua flagitia omnibus modis occultare. Tertiò, & poſtremò Lyranus, & Adrianus Finus reſpondent, cum ſubiungitur: *Talis eſt via mulieris adulteræ*: non de communi adultera ſermonem eſſe, ſed de Synagoga Iudaica, quæ hoc loco nomine mulieris adulteræ exprimatur: ea enim in monte Syna in ſuſceptione legis ſponſa Dei effecta, ſtatim per adorationem vituli adulterium ſpirituale commiſit, & cum Regem Meſſiam non ſuſceperit, imò impie in Crucem egerit; negat tamen ſe quidquam in Deum peccaſſe, & quaſi tergens os ſuum dicit: *Non ſum operata malū*. Optimo autem nexu, poſtquam de via viri in adoleſcentula, hoc eſt, de conceptu, & ortu Meſſiæ in ſanctiſſima Virgine dictum eſſet, ſtatim ſermo eſt habitus de adulterio Synagogæ, vt indicaretur eam Regem Meſſiam fuiſſe recepturam.

[margin: ...ſpōdetur ...cundò.] [margin: ...ſpōdetur ...rtiò.] [margin: ...nagoga ...ultera.]

Atque hæc de literali ſenſu huius loci.

*

Obſeruationes literales in præcedens teſtimonium.

SECTIO XII.

1 Primum aduertimus, cum dicitur, *viā viri in adoleſcentula*, pro viro eſſe Hebraicè Geber, quod nomē deducitur à radice Gabar, hoc eſt, roborare, præualere, fortem, & violentum eſſe, veluti Gen 7. *Et aquæ præualuerunt nimis ſuper terram*. & c. 49. *Benedictiones patris tui confortatæ ſunt*. & Pſal. 46. *Verba iniquorum præualuerunt ſuper nos*. & Pſal. 102. *Corroborauit miſericordiam ſuam ſuper timentes ſe*. denique Iob. 36. *Indicabit eis opera eorum, & ſcelera eorum, quia violenti fuerunt*. Hinc ergo deducitur nomen Gibor, ideſt, potens & robuſtus, & gebir, ideſt, Dominus, vel dominator, & geber, ſiue gebar, ideſt, vir à fortitudine, & robore: quare nō eſt prætereundum, quod cum tā multa ſint apud Hebræos nomina, quæ hominē, & virum ſignificent, illud potiſſimum delectum ſit ad Chriſtū exprimendum, cum de eius conceptu, & natiuitate ex Virgine habetur ſermo, quod à robore, & fortitudine deducitur: quod myſterium vt magis intelligas, oportet aduertere multa eſſe apud Hebræos nomina, quæ hominem ſignificant. Primùm eſt Adam אדם, ab humo, ſeu terra rufa, ex qua corpus hominis fuit efformatum: habetur id nomen Pſal. 115. cum dicitur, *Omnis homo mendax*. Secundum איש, quod nomen licet quemcunque hominem generatim ſignificet, ſumitur tamen pro viro nobili, & primario, vt 1. Reg. 26. *Nunquid nō vir tu es? & quis alius ſimilis tui in Iſrael?* Tertium אנוש, quod deducitur à miſerijs, & laboribus, quibus humana vita eſt obnoxia, à radice, אנש, hoc eſt, dolere, & infirmari: habetur id nomen Pſal. 102. *Homo ſicut fœnum dies eius*. & Eſaiç 51. *Ego ipſe conſolabor vos: quis tu, vt timeres ab homine mortali, & à filio hominis, qui quaſi fœnum ita areſcet?* Quartum denique noſtrum geber, quod à robore, & fortitudine deſumitur.

[margin: Gen. 7. 19. & 49. 26. Pſal. 64. 4. & 102. 11 Iob 36, 9. Nomina apud Hebræos hominem ſignificātia. Pſ. 115. 11 1. Reg. 26. 15. Pſ. 102. 15 Eſa 51. 12]

2 Cum igitur tam multa ſint nomina, quę hominem, virumq; in genere apud Hebræos ſignificent, nō vacat ſanè myſterio,

ſterio, quod nullo alio Chriſtus in incarnatione eo loco Prouerbiorū fuerit expreſſus, niſi illo, quod fortitudinem, roburque ſignificaret, vt videlicet exploratum eſſet Deum in incarnationis myſterio in Virgine perfecto ſummam potentiam, fortitudinemque declaraſſe, quippè, qui abſq; vllo integritatis Mariæ pręiudicio, tantum, ac tam ſublime myſteriū in ea perficere potuiſſet. Quare meritò de incarnationis myſterio loquens Regius Propheta dixit Pſal. 102. *Quoniam ſecundum altitudinem cæli à terra corroborauit miſericordiam ſuam ſuper timentes ſe*. Dicitur autem Deus corroboraſſe, ſeu fortem feciſſe miſericordiā comparatione pręcedentium temporū, quæ incarnationem fuerūt antegreſſa: quoniam tunc quaſi debilis, & infirma miſericordia quodammodo videbatur, quòd nemini cęlum reſeraret, quam idcirco Deus confirmandam, & corroborandam duxit per incarnationem Filij. Et quoniam eadē radix gabar, à qua deducitur nomen geber, ſignificat etiam violentum eſſe, id quoque mirificè quadrat in incarnationis myſteriū, vt Deus homo geber, hoc eſt, violētus in amore dicatur, quoniam præ amoris violētia, atque vehemētia omnes ſuperauit difficultates, quæ ex parte hominum myſteriū incarnationis, aut impedire, aut retardare potuerunt, cuiuſmodi erant innumera in omni genere flagitia, quibus homines tam ſingulari beneficio in dies magis, ac magis indigni reddebantur. Id quod eleganti ſimilitudine expreſſit Dauid loco citato illis verbis: *Quoniam ſecundum altitudinem cæli à terra corroborauit miſericordiam ſuam*: quorum verborum Caiet. eum vult eſſe ſenſum, Diuinam videlicet gratiam nullis peccatis debilitatam fuiſſe, ſed potius magis roboratam, & confirmatam reſiſtendo tam multis demeritis, locutione metaphorica, qua id roboratū dicimus, quod à multis impugnatum firmitatē tamen ſuam retinet, ad quod explicandum adhibetur ſimilitudo altitudinis cælorum à terra. Etenim ſicut, inquit, nullæ mutationes, quæ circa terram, & vniuersè circa actiuorum, & paſſiuorū ſphæram fiunt, perueniunt ad altitudinem cælorum, quin potius cæli ſecundum ſuam à terra altitudinem firmi, & ſtabiles in ſua diſpoſitione perſeuerant, quantumcunque inferiora immutentur; ita Diuina gratia, & miſericordia in ſuo robore, & fortitudine perſeuerauit, nec propter hominum flagitia aliquam mutationem ſubijt, quia multò magis excelſa, & eminens eſt ſuper vniuerſam hominum malitiam, quàm ſit cælum ſuper terram. Dicatur igitur Verbum in aſſumpta natura geber, hoc eſt, homo violentus præ magnitudine amoris, quoniam ſui amoris violentia omnes omnino aggeres, & obiectas moles perrupit, & euertit, quas homines ſuis ſceleribus ad impediendum, vel retardandū miſericordiæ eius curſum excitabant: quā ob cauſam pulchrè Bern. ſerm. 64. in Cant. Dei in homines amorem violentū appellauit: *Ita ne*, inquit, *ſummus omnium vnus factus eſt omnium? quis hoc fecit? Amor dignitatis neſcius, dignatione diues, affectu potens, ſuaſu efficax: quid violentius? triumphat de Deo amor. Quid tamen tam non violentum? Amor eſt: quæ eſt iſta vis, quæſo, tam violenta ad victoriam, tam victa ad violentiam?* vbi obſeruanda ſunt illa verba, *tam violenta ad victoriam:* verè enim Diuinus erga homines amor violentus fuit ad victoriam, hoc eſt, ad vincendas omnes difficultates, quæ ex hominum ſceleribus, & demeritis naſcebantur, nec enim tantis flagitijs impediri vnquam potuit, quo minus ſeſe magno impetu ad illos adamādos, fouendosque incitaret.

In perficiendo incarnationis myſterio in Virgine ſummā potentiam declarauit Deus.

Pſ. 102. 11.

Miſericordiam item ſuam corroborauit.

Per incarnationem, quā ſe violētum in amore oſtenderit Deus.

Caietan.

Diuini amoris violentia in hominum peccatis ſuperandis.

D. Bernar.

3 Secundò obſeruandum eſt tam ſublime eſſe incarnationis myſteriū, vt nulla intelligendi vis creata ad illius perfectam cognitionem poſſit pertingere: id enim ſignificatur, cū dicitur multò eſſe facilius cognoſcere res omnes abſtruſas, ac reconditas, cuiuſmodi eſt via aquilæ in cælo poſt volatum, via ſerpentis in petra poſt tranſitum, & via nauis in medio mari poſt curſum, quam viam viri in adoleſcentula, hoc eſt, incarnationem Verbi in Virgine. Hanc nimirū ob cauſam Paulus charitatem Chriſti, quæ videlicet in eius, tum paſſione, tū etiam incarnatione reſplenduit, dixit ſupereminere omni ſciētiæ: hunc enim ſenſum habet illud ad Ephe. 3. *Vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit*

Myſterium incarnationis, quā ſit ſublime.

Eph. 3. 18.

latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum: ſcire etiam ſupereminentem ſcientia charitatē Chriſti. Quo loco illud, *ſcientia*, dandi caſus eſt, & cum *ſupereminentem*, conſtrui debet, vt ſit ſenſus charitatem Chriſti eſſe ſupereminentem omni ſcientiæ, hoc eſt, omnem ſcientiam, & cognitionem excedere, longeque ſuperare: habetur enim Græcè ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ χριστοῦ, nec refert, quòd τῆς γνώσεως, id eſt, *cognitionis*, ſiue *ſcientia*, eſt in gignēdi caſu: etenim verbum ὑπερβάλλω, gignendi caſum poſtulat apud Græcos: itaq; idem eſt Græcè ſupereminentem cognitionis, atque Latinè ſupereminētem cognitioni. Ita hunc locum interpretatur D. Ambroſ. in ſuis comment. ſuper Epiſt. ad Epheſ. refertq; ad amorem, illum quem Chriſtus tum in incarnatione, tum in paſſione demonſtrauit. *Poſt Dei Patris*, inquit, *infinitam, & incomprehenſibilem cognitionem, & inenarrabilem clementiam Chriſti quoque agnoſcere nos vult charitatem, quia ſupereminens eſt ſcientia, & ſubintelligitur, humana, vt ſuper ſcientiam hominum habeatur dilectio Chriſti. Quis enim poteſt colligere myſterij huius charitatis rationem, vt & Deus hominis cauſa homo naſceretur; & deinde moreretur pro hominibus? nunquid non charitas hæc ſuper ſcientiam hominū eſt. Hoc ergo vult nos ſcire, quod ſenſus noſter aſſequi non poteſt, nec perſpicere, profunditatē beneficiorum Chriſti erga nos.* Hæc ille.

Chriſti charitas omnē ſuperat cognitionem.

D. Ambr.

4 Tertia obſeruatio eſt Lyrani exiſtimantis Salomonem hoc loco præcipua Chriſti myſteria complexum fuiſſe, ab incarnatione ſcilicet vſque ad eius in cælum aſcenſionem, inuerſo tamen ordine ſumpto initio ab aſcenſione: itaq; per viam aquilæ in cælo Chriſti in cælum aſcenſionem accipiendam eſſe; per viam colubri ſuper petram, eius reſurrectionem, quoniam ex petra clauſi ſepulchri Chriſtus in ſerpente æneo, quē in deſerto Moyſes exaltauit, adumbratus, mirabiliter reſurrexit; per viam nauis in medio mari, ſanctiſſimam Chriſti in hoc mundo conuerſationem intelligi oportere; denique per viam viri in adoleſcentula eius incarnationē in Virgine. Et quoniam hæc omnia myſteria propter ſummam præſtantiam, & altitudinem perfectè à nobis intelligi nequeunt, idcirco ea Salomō in rebus ad cognoſcēdum difficillimis numerauit. Nec verò multo repugnauerim, ſi quis cum Lyrano arbitretur Salomonem ad literam de his omnibus myſterijs ſub aquilæ, ſerpentis, nauiſque metaphorica ſimilitudine locutum fuiſſe, quamquam cōmunis expoſitio aliò deflectat.

Lyran.

Præcipua Chriſti myſteria.

Atque, vt cætera interim mittamus, quòd Chriſtus aquila fuerit in aſcenſione, perſpicuum eſt, eo quòd altiſſimè ſeſe extulit, & ſuper omnes cælos aſcendit, vt Paulus docet ad Epheſ. 4 *Quod autem aſcendit, quid eſt niſi, quia & deſcendit primum in inferiores partes terræ? Qui deſcendit, ipſe eſt, & qui aſcendit ſuper omnes cælos, vt impleret omnia:* vbi in primis aduerte rationem aſcenſus reddi ex eo, quòd prius deſcenderit: & quia deſcendit in inferiores partes terræ, idcirco ſupra omnes cælos aſcendiſſe, vt profunditati humilitatis reſponderet aſcenſionis ſublimitas: deinde aſcēdiſſe ſuper omnes cęlos, vt impleret *omnia*, id eſt, vt interpretatur D. Thom. vt impleret omne genus hominum ſpiritualibus donis, & præterea, vt omnia, quę de ipſo erant ſcripta, adimpleret. Eundem aquilæ volatum deſcripſit Regius Propheta Pſal. 67. *Qui aſcendit ſuper cælum cæli ad Orientem:* & Micheas, cap. 2. *Aſcendet pandens iter ante eos.* Sanè Chriſtū aquilæ in aſcenſione cōparauit Sanctus Maximus Epiſc. hom. 2. de Pentecoſte, vbi afferens illud Pſal. 102. *Renouabitur, vt aquila iuuentus tua. Sicut aquila*, inquit, *humilia deſerit, alta petit, cælorum vicina conſcendit: ita & Saluator humilia inferni deſeruit, paradiſi altiora petijt, cælorum faſtigia penetrauit. Sed quid facimus, quòd aquila prædam frequenter diripit? nec in hoc diſſimilis eſt Saluator, prædam enim ſuſtulit, cum hominem, quem ſuſcepit, inferni raptum faucibus portauit ad cælum, ſicut ſcriptum eſt: Aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatem.* Hæc Maximus. Ad aſcēſionem quoque Domini referri poteſt illud Deut. 32. quod ad literam de populo Hebræorum dictum eſt, quem Dominus ex Aegypto in terrā promiſſionis eductum inſtar aquilæ toto itineris tempore mirificè protexit: *Sicut aquila*, inquit, *prouocans ad volandum pullos ſuos, & ſuper eos volitans:* dicitur enim aqui-

Chriſtus aquila in aſcenſione.

Epheſ. 4. 9.

D. Thom.

Pſ. 67. 34.

Mich. 2. 13.

D. Maximus.

Pſ. 102. 5.

Epheſ. 4. 8.

Deut. 32. 11.

aquila, vt pullos ad volandum, exeundumque è nido incitet, ſuper ipſos alas expandere, & ſubinde volitare: quo eodem modo inſtar aquilæ Chriſtus in die Aſcenſionis ſuper diſcipulos quaſi volitans in cœlum conſcendebat, vt eos ad uolandũ, atque in cęlum quoque aſcendendum incitaret.

Sextum teſtimonium ex illis verbis Cant. 3.

Egredimini, & videte filiæ Sion Regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater ſua in die deſponſationi illius, & in die lætitiæ cordis eius.

SECTIO XIII.

1 Vpponendum eſt in primis hoc loco non eſſe ſermonē de Rege Salomone Dauidis filio, quoniam is nunquam legitur à Bethſabee matre diademate aliquo coronatus: in quo quidem hallucinantur Hebręi, quorum nonnulli dicunt fuiſſe Salomonem coronatum diademate, & corona Regali à matre Bethſabee, quando illa ad Regem Dauidem morti proximum ingrediens poſtulauit, vt Salomonem filium regni hæredem declararet, vt refertur 3. Reg. 1. cũ enim Dauid ad eius preces Salomonē ſucceſſorem ſuum nominauerit, Regemq; ſtatim cõſtituerit, optimo iure dici poſſe Bethſabee filiũ Salamonē Regio diademate coronaſſe. Verùm hæc Hebræorum reſponſio cũ contextu minimè cohæret, ſubiungitur enim: *In die deſponſationis illius:* conſtat autē eum diem, in quo Salomon matris opera, ac precibus regnum obtinuit, non fuiſſe diem deſponſationis illius, cum eo die vxorem non duxerit: quod cum vel ipſi Hebræi viderent, aliam reſponſionē excogitandam putarunt, vt dicerent, cum Salomon vxorem duxit filiã Pharaonis Regis Aegypti, eo ipſo die dediſſe illi matrem diadema quoddam pulcherrimũ pretioſiſſimis gemmis exornatũ, illudque capiti eius impoſuiſse. Sed hoc merum eſt Hebręorum cõmentum: nihil enim eiuſmodi vel in ſacris literis, vel in probato aliquo auctore memorię proditum reperitur: accedit, quòd canticum illud ſublimius eſt, quam vt de Salomonis amoribus, & nuptijs intelligi debeat. Quam ob cauſam antiquiſſimi Hebræorum communi conſenſu docuerunt, quoties in eo cantico Salomon nominatur, non Salomonem illum Dauidis Regis filium, ſed Deum ipſum accipiendum eſſe, qui Salomon, id eſt, pacificus iuxta nominis etymon appellatur: itaque nomen Salomonis eo loco non proprium, ſed appellatiuum eſſe, à pace ſcilicet deriuatum ad Deum ipſum pacis auctorem exprimendum.

3. Reg. 1. Salomonem quãdo à matre coronatũ aſſerunt Hebræi.

2 Eſt igitur prima expoſitio Hebræorum aientium per Salomonem Deũ ipſum intelligendum eſſe, per matrem verò accipiendam Synagogam. Etenim, vt refertur in commentarijs Hebræorum ſuper Cantica, quæſitus R. Eliezer à R. Simeone, quomodo exponeret propoſitam ſententiam? reſpondit Salomonem iſtum Deum eſſe, qui à principio amore proſequens Iſrael, id eſt, Hebræos appellauit eos filiam, iuxta illud Pſal. 44. *Audi filia, & vide:* deinde maiori quodam amore inflammatus vocauit eos ſororem Cant. 5. *Aperi mihi ſoror mea:* denique multo magis incenſus appellauit eos matrem, Eſa. 51. *Attendite ad me popule meus, & mater mea auſcultate me:* ſic enim ipſi legunt pro eo, quod nos habemus: *Attendite ad me popule meus, & tribus mea audite.* Sed non explicauit R. Eliezer, quodnam eſſet illud diadema, quo Deus à Synagoga fuerit coronatus; nec ſanè explicare potuit: nec enim Synagoga Deum Regem effecit: ſed potius Deus Synagogam regali honore decorauit, quemadmodum ſcribitur Ezechiel. 16. vbi Deus fœminæ ſimilitudine Synagogam depingens addit inter alia: *Ornata es auro, & argento, & veſtita es byſſo, & polymito, & multicoloribus, & profeciſti in regnum,* hoc eſt, ad regalem dignitatem euecta fuiſti, cum tibi Saulem Regem conſtituit, quem reliqui cõſequentes Reges exceperunt. Plerique Hebræorum reſpondent dici Deum coronatum tanquam Regem à Synagoga in monte Sina in ſuſceptione legis: nam

Prima Hebræorum expoſitio.

R. Eliezer.

Pſ. 44. 11.

Cant. 5. 2.

Eſa. 51. 7.

Synagogam Deus regali honore decorauit.

Ezec. 16. 13.

nam cum Synagoga, inquiunt, legem recepit, tunc Deum quodammodo coronare viſa eſt, eum tanquam Regem, Dominumque ſuum agnoſcens. Cęterum præterquam quòd hoc violentum eſt, & impropriè dicitur ſubditus Regem coronare, cum ſeſe illi ſubijcit, explicandum prætereà fuerat, quo modo Synagoga in ſuſceptione legis mater Dei appellari potuerit, quod neceſſarium fuit exponere ad expoſitionem huius loci: ſiquidem non tantum dicitur Salomon coronatus, ſed coronatus à matre ſua: at Synagogam matrem Dei appellatam fuiſſe in ſuſceptione legis Hebræi docere non poſſunt, nec ex illo, nec ex alio quouis Scripturæ loco: nam quod afferunt ex Eſaia capit. 51. id nomen non matrem, ſed tribum, nationemve ſignificat.

Hebrǫorum expoſitio refellitur.

3 Quare prætermiſſa hac expoſitione Hebræorum, eſt ſecunda Catholicorum ſententia, per Salomonem Chriſtum accipientium, per matrem verò Synagogam, ex qua ipſe tanquam ex parente ſecundum carnem traxit originem, quę eum in paſſione coronaſſe dicitur, ſpineo ſcilicet diademate, & corona. Quam expoſitionem tradit Theodoretus in ſuis comment. ſuper Cant. *Ita, inquit, dilexit mundum, vt tanquam ouis ad occiſionem ductus ſit: ſic enim coronauit eũ mater ſua: matrem namque appellat Iudæam, quantum pertinet ad eius humanitatẽ, quæ hanc illi in vita coronam impoſuit: ſpinis enim illum contemptus cauſa coronauit, ipſe verò per ſpinas ſuſcepit diadema charitatis: ſponte enim ignominiam pertulit, atque vltro ad mortis cruciatus acceſſit. Quam ob rem deſponſationis diem illam vocauit, & diem lætitiæ cordis eius: tunc enim nuptiarum communio facta eſt.* Conſentit expoſitio trium Patrum, quæ ſimul cum cõment. Theod. in Cant. circunfertur. *Spectate, inquiunt, diſpenſationis rationem in diademate, quo coronauit eum mater ſua in die deſpõſationis ipſius, in ſpinea nimirũ corona, quã Chriſti capiti impoſuit Iudæorum Synagoga ex qua ipſe eſt ſecundum carnem in die ſalutifera mortis eius, in qua proprio ſanguine Eccleſiam ſibi deſponſauit, & in die lætitiæ cordis eius, qua ſalutarem pro nobis mortem oppetens nos ab hoſtis ſeruitute liberauit, atque ita Patris obtemperans voluntati lætatus eſt ſpiritu, licet carnis cruciatibus vexaretur.* Subſcribit quoque D. Bern. ſer. 5. in feſto omnium Sáct. vbi inter alia: *Mater, inquit, Synagoga non matrem ſanè ſe exhibens, ſed nouercam, Regem noſtrum corona ſpinea coronauit: pudeat ſectari gloriam membra, quibus caput ſuum tam inglorium exhibetur; pudeat ſub ſpinato capite, membrum fieri delicatum.*

Secunda Catholicorum ſententia.

Theodor.

Chriſti amor erga nos in patiendo.

Chriſti lætitia in paſſione.

D. Bernar.

Synagoga, Chriſti nouerca.

4 Tertia expoſitio eſt per *coronam* accipiendam eſſe humanitatem, qua eũ Virgo ſanctiſſima in inſtanti conceptionis coronauit: quam expoſitionem afferunt D. Ambr. lib. de Iſaac, cap. 5. D. Greg. in Cant. D. Bern. ſerm. 2. in Epiphania. *Si Rex eſt, inquit, diadema eius vbi eſt? ſed vos eum verè videtis in diademate, quo coronauit eum mater ſua in ſacco mortalitatis, de quo reſurgẽs ait* Pſal. 29. *Quia conſcidiſti ſaccum meum, & circundediſti me lætitia. Egredimini virtutes angelicæ, incolæ ciuitatis ſupernæ. Ecce rex veſter, ſed in corona noſtra, in diademate, quo coronauit eum mater ſua.* Verùm in hac expoſitione aliud quoddam latet myſterium de aſſumptione carnis ex Virgine conſeruata eius integritate, quod myſterium agnoſcit Finus Adrian. lib. ſecundo, Flagelli, cap. 5. aitque explicatum fuiſse in eo, quòd humanitas ſumpta ex Virgine corona, ſiue diadema appellatur: ſuppoſita enim præcedenti expoſitione, iuxta quam diadema, quo Rex Meſſias fuit coronatus, intelligitur humanitas accepta ex virgine, adhuc explicandum ſupereſt, cur eiuſmodi humanitas nomine coronæ regalis, ſiue diadematis expreſſa fuerit. Illud igitur myſterium ea ſimilitudine comprehendi exiſtimat Adrianus, quòd Verbum humanitatem ex Virgine ſumpſerit abſque vllo virginitatis eius detrimento: itaque ſignificari non more hominum cęterorum factum fuiſse hominem in Virgine, ſed tam excellenti, præſtantique ratione, vt inter cæteros homines regalem coronam, regiumque diadema propter nouum conceptionis modum geſtauerit, natus videlicet ex matre virgine: cum enim virginitas regalis ſit virtus, planè Meſſias eo etiam nomine Rex exiſtimari debet, regalemque coronam præ alijs hominibus geſtare, quòd non tantum virgo, ſed ex matre etiam virgine natus ſit.

Humanitas Chriſti corona.

D. Ambr.

D. Greg.

D. Bernar.

Pſ. 29. 12.

Adr. Fin.

Deipara virginitas filium coronauit.

ſit. Ex quo illuſtriſſimum depromitur virginitatis encomium, quæ videlicet coronæ regali conferatur, imò & ipſius Virginis Sanctiſſimæ laus eximia, quæ tanquam Princeps, & Regina propter hanc virginitatis prærogatiuam, filium quoque regalis virginitatis diademate coronauerit. Nec mirum, cum ipſa Virgo beatiſſima corona virginitatis fuerit, vt eam appellat Cyrill. Alex. epiſt. 6. contra Neſtorium: corona, inquam, virginitatis, quoniam cum in Sanctiſſima Deipara virginitas fœcunditatem coniunctam habuerit, quæ vna perfectio virginitati deerat, optimo iure in Virgine virginitas coronata dicitur, quoniam ad ſupremum gradum dignitatis, ac perfectionis euecta, quaſi Princeps, ac Regina coronam regalem conſequuta eſt. Itaque Virgo Sanctiſſima non ſolum filium humanitatis diademate, ſed etiam ipſam virginitatem corona fœcũditatis coronauit. Porro dicitur Virgo coronaſſe filiũ *in die deſponſationis illius*, hoc eſt, in ipſo primo conceptionis inſtanti, tunc enim Verbum per incarnationem ſponſalia cum humanitate arctiſſimo vnionis hypoſtaticæ vinculo celebrauit: id quod quoniam ſumma cum eius lætitia, & gaudio perfectum eſt, meritò additur. *Et in die lætitiæ cordis eius*. Atque hæc de hoc teſtimonio dicta ſufficiant.

Virginitas corona regalis.

Cyrill. Alex.

B. Virgo virginitatis corona.

Verbi lætitia in incarnatione.

Septimum teſtimonium ex verbis illis Eſaiæ cap. 7.

Ecce virgo concipiet, et pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.

SECTIO XIV.

1 HOc teſtimonio mirum eſt, quã torqueantur Hebræi, quantumque conentur illius auctoritatem grauiſſimam, aut eleuare, aut alio deflectere: ſed fruſtra tñ laborant, cum luculenter ex illo (rumpantur licet) integritas B. Virginis in conceptu, & partu Chriſti comprobetur, vt patebit ex ſequentibus. Atque vt res fiat illuſtrior, ſciendum eſt primò, regnante Hieroſolymis Achaz impijſſimo Rege Iuda, Raſin Regẽ Syriæ, & Phacee Regem Iſrael coactis copijs aduerſus illũ moniſſe bellum, obſediſſeque Hieroſolyma: tunc verò Deum miſiſſe in occurſum eius Eſaiam, qui ſoluendam vrbis obſidionem prædiceret, Regemque ſecurum eſſe iuberet, atque in tanti beneficij confirmationem moneret, vt ſignũ aliquod ſiue in cælo ſurſum, ſiue in inferno deorſum poſtularet. Quod cum Rex petere per ſummam impietatem renueret, veritus nimirum, ne ex eo magna in Deum gloria redundaret, ſubdolè, & fallaciter prætexens nolle ſe Dominum tentare: *Non petam*, inquit, *& non tentabo Dominum*: quod reſponſum non humilitatis, ſed ſuperbiæ fuit, vt ait D. Hieronymus, imò & ſummæ impietatis: nec enim erat tentare Dominũ tunc ſignum petere, cum Deus ipſe, vt peteret, hortabatur. Iratus ijs verbis Dominus promiſit daturum ſe aliud ſignum longè præſtantius, ac ſublimius, ex quo multò maiorem ipſe gloriam, honoremque conſequeretur, conceptũ videlicet, atque ortum Meſſiæ ex virgine. *Audite*, inquit, *Domus Dauid: Nunquid parum vobis eſt moleſtos eſſe hominibus, quia moleſti eſtis & Deo meo? Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Itaque cernis ſignum hoc de conceptione, & partu Virginis idcircò à Deo ꝓmitti, vt Deus ſuam ipſius gloriam, potentiæque magnitudinem demõſtraret, quam Achaz Rex impijſſimus obſcurare moliebat: hanc enim vim habent illa verba, *propter hoc*, quæ ratio nobis inferius aduerſus Hebræorum peruicaciam multum inſeruiet.

Achaz regis ſuperbia, & impietas.

D. Hieron.

Conceptio, & partus Virginis diuinæ potentiæ ſignum.

Deinde eſt aduertendum pro eo, qđ nos habemus, *virgo*, eſſe Hebraicè, מה העל vbi litera ה cũ puncto camets poſito in principio, non pertinet ad ſubſtãtiam nominis, ſed eſt hè notificatiuum, vt Hebræi appellant, & loco articuli ponitur: nomen autem עלמה ex vi verbi, ſignificat adoleſcentulam virginem. Quod vt melius intelligas, rurſus aduerte apud Hebræos eſſe tria nomina cognata, & affinia: vnum eſt נערה alte- 2

Tria nomina cognata apud Hebræos.

rum

rum בתל, ſiue בתולה, tertium עלמה, *Eorundem diſcrimen.* quæ ita diſcriminantur. *Naarà* ſolius ætatis rationem habet, ſignificat enim puellam, ſiue illa virgo ſit, ſiue non: *bethulà* verò ad ſolam virginitatē ſpectat nulla ætatis habita ratione: ſignificat enim virginem, ſiue ea adoleſcentula ſit, ſiue anus: denique *almà* vtrumque complectitur, ætatis namque ſimul, & virginitatis rationem deſiderat. Significat enim non ſolum adoleſcentulā, nec ſolum virginem, ſed adoleſcentulam virginem: itaque nec virgo anus, nec puella corrupta poteſt appellari *almà*, ſed ſola illa, quæ virgo ſimul ſit, & adoleſcentula. Quare mulier ſiue iuuencula ſit, ſiue prouectæ iam ętatis, ſi virgo tamen ſit, dicitur *bethulà*: id enim nomē propriè apud Hebræos virginē ſignificat: quamdiu autem eſt adoleſcentula, ſiue virgo ſit, ſiue corrupta, appellatur *naarà*: at nulla vocari poteſt *almà*, niſi ſit, & adoleſcentula, & virgo.

3 Traditur hoc trium iſtorum nominū diſcrimen à Galatin. lib. 7. Arcan. c. 15. & Adriano Fino lib. 2. Flagelli, cap. 6. & apud Hebræos potiſſimū veteres eſt receptiſſimū, atque ex ſacris literis manifeſtè oſtenditur. Etenim *naarà* nunquam legitur niſi de puella, & adoleſcentula, veluti Geneſ. 24. *Puella, cui ego dixero: Inclina hydriam tuam, vt bibam:* Et inferius: *Vocemus puellam*, vbi eſt ſermo de Rebecca, quæ virgo erat, & adoleſcentula. Quòd autem etiam dicatur de puellis, quæ virgines non ſint, non obſcurè probatur ex Ruth. cap. 2. vbi Booz dixit ad Ruth. *Audi filia, ne vadas in alterū agrum ad colligendum, nec recedas ab hoc loco, ſed iungere puellis meis, & vbi meſſuerint, ſequere.* Quo loco pro puellis eſt Hebraicè *benaaroth*, ideſt, cum puellis: intellexit autem Booz puellas ſuas, ideſt, famulas, quas non cogimur omnes virgines confiteri. Itaque *naarà* puellā ſignificat, ſiue virgo ſit, ſiue corrupta. Contra verò, quod *bethulà* virginem ſignificet, ſiue puella ſit, ſiue anus: probatur in primis ex Geneſ. 24. vbi de Rebecca virgine adoleſcentula dicitur: *Puella decora nimis, virgoque pulcherrima.* Quòd verò etiam dicatur de virgine, etiam ſi anus ſit, manifeſtè conuincitur ex Leuit. 21. vbi ita lex de Sacerdotibus ſancitur: *Ne cōtaminetur Sacerdos in mortibus ciuium ſuorum, niſi tantum in conſanguineis, ac propinquis, ideſt, ſuper patrem, & matrem, & filium, & filiam, fratrem quoque, & ſororem bethulà* (ideſt, Virginem) *quæ non eſt nupta viro:* quo in loco certum eſt etiam virginem illam comprehendi, quæ eſſet prouectæ ætatis, imò & extremæ ſenectutis: quis enim dixerit Sacerdotem contaminandū in ſorore virgine, ſi anus eſſet? Cum ergo eo loco habeatur *bethulà*, perſpicuum relinquitur id nomen virgini omni accommodari nulla habita ætatis ratione. Denique quod *almà* vtrumque complectatur, & puellam ſcilicet, & virginem, ex eo confirmari poteſt, quòd in ſacris literis non niſi virginibus, iiſque adhuc puellis accommodatum reperitur, vt patet Geneſis 24. vbi ſeruus Abrahæ quærens vxorem Iſaac filio Domini ſui, vtique virginem, & puellam dixit: *Ecce ſto iuxta fontem aquæ & almà, quæ egredietur ad hauriendam aquam, &c.* Quod autem Rebecca, de qua tunc loquebatur, virgo eſſet, & puella, ibidem diſertis verbis ſcribitur: *Puella decora nimis, virgoque pulcherrima, & incognita viro.* Et Cant. 1. vbi nos habemus: *Adoleſcentula dilexerunt te,* Hebraicè eſt, מות על, quod in Hebraico commentario exponitur *bethuloth*, ideſt, virgines, quæ ſimul erant adoleſcentulæ: & Cant 6. *Adoleſcentularum non eſt numerus,* Hebraicè *alamoth*, ideſt, puellarum virginum: has enim ſponſus adamabat, & Pſ. 67. *Præuenerunt principes coniuncti pſallentibus in medio iuuencularum tympaniſtriarum*, Hebraicè, *alamoth*, ideſt, virginum puellarum.

Geneſ. 24. 14 57. *Probatur id diſcrimē ex Sacris.* *Ruth. 2. 8.* *Gen. 24. 16* *Leuit 21. 2* *Gen. 24. 43* *Cant. 1. 3. & 6. 7.* *Pſ. 67. 36.* *Galatin.* *Adr. Fin.*

4 Ex his manifeſtè cōuincitur Hebręorum peruicacia aientium eo loco Eſaiæ non haberi, *bethulà*, ſed *almà*, atq; adeò non concludi ſermonem eſſe de virgine, ſed de adoleſcentula dumtaxat: neque enim vnquam poterunt oſtendere *almà* ſumi aliquando pro puella, quæ virgo non ſit, maleque contendunt per contradicendi libidinem nuſquam *almà* inueniri pro *bethulà*, ideſt, pro virgine, cum certum ſit nuſquam niſi pro virgine vſurpari, vt ſuperioribus teſtimonijs manifeſtum fecimus. Confirmaturq; præterea ex radice עלם, à qua dedu-

deducitur, quæ ſignificat abſcondere, latere, occultare, vt idem ſit *almà*, atque abſcondita, & incognita viro, & opponatur mulieri reuelatæ, id eſt, cuius turpitudo reuelata fuerit, quemadmodum loqui ſolet Scriptura. Imò vt docet D. Hieron. in comment. huius loci, vſque adeò *almà* ſignificat virginem abſcõditam, & incognitam, vt non dicatur *almà* niſi ea potiſſimum, quæ nunquã virorum patuerit aſpectibus, ſed magna parentum diligentia cuſtodita ſit. Et multo luculentius libro 1. contra Iouinian. tractans eundem locum: *Scio*, inquit, *Iudæos opponere ſolere in Hebræo verbum, Almà, non virginem ſonare, ſed adoleſcentulam, & re vera, virgo propriè bethulà appellatur, adoleſcentula autem, vel puella, non almà, dicitur, ſed naarà. Quid eſt igitur, quod ſignificat almà? Abſconditam virginem, id eſt, non ſolum virginem ſed cum epitaſi virginem, quia non omnis virgo abſcondita eſt, nec ab hominum fortuito ſeparata conſpectu. Denique & Rebecca in Geneſi ob nimiam caſtitatem, & eccleſiæ typum, quam in ſua virginitate, ſignabat, almà ſcribitur, non Bethulà, ſicut manifeſtum eſſe poterit ex ſermonibus pueri Abraham, Geneſis vigeſimo quarto. In eo enim loco, in quo ait: Virgo, quæ egredietur, vt hauriat aquam: in Hebræo ſcriptum eſt almà, id eſt, virgo ſecreta, & nimia parentum diligentia cuſtodita: aut certè oſtendant mihi, vbi hoc verbo appellentur, & nupta, & imperitiam confitebor.* Hæc Hieronymus. Idemque docet Galatinus loco citato, *almà* ſcilicet, eſſe adoleſcentulam aſpectibus hominum abſconditam, & omnino intactã, de cuius pudicitia, & integritate nullum ſit dubiũ. Maneat igitur *almà* puellam virginem ſignificare, nec vnquam pro puella, quæ virgo non ſit, poſitum inueniri.

Hieronymi teſtimoniũ de ſignificatione nominis Alma.

Galatinus.

5 Tertiò eſt aduertendum, hoc loco nõ tantum eſſe *almà*, ſed *haalmà* cum articulo, ſeruit enim litera He apud Hebræos articuli loco, quaſi dicas: *Illa adoleſcentula virgo*: aſſirmat autem Galatinus lib. 7. Arcanorum cap. 15. tribus tantũ locis reperiri in ſacris literis nomen *almà* cum articulo ha: primò quidem Geneſ. 24. cum ait ſeruus Abrahæ: *Ecce ſto iuxta fontem aquæ, & erit haalmà, id eſt, adoleſcentula virgo egrediens ad hauriendum*: quæ verba dixit de Rebecca, quã conſtat ex ipſo contextu fuiſſe virginem incognitam viro. Deinde Exodi 2. cum de Maria ſorore Moyſis ſcribitur: *Et Perrexit haalmà, & vocauit matrem ipſius infantis*, quæ Maria tum temporis puella erat, & virgo. Tertiò Denique hoc loco Eſaiæ: reliquis omnibus in locis Scripturę non reperitur *haalmà* cum articulo. Quare cum duobus prioribus locis ſit ſermo de adoleſcentula virgine, vt ipſimet Hebræi confitentur, conſequens eſt, vt etiam apud Eſaiam hoc loco adoleſcentula virgo intelligẽda ſit: præponitur verò nomini articulus, ad ſignificandam peculiarem prærogatiuam, eximiamque præſtantiã certæ alicuius adoleſcentulæ, quæ per excellentiam virgo appelletur, quam eandẽ ob cauſam Septuaginta hoc loco virginem cum articulo dixerunt, traſferentes, ἡ παρθένος.

Nomen Alma trib. tãtũ locis reperitur cũ articulo.

Geneſ. 24.

Exod. 2. 8.

Articulus præponitur nomini, ex excellẽtiã.

Septuag.

6 Quartò eſt aduertendum, cum dicitur: *Et vocabitur nomen eius Emmanuel*, pro *vocabitur*, eſſe Hebraicè קָרָאת, id eſt, *vocabis* in genere fœminino; habent enim verba apud Hebræos genera, ſicut & nomina, maſculinum ſcilicet, fœmininum, commune. Quamquam verò קָרָאת eſt in præterito, tamen propter vau conuerſiuum, habet ſignificationẽ futuri: mutat enim vau conuerſiuum præteritum in futurum, & futurum in præteritum quoad ſignificationẽ. Quod autem קָרָאת ſit ſecunda perſona generis fœminini in præterito coniugationis Kal, norunt ij, qui vel leuiter Hebræas literas attigerunt: quod verò ſit in voce actiua, ex eo patet, quòd ſit in coniugatione Kal, quæ actiua eſt: nam ſi paſſiuam haberet ſignificationem, debuiſſet eſſe in Niphal, quæ eſt paſſiua vox coniugationis Kal, deberetque habere præpoſitam literam Nun, quæ eſt characteriſtica eius coniugationis. Itaque Propheta poſtquam dixiſſet: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium*, quaſi apoſtrophe facta ad eandem virginem, ſubiunxit: *Et vocabis nomen eius Emmanuel.* Et quidem Hebraicè multo clarius res proponitur ſine vlla mutatione perſonæ: ſic enim eſt Hebraicè ad verbum: *Ecce virgo prægnans, & pariens filium, & vocabis nomen eius Emmanuel*: vt totus locus

Verba apud Hebræos habent genera, ſicut & nomina.

cus

cûs per apoſtrophen legi poſſit in hanc ſententiam: *Ecce tu virgo prægnans, & pariens, & vocabis nomen eius Emmanuel.* Sic
Sanct. Pag. nanq; vertit Sanctes Pagnin. in ſua trãſlatione ex Hebræo, eodemque modo locum intellexerunt Septuag. traſferẽtes
Septuag. etiam in ſecunda perſona: *καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ*, hoc eſt: *Et vocabis nomen*
Luc. 1. 31. *eius*: atque idcirco Gabriel Luc. 1. alludens haud dubiè ad hunc locum Eſaiæ dixit Virgini: *Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius*: nec enim dixit, *vocabitur*, ſed *vocabis*. Et quã-
Paraphr. quam Paraphraſt. Chald. in tertia perſona traſtulerit, *& vocabit*, idem tamen ſeruatur myſterium, quod inferius explicabimus: ducitur enim hinc nouum argumentum ad comprobãdam Sanctiſſimæ Deiparæ in conceptu, & partu Chriſti integritatem.

4 His ita poſitis, oſtendamus iam ex loco Eſaiæ citato puriſſimum conceptũ, & partum Chriſti ex Virgine abſq; vllo virginitatis eius detrimẽto. Id quod primum probatur ex eo, quòd eiuſmodi ſignum tanquã prodigioſum, ac miraculoſum promittitur ad coarguendã Regis Achaz impietatem, oſtendendãque Diuinæ potentiæ magnitudinem, quam ille, vtpote cultor idolorum, obſcurare nitebatur: *Propter hoc*, inquit, *Dominus ipſe dabit vobis ſignum. Ecce virgo concipiet, & pariet*: nullum autem ſignum, prodigiumque promitteretur, ſi prædiceretur virgo conceptura, & paritura amiſſa per viri congreſſum virgi-
Oſtenditur Deiparæ virginitas in conceptu, & partu Chriſti. nitate. Secundò, quoniam in ipſo contextu res eiuſmodi tanquam miraculoſa proponitur, cum dicitur: *Propter hoc dabit Dominus ipſe uobis ſignum*: quaſi diceret: Siquidem Rex Achaz renuit ſignum, hoc eſt, miraculum, ſiue in cælo ſurſum, ſiue in inferno deorſum poſtulare, Deus ipſe dabit ſignum aliud multo magis prodigioſum, & admirandũ: nam cum ſignum, quod Achaz iubebatur poſtulare, miraculoſum eſſet, liquido conſtat, cũ eo renuente aliud quoddam ſignum dãdum promittitur, id neceſſariò miraculoſum, prodigioſumq; eſſe debuiſſe. Et confirmatur, quoniam ſigna, quæ Deus in alicuius pollicitationis confirmationẽ promittebat, efficiebatque, omnia erãt ſupra naturæ vires, vt patet in virga Moyſis, Gedeonis vellere, & horologio Ezechiæ: quare cum Deus hic ſignum etiã promittat ad potentiæ ſuæ magnitudinem declarandã, cum etiam eius ſigni nouitatem, ſublimitatemque vſque adeò illis verbis amplificet: *Propter hoc Dominus ipſe, & ecce*, perſpicuum eſt ſignum, quod promittitur, nouum, inſolitumque eſſe debere, atque adeò prædici virginem concepturam, parituramque fore abſque vllo ſuę virginitatis detrimento: alioqui ridiculum planè eſſet illud pro ſigno polliceri, quod familiare, ordinariumq; eſſet, ſicut eſt virgines ex viri congreſſu, atque adeò deperdita virginitate concipere, & parere. Quã ob cauſam Patres hoc teſtimonio tanq̃ grauiſſimo, & clariſſimo virginitatẽ Sanctiſſimæ Deiparę confirmant, in quibus eſt Tertull. lib. *Tertull.*
aduerſus Iudæos, c. 9. *Virginem*, inquit, *parere natura non patitur, & tamen credendum eſt Prophetæ, & meritò: præſtruxit enim fidem incredibili rei dicendo, quòd ſignum eſſet futurum. Propterea*, inquit, *dabitur vobis ſignum: Ecce Virgo concipiet*, &c. *Signum* *Virgo mater poſita in ſignum.*
autem à Deo, niſi nouitas aliqua monſtruoſa fuiſſet, ſignum non videretur. Denique ſi quãdo ad deijciendos aliquos ab hac Diuina prædicatione mentiri audetis, quaſi non virginem, ſed iuuenculam concepturam, & parituram Scriptura contineat, hinc quoque reuincimini, quòd nihil ſigni videri poſſit res quotidiana, iuuenculæ ſcilicet prægnatus, & partus: in ſignum ergo nobis poſita Virgo mater creditur. Hæc ille. Legendus eſt idẽ Tertul. lib. 3. contra Marcion. c. 13. vbi totidem verbis eandem repetit ſententiã, D. Irenæus lib. 3. aduerſus hæreſes ca- *D. Irenæus.*
pite 24. D. Cyprian. lib. 2. teſtimoniorum *D. Cyprian.*
aduerſus Iudæos, cap. 9. & in expoſitione Symboli Apoſtolorum ſuper illa verba: *Qui natus eſt de Spiritu ſancto ex Maria Virgine*, D. Baſil. hom. in Natiuit. Domini, & alij.

Sed videamus, quid ad tam illuſtre 8
teſtimonium reſpondeant Hebræi, in *Prædicto teſtimonio vt reſpondeãt Hebræi.*
quibus eſt Tryphon apud Iuſtinum in dialogo, & plerique Rabbini Hebræorum apud Galatin. & Finum Adrianũ locis citatis. Primum igitur aiunt non legendum eſſe: *Ecce virgo concipiet, & pariet*, ſed: *ecce adoleſcentula concipiet, & pariet*, per cõgreſſum, ſ. viri corrupta, idq;

tantum

Theodotio. Aquila. tantum volunt ſignificare vocem *alma*, & propterea Theodotionem Epheſium & Aquilam Ponticum, tranſtuliſſe: *Ecce adoleſcentula*. Cum Hebræis hac in re ſenſerunt Ebionei Hæretici, Carpocrates, & alij. Verùm hoc Iudæorum effugium duplici ratione euidenter conuellitur: *Eorum effugium conuellitur.* primum, quia *alma* virginem interpretati ſunt Septuag. interpretes, & Paraphraſt. Chald. *Septuag. Paraphr.* & nos ſuperius multis ſacrarum literarum teſtimonijs comprobauimus. Deinde ijs rationibus, quibus paulò ante vſi fuimus, vt oſtenderemus prænuntiari eo loco ſignũ aliquod prodigiumq; miraculoſum, atque adeo cõceptum, partumque Virginis abſque vllo integritatis præiudicio, cum ridiculum eſſet pro ſigno polliceri conceptũ, & partum adoleſcentulę poſt corruptionem. Atque hinc etiam facilè confutatur aliorum quorundam Iudæorum reſponſio apud Cyril. Alexand. libro 1. in Eſaiam aientium loqui Prophetam de vxore Achaz, promittique conceptum, & partum Ezechiæ filij, darique pro ſigno, quòd ipſa filium, & non filiam paritura eſſet: *Cõfutatur aliorum Iudaeorum reſponſio.* & quoniam nemo poteſt diſcernere, vtrum is qui concipitur, aut in vtero geſtatur, maſculus ſit, an fœmina, optimo iure potuiſſe dari pro ſigno eiuſmodi prædictionem, quòd vxor ſcilicet Achaz filium, & non filiam conceptura, & paritura eſſet. Sed fruſtra tamen laborant, iam enim oſtenſum eſt in ſuperioribus ſermonem haberi de virgine, quæ manens virgo paritura prænuntietur, præterquam quòd, vt rectè argumẽtatur Cyrill. ea, quæ eo vaticinio continentur, nullo pacto in Ezechiam quadrare poſſunt: neque enim is dictus eſt aut dici potuit *Emmanuel*, id eſt, *nobiſcũ Deus*. Accedit, quòd num mulier aliqua marem, fęminamve conceperit, multis, ijſque certis argumentis naturaliter deprehendi poteſt: etenim licet ante conceptum non poſſit certo prædici marem fœminamve conceptum iri, poſt conceptum tamen multis ex ſignis naturaliter deprehenditur, masve, an fęmina geſtetur in vtero. Atque hæc de priori mẽbro huius vaticinij.

6 Quod ad poſterius ſpectat, idem myſterium integritatis Deiparæ apparet in eo, quod ſtatim ſubiungitur: *Et vocabitur nomen eius Emmanuel*. Etenim pro, *vocabitur*, diximus initio haberi Hebraicè, *vocabis*, fœminino genere, pertinereque ad virginem, de qua ſermo præceſſerat, ſignificariq; ipſammet virginem impoſituram filio ſuo nomen. *Ad Virginẽ pertinebat filio nomen imponere.* Vnde nouum argumentum pro Mariæ virginitate ducitur: in lege namque veteri patres ipſi ſolebant nomina filijs imponere, ſicut & apud reliquas gentes in uſu eſt: quare cum Virgo ipſa dicitur impoſitura nomen filio, indicatur eiuſmodi filium patrem in terris non habiturum, ſed ex ſola Virgine abſque vlla viri opera naſciturum. *In veteri lege patres filijs nomẽ imponebant.*

Hebræorum aduerſus prædictam expoſitionem obiecta diluuntur.

SECTIO XV.

SVpereſt nunc, vt reſpondeamus nonnullis Hebræorũ obiectionibus, quibus ueram, ac germanam ſuperioris vaticinij expoſitionem à nobis traditam infirmare conantur. 1

Primò igitur obijciunt in Hebræo non haberi tantum *alma*, hoc eſt, adoleſcentula, ſed cum articulo, *ha alma*, quaſi dicas, illa adoleſcentula, atque adeo ſignificari ſermonem eſſe de aliqua adoleſcẽtula celeberrima, omnibusque notiſſima: eam namque vim habere *he* notificatiuum apud Hebræos: at Virginem beatiſſimam non fuiſſe eo tempore cognitam, & celebrem, vt de ea tanquam de notiſſima fœmina dicere debuerit Eſaias *hà alma* *Prima Hebraeorũ obiectio.* Sed hæc tamen obiectio facilè diluitur, *Diluitur.* nam cum virgo illa, quę mater Meſſiæ futura erat, ex multis alijs Scripturæ ſacræ vaticinijs iam ante Eſaiam notiſſima eſſet, vt patet ex ijs, quę hactenus commemorauimus, optimo iure potuit Eſaias eam appellare *ha alma*, hoc eſt, illam adoleſcentulam, illam virginem, illam celebratiſſimam fœminam, iam ante à Deo promiſſam. Accedit, quòd licet nulla præceſſiſſent de Virgine vaticinia, nihilominus propter eximiam eius magnitudinem potuit per excellentiam, & antonomaſiam *ha alma*, id eſt, illa adoleſcentula, & virgo

go præter modum magna, & eximia appellari.

2 *Secunda.* Secundò argumentantur nõ poſſe eo loco Eſaiæ ſermonem eſſe de Beata Virgine: etenim cum ſignum, quod Achaz Regi promittebatur, eo ſpectaret, vt ipſe certo crederet, ſe è duorum illorum Regum Syrię videlicet, & Iſrael poteſtate liberandum, Hieroſolymitanæque vrbis obſidionem ſoluendam, neceſſe inquiunt fuiſſe, vt promiſſio ſtatim corã ipſo impleretur, & ſignum, quod Deus pollicebatur, eo ipſo tempore daretur, quo durabat obſidio: at Virginis partum pluſquam quingentis annis poſtea accidiſſe, atque adeo nullo pacto ſignũ ſoluendæ obſidionis eſſe potuiſſe.

Iudic. 6. Quam rationem confirmant Gedeonis exemplo, cui, vt refertur Iudic. 6. ſtatim impletum fuit in vellere ſignum reportandæ de Madianitis victoriæ: & Ezechiæ Regis, cui prorogatio uitæ per quindecim annos promiſſa eſt, factaq; ſtatim fides in Horologio Achaz ſole per decem lineas ab Occaſu in ortum

Iſa. 38. miraculosè remeante, vt habes Eſa. 38.

Soluitur ſecunda. Reſpondemus in primis ſignum illud pariturę virginis non Achaz Regi, ſed domui Iuda fuiſſe promiſſum, id quod liquido conſtat ex ipſo cõtextu, vbi ita legimus: *Audite ergo domus Dauid. Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum. Ecce virgo concipiet, &c.* Itaque non fuiſſe id ſignum promiſſum, vt Achaz de ſoluenda obſidione certus redderetur: ſed in deteſtationem eius impietatis, qua ſignum poſtulare recuſabat, ne ſigno edito, & patrato Dei potentia, Diuinitaſque ſplendeſceret, voluit Deus ſignum aliud longè ſublimius, & admirabilius polliceri ad magnitudinem ſuæ potentię declarãdam, quod futuris temporibus non ipſe quidem Achaz, ſed domus Iuda impletum conſpiceret.

Signum parituræ Virginis nõ Achaz, ſed domui Iuda datum.

3 *Duo ſignorũ genera in Sacris, prognoſtica, & rememoratiua.* Secundo dicimus duo eſſe in ſacris literis ſignorum genera, quæ Deus dare conſueuit: quædam enim ſunt, appellanturque prognoſtica, quibus videlicet Deus vult aliquem certum reddere de veritate alicuius promiſſionis, cuiuſmodi illa fuerũt, quæ Gedeoni, & Ezechiæ data memorantur, atque hæc ſigna rem ipſam, quæ promittitur, antecedunt, habentq; ordinem ad effectum futurum. Alia ſunt, dicunturque rememoratiua, quæ non dantur, vt quis certus de promiſſionis veritate reddatur, ſed vt poſtea per ſignum illud futurum præteriti beneficij recordetur, agatque Deo immortales gratias, quòd propterea nõ ad effectum futurum, ſed ad beneficium præcedens ſpectat, & quod eſt conſequens, nihil ei officit, quantuncunque temporis ſpatium à Diuina pollicitatione decurſum: habes huiuſce rei in ſacris literis exempla clariſſima. Primum enim huius generis ſignũ fuit illud datum Moyſi Exod. 3. Cum ei dictum eſt: *Exo. 3. 12.*

Hoc habebis ſignum, quòd miſerim te: cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis Deo ſuper montem iſtum: certum namque eſt immolationẽ illam à Moyſe poſt eductum populum faciendam non fuiſſe ſignum prognoſticum rei futuræ, id eſt, legationis illius, quam ipſi Deus eo tempore demandabat, cum ea legatio Moyſis ad Pharaonem multo tempore eiuſmodi immolationem præceſſerit, ſed ſignum dumtaxat rememoratiuum, quo Moyſes poſtea ad agendas gratias pro ſua legatione, & populi liberatione excitaretur. Deinde ſimile etiã fuit ſignum illud datum Ezechiæ Regi 4. Reg. 19. cum ei liberatio à Sennacherib *4. Reg. 19. 29.*

Rege Aſſyriorum, à quo per id tempus Hieroſolyma obſidebatur, promiſſa eſt. *Tibi,* inquit, *Ezechia hoc erit ſignum: Comede hoc anno quæ repereris: in ſecundo autem anno, quæ ſponte naſcuntur: porro in tertio anno ſeminate, & metite: plantate vineas, & comedite fructum earum. Et quodcunque reliquum fuerit de domo Iuda, mittet radicẽ deorſum, & faciet fructum ſurſum:* quę omnia eo promittebantur, vt Ezechiã certum redderent de nece Aſſyriorum, ſoluendaque obſidione, cum illa eadem nocte Angelus Domini percuſſerit in caſtris Aſſyriorum cẽtum octogintaquinque millia hominum, & ipſe Sennacherib relictis Hieroſolymis Niniuem fugiens properauerit. Sic igitur partus Virginis hoc loco Eſaiæ rememoratiuũ ſignum eſt præteriti beneficij, non prognoſticum futuri, atque adeo non oportuit ante liberationem vrbis, & ſolutam obſidionẽ impleri, ſed multò poſt, tempore ſcilicet à Dei conſilio, & prouidentia conſtituto.

Virginis partus Eſaiam ſignum rememoratiuum.

Ter-

7 *Tertia obiectio.*

Tertiò, & poſtremò obijciunt eũ locum Eſaiæ coactè ad Chriſti conceptũ, ortumque ex B Virgine detorqueri: ſiquidem is, de quo differit Eſaias, dicitur appellandus *Emmanuel*, cum dicit: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Cum igit Chriſtus noſter Mariæ filius nunquam *Emmanuel*, ſed *Ieſus* fuerit appellatus, manifeſtum eſt, inquiunt, eo loco non eius, ſed alterius conceptum, ortumque prænũtiari. Facilis eſt ad hanc obiectionem reſpõſio, nimirum licet *Emmanuel* non fuerit nomẽ proprium Chriſti, ſeu nomen impoſitionis, vt vocant, (idenim fuit nomen Ieſus, vt patet Luc. 2.) fuiſſe tamen nomen naturæ, quod ipſi tantum accommodari poteſt: ſonat enim *Emmanuel, nobiſcum Deus*, hoc eſt, Deus homo, compoſitum videlicet, ineffabile duplicem habens naturam, Diuinam ſcilicet, & humanam, quod ſolius Chriſti eſt. Itaque *Emmanuel* nõ eſt ſicut nomen *homo*, quod nomen etiam naturæ dicitur comparatione Socratis, quoniam *homo* ita eſt cõparatione Socratis nomen naturæ, vt non illi ſolum tribuatur, ſed ad reliquos etiam homines pertineat: at *Emmanuel* ita eſt nomẽ naturæ, ſeu potius naturarum, vt ſoli Chriſto tribui poſſit, quippe qui ſolus in vna hypoſtaſi duplicem naturam habeat. Quoniam verò homines non nominibus naturæ, ſed impoſitionis, & proprijs appellari conſueuerunt, inde eſt, quòd Chriſtus communiter nõ *Emmanuel*, ſed *Ieſus* fuerit appellatus. Sed quid reſpondebimus ad Eſaiam, qui diſertis verbis ait: *Et vocabitur nomen eius Emmanuel?* Nimirum illud tantum ſignificari Meſſiam Deũ ſimul, & hominem futurum, reque ipſa, & facto *Emmanuelem* appellandum, cum eum fideles Deum, & hominem eſſe crederent, & identidem ita nominarent. Quid enim aliud confitemur, cũ dicimus Chriſtum verum Deum, verumque hominẽ eſſe, quam eſſe *Emmanuelem*, duplici ſcilicet in vno, eodemque ſuppoſito natura conſtantem? Quo eodem ſenſu dixit Eſaias cap. 8. eum appellandum: *Velociter ſpolia detrahe, citò prædare:* Et cap. 9. dicendum eſſe admirabilem, conſiliarium, Deum, fortem, patrem futuri ſeculi, Principem pacis: non quòd hæc nomina propria eius, & vt aiunt, impoſitionis eſſe deberent, ſed quoniam re, factoq; ipſo his eum nominibus appellamus, cum eum ſpoliatorem, deprædatoremque inferorum, operibus, & prodigijs admirabilem, Dei ſapientiam, inſtauratorem ſeculorum, ſempiternæq; pacis inter homines, Deumque auctorem, denique verum, naturalemq; Dei filium confitemur. Hanc reſponſionem affert Lactant. Firmian. lib. 4. Diuinarũ inſtitut. cap. 12. *Chriſtus*, inquit, *Emmanuel nunquam vocatus eſt, ſed Ieſus: ſed Propheta declarauit hoc nomen, quòd Deus ad homines in carne venturus eſſet. Emmanuel autem ſignificat, Nobiſcum Deus, ſcilicet quia illo per Virginem nato, confiteri homines oportebat Deum ſecum eſſe, ideſt, in terra, & in carne mortali.* Hæc ille. Eodem modo reſpondet Tertull. lib. 3. contra Marcionẽ cap. 12. *Si*, inquit, *Emmanuel Nobiſcum Deus eſt, Deus autem nobiſcum Chriſtus eſt: tam proprius eſt Chriſtus in ſignificatione nominis, quod eſt, Nobiſcum Deus, quàm in ſono nominis, quod Emmanuel, atque ita conſtat veniſſe iam illũ, qui prædicabatur Emmanuel, quia quod ſignificat Emmanuel venit, ideſt, Nobiſcum Deus.* Hæc Tertull.

Emmanuel non fuit nomen impoſitionis, ſed naturæ reſpectu Chriſti.

Chriſtus cur communiter non Emmanuel ſed Ieſus appellatus.

Iſ. 8. 1. & 9. 6.

Lactã. Fir.

Emmanuel idem quod nobiſcum Deus.

Tertull.

Nonnullæ obſeruationes literales in præcedens vaticinium.

SECTIO XVI.

Conſtituta vera, ac germana ſuperioris vaticinij explanatione; ſunt iam nõnulla ad literam eruenda, quę ad myſterij incarnationis ſublimitatem, Sanctiſſimæque Deiparæ præſtantiam magis intelligendam non parum pertinent. Prima igitur obſeruatio ſit circa illa verba, *Propter hoc:* ex ijs enim colligitur incarnationẽ Verbi in Virgine, eiuſdemq; conceptum, & partum ad Diuinæ potentiæ magnitudinẽ declarãdam magnopere ſpectare. Quia enim Rex Achaz, vt ſuperius diximus, idcircò ſignum petere à Deo recuſabat, ne per illud Dei potẽtia, & magnitudo perſpecta eſſet, ſtatuit Deus vel ob eam

Verbi incarnatio ẽ Virgine ſignũ diuina potentia.

ipſam cauſam aliud ſignũ multò ſublimius, atque admirabilius efficere, quo ſua ipſius magnitudo, Diuinitaſq; magis emineret: hanc enim vim habet illud, quod ſubiungitur: *Propter hoc Dominus ipſe dabit vobis ſignum.* Quòd autẽ huiuſmodi ſignum eſſet Verbi incarnatio in Virgine abſque vllo integritatis eius præiudicio, perſpicuum eſt ex verbis ſequentibus: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium.* Et confirmatur ex eo, quod annotauit Galat. in lib. 7. Arcan. cap. 15. pro eo, quod nos habemus: *Non petam, & non tentabo Dominum:* Legi poſſe ex Hebræo: *Non petam, & non exaltabo Deũ:* verbum enim Hebraicum, נסה, non ſolum *tentare*, ſed etiã *exaltare* ſignificat. Cum igitur Achaz idcircò ſignum nollet poſtulare, ne per eam occaſionem Deus maiorem celebritatem ſui nominis, Diuinitatiſque apud omnes exiſtimationem cõſequeretur, palam eſt propterea Deum myſterium incarnationis in Virgine á ſe perficiendum promiſiſſe, vt Diuinitatem ſuam, magnitudinẽque oſtenderet, atque idcircò dictum eſſe: *Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum.* Verùm quoniam iam in hoc ipſo tractatu de Virgine latius hoc argumentum perſecuti fuimus; oſtendimusque in myſterio incarnationis multo illuſtrius, quam in reliquis omnibus Diuinis operibus infinitam Dei magnitudinem reſplenduiſſe, ſatis fuerit illud hoc loco breuiter perſtrinxiſſe.

Galatin.

2 Secundò. Obſeruandum eſt optimo iure Virginem Sanctiſſimam appellari עלמה non ſolum ob integritatem, ac virginitatem, quam in conceptu, & partu Chriſti retinuit, ſed etiam quoniam, vt aiebat D. Hier. עלמה virginem ſignificat omnino occultam etiã conſpectibus hominum, ita vt de eius virginitate nullo modo dubitari poſſit. Etenim ſacerrima Virgo ita occulta, vereque עלמה erat, vt in cubiculi ſui penetralibus latens, nullius viri pateret aſpectibus, quemadmodum expendit D. Ambroſ. lib. 2. Comment. in Luc. ad illa verba Luc. 1. *Et ingreſſus Angelus ad eam: Sola,* inquit, *in penetralibus, quam nemo virorum videret, ſolus Angelus reperiret; ſola ſine comite, ſola ſine teſte, neque degenere deprauaretur affatu, ab Angelo ſalutatur:* in quo quidem virgines omnes deberent Sanctiſſimam Deiparam imitari, vt ſublime nomen elationem *almà* promereri poſſent. Præclarè Tertullianus libro de velãdis virginibus: *Ipſa*, inquit, *concupiſcentia non latendi non eſt pudica: patitur aliquid, quod virginis non ſit, ſtudium placendi vtique & viris: quantum velis bona mente conetur, neceſſe eſt publicatione ſui periclitetur, dum percutitur oculis incertis, & multis, dum digitis demonſtrantium titillatur, dum nimium amatur, ſic frons duratur, ſic pudor teritur, ſic ſoluitur, ſic diſcitur aliter iam placere deſiderare.* Et D. Cypr. lib. de diſciplina, & habitu virginum: *Virgo*, inquit, *non eſſe tantum, ſed & intelligi debet, & credi, vt nemo cum virginem viderit, dubitet, an virgo ſit? Parem ſe integritas in omnibus praſtet, nec bonũ corporis cultus infamet.* Eleganter quoque D. Amb. in exhortatione ad Virgines, *Conſidera*, inquit, *quanta fuerit Maria, & tamẽ nuſquam alibi, niſi in cubiculo reperitur, cum quaritur: decet ſolitudo verecundiã, & gymnaſium pudoris ſecretum eſt.* Denique D. Hieron. ad Lætam de inſtitutione filiæ, *Imitetur*, inquit, *Mariam, quam Gabriel ſolam in cubiculo ſuo reperit, & ideo forſitã timore perterrita eſt, quia virum, quem non ſolebat, aſpexit: amuletur eam, de qua dicitur* Pſal. 44. *Omnis gloria eius, filia Regis ab intus: loquatur & ipſa electo charitatis iaculo vulnerata: Introduxit me Rex in cubiculum ſuum* Cant. 1. *Nunquam exeat foras, ne inueniant eam, qui circumeunt ciuitatem, ne percutiant, & vulnerent, & auferant theriſtrum pudicitia, & nudam in ſanguine derelinquant: quin potius cum aliquis oſtium eius pulſauerit, dicat: Ego murus, & vbera mea turris: laui pedes meos, non poſſũ inquinare eos.* Hæc Hieron.

Quam ſtuderet ſolitudini B. Virgo. *D. Ambr.* *Luc. 1. 28.* *Tertull.* *Virginalis pudoris cuſtos ſolitudo.* *D. Cyprian.* *Cultus corporis virginitatis infamia.* *D. Ambr.* *D. Hieron.* *Pſ. 44. 14.* *Cant. 1. 4.* *Cant. 8. 10.*

Tertiò aduerte, pro eo, quod nos habemus ex Hebræo: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium,* 3
70. tranſtuliſſe: *Ecce Virgo in vtero accipiet, & pariet filium:* quod nõ ſine aliquo myſterio factum videtur: etenim concipere quodammodo congreſſum viri videtur innuere, quem tamen non ſonat in vtero accipere. Cur autem Angelus Gabriel citans translationem Septuag. *Concipiẽdi* verbum vſurpauerit Lucæ 1. cum dixit ad virginem: *Ecce cõcipies in vtero, & paries filium?* Id cauſæ fuit, quia explicaturus ſtatim erat eiuſ-

Septuag. *Verbũ concipiẽdi cur vſurpauerit Gabr.* *Luc. 1. 31.*

modi

modi conceptum non per viri operam, ſed per virtutem Spiritusſancti futurū. Nec verò in dubium vocari debet, quin Gabriel ad locum Eſaiæ alluſerit, vt indicaret Virgini beatiſſimæ eam eſſe illam adoleſcentulam virginem, quæ conceptura, parituraq; abſque vllo virginitatis detrimento ab Eſaia prædicta fuerat, vt facilè intelliges, ſi verba Septuag. interpretum, & Archangeli Gabrielis expenderis. Nam vbi Septuag. dixerūt: *Ecce virgo:* Gabriel dixit, *Ecce tu,* quæ nimirum virgo illa es: (id enim pronomē neceſſario ſub audiendum eſt in verbo, *cōcipies*) Septuag. dixerunt: *In vtero accipiet:* Angelus, *cōcipies in vtero.* Septuag. *Et pariet filium:* Angelus: *Et paries filium.* Septuag. *Et vocabis nomen eius:* Angelus: *Et vocabitur nomen eius.* Quod verò Gabriel dixit *Ieſum,* Septuag. autem *Emmanuel,* nihil ad mutationem facit: etenim eodem recidit vtrumque nomen, idem namque eſt re, ſignificationeque *Ieſus,* & *Emmanuel,* eo tantum diſcrimine, ꝙ *Ieſus* eſt nomen proprium, & impoſitionis, vt vocant, *Emmanuel* autem nomen naturæ, quod tamen ſoli Chriſto tribuitur. Accedit, quòd neque Gabriel nomē *Emmanuelis* prætermiſit: ſiquidem illud in ſuo ipſius nomine adumbrabat, vt ſubtiliter annotauit Proclus Epiſcopus in homil. Conſtantinopoli habita coram Neſtorio. Gabriel namque interpretari poſſumus hominem Deum: geber enim Hebraicè virum ſignificat, ita dictum à robore, & fortitudine, deductum à radice gabar, quæ ſignificat roborare, vincere, præualere, quam ob cauſam cōmuniter Doctores, ac Patres Gabriel fortitudinem Dei interpretantur. Cum igitur geber virum, El autē Deum ſignificet, fit vt Gabriel præter fortitudinem Dei, ſonet quoque hominem Deum, atque adeo nomen Emmanuelis per nomen Gabrielis exprimatur, ſiquidem vti diximus, Emmanuel ſonat, *Nobiſcum Deus,* quod idem eſt, ac Deus homo. Quare meritò Proclus loco citato ad Neſtorium ſermonem dirigēs: *Reuerere,* inquit, *nomen Archangeli, qui nuntium illud lætiſſimum apportauit Mariæ, qui Gabriel eſt appellatus, dictus Gabriel, id eſt, Deus homo* (geuer enim homo eſt, El Deus) *nomine ipſo ſignificans nuntiū, quem apportat: quoniam is quē euangelizat, Chriſtus Deus, & homo erat naſciturus.* Hæc ille. Itaque ſicut legati pro ratione legationis vel feſtiuis, vel triſtibus veſtibus induuntur, ita Deus voluit, vt Archangelus Gabriel, qui pro myſterio incarnationis perficiendo legatus ad Virginem mittebatur, nomine etiam ipſo rationem, myſteriumque ſuæ legationis præferret.

Proclus epiſcopis: Gabriel idē quod Dei fortitudo, & homo Deus.

4 Quartò. Sicut nomen *Emmanuelis* ſignificat Meſſiam Deum ſimul, atque hominem eſſe, ita quod ſubiungitur: *Butyrum, & mel comedet,* indicat eum non phantaſticè, id eſt, apparenter, vt nōnulli hæretici impiè aſſeruerunt, ſed verè hominem eſſe, & inſtar reliquorum infantium butyro, melleq; altum, nutritumq; fuiſſe. Itaque his verbis nihil aliud ſignificare voluit Propheta, quàm Meſſiam verum hominem futurum, & tanquam verum infantem naturę humanæ participem illis eiſdem cibis alendū quib. cęteri infantes nutriri ſolēt. Quę expoſitio literalis, ac germana eſt, traditurq; à Tertull. in lib. aduerſus Iudæos capite de Natiuitate Chriſti: & multò luculentius à D. Irenæo lib. 3. aduerſus hæreſes, cap. 26. *Diligenter,* inquit, *ſignificauit Spiritus ſanctus per ea, quæ dicta ſunt, generationem eius ex Virgine, & ſubſtantiā, quoniam Deus: Emmanuel enim nomen hoc ſignificat, & manifeſtat, quoniam homo, in eo quod dicit: Butyrum, & mel manducabit.* Idem docet D. Hiero. *Ne,* inquit, *eum putes in phantaſmate naſciturum, cibis vtetur infantia, butyrum comedet, & lac.* Denique idem habet Cyril. Alex. lib. 1. commentariorum in Eſaiam: *In carne,* inquit, *verum hominem fuiſſe conatur certò perſuadere, cum dicit cibum ei fore paruulis conuenientem, butyrum, & mel.* Qua expoſitione, quę vera eſt, conſtituta exiſtimamus Prophetam non ſine magna quadam admiratione dixiſſe: *Butyrum, & mel comedet;* quaſi diceret: Ille filius, quem Virgo concipiet, & pariet tanta nouitate, & miraculo, vt nullum paſſura ſit ſuæ virginitatis detrimentum: ille, inquam, qui dicendus eſt Emmanuel, hoc eſt, verus Deus, veruſque homo, vſque adeo ſe abijciet, ut infans ſit futurus, & inſtar reliquorum infantium tātus Deus butyro, ac melle nutriendus. Quo eodem

Chriſtū butyro, & melle alendum cur prædixerit Eſaias.

Tertull.

D. Irenæus.

D. Hieron.

Cyril. Alex.

Chriſtus verus homo, non phantaſticus.

Quam ſe abiecerit Deus, dum infans apparuit.

dem ſenſu accipiēda ſunt illa omnia vaticinia, quæ de Deo infante, pueroque loquuntur: certè Abacuch c.3. cum de eius ortu, & infantia in Bethlehem ad literam loqueretur illis verbis: *Deus ab Auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan:* (vbi D. Hiero. docet de Natiuitate Chriſti in Bethlehem, quæ auſtralis eſt Hieroſolymis, ſermonem eſſe, ſtatim ob tanti myſterij magnitudinem quodammodo obſtupefactus, vt initio eius cantici dixerat, quòd videlicet Deus ille ſempiternus, & immenſus infans more cæterorum infantium in terris appareret, adhibendam putauit dictionem, סלה, quæ dictio erat nota cantorum, eosque vel pauſę, vel mutationis, & eleuationis vocis, aut productionis ſyllabæ ob eius rei, quæ canebatur, magnitudinem admonebat, reperiturque tantum in iſto Cantico Abacuch, & in Pſalmis, vbi 73. vicibus poſita inuenitur, vt notauit Caiet. in Pſal. 10.

Abac. 3. 3

D. Hieron.

5 Quintò. Aduerte illa verba: *Vt ſciat reprobare malum, & eligere bonum:* non cōtinere cauſam finalem, ſed dicere duntaxat conſecutionem, vt ſit ſenſus: Tametſi tanquam vere infantulus butyro, ac melle nutrietur; tamen in ipſa etiam infantia erit ſapientiſſimus, ſcietque inter malum, bonumque diſcernere. Sic interpretatur Diuus Hieronym. *Adhuc,* inquit *pannis inuolutus, & butyro paſtus, ac melle, habebit boni, maliq́; iudicium, vt per hæc verba noſcamus infantium humani corporis Diuina non præiudicaſſe ſapientia.* Cui expoſitioni concinit textus Hebræus, qui ad verbum ſonat, *ſcire ipſius*, vel *ad ſcire ſuum*, ſeu potius *ſciendo*, iuxta quam expoſitionem probatur perfecta Christi ſcientia etiam creata, rerumque omnium cognitio in ipſa infantili ætate. Septuaginta interpretes aliter traſtulerunt: *Butyrum, & mel comedet, antequam ſciat ipſe repellere mala, & eligere bona:* vnde plerique aliam horum verborum expoſitionem colligunt in hanc planè ſententiam: *Butyrum, & mel comedet*, hoc eſt, infantium cibo nutrietur, antequam per ętatem experimento, & miniſterio corporis ſciat malum reijcere, bonumque eligere. Seu butyrū, & mel comedet, donec infans fuerit, quouſque ſcilicet adoleſcat, perueniatq́; ad ætatem grandiorem, in qua ipſo experimento ſciat reprobare malum, & eligere bonum.

Chriſtus adhuc infans, ſapientiſſimus.

D. Hieron.

In Chriſto pfecta ſcientia etiā creata.

Septuag.

6 Poſtremò ſciendum eſt pro eo, quod Hieronymus tranſtulit ex Hebræo: *Nunquid parum vobis eſt moleſtos eſſe hominibus, quia moleſti eſtis & Deo meo?* Septuaginta tranſtuliſſe: *Nunquid parum vobis agonem exhibere hominibus, & quomodo Domino exhibetis agonem?* quod Tertullian. lib. contra Iudæos cap. 9. ita legit: *Num puſillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præſtat certamen?* & Diuus Iren. libro tertio contra hæreſes, cap. 26. *Num puſillum vobis agonem præbere hominibus, & quemadmodum Dominus præſtat agonem?* & D. Cypr. lib. 2. contra Iudæos cap. 9. *Num puſillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præſtat agonem?* Itaque videntur iſti Patres aliqua exemplaria habuiſſe, in quibus apud Septuag. aliter legeretur, quā modo habeatur: etenim modo Sept. habent: *Quoniam Domino exhibetis agonem:* citati verò Patres legunt: *Quoniam Dominus præſtat agonem*, ſeu certamen. Quæ ſanè lectio myſterij eſt pleniſſima: ſignificat enim Deum per myſteriū incarnationis, quod eo loco promittebat, certamē quoddam cum hominibus cōmittendum prętitiſſe, non armorum tamē, ſed amoris certamen. Quid enim quæſo aliud fuit Dei filium non neceſſitate vlla, ſed amore dumtaxat incitatū in Virginis deſcendiſſe vterum per aſſumptionem humanitatis: deinde in tāta paupertate, atque humilitate natum in terris apparuiſſe, ſeſeque poſtea facilem, munificumque exhibuiſſe mortalibus: denique ad humanum genus ex Dæmonis ſeruitute in libertatem vindicandum, ſublatum in crucem, mortē oppetijſſe tormenti, dedecoriſq; pleniſſimam, quam nouum certamen, ad omnium amorem ſibi conciliandum ſuſcepiſſe, & quaſi bello indicto, geſtoq; feliciter humanas ſibi voluntates admiranda quadam potentia ſubieciſſe? Itaque iuxta prædictam lectionem ita locum Eſaiæ interpretari licet: Parum, inquit, vobis eſt certamen habere cum hominibus, etiam ne cum Deo ipſo belligerare contenditis? ſit planè ita, iam hinc vobis ſpondeo Deum nouo quodam genere

D. Hieron.

Septuag.

Tertull.

D. Irenæus.

D. Cyprian.

Amoris certamen mortalib. Deus factus homo.

genere bellandi in aciem prodíturum, mirandumq; certamen omnibus oblaturum. *Ecce Virgo concipiet, & pariet filiũ, & vocabitur nomen eius Emmanuel*, hoc eſt, Deus ipſe homo factus, natus ex Virgine, ſeſe bellatorem exhibebit, amorisque certamen vniuerſis mortalibus denunciabit, vt eos ad ſe amandum fortiter ſimul, ſuauiterque alliciat. Porro felicem huius certaminis exitum deſcripſit idem Eſaias c. 8 ſequenti: *Quia*, inquit, *antequam ſciat puer vocare patrẽ ſuum, & matrem ſuam, auferetur fortitudo Damaſci, & ſpolia Samariæ*: Id quod nobiliſſimi Patres de conuerſione Gentium per Magos illos, qui quaſi gentilitatis primitiæ ad Chriſtum infantẽ adorandũ ex Oriente aduenerunt, accipiendum putarunt. Et verò cuius animum infans ille natus ex Virgine tam eximia præditus pulchritudine, tantiſque erga homines amoris facibus inflammatus nõ vinceret? hoc enim armorum genere nouus ille bellator dimicauit, vt aliàs diximus, & eleganter docet Tertull. expendens locum Eſaiæ citatum, vt fuſius in ſeq. teſtimonio docebimus.

Felix prædicti certaminis exitus. *Iſaias 8.4.* *Tertull.*

Octauum teſtimonium ducitur ex illis verbis Eſa. 8.

Acceſſi ad Prophetiſſam, & concepit, & peperit filium.

SECTIO XVII.

ALiud quoque validum argumentum ad idem comprobandũ depromitur ex c. 8. Eſaiæ, de cuius expoſitione nõ ſolum inter Iudæos, & Catholicos, ſed etiam inter noſtros magna vtrinque rationum contentione certatur: ſed oſtendemus tamen veram, germanamque eius interpretationẽ ad B. Virginis integritatem confirmãdam pertinere. Ita igitur ſcribit eo loco Eſaias: *Dixit Dominus ad me: Sume tibi librũ grandem, & ſcribe in eo ſtylo hominis, Velociter ſpolia detrahe, cito prædare. Et adhibui mihi teſtes fideles, Vriam ſacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ: & acceſſi ad Prophetiſſam, & concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus ad me: Voca nomen eius, Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari. Quia antequam ſciat puer vocare patrem ſuum, & matrẽ ſuam, auferetur fortitudo Damaſci, & ſpolia Samariæ coram Rege Aſſyriorũ.*

Iſai. 8. 1.

1 Mirum ſanè eſt, quantũ conentur Hebræi, recentiores potiſſimum hoc nobis teſtimonium illuſtriſſimum de manib. eripere: quàm multa etiam cum falſa, tum dictu fęda, audituque turpia confingant, quantaque amentia, vt vaticinij veritatem alio deflectant, Eſaiã ſanctiſſimum vatem, eximiumque pudicitiæ, atque honeſtatis cultorem præter modum impudentem faciant, quin & Deum ipſum omnis ſanctitatis, puritatiſq; auctorem indignè loquentem inducant, interpretatione illa ſua impuriſſima, quam de ſtylo hominis afferũt, multiſque alijs per ſummam contradicendi libidinem confictis, ex quibus ob eorum turpitudinem facilè poſſent falſitatis, errorisque conuinci: nos tamen ea dumtaxat perſtringemus, quę omnino poſtulauerit noſtri inſtituti ratio, & ad rem proprius accedere videbuntur. Contendunt igitur Hebræi loco Eſaiæ citato nullum verbum de Meſſiæ aduẽtu fieri, ſed totum vaticinium ſpectare ad ipſum Eſaiam, qui videlicet iubeatur adhibitis illis duobus teſtibus ad vxorem ſuam accedere, ex eoque congreſſu promittatur conceptio, partuſque infantis, qui appellandus ſit: *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari*: quoniã per eiuſmodi filium ita nominatũ prædicebat Dominus euerſionem decẽ tribuum, deprædationemque, ac vaſtitatem Samariæ, quæ ipſo adhuc infantulo, neſcienteque patrem ſuum, ac matrẽ ſuis nominibus appellare, facienda erat. Atque vt ſuam hanc expoſitionem plauſibilẽ faciant, afferunt illud Oſeę 1. cum Deus ipſi Oſeæ præcepit, vt fęminam fornicariam, hoc eſt, ſiue corpore proſtitutam, ſiue ſecta Gentilem (ſolet namque idololatria appellari in ſacris literis fornicatio) vxorem duceret, ex eaque liberos procrearet, eiſque nomina imponeret, quibus vtriuſque regni, & Iſraelis, & Iuda euerſio prædiceretur. Conſueuit enim Deus non ſolum verbis, ſed etiam factis ventura pręnuntiare, quemadmodum eidem Eſa. c. 20.

Iudæorum contradicendi libido. *Eorum ſententia circa locum citatum.* *Oſea 1.*

præcepit, vt nudus, & diſcalceatus per vrbē incederet, vt Aegypti, & Aethiopiæ vaſtitatem exprimeret: ſic enim futurum, vt Aegypti, Aethiopiæque iuuenes nudi, & diſcalceati in captiuitatē ab Aſſyriorum Rege abducerentur. Similique myſterio Ezechielem Prophetam fecit cum Sarcinis inſtar peregrini, & viatoris incedere, vt populi captiuitatem, atque in alienas terras perigrinationem portenderet. Sic igitur, inquiunt Hebræi, iubetur hoc loco Eſaias ad vxorem ſuam accedere, ex eaque filium gignere, qui nomine ſuo regni Syriæ, ac decem tribuum vaſtitatem ſignificet. Nec verò mirum videri debet, ſi Hebræi infenſiſſimi noſtræ Religionis hoſtes, ſic ſcripturarum vaticinia, quæ de noſtris rebus loquuntur, eludere conentur: illud demirari ſatis non poſſum, cur plerique etiam ex noſtris cum Iudæis conſentiant, veluti Vatablus, Iſidorius Clarius, Forerius, & quod magis miror Diuus Thom. in comment. ſuper Eſaiam: tametſi illam expoſitionem, quam inferius afferemus, non omnino reijciat.

Vatablus. Clarius. Forerius. D. Thom.

2 Sed oſtendamus iam Hebræorū ſententiam & abſurdam, & falſam omnino eſſe, & quidem eſſe admodū abſurdam ex eo fit perſpicuum, quoniam vt alia interim omittamus, Eſaiam vatem ſanctiſſimum præter modum impudētem faciunt, qui videlicet non erubuerit coram teſtibus ad vxorem accedere, illiſque ſpectantibus rem peragere, idque velint Deum Prophetæ mandaſſe, quam indignitatem præuidentes plerique Hebræorum aliquāto modeſtiores, dixerunt non fuiſſe adhibitos teſtes ad huiuſmodi Eſaiæ cum vxore congreſſum ſpectandum, ſed vt conſcribendo ab Eſaia lib. intereſſent: ſiquidem Deus præcipiebat, vt librum grandem ſumeret, & in eo pauca illa verba conſcriberet, quę paulò ante commemorauimus. Vt igitur omne effugium Hæbræis intercludamus, probemus id, quod ſecundo loco propoſuimus, falſam ſcilicet eſſe hanc eorum ſententiam, & neque cum vaticinij veritate, maieſtateq; neque cum ipſo contextu eam de Eſaiæ filio interpretationem conuenire.

3 Primum igitur in filium Eſaiæ nullo pacto quadrare poteſt nomen illud excellens, atque magnificum, quod infanti, de quo agitur, imponendum præcipitur: *Voca*, inquit, *nomen eius, Accelera, ſpolia detrahere, feſtina prædari*: cum neque Eſaiæ filius ita fuerit appellatus, neque de eius vita, aut factis vlla fiat in ſacris literis mentio, propter quæ tantum nomen illi attribui potuiſſet; quā aptè verò in Chriſtum conueniat, inferius docebimus. Deinde duo illi teſtes, qui adhibentur, Vrias ſcilicet Sacerdos, & Zacharias filius Barachiæ, non poſſunt vlla ratione ad Eſaiam ipſum, eiusve filium ſpectare, iuxta interpretationem Hebræorum. Ait nanque R. Salomon, Vriam, qui hic teſtis inducitur, fuiſſe Vriam filium Semei, qui prophetauit tempore Ioachim filij Ioſiæ, vt refertur Hierem. 26. *Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, Vrias filius Semei de Chariathiarim, & prophetauit aduerſus ciuitatem iſtam, & aduerſus terram hanc, iuxta omnia verba Hieremiæ. Et audiuit Rex Ioachim, & quæſiuit interficere eū.* Addit quoque R. Salomon, ſecundum illū teſtem, qui dicitur Zacharias filius Barachiæ, fuiſſe illum, qui in duodecim Prophetis minorib. vndecimus eſt. At ex his liquidò euincitur falſam eſſe Iudæorum expoſitionem. Etenim ſi tales fuerūt eiuſmodi teſtes, vt ſcribit R. Salomon, non potuerunt ab Eſaia adhiberi, inducique, vt conſcribendo à ſe lib. intereſſent, cum multo poſteriores ipſo Eſaia fuerint. Verum enimuero a quarto anno regni Achaz, quo tempore, vel circiter, Eſaias hoc edidit vaticinium, vſque ad Regē Ioachim, ſub quo Vrias ille fuit vaticinatus, fluxerūt anni pluſquam centum: & ab eodem quarto anno regni Achaz, vſque ad tēpus Zachariæ filij Barachiæ, ſi fuit vndecimus Prophetarum minorum, tranſierunt pluſquam ducenti anni, vt affirmant Galatin. lib. 7. Arcan. Catholicæ veritatis capite 16. Lyran. & Dion. Carth. in comm. huius loci, idque breuiter ita oſtēditur.

Nomē Accelera, &c. in filiū Eſaiæ nullo pacto quadrat.

R. Salom.

Hie. 26. 20 Cuius filius & quo tempore prophetauerit Vrias.

Quo tempore ediderit hoc vaticinium Eſa.

Galatin. Lyran. Dio. Cart.

A tempore huius vaticinij vſque ad tempus Zach. 11. prophet. minor. quot fluxerint anni.

4 Achaz regnauit ſexdecim annis, 4. Reg. 16. ex quibus deſumendi ſunt tantum duodecim, quoniam vti diximus, quarto anno regni eius, aut circiter, edidit hoc vaticinium Eſaias. Ei ſucceſſit Ezechias, qui viginti nouem annis regna-

Quot annis regnauerit Achaz.

regnauit. 4. Regum 18. poſt quem imperauit Manaſſes quinquaginta quinque annis. 4. Reg. 21. Poſt quem regnauit Amon, cuius principatus duobus tantum annis perdurauit. 4. Reg 21. Hunc excepit Ioſias, qui uno, & triginta annis regnauit. 4. Reg. 22. quem ſubſequutus eſt Ioachim, qui regnauit vndecim annis, 4 Reg. 23. Poſtea Sedechias decē annis, 4. Reg. 4. cuius tempore cępta eſt Babylonica illa ſeptuaginta annorum captiuitas vſque ad primum annum Cyri fundatoris Monarchiæ Perſarum, quo tempore iacta ſunt templi fundamenta: ſed paulo poſt tempore Cambyſis eius filij fuit intermiſſum opus vſque ad Imperium Darij Hyſtaſpis, quo imperante prophetauit Zacharias ille minorum Prophetarum vndecimus, vt fusè diſputauimus in noſtris ſuper eum Prophetam commentarijs. Si igitur ſuperiores annos in ſummam redigas, facile reperies, ſi Vrias, & Zacharias, qui hoc loco nominantur, ſunt illi, quos putat R. Salomon, non potuiſſe illos ab Eſaia pro teſtibus adhiberi, cum illos Eſaias tanto ſpatio anteiuerit, atque adeo vniuerſam R. Salomonis interpretationis fabricam facilè corruere. Nec verò poſſunt Hebræi eo confugere, vt dicant Zachariam iſtum non fuiſſe illum, qui eſt vndecimus Prophetarum minorum, ſed Zachariam filium Ioiadæ, de quo agitur 4. libro Reg. & quem nos initio commentariorum in Zachariam probauimus fuiſſe illum, de quo Chriſtus diſſerit Matthæi vigeſimotertio: quoniam is etiam Zacharias non potuit in teſtem produci ab Eſaia, cùm is Eſaiam per centum, & amplius annos pręceſſerit, quod ita intelliges. Poſt Ioas, qui eum Zachariam interfecit inter templum, & altare, regnauit Amaſias filius eius viginti nouem annis, quarto Regum 14. cui ſucceſſit Ozias, qui quinquaginta duobus annis principatum tenuit. 4. Regum 16. Poſt quem regnauit Ioathan ſexdecim annis. 3. Regum 16. cui ſucceſſit Achaz, cuius anno quarto hoc accidit vaticinium, qui anni in ſummam collecti centum, & eo amplius conficiunt.

Quot item Manaſſes, Ioſias, Ioachim, & Sedechias.

Quo tēpore cęptafuerit Babylonica illa 70. annorum captiuitas.

Zach. minorum prophetarum 11. prophetauit tempore Darij Hyſtaſpis.

Quiſnā fuerit Zach. ille occiſus inter templū, & altare Matth. 23. & quo tēpore vixerit.

Qui ex noſtris cū Iudęis conſentiunt aliò deflexere: aiunt enim Vriā, de quo hic agitur, non fuiſſe illum, qui vixit tempore Ioachim, cuius fit mentio Hierem. 26. ſed alium qui fuit tempore Regis Achaz, vt refertur 4. Regum 16. vbi ita legimus: *Perrexit Rex Achaz in occurſum Theglathphalaſar Regi Aſſyriorum in Damaſcum Cumque vidiſſet altare Damaſci, miſit Rex Achaz ad Vriam Sacerdotem exemplar eius, & ſimilitudinem iuxta omne opus eius. Extruxitq́ Vrias Sacerdos altare iuxta omnia, quæ præceperat Rex Achaz de Damaſco.* Deinde ſimiliter adijciunt Zachariam filium Bararchiæ, qui etiam teſtis inducitur, neque fuiſſe illum filium Ioiadæ tempore Regis Ioas, neque illum, qui in duodecim Prophetis minoribus vndecimus eſt; ſed alium quendam ita appellatum, qui Regis Achaz tempore floruerit. Verum hęc quoque reſponſio facillimè conuellitur: etenim quod attinet ad Vriam illum, qui vixit tempore Regis Achaz, cum is fuerit idololatra, atque in cultu idolorum Regis ipſius Achaz impijſſimi imitator vt patet ex ijs, quæ paulo ante ex 4. lib. Regum citauimus, quod vel ipſi aduerſarij non inficiantur, nullo pacto eſt credibile Eſaiam illum pro teſte adhibuiſſe, eo potiſſimum, quòd duo iſti teſtes, qui inducti ſunt ab Eſaia, appellantur fideles: *Et adhibui,* inquit, *mihi teſtes fideles, Vriam ſacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ.* Etenim huiuſmodi fidelitas, quidquid dicat D. Thomas, & alij, non ſolùm ad officij dignitatem, id eſt, ſacerdotium, ſed etiam & maxīmè ad vitæ ipſius benè inſtitutam rationem referenda eſt: alioqui quomodo vir idololatra, & acerrimus idolorum propugnator teſtis Diuinorum vaticiniorum fidelis cenſeri poteſt, quibus Diuina auctoritas confirmatur, cum ipſe pro falſorū Deorum cultu, & veneratione certaret, atque adeo veri Dei exiſtimationem minimè curaret; quin potius ad eam eleuandam, ac deprimendā teſtimonio ſuo abuteretur, vt meritò ei fides haberi ab Eſaia minimè debuiſſet? Quare nullo pacto eſt credibile Eſaiam adhibuiſſe in teſtem eiuſmodi Vriam idolorum cultorem, atque adeo veri Dei hoſtem infeſtiſſimum. Quod vero ad tertium illum Zachariam ſpectat, quem abſque vllo fundamento confingunt, eadem facili-

Catholicarū ſententia.

4. Reg. 16. 10.

Vrias qui vixit tēpore Achaz, fuit idololatra.

D. Thom.

Non potuit adhiberi in teſtem ab Eſaia.

tate reijcitur,qua aſtruitur,cum id nullo vel Scripturæ,vel probati auctoris teſtimonio comprobetur.

Reuincitur vltimò hæc de filio Eſaiæ expoſitio.

Syria,& Samaria vaſtitas quo tempore acciderit.

6 Denique ad totam hanc de Iſaiæ filio expoſitionem omnino reuincendam illud ſatis eſſe deberet, quòd de infante, de quo agitur, eo loco expreſsè dicitur illo adhuc infantulo, videlicet antequam ſciret vocare patrem,& matrem, Syriæ, & Samariæ vaſtitatem euenturam fuiſſe, vt patet ex illis verbis: *Auferetur fortitudo Damaſci, & ſpolia Samariæ.* At huiuſmodi vaſtitas non potuit contingere infantulo adhuc filio Eſaię, ſiquidem ea calamitas accidit ſexto anno Regni Ezechiæ, quo tempore neceſſe fuit filium Eſaiæ habuiſſe iam ſeptemdecim, aut octodecim annos, cum conceptus eſſet quarto anno Regni Achaz, a quo anno vſque ad ſextum Ezechiæ, qui ei ſucceſſit, fluxerunt octodecim anni: nam Achaz, vt paulò ante diximus, ſexdecim annis regnauit. Cum igitur eo tempore filius Eſaiæ iam minimum compleret octodecim annos, profectò non accidit eo infantulo ea Syrię, Samarięque calamitas, quemadmodum dixit hoc loco Eſaias, atque adeo nullo modo ad eum poteſt vaticinium referri, quantumcunque ad libitum duo illi teſtes ſiue ab Hebræis, ſiue à noſtris confinganiur. Omitto etiam illud, quòd ſine fundamento vxorem Eſaiæ Prophetiſſam faciunt: ſiquidem illa verba: *Et acceſſi ad Prophetiſſam,* ſic accipiunt, vt Eſaias ad vxorem ſuam acceſſiſſe dicatur.

Statuitur ſermonẽ eſſe ad literã de Chriſto.

D. Irenaus. Euſeb. Cæſ. D. Epiph. Tertullian. D. Chryſ. D. Ambr. Pſal. 118. D. Hieron. Proclus. Cyril. Alex. D. Gregor. Naz.

7 Illud igitur pro certo ſtatuendum hoc loco Eſaiæ ſermonem eſſe ad literam de Chriſto, deque eius conceptu, & ortu ex Virgine, abſque vlla vel minima eius integritatis iactura. Ita docent Diuus Iren. lib.3. contra Hæreſes cap.18. Euſeb. Cæſar. libro 7. demonſtr. Euang. in ſecundo teſtimonio ex Eſaia, Diuus Epiphan. libro 3. contra Hæreſes hereſi 78. contra Antidicomarianitas,& hæreſi 79. contra Collyridianos, Tertullian. multis in locis tractans verba illa: *Antequam ſciat puer vocare patrem & matrem, auferetur fortitudo Damaſci, & ſpolia Samariæ,* veluti lib. aduerſus Iudæos cap.9. & lib. de reſurrectione carnis cap.20. & lib.3. contra Marcionem cap.12.& 13. & lib.5. cap.18. D. Chryſoſtom. hom.1. in cap.1. Ioan.& hom.5. in 1. cap. Matthæi, Diuus Ambroſius in Pſal.118. ad illa verba: *Exultaui in verbis tuis.* D. Hieronym. Proclus, Cyrillus Alexand. in comment. ſuper Eſaiam. Diuus Greg. Nazianz. in ſanctum Paſcha: & eſt communis Patrum, Doctorumq; ſententia. Confirmaturque efficaci ratione, quoniam nulli alteri, præterquã Meſſiæ, poteſt nomen illud attribui, quod infanti imponi præcipitur: *Voca,* inquit, *nomen eius, Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari.* Cuius argumentis vis magis apparet ex tranſlatione Septuag. interpretũ, qui pro eo, quod nos habemus: *Antequam ſciat puer vocare patrem & matrem, auferetur fortitudo Damaſci, & ſpolia Samariæ:* ita traſtulerunt: *Antequam ſciat puer vocare patrem, & matrem, accipiet fortitudinem Damaſci, & ſpolia Samariæ.* Ex qua tranſlatione licet colligere verbum illud: *Auferetur,* quod ex Hebræo traſtulit D. Hieron. ad ipſummet infantem pertinere, vt ſit ſenſus: Antequam ſciat puer vocare patrem,& matrem, auferetur, nimirum ab eodem infante, fortitudo Damaſci,& ſpolia Samariæ. At quis alius vnquam infans præter Meſſiam, dum adhuc neſciret patrem, ac matrem ſuis nominibus appellare, hoc eſt, dum infans eſſet, accepit, aut accipere potuit fortitudinẽ Damaſci, & ſpolia Samariæ? Sanè nunquam alium poterũt Iudæi oſtendere niſi vnũ Meſſiam, quem in ipſa infantia Damaſcum, Samariamq; ſpoliaſſe inferius demonſtrabimus.

Nomen illud Accelera &c. nulli pterquam Meſſię attribui poteſt.

Septuag.

8 Hoc igitur conſtituto, ſermonem eſſe de Meſſia aggrediemur iam explicare puriſſimum conceptum, partumque ſanctiſſimæ Deiparæ. Aduerte igitur pro eo quod nos habemus: *Adhibui mihi teſtes fideles,* Septuag. tranſtuliſſe: *Teſtes mihi fac fideles,* vt nõ Eſaias, ſed Deus ipſe loquatur: *Dixit,* inquit, *Dominus ad me: Teſtes mihi fac fideles, Vriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ:* itaque teſtes iſtos non Eſaiæ, ſed Domino ipſi adhiberi: eodemque ſenſu accipiendam eſſe vulgatam editionem, vt nimirum verba illa: *Adhibui mihi teſtes fideles,* non Eſaiæ, ſed Dei ipſius verba ſint, qui eiuſmodi teſtes ſibi adhibuerit.

Septuag.

Sed

Qui nam eiuſmodi teſtes fuerint. Prima ſententia Cyrilli Alex.

Sed etiam hinc oritur grauiſſima controuerſia, quinam eiuſmodi teſtes fuerint? Prima expoſitio eſt Cyrilli Alex. in comment. ſuper Iſa. aientis, quo tempore ab Iſaia hoc editũ fuit vaticiniũ, fuiſſe quendam Vriam Prophetam, & Zachariam legis doctorem. Verũ miſſtagogycè poni hoc loco Vriam ꝓ omnibus Prophetis, & Zachariam pro omnibus legis Doctoribus: ſenſumq; eſſe vniuerſos Prophetas, totamque legem veterem myſteria legis gratię, & ea omnia, quæ ad Regem Meſſiam pertinent, confirmaſſe, quippe cum Meſſias fuerit totius legis, & Prophetarum omnium finis: eodemque myſterio in transfiguratione Domini Moyſem, & Eliam apparuiſſe cum illo colloquentes de exceſſu, quem completurus erat in Hieruſalem: per Moyſem namque legem, per Eliam verò Sacerdotium, ſiue Prophetiam eſſe accipiendam, quòd lex nimirum, & Prophetiæ omnes ad Chriſtum ſpectarent. Atque hæc quidem Cyrillus, qui tamen ſi exiſtimat, cum Iſaias hoc edebat vaticinium, vixiſſe aliquẽ Zachariam, qui Propheta fuerit, non rectè videtur ſentire, cum nullum ſimilem Zachariam eo tempore extitiſſe legamus in ſacris literis. Etenim Zacharias filius Ioiadæ, qui floruit tempore Regis Ioaz, præceſſit ipſum Iſaiã multo tempore, & Zacharias vndecimus Prophetarum minorum fuit poſterior Iſaia pluſquam ducentis annis: ſiquem verò alium Zachariam ipſe confingit, neceſſe habuit id, vel ex ſacris literis, vel ex veterum annalibus confirmare. Vriam quidem rectè dicit tempore Iſaiæ extitiſſe; ſed eum nos ſuperiùs idololatram fuiſſe oſtendimus, atque adeo non potuiſſe fidelem teſtem appellari, nec idoneum, qui ad Diuina vaticinia atteſtanda adhiberetur. Illud præterea, quod Cyrillus adiungit, nomine duorum illorum teſtium omnes Prophetas, vniuerſamque legem intelligi, quod etiam affirmat Euſebius loco citato, myſticum planè eſt: cum enim duo illi teſtes ſuis proprijs nominibus appellentur, haud dubiè duos aliquos viros, ita nominatos debemus accipere, qui teſtes eius vaticinij adhibeantur.

Cyrilli ſententia refellitur.

9 Secunda eſt D. Hieronymi per *Vriam* accipientis Vriam illum, qui vixit tempore Regis Achaz, cui Rex præcepit, vt altare iuxta altaris Damaſci ſimilitudinem Hieroſolymis extrueret; per Zachariam verò quendam Zachariam: *De quo,* inquit, *dierum narrat liber, quod Ezechias filius Achaz quæſierit Dominum in diebus Zachariæ eruditi in timore Dei.* In qua quidem expoſitione illud maximè diſplicet, quòd affirmet Vriam eſſe illum, qui vixit tempore Regis Achaz, cultorq; fuit idolorum: imperare enim mihi non poſſum, vt credam virum idololatram in teſtem tam præclari vaticinij adductum fuiſſe, vt ſuperiùs fuſiùs diximus.

Secunda D. Hieron.

Tertia eſt aliorum, qui ad nominum etymologiam recurrunt, vt videlicet hoc loco Vrias, & Zacharias non pro aliquibus certis hominibus ponantur, ſed ſecũdum nominum etymologiam, qua Vrias idem eſt, atque illuſtratus à Domino, & Zacharias idem, quod memor Domini: ſignificentq; omnes Prophetas, Doctoreſque, qui à Domino illuſtrantur, ſacramque Scripturam memoria retinent, & aſſiduè meditantur, fore venturis temporibus veritatis huius vaticinij teſtes locupletiſſimos, cũ viderent ſuo tempore impletum, quod Iſaias tanto ante prædixerat: quam expoſitionem affert quoque Euſeb. lib. 7. Demonſtr. Euangel. nec ab ea multum abhorret D. Hieron. Etenim poſtquam illam de Vria, & Zacharia paulò ante commemoratam expoſitionem attuliſſet, ſubiunxit: *Vrias interpretatur lux Domini, Zacharias memoria Domini, & Barachias benedictio Domini: quibus teſtibus Chriſti natiuitas comprobatur.* Sed mihi ſanè, vt ingenuè fatear, hæc interpretãdi ratio, quæ nominum etymologijs nititur in exponendis potiſſimũ Prophetarum vaticinijs, ſemper parum firma viſa eſt, niſi, vt interdum accidit, manifeſtè ex ipſo contextu eliciatur. 10

Tertia aliorum.

Euſeb.

D. Hieron.

Quare his omnibus reiectis ſententijs arbitramur per *Vriam* hoc loco accipiendum eſſe illum Vriam filium Semei, qui vixit tempore Regis Ioachim filij Ioſiæ, cuius fit mentio Hierem. 26. eum enim Prophetam fuiſſe perſpicuũ eſt ex eo loco Hieremiæ, vbi dicitur aduerſus ciuitatem Hieroſolymam, & aduer- 11

Sententia authoris.

uer-

uerſus terram Palæſtinæ prophetaſſe, iuxta omnia verba Hieremiæ: per *Zachariam* verò *filium Barachiæ* illum intelligendũ, qui vndecimus eſt Prophetarum minorum. At inquies: Quomodo duo iſti viri potuerunt adduci teſtes ab Iſaia, cũ à quarto anno regni Achaz, quo anno Iſaias, vt ſupra diximus, hoc edebat vaticinium, vſque ad Vriam filium Semei, pluſquam centum anni, & vſque ad Zachariam vndecimum Prophetarum minorum, pluſquam ducenti anni tranſierint? Reſpondemus duos iſtos teſtes non adduci ab Iſaia, ſed ab ipſo Deo, vt ſuperiùs oſtendimus: & ſicut acceſſus ad Prophetiſſam non fuit corporalis, ſed ſpiritualis, vt patebit ex ſequentibus; ita quoque adductionem teſtium non corporalem, ſed ſpirituale eſſe, non quòd non eſſent futuri veri teſtes duo illi, qui hoc loco nominantur: ſed quoniam eorum exhibitio, cũ hæc Iſaias ſcribebat, non re ipſa, ſed ſpiritu tantum, & promiſſione fiebat, futurum enim erat, vt Zacharias poſt captiuitatem Babylonicã illuſtriſſima ederet de Rege Meſſia vaticinia, quibus eius aduentum in manſuetudine explicaret, cum diceret, cap. 9 *Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Hieruſalem: ecce Rex tuus venit tibi iuſtus ſaluator, & ipſe pauper:* ſed qui tamen in ea paupertate opima ſpolia gentibus detraheret, vt habes ab eodem magnificis verbis illo ipſo capite prænuntiatum. Futurum quoque erat, vt Vriæ illius, cuius fit mẽtio Hierem. 26. vaticinium de euerſione vrbis, ac templi, & poſtrema hac captiuitate, quam modo Hebræi patiuntur, tãdem impleretur, idque pro ſupplicio infligeretur populo Hebręo, quòd eũdem Meſſiam actum in crucem per ſummam impietatem occidiſſet. Quibus duobus vaticinijs futuro tẽpore adimplendis præſens Iſaiæ vaticinium de Meſſiæ conceptu, atque ortu ex Virgine confirmabatur: atque adeò meritò iam tunc duo illi Prophetæ Vrias, & Zacharias, tanquam locupletiſſimi teſtes promittebãtur, qui futuris deinceps tẽporibus rem eandem Iſaiæ promiſſam ſuorum vaticiniorum impletione teſtarentur. Hanc expoſitionem affert Lyran. in commẽt. huius loci, Galatin. lib. 7. Arcan. catholicæ veritatis, cap. 16. imò & Ionathas Paraphr. Chald. cum in ſuo Targo ita tranſtulit: *Conteſtare coram me teſtibus fidelibus maledictiones, quas dixi, vt inducerẽ in diebus Vriæ Sacerdotis, Ecce venerunt: & etiam omnes conſolationes, quas dixi in Prophetia Zachariæ filij Barachiæ, ego adducturus ſum:* vbi cernis Paraphraſtem Chaldaicum per *Vriam* Sacerdotem, illum eundem intelligere, qui Hierem. 26. dicitur vaſtitatem vrbis, populiq; captiuitatem prædixiſſe, quam nomine *maledictionis* Chaldaicus explicauit: per *Zachariam* verò intellexiſſe Zachariam vndecimum Prophetarum minorum, qui lætiſſima ſcripſit de Meſſiæ aduentu, & victorijs vaticinia, quæ Paraphraſtes *Conſolationes* appellat.

Adductio teſtium nõ corporalis, ſed ſpiritualis.

Zach. 9. 9.

Lyran.

Galatin.

Paraphr.

12 Cum igitur liquidò conſtet duos illos teſtes, qui adducuntur, nondum eo tempore natos fuiſſe, perſpicuum relinquitur, eos non fuiſſe eo tempore adductos, quo hæc ab Iſaia ſcribebantur, ſed adducendos ab ipſo Deo ſuo tempore promitti: atque adeò neque Prophetiſſam, quę concepit, & peperit, illo quoque tẽpore extitiſſe: ſed promitti multo poſt tempore futuram, concepturamq; infantem illum, de quo in eo vaticinio diſſeritur: & quod eſt conſequens, nec vxorem Iſaię fuiſſe illã Prophetiſſam: ſed ſanctiſſimam Virginem ex Spiritu Sancto concepturam, parituramque eiuſmodi infantem.

Prophetiſſa, quæ concepit, & peperit nõ fuit vxor Iſaiæ, ſed B. Virgo.

Pro cuius rei illuſtriore cognitione ſciẽdum eſt, verba illa: *Acceſſi ad Prophetiſſam*, variè exponi: & quidem D. Hier. ait per Prophetiſſam hoc loco Spiritũ ſanctum eſſe accipiendum, qui ſermone Hebraico vocatur Ruach רוח genere fœminino, ad quem Spiritum ſanctũ Iſaias acceſſit diſponendo nimirum ſe, vt ab Spiritu ſancto prophetiæ ſpiritu illuſtraretur, iuxta illud Pſal. 33. *Accedite ad Dominum, & illuminamini*. Verùm non explicat Hierony. ſed nec aptè explicare põſt, quomodo Spiritus ſanctus Chriſtum cõceperit, & pepererit: quod neceſſe tamen fuit oſtendere, ſiquidem de Prophetiſſa illa dicitur: *Et concepit, et peperit filium*. Quare hæc Hieronymi interpretatio (venia dicam ſapientiſſimi Patris) videtur omnino improbabilis, niſi, *Concepit, & peperit*, pro facere, concipere,

D. Hieron.

Pſal. 33. 6.

pere,

pere, & parere accipiat, quod alienum tamen eſt à contextu, vbi ipſamet Propheriſſa poſt eũ acceſſum, cuius fit mẽtio, dicitur concepiſſe, & peperiſſe filium. Omitto illud, quod inſolens omnino eſt, Spiritum ſanctũ appellari Prophetiſſam. Hac igitur prætermiſſa ſententia, poſitoq; ex communi Patrũ doctrina, quos ſuperius retulimus, & paulo poſt etiam citabimus, hanc Prophetiſſam eſſe beatiſſimam Virginem, dupliciter poteſt verè, ac propriè hic locus intelligi: vno modo, vt verbum illud, *Acceſſi*, ad ipſum Eſaiam referatur, qui dicatur acceſſiſſe ad B. Virginẽ per ſpiritualem quendam acceſſum, diuinã ſcilicet reuelationem, & ſublimẽ quandam tantæ fœminæ contemplationem, & per ſpiritum interfuiſſe conceptui eius, ac partui multo poſt tempore ex Spiritus ſancti virtute obumbratione futuri. *Acceſſi*, inquit, *ad Prophetiſſam*, mente ſcilicet, ac ſpiritu eam contemplatus, vidiq; per ſpiritum, ac reuelationem Virginem quandam concepiſſe, peperiſſeq; filium abſque vllo integritatis ſuæ præiudicio, qui infantulus, dũ adhuc loqui neſciret, neque patrem, aut matrem ſuis nominibus appellare, iam tunc Damaſci, ac Samariæ ſpolia detrahebat. Ita hunc locum intellexere Dionyſius Cartuſ. Hugo Card. & alij: videtur accedere D. Epiph. lib. 3. contra Hæreſes, cap. contra Collyridianos. Altero, vt verbum, *Acceſſi*, non ad Eſaiam, ſed ad Spiritum ſanctum pertineat, quę expoſitio & germanior eſt, & communior, ac reliquis omnibus præferenda. Germanior quidem, quoniam cum verba præcedentia, *Adhibui mihi teſtes* Dei ipſius ſint, vt ſuperius ex Septuaginta interpretum tranſlatione probauimus, ex quibus oſtendimus, illud, *Mihi*, ad Deũ ipſum ſpectare; conſequens quoque eſt, vt verba ſequentia, *Et acceſſit ad Prophetiſſam*, quæ continuata ſerie ponuntur, ad ipſum quoque Deum pertineant, atque adeo Deus ipſe ſit, qui toto hoc vaticinio in perſona ſua loquatur. Quod verò ſit communior, inde apparet, quòd eam plerique omnes Patres communi conſenſu afferunt, veluti Euſeb. Cæſar. lib. 7. Demonſtrationis Euangelicæ in ſecundo teſtimonio ex Eſaia. *Cum quo*, inquit, *orir etur, vnde nam eſſet conceptura, quæ virum experta nõ eſſet? Ipſum hoc, de quo quæritur, nunc oraculum docet: Et acceſſi, inquit, ad Prophetiſſam, & in vtero accepit, & peperit filium. Eſt autẽ intelligendum de Spiritu ſancto, à quo afflatus Propheta diuinabat: ipſe enim Spiritus ſanctus ſe acceſſiſſe ad Prophetiſſam fatetur, quod quidem ipſum planè completum eſt in Chriſti ortu, quo tempore miſſus eſt Angelus Gabriel ad Virginem, dixitq; ei: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi*. Et Cyril. Alexand. lib. 1. in Eſaiam cap. 8. *Quod*, inquit, *nõ ex ſanguine & carne, neque ex voluntate viri Chriſti natiuitas ſecundum carnem peracta fuerit, ſed inſolita, & vltra leges humanæ naturæ extiterit, Deus Prophetæ reuelauit. Etenim ipſe, inquit, qui dicit, Cape tibi librum nouum magnum; acceſſit ad Prophetiſſam: illud enim ſanctiſſimũ corpus ex Spiritu ſancto è ſupernis verbo formatum eſſe, cui dubiũ eſſe poterit? Quocirca Spiritus ſancti virtus, ac vis, per quam illud corpus in ſanctiſſima Virgine formatum eſt, hoc congreſſus habitu, ac figura obliquè ſignificatur*. Quod denique, vt cæteros omittam, habet Procopius in Eſaiã. *Ait*, inquit, *Dominus, quod ipſe ſuperueniet Prophetiſſæ, et ſic vocat Prophetiſſam matrem Chriſti, quod Spiritus ſancti particeps ſit futura, iuxta illud Luc. 1. Spiritus ſanctus ſuperueniet in te*. Cum igitur de communi Patrum ſententia illa ſit huius loci vera, germanaq; interpretatio, Spiritum ſanctum acceſſiſſe ad Virginem, ex eoq; acceſſu illam concepiſſe, peperiſſeq; infantem: planum efficitur, ex hoc vaticinio perſpicuè probari intemeratam virginitatem ſanctiſſimæ Deiparæ, quippe quæ non ex viri congreſſu, ſed ex puriſſimo, & ſanctiſſimo Spiritus ſancti in eam ſuperuenientis, & obumbrantis acceſſu conceperit: idem enim eſt acceſſiſſe Deum ad Prophetiſſam, atque Spiritum ſanctum in Virginem ſuperueniſſe, & virtutem Altiſſimi ei obumbraſſe, vt Angelus Gabriel, cum dixit: *Spiritus ſanctus ſuperueniet in te*: ad hunc ipſum locum Eſaiæ reſpexiſſe videatur. Porrò Virginem optimo iure appellatã fuiſſe Prophetiſſam ex eo apparet, ꝙ in ſuo illo cantico præclariſſimum edidit vaticinium, cum dixit; *Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes*

Dupliciter explicatur illud, Acceſſi.

Acceſſus pro reuelatione.

Dionyſius Cartuſianus.

Hugo Card.

D. Epiphanius.

Expoſitio germanior, & præferenda.

Euſeb. Cæſar.

Luc. 5. 35.

Cyril. Alex.

Spiritus ſancti deſcẽſus in Virginẽ.

Procopius.

Beata Virgo verè Prophetiſſa.

nes

nes generationes: quod cumulatiſſime impletum cernimus. Ita docent Cyril. Alex. & D.Baſil. in hunc locum Eſaiæ, D. Epiphan. hęreſi 78. Euſeb. Cæſar. Greg. Nazian. & alij, quos ſuperiori ſectione citauimus. Quin & D. Ioan. Damaſc. oratione 2. de B. Mariæ dormitione librum ipſum nouum, quem Propheta iubetur accipere, ad virginitatem Deiparę pertinere arbitratur. *Vbi*, inquit, *nouus liber, quo inenarrabili modo Deus Verbum citra omnem manus operam inſcriptus eſt?* Atque hæc de vera, ac germana huius vaticinij expoſitione vniuerſe dicta ſint: nunc vt eadē illuſtriora reddantur, erit operæ pretium nonnulla, quæ maiorem lucē deſiderāt, magis explanare.

Cyril. Alex. D. Baſil. D. Epiphanius. Euſeb. Cæſar. Greg Naz. D. Ioannes Damaſc. Eadem liber nouus.

Cur librum grandem ſumere iubeatur Eſaias, vt in eo pauca quædam verba conſcribat.

SECTIO XVIII.

1 IN ſuperiori vaticinio, in primis myſterij pleniſſimū eſt illud, quod Dominus præcepit Eſaiæ: *Sume tibi librum grandē, & ſcribe in eo ſtylo hominis: Velociter ſpolia detrahe, cito prædare:* quid enim cauſæ fuit, cur librum grandem iuberetur accipere ad tam pauca verba conſcribenda? Quocirca vt res fiat illuſtrior, explicare primum oportet cōtextum. Igitur Septuaginta tranſtulerunt: *Et dixit Dominus ad me. Sume tibi τόμον καινὸν μέγαν*, ideſt, *tomum*, ſeu *librum nouum magnum, & ſcribe in eo ſtylo hominis, vt velociter deprædationem faciat ſpoliorum.* Adeſt enim: pro libro Hebraicè gilaion, quod nomē volumen ſignificat à radice galal, ideſt, voluere, inuoluere, circumire, quod ſolerent veteres membranas, in quibus ſcribebant, complicare. Alij tamen volunt deduci potius à radice gala, quæ inter alia ſignificat diſcooperire, & reuelare: ita enim plerique apud Pagninū in ſuo Hebraico dictionario deducunt; tum verò ſignificat librum, qui deberet omnibus ad legendum publicè proponi, vt in eo, quæ abſcondita, & incognita eſſent, reuelarentur, eumq; librū fuiſſe huiuſmodi videtur ſenſiſſe Paraphraſt. Chald. cum tranſtulit, *Sume tibi tabulam grandem*, deducens ſcilicet idem nomen à radice gala. Itaque ſignificari librum aliquem explicatum, & publicè propoſitum inſtar tabulæ, quod videlicet in eo paterent omnibus, quæ inſcripta erant, & manifeſta, perſpicuaq; eſſent vniuerſis, eam enim vim habet vox gilaion, ſi ab ea radice deducatur: vnde in numero multitudinis *ſpecula* ſignificat proper claritatem, & manifeſtam notitiam. Verum ſiue ab vna radice, ſiue ab altera ducatur, probabilius videtur huiuſmodi librum debuiſſe proponi omnibus euolutum, & explicatum. Septuaginta trāſtulerunt *τόμον καινὸν μέγαν*, id eſt, *tomum nouum grandem:* licet autem *tomus* ex vi verbi ſignificet partē libri, quam ſectionē appellamus; tamen hoc hoc loco pro integro libro, & volumine vſurpatur: itaque liber hic fuit non ſolum magnus, ſed etiā nouus, vt addidere Septuaginta. D. Hieron. per librū iſtum intelligit hoc ipſum volumen Eſaiæ, quod in Biblijs circunfertur: *Dixit*, inquit, *Dominus ad Prophetam, vt nequaquam in populos proferat noua natiuitatis arcanum, ſed ſcribat eam in iſto grandi volumine, quod modò legimus.* Cæterū probabilius videtur non hoc volumen Eſaiæ, in quo omnia eius vaticinia continentur, nomine huius libri accipiendū eſſe, ſed peculiarem quendam librum, in quo illa tantū verba cōſcriberet, quę reliquis vaticinijs poſtea adiungereret.

Septuag. Explicatur Eſaiæ contextus. Sanctus Pagninus. Paraphr. Septuag. D. Hier. Nomine libri quod volumen accipiendum.

Secundò. Expoſitionem deſiderat illud, quod ſequitur: *Et ſcribe in eo ſtylo hominis.* D. Hieron. ſtylum hominis interpretatur, ſtylum, quo homines ſcribere conſueuerunt: *Præcipit*, inquit, *Dominus Prophetæ, vt humanis verbis, & ſtylo, quo homines ſcribere conſueuerunt, Dei ſacramenta comprehendat.* Id quod magis explicauit Lyran. præcipi nimirum Prophetæ, vt ea verba ſtylo hominis cō ſcribat, ideſt, clarè, & planè, vt ea quilibet homo etiam parum doctus poſſit legere, & intelligere: cui concinit Paraphraſt. Chald. cum tranſtulit: *Sume tibi tabulam grandem, & ſcribe in ea ſcripturam claram.* Itaque illud Prophetæ præcipitur, vt verba illa dictionibus claris, notiſq; characteribus, & vocibus, & vt quidam arbitrantur, literis etiam maiuſculis 2

D. Hier. Stylus hominis, quid hic. Lyran. Paraphr.

ſculis

ſculis in tabula illa grandi, ſeu volumine conſcriberet, vt & facilè, & à longè ab omnibus etiam imperitis legi, & intelligi poſſent.

3 Tertiò. Quidnam in eo libro grandi ſcribendum eſſet ab Eſaia, mox verbis ſequentibus explicatur: *Scribe*, inquit, *in eo ſtylo hominis, Velociter ſpolia detrahe, cito prædare*. Hebraicè eſt, בז, למהר שלל חש, hoc eſt, ſi verbum verbo reddas: *Ad feſtinandum ſpolium accelerauit prædã*. Non deſunt autem, qui arbitrentur in volumine iſto ſola illa duo vltima verba monſyllaba, חש בז, id eſt, *Accelerauit prædam*, conſcribenda fuiſſe: itaque transferunt: *Scribe ſuper ipſum ſtylo hominis de accelerãda ſpoliatione: Accelerauit prædam*, ſeu *feſtinat direptio*, vt videlicet verba illa præcedentia, *Ad feſtinandum ſpolium*, ſeu vt nos habemus, *Velociter ſpolia detrahe*, non ſcribenda fuerint in libro, ſed contineant tantum materiam, & argumentum ſcriptum, de quo agũt duo poſtrema verba, quæ erant conſcribenda. Cæterùm noſtra editio vulgata magis ſonat omnia illa verba fuiſſe cõſcribenda, *Velociter ſpolia detrahe, cito prædare*: poteſtq; confirmari ex eo, quod ſtatim de naſcituri infantis nomine dicitur: *Voca nomen eius, Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari*: ex quibus videtur non obſcurè colligi in libro illo grandi conſcribendum mandari nomen naſcituri infantis, quod integra illa ſententia explicatur, vt liber nihil aliud contineret, quàm infantis nomen. Cũ igitur eiuſmodi nomen ſit totum illud, *Accelera, ſpolia detrahe, feſtina prædari*: veriſimile eſt, integrã in libro fuiſſe conſcriptã: idq; videtur etiã Ionathas in ſua paraphraſi intellexiſſe, cum ita tranſtulit: *Scribe in tabula ſcripturam clarã, Feſtina ad prædandũ prædã, & auferendũ ſpolium*.

Quidnam ſcribendum ab Eſaia in volumine.

Paraphra.

4 His ita explicatis, ſit prima obſeruatio, mandari Eſaiæ, vt ſumat librũ grandem, in eoq; pauca illa verba conſcribat, imò iuxta aliquorum ſententiam, duas tantum voces monoſyllabas, vti diximus: quoniã in illis paucis verbis quaſi per compendium magna continebantur myſteria, quę poſtea explicatius toto illo libro, ac volumine tradenda erant, atque adeo neceſſe fuit, vt liber, volumenq; magnum eſſet, quod poſſet omnia illa aptè complecti. Quid namque breuius, & conciſius, quàm illud, quod in libro ſcribi iubetur, *Velociter ſpolia detrahe, cito prædare*? At ſi idem expliсetur, & pro dignitate tradatur, nihil fuſius, nihil vberius fingi poteſt: ſiquidẽ paucis illis verbis Meſſiæ Regis aduentus, bella, victoriæ, triumphi, totiusq; eius principatus, & imperij fęlicitas, ac per orbẽ vniuerſum propagatio continetur. Hoc eodem ſenſu Eſaias c. 10. legem nouam abbreuiationem appellauit, quoniam per compendium quidẽ paucis verbis traditur: ſed eius tamen explicatio infinitos libros, ac volumina requirit: *Conſummationem*, inquit, *& abbreuiationem Dominus Deus exercituũ faciet in medio omnis terræ*, ſeu vt habent Septuaginta. *Verbum abbreuiatum Dominator Dominus exercituum faciet in orbe terræ vniuerſo*. Nam quòd eo loco per *conſummationem, & abbreuiationem*, ſeu *verbum abbreuiatum* lex noua intelligenda ſit, quę paucis verbis, & præceptis complectitur vniuerſa, quæ in lege veteri ſub multiplici figurarum, cæremoniarum, ſacrificiorum, præceptorumq; multitudine tradebantur, atque ſit quoddã veluti legis veteris compendium, docet D. Hieron. in cõment. ſuper Eſaiam: *Abbreuiatus*, inquit, *& perfectus ſermo Euangelicus eſt, qui pro cunctis lacinioſa legis cæremonijs dedit præceptum grauiſſimum, & breuiſſimum dilectionis, & fidei: vnde Dominus in Euangelio Matth. 22. ait: In his duobus mandatis vniuerſa lex pendet, & Prophetæ*. Quod Hieron. videtur accepiſſe à Tertull. lib. 4. aduerſus Marcion. vbi eundẽ locum expendens ſic ait: *Deciſum ſermonẽ faciet Dominus, vel verbũ abbreuiatũ, id eſt, Euangelium, & legis lacinioſis oneribus expeditũ*. Id quod egregiè exponit D. Tho. in c. 9. Epiſt. ad Rom. vbi is locus Eſaiæ citatur à Paulo: docet namque verbũ Euangelij eſſe abbreuiãs verba legis, quia omnia legalia ſacrificia vno Euchariſtię ſacrificio cõprehendit, omniaq; præcepta moralia in duobus pręceptis charitatis includit, iuxta illud Mat. 22. *In his duobus mãdatis vniuerſa lex pendet, & Prophetæ*. Addit verò D. Thom. poſſe quoque per *verbum abbreuiatum* Verbum in aſſumpta humanitate intelligi.

Eſa. 10. 23.

Lex noua abbreuiatio & conſummatio cur appelletur ab Eſaia.

Septuag.

Lex noua veteris compendium.

Matth. 22. 40.

Tertull.

D. Thom.

Legalia ſacrificia comprehẽdit euchariſtia.

Ex

5 Ex ſuperioribus igitur manifeſtũ relinquitur optimo iure præcipi Iſa. vt ſumat librum grandem ad pauca illa verba conſcribenda: quoniam ea myſteria, quæ per compendium in illis verbis tradebantur, erant poſtea fuſiùs explicanda in nouo inſtrumento, quod in illo grandi volumine adumbratũ fuiſſe docent multi Patres. Quamuis enim volumen illud magnum eſſet, ſi cum paucis illis verbis conferretur: tamen breue admodum, exiguumque cenſeri debet, ſi ad myſteria ipſa referatur; quæ tanta ſunt, vt ſi explicatè tradi debeat, non vnum tantum, ſed infinita volumina requirant, atque adeo licet liber ille grandis nouum teſtamentum expreſſerit, adhuc tamen lex noua compẽdium appellari poteſt nõ ſolùm comparatione legis veteris, ſed etiã ratione eorundem myſteriorum, quæ proponit, quæ multò adhuc longius, maiuſque volumen deſiderant ob eorum magnitudinem, & maieſtatem. Quis enim, vel incarnationis Diuini Verbi præſtantiam, vel Euchariſtię ſublimitatem, vel Diuinæ gratiæ ſplendorem poſſit pro dignitate etiam longiſſima oratione complecti? Quæ porro vis dicendi poterit vnquam ad Eccleſiæ breuiſſimo tempore amplitudinem, amplificationem fidei, Gentiumque conuerſionem explicandam pertingere? Et tamen hæc omnia pauciſſimis, iiſq; ſimpliciſſimis verbis in noui inſtrumenti volumine traduntur. Iam verò ſi de ipſa Euangelica doctrina diſſeramus, nihil ſanè in ſpeciẽ ſimplicius, nihil breuius traditur: ſi verò prematur, atque explicetur, nihil grauius, nihil grandius dici, aut excogitari poteſt. Quod quia Ethnici, & inſipientes non intelligunt, ſumunt ex ſimplicitate, qua myſteria fidei traduntur, occaſionem illa contemnendi, id quod in baptiſmo præcipuè expendit Tertul. lib. de baptiſmo aduerſus Quintillam fœminam. *Nihil adeo eſt*, inquit, *quod obduret mentes hominum, quàm ſimplicitas Diuinorum operum, quæ in actu videntur, et magnificẽtia, quæ in effectu repromittitur, vt hic quoque, quoniam tanta ſimplicitate ſine pompa, ſine apparatu nouo aliquo, denique ſine ſumptu homo in aquam demiſſus, & inter pauca verba tinctus, non multò, vel nihilo mundior reſurgit, eo incredibilis exiſtimetur conſecutio æternitatis. Pro miſera incredulitas, quæ denegas Deo proprietates ſuas ſimplicitatem, & poteſtatem. Quid ergo? nonne mirandum, & lauacro dilui mortem? atqui eo magis credendum, ſi quia mirandum eſt, idcirco non creditur. Qualia enim docet eſſe opera Diuina, niſi ſuper omnem admirationem? Nos quoque ipſi miramur, ſed quia credimus. Cæterùm incredulitas miratur, non credit: miratur enim ſimplicia quaſi vana, magnifica quaſi impoſſibilia*. Hæc Tertull.

Myſteriorũ legis nouæ magnitudo et maieſtas.

Doctrina Euangelica in ſpeciem ſimplex cũ ſit grauis, & grandis. Tertull.

Secunda obſeruatio ſit circa verbum illud, *nouum*, quod Septuag. addiderũt: *Sume*, inquiunt, *tomum nouum magnum*. Meritò quidem nouus liber ſumi præcipitur, cum in eo noua quędam, & admiranda conſcribenda eſſent, tum, vt rerum nouitati nouitas quoque libri reſponderet; tum, vt ex libri nouitate intelligerent Hebræi veterem legem abolendam, nouamque aliam multò nobiliorem, perfectioremque ſanciẽdam, de qua nouitate multa ſunt in Prophetis vaticinia. Primum enim eam Dominus pollicetur per Iſa. cap. 43. quo teſtimonio ad idem confirmãdum vtitur Tertull. lib. 4. contra Marc. cap. 1. *Ne memineritis priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce ego facio noua, et nũc orientur, vtiq; cognoſcetis ea: ponam in deſerto viam, & in inuio flumina: Glorificabit me beſtia agri, dracones, & ſtruthiones: quia dedi in deſerto aquas, flumina in inuio, vt darem potum populo meo, electo meo. Populum iſtum formaui mihi, laudem meam narrabit*. Quo loco eſt ſermo ad literam de myſterijs legis gratiæ, quæ noua appellantur, & de conuerſione Gentium, quę tanquam vna ex præcipuis iſtis nouitatibus commemoratur: admirandum enim fuit, & nouum poni in deſerto viam, & flumina in inuio, hoc eſt, in Gentilitate Euangelicæ doctrinæ fluenta, laudariq; Deum à barbaris, efferatiſque gẽtibus, quæ idcirco beſtijs agri, draconibus, & ſtruthionibus comparantur, quemadmodum exponit D. Hieron. *Nequaquã*, inquit, *memineritis veterum, quoniam in Euangelio multò ſum maiora facturus, quorum comparatione præterita ſileri debeant: neque enim vnus fluuius, ſiue fons erumpet de petra, ſed multa flumina, quæ non corpora,*

6

Nouus liber cur ab Iſaia ſumi præcipiatur.

Iſa. 43. 18.

Tertull.

Myſteria legis gratiæ, noua.

D. Hieron.

ra, vt prius, ſed animas ſitientes reficiant, & impleatur illud, quod ſupra legimus, cap. 12. Bibetis aquas de fontibus ſaluatoris tunc, quod nunquam factum eſt, fiet, vt omnes beſtia, & dracones, & ſtruthiones, qui in ſolitudine gentium morabantur, & idololatria ſanguine, mórumq́; feritate beſtiarum ſimiles erant, glorificent me, atque collaudent.

c. 12. 3.

7 *Septuag.* Cæterùm eſt aduertendum Septuag. interpretes pro draconibus ſirenas tráſtuliſſe: *Benedicent*, inquiunt, *mihi beſtia agri, ſirenes, & filia ſtruthionum:* quod expendens Cyrillus Alexand. lib. 4. in Iſa. ait per ſirenas, & ſtruthiones accipiendos eſſe Gentium Doctores, Oratores, ac Poetas, qui apud Ethnicos ornatè loquebantur, dictionemque pulchrè expoliebant: ij enim ad fidem Chriſti cóuerſi multò ſuauius, & elegantius Diuinas laudes ſuis operibus decantarunt. *Sirenas,* inquit, *& filias ſtruthionum dicit eos, qui apud Gentes ornatè loqui norant, & qui melodicum quiddam, ac numeroſum reſonabant, cuiuſmodi erant Gracorum ſuperſtitiones Doctorum, Poeta, & Oratores.* D. Hieron. etiam obſeruat præter Theodotionem reliquos omnes interpretes loco *Draconum, Sirenas,* tranſtuliſſe; ſed non Gentilitatis Philoſophos, vt Cyrillus, verum homines voluptuarios, delicijsque deditos *Sirenarum* nomine intelligit: *Sunt*, inquit, *ſirenes animalia portentoſa, qua dulci carmine, atque mortifero nauigantes Scyllais canibus lacerandos pracipitabant, illudq́; ſignificant, quòd voluptati prius, & luxuria dediti ad ſeruitutem Domini conuertantur.* Cæterùm, ſiue per ſirenas cú Hieronymo homines luxui, & voluptati deditos, ſiue cum Cyrillo Gentium Philoſophos, ſapientesq; intelligamus, vtrumque ſanè eximiæ cuiuſdam nouitatis fuit, atque potentiæ, vel eos, qui delitiosè viuebant, aſperitatem Crucis Chriſti, & carnis macerationem, quæ in Euangelio commendatur, amplexatos fuiſſe: vel eos, qui apud Ethnicos ſapientiæ nomine gloriabantur, & qui omnia ad naturalis rationis lumen exigenda arbitrabantur, nihilominus captiuantes intellectum in obſequium Chriſti crucis ſecundú inſipientium opinionem ſtultitiam, vt Paulus loquitur, quamquam Dei virtutem, & ſapientiam, vt reuera eſt, magna omniú admiratione ſuſcepiſſe, atque ex draconibus, hoc eſt, fidei perſecutoribus, imò & irriſorib. in ſirenas euaſiſſe, quæ ſuis elucubrationibus, tãquam ſuauiſſimis vocibus eadem fidei myſteria, quæ antea irridebant, modulatè decantarent, & ſicut antea noxiarum ſirenum inſtar alios ad certiſſimum ſalutis naufragiú præcipites dabant; ita poſtea è contrario. tanquam Diuinæ quædam ſirenes plurimos ſuo cantu ad ſalutis portum pertraherent, vt videre licet in Dionyſ. Areop. Cypriano, Auguſtino, & alijs, quos antea, tanquam dracones ſæuiſſimos, & immaniſſimos Eccleſia formidabat; nunc verò tãquam ſuauiſſimas, Diuinasque ſirenes myſteriorum fidei ſuauiſſimas cantatrices admiratur: atque huc ſpectat illud, quod ad cap. 5. huius operis diximus de quatuor animalibus ante Dei thronum citharas habétibus, & in illis Diuinas laudes ſuauiſſimè concinentibus.

Cyril. Alex.

Oratores, ac poeta Gẽtiũ, ſirena, ac ſtruthiones.

D. Hieron.

Voluptuarij homines ſirena.

Ethnicorũ ſapientum ad fidẽ conuerſio, res eximia nouitatis.

Sacri Doctores, ſirena ſuauiſſima.

De eadem nouitate loquitur Hierem. cap. 4. *Hac dicit Dominus viro Iuda, & Ieruſalem: Nouate vobis nouale, & nolite ſerere ſuper ſpinas: circumcidimini Domino, & auferte praputia cordium veſtrorum viri Iuda, & habitatores Ieruſalem:* quo etiam teſtimonio vtitur loco citato Tertull. vt probet fuiſſe abrogandam legem veterem, nouamque aliam ſanciendam, quamquam legit paulò aliter: *Nouate,* inquit, *vobis nouamen nouum.* Eleganti ſanè ſimilitudine explicauit Hieremias abrogationem legis veteris, & alterius pro illa ſanciendæ nouitatem, cum *nouale* faciendum dixit. Eſt enim *nouale* terra, vt quidam volunt, de nouo culta, ſpinis, & ſentibus plena, aut vt alij exiſtimant, illa quæ aliquanto tempore à cultura ceſſauit, quæ de nouo proſcinditur, vt nouum in illam ſemẽ iaciatur. Sic namque Hebræorum populus iãdiu fructum non ferebat, quin potius, ſpinis, ſentibusq; horrebat, qui propterea nouandus, hoc eſt, de nouo proſcindendus prædicitur, vt nouam legis nouæ ſementem accipiat. Accedit, quòd terra illa, quæ nouale primú fit, ſolet prius aratro proſcindi, nec tamen ſtatim ſeminatur; ſed per annum, & eo amplius ita pſciſſa relinquitur, vt poſtea de nouo aretur, ſemineturque: ſic enim Deus He-

8 *Hiere. 4. 3.*

Lex vetus abroganda pradicitur. Tertull.

Lex vetus ad nouã ſuſcepiendam Iudaos reddebat aptiores.

Hebræorum populum per legem veterem, legaleſque cęremonias, tanquam terram hactenus incultam proſcidit, nouáleque fecit, vt ita paratior, aptiorque redderetur, vt ſuo tempore de nouo araretur, nouamque legis gratiæ ſemẽtem reciperet. Et quoniam in nouali ſolent ſpinæ, tribulique exoriri, in eo quoque Synagoga nouali iure optimo ſimilis dicitur, quę innumerabilem ſpinarum, hoc eſt, deprauatorum morum ſegetem procreauit, & ſpinas quoque illas protulit, quæ caput Domini cruentarunt.

Caremonia legales, ſpina.

Meritò igitur Hieremias legem veterẽ abrogandam, nouamque aliam ſanciendam prænuntians, nouandum dixit nouale, præcepitque terram de nouo proſcindi, vt ſpinis legalibus auulſis noua legis nouæ ſementis iaceretur, quæ eſt germana, & literalis huius loci expoſitio. Non eſt tamen contemnenda, moralis interpretatio, quam affert D. Hieron. in eam videlicet ſententiam, vt dicatur prius auellendas eſſe curas, ſolicitudineſque rerum temporalium, quæ in Euangelio ſpinæ appellantur, ac tum demum virtutum ſemina iacienda.

D. Hieron.

Temporalium rerum cura, ſpinę.

Præcipitur, inquit, *viris Iuda, & Hieruſalem, qui veram ſectantur fidem, & habitant in eccleſia, vt non ſeminent ſuper ſpinas, quas Euangelicus ſermo ſignificat, qua ſuffocant ſementem Dei, ſed prius nouale faciant, & omnes ſuffodiant vepres, ſenteſq; auferant, vt munda ſemina arua ſuſcipiant.*

9 Alij locum etiam tropologicè exponentes, in quibus eſt Dionyſ. Cartuſ. illud ſignificari putant non eſſe ſeminanda bona opera ſuper ſpinas lethaliũ criminum, quoniam nihil ad promerendũ cõferunt; ſed prius ſpinas peccatorum eſſe per pœnitentiam auellendas: non quòd non ſit conſulendum homini etiã lethalibus criminibus implicito, vt bonis operibus incumbat; ſed quoniam per huiuſmodi opera nihil gratiæ conſequitur, quippe, quæ ad gloriam promerendam, conſequendamque non pertinent, atque adeò perinde ſit (quod attinet ad gratiam, gloriamque promerẽdam) hominem lethali aliquo ſcelere inquinatum bonis ex genere ſuo operibus diſtineri, atque frumentum ſuper ſentes, ſpinaſq; ſeminare, à quibus omnino obruendum, & ſuffocandum ſit.

Dion. Cart.

In lethali crimine bene operãtes ſeminãt ſuper ſentes.

Quare meritò Oſ. cap. 10. exhortatur: *Seminate vobis in iuſtitia, & metite in ore miſericordia, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iuſtitiam,* hoc eſt, Innouate nouale cordis veſtri auulſis per pœnitentiam omnium vitiorum ſpinis, ac ſentibus, & tunc ſeminate in iuſtitia, ideſt, ad iuſtitiam metẽdam, atque colligendam. Si enim hac ratione ſementem feceritis, haud dubiè metetis in ore miſericordiæ, hoc eſt, vberrimos fructus colligetis, quibus vos Deus pro ſua liberalitate, & miſericordia cumulabit. Porrò, quod additur: *Tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iuſtitiã,* non eſt tacitè prætereundum: ſignificatur enim tunc præcipuè futurum tempus innouandi cordiũ noualia, ſeminandique in iuſtitia, cũ Chriſtus ipſe aduenisſet, atque adeò nõ eſſe tunc eam occaſionem prætermittẽdam bene operandi, totiſque viribus in omne genus probitatis incumbendi. Itaq; tunc tempus feliciſſimum futurũ, quo maximo cum fructu, & lucro Deus exquiri debeat, qui in aſſumpta humanitate doctor ſit futurus iuſtitiæ, magiſterque huius ſpiritualis arationis, ſementiſque virtutum faciendæ. Docebit enim, qua arte, & quibus potiſſimũ operibus poſſimus ampliſſimos iuſtitię fructus colligere, Deumque maximè promereri.

Oſ. 10. 12.

Tempus requirẽdi Dominum, qñ pracipuè.

Tertia, & poſtrema obſeruatio ſit circa illa verba: *Et ſcribe in eo ſtylo hominis:* quibus iubetur Iſaias pauca illa verba ſtylo claro, ac perſpicuo, notiſque characteribus, imò & grandioribus cõſcribere, vt ab omnibus etiam imperitis, & legi, & intelligi poſſent. Cuius rei illud eſt myſterium, futurum, ſcilicet, vt myſteria, quæ in lege, & Prophetis ſub obſcuris figurarum, viſionumque ænigmatis detrahebantur, quam ob cauſam vix à doctioribus intelligebantur, tandem adueniente Chriſto, cuius eo loco aduentus promittitur, ita perſpicuè, & explicatè docerentur, vt etiam à rudibus, & imperitis percipi poſſent. Id qđ cumulatiſſimè impletum cernimus, ſiquidem myſterium Trinitatis, Incarnationis, Euchariſtiæ, & multa alia per ſe obſcuriſſima, & altiſſima nũc à rudibus mu- 10

Myſteria in veteri iſtrumẽto obſcuriſſima ĩ nouo explicatè intelligũtur.

mulierculis, gentibuſque omnino barbaris, à cognitione, atque peritia longè abhorrentibus, & creduntur, & quantũ ſatis eſt, explicatè intelliguntur. Atque hoc etiam ſenſu præter alios accipiendum eſt illud Iſaiæ hoc ipſo cap. *Liga teſtimonium, ſigna legem in diſcipulis meis, & expectabo Dominum, qui abſcondit faciem ſuam à domo Iacob*: quaſi diceret Dominus Prophetæ: Hæc tu vaticinia interim liga, & claude in libro, obſcuriſque imaginibus, & ſymbolis inuolue, reſeruaque ea diſcipulis meis, ideſt, Apoſtolis, eorumque ſucceſſoribus: ij enim ſigilla diſrumpent, librum aperient, & ea myſteria clarè, diſtinctéque fidelibus proponēt, vt ab omnibus intelligi poſſint. Nec verò id mirum videri debet, cum Deus per ſeipſum immediatè homines docuerit, iuxta illud ad Hebr. 1.

Hebr. 1. 1.

Multifariam, multiſq; modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouiſſimè diebus iſtis locutus eſt nobis in filio. Quis enim quantumcunque rudis ſub tanto magiſtro non intelligeret etiam difficillima? id quod prędictum habes Iſa. 54. vbi eſt ſermo ad literam de Eccleſia: *Ecce ego*, inquit Dominus, *ſternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in ſapphiris, & ponam in iaſpidem propugnacula tua: & portas tuas in lapides ſculptos, & omnes terminos tuos in lapides deſiderabiles: vniuerſos filios tuos doctos à Domino*, ſeu vt Septuag. tranſtulerunt, διδακτοὺς θεοῦ, ideſt, *doctos Dei*, ſeu *diſcipulos Dei*, ſeu vt citatur Io. 6. *docibiles Dei*. Si igitur homines futuri erant diſcipuli ipſius Dei ſibi per ſeipſum immediatè loquentis, non mirum ſi altiſſima, atque abditiſſima myſteria à tanto Doctore explicata facilè intelligere potuerunt. Id verò ex eo perſpicies, quòd diſcipuli Chriſti natura ſuâ rudes, & imperiti vſque adeo in altiſſimarum rerum cognitione profecerunt, vt vel ipſi Angeli in pleriſque eorũ poſtea diſcipuli fuerint, multaque per eos didicerint, quæ antea neſciebant, vt dìſertè teſtatur Apoſt. ad Epheſ. 3. vbi ita ait: *Mihi omnium Sanctorum minimo data eſt gratia hæc in Gentibus euangelizare inueſtigabiles diuitias Chriſti, & illuminare omnes, quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſcõditi à ſeculis in Deo, qui omnia creauit: vt innoteſcat principatibus, & poteſtatibus in cæleſtibus per Eccleſiam multiformis ſapientia Dei*. Vnde, inquit, hoc manifeſtum eſt Angelis? Per Eccleſiam. Quid igitur hoc eſt? non cognouerunt Angeli? ſi enim Principatus non cognouerunt, multò minus Angeli cognoſcere potuerunt. Nunquid igitur cognouerunt Archangeli? Nec profectò illi. Vnde autem ſcire debuerunt? quo reuelante? quando nos didicimus, tunc & illi etiã per nos. Et multò clarius D. Thom. in comment. eius Epiſt. *Per quid autem*, inquit, *in principatibus, & poteſtatibus in cæleſtibus innoteſcat multiformis ſapiẽtia Dei, ſubdit dicens: Per Eccleſiam. Quod quidem habet magnam difficultatem, nam gloſſa habet, ideſt, per Apoſtolos in Eccleſia prædicantes. Vnus quidem intellectus eſſe poteſt, quòd ſcilicet Angeli ab Apoſtolis didicerunt, & hoc videtur quandam rationem habere: videmus enim, quòd in cælo inter Angelos ſuperiores, qui immediatè à Deo illuminãtur, illuminant, & docent inferiores Angelos, qui non immediatè illuminantur à Deo. Non videtur ergo irrationabile, quòd doceant Angelos Apoſtoli, qui immediatè à Deo ſunt edocti, iuxta illud Ioan. 1. Vnigenitus, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit*. Hæc D. Tho. quamuis paulò poſt aliam expoſitionē afferat, quam immeritò probabiliorem putat. Idem ſentit Theodor. *Nec poteſtates*, inquit, *quæ ſub aſpectum non cadunt, ſciebant myſterium, ſeu per diſpenſationem, quæ eſt in Eccleſia, ineffabilem Dei ſapientiam didicerunt*. Igitur, vt ad inſtitutum reuertamur, ſtylo claro, atque perſpicuo iubetur Iſaias aduentũ Regis Meſſiæ, & myſteria legis gratiæ conſcribere: quoniam Rex ipſe Meſſias ea erat clare, & diſtinctè ſuis diſcipulis traditurus, quæ ipſi tametſi difficillima, & maximè recõdita, ita cumulatè cognoſcerent, vt vel ipſorum Angelorum prę ceptores, ac magiſtri eſſe poſſent: nec erubeſcerent cæleſtes Principes diſcipuli eſſe Apoſtolorum, pauperum, inquam, rudiumque piſcatorum, atque ab illis, tanquam à ſuperioribus quibuſdam Angelis de multis, quæ ad Eccleſiæ œconomiam, progreſſumque ſpectabant, illuminari.

Iſa. 54. 11.

Septuag.

Ioan. 6. 45.

Apoſtolorũ ſcientia, & cognitio.

Epheſ. 3. 8.

D. Thom.

Angeli Apoſtolorum diſcipuli.

Ioan. 1. 18.

Theodor.

Quomodo verum ſit Chriſtum, antequam ſciret vocare patrem, & matrem, abſtuliſſe fortitudinem Damaſci, & ſpolia Samariæ.

SECTIO XIX.

1 ILlud denique in ſuperiori vaticinio peculiarem continet difficultatem, quòd infans ille, cuius cõceptus ortusq; ex Spiritus ſancti virtute promittitur, ideſt, Chriſtus, vt hactenus oſtendimus, antequam ſciat vocare patrem, & matrẽ, hoc eſt, in ipſa infantia, ablaturus dicatur fortitudinẽ Damaſci, & ſpolia Samariæ corã Rege Aſſyriorum. Id quod antequam doceamus, quomodo accipiendum ſit, aduertendum eſt ex hoc loco manifeſtè probari Meſſiæ Regnum nõ temporale, ſed ſpirituale fuiſſe futurum, eiuſque prælia, de quibus non ſemel mentio fit in ſacris literis, non bello, & armis gerenda, quemadmodum Iudæi perperam arbitrantur, & quod eſt conſequẽs victorias non coactis toto orbe copijs, deſcriptoque milite, ſed ſublimiori alia ratione fuiſſe comparandas. Si enim Meſſias, dũ adhuc eſſet infantulus, auferre prædicitur fortitudinem Damaſci, & ſpolia Samariæ, palam eſt eiuſmodi ſpolia longè diuerſa futura fuiſſe, quàm Hebræi per ſummam imperitiam nugantur. Quo argumento non ſemel contra Iudæorum peruicaciam vtitur Tertull. Etenim in lib. aduerſus Iudæos, cap. 9. ita ex his verbis aduerſus eos eleganter ludit. *Sono etiam nominis inducuntur, cum virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ aduerſus Regem Aſſyriorum ſic accipiunt, quaſi bellatorem portendant Chriſtum, non animaduertentes, quid Scriptura præmittat, quoniam priuſquam cognoſcat puer vocare patrem, aut matrem, accipiet virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ aduerſus Regem Aſſyriorum. Ante eſt enim, vt inſpicias ætatis demonſtrationem, an virum iam Chriſtũ exhibere iſta ætas poſſit, nedum Imperatorẽ? Scilicet vagitu ad arma eſſet conuocaturus infans, & ſignum belli non tuba, ſed crepitacillo daturus, nec ex equo, vel de muro, ſed nutricis, & gerulæ ſuæ dorſo, ſiue collo hoſtem deſignaturus, atque ita Damaſcum, & Samariam pro mammis ſubacturus. Aliud eſt, ſi penes vos infantes in prælium erumpũt, credo ad ſolem vncti prius, deinde pannis armati, & butyro ſtipendiati, qui ante norint lanceare, quam lancinare. Enim verò ſi nuſquam hoc natura concedit ante militare, quàm virum facere; ante virtutem Damaſci ſumere, quam patrem noſſe, ſequitur, vt figuratè pronunciatum videatur.* Hæc Tertullianus. Idem totidem verbis repetit, libro tertio, contra Marcionem, cap. 13. legendus eſt & libro quinto, contra eundem Marcionem, cap. 18. Porrò illud, quod ait Tertull. figuratè pronunciatum videri: *Accipiet virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ,* non ita eſt accipiẽdum, quaſi ſenſerit non eſſe ſermonem ad literam de Chriſto, ſed illud dumtaxat, non vt verba ſonant, id intelligi oportere, quemadmodum Hebræi contendunt de prælijs, ſpolijsque temporalibus, ſed per metaphoram, & tranſlationem de ſpirituali victoria, Gentiumque ſpolijs per earum ad fidẽ conuerſionem diripiendis, vt paulò poſt explicabimus.

Meſſiæ Regnum ſpirituale, non temporale.

Contra Iudæorum peruicaciã elegãter ludit Tertull.

2 Dicimus igitur nomine *Damaſci*, quæ vrbs erat Metropolis Syriæ, & nomine *Samariæ*, quæ erat Metropolis Regni Iſrael, in quibus duabus vrbibus idolorũ cultus maximè viguit, Gentilitatem, ſeu Gentes idololatriæ deditas adumbrari, quarum Chriſtus adhuc infantulus fortitudinem abſtulit, ſpoliaque diripuit, cum Magos illos, tanquam Gentium primitias ex Orientis partibus ad ſe infantulum adorandum, venerandũque ſtella duce euocauit. Ij enim, quia & Reges, & ſapientes ſimul erant, meritò Gentilitatis fortitudo, & opima Gentium ſpolia appellari potuerunt. Quod verò additur, *coram Rege Aſſyriorum,* vel de Dæmone ipſo, vel de Herode intellige: ijs enim Regibus videntibus, ac frementibus, bellator noſter potentiſſimus ea ſpolia Gentibus incredibili potentia, fortitudineque detraxit. Atque hæc eſt communis veterum Patrum expoſitio: ſic namque in primis interpretatur Tertullia. in lib. aduerſus Iudæos proximè citato: *Spolia,* inquit, *Samariæ accepit ipſos Magos, qui cum illum cognouiſſent, & muneribus honoraſſent, &*

genu

In Damaſco, & Samaria cur adumbrẽtur Gentes.

Tres illi Oriẽtis Magi Gẽtilitatis fortitudo, & ſpolia.

Tertull.

genu poſito adoraſſent, quaſi Dominum Regem ſub teſtimonio indicis, & ducis ſtella ſpolia ſunt facti Samariæ, ideſt, idololatriæ, credentes in Chriſto: idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominioſa ob idololatriam, qua deſciuerat à Deo ſub Rege Hieroboam. Aduerſus autem Regem Aſſyriorum, hoc eſt, aduerſus Diabolum, qui ad hoc ſe regnare putat, ſi Sanctos à religione Dei deturbat. Hæc ille. Iuſtin. quoque Philoſoph. & Mart. in dialogo cum Tryphone aduerſus Iudæos: *Antequam*, inquit, *poſſit puer patrem, & matrem appellare, Damaſci potentiam, Samariæque ſpolia capiet: nec cuiquam eorum, qui apud Iudæos fuerunt Reges, hoc vnquam accidiſſe poteſtis docere; nos autem in noſtro Chriſto factum docere poſſumus. Simul namque, atque natus eſt, Magi ab Arabia venerunt, eumque adorauerunt, cum veniſſent ad Herodem, qui tunc in terra veſtra regnabat, quem verbum propheticum Regem Aſſyriorum appellat*. Eodem ſenſu hæc Damaſci, Samariæque ſpolia intellexerunt D. Epiphan. lib. 3. contra hæreſes, poſt hæreſim 80. titulo *Compendiaria doctrina de fide Catholica, & Apoſtolica Eccleſia*, D. Ambr. lib. 3. in Luc. D. Chryſoſt. homil. 2. in cap. 2. Matth. D. Auguſt. ſerm. 1. in feſto Epiphaniæ, & alij.

Iuſt. Mart.

D. Epipha.

D. Ambr.

D. Chryſ.

D. Auguſt.

3 At quæres, quonam armorum genere, quibusvè copijs hic infans abſtulerit fortitudinem Damaſci, & ſpolia Samariæ diripuerit? Id verò eleganter exponit Tertull. in lib. illo citato contra Iudæos, capite nono, vbi docet eam fortitudinem fuiſſe admirabilem eius infantis pulchritudinem, eximiamq; naturæ lenitatem, & manſuetudinem. Etenim poſtquam illam ſpoliorum detractionem de Magorum ad Chriſtum adorandum ex Orientalibus partibus aduentu explicaſſet, exponens paulò poſt, quibuſnā armis pugnauerit, ſubiunxit: *Adiuuabitur*, inquit, *hæc noſtra interpretatio, dum & alibi bellatorem Chriſtum Scripturæ deſignant ob armorum quorundam vocabula, ſed ex reliquorum ſenſuum comparatione conuincentur Iudæi: Accingere, inquit Dauid, enſem ſupra femur. Sed quid ſupra legis de Chriſto? ὡραῖος τῷ κάλλει, ideſt, Tempeſtiuus decore ſuper filios hominum, diffuſa eſt gratia in labijs tuis. Valde autem abſurdum eſt, ſi quem ad bellum enſe cingebat, ei de tempeſtiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur, de quo ſubiungens dicebat: Extende, & proſperare, propera, & regna: & adiecit: Propter lenitatem, & iuſtitiam tuā. Quis enim enſem accingitur, & non contraria lenitati, & iuſtitiæ exercet, ideſt, dolum, & aſperitatem, & iniuſtitiam, propria ſcilicet negotia præliorum? Videamus ergo, an aliud ſit enſis ille, cuius eſt alius actus, ideſt, ſermo Diuinus, bis acutus, duobus teſtamentis legis antiquæ, & legis nouæ?* Hęc ille. Ex quo habes enſem Meſſię fuiſſe eius decorem, & pulchritudinem: ſiquidem Regius vates, vt expendit Tertull. antequam eum enſe cingeret, de pulchritudine, & venuſtate commendauit, qua cum Diuini verbi prędicatione coniuncta, tāquam gladio ancipiti vniuerſum ſibi orbem ſubiecit. Quamquam enim Tertull. per enſem accepit verbum Dei, non excludit tamen ipſius Meſſię decorem, & pulchritudinem; imò eam prę cipue intelligit, vt patet ex verbis ſequentibus, cum ait: *Licuit ergo, & Chriſto enſem ſermonis Dei præcingi, cui prædicta tempeſtiuitas congruat cum gratia labiorū*. Nec verò prętereundum, quòd Tertul. pro eo, quod nos habemus, *Speciosus forma*, legit, *Tempeſtiuus decore*: verè enim tempeſtiuus decore fuit Chriſtus, qui vel in ipſa infantia tantam prętulit pulchritudinem, vt Reges Orientales ad ſe adorandum, amandumque pertraxerit. Quare meritò hęc ipſius pulchritudo gladius dicitur, & eo cum cingitur, nō tantum potens, ſed potentiſſimus appellatur: *Accingere*, inquit, *gladio tuo ſuper femur tuum, potētiſſime*. Similiq; emphaſi idem decor, & pulchritudo Meſſię dicitur eius fortitudo Pſ 92. *Dominus regnauit, decorem indutus eſt: indutus eſt Dominus fortitudinem*: quo loco, id quod dicitur: *Indutus eſt Dominus fortitudinē*, repetitio eſt, & explicatio eius, quod prçceſſerat: *Decorem indutus eſt*, vt idem ſit indutum fuiſſe Meſſiam decore, atque armatum fuiſſe fortitudine. Itaque eius arma, quibus in aciem deſcēdit armatus, quibus pugnat, quibus ſpolia diripit, nulla alia eſſe, quàm ipſius decorem, & pulchritudinem, qua mortalium corda, vel ipſo aſpectu fortiſſime ſimul, ac ſuauiſſime ſuperat, ſibique deuincit.

Tertull.

Chriſti lenitas, & pulchritudo, fortitudo maxima

Quo gladio orbē ſibi ſubiecerit Meſſias.

Pſal. 92. 1.

Meſſiæ arma, decor ipſius et pulchritudo.

Cant.5.11. Vnde Cant.5. de eius capitis pulchritudine dicitur: *Coma eius ſicut elata palmarum*: tam eximia enim eſt eius pulchritudo, & tanta vel in ipſis crinibus potentia ob ſingularem decorem ad omnium amorem ſibi conciliandum, vt quot capillos habet in capite, totidem nobiliſſimas gerat palmas, hoc eſt, totidẽ victorias de humanis cordibus conſequatur, totidemq; præferat longè clariſſima monimenta triumphorum, quorum palmæ ſunt ſymbolum.

Nonum teſtimonium depromitur ex illis verbis Eſaiæ 9. *Multiplicabitur eius imperium.*

SECTIO XX.

1 QVis cõmemoratam ſententiam in ſpeciem conſiderãs exiſtimare poſſit in ea latere aliquod virginitatis ſanctiſſimæ Deiparæ argumentum? & tamen neſcio, an elegantiori alio vaticinio ea in ſacris literis expreſſa, prænuntiataq; fuerit: quod vt illuſtrius reddatur, illud in primis animaduertere oportet, certiſſimum eſſe eo loco Eſaiæ ſermonem haberi ad literam de Meſſia. Ita verò habet integrũ vaticinium: *Paruulus*, inquit, *natus eſt nobis, & filius datus nobis, & factus eſt principatus ſuper humerum eius: & vocabitur nomẽ eius Admirabilis, cõſiliarius, Deus fortis, pater futuri ſæculi, Princeps pacis. Multiplicabitur eius imperiũ, & pacis non erit finis*: quæ omnia palam eſt in vnum Regem Meſſiam conuenire, nec vllo pacto quadrare poſſe in Ezechiam filium Regis Achaz, vt quidam Hebręi impudenter contendunt, contra quos non eſt hic fuſius diſputandi locus.

2 Deinde aduerte pro eo quod nos habemus, *Multiplicabitur eius imperium*, haberi Hebraicè, לםרבה המשרה, id eſt, *Ad multiplicandum imperium*, in quibus Hebraicis dictionibus nomen ſacerrimæ Virginis includitur, quod Hebraicè eſt *Miriam*, vt diximus in 2. Exegetico huius tract. de Virgine, vt ex veteribus Rabbinis annotauit Galatinus lib.7. Arcan. cap.13. id quod ita oſtenditur. In dictione המשרה habemus duas literas huius nominis M. & R. in dictione autem לםרבה habemus alterũ M. vnum tantũ Iod deſideratur, quod Hebrei arcano quodam myſterio ita ex eiſdem dictionibus colligunt. Etenim in duabus cõmemoratis dictionibus ſunt duo ה, vnum in dictione לםרבה, alterum in dictione המשרה: cum igitur litera ה apud Hebræos ſit nota numeri quinarij, efficitur, vt duo ה ſignificent vnum denarium, cuius nota eſt litera Iod, atque adeo duo ה valeant vnũ Iod, quo addito reliquis literis integrũ nomen *Miriam* conficitur, quod Hebraicè eſt nomen ſanctiſſimæ Virginis. Rurſus aiunt in dictione illa המשרה includi tres literas ש, ר, ה, quæ hanc dictionẽ *Sarah* cõficiunt, quæ dictio *Dominam* ſignificat: itaque in duabus illis dictionibus לםרבה המשרה duo iſta nomina includi *Miriam Sarah*, hoc eſt, *Maria Domina*, atque adeo cum eo loco Eſaiæ de Meſſię aduentu ad literã diſſeratur, eo planè myſterio in illis dictionibus המשרה לםרבה, in quibus Meſſię principatus, & imperiũ declaratur, nomẽ *Maria* incluſum eſſe, vt ſimul indicaretur nomen matris eiuſdẽ Meſſiæ, illumq; filium, qui nobis datus, & paruulum, qui nobis natus dicit, cuiuſque imperiũ toto orbe propagandũ prędicitur, ex fęmina quadã clariſſima quę *Maria Domina* appellaret, fuiſſe naſciturũ. Deipara nomen prædicitur ab Eſaia.

3 Tertiò, vt ad rẽ propius accedamus, obſeruandum eſt apud Hebręos duplicem eſſe literam M. vnam apertam ex vna parte, quoad ſcriptionẽ מ, quę tantum ſeruit in initio, & medio dictionũ, ſemelq; tantum inuenitur præter ordinem poſita in ſacris literis in fine dictionis, videlicet lib.2. Eſdræ c.2. in dictione, המ, id eſt, *illi*, cuius myſterij cauſam ad calcem huius ſectionis inueſtigabimus: alteram omnino clauſam quadrangulari figura ם, quæ tantum in fine dictionum adhibetur, eamq; ob cauſam M. finale appellatur. Obſeruant igitur omnes Hebræi literã ם M. clauſam pręter vſum, & conſuetudinẽ magno quodã myſterio poni in medio illius dictionis לםרבה, ſeu potius in principio dictionis םרבה, nam ל præfixum eſt litera ſeruilis, nõ radicalis, neque de ſubſtãtia dictionis, ſed quaſi præpoſitio *ad*: 2. Eſdr.2. Duplex litera M. apud Hebræos.

Galatin.

idem

Idem eſt enim לםרבה, atque *Ad multiplicandum*. Itaque non ſine myſterio eo loco poni M. clauſum, cum deberet eſſe apertum; id quod non ſine magna admiratione Hebræi commemorant,& quidem meritò, cum nuſquam aliàs in vniuerſo ſacræ paginæ volumine reperiatur ם M. clauſum vel in principio, vel in medio alicuius dictionis, ſed in fine dumtaxat. Aduerterunt hanc nouã, & myſterij plenã ſcriptionem. Adrian. Fin. lib. 2. Flagelli contra Iudæos. c.7. Galat. lib.7. Arcan.c.13. Lyran.& omnes ferè recentiores in c.9. Eſaię, imò & veteres Hebræi, veluti R. Hauchu celeberrimus Thalmudiſta apud Adrian. Finum loco citato,& R. Haccados ſummæ apud Hebræos auctoritatis apud Galatin. lib.7. Arcanorum cap.15.

Adrianus Finus. Galatin. Lyranus. R. Hauchu. R. Haccados.

4 Cum hęc ita ſe habeant, conãtur omnes interpretes huius nouitatis rationẽ, myſteriumq; indagare, illudq; præcipuè cenſent adumbrari, prædici videlicet futurã virginem, quę omnino clauſa, incorruptaq; permanens paruulum illum admirabilem,& cuius imperium toto orbe multiplicãdũ, propagandũq; erat,& conciperet, & pareret. Cum enim, vti diximus, in duabus illis dictionibus Hebræis nomen Mariæ includatur, cuius nominis prima litera eſt M. optimo iure, vt eius virginitas omnino clauſa, intactaq; prædiceretur, ea dictio לםרבה per M. omnino clauſum præter Hebræorum ſcribendi rationẽ conſcribenda fuit: quia enim præter naturæ ordinem Virgo paritura erat, meritò etiam præter ſcriptionis ordinẽ M. clauſum eo loco pro aperto poni oportuit, vt myſterio ratio quoque ſcriptionis reſponderet. Hoc myſterium eo loco Eſaiæ agnouerunt, tradideruntq; veteres Hebręi,& præcipuè R. Haccados in tertia petitione eius libri, qui *Reuelator arcanorũ* inſcribitur, Galat. lib.7. Arcan. cap.13. Adrian. Fin. lib.2. Flagelli cap.7. Lyran. 9. cap. Eſa. & alij, vt immeritò dixerit Forerius nullum in ea ſcriptione latere myſteriũ, ſed eam literam vitio librarij irrepſiſſe. Si enim mendũ ſcribæ fuiſſet, reliqua ſaltem exemplaria reperirentur, quæ M. apertum haberent: at cum in omnibus Hebræis codicibus, vt vel ipſi Hebręi confitentur, M. clauſum poſitũ reperiatur, ad myſteriũ potius, quod omnes ibi agnoſcũt, quàm ad librarij oſcitantiã confugere oportet. Illud annotauit Leo à Caſtro in hunc locum, in pleriſque codicibus dubiam præferri lectionem, q; ſcilicet aut legendũ ſit, *Marbeh*, ideſt, multiplicabitur, aut, *Sarbeh*, ideſt, ſpina, vel rebellio, ut ſit ſenſus: *Spina*, uel *rebellio eius imperium*, ſignificeturq; initiũ imperij Meſſiæ ab ſpinea corona, qua fuit coronatus, uel à rebellione Iudæorũ, qua eum egerunt in Crucem, fuiſſe auſpicandũ: attamen lectio uulgata retinenda eſt, nec in dubiũ reuocandum, an eo loco *Marbeh* legere debeamus. Sed ut ad Virginem reuertamur, hoc de eius uirginitate myſteriũ eſt, quod pręcipuè ea ſcriptionis nouitate fuit ab Eſaia adũbratũ

Deiparę virginitas prædicitur ab Eſaia.

R. Haccados. Galatin. Finus. Lyranus.

Leo à Caſtro.

5 Cæterùm præter hoc de integritate Marię arcanum quidam recentiores, in quibus eſt Leo à Caſtro in Eſaiam, arbitantur M. omnino clauſum, & quadratæ ſimul figuræ præter ordinem fuiſſe appoſitum in dictione illa *lemarbeh*, ideſt, *multiplicabitur*, ſeu *ad multiplicandũ*, ubi eſt ſermo de propagatione imperij Meſſiæ, ut indicaretur regnum Meſſiæ futurum ſtabile, firmum, ac ſempiternum, nec ullis unquam aduerſariorum uiribus euerſum iri: nam in litera M. omnino clauſa innuitur nulla ex parte patere aditum, per quem in regnũ Meſſiæ poſſint hoſtes irrumpere, ſed ſemper in ſe clauſum,& inſuperabile futurum, in eademq; litera quadrangularis figurę eiuſdem regni nunquam caſuri ſtabilitas explicatur. Id quod etiam apud Danielem prædictũ reperies cap. 2. *In diebus autem regnorum illorum ſuſcitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non diſſipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur: cõminuet autem, & conſumet vniuerſa regna hæc, & ipſum ſtabit in æternum.*

Leo à Caſtro. Regnũ Meſſiæ ſtabile, & ſempiternum. Dan. 2. 44.

6 Denique alij in M. illo clauſo poſito præter ordinem in explicatione imperij Meſſiæ expreſſam putant Iudæorũ cæcitatem, quibus uidelicet regnũ, imperiumq; Meſſiæ clauſum, abſconditumq; erat futurum: quippe qui cum iam Rex Meſſias imperium toto orbe conſtituerit, atque fundauerit; ipſi tñ in meridie palpantes, rem tantã adhuc nõ uideant, nec intelligãt Meſſiam iam

Iudęorum cæcitas.

aduenisse, totoq; orbe regnare. Et quoniam illud alterum myſterium de M. aperto poſitio etiam præter ordinem 2. Eſdr. 2. ad Iudæos quoque pertinet, illud etiā hoc loco, vt ante promiſimus, breuiter explicabimus. Sciendū eſt igitur lib. 2. Eſdræ cap. 2. ſic haberi: *Conſiderabam*, inquit Nehemias, *murum Hieruſalem diſſipatum, & portas eius conſumptas igni* Pro quo Hebraicè ſic eſt ad verbum: *Fui conſiderans muros Hieruſalem, qui ipſi rupti, & portæ eius conſumptę igni:* vbi pro *ipſi*, eſt Hebraicè הם articulus maſculinus pluralis numeri, idest, *ipſi* muri ciuitatis Hieruſalem, ſcribiturq; per M. apertum, cum clauſum eſſe deberet, ſiquidē eſt in fine dictionis. Nec ſanè vacat myſterio eo tantum loco adhiberi M. apertum in fine dictionis, nec vſquam alibi in ſacris literis ſimile quiddam aperiri: quod mihi quidem illud videtur ſignificare, ciuitatē Hieruſalem, de cuius vaſtatione ibi agitur, ſimulq; de templi, vrbis, ac murorū inſtauratione anno vigeſimo Artaxerxis Longimani Imperatoris Perſarum, à quo anno ſumendum eſt initium ſeptuaginta hebdomadum Danielis, fore iterum ſub Tito excidendam, mœnia eius diruenda, templumq; inflammandum. Itaque licet ſub Artaxerxe vrbs inſtauretur, muriſq; cingatur, non tamen omnino clauſam diuinæ iræ, ac ſupplicio futuram, ſed ampliſſimum quendam aditum aperiendum, per quē Deus ad eam iterum diruendam Romanum exercitum inferet propter necem Meſſiæ. Atque hęc de myſterio duplicis iſtius literæ extra ordinem poſitæ. Quamquam verò, quod ad dictionem *lemarbeh* ſpectat, variè myſterium M. clauſi ab interpretibus tradatur, vt in ſuperioribus explicauimus: illa tamen ſententia magis excellit, quæ docet, idcirco eam literam eo loco præter ordinem fuiſſe adhibitam, vt Virginis ſanctiſſimæ præter naturę ordinē clauſam omnino, & illibatam integritatem in conceptu, & partu Chriſti adumbraret.

2. Eſdr. 2. 15.

Hieroſolymorum ſub Tito vaſtatio prædicitur.

Nonnulla ex eodem vaticinio ad literam eruuntur.

SECTIO XXI.

PRimam obſeruationē colligimus ex eo, quod in verbis illis Hebræis משרח לםרכחח pro quibus nos habemus, *multiplicabitur imperium*, continetur incluſum nomen ſanctiſſimæ Virginis, vt ſuperius ex veterum Hebræorum ſententia annotauimus. Ex quo illud eximium ſanctiſſimæ Deiparæ encomium elicitur, voluiſſe nimirum Deum nomen Mariæ cum Imperio Meſſiæ tam admirabili ratione, & artificio connectere, vt vbicunque Meſſiæ imperium propagatum legeretur, ibi quoque ſanctiſſimum Mariæ nomen audiretur: nec poſſent Meſſiæ principatus, regniq; fines prorogari, & extendi, quin ſimul Virginis laudes, nominiſq; eius amplitudo augeretur: & quò Meſſiæ regnum pertingeret, eò ad vltima vſque ſola terrarū ſanctiſſimum Deiparæ nomen penetraret. Idcirco enim vbi imperiū Meſſiæ multiplicandum prædicitur, Mariæ nomen indiſſolubili vinculo attextum, incluſumq; eſſe voluit ſimili artificio (ſi magna licet paruis componere) quo Phidias ille ſculptor cum primis illuſtris, cum Mineruam armatam finxiſſet ex ebore, in eius clypeo ſuam ipſius imaginem tanto artificio, ingenioq; cælauit, vt eam nemo poſſet abradere, quin vniuerſum ſtatuæ opus perderet, vt auctor eſt Ariſt. in lib. de mundo ad Alexandrum, alijq; nobiles ſcriptores atteſtantur. Sic mihi ſanè videtur Deus ita Virginis matris memoriam cum ſuo ipſius imperio coniunctam eſſe voluiſſe, vt nemo, qui ipſius imperium commemoraret, de Virgine ſilere poſſet; nemo Virginis magnitudinē obſcurare, quin magna ex parte Meſſiæ dignitatem cōminueret: ſiquidem & Virginis laus præcipua in eo poſita eſt, quòd mater ſit Meſſiæ, & Meſſiæ ſplendor in eo etiam elucet, quòd ex matre Virgine fuerit progenitus: quod fidei dogma credere oportet eum, qui Meſſiæ Regis dominatum, imperiumque receperit. Quare

1

Maria nomē æquè ac Meſſiæ imperium prorogari voluit Deus.

Ariſtot.

B. Virginis quæ ſit præcipua laus. Meſſiæ ſplēdor, quòd ex matre Virgine ſit progenitus.

Quare meritò vbi de propagatione imperij Meſſiæ agitur, Mariæ nomen intexitur: ſic enim quotidie impletur illud, quod ipſa in cantico ſuo prædixerat Lucæ 1. *Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes*: quoniam omnes generationes, quæ credũt in Chriſtum, eum quoque ex Virgine natũ credunt, atque adeo Virginem felicem, beatamq; prædicant, cum Dei matrem confitentur.

Luc. 1. 28.

2 Secũda obſeruatio ſit, cum Iſaias ait imperium Meſſiæ multiplicandum, ſimul docere eam multiplicationem, & propagationem per Crucem adimplendam fuiſſe, atque adeo Meſſiã per Crucem obtinuiſſe principatum. Quod ita eſſe accipiendum manifeſtè oſtenditur ex eo, quod præceſſerat: *Et factus eſt principatus ſuper humerum eius*: quibus verbis Crux ipſa appellatur principatus Meſſiæ: ſignificatur namque ad literam Meſſiam ſuis humeris Crucem geſtaturum, & eo ipſo, quòd Crucem humeris geſtauit, geſtaſſe ſuper humeros ſuum principatum, & imperium. Sic namque præter alios eum locum intellexit Tertull. in lib. aduerſus Iudæos, capite 10. *Cuius*, inquit, *imperium factum eſt ſuper humerum ipſius? quis omnino Regum inſigne poteſtatis ſuæ humero præfert, et non aut capite diadema, aut in manu ſceptrum, aut aliquam propriè veſtis notam? Sed ſolus nouus Rex ſæculorum Chriſtus Ieſus, noua gloria, & poteſtatem, & ſublimitatem ſuam in humero extulit, Crucem ſcilicet, vt ſecundum ſuperiorem Prophetiam Dominus regnaret à ligno. De hoc enim ligno etiam Deus inſinuat per Hieremiam, cap. 11 quod eſſetis dicturi: Venite, mittamus lignum in panem eius, & conteramus eum à terra viuorum, & nomen illius non memorabitur amplius: vtique in corpus eius lignum miſſum eſt, ſic enim Chriſtus reuelauit panem corpus ſuum appellans*. Hæc ille. Itaque cernis Iſaiam Crucem ipſam appellaſſe principatum, & imperium Meſſiæ, quia per eam erat toto orbe regnaturus, iuxta illud Pſal 95. *Dominus regnauit à ligno*, quam dictionem, *à ligno*, eraſam, & expũctam fuiſſe à Iudæis docuimus, aliàs cum Iuſtino in dialogo cum Tryphone aduerſus Iudæos. Hoc ipſum fuit expreſſum Apocalyp. capite decimonono, vbi Chriſtus apparuit ſuper equum album indutus veſte aſperſa ſanguine, de qua veſte paulò poſt dicitur: *Et habet in veſtimento ſuo ſcriptum: Rex Regum, & Dominus Dominantium*: cum enim veſtis aſperſa ſanguine ſit humanitas Chriſti in paſſione cruentata, vt ad eum locum docuimus: haud dubiè cum poſtea dicitur in veſte illa ſcriptum fuiſſe: *Rex Regum, & Dominus Dominantium*, tanquam illuſtriſſimum quoddam Meſſiæ elogium, illud ſignificatur Chriſtũ per paſſionem imperium ſuper omnes mundi Principes, Regesq; fuiſſe conſequutum. Quare meritò Paulus Chriſtum in Cruce conſiderans Dominum gloriæ appellauit 1. ad Corinth 2. *Si cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent*: tunc enim potiſſimum Dominus gloriæ dictus eſt, cum de Cruce agebatur, quoniam per Crucem nobis quidẽ, tum eſſentialem, tum accidentalem gloriam, ſibi autem gloriam corporis, celebritatem nominis, & omnem iſtum ſuper omnes Principes, ac Reges principatum promeruit: vnde D. Chryſoſt in eum locum; *Opportunè*, inquit, *Dominum gloriæ appellat loquens de Cruce*.

Per Crucẽ obtinuit principatũ Meſſias.

Tertull.

Hier. 11. 29

Crux principatus Chriſti.

Pſal. 95. 10

Apoc. 19. 16

Chriſtus in Cruce Dominus gloriæ. 1. Cor. 2. 8.

D Chryſoſt.

3 Tertiò, notanda ſunt illa verba, quibus Iſaias totum hoc vaticinium concluſit: *Zelus*, inquit, *Domini exercituum faciet hoc*. Vbi dictio, *hoc*, ad omnia præcedentia referenda eſt, quaſi dicat Propheta: Si quis rationem quærat, cur paruulus natus ſit nobis? cur datus filius? cur voluerit Crucem humeris geſtare, in eaque imperium, & principatum cõſtituere? intelligat hæc omnia ex ardẽtiſſimo quodã aduerſus homines amore profecta fuiſſe. Eſt enim zelus ea mẽtis affectio, qua quis ita diligit quẽpiã, ab eoque viciſſim diligi exoptat, vt totum illum ſibi vendicet, ſuumque tantum eſſe velit, nec patiatur eum aliquã amoris ſui partem in alium deriuare. Quia igitur Deus ſic hominem diligebat, vt non pateretur eum quidquam aliud præter ſe, aut non niſi propter ſe vnum amare; dicitur ex zelo, ſiue zelotypia ea omnia feciſſe, quæ ad hominẽ ſibi arctiſſimo amoris vinculo obligandum pertinerent. Eodem amoris affectu præcipiens Hebræis, ne alterum præter ſe Deum venerarentur, zelotem ſe appellauit Exod. 20. *Non facies tibi ſculptile*,

Omnia Chriſti opera operatus eſt amor.

Diligi à nobis, quã expoſcit Deus. Exo. 20. 4.

ptile, neque omnem ſimilitudinem, quæ eſt in cælo deſuper, & quæ in terra deorſum, nec eorum, quæ ſunt in aquis ſub terra. Non adorabis ea, neque coles: ego ſum Deus tuus fortis, Zelotes: & cap. 34. *Noli adorare Deum alienum. Dominus zelotes nomen eius, Deus eſt æmulator*. Vbi cernis tantam eſſe Dei circa hominem zelotypiam, vt non patiatur eum non dico adamare Deũ alienum, ſed ne eius quidem imaginem, & ſimilitudinem ſecum habere, ne per eã occaſionem ad illum amandum moueatur, id quod expendens Orig. hom. 8. in Exod. *Hæc*, inquit, *qui loquitur, Zelans eſt, & zelo commotus hæc dicit: poſt agnitionem enim ſui, poſt illuminationem verbi Diuini, poſt gratiam baptiſmi, poſt cõfeſſionem fidei, & tot tantiſque ſacramentis matrimonium confirmatum non vult nos vltra peccare: non patitur animam, cuius ipſe, vel ſponſus, vel vir appellatur, cum Dæmonibus ludere? ſcortari cum immundis ſpiritibus, cum vitijs, & immunditijs volutari*. Hæc ille. Cuius rei illuſtriſſimum exemplum habes Ezech. 16. vbi loquẽs Deus de Synagoga quaſi de puella, & virgine, quam adamaret, grauiſſimis verbis conqueritur, ꝙ ipſa alios amatores quæſiuiſſet: ſic namque cum illa eo loco expoſtulat: *Tranſiui per te, & vidi te, & ecce tempus tuum, tempus amantium*, (ſeu, vt alij vertunt, *tempus amorum*, ſeu *tempus vberum*, & 70. tranſtulerunt καιρὸς καταλυόντων, ideſt, *tempus diuertentium*, quia videlicet tempus pubertatis, quod appellatur tẽpus amorum, ſeu vberum, eſt tempus, quo fœminæ, & adoleſcentes ſolent in hãc, vel illam partem diuertere, & amorem ſuum bene, vel male collocare,) *& expandi amictum meum ſuper te. Et iuraui tibi, & ingreſſus ſum pactum tecum, & facta es mihi. Et veſtiui te diſcoloribus, & calceaui te hyacintho, & cinxi te byſſo, & indui te ſubtilibus, & decora facta es vehementer nimis, & profeciſti in regnum. Et habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es in nomine tuo, & expoſuiſti fornicationem tuã omni tranſeunti, vt eius fieres*. Tum verò ſequitur ob huiuſmodi fornicationes Diuina indignatio, & ſupplicium: *Ecce ego extendam manum meam ſuper te, & auferam iuſtificationem tuã, &c.* pro quo alij transferunt, *Diminuam ſtatutũ cibũ tibi*: ex quo illud colligitur Deum pro ſupplicio ſæpe inferre charitatem annonæ, & inſtar irati Domini cõſuetum, & ſtatutum cibum, ac portionem ſeruo diminuere. Cum igitur Deus non quouis, ſed ardentiſſimo, & zelotypo quodam amore hominem diligat, & idcirco homo fieri, mortemque acerbiſſimam, & ignominiæ pleniſſimam oppetere, ſubireque voluerit, vt eum ad ſe amandum obligaret: meritò Iſaias, poſtquam de incarnatione, Cruceq; diſſeruiſſet, ſubiunxit: *Zelus Domini exercituũ faciet hoc*.

Margin notes: *Origen.* — *Ezec. 16. 8.* — *Septuag.* — *Annona caritatem pro ſupplicio infert Deus.*

4 Poſtrema obſeruatio ſit, adhuc etiam locum ſpectaſſe Gabrielem Angelũ in ſua illa legatione, & ſermocinatione cũ Virgine, quando nimirũ dixit: *Ecce concipies filium, & vocabis nomen eius Ieſum: hic erit magnus, et filius altiſſimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & Regni eius non erit finis*. Eam nãq; ſentẽtiam habes hoc loco totidem fere verbis ab Iſaia pronuntiatam: *Multiplicabitur*, inquit, *eius imperium, & pacis non erit finis: ſuper ſoliũ Dauid, & ſuper regnũ eius, ſedebit, vt cõfirmet illud, & corroboret in iudicio, & iuſtitia amodo, & vſque in ſempiternum*. Quod verò Angelus dixit: *Et vocabis nomen eius Ieſum*: idipſum Iſaias explicauit, cum dixit: *Et vocabitur nomẽ eius, Admirabilis, Cõſiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri ſeculi, Priceps pacis*: hęc. n. oĩa nomina ſunt veluti quædã elegans periphraſis, imò & explicatio nominis Ieſu, idеſt, Saluatoris. Quid. n. aliud eſt eſſe Ieſum, quàm mundi ſaluatorẽ, operibus admirabilem, conſiliarium, ſeu vt addiderũt Septuag. *magni conſilij angelũ*, ſiue nuntium, Deum fortem, nouorum ſeculorum fundatorem, Principemque atque auctorem pacis ſempiternæ inter Deum, & homines conſtitutæ? Hæc. n. omnia in nomine Ieſu continentur, ꝙ etſi compoſitione, & prolatione paruũ videtur, eſt tamẽ propter myſteria, quæ continet longè maximum. Vnde illud Regius vates Pſal. 98. nomen magnum appellauit, cum dixit: *Dominus in Sion magnus, & excelſus ſuper omnes populos. Cõfiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile, & ſanctum eſt*. Eodemque mihi videtur ſpectaſſe Ioſue, capite 70. eius libri, cum videns ab habitatoribus vrbis Hai Hebręos in fugã conuerſos, ad eius

Margin notes: *Nominis Ieſu elegãs periphraſis.* — *Septuag.* — *Pſal 98. 2. Ieſus nomẽ magnum.*

nominis præſidium, quo Deus ſe Ieſum, id eſt, liberatorem, ac ſeruatorem illius populi profitebatur, & venturis temporibus totius mundi Ieſus, & Saluator erat appellandus, ſibi cōfugiendum putauit, vt ſaltem ob tanti nominis honorem, & exiſtimationem Deus ignominiam illam à populo ſuo propulſaret. Itaque dixit: *Quid facies magno nomini tuo?* habuitq; Deus tantam eius nominis, quod ſibi quaſi in memoriam reuocabatur, rationem, ut quamprimum victoriam Hebræis tribuerit.

Decimum vaticinium ex illis verbis Eſa. 11. *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcēdet.*

SECTIO XXII.

Eſt ſanè de ſanctiſſima Virgine optime meritus Eſaias, quippe qui eius virginitatem tam multis, iiſque præclariſſimis vaticinijs teſtatam nobis reliquerit. Ait igitur c. 11. *Et egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, & requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini:* quem locum de Meſſia ad literam eſſe intelligendum non ſolum noſtri, ſed omnes etiam Hebræi cōfitentur, idq; etiam Paraphraſt. Chald. intellexit, cum ita tranſtulit: *Et egredietur Rex de filijs Iſſe, & Meſſias de filijs filiorum eius vngetur.*

Eſa. 11. 1. *Paraphr.*

1 Quoniam verò præcipua vis huius vaticinij in floris appellatione poſita eſt opus eſt prius vulgatam editionem à quorundam calumnijs vendicemus. Aduertendum eſt igitur pro eo, quod Vulgatus tranſtulit *flos*, haberi Hebraicè dictionem נצר netſer per literam צ tſade à radice נצר, id eſt, ſeruare, & cuſtodire; vnde flos, & tener ſurculus, ſeu vt ait Diuus Hieronymus ad cap. decimumquartum Eſaiæ, virguſtum illud, quod ad radices arborum naſcitur, appellatur נצר, quòd videlicet flos, & ſurculus magna cura, ac diligentia cuſtodiri ſoleant, cum inde totus fructus pendeat: fortaſſe autem nomen נצר deducitur à radice נצר, id eſt, florere. Porro arbitrantur plerique ad hunc locum ſpectaſſe Matthæum cap. 2. cum dixit: *Et veniens habitauit in ciuitate Nazareth, vt adimpleretur, quod dictum eſt per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur:* quia enim Chriſtus hoc loco Eſaiæ נצר id eſt, flos appellatur, inde putant dictū eſſe Nazaræum quaſi floreum. Quæ controuerſia neceſſario prius eſt expedienda, vt faciliora reddantur, quæ de germana huius vaticinij expoſitione dicturi ſumus: tota verò controuerſia ex eo pendet, vtrum Chriſtus dicatur Nazaræus à radice נצר per צ, à qua radice deducitur נצר, id eſt, flos: an verò à radice נזר per Zain, hoc eſt, diuidere, & ſeparare, imo & ſanctificare: à qua radice haud dubiè dicti ſunt Nazaræi legales, quoniam diuiſi, ſeparatique erant à reliquis in ratione viuendi, ſiquidem & comam nutriebant, & à vino, & ijs omnibus, quæ cum vino aliquam habebant cognationem, abſtinebant, eamque ob cauſam ſancti ab omnibus cenſebantur. Et quidem Leo à Caſtro in comment. huius loci, & lib. 6 Apologetici pro editione vulgata pugnaciſſimè contendit Chriſtum dictum fuiſſe Nazaræum à poſteriori radice נזר per Zain: itaque non dictum eſſe Nazaræum à flore, ſed quia erat ſanctus, & ſanctitate à reliquis omnibus hominibus ſeparatus. Eoque nititur fundamento, quoniam in Euangelio ſemper dicitur Nazaræus per Z. non autem Naſaræus per S. at ſi à נצר, id eſt, à flore dictus fuiſſet Nazaræus, non eum Nazaræum, ſed Naſaræum appellare oporteret. Atque hac tantum ratione permotus clamoribus magis, vt ſæpe ſolet, quā rationibus diſceptans, implorat Deum, atque hominum fidem, quòd contra Scripturam Chriſtus Naſaræus, aut Naſarenus per S. non verò Nazarenus, aut Nazaræus per Z. dicatur: & quod conſequēs eſſe exiſtimat, Chriſtus noſter negetur verus eſſe Chriſtus, & Meſſias. Cæterùm non eſt, cur tantas ob vnam literulā excitet tragædias, neque inde timeat, ne vniuerſa Chriſti fides corruat: quam parum autem probabilitatis habeat eius ſententia ex ijs, quæ iam dicemus, palam erit.

Vulgata editio à calūnijs quorūdam vendicatur. *D. Hieron.* *Matt. 2. 23* *Nazaræi comā nutriebant, & à vino abſtinebant.* *Leo à Caſtro.*

2 Igitur pro certo habemus Chriſtum dici Nazaræum à נצר, id eſt, à flore, non au-

Chriſtus dictus Nazaræus à flore.

autem à נזר,id eſt,ſeparari. Id quod primum oſtenditur,quoniam Chriſtus nõ fuit quoad uiuẽdi rationem Nazaræus, cum à vino non abſtinuerit,nec alios ritus Nazaręorum ſeruauerit,vt ex eo Nazaræus, vel ſeparatus appellari debuerit.

Matth.2.

Deinde quoniam Matthæus cap.ſecundo diſertè docet eum fuiſſe dictum Nazaręum à ciuitate Nazareth,vbi fuit educatus:

Io.1.45.46

Vnde Ioannis primo, dixit Philippus Nathanaeli: *Inueni Ieſum filium Ioſeph, à Nazareth:* cui reſpondit Nathanael: *à Nazareth poteſt aliquid boni eſſe?*

Mat.21.11

& Matth.21. *Hic eſt Ieſus propheta à Nazareth:*

D.Hieron.

Nazareth ſit dicta à flore.

Nazareth autem à flore dictam eſſe docet D.Hieron. in epiſt.ad Marcellam, vt commigret Bethlehem. *Ibimus,* inquit, *ad Nazareth, & iuxta interpretationem nominis eius florem videbimus Galilææ:* & in comment.in Matt. ad c.21. *A Nazareth,* inquit, *Galilææ, quia ibi educatus fuerat, vt flos campi nutriretur in flore virtutum.* Accedit,ꝙ de ſententia D.Hieronymi in cap.11. Eſaiæ, eruditi Hebræorũ,quos ipſe ſequitur, illud qđ habetur Matth.2. *Quoniam Nazaræus vocabitur,* de hoc loco Eſaiæ ſumptum exiſtimant,cum dicitur: נצר, id eſt, *flos de radice eius aſcendet. Illud,* inquit, *quod in Euangelio Matthæi omnes quærunt eccleſiaſtici, & non inueniunt, vbi ſcriptum ſit: Quoniam Nazaræus vocabitur: eruditi Hebræorum de hoc loco ſumptum putant* Sed ſciendum, quod hic נצר per צ tſade literam ſcribitur cuius proprietatem,& ſonum inter Z. & S. Latinus ſermo non exprimit. Promitur quoque efficax argumentum ex titulo ſanctiſſimæ Crucis, vbi ſcriptum eſt *Natſaræus* per Tſade, non autem Nazaræus per Zain,quemadmodum

Xiſt. Senen.

refert Xiſt.Senenſis li.2.ſuæ Bibliothecæ in Pontio Pilato: & affirmat

Sanct. Pag.

Sanctes Pagnin. in ſua interpretatione Hebraicarum dictionum, quæ habetur ad calcem trãſlationis Scripturæ, quam edidit ex Hebræo,vbi in dictione *Nazareth* teſtatur ſe ſuiſmet oculis nõ ſemel vidiſſe titulum ſanctiſſimæ Crucis, legiſſeque ibi: *Ieſuagh hanotſeri melech ha*

Titulus crucis quibus literis ſcriptus extet Romæ.

ieudim, id eſt, *Ieſus Natſaræus Rex Iudæorum:* vbi ſcriptum eſt Natſaræus per tſade,non verò Nazaręus per Zain:ex quo fit,vt cum Natſaræus per tſade idẽ ſit,atque floridus, Chriſtus à netſer,id eſt,à flore dictus fuerit Nazaræus. Fruſtra autem Leo à Caſtro conatur hoc argumẽtum fortiſſimum eludere,cum ait ſe Pagnino non credere, aut ſi ita res habet, vitiosè ſcriptam fuiſſe eam vocem in Crucis titulo per imperitiam ſcilicet ſatellitum, qui Hebraicè neſciebant: nec enim par eſt credere vel Pagninum hominem & literis, & religione grauiſſimum in re quoque grauiſſima mentiri eo potiſſimum, ꝙ facilè eius mendacij argui poſſet,cum titulus Crucis hodieque Romæ extet,viſaturque,ac legatur à plurimis Romæ in S. Cruce in Hieruſalem: vel per errorem ita in titulo crucis ſcriptum fuiſſe, cũ adeſſent Hebręi, qui ſatellitum errorem facilè emendarent,Chriſtique nomen, & cognomẽ eſſet notiſſimum, ac celebratiſſimum, vt quomodo diceretur, ignorare ſatellites non potuerint,ſi ij fuerunt,qui titulum illum Hebraicè conſcripſerunt, & non aliquis Iudæus, cui id negotij à Pilato commendatum fuerit, ſiquidem ex Pilati præſcripto titulus ille in Cruce fuit appoſitus.

Denique nõ ſinit nos dubitare aucto- 3
ritas D.Hieronymi, qui diſertis verbis docet Chriſtum à netſer, id eſt, à flore dictum fuiſſe Nazaræum. Etenim in primis cõſtanter affirmat eum dictum fuiſſe Nazaræum à Nazareth, cuius nominis etymologiam à flore deductam eſſe teſtatur locis paulò ante citatis. Deinde in commentarijs ſuper Eſaiam ad c.11. ait eruditos Hebræorum, vti diximus, illud Matth.2. *Quoniam Nazaræus vocabitur,* ex hoc loco Eſaiæ deſumptum eſſe,cum dicitur: *Netſer,* id eſt, *flos de radice eius aſcendet,* quam opinionem commemorat,nec tamen refellit. Præterea in comment. ſuper Matth. cap.2. tractans illam ſententiam: *Et veniens habitauit in ciuitate, quæ vocatur Nazareth, vt impleretur, quod dictum eſt per Propheta: Quoniam Nazaræus vocabitur:* cum eam ſententiam, quam impugnamus, commemoraſſet,tãdem poſtremo loco hanc noſtram, vtpote ſibi magis probatam appoſuit, ſpectaſſe videlicet Matthæum ad hunc locum Eſaiæ, in quo Chriſtus netſer, id eſt, flos nuncupatur. *Nazaræus,* inquit, *ſanctus interpretatur: ſanctum autem Dominum futurum omnis Scri-*

ptura

ptura commemorat. Poſſumus & aliter dicere, quòd etiã iiſdem verbis iuxta Hebraicam veritatem in Eſaia ſcriptum ſit: *Exiet virga de radice Ieſſe, & Nazaræus de radice eius conſcendet.* Denique, vt hanc eſſe Hieronymi ſententiam planè intelligas, audi, quid ſcribat in libro de optimo genere interpretandi ad Pãmachium: *Illud*, inquit, *quod in eodem Euangeliſta ſcribitur: Et veniens habitauit in ciuitate, quæ dicitur Nazareth, vt impleretur, quod dictũ eſt per prophetas, Quia Nazaræus vocabitur: reſpondeant logodædali, & faſtidioſi æſtimatores omnium tractatorum, vbi legerunt diſcantque in Eſaia poſitum. Nam in eo loco, vbi nos legimus, atque tranſtulimus: Exiet virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet: in Hebræo iuxta linguæ illius idioma ita ſcriptum eſt: Exiet Virga de radice Ieſſe, & Nazaræus de radice eius creſcet.* Hæc ille. Ex quibus liquidò conſtat D. Hieron. exiſtimaſſe Chriſtũ dictum fuiſſe Nazaræum à netſer, ideſt, a flore. Quem ſecutus eſt Beda hom. 1. in Euang. Lucæ, vbi ſic ait: *Teſtatur Eſaias Propheta quòd Redemptorem noſtrum in Nazareth concipi oporteret, cum dicit: Egredietur virga de radice Ieſſe, & Nazaræus de radice eius aſcendet: interpretatur autem Nazaræus flos: quo vocabulo incarnatus pro nobis Dei filius rectè potuit cognominari, quia in ſe credentibus flos ſpiritualium fructuum, origoque proceſſit.* Cum eodemque conſentiunt Pagnin. in interpretatione Hebraicarum dictionũ, Cornel. Ianſen. in ſua concord. Euangelica, cap. 11. ſuper illa verba Matth. 2. *Vt adimpleretur, quod dictum eſt per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur*: ibidemque Lyran. & Caiet. Finus etiam Hadr. lib. 2. Flagelli contra Iudæos, cap. 11. & complures alij.

Beda.

Sanct. Pag.

Corn. Ianſ.

Lyran.
Caiet.
Fin. Adr.

4 Maneat igitur vt omnino certum dictum fuiſſe Chriſtum Nazaræũ à נצר, ideſt, à flore, Matthæumque ad hunc Eſaiæ locum reſpexiſſe, cum dixit: *Vt impleretur, quod dictum eſt per Prophetas, Quoniã Nazaræus vocabitur.* Nec refert, quòd numero multitudinis dixit, *per Prophetas.* Etenim mos eſt Scripturæ Sacræ eum numerum, etiam cum de vno tantum ſermo eſt, vſurpare, & vt multa alia interim omittamus, eſt exemplum ad hanc rem aptiſſimum Ioan. 6. vbi ita legimus: *Eſt ſcriptum in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei:* Et tamẽ id apud vnum Eſaiam reperitur cap. 54. Porro fundamentum Leonis à Caſtro aientis Chriſtum appellari Nazaræum per Z. non verò Naſaræum per S. ex quo putat confici non à flore, ſed a ſeparatione, & ſanctitate dictum fuiſſe Nazaræum, exangue admodũ eſt, & infirmum, quoniam vt ſuperius ex D. Hieron. annotauimus, litera צ, per quam ſcribitur נצר, ideſt, flos, & Natſaræus, ideſt, floridus habet ſonum quendam medium inter Z. & S. atque vtriuſque literæ vim participat: quare potuit optimè à Græcis, & Latinis ſiue per S. ſiue per Z. ſcribi: placuit tamen magis ſola litera Z. vt ita prolationis aſperitas molliretur, cũ tamen ſi integrè pronuntiari deberet, dicendum foret Natſaræus, vel Natzaræus. Eademque ratione credendum eſt Nazareth, quæ vox auctore Hier. etiam à flore deducitur, vt ſupra diximus, q̃uis id nomen in veteri teſtamento non reperiatur, ſcriptam etiam Hebraicè p tſade, atque adeò Natſareth, vel Natzareth appellatam, appellandamque etiã fuiſſe in teſtamento nouo, ſi dictio integrè proferenda eſſet: verum molliendæ quoque aſperitatis cauſa dictam fuiſſe à Græcis, & Latinis Nazareth. Illud non prætererim, quod annotauit Ianſen. loco citato, non eodem modo ſcribi à Græcis Nazaræum, cum Nazaræis legalibus, & cum Chriſto tribuitur: etenim cum de illis eſt ſermo, ſcribitur Nazaræus per literam Alpha in medio, vt patet Thren. 4. *Candidiores Nazaræi eius niue:* Cum verò de Chriſto dicitur, ſcribitur Nazoræus per Omega in medio dictionis, vt eſt perſpicuũ ex Matth. 2. *Quoniam Nazoræus vocabitur:* Et Ioan. 19. in titulo Crucis, *Ieſus Nazorenus:* Et Matth. 26. *Et hic erat cum Ieſu Nazoreno:* Et Luc. 18. *Dixerunt autem ei, quòd Ieſus Nazorenus tranſiret:* Et reliquis omnibus in locis præterquã apud Marcum, qui Romæ ſcribens Latinos voluit imitari, & Chriſtum appellare Nazarenum per Alpha in medio dictionis. Iuuat quidem aliquid hæc Cornelij annotatio: ſed quoniam video Græcos authores veluti Epiphanium hæreſi 29. Nazaræos legales, Nazoreos etiã

Numerum multitudinis vſurpat aliquãdo Scriptura cum ſermo eſt de vno.

Ioan. 6. 45.

Ianſen.

Nazaræus diuerſe ſcribitur cũ legalib. Nazaræis, & cũ Chriſto tribuitur.

Thre. 4. 7.

Matth. 2. 23.

Ioan. 19. 19.

Matth. 26. 71.

Luc. 18. 37.

D. Epiph.

per

per Omega appellare, nos in ea vim minime facimus, ſed in ſuperioribus rationibus, quibus, ni fallimur, luculente demonſtrauimus Chriſtum à netſer, ideſt, à flore Natſaræum per tſade, hoc eſt, floridum, non verò à nazar per Zain quaſi ſeparatum, & ſanctum fuiſſe nuncupatum.

Hebræi. — *Chriſtus, & flos & virga Ieſſe.* — *Paraphr.* — *Clem. Alex.* — *Chriſti poteſtas deſignata per virgam.* — *Origen.* — *Chriſtus ſegnibus virga, proficiētibus flos.*

5 Hac expedita difficultate, aggrediamur iam propoſiti vaticinij expoſitionem afferre. Igitur Hebræi, vt auctor eſt D. Hieron. in comment. huius loci, cum dicitur: *Exurget virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet:* vtrumque & virgam videlicet, & florem Meſſiam interpretantur, quòd ſcilicet in virga regnantis potentia, in flore pulchritudo monſtretur. Quam eandem expoſitionem ſecutus eſt Paraphraſt. Chald. ſi quidem vtroque loco Meſſiam intellexit, vt apparet ex eius paraphraſi, quæ ita habet: *Egredietur Rex de filijs Ieſſe, & Meſſias de filijs filiorum eius vngetur.* Nec verò ſoli Hebræi in ea fuerunt ſentētia, ſed nonnulli etiam ex Patribus, qui per *virgam* Chriſtum quoque, & ipſi acceperunt, veluti Clem. Alex. lib. 1. Pædagogi, cap. 7. *Quibus*, inquit, *non medentur minæ, eis virga medebitur: quibus verò virga non medetur, eos ignis depaſcit. Egredietur virga de radice Ieſſe: vide pædagogi curam, ſapientiam & poteſtatem:* Quibus verbis vult Clemens Chriſtum eo loco Eſaiæ propter poteſtatem appellari *virgam*. Et Origen. hom. 9. ſuper Num. vtrumq; etiam, & virgam ſcilicet, & florem ad Chriſtum retulit: *Habemus*, inquit, *hæc omnia non tam in virga Aaron, quàm in ea virga, quæ exijt de radice Ieſſe, de cuius etiā radice flos aſcendit, in quo nec hoc ipſum videtur otioſum, quòd exire dicitur virga, & flos aſcendere. Quamuis enim vnus ſit Chriſtus per ſubſtantiam, ſingulis tamen diuerſus efficitur prout indigetis in quo operatur. Qui ergo ſegnior eſt, & negligentior, fit ei pro diſciplina Chriſtus virga, & in virga non aſcendere dicitur, ſed exire: exeundum namque eſt ei, qui iners, & ſegnis eſt, de eo ſtatu, in quo non rectè conſiſtit, & tranſeundum ad alium tanquam virga compulſo, ideſt, ſeueritate doctrinæ rigidioris admonito: qui verò iuſtus eſt, quia iuſtus, ſicut palma floret, in hoc aſcendere dicitur Chriſtus. Sic ergo qui verberibus indiget, exit ad eum virga; qui autem proficit ad iuſtitiam, aſcendit in florem: aſcendet autem, vſquequo afferat fructus ſpiritus.* Hæc Orig. Cui conſentit Cyrill. Alex. lib. 2. Comment. in Eſaiā. *Virgam*, inquit, *nominauit Chriſtum ex radice Ieſſe iuxta carnem, & prætereà etiam florem: & per virgam quidem Regiam eum dignitatē habere ſubindicare videtur. Flos verò rurſum dicitur, quoniam hominis natura in illo ad incorruptionem, vitam & nouitatem conuerſationis Euangelicæ floruit.* Idem prætereà habet D. Hilar. in Pſ. 2. ad illa verba: *Reges eos in virga ferrea:* Vbi & virgam, & florem Chriſto attribuit, docens per *virgam* ſignificari Regiā poteſtatem, quam ne tyrannicam arbitraremur, additum eſſe florem, vt ſeueritatem virgæ floris ſuauitas temperaret.

Cyrill. Alex. — *Regia Chriſti dignitas.* — *D. Hilar. Pſ. 2. 9.*

D. Hieron. — *B. Virgo virga Ieſſe, filius flos virgæ.* — *Cant. 2. 1.* — *Tertull.*

Eſt quidē hæc ſententia propter tantorum Patrum auctoritatem admodū probabilis: ſed non video tamen, quàm aptè cum contextu ipſo cohæreat. Etenim *virga* dicitur exire de radice Ieſſe, *flos* autem de radice ipſius virgæ pullulare: quo fit, vt non poſſint hæc duo vni, & eidem perſonæ conuenire, cū diuerſam planè habeant ſuæ natiuitatis originem. Prætereà ſi flos de virga naſcitur, qui fieri poteſt, vt idem ſit, quod virga, alioqui iam idē ex ſe ipſo oriretur: quare aliud omnino virgam, aliud florem eſſe fateamur, neceſſe eſt. Putamus igitur virgę nomine Sanctiſſimam Virginem, floris autem appellatione Chriſtum eſſe accipiendum, quæ eſt D. Hieronymi expreſſa ſententia in commentarijs ſuper vndecimum cap. Eſaiæ. *Nos autem*, inquit, *virgam de radice Ieſſe Sanctam Mariam Virginem intelligamus, quæ nullum habuit fruticem cohærentem: de qua & ſupra legimus. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & florem Dominum Saluatorem qui dicit in cantico canticorum: Ego flos campi, & lilium conuallium.* Idem multis in locis docet Tertullianus, veluti in libro aduerſus Iudæos c. 9. *Naſcetur*, inquit, *virga de radice Ieſſe, quod eſt Maria, & flos de radice eius aſcendet, & requieſcet ſuper illum ſpiritus Dei. Neque enim in vllum hominum vniuerſitas ſpiritalium documentorum competebat, niſi in Chriſtum, flori quidem ob gratiam adæquatum, ex ſtirpe autē Ieſſe deputatum, per Mariam ſcilicet cenſendum.* Et libro de corona militis, cap. 15. 6

Habes,

Chriſtus flos immarceſſibilis. Habes, inquit, *florem ex virga Ieſſe, ſuper quem tota Diuini ſpiritus gratia requieuit, florem incorruptum, immarceſcibilem, ſempiternum.* Et libro de carne Chriſti, capite 21. probans Chriſtum ex Dauid ortum habuiſſe: *Ipſe eſt,* inquit, *flos de virga profecta ex radice Ieſſe: radix autem Ieſſe genus Dauid, virga ex radice Maria ex Dauid, flos ex virga filius Mariæ, qui dicitur Ieſus Chriſtus, ipſe erit & fructus: flos enim fructus, quia per florem, & ex flore omnis fructus eruditur in fructum. Quid ergo? negant & fructui ſuum florem, & flori ſuam virgam & virgæ ſuam radicem.* Lege eundem lib. 3 contra Marcion. cap. 17. & libro 4. cap. 1. Sic etiam locum intellexerunt Ephrem Syrus orat. de matris Dei laudibus D. Ioan. Damaſc. orat. 1. & 2. de Natiuit. Mariæ, Leo Magnus ſerm. de Natiuit. Domini. D. Chryſoſtom. in Pſalm. 22. ad illa verba: *Virga tua, & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt:* D. Iſidor. ad ſororem Florentinam, D. Bernard. ſerm. 2. de Aduentu, & hom. 2. ſuper *Miſſus* eſt, & ſerm. 2. in annunciat. Dominica, & alij.

Flos item, & fructus.

Ephr. Syr. D. Io. Da. Leo Magn. D. Chryſo. Pſal. 22. 4. D. Iſidor. D. Bern.

7 His ita poſitis, iam ex eodem loco luculentè oſtenditur puriſſimus conceptus, & partus Virginis. Quid enim pulchrius, aut purius fingi poteſt, quam pulchri, & elegantis cuiuſdam floris egreſſus ex pulcherrima virga? Virga quidem Beatiſſima Virgo eſt, quæ ex radice Ieſſe, hoc eſt, ex progenie Dauid (cuius pater fuit Ieſſe dictus alio nomine Iſai) traxit originem; ex Virgine autem Chriſtus ceu flos pulcherrimus tanta puritate, & pulchritudine erupit, quanta flos ex virga pullulare conſueuit. Sicut enim flos non ex ſemine, vt arbor ipſa, ſed ex virga, frondeque arboris cœleſti tantum vi, roreque perfuſa oritur: ita Chriſtus abſque vllo virili ſemine ex Virgine Diuina altiſſimi virtute, Sanctique Spiritus rore fęcundata natus eſt. Et quemadmodum virga in florem erumpens tantum abeſt, vt aliquid venuſtatis, & pulchritudinis amittat, vt potius ſpecioſior, pulchriorque euadat: ita Virgo Sanctiſſima tantum abfuit, vt per conceptum, & partum Chriſti aliquid de ſua integritate amiſerit, vt tunc potius eius virginitas ſanctior, pulchriorque facta fuerit. Vnde Euſeb. Emiſſ. homil. 2. de Natiuitate Domini: *Quid primum,* inquit, *mirer, quid vepoſtremum? quod ſine conceptu eſt collata fœcunditas, an quod per partum magis eſt glorificata virginitas?* Et D. Bernard. ſerm. 1. in Vigilia Natiuit. Domini, docet vterum virgineum fuiſſe ipſo partu quaſi templum quoddã conſecratum: *O partus,* inquit, *ſolus neſcius pudoris, corruptionis ignarus, non reſerans, ſed conſecrans virginalis vteri templum.* Meritò igitur ex hoc loco ad probandã virginitatem Sanctiſſimæ Deiparæ argumentatur Finus Hadrian. lib. 2. Flagelli contra Iudęos cap. 11. imò & multi Patres, veluti D. Bern. homil. 2. ſuper *Miſſus eſt: Egredietur,* inquit, *virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet,* Virginem *virgam, florem* Virginis partum intelligens. Et D. Leo ſerm. 4. de Natiuitate Domini: *In qua,* inquit, *virga? Nõ dubiè quòd B. Virgo Maria prædicta eſt, quæ de radice Ieſſe progenita, Spiritu ſancto fęcũdata nouũ florem carnis humanæ, vtero quidem materno, ſed partu eſt enixa virginco.* Et D. Hier. in comm. ſuper Eſaiam: *Nos,* inquit, *virgam de radice Ieſſe Sanctã Mariam Virginem intelligamus, quæ nullũ habuit ſibi fruticem cohærentem, de qua, & ſupra legimus: Ecce virgo concipiet, & pariet filium.* Legendus eſt quoque in eandem ſententiam D. Ambr. lib. 2. c. 1. de Spiritu ſancto. Itaque illud in hac virga prodigium conſiderare licet, quòd cum reliquæ omnes virgæ, atque arbores, cum fructum edunt, florem amittant; hęc tamen virga ſupra omnẽ naturæ curſum retento virginitatis flore fructum vitæ mundo attulerit. Vel, ſi malis, iſtius vnicæ virgæ fructus flos ipſe fuerit, quæ eſt obſeruatio D. Bern. in lib. de paſſione Domini cap 46. *Si diligentius,* inquit, *volueris intueri, intelliges in omni arborum genere in ortu fructus florem decidere & perire: in hominibus quoque & ferè cunctis animantibus fructus filiorum florem virginitatis abſcindit. Non ſic erat in natiuitate vitis noſtræ: beatiſſima enim mater illius fructum protulit benedictum non amiſſo virginitatis flore: imò magis per partum mirabilem, & mundiſſimum eſt decorata, vbi lex, vbi iura naturæ abſciſſa ſunt.* Quod et expendens Greg. Nyſſ. in orat. de Sancta Chriſti Natiuit. *O Miraculum,* inquit, *ingens, virgo*

Deiparę puritas pulcherrima.

Deipara virginitas per Chriſti partum ſanctior, & pulchrior.

Euſ. Emiſſ. D. Bernar. Fin. Hadr. D. Bern. D. Leo. D. Hieron. D. Ambr.

In ſola Maria, & flos cũ fructu, & flos fuit fructus.

D. Bernar. D. Greg. Nyſſ.

virgo mater fit, & virgo pmanet. In alijs fœminis, quamdiu virgo aliqua eſt, mater non eſt; cum aũt mater facta fuerit, virginitatem non habet: hic verò neque virginitas partum prohibuit, neque partus virginitatem ſoluit.

8 Cæterum illud adhuc ad perfectam literæ expoſitionem explicandũ ſupereſt, cur *Virga* non de arboris cacumine, ſed de ipſa radice prodierit? Cur etiam flos iſte prẹter omnem naturæ ordinem non de ſummitate virgæ, ſed de ipſa iam radice pullulauerit? Augeturque difficultas ex eo, quòd pro radice, quam vertit Vulgatus, habetur Hebraicè gezaa, quæ vox propriè ſignificat truncũ arboris, qui præciſis, truncatiſque frondib. in terra ſupereſt: imò, vt vult Rabbi Kimhi, eam tantum partem truncatæ arboris, quæ ſuper terram eminet, non quę terræ infixa, & occultata latet. Vt igitur res intelligatur, oportet aduertere, quo tempore Virgo ſanctiſſima nata eſt, & multo ẽt magis, cum Chriſtus fuit conceptus, & natus, Iudæorũ principatum, & regnum iure optimo potuiſſe trunco arboris præciſis frondibus conferri: ſiquidem legitima Regũ Iudæorum ſucceſſio omnino defecerat, atque adeò Iudaicũ regnum carens legitimis Principibus quaſi virgis, frondibuſque regalibus trũcatum iacebat, ex quo nulla ſceptra, nullæ virgæ regales hæreditaria, ac legitima ſucceſſione ad naſcebantur: quo fit, vt cum Virgo Sanctiſſima ex tribu Iuda, imò & ex familia Dauid nata eſt, ex ipſo regali trũco diſſectis ramis, & frontibus iacente ceu ex regia radice quaſi virga pullulauerit, vt verè dictum ſit ab Eſaia: *Egredietur virga de radice Ieſſe.* Præthereà, quoniam Chriſtus ex Virgine nullis in ſua familia regalibus ſceptris fulgente, ſed potius ſecundum viuendi rationem humili, & paupere ortus eſt: meritò etiam non de ſplendida, & excelſa virgæ ſummitate, ſed quaſi ex ignobili radice aſcendiſſe dicitur: quò ſpectauit Lucas cap. 3. cum ſtatum Iudaicæ Reipublicæ in Tetrarchias diſſectum, deſcribens dixit: *Anno quinto decimo Imperij Tiberij Cæſaris, procurante Pontio Pilato Iudæam.* &c. Quibus verbis Hebræorum Rempublicam quaſi truncũ præciſis ramis, ac frondibus nobis ante oculos propoſuit, tacitè innuens hunc Eſaiæ locum; à quo prædictum fuerat Meſſiam eo tẽpore venturum, cum Iudaica Reſpublica quaſi truncus iaceret ignobilis, ex quo ipſe Meſſias eſſet quaſi flos ex radice naſciturus.

Cur flos Chriſtus de radice arboris, non de virgæ ſummitate pullulauerit.

Legitima regum Iuda ſucceſſio, conceptionis Chriſti tempore defecit.

Luc. 3. 1.

Ex quo illud colligas licet, quantam Chriſtus rationẽ veræ humilitatis habuerit: ſiquidem cum re ipſa oriturus eſſet ex Regia Dauidis familia; noluit tamen eo naſci tempore, quo Regnum Iuda erat florentiſſimum ſub Dauide, ac Salomone feliciſſimis, potentiſſimiſque Regibus, nec in ſequentium Regũ temporibus ante captiuitatem Babylonicam, cum adhuc Iudæorum res, ac principatus vigebat, ſed ea ætate, qua vniuerſa Regni Iudaici felicitas corruerat, Regnumque ipſum quaſi truncus iacebat, nulluſque regalis ſplendor in matre eminebat. Quæ humilitas adhuc magis elucet in eo, quòd non dictum eſt: *Egredietur virga de radice Dauid*, ſed: *de radice Ieſſe:* Quia enim Ieſſe pater Dauid non Rex fuit, ſed paſtor; Dauid autem ad Regiæ dignitatis fuit euectus faſtigium: magnæ perfectò humilitatis fuit, cum potuiſſet Dauidem familiæ, & gentilitiæ nobilitatis caput, & principem nominare; voluiſſe tamẽ potius Ieſſe paſtorem, nulloque regio ſplendore fulgentem auctorem generis cenſere. Atque hæc vniuerſè de præſentis vaticinij literali, ac germana explanatione dicta ſint. Nunc vberioris doctrinæ cauſa nonnulla adnotabimus, quibus maior aliqua lux eidẽ afferri poſſit. 9

Chriſti naſcentis humilitas.

Chriſtum iure optimo netzer, ideſt, florem, & Natzaræum, ideſt, floridum appellari.

SECTIO XXIII.

HActenus oſtendimus Chriſtum dictum fuiſſe Nazaræum, ſeu potius Natzaræum à נצר, hoc eſt, à flore, quemadmodum diſertis verbis tradit ſuperiori vaticinio Eſaias. Diximus etiam idcirco germinationi floris ex virga ortum eius ſimilẽ dici, quoniam ex Virgine prodijt, non 1

ſolum

ſolum ſeruata, ſed pulchriori etiam effecta eius integritate: nunc quanto iure eiuſmodi cognomentum, appellationēque ſibi vendicet, explanandum eſt. Vt igitur hinc ordiamur, Chriſtus ipſe ſe florem appellat illis verbis Cant. 2. *Ego flos campi, & lilium conuallium:* quamquā enim dubium ſit, num hæc verba ſponſo, an ſponſæ tribui debeant, nec deſint, qui ea ad ſponſam potius referenda exiſtiment, vt Greg. Nyſſen. expoſitio triū Patrum apud Theod. & alij: nos tamen cum Theod. D. Greg. D. Bern. Beda, & cōmuniori fere ſententia illa ſponſo tribuimus. Pro flore eſt Hebraicè חבצלת, quæ vox, vt quidam volunt, ſignificat roſam nigro colore, ſed eleganti, & venuſta ſpecie, odoreque ſuauiſſimo, ſolūque reperitur hoc loco Cant. & Eſa. 35. cum dicitur: *Et florebit quaſi lilium.* Pro *lilio* verò habetur Hebraicè שושנה, ꝙ Hebræi dicunt eſſe florem candidū vulgo lilium, vocarique שושנה, quòd perpetuò habeat ſex folia: alij volunt eſſe floris genus, quod inter ſpinas naſcitur. Totum hunc locum Paraphraſt. Chald. ita tranſtulit: *Ego ſimilis ſum lilio viridi ex paradiſo voluptatis, & opera mea pulchra ſunt ſicut roſa, quæ eſt in campo horti voluptatis.* Ex his habemus in primis Chriſtum eſſe lilium ex paradiſo voluptatis, quoniam in eo omnes delicię, voluptateſque continentur, vt qui huiuſmodi lilium decerpſerit, eo ipſo omnia voluptatum, deliciarumque genera colligat. Deinde eſſe florem, qui inter ſpinas enaſcitur: quoniam Chriſtus inter hulus vitæ labores acerbiſſimos, quos pertulit, & inter ipſas paſſionis ſuæ difficultates, imo & inter ſpinas, ac ſentes, quibus fuit coronatus, quaſi flos extitit eleganti ſpecie, eximioq; decore viſendus. Quare meritò his verbis ſponſus ſuam ſponſæ commendat pulchritudinem, vt eam ad ſe magis amandum alliciat: inuitauerat quippe illa paulò ante ſponſum ad conſortium thalami commemorata lecti pulchritudine, quem floribus, roſiſque inſperſum dixerat: *Lectulus*, inquit, *noſter floridus:* cui cōtra ſponſus reſpondet non eſſe opus, vt externam florum pulchritudinem, & elegantiam deſideret, cum ipſemet ſit flos omniū pulcherrimus, & qui vnus omnium florum, ac liliorum inſtar ipſi ſpōſæ eſſe debeat: *Ego*, inquit, *flos campi, & lilium conuallium;* Cui expoſitioni concinit alia quorundam tranſlatio, qui ita reddunt: *Ego flos ſatietatis:* ſolus enim iſte flos eſt, qui ſuo odore, & pulchritudine ſponſæ, id eſt, Eccleſiæ appetitum, ac voluntatem implere, ſatiareque poteſt. D. Bernard. ſerm. 47. in Cantica, exiſtimat reſponſum ſponſi eo pertinere, vt ſponſam commoneat, nihil illam habere pulchritudinis, quod non debeat acceptum ſponſo referre. *Ne*, inquit, *ſibi flores adſcriberet illos, quibus lectulus decoratus, & venuſtatus thalamus videbatur infert ſponſus ſe eſſe florem campi, nec de thalamo prodire flores, ſed de campo, ſuoque munere, & ſui participatione fieri, quod renitet, & quod redolet. Ne quis ergo exprobrare illi poſſet, & dicere: Quid habes, quod non accepiſti? ſi autem accepiſti, quid gloriaris, quaſi non acceperis? ipſe dilecta ſuæ ſicut ambitioſus amator, ita informator benignus piè illi, dignanterq́; demōſtrat, cui nitorem, de quo gloriabatur, ac beneuolentiam lectuli debeat deputare. Ego flos campi, inquit, de me eſt, quod gloriaris.* Hæc ille.

Cant. 2. 1.
D. Gregor. Nyſſen.
Theodor.
D. Greg.
D. Bernar.
Beda.
Eſa. 35. 1.
Paraphr.
Criſtus flos, & liliū ex paradiſo voluptatis.
Solus Chriſtus eccleſiæ appetitū ſatiat.
D. Bernar.
Eccleſiæ pulchritudo tota à Chriſto.

Dicitur autem huiuſmodi flos, *flos cāpi* primò, quoniam à Virgine nulla viri opera, ſed cœleſti tantum virtute originem habuit ad diſcrimen floris, qui in horto aliquo, ac topiario progignitur: flos enim, qui in horto plantatur, ſolet humana induſtria coli, & irrigari; at ille qui in campo naſcitur, cœleſti tantum virtute, pluuia, roreque efflorescit. Quā rationem affert D. Bernar. loco citato. *Hortus*, inquit, *vt floreat, hominum manu, & arte excolitur: campus verò ex ſemetipſo producit flores abſque omni humana diligentia adiutorio. Putaſne tibi iam videris aduertere, quiſnam ille ſit campus nec ſulcatus vomere, nec defoſſus ſarculo, nec manu hominis ſeminatus, venuſtatus tamen nihilominus nobili illo flore, ſuper quem conſtat requieuiſſe Spiritum Domini?* Secundò, vt interpretatur Beda, quoniam flos campi non paucis tantum, vt flos horti, ſed vniuerſis patet, ſuumque odorem, & pulchritudinem omnibus, qui accedere voluerint, impertitur; itaque omnes pro libito illum poſſunt ſibi decerpere, odorarique. Sic namque Chriſtus propter vniuerſos venit in mundum: vnde Simeon 2

Flos Chriſtus non humana, ſed cœleſti virtute efflorescit ex Virgine.
D. Bernar.
Beda.
Chriſtus ꝓpter vniuerſos natus.

Luc.2.30. meon ſuo illo cantico cecinit: *Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum, quod paraſti ante faciem omnium populorum.* Quæ et fuit cauſa, cur apud Zachariam. cap. 13. fons non ſignatus, ſed patēs appellatur. *In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Hieruſalem, in ablutionem peccatoris, & menſtruatæ:* vt in noſtris ſuper Zachariam comment. diximus. Tertiò appellat ſe florem campi, quoniam eum in campo, & certamine oportet delibare, atque decerpere: idcirco enim, vt adnotauit Bern. cū ſponſa ſponſum ad thalamum inuitaſſet illis verbis: *Lectulus noſter floridus:* ſponſus è contrario illam ad campum prouocauit. *Illa,* inquit, *monſtrante lectulum ille vocat ad campum: Ego,* inquit, *flos campi,* quaſi dicat: Qui diligit me, veniat in campum, non refugiat mecum, & pro me inire certamen. *Non putat quicquam perſuabilius fore ſponſæ ad ineundum certamen, quàm ſi ſe ipſum certātis aut exemplum proponat, aut præmium: Ego flos campi. Vtrumque es mihi Domine Ieſu, & ſpeculum patienti, & præmium patientis.* Itaque vult Bern. Chriſtum appellare ſe florem campi, tum quia exemplo ſuo in campo eſt, hoc eſt, in certamine ad ſponſam, id eſt, Eccleſiam in certamen quoque incitandam: tum quia fortiter dimicantibus eſt tāquam præmiū in campo, flos ſcilicet pulcherrimus, quo is qui vicerit, quamprimum ſit glorioſè coronandus. Nam quòd Chriſto ceu flore coronentur Chriſti milites, docet Tertullian. in lib. de corona militis: *Quid tibi,* inquit, *cum flore morituro? habes florem ex virga Ieſſe, ſuper quem tota Spiritus Diuini gratia requieuit, florem incorruptum, immarceſcibilem, ſempiternum.* Ex hoc nimirum flore illud ſertum contexitur, ſeu potius flos iſte ſertum illud eſt, quo nos Deus apud Eſa. c. 28. cupit exornatos, coronatoſque incedere: *In die,* inquit, *illa erit Dominus exercituum corona gloriæ, & ſertum exultationis reſiduo populi ſui:* quem locum de ipſo Meſſia intellexit Paraphraſtes Chald. ita tranſferens: *In tempore illo erit Meſſias Domini exercituum in coronam gaudij, & in diadema laudis reſiduo populi ſui.*

Zach.13.1

D. Bernar.

Chriſtus fortiter dimicantium præmium.

Tertull.

Eorundem iſte corona.

Eſa.28.5.

Paraphr.

3 Porro flos iſte primum natus in vtero virgineo quaſi in cæleſti quodam paradiſo: inde enim, vt ſuperius cū Eſaia docuimus, flos iſte eximia puritate, & pulchritudine primum erupit, vt iure optimo incarnationem Verbi eleganti ſimilitudine germinationem floris poſſimus appellare: ac tum primum Natzaræus noſter totus floridus, elegansque terris apparuit, ſuoque odore vniuerſum orbem compleuit, qui tam latè, longeque fuſus eſt, vt tres illos Orientales Reges ex remotiſſimis partibus ad ſe propius odorandum, adorandumque pertraxerit. Ad cuius ſanè floris odorem reſpexit Iſaac Patriarcha, cum filiū Iacob benedicens dixit: *Ecce odor filij mei ſicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus.* Gen. 27. his enim verbis Patriarchā ad Chriſtum potiſſimum ſpectaſſe docet D. Bernard ſerm 47. in Cant. *Ecce,* inquit, *odor filij mei ſicut odor agri pleni: non dum ſpeciem ſuam ille flos agri induerat, & iam dabat odorem ſuum, quando eum, vt hoc præ gaudio exclamaret, præſenſit ſpiritu corpore marcens ſanctus, & ſenex Patriarcha, caligans viſu, ſed odoratu ſagax.* Appellauit autem Iſaac odorem huius floris, *odorem agri pleni:* quoniā ſicut ager multis, ac varijs veſtitus floribus longè, lateque odorem fundit; ita flos iſte Chriſtus toto orbe odorem ſuum ſparſit, & in Bethlehem ortus remotas Orientis oras odoris ſui admirabili ſuauitate compleuit.

Per incarnationē floridus apparuit Deus.

Gen 27.27

D. Bernar.

Chriſti ſuauiſſimus odor longe lateq; fuſus.

4 Deinde verò poſtquam flos iſte adoleuit, tunc verò multo maiorem odorem emiſit, præcipuè cum laboribus, quos aſſiduè patiebatur, quaſi manibus premebatur. Sicut enim flores cum manu premuntur, & attrectantur, magis redolent; ita Chriſtus laboribus, quos perferebat, ipſaque potiſſimum paſſione Iudæorum manibus quaſi flos compreſſus, contrectatuſque, mirum eſt, quantum odoris emiſerit, vſque adeo, vt vel ipſum iudicem propter maximarum virtutum odorem, quem in illo ſentiebat, in admirationem adduxerit: ſed præcipuè in Cruce ſpinis coronatus quaſi flos inter ſpinas apparuit eximio decore, odoreque viſendus, vt meritò Natzaræi, hoc eſt, floridi cognomentum in ipſo titulo Crucis prætulerit, quemadmodum eleganter expendit Diuus Ambroſius libro ſecundo de Spiritu ſancto cap. 5. *Exut,* inquit, *virga*

Chriſtus cruce cōpreſſus inſtar floris magis redoluit.

D. Ambr.

ga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet: Virga Maria, flos Maria Chriſtus, qui bonum odorem fidei toto ſparſurus orbe virginali ex vtero germinauit, ſicut ipſe dixit: Ego flos campi, & lilium conuallium. Flos odorem ſuum ſucciſus reſeruat, & contritus accumulat, nec auulſus amittit: ita & Dominus Ieſus in illo patibulo Crucis nec cōtritus emarcuit, nec auulſus euanuit; ſed illa lanceæ punctione ſucciſus ſpecioſior fuſi cruoris colore vernauit, mori ipſe neſcius, & mortuis æterna vita munus exhalans. Hæc ille.

Odorem ſalutis exhalauit ĩ Cruce.

Quocirca in Cruce maximè Chriſtus netzer, Natzaræusque extitit, cum inter ſpinas collocatus, imò & ab ſpinis punctus ſalutarem odorem mundo afflauit, & animam exhalans, inſtar floris odorē vitæ, vt aiebat Amb. mortalibus exhalauit, vt Chriſtum exhalaſſe animam nihil aliud fuerit, quàm inſtar floris odorem ſalutis exhalaſſe. Quadrat verò in Chriſtum coronatū ſpinis illa alia quorundam expoſitio, qua exiſtimant vocē Hebræam *Habatſeleth*, quam Vulgatus *florem* tranſtulit, ſignificare *roſam*: cum enim roſa inter ſpinas, imò & ſpinis circumſepta naſcatur, quid ni Chriſtum coronatum ſpinis roſam dixerimus partim candore, partim rubore ſuffuſam, & ob eam vtriuſque coloris permiſtionem ſanè pulcherrimam iuxta illud

Cant. 5. 10. Cant. 5. *Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus.* Verè igit Chriſtus in Cruce Natzaræus, ideſt, floridus, imò netzer, ideſt, flos dicitur: nec tantū flos, ſed flos quidam Regius, eamque ob cauſam ĩ Crucis titulo regalis dignitas cum Natzaræi appellatione coniuncta eſt, ſcriptumque: *Natzaræus Rex*: vt in Cruce prodigiū illud accidiſſe exiſtimari poſſit, de quo ille apud Poetam ſciſcitabatur: *Dic quibus in terris naſcantur nomina Regum. Inſcripti flores?* ſiquidem in Cruce Chriſtus verè, ac propriè flos illuſtriſſimo Regis nomine, ac titulo inſcriptus apparuit.

Chriſtus in cruce, regalis flos.

5 Tertiò. Quamquam in ipſa morte flos ille ſucciſus, quadam ex parte languere viſus eſt; mox tamen tertia die reſurgens, quaſi refloreſcens, elegantiſſimum ſeſe omnium oculis obiecit. Eo namque myſterio voluit in horto ſepeliri, vt habes Ioan. 19. *Erat*, inquit, *in loco, vbi crucifixus eſt, hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nundum quiſquā poſitus fuerat*: Vt videlicet indicaret ſe per reſurrectionem tanquam pulcherrimum florem ex horto illo proditurum. Quò ſpectat illud Pſalm. 27. *Et refloruit caro mea, & ex voluntate mea confitebor ei*: Eo namque in Pſalmo ad literam loquitur Chriſtus ſuam à Patre reſurrectionem, & vindictam de ſuis hoſtibus efflagitans, illiſque verbis: *Refloruit caro mea*, reſurrectionem eleganti ſimilitudine explicauit. *Caro Chriſti*, inquit Hier. *In reſurrectione refloruit*. Eodemq; ſenſu interpretatur D. Auguſt. Dicitur autē Chriſtus in reſurrectione refloruiſſe, quoniā, qui antea mortalis erat, & paſſibilis, poſtea immortalis, & impaſſibilis reſurrexit: & qui antea flos erat marceſcibilis, hoc eſt, laboribus, mortique obnoxius, per reſurrectionem flos omnino immarceſcibilis extitit, & illam immortalitatis vegetam, ſempiternamque naturam quaſi florē æternitatis perpetuò conſeruauit, iuxta illud Pauli ad Rom. 6 *Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur: mors illi vltra non dominabitur.* De iiſdemque ſuæ reſurrectionis floribus loquitur Cant. 2. cum ſic ſponſam inuitat: *Surge propera amica mea, columba mea, formoſa mea, & veni: iam. n. hyems tranſiit, imber abijt, & receſſit: flores apparuerunt in terra noſtra, tempus putationis aduenit*: Quib. verbis tempus ipſum veris deſcribitur; quo tpe putantur arbores, campique omnes effloreſcunt: ſignificaturq; tēpus reſurrectionis Chriſti fuiſſe ver quoddā cæleſte, quo ipſe cæpit per reſurrectionis ſuæ gloriam, & corporis immortalitatē effloreſcere, & deinceps et homines deberent ad gloriā immortalem reſurgere, & tanquam flores in Eccleſiæ campo pulcherrimi pullulare. Id quod in ipſo die reſurrectionis Chriſti accidiſſe ad initium horum cōmentariorum docuimus ad illa verba cap. 1. *Primogenitus mortuorum.* Ita hunc locum Cantic. intellexit D. Bern. ſerm. 58. ſuper Cant. *Quæris*, inquir, *quando hoc fuit, quando putas, niſi cum refloruit caro Chriſti ĩ reſurrectione? Hic primus, et maximus flos, qui apparuit in terra noſtra: nam primitiæ dormientium Chriſtus: ipſe, inquam, flos cāpi, & lilium conuallium, vt putabatur filius Ioſeph à Nazareth, quod interpretatur flos.*

Io. 19. 41. — *Refloruit per reſurrectionē Chriſtus.* — *Pſ. 27. 7.* — *D. Hieron.* — *D. Auguſt.* — *Rom. 6. 9.* — *Cant. 2. 10. 13.* — *Tempus reſurrectionis Chriſti, ver cæleſte.* — *Apoc. 1. 5.* — *D. Bern.* — *Surrexerūt multi cum Chriſto.*

Is ergo flos apparuit primus, ſed non ſolus, nam & multa corpora Sanctorum, qui dormierant, pariter ſurrexerunt, qui veluti quidam lucidiſſimi flores ſimul apparuerunt in terra noſtra. Hæc ille.

6 Quartò. Optimo iure ſubiunxit Eſaias ſuper hunc florem ſeptemplicē ſpiritum requieuiſſe: *Et requieſcet*, inquit, *ſuper eum ſpiritus Domini, ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus conſilij, & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ & pietatis, & replebit eum ſpiritus timoris Domini.* Itaque ſuper hunc florem ſuauiſſimum ſeptem Spiritus Domini, hoc eſt, vniuerſæ virtutes, quæ per ſeptemplicem Spiritum ſignificantur, requieuerunt, vt tanquam Diuinæ quædam, cęleſteſq; apes ex eo flore ſuauitatem, dulcedinemq; haurirēt.

Virtutes omnes exēplo Chriſti nobis extiterunt ſuauiores.

Scitum nāque eſt vniuerſas virtutes eo ipſo faciliores, ſuauioreſque nobis extitiſſe, quòd Chriſtus earum in ſe ipſo dedit præclara documenta. Itaque humilitas, patientia, cęteręque omnes virtutes, quæ antea inſuaues, ac difficiles hominibus videbātur, exemplo Chriſti dulciſſimæ, ac mellitiſſimæ effectæ fuerunt, tantamque ex hoc flore ſuauitatem hauſerunt, vt nihil iam ſuauius, atque dulcius ſit hominibus, quā in illis ſeſe ad Chriſti exemplum, formamque componere. Nec multum abhorret ab hac ſententia illud Pſalm. 117. *Circūdederunt me ſicut apes*, ſeu vt Græcè habetur, ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον, ideſt, *Circundederunt me ſicut apes fauum:* ſicut enim virtutes omnes, vt modò diximus, Chriſtum, ceu apes florem, circundederunt, vt inde ſuauitatem, dulcedinemque conciperent: ita dicunt perſecutores Chriſti eundem tanquā apes fauum circundediſſe, hoc eſt, cum eum iniurijs proſcindebant, cum tormentis excruciabant, fauū illum nobis ſuauiſſimum conſtruxiſſe, quē comedere, hoc eſt, imitari delectaremur. Sic enim eum cum interpretatur D. Auguſt. *Ipſum*, inquit, *Dominum rectè accipimus circundatū à perſecutoribus ſicut circundant apes fauū, mel quippe apes operantur in fauis. Neſcientes ergo perſecutores Domini fecerunt eū nobis in paſſione dulciorem, vt guſtemus, & videamus, quàm ſuauis eſt Dominus.* Eodemque modo locum accepit Beda: *Circundederunt me ſicut apes: Quia*, inquit, *ſicut apes magno ſtudio, & diligentia fauum artificiosè componunt: ita hoſtes mei quanto maiorem diligentiam in me excruciando inſumpſerunt, tanto quaſi artificioſiorem, ideſt exemplabiliorem fecerunt. Poteſt quoque, & in bonum ſic accipi: Circundederunt me quidam ex gentib. ſicut apes, quia ſicut apes valde confertim ſtipant fauum, vt quod dulce eſt, inde colligant: ita ipſi multum me ſtipantes dulcedinem verbi Dei de me quaſi de fauo me excuſſerunt. Tum ſequitur: Et exarſerunt ſicut ignis in ſpinis, ideſt, tam vehemens dilectio accenſa eſt in eis, quanta ardoris vis in igne illo eſt, qui ardet in ſpinis.* Hactenus Beda.

Pſ. 117. 12.

Chriſtus in tormētis fauus mellis ſuauiſſim⁹.

D. Auguſt.

Beda.

7 Quod verò de ſpinis adiungit, pulchrè poteſt ad ſpinas illas referri, quib. noſter flos fuit circumſeptus: ignis nāque amoris, qui in his ſpinis accēditur, vehementiſſimus eſt: magnopere enim amor in Deum conſiderata Chriſti paſſione, & ſpinea eius corona exardeſcit. Sanè ſponſa Chriſtum in paſſione vſq; adeo dulcem, odoriferumq; ſentiebat, vt eius omnibus contumelijs, cruciatibuſque in vnum collectis ſe mirificè recreari, oblectarique confeſſa fuerit illis verbis Cant. 1. *Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur:* quo loco per *Faſciculum myrrhæ* accipiēdus eſt faſciculus ex myrrhæ floribus, ac folijs confectus, non tamen cuiusuis myrrhæ, ſed eius, quæ in Syria prouenit, cuius flores, ac folia ſuauiſſimi ſunt odoris, & eſt ſponſæ oratio in hanc intelligenda ſententiam. Cæteræ quidem fęminæ ſolent ſibi faſciculos ex florib. contexere, quos & naribus admoueant, & in ſinu recondant: at ego te ſpōſe omnibus floribus, roſiſque præfero: itaque tu mihi es ſuauiſſimus florū faſciculus, quem ad cor exhilarandum in ſinu meo geram perpetuò reconditum. Cur verò myrrhæ potius, quàm alterius generis florum faſciculū nominauerit, illud eſt cauſæ, quòd cum ſponſus ei in cæteris omnibus actionibus gratiſſimus eſſet, atque dulciſſimus, In paſſione tamen ipſa, quam hoc loco myrrham appellat, multo ſuauior, dulciorque videbatur. Porro aduerte pro *faſciculo* haberi Hebraice צרור à radice צרר, quæ ſignificat anguſtiare, claudere, ligare: vnde צרור, ideſt, faſciculus, aut ſacculus, in quo

Exardeſcit amor ī deū ex Chriſti paſſione.

Cant. 1. 13.

Myrrhæ folia in Syria ſuauiſſimi ſunt odoris.

Chriſti paſſionibus q̄ oblectaretur Sponſa.

quo pecunia, aut aliud ligatur, & reconditur, veluti Gen. 42. *Repererunt in ore ſaccorum ligatas pecunias*: & Aggæi 1. *Miſit eas in ſacculum pertuſum*. Quo fit, vt hoc etiam loco per *faſciculum myrrhæ* poſſimus ſacculũ intelligere myrrhæ folijs, floribuſq; refertũ: ſolent autem huiuſmodi ſacculi floribus, rebuſq; alijs odoriferis referri ad pectus, ſtomachumq; adhiberi cõfouendi, & exhilarandi cauſa. Illud itaque ſponſa ſignificat ſe vſq; adeo laboribus, & paſſionib. ſponſi oblectari ſolitam, vt eis refertum ſacculum ad vbera admoueret, cum eoque pectori adhibito obdormiſceret ad fouendũ, & exhilarandum cor tanquam floribus maximè ſalutaribus, atque odoriferis. *Myrrha*, inquit Theod. *ſponſi mortem, & quæ inde ad ſponſam peruenit, indicat ſuauitatem. Subijcit autem In medio vberũ meorum commorabitur, hoc eſt, in præcipua anima mea parte, nempe in corde, quod inter vbera ſitum eſt.* Obſerua hic obiter in loco Eſaię citato pro eo, quod nos habemus: *Repleuit eum ſpiritus timoris Domini*, haberi Hebraicè: *Et olfacere*, ſeu *ſpirare ipſius cum timore Iehouah*: quibus verbis ſignificatur vſque adeo timorem Domini, cæteraſque virtutes in Chriſto locũ habuiſſe, vt nihil aliud, quàm virtutem & ſanctitatem ſpirare videretur. Quæ, metaphora non eſt aliena ab appellatione floris, florum enim quoque eſt odorem afflare, & ſpirare: quo fit, vt is ſit ſenſus, huiuſmodi florẽ loco odoris ſpiraturum, atque afflaturum eſſe timorẽ Domini, omnemque ſanctitatem. Cum igitur tanti odoris ſit iſte flos, potiſſimũ vero cum in paſſione, Cruceque ſpectatur: merito ſponſa ex eo ſibi ſacculum conficit, cum quoad pectus adhibito cõtinuo dormiat fouendi, & exhilarandi cordis cauſa.

Gen. 42. 8. *Agg. 1. 6.* *Theodor.* *Omnem ſanctitatem afflabat Chriſtus.*

8 Poſtremò huius floris odor manſit quoque in Apoſtolis, qui eũdem etiam cæteris fidelibus communicarunt. Nec mirum, cum enim flos eſt magni odoris ſi cõtrectetur, geſteturque in manibus, ſolet in eo, qui geſtauit, eadem odoris ſuauitas adhæreſcere. Et verò, quòd Apoſtoli Chriſtum ceu florem manibus tractauerint, ſcriptum reliquit Io. Apoſtol. in 1. ſua Epiſt. Canon. cap. 1. *Quod fuit, inquit, ab initio quod audiuimus, quod vidimus, quod perſpeximus, & manus noſtra contrectauerunt de verbo vitæ.* Quòd verò eius floris odor Apoſtolis adhæſerit, quem deinceps fidelibus communicauerint, docet Paulus 2. ad Cor. c. 2. illis verbis. *Deo autem gratias, qui ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu, & odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos ĩ omni loco, quia Chriſti bonus odor ſumus.* Quo loco nomine *odoris notitia Dei* intelligit Chriſtum ipſum D. Amb. ſeu quicunque eſt auctor commentariorum in Paulum, qui Ambroſio tribuũtur: Odor inquit, notitiæ Dei in Chriſto, & per Chriſtũ eſt: odorem autem idcirco dixit, quia ſicut quædam res cum non videatur, per odorem tamen cognoſcuntur, & intelligis in aliquo loco eſſe, quod non vides: ita & Deus, quia inuiſibilis eſt per Chriſtum ſe voluit intelligi, vt prædicatio Chriſti Deum Patrem inſinuaret creatorem, & filium eius vnigenitum, cuius etiam rei legatione fungentes Apoſtoli odorem notitiæ Dei, & Chriſti per ſigna, & prodigia manifeſtarent: quorum prædicatio ideo in odore ſignificata eſt, quia cum Deus non videatur per eam, quæ inuiſibiliter operatur, in Apoſtolis eſſe intelligitur. Iuxta quam expoſitionem habes Chriſtum odorem fuiſſe Patris, Apoſtolos autem odorem Chriſti, qui cum ipſum Chriſtum tanquam florem, & rem maximè aromaticam cõtrectauerint, tantum odorem inde conceperunt, vt non tam redolentes Chriſtũ, quàm odores Chriſti appellari potuerint: *Chriſti, inquit, odor ſumus.*

Apoſtoli, odor Chriſti. *1. Io. 1. 1.* *2. Cor. 2. 14* *Ambroſ.* *Chriſtus odor Patris.*

Vndecimum teſtimonium ex illis verbis Eſaiæ 16.

Emitte Agnum Domine Dominatorem terræ, de petra deſerti, ad montem filiæ Sion.

SECTIO XXIV.

1 Explodenda eſt primum quędam Hebræorum ſententia, contendentium haberi hoc loco ſermonem ad literam de centum millibus agnorum, centumq; millibus arie- *Hebræorum figmentũ.*

 tum,

tum, quæ pro tributo Meſa Rex Moabitarum pendebat Regi Iſrael, quemadmodum refertur 4. Reg. 3. vbi ita ſcriptum legimus: *Porro Meſa Rex Moab nutriebat pecora multa, & ſoluebat Regi Iſrael centum millia agnorum, & centum millia arietum cum vellerib. ſuis. Cumque mortuus fuiſſet Achab, præuaricatus eſt fœdus, quod habebat cum Rege Iſrael.* Cum igitur Rex Moabitarum id tributum pendere recuſaret, volunt Hebræi Prophetam regnāte Ezechia Moabitas excitare, vt rurſum eiuſmodi tributum potentiſſimo Regi ſoluant, factaque ad eos apoſtrophe dicere: *Mittite agnum Dominatori terræ,* (ſic enim ipſi legunt) hoc eſt, mittite agnos, ſeu pendite tributum centum millium agnorum Ezechiæ Regi, & potētiſſimo principi. Et verò quamuis, vt auctor eſt D. Hieron. vtroque modo legi poſſit ex Hebræo, videlicet: *Emitte agnum dominatorem terræ,* & *Emittite agnum Dominatori terræ,* cū Hebraicè habeat מושל abſque vlla litera ſeruili earū, quæ apud Hebræos diſtinguendis caſibus inſeruiunt. Nihilominus hanc Hebræorum expoſitionem merum eſſe figmentū ex eo perſpicuè oſtenditur, quòd illud tributum non Regi Iuda, ſed Regi Iſrael ſoluebatur, vt patet ex 4. Reg. 3. iam citato, atque adeo non erat, cur Eſaias Moabitas adhortaretur, vt Ezechiæ Regi Iuda illud perſoluerent, neque cur ad montem Sion, id eſt, ad Hieruſalem illa agnorum millia mitti iuberentur. Ex quo euidenter Hebręorum commentum reuincitur, nam ſi eſſet ſermo de tributo, quod pendebatur Regi Iſrael, ad Samariam eius regni metropolim, non ad Hieruſalem caput Regni Iuda illa agnorum multitudo mitti deberet. Accedit, quòd Ezechias non potuit abſolutè, & ſimpliciter *dominator terræ* appellari, quippe qui duabus tantum tribubus in vna Palæſtinæ parte imperabat. Nec verò dici poteſt, quò alij confugiunt, per dominatorem terræ accipiendum eſſe Oſee vltimum Regem Iſrael, qui decem tribus obtinebat: etenim cum hoc vaticinium edebatur, regnabat in Iuda Ezechias, quo regnante Regnum Iſrael fuit omnino euerſum, decemque tribus ab Aſſyrijs in captiuitatem abductæ cum Oſee ipſarum Rege: quare non erant in eo ſtatu res illius regni, vt tam imperioſè mandari potuerit Regi Moabitarum vt tributum illud Regi Iſrael perſolueret. Non deſunt etiam ex noſtris, qui vaticinium alio detorqueant, velintque eſſe ironiam, qua Moabitarum ferocia, & arrogantia rideatur, quando conuocatis in auxilium Ammonitis aduerſus Iaſaphat Regem Iuda exercitum compararunt, vt ſit ſenſus: Mittite nunc ò Moabitæ exercitum illum veſtrum dominatorem terre, qui monti Sion dominetur: ſcilicet eo ſtatu res veſtræ ſunt, vt aduerſus Regem potentiſſimum bellum mouere cogitetis. Itaque iſti per *agnum*, ſeu potius, vt volunt, *arietem* inſtrumētum bellicum accipiunt, quod *arietem* appellamus, aut certè belli Duces, ac Principes, qui etiam eodem Hebraico nomine continentur. Verùm hæc, quæ cū Iudęorum commentis cognationem habent, omittamus: nec enim eſt à communi expoſitione recedendum in ijs potiſſimū teſtimonijs, quibus noſtræ fidei myſteria confirmantur.

4. Reg. 3. 4. — *D. Hieron.* — *Reuincitur Hebræorum commentū.*

a Vt ergo perſpectum ſit hoc loco Meſſiæ Regis aduentū poſtulari, qui eſſet ex puriſſima Virgine naſciturus, aduertendum in primis eſt pro eo, quod nos habemus, *Emitte,* haberi Hebraicè שלחו, id eſt, *Emittite,* numero multitudinis: tunc verò vel cum cælis ipſis loquitur Propheta, vt ſentit Vatablus, quemadmodum & cap. 45. *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum:* vel ut pleriq; exiſtimant, ad Deum ipſum ſermonem dirigit propter myſterium Trinitatis, quæ expoſitio magis quadrat cum editione vulgata, quæ habet: *Emitte Domine.* Quāquam enim voci illi, *Domine,* nulla modo in Hebræo textu vox reſpondeat, credibile tamē eſt aliquam in Hebræo fuiſſe, vel Elohim ſcilicet, vel Adonai, quā Hebræi more ſuo expunxerint, vt facilius ſententiam ſuam de Rege Ezechia ſtatuerēt. Et verò Septuaginta interpretes ad Deum ipſum ſermonem referendum eſſe putarunt: ſi quidem Deum ita loquentem faciunt: *Mittam agnum dominantem ſuper terram:* ex qua tranſlatione nouum ſumitur contra Iudæos argumentum, qui contendunt legendum eſſe non *Dominatorem terræ,* ſed Do-

Vatablus. — *Eſa. 45. 8.* — *Septuag.* — *Argumentum contra Iudæos.*

Dominatori terræ, quod tamen aliter Septuaginta interpretes intellexerunt, nõ dici videlicet, vt agnus mittatur Dominatori terræ, ſed vt agnus Dominator terræ mittatur. Quo fit, vt non ſit ſermo de tributo, quod Regi Iſrael, pendebatur, ſed de agno dominatore terræ, hoc eſt, Meſſiæ, cuius aduentus prædicitur, & quem non Rex Moabitarum, ſed Deus ipſe miſſurus ſit.

3 Secundò eſt obſeruandum pro *agno* eſſe Hebraicè כר, quod nomen non ſolum agnum, & arietem animalia ſignificat, ſed etiam bellicas illas machinas, quibus muri quatiuntur, quas *arietes* appellamus, & imo & milites, belliqüe Duces, ac Principes. Pro *agno* ponitur

Iſ.30.23. Eſaiæ 30. *Paſcetur in poſſeſſione tua in die illa agnus ſpatioſe*: pro *ariete*

Pſ.64.14. Pſalm. 64. *Induti ſunt arietes ouium*: pro *bellico inſtrumento*

Ezech.4.2. Ezechielis 4. *Dabis contra eam caſtra, & pones arietes in gyro*: Denique

4.Reg.11.4. pro militibus 4. Regum 11. *Et aſſumens centuriones, & milites.* Hinc orta eſt multiplex huius loci expoſitio: quidam enim Hebræi exiſtimant intelligendum eſſe *arietem*, id eſt, bellicum inſtrumentum, ac per ironiam irrideri Moabitarum ſuperbiam, conuocarique, vt aduerſus Ioſaphat Regem Iuda bellum moueant, afferantque ferreos arietes, quibus Hieroſolymorum mœnia quatiantur: quam expoſitionem ſecuti ſunt

R. Dauid. quidam ex noſtris. Alij cum R. Dauid de militibus, ducibuſque Moabitarum eodem ſenſu accipiunt. Quæ omnes expoſitiones non ſolum falſæ ſunt, ſed etiam vulgatæ editioni aduerſantur, quę non *arietem*, ſed *agnum* habet, eumque appellat Dominatorem terræ, quod neque in bellicum inſtrumentum, neque in militem Moabiticũ quadrare poteſt. Quæ eadem lectio efficaciter confirmatur ex translatione Septuag. interpretum, vt paulò ante monuimus, qui non ſolum *agnum Dominatorem terræ* tranſtulerunt, ſed Deum ipſum loquentem in hoc vaticinio fecerunt, promittentemque agnum iſtum Dominatorem terræ. Tertiò ſcire oportet Petrã deſerti fuiſſe vrbem quãdam Moabitarum, ex qua

Ruth vnde oriunda. fuit oriunda Ruth præclara illa fœmina, quæ nupſit Booz, ex eoque concepit, & peperit Obed patrem Iſai, patris Dauidis, vt fusè traditur in libro Ruth. Itaque illud ex eo coniugio conſecuta eſt, vt in Chriſti genealogia non infimum haberet locum: ſiquidem Obed eius filius fuit auus Dauidis. Denique aduerte filiam Sion in ſacris literis idem eſſe, atque Hieruſalem, quæ filia Sion appellatur, quòd arci Sion eſſet ſubiecta, ab eaque quaſi filia protegeretur.

Hieruſalẽ cur filia Siõ dicatur.

Igitur germana huius vaticinij interpretatio ea eſt, quam affert D. Hieron. poſtulari videlicet hoc loco aduentum Meſſiæ, qui ex Ruth Moabitide, oriundaque ex Petra deſerti trahere deberet originem. *Hoc, inquit, quod in Hebræo interpretati ſumus, Emitte agnum Dominatorem terræ, poteſt ita legi: Emitte agnum Dominatori terræ. Iſte igitur agnus qui vel ipſe eſt Dominator terræ, vel immolatur Dominatori terræ, de gente Moabitarum eſt, Significat aũt Ruth de qua generatus eſt Chriſtus, quam vocat Petram deſerti.* Vbi cernis Hieronymum per *Petram deſerti* nõ vrbem Moabitarũ, ſed ipſammet Ruth Moabitidem intelligere: ad eandemq; expoſitionem ſpectauit in epiſt. ad Paulinum de omnibus Scripturæ Sacræ libris, cum dixit: *Ruth Moabitis Eſaiæ explet vaticinium dicentis, Emitte agnum Domine Dominatorẽ terræ de Petra deſerti ad montem filiæ Sion.* Hæc ille. Verũ ſiue per *Petram deſerti* ipſam Ruth Moabitidẽ, ſiue vrbem ita dictam, ex qua erat oriũda, intelligamus, eodem ſemper recidit huius vaticinij interpretatio ad aduentu Meſſię, quam poſt Hieronymũ plerique omnes interpretes tradiderunt. 4

D. Hieron.

Per petrã deſerti, Ruth intelligit Hieron.

Verum latet quoque aliud in eodem vaticinio myſterium, quod ad intemeratam Deiparæ virginitatem pertinet, ſi per *Petram deſerti* ipſam Sanctiſſimam Virginem accipiamus, quæ *petra* nuncupetur, quoniam de ea ſine manibus abſque vlla viri opera abſciſſus eſt ille lapis, de quo fit mentio Dan. 2. i. Chriſtus: petra, inquam, ſolida ſemper, atq; integra, & quæ nullam ſenſit in conceptu carnis illecebrã, vtpote quæ ex Spiritus Sancti virtute conceperit tanta puritate, tamque omnis ſenſus, & carnalis illecebræ expers, vt hac in re petra quædam inſenſibilis fuiſſe videatur: neq; tantum petra, ſed petra etiam deſerti 5

Dan. 2.

B. Virgo petra deſerti propter integritatẽ.

dicatur, vt eadem exprimatur virginitas. Etenim Virgo Sanctiſſima quoad ſplendorem, decuſque virginitatis verè deſertũ fuit nulla humana induſtria excultum, ſed ab Spiritu ſancto dumtaxat Diuinitus fęcundatum. Ita hoc vaticinium accepit Abb. Guerric. D. Bernardi diſcipulus ſerm. 2. de Annuntiat. Dominica: *Emitte*, inquit, *Domine agnũ de Petra deſerti, ideſt, abſcinde petram de petra, Sanctum, & inuiolabilem Sancta, & immaculata proferat virginitas*. Sanè in hoc ipſo ſatis decenter Chriſti occaſus ortui, ſepultura conceptioni reſpondet, dũ videlicet emittitur agnus de *Petra deſerti* condendus in petra monumenti, & cuius corpori monumentum excidẽdum erat in petra, ipſe ab initio conceptus ſui corpus ſibi excidit de petra, & corpori locum in petra, ſic integritatẽ petræ, cum de ea emitteretur, non imminuens, ſicut nec ſignatam ſepulturæ petram, cũ de ea egrederetur, aperiens. Si ergo petra Chriſtus, vt ait Apoſtolus 1. ad Corinth. 10. non degenerat à matre filius, quoniam & ipſa petræ nomine cenſetur. An non rectè vocatur petra, quæ & in amorem integritatis propoſito firma, affectu ſolida, ſenſu quoq; ipſo aduerſus illecebram peccati tota inſenſibilis erat, & lapidea? An non rectè petra virginalis integritas, quæ & nihil parit per naturam ſui, & cum parit roris virtute Diuini, nec admittens conceptum, nec emittens partum nouit aperiri? Hæc ille.

Abb. Guer.

Inter Chriſti ortum, et occaſum correſpõdẽtia.

1. Cor. 10.

B. Virga aduerſus illecebrã peccati inſenſibilis.

6 Porro cũ additur, *ad montem filiæ Sion*, communiter interpretes vel vrbẽ Hieroſolyma accipiunt, in quam ingreſſurus erat Meſſias, vel Eccleſiam, quam erat ſuo aduentu fundaturus: nos tamen potius montem Caluariæ intelligendũ putamus, in quo agnus iſte erat immolandus, vt ſequẽti ſectione docebimus, ſi prius illud obſeruemus, magno myſterio dictum eſſe, *agnum Dominatorem terræ*. Quis enim non miretur Chriſtũ non ſub potentis leonis typo, quo nomine ſæpè appellatur in ſacris literis, ſed ſub agni inbellis animalis appellatione Dominatorem terræ nuncupari? Verum duplex huius myſterij ratio afferri poteſt, vna, quæ à Chriſti paſſione du citur, altera, quæ ab eius manſuetudine depromitur. Verum enimuero vt intelligeremus Chriſtum per Paſſionem, & Crucem orbis imperium obtinuiſſe, quemadmodum ſectio. 20. cum eodem Eſaia explicauimus, meritò cum Dominator terræ pronuntiatur, non *Leo*, ſed *agnus* dicitur, quod erat animal immolatitium, & ſacrificijs deputatum: cum etiam non bello, & armis, ſed manſuetudine orbem ſibi ſubijcere ſtatueret, optimo iure eius imperium, atque dominatus non in bellicoſo aliquo, & prę feroci animali, ſed in mitiſſimo, & mãſuetiſſimo agno adumbratur. Et quoniã de hiſce argumentis iam aliàs multis diſſeruimus, ſatis fuerit idem hoc loco paucis perſtrinxiſſe.

Paſſione orbis imperium obtinuit Chriſtus.

Quiſnam ſit mons ille filiæ Sion, ad quem agnus mittendus prædicitur.

SECTIO XXV.

DIximus paulò ante per *montem filiæ Sion* communiter interpretes vrbem Hieroſolyma, aut Eccleſiam intelligere, nobis tamen probabilius videri, montem ipſum Caluariæ accipiendum, in quo agnus iſte Dominator terræ, vel iuxta aliam lectionem, Dominatori terræ erat immolandus: itaque hoc loco Eſaiam non ſolum de ortu Chriſti ex Virgine, ſed etiam de eius ſacrificio vaticinari, & idcirco eũ nomine *agni*, immolaticij ſcilicet animalis expreſſiſſe: Dominatorem quoque terræ appellaſſe, vtpote per Crucem conſecuturum principatum. Quæ res vt fiat illuſtrior, ſcire oportet montem illum, in quo Deus præcepit Abrahamo, vt Iſaac filium immolaret, dictũ fuiſſe Moriah: nam Geneſ. 22. pro eo, quod nos habemus: *Vade in terram viſionis, & ibi offeres eum*, eſt Hebraicè: *Vade in terram moriah* המוריה, pro quo Septuag. tranſtulerunt, εἰς τὴν γῆν ὑψηλήν, ideſt, *In terram excelſam*. Eodemque nomine appellatur locus, in quo Angelus percutiens Dauidi apparuit, ipſeq; Dauid pro ſedanda peſte altare cõſtruxit, & in quo poſtea tẽplum exędificauit Salomon, 1

Mons in quo præceptũ eſt Abrahamo, vt Iſaac immolaret quo diceretur nomine Gen. 22. 2. Septuag.

2. Paral. 3. 1. lomō, vt referṫ 2. Paral, 3. vbi ita ſcriptū legimus; *Et cœpit Salomon ædificare domū Domini in Hieruſalem, in mōte Moriah, qui demonſtratus fuerat Dauid patri eius in loco, quem parauerat Dauid in area Hornam Iebuſæi.* De etymologia autem nominis Moriah variè ſentiunt interpretes: quidam enim exiſtimant deduci à radice ירא, ideſt, timere, quòd ibi aliquando Deus timendus, colenduſque eſſet. Alij à ירה, id eſt, docere, ac deſcendere, q̃ eo ex loco lex, atque doctrina in vniuerſum orbem eſſet proditura, iuxta illud Eſa. 2. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hieruſalem.* Alij à מר, hoc eſt, amaritudine, quaſi dictus ſit mons amarus ob amaritudinem, angoremque animi, quem ſenſit Iſaac, cum eo loco iamiam ſe à patre occidendum cerneret. Nobis tñ videtur probabilius deduci à ראה, quod eſt uideri, id quod primo confirmari poteſt ex vulgata editione, ſiquidem Gen. 22. pro *terra Moriah*, vt eſt in Hebræo, habet *terram viſionis*. Deinde, quoniam poſtea Abraham monti nomē impoſuit, *Dominus videt*, & Iudæi deinceps quaſi prouerbiali figura dicebant: *In monte Dominus videbit*, quibus in locis eſt Hebraicè verbum ראה. Dicebatur porro antea mons ille *Moriah*, id eſt, *viſionis*, propter altitudinem, quia ex eo latus patebat in omnem terræ partem proſpectus, quæ etiam fuit cauſa, cur Septuaginta interpretes *terram excelſam* tranſtulerint. Deinde verò Abraham monti illi nomen impoſuit, *Deus videt*, ab effectu, quia ſcilicet ibi Deus obediētiam ipſius, & Iſaac filij afflictionem conſpexit; aut certè quia ibi Abraham vidit arietem diuinitus à Deo paratum, quem pro filio immolaret. Nam Gen. 22. ita ſcriptum legimus. *Leuauit Abraham oculos, viditque poſt tergum arietem inter vepres hærentem cornibus, quem aſſumens obtulit holocauſtum pro filio:* tunc verò ſtatim ſequitur: *Appellauitque nomen loci illius, Dominus videt.* Poſtea verò Hebrȩi quaſi Prouerbiali formula ita de eodem monte loquebantur: *In monte Dominus videbit*, fortaſſe, quia ex traditione acceperant fore ibi templum Hieroſolymitanum extruendum, in quo Deus per peculiarem prouidentiam reſideret, ſuiſque rebus proſpiceret. Poſtremò dictus fuit Sion ab arce, quæ à Iebuſæis ibi fuit erecta: etenim Sion arx, ſiue ſpecula interpretatur, vt auctor eſt D. Hieron. in epitaphio Paulæ ad Euſtochium virginem. *D. Hieron.*

Etymon nominis Moriah. *Eſa. 2. 3.* *Gen. 22.* *Septuag.* *Gen. 22. 13.*

2 Habemus itaque ex ſuperioribus in monte Moriah præceptum fuiſſe Abrahæ, vt filium immolaret, ibique poſtea Dauidem in area Hornan Iebuſæi, quā nō datam gratis, ſed pretio emptam voluit, altare pro ſedanda peſte extruxiſſe, hoſtiaſque Deo litaſſe, & multò poſt Salomonem templum illud celeberrimum exædificaſſe: quæ omnia ex Diuinis literis manifeſtè colliguntur. Illud incertum, quod addunt Hebræi, eodem etiam loco Caim, & Abel ſua ſacrificia Deo obtuliſſe, imo & Noe etiam ſacrificaſſe finito diluuio. Cum igitur templum fuerit in monte Sion ædificatum, efficitur, vt mons Moriah, & mons Sion idem planè fuerit, vt ſentit Abul. q. 7. in 3. c. 2. lib. Paralip. aut certè quod alij volunt, mons Moriah, pars quædam fuerit montis Sion. *Quonā in loco Cain & Abel ſua ſacrificia obtulerint.* *Abulenſis.*

Rurſus in eodem monte Moriah fuiṫ arx illa Iebuſæorum, quæ Sion appellabatur, à qua mons ipſe dictus eſt *Sion*, vt paulò ante diximus, quā arcem Dauid expugnauit, ſibique ſubiecit. Quamuis enim regnante Saule vrbs ipſa Hieruſalem in Iudæorum ditione, ac poteſtate eſſet, arx tamen ipſa adhuc tenebatur à Iebuſæis, quam idcirco Dauid obſidendam duxit, tandemq; expulſis Iebuſęis ſub ſuam ditionem, imperiumque ſubiunxit, eamque deinceps ciuitatem ſuā appellauit, vt refertur. 2. Reg. 5. *Cepit*, inquit, *Dauid arcem Sion, hæc eſt ciuitas Dauid*, & paulo inferius: *Habitauit autem Dauid in arce, & vocauit eam ciuitatē Dauid, & ædificauit per gyrum à Mello, & intrinſecus*: id quod accipiendum eſt duntaxat de ipſa arce, reliqua enim ciuitas nūquam dicta eſt ciuitas Dauid. Itaque poſtquam Dauid cepit arcem Sion, ibique domos ſanè magnificas, ac regias ſibi extruxit, ciuitas Dauid appellari cepta eſt, à qua ciuitate Dauid, ſiue arce ſimilitudo illa depromitur Cant. 4. cum dicitur: *Turris Dauid collum tuum, quæ ædificata eſt cum propugnaculis.* *2. Reg. 5. 7.* *Ex quonam tēpore Sion caperit appellari ciuitas Dauid.* *Cant. 4. 4.*

Denique, vt ad rem ipſam propius veniamus, mons iſte *Moriah* dictus eſt po-

ſtea *mons Caluaria*, in quo Chriſtus crucifixus eſt, vt veriſſimum ſit, quod à Doctoribus communiter aſſeritur, Chriſtum in eodem loco paſſum fuiſſe, vbi Abrahamo præceptum fuit, vt filiũ immolaret, vbi Dauid pro ſupplicio peſtis propulſando altare erexit, hoſtiasque litauit, vbi denique Salomon templum illud magnificentiſſimum, celeberrimũque ædificauit. Nec verò tẽ moueat illud, quod ait Apoſtolus ad Hebræos 13. Chriſtum extra portam paſſum eſſe, cum tamen mons Caluariæ modo intra ipſa vrbis mœnia includatur. Etenim eo tempore, quo Chriſtus mortẽ ſubijt, extra muros erat mons Caluariæ, ſed illum poſtea Aelius Adrianus Imperator intra murorũ ſepta concluſit.

Hebr. 13.

Mons Caluaria olim extra nunc intra vrbis mœnia.

Cur verò mons ille dictus fuerit Caluariæ, cõtrouerſum eſt: & quidem traditio fuit veterum Patrum dictum ita fuiſſe à caluaria, ſeu capite primi hominis qui eo in loco ſepultus fuerit, eandemque ob cauſam appellari Hebraicè *Golgotha*, quoniam *Gulgoleth* caput hominis ſignificat à radice *Galal*, id eſt, voluere, & circundare propter rotundam capitis figuram.

Cur ita dictus.

Et verò fuiſſe eo in loco ſepultũ Adam primum hominem affirmarunt nobiliſſimi Patres, veluti Tertullianus libro 2. carminum contra Marcionem, Orig tract. 25. in Matth. D. Baſil. in c. 5. Eſaiæ, vbi affirmat eſſe communem traditionem, D. Athanaſ. lib. de Cruce, & paſſione Domini, vbi ait magiſtrum Hebræorum idipſum affirmare, D. Cyprian. ſermo. de reſurrectione Chriſti, D. Ambroſ. lib 5. epiſtolarum, epiſt. 19. D. Aug. ſermo. 71. de tempore, & tractatu 84. in Ioan.

In eo fuiſſe Adamum ſepultũ aſſerunt nobiliſſimi PP.
Tertull.
Origen.
D. Baſilius.
D. Athan.
Cyprian.
Ambroſ.
Auguſt.
Hieron.

Quanquam verò D. Hieronymus in commentarijs in Matth. capit. 27. hanc traditionem non recipiat, velitque locum idcirco dictum fuiſſe Caluariæ, quoniam ibi damnati morte afficiebantur, capitaque, atque oſſa mortuorum reſeruabãtur, quem ſecuti ſunt Rupert. Lyran. Dionyſ. Carthuſ. Iſidor. Clarius, Cornel Ianſen. imo & D. Tho. 3. par. quæſt. 46. art. 10. nos tamen propter grauiſſimam tot, tantorumque Patrum auctoritatem prędictam traditionem amplectendam arbitramur, à qua nos non cogit recedere fundamentum, quo eam infirmare conatur D. Hieronymus.

Rupert.
Lyran.
Dion. Cart.
Iſid. Clar.
Corn Ianſ.
D. Thom.

Argumentatur namque Adam non eſſe ſepultum in monte Caluariæ ex eo, quòd Ioſue 14. dicatur ſepultus in Hebron illis verbis: *Nomen Hebron ante vocabatur Cariatharbe, Adam maximus ibi inter Enacim ſitus eſt.* Eo etenim argumento nihil planè conficitur, ſiquidem *Adam* eo loco non eſt nomen alicuius viri proprium, ſed commune: *Adam* enim Hebraicè *hominem* ſignificat, illudque tantum eo loco ſcribitur virum quendam *Arbè* nomine appellatum mole corporis inter Enacim, id eſt, Gigantes maximum in Hebron ſepultum fuiſſe, à quo ciuitas illa Cariatharbe nomẽ ſumpſit, idem namque eſt Cariatharbe, atque ciuitas Arbè. Itaque non eſt ſenſus Adam primum hominem ſepultum fuiſſe in Hebron, ſed *Arbè* illum proceritate corporis inter Gigantes maximũ.

Ioſue 14. 15

Adam primus homo non fuit ſepultus in Hebron.

Quare immeritò Ioan. Lucidus lib. 1. de emendatione temporum, cap. 4. ex eo loco Ioſue conatur perſuadere Adamum primum hominem fuiſſe corporis mole, & magnitudine Gigantẽ, imo omnes omnino Gigantes proceritate corporis ſuperaſſe, cum oſtenſum ſit eo loco Ioſue nõ eſſe ſermonem de primo homine: & falſum etiam ſit primum hominem Gigantem fuiſſe, ſiquidem ex cap. Geneſis exploratum eſt Gigantes multo poſt procreationem Adami extitiſſe.

Io. Lucid.

5 Ad hunc igitur mõtem Caluariæ noſter agnus Dominator terræ mittendus prædicitur. Id quod ex eo non obſcurè elicitur, quòd *agnus* appellatur, & *ad montem filiæ Sion* emittitur: cum enim in illo monte Sion templum eſſet, in quo iuge illud ſacrificium peragebatur duorum agnorum, quorum vnus ſingulis diebus mane, alter veſperi in altari holocauſti offerebatur ad noſtri agni ſacrificium adumbrandum: ſanè cum is ad montem filiæ Sion mittendus prædicitur eundem mõtem Sion, vbi erat locus Caluariæ, conſentaneum eſt intelligere, vbi iſte agnus erat pro vniuerſis mortalibus immolandus. Atque hæc eſt prima ratio, cur eum in monte Sion pati oportuerit. Secunda ratio depromitur ex eo, quòd ibi primus homo ſepultus iacebat, vt videlicet ipſa quoque ſanguinis Chriſti cum Adami capite coniunctio

Iuge ſacrificium duorum agnorum Chriſti paſſionẽ adũbrabat.

iunctio totius generis humani, quod ab Adamo, tanquam capite deſcendit, ablutionem, & pro peccato ſatisfactionem declararet, quæ paſſione Chriſti

D. Athan.

continebatur: quæ eſt ratio D. Athanaſij, in libro de paſſione, & Cruce Domini. *Congruum,* inquit, *erat Dominum, cum vellet reuocare primum Adam in eo loco pati, vt illius abolito peccato ab vniuerſo eius genere illud profligaret, & quia audierat Adam: Terra es, & in terram reuerteris,*

Gen. 3. 19.

ideo illic denuo poſitus eſt, vt Adamum inibi inuentum à maledictione liberaret, & pro iſtis verbis, Terra es, & in terram reuerteris, eidem diceret: Excitare, qui dormis, & ſurge ex mortuis, & illuminabit te Chriſtus, vt non vlterius in terra conſiſtas, ſed ad cælos aſcendas.

Eph. 5. 14.

Tertull.

Eandem rationem Tertull. loco citato complexus eſt illis elegantibus carminibus.

Hoc hominem primum ſuſcepimus eſſe ſepultum.
Hic patitur Chriſtus, pro ſanguine terra madeſcit,
Puluis Adæ vt poſſit veteris cum ſanguine Chriſti
Commixtus ſtillantis aqua virtute lauari.

D. Baſil.

Eodem ſpectauit D. Baſil. *Dominus,* inquit, *in loco Caluariæ paſſus eſt, vt quemadmodum mors inualuit in Adam, ita & in Chriſti morte inefficax redderetur, & peſſum iret.*

D. Ambr.

Et D. Ambroſ. lib. 10. in Lucam, *Conueniebat,* inquit, *vt ibi vita noſtra primitiæ locarentur, vbi fuerãt mortis exordia:* & libro 5. epiſtolarum, Epiſt. 19. Eccleſiam ſuſcepit Chriſtus in Galgotha, vbi Adæ ſepulchrum, vt illum mortuum in ſua Cruce reſuſcitaret.

6 Tertiò. Iure optimo eo ipſo in loco, vbi Abraham arietem ſibi diuinitus oſtenſum inter vepres hærentem cornibus pro Iſaac filio ſacrificauit, vt dicitur Gen. 22. Chriſtus ſeipſum coronatum ſpinis pro humano genere immolauit, vt indicaret ſe in illo ariete fuiſſe adumbratum.

Gen. 22.

Chriſtus in ariete ab Abrahamo immolato, adũbratus.

Ad quem ſanè arietem Abrahæ oſtenſum credi poteſt Iſaias, hoc loco reſpexiſſe, cum dixit: *Emitte agnum dominatorẽ terræ,* ſeu, vt transferri poteſt ex Hebræo: *Emitte arietem dominatorem terræ ad montem filiæ Siõ,* hoc eſt, ad montem Moriah, vbi Abraham alterum arietem in huius noſtri typum, ac figuram Deo litauit. Vt autem hoc luculentius appareat, non eſt prætereunda quædam recondita, & arcana quorundam obſeruatio, quæ eſt huiuſmodi. Gen. 22. pro eo, quod nos habemus: *Vidit arietem inter vepres hærentem cornibus,* Septuag. tranſtulerunt: *Et ecce aries vnus detentus ex cornibus, ἐν φυτῷ σαβὲκ,* Septuag.
ideſt, *in planta,* ſeu *arbore ſabec:* qua tranſlatione reſpexerunt ad vocem Hebręã סבך, ſic enim Hebraicè ad verbum legimus: *Et ecce aries poſt detentus in ſebac,* ideſt, *in perplexitate,* videlicet ſpinarum, à radice סבך, hoc eſt, ligari, implicari: ſignificaturq; arietem illum apparuiſſe implicitum, & quaſi ligatum cornibus in ipſa ſpinarum perplexitate, quod tamen Septuag. interpretes ita intellexerunt, vt apparuerit ligatus in plãta, ſeu virgulto, quod ab ipſa implicatione diceretur *ſabec,* eamq; vocem magno myſterio in ſua tranſlatione, ſic vt erat Hebraicè, reliquerunt.

Quo pacto aries ille pro Iſaac immolatus Abrahamo apparuit.

Procop.

Adijcit Procopius in commentarijs ſuper Iſaiam in Syriaca translatione legi: *Ecce aries vnus pendens in arbore ſabec,* aitq; illum arietem apparuiſſe inſtar aſcendentis in arbore ſabec, nec tãtum cornibus, ſed pedibus etiam anterioribus innixum hæſiſſe in illius arboris ramis, eaque figura Chriſtum in arborem Crucis aſcendentem, in ea pendentem, illi affixum clauis, hęrentemque repræſentaſſe. Idemque expendit D. Ambroſ. lib. de Abraham patriarcha, cap. 8. vbi in primis ita legit: D. Ambr.
Et ecce aries vnus ſuſpenſus cornibus in virgulto ſabec: deinde addit: *Quis ſignificatur, niſi ille, de quo ſcriptum eſt Pſal. 148. Exaltauit cornu populi ſui. Cornu noſtrum Chriſtus eſt eleuatus, & exaltatus à terris: hunc vidit Abraham in iſto ſacrificio; huius paſſionem aſpexit; & ideo ipſe Dominus ait de eo: Abrahã voluit videre diẽ meũ, vidit, & gauiſus eſt: vnde ait Scriptura: Vocauit Abraham nomen loci illius, Dominus vidit, vt dicant hodie: In monte Dominus apparuit, hoc eſt, quod apparuerit Abrahæ reuelans futuram ſui paſſionem corporis, qua mundum redemit, demonſtrans etiam genus paſſionis, cum ſuſpenſum oſtendit cornibus arietem: virgultum illud patibulum Crucis eſt.*

Pſ. 148. 13.

Diẽ Chriſti quando viderit Abraham.

Ioan. 8. 56.

Gen. 22. 4.

Hæc Ambroſ. Adnotauit etiam D. Athan lib. quæſt. ad Antiochum, q. 98. ad myſterium quoque ſpectare; quod D. Athan.

ſa-

ſabec, interpretatur *remiſſio*, ſeu *condonatio*, quam Chriſtus nobis per Crucem promeruit. *Planta*, inquit, *ſabec eſt veneranda Crux, iuxta Hebræos videtur ſabec remiſsio eſſe, & condonatio; aries verò, qui in ſabec hærebat ad plantam, quem pro Iſaac Abraham holocauſtum obtulit, figurauit Chriſtum pro nobis in Cruce immolatum.*

7 Quartò. Subtiliter animaduerterunt plerique, in quibus eſt Leo à Caſtro, lib. 6. Apolog. & in cap. 29. Iſaiæ, cum Chriſtus in Cruce dixit, *Eli Eli Lama-ſabacthani*, ad eandem plantam *ſabec* alluſiſſe, vt indicaret ſe eſſe illum arietem pendentem, atque ſuſpenſum ex arbore *ſabec*, ideſt, in Cruce, quam Dominus ſub typo alterius arietis pendentis ex planta ſabec, Abrahæ olim oſtenderat: itaque idcirco verbum illud *ſabacthani* potius, quàm aliud vſurpaſſe, vt nomine quoque ipſo plantam illam *ſabec*, ex qua ille alter aries pepẽderat, fidelibus in memoriam renocaret, ſeque oſtenderet tunc temporis figuram illam cumulatiſſimè adimplere: verbum enim, *ſabacthani* à nomine *ſabec* inflexum videtur. Quo fit, vt ijs verbis duplicem Chriſtus prophetiam adimpleuerit, vnam ductam ex figura eius arietis, quã Deus Abrahamo ad ipſius ſacrificium in Cruce adumbrandum demõſtrauit: alteram de promptam ex Pſal. 21. *Deus Deus meus; vt quid dereliquiſti me?* quæ verba nomine ipſius Chriſti ſcripta erant à Dauide. Sed eſt aduertendum Hebraicè ita haberi: אלי למח עופתני אלי, vbi cernis, non legi Hebraicè *ſabacthani*, ſed *azabthani*. Eſt autem longè diuerſa vtriuſque verbi ſignificatio: etenim *ſabac*, à quo eſt *ſabacthani*, ſignificat ligare, & implicare, vti diximus; at verò *azab*, à quo eſt *azabthani*, ſignificat derelinquere: vnde Eraſmus in ſuis ſcholijs ſuper Matthæum emendandam cenſet vulgatam lectionem *ſabacthani*, in *azabthani*: quam eandem lectionem reperies apud D. Hieronym. in ſuis commentarijs ſuper Matth. Cæterum nos communem lectionem retinendam ducimus, cum in Græcis quoque codicibus ſit, σαβαχθανί: tum verò non placet reſponſio Leonis à Caſtro Euãgeliſtam videlicet, vt locum vnum ex duplici prophetia coagmentaret, pro *azabthani*, ſcripſiſſe *ſabacthani*: non placet, inquam, quoniam Euangeliſta, idipſum, quod Chriſtus dixit, debuit commemorare; at ſi Chriſtus non dixit *ſabacthani*, ſed *azabthani*, planè non ſeruaſſet rei geſtæ, & hiſtoriæ veritatẽ, quòd impium eſt de ſcriptore sãcto affirmare. Quare illud potius dicendum eſt, Chriſtum Chaldaica, & Syriaca lingua vſum eſſe, quæ erat eo tempore vulgaris, atque adeo Syriace *ſabacthani* pro *azabthani*, eodem ſenſu pronuntiaſſe: in quo adhuc expendi optimè poteſt myſterium illud de arbore *ſabec*, quod paulò ante commemorauimus.

Leo à Caſtro.
Matth. 17. 46.
Alluſio ad plantam ſabec.
Pſal. 21. 2.
Eraſmus.
D. Hieron.

Poſtremò obſeruandum Abrahamũ loco illi nomen impoſuiſſe, *Dominus videbit*, deincepſque dictum eſſe in monte, *Dominus videbit*, tum propter eas rationes, quas ſuperius attulimus; tum præcipue, quòd in ea arietis immolatione Deus filij ſui ſacrificium, & immolationem in eodem monte Moriah expreſſam, adumbratamq; eſſe voluit, vt cum Abraham nomẽ loco impoſuit, *Dominus videbit*, prophetico ſpiritu prę-uiderit Deum aliquando ad genus humanum reſpecturum, proſpecturumq; ſaluti mortalium per ſacrificium ſui filij in eodem illo monte peragendum, quemadmodum tunc ſaluti Iſaac oſtenſo, datoque in ſacrificium ariete prouidebat. Ita eius nominis myſterium explicauit D. Ambr. lib. 1. de Abraham patriarcha, cap. 8. Quare eo ipſo tempore reuelatum eſt Abrahamo myſterium paſſionis Chriſti in eo loco perficiendum: atque hunc eſſe diem illum, de quo Chriſtus loquitur Ioan. 8. cum ait: *Abraham pater veſter exultauit, vt videret diem meum: vidit, & gauiſus eſt:* docet D. Ambroſ. loco proximè citato, & D. Chryſoſt. hom. 54. in Ioannem: *Diem*, inquit, *meum: hoc in loco Crucem mihi ſignificare uidetur; quam in arietis oblatione, & in Iſaac præfigurauit.* 8

Quo myſterio montẽ Moriah, Domin⁹ videbit, appellauerit Abraham.
D. Ambr.
Ioan. 8. 56.
D. Chryſoſt.

Scio alias eſſe eorum verborum Chriſti expoſitiones, quas non eſt huius loci perſequi longius.

Duo-

Duodecimum teſtimonim ex illis verbis Eſaiæ 19.

Ecce Dominus aſcendet ſuper nubem leuem.

SECTIO XXVI.

1 ILluſtre etiam eſt ad eandẽ ſanctiſſimæ Deiparę integritatem comprobandam vaticiniũ illud, quod idẽ Eſaias literis conſignatum

Eſa. 19. 1. reliquit cap. 19. *Ecce*, inquit, *Dominus aſcendet ſuper nubem leuem*. Hebraicè eſt הנה יהוה רכב עב קל, quod ſic ad verbum reddi poteſt: *Ecce Iehouah equitans ſuper nubem leuem*: etenim רכב ſignificat propriè *equitare*, quod Vulgatus aſcendendi verbo ſolet exprimere, veluti

Pſ. 17. 11. & 67. 5. Abac. 3. 8. Pſal. 17. *Qui aſcendit ſuper Cherubim*: & Pſal. 67. *Iter facite ei qui aſcendit ſuper occaſum*: & Abachuc 53. *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadriga tua ſaluatio*: quibus omnibus in locis Deus tanquã eques equitare deſcribitur: quo fit, vt etiam hoc loco, *aſcendendi* verbum pro *equitare* ſumi debeat, Deusq; ipſe ſuper nubem leuem aſcendere tanquã eques nobiliſſimus deſcribat. Eſt igitur multorum

Belli calamitates per nubem deſignantur. ſententia hoc loco Aegypti vaſtitatem ab Aſſyrijs inferendam prædici, eorumq; exercitum nubem appellari propter turbulentã belli, malorumq; tempeſtatem, quam ſuo aduentu Aegyptijs attulerunt: dici autem *nubem leuem* ad ſignificandas veloces, expeditasq; eorundẽ Aſſyriorum copias, quæ veluti ſubita quædam procella, repenti nusq; turbo in Agyptũ irruerunt, præcipuè cum eadem vox Hebræa קל velocem

Amos 2. 15 quoque ſignificet, veluti Amos 2. *Velox pedibus ſuis non ſaluabitur*. Quoniã igitur, inquiunt, Deus ipſe Aſſyrios ad vaſtandam Aegyptum incitauit, dicitur ſuper eorum exercitum equitare, duxq; illis, & imperator fuiſſe ad pœnas de Aegypto bello, armisq; depoſcẽdas. Quam ſententiam confirmant cum ex eo, quòd Propheta in ipſo ſtatim capitis veſtibulo ſe de Aegypti vaſtitate locuturum præmittit: *Onus*, inquit, *Aegypti: Ecce Dominus aſcendet ſuper nubem leuem*: tum etiam, quòd ſtatim Aegypti euerſio manifeſtè deſcribitur: *Et commouebuntur*, inquit, *ſimulachra Aegypti à facie eius, et cor Aegypti tabeſcet in medio eius*.

2 Accedit, quod ad Ezechielem quoque cap. 30. Aegypti vaſtitas eadem nobis ſimilitudine declaratur, cum eius excidendæ tempus nubis nuncupatur: *Hæc*, *Ezech. 30. 2.* inquit, *dicit Dominus Deus: Vlulate, va, va diei: quia iuxta eſt dies, & appropinquat dies Domini: dies nubis tempus Gentiũ erit. Et veniet gladius in Ægyptum, & erit pauor in Aethiopia*. Et verò inficias ire nõ poſſumus Eſaiam hoc capite pleraque de Aegypti vaſtitate vaticinari, quemadmodum D. Hieron. confitetur: verùm *D. Hier.* multa ſimul alia Propheta complectitur, quæ neceſſario ad tempus Meſſiæ, eiusq; fidem in Aegypto propagandam referenda ſunt: cuiuſmodi eſt illud: *In die illa erunt quinque ciuitates in terra Aegypti loquentes lingua Chanaan, & iurantes per Dominum exercituum*: & illud: *In die illa erit altare Domini in medio terræ Aegypti*: & illud: *Et mittet eis Saluatorem, & propugnatorem, qui liberet eos*: & illud: *Et cognoſcetur Dominus ab Aegypto, & cognoſcent Aegyptij Dominum in die illa, & colent eum in hoſtijs, & muneribus: & vota vouebunt Domino, & ſoluent*: quæ omnia puritatem illam fidei, religionem, Dei cultum, eximiamq; in omni genere ſanctitatem, quæ in Aegypto per Chriſti aduentum floruit, mirificè declarant; vt iure optimo Patres aſcenſum iſtum Iehouah ſuper nubem leuem de Verbi incarnatione intellexerint, cuius fidem ſanctiſſimam tanto cum fructu probitatis Aegyptus receptura prænũtietur.

Multa ex cap. 19 ad Meſſia tempus ſpectãt.

Ingreſſus Chriſti in Aegyptum. Sanè Euſeb. Cæſar. lib. 6. de demonſtr. Euang. cap. 20. quem ſequitur Lyranus locum hunc de ingreſſu Chriſti in Aegyptum accipiendum putat, cum ſcilicet infans adhuc, vt Herodi Regi furenti, ſibiq; necem molienti locum daret, in Aegyptũ ad tempus ſeceſſit, nubẽq; leuẽ, ſeu iuxta Aquilæ verſionem, quã ipſe citat, *craſſitudinem leuem* corpus ipſiuſmet Chriſti ſumptum ex Virgine, & Spiritus ſancti opera fabricatum interpretatur. Tum verò vaſtitatem Aegypti, quam cõmemorat, ad illud tempus refert, cum Romanorum Imperator Auguſtus (quo imperante natus eſt Chriſtus) pugna illa Actiaca M. Antonio,

Euſeb. Cæſarien. Lyranus. Aquila.

nio, & Cleopatra Aegypti Regina ſuperatis eam prouinciã ad Romani imperij ditionẽ adiunxit. Contendit porrò Euſebius omnino de Chriſti aduentu vaticinium accipi oportere. *Dicunt,* inquit, *Hebræi, quando poſt Eſaiæ tempora Dominus apud Aegyptios ſit verſatus, & quis Dominus ſuper craſſitudine leui hic inuectus eſſe dicatur: interpretentur præterea craſſitudinem leuem, quæ tandem ea ſit: & quam ob rem non ſine hac dicatur Dominus verſari in Aegypto: & quando memoria proditum ſit commota eſſe ſimulachra Aegypti, & Aegyptios eum Aegyptijs pugnaſſe propter Domini ad homines aduentum, & Deos illorum, Dæmones videlicet, qui multum prius valebant, nihil amplius poſſe, neque reſpondere ſciſcitantibus.* Hæc, & multa alia eo loco Euſebius, cui conſentiunt D. Athanaſius lib. de incarnatione Verbi, eiusq; corporali ad nos aduentu, quamquam pro *nube leui* legit *nimbum leuem*, Cyril. Alex. lib. 2. comment. in Eſaiam, Procopius in comment. eius capitis, & alij, quos inferius citabimus.

D. Athan.

Cyril. Alex.

Procopius.

4 Cum igitur ex horum Patrum auctoritate exploratum ſit, Eſaiam eo capite de Chriſti in Aegyptum ingreſſu verba facere, illud iam meritò aliquis ſciſcitabitur, quę nam ſit leuis illa nubes, in quam aſcẽdere, ſeu equitare dicitur. Qua quidem in re licet aliqua ſit varietas, quibuſdam de ipſo Chriſti corpore; alijs de ſanctiſſima Virgine interpretantibus, eodem tamen quoad noſtrum inſtitutum omnes expoſitiones recurrũt: ſiquidem ſiue caro Chriſti, ſiue Virgo ipſa intelligatur, ſemper nubes leuis puritatem conceptus, & ortus Chriſti ex Virgine declarat. Et quidem, quod ad illos ſpectat, qui de carne Chriſti accipiunt, ſuper quam Verbum Dei equitare dicitur, iuxta illud Apoc. 19. *Et ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum vocabatur fidelis, & verax, & vocatur nomẽ eius, Verbum Dei.* Sic præter alios Euſeb. nubis leuis ſimilitudinem explicauit: *Ecce,* inquit, *Dominus aſcendit ſuper craſſitudinem leuem, & venit in Aegyptum, craſſitudinem leuem corpus de Spiritu ſancto conceptum appellans. Igitur etiam ipſa Prophetiæ particula exitum ſortita eſt, quo tempore Angelus Domini in ſomnijs viſus eſt Ioſeph, dixitque: Surgens accipe puerum, & matrem eius, & fuge in Aegyptum. Tunc igitur ipſe Dominus Deus Verbũ ſuo corpori, quod ex ſancta Virgine acceperat, coniunctus in terra Aegypti diuerſatur: quod ſanè corpus craſſum quidem erat ob corporeæ materiæ duriorem naturam, at rurſus leue, eo quòd præſtantius eſſet, quàm ea, quæ ad nos pertinent: ex quo etiam leuis nubes nominatur propterea quòd non ex voluptaria corruptione, ſed de Spiritu ſancto conſtabat.* Hęc ille. Quibus verbis perſpicuè ſignificat corpus Chriſti: idcirco *nubem,* ſeu *craſſitudinem leuem* appellari, quòd fuerit à Beata Virgine nulli viri opera, ſed Spiritusſancti virtute, & obumbratione generatũ.

Apoc. 19.

Euſeb. Cæſarien.

Corpus Chriſti nubes leuis.

Mat. 2. 14.

4 Ex his verò, qui per *nubem leuem* ipſam Virginem accipiunt, præter Diuũ Hieronym. in comment. ſuper Eſaiam, & in 1. cap. Ezech. præclarè D. Ambroſ. in exhort. ad Virgines, *Hic eſt,* inquit, *qui venit in nube leui, ſicut dixit Propheta: Ecce Dominus ſedet ſuper nubem leuem, & veniet in Aegyptum, ſignificans quod in Aegyptum, id eſt, in afflictionẽ iſtam mundi huius veniret per Virginẽ. Nubem itaque Mariam dixit, quia carnem gerebat; leuem quia virgo erat nullis oneribus grauata coniugij. Ipſa eſt virga germinans florem, quia pura, & ad Dominum libero corde directa virginitas, quæ nullis in hoc ſæculo curarum anfractibus reflectatur.* Et paulò poſt: *Eſtote nubes, ſed leues: eritis profectò ſi ſubleuet virginitas onera conditionis, & tenebras huius limoſæ carnis illuminet: ideo dicit illa Cant. 1. Nigra ſum, & decora filia Hieruſalẽ: nigra per carnem: decora per virginitatẽ.* Et ſerm. 5. in Pſal. 118. *Illa,* inquit, *columna nubis ſpecie quidem præcedebat filios Iſrael; myſterio autem ſignificabat Dominum Ieſum in nube venturum leui, ſicut dixit Eſaias, hoc eſt, in virgine Maria, quæ nubes erat ſecundum hæreditatem Euæ: leuis erat ſecundum virginitatis integritatem: leuis erat, quæ non homini quærebat placere, ſed Domino: leuis erat, quæ non in iniquitate conceperat, ſed Spiritu ſuperueniente generabat, nec in delicto, ſed cum gratia parturiebat.* Hæc Ambroſius. Itaque ſiue nubem humanitatem Chriſti, ſiue Beatam Virginem interpretemur; ſemper illibata eius integritas præſenti vaticinio comprobatur.

D. Hier.

D. Ambr.

B. Maria nubes leuis propter puritatem.

Cant. 1. 5.

Teſti-

Teſtimonium decimumtertium ex illis verbis Eſaiæ cap. 45. *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtũ; aperiatur terra, & germinet Saluatorem.*

SECTIO XXVII.

1 HVnc quoque locum nobis Hebræi de manibus eripere conãtur, iiſq; plerique ex noſtris adſtipulantur, quorum tenebras oportet primum diſpellere, vt vaticinij ſplendor eluceat. Contendũt igitur Hebræi hoc loco haberi ſermonem ad literam de Cyro, cuius videlicet ortus, & aduentus à Iudæis in captiuitate poſitis à Deo poſtuletur. Cum enim Eſaias prædixiſſet fore, vt Babylonica captiuitas adueniente Cyro finiretur, vt patet ex iis, quæ eo ipſo capite præceſſerunt, aiunt Hebræos tam læto nuncio ad ſpẽ libertatis erectos induci ab eodem Eſaia obnixè eius aduentum poſtulãtes, magniſq; vocibus cælũ, terramq; inclamantes, vt iam tandem tam iuſtũ Principem, tantumq; ſeruatorem, ac vindicem libertatis emittant. Eam ſententiã nituntur ex ipſomet contextu elicere, in quo dubium eſſe non poteſt, quin de Cyro ad literam multa dicantur, cum in ipſo capitis veſtibulo Cyrus proprio nomine appelletur: ſic enim incipit Eſais: *Hæc dicit Dominus Chriſto meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt ſubiiciam ante faciem eius gentes, et dorſa regum vertam, & dabo tibi theſauros abſconditos propter ſeruum meum Iacob, & Iſrael electum meum.* Quibus verbis ſignificatur, Deum propitium Cyro futurum, vt ſibi Chaldæos ſubiiceret, eorumq; theſauris, atque opibus potiretur, eo quòd ipſe Hebræorum gentem in priſtinam erat aſſerturus libertatẽ. Ex quo illud ſe conficere arbitrantur, cum Eſaias in ipſo ſtatim capitis initio ex Dei nomine disertè tradat ſe de Cyro ex profeſſo ſcribere, palam eſſe quæ toto eo capite dicuntur ad Cyrum ſpectare, & quoniam ipſe facturus erat poteſtatẽ Hebręis in patriã reuertẽdi, templũq; ędificãdi merito eius ortũ, atq; aduentũ, ab Hebręis omnib. votis expeti, à Deoq; efflagitari.

Hebræorum ſententia.

Eſa. 45. 1.

2 Et quidem inficiari non poſſum multa eo capite contineri, quæ ad literã Cyro ſunt neceſſario tribuẽda, quod adeo vel ex ipſo contextu manifeſtũ eſt, vt meritò mirari ſe dicat Hieron. eſſe, qui ea ad Chriſtũ putent eſſe referenda: id quod etiã Euſeb. Cæſar. lib. 6. præparationis Euangelicæ cap. 9. Cyril. Alex. in comment. ſuper Eſaiã confitentur. Cæterùm illud adiungimus, verbis illis, quæ explicãda propoſuimus, nullo modo Cyri Perſarum Imperatoris ortum, ſed Meſſiæ regis aduentum ad literam poſtulari. Quam ſententiã videtur potius ſequi Hieron. cum enim duplicem huius loci expoſitionem cõmemoret: vnam quorundam exiſtimantiũ id tantum dici, Cyro Rege laxante Hebræorum captiuitatem cælum, terramq; lætari, poſitis, nimirum μετωνυμικῶς, cælo, terraq; pro iis, qui in cælo ac terra morantur: alteram aliorum ſententiam, ad uentum Domini prænuntiari, hanc poſteriorem, tanquam ſibi magis probaretur, poſteriori loco recenſuit. Et multò clarius Cyril. Alex. cum enim ſuperiora omnia de Cyro fuiſſet interpretatus, vbi ventum eſt ad hunc locum, ſtatim ſe ad Chriſtum intuendum, cõtemplandumq; conuertit: *Longa*, inquit, *oratio in ſuperioribus conſumpta de Cyro Perſarum, & Medorum Principe, vt qui Babylonicam regionem deuaſtarit, Iſraelem à ſeruitute relaxarit, templum Hieroſolymitanũ fundauerit: deinceps verò ſententiarũ vim transfert Propheta iam ad ipſum Emmanuelem, qui exhibitus erat à Patre, vt captiuis remiſſionem prædicaret, & terræ incolas à Diaboli tyrãnide liberatos Deo adduceret.* Hæc ille. Itaque vult Cyrillus Cyrum quidẽ in eo ꝗ populo libertatem, poteſtatemq; templi exędificandi tribuerit, Chriſti Domini typum, imaginemq; fuiſſe, qui vniuerſos mortales à Dęmonis tyrannide ereptos in libertatem vindicauerit, atque Eccleſiã toto orbe tanquam ampliſſimum, ſuaq; maieſtate dignum templũ fundauerit: id quod veriſſimum eſt, neque nos, vt ſuperius diximus, inficiari poſſumus. Cęterùm cũ ſubiungitur: *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum, aperiatur terra, & germinet Saluatorẽ:* iam nõ de Cyro, ſed de Chriſto Domino noſtro haberi ſermonem: quòd

Multa ex cap. 45. Eſaiæ ad Cyrum pertinent.

D. Hier.

Euſeb. Cæſarienſ.

Cyril. Alex.

Præcedens vaticinium ad Chriſtũ referũt Patres.

quòd nos etiam contendimus, vt iam neque Hierony. neque Cyrill. à noſtra ſententia diſcrepare cenſendi ſint. Eam quoque tradit D. Chryſoſt. homil. in Pſal.71. imò & omnes illi haud dubiè in eadem fuere ſententia, qui vel ipſum capitis initium de Chriſto intellexerunt, veluti Tertull. in lib. contra Iud. cap.7. & lib. contra Praxeam, cap.11. quibus in locis habet: *Dixit Dominus Chriſto meo Domino:* legit namque Græcè κύριῳ pro κύρῳ, id eſt, *Domino* pro *Cyro:* ſicut & Cyprianus, lib.1. aduerſus Iud. & alij ex veteribus, quę fuit vetus quędam lectio in nonnullis exemplaribus, ſed tamen vitioſa, vt auctor eſt D. Hieronymus; & manifeſtum eſt ex textu Hebræo. Idem habent D. Cypr. lib.1. aduerſus Iudæos, D. Athan. lib. de vnitate Trinitatis. D. Auguſt. orat. de quinque hæreſibus, ſeu contra quinque hoſtium genera, tomo ſexto, & alij. Cum igitur hi patres nō de Cyro, ſed de Chriſto totum hoc vaticinium interpretentur, palam eſt eos verba quoque illa, de quibus diſputamus ad Chriſtum retuliſſe. Accedit, quòd licet *Cyrus* appellari potuerit *Chriſtus*, id eſt, *vnctus*, Hebræorum more propter inſigne regiæ poteſtatis, quoniã, vt ait Hieronymus, ſicut apud alias nationes diadema, & purpura ſolis Imperatoribus datur: ita apud Hebræos reges perfundebantur vnguento: vnde, & Saul Chriſtus Domini dicitur 1.Reg.6. & in Pſalmis legimus: *Nolite tangere Chriſtos meos, & in Prophetis meis nolite malignari.* Tamen non video, quomodo rex cultor idolorum debuerit iuſtus per antonomaſiam nuncupari, eumque Iſaias intellexerit, cum dixit: *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum.* Quòd adhuc magis apparet ex eo, quòd ea, quæ ſequuntur, illuſtriora ſunt, quam vt in Cyrum quadrent: quomodo enim Cyri tempore omnia virtutum genera pullularunt? eum enim ſenſum habet, illud, quod ſequitur: *Et iuſtitia oriatur ſimul,* vt inferius magis explicabimus.

D. Chryſ. *Tertull.* *D. Cypria.* *D. Athan.* *D. Auguſt.* *Solũ apud Hebræos reges perfundebãtur vnguento.* *1.Reg.6.* *Pſ.104.15.*

3 Nec verò aduerſarij rectè argumentantur, cum ex eo, quòd initium capitis de Cyro ad literam intelligitur, vt illis libenter damus, colligunt ea etiam, quę ſequuntur, eidẽ eſſe attribuenda. Enim verò certum eſt in ſacris literis crebrò ab vna perſona ad aliam trãſitum fieri: atque, vt alia exempla prætercam, quæ non eſt huius loci perſequi lõgius, quis neſcit eundem Iſaiam, c.14. poſtquam egerat de Nabuchodonoſor, eiuſque ad inferos deſcenſum, damnationemque deſcripſerat, ſtatim continua ſerie, atq; ordine ad caſum Luciferi commemorandum tranſijſſe. Quare non diſſimilis ſibi fuit hoc capite Propheta cum à Cyro ad Chriſtum tranſijt, eo potiſſimum, quòd Cyrus in dando Hebræis libertatem, faciendoq; poteſtatem templum Hieroſolymis erigendi Chriſtum ipſum adumbrauit.

In ſacris ſæpe ab vna perſona ad alia fit trãſitus. *Iſa.14.*

4 Igitur cum dubium eſſe non debeat, quin verbis illis, quę propoſuimus, Propheta nomine omnium mortalium aduentum Meſſiæ Regis efflagitet, oſtendamus illis Sanctiſſimę Virginis illibatam puritatem contineri. Pro *rorate* eſt Hebraice הרעיפו à radice רעף, quæ ſignificat irrorare, & ſtillare. Septuaginta tranſtulerunt: εὐφρανθήτω ὁ οὐρανός, hoc eſt, *lætetur cælum.* Pro *aperiatur*, habent Hebræa תפתח à radice פתח, quæ præter alia ſignificat parturire, & aperiri, referturque ad flores, cum aperiuntur, vt Cantic.7. *Si flores fructus parturiunt:* vnde verbum פרח, quod ſequitur, pro quo Hieronymus vertit *germinare*, floribus quoque erumpentibus tribuitur, veluti Iſa.11. *Et flos de radice eius aſcẽdet.* Ex his primum habemus incarnationẽ Verbi fuiſſe quandam quaſi irrorationem, qua cæli terram cæleſti quodam rore perfuderunt, eamque, cum antea arida, ſterilisque eſſet, fœcundarunt. Vnde Prophetæ ſæpiſſime, cum Meſſiæ tempora deſcribunt, flumina deſertum irrigantia, omniaque plantarum genera in ſolitudine commemorant, veluti Iſaias, cap.35. *Lætabitur*, inquit, *deſerta, & inuia, & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans gloria Libani data eſt ei: decor Carmeli, & Saron ipſi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei noſtri:* quibus verbis ad literam prædicitur Gentium ad Chriſti fidem cõuerſio, quæ deſerto, & ſolitudini comparantur, quoniam ante aduentum Chriſti idololatriæ, & reliquorũ criminum ſen-

Septuag. *Cant.7.12.* *Iſa.11.1.* *Incarnatio Verbi cæleſtis irroratio.* *Iſa.35.1.* *Gentium populus deſerto comparatur.*

ſentibus horridæ nullum ſalutis fructũ afferebant, ſed poſtea Euangelicæ doctrinæ aquis irrigatæ multis fructiferis plantis, arboribusque conſitę, refertæq; fuerunt, & pulcherrimarum virtutum lilijs, floribusque veſtitę in amęniſſima topiaria, ac deliciarũ hortos euaſerunt. Cuius omnis pulchritudinis, amænitatisque ratio ſtatim redditur, cum ſubiungitur: *Ipſi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei noſtri*, quoniam, inquam, gloriam Domini, ideſt, Chriſtum, qui ſplendor gloriæ, imò & Patris gloria nuncupatur, per fidem cõtemplati ſunt incredibili eius decore, pulchritudineque permoti, charitatis facibus inflammati in eius amorem exarſerunt. Putamus hoc loco Chriſtum *gloriam Dei*, atque *decorem* eleganti periphraſi dictum eſſe, quoniam in eo Patris gloria, & omnium Diuinarum perfectionum decor, pulchritudoque reſplenduit, ad illumque in Cruce præcipuè poſitum, in qua eum non ſemel Prophetæ pulchrũ, ſpecioſumque vocarunt, reſpexiſſe hoc loco Iſaiam, cum eum gloriam, decoremque Domini appellauit. Quoniam igitur gentes Dei gloriam, atque decorem viderunt, hoc eſt, Chriſti pro humano genere in Cruce poſiti fidem, atque doctrinam receperunt, idcirco tanta bonorum operum fruge, & virtutum opibus redundarunt. Deinde illud colligimus rectè Septuag. interpretes, pro *Rorate cæli*, tranſtuliſſe, *lætetur cælum*, vt cõpertũ eſſet incarnationẽ Verbi, quæ cæleſtis irrorationis ſimilitudine expreſſa eſt, nihil fuiſſe aliud, quam cælorum, imò & vniuerſi orbis lætitiam.

Chriſtus gloria, et decor Patris.

Incarnatio Verbi vniuerſi orbis lætitia.

5 Tertiò efficax ex iiſdem verbis argumentum ducimus ad ſanctiſſimæ Deiparæ in conceptu, & partu Chriſti integritatem comprobãdam. Primũ enim, cum cælis dicitur, vt *iuſtũ*, hoc eſt, Meſſiam ceu rorem deſuper emittant, perſpicuè ſignificatur eum non ex viri vllius opera, ſed cęleſti Spiritus ſancti virtute à Virgine eſſe generandum: hanc enim etiam ob cauſam dicitur Chriſtus homo cæleſtis 1. Cor. 15. *Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cælo cæleſtis*: vbi Paulus Adamum hominem de terra terrenum, Chriſtum hominem de cælo cæleſtem appellat. Atque imprimis illud omnino cauendum, quod Apollinarius, Valentinus, & Gnoſtici impiè affirmarunt, Chriſtum dici hominẽ cæleſtem, quòd corpore ex materia cæleſti ſumpto conſtaret. Dicitur autem Chriſtus *homo de cælo cæleſtis*, quatuor potiſſimum de cauſis. Prima, ac præcipua ex Diuinitate vnita eius humanitati deſumitur, vt interpretatur D. Thom. & vt rectè addit Caiet. ex ipſa perſona Verbi, ad cuius ſubſiſtentiam perſonalem aſſumpta eſt humanitas, vt primũ diſcrimen inter Adam, & Chriſtum ex vtriuſque hypoſtaſi, ſeu perſona deſumatur, quòd videlicet Adam ſit perſona terrena, Chriſtus autem ſit perſona Diuina. Secunda ex operibus depromitur, quoniam primus Adam opera habuit, affectusque terrenos, ſiquidẽ Dei præceptum violauit, amiſſaque propterea originali iuſtitia, paſſionibus, & affectibus terrenis fuit obnoxius: at Chriſtus habuit omnia opera planè cęleſtia, atque ſanctiſſima, vtpote ab omni peccati labe prorſus immunis. Ita præter alios interpretatur D. Anſelmus, ac D. Hieronymus, & Tertullia. lib. de carne Chriſti, cap. 8. Tertia eſt, quoniam Adã per peccatum effecit, vt ipſe, & omnes poſteri, qui in illo quoque peccauerũt, morti eſſent ſubiecti, & in terram, de qua ſumpti erant, reuerterẽtur: at Chriſtus, & ſibi, & nobis reſurrectionem carnis, & immortalitatem promeruit, quæ expoſitio traditur quoque à D. Anſelmo, & alijs.

1. Cor. 15. 47.

Chriſtus homo cæleſtis quatuor ob cauſas.
Prima.
D. Thom.
Caiet.
Secunda.
D. Anſelm.
D. Hieron.
Tertull.
Tertia.

Quarta, quæ iam ad præſens facit inſtitutum, eſt, quoniam cæleſti virtute conceptus, ortusque fuit ex Virgine: quam expoſitionem etiã tradit D. Hierony. in comment. eius loci. *Cæleſtis*, inquit, *dicitur, quia non humanæ fragilitatis ritu, ſed Diuinæ maieſtatis nutu, & conceptus eſt, & enixus*. Quod totidem verbis repetit auctor commẽtariorum in Paulum, qui D. Ambroſ. tribuuntur. Iuxta quam interpretationem aduerte, quod Paulus ſtatim infert: *Igitur ſicut portauimus imaginem terreni, portemus, & imaginem cæleſtis*: ad caſtitatis commendationem pertinere, vt ſit ſenſus: ſiquidem ſecundus homo, ideſt, Chriſtus fuit de cælo cæleſtis, hoc eſt, ex Virgine puriſſima abſque vlla carnis illecebra conceptus, 6

Quarta.
D. Hieron.
D. Ambr.

ptus,& natus: debemus nos quoque cęleſtis huius hominis imaginem portare, hoc eſt, puritatem, caſtitatemque ſectari, quam ille vſque adeo coluit, vt nō niſi ex matre Virgine voluerit procreari, *ſicut portauimus imaginem terreni*, ſubiecti ſcilicet terrenis affectibus, rebellioni, inquam carnis, prauiſque aduerſus caſtitatē motibus, appetitionibuſque, quas primus homo terrenus ſuo peccato in orbem inuexit. Ex quo habes hominem caſtitatis cultorem iam non terrenum, ſed cæleſtem eſſe, caſtitatemque, atque puritatem eſſe quandā veluti cæleſtis hominis, hoc eſt, Chriſti non adumbratam, ſed ad viuum expreſſam imaginem.

Caſtitas, Chriſti imago.

7 Quòd ſi quis aduerſus hanc poſtremam expoſitionem obijciat, hac ratione inter Adam, & Chriſtum nihil intereſſe diſcriminis: ſiquidem ipſum quoque Adami corpus non ex viri ſemine progenitum, ſed cæleſti omnipotentis Dei virtute fuit efformatum, ſicut etiā Adami corpus ex terra fuit concretum, ita etiā corpus Chriſti non cęleſte fuiſſe, ſed humanum, atque terrenū: itaque hac ratione, vel Chriſtum hominē eſſe terrenum, ſicut Adam, vel Adam, ſicut Chriſtum hominem eſſe cæleſtem. Reſpondemus adhuc in hac expoſitione latiſſimum dari inter Adam, Chriſtūq; diſcrimen, quòd videlicet Adami corpus licet ſupernaturali virtute, ex limo tamen terræ effectum fuerit, in quo nihil puritatis, ſanctitatiſq; apparet, itaque meritò dictus fuerit terrenus: at Chriſti corpus ex puriſſimo Virginis matris ſanguine abſque vlla viri opera, ſed Spiritus ſancti obumbrantis virtute fuerit efformatum, in quo tanta puritas, ſanctitaſque elucet, vt meritò ſecundus iſte Adam ob hanc etiam rationem planè cæleſtis potuerit, ac debuerit appellari.

Inter efformationem corporis Chriſti, & Adami, latiſſimū diſcrimen.

8 Sed vt eò, vnde digreſſi ſumus, reuertamur, manifeſtè puritas conceptus, & ortus Chriſti ex Virgine oſtenditur, cū tanquam ros quidam cęleſtis à cęlis ipſis mittendus prædicitur, & tanquam pluuia è nubibus deſcenſurus prænuntiatur: idemque myſterium multò elegantius ſequentibus verbis explicatur, cum ſubiungitur: *Aperiatur terra, & germinet ſaluatorem*. Cum enim hoc lòco verbum Hebræum פתח, quod aperiendi vocabulo expreſſit Vulgatus, de floribus dicatur, cum ex germinātibus arboribus erumpunt, quid quæſo pulchrius, & elegantius dici potuit ad puritatem ſanctiſſimæ Deiparæ in conceptu, & partu Chriſti declarandam, quā cum Virgo in concipiendo, pariendoq; Chriſto terræ in florem gemmanti, & erumpenti ſimilis dicitur? *Aperiatur*, inquit, *terra, & germinet ſaluatorem*, hoc eſt, Virgo beatiſſima, quæ terræ nomine exprimitur, producat iam florem illum Ieſſe, ſuper quem omnes ſancti Spiritus gratiæ requieſcent, ea puritate, & pulchritudine, qua terra vi cæleſti, roreque perfuſa abſque vlla alia humana induſtria elegantiſſimos ex ſe flores emittere conſueuit. Verum de floris germinatione multa diximus ſectio. 5. Certè D. Leo, ſerm. 3. de Natiuitate Domini hāc terræ germinationem ad puriſſimum Chriſti ex Virgine ortū retulit. In hac, inquit, natiuitate etiam Iſaiæ ſermo cōpletus eſt, dicentis: *Producat terra, & germinet ſaluatorem, & iuſtitia oriatur ſimul: terra enim carnis humanæ, quæ in primo fuerat præuaricatore maledicta, in hoc ſolo B. Virginis partu germen edidit benedictum, & à vitio ſuæ ſtirpis alienum.*

Puritas conceptus, & ortus Chriſti ex Virg.

Decimum quartum teſtimonium ex illis verbis Iſa. cap. 53.

Aſcendet ſicut virgultum coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti.

SECTIO XXVIII.

PRiorē huius vaticinij partem Septuag. interpretes 1
aliter tranſtulerunt, quàm verterit D. Hieronym. ſic enim habent: ἀνηγγείλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ, hoc eſt: *Annuntiauimus coram eo quaſi puer*, ſeu potius, *quaſi puerum*, vt vertit D. Hieronym. in commentarijs. Cur verò Septuag. ita tranſtulerint, illud fuit cauſę, quòd vox Hebrea יונק, pro qua Vulgatus tranſtulit *virgultum*, eſt in Benoni verbi ינק, quod ſignificat ſugere, lactare, nutrire.

Deut.

Deut.32.13 Deuter. 32. *Vt ſugeret mel de petra* *Iſa.60.16.* Iſa. 60. *Suges lac gentium, & mamilla Regum lacta-* *1.Reg.1.23* *beris.* 1. Reg. 1. *Et lactauit filium ſuum*. *Exo.2.7.* Exod 2. *Vis, vt vadam, & vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire,* (ideſt, lactare) *poſſit infantulum*. Quare יונק ex vi verbi idem eſt, atque *lactans*, atque idcirco lactenti adhuc puero tribuitur, veluti *Iſa.11.8.* Iſa. 11. *Delectabitur infans ab vbere:* quam eandem ob cauſam trahitur ad ramum, ſiue virgultum ſignificãdum, eo quòd humorem ſugit ab arboris radice, ſicut infans ex matris vbere: ita accipitur *Iob 15.30.* Iob 15. *Non recedet de tenebris, ramos eius areſaciet flamma*. Itaque optimè vertit *D.Hieron.* D. Hieron. *virgultum*, ſicut & Symmach. *Symmach.* *ramum:* vox enim Hebræa non quoduis virgultũ ſignificat, ſed virgultũ molle, & tenerum, ac veluti adhuc lactens, & lactentis inſtar ſuccũ ſugens ex radice: maleque in pleriſq; Latinis exemplaribus, vt apud Cyrillum Alex. in cõment. eius capitis, campus pro puero legitur, quorum auctores vidẽtur Grecè πεδίον, pro παιδίον, legiſſe; cum παιδίον, tamen apud Septuag. interpret. legendum ſit.

6 *Rabbi Salo.* *R. Dauid.* *Iudæorum figmentum circa hocua ticinium.* Quod ad expoſitionem ſpectat, Rabbi Salomon, & Rabbi Dauid, & alij iuniores Hebræi, ſuo more tergiuerãtur, totumq; hoc caput de populo Hebręorum ad literam interpretantur, contendentes Iſaiam de eo quaſi de vno homine loqui, quemadmodum, & Deus ipſe *Exo.4.22.* loquitur Exod. 4. cum ait: *Filius meus primogenitus Iſrael:* deſcribique à Propheta luculentiſſimis verbis omnes illas calamitates, quas modo in iſta grauiſſima, & acerbiſſima captiuitate patitur: idcirco nimirum appellari *deſpectum, nouiſſimum virorum, virum dolorum, & ſcientem infirmitatem, leproſum, percuſſum à Deo, & humiliatum, vulneratum*, & vſque adeo deformatum, vt nulla pulchritudinis, atque decoris veſtigia in eo videantur. Sed hoc merum Iudæorum figmentum cum ipſo Iſaiæ contextu pugnat apertiſſime: imprimis nãque is, de quo ſermonem habet Propheta, tanta vitę, morumq; ſanctitate memoratur excellere, vt iniquitatem nõ fecerit, nec inuentus ſit dolus in ore eius: tanta in perferendis iniurijs patientia, vt pro ſuis perſecutoribus, atque interfectoribus orauerit, quæ in Hebræorum populum nullo pacto conueniunt, quẽ conſtat eſſe maiori ex parte vſuris, auaritia, cupiditate, maleficijs, alijſque flagitijs implicatum, atque totum ferè ex innumeris dolis, fraudibus, alijſque in omni genere ſceleribus concretum, adeoque à vera iniuriarum tolerantia, & malorum perpeſſione abhorrentem, vt quotidie tribus vicibus in ſuis Synagogis Romani imperij, potiſſimumque Eccleſiæ Chriſti euerſionem, impijs, & execrandis vo- *Execranda Iudæorum à Deo efflagitatio.* cibus à Deo efflagitet, ſitque in Thalmud cautum lege, vt Hebręi, quibuſcũque malis, & incommodis potuerint, omnes Chriſtianos afficiãt, in fraudem impellant, fortunis euertant, oblataque opportuna occaſione, trucident, vt fusè refert Magiſter Hieronymus à ſancta fi- *Hierony. à ſancta fide.* de cognominatus, ex Iudaiſmo ad fidẽ Chriſti conuerſus, & Bened. 10. Pontif. Max. medicus, tract. quodam, quem edidit. *De Thalmud libri falſitate*, cap. 5. & 6. ex quo manifeſtè reuincitur Rabbi Salomon nullo pacto caput iſtud Iſa. poſſe Hebræorum genti accommodari. Deinde is, de quo Iſaias ſermonẽ inſtituit, dicitur illa omnia propter aliorum ſalutem tolerare. *Verè,* inquit, *languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit. Ipſe vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, attritus eſt propter ſcelera noſtra: diſciplina pacis noſtræ ſuper eum, & liuore eius ſanati ſumus. Omnes nos quaſi oues errauimus, vnuſquiſque in viam ſuam declinauit: & poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrum:* ex quibus verbis illud liquidò colligitur huiuſmodi Dei ſeruum, de quo loquitur Propheta, non propter ſua ipſius ſcelera paſſum eſſe, ſed propter crimina cæterorum, ac reliquos omnes eius ęgritudine ſanitatem, liuore pulchritudinem, vulneribus medicinam, attritione integritatem, morte denique vitam fuiſſe conſecutos. Hic ego mihi teſtes adeſſe velim, qui audiãt Rabbi Salomonem vſque adeò inſania *Rabbi Salomonis inſania.* furentem, vt audeat dicere, populũ Hebræorum in hac ſua captiuitate pro gẽtium omnium, & earũ præcipuè, à quibus diuexatur, peccatis vulnerari, Deũque vniuerſarum gentium iniquitates ſuper Hebræum populum, innocentem ſcilicet, omniſque auaritiæ, fraudis, & iniquitatis expertẽ, poſuiſſe, vt eas ſuis

Tt iſtis

illis laboribus, & calamitatibus elueret: ſcilicet tanta ſunt Hebræorum merita, tamque in omni genere vitæ, morumque ſanctitas admiranda, vt pro vniuerſarum gentium infinitis ſceleribus poſſint cumulatè ſatisfacere. Nec videt Rabbi Salomon ſe hac in re omnibus Hebræis doctoribus aduerſari, qui tantum abeſt, vt credant Deũ propter gentium ſcelera Hebræos nunc affligere, aut eas his Hebræorum laboribus, vulneribusque ſanari, vt potius vnanimi conſenſu affirment omnes gentes, quæ modo Hebræos affligunt, ob idipſum eſſe perituras, & ſempiternis apud inferos tormentis cruciandas: in quã ſententiam intelligunt illud Ioel vlt. *Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Ioſaphat: & diſceptabo cum eis ibi ſuper populo meo, et hæreditate mea Iſrael, quos diſperſerunt in nationibus, & terram meam diuiſerunt, & ſuper populum meum miſerunt ſortem.* Accedit, quod ipſimet Hebræorum Rabbini confitentur hanc poſtremam captiuitatem, quam Iudæi patiuntur, propter magnum aliquod eorũ ſcelus accidiſſe: tum verò inter ſe diſputant, quodnam eiuſmodi tantum ſcelus à Iudæis ſuſceptũ fuerit, propter quod tam acerba, diuturnaque ſeruitute opprimuntur. Ita fit, vt recentiores Hebręi neque cum Iſaia, neque cum ſuæ gentis antiquis doctoribus conſentiant.

Ioel 3.2.

2 Maneat igitur hoc vaticinium nullo pacto ad Iudaicum populum ſpectare. Nec verò quiſquam alius aſſignabitur, cui ea, quæ eo capite comprehendũtur, tribui queãt, præter vnum Regem Meſſiam: is enim duntaxat ea futurus erat ſanctitatis, meritorumq; magnitudine, vt ſolus ipſe pro vniuerſorum hominũ peccatis poſſet cumulatiſſimè ſatisfacere, tamque ardentibus aduerſus homines amoris facibus inflammatus, vt ob eorum ſalutem innumeris ſeſe opprobrijs, contumelijsque proſcindendum, atque acerbiſſimis, & grauiſſimis tormentis excruciandũ ſuis hoſtibus obijceret, tandemque in Cruce cum ſummo dedecore, & ignominia ſanguinem, vitamque profunderet: quæ omnia eo capite complexus eſt Iſaias, Chriſtusque noſter verus vtrique Meſſias impleuit. Id quod vel ex ipſo contextu manifeſtum eſt. Quis enim alter præter Meſſiam *brachium Domini* appellari debuit? Cuius alterius generatio inexplicabilis dici potuit? Quis alius tot, tantisque gratiæ, ſanctitatis, meritorumque opibus abundare, vt vnus ipſe vniuerſis hominibus antecelleret, eorumque omnium infinita propemodum ſcelera, ſua vnius ſanctitate compenſaret? Accedit, quod Iſaias hoc capite pergit diſſerere de illo eodem, de quo aggreſſus fuerat dicere ad finem capitis præcedentis, vt ex ipſo nexu, ſerieque contextus palam eſt: at orſum fuiſſe vaticinari de Rege Meſſia, vel ipſe Paraphraſt. Chald. intellexit, cum ita vertit: *Ecce proſperabit ſeruus meus Meſſias, exaltabitur, & eleuabitur, & confortabitur nimis, &c.* Id quod veteres quoque Hebræi ſenſerũt: in quib. Rabbi Moyſes Gerundenſis in cõment. ſuper 29. c. Gen. ſic ait: *Rex Meſſias habet dare cor ſuum ad petẽdum miſerationes pro Iſrael, & ad ieiunandum, & humiliandum ſe pro eis, ſicut ſcriptum eſt Iſa 53. Ipſe autẽ vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, attritus eſt propter ſcelera noſtra.* Hæc ille.

Præcedens vaticinium ad ſolũ Meſſiã ſpectat.

Paraphr.

Rabbi Moy. Gerund.

Iam verò ſi de noſtris agitur, quis eorum hunc locum, vtpote ad reuincendos Iudæos clariſſimum prætermiſit? Eo vtuntur D. Iren. lib. 4. aduerſus hereſes, c. 56. vbi aduerſus Iudęos duos Meſſiæ aduentus prædictos fuiſſe à Prophetis argumentatur. Iuſtinus Philoſoph. & Mart. in dialogo cum Tryphone aduerſus Iudæos. Tertull. lib. contra Iud. cap. 9. Euſeb. Cęſ. lib. 3. demonſtr. Euãg. cap. 2. D. Cypriã. lib. 2. aduerſus Iudęos, cap. 13. Chryſoſt. orat. 3. contra Iudæos, Anaſtaſ. Sin. lib. 11. comment. in Hexameron, & alij.

Irenæus. Iuſt. Mart. Tertull. Euſeb. Cæſ. D. Cypr. D. Chryſ. Anaſt. Sin.

Cum hæc ita ſe habeant, aggrediamur iam ſanctiſſimæ Deiparæ virginitatem in conceptu, & partu Chriſti cõfirmare. 3 Atque illud imprimis iuxta Septuag. interpretum tranſlationẽ collige, prædici ab Iſaia Deum lactentem puerum futurum, idque tanquam rem quandam nouam, admirandamq; commemorari, ſiue legas: *Annũtiamus quaſi puerum*, ſiue *Annuntiauimus, quaſi puer,* (ſcilicet erit) *coram illo*, ideſt, Patre. Deinde iuxta vulgatam editionem, qua dicitur: *Aſcendit ſicut virgultum coram eo,* ſignificari Meſſiam in primo aduentu hu-

Deus lactẽs puer factus mirum.

humilem fuiſſe venturum; ſed in dies magis, ac magis inſtar virgulti forma, nominiſque celebritate incrementum habiturum, *coram eo*, id eſt, coram Iſraele, ſiue Iudæis, vel etiam coram Patre. Porrò, quod ſubiungitur: *Et ſicut radix de terra ſitienti*, duplicem habet explicatum. Vnus eſt Meſſiam in ipſo ſtatim initio, antequam diuinitatem ſuam, atque potentiam per miracula demõſtraret, deſpectum abiectumque abſque vlla nominis claritate, exiſtimationiſque ſplendore victurum, inſtar radicis arenti ſolo exortæ, quæ cum humore careat, non erumpit in eam frondium, ramorumque pulchritudinem, quæ in alijs plantis in amæna, & irrigua tellure conſitis reperitur.

4 Alter eſt, iam ad Mariæ virginitatem pertinens, quem etiam literalem, ac germanum eſſe fateri nos cogit nobilium Patrum auctoritas, qui per *terram ſitiẽtem*, ipſam ſanctiſſimam Virginem accipiunt, ex qua Chriſtus, qui radix Ieſſe dicitur, tanquam ex arido ſolo, hoc eſt, nulla humana induſtria, atque opera irrigata, ſed diuina tantum virtute fœcundata, fuit exortus. Hebraicè pro *ſitienti*, eſt dictio ציה, quæ ſiccitatem, ſolitudinem, ac deſertum ſignificat: vnde aliqui transferunt: *ſicut radix de terra deſerti*: alij *de terra inuia*: quæ interpretatio eſt D. Hieronymi in comment. *Sicut radix*, inquit, *de terra ſitienti*. Pro *ſitienti*, Aquila interpretatus eſt *inuia*, vt virginitatis priuilegium demõſtraret, quòd abſque vllo humano ſemine de terra prius inuia ſit creatus. Conſentit Euſeb. Cæſ. lib. 3. demonſtr. Euang. c. 2. vbi ſequens editionem 70. interpretum. *Annuntiauimus*, inquit, *corã eo quaſi puerulus, quaſi radix in terra ſitienti: pro quo Aquila ſic interpretatus eſt: Et prædicabitur tanquã quod vbere nutritur in facie eius, & tanquã radix de terra inuia; Theodotio verò, & aſcendet ſicut quod lacte alitur coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti: vbi puerulus quidem ille, qui vbere, atque lacte nutritur, planè ortum Chriſti declarat; terra verò inuia, & ſitiens virginem, quæ illum enixa eſt, quam ſcilicet nullus vir adijt, de qua quamuis inuia, laudata illa radix prodijt; & puerulus, qui vbere, lacteq; nutriretur. Verum hæc adumbrate admodum ſignificauit: apertius verò idem Propheta, ſententiam ſuam interpretatur, vbi ait: Ecce Virgo in vtero accipiet, & pariet filium, & vocabunt nomen eius: Nobiſcum Deus: hoc enim ſignificat Emmanuel.* Hæc Euſeb.

B. Virgo ob virginitatis priuilegium terra ſitiens.

D. Hieron.

Aquila.

Euſeb. Cæſ.

Iſa. 7.14.

5 Fuit hæc Chriſti ex Virgine, tãquam ex terra ſitienti generatio adumbrata in procreatione Adami ex terra Virgine, hoc eſt, nullis pluuijs irrigata, nec humanis laboribus exculta, vt expẽdit D. Iren. lib. 3. aduerſus hæreſes, c. 31. *Quemadmodum*, inquit, *protoplaſtus ille Adã de terra rudi, & adhuc virgine, nondum enim pluerat Deus, & homo non erat operatus terram, habuit ſubſtantiam, & plaſmatus eſt manu Dei, & ſumpſit Dominus limũ de terra, & plaſmauit hominem: ita recapitulans in ſe Adam, ex Maria Virgine rectè accepit generationem Adæ recapitulationis: ſi enim ille de terra ſumptus eſt, & verbo Dei plaſmatus, oportebat idipſum verbum recapitulationem Adæ in ſemetipſo faciens eiuſdem generationis habere ſimilitudinẽ.* Hęc Iren. à quo eandem ſentẽtiam mutuatus videtur Tertull. lib. de carne Chriſti, c. 17. cum ait: *Virgo erat adhuc terra, nondum opere compreſſa, nondum ſementi ſubacta, ex ea hominẽ factũ accipimus à Deo in animam viuã: igitur ſi primus Adã, de terra traditur, meritò ſequẽs, vel nouiſſimus Adam, vt Apoſt. dixit 1. Cor. 15. proinde de terra, i. carne nondum generationi reſignata in ſpiritum viuificantem à Deo eſt prolatus.* Hæc ille.

Chriſti generatio ex Virgine in procreatione Adami adumbrata.

Tertull.

6 Porrò pulchrè D. Aug. lib. 50. Homiliarũ hom. 36. exponit cur Chriſtus radix appelletur: quoniã ſcilicet, ſicut radix nullam pulchritudinẽ foris oſtendit, ſed vim tamen, & efficacitatem habet, quam per omnem fundit arborem; ita Chriſtus, licet in paſſione nullã ſpeciem, ac decorem, vt ait Propheta, foris prætulerit, infinitam tamen promerendi, & ſatisfaciẽdi vim in vniuerſos mortales exeruit. Sed audiamus Auguſtin. *Aſcendet*, inquit, *ſicut virgultum, & ſicut radix de terra ſitiẽti; Quare vt radix? Ideo, quia nõ eſt illi ſpecies, neque decor, paſſus eſt, humiliatus eſt, conſputus eſt, non habebat ſpeciem, homo apparebat, cum Deus eſſet, ſed quomodo radix non eſt pulchra, ſed intus habet vim pulchritudinis ſuæ. Attendis arborẽ pulchram, amœnam, folijs virẽtem, fructibus opulentam, delectat aliquid de fructu carpere, ſub vmbra eius ſedere, & requieſcere ab*

D. Auguſt. Chriſtus in paſſione arboris radici ſimilis.

Eccleſiæ pulchritudo tota ex Chriſti paſſione.

aſtu laudas totam illam pulchritudinem, ſi radix oſtendatur tibi, nulla pulchritudo ea eſt, noli contemnere, quod abiectum eſt, inde proceſſit, quod miraris. Attendite modo claritatem arboris. Creuit Eccleſia, crediderũt gentes, victi ſunt terræ Principes, poſitum eſt collum eorum ſub iugo Chriſti, veniunt volatilia cæli, requieſcunt ſub ramis eius: quæ ramus radicem, conſputus eſt, crucifixus eſt. Ecce hic ſpecies non eſt, ſed intus erat ſpecies, qui cũ in forma Dei eſſet, non rapinã arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo. Hactenus Aug.

Decimum quintum teſtimonium ex illis verbis Eſaiæ cap. 53.

Generationem eius quis enarrabit?

SECTIO XXVIII.

1 POſtquã Eſaias Chriſti paſſionem tormenti, & opprobrij pleniſſimã deſcripſiſſet, vt nos ad eius admirabilem, diuinamq; celſitudinem contemplandã incitaret, ne videlicet aliquid humile, & abiectum de illo ſuſpicari poſſemus, quin potius amoris illius magnitudinem, quo ad ea omnia, non ſolum inuicto, ſed libenti etiam animo perferenda ſe abiecit, multò magis ſuſpiceremus; eius eximiam naturæ præſtantiam nobis ante oculos proponendam putauit. Itaque admirabundus exclamauit. *Generationẽ eius quis enarrabit?* quæ verba triplicem expoſitionem literalem recipiunt.

Prima eſt *generationem* hoc loco pro filiorum multitudine vſurpari, ſignificariq; innumerabilem fore Meſſiæ Regis, & infinitam propemodum ſobolẽ, non quidem corpore, ſed ſpiritu, ac fide generandam: vt illud Propheta ſignificet, quamuis Meſſias tam humili, & abiecto mortis genere vitam eſſet amiſſurus, nihilominus in eum ita proſciſſum iniurijs, vexatum contumelijs, excruciatum tormentis, affixum denique cruci, ibiq; mortuum, tam innumerabilem non tantum hominum, ſed gentium, nationumq; multitudinem credituram, vt eam nemo poſſit percenſere numerãdo: *Generationẽ*, inquit, *eius quis enarrabit?* hoc eſt, quis ſpiritualẽ Meſſię ſobolem, & poſteritatem poterit numerare? Hæc expoſitio in primis probatur ex ipſa voce Hebræa חור, quæ generationem, hoc eſt, hominum ſobolẽ, & proceationem ſignificat, velnti Eccleſ. 1. *Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem in æternum ſtat*: Deut. 32. *Generatio enim peruerſa eſt, & infideles filij.* Deinde ex verbis ſequentibus, quę huic expoſitioni concinunt: ſubiungitur namque: *Quia abſciſſus eſt de terra viuentium*: quaſi dicat Propheta: Non mirum, ſi tantam Meſſias habere debeat filiorum generationem, & ſobolem, quoniam ipſa morte inſtar plantæ putabitur, vt fortius erumpat. Quia enim Propheta Meſſiam paulò ante ſurculo aſcendenti de terra comparauerat, optimo iure, cum de eius poſteritate diſſeruit, ſimilitudinem ex plantis deſumptam adhibuit, quę cum abſcinduntur, cum putantur, eo ipſo in maiorẽ frondium multitudinem, altitudinemq; erumpunt. Itaque iuxta hanc expoſitionẽ perinde fuit Meſſiam in Cruce mortem obire, atque inſtar plantæ putari, vt ob idipſum ex eo infinita propemodum germinum multitudo pullularet.

Eccleſ. 1. 4. *Deuter. 32. 20.*

Innumera Meſſiæ ſpiritualis ſoboles vnde prouenerit.

Vatablus.

Cauenda eſt hoc loco Vatabli, & quorundam aliorum expoſitio, hanc generationem ſeculũ illud, ſeu illius ſeculi hominũ prauitatem, in quos Chriſti aduentus incidit, interpretantiũ hoc ſenſu: *Generationem eius quis enarrabit?* hoc eſt, qs poterit ſatis deſcribere, verbisq; amplificare generationẽ illam prauam, atque peruerſam, Iudæorũ, inquam, prauos, profligatosq; mores, audaciã, impudentiam, perfidiam, qui eo tempore viuent, quo Meſſias aduenier? Cauẽda eſt, inquã, hęc expoſitio, qm̃ cõi Patrũ ſententię aduerſatur, qui hoc loco *generationem* de generatione ipſius Meſſiæ interpretantur; non verò de generatione Iudæorũ. Pugnat etiã cum ipſo cõtextu, qui habet: *Generationẽ eius*, id eſt Meſſię, de quo nimirum Propheta loquebatur.

Secunda expoſitio adhuc præſtantior eſt: his verbis Eſaiam æternã Chriſti generationem ſecundum diuinitatem explicaſſe: itaque conſpecta tanta eius humilitate, & abiectione, quã paulò ante deſcripſerat, quaſi attonitum, obſtupefactumq; fuiſſe, quòd videlicet 2

tantus

Aeterna Chriſti generatio inenarrabilis.

tantus Deus, cuius æterna á Patre generatio ob eius diuinam altitudinem, & præſtantiam comprehendi, explicariuè à nobis minimè poſſet, ad tantam ſe humilitatem abieciſſet. Ita plerique omnes Patres hunc locum interpretantur,

D. Irenæus.

D. Irenæus lib. 2. aduerſus hæreſes, cap. 48. vbi diſputans contra Gnoſticos, qui ęternam Verbi generationem curioſius inquirere prçſumebant, citat hoc Eſaię teſtimonium, vt oſtendat æternã Verbi generationem comprehendi à creatis mentibus non poſſe, infertque: *Generationem eius inenarrabilem exiſtentem nemo nouit, non Valentinus, non Marcion, neque Saturninus, neque Baſilides, neque Angeli, neque Archangeli, nec Principes, neque Poteſtates, niſi ſolus, qui generauit Pater, & qui natus eſt filius*: Adde: & Spiritus ſanctus.

D. Ambr. D. Hier. Cyril. Alex. D. Chryſoſt. D. Aug. Theodor. Leo Magn. D. Hilar.

D. Ambroſ. lib. 1. de fide, cap. 6. D. Hieronym. & Cyril. Alex. in comment. ſuper Eſaiam. D. Chryſoſt. homil. 2. in Matth. D. Auguſt. lib. 50. homiliarum, homil. 36. & tract. 31. in Ioan. & lib. 1. de Symbolo ad Cathecumenos, cap. 3. lib. 2. cap. 3. Theod. in ſuo Eraniſte in 2. Dialogo, qui *Inconfuſus* inſcribitur, Leo Magnus ſerm. 9. & 10. in Natiuit. Domini, & D. Hilar. lib. 2. de Trinitate, & alij.

3 Tertia denique expoſitio eſt etiam Patrum communis, locum Eſaiæ commemoratũ ad temporalem Chriſti generationem referentium, quæ perfectè enarrari, explicariq; non poſſit, cũ præcipuè, quòd ipſum per ſe incarnationes myſterium, quod perfectũ fuit in Virgine, vſque adeo excelſum, & arcanum ſit, vt non poſſit omnino á creatis intelligentijs comprehendi: tum etiam, quoniam ſingulare, & eximiũ fuerit opus

Temporalis etiam ex duplici capite inenarrabilis.

diuinæ potentiæ Chriſtum concipi, ediq; à Virgine abſque vlla vel minima eius integritatis iactura, vt Eſaias optimo iure per admirationem dixerit: *Generationem ejus quis enarrabit?* Id quod facilè oſtenditur: ſi enim Chriſtus ordinaria ratione ortus ex matre fuiſſet, non erat, cur Eſaias per admirationem diceret: *Generationem eius quis enarrabit?* facile eñ eius generatio explicari poſſet, ſi ſicut alij homines fuiſſet generatus: itaque Prophetæ admiratio euincit Chriſti generationem temporalem diuina Altiſſimi virtute perfectam in Virgine fuiſſe. Sic interpretati ſunt nobiliſſimi Patres, quorum nõnullos paulò ante pro ſecunda expoſitione citauimus, quippe qui vtranque interpretationem vt literalem, & germanam complexi ſunt: atque in primis Iuſtinus Philoſophus, & Martyr in Dialog. cum Tryphone, aduerſus Iudæos, *Verbum*, inquit, *quo Eſaias vſus eſt: Genus eius quis exponet? quòd vita eius à terra aufertur: num tibi videtur dictum quaſi eius, qui non ex hominibus genus habeat?*

D. Iuſtinus Mart.

Tertul. in lib. aduerſus Iudæos, cap. 12. *Natiuitatem*, inquit, *eius quis enarrabit? Quia nullus omnino hominum natiuitatis Chriſti fuit conſcius in conceptu, cum Virgo Maria Verbo Dei prægnas inueniretur*.

Tertul.

D. Athanaſ. lib. de incarnatione Verbi, eiuſq; corporali ad nos aduentu: *Natiuitatem*, inquit, *eius quis enarrabit? Hic eſt, qui ex Virgine prodijt, & vt homo in terris apparuit, & cuius inenarrabilis ſecundum carnem natiuitas cenſetur: non enim eſt, qui patrem eius carnalem dicat, cum non ex viro, ſed ex virgine ſola corpus eius ortum trahat*.

D. Athan.

Diuus Hieron. & Cyril. Alex. in comment. ſuper Eſaiam. D. Chryſoſt. hom. de Ioanne Baptiſta, his verbis: *Generationem eius quis enarrabit? Hoc nobis oſtendit, quoniam natus quidem ſit, ſed quomodo natus ſit, ignoramus. Beata Maria mater, & virgo, virgo fuit ante partum, virgo poſt partum. Ego hoc miror, quomodo de virgine virgo natus ſit, & poſt natiuitatem virginis mater virgo ſit.*

D. Hier. Cyril. Alex. D. Chryſ.

D. Auguſt. lib. 50. homiliarum, hom. 36. *Generationem*, inquit, *eius quis enarrabit? quam generationem? Ante Luciferum genui te: ecce vna generatio ante Luciferum, ante omnia, quæ facta ſunt, ante omnia An gelos, ante omnem creaturam. Sed forte ſecunda eius generatio narratur: fide concipitur, maſculus nõ accedit, vterus Virginis tumet procedit tanquã ſponſus de thalamo: mirabilis iſta generatio: mirabilis eſt humana, quia ſine patre; mirabilis illa, quæ ſine matre.*

D. Aug.

Vtraque Chriſti generatio mirabilis.

4 Denique D. Bernar ſerm. 1. in vigilia Natiuitatis: *O partus ſolus ſine dolore, ſolus neſcius pudoris, corruptionis ignarus, nõ reſerans, ſed conſecrans virginalis vteri templum. O Natiuitas ſupra naturam ſed pro natura miraculi excellentiã ſuperans, ſed reparãs virtute myſterij. Fratres, generationẽ iſtã quis enarrabit? Angelus nuntiat, virtus*

D. Bern.

Altiſſimi obumbrat, ſuperueniet ſpiritus, virgo credit, fide concipit, virgo parturit, virgo permanet, quis non miretur? Naſcitur Altiſſimi filius, Deus de Deo, genitus ante ſæcula, naſcitur Verbum infans, quis vel ſatis miretur? Habemus igitur temporalẽ Chriſti natiuitatẽ inexplicabilem ab Eſaia prædicari, eo q̃ ex Matre virgine manente non ſolum integra eius virginitate, ſed magis adhuc perfecta prodierit. Fuit enim Mariæ virginitas, vt aiebat paulò ante Bernar. ipſo partu conſecrata, ſeu vt loquitur D. Fulgentius ſerm. de laudibus Mariæ, *Creuit partu integritas, & viginitas ampliata eſt potius, quàm fugata.* Itaque ob tanti miraculi nouitatem ſimul, & magnitudinem, Eſaias admirabundus exclamat: *Generationem eius quis enarrabit?* Quo eodem affectu Patres in tãti myſterij admiratione defixi, loqui ſolẽt, veluti D. Greg. Nyſſen. orat. in diem natalem Domini: *O rem,* inquit, *admirandam: virgo mater efficitur, & permanet virgo. Cernis nouum naturæ ordinem? in alijs mulieribus, quandiu aliqua eſt virgo, non eſt mater; hic autẽ vtrunque nomen in idem concurrit: eadem enim et mater, & virgo eſt: nec virginitas partum ademit, nec partus virginitatem ſoluit. Decebat enim, vt qui in vitam humanam introibat, vt homines integros, incorruptosq́; ſeruaret, ab incorrupta ſibi deſeruiente integritate initium duceret.* Eleganter quoque S. Maximus Epiſc. Taurinenſis hom. 1. 2. & 6. in natiuitate Domini, *Duas,* inquit, *in Chriſto generationes legimus, ſed in vtraque incomprehenſa diuinitatis eſt virtus: ibi enim eum ex ſemetipſo genuit Deus: hic eum virgo Deo cooperante concepit: ibi ſine initio, hic ſine exemplo; illa eſt ante hominem, iſta ſupra hominem; illa incogitabilis, iſta mirabilis. Generationem ergo eius quis enarrabit? Sed ſi narrari non poteſt, credi poteſt; ſi lingua deficit, fides proficit. Quid hoc eſt miraculi? ſecreto quodam, incomprehenſoq́; conceptu procedit de mortali fœmina diuina progenies. Hodie noua fœminei ſexus gloria peperit virgo, & quod vniuerſa nobiſcum creatura miratur, natus eſt homo nõ per hominẽ procreatus: naſcitur Chriſtus ex Maria, vt & ſexus fœmineus hominem daret, & Deum proderet integritas virginalis.*

D. Fulgen.

Deipara virginitas ampliata per partũ.

Maximus.

Rectè feciſſe Eſaiam, qui agens de Meſſiæ humilitate, & paſſione, eius quoque celſitudinem, & præſtantiam commemorauerit.

SECTIO XXX.

1 *Eſaia in deſcribenda Chriſti humilitate mirum artificium.*

NOn putauimus prætereundum ſilentio mirum, ac planè diuinum Eſaię artificium in Chriſti humilitate, ac paſſione deſcribenda. Cum enim eo capite tam multis verbis Chriſti opprobria, cõtumelias, dolores, tormenta, crucem deſcripſiſſet, eumq; deſpectum, leproſum, ac nouiſſimum virorum appellaſſet, dixiſſetq; eius ſplendorem vſque adeo obſcuratum, vt in eo nihil decoris, ac pulchritudinis videretur, tandemq; maximis affectum iniurijs, & acerbiſſimis tormentis excruciatũ mortem dedecoris, cruciatuũq; pleniſſimã obijſſe: ne quis propterea indignum aliquid eius altitudine, & maieſtate ſentiret, tanto artificio eam narrationem contexuit, vt eam ſubinde præclaris ſententijs eiuſdem Chriſti magnitudinẽ continentibus quaſi pretioſis gemmis inſperſerit. Igitur quinque potiſſimũ ad Meſſiæ dignitatem ſpectantia commemorauit, quæ nobis in eius conſideranda paſſione ſemper ante oculos obſeruari voluit. Quia enim videri poterat Chriſtus ex infirmitate, imbecillitateq; affectus morte fuiſſe, eius infinitam potentiam in ipſo ſtatim eius narrationis initio declarauit, cum eum *brachium Domini* appellauit. Deinde, ne illud in mentem veniret, eum ex violento Patris imperio, ac per vim magis compulſum, quàm ex obedientia propria voluntate ſuſcepta, mortem oppetijſſe, illud etiam explicandum putauit, *fuiſſe oblatum, quia voluit,* omneſq; illos cruciatus inſtar mitiſſimi agni incredibili patientia ſuſtinuiſſe. Porrò, ne inſipiens aliquis audiens eum à Deo percuſſum, & humiliatum, cogitaret id ei propter aliqua grauia, quæ ſuſcepiſſet, flagitia eueniſſe, cõtinuò addidit eum iniquitatẽ non feciſſe, nec in ore eius fuiſſe dolum repertũ, ſed Deum in eo iniquitates omniũ noſtrũ poſuiſſe,

vt

vt in illo omnium mortalium ſcelera, & flagitia vindicaret. Ne quis etiam ex illius obſcurato decore, & pulchritudine, minus erga illum afficeretur, docet in ipſa obſcuratione formę tantam oris venuſtatem, elegantiamque præ ſe tuliſſe, vt omnium corda, atque oculos ad ſe amandum, intuendumque conuerteret. Denique, ne ex eo, quòd à ſuis aduerſarijs deſpectiſſimus omnium mortalium eſt habitus, atque per ſummum cõtemptum, pluſquam dici, cogitariq; poteſt, iniurioſe à viliſſimis illis homũcionibus acceptus, neceſſariò ſibi eius naturæ præſtantiam, atque inexplicabilem generis nobilitatem, & ſplẽdorem ob oculos proponendum exiſtimauit: *Generationem,* inquit, *eius quis enarrabit?* Quæ omnia, vt magis intelligas, nonnulla de ſingulis breuiter appingenda duximus.

2 Atque, vt à potentia primum ordiamur, quã Iſaias imbecillitati oppoſuit, ea illis verbis à Propheta explicata eſt: *Brachium Domini cui reuelatum eſt?* Nam per *brachiũ Domini* Chriſtus ipſe eſt intelligendus, qui brachium Domini dicitur ob infinitam potentiæ magnitudinem, vt ne ex imbecillitate in Crucẽ actus fuiſſe putetur, quòd non potuiſſet hoſtium ſuorum conatus, & impetum coercere. Significatur verò hac interrogatione Prophetę paucitas Iudęorum, qui in Chriſtum erant credituri: hanc enim vim habet in ſacris literis hæc loquendi formula, vt Pſal. 18. *Delicta quis intelligit?* Eccleſ. 31. *Beatus diues,* (ſic enim eſt Græcè,) *qui inuentus eſt ſine macula: & qui poſt aurum non abijt, nec ſperauit in pecunia theſauris. Quis eſt hic, & laudabimus eum?* præterquam, quòd hoc ſenſu citantur à Paulo verba præcedentia ad Rom. 10. *Sed non omnes,* inquit, *obediunt Euangelio, Iſaias enim dicit: Domine quis credidit auditui noſtro?* Licet enim non addit Paulus: *Et brachiũ Domini cui reuelatum eſt?* tamen eodem planè ſpectat vtraque interrogatio, vt habes Ioan. 12. *Cum,* inquit, *tanta ſigna feciſſet coram eis, non credebant in eum, vt ſermo Iſaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit: Domine quis credidit auditui noſtro, & brachium Domini cui reuelatum eſt?* Vbi cernis Ioannem hunc locum de Iudæorũ qui in Chriſtum credituri erant, paucitate intellexiſſe. Quod verò nequaquã de Gentibus locutus fuerit Iſai. ex eo poteris cognoſcere, quòd cap. 52. pręcedenti de multitudine Gentiũ, quę Meſſiam recepturæ erant, dixerat: *Parauit Dominus brachium ſanctum ſuum in oculis omnium Gentium, & videbunt omnes fines terræ ſalutare Dei noſtri:* quòd aptè poteris transferre: *Nudauit Dominus brachium ſanctum ſuum in oculis omnium gentium.* Verbum enim Hebraicum חשף reuelare, & nudari ſignificat, veluti Iſa. 47. *Diſcooperi humerum tuum.* Eſt igitur ſenſus, Domini brachium, ideſt, Chriſtum paucis quidem Iudæis, ſed multis tamen Gentibus nudatũ fuiſſe, hoc eſt cognitum, & creditum, & eius Diuinitatem, & potentiam, quam Verbum ipſum in humanitate oſtendit, ducta ſimilitudine ab ijs, qui eum ad oſtentationem virium rem aliquam magnam aggrediuntur, brachium nudare conſueuerunt: ſic enim Deus, cum filium factum hominem miſit in terras, ad opus redemptionis aggrediendum, perficiendumque, brachium quodammodo nudauit, quoniam in eo opere, vtpote diffi cillimo, & maximo infinitã vim, & potentiam ſuã demonſtrauit. Quò haud dubiè ſpectauit Virgo ſãctiſſima in ſuo Cãtico, cum agẽs de incarnationis myſterio cecinit: *Fecit potentiam in brachio ſuo,* vt interpretatur Cyrill. Alex. lib. 8. in Ioan. cap. 20.

Christus nõ ex imbecillitate actus in Crucem. — *Psal. 18. 13.* — *Eccl. 31. 8.* — *Rom. 10. 16.* — *Ioan. 12. 37* — *Paucitas Iudæorum, qui in Christum erant credituri.* — *Isa. 52.* — *Isa. 47. 2.* — *In incarnationis myſterio potentiã ſuam demõſtrauit De⁹.* — *Luc. 1. 51.* — *Cyril. Alex.*

3 Eodem fere reuoluitur expoſitio D. Auguſt. tract. 53. in Ioan. cum ait Chriſtum idcirco apud Iſai. brachium Domini appellari, quod Deus Pater per Filium omnia procreauerit; *Satis,* inquit, *oſtẽdit brachium Domini ipſum Filium Dei nuncupatum, quia omnia per ipſum facta ſunt: ſicut enim tuum brachiũ eſt, per quod operaris, ſic Dei brachium dictum eſt eius Verbum, quia per Verbum mundus operatus eſt. Cur enim homo, vt aliquid operetur, brachium extendit, niſi quia non continuò fit, quod dixerit? ſi autem tanta poteſtate præualeret, vt ſine vllo motu corporis ſui fieret, quod diceret, brachium eius, verbum eius eſſet.* Quibus verbis D. Auguſt. infinitam Diuini brachij potẽtiam, hoc eſt, Chriſti, qui eſt Verbum Patris explicauit, cũ dixit Patrem per huiuſmodi Verbum

D. August. — *Christ⁹ brachium Domini cur appelletur.*

omnia effeciſſe. Verum cum dicimus Patrem per Verbum, tanquam per brachium, vt aiebat Auguſt. & ſicut etiam *Ioan. 1.* docet Ioan. cap. 1. omnia facere, ne in- *Dictio, per, quid hic.* telligas dictionē, *per*, ſignificare inſtrumentum, vt impiè arbitrati ſunt Ariani, ex ea loquendi formula Filium minorem eſſe Patre argumentantes: nec enim, *per*, hoc loco dicit inſtrumētum, ſed præcipuum efficiens, cuiuſmodi eſt Filius eiuſdem omnino cum Patre ſubſtantiæ, atque potentiæ: illudque tantū ſignificatur, Filium, ſicut à Patre, tāquā à ſuæ originis ſempiterno principio habet eſſentiam; ita quoque habere potentiam, per quam creat, eandē, inquā, illam, quam Pater habet; & idcirco Patrem dici per Filium omnia creare. Ad quē ſenſum interpretandi, & molliendi ſunt pleriq; ex veteribus Patribus, ſicubi Filium inſtrumentum, & adminiſtrū *Tertull.* Patris vocauerunt, veluti Tertul. in lib. contra Praxeam, c.12. & 19. & in lib. aduerſus Hermog. c.22. vbi Verbum miniſtrum, & arbitrū Patris appellat: *Adoro,* inquit, *Scriptura plenitudinem, quæ mihi, & factorē manifeſtat, & facta; in Euangelio vero amplius, & miniſtrum, atque arbitrū* *Clem. Alex.* *rectoris inuenio ſermonem* Et Clem. Alex. in Protreptico ad Gentes; *Pulchrè,* inquit, *ſpirans inſtrumentum Dominus hominem fecit ad imaginem ſui: certè ipſe quoque eſt Dei concinnum, & aptum inſtrumentum, & ſanctum, ſapientia ſupermundana, Verbum cæleſte*: quas locutiones ad ſenſum nobis paulò ante explicatum trahere oportet: ab ijs tamen, quia duriſſimæ ſunt, & Arianum errorem ſubolent, eſt omnino abſtinendum.

4 Sed vt ad inſtitutum reuertamur: cū Chriſtus *brachium Domini* appellatur, *Hoſtes ſuos euertiſſet Chriſtus ſi voluiſſet.* manifeſtè oſtenditur, eum non ſolum ſi voluiſſet, potuiſſe ſe è ſuorum hoſtium manibus eripere, ſed etiā illos omnino euertere. Id quod exploratū eſſe voluit, cum vniuerſam illam cohortē, quæ ad eum comprehendendum veniebat, ſolo verbo perterruit, atque proſtrauit: que- *Cyril. Alex.* madmodū expendit Cyril. Alex. lib. 11. *D. Auguſt.* in Ioā. c.33. & D. Aug. tract. 112. in Ioā. *Ioan. 18. 5.* qui hoc loco Iudæis inſultans: *Vbi,* inquit, *nunc militum cohors, & miniſtri Principum, ac Phariſæorum? vbi terror, et munimen armorum? nempe vna vox dicentis: Ego ſum, tantam turbam odijs ferocem, armiſq; terribilem ſine telo vllo percuſſit, repulit, ſtrauit.* Idipſum cecinit ex perſona Chriſti Regius vates Pſal.87. *Æſtimatus ſum cū* *Pſal. 87. 5.* *deſcendentibus in lacum, factus ſum ſicut homo ſine adiutorio, inter mortuos liber*: Hebraicè ad verbū: *Reputatus ſum quaſi homo, cui nō fortitudo, in mortuis liber*: quaſi dicat: Exiſtimarunt multi me ſimilem eſſe reliquis ad inferos deſcēdentibus, qui non poſſem me, neque à morte, neque ab inferorum pęnis eripere; itaque infirmum, imbecillumq; eſſe, vt cæteri ſunt mortales; cum tamen vſque adeò ſuperior, ac potentior morte eſſem, vt etiā mortuus, atque inter mortuos conſtitutus, liber eſſem, in meaq; eſſet poteſtate mori, aut non mori: ad inferos deſcendere, vel non deſcendere: apud inferos morari diutius, aut ſtatim me à mortuis excitare. Hæc vna fuit ex cauſis pręcipuis, cur Chriſtus inclinato capite animam efflauerit, Ioan.19. *Et inclinato* *Ioan. 19. 30* *capite tradidit ſpiritum,* quaſi mortē non audentem ad illum accedere capitis inclinatione vocauerit; vt oſtenderet mortem nullam in ſe potuiſſe habere poteſtatem, niſi ipſe permiſiſſet, vt vult D. *D. Athan.* Athan. lib. quæſt. ad Antioch quæſt. 76. *Impletis,* inquit, *omnibus, quæ pati debuerat, ſola mors adhuc reſtabat, atque hęc quidem ſibi metuens, appropinquare non audebat: ideo Chriſtus eam inclinato capite vocauit:* *Chriſt⁹ mortem inclinato vocauit capite.* *nam antequam caput inclinaſſet, propius accedere verebatur.* Hæc ille. Quid ni etiā huc ſpectaſſe arbitramur Abacuch Proph. c.3. cum dixit: *Cornua,* (ſcilicet Crucis) *in manibus eius*: Cum enim non dixerit, *manus eius in cornibus,* ſed *cornua in manibus eius,* tacitè innuit in manibus eius, hoc eſt, in poteſtate eius fuiſſe cornua Crucis, hoc eſt, mortem, quā in Cruce patiebatur. Ex his habemus Chriſtum non ex imbecillitate obijſſe, quippe qui ſuper ipſam mortem plenū imperium, poteſtatemque habuerit.

Secundò, nec etiam coactè compulſum Patris imperio, ſed ſponte obedien- 5 *Sponte obediens mortem oppetijt Chriſtus.* tem, magno cum ſtudio, & voluntate mortē oppetijſſe luculente quoque Iſa. illis verbis expoſuit: *Oblatus eſt, quia ipſe voluit, & non aperuit os ſuum: ſicut ouis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet, et non aperiet os ſuū.* *Iſa. 53. 7.*

Pro *oblatus eſt*, habetur modo hebraicè *nagas* cum puncto *ſibolet* in ſiniſtro cornu literę *ſin*: quam lectionem non putamus germanam, ſed legendum eſſe *nagas* cum puncto *ſcibolet* in dextro cornu atque hanc poſteriorem vocem tranſtuliſſe Hieronymum, non priorem, quam quam eius tempore nullis adhuc punctis Hebræi in ſcribendo vtebantur.

Quod vt fiat apertius, ſcire oportet, multum quoad ſignificationem intereſſe, ſi vno, aut altero modo ſcribatur: etenim *nagas* cum puncto *ſibolet* in ſiniſtro cornu ſignificat repetere debitum, exigere, extorquere, veluti Eſa. 58. *Ecce in die ieiunij veſtri, inuenitur voluntas veſtra, & omnes debitores veſtros repetitis*: à qua radice deducitur nomen *noges*, id eſt, exactor Exo. 5. *Præcepit ergo in die illa præfectis operum, & exactoribus populi*: itaque *nagas* eſt exigere, & extorquere cũ quadam quaſi vi: at verò *nagas* cum puncto *ſcibolet* ſignificat accedere, & appropinquare, veluti Geneſ. 27. *Accede huc, vt tangam te.* Eſa. 29. *Eo quod appropinquauit populus iſte.* Cum igitur Eſaias illud apertè ſignificare voluerit Meſſiam ſua ſponte mortem ſubiturum, hoc poſterius verbum videtur vſurpaſſe, quod volũtarium acceſſum ſignificat; non autẽ prius, quod vim quandam continet, alioqui ſecum ipſe Propheta pugnaret, qui diceret Meſſiam mortem oppetijſſe, quia voluit; & tamen mortem ab illo fuiſſe quaſi tributum exactam, & quaſi per uim extortã. Quare videtur modo vitiata eſſe lectio, & punctum *ſibolet* pro *ſcibolet* in litera *ſin* collocatum.

Eſa. 58. 3. | Exo. 5. 6. | Gen. 27. 22 | Eſa. 29. 13 | *Locus vitiatus in contextu Hebræo.*

6 Poſito igitur legendum eſſe *nagas*, id eſt, *acceſſit*, pulchra ſimilitudine explicauit Propheta Chriſtum ſua ſponte mortem obijſſe, cum dixit, ad illam acceſſiſſe: eſt enim *accedere* proprium volentium, & qui ſponte aliquid agendũ ſuſcipiunt. Quam verò cumulate Chriſtus hoc vaticinium impleuerit illud oſtendit, quod ipſemet ad hortũ, in quo ſe comprehendendum certò nouerat, quemadmodum diſcipulis diſertis verbis explicauit, vltro profectus eſt: quid hoc enim aliud fuit, quam ad paſſionem ſponte accedere? Vnde ipſemet Pſ. 39. cum Patre loquens de ſuo in mundum ingreſſu ad humanum genus ſua morte redimendum, (vt expoſuit Paulus ad Hebr. 10.) ait: *In capite libri ſcriptum eſt de me, vt facerem voluntatem tuam Deus meus volui, & legem tuam in medio ventris mei*, ſeu vt alij transferunt, *in medio viſcerum meorum*, hoc eſt, caput, & ſumma omnium ſcripturarum ea eſt, vt faciam voluntatem tuam, quæ eſt, vt ego pro hominum ſalute vitam, ſanguinemque profundam: id igitur ego libenti, & prompto animo accepi, eodemque perficiam; itaque hoc tuum præceptum in medio viſcerum meorum repoſui, vt illud ſummo ſtudio, & voluntate adimplerem. Sumiturque metaphora, vt ait Theodoretus, ab ijs, qui aliquem magno amore proſequuntur, & præ amore deſiderant illum intra ſua viſcera conijcere. Tractat fusè hunc locum Diuus Ambroſius in comment. eius Pſalmi. *Scriptum eſt*, inquit, *non ſolùm in capite, ſed in omni legis complexione, venturum hominem ad conſeruandum hominum genus, qui omnia vellet, quæ Deus vellet. Vnde etiam ad ſacrificium paſſionis voluntarius acceſſit, meritoq́; prædixit* Pſal. 53. *Voluntariè ſacrificabo tibi.* Atque huc etiam pertinet illud, quod Eſaias ſubiunxit: *Et voluntas Domini in manu eius dirigetur*, hoc eſt, voluntas Patris de humani generis redemptione per eum cumulatiſſimè complebitur. Pro quo Septuaginta tranſtulerunt: βέλεται κύριος ἐν χειρὶ αὐτῦ, hoc eſt. *Vult Dominus in manu eius*: quæ tranſlatio eam vim habet, vſque adeò promptè, & alacriter Chriſtum iuxta Patris mandatum ea, quæ ad ſalutem hominis ſpectabant, impleuiſſe, vt cum aliquid ageret, in manu quodammodo voluntatem Patris habuiſſe videretur, & idem omnino fuerit eum alicui operi manum admouiſſe, ac Patrem in manu, ſeu per manum eius voluiſſe; imo ipſam Chriſti manum inſtrumentũ fuiſſe paternæ voluntatis. Tanta nimirum voluntate Chriſtus voluntatem Patris de hominum redemptione perfecit, vt ſimul atque Pater voluntatem ſuam declarabat, ipſe in opus continuò prodiret, nec inſinuata voluntate Patris tardior eſſet operatio, ſed tunc velle Pater uideretur, cum ipſe in actionem prodibat, vt meritiſſimo dici potuerit: *Vult Dominus in manu eius.* Cui concinuit

Pſ. 39. 8. | Hebr. 10. | *Scripturarum caput Dei voluntas.* | Theod. | D. Ambr. | Pſ. 53. 8. | Septuag. | *Chriſti in Patris mãdato implendo alacritas*

Eſa. 50. cinit illud apud eundem Eſaiam cap. 50. cũ ait ex perſona Chriſti: *Dominus Deus aperuit mihi aurem: ego autem non contradico: retrorſum non alij. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus, & conſpuentibus in me:* quaſi diceret: Significauit mihi Dominus paſſionis meę mortiſq; acerbitatem: ego autem ne minimum quidem contradixi, nec retrorſum abij, quaſi laborem refugiens, corpuſque iniurijs, tormentiſque ſubtrahens, quin me ipſum vltro percutientibus, faciemque conſpuentibus obieci.

7 Tertiò illud etiam Propheta etiam, atque etiam inculcandum duxit, Chriſtum non propter ſcelus aliquod ſuum, quippe qui omnis omnino culpę expers eſſet; ſed propter vniuerſorum hominum peccata, quæ in ſe vindicanda ſuſceperat, omnia illa iniuriarum, ac tormentorum genera perpeſſum fuiſſe: *Verè*, inquit, *languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit. Ipſe autem vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, attritus eſt propter ſcelera noſtra: diſciplina pacis noſtra ſuper eum, & liuore eius ſanati ſumus. Omnes nos quaſi oues errauimus, vnuſquiſque in viam ſuam declinauit: & poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrũ.* Vbi imprimis aduerte illa verba: *Languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit*, duplicem habere ſenſum literalem: vnus eſt de corporum morbis, & ægritudinibus, quas Chriſtus erat curaturus; quemadmodum locum intellexit D. Matth. c. 8. *Obtulerunt*, inquit, *ei multos dæmonia habentes, & eijciebat ſpiritus verbo, & omnes male habentes curauit, vt impleretur, quod dictum eſt per Eſaiam Prophetam dicentem: Ipſe infirmitates noſtras accepit, & ægrotationes portauit.* Alter eſt de hominum peccatis, quæ ſuper ſe vindicanda ſuſcepit, vt pro illis ſatisfaceret: quem ſenſum tradit D. Petrus in 1. ſua epiſt. c. 2. *Tradebat*, inquit, *iudicanti ſe iniuſte, qui peccata noſtra ipſe pertulit ĩ corpore ſuo ſuper lignũ, vt peccatis mortui iuſtitia viuamus, cuius liuore ſanati eſtis.* Deinde obſerua pro eo, quod nos habemus: *Poſuit Deus in eo iniquitatem omnium noſtrum*, poſſe transferri ex Hebræo: *Deus incurrere fecit in eum iniquitatem omnium noſtrum*, vt ſit ſenſus, peccata noſtra inſtar numeroſi cuiuſdam exercitus in Chriſtum irruiſſe, & impreſſione facta occidiſſe: hanc enim vim habet interdum verbum Hebraicum *pagaa*, veluti Iudic. 8. *Tu ſurge, irrue in nos:* & cap. 15. *Spõdete mihi, quòd non occidatis me*, id eſt, irruatis in me. Significatur igitur vniuerſorum hominum peccata quaſi exercitum in Chriſtum impreſſionem feciſſe, vt eum interimerent, quod nihil eſt aliud, quàm rationem, cur Chriſtus mortem ſubierit, eam fuiſſe, vt pro noſtris peccatis ſatisfaceret: ſed ex hac peccatorum in Chriſtum impreſſione illud effectum eſt, vt ipſa quoque peccata per Chriſti mortem delerentur, & quantum eſt ex parte Chriſti, qui pro illis quoad ſufficientiam cumulatiſſimè ſatisfecit, omnino interirent.

Propter ſcelera noſtra paſſus Chriſtus.

Matt. 8. 16.

1. Pet. 2. 13

Peccata noſtra inſtar exercitus in Chriſtum irruerunt.

Iudic 8 21. & 15. 12.

8 Quartò. Pergit Propheta explicare, quâquam nulla Chriſto in paſſione ſpecies, ac decor ineſſe videretur, ſi in ea tantum, quæ foris apparebant, acies intenderetur oculorum, re tamen ipſa, ſi mentis obtutus in perſonæ patientis magnitudine, amore, voluntate figeretur, pulcherrimum illum, & pluſquam dici, aut cogitari poteſt, decorum, elegantemque extitiſſe. Id quod cum emphaſi ſignificauit Propheta, cum dixit: *Vidimus eum, & non erat aſpectus, & deſiderauimus eum:* etenim verba illa: *Et deſiderauimus eum*, duplicem ſenſum recipiũt: vnus eſt, vt Propheta Iudæorum nomine loquatur, ſubaudiaturque negatio præcedens, quaſi dictum ſit: *Vidimus eum, & non erat ei aſpectus, & non deſiderauimus eum*, hoc eſt, vidimus eum, & non erat, cur eum magnopere expeteremus: ſolet enim apud Hebræos negatio prioris ſententiæ in poſteriore quoque ſubaudiri, cuiuſmodi eſt illud Chriſti, apud Ioannem cap. 15. *Si non veniſſem, & locutus fuiſſem eis, peccatum non haberent*, pro: *Si non veniſſem, & locutus non fuiſſem eis:* & Leuit. 19. *Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui:* vbi Hebraicè ſolum eſt prima negatio: *Non periurabis in nomine meo, & pollues nomen Dei tui:* quæ tamen, vt patet etiam in poſteriori membro intelligi debet. Alter eſt, vt Eſaias eorum perſonam ſuſtineat, qui in Chriſtum actum in Crucem crediderunt, & ſit ſenſus: Vidimus eum,

Chriſtus et in cruce, credentibus in eũ pulcher.

Io. 15. 22.

eum, & quidem primò aſpectu nihil videbatur habere pulchritudinis, attamē nos, qui perſonæ patientis maieſtatem, Diuinitatem, amorem fidei oculis cernebamus, nihil pulchrius nos vidiſſe exiſtimauimus. Itaque eius decore, ſpecieq; incitati *deſiderauimus eum*, hoc eſt, magno voluntatis affectu, ardentiſſimo que ſtudiō ad eum diligendum, amandumque exarſimus. Vtramque expoſitionem complexus eſt D. Aug. in comment. ſuper Pſalm. 44. expendens eius Pſalmi inſcriptionem, quæ eſt: *In intellectu canticum pro dilecto: Dilectus*, inquit ille, *viſus eſt à perſecutoribus ſuis, ſed non in intellectu: ſi enim cognouiſſent, nunquā Dominum gloria crucifixiſſent*, 1. ad Corint. 2. *Amemus illum: aut ſi inuenerimus in eo aliquid fadi, nō amemus. Ecce ipſe inuenit multa fœda, & amauit nos: ſi aliquid fadi inuenerimus in eo, non amemus, quia hoc ipſum, quòd carnem indutus eſt, vt de illo etiam diceretur: Vidimus eum, & non habebat ſpeciem, neque decorem: ſi conſideres miſericordiam, qua factus eſt, & ibi pulcher eſt. Sed Iudæorum perſonam gerebat Propheta, cum diceret: Vidimus eum, & non habebat ſpeciem, neque decorem: Quare? quia non in intellectu: intelligentibus autem; & Verbum caro factum eſt: magna pulchritudo eſt. Mihi autem abſit gloriari, dixit vnus amicorū ſponſi, niſi in Cruce Domini Noſtri Ieſu Chriſti: parum eſt, vt non inde erubeſcas; niſi etiā & glorieris. Nobis ergo iam credentibus, vbique ſponſus pulcher occurrat, pulcher in cælo, pulcher in terra, pulcher in vtero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in ſepulchro, pulcher in cælo, pulcher in intellectu.*

D August. Pſ. 44. 1. — *1. Cor. 2.* — *C.* — *Galat. 6. 14*

9 Poſtremò, ne ex ea humilitate, quam Chriſtus in paſſione demonſtrauit, indignam aliquam eius maieſtate, & celſitudine opinionem conciperemus, de vtraque eius generatione Propheta ſubiunxit: *Generationem eius quis enarrabit?* vt cogitationem noſtram ad contēplandam eius Diuinitatem, quam habebat per æternam à Patre generationem, atque ad ſuſpiciendā humanitatis illius, quam à Matre Virgine per temporalem ortum acceperat, ſanctitatem, puritatē, & propter hypoſtaticam ad Verbum vnionem, excellentiam, dignitatemque traduceret. Quam etiam ob cauſam, cū eius paſſionem cōmemorauit illis verbis, *percuſſum à Deo*, ſic locutus eſt, vt transferri poſſet, *percuſſum Deum*: eſt enim Hebraicè מכה אלהים, quod rectè etiam reddi poteſt, *percuſſum Deum*, cum nulla inter vtranque vocem ſit interiecta prepoſitio: iuxta quam translationem vtraque Chriſti natura declaratur, exprimiturque eum, qui in vera humanitate patiebatur, ſimul verum Deū eſſe. Quod Eſaias non hoc tantum loco præſtitit, ſed multis etiam alijs, cum de primo Meſſiæ in humilitate aduētu diſſerit, de eius celſitudine mentionem facit, veluti cap. 7. cum eius infantiam deſcripſiſſet illis verbis: *Butyrum, & mel comedet*, ne rerum quoque ignoratione ſimilem reliquis infantib. putaremus, addidit: *Vt ſciat reprobare malum, & eligere bonum*, ideſt, vt habetur Hebraicè, *in ſciendo*, ſeu, *cum ſciat in ea ipſa ætate reprobare malum, & eligere bonum*. Et cap. 8. cum dixiſſet: *Acceſſi ad Prophetiſſam, & concepit, & peperit filium*, quibus verbis Verbi incarnatio in Virgine pdicitur, vt fusè diſputauimus ſect. 17. ſtatim adiunxit: *Antequam ſciat puer vocare patrem ſuum, & matrem ſuam, auferetur fortitudo Daſmaſci, & ſpolia Samariæ*. Et cap. 9. cum dixiſſet: *Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis*: quia infantis, & paruuli nomen imbecillitatem notare poterat, continuò attexuit: *Et factus eſt principatus ſuper humerum eius*: quaſi diceret: Nemo exiſtimet infantem iſtum imbecillum eſſe inſtar reliquorum infantiū, licet enim humeros per ætatē teneros, infantileſque habeat, tantum tamen in illis ob latentem Diuinitatem robur, fortitudoque inerit, vt totius orbis imperium in ijs ipſis infantilibus humeris imperator orbis ſuſtineat. Nec verò Eſaias dumtaxat, ſed reliqui etiam Prophetæ eodem artificio vſi ſunt: nam & Abacuch cap. 3. cum Chriſtum in crucem agendum vaticinatus fuiſſet illis verbis: *Cornua in manibus eius*: quamprimum eius æternitatem, & potentiā magnificis verbis expoſuit ſubijciens: *Ibi abſcondita eſt fortitudo eius, contriti ſunt montes ſeculi, incuruati ſunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius*. Id quod in cæteris

Chriſti dignitas, & excellentia. — *Iſ. 7. 15.* — *Iſ. 8. 3.* — *Iſ. 9. 6.* — *Abac. 3. 4.*

teris omnibus procliue eſſet oſtendere, niſi longius, quam præſens inſtitutum poſtulet, progrediendum foret.

Decimum ſextum teſtimonium ex illis verbis Eſaiæ 62.

Propter Sion non tacebo, & propter Hieruſalem non quieſcam, donec egrediatur vt ſplendor iuſtus eius, & ſaluator eius vt lampas accendatur.

SECTIO XXXI.

1 PVlchrum quoque eſt illud apud eundem Eſaiam vaticinium c.62. *Propter Sion non tacebo, & Propter Hieruſalem non quieſcam, donec egrediatur vt ſplendor iuſtus eius, & Saluator eius vt lampas accendatur:* Quod ad primum Meſſię aduentum pertinere, eſt communis ſententia, quam præter alios tradunt D.Hier. & Cyrill. Alex. in comment. ſuper Eſaiam, D.Athan. de communi eſſentia Patris, Filij, & Spiritus ſancti, & alij. De Meſſia autem ſermonem eſſe manifeſtum eſt ex eo, quòd *iuſti* nomenclatura, qua hoc loco vtitur Propheta, propria eſt Meſſiæ, q̃ppe qui in ſacris literis *Iuſtus* per antonomaſiā appellari conſueuit, veluti apud eundē Eſaiam cap. 1. *Vocaberis ciuitas iuſti, vrbs fidelis*: Vbi eſt ſermo de Eccleſia, quæ *ciuitas iuſti*, ideſt, Meſſiæ appellanda prædicitur. *Hæc*, inquit Hieron. *perſpicuè de eccleſia, quæ in Dominum creditura eſt, tam de Iudæis, quā de Gentibus propheticus ſermo complectitur. Vrbs autem iuſti, hoc eſt, Domini Saluatoris vocabitur: fidelem quoque appellans, ſeu metropolim iuxta Septuaginta oſtendit ab ijs appellandam, qui in Domino credituri ſunt.* Et cap 45. *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum:* Et Hierem.23. *Hoc eſt nomen, quod vocabunt eum, Dominus iuſtus noſter:* Et Amos 2. *Super tribus ſceleribus Iſrael, & ſuper quatuor nō conuertam eum, pro eo, quòd vendiderit pro argento iuſtum*: Quem locum ad literam de venditione Chriſti, quicquid alij ſentiant, intelligēdum arbitramur cū Galatino lib.4. Arcanorum Catholicæ veritatis, cap.24. & Hadriano Fino, lib.6. flagelli contra Iudæos, c.47. ſicut etiam ſenſit R.Samuel Marrochianus in Epiſtola doctiſſima, quā ſcripſit ad R.Iſaac de aduentu Meſſiæ, cap.6.

Iſai.62.2. D. Hieron. Cyril Alex. D. Athan. Iſai.1.26. Iuſti nomēclatura, ꝓpria Meſſiæ. Septuag. Iſai.45.8. Hier.23.6. Amos 2.6. Galatin. Hadr.Fin. R.Samuel.

2 Eſt igitur prima expoſitio D. Hieronymi, quem cæteri omnes ſequuntur, aduentum Meſſiæ ſplendorem, & lampadem accenſam nuncupari, quia Chriſtus ſuo aduentu idololatriæ, & vanarū ſuperſtitionum tenebris diſſipatis, erat vniuerſum orbem Diuinę cognitionis, & Euangelicæ doctrinæ lumine impleturus, imò & ipſum Meſſiam ſplendorem, lampademque futurum, quæ Hieroſolymis primum accenſa, paulo poſt omnes gētes, nationeſque illuminaret, iuxta illud Ioan.8. *Ego ſum lux mundi.* Quam ob cauſam ſubdit Eſaias: *Et videbunt Gentes iuſtum tuum, & cuncti reges inclytum tuum, & vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Quaſi dicat, inquit Hieronymus: *O Hieruſalem, & Sion cuncti Reges videbūt inclytum tuum, qui de tua ſtirpe generatus eſt, qui in te exaltatus patibulo omnes traxit ad ſe, ita vt gentes videāt iuſtitiam eius, quia cunctorum creator miſertus eſt gentibus, & Reges gloriam illius, qui glorificatus in cruce eſt, & omnia ſuo imperio regna ſubiecit. Denique nequaquam vocabitur Hieruſalem, & Sion, ſed nomen nouum accipiet, quòd ei Dominus impoſuerit, dicens ad Apoſtolum Petrum: Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiā meam. Et populus eius nequaquam veteri nomine appellabitur Iſrael, ſed nouo, ideſt, Chriſtianus. Eritque quaſi corona decoris in manu Domini, & quaſi diadema regni in manu Dei ſui, quando eam coronauerit turba credentium, & diadema imperij, quod Martyres gemmarum ſuarum varietate diſtinxerint, fuerit in manu Dei, vt filium ſuum eorum coronet victorijs.*

Meſſiæ aduentus ſplēdor, & lampas accenſa cur dicatur. Io.8.12. D. Hieron. Mat.16.18. Nomē Chriſtianorum, nomen nouum.

3 Sed eſt altera quoque huius vaticinij interpretatio, quæ ſuperiorem quidem minime excludit; ſed addit tamen quiddam aliud, quod virginitatem Sanctiſſimæ Deiparæ in cōceptu, & partu Chriſti mirificè declarat: eamq; veteres Hebræi tradiderunt, vt teſtatur Galatin. libro 4. Arcanorum catholicæ veritatis, cap.14. ſequutuſq; eſt autor Gloſſæ interlinealis in eum locum Eſaiæ. Ratio autem

Galatin.

Ortus Chriſti ex Virgine, tanquã puriſſimæ lãpadis accenſio.

autem ſimilitudinis in eo poſita eſt, quòd ſicut ſplendor prodit ex ſole abſque vlla ſolaris corporis corruptione, & lampas ex admoto igne etiam abſque vlla luminis, quod in igne eſt, iactura, detrimentoque accenditur: ita Chriſtus ex Virgine inſtar ſplẽdoris cõſeruata Virginis integritate exortus eſt, & inſtar lampadis abſque vllo virginei ſplendoris detrimẽto virtute altiſſimi accenſus apparuit, vt Chriſti ortus ex Virgine nihil aliud, quàm quædam ex incorrupto ſole ſplendoris emiſſio, & puriſſimæ lampadis accenſio fuiſſe videatur. Qua quidem in re temporalis Chriſti ortus ex Virgine ſimilitudinem quandam habuit cum ortu eiuſdem à Patre ſempiterno: ſiquidem & à Patre inſtar ſplendoris prodijſſe dicitur à Paulo ad Hebr. 1. vbi eum ſplendorem gloriæ Patris appellat. *Cum*, inquit, *ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius.* Nec enim nomẽ *ſplendoris* conſubſtantialitatem, & coæternitatem dumtaxat Verbi cum Patre ſignificat, vt volunt D. Athanaſ. orat. 2. contra Arianos, & ſerm. 4. contra Arianos, Origen. lib. 1. περὶ ἀρχῶν, D. Cypr. in expoſitione Symboli Apoſtolorum, D. Ambroſius libro 1. Hexam. capite 5. D. Hieronym. in cap. 3. Abacuch ad illa verba: *Splendor eius vt lux erit*, Euſeb. Emiſſ. hom. 1. de Symbolo, Theodoretus in comment. ſuper Epiſt. ad Hebræos, & alij: ſed etiam infinitam illam puritatẽ, pulchritudinem, qua per æternam generationem exit à Patre. Hanc enim ob cãm *candor lucis æternæ*, dicitur Sapientiæ 7. ſic enim eo loco legimus de ſapiẽtia increata: *Emanatio quædam eſt claritatis omnipotentis Dei ſyncera, & ideò nihil inquinatum in eam incurrit. Candor eſt enim lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei maieſtatis, & imago bonitatis illius.* Sic igitur etiam ex Virgine tanquam ſplẽdor ſumma puritate, pulchritudineque exortus eſt: quid enim pulchrius, quid purius cogitari poteſt, quàm ex pulcherrimo ſole fulgentiſſimi ſplẽdoris egreſſus? Accedit & alia ratio D. Athanaſij in Epiſt. de decretis Nicenæ Synodi, idcirco æternam Verbi generationem egreſſui ſplendoris à ſole conferri, quia: *Quemadmodum*, inquit, *ſol idem manens nõ minuitur radijs ab ipſo effuſis; ita nec ſubſtantia Patris mutationem perpeſſa eſt, cum habeat ſuam ipſius imaginem filium.* Quæ ratio maximè etiam quadrat in partum Virginis, ſic enim edidit filium, acſi ſplendorem emitteret, hoc eſt, nullam patiens ſuæ integritatis, puritatiſque iacturam.

Hebr. 1. 3.
Similis fuit ortui eiuſdem à Patre ſempiterno.
D. Athan.
Origen.
D. Cypria.
D. Ambr.
D. Hieron.
Abac. 3. 4.
Euſ. Emiſſ.
Theodor.
Sap. 7. 25.
D. Athan.
Aeterni patris ſubſtantia per Filij generationem manet eadem, non minuitur.

4 Eodem quoq; ſpectauit Regius Vat. Pſal. 109. cum dixit: *In ſplendoribus Sanctorum ex vtero ante Luciferum genui te*, vbi *Sanctorum*, neutri generis eſt, vt patet ex textu Hebræo, qui habet בהדרי קדש, hoc eſt ad verbũ: *In decoribus ſanctitatis:* nomen enim קדש ſanctitatẽ, & ſanctificationem ſignificat, veluti Pſalm. 92. *Domum tuam decet ſanctitudo:* Et Pſ. 113. *Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius.* Porro hic locus triplicem habet ſenſum literalẽ: vnus eſt de æterna Chriſti generatione, quà Deus eſt, vt perſpicuum eſt ex Paulo ad Hebr. 1. *Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu: ego hodie genui te?* Sic enim Tertul. lib. contra Praxeam c. 7. & 11. D. Chryſ. D. Ambr. Theophyl. D. Thom. in comm. ſuper Epiſt. ad Heb. Theod. & ferè reliqui interpretes apud Dauidem locum accipiunt, idque eſt, & contextui, & inſtituto Pauli congruentius. Cum enim paulò poſt de tẽporali Chriſti generatione eſſet dicturus, meritò prius ęternam explicauit, vt vtramque Chriſti generationem complecteretur. Alter eſt de reſurrectione Chriſti, quæ fuit quędam veluti regeneratio, quo nomine etiam generalis hominum reſurrectio cenſetur Matth. 19. *Vos, qui ſecuti eſtis me in regeneratione, cum ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ.* Hoc ſenſu aſſertur à Paulo Act. 13. *Nos*, inquit, *vobis annuntiamus eam, quæ ad patres noſtros repromiſſio facta eſt, quoniam hanc Deus adimpleuit filijs noſtris reſuſcitans Ieſum, ſicut & in Pſal. 2. dictum eſt: Filius meus es tu: ego hodie genui te.* Eodem modo accipitur à D. Hilario in comment. eius Pſalmi, & D. Ambr. lib. 3. de Sacramentis. Tertius denique eſt de tẽporali Chriſti generatione, ortuque ex Virgine, quemadmodum Tertull. lib. 5. contra Marcion. cap. 9. D. Ioan. Damaſc. orat. 1. de Natiuit. Mariæ, Theod. & Oecum. in Paulũ interpretantur, & D. Aug. in comment. eius Pſalmi, vbi de vtraq; Chriſti generatione locum intelligit, & poſtquã de æterna

Pſ. 109. 3.
Eiuſdem loci triplex literalis ſenſus.
Pſal. 92. 5.
Pſ. 113. 2.
Hebr. 1. 5.
Tertull.
D. Chryſoſ.
D. Ambr.
Theophyl.
D. Thom.
Theodor.
Matth. 19. 29.
Act. 13. 32.
Pſal. 2. 7.
D. Hilar.
D. Ambr.
Tertull.
D. Io. Da.
Theodor.
Oecumen.
D. Auguſt.

æterna diſſeruiſſet, adiungit: *An vultis,* inquit, *vt ipſum Dauid reſpiciamus, qui* Pſ. 109. 1. *Dominum ſuum dixit filium ſuum? Si ergo ipſe loquitur, forte ipſe potuit dicere: Ex vtero ante Luciferum genui te, ex vtero virginali. Si enim illa virgo ducens propaginem de carne Dauid, ex illo vtero natus eſt Chriſtus, tanquam ex vtero genitus à Dauid; ex vtero, quò maſculus non acceſſit: Ex vtero, quia ſolus ex ſolo vtero. Ergo ex vtero, inquit ille, qui eum Dominum ſuum dixerat: Ex vtero ante Luciferum genui te. Et hoc ipſum ante Luciferum ſignatè dictum, & propriè dictum, & ſic impletum: noctu enim natus eſt Dominus ex vtero virginis Mariæ. Indicant teſtimonia paſtorum, qui vigilias exercebant ſuper gregem ſuum. Ex vtero ante Luciferũ genui te*: Iuxta hanc igitur tertiam expoſitionem non video, cur Regius Propheta in temporali Chriſti ortu explicando ſplendoris, & ſanctitatis meminerit, niſi quia inſtar ſplendoris maxima cum puritate, ſanctitateque ex Virgine Matre prodierit. *In ſplendoribus*, inquit, *ſanctitatum*, ſeu vt alij vertunt, *in pulchritudinibus genui te*. Nec enim vna tantum pulchritudo, ſed multę pulchritudines in ortu Chriſti ex Virgine extiterunt: nec vnus duntaxat ſplendor, ſed multi fulgentiſſimi ſplendores radiarunt. Vna videlicet pulchritudo, vnusque ſplendor fuit naſci hominem Deũ; altera pulchritudo, alterque ſplendor, ex matre virgine procreari. Atque hæc ex Eſaia ſufficient; nonnulla enim alia eiuſdem non ita luculenta, & illuſtria teſtimonia, cõſultò prætermiſimus: nũc ad reliquos Prophetas tranſeamus.

In Chriſti ortu non vna, ſed multa pulchritudines.

Teſtimonium 17. ex illis verbis Hieremiæ 31. *Vſquequo delicijs diſſolueris filia vaga? quia creauit Dominus nouum ſuper terram. Fœmina circundabit virum.*

SECTIO XXXII.

1 Habemus hoc locò non iam amictam ſole mulierẽ, ſed ſolem ipſum amictum muliere: *Fœmina*, inquit, *circundabit virum.* Vtrumque ſanè prodigioſum; ſed eodem tamen ſiue mulieris ex ſole, ſiue ſolis ex muliere amictus reuoluitur: ſiquidem vtrouis modò dicamus, ſemper eadem Sanctiſſimæ Virginis in conceptu, & partu Chriſti integritas explicatur. Quamquam hoc Hieremiæ vaticinium ad cõceptum potius pertineat, cum Chriſtus à Virgine in vtero geſtabatũ: tunc enim fœmina virũ circundedit, & nouo quodam prodigio ſolem ipſa amiciuit, vt paulò poſt docebimus. Principio ſtatuendum germanam lectionem ex Hebræo eſſe eam, quam reddidit D. Hieronym. eamque ſecuti ſunt Symmachus, & Aquila, vt auctor eſt idem D. Hieronymus in comment. ſuper Hieremiam. Nam Septuag. aliter tranſtulerunt, videlicet: *Vſquequo conuerteris filia deſpecta? quoniam creauit te Dominus ſalute in plantationem nouam: in ſalute tua circumibunt homines.* Sic enim eam citat Hieron. tametſi Theodoretus legit: σε κύριος ἐις σωτηρίαν ἐις καταφύτευσιν καινὴν, id eſt, *Te Dominus in ſalutem in plantationem nouã:* Theodotio autem: *Creauit Dominus ſalutem nouam: in ſalute circumibit homo.* Cæterum Habraicè planè eſt, vt Hieron. tranſtulit, id quod nec ipſi Hebræi inficiari poſſunt.

D. Hieron. Symmach. Aquila. Septuag. Lectionum varietas. Theodor. Theodotio.

Tunc verò luculentè oſtenditur ſanctiſſimæ Deiparæ in cõceptu Chriſti illibata virginitas, cum dicitur: *Creauit Deus nouum ſuper terram: Fœmina circundabit virum.* Videlicet in vtero. Nam ſi ea fœmina ordinario concipiendi modo filium erat in vtero geſtatura, quid miraculi, nouitatisq; contingeret? quare cum Dominus polliceatur ſe nouum quoddam, admirandumque prodigium effecturum, palam eſt iſtiuſmodi fœminam, de qua eſt ſermo, conſeruata omnino integritate concepturam fuiſſe. Id quod emphatico *circundandi* verbo Propheta explicauit; verè enim Virgo Beatiſſima filium vtero omni ex parte perfectè circundedit, ipſa vndique clauſa, atque integra, quæ nullius viri patuit congreſſui, nec filium à viro accepit, ſed intus Spiritus ſancti virtute acceptum, vndique vtero circumplexa eſt. Qui filius, quoniam in primo ipſo conceptionis initati Diuinam vidit eſſentiam, moreque noſtro, rationis vſum habuit, & cumulatiſſimam rerum omnium

Deipara illibata virginitas.

Chriſtus in matris vtero fuit perfectus vir.

nium

niunı ſcientiam, vir non ætate; ſed cognitione, maturitate, prudentia appellatur: vnde Hebraicè eſt nomē *geber*, quod virilem fortitudinem, robuŕq; declarat, vt duplex ſupra naturam miraculum, atque prodigium hoc vno vaticinio Hieremias complexus ſit: vnum quod fœmina quædam abſque vlla viri opera filiū conceptura eſſet; alterum, quòd eiuſmodi filius etiam cum matris vtero geſtaretur, quoad ætatem quidem infans, ſed quoad cognitionē tamen perfectus planè uir eſſet futurus.

2 Sic in primis locum intellexit D. Hieron. in comment. ſuper Hierem. *Vſquequo virgo Iſrael negligentia diſſolueris, & profundo errore vagaberis? Reſpice, quæ dicturus ſum, & vnde tibi tanta beatitudo expectanda ſit: attende, audi, quod nunquam ante cognoueris. Nouam rem creauit Dominus ſuper terram: Abſque vllo ſemine, abſque vllo coitu, atque conceptu fœmina circundabit virum gremio vteri ſui, qui iuxta incrementa quidem ætatis per vagitus, & infantiam proficere videbitur ſapientia, & ætate, ſed perfectus vir in ventre fœmineo ſolitis menſibus continebitur.* Vtrunque etiam eleganter perſequitur D. Bernard. inprimis namque ad oſtendendam Mariæ virginitatem expendit verbum *circundandi* ſerm. 30. in Purificat. *Nouum faciet Dominus ſuper terram*. *Quæris, quod nouum Mulier, inquit, circundabit virum. Non ab altero viro virum ſuſcipiet, non humana lege concipiet hominem, ſed intra viſcera intacta, & integra virum claudet, ita ſanè, vt intrante, & exeunte Domino iuxta alium Prophetam porta Orientalis clauſa iugiter perſeueret.* Deinde quemadmodum Chriſtum in utero Virginis iure optimo Propheta virum appellauerit, ſic exponit homilia 2. ſuper *Miſſus eſt*. *Nouum*, inquit, *creauit Dominus ſuper terram: Fœmina circundabit virum. Quæ eſt hæc fœmina? Quis verò iſte vir? aut ſi vir, quomodo à fœmina circundatus? aut ſi à fœmina circundari poteſt, quando vir? & vt apertius dicam, quomodo poteſt ſimul, & vir eſſe, & in vtero matris? hoc eſt enim virū à fœmina circundari. Sed verto me ad conceptum, partumque Virginalem, ſi forte inter plurima noua, ac mira, quæ ibi profectò inſpicit, qui diligenter inquirit, etiam hanc reperiam nouitatem. Vir erat Ieſus necdum etiam natus, ſed ſapientia, non ætate; animi vigore, non viribus corporis; maturitate ſenſuum, non corpulentia membrorum*. *Nec enim minus habuit ſapientiæ, vel potius non minus fuit ſapientia Ieſus conceptus, quàm natus, paruus, quàm magnus. Siue ergo latēs in vtero, ſiue vagiens in præſepio, ſiue iā grandiuſculus interrogans Doctores in templo, ſiue iam perfectæ ætatis docens in populo, æquè profectò plenus fuit Spiritu ſancto. Conſtat ergo, quia ſemper Ieſus virilem animum habuit, & ſi nō ſemper in corpore vir apparuit. Cur denique dubitē virum fuiſſe in vtero, quem inibi Deum fuiſſe non ambigo? minus quippe eſt eſſe virum, quàm eſſe Deum.* Atque hæc eſt communis interpretum in hunc locum expoſitio.

D. Hieron.

D. Bern.

In eius conceptione, nouæ plurimæ.

3 Obſeruandum eſt primò *circundandi* verbum, vt diximus, hoc loco emphaticum eſſe, & apprimè virginitatem Mariæ in conceptu explicare, quæ videlicet fœtum non à viro acceperit, ſed intra ſe cœlitus datum clauſerit in modū circuli vndequaque integri atque perfecti; nulla vel minima ſciſſione violati. Quo eodem pertinet illud pulcherrimū vallum liliorum, quibus veter Virginis vndiq; vallatus dicitur Cant. 7. illis verbis: *Venter tuus ſicut aceruus tritici vallatus lilijs.* Verè enim venter Virginis propter fœcunditatem aceruus tritici, propter virginitatē verò vallatus lilijs prædicatur, quod liliorum vallum, atque ſeptum nulla carnis illecebra diruit, nullus viri congreſſus diſſipauit. Eodemq; myſterio Cant. 4. ſponſus Virginē hortum concluſum, & fontem ſignatum appellauit: *Hortus*, inquit, *concluſus ſoror mea ſponſa, hortus concluſus, fons ſignatus*. Vbi aduerte, bis appellari Virginem *hortum concluſum*, vt indicetur & in conceptu, & in partu omnino clauſam, integramq; fuiſſe: *fontem* verò *ſignatum*, ſeu vt Græcè eſt πηγὴν σφραγισμένην, hoc eſt, *fontem ſigillo obſignatum*, ut uirginalis ſigilli integritas declaretur, intelligamuſque Virginem ſanctiſſimam ſpōſi ipſius ſigillo ita fuiſſe obſignatam, ut neque in conceptu, neque in partu eiuſmodi ſigillum reſignatū, ruptumve ulla ex parte fuerit; ſed integrum ſemper, inuiolatumque permāſerit. Sic vtrumque locū intellexit D. Amb. in lib. de inſtitutione virginis, c. 7. vbi loquens de Virgine ſanctiſſi-

Expenditur verbum circundandi.

Cant. 7. 2.

Cant. 4. 11.

Deipara in conceptu & partu integritas.

D. Ambroſ.

ctiſſima, expēdensq; portam illam Oriētálem apud Ezechielē, de qua dicemus ſect. ſequenti, ita concludit: *Porta ergo clauſa virginitas eſt, hortus clauſus virginitas, & fons ſignatus virginitas.*

4 Secundò aduerte rectè Eſaiam ex incarnatione Verbi, puriſſimaque eius in Virgine conceptione ad colendam vitæ puritatem, morumque licentiam ſeueriori diſciplina comprimendam argumentari: *Vſquequo*, inquit, *delicijs diſſolueris filia vaga? quia creauit Dominus nouum ſuper terram: Fœmina circundabit virum.* Quaſi dicat: Conſentaneum planè eſt, vt vniuerſi mortales delicijs omnibus abdicatis, depoſitisque ſuperiorum temporum ſceleribus nouam vitæ rationē ſuſcipiant, caſtitatem colant, laxamque ac diſſolutam morum diſciplinam Euāgelicæ doctrinæ perfectione deuinciāt: quo tempore Deus tantam eſt nouitatē effecturus, vt filium ſuum hominem factum vteri anguſtijs virgo concludat. Itaque tria potiſſimum ex myſterio incarnationis colligit Eſaias: vnum eſt oportere nos morum licentiam, laxitatēque arctioribus diſciplinę vinculis coercere, cum Deus ille ſempiternus, & immenſus, cuius magnitudo nullis ſpatijs definitur, ſeſe intra vnius fœminæ vterum per aſſumptam humanitatē incluſerit. Atque hoc in verbis illis: *Vſquequo filia vaga diſſolueris?* exprimitur. Alterū, vt omnem ſanctitatem, pręcipueq; caſtitatem repudiatis carnis illecebris amplectamur, cum Deus vſque adeo puritatē adamauerit, vt matrem ſibi virginē delegerit: id quod in verbo, *delicijs*, ſatis innuitur. Tertium denique, vt nouam vitæ rationem in omni virtutum genere ineamus, cum Deus tam nouum propter nos miraculum perpetrauerit, vt virgo hominē Deum in vtero geſtaret. Poſtulat enim tanti operis propter nos effecti magnitudo, vt nullam deinceps Deo iniuriam noſtris ſceleribus inferamus, ſed potius tam munificum parentē omnib. officijs, & amore proſequamur. Simili argumēto vſus eſt Paulus, vt nos in Dei amorem vehementius incitaret, 1. ad Cor. 16. *Si quis non amat Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, ſit anathema, Maranatha.* Quo loco *anathema* ſignificat ab hominum vſu, & conſuetudine ſegregatum, & excommunicatum: itaque Paulus quodammodo excommunicat omnes eos, qui Chriſtum non amāt, cuius anathematis, & excommunicationis rationem reddit ſubiungens. *Maranatha*, id eſt, *Dominus venit*, in præterito, hoc eſt, vt interpretatur Caiet. quia Dominus noſter iam venit, propterea amandus eſt, & anathema eſt, qui eum non amauerit, videlicet qui tanto Dei amori non reſpondeat. Eſt verò *Maranatha* magis Syrum, quàm Hebræum, ut ait Hieronymus, tametſi ex confinio vtriuſque linguæ aliquid Hebræum ſonet. Nec verò hinc occaſionem accipias exiſtimandi eos omnes, qui non ſunt in charitate, eſſe eo ipſo excōmunicatos: nec enim Paulus hoc loco per *anathema* excommunicationem, vt Doctores cōmuniter accipiunt, intelligit; ſed illud tantum ſignificat, eum qui Chriſtum, poſtquam uenit, non amat, ob tantum ingrati animi crimen dignum eſſe, qui ſit *anathema*, hoc eſt, qui à communi hominum conſuetudine exterminetur. Itaque hanc unam cogitationem de Domini in carne aduentu uehementiſſimos eſſe ad omnem ſanctitatem ſtimulos: unde Diuus Chryſoſt. in comment. eius loci: *Cogita*, inquit, *vel hoc vnum, & habebis idoneum ad omnem virtutem ingreſſum, & demoliri peccatum omne facillimum erit.* Eodem pertinet illud ad Rom. 13. *Et hoc ſcientes tempus, quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere: nunc enim propior eſt noſtra ſalus, quàm cum credidimus.* Quæ uerba D. Tho. referenda exiſtimat ad ſalutem, quàm Chriſtus ſuo primo aduentu effecit, Apoſtolumque loqui ex perſona omnium fidelium, qui ab initio uſque mūdi extiterunt, qui quo magis tempus incarnationis appropinquabat, ardentiori ſtudio ad omne genus probitatis, uirtutumque perfectionem aſpirabant, ſeſeque ipſi inuicem ad ſanctitatem toto pectore amplectendam ijs uerbis adhortabantur, ac ſi dicerent: Par eſt iam nos de præteritæ ſocordiæ, negligentiæque ſomno excitari, atque in uirtutem omni ſtudio, conatuque incumbere, ſiquidem propior eſt iam noſtri ſeruatoris aduentus, quàm cum eum à principio mundi uenturum credidimus. Alij de ſecundo Chriſti aduentu interpretantur,

Morum licentia poſt incarnationem arctius coercenda.

1. Cor. 16. 22.

Chriſtū non amātes anatemate quodāmodo ferit Paulus.

Caiet.

D. Hieron.

Incarnati Verbi meditatio ad omnem ſanctitatem addit ſtimulos.

D. Chryſ.

Rom. 13. 11

Eo ardētius ad omnem probitatem aſpirabāt fideles, quò magis incarnationis tēpus appropinquabat.

tur, ſed noſtra, ac D. Thomæ expoſitio cum Eccleſiæ conſuetudine cohæret, quæ eum locum Pauli ante primi aduentus Chriſti repręſentationem legẽdum fidelibus proponit, vt idem Diuus Thom. adnotauit. Nec verò ſolus Paulus ex Chriſti aduentu ad morum puritatem commendandã argumentatur, ſed etiam Eſaias, ſeu ipſe per Eſaiam

Iſai.56.1. Dominus cap. 56. *Hæc dicit Dominus: Cuſtodite iudicium, & facite iuſtitiam, quia iuxta eſt ſalus mea, vt veniat, & iuſtitia mea, vt reueletur.* Quem locum de aduentu Meſſiæ accipiendum eſſe docuerunt

Septuag. Septuag. interpretes, cum pro *ſalute ſalutare* tranſtulerunt, quo nomine ſæpe Chriſtus in Diuinis literis cenſetur.

Decimum octauum teſtimonium ex illis verbis Ezechielis cap. 44.

Et conuertit me ad viam portæ Sanctuarij exterioris, quæ reſpiciebat ad Orientem: & erat clauſa, & dixit Dominus ad me: Porta hæc clauſa erit: non aperietur, & vir non tranſiet per eam: quoniam Dominus Deus Iſrael ingreſſus eſt per eam, eritque clauſa Principi. Princeps ipſe ſedebit in ea.

SECTIO XXXIII.

1 IN noſtris ſuper Ezechielẽ commentarijs ſuperiorib. annis fusè oſtendimus eã ciuitatis, templique viſionem Prophetæ demonſtratam nullo pacto ad materialem illam Hieroſolymorum vrbem, templumque illud à Salomone ędificatum, ſed ad eccleſiam a Chriſto in terris fundatã pertinere, atque adeo non myſticè, ſed ſecundum literam omnia, quæ de eiuſmodi ædificijs à Propheta deſcribunt, de Eccleſia eſſe intelligenda: quamuis in multis ad ciuitatem illam materialem, templumque Salomonis fiat alluſio. Id quod, quia non eſt huius loci ex profeſſo diſputare, ſatis ſit vt certum poſuiſſe, & quod eſt conſequens, hanc etiam Portam Orientalem Sanctuarij exterioris, hoc eſt, atrij interioris, quod Sanctuarium exterius nominatur comparatione ipſius templi, quod interius Sanctuarium dicebatur, non aliquam materialem atrij illius portam, ſed aliã multo ſublimiorem, diuiniorumque ſignificare.

Igitur Origen. homil. 14. ſuper Eze- *Origen.*
chiel. hanc portam interpretatur cognitionem Scripturarum, quæ clauſa erat, quouſque Princeps, ideſt, Chriſtus eas aperuit. Quam eandem interpretationem Hieronym ab Origene mutuatus in commentarijs ſuis in Ezech totidem verbis tranſcripſit *Quænam*, inquit Hieronym. *Iſta porta eſt, quæ ſemper clauſa eſt, & ſolus Dominus Deus Iſrael ingreditur per eam? nempè illa, de qua Saluator, loquitur in Euangelio: Væ vobis ſcribæ, & Phariſæi hypocritæ: & væ vobis legis doctoribus, qui tollitis clauem ſcientiæ, ipſi non ingredimini, & intrantes prohibetis. De hac ſub nomine libri ſcribit, & Eſaias: Erunt verba libri iſtius ſicut, verba libri ſignati, quem cum dederis homini neſcienti literas, & dixeris ei: Lege: reſpondebit tibi: Neſcio literas, & dabunt illum homini ſcienti literas, dicentes: Lege: & dicet: Non poſſum legere, quia ſignatus eſt. Iſte eſt liber, cuius nemo poteſt ſoluere, & aperire ſignacula neque in cælo, neque in terra, neque ſub terra, niſi ille, de quo in Apocalypſi Ioannis dicitur: Ecce vicit Leo de tribu Iuda, radix Dauid, aperire librum, & ſoluere ſeptem ſignacula eius: prius enim, quàm Saluator humanum corpus aſſumeret, & humiliaret ſe formam ſerui accipiens, clauſa erat lex, & Prophetæ, & omnis ſcientia Scripturarum. Poſtquam autem ille pependit in cruce, ſtatim velum templi ſciſſum eſt, & aperta ſunt omnia, ablatoque velamine dicimus: Nos autem omnes reuelata facie gloriam Domini contemplantes in eandem imaginem traſformamur à gloria in gloriam.*

Scriptura ſacra elucidata per Chriſtum. — *D. Hieron.* — *Matth. 23 13.* — *Luc. 11. 52.* — *Iſai. 29. 11.* — *Apoc. 5. 5.* — *2. Cor. 3. 18.*

2 Et quidem hęc Hieronymi expoſitio literalis quoque cenſenda eſt: ſed illa multo germanior, quam ſecundo loco commemorat, & valdè probat de Sanctiſſimæ Deiparæ intemerata virginitate: *Pulchre, inquit, quidam portam clauſam, per quam ſolus Dominus Deus Iſrael ingreditur, & dux, cui porta clauſa eſt, Ma-*

B. Maria porta clauſa per virginitatem.

Vu riam

riam Virginem intelligunt, quæ & ante partum, Luc. 1. 35. *& poſt partum virgo permanſit. Etenim tempore quo Angelus loquebatur, Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi: quod autem naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius Dei, & quando natus eſt, virgo permanſit æterna, ad confundendos eos, qui arbitrantur eam poſt natiuitatem Saluatoris, habuiſſe de Ioſeph filios ex occaſione fratrum eius, qui vocantur in Euangelio. Super qua quæſtiuncula Romæ aduerſus Heluidium illius temporis Hæreticum, in adoleſcentia non grandem librum ſcripſiſſe me noui.* Eandem expoſitionem alij nobiliſſimi Patres tradiderunt, in D. Ambr. quibus Diuus Ambroſ. in libro de inſtitutione virginis ad Euſebium, capite 6. *Quæ eſt*, inquit, *hæc porta, niſi Maria? ideò clauſa, quia virgo. Porta igitur Maria, per quam Chriſtus intrauit in mundum, quando virginali fuſus eſt partu, & genitalia virginitatis clauſtra non ſoluit, manſit intemeratum ſeptum pudoris, & inuiolata integritatis durauere ſignacula, cum exiret ex Virgine.* Et multo luculentius cap. 7. *Bona*, inquit, *porta Maria, quæ clauſa erat, & non aperiebatur: tranſiuit per eam Chriſtus, ſed non aperuit: eſt enim & porta* Iob 3. 9. *ventris, vnde ait Iob Sanctus capite 3. Intenebreſcant ſtellæ noctis illius, quia non concluſit portas ventris matris meæ. Eſt ergo, & porta ventris; ſed non omnis clauſa ſemper: verum vna ſola potuit manere clauſa, per quam ſine diſpendio clauſtrorum genitalium Virginis partus exiuit. Ideo ait Propheta: Porta hæc clauſa erit, & non aperietur, & nemo tranſibit per eam: hoc eſt, nemo hominum: quoniam Dominus*, inquit, *Deus Iſrael tranſibit per eam. Eritque clauſa, ideſt, & poſt tranſitum Domini erit clauſa & non aperietur. Hæc porta ad Orientem aſpiciebat, quoniam verum lumen effudit, quæ generauit Orientem peperitque ſolem iuſtitiæ. Audiant ergo imprudentes: Clauſa, inquit, hæc porta eſt, quæ ſolum recipit Deum Iſrael. Denique non eſt aperta. Audiant Prophetam dicentem: Non aperietur, eritque clauſa, hoc eſt, non aperietur ab eo, cui deſponſabitur, non licebit enim, vt aperiatur, per quam Dominus tranſibit. Et poſt eum, inquit, erit clauſa, hoc eſt, non aperiet eam Ioſeph, quoniam dicitur ei: Noli timere accipere Mariam coniugem tuam, quod enim in ea natum eſt, de Spiritu ſancto eſt. Porta ergo clauſa virginitas eſt.* Idē habet Ruffinus Aquileenſis Presbyter in expoſitione Symboli Apoſtolorum, quæ falsò ſub nomine D. Cypriani circunfertur. Ruffin. Aq. *Partus*, inquit, *ipſius mirabilem modum Ezechiel Propheta ante formauerat, Mariam portam Domini nominans, per quam ſcilicet Dominus ingreſſus eſt mundum: Dicit ergo hoc modo: Porta autem, quæ reſpicit ad Orientem, clauſa erit, & non aperietur, & nemo tranſibit per eam, quoniam Dominus Deus Iſrael tranſibit per eam, & clauſa erit. Quid tam euidens dici de conuerſatione* (ſeu vt aliàs legitur, *conſecratione*) *Virginis potuit? clauſa fuit in ea virginitatis porta, per ipſam introiuit Deus Iſrael, & per ipſam in hunc mundum de vtero Virginis proceſſit, & in æternum porta Virginis clauſa ſeruata virginitate permanſit.* Per Virginem Dominus ingreſſus eſt mundum. Concinit D. Auguſt. ſerm. 2. in natiuitate Domini. *Porta*, inquit, *erat clauſa, & non eſt aperta, & quaſi interrogaretur, cur aperta eſſet? adiecit: Quia Dominus tranſiuit per eam. Porta clauſa, ideſt, ſignaculum pudoris, immaculata carnis integritas: non enim eſt violata partu, quæ magis eſt ſanctificata conceptu.* Deipara virginitas, magis ſanctificata cõceptu. Denique, ne ſingulorum Patrum verba commemorem, ita hanc Orientalem portam intellexerunt D. Epiphan. ſermone de laudibus Virginis Mariæ, D. Chryſ. tom. 3. hom. de Ioanne Baptiſta, D. Io. Dam. lib. 4. fidei Orthod. cap. 15. & orat. 1. de Mariæ natiuitate, & oratione item 1. de Mariæ dormitione, Maximus hom. 2. de natiuitate Domini, Heſychius Presbyter Hieroſolymitanus hom. 2. de laudibus Mariæ, & alij complures. D. Epiph. D. Chryſoſ. Io. Dam. Maximus. Heſychius.

3 Ex his habes imprimis portam iſtam Orientalem eſſe Virginem Sanctiſſimã, & clauſam fuiſſe Principi, quia eum dumtaxat virgo, & concepit, & peperit. Præterea clauſam perpetuò fuiſſe, quoniam licet per eam Princeps tranſierit, ſemper nihilominus clauſa permanſit, cum Principis per eam tranſitus nullo pacto virginei pudoris clauſtrum violauerit; ſed potius conſecrauerit. Id quod verba illa cõtextus ſignificant: *Eritque clauſa Principi*, hoc eſt, etiam cum Princeps per eam tranſierit, erit clauſa. Hebraicè eſt את הנשיא, quod poteſt transferri, *Principi*, vt rectè tranſtulit Vulgatus, & *Principis* in caſu gignen-

Pagnin. gignendi, vt vertit Pagnin. vt legamus: *B. Virgo porta Principis ꝑpetuo clauſa.* *Eritq́, clauſa Principis:* ſignificeturq; in ſupremi Principis palatio multas quidem eſſe portas, ſed hanc per excellentiã portã Principis clauſam appellari, per quã ſcilicet ipſe clauſam in hunc mundum intrauerit. Quæ translatio vulgatam editionem magis exponit: ſiquidem ex ea colligimus, cum dicitur: *Eritque clauſa Principi,* non id ſignificari, clauſam eã portam vſque ad Principis aduentum futuram, ipſique dumtaxat aperiẽdam; ſed illud potius etiam tunc, cum Princeps per eam trãſierit, ipſi quoque Principi clauſam futurã, & nullo pacto per virginei clauſtri, ſigilliique apertionem reſerandam. Quod planè myſterium Septuaginta interpretes agnouerunt, cum ita hũc locum reddiderunt: *καὶ ἔσται κεκλεισμένη, ὅτι ὁ ἡγούμενος ἔτος καθίσεται ἐν αὐτῇ*: ſic enim hunc locum diſpungendum arbitror: hoc eſt, *Et erit clauſa, quia Dux iſte ſedebit in ea.* Itaque illud volunt etiam, cum Princeps in ea ſedebit, fore omnino clauſam, imo eo ipſo clauſam futuram, quòd Princeps in ea ſeſſurus eſt. Cur enim perpetuo clauſa futura ſit, illam cauſam afferunt: *Quia dux,* inquiunt, *ſedebit in ea.* Et quidem conſentaneum erat, vt eo ipſo, quòd Deus erat ex fœmina naſciturus, ex matre virgine *Cyril. Hier.* naſceretur, quia nulla alia Deum mater *Mater virgo decebat Deum; Virginẽ, vt non pareret niſi Deum.* niſi virgo decebat. Vnde Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſi 12. *Decebat,* inquit *ſanè, vt puriſſimus puritatis Doctor ex thalamis puris prodiret.* Et D. Bern. hom. 2 ſuper *Miſſus eſt, Deum,* inquit, *huiuſmodi* *D. Bernar.* *decebat natiuitas, qua non niſi de virgine naſceretur: talis congruebat & virgini partus, vt non pareret niſi Deum.*

4 Secundò aduerte, ter dici à Propheta portam illam Orientalem clauſam fore: *Conuerti me,* inquit, *ad viam portæ, quæ reſpiciebat ad Orientem, & erat clauſa: & dixit Dominus ad me: Porta hæc clauſa erit, non aperietur, & vir non tranſiet per eã, eritque clauſa Principi:* vt nimirum intelligeremus Virginem ſanctiſſimam & ante partum, & in partu, & poſt partum vir- *Triplex contra Mariæ puritatẽ cõfutatur hæreſis.* ginitatem ſuam integram, illibatamq; perpetuò conſeruaſſe. Ex quo triplex contra Mariæ puritatem hereſis confutatur: vna eorum, qui eam, ne ante partum quidem virginem fuiſſe, ſed ex Ioſepho concepiſſe impiè aſſeruerunt, veluti Ebion, & Cherinthus, vt affirmant D. Irenæus lib. 1. aduerſus hæreſes c. 25. *D. Irenæus.* Tertul. in lib. de carne Chriſti, D. Epi- *Tertull.* phanius hæreſi 28. contra Cherinthia- *D. Epiph.* nos. Altera eorum, qui Virginem ſanctiſſimam in ipſo partu corruptam fuiſſe per ſummam impudentiam dixerũt: in qua hæreſi fuit Iouinianus teſte Diuo Auguſtino in libro de hæreſibus. Tertia denique aliorum, qui cum eam & ante partum, & in partu virginem faterentur, tamen à partu dixerunt plures filios ex Ioſepho coniuge ſuſcepiſſe, qui propterea fratres Domini in Euangelio appellẽtur: cuius erroris aſſertor fuit Heluidius, contra quem vno integro libro doctiſſimè diſputat D. Hieronymus. Tertiò eſt aduertendum, Virginem ſan- *B. Virgo cur porta Orientalis.* ctiſſimam appellari portam Oriẽtalem, quoniam, vt exponit D. Ambr. in libro de inſtitutione virginis, cap. 7. generauit Orientem, peperitq; ſolem iuſtitiæ. Quomodo autem Chriſtus Oriens dicitur, diximus fusè in noſtris commentarijs ſuper Zachariam.

Decimum nonum, & poſtremum teſtimonium ex illis verbis, quæ habentur c. 2. Dan.

Videbas ita, donec abſciſſus eſt lapis de monte ſine manibus, & percuſſit ſtatuam, & factus eſt mons magnus, & impleuit vniuerſam terram.

SECTIO XXXIV.

INter vaticinia, quæ de Meſſiæ Regis Imperio ſacrarũ literarum monumentis cõſignata legimus, non poſtremum locũ obtinet præ- 1 clara illa viſio, quæ Nabuchodonoſori Regi Babylonis inter dormiendũ oſtenſa eſt, cum vidit ſtatuam illam & mole, & compoſitione ſanè prodigioſam, aureo capite, pectore, & brachijs argenteis, ventre, & femoribus æreis, tibijs ferreis, pedibus partim ferreis, partim fictilibus conſtantem, aſpectuque ipſo, & intuitu, quo in Regem minaces

oculos conijciebat, præter modum terrificam: tum verò conſpexit de monte lapidem ſine manibus abſcindi, qui percuſſis pedibus ſtatuæ, atque omnino cõminutis ſtatuam deiecit, ſtatimque ferrum, teſta, ęs, argentum, & aurum, quaſi in fauillam æſtiuæ areę redacta, à vento correpta, diſſipataque euanuerunt. Lapis autem ipſe, qui ſtatuam percuſſerat, in vaſtiſſimum, & maximum montem euaſit, qui vniuerſum terrarum orbem vaſtitate ſua, & magnitudine complexuit. In qua quidem viſione ad literam quatuor orbis Imperia ſignificata fuerunt. Etenim in capite aureo ſtatuę vel ipſo Daniele interprete imperium Chaldæorum; in pectore, brachijſque argenteis imperium Medorum, atque Perſarum; in ventre, & femoribus æreis imperium Græcorum; denique in tibijs ferreis Romanorum imperium fuit expreſſum, quæ eſt D. Hieronymi, communiſque interpretatio. *Per caput*, inquit, *aureum oſtenditur regnum Babylonis auro pretioſiſſimo comparatum. Regnum Medorum, atque Perſarum argenti habet ſimilitudinem, minus priore, & maius ſequente. Regnum tertium æneum regnum Macedonum ſignificat, quod rectè æneum dicitur, quia inter omnia metalla æs vocalius eſt, & tinnit clarius, & ſonitus eius longè, lateque diffunditur, vt non ſolùm famam, & potentiam regni, ſed & eloquentiam Græci ſermonis oſtenderet. Quartum regnum ferreum perſpicuè ad Romanos pertinet: ferrum enim omnia domat, atque comminuit, ſed pedes eius, & digiti ex parte ferrei, & ex parte ſunt fictiles, quod hoc tempore manifeſſimè comprobatur. Sicut enim in principio nihil Romano Imperio fortius, & durius fuit; ita in fine nihil imbecillius, quando & in bellis ciuilibus, & aduerſum diuerſas nationes aliarum gentium barbararum indigemus auxilio.*

Quatuor orbis imperia in Nabuch. ſtatua diſſignata.

D. Hieron.

Græcorum eloquentia ſignificata per æs.

2 Tunc verò poſt horum quatuor imperiorum ſibi ſubinde ſuccedentium viciſſitudines prænuntiatas, ſtatim imperium Chriſti per lapidem illum ſine manibus de monte exciſum, omnia ſtatuæ metalla diſſipantem, atque in fauillam æſtiuæ areæ redigentem, explicatur, vt illis verbis interpretatus eſt Daniel. *In diebus autem regnorum illorum ſuſcitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non diſſipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur: comminuet autem, & conſumet vniuerſa regna hæc, & ipſum ſtabit in æternum, ſecundum quod vidiſti, quod de monte abſciſſus eſt lapis ſine manibus, & comminuit teſtam, & ferrum, & æs, & argentũ, & aurum.* Quamquam verò Tertull. in lib. 3. contra Marcionem, cap. 7. & lib. aduerſus Iudæos cap. 14. & Theod. in comment. ſuper Danielem, huiuſmodi vaticinium de orbis imperijs per Chriſtum diſſipandis ad ſecundum Chriſti aduentum ſpectare exiſtimauerunt; tamẽ multò eſt probabilius ad primum Chriſti aduentum præcipuè eſſe referendum, vt eſt communis Patrum ſententia, qui lapidem de monte ſine manibus Chriſtũ ex Virgine ſanctiſſima, quæ mons propter excellentiam, altitudinemque perfectionis, & ſanctitatis nominatur. *ſine manibus*, hoc eſt, ſine humana viri opera concipiendum, naſciturũq; interpretantur. Sic namque exponit imprimis Diuus Hieron. in comment. eius loci. *In fine*, inquit, *horum omnium regnorum auri, argenti, æris, & ferri abſciſſus eſt lapis Dominus, atque Saluator, ſine manibus, id eſt, abſque coitu, & humano ſemine de vtero virginali, & contritis omnibus regnis, factus eſt mons magnus, & impleuit vniuerſam terram.* Præterea D. Irenæus lib. 3. contra hæreſes, capit. 18. *Daniel*, inquit, *prauidens eius aduentum lapidem ſine manibus abſciſſum aduenisse ait in hunc mundum: hoc eſt enim, quod ſine manibus ſignificabat, quòd non operantibus humanis manibus, hoc eſt, virorum illorum, qui ſolent lapides cædere, in hunc mundum eius aduentus erat, ideſt, non operante in eum Ioſeph, ſed ſola Maria cooperante.* Iuſtin. Philoſophus, & Martyr, in Dialogo cum Tryphone, *Cum*, inquit, *quaſi filium hominis Daniel dicit eum, qui æternum regnum accipit, an non hoc ipſum ſignificat? Quod enim ait, vt filium hominis apparuiſſe, hominem factum eſſe indicat, ſed non ex humano ſemine eſſe declarat: nam cum dicit exciſſum ſine manibus, hoc ait non eſſe hominis opus.* D. Auguſt. tracta. 9 in Ioan. quamquam eo loco montem, de quo lapis fuit præciſus, non Virginem, ſed populum Iudæorum interpretatur: *Lapis*, inquit, *de monte præciditur, ipſe eſt lapis, quem reprobauerunt ædificantes, & factus eſt in*

caput

Dan. 2. 44.

Tertull.

Theod.

Chriſti regnum orbis imperia diſſipauit.

D. Hieron.

Conceptus Chriſti abſque viri opera.

Iuſt. Mart.

D. Auguſt.

caput anguli. De quo monte præciditur, niſi de regno Iudæorum, vnde Chriſtus ſecundum carnem natus eſt? & præciditur ſine manib. ſine opere humano, quia ſine amplexu maritali de Virgine exortus eſt. Mons ille, vnde præciſus eſt, non impleuerat vniuerſam faciem terræ: non enim tenuerat regnum Iudæorum omnes gentes: at verò regnum Chriſti vniuerſum orbem terrarum cernimus occupare. Denique idem affirmat D. Epiphan. ſerm. de laudib. Virginis Mariæ, Theodoret. in comm. ſuper Danielem, Rupert. lib. 1. in Danielem c. 6. Heſychius hom. de laudibus Virginis Mariæ, & orat. 1. de B. Mariæ dormitione, & alij.

D. Epiph. *Theodor.* *Rupert.* *Heſychius.*

3 Porro doctè obſeruauit Theodor. in comment. ſuper Danielem in ſacris literis ortum ſupra naturam ſolere lapidis exciſſionem nominari. Etenim etiã Eſaiæ 51. quia Iſaac ex Abraham ſene, & Sara matre ſterili, & prętereà iam per ætatem ad concipiendum inhabili fuit generatus, dicitur Iſrael, qui ex Abraham per Iſaac, & Iacob originẽ duxit, exciſus de petra fuiſſe: quia enim petra nihil ex ſe natura poteſt producere, inde eſt, quòd cum ortus ſupra naturam eſt, cuiuſmodi fuit ortus Iſaac ex Abrahamo, & Sara ſterili, & ortus Chriſti ex Virgine per exciſionem lapidis de rupe explicatur. Audi Deum apud Eſaiam ita Iudæos alloquentem: *Attendite ad petram, vnde exciſi eſtis, & ad cauernam laci, de qua præciſi eſtis. Attendite ad Abraham patrem veſtrum, & ad Saram, quæ peperit vos, quia vnum vocaui eum, & benedixi ei, & multiplicaui eum. Quaſi dicat,* inquit Hieron. *Conſiderate quòd cum Abraham vnius, & centum eſſet annorum, & ſterilem haberet vxorem, multiplicauerim filios eius quaſi ſtellas cæli, ita vt numerum vinceret multitudo: ſi ergo de vno homine tanta populorum nata ſunt millia, quid mihi grande eſt, vt inſtaurem ruinas Sion, & deſerta eius mutem in paradiſum voluptatis?*

Theodoret. Ortus ſupra naturam per lapidis exciſionẽ ſignificatur in ſacris.

Iſai. 51. 1.

D. Hieron.

4 Non eſt hoc loco prætereunda ſilentio Septuag. interpretum trãſlatio, qui ad Chriſtum more ſuo reſpicientes ita locum reddiderunt: ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε καὶ εἰς τὸν βόθυνον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε, hoc eſt, *Aſpicite ad ſolidam petram, quam excidiſtis, & ad foueam laci, quem fodiſtis.* Intellexerunt profectò Septuag. interpr. Eſaiam ad Chriſtum potiſſimum ſpectaſſe, atq; ad Iudæos ſermonẽ direxiſſe, monuiſſeque, vt ad Chriſtum ſolidam petram aciem mentis conuerterent, quam ipſi nimirum contumelijs, atque tormentis dolauerunt, atque oculos in foueam illam laci, hoc eſt, in Chriſti latus in cruce lancea confoſſum, & apertum intenderent, eoque dumtaxat ſalutem ſuam contineri arbitrarentur. Pro, *Et in cauernam laci, de qua præciſi eſtis,* eſt Hebraicè ואת מקבת כור נקרתם, hoc eſt, & vt transfert Pagninus: *Ad perforationem ciſternæ, vnde eruti eſtis,* quod clarius lateris Chriſti apertionem ſonat. Alij vertunt: *Ad perforationem putei:* id enim quoque vox Hebræa כור ſignificat, quod etiam in latus Chriſti mirificè quadrat, quod eſt omnium bonorum, & aquarũ viuentium puteus inexhauſtus, ex quo poſſunt vniuerſi aquã ſibi haurire omnium gratiarum.

Septuag.

Pagnin.

Latus Chriſti omnium gratiarum puteus.

Atque hæc ſatis fuerit ex Prophetarum vaticinijs de Sanctiſſimæ Deiparæ virginitate in conceptu, & partu Chriſti delibaſſe: alia enim minus illuſtria conſultò prętermittenda iudicauimus, cum hæc abundè ſufficiant, vt quiuis intelligat, quanti honoris, ſplendoriſq; fuerit Virginem amictã ſole apparuiſſe, ſicut dixit Ioannes, ipſamque rurſus ſolem amiciuiſſe, vt Hieremias teſtatus eſt, hoc eſt, matrem ſimul, virginemque fuiſſe, & Chriſtum abſque vllo ſuæ integritatis detrimento virtute altiſſimi obumbrante cõcepiſſe, in vtero geſtaſſe, & virgineo partu edidiſſe. Atque ita huic exegetico, quod in Mariæ Virginitate, maternitateque ponendum diximus, vtcũq; ſatisfecimus. 5

CAPVT XIII.

ET vidi de mari beſtiam aſcendentem, habentem capita ſeptem, & cornua decem, & ſuper cornua eius decem diademata, & ſuper capita eius nomina blaſphemiæ. Et beſtia, quam vidi, ſimilis erat pardo, & pedes eius ſicut pedes vrſi, & os eius ſicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem ſuam, & poteſtatem magnam. Et vidi vnum de capitibus ſuis quaſi occiſum in mortem: & plaga mortis eius curata eſt. Et admirata eſt vniuerſa terra poſt beſtiam. Et adorauerunt draconem, qui dedit poteſtatem beſtiæ: & adorauerunt beſtiam, dicentes: Quis ſimilis beſtiæ? & quis poterit pugnare cum ea? Et datum eſt ei os loquens magna, & blaſphemias: & data eſt ei poteſtas facere menſes quadraginta duos. Et aperuit os ſuum in blaſphemias ad Deum, blaſphemare nomen eius, & tabernaculum eius, & eos, qui in cælo habitant. Et eſt datum illi bellum facere cum ſanctis, & vincere eos. Et data eſt illi poteſtas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: & adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram: quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ Agni, qui occiſus eſt ab origine mundi. Si quis habet aurem, audiat. Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadet: qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic eſt patientia, & fides ſanctorum. Et vidi aliam beſtiam aſcendentem de terra, & habebat cornua duo ſimilia Agni, & loquebatur ſicut draco. Et poteſtatem prioris beſtiæ omnem faciebat in conſpectu eius: & fecit terram, & habitantes in ea adorare beſtiam primam, cuius curata eſt plaga mortis. Et fecit ſigna magna, vt etiam ignem faceret de cælo deſcendere in terram in conſpectu hominum. Et ſeduxit habitantes in terra propter ſigna, quæ data ſunt illi facere in conſpectu beſtiæ, dicens habitantibus in terra, vt faciant imaginem beſtiæ, quæ habet plagam gladij, & vixit. Et datum eſt illi, vt daret ſpiritum ima-

gini

gini beſtiæ, & vt loquatur imago beſtiæ: & faciat, vt quicumque non adorauerint imaginem beſtiæ, occidantur. Et faciet omnes puſillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & ſeruos habere characterem in dextera manu ſua, aut in frontibus ſuis; & ne quis poſſit emere aut vendere, niſi qui habet characterem, aut nomen beſtiæ, aut numerum nominis eius. Hic ſapientia eſt. Qui habet intellectum, computet numerum beſtiæ. Numerus enim hominis eſt: & numerus eius ſexcenti ſexaginta ſex.

ARGVMENTVM.

Adhuc perſeuerat quarta viſio huius operis. Superiori capite Ioannes acerbiſſimam Antichriſti perſecutionem quaſi in ſummam redactam ante oculos intuendam propoſuit, iam deinceps eam per partes commemorare aggreditur, multaq́ ſigillatim explicare, quæ alieniſſimis illis temporibus debent contingere. Duas igitur hoc capite docet ſibi oſtenſas fuiſſe beſtias, vnam aſcendentem de mari, de terra alteram. Quæ de mari aſcendit habebat capita ſeptem, & cornua decem: & ſuper decem cornua diademata quoque decem: capitibus autem inſcripta erant nomina blaſphemiæ; eratq́ eiuſmodi beſtia ſimilis pardo, pedes habens vrſi, & os leonis, cui Draco dicitur dediſſe virtutem ſuam, & poteſtatem magnam, quam exercuit menſibus quadraginta duobus, id eſt, tribus annis cum dimidio. Porro beſtia, quæ aſcendit de terra habebat cornua duo ſimilia cornibus Agni, & loquebatur ſicut Draco, fecitq́ terram adorare beſtiam primam, multaq́ ſigna & prodigia patrauit in conſpectu prioris beſtiæ, cuius characterem, vt in dextera manu ſua, aut etiam frontibus geſtarent, adhortabatur mortales. Denique docet Ioannes nomen prioris beſtiæ eſſe eiuſmodi, vt literis eius computatis efficiatur numerus ſexcentorum ſexaginta ſex. Hæc breuiter ſunt, quæ hoc capite commemorantur, ad quorum explicationem iam aggredimur.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De beſtia aſcendente de mari.

Quid accipiendum ſit per beſtiam aſcendentem de mari, & cur Antichriſtus de mari aſcendere dicatur.

Et vidi de mari beſtiam aſcendentem.

SECTIO PRIMA.

Richardus. Beda Primaſius. Ansbert. Rupertus. Arethas. Haymo. Pannonius D. Irenæus.

MVlti interpretes, beſtiã aſcendentem de mari interpretantur multitudinem impiorum, vt Richardus, Beda, Primaſius, Ansbert. Cæterum rectius ſentiunt Rupert. Arethas, Haymo, Pannon. imo & D. Iren. lib. 5. aduerſus hæreſes c.28. per beſtiam aſcendentem de mari accipiendum eſſe Antichriſtum: quæ ſententia omnino amplectenda eſt, cum ea, quæ Ioannes commemorat, non poſſint omnia in multitudinem impiorum conuenire; maximè autem quadrent in Antichriſtum, vt ex ijs, quæ dicemus, perſpicuum fiet.

1 Mare igitur hoc loco duo ſignificat; primò multitudinem ipſam impiorum: deinde mundum iſtum. De vtroque enim mari Antichriſtus aſcendet, quæ vt melius intelligantur, aduertendũ eſt mundum iſtum ſæpe appellari mare in ſacris literis, potiſſimum verò propter ipſam impiorum multitudinem, veluti Dan. 7. *Videbam*, inquit, *in viſione mea nocte, & ecce quatuor venti cæli pugnabant in mari magno: & quatuor beſtiæ grandes aſcẽdebant de mari diuerſa inter ſe.* Quo loco per quatuor ventos, & quatuor beſtias intelligit Propheta quatuor mundi imperia, vt ex ipſa viſione eſt exploratum, quæ & beſtijs propter immanitatem, & ventis propter inconſtantiam comparantur. Porro mare, in quo eiuſmodi venti aduerſis hinc inde flatibus depugnabant, mundum iſtum interpretatur D. Hieron. ſalſis, amariſque fluctibus redundantem: atque in hoc mari ſuperbi veluti altiſſimæ quædam naues pleniſſimis velis, vento nimirum elationis præter morem tumidis nauigant, de quibus loquitur Regius vates Pſ. 47. *In ſpiritu vehementi conteres naues Tharſis,* (ad literam) naues Tharſenſium, & cęterarũ ſuperbarum gentiũ. Etenim per Synechdochen per naues Tharſis ſignificantur oẽs omnino nationes, quæ ſuperbię flatu tumidæ potentiæ ſuæ vela aduerſus Eccleſiam expandunt, quarum ſuperbiam Chriſtus euertit, cum eas ſub fidem, ditionemq; ſuam ſubiunxit: quemadmodũ interpretatur Diuus Auguſt. Id, quod quia iam impletum cernimus, hæc felicia Eccleſiæ tempora præuidens Propheta, per ſpiritumque ſe lætabundus fidelibus inſerens ſubiunxit: *Sicut audiuimus, ſic vidimus. Audiuimus,* inquit Auguſt. *in prophetia: vidimus in Euangelio. Vide iam impleri, quod dictum eſt* Pſal. 71. *Adorabunt eum omnes Reges terræ: omnes gentes ſeruient ei.* Idemque myſterium D. Gregor. lib. 17. Moral. c. 15. exiſtimat indicatum illis verbis Iob 26. *In fortitudine illius repente maria congregata ſunt. Quia incarnato*, inquit, *Domino diſcordantium ſecularium corda concorditer viuunt. Iam Petrus in mari ambulat, quia Chriſti prædicatoribus illa quondam tumida humili auditu corda ſubſtra-*

Mũdus ma[…]is nomine [ſ]æpe ſignificatur.

Dan. 7. 2.

Quatuor mundi imperia beſtijs & vẽtis cur cõparentur.

Pſal. 47. 8.

Gẽtium ſuperbiã quomodo euerterit Chriſtus.

D. Auguſt.

Pſal. 47. 9.

Pſal. 71. 11

D. Greg.

Iob 26. 11.

ta

ta ſunt, & procelloſa maris aqua Domini pedibus preſſo tumore calcata eſt.

De eodem mari locutus eſt Abacuch in eandem ſententiam, cap. 3. *Viam feciſti in mari equis tuis*, ideſt, Apoſtolis: id quod prodigij inſtar Propheta commemorat; miraculi enim inſtar eſt equos per mare incedere, nec fluctibus obrui, imò eos ipſos pedibus turbare, vt ſtatim ſubiungitur: *In luto aquarum multarum.* Et multò luculentiùs, iuxta trãſlationem Septuaginta. *Superinduxiſti in mari equos tuos, cõturbantes aquas multas.* Et verò grande fuit miraculum, paucos numero Apoſtolos, genere humiles, cõditione pauperes, immenſum Oceanũ, hoc eſt, vniuerſum orbẽ aggredi, eiuſq; ſiue potentiæ, ſiue opum, ſiue eloquentiæ fluctibus non ſolùm non obrui, ſed ipſas etiam aquas altiſſimas quaſi equos paruum riuulum turbare, vt meritò per admirationem dicere Propheta potuerit: *Viam feciſti in mari equis tuis.* Denique locum Pſal. 103. *Hoc mare magnũ, & ſpatioſum manibus: illic reptilia, quorũ non eſt numerus, animalia puſilla cum magnis, illic naues pertranſibunt*: plerique de mundo, ſed myſticè tamen accipiunt: in quibus D. Bernar. vt hoc obiter dicamus, ſermone de tribus Ordinibus Eccleſiæ, ait tres viros in hoc mũdano mari nauigare, nimirum Noë, Danielem, & Iob, hoc eſt, prælatos, continentes, & coniugatos. Primum gradũ mare traijcere naui: ſecundum ponte: tertium vado, quod longe eſt periculoſius: continentes tamen quãuis ponte tranſeant triplex periculum incurrere, quod accidere ſolet in pontibus. Periculoſum quippe eſt in ponte, vel ſe æquare alteri, vel retro reſpicere, vel in medio ponte ſtare, eo quòd nullum horum facilè patiatur pontis anguſtia. Quare non debere continentes ſe alijs per ſuperbiã æquare, nedum præferre, neque retro reſpicere neglecta continentia, carniſque illecebris expetitis, neque in eodem perfectionis gradu perſiſtere, ſed vlterius ſemper progredi.

Abac. 3. 15. — *Apoſtolos uniuerſum aggredi orbem, grande miraculum.* — *Pſ. 103. 25.* — *D. Bernar.* — *Noë, Daniel, & Iob tres Eccleſiæ ſignant ordines.*

4 Atque hæc de mari pro mundo iſto in vniuerſum, quæ multò magis in eũ quadrãt ratione impiorum hominum, de quibus idem mare magnum, & ſpatioſum accepit Hugo de S. Vict. Is enim per mare intellexit concupiſcentiam, quæ in impijs dominatur, in quo mari reptilia, quorum non eſt numerus, ſunt prauę, & portentoſæ cogitationes; ſicut enim in mari ſunt varia monſtrorũ genera, ita ex concupiſcentia, quamplurima diuerſarum cogitationum monſtra, eaque interdum horrifica oriuntur, quę non immeritò reptilia nuncupantur; quia ſenſim in animam quaſi irrepunt, & tacito quodam, ac lubrico motu illabuntur. Quoniam verò aliæ alijs fœdiores ſunt, magiſque portentoſæ, idcirco additur. *Animalia puſilla cum magnis.*

Hugo Vict. — *Praue cogitationes, animalia reptilia.*

5 Igitur de duplici hoc mari viſus eſt aſcendere Antichriſtus; & quia de mũdo erit; & quia caput omnium impiorum. Emphaſim quoque habet *aſcendendi* verbum, vt plerique hoc loco obſeruarunt, tum quia paulatim ex paruis initijs ad totius orbis monarchiam euehetur, vt poſtea dicemus: tum quia per ſuperbiam, & animi elationem ipſe in ſeipſo aſcendet; quod eſt proprium ſuperborum, quorum ipſe caput, ac princeps erit. Sicut enim humilis in corde ſibi ſcalam conſtituit, in qua per omnes humilitatis gradus deſcendens, rurſus in eadem per omnes virtutum gradus aſcendit, iuxta illud Pſal. 83. *Aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit.* (Quod enim de humili ſit ſermo patet ex verbis proximè antecedentibus: *Beatus vir, cuius eſt auxilium abs te:* ſeu vt tranſtulit D. Hieronymus: *Beatus homo, cuius in te eſt fortitudo*, ideſt, qui ſibi omnino diffidit, totamque ſuam ſpem, ac fortitudinem in Deo collocat.) Ita ſuperbus ſcalam ſibi in corde ſuo erigit, in qua continuò per mentis elationem aſcendens omnes ſuperbiæ, & reliquorum vitiorum gradus percurrit; vt non obſcurè indicatur illis verbis Pſal. 73. *Superbia eorum, qui te oderunt, aſcendit ſemper.* Vnde Lucifer aſcenſiones in corde ſuo diſponebat, vt refertur Iſa. cap. 14. *Dicebas in corde tuo: In cælum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum: aſcendam ſuper altitudinem nubium, ſimilis ero altiſſimo.*

Antichriſtus ſuperborũ caput; — *Humilitatis ſcalã in corde ſibi erigit humilis.* — *Pſal. 83. 6.* — *D. Hieron.* — *Superbus ſupbia ſcalam ſibi erigit incorde.* — *Pſ. 73. 23.* — *Iſa. 14. 13.*

Quare meritò Antichriſtus hanc potiſſimum ob cauſam viſus eſt aſcendere.

✠

Cur Antichriſtus dicatur ſimilis pardo, ac pedes vrſi, & os leonis habeat.

Et beſtia, quam vidi ſimilis erat pardo, & pedes eius, ſicut vrſi, et os eius, ſicut os leonis.

SECTIO II.

1 Haud dubiè ſub horum animalium Symbolis multiplex, & varia Antichriſti malitia accipienda eſt, in quem nimirum omnia omnino vitia debent confluere. Sciendum eſt autem pardum, qui maſculus eſt in pantheris, maculoſum, ac velociſſimum eſſe, præcepſque ad ſanguinem animal: vrſum eſſe aſtutiſſimum, habereque pedes fortiſſimos, & manus humanis ſimiles: deniq; leonem omnibus animalibus, vel ipſo rugitu eſſe terrificũ. Quo fit, vt in pardo maculoſo, & vario multiplex Antichriſti malitia, ac dolus ad fallendos fideles, imò vniuerſitas omnium vitiorum exprimatur. Quam ob cauſam Apoſt. 2. ad Theſſal. 2. eum per antonomaſiam hominem peccati appellauit. *Niſi venerit diſceſſio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis.* Quo loco Caietanus aduertit cum dicitur Antichriſtus, *homo peccati,* ſignificari plenitudinem omnium peccatorũ: Et Hugo Cardinalis obſeruat appellari *hominem peccati,* ideſt, *ſeruum peccati,* eo locutionis genere, quo dicere conſueuimus; hic homo eſt meus. Præterea velociſſimus erit Antichriſtus, ꝑcepsq; ad fidelium ſanguinem fundendum, & inſtar vrſi aſtutiſſimus, & maxime fraudulentus, ſimileſq; humanis gerens manus, quia initio ſe mitem, & humanum ſimulabit, ſed paulò poſt inſtar vrſi ferociſſimos vngues crudelitatis exeret; & inſtar leonis vniuerſam Eccleſiam quaſi rugitu perterrebit.

Multiplex, et varia Antichriſti malitia.

2. ad Theſſ. 2.3.

Caiet.

Hugo Card. Antichriſtus, ſeruus peccati.

2 Omnem hanc Antichriſti malitiam deſcriptam habes ſub nomine Leuiathã Iob c. 41. *Quis reuelabit faciem indumenti eius? & medium oris eius quis intrabit? portas vultus eius quis aperiet? per gyrum dentium eius formido; corpus illius quaſi ſcuta fuſilia compactum ſquamis ſeſe prementibus: vna vni coniungitur; & ne ſpiraculum quidem incedit per eas.* Quamquam enim ille locus communiter de Dæmone intelligatur ſub nomine Leuiathan, ſeu Ceti: tamen non inconcinnè ad Antichriſtum etiam referri poteſt. Igitur, *Quis reuelabit faciem indumenti eius?* hoc eſt, fraudem, & malitiam ſub ſpecie ſanctitatis, tanquam ſub veſtimẽto occultatam? *Et medium oris eius quis intrabit?* ideſt, quis calliditatem verborum eius poterit introſpicere? *Portas vultus eius quis aperiet?* habebit enim eius vultus, hoc eſt, externa demonſtratio varias, & ſibi inuicem occurrentes, multiſque flexibus, & mæandris implicitas portas, propter aſtum, & fraudulentiam. Itaque quemadmodum, qui in domum aliquam, quæ multas hinc inde fores habet, ingreditur, non poteſt deinde facile egredi; ita qui vultum Antichriſti, eiuſque mores, & progreſſum contemplabitur, non poterit facile ſecum ſtatuere, verum eum ſectari, an inſectari debeat: atque adeo eius rebus, ſigniſque, ac prodigijs quaſi labyrintho aliquo implicitum ſe ſentiet: *Per gyrum dentium eius formido;* ideſt, in prædicatoribus eius, qui dentes illius appellantur, quòd eius nefariam doctrinam alijs comedẽdam terant, erit coniunctus terror Principum, qui vi, & armis mortales ad parendum Antichriſto compellent. *Corpus eius quaſi ſcuta fuſilia cõpactum ſquamis;* quia totus erit ex ſceleribus ſibi inuicẽ cohærentibus concretus. *Seſe inuicem prementibus,* quia ſingula vitia mutuas ſibi præſtant operas, ſeque inuicem premunt, & roborant. *Et ne Spiraculum quidem incedit per eas;* quia nullum permittet locum Diuinis inſpirationibus peruium. Cernis igitur eò quod omnia vitia in Antichriſtum confluere debeant, optimo iure pardo, vrſo, leoni, cæteriſque beſtijs ferociſſimis comparari.

Iob 41:4. Vniuerſa Antichriſti malitia deſcribitur.

Totus erit concretus ex ſceleribus.

Ne minimã admittet inſpirationem diuinam.

De

De capitibus, cornibus, & diadematibus Antichriſti, & nominibus blaſphemiæ.

Habentem capita ſeptem, & cornua decem, & ſuper cornua eius decem diademata, & ſuper capita eius nomina blaſphemiæ.

SECTIO III.

1 Beſtia illa, quę Ioanni apparuit, & Antichriſtum, vti diximus, adumbrauit, habebat capita ſeptẽ, & cornua decem, & ſuper cornua decem diademata, & in capitibus ſcripta nomina blaſphemiæ. Pro cuius loci expoſitione ſciendum eſt Danieli cap. 7. vbi agitur de Antichriſto, ſimilẽ quandam oſtenſam fuiſſe viſionem; ex cuius explanatione pendet hęc noſtra. Igitur Daniel vidit quartam beſtiam terribilem, atque mirabilem, & fortem nimis, habentẽ dentes ferreos magnos, & cornua decem: quæ beſtia iuxta communem Doctorum ſententiam eſt Romanum imperium. Additque Daniel. *Conſiderabam cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortum eſt de medio eorum, & tria de cornibus primis euulſa ſunt à facie eius, & ecce oculi quaſi oculi hominis erant in cornu iſto, & os loquens ingentia.* Et paulò inferius Antiquus dierum viſionem quartæ beſtiæ exponens Danieli ſic ait. *Beſtia quarta regnum quartum erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuerſam terram, & conculcabit, & comminuet eam. Porrò cornua decem ipſius regni decem Reges erunt, & alius conſurget poſt eos: & ipſe potentior erit prioribus, & tres Reges humiliabit.* Ne autem dubitari poſſit ſermonem eſſe de Antichriſto, ſubiungit: *Sermones contra excelſum loquetur, & ſanctos Altiſſimi cõteret: & putabit, quòd poſſit mutare tempora, & leges, & tradentur in manu eius vſque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis.* Accedit, quòd eũ locum de Antichriſto communiter Patres accipiunt, veluti D. Irenæus lib. 5. aduerſus hæreſes, cap. 25. & 26. vbi locũ hunc Ioannis cum illo Danielis coniungit, Hippolytus in orat. de conſummatione mundi, Theodoretus in cõment. ſuper Daniel. Lactantius lib. 3. Diuinarum inſtitut. cap. 16. D. Auguſt. lib. 20. de Ciuitate Dei, cap. 23. & D. Hieron. in comment. ſupra Daniel. *Dicamus,* inquit, *quod omnes ſcriptores Eccleſiaſtici tradiderunt in conſummatione mundi, quoniam regnum deſtruendum eſt Romanorum, decem futuros Reges, qui orbem Romanum inter ſe diuidant: tum vndecimum Regem paruulum ſurrecturum, qui tres Reges de illis decem ſuperaturus ſit, id eſt, Aegypti, Africæ, & Aetyopiæ Reges, quibus interfectis, etiam ſeptem alij Reges victori colla ſubmittent. Dicitur autem Rex ille habiturus oculos hominis, ne eum putemus iuxta quorundam opinionem Diabolum eſſe, ſed vnum de hominibus. Habebit etiam os loquens ingentia; quia erit homo peccati, filius perditionis: ita vt in templo Dei ſedere audeat, faciens ſe quaſi Deum.* Hæc Hieronymus.

Daniel. 7. — *Danielis de Antichriſto vaticinium* — *D. Irenæus.* — *Hippolytus.* — *Theod.* — *Lactan.* — *D. Aug.* — *D. Hier.*

2 Cernis igitur manifeſtè colligi ex Daniele, iuxta Diui Hieronymi, & omnium antiquorum, vt ipſe confitetur, ſententiam, prope Antichriſti tempora decem Reges Romanum imperium ad miniſtraturos: tunc verò ſurrecturum Antichriſtum initio quidem paruulũ, ſed paulatim ad eam peruenturum magnitudinem, vt aduerſus omnes eos Reges bellum moueat, tribusq; eorum interfectis, reliquos ſeptem ſibi vltro parere faciat. Quare non placet ſententia Diui Auguſt. lib. 20. de Ciuitate Dei, cap. 23. exiſtimantis denario illo numero Regum vniuerſitatem omnium Regum ſignificari, poſt quos venturus ſit Antichriſtus. Cum enim Daniel diſertis verbis affirmet ex decem illis Regibus tres debellandos, & occidendos eſſe ab Antichriſto, planè conficitur eum de decem numero Regibus, non autem de vniuerſitate omnium Regum vaticinari.

Romanum imperiũ prope Antichriſti tempora decem adminiſtrabũt reges.

3 Atque ex his iam intelliges, cur beſtia, quæ hoc capite Ioanni apparuit, habeat capita ſeptem, & cornua decẽ, ac decem diademata, cum idem per cornua, & diademata, & capita accipiendum ſit: etenim tam capita, quàm cornua, & diademata regna ſignificant. Quia igitur initio, cum Antichus exurget, decem quidem Reges in Romano imperio exiſtent, idcirco decem cornua

nua cum decem diadematibus apparuerunt. Cæterùm, quia tria cornua auellenda ſunt, vt prædicit Daniel, id-eſt, tres Reges occidendi, atque adeo remanere tantum debent ſeptem Reges, vltro poſt debellatos illos alios tres Antichriſto colla ſubmittentes, idcirco eadem beſtia ſeptem capita habuiſſe deſcribitur.

4 Quod autem addit Ioannes: *Et vidi vnũ de capitibus ſuis quaſi occiſum in mortem, & plaga mortis eius curata eſt*: illud videtur ſignificare vnum ex illis ſeptẽ Regibus in prælio cum Antichriſto, antequam ſe illi ſubijceret, lethali fuiſſe percuſſum vulnere; ſed curatũ tamen, & ſic in poteſtatem Antichriſti veniſſe. Nec enim placet, quod communiter aiunt interpretes, Beda, Primaſius, Anſbertus, Richardus Victorinus, Haymo, D. Anſel. D. Thom. Antichriſtum ſimulaturum ſe mortuum, & poſtea transacto triduo iterum appariturum, vt credatur reſurrexiſſe: nec enim Ioannes ait beſtiam apparuiſſe quaſi occiſam, ſed vnum de eius capitibus dumtaxat. Deinde cum dicat, *quaſi occiſum*, non autem quaſi mortuum, ſanè videtur loqui de plaga aliqua lethali, quam non eſt probabile accepturum Antichriſtum.

Vnus è ſeptem Regibus vulneratus in Antichriſti venit poteſtatem.

Beda. Primaſius. Anſbertus. Richard. Victorinus. Haymo. D. Anſelm. D. Thom.

5 Quod verò prædicti Doctores tradunt illos tres Reges debellandos, & occidẽdos ab Antichriſto futuros eſſe Reges Aegypti, Lybiæ, & Aethiopiæ, acceperunt ex Dan. cap. 11. vbi loquens de Antichriſto ſic ait: *Mittet manum ſuã in terras: & terra Aegypti non effugiet. Per Lybiam quoque, & Aethiopiam tranſibit.* Nam quòd id Antiocho accommodari non poſſit, ex eo probant D. Hieron. & Theodoret. quòd Antiochus nec Lybia, nec Aethiopia, nec Aegypto potitus vnquam fuerit. Moralis capitum, cornuum, & diadematum expoſitio petenda eſt ex capite ſuperiori, vbi ea de re fuſe diſſeruimus.

Dan. 11. 42.

D. Hieron. Theodor.

6 Denique, quod ſpectat ad ſeptem capita beſtiæ, in quibus ſcripta erant nomina blaſphemiæ, illud ſignificatur, quoniam ſeptem illi Reges, qui remanebunt, & Antichriſtum tanquam ſupremum orbis Monarcham agnoſcent, ſeſe cum eo ad regnũ Chriſti deſtruendum debent coniungere, conabunturq; nomen eius non ſolũ blaſphemare, ſed omnino extinguere: idcirco præferre in capitibus quaſi ſcripta nomina blaſphemiæ propter blaſphemias, quas in Chriſtum iactabunt. Id quod hoc ipſo capite magis explicatur, cum dicitur: *Dabitur ei os loquẽs magna & blaſphemias, & aperiet os ſuum in blaſphemias ad Deũ, & blaſphemabit nomen eius, & tabernaculũ eius, & eos, qui in cælo habitant. Et eſt datũ illi bellum facere cum ſanctis, & vincere eos. Et data eſt illi poteſtas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem, & adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram, quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ Agni, qui occiſus eſt ab origine mundi.* Quibus verbis exprimitur, quàm multos debeat Antichriſtus etiã ex ijs, qui ſanctitatem colent eo tempore, ſuæ potentiæ magnitudine, & mendacium ſignorum effectione peruertere, atque ad ſui obedientiam, & venerationem traducere; non quidem prædeſtinatos, ſed reprobos, *Quorum nomina non ſunt ſcripta in libro vitæ Agni, qui occiſus eſt ab origine mundi.* Quæ ſententia quoniam præclara eſt, & eximia, peculiarẽ per ſe ſectionem deſiderat. Poſſumus myſticè per nomina blaſphemiæ depicta in ſeptem beſtiæ capitibus, accipere omnia vitiorum genera in ſeptem capitalibus vitijs comprehenſa, ita vt quodcunque peccatum latius ſumpto vocabulo blaſphemia dicatur, eo ꝙ per illud debitus Deo cultus, & veneratio non adhibeat.

Septem reges Antichriſtũ orbis monarcham agnoſcent, et nomen Chriſti extinguere conabuntur.

Multos peruertet mendaciũ ſignorũ effectione Antichriſtus.

Cur Chriſtus dicatur occiſus ab origine mundi?

Quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ Agni, qui occiſus eſt ab origine mundi.

SECTIO IV.

1 Diſſerens Ioannes de innumerabili illa hominũ multitudine, quæ Antichriſti imperium debet admittere, ſic ait: *Data eſt illi poteſtas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: & adorauerunt eam,* id-eſt, beſtiam *omnes, qui inhabitant terram,*

quorum

quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ Agni, qui occiſus eſt ab origine mundi: quibus verbis ſignificauit Ioannes electos, & prædeſtinatos (horum quippe nomina ſcripta ſunt in libro vitæ) non conſenſuros Antichriſto. Tractemus verò hunc locum propter eam puriſſimã ſententiam, *Agni, qui occiſus eſt ab origine mundi.* Quomodo enim Chriſtus Dominus verè dici poſſit ab ipſa vſq; mundi origine occiſus? Franciſcus Ribera in comment. ſuper Apocal. cap. 3. num. 10. & in comment. huius loci, exiſtimat his verbis contineri hyperbaton, ideſt, traſpoſitionem verborum, ſententiamq; eſſe ita nectendam: *Omnes, qui habitant terram, quorum non ſunt ſcripta nomina ab origine mundi in libro vitę Agni, qui occiſus eſt:* ita vt illa verba, *Ab origine mundi,* non ſint coniungenda cum illis, *Qui occiſus eſt;* ſed cum illis, *Quorum non ſunt ſcripta nomina.* Et ita etiam per hyperbaton eundem locum intellexerunt Andr. Cæſar. Ioachimus Abbas. Areth. Nicolaus Zeguer. & Tycon. cuius homiliæ in Apocalyp. falsò tribuũtur D. Auguſtino: quam eandem lectionẽ approbat Beda.

Quomodo Chriſtus dici poſſit occiſus ab origine mundi. Franc. Rib.

And. Cęſar. Ioachimus. Areth. Zeguerius. Tyconius. Beda.

2 Verùm non eſt cur ad hyperbaton recurramus, & eleuemus illuſtriſſimũ in laudem Chriſti teſtimoniũ, cuius mortem Deus ab origine mundi, imò ex æternitate præordinauit, acceptamq; habuit; vt propter eius merita præuiſa, gratiam omnibus, præcipuè prædeſtinatis conferret: maximè cum ipſe Grçcus cõtextus nihil minus redoleat, quã hyperbaton, quod prædicti Auctores excogitare maluerunt, quia difficile admodum illis videbatur explicatu, quomodo Chriſtus *Agnus occiſus ab origine mundi* dici potuiſſet? Et inde credo effectum, quod Tyconius pro *occiſus eſt,* legit, *ſignatus eſt:* nimirum aliquis ſciolus, non intelligens locum mutauit verbum Græcum, ἐσφαγμένου, ideſt, *occiſi,* in ἐσφραγισμένου, ideſt, *ſignati.* Itaque abſq; hyperbato locũ intellexerunt D. Tho. 3. par. q. 83. art. 1. & in comment. ſuper epiſt. ad Hebr. c. 9. lect. 5. & ſuper c. 12. lect. 4. Hugo Card. Ansbert. Gagnçius, Beda, Ambroſius, quamquam hi poſtremi etiam hyperbati mentionẽ faciunt, nec illud approbant. Sine hyperbato etiam legunt, D. Anſelm. & D. Irenæus citati à Nicolao Zeguero in ſuis ſcholijs ſuper Apocal.

Lectio Tyconij reijcitur

D. Thom. Hugo Card. Ansbertus. Gagnçius. Beda. D. Ambr.

D. Anſelm. D. Irenæus

3 Duplex igitur iuxta hanc lectionem, quæ nobis magis probatur, eſt huius loci expoſitio. Vna eſt, fuiſſe Chriſtũ occiſum ab origine mundi in figuris: mortem enim Chriſti figuratam, adumbratamq; fuiſſe ab ipſa mundi origine patet ex Abele, cuius mortem typũ fuiſſe mortis Chriſti docet Paulus ad Hebræos 12. cum ait: *Mediatorem Ieſum, & ſanguinis aſperſionem melius loquentem, quàm Abel.* Altera eſt appellari *occiſum ab origine mundi,* hoc eſt, acceptatã eius mortem à Patre ab ipſa vſque mundi origine: & propter eam multò poſt futuram, præuiſam tamen, & acceptatam ex æternitate, collatam fuiſſe gratiam hominibus ab origine mundi, iuxta illud Pauli ad Epheſ. 1. *Elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem.* Et illud 1. Pet. 1. *Non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis de vana veſtra conuerſatione paternæ traditionis, ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti, & incontaminati: præcogniti quidem ante mundi conſtitutionem, manifeſtati autem nouiſſimis temporibus.* Priorem expoſitionem tradit D. Thom. locis citatis, D. Anſelm. Ambroſ. & Ansbert. in Apocal. Vtramque afferunt Hugo Card. Gagnæius, & alij.

Chriſtus occiſus ab origine mundi in figuris.

Heb. 12. 24

Accepit mortem à Patre ab ipſa mundi origine.

Epheſ. 1. 4. 1. Pet. 1. 18

D. Thom. D. Anſelm. D. Ambr. Ansbertus. Hugo Card. Gagnçius.

Quid illa verba ſignificent. *Hic eſt patientia, & fides Sanctorum.*

SECTIO V.

CVm Ioãnes Antichriſti potentiam à dracone, hoc eſt, à Dæmone acceptam, & innumerabilem hominũ ex omnibus gentibus illi adhærentium multitudinem cõmemoraſſet, ſubiecit: *Qui captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadit; qui in gladio occidit oportet eum in gladio occidi,* hoc eſt, nemo animũ deſpondeat, cum viderit vſq; adeo felices Antichriſti ſucceſſus: etenim tandem ipſemet, qui alios in captiuitatẽ ducit, in ſeruitutẽ quoque abducetur: & qui alios gladio interficit, ipſe etiã tandem perimetur, ſcelerũq; pœnas dabit. Deinde cõcludit Ioãnes: 1

Antichriſt. tandẽ in ſeruitutẽ abducetur, & perimetur.

Hic

Hic eſt patientia, & fides ſanctorum, ideſt, in hoc fides, & patientia Sanctorũ probabitur, cum nequaquam tantis rerum conuerſionibus commouebuntur; ſed cum fide patientiã retinebunt; ſperantes iuxta Sanctarum Scripturarum vaticinia fore, vt Antichriſtus, eiusq; omnes ſectatores tandem Deo in eos vendicante omnino pereant, Chriſti autem cultores illuſtrem gloriç laboribus ſuis debitam coronam accipiant. Pro *patientia* eſt Græcè ὑπομονὴ, hoc eſt, *ſuſtinentia*: eo ſenſu, quo dicitur Pſal. 26. *Expecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & ſuſtine Dominum*, ideſt, confide de auxilio tibi præbendo à Domino, expecta illum cum fiducia, quamuis illum tardare videas.

Pſal. 26.

2 Quod in prçſentia maximè obſeruari volumus, eſt, perſecutiones, & in vniuerſum omnes, q̃ mortalibus accidunt, difficultates, eſſe veluti lapidem quendam Lydium, ad quem fides, & patientia probantur: id enim diſerte ſignificauit hoc loco Ioannes, cum dixit: *Hic eſt patientia, & fides ſanctorum*, ideſt, ad huiuſmodi lapidem probatur fides, & patientia Sanctorum, quod præcipuè verum erit alieniſſimis illis, ſub Antichriſti tyrannide temporibus. Imò illud non obſcurè videtur innuere Ioannes præcedentes omnes perſecutiones eſſe veluti præludia ad illã Antichriſti perſecutionem, quaſi dicat: *Hic eſt patientia, & fides Sanctorum*: magna, inquam, fide, & patientia opus fuit in prçcedentibus omnibus perſecutionibus, ſed cum iſta cõparatæ perſecutiones cenſeri non debent. Hic ego fidem, & patientiam Sanctorum expecto: Hic illuſtrium bellatorum animum, & magnitudinem requiro. Loqui enim videtur Ioannes veluti dux aliquis ſtrenuiſſimus incitans milites ad difficillimum aliquod, ancepſque certamen committẽdum. Quòd verò tribulatio, & perſecutio ſit veluti lapis Lydius, quo fides, & patiẽtia probantur, oſtendit in primis locus ille Eccleſ. 27. *Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tribulationis*. Vbi cernis homines vaſis, tribulationem fornaci comparari, atque adeo ſicut vaſa figuli niſi in fornace durentur, apta vſui eſſe non poſſunt, facileque diſſipantur: ita niſi homines tribulatione durentur, & coquantur, non poſſunt interim firmi, & ſtabiles in virtute exiſtimari. Quò etiam ſpectauit Perſius Satyrã 3. cũ in deſidẽ, delicijsq; deditum adoleſcẽtem his verbis inuehitur: *Quid iſtas.*

Perſecutio, fidei, & patientia lapis Lydius.

Eccl. 27. 6.

Succinis ambages? tibi luditur, effluis amens.
Contemnere, ſonat vitium percuſſa maligne.
Reſpondet viridi percuſſa fidelia limo.
Vdum, & molle lutum es nunc, nunc properandus, & acri.
Fingendus ſine fine rota.

Vult nempe delicioſum iuuenem ſimilem eſſe fideliæ, ex viridi limo, hoc eſt, non bene ignibus decocto conflatç, quç digitis ab emente percuſſa ſtatim vitium demonſtrat.

Decocta ſanè, ac durata igne perſecutionis vaſa, Apoſtolos fuiſſe conſtat ex illis verbis Pauli 2. ad Corin. 4. *Habemus theſaurum iſtum in vaſis fictilibus, vt ſublimitas ſit virtutis Dei, & non ex nobis. In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur: aporiamur, ſed non deſtituimur: perſecutionem patimur, ſed non derelinquimur: deijcimur, ſed non perimus.* Quid eſt, *deijcimur, ſed non perimus?* Alludit planè Apoſtolus ad ſimilitudinem vaſorum fictiliũ, quæ mirum eſt ex altiſſima deijci turri, & tamen non frangi, non comminui, nõ perire; quaſi dicat: Tametſi ſimus vaſa fictilia; nihilominus etſi ex altiſſimis turribus à perſecutorib. deijciamur, nulla ex parte frangimur: quia nimirum tribulationum, & multò magis diuinæ charitatis igne decocta, atque durata frangi, diſſiparique nõ poſſumus, Deo nos conſeruante. *Vt ſublimitas*, inquit, *ſit virtutis Dei, & non ex nobis*. Seu vt Grçcè eſt maiori vi ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ θεοῦ, hoc eſt, *vt hyperbole, ſeu eminentia virtutis Dei*. Verè enim quodãmodo hyperbolica, & eminens eſt Dei potentia, cum theſaurum iſtum in vaſis fictilibus in medio omnium perſecutionum integrum, & illæſum conſeruat. Atque idcirco dictum eſt Tobiæ à Raphaele, cap. 12. *Quia acceptus eras Deo, neceſſe fuit, vt tentatio probaret te*, hoc eſt, quia vas eras in honorẽ, neceſſe fuit, vt in fornace tribulationis coquereris: nam ſi adſit huiuſmodi probatio, nec tamen amittatur patientia, tunc verò virtus ſuis omnibus numeris ex-

3

2. Cor. 4. 7.

Apoſtoli vaſa perſecutionis igne decocta.

Tob. 12. 13.

expleta eſt. Quam ob cauſam Apoſtolus de patientis hominis virtute confidens, eum adhortatur, vt ſecurus ſeſe in cōfertiſſimas laborum acies inferat, innuens patientiam laboribus probatam eſſe veluti thoracem impenetrabilem omnes hoſtium ictus facilè repellentē, ad Hebr. 12. *Per patientiam curramus ad propoſitum nobis certamen*, ideſt, armati patientia nullam hoſtium impreſſionem, formidemus, ſed in media perſecutionum omnium certamina irruamus. De quo armorum genere loquutus videtur Regius vates, cum dixit Pſal. 17. *Præcinxiſti me virtute ad bellum, & ſupplantaſti inſurgentes in me, ſubtus me.*

Patientia probata laboribus thorax impenetrabilis.

Hebr. 12. 1.

Pſal. 17. 40

4 In perſecutionibus etiam probatur, quaſi in ſtadio vigor Sanctorum in currendo ad brauium, quemadmodum eleganter expendit D. Greg. Nyſſ. in lib. de beatitudinibus, vbi tractans vltimam beatitudinem, quæ eſt: *Beati, qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam:* ponderat vocem illam, *perſecutionem*, quæ currentium eſt, & alios curſu ſuperare contendentium: itaque meditatur Sanctum virum, & tribulationē ſimul currere, ſed cum ille tribulationi nō cedit, quaſi victorem antecedere, & tribulationem à tergo currere, & idcirco appellari *perſecutionem*, non cōſequutionem, quia perſequitur, & non aſſequitur. Itaque vult illud indicari, Sanctos per patientiam velociſſimè currere ad brauiū gloriæ, & in laboribus maximè elucere Sanctorum in currendo vigorem, & fortitudinem: *Martyrum*, inquit, *nobis ſtadium oſtendit, & fidei curſum deſignat: nam perſecutio currentis vehemens ſtudium celeritatis ſignificat, imò verò etiam in currendo victoriam indicat: non enim aliter currendo quis vincere poteſt, niſi poſt ſe reliquerit eū, qui ſimul currit. Quoniam igitur, qui propter præmium ab inimico exagitatur, à tergo habet perſequūtem, (hi autem ſunt, qui martyrij curſum in certaminibus pro pietate ſuſceptis, conficiunt, quos inimici quidem perſequūtur, ſed non aſſequūtur) videtur caput, & ſummam in ſpem propoſitæ beatitudinis veluti coronam quandam in poſtremis propoſuiſſe verbis: Beati, qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.* Hæc ille. Itaque perſecutiones patienter toleratæ indicant vigorem, & celeritatem Sanctorum in currendo ad gloriæ brauium: ſed cauēdū ne ex perſecutionibus conſequutiones euadant. Eodem ſpectat illud Iac. 1. *Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis: ſcientes, qđ probatio fidei veſtræ patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet, vt ſitis perfecti, & integri in nullo deficientes. Et ad Rom. 5. Tribulatio patientiam operatur; patientia autē probationem; probatio verò ſpē, ſpes autem non confundit.* In quem locum eſt obſeruandum primo, Iacobum dicere, quòd probatio operatur patientiam: Paulum autē è contrario, quòd patientia operatur probationem: quem nodū ita diſſoluit D. Thom. in commēt. ſuper Epiſt. ad Rom. Probationem nimirum dupliciter accipi poſſe: vno modo, quatenus eſt in probato, quo pactò non diſtinguitur ab ipſa tribulatione, qua q̄s probatur: quo ſenſu dixit Iacob. *Probatio patientiam operatur*, hoc eſt, tribulatio probat patiētiam. Altero ſumi probationem pro, probatum eſſe; quo pactò accepit Paulus cum dixit: *Patientia operatur probationem:* ex eo enim, quòd homo patiēter tribulationem ſuſtinet, probatus redditur, eiuſque virtus ſpectata magis elucet.

D. Gregor. Nyſſ.

Matt. 5. 10.

Tribulationi non cedētē perſequitur non aſſequitur tribulatio.

Iacob. 1. 2.

Rom. 5. 3. Pauli, & Iacobi loca cōciliantur.

D. Thom.

Secundò. Annotauit Hugo Card. in comment. epiſt. ad Rom. cum Apoſt. ait, *tribulationem operari patientiam*, indicare patientiam eſſe veluti terram fructiferam, quam tribulatio operatur, ideſt, quam arat, colit, exercet, vt fructum ferat meritorum: eo ſenſu, quo dictū eſt Gen. 2. poſitum fuiſſe Adamum in paradiſo terreſtri, vt operaretur illū. Atque ex hoc illud licet colligere, quam alacri animo excipiēda ſit quæuis tribulatio, quippe quæ velut diligens agricola noſtram patientiam quaſi tellurem exerceat ad ferendam multam meritorum ſegetē. Alia ſimilitudine id explicatur Pſal. 9. *Dū ſuperbit impius, incenditur pauper*, hoc eſt, ex eo, quòd impius per ſuperbiam pauperē perſequatur, ipſe pauper ea ipſa perſecutione quaſi per antiperiſtaſim ardentiſſimo charitatis igne in Deum ſuccenditur, atque adeo eius patientia quaſi terra p̄ſecutionibus frugifera redditur: quæ eſt interpretatio Magiſtri Sentent. *Dum ſuperbit*, inquit, *im-*

5 *Hugo Card.*

Patientia, terra fructifera meritorum.

Gen. 2.

Pſal. 9. 23

Mag. Sent.

impius incenditur pauper. Quaſi dicat, eo conſilio tribulari ſinis pauperem, vt incendatur deſiderio tui, vel incendatur, ideſt purificetur: fornax enim tribulationis ligna vitiorum in cineres conuertit, & aurum virtutum purgat. Sicut etiam cum ignis magnus eſt, flatu ipſo, & vento magis acceditur; ita charitas, ſi magna eſt, ipſo tribulationis flatu magis inflammatur. Itaque dum ſuperbit impius, & procellam excitat perſecutionis in pauperem; ipſe pauper magis accenditur charitatis igne. Quam ob cauſam Iſaiæ 54. ait Dominus: *Ecce ego creaui fabrum ſufflantem in igne prunas:* faber enim ſufflans prunas eſt perſecutor, qui ipſo perſecutionis flatu virtutes Sanctorum ſufflat, & ardere magis facit; imò ſufflando eis coronas gloriæ fabricatur. Tertiò obſeruauit Caietan. ſuper locum ex epiſtola Iacobi citatũ, materiam gaudij eſſe acquirere virtutem patientiæ in laboribus, eamque ob cauſam dixiſſe Iacobum: *Omne gaudiũ exiſtimate fratres, cum in tẽtationes varias incideritis; ſcientes, quòd probatio fidei veſtræ patientiam operatur.* Itaque ex eo, quòd probatio, ideſt, tribulatio operatur patientiam, debetis omnium gaudiorũ loco ducere varijs tentationibus exerceri. Ex quo elucet quanta ſit patientiæ dignitas, ſiquidem Apoſtolus in ea vna conſequenda omne gaudium poſitum eſſe confirmat, & eius obtinendæ gratia, & ſi cætera abeſſent commoda, omnes omnino tentationes vtiliter ſuſtineri.

Charitas ſi magna ſit inſtar ignis, tribulatiõis flatu magis inflammatur.

Iſa. 54. 16.

Caietan.

In cõſequẽda patiẽtia omne poſitũ gaudium.

6. Denique confirmatur idem inſtitutum ex illis verbis, quæ dixit Dominus Paulo 2. ad Cor. 12. *Virtus in infirmitate perficitur,* ideſt, in tribulatione probatur, & perfectior efficitur. Quod cum Paulus audiſſet quaſi iam de ſuis tribulationibus, & perſecutionibus, imò & tentatione, quam à ſe tolli poſtulabat, lætior factus ait: *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Chriſti.* Quaſi dicat: Si virtus *in infirmitate,* hoc eſt, tribulatione pficitur, alacri animo recipiam omnes perſecutiones, & tentationes: imò in ijs gloriabor, vt virtus in me pficiatur. Quãquam enim Græcè, pro *virtute* vtroque loco eſt, *δύναμις,* quæ vox non *virtutem,* ſed *potentiam* ſignificat, & eſt ſenſus ad literam: *virtus,* ſeu vt Græcè eſt, *virtus mea in infirmitate perficitur,* ideſt, mea potentia, inquit Chriſtus, in ipſis laboribus, & difficultatibus magis reſplẽdet. Non eſt tamen reſpuenda prior expoſitio, quam ſecutus eſt D. Auguſt. lib. 3. de Gen. ad literam, cap. 15. his verbis. *Adhuc exercendæ, atque in infirmitate perficiendæ virtuti neceſſariæ ſunt tentationes, & moleſtiæ corporales eodem Apoſtolo teſte, qui ait: datum ſibi fuiſſe ſtimulum carnis, ne magnitudine reuelationum extolleretur, rogatumq́; à ſe Dominum tertiò, vt diſcederet ab eo, reſpondiſſe: Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.*

2. Cor. 12. 9.

In ſuis tribulationib. cur gloriabatur Paulus.

D. Auguſt.

7 Quoniam verò in laboribus patienter toleratis virtus maximè perficitur, præclarè annotauit Tertull. libro de patientia, cap. 11. nullam eſſe perfectam virtutem, quæ non habeat comitem patientiam: itaque in omnibus beatitudinibus, quas Chriſtus Matth 5. enumerauit, patientiam quoque intelligendã eſſe. *Quos, inquit, felices Dominus, niſi patientes nuncupauit, dicendo: Beati pauperes ſpiritu, illorum enim eſt regnum cælorũ? Nullus profectò ſpiritu pauper niſi humilis, quis autem humilis niſi patiens? quia nemo ſubijcere ſeſe poteſt ſine prima patientia ſubiectionis ipſius. Beati, inquit, flentes, atque lugentes. Quis talia ſine patientia tolerat? Beati mites: hoc quidem vocabulo impatientes non licet omnino cenſeri. Item cum pacificos eodem titulo felicitatis notat, & filios Dei nuncupat: nunquid impatientes pacis affines? ſtultus hæc ſenſerit. Cum verò Gaudete, & exultate dicit, quoties vos maledicent, & perſequentur, merces enim veſtra plurima in cælo, id vtique non exultationis impatientia pollicetur, quia nemo in aduerſis exultabit, niſi ante ea contempſerit, nemo contemnet, niſi patientiam geſſerit.* Hęc ille. Et cap. 12. ſequenti docet theſaurũ charitatis diſciplina patientiæ contineri, & ipſam charitatem à patientia, tanquam à magiſtra quodammodo erudiri: expẽdens enim locum illum Pauli 1. ad Corinth. 13. *Charitas patiens eſt, &c.* ſic ait: *Dilectio ſummum fidei ſacramentum, Chriſtiani nominis theſaurus, quam Apoſtolus totis viribus ſancti Spiritus commendat, cuius niſi patientiæ diſciplinis eruditur? Dilectio, inquit, magnanimis eſt; ita patientiam ſumit:*

Tertull.

Sine patientia nulla perfecta virtus

Matt. 5. 3.

Patientia charitatis magiſtra.

1. Cor. 13. 4.

mit:

nuit: benefica eſt, malum patientia non facit: non æmulatur; id quidem patientiæ proprium eſt: nec proteruum ſapit; modeſtiam de patientia traxit: non inflatur, non proteruit, non enim ad patientiam pertinet: nec ſua requirit, ſuffert ſua, dum alteri proſit, nec incitatur. Cæterum quid impatientiæ reliquiſſet? Ideo, inquit, dilectio omnia ſuſtinet omnia tolerat, vtiq; quia patiens. Hæc Tertullianus.

Quænam ſit illa alia beſtia, quæ de terra aſcendere viſa eſt.

1 ***Et vidi aliam beſtiam aſcendentem de terra, & habebat cornua duo ſimilia agni, & loquebatur ſicut draco, & poteſtatem prioris beſtiæ omnem faciebat in conſpectu eius.***

SECTIO VI.

1 Qvemadmodum initio diximus, duas hoc capite beſtias vidit Ioannes, vnam aſcendentem de mari, quã hactenus Antichriſtum interpretati ſumus; alteram aſcendentem de terra, de qua modo differẽdum. Qui per huiuſmodi beſtias multitudinẽ impiorum Antichriſto adhęrentium accipiunt, ita eas diſtinguunt, vt beſtia aſcẽdens de mari ſignificet Reges, ac Principes, & in vniuerſum omnes imperio, viribus, opibusq; præcellentęs, qui bello, armiſque pro Antichriſti imperio, & principatu decertabunt. Beſtia autem aſcendens de terra ſignificet Hęreticos, falſoſque doctores, ac magiſtros, qui fucatis rationibus, & argumentis, in ſpeciem tamen veritatis compoſitis, conabuntur fidem Chriſti omnino extinguere, & Antichriſtũ pro vero Meſſia, Rege, Deoque obtrudere: quam diſtinctionem ſequuntur Richard. de S. Vict. Beda, Anſbertus, & alij. Qui autem priorem beſtiam Antichriſtum eſſe volunt, hanc poſteriorem vniuerſos Antichriſti miniſtros interpretantur, veluti Areth. Rupert. Haymo, Pannon. imo & D. Gregor. lib. 33. Moral. cap. 36. quamquam ille per hanc poſteriorem

Richardus. Beda. Anſbertus. Arethas. Rupertus. Haymo. Pannonius. D. Greg.

beſtiam non omnes Antichriſti miniſtros, ſed ſolos prædicatores accipiat. *Poſteriorem,* inquit, *beſtiam, ideſt, Antichriſtum ſuperiore iam deſcriptione narrauerat, poſt quem etiam hæc alia beſtia aſcendiſſe dicitur, quia poſt eum multitudo prædicatorũ illius ex terrena poteſtate gloriatur: de terra quippe aſcendere, eſt de terrena gloria ſuperbire. Quæ habet duo cornua agni ſimilia, quia per hypocriſim ſanctitatis eam, quam in ſe veraciter Dominus habuit, ſingularem ſibi ineſſe, & ſapientiam mentitur, & vitam. Sed quia ſub agni ſpecie auditoribus reprobis ſerpentinum virus infundit, rectè ſubditur: Et loquebatur, vt draco: nam iſta beſtia, ideſt, prædicantium multitudo, ſi apertè, vt draco loqueretur, agno ſimilis non appareret; ſed aſſumit agni ſpeciem, vt draconis exerceat operationem.* Hæc Greg.

Hypocriſis prædicatorũ Antichriſti

Et quidem priores, qui poſteriorem hanc beſtiam prædicatores Antichriſti accipiunt, congruentius textui loquuntur; neutri tamen omnino accommodatè ad totius viſionis contextũ. Quid enim attinet vbicunque Ioannes beſtiã nominat, ibi conſtanter accipere multitudinem impiorum, nec putare vnquã peculiare aliquid à Ioanne prænũtiari? Quare rectius nobis videntur ſenſiſſe Andreas Cæſarienſis, D. Ambroſius in Apocalypſim (quamuis etiã afferat illã aliam de prædicatoribus expoſitionẽ,) & D. Iren. lib. 5. aduerſus hæreſes, c. 28. exiſtimantes per hanc poſteriorem beſtiam intelligendum eſſe inſignem aliquem Antichriſti præcurſorem, & eximium concionatorem, quem Iren. *armigerum Antichriſti* appellat, cui à Dæmone danda ſit poteſtas ad efficienda prodigia, ſignaque admiranda: quo fiet, vt infinitam hominum multitudinem peruertat. Nam quemadmodum Elias, & Enoch agent Chriſti præcurſores, pro eoque doctrina, miraculiſque depugnabunt: ita ex altera parte erit pro Antichriſto alius quidam præcurſor, qui ſeſe Enoch, & Eliæ opponat, & de primatu pro Antichriſto contendat. Cum qua quidem ſententia optimè quadrat, quæ de huiuſmodi beſtia cõmemorat Ioannes. In primis enim *Aſcendet de terra,* quia terrenis affectibus gubernabitur: *Habebit cornua duo ſimilia Agni,* quia mãſuetudinem, & innocentiam ſimulabit: 2

Andr. Cæſ. D. Ambr. D. Iren.

Antichriſti præcurſor, concionator eximius.

& quoniã neque manſuetudo vera erit, neque innocentia, idcirco non cornua agni, ſed ſimilia agni habere dicitur. Secundò: *Loquetur ſicut draco*, quia ſub verbis, quæ per manſuetudinem, & zelum veritatis ſe loqui ſimulabit, latebit draconis venenum, ideſt, dæmonis venenata malitia, & calliditas ad fallendum. Tertiò: *Poteſtatem prioris beſtiæ omnem faciet in conſpectu eius*, ideſt, poteſtatem faciendi ſigna, & prodigia, quam habebit Antichriſtus, ipſe quoque accipiet, eaq; omnia faciet in conſpectu prioris beſtiæ, ideſt, Antichriſto mandante, & adiuuante.

3 Quartò. *Faciet terram, & habitantes in ea adorare beſtiam primam, cuius curata eſt plaga mortis.* Significatur infinitos propemodum peruertendos ab huiuſmodi concionatore, & præcurſore Antichriſti, qui hic ſignificatur per beſtiã primam. Addit verò Ioannes: *Cuius curata eſt plaga mortis*: vt indicet loqui ſe de priore beſtia, cuius vnum ex ſeptem capitibus dixerat percuſſum fuiſſe lethali vulnere, & poſtea ſanatum, vt ſuperius explicauimus. Quintò: *Fecit ſigna magna, ita vt etiam ignem faceret de cælo deſcendere in terram, & ſeducit habitantes in terra propter ſigna, quæ data ſunt illi facere in conſpectu beſtiæ*: patent ex ſuperioribus. Sextò: *Dicet habitantibus in terra, vt faciant imaginem beſtiæ*, ideſt, ſtatuas, & ſimulachra Antichriſti, eaque adorent. Septimò: *Datum eſt illi, vt daret ſpiritum imagini beſtiæ*, ideſt, faciet, vt ſimulachrum Antichriſti per operationem Dæmonis loquatur, ac ſi vitam, & ſpiritum haberet: quemadmodũ olim Deorum ſimulachra virtute dæmonis loquebãtur, & oracula, reſponſaq; reddebant. Ita interpretatur Pannon. Rupert. Areth. Richard. de S. Vict. & alij. *Et faciet, vt quicunque non adorauerint imaginem beſtiæ occidantur*. Poſtremò. *Faciet omnes puſillos, & magnos, diuites, & pauperes, liberos, & ſeruos habere characterem beſtiæ in dextera manu ſua, aut in frontibus ſuis, & ne quis poſſit emere, aut vendere niſi qui habuerit characterem, aut nomen beſtiæ, aut numerum nominis eius*: quæ quoniam obſcuriora ſunt integram ſectionem deſiderant.

Infinitos propemodũ peruertet.

Antichriſti ſimulachrũ per operationẽ dæmonis loquetur.
Areth.
Pannon.
Rupert.
Rich. Vict.

Quid ſit per characterem beſtiæ accipiendum.

Et faciet omnes puſillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & ſeruos habere characterem in dextera manu ſua, aut in frontibus ſuis, & ne quis poſſit emere, aut vendere, niſi qui habet characterem, aut nomen beſtiæ, aut numerum nominis eius.

SECTIO VII.

Controuerſum valde eſt cuiuſmodi nam futurus ſit character beſtię, ideſt, Antichriſti, quẽ oẽs cogentur ſiue in dextera manu, ſiue in fronte geſtare, ita vt niſi quis oſtenderit characterem beſtiæ, aut nomẽ beſtię, aut numerũ nominis eius, nõ poſſit quidquã emere, aut vẽdere. Qua ſancita lege mirum in modũ graſſabitur Antichriſti perſecutio. Sic. n. cõpellẽtur oẽs characterẽ Antichriſti geſtare, cum hominũ vita abſq; emptione, & vẽditione conſtare non poſſit. Quod ad rẽ ſpectat ſanè placet ſentẽtia Pãnonij intelligẽtis hoc, vt verba ipſa ſonãt, qđ nimirũ Antichr. faciet inuri charactẽrẽ ſuũ dexteræ manui, aut frõtib. eorũ, qui ſibi crediderint, æmulatione videlicet Scripturarum, in quib. dr Deut. 6. *Verba, quæ ego præcipio tibi, meditaberis, ſedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens, atque conſurgens. Et ligabis ea quaſi ſignũ in manu tua.* Qđ Iudæi ad literã intelligẽtes mãdata Dei inſcripta chartulis in manib. geſtabãt: & cõſẽtit vox ipſa Græca χαρακτήρ, q̃ ſignificat notã aliq̃ impreſſã, vt hoc loco interpr. Vatab. in ſcholijs hu9 cap.

1

Characterẽ ſuum frõtibus ſibi credentiũ inuret Antichriſtus.
Deut. 6. 7.
Vatablus.

2 Verùm qualis futurus ſit Antichriſti character in dextera manu, vel frontib. ſectatorũ eius inurendus, multò eſt explicatu difficilius D. Ambroſ. *Poteſt*, inquit, *fieri, vt ſicut nos habemus characterẽ Chriſti, ideſt, Crucem, qua ſignamur: ita habeat Antichriſtus proprium characterem, quo ſignentur ij, qui in eum crediderint*. Primaſius, & Anſbertus, exiſtimant characterem Antichriſti futurum illũ, in quo totum Chriſti nomen per compendium includatur hac figura.

Qualis futurus ſit.
D. Ambr.
Primaſius.
Anſbertus.

In

In qua figura litera, quæ videtur P. latinũ, eſt R. Græcum maiuſculum: linea craſſior trãſuerſalis eſt T, reliquæ trãſuerſales minores efficiũt X. Græcum: quibus literis redditur nomẽ Chriſti per compendium. Addit verò Anſbertus hoc ſibi fuiſſe reuelatum.

Ribera. Franciſ. Ribera in Apocalyp. arbitratur characterem iſtum futurum, quo in ſigillo ſuo vtetur Antichriſtus, & quem in annulo geſtabit, & in ſupellectili ſua imprimi faciet. Hanc autem notã, ſiue characterem futurum formã draconis, quem ipſe cap. 3. in Apocalyp. num. 13. putat geſtaturum Antichriſtum depictum in clypeo, & in ſignis militarib. quemadmodum Romani geſtabant Aquilas, & per ſingulas cohortes dracones, quos qui portabant *Draconarij* dicebantur, vt nimirum per hoc inſigne draconis velit Antichriſtus Deum ſignificare, à quo miſſus in orbem ſit. Sed non placet in primis Primaſij, & Anſberti ſententia, quia non eſt credibile Antichriſtum habiturum pro charactere nomen Chriſti compendio literarum ſcriptum, cum nihil magis, quàm Chriſtũ Dominũ, eiusq; omnem memoriã execrari debeat. Neque Anſberti reuelatio vllam vim ad hoc perſuadẽdum habet, quam videlicet recipere non tenemur.

Primaſii, & Anſbert. ſententia reijcitur.

3 Multò minus placet Riberæ iudiciũ. Primùm, quia non cõgruit cum ſuperbia Antichriſti fateri ſe publicè miſsũ à dracone aliquo. Deinde quoniam ipſe nullum alium Deum præter ſe publicè confitebitur, vt inferius ex Daniele, & Paulo manifeſtè cõfirmabimus. Quare exiſtimamus tres debere eſſe characteres Antichriſti, quibus eius ſectatores ſe illius ſeruos, & miniſtros profiteantur. Vnus erit imago ipſius ad viuum expreſſa: alter nomen ipſius proprium proprijs literis inſcriptũ: tertius literæ, quæ contineant numerum nominis eius per compendium, qui numerus erit ſexcenta ſexaginta ſex, vt poſtea dicemus: Itaque quemlibet ex his characteribus compellentur omnes, aut in manu dexterà impreſſum, aut in fronte geſtare. Mouemur autem ex eo, quòd Ioan. hoc videtur diſertè tradidiſſe hoc ipſo capite, cum ita per diſiunctionẽ locutus eſt. *Ne quis poſſit emere, aut vendere, niſi qui habet characterem, aut nomen beſtiæ, aut numerum nominis eius.* Quo loco per *characterem* imaginem eius intelligimus, cuius paulò ante facta fuerat mentio, cum ſermo eſſet de Antichriſti præcurſore, illis verbis: *Et datum eſt illi, vt daret ſpiritum imagini beſtiæ, & faciat, vt quicunque non adorauerint imaginẽ beſtiæ, occidantur.* Hãc igitur imaginẽ more Imperat. Roman. ſuis nũmis inſculpi faciet, & in manu dextera, aut frõtibus ſuorum inuri, aut certè nomen ſuum proprijs conſcriptũ literis, aut literas continentes per compendium numerum nominis eius, ita vt qui ſe Antichriſti ſeruum profitebitur, vnum aliquem ex his characteribus geſtare debeat. Quod vt cõſequatur, ſtrictè præcipiet, ne quis emere poſſit, aut vẽdere, niſi vnũ ex illis tribus characteribus, ſiue in dextera manu, ſiue in frõte impreſſum oſtentauerit. Quod ſi quis nobis obijciat non videri per *characterẽ* imaginem Antichriſti accipiendã, cùm character ex vi verbi nõ imaginem, ſed notam aliquã inuſtã, & impreſsã ſignificet: reſpondemus verũ quidẽ eſſe characterẽ ex vi verbi non ſignificare imaginem, ſed notam, aut ſignũ diſtinctionis, aut myſterij cauſa impreſſum, nec nos ex characteris voce colligere accipiendã eſſe eo nomine Antichriſti imaginem: ſed id tantũ exiſtimare eam ipſam imaginem Antichriſti, cuius paulò ante mentio facta fuerat, in materia aliqua incidendã, ſculpendãque; tum verò eam, vel dextris, vel frontibus ſectatorũ Antichriſti inurendã, ea propemodum ratione, qua ſigna, & notæ, ſiue ſeruis, ſiue pecoribus inurũtur. Ex quo fiet, vt iam imago Antichr. pro charactere habeatur: quicquid. n. ꝑ nota diſtinct. inuritur, ſiue imago ſit, ſiue q̃cũq; alia nota ſignũ ve, character propriè appellatur.

Tres Antichriſti characteres.

Occurritur obiectioni.

Illud hoc loco ad mores eſt obſeruandũ primò, Dæmonẽ, & Chriſtũ de hoĩe quaſi de poſſeſſione cõtendere, & idcirco vtrũq; ꝓcurare, vt ſua ipſius imagine, nota, charactereq; diſtinguat: ꝓpterea. n. Antichr. inſtinctu dęmonis cõpellet oẽs characterẽ ſuũ impreſsũ in dextera, aut fronte geſtare. Econtrario verò Chriſtus ad animã loquens Cant. 8. ait. 4

Contendunt de poſſeſſione hominis Chriſtus, et Dæmon.

Cant. 8. 6.

Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum. Solent enim pecuarij greges ſuos peculiari ſigno,& charactere diſtinguere. Quo loco aduertendũ eſt pro *ſignaculo* eſſe Hebraicè *chotam* à radice *chatam*, quæ ſignificat ſignare,ſigillare,claudere: vnde chotam,ſignaculum.Ezech.28. *Tu ſignaculum ſimilitudinis.* Pontiurq; etiam pro annulo, in quo eſt ſigillum, veluti 3.Reg.21. *Signauit eas annulo eius*:& Hierem.22. *Si fuerit Iechonias filius Ioachim Regis Iuda annulus in manu dextera mea.* Quare cum ſponſus adhortatur ſponſam, vt ponat ſe tanquam ſignaculum ſuper cor ſuum,illud ſignificat, vt vtatur ſeipſo tanquam annulo,in quo eſt ſigillum,& cor ſuum,ideſt, amorem ſuũ ipſomet ſpōſo ſigillet,ne videlicet quiſquam alius amorem ſponſæ, vtpote ſigillatum aperire audeat, niſi ipſemet tantum ſponſus,cuius eſt ſigillum: itaque vt eius amore ſolus ſponſus fruatur. Et quoniam amorem cõſequuntur opera,quæ per brachium ſignificantur: idcirco etiam brachium ſponſæ vult eodem ſigillo ſignari,ne alteri,prǽter quã ſibi amoris argumenta, & ſignificationem præbeat. Eodem ſenſu Ezech.28. appellatur Lucifer ſignaculum diuinæ ſimilitudis illis verbis. *Tu ſignaculum ſimilitudinis.* Verum quoniã ipſe cor ſuũ diuina ſimilitudine tanquam ſigillo ſignatum per quandam veluti proditionem non ſoli Deo ſeruauit obſignatũ, ſed ſuæ ipſius excellentiæ quodammodo reſignauit: inde eſt, ꝙ Tertul. lib.2. aduerſus Marcionem,cap.10 legit eo loco: *Reſignaculum ſimilitudinis*: quia videlicet cor ſuum à Deo ſuo ipſius ſigillo obſignatum fraudulenter ſibi per appetitionem propriæ excellentiæ reſignauit. Hanc enim rationem affert Tertul. ſuæ lectionis. *Tu,* inquit, *es reſignaculum ſimilitudinis, qui ſcilicet integritatem imaginis, & ſimilitudinis reſignaueris.* Atque huius lectionis, quam ſequitur Tertul. meminit D.Hieron.in comment. ſuper Ezechielem, quamquam eam nõ multum probet. *In Latinis,* inquit, *codicibus pro ſignaculo reſignaculum legitur: dum κακόζηλος, ideſt, malus imitator verbum è verbo exprimens interpretatus, iuxta Septuag. tranſlationem, ἀποσφράγισμα, ideſt, reſignaculum poſuit. Vnde quidam ſic intelligunt, quod ſignaculum Dei, & figuram, qua velut in cera molliſſima expreſſa ſit, Rex Tyri reſignauerit, atque perdiderit, vt pro ſignaculo fecerit reſignaculum.*

Ezech.28. 12.

3.Reg.21.8

Hier.22.24

Sponſus de ſponſa amore quàm ſit ſolicitus.

Ezech. 28. 12.

Tertull.

Luciferi amor propriæ excellentiæ.

D.Hier.

Secundò. Aduertendum eſt,quia Antichriſti ſectatores omni depoſita verecundia, fronteq; omnino perfricta,ſeſe in omnium flagitiorum cœno volutabunt; idcirco eius characterem in fronte ipſa geſtaturos. Quid enim, quæſo, erit aliud ſe Antichriſti profligatiſſimi omnium mortalium ſeruos ſigno quodam in fronte impreſſo profiteri,quàm omni pudore depoſito,omnibus ſe ſceleribus per proiectam morum licentiã inquinare? vt illud in illis impleatur Prouerb. 18. *Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit.* Tertiò. Obſeruandum characterem Antichriſti in fronte, & in manu eſſe inurẽdum, quia & fidei profeſſionem, & opera ipſa bona deſtruet,ſibiq; & adorationem, & famulatum exhiberi faciet: nam in fronte profeſſio cultus; in manu famulatus exprimitur. Quartò.Cur Antichriſtus frontem,manumq; dexteram potius, ꝙ̃ ſiniſtram requiret;eleganter explicauit B. Ephrem Syrus,tractatu de conſummatione ſęculi,& de Antichiſto, *Dabit,* inquit *ſuum ſignum ſceleſtus ille; non quidem promiſcuè pro quolibet corporis membro,ne hoc graue ſit,atque moleſtum: ſed in dextra manu, ac fronte inſculpturus eſt huiuſmodi characterem ſuum; ne ſcilicet facultas ſit homini ſe ſignandi ſigna Chriſti: neque rurſus in fronte vllatenus tremendum, ſanctumq; Domini nomen imprimere queat: neque etiam glorioſam, atque formidabilem Saluatoris Crucem inſculpere. Nouit quippe infelix ille per impreſſionem Crucis Domini poteſtatem ſibi omnem auferendam: quam ob rem ſignat hominis dexterã, quòd ea cuncta noſtra membra ſignamus: ſimiliterq; frõtem, quòd illa ſignum Saluatoris noſtri in altum præfert in modum candelabri.* Iuxta quam Ephrem expoſitionem,eximiam habes Crucis laudem, quam videlicet ita formidabit Antichriſtus, vt idcirco frontem,manumq; dexteram ſuo charactere ſignaturus ſit, ne locus ſit ſigno Crucis in fronte per manum dexteram imprimendo,timens nimirum ne facto ſigno Crucis imperium ſuum corruat. 5

Omnib. ſceleribus ſe inquinabunt Antichriſti ſectatores.

Prouer.18. 3.

Adorationẽ ſibi exhiberi faciet Antichriſtus.

Ephrem Syrus.

Crucis ſignũ quàm formidabit.

COM-

COMMENTARIUM SECUNDUM EXEGETICUM.

DE ANTICHRISTO.

Multa deinceps diſputat Ioannes de Antichriſto, & hoc ipſo capite, cum non pauca dixiſſet, tandem illius nomen tradidit difficillimo planè ænigmate inuolutum; vſque adeo, vt ſibi præmittendum putauerit: *Hic ſapientia eſt: qui habet intellectum, computet numerum beſtiæ,* hoc eſt: Hic diligenti, & accurata inueſtigatione opus eſt. Quoniam igitur crebra nobis deinceps facienda eſt Antichriſti mentio, operæ pretium duximus, continuata tractatione de Antichriſto diſputare, & omnia, quæ ad eius ortum, genus, vitam, mores, imperium, & mortem pertinent, ſub aſpectum ſubijcere, ne poſtea in ſingulis ſparſim immorari, & præter ordinem quædam perſtringere, quædam etiam cogamur non ſine faſtidio replicare.

Quodnam futurum ſit nomen proprium Antichriſti.

SECTIO PRIMA.

1 NOmen proprium Antichriſti ita obſcurè Ioannes nobis aperuit, vt nihil fortaſſe toto hoc opere ſub obſcurioribus ſymbolis explicaſſe videatur. Sic enim ait: *Qui habet intellectũ, computet numerum beſtiæ, numerus enim hominis eſt, & numerus eius, ſexcenti ſexaginta ſex,* hoc eſt, computandæ ſunt literæ, ex quibus nomen eius conficitur: *nam numerus hominis eſt*. Quæ verba ſic expoſuit Richard. de S. Victore, id eſt, numerus nominis eius eſt numerus, qui ab homine computari poteſt. Arethas aliter: *Numerus hominis eſt*: id eſt, eius nomen non eſt inſuetum, & inſolens, ſed familiare. Alij ſic: *Numerus hominis eſt*: id eſt, hominis eſt numerare: quare qui intellectum habet, computet numerum literarum nominis eius. Probabiliter etiam Beda: *Numerus hominis eſt*: id eſt, ne eum putemus, iuxta quorundam opinionem, Dæmonem futurum, ſed vnũ de hominibus, in quo tamẽ Satanas habitaturus eſt corporaliter. Denique huiuſmodi ænigma difficillimũ Ioannes proponit: *Numerus eius ſexcenti ſexaginta ſex*: cui cum ſe tot, tantiq; Oedipi oppoſuerint, nemo tamen illud hactenus potuit ſatis explicare: neque verò nos tantum nobis aſſumimus, vt perfectam eius explicationem audeamus polliceri. Antequam igitur ſingulorum ſententias connumeremus; præmittere oportet tam Hebręos, quàm Gręcos ſuis ipſorum characteribus pro notis numerorum vti ſolere. Deinde incertum eſſe, num Ioãnes loquatur de nomine Antichriſti ſcripto literis Græcis, an Hebraicis: veriſimilius tamen videri Gręcos characteres intelligere: ſiquidem & Græcè, & Gentibus præcipuè Apocalypſim ſcribebat. Denique aduertendum, Ioannem velle tradere nomen proprium Antichriſti, non dignitatis, aut officij. Quare ſenſus Ioannis is eſt; literas ex quibus conflabitur Antichriſti nomen, ſi pro notis numerorum ſumantur, effecturas numerum ſexcentorum ſexaginta ſex.

Richar. Victorinus.

Arethas.

Beda.

Characteribus pro numerorũ notis vtuntur Hebræi, & Græci.

His poſitis: mirum eſt, quàm multæ, ac diſſidentes huius de Antichriſti nomine ænigmatis explicationes prodierint. Prima ſententia eſt, quorundam 2

Dauid Chytræus. Theodorus Bibliand.

Hæreticorum, videlicet Dauidis Chytræi in comment. huius cap. & Theodori Bibliandri, dicentium nomen Antichriſti eſſe hoc nomen λατεῖνος *Lateinos*: vnde colligunt Papam, qui Princeps eſt Latinorum, eſſe Antichriſtum. Verùm quicquid ſit de nomine *Latinos*, de quo poſtea dicendum, Hæc ſententia præter quam quòd eſt hæretica, & impia, eſt etiam maximè abſurda, cum Romanus Pontifex iam inde à principio Eccleſiæ fuerit; ex quo tempore Antichriſtus non fuit. Secunda fuit Gilberti Genebrardi, lib. 3. ſuæ Chronologiæ, vbi exiſtimauit Mahometem illũ impium, Abdala patre, & Emina, ſiue Ennia matre Iudæa genitum, circa annum Domini ſexcenteſimum quartũ, Antichriſtum fuiſſe; aut certè regni Antichriſti conditorem, eo quòd nomen *Mahometis* reddat numerum ſexcentorum ſexaginta ſex. Idemq; affirmant Euthym. par. 2. ſuæ Panopliæ, tit. 21. Zonaras tom. 3. Annalium, & Cedrenus. Tertia eſt aliorum, qui crediderunt Martinum Lutherũ, ideſt, *Martin Lauter*, Antichriſtum fuiſſe, eo quòd eius nomen eum numerum conficiat. Ita ſenſit Gullielmus Lindanus lib. 3. Dubitantij.

Abſurda et impia Hæreticorum ſententia.

Genebrard.

Euthym. Zonaras. Cedrenus.

Gullielmus Lindanus.

3 Verũ his omiſſis, quæ per ſe corruũt; multa Antichriſti nomina eum numerum reddentia tam veteres, quàm recentiores excogitarunt. Primum eſt λαμπέτης, ideſt, *Illuſtris*. Secundum, ὁ νικήτης, ideſt, *Victor*. Tertium, κακὸς ὁδηγός, ideſt, *Malus Dux*. Quartum, ἀληθὴς βλαβερὸς, ideſt, *Verus nocens*. Quintum, πάλαι βάσκανος, ideſt, *Olim inuidus*. Sextum, ἀμνὸς ἄδικος, ideſt, *Agnus nocens*: quæ omnia excogitauit Arethas. Septimum, ἀρνοῦμαι, ideſt, *Nego*, quod finxit Hippolytus Mart. in orat. de conſummatione mundi, Primaſ. & Ansbet. quod nimirum ſit negaturus Chriſtum. Octauum ἄντεμος, ideſt, *Contrarius*, quod affert Tycon. & Primaſ. Nonum, γενσήρικος nomẽ Gothicum, ideſt, *Genſericus*. Decimum, *Diclux*, Latinum nomen: ſi more Latino accipiamus D. pro quingentis, I. pro vno, C. pro centum, L. pro quinquaginta, V. pro quinque, X. pro decem. Duo præcedentia nomina adinuenerunt Haymo, & Rupertus. Vndecimum, εὐάνθας, quod affert D. Iren. lib. 5. aduerſus hæreſes. Duodecimum, λατεῖνος ex eodẽ Ireneo. Decimum tertium, τείταν, quod afferunt D. Iren. Areth. & Ansbet. Et quidem D. Iren. nomen *Titan* cæteris omnibus anteponit ex eo, quòd hoc nomen Diuinum exiſtimetur apud multos: vnde & factum ſit, vt Sol *Titan* appellaretur. Accedit, quod eſt nomen regale, imò & tyrannicum. Decimumquartum, βενέδικτος, ideſt, *Benedictus*, quod finxit Andr. Cęſar.

Quàm multa Antichriſti nomina excogitauerint auctores.

D. Irenæus.

Cæterùm ex commemoratis nominibus multa ſunt improbabilia; nec enim credibile eſt Antichriſtum habiturum nomen inuidioſum, & tyrannidem ſignificans. Quare admodum eſt veriſimile, imò & ferè certum, non eſſe appellandum, neque *Malum Ducem*, neque *Nocentem*, neque *Inuidum*, neque *Negatorem*, neque *Contrarium*, imò neque accepturum nomen, quod aliquis præcedentium Regum, aut Imperatorum habuerit: propter inſignem enim ſuperbiam in omnibus ſingularis eſſe contendet: quo fit, vt non ſit appellandus *Genſericus*, neque *Titan*. Sed & illud certiſſimum, nihil certi de eius nomine definiri poſſe, nomenq; Antichriſti vſque ad eius tempora incognitum futurum mortalibus: cum enim multa nominũ fingi poſſint, quæ tam Hebraicè, quàm Latinè, & Græcè numerum illum ſexcentorum ſexaginta ſex cõficiant; quis vnquam diuinare poterit, quodnam ex tam multis Antichriſti nomen futurũ ſit? quemadmodum D. Iren. loco citato disertis verbis confitetur. Quamquã enim exiſtimet probabile eſſe, nomen *Titan* futurum nomen Antichriſti, tamen paulò poſt ſubiungit: *Cum igitur tantum ſuaſionum habeat hoc nomẽ Titan, tantam habeat veriſimilitudinẽ, vt ex multis colligamus, ne forte Titan uocetur, qui ueniet: nos tamen non periclitabimur in eo, nec aſſeuerantes pronunciabimus hoc eum nomen habiturum ſcientes, quoniam ſi oporteret pręſenti tempore manifeſtè prænuntiare nomen eius, per ipſum vtique editum fuiſſet, qui Apocalypſim viderat.* Hæc Irenæus. 4

Antichriſti nomẽ uſque ad eius tempora erit incognitum.

D. Irenæus.

Sed quærat meritò aliquis, quam vtilitatem fidelium ſpectauit Ioannes ſub tã difficili, & obſcuro ænigmate nobis tradens nomẽ Antichriſti? Reſpondemus id potiſſimum ſpectaſſe Ioannẽ, vt 5

cum

cum Antichriſtus aduenerit, (id quod ex multis alijs argumentis notiſſimum eſſe debet,) computent fideles nomen eius, & comperto eo numero, ſint multò magis certi de Antichriſto, nec vllus eis relinquatur dubitandi locus. Simile quiddam accidit in nomine Meſſiæ, de quo tam multa extabant Prophetarum vaticinia. Etenim nemo vnquam certò, & exploratò intellexit illum appellandum Ieſum: cum tamen eiuſmodi nomen multis ſcripturę teſtimonijs indicatum, conſignatumque eſſet, imò & vna ex Sibyllis, (vt refertur in lib. 1. Sibyllinorum, carminum) prędixerit numerum nominis Meſſię futurum: *Octingenti octoginta octo*, his carminibus.

Numer⁹ nominis Meſſia.

Sibylla carmina.

Sed qua ſit numeri totius ſumma docebo.
Namque octo monadas, totidem decadas ſuper iſta.
Atque hecatontadas octo infidis ſignificabit
Humanis nomen: tu verò mente teneto.

Ex quibus verbis nemo vnquam colligere potuit Meſſiam appellandum Ieſum, cum multa nomina formari potuiſſent eum numerum continentia, quemadmodum modo multa Antichriſti nomina ſub numero Ioannis excogitantur. Quòd autem nomen Ieſus Grecè ſcriptum efficiat numerum octingentorum octoginta octo, patet, quia, I, ſignificat decem, H, octo, Σ, ducenta, O, ſeptuaginta, Υ, quadringenta, Σ, ducenta. Meritò autem Antichriſti nomen ex ſenarijs conficitur: Chriſti autem ex octonarijs: etenim ſenarius non peruenit ad ſeptenariũ, quæ eſt requies Domini, requieuit enim die ſeptimo: at octonarius eſt ipſius gloriæ ſymbolum, quoniam ſeptenarios, ſiue hebdomadas, per quas mundus voluitur conſequitur. Nec vacat myſterio, quòd tres ſenarij Antichriſto, tres octonarij Chriſto tribuuntur, vt conſummata Antichriſti malitia, & ſumma à requie Domini, hoc eſt, gratiæ, & gloriæ diſtantia ſignificetur: Chriſti autem triplicata, hoc eſt, omnibus numeris abſoluta felicitas exprimatur, quam ſuis cultoribus pollicetur.

Nomẽ Ieſus Gracè ſcriptum quem numerũ efficiat.

Vtrum Antichriſtus ſit verus homo futurus.

SECTIO II.

TAnta futura eſt Antichriſti malitia, vt pleriq; eam in hominem cadere non poſſe putauerint: itaque ſibi perſuaſerit Antichriſtum futurum ipſum Dæmonem ſub phantaſtico, & apparente corpore occultatum. Sic enim ſenſit Hippolytus Mart. in orat. de conſummatione mundi, exiſtimans Antichriſtum fore Diabolum, qui de falſa virgine falſam carnem aſſumet. *Chriſtus Dominus*, inquit, *ex immaculata Virgine natus in figura carnis humanæ hoſtem conculcauit ſua Diuinitatis propria potentia: ad eundem modum Diabolus ex impura muliere prodibit ſuper terram; ſed falſo naſcetur ex Virgine. Nam Chriſtus ueram carnem, & præter peccatum, noſtræ per omnia ſimilem aſſumpſit: Diabolus carnem ſecundum viſionem tantum, & opinionem aſſumet, & phantaſtica carnis ſubſtantia organi vice vtetur.* Hæc Hippolytus. Verùm hæc ſententia meritò erroris arguitur ex eo, quòd Paul. 2. ad Theſſal. 2. Antichriſtum hominem appellat. *Niſi venerit diſceſſio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis.* Quo loco vtitur Theodor. in comment. 2. ad Theſſal. ad idem confirmandum; quemadmodum & D. Hierony. illis verbis Dan. 7. *Et ecce oculi quaſi oculi hominis erant in cornu iſto: Ne, inquit, eum putemus iuxta quorundam opinionem Diabolum eſſe futurum, ſed vnum de hominib.* Confirmaturque liquidò ex 2. Theſſ. 2. vbi Apoſtolus docet Antichriſtum interficiendum eſſe ſpiritu oris Chriſti, quod in Diabolum nullo modo poteſt conuenire. Accedit, quòd Patres communi conſenſu affirmant Antichriſtum futurum eſſe verum hominem. 1

Hipp. Mar. Antichriſt⁹ futurus diabolus de falſa Virg. carnem falſam aſſumens.

2. Theſ. 2. 3

Theodor.

D. Hieron. Dan. 7. 8.

2. Theſſ. 2.

Sed adhuc plerique minimè credentes tantam naturæ peruerſitatẽ in puro homine reperiri poſſe, dixerunt Antichriſtum futurum quidem verum hominem, ſed per incarnationem Diaboli, ita vt Diabolus naturam aliquam humanam in vnitatem ſui ſuppoſiti aſſumere debeat: quemadmodum Verbum Diui- 2

Antichriſt⁹ futurus verus homo p incarnationẽ Diaboli.

Diuinum per incarnationem ſibi huma-
nam naturam copulauit. Quem errorē
D. Hieron. referunt, & refellunt D.Hierony. ſuper
D.Io.Dam. c.7.Dan.D.Ioã.Damaſc.lib.4. fidei Or-
Beda. thod.c.27.Beda ſuper c.13.Apoc.Oecu
Oecumen. men.in cōment.ſuper 2.epiſt. ad Theſſ.
c.2.Legendus eſt etiam D.Hieron.præf.
in Malach. & in c.1.Aggæi, vbi diſpu-
tat aduerſus Orig. qui tomo 2. in Ioan.
aſſeruit aliquot Angelos verè eſſe incar
natos. Maneat igitur Antichriſtum non
modo verum, ſed etiam purum homi-
nem futurum. Quòd verò loco citato,
ait Hieronym. Diabolum habitaturum
eſſe in Antichriſto corporaliter, non eo
ſenſu eſt accipiendum, quo Paulus di-
Coloſſ.2.9. xit de Chriſto ad Coloſſ.2. *Quia in ipſo*
inhabitat omnis plenitudo Diuinitatis cor-
Diaboli in antichriſtū poteſtas. *poraliter.* Sed quòd Dæmon plenam de-
beat habere poteſtatem in Antichriſtū,
cum q; ſeruata tñ ipſius libertate actu-
rus, & gubernaturus ſit in omnib. actio-
D. Iren. nibus. Vnde D.Iren.lib.5. aduerſus hæ-
reſes, c.25. docet illum recapitulaturū
eſſe in ſe Diabolicam apoſtaſiã. Et bea-
B. Ephrem. tus Ephrem Syrus tractatu de conſum-
matione ſeculi, & Antichriſto, appellat
illum organum Dæmonis: idemq; epi-
Cyril. Hier. theton ei tribuit Cyril. Hieroſol. Cate-
D.Io.Dam. cheſi 15. & D.Ioan. Damaſc.lib.4. fidei
Orthod.c.27. appellat Diaboli domici-
lium. Quo pacto etiam accipiendus eſt
D. Hieron. D.Hieron.cum Iſa.16. Diabolum vocat
patrem Antichriſti. Eſt etiam, & illa ra-
tio, quia Dæmon in eius conceptione
concurret ad formationem illius corpo
ris, & complexionis: ſimili quodamo-
do, quo Spiritus ſanctus corpus Chriſti
in vtero Virginis efformauit.

4 Quod verò attinet ad eius ortum, D.
Antichriſti ortus. Ioan.Damaſc. lib.4. fidei Orthod.c.27.
& D.Anſelm.in Apocal.aiunt ex forni-
D.Ioa.Da. catione naſciturum, & B. Ephrem Sy-
A.Anſelm. rus tract.de conſummat.ſeculi, & Anti-
B.Ephrem. chriſto ex ſpurciſſima, & ſalaciſſima fę-
mina. Imò non improbabiliter quidam
opinantur Antichriſtum naſciturum ex
Dæmone aliquo incubo, qui prius ſuc-
cubus ſpecie fęminæ alicui viro ſubie-
ctus, virile ſemen colligat, quod poſtea
viri ſpecie incubus in Antichriſti ma-
trem transfundat. Dari enim tum ſuc-
cubos, tum incubos Dæmones affirmat
D.Auguſt. D.Auguſt.lib.15.de Ciuit.Dei, cap.23.
Tunc verò Antichriſtus non Dæmonis
erit filius, ſed eius viri cuius erit aſſum
ptum ſemen. Atque in hunc ſenſum ac-
cipi poteſt, quod Hierony. dixerat Dæ-
monem patrem Antichriſti futurum.

Vtrum Antichriſtus à Iudæis ſa-
tum, & originē trahere debeat, et qua
ex tribu, & vbinam gentium orietur.

SECTIO III.

ANtichriſtum futurum eſſe 1
ex tribu Dan, atque adeo
gente Iudęum, eſt commu
nis Patrum ſentẽtia, quam
tradunt, & ſequuntur D.
Iren. lib.5. aduerſus hæreſes, c.30. Me- *D. Iren.*
thod.Mart. in ſuis reuelationibus, to.2. *Method.*
bibliothecę Sanct.Patrum, D.Ioan.Da- *Antichri-*
maſc. lib.4. fidei Orthod. c.27. Theod. *ſtum è tribu*
lib.quæſt.in Gen.q.109. D.Ambr.lib.de *Dan futu-*
benedictionibus Patriarcharum, cap.7. *rum, qui aſ-*
& in Pſal.40. ſuper illa verba: *Magnifi-* *ſerant.*
cauit ſuper me ſupplantationem. D. Aug. *D.Ioa.Da.*
lib.quæſt.in Ioſue, quæſt.22. D.Greg. *Theod.*
lib.31.Moral.cap.18 Eucher.libro 3. in *D.Ambr.*
Gen. Hippol.Mart. in orat. de conſum- *Pſal.40.10*
mat.mundi, D. Proſper de promiſſioni- *D. Auguſt.*
bus, & prædictionibus Dei, parte 4. & *D.Greg.*
in dimidio temporis, c.9. Beda, Rupert. *Eucher.*
D.Anſelm. Arethas, Richard.de S.Vict. *Hipp.Mar.*
Apocal.7. Sibylla Tiburtina, in lib. Si- *D.Proſper.*
byllin. carminum, Anaſtaſ.Syn. lib.10. *Beda.*
commentariorum in Hexam. (& refer- *Rupert.*
tur in appendice Biblioth.Sanct.Patrū) *D.Anſelm.*
Rabbanus Maurus tract. de Antichri- *Areth.*
ſto, qui falsò tribuitur D.Auguſt. eum- *Rich.Vict.*
que Rabbano adſcribit Ruper.Apoc.8. *Sibyl.Tib.*
Iudæum autem futurum non nominan *Anaſt Sin.*
do tribum affirmant D.Hieron.in com- *Rab. Mau.*
ment.ſuper cap.11.Dan. & Seuerus Sul- *D. Hieron.*
pit.lib.2.Dialog. Itaque non ſolum Iu- *Seuer.Sulp.*
dæus genere erit Antichriſtus, ſed etiã
ex tribu Dan.

Et quidem, quòd Iudæus ſit futurus, 2
certum planè videtur: quòd autem ex *Futurum*
tribu Dan, non ita certum; ſed multò *Iudæū ſta-*
tamē probabilius propter communem *tuitur, vt*
doctorum ſententiam, qui omnes affe- *certum.*
runt locum illum Geneſ.49. *Fiat Dan* *Gen.49.17.*
coluber in via, ceraſtes in ſemita, mordens
vngulas equi, vt cadat aſcenſor eius retro.

Quem

Quem locum quâquam D. Hierony. & alij interpretãtur de Sampſone, qui fuit ex tribu Dan, & Philiſtæos vbique diuexauit, illiſque tanquam coluber in vijs, & ceraſtes in ſemitis terribilis occurrebat: tamen propter tot, tantorumq; Patrum, quos paulo ante citauimus, ſentẽtiam negari non debet, ibi etiam ſiue ad literam, ſiue myſtice vaticinium de Antichriſto contineri. Aliud argumentum ducitur ex Apoc. 7. vbi Ioannes eam ob cauſam exiſtimatur à Doctoribus, & potiſſimum ab Irenæo, lib. 5. aduerſus hæreſes cap. 30. in connumerandis tribubus Iſrael prætermiſiſſe tribũ Dan, propter Antichriſtum videlicet, qui ex ea trahere debeat originem, quam idcirco veluti maiori ex parte reprobam nõ putauit in numero ſignatorum connumerandam. Quòd autem ſimul tribum Ephraim prætermiſerit, illa à nobis eo loco reddita ratio eſt, quòd ex ea tribu originem duxerit Hieroboam, qui primus in decem tribus idololatriam inuexit: quâquam & pro Ephraim, patrem ipſius Ioſeph Ioannes poſuerit. Denique citatur in eandem ſentẽtiam locus ille Hierem. 8. *A Dan auditus eſt fremitus equorum eius, à voce hinnituũ pugnatorum eius commota eſt omnis terra, & venerunt, & deuorauerunt terram, & plenitudinem eius, vrbem, & habitatores eius.* Quo etiã teſtimonio vtitur ad idem confirmandum D. Iren. loco citato. Verum vt auctor eſt D. Hieron. loquitur Hieremias ad literam de Nabuchodonoſor, qui à Dan regione per Phœnicem cum exercitu venturus deſcribitur: itaque ad Antichriſtum non pertinet. Duo priora teſtimonia quâquam rem omnino certã non faciunt, eam tamen reddunt valde probabilem propter communem Patrum, Doctorumque expoſitionem.

Apoc. 7.

In connumerãdis tribubus Iſrael cur tribum Dan prætermiſerit Ioãnes.

Hierem. 8.

D. Hieron.

5 Diximus ſupra certum planè eſſe Antichriſtum futurum Iudæum, tum quia in eam ſententiam omnes Patres vnanimi conſenſu conſpirarunt; tum etiam quia cum Antichriſtus debeat ſe mentiri Meſſiam propter Iudæos, qui illum recepturi ſunt, cum Meſſias Iudæus genere in ſcripturis palam pronuncietur; niſi ipſe Iudæus ſit, non poterit ſe pro Meſſia vniuerſæ Iudæorum genti obtrudere: eandemque ob cauſam, mentietur ſe eſſe ex tribu Iuda, quæ eſt tribus Regia, & Meſſiæ in ſacris literis tribuitur. Nam quòd Iudæi Antichriſtum pro Meſſia recepturi ſunt, diſertis verbis prænuntiauit Chriſtus Dominus Ioannis 5. *Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me, ſi alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis.* Quare exploratum eſſe debet Antichriſtum, & Iudæũ genere, & ex tribu Dan ducturum originem propter communem Patrum ſententiam, imo & ſacris literis magis congruentem.

Antichriſtus mentietur ſe è tribu Iuda.

Ioan. 5. 43.

4 Quod ad locum ſpectat, in quo tam prodigioſum monſtrum orietur. D. Hieronymus in comment. ſuper cap. 12. Danielis. Diuus Anſel. in Elucidario, Rabanus Maurus in tracta. de Antichriſto, & alij, affirmant Antichriſtum Babylone naſciturum; quæ ſententia communior eſt, & fere iam ab omnibus recepta. Addunt Anſelmus, & Rabanus (id quod acceperunt ex Methodio in reuelationibus) illum educandum eſſe in Corozaim, & Betſaida, & regnaturum in Capharnaum: videturque Method. in eam veniſſe ſententiam propter illa verba Chriſti Domini Matth. 11. *Va tibi Corozaim, va tibi Betſaida, & tibi Capharnaum, ſi vſque in cælum exaltaberis, vſque ad infernum detraheris.* Citat enim hunc locum Method. exiſtimans tunc Betſaidam, Corozaim, & Capharnaum ad infernum vſque deſcenſuras, cum in eis educabitur, & regnauerit Antichriſtus. Verùm id incertum eſt, probabilius videtur, quod ſcribit Diuus Ioan. Damaſcenus libro quarto fidei Orthodoxæ, cap. 27. Antichriſtum clam eſſe educandum. Quod verò attinet ad ſedem Regni, & Imperij metropolim, ſuo loco dicemus.

D. Hieron.

D. Anſelm.

Rab. Maur.

Naſcetur Babylone.

Methodius

Matt. 11. 21

D. Io. Dam.

De malitia, & profligatis moribus Antichriſti.

SECTIO IV.

CVm dictum ſit de nomine, ortu, & patria Antichriſti, ſequitur, vt de ratione vitæ, ac moribus diſſeramus. Illud igitur primum conſtat, Antichriſtum per-

Qualis futura ſit Antichriſti vita.

perditiſſimum,& profligatiſſimum fore omnium mortalium quotquot vnquam ab orbe condito extiterunt,& ad finem vſque mundi exiſtent: vnde à Paulo 2. ad Theſſal. 2. per antonomaſiam appellatur *Homo peccati, filius perditionis, & ille iniquus, cuius eſt aduentus ſecundum operationem Satanæ in omni ſeductione iniquitatis.* Quo loco Emphaſim habet: *Ille iniquus,* Græcè, ὁ ἄνομος: vbi articulus, ὁ, notat inſignem quendam iniquum.

1. Theſ. 2. 3

Mat. 13. 38

Et Matth. 13. iniquus per excellentiam appellatur, cum dicitur: *Ager autem eſt mundus, bonum verò ſemen hi ſunt filij regni: Zizania autem filij ſunt nequam:* vbi pro *nequam* eſt Græcè τοῦ πονηροῦ in gignẽdi caſu, quaſi dicas: *filij ipſius mali*, qui malus, nequam, & iniquus per excellentiam dicitur: quo nomine quidam Dæmonem, alij Antichriſtum accipiunt.

Dan. 8. 23. & 11. 37.

De eius impudentia locutus eſt Daniel cap. 8. *Cum creuerint iniquitates, conſurget Rex impudens facie.* De libidine cap. 11. *Erit in concupiſcentijs fœminarum:* ſed de hoc inferius diſputabimus. De blaſphemijs cap. 7. *Sermones contra excelſum loquetur, & aduerſus Deum Deorum loquetur magnifica.* De ſuperbia Paulus 2. ad Theſſalon. 2. *Extolletur ſuper omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur.*

& 7. 25.

2. Theſ. 2. 4

Antichriſt⁹ Magicus, ac veneficus.

Cyrill. Hier.

Rab. Maur.

Secundò. Erit omnibus magicis artibus, hariolandi ſcientia, incantationum, & veneficiorum doctrina inſtructiſſimus. Ita docet Cyrill. Hieroſol. Catecheſi myſtagogica. 15. & Rabanus Maurus tractatu de Antichriſto. Habebit, inquit, Antichriſtus magos, maleficos, diuinos, incantatores, qui eum Diabolo inſpirante nutrient, & docebunt in omni iniquitate, falſitate, & nefaria arte, & maligni ſpiritus erunt duces eius, & ſocij ſemper, & comites indiuiſi.

2 Tertiò. Ab ipſo conceptu poſſidebitur à Dæmone, qui, uti diximus, ad formandum eius corpus concurret, talemque in eo humorum permiſtionem efficiet, vt ſit natura ad omne vitium maximè propenſus.

Ab ipſo conceptu poſſidebitur à dæmone.

Raban.

Id quod his verbis explicat Raban. loco citato: In ipſo cõceptionis initio Diabolus ſimul introibit in vterum matris eius, & ex virtute Diaboli confouebitur, & contutabitur in ventre matris. Et ſicut in matrem Domini noſtri Spiritus ſanctus deſcendit, & eam ſua virtute obumbrauit, vt quod naſceretur Diuinum eſſet, & ſanctum: ita Diabolus in matrẽ Antichriſti deſcendet, & totam eam replebit, totam circundabit, totam tenebit, totam interius, exteriusque poſſidebit, vt Diabolo per hominem co operante concipiat, & quod natum fuerit, totum ſit iniquum, totum perditum. Quartò. Talem ab ipſa infantia Dæmon habebit in eum dominatum, & imperium, abſque præiudicio tamen libertatis, vt eũ in omnem malitiam, morumque peruerſitatem impellat. Quod ſignificauit Apoſtolus, cum dixit 2. ad Theſſal. 2. *Cuius eſt aduentus ſecundum operationem Satanæ.*

2. Theſ. 2. 9

D. Hieron.

D. Irenæus.

B. Ephrem.

Cyril. Hier.

Io. Dam.

Quo etiam ſenſu dixit Hieron. in comment. ſuper cap. 7. Danielis, Diabolum habitaturum eſſe corporaliter in Antichriſto & D. Iren. libro 5. aduerſus hæreſes cap. 25. Antichriſtum recapitulaturum in ſe Diabolicam apoſtaſiam. Idemq; intellexerunt Ephrem Syrus libro de conſummat. ſeculi, & Antichriſto. Cyril. Hieroſ. Catecheſi. 15. & D. Io. Damaſc. libro 4. fidei Orthod. cap. 27. cum eum *Diaboli organum, & domicilium* appellarunt.

Quintò. Sunt qui exiſtiment tãtam futuram naturæ peruerſitatem, & obſtinationem ad malum in Antichriſto, vt nullam vnquam ſit admiſſurus inſpirationem ſiue Diuinam, ſiue Angelicã. 3

Nullã è cœlo admittet inſpirationem.

Suerius.

Iob 41. 6.

Ita enim ſenſit Franciſcus Suerius in 3. parte Diui Thomæ, quæſtio. 59. diſputat. 14. Idque confirmari poteſt ex illis verbis Iob 41. quæ ſub typo Leuiathan de Dæmone accipiuntur, & ad Antichriſtum referri poſſunt: *Corpus illius quaſi ſcuta fuſilia compactum ſquamis ſeſe prementibus, vna vni coniungitur, & ne ſpiraculum quidem incedit per eas.* Vbi ſignificatur animum Antichriſti ita futurum vndequaque obfirmatum, & obſtinatũ in malo, vt nulli, vel minimæ ac tenuiſſimæ Spiritusſancti auræ, hoc eſt, inſpirationi locum præbeat. *Et ne ſpiraculum quidem,* inquit, *incedit per eas.* Imo non deſunt, qui arbitrentur nullum omnino actum, non dico meritorium, ſed ne moraliter quidem bonum effecturum propter continuam conſuetudinem, & familiaritatem cum Dæmone, & effuſam ac proiectam in omnia vitia

vitia

vitia naturam: cuius ſententię eſt Benedictus Perera, lib. 4. in Dan. inſtigante potiſſimum Dæmone, cui libera dabitur à Deo facultas eum continuo tētandi, atque ad omne flagitium incitandi; non tamen ſuprà eius vires, fidelis enim eſt Deus, qui non ſinet illum tentari vl-
1. Cor. 10. tra id, quod poterit, ad Corinthios 10.
Auxilium ſuffiiciēs antichriſto nō denegabitur vt neque Angelus. *2. Theſſ. 2.* Nec ei vnquam denegabit auxiliū ſufficiens ad conuerſionem, aliàs enim nō peccaret contra manifeſtam Pauli ſententiam, qui 2. ad Theſſal. 2. appellat Antichriſtum hominem peccati, & filiū perditionis: & quod eſt conſequens, habebit Angelum cuſtodem toto vitæ ſuæ tempore. Nec enim mihi probatur eorum ſententia, qui exiſtimant Antichriſtum paulò poſt quàm habuerit vſum rationis deſerendum eſſe à cuſtode
Viguerius. Angelo, quod etiam aſſerit Viguerius in inſtitutionibus Theologicis, cap. 21. §. 3. verſu 3. Sed vti diximus nihil ei proderit Angeli cuſtodia propter ſummam
D. Anton. obſtinationem, vt affirmat D Antonin. 4 p. tit. 13. cap. 4. §. 3. *Quamuis*, inquit, *Angelus bonus ei non ſubtrahetur ad cuſtodiam, tamen poſtquam incipiet malitia vti, nullum effectum in eum cuſtodia, eo obſtinato exercebit.* Illud tamen aduertunt Cy-
Cyril. Hier. rillus Hier. Catecheſi myſtagogica 15.
Hippolyt. Hippolytus Epiſcopus, & Mart. orat. de
Io. Dam. conſummatione mundi, D. Ioan. Damaſc. lib. 4. fidei orthodoxæ, cap. 27. Et
B. Ephrem. Beatus Ephrem Syrus, tract. de conſummatione ſeculi, & Antichriſto. Anti-
Antichriſtus vita sāctitatē ſimulabit. chriſtum initio quidem ſummam ſanctitatem, religionemque ſimulaturum. In primordijs ſuis, inquit, Hippolytus, clemens erit, ad dilectionem quietus, religioſus, pacificus, qui odio proſequetur iniuſtitiam, deteſtetur munera, idololatriam non admittet, amet ſcripturas, reuereatur ſacerdotes, canitiem honori habeat, ſcortationem repudiet, adulterium abominetur, obtrectationes non audiat, deierationes non recipiat, hoſpitalis, ſtudioſus pauperum, miſericors, viduis opem feret, pupillos tuebitur, cunctos diliget, conciliabit homines contendentes amicitiam his verbis: *Sol non occidat ſuper iracundiam ve-*
Epheſ. 4. 25. *ſtram*, ad Epheſ. 4. Non poſſidebit aurum, nec diliget argentum, diuitias non amplectetur. Atque hæc omnia faciet conſilio ſimulato, & fraudulento, quo circūueniat omnes, vt ſe regem creent. Hæc Hippolytus.

Vtrum Antichriſtus futurus ſit deditus concupiſcentijs fœminarum?

SECTIO V.

HAnc dubitationem excitamus propter locum illum I
Dan. 11. 37 Danielis 11. *Deum patrum ſuorum non reputabit, & erit in concupiſcentijs fœminarum.* Quem locum Septuaginta, teſte
Septuag. *D. Hieron.* D. Hieronymo in comment. ſuper Dan. ita tranſtulerunt. *Et concupiſcentijs mulierum non ſubiacebit.* Quod quidem in ea 70. interpretum translatione, quam nunc habemus, non reperitur: ſic enim apud eos legimus ad verbum, ἐπὶ πάντας θεοὺς τῶν πατέρων ἀυτοῦ ὀυ συνήσει, καὶ ἐπὶ ἐπιθυμίαν γυναικῶν, καὶ ἐπὶ πάντα θεὸν οὐ σύνησει: hoc eſt, ſuper omnes Deos patrum ſuorum non intelliget, & ſuper concupiſcentiam fœminarum, & ſuper omnem Deum non intelliget. Quibus verbis, quia ambigua ſunt, ſignificatur, vt ipſemet Hieronymus confitetur, habere eum concupiſcentiam fœminarū, & non habere. Non habere quidem ſi ita intellexerimus: ſuper concupiſcentiam fœminarum non intelliget: habere autem, ſi ita accipiamus: ſuper concupiſcentiam fęminarum, ſcilicet, erit. Iuxta primam autem lectionē vult Hieronym. ſermonem eſſe de Antichriſto, qui ſimulaturus eſt caſtitatem, vt plurimos decipiat. Iuxta ſecundam verò de rege Antiocho, cuius fuerunt importuniſſimæ libidines. Noſtra vero vulgata vtrumq; ſenſum patitur ſi more Hebræorum præcedens negatio in poſteriori quoque membro ſubaudiatur; & ita legamus: Deum patrum ſuorum nō reputabit, & non erit in concupiſcentijs fœminarum. Eſt enim idiotiſmus Hebræus, vt negatio in priori ſententię membro expreſſa, in poſteriori ſubau-
Iſai. 53. 2. diatur, veluti Eſaiæ 53. *Non erat ei aſpectus, & deſiderauimus eum*, id eſt, non deſiderauimus eum.

Dicen-

2 Dicendum igitur videt̄ propter hanc lectionis ambiguitatem, Antichriſtum initio quidem ſimulaturum eſſe caſtitatem, vt ex Hippolyto ſuperiori ſect. diximus: ſed vbi rerum potitus fuerit, in omnem libidinem, & ſcortationem ruiturum, ne dicamus homini omniū perditiſſimo commune naturæ vitium, & quod in homines pluſquam reliqua dominatur, hoc eſt libidinem, defuturum. Quo etiam pacto reſpondet Lyranus in comment. ſuper Dan. docens Antichriſtum exterius quidem ſimulaturum eſſe caſtitatem, vt facilius decipiat; non futurum tamen caſtitatis amatorē; ſed aduerſarium, & libidini dedititiſſimum. Quam ob cauſam arbitratur ſignificatum fuiſſe à Ioanne Apocal. 17. per beſtiam aſcendentem de abyſſo, eo quòd beſtia ſymbolum ſit laſciuiæ, & libidinoſi homines beſtiarum more vitam agant. Atque hinc licet colligere illuſtriſſimum caſtitatis encomium, cuius nimirum tanta eſt pulchritudo, vt vel eius vnius ſimulatione perſuadere ſibi debeat Antichriſtus fore, vt reliqua omnia ſua vitia, flagitiaque obtegantur; & ſola opinione caſtitatis, ipſe ad totius orbis monarchiam euehatur. Itaque homo ille peccati, & filius perditionis cum omnium ſe virtutum hoſtem profiteri debeat, non audebit tamen aduerſus caſtitatem aperto marte bellum gerere, quia cernet nihil eſſe, vel ad inuidiam conflandam libidine efficacius, vel ad conciliandam beneuolentiam caſtitate præſtantius.

Hippolyt.

Simulata prius caſtitate in omnem libidinē ruet Antichriſtus. Lyran.

Cōciliat beneuolētiam caſtitas.

Vtrum Antichriſtus idolorum cultor ſit futurus?

SECTIO VI.

1 Identur quædam loca Scripturę in ſpeciem pugnare. Quædam enim docent Antichriſtum omnem omnino Deum abiecturum, nec alicuius alterius cultum præter quàm ſui permiſſurum, veluti 2. ad Theſſal. 2. *Et extolletur ſupra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur.* Et Dan. 11. *Deum patrum ſuorum non reputabit; nec quemquam Deorum curabit, quia aduerſum vniuerſa conſurget.* Alia verò videntur conceptis verbis dicere futurum Antichriſtum idolorum cultorem, veluti Dan. 11. *Deum autem Maozin in loco ſuo venerabitur, & Deum, quem ignorauerunt patres eorum colet auro, & argento, & lapide pretioſo.* Cæterum proculdubiò fatendum eſt, Antichriſtum omnia idola aboliturum, nullumque Deum paſſurū in orbe coli pręter ſe: nam ſe tantum ab omnibus adorari faciet, idque manifeſtè docent duo priora teſtimonia; affirmantque Cyrillus Hieroſ. Catecheſi 15. D. Iren. lib. 5. aduerſus hæreſes, cap. 25. Hippolytus martyr ſerm. de conſummatione mundi. D. Hieron. in cap. 11. Dan. Et in Epiſtola ad Algaſiam, q. 11. Theodoret. Oecumen. & Theophy. in comment. ſuper 2. ad Theſſal. 2.

2. Theſſ. 2. 4.

Dan. 11. 38

Nullum Deum præter ſe coli patietur antichriſtus.

Cyril. Hier.

D. Irenæus.

Hippolyt.

D. Hieron.

Theodoret.

Oecumen.

Theophyl.

2 Ad locum Danielis 11. de Maozin, duplex eſt reſponſio. Vna Theodoreti, qui exiſtimat p̄ *Maozin*, ipſummet Antichriſtum intelligendum eſſe. *Deum*, inquit, *fortem & potentem*, (hoc enim ſignificat Maozin.) *Se ipſum appellat; illud enim: In loco ſuo, pro, ſe ipſum, poſuit: eriget enim ſibiipſi templa, & auro, & argento, ac lapidibus pretioſis ipſa exornabit.* Cui expoſitioni conſentit verbum Hebraicum, vt plerique annotarunt. Altera eſt Lyrani, & aliorum, quæ videtur probabilior, reſpondentium *Maozin* nomen eſſe proprium, ſignificareque certum aliquem Dæmonem, quem Antichriſtus priuatim colet; cuius nimirum opera ſe videbit indigere ad ſigna ſua, & prodigia perpetranda. Et quoniam in eo Dæmone præſidium omne ſuum collocabit, venerabitur illum ſub nomine *Maozin*, quæ vox interpretatur, *fortitudines*, vt Deus Maozin, idem ſit, ac Deus fortitudinum, ſiue Deus fortiſſimus. Itaque Antichriſtus occultè quidem, & priuatim Dæmonem adorabit, eique eriget aram, conſtruetque ſimulachrum in auro, argento, & lapide pretioſo, publicè tamen omnia idola execrabitur, & euertet, ſeque vnum faciet ab omnibus adora-

Theodor.

Lyranus.

Certum Dæmonem priuatim colet.

Vtrum

Utrum Antichriſtus futurus ſit ſecundum ſectam Iudæus?

SECTIO VII.

1 Illud in primis pro certo ſtatuendum, Antichriſtum ſimulaturũ ſe eſſe Chriſtũ, ſiue Meſſiam, Iudæosq; illum tanquam Meſſiam recepturos. Ita enim diſertis verbis Chriſtus prænuntiauit Ioan. 5. *Ego veni in nomine patris mei, & non recepiſtis me; ſi alius venerit in nomine ſuo, illum recipietis.* In eãdem ſententiam interpretatur D. Hier. illud Dan. 11. *Simulabit ſe Ducem fęderis,* ideſt, Meſſiam, Principem fęderis, & teſtamenti Iudæorum. Idemque affirmãt D. Iren. lib. 5. aduerſus hæreſes, cap. 25. Cyrillus Hieroſol. Catech. 15. Hippol. Mart. orat. de conſummatione mundi. Theodor. in comment. ſuper 2. ad Theſſal. 2. Et in Epitome Diuinorum decretorum cap. de Antichriſto. D. Hieron. in Epiſt. ad Algaſiam q. 11. Seuerus ſulp. in in vita B. Martini li. 2. D. Hilar. Can. 25. in Matth. D. Ambroſ. lib. 10. in Lucam, D. Ioann. Damaſc. lib. 4. fidei Orthod. cap. 28. D. Greg. lib. 31. Moral. cap. 10. Cyrill. Alex. D. Chryſoſt. & D. Auguſt. in cap. 5. Ioannis.

Meſſiam ſe ſimulabit Antichriſtus. Ioan. 5. 43. D. Irenęus. Cyril. Hier. Hippolyt. Theodor. D. Hieron. Seuer. ſulp. D. Hilar. D. Ambr. Io. Dam. D. Gregor. Cyril Alex. D. Chryſ. D. Auguſt.

2 Secundò. Simulabit ſe gentis Iudaicę maximè ſtudioſum, Iudæosq; præcipuè colet, vt ipſi primi eum tanq̃ Meſſiam regemque recipiant, vt auctor eſt Cyril. Hieroſ. Catech. 15. Hippol. Martyr, oratione de conſummatione mundi. Et B. Ephrem Syrus tract. de cõſummatione ſeculi. Eamque ob cãm Hebr. templum Hieroſolymitanum inſtaurabit: quemadmodum teſtantur ijdẽ Autores loco citato, & Rabanus Maurus tract. de Antichriſto. Tertiò. Illud conſequens eſt Antichriſtum futurum Iudaicæ legis cultorem, maximumq; cæremoniarum legalium obſeruatorem; quod ex eo perſpicuum eſt, quia alioqui non poterit ſe Iudæis inſinuare; neo enim Iudæi recipient hominem nõ circunciſum; & qui legem non ſeruet, ſed potius contemnat. Ita docent D. Ambr. in comment. ſuper 2. ad Theſſal. cap. 2. & Rabanus Maurus tract. de Antichriſto; qui conceptis verbis docent, Antichriſtum forè circuncidendum. De lege verò Iudæorum ab eo obſeruanda, idem affirmant Cyril. Hieroſ. Catech. 15. Seuerus Sulpit. lib. 2. de vita S. Martini, vbi ait Antichriſtum præcepturũ eſſe, vt omnes ſecundum legem circuncidãtur. Et D. Greg. lib. 11. Regiſtri in dictione 6. cap. 3. *Veniens*, inquit, *in mundum Antichriſtus, diem Sabbathi, & diem Dominicum ab omni iubebit opere cuſtodiri; nam quia ſimulaturus eſt mori ſe, ac reſurgere: ideò diem Dominicum in veneratione haberi præcipiet: quia verò Iudaizare populũ compellet, vt ritus Moyſaicæ legis reuocet, & Iudęorum ſibi ſubdat perfidiã, diẽ Sabbathi obſeruari coget.* Hæc Gregorius. Verũ hoc arbitramur initiò tantum facturum, poſteà enim rerum potitus, nouas ipſe leges nefarias promulgabit, omnem peccandi licentiam continentes, modo ipſum tanquam Deum omnes recipiant. Quod enim tandem repudiaturus ſit legem Moyſaicam, manifeſtè colligit ex illis verbis Dan. 11. *Deum patrum ſuorũ non reputabit.* Si enim Deum Iſrael non venerabitur, nec illius ſanè legẽ Iudæis olim datam, cęremoniasq; obſeruabit.

Cyril Hier. Hippolyt. B. Ephrem. Templum Hieroſ. inſtaurabit ĩ gratiã Hebręorum. Rabanus. Iudaicam legem obſeruabit. D. Ambr. Rabanus. Cyril. Hier. Seuer. ſulp. D. Gregor. Omnes ſecundum legem circuncidi præcipiet. Dan. 11. 37

Quod nam ſit illud templum, in quo ſeſſurus prædicitur Antichriſtus.

SECTIO VIII.

1 EO amentiæ ſimul, & impudẽtię veniet Antichriſtus, vt ſibi tanquam Deo litari, hoſtiasque immolari p̃cipiat: imò & in tẽplo Dei ſedeat tanquam Deus, quemadmodum diſertis verbis docet Paulus 2. ad Theſſal. 2. *Niſi reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduerſatur, & extollitur ſupra omne, quod dicitur Deus, aut q̃ colitur, ita vt in templo Dei ſedeat, oſtendẽs ſe tanquam ſit Deus.* Theodor. D. Chryſoſt. Theophyl. & Oecumen. in eum locum Pauli, nomine templi accipiunt tẽpla Chriſtianorum, in quibus Antichriſtus ſe faciet adorari. Verum communis opinio eſt, Antichriſtum reædificaturum eſſe templum illud Hieroſolymitanum in gratiam Iudæorum; in eoque ſeſſurum

2. Theſſal. 2. 3. Theodoret. D. Chryſ. Theophyl. Oecumen. In templo Hieroſ. ſedebit Antichriſtus tãquã Deus.

ſeſſurum tanquam Deum: ſic enim tra-
Cyril Hier. dunt Cyrillus Hieroſol. Catecheſi 15.
D. Irenæus. D. Iren lib. 5. aduerſus hæreſes, cap. 25.
Hippolyt. & 30. Hippolyt. Martyr in orat. de con-
D. Hieron. ſummatione mundi. D. Hieron. in epiſt.
D. Ambr. ad Algaſiam, q. 11. D. Ambr. in 21. cap.
D. Auguſt. Lucæ, D. Aug. lib. 20. de Ciuitate Dei,
Seuer. ſulp. cap. 19. Seuer. Sulp. lib. 2. de vita S. Mar-
D Hilar. tini, D. Hilar. Can. 25. in Matth. D. Ioan.
Io. Dam. Damaſc. lib. 4. fidei Orthod. cap. 28. Se-
dulius in comment. ſuper 2. ad Theſſ. 2.
imò ipſemet Theodoretus, Chryſoſt.
Theophyl. qui aiunt Antichriſtum ſeſ-
ſurum in Eccleſijs Chriſtianorũ; ſimul
affirmant ſeſſurum in templo Hieroſo-
Oecumen. lymitano. Itaque ſolus Oecumenius id
negat ea ductus ratione, quòd ſola tem-
pla Chriſtianorũ, templa appellari poſ-
ſint; quæ tamen ratio non multum ha-
bet momenti.

2 Confirmatur eadem ſententia ex ca-
Apoc. 11. 8. pite 11. Apoc. vbi dicuntur Enoch, &
Helias occidendi ab Antichriſto, & eo-
rum corpora iacitura in plateis ciuita-
tis magnæ: vbi & Dominus eorum cru-
cifixus eſt. Ex quibus verbis manifeſtè
colligitur Antichriſtum Hieroſolymis
regnaturum, vt poſtea dicemus. Atque
adeò veriſimile eſt, ibi Pauli prædictio-
nem, de ſeſſione in templo Dei, eſſe ad-
implendam. Porro templum hoc Hiero
ſolymitanum, ab Antichriſto inſtaurã-
dum, cenſetur templi nomine; tum pro
pter templum illud antiquum Salomo-
nis, quod repræſentabit; tum quia more
templij ſacrificijs, & hoſtijs Antichri-
ſto immolandis inſeruiet. At quid re-
Dan. 9. 27. ſpondebimus ad locũ illum Dan. 9. vbi
videtur ſignificari templum Hieroſoly-
mitanum nunquam amplius inſtauran
dum illis verbis: *Vſque ad conſummatio-
nem, & finem perſeuerabit deſolatio?* Re-
ſpondemus adhuc conſtare vaticinium
Danielis: verè enim ad finem vſque per
ſeuerabit deſolatio: quia tm̃ in fine mũ-
di ab Antichriſto inſtaurabit. Aut cer-
tè etiam dici poteſt adhuc Antichriſti
tempore templi deſolationem duratu-
ram, quia nunquam ſceleſtius, q̃ tunc
templũ illud profanabitur: quid enim
magis profanum, magiſq; execrandũ,
quàm in templo illo olim celeberrimo,
& ſanctiſſimo thura Antichriſto ado-
leri, hoſtiaſque immolari?

Qua nam arte, & quibus initijs Antichriſtus orbis imperium obtinebit?

SECTIO IX.

OBſcurum initio futurũ An- 1
tichriſtum, & clam atque
occultè educandum liqui-
dò teſtant Sacræ literæ id-
circò enim Dan. 7. appella Dan. 7. 8.
tur cornu paruulum. *Conſiderabam*, in-
quit, *cornua, & ecce cornu aliud paruulum
ortum eſt de medio eorum:* Quemadmodũ
D. Hieron. & Theodor. eo loco interpre D. Hieron.
tantur: luculentiuſque adhuc prædici- Theodor.
tur Dan. 11. *Stabit in loco deſpectus, & non* Dan. 11. 21.
*tribuetur ei honor regius, & veniet clam, &
obtinebit regnum in fraudulentia.* Quamq̃
enim eum locum Porhyrius, & alij ve- Porphyr.
teres de Antiocho Epiphane intellexe- *Antichri-*
runt: rectius tamen accipi de Antichri- *ſtus initio*
ſto docet D. Hieron. in comment. ſuper *humilis e-*
Dan. *Qui conſurgere*, inquit, *habet de modi- rit, atque*
ca gente, ideſt, de populo Iudaorum, & tam deſpectus.
humilis erit, atque deſpectus, vt ei non detur D. Hieron.
*honor regius, & per inſidias & fraudulentiã
obtineat principatum, & hoc faciet, quia ſi-
mulabit ſe Ducem fęderis; hoc eſt legis, & te-
ſtamenti Dei.* Idemque affirmat D. Ioan. Io. Dam.
Damaſc. lib. 4. fidei Orthod. c. 27. *Clam*,
inquit, *educabitur, ac repente inſurget, ca-
putque attollet atque imperio potietur, & in
regni quidẽ, vel tyrannidis potius præludijs,
bonitatis ſpeciem præ ſe feret; cum verò rerũ
potitus fuerit, tunc peruerſitatem oẽm ſuam
depromet.* Id, quod magis exponens Hip Hippolyt.
pol. Martyr orat. de cõſummatione mũ
di, poſtquam eius hypocriſim, & ſimu- *Eius hypo-*
lationem, ſimulque miracula deſcripſit, *criſis.*
adiungit: *Hac omnia faciet conſilio ſimula-
to, & fraudulento, quo circumueniat omnes,
vt illum regem creent: nam vbi populi tan-
tas eius virtutes, & facultates perſpexerint,
vno conſenſu conuenient omnes vnum in lo-
cum ad creandum illum regem, ac præcipuè
Iudaorum gens præ omnibus ipſi tyranno cha- Iudaorum
ra erit; dicentque illi omnes; Tibi obtempera- gens p̃ om-
mus, & agnoſcimus te iuſtum ſuper omnem nibus Anti
terram: atque initio quidem ſubdolè gloriam chriſto cha
hanc repudiabit, at perſeuerantes homines, ra.
& obſecrantes regem illum declarabunt.*
Hæc Hippolytus.

2 Itaque ad duo capita videtur Hippo-
lytus

lytus initia imperij Antichriſti reuocare. Vnum erit ſigna, & prodigia, quæ ante ſuum principatum, dum adhuc erit obſcurus coram multis admirabilia perpetrabit, mundando leproſos, ſanando paralyticos, expellendo Dæmones, mortuos in ſpeciem excitando. Alterum erit incredibilis hypocriſis, & virtutum omnium ſimulatio.

Cyril. Hier.

Quibus artibus conciliabit ſibi gẽtes.

Cyrillus Hieroſol. Catecheſi 15. arbitratur Antichriſtum peruenturum ad imperij totius orbis faſtigium, gentes quidem ſibi incantationibus, & veneficijs conciliando, Iudæos autem, appellando ſe Meſſiam regem idque portentis & magicis ſignis confirmando. *Veneficijs*, inquit, *incantationibus, & malis artibus inſtructiſſimus vſurpabit ſibi poteſtatem Romani imperij falsò autẽ Chriſtum ſe ipſum vocabit, ac per hanc Chriſti appellationem Iudæos, qui venturum expectant, decipiet: gentes verò per magicas impoſturas ſeducet.* Addit Hippolytus ad hoc ipſum vſurum eſſe Dæmonum miniſterio, & legatione;

Per vniuerſum orbem mittet legatos.

Mandata, inquit, *mittet per vniuerſam prouinciam opera tum Dæmonum, tum hominum, qui dicant; Rex magnus natus eſt ſuper terram, venite omnes ad adorandum eum; en ipſe vobis præſtabit frumentum, & vinum, & opes, ac ſublimes dignitates.*

B. Ephrem.

Id quod etiam affirmat Beatus Ephrem Syrus tract. de conſummatione ſeculi, & Antichriſto. *Aſſumpta*, inquit, *poteſtate impudentiſſimus ille Dæmones ablegabit ad vniuerſos fines terræ, qui cunctis prædicent magnum iam regem cum gloria apparuiſſe, omneſq́; ad occurrendum ei, viſendumque ipſius decorem inuitent.*

Quale futurũ ſit imperium Antichriſti, & quæ eius imperij ſedes?

SECTIO X.

1 IMperium Romanum Antichriſti tempore diuiſum fore in decem reges prędixit Dan. c. 7.

Dan. 7. 7.

Ecce, inquit, *beſtia quarta terribilis; atque mirabilis & fortis nimis: dentes ferreos habebat magnos, comedens, atque comminuens: & reliqua pedibus ſuis conculcans: diſſimilis autem erat cæteris beſtijs, quas videram ante eã & habebat cornua decem.* Hanc beſtiam cõmunis expoſitio Romanum interpretatur imperium cum D. Hieron. Theod. & alijs: cornua autem decem, decem reges, in quos erit imperium diſtributũ.

D. Hieron. Theodor.

Imperiũ Romanũ occupabit Antichriſtus.

Igitur Antichriſtus Rom. Imperium occupabit, tribus regibus ex illis decẽ, profligatis, & occiſis; reliquis ſeptem ſub ſuam poteſtatẽ, ditioneq́; ſubiectis: id quod eod. cap. Dan. ita prænuntiat.

Dan. 7. 8.

Conſiderabam cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortum eſt de medio eorum, & tria de cornibus primis euulſa ſunt à facie eius. Et paulò poſt ſeipſum interpretans, ſubiungit: *Beſtia quarta, regnum quartum erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuerſam terram, & conculcabit, & comminuet eam. Porro cornua decem ipſius regni, decem reges erunt, & alius conſurget poſt eos, & ipſe potentior erit prioribus, & tres reges humiliabit.* Quod vero Daniel per hunc regem potẽtiorem prioribus Antichriſtũ intelligat, ex ſequẽtibus manifeſtè colligitur. *Sermones*, inquit, *contra excelſum loquetur, & ſanctos altiſſimi conteret, & putabit quod poſſit mutare tempora, & leges, & tradentur in manu eius vſque ad tẽpus, & tempora, & dimidium temporis.* Vnde meritò D. Hier. in comment. eius loci ita concludit.

D. Hieron.

Romanum Imperiũ ad mũdi finem decem reges inter ſe diuident.

Dicamus ergo quod omnes ſcriptores eccleſiaſtici tradiderunt, in conſummatione mundi, quando regnum deſtruẽdum eſt Romanorum, decem futuros reges, qui orbem Romanum inter ſe diuidant: tunc vndecimum regem paruulum ſurrecturum, qui tres reges de illis decẽ, ſuperaturus ſit, id eſt Aegypti, Africæ, & Aethiopiæ reges, quibus interfectis, ſeptẽ alij reges victori colla ſubmittent. Hæc ille.

Ad hęc, hos tres reges ab Antichriſto occidendos, quos D. Hieron. ait futuros reges Aegypti, Africæ, & Aethiopiæ 2

Lactant.

Lactãtius lib. 7. Diuinarum inſtit. c. 16. exiſtimat futuros reges Aſiæ, qui tunc Aſiã obtinebunt. Itaque ex decẽ regibus, qui Rom. Imperiũ adminiſtrabunt, tres collatis ſignis ſuperabit, & occidet Antichriſtus; reliquos ſeptem ſibi vltro parentes viuos relinquet, ſibiq́; ſubijciet.

Tribus interfectis regibus, ſubijciet ſibi reliquos.

Atque hoc eſt quod Ioannes hoc ipſo c. docuit, cum dixit, oſtenſum ſibi fuiſſe Draconem habentem capita ſeptem, & cornua decem, & in capitibus ſeptẽ diademata. Primum enim decem erunt cornua, id eſt, decem reges; ſed poſtea tribus interfectis, ſeptem remanebunt capita,

cum

cum ſeptem diadematibus, id eſt, ſeptē reges regalibus coronis decorati, Antichriſtoque ſubiecti. Idemque eſt, quod
Apoc.13.1. initio huius c.13. repetitur: *Vidi de mari beſtiam aſcendentem, habentem capita ſeptē, & cornua decem, & ſuper cornua eius decem diademata.* Nihil enim aliud ſignificatur, quàm initio quidem decem futura eſſe cornua, decemq; diademata, id eſt, decem reges; poſtea tamē tribus ab Antichriſto interfectis, relinquenda tātum eſſe ſeptem diademata, & ſeptem capi-
Apoc.17. ta, hoc eſt, ſeptem reges. Et cap.17. meretrix purpurata ſedet ſuper beſtiam habētem capita ſeptem, & cornua decem.

3 De alijs prælijs Antichriſti loquitur
Dan.11.40 Daniel cap.11. *In tempore,* inquit, *præfinito præliabitur aduerſus eum rex Auſtri, & quaſi tempeſtas veniet contra illum rex Aquilonis in curribus, & in equitibus, & in claſſe magna, & ingredietur terras, & conteret, & pertrāſiet: & introibit in terram glorioſam, & multi corruent, hæ autem ſolæ ſaluabuntur de manu eius Edom, & Moab, & principium filiorum Ammon: & mittet manum ſuam in terras, & terra Aegypti non effugiet & dominabitur theſaurorum, & argenti; & in omnibus pretioſis Aegypti; per libyam quoque & Aethiopiam tranſibit, & fama turbabit eum ab Oriente & ab Aquilone, & veniet in multitudine magna, vt conterat, & inter-*
D.Hieron. *ficiat plurimos.* Quem locum D.Hieron. totū de Antichriſto interpretatur. Quod autem Edon, & Moab, & Ammon euaſurę dicantur ex Antichriſti manibus, il
Quo pacto Arabia euaſura ſit ex Antichriſti manibus. lud ſignificat, auctore Hieronymo, Idumæam, Moabitas, & filios Ammon, id eſt, Arabiam, relinquendam eſſe intactā quia illuc Sancti ad deſerta confugiēt. Denique de prælio Gog, & Magog, de
Gen.38. quo agitur Geneſ.38. & Apoc.20. illud
Apoc.20. interim ſatis ſit annotaſſe per *Gog,* accipiendum eſſe Antichriſtum; per *Magog* autem Antichriſti exercitum ex barbaris, ferociſſimisq; gentibus collectum. Itaque prēlium Gog, & Magog, eſſe prēliū Antichriſti, exercitusq; eius aduerſus Eccleſiā, vt ad c.20. fusè docebimus.

4 Ex dictis plane colligitur Antichri-
Antichriſtus erit omniū imperatorū potentiſſimus. ſtum futurum omnium, qui vnquā fuerunt, eruntvè regum, imperatorumque potentiſſimum: Si quidem vniuerſum orbem ſibi ſubijciet, nec patietur aliquē vſquam gentium niſi ſuo nomine regnare. Id quod Daniel c.7. ſignificauit illis *Dan.7.24.*
verbis: *Ipſe potentior erit prioribus.* Et D. Hieronymus in c.11. Dan. affirmat An- *D.Hieron.*
tichriſtum toto orbe regnaturum. De cuius etiam monarchia loquens Lactan- *Lactantius.*
tius lib.7. Diuinarum inſtit. c.16. ſic ait: *Multiplicabitur extremis mundi temporibus Imperium, & ſumma rerum poteſtas per plurimos diſſipata, & conciſa minuetur: Tunc diſcordia in perpetuum ſerentur, nec vlla requies bellis exitialibus erit, donec reges decem pariter exiſtant, qui orbem terræ, non ad regendum, ſed ad conſumendum partiantur: tunc repente aduerſus eos hoſtis potentiſſimus ab extremis finibus plagæ ſeptentrionalis orietur, qui tribus ex eo numero deletis, qui tunc Aſiam obtinebunt, aſſumetur in ſocietatem à cæteris, ac princeps omnium conſtituetur.* Fore etiam Antichriſtum opulentiſſimum Imperatorem docet Dan. eod. c.11. *Dan.11.43*
illis verbis: *Dominabitur theſaurorum auri, & argenti, & in omnib. pretioſis Aegypti.*

Quod verò ſpectat ad imperij ſedem 5
& regni metropolim, Babylone primū *Babylone primum regnabit Antichriſtus.*
creditur regnaturus, vt plerique colligunt ex Zachariæ cap.5. cum dicitur: *Leuauerunt amphoram inter cælum & terram. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in* *Zach.5.9.*
me: quò iſta deferunt amphoram? & dixit ad me, vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & ſtabiliatur, & ponatur ibi ſuper baſem ſuam. Quo loco pro *terra Sennaar,* Sept. *Septuag.*
tranſtulerūt: *in terra Babylonis.* Eſt enim Sennaar, auctore D. Hieronymo, cam- *D.Hieron.*
pus Chaldæorū, in quo Babylon eſt ędificata; ſignificaturque ea viſione ſupplicium Iudæorum vſque ad tempora Antichriſti duraturum, quo tempore ædificabitur eis domus Babylone, eo quod ibi incipiet Antichriſtus regnare, & a Iudæis vt Meſſias recipietur. Quanquam verò initia imperij Babylone erunt, ta- *Vrbs Hieroſol. metropolis regni Antichriſti.*
men præcipue Hieroſolymis imperabit eritque ea vrbs ſedes regni. Id, quod cōfirmari ſolet ex illis verbis Apoſtoli 2. ad Theſſ.2. *Ita vt in templo Dei ſedeat, oſtē-* *2.Theſſ.2.*
dens ſe tanquam ſit Deus. Eſſe autem per *templum* eo loco accipiēdum templum Hieroſolymitanum, quod ipſe inſtaurabit, iam ſuperius multorum Patrum teſtimonio confirmauimus. Cum igitur ſedere debeat in templo Hieroſolymitano, videtur eā vrbem futuram ſedem imperij. Accedit quod Apoc.11. docet *Apoc.11.*

Ioan-

Ioannes, Enoch, & Heliam Hieroſolymis ab Antichriſto occidendos, vt cōmētarijs eius capitis diximus: quod argumento eſt ibi imperij metropolim, ac ſedem ab Antichriſto erigendam.

De ſignis, & prodigijs admirandis quidem, ſed fallacibus, quæ Dæmonis opera patrabit Antichriſtus.

SECTIO XI.

1 TRibus quaſi machinis validiſſimis Antichriſtus Eccleſiam oppugnabit: quēadmodum docet Rabanus Maurus Archiep. Moguntinus; terrore nimirum, muneribus, & prodigijs. Et quidem vera miracula efficere non poterit, cum id ad ſolius Dei poteſtatem, & imperium pertineat; verum effecta admirabilia, ſignaque multa, & prodigia perpetrabit Dæmonum opera. Quamquā verò multa verè per magiam efficiet; videlicet opera Dęmonum applicantium actiua paſſiuis; cuiuſmodi fuerunt ſerpentes illi Magorū Pharaonis, vt eſt probabilior ſententia: meritò tamen omnia eius ſigna mendacia appellantur, quia ad fallendum, doctrinæque ſuæ falſitatem aſtruendā pertinebunt. De quibus ſignis, & prodigijs loquitur Paulus 2. ad Theſſ. 2. *Cuius eſt aduentus ſecundum operationem Satanæ in omni virtute, & ſignis, & prodigijs mendacibus, & in omni ſeductione iniquitatis ijs, qui pereunt, eo ꝙ charitatem veritatis non receperunt, vt ſalui fierent*. Quænam verò huiuſmodi prodigia ſint futura, habemus ex parte ſignificatū à Patribus. Methodius Epiſcop. & Mart. in ſuis reuelationibus, quæ referuntur tom. 2. Bibliothecæ Sanct. Patrum. *Faciet*, inquit, *multa ſigna, & prodigia ſophiſtica, & falſa, cęci reſpicient, claudi ambulabunt, ſurdi audient, dæmoniaci curabuntur, conuertet ſolem in tenebras, & lunam in ſanguinem apparenter*. Hippolytus Epiſcopus, & Martyr orat. de conſummatione mundi. *Leproſos*, inquit, *mundabit, paralyticos excitabit, expellet Dæmones, longinqua non aliter, quam præſentia denuntiabit, mortuos ſuſcitabit, transferet montes ante oculos ſpectantium, ſiccis pedibus ambulabit ſuper mare, deducet ignem è cælo, conuertet diem in tenebras, & noctem in diem, ſolem circum aget quò libuerit, & vt ſemel dicam, omnia terræ, mariſque elementa, vi oblatæ apparitionis coram ſpectantibus obtemperare ſibi demonſtrabit*. Beatus Ephrem Syrus tract. de conſummatione ſeculi, & Antichriſto. *Transferet*, inquit, *Montes & Inſulas fallaciter, & currere quidem videbitur mōs coram cunctis turbis ſpectantibus, licet omnino à ſuis fundamentis non ſit motus, ſuper abyſſum incedet, & in ea, vt ſuper terram ſe ambulare ſimulabit: magna tribulatio erit in diebus illis, quando ſeipſum vt Deum oſtentabit formidabilibus portentis, per aera volitans, cunctique Dæmones in forma Angelorum: cum timore coram tyranno in aere ſublimes volitare conſpicientur*. Rabanus Maurus tract. de Antichriſto, qui falsò, vt diximus, aſcribitur Diuo Auguſt. *Faciet*, inquit, *ſigna inaudita, arbores nimirum ſubitò florere, & areſcere; mare turbari, & ſubitò tranquillari: naturas in diuerſas figuras mutari, agitari aera ventis, & multimodis commotionibus mortuos in conſpectu hominum ſuſcitari*.

Rabanus.

Omnia Antichriſti ſigna mendacia.

2. Theſ. 2. 9

Method.

Hippolyt.

B. Ephrem.

Rabanus.

2 Quæ omnia non de ſolo Antichriſto accipienda ſunt, ſed de eius etiam ſectatoribus, potiſſimumque prædicatoribus, vt Chriſtus Dominus conceptis verbis docuit Matth 24. *Surgent enim Pſeudochriſti, & Pſeudoprophetæ, & dabunt ſigna magna, & prodigia, ita vt in errorem inducantur, ſi fieri poteſt etiam electi*. Vbi notandum eſt de ſignis, & prodigijs dictum fuiſſe: *Vt in errorem inducantur, ſi fieri poteſt etiam electi* Erit enim hæc longe omnium grauiſſima tentatio, multo ipſis tormentis, muneribuſque potentior. Ita prædictionem Chriſti intellexit Cyrillus Hieroſol. Catecheſi 15. *Nunquid*, inquit, *non Beatus Martyr erit, qui tunc pro Chriſto Martyrium pertulerit? Ego verò illum ſuper omnes Martyres eſſe dixerim: nam qui antea præceſſerunt, cum hominibus illis tantum certamen erat; qui verò tempore Antichriſti patientur, perſonaliter cum Satana pugnabūt: tunc verò ſuperiores illos Martyres reges ſolum occidebant, mortuos autem non excitabant, neque ſignis, & prodigijs cuiuſque phātaſiā perturbabant; hic aūt & timore, & neceſſitatis*

Matth. 24. 24.

Prædicatores Antichriſti multa, non tamen vera edent miracula.

Cyril. Hier.

Martyres qui tempore Antichriſti patientur, ſuper omnes martyres.

ceſſitatis mala ſubuerſione, vt ſeducantur ſi fieri poteſt etiam electi; ne quando in cor aſcẽdat, quæ Chriſtus plura his geſſerit. In eandem ſententiam loquitur D. Gregorius lib. 32. Moral. c. 13. *Penſemus*, inquit, *quæ erit humana mẽtis illa tentatio, quãdo pius martyr, & corpus tormentis ſubijcit, & tamen ante eius oculos tortor miracula facit: cuius tunc virtus non ab ipſo cogitationum fundo quatiatur: quando is, qui flagris cruciat, ſignis coruſcat?* Et D. Iſidorus lib. 1. de ſummo bono, cap. 28. *Olim*, inquit, *faciebant miracula martyres, tunc autem videbuntur facere ipſi perſecutores.*

D. Greg.

D. Iſidor.

3 Cæterum quamq̃ tam multa, tamq; admirãda futura ſint huiuſmodi ſigna; nunquam tñ Chriſti Eccleſia, fideſq; ac Religio labefactari poterunt. Nam præter alia maxima ſubſidia, quibus Diuina prouidentia fideles eius tẽporis mirum in modum confirmabit; ſimul etiã Enoc. & Helias toto fere tpe tyrãnidis antichriſti illuſtriſſimis miraculis coruſcabunt, vt diximus c. 11. cũ Ioãne quinto noſtro exeg. ſec. 11. Quare defendi nõ poteſt id, quod ait Dominicus à Soto, lib. 4. Sent. d. 46. q. 1. art. 1. videlicet, propter acerbiſſimam illam perſecutionẽ, fidem ac religionem Chriſti extinguendam eſſe. *Extincta*, inquit, *fide per diſceſſionem ab Apoſtolica ſede totus mundus vanus erit, ac deinceps incaſſum proceſſurus: expaueſcãt ergo mortales, q̃ ſit inſolens amor ſui, inde enim dimanat elatio, & ſuperbia, quæ ſub ducatu tandem Antichriſti ciuitatem Dei labefactabit.* Non poteſt, inquam, defendi hæc ſnia, vt bene aduertit Bellar. tract. de Antichriſto, c. 17. tom. 1. ſuarum controuerſiarum: qm̃ pugnat cum illa Chriſti promiſſione, Matth. 16. *Super hanc petram ædificabo eccleſiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eã.* Accedit, q cum Chriſtus Dominus dixit, Matth. 24. *Dabunt ſigna magna, ita vt in errorem inducantur ſi fieri poteſt, et electi: ſed propter electos breuiabuntur dies illi:* manifeſte ſignificauit tpe Antichriſti futuros electos, atque adeò Eccleſiam. Qua de re legendus eſt D. Aug lib. 20. de Ciuit Dei, c. 8. *Poſt hæc*, inquit, *oportet eum,* (ideſt Diabolum) *ſolui breui tempore, ſi hoc eſt Diabolũ ligari, & includi, eccleſiam non poſſe ſeducere: hæc ergo erit ſolutio eius vt poſſit? Abſit. Nunquam ab illo eccleſia ſeducetur prædeſtinata, & electa ante mundi conſtitutionẽ; de qua dictum eſt: Nouit Dominus qui ſunt eius: & tamen hic erit eccleſia illo tempore etiam quo ſoluendus eſt Diabolus, ſicut ex quo eſt inſtituta hic fuit, & erit omni tempore, in ſuis vtique, qui ſuccedunt naſcendo morientibus.* Id quod probat Auguſt. ex cap. 20. huius operis cũ dicitur: *Et aſcenderunt ſuper terrã latitudinem, & cinxerunt caſtra ſanctorum & dilectam ciuitatem. Et deſcendit ignis de cælo à Deo, & comedit eos, & Diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, vbi & beſtia, & Pſeudopropheta, cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum. Sed hoc iam ad iudicium vltimum pertinet; q nunc propterea commemorandum putaui, ne quis exiſtimet eo ipſo paruo tempore, quo ſoluetur Diabolus, in hac terra eccleſiã non futuram, illo hic eam vel non inueniente, cum fuerit ſolutus; vel abſumente cum fuerit modis omnibus perſecutus.* Et paulò inferius: *Alligatio*, inquit, *Diaboli, eſt, non permitti exercere totam tentationem, quam poteſt, vel vi, vel dolo ad ſeducendos homines in partem ſuam cogendo violenter, fraudulenter vè fallendo: quod ſi permitteretur in tam longo tempore, & tanta infirmitate multorum, plurimos tales, quales Deus id perpeti nõ vult & fideles deijceret, & ne crederent, impediret; quod ne faceret, alligatus eſt.* Denique paucis interpoſitis: *Soluetur*, inquit, *in fine, vt quam fortem aduerſarium Dei ciuitas ſuperauerit, cum ingenti gloria ſui redemptoris, adiutoris, liberatoris, aſpiciat.* Hactenus Auguſtinus.

Antichriſti perſecutione nunq̃ labefactabitur eccleſia.

Opinio Domini. Soto nullo modo defendẽda.

Bellarm.

Matth. 16. 18.

Matth. 24. 24.

Auguſt.

Apoc. 20. 9.

Vtrum Antichriſto regnante, ſacrificium Euchariſtiæ in Eccleſia ceſſaturum ſit?

SECTIO XII.

1 QVod ceſſaturum ſit non ſemel videtur à Daniele prænuntiatum; etenim cap. 8. *Audiui*, inquit, *vnum de ſanctis loquentem: & dixit vnus ſanctus alteri, neſcio cui loquenti: Vſque quo viſio, & iuge ſacrificiũ, & peccatũ deſolationis, quæ facta eſt, & ſanctuariũ & fortitudo conculcabitur? Et dixit ei: vſque ad veſperã & mane dies duo millia trecẽti, & mũdabitur ſanctuariũ.* Et c. 11. *Pollnẽt ſanctuariũ* Dan. 8. 13.

forti-

fortitudinis, & auferens iuge ſacrificiũ, & dabunt abominationem in deſolationem. Quæ duo teſtimonia quamquam communis expoſitio interpretatur de iugi ſacrificio legis veteris, quo ſingulis dieb. duo agni anniculi immaculati, vnus mane, quod erat ſacrificium matutinũ: alter veſperi, quod ſacrificium veſpertinũ dicebatur, in holocauſtum immolabantur. *Numer.28* Num.28. Quod iuge ſacrificium ceſſauit tempore Antiochi, de quo ijs locis ſermo eſt. *D.Hieron.* Nihilominus cõtetur D.Hieron. à plerisq; accipi de temporibus Antichriſti ſub typo regis Antiochi. Sed luculentius idem habemus expreſſum capit.12. *Dan.12.11* *A tempore cum ablatum fuerit iuge ſacrificium, & poſita fuerit abominatio in deſolationem dies mille ducenti nonaginta.* Vbi manifeſte ſermo eſt de Antichriſto, cum tempus tyrannidis exprimatur, diebus mille ducentis nonaginta comprehenſum, vt affirmant D.Hier. & Theod. in eum locum D.Iren lib.5. aduerſus hæreſes. Hippol. Martyr. orat. de conſummatione mundi. Primaſius in c.11. Apoc. & reliqui cõmuniter. Quod nã verò aliud iuge ſacrificium accipiendum videtur, quam ſacrificium Euchariſtiæ? *Euchariſtia, iuge ſacrificium.* quod cũ in vniuerſis fere orbis prouincijs celebretur, quas alternis cõuerſionibus obit ſol, meritò iuge, & continuum appellari poteſt; cum fere ſemper oporteat, ſiue in his, ſiue in illis partibus offerri: iuxta illud Malach.1. *Malac.1.11* *Ab ortu ſolis vſque ad Occaſum magnum eſt nomen meum in gentibus: & in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum eſt nomen meum in gẽtibus, dicit Dominus.* Et quãquam pro *iugi ſacrificio* Sept. tranſtulerunt, *Septuag.* ἐνδελεχισμὸν, ita locum reddentes: ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμοῦ, hoc eſt, ad uerbum *à tempore mutationis continuitatis.* Etenim ἐνδελεχισμὸς continuitatem ſignificat, & eo loco haud dubiè continuitatẽ Diuini cultus: ſignificariq; videtur continuationẽ cultus Diuini ea celebritate, qua modo agitur, tẽpore Antichriſti deſituram. Tamẽ cum præcipuus, & maximus religionis noſtræ cultus, ipſo Euchariſtiæ myſterio contineatur, meritò cõplures ad Euchariſtiam, vaticinium Danielis pertinere exiſtimarunt. Id quod præter alios diſertè docet Hyppol. Martyr orat. de cõſum- *Hippolytus.* matione mundi. *Pretioſum,* inquit, *corpus & ſanguis Chriſti non extabit in diebus illis; liturgia,* id eſt, Miſſæ ſacrificium, *extinguetur.* Atque hæc ſunt, quæ ſacrificium Euchariſtiæ ceſſaturum Antichriſti tempore confirmant.

2 Ex altera verò parte videtur obſtare illuſtris illa Chriſti pollicitatio Mat.28. *Matth.28. 20.* *Ego vobiſcum ſum omnibus diebus, vſque ad conſummationem ſeculi.* Quam licet D. Auguſt. tract.50. in Ioan. *Auguſt.* de præſentia ſecũdum prouidentiam & fidem. Et D. Ambroſ. lib. de Iſaac, & anima c.7. *Ambroſ.* de protectione accipiant: tamẽ de præſentia quoque in ſacramento Euchariſtiæ, pleriq; interpretantur; quos ſequitur Ianſenius in concordia. *Corn Ianſ.* Quare dicendum putamus Euchariſtiæ myſterium, & cultum publicè quidem ceſſaturum tẽpore Antichriſti, *Euchariſtia myſteriũ, & cultus publicè ceſſabit tempore Antichriſti.* quippe qui nihil magis, quàm hoc ſacramẽtum, vtpote locupletiſſimũ paſſionis Dominicæ monumentum deteſtabitur. Quo ſenſu intelligendus eſt Daniel: eamque ob cauſam Sept. voce ἐνδελεχισμοῦ vſi ſunt, *Septuag.* quæ cultus continuitatem, & celebritatem ſignificat: id tamen non efficiet, quominus priuatim, & in locis occultis, vbicunque ſe fideles metu perſecutionis abdiderint, ſacerdotes corpus Chriſti conſecrent, fidelibuſque communicent, nec enim Deus electos alieniſſimo illo tempore tam præſenti ſolatio, ſubſidioque deſtituet: vt etiam tunc verum ſit illud Pſ.22. *Pſal.22.5.* *Paraſti in conſpectu meo menſam, aduerſus eos qui tribulant me.* Quo ſenſu prædictio Chriſti accipienda eſt; atque ita rectè conſtant, & cohærẽt teſtimonia, quæ in ſpeciem ſecum ipſa pugnare videbantur.

Quanto tempore duratura ſit Antichriſti tyrannis, & ſub eo Eccleſiæ perſecutio.

SECTIO XIII.

ANtichriſti tyrannidem modico tempore duraturam prædixit Chriſtus Matth. 24. *Matth 24. 22.* *Niſi breuiati,* inquit, *fuiſſent dies illi, non fieret ſalua omnis caro: ſed propter electos breuiabũtur.* Et Apoc. 12. *Apo.12.12* *Væ terræ, & mari, quia deſcen-*

dit Diabolus ad vos habens iram magnam, ſciens, quia modicũ tẽpus habet. & c.28. *Poſt* (& 28.3.) *hæc oportet illum ſolui modico tẽpore.* Modicũ appellatur huiuſmodi tempus, quia erunt tres tñ anni cũ dimidio, vt multis in locis Scripturæ Sacræ prædicitur, veluti Dan.12. *Et audiui virum, qui indutus erat lineis, qui ſtabat ſuper aquas fluminis: cũ eleuaſſet dextrã, & ſiniſtram ſuam, & iuraſſet per viuentẽ in æternũ, quia in tẽpus, & tempora, & dimidium tẽporis.* Quo loco *tẽpus* annum ſignificat: *tẽpora* duos annos: *dimidium tẽporis* anni dimidiũ: queadmodũ docet Hier. & cõis expoſitio: & nos ad c.12. vberius diximus. Et paulò inferius: *A tẽpore, cum ablatum fuerit iuge ſacrificium dies mille ducenti nonaginta:* hoc eſt tres anni cũ dimidio tranſibunt; & præterea duodecim dies. Apoc.11. *Ciuitatẽ ſanctam calcabunt menſibus quadraginta duob.* Et c.12. *Fugit mulier in ſolitudinẽ, & abſcõdit ſe à facie ſerpentis per tẽpus, & tẽpora, & dimidiũ temporis.* & c.13. *Data eſt ei poteſtas facere mẽſes quadraginta duos.* Sic ẽt docẽt D. Iren lib.5. aduerſus hæreſes ad fin. Cyril. Hier. Catech.15. D. Aug. li.20. de Ciuit. Dei, c.8. & 23. D. Hiero. & Theod. in c.7. & 12. Dan. Beda, D. Anſ. Primaſ. Arethas, Haymo, Rich. de S. Vict. & Ruper. in loca citata ex Apoc. Nec refert, ꝙ Daniel 12. dicat à tpe quo ablatũ fuerit iuge ſacrificiũ tranſituros eſſe dies 1290. Ioannes aũt Apoc.11. doceat Enoch, & Heliam prophetaturos diebus 1260. Etenim Daniel loquitur de tempore tyrannidis Antichriſti, quod comprehendet tres annos cũ dimidio, & præterea duodecim dies: hoc eſt, dies 1290. Ioannes autem de tẽpore prædicationis Enoch, & Heliæ, qui occidendi ſunt vno menſe prius quàm Antichriſtus intereat, vt diximus ad c.11. Sect.9.

Antichriſti tyrannis durabit tribus annis cũ dimidio.

Dan. 12.7. — D.Hieron. — *Dan.*12.12 — *Apoc.*11.2. — & 12.14. — & 13.5.

Qualis nam futurus ſit interitus Antichriſti?

SECTIO XIIII.

1 FInem, & interitũ Antichriſti eum futurum cõmemorat Dan. c.11. *Per Libyam,* (Dan.11.43) inquit, *quoque, & Aethiopiam trãſibit; & fama turbabit eum ab Oriente, & ab Aquilone, & veniet in multitudine magna, vt conterat & interficiat plurimos: & figet tabernaculum ſuum in Apadno inter duo maria ſuper montem inclytum, & ſanctum: & veniet vſque ad ſummitatẽ eius: & nemo auxiliabitur ei.* In quẽ locum D. Hieron. *Noſtri,* inquit, *extremũ huius viſionis capitulum de Antichriſto ſic exponunt, quod pugnans contra Aegyptios, Libyamque, & Aethiopiam, & tria cornua de decem cornibus conterens, auditurus ſit de Aquilonis, & Oriẽtis partibus aduerſum ſe bella conſurgere, veniensque cum magna multitudine figat tabernaculum ſuum in Apadno iuxta Nicopolim, quæ prius Emaus vocabatur, vbi incipiunt Iudeæ prouinciæ montana conſurgere. Denique inde ſe erigens vſque ad montem Oliueti, Hieroſolymorum regio aſcẽditur, & hoc eſſe quòd nunc Scriptura dicit, & cum fixerit tabernaculum ſuũ in montana prouincia radicibus inter duo maria, mare videlicet quod nunc appellatur mortuũ ab Oriente, & mare magnum in cuius littore Ioppe, Aſcalon, & Gaza ſita ſunt: tunc veniet vſque ad ſummitatẽ montis eius, hoc eſt, mõtanæ prouinciæ, id eſt, verticem montis Oliueti, qui inclytus vocatur, quia ex eo Dominus aſcendit ad Patrem, & nullus Antichriſto poterit auxiliari, contra ſe Domino ſæuiente: & aſſerunt ibi Antichriſtum eſſe periturum, vnde Dominus aſcẽdit ad cælos; quod aũt Antichriſtus veniat vſque ad ſummitatem montis ſancti, & inclyti, & ibi pereat; Eſaias plenius loquitur: Præcipitabit Dominus in monte ſancto faciem dominatoris tenebrarum ſuper omnes gentes.* Hæc Hieron.

D.Hieron. — *Antichriſt perimetur in mõte Oliueti.* — *Eſa.*25.7.

Idem quod attinet ad montem Oliueti, in quo perimendus ſit Antichriſtus, affirmat D. Tho. in comment. ſuper 2. ad Theſſ. 2. & alij. Quomodo autẽ ſit interficiendus, tradit Eſa.11. iuxta quorundã expoſitionem, vt auctor eſt ibi D. Hier. *Percutiet* (nimirum Chriſtus) *terram virga oris ſui, & ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium.* Et Paulus 2. ad Theſ.2. *Quẽ Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus ſui.* Vbi pleriq; per *ſpiritum oris Chriſti* Michaelem Archangelũ accipiunt, qui Chriſti iuſſu interfecturus ſit Antichriſtũ. Quã expoſitionẽ commemorat D. Th. in eum locum. Communior ſentẽtia, Spiritũ oris Chriſti eius mãdatum, & imperiũ interpretatur. Ita D. Th. D. Chry. & Theoph. in eũ locũ. Et Theod. Dan.11. Mag. hiſt. 2

D. Tho. — *Eſa.*11.4. — *D.Hieron.* — 2.*Theſ.*2.8

Schol.

Interficietur verbo Chriſti. — *Haymo.*

Schol. in 12. c. Dan. exiſtimat eum verbo Chriſti perimendum: nimirum aſcendẽte eo in cęlum Dęmonũ miniſterio, audiendam eſſe de cęlo vocẽ Chriſti, *Morere*; & cõfeſtim fulmine pcuſſum deijciendũ, interiturũque. Haymo in c. 11. Eſaię putat eum interficiendum potentia iuſſionis Chriſti; & licet à Michaele, vt quidam aſſerũt, interficiatur; Domini tamen nutu, hoc totum perficiendum, occidendumque, vt Doctores tradunt, in monte Oliueti in papilione, ac ſolio ſuo, illo in loco, contra quem, cęlos Dominus aſcendit.

Apoc. 19. 19

3 Verum hæc oĩa multò luculentius explicauit Io. Apoc. 19. his verbis. *Vidi beſtiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui ſedebat in equo, & cum exercitu eius, & apprehenſa eſt beſtia, & cum ea Pſeudopropheta, qui fecit ſigna coram ipſo, quibus ſeduxit eos, qui acceperunt characterem beſtiæ, & qui adorauerunt imaginem eius: viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis.* Quem locum ad literam, vt verba ſonant, intelligendum exiſtimo. Itaque ijs verbis Io. per *ſedentem in equo candido*, Chriſtum ſignificat; nomine *beſtiæ* Antichriſtũ; nomine *Pſeudopropheta*, præcurſorem illũ ſuum, & inſignem cõcionatorẽ, de quo diximus hoc ipſo c. exeget. 1. ſect. 6. atque hos duos viuos mittẽdos in ſtagnũ ignis. Quare dicendum nobis vr̃ Chriſti iubentis imperio aperiendam terrã, atque ab ea quaſi ad prædam hiante, Antichriſtum, eiuſque præcurſorem viuos deglutiendos. Quia tamen Paulus diſertis verbis docet 2. ad Theſſal. 2. Antichriſtum interfectum iri, neceſſe eſt omnino fateamur, vbi primum eos terra abſorbuerit in ipſo medio hiatu, claudente ſe iterum terra morituros: eorumque animas ad ſtagnum inferni ignis a Dæmonibus rapiendas: quemadmodum accidit Dathan, & Abiron, de quibus dicitur Num. 16. *Deſcenderuntque viui in infernum operti humo, & perierunt de medio multitudinis.* Quod non ita eſt accipiendum, quaſi viui ad infernum peruenerint; ſed quod eos viuos terra deuorauerit, & in ipſo hiatu, quaſi compreſſo gutture, ſtrangulauerit, eorumque animas ad inferos, veluti ad ſtomachum, decoquendas tranſmiſerit: vt exponunt Abulenſ. Lyran. Hugo Card. & Dionyſ. Cart. ſuper 16. cap. Num. Idem igitur accidet Antichriſto, eiuſque præcurſori. Nec enim placet ſententia Andreæ Cęſ. in c. 19. Apoc. exiſtimantis illos non morituros, ſed incorrupto corpore viuos ad infernũ deſcenſuros; ipſamque gehennam illis loco mortis futuram: cum Paulus diſertis verbis affirmet Antichriſtum interficiendum 2. ad Theſſal. 2. vt interim omittam illa Scripturę Sacrę teſtimonia, quæ docent omnes homines eſſe morituros.

Antichriſtus, eiuſque præcurſor viui à terra degluttiendi. — *2. Theſſ. 2.* — *Nu. 16. 33.* — *Abulenſis. Lyranus. Hugo Car. Dion. Car. Andr. Cęſ.* — *2. Theſſ. 2.*

Quantum temporis à morte Antichriſti vſque ad diem iudicij excurret.

SECTIO XV.

1 COmmunis eſt Doctorũ ſententia, poſt mortem Antichriſti concedendum eſſe hominibus ſpacium quadraginta quinque dierũ, vt qui ſeducti ab Antichriſto fuerint, locũ habeant pœnitentię. Ita docent D. Hier. Theod. Lyran. Magiſter hiſtoriæ Scholaſt. Hugo Card. Dionyſ. Carth. & alij in c. 12. Dan. Idque colligunt ex illis verbis eiuſdem c. *A tempore cum ablatũ fuerit iuge ſacrificium, & poſita fuerit abominatio in deſolationem, dies mille ducenti nonaginta: beatus, qui expectat, & peruenit vſque ad dies mille trecẽtos triginta quinque;* Hoc eſt, Antichriſti perſecutio durabit trib. annis cum dimidio, & prætereà decem, aut duodecim diebus; hoc enim tẽpus includitur diebus mille ducentis nonaginta. Sed beatus, qui mortuo Antichriſto ſuperuixerit quadraginta quinque dies, hoc eſt puenerit ad dies mille trecẽtos triginta quinque. Hæc enim ſumma præcedentem ſuperat quadraginta quinque diebus. Quare ſignificat quadraginta quinque dies futuros à morte Antichriſti, vſque ad diem iudicij: quẽadmodũ diſertis verbis exponit D. Hieronym. *Beatus*, inquit, *qui interfecto Antichriſto, dies ſupra numerum præfinitum, quadraginta quinque præſtolabitur, quibus eſt Dominus atque Saluator in ſua maieſtate venturus. Quare autem poſt interfectionem Antichriſti quadraginta quinque*

D. Hieron. Theodoret. Lyranus. Magiſter. Hug. Card. Dion. Cart. Dan. 12. 11. — *A morte Antichriſti vſque ad diem iudicij 45. dies excurrent.* — *D. Hieron.*

dierum ſilentium ſit, Diuinæ ſcientiæ eſt; niſi forte dicamus, quòd dilatio regni Sanctorum, patientiæ comprobatio eſt. Hæc Hier.

2 Verum vtrum plures, quàm quadraginta quinque dies à morte Antichriſti vſque ad diē iudicij excurrere debeant, incertum eſt; & illud etiam minimè exploratum, vt ait Lyran. in c.39. Ezech. vtrum illi dies futuri ſint vſuales, vt noſtri, an pro annis computari debeant: quemadmodum & Ezech. c.4. dicitur: *Diem pro anno dedi tibi.* Iuxta quam ſententiā incognitus adhuc manet dies iudicij. Sanè admodum probabile eſt incertas futuras eius temporis inducias: etenim Dominus Matth.24. agēs de ſuo aduentu ad iudicium ſic ait: *Sicut erant in diebus ante diluuium comedentes, & bibētes, & nubentes, & nuptui tradentes, vſque ad eum diem, quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt, donec venit diluuiū, & tulit oēs ita erit aduentus filij hominis.* Quam Chriſti ſententiā Doctores referunt ad illud tempus, quod effluet à morte Antichriſti vſque ad diem iudicij, & 1. ad Theſſal. 5. *Dies Domini ſicut fur in nocte, ita veniet: cum enim dixerint; Pax, & ſecuritas; tunc repentinus ſuperueniet interitus.* Non eſt autē veriſimile, tam breui quadraginta quinque dierum ſpatio, poſt mortem Antichriſti, homines vſque adeò depoſituros tanę perſecutionis memoriā, vt in ea viuant ſecuritate, otio, ac delicijs, quæ ante diluuium præceſſiſſe memorantur. Accedit, quod Chriſtus Dominus docet diem iudicij incognitum omnibus mortalibus futurum; ſi autem quadraginta quinque tantum dies à morte Antichriſti, vſque ad diē iudicij deberent excurrere, ſanè poſſent eius temporis homines eum diem certò deſignare.

Lyranus.

Computari ne debeant dies illi pro annis.

Ezech.4.6.

Matth.24.38.

Dies iudicij etiam poſt Antichriſti mortem incognitus.

1.Theſ.5.2

Vtrum poſt mortem Antichriſti, omnes Iudæi ſint ad fidem conuertendi.

SECTIO XVI.

1 Supponimus in hac quęſtione Iudæos vſque ad finē mundi illud cęcitatis velamen, (de quo loquitur Paulus 2. ad Corinth 3.) ſuper cor ſuum, & ante mentis oculos habituros: id quod præter quam quod ex ſuperioribus manifeſtum eſt, (oſtendimus enim ex Chriſti prędictione, veterumque Patrum teſtimonijs, eos Antichriſtum, vt Meſſiam, ac Principem recepturos.) conceptis ēt verbis docet Paulus 1. ad Theſſal. 2. *Vos,* inquit, *imitatores facti eſtis fratres ecclesiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa in Chriſto Ieſu, quia eadem paſſi eſtis, & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis, qui & Dominū occiderunt Ieſum, & Prophetas, & nos perſequuti ſunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduerſantur; prohibentes nos Gentibus loqui, vt ſalua fiant, vt impleant peccata ſua ſemper; peruenit enim ira Dei ſuper eos vſque in finem.* Græcè eſt, ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. Plerique codices vetuſti legunt, *praeuenit:* quo etiam modo legit D. Ambr. vt ſit ſenſus; *praeuenit,* hoc eſt, *occupauit eos ira Dei.* Verum Græca ſententia eſt, *Peruenit in illos ira, ſiue vltio Diuina vſque in finem,* videlicet mundi, vt interpretaē D.Thom. Cuius loci duplex eſt expoſitio, vna de ira Dei quoad captiuitatem, q̄ duratura eſt vſque ad finē mundi, altera de derelictione Diuina, & cęcitate mentis, quæ vſque ad finem mundi perdurare debeat. Atque hæc poſterior expoſitio magis ex textu colligitur, magiſque eſt inſtituto Pauli conſentanea.

2.Cor.3.

1. Theſſal. 2.14.

Iudæorum cęcitas perdurabit vſque ad mūdi finem.

D.Ambr.

D.Thom.

2 Hoc ſuppoſito illud in quæſtionem vertitur, vtrum omnes Iudæi conſpecto infelici Antichriſti exitu, tandem deponere debeant ſui pſeudomeſſiæ cogitationem, & Chriſtum vt verum Meſſiā, Deumque agnoſcere. Et quidem multa loca Scripturæ videntur affirmare omnes eſſe conuertendos, veluti Malach. 4. *Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, ante quam veniat dies Domini magnus, & horribilis; & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum; ne forte veniam, & percutiam terrā anathemate.* Quē locum expendens D.Aug. lib.20. de Ciuitate Dei c.29. *Per hunc Heliam,* inquit, *magnum, mirabilemque prophetam expoſita ſibi lege vltimo tpe ante iudicium, Iudæos in Chriſtum verum, id eſt in Chriſtum noſtrum eſſe credituros, celeberrimum eſt in ſermonib. cordibuſque fidelium. Cum venerit ergo, conuertet corda patrū ad filios, & eſt ſenſus: Vt & filij ſic intelligant legem, quemadmodū patres*

Malac.4.5

Omnes Iudæos conuertendos ad Chriſtū poſt Antichriſti mortē affirmant multa Scripturæ loca.

D.Aug.

tres eam intellexerunt, id eſt, prophetæ, in quibus erat, & ipſe Moyſes. Hæc ille. Eodē modo eum locum intellexit D. Gregor. lib. 11. Moral. cap. 10. Vbi cernis iuxta Malachiæ vaticinium fore, vt Iudæi nō poſt, ſed ante mortem Antichriſti, fidē Chriſti recipiant: ſiquidem conuertendi ſunt ad prædicationem Heliæ, qui ab ipſo Antichriſto perimēdus eſt, vti diximus cap. 11. Id quod luculentius adhuc habemus expreſſum Eccleſ. 48. vbi ad Heliam ita ſermo dirigitur: *Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum; qui inſcriptus es in iudicijs temporum, lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tribus Iacob.* Idemque ſignificauit Chriſtus Dominus Mat. 17. *Helias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia:* nam de Iudæis per Heliæ prædicationem in fine mundi conuertendis, eū locum accepit D. Gregor. hom. 12. ſuper Ezech. & D. Chryſoſt. hom. 58. in Matt. *Quænam,* inquit, *omnia? quæcunque Malachias propheta dicebat, mittam vobis Heliā Teſbitem, qui reſtituet cor patris ad filium. Cauſam quoque cur venturus ſit, docuit, nimirum vt Iudæis credere in Chriſtum perſuadeat, ne omnes illo aduenienie penitus perdantur; quam rem ipſe in memoriam reducens ait; Reſtituet omnia, incredulitatem videlicet Iudæorum, qui tunc erunt reſidui, ad fidē conuertet.* Hæc Chryſoſtomus. Illud Eſa. 10. quod citat Paulus ad Rom. 9. *Eſaias autem clamat pro Iſrael: Si fuerit numerus filiorum Iſrael tanquam arena maris, reliquiæ ſaluæ fient,* ad finem mundi non pertinet; tantumque ſignificat, vt exponit D. Hieron. paucos Iudæos in Chriſtum, cum veniſſet credituros, & ſaluandos, ſi comparentur cum innumerabili multitudine eorum, qui eum non erant recepturi; id enim reliquiarum nomine cō prehenditur.

D. Gregor. — *Eccl. 48. 9.* — *Matt. 17. 11* — *D. Greg.* — *D. Chryſ.* — *Rom. 9. 27.* — *D. Hieron.*

2 Multo clarius loquitur Apoſtolus ad Roman. 11. *Nolo vos ignorare fratres myſterium hoc, quia cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec plenitudo Gentium intraret, & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret, ſicut ſcriptum eſt: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob.* In quem locum D. Tho. obſeruauit particulam illam, *Donec,* poſſe deſignare cauſam excęcationis Iudęorum, vt propterea nimirum Deus permiſerit eos excæcari, vt plenitudo gentium intraret: poſſe etiam deſignare terminum, vt ſignificetur vſque eo duraturam cęcitatem Iudæorum, donec plenitudo gentium ad fidem intraret, & huic poſteriori ſenſui concinere, quod infra ſubiungitur de futuro remedio Iudæorum, cum dicitur: *Et tunc* (ſcilicet cum plenitudo Gentium intrauerit) *omnis Iſrael ſaluus fiet. Non particulariter,* inquit Diuus Thomas, *ſicut modo, ſed vniuerſaliter omnes.* Quam Diui Thomæ ſententiam multo ante D. Chryſoſtomus aſſeruerat homil. 19. in epiſtolam ad Rom. ſuper illa verba c. 11. *Quod ſi delictum illorum diuitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium, quanto magis plenitudo eorum? Non dixit,* inquit Chryſoſtom. *quanto magis conuerſio, vel correctio eorum, ſed quanto magis plenitudo eorum: hoc eſt, quando vniuerſi ad fidem acceſſuri ſunt.*

Rom. 11. 25 — *Eſa. 59.* — *D. Thom.* — *Iudæorū cæcitas cur à Deo permiſſa.* — *D. Chryſoſt.* — *Rom. 11. 12.*

3 Dicendum igitur arbitramur per Enoch, & Heliæ prædicationē ante mortem Antichriſti multos ex Iudæis conuertendos: idque & à Malachia, & Eccleſiaſt. 48. & à Chriſto Domino prænuntiatum, vt patet ex citatis teſtimonijs, & diſertis verbis docet Diuus Gregor. homil. 12. in Ezech. *Enoch,* inquit *& Helia prædicante multi ex ijs, qui tunc ex Iudæis in infidelitate remanſerint, ad cognitionem veritatis redeunt, ſicut de eodem Helia dicitur. Helias veniet, & reſtituet omnia.* Theodoretus in duodecimum cap. Danielis, exiſtimauit Iudæos conuertendos prædicatione Heliæ, poſt mortem Antichriſti, in quo deceptus eſt auctor grauiſſimus. Etenim Enoch, & Helias occidendi ſunt ab Antichriſto, & poſt triduum à mortuis excitandi, ſtatimq; aſcenſuri in cęlum; quemadmodum docuit Ioannes c. 11. & nos ibi cum illo diximus ſect. 13. Quare poſt mortem Antichriſti non prædicabit Helias: atque adeò plane dicendum, qui ex Iudæis cō uertendi ſunt prædicatione Heliæ, conuertendos eſſe ante mortem Antichriſti. Deinde addimus, poſt mortem Antichriſti depoſita tandem alterius Meſſiæ cogitatione, omnes Iudæos, aut fere omnes fidem Chriſti amplexuros, idq; à Paulo ſignificatum nomine *plenitudinis,* & cum dixit: *Omnis Iſrael ſaluus fiet.* Quæ ſententia eſt D. Chryſ. D. Tho. locis citatis. Benedictus Pererius lib. 15. in

Ante mortē Antichriſti multi cōuertendi ex Iudæis Heliæ prædicatione. — *D. Greg.* — *Mat. 17. 11* — *Theodor.* — *Iudæi omnes aut fere omnes poſt Antichriſti mortē amplectentur Chriſti fidē.* — *D. Chryſ.* — *D. Thom.* — *Bened. Per.*

in Dan. credit non omnes eſſe conuertẽdos, ſed quamplurimos; & in eum ſenſum interpretatur Apoſtolum. Mouetur illis verbis Dan. 12. *Veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes eſſe cœperunt, vſque ad tempus illud: & in tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro.* Exiſtimatq; prædici ab Angelo non omnem populum Hebræorum conuertendum, ſed eum tantum, qui inuentus fuerit ſcriptus in libro. Itaque reſtringi vocem, *Omnis*, per verba ſequentia: nam ſi omnes omnino conuertendi eſſent, ſatis fuiſſet dicere, *ſaluabitur populus tuus omnis*, nec quicquam vlterius addi oporteret: quæ coniectura quamuis probabilis ſit; non tamen compellit nos à D. Chryſoſt. ac D. Thomæ ſententia diſcedere, eo vel maximè, quòd Paulus omnem Iſraelẽ abſque vlla reſtrictione conuertendum eſſe atteſtatur; vt omnes, vel ferè omnes Iudæos eius temporis conuertendos eſſe, iuxta Pauli ſententiam, exiſtimare oporteat. Nec verò Angelus apud Danielem reſtrinxit dictionem: *Omnis*, cõparatione Iudæorum, qui tempore Antichriſti extiterint, ſed comparatione Iudæorum in vniuerſum: hoc ſenſu; ſaluabitur populus tuus omnis, nõ omnis abſolutè, ſed ille inquam omnis populus, quem Deus ex æternitate ſcriptum habet in libro vitæ. Id verò minimè impedit, quominus omnes, aut fere omnes illius temporis Hebræi, qui poſt mortem Antichriſti ſuperfuerint, ſcripti ſint in lib. vitę, atque adeò ſalutẽ cõſequantur.

Dan. 12.

Quibus nam ex ſignis dijudicari poſſit à fidelibus Antichriſtum adueniſſe.

SECTIO VII.

ILlud poſtremò diſquirendum ſupereſt, num ex Sacris literis ſigna aliqua colligantur, ex quibus aduentus Antichriſti certò deſignari poſſit: an verò eo non ſolum viuẽte, ſed etiam regnante dubitari adhuc poſſit num aduenerit. Cui quæſtioni reſpondemus pleraque eſſe ſigna notiſſima, quæ Antichriſtum cum aduenerit, certò fidelibus demonſtrent.

Primum ſignum ducitur ex Romani imperij in decẽ reges diuiſione, de qua diximus ſect. 10. vbi ex Daniele, & Ioanne manifeſtè oſtendimus tempore illo proximè Antichriſti aduentum præcedente, fore Romanum Imperium à decem regibus obtinendum. Hoc ſignum traditur à Paulo 2. ad Theſſ. 2. *Rogamus vos, vt non citò moueamini à veſtro ſenſu, neque terreamini, neque per ſpiritum, neque per ſermonem, neque per epiſtolam, tanquam per nos miſſam, quaſi inſtet dies Domini: nequis vos ſeducat vllo modo, quoniam niſi venerit diſceſſio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis.* Et paulò inferius; *Num retinetis, quod cum adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis, & nũc quid detineat ſcitis, vt reueletur in ſuo tempore. Nam myſterium iam operatur iniquitatis: tantum vt qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat, & tunc reuelabitur ille iniquus.* Quo loco per *diſceſſionem* Apoſtolus Romani Imperij diuiſionem, & euerſionem intelligit. Itaque cum ait: *Quid detineat ſcitis*: ſignificat detineri adhuc aduentum Antichriſti, eo quod perduret Imperium Romanum. Ita hunc locum intellexerunt Diuus Chryſoſt. Theophyl. Oecumen. Ambroſius in comment. Cyrill. Hieroſol. Catecheſi 15. D. Hieron. in epiſtola ad Algaſiam quæſt. 11. D. Auguſt. lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 29. Idemque affirmat Lactantius libro 7. Diuinarum inſtitut. cap. 15. & Tertull. in Apologetico c. 32. vbi ait, fideles orare pro diuturnitate Romani Imperij, eo quod intelligant Romano Imperio euerſo imminere orbi extremam ſub Antichriſto calamitatem.

1 Romani Imperij euerſio, certo deſignabit Antichriſti aduentum.

2. Theſ. 2.

Chryſoſt. Theophil. Oecumen. Ambroſius. Cyril. Hier. Hieron. Auguſt. Lactant. Tertull.

Verùm dicet aliquis, Rom. Imperium iamdiu omnino extinctum, & euerſum eſſe, nec tamen Antichriſtum aduenire: quare non debere huiuſmodi ſignum inter ſigna Antichriſti aduẽtum proximè præcurrentia numerari. Dominicus Sotus 4. ſent. d. 46. quæſt. 1. art. 1. exiſtimat per *diſceſſionem*, de qua loquitur Paulus, accipiendam eſſe duplicem diſceſſionem: vnam ab Imperio ciuili, & temporali: alteram à poteſtate ſpirituali, & Eccleſiaſtica, quam Romanus Pontifex obtinet, prioremque diſceſſionem

2 Inſurgit obiectio.

Dom. Sot.

iam

iam extare; quia nimirum tẽporale Romanæ vrbis imperium iam ceſſauit: poſteriorẽ adhuc expectari, per defectionem videlicet totius orbis à Sede Romana: in cuius Sedis poteſtatem fuit temporale illud imperium commutatum, vt auctor eſt Leo Papa ſerm. de Apoſtolis. Itaque vtramque diſceſſionem neceſſariam eſſe, vt Antichriſtus adueniat. Sed non eſt, cur ad hãc diſtinctionem recurramus: etenim Romanũ imperium adhuc perdurat in Germania, nomenque, atque ſucceſſio Imperatorũ Romanorum; nam cum defecit in occidente Romanum imperiũ, permanſit in Oriente: & iterum, quoniam imperium euertendum erat à Turcis, nõ ſine Diuina prouidentia erectum eſt imperium in Occidente per Carolum Magnum Regẽ Franciæ, qui à Leone III. fuit Romę electus, & declaratus Romanus Imperator; cui deinde vſq; ad hodiernum diem ſucceſſerunt Imperatores in Germania. Enim verò ad vtrũque imperium Orientale nimirum, & Occidentale adumbrandum, ſtatua illa Nabuchodonoſori oſtẽſa Dan. 2. in typum Romani imperij, quod Orientẽ, & Occidentẽ ſua amplitudine coercuit, duabus tibijs nitebatur: ad idemque ſignificandũ in orbis deſcriptionibus, magna Aquila cum duplici capite depingitur, quæ inſigne eſt imperij Romani, vt orbem vniuerſum, bipartito Romano imperio Orientali videlicet, & Occidentali, ſubiectum intelligamus. Nec verò quidquam obeſt, quod hodie Roma Imperatori Romano non pareat, id enim ad imperium Romanum minime pertinet; ſiquidem Arcadius, & Theodoſius iunior, & reliqui vſque ad Iuſtinianũ, Imperatores Romani fuerunt; nec tamen Romanæ vrbi imperarunt.

D. Leo.

Diluitur obiectio.

Imperium Romanum perdurat adhuc.

Dan. 2.

Aquila cũ duplici capite in orbis deſcriptionibus depicta, quid deſignet.

6 Secundum ſignum ponitur à quibuſdam, defectio vrbis Romæ à Romano Pontifice, quam defectionem ad totum orbem extendit Dominicus à Soto loco paulò ante citato. Qua de re quid nos ſentiamus dicemus ad cap. 17. Tertium ſignum eſt Euangelij toto orbe prædicatio: debere enim hoc aduentum Antichriſti præcedere perſpicuũ eſt ex Matth. 24. *Prædicabitur hoc Euãgelium regni in vniuerſo orbe in teſtimonium omnibus gentibus, & tunc veniet conſummatio.* Ita etiam docent D. Hilar. Canone 25. in Matth. Cyrill. Hieroſ. Catech. 15. Theod. ſuper 2. ad Theſſ. 2. & Patres cõmuniter. Hoc ſignum nondum eſſe completum, patet ex eo, quod multæ etiam nunc exiſtunt gentes, nationesq; ampliſſimæ, quibus adhuc Euangelica tuba non inſonuit. Nam quod Apoſt. ait ad Rom. 10. *Nunquid non audierunt? & quidem in omnẽ terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorũ.* Et ad Coloſſ. 1. *Propter ſpẽ, quam audiſtis in verbo veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos, ſicut & in vniuerſo mundo eſt, & fructificat, & creſcit.* Et iterũ: *Quod prædicatum eſt in vniuerſa creatura, quæ ſub cælo eſt;* proculdubio non accipiẽdum eſt de toto orbe ſimpliciter, ſed figuratè, accepta parte pro toto: quemadmodum, & Lucæ 2. cum dicitur: *Exijt edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis.* Quod autẽ Chriſtus dixit, priuſquã veniat Antichriſtus, Euangelium toto orbe eſſe prædicandũ, ſimpliciter, & abſolutè intelligendum eſt; vt omnibus orbis prouincijs, & gentib. Euangelium denuntietur; quemadmodum conceptis verbis docet Aug. epiſt. 80. ad Heſychium, vbi locum illũ Pauli citatum, acceptum à Regio vate *In omnem terram exiuit ſonus eorum.* Alia quoque reſponſione interpretatur; vt nimirum Paulus, quod futurũ erat diceret; non quod iam erat factum, atque completum; more Scripturæ, quæ propter vaticinij firmitatem de futuris, tanquã de præteritis loquitur. *Quale eſt,* inquit, *illud Pſalmi: Foderunt manus meas, & pedes meos, quod tam longe poſtea actum nouimus:* Id quod manifeſtum eſſe cõfirmat ex eo, quod huiuſmodi vaticinium nõdum ſuo tempore completum eſſet. Eſt ergo D. Aug. ſententia prius toto orbe ſimpliciter, hoc eſt omnibus gentibus, ac prouincijs, Euangelium prædicandum, antequam Antichriſtus adueniat. Idemque ſentit Hierony. in comment. ſuper Matth. 24. Accedit, & ratio, quã affert Sot. in 4. diſt. 46. art. 1. Cum enim gentes reprobari debeant, quòd fidem Chriſti non receperint, iuxta illud Mar. 16. *Qui verò non crediderit condemnabitur,* neceſſe plane eſt, vt illis Chriſti fides denũtietur; quò poſtea in rebelles iuſta dam-

Euang. toto orbe prædicatio ſignum aduent. Antichriſti.

Mat. 24. 14

D. Hilar.

Cyril. Hier.

Theod.

Multis adhuc gẽtibus Euangelica tuba nõ inſonuit.

Rom. 10. 18.

Coloſſ. 1. 5. 23.

Luc. 2. 1.

D. Auguſt.

Pſal. 18. 5.

Pſal. 21. 17.

D. Hieron.

Sotus.

Mar. 16. 16.

damnationis ſententia ferri poſſit. Quã rationem etiã innuit Chriſtus illis verbis Matth. 24 *Prædicabitur hoc Euangeliũ regni in vniuerſo orbe, in teſtimonium omnibus gentibus.* In quem locum D. Hieron. *Signum,* inquit, *Dominici aduentus eſt, Euãgelium in toto orbe prædicari, vt nullus ſit excuſabilis.* Atque hæc tria ſigna præcedere debent Antichriſti aduentum; quæ ſequũtur ipſo Antichriſto iam regnante contingent.

Matth. 24. 14. *D. Hieron.*

4 Quartum ſignum erit grauiſſima, ſimulq; notiſſima toto orbe Chriſtianorum perſecutio, ita vt omnia Chriſtianæ religionis officia, cæremoniæ, ſacrificia, Sacramẽtorum ritus, Eccleſiæque ſanctiones penitus aboleantur, quo ad publicam celebritatem; in eo enim potiſſimum debet omnis Antichriſti certare induſtria, vt Chriſti optimi, & maximi nomẽ, memoriamque extinguat: cuius perſecutionis acerbitatem ſignificauit Chriſtus Matth. 24. *Erit tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi vſque modo, neque fiet.* Id quod magno cum animi ſenſu lamentatur Hippolytus Mart. orat. de conſummat. mundi. *Templa, inquit, Diuina, domorum inſtar erunt, locis omnibus euerſiones fient Eccleſiarum, Scriptura contẽnentur, hoſtis illius cantica vbiq; decantabunt, nulla erit reuerentia rerum ſacrarum: nulla religio temerare, ac violare diuina: lugebunt Eccleſiæ luctu magno, quia nec oblatio, nec ſuffitus fiet, nec cultus Deo gratus, ſed Eccleſiarum ædes ſacræ, tugurij inſtar erunt.* Quintum erit ſumma morũ toto orbe licẽtia; nullæ enim leges erunt ad pietatem, iuſtitiamque pertinentes, ſed omnes, vt ait Hippolytus, pro ſuo viuent arbitratu. Illud vnũ Antichriſtus præcipiet, vt ſeipſum omnes, tãquam Principem, Deumq; agnoſcant: reliquam omnem vitæ rationem integram cuique permittet: ex quo fiet, vt iura omnia, tum Diuina, tum humana, vbique violentur, atque adeo maxima omnium rerum publicarum confuſio, & perturbatio conſequatur, vt fusè Hippolytus perſequitur.

Publica toto orbe ceſſatio à diuinis, ſignum aduent. Antichriſti. *Matth. 24. 21.* *Hippol.* *Summa itẽ morum toto orbe licẽtia.*

Sextum, erit character Antichriſti, quem omnes eius ſectatores in fronte, aut manu dextera impreſſum geſtabũt, vt hoc ipſo cap. diximus Exeg. 1. ſect. 7. Septimum erit numerus nominis Antichriſti conficiens ſummam ſexcentorũ ſexagintaſex, de quo multa ſect. 1. Octauum erit Enoch, & Eliæ prædicatio, de qua fusè diſputauimus ad c. 11. Ex his manifeſtum relinquitur Antichriſtum nondum veniſſe: nam quod Apoſt. ait 2. ad Theſſ. 2. *Myſterium iam operatur iniquitatis.* Et Ioan. epiſt. 1. c. 4. *Omnis ſpiritus, qui ſoluit Ieſum, ex Deo non eſt, & hic eſt Antichriſtus, de quo audiſtis quoniam venit, & nunc iam in mundo eſt:* non de Antichriſto in ſua perſona, ſed de Antichriſto in ſuis præcurſoribus, hoc eſt, Hęreticis, & tyrannis accipiendum eſt. Etenim per *myſterium iniquitatis,* Neronis perſecutionem intellexit D. Chryſoſt. & D. Ambr. Hæreticos autem Theod. & Sedul. in eum locũ, & D. Aug. lib. 20. de Ciui. Dei, cap. 19. Simul refelluntur multi, tum hæreticorum, tum catholicorum errores, Antichriſtum iam aduenisse affirmantium: cõtra quos copiosè diſputat Bellarm. 1. to. Controuerſ. lib. 3. diſput. de Antichriſto, cap. 3. Quantum autem tẽporis adhuc vſque ad eius aduẽtum ſuperſit, definiri nõ poteſt, cum incertum ſit, quanto tempore mundus debeat perdurare. Nam quod quidam aiunt, mundum ſex tantum annorum millibus duraturum, incertũ plane eſt, temereque affirmatur; quæ opinio fuit veterum Hebræorum, imò & multorũ Patrum, quos ad initium huius operis citauimus, cap. 1. ſuper illa verba: *Quæ oportet fieri cito.* Atque hæc de Antichriſto dicta ſufficiant.

5 *2. Theſ. 2. 7* *1. Ioa. 2. 3.* *Antichriſt° dicitur iam veniſſe in ſuis præcurſoribus.* *D. Chryſ.* *D. Ambr.* *Theod.* *Sedulius.* *D. Auguſt.* *Bellarmin.* *Illius aduẽtui nullus certus terminus definiri poteſt.*

CAPVT XIIII.

ET vidi, Et ecce Agnus ſtabat ſupra montem Sion, & cum eó centum quadraginta quatuor millia habentes nomen eius, & nomen patris eius ſcriptum in frontibus ſuis. Et audiui vocem de cælo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni: & vocem, quam audiui ſicut citharœdorum citharizantium in citharis ſuis. Et cantabant quaſi canticum nouum ante ſedem,& ante quatuor animalia, & ſeniores; & nemo poterat dicere canticum, niſi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti ſunt de terra. Hi ſunt, qui cum mulieribus non ſunt coinquinati; virgines enim ſunt. Hi ſequuntur Agnum quocunque ierit. Hi empti ſunt ex hominibus primitiæ Deo,& Agno; & in ore eorum non eſt inuentum mendacium: ſine macula enim ſunt ante thronum Dei. Et vidi alterum Angelum volantem per medium cæli,habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret ſedentibus ſuper terram, & ſuper omnem gentem, & tribum,& linguam,& populum: dicens magna voce: Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius: & adorate eum, qui fecit cælum, & terram, mare, & fontes aquarum. Et alius Angelus ſecutus eſt,dicens: Cecidit,cecidit Babylon illa magna,quæ à vino iræ fornicationis ſuæ potauit omnes gentes. Et tertius Angelus ſecutus eſt illos, dicens voce magna: Si quis adorauerit beſtiam, & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte ſua, aut in manu ſua; & hic bibet de vino iræ Dei, quod mixtum eſt mero in calice iræ ipſius: & cruciabitur igne,& ſulphure, in conſpectu Angelorum ſanctorum,& ante conſpectum Agni:& fumus tormentorum eorum aſcendet in ſęcula ſęculorum: nec habent requiem die ac nocte,qui adorauerunt beſtiam, & imaginem eius,& ſi quis acceperit characterem nominis eius. Hic patientia Sanctorum eſt, qui cuſtodiunt mandata Dei,& fidem Ieſu. Et audiui vocem de

de cælo, dicentem mihi; Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodo iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis; opera enim illorum ſequuntur illos. Et vidi, & ecce nubem candidam: & ſuper nubem ſedentem ſimilem filio hominis, habentem in capite ſuo coronam auream, & in manu ſua falcem acutam. Et alius Angelus exiuit de templo clamans voce magna ad ſedentem ſuper nubem: Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit meſſis terræ. Et miſit qui ſedebat ſuper nubem falcem ſuam in terram, & demeſſa eſt terra. Et alius Angelus exiuit de templo, quod eſt in cælo, habens & ipſe falcem acutam. Et alius Angelus exiuit de altari, qui habebat poteſtatem ſupra ignem; & clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: quoniam maturæ ſunt vuæ eius. Et miſit Angelus falcem ſuam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ, & miſit in lacum iræ Dei magnum: & calcatus eſt lacus extra ciuitatem, & exiuit ſanguis de lacu, vſque ad frænos equorum per ſtadia mille ſexcenta.

ARGVMENTVM.

Illud eſt de cõmuni interpretum ſententia huius capitis argumentum. Ne commemorata perſecutionis mouendæ ab Antichriſto, eiusq; ſectatoribus, magnitudine, ac terrore fideles animũ deſponderent. oſtenſa fuit hoc capite Ioanni illuſtriſſima gloria propoſita ijs, qui temporum illorum acerbitatem, inuicta fidei conſtantia, animiq; celſitudine ſuperauerint. Et quoniam cæteris, duo hominum genera præſtabunt: vnum eorum, qui in tanta hominum malitia, morumq; licentia, virginitatem ſeruauerint: alterum eorum, qui formidanda illius temporis tormenta animosè pertulerint, mortemq; pro Chriſto oppetierint, horum præcipuè Ioannes gloriam, felicitatemq; commemorat; ſimulq; perſecutores, Babylonis ruina, & ſuppliciorum eos manentium comminatione perterrefacit.

COM-

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

DE VIRGINIBVS.

Quænam ſint illa centum quadraginta quatuor millia, quæ cum Agno ſupra montem Sion Ioanni apparuerunt?

SECTIO PRIMA.

1 PRior hæc capitis pars tota ad virginum gloriam pertinet, docet enim Ioannes apparuiſſe ſibi Agnũ ſtantẽ ſupra montẽ Sion, hoc eſt, Chriſtũ Dominum in monte illo altiſſimo Sion ſupernæ felicitatis, quæ Sion in ſacris literis appellatur, veluti Pſalm. 83. *Ibunt de virtute in virtutem; videbitur Deus Deorũ in ſion*: vidiſſeq; cum eo, centum quadraginta quatuor millia, habentia nomen Agni, & nomen patris Agni, Scriptum in frontibus ſuis, quia ſcilicet Agni, patriſq; eius nomen, fidemq; non erubuerunt coram omnibus confiteri, hoc enim eſt nomen Agni in fronte geſtare. Ait præterea audiuiſſe ſe vocem de cælo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni, eaq; fuiſſe ſicut citharœdorum citharizantium in citharis ſuis, qui cantabant quaſi canticum nouum: dictumq; eſſe. *Hi ſunt, qui cum mulieribus non ſunt coinquinati, virgines enim ſunt.* Quo fit, vt hęc centum quadraginta quatuor millia ad ſolos virgines pertineãt; quemadmodum etiam docet D. Hieron. lib. aduerſus Iouinian. & D. Aug lib. de virginitate, cap. 27.

Quid intelligatur per montẽ Sion

Pſal. 83. 8.

Quid ſibi velit nomẽ Agni ſcriptũ in frõtibus virginum.

D Hieron.

D. Auguſt.

2 Iam verò illud primo ſeſe offert explicandũ; Quænam ſint illa centũ quadraginta quatuor millia virginũ, & vnde tanta virginũ multitudo colligenda ſit? D. Hieron. lib. 1. aduerſus Iouinian. exiſtimat, hæc centũ quadraginta quatuor millia virginum, quę hoc loco cõmemorãtur, eſſe illa eadem, quorum facta eſt mentio cap. 7. cum dictum eſt, conuertendos fore ex Iudæis centum quadraginta quatuor millia ſignatorũ, ideſt, duodecim millia ſignatorum ex ſingulis tribubus, excepta tribu Dan, pro qua poſita eſt tribus Leui. *De ſingulis*, inquit, *tribubus, excepta tribu Dan, pro qua reponitur tribus Leui; duodecim millia ſignatorum virginum, creditura dicuntur; qui cum mulieribus non ſunt coinquinati ac ne putaremus de ijs dici, qui ſcorta non norunt ſtatim intulit, Virgines enim ſunt* Vbi vides Hieronymum, per hęc centũ quadraginta quatuor millia, eoſdem illos intelligere, de quibus locutus eſt Ioannes cap. 7. atque adeo exiſtimare hæc centũ quadraginta quatuor millia virginum, ex ſolis Iudæis colligenda eſſe, cum cap. 7. per centũ quadraginta quatuor millia ſignatorũ fideles ex Iudæis ad fidem conuertendi, neceſſario intelligendi ſint, vt conceptis verbis eo loco docet Ioannes, & nos etiam ibidem confirmauimus.

D. Hier.

Vnde colligat Hieron. tantam virginum multitudinem.

Verùm hæc Hieronymi ſententia nobis non probatur. Primùm, quia nullo modo eſt veriſimile, ſolos virgines Hebræorum in fine mundi conuertendos, ſeruandoſq; eſſe, nullumq; omnino eorum, qui vel in matrimonio, vel extra matrimonium virginitatem amiſerint conſecuturum ſalutem; at hoc admittere cogitur Hieron. ſiquidem hæc centum quadraginta quatuor millia, vult eſſe illa eadem, quæ cap. 7. commemorantur: 3

Non placet Hieronymi ſententia.

rantur: quo numero Ioannes cōplexus eſt vniuerſos omnino Iudæos, qui ad fidem Chriſti conuertentur, accipiēs numerum certum, pro incerto. Deinde vt

Arethas.

Arethas argumentatur, ſi ad illa eadem centum quadragintaquatuor millia alluſiſſet hoc loco Ioannes, proculdubio articulum adhibuiſſet, dixiſſetque, τὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες, hoc eſt, *illa centum quadragintaquatuor millia*, quod tamen non dixit, ſed omiſit articulum τὰ. Denique cur de ſolis Iudæis Ioannes loquatur, qui gentibus potiſſimū ſcribebat? Putamus igitur hæc

Neque Aretha opinio omnino placet.

centum quadragintaquatuor millia, nō ſolum ad Iudæos, ſed multo etiam magis ad fideles Gentiles pertinere: nec enim ad fideles tantum ex Gentibus referenda ſunt, vt retulit Arethas, ſed ad vtroſque: quamquā ad fideles ex Gentibus præcipuè, cum & numero, & virtutis ſtudio Iudæis antecellant.

4

Ribera ſententia.

Porrò nec placet Frācisci Riberæ ſententia, qui plus iuſto literæ adhærens exiſtimauit numerum hunc centū quadragintaquatuor millium non pro magno aliquo numero incerto, ſed pro certo, hoc eſt, pro ſe ipſo præcisè adhiberi: itaque dumtaxat centum quadragintaquatuor millia virginum tempore Antichriſti, per vniuerſum orbem, tum ex Iudæis, qui credituri ſunt in Chriſtum, tum ex reliquis fidelibus futura. Et argumentatur nō ſine cauſa tot numeros adhibitos eſſe, nimirum, *centum quadragintaquatuor millia*: cur enim Ioannes tā minutam computationem adhibuiſſet, niſi certum aliquem, ſtatumque numerum deſignare voluiſſet? Credo cuius facilè hæc opinio ſeſe, vt improbabilē obijciet.

Reijcitur Ribera.

Quis enim ſibi perſuadeat ex tam multis gentibus toto orbe diſperſis, ſola centum quadragintaquatuor millia virginum Antichriſti tēpore futura; cum ſolus numerus infantium, & puerorum ante vſum rationis, & grandiorum etiam ante ſenſum libidinis diſcedentium è vita, multis partibus eam ſummam, vt par eſt credere, ſuperare debeat: Nam de ſola Ciuitate Niniues

Iona 4. 11.

dixit Dominus ad Ionam, cap 4. *Et ego non parcam Niniue Ciuitati magnæ, in qua ſunt pluſquam centum viginti millia hominum, qui neſciunt quid ſit inter dexteram, & ſiniſtram ſuam*, ideſt, ſimplicium paruulorum, qui neſciunt diſcernere dexteram, à ſiniſtra; vt interpretatur D. Hieronymus.

D. Hieron.

Ignorant, inquit, *quid ſit inter dexteram, & ſiniſtram propter innocentiam, & ſimplicitatem, vt lactentem monſtret ætatem, & relinquat intellectui quantus ſit numerus ætatis alterius, cum tantus ſit paruulorum*. Non eſt igitur veriſimile toto orbe non futura amplius, quam centum quadragintaquatuor millia paruulorū, etiam eorum, qui per baptiſmum ſeruari debent; vt miſſas faciam ſacras virgines, multaſque alias ſanctiſſimas fœminas, imò & adoleſcentes, qui carnis integritatem etiam eo tempore conſeruabunt: eò vel maximè, quod ipſamet perſecutionis acerbitas, Chriſtianos ſparget, & ad deſerta compellet, vbi nō erit tanta libidinis licentia, neque tam frequens deperdendæ caſtitatis occaſio.

5

Communis expoſitio tenenda.

Quare dicendum plane eſt cum communi expoſitione Doctorū poſitū eſſe à Ioanne numerum certum pro incerto: & quia maximus futurus eſt virginum numerus, infantib. & pueris ſupputatis, idcirco tantam cōſpexiſſe multitudinem. Cur autem tam varios numeros adhibuerit, hoc eſt, centum quadragintaquatuor millia, ſi locus coniecturæ datur, conijcimus exprimere voluiſſe plures in vno ſtatu virgines, quā in alio reperiendos.

Quid varietas numeri à Ioãne expreſſi ſignificet.

Itaque numerum centenarium ad infantes, & pueros ante motum, ſenſumque libidinis, diſcedentes: numerum quadragenarium ad virgines Deo dicatas: numerum denique quaternarium ad fœminas, viroſq; in ſeculo agentes pertinere. Quia enim quamplurimi infantes, puerique decedunt, pauciores autem ſunt ex religioſis virgines, multò pauciores ex ſecularibus, idcirco credimus eam numerorū varietatem minorem ſemper, ac minorem à Ioanne adhibitā fuiſſe. Aduerte

D. Cypr.

autem cum D. Cypr. lib. de diſciplina, & habitu virginum, non ex eo, quod Ioannes dicat: *Hi ſunt, qui cum mulieribus non ſunt coinquinati*, exiſtimandum

Virginū nomine, nō tātū viri, ſed & fœminæ ītelligūtur.

eſſe de ſolis maſculis virginibus, non autem etiam de fœminis haberi ſermonem. *Neque enim maſculis tantum*, inquit Cyprian. *continentiæ gratiam repromittit Dominus, & fœminas præterit; ſed quoniam*

fœmi-

fœmina viri portio eſt, & ex eo ſumpta, atque formata, in Scripturis fere omnibus ad protoplaſtum Deus loquitur, quia ſunt duo in carne vna, & in maſculo ſimul ſignificatur & fœmina. Hæc Cypr.

Cur Virgines ſupra montem Sion, cum Agno apparuerint?

Et vidi, & ecce Agnus ſtabat ſupra montem Sion, & cum eo centum quadragintaquatuor millia.

SECTIO II.

1 IN ipſo monte Sion in quo Agnus ſtabat, vidit Ioannes illa cẽtum quadragintaquatuor millia, quæ poſtea explicauit virginum eſſe multitudinem. Duplex autem huiuſce rei ratio afferri poteſt: Vna deſumitur à virginitatis præſtantia, & altitudine: quia enim Virgines excelſum quendam, ac ſublimem in monte Sion, ideſt Eccleſia, obtinent locum; & altiſſima virginitatis prærogatiua mirũ in modum excellunt, & eminent; meritò ſupra montem Sion altiſſimum, ſimul cum agno apparuerunt. Quæ obſeruatio ſimul, & expoſitio eſt D. Greg. lib. 5. ſuæ expoſitionis in lib. Reg. cap. 3. *Bene,* inquit, *in ſublimi eſſe virgines dicuntur, quia quod naturam humanam ſupergreditur in altiſſimo virtutum culmine ſitum eſt, vnde & virgo ille dilectus Ieſu locum virginum inſinuans, ait; Vidi ſupra montem Sion Agnum ſtantem, & cum eo centum quadragintaquatuor millia. Hi ſunt, qui cum mulieribus non ſunt coinquinati: Virgines enim ſunt: in monte quidem eſſe cum agno dicuntur, quia per meritum incorruptionis, quo à terrenis, & carnalibus delectationibus ſe diuidunt, in ſempiterna redemptoris gloria ſublimantur.* Hæc ille.

Virgines dicuntur eſſe in mõte Siõ ꝑpter ſublimẽ, quẽ habent in Eccleſia, locũ.

D. Greg.

2 Atque in primis Virginitas omnem mundanæ fabricæ altitudinẽ longe ſuperat; quemadmodum docet Gregor. Nazianz. orat. in dictum Euangelij: *Non omnes capiunt verbum iſtud, ſed quibus datum eſt: Videte,* inquit, *rei ſublimitatem, indeprehenſibilem fere inuenietis; quomodo enim non melius carne eſt non generare carnem, id quod à carne genitum eſt? quomodo non Angelicum, carni alligatum, non ſecundum carnem viuere, ſed naturam eſſe ſubliniorẽ?* Et in orat exhortatoria ad Virg. *Olim,* inquit, *cùm lex erat, & vmbra, caremoniaq́; temporaria, tum primatum habebant nuptia, tanquam adhuc infantes: poſtquam verò emigrauit litera, ſubinductusq́; eſt ſpiritus, & Chriſtus cum proceſſiſſet ex Virgine in carne paſſus eſt, tunc effulſit caſtimonia diuidens mundum.* Quo loco emphaſim habent illa poſtrema verba: *Effulſit caſtimonia diuidens mundum*: quæ præter alia, illud mihi videntur ſignificare, virginitatem, (ſic enim caſtimoniam hic accipit Nazianz.) quaſi alterũ mundum ſupra mundanũ conſtituere, in eoque Virgines longiſſimè ab illo, quem cernimus, mundo diuiſos, atque diſſitos in altiori videlicet, ac ſublimiori gradu collocare. Quo myſterio ſupra capitella illa inſtar ſpherarum reticulata, quæ erant ſuperpoſita duabus illis ingentibus columnis æreis à Salomone in veſtibulo tẽpli collocatis, lilia erant, vt habes 3. Reg. 7. *Finxit duas columnas areas, decem & octo cubitorum altitudinis columnam unam; & linea duodecim cubitorum ambiebat columnam vtranque:* Et paulò poſt: *Capitella autem, qua erant ſuper capita columnarum quaſi opere lilij fabricata erant;* quia videlicet caſtitas, quæ ꝑ lilium adumbratur, omnem mundanæ conſuetudinis Spheram, orbemque ipſum vniuerſum, altitudine ſuperat; vt ait D. Ambr. lib. 1. de Virginib. *Quis humano,* inquit, *eam poſſit ingenio comprehendere, quam nec natura ſuis incluſit legibus? aut quis naturali voce complecti, quod ſupra vſum natura ſit? E cælo accerſiuis quod imitaretur in terris; hac nubes, aera, Angelos, Sideraq́; tranſgrediens, verbum Dei in ipſo ſinu Patris inuenit. Helias etiam, quia nullius corporei coitus fuiſſe permiſtus cupiditatibus inuenitur, ideo curru raptus ad cælum.* Obiter etiam obſerua, non ſine Myſterio, capitella illa columnarum reticulata fuiſſe, quia quicunque Dæmonis tentamenta aduerſus caſtitatem ſuperans lilium hoc pulcherrimum obtinet; facile ſe à reliquis omnibus inimici retibus, & laqueis expediet, & ſupra capitella columnarum reticulata, quaſi lilium apparebit.

Nazianz.

Matt. 19. 11

Quanta ſit Virgin. ſublimitas.

Aliũ mundum conſtituit hoc noſtro lõgè ſuperiorem.

3 Reg. 7. 15

Expẽditur locus ex 3. lib. Reg.

D. Ambr.

Qui retia dæmonis cõtra caſtitatem effugit à reliquis facile ſe expediet.

Quid

3 Quid autem mirum, ſi virginitas totam mundi ſphæram præſtantia, & altitudine tranſcendat, cum ipſos quoque Angelos non tantum æquet, ſed etiam ſuperet: In primis enim æquare illud oſtendit, quod dixit Chriſtus, Matt. 22. *In reſurrectione, neque nubent, neque nubentur, ſed erunt ſicut Angeli Dei in cælo.* Sic enim eum locum intellexit D. Ambroſ. lib. 1. de Virginibus; *Quid pluribus exequar laudem caſtitatis? Caſtitas Angelos fecit, qui eam ſeruauit Angelus eſt, qui perdidit Diabolus. De reſurrectione quid dicam? cuius præmium iam tenetis; In reſurrectione, neque nubent, neque nubentur; ſed erunt ſicut Angeli in cælo: quod nobis promittitur vobis præſto eſt, votorumq; noſtrorum vſus apud vos eſt, de hoc mundo eſtis, & non eſtis in hoc mundo, ſeculum vos habere meruit, tenere non potuit:* affirmat & D. Cypria. lib. de diſciplina, & habitu virginum: *Cum caſtæ,* inquit, *perſeueratis, & virgines, Angelis Dei eſtis æquales.* Et D. Aug. libro vnico de S. Virginitate, c. 23. *Virginalis integritas, & per piam continentiam, ab omni concubitu immunitas, Angelica portio eſt; & in carne corruptibili incorruptionis perpetua meditatio.* Idem ſentit D. Bernard. epiſt. 42. ad Henricum Senonenſem Archiepiſcopum. *Quid caſtitate decorius, quæ mundum de immundo conceptum ſemine, de hoſte domeſticum, Angelum de homine facit. Differunt quidem inter ſe homo pudicus, & Angelus, ſed felicitate, non virtute: & ſi illius caſtitas felicior, huius tamen fortior eſſe cognoſcitur. Sola eſt caſtitas, quæ in hoc mortalitatis, & loco, & tempore ſtatū quendam immortalis gloriæ repræſentat.* Et his antiquior Tertull. lib. 1. ad vxorem de virginibus loquens, ſic ait: *Deo ſpecioſæ, Deo ſunt puellæ, cum illo viuunt, cum illo ſermocinantur, illum diebus, & noctibus tractant, orationes ſuas velut dotes Domino aſſignant; ab eodem dignationem veluti munera maritalia, quotieſcunque deſiderant, conſequuntur; ſic æternum ſibi bonum Domini occupauerunt, ac iam in terris non nubendo de familia Angelica deputantur.* Hæc ille. Quam eandem ob cauſam Pſal. 44. in quo de puriſſimis inter Chriſtum, & Eccleſiam, imò & quamcumque etiam Sanctam Virginem nuptijs diſſeritur, inſcribit apud Septuag. ὑπὲρ τῶ ἀλλοιωθησομένων, id eſt *pro ijs, qui commutabūtur;* Hebraicè autem, על שושנים, hoc eſt, *ſuper lilia,* vel *pro lilijs:* vbi per lilia, virgines intelligit D. Hieron. qui iuxta inſcriptionem Hebraicam dicuntur commutandi in Angelos, videlicet quorum in hac vita puritatem æmulātur. Vnde D. Hieron. teſtatur ſe idcirco eum pſalmum Principiæ virgini exponere voluiſſe, eo quod inueniſſet in titulo lilia, & flores; quæ pertinent ad virginitatis decus immortale. Scio Hebræam vocem, שושנים à pleriſque pro genere muſici inſtrumenti vſurpari.

Matth. 22. 30. — *D. Ambr.* — *D. Cypr.* — *Virgines angelis æquales.* — *D. Auguſt.* — *D. Bernar.* — *Caſtitas in Angelis q. dē felicior, at in hominib. fortior.* — *Tertull.* — *Inſcriptionē Pſal. 44. variè vertunt interpretes.* — *Septuag.* — *D. Hieron.* — *Caſtitas homines reddit angelos.*

Quod verò non tantum Angelos æquet virginitas, ſed etiam ſuperet, non obſcurè ſignificatum eſt Iſa 56. *Hæc dicit Dominus eunuchis: Qui cuſtodierint Sabbatha mea, & elegerint, quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum, dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filijs, & filiabus, nomen ſempiternum dabo eis, quod non peribit.* Quem locum de virginibus accepit D. Aug. lib. de S. Virgin. cap. 23. & 24. probatq; ex eo, quòd eunuchi ſecundum carnem tantum, nō vtique habent meliorem in Eccleſia locum, quam coniugati: quare efficitur, vt de ijs, qui ſe ſpiritualiter caſtrauerūt propter regnum cęlorum, eiuſmodi pię rogatiuæ accipiēdæ ſint. Accedit quod Spiritus S. cum dixiſſet; *Dabo eis in domo mea locum, & nomen melius à filijs, & filiabus:* ne quis exiſtimaret aliquid temporale ſperandum, continuo ſubiecit; *Nomen ſempiternum dabo eis, quod non peribit.* De virginibus etiam eūdem locum intellexerunt D. Ambr. in exhort. ad Virgines, & in inſtit. Virg. c. 16. D. Hieron. lib. 1. aduerſus Iouin. D. Baſil. lib. de vera Virgin. & D. Greg. 3. p. Curæ paſtoralis, c. 29. *Eunuchi,* inquit, *ſunt, qui compreſſis motibus carnis, affectū in ſe praui operis abſcindunt; quo autem apud patrem loco habeantur oſtenditur, quia in domo patris, videlicet æterna manſione, etiam filijs præferantur.* Hæc ille. Sanè putauerim per *filios* accipiendos eſſe Angelos; nam ſi filij eo loco omnes in vniuerſum electi appellantur; proculdubio etiam virgines filij ſunt; nec debuerunt opponi filijs. Itaque cum promittitur virginibus melior locus, nomenque, quàm filij habeant, videntur Angelis anteferri; & meritò, cum in Angelis virginitas propriè

4 *Angelos ſuperant Virgines.* — *Iſa. 56. 4.* — *D. Auguſt.* — *D. Ambr.* — *D. Hieron.* — *D. Baſil.* — *D. Greg.* — *Expēditur Iſaiæ locus.*

Cur Angelus adorari ſe à Ioanne non permiſerit.

Apocal.19.10.

priè reperiri non poſſit: præſtant igitur Angelis hac in parte virgines: Vnde angelus ille, qui Apocalyp.19. Ioannem (nimirum, vt plerique volunt) cum ob alia, tum propter virginitatis quoque prærogatiuam, ab ſe adorãdo deterruit illis verbis: *Vide ne feceris, conſeruus tuus ſum.* Videtur mihi ſe Ioannis, hoc eſt, tanti virginis conſerui paritate honorare voluiſſe, quaſi diceret; pares virginitate ſumus; ego natura, tu virginitate Angelus; æquali nobilitate, parique cõditione in cæleſti curia principi Deo ſeruimus. Quod quidem ab Angelo ſancta quadam æmulatione, & inuidia dictum crediderim, nimirum Ioannis, propter vnam virginitatem, magnitudinẽ demirans, eius paritatem, & æqualitatem quodammodo tacitè ambiebat.

Videtur angeli ſibi honorem arrogare, dũ ſe Virginũ pares faciunt et cõſeruos.

5 Sed parum eſt virgines Angelis hac in parte antecellere, qui Diuinã ipſam puritatẽ, quoad licet mortalibus, æmulantur. Nam & ipſam Sanctiſſimã Triadem propter ſummam, quæ in Diuinis proceſſionibus reperitur, puritatem, primam virginẽ appellauit Greg. Nazi in carmine de Virginitate, dum inquit:

Si qua Iterris eſſe põt, maxima eſt caſtitatis cum Deo ſimilitudo.

Prima Trias virgo eſt, ſiquidem Patre natus Anarcho
Filius eſt, nec enim Pater ortum traxit ab vllo,
Vtpote principium rerum, & vitalis origo:
More nec humano generauit ſanguine natum, &c.

Hanc igitur Dei puritatem, & vt loquitur Nazianzenus virginitatem ſuo modo referunt virgines: quemadmodum docet D.Cypr.lib.de diſciplina, & habitu virginum. *Nunc nobis,* inquit, *ad virgines ſermo eſt, quarum quo ſublimior gloria, maior, & cura eſt. Flos eſt ille Eccleſiaſtici germinis, decus, atque ornamentum gratiæ ſpiritualis, læta indoles; laudis, & honoris opus integrum, atque incorruptum; Dei imago reſpondens ad ſanctimoniam Domini, illuſtrior portio gregis Chriſti.* Idem eleganter docet D. Baſil.lib.de vera virginitate his verbis. μέγα μὲν γὰρ ὡς ἀληθῶς παρθενία τῷ ἀφθάρτῳ θεῷ ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν ἐξομοιοῦσα τὸν ἄνθρωπον: quæ ſic latine reddes: *Magnum quidẽ, vt verè dicam, eſt virginitas: incorruptibili Deo, vt ſummatim dicam, hominem ſimilem faciens.*

D.Cyprian.

D.Baſil.

Hæc ille. Vnde incorruptio pro virginitate ſumitur, vt vult D.Hieron. ad illa verba cap.2. epiſt. ad Titum. *In omnibus te ipſum præbe exemplum bonorum operum in doctrina, in integritate in grauitate.* Græcè ſic; ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορίαν σεμνότητα ἀφθαρσίαν. Quo loco D. Hieron. ἀδιαφθορίαν, & ἀφθαρσίαν, hoc eſt, *integritatem,* & *incorruptionem,* de virginitate interpretatur; quam exiſtimat Titum habuiſſe, cum ſuſcepit baptiſmum, hortaturq; eum, vt virginitatem ad id vſque temporis ſeruatã, deinceps conſeruet. Cernis igitur ex ſententia Hieron. virginitatem incorruptionem appellari, atque adeò Deũ, eo quod eſt immutabilis, & incorruptibilis, ſuo modo imitatur, vt rectè ait D. Baſil.

D Hieron. Ad Tit.2.7

Pro Virginitate incorruptionem vertit Hieronymus.

Incorruptibilis virginitas Deo incorruptibilitatẽ ſuo mõ imitatur.

6 Itaque non ſolùm Angelicæ, ſed etiã Diuinæ cuiuſdam nobilitatis eſt virginitas. Vnde Pſal.2. pro eo, quod nos habemus: *Apprehendite diſciplinam*: alij transferunt ex Hebræo: *Oſculamini Filium.* Alij verò vertunt: *Adorate puritatem,* ideſt, virginitatem, quaſi Diuinũ quiddam ſummo honore, & veneratione colite, atque obſeruate. Cui concinit illud, quod refert Euſeb. de Conſtantino Magno, lib.4. de eius vita. *Virgineũ,* inquit, *chorum tantum non adorabat, iſtic habitare Deum, cui ſe puellæ deuouerant arbitrabatur.* Vbi cernis vſque adeò Conſtantinum virginitatẽ demiratũ fuiſſe, vt ſacris virginibus omnes honores, citra adorationem Deo debitam, tribuendos eſſe arbitraretur. Atque hinc factũ eſt, vt Ethnici Virginem inter ſigna cæleſtia in cælo quaſi Diuinum quiddam collocauerint, vt credit D. Hieron lib.1. aduerſus Iouin. *Varro,* inquit, *decem Sibyllas fuiſſe autumat, quarum inſigne virginitas eſt, & virginitatis præmium diuinatio. Quod ſi Aeolici generis ſermonis Sibylla* θεοβούλη *appellatur, rectè conſilium Dei ſola ſcribitur noſſe virginitas. Certe Romanus populus, quanto honore virgines ſemper habuerit, hinc apparet; quod Conſules, & Imperatores, & in curribus triumphantes, qui de ſuperatis gentibus trophæa referebant, & omnis dignitatis gradus eis de via cedere ſolitus ſit: nec mirum hoc de hominibus, cum Mineruam quoque, & Dianam virgines Deas finxerit error Gentilium, & inter duodecim ſigna cæli, quibus mundum volui putãt, vir-*

Pſal.2.12.

Euſebius.

Quanto in honore habita ſemper fuerit Virginitas.

D. Hieron.

ginem collocarint magna iniuria nuptiarũ, vt ne inter Scorpios quidem, & Centauros, & Cancros, & Piſces, & Aegocerotes, vxorem maritumq́; contruſerint. Hæc Hieron. Ex quibus omnibus eſt perſpicuũ, quanta ſit virginitatis præſtantia, vt meritò dictum fuerit Eccleſ. 26. *Omnis ponderatio non eſt digna continentis animæ.* *Eccl. 26. 20*

7 Secunda ratio, cum ſupra montem Siõ altiſſimum virgines apparuerint ex virginitatis difficultate ſumitur, quæ tanta eſt, vt qui ad eam aſpirare contenderit, perſuaſiſſimum habere debeat in montem quẽdam maximè arduum accliuemque conſcendere: cuius montis tanta eſt altitudo, tantaq; eius conſcendendi difficultas, vt propterea Chriſtus ad eius aſcenſum neminem præcepto aſtringere voluerit, ſed dixerit Matt. 16. *Qui poteſt capere capiat*: eo enim teſtimonio ad idem comprobandum vtitur D. Hieron. lib. 1. aduerſus Iouin. *Noli metuere*, inquit, *ne omnes virgines fiant; difficilis res eſt virginitas, & ideo rara, quia difficilis, multi vocati, pauci electi; ſi omnes virgines eſſe poſſent, nunquam Dominus diceret, Qui poteſt capere capiat. Et Apoſtolus in ſuadendo non trepidaret: De virginibus præceptum Domini non habeo.* Nec verò illud parũ exaggerat huius altiſſimi mõtis conſcendendi difficultatẽ, quod pauciſſimi ante Dei in carne aduentum, eò conſcenderint: ac tum primum aſcenſus euaſit facilior, cũ agnus, id eſt, Deus homo in terris apparuit virgo ex virgine procreatus: tunc enim eius, & exemplo, & auxilio quamplurima virginum millia extiterunt, quæ ad montis huius cacumen pertingere potuerũt. Id quod elegãtibus carminibus, deſcripſit Greg. Nazianz. in Carmine de Virgin.

Virgines in monte appa ruiſſe, ſedẽ deſignat caſtitatis, difficilemq́; illius acceſſum.

Matth. 19. 2.

Vt verò in tabulis pictor dum corpora fingit,
Obſcuris primum ora notis, lenibusq́; figuret,
Mox formis ſtudet omnigenos adhibere colores,
Atque opus incertum numeris polit omnibus artis:
Sic quoque Virginitas magni pars inclyta Chriſti,
Ante quidem vmbroſo in paucis ſplendore micabat,
Dum lex iura daret terris, & in orbe vigeret,
Exiguis ſpectanda notis, paucisq́; liceret,
Lucis ad interna radios penetrare coruſcos:
At poſtquam Chriſtus per caſta viſcera matris,
Abſq; patre, et tedis vita progreſſus in auras
Luſtrauit muliebre genus primamq́; parentẽ
Depulit, & carnis leges abſcedere iuſſit,
Spirituiq́; nouo ſubmiſit littera faſces,
Gratiaq́; in mediũ venit, tum deniq́; noſtro
Virginitas generi præclaro lumine fulſit,
Inſtabilem mundum abrumpens, abruptaq́; mundo,
Connubium tantum exuperans, & vincula vitæ,
Quantum animus carni præſtat, cælumque rotundum.
Tellurem pretio vincit, quantoque fugaci
Illud in æternum durans præſtantius æuũ eſt,
Quanto mortali melior Deus.

Porrò eandẽ virginitatis ſeruandæ difficultatem, videtur mihi præter alia ſignificare voluiſſe Salom. 3. Reg. 7. cum duas illas ingentes columnas æreas, de quibus ſupra diximus, ante veſtibulum templi collocauit, nihil aliud, præter lilia in ſummitate ſuſtinentes: quia enim virginitas per lilium expreſſa difficillima eſt, ingentiſque ponderis, cui facilè vires humanę ſuccumbant, opus eſt columnis æreis fortiſſimis, id eſt, magnis gratiæ præſidijs, quæ ſatis ſint tanto oneri ſuſtinendo. Illudque obſeruandũ, vnam ex his columnis dictã fuiſſe Ioachin; alteram Booz; quæ vtraque vox *fortitudinem* ſignificat, quoniam duplex fortitudo requiritur ad ſuſtinenda lilia caſtitatis, videlicet gratiæ præſidium, & hominis, non quælibet, ſed ſtrenua animoſaq; cum diuina gratia cooperatio: cum ſit veriſſimum illud, quod ait D. Aug. ſerm. 250. de temp. *Inter omnia Chriſtianorum certamina, ſola duriora ſunt prælia caſtitatis, vbi quotidiana eſt pugna, & rara victoria; grauẽ caſtitas ſortita eſt inimicũ, qui quotidie vincitur, et tamẽ timetur.*

1. Cor. 7. 25

3. Reg. 7.

Seruãda caſtitati, duplici fortitudine opus eſt.

D. Auguſt.

Atque hęc poteſt eſſe tertia ratio, cur virgines ſupra montem Sion cum agno apparuerunt, vt videlicet exploratum eſſet qualis debeat eſſe virginũ conuerſatio, & viuendi ratio. Quia enim difficile eſt virginitatem, ſartam tectã tueri, debent virgines ad altiſſimum montem Sion confugere, hoc eſt, ſeſe à communi, & frequenti hominum conſuetudine abducere, publicum fugere, receſ- 8

Qui virginitatẽ amat, publicũ deſerẽs in mõtem fugiat.

ſum

ſum quærere, & Agni veſtigia identidē perſequi, illius tantum puriſſimis oſculis delectari, reliquis omnibus terrenis delicijs, & carnis illecebris amputatis. Hinc eſt quod idem Græcum vocabulū σώφρων, & moderatum, atque temperantem, & præterea caſtum, & continētem ſignificat, & σωφροσύνη, non tantum modeſtiam, & temperantiam, ſed & pudicitiam, & caſtitatem. Vnde Hieron. ſæpe apud Paulum id vocabulum *pudicitiam* vertit, quibus in locis Vulgata editio *ſobrietatem*, habet: veluti lib. 10. contra Iouin. citans illud Pauli ad Rom. 12. *Non plus ſapere quam oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem*, legit ipſe, ſed ſapere ad pudicitiam. *Non plus*, inquit, *ſapere quam oportet ſapere, ſed ſapere ad pudicitiam, non ad ſobrietatem*, ſiquidem Græcè ſcriptum eſt, εἰς τὸ σωφρονεῖν. Hæc ille. Et 1. ad Timo. 3. *Oportet Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe, unius uxoris virum, ſobrium*. Græcè σώφρονα. Hieron. & Ambr. *Pudicum*. Et ad Tit. 10. *Oportet Epiſcopum ſine crimine eſſe, ſobrium*. Græcè σώφρονα. Hieron. legit *pudicum* multiſque alijs in locis. Ex quo apparet, quam coniuncta eſſe debeat cū caſtitate ſobrietas, & tēperantia, atque in omnibus rebus modeſtia: ſiquidem vno eodemque vocabulo vtrumque ſignificatur, & vnum pro altero ſumitur, vt ferè idem ſit temperantem ſobriumque eſſe, & caſtum eſſe, ſicuti eo ipſo, quod aliquis ſobrietatem, temperantiam, modeſtiamq; neglexerit, ſimul quoque caſtitati nuntiū remiſiſſe exiſtimari poteſt. Vnde D. Gregor. Nazianz. in orat. exhortat. ad Virg. hoc eodē ſenſu eam, vt ad montes confugiat adhortatur. *Rectè*, inquit, *incedis virgo, in montibus ſalueris, ad Sodomam ne reſpexeris ne in ſalis ſtatuam obdureris*.

D. Hieron.

Rom. 12. 3.

1. Tim. 3. 2.

Tit. 10. 7. 8.

Sobrietas, tēperantia, & modeſtia caſtitati cōiunctiſſima.

Greg. Naz.

9 Hanc nimirum ob cauſam, omnes ferè Patres, tam multi ſunt in commendanda prudenti circunſpectione virginibus, & amplificandis periculis, quæ in re maximè lubrica, vel minimam incuriam, & oſcitantiam conſequuntur: potiſſimum verò Tertull. in lib. de velandis virginibus hæc ſparſim habet: *Ea conſuetudo deligenda eſt, quæ virgines includit, ſoli Deo notas, quibus præter, quòd à Deo; non ab hominibus captanda gloria eſt, etiam ipſum bonum ſuum erubeſcendum eſt: tales oculi volunt virginem viſam, quales habet virgo, quæ videri volet, eiuſdem libidinis eſt videri; & videre, tam ſancti viri eſt ſuffundi, ſi virginem viderit, quam ſanctæ virginis, ſi à viro viſa ſit: omnis publicatio virginis bonæ, ſtupri paſſio eſt*. Et poſtquam fusè diſputauerat de velamine virginū, ait. *Ipſa conſcientia non latendi non eſt pudica, patitur aliquid, quod virginis non ſit, ſtudium placendi viris: quantum velis bona mente conetur, neceſſe eſt publicatione ſui periclitetur, dum percutitur oculis incertis, & multis; dum digitis demonſtrantium titillatur, dum nimium amatur, dum inter amplexus, & oſcula aſſidua coaleſcit, ſic frons duratur ſic pudor teritur, ſic ſoluitur, ſic diſcitur aliter iam placere deſiderare: ſed enim vera, & tota, & pura Virginitas nihil magis timet quam ſemetipſam, etiam fœminarum oculos pati non vult; alios ipſa oculos habet, confugit ad velamen capitis quaſi ad galeam quaſi ad clypeum, qui bonum ſuum protegat aduerſus ictus tentationum*. Et multò luculentius in lib. de cultu fœminarum: *Cum omnes*, inquit, *templum Dei ſimus, illato in nos, & conſecrato Spiritu Sancto, eius templi aditutus, & antiſtes pudicitia eſt, quæ nihil immundum, nec profanū inferri ſinat, ne Deus ille, qui inhabitat inquinatam ſedē offenſus derelinquat. Non de integra conſcientia venit ſtudium placendi per decorē, quem naturaliter inuitatorem libidinis ſcimus. Quid igitur in te excitas malum iſtud? quid inuitas, cuius te profiteris extraneam? tentationibus viam aperire non debemus, quæ nonnunquam inſtando perficiunt; quid autē alteri periculo ſumus? perit enim ille ſimul in tua forma, ſi concupierit, & facta es tu gladius illi, vt & ſi à culpa vaces, ab inuidia nō libereris. Cum igitur, & noſtra, & aliorū cauſa verſetur in ſtudio periculoſiſſimi decoris, iam non tantū conficti, & elaboratæ libidinis ſuggeſtum recuſandū à vobis ſciatis, ſed etiā naturalis ſpecioſitatis obliterandum diſſimulatione, & incuria*. Legendi ſunt de eodē argum. D. Cypr. de diſciplina, & habitu virginum. D. Greg. Nazianz. in exhort. ad Virginem, iam citata. D. Baſil. lib de vera virginitate. D. Hieron. de cuſtodia Virginitatis ad Euſtochium. D. Ambr. lib. de inſtitut. Virginis, & tribus illis aureis, lib. de Virginibus ad Marcellam ſororem ſuam. Et S. Ephrem Syrus ſer. de Sancta Virginitate.

Tertull.

Plus de ſe quā de reliquis omnib. ſibi timet virginitas.

Vitāda proximorū offendicula.

D. Cypr. *Greg. Naz.* *D. Baſil.* *D. Hieron.* *D. Ambr.* *S. Ephrem.*

10 Quo fit, vt magnam curam adhibere oporteat ad virginitatem ſeruandã; docent Hebræi, quibus cõſentit Vatablus, tunicam illam lineam ſtrictam, de qua agitur Exod. 28. quæ cõmunis erat omnibus ſacerdotibus eo fuiſſe textam artificio, vt tota continuis quibuſdã oculorum imaginibus vndequaque conſtaret: quod ex eo probant, quia pro eo, quod nos habemus, *Stringesq́; tunicam byſſo*, poteſt verti ex Hebræo, *Oculabis eam*, nec dubium, quin verbum שבץ, quod eo loco ponitur, non ſolum ſtringere, ſed etiam oculare ſignificet. Quod ſi verum eſt, quonam quæſo alio myſterio voluit Deus, vt tunica illa linea omnibus Sacerdotibus communis, tota eſſet diſtincta oculis, imò ex oculis quodam modo intexta, niſi vt indicaret caſtitatem, cuius tunica illa linea propter candorem Symbolum erat? quę virtus propria Sacerdotum eſſe debet: debere eſſe totam vndequaque oculis circumſeptã propter aſſiduam vigilantiam, quæ ad hanc virtutem ſeruandã exigitur: quoniam enim caſtitas ex omni parte à Dæmone obſidetur, omni ex parte oculata & circunſpecta eſſe debet. Idcirco etiã D. Ambr. lib. 1. de Virginibus expendit magnam cuſtodum, & militum excubantium multitudinem ſeruandis virginibus admoueri. Cant. 8. *Vinea mea eſt in conſpectu meo, mille Salomoni* (ſic enim eſt apud Septuaginta) *& ducenti, qui ſeruant fructum eius. Supra,* inquit Ambroſius, *dixerat, Lectulum Salomonis ſexaginta fortes ambiunt ex fortiſſimis Iſrael, omnes tenentes gladios, & ad bella doctiſſimi; hic mille ducenti: creuit numerus, vbi creuit & fructus. Vobis virgines ſanctæ ſpeciale præſidiũ eſt, quæ intemerato pudore ſacrum Domini ſeruatis cubile: neque mirum ſi pro vobis angeli militant, quæ angelorum moribus militatis.* Eandemq; vigilantiam idem Ambroſius commendat Virginibus ex eo, quod Virginitas lilium ſit inter ſpinas, hoc eſt, multis vndique periculis, & difficultatibus circumſepta: atque adeo oporteat virginitatis florem caute decerpere, cum ſit periculum, ne qui legere appetit, ab ſpinarum aculeis cruentetur: Audiamus Ambroſium eodem lib. 1. de Virginibus ita ſcribentem. *Digna virginitas, quæ apibus comparetur, ſic pudica, ſic continens, rore paſcũtur apes, neſcit concubitus, ros quoque virginis eſt ſermo diuinus, quam te velim filia imitatricem eſſe huius apiculæ, cui cibus flos eſt, ore ſoboles legitur, ore componitur, florem tibi demonſtro carpendum, illum vtique qui dixit, Ego flos campi, & lilium conuallium. Tanquam liliũ in medio ſpinarum, quod eſt euidentis indicij ſpiritualium nequitiarum ſentibus virtutes obſideri: vnde nemo fructum referat, niſi qui cautus accedat, ſume igitur alas virgo ſed ſpiritus, vt ſuperuoles vitia, ſi contingere cupis Chriſtum.* Hæc Ambroſius.

Vatablus. Exod. 28. 39. Caſtitas propria Sacerdotum tunica. D. Ambr. Cant. 8. 12. Septuag. Cur virginitas dicatur lilium inter ſpinas. D. Ambr. Cant. 2. 1.

11 Hęc autem vigilantia, vt plerique annotarunt, vel in ipſo lilij flore non obſcurè expreſſa eſt. Etenim flos lilij ſex folia habet candida, & intra ipſum florem ſex grana aurea, ſi quis aduertat cõtinentur; quia ſex ſunt conditiones pręcipuæ, quæ caſtitatem ſeruant; ſobrietas; non eſſe otioſum; cultus aſperitas; cuſtodia ſenſuum; raritas ſermonum; occaſionum euitatio. De primo habes ad Rom. 13. *Non in comeſſationibus, & ebrietatibus*; & ſtatim ſubinfertur, *Non in cubilibus, & impudicitijs*. De ſecundo Ezech. 16. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis, abundantia, & otium ipſius, & filiarum eius.* Et Eccleſ. 33. *Mitte illum* (*ideſt ſeruum*) *in operationẽ ne vacet, multam enim malitiam docuit otioſitas.* De tertio Numer. 25. Vbi refertur ꝙ fœminę Moabitides ſeſe elegãter ornauerunt, vt filios Iſrael ad ſuũ amorẽ pertraherent. De quarto. Prouer. 4. *Oculi tui recta videant; & palpebræ tuæ præcedant greſſus tuos.* Et Eccleſ. 26. *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoſcetur.* Et Hierem. 9. *Docete filias veſtras lamentũ, et vnaquaque proximã ſuam planctũ; quia aſcendit mors per feneſtras noſtras.* Vbi per *feneſtras*, ſenſus ipſi accipiendi ſunt. Vnde & Dauid incaute videndo cecidit: & Dina propter curioſitatẽ virginitatẽ perdidit. Et vt annotauit Iſidor. Clarius, in ſuis ſcholijs ſuper 14. cap. Iudic. Sampſoni eruti fuerunt oculi, quod à concupiſcentia oculorũ ſibi nõ temperauit. De quinto, Eccleſ. 22. *Quis dabit ori meo cuſtodiã, & ſuper labia mea ſignaculum certum*. Et 1. ad Cor. 14. *Corrũpunt mores bonos colloquia mala*, ſeu vt alij transferunt, *Confabulationes peſſimæ*. De ſexto, Gen. 19. vbi à Loth dicit, *Salua*

Quot, & quæ cõditiones, ſeruandæ caſtitati, neceſſariæ ſint. Rom. 13. 13. Ezech. 16. 49. Eccl. 33. 28. 29. Num. 25. Prou. 4. 25. Eccl. 26. 12. Hier. 9. 20. Gen. 34. Iſid. Clar. Eccl. 22. 33. Gen. 19. 15.

Salua animam tuam, noli reſpicere poſt tergum tuũ, nec ſtes in omni circa regione. Quibus verbis non ſolum iubetur Sodomã; ſed omnem etiam circum circa regionem deſerere, quia videlicet omnes peccandi occaſiones longè deuitandę sũt.
2. Reg. 13. Etenim Thamar corrupta eſt ab Amõ fratre ſuo, quia ſola cum illo fuit, Vnde
1. Tim. 5. Paulus 1. ad Timot. adhortatur Timotheũ, vt adoleſcẽtiores viduas deuitet.

Cur virgines nomen Agni, & nomen patris eius ſcriptum in frontitibus habeant?

Habentes nomen eius, & nomen patris eius ſcriptum in frontibus ſuis.

SECTIO III.

1 ILla centũ quadraginta quatuor millia, quæ Ioanni apparuerunt ſupra montem Sion ſimul cũ Agno, quæ virgines erant, vti diximus, habebant nomen Agni, & nomen patris eius ſcriptum in frontibus ſuis: quod Richard. de S. Victore ita interpretatur, vt habuerint ſcriptum in frontibus nomẽ Agni, ideſt, fidẽ Agni, quà dicuntur Chriſtiani, & nomen patris eius, ideſt, fidem patris eius, qua Dei filij nuncupantur, quam fidem habebant ſcriptam in frontibus per manifeſtam & publicam confeſſionẽ. Sed quid eſt, quòd hoc tanquam peculiare virginibus aſcribitur, cum id omnibus fidelibus, præcipuè verò Martyribus conueniat? Prima ratio eſt, quia virginitas martyrium quoddam eſt ſine ſanguine: vnde meritò virgines inſtar Martyrum nomen Chriſti, & Patris in fronte geſtare per publicam confeſſionem deſcribuntur, quaſi & ipſi pro confeſſione fidei continuò mortem oppetant, quæ eſt ſententia D. Hieronymi ad Demetriadem virginem de ſeruanda virginitate, ſi ea epiſtola Hieronymi eſt. *Aſſume,* inquit, *ſcutum fidei, loricam iuſtitiæ, galeam ſalutis, procede ad prælium, habet & pudicitia ſeruata martyrium ſuum.* Eleganter hoc habes expreſſum in illa viſione facta Zachariæ cap. 1. vbi virum illum aſcendẽtem ſuper equum rufum ſequebãtur equi rufi, varij, & albi Quo loco præter alias eius viſionis expoſitiones, volunt plerique in viro illo ſedente ſuper equum rufum Chriſtum paſſione ſua rubicundum, & in humanitate tanquam in equo rufo apparentem exprimi: in equitibus verò ſequentibus diuerſos ſanctorũ gradus ſignificari, qui Chriſtum in paſſione imitari ſtudeant. Et quidem per equos rufos Martyres; per varios, hoc eſt, varijs maculis, partim videlicet albis, partim nigris, partim etiam rufis diſtinctos, ſanctos virtutum varietate, & ſplendore præcellentes, quibus tamen non deſit ſuus etiam rufus color, vt cum duce ſuo præeunte aliqua ex parte conueniant: per albos denique virgines. Iuxta quam expoſitionem illa ſtatim ſeſe offert dubitatio, nimirum ſi Chriſtum in equo rufo ſedentem ſequi, eſt illum per ſanguinem imitari, quam ob cauſam equites, qui ſe quebantur, partim in equis rufis ſedebant, partim in varijs, qui & ipſi, ſi non toti rufi, certè maculis aliquibus ſanguineis notabãtur, quomodo virgines, qui in equis albis ſedebant, Chriſtum ſanguine ſuo rufum, & paſſione rubicundũ ſequebãtur, cum nihil ſanguinis præferrent? Rectè, inquã, quoniam ipſe candidus virginitatis color pro ſanguine reputatur, ipſaq; virginitas martyrium quoddã eſt. Quare cum in albis corporũ, animorumq; ſuorũ corporibus virgines Chriſtũ in rufo equo ſedentem ſequuntur, eum etiã ſuo modo per paſſionẽ, & ſanguinẽ, martyriumq; imitantur. Hæc eſt igitur prima ratio, cur virgines tanquã pręſtantiſſimi quidã Martyres nomen Agni, & nomen patris eius ſcriptum in frontibus gerunt.

Secunda eſt. Habent nomen Dei ſcriptum in frontibus, vt exponit Hugo Cardinalis quia eodem Dei nomine appellantur, hoc eſt, Dij. Nam ſi ea appellatio iudicibus, & principibus tribuitur, iuxta illud Pſal. 81. *Ego dixi: Dij eſtis, & filij excelſi omnes:* cur non etiam virginibus tribuatur, qui iure optimo propter puritatem, & minimam cum terrenis rebus concretionem, diuinam nomenclaturam videtur promere 2

Richard. Victorinus. *Virginitas martyrium ſine ſanguine.* *D. Hier.* *Zach. 1. Locus Zachariæ expẽditur.* *Hugo Card. Virgines eodem Dei nomine appellantur. Pſal. 81. 6.*

ri? Eſt enim diuinum quiddam in carne ſupra carnē viuere. Quam ob cauſam diuina ſimilitudo potiſſimum virginibus tribuitur in ſacris literis: nam 1. Ioan. 3. poſtquam dixiſſet Ioannes: *Scimus, quia cum apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum, ſicuti eſt*: continuò ſubintulit: *Et omnis, qui habet hanc ſpem in eo, ſanctificat ſe*; ſeu vt legit D. Auguſt. tract. 4. in 1. epiſt. Ioan. *Caſtificat ſe*. Quibus verbis cernis caſtitati potiſſimum tribui à Ioanne diuinā ipſam ſimilitudinem, quæ beatifica diuinæ eſſentiæ viſione continetur. Id quod etiā nō obſcurè Dominus ſignificauit Matthæi 5. cum dixit: *Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt*. Cui accinit illud ad Hebr. 13. *Pacem ſequimini cum omnibus, & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Deum*: vbi pro, *Sanctimoniam*, eſt Grçcè, τὸν ἁγιασμὸν, quam vocem hoc loco communiter Græci interpretes, & plerique ex Latinis de caſtitate interpretantur, D. Chryſoſt. in epiſt. ad Hebr. & in cap. 2. epiſt. ad Epheſ. Theod. Theophyl. in epiſt. ad Hebr. Caſſian. lib. 6. c. 16. D. Anſelm. D. Thom. in eum locum, D. Hieron. in cap. 47. Ezechielis, eamq; expoſitionem innuit D. Aug. epiſt. 112. quæ eſt de vidēdo Deo ad Paulinū. c. 5.

Ioan. 3. *Auguſt.* *Matt. 5. 8.* *Heb. 12. 14.*

3 Tertia ratio eſt. Geſtant virgines nomen Agni, & nomē patris eius ſcriptū in frontibus, vt ab omnibus cognoſcantur tanquam filij ſummi Principis, aut certè ex regia familia, & regio prognati ſanguine, nimirum tanquam Principes quidam, qui iiſdem inſignibus, ac titulis cum ipſo Rege, ac Principe decorantur. Quòd enim virgines ſpiritum regium habeant, virginitaſq; Princeps quædam virtus ſit, & regalis, non obſcurè colligitur ex illis verbis Pſal. 50. *Redde mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me*. Vbi D. Hieronym. trāſtulit, *Spiritu potenti*; Felix, *Spiritu munifico*, vel *liberali*; eodemq; modo Paraphraſtes Chaldaicus, alij, *Spiritu nobili*; Septuaginta, *Spiritu principali*; quæ omnia eodem recidunt: ſolemus enim viros munificos, ac liberales appellare principes. Non deſunt etiam qui tranſferant, *Spiritu voluntario, & ſpontaneo*. Quamquam verò multi hoc loco per *ſpiritum principalem* Spiritum ſanctum accipiunt; tamen rectè etiam alij de ſpiritu humano intelligi poſſe arbitrantur, in quibus eſt Franciſcus Titelm. in ſuis annotation. ex Hebræo ſuper Pſalmos; vt nimirum Dauid, qui per concupiſcentiam carnis collapſus turpiter fuerat, poſtulet ſpiritum quendam potentem, ac validum, quo poſſit petulantiam carnis comprimere: Spiritum, inquam, caſtitatis, & continentiæ, qui iure optimo appellatur *Spiritus principalis*, quia dignus ſit Principe; quaſi dicat Dauid: Cum adulteriū perpetraui Domine, è ſublimi regiæ dignitatis culmine ad infimum, & abiectum quendam ordinem delapſus ſum, oblitus me Principem, ac Regem eſſe: ergo deinceps confirma me ſpiritu caſtitatis, quo rurſus Regem, ac Principem referam. Id quod vſque adeo verum eſt, vt caſtitas per antonomaſiam, ſiue excellentiā grauitas, & maieſtas dicatur: ſic enim plerique exponunt illud ad Titum 2. *In omnibus te ipſum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate*: Etenim pro *grauitate* Auctor commentariorum in epiſt. Pauli, qui aſcribuntur D. Hieron. legit, *caſtitate*. Et verò nomen Græcum σεμνότης non ſolū grauitatem, & maieſtatem, ſed etiam caſtitatem ſignificat. Cernis igitur per *grauitatem* eo loco, ſeu vt etiam verti poterat, *maieſtatem* intelligi poſſe caſtitatē; quæ vſque adeo regia, & imperatoria eſt virtus, vt per excellentiam maieſtas appelletur; & quod eſt conſequens, eū, in quo eſt, Regem ac Principem faciat, quem omnes reuereantur: idcirco enim ſequitur: *Vt is, qui ex aduerſo eſt, vereatur* (ſeu vt alij legunt, *reuereatur*) *nihil habens dicere de nobis*. Etenim caſtitas vtpote regalis virtus reuerentiam poſſeſſori conciliat etiam apud ipſos æmulos, qui cùm eum, cui inuident, caſtum vident, nihil præterea ſibi reliquum eſſe putant, quod illi per iniuriam, & ignominiam poſſint obijcere: *Vt is*, inquit, *qui ex aduerſo eſt, vereatur, nihil habens dicere de nobis*.

Virginitas virtus principalis & regalis. *Pſal. 50. 14.* *D. Hier.* *Felix.* *Paraphra. Chald.* *Septuag.* *Titelm.* *Caſtitas per antonomaſiam grauitas, & maieſtas.* *Ad Tit. 2. 7* *Cōciliat reuerentiā.*

Cur Virgines vocem quaſi tonitrui magni habere dicantur.

Et audiui vocem de cælo, tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni.

SECTIO IV.

1. NOn vacat myſterio, quòd Virginum vocem, quam Ioannes audiuit, non ſolũ dicat fuiſſe, *tãquam vocem aquarum multarũ*, ſed etiã *quaſi vocem tonitrui magni*, quod myſterium maius adhuc apparet ex eo, quòd mox ſubiungitur vocem illam fuiſſe, *quaſi citharœdorum citharizantium in citharis ſuis:* quid enim citharœdi concẽtus, & harmonia habet cum fragore tonitrui cõmune? Prima ratio eſt. Comparatur virginum vox tonitruo magno propter difficultatem, laborem, caſtigationemque carnis, quæ ad tuendam caſtitatem opus eſt. Sicut enim tonitruũ ex nubis colliſione, & quaſi erumpentis exhalationis violentia gignitur; ita caſtitas, potiſſimumque virginitas continua carnis maceratione, & quadam naturę violentia acquiritur, & quaſi tonitruum generatur. Hac ratione Iudith conſeruaſſe caſtitatem dicitur Iudith 8. *In ſuperioribus domus ſuæ fecit ſibi ſecretum cubiculum, in quo cum puellis ſuis clauſa morabatur, & habens ſuper lumbos ſuos cilicium, ieiunabat omnibus diebus vitæ ſuæ præter ſabbatha, & neomenias, et feſta domus Iſrael.* Cortinæ illæ ſericæ, quæ operiebãt tabernaculum, erant ex hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, & præterea ex byſſo retorta: quoniam virginitas, quæ operimentum Eccleſiæ eſt hyacinthinum, ac cęleſte, debet habere adiunctam byſſum retortã, ideſt, macerationem carnis, qua appetitiones animi ad libidinem ſuopte nutu fluentes per macerationẽ carnis ad cæleſtes potius delicias, voluptateſque amãdas quodammodo intorquentur. Accedit, quòd eędem cortinæ ſericæ, & hyacinthinæ operimento alio cilicino tegebantur, vt à temporis iniurijs illæſæ conſeruarentur: ſic enim virginitas operienda eſt cilicio, ne tentationibus pateat. Atque huc pertinet illud ſponſæ Cantic. 5. *Manus meæ ſtillauerunt myrrhã, & digiti mei pleni myrrha probatiſſima.* Quibus verbis illud indicare voluit, non ſolum manus, ideſt, grandia virginis opera, ſed etiam digitos, hoc eſt, minimas quaſque actiones ſtillare debere myrrham, cum ſponſus quæritur; tunc enim hoc dixit ſponſa, cum ad aperiendũ ſponſo pulſanti ſurrexit: quia videlicet in omnibus, vel minimis operibus, quibus placere ſponſo virgines cupiunt, præcipuè carnis, appetitionumque non quæuis, ſed probatiſſima, ſpectatiſſima mortificatio debet ſplendeſcere.

Caſtitas acquiritur naturæ violentia. — *Iudith 8.5* — *Virginitas hyacinthinum Eccleſiæ operimẽtum.* — *Cant. 5.5.* — *Cilicio operienda, ne tentationibus pateat.*

2 Secunda ratio, cur virgines dicantur habere vocem citharœdorum, & ſimul quaſi tonitrui magni, ea eſt, quòd caſtitas ſit famoſa quædam virtus, & incredibili ſui admiratione lõgiſſimè audiatur, & quaſi tonet. Itaque dum virgo, vel quilibet alius caſtitatis amator intra domum ſuam incluſus, prauorumque hominum conſuetudinem fugiẽs, citharam corporis per caſtitatẽ pulſat, concentumque ſuauiſſimũ Deo, & Angelis reddit; eo ipſo ſimul tonitruum toto regno edit per famam caſtitatis: hac enim ratione Iudith ſe famoſiſſimã reddidit toto regno Iſraelitico. *Erat*, inquit, *hæc in omnibus famoſiſſima, quoniam timebat Dominum valde, nec erat, qui loqueretur de illa verbum malum.* Quo loco *verbum malum* ad notam caſtitatis referendum eſt. Itaque propter caſtitatis opinionem famoſiſſima erat; cum tamen, vt paulo ſupra diximus, in cubiculo ſuo quaſi ſolitariam vitam duceret. Idẽ videtur adumbratum in eo, quod ſupra capitella columnarum ænearũ, de quibus ante dictum eſt, lilia erãt in typum virginitatis, & caſtitatis, quæ in alto eminet, omnibuſque eſt cõſpicua, quaſi pulcherrimum ſimulacrũ in altiſſimis columnis erectum. Meritò etiam ſuper æneas columnas lilia quoque ænea ponebantur: eſt enim æs maximè ſonorũ, & caſtitas in hoc æri ſimilis, quòd ſonet longiſſimè. Hinc etiam eſt, quòd caſtitas rebus maximè odoriferis comparatur propter nominis celebritatem, famæque odorem, qui in omnem partẽ diffunditur, veluti lilijs Cant. 2. vbi de

Caſtitas virtus famoſa — *Iudith 8.8* — *Iudith ob caſtitatis opinionẽ famoſiſſima.* — *3. Reg. 7.* — *Cant. 2.16.*

Caſtitas rebus odoriferis cur comparetur. *Gloſſa.* *Eccl. 24. 20* ſponſo dicitur. *Qui paſcitur inter lilia*; hoc eſt, vt interpretatur Gloſſa: *Inter deſideria caſtarum mentium.* Et iterum. *Sicut lilium inter ſpinas ſic amica mea inter filias*: quam ob cauſam meritò ad caſtitatem referri poteſt illud Eccl. 24. *Sicut cinnamomum, & balſamum aromatizans odorem dedi: quaſi myrrha electa dedi ſuauitatem odoris: & quaſi ſtorax, & galbanus, & vngula, & gutta, & quaſi Libanus nõ inciſus,* (quo verbo innuitur virginitas) *vaporaui habitationem meam, & quaſi balſamũ non miſtum odor meus.* Quo loco eſt aduertendum pro *balſamo* haberi Græcè ἀσπάλαθος, vt legit Rabanus, quæ lectio melior eſt, quã πάλαθος, vt eſt in Biblijs Complutenſ. quoniam *palathos* non numeratur in aromatibus.

3 *Plinius.* De Aſpalatho autem ſic ſcribit Plin. lib. 12. cap. 24. *In eodem tractu Aſpalathos naſcitur ſpina candida, magnitudine arboris modica, flore roſæ. Radix eius vnguentis expetitur. Tradunt in quocunque frutice curuetur arcus cæleſtis, eandem, quæ ſit Aſpalatho, ſuauitatem odoris exiſtere, ſed in Aſpalatho inenarrabilem.* Id quod maximè pertinet ad caſtitatis commendationẽ, quæ florem imprimis habet roſæ pulcherrimæ. Deinde cum ſuper eam perpetuò cæleſtis arcus curuetur, ideſt, diuina gratia, & beneuolentia ſedem habeat, quæ per arcum illum exprimitur, ſane habet odorem inenarrabilem: quãquam & per arcum cæleſtem poſſumus accipere Diuinam protectionem, qua virginitas armatur: imò & illud, quod virginitas arcum habeat ſuper ſe curuatum, quia bellatrix eſt, & vna de Tyrijs virginibus: de quibus dicitur à Poeta, *Virginibus Tyrijs mos eſt geſtare pharetram.* Itaque virginitas arcum præfert, quo concupiſcentiam, imò & cælum ipſum expugnat. *Virginitas virtus bellatrix.*

4 *Dæmonib. et voluptuarijs hominibus terribilis.* Tertia ratio. Habet virginitas vocem quaſi tonitrui magni, quia eſt terribilis Dæmonibus, imò & ipſis voluptuarijs hominibus, cum enim vident, aut audiunt aliquem caſte viuere, imò & ſermonem à concionatore haberi de laudibus caſtitatis, libidinis ſuæ flagitiorumque memores, quaſi audito magno aliquo tonitruo perterrentur, diuinam iram ſuppliciaque formidantes: quod præcipuè continget extremis illis temporibus, de quibus Ioannes loquitur, cum vſque adeo libido dominabitur. Habes in huius rei confirmationem illuſtre exemplum Act. 24. Vbi diſputante Paulo de caſtitate coram Felice præſide, fuit Felix maximo timore perterritus: *Poſt aliquot*, inquit, *dies veniens Felix cum Druſilla vxore ſua, quæ erat Iudæa, vocauit Paulum, & audiuit ab eo fidem, quæ eſt in Chriſtum Ieſum. Diſputante autem illo de iuſtitia, & caſtitate, & de iudicio futuro, tremefactus Felix reſpondit; Quod nũc attinet, vade, tempore autem opportuno accerſam te.* In quem locum aduertit Caieta. quia Druſilla pulcherrima erat, & eam vſque adeo deperibat Felix, vt à prioribus eam nuptijs ſeparauerit: quemadmodum auctor eſt Ioſeph lib. 20. Antiquitatum, cap. 9. idcirco Paulum de caſtitate diſputaſſe. Additque Dion. Cartuſ. de illis tribus diſſeruiſſe Paulum, quoniam contra iuſtitiam ex incontinẽtia Felix Druſillam obtinuerat, eamque ob cauſam contremuiſſe Præſidem cum audiret ſe propter vtrunque à Deo iudicandum. Aduerte etiam meritò Paulum caſtitatẽ cum iudicio coniunxiſſe, & de vtroque ſimul coram homine vxorio diſputaſſe, quoniam in obſcęnos libidinoſoſque homines Deus acerrimè vindicabit. *Act. 24. 24.* *Caietanus.* *Ioſephus.* *Dion. Cart.* *In libidinoſos acerrimè vindicabit Deus.*

5 Poſtremo habent virgines vocem tãquam tonitrui magni; quoniam virginitas intra nubem illam humanitatis Chriſti, ortum habuit, & inde tanquam tonitruum, hoc eſt cum magna totius orbis admiratione exijt. Etenim poſtquam Deus homo factus virginitatem in ſe ipſo conſecrauit, Virgo ex Virgine genitus, quamplurimi deinceps extiterunt, qui virginitatem colerent, cũ ante legem gratiæ pauciſſimi reperirentur. Vnde Ambr. lib. 1. de virginib. de virginitate loquens; *E cælo*, inquit, *accerſiuit, quod imitaretur in terris; nec immeritò viuendi ſibi vſum quæſiuit è cælo, quæ ſponſum ſibi inuenit in cælo.* Et Greg. cognomento Theologus, in orat. exhort. ad virginẽ; *Olim*, inquit, *cum lex erat, & vmbra, cærimoniaq́; temporariæ, tum primatum habebant nuptiæ, tanquam adhuc infantes: poſtquam verò emigrauit litera, ſubinductusq́; eſt Spiritus, & Chriſtus cum proceſſiſſet ex virgine, in carne paſſus eſt, tunc effulſit caſtimonia,* *D. Ambr.* *Poſt incarnationẽ effulſit virginitas.* *Greg. Naz.*

nia diuidens mundum. Hæc ille. Quod autem humanitas Chriſti nubes ſit ex qua virginitatis tonitruum prodire potuerit, perſpicuũ eſt ex illis verbis Eſa. 19. *Ecce Dominus aſcendet ſuper nubem leuem.*
D.Hieron. Quo loco D.Hieron. per nubem, & virginem, & humanitatẽ Chriſti accipit.

Cur virgines citharędis comparentur?

Et vocem, quam audiui ſicut citharedorum cithariʒantium in citharis ſuis.

SECTIO V.

1 Commemorat Ioannes vocẽ illam, aquarum multarum & tonitrui magni fuiſſe et vocem tanquam *citharœdorum cithariʒantium in citharis ſuis*. Sciendum eſt igitur, ſanctos eſſe inſignes quoſdam ſupremi principis Dei citharędos; quoniam Deũ Angelos vniuerſamque illam cęleſtem curiam ſuauiſſimo virtutum ſuarum concentu demulcent, in ſuorum corporum & animorum citharis.

Sancti inſignes Dei citharędi.

Quæ eſt communis interpretum in hunc locum ſententia: idque prætereà docet D. Gregor. libro 20. Moral. cap. 31. ſuper illud Iob 30. *Verſa eſt in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium. Quia organum,* inquit, *per fiſtulas, citharã per chordas ſonat, poteſt per citharam recta operatio, per organum vera ſancta prædicatio deſignari: per fiſtulas quippe organi ora prædicantium, per chordas vero citharæ intẽtionem rectè viuentium non incõuenienter accipimus, quandum ad patriam per afflictionẽ carnis tenditur, quaſi extenuata chorda in cithara, per intuentium admirationem ſonat: ſiccatur etenim chorda, vt cõcruum in cithara cantum reddat; quia ſancti viri caſtigant corpus ſuum & ſeruituti ſubijciunt.* Hæc ille.

D. Greg. *Iob 30. 31.*

Sic et D.Hiero. exponit illud Eſa 16. vbi propheta ventrem ſuum citharam appellat; *venter meus ad Moab, quaſi cithara ſonabit:* hoc eſt, vt ait Hieron. Venter meus, qui inſtar citharæ muſica arte cõpoſitus eſt, ita vt nulla ſit chorda, quæ non reddat ſonum ſuum, reſonabit luctum agentis pœnitentiam Moab. Hæc ſunt, inquit, viſcera & interiora prophetæ, de quibus Dauid: *Benedic anima mea Dominum, & omnia interiora mea nomẽ ſanctum eius: quomodo enim cithara non emittit vocalem ſonum, atque compoſitum, ſi ſaltem vna chorda rupta fuerit, ſic ſpiritalis venter propheta, ſi vna in eo virtutum chorda defuerit, non poterit melos dulce reſonare: Philoſophorum quoque ſententia eſt, hærere ſibi virtutes: & Apoſtoli Iacobi, cui vna defuerit huic omnes deeſſe virtutes.* Hæc Hier.

D.Hieron. *Eſa.16. 11.* *Pſ.102.1.*

2 Ex his perſpicuum relinquitur, cum ſancti omnes citharæ Dei appellentur, multo meliori iure id virginibus tribuendum, atque adeo merito cum Agno apparuiſſe in mõte Sion cum citharis pulcherrimis, hoc eſt, corporibus ſuis mundiſſimis, omniſq; libidinoſę labis expertibus, quibus tanquam citharis Dei laudes continuo perſonant, in quos adeò meritò quadrat illud Eccl. 39. *Obaudite me Diuini fructus, & quaſi roſa plantata ſuper riuos aquarum fructificate; quaſi Libanus odorem ſuauitatis habete: florete flores quaſi Lilium, & date odorem, & frondete in gratiam, & collaudate canticum, & benedicite Dominũ in operibus ſuis: date nomini eius magnificentiam, & confitemini illi in voce labiorum veſtrorum, & in canticis labiorum, & citharis.*

Virginũ corpora Dei citharę. *Eccl. 39. 17*

Vbi iure optimo virgines *roſis* conferuntur, quoniam cum candore ruborem habent; ſiquidem virginitas non ſolum eſt propter puritatem candida, ſed etiam propter ſpeciem martyrij rubicunda, vt ſupra dictum eſt.

Virginitas candida & rubicunda.

Lilijs etiam & floribus merito comparantur, eſt enim virginitas & pudicitia, vt Tertullianus appellauit in libro de Pudicitia, flos morum, honor corporum, cui accinit illud, quod ſcripſit D. Cyprianus lib. de diſciplina, & habitu virginum, virgines eſſe florem Eccleſiaſtici germinis. Florete flores, hoc eſt, virgines, quę interius per ſanctum propoſitum effloreſcitis; florete quoque exterius per exemplum, odoremque puræ conſcientiæ, bonæque famæ, ac nominis afflate, *frondete in gratiam,* ideſt, frondes bonorum operum producite. *Date nomini eius magnificentiam,* hoc eſt, veſtra admirabili ſanctitate Dei potentiam prædicate: maximè enim Dei potentiam commendat virginitas, quippe cum eius ſin-

Tertull. *D.Cypr.* *Flos Eccleſiaſtici germinis.* *Commẽdat Dei potentiam.*

ſingulari præſidio, carnis petulantiam, & effrænatas corruptæ naturę appetitiones animoſe coerceat. Denique *confitemini illi in citharis* corporum ſcilicet veſtrorũ per macerationem carnis aſſiduam.

3 Itaque virginum corpora citharis cõparantur duplicem ob cauſam; tum propter concentum, quem efficiunt ſuauiſſimum ipſa caſtitatis pulchritudine: tũ etiam propter mortificationem, quæ ad caſtitatem tuẽdam requiritur: hęc enim etiam cithara dicitur, vt paulo ſuperius ex D.Greg. diximus. Primo, quia ſicut cithara ſonat ab inferiori parte, ita per mortificationẽ inferior animæ pars harmonica redditur. Secundo, quia ſicut in cithara omnes chordæ attemperantur, vt concentum efficiant, ita omnia membra, & potentiæ quę diſſonant, ſunt mortificatione attemperandæ, iuxta illud ad Rom. 6. *Sicut exhibuiſtis membra veſtra ſeruire iniquitati ad iniquitatem, ita exhibete membra veſtra ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationem.* Tertio. Ex D.Greg. lib. 20. Moral. c. 31. propter prudentiam, quæ in carnis maceratione requiritur: & modum, qui eſt in mortificationis operibus adhibendus. *Penſandum*, inquit, *eſt, quod chorda in cithara ſi minus tenditur non ſonat, ſi amplius, raucum ſonat; quia virtus abſtinentiæ, aut omnino nulla eſt, ſi tantum quiſque corpus non edomat, quantum valet: aut valde inordinata eſt, ſi corpus atterit, pluſquam valet.* Atque de hac cithara loquitur regius Vates, Pſal. 42. cum ait: *Confitebor tibi in cithara Deus Deus meus.* Et Pſ. 32. *Exultate iuſti in Domino, rectos decet collaudatio: confitemini Domino in cithara, in pſalterio decẽ chordarum pſallite illi.* Quo loco eſt aduertendum poſt citharam apte ſubiungi pſalterium decem chordarum: quia cum mortificationis, cithara pulſatur, ſtatim etiam ſonat pſalterium decachordum, id eſt, decem mandatorum, quæ tunc optimè ſeruantur, cum prauarum appetitionum compreſſio præmittitur, nec enim illa violantur, niſi quia illæ minimè inhibentur.

Corporis mẽbra, & potẽtiæ mortificatione atẽperanda.
Rom. 6. 19.
D. Gregor.
Mortificationis operibus modus adhibẽdus.
Pſ. 42. 12.
Pſ. 32. 12.

4 Atque hæc, quàm hactenus tradidimus de noſtris cẽtum quadraginta quatuor millibus citharædis, eorũq; citharis expoſitio, communis eſt. Verùm paulò aliter eaſdẽ citharas accepit Rupert. referens illas non ad virgines tantum, ſed vniuersè ad iuſtos, & fideles: *Citharæ*, inquit, *ſunt pectora fidelium, in quibus per fidẽ muſica caleſtis inhabitat; vbi chordæ ſunt extenta præceptorum, de quibus dicitur Pſal. 32. Confitemini Domino in cithara, in pſalterio decem chordarum pſallite illi decem quippe legis præcepta ſunt: hæc obſeruare eſt cantare primum in cithara, deinde in pſalterio clarius ſonante; id eſt, primum in timore, deinde in perfecta charitate.* In qua Ruperti expoſitione obſerua elegantem fidei ſimilitudinem, quæ nimirum citharæ comparatur: & quoniam ſola fides ad ſalutem non ſufficit, extendi in ea debent chordæ præceptorum, vt perfecta harmonia, & concentus efficiatur. Obiter hic obſerua Clem. Alex. lib. 2. Pædagogi, cap. 4. per Pſalterium decachordum, Chriſtum intelligere; quòd nomen Ieſus incipiat à litera I. quæ apud Græcos decem ſignificat. *Confitemini*, inquit, *Domino in cithara, in pſalterio decachordo pſallite ei. Nunquid decachordum pſalterium verbum* Ieſum *ſignificat, qui manifeſtatur elemento decadis?* Poſtremò Richard. de S. Victor. annotauit non tantum dictum eſſe de illis centum quadraginta quatuor millibus, quod citharizarent *in citharis*, ſed additum eſſe *ſuis*, id eſt non alienis, quia videlicet vnuſquiſque ſuis ipſius operibus ſalutem adipiſcitur iuxta illud ad Gal. 6. *Opus ſuum vnuſquiſque probet, & ſic in ſemetipſo tantum gloriã habebit, & non in altero.*

Rupert.
Pſal. 32. 2.
Cantant in cithara qui Dei præcepta ſeruant.
Fides ſola non ſufficit ad ſalutẽ.
Clem. Alex.
Rich. Vict.
Operibus alienis nemo adipiſcitur ſalutem.
ad Gal. 6. 4

5 Quod verò attinet ad canticũ, quod huiuſmodi citharædi, id eſt, virgines cõcinunt, duo de illo dicuntur à Ioanne, vnum eſt eſſe quaſi canticum nouum: alterum eiuſmodi canticum neminem potuiſſe dicere niſi illa centum quadraginta quatuor millia, id eſt, ſolos virgines. Vbi aduerte, pro eo, quod nos habemus, *dicere*, haberi Græcè μαθεῖν, hoc eſt, *diſcere*, facile autem fuit in Latinis codicibus, vt *diſcere* in *dicere* corrũperetur. Eſt igitur ſenſus, canticum, id eſt, laudem, quam virgines Deo propter integritatis donum exhibebant, quaſi nouum in cælo auditum fuiſſe propter virginitatis raritatẽ: rariſſimum enim viſum eſt tantam virginum multitudinem repertam in terris fuiſſe. In eo autem, quòd nemo poterat diſcere eiuſmodi canticum, niſi illa cẽtum quadragintaquatuor millia, ſigni-

Virginitas rara.

ſignificatur laudem de integritatis dono conſeruato nulli beatorum, præterquam virginibus poſſe conuenire: cum virginitas ſemel amiſſa recuperari amplius non poſſit. Et quoniam illa verba, *nemo poterat diſcere*, indicant aliquẽ conatum adhiberi à Beatis ad diſcendum eiuſmodi canticum; ſed propter cantici tum difficultatem, tum altitudinem, nõ poſſe, quantuncunque voce contendãt illud addiſcere, ſanè ſignificatur eximia virginitatis præſtantia; quippe quam beati omnes, ſi fieri poſſet, habere cuperent, hoc enim eſt conari ad canticũ addiſcendum. Itaque tam inſignes citharædi ſunt virgines, ac tam canoras, ſublimeſque voces habent, taléque concentum, & harmoniam efficiunt: vt vel ipſi ſupremi ſpiritus nequeant cum illis neque de vocis præſtantia, neque de concentu muſicæ, neque de citharizandi arte contendere. Illuſtrauit hunc locum D. Greg. 3. parte Curæ Paſtoralis, admonitione 29. quamquã & ipſe quoque legit *dicere*, non *diſcere*. *Quod nam canticum*, inquit, *cantant, quod nemo poteſt dicere niſi illa centum quadraginta quatuor millia? ſingulariter quippe canticũ Agno cantare eſt, cum eo in perpetuum præ cunctis fidelibus de incorrupione carnis gaudere; quod tamen cæteri electi canticũ audire poſſunt. Licet dicere nequeant, quia per charitatem quidem in illorũ celſitudine læti ſunt, quamuis ad eorum præmia non aſſurgant.* Hæc ille.

Semel amiſſa recuperari non põt.

Quanta ſit eius præſtãtia.

D. Greg.

Cur virgines dicãtur empti de terra primitiæ Deo, & Agno.

Hi empti ſunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno.

SECTIO VI.

1 DOcet Ioannes illa centum quadraginta quatuor millia virginum empta fuiſſe de terra, pretioſo ſcilicet Agni ſanguine. Sed quid eſt, quòd cum omnes electi empti ſint ſanguine Agni, iuxta illud 1. ad Cor. 6. *Empti enim eſtis pretio magno*: Virgines peculiari ratione empti de terra cõmorantẽ? Sanè crediderim propter ſummam virginitatis excellentiam dici virgines peculiari nomine emptos à Chriſto, quaſi Chriſtus peculiari quodã modo optimè collocatum pretium ſui ſanguinis in virginibus tanquam gemmis pretioſiſſimis emendis arbitretur. Vnde meritò exclamat hoc loco Pannonius: *O Donum admirabile, ò meritum fragilis vitæ excellentiſſimum, cuius tam præclara eſt commendatio. Sic nempè empti, ſegregatique ſunt de terra virgines, vt præcipuum ſortirentur præmium, & magis Angelis, quàm hominibus æquarentur, Deo in primis accepti.* Nec verò hic locũ habet, quod ſcribit Tertull. in lib. de habitu muliebri, abundantiam contumelioſam eſſe in ſe ipſam, eo quòd multitudo mercium, quantumcunque pretioſæ ſint, erundẽ pretium, ac valorem minuit: non inq̃, hic locum habet. Quamuis enim tam multi virgines apparuerint, videlicet centum quadraginta quatuor millia, nihil propterea de alicuius eorum pretio detractum eſt; ſed vnuſquiſque vt gemma pretioſiſſima emptus eſt pretio magno à negotiatore cęleſti. Præterea cũ Ioannes ait: *Hi empti ſunt ex hominibus*, lætabundus, imò & quaſi iactabundus loquitur, lætaturque tam pretioſas virginum gemmas è terra emptas fuiſſe, & quodammodo Angelis Sanctè inſultans, ſimulque vniuerſo hominum generi gratulans, atque præ gaudio geſtiens, ac triumphans ait: *Hi empti ſunt de terra*: Et paulò inferius: *Hi empti ſunt ex hominibus*.

1. Cor. 6. 20.

Virgines peculiari nomine à Chriſto empti.

Pannon.

Tertull.

2 Sed cur primitiæ dicuntur? D. Ambroſ. ad paucitatem refert, quamuis locum generatim de electis intelligat. *Per primitias*, inquit, *frugum electi deſignãtur: nam ſicut ex multitudine fructuum parua primitia Deo offerebantur: ita ex multitudine populorum paruus numerus electorum eligitur, qui ab Angelis Deo in templo gloriæ cæleſtis offertur.* Quæ ratio etiam virginibus accommodari poteſt, qui propter paucitatem primitiæ ſunt comparatione electorum, atque adeò non iam tantum primitiæ omnium fructuum, ſed lectiſſimorum fructuũ primitiæ appellari debent. Secunda ratio eſt, propter virginitatis excellentiam: ſunt enim primitiæ optimi omniũ fructus. Tertia eſt,

D. Ambr.

Virgines electorũ primitiæ.

Propter illos reliquis fidelibus benedicit. eſt, vt indicet Ioannes propter virgines Deum reliquis omnibus fidelibus bene dicere, beneficiaque conferre, (quod maximè ad virginitatem commendandam pertinet) quemadmodum primitijs fructuum Deo oblatis, reliqui omnes fructus quodammodo benedicebãtur, & terra ipſa, arboreſque fęcunditatem conſequebant, iuxta illud Prou.3.
Prou. 3. 9. *Honora Dominum de tua ſubſtantia, & de primitijs omnium frugum tuarum, & implebuntur horrea tua ſaturitate, & vino torcularia tua redundabunt.* Quarta. Quoniam primitiæ ſoli Deo offerendæ reſeruabantur: ita enim virgines integritatem carnis illibatã Deo ſeruãt. Quinta. Quoniam ſicut idcirco Deus ſibi offerri præcipit primitias fructuum, vt hac teſtificatione eum homines rerum omnium auctorem profiteantur; ita virgines cum carnis ſuę integritatem Deo offerunt, profitentur Deum eſſe omniũ ſpiritualium donorum effectorem, qui potuerit tam excellens virginitatis donum hominibus elargiri.

Deum donorum ſpiritualiũ effectorẽ profitentur.

3 Sexta. Offeruntur virgines Deo tanquam primitiæ non fructuum tantum, ſed etiam ſpoliorum: ſunt enim virgines opima quædam ſpolia, quæ Chriſtus mundo detraxit; & quoniam cæteris ſpolijs videntur excellere, idcircò primitiæ ſpoliorum appellari poſſunt. Delectari autem Deum ſpoliorum primitijs, perſpicuum eſt ex vrbe Hierico, quam ſibi conſecrari Dominũ voluiſſe tanquã primitias ſpoliorũ docet Theodoret. quæſt. 6. in librum Ioſue, eo quòd fuerit prima vrbs, quam filij Iſrael poſt trãſitum Iordanis ceperunt, id quod ſignificatur illis verbis Ioſuè 6. *Sit ciuitas hæc anathema, & omnia quæ in eà ſunt, Domino. Quicquid autem auri, aut argenti fuerit, & vaſorum æneorum, ac ferri, Domino conſecretur repoſitum in theſauris eius.* Quo loco, quamquam *anathema* ſignificat illud, quod penitus aboletur, ciuitaſque illa eà ob cauſam *anathema* fuerit, quod præceptum à Domino fuerit vt omnino extingueretur, & incenderetur, vt Iſidorus Clarius, & Vatablus in eum locum annotarunt: tamen Lyranus docet vocem Hebræam *Cherem*, pro qua Septuaginta verterunt *anathema*, duo ſignificare, deſtructionem nimirum, & conſecrationem, & vtramque ſignificationem in hoc facto concurriſſe, quoniam ciuitas cum habitatoribus fuit euerſa; aurum verò, & argentum, æs, & ferrum, reſeruata fuerunt, & Domino conſecrata, ita vt profanis vſibus applicari nõ poſſent. Quod autem vox *Cherem* conſecrationem ſignificet, patet Leuit. 27. *Omnis conſecratio, quæ offertur ab homine, non redimetur.* Vbi Hebraicè pro *conſecratione* eſt *Cherem*, & Septuaginta non *anathema* per E. ſed *anathema* per H. tranſtulerunt: quamquam non deſint, qui etiam hoc loco *Cherem* pro euerſione accipiant, vt iſta conſecratio ſit per modum anathematis, hoc eſt, occiſionis, & euerſionis.

Virgines primitiæ ſpoliorũ Chriſti.

Theodor.

Ioſue 6.17. 19.

Iſidor. Cla. Vatablus. Lyranus. Septuag.

Vrbs Hierico per euerſionẽ conſecratur deo.

Leuit. 27. 29

Septuag.

4 Septima ratio, quoniam ſicut rei ſceleris ſunt, qui primitias Deo conſecratas deuorant, cum ſoli Deo debeantur: vnde de Iſraele ita loquitur Hier. cap. 2. *Sanctus Iſrael Domino, primitiæ frugum eius: omnes qui deuorant eas, delinquunt: mala venient ſuper eos, dicit Dominus. Primitiæ,* inquit Hieronymus, *ſemper debentur Sacerdotibus, & non hoſtibus, & quomodo qui primitias deuorant nequaquam de genere Sacerdotali, ſceleris rei ſunt ſic qui contaminant Iſrael, malis ſubijcientur.* Sicut igitur, inquam, qui primitias conſumunt, magni cuiuſdam ſceleris rei exiſtimantur: ita in eos, qui virginum ſacrarum integritatem, aut violant, aut ſolicitant, tanquam in execrandi flagitij reos acerrimè Deus animaduertit. Audi, quid referat D. Hieronymus in Epiſtol. ad Lætam de inſtitutione filiæ; *Prætextata,* inquit *nobiliſſima quondam fœmina, iubente viro Hymetio, qui patruus Euſtochij virginis fuit, habitum eius, cultumque mutauit, & neglectum crinem mundano more pexuit, vincere cupiens, & virginis propoſitum, & matris deſiderium, & ecce tibi, eadem nocte cernit in ſomnis veniſſe ad ſe Angelum terribili voce minitantem pœnas, & hæc verba frangentem. Tune auſa es viri imperium præferre Chriſto? tu caput virginis Dei, tuis ſacrilegis attrectare manibus? quæ iam nunc areſcent, vt ſentias excruciata quid feceris, & finito menſe quinto ad inferna duceris. Sin autem perſeueraueris in ſcelere, & marito ſimul orbaberis, & filijs. Omnia per ordinem expleta ſunt, & ſeram miſeræ pœnitentiam velox ſignauit interitus. Sic*

Hier. 2. 3.

D. Hieron.

Violatores virginũ ſacrarum acerrimè vlciſcitur Deus.

D. Hieron.

vlciſcitur Chriſtus violatores templi ſui, ſic gemmas, & pretioſiſſima ornamenta defendit. Hæc Hieronym.

5 Denique aduertendum ex D. Chryſ. ſerm. de Aſcenſione Dñi, primitias, quæ a Deo expetuntur, eſſe fructũ non imperfectũ, & imbecillem, ſed validũ, & fortem: id ꝙ probat ex Leuit. 19. vbi de primis fructibus, quos Hebræi ſtatim poſt ingreſſum in terram promiſſionis collecturi erant, dř. *Quando ingreſſi fueritis terram, & plantaueritis in ea ligna pomifera, auferetis præputia eorum: poma q̃ germinant, immunda erunt vobis. Quarto aũt anno omnis fructus eorũ ſanctificabitur laudabilis Domino: quinto aũt anno comedetis fructus:* Et clarius iuxta Septuag. interpretes: *Tribus annis depurgabis fructũ eius. Quarto aũt anno fructus ſanctus erit Domino.* In quem locum D. Chryſ. docet primitias fructuum terræ promiſſionis nõ fuiſſe quoslibet primos fructus, ſed perfectos, & validos, & idcircò præcepiſſe Dominũ, vt fructus quarti anni ſibi offerrentur: ne verò quiſpiam, priuſquam ipſũ, eius terræ fructibus veſceretur, ſimul iuſſiſſe, ne populus trium præcedétium annorum poma comederet. *Vide*, inquit, *legis conditoris prudentiam: fructum primum nec manducari permittit, ne ante Deum quiſquam eũ percepiſſe videatur: nec efferri conceſſit, ne Deo immaturus offeratur ſed, Dimitte*, inquit, *quia primus eſt, nec offeras, quia oblationi nondum dignus eſt.* Hæc ille. Ex quo licet colligere eam tm̃ integritatem mentis, & corporis primitiarum nomen mereri, quę perfecta eſt, cãque illibatã omnino debere eſſe ab hominibus, vt Deo offerri poſſit.

D. Chryſoſ. *Leuit. 19. 23.* *Septuag.* *D. Chryſoſ.* *Primitiæ terræ promiſſionis offerẽdæ Deo, fructus perfecti.*

Cur virgines dicantur ſequi Agnũ, quocunque ierit?

Hi ſequuntur Agnum, quocunque ierit.

SECTIO VII.

1 Illud etiam mirum de Virginibus Ioannes commemorat, quòd ſequantur in cælo Agnum, quocunque ierit, quod ſanè ſicut commẽdationem virginitatis eximiam; ita non mediocrem difficultatem cõtinet, ſi vt omnino fatendum eſt, aliquid proprium, & peculiare virginibus his verbis Ioannes complectitur: nam ſi communis hæc eſt omnium beatorum prærogatiua, non erat, cur eam Ioannes tãquam laudem aliquam eximiam virginibus tribueret. Id quod etiam Eccleſia videtur intellexiſſe, cum in feſto virginum canit.

Quocunque pergis, virgines
Sequuntur, atque laudibus
Poſt te canentes curſitant,
Hymnoſque dulces perſonant.

Et Greg. Naz. carmine de virginitate de virginibus loquens, cum ait: *D. Greg. Naz.*

Ac chorus ingens,
Carpere quẽ nequeas, Regẽ latiſſimus ambit,
Cæleſtis, ſtudioque omni Deus eſſe laborans.

D. Auguſtinus libro de Sancta Virginitate, capite vigeſimo ſeptimo, quem ſequũtur interpretes Primaſius, Arethas, & alij, docet his verbis ſignificari virgines habere in cælo peculiaria quædã gaudia, quæ cæteris Beatis non dantur, eo quòd ſequantur Agnum, quocunq; ierit, ideſt, Chriſtum in omni genere virtutum imitentur: reliquos verò ſanctos, qui virgines non ſunt, ſequi quidẽ Agnum, ſed non quocunque ierit; quoniam in virginitate ſequi non poſſunt, cum virginitas ſemel amiſſa recuperari non poſſit. Itaque ſequi Agnum, non quocunque ipſe ierit, ſed quocũque ipſi potuerint. Sed audiamus ipſum Auguſtinum: *Quò*, inquit, *ire putamus hunc Agnum: quo nemo eum ſequi vel audeant, vel valeat, niſi vos. Quò putamus vos ire? in quos ſaltus? & prata? vbi credo ſunt grandia gaudia, non gaudia ſeculi huius, nec gaudia, qualia in regno Dei cæteris non virginibus erunt; ſed à cæterorum omnium gaudiorum ſorte diſtincta: non ſunt eadem non virginum, quamuis Chriſti, nam ſunt alijs alia, ſed nullis talia. Ite in hæc; ſequimini Agnũ; quia & Agni caro vtique virgo. Quid eſt eũ ſequi, niſi imitari? Multa in illo ad imitandum omnibus proponuntur: virginitas autẽ carnis non omnibus: non enim habent, quid faciant, vt virgines ſint, in quibus iam factũ eſt, vt virgines non ſint. Sequuntur itaque Agnum cæteri fideles, qui virginitatem corporis amiſerunt, non quocumque ierit, ſed quouſque ipſi potuerint; poſſunt autem vbique,*

D. Auguſt. *Primaſius.* *Arethas.* *D. Auguſt.* *Virgines peculiaria in cælo habent gaudia.*

vbique, præterquã cum in decore virginitatis incedit: Christus enim paſſus eſt pro nobis Pet. 2. 21.
vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius. Certe iam coniugati poſſunt ire per iſta veſtigia, etiam ſi non perfectè ponentes pedem, verumtamen in eiſdem ſemitis gradientes. Sed ecce ille Agnus graditur itinere virginali quomodo poſt eum ibunt, qui hoc amiſerunt, quod nullo modo recipiunt? Vos ergo, vos ite poſt eum virgines, quia propter hoc bonum ſequimini eum, quocunque ierit. Hactenus Auguſtinus.

2 *Inſurgit dubitatio.*

In qua quidem interpretatione ille ſcrupulus adhuc eximendus ſupereſt. Nam quemadmodũ reliqui Sancti veluti Martyres, qui virgines non ſunt, non poſſunt ſequi Agnũ, quocũque ierit, ſcilicet cum graditur itinere virginali: ita & ipſi quoq; virgines, qui Martyres nõ fuerint, non poſſunt ſequi Agnum, quocunque ierit, ſcilicet cum graditur itinere ſanguineo Martyrij: quare non facit vna virginitas, vt virgines Agnũ ſequantur, quocunque ierit. Huic dubitationi reſponderi poteſt, illud eſſe diſcrimen inter reliquos ſanctos ex vna parte, & virgines ex altera, ꝙ virgines poſſunt omnium reliquorum ſanctorũ prærogatiuis, titulisque decorari: reliqui verò ſancti, qui virginitatem amiſerũt, virgines eſſe non poſſunt; atque adeò virgines poſſe ſequi Agnum, quocunque ierit, reliquos non poſſe. Verumtamen illud huic reſponſioni officit, quòd nõ dicat Ioannes, poſſunt ſequi Agnũ, quocunque ierit, ſed: *Sequuntur Agnum, quocunque ierit:* Perſpicuum eſt aũt non omnes virgines Martyres eſſe. Accedit, ꝙ Ioannes loquitur de felicitate, quam virgines, qui Antichriſti tẽporibus permanſerint, poſt obitũ ſuum in cælo obtinebunt; eorum enim gloriã ſempiternam deſcribere eſt aggreſſus, vt fideles illius temporis ad omnẽ virtutẽ, & præcipuè caſtitatem animaret. At quis non videt virgines, qui Martyres non fuerint, poſtquam cum Chriſto in cælo regnauerint, Martyres eſſe non poſſe: atque adeò Virgines, de quibus loquitur Ioannes non ſolum iuxta expoſitionem Auguſtini non ſequi Agnum, quocunque ierit, ſed nec etiam ſequi poſſe?

Soluitur.

3 *Franc. Rib.* Duplicem reſponſionem affert Franciſcus Ribera in comment. huius loci, Vna eſt, virgines ſequi Agnum, quocunque ierit, quoniam in virginum multitudine omnia virtutũ merita inueniuntur: multi enim erunt Martyres, Doctores, Prælati, alijſque titulis inſignes, qui tamen omnes in reliquis ſanctis, qui virgines non fuerint, inueniri non poterunt. Altera eſt, eos tantum virgines hoc loco accipiendos eſſe, qui cum integritate animæ, & corporis omnes omnino virtutes coniunxerint. Poſſumus etiam tertiam addere, quoniam in virginitate genus quoddam Martyrij continetur, vt iam ſupra ex Hieronymo docuimus, adhuc peculiare eſſe virginibus ſequi Agnum, quocunque ierit; cũ omnes eius virtutes æmulari ſuo modo poſſint, quod de alijs ſanctis, qui virgines non fuerint, dici non poteſt: cum in reliquis virtutibus non contineatur virginitas. Cæterum planior ea nobis videtur expoſitio, commemorari his verbis à Ioanne peculiare quoddam virginum priuilegium, qui Agnum in cælo ſemper, quocunque ierit, comitentur, & proſequantur; nihilque aliud ſignificari, quam Agnum virginibus præcipuè delectari, ita vt à ſuo latere eos nũquam velit diſcedere. Scilicet ſequuntur Agnum, quocunque ierit, tanquam regij citharœdi, quos Princeps ille cæleſtis ſolet ſecũ ad ſuam, ſuorumque omnium oblectationem ducere. Sicut igitur Reges, ac Principes, quocunq; eunt, ducere ſolent ſecũ citharœdos, ita Chriſtus ſemper ſecum virgines. Quæ ſanè ratio innuitur à Ioanne: nam poſtquam virgines citharœdos, cantoreſque appellaſſet, dixiſſetque vidiſſe ſe illos cũ Agno pulſantes citharas, & canentes, paulò poſt ſubiunxit: *Hi ſequuntur Agnum, quocunque ierit.* Peculiare etiam priuilegium virginum agnoſcit hoc loco auctor libelli de laude virginitatis, qui inter opera D. Hieronymi circunfertur. *Sequuntur,* inquit, *Agnum, quocumque ierit, quia nullus eis locus in illa cæleſti aula clauditur, ſed cuncta eis Diuinarum manſionum habitacula reſerantur.* Itaque iuxta hanc expoſitionem peculiare quoddam virginum priuilegium, ſummaque cum Chriſto familiaritas explicatur.

In Virginum multitudine omnia virtutum merita.

Virginibus præcipuè Chriſtus delectatur in cælo.

Cur

Cur dicatur in ore virginum non fuiſſe inuentum mendacium.

Et in ore eorum non eſt inuentum men dacium, ſine macula enim ſunt ante thronum Dei.

SECTIO VIII.

1 ALiam quoque laudem non mediocrem Ioannes virgini-nib. tribuit. *In ore,* inquit, *eorum non eſt inuentum mendaciũ, ſine macula enim ſunt ante thronum Dei.* Pro cuius illuſtriori cognitione aduerte mẽdacium in ſacris literis vſurpari in primis pro rebus vanis, nihilq; ſolidi habẽtibus, veluti Pſ. 4. *Filij hominũ vſquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* id eſt, cur diligitis ea, quæ carnis ſunt, & mundi, quæ vana omnino ſunt, & mẽdacij plena, hoc eſt, nihil ſolidi, verique boni continent? D. Hieron. ita trãſtulit. *Filij viri vſquequo inclyti mei ignominioſè diligitis vanitatem quærentes mendacium?* vt ipſe Deus loquatur, hominibusq; ſuę originis nobilitatem ante oculos proponat, quaſi dicat: O vos inclytæ, & ſublimes creaturæ quouſque veſtræ dignitatis immemores ad veſtram ignominiam vana, & fallacia diligitis? ſeu vt alij interpretantur: *Quouſque gloriam meam vertitis in ignominiam?* Secundò (quæ acceptio ex priore ortũ habet) ſumitur pro idolis. Hier. 8. *Quare auerſus eſt populus iſte in Hieruſalem auerſione contentioſa? apprehenderunt mẽdacium, & noluerunt reuerti.* Sic enim interpretatur D. Hieron. Tertiò. Sumitur pro peccato mẽtiendi, quę eſt germana verbi, frequentiſſimaq; acceptio, veluti Iob 13. *Sed tamen ad omnipotentem loquar, & diſputare cum Deo cupio, prius vos oſtendens fabricatores mẽdacij.* Vbi obiter aduerte eſſe quoſdam veluti mendaciorum artifices, qui artem mentiendi profitentur, quos propterea Iob appellat *fabricatores mendacij,* quaſi proprios huius operis artifices. Eodem modo ſumitur mendacium Prou. 10. *Qui nititur mendacijs, hic paſcit ventos, idem autẽ ipſe ſequitur aues volantes:* quãquam multò aliter & in Hebręo, & apud Septuag. legitur. Id quod duobus modis accipi poteſt. Vno modo, vt ſit ſenſus, hominẽ mendacem paſcere, id eſt, alere ventos, ſicut paſtor gregem ſuum paſcit: altero, vt paſcat ventos, id eſt, paſcatur ventis, ſicut oues paſcunt herbam: & vtraque expoſitio ſignificat rẽ omnino inutilem eſſe mendacium, quamuis prior videatur textui magis concinere, eo quòd ſtatim ſubiungitur: *Idem autem ipſe ſequitur aues volantes,* quod tam inutile eſt, quàm ventos quaſi gregem paſcere.

Mendaciũ pro quibus vſurpetur ĩ ſacris.
Pſal. 4. 3.
D. Hieron.
Mundana omnia, mendacium.
Hiere. 8. 5.
D. Hieron.
Iob 13. 3.
Prou. 10. 4
Septuag.
Homo mendax paſcit ventos.

2 Igitur in ore virginum dicitur non fuiſſe inuentum mendaciũ: primò quia non inanes, & fallaces carnis illecebras ſectati ſunt, ſed veram, ſolidamq; voluptatem, quæ virginitate continetur, cuius dulcedinem ſentiebat ſponſa Cãt. 1. cum puriſſimorum vberum ſponſi ſuauitatem experta dicebat: *Meliora ſunt vbera tua vino,* id eſt, tuæ ò ſponſe deliciæ ſunt omni vino carnalis voluptatis dulciores: cui expoſitioni accinit, quod alij verterunt ex Hebræo: *Boni ſunt amores tui præ vino.* Secundò. Non eſt inuentum in ore virginum mendacium, quia ab hæreſi, & idololatria, quæ maximè Antichriſti tempore vigebunt, longiſſimè aberunt. Ratio verò eſt, quia maxima ad idolorum cultum, & hæreſim diſpoſitio eſt carnis licentia, effrænataque libido; inde enim eſt, quòd Salomon ardentiſſimè fęminarum amore captus ſecutus eſt Deos alienos, colebatque Aſtarthem Deam Sidoniorum, & Chamos Deum Moabitarũ, & Moloch idolum Ammonitarũ; ædificauitq; fanum Chamos idolo Moab in mõte, quod eſt contra Hieruſalem, & Moloch idolo filiorum Ammon; atque in hunc modum fecit vniuerſis vxoribus ſuis alienigenis, quæ adolebant thura, & immolabãt Dijs, vt refertur. 3. Reg. 11. E contrario Paulus fidem cum caſtitate coniungit. 1. ad Tim. 4. *Exemplum eſto fidelium in verbo, in conuerſatione, in charitate, in fide, in caſtitate:* & in eadem epiſt. cap. 2. *Obſecro orationes fieri pro Regibus, & pro omnibus, qui in ſublimitate ſunt conſtituti, vt tranquillam vitam agamus in omni pietate, & caſtitate;* vbi pietas cum caſtitate copulatur. Aduerte obiter ex Regibus, & Principibus caſtitatem regni pendere, ſiquidem Apoſtolus obſecrat, vt oremus

Virginitate voluptas ſolida continetur.
Cant. 1. 2.
Libido eſt maxima ad hæreſim diſpoſitio.
3. Reg. 11.
1. Timot. 4. 12.
Caſtitas conducit ad fidem.
Ibidem 2. 1.
Ex regibus regni pẽdet caſtitas.

mus pro Regibus, *vt tranquillam vitam agamus cum caſtitate*.

3 Tertiò. In ore virginum non eſt inuentum mendacium ſumpto mendacio vt veritati in dictis opponitur; quoniã cum virgines ſoli Deo placere ſtudeãt, non eſt, cur hominibus fauoris conciliãdi gratia uel mentiantur, vel blandiantur: quòd enim adulari etiã mentiri ſit, perſpicuum eſt ex illis verbis Pſ. 65. *In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui*. Quo loco Vates regius cũ Deo loquitur hoc ſenſu: Inimici tui cum ſe viderint à te ſuperatos, & oppreſſos, timentes deinceps tuæ potentiæ magnitudinem, adulabuntur tibi, cum te potentem, & inuictum, verumque Deum prædicabunt; in qua quidem prædicatione ſe mentiri putabunt, cum te Dijs ſuis anteponent. Commemoratur autẽ à Ioanne tanquam prærogatiua quędam virginum eximia non inueniri in ore ipſorũ mendacium, eò quòd laus maxima ſit veracem eſſe, & in pauciſſimis reperiatur. Vnde Oſeæ 4. dicitur: *Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum inundauerunt*: & Eſaiæ 59. *Corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi, & facta eſt veritas in obliuione*. Verè, inquam, non poteſt ingredi veritas, quoniam vbique claudicat: raro enim integram veritatem homines loquuntur iuxta illud Pſ. 11. *Diminutæ ſunt veritates à filijs hominum*. Sed hinc iam oritur illa dubitatio, quæ hoc loco à pleriſq; excitatur: videtur enim hæc Ioannis ſententia cum illo Dauidico teſtimonio pugnare Pſ. 115. *Ego dixi in exceſſu meo: Omnis homo mendax*. Quo teſtimonio vtitur Paulus ad Rom. 3. Verum hæc optimè concinunt: eſt enim omnis homo mendax natura ſua, fallereque, ac mentiri poteſt, cui nõ repugnat aliquos nunquã de facto mentiri. Porrò eſt aduertẽdum pro eo, quod nos habemus, *exceſſu*, Græcè eſſe, *ἐκστάσει*, Hebraicè verò, *in ſtupore meo*, vt tranſtulit D. Hieron. alij, *in feſtinatione mea*, quod etiam eſt trepidantium. Itaque exceſſus hoc loco non ſignificat contemplationis ecſtaſim, vt pleriquemale exiſtimant, ſed ſtuporem, trepidationem, fugam, diſceſſum, præcipitem euaſionem: loquitur enim Dauid de fuga, & trepidatione ſua, cum eum Saul perſequeretur, ſignificatque ſe deſtitutum penitus ab hominibus, à quibus auxilium ſperabat, ideoque omnes homines appellat mendaces, & fallaces, in quibus non ſit confidendum. Sed aliam quoque expoſitionem cõfiteri cogimur propter Paulum, qui ad Rom. 3. mendacem eo loci ſumit, prout opponitur veraci, cum ait: *Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? Abſit. Eſt autem Deus verax, omnis autem homo mendax*. Quare iuxta hanc Pauli interpretationem ita loquitur Dauid. Multi in mea fuga actum de me exiſtimarunt, putantes me nullo pacto regnaturum: at ego in ea ipſa fuga, rerumque mearum conuerſione in Deo ſpem fixam habẽs, credidi, & ſperaui Deum ſuam fidem mihi de regno datam ſeruaturum, dixiq; omnem hominem, qui contra ſentiret, falli, decipi, mentiri. Qui locus ita explicatus illuſtris eſt ad commendandam in Deo fiduciam, cum pericula, calamitateſque acciderint.

Virgines ſunt veraces. *Pſ. 65. 3.* *Oſea 4. 2.* *Eſa. 59. 14* *Integrã veritatem rarò loquuntur homines.* *Pſal. 11. 1.* *Pſ. 115. 11. Explicatur locus Pſ. 115* *Rom. 3. 3.* *Dauidis in Deo maxima fiducia.*

COM-

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De tribus Angelis, qui Ioanni apparuerunt, & voce illa audita de cælo: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur.*

Viſio imaginaria proponitur, & explicatur.

SECTIO PRIMA.

PRæcellentibus virginum laudibus,& glorioſis, ac illuſtribus titulis,explicatis docet Ioãnes vidiſſe ſe alterum Angelũ volantem per medium cæli, habentem Euangelium æternum, vt Euangelizaret ſedentibus ſuper terram,magnaque voce dixiſſe:*Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius*: In quo Angelo ſignificari multos prædicatores illius tẽporis, qui Euangelium æternum, ideſt, in quo ſalus æterna cõtinetur,prædicare debeãt, denuntiareque mortalibus imminentẽ iudicij diem, eſt multorum ſententia, quæ nobis probatur, eamque ſequuntur Beda, Rup. D. Anſelm. Tycon. Anſbert. & alij. Addit Ioannes alium quoque Angelum ſequutum eſſe dicentem: *Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis ſuæ potauit omnes gentes*: qua de re fusè diſputabimus ad caput 17. & 18. Deinde tertiũ adhuc Angelũ viſum fuiſſe, qui diceret voce magna: *Siquis adorauerit beſtiam, & imaginẽ eius, & acceperit characterem in fronte ſua, aut in manu ſua, & hic bibet de vino iræ Dei quod miſtum eſt mero in Calice iræ ipſius*: per quem etiam Angelum ſimiliter alij prædicatores accipiendi ſunt, qui Diuinis comminationibus homines á ſequẽdo Antichriſto auocabunt. Poſſumus quoque hos Angelos ad viſionem imaginariã referre, vt ſcilicet viſus ſibi ſit Ioannes eiuſmodi Angelos intueri, & audire ita loquentes, vt ipſe quæ videbat, & audiebat, literis mandaret; non q̃ Angeli concionatores futuros tẽpore Antichriſti repræſentarent. Docet præterea audiuiſſe ſe vocem de cælo dicentem ſibi: *Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodo iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis: opera enim illorum ſequuntur illos.* Quæ ſententia eſt iam à nobis deinceps explicanda.

Beda.
Rupert.
D. Anſelm.
Tycon.
Ansbert.

Explicatur illa ſententia.

Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodo iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis: opera enim illorum ſequuntur illos.

SECTIO II.

QVidam recentiores in commentarijs huius loci exiſtimãt ſermonem hic eſſe de Martyribus, vt ſit ſenſus: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur*, hoc eſt, pro Domino, vel propter Dominũ moriuntur: aiuntque eſſe I

Propoſitio in, pro quibus vſurpetur apud Hebræos. Hebraicæ linguæ idiotiſmum frequentiſſimum, vt Beth, quæ apud Hebræos idem eſt, ac propoſitio *in*, ſignificet etiã *pro*, vel *propter*, veluti Geneſ. 18. *Delebis propter quinque vniuerſam vrbem*, Hebraicè *in quinque*: *Gen. 18. 28.* Et Geneſ. 29. *Seruiam tibi pro Rachel filia tua*, *Gen. 29. 18.* Hebraicè, *in Rachel*: pluribuſque alijs teſtimonijs, idem confirmant. Et meritò, inquiunt, de Martyribus ſermo inſeritur, quia cũ Ioannes Sanctorũ labores, & perſecutiones Antichriſti tempore futuras cõmemoraſſet, par erat, vt fideles animaret felices eos, beatoſque appellans, qui pro Domino morerentur, prænuntianſque fore, vt tandem à laboribus requieſcerent. Huius expoſitionis laudãt auctores D. Ambroſ. Ansbert. & Haymonem. Verum quãquam hæc expoſitio probabilis ſit, multo tñ probabilior, & verior nobis videtur cõmunis ſententia, quæ hunc locum non ad Martyres tãtum refert, ſed ad Sanctos vniuerſos: eam enim tradũt *Beda.* Beda, *Andr. Cæſ.* Andr. Cæſ. *Rich. Vict.* Rich. de S. Vict. *Primaſ.* Prim. *Pannon.* Pannon. *Ioachim.* Ioachim. Abbas, *Ansbert.* Ansbert. quẽ malè profecitant: imò & *Haymo.* Haymo hanc etiam expoſitionẽ affert, & probat. Sic etiam intellexit D. Bern. Epiſt. 98. quæ eſt de Machabæis. *Non putemus*, inquit, *ſolos Martyres eſſe dilectos, cum recolamus dictum de Lazaro: Lazarus amicus noſter dormit*: *Io. 11. 11.* *denique: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Non ſoli, qui pro Domino, ſicut Martyres, ſed qui in Domino moriuntur, ſicut Confeſſores, profectò beati ſunt. Duæ proinde res mihi videntur mortem facere pretioſam, vita, & cauſa: ſed amplius cauſa, quã vita. Porro illa erit pretioſiſſima, quam & cauſa commẽdat, & vita.* Vbi cernis Bern. mori in Domino, diſtinguere à mori pro Domino: neque hoc locò Ioannis, ſolos Martyres intelligere; ſed omnes, qui in gratia, & charitate moriuntur. Legendus eſt idem Bern. ſerm. 24. ex paruis: *Pretioſam*, inquit, *in conſpectu Domini mortem ſanctorũ facit aliquando vita, aliquando cauſa, aliquando vita ſimul cum cauſa. In Confeſſoribus, qui in Domino moriuntur, facit pretioſam vita: in Martyribus, qui pro Domino moriuntur, facit eam pretioſam aliquando ſola cauſa, aliquando cauſa pariter, et vita. Et illa quidem mors pretioſa eſt, quã commendat vita; pretioſior, quam facit cauſa; pretioſiſſima verò, quàm præuenit vita ſimul cum cauſa.* Accedit & Eccleſiæ auctoritas, quæ in officio defunctorũ hoc vtitur teſtimonio ad curſus ſuis defuncti memoriã celebrandam, eſtque hæc expoſitio inſtituto Ioãnis in primis accõmodata. Cum enim inſtituat conſolari fideles illius temporis, qui non oẽs pro Chriſto Martyriũ pati debent, imò paulò ante de virginibus diſſeruiſſet, conuenienti ſerie, ac nexu in vniuerſum pronuntiauit illos felices, ac beatos, qui in Domino, ideſt, in fide, & gratia Chriſti morerentur, quò à ſuis laboribus in gloria requieſcerent. Quo eodem ſenſu dicitur de B. Stephano Act. 7. *Quod obdormiuit in Domino.* *Act. 7. 62.*

2 Cum itaque habeamus cõmune Doctorum iudicium, Eccleſiæ ipſius auctoritatem per ſe grauiſſimã, aptiſſimam contextus, & inſtituti Ioannis ſeriẽ, eſt ſanè, cur hanc expoſitionem alteri optimo iure præferamus, quamquam & illa prior ſua probabilitate non careat. Ad obſeruationem verò aduerſariorum reſpondemus, quãuis in ſacris literis idiotiſmo Hebræo *in* interdum *pro* ſignificet; cum tñ vtramque ſignificationem habeat, non eſſe ad alterutram ſine neceſſaria ratione reſtringendum, ſi vtranque locus ferat; tum vel maximè, quòd Ioannes nõ Hebraicè, ſed Græcè, ac gẽtibus præcipuè ſcribebat; vnde non eſt ad Hebræos idiotiſmos per vim cogendus: Græcè autem *in Domino* idẽ neceſſariò eſſe, ac *pro Domino* non oſtẽdetur. Quamquam enim apud Paulum ad Roman. vlt. cum ait: *Rom. 16. 1.* *Commendo vobis Phœben ſororem noſtram, vt eam ſuſcipiatis in Domino digne ſanctis*: Et iterum *Salutate Ampliatũ chariſſimum mihi in Domino, & ſalutate Perſidẽ chariſſimam, quæ multũ laborauit in Domino*: *In, aliquando idẽ quod propter.* *in Domino* idem fateamur eſſe, ac *propter Dominum*, ſeu *pro Domino*: non tñ ita ſemper accipitur, vt eſt perſpicuum ex 1. ad Cor. 7. cum dicitur: *1. Cor. 7. 39.* *Mulier alligata eſt legi, quanto tpe vir eius viuit: quòd ſi dormierit vir eius, liberata eſt, cui vult nubat tãtum in Domino*: vbi illud *in Domino* idẽ eſt, ac *marito Chriſtiano, non Ethnico*, vt interpretatur Tertull. lib. 2. *Tertull.* ad vxorẽ, & D. Hier. lib. 1. aduerſus Iouinianum. Accedit, quòd & illud quoque ad Rom. vlt. *Laborauit in Domino*: D. Anſel. ita accipit, ideſt, *Pro ſpe, quã habebat* *D. Anſelm.*

bat in Domino: quod aliud quiddam eſt, quam præciſè *propter Dominum*. Ex quibus illud colligitur mori i̇ Domino grę-

Morti i̇ Domino quid. ca phraſi nō eſſe mori pro Domino, ſeu Martyrem eſſe, quod oſtendendum fuerat ad reijciendam communem ſententiam Eccleſiæ auctoritate firmatā. Hoc ſuppoſito, iam ſingulas ſententiæ partes expendamus.

Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur.

SECTIO III.

1 Hanc præclaram ſententiam iubetur Ioannes mandare literis ad conſolationem fidelium, cum ſe viderint vndique perſecutionibus opprimi, laboribusque diuexari. Primum

D. Ambr. igitur D. Ambr. obſeruauit modum illū loquendi: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Quis*, inquit, *mortuus mori poteſt? Nullus proculdubio mortuus mori poteſt, niſi prius animam accipiat, vt iterum mori poſſit.* Cui dubitationi reſpondet per mortuos hoc loco non eſſe accipiendos mortuos per ſeparationem animæ à corpo-

Mūdo mortui, beati. re, ſed mortuos mundo. *Illi*, inquit, *ſunt beati, & illi in Domino moriuntur, qui prius moriuntur ſeculo, poſtea carni: qui prius veterem hominem, id eſt, omnes nequitias ſpiritales, & carnales in ſe extinguunt, vt poſſint*

Galat. 6. 14 *dicere cum Apoſtolo. Mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo*. Hæc tamen Ambroſij expoſitio elegantior eſt, quàm verior: etenim *mortui* hoc loco non mortui mūdo, ſed verè mortui per ſeparationē animæ à corpore accipiendi ſunt, vt ſit ſenſus: Beati illi mortui, non qui poſtquā ſemel mortui ſunt, iterum moriuntur, ſed qui in Domino moriuntur, ideſt, quibus contingit mori in Domino, ſeu mortuos in Domino eſſe: quæ eſt communis expoſitio, & ab Eccleſia probata. Ita

Ioſue 1. 1. que mori in Domino nihil eſt aliud, quā

Moriuntur in Domino qui in gratia moriuntur. mori in fide, & gratia Domini, ſeu mori ſeruum Domini, vt dictum eſt de Moyſe Ioſue 1. *Moyſes ſeruus meus mortuus eſt.* In quem locum Caiet. *Hoc eſt*, inquit, *epi-*

Caiet. *theton Moyſis, quo Deus ipſe teſtatur placuiſſe ſibi officia Moyſis, appellādo ipſum ſeruum ſuum: imo dicendo: Moyſes ſeruus meus mortuus eſt: aperit, quòd mortuus eſt ſeruus ſuus quaſi diceret. Licet quandoque peccauerit, & peccando non fuerit ſeruus meus; attamen mortuus eſt ſeruus meus, mortuus eſt in ſtatu ſeruitutis meæ, mortuus eſt ſic, quòd quidquid erat, & quidquid operabatur, meum erat, ſeruus enim totum quod eſt, Domini eſt.* Hæc ille. Idem eſt igitur mori in Domino, ac mori ſeruum Domini: idemque alia quoque loquendi formula ſignificatur in ſacris literis, videlicet mori in pace, veluti Pſ. 4. *In pace in idipſum, dormiam* *Pſal. 4. 9.*

& requieſcam: & Luc. 2. *Nunc dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundum verbum tuū in pace*. Moritur autem iuſtus in pace, quia in morte omnia eius bella, & certamina finiūtur, cum improbos maneat ſempiterna apud inferos cum tormentis decertatio. *Luc. 2. 29.*

Secundò. Moriuntur iuſti *in Domino*, id eſt, in Domini ſinu quaſi dormientes conquieſcunt: hoc enim ſenſu dictū eſt Act. 7. de B Stephano, quòd *obdormiuit in Domino*. Appellatur autem iuſtorū mors ſomnus, tum propter ſummam in ipſa morte quietem, & tranquillitatem mentis, vt ſomnum potius dulcem capere, quàm mori videantur: tum etiam, quia ſicut ſomnus præteriti laboris eſt requies; ita ſancti per mortē à laboribus vitæ requieſcunt. Quam ob cauſam ſubiungitur: *Vt requieſcant à laboribus ſuis:* & Pſal. 4 quies cum ſomno cōiungitur. *In pace in idipſum, dormiam, & requieſcam.* Eodem recidit illud, quod de Moyſe dicitur Deut. 34. *Mortuus eſt ibi Moyſes ſeruus Domini in terra Moab, iubente Domino*, ſeu vt alij transferunt, *ſuper os Iehouah*, ſeu, *ex oſculo Iehouah*, vt ſit ſenſus, ſicut mater dormientem in ſinu ſuo infantulum ſolet ore ori applicato in lectulo reponere: ita Deum Moyſen ſeruum ſuū ceu dormientem infantulum per oſculum, & amplexum in ſinu Abrahę quaſi in lectulo collocaſſe. 2 *Act. 7. 60* *Sanctorum mors, cur dicatur sōnus.* *Deut. 34. 5* *Dei fauores erga Moysē morientem.*

Tertiò. Illi dumtaxat moriuntur in Domino, qui viuunt Domino, & moriūtur peccato, iuxta illud ad Rom. 6. *Exiſtimate vos mortuos quidem eſſe peccato, viuentes autem Deo in Chriſto Ieſu.* Econtrario autem, qui ſecundum carnem viuunt, moriuntur Deo, ſed non moriuntur in Deo. Ad Rom. 8. *Ergo fratres debitores ſu-* 3 *Moriuntur in Domino qui viuunt Domino.* *Rom 6. 11.* *Rom. 8. 12.*

mus non carni, vt ſecundum carnẽ viuamus. Si enim ſecundum carnem vixeritis, moriemini: ſi autem ſpiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Porro aduerte, cum ait Apoſtolus: *Debitores ſumus non carni:* innuere carnem eſſe ueluti ſeuerum quendam exactorem, qui tributa per tyrannidem exigit, & extorquere conatur; ſed tamen nihil ei ſoluendum eſſe, cũ nihil ei ſecundum iuſtitiam debeatur.

Carni tanquam iniuſto exactori minimè ſoluenda tributa.

Amodo iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis.

SECTIO IIII.

1 PRimo eſt aduertendum dictionem illam *Amodo*, ſeu Græcè *ἀπάρτι* in quibuſdam Græcis codicibus iungi cum præcedente ſententia hoc modo: *μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι*, id eſt: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur amodo.* Imo Areth. ita contextum diſpungit: *Scribe: Amodo beati mortui, qui in Domino moriuntur.* Cæterum Biblia regia, & Cõplutenſia dictionem *ἀπάρτι*, ſiue *amodo* iungunt cum ſequentibus, vt communiter legit Eccleſia: eſt autem *amodo* idem, quod *abhinc*, ſiue *deinceps*, hoc eſt, à tempore mortis, quemadmodum docet cõmunis expoſitio, quam ſequuntur Beda, D. Ambr. Haymo, & alij. Secundò eſt obſeruandum pro eo, quod nos habemus, *iam*, haberi Græcè, *ναὶ*, quæ dictio ſignificat, *certè, profectò*, vt ſit ſenſus: *Amodo certè*. Tertiò ſciendum pro *ſpiritus*, haberi Græcè *τὸ πνεῦμα* cum articulo, vnde plerique propter articulum præfixũ hoc loco nomine *ſpiritus* Spiritum ſanctum accipiunt, Haymo totam Trinitatem, cui conſentiunt Richardus, Anſb. Denique Dionyſ Cartuſ. quem refert, & ſequitur Pannon. exiſtimat poſſe per *Spiritum* intelligi ipſum Angelum, qui Ioanni loquebatur, illud meritò ſubiungens reliquas omnes expoſitiones probabiles eſſe, vt nobis quoque videntur. Illuſtrauit hunc locũ D. Bern epiſt. 105. quæ eſt ad Romanum Romanæ curiæ Subdiaconum. *O quàm beati*, inquit, *mortui, qui in Domino moriuntur, audientes ab Spiritu, vt requieſcant iam à laboribus ſuis: non ſolum autem, ſed & ſuccedit iucunditas de nouitate, ac de æternitate ſecuritas. Bona proinde mors iuſti propter requiem; melior propter nouitatem; optima propter ſecuritatem.* Hæc ille.

Areth.

Beda.
Ambroſ.
Haymo.

Haymo.
Richard.
Anſbert.
Dion. Cart.
Pannon.

D. Bernar.

Mors iuſti bona propter multa.

Ex hoc loco illud ad mores elici po- 2
teſt, non eſſe ſperandam requiem in hac vita, ſed in alia: ſiquidẽ ſpiritus *amodo*, id eſt, à tempore mortis dicit requieturos eſſe ſanctos à laboribus ſuis, quo ſignificatur labores vſque ad finem vitæ duraturos, & requiem ab ipſa morte, nõ ante expectandam eſſe. Quam ob cauſam Apoſt. ad Hebr. 4. gloriam ſabbatiſmum appellat; præſentem vero vitã ſex illis diebus ſimilem dicit, quibus Deus fabricatus eſt mundum. *Itaque*, inquit, *relinquitur ſabbatiſmus populo Dei, qui enim ingreſſus eſt in requiem eius*, (ideſt Dei) *etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis*, (ideſt, à laboribus huius vitæ) *ſicut à ſuis Deus.* Id quod eleganter expendit Orig. hom. 23. ſuper Num. additque homil. 3. ſuper Pſ 36. ſimilitudinem ductam à filijs Iſrael colligentibus manaa. *Sicut*, inquit, *in deſerto ſex diebus colligebant manaa, in ſexto autem die non vnius diei victum, ſed quantum ſufficeret in craſtinum, colligebant, & vnuſquiſq; comedebat in die ſabbati, quæ collegerat in die ſexta: ita etiam nunc velut ſexta quadam dies putandus eſt Domini noſtri aduentus, & tempus, atque idcirco dum ſumus in die ſexta colligamus manaa dupliciter, vt ſufficere nobis poſſit, dum aduenerit vera ſabbati obſeruatio.*

In hac vita haud ſperãda requies.

Hebr. 4. 9.

Origenes.

3 De hac requie loquitur Regius vates Pſ. 14. *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requieſcet in monte ſancto tuo?* & Pſ. 114. *Conuertere anima mea in requiem tuam:* & Iob 36. *Requies menſa tua erit plena pinguedine.* Eodem myſterio tẽpus huius uitæ appellatur dies mercenarij Iob 7. *Militia eſt vita hominis ſuper terram, & ſicut dies mercenarij dies eius. Sicut ſeruus deſiderat vmbrã, et ſicut mercenarius præſtolatur finem operis ſui: ſic & ego habui menſes vacuos, & noctes laborioſas enumeraui mihi.* Cuius ſimilitudinis multæ rationes afferri poſsũt: prima eſt D. Greg. li. 8 Mor. c. 7. *Seruum*, inquit, *deſiderare vmbrã eſt poſt tentationis æſtum, ſudoremq́ operis æterni refrigerij requiem quærere: quam vmbram deſiderabat ſeruus ille, qui dicebat. Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum:*

Pſal. 14. 1.
Pſ. 114. 7
Iob 36. 16.

Iob 7. 1.
Præſens vita cur dies mercenarij appelletur.

Prima ratio.
D. Greg.
Pſal. 41. 3.

quando

quando veniam, & apparebo ante faciem Dei? Et quaſi à labore agri æſtum refugiens, & ad obtinendam requiem vmbraculũ quærens iterum dicit: Ingrediar locum tabernaculi admirabilis vſque ad domum Dei. Secunda eſt eiuſdem. *Mercenarius,* inquit, *cum facienda opera conſpicit, mentem protinus ex longinquitate, & pondere laboris adijcit: cum verò laceſſentem animum ad conſiderandum operis præmium reuocat, mox vigorem animi ad exercitiũ laboris reformat, & quod graue perpendit ex opere, leue æſtimat ex remuneratione. Sic electi dum mundi huius aduerſa patiuntur, grauia eſſe, quibus exercentur, penſant; ſed cum mentis oculum ad æterna patriæ conſiderationem tendunt, ex comparatione præmij, quàm ſit leue, quod patiuntur, inueniunt.* Tertia illa afferri poteſt. Quia ſicut mercenarius ſolicitè curat, ne vacuus ab opere dies tranſeat, cum ex labore viuat: ita iuſtus, cum viuat ex operibus, attentè penſat, ne ſibi dies aliquis ſine labore, & merito dilabatur.

Secunda.

Merces leuem reddit laborem.

Tertia.

Opera enim illorum ſequuntur illos.

SECTIO V.

1 RAtionem, cur iuſti poſt mortẽ à laboribus requieſcãt, eam tradit Ioannes, quia ſcilicet opera eorũ ſequuntur illos. *Sequi* hoc loco idem eſt, quod comitari, vt aiunt D. Ambroſ. & Primaſ. perſpicuumque eſt ex ipſo textu Græco: ἀκολυθεῖ μετ᾽ αὐτῶν: eſt autem ἀκολυθεῖν proprium famulorum, qui Dominum ponè ſequuntur. Nec verò Græcè eſt, *ſequuntur illos*, ſed *ſequuntur*, ſeu *comitantur cum illis*: Vt indicetur opera non longè, ſed proximè ſequi dominos. Significat ergo Ioãnes, ſeu ſpiritus Ioanni, opera bona eſſe quaſi famulos, qui poſt mortem iuſtos tanquam ſuos dominos comitantur, & ſubſequuntur: & quemadmodum quãtum quiſque diues ſit, ac nobilis, ex famulorũ tum numero, tum ornatu cognoſcitur; ita ſanctorum nobilitatẽ, & affluentiam meritorũ ex operum bonorũ multitudine, & præſtantia poſt mortem intelligi. Ponuntur autẽ hoc loco opera, quemadmodum annotarũt D. Anſelm. Rich. Anſb. & Haymo, pro mercede operum, vt ſit ſenſus: *Opera enim illorum ſequuntur illos*, id eſt, merces operum ſuorum, iuxta illud Hier. 31. *Quieſcat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia eſt merces operi tuo, ait Dominus.*

D. Ambr. Primaſ.

Opera bona quaſi famuli iuſtos ſequũtur poſt mortem.

D. Anſelm. Richard. Anſbert. Haymo. Hier. 31. 16

2 Verũ pro illuſtriori huius rei cognitione obſeruandum eſt primò, opera iuſtorum comitari eos ante tribunal Dei, apparereque iuſtos ante Deum ſtipatos ſuis operibus quaſi famulis: hi enim famuli dumtaxat poſt mortem dominum ſuum comitantur: atque adeò curandũ eſſe, vt hi famuli boni ſint, nobiles, elegantique forma, hoc eſt, vt bona opera ſint præclara, & illuſtria, vt ante Regẽ gloriæ cum pulcherrimo operum comitatu apparere quis poſſit: *Opera enim illorum ſequuntur illos*, hoc eſt, vt ait Hugo Card. ſicut familia Dominũ. Cum igitur opera nos ſequantur, enitendũ ſummo ſtudio eſt, vt huiuſmodi famulos pulcherrimo virtutum oĩum ornatu veſtiamus, quò pro dignitate nos in ſuprema illa curia comitentur, ac decorent. Eſſe enim opera aliqua pinguia, & pulchra, alia exilia, & deformia, docet D. Ambr. lib. 2. de Caim, & Abel, c. 5. expẽdens, quomodo Abel de primogenitis, & adipibus obtulerit: affertque illud Pſalm. 19. *Sacrificium tuum pingue fiat:* Et illud Pſalm 62. *Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea:* Docetque ſignificari acceptabile eſſe illud ſacrificiũ, quod pingue, quod nitidum, & quodam pabulo fidei, ac deuotionis ſaginatum eſt.

Præclara hoc ſeculo patrãda opera, vt nos decorent in futuro.

Hug. Card.

D. Ambr.

Pſalm. 19. 4. & 62. 6

3 Secundò. Eos opera bona ſequuntur poſt mortem, qui dum viuũt, eadem opera ſequuntur. Nam ꝙ iuſtus ſequatur tanquam famulus ipſa opera bona, palam eſt ex 1. ad Tim. 5. *Vidua eligatur non minus ſexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis teſtimonium habẽs, ſi filios educauit, ſi hoſpicio recepit, ſi Sãctorum pedes lauit, ſi tribulationẽ patiẽtibus ſubminiſtrauit, ſi omne opus bonum ſubſequuta eſt:* quo loco eſt idem verbũ ἀκολυθεῖν, quod diximus propriũ eſſe famulorũ. Igitur qui dũ viuit, bona opera tanquã famulus ſubſequitur, vt apprehendat, vt honoret eiuſmodi opera, eũ poſt mortem bona opera ẽt ſequuntur vt famuli quaſi vicẽ honorariã rependendo.

1. Tim. 5. 10.

Qui dum viuit bona ſubſeqtur opera eum eadem ſequũtur poſt mortem.

Sicut enim modo iuſti cum bona opera exercent, ea cenſentur quodámodo honorare, & magni eſſe facienda omnibus oſtendere; ita eadem bona opera eoſdem iuſtos poſt mortẽ honorabunt.

4 Tertiò. *Sequi* hoc loco idem eſt, atque laudare, & fructum gloriæ afferre.
D. Bern. Sic enim interpretatur D. Bernard. ſermone 2. in feſto omnium Sanctorum. *Opera*, inquit, *illorum ſequuntur illos: ad quid ſequuntur, niſi vt laudent eos in portis? ad quid ſequuntur, niſi vt multiplicentur à fructu eorum, & accipientes de fructu manuum ſuarum ſaginentur vituli, quos ex prophetico teſtimonio, cum readificabuntur muri Hieruſalem, ſuper altare Domini nouimus imponendos*. Quartò. Quærat aliquis, cur opera dicantur ſequi poſt mortem, ſi iam ante in vita præceſſerunt, ad Deumque ipſum peruenerant, vt patet Act. 10. vbi ad Cornelium dicitur: *Eleemoſyna tua commemorata ſunt in conſpectu Dei*. Reſpondemus præcedere merito, ſequi præmio: vnde Eccleſ. 11. dicitur: *Mitte panem tuum in tranſeuntes aquas, quia poſt multa tempora inuenies illum*: vbi eſt ſermo de eleemoſyna, vt aliàs diximus. Et Chriſtus eodem ſpectauit Lucæ 16. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*. Quibus verbis ſignificatur fructum eleemoſynarũ in pauperes in cælo reponi, & quodammodo pauperes præcedere, vt eos, qui ſibi opem tulerunt in hac vita, cum obierint, in cælo recipiant.

Opera bona iuſtos præcedunt merito, ſequuntur præmio.
Act. 10. 31.
Eccl. 11. 1.
Luc. 16. 6.

5 Porrò non ſolum bona opera ſequuntur, & præeunt; ſed etiam peccata, quẽadmodum dicitur 1. ad Tim. 5. *Quorundam hominum peccata manifeſta ſunt præcedentia ad iudicium: quoſdam autem & ſubſequuntur*. Quem locum ſic exponit D. Ambr. in Apologia Dauid, cap. 6. *Omnia noſtra*, inquit, *quaſi in trutina ponderantur. Si bonis igitur factis peccata præponderant, præcedunt ad iudicium: vergunt enim peccata quaſi in profundum, quia manifeſta ſunt vel pondere, atque acerbitate, vel multitudine. Quoſdam autem etiam ſubſequuntur: hoc eſt, eos, qui ſe egerint ſobriè, ſed fragilitate conditionis dederint etiam aliquando errori locum, bona facta præcedunt, mala ſequuntur. Ergo iuſtos ſequuntur peccata, non præeunt: iniuſtos præcedunt peccata: ſi qua autẽ rectè facta ſunt, ſequuntur quaſi quodam præiudicio peccatorum præeuntium prægrauata*. Hæc D. Ambr. quæ maximè ad inſtitutum pertinent, quamquam ſenſus Pauli longè alius ſit, ſcilicet quorundam hominum peccata manifeſta eſſe etiam ante ipſum iudicium. Itaque per manifeſtam, & publicam notitiam præcedere iudicium, quoniam abſque iudicio, & diſcuſſione manifeſta per ſe ſunt. Verumtamen alia quoque eſſe occulta, quæ vt manifeſtentur, & puniãtur, iudicium, & diſcuſſionem expectant, & ita iudicium ipſum ſubſequuntur. Etenim Paulus Timotheum his verbis circa criminum inquiſitionem, & punitionem inſtruit. Sed poteſt etiam locus ad iudicium Diuinum referri, quemadmodum retulit D. Ambroſ. vt ſcilicet opera publica præcedant iudicium, occulta ſubſequantur: quia illa cum manifeſta ſint, iam intelligitur, qua remuneratione compenſanda ſunt: hæc autem cum ſint occulta, expectant adhuc Diuinum iudicium, vt eorum ſiue probitas, ſiue malitia omnibus pateat.

1. Tim. 5. 24.
D. Ambr.
Peccata ſequuntur iuſtos, præcedunt iniuſtos.
Quæ opera præcedãt & expectẽt iudicium.

6 Quintò. Colligimus, quo loco habẽda ſint omnia temporalia, in quibus nobilitas, opes, potentia, ac deliciæ numerantur: ſiquidem nos in morte deſerũt; ſolaque opera, quæ facimus, nos in aliã vitam comitantur. Id quod ſerò tandem cognouerũt reprobi apud inferos. Sapient. 5. *Quid nobis*, inquiunt, *profuit ſuperbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Tranſierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertranſit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non eſt veſtigium inuenire, neque ſemitam carinæ illius, in fluctibus: aut auis, quæ tranſuolat in aere, & cuius nullum inuenitur argumentum itineris illius, ſed tantum ſonitus alarum verberans leuem ventum, & ſcindens per vim itineris aerem: commotis alis tranſuolauit, & poſt hoc nullum ſignum inuenitur itineris illius: aut tanquam ſagitta emiſſa in locum deſtinatum, diuiſus aer continuò in ſe recluſus eſt, vt ignoretur tranſitus illius*. Quo loco vide, præſentis vitæ, omniumque temporaliũ inconſtantiam, ac breuitatem quinque elegantibus ſimilitudinibus explicari vmbræ,

Temporalia omnia parui facienda.
Sap. 5. 8.
Eorundem incõſtãtia, et breuitas.

vereda-

veredarij, ſiue nuntij, nauis, auis, & ſagittæ, quæ omnia ita tranſeunt, vt nullum poſt ſe relinquant impreſſum veſtigium: cum tamen opera, quæ facimus, ita permaneant, vt etiam nos in alia vita ſubſequantur, & comitentur.

7 Sextò. Obſeruandum eſt in tota hac Ioannis ſententia appellari *beatos* ſolos mortuos, nec tamen omnes, ſed eos duntaxat, *qui in Domino moriuntur:* neminem autem viuentē beatum ſimpliciter prædicari, quoniam dum quiſque viuit, quā tuncunque perfectus ſit, peruerti poteſt. Vnde Eccl. 11. dicitur: *Malitia hora obliuionem facit luxuriæ magnæ, & in fine hominis denudatio operum illius: ante mortem ne laudes hominem quenquam, quoniam in filijs ſuis agnoſcitur vir*, id eſt, breuis afflictio aduerſitatis delet memoriam maximè voluptatis, & in fine hominis denudantur opera illius quoad intentionem, quæ ſub operibus exterioribus latebat, iuxta illud 1. ad Cor. 4. *Nolite ante tempus iudicare, quoaduſque veniat Dominus, qui & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium:* & idcirco *ante mortem ne laudes hominem*, Græcè, μὴ μακάριζε, hoc eſt, *beatum ne prædices*. Celeberrimum eſt illud, quod

Nemo dum viuit, beatus.

Eccl. 11. 29

1. Cor. 4. 3.

Soloni cum Cræſo contigit: rogatus enim Solon à Cræſo, num aliquem beatiorem ſe exiſtimaret? reſpondit beatiorem eſſe Telum Athenienſem priuatum hominem, qui feliciter obijſſet. Iterum rogatus, num quem alium beatiorem ſe crederet? nominauit duos Græcos fratres Cleorium, ac Bolum iam uita functos. Cræſum verò eam ob cauſam ira percitum huiuſmodi reſponſione ſedauit: *Ego*, inquit, *te Regem potentiſſimum ingenuè fateor, beatum autem nequaquam dixerim, antequam diem claudas*. Quod autem Sapiens præcedentis ſententiæ rationem afferens adiungit: *Quoniam in filijs ſuis agnoſcitur vir:* illud ſignificat, qualis quiſque in vita fuerit, ex filiorum inſtitutione colligi poſſe. Poſtremò. Ex eadem Ioannis ſententia colligitur animæ immortalitas: ſi enim illi mortui, qui in Domino moriuntur, beati, ac felices prædicantur, proculdubio aliquid eorum poſt mortem remanet, cui felicitas conueniat: nec enim id, quod nullo pacto exiſtit, beatum cenſeri poteſt.

Immorta tas anim.

ri? Eſt enim diuinum quiddam in carne ſupra carnẽ viuere. Quam ob cauſam diuina ſimilitudo potiſſimum virginibus tribuitur in ſacris literis: nam 1. Ioan. 3. poſtquam dixiſſet Ioannes: *Scimus, quia cum apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum, ſicuti eſt*: continuò ſubintulit: *Et omnis, qui habet hanc ſpem in eo, ſanctificat ſe*; ſeu vt legit D. Auguſt. tract. 4. in 1. epiſt. Ioan. *Caſtificat ſe*. Quibus verbis cernis caſtitati potiſſimum tribui à Ioanne diuinã ipſam ſimilitudinem, quæ beatifica diuinæ eſſentiæ viſione continetur. Id quod etiã nõ obſcurè Dominus ſignificauit Matthæi 5. cum dixit: *Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt*. Cui accinit illud ad Hebr. 13. *Pacem ſequimini cum omnibus, & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Deum*: vbi pro, *Sanctimoniam*, eſt Grę cè, τὸν ἁγιασμὸν, quam vocem hoc loco communiter Græci interpretes, & plerique ex Latinis de caſtitate interpretantur, D. Chryſoſt. in epiſt. ad Hebr. & in cap. 2. epiſt. ad Epheſ. Theod. Theophyl. in epiſt. ad Hebr. Caſſian. lib. 6. c. 16. D. Anſelm. D. Thom. in eum locum, D. Hieron. in cap. 47. Ezechielis, eamq́; expoſitionem innuit D. Aug. epiſt. 112. quæ eſt de vidẽdo Deo ad Paulinũ. c. 5.

Ioan. 3. *D. Auguſt.* *Matt. 5. 8.* *Heb. 12. 14.*

3 Tertia ratio eſt. Geſtant virgines nomen Agni, & nomẽ patris eius ſcriptũ in frontibus, vt ab omnibus cognoſcantur tanquam filij ſummi Principis, aut certè ex regia familia, & regio prognati ſanguine, nimirum tanquam Principes quidam, qui iiſdem inſignibus, ac titulis cum ipſo Rege, ac Principe decorantur. Quòd enim virgines ſpiritum regium habeant, virginitasq́; Princeps quædam virtus ſit, & regalis, non obſcurè colligitur ex illis verbis Pſal. 50. *Redde mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me*. Vbi D. Hieronym. trãſtulit, *Spiritu potenti*; Felix, *Spiritu munifico*, vel *liberali*; eodemq́; modo Paraphraſtes Chaldaicus, alij, *Spiritu nobili*; Septuaginta, *Spiritu principali*; quæ omnia eodem recidunt: ſolemus enim viros munificos, ac liberales appellare principes. Non deſunt etiam qui transferant, *Spiritu voluntario, & ſpontaneo*. Quamquam verò multi hoc loco per *ſpiritum principalem* Spiritum ſanctum accipiunt; tamen rectè etiam alij de ſpiritu humano intelligi poſſe arbitrantur, in quibus eſt Franciſcus Titelm. in ſuis annotation. ex Hebræo ſuper Pſalmos; vt nimirum Dauid, qui per concupiſcentiam carnis collapſus turpiter fuerat, poſtulet ſpiritum quendam potentem, ac validum, quo poſſit petulantiam carnis comprimere: Spiritum, inquam, caſtitatis, & continentiæ, qui iure optimo appellatur *Spiritus principalis*, quia dignus ſit Principe; quaſi dicat Dauid: Cum adulteriũ perpetraui Domine, è ſublimi regiæ dignitatis culmine ad infimum, & abiectum quendam ordinem delapſus ſum, oblitus me Principem, ac Regem eſſe: ergo deinceps confirma me ſpiritu caſtitatis, quo rurſus Regem, ac Principem referam. Id quod vſque adeo verum eſt, vt caſtitas per antonomaſiam, ſiue excellentiã grauitas, & maieſtas dicatur: ſic enim plerique exponunt illud ad Titum 2. *In omnibus te ipſum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate*: Etenim pro *grauitate* Auctor commentariorum in epiſt. Pauli, qui aſcribuntur D. Hieron. legit, *caſtitate*. Et verò nomen Græcum σεμνότης non ſolũ grauitatem, & maieſtatem, ſed etiam caſtitatem ſignificat. Cernis igitur per *grauitatem* eo loco, ſeu vt etiam verti poterat, *maieſtatem* intelligi poſſe caſtitatẽ; quæ vſque adeo regia, & imperatoria eſt virtus, vt per excellentiam maieſtas appelletur; & quod eſt conſequens, eũ, in quo eſt, Regem ac Principem faciat, quem omnes reuereantur: idcirco enim ſequitur: *Vt is, qui ex aduerſo eſt, vereatur* (ſeu vt alij legunt, *revereatur*) *nihil habens dicere de nobis*. Etenim caſtitas vtpote regalis virtus reuerentiam poſſeſſori conciliat etiam apud ipſos æmulos, qui cum eum, cui inuident, caſtum vident, nihil præterea ſibi reliquum eſſe putant, quod illi per iniuriam, & ignominiam poſſint obijcere: *Vt is*, inquit, *qui ex aduerſo eſt, vereatur, nihil habens dicere de nobis*.

Virginitas virtus princeps & regalis. *Pſ. 50. 14.* *D. Hier.* *Felix.* *Paraphra.* *Septuag.* *Titelm.* *Caſtitas per antonomaſiam grauitas, & maieſtas.* *Ad Tit. 2. 7* *Cõciliat reuerentiã.*

Cu

Cur Virgines vocem quaſi tonitrui magni habere dicantur.

Et audiui vocem de cælo, tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni.

SECTIO IV.

1 NOn vacat myſterio, quòd Virginum vocem, quam Ioannes audiuit, non ſolũ dicat fuiſſe, *tãquam vocem aquarum multarũ*, ſed etiã *quaſi vocem tonitrui magni*, quod myſterium maius adhuc apparet ex eo, quòd mox ſubiungitur vocem illam fuiſſe, *quaſi citharœdorum citharizantium in citharis ſuis*: quid enim citharœdi concẽtus, & harmonia habet cum fragore tonitrui cõmune? Prima ratio eſt. Comparatur virginum vox tonitruo magno propter difficultatem, laborem, caſtigationemque carnis, quæ ad tuendam caſtitatem opus eſt. Sicut enim tonitruũ ex nubis colliſione, & quaſi erumpentis exhalationis violentia gignitur; ita caſtitas, potiſſimumque virginitas continua carnis maceratione, & quadam naturę violentia acquiritur, & quaſi tonitruum generatur. Hac ratione Iudith conſeruaſſe caſtitatem dicitur Iudith 8. *In ſuperioribus domus ſua fecit ſibi ſecretum cubiculum, in quo cum puellis ſuis clauſa morabatur, & habens ſuper lumbos ſuos cilicium, ieiunabat omnibus diebus vita ſua prater ſabbatha, & neomenias, ei feſta domus Iſrael.* Cortinæ illæ ſericæ, quæ operiebãt tabernaculum, erant ex hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, & præterea ex byſſo retorta: quoniam virginitas, quæ operimentum Eccleſiæ eſt hyacinthinum, ac cęleſte, debet habere ad iunctam byſſum retortã, ideſt, macerationem carnis, qua appetitiones animi ad libidinem ſuopte nutu fluentes per macerationẽ carnis ad cæleſtes potius delicias, voluptateſque amãdas quodammodo intorquentur. Accedit, q̃ cędem cortinæ ſericæ, & hyacinthinæ operimento alio cilicino tegebantur, vt à tẽporis iniurijs illæſæ conſeruarentur: ſic enim virginitas operienda eſt cilicio, ne tentationibus pateat. Atque huc pertinet illud ſponſæ Cantic. 5. *Manus mea ſtillauerunt myrrhã, & digiti mei pleni myrrha probatiſſima.* Quibus verbis illud indicare voluit, non ſolum manus, ideſt, grandia virginis opera, ſed etiam digitos, hoc eſt, minimas quaſque actiones ſtillare debere myrrham, cum ſponſus quæritur; tunc enim hoc dixit ſponſa, cum ad aperiendũ ſponſo pulſanti ſurrexit: quia videlicet in omnibus, vel minimis operibus, quibus placere ſponſo virgines cupiunt, præcipuè carnis, appetitionumque non quæuis, ſed probatiſſima, ſpectatiſſima mortificatio debet ſplendeſcere.

Caſtitas acquiritur natura violentia.

Iudith 8. 5

Virginitas hyacinthinum Eccleſia operimentum.

Cant. 5. 5

Cilicio operienda, tentationibus patea[t]

2 Secunda ratio, cur virgines dicantur habere vocem citharœdorum, & ſimul quaſi tonitrui magni, ea eſt, quòd caſtitas ſit famoſa quædam virtus, & incredibili ſui admiratione lõgiſſimè audiatur, & quaſi tonet. Itaque dum virgo, vel quilibet alius caſtitatis amator intra domum ſuam incluſus, prauorumque hominum conſuetudinem fugiẽs, citharam corporis per caſtitatẽ pulſat, concentumque ſuauiſſimũ Deo, & Angelis reddit; eo ipſo ſimul tonitruum toto regno edit per famam caſtitatis: hac enim ratione Iudith ſe famoſiſſimã reddidit toto regno Iſraelitico. *Erat*, inquit, *hac in omnibus famoſiſſima, quoniam timebat Dominum valde, nec erat, qui loqueretur de illa verbum malum.* Quo loco *verbum malum* ad notam caſtitatis referendum eſt. Itaque propter caſtitatis opinionem famoſiſſima erat; cum tamen, vt paulò ſupra diximus, in cubiculo ſuo quaſi ſolitariam vitam duceret. Idẽ videtur adumbratum in eo, quod ſupra capitella columnarum æneatũ, de quibus ante dictum eſt, lilia erãt in typum virginitatis, & caſtitatis, quæ in alto eminet, omnibuſque eſt cõſpicua, quaſi pulcherrimum ſimulacrũ in altiſſimis columnis erectum. Meritò etiam ſuper æneas columnas lilia quoque ænea ponebantur: eſt enim æs maximè ſonorũ, & caſtitas in hoc æri ſimilis; quòd ſonet longiſſimè. Hinc etiam eſt, quòd caſtitas rebus maximè odoriferis comparatur propter nominis celebritatem, famæque odorem, qui in omnem partẽ diffunditur, veluti lilijs Cant. 2. vbi de

Caſtitas vi[r]tus famoſ[a]

Iudith 8.

Iudith ē caſtitatis o[pinionẽ] famoſiſſima

3. Reg. 7.

Cant. 2. 1. 2.

Caſtitas rebus odoriferis cur comparetur. *Gloſſa.* *Eccl. 24.20*

ſponſo dicitur. *Qui paſcitur inter lilia;* hoc eſt, vt interpretatur Gloſſa: *Inter deſideria caſtarum mentium.* Et iterum. *Sicut lilium inter ſpinas ſic amica mea inter filias:* quam ob cauſam meritò ad caſtitatem referri poteſt illud Eccl. 24. *Sicut cinnamomum, & balſamum aromatizans odorem dedi: quaſi myrrha electa dedi ſuauitatem odoris: & quaſi ſtorax, & galbanus, & vngula, & gutta, & quaſi Libanus nõ inciſus,* (quo verbo innuitur virginitas) *vaporaui habitationem meam, & quaſi balſamũ non miſtum odor meus.* Quo loco eſt aduertendum pro *balſamo* haberi Græcè ἀσπάλαθος, vt legit Rabanus, quæ lectio melior eſt, quã πάλαθος, vt eſt in Biblijs Complutenſ. quoniam *palathos* non numeratur in aromatibus.

Plinius.

3 De Aſpalatho autem ſic ſcribit Plin. lib. 12. cap. 24. *In eodem tractu Aſpalathos naſcitur ſpina candida, magnitudine arboris modica, flore roſa. Radix eius vnguentis expetitur. Tradunt in quocunque frutice curuetur arcus cæleſtis, eandem, quæ ſit Aſpalatho, ſuauitatem odoris exiſtere, ſed in Aſpalatho inenarrabilem.* Id quod maximè pertinet ad caſtitatis commendationẽ, quæ florem imprimis habet roſæ pulcherrimæ. Deinde cum ſuper eam perpetuò cæleſtis arcus curuetur, ideſt, diuina gratia, & beneuolentia ſedem habeat, quæ per arcum illum exprimitur, ſane habet odorem inenarrabilem: quãquam & per arcum cæleſtem poſſumus accipere Diuinam protectionem, qua virginitas armatur: imò & illud, quod virginitas arcum habeat ſuper ſe curuatum, quia bellatrix eſt, & vna de Tyrijs virginibus: de quibus dicitur à Poeta, *Virginibus Tyrijs mos eſt geſtare pharetram.* Itaque virginitas arcum præfert, quo concupiſcentiam, imò & cælum ipſum expugnat.

Virginitas virtus bellatrix.

Dæmonib. et voluptuarijs hominibus terribilis.

4 Tertia ratio. Habet virginitas vocem quaſi tonitrui magni, quia eſt terribilis Dæmonibus, imò & ipſis voluptuarijs hominibus, cum enim vident, aut audiunt aliquem caſte viuere, imò & ſermonem à concionatore haberi de laudibus caſtitatis, libidinis ſuæ flagitiorumque memores, quaſi audito magno aliquo tonitruo perterrentur, diuinam iram ſuppliciaque formidantes: quod præcipue continget extremis illis temporibus, de quibus Ioannes loquitur, cum vſque adeo libido dominabitur. Habes in huius rei confirmationem illuſtre exemplum Act. 24. Vbi diſputante Paulo de caſtitate coram Felice præſide, fuit Felix maximo timore perterritus: *Poſt aliquot,* inquit, *dies veniens Felix cum Druſilla vxore ſua, quæ erat Iudæa, vocauit Paulum, & audiuit ab eo fidem, quæ eſt in Chriſtum Ieſum. Diſputante autem illo de iuſtitia, & caſtitate, & de iudicio futuro, tremefactus Felix reſpondit; Quod nũc attinet, vade, tempore autem opportuno acerſam te.* In quem locum aduertit Caieta. quia Druſilla pulcherrima erat, & eam vſque adeo deperibat Felix, vt à prioribus eam nuptijs ſeparauerit: quemadmodum auctor eſt Ioſeph lib. 20. Antiquitatum, cap. 9. idcirco Paulum de caſtitate diſputaſſe. Additque Dion. Cartuſ. de illis tribus diſſeruiſſe Paulum, quoniam contra iuſtitiam ex incontinẽtia Felix Druſillam obtinuerat, eamque ob cauſam contremuiſſe Præſidem cum audiret ſe propter vtrunque à Deo iudicandum. Aduerte etiam meritò Paulum caſtitatẽ cum iudicio coniunxiſſe, & de vtroque ſimul coram homine vxorio diſputaſſe, quoniam in obſcœnos libidinoſoſque homines Deus acerrimè vindicabit.

Act. 24.24. *Caietanus.* *Ioſephus.* *Dion. Cart.* *In libidinoſos acerrimè vindicabit Deus.*

5 Poſtremo habent virgines vocem tãquam tonitrui magni; quoniam virginitas intra nubem illam humanitatis Chriſti, ortum habuit, & inde tanquam tonitruum, hoc eſt cum magna totius orbis admiratione exijt. Etenim poſtquam Deus homo factus virginitatem in ſe ipſo conſecrauit, Virgo ex Virgine genitus, quamplurimi deinceps extiterunt, qui virginitatem colerent, cũ ante legem gratiæ pauciſſimi reperirentur. Vnde Ambr. lib. 1. de virginib. de virginitate loquens; *E cælo,* inquit, *accerſiuit, quod imitaretur in terris; nec immerito viuendi ſibi vſum quæſiuit è cælo, quæ ſponſum ſibi inuenit in cælo.* Et Greg. cognomento Theologus, in orat. exhort. ad virginẽ; *Olim,* inquit, *cum lex erat, & vmbra, cæremoniæq; temporaria, tum primatum habebant nuptiæ, tanquam adhuc infantes: poſtquam verò emigrauit litera, ſubinductusq; eſt Spiritus, & Chriſtus cum proceſſiſſet ex virgine, in carne paſſus eſt, tunc effulſit caſtimonia.*

D. Ambr. *Poſt incarnationẽ effulſit virginitas.* *Greg. Naz.*

nia diuidens mundum. Hæc ille. Quod autem humanitas Chriſti nubes ſit ex qua virginitatis tonitruum prodire potuerit, perſpicuũ eſt ex illis verbis Eſa. 19. *Ecce Dominus aſcendet ſuper nubem leuem.* Quo loco D. Hieron. per nubem, & virginem, & humanitatẽ Chriſti accipit.

D. Hieron.

Cur virgines citharœdis comparentur?

Et vocem, quam audiui ſicut citharœdorum citharizantium in citharis ſuis.

SECTIO V.

1 Commemorat Ioannes vocẽ illam, aquarum multarum & tonitrui magni fuiſſe ẽt vocem tanquam *citharœdorum citharizantium in citharis ſuis*. Sciendum eſt igitur, ſanctos eſſe inſignes quoſdam ſupremi principis Dei citharœdos; quoniam Deũ Angelos vniuerſamque illam cœleſtem curiam ſuauiſſimo virtutum ſuarum concentu demulcent, in ſuorum corporum & animorum citharis. Quæ eſt communis interpretum in hunc locum ſententia: idque præterea docet D. Gregor. libro 20. Moral. cap. 31. ſuper illud Iob 30. *Verſa eſt in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium.* *Quia organum,* inquit, *per fiſtulas, citharã per chordas ſonat, poteſt per citharam recta operatio, per organum vero ſancta prædicatio deſignari: per fiſtulas quippe organi ora prædicantium, per chordas vero citharæ intẽtionem rectè viuentium non incõuenienter accipimus, quæ dum ad patriam per afflictionẽ carnis tenditur, quaſi extenuata chorda in cithara, per intuentium admirationem ſonat: ſiccatur etenim chorda, vt cõ[illegible]ruum in cithara tantum reddat; quia ſancti viri caſtigant corpus ſuum & ſeruituti ſubijciunt.* Hæc ille. Sic et D. Hiero. exponit illud Eſa 16. vbi propheta ventrem ſuum citharam appellat; *venter meus ad Moab, quaſi cithara ſonabit:* hoc eſt, vt ait Hieron. Venter meus, qui inſtar citharæ muſica arte cõpoſitus eſt, ita vt nulla ſit chorda, quæ non reddat ſonum ſuum, reſonabit luctum agentis pœnitentiam Moab. Hæc ſunt, inquit, viſcera & interiora prophetæ, de quibus Dauid: *Benedic anima mea Dominum, & omnia interiora mea nomẽ ſanctum eius: quomodo enim cithara non emittit vocalem ſonum, atque compoſitum, ſi ſaltem vna chorda rupta fuerit, ſic ſpiritalis venter propheta, ſi vna in eo virtutum chorda defuerit, non poterit melos dulce reſonare: Philoſophorum quoque ſententia eſt, hærere ſibi virtutes: & Apoſtoli Iacobi, cui vna defuerit huic omnes deeſſe virtutes.* Hæc Hier.

Sancti inſignes Dei citharœdi. *D. Greg.* *Iob 30. 31.* *D. Hieron.* *Eſa. 16. 11.* *Pſ. 102. 1.*

2 Ex his perſpicuum relinquitur, cum ſancti omnes citharæ Dei appellentur, multo meliori iure id virginibus tribuẽdum, atque adeo merito cum Agno apparuiſſe in mõte Sion cum citharis pulcherrimis, hoc eſt, corporibus ſuis mundiſſimis, omniſq; libidinoſę labis expertibus, quibus tanquam citharis Dei laudes continuo perſonant, in quos adeò meritò quadrat illud Eccl. 39. *Obaudite me Diuini fructus, & quaſi roſa plantata ſuper riuos aquarum fructificate; quaſi Libanus odorem ſuauitatis habete: florete flores quaſi Lilium, & date odorem, & frondete in gratiam, & collaudate canticum, & benedicite Dominũ in operibus ſuis: date nomini eius magnificentiam, & confitemini illi in voce labiorum veſtrorum, & in canticis labiorum, & citharis.* Vbi iure optimo virgines *roſis* conferuntur, quoniam cum candore ruborem habent; ſiquidem virginitas non ſolum eſt propter puritatem candida, ſed etiam propter ſpeciem martyrij rubicunda, vt ſupra dictum eſt. Lilijs etiam & floribus merito comparantur, eſt enim virginitas & pudicitia, vt Tertullianus appellauit in libro de Pudicitia, flos morum, honor corporum, cui accinit illud, quod ſcripſit D. Cyprianus lib. de diſciplina, & habitu virginum, virgines eſſe florem Eccleſiaſtici germinis. Florete flores, hoc eſt, virgines, quę interius per ſanctum propoſitum effloreſcitis; florete quoque exterius per exemplum, odoremque puræ conſcientiæ, bonæque famæ, ac nominis afflate, *frondete in gratiam,* id eſt, frondes bonorum operum producite. *Date nomini eius magnificentiam,* hoc eſt, veſtra admirabili ſanctitate Dei potentiam prædicate: maximè enim Dei potentiam commendat virginitas, quippe cum ejus ſin-

Virginũ corpora Dei citharę. *Eccl. 39. 17* *Virginitas candida & rubicunda.* *Tertull.* *D. Cypr.* *Flos Eccleſiaſtici germinis.* *Commẽdat Dei potentiam.*

ſingulari præſidio, carnis petulantiam, & effrænatas corruptæ naturę appetitiones animoſe coerceat. Denique *confitemini illi in citharis* corporum ſcilicet veſtrorũ per macerationem carnis aſſiduam.

3 Itaque virginum corpora citharis cõparantur duplicem ob cauſam; tum propter concentum, quem efficiunt ſuauiſſimum ipſa caſtitatis pulchritudine: tũ etiam propter mortificationem, quæ ad caſtitatem tuẽdam requiritur: hęc enim etiam cithara dicitur, vt paulo ſuperius ex D. Greg. diximus. Primo, quia ſicut cithara ſonat ab inferiori parte, ita per mortificationẽ inferior animæ pars harmonica redditur. Secundo, quia ſicut in cithara omnes chordæ attemperantur, vt concentum efficiant, ita omnia membra, & potentiæ quę diſſonant, ſunt mortificatione attemperandæ, iuxta illud ad Rom. 6. *Sicut exhibuiſtis membra veſtra ſeruire iniquitati ad iniquitatem, ita exhibete membra veſtra ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationem.* Tertio. Ex D. Greg. lib. 20. Moral. c. 31. propter prudentiam, quæ in carnis maceratione requiritur: & modum, qui eſt in mortificationis operibus adhibendus. *Penſandum*, inquit, *eſt, quod chorda in cithara ſi minus tenditur non ſonat, ſi amplius, raucum ſonat; quia virtus abſtinentiæ, aut omnino nulla eſt, ſi tantum quiſque corpus non edomat, quantum valet: aut valde inordinata eſt, ſi corpus atterit, pluſquam valet.* Atque de hac cithara loquitur regius Vates, Pſal 42. cum ait: *Confitebor tibi in cithara Deus Deus meus.* Et Pſ. 32. *Exultate iuſti in Domino, rectos decet collaudatio: confitemini Domino in cithara, in pſalterio decẽ chordarum pſallite illi.* Quo loco eſt aduertendum poſt citharam apte ſubiungi pſalterium decem chordarum: quia cum mortificationis, cithara pulſatur, ſtatim etiam ſonat pſalterium decachordum, id eſt, decem mandatorum, quæ tunc optimè ſeruantur, cum prauarum appetitionum compreſſio præmittitur, nec enim illa violantur, niſi quia illæ minimè inhibentur.

Corporis mẽbra, & potẽtia mortificatione attẽperanda. Rom. 6. 19.

D. Gregor.

Mortificationis operibus modus adhibẽdus. Pſ. 42. 12. Pſ. 32. 12.

4 Atque hæc, quàm hactenus tradidimus de noſtris cẽtum quadraginta quatuor millibus citharædis, eorũq; citharis expoſitio, communis eſt. Verùm paulò aliter eaſdẽ citharas accepit Rupert. referens illas non ad virgines tantum, ſed vniuersè ad iuſtos, & fideles: *Citharæ*, inquit, *ſunt pectora fidelium, in quibus per fidẽ muſica cæleſtis inhabitat; vbi chordæ ſunt extenta præceptorum, de quibus dicitur Pſal. 32. Confitemini Domino in cithara, in pſalterio decem chordarum pſallite illi decem quippe legis præcepta ſunt: hæc obſeruare eſt cantare primum in cithara, deinde in pſalterio clarius ſonante; id eſt, primum in timore, deinde in perfecta charitate* In qua Ruperti expoſitione obſerua elegantem fidei ſimilitudinem, quæ nimirum citharæ comparatur: & quoniam ſola fides ad ſalutem non ſufficit, extendi in ea debent chordæ præceptorum, vt perfecta harmonia, & concentus efficiatur. Obiter hic obſerua Clem. Alex. lib. 2. Pædagogi, cap. 4. per Pſalterium decachordum, Chriſtum intelligere; quòd nomen Ieſus incipiat à litera I. quæ apud Græcos decem ſignificat. *Confitemini*, inquit, *Domino in cithara, in pſalterio decachordo pſallite ei. Nunquid decachordum pſalterium verbum* Ieſum *ſignificat, qui manifeſtatur elemento decadis?* Poſtremò Richard. de S. Victor. annotauit non tantum dictum eſſe de illis centum quadraginta quatuor millibus, quod citharizarent *in citharis*, ſed additum eſſe *ſuis*, id eſt non alienis, quia videlicet vnuſquiſque ſuis ipſius operibus ſalutem adipiſcitur iuxta illud ad Gal. 6. *Opus ſuum vnuſquiſque probet, & ſic in ſemetipſo tantum gloriã habebit, & non in altero.*

Rupert.

Pſal. 32. 2. Cantant in cithara qui Dei præcepta ſeruant.

Fides ſola non ſufficit ad ſalutẽ.

Clem. Alex.

Rich. Vict.

Operibus alienis nemo adipiſcitur ſalutem. ad Gal. 6. 4

Quod verò attinet ad canticũ, quod huiuſmodi citharædi, id eſt, virgines cõcinunt, duo de illo dicuntur à Ioanne, vnum eſt eſſe quaſi canticum nouum: alterum eiuſmodi canticum neminem potuiſſe dicere niſi illa centum quadraginta quatuor millia, id eſt, ſolos virgines. Vbi aduerte, pro eo, quod nos habemus, *dicere*, haberi Græcè μαθεῖν, hoc eſt, *diſcere*, facile autem fuit in Latinis codicibus, vt *diſcere* in *dicere* corrũperetur. Eſt igitur ſenſus, canticum, id eſt, laudem, quam virgines Deo propter integritatis donum exhibebant, quaſi nouum in cælo auditum fuiſſe propter virginitatis raritatẽ: rariſſimum enim viſum eſt tantam virginum multitudinem repertam in terris fuiſſe. In eo autem, quòd nemo poterat diſcere eiuſmodi canticum, niſi illa cẽtum quadragintaquatuor millia, ſigni- 5

Virginitas rara.

ſignificatur laudem de integritatis dono conſeruato nulli beatorum, præterquam virginibus poſſe conuenire: cum virginitas ſemel amiſſa recuperari amplius non poſſit. Et quoniam illa verba, *nemo poterat diſcere*, indicant aliquẽ conatum adhiberi à Beatis ad diſcendum eiuſmodi canticum; ſed propter cantici tum difficultatem, tum altitudinem, nõ poſſe, quantuncunque voce contendãt illud addiſcere, ſanè ſignificatur eximia virginitatis præſtantia; quippe quam beati omnes, ſi fieri poſſet, habere cuperent; hoc enim eſt conari ad canticũ addiſcendum. Itaque tam inſignes citharædi ſunt virgines, ac tam canoras, ſublimeſque voces habent, taléque concentum, & harmoniam efficiunt: vt vel ipſi ſupremi ſpiritus nequeant cum illis neque de vocis præſtantia, neque de concentu muſicæ, neque de citharizandi arte contendere. Illuſtrauit hunc locum D. Greg. 3. parte Curæ Paſtoralis, admonitione 29. quamquã & ipſe quoque legit *dicere*, non *diſcere*. *Quod nam canticum*, inquit, *cantant, quod nemo poteſt dicere niſi illa centum quadraginta quatuor millia? ſingulariter quippe canticũ Agno cantare eſt, cum eo in perpetuum præ cunctis fidelibus de incorruptione carnis gaudere; quod tamen cæteri electi canticũ audire poſſunt. Licet dicere nequeant, quia per charitatem quidem in illorũ celſitudine læti ſunt, quamuis ad eorum præmia non aſſurgant*. Hæc illę.

Semel amiſſa recuperari non põt.

Quanta ſit eius præſtãtia.

D. Greg.

Cur virgines dicãtur empti de terra primitiæ Deo, & Agno.

Hi empti ſunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno.

SECTIO VI.

1 Docet Ioannes illa centum quadraginta quatuor millia virginum empta fuiſſe de terra, pretioſo ſcilicet Agni ſanguine. Sed quid eſt, quòd cum omnes electi empti ſint ſanguine Agni, iuxta illud 1. ad Cor. 6. *Empti enim eſtis pretio magno*: Virgines peculiari ratione empti de terra cõmemorantũ? Sanè crediderim propter ſummam virginitatis excellentiam dici virgines peculiari nomine emptos à Christo, quaſi Chriſtus peculiari quodã modo optimè collocatum pretium ſui ſanguinis in virginibus tanquam gemmis pretioſiſſimis emendis arbitretur. Vnde meritò exclamat hoc loco Pannonius: *O Donum admirabile, ò meritum fragilis vitæ excellentiſſimum, cuius tam præclara eſt commendatio. Sic nempè empti, ſegregatique ſunt de terra virgines, vt præcipuum ſortirentur præmium, & magis Angelis, quàm hominibus æquarentur, Deo in primis accepti*. Nec verò hic locũ habet, quod ſcribit Tertull. in lib. de habitu muliebri, abundantiam contumelioſam eſſe in ſe ipſam, eo quòd multitudo mercium, quantumçunque pretioſæ ſint, erundẽ pretium, ac valorem minuit: non inq̃, hic locum habet. Quamuis enim tam multi virgines apparuerint, videlicet centum quadraginta quatuor millia, nihil propterea de alicuius eorum pretio detractum eſt; ſed vnuſquiſque vt gemma pretioſiſſima emptus eſt pretio magno à negotiatore cęleſti. Præterea cũ Ioannes ait: *Hi empti ſunt ex hominibus*, lætabundus, imò & quaſi iactabundus loquitur, lætaturque tam pretioſas virginum gemmas è terra emptas fuiſſe, & quodammodo Angelis Sanctè inſultans, ſimulque vniuerſo hominum generi gratulans, atque præ gaudio geſtiens, ac triumphans ait: *Hi empti ſunt de terra*: Et paulò inferius: *Hi empti ſunt ex hominibus*.

1. Cor. 6. 20.

Virgines peculiari nomine à Criſto empti.

Pannon.

Tertull.

2 Sed cur primitiæ dicuntur? D. Ambroſ. ad paucitatem refert, quamuis locum generatim de electis intelligat. *Per primitias*, inquit, *frugum electi deſignãtur: nam ſicut ex multitudine fructuum parua primitia Deo offerebantur: ita ex multitudine populorum paruus numerus electorum eligitur, qui ab Angelis Deo in templo gloria cæleſtis offertur*. Quæ ratio etiam virginibus accommodari poteſt, qui propter paucitatem primitiæ ſunt comparatione electorum, atque adeò non iam tantum primitiæ omnium fructuum, ſed lectiſſimorum fructuũ primitiæ appellari debent. Secunda ratio eſt, propter virginitatis excellentiam: ſunt enim primitiæ optimi omniũ fructus. Tertia eſt,

D. Ambr.

Virgines electorũ primitiæ.

Propter illos reliquis fidelibus benedicit.

eſt, vt indicet Ioannes propter virgines Deum reliquis omnibus fidelibus benedicere, beneficiaque conferre, (quod maximè ad virginitatem commendandam pertinet) quemadmodum primitijs fructuum Deo oblatis, reliqui omnes fructus quodammodo benedicebãtur, & terra ipſa, arboreſque fęcunditatem conſequebant, iuxta illud Prou. 3.

Prou. 3. 9.

Honora Dominum de tua ſubſtantia, & de primitijs omnium frugum tuarum, & implebuntur horrea tua ſaturitate, & vino torcularia tua redundabunt. Quarta. Quoniam primitiæ ſoli Deo offerendæ reſeruabantur: ita enim virgines integritatem carnis illibatã Deo ſeruãt. Quinta. Quoniam ſicut idcirco Deus ſibi offerri præcipit primitias fructuum, vt hac teſtificatione eum homines rerum omnium auctorem profiteantur; ita virgines cum carnis ſuę integritatem Deo offerunt, profitentur Deum eſſe omniũ ſpiritualium donorum effectorem, qui potuerit tam excellens virginitatis donum hominibus elargiri.

Deum donorum ſpiritualiũ effectorẽ profitentur.

3

Virgines primitiæ ſpoliorũ Chriſti.

Sexta. Offeruntur virgines Deo tanquam primitiæ non fructuum tantum, ſed etiam ſpoliorum: ſunt enim virgines opima quædam ſpolia, quæ Chriſtus mundo detraxit; & quoniam cæteris ſpolijs videntur excellere, idcircò primitiæ ſpoliorum appellari poſſunt. Delectari autem Deum ſpoliorum primitijs, perſpicuum eſt ex vrbe Hierico, quam ſibi conſecrari Dominũ voluiſſe tanquã primitias ſpoliorũ docet Theodoret. quæſt. 6. in librum Ioſue, eo quòd fuerit prima vrbs, quam filij Iſrael poſt trãſitum Iordanis ceperunt, id quod ſignificatur illis verbis Ioſuè 6. *Sit ciuitas hæc anathema, & omnia quæ in ea ſunt, Domino. Quicquid autem auri, aut argenti fuerit, & vaſorum æneorum, ac ferri, Domino conſecretur repoſitum in theſauris eius.* Quo loco, quamquam *anathema* ſignificat illud, quod penitus aboletur, ciuitaſque illa eã ob cauſam *anathema* fuerit, quod præceptum à Domino fuerit vt omnino extingueretur, & incenderetur, vt Iſidorus Clarius, & Vatablus in eum locum annotarunt: tamen Lyranus docet vocem Hebræam *Cherem*, pro qua Septuaginta verterunt *anathema*, duo ſignificare, deſtructionem nimi-

Theodor.

Ioſue 6. 17. 19.

Iſidor. Cla. Vatablus. Lyranus. Septuag.

rum, & conſecrationem, & vtramque ſignificationem in hoc facto concurriſſe, quoniam ciuitas cum habitatoribus fuit euerſa; aurum verò, & argentum, æs, & ferrum, reſeruata fuerunt, & Domino conſecrata, ita vt profanis vſibus applicari nõ poſſent. Quod autem vox *Cherem* conſecrationem ſignificet, patet Leuit. 27. *Omnis conſecratio, quæ offertur ab homine, non redimetur.* Vbi Hebraicè pro *conſecratione* eſt *Cherem*, & Septuaginta non *anathema* per E. ſed *anathema* per H. tranſtulerunt: quamquam non deſint, qui etiam hoc loco *Cherem* pro euerſione accipiant, vt illa conſecratio ſit per modum anathematis, hoc eſt, occiſionis, & euerſionis.

Vrbs Hierico per euerſionẽ conſecratur deo.

Leuit 27. 29

Septuag.

4

Septima ratio, quoniam ſicut rei ſceleris ſunt, qui primitias Deo conſecratas deuorant, cum ſoli Deo debeantur: vnde de Iſraele ita loquitur Hier. cap. 2. *Sanctus Iſrael Domino, primitiæ frugum eius: omnes qui deuorant eas, delinquunt: mala venient ſuper eos, dicit Dominus. Primitiæ,* inquit Hieronymus, *ſemper debentur Sacerdotibus, & non hoſtibus, & quomodo qui primitias deuorant nequaquam de genere Sacerdotali, ſceleris rei ſunt ſic qui contaminant Iſrael, malis ſubijcientur.* Sicut igitur, inquam, qui primitias conſumunt, magni cuiuſdam ſceleris rei exiſtimantur: ita in eos, qui virginum ſacrarum integritatem, aut violant, aut ſolicitant, tanquam in execrandi flagitij reos acerrimè Deus animaduertit. Audi, quid referat D. Hieronymus in Epiſtol. ad Lætam de inſtitutione filiæ: *Prætextata,* inquit, *nobiliſſima quondam fœmina, iubente viro Hymetio, qui patruus Euſtochij virginis fuit, habitum eius, cultumque mutauit, & neglectum crinem mundano more pexuit, vincere cupiens, & virginis propoſitum, & matris deſiderium, & ecce tibi, eadem nocte cernit in ſomnis veniſſe ad ſe Angelum terribili voce minitantem pœnas, & hæc verba frangentem. Tune auſa es viri imperium præferre Chriſto? tu caput virginis Dei, tuis ſacrilegis attrectare manibus? quæ iam nunc areſcent, vt ſentias excruciata, quid feceris, & finito menſe quinto ad inferna duceris. Sin autem perſeueraueris in ſcelere, & marito ſimul orbaberis, & filijs. Omnia per ordinem expleta ſunt, & ſeram miſeræ pœnitentiam velox ſignauit interitus.* Sic

Hier. 2. 3.

D. Hieron.

Violatores virginũ ſacrarum acerrimè vlciſcitur Deus.

D. Hieron.

vlciſcitur

vlciſcitur Chriſtus violatores templi ſui, ſic gemmas, & pretioſiſſima ornamenta defendit. Hæc Hieronym.

5 Denique aduertendum ex D. Chryſ. (D. Chryſoſ.) ſerm. de Aſcenſione Dñi, primitias, quæ a Deo expetuntur, eſſe fructũ non imperfectũ, & imbecillem, ſed validũ, & fortem: id ꝙ probat ex Leuit. 19. (Leuit. 19. 23.) vbi de primis fructibus, quos Hebræi ſtatim poſt ingreſſum in terram promiſſionis collecturi erant, dr̃. *Quando ingreſſi fueritis terram, & plantaueritis in ea ligna pomifera, auferetis præputia eorum: poma q̃ germinant, immunda erunt vobis. Quarto aũt anno omnis fructus eorũ ſanctificabitur laudabilis Domino: quinto aũt anno comedetis fructus:* Et clarius iuxta Septuag. (*Septuag.*) interpretes: *Tribus anni depurgabis fructũ eius. Quarto aũt anno fructus ſanctus erit Domino.* In quem locum D. Chryſ. (*D. Chryſoſ. Primitiæ terræ promiſſionis offerẽda Deo, fructus perfecti.*) docet primitias fructuum terræ promiſſionis nõ fuiſſe quoslibet primos fructus, ſed perfectos, & validos, & idcircò præcepiſſe Dominũ, vt fructus quarti anni ſibi offerrentur: ne verò quiſpiam, priuſquam ipſe, eius terræ fructibus veſceretur, ſimul iuſſiſſe, ne populus trium præcedẽtium annorum poma comederet. *Vide,* inquit, *legis conditoris prudentiam: fructum primum nec manducari permittit, ne ante Deum quiſquam eũ percepiſſe videatur: nec efferri conceſſit, ne Deo immaturus offeratur ſed, Dimitte,* inquit, *quia primus eſt, nec offeras, quia oblationi nondum dignus eſt.* Hæc ille. Ex quo licet colligere eam tm̃ integritatem mentis, & corporis primitiarum nomen mereri, quę perfecta eſt, eãque illibatã omnino debere eſſe ab hominibus, vt Deo offerri poſſit.

Cur virgines dicantur ſequi Agnũ, quocunque ierit?

Hi ſequuntur Agnum, quocunque ierit.

SECTIO VII.

1 ILlud etiam mirum de Virginibus Ioannes commemorat, quòd ſequantur in cælo Agnum, quocunque ierit, quod ſanè ſicut commẽdationem virginitatis eximiam; ita non mediocrem difficultatem cõtinet, ſi vt omnino fatendum eſt, aliquid proprium, & peculiare virginibus his verbis Ioannes complectitur: nam ſi communis hæc eſt omnium beatorum prærogatiua, non erat, cur eam Ioannes tãquam laudem aliquam eximiam virginibus tribueret. Id quod etiam Eccleſia videtur intellexiſſe, cum in feſto virginum canit.

Quocunque pergis, virgines
Sequuntur, atque laudibus
Poſt te canentes curſitant,
Hymnoſque dulces perſonant.

Et Greg. Naz. carmine de virginitate de virginibus loquens, cum ait: D. Greg. Naz.

Ac chorus ingens,
Carpere quẽ nequeas, Regẽ latiſſimus ambit,
Cæleſtis, ſtudioque omni Deus eſſe laborans.

D. Auguſtinus libro de Sancta Virginitate, capite vigeſimo ſeptimo, (*D. Auguſt.*) quem ſequũtur interpretes Primaſius, Arethas, (*Primaſius. Arethas.*) & alij, docet his verbis ſignificari virgines habere in cælo peculiaria quædã gaudia, quæ cæteris Beatis non dantur, eo quòd ſequantur Agnum, quocunq; ierit, ideſt, Chriſtum in omni genere virtutum imitentur: reliquos verò ſanctos, qui virgines non ſunt, ſequi quidẽ Agnum, ſed non quocunque ierit; quoniam in virginitate ſequi non poſſunt, cum virginitas ſemel amiſſa recuperari non poſſit. Itaque ſequi Agnum, non quocunque ipſe ierit, ſed quocũque ipſi potuerint. Sed audiamus ipſum Auguſtinum: (*D. Auguſt.*) *Quò,* inquit, *ire putamus hunc Agnum: quo nemo eum ſequi vel audeant, vel valeat, niſi vos. Quò putamus vos ire? in quos ſaltus, & prata? vbi credo ſunt grandia gaudia, non gaudia ſeculi huius, nec gaudia, qualia in regno Dei cæteris non virginibus erunt; ſed à cæterorum omnium gaudiorum ſorte diſtincta: non ſunt eadem non virginum, quamuis Chriſti, nam ſunt alijs alia, ſed nullis talia. Ite in hac; ſequimini Agnũ; quia & Agni caro vtique virgo. Quid eſt eũ ſequi, niſi imitari? Multa in illo ad imitandum omnibus proponuntur: virginitas autẽ carnis non omnibus: non enim habent, quid faciant, vt virgines ſint, in quibus iam factũ eſt, vt virgines non ſint. Sequuntur itaque Agnum cæteri fideles, qui virginitatem corporis amiſerunt, non quocumque ierit, ſed quouſque ipſi potuerint; poſſunt autem* (*Virgines peculiaria in cælo habent gaudia.*)

vbique,

vbique, præterquàm cùm in decore virginitatis incedit: Chriſtus enim paſſus eſt pro nobis Pet. 2. 21. *vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius. Certe iam coniugati poſſunt ire per iſta veſtigia, etiam ſi non perfectè ponentes pedem, verumtamen in eiſdem ſemitis gradientes. Sed ecce ille Agnus graditur itinere virginali: quomodo poſt eum ibunt, qui hoc amiſerunt, quod nullo modo recipiunt? Vos ergo, vos ite poſt eum virgines, quia propter hoc bonum ſequimini eum, quocunque ierit.* Hactenus Auguſtinus.

2 *[In]ſurgit dubitatio.* In qua quidem interpretatione ille ſcrupulus adhuc eximendus ſupereſt. Nam quemadmodũ reliqui Sancti veluti Martyres, qui virgines non ſunt, non poſſunt ſequi Agnũ, quocũque ierit, ſcilicet cum graditur itinere virginali: ita & ipſi quoq; virgines, qui Martyres nõ fuerint, non poſſunt ſequi Agnum, quocunque ierit, ſcilicet cum graditur itinere ſanguineo Martyrij: quare non facit vna virginitas, vt virgines Agnũ ſequantur, quocunque ierit. Huic dubitationi reſponderi poteſt, illud eſſe diſcrimen inter reliquos ſanctos ex vna parte, & virgines ex altera, ꝙ virgines poſſunt omnium reliquorum ſanctorũ prærogatiuis, titulíſque decorari: reliqui verò ſancti, qui virginitatem amiſerũt, virgines eſſe non poſſunt; atque adeò virgines poſſe ſequi Agnum, quocunque ierit, reliquos non poſſe. *[Di]ſſoluitur.* Verumtamen illud huic reſponſioni officit, quòd nõ dicat Ioannes, poſſunt ſequi Agnũ, quocunque ierit, ſed: *Sequuntur Agnum, quocunque ierit:* Perſpicuum eſt aũt non omnes virgines Martyres eſſe. Accedit, ꝙ Ioannes loquitur de felicitate, quam virgines, qui Antichriſti tẽporibus permanſerint, poſt obitũ ſuum in cælo obtinebunt; eorum enim gloriã ſempiternam deſcribere eſt aggreſſus, vt fideles illius temporis ad omnẽ virtutẽ, & præcipuè caſtitatem animaret. At quis non videt virgines, qui Martyres non fuerint, poſtquam cum Chriſto in cælo regnauerint, Martyres eſſe non poſſe: atque adeò Virgines, de quibus loquitur Ioannes non ſolum iuxta expoſitionem Auguſtini non ſequi Agnum, quocunque ierit, ſed nec etiam ſequi poſſe?

3 *[Fr]anc. Rib.* Duplicem reſponſionem affert Franciſcus Ribera in comment. huius loci; Vna eſt, virgines ſequi Agnum, quocunque ierit, quoniam in virginum multitudine omnia virtutũ merita inuenientur: multi enim erunt Martyres, Doctores, Prælati, alijſque titulis inſignes, qui tamen omnes in reliquis ſanctis, qui virgines non fuerint, inueniri non poterunt. *In Virginum multitudine omnia virtutum merita.* Altera eſt, eos tantum virgines hoc loco accipiendos eſſe, qui cum integritate animæ, & corporis omnes omnino virtutes coniunxerint. Poſſumus etiam tertiam addere, quoniam in virginitate genus quoddam Martyrij continetur, vt iam ſupra ex Hieronymo docuimus, adhuc peculiare eſſe virginibus ſequi Agnum, quocunque ierit; cũ omnes eius virtutes æmulari ſuo modo poſſint, quod de alijs ſanctis, qui virgines non fuerint, dici non poteſt: cum in reliquis virtutibus non contineatur virginitas. Cæterum planior ea nobis videtur expoſitio, commemorari his verbis à Ioanne peculiare quoddam virginũ priuilegium, qui Agnum in cælo ſemper, quocunque ierit, comitentur, & proſequantur; nihilque aliud ſignificari, quam Agnum virginibus præcipuè delectari, ita vt à ſuo latere eos nũquam velit diſcedere. *Virginibus præcipuè Chriſtus delectatur in cælo.* Scilicet ſequuntur Agnum, quocunque ierit, tanquam regij citharœdi, quos Princeps ille cæleſtis ſolet ſecũ ad ſuam, ſuorumque omnium oblectationem ducere. Sicut igitur Reges, ac Principes, quocunq; eunt, ducere ſolent ſecũ citharœdos, ita Chriſtus ſemper ſecum virgines. Quæ ſanè ratio innuitur à Ioanne: nam poſtquam virgines citharœdos, cantoreſque appellaſſet, dixiſſetque vidiſſe ſe illos cũ Agno pulſantes citharas, & canentes, paulò poſt ſubiunxit: *Hi ſequuntur Agnum, quocunque ierit.* Peculiare etiam priuilegium virginum agnoſcit hoc loco auctor libelli de laude virginitatis, qui inter opera D. Hieronymi circunfertur. *Sequuntur,* inquit, *Agnum, quocumque ierit, quia nullus eis locus in illa cæleſti aula clauditur, ſed cuncta eis Diuinarum manſionum habitacula reſerantur.* Itaque iuxta hanc expoſitionem peculiare quoddam virginum priuilegium, ſummaque cum Chriſto familiaritas explicatur.

Cur dicatur in ore virginum non fuiſſe inuentum mendacium.

Et in ore eorum non eſt inuentum mendacium, ſine macula enim ſunt ante thronum Dei.

SECTIO VIII.

1 ALiam quoque laudem non mediocrem Ioannes virginib. tribuit. *In ore,* inquit, *eorum non eſt inuentum mendaciũ; ſine macula enim ſunt ante thronum Dei.* Pro cuius illuſtriori cognitione aduerte mẽdacium in ſacris literis vſurpari in primis pro rebus vanis, nihilq; ſolidi habẽtibus, veluti Pſ.4 *Filij hominũ vſquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* id eſt, cur diligitis ea, quæ carnis ſunt, & mundi, quæ vana omnino ſunt, & mẽdacij plena, hoc eſt, nihil ſolidi, verique boni continent? D.Hieron. ita trãſtulit. *Filij viri vſquequo inclytè mei ignominiosè diligitis vanitatem quærentes mendacium?* vt ipſe Deus loquatur, hominibusq; ſuę originis nobilitatem ante oculos proponat, quaſi dicat: O vos inclytæ, & ſublimes creaturæ quouſque veſtræ dignitatis immemores ad veſtram ignominiam vana, & fallacia diligitis? ſeu vt alij interpretantur: *Quouſque gloriam meam vertitis in ignominiam?* Secundò (quæ acceptio ex priore ortũ habet) ſumitur pro idolis. Hier. 8. *Quare auerſus eſt populus iſte in Hieruſalem auerſione contentioſa? apprehenderunt mẽdacium, & noluerunt reuerti.* Sic enim interpretatur D. Hieron. Tertiò. Sumitur pro peccato mẽtiendi, quę eſt germana verbi, frequentiſſimaq; acceptio, veluti Iob 13. *Sed tamen ad omnipotentem loquar, & diſputare cum Deo cupio, prius vos oſtendens fabricatores mẽdacij.* Vbi obiter aduerte eſſe quoſdam veluti mendaciorum artifices, qui artem mentiendi profitentur, quos propterea Iob appellat *fabricatores mendacij,* quaſi proprios huius operis artifices. Eodem modo ſumitur mendacium Prou. 10. *Qui nititur mendacijs, hic paſcit ventos, idem autẽ ipſe ſequitur aues volantes:* quãquam multò aliter & in Hebręo, & apud Septuag. legitur. Id quod duobus modis accipi poteſt. Vno modo, vt ſit ſenſus, hominẽ mendacem paſcere, id eſt, alere ventos, ſicut paſtor gregem ſuum paſcit: altero, vt paſcat ventos, id eſt, paſcatur ventis, ſicut oues paſcunt herbam: & vtraque expoſitio ſignificat rẽ omnino inutilem eſſe mendacium, quamuis prior videatur textui magis concinere, eo quòd ſtatim ſubiungitur: *Idem autem ipſe ſequitur aues volantes,* quod tam inutile eſt, quàm ventos quaſi gregem paſcere.

Mendaciũ pro quibus vſurpetur ĩ ſacris. *Pſal. 4.3.* *D.Hieron.* *Mundana omnia, mendacium.* *Hiere. 8. 5.* *D.Hieron.* *Iob 13. 3.* *Prou. 10. 4* *Septuag.* *Homo mendax paſcit ventos.*

2 Igitur in ore virginum dicitur non fuiſſe inuentum mendaciũ: primò quia non inanes, & fallaces carnis illecebras ſectati ſunt, ſed veram, ſolidamq; voluptatem, quæ virginitate continetur, cuius dulcedinem ſentiebat ſponſa Cãt. 1. cum puriſſimorum vberum ſponſi ſuauitatem experta dicebat: *Meliora ſunt vbera tua vino,* id eſt, tuæ ò ſponſe deliciæ ſunt omni vino carnalis voluptatis dulciores: cui expoſitioni accinit, quod alij verterunt ex Hebræo: *Boni ſunt amores tui præ vino.* Secundò. Non eſt inuentum in ore virginum mendacium, quia ab hæreſi, & idololatria, quæ maximè Antichriſti tempore vigebunt, longiſſimè aberunt. Ratio verò eſt, quia maxima ad idolorum cultum, & hæreſim diſpoſitio eſt carnis licentia, effrænataque libido; inde enim eſt, quòd Salomon ardentiſſimè fœminarum amore captus ſequutus eſt Deos alienos, colebatque Aſtarthem Deam Sidoniorum, & Chamos Deum Moabitarũ, & Moloch idolum Ammonitarũ; ædificauitq; fanum Chamos idolo Moab in mõte, quod eſt contra Hieruſalem, & Moloch idolo filiorum Ammon; atque in hunc modum fecit vniuerſis vxoribus ſuis alienigenis, quæ adolebant thura, & immolabãt Dijs, vt refertur. 3. Reg. 11. E contrario Paulus fidem cum caſtitate coniungit. 1. ad Tim. 4. *Exemplum eſto fidelium in verbo, in conuerſatione, in charitate, in fide, in caſtitate:* & in eadem epiſt. cap. 2. *Obſecro orationes fieri pro Regibus, & pro omnibus, qui in ſublimitate ſunt conſtituti, vt tranquillam vitam agamus in omni pietate, & caſtitate;* vbi pietas cum caſtitate copulatur. Aduerte obiter ex Regibus, & Principibus caſtitatem regni pendere, ſiquidem Apoſtolus obſecrat, vt oremus

Virginitate voluptas ſolida continetur. *Cant. 1. 2.* *Libido eſt maxima ad hæreſim diſpoſitio.* *3. Reg. 11.* *1. Timot. 4. 12.* *Caſtitas conducit ad fidem.* *Ibidem 2. 1.* *Ex regibus regni pẽdet caſtitas.*

mus pro Regibus, *vt tranquillam vitam agamus cum caſtitate*.

3 Tertiò. In ore virginum non eſt inuentum mendacium ſumpto mendacio vt veritati in dictis opponitur; quoniã cum virgines ſoli Deo placere ſtudeãt, non eſt, cur hominibus fauoris conciliãdi gratia uel mentiantur, vel blandiantur: quòd enim adulari etiã mentiri ſit, perſpicuum eſt ex illis verbis Pſ. 65. *In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui*. Quo loco Vates regius cũ Deo loquitur hoc ſenſu: Inimici tui cum ſe viderint à te ſuperatos, & oppreſſos, timentes deinceps tuæ potentiæ magnitudinem, adulabuntur tibi, cum te potentem, & inuictum, verumque Deum prædicabunt; in qua quidem prædicatione ſe mentiri putabunt, cum te Dijs ſuis anteponent. Commemoratur autẽ à Ioanne tanquam prærogatiua quędam virginum eximia non inueniri in ore ipſorũ mendacium, eo quòd laus maxima ſit veracem eſſe, & in pauciſſimis reperiatur. Vnde Oſeæ 4. dicitur: *Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum inundauerunt*: & Eſaiæ 59. *Corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi, & facta eſt veritas in obliuionem*. Verè, inquam, non poteſt ingredi veritas, quoniam vbique claudicat: rarò enim integram veritatem homines loquuntur iuxta illud Pſ. 11. *Diminutæ ſunt veritates à filijs hominum*. Sed hinc iam oritur illa dubitatio, quæ hoc loco à pleriſq; excitatur: videtur enim hæc Ioannis ſententia cum illo Dauidico teſtimonio pugnare Pſ. 115. *Ego dixi in exceſſu meo: Omnis homo mendax*. Quo teſtimonio vtitur Paulus ad Rom. 3. Verum hæc optimè concinunt: eſt enim omnis homo mendax natura ſua, fallereque, ac mentiri poteſt, cui nõ repugnat aliquos nunquã de facto mentiri. Porrò eſt aduertẽdum pro eo, quod nos habemus, *exceſſu*, Græcè eſſe, *ἐκστάσει*, Hebraicè verò, *in ſtupore meo*, vt tranſtulit D. Hieron. alij, *in feſtinatione mea*, quod etiam eſt trepidantium. Itaque exceſſus hoc loco non ſignificat contemplationis ecſtaſim, vt plerique male exiſtimant, ſed ſtuporem, trepidationem, fugam, diſceſſum, præcipitem euaſionem: loquitur enim Dauid de fuga, & trepidatione ſua, cum eum Saul perſequeretur, ſignificatque ſe deſtitutum penitus ab hominibus, à quibus auxilium ſperabat, ideoque omnes homines appellat mendaces, & fallaces, in quibus non ſit confidendum. Sed aliam quoque expoſitionem cõfiteri cogimur propter Paulum, qui ad Rom. 3. mendacem eo loci ſumit, prout opponitur veraci, cum ait: *Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? Abſit. Eſt autem Deus verax, omnis autem homo mendax*. Quare iuxta hanc Pauli interpretationem ita loquitur Dauid. Multi in mea fuga actum de me exiſtimarunt, putantes me nullo pacto regnaturum: at ego in ea ipſa fuga, rerumque mearum conuerſione in Deo ſpem fixam habẽs, credidi, & ſperaui Deum ſuam fidem mihi de regno datam ſeruaturum, dixiq; omnem hominem, qui contra ſentiret, falli, decipi, mentiri. Qui locus ita explicatus illuſtris eſt ad commendandam in Deo fiduciam, cum pericula, calamitateſque acciderint.

Virgines ſunt veraces.

Pſ. 65. 3.

Oſea 4. 2.

Eſa. 59. 14.

Integrã veritatem rarò loquuntur homines.

Pſal. 11. 1.

Pſ. 115. 11.

Explicatur locus Pſ. 115.

Rom. 3. 3.

Dauidis in Deo maxima fiducia.

COM.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De tribus Angelis, qui Ioanni apparuerunt, & voce illa audita de cælo: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur.*

Viſio imaginaria proponitur, & explicatur.

SECTIO PRIMA.

PRæcellentibus virginum laudibus,& glorioſis, ac illuſtribus titulis,explicatis docet Ioãnes vidiſſe ſe alterum Angelũ volantem per medium cæli, habentem Euangelium æternum, vt Euangelizaret ſedentibus ſuper terram,magnaque voce dixiſſe:*Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius:* In quo Angelo ſignificari multos prædicatores illius tẽporis, qui Euangelium æternum, ideſt, in quo ſalus æterna cõtinetur,prædicare debeãt, denuntiareq́ue mortalibus imminentẽ iudicij diem, eſt multorum ſententia, quæ nobis probatur, eamque ſequuntur Beda, Rup. D. Anſelm. Tycon. Anſbert. & alij. Addit Ioannes alium quoque Angelum ſequutum eſſe dicentem: *Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis ſuæ potauit omnes gentes:* qua de re fusè diſputabimus ad caput 17. & 18. Deinde tertiũ adhuc Angelũ viſum fuiſſe, qui diceret voce magna: *Siquis adorauerit beſtiam, & imaginẽ eius, & acceperit characterem in fronte ſua, aut in manu ſua, & hic bibet de vino iræ Dei quod miſtum eſt mero in Calice iræ ipſius:* per quem etiam Angelum ſimiliter alij prædicatores accipiendi ſunt, qui Diuinis comminationibus homines à ſequẽdo Antichriſto auocabunt. Poſſumus quoque hos Angelos ad viſionem imaginariã referre,vt ſcilicet viſus ſibi ſit Ioannes eiuſmodi Angelos intueri, & audire ita loquentes,vt ipſe quæ videbat, & audiebat, literis mandaret; non ꝙ Angeli concionatores futuros tẽpore Antichriſti repræſentarent. Docet præterea audiuiſſe ſe vocem de cælo dicentem ſibi: *Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodo iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis: opera enim illorum ſequuntur illos.* Quæ ſententia eſt iam à nobis deinceps explicanda.

Beda.
Rupert.
D. Anſelm.
Tycon.
Anſbert.

Explicatur illa ſententia.

Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodo iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis: opera enim illorum ſequuntur illos.

SECTIO II.

QVidam recentiores in commentarijs huius loci exiſtimãt ſermonem hic eſſe de Martyribus, vt ſit ſenſus: 1
Beati mortui, qui in Domino moriuntur, hoc eſt, pro Domino, vel propter Dominũ moriuntur: aiuntque eſſe

Propoſitio in, pro quibus vſurpetur apud Hebræos. Hebraicæ linguæ idiotiſmum frequentiſſimum, vt Beth, quæ apud Hebræos idem eſt, ac propoſitio *in*, ſignificet etiā *pro*, vel *propter*, veluti Geneſ. 18. *Delebis propter quinque vniuerſam vrbem*, Hebraicè *in quinque*: Et Geneſ. 29. *Seruiam tibi pro Rachel filia tua*, Hebraicè, *in Rachel*: pluribuſque alijs teſtimonijs idem confirmant. Et meritò, inquiunt, de Martyribus ſermo inſeritur, quia cū Ioannes Sanctorū labores, & perſecutiones Antichriſti tempore futuras cōmemoraſſet, par erat, vt fideles animaret felices eos, beatoſque appellans, qui pro Domino morerentur, prænuntianſque fore, vt tandem à laboribus requieſcerent. Huius expoſitionis laudāt auctores D. Ambroſ. Anſbert. & Haymonem. Verum quāquam hæc expoſitio probabilis ſit, multo tñ probabilior, & verior nobis videtur cōmunis ſententia, quæ hunc locum non ad Martyres tātum refert, ſed ad Sanctos vniuerſos: eam enim tradūt Beda, Andr. Cæſ. Rich. de S. Vict. Prim. Pannon. Ioachim. Abbas, Anſbert. quē malè pro ſe citant: imò & Haymo hanc etiam expoſitionē affert, & probat. Sic etiam intellexit D. Bern. Epiſt. 98. quæ eſt de Machabæis. *Non putemus*, inquit, *ſolos Martyres eſſe dilectos, cum recolamus dictum de Lazaro: Lazarus amicus noſter dormit: denique: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Non ſoli, qui pro Domino, ſicut Martyres, ſed qui in Domino moriuntur, ſicut Confeſſores, profectò beati ſunt. Duæ proinde res mihi videntur mortem facere pretioſam, vita, & cauſa: ſed amplius cauſa, quā vita. Porro illa erit pretioſiſſima, quam & cauſa commēdat, & vita.* Vbi cernis Bern. mori in Domino, diſtinguere à mori ꝓ Domino: neque hoc loco Ioannis, ſolos Martyres intelligere; ſed omnes, qui in gratia, & charitate moriuntur. Legendus eſt idem Bern. ſerm. 24. ex paruis: *Pretioſam*, inquit, *in conſpectu Domini mortem ſanctorū facit aliquando vita, aliquando cauſa, aliquando vita ſimul cum cauſa. In Confeſſoribus, qui in Domino moriuntur, facit pretioſam vita: in Martyribus, qui pro Domino moriuntur, facit eam pretioſam aliquando ſola cauſa, aliquando cauſa pariter, et vita. Et illa quidem mors pretioſa eſt, quā commendat vita; pretioſior, quam facit cauſa; pretioſiſſima verò, quàm præuenit vita ſimul cum cauſa.* Accedit & Eccleſiæ auctoritas, quæ in officio defunctorū hoc vtitur teſtimonio ad cuiuſuis defuncti memoriā celebrandam, eſtque hæc expoſitio inſtituto Ioānis in primis accōmodata. Cum enim inſtituat conſolari fideles illius temporis, qui non oēs pro Chriſto Martyriū pati debent, imò paulò ante de virginibus diſſeruiſſet, conueniēti ſerie, ac nexu in vniuerſum pronuntiauit illos felices, ac beatos, qui in Domino, ideſt, in fide, & gratia Chriſti morerentur, quò à ſuis laboribus in gloria requieſcerent. Quo eodem ſenſu dicitur de B. Stephano Act. 7. *Quod obdormiuit in Domino.* *Act. 7. 61.*

Beda. Andr. Cæſ. Rich. Vict. Primaſ. Pannon. Ioachim. Anſbert. Haymo. Io. 11. 11.

Gen. 18. 28. Gen. 29. 18.

2 Cum itaque habeamus cōmune Doctorum iudicium, Eccleſiæ ipſius auctoritatem per ſe grauiſſimā, aptiſſimam contextus, & inſtituti Ioannis ſeriē, eſt ſanè, cur hanc expoſitionem alteri optimo iure præferamus, quamquam & illa prior ſua probabilitate non careat. Ad obſeruationem verò aduerſariorum reſpondemus, quāuis in ſacris literis idiotiſmo Hebræo *in* interdum *pro* ſignificet; cum tñ vtramque ſignificationem habeat, non eſſe ad alterutram ſine neceſſaria ratione reſtringendum, ſi vtranque locus ferat; tum vel maximè, quòd Ioannes nō Hebraicè, ſed Græcè, ac gētibus præcipuè ſcribebat; vnde non eſt ad Hebræos idiotiſmos per vim cogendus: Græcè autem *in Domino* idē neceſſariò eſſe, ac *pro Domino* non oſtēdetur. Quamquam enim apud Paulum ad Roman. vlt. cum ait: *Commendo vobis Phœben ſororem noſtram, vt eam ſuſcipiatis in Domino digne ſanctis*: Et iterum *Salutate Ampliatū chariſſimum mihi in Domino, & ſalutate Perſidē chariſſimam, quæ multū laborauit in Domino*: *in Domino* idem fateamur eſſe, ac *propter Dominum*, ſeu *pro Domino*: non tñ ita ſemper accipitur, vt eſt perſpicuum ex 1. ad Cor. 7. cum dicitur: *Mulier alligata eſt legi, quanto tpe vir eius viuit: quòd ſi dormierit vir eius, liberata eſt, cui vult nubat tātum in Domino*: vbi illud *in Domino* idē eſt, ac *marito Chriſtiano, non Ethnico*, vt interpretatur Tertull. lib. 2. ad vxorē, & D. Hier. lib. 1. aduerſus Iouinianum. Accedit, quòd & illud quoque ad Rom. vlt. *Laborauit in Domino*: D. Anſel. ita accipit, ideſt, *Pro ſpe, quā habebat*

Rom. 16. 1.

In, aliquando idē quod propter.

1. Cor. 7. 39.

Tertull.

D. Anſelm.

bat in Domino: quod aliud quiddam eſt, quam præciſè *propter Dominum*. Ex quibus illud colligitur mori i Domino grę ca phraſi nõ eſſe mori pro Domino, ſeu Martyrem eſſe, quod oſtendendum fuerat ad reijciendam communem ſententiam Eccleſiæ auctoritate firmatã. Hoc ſuppoſito, iam ſingulas ſententiæ partes expendamus.

Morti i Domino quid.

Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur.

SECTIO III.

1 Hanc præclaram ſententiam iubetur Ioannes mandare literis ad conſolationem fidelium, cum ſe viderint vndique perſecutionibus opprimi, laboribuſque diuexari. Primum igitur D. Ambr. obſeruauit modum illũ loquendi: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Quis*, inquit, *mortuus mori poteſt? Nullus proculdubio mortuus mori poteſt, niſi prius animam accipiat, vt iterum mori poſſit.* Cui dubitationi reſpondet per mortuos hoc loco non eſſe accipiendos mortuos per ſeparationem animæ à corpore, ſed mortuos mundo. *Illi*, inquit, *ſunt beati, & illi in Domino moriuntur, qui prius moriuntur ſeculo, poſtea carni: qui prius veterem hominem, id eſt, omnes nequitias ſpiritales, & carnales in ſe extinguunt, vt poſſint dicere cum Apoſtolo. Mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.* Hæc tamen Ambroſij expoſitio elegantior eſt, quàm verior: etenim *mortui* hoc loco non mortui mũdo, ſed verè mortui per ſeparationẽ animæ à corpore accipiendi ſunt, vt ſit ſenſus: Beati illi mortui, non qui poſtquã ſemel mortui ſunt, iterum moriuntur, ſed qui in Domino moriuntur, id eſt, quibus contingit mori in Domino, ſeu mortuos in Domino eſſe: quæ eſt communis expoſitio, & ab Eccleſia probata. Itaque mori in Domino nihil eſt aliud, quã mori in fide, & gratia Domini, ſeu mori ſeruum Domini, vt dictum eſt de Moyſe Ioſue 1. *Moyſes ſeruus meus mortuus eſt.* In quem locum Caiet. *Hoc eſt*, inquit, *epitheton Moyſis, quo Deus ipſe teſtatur placuiſſe ſibi officia Moyſis, appellãdo ipſum ſeruum ſuum: imo dicendo: Moyſes ſeruus meus mortuus eſt: aperit, quòd mortuus eſt ſeruus ſuus quaſi diceret. Licet quandoque peccauerit, & peccando non fuerit ſeruus meus; attamen mortuus eſt ſeruus meus, mortuus eſt in ſtatu ſeruitutis meæ, mortuus eſt ſic, quòd quidquid erat, & quidquid operabatur, meum erat, ſeruus enim totum quod eſt, Domini eſt.* Hæc ille. Idem eſt igitur mori in Domino, ac mori ſeruum Domini: idemque alia quoque loquendi formula ſignificatur in ſacris literis, videlicet mori in pace, veluti Pſ. 4. *In pace in idipſum, dormiam & requieſcam:* & Luc. 2. *Nunc dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundum verbum tuũ in pace.* Moritur autem iuſtus in pace, quia in morte omnia eius bella, & certamina finiũtur, cum improbos maneat ſempiterna apud inferos cum tormentis decertatio.

D. Ambr.

Mũdo mortui, beati.

Galat. 6. 14

Ioſue 1. 1.

Moriuntur in Domino qui in gratia moriuntur.

Caiet.

Pſal. 4. 9

Luc. 2. 2[9]

2 Secundò. Moriuntur iuſti *in Domino*, id eſt, in Domini ſinu quaſi dormientes conquieſcunt: hoc enim ſenſu dictũ eſt Act. 7. de B Stephano, quòd *obdormiuit in Domino.* Appellatur autem iuſtorũ mors ſomnus, tum propter ſummam in ipſa morte quietem, & tranquillitatem mentis, vt ſomnum potius dulcem capere, quàm mori videantur: tum etiam, quia ſicut ſomnus præteriti laboris eſt requies; ita ſancti per mortẽ à laboribus vitæ requieſcunt. Quam ob cauſam ſubiungitur: *Vt requieſcant à laboribus ſuis:* & Pſal. 4 quies cum ſomno cõiungitur. *In pace in idipſum, dormiam, & requieſcam.* Eodem recidit illud, quod de Moyſe dicitur Deut. 34. *Mortuus eſt ibi Moyſes ſeruus Domini in terra Moab, iubente Domino,* ſeu vt alij transferunt, *ſuper os Iehouah,* ſeu, *ex oſculo Iehouah,* vt ſit ſenſus, ſicut mater dormientem in ſinu ſuo infantulum ſolet ore ori applicato in lectulo reponere: ita Deum Moyſen ſeruum ſuũ ceu dormientem infantulum per oſculum, & amplexum in ſinu Abrahę quaſi in lectulo collocaſſe.

Act. 7. 6[0]

Sanctorũ mors, [c]dicatur [ſ]nus.

Deut. 34.

Dei fauores erga Moyſẽ m[o]rientem.

3 Tertiò. Illi dumtaxat moriuntur in Domino, qui viuunt Domino, & moriũtur peccato, iuxta illud ad Rom. 6. *Exiſtimate vos mortuos quidem eſſe peccato, viuentes autem Deo in Chriſto Ieſu.* Econtrario autem, qui ſecundum carnem viuunt, moriuntur Deo, ſed non moriuntur in Deo. Ad Rom. 8. *Ergo fratres debitores ſumus*

Moriunt[ur] in Domi[no] qui viuu[nt] Domino.

Rom 6. 1[1]

Rom. 8. 1[2]

mus non carni, vt ſecundum carnẽ viuamus. Si enim ſecundum carnem vixeritis, moriemini: ſi autem ſpiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. Porro aduerte, cum ait Apoſtolus: *Debitores ſumus non carni:* innuere carnem eſſe ueluti ſeuerum quendam exactorem, qui tributa per tyrannidem exigit, & extorquere conatur; ſed tamen nihil ei ſoluendum eſſe, cũ nihil ei ſecundum iuſtitiam debeatur.

Carni tanquam iniuſto exactori minimè ſoluenda tributa.

Amodo iam dicit ſpiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis.

SECTIO IIII.

1 PRimo eſt aduertendum dictionem illam *Amodo*, ſeu Græcè ἀπάρτι in quibuſdam Græcis codicibus iungi cum præcedente ſententia hoc modo: μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι, id eſt: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur amodo.* Imo Areth. ita contextum diſpungit: *Scribe: Amodo beati mortui, qui in Domino moriuntur.* Cæterum Biblia regia, & Cõplutenſia dictionem ἀπάρτι, ſiue *amodo* iungunt cum ſequentibus, vt communiter legit Eccleſia: eſt autem *amodo* idem, quod *abhinc*, ſiue *deinceps*, hoc eſt, à tempore mortis, quemadmodum docet cõmunis expoſitio, quam ſequuntur Beda, D. Ambr. Haymo, & alij. Secundò eſt obſeruandum pro eo, quod nos habemus, *iam*, haberi Græcè, ναὶ, quæ dictio ſignificat, *certè, profectò*, vt ſit ſenſus: *Amodo certè.* Tertiò ſciendum pro *ſpiritus*, haberi Græcè τὸ πνεῦμα cum articulo, vnde plerique propter articulum præfixũ hoc loco nomine *ſpiritus* Spiritum ſanctum accipiunt, Haymo totam Trinitatem, cui conſentiunt Richardus, Anſb. Denique Dionyſ. Cartuſ. quem refert, & ſequitur Pannon. exiſtimat poſſe per *Spiritum* intelligi ipſum Angelum, qui Ioanni loquebatur, illud meritò ſubiungens reliquas omnes expoſitiones probabiles eſſe, vt nobis quoque videntur. Illuſtrauit hunc locũ D. Bern epiſt. 105. quæ eſt ad Romanum Romanæ curiæ Subdiaconum. *O quàm beati*, inquit, *mortui, qui in Domino moriuntur, audientes ab ſpiritu, vt requieſcant iam à laboribus ſuis: non ſolum autem, ſed & ſuccedit iucunditas de nouitate, ac de æternitate ſecuritas. Bona proinde mors iuſti propter requiem; melior propter nouitatem; optima propter ſecuritatem.* Hæc ille.

Areth. Beda. Ambroſ. Haymo. Haymo. Richard. Anſbert. Dion. Cart. Pannon. D. Bernar. Mors iuſti bona propter multa.

2 Ex hoc loco illud ad mores elici poteſt, non eſſe ſperandam requiem in hac vita, ſed in alia: ſiquidẽ ſpiritus *amodo*, id eſt, à tempore mortis dicit requieturos eſſe ſanctos à laboribus ſuis, quo ſignificatur labores vſque ad finem vitæ duraturos, & requiem ab ipſa morte, nõ ante expectandam eſſe. Quam ob cauſam Apoſt. ad Hebr. 4. gloriam ſabbatiſmum appellat; præſentem vero vitã ſex illis diebus ſimilem dicit, quibus Deus fabricatus eſt mundum. *Itaque*, inquit, *relinquitur ſabbatiſmus populo Dei, qui enim ingreſſus eſt in requiem eius*, (idelt Dei) *etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis*, (idelt, à laboribus huius vitæ) *ſicut à ſuis Deus.* Id quod eleganter expendit Orig. hom. 23. ſuper Num. additque homil. 3. ſuper Pſ. 36. ſimilitudinem ductam à filijs Iſrael colligentibus manaa. *Sicut*, inquit, *in deſerto ſex diebus colligebant manaa, in ſexto autem die non vnius diei victum, ſed quantum ſufficeret in craſtinum, colligebant, & vnuſquiſq; comedebat in die ſabbati, quã collegerat in die ſexta: ita etiam nunc velut ſexta quadam dies putandus eſt Domini noſtri aduentus, & tempus, atque idcirco dum ſumus in die ſexta colligamus manaa dupliciter, vt ſufficere nobis poſſit, dum aduenerit vera ſabbati obſeruatio.*

In hac vita haud ſperanda requies. Hebr. 4. 9. Origenes.

3 De hac requie loquitur Regius vates Pſ. 14. *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requieſcet in monte ſancto tuo?* & Pſ. 114. *Conuertere anima mea in requiem tuam:* & Iob 36. *Requies menſæ tuæ erit plena pinguedine.* Eodem myſterio tẽpus huius uitæ appellatur dies mercenarij Iob 7. *Militia eſt vita hominis ſuper terram, & ſicut dies mercenarij dies eius. Sicut ſeruus deſiderat vmbrã, et ſicut mercenarius præſtolatur finem operis ſui: ſic & ego habui menſes vacuos, & noctes laborioſas enumeraui mihi.* Cuius ſimilitudinis multæ rationes afferri poſſũt: prima eſt D. Greg. li. 8 Mor. c. 7. *Seruum*, inquit, *deſiderare vmbrã eſt poſt tentationis æſtum, ſudoremq́; operis æterni refrigerij requiem quærere: quam umbram deſiderabat ſeruus ille, qui dicebat. Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum: quando*

Pſal. 14. 1. Pſ. 114. 7 Iob 36. 16. Iob 7. 1. Præſens vita cur dies mercenarij appelletur. Prima ratio. D. Greg. Pſal. 41. 3.

quando veniam, & apparebo ante faciem Dei? Et quaſi à labore agri æſtum refugiens, & ad obtinendam requiem vmbraculũ quærens iterum dicit: Ingrediar locum tabernaculi admirabilis vſque ad domum Dei. Secunda eſt eiuſdem. *Mercenarius,* inquit, *cum facienda opera conſpicit, mentem protinus ex longinquitate, & pondere laboris adficit: cum verò laceſſentem animum ad conſiderandum operis præmium reuocat, mox vigorem animi ad exercitiũ laboris reformat, & quod graue perpendit ex opere, leue æſtimat ex remuneratione. Sic electi dum mundi huius aduerſa patiuntur, grauia eſſe, quibus exercentur, penſant; ſed cum mentis oculum ad æterna patriæ conſiderationem tendunt, ex comparatione præmij, quàm ſit leue, quod patiuntur, inueniunt.* Tertia illa afferri poteſt. Quia ſicut mercenarius ſolicitè curat, ne vacuus ab opere dies tranſeat, cum ex labore viuat: ita iuſtus, cum viuat ex operibus, attentè penſat, ne ſibi dies aliquis ſine labore, & merito dilabatur.

Secunda. — *Merces leuem reddit laborem.* — *Tertia.*

Opera enim illorum ſequuntur illos.

SECTIO V.

1 RAtionem, cur iuſti poſt mortẽ à laboribus requieſcãt, eam tradit Ioannes, quia ſcilicet opera eorũ ſequuntur illos. *Sequi* hoc loco idem eſt, quod comitari, vt aiunt D. Ambroſ. & Primaſ. perſpicuumque eſt ex ipſo textu Græco: ἀκολυθεῖ μετ' αὐτῶν: eſt autem ἀκολυθεῖν proprium famulorum, qui Dominum ponè ſequuntur. Nec verò Græcè eſt, *ſequuntur illos*, ſed *ſequuntur*, ſeu *comitantur cum illis*: Vt indicetur opera non longè, ſed proximè ſequi dominos. Significat ergo Ioãnes, ſeu ſpiritus Ioanni, opera bona eſſe quaſi famulos, qui poſt mortem iuſtos tanquam ſuos dominos comitantur, & ſubſequuntur: & quemadmodum quãtum quiſque diues ſit, ac nobilis, ex famulorũ tum numero, tum ornatu cognoſcitur; ita ſanctorum nobilitatẽ, & affluentiam meritorũ ex operum bonorũ multitudine, & præſtantia poſt mortem intelligi. Ponuntur autẽ hoc loco opera, quemadmodum annotarũt D. Anſelm. Rich. Ansb. & Haymo, pro mercede operum, vt ſit ſenſus: *Opera enim illorum ſequuntur illos*, id eſt, merces operum ſuorum, iuxta illud Hier. 31. *Quieſcat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia eſt merces operi tuo, ait Dominus.*

D. Ambr. Primaſ. — *Opera bona quaſi famuli iuſtos ſequũtur poſt mortem.* — *D. Anſelm. Richard. Ansbert. Haymo. Hier. 31. 16*

2 Verũ pro illuſtriori huius rei cognitione obſeruandum eſt primò, opera iuſtorum comitari eos ante tribunal Dei, apparereque iuſtos ante Deum ſtipatos ſuis operibus quaſi famulis: hi enim famuli dumtaxat poſt mortem dominum ſuum comitantur: atque adeò curandũ eſſe, vt hi famuli boni ſint, nobiles, elegantique forma, hoc eſt, vt bona opera ſint præclara, & illuſtria, vt ante Regẽ gloriæ cum pulcherrimo operum comitatu apparere quis poſſit: *Opera enim illorum ſequuntur illos*, hoc eſt, vt ait Hugo Card. ſicut familia Dominũ. Cum igitur opera nos ſequantur, enitendũ ſummo ſtudio eſt, vt huiuſmodi famulos pulcherrimo virtutum oĩum ornatu veſtiamus, quò pro dignitate nos in ſuprema illa curia comitentur, ac decorent. Eſſe enim opera aliqua pinguia, & pulchra, alia exilia, & deformia, docet D. Ambr. lib. 2. de Caim, & Abel, c. 5. expẽdens, quomodo Abel de primogenitis, & adipibus obtulerit: affertque illud Pſalm. 19. *Sacrificium tuum pingue fiat:* Et illud Pſalm 62. *Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea:* Docetque ſignificari acceptabile eſſe illud ſacrificiũ, quod pingue, quod nitidum, & quodam pabulo fidei, ac deuotionis ſaginatum eſt.

Præclara hoc ſecul[o] patrãda o[pera], vt n[os] decorent i[n] futuro. — *Hug. Card.* — *D. Ambr.* — *Pſalm. 19. 4. & 62. 6*

3 Secundò. Eos opera bona ſequuntur poſt mortem, qui dum viuũt, eadem opera ſequuntur. Nam ꝙ iuſtus ſequatur tanquam famulus ipſa opera bona, palam eſt ex 1. ad Tim. 5. *Vidua eligatur non minus ſexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis teſtimonium habẽs, ſi filios educauit, ſi hoſpicio recepit, ſi Sãctorum pedes lauit, ſi tribulationẽ patiẽtibus ſubminiſtrauit, ſi omne opus bonum ſubſequuta eſt:* quo loco eſt idem verbũ ἀκολυθεῖν, quod diximus propriũ eſſe famulorũ. Igitur qui dũ viuit, bona opera tanquã famulus ſubſequitur, vt apprehendat, vt honoret eiuſmodi opera, eũ poſt mortem bona opera ẽt ſequuntur vt famuli quaſi vicẽ honorariã rependendo.

1. Tim. 5. 10. — *Qui dum viuit bon[a] ſubſeq[ui]tur opera eum eadem ſ[e]quũtur po[st] mortem.*

Sicut enim modo iuſti cum bona opera exercent, ea cenſentur quodámodo honorare, & magni eſſe facienda omnibus oſtendere; ita eadem bona opera eoſdem iuſtos poſt mortẽ honorabunt.

4 Tertiò. *Sequi* hoc loco idem eſt, atque laudare, & fructum gloriæ afferre.
Bern. Sic enim interpretatur D. Bernard. ſermone 2. in feſto omnium Sanctorum. *Opera*, inquit, *illorum ſequuntur illos: ad quid ſequuntur, niſi vt laudent eos in portis? ad quid ſequuntur, niſi vt multiplicentur à fructu eorum, & accipientes de fructu manuum ſuarum ſaginentur vituli, quos ex prophetico teſtimonio, cum readificabuntur muri Hieruſalem, ſuper altare Domini nouimus imponendos.*

Opera bona illos præcedunt meritis, ſequuntur præmio. Quartò. Quærat aliquis, cur opera dicantur ſequi poſt mortem, ſi iam ante in vita præceſſerunt, ad Deumque ipſum peruenerant, vt patet Act. 10. 31. Act. 10. vbi ad Cornelium dicitur: *Eleemoſyna tua commemorata ſunt in conſpectu Dei.* Reſpondemus præcedere merito,
Eccl. 11. 1. ſequi præmio: vnde Eccleſ. 11. dicitur: *Mitte panem tuum in tranſeuntes aquas, quia poſt multa tempora inuenies illum:* vbi eſt ſermo de eleemoſyna, vt aliàs diximus. Et Chriſtus eodem ſpectauit Lu-
Luc. 16. 6. cæ 16. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Quibus verbis ſignificatur fructum eleemoſynarũ in pauperes in cælo reponi, & quodammodo pauperes præcedere, vt eos, qui ſibi opem tulerunt in hac vita, cum obierint, in cælo recipiant.

5 Porrò non ſolum bona opera ſequuntur, & præeunt; ſed etiam peccata, quẽ-
1. Tim. 5. admodum dicitur 1. ad Tim. 5. *Quorundam hominum peccata manifeſta ſunt præcedentia ad iudicium: quoſdam autem & ſubſequuntur.* Quem locum ſic exponit D.
Ambr. Ambr. in Apologia Dauid, cap. 6. *Omnia noſtra*, inquit, *quaſi in trutina ponderantur. Si bonis igitur factis peccata præponderant, præcedunt ad iudicium: vergunt enim peccata quaſi in profundum, quia manifeſta ſunt vel pondere, atque acerbitate, vel multitudine. Quoſdam autem etiam ſubſequuntur: hoc eſt, eos, qui ſe egerint ſobriè, ſed fragilitate conditionis dederint etiam aliquando errori locum, bona facta præcedunt, mala ſequuntur. Ergo iuſtos ſequuntur peccata, non præeunt: iniuſtos præcedunt peccata: ſi quæ autẽ rectè facta ſunt, ſequuntur quaſi quodam præiudicio peccatorum præeũtium prægrauata.* Hæc D. Ambr. quæ maximè ad inſtitutum pertinent, quamquam ſenſus Pauli longè alius ſit, ſcilicet quorundam hominum peccata manifeſta eſſe etiam ante ipſum iudicium. Itaque per manifeſtam, & publicam notitiam præcedere iudicium, quoniam abſque iudicio, & diſcuſſione manifeſta per ſe ſunt. Verumtamen alia quoque eſſe occulta, quæ vt manifeſtentur, & puniãtur, iudicium, & diſcuſſionem expectãt, & ita iudicium ipſum ſubſequuntur. Etenim Paulus Timotheum his verbis circa criminium inquiſitionem, & punitionem inſtruit. Sed poteſt etiam locus ad iudicium Diuinum referri, quemadmodum retulit D. Ambroſ. vt ſcilicet opera publica præcedant iudicium, occulta ſubſequantur: quia illa cum manifeſta ſint, iam intelligitur, qua remuneratione compenſanda ſunt: hæc autem cum ſint occulta, expectant adhuc Diuinum iudicium, vt eorum ſiue probitas, ſiue malitia omnibus pateat.

Peccata ſequuntur iuſtos, præcedunt iniuſtos.

Quæ opera præcedãt & expectẽt iudicium.

6 Quintò. Colligimus, quo loco habẽda ſint omnia temporalia, in quibus nobilitas, opes, potentia, ac deliciæ numerantur: ſiquidem nos in morte deſerũt; ſolaque opera, quæ facimus, nos in aliã vitam comitantur. Id quod ſerò tandem cognouerũt reprobi apud inferos. Sapient. 5. *Quid nobis*, inquiunt, *profuit ſuperbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Tranſierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertranſit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non eſt veſtigium inuenire, neque ſemitam carinæ illius, in fluctibus: aut auis, quæ tranſuolat in aere, & cuius nullum inuenitur argumentum itineris illius, ſed tantum ſonitus alarum verberans leuem ventum, & ſcindens per vim itineris aerem: commotis alis tranſuolauit, & poſt hoc nullum ſignum inuenitur itineris illius: aut tanquam ſagitta emiſſa in locum deſtinatum, diuiſus aer continuò in ſe recluſus eſt, vt ignoretur tranſitus illius.* Quo loco vide, præſentis vitæ, omniumque temporaliũ inconſtantiam, ac breuitatem quinque elegantibus ſimilitudinibus explicari vmbræ, vereda-

Temporalia omnia parui facienda.

Sap. 5. 8.

Eorundem incõſtãtia et breuitas.

veredarij, ſiue nuntij, nauis, auis, & ſagittæ, quæ omnia ita tranſeunt, vt nullum poſt ſe relinquant impreſſum veſtigium: cum tamen opera, quæ facimus, ita permaneant, vt etiam nos in alia vita ſubſequantur, & comitentur.

7 Sextò. Obſeruandum eſt in tota hac Ioannis ſententia appellari *beatos* ſolos mortuos, nec tamen omnes, ſed eos duntaxat, *qui in Domino moriuntur:* neminem autem viuentẽ beatum ſimpliciter prædicari, quoniam dum quiſque viuit, quãtuncunque perfectus ſit, peruerti poteſt. Vnde Eccl. 11. dicitur: *Malitia horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ, & in fine hominis denudatio operum illius: ante mortem ne laudes hominem quenquam, quoniam in filijs ſuis agnoſcitur vir,* id eſt, breuis afflictio aduerſitatis delet memoriam maximè voluptatis, & in fine hominis denudantur opera illius quoad intentionem, quæ ſub operibus exterioribus latebat, iuxta illud 1. ad Cor. 4. *Nolite ante tempus iudicare, quoaduſque veniat Dominus, qui & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium:* & idcirco *ante mortem ne laudes hominem,* Græcè, μὴ μακάριζε, hoc eſt, *beatum ne prædices*. Celeberrimum eſt illud, quod Soloni cum Cræſo contigit: rogatus enim Solon à Cræſo, num aliquem beatiorem ſe exiſtimaret? reſpondit beatiorem eſſe Telum Athenienſem priuatum hominem, qui feliciter obijſſet. Iterum rogatus, num quem alium beatiorem ſe crederet? nominauit duos Græcos fratres Cleotium, ac Bolum iam uita functos. Cræſum verò eam ob cauſam ira percitum huiuſmodi reſponſione ſedauit: *Ego*, inquit, *te Regem potentiſſimum ingenuè fateor, beatum autem nequaquam dixerim, antequam diem claudas*. Quod autem Sapiens præcedentis ſententiæ rationem afferens adiungit: *Quoniam in filijs ſuis agnoſcitur vir:* illud ſignificat, qualis quiſque in vita fuerit, ex filiorum inſtitutione colligi poſſe. Poſtremò. Ex eadem Ioannis ſententia colligitur animæ immortalitas: ſi enim illi mortui, qui in Domino moriuntur, beati, ac felices prædicantur, proculdubio aliquid eorum poſt mortem remanet, cui felicitas conueniat: nec enim id, quod nullo pacto exiſtit, beatum cenſeri poteſt.

Nemo dum viuit, beatus.

Eccl.11.29

1.Cor.4.3.

Immortalitas animæ.

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

De ſimili filio hominis ſedente ſuper nubem, habente in capite coronam auream, & in manu falcem acutam, qua terram demeſſuit: & de alio Angelo habente falcem, qua botros vineæ terræ vindemiauit.

Viſio imaginaria deſcribitur, & explicatur.

SECTIO PRIMA.

1 COmmemorata beatitudine, quam virgines, Sanctiq; omnes conſequentur, pęnisq; impiorum, qui Antichriſto adhęſerint, explicatis, agit deinceps Ioannes de die iudicij, quo die & conſtituta electis præmia, & definita reprobis ſupplicia tribuentur. Itaque primũ narrat vidiſſe ſe quendam ſimilem filio hominis, ideſt, Chriſtum in nube quadam candida tanquã in throno conſidentem: venturum enim Chriſtum ad iudiciũ in

Dan. 7. 13. nube pręnũtiauit Dan. c. 7 *Ecce cũ nubib.*
Apoc. 1. 7. *cæli quaſi filius hominis veniebat:* & Apoc. 1.

Ecce venit cum nubibus, & videbit eũ omnis oculus. Addit Ioan. hunc ſimilem filio hominis apparuiſſe ſibi, habentem in capite coronam aureã, id eſt, regalem dignitatẽ; & in manu ſua falcem acutam, falcem, inquam, meſſoriam, vt patet ex ſequentibus, id eſt, iudiciariam poteſtatẽ, qua veluti falce demeſſurus eſt hominũ ſegetem, partim in cęleſtia horrea inferendã, partim ſempiternis ignibus addicendam.

Iudiciaria Chriſti poteſtas falci cõparatur.

Secundò ait apparuiſſe vnum Angelum, qui exiuit de templo, & voce magna ad ſimilem filio hominis his verbis clamauit: *Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit meſſis terræ.* Quo loco per *templum* cęlum ipſum, in quo Deus tanquã in ſacerrimo & auguſtiſſimo tẽplo colitur, accipiendum eſt: per *Angelum* verò clamantem ad Chriſtum, vt mittat falcem in terrã, & metat, repræſentantur beati omnes, qui magna voce, ideſt, ſummis votis exoptãt, vt dies iudicij adueniat, Chriſtũq; continuò orant, vt finem iam tãdem tantis malis imponat, completoq; prædeſtinatorũ numero, electos quidem remuneret, in peccatores aũt ſeuerè animaduertat.

Iudicij diẽ votis omnibus exoptãt beati.

Itaque hic Angelus nomine omniũ Sanctorum loquitur illud idẽ, quod Sanctorum animę ſub altari clamabant c. 6. *Vſquequo Domine ſanctus, & verus non iudicas, & non vindicas ſanguinem noſtrum?* vt eo loco diximus: quorum votis annuens ſimilis filio hominis miſit falcem ſuã in terram, & demeſſa eſt terra, in quo aduẽtus Chriſti ad iudiciũ exprimitur.

Apoc. 6. 10

Tertiò. Vidit alium Angelum exeuntem ſimiliter de templo, habentem etiam falcem acutam, non meſſoriam tamen, ſed vindemiatoriam, vt patet ex contextu: videlicet hic etiam Angelus quaſi pręcedenti cõſentiens, ſeſe ad vindemiandum accinxit, vt voluntatẽ, quam habebat de aduentu iudicij demonſtraret.

Voluntas Chriſti de aduentu iudicij.

Nec verò nobis diſplicet eorũ ſententia, qui hunc quoque Angelum Chriſtum interpretantur, quẽadmodum ſentiunt Haymo, Pannon. Anſb. Primaſ. Rupert. Beda, & alij, quorũ ſententiam immeritò reijcit Rib. Itaque duplicem falcẽ Chriſtus habere

Hay. Pann. Anſb. Primaſ. Beda. Franc Rib.

viſus

viſus eſt, meſſoriam ſcilicet, & vindemiatoriam, vt manifeſtum eſt ex ipſo cōtextu: nam propter priorem, dictum eſt illi: *Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit meſſis terræ:* propter poſteriorem autem: *Mitte falcem tuam, & vindemia botros vineæ.* De quibus falcibus ſectione ſequenti diſputabimus.

2 Quartò ait alium quoque Angelum exiuiſſe de altari, qui habebat poteſtatē ſupra ignem, clamaſſeque voce magna ad pręcedentem Angelum, qui habebat falcem vindemiatoriam: *Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ, quoniam matura ſunt vuæ eius.* Id quod Angelus quamprimum præſtitit: miſit enim falcem ſuam acutam in terram, & vindemiauit vineam, miſitq; in lacum iræ Dei magnum, & calcatus eſt lacus extra ciuitatem, & exiuit ſanguis de lacu vſque ad fręnos equorum per ſtadia mille ſexcēta. Hunc Angelum quidam ex recentioribus arbitratur eſſe Angelum aliquem magnum, cui commiſſum eſt, vt Martyres in certamine adiuuet, & confirmet: eamq; ob cauſam habere poteſtatem ſupra ignem, per quem putat accipiendam eſſe charitatem, quam in Martyribus conſilio, inſpiratione, auxilio excitat, & accendit, ne inter tam multas perſecutionum vndas extinguatur. Atque de hoc Angelo fortaſſe dictum illud Pſal. 33. *Immittet,* (ſeu, vt Græcè eſt *caſtrametabitur*) *Angelus Dominus in circuitu timentium eum, et eripiet eos,* & Dan. 3. *Angelus autem Domini deſcendit cum Aſaria, & ſocijs eius in fornacem, et excuſſit flammam ignis de fornace.* Verū hæc nobis nequaquam probabilia videntur, nec inſtituto Ioannis congruentia. Primum, quia cum Ioānes diſſerat de ipſo iudicij die falcium nominibus expreſſo de communi ſententia, quo quæſo nexu ſermonem faciat de Angelo, qui Martyres adiuuet in perſecutionibus, quæ tūc nullæ erunt? Deinde nimis alienum videtur per *ignem* hoc loco charitatem accipere, cum Ioannes totus verſetur in iudicio deſcribendo, in falcibus mittendis in terrā, in metendis, & vindemiandis hominibus, quæ omnia iudicium, examen, ſententiamque iudicis ſonant, vt iam ignis mentio eodē pertinere debeat, ad ſuppliciumque poſt latam iudicis ſententiam ſpectare. Tertiò. Quoniā non vnius certi Angeli eſt, ſed multorum charitatis ignem in animis fidelium excitare, & accendere.

Angeli in perſecutionibus adiuuant martyres.

Pſal. 33. 8.

Dan. 3. 49.

Haymo, & Ansber. hunc quoque Angelum Chriſtum Dominū interpretantur, qui habeat poteſtatem ſuper ignē, id eſt, ſuper Spiritū S. quem poteſt mittere in corda fideliū, iuxta illud Luc. 12. *Ignem veni mittere in terram:* de altari verò egreditur, quia verus eſt Pontifex. Sed illud huic ſententiæ aduerſatur, quod hic Angelus dicitur clamaſſe ad præcedentem Angelum, qui habebat falcem vindemiatoriam: *Mitte falcem tuam, & vindemia botros vineæ.* Cum enim Angelum habētem falcem vindemiatoriam, Chriſtum ipſimet interpretentur, non apparet, quomodo aptè Chriſtum ad ſe ipſum clamantem faciant. Pannon. exiſtimat eſſe Heliam Prophetam, qui poteſtatem dicatur habere ſuper ignem per alluſionem ad factū illud 3. Reg. 18. cum ſuper immolatum bouem, in fruſtaque conciſum fecit ignem de cælo deſcēdere: qui dicatur etiam vltimis illis temporibus ad Chriſtum clamare, vt mittat falcem ſuam in terram, hoc eſt, vt exerceat iam tandem iudiciariam poteſtatem, finemque tantis Eccleſiæ calamitatibus imponat. Sed hoc quoque improbabile videtur. 3

Anſberti, & Haymonis opinio non probatur auctori.

Luc. 12. 49.

Pannon.

3. Reg. 18.

Quare exiſtimamus *ignem* hoc loco non figuratè, ſed propriè accipiendum eſſe: num tamen illum intelligere oporteat, quo mundus ad extremum deflagraturus eſt, vt ſenſit Andr. Cæſar. an verò illum, quo damnati apud inferos torquebuntur, vt volunt Arethas, & Beda, vtrūque probabile iudicamus: vtrique enim incendendo meritò credi poteſt aliquem eſſe Angelum præpoſitū. Itaq; de Angelo, ſiue illi, ſiue huic igni præpoſito dictum eſſe putamus. *Qui habebat poteſtatem ſupra ignem.* Nec verò opinionem Bedæ, ita accipias, vt Angelus aliquis beatus prępoſitus ſit inferni tormentis per ſeipſum inferendis, id. n. officium Dæmonum eſt: ſed ita, vt curam habeat Diuinæ iuſtitiæ exercendæ in damnatos, iubeatque ſupplicia damnatis, per Dæmones tamen inferni. Quo ſenſu intelligendum eſt illud, quod ait D. Hie- 4

Andr. Caſ. Incendendo igni quo deflagraturus eſt mundus præerit aliquis Angelus.

Arethas. Beda.

D. Hieron. Angelorum alij iuſtis pręmia tribuunt alij damnatorū pręſunt cruciatibus.

D.Hieron.ſuper cap.7.Dan.& citatur à Beda in hunc locum: *Duplex*, inquit, *eſt Angelorum officium, aliorum, qui pramia iuſtis tribuant; aliorum, qui ſingulis præſint cruciatibus*. Porro dicitur hic Angelus exijſſe de altari, videlicet holocauſti: cū enim haberet poteſtatem ſuper ignem, de nullo alio loco aptius, quàm de eo, vbi ignis continuò nutriebatur, egredi potuit. Hic igitur Angelus habens poteſtatem ſupra ignem clamat ad Chriſtum, vt mittat falcem ſuam in terram, & vindemiet botros vineæ: nimirum nomine omnium ſanctorum, quorum perſonam gerit, exoptat, vt dies iudicij aduenîat. Quærat tamen aliquis, cur cum iam prior ille Angelus, ideſt, Chriſtus, qui habebat falcem meſſoriam, terram meſſuiſſet, hoc eſt, iudicium exercuiſſet, adhuc ab eodem poſtuletur, vt mittat falcem vindemiatoriam, in qua proculdubio eadem poteſtas iudiciaria intelligenda eſt? Reſpondemus idem varijs ſimilitudinibus inculcari, aut certe, vt ait Ambr. in meſſe electos, in vinea reprobos ſignificari, eo quòd vinū mentem, ac iudicium perturbet, quæ mentis, iudicijque perturbatio propria eſt improborum. Verum hac de re ſequenti ſectione fuſiùs.

D. Ambr.

5 Quod verò ſubiungitur de vinea vindemiata, miſſiſque botris in lacum iræ Dei magnum, deque calcato lacu extra ciuitatem, & ſanguine, (hoc eſt, vino, quod ſanguis vuæ appellatur in ſacris literis) exeunte de lacu extra ciuitatē, reproborum damnationem ſignificat, qui extra ciuitatem, hoc eſt, extra cæleſtem illam vrbem Hieruſalem eiecti, ad inferos detruduntur. Et quoniam maxima futura eſt damnatorum multitudo, idcirco additur, exiuiſſe ſanguinem de lacu vſque ad fręnos equorum per ſtadia mille ſexcenta. Aduertendumq; calcatum lacum extra ciuitatem ſignificare reprobos prælio Diuinæ vltionis calcandos eſſe, ac premendos, vt ait Pannon. *extra ciuitatem*, hoc eſt, extra cælū apud inferos. Quòd autem ſanguis exiuit de lacu vſq; ad fręnos equorum per ſtadia mille ſexcenta, illud ſignificat, grauiſſimam futuram eſſe reproborum pœnam, tantamque, vt redundet in capaciſſimum, & rapidiſſimum flumen, quod propter infinitam vim muſti ex botris expreſſi effluere debeat per ſtadia mille ſexcenta, (poſito numero certo pro incerto,) in quo toto ſpatio tam altum, & profundum debeat eſſe flumen, vt perueniat multum vſque ad fręnos equorum, ſumpta metaphora ab equis traijcientibus flumen aliquod profundiſſimum, vbi aqua vſque ad equorum fręnos pertingit magno ſubmerſionis periculo.

Reproborū pœna grauiſſima.

Cur iudiciaria Chriſti poteſtas per falcem meſſoriam, & vindemiatoriam expreſſa ſit?

SECTIO II.

Dvas falces commemorauit Ioānes, vnam meſſoriam, vindemiatoriam alteram, quas in manu Chriſti poſuit, vt explicauimus, & ad iudicium adumbrandum pertinere diximus: nunc quam habeant cum iudiciaria Chriſti poteſtate, eiuſque iudicio cōuenientiam, doceamus. Primum igitur eſt aduertendū, meritò falcis nomine ſignificari iudicium, quemadmodum exponit D.Greg. lib.33.Mor. cap. 14. vbi hunc ipſum locum expendit: tractans enim verba illa Iob 40. *Nunquid ponet circulum in naribus eius?* ideſt, Leuiathan: *Quod hoc loco*, inquit, *circulum, id Scriptura ſacra per Ioannem in Apocalypſi falcem vocat: poteſtas enim Diuini iudicij, quia vndique ſtringit, circulus dicitur, & quia intra ſe omnia incidendo amplectitur falcis appellatione ſignatur: in falce enim, quidquid inciditur, quaqua verſum flectimur, intus cadit. Et quia poteſtas ſuperni iudicij nullatenus euitatur, (intra ipſam quippe ſumus, quolibet fugere conemur) rectè cum venturus iudex oſtenditur, falcem tenere perhibetur, quia cum potenter ad omnia obuiat, incidendo circundat. Intra iudicij falcem ſe Propheta vidit, cum diceret. Pſal. 138. Si aſcendero in cælum, tu illic es: ſi deſcendero in infernum, ades: ſi ſumpſero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Intra quandam falcem ſe vidit, cum ex nullo ſibi loco* 1

D. Greg.

Iob 40. 21.

Diuini iudicij poteſtatem fugiet nemo.

Pſal. 138. 8

loco patere fuga aditum poſſe cognouit, dicens Pſal. 74. *Quia neque ab Oriente, neque ab Occidente neque à deſertis montibus (ſubaudi, patet via fugiendi:) & mox ipſam ſuperna potẽtia omnimodã comprehenſionem ſubdens ait: Quoniam Deus iudex eſt, ac ſi diceret: Fugiendi via vndique deeſt, quia ille iudicat, qui vbique eſt. Diuina itaque iudicia ſicut ſignantur falce, quia circumuallantia incidunt; ita exprimuntur circulo, quia vndique ſtringunt.* Hæc Gregorius.

Pſal. 74. 7.

2 Et quidem, quod ad falcem meſſoriã attinet, meritò in ea iudicium exprimitur: ſiquidem homines meſſis appellantur à Chriſto Matth. 13. *Tempore meſſis dicam meſſoribus: Colligite primũ zizania, & alligate ea in faſciculos ad comburendũ: triticum autem congregate in horreum meũ.* Quod ad vindemiatoriam autem ſpectat, ea ratio eſt, quia homines etiam vineæ comparantur Eſaiæ 5. *Vinea facta eſt dilecto meo:* & Cant. 1. *Poſuerunt me cuſtodem in vineis.* Vnde Pſalm. 75. pro eo, quod nos habemus, *Terribili, & ei qui aufert ſpiritum Principum,* eſt Hebraicè: *Terribili, & ei, qui vindemiat ſpiritum Principum.* Sed cur vtriuſque falcis ſymbolo iudicium adumbratur, cum altera ſatis eſſe videretur? Prętermiſſa Ambroſij ratione, quam ſupra cõmemorauimus, ea etiã afferi poteſt, falcem meſſoriam ad ſenes, vindemiatoriã ad iuuenes ſpectare. Quia enim ſenes matura iam ętate decedunt, merito meſſi aridæ, quæ apta eſt iam ad metendũ comparantur: quia verò adoleſcentes florente adhuc ætate vineã pulcherrimis botris refertam, redundantemq; repræſentant, ad vindemiatoriam falcem iure pertinent: quæ duæ falces non ſolũ ad extremum iudicium, ſed etiam ad cuiuſque mortẽ referendę ſunt: ea enim eſt, quę duplicem hanc falcem gerit; quarum altera ſenes metit, altera adoleſcentes vindemiat.

Falce meſſoria et vindemiatoria q̃ rectè iudiciũ exprimatur
Mat. 13. 30
Eſaia 5. 1.
Cant. 1. 6.
Pſ. 75. 13.
Mors cur duplici armetur falce.

CAPVT XV.

ET vidi aliud ſignum in cælo magnum, & mirabile Angelos ſeptem, habentes plagas ſeptem nouiſſimas: quoniam in illis conſummata eſt ira Dei. Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igne, & eos, qui vicerunt beſtiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius, ſtantes ſuper mare vitreum, habentes citharas Dei: & cantantes canticum Moyſi ſerui Dei, & canticum Agni, dicentes: Magna, & mirabilia ſunt opera tua Domine Deus omnipotens: iuſtæ, & veræ ſunt viæ tuæ Rex ſęculorum. Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia ſolus pius es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conſpectu tuo, quoniam iudicia tua manifeſta ſunt. Et poſt hæc vidi, & ecce apertum eſt templum tabernaculi teſtimonij in cælo: & exierunt ſeptem Angeli, habentes ſeptem plagas de templo, veſtiti lino mundo, & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis. Et vnum de quatuor animalibus dedit ſeptem Angelis ſeptem phialas aureas, plenas iracundiæ Dei viuentis in ſecula ſeculorum. Et impletum eſt templum fumo à maieſtate Dei, & de virtute eius: & nemo poterat introire in templum, donec conſummarentur ſeptem plagæ ſeptem Angelorum.

ARGVMENTVM.

Hic incipit quinta viſio huius operis, quæ etiam ſextumdecimum caput complectitur, totaq́; eſt de ſeptem Angelis habentibus ſeptem phialas nouiſſimas, & ſeptem phialas aureas plenas iræ Dei, quas in orbem effuderunt. Nexus huius viſionis cum præcedente is eſt. Cum ſuperiori capite Ioannes intermiſſo narrationis de fine mundi ordine, quædam de gloria Virginũ, Martyrumq́; perſtrinxiſſet: nunc ad inſtitutam narrationem regrediens, hac integra viſione ſub ſeptem Angelorum ſymbolo phialas iræ Dei in terram effundentium ſupplicium improbis à Deo vltore, ac vindice, extremis temporibus inferendum commemorat.

COM-

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

DE QVINTA VISIONE IOANNIS.

Viſio imaginaria huius capitis deſcribitur, & explicatur.

SECTIO PRIMA.

1 Docet in primis Ioannes vidiſſe ſe in cælo aliud ſignum magnū & mirabile, ſeptē nimirum Angelos, hoc eſt, multos, vt cōmuniter aiunt interpretes, more Scripturæ ſeptenario numero vniuerſitatem complectentis Neque enim placet quorūdam recentiorū ſententia, exiſtimantium hos ſeptem Angelos eſſe ſeptem illos ſpiritus, de quibus dictum eſt cap. 1. Septem, inquam, numero, & non plures, qui continuò ad thronum Dei aſſident. Non placet, inquam, quoniam cum illi ſeptem ſpiritus ſint omniū Angelorum Principes, rebusq; humanis ſublimi quadam, & altiſſima adminiſtratione præſideant, vt eo loco diximus: ſanè non poſſunt eſſe ſeptem iſti Angeli habentes plagas nouiſſimas, phialasq; plenas iræ Dei in terram fundentes de mādato vnius ex quatuor animalibus, cum puniendi officiū non ad ſupremos illos Seraphim, ſed ad infimos quoſque Angelos pertineat. Quare omnino amplectenda eſt cōmunis expoſitio in ſeptem hiſce Angelis plurimos Angelos, qui diuinæ iuſtitiæ ſint adminiſtri, ſimiliterq; in ſeptem plagis, & ſeptem phialis multas plagas, multasq; phialas accipiendas eſſe.

Numerus ſeptenarius cōplectitur vniuerſitatem.

2 Secundò. Hi ſeptem Angeli habebāt ſeptem plagas nouiſſimas, ideſt, deputati erant ſeptem plagis nouiſſimis inferendis. Cur autem iſtæ plagæ *nouiſſimæ* appellentur, ſtatim Ioannes expoſuit ſubiungens: *Quoniam in illis conſummata eſt ira Dei*, ideſt, in his ſeptem plagis finientur omnes plagæ, quas in hac vita Deus peccatoribus inferet, quia nimirum extremis mundi temporibus accident. Tertiò. Vidit tanquam mare vitreum mixtum igne, & eos, qui vicerūt beſtiam, & imaginem eius, & numerū nominis eius ſtantes ſuper mare vitreū habentes citharas Dei, & cantantes canticum Moyſi ſerui Dei, & canticum Agni. Communis expoſitio, quā ſequuntur Beda, Pannon. Primaſ. Richard. de S. Vict. Rupert. Anſbet. & alij, eſt per mare vitreum mixtum igne intelligendum eſſe ſacramentum Baptiſmi, quod mare dicitur: quia ſicut in mari Rubro Pharao cum equitibus ſuis, ita in Baptiſmo Dæmon cum peccatis ſubmergitur, iuxta illud 1. Cor. 10. *Nolo vos ignorare fratres, quoniā patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes mare tranſierunt, & omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube, & in mari*. Appellatur hoc mare *vitreum*, tū propter puritatem, quæ in Baptiſmo confertur; tum quia omnes Chriſtiani ſynceri eſſe debent, & veritate, morūq; candore inſtar vitri pellucentes. Eſt mixtum igne propter Spiritum ſanctū, qui in Baptiſmo tribuitur, vt Ioannes Baptiſta prędicabat Matth. 3. *Ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igni*. Addit Anſbertus, quia hoc mare calore ignis in ſolidum vitrum conuertitur; (propterea enim apparet ſimile vitro) meritò in eo fidem charitate formatam declarari, quæ ne fluida ſit, ignis ardore ſolidum vitrum efficitur, vt Spiritus ſancti facibus inflāmata, & Chriſti paſſionibus

Beda. Pannon. Primaſ. Rich. Vi[ct]. Ruper. Anſbert.

Dæmon peccatis [sub]mergitur Baptiſm[o] 1. Cor. 1[0]

Mat. 3.

Anſbert

nibus, tanquam aurum probata per puritatem reſplendeat, & omni vento doctrinæ non fluctuet, atque hoc eſſe ſupra mare vitreũ ſtare, & de beſtia, eiuſque imagine triumphare. Ille enim ſupra mare vitreum igne permiſtum ſtat, qui virtute Sancti Spiritus, ac Domini paſſione roboratus fidem, quam in Baptiſmo ſuſcepit, firma ſtabilitate tuetur iuxta illud Eccleſ.27. *Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tribulationis*: quorum vox reſonat Pſal.65. *Tranſiuimus per ignem, & aquam, & eduxiſti nos in refrigerium*: quaſi diceret: Quia per Baptiſmatis ſacramẽtum, Dominicāq; paſſionem, tanquam vaſa figuli probanda tranſiuimus, idcirco ad hoc peruenire meruimus, vt nullis terrorum imbribus in mollitiem conuertamur. Itaque cernis in *mari* Baptiſmum, in *vitro* fidẽ, quæ in Baptiſmo ſuſcipitur, in *igne*, vel Spiritum Sanctum, vel tribulationem accipiendam eſſe, in quo igne vitrum fidei conficitur, & ſolidatur, atque adeo meritò mare vitreum miſtum igne, fidẽ Baptiſmi perſecutionibus probatā adumbrare: ſupra quod mare victores Antichriſti ſecuti ſtant, habentes citharas, & cantantes canticum Moyſi, quoniam fidem in Baptiſmo ſuſceptam Antichriſti terroribus ſuperatis retinuerunt. Pro quo beneficio gratias Deo agentes, citharas habent, & cantant canticũ Moyſis, quod ipſe etiam poſt ſubmerſum in mari Rubro Pharaonẽ decantauit. Nec ſolùm canticum Moyſis, ſed etiam canticum Agni, ideſt, Chriſti cuius nimirũ ope, & præſidio de Antichriſto, eiuſque ſectatoribus triumpharũt. De mari hoc vitreo dicere hoc loco plura ſuperſedemus, quoniam fusè de eo diſputauimus cap.4. ad illa verba. *Et in conſpectu ſedis tanquam mare vitreum ſimile cryſtallo*.

Eccl.27.6. — *Pſal.65.12.* — *Apoc.4.6.*

3 *Templum cum tabernaculo quare coniunxerit Ioãnes.*

Quartò. Vidit Ioannes in cælo *apertum templum tabernaculi teſtimonij*. Coniunxit *templum* cum *tabernaculo*, tum, quia vtrumque typus Eccleſię fuit; tum etiam, vt in tabernaculo Moyſis, quod Synagogam, & in templo Salomonis, quod Eccleſiam adumbrauit, vtrumque populum à Domino iudicandum ſignificaret: aut certè tabernaculum cælum appellauit, templum autem tabernaculi templum cæli. Nomen autem *teſtimonij* ad tabernaculũ pertinet: ſic enim cap.21. de cælo loquens ait: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus*. Quintò. Exierunt de templo ſeptem Angeli habentes ſeptem plagas nouiſſimas veſtiti lapide mundo, & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis, quod poſtea fuſiùs explicandum eſt: interim illud ad explanationem contextus annotare ſufficiat pro eo, quòd nos habemus: *Veſtiti lapide mundo*, alias legi, *lino mundo*, vt ait Beda, Haymo, & Ansber. qui vtranque lectionem ſuis cõmentarijs illuſtrarunt. Haymo etiam ait in quibuſdam codicibus legi, *lapidibus mundis*. Et quidem germanior videtur lectio, *lino mundo*, quoniam hoc veſtimenti genus tribui Angelis ſolet in ſacris literis, veluti Ezech.9. *Vir quoque vnus in medio eorum veſtitus erat lineis*, & Dan.10. *Ecce vir vnus veſtitus lineis*. Et ita hoc loco habent Biblia Complutenſia, imò Primaſ. legit. *Veſtiti lintea munda*: Arethas: *lino mundo*. Facile autem fuit Græcè pro λίνῳ, ideſt, *lino* facere λίθῳ, ideſt, *lapide*. Verum nos cum Beda, Haymone, & alijs vtramque lectionem in commentarijs exponemus.

Apoc.21.3. — *Varia lect.* — *Beda.* — *Haymo.* — *Ansbert.* — *Ezech.9.2.* — *Dan.10.5.* — *Bibl.Comp.* — *Primaſ.* — *Arethas.*

4 *Euangeliſta doctrina, vnus.*

Sextò. Vnum de quatuor animalibus dedit ſeptem Angelis ſeptem phialas aureas, plenas iræ Dei viuentis in ſecula ſeculorum. Diximus initio quatuor animalia, quorum ſæpe in hoc opere fit mentio, eſſe quatuor Euangeliſtas: quare hoc loco vnũ è quatuor animalibus quemlibet ex Euangeliſtis ſignificat: cũ enim vna omniũ doctrina ſit, vnus pro omnibus ponitur. Quia verò reprobi idcirco damnabuntur, quòd Chriſti fidem, doctrinamque reſpuerint in quatuor Euangelijs comprehenſam: meritò vnum de quatuor animalibus dediſſe dicitur ſeptem Angelis ſeptem phialas plenas iræ Dei, qui non ſine myſterio dicitur hoc loco viuens in ſecula ſeculorum, vt nimirum reprobi intelligant, niſi his plagis conuertantur, ſupplicium ſuum apud inferos in omnem æternitatem duraturum, cum eorum iudex, & vindex Deus ſit viuens in ſecula ſeculorum. Poſtremò. *Impletum eſt templum fumo à maieſtate Dei, & de virtute eius: & nemo poterat introire in templum, donec conſummarentur ſeptem plagæ ſeptem Angelorum*. Significat hæc fumi obſcuritas

Iudicia Dei incõprehenſibilia. ritas iudicia Dei eſſe incomprehenſibilia, neminemque poſſe ad eorum perfe-ctam cognitionem penetrare; potiſſimũ verò obſcuriſſima eſſe hæc iudicia de ſeptem plagis nouiſſimis, quarum rationes nemo penitus inſpiciet, niſi poſtquam conſummatæ fuerint, iudiciumque aduenerit, quo tempore harum ſeptem plagarũ rationes manifeſtę fient: hoc enim eſt neminem potuiſſe intrare in templum, donec ſeptem plagæ conſummarentur. Hæc ſunt, quæ viſione huius capitis continentur, in qua duo præcipuè vberiorem expoſitionem deſiderant: vnum eſt, cur iracundia Dei in phialis aureis aſſeruetur: alterum, cur Angeli ſeptem iſtas plagas illaturi in pulcherrimo, & eleganti habitu apparuerint, veſtiti nimirum, vel pretioſis lapidibus, vel lino mundo, & candido, præcinctiq; circa pectora zonis aureis, quæ iam ſequentibus ſectionibus explicare aggredimur.

Quid phialæ aureæ, plenæ iracundiæ Dei ſignificent?

Et vnum de quatuor animalibus dedit ſeptem phialas aureas plenas iracundiæ Dei.

SECTIO II.

1 *Pannon.* Phialæ, vt ait Pannon. cuius ſentẽtiam probabiliorem iudicamus, ſunt ipſa Dei iudicia, in quibus ira reſeruatur, hoc eſt ſupplicia improbis ſuo tempore inferenda. Vt autem ex præcedentibus eſt perſpicuum, vnum è quatuor animalibus dedit ſeptem Angelis ſeptẽ phialas aureas plenas iracundiæ Dei, quas in orbem effunderent, in quo illud ſeſe offert dignum obſeruatione, cur ira Dei dicatur recondi, & aſſeruari in phialis aureis, & inde in terram effundi? Cum enim quod in phialis aureis reconditur, magno in pretio haberi ſoleat, ſanè ſpectata benigniſſima Dei natura conuenientius videbatur, vt beneficia potius, quam ſupplicia aureis phialis conderentur. Supponendum eſt pro huiuſce rei intelligentia phialam vas eſſe potorium lato ore. Quidam in eo phialam à patera differre exiſtimant, quòd patera pedem non habeat, aut certè exiguum; phiala autem habeat paulò altiorem, & in inferiori parte ſit lata, verſus ſuperiorem partem ſtrictior, & in anguſtum os deſinens. Atque ita phialam fere omnes interpretes acceperunt. Hoc ſuppoſito ſit prima obſeruatio, Deum quidem, quod ad ſe attinet, non ſeruare iram, ſed nos ipſos eam in eius theſauros inferre, iuxta illud ad Roman. 2. *Secundum duritiam tuam, & impœnitens cor theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei:* quo loco theſaurizare accumulare ſignificat. Itaque peccator quoties peccat, ad theſaurum iræ nouam acceſſionem facit, & cumulum. *Rom. 2. 5.*

2 Secunda obſeruatio. Deus etiam habet in theſauris iram, id eſt, ſupplicia, quę dicitur in theſauris ſeruare, vt cum iuſtitiæ æquitas poſtulauerit, ea peccatoribus diſtribuat: quo ſenſu dicitur Hierem. 50. *Aperuit Dominus theſaurum ſuum, & protulit vaſa iræ ſuæ*, & Iob 38. *Nunquid ingreſſus es theſauros niuis, aut theſauros grandinis?* vbi de niue, & grandine ſermo eſt, quatenus interdũ à Deo loco ſupplicij inferũtur, vt patet ex verbis conſequentibus: *Aſpexiſti, quæ præparaui in tempore hoſtis in diem pugnæ, & belli.* Vnde ſicut Rex aliquis, poſtquam bellum hoſtibus indixit, iubet aperiri armamentaria, vt inde omnis generis arma promantur: ita Deus cum ſtatuit in peccatores vindicare, aperit iudiciorum ſuorum armamentaria, in quibus varia ſuppliciorum genera condita aſſeruantur, quæ theſauros appellat: quia cum ad correctionem, & ſalutem ordinantur, magno ſanè pretio inſtar pretioſiſſimi cuiuſdam theſauri æſtimanda ſunt. Quam eandem ob cauſam hoc loco ira Dei in phialis non æneis, aut fictilibus, ſed aureis quaſi aliquid pretioſiſſimum recondita memoratur: ex quo licet colligere, quo in pretio labores à Deo in hac vita inflicti mortalibus haberi debeant. *Habet Deus ſuppliciorũ theſauros. Hierem. 50. 25. Iob 38. 22. Inflicti à Deo labores quanti faciendi.*

3 Tertia obſeruatio. Seruatur ira Dei in phialis, indeq; effunditur: quoniam iuxta eam phialæ acceptionem, quam de quorundam ſentẽtia, & interpretum

hoc

hoc loco expoſitione tradidimus, cum phiala os anguſtum habeat, non poteſt ira inde niſi guttatim fluere. Quoniam igitur Deus iram ſuam moderatè, paulatimque potius diſtillat, quam fundit, inde eſt, quòd eam in phialis arctum, & compreſſum os habẽtibus ſeruatã continere dicitur. Quo pertinet illud Ezech.20. *Stilla ad Africum*: necenim dictũ eſt Prophetæ: *Effunde*, ſed *ſtilla ad Africum*: quia ſermo erat de ſupplicijs ad Africum inferendis, quemadmodum in eum locum obſeruauit D. Hierony. *Vt non*, inquit, *tota Dei ira videatur effuſa, ſed ſtilla quadam, & pars: ſi autem ſtilla tanta ſæuitia eſt, quid in totis imbribus æſtimandum erit?* Eodem ſenſu dicitur eidẽ Prophetæ, c.21. *Fili hominis pone faciem tuam ad Ieruſalem, & ſtilla ad Sanctuaria*, & Dan.9. *Stillauit ſuper nos maledictio, & deteſtatio, quæ ſcripta eſt in libro Moyſi ſerui Dei, quia peccauimus ei*. Cur enim ſtillare dicitur maledictio, Deique ira? nimirum, quia ex phialis funditur, quæ anguſto ſunt ore, hoc eſt, ex Diuinis iudicijs, quorum ora miſericordia comprimit, & ideo anguſta ſunt, & ſtricta, ne fundant, ſed ſtillent iram. Miſericordia enim eſt, quæ Diuina iudicia conſtringit, ac tẽperat, iuxta illud Pſal.77. *Ipſe autem eſt miſericors, & propitius fiet peccatis eorum, & non diſperdet eos*. Cuius rei ſtatim ratio ſubiungitur verbis illis conſequentibus: *Et abundauit, vt auerteret iram ſuam, & non accendit omnem iram ſuam, & recordatus eſt, quia caro ſunt*. Quo loco illud, *abundauit*, ad miſericordiam pertinet, quæ abũdat ſuper iram; quia ſemper Deus plus miſeretur, quã iraſcitur. Itaque non abundauit, vt perderet, ſed vt auerteret iram ſuam, eamque conſtringeret. Et quamuis iuxta proprietatem linguæ Hebrææ illud, *non accendit omnem iram ſuam*, ſignificat nullam iram accendiſſe, ſed totam auertiſſe, & remiſiſſe: tamen alij ita accipiũt, vt non omnem iram, ſed partem aliquã accenderit: atque adeo iram per miſericordiam temperauerit, phialæque os magis compreſſerit.

Ezech. 20. 46.
Diſtillat, nõ effundit iram ſuam Deus.
D. Hieron.
Ezec.21.2.
Dan.9.11.
Pſal.77.38
Plus miſeretur, quam iraſcitur Deus.

4 Quarta obſeruatio. Phialæ plenæ iræ Dei dicuntur aureæ, vt iam ſupra indicauimus, quoniam ex amore, tanquam ex aurea phiala Diuina in nos ira, atque animaduerſio procedit, cum nos in hac vita caſtigat, vt corrigat. Itaque cum punimur, exiſtimare debemus eiuſmodi ſuppliciũ eſſe veluti pretioſum opobalſamum, quod ex phiala funditur aurea; ſicut èconttario maximi ſupplicij loco ducere, cum peccãtes minimè punimur. Vnde apud Ezech.16. tanquam magnum quoddam ſupplicium comminatur Deus, cum ait: *Requieſcet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus à te, & quieſcam, nec iraſcar amplius*. Quam ob cauſam dicebat Hierem. *Noli in patientia tua ſuſcipere me*, ideſt, noli me vita priuare ſuſtinendo me peccantem, nec ſupplicijs emendando. Sic enim hunc locum plerique interpretantur: optant enim Sancti puniri in hac vita pœna temporali, vt æternam ſubterfugiant. Vnde idem Hierem. cap.10. ita Deum precatur: *Scio Domine, quia non eſt hominis via eius: nec viri eſt, vt ambulet, & dirigat greſſus ſuos. Corripe me Domine, veruntamen in iudicio, & non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas me. In iudicio*, inquit, ideſt, ſupplicio temperato, & quod ad correctionem, & emendationem pertineat: *& non in furore*, hoc eſt, ad damnationem. Idem habes Abac. cap.3. *Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat*, hoc eſt, varijs, moleſtiſſimiſque doloribus afficiar, & omnem huius vitæ, grauiſſimam licet, pœnam ſuſtineam: quorſumnam? *Vt requieſcam in die tribulationis, & aſcendam ad populum accinctum noſtrum*, hoc eſt, vt huiuſmodi doloribus & ſupplicijs emendatus, non peream, ſed obtineã ſalutem. Habes hac de re illuſtrem ſententiam 2.Mach.6. vbi libri eius auctor ita loquitur: *Obſecro autem eos, qui hunc librum lecturi ſunt, ne abhorreſcant propter aduerſos caſus, ſed reputent ea, quæ acciderunt non ad interitum, ſed ad correptionem eſſe generis noſtri. Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere magni beneficij eſt indicium. Non enim ſicut in alijs nationibus Dominus patienter expectat, vt eas, cũ iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorum puniat: ita & in nobis ſtatuit, vt peccatis noſtris in finem deuolutis, ita demum in nos vindicet. Propter quod nunquam quidem à nobis miſericordiam ſuam amouet: corri-*

Diuina in nos animaduerſio procedit ex amore.
Ezech. 16. 42.
Hierem.15. 15.
Puniri in hac vita optant.
Hierem.10. 23.
Abac.3.16.
2.Mach.6. 12.
Deũ cito in peccatores vlciſci magni beneficij indicium.

corripient verò in aduerſis populum ſuum non derelinquit. Verùm de hoc argumento multa iam ſparſim toto hoc opere diximus.

Cur ſeptem Angeli habentes phialas plenas iræ Dei, tam pulchro, & eleganti habitu deſcribantur.

Exierunt ſeptem Angeli habentes ſeptem plagas de templo, veſtiti lino mundo, & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

SECTIO III.

1 NOn eſt tacitè prętereundũ, quòd ſeptẽ illi Angeli habentes phialas plenas iræ Dei ad eas effundendas in terram non lugubres, ſed feſtiuas veſtes induti proceſſerint quaſi de hominum ſupplicijs, calamitatibuſque lætantes. Deſcribuntur enim veſtiti, ſiue lapide, ſiue lino mundo, & candido, iuxta variam lectionẽ, quam ſuo loco tradidimus, & præcincti ad pectora zonis aureis, quæ habitus elegantia lætitiam, gaudiũq; deſignat. Reſponderi in primis poteſt Angelos dolere quidem, quòd noſtris ſceleribus Deum ad ſupplicium de nobis ſumendum prouocemus: alia tamen ex parte, cum cernũt Deum meritas pœnas tandem depoſcere, lætari, quòd videant Diuinũ impleri conſilium, ſuiq; Domini honorem vindicari. Sed & illud etiam dici poteſt, hoc indumẽtorum genere non gaudiũ, & lætiam Angelos, ſed Diuinam in puniendo æquitatem, imò & miſericordiã repræſentare, vt ex ijs, quæ iã dicemus, palam fiet. Veſtiti igitur in primis apparent *lino mundo, & candido*, (ſi ita legendum ſit,) vt ipſo lini candore Diuinorum iudiciorum, quæ in effundendis phialis exercent, puritatem, candidáq;, & mundam ab omni, ſiue paſſione, ſiue crimine Diuinæ iuſtitiæ æquitatem declarent: id quod ingenuè fatebatur Ezechias Rex Iſa. 38. *Domine vim patior, reſponde pro me. Quid dicam, aut quid reſpondebit mihi, cum ipſe fecerit?* Sic enim legẽdum eſt ex Hebræo, vt legit D. Hieron. non *fecerim*.) Quem locũ ita D. Hieron. interpretatur. *Dicebam*, inquit, *ad eum: Plus patior, quam mea poſcunt merita. Sed & ſi quid erraui, conuertar ad melius: tu reſponde pro me: non eſt enim volentis, neque currentis, ſed miſerentis Dei. Rurſumq; in ſe reuertitur: Quid dicam, quidve cauſabor contra factorem meum, aut quid mihi reſpõdebit, qui fecit ipſe, quod voluit? Suſtinenda ergo ſunt, quæcunque decreuerit.* Iuxta quã expoſitionem confitetur Ezechias Deũ nihil iniuſtè agere, atque adeo nos non poſſe, cum punimur, quidquam aduerſus eum cauſari, cum ipſe ſit, qui punit, qui ſumma iuſtitia eſt.

Lætantur angeli dum Dei honorẽ vident vindicari.

Iſa. 38. 14.

D. Hieron.

2 Eandem Dei iuſtitiam æquiſſimam prædicabat Iob, cum dicebat, capite 9. *Quantus ergo ſum ego, qui reſpondeam ei, & loquar verbis meis cum eo? Qui etiamſi habuero quippiam iuſtum, non reſpondebo, ſed meum iudicem deprecabor*. In quem locũ D. Greg. *Omnis*, inquit, *humana iuſtitia iniuſtitia eſſe conuincitur, ſi diſtrictè iudicetur. Prece ergo poſt iuſtitiam indiget, vt quæ ſuccumbere diſcuſſa poterat, ex ſola iudicis pietate conualeſcat*. Meritò iuſtitiam ſuã Deus per virgam vigilantem expreſſit Hierem. 1. *Virgam vigilantem ego video*: non ſolum, quia ſolicitè, ſummaq; cum vigilantia Deus prouidentiã habet rerum humanarum, vt rectè ſuper illas vigilare dicatur; ſed quoniam eius iuſtitia oculata eſt, nec per errorem ſupplicium infert, ſed maximo iudicio, & examine verberat, vt *vigilans* eo loco idem ſit, quod oculos habens, quibus grauitatem culpæ, ſupplicijque magnitudinem ei reſpondentem conſiderat. Iuxta aliam verò lectionem dicuntur *veſtiti lapide mundo*, ſeu *lapidibus mundis*, & præterea *præcincti circa pectora zonis aureis*, quia pulcherrimos, pretioſiſſimosque lapillos, zonaſque aureas, ornatum videlicet, & virtutum, & gloriæ pulcherrimum promittit Deus ijs, qui ſupplicijs ab ipſo illatis emendantur. Significatur etiam Angelos ex charitate ad puniendum procedere, quæ in ipſis zonis aureis circa pectora indicatur. Verè.n. pectora zonis aureis cingunt, cum charitatis affectibus præcincti, ſuppliciorũ plagas ex phialis quoque aureis ad hominum emendationem fundunt.

Iob 9. 14.

D. Greg.

Hiere. 1. 11.

Supplicium per errorem non infert Deus.

Ex charitate ad punię̃dum procedũt Angeli.

Communis ſeptem Angelorum de Prædicatoribus expoſitio proponitur.

SECTIO IV.

1 DIximus, quæ circa hos ſeptẽ Angelos in literali ſenſu probabiliora iudicauimus: ne tamen communẽ expoſitionẽ neglexiſſe videamur, eam quoque breuiter perſtringemus. Igitur in his ſeptem Angelis vniuerſos extremi temporis Prædicatores accipiendos eſſe, qui phialas plenas iræ Dei in terram effundant, ideſt, terribilia peccatoribus decreta à Deo ſupplicia denunciẽt, tradunt communiter Interpretes, Rup. Beda, Haymo, Pãnon. Richar. de S. Vict. Ansb. & alij. Sic verò interpretantur. Primum. Prædicatoribus conuenit phialas iræ Dei in terram fundere, hoc eſt, Diuinis comminationibus, ſuppliciorumq́ue denunciatione homines à peccãdo deterrere, cum prudentia tamen, ac dexteritate: idcirco n. in phialis, quæ anguſto ſunt ore, iram Dei continere deſcribuntur, vt magis, minuſvè fundant pro temporum, perſonarumq́ue ratione, vt obſeruauit D. Greg. lib. 20. Mor. ſuper illa verba Iob, cap. 29. *Qui me audiebant, expectabant ſententiam, & intenti tacebant ad conſiliũ meũ: verbis meis addere nihil audebant, & ſuper illos ſtillabat eloquium meum. In hac ſtillatione eloquij,* inquit Gregor. *quid aliud, quàm mẽſura prædicationis accipitur? quia oportet, vt exhortationis gratia ſingulis iuxta capacitatem ingenij conferatur. Nam per hoc, quod ſubditur: Et ſuper illos ſtillabat eloquium meum: indicatur diſpenſatio Magiſtrorum: debet enim ſubtiliter is, qui docet, perſpicere, ne plus ſtudeat, quam ab audiente capiatur, prædicare. Debet enim ad infirmitatem audientium ſemetipſum contrahendo deſcendere, nedũ paruis ſublimia, & idcirco non profutura loquitur, ſe magis curet oſtendere, quam auditoribus prodeſſe.* Hæc ille. Simul eam in phialis aureis continent, quoniam ex charitate, zeloq́; ſalutis animarum proficiſci debet prædicatio, vt exhortationes ſuas Concionatores ex phialis aureis fundere videantur. Secũdò. *Exierunt de templo,* ideſt, de ſecreto cordis, vt interpretatur Haymo, quoniam orationi, & contemplationi dediti eſſe debent, & concionem intima in ſecreto cordis oratio præcedere, vt cum ad concionandum procedũt, de templo egredi videantur. Id quod exemplo ſuo Chriſtus docuit, vt perpẽdit idem Greg. lib. 6. Mor. cap. 16. ad illa verba, cap. 5. *Ingredieris in abundantia ſepulchrum. Hinc eſt,* inquit, *quòd humani generis Redemptor per diem miracula in vrbibus exhibet, & ad orationis ſtudium in mõte pernoctat, vt perfectis videlicet Prædicatoribus innuat, quatenus nec actiuam vitam amore ſpeculationis funditus deſerant; nec cõtẽplationis gaudia penitus operationis nimietate contemnant; ſed quieti contemplantes ſorbeant, quod occupati erga proximos loquentes refundant.* Hæc Greg.

Rupert. Beda. Haymo. Pannon. Rich. Vict. Ansbert.

Diuinis cõminatiõib. hoĩes à peccãdo cũ prudẽtia deterreant prædicatores.

D. Greg. Iob 29. 21.

Auditorũ captui quo pacto ſe debeant effingere.

Haymo.

Orationi ſint dediti.

D. Greg. Iob 5. 26.

Tertiò. Debent eſſe *veſtiti lino mundo,* tum propter vitæ puritatem, tum propter macerationem carnis, quæ in lino exprimitur: quod multum prius macerari ſolet, quàm texendis veſtibus ſeruiat. Itaque ijs virtutibus veſtiti eſſe debent, quibus reliquos veſtire cupiũt, iuxta illud Pſalm. 131. *Sacerdotes tui induantur iuſtitia.* Loquitur de hoc argumento eleganter ſanè, & ſubtiliter D. Bernard. ſerm. 18. ſuper Cant. vbi docet prius Concionatorem, Doctoremq́; ſibi debere doctrinã infundere, quàm alijs effundat: ducitq́; ſimilitudinem à concha, quæ prius ipſa impletur, quàm in alios redundet. *Si ſapis,* inquit, *concham te exhibebis, & non canalem: hic quidem pene ſimul, & recipit, & refundit; illa verò donec impleatur, expectat, & ſic quod ſuperabundat, ſine ſuo damno communicat. Et ne meum conſilium contemptibile ducas, audi ſapientiorem me: Stultus, ait Salomon,* Prouerb. 29 *profert totum ſpiritum ſuum: ſapiens reſeruat in poſterum. Verum canales multos hodie habemus in Eccleſia, conchas verò perpaucas. Ego nullum ad ſalutem pietatis gradum illi gradui anteponendum exiſtimo, quem Sapiens poſuit* Eccleſ. 30. *dicẽs: Miſerere animæ tuæ placens Deo. Dicit enim Dauid.* Pſal. 62. *Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea, & labijs exultationis laudabit os meum: infundi nimirum prius volens, & ſic effundere: nec ſolum infundi prius, ſed & impleri, quatenus de plenitudine eructaret, non oſcitaret de inanitate, caſtè imi-* 2

Pſ. 131. 9.

Quibus virtutibus veſtiti eſſe debeant.

D. Bernar.

Prouer. 29. 11.

Eccl. 30. 24

Pſal. 62. 6.

imi-

imitans illum, de cuius plenitudine omnes accepimus. Diſce & tu non niſi de pleno effundere, nec Deo largior eſſe velis: concha imitetur fontem. Non manat ille in riuum, nec in lacum extenditur, donec ſuis ſatietur aquis. Non pudeat concham non eſſe ſuo fonte profuſiorem. Denique ipſe fons vitæ plenus in ſe ipſo nonne quidem primum ebulliens, & ſaliens in proximo ſecreta calorum omnia impleuit bonitate, & tunc demum impletis ſecretioribus, ſuperioribusq́; partibus erupit ad terras, ac de ſuperfluo homines, & iumenta ſaluauit, quemadmodum multiplicauit miſericordiam ſuam Deus: prius interna repleuit, & ſic exundans in multis miſerationibus ſuis viſitauit terram, et inebriauit eam, multiplicauit locupletare eam. Ergo & tu fac ſimiliter: implere prius, & ſic curato effundere. Hactenus Bernardus.

3 Quartò. Iuxta aliam lectionem veſtiri debent *lapide mundo*, ideſt, Chriſto, ſeu *lapidibus mundis*, hoc eſt, omni virtutum genere; quæ pretioſis lapidibus cõparantur Ezech. 28. vbi ornamenta, virtuteſq; Luciferi pretioſiſſimis gemmis ſignificantur. *Omnis*, inquit, *lapis pretioſus operimentum tuum, ſardius, topaſius, & iaſpis, chryſolithus, & onyx, berillus, ſapphirus, & carbunculus, & ſmaragdus, aurum opus decoris tui.*

Ezech. 28. 13.

4 Quintò. *Præcincti eſſe debent circa pectora zonis aureis*. Prima expoſitio eſt, per zonas iſtas aureas charitatem accipiendam eſſe, quæ vinculum perfectionis appellatur ad Coloſſ. 3. quam tradit Rup. Anſb. & alij. Rectè igitur Angeli circa pectora præcincti zonis aureis oſtẽduntur, quia ſanctorum prædicatorum corda nulla debent à ſe diſſentione ſeiũgi, ſed ex ſola charitate conſtringi, vt ait Anſbert. Et præterea, quia ipſimet debent ſumma erga Deum, & proximum charitate fulgere. Secunda eſt de caſtitate, quæ zonæ aureæ circa pectora ſimilis dicitur, quia ſancti Prædicatores non ſolum turpia, & inquinata carnis opera, quæ in lumbis reſtringuntur; verùm etiam ipſas immundas cogitationes vigore mentis frænare debent: quæ expoſitio ab eodem Anſberto, Richar. de S. Vict. & Haymo traditur. Tertia eſt Abba. Ioachimi, quæ eodem ferè cum præcedente recidit: *Zonas*, inquit, *pelliceas circa lumbos habere multorum eſt; auream verò circa pectora paucorum: quia nimirum multi ſunt, qui carnis continentiam ſeruãt; paucorum verò eſt mentis munditiam poſſidere. Porrò ad caſtitatem corporis zona pellicea ſufficit, quia carnis maceratio luxuriæ petulantiam domat: hic verò zona aurea neceſſaria eſt, quia nullo modo mentem continere poſſumus, ne per immunda deſideria diſſoluatur, niſi eam indeſinenter ſpeciali meditatione conſtringamus.*

Coloſſ. 3. Rupert. Anſbert. Prædicatorum corda conſtringantur charitate, & caſtitate.

Rich. Vi. Haymo. Ioachim.

Mentis munditiem poſſident pauci.

Quarta eſt Primaſij, per zonam aureã accipientis ſapientiam, qua Concionator præſtare debet, iuxta illud Prou. 16. ſecundum editionem Septuaginta: *Accipite ſapientiam ſicut aurum*. Et meritò circa pectora zona ſtringitur, vbi etiam ſacerdotale pectus iubetur geſtare rationale, vt ſibi mens bene conſcia, Diuina non audeat reprehendere, ſed laudare iudicia, & illius auri fulgore alios quoque ad laudandũ exhortetur. Quinta eſt aliorum. *Veſtiti ſunt lapide mundo*, ideſt, bona conuerſatione: aut etiam, *lapide*, ideſt, patientia, & manſuetudine. Ezech. 3. *Vt adamantem, & vt ſilicem dedi faciem tuam*. Debet enim prædicator eſſe adamas per manſuetudinẽ, vt attrahat peccatores ad gratiã: ſilex verò per patientiam, vt laborioſum concionandi munus animosè ſuſtineat, & iniurias improborum ſapienter ferat: aut certè per manſuetudinem magnes, per patiẽtiam adamas, quod in laudem Magni Athanaſij vſurpauit Greg. Nazianz. in orat. funebri. Duorum, inquit, lapidum naturas imitabatur laudabilium: factus enim eſt percutientibus adamas, diſſidentibus magnes.

5 *Primaſ. Prouer. 16. 16.*

Cõcionator ſit adamas per manſuetudinẽ, ſilex per patientiam. Ezech. 3. 9. Greg. Naz.

CAPVT XVI.

ET audiui vocem magnam de templo dicentem ſeptem Angelis: Ite, & effundite ſeptem phialas iræ Dei in terram. Et abijt primus Angelus, & effudit phialam ſuam in terram: & factum eſt vulnus ſæuum, & peſſimum in homines, qui habebant characterem beſtiæ, & in eos, qui adorauerunt beſtiam, & imaginem eius. Et ſecundus Angelus effudit phialam ſuam in mare: & factus eſt ſanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua eſt in mari. Et tertius effudit phialam ſuam ſuper flumina, & ſuper fontes aquarum, & factus eſt ſanguis. Et audiui Angelum aquarum dicentem: Iuſtus es Domine, qui es, & qui eras ſanctus, qui hoc iudicaſti, quia ſanguinem Sanctorum, & Prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti bibere: digni enim ſunt. Et audiui alterum dicentem: Etiam Domine Deus omnipotens, vera, & iuſta iudicia tua. Et quartus Angelus effudit phialam ſuam in Solem: & datum eſt illi æſtu affligere homines, & igni: & æſtuauerunt homines æſtu magno, & blaſphemauerunt nomen Dei habentis poteſtatem ſuper has plagas, neque egerunt pœnitentiam, vt darent illi gloriam. Et quintus Angelus effudit phialam ſuam ſuper ſedem beſtiæ: & factum eſt regnum eius tenebroſum, & commanducauerunt linguas ſuas præ dolore: & blaſphemauerunt Deum cæli præ doloribus, & vulneribus ſuis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus ſuis. Et ſextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnum Euphratem, & ſiccauit aquam eius, vt præpararetur via Regibus ab ortu Solis. Et vidi de ore draconis, & de ore beſtiæ, & de ore Pſeudoprophetæ exire ſpiritus tres immundos in modum ranarum. Sunt enim ſpiritus Dæmoniorum facientes ſigna, & procedunt ad Reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei. Ecce venio ſicut fur. Beatus qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet,

bulet, & videant turpitudinem eius. Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon. Et ſeptimus Angelus effudit phialam ſuam in aerem: & exiuit vox magna de templo à throno, dicens: Factum eſt. Et facta ſunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræmotus factus eſt magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt ſuper terram, talis terræmotus, ſic magnus. Et facta eſt ciuitas magna in tres partes: & ciuitates gentium ceciderunt. Et Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ eius. Et omnis inſula fugit, & montes non ſunt inuenti. Et grando magna ſicut talentum deſcendit de cælo in homines: & blaſphemauerunt Deum homines propter plagam grandinis, quoniam magna facta eſt vehementer.

ARGVMENTVM.

Adhuc perſeuerat quinta viſio huius operis. Septem illis Angelis, qui ſuperiori capite cum ſeptem phialis plenis ira Dei apparuerunt, præcipitur, vt eas in terram effundant, in quarum effuſione multa, eaq́ admiranda prodigia contigerunt, vt patebit ex ſequentibus.

COMMENTARIVM VNICVM EXEGETICVM.

De ſeptem Angelis phialas plenas iræ Dei in terram effundentibus.

Imaginaria huius capitis viſio deſcribitur.

SECTIO PRIMA.

1 PRimum audiuit Ioannes vocem magnã de templo, hoc eſt, de cęlo dicentem ſeptem Angelis. *Ite, & effundite ſeptem phialas iræ Dei in terram*. Secundò. Primus Angelus effudit phialam ſuam in terram: *Et factum eſt vulnus ſæuum, & peſſimum in homines, qui habebant characterem beſtiæ, & in eos, qui adorauerũt imaginem eius*. *Peſſimum vulnus* dicitur, ideſt, mirum in modum crucians. Quo etiam ſenſu accipiendũ eſt illud Iob 2. *Egreſſus Satan à facie Domini percuſſit Iob vlcere peſſimo à planta pedis vſque ad verticem eius*. *Sæuum* autem appellatur, non quòd ex crudelitate profectum fuiſſet, ſed quòd eſſet dirum quoddam vulnus & magnum, atque adeo ſæuitiã, & crudelitatem præſeferret. Tertiò. *Secundus Angelus effudit phialam ſuam in mare, & factus eſt ſanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua eſt in mari*. Dicitur mare conuerſum eſſe in ſanguinem ſicut mortui, ideſt, eum colorem retuliſſe, quem refert cruor hominis occiſi. Per *animam viuentem* accipienda ſunt omnia aquatilia. Quartò *Tertius Angelus effudit phialam ſuam ſuper flumina, & ſuper fontes aquarum, & factus eſt ſanguis*, ideſt, omnes aquæ fluminum, & fontiũ conuerſæ ſunt in ſanguinem. Tum verò Ioannes Angelum aquarũ, ideſt, Angelum, qui præeſt aquis (ſunt enim omnia hæc inferiora per Angelos diſtributa, vt eorum curam habeant) dixiſſe: *Iuſtus es Domine, qui es, & qui eras, ſanctus, quia hæc iudicaſti: quia ſanguinem Sanctorum, & Prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti bibere, digni enim ſunt*.

Iob 2.7. Vulnus peſſimum & ſæuum quid ĩ ſacris.

Quintò. Quartus Angelus effudit phialam ſuam in Solem, & datum eſt illi æſtu affligere homines, & igni: & æſtuauerunt homines ęſtu magno, & blaſphemauerunt nomen Dei, nec egerunt pœnitentiam. Cum dicitur: *Datum eſt illi æſtu affligere homines, & igni*: ſignificatur tantum fuiſſe æſtum, & ardorem Solis, vt ignis potius videretur: eſt enĩ ad verbum Græcè: καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρί, hoc eſt, *Et datum eſt illi æſtuare facere homines in igni*. Sextò. *Quintus Angelus effudit phialam ſuam ſuper ſedem beſtiæ, & factum eſt regnũ eius tenebroſum, & commanducauerunt linguas ſuas præ dolore, & blaſphemauerunt Deum cæli præ doloribus, et vulneribus ſuis, & non egerunt pœnitentiam*. Commanducare linguas ſuas hoc loco eſt illas præ rabie, & indignatione mordere, & concidere, perinde atque ſi verè comederentur. Septimò. *Sextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnum Euphratem, & ſiccauit aquam eius, vt præpararetur via Regibus ab ortu Solis*. Additq; vidiſſe ſe de ore draconis, & de ore beſtię, & de ore Pſeudoprophetæ exeũtes tres ſpiritus immundos in modum ranarũ. Octauò. Dicuntur Reges vniuerſæ terræ congregandi in locum, qui vocatur Hebraicè Harmagedon. Nonò. *Septimus* 2

Angelus

Angelus effudit phialam ſuam in aerem, & exiuit vox magna de templo à throno, dicẽs: factum eſt. Et facta ſunt fulgura, & voces, et tonitrua, et terramotus factus eſt magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt ſuper terram. Et facta eſt ciuitas magna in tres partes: (male quidam Latini codices habent, *facta eſt*, cum Græcè habeatur, ἐγένετο, ideſt, *facta eſt*,) hoc eſt, tribus magnis hiatibus relictis ex terræmotu ipſa ciuitas manebit diuiſa in tres partes. *Et ciuitates gentium ceciderunt:* multæ enim ciuitates toto orbe terręmotus illius magnitudine corruerunt. Præterea *Babylon magna venit in memoriam ante Deum,* vt meritas pœnas reciperet: multæ etiam inſulæ, & montes vi eiuſdem terræmotus ſunt euerſi. Denique *grando magna ſicut talentum*, ideſt, extraordinariæ cuiuſdam magnitudinis *deſcendit de cælo in homines*. Græcè eſt, ὡς ταλαντιαία: appellant autem Græci talantiæon, hoc eſt, talentare id, quod eſt magnæ molis, & vaſtæ magnitudinis, vt annotauit Eraſmus in ſcholijs ſuper Apocalypſim. Gloſſa in hunc locum ait talentum magnum eſſe centum viginti librarum, mediocre ſeptuaginta librarum, minimum librarũ quinquaginta. Sed tantum abeſt, vt impij eo grandinis ſupplicio emendati reſipiſcerent, vt potius propter plagam grandinis Deum blaſphemarint. Hæc quo ad imaginariam viſionem.

Gloſſa. Quid talentũ magnũ, mediocre, et minimum.

Septem Angelorum phialas effundentium myſterium, & literalis ſenſus, iuxta noſtram ſententiam explicatur.

SECTIO II.

1 REcolenda eſt duplex illa ſeptem horum Angelorum expoſitio, quam ſuperiori capite tradidimus: vna noſtra, qua diximus per ſeptem hoſce Angelos accipiendos eſſe plurimos Angelos Diuinæ iuſtitiæ adminiſtros, qui ſeptem plagas à Ioanne commemoratas extremo illo tempore mortalibus inferent: altera communis, quæ in ſeptem Angelis vniuerſos illius temporis Prædicatores intelligit, qui terribilia à Deo peccatoribus decreta ſupplicia denuntiabunt in ſeptem iſtis plagis adumbrata. Igitur hac ſect. docebimus, quid iuxta noſtram ſententiã per has ſeptem plagas accipiendum ſit; in ſequenti eaſdem iuxta communem ſententiam explicabimus.

Itaque has omnes plagas ad literam, vt verba ſonant, accipiendas eſſe arbitramur. 1 Quemadmodũ enim olim Aegyptum Deus per Moyſen decem affecit plagis grauiſſimis, quæ in lib. Exodi commemorantur: & deinde ſuccedentibus mundi ætatibus multa, variaque ſupplicia in orbem, variaſque prouincias, ac nationes inuexit: ita etiam extremis illis temporibus, cum ſupra modum Antichriſti, eiuſque ſectatorum licentia, libidoque dominabitur, impios grauiſſimis plagis affliget miniſterio Angelorum, quæ hoc cap. referuntur. Quare quod in primo Angelo dicitur de vulnere ſæuo, & peſſimo, ita, vt dicitur, accidet: quamquam incognitum ſit, cuiuſmodi nam vulneris genus eſſe debeat. Similem quandam plagã Deus intulit in Aegyptios Exo. 9. *Factaq; ſunt vlcera veſicarum turgentium in hominibus, & iumentis*. Et Philiſtæi grauiſſimè in inferioribus, & ſecretioribus corporis partibus diuinitus afflicti fuerunt, eo quòd arcam teſtamenti captiuam retinerent, vt refertur 1. Reg. 5. Itaque vulnere aliquo ſæuiſſimo punientur diuinitus Antichriſti ſectatores, hoc eſt, vt Ioannes ait, qui characterem Beſtię habuerint, eiuſq; imaginem adorauerint. Secunda plaga erit in mari, quod conuertetur in ſanguinem, & omnia maris aquatilia interibunt. Sic enim in Aegypto aqua Nili fluminis in ſanguinem conuerſa eſt, & piſces, qui erant in flumine, mortui ſunt, computruitque fluuius, & non poterant Aegyptij bibere aquam fluminis. Tertia plaga erit in fluminibus, & fontibus, quæ etiam in ſanguinem conuertentur. Quarta erit ſuper ſolem, qui extraordinario, & prodigioſo quodam æſtu terram aduret. Quinta erit ſuper ſedem beſtiæ, ideſt, ſuper regnum Antichriſti, vt interpretatur Andr. Cæſ. quod dicitur reddendum tenebroſum: quia nimirum Anti-

Extremis mundi temporibus impios Deus grauiſſimis plagis afficiet.

Exo 9. 10.

1. Reg. 5.

Andr. Cæſ.

chriſti ſectatores maximis plagis à Deo percuſſi non fruentur amplius tam proſpero rerum ſuarũ ſucceſſu; ſed excruciari doloribus vſque adeo torquebuntur, vt dicat Ioannes, quòd præ doloribus, vulneribus, & rabie, commanducare debeant linguas, & in Deum execrabiles iactare blaſphemias. Sexta erit in flumine magno Euphrate, qui ſiccabitur, vt præparetur via Regibus ab ortu ſolis: nam vti diximus in tractatu de Antichriſto, ex decem illis Regibus, qui Antichriſti tempore orbis imperiũ obtinebunt, tres occidendi ſunt ab Antichriſto, ſeptem reliqui vltro ipſi parebunt: & quoniam aliqui ex his ſeptem erunt eo tempore in partibus Orientalibus, idcirco dicitur ſiccandus Euphrates fluuius, vt facilè poſſint ad Antichriſtum tranſire, cum illoque bellum nefarium, & funeſtum Chriſtianis inferre.

2 Quod autem hoc loco addit Ioãnes, exiuiſſe de ore draconis, & de ore beſtiæ, & de ore Pſeudoprophetæ tres ſpiritus immundos in modum ranarum, (haud dubiè propter immunditiam, & importunam loquacitatem) ireque ad Reges totius orbis, eoſque in prælium congregare ad diem magnum omnipotentis Dei, illud ſignificat draconem, ideſt, Diabolum, beſtiã, ideſt, Antichriſtum, Pſeudoprophetam, ideſt, præcurſorem eius, inſignem illum Concionatorem, de quo aliàs diximus, præcepturos eſſe tribus inſignibus Dæmonibus, (hoc enim eſt exire de ore ipſorũ, ideſt, ad imperium ipſorum,) vt eant ad ſeptem illos Reges, qui vltro Antichriſto parebũt, eiſque perſuadeant, vt coacto ex omnibus ſuis prouincijs innumerabili exercitu ſeſe ad Antichriſtum adiungant, vt cum eo bellum Chriſtianis inferant, Chriſtique nomen penitus conentur extinguere. Et quoniam omnes illos Chriſtus tandem debet euertere,

Apocal. 17. 14. vt dicitur, cap. 17. illis verbis: *Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, quoniam dominus dominorum eſt*: idcirco dicuntur congregandi in prælium ad diẽ magnum omnipotentis Dei, in quo nimirum Chriſtus ſe omnipotẽtem Deũ eſſe declarabit. Vnde ſiccatio Euphratis nõ plaga eſt aduerſus fideles, ſed iſtis Regibus funeſta, quibus malo ſuo ſiccatur Euphrates, paraturque via, vt ad locum certaminis conueniant, ibique ſimul omnes cum Antichriſto diuinitus extinguatur. Nec verò mirum videri debet, quòd Antichriſtus, eiuſque præcurſor poteſtatem habeant præcipiendi Dæmonibus, vt huc, illucque diſcurrant, legationibuſque in ſpecie, & forma viſibili fungantur. Etenim Antichriſtus recipiet à Dæmone omnem huiuſmodi poteſtatem, Dæmonibuſque, vt ſatellitibus, miniſtris, & legatis ad omnem hominum perniciem abutetur, vt in tractatu de Antichriſto ex antiquis Patribus oſtendimus. Locus celeberrimus huius prælij indicatur, cum dicitur: *Congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon*. Quidam recentiores ſuſpicantur eſſe locum prope Hieruſalem, & prope vallem Ioſaphat, vbi iudicium eſt futurum, deducique à radice ארם *Aram*, quæ ſignificat doloſè agere, & radice *Gadad*, quæ ſignificat exercitum congregare, vt indicetur Deum quodammodo callidè, ac doloſè Reges iſtos cum ſuis exercitibus vnum in locum coacturum, vt ſimul omnes extinguat. Conijciunt etiã videri corruptam vocem, & pro *Armagedon*, legẽdum eſſe *Maggedon*, ſiue *Maggedo*, quæ fuit vrbs prope Ieſraelem Ciuitatem Metropolim decem tribuum, ſitamque ad radices montis Gelboe, quę vrbs habuit campum magnum capacem prælij, cuius fit mentio Zach. 12. & 2. Paralip. 35. Verũ ſimiles coniecturæ de corruptis nominibus, quæ ſuffugij cauſa excogitari ſolent, non multum doctioribus probantur, maximè cum omnibus codicibus aduerſantur. D. Hieron. tractatu de nominibus Hebraicis: *Armagedon*, inquit, *interpretatur Conſurrectio tecti, ſiue, Conſurrectio in priora: ſed melius Mons è latrunculis, vel Mons globoſus*. Nicolaus Zeger. in ſcholijs ſuper Apocalyp. ait ſecundum quoſdam interpretari montem Euangelij, vel pomorum, ſiue fructuum. Ex quibus verbi interpretationibus multa Doctores colligunt ad ſenſum potius myſticum, quàm literalem pertinentiam. Quare conuenientius videtur, vt inſcitiam noſtram profiteamur, dicamuſque hunc locum eſſe nobis incognitum: propter

Siccatio Euphratis Antichriſto eiuſq; ſectatoribus funeſta.

Armagedõ vbi ſit, & eius etymon

Maggedo ciuitas Metropolis decem tribuũ.

Zach. 12.

2 Paral. 35.

D. Hieron.

Nicol. Zeg.

myſte-

myſterium autem appellari Hebraicè *Armagedon*, ideſt, Cõſurrectionem tecti, ſiue Conſurrectionem in priora: quia eo nimirum loco diuinitus Antichriſto ſuperato, Regibuſque eius ſectatoribus euerſis, rurſus Eccleſiæ tectum conſurgere debeat, & in priſtinam gloriam vẽdicari. Aut certè montem è latrunculis, quia eo Antichriſtus cum ſuis omnibus ſectatoribus conueniet. Montem etiam Euangelij, quia in eo Euangelij veritas, falſitaſq; ſectæ Antichriſti declarari debeat. Montem pomorum, ſiue fructuum quia ibi tandem fere omnes Chriſti gloriam agnoſcentes, eiuſque potentiam, & Diuinitatem prædicantes, tanquam pulcherrima poma ex Chriſto nobiliſſima arbore pullulare, & tanquam lectiſſimi fructus colligendi ſunt.

In eo loco vbi ſuperatus fuerit Antichriſt⁹ Eccleſia tectũ rurſus conſurget.

3 Septima plaga erit in aere: horrifica enim quædam tonitrua perſonabunt, cõſpicientur fulgura, & inconditæ per aerem voces audientur, nimirum vt nonnulli interpretantur, quaſi exercituum diſcurrentium: nam ſimile quiddam accidit ante Hieroſolymę euerſionem per Titum, vt narrat Ioſeph. lib. 7. de bello Iudaico c. 12. *Ante ſolis, inquit occaſum viſi ſunt per inane ferri currus totis regionibus & armata acies tranantes nubila, & ciuitatibus circunſuſa. Feſto autem die, quem Pentecoſtem vocant, nocte Sacerdotes intimum templum more ſuo ad res Diuinas celebrandas ingreſſi, primum quidem motum quendã ſtrepitumque ſenſerunt: poſtea verò ſubitam vocem audierunt: Migremus hinc.* Sic igitur proximè ante finem mundi, voces etiam in cælo audientur, ſtrepituſque exercituum per aerem diſcurrentium. Quod enim proximè ante finem mundi hoc debeat contingere, ſignificat Ioannes, cum ait, egreſſam fuiſſe vocem magnam de templo: *Factum eſt,* ideſt iam finis mundi aduenit. Octaua. Fiet magnus quidã terræmotus, quo ciuitas magna in tres partes ſcindetur. Hanc vrbẽ arbitratur Arethas Cæſar. eſſe Hieruſalem, quæ vrbs magna dicta eſt c. 11. cum corpora Enoch, & Heliæ dicuntur iacitura in plateis ciuitatis magnæ. Quæ expoſitio melior eſt, quam illa, quæ cõmuniter traditur de ciuitate impiorũ: haud dubiè enim certa aliqua ciuitas deſignatur, quæ non alia videtur intelligenda, quam ipſa Hieroſolymorũ vrbs, quæ eo tempore magna meritò dicetur, quoniam, vti diximus, in tract. de Antichriſto, eam Antichriſtus inſtaurabit, celeberrimamque efficiet. Denique quæ adduntur de Babylone, iam ad capit. 17. & 18. pertinent. Atque hæc de literali expoſitione: nunc communem, quæ nobis myſtica videtur, aggrediamur.

Septima plaga cuiuſmodi futura.
Ioſeph.
Arethas.
Apoc. 11.
Hieruſalẽ in tres ſcindetur partes.

Communis de ſeptem Angelis ſeptem phialis effundentibus expoſitio commemoratur.

SECTIO III.

Qvamquam ea expoſitio, quã hactenus tradidimus, literalis nobis videatur, non duximus tamen prętermittendam communem, tum ne quis eam in hiſce noſtris commentarijs deſideret; tum quia multa continet ad moralem tractationem ſpectantia. Et licet interpretes varient, ſeligemus tamen ex omnibus vnam, quæ magis contextui conſentanea videbitur. 1 Primum igitur dubitant Haymo, & Pannonius cur cum præceptum fuiſſet ſeptem Angelis, vt phialas ſuas in terram effunderent: *Ite,* inquit, *& effundite ſeptem phialas iræ Dei in terram*: ſolus primus in terram fuderit; reliqui omnes mandatum tranſgreſſi videantur, cum alius quidem in mare, alius in flumina, & fontes, alius in ſolem, alius ſuper ſedem beſtiæ, alius in Euphratem fluuium, alius in aerem fuderint? Cui dubitationi reſpondent hæc omnia comprehenſa fuiſſe nomine terræ, quæ hoc loco myſticè accipienda eſt, nimirum pro multitudine impiorum. Verum illud etiam myſterium elici poteſt ſæpe iuſtitiæ miniſtros in ſupplicijs inferendis mandatum Regis, ac Principis excedere, & vbi poteſtatem aliquam puniendi à Rege irato acceperunt, continuò ſibi omnia licere exiſtimare. Hanc enim eandem ob cauſam cap ſeptimo, quidam Angelus clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datum eſt nocere terræ, & mari, di-

Haymo. Pannon.
Cur phialas omnes in terram non effuderint.
Apoc. 7. 3.

Miniſtri iuſtitiæ in inferendis ſupplicijs mandatum regis ſolēt excedere.

dicens: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus.* Quid enim opus fuerat addere, *arboribus*, ſi Angeli ſolum nocendi terræ, & mari habebant poteſtatem? nimirum vidit ille Angelus eos vltra poteſtatem ſibi datam facere, & cum ſolum illis permiſſum fuiſſet nocere terræ, & mari, etiam arboribus nocere ſolitos, atque idcirco clamauit: *Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus.* Præterea timuit, ne ſtrictè admodū interpretarentur mādatum Principis de conferendo beneficio, niſi conceptis verbis arbores expreſſiſſet: ferè enim ſolēt Regis miniſtri poteſtatem quidem puniendi ampliſſimè, beneficia autem conferendi ſtrictè interpretari.

2 Secundò. Primus Angelus, qui effudit phialam in terram iuxta communē expoſitionem, quam ſequuntur Primaſius, Richard. de Sancto Victore, Haymo, Ansbertus, Pannonius, Ioachimus, Hugo Cardinalis, ſignificat Apoſtolos, qui fidem Chriſti prædicare cœperunt, comminantes iram Dei maximam ſuper eos venturam, niſi fidem eius reciperent. Significantur autem Iudæi nomine terræ, quia terrenis commodis inſiſtunt. *Factum eſt vulnus ſæuum, ac peſſimum,* videlicet peccatum infidelitatis, quia Chriſtum ut Regem, ac Meſſiam noluerunt. Ad exaggerandum autem hanc Iudaici populi infidelitatem appellatur vulnus ſæuum, ac peſſimum, hoc eſt ferè inſanabile. Et quoniam hæc Iudæorum infidelitas vſque ad Antichriſti tempora perdurabit, quem ipſi tanquam Meſſiam recipient, idcirco ſubiungitur: *In homines, qui habent characterem beſtiæ, & in eos, qui adorauerunt imaginem eius.* Poteſt quoque per vulnus ſæuum, ac peſſimum deſignari hæc Iudæorū extrema captiuitas, quàm vſque ad finem mundi patientur.

Primaſ. Rich. Vict. Haymo. Ansbert. Pannon. Ioachim. Hugo Car.

Iudæi terræ nomine cur ſignificētur

Eorundem itē infidelitas vulnus ſæuū ac peſſimum cur appelletur.

3 Tertiò. Secundus Angelus, qui effudit phialam in mare, deſignat Concionatores, qui Gentilibus Euangelium prædicabunt, vt exponit Richardus de Sancto Victore. Rectè enim per mare Gentilitas per falſorum Deorum diuerſitatem fluctuans intelligitur. Hi igitur Prædicatores Gentilibus in infidelitate permanentibus Diuinam iram impendere denūtiabunt, quod eſt phialam plenam iræ Dei effundere: quorum pœna eſt maris in ſanguinem conuerſio tanquam mortui, quo ſignificatur Gentilium reprobatio, per quā ſempiternæ morti adiudicantur. Alij per mare mundanos homines accipiunt: quòd enim mundus maris nomine adumbrari ſoleat, vt alia interim omittamus, perſpicuum eſt ex illis verbis Eſaiæ 23. *Erubeſce Sidon: ait enim mare: fortitudo maris dicens: Non parturiui, & non peperi, & non enutriui iuuenes, nec ad incrementum duxi virgines.* Quo loco per mare mundum intelligit Diuus Hieronymus. Verùm non eſt prætermittenda obiter elegans Diui Ambroſij expoſitio: is enim libro de Helia, & ieiunio, capit. 19. expendit conqueri mare de cupiditate eorum, qui ipſum negotiandi cauſa nauigationibus exagitant. *Tanquam fatigati, inquit, elementi vox iſta eſt, ac dicentis: Erubeſce Sidon: hoc eſt, meos fluctus negotiator arguis, cum ſis ipſe fluctibus inquietior. Erubeſce quaſi pudore, ſiquidem periculo non moueris: verecundiores venti ſunt, quam veſtræ cupiditates: illi habent otia ſua, nunquam veſtra quærendi ſtudia feriantur: & cum otioſa tempeſtas eſt, nunquam veſtra otioſa ſunt nauigia. Non parturiui, nec peperi, nec nutriui iuuenes: quid me inquietant, quos neſcio, quos non agnoſco.*

Rich. Vict.

Gentilitas deſignatur per mare.

Eſa. 23. 4. Mūdus maris nomine adūbratur in ſacris. D. Hieron. D. Ambr.

Quartò. Tertius Angelus, qui effudit phialam ſuper flumina, & fontes aquarum, vt vult Hugo Card. gerit perſonam Concionatorum contra Hæreticos & Schiſmaticos Diuina iudicia denuntiantium, qui per flumina, & fontes exprimuntur: quoniam continent, & ſcaturiunt aquam peſſimorum dogmatū. Quam ob cauſam de illis dicitur 2. Petro 2. *Hi ſunt fontes ſine aqua,* (nimirum veræ, ſanæque doctrinæ) *nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reſeruatur.* Porrò fundente Angelo phialam aquæ fluminum, & fontium verſæ ſunt in ſanguinem: quo indicatur plaga Hæreticorum deteſtabilis, & execrāda, Deumque maximè in Hæreticos ſæuiturum. 4

Hugo Card. *2. Pet. 2. 17*

Hæreticorū plaga deteſtabilis.

Quintò. Quartus Angelus effudit phialam in ſolem, hoc eſt, in Eccleſiæ Prælatos, non rectè Eccleſias à Chriſto ſibi commiſſas adminiſtrātes; quin potius 5

tius

tius malo exemplo, peruerſaque admi- niſtrandi ratione omnia diſturbantes.
Pannon. Ita plerique apud Cęlium Pannonium, à qua expoſitione ipſe non multum abhorret, meritoque reijcit aliorum ſententiam per *Solem* hoc loco Romanum
Malis eccleſia Prælatis acerbiſſima ſupplicia comminatur Angelus. Pontificem accipentium. Communiter Interpretes per *Solem* hoc loco Antichriſtum accipiunt, qui extremis illis temporibus per ſummam potentiam, & admiranda prodigia, quaſi ſol in mundo fulgebit. Sed rectius eſt, vt ſolis nomine Prælatos in vniuerſum accipiamus, qui ſoli meritò cōparantur, quia eorum eſt in Eccleſijs verbo, & exemplo ſplendeſcere. Itaque malis Eccleſiæ Prælatis, qui tunc erunt non pauci, Angelus iſte acerbiſſima ſupplicia cōminatur. Quod verò ſubiungitur: *Et datum eſt illi:* Non intelligendum eſt cōceſſum fuiſſe An-
Primaſ. gelo, vt malè credit Primaſ. ſed conceſſum fuiſſe ſoli, vt ęſtu, & igne homines cruciaret. Etenim ſemper incommoda, quæ illis plagis commemorantur, non ad Angelum pertinent; ſed ad locum, in quo phialæ funduntur. Cum ergo quartus Angelus dicat effundere phialam ſuam in ſolem, de ſole accipiēdum eſt, quod ſequitur, datum eſſe illi æſtu affligere homines, & igne. Et ita intelligendum, quòd ex iniuſtis, maliſque Prælatis, ſuiſque vtilitatibus tantū ſeruientibus profectum fuerit, vt homines maximè cruciarentur, & quaſi iniuſtis legibus, iudicijſque oppreſſi æſtuarent, vnde vlterius propter malos, iniuſtoſque Prælatos Deum blaſphemauerint, in ſuaque ipſorum peruicacia magis obfirmati noluerint agere pœnitentiam.

6 Sextò. In quintò Angelo, qui effudit phialam ſuam ſuper ſedem beſtię, communiter Interpretes accipiunt Concionatores, qui aduerſus multitudinem re-
Reprobi sūt Antichriſti ſedes. proborum Antichriſto adhærentiū diſputabunt: meritò autem reprobi ſedes beſtiæ appellātur, quoniam in illis Antichriſtus regnabit. *Et factum eſt*, inquit, *regnum eius tenebroſum:* Tum quia Deus regnum Antichriſti obſcurabit, tandēque omnino euertet; tū quia eius ſectatores non illuminabit peculiaribus illis auxilijs, mentiſq; illuſtrationibus, quibus ſanctos illuminare conſueuit.

Septimò. In ſextò Angelo, qui effudit phialam ſuam in flumen magnum 7
Euphratem, deſignantur Concionatores comminantes Principibus, magniſque, ac potentibus viris, qui Antichriſto adhærebunt: per flumen enim magnum Euphratem potētia huius ſeculi, felicitaſque mundana exprimitur. Itaque Deus Principum, ac Tyrannorum, qui Antichriſtum receperint, potentiā, opeſque extenuabit, proſperumque ſecundarum rerum curſum cohibebit, quod eſt Euphratem fluuium exſiccare, vt præparetur via Regibus Orientalibus, ideſt, Catholicis, ac fidelibus, qui Orientem, ideſt, Chriſtum inhabitant iuxta illud 1. Petr. 2. *Vos eſtis genus electū, regale Sacerdotium* &c. Itaque felicitatem Principū ſectatorum Antichriſti, Chriſtianoſque perſequentium Deus extinguet, vt Reges iſti Orientales tandem è tantis calamitatibus erecti, excitatique reſpirent. Atque hæc quidem iuxta communiorem huius loci expoſitionē, quæ nobis tamen myſtica potius, quàm literalis videtur. *Felicitatē mūdanā exprimit Euphrates.* *1. Pet. 2. 9.* *Felicitatē principū ſectatorū antichriſti deus extinguet.*

Illud fortaſſe verius Euphratem hoc 8
loco non translatè, ſed propriè accipiēdum, eoque tempore exſiccandum prædici, vt per illum pateat via Regibus Orientalibus, quo poſſint ex Oriente ad partes Occidentis facile commeare, vel vt ſeſe ad Antichriſtum per id tempus in Occidentis prouincijs agentem adiungant, vt collectis in vnum copijs aduerſus Eccleſiam bellum gerant, quēadmodum plerique interpretantur: vel, quod nobis videtur probabilius, non vt aduerſus Eccleſiam Euphratē traijciāt; ſed potius, vt pro Eccleſia, ac fidelibus contra Antichriſtum, eiuſque exercitū decertent. Nam cum Euphrates non niſi Diuina potentia exſiccandus ſit, (ſiquidem Deus eſt, qui ſextum hunc Angelum phialam iræ ſuæ in Euphratem iubet effundere) non eſt veriſimile illum eius rei gratia ſiccandum fore, vt Orientis Regibus via ad perſequēdam Eccleſiam muniatur; ſed potius ad eam ab Antichriſti tyrannide pro viribus, quoad poterunt, vendicandam. Itaque plaga hæc ad Antichriſtum pertinet, quoniā idcircò Deus ſiccabit Euphratem, vt iram ſuam per Orientales Prin- *Reges Oriētales cōtra antichriſtū decertabūt.*

cipes

cipes in Antichriſtum, eiuſque ſectatores exerceat. Atque in hanc ſententiam interpretantur nonnulli Recentiores illud Pſalm. 67. *Regna terræ cantate Deo: pſallite Domino, pſallite Deo, qui aſcendit ſuper cælos cælorum ad Orientem.* Vbi *aſcendere* idē eſt, atque *equitare*: equitare autem Deus, Chriſtuſque dicitur, cum regna aliqua, ſiue prouincias ad ſui cognitionem, fidemque traducit. Quia enim fidei prædicatio in ſacris literis bellum dicitur, quod cum gentium erroribus, perfidiaq; ſuſcipitur, vt ex Dauidis potiſſimum, Eſaiæ, Zachariæque vaticinijs manifeſtū eſt: indè eſt, quòd Chriſtus in conuerſione gentium tanquam Princeps, bellatorque potentiſſimus equitare dicitur iuxta illud Abac. cap. 3. *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio.* Eandemque ob cauſam Apoſtoli, & reliqui Concionatores Euangelici Duces nominātur, & bellicis nominibus, velut equorum, arcuum belli, Zachariæ 9. & 12 alijſque ſimilibus cēſentur. Quare cum dicitur Chriſtus aſcendere ſuper cælos cælorū ad Orientem, de Orientalium prouinciarum ad fidem conuerſione accipere oportet, vt prænuntiet Propheta fore, vt ſicut primum Chriſtus in partibus Occidentis equitauit, iuxta illud, quod ita eodem Pſalmo præceſſerat: *Iter facite ei, qui aſcendit ſuper Occaſum: Dominus nomen illi:* Quibus verbis Europæ, Africæ, & Occidentalium partiū Aſiæ conuerſio prædicitur, in quibus multò glorioſius fides Chriſti, quàm in Orientis regionibus, Meſopotamia ſcilicet, Arabia, Perſia, atque India recepta eſt: ita è contrario ſecundum Chriſti aſcenſum ad Oriētem futurū, ijſque in partibus Chriſtum magna cum gloria, nominiſq; ſui celebritate ſuper innumerabiles nationes, potentiſſimoſque Reges, ac Dynaſtas aſcenſurum, qui ipſius fidei, legiſque imperium ſuſcipere debeant, vt noſtris iam temporibus Diuino beneficio magna ex parte factum videmus; atque ad extrema mūdi tempora cumulatius implendum exiſtimamus, videlicet innumeras tunc nationes, earumque Reges, ac Principes futuros Chriſtianæ fidei, ac religionis cultores, ex quibus erunt hi Reges Orientales, qui traiecto Euphrate aduerſus Antichriſtum coacto numeroſo exercitu ire parent, cum eoque acerrimum pro Eccleſia, Chriſtique fide, ac religione bellum gerant. Id quod cum fiet, tunc verò Antichriſtus magis irritabitur, conabiturque per prædicatores ſuos Catholicis concionatoribus obſiſtere, imò Principes ſibi ſubiectos ad redintegrandam aduerſus fideles perſecutionem incitare. Quam ob cauſam tres ſpiritus immundos tanquam legatos mittet ad vniuerſos terræ Principes, ac Dynaſtas: de quibus tamen omnibus Chriſtus in campo Armagedon glorioſè triumphabit, cuius campi expoſitio ex ſuperiori ſectione petenda eſt.

Pſ. 67 33. — *Equitare quando dicatur deus.* — *Abac. 3. 8.* — *Zach 9. 12.* — *Occidentalium partium conuerſio prædicitur.*

Denique in ſeptimo Angelo, qui effudit phialam ſuam ſuper aerem, vt volunt Richar. de S. Vict. Haymo, Pannon. & alij, intelliguntur cōcionatores aduerſus aereas poteſtates, ſiue Dæmones in iſto aere agentes Diuina iudicia denunciantes, quòd Antichriſtum, eiuſque ſectatores aduerſus Eccleſiam incitauerint. Rectè enim per aerem eiuſmodi aereas poteſtates deſignari oſtendit illud ad Epheſ 6. *Non eſt colluctatio aduerſus carnem, & ſanguinem: ſed aduerſus Principes, & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritalia nequitiæ in cæleſtibus.* Cum igitur illæ aereæ poteſtates ex hoc aere, vbi modo ſunt, in gehennam præcipites agentur, audietur quamprimū vox de cælo quaſi cælitum gratulantium: *Factum eſt.* Quæ deinde ſubijciuntur de diuiſione ciuitatis magnæ in tres partes, de Babylone myſtica, hoc eſt, multitudine impiorum accipienda ſunt, quæ vt exponit Richard. ſicut modò tribus partibus continetur, videlicet Paganiſmo, Iudaiſmo, & falſo Chriſtianiſmo: ita in fine mundi in tres partes ſecabitur per diuerſitatem ſupplicij: aliter enim Pagani, aliter Iudæi, aliter falſi Chriſtiani punientur. Reliqua, quæ de inſulis, montibus, grandineque dicuntur, ad pœnam etiam reproborum pertinent, vt fusè Richard. alijque exponunt. Illud diſſimulandum non fuit, quod idē auctor animaduertit, comparari grandinem talento, eo quòd ſupplicium apud inferos ſempiternum, quo Deus in damna-

9 — *Rich. Vict. Haymo. Pannon.* — *Per aerem deſignātur dæmones. Epheſ. 6. 12.* — *Richard.*

damnatos animauertit, ſuæ æquitatis examine ponderat, prout ſingulorum merita depoſcunt.

Eadem ſeptem Angelorum phialas effundentium viſio ad ſeptem lethalia crimina myſticè accommodatur.

SECTIO IV.

1 DVximus operæpretium poſt traditam duplicem literalem expoſitionem, quandam aliam myſticam de his ſeptem plagis afferre, viſionemque accommodare ſeptem capitalibus criminibus: ſunt enim multa, eaque aptiſſima, quæ in hanc expoſitionem conueniant. Primus igitur Angelus effudit phialam ſuam in terram, id eſt, ſuper inuidos, qui terreo colore propter triſtitiam, ac mœrorem, quem de aliena felicitate concipiunt, terram ipſam imitantur. Rectè autem ſubiungitur: *Factum eſt vulnus ſæuum, & peſſimum in eos, qui habebant characterem beſtiæ:* Tum quia inuidi peculiari ratione characterem beſtiæ habent, eo quòd inuidia ſit Dæmonis propria, quippe qui hominibus felicitatẽ inuidet; tum quia nullum vulnus eſt, quàm inuidia, crudelius, & immanius, quippe quæ eum, cui dominatur, crudeliter ſauciat: etenim inuidus conſumitur triſtitia, & alienis bonis contabeſcit. Id quod expendit D. Chryſoſt. ſuper 12. caput Epiſtol. 1. ad Corinth. *Inuidia,* inquit, *mala ſua neſcit, ſucceſſu læditur aliorum, expreſſa quædam Satanæ imago. Habet inuidus in ſe pectus ſuum corrodentem vermen, veneni fontem, & febrem ardentiſſimam, qua vtitur. Melius eſſet habere ſerpentem in viſceribus ſeſe volutantem, quàm liuorem intus depaſcentem.* Et homil. 1. in Pſalm. 51. in eandem ſententiam annotauit verba illa, quæ dixit Frater Dauidis natu maximus, eidem gloriam, & famã inuidens, quam ex ſingulari cum Gigante certamine conſecuturum eſſe præuidebat: *Quare veniſti, & quare dereliquiſti pauculas oues in deſerto? Ego noui ſuperbiam tuam, & nequitiam tuam. Sicut tinea,* inquit Chryſoſtomus, *Comedit veſtimentum: ſic & inuidia inuidentem conſumit.* Hanc nimirum ob cauſam concidit vultus Caim, cum vidit Deum ad Abel Fratris munera reſpexiſſe, vt patet ex illis verbis Domini Geneſ. 4. *Quare iratus es, & cur concidit facies tua? nonnè ſi bene egeris, recipies? ſin autem male, ſtatim in foribus peccatum tuum aderit?* Quo loco peccatum pro peccati punitione ſumitur. Eſt autem obiter aduertendum pro eo, quod nos habemus: *In foribus peccatum tuum aderit,* eſſe Hebraicè: *Ad oſtium peccatum tuum robes,* id eſt, *cubans,* à radice *Rabas,* id eſt, cubare, ſiue iacere, & eſt proprium leonum cubantium, veluti Geneſ. quadrageſimonono: *Requieſcens accubuiſti vt leo.* Itaque ſic locus accipiendus eſt: Statim peccatum in foribus tanquam leo, vel moloſſus cubabit, ad te ipſum terrendum, ac deuorandum, hoc eſt, ſupplicium, ac pœna mox peccatum, & culpam conſequetur. Diuus Auguſt. viperæ ſimilem dixit, eandem ob cauſam, ſermone 83. de tempore. *Sicut,* inquit, *aiunt viperas dilacerato illo ipſo materno vtero, in quo concepta ſunt, naſci: ita & inuidia natura illam ipſam animam, à qua concepta eſt, conſumit, & perdit.* Denique Euſeb. auctor Græcus (vt refertur in catena Græca in Geneſ.) de inuidia intellexit illud, quod Geneſ. 27. dicitur de Eſau, cum ſibi vidit præreptam à Fratre Iacob benedictionem patris: *Irrugijt clamore magno, & conſternatus ait, &c.* Non tam, inquit, dolet præreptam benedictionem, quam fratris inuidet dignitati, vt qui liuenti ingenio fratris damno magis, quam ſuo commodo inuigilaret: id quod arguit, & clamor vehemẽs, & conſternatio. Quis verò dubitet conſternationem iſtam exprimere malum illud, quod inuidia in inuidi mentem infert in illam vſque ad conſternationem, & interitum crudeliter ſæuiendo.

2 Secundus Angelus effudit phialam ſuam in mare, & factus eſt ſanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua eſt in mari. Significatur accidia, quæ mari propter amaritudinem comparatur: eſt enim triſtitia, ſiue amaritudo quædam, ac tædium de ſpirituali bono. Etenim, vt ait D. Thom. 2. 2. quæſt.

Primi Angeli phiala effuſa ſup terram inuidorum.

Bono alieno quàm tabeſcat inuidus.

D. Chryſoſ.

1. Reg. 17. 28.

Gen. 4. 6.

Peccatum vt leo accubans ad deuorandum.

Gen. 49. 9.

Vipera ſimilis inuidia. D. Auguſt.

Euſeb.

Eſau in fratrem inuidia.

Gen. 27. 34

Secunda phiala effuſa in mare accidia.

D. Thom.

quæſt.35.art.2.triſtari de bono Diuino, de quo charitas gaudet, pertinet ad ſpeciale vitium, quod vocatur accidia. Meritò autem factus eſt ſanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua eſt in mari; quia per accidiam virtutes omnes, quæ in anima viuebāt, languēt, & quodammodo moriuntur. D. Greg. lib.32. Moral. ſex aſſignat accidiæ filias, malitiam, rancorem, puſillanimitatem, deſperationem, torporem circa præcepta, euagationem mentis, circa illicita. D. Iſidorus in lib. de ſummo bono diſtinguit triſtitiam ab accidia, aitque triſtitiam eſſe, quatenus à laborioſo opere, ad quod eſt obligatio, receditur; accidiam verò, quatenus fit ad quietem indebitam conuerſio. Tunc ſubiungit ex triſtitia oriri rancorem, puſillanimitatem, amaritudinem, deſperationem; ex accidia verò ſeptem vitia, otioſitatem, ſomnolentiam, importunitatem mentis, inquietudinem corporis, inſtabilitatem, verboſitatem, curioſitatem proficiſci: de quibus legendus eſt D. Thom. quæſt. citata, art.4. Fugiendam accidiam docet ipſa rerum vniuerſitas, in qua nihil eſt otioſum; ſed omnia res illas, ad quas deſtinata ſunt ab auctore naturæ, ſumma alacritate conficiunt. Quod præcipuè cernere liceat in ſole, cuius in naſcendo alacritatem admiratur Regius vates Pſalm.18. *In ſole*, ſeu vt eſt Hebraicè, *ſoli poſuit tabernaculum ſuum: & ipſe tanquam ſponſus procedens de thalamo ſuo, exultauit vt gigas ad currendam viam:* Quaſi dicat: Ipſe ſol, vbi nocturno tempore in hemiſphærio inferiori delituit, ſummo mane procedit magno cum ſplendore; quemadmodū ſi ſponſus ſplendidiſſimis indutus veſtibus procedat è thalamo, è quo cum progreditur, expectantes amici exhilarantur, & gratulabundi excipiunt venientem: & tanquam gigas aliquis potentiſſimus ad conficiendum præſcriptum ſibi ſpacium promptus, & expeditus exoritur. Exemplūm diligentię, ſtudijque rerum diuinarum præbuit Abrahamus Geneſ.18. cum ad excipiendos Angelos feſtinauit ad tabernaculum, dixitque Saræ: *Accelera tria ſata ſimilæ, commiſce, & fac ſubcinericios panes*. Ipſe verò ad armentum cucurrit, & tulit inde vitulum tenerrimum, & optimum, deditque puero, qui feſtinauit, & coxit illum. Quem locum ita expendit Origenes homil.4. in Geneſ. *Senex currit. Sara accelerat, puer feſtinat, nullus piger inuenitur in domo ſapientis*. Quod autem omnis anima viuens, hoc eſt, omnia ſpiritualia dona in hoc accidiæ mari moriantur, perſpicuum eſt ex Prouerb.24. *Per agrum hominis pigri tranſiui, & per vineam viri ſtulti: & ecce totum repleuerant vrtica, & operuerunt ſuperficiem eius ſpinæ, & maceria lapidum deſtructa erat.* Id quod myſticè fuit adumbratum in Adonibezec, qui Iudic.1. dicitur amputaſſe Septuaginta Regibus manuum, & pedū ſummitates. Sic enim Dæmon per accidiam quaſi manuum, pedumque ſummitates hominibus amputat, inutiles eos ad quicquam boni agendum reddens.

D.Greg. *Accidiæ filiæ.* *D. Iſidor.* *Fugienda accidia vniuerſitatis rerum exēplo.* *Pſ.18.5.* *Exemplum diligētiæ in Abrahamo* *Gen.18.6.* *Origen.* *Omnia dona ſpiritualia ſuffocat accidia.* *Pro.24.30* *Iudic.1.*

3 Tertius Angelus effudit phialā ſuam ſuper flumina, & ſuper fontes aquarū: & factus eſt ſanguis. Nomine fluminū, & fontium plerique gulam accipiunt, cui explendæ immenſa diuitiarum flumina, aurique fontes vix ſufficiūt. Qui tamen omnes in ſanguinem conuertuntur: quoniam vt dicitur Prouerb.21. *Qui diligit epulas, in egeſtate erit.* Nec verò ſolum in præſenti vita, ſed etiam in futura: vnde diues ille epulo apud inferos guttulam aquæ expetebat, quæ tamen ei iure negabatur. Et ad Philip.3. *Multi ambulabāt, quos ſæpè dicebam vobis, (nunc autem & flens dico) inimicos Crucis Chriſti, quorum finis interitus, quorū Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt.* In huius rei typum 4.Reg.25. Nabuzardan Princeps coquorum, ſeruus Regis Babylonis deſtruxit muros Hieruſalem: quia venter, cui tanquam coquorum Principi omnia ſeruiunt, vniuerſas opes, imò & virtutum ædificia, ac muros, quibus anima ſe tuetur, funditus euertit. Imò ſicut idem Nabuzardan vaſa templi tranſtulit in domum Regis Babylonis, fecitque vaſa templi vaſa palatij, & coquinæ: ita interdum luxui, & abdomini dediti Eccleſiaſtici, beneficiorum redditus, qui etiam vaſa ſacra appellari poſſunt, efficiunt vaſa coquinæ, cum ijs ad infinitos gulæ ſumptus ſuſtinendos abutuntur. Deni-

Tertia phiala ſuper gula fontes, & flumina. *Pro.21.17.* *Gula ī hac & alia vita egenum reddit.* *Phil.3.18.* *4.Reg.25.* *Nabuzardan typus gulæ dediti.*

D.Hieron. Denique eleganter dixit Hiero. in epiſt. ad Salinam. *Procul ſint*, inquit, *à conuiuijs craſſa turtures, & aues omnes, quibus ampliſſima patrimonia auolant*.

4 *Quarta phiala ſuper ſolem ira.* Quartus Angelus effudit phialam ſuam in ſolem: & datum eſt illi æſtu affligere homines, & igni: & æſtuauerunt homines æſtu magno, & blaſphemauerunt nomen Dei. Hæc plaga ſuper iram infligitur: rectè nanque in ſolem phiala effunditur, cum ira dominatur: quia nihil magis lumen rationis obſcurat, & quodammodo ſolem mentis de medio tollit, quàm ira: eſt enim ira furor breuis. *Ira furor.* Imo Seneca tract. de ira docet nullam eſſe viam expeditiorem ad inſaniā, quàm iram. *Seneca.* Quo ſenſu dixit Paulus ad Rom. 12. *Non vos metipſos defendentes, ſed date locum iræ*, quaſi videlicet furioſo: ſic enim furioſis hominibus liberum locū damus. *Rom. 12. 19* A qua expoſitione non multum abhorret D. Baſil. cum ſic locum interpretatur. *D. Baſil.* *Date*, inquit, *locum iræ quaſi torrenti, qui obuia quaque impetu ſuo rapidiſſimo deuoluit*. Meritò quoque ſubiungitur cōſequutum fuiſſe æſtū, & blaſphemiam, quia propter iram ſanguis æſtuat & efferueſcit, eumq; feruorem blaſphemiæ in Deum, ſanctoſque conſequūtur.

5 *Quinti Angeli phiala in ſuperbiā* Quintus Angelus effudit phialam ſuper ſedem beſtiæ, hoc eſt, ſuper ſuperbiā, quæ ſedes eſt Dæmonis, iuxta illud Iob 41. *Iob 41. 25.* *Ipſe eſt Rex ſuper vniuerſos filios ſuperbiæ*. Factum eſt regnum eius tenebroſum, quia tandem Deus, qui ſuperbis reſiſtit Iac. 4. *Iacob 4.* eorum ſuperbiam frangit, dominatumque obſcurat: & quia ſuperbi ex humiliatione incredibilem dolorem concipiunt, propterea dicuntur præ rabie ſuas ipſorum linguas commanducaſſe.

Sexti Angeli phiala in luxuriam. Sextus Angelus effudit phialam in flumen magnū Euphratem, hoc eſt, in libidinem, & luxuriam, quæ Euphrati flumini cōparatur, tum quia inſtar Euphratis rapidiſſimi fluminis magnam hominum partem ſecum deuoluit: tum quia dulcium aquarum nomine rectè voluptas carnalis exprimitur: ſiccātur autem aquæ fluminis, quia tandem voluptuarij homines, & plurimis in hac vita tum morbis, tum alijs miſerijs diuexantur, & ſempiternis tandem apud inferos tormentis cruciātur.

Septimi Angeli phiala in auaritiam aerem. Denique ſeptimus Angelus effudit phialam in aerem, hoc eſt, in auaritiam, quæ inſtar chamælontis aere veſcitur, nec bonis, quæ poſſidet, vnquam fruitur. Hanc enim etiam ob cauſam auaritia appellatur *idolorum ſeruitus* ad Galat. 5. *Gal. 5. 20.* quoniā, vt ait Diuus Chryſoſtomus *D. Chryſ.* ſicut idololatræ venerantur idola, nec ea pro reuerentia tangere audent; ita auarus pecunias tanquam idolum veneratur, nec eas pro reuerentia audet contingere, ſed inani tantum earum aſpectu delectatur.

CAPVT XVII.

ET venit vnus de ſeptem Angelis, qui habebant ſeptem phialas, & locutus eſt mecum dicens: Veni, & oſtendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ ſedet ſuper aquas multas, cum qua fornicati ſunt reges terræ, & inebriati ſunt, qui inhabitant terram, de vino proſtitutionis eius. Et abſtulit me in ſpiritu in deſertum. Et vidi mulierem ſedentem ſuper beſtiam coccineam, plenam nominibus blaſphemiæ, habentem capita ſeptem, & cornua decem. Et mulier erat circundata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioſo, & margaritis, habens poculum aureum in manu ſua plenum abo minatione, & immunditia fornicationis eius. Et in fronte eius nomen ſcriptum: Myſterium: Babylon magna mater fornicationum, & abominationum terræ. Et vidi mulierem ebriam de ſanguine ſanctorum, & de ſanguine Martyrum Ieſu. Et mi ratus ſum, dum vidiſſem illam, admiratione magna. Et dixit mihi Angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi ſacramentum mulieris, & beſtiæ, quæ portat eam, quæ habet capita ſeptem, & cornua decem. Beſtia, quam vidiſti, fuit, & non eſt, & aſcenſura eſt de abyſſo, & in interitum ibit, & mirabuntur inhabitantes terram (quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ à conſtitutione mundi) videntes beſtiam, quæ erat, & non eſt. Et hic eſt ſenſus, qui habet ſapientiam. Septem capita ſeptem montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet, & reges ſeptem ſunt. Quinque ceciderunt, vnus eſt, & alius nondum venit: & cum venerit, oportet illum breue tempus manere. Et beſtia, quæ erat, & non eſt, & ipſa octaua eſt, & de ſeptem eſt, & in interitum vadit. Et decem cornua, quæ vidiſti, decem reges ſunt, qui regnum nondum acceperunt, ſed poteſtatem tanquam re ges vna hora accipient poſt beſtiam. Hi vnum conſilium habent, & virtutem, & poteſtatem ſuam beſtiæ tradent. Hi cum

Agno pugnabunt: & Agnus vincet illos, quoniam dominus dominorum eſt, & rex regum: & qui cum illo ſunt vocati, electi, & fideles. Et dixit mihi: Aquę, quas vidiſti, vbi meretrix ſedet, populi ſunt, & gentes, & linguæ. Et decem cornua, quæ vidiſti in beſtia: hi odient fornicariam, & deſolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipſam igni concremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum eſt illi, vt dent regnum ſuum beſtiæ, donec conſummentur verba Dei. Et mulier, quam vidiſti, eſt ciuitas magna, quæ habet regnum ſuper reges terræ.

ARGVMEMTVM.

Richardus de S. Victore exiſtimat caput hoc ad quintam adhuc viſionem huius operis pertinere: fortaſſe ex eo, quòd vnius è ſeptem Angelis habentibus ſeptem phialas plenas ira Dei mentio fiat. Sed rectius Pannonius cum alijs hinc ſextam viſionem inchoat, in qua de damnatione meretricis magna, & ruina Babylonis diſſeritur, vt patebit ex ſequentibus.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

DE SEXTA VISIONE IOANNIS.

Imaginaria huius capitis viſio deſcribitur.

SECTIO PRIMA.

1 COmmemorat Ioannes veniſſe ad ſe vnũ de ſeptem Angelis, qui habebant ſeptẽ phialas, de quibus dictum eſt ſuperiori capite, dixiſſeque ſibi: *Veni: oſtendam tibi damnationem meretricis magna, qua ſedet ſuper aquas multas, cum qua fornicati ſunt Reges terra.* Tum addit apparuiſſe ſibi huiuſmodi viſionem. Primò. Vidit mulierem ſedentẽ ſuper beſtiam coccineam plenã nominibus blaſphemiæ, habentem capita ſeptem, & cornua decem.

Dubitatio.

Quod ait: *Mulierem ſedentem ſuper beſtiam coccineam:* Dubium eſt in Latina editione, vtrum illud nomen *coccineam* ad beſtiam, an ad mulierem pertineat? Verũ ex Græco contextu eſt perſpicuum nõ poſſe ad mulierẽ, ſed ad beſtiam ſpectare. Sic enim Græcè legimus: εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον. Secundò. Mulier erat circũdata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioſo, ac margaritis. Tertiò. Habebat poculũ aureum in manu, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eiuſdem. Quartò. In fronte eius erat nomen ſcriptum: *Myſterium, Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terra.*

Duplex opinio de nomine mulieris.

Quidã exiſtimant nomen ſcriptum in fronte fuiſſe hoc nomen. *Myſterium*: alij, quod videtur probabilius, ſentiunt nomen ſcriptum fuiſſe illud: *Babylon magna, mater fornicationũ, & abominationũ terra.* Nomen verò, *Myſterium*, appoſitum eſſe per parentheſim, vt indicetur in nomine, quod gerit ſcriptum in fronte, arcanum quiddam, plenumque Myſterij latere. Quintò. Ait Ioannes vidiſſe ſe mulierem ebriam de ſanguine Sanctorum, & de ſanguine Martyrum Ieſu, vehementerque fuiſſe admiratum. Sextò. Subiungit explicatum fuiſſe ab Angelo Sacramentum mulieris, & beſtię, quę Angeli explicatio magnis quoque, & ipſa difficultatibus eſt implicita. *Beſtia*, inquit, *quam vidiſti, fuit, & non eſt, & aſcenſura eſt de abyſſo, & in interitum ibit: Septem capita ſeptem mõtes ſunt, ſuper quos mulier ſedet, & Reges ſeptem ſunt: quinque ceciderunt, vnus eſt, & alius nondum venit, & cum venerit, oportet illum breue tempus manere. Et beſtia, qua erat, & non eſt, & ipſa octaua eſt, & de ſeptem eſt, & in interitum vadit. Decem cornua, qua vidiſti, decem Reges ſunt qui regnum nondum acceperunt, ſed poteſtatem tanquam Reges vna hora accipient poſt beſtiam. Hi vnum conſilium habent, & virtutem, & poteſtatem ſuam beſtia tradent. Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos. Decem cornua, qua vidiſti in beſtia, hi odient fornicariam, & deſolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipſam igni cõcremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum eſt illi, vt dent regnum ſuum beſtia, donec conſummentur verba Dei.* Denique vt ſe magis Angelus explicaret, ſubiunxit: *Mulier, quam vidiſti, eſt ciuitas magna, qua habet regnum ſuper Reges terra.* Hæc fuit Angeli interpretatio, quæ adhuc interpretationem, requirit.

Com-

Communis expoſitio de muliere ſedente ſuper beſtiam coccineam commemoratur, & reijcitur.

SECTIO II.

5 *Impiorum multitudo, gloria, & damnatio.* COmmunis expoſitio huius mulieris, ſiue Babylonis nomine multitudinem impiorum accipiendam eſſe docet, eorumque hoc loco damnationem deſcribi, eo quòd Babylon ſit confuſionis ciuitas, quæ *Meretrix magna* appellatur, quòd creaturam Deo præponere genus quoddam ſit ſpiritualis fornicationis. Sedet ſuper aquas multas, ideſt ſuper populos multos, vt Angelus ipſe interpretatur; quia multitudo impiorum ex omnibus gentibus conflatur. Sedet ſuper beſtiam coccineam, ideſt, ſuper Diabolum, qui impiorum multitudinem ſuſtinet. Is beſtiæ coccineæ ſimilis dicitur, propter Sanctorum ſanguinem, quem continuò per Tyrannos effundit. Plena eſt nominibus blaſphemiæ, quia vbique gentium à reprobis nomen Dei blaſphematur. Per capita ſeptem omnes Reges impij, & idololatræ ſignificantur. Per cornua decem, omnia regna illis ſubiecta, vterque enim numerus vniuerſitatem continet. Mulier eſt circundata purpura, & coccino, ad ſignificandam externam mundanarum rerum pulchritudinem, qua impij capiuntur: inaurata eſt auro, & lapide pretioſo, & margaritis propter eiuſmodi rerum affluentiam, quibus impij circunfluunt. Gerit in manu poculum aureum plenum abominatione, & immunditia, quæ ſub ſpecioſa quadam, pulchraque mundanæ felicitatis ſpecie, & inanis voluptatis imagine omnis generis immunditiam, atque turpitudinem, tum quæ ipſis peccatis, tum quæ peccatorum miſerijs, & incommodis, ipſiſque tandem apud inferos cruciatibus continetur, ſuis amatoribus propinat. Verùm ne mulier tam pulchro, elegantique ornatu incautos, inſipienteſque amatores in fraudem inducat, gerit in fronte ſcriptum nomen, ex quo ſtatim meretrix eſſe dignoſcitur, *Babylon mater fornicationum, & abominationum terræ.* Nam ipſum nomen Babylonis confuſionem notat, meretricium autem officiũ turpitudinem mulieris declarat. Pannonius exiſtimat ipſum etiam nomen, *Myſterium*, in fronte ſcriptum fuiſſe, quia nimirum opera Babylonis quibuſdam ſunt in fronte, quibuſdam autem in myſterio: ſimplicibus enim myſterium ſunt, quia occulta ſunt eis ea, quę à reprobis efficiuntur, lateſque eos mundanæ fęlicitatis inconſtantia, & fallacitas; at ſapientibus in fronte ſunt, quia conſpicua, & manifeſta. Alij nomine myſterij illud indicari arbitratur, quòd à reprobis multa efficiantur per hypocriſim, quæ myſterium continent: quoniam arcano quodam, ac ſecreto artificio virtutem ſimulent nihil minus, quã eam adamantes. Vnde merito in fronte hypocritarum *myſterium* ſcriptum eſt quia in omnibus eorum actionibus myſterium latet, id eſt, ſubdolum, & occultum honoris adipiſcendi ſtudium. Alij ſic. Gerit mulier titulum mali operis in fronte, quia reprobi de malis, quæ agunt, gloriantur iuxta illud Pſal. 51. *Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate?* & Eſa. 3. *Quaſi Sodoma prædicauerunt peccatum ſuum.* Ebria eſt de ſanguine Sanctorum, & de ſanguine Martyrum Ieſu, propter infinitam vim ſanguinis Martyrum, quem Tyranni effuderunt.

Nomen myſterium explicatur: Pãnonius

Pſal. 51. 3. Eſa. 3. 9.

2 *Angeli interpretatio de beſtia.* Angeli interpretatio huiuſmodi eſt: *Beſtia*, inquit, *quam vidiſti, fuit, & non eſt.* Quoniam beſtia, ſuper quam mulier ſedet, Diabolus ipſe eſt, qui dicitur fuiſſe, & non eſſe: quoniam ante aduentũ Chriſti dominabatur in mundo, cum ei toto orbe templa, aręque erigebantur: at poſt aduentum Chriſti de mundo per paſſionem eius eiectus fuit, quemadmodum Chriſtus ipſe promiſerat Ioan. 12. *Princeps huius mundi eijcietur foras. Et aſcenſura eſt de abyſſo, & in interitum ibit.* Quoniam iterum Antichriſti tempore regnabit, ſed tandem in interitum ibit, quia poſt mortem Antichriſti regnum eius omnino diſſipabitur. *Septem capita ſeptem montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet, & reges ſeptem ſunt.* Hic interpretes aiunt ſeptem capita, ſeptem montes, ſeptem Reges vniuerſum eſſe reproborum principatum, & multitudinem, quæ ex Re-

Ioan. 12. 3

gibus, ac Principibus, ſubiectiſq; populis coaleſcit, & vt ait Richard. per ſeptē ſtatus ab initio defluxit. Primus ſtatus fuit ab Adam vſque ad Noe. Secundus à Noe vſque ad Abraham. Tertius ab Abraham vſque ad Moyſen. Quartus à Moyſe vſque ad Dauidem. Quintus à Dauide vſque ad Chriſtum. Sextus à Chriſto vſque ad Antichriſtum. Septimus ſub Antichriſto vſque ad finē mundi. Itaque per ſeptem Reges omnes Reges horum ſtatuum intelliguntur. Iuxta quam expoſitionē ſequitur: *Quinque ceciderunt, vnus eſt, & alius nondum venit, & cum venerit, oportet illum breue tempus manere:* quia quinque ex præcedentibus ſeptem ſtatibus ante aduētum Chriſti, & ante tempus huius viſionis iam tranſierant: vnus nunc eſt, qui à Chriſto vſque ad Antichriſtū decurrit: ſeptimus, qui erit in tempore Antichriſti, nondū venit; ſed cum venerit, nō multum durabit, quia tribus tantum annis cum dimidio circūſcribetur. Beſtia, quę erat, & non eſt, & ipſa octaua eſt, & de ſeptē eſt, Dæmon ipſe ab his auctoribus accipitur. De ſeptem eſt, quia ſimiliter peccat: ſed tamen octaua eſt, quia omnes malitia, aſtutiaq; longè ſuperat. Ad nihil enim, inquit Haymo, appellauit octauam, quæ ſeptima erit, niſi vt oſtenderet, quòd ſepties amplius tunc dominabitur Antichriſtus, quam reliqui omnes ſuperiores Tyranni, qui Eccleſiam varijs temporibus fuerunt perſecuti. *Decem cornua, quæ vidiſti, decē Reges ſunt.* Eſt ſermo, vt vult Richard. de decem illis Regibus toties commemoratis, in quos Antichriſti tempore Romanū imperium diuiſum erit: qui cū Agno pugnabunt, quia fidem Chriſti extinguere conabuntur; ſed ab Agno tamen vincentur. *Hi odient fornicariam, & deſolatā facient illam.* Odiſſe hoc loco aiunt cōmuniter interpretes, illud ſignificare, ꝙ prædicti Reges fouendo, & adiuuando impiorū multitudinem aduerſus Chriſtum, eam ſempiternis inferorum cruciatibus obnoxiam facient, quod maximum ſanè odium cenſeri debet.

Richard. *Septem mūdi ſtatus.* *Beſtia octaua cur Dæmon.* *Haymo.* *Richard.*

3 Hæc eſt communis huius viſionis expoſitio, in qua multa ſunt, ad quæ viſio quaſi inuita, & repugnans trahitur. Primum, quia Ioannes non ita generatim de impiorū multitudine ſub iſtius mulieris, ſiue Babylonis typo loqui videtur, cùm eam peculiaribus quibuſdam ſignis, notiſq; diſtinguat, vt ex hoc ipſo cap. 17. & ſequenti 18. manifeſtū eſt: appellatur enim *Babylon illa magna, ciuitas illa fortis*. Fit etiam mentio ſeptem montium, vt certam aliquam vrbem videatur Angelus deſignare voluiſſe. Id quod nō obſcurè ſignificauit Angelus ille, qui mulieris myſterium Ioanni explicauit: ſic enim ſuam de muliere expoſitionem concluſit: *Mulier, quam vidiſti, eſt ciuitas magna, quæ habet regnum ſuper Reges terræ*. Deinde, quoniam huius mulieris, ſiue Babylonis euerſio prædicitur cap. 18. futura extremis temporibus ante ipſum mundi finem: ſiquidem fidelibus dicit: *Exite de illa populus meus, vt ne participes ſitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis:* & de mercatoribus, qui in ea negotiari ſolebant, adiungitur: *Mercatores ab ea longè ſtabunt propter timorem tormentorum eius flentes, ac lugentes*: quod neceſſe eſt ad extrema tempora ante ipſum mundi finē, extremumq; iudicium referre. Cùm igitur multitudo impiorum ceſſare nō debeat ante ipſum iudicij diem, quomodo in illam quadrare poteſt hæc, quæ à Ioanne prædicitur, Babylonis euerſio? Accedit, quòd ſi mulier hæc, ſiue Babylon eſſet vniuerſa multitudo impiorum, nō poſſent ab illa recedere negotiatores, mercatoreſq; eius vrbis, cum & ipſi quoque in ipſa multitudine impiorum comprehendantur. Porro illud, quòd decē Reges debeant odiſſe fornicariam, atque deſolatam facere, quomodo quæſo cum iſta expoſitione cohęret? Enimuero qui fieri poteſt, vt decem illi Reges impijſſimi odio habere debeant ipſam multitudinem impiorum, cum ipſi, vt fatentur huius expoſitionis auctores, ſint præcipua impiorum pars. Nam quod de ſpirituali illo odio dicitur, quatenus eam fouendo, & adiuuando addicant cruciatibus ſempiternis, alienū planè eſt, & extortum. Itaque facile eſt conijcere aliam quādam accipiendam eſſe fornicariam, aliamq; Babylonem odio habendam ab illis decem Regibus, ab ijſque funditus excidendam, de qua iam ſectione ſequēti aggredimur diſputare.

Cur nō probetur cōmunis expoſitio, prima ratio. *Secunda ratio.* *Apoc. 18. 4* *Poſtrema ratio.*

Reiecta

Reiecta ſuperiori ſententia de muliere ſedente ſuper beſtiam coccineam, vera, & germana ſtatuitur.

SECTIO III.

I Vt facilè quiuis ex ſuperioribus intelliget, ea profectò expoſitio, quam communiter in hunc locum interpretes afferunt, & nos paulò ante cõmemorauimus, inuitum ad ſe, ac repugnantem Ioannem pertrahit: quare aliã excogitare impellimur, quæ contextui congruentior appareat. Igitur cum hæc mulier propriũ nomen in fronte ſcriptum præferat: *Babylon mater fornicationum,* videndum de quanam Babylone ſermo ſit: Babylonem enim aliquam myſticam accipiendũ eſſe demonſtrat vox illa, *Myſterium,* quod indicat ſub Babylonis nomine Myſterium aliquod occultari. Quare exiſtimamus nomine Babylonis Romanam vrbem ſignificari in hoc Apocalypſis opere, vbi toties Babylon nominatur. Nam quòd Roma Babylonis nomine cẽſeatur, perſpicuum eſt ex 1. Petr. vlt. *Salutat vos Eccleſia, quæ eſt in Babylone collecta* (ſic enim legere poſſumus, cum ſit Græcè συνεκλεκτὴ.) Quo loco ſub typo Babylonis Romam ſignificatam eſſe docent Tertull. libro aduerſus Iudæos, cap. de Natiuitate, Euſeb. Cæſar. lib. 2. Hiſtor. Eccleſ. cap. 15. Beda in eum locum, & D. Hieronymus in lib. de viris illuſtribus, in Marco. Imò hanc ipſam Babylonem, de qua Ioannes hoc capite, aliiſque diſſerit, Romanam vrbem interpretatur Tertull. loco citato, & D. Hieronym. in Epiſt. ad Algaſiam, quæſt. 11. & fusè in Epiſt. ad Marcellam, vt commigret Bethlehem. *Lege,* inquit, *Apocalypſim Ioannis, & quid de muliere purpurata, & ſcripta in eius fronte blaſphemia, ſeptem montibus, aquis multis, & Babylonis cantetur exitu, contuere: Exite, inquit Dominus, de illa populus meus, & ne participes ſitis delictorum eius: fugite de medio Babylonis. Cecidit enim Babylon magna, & facta eſt habitatio Dæmoniorum. Eſt quidem ibi Sancta Eccleſia; ſunt Trophæa Apoſtolorum, & Martyrum; eſt Chriſti vera confeſſio; eſt ab Apoſtolo prædicata fides, & Gentilitate calcata in ſublime ſe quotidie erigens vocabulum Chriſtianum: ſed ipſa ambitio, potentia, magnitudo vrbis, videre, & videri, & tantam frequentiam hominum ſaltem inuitum videre, à propoſito Monachorum, & quiete aliena ſunt.* Ex quibus verbis conſtat Hieronymum de vrbe Roma hanc Apocalypſis Babylonem intellexiſſe. Cæterum nomen Babylonis nõ ad eam Romam transferendum eſt, quæ modo ſub Romano Pontifice fidem Chriſti profitetur; ſed ad eam, quę antequam reciperet fidem Chriſti, Idolis ſeruiebat, & ad eam, quæ erit tempore Antichriſti, quàm à Summo Pontifice Romano, atque adeò à fide defecturam Ioannes hoc capite, & ſequenti commemorat.

Nomine Babylonis Roma.

1. Pet. 5. 13.

Euſeb. Caſ. Beda. D. Hieron.

Roma ſub quo ſtatu hic accipienda.

2 Exiſtimamus igitur cũ Tertulliano, & D. Hieron. nomine Babylonis hoc Apocalypſis opere, potiſſimumque hoc capite, & ſequenti nomine etiam mulieris fornicariæ Romanam vrbem ſub duplici illo ſtatu accipiendam eſſe; eiuſque vrbis calamitatem, & excidium ſub Antichriſti tempore futurum prænuntiari, Deumque memorem tyrannicæ crudelitatis, qua ſub Imperatoribus Romanis in Chriſtianos Roma deſæuiit, eam per decem Reges omnino euerſurum. Et verò Romam Ioannes clariſſimis argumẽtis videtur indicaſſe, cum dixit mulierem ſedere ſuper ſeptem montes: imò omnia, quæ his capitibus memorantur, in Romanam vrbem aptiſſimè quadrant. *Veni,* inquit, *oſtendam tibi damnationem meretricis magnæ, cum qua fornicati ſunt Reges terræ, & inebriati ſunt, qui inhabitant terram, de vino proſtitutionis eius:* Quia, vt ait D. Leo ſerm. de Natiuit. Apoſtolorum Petri, & Pauli: *Cum pene omnibus dominaretur gentibus, omnium gentium ſeruiebat erroribus: & magnam ſibi videbatur aſſumpſiſſe religionem, quia nullam reſpuebat falſitatem.* Vnde omnium Deorum ſuperſtitionibus imbuta quaſi meretrix proſtituta vniuerſis populis, ſedebat. Dicitur circundata purpura, & coccino, inaurata auro, lapide pretioſo, & margaritis, propter Summam opum abundantiam, atque in victu, veſtitu, re-

Roma Idololatria quo fuerit.

D. Leo.

buſque omnibus luxum incredibilem. Habet poculum aureum in manu plenum abominatione, & immunditia fornicationum: quoniam omnibus gentibus, quibus imperabat, idololatriam ſuam, falſorumque deorum, quos colebat, ſuperſtitiones impuriſſimas ſub ſpecie religionis,quaſi poculũ aureum propinabat.

3 Quæ verò ſequuntur in interpretatione, quam Angelus adhibuit, ſic habent: *Beſtia, quam vidiſti, fuit, & non eſt: aſcenſura eſt de abyſſo, & in interitum ibit.* Eodem modo exponenda ſunt, quo ſectione præcedenti,iuxta communẽ expoſitionem *Septem capita ſeptem montes ſunt*, videlicet Palatinus, Quirinalis, Auentinus,Cælius,Viminalis, Æſquilinus, Ianicularis. *Et Reges ſeptem ſunt:* Nimirum docet Angelus per ſeptẽ capita beſtiæ, ſuper quam mulier ſedet, (ad beſtiam enim referenda ſunt ipſa capita, non ad mulierem, quemadmodum & illud: *Plena nominibus blaſphemiæ*, vt patet ex Græco contextu, cum Græcè habeatur ἔχον, neutro genere, quod cum Græco θηρίον conſentit: nam ſi ad mulierem ſpectaret, dicendum foret, ἔχουσαν) docet,inquam,Angelus per ſeptem capita beſtiæ non ſolum ſeptem montes, ſed ſeptem etiam Reges accipiendos eſſe. Qui verò nam illi ſint,ſtatim exponit: *Quinque*, inquit, *ceciderunt, vnus eſt, & alius nondum venit.* Non placet nobis ſententia Marij Victorini Epiſcopi exiſtimantis quinque Reges, qui ceciderunt, eſſe illos Imperatores Romanos, qui poſt Neronem vſque ad tẽpus, quo Ioannes hæc ſcribebat, imperarunt, videlicet Veſpaſianum, Titum, Galbam,Othonem, Vitellium:tum verò cum dicitur. *Vnus*, intelligi Domitianum, qui eo tẽpore imperabat: eum verò, qui nondum venit, eſſe Neruam, qui Domitiano ſucceſſit, qui quoniam non integro biennio imperium tenuit, idcircò ſubiungit: *Et cum venerit, oportet illum breue tempus manere.* Non placet, inquam, hæc Victorini expoſitio, quoniam Ioannes paulò poſt loquens de Antichriſto,facit illum vnum de ſeptem iſtis Regibus: inter Neruam autem,& Antichriſtum quamplurimi Romani Imperatores interiecti ſunt. Nec multum in iſtis credendum eſt Victorino, quippe,qui in eo errore fuit, vt putauerit Neronem in fine mundi à mortuis excitandum, ipſumque fore Antichriſtum. Quo circa rectius dicemus per ſeptem iſtos Reges, ſeptem mundi ſtatus intelligendos eſſe,vt aiebat communis opinio, quæ in hac re nobis probatur,primum ab Adam vſque ad Noe, ſecundum à Noe vſque ad Abraham, tertium ab Abraham vſque ad Moyſen, quartum à Moyſe vſque ad Dauidem, quintum à Dauide vſque ad Chriſtum, ſextum à Chriſto vſq; ad Antichriſtũ, ſeptimum ab Antichriſto vſque ad finem mundi.

Septem mõtes Romæ.

Marij de 7. Regib. expoſitio non probatur.

Probatur cõmunis, de 7. ſtatibus.

Itaque ſeptem Reges ſignificant ſeptem numeratos ſtatus, in quibus varij Principes, & Reges Dei famulos diuexarunt: præcipuè verò poſterioribus temporibus Eccleſiam à Chriſto fundatam varijs perſecutionib. oppreſſerunt. Tum verò rectè ſubiungitur: *Quinque ceciderunt:* Quoniam quinque iam ſtatus, quo tempore hæc Ioannes mandabat literis,præterierant. *Vnus eſt*, hoc eſt, vnus adhuc durat à Chriſto vſque ad Antichriſtum decurrens. *Alius nondum venit*, ideſt, poſtremus ſub Antichriſto. *Et cum venerit, oportet illum breue tempus manere:* Quoniam tribus tantum annis cum dimidio imperabit. *Beſtia, quæ erat, & non eſt, de ſeptem eſt, & ipſa octaua eſt*, hoc eſt, Dæmon (is enim per beſtiam intelligitur) de ſeptem eſt, quia ipſe in omnibus ſuperioribus Tyrannis,& Eccleſiæ perſecutoribus tanquam in membris ſuis Eccleſiam diuexauit,& in Antichriſto potiſſimum tanquam in membro præcipuo aduerſus eandem dimicabit. Et nihilominus octaua eſt,quia verè Dæmon ab ijs omnibus Regibus diuerſus eſt, & quaſi eorum comparatione octauus Eccleſiæ infenſiſſimus hoſtis. *Decem cornua, quæ vidiſti, decem Reges ſunt.* Intelliguntur illi decem Reges, in quos diximus tractatu de Antichriſto diuidendum fore imperium Romanum, & totius orbis principatum. *Qui poteſtatem tanquam Reges vna hora accipient poſt beſtiam.* Siue legamus *beſtiam*, vt habet noſtra editio: ſiue *cum beſtia*, vt legunt Biblia Complut. Andr. Cæſar. Arethas, & Primaſ. idem ſenſus efficitur. 4

Dæmonis in eccleſiam odium mirum.

Decem Regum imperium.

Varia lectio.

tur. Accipiunt enim regnum *cum beſtia*, id eſt, tempore Antichriſti: vel *poſt beſtiam*; ſcilicet gradientes, quaſi ipſam vt famuli ſequantur, eique obtemperent. Quod dicitur, *vna hora*, ſignificat exiguo tempore regnaturos.

5 *Hi cum Agno pugnabunt*, quoniã ſimul cum Antichriſto bellum difficillimum Eccleſiæ inferent, fideleſque vbique inſectabuntur. *Hi odient fornicariam, & deſolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipſam igni concremabunt*. Recolenda ſunt, quæ in tractatu de Antichriſto diximus de decem Regibus, qui orbis imperium obtinebunt, cum Antichriſtus aduenerit: ex quibus Antichriſtus tres bello profligatos trucidabit; ſeptem reliquos ſibi vltro obtemperantes in ſocietatem admittet. Cum ergo hoc loco Angelus Ioãni prę nuntiet fore, vt hi decem Reges odio habeant fornicariam, eamque omnino euertant, & incendant; manifeſtè colligitur paulò ante, quàm Antichriſtus adueniat, vel ſaltem ad initium eius imperij Romanam vrbem ab his decem Regibus euerſam, & concrematam iri: ſiquidem cum Antichriſtus imperauerit, non futuri ſunt decẽ Reges, ſed ſeptem.

Romana vrbis euerſio, & quo tẽpore futura.

Quoniam verò hęc Romanæ vrbis euerſio, & incendium debet ex Diuina iuſtitia proficiſci, quæ de vrbe illa, vbi tanta vis ſanguinis Martyrum ſub Imperatoribus Romanis effuſa eſt, extremis temporibus pœnas iuſtiſſimè expoſcet, idcirco additur: *Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum eſt illi*, ſcilicet Antichriſto: *vt dent regnum ſuum beſtia, donec conſummẽtur verba Dei*: Etenim vt omnes aduerſus Romanam vrbẽ conſpirent, permittet Deus, *Vt dent regnum ſuũ Beſtia*, id eſt, poteſtatem ſuam Dæmoni committant, ad perſecutionem fidelium: & ita *conſummentur*, hoc eſt, impleantur Diuinæ prędictiones de extremorum temporum acerbitate. Denique, vt intelligeremus ſermonem eſſe de Romana vrbe, concludit Angelus: *Et mulier, quam vidiſti, eſt ciuitas magna, quæ habet regnum ſuper reges terræ.* Etenim tempore, quo hæc Ioanni monſtrabantur, Romana vrbs pene omnibus Regibus terræ imperabat. Hæc in genere de Romanæ vrbis incẽdio, & euerſione dicta ſunt, quę ſequenti capite adhuc magis explicantur.

CAPVT XVIII.

ET poſt hæc vidi alium Angelum deſcendentem de cęlo, habentem poteſtatem magnam, & terra illuminata eſt à gloria eius. Et exclamauit in fortitudine, dicẽs: Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta eſt habitatio Dęmoniorum, & cuſtodia omnis ſpiritus immũdi, & cuſtodia omnis volucris immundę, & odibilis: quia de vino irę fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terrę cum illa fornicati ſunt, & mercatores terrę de virtute deliciarum eius diuites facti ſunt. Et audiui aliam vocem de cęlo dicentem: Exite de illa populus meus, vt ne participes ſitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis. Quoniam peruenerunt peccata eius vſque ad cęlum, & recordatus eſt Dominus iniquitatum eius. Reddite illi, ſicut & ipſa reddidit vobis: & duplicate duplicia ſecundũ opera eius. In poculo, quo miſcuit vobis, miſcete illi duplum. Quantum glorificauit ſe, & in delicijs fuit, tantum date illi tormentum, & luctum: quia in corde ſuo dicit: Sedeo regina, & vidua non ſum, & luctum non videbo. Ideo in vna die venient plagę eius, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur: quia fortis eſt Deus, qui iudicabit illam. Et flebunt, & plangent ſe ſuper illam reges terrę, qui cum illa fornicati ſunt, & in delicijs vixerunt, cum viderint fumum incendij eius: longè ſtantes propter timorem tormentorum eius, dicentes: Vę, vę ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudicium tuum. Et negotiatores terrę flebunt, & lugebunt ſuper illam: quoniam merces eorum nemo emet amplius, merces auri, & argenti, & lapidis pretioſi, & margaritę, & byſſi, & purpurę, & ſerici, & cocci, (& omne lignum thynium, & omnia vaſa eboris, & omnia vaſa de lapide pretioſo, & ęramento, & ferro, & marmore, & cinnamomum,) & odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & ſimilę, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorũ, & rhedarum, & mãcipiorũ, & animarum hominum.

Et

Et poma deſiderij animæ tuæ diſceſſerūt à te: & omnia pinguia, & præclara perierunt à te: & amplius illa iam non inuenient. Mercatores horum, qui diuites facti ſunt, ab ea longè ſtabunt propter timorem tormentorum eius, flentes, ac lugentes, & dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, quę amicta erat byſſo, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioſo, & margaritis: quoniam vnam hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ, & omnis gubernator, & omnis, qui in lacum nauigat, & nautæ, & qui in mari operantur, longè ſteterunt, & clamauerunt videntes locum incendij eius, dicentes: Quæ ſimilis ciuitati huic magnæ? Et miſerunt puluerem ſuper capita ſua, & clamauerunt flentes, & lugentes, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, in qua diuites facti ſunt omnes, qui habebant naues in mare, de pretijs eius, quoniam vna hora deſolata eſt. Exulta ſuper eam cęlum, & ſancti Apoſtoli, & Prophetę, quoniam iudicauit Deus iudicium veſtrum de illa. Et ſuſtulit vnus Angelus fortis lapidem quaſi molarem magnum, & miſit in mare dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltra iam non inuenietur. Et vox citharędorum, & muſicorum, & tibia canentium, & tuba, non audietur in te amplius, & omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius: & vox molę non audietur in te amplius: & lux lucernę non lucebit in te amplius: & vox ſpōſi, & ſponſę non audietur adhuc in te, quia mercatores tui erant principes terrę: quia in veneficijs tuis errauerunt omnes gentes. Et in ea ſanguis Prophetarum, & ſanctorum inuentus eſt, & omnium, qui interfecti ſunt in terra.

ARGVMENTVM.

Babylonis, hoc eſt, Romanæ vrbis in fine mundi euerſionem, quam ſuperiori capite Angelus veluti in ſumma perſtrinxerat, nunc alius Angelus luculentius explicare aggreditur: quam ob cauſam non neceſſe eſt nouum hoc capite commentarium inchoare, ſed ſatis erit perſequi præcedens.

Viſio

Viſio imaginaria huius capitis ad literam explanatur.

SECTIO IV.

1 PRimum vidit Ioannes aliũ quendam Angelũ deſcendentem de cęlo, habentem poteſtatem magnã: *Et terra illuminata eſt à gloria eius* hoc eſt, tanto ſplendore radiabat, vt terram vniuerſam lucis ſuæ magnitudine colluſtraret. Hunc Angelum Doctores communiter Chriſtum interpretantur, (eaq; expoſitio nobis probatur,) qui de cælo deſcẽdiſſe dicitur per Incarnationem: habere etiam poteſtatem magnã deſcribitur, terramque ſplendore ſuo illuminaſſe, quia Chriſtus vniuerſum terrarum orbem doctrinæ ſuæ fulgore cõpleuit, & ignorantiæ, infidelitatisq; tenebras veritatis ſuæ radijs diſpulit. Ita Primaſius, Rupertus, Richardus, Haymo, Pannon. & alij hoc loco ſentiunt. Secundò. Exclamauit idem Angelus: *Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta eſt habitatio Dæmoniorũ, & cuſtodia omnis ſpiritus immundi, & cuſtodia omnis volucris immundæ, & odibilis, quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes: & Reges terræ cum illa fornicati ſunt: & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti ſunt.* Franciſcus Ribera exiſtimat Romam vſque adeo vaſtandã, miſerrimoq; incendio delendam, vt in deſertum, & ſolitudinem euadat, fiatq; habitatio beſtiarum, & Dæmoniorum, quæ deſertis locis delectãtur. Eodem enim ſenſu dicitur de Babylonis euerſione apud Iſai. cap. 13. *Non habitabitur vſque in finem, & non fundabitur vſque ad generationẽ, & generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec paſtores requieſcent ibi, ſed requieſcent ibi beſtiæ, & replebũtur domus eorum draconibus: & habitabunt ibi ſtruthiones, & piloſi ſaltabunt ibi: & reſpondebunt ibi vlulæ in ædibus eius, & ſirenes in delubris voluptatis.* In quẽ locum D. Hieron. ait per hæc omnia vaſtitatis, & ſolitudinis ſigna monſtrari, quòd tanta ſit futura vrbis quõdam potentiſſimæ depopulatio, vt pię multitudine Dæmonum, ac beſtiarum nullus in eam audeat paſtorum intrare. Sed nobis illud etiam dicendum videtur cum Aretha, Primaſio, Ansberto, Haymone, Ambroſio, & alijs hoc loco, idololatriã eius vrbis ſignificari, defecturamq; eſſe Romam à fide, atque adeo futuram habitationem Dæmoniorum, & omnis ſpiritus immundi, & volucris immundæ, ob execranda flagitia, idololatriæq; ſuperſtitionem, quę tunc temporis in Romana Ciuitate, Romanoque Imperio latè graſſabitur.

Per Angelũ Chriſtus hoc loco. *Primaſ. Rupert. Richard. Haymo. Pannon.* *Ribera. Roma deſertum fiet.* *Iſa. 13. 20.* *D. Hieron.* *Habitatio Dæmoniorũ &c. propter idololatriã.* *Arethas. Primaſ. Ansbert. Haymo. Ambroſ.*

2 Reliqua omnia, quę in hoc capite memorantur, pertinent ad eandem Romanæ vrbis vaſtitatem, incendiumque explicandum, deſcribendumque luctum Regum, ac mercatorum, qui ad eã mercimoniæ cauſa ex omnibus mundi partibus confluebant. Lugebunt enim, dolebuntque, quod tam frequens, & toto orbe celeberrima ciuitas euerſa fuerit, omniſque ſibi in ea vrbe negotiatio ſit in perpetuum intercluſa. Itaque in hanc ſententiam accipienda ſunt, quæ ſequuntur: *Quoniam,* inquit, *peruenerunt peccata eius vſque ad cælum,* hoc eſt, peccata eius grauitate ſua, & multitudine Deum ad ſumendam vindictam prouocarũt, ita vt ea diſſimulare nequaquam poſſit. Hoc enim ſenſu dicuntur peccata in cælum peruenire, & clamare, vt fuſius expoſuimus in noſtris ſuper Ionam commentarijs ad illa verba, capitulo primo. *Surge, & vade in Niniuem Ciuitatem grandem, & prædica in ea: quia aſcendit malitia eius coram me. Et recordatus eſt Deus iniquitatum eius,* videlicet ad puniendum. Cum enim Deus peccata diſſimulat, & vindictam differt, videtur quodammodo eorum obliuiſci, hoc eſt, habere ſe inſtar obliuiſcentis. *Reddite illi, ſicut, & ipſa reddidit vobis.* Sermo eſt ad ſanctos, in quos meretrix iſta varijs, iiſque acerbiſſimis perſecutionibus deſæuijt. Nec verò his verbis illi ad ſumendam de Babylone vindictam incitantur, cùm id Dei proprium ſit: ſed quod Deus facere inſtituit, ipſis ſanctis attribuit: quoniam ipſorum nomine, & cauſa eiuſmodi ſupplicia inferre parat: vt cum Deus Babylonem punit, ſancti quoque ipſi per Deum, & per ſuum defenſorem, ac vindicem eaſdem pœnas repetere cenſeantur. Eodemque ſenſu accipiendum eſt, quod ſequitur: *Duplicate duplicia*

Luctus de illius deuaſtatione. *Peccata quãdo perueniant ad cælum.* *Ion. 1. 1.* *Sanctorum vindicta de Babylone.*

plicia ſecundum opera eius: in poculo, quo miſcuit, miſcete illi duplum. Quantum glorificauit ſe, & in delicijs fuit: tantum date illi tormentum, & luctum. Quo loco duplicia ad duplum, non ad culpas, & ſcelera Babylonis referendum eſt, quaſi Deus duplo maiores de ipſa pœnas repoſcere debeat, quàm eius ſcelera, & flagitia mereātur: ſed ad calamitates, quibus Eccleſiam, fideleſq; oppreſſit, ita vt duplo minoribus ſupplicijs Deus in Romanam vrbem debeat vindicare, q̃ fuerint illa mala, quæ ipſa Eccleſiæ intulit. *Quia in corde ſuo dicit: Sedeo Regina, & vidua non ſum, & luctum non videbo.* Superbia Babylonis exprimitur ob imperij ſui felicitatem: iactat enim ſe, quòd regina orbis ſedeat, ipſiq; omnes mundi Principes, ac Reges pareant, viduaq; non ſit, hoc eſt, imperio ſuo, & ſplendore, ac diuitijs fruatur, ſumpta ſimilitudine à fœmina vidua, quæ viro orbata in luctu ſedet. Vnde Thren. 1. de vrbe Hieroſolymorum diruta, & euerſa dicitur: *Quomodo ſedet ſola ciuitas, plena populo? facta eſt quaſi vidua domina Gentium. Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur: quia fortis eſt Deus, qui iudicabit illam.* Excidiū Babylonis exponitur, cū Romana vrbs à decem Regibus, de quibus ſæpè diximus, excidetur, & concremabitur, potentiſſimo Deo per hoſce Reges meritas ab ea pœnas depoſcente.

Superbia huius Babilonis.

Thren. 1. 1.

3 Sequitur: *Et flebunt, & plāgent ſe ſuper illam Reges terræ, qui cū illa fornicati ſunt, & in delicijs vixerunt, cum viderint fumum incendij eius: longè ſtantes propter timorem tormentorum eius, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudicium tuum.* Quęrunt hoc loco interpretes, quinam futuri ſint Reges, qui plangent ſuper Romanæ vrbis excidio, cùm eo tempore ſoli illi decem Reges, qui eam euertēt, regnaturi ſint, qui tantum abeſt, vt ob euerſionem eius vrbis dolorem concipiant, vt potius lætari, & gaudio triumphare debeant? prætérquam quòd non apparet, quomodo præ luctu, atque timore ſtent à longè timentes, ne ſimili ſupplicio, & calamitatibus implicētur: cum ipſi ſoli rerum potiātur, nec ſit eo tempore, cuius ipſi potentiam, atque tyrannidem debeant pertimeſcere. Franciſcus Ribera reſpondet eos ipſos decē Reges deſcribi lugentes ob Romanę vrbis euerſionem, quoniam licet ipſi eam inferre debeant, quia tamen magnæ calamitates etiam ipſis victoribus luctū, & mœrorem afferre ſolent: meritò eorum Regum luctum, & lamenta ob tantæ vrbis excidium commemorantur. Stare verò à longe propter timorem, diuini ſcilicet iudicij, quia verebuntur, ne ipſis quoque ſimilis calamitas, & ſuppliciū diuinitus infligatur. Verùm hæc duriuſcula nobis videntur. Primū, quia tametſi victores ſoleant earum ipſarum vrbium, quas exciderunt, euerſionem, vaſtitatéq; demirari: non ita tamē dolere ſolent, vt in eos quadret magnitudo mœroris, quæ hoc loco deſcribitur: *Flebunt*, inquit, *& plangent ſe ſuper illam Reges terræ.* Deinde, quoniam Reges illi decem, qui Romanam vrbem euerſuri commemorantur, erunt impijſſimi, atque adeo nō tanta pietate, Deiq; timore præſtabunt, vt tantopere diuina iudicia reformident, vt idcirco longè ſtare debeant à Romana vrbe, ne ſimilibus calamitatibus, & ſupplicijs implicentur, eo vel maximè, quòd ſi tātus eorum timor ex diuina potentia, & iuſtitia ortum habet, nihil eis à Romana vrbe procul eſſe vllo modo prodeſſe poterit ad Dei iram, vindictamq; declinādam, cum vbicūque pedem poſuerint, diuinæ potentiæ ſubiecti maneant, nec vlla ratione poſſint eius magnitudinē ſubterfugere. Quare dicendum potius videtur Reges iſtos, qui videntes fumū incendij Babylonis longè ſtabunt præ timore, diuerſos planè eſſe ab ijs decem Regibus, qui eam vrbem euertent: eſſeq; plurimos per orbem Principes, ac Dynaſtas, qui videntes Romanam vrbē totius orbis Reginam, ac Principem ab illis decem Regibus euerſam, ipſi quoque ſimilem cladem, & vaſtitatem regnorum ſuorū formidabunt, timebuntque, ne illi decē Reges in ipſos quoque arma couertant. Nam quod dicebatur, eo tempore nullos alios futuros eſſe Reges præter illos decem, verum quidem eſt, poſtquam ipſi totum imperium Romanum ſibi ſubiecerint: non autē cum rem ipſam aggredi cœperint. Credibile

Quæſtio.

Ribera reſponſio.

Non probatur.

Vera reſponſio.

Quo tempore decē tantum Reges erunt.

le namque eſt eos primùm ab ipſa Romana vrbe auſpicaturos eſſe bellum, eiq; primum excidium,& vaſtitatem illaturos, tum conuerſuros arma in omnes imperij prouincias. Quo fit, vt quo tempore Roma deflagrabit, adhuc ſuperſint multi Reges, ac Principes, qui audita Romæ vaſtitate, atque incendio ſimilem ſuorum regnorum, atque vrbium cladem, atque excidium iure poſſint formidare: quibus deinde profligatis, regnoq; exturbatis ſoli tandem illi decem Reges rerum potiantur, & latiſſimum toto orbe obtineant principatũ.

4 Sequitur: *Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt ſuper illam: quoniam merces eorum nemo emet amplius.* Mercatorũ quoque mœror, luctuſq; declaratur: quoniam Roma euerſa auferetur illis magna ex parte negotiatio, & illud importandis in vrbem frequentiſſimam mercibus ſingulare commercium. Nam licet in alijs quoque vrbibus mercaturã poſſint exercere; nõ tamen tanto lucro, quantum ex Romana vrbe ob diuitias, ciuiumque, ac mercatorum frequentiã reportabunt. Id quod magis explicatur, cum Romanæ vrbis opulentia, & mercium omnis generis copia ſimul, prætiumq; commemoratur. *Merces*, inquit, *auri, & argenti, & lapidis pretioſi, & margaritæ, & byſſi, & purpuræ, & ſerici, & cocci, & omne lignum taynum* (certum eſt ligni odorati genus, cuius fit mentio 3. Reg. 10.) *& omnia vaſa eboris, & omnia vaſa de lapide pretioſo*(Græcè non *lapidẽ*, ſed *lignum* legimus, ἐκ ξύλου τιμιωτάτου, ideſt, *ex ligno pretioſiſſimo*: & ita quoque legunt Arethas, Andræas, & Primaſius). *& æramento*, hoc eſt, *ex ære, & ferro, & marmore, & cinnamomum*(de hoc frutice lege Plinium lib. 12. cap.19.) *& odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & ſimilæ, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorum, & rhedarum* (curruum genus) *& mancipiorum, & animarum hominum*. Mancipia quædam emebantur ad ſeruiendum, & hæc nomine mancipiorũ hoc loco accipienda ſunt: alia, vt beſtijs obijcerentur, aut inter ſe gladiatorio more pugnarent, ſeq; mutuò interficerent, quæ per hominũ animas intelliguntur: in quorum mancipiorum duplici genere etiam mercatores Romæ fœnerabantur, quòd eſſet eiuſmodi mancipiorum vſus apud Romanos frequentiſſimus. *Et poma deſiderij animæ tuæ diſceſſerunt à te, & omnia pinguia, & præclara perierunt à te, & amplius illa iam non inuenient.* Angelus eſt, qui loquitur quaſi Babyloni inſultans: per *poma* autem *deſiderij* omnes arborum fructus accipiendi ſunt, qui etiam ad delicias, ac luxum pertinent: per *pinguia* verò, *& præclara* omnia delicatarum carnium genera intelligenda. *Mercatores horum, qui diuites facti ſunt, ab ea longè ſtabunt propter timorem tormentorum eius flentes ac lugentes, & dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioſo, & margaritis: quoniam vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ*: quo loco *vna hora* pro breuiſſimo tempore ponitur. *Et omnis gubernator, & omnis, qui in lacum nauigat*, ideſt, qui paruis nauigijs, cuiuſmodi ſunt, quæ in lacubus, & fluuijs inſeruiunt, vtuntur. Cum audis *omnis* non abſolutè omnes totius orbis gubernatores magnarum nauium, & qui paruis nauigijs vtuntur, accipias: ſed magnam eorum partem, ideſt, omnes illos, qui cum Roma habebant commercium: parua verò illa nauigia, hodieq; in Tyberi viſuntur, alijſq; in partibus Italiæ. *Et qui in mari operantur, longè ſteterunt, & clamauerunt videntes locum incendij eius, dicẽtes: Quæ ſimilis ciuitati huic magnæ? Et miſerunt puluerem ſuper capita ſua.* Magnitudo luctus, & mœroris exprimitur more Scripturæ. *Et clamauerunt flentes, & lugentes, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, in qua diuites facti ſunt omnes, qui habebant naues in mari, de pretijs eius, quoniam vna hora deſolata eſt.* Manifeſta ſunt ex ſuperioribus. *Exulta ſuper eam cælum, & ſancti Apoſtoli, & Prophetæ, quoniam iudicauit Deus iudicium veſtrum de illa.* Angelus eſt, qui loquitũ, iubetq; Cælites, Apoſtolos, & Prophetas gaudere de Romanæ vrbis euerſione, propter vim ſanguinis Martyrum, qui in eo effuſus eſt: multi enim ſancti in ea, duoq; illa clariſſima Apoſtolorum lumina Petrus, & Paulus, Prophetæ etiã pro Chriſti fide, & religione ſanctiſſima ſanguinem, & vitam profuderunt.

Denique, ne putaremus Babylonem 5
tem-

Roma commercium, et opulẽtia destructa deploratur.

3. Reg. 10.

Græca lectio

Arethas. Andr. Primaſ. Plinius.

Duplex mãcipiorum genus.

temporalibus tantum iſtis ſupplicijs à Deo puniendam, ſubiungitur quoque de ſempiternis apud inferos. *Et ſuſtulit,* inquit, *vnus Angelus fortis lapidem quaſi molarem magnum, & miſit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltra iam non inuenietur*. Qua ſimilitudine nõ ſolum magnitudo ſuppliciorum Babylonis in hac vita, ſed etiã apud inferos explicatur, ducta metaphora à molari lapide grauiſſimo, qui cum in mare iacitur, magno impetu q̃ celerrimè in profundũ demergitur. Sic enim Babylon pondere grauiſſimo peccatorum ad inferos vſque ſumma celeritate præceps ruet: quo fiet, vt omnia deliciarum genera, quibus antea delectabatur, ſempiternum ſint finem habitura, quemadmodum conſequentia verba declarant. *Et vox citharœdorum, et muſicorum, & tibia canentium, & tuba non audietur in te amplius, & omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius: & vox molæ non audietur in te amplius*, hoc eſt, non amplius in te moletur frumentũ, quia non erit, cui vſui eſſe poſſit: *Et lux lucernę non lucebit in te amplius, & vox ſponſi, & ſponſæ non audietur adhuc in te: quia mercatores tui erant principes terræ, quia in veneficijs tuis errauerunt omnes gentes*. Significatur Romam vanis ſuis ſuperſtitionibus, imò & præmijs, atque honoribus, quæ hoc loco propter vim, quã habent ad animos permouendos, veneficia appellantur, omnes mundi nationes ad idolorum cultum, falſamq; ſuorum Deorum religionem ſuſcipiendam incitaſſe. *Et in ea ſanguis Prophetarũ & Sanctorum inuentus eſt, & omnium, qui interfecti ſunt in terra*. His verbis tantæ Babyloni illatæ cladis, & euerſionis cauſa cõprehenditur. Quod verò dicitur Romę inuentum fuiſſe ſanguinem omnium, qui inuenti ſunt in terra, non ſignificat, quotquot propter fidem paſſi ſunt, Romæ martyrium ſubijſſe: ſed eorum omnium necis, & martyrij Romam auctorem fuiſſe, cum ipſa vniuerſi orbis imperium obtineret, atque ex Imperatorũ Romanorum iuſſu, & edictis in omnibus Romani imperij prouincijs fideles ad martyrium quærerentur, atque à Prętoribus, & Iudicibus ex Romani Imperatoris auctoritate necarent. Hęc ſunt, quæ in hac Babylonis damnatione in tanta opinionum varietate probabiliora, & magis contextui, & inſtituto Ioãnis conſentanea exiſtimauimus.

Sempiterna Babylonis apud inferos ſupplicia.

Ciuitatis magnæ veneficia.

Illata euerſionis cauſa

Illud hoc loco annotauerim, ex infinitis, omniſque generis pretioſiſſimis mercibus, quę hoc loco commemorantur, manifeſtè colligi, Romam extremis mundi temporibus, poſtquam à fide defecerit, ad ſummam potentiã, opumq; magnitudinem peruenturam, eiuſque imperium ſub decem illis toties nominatis Regibus vniuerſo orbe latè propagandum, futurumq; florentiſſimum. Nam quòd ſummæ illæ diuitiæ ad Romam illam antiquam, antequam fidem Chriſti receperit, minimè pertineant, non obſcurè indicatur illis verbis: *Et audiui vocem aliam de cælo dicentem: Exite de illa populus meus, ne participes ſitis delictorum eius, vt de plagis eius non accipiatis*. Cum enim fidelibus præcipitur, vt de illa exeant, ne ſimul eius calamitate inuoluantur, profectò oſtenditur ſermonem eſſe non de Roma illa antiqua, cum nulli in ea fideles erant, ſed de illa, quæ florebit extremo mundi tempore. Itaque extremis illis temporibus florentiſſima erit Romana vrbs, latiſſimũque eius imperium, in magnis viuet delicijs, in ſummaque rerum omnium affluentia, & copia, ſimul tamen idololatriæ ſeruiet, omnique ſuperſtitionum genere imbuta, Dæmonibus, falſiſque Dijs ſacrificabit. Quam ob cauſam, & propter infinitam vim ſanguinis Martyrum, quem ſub Romanis Imperatoribus effudit, Deo acerrimè, & iuſtiſſimè in illa vindicante, ab ijſdem illis decem Regibus euertetur funditus, miſerrimoque, ac maximè luctuoſo incendio deflagrabit.

I *Romæ futuræ opes.*

CA-

CAPVT XIX.

POſt hęc audiui vocem turbarum multarum in cęlo dicentium: Alleluia: ſalus, & gloria, & virtus Deo noſtro eſt: quia vera, & iuſta iudicia ſunt eius, qui iudicauit de meretrice magna, quę corrupit terram in proſtitutione ſua, & vindicauit ſanguinem ſeruorum ſuorum de manibus eius. Et iterum dixerunt: Alleluia. Et fumus eius aſcendit in ſecula ſeculorum. Et ceciderunt ſeniores vigintiquatuor, & quatuor animalia, & adorauerunt Deum ſedentem ſuper thronum, dicentes: Amen. Alleluia. Et vox de throno exiuit, dicens: Laudem dicite Deo noſtro omnes ſerui eius, & qui timetis eum puſilli, & magni. Et audiui quaſi vocem turbæ magnæ, & ſicut vocem aquarum multarum, & ſicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium: Alleluia: quoniam regnauit Dominus Deus noſter omnipotens. Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius præparauit ſe. Et datum eſt illi, vt cooperiat ſe byſſino ſplendenti, & candido. Byſſinum enim iuſtificationes ſunt ſanctorum. Et dixit mihi: Scribe: Beati, qui ad cęnam nuptiarum Agni vocati ſunt. Et dixit mihi: Hæc verba Dei vera ſunt. Et cecidi ante pedes eius, vt adorarem eum. Et dicit mihi: Vide, ne feceris, conſeruus tuus ſum, & fratrum tuorum habentium teſtimonium Ieſu: Deum adora. Teſtimonium enim Ieſu eſt ſpiritus prophetiæ. Et vidi cęlum apertum: & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum, vocabatur Fidelis, & verax, & cum iuſtitia iudicat, & pugnat. Oculi autem eius ſicut flamma ignis: & in capite eius diademata multa, habens nomen ſcriptum, quod nemo nouit, niſi ipſe. Et veſtitus erat veſte aſperſa ſanguine: & vocatur nomen eius Verbum Dei. Et exercitus, qui ſunt in cælo, ſequebantur eum in equis albis, veſtiti byſſino albo, & mundo. Et de ore eius procedit gladius ex vtraque parte acutus: vt in ipſo percutiat gentes. Et ipſe reget eas in virga ferrea: & ipſe calcat tor-

cular

cular vini furoris iræ Dei omnipotentis. Et habet in veſtimento, & in femore ſuo ſcriptum: Rex regum, & Dominus dominantium. Et vidi vnum Angelum ſtantem in ſole, & clamauit voce magna, dicens omnibus auibus, quæ volabant per mediũ cæli: Venite, & congregamini ad cęnam magnam Dei: vt manducetis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & ſedentium in ipſis, & carnes omnium liberorum, & ſeruorum, & puſillorum, & magnorum. Et vidi beſtiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui ſedebat in equo, & cũ exercitu eius. Et apprehenſa eſt beſtia, & cum ea pſeudopropheta, qui fecit ſigna coram ipſo, quibus ſeduxit eos, qui acceperunt characterem beſtiæ, & qui adorauerunt imaginem eius. Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure: & cęteri occiſi ſunt in gladio ſedentis ſuper equum, qui procedit de ore ipſius: & omnes aues ſaturatæ ſunt carnibus eorum.

ARGVMENTVM.

Poſt purpuratæ meretricis, ſiue Babylonis damnationem commemoratur Beatorum de eius damnatione lætitia, gaudium, imò & gratulatio ſedenti ſuper thronum, quod tandem de impura meretrice pœnas ſumpſerit. Deinde Chriſti ad ſuos animandos, ac tuendos, Antichriſtumque, atque eius ſectatores perdendos aduentus cum præcellenti gloria, & regali ſplendore deſcribitur.

COMMENTARIVM VNICVM EXEGETICVM.

De explanatione huius capitis.

Viſio imaginaria proponitur, eiuſque literalis ſenſus traditur.

SECTIO PRIMA.

1 PRimum audiuit Ioannes quaſi vocem turbarum multarum in cęlo dicentium: *Alleluia: ſalus, & gloria, & virtus Deo noſtro eſt*: Nonnulli legunt: *Tubarum multarum*, veluti D. Ambr. & Beda: cęterum, *turbarum*, legendum eſt, vt patet ex Gręco contextu, in quo legimus, ὄχλου πολλοῦ, ſignificaturque infinita propemodum Cęlitum multitudo, qui ſimul de meretricis damnatione lętabantur, dicebantque: *Alleluia*, hoc eſt, *laudate Deum*: eamq; vocem identidem replicabãt. Sequitur: *Et fumus eius*, id eſt, meretricis, ſiue Babylonis incendium, quo videlicet conflagauerat, *aſcendit in ſecula ſeculorum*: quia eius ſupplicia in omnem ęternitatem perdurabunt. Secũdò Vigintiquatuor ſeniores, & quatuor animalia ceciderunt in facies ſuas, & adorauerunt Deum ſedentem ſuper thronum, dicentes: *Amen. Alleluia*. Quoniã pręſtantiſſimi quique Sanćti, & Heroes, Prelati, ac Doćtores Eccleſię, qui per vigintiquatuor ſeniores ſignificantur, & quatuor Euangeliſtę in quatuor animalibus adumbrati, de eo Babylonis incendio, & iudicio prę reliquis omnibus Beatis Deo gratias immortales egerunt: quã ob cauſam dicuntur cecidiſſe in facies ſuas, quod non dićtum fuerat de turbis, in quibus inferiores ſanćti exprimuntur. Tertiò. Audita iterum eſt quaſi vox turbę magnę, & ſicut vox aquarum multarum, & ſicut vox tonitruorum magnorum dicentiũ: *Alleluia, quoniam regnauit Dominus Deus noſter omnipotens. Gaudeamus, & demus gloriam ei, quia venerunt nuptię Agni, & vxor eius pręparauit ſe*. Significatur poſt gratias illas habitas, aćtaſque à vigintiquatuor ſenioribus, & quatuor animalibus omnes omnino Cęlites lętabundos acclamaſſe, & plauſiſſe, quòd iam dies iudicij aduentaret, perfećtęque Chriſti cum Eccleſia forent nuptię in ipſa beatitudine celebrandę, ipſaque Eccleſia, quę eſt Chriſti vxor, iam parata eſſet, veſtitaque omni indumentorum, hoc eſt, virtutum, gratiarumque plenitudine idonea iam eſſet, quę ad ſponſi thalamum admitteretur. Vnde ſubiungitur: *Datumque eſt illi, vt cooperiat ſe byſſino ſplendenti, & candido. Byſſinum*, inquit Ioannes, *iuſtificationes ſunt ſanćtorum*. Quibus verbis ſignificat ſponſę ornatum eſſe byſſinum, hoc eſt, iuſtificationes, ſiue merita ſanćtorum, ſummamque innocentiam, & vitę puritatem: eſt enim byſſinum genus lini tenuiſſimum, & candidiſſimum. Quartò. Dićtum eſt Ioanni ab Angelo, qui ei loquebatur: *Scribe: Beati, qui ad cęnam nuptiarum Agni vocati ſunt*. Tunc Ioannes cecidit ante pedes Angeli ad eum adorandum: quod ita abhorruit Angelus, vt ei quam primum diceret: *Vide, ne feceris: conſeruus tuus ſum, & fratrum tuorum habẽtium teſtimoniũ Ieſu. Deum adora*. Quo loco per habentes teſtimonium Ieſu, intelligit cõmunis expoſitio, quam ſequuntur Ambroſ. Beda, & Rupert. Prophetas, qui propter ſpiritum prophetię dicuntur habere teſtimonium Ieſu. Idemque diſertè explicauit

Varia lect.

Cælitum lętitia de Babylonis dãnatione.

Ob id agũt Deo gratias

Lętantur de aduentu iudicij.

Spõſa Chriſti ornamenta.

Per habentes teſtimoniũ Ieſu Propheta intelliguntur.

Ambroſ. Beda. Rupert.

nit Angelus, cum ſubiunxit: *Teſtimonium enim Ieſu eſt ſpiritus prophetiæ.* Et luculentius adhuc cap. vlt. cum dixit: *Et fratrum tuorum Prophetarum.* Iuxta quã ſententiam, quę vera eſt, non ſolùm ſunt accipiendi Prophetæ legis veteris, ſed multò etiam magis ij, qui tempore Ioannis habebant ſpiritum prophetiæ.

Apoc.22.9

2 Quintò. Vidit Ioannes cælum apertum. *Et ecce equus albus: & qui ſedebat ſuper eum, vocabatur Fidelis, & verax: & cum iuſtitia iudicat, & pugnat.* Communis expoſitio per equum album humanitatem Chriſti accipit propter puritatem: per ſeſſorem, ſiue equitem Verbum Dei, quod humanitatem in vnitatẽ ſuæ perſonæ aſſumpſit: nec locus, quicquid alij dicant, aliam expoſitionem patitur. Paulò enim poſt ſubiungitur: *Vocabatur nomen eius Verbum Dei.* Appellatur hoc loco Chriſtus *Fidelis, & verax:* quia fidem olim datam de aduẽtu ſuo ad iudicium de remunerandis prædeſtinatis, ac puniendis reprobis in fine mundi cumulatiſſimè ſoluet. Ad ſignificandam verò ſummam eius in iudicando equitatem, dicitur cum iuſtitia pugnare, hoc eſt, nunquam iniuſtum bellũ mouere. Sextò. *Oculi eius ſicut flamma ignis:* (quòd iracundiam, & furorem in damnandis impijs demonſtrat,) *& in capite eius diademata multa:* quia omnem in omni genere poteſtatem, & vniuerſa regna in ſe vno continet. Habet nomen ſcriptum, quod nemo nouit niſi ipſe, quia nomen eius, quod eſt Verbum Dei, à creata intelligentia comprehendi non poteſt. Septimò. Erat veſtitus veſte aſperſa ſanguine. Quidam ex Recentioribus exiſtimant hanc veſtem aſperſam ſanguine ſignificare cruẽtum ſupplicium de perſecutoribus ſumendum, venturumque Chriſtum ad vindicandum ſanguinem ſanctorum ab Antichriſto, eiusq; ſectatoribus profuſum: ſed iſtam tamen veſtem aſperſam ſanguine non ipſius Chriſti, ſed ſanctorum eſſe. Quemadmodũ, inquiunt, ſi quis ad vltionem amici occiſi procedens ferret ſecum veſtem eius ſanguine tinctam, vt ſanguinis amici recordatione ſe magis ad eum vindicandum incitaret. Veriſimilior tamen eſt communis expoſitio, hanc veſtem eiuſdem Chriſti eſſe, vt ipſe contextus ſonat, non verò ſanctorum: atque adeo indicari humanitatem Chriſti olim à Iudæis ſanguine cruentatam, & etiam nũc vulnerum cicatricibus rubicũdam. Accedit, ꝙ Chriſtus potiſſimum non tam ad ſanctorum ſanguinem, quàm ad ſuũ ipſius vindicandum in iudicium procedet, vt rectius ſuam ipſius veſtem, idest, carnem tinctam ſanguine, quàm ſanctorum oſtentare debeat.

Humanitas Chriſti equus albus, Verbũ ſeſſor.

Chriſti in impios furor. item poteſtas.

Nomẽ eius incomprehenſibile.

Chriſti veſtis aſperſa ſanguine quid ſit.

Illius humanitas per eam intelligitur.

3 Nam quòd corpus Chriſti veſtimentum cruẽtum ſanguine appellari ſoleat in ſacris literis, patet ex illis verbis Iſaię 63. *Quis eſt iſte, qui venit de Edom, tinctis veſtibus de Boſra? iſte formoſus in ſtola ſua, gradiens in multitudine fortitudinis ſuæ? Ego qui loquor iuſtitiam, & propugnator ſum ad ſaluandum. Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum, & veſtimenta tua ſicut calcantium in torculari? Torcular calcaui ſolus, & de Gentibus non eſt vir mecum: calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea: & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui.* Quo loco quamuis quoad literam ſermo ſit de Chriſto ad inſtar Regis victoris, qui propter multitudinem hoſtium à ſe occiſorũ in prælio totus ſanguine tinctus reuertitur, vt ex ipſo contextu manifeſtũ eſt: non deſunt tamen, qui per rubra veſtimenta humanitatem Chriſti accipiunt ſuo ipſius ſanguine in paſſione aſperſam, & cruentatam, vt ſit ſenſus de ſanguine quidem hoſtiũ, hoc eſt, Dæmonum metaphoricè, tinctum fuiſſe, ꝙ eos, ſcilicet vicerit, ac debellauerit: id tamen per ſuam ipſius paſſionem, & ſanguinẽ præſtitiſſe, vt ipſa paſſio victoria appelletur, & ſanguinẽ proprium fundere re ipſa fuerit hoſtes ſuos interimere, & vſque ad internecionem delere. Ita enim hunc locum intellexit Tertull. lib. 4. aduerſus Marcion. cap. 40. *Spiritus,* inquit, *propheticus veluti iam cõtemplabundus Dominum ad paſſionem venientem, carne ſcilicet veſtitum, vt in ea paſſum, cruentum habitum carnis in veſtimentorum rubore deſignat, cõculcata, & expreſſa vi paſſionis, tanquam de foro torcularis, quia exinde quaſi cruentati homines de vini rubore deſcendant, iuxta illud: Lauabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ palliũ ſuũ: ſtolam & amictum carnem demonſtrans, & vinum ſanguineum.* Vbi cernis Tertull.

Tincta eſt ſuo, et quodãmodo hoſtium ſanguine.

Iſa. 63. 1.

Tertull.

Gen. 49. 11.

Ddd indu-

indumentũ Chriſti rubrum non de hoſtium cruore, ſed de ſuo ipſius ſanguine accipere: eodemque modo veſtem hanc aſperſam ſanguine accipiendam eſſe, vt meritò exiſtimari poſſit Ioan. hoc loco cap Iſa. citatum interpretari voluiſſe.

4 Octauò. *Exercitus, qui ſunt in cælo, ſequebantur eum in equis albis veſtiti byſſino albo, & mundo.* Hunc locum illuſtrauit D.Greg.lib.31.Mor.c.12. Equus, inquit, eſt vnicuique ſanctę animæ corpus ſuũ, quod videlicet nouit, & ab illicitis continētię fręno reſtringere, & rurſum charitatis impulſu exercitatione boni operis relaxare. Equitis ergo nomine anima ſancti viri exprimitur, quæ iumentũ corporis bene ſubditum regit: vnde & Ioan. Apoſt. in Apocal. Dominum contemplatus ait: *Et exercitus, qui ſunt in cælo, ſequebantur eum in equis albis:* multitudinem quippe ſanctorum, quæ in hoc martyrij bello ſudauerat, rectè exercitũ vocat: qui idcirco in equis albis ſedere deſcribuntur, quia eorum corpora, & luce iuſtitiæ, & caſtimoniæ candore claruerunt. Hæc ille. Byſſinum autem albũ, & candidum tum vitæ puritatem, tum gloriæ candorē ſignificat, niſi iuxta ea, quæ ſuperius dicta ſunt, ſanctorum prę clara merita malis accipere: ſiquidē ex Ioanne habemus byſſinum candidũ eſſe iuſtificationes ſanctorum. Quæ verò de gladio acuto ex Chriſti ore prodeunte dicuntur, deque virga ferrea, in qua gẽtes gubernabit, fusè explicata ſunt, c.1. Illud hoc loco Ioan. adiũxit, q habeoret in veſtimento, & in femore ſcriptum: *Rex regum, & Dominus dominantium:* quã ſententiam inferius illuſtrabimus.

D.Greg.

Cuiusq; ſancti anima eques, corpus equus.

Byſſinũ albũ vitæ candor, & gloria.

5 Nonò. Vidit Ioannes vnum Angelũ ſtantem in ſole, qui clamauit voce magna omnibus auibus, quæ volabant per medium cæli: *Venite, & congregamini ad cœnam magnam Dei, vt manducetis carnes Regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & ſedentium in ipſis, & carnes omnium liberorum, & ſeruorum, & puſillorum, & magnorum.* Metaphoricè exprimitur magnitudo victoriæ, quã Chriſtus de Antichriſto, eiusq; ſectatoribus comparabit. Quemadmodum enim commiſſo aliquo magno prę lio, partaque victoria ſolent ad occiſorum cadauera vultures, aliæq; aues carniuoræ aduolare, cadaueribusque ſaturari: ita modò victis, proſtratisque omnibus Chriſti hoſtibus, quaſi ad eorum cadauera ſub eadem metaphora omnes volucres conuocantur. Aut certè ita, vt verba ſonant, accipiendum eſt, (vt plerique ſentiunt) magnam ſcilicet futuram ſectatorum Antichriſti ſtragem, Deo nimirum ignibus, & fulgurũ multitudine è cælo pugnante, ad quorum cadauera deuoranda volucres vndique aduolare debeant. Hac enim ſimilitudine in ſacris literis quælibet magna ſtrages, & cædes ſignificari ſolet, veluti Hierem.7. *Et erit morticinium populi huius in cibos volucribus cæli, & beſtijs terræ: & non erit, qui abigat.* Et Ezech.39. *Dic omni volucri, & vniuerſis auibus, cunctisq; beſtijs agri: Conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem ſuper montes Iſrael: vt comedatis carnem, & bibatis ſanguinem. Carnes fortium comedetis, & ſanguinem Principum terræ bibetis.* Quoniam verò omnes Principes, Reges, ac Dynaſtæ Antichriſti partibus adhærebunt: idcirco fit mentio Regum, tribunorum, & fortium. Et quoniam etiam hæc victoria erit clariſſima, Antichriſtique euerſio per Chriſtum toto orbe notiſſima: idcirco Angelus, qui hanc victoriam denuntiat, in ſole quaſi in loco perſpicuo, & celeberrimo ſtare deſcribitur, magnaque voce conclamare.

Chriſti victoria, & hoſtiũ ſtrages maxima.

Magna ſtrages in Scriptura qua ſimilitudine explicetur.

6 Poſtremò. Exitus prælij deſcribitur verbis conſequentibus. *Vidi,* inquit, *beſtiam,* hoc eſt, Antichriſtum, *& Reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui ſedebat in equo,* ideſt, cum Chriſto, *& cum exercitu eius,* ideſt, cum omnibus fidelibus. *Et apprehenſa eſt beſtia, & cum ea pſeudopropheta,* hoc eſt, inſignis ille prædicator Antichriſti præcurſor, de quo ſæpe diximus: *Qui fecit ſigna coram ipſo,* ideſt, coram Antichriſto, *quibus ſeduxit eos, qui acceperunt characterem beſtiæ, & qui adorauerunt imaginem eius.* Explicata ſunt hæc fusè in ſuperioribus. *Et viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis, & ſulphuris:* nam vt eodem loco diximus, Antichriſtus, & eius præcurſor viui à terra abſorbendi ſunt: quemadmodum manifeſtè colligitur ex his verbis. *Et cæteri*

Prælij felix exitus.

in-

inquit Ioannes, *occiſi ſunt in gladio ſedẽtis ſuper equũ, qui ꝓcedit de ore ipſius*. Hæc eſt literalis huius capitis expoſitio: nũc ꝑcipuas ſentẽtias breuiter percurramus.

Quid vox Halleluia ſignificet?

Audiui quaſi vocem turbarum multarum in cælo dicentium: Halleluia.

SECTIO II.

1 QVoniam vox hæc non ſolum hoc capite ponitur, ſed etiam creberrima eſt in ſacris literis, non erit abs re, quæ ſit eius germana vis, & ſignificatio, explicare. Primũ itaque poſita reperitur Pſal. 104. & viginti pſalmis pro titulo inſcribitur, in quibus omnibus magnifica Dei opera celebrantur, magnaque in eis eſt exultatio.

Vbi reperiatur vox Alleluia.

Quæ eſt annotatio Caſſiodori in Pſal. 104. in cuius pſalmi titulo quidam vnum *Halleluia*, alij duo ponunt.

Caſſiod.

Nimirum D.Hieron. hanc regulam dicit eſſe tenendam, vt vbicunque duo *Halleluia*, præſcribuntur pſalmo, vnum ſciamus ad finem prioris pſalmi, alterum ad eũ, qui ſequitur, ſpectare.

Regula ex D. Hieron. de eadem.

Porro ſciendum vocem *Halleluia*. Hebraicã eſſe, nec ſimplicem, ſed compoſitam. Etenim *Hallelu* imperatiuum eſt Hebræum, ideſt: *Laudate*: *Ia* vnum ex decem Dei nominibus. Itaque *Halleluia*, idẽ eſt, atque *Laudate Deum*, à radice *Halal*, quæ propriè ſignificat vocem extollere cum lætitia, vt in rebus lætis, & proſperis fieri ſolet, quemadmodum docet D.Hieronym. in Epiſt. ad Marcell.

Illius etymos, & origo.

Idem.

Vnde etiam ſumitur pro *inſanire*, veluti 1.Reg.21. cum dicitur de Dauide, quod corã Rege Achis ſe ſtultum ſimulauerit, ne collaberetur inter manus eorum: Hebraicè, *Inſaniebat in manu eorum*, vbi eſt idem verbum *Halal*. Et Eccl. 2. pro eo, quod nos habemus: *Riſum reputaui errorem*, eſt Hebraicè: *Riſui dixi: Inſanis*, ſeu *inſanire facis*.

1.Reg.21.13

Eccl. 2.2.

Quæſitus ergo D.Hierony. à Marcella, de ſignificatione vocis *Halleluia*, ita reſpondit: *Nuper, cum pariter eſſemus, quæſiſti, quid ea verba, quæ ex Hebræo in Latinum non habemus expreſſa, apud ſuos ſonarent, curq́; ſine interpretatione ſint poſita, vt eſt illud, Halleluia, Amen, Maranatha. Reſpondemus breuiter, ſiue Septuaginta interpretes, ſiue Apoſtolos id curaſſe, vt quoniam prima Eccleſia ex Iudæis fuerat congregata, nihil ad credentium ſcandalum innouarent: ſed ita vt à paruo imbiberant, traderent: poſtea verò, quàm in vniuerſas gentes Euangelicus dilatatus eſt ſermo, non potuiſſe ſemel ſuſcepta mutari. Igitur Halleluia exprimitur Laudate Dominum. Ia quippe apud Hebræos vnum de decem Dei nominibus eſt. Amen verò Aquila, πεπιστωμένως exprimit, quod nos, fideliter, poſſumus dicere, Septuaginta, γένοιτο tranſtulerunt, ideſt, Fiat. Maranátha verò magis Syrum, quàm Hebraicum eſt, & interpretatur: Dominus noſter venit; vt ſit ſenſus. Si quis non amat Dominum Ieſum Chriſtum, Anathema ſit: & illo completo, deinceps inferatur: Dominus noſter venit, quod ſuperfluum ſit aduerſus eum odijs pertinacibus velle contendere, quem veniſſe iam conſtat.* Hactenus Hieron.

Cur vox hæc, & aliæ retineãtur apud Lat.

Halleluia.

Amen.

Maranatha.

2 Hec de parte illa *Hallelu*, ideſt, *Laudate*. Quod ad alteram ſpectat, quæ eſt, *Ia*, D.Hieron. in Epiſt. ad Marcellam, quæ incipit: *Nonageſimum pſalmum legens*, decem Dei nomina commemorat.

Decem Dei nomina.

D.Hieron.

Primum eſt *El*, quod Septuag. θεὸν, ideſt, *Deum*, Aquila etymologiam eius exprimens ἰσχυρὸν, ideſt, *fortem* interpretatur, vnde nomina *Michael, Gabriel, Raphael*. Secundum *Elohim*, & *Elohe*, quod & ipſum *Deus* dicitur. Tertiũ *Sabbaoth*, quod Septuag. *Virtutum*, Aquila *exercituum*, tranſtulerunt. Quartum *Elion*, quod nos *excelſum* dicimus. Quintum *Eſer eheie*, quod in Exodo legitur: *Qui eſt*. Sextum *Adonai*, quem nos *Dominum* generaliter appellamus. Septimum *Ia*, quod in Deo tantum ponitur, & in *Halleluia*, extrema ſyllaba ſonat. Octauum *Tetragrammaton*, quod ineffabile putauerunt, & his literis ſcribitur, *Iod, He, Vau, He*: quod quidam non intelligẽtes propter elementorum ſimilitudinem, cum in Græcis literis repererint, *Pipi*, legere conſueuerunt. Nonum *Saddai*, quod nos *robuſtum*, & *ſufficientem*, ad omnia perpetranda accipere poſſumus. Decimum quamquam D.Hieronymus non ponit diſtinctum ab alijs, ſiquidem *Elohim*, & *Elohe*, pro duobus enumerat, quæ nos tamen pro vno, & eo-

El.

Elohim, & Elohe.

Sabbaoth.

Elion

Eſer eheie.

Adonai.

Ia.

Iehoua.

Saddai.

Galatin. Agla.

dem reputauimus, affertur à Galatino lib. Arcan. 2. cap. 15. & eſt *Agla*, quod infinitam potentiam Dei ſignificat. Certis iuxta D. Hieronym. nomen *Ia* ſoli Deo attribui, quam ob cauſam ſæpe in ſacris literis ſimul cũ nomine ineffabili ponitur, veluti Eſa. 26. *Be Ia Iehouah*, pro eo, quod habemus, *In Domino Deo*.

Ia ſoli Deo tribuitur.

Eſa. 26. 4.

Cur Angelus ille non conſenſit, vt Ioannes ſibi ad pedes accideret.

Et dicit mihi: Vide, ne feceris, conſeruus tuus ſum, & fratrum tuorum.

SECTIO III.

1 Cum Ioannes ad eius Angeli, qui ſecum loquebatur, pedes prouolueretur, vt eũ adoraret; non ſe tanto honore dignatus eſt Angelus; ſed dixit: *Vide, ne feceris, conſeruus tuus ſum, & fratrum tuorum habentium teſtimonium Ieſu: Deum adora.* Et quidem ſi Ioannes diuinos ei honores decreuiſſet, meritò eũ Angelus repuliſſet. Quæ fuit ſententia D. Auguſt. q. 61. in Gen. & lib. 20. contra Fauſtum Manichæum cap. 21. vbi ait hunc Angelum tanto cũ ſplendore apparuiſſe, vt Chriſtus ipſe exiſtimari potuerit à Ioanne. Quæ ſententia non diſplicet D. Tho. 2. 2. q. 84. art. 1. ad primum. Verũ cum longè probabilius ſit Ioannem nullam falſam exiſtimationẽ habuiſſe circa hunc Angelum, nec illi voluiſſe tribuere adorationem latriæ, ſed venerationem, quæ in Angelum beatum caderet, eo vel maximè, quòd ſemel hoc capite admonitus iterũ idem facere aggreſſus fuerit cap. 22. Itaque fuiſſe repulſum ab Angelo, non quòd in eo male ageret, ſed ex quadam Angeli vrbanitate, & reuerentia: meritò aliquis quærat, cur tã grauiter Angelus eam venerationem recuſauerit. *Vide*, inquit, *ne feceris, conſeruus tuus ſum: Deum adora.* Augeturq; dubitatio ex eo, quòd in veteri teſtamento legimus Angelos iſtiuſmodi venerationẽ non inuitos excepiſſe, veluti Ioſue 5. vbi dicitur Ioſue Angelum adoraſſe.

Voluiſſe adorare, vt Deum credidit D. Aug. & D. Thom.

Oppoſitum probabilius

Cur tã grauiter Angelus recuſauerit.

Ioſue 5.

Prima ratio, quam tradunt D. Ambr. Rup. Richard. de S. Vict. Beda, Anſbert. Pannon. Haymo, Hugo Card. ea eſt, ob myſterij incarnationis reuerentiam Angelum eiuſmodi adorationẽ repuliſſe. *Redemptio*, inquit Ambr. *ſanguinis Chriſti hoc fidelibus contulit, vt filij Dei, ſociiq; Angelorum efficerentur: ideoq; pertimeſcit Angelus adorari ab homine, qui ſuper ſe adorabat hominem Deum, quapropter conſeruum ſe Ioannis, cæterorumq; fidelium vocat.* Hæc ille. Eandem rationem affert D. Greg. hom. 8. in Euãgelia. *Prius*, inquit, *quàm Redemptor noſter naſceretur per carnem, diſcordiam cum Angelis habuimus, à quorum claritate, atque munditia per prima culpa meritum, per quotidiana delicta longè diſtabamus. Quia enim peccando extranei eramus à Deo, extraneos nos à ſuo conſortio deputabant Angelici ciues Dei. Sed quia nos cognouimus Regem noſtrum, recognouerunt nos Angeli ciues ſuos. Quia enim cæli Rex terram noſtra carnis aſſumpſit, infirmitatem noſtram illa iam Angelica celſitudo non deſpicit. Ad pacem noſtram Angeli redeunt; intentionem prioris diſcordiæ poſtponunt; & quos prius infirmos, abiectoſq; deſpexerant, iam ſocios venerantur. Hinc eſt enim, quòd Loth, & Ioſue Angelos adorant, nec tamen adorare prohibentur: Ioannes verò in Apocalypſi ſua adorare Angelum voluit; ſed tamẽ idem hunc Angelus, ne ſe debeat adorare, cõpeſcuit dicens. Vide, ne feceris, cõſeruus enim tuus ſum, & fratrũ tuorum. Quid eſt, quòd ante Redemptoris aduentum Angeli ab hominibus adorantur, & tacent, poſtmodum verò adorari refugiunt: niſi quòd naturam noſtram, quam prius deſpexerant, poſt quam hanc ſuper ſe aſſumptam conſpiciunt proſtratam ſibi videre pertimeſcunt: nec iam ſub ſe velut infirmam contemnere auſi ſunt, quam ſuper ſe videlicet in cæli Rege venerantur: nec habere dedignantur hominem ſociũ, qui ſuper ſe adorant hominem Deum? Curemus ergo fratres chariſſimi ne qua nos immunditia polluat, qui in æterna præſcientia, & Dei ciues, & Angelis eius æquales ſumus.* Hactenus ex Greg. Itaque ante incarnationem excipiebant Angeli non inuiti hominum adorationes: at poſt incarnationis myſterium non amplius paſſus eſt Angelus ſe ab homine adorari, quia per aſſumptionem humana natura longe Angelicam ſuperauit. 2

Prima ratio, ob reuerentiam incarnationis

D. Ambr. Rupert. Richard. Victorinus. Beda. Anſbert. Pannon. Haymo. Hugo Card. D. Greg.

Inter homines, & Angelos diſcordia, & concordia.

Loth, & Ioſue adorarunt, nõ tamen Ioanni permittitur

Cauenda immunditia.

Secunda

3 *Secunda ex virginitate.*

Secunda ratio depromi poteſt ex virginitate, in qua Angelus iſte Ioannem non hominem, ſed Angelum multò ſe nobiliorem agnoſcebat, quæ maxima eſt virginitatis prærogatiua: quippe quæ hominem faciat ſuperiorem Angelis, qua de re multa diximus cap. 14. Hanc rationē reddit Petrus Dam. ſer. 1. de excellentia B. Ioannis Euang. *Refugit*, inquit, *obſequium ab illo ſuſcipere, quē nouerat apud communem iudicē locum gratiæ familiariter obtinere. Noluit adoratorem, quem decernebat æqualem, fratrem recognouit, ſocium indicauit, ſubiectionis obedientiam non accepit. Quamuis enim in omnibus ſanctis ſemper ſit angelica mūditia contubernalis, & cognata virginitas: beatus tamen Ioannes tantò reliquos virgines ſuperat, quantò virginitati B. Mariæ per ſedulitatis, ac perpetuæ cuſtodiæ meritū appropinquat: à qua ſola videlicet præceditur: quia virginalis fœcunditas, quæ eſt in Maria, nullis eſt omnino meritis comparanda. Sed ſicut venerandæ matris Domini virginitas beati Ioannis virginitatem excedit: ſic ipſe pro glorioſo eius contubernio cæteros à mundi primordio virgines antecellit.*

Petr. Dam.

B. Ioānis ex virginitate encomium.

4 *Tertia ex ſacerdotio.*

Tertia ratio ſumitur ex ſacerdotio: cum enim Ioannes Sacerdos, & Pontifex eſſet legis gratiæ, poteſtatem habēs duplicem altiſſimam, videlicet remittendi peccata, & conſecrandi corpus Chriſti: quam ob cauſam omnibus Angelis etiam ſupremis longè præſtabat: meritò iſte Angelus eum ſibi ad pedes accidentem ferre non potuit eo potiſſimum, quòd etiā Sacerdos Angelus appellatur Malach. 2. *Labia Sacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia Angelus Domini exercituum eſt.* Quare meritò non paſſus eſt Angelus ſe à Ioanne vtpote Sacerdote legis gratiæ adorari, quia eum tanquam alterum Angelum multo ſe nobiliorem eſſe propter ſacerdotale munus intellexit.

Sacerdos Angelus. Malac. 2. 7

5 *Triplex hæc ratio non literalis.*

Rectè quidem, & ingenioſe hæc omnia dicuntur, ſed tamen ad contextum minus accōmodatè. Itaque nullam ſuperiorum expoſitionum literalem, germanamq; eſſe arbitramur, idq; meo iudicio euidenter demonſtratur ex ipſiſmet verbis Angeli. *Vide*, inquit, *ne feceris, conſeruus tuum ſum, & fratrum tuorū habentium teſtimonium Ieſu: Deum adora: teſtimonium enim Ieſu eſt ſpiritus prophetiæ.* Ex quibus manifeſtè euincitur Angelū non ſpectare ad Incarnationis myſterium, neque ad virginitatis prærogatiuam, neque ad ſacerdotium, ſed tantū ad ſpiritum prophetiæ: ſiquidē per habentes teſtimonium Ieſu, intellexit habentes ſpiritum prophetiæ, vt ipſe ſtatim fuit interpretatus: *Teſtimonium*, inquit, *Ieſu eſt ſpiritus prophetiæ.* Probaturq; idem luculentius ex capite vltimo, vbi cum iterum Ioannes ad pedes eiuſdem Angeli accideret, reſpondit Angelus: *Vide, ne feceris, conſeruus enim tuus ſum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum, qui ſeruant verba libri huius: Deum adora.* Quare germana ratio, cur Angelus paſſus non eſt Ioannem pronum ad ſuos prouolutum pedes iacere, ea fuit: quoniam reueritus eſt in Ioanne ſpiritum prophetiæ: fratres verò Ioannis appellat vel veteres Prophetas, vel alios Ioannis æquales, qui Chriſtū annuntiabāt, & ſpiritum quoque habebant prophetiæ. Adde habuiſſe Angelum etiam rationem laborum, & perſecutionū, quas Ioānes, & cęteri eius temporis Prophetæ, ob teſtimonium quod reddebant de Ieſu, patiebantur: vt etiam propterea non ſuſtinuerit videre ad ſuos pedes prouolutum eum Apoſtolum, cui tantum honoris à Deo conceſſum fuerat, vt pro Chriſto Domino, ac Principe ſuo pateretur. Quod ad laborū, qui pro Chriſto tolerantur, magnitudinem amplificandam maximè pertinet.

Germana ratio ex ſpiritu Prophetia, & eorū tolerantia

Laborum tolerātia quā tifacienda

Cur Chriſtus dicatur habere ſcriptum in veſtimēto, & femore: Rex regum, & Dominus dominantiū?

Et habet in veſtimento, & in femore ſuo ſcriptum: Rex regum, & Dominus dominantium.

SECTIO IV.

Recolendum eſt ex ſuperioribus veſtimentum hoc eſſe eandem illam veſtem aſperſam ſanguine, quam humanitatē Chriſti in paſſione cruentatam interpretati ſumus. 1

In femore incarnationis Verbi accepitur. Deinde aduertendum in femore Incarnationem Christi accipiendam eſſe. Quod vt melius intelligatur, ſciendum eſt olim patribus veteris teſtamenti in more fuiſſe, vt femori admota manu iurarent, vt patet Gen. 24. cum Abraham dixit ſeruo ſuo: *Pone manum tuam ſubter femur meum, vt adiurem te per Dominum Deum cæli, & terræ, vt non accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos habito. Sed ad terram, & cognationem meam proficiſcaris, & inde accipias vxorem filio meo Iſaac.* Et Gen. 47. Iacob Patriarcha cum diem obitus appropinquare cerneret, vocauit filium Ioſeph, & dixit ad eum: *Si inueni gratiam in conſpectu tuo, pone manum tuam ſub femore meo: & facies mihi miſericordiam, & veritatem, vt non ſepelias me in Aegypto: ſed dormiam cum patribus meis.* Iuramenti autem huius myſterium erat adumbratio incarnationis Verbi, quod per aſſumptam humanitatem venturum erat ex illis patribus, vt exponit D. Gregorius lib. 10. epiſt. Itaque cum per femur iurabant per Christum naſciturũ ex ſuis poſteris, qui ab illis ex femore propagandi erant.

Femori admota manu iurabãt patres.
Gen. 24. 2.
Gen. 47. 29
Iuramentũ hoc adũbratio incarnationis.
D. Greg.

2 Arbitramur igitur, cum Christus dicitur habere ſcriptum in veſtimento, & in femore, *Rex regum, & Dominus dominantium,* illud ſignificari, quòd non ſolum ipſa humanitatis aſſumptione, & incarnatione, quæ per femur indicatur; ſed paſſione etiam, quæ in veſtimento aſperſo ſanguine exprimitur, ſit Rex regum, & Dominus dominantium. Itaque, & quia Deus homo, & quia paſſus & mortuus, Rex regum, & Dominus dominantium conſtitutus eſt à Patre. Propter primum dicitur à Paulo ad Hebr. 1. *Quem conſtituit hæredem vniuerſorum.* Propter ſecundum dicitur eiuſdem epiſtolæ cap. 2. *Eum autem, qui modico, quàm Angeli, minoratus eſt, videmus Ieſum propter paſſionem mortis gloria, & honore coronatum.* Et Apocalypſis 1. cum Ioannes Christum appellaſſet *Primogenitum mortuorum,* ſtatim ſubiunxit: *& Princeps Regum terræ,* vt eo loco vberius diximus. Atque hæc eſt propria, & maxime omnium germana huius loci expoſitio, quam diſertè tradit D. Gregor. hom. 13. ſuper Ezech. *Quid veſtimẽtum eſt,* inquit, *niſi corpus, quod aſſumpſit ex Virgine? Hoc veſtimentum multò ante Eſaias aſpiciens per Crucem paſſionis ſanguine cruentatum dixit: Quare rubrum eſt veſtimentum tuum, & veſtimenta tua quaſi calcantium in torculari? Cui ipſe reſpondit: Torcular calcaui ſolus. Solus enim torcular, in quo calcatus eſt, calcauit, qui ſua potentia eam, quam tulit, paſſionem vicit. Nam qui vſque ad mortem crucis paſſus eſt, de morte cum gloria ſurrexit. Per femur propagatio carnis eſt. Quia ergo per propaginem generis humani, ſicut generationũ ordines Matthæo, vel Luca narrantibus deſcribuntur, in hunc mundum venit ex Virgine, & per incarnationis ſuæ myſterium, quia Rex eſſet, & Dominus, cunctis gentibus indicauit, in veſtimento, & femore ſcriptum habuit: Rex regum, & Dominus dominantium.* Hæc ille.

Literalis expoſitio, & quia Deus homo, & qa paſſus, regẽ eſſe.
Hebr. 1. 2.
Hebr. 2. 9.
Apoc. 1. 5.
D. Greg. Veſtimentum corpus Chriſti rubrum paſſione.
Eſa. 63. 2.

3 Secunda eſt D. Ambroſ. in cõment. ſupra Apoc. per veſtimentum ſanctos, per femur humanitatẽ accipientis. *Per veſtimentum,* inquit, *Sancti, ex quo humana origo procedere dicitur, homo, quem Chriſtus aſſumpſit, deſignatur. In veſtimento itaque ſuo, quòd ipſe ſit Rex Regum, ſcriptũ habet: quia in operibus ſanctorum agnoſcitur hunc eſſe verum Deum, qui tales ſeruos poſſidet. Habet etiam in femore ſcriptum, quod ſit Rex regum, & Dominus dominantium: quia in operibus, quæ in carne poſitus geſſit, cognitum eſt hunc eſſe verum Dei filium.* Addit Ambroſ. poſſe etiam per femur intelligi patres veteris teſtamenti, ex quo rum ſtirpe Chriſtus originem duxit, qui & ipſum figurarunt, & quòd ipſe futurus eſſet Rex regum, & Dominus dominantium, apertis vocibus prædixerunt. Tertia eſt Pannonij. Veſtimentũ, inquit, à foris eſt, femur à natura: & Chriſtus humanitatem à foris ex tempore quatenus perſona diuina habet, diuinitatem autem à natura, à qua ab æterno eſt Deus: & neutrum horum ſine dignitatis honore habet, quia ab vtroque Rex eſt.

D. Ambr. Secunda expoſitio per veſtimentũ Sanctos, per femur humanitatem Chriſti intelligit.
Per femur patres veteris teſtamẽti quoque accipit.
Pannon. Tertia Regem eſſe, & quia Deus, & quia homo.

CAPVT XX.

ET vidi Angelum deſcendentem de cælo, habentem clauem abyſſi,& catenam magnam in manu ſua. Et apprehendit draconem, ſerpentem antiquum, qui eſt Diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille,& miſit eum in abyſſum, & clauſit, & ſignauit ſuper illum, vt non ſeducat amplius gentes, donec conſummentur mille anni: & poſt hæc oportet illum ſolui modico tempore. Et vidi ſedes, & ſederunt ſuper eas, & iudicium datum eſt illis, & animas decollatorum propter teſtimonium Ieſu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt beſtiam,neque imaginem eius, nec acceperũt characterem eius in frontibus, aut in manibus ſuis, & vixerunt, & regnauerunt cum Chriſto mille annis. Cæteri mortuorum non vixerunt, donec conſummentur mille anni. Hæc eſt reſurrectio prima. Beatus, & ſanctus, qui habet partem in reſurrectione prima: in his ſecunda mors nõ habet poteſtatẽ: ſederunt ſacerdotes Dei, & Chriſti: & regnabunt cum illo mille annis. Et cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur Satanas de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ Gog,& Magog,& congregabit eos in prælium, quorum numerus eſt ſicut arena maris. Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierunt caſtra ſanctorum, & ciuitatem dilectam. Et deſcendit ignis à Deo de cælo, & deuorauit eos: & Diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris: vbi & beſtia,& pſeudopropheta cruciabuntur die, ac nocte in ſecula ſeculorum. Et vidi thronum magnum candidum,& ſedentem ſuper eum, à cuius conſpectu fugit terra,& cælum,& locus non eſt inuentus eis. Et vidi mortuos magnos,& puſillos ſtantes in conſpectu throni, & libri aperti ſunt: & alius liber apertus eſt, qui eſt vitæ: & iudicati ſunt mortui ex his, quæ ſcripta erant in libris ſecundũ opera ipſorum: & dedit mare mortuos,

qui in eo erant, & mors, & infernus dederunt mortuos ſuos, qui in ipſis erant: & iudicatum eſt de ſingulis ſecundum opera ipſorum. Et infernus, & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis. Hæc eſt mors ſecunda. Et qui non inuentus eſt in libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.

ARGVMENTVM.

Continuatur eadem ſexta viſio. Ligatur Satanas mille annis, iſque finitis iterum ſoluitur. Congregatur Gog, & Magog in prælium. Iudicat Chriſtus vniuerſos mortales. Regnant Sancti cum Chriſto. Mittitur Diabolus in ſtagnum ignis, cum omnibus qui non ſunt ſcripti in libro vitæ.

COMMENTARIVM VNICVM EXEGETICVM.

De explanatione huius capitis.

Deſcribitur viſio imaginaria, eiuſque literalis ſenſus traditur.

SECTIO PRIMA.

1 *Chriſtus Angelus habens clauẽ abyſſi.*

PRimum vidit Ioannes Angelum deſcendentem de cœlo, habentem clauem abyſſi,& catenam magnam in manu ſua,qui apprehendit draconem ſerpentem antiquum, qui eſt Diabolus, & ligauit eum per annos mille. Hunc Angelum Doctores communiter Chriſtum interpretantur: quam etiam ſententiam videtur innuere Diuus Auguſtinus libro 20.de Ciuit.cap.7. (*D. Auguſt.*) Chriſtus enim eſt,qui habet clauem abyſſi,& qui apprehendit, ligauitque Dæmonem imperij ſui catena,vt ait Auguſt.loco citato. Quòd verò attinet ad mille annos, (*Mille anni ſũt à Chriſto ad Antichriſtum.*) ſine dubio accipiendum eſt, vt ait And. Cæſar. (*Andr. Cæſ.*) totum tempus, quod à morte Chriſti vſque ad aduentum Antichriſti decurrit, vt in poſteriori ſua expoſitione docet citatus Auguſt. & Diuus Gregor.lib.32.Moral.cap.12. (*D. Gregor.*) Eſt enim millenarius numerus perfectionis, vniuerſitatéq; ſignificat. Hæc enim eſt poſterior ratio,quam affert Diuus Auguſt.loco citato, quæ propria eſt, ac germana, quam idcirco priori, quam attulerat, prætuliſſe videtur, cum poſterius commemorauit: (*Potius totũ tempus huius mundi.*) & meritò,prior enim omnino non cohæret. *Aut certè,* inquit, *mille annos pro annis omnibus huius ſeculi poſuit,vt perfecto numero notaretur ipſa temporis plenitudo. Millenarius enim numerus denarij numeri quadratum ſolidum reddit: decem quippe decies ducta fiunt centum, quæ iam figura quadrata, ſed plana eſt.* (*Millenari⁹ numerus ꝑfectus, quadrata, & ſolida figura.*) *Vt autem in altitudinem ſurgat,& ſolida fiat, rurſum centum decies multiplicantur, & mille fiunt. Porro ſi centum ipſa aliquo modo pro vniuerſitate aliquando ponuntur, quale illud eſt, quod Dominus omnia ſua dimittenti, & eum ſequenti promiſit dicens: Accipiet centuplum in hoc ſeculo:* (*Matth.19. 29.*) *quanto magis mille pro vniuerſitate ponuntur, vbi eſt ſoliditas ipſius denariæ quadraturæ? Vnde & illud melius intelligitur, quod in Pſalmo legitur.* (*Pſal.104.*) *Memor fuit in ſeculum teſtamenti ſui, verbi, quod mandauit in mille generationes.* Hæc Auguſtinus.

2 *Ligatus Dæmon cur.*

Toto igitur hoc tempore ligatus eſt Dæmon, ne totam ſuam vim exerat aduerſus Eccleſiam, & vt ait Ioannes, ne amplius gentes ſeducat: quod ita interpretatur ibidem Auguſt. (*D. Auguſt.*) *Abeis*, inquit, *gentibus ſeducendis huius interdicti vinculo, & clauſtro Diabolus prohibetur, quas pertinentes ad Chriſtum ſeducebat antea. Has enim Deus elegit ante mundi conſtitutionem eruere de poteſtate tenebrarum, & transferre in regnum filij claritatis ſuæ. Ad hoc ergo ligatus eſt Diabolus, vt non ſeducat gentes, ex quibus conſtat Eccleſia, quas antea ſeductas tenebat, antequam eſſet Eccleſia.* Hæc ille. *Poſt hæc*, inquit Ioannes, *oportet illum ſolui modico tempore*, ideſt, tribus annis cũ dimidio: tanto enim tempore perdurabit Antichriſti perſecutio. (*Quomodo & quib. noceat Dæmo ligatus.*) Obiter hic ad mores obſerua,cũ Diabolus ſit ligatus à Chriſto illis tãtum nocere poſſe,qui ad eũ tentationib.cõſentiendo acceſſerint: quemadmodum,ꝙ quis à cane,leoneve ligato mordeatur, culpa eius eſt, qui ſciẽs,ac prudens ei propinquat.Id quod

ob-

obſeruat Auguſt. ſerm. 197. de tempore. *Dicet*, inquit, *aliquis: Si alligatus eſt, quare adhuc tantum praualet? Verum eſt fratres chariſſimi, quia multum praualet: ſed tepidis, & negligentibus; & Deum in veritate non timentibus dominatur. Alligatus eſt enim tanquam innexus canis catenis, & neminem poteſt mordere, niſi eum, qui ſe illi mortifera ſecuritate coniunxerit. Iam videte fratres, quàm ſtultus eſt homo ille, quem canis in catena poſitus mordet. Tu te illi per voluptates, & cupiditates ſeculi noli coniungere: & ille ad te non præſumet accedere. Latrare poteſt, ſolicitare poteſt: mordere omnino non poteſt, niſi volentem: non enim cogendo, ſed ſuadendo nocet: nec extorquet à nobis conſenſum, ſed petit.* Hæc Auguſt.

3 *Beatitudo Sanctorum.*

Secundò: Per anticipationem, & quaſi obiter oſtenſa eſt Ioanni beatitudo Sanctorum, qui Antichriſto non conſenſerint, cum vidit multas ſedes, ſedenteſq; in illis omnes Sanctos, præcipueque illos, qui propter fidem Chriſti mortem oppetierunt, quos ait regnare cum Chriſto mille annis; cæteros autem mortuorum non vixiſſe, donec conſummarentur mille anni. *Hæc eſt*, inquit, *reſurrectio prima: Beatus, & ſanctus, qui habet partem in reſurrectione prima. In his ſecunda mors non habet poteſtatem, ſed erunt Sacerdotes Dei, & Chriſti, & regnabunt cum illo mille annis*. De his mille annis copioſè diſputabimus ſect. ſequenti. Deinde addit Ioannes, *Cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur Satanas*. Mille anni, qui conſummandi dicuntur, non ſunt illi ijdem anni, quibus Sancti dicuntur regnare cum Chriſto: ſed illi, quibus Satanas ligatus eſſe dicitur, qui mille anni à paſſione Chriſti vſque ad aduentum Antichriſti fluunt: vt ſect. ſequenti vberius dicemus, & nodum fere inexplicabilem in contextu diſſoluere conabimur.

Ligatus poſt mille annos ſoluetur Satanas.

4 *Hæreſis de terreno Chriſti regno per mille annos futuro.* *D. Aug.*

Porro aduerte fuiſſe hæreſim multorum veterum, qui ex hoc loco occaſionem acceperunt exiſtimandi poſt generalem hominum reſurrectionem Chriſtum mille annis cum Sanctis omnibus in terra in omnib. carnis delicijs regnaturum, quos propterea χιλιαστὰς appellabant, vt auctor eſt Diuus Auguſt. libro 20. de Ciuit. cap. 7. in quam hæreſim incidit Cherinthus Hæreticus, vt auctor eſt Euſeb. lib. 3. Hiſt. cap. 28. vbi de Cherintho loquens ſic ait: Iiſdem temporibus etiam alterius hæreſeos ortum Principem Cherinthum accepimus: de quo Caius, cuius iam in ſuperioribus fecimus mentionem, in diſputationum ſuarum dialogo ita ſcribit: Sed & Cherinthus, inquit, per reuelationes quaſdam, quas velut à magno Apoſtolo conſcriptas, & per Angelos ei reuelatas putaret, talia quædam portentia nobis introducit. Poſt reſurrectionem terrenũ dicit futurum eſſe regnũ Chriſti in Hieruſalem, & homines in carne iterum cõcupiſcentijs, & vitijs ſubiectam conuerſationem habituros. Contra fidem quoque Scripturarum quoſdã mille annos deſignat, in quibus multa quidem, & alia corruptionis opera, & nuptiarum feſtiuitates dicit futuras ad eos, qui libidini ſunt dediti, decipiendos. Sed & Dionyſius, cum de Ioannis reuelatione diſſereret, & quædam ſecundum ea, quæ antiquitus Eccleſiæ tradita fuerant, diſputaret, mentionẽ facit huius ipſius viri his verbis. Cherinthus, inquit, à quo & Cherinthiana hæreſis oborta eſt, figmentis ſuis auctoritatem magni nominis acquirere ſecundum Scripturæ huius prauam intelligentiam geſtiebat: quippe cuius hęc erat hæreſis, vt affirmaret terrenum futurum eſſe Chriſti regnum: & quia erat ventri, & gulæ, ac libidini deditus, ea futura decernebat, quæ ſibi propria libido dictabat: ventris, & eorum, quæ ſub ventre ſunt, incitamenta cibis, potibus, nuptijs prædicabat explenda. Hæc Euſebius. Eundem errorem plerique tribuunt Papiæ Hieroſol. Epiſcopo, quamuis is de carnis delicijs, & libidinis illecebris nihil loquatur, colliguntque ex Diuo Hieron. in lib. de Scriptoribus Eccleſ. vbi agens de Papia ſic ait: *Hic dicitur mille annorum Iudaicam edidiſſe δευτέρωσιν, quem ſecuti ſunt Irenæus, & Apollinaris, & cæteri, qui poſt reſurrectionem aiunt in carne cum Sanctis Dominum regnaturum.* Idemque affirmat Euſeb. libro 3. cap. 39. Dicit, inquit, Papias, & alia plurima à maioribus ſibi tradita miracula, & nouas quaſdam parabolas Saluatoris; & doctrinam incognitam, magiſque fabuloſam, mille annos futuros poſt reſurrectionem, quibus

Cherinthi fuit Euſeb.

Ponebat voluptates corporis.

Idem error Papiæ fuit, et aliorum.

D. Hieron. Euſeb.

bus

bus corporaliter regnum Chriſti in hac terra futurum ſit. In eodem fuerunt Lactant. lib. 7. Diuin. Inſtit. c. 24. 25. & 26. Iren. Tertull. Apollinaris, vt referunt D. Hierony. in cap. 36. Ezech. & Euſeb. lib. 3. Hiſt. cap. vlt. Contra quem errorem diſputat Alfonſus à Caſtro lib. 3. aduerſus hæreſes, hæreſi 2. de Beatitudine. Quàm perperam autē eius erroris occaſio ex hoc loco Ioannis arrepta ſit, patet ex noſtra expoſitione.

D. Hieron. Euſeb. Caſtro.

5 Tertiò. *Cum conſummati fuerint mille anni,* hoc eſt, vbi defluxerit tempus à reſurrectione Chriſti vſque ad Antichriſtum: *Tunc*, inquit Ioannes, *ſoluetur Satanas de carcere ſuo modico tempore,* hoc eſt, tribus annis cum dimidio: quo tempore Satanas ſoluēdus dicitur, quia per Antichriſtum, eiuſque ſectatores inauditam aduerſus fideles perſecutionem excitabit: quam nos in noſtro tractatu de Antichriſto copioſè deſcripſimus. Quartò. Eo ipſo tempore, quo Satanas ſolutus in Eccleſia graſſabitur: *Seducet gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus eſt ſicut arena maris. Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierunt caſtra Sanctorum, & ciuitatem dilectam.* De Gog, & Magog multa à Doctoribus diſputantur, ſed nos potiora perſtringemus. Euſeb. lib. 9. Demonſtrationis Euang. cap. 3. arbitratur Gog eſſe Imperatorem Romanum; Magog Romanum Imperiū. Alij apud D. Hieron. in cap. 38. Ezech. per Gog, & Magog accipiunt prælium, quod inter Diabolum, & Angelos eius ex vna parte, & inter Michaelem, bonoſque Angelos ex altera in cælo Empyreo cōmiſſum fuit. Diuus Auguſt. lib. 20 de Ciuit. cap. 11. per Gog, quod interpretatur *Tectum*, accipit Diabolum, qui eſt inſtar magni cuiuſdam tecti, magnæque domus, in qua omnes mali habitant: per Magog autem, quod interpretatur *de tecto*, intelligit exercitum Antichriſti ex omnibus gentibus collectum. Diuus Ambroſius lib. 2. de Fide, cap. vlt. cenſet Gog, eſſe Gothos, qui multas Imperij Romani prouincias vaſtauerunt. Cuius ſententiæ etiam meminit Diuus Hieron. in queſt. Hebraicis in Geneſim. Idem porrò Diuus Hieronymus ad cap. 38. & 39. Ezechielis, vbi fusè de Gog, & Magog à Propheta diſſeritur, hæc habet. *Iudæi, & noſtri Iudaizantes putant Gog gentes eſſe Scythicas, immanes, & innumerabiles, quæ trans Caucaſum montem, & Mæotidem paludem, & prope Caſpium mare ad Indiam vſque tendantur: & has poſt mille annorum regnum eſſe à Diabolo commouendas, quæ veniant in terram Iſrael, vt pugnent contra Sanctos, multis ſecum gentibus congregatis.*

Quanto tēpore, & cur ſoluēdus ſatanas.

De Gog, & Magog varia ſententia. Prima Euſebij. Secunda. Tertia D. Auguſt. Quarta D. Ambroſ. Vltima D. Hieron.

In re difficilima dicimus primū non ſolum hoc loco Apocal. ſed etiam apud Ezech. cap. 38 & 39. Gog, & Magog ad extrema mundi tempora pertinere, vt eſt communis Doctorum ſententia, & ex vtriuſque Prophetæ contextu manifeſtè colligitur. Deinde nomina hæc Gog, & Magog non ſignificare ex propria acceptione omnes gentes, quæ ad Antichriſtum aggregandæ ſunt, ſed peculiares quaſdam nationes, vt eſt perſpicuum ex Ezech. 38. & prætereà, quia Magog vnus fuit ex filijs Iaphet, Geneſis 10. Vnde Scythia, quam incoluit Magog, dicta etiam eſt de eius nomine Magog, vt auctor eſt Ioſeph, lib. 1. Antiquit. cap. 7. Quare exiſtimamus, nomine Magog intelligendas eſſe nationes omnes Scythicas, quæ ad Septentrionem habitant: nomine autem Gog accipiendum Principem, ac Regem omnium illarum gentium Scythicarum. Denique quāquam Antichriſti exercitus aduerſus Eccleſiam non ex his tantum Scythicis gentibus, ſed ex omnibus mundi nationibus collectus eſſe debeat: hæ tamen gentes præcipuè nominantur, quia ferociores ſunt, & ſupra modum Barbaræ, & immanes, atque adeò in illis præcipuum exercitus Antichriſti robur poſitum erit. Itaque per ſynecdochen accepta parte pro toto, vniuerſus Antichriſti exercitus ex Gog, & Magog conflatus dicitur, & bellum mouere aduerſus caſtra Sanctorum, & ciuitatem dilectam, hoc eſt, Eccleſiam. Verum igne de cęlo commiſſo diuinitus vniuerſus ille exercitus interibit, vt cōtinuò Ioannes ſubiungit. 6

Gog, et Magog ad extrema tempora pertinent. Sunt nomina propria nationum. Ezech. 38. Magog filius Iaphet. A ab eo ſic dicta ſcythia. Ioſeph Per Magog Scythicæ nationes, per Gog earum Rex intelligitur. Cur earum pcipuè fiat mentio.

Contex-

Contextus percurritur, & quædam in eo difficiliora explicantur.

SECTIO II.

1 EA, de quibus ſuperiori ſectione diſputauimus, præcipua ſunt capita eorum, quæ hoc loco à Ioãne ſcribuntur. Verum quia nonnulla maiorem adhuc expoſitionem requirunt, ſimulque, vt rerum ſeries, atque nexus melius appareat, contextum ſigillatim percurrendum, & ſi quid obſcurius occurrat, explanandum putauimus. Sic igitur incipit Ioannes. *Vidi Angelum deſcendentem de cælo, habentẽ clauem abyſſi, & catenã magnam in manu ſua. Et apprehendit Draconem Serpentem antiquum, qui eſt Diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & miſit eum in abyſſum, & clauſit, & ſignauit ſuper illum, vt non ſeducat amplius gentes, donec cõſummentur mille anni. Et poſt hæc oprtet illum ſolui modico tempore.*

Chriſtus angelus habẽs clauem inferni.

Arbitramur per hunc Angelum Chriſtum ipſum accipiendum eſſe, vt ait communis ſententia: is enim eſt, qui per Incarnationis Myſterium è cælo deſcendit, & qui habet *clauem abyſſi*, ideſt, inferni, quemadmodum ipſemet Chriſtus de ſe dixit, cap. 1. *Habeo claues mortis, & inferni*, vt eo loco fusè diximus.

Apoc. 1. 18.

Poteſtatis ſua catena Dæmonẽ ligat.

Catenam magnam poteſtatem eius intellige: is igitur eſt, qui apprehendit *Draconem Serpentem antiquum*, ideſt, Diabolum, eumque *ligatum*, hoc eſt, ſuæ potentiæ, & imperij catena deuinctum in inferni carcerem detruſit, vbi erit per *mille annos*, hoc eſt, vſque ad Antichriſti tempora, vt ſectione ſuperiori vberius explicauimus.

Illum detrudit, & claudit in inferno.

Et clauſit, & ſignauit ſuper illum, ideſt, ſuper Diabolum, non ſuper abyſſum, vt patet ex Græco contextu. Claudere, & ſignare eſt Dæmonem ita clauſum in inferno tenere, vt nulla creata potentia inde eum poſſit educere: quippe cum nemo præter Chriſtum clauem abyſſi habeat, vt eam poſſit aperire. Idcircò autem clauſit Chriſtus Dæmonem in inferno, ne gentes ſeduceret toto iſto Euangelicæ prędicationis tempore; ſed poſſent illæ liberè ad fidem conuerti, Chriſtique fides, ac religio feliciter toto orbe propagari, his *mille annis*, hoc eſt, toto eo tempore, quod à Chriſto ad Antichriſtum excurret. Tunc iterum ſoluetur Satanas, *modico* tamen *tempore*, hoc eſt, tribus annis cum dimidio, quibus grauiſſimam aduerſus Eccleſiam per Antichriſtum perſecutionem concitabit.

2

Per Serpentem antiquum Lucifer intelligendus.

Porrò per *Serpentem antiquum* hoc loco non Dæmones in genere, ſed nominatim ipſummet Luciferum vniuerſorum Dęmonum Principem accipiendũ arbitramur, ſignificarique Luciferum, qui antea in hoc mundo pro libito verſabatur, fuiſſe per paſſionem, & mortẽ Chriſti ad inferni carcerem detruſum, ibique Chriſti potentia, & imperio religatum ſublata omni inde ad nos exeundi poteſtate. Itaque non poſſe modò per ſe ipſum fidelibus obſiſtere, & curſum Euangelicæ prædicationis, gentiumque conuerſionis impedire, quamuis non deſint alij in hoc mundo Dæmones, quid id præſtent, ſed non tanta tamen vi, & potentia, quantam Lucifer ipſe, ſi adeſſet, adhibere potuiſſet. Addimus Deinde eundem Luciferum temporibus Antichriſti Diuina permiſſione ſoluendum, egreſſurumque ex inferni carceribus, atque omnem operam, & induſtriam in perſequendis fidelibus poſiturum tribus annis cum dimidio, quod temporis ſpatium hoc loco *modicum* appellatur.

3

Probatur ex D.Greg. & Scriptura.

Ne verò alicui nouum videatur Luciferum, qui a principio mundi liberè in hoc mũdo per ſe ipſum graſſabatur, detruſum fuiſſe à Chriſto per paſſionẽ, & mortem ad inferos, ibique modò vſque ad tempora Antichriſti vinctum, ligatumque teneri: id expreſsè docet D.Gregor. lib.4. Moralium ad illa verba cap.3. *Maledicant ei, qui maledicunt diei, qui parati ſunt ſuſcitare Leuiathan:*

D. Gregor. Iob 3.8.

Vbi afferens illud Eſaiæ 27.

Eſ. 27. 1.

In illa die viſitabit Dominus in gladio ſuo duro, & grãdi, & forti ſuper Leuiathan Serpentem vectem, & ſuper Leuiathan Serpentem tortuoſum: Quærendum, inquit, *nobis eſt, cur qui Serpentem dixerat, tortuoſumque, illico ſub iungens interpoſuit vectem, niſi fortè, quòd in Scripturis tortitudine fluxa mollities, in vecte autem eſt duritia rigiditas. Vt ergo hunc C[illegible]urum ſignaret, & mollem, & vectem*

Cur Leuiathan Serpens tortuoſus, & vectis dicatur.

vectem

tem nominat, & Serpentem. Durus quippe eſt per malitiam, & mollis per blandimenta. Vectis ergo dicitur, quia vſque ad necem percutit: Serpens, quia ſe per inſidias molliter infundit. Sed hunc Leuiathan electi Angelorũ ſpiritus nunc in putei abyſſo clauſum premunt, vnde ſcriptum eſt: Vidi Angelum deſcendentem de cælo, habentem clauem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua, & apprehendit Draconem Serpentem antiquum, qui eſt Diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & miſit eum in abyſſum. Quem tamen in mundi fine ad apertiora certamina reuocant, & totum contra nos in ſuis viribus relaxant, vnde illic rurſum ſcriptũ eſt: Cum completi fuerint mille anni, ſoluetur Satanas. Ille enim apoſtata Angelus, qui ita conditus fuerat, vt Angelorum cæteris legionibus emineret; ita ſuperbiendo ſuccubuit, vt nunc ſtãtium Angelorum ditioni ſubſtratus ſit, quatenus uel nunc ad vtilitatem noſtram eis miniſtrantibus religatus lateat; vel tunc ad probationem noſtram eis relaxantibus totis ſe contra nos virib. ſolutus exerceat. Quia igitur hi electi ſpiritus ſuperbum apoſtatam comprimunt, qui humiles hunc ſequi noluerunt, ipſiſque adminiſtrantibus diſponitur, vt ad inteſionem aperti certaminis deſtruendus funditus quandoque reuocetur, dicatur rectè: Qui parati ſunt ſuſcitare Leuiathan.

Angelorũ in illum imperium.

Hæc Greg. Quem cernis hunc locum Apocalypſis de ipſomet Lucifero Dæmonum Principe in abyſſo religãdo intellexiſſe. Atque in hunc etiam ſenſum accipiendum eſt illud Chriſti Ioannis duodecimo: *Nunc Princeps huius mundi eijcietur foras*: Et illud Matthæi duodecimo: *Quomodo poteſt quiſquam intrare in domum fortis, & vaſa eius diripere, niſi prius alligauerit fortem?*

Io.12.31.

Matth. 12. 29.

4 Quare expoſitio Ansberti, & Haymonis per abyſſum multitudinem impiorum intelligentium minimè nobis probatur. Eam verò illi mutuati ſunt ab Auguſtino lib. 20. de Ciuitate, cap. 7. vbi Auguſtinus totum hunc locum latè perſequitur, & inter alia: *Miſit*, inquit, *Diabolum in abyſſum: quo nomine ſignificata eſt multitudo innumerabilis impiorum, quorum in malignitate aduerſus eccleſiam Dei multum profunda ſunt corda: non quia ibi Diabolus ante non erat: ſed ideò dicitur illuc miſſus, quia excluſus à credentibus plus cæpit impios poſſidere.* Hæc ille.

De abyſſo myſtica expoſitio.
Ansbert.
Haymo.
D. Aug.

Quæ tamen nobis videntur miſtica potius eſſe, quàm contextui, & inſtituto Ioannis congruentia.

Sequitur. *Et vidi ſedes: & ſederunt ſuper eas, & iudicium datum eſt illis: & animas decollatorum propter teſtimonium Ieſu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt beſtiam, neque imaginem eius, neque acceperunt characterem eius in frontibus, aut in manibus ſuis, & vixerunt, & regnauerunt cum Chriſto mille annis. Cæteri mortuorum non vixerunt, donec conſummetur mille anni. Hæc eſt reſurrectio prima. Beatus, & Sanctus, qui habet partem in reſurrectione prima. In his ſecunda mors non habet poteſtatem, ſed erunt Sacerdotes Dei, & Chriſti: & regnabunt cum illo mille annis. Et cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur Satanas de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet gentes.* In his verbis pleraque ſunt explicatu difficillima. Vnum eſt, de quonam iudicio ſit ſermo, cum dicitur: *Et vidi ſedes, & ſederunt ſuper eas, & iudicium datum eſt*: Num videlicet de extremo iudicio, an de aliquo alio? D. Auguſt. lib. 20. de Ciuit. c. 9. exiſtimat nõ eſſe ſermonem de extremo iudicio, ſed de iudicio, quod nunc exercent in Eccleſia Prælati Eccleſiaſtici, quibus à Chriſto datum eſt iudicium ligandi, atque ſoluendi: itaque horum Præpoſitorum ſedes viſas eſſe à Ioanne, & de eorum in Eccleſia iudicio ſermonem inſtitui. Tum verò, quod ſequitur de regno Sanctorum cũ Chriſto mille annis, ait in hac vita eſſe accipiendum, eo quòd Eccleſia regnum cælorũ dicatur, in quo Sancti regnant cum Chriſto: quoniam cum eo reſurgentes, quæ ſurſum ſunt, quærunt, quæ ſurſum ſunt, ſapiunt, non quæ ſuper terram. *Mille annis*, hoc eſt, toto tempore primi aduentus Chriſti. Atque hanc vult appellari primam reſurrectionem, & his eiſdem mille annis animas decollatorum propter teſtimonium Ieſu, & propter verbum Dei, ideſt, animas Martyrum, qui pro Chriſto ſanguinem, & vitam profuderunt, regnare in cælo cum Chriſto per viſionem beatificam. Quãuis enim id omnibus iuſtis, qui in gratia decedũt, conueniat: Martyres tamen potiſſimum commemorari, quòd illi præcipuè ob excellentiam Martyrij dicãtur cum Chriſto regnare:

5

De quo iudicio ſit hic ſermo, dubitatio prima.

D. Auguſt. Sententia.

regnare: quamquam & à parte totum intelligendum ſit. Denique quod ſubiungitur: *Et qui non adorauerunt beſtiam, neque imaginem eius, neque acceperunt characterem eius in frontibus, aut in manibus ſuis:* (Quæ verba cum ſua iſta expoſitione pugnare videbantur, ſiquidē ſupponunt ſermonem eſſe de extremo iudicio, poſt quod iudicium regnabunt cū Chriſto, qui Antichriſto minimè adhęſerunt, nec eius characterem in frontibus, aut in manibus impreſſum geſtauerunt) coactus eſt Auguſt. allegoricè interpretari: ac per beſtiam populum infidelium, per imaginem verò eius ſimulationem intelligere, quam habent ſcilicet ij, qui cum fidem profiteantur, infideliter tamē viuunt. Itaque ab illis ait non adorari beſtiam, qui infidelitatem reſpuunt: ab ijs autem non accipi characterem beſtiæ, qui ne ſpeciem quidem, & notam infidelitatis accipiunt.

6 Sed pręſtat audire ipſummet Auguſ. *Interea*, inquit, *dum mille annis ligatus eſt Diabolus, Sancti regnant cum Chriſto etiam ipſis mille annis eiſdem ſine dubio, & eodem modo intelligendis, ideſt, iſto iam tempore prioris eius aduentus. Niſi enim aliquo modo longè quidem impari iam nunc regnarent cum illo Sancti eius, quibus ait: Ecce ego vobiſcum ſum vſque in conſummationē ſeculi: profectò non etiam nunc diceretur Eccleſia regnum eius, regnumue cælorum. Regnant itaque cum illo etiam nunc Sancti eius, aliter quidem, quam tunc regnabunt. Regnant cum illo, qui faciunt, quod Apoſtolus ait: Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt, ſapite, vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens: quæ ſurſum ſunt quærite, non quæ ſuper terram. De qualibus item dicit, quòd eorum conuerſatio ſit in cælis. Poſtremò regnant cum illo, qui eo modo ſunt in regno eius, vt ſint etiam ipſi regnum eius. Et de hac prima reſurrectione, quæ nunc eſt, liber iſte loquitur. Cum enim dixiſſet alligari Diabolum mille annis, & poſtea ſolui breui tempore, mox recapitulando, quod in iſtis mille annis agat eccleſia, vel agatur in ea Et vidi, inquit, ſedes, & ſedentes ſuper eas, & iudicium datum eſt. Non hoc putandum eſt de vltimo iudicio dici, ſed ſedes Præpoſitorum, & ipſi Præpoſiti intelligendi ſunt, per quos eccleſia nunc gubernatur. Iudicium autem datum nullum melius accipiendum videtur, quàm id, quod dictum eſt: Quæ ligaueritis in terra, ligata erunt & in cælo: vnde Apoſtolus, Quid enim mihi eſt, inquit, de ijs qui foris ſunt, iudicare? Nonne de his, qui intus ſunt, vos iudicatis? Et animæ, inquit, occiſorum propter teſtimonium Ieſu, & propter verbum Dei: ſubauditur, quod poſtea dicturus eſt: Et regnauerunt cum Ieſu mille annis, animæ ſcilicet Martyrum nondum ſibi corporibus ſuis redditis. Quamuis ergo cum ſuis corporibus nondum ſunt, iam tamen eorum animæ regnant cum illo, dum iſti mille anni decurrunt. Regnat itaque cum Chriſto nunc primum eccleſia in viuis, & mortuis. Sed ideò tantummodò Martyrum animas cōmemorauit, quia ipſi præcipuè regnant mortui, qui vſque ad mortem pro veritate certauerunt. Sed à parte totum etiam cæteros mortuos intelligimus pertinentes ad eccleſiā, quod eſt regnum Chriſti. Quòd verò ſequitur: Et qui non adorauerunt beſtiam, nec imaginem eius, nec acceperunt inſcriptionem in fronte, aut in manu ſua: ſimul de viuis, ac mortuis debemus accipere. Quæ ſit porrò iſta beſtia, quamuis ſit diligentius inquirendum: non tamen abhorret à fide recta, vt ipſa impia ciuitas intelligatur, & populus infidelium contrarius populo fideli, & ciuitati Dei. Imago verò eius ſimulatio eius mihi videtur in eis videlicet hominibus, qui velut fidem profitentur, & infideliter viuunt. Fingunt enim ſe eſſe, quod non ſunt, vocanturque non veraci effigie, ſed fallaci imagine Chriſtiani. Et qui ſunt, qui beſtiam non adorant, nec imaginē eius, niſi qui faciunt, quod ait Apoſtolus: Ne ſitis iugum ducentes cum infidelibus: non adorant enim, ideſt, non conſentiunt, non ſubijciuntur, neque recipiunt inſcriptionem, notam ſcilicet criminis in fronte propter profeſſionem, in manu propter operationes.* Hactenus Auguſt. Cuius expoſitionem ſecuti ſunt Beda, Rupertus, Ansbertus, & alij.

[Margin: Regnant cū Chriſto toto tempore prioris aduentus Sancti ex Aug. — Matth. 28. 20. — Coloſſ. 3. 1. — Phil. 3. 20. — Non vltimū ſed præſens præpoſitorum eccleſiæ iudicium hoc loco ītelligit. — Matth. 18. 18. — 1. Cor. 5. 12. — Cur tantū Martyrum animas regnare commemoret Ioan. — Per beſtiam accipit Auguſt. populū infidelium. Per imaginem beſtiæ hypocritarum ſimulationem. — 2. Cor. 6. 14. — Beda. Rupert. Ansbert.]

7 Verum ea nobis minimè probatur. Primum. Quoniam ſermonem eſſe de extremo iudicio, cum dicitur: *Et vidi ſedes, & ſederunt ſuper eas, & iudicium datū eſt illis:* Manifeſtè ex ipſo contextu euincitur, cum mox ſequatur poſt id iudiciū regnaturos eſſe cū Chriſto eos, qui non adorauerūt beſtiam, nec imaginē eius, nec eius characterem acceperunt. Quibus verbis negari non poteſt eſſe ſermonem de ijs, qui Antichriſti partes ſecuti

[Margin: Non probatur hæc expoſitio. — De extremo iudicio hoc loco ſermo eſt.]

cuti non fuerunt:is enim eſt, qui per beſtiam accipi debet,qui ſuam ipſius imaginem omnibus adorandam proponet, compelletq; omnes,vt characterem ſuũ ſiue in manu,ſiue in frõte impreſſum gerant, vt ſuo loco fuſius explicauimus. Nam quod ait Aug. per beſtiam populũ infidelium accipiẽdum eſſe, totaq; eius interpretatio de ijs, qui imaginẽ beſtiæ adorare noluerunt, neque characterem eius geſtare,plane à contextu, & inſtituto Ioannis abhorret,qui de Antichriſto diſerte loquitur, vt ex ſuperioribus eſt perſpicuum. Deinde coactum eſt dicere illud: *Et regnauerunt cum Chriſto*, ad præſentem Eccleſiæ ſtatum referendum eſſe: quomodo enim dici poſſunt regnare modo cum Chriſto,vt vult Aug. ſancti illi,qui varijs hincinde laboribus,& perſecutionibus propter Chriſtum exercentur,qui contumelijs, & iniurijs proſcinduntur, qui includũtur carceribus, qui cęduntur flagellis, qui toto corpore exquiſitiſſimis tormẽtis,& cruciatibus lacerantur: non hi ſane, cum iſta patiuntur, regnare cũ Chriſto, ſed pati potius cum Chriſto dicendi ſunt, iuxta illud 2.ad Tim.2. *Fidelis ſermo, nam ſi commortui ſumus, & conuiuemus: ſi ſuſtinebimus, & conregnabimus.* Sit igitur conſtitutũ,cum dicitur viſas eſſe ſedes, datumque iudicium ijs,qui in ſedibus illis apparuerũt ſermonem eſſe de extremo iudicio: & cum ſubiungitur, animas decollatorum propter teſtimoniũ Ieſu, & propter verbum Dei,& qui nõ adorauerunt beſtiã, neque imaginem eius,neque eius characterem in manibus, aut in frontibus acceperunt, regnaſſe cum Chriſto, loqui Ioannem de ijs,qui iam huius vitæ laboribus perfuncti feliciſſimo Dei conſpectu perfruuntur, & ita cum Chriſto in cælis regnant. Quãquam verò id omnibus ſanctis iam in cęlo regnãtibus cõueniat peculiari tamẽ ratione Martyres commemorantur,quòd ij potiſſimũ excellentiori quodammodo regno Chriſti & gloria potiantur.

Item de futuro Chriſti regno.

2.Tim.2. 12.

8 Sed hinc iam oritur ſecũda,eaq; valde implicita dubitatio, quomodo cum pręcedentibus cohæreat, quod de mille annis ſubiungitur: *Vixerunt, & regnauerunt cum Chriſto mille annis:* & paulò poſt: *Et cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur Satanas?* Si enim, vti diximus,iudicium,de quo loquitur Ioannes, eſt extremum iudiciũ, poſt quod ſcilicet regnare debeant cum Chriſto,qui non adorauerunt beſtiam, neque imaginem eius, neque characterem eius acceperunt,hoc eſt, ij,qui non adhæſerunt Antichriſto: quomodo per mille annos initio intelleximus tempus, quod à paſſione Chriſti vſque ad Antichriſtũ excurret? Si enim illi,qui non adhæſerunt Antichriſto, regnaturi dicuntur mille annis; idq; poſt extremum iudiciũ, ſanè mille anni non antecedunt, ſed ſubſequuntur Antichriſtum: imo & ipſum extremum iudicij diem conſequuntur. Quod ſi admittamus, quinam verum eſſe poteſt illud, quod ſubiũgitur: *Et cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur Satanas?* Nam nec mille anni, quibus ſancti poſt extremũ iudicium regnaturi ſunt cum Chriſto, vnquam conſummari poterunt: nec eo tempore Satanas ſoluendus eſt; imo eũ ſoluẽdum eſſe tempore Antichriſti,modico videlicet tẽpore,hoc eſt,tribus annis cum dimidio ſuperius cum Ioanne, & communi ſententia docuimus. Quare non uidentur ea, quæ de mille annis regni ſanctorum,& de ſoluẽdo poſt mille annos Satana à Ioanne dicuntur,cum ijs, quæ paulò ante diximus, cohærere. D.Ambroſ.in comment.ſuper Apoc. (ſi eius ſunt) ita reſpondet: *Per animas,* inquit, *interfectorum propter verbum Dei, & teſtimonium Ieſu Martyres, qui diuerſis tẽporibus interfecti ſunt, poſſumus accipere: per eos verò,qui non adorauerunt beſtiã, nec imaginẽ eius, eos qui ab Antichriſto interficiendi ſunt, puto eſſe intelligendos. Iſti ergo vixerunt & regnauerũt cum Chriſto mille annis, quia quamuis corpore ſint interfecti, ſecũdum animam tamen viuunt cum Chriſto in cęleſti beatitudine. Sed quærendum nobis eſt, quomodo electi, qui inſtante fine mundi naſcituri ſunt cum Chriſto mille annis regnare dicantur, cũ tempus mille annorum non ad futurum tempus, quod ſine fine eſt, ſed ad præſens potius pertineat, quod in fine mundi conſummabitur, & in quo fides Euangelij per vniuerſum orbẽ florens electos quotidie ad vitam æternam percipiendam dirigit. Quod ita ſoluendum puto tempus ab Aſcenſione Chriſti vſque ad finem mundi, quod per mille annos deſignatur, omnibus electis deputatum eſt, ut in eo ſine corporibus*

De quibus annorũ milliarijs ſit hic ſermo, dubitatio ſecunda.

D. Ambr. reſponſio.

Quomodo electi in fine mundi naſcituri mille annis cũ Chriſto regnant.

ribus

ribus cæleſti gloria cum Domino perfruātur. Et ſcimus, quia omnes electi membra Chriſti ſunt, & ex multis membris vnum corpus efficitur: & ſi gloriatur vnum membrum, congaudent omnia mēbra. Gaudium igitur præcedentium ſanctorū illorum nihilominus erit qui in fine mundi naſcituri ſunt: quia vnum corpus efficientur cum eis, & in alijs poſſidebunt, quod ipſis deerit. Hæc ille.

9 Itaque vides Ambroſium ita putare nodum illum diſſoluendum, vt illi, qui non adorauerunt beſtiam, nec imaginē eius dicantur regnare mille annis, ideſt, tēpore illo, quod ab Aſcenſione, vel potius Paſſione Chriſti ad finem mundi, ſeu potius vſque ad Antichriſtum (iuxta noſtram, & veram de iſtorū mille annorum ſupputatione ſententiam) excurret: non quidem per ſe ipſos, ſed per illos omnes ſanctos, qui à paſſione Chriſti vſque ad Antichriſtum decedēt è vita, & cum Chriſto regnabunt, eo ꝙ cum omnes electi mēbra ſint Chriſti, ex quibus vnum corpus efficitur, cum aliqui ſancti regnant cum Chriſto, cæteri quoque omnes regnare cēſentur iuxta illud Pauli. 1. Cor. 4. *Sine nobis regnatis, & vtinā regnetis, vt & nos vobiſcum regnemus.* Et verò hæc Ambroſij expoſitio nodum quidē diſſoluit, & in tanta difficultate probari poſſet, niſi duriuſculum videretur dicere, cum ij, qui non adorauerunt beſtiam, nec imaginem eius, dicuntur regnare cum Chriſto, accipiendum id ita eſſe, non ꝙ per ſeipſos, ſed per præcedētes ſanctos, & electos regnauerint. Illud etiam non parum obſtat, quòd regnare dicantur à Ioanne poſt iudicium illud datū ijs, qui in ſedibus reſidebant, quod iudicium nos extremū omnino eſſe ſuperius confirmauimus.

1. Cor. 4. 8.

Duriuſcula videtur.

10 Aliam ergo eiuſdem nodi diſſolutionē excogitauit Franciſcus Ribera, videlicet, cum dicitur: *Et vixerunt, & regnauerunt cum Chriſto mille annis:* non eſſe id referendum ad eos, qui non adorauerūt beſtiā, nec imaginē eius, ſed ad animas decollatorum propter teſtimoniū Ieſu, hoc eſt, ad eos, qui cum hæc à Ioanne ſcribebātur, iam mortē pro Chriſto oppetierant. Cæterùm hæc reſponſio manifeſtam vim afferre videtur contextui: ſiquidem Ioannes continuata ſerie, atq; ordine loquitur, diſerteq; affirmat eos, qui non adorauerunt beſtiam, nec imaginem eius, mille annis cum Chriſto regnaturos: *Vidi*, inquit, *animas decollatorū propter teſtimonium Ieſu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt beſtiam, neque imaginem eius, neque acceperūt characterem eius in frontibus, aut in manibus ſuis: & vixerunt, & regnauerunt cum Chriſto mille annis.* Quibusnam quæſo verbis clarioribus potuiſſet Ioannes ſignificare eos, qui non adorauerunt beſtiam, nec imaginem eius, vixiſſe, & cum Chriſto in cęlo regnare? Quare alia nobis ratio quęrenda eſt ad hunc nodū expediendum.

Riberę item reſponſio nō probatur.

11 Putamus igitur Ioannem hoc loco in mille annorum acceptione variaſſe. Itaque quāquam mille anni hoc capite illud tempus ſignificent, quod à paſſione Chriſti vſque ad Antichriſti aduentum excurret: tamen cum dicitur eos, qui nō adorauerunt beſtiam, nec imaginē eius nec eius characterem acceperunt, vixiſſe, & regnaſſe cum Chriſto mille annis, iſtos mille annos ad æternitatem eſſe referendos: ſignificareque ſempiternā illā durationem, qua ſancti cum Chriſto in omnem æternitatem regnabunt millenario numero, qui perfectionem continet, pro tota ea duratione poſito. Fuit enim hæc quædam veluti parentheſis, quam Ioannes hoc loco de ſanctorum felicitate interpoſuit. Ne verò ſoli hoc aſtruere videamur, idem aſſeruit Alfonſus à Caſtro libro 3. contra hæreſes: *de Beatitudine*, hæreſi. 2. quanquam de reliquis mille annis, qui hoc capite commemorantur, non diſputet, nec difficultatibus occurrat. Mouemur ad hoc aſſerendum neceſſaria ratione. Nam cum Ioannes agat de extremo iudicio, vt in ſuperioribus ex ipſo contextu manifeſtè oſtendimus, & ſtatim ſubiungat eos, qui non adorauerunt beſtiam, hoc eſt, Antichriſtum, nec imaginē eius, neque characterem eius acceperunt, vixiſſe, & regnaſſe cum Chriſto mille annis, quoſnam quæſo alios mille annos oportet accipere, niſi eos, qui extremum iudicium conſequentur, hoc eſt, durationem illam, qua ſancti, præcipuè vero ij, qui Antichriſto reſtiterūt, cum Chriſto in omnem æternitatem regnabunt? Cæteræ enim omnes expoſitiones vel ſecum ipſæ non cohærent, vel manifeſtam vim con-

Vera reſpōſio Ioānem in mille annorum acceptione variaſſe.

Caſtro.

Ad hoc aſſerendum neceſſaria ratio.

contextui afferunt, vt ex ijs, quæ diximus, palam eſt.

12 Nec verò inſolens eſt in ſacris literis eodem ipſo capite idem nomen temporis aliter, atque aliter vſurpari. Etenim Danielis 7. ita legimus: *Vidi, quod aliarum quoque beſtiarum ablata eſſet poteſtas, & tempora vitæ conſtituta eſſent eis vſque ad tempus, & tempus.* Vbi eſt ſermo de tribus imperijs, Babylonico, Perſico, & Macedonico, quibus certum durationis tempus præfinitur vſque ad tẽpus, & tempus, hoc eſt, aliud quidem breuiori, aliud longiori tempore perdurabit iuxta ordinẽ à Dei prouidentia conſtitutum. Quo fit, vt cum dicitur: *Vſque ad tempus, & tempus,* nomen *tempus* non eodem ſemper modo vſurpari debeat: ſed in imperio Babylonico, ſi ſermo ſit de eius gloria, & amplitudine, quæ cœpta eſt ſub Nabuchodonoſor, & in primo anno Cyri primi Regis Perſarũ finita eſt, pro ſexaginta annis: in imperio Perſarum à Cyro vſque ad Alexandrũ Magnũ pro annis circiter ducentis triginta: in imperio Macedonico, ſi numerare incipias ab Alexandro Macedone vſque ad Pompeium Magnum, qui Macedoniam Romanis ſubiecit, totumq; ſpatium interiectum Macedonico Imperio tribuas, licet multas ſub id tempus viciſſitudines is principatus ſubierit, pro centum quinquaginta circiter annis. Præterea cum tempus eo loco nõ ſolũ pro tam multiplici, tanquã diuerſa temporum varietate, ſed etiã pro tam diuturno tempore ſumatur, ſexaginta ſcilicet, ducentis triginta, centum quinquaginta annis, paulò poſt tamen eodẽ capite pro vno tantum anno accipitur, cum de perſecutione Antichriſti dicitur: *Sermones contra Excelſum loquetur, & Sanctos Altiſſimi conteret, & putabit, quòd poſſit mutare tempora, & leges: & tradentur in manu eius vſque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis.* Quo loco de communi ſententia ſignificatur Antichriſti principatum, & perſecutionem tribus annis cum dimidio duraturam, ſumendumque adeò tempus pro vno anno, tẽpora pro duobus annis, dimidium temporis pro anni dimidio. Cernis igitur vnum, & idem temporis nomen vno, & eodẽ capite Danielis pro multis annis, & pro vno tantum anno vſurpari: vt iam mirum videri non debeat, ſi hoc ipſo capite Apocalypſis mille anni variè vſurpentur, & pro tempore ſcilicet, quod à paſſione Chriſti vſque ad Antichriſti aduentum excurret, & pro illa felici, ſempiternaque duratione, quæ extremũ iudicium conſequetur, in qua Sancti omnes cum Chriſto in omnem æternitatem regnaturi memorantur.

In Scriptura eodẽ capite temporis ſignificationem variari non inſolens.

Dan. 7. 12.

Trium imperiorũ duratio.

Regni Antichriſti duratio.

13 Supereſt, vt illam obiectionem diluamus, qua Franciſcus Ribera hanc noſtram expoſitionem cõuellere conatur: ea verò eſt Ioannem, poſtquam dixerat: *Vixerunt, & regnauerunt cum Chriſto annis:* Paulò poſt adiungere: *Et cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur Satanas, & ſeducet gentes.* Nam cum manifeſtum ſit illos mille annos, hoc eſt, æternitatem, quæ extremum iudicium conſequetur, nullo vnquam tempore conſummandos, neque iam deinceps ſoluendum Satanam, ſeducturum vè gentes, illud neceſſariò videtur euinci, illos mille annos, quibus Sancti cum Chriſto dicuntur regnare, nullo pacto ad æternitatem eſſe referendos. Verum hæc obiectio ex dictis facilè diluitur: diximus enim Ioãnem more prophetico in mille annorum acceptione variaſſe: itaque cũ dicere cœpiſſet de aduentu Chriſti, quem in illo Angelo, deſcendente de cælo, & habente clauem abyſſi, expreſſum fuiſſe diximus, commemoraſſetque, quomodò per paſſionem ſuam Luciferum apud inferos religaſſet mille annis, qui ab eius paſſione vſque ad Antichriſti aduentum cõputari debẽt, & obiter, ac veluti per parentheſim de extremo iudicio, felicitateque Sanctorum, & eorum præcipuè, qui Antichriſto non conſentient, ſermonẽ inſeruiſſet: tum ad inſtitutam narrationem de Lucifero per mille annos in abyſſo religato, & iterum ſoluendo reuertiſſe, dixiſſeque: *Et poſtquam conſummati fuerint mille anni, ſoluetur Satanas.* Quo fit, vt iſti mille anni, qui conſummandi dicuntur, ad illos mille annos pertineant, quibus dictum erat ligatum fuiſſe Satanã: non verò ad illos, quibus Sancti cum Chriſto poſt extremũ iudicium regnabunt. Ij enim nunquam conſummabuntur; ſed in omnem æternitatem perdurabunt.

Ribera obiectio.

Diluitur.

Quinã ſint mille anni, qui conſummandi dicuntur.

rabunt. Et ita iuxta hanc noſtram expoſitionem omnia cõcinunt, nodusque difficillimus diſſoluitur, in quo ſoluendo tam multi interpretes deſudarunt, eumque, ſicut Alexandro cum Gordio nodo contigit, non tam diſſoluere, quã abrumpere potuerunt.

14 Hac expedita difficultate, quę totius contextus ordinem perturbabat, interpretationemque remorabatur, facilè iã eſt reliqua omnia explicare. Sequitur igitur: *Cæteri mortuorum non vixerunt, donec conſummentur mille anni*, hoc eſt, reprobi, qui Chriſtũ ſequi, & imitari noluerunt, ſed in lethali peccato obierũt, hi non vixerunt, neque viuent, donec conſummentur mille anni. Eſt iam ſermo de impijs, qui à paſſione Chriſti vſque ad aduentum Antichriſti decedent in peccato lethali: ij enim non vixerunt neque vera vita, quæ in æterna felicitate conſiſtit: (ſic enim accepta eſt paulò ante vita, cũ de Sanctis dictum eſt: *Vixerunt, & regnauerunt cum Chriſto*) neque vita etiam corporali, cum mortui ſint: *Donec*, inquit, *conſummentur mille anni*. Quoniã cum conſummati fuerint mille anni, ideſt, cum tempus totum effluxerit non ſolum vſque ad Antichriſtũ, ſed etiã vſque ad diem iudicij: (ſic enim accipiendi ſunt hoc loco mille anni) tunc viuent, vita ſcilicet corporis: ſiquidẽ ĩ generali reſurrectione à morte ad vitam reuocabuntur. Solet enim reſurrectio in ſacris literis etiam reproborum, appellari, vita iuxta iuxta illud 1. ad Corinth. 15. *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur.* Sed ea tamen vita reproborum per reſurrectionẽ potius eſt mors quàm vita ſimpliciter appellanda: quoniã reſurgent, vt proprijs in corporibus ſempiternis inferorum ignibus addicti torqueantur. Vnde paulò poſt à Ioanne mors ſecunda appellatur: ideoque ſubiungitur: *Hæc eſt reſurrectio prima. Beatus, & Sanctus, qui habet partem in reſurrectione prima: in his ſecunda mors non habet poteſtatem, ſed erunt Sacerdotes Dei, & Chriſti, & regnabunt cum illo mille annis.*

Quamdiu nõ viuent, qui decedũt in mortali.

Reſurrectio etiã reproborum appellatur vita.

1. Corinth. 15.22.

Poti⁹ mors eſt, quàm vita.

15 Quamquam D. Aug. lib. 20. de Ciuitate, cap. 6. & 7. (quem plerique ſequũtur) hanc primam reſurrectionem velit eſſe eam, qua quis à peccato ad ſtatũ gratię reſurgit. tamen vero ſimilius eſt, & textui congruentius, reſurrectionem primam gloriam animæ interpretari eo potiſſimum, quòd Ioãnes ſtatim docet eos, quibus contigit prima reſurrectio, immunes, ac liberos eſſe à morte ſecunda: *Beatus*, inquit, *& Sanctus, qui habet partem in reſurrectione prima: in his ſecunda mors non habet poteſtatem:* Quod non poteſt cõuenire in eos omnes, qui à peccato reſurgunt, cum certum ſit multos à peccato ſæpius reſurgere, in quos tamen poſteà poteſtatem habeat mors ſecunda, hoc eſt, ęterna damnatio. Appellatur autem animæ gloria reſurrectio, non ꝙ animę cum corporibus intereãt, vt poſteà reſurgãt: ſed quoniam Sancti cum defunctis corporibus moriuntur, quodammodo in vitam euadere, & reſurgere videntur, ratione animorũ, qui ſuperſunt. Mille verò anni hoc loco totum tempus vſque ad iudicium accipiendum eſt, quo toto tempore Sancti per gloriam animæ regnãt cum Chriſto. In ijs etiam ſecunda mors non habet poteſtatem: quoniam liberi iam ſunt à damnatione ſempiterna, quæ mors ſecunda appellatur cõparatione mortis, qua anima à corpore ſeparatur, aut etiam mortis animæ per peccatum. Sed erunt Sacerdotes Dei, & Chriſti: quoniam ſacrificiũ laudis Deo, & Chriſto in omnem æternitatem offerent: ſic enim accipiendum eſt hoc loco Sacerdotium, de quo genere Sacerdotij plura ad caput primum diſputauimus.

D. Auguſt. Quid per reſurrectionẽ primam intelligẽdum ſit.

Cur animæ gloria dicatur reſurrectio.

Damnatio ſempiterna ſecunda mors.

Sacerdotes Dei per ſacrificiũ laudis erunt beati.

Et cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur Satanas de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus eſt ſicut arena maris. Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierunt caſtra Sanctorum, & ciuitatem dilectam. Mille anni, qui conſummandi dicuntur, pro illo tẽpore ſumuntur, quod à paſſione Chriſti vſque ad Antichriſtum excurret: tũc enim ſoluetur Satanas. De Gog, & Magog ſuperiori ſect. diximus. Deinde exercitus Antichriſti euerſio, Antichriſtique, & præcurſoris eius apud inferos tormenta conſequentibus verbis cõmemoratur: *Et deſcendit ignis à Deo de cælo, & deuorauit eos: & Diabolus, qui ſeducebat* 16

bat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris, vbi & beſtia, & Pſeudoproheta, cruciabuntur die, ac nocte in ſecula ſeculorum. Ad literā, vt verba ſonant, accipienda ſunt.

Quæ hic dicuntur de Antichriſti euerſione ad literam accipienda.

Verè enim deſcendet ignis de cælo, qui omnem Antichriſti exercitū abſumet, beſtiaq; ipſa, ideſt, Antichriſtus, & Pſeudopropheta, hoc eſt, inſignis ille Antichriſti prædicator, & præcurſor, de quo ſæpe dictum eſt, mittentur in ſtagnum ignis, & ſulphuris apud inferos, ibiq; die, ac nocte, ideſt, abſque vlla intermiſſione ſempiternis cruciatibus torquebuntur. De Antichriſti exercitus, qui Gog, & Magog nominibus explicari ſolet, vt pręcedenti ſectione docuimus, euerſione, quæ diuinitus facienda deſcribitur, habes plura apud Ezechielem cap. 38.

Ezech. 38. 21.

De Gog, & Magog euerſione plura apud Ezechielem.

Conuocabo aduerſus eum (ideſt, aduerſus Gog, de quo ſermo præceſſerat) *in cunctis montibus meis gladium, ait Dominus Deus: gladius uniuſcuiuſque in fratrem ſuum dirigetur, & iudicabo cum peſte, ſanguine, & imbre vehementi, & lapidibus immenſis: ignem, & ſulphur pluam ſuper eum, & ſuper exercitū eius, & ſuper populos multos, qui ſunt cum eo, & magnificabor, & ſanctificabor, & notus ero in oculis multarum gentiū, & ſcient, quia ego Dominus*. Et cap. ſequenti.

Ezech. 39. 1

Tu autem fili hominis vaticinare aduerſum Gog, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ſuper te Gog Principem capitis Moſoch, & Thubal: & circumagam te, & ſeducam te, & aſcendere te faciam de lateribus Aquilonis, & adducā te ſuper montes Iſrael: & percutiam arcum tuum in manu ſiniſtra tua, et ſagittas tuas de manu dextera deijciam. Super montes Iſrael cades tu, & omnia agmina tua, & populi tui, qui ſunt tecum: feris, auibus, omniq; volatili, & beſtijs terræ dedi te ad deuorandum. Super faciem agri cades, quia ego locutus ſum, ait Dominus Deus. Et immittam ignem in Magog & in in his, qui habitant in inſulis confidenter, & ſcient, quia ego Dominus Et nomen ſanctum meum notum faciam in medio populi mei Iſrael, & non polluam nomen ſanctum meū amplius: & ſcient gentes, quia ego Dominus ſanctus Iſrael. Ecce venit, & factum eſt, ait Dominus Deus: hæc eſt dies, de qua locutus ſum. Et egredientur habitatores de ciuitatibus Iſrael, & ſuccendent, & comburent arma, clypeum, & haſtas, arcum, & ſagittas, & baculos, manus, & contos, & ſuccendent ea igni ſeptem annis. Et non portabunt ligna de regionibus, neque ſuccident de ſaltibus: quoniam arma ſuccendent igne, & deprædabuntur eos, quibus prædæ fuerant, & diripient vaſtatores ſuos, ait Dominus Deus. Et erit in die illa: dabo Gog locum nominatum, ſepulchrum in Iſrael vallem viatorū ad orientem maris, quæ obſtupeſcere faciet prætereuntes: & ſepelient ibi Gog, & omnem multitudinem eius, & vocabitur vallis multitudinis Gog. Et ſepelient eos domus Iſrael, vt mundent terram ſeptem menſibus. Hæc apud Ezechielē. Vbi cernis multa alia de euerſione Gog, & Magog commemorari, quæ à Ioanne prętermiſſa ſunt. Quid verò per ſeptem annos, & ſeptē menſes accipiendum ſit, non eſt huius loci diſcutere: diximus fusè, quid nobis probabilius videret in noſtris ſuper Ezechielem commentarijs, quæ tredecim abhinc annis Conimbricæ dictauimus.

Denique commemorat Ioannes generalem omnium hominū reſurrectionem, extremumq; iudicium. 17
Vidi, inquit, *thronum magnum candidum, & ſedentem ſuper eum* (Chriſtum intellige) *à cuius conſpectu fugit terra, & cælum, et locus non eſt inuentus eis*. Loquitur de innouatione mundi, quando cæli noui, nouaq; terra creanda dicitur, iſtaq; terra, ac cælum fugere, hoc eſt, recedere, ſeu non eſſe memorantur.

Mundi innouatio per fugam cæli & terræ intelligitur.

De qua innouatione ad initium ſequentis capitis diſſeremus. *Et vidi mortuos magnos, et puſillos ſtātes in conſpectu throni, et libri aperti ſunt: et alius liber apertus eſt, qui eſt vitæ*. Liber vitæ, qui apertus eſt, haud dubiè eſt liber, in quo ſoli prædeſtinati ſcripti ſūt, vt patet ex illis poſtremis verbis huius capitis: *Et qui non inuentus eſt in libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis*.

Liber vitæ eſt, in quo prædeſtinati ſcripti ſunt.

Reliqui verò libri, qui etiam aperti ſunt, ad reprobos ſpectant: qui quoniā ſunt multò plures, quàm prędeſtinati, in multis libris ſcripti referuntur: cum prædeſtinati, quoniam comparatione reproborum pauci ſunt (ſi de hominibus tantum, non etiam de Angelis loquamur) in vno tantum libro ſcripti apparuerint.

Reprobi in multis ſcripti.

Notitia Dei de prędeſtinatis cur liber dicatur.

Aduerte autem libros iſtos metaphoricè eſſe intelligendos: etenim, vt docet D. Thom. 1 par. q. 24. artic. 2. quia conſuetum eſt apud homines, vt illi,

D. Thom.

qui ad aliquid eliguntur, in libro conſcribantur: prædeſtinati autem à Deo ad gloriam eliguntur: idcirco ipſa Dei notitia, qua Deus firmiter retinet, & quodā modo in ſuo intellectu conſcriptū habet ſe aliquos prędeſtinaſſe, liber vitæ nuncupatur. Id quod etiā ſuo modo de reprobis accipiendū eſt, vt videlicet libris conferatur diuina ipſa cognitio, qua intelligit, quid quiſque eorum geſſerit, & notitia, qua perſpectum habet, quinam ſempiternis inferorum ſupplicijs addicendi ſint. Quamquam non idirco debeat dici Deus habere librum mortis propter reprobos ſicut habet librum vitæ propter electos: quoniam, vt rectè annotauit eodē loco ſanctus Doctor, non eſt in more poſitum, vt ij, qui repudiantur, & reijciuntur, in album à Principe referātur. Iuxta igitur ea, quæ in his libris ſcripta erant, vniuerſi indicati ſunt, vt ait Ioannes: *Et iudicati ſunt mortui* (ideſt, q̃ mortui fuerant; nā iudicij tempore iam viuebant) *ex his, quę ſcripta erant in libris ſecundum opera ipſorum.*

Non habet Deus librū mortis, cur

18 Addit Ioannes: *Et dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors, & infernus dederūt mortuos ſuos, qui in ipſis erant, & iudicatū eſt de ſingulis ſecundum opera ipſorum Et infernus, & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis. Hac eſt mors ſecunda. Et qui non eſt inuentus in libro vita ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.* Quòd de iudicio, & reſurrectione breuiter dixerat Ioannes, per recapitulationem accipienda ſunt, vt meritò dixit Auguſt. lib 20. de Ciuit. cap. 14. alioqui enim quomodo poſt apertos libros, factumq; ex illis iudicium, de generali reſurrectione diſſeritur, cum reſurrectio præcedere iudicium debeat, niſi ad recapitulationis figuram recurramus? Mare hoc loco propriè accipiendum arbitramur, vt daturum dicatur corpora eorum, qui in eo ſubmerſi perierunt. Porrò infernus etiā dabit mortuos ſuos, ideſt, animas omnes, quas eo tempore tenuerit. Denique mors etiam dabit corpora eorum omniū, qui in terra vel ſepulti, vel cremati, aut à beſtijs, imò etiam ab hominibus, qui idcirco Anthropophagi appellantur, deuorati fuerunt: itaque mors hoc loco ab inferno, & mari diuiditur ad danda videlicet corpora, quæ in terra perierunt. Ceterris igitur hoc loco mortuos interdum pro animabus, interdū pro corporibus vſurpari. Cæli autem nulla fit mentio, cum ipſum quoque multa corpora, & animas habeat: quoniam quod attinet ad illos, qui ibi iam in glorioſis agunt corporibus, cum iam reſurrexerint immortales, non erat, cur de illis in generali ad iudicium reſurrectione ratio haberetur. Quod verò ſpectat ad animas, quæ in cælo exutæ corporibus Deo perfruuntur, & iterum ad corpora, cū fiet generalis reſurrectio, redibunt: nec etiā illæ commemorandæ fuerunt. Quoniā Ioannis inſtitutum eſt, agere de reſurrectione mortuorum: at ſemper hoc capite ſuppoſuit electorū animas, quę iā beatitudinem conſecutæ fuerunt, non mortuas eſſe, ſed viuere, & regnare cū Chriſto. Nam cum humanæ animæ immortales natura ſua ſint, & poſtquam à Deo ſemel creantur, ſempiternæ, mori nō poſſunt niſi ſpirituali morte, quæ duplex eſt, vel peccati ſcilicet, vel æternæ damnationis, quæ cōparatione prioris appellatur hoc ipſo capite mors ſecunda. Cum igitur animæ beatæ à duplici iſta morte liberę, immunesq; ſint, non debuerunt à Ioanne mortuorū, de quorum reſurrectione diſſerebat, appellatione comprehendi. Quæ ratio in animabus, quæ apud inferos detinentur, locū non habet: ſiquidem eæ omnes vtramque mortem, & primam, & ſecundam ſubierunt, atque adeo meritò mortuorum nomine cenſeri debuerunt.

Recapitulationis figura vtitur hic Ioānes.
D. Aug.

Mortui maris, inferni, & mortis quinam.

Cælum non habet mortuos, de quibus fiat mētio.

Atque hanc putamus eſſe germanam expoſitionem huius loci: non illam, quā quidā Recentiores tradiderunt, videlicet per mortuos ſola corpora eſſe accipienda, & idcirco nullā cæli mentionē factam eſſe, quòd in cęlo nulla ſint corpora, quę debeant reſurgere: cū omnia, quæ ibi reperiūtur, glorioſa ſint, & iam multò ante reſurrexerint. Si enim corpora dumtaxat per mortuos intellexit Ioannes, cur ait infenum quoque daturum mortuos ſuos, cū in inferno nulla ſint corpora? Nā quod aiunt de corporibus Dathan, & Abiron, imò & Antichriſti, & Pſeudoprophetæ eius pcurſoris, qui in ſacris literis dicuntur à terra abſorpti, & viuentes ad inferos deſcendiſſe, non eſt ſenſus, q̃ viui in ſuis corporibus 19

Non ſola corpora ſed anima etiā mortuorū nomine intelliguntur

poribus

poribus ad inferos vſque deſcenderint: ſed quòd viui abſorpti ſint a terra, & ad aliquam eius profunditatẽ viui peruenerint: tum verò ibi obierint, & ibidem manſerint eorum corpora; animæ autem ſolæ ad infernum deſcenderint.

Dathan, et Abiron, & alij non viui ad inferos peruenere Abulenſ. Caiet.

Quod de Dathan, & Abiron ſentit Abul. q. 18. in 16. cap. Num. & Caiet. in eundem locum, vbi docet nihil aliud ſignificari, quam viuos eſſe ſepeliendos, cum alij homines non viui, ſed mortui ſepeliantur: idemq; planè de Antichriſto, & Pſeudopropheta illo eius præcurſore exiſtimare oportet. Ex quo fit, vt cum dicitur Infernus daturus eſſe mortuos ſuos, id non de corporibus, ſed de animabus ibi detentis accipiendum ſit.

Infernus, et mors miſſi in ſtagnum ignis Diabolus intelliguntur. D. Aug. Apoc. 1. 18.

Quod demum ſubiungitur: *Infernus, & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis:* Et inferni, & mortis nomine ſignificatur Diabolus, vt ait D. Auguſt. lib. 20. de Ciuit. cap. 15. Et eſt communis expoſitio: id quod nos etiam docuimus, cap. 1. huius operis ad illa verba: *Habeo claues mortis, & inferni*. Ratio verò, cur Diabolus ijs nominibus cenſeatur, ea eſt, quam loco citato affert Aug. quoniam ſcilicet mortis, & infernarum pęnarum auctor eſt. Itaque cum dicitur: *Infernus, & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis:* Periphraſis eſt eius, quod paulò ante dictum fuerat: *Diabolus, qui ſeducebat gentes, miſſus eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris.* Porrò poſtrema illa verba, quibus caput hoc difficillimum concluditur: *Hæc eſt mors ſecunda, & qui non inuentus eſt in libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis:* Non eſt, cur iterũ explicemus, cum iam in ſuperiorib. eorũ expoſitionẽ tradiderimus.

Illuſtratur illa ſententia.

Libri aperti ſunt, & alius liber apertus eſt, qui eſt vitæ.

SECTIO III.

1 Explicato duabus ſectionib. præcedentibus cõtextu, illa potiſſimũ ſententia magis illuſtranda videbatur, quæ eſt de extremo iudicio: *Et libri aperti ſunt, & alius liber apertus eſt, qui eſt vitæ, & iudicati ſunt mortui ex his, quæ ſcripta erant in libris ſecundum opera ipſorum.* De ijs enim, quæ ad perſecutionẽ Antichriſti, eiuſque interitũ, & damnationẽ pertinent, in noſtro tractatu de Antichriſto copiosè diſſeruimus. Reliqua verò iam magna ex parte alijs in locis huius operis illuſtriora reddidimus. Vt igitur paulò altius ordiamur, ſciendũ eſt propter certam, exploratamque notitiam, quam Deus habet omnium actionum humanarũ iuxta illud Pſ. 138 *Domine probaſti me & cognouiſti me. Tu cognouiſti ſeſſionem meam, & reſurrectionem meam* (id eſt, quando ſedeo, quando ẽt ſurgo.) *Intellexiſti cogitationes meas de longè, ſemitam meam, & funiculum meũ inueſtigaſti: & omnes vias meas prauidiſti:* Dici habere librum, in quo omnia, quæ à nobis tum benè, tum malè geruntur, ſimulque præmia bonis actionibus, ſupplicia ſceleribus conſtituta continẽtur, qui liber appellatur Malach. 3 *Liber monumenti. Tunc, inquit, locuti ſunt timentes Dominum, vnuſquiſque cum proximo ſuo: Et attẽdit Dominus, & audiuit, & ſcriptus eſt liber monumenti coram eo timentib. Dominum, & cogitantibus nomen eius.* Quo loco per librũ monumenti Lyran. Dion. Cart. Hug. Card. & alij Diuinam ſcientiam, & cognitionem accipiũt. Hebraicè pro libro monumenti eſt ספר זכרון *ſepher zicaron, i. liber memoriæ; ſeu liber memorialis*: Idemque nomen eſt Eſth. 6. cũ Rex Aſſuer. iuſſit ſibi afferri Hiſtorias, & annales priorũ temporũ. Habetur enim Hebraicè *Sepher hazcheronoth*, hoc eſt, *librum memoriarum, hiſtoriarum, monumentorum*. Et 2. Reg. 8. & 1. Paral. 18. *Porrò Ioab filius Saruiæ erat ſuper exercitũ, & Ioſaphat filius Ahilud à commentarijs.* Vbi eſt idem nomen Hebraicũ, hoc eſt, vel qui annales cõſcriberet, vel qui ſubditorum cauſas, & merita Regi in memoriam reuocaret. Curabat enim Rex æquiſſimus, ne ſibi ſubditorum cauſæ, & merita, ac pro Republica exantlati labores per obliuionem exciderent: eãque curam noluit eſſe ſubditorum, ſed ſibi peculiarem, & propriam pro Regali munere eſſe putauit: cuius exẽplũ ſecutus filius Salomõ, aliũ, & ipſe quendã ſibi à cõmentarijs deſignauit 3. Reg. 4. Itaque more hominũ dicitur Deus habere librum memorialẽ, in quo omnia deſcribãtur, ne aliquid vnquam vel le-

Certa Dei cognitio de hominũ actionibus liber monumenti, ſiue memorialis Pſ. 138. 1.

Malach. 3. 16.

Lyran. Dion Cart. Hug. Card.

Eſth. 6. 1.

2. Reg 8. 1. Paral. 18. 15.

Regis de ſubditorũ cauſis vigilantia.

3. Reg. 4.

Ex hoc memoriali ſua peccata deleri cupit Dauid. Pſ.24.6.

uiſſimum poſſit excidere. De quo memoriali lib. iniquitatē ſuam deleri poſtulabat Rex Dauid, cū dicebat Pſ.24. *Reminiſcere miſerationum tuarum Domine, & miſericordiarum tuarum, quæ à ſeculo ſunt. Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris.* Quaſi diceret: Miſerationes, & miſericordię tuę dignę sūt, quę tanquam pręclara, & te digna facinora, & res à te geſtæ illuſtriſſimæ in tuo memoriali libro conſcribantur: nō autem delicta iuuentutis meæ, & ignorātiæ meę. Quare dele iniquitates meas de memoriali tuo, nec earum ad puniēdum recorderis.

Iob 31.35. Pro cōſcientia ſecuritate ſuorum actuum librū vel ab aduerſario conſcribi optat Iob.

2 Ad ſecundum quoque librum ſpectauit Iob cap. 31. *Quis mihi tribuat auditorem, vt deſiderium meum audiat Omnipotens, & librum ſcribat ipſe, qui iudicat, vt in humero meo portem illum quaſi coronam mihi.* Cuius loci ea communiter traditur ſententia: Quis mihi tribuat ęquū auditorem, iuſtumque rerum æſtimatorem, ac iudicem, qui cauſam meam iudicaret, & librū ipſe de meis omnibus rebus conſcriberet: ſeu, (vt ſonant Hebræa) *meus aduerſarius*, ſeu *vir litis, & contentionis meæ*, ipſe, inquam, qui mecū contendit, de meis rebus librum conſcriberet: ſanè vſque adeò fido cauſæ, & conſcientiæ teſtimonio, vt pro certo habeam, quòd ille idem meus aduerſarius innocentiam meam ingenuè teſtaretur, poſſemque eum ipſum librum, quem ipſe de meis factis, rebuſque geſtis ederet, palam, & publicè humero geſtare, videlicet omnibus ſpectabilē, atque conſpicuum tanquam pulcherrimam coronam, & longe clariſſimum teſtimonium probitatis. Iuxta quam expoſitionem non potuit ſanè Iob luculentius innocentiam ſuam notam facere, quam cum vitæ ſuæ, morumque iudices, vel ipſos aduerſarios requiſiuit.

Tum geſtaret tanquā coronam.

Caiet.

Paulò aliter in hac eadem ſententia verſatur Caiet. iuxta veritatem Hebraicā, quæ ſic habet: *Ecce ſignum meum Saddai* (vnum eſt ex decem Dei nominibus) *teſtificabitur mihi, & librum ſcripſit vir litis meæ:* Quaſi diceret: Ad hoc cupio habere virum audientē me, vt nunc, quādo in prōptu adeſt Omnipotens ad ſubſcribendum, liber, quem vir de lite mea ſcripſiſſet, teſtificaretur mihi ſubſcriptus ab Omnipotente. *Ecce ſignum meum Saddai*, id eſt, ſignator meus ſubſcribendo eſt *Saddai*, Deus omnia vincens: & liber litis meæ teſtificabitur mihi tanquam ſubſcriptus ab Omnipotente, meamque innocentiam tum præſentibus, tum poſteris teſtatam faciet, dignuſque erit, qui à me portetur humeris tanquam illuſtriſſimum quoddā inſignis victoriæ monimentum.

Altera eius loci expoſitio.

Altera quoque poteſt eſſe eiuſdem loci expoſitio, vt nimirum Iob Deum rerum ſuarum auditorē deſideret, & vſque adeò cauſæ fidat, vt eam Dei ipſius iudicio committere audeat, poſtuletque, vt ipſemet Deus, qui omnes iudicat, librum de rebus ſuis conſcribat, quemadmodū de reliquis omnibus humanis actionibus facere conſueuit. Quaſi dicat: Ipſum Deū cupio habere cauſæ meæ auditorem, & iudicem, atque vt in teſtimonium veritatis librum ipſe de meis rebus conſcribat. Spero enim fore, vt is liber in maximam mihi cedat gloriam, & ornamentum ſingulare. Quibus verbis ſupponit Deum ſolere librum de hominū cauſis, rebuſque ſcribere tanquā ſupremum iudicem, cuius eſt de omnibus ferre ſententiam.

Geſtare Chriſtus atramentarium deſcribitur, cur. Ezech.9.2.

3 Illuſtre eſt ad idem confirmādum illud Ezech. 9. Cum Chriſtus apparuit gerens atramentarium ad renes appenſum, vt ea, quæ in vrbe gerebantur, diligenter, & accuratè deſcriberet, haud dubiè in libro aliquo, quem ſimul afferebat, alioqui ſuperuacaneum eſſet atramentarium. *Ecce*, inquit, *ſex viri veniebant de via portæ ſuperioris, quæ reſpicit ad Aquilonem: & vniuſcuiuſque vas interitus in manu eius* (id eſt, ſecures, aut alia ſimilia inſtrumenta ad occidendum.) *Vir quoque vnus in medio eorum veſtitus erat lineis, & atramentarium ſcriptoris ad renes eius: & ſteterunt iuxta altare æreum.* Quo loco per virum illum veſtitum lineis communis expoſitio Chriſtum intelligit, qui tanquam ſupremus iudex apparuit ſex illis viris habentibus ſecures, aliaue occidendi inſtrumenta tanquam iuſtitiæ adminiſtris ſtipatus, gerebatque atramentarium ſcriptoris ad ea, quæ in ciuitate gerebantur, conſcribenda, & in librum memorialem referenda. Eam enim ſcribendi curam noluit

Non alij tā curam committit.

luit alteri committere, ſed ſibi propriã aſſumere: quia ne minimum quidẽ volebat à veritate in ſcribendo diſcedere: id enim munus non tutò alijs cõmitti poſſe exiſtimauit. Hanc expoſitionem ſecutus eſt D. Hier. in comment. ſuper Ezec.

D. Hieron.

Habebat, inquit, *atramentum ſcriptoris ad renes ſuos, quo omnium peccata deſcriberet, & ſanctorum à peccatoribus numerum ſegregaret. Sex viri iuxta altare ſtare dicũtur parati ad iubentis imperium, vt cuiuſcũque viderint ibi non eſſe peccata dimiſſa, Sententia Domini, & interfectioni eum ſubiacere cognoſcant.* Hæc ille. Cernis Hieronymum putaſſe virum veſtitum lineis geſtaſſe etiã librum, in quo omnia peccata conſcriberet, qui profectò vnus fuit ex multis illis libris, quos Ioannes hoc loco apertos fuiſſe commemorat.

4 Similiter apud Zachariam c. 5. habemus oſtenſum fuiſſe Prophetæ volumẽ quoddam volans, id eſt, membranã quãdam, ſeu pellem pergamenam extẽſam. Etenim veteres olim ſcribere conſueuerunt in membranulis, ſeu pellibus, quæ inuicem complicabantur, & inuoluebãtur: vnde pro volumine eſt Hebraicè *megila* à radice *galal*, quæ ſignificat inuoluere, & rotare. Vidit autem Zacharias hanc membranam nõ inuolutam, & cõplicatam, ſed euolutam, & extẽſam, quã obrẽ potuit eius notare longitudinem, quam dicit fuiſſe viginti cubitorum, decem verò latitudinem. Quãquam verò Lyranus exiſtimet in eo volumine deſcriptum fuiſſe ſupplicium Hebræis inflictum ante templi excidium, & captiuitatem Babylonicam propter peccata furti, & periurij, quorum in cõtextu fit mentio: tamen cum ea viſio acciderit poſt reuerſionem ex captiuitate Babylonica, probabilius eſt eam viſionẽ ad peccata populi Iudaici poſt aduentũ Meſſię ſpectare: fuiſſeq; in eo volumine deſcripta, quæ populus in Rege Meſſia perſequendo, occidendoq; grauiſſima ſuſcepturus erat, ſimulq; ſupplicium vltimæ huius captiuitatis pro illis diuinitus inferendum, quod quia paulò poſt necem Meſſiæ illatam infligẽdum erat, hoc eſt, quadraginta circiter annis poſt Chriſti obitum: idcirco volans quaſi cum celeritate veniens apparuit. Hoc igitur ſuppoſito ſciendum eſt Symmachum pro

Zachar. 5. Iudæorũ in Meſſia perſequẽdo cõmiſſa peccata, & ſupplicia in mẽbrana ſcripta.

Lyran.

Symmach.

volumine tranſtuliſſe κεφαλὶς, quod nomen initium libri, vel vnũ libri caput, vel ipſam libri ſummam, & epitomen ſignificat. Iuxta quam tranſlationem mirum eſt, quod dicitur, habuiſſe latitudinem decem cubitorum, & viginti cubitorum longitudinem. Quantum enim putandum eſt fuiſſe integrum librum: ſiquidem ſolum eius initium vel vnum capitulum tantam latitudinem, longitudinemque continebat? Quam innumera etiam oportuit eſſe peccata, quę in ſummam, breuiariumque redacta volumen tantæ longitudinis, latitudiniſq; cõplebant? Videlicet tanta, tamque innumera erant gentis Hebræę ſcelera, vt infinitũ quoddam volumen, & librũ, in quo ſcriberentur, poſtularent, cuius nempe vel vnum capitulum tam latum, longumq; eſſe oportuit. Profectò vel vnum illud nefarium & impium facinus, quod in Chriſti nece admiſerunt, nõ potuit breuiori volumine comprehendi.

Horum peccatorum, et libri ipſius magnitudo.

Sed vt vniuersè, & generatim loquamur, quod eo loco de Iudæis dicitur ad vniuerſos homines accõmodari poteſt. 5
Tam multa enim peccata in omni genere ſuſcipimus, vt non niſi in grandi quodam libro notari, diſcribive poſſint, cuius vel ipſum initium, caputve vnum tã multos & latitudinis, & lõgitudinis cubitos requirat. Itaque, vt more noſtro loquamur, opus habet Deus grandi quodam memoriali libro ad peccata hominum non dico ad longum, & ſigillatim deſcribenda: ſed tantum in breuẽ quandam ſummam, & epitomen redigenda. Audi, quid dicatur Oſeæ 4. *Maledictum, & mendacium & homicidium, & furtũ, & adulterium inundauerunt*, id eſt, inſtar fluminum extra ripas diffluentiũ inundauerunt. Imo de ſuis tantum peccatis dixit Dauid Pſ. 39 *Comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui, vt viderem: multiplicatæ ſunt ſuper capillos capitis mei.* E cõtrariò tam pauca, & exigua ſunt hominum opera, ſi cũ malis operibus comparetur, vt dictum ſit Hier. 5. *Circumite vias Hieruſalem, & aſpicite, & cõſiderate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virũ facientem iudicium, & quærentem fidem, & propitius ero ei.* Et multo luculentius Eſa. 64. *Facti ſumus vt immũdus omnes nos, & quaſi pannus mẽſtruatæ vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ,*

Quã innumera ſint hominũ peccata.

Oſea 4. 2.

Pſ. 39. 13.

Quã pauca & exigua bona opera.

Hierem. 5. 1

Eſa. 64. 6.

Et cecidimus quaſi folium vniuerſi, & iniquitates noſtrę quaſi ventus abſtulerunt nos. Vbi quamquam eſt ſermo ad literam de *Iudæi, & quorũ ceremonia.* Iudæis, quorum omnes ceremoniæ, & iuſtitiæ legales poſt paſſionem, & reſurrectionem Chriſti eo potiſſimum tempore, quo lex Euangelica fuit promulgata, immundæ factæ ſunt, & ipſi tanquã folia, & flores ex arboribus defluxerunt, & emarcuerunt, & quaſi arida folia, & quiſquiliæ à vento in omnia ſola terrarum abrepti, diſperſiq; ſunt: poſſumus nihilominus illam ſententiam: *Tanquã pannus menſtruata vniuerſa iuſtitia noſtra,* ad vniuerſos homines referre. Eſt autẽ aduertendũ pro eo, quod nos habemus: *Quaſi pannus menſtruata*, haberi in Hebræo: *Quaſi veſtimentum centonum*, ideſt, *Sãctitas noſtra veſtimẽtum lacerũ.* totum ex centonibus confectum. Cum enim vel ipſa bona opera ferè ſint imperfecta, meritò centonibus comparantur, vt noſtra omnis ſanctitas, quaſi veſtimentum quoddam vetus, & lacerũ, multiſque vndequaque vilibus, & abiectis centonibus variatum eſſe videatur. R. *R. Abrahã* Abraham vertit; *Sicut veſtimentum prædæ,* quod videlicet in prędа capitur, aut à latrone per vim vendicatur, quod in ipſo conflictu, & contentione diſrumpi, & dilacerari neceſſe eſt. Sic enim cum Dæmones tanquam inſidiantes latrones nobis bona opera tanquam pallium de manibus conentur eripere: nimirum ſolẽt ea opera per eam vim, & conflictum dilacerari, ac diſrumpi, hoc eſt, leuioribus quibuſdam nęuis maculari, vt meritò veſtimenta prædæ appellari poſſint.

Cum igitur tam multa ſint peccata, 6
quæ paſſim ab hominibus ſuſcipiuntur non mirum videri debet, quòd vel ipſa ſumma, & epitome libri memorialis, quem Deus habet, tantæ apud Zachariã latitudinis, longitudinisq; apparuerit: & è cõtrario, propter bonorum operum paucitatem, paruus quidam, & exiguus libellus ea omnia complecti poſſit. Atque hæc nimirum eſt cauſa, cur hoc loco Ioannes de extremo diſſerens iudicio narret multos libros apertos fuiſſe, & paulo poſt quendam alium libellum ſibi oſtenſum, qui liber vitæ dicebatur. *Multos libros vidit Io. ſed vnus tantum vita dict⁹ cur.* *Vidi*, inquit, *mortuos magnos, & puſillos ſtãtes in conſpectu throni, & libri aperti ſunt, & alius liber apertus eſt, qui eſt vitæ, & iudicati ſunt mortui ex his, quæ ſcripta erant in libris ſecundum opera ipſorum.* Quo enim quæſo alio myſterio ait Ioannes multos libros apertos fuiſſe, & deinde vnũ tantum librum apertum, qui liber uitæ dicebatur: niſi quia multi libri ad peccata, & reprobos; vnicus autem ille libellus ad bona opera, & prædeſtinatos ſpectabat? Cum enim innumera ſint omnium peccata, multique reprobi, multos oportet eſſe libros, in quibus deſcribantur. Quia verò merita pauciſſima ſunt, ſi cum peccatis conferantur, & electi pauci numero, ſi cum reprobis comparentur, vnus, iſque perexiguus libellus ijs omnibus notandis ſufficiet.

CAPVT XXI.

ET vidi cęlum nouum,& terram nouam.Primum enim cælum , & prima terra abijt : & mare iam non eſt. Et ego Ioannes vidi ſanctam ciuitatem Hieruſalem nouam , deſcendentem de cælo à Deo, paratam ſicut ſponſam ornatam viro ſuo. Et audiui vocem magnam de throno, dicentem : Ecce tabernaculum Dei cum hominibus,& habitabit cum eis . Et ipſi populi eius erunt,& ipſe Deus cum eis erit eorum Deus:& abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum , & mors vltra non erit, neque luctus , neque clamor , neque dolor erit vltra , quæ prima abierunt . Et dixit, qui ſedebat in throno : Ecce noua facio omnia.Et dixit mihi:Scribe,quia hęc verba fideliſſima ſunt, & vera. Et dixit mihi : Factum eſt. Ego ſum A, & Ω, initium, & finis . Ego ſitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis . Qui vicerit, poſſidebit hæc : & ero illi Deus,& ille erit mihi filius . Timidis autē,& incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorū erit in ſtagno ardenti igne,& ſulphure,quod eſt mors ſecunda . Et venit vnus de ſeptem Angelis habentibus phialas plenas ſeptem plagis nouiſſimis , & locutus eſt mecum , dicens : Veni, & oſtendam tibi ſponſam, vxorem Agni . Et ſuſtulit me in ſpiritu in montem magnum, & altum, & oſtendit mihi ciuitatem ſanctam Hieruſalem,deſcendentem de cælo à Deo,habentem claritatem Dei : & lumen eius ſimile lapidi pretioſo , tanquam lapidi iaſpidis,ſicut cryſtallum . Et habebat murum magnum , & altum, habentem portas duodecim , & in portis Angelos duodecim,& nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duodecim tribuū filiorum Iſrael . Ab Oriente portæ tres : & ab Aquilonæ portæ tres : & ab Auſtro portæ tres :& ab Occaſu portæ tres . Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim , & in ipſis duodecim nomina duodecim Apoſtolorum Agni . Et qui loquebatur mecum,habebat menſuram arundineam auream,vt metiretur

tur ciuitatem,& portas eius,& murum. Et ciuitas in quadro poſita eſt, & longitudo eius tanta eſt, quanta & latitudo: & menſus eſt ciuitatem de arũdine aurea per ſtadia duodecim millia, & longitudo,& altitudo,& latitudo eius æqualia ſunt. Et menſus eſt murum eius centum quadragintaquatuor cubitorum, menſura hominis, quæ eſt Angeli. Et erat ſtructura muri eius ex lapide iaſpide: ipſa verò ciuitas aurum mundum, ſimile vitro mundo. Et fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioſo ornata. Fundamentum primum iaſpis: ſecundũ ſapphirus: tertium calcedonius: quartum ſmaragdus: quintum ſardonyx: ſextum ſardius: ſeptimum chryſolithus: octauum beryllus: nonum topazius: decimum chryſopraſus: vndecimum hyacinthus: duodecimũm amethyſtus. Et duodecim portæ duodecim margaritæ ſunt per ſingulas: & ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis: & platea ciuitatis aurum mundum, tanquam vitrum perlucidum. Et templum nõ vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt,& Agnus. Et ciuitas non eget ſole, neque luna, vt luceant in ea, nam claritas Dei illuminabit eam,& lucerna eius eſt Agnus. Et ambulabunt gentes in lumine eius, & reges terræ afferent gloriam ſuam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudẽtur per diem: nox enim non erit illic. Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam. Non intrabit in eam aliquod coinquinatũ, aut abominationẽ faciens,& mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni.

ARGVMENTVM.

Hoc, & ſequenti capite comprehenditur ſeptima, & poſtrema viſio huius operis. De cæleſtis illius ciuitatis Hieruſalem forma, magnitudine, pulchritudine, opibus diſſeritur: incomparabiliſq; Beatorum felicitas magnificentiſſimis verbis deſcribitur.

COMMENTARIVM VLTIMVM EXEGETICVM.

De ſeptima, & poſtrema viſione huius operis.

Quæ de mundi renouatione dicuntur, & alia quædam in contextu explicantur.

SECTIO PRIMA.

I PRimum ait Ioannes vidiſſe ſe cælum nouum, & terram nouam: *Primum enim*, inquit, *cælum, & prima terra abijt, & mare iam non eſt*. Dubitãt interpretes, cur de mari aliter Ioannes, quàm de cælo, ac terra, locutus fuerit? Nam de cælo, ac terra dixit, quòd cælũ nouum, terramq; nouam vidiſſet: at nõ dixit ſe mare nouum vidiſſe, ſed tantũ: *Et mare iam non eſt*. Ex quo ſumpſit occaſionẽ Beda exiſtimandi mare ſiccandum eſſe, & omnino periturum, nec amplius poſt diem iudicij futurum. Sic enim innuit hoc loco. *Vtrum*, inquit, *maximo illo ardore ſiccetur mare, an & ipſum in melius vertatur? non facilè dixerim. Cælum quippe nouum, & terram nouam non autem & mare nouum futurum legimus*. Et multo clarius in comment. ſuper 2. Petri canonicam, cap. 3. ait duo elementa, ignem videlicet, & aquam eſſe peritura: reliqua vero duo terram, & aerem non peritura eſſe, ſed renouanda. Idem ſenſit Andr. Cæſar. *Notandum*, inquit, *de cælo quidem, & terra cum diceret: Abijt, id eſt, mutatum eſt: de mari autem: Mare non erit amplius. Quæ enim vtilitas maris, cum non ſit opus hominibus illud nauigare?* Haymo cum dubitatione loquitur. *Quod ſequitur*, inquit, *Et mare iam non eſt: vtrum ad literam, ideſt, vt mare cum fluminibus exſiccetur, poſſit intelligi, an ſolummodo ſpiritualiter hoc dicatur? dubium eſt. Terra enim aquarum coniunctione ſubſiſtit, quoniam & infra, & extra, & ſupra ſe aquas continet, ne naturali ariditate fatiſcat, quoniam niſi aquis temperaretur, in cinerem redigeretur. Ideo vtrum maximo illo ardore mare cũ fluminibus ſiccetur, an & ipſum vertetur in melius? non facilè dixerimus. Quod & ſi factum fuerit per Dei potentiam, licet arida ſit terra ſatis ſubſiſtere poterit. Quatuor ſiquidem ſunt elementa, ex quibus duo immutãda in melius, ſicut hic dicitur, & Dominus in Euangelio manifeſtat, cum ait: Cælum, & terra tranſibunt, ideſt, immutabuntur. Vtrum autem mare, vel ignis tranſeat, ideſt, immutetur, Deus ſcit, licet hic legamus: Et mare iam non eſt.* Hæc ille. Similiq; in dubio verſantur D. Anſelm. Rupert. & Arethas. Cæterum non eſt propterea diſcedendum à communi ſententia, videlicet neque cælos, nec vllum elementum in fine mundi periturum, ſed omnia renouanda. Cur verò de cælo, & terra dictum ſit: *Primum cælum, & prima terra abijt*: de mari verò: *Et mare iam non eſt*: profectò non video tantam habere difficultatem, quantam ſuperiores Interpretes putauerunt. Exiſtimo enim eodem ſenſu dictum eſſe à Ioanne: *Et mare iam non eſt*: quo antea dictũ fuerat: *Primum cælum, & prima terra abijt*: itaque idem eſſe hoc loco *abijſſe*, & *non eſſe*. Quid enim quæſo aliud eſt: *Primum*

Dubitatio.

Beda ſiccandum mare credidit.

Item Andr. Cæſar.

Haymo hæſitat.

Item D. Anſelm. Rupert. Arethas.

Nullum elementum periturum cõmunis ſententia.

cælum, & prima terra abijt: quamprimū cælū, & prima terra diſparuit, ſeu quod ſuperiori capite dixerat Ioannes, cum ageret de extremo iudicio: *Vidi thronū magnum candidum, & ſedentem ſuper eum, à cuius conſpectu fugit terra, & cælum, & locus non eſt inuentus eis.* At verò quid eſt diſparuiſſe cælum, & terram, & ita fugiſſe, vt locus ei vſpiam inueniri nō poſſet, niſi amplius non eſſe? Pro eodē igitur *non eſſe, abijſſe, & fugiſſe* vſurpanda ſunt.

2 *Altera dubitatio.* Sed vlterius ſciſcitabitur aliquis, quo ſenſu id accipiendum ſit; num, cum Ioannes ait primum cælum, & primam terram abijſſe, mareq; iam non eſſe, ſignificet aliud omnino cęlum, aliam terram, aliud mare eſſe à Deo procreanda, an renouanda dumtaxat? *Ignem quoque interiturum credidit Beda.* Beda, vt ſuperius diximus, duo elementa ignem, & aquam diuinitus interitura in nihilum putauit. Et verò non tantū ignem, & aquam, ſed omnia omnino elementa, imò & ipſa corpora cæleſtia eſſe ſecundum ſubſtantiam in fine mundi deſtruenda, videbitur ſibi aliquis demonſtrare ex 2. Petri canonica, cap. 3. vbi ita legimus: *2. Pet. 3. 7. 10.* *Cæli, inquit qui nunc ſunt, & terra eodem verbo repoſiti ſunt igni reſeruati in diem iudicij, & perditionis impiorū hominum*. Et paulò poſt. *Adueniet dies Domini vt fur, in quo cæli magno impetu tranſient: elementa verò calore ſoluentur: terra autem, & quæ in ipſa ſunt, opera exurentur. Cum igitur hæc omnia diſſoluenda ſint, quales oportet vos eſſe in ſanctis conuerſationibus, & pietatibus, expectantes, & properantes in aduentum diei Domini, per quem cæli ardentes ſoluentur, & elementa ignis ardore tabeſcent: nouos verò cælos, nouam terram ſecundum promiſſa ipſius expectauimus, in quibus iuſtitia habitat*. Verùm perperam id ex hoc teſtimonio colligitur. *Illuſtratur locus ex D. Petro.* Etenim Petrus, cum ait cælos eſſe igni reſeruatos, cælorum nomine non ſidereos, ſed aereos cælos intelligit: qui igni dicuntur reſeruati in die iudicij, quoniam ignis ille, quo vniuerſus mundus deflagrabit, ad aerem vſque pertinget, eumq; puriorem efficiet. *Cælum, & elemēta nō peribūt, ſed mutabūtur in melius.* Cum verò ait: *Cæli magno impetu tranſient*: de corporibus ipſis cæleſtibus loquitur, quæ tamen non ſecundum ſubſtantiam immutanda dicit, ſed tantum ſecundum quendam tranſitum à motu ad quietem, & ad alium ſtatum præſtantiorem. Addit elementa calore ſoluenda, quod de aere, & aqua accipiendum eſt, quæ cum terra, de qua ſtatim ſubditur, *Terra exuretur*, extremo illo igne purganda ſunt. Rurſus cum repetit: *Cæli ardentes ſoluentur*: de aereis cælis enuntiat: quemadmodum & de aere, aqua, terraque, quod ſequitur: *Et elementa ignis ardore tabeſcent*: non aliud ſignificat, quàm quod hoc loco Ioannes, cum ait vidiſſe ſe cælum nouum, & terram nouam. Denique cum nouos cælos, nouamq; terram expectandam docet, cælorum, terræq; non quoad ſubſtantiam, ſed quoad nouum ſtatum inſtaurationem futuram.

Quo ſenſu accipienda ſunt ſimilia ſacrarum literarum teſtimonia, veluti illud Eſa. 51. *Cæli ſicut fumus liqueſcent, & terra ſicut veſtimentum atteretur*. Et cap. 65. *Ego creo cælos nouos, & terram nouam*. Et Matth. 24. *Cælum, & terra tranſibunt*. Et illud ad Rom 8. *Vanitati creatura ſubiecta eſt, non volens, ſed liberabitur à ſeruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*. Et 1. Cor. 7. *Præterit figura huius mundi*. Et Pſalm. 1. *Initio tu Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cæli: ipſi peribunt, tu autem permanes. Et omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur*. 3 *Eodem ſenſu intelligēda plura alia Scriptura loca.* *Eſa. 51. 6. & 65. 17. Matth. 24. 35. Rom. 8. 20. 1. Corin. 7. 31. Pſ. 101. 26.* Quibus in locis, ſi paulò diligentius aduertas, facile perſpicies, non de ſubſtantiali aliqua mutatione, ſed de nouo, perfectioriq; ſtatu haberi ſermonem. Nec enim dixit Paulus aliam futuram creaturę ſubſtantiam, ſed aliam libertatem, eam ſcilcet, quæ modo vanitati ſeruit, & corruptioni ſubiecta eſt, in libertatem ab omni corruptione immunem diuino beneficio vendicandam. Non dixit huius mundi ſubſtantiam, ſed figuram dumtaxat præterire. Non etiam dixit Regius vates cæleſtia corpora omnino peritura, ſed alio longe nobiliori, & præſtantiori tum quoad lucem, tum quoad ſtatum veſtimento induenda. Exploratum eſt autem ſolius veſtimenti mutationem non ad ipſam internam corporis mutationem pertinere. Vnde D. Thom. in comment. ſuper epiſtol. ad Hebr. cap. 1. vbi Paulus affert locū Pſalmi citatum: Sicut, inquit, veſtimentum *D. Thom.*

aſſu-

aſſumitur ad vſum, ceſſante verò vſu deponitur: ſic cum fuerit cōpletus numerus electorum, mutabitur cælū, quaſi veſtimentum, quia iam amplius ad rerum generationem, & corruptionem non inſeruit.

Eadem ſententia communis Patrum.

D. Aug.

Imum hoc cælum intelligit Aug.

5 Atque hæc, quam tradidimus de cæli, & terræ, cæterorumq; elementorum inſtauratione, ſententia communis eſt Patrum, Doctorumq; omnium, eam pręcipuè docet D. Aug. lib. 20. de Ciuit. cap. 24. vbi tractans locum Petri citatum, *Poſſunt*, inquit, *illi cæli intelligi perituri, quos dixit repoſitos igni reſeruandos, & ea elementa accipi arſura, quæ in hac ima mundi parte ſubſiſtunt procelloſa, & turbulenta, in qua eoſdem cælos dixit eſſe repoſitos ſaluis illis ſuperioribus, & in ſua integritate manentibus, in quorum firmamento ſunt ſidera conſtituta. Nam & illud, quod ſcriptum eſt, ſtellas de cælo eſſe caſuras, præter quod poteſt multò probabilius, & aliter intelligi, magis oſtendit manſuros eſſe illos cælos: ſi tamen ſtellæ inde caſuræ ſunt, vel cum tropica ſit locutio, quod eſt credibilius, vel in iſto imo cælo futurum ſit aliquid vtique mirabilius, quàm nunc ſit.*

D. Hier.

Idem affirmat D. Hieron. in cap. 24. Matthæi. *Cælum*, inquit, *& terra tranſibunt immutatione, non abolitione ſui.* Et in cap. 51. Eſaiæ, *Hoc eſt, quod Dominus loquitur in Euangelio: Cælum, & terra tranſibunt, verba autem mea non præteribunt. Et Dauid in Pſalmo canit: A principio tu Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cæli. Ipſi peribunt, tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent. Et ſicut pallium inuolues eos, et mutabuntur. Ex quo oſtenditur perditionē cælorum non interitum ſonare, ſed mutationem in melius. Quidam perire, & veteraſcere pro abolitione, & morte accipiunt, iuxta illud, quod in Catholica epiſtola legimus: Cæli, qui nunc ſunt, & terra eodem verbo reſeruata ſunt igni. Et iterum: elementa ardentia ſoluentur.*

Philoſophorum opinio.

Quæ quidem & Philoſophorū mundi opinio eſt, omnia, quæ cernimus, igni peritura. Vnde & Apoſtolus, Pertranſit, ait, figura huius mundi. Tale quid & Ioannes Apoſtolus ſcribit: Mundus pertranſit, & deſiderium eius. Et in Hebraico dicitur: Cæli ſicut fumus liqueſcent:

Aquila.
Symmach.

ſiue iuxta Aquilam, & Symmachum: Comminuentur in nihilū, & in ſalis modū contererentur, & euaneſcent: quorum prior dixit, μεταθήσονται, alter ἀλώσονται, quod à comminutione, & de liquore ſalis ἐτυμολογίαν trahere manifeſtum eſt.

Septuag.

Pro quo miror, quid dicere voluerint Septuaginta: ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη, ideſt, cælū ſicut fumus firmatum eſt? Si enim firmitas pro robore accipitur, quomodo fumo, quod firmum eſt, comparatur? Niſi forſitan poſſumus hoc dicere, quòd omnis cælorum firmitas & robur, & fortitudo vento inaniſſimo, & fumo, qui in auras ſoluitur, coæquetur, iuxta Eccleſiaſtem: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.

Eccleſ. 1. 1.

Illudq; dicendum, quòd ſi cælum, & terra peribunt, atque veteraſcent, quæ conſequentia habitatores eius ſicut iſta moriantur, atque diſpereant, cum animas eſſe perpetuas, & reſurrectura corpora nouerimus? Ex quo perſpicuum eſt cælum, & terrā non perire, & in nihilum redigi, ſed in melius commutari. Et in cap. 62. eiuſdem Eſaiæ. *Porro*, inquit, *qui nouitatem commutationem in melius, & non elementorum arbitrantur interitum, illo vtuntur exemplo: A principio tu Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cæli; Ipſi peribunt, tu autem permanes: & omnes ſicut veſtimentū veteraſcent, & quaſi amictum inuolues eos, & mutabuntur. In quo perſpicuè demonſtratur perditionem, & interitum non abolitionem in nihilum, ſed commutationem ſonare in melius. Neque enim illud, quod in alio loco ſcriptum eſt; Luna fulgebit vt Sol, & Sol ſeptuplum lumen accipiet interitum ſignificat priſtinorum, ſed commutationem in melius.*

Eſa. 30. 26

Exemplum immutationis ex homine.

Quod vt poſſit intelligi, noſtræ conditionis ponamus exempla. Infans enim cum in puerum creuerit, & puer in iuuenem, & iuuenis in virum, & vir in ſenem, nequaquam per ſingulas ætates perit: idem enim eſt, qui prius fuit ſed paulatim immutatur, & ætati priſtinæ periiſſe dicitur, quod intelligens & Paulus Apoſtolus loquebatur: Præterit enim figura huius mundi. Conſideremus, quid dixerit. Figura præterit, non ſubſtantia. Hoc idem ſignificat Petrus: Nouos cælos, & nouā terram videbimus. Non dixit alios cælos, & aliā terrā videbimus, ſed veteres, et antiquos in melius cōmutatos. Hactenus Hierony.

D. Greg.

Accinit D. Greg. lib. 17. Moral. c. 5. *Cęlū*, inquit, *& terra per eam, quā nunc habent, imaginē tranſeunt: ſed tamen per eſſentiā ſine fine ſubſiſtunt. Hinc namque per Paulū dicitur: Pręterit enim figura huius mūdi. Hinc per ſemetipſam veritas dicit: Cælū, & terra tranſibunt. Hinc ad Ioannem Angelica voce*

per-

perhibetur: Erit cælum nouũ, & terra noua. Quæ quidem non alia condenda ſunt, ſed hæc ipſa renouantur. Cælũ igitur, & terra tranſit, & erit: quia & ab ea, quã nunc habet, ſpecie per ignem tergitur, & tamen in ſua ſemper natura ſeruatur. Hæc ille. Denique ne multus ſim, hæc eſt communis Patrum doctrina, communis etiam Interpretum in loca Scripturæ ſacræ citata expoſitio, communis Theologorũ ſententia: Vt pluſquam improbabilis ea opinio cenſenda ſit, quę affirmauerit cęleſtia corpora in die iudicij quoad ſubſtantiam eſſe immutanda corruptis ijs formis ſubſtantialibus, quibus modò conſtant, & alijs in eorum materiã iniectis, quippe cum communi doctrinæ, expoſitionique ſacrarum Scripturarum à Patribus traditæ, & ab omnibus interpretibus, Theologiſque receptæ aduerſetur. Pergamus nunc reliquam partem contextus explanare.

Oppoſita ſẽtentia pluſquam improbabilis.

5 *Et ego Ioannes vidi ſanctam Ciuitatem Hieruſalem nouam, deſcendentem de cælo à Deo, paratam ſicut ſponſam ornatam viro ſuo.* Aggreditur Ioannes dicere de gloria ſanctorũ poſt extremum iudiciũ futura: quam ſub ſpecie pulcherrimæ ciuitatis conſpexit, quæ Beatorum omnium in cælo domicilium, felicitatemque ſignificat. E cælo dicitur ea ciuitas deſcẽdere, quoniam electorum prædeſtinatio, virtus, atque merita cæleſtia ſunt, atque è cælo ortum habent. Illud, *à Deo,* non cum, *paratam,* ſed cum, *deſcendentem,* nectendum eſt, vt patet ex Græco contextu, qui ita habet: καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν ἱερουσαλὴμ καινὴν εἶδον, καταβαίνουσαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, hoc eſt ad verbum: *Et ciuitatem ſanctam Hieruſalem nouam vidi deſcendentem à Deo è cælo.* Hieruſalem appellat, tum, quia in illa terrena fuit expreſſa, tum ob etymõ nominis, quod viſio pacis interpretatur. Nouam verò dixit, vel eiuſdem illius comparatione, vel etiam comparatione militantis Eccleſiæ, quæ etiam Hieruſalem nominatur: quoniam cum ex militante triumphans euaſerit, alium nobiliorem ſtatum, ſplendoremque accipiet, vt meritò noua quædam ciuitas appellari poſſit. Eadẽ electorũ multitudo ſponſa dicitur parata viro ſuo, vt in ſanctis explicetur pulchritudo meritorũ, virtutumque omniũ ſplendor, qui in electis reperitur, quibus tanquam pretioſiſſimis, pulcherrimiſq; ornamentis inſtructi, tanquam ſponſa a Deo viro ſuo in cæleſtem illum gloriæ thalamum introducendi erunt.

Sanctorum gloria ſub ſpecie pulcherrimæ ciuitatis deſcribitur.

Cur Hieruſalẽ dicta.

Cur noua.

Meritorum in Sanctis ſplendor.

Sequitur. *Et audiui vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cũ hominibus, & habitabit cum eis.* Fit alluſio ad tabernaculum Moſaicum, in quo erat arca fęderis cum Cherubin aureis, in quorum alis expãſis, tanquam in ſella, ac throno Deus cõſidere credebatur, iuxta illud Pſal. 98. *Qui ſedet ſuper Cherubin.* Quare, vt ſignificetur Deum peculiari ratione in ſuis electis poſt extremum iudicium conſeſſurum, appellatur cæleſtis illa ciuitas tabernaculum, in quo Deus cũ hominibus habitabit. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus,* hoc eſt, peculiari quadam ratione Deus à Beatis coletur, & obſeruabitur, ipſeque etiam peculiaribus eos prærogatiuis, & ornamentis decorabit. Puto etiam tabernaculi nomine alludi ad militantem Eccleſiam, quæ nunc in tabernaculis militaribus in campo agit, vt ſit ſenſus: Ne graue, & moleſtum ſit electis modo in caſtris, & tabernaculis morari, bellare cum hoſtibus, ad quotidiana certamina prouocari: quoniam tandem hæc tabernacula militaria in glorioſum quoddã, magnificum, ac cæleſte tabernaculum commutabuntur, in quo ſumma cũ pace, ac ſecuritate depoſitis armis triumphabunt. Quam tandem alluſionem intelligendam arbitramur omnibus ijs in locis, in quibus cæleſtis illa ciuitas tabernaculo ſimilis dicitur, veluti Pſal. 14. *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requieſcet in monte ſancto tuo?* Et Pſal. 41. *Quoniam tranſibo in locum tabernaculi admirabilis vſque ad domum Dei.*

6

Ad tabernaculum Moyſis alludit Ioan.

Pſal. 98. 1.

Cur tabernaculũ Dei cum hominibus appellet cælum.

Alludit ad militantem Eccleſiã tabernaculi nomine.

Idem ſit in alijs Scripturæ locis.

Pſal. 14. 5.

Pſal. 41. 5.

Quoniam verò dictum fuerat electos futuros peculiari ratione Dei populum, Deumque etiam peculiari quadam ratione eorum Deum, id magis explicatur, cum ſubiungitur: *Et abſterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quæ prima abierunt,* hoc eſt, omnia iſta iam tranſierunt, nec 7

Finis laborum.

in

in illa felici, beataque ciuitate locum habent. Id quod magis exponitur, cum ſubditur: *Et dixit, qui ſedebat in throno: Ecce noua facio omnia. Scribe, quia hæc verba fideliſſima ſunt, & vera.* Ad animandos fideles, firmitas tam magnificæ promiſſionis adhibetur. *Et dixit mihi: Factum eſt.* Referendum eſt ad illud tempus, quo præcedentia acciderint: tunc enim mundi huius viciſſitudinibus, & varietatibus finis omnino erit impoſitus. Id enim hoc loco ſignificatur, cum dicitur: *Factum eſt.* Quam eandem loquendi formulam habes cap. 16. cum ſeptimus Angelus effudit phialam ſuam in aerem, & exiuit vox magna de tẽplo à throno, dicens: *Factum eſt.* Verum quamquam, quæ modo in mundo gerũtur, finem accipere debeant, ego nihilominus permanebo, qui initium, & finis ſum vniuerſorum. *Ego,* inquit, *ſum Alpha, & Omega, initium, & finis.* De quorum verborum germano ſenſu diximus fusè, cap. 1. Nec tantum ipſe permanebo in me ipſo felix ſemper, ac beatus, ſed felicitatem etiam, & beatitudinem cum electis meis communicabo. *Ego,* inquit, *ſitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis.* His verbis ſempiterna felicitas cõprehenditur. Fons iſte vitæ non alius eſt, quàm Chriſtus, vt inquit Arethas. Iuſti ſitientes appellantur, quòd nihil aliud, quàm Deum ipſum ſummo animi affectu deſiderẽt, quem idcirco ſitire dicuntur: dicit enim ſitis deſiderij vehementiam, iuxta illud Pſal. 41. *Quemadmodum deſiderat ceruus ad fontes aquarum: ita deſiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum, quando veniam, & apparebo ante faciẽ Dei.* Porrò gratis dicitur fons vitæ electis dari, tum, quia, vt ait Arethas ex Paulo ad Rom. 8. *Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis:* videlicet ſi ſecundum ſe ſpectentur, vt exponit D. Tho. tum etiã, quia licet iuſti de condigno gloriã promereantur, cum tamen gratia ipſa prima, in qua tota ratio meriti nititur, gratis conferatur, iure optimo gloria quoque ipſa gratia appellatur, vt eleganter docet D. Aug. Epiſt. 105. quæ eſt ad Sixtum Presbyterum, & nos fusè diſputauimus, c. 3. huius operis, ad illa verba. *Suadeo tibi emere à me aurum ignitum, & probatum.*

Item varietatũ mũdi. *Apoc. 16. 17* *Chriſtus fõs iuſti ſitientes.* *Arethas.* *Pſal. 41. 2.* *Fons vitæ gratis datur, quomodo.* *Rom. 8. 18.* *D. Thom.* *D. Auguſt.* *Apoc. 3. 18.*

8 Et quoniam ad gloriam conſequendam non ſufficit fides, ſed opera etiam requiruntur, ſubiungitur: *Qui vicerit, poſſidebit hæc: & ero illi Deus, & ille erit mihi filius. Timidis autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in ſtagno ardẽti igne, & ſulphure, quod eſt mors ſecunda.* Timidos dicit impios alluſione facta ad electos, quos bellatores propoſuerat illis verbis: *Qui vicerit, poſſidebit hæc.* Quaſi dicat: Generoſos, ac ſtrenuos hæc decet felicitas, qui videlicet audeant in confertiſſimos hoſtium globos ſeſe inferre, nec vllam hoſtilem incurſionem reformident: timidi enim, cuiuſmodi ſunt omnes impij, qui vim ſibi inferre timent, nuntiumque delicijs, & carnis illecebris remittere verentur, & Satanæ impetus perhorreſcunt, ab hac illuſtri gloriæ corona repelluntur. Incredulos vocat eos, qui vel non credunt, vel ita ſeſe gerunt, ac ſi nõ crederent Diuinum ſibi auxilium in tentationibus, & perſecutionibus affuturum; ſed ſtatim animo concidunt, quaſi vereãtur, ne à Deo deſtituti ab ſpiritualibus hoſtibus opprimantur. Execrati, ſeu vt habetur Græcè, ἐβδελυγμένοι, dicuntur, qui execranda ſcelera, & Chriſtiano homine indigna ſuſcipiunt. Mendaces autem non eos accipias, qui tantum leuiter, ſed qui in graue damnum aliorum mẽtiuntur: vel certè, vt exponit Beda, accipiendum eſt mendacium, quo in religionem peccatur, quod mẽdacij genus ſub Antichriſti perſecutione communiſſimum erit. *Oſtendit,* inquit Beda, *multa eſſe genera mendacij, ſed periculoſiſſimum, & maximè deteſtandum eſt, quo in religionem peccatur, de quo ſupra. Dicunt, inquit, ſe Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed mentiuntur: ſunt enim Synagoga Satanæ.*

Impij dicũtur timidi, electi bellatores. *Increduli, qui nam.* *Execrati.* *Mendaces.* *Beda.* *Apoc. 2. 9.*

Viſio

Viſio de cæleſti Ciuitate Hieruſalem proponitur, & explicatur.

SECTIO II.

1 AGgreditur deinceps Ioannes cæleſtem illam Ieruſalem, feliciſſimum Beatorũ domicilium magnificẽtiſſimis, & elegantiſſimis verbis deſcribere: in cuius deſcriptione illud ſupponendum, non eſſe hoc loco ſermonem de Eccleſia militante, vt Beda, Primaſius, & alij exiſtimarunt, ſed de triumphante. Quomodo enim Eccleſiæ militanti conueniat illud: *Non intrabit in ea aliquod coinquinatum?* Et illud: *Templum non viſum eſt in ea.* Colligemus verò ex omnibus Interpretibus vnam expoſitionem, quæ germanior, & textui magis conſentanea videbitur. Primum igitur docet Ioannes veniſſe vnum de ſeptem Angelis habentibus phialas plenas ſeptẽ plagis nouiſſimis, dixiſſeque ſibi: *Veni, & oſtendam tibi ſpõſam vxorem Agni*: itaque ſublatum fuiſſe in ſpiritu in montem magnum, & altum, & oſtenſam ſibi fuiſſe ciuitatem ſanctam Ieruſalem, deſcendentem de cęlo à Deo, habentem claritatem Dei, & lumen eius ſimile lapidi pretioſo, tanquam lapidi iaſpidis, ſicut cryſtallum.

De Eccleſia triumphante ſermo ē. Beda. Primaſ.

In monte magno, & alto ciuitas cæleſtis oſtenditur, vt gloriæ magnitudo, & ſublimitas declaretur. Lumen, ſeu vt Græcè eſt, ὁ φωστὴρ, ideſt, *Luminare*, huius ciuitatis ſimile eſt lapidi pretioſo, tanquam lapidi iaſpidis, ſicut cryſtallũ, ſiue vt habetur Græcè, ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι, ideſt: *Quaſi lapidi iaſpidi cryſtallizanti*, hoc eſt, qui cryſtallus eſſe videbatur. Luminare hoc Deum, vel Chriſtum ſignificat, quemadmodum & inferius dicitur: *Ciuitas non eget ſole, neque luna: nam claritas Dei illuminat eã, & lucerna eius eſt Agnus.* Dicitur ſimilis lapidi, qui viridis eſt: (eſt enim iaſpis hoc loco lapis pretioſus,) quoniam dũ electos ſuos illuſtrat, æternæ viriditatis pabulo recreat. Imò non inconcinnè plerique per hunc lapidem iaſpidem viſionem ipſam beatificam accipiunt, in qua tanquam in viridi lapide omnis noſtra ſpes ſita eſt, quæ dicitur ſimilis cryſtallo propter claritatem, & tranſparentiam, qua omnia, quæ ſunt in Deo, formaliter lucent Beatis, & multa ex ijs, quæ in eo eminenter continentur.

Ciuitatis cæleſtis ſublimitas.

Luminare eius Deus, vel Chriſt⁹.

Cur iaſpidi ſimilis.

Viſio beatifica iaſpis.

Secundò. *Habebat murum magnum, & altum, habentem portas duodecim: & in portis Angelos duodecim, & nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duodecim tribuum filiorum Iſrael.* Murus iſte Chriſtus eſt, qui non ſolum Eccleſiæ militantis, ſed & triumphantis murus appellatur: quia ipſe eſt, qui & Eccleſiam in terris protegit, & in cælis ſumma ſecuritate in omnem æternitatem circundat, iuxta illud Iſa. 26. *Saluator ponetur in ea murus, & antemurale.* Et Zach. 2. *Ego ero illi murus in circuitu.* Habet *portas duodecim*, hoc eſt, (vt interpretatur D. Ambroſius, Tyconius, Haymo, Arethas, & reliqui ferè interpretes) duodecim Apoſtolos, per quorum prædicationem, & ſcripta aditus patefactus eſt in cælum. Et ſuper portas duodecim Angelos, qui Apoſtolis in prædicando Euangelio aſſiſtebãt, & Diuinæ prouidentiæ in fidei propagatione ſunt adminiſtri. Igitur, vt ait Arethas, duodecim Angeli in duodecim portis conſtituuntur, quoniam per Apoſtolos cooperatione Angelorũ aditus nobis in cælum præparatur. *Si enim*, inquit, *cuique fidelium deſignatus eſt Angelus, multò magis fundamentis Eccleſiæ, & Euangelici verbi ſeminatoribus conſentaneum eſt Angelos ad Euangelicam prædicationem eſſe adiutores.* Nomina etiam duodecim tribuum in portis inſcripta indicant non ſolum ex Gentibus, ſed etiam ex filijs Iſrael ciuitatem illam cõſtare. Et quoniam, qui ciuitatem hanc inhabitant, ex omnibus mundi partibus collecti ſunt, idcirco additur: *Ab Oriente portæ tres: & ab Aquilone portæ tres: & ab Auſtro portæ tres: & ab Occaſu portæ tres.* Tres autem ſunt in vno quoque latere propter myſterium Trinitatis, quod electi in terris quidem fide confitentur, in cælo autem facie ad faciem intuentur. Porrò aduerte in numero duodenario portarum, Angelorum, & tribuum vniuerſitatem ſignificari: non ſolùm enim Apoſtoli, ſed omnes concionatores Euãgelici portę ſunt huius ciuitatis. Et in duodecim tribubus filiorum Iſrael omnes omnino electi 2

Murus Ciuitatis Chriſtus.

Iſa. 26. 1. Zach. 2. 5.

Duodecim portæ ſunt duodecim Apoſtoli. Ambroſ. Tycon. Haymo. Arethas.

Angeli adiutores Apoſtolorum in prædicatione Euang. Arethas.

Cur inſcripta portis nomĩa duodecim tribuũ.

Cur ad ſingula mũdi latera portæ terna.

Duodenarius hoc loco vniuerſitatis ſymbolum.

lli accipiendi ſunt, qui filij Iſrael non carne, ſed ſpiritu appellantur.

3 Tertiò. Murus ciuitatis habebat *fundamenta duodecim*, hoc eſt, duodecim lapides fundamentales precioſiſſimos, ſuper quos ædificium ciuitatis extructum erat: & in ipſis duodecim nomina Apoſtolorum Agni. Itaque, vt exponunt Tycon. Beda, & Arethas, iidem Apoſtoli, & portæ huius ciuitatis, & lapides fundamentales dicuntur: quoniam & per ipſos reliqui in cœleſtem Hieruſalem ingrediuntur, & ſuper ipſos fundata eſt Eccleſia, iuxta illud ad Epheſ. 2. *Ergo iam non eſtis hoſpites, & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum, & domeſtici Dei ſuperædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum.*

Apoſtoli, & porta, & lapides fundamentales vrbis. Tycon. Beda. Arethas. Epheſ. 2. 19

4 Quartò. *Qui loquebatur mecum, habebat menſuram arundineam auream, vt metiretur ciuitatem, & portas eius, & murum.* Græcè eſt, *Calamum aureum.* Menſuram accipio hoc loco merita, ſiue gratiam, charitatemvè, iuxta quã metitur Deus gloriam omnium Beatorũ: in auro charitatis præſtantia exprimitur. Porrò hæc menſura, vt ait Arethas, erat Geometrica. Eſt autem calamus menſura ſex cubitorum, & palmi, vt patet ex Ezech. 40. cui ſimilis viſio apparuit. *Facta eſt*, inquit, *ſuper me manus Domini, & adduxit me in terram Iſrael, & dimiſit me ſuper montem excelſum nimis, ſuper quem erat quaſi ædificium ciuitatis vergentis ad Auſtrum.* Et paulò poſt. *Et in manu viri calamus menſuræ ſex cubitorum, & palmo.*

Menſura aurea merita ſanctorum. Calamus, qua menſura. Ezech. 40. 3. 5.

5 Quintò. *Ciuitas in quadro poſita eſt: & longitudo eius tanta eſt, quanta & latitudo. Et menſus eſt ciuitatem de arundine per ſtadia duodecim millia: & longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia ſunt.* In eo, quòd ciuitas in quadro ſita eſſe deſcribitur, eius ſtabilitas, & immobilitas explicatur. Quod verò tanta eſt latitudo, quanta longitudo, & altitudo, illud ſignificat omnia in beatitudine eſſe ſempiterna. Itaque putamus longitudinem eſſe ipſam æternitatem: ſic enim in ſacris literis appellatur, veluti Pſalmo 92. *Domum tuam decet ſanctitudo Domine in longitudinem dierum.* Huic igitur æqualis eſt altitudo, hoc eſt, viſio beatifica, qua quodammodo profunditas, & altitudo Diuinæ eſſentiæ penetratur: æqualis etiã latitudo, ideſt, fruitio, quæ cum ſumma delectatione coniuncta eſt, per quam capacitas animæ propter magnitudinem gaudij quodammodo dilatatur. Aequalis igitur eſt longitudini latitudo, & altitudo, quia omnia hæc longitudinem æternitatis adæquabunt. Quod additur de ſtadijs duodecim millibus per totum ambitum, & circuitum ciuitatis, ita vt ſingula latera tria millia ſtadiorum complecterentur, ad ſignificandam æqualitatem omnium laterum pertinet: quamquam & eadem tria millia ſtadiorum per ſingula latera ad myſterium Trinitatis adumbrandum pertinent, quod neceſſe habet credere quicunque in illam ciuitatem ingredi cupiunt. Faciunt autem octo ſtadia vnum milliare, atque adeo ambitus ciuitatis continet mille quingenta milliaria. Illud etiam rectè aduertit Haymo nomen ſtadij tacitè indicare curſum, & certamen iuſtorum, quibus opus eſt currere, certareq; aſſiduè, vt in illam ciuitatem admittantur. Vnde eſt illud Pauli 1. ad Corin. 9. *Neſcitis, quod ij, qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt: ſed vnus accipit brauium?* Sequitur: *Et longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia ſunt.* Rupertus ob imperitiã linguæ Græcæ putauit hoc ad murum ipſum eſſe referendum: tum verò mirũ in modum ſe torquet, quomodo in murum id poſſit conuenire. Igitur non ad murum, ſed ad ciuitatem ipſam pertinet, cum Græcè habetur αὐτῆς, repeti turque hoc loco omnium eius laterum æqualitas.

Ciuitatis ſtabilitas: Longitudo, latitudo, et altitudo vrbis quid. Pſal. 92. 5. Ciuitas æquilatera eſt, cur. Haymo. Per certamen, & curſum ad illã venitur. 1. Cor. 9. 24. Rupert.

Sextò. *Menſus eſt murum eius centum quadragintaquatuor cubitorum, menſura hominis, quæ eſt Angeli.* Intellige dimenſum fuiſſe murum quoad altitudinem: ſignificaturque in muro ambiente ciuitatem protectio Diuina, quæ gloriam Beatorum in omnem æternitatem tuebitur. Et quoniam ea protectio firmiſſima eſt, idcirco tanta eſt muri altitudo. Ipſe etiam numerus, vt ait Arethas, perfectionem includit: etenim centũ quadragintaquatuor ex duodecim in ſe ductis conficiuntur. Quod ſubiungitur: *Menſura hominis, quæ eſt Angeli:* Haymo ita exiſtimat accipiendum, ſignificari nimirum eum Angelum, qui Ioanni cum menſura apparuit, habuiſſe 6

Murus protectio Diuina firmiſſima. Arethas. Haymo.

ſpeciem hominis. Itaque licet homo videretur, Angelum fuiſſe. Duæ ſunt communiores expoſitiones. Vna eſt, ſignificari eadem menſura metiendam eſſe, tam Angeli, quàm hominis beatitudinem, hoc eſt, tam Angelo, quàm homini, iuxta magnitudinem gratiæ, & charitatis gloriam conferri. Altera, homines ad mẽſuram gloriæ Angelorum peruenire: ſiquidem ſuccedũt in locũ eorum, qui ceciderunt. Haymo illam quoque affert, tot homines gloriã conſecuturos, quot Angeli corruerunt, atque adeo eandem eſſe Angeli, & hominis quoad numerum menſuram. Septimò. Ipſa ciuitas dicitur: *Aurum mundum, ſimile vitro mundo*. Per aurum, inquit Haymo, claritas, per vitrum puritas exprimitur: ideoque per vitrum declaratur puritas cordis omnium Beatorum, quæ inuicẽ in cæleſti ciuitate omnibus manifeſtabitur. Quicquid enim cogitatum fuerit ab vno, vt plurimum videbitur ab altero, vt inuicem ſibi ſint Beati quaſi quædam ſpecula vitrea lucidiſſima. Poſſumus etiam per aurum charitatem, qua omnes Beati fulgebũt, per vitrum puritatem accipere: nihil enim immundum, & coinquinatum in eam ciuitatem ingreditur, vt poſtea docet Ioannes. Quamquam, & in auro illius ciuitatis, & pulchritudo, & nobilitas, ſplendorque intelligitur.

...minis, et ...geli men...ram ean...m eſſe qd. *...r aurum ... vitrum ...id. ...aymo.* *...ati inui...m ſpecula ...cidiſſima*

Ciuitatis cæleſtis duodecim fundamenta explicantur.

SECTIO III.

1 COmmemorat Ioannes duodecim fundamenta, ideſt, duodecim lapides fundamentales muri ciuitatis cęleſtis, docetque eſſe duodecim lapides pretioſiſſimos, qui duodecim Apoſtolos ſignificant, vt in ſuperioribus diximus. Arethas, Andr. Cæſ. & Abbas Ioach. ſingulos lapides ſingulis Apoſtolis tribuunt. Sed cũ Arethas, & Andreas ſecundum lapidem ad Paulum Apoſtolum referant: accommodatior videtur Ioachimi expoſitio, qui primum lapidem iaſpidem tribuit Petro, ſapphirum Andreæ, calcedonium Iacobo maiori fratri Ioannis Euangeliſtæ, ſmaragdum noſtro Ioanni, ſardonychẽ Philippo, ſardium Bartholomæo, chryſolitum Matthæo, beryllum Thomæ, topazium Iacobo minori fratri Domini, chryſopraſum Iudę fratri prædicti Iacobi, hyacinthum Simoni, amethyſtum Matthiæ. Iuxta quam expoſitionem ea, quę de ſingulorum lapidum natura dicemus, optimè quadrant in eum Apoſtolorum, de quo ſermo habendus erit. Verùm cum Apoſtoli non eodem ſemper ordine in Euangelio numerentur Matth. 10. Mar. 13. Luc. 6. non eſt, cur in accõmodandis ſingulis lapidibus ſingulis Apoſtolis, iuxta ordinẽ ab Euangeliſtis ſeruatum laboremus, vt videlicet primum lapidem primo Apoſtolo, ſecundum ſecundo, & ſic de cæteris, reſpondere exiſtimemus, quemadmodum hoc loco facit quidã ex Recentioribus: cum illud ſit multò certius quemlibet lapidem cuilibet Apoſtolo conuenire, vt ex ſequentibus planum fiet. Nam, vt ſinguli lapides ſingulis Apoſtolis ordine ſuo tribuerentur, vel ſeruandus eſſet ordo vocationis Apoſtolorum, vel temporis, quo ad prædicandum miſſi ſunt: tunc enim fundamenta Eccleſiæ eſſe cęperunt, vel denique meritorum. At vocationis ordo non poteſt certò ex Euangelio in omnibus Apoſtolis demõſtrari: ordo prædicandi etiam non habetur, cum ſimul omnes à Chriſto ad prædicandum miſſi fuerint: multò etiã difficilius eſt ordinem meritorum intelligere, cum is ſoli Deo ſit exploratus. Quare illud præſtandum ſupereſt, vt ſingulos lapides in quemlibet Apoſtolum conuenire oſtendamus.

Andr. Cæſ. Arethas. Ioachim. In ſingulis Apoſtolis ſinguli lapides fundamentales accommodantur.

Qui tenendus ſit ordo in hac accõmodatione.

Fundamentum primum iaſpis. Iaſpidis multa genera commemorantur: alius enim colore viridis eſt, & tinctura floracea ſublucens: alius ſmaragdi habet ſimilitudinem, ſed craſſiore ſpecie, quo omnia phantaſmata fugari æſtimant. Eſt & niuis colore miſta quaſi ſpuma marinorum fluctuum obradians. In iaſpide omnes Interpretes Petrum accipiunt, propter ſtabilem in fide, & eius confeſſione conſtantiam, poſt Spiritus Sancti aduentum. Sed poteſt quilibet Apoſtolus deſignari propter firmitatem fidei, 2

Fundamentum primũ iaſpis.

fidei, qua omnia terrorum phantaſmata fugabant, & propter ſpei, ac fiduciæ in Deo viriditatem. Quæ deinceps de lapidibus pretioſis dicemus, ea ex Plinio, D. Iſidoro, lib. 16. Etymol. Beda in Collectaneis, & alijs ſcriptoribus decerpſimus. *Secundum fundamentum ſapphirus.* Hic medicam putatur habere virtutem, inutilis ſculpturæ, interuenietibus cryſtallinis centris viret, & ſubinde tranſlucet aureis quibuſdam punctulis collucens. Quilibet Apoſtolus medicam virtutem habuit curandi, & corporis, & animi ægritudines: non ſinebat ſe ſculpi humanis honoribus, minisvè, aut promiſſionibus, quo minus inuictam in fide, & amore Chriſti conſtantiam retineret: virebat centris cryſtallinis, hoc eſt, puriſſimis moribus: & tranſlucebat, quoniam lucem veritatis à Chriſto emiſſam in alios tranſmittebat. Quod ad literam ſignificauit Paulus 2. ad Corinth. 3. cum ait: *Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini ſpeculantes in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à Domini Spiritu.* Quo loco illud, *Speculantes*, non ab ſpecula, ſed ab ſpeculo deducitur: eſt enim Græcè κατοπτριζόμενοι. Et eſt ſenſus Apoſtolos imaginem vultus Chriſti, non velatam, vt Hebræi faciem Moyſis velamine occultatam; ſed reuelatam quaſi quædam ſpecula lucidiſſima ſuſcepiſſe, eandemque in alios per myſteriorum fidei prædicationem tranſmiſiſſe: ſicut ſpeculum ſolet imaginem rei obiectæ recipere, & reddere. Hoc fundamentum ſapphirinum ſecundum Ioachimũ eſt Andreas. Sicut enim ſapphirus ſimilis eſt ſereno cęlo, & radijs ſolis percuſſus ardẽtem emittit fulgorem: ita Andreas amore cæleſtis patrię nuntium ſeculo remiſit, ſecutus Ioannem Baptiſtam, & paulò poſt manẽs cum Chriſto duobus diebus, eiusque, qui verus eſt ſol, radijs percuſſus, in Chriſti amorem mirabiliter exarſit.

Secundum fundamentum ſapphirus.

2. Cor. 3. 18

3 *Tertiũ fundamentum calcedonius*

Tertium fundamentum calcedonius. Hic lapis quaſi ignis ſplendet, ſimilis pallenti lucernæ, eique ſub dio, ſiue aperto cęlo color accidit, non autem ſub tecto. Si vel radijs ſolis, vel digitorum attactu incandeſcat, paleas ad ſe attrahit. Quilibet Apoſtolus lucerna erat ardens in mundo, neque calcedonij colorem referebat ſub tecto, hoc eſt, interpriuatos parietes otioſam vitam agens, ſed ſub dio inter ipſas nimirum perſecutiones, & in medio foro fidem predicans: vbi verò radijs ſolis, ideſt Chriſti ſplendoribus fulgebat, vel Tyrannorum manibus premebatur, tunc verò multò magis ad ſe omnes attrahebat. Hoc fundamentum Ioachimo eſt Iacobus maior. Nam lapis, inquit, ille ſimilis eſt pallenti lucernę, fulgetque magis ſub dio, quàm ſub tecto: vnde ſignificat ardorem humilem charitatis, qui aliquando quidem intus manet occultus, ſed tandem per opera producitur in lucem. Poſſumus autem hanc virtutem aſcribere Iacobo fratri Ioannis, qui vt oſtenderet, quanta charitas in ſuo pectore lateret, primus inter omnes Apoſtolos ſuſtinuit paſſionem. *Quartum ſmaragdus.* Eſt viridatium gemmarum preſtantiſſima: res, quibus admouetur, ſuo ipſius colore imbuit, aeremque circunfuſum viridem reddit. Quiſque Apoſtolorum viriditate virtutũ floruit, & eam reliquis impertiebatur, ſpemq; beatitudinis ingenerabat ijs, qui ipſius conſuetudine vtebantur. Hoc enim eſt viriditatem, quę ſpei ſymbolum eſt, circunfuſis rebus communicare. Ioachimus fundamentum hoc vult eſſe noſtrũ Ioannem. Quoniam, inquit, ſmaragdus colorẽ refert puriſſimi olei, atque adeo ſignificat perfectam fidem, quę per charitatem operatur, quę virtus maximè in Ioãne reſplenduit, qui fuit ſpirituali charitatis oleo repletus: vnde & in olei dolium dicitur miſſus, vt quaſi quidam ſmaragdus oleo proficere videretur.

Ioachim.

Quartum ſmaragdus.

Ioachim.

Quintum ſardonyx. Gemma eſt inſtar vnguis humani, aut certè colorem vnguis humani, cum carni hęret, referens, vnde & nomen ſumpſit, ὄνυξ enim Gręcè vnguem ſignificat. Et quoniam ſardij, & onychis naturam participat, ex ſardio ſcilicet ruborem, ex onyche candorem trahens, inde eſt, quòd compoſito ex vtraque gemma nomine ſardonyx appellatur. Pretioſiores ſunt, qui tribus coloribus variãtur, primo nigro, medio candido, ſuperno rubro. Omnes enim Apoſtoli nigrum colorẽ propter labores, cãdidum propter puritatem, rubrũ 4

Quintum ſardonyx.

propter martyrium habuerunt. Ob eam colorum varietatem exiſtimat Ioachimus in ſardonyche Philippum fuiſſe adumbratum. *Sextum ſardius.* Tranſlucet: ſic Apoſtoli exemplo. Coloris eſt ſanguinei: atque adeo martyrium deſignat Apoſtolorum. Feris terrorem incutit: ſic Apoſtoli dæmonibus erāt formidabiles. Bartholomæum ex Ioachimi ſententia deſignat. *Septimum Chryſolithus.* Auri ſpeciem præfert, ardentes ſcintillas diffundit, nocturnos pellit timores. Habet ſimul cum auri colore quādam marini coloris ſimilitudinem, quā ob cauſam dicitur Hebraicè Tharſis, quod nomen mare ſignificat, quemadmodum docet D. Hierony. in Comment. ſuper Dan. ſuper illa verba, cap. 10. *Et corpus eius quaſi Chryſolithus*: & ſuper illud Iſa. 2. *Super omnes naues Tharſis.* Meritò chryſolithus quilibet Apoſtolus appellatur, quoniam auro charitatis rutilat, ardentes Diuini amoris ſcintillas ex ſe in omnes immittit, Dęmonumque timores fugat: Matthæo Ioachimus tribuit. *Octauum beryllus.* Quaſi aquā conſideres ſolis fulgore percuſſam, rubicundum, ac decorum colorem reddit: ſed non fulget niſi in ſexangulam formam poliendo figuretur. Repercuſſione enim angelorum ſplendor acuitur, tenentiſq; manū adurere dicitur. Tradunt Beryllo duos ineſſe colores, vnum viridem, pallentem alterum. Quilibet Apoſtolorum propter mentis puritatē quaſi aqua clariſſima cæleſtis gratiæ radium ſuſcipit, pulcherrimuſque efficitur. Repercuſſione angelorū magis ſplendeſcit: quia quò magis Apoſtoli laboribus premebantur, quaſi fractis in lapide angulis, repercuſſoque lumine magis radiabāt. In ſexangulam formam figurabantur: quia in hoc mundo, qui ſex diebus à Deo fuit perfectus, Tyrannis perſequentibus, & quaſi eos figurātibus pulcherrimi, fulgentiſſimiq; euadebant. Tenentium manus adurebant: quia eos, cum quibus conuerſabantur, Diuini amoris facibus inflammabant. Præferebant colorem duplicem: quia dum cæleſtia cōtemplabantur, virides efficiebantur expectatione præmij. Cum verò ad proximos ſeſe per actionem conuertebant, ipſo labore, operumque aſſidua exercitatione pallorem quodammodò accipiebant. Iuxta Ioachimum Thomā adumbrat. Cui adde & illud, naſci Beryllum in India, vt ait D. Iſidor. Ita enim Thomas Euangelium in India prædicauit, ibique corpus eius viſitur. *Nonum topazius.* Quantò inuentu rarior, tantò pretioſior: quoniam perfectio Apoſtolica rariſſima fuit, atque adeo pretioſiſſima. Duos refert colores, vnum auri puriſſimi, alterum ætherea claritate relucentem, hoc eſt, aurum charitatis in proximos, & ardentem in Deum amorem. Flammeſcit impenſius, quoties ſolis radijs verberatur: quoniam Apoſtoli, cum Chriſti gratia, tanquam radio micabant, tunc magis ad proximorum ſalutem incendebantur. Topazium cum polis, obſcuras: quoniam Apoſtolos, cum laudibus noſtris polimus, potius obſcuramus, quam illuſtramus, ob excellentem eorum, noſtraque omni commendatione maiorem magnitudinem. Iacobum fratrem Domini ex Ioachimi interpretatione exprimit.

Decimum chryſopraſus, ſiue *chryſopraſius*. Viridis eſt gemma, colore porri ſuccum referens, in aurum declinans aureis interuenientibus guttis. Viriditas, hoc eſt, ſpes Apoſtolorum ad maiorem charitatem eorum animos incitabat. Aureę guttę aureas charitatis actiones ſignificant, quibus Apoſtoli ſpei ſuę viriditatem variabant. Vult Ioachimus hanc gēmam Iudam fratrem Iacobi minoris adumbrare. *Vndecimum hyacinthus.* Violaceo colore hyacinthum florē repræſentat: cæleſtem colorem refert, vt ſapphirus: mutat cum facie cæli colorem, ſereno enim, & illuſtri perſpicuus eſt, turbido, & obducto nubibus obſcurus. Cæleſtem planè colorem referunt Apoſtoli cæleſtibus moribus. Mutabāt cum facie cæli colorem, quia ad imperium Dei optimi & maximi, ſeſe in omnibus accommodabant. Præterea ſereno Eccleſiæ cælo charitatē in alios exercebant: nubilo autem, & perſecutionibus turbato, conſtantiam, & fortitudinem præferebant. Simonem ſecundum Ioachimum notat. *Duodecimum amethyſtus.* Violacei coloris eſt, fulgentius emicans hyacinto, ſculptura facilis. Inter purpureas gemmas principatum ame-

Sextum ſardius. *Septimum Chryſolith.* *D. Hieron. Dan. 10. 6.* *Iſa. 2. 16.* *Octauum beryllus.* *D. Iſidor.* *Nonum topazius.* *Decimum chryſopraſus.* *Vndecimū hyacinthus* *Duodecimum amethyſtus.*

Amethyſtus Indicus tenet: purpureus eſt permiſto violaceo colore, & quaſi roſæ nitor, leniterque flammulas fundens. Tradunt illum triformi colore radiare, roſeo, violaceo, & purpureo. Sane ſculptura faciles erant Apoſtoli: quia in laboribus patientes; gemmæ purpureæ propter martyrium; roſæ habentes nitorem propter gratiam, quã ſibi apud omnes conciliabant. Eſt enim roſa gratiæ ſymbolum. Denique ſuauiſſimas amoris flammulas ex ſe latè fundebant. Matthiam Ioachimo ſignificat.

De portis, plateis, templo, ſole, & commercio cæleſtis ciuitatis.

SECTIO IV.

I Explicatis cęleſtis illius ciuitatis fundamẽtis perſequitur reliqua Ioannes. Primum igitur docet duodecim portas duodecim margaritas eſſe per ſingulas: quod duobus modis poteſt intelligi. Vno, vt ſit ſenſus ſingulas portas eſſe ex ſingulis margaritis quod illis verbis diſertè dicitur: *Et ſingulæ portæ erãt ex ſingulis margaritis.* Altero, vt in ſingulis portis eſſent ſingulæ margaritę, quod verbis propoſitis videtur indicari, cum dicitur: *Et duodecim portæ, duodecim margaritæ ſunt per ſingulas.* Quam ob cauſam Anſbertus, vt vtrumque teſtimonium conciliet, docet ſingulas portas factas fuiſſe ex ſingulis margaritis: & pręterea vnamquãque portam habere inſuper duodecim margaritas ſibi quodammodo affixas, atque adeo fuiſſe omnes margaritas portarum centum quadragintaquatuor. Quod ſi addantur aliç duodecim, ex quibus ſingulç portç confectç erant, numerari centum quadragintaſex margaritas: quam ſententiam ſequitur Ribera. Verum multò probabilius videtur id, quod aiunt Beda, Tyconius, Primaſius, Arethas, & alij, illud dumtaxat ſignificari ſingulas portas confectas fuiſſe ex ſingulis margaritis. Quod verò dicitur: *Duodecim portæ duodecim margaritæ ſunt per ſingulas:* non illud indicare in ſingulis portis fuiſſe duodecim margaritas, ſed ſingulas portas fuiſſe ſingulas margaritas, quod magis adhuc explicatur, cum ſubiungitur: *Et ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis:* quę verba appoſita ſunt explicationis gratia, non ad aliquid diuerſum ſignificandũ. Porrò aduerte margaritam idem eſſe, quod vnionem: appellantur autem margaritę vniones, vt auctor eſt Plin libro nono, capitulo trigeſimoquinto, quod nullę duę reperiantur in conchis indiſcretę. Quod ad myſterium attinet, cum ſupra dixerimus duodecim portas duodecim Apoſtolos ſignificare, ſanè cum ſingulę portę dicuntur eſſe ex ſingulis margaritis, indicatur pretioſiſſimam, & pręſtantiſſimam eſſe Apoſtolorum doctrinam: eſſeque pręterea inſtar vnionis propter ſummam conſenſionem, quę inter omnes cernitur, vt vnus omnium inſtar obtineat. Et quamquam diſcreti fuerint locis, nullam tamen habuiſſe doctrinę diſſenſionem. Ad quod myſterium explicandum quatuor illa quadriformia animalia, quę Ezech c. 1. apparuerunt, & pręter quatuor orbis Imperia, quatuor etiã Euangeliſtas, & in eis Apoſtolos, vniuerſoſq; Euangelij pręcones adumbrarunt, eiſdẽ omnino faciebus conſtabãt, eademque erant corporis ſpecie efformata, eodẽq; omnino modo mouebãtur ad ſummam in fide Euangelij prędicanda conſenſionem exprimendam.

Locus difficilis. — Anſbert. — Ribera. Beda. Tycon. Primaſ. Arethas. — Singulæ portæ erant ex ſingulis margaritis. — Margarit. cur ſic dict. vnio. — Plinius. — Apoſt. margarita propter doctrinæ cõſenſionem. — Ezech. 1.

Secundò ſequitur. *Et platea ciuitatis aurum mundum, tanquam vitrum perlucidum.* Non puto plateam hoc loco forum ciuitatis ſignificare, quo omnes conueniunt, vt videntur plerique exiſtimaſſe: ſed *plateam* pro *plateis*, dictum eſſe: ita vt omnes plateę huius ciuitatis dicantur eſſe aurum mundum: in quo quidẽ latitudo charitatis beatificę explicatur. Sicut enim in plateas vergunt oſtia domorum ciuitatis, ſingulaque ciuium domicilia: ita diuerſę manſiones Beatorum, quibus diuerſitas gloriç exprimitur, iuxta illud Chriſti Ioan. 14. *In domo Patris mei manſiones multæ ſunt:* in plateas charitatis concurrunt, quia ſinguli Beatorum quiſque de alterius gloria lętantur: & quamquam ſint gloria inęquales; per charitatem tamen omnes alter alterius glorię participant, quod eſt charitatis proprium, vnde Paul. 1. ad Cor. 4. 2

Platea ciuitatis ex auro mundo quid. — Ioan 14. — Charitas beatorum — 1. Cor. 4. 8

Iam ſaturati eſtis, iam diuites facti eſtis, ſine nobis regnatis, & vtinam regnetis, vt & nos vobiſcum regnemus. Supponit enim Paulus charitatem aliena bona ſibi propria ducere, & ita ijs lætari, ac ſi ipſa poſſideret, atque adeo ſi illi prædicatores, cum quibus agit, regnarent, hoc eſt, bonis omnibus fruerentur, ſe quoque cum illis regnaturum: quoniam charitas, qua illos adamabat, regnum ipſorum proprium ſibi faceret. Quare cum Beati ſe maximè diligant, quiſque de aliorum beatitudine, & felicitate lætatur. Hoc eſt enim, quod hoc loco ait Ioãnes, oſtia domorum in eandem plateam concurrere: quæ auro mundo comparatur propter excellentiam; vitro mũdo propter puritatem. Et præterea, quia inuicem alij aliorum gloriam intuentur, & communione charitatis mutuò ſibi eandem felicitatem quaſi radium perlucidiſſimum tranſmittunt. Tertiò. *Templum non vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt, & Agnus*. Nimirum, quia Deus clarè viſus non eget tẽpli alicuius externi amplitudine, vt maieſtatẽ præferat, ſed ipſe per ſe ſatis glorioſum ſe Beatis demonſtrat. Itaq; ipſemet templum eſt ſibi, quia & in ſe ipſo videtur, & in ſe ipſo maieſtatem omnem templi continet. Idemq; de Agno, hoc eſt, Chriſto ſecũdum Diuinitatem eadem planè ratione, ſecundum humanitatem verò ſuo modo intellige. Quartò. *Ciuitas non eget ſole, neque luna, vt luceant in ea: nam claritas Dei illuminauit eam*, (in præterito legendum eſt, vt patet ex Græco contextu,) *& lucerna eius eſt Agnus*. Quod dicitur: *Claritas Dei illuminauit eam*: ſignificat Deum ipſum ciuitati illi cæleſti pro ſole eſſe: niſi in claritate Dei lumen glorię velis accipere, quo Beatorum intellectus perfuſus ad Diuinæ eſſentiæ conſpectum euehitur. Quod ſubiungitur: *Et lucerna eius eſt Agnus*: de Chriſto, vt homo eſt, accipiendum eſt: nam ſecundum Diuinitatem ſol etiam, & claritas eſt ciuitatis, ſicut & reliquæ perſonæ Diuinæ. Et hoc loco obiter collige excellentem humanitatis Chriſti ſplendorem, & præſtantiam: ſiquidem cum lucerna dicatur cõparata fulgentiſſimo ſoli Diuinitatis, nihilominus in tanti ſolis præſentia lucet: quod ſanè mirũ videri debet. Quis enim lucernam ſoli appoſitam vidit vnquam ſplendeſcere? Quare non immeritò Ioannes ad Chriſti, quatenus homo eſt, ſplendorem exaggerandum, cũ præmiſiſſet: *Claritas Dei illuminauit eam*, videlicet ſol ipſe Diuinitatis, continuò ſubiunxit: *Et lucerna eius eſt Agnus*: vt intelligeremus Chriſtum, vt homo eſt, tanti eſſe ſplendoris, & excellentiæ, vt etiam Deo comparatus, claritatem, ſplẽdoremq; retinere videatur. Atque hęc eſt ratio, cur lucernæ hoc loco fiat mentio, non verò quòd in illa ciuitate nox aliqua ſit, in qua lucerna adhiberi debeat. Vnde ſequitur: *Nox enim non erit illic*. Quaſi dicat Ioannes: Nemo exiſtimet eo, quòd lucernæ mẽtio facta eſt, aliquam noctem in ea ciuitate eſſe, cum in ea perpetuò ſol fulgeat.

Bona aliena ducit ſ[?]ria.

Templum ciuitatis Deus.

Ciuitatem, qua claritas illuminet.

Humanitatis Chriſti ſplendor, et excellentia.

In ciuitate nulla nox.

3 Quintò. *Ambulabunt gentes in lumine eius*, (ideſt, ciuitatis, non Agni, vt patet ex Gręco contextu,) *& Reges terræ afferẽt gloriam ſuam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic. Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam*. Significatur ciuitatis huius frequentiſſimum emporium, atq; commercium: itaque Reges terræ, totiuſque orbis nationes modò ad Eccleſiam venturas fide Chriſti, religioneque ſuſcepta, gloriamque ſuam, & honorẽ allaturas: quoniam maieſtatem, dignitatemque ſuam, regnorumque opes, ac ditionem Chriſti imperio ſubijcient: denique amore cæleſtis Hieruſalem omnia pro nihilo ducent, ſummamque gloriam, & honorem arbitrabuntur cæleſti illa ciuitate donari, eiuſque ciues appellari. Hoc eſt enim gloriam, & honorem in illam afferre, videlicet gloriam ſuam temporalem, non ſolùm hic pro Eccleſia militante per fidem, ſed etiam pro triumphante, ideſt, pro cæleſtis patriæ conſecutione cõmutare. Poſſumus etiam ſic accipere. *Afferent gloriam, & honorem gentium in illam*, hoc eſt, quicquid glorioſum, & magnum erit in gentibus, Reges videlicet, ac Principes, viri etiam opibus, ingenioque florentes ad fidem Chriſti cõuerſi in illam cæleſtem Hieruſalem inferentur. Quod verò dicitur: *Portæ eius non claudentur per diem*: ſecuritatem indicat: cum enim nullus

Ciuitatis cũ Regibus, & nationibus cõmercium.

Securitas illius.

hoſtis timeatur, non eſt, cur portæ claudantur. Poſtremò. *Non intrabit in illam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium: niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni.* Vbi nos habemus, *aliquod coinquinatum*, Græcè eſt, πᾶν κοινοῦν, ideſt, *omne coinquinans*. Sic enim vertit Eraſmus. At Biblia Complutenſia, Arethas, & Andr. Cæſ. πᾶν κοινόν, ideſt, *omne commune*: quod idem eſt, ac ſi dicas, *omne immundum*: iuxta illud Actu. 10. *Abſit Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundum.* Mendaciū iuxta ea, quæ diximus ſectione prima, accipiendum eſt. Sententia illuſtrior eſt, quàm vt expoſitionem deſideret: certum enim eſt in cæleſti illa ciuitate, vbi plateæ ſunt aurum mundum, & omnia ex margaritis, lapidibuſque pretioſis conſtant, nihil coinquinatū, & immundum locum habere poſſe. Itaque nemo pedibus coinquinatis in ciuitatē illā admittitur, cum plateæ ſtratæ ſint auro puriſſimo, in quo pedem nitidiſſimū, omnique labe deterſum ponere oporteat. Quò videtur reſpexiſſe ſponſa Cant. 5. cum pedes ſemel ablutos iterum coinquinare formidabat, ne videlicet ſibi aditus in cęleſtem illam ciuitatem intercluderetur. *Laui*, inquit, *pedes meos: quomodo iterum inquinabo illos?* Denique ſoli illi, inquit Ioannes, qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni, in eam pulcherrimam ciuitatem ingredientur.

Varia lect.

Commune, & immundum idem. Act. 10.14.

Ciuitatem puriſſimam nihil immūdum ingredietur.

Cant. 5. 3.

Illuſtratur illa ſententia.

Reges terræ afferent gloriam ſuam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic. Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam.

SECTIO V.

1 INter ea, quę Ioannes de cęleſtis ciuitatis pulchritudine, amplitudine, & ſplēdore cōmemorat, duo videntur ſanè præclara, & magnifica: vnum eſt tam illuſtrem, tam locupletem, tam pulchram, tantiſque in omni genere ornamentis condecoratam ciuitatem nemini intercluſam eſſe: ſed aditum ad eam patere omnibus, qui illius ciues eſſe expetierint: hanc enim ob cauſam dicitur habere portas duodecim, tres ab Oriente, tres ab Aquilone, tres ab Auſtro, totidemque ab Occidente: eaſque omnes perpetuò apertas, ac patentes: *Et portæ*, inquit, *eius non claudentur per diem*: idem enim eſt hoc loco, *per diem*, ac perpetuò, cum in illa ciuitate nulla ſit nox, ſed perpetuus, ſtabiliſque dies, cum claritas Dei, quæ nullā ſubit viciſſitudinem, eam illuminet, vt ſuperius dictum fuerat. Id quod explicauit Ioannes, cum ſubiunxit: *Nox enim non erit illic*: quaſi diceret: Cum audis portas huius ciuitatis non fore claudendas per diem, intellige perpetuò patere, quoniam nox non erit illic, ſed conſtans, ac perpetua dies. Alterum eſt Reges terræ gloriam ſuam, & honorem in eam ciuitatem illaturos: *Reges*, inquit, *terræ afferent gloriam ſuam, & honorem in illam*. Et iterum: *Afferent gloriam, & honorem gentium in illam*. Quod & ad frequentiam, & ad opulentiam illius ciuitatis cōmendandam maximè pertinet. Dicamus nonnihil de ſingulis.

In deſcriptione huius vrbis duo pſclaræ annotantur.

Quod ad primum ſpectat, aduerte, 2
aditum ad cæleſtem illam vrbē per peccatum primi hominis omnibus mortalibus intercluſum, fuiſſe iterum Chriſti Domini ſingulari beneficio patefactū. Is enim ſua paſſione, ac morte promeruit, vt homines, qui antea, quantumcunque probi, iuſtique eſſent, ab illius ciuitatis ingreſſu arcebantur, in eā non tantum ingredi, ſed illius ciues fieri, & in ea perpetuum domiciliū habere poſſent: quemadmodum diſertè docet Paulus ad Epheſ. 2. *Per ipſum habemus acceſſum ad Patrem. Ergo iam non eſtis hoſpites, & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum, & domeſtici Dei.* Et ad Hebr. 6. appellat Chriſtum noſtrum præcurſorem, ſeu vt Gręcè eſt, πρόδρομον, qui in cęlum ingreſſus illud nobis aperuit. *Qui confugimus*, inquit, *ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut anchorā habemus animæ tutam, ac firmam, & incedentem vſque ad interiora velaminis, vbi præcurſor pro nobis introijt Ieſus.* Significat verò Paulus alluſione facta ad tabernaculum Moſaicum, & ſancta ſanctorum, in quæ nullus ingredi po-

Cælū ant. clauſū' ſ[...] paſſione n[...]bis Chriſt[...] aperuit.

Epheſ. 2. 1[...]

Hebr. 6. 2[...]

Noſter a[...] cælum pr[...]curſor dic[...]tur.

terat, niſi Pontifex Maximus ſemel in anno, Chriſtum in ſancta ſanctorum cę leſtia, tanquam Pontificem Maximum ingreſſum fuiſſe, eaque nobis omnibus patefeciſſe, atque adeo fuiſſe *πρόδρομον*, ſeu præcurſorem noſtrum, qui ante nos præcurrens cælū ſua paſſione nobis aperuit. Cui cōcinit illud Chriſti Ioan. 14.

Ioan.14.2.

Vado parare vobis locum. Et quoniam de ſanctis ſanctorum cæleſtibus loquitur Paulus, quę nobis per Chriſtum reſerata, & patefacta fuerūt, eſt ad id illuſtrādum elegātiſſimus locus ille Ezech. 41.

Ezech.41.2

vbi agens de templo ciuitatis illius per Chriſtum in terris fundandæ, atque inde in cælum vſque euehendæ (is enim eſt literalis ſenſus eius viſionis,) ſic ait: *Et menſus eſt longitudinem eius viginti cubitorum, & latitudinem eius viginti cubitorū, ante faciem templi. Et dixit ad me: Hoc eſt ſanctum ſanctorum, & menſus eſt parietem domus ſex cubitorum, & latitudinem lateris quatuor cubitorum vndiq; per circuitum domus. Latera autem latus ad latus bis triginta tria:* Et paulò poſt: *Et vidi in domo altitudinem per circuitum, fundata latera ad menſuram calami ſex cubitorū ſpatio: & latitudinem per parietem lateris forinſecus quinque cubitorum: & erat interior domus in lateribus domus.* Quo loco difficilis eſt inter Interpretes controuerſia, quidnam laterum nomine accipiendum ſit? Etenim Richar. de S. Vict. vult eſſe deambulatoria. Sed ea ſententia nō eſt probabilis, vt Lyranus demonſtrat. Alij aliud commentantur. Nos veram putamus Hugonis Carenſis, & aliorum ſententiam, aientium per huiuſmodi latera ſedilia eſſe intelligenda, quæ p circuitum parietum templi, & ipſius ſancti ſanctorū apparuerunt. Diſertè enim tradit Ezechiel etiam in ipſo ſancto ſanctorum eiuſmodi latera viſa eſſe.

Laterū nomine ſedilia apud Ezech. intelliguntur.
Richard. de S. Vict.
Lyran.
Hugo Car.

3 Eo conſtituto, quod nō eſt huius loci perſequi longius, plenum myſterij eſt, quòd intra ipſa ſancta ſanctorum poſita ſunt ſedilia, cum ibi ſuperuacanea viderentur, quippe cum nulli præterquam ſummo ſacerdoti in eum locum pateret ingreſſus. Quæ fuit ratio potiſſima, qua Lyranus in comment. ſuper Ezech. putauit ſe prædictam Hugonis expoſitionem omnino conuellere, demonſtrareque latera non eſſe pro ſedibus ſumenda. Et quidem, ſi eo loco de templo Salomonis ſermo haberetur, aptè diſputaret: cum enim in ſancta ſanctorum illius templi nemo præter Pontificē Maximum ingredi poſſet, fruſtra profectò in eis ſedilia ponerentur. Verum cum ea ciuitatis viſio ſecundum literam ad Eccleſiam, tum militātem in terris, tum in cælo triumphantem referri debeat, templumque illud myſticum ſit, quod non ſolum in terris, ſed multò etiā magis magnificum in cælo conſtituitur: non mirum videri debet, ſi intra ſancta ſanctorum eius templi, tam multa ſedilia apparuerunt. Quoniā Chriſtus ſua paſſione perfecit, vt ea ſancta ſanctorū aperirentur, paterētque omnibus, atque in illa non tantum ſummo Sacerdoti, qui ipſemet Chriſtus eſt, ſed vniuerſis liber eſſet ingreſſus, quibus idcirco in eum locum admittendis, recipiendiſq; perneceſſaria erāt ſedilia, in quibus illi ſederent, iuxta illud ad Epheſ. 1. *Cum eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Chriſto, & conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cæleſtibus in Chriſto Ieſu.* Cernis igitur patefacta fuiſſe per Chriſtum mortalibus ſancta ſanctorum cęleſtia, quod idē eſt, atque illud, quod hoc loco ait Ioannes, ciuitatis illius cæleſtis portas apertas, patenteſque eſſe omnibus, quacunque tandem orbis ex parte aduenerint. Propterea enim ad Orientem, Occaſum, Aquilonem, & Auſtrum ternæ patent portæ ampliſſimæ: nec vlli omnino nationi, ac genti aditus, & ingreſſus interdicitur.

Cur viſa ſint ſedilia in ſanctis ſanctorum.

Epheſ. 1. 5.

Quod verò ad ſecūdum ſpectat, cum dicitur: *Reges terræ afferent gloriam ſuā, & honorem in illam:* Et iterum: *Afferent gloriam, & honorem gentium in illā:* ſignificatur Gentium ad fidem conuerſio: & potentiſſimos quoſque Reges imperiū Chriſti recepturos, & gloriam ſuam, & honorem, hoc eſt, diuitias omnes ſuas, atque potentiam in Chriſti cultum erectis religionis cauſa magnificis templis alijſque Chriſtianæ pietatis, & religionis monumentis exędificatis, prę animi pietate, ac religione oblaturos: eoſdem denique Principes curaturos, vt ad innumeras alias gentes, nationeſq; Euangelicæ tubæ ſonus perueniat, illæq; etiā ad fidei veritatem amplectendam permotæ 4

Gentium cōuerſio, & Regum pietatis erga Chriſtū monumenta.

moræ

Locus Eſaiæ illuſtris. *Eſa.60.1.*

motæ victori Chriſto colla ſubijciant, ſuiſq; et omnibus in Chriſti cultum,& ſeruitiũ conſecratis pro magno habeāt tanto Principi famulari. Magnificis ſanè verbis Eſaias hanc Regum,Principũ que conuerſionem,pietatemque amplificat c.60. vt minimè dubitē ad eũ Eſaię locum in hac viſione Ioannis alluſionē fieri. Perſtringemus tantum præcipua. *Surge*, inquit, *illuminare Hieruſalem: quia venit lumen tuum,& gloria Domini ſuper te orta eſt. Et ambulabunt gentes in lumine tuo.* (pro quo Ioannes hoc loco totidem verbis: *Et ambulabunt gentes in lumine eius.) Tunc videbis,& afflues,mirabitur,& dilatabitur cor tuum,quando conuerſa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo Gentium venerit tibi Me inſulæ expectant, & naues maris in principio,vt adducam filios tuos de longè: argentum eorum, & aurum eorum cum eis nomini Domini Dei tui,& ſācto Iſrael,quia glorificaui te.* Ex his habes omnem mundanam opulentiam ad Eccleſiam acceſſiſſe. *Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos,& Reges eorum miniſtrabũt tibi. Et aperientur portæ tuæ iugiter: die ac nocte non claudentur,vt afferatur ad te fortitudo Gentium,* (eiſdem pene verbis Ioannes: *Afferent gloriam,& honorem gentium in illam:*) *& Reges eorum adducantur. Gens enim,& regnum,quod non ſeruierit tibi,peribit. Et venient ad te curui filij eorum,qui humiliauerunt te, & adorabunt veſtigia pedum tuorũ omnes, qui detrahebant tibi.* Quoniā Principes,ac tyranni,aut certè filij,poſteriq; eorum, qui nefaria aduerſus Eccleſiam bella ſuſceperunt,& grauiſſimas perſecutiones concitarunt, tandem errorem ſuum,& impietatem agnoſcētes, omni faſtu,ſuperbiæq; typho depoſito, humiles ad Eccleſiam venerunt,& ad Romani Pontificis Chriſti in terris vicarij pedes incredibili & animi,& corporis ſubmiſſione acciderunt.

Tyrāni, & Principes ad eccleſiā acceſſere humiles.

5 Sequitur: *Pro eo,quòd fuiſti derelicta,& odio habita,& non erat,qui per te tranſiret, ponam te in ſuperbiam ſeculorum.* Nihil mihi ſanè ſublimius videtur de Eccleſiæ gloria dici potuiſſe. *Ponam te,* inquit, *in ſuperbiam ſeculorum,* hoc eſt,tam illuſtrē, glorioſamque efficiam, vt potentiſſimi quique Reges,& orbis terrarum Principes magnæ gloriæ,& ſuperbiæ loco ducant tibi famulari, de eoque famulatu quaſi de ampliſſimo quodam principatu,& imperio ſuperbire videatur. Quo quid glorioſius, & vt ita dicam, magis ſuperbũ de Eccleſiæ maieſtate dici, aut cogitari potuit? Nec multum diſſimile eſt,quod ſequitur: *Suges lac gentiũ,& mā milla Regum lactaberis.* Suxit enim Eccleſia lac gentium, cum quicquid magnũ, quicquid opulentum,quicquid pretioſum gentes poſſidebant, in ſuum vſum vendicauit. Mammilla quoque Regum lactata eſt, cum ampliſſimis Regum, & Imperatorum priuilegijs,donationibuſque aucta,& locupletata,quaſi ad Regũ mammillas per amoris, fauorumq; magnitudinem admota,lac eorũ ſuxit, hoc eſt,quicquid pingue,ac ſucculentũ poſſidebant,eorũ beneficio acquiſiuit. Multus eſt in hoc argumento Eſaias:nam & c.61.ſic ait: *Vos autē Sacerdotes domini vocabimini: Miniſtri Dei noſtri, dicetur vobis. Fortitudinem Gentium comedetis, & in gloria eorum ſuperbietis.* Siue,vt Sept.tranſtulerunt: *Fortitudinem gentium comedetis,& in diuitijs eorum eritis admirabiles.* Quoniam in vſum rerum ſacrarum,erectionem templorum,ac reditus eccleſiarum quamplurima, & maxima Regum, ac Principum vectigalia redundarunt. Et c.49. *Hæc dicit Dominus: Ecce leuabo ad Gētes manum meam, & ad populos exaltabo ſignum meum. Et afferent filios tuos in vlnis, & filias tuas ſuper humeros portabunt. Et erunt Reges nutritij tui, & Reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demiſſo adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.*

Illi ſeruire ducunt pro ſumma gloria.

Eccleſia lac gentiũ quando dicatur ſugere.

Eſa. 61.6. *In vſum ſacrorũ cedũt Regum vectigalia.* *Septuag.*

Eſa.49.22.

6 Et verò hæc omnia,quæ primum Eſaias,& poſtea Ioannes prædixit,cumulatiſſimè impleta fuiſſe, vt de alijs interim taceam,Regum Luſitaniæ exempla clariſſima demonſtrant. Ij enim non ſolùm in regnis ſuis gloriam omnē,& honorem in Dei cultum, & religionem cōtulerunt:ſed etiā incredibili pietate curarunt, vt quamplurimi barbararum gētium Reges,ac Dynaſtę,quos inuictis armis,ac bellica virtute ſibi ſtipendiarios ac vectigales fecerunt,fidem noſtrā, religionemq; amplecterentur, & gloriam quoque ipſi ſuam,& honorē Chriſti ſeruatoris cultui, & venerationi conſecrarent. Quin potius in exteris ſibi nationibus in Oriente,Occidenteq; ſubijciēdis,nō tam imperij ſui,quàm religionis propa-

Quāta pro Chriſti gloria Luſitani Reges geſſerint.

propagandæ ſtudio ferebantur: nec ſuis in terra, marique copijs tam ſibi, quàm Chriſto militabant. Conuerſos verò ad fidem mirum eſt, quam paterno amplexu fouerẽt: quàm pio affectu educarẽt: quàm Regali munificentia, & liberalitate extructis Neophytorum domicilijs ſuſtentarent: quàm amplis priuilegijs, eaque de re ſcriptis ad ſuos in India Proreges, & Gubernatores literis, ac regijs diplomatis, & exẽptionibus in omni genere tanquã chariſſimos filios tuerẽtur.

Atque vt pauca ex multis perſtringamus, primus Luſitaniæ Rex Alfonſus Henricus, qui totam fere Portugalliam è Sarracenorum tyrannide in priſtinam libertatem aſſeruit, ea quæ bello cõparabat, magna ex parte in ſacras Religioſorum familias conferebat, ex ijsque plurima templa inſtaurauit, aliaq; ſanè magnifica à fundamentis erexit, maximaque, & celeberrima monaſteria exædificauit, è quibus illa potiſſimum excellũt. Alcobacienſe, & Auguſtinianum ſanctę Crucis in vrbe Conimbrica, quæ duo cęnobia ampliſſimis reditibus dotauit. Illud verò incredibilem huius Regis pietatem declarat, quòd cum Oliſiponem tunc temporis Sarracenorum ditioni ſubiectam obſideret, celeberrimum S. Vincentij cęnobium ordinis ſancti Auguſtini, eo ipſo loco, quo caſtra locauerat, extruxit, vt quod ſcriptum eſt 2. Eſd. 4. de ijs, qui muros Hieruſalem ædificabant, ꝙ vna manu faciebant opus, & altera tenebant gladium, aptiſſimè in Alfonſum quadret.

[P]rimus Rex [A]lfonſus. *[2.] Eſd. 4.*

7 Quæ Alfonſi pietas ad reliquos conſequentes Reges cum regno ipſo quaſi hęreditario iure peruenit. Nam vt alios Luſitaniæ Reges mittamus, duo illa clariſſima Luſitaniæ lumina Emmanuel, & Ioannes hoc nomine tertius, non minus fidei ſuę, & pietatis ſplendore quaſi duo fulgentiſſimi ſoles prodigioſo, ac Diuino planè exortu in Occidente exorientes ipſas Orientis oras colluſtrarũt, quã inuictis armis ad ſuam ditionem, & imperium adiunxerunt. Verùm enimverò Emmanuel omnis memoriæ Princeps, qui primus Orientem non minus admirando auſu, quàm felici ſucceſſu aperuit, plurima tẽpla non in Luſitania modò, ſed in Aſiæ etiam, & Africæ ſibi ſubiectis prouincijs excitauit, locupletãuitque ampliſſimis muneribus. In his Bethlehemiticum cęnobium per leucã Oliſipone diſtans, & operis magnitudine, & magnificentia in præcipuis totius Europę numerandum D. Hieronymi Patribus attributum. Quod opus Ioannes hoc nomine tertius, Emmanuelis filius poſtea amplificauit, vt atteſtantur elegãtiſſima carmina in ipſa templi fronte inciſa, quæ Andręas Reſendius noſtras, Eborenſis, vir eximię eruditionis, & inueſtigator antiquitatis excellentiſſimus, atque in eo genere longè doctiſſimus cõpoſuit, quæ ita habent:

[R]ex Emmanuel.

Vaſta mole ſacrum Diuinæ in littore Matri
Rex poſuit Regum maximus Emmanuel.
Auxit opus hæres Regni, & pietatis. Vterque
Structura certant, relligione pares.

Extruxit quoque Emmanuel Miſericordiæ Oliſiponenſis ædem, & ibidem xenodochium ſanè regium, & magnificũ, & Sancti Antonij cęnobium Franciſcanum, & Dominicanum de Annuntiata Virgine parthenonem: monaſteria, quæ de Pęna, de Sylua, de Berlengis dicuntur, omnia Hieronymianæ familiæ: monaſterium Virginis de Serra Dominicani Ordinis: ſancti Antonij de Pinu obſeruationis Franciſcanæ: templum Eborenſe Franciſcanum vna tantũ naui conſtãs, omnium, quæ in Luſitania ſunt, ampliſſimum, magnificum Tomarienſem Ordinis Chriſti conuentum, maius templum Eluenſe, Benedictinum monaſterium Portuenſe, Claranum Parthenonẽ Tauillæ in Algarbiorum regno, Serpenſe monaſterium Franciſcanum, & alia, quæ breuitatis cauſa recenſere omittimus. Chriſtianam religionem latè per Indiam, & Aethiopiam propagauit: atque in Gongi regnum miſit viros virtute, doctrinaq; præſtantes, qui eam gentem ad fidei noſtræ ſanctiſſimam diſciplinam erudirent, literisq; ſuis, ac precibus tandem perfecit, vt barbaræ illius, & efferatæ prouinciæ Reges, ac Dynaſtæ, filios ſuos in Luſitaniam mitterent, qui bonis artibus, moribus, fideique noſtrę ſanctionibus inſtructi, rurſus in patriam regreſſi maximam ad fidem illis in prouincijs acceſſionem fecerunt. Infinitum eſſet, quæ in hoc genere fecit Emmanuel, oratione complecti.

Iam

8 Rex Ioan. Tertius.

Iam verò, quis pro dignitate explicare poſſit, quam bene de re Chriſtiana meritus Ioãnes fuerit? Is Societatis noſtræ in Luſitania parens, Conimbricenſe collegium ampliſſimum Orientis ſeminarium erexit, Franciſcoque Xauerio cũ alijs Socijs in Indiam trãſmiſſo, fidem in ijs regionibus longè, lateque propagauit, eius rei tam ardenti ſtudio incenſus, vt nihil haberet antiquius, quã vt Chriſtiana religio in dies in remotis illis, barbariſque prouincijs augeretur, ac tum demum ſe Beatum Regem putaret, ſi Chriſti regnum ſua opera conſtitutum vbique gẽtium efflorſceret. Id quod, ne multus ſim, ſatis erit intelligere ex eius datis ad Ioannẽ Caſtrium Indię Proregem litteris, quas Ioannes Petrus Maffeius Societatis noſtræ, & hiſtoriæ ſcriptor cum primis illuſtris, in libro hiſtoriarum ſuarum de rebus in India à Luſitanis præclarè geſtis duodecimo, refert, quas operæ prætium duximus hoc loco tranſcribere in ſempiternum eius pietatis, ac religionis monumentum.

9 Illæ igitur ſic habent. *Ioannes Rex, Ioanni Caſtrio Indiæ Proregi amico, Salutem. Quod non ignoras, idololatria graue piaculũ eſt, vt ea in meis regnis vllo pacto ferenda nõ ſit. Delatum eſt autem ad nos in Goanis finibus tum publicè, tum priuatim coli ſacella idolorum: præterea ludos, ritusque Ethnicos celebrari palam: ac proinde tibi etiam, atque etiam mando, ac planè iubeo, idola omnia per idoneos adminiſtros inueſtigata, & vndique ſublata comminuas, comburaſque, & cum grauibus edicas minis, ne cui prorſus vllum eiuſmodi ſimulacrum, aut ſignum ex ære, ligno, argilla, gypſo, alioue metallo, materia, maſſa, fundere, ducere, ſculpere, fingere, exprimere, figurare, aut aliundè importatum habere, ſeu ſacra, ludoſuè Ethnico more facere, aut Brachmanas concionatores, magiſtroſuè teterrimos Chriſti aduerſarios vlla ope iuuare, vel tecto recipere liceat. Qui ſecus faxit, pænis in edicto propoſitis nulla remiſſione mulctator. Et quia gentes ad legitimum vnius Dei cultum non modò ſpe futuræ beatitudinis, ſed etiam præſentibus interdũ præmijs inuitandæ ſunt, curabis enixè, vti redemptura vectigalium, curationes publicæ, & alia munera quæſtuoſa, in homines Ethnicos in hanc diem conferri ſolita, in ipſos Chriſti Neophytos primo quoque tẽpore transferantur. Ad claſſes meas deducendas audio promiſcuum cogi vulgus Indorum: placet excipi Chriſtianos. Ad hæc certis auctoribus magno mihi meo dolore compertum eſt, ab Luſitanis hominibus vili pretio coempta mãcipia, quæ apud Chriſtianos dominos ꝑfacili negotio ad Baptiſmum adduci poſſint, Mahometanis, ac barbaris mercatoribus ad non dubiũ animorum interitum vberioris quæſtus cauſa venundari. Id piaculum nè admittatur in poſterũ, neu ſeruitia vlli niſi Chriſtiano emptori, aut licitatori addicantur, item graui cauebis edicto. In oppido Baçaino templũ Diuo Ioſepho extruitor, idoneumque ſtipendiũ alẽdo vicario, & beneficiarijs aliquot de meo adſignator Annua porro tria pardaum millia, in impuras Mahometis ædes, & nefarium cultum ab eius ſectatoribus impendi ante hac ſolita Euangelij præconibus, & conuerſionis adiutoribus in poſterum numerãtor. In agro Cialenſi; Neophytis è meis vectigalibus trecẽti quotannis orizæ modij ab Antiſtite diuiduntor. Pondera, pretia, pactiones olim cum Thomæis Chriſtianis initas, qui in Cocinenſi ditione diuendunt piper, à noſtris mercatoribus labefactari, violarique cognouimus, nec non ſubtrahi corollaria, quæ ad pretium addi ex pacto conuento conſueuerant, idque magno cum eorum damno pariter, & offenſione, quibus multas ob cauſas præcipuè conſultum oportuerat: ac proinde curabis quàm diligentiſſimè, vt in hiſce commercijs Thomæi prorſus incolumes, indemneſque ſeruẽtur, eoſquẽ cæteris etiam in rebus, vti Chriſtianos, & ſocios æquum eſt, liberaliter, comiterque tractabis. Ages etiam cum ipſo Cocini Rege, vti ritus quoſdam Ethnicos ab ipſius Augurib. in piperis venditione adhiberi ſolitos, è noſtro cõmercio tolli permittat. Ab eodem Rege aiunt Indos ex eius ditione, qui relictis idolis, Chriſtiana ſuſcipiunt ſacra, fortunis omnib. illico ſpoliari: ab eiuſmodi immanitate, & tu omnibus neruis amicum Regem niteris auertere, & nos ipſi quoque, in eandem ſententiã ad eum literas dabimus. Præterea cum Magiſtro Franciſco Xauerio conſultabis, atque diſpicies, vtrum ad Piſcarij littoris eccleſiæ incrementum expediat, fas uè ſit piſcandi poteſtatem patere dumtaxat ijs, qui Chriſtum induerint, cæteros, quoad ſapiãt, eo quæſtu, & commodo prohiberi. Qui ex Ethnicis ad Chriſtum ſeſe cõuertunt, eos audio tanquam ſceleratos, & ſacros à parentibus, cognatis, ami-*

amicisque tecto eijci, bonis euerti, ac ſumma protinus in ſolitudine, atque egeſtate verſari. Horum tu inopia ſubleuanda annuam è meis reditibus pecuniæ ſummam decerne diſtribuendam à Sacerdote, qui eiuſmodi Neophytorum inſtitutioni præfuerit. E Ceilano inſula, regius, vti fertur, adoleſcentulus impias auunculine, an parentis? effugiens manus Goam Baptiſmi gratia ſe contulit: huius in perſona, quando ad aliorum conuerſionem haud leue momentum eſt, dabis operam, vti doctrina quidem, ac moribus in D. Pauli collegio cum alumnis cæteris imbuatur. Quod verò ad victum, cultumque attinet, lautè ſeparatim hoſpitio impenſa mea copioſè, ac liberaliter habeatur. Significauit is ipſe mihi per literas, ad Ceilani regnum ſibi ius, actionemque competere: videbis, quidnam hoc ſit, totamque rem probè exploratam, & cognitã ad me perſcribes. Quod autem Tyrannus in ſuos populares, qui Euangelio credidere; tam crudeliter ſæuit, feras quidem illas, verumtamen debitas tanto ſceleri pœnas ab eo per te quamprimum exigi volo, & grauem audaciæ mercedem ſtatui, quo intelligant omnes nihil eſſe mihi antiquius, quàm vt omni ex parte integri, incolumneſque ſeruentur, qui à Dæmonum caſtris ad Chriſtiana ſigna tranſierint. Ab Ethnicis artificibus Chriſti Domini, Virginis matris, & Sanctorum imagines pingi, atque adeò circunferri venales minimè decorum eſt nomini Chriſtiano. Tu ergo cum proſcriptionis, ac virgarum minis edices, ne cui profano tabulas eiuſmodi pingere, aut vendere quoquo modo in poſterum liceat. Parœciale Cocini templum, itemque Colani dudum inchoata, patere imbribus putrefacienda turpiſſimum eſt: vtrumque tu architectis, ac fabris adhibitis quamprimum tegendum, ac perficiendum curabis. Placet etiam in vico Noroa templum D. Thomæ Apoſtolo fieri; Calapora captam Sanctæ Crucis ædem abſolui; itemque in Ciorano inſula templum excitari: prętereà locis idoneis auditoria, & ſcholas inſtitui, ad quæ ſtatis diebus non Chriſtiana modò plebs catechiſmi cauſa, verumetiã Ethnici ad Euangelium audiendum, vel inuiti conueniant. Quandoquidem in iſta mea ditione mihi primum omnium, et maximum eſt obſequiũ Dei, & Chriſtianæ religionis amplificatio, cupio vehementer è Salcetanis quoque, & Bardeſiis finibus, quibus mihi nuper Idalcan ceſſit, idolorum cultum, ac profanas Gentium ſuperſtitiones prorſus euelli. Id quò citra tumultum, ac vim hoc præſertim initio fiat, expedit rationibus, ac diſputationibus quàm leniſſimè populos edoceri, quanto in errore, ac veritatis ignoratione verſentur, quamque vel peruerſum, vel impium ſit cultum vni debitum Deo, ſimulacris, lapidibuſuè ab homine tribui. Porrò ad eas pellendas tenebras cum alios viros adhibebis virtute, & eruditione præſtantes: tum verò ipſe tu primarios gentis euocare, alloqui, monere nõ deſines, atque omni ratione ad Chriſtum allicere. Qui ſeſe dederint, hoſce in fidem receptos non tueberis modò; ſed etiam pro ſuo quemque captu fouebis, ornabiſque. Hæc omnia ſcito nobis maiorem in modum eſſe cordi. Quæ ſingula te pro tua induſtria, & probitate ſedulo curaturum eſſe confidimus. Hactenus Rex Ioannes.

10 Ex his igitur, quæ de Ioanne, & alijs Luſitaniæ Regibus breuiter perſtrinximus, liquidò apparet, quàm verè dicatur Eccleſia in ſuperbiã Luſitanię Principum à Deo poſita, vt Eſaias prænuntiauerat: quàm verè Luſitanorum Regum mammilla lactata: quam verè in Luſitania Antiſtites, alijque inferiores adminiſtri Eccleſiaſtici ob redituũ magnitudinem, quibus illos Regalis munificentia locupletauit, fortitudinẽ Luſitanię comedere, & in gloria regni Luſitaniæ ſuperbire, & in diuitijs Luſitanorũ Regum admirabiles dici poſſint: quàm verè Luſitaniæ Principes nutritij Eccleſiæ, & Reginæ Luſitanæ fidei nutrices appellari debeant. Quid enim aliud eſt Eccleſiæ filios in Regum tanquam nutritiorum vlnis, atque humeris portari, ſi hoc non eſt? Denique quã verè propter Reges præcipuè Luſitanos dictum ſit hoc loco à Ioanne, quòd in Hieruſalem, hoc eſt, in Eccleſiam deberent Reges gloriam ſuam, & honorem, imò & omnium gentium inferre.

Supra dictę pphetię quibus conueniant.

CAPVT XXII.

ET oſtendit mihi fluuium aquæ vitæ ſplendidum tanquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei, & Agni. In medio plateę eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menſes ſingulos reddens fructum ſuum & folia ligni ad ſanitatem gentium. Et omne maledictum non erit amplius: ſed ſedes Dei, & Agni in illa erunt, & ſerui eius ſeruient illi. Et videbunt faciem eius, & nomen eius in frontibus eorum. Et nox vltra non erit: & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine ſolis: quoniam Dominus Deus illuminabit illos, & regnabunt in ſecula ſeculorum. Et dixit mihi: Hæc verba fideliſſima ſunt, & vera. Et Dominus Deus ſpirituum prophetarum miſit Angelum ſuum oſtendere ſeruis ſuis, quæ oportet fieri citò. Et ecce venio velociter. Beatus, qui cuſtodit verba prophetiæ libri huius. Et ego Ioannes, qui audiui, & vidi hæc. Et poſtquam audiſſem, & vidiſſem, cecidi, vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc oſtendebat, & dixit mihi: Vide, ne feceris: conſeruus enim tuus ſuum, & fratrum tuorum prophetarum, & eorum, qui ſeruant verba prophetiæ libri huius. Deum adora. Et dicit mihi: Ne ſignaueris verba prophetię libri huius: tempus enim prope eſt. Qui nocet, noceat adhuc: & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc: & qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc: & ſanctus ſanctificetur adhuc. Ecce venio citò: & merces mea mecum eſt, reddere vnicuique ſecundum opera ſua. Ego ſum A, & Ω: primus, & nouiſſimus: principium, & finis. Beati, qui lauant ſtolas ſuas in ſanguine Agni: vt ſit poteſtas eorum in ligno vitę, & per portas intrent in ciuitatem. Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidę, & idolis ſeruientes, & omnis, qui amat, & facit mendacium. Ego Ieſus miſi Angelum meum teſtificari vobis hęc in Eccleſijs. Ego ſum radix, & genus Dauid, ſtella ſplendida, & matutina. Et ſpiritus, & ſponſa dicunt: Veni. Et qui ſitit,

tit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis. Conteſtor enim omni audienti verba prophetiæ libri huius: Si quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto. Et ſi quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate ſancta, & de ijs, quæ ſcripta ſunt in libro iſto: dicit qui teſtimonium perhibet iſtorum. Etiam venio citò: Amen. Veni Domine Ieſu. Gratia Domini Noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis Amen.

ARGVMENTVM.

Imponit hoc loco Ioannes ſuperiori viſioni finem, & elegantiſſimam toti operi coronidem. Agit de fluuio procedente à ſede Dei, & Agni: de ligno vitæ ſingulis menſibus fructum ferente. Supernæ ciuitatis gloriam, & iucunditatem, quam ſuperiori capite deſcripſerat, concludit, ad eiuſque amorem, deſideriumque mortales excitat. Denique commendat ſuam Apocalypſim, acerrimeque comminatur, ne quis illi quicquam vel addere, vel detrahere præſumat.

Viſio

Viſio huius capitis proponitur, & explicatur.

SECTIO VLTIMA.

1 *Quid p fluuium aquæ vitæ accipiendum.* PRimo ait Ioannes Angelũ oſtendiſſe ſibi fluuium aquæ viuæ, ſeu aquæ vitæ, vt Græcè habetur, ſplendidum tanquam Cryſtallum, procedẽtem de ſede Dei, & Agni. *Rich. Vict. Ioachim. Rupert.* Hunc fluuium Richard. Vict. & Ioachimus gratiam Spiritus ſancti accipiunt: Rupertus ipſum Spiritum ſanctum, qui quoniam procedit à Patre, & Filio, idcirco fluuius à ſede Dei, & Agni emanare dicitur: *Haymo. Ansbert.* Haymo, & Ansbert. prædicationem Euangelij interpretantur. Verum cum hæc ad præſentem Eccleſię ſtatum pertineant, & hoc loco ſit ſermo de cæleſti beatitudine, probabilius *Pannon.* eſt, quod ait Pannon. & alij, ſignificari nomine fluminis delectationem, & iucunditatem, quæ ex viſione beatifica proficiſcitur iuxta illud Pſalm. 35. *Ps. 35. 9.* *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos:* Et Pſ. 45. *Ps. 45. 5.* *Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei:* Et Eſai. 66. *Is. 66. 12.* *Declinabo ſuper eam quaſi fluuium pacis, & quaſi torrentem inundantem gloriam.* Dicitur flumen aquæ viuę, quia nũquam deficiet: procedit de ſede Dei, & Agni, quia gaudium eſſentiale ex viſione Dei beatifica oritur: accidentale autem omnium maximum ex viſione Agni, hoc eſt, ex humanitate Chriſti proficiſcitur.

2 Secundò. *In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menſes ſingulos reddens fructum ſuum: & folia ligni ad ſanitatem gentium.* *Quid per lignum vitę, fructus, & folia intelligendum.* Communiter Interpretes per lignum vitæ Chriſtũ accipiunt. *Beda. Pannon. Ansbert. Rupert. Richard. Haymo. Ioachim.* Ita Beda, & Pannon. Ansbert. Rupert. Richard. Vict. Haymo, Ioachimus. Tũ verò duodecim fructus per duodecim menſes quidam duodecim Apoſtolos; alij melius iugem, & continuam fructificationem accipiunt, quam Chriſtus habet in Electis, potiſſimumque in Beatis eis continuò per omnem æternitatem eſſentiale gaudium pacificæ viſionis, aliaque accidentalia tribuendo. Folia verò ad ſanitatem gentium interpretantur verba Chriſti, eiuſque doctrinam, quæ gentibus ſalutem attulit. Verum hæc expoſitio myſtica nobis potius, quàm literalis videtur, imò & textui minimè cõſentanea. *Myſtica hæc eſt expoſitio.* Cum enim dicatur lignum vitæ eſſe in vtraque parte fluminis: quomodò vnum, & idem lignum ex vtraque parte eſſe potuit? Quare haud dubiè lignũ hoc loco pro lignis poſitum eſt, vt ſit ſenſus multa ligna, hoc eſt, multas arbores ex vtraque ripa fluminis conſitas fuiſſe. *Beati per lignum vitæ adumbrãtur.* Cum igitur fluuius gaudium beatitudinis ſignificet, vti diximus, quis non videt arbores in vtraque ripa fluminis conſitas Beatos ipſos adumbrare, qui eius gaudij torrente irrigantur? Quoniam verò eorum gaudium nullo vnquam tempore vel ceſſabit, vel interrumpetur: idcircò fructũ ferunt ſingulis menſibus. Dicuntur folia eſſe ad ſanitatem gentium: quoniam gaudium accidentale Beatorum, quod per folia accipiendum putamus, ſufficiens per ſe eſt ad omnem mentis, corporiſque ægritudinẽ leuandam. Etenim in omnibus animæ potentijs, & ſenſibus corporis erunt peculiaria gaudia, quæ eiuſmodi potentias perficiant, omnique imperfectione quaſi ęgritudine ſanabunt.

3 Quæ in reliqua parte capitis continentur, fere expoſitione non indigent, ſed ea tamen breuiter percurramus. *Peccatum maledictũ dicitur.* Sequitur igitur. *Et omne maledictum non erit amplius.* Maledicti nomine peccatum omne intellige, quod in illa ciuitate nunquam erit. Dicitur autem peccatum maledictum, quia execratione dignum eſt, idque ſignificat Græcum vocabulum, κατάθεμα: *Et ſedes Dei, & Agni in illa erunt*, hoc eſt, erit Metropolis ciuitas, in qua Deus, & Agnus in omnem æternitatem regni ſedem figent. *Metropolis ciuitas illa erit.* *Et ſerui eius ſeruient illi,* hoc eſt, nunquam à Dei, & Agni famulatu, amoreque diſcedent. *Beati à dei obſeq. nunquam diſcedent.* Ratio verò ſtatim ſubiungitur: *Et videbunt faciem eius.* Quomodò enim deſerere eum poterunt, quem clarè vident eſſe omni amore, cultuque digniſſimum. Quin potius: *Nomen eius in frontibus eorum,* hoc eſt, maximi honoris, & ornamenti loco ducent tanto Principi ſeruire, ac pro eius ſeruis, famuliſque agnoſci: in cuius

ius

ius rei ſignum nomen tanti Principis in frontibus tanquam illuſtre inſigne, & monumentum geſtabunt: *Et nox vltra non erit, & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine ſolis: quoniam Dominus Deus illuminat illos, & regnabunt in ſecula ſeculorum.* Nulla noctis, ac diei viciſſitudo in illa ciuitate reperietur: quoniam Deus qui perpetuo lucet, & omnis mutationis eſt expers, ciuitatem illuminabit. Beati verò omnes regnabunt, hoc eſt, Reges erunt feliciſſimi, ac potentiſſimi. Quamquam enim, vt paulò ante dictum eſt, ſerui erunt cæleſtis Principis: tamē ea ipſa ſeruitus pro regno, & imperio reputabitur. Ne verò quis de tam magnifica pollicitatione dubitaret, adiungit: *Et dixit mihi: Hæc verba fideliſſima ſunt & vera. Et Dominus Deus ſpirituum Prophetarum miſit Angelum ſuum oſtendere ſeruis ſuis, quæ oportet fieri citò. Et ecce venio velociter.* Dicitur Deus Dominus ſpirituum Prophetarum: quia ipſius eſt ſpiritum prophetiæ dare Prophetis. Cur verò dicat Ioannes: *Quæ oportet fieri citò?* & cur Chriſtus dicat: *Et ecce venio velociter?* ad initium huius operis explicauimus; *Beatus, qui cuſtodit verba prophetiæ libri huius. Et ego Ioannes, qui audiui, & vidi hæc.* Suo ipſius teſtimonio, & auctoritate omnium, quæ hactenus in Apocalypſi ſcripſit, veritatem confirmat. Id quod more ſuo facit Ioannes: idem nāque in Euāgelio præſtitit c.19. Cū enim de ſanguine, & aqua, quæ ex Chriſti demortui aperto latere profluxerunt, ſcripſiſſet, adiunxit: *Et qui vidit teſtimonium perhibuit, & verum eſt teſtimonium eius.* Et capite 21. *Hic eſt diſcipulus ille, qui teſtimonium perhibet de his: & ſcimus, quia verum eſt teſtimonium eius. Et poſtquam audiſſem, & vidiſſem, cecidi, vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc oſtendebat, & dixit mihi: Vide, ne feceris; conſeruus enim tuus ſum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum, qui ſeruant verba libri huius, Deum adora.* Conſule, quæ diximus cap.19. vbi hæc eadem ſententia totidem verbis ſcribitur, de eaque nos eo loco fuse diſſeruimus.

Reges erūt beati omnes

Huius promiſſi authoritas.

Suo teſtimonio horum veritatē cōfirmat Ioā. Ioan.19.35 & 21.24.

4 *Iubetur Io. librum hūc oīb. legendū proponere.*

Ne ſignaueris verba prophetiæ libri huius: tempus enim prope eſt. Præcipit Deus Ioanni, ne librum hunc Apocalypſis obſignet, & claudat: ſed omnibus legendum proponat. Quæ eſt Arethæ, & reliquorum Interpretum expoſitio. Ratio verò ea redditur: *Tempus enim prope eſt,* hoc eſt, multa eorum, quæ tibi oſtenſa ſunt, citò debēt euenire, cuiuſmodi fuerunt multiplices Eccleſiæ per Tyrānos, ac Hæreticos perſecutiones, & alia, quæ vel ipſo Ioanne viuente acciderunt. Quam ob cauſam vtile erat, imo & pernecesſarium legendam Apocalypſim fidelibus proponere, ne labores, & calamitates ipſos imparatos, & nec opinantes de repente, & inſperato opprimerent: quin ipſi omnia ante proſpicientes poſtea ipſis rerum euentis minimè mouerentur. Cur verò cap. decimo, ſuperiori præceptum ſit Ioanni, vt ea, quæ ſeptem tonitrua locuta fuerunt, ſignaret, nec literis mandaret, rationem eo loco reddidimus ex rerum ipſarum prodigioſa viſione deſumptam, ne ſi illa prodigia vulgarentur, fortè fideles tam horribilium rerum denuntiatione commoueri, ac de ſuæ mentis conſtantia, atque in Deum fiducia deturbari poſſent. Porrò illa, quæ habentur apud Danielē cap. octauo. *Tu ergo viſionem ſigna, quia poſt multos dies erit:* & cap. duodecimo. *Tu autem Daniel claude ſermones, & ſigna librum vſque ad tempus ſtatutum:* & paulò poſt: *Vade Daniel, quia clauſi ſunt, ſignatique ſermones vſque ad præfinitum tempus:* non eum ſenſum habent, vt prohibeatur Daniel eiuſmodi viſiones mandare literis, ſed vt eas obſcurè conſcribat, & ænigmatum inuolucris obſcuret, ne palam propoſitæ ab imperitis riderentur: quin potius apud omnes ſuam auctoritatem, & maieſtatem retinerent.

Dan.8.26. & 12.4. Quō Dan. iubeatur ſignare, quæ vidit.

Sequitur. *Qui nocet, noceat adhuc: & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc: & qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc. Ecce venio citò, & merces mea mecum eſt, reddere vnicuique ſecundum opera ſua.* Significatur adhuc tempus ſupereſſe ante vniuerſam horum vaticiniorum, quæ in Apocalypſi continentur, impletionem, & interim vnumquemque pro ſua libertate poſſe aut peccatis, ſi malus ſit, in dies inquinari, aut ſi iuſtus eſt, magis per bona opera ſanctificari: itaque integrum vnicuique eſſe male, beneve agere, neminemque à Deo prohiberi, ſed 5

Ante horū complementum datur tempus peccandi, & benefaciendi.

Timore iudicij deterret à peccãdo Chriſtus. ſed omnes ſuæ permitti libertati. Sic enim locus iſte eſt accipiendus, non quaſi Deus exhortetur quempiam, vt noceat, aut vt in peccatorum ſordibus hæreat. Imò vt omnes timore iudicij ad bene viuendum impellat, addit ſe citò venturum ad iudicandum. *Ecce*, inquit, *venio cito: & merces mea mecum eſt*, hoc eſt, Non opus habeo aliundè prœmium, ac mercedem mutuari, vt eam ijs, qui bene egerint, conferam: quoniam mecum eſt ipſa merces, eam in mea poteſtate habeo, eam mecum ſimul affero, vt abſque mora iuſtis impertiar. Sic enim accipienda ſunt illa verba: *Merces mea mecum eſt*: Quæ eodem ſenſu habentur Eſai. 40. *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominabitur: Ecce merces eius cum eo.* Et cap. 62. *Ecce Saluator tuus venit, Ecce merces eius cum eo.* Nec verò mercedem dũtaxat iuſtis dabo, ſed ſeuerè etiam in peccatores, & ſceleratos vindicabo: etenim omnes ſecundum cuiusque opera, aut ſupplicio afficiam, aut præmio. *Ego enim ſum Alpha, & Omega, primus, & nouiſſimus, principium, & finis.* Idem hæc omnia ſignificant: *Primus* enim, *& nouiſſimus, principium, & finis* interpretatio ſunt eius, quod dictum eſt, *Alpha, & Omega*, vt ſuo loco fuſius expoſuimus. Idcircò verò Chriſtus hoc loco ſe principium, & finem nominat, vt intelligant omnes ab ipſo expectandam eſſe mercedem, ſuppliciumque etiam inferendum: quippe qui ſit Alpha, & Omega vniuerſorum, hoc eſt, Deus, à quo omnia vt à principio emanant, & in quem omnia vt in finem referuntur, atque adeò potens ad mercedem iuſtis conferendam, & pœnas à ſceleratis depoſcendas. Quam ob cauſam verbis conſequentib. iuſti beati prædicantur: improbi verò à ſempiterna felicitate repelluntur. *Beati*, inquit, *qui lauant ſtolas ſuas*, (videlicet in ſanguine Agni) *vt ſit poteſtas eorum in ligno vitæ*; (de quo ſuperiori capite) *& per portas intrent in ciuitatem. Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis ſeruientes, & omnis qui amat, & facit mendacium.* Per Canes Arethas infideles, Haymo Hæreticos quoque comprehendit. Foris, inquit, Canes, ideſt, Iudæi, Hæretici, cæterique increduli, qui contra Eccleſiam latrant. *Venefici*, ideſt, malefici, ſiue Magi, & *impudici*, ideſt, inuerecundè peccantes. Mendacium quomodo ſit accipiendum, vt ab ingreſſu arceat cæleſtis ciuitatis, iam capite ſuperiori docuimus.

Spe præmij allicit ad bene agendum.

Iſ. 40. 10.

Iſ. 62. 11.

A Chriſto expectanda merces, & ſuppliciũ.

Canes, Hæretici, & infideles.

Arethas.

Haymo.

6 Subiungitur. *Ego Ieſus miſi Angelum meum teſtificari vobis hæc in eccleſiis. Ego ſum radix, & genus Dauid, ſtella ſplendida, & matutina.* Vt vera, certaque omnino eſſe confirmet, quæ in tota hac Apocalypſi continentur, teſtatur Chriſtus ipſe ſe ea per Angelum ſuum Ioanni reuelaſſe, vt ea Eccleſijs proponeret. Quomodò verò Chriſtus ſit radix Dauid, diximus capite 5. Cur verò ſtella matutina appelletur, capite 2. explicauimus. *Spiritus, & Sponſa dicunt: Veni* Per ſpiritum, Spiritum ſanctum intellige, cum Græcè habeat appoſitum articulum, τὸ πνεῦμα. Et eſt ſenſus, Spiritum ſanctum mouere iuſtos, vt aduentum Chriſti ad iudicium deſiderent, & petant, iuxta illud ad Roman 8. *Ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, ideſt, facit poſtulare. Quamuis non ſit improbabile, quod ait Arethas, per Spiritum accipiendos eſſe eos, qui digni habentur Spiritualibus nuptijs. Sponſa etiam, ideſt, Eccleſia dicit: *Veni*, hoc eſt, eundem aduentum omnibus votis expetit, petitque ab ſponſo ſuo, vt veniat tandem ad eam in thalamum gloriæ admittendam. *Et qui audit, dicat: Veni*, hoc eſt, omnes, ad quos hæc viſio peruenerit, eundem aduentum exoptent, & poſtulent. *Et qui ſitit, veniat, & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.* Inuitantur omnes ad aquam tum gratiæ modo, tum gloriæ poſtea hauriendam. Quo verò ſenſu gloria gratis dari dicatur, ſuperiori capite eſt explicatum.

Confirmat hæc omnia Chriſtus.

Spiritus sãctus mouet ad deſiderãdum aduẽtum Chriſti.

Rom. 8. 26.

Ad quos eius deſiderium pertineat.

Arethas.

7 Deinde conteſtatur Ioannes, ne quis ſuæ huic Apocalypſi aliquid, vel adijcere, vel detrahere præſumat. *Conteſtor*, inquit, *omni audienti verba prophetiæ libri huius: Si quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto. Et ſi quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate Sancta de his, quæ ſcripta ſunt in libro iſto.* Innuit futuros in Eccleſia Hæreticos, qui Sacras Scripturas adulterarent, atque ad eas corrum-

Hæretici adulteratores Scripturæ.

pendas, & in ſuos errores detorquendas quædam adijcerent, quędam etiam mutilarent. Id quod de Marcione teſtatur multis in locis Tertullian. & in primis, quòd plura deleret in ſacris literis ad ſuas hæreſes aſtruendas, docet libro de carne Chriſti, cap. 2 *His opinor conſilijs tot originalia inſtrumenta Chriſti delere Marcion auſus eſt, ne caro eius probaretur.* Et capite quarto. *Circunſpice Marcion, ſi tamen non deleſti. Stulta mundi elegit Deus, vt confundat ſapientiam.* Vnde eundem Marcionem Tertullianus libro aduerſus eũ primo, cap. primo. *Murem Ponticum* appellat Euangelium corrodentem. *Nihil,* inquit, *tam barbarum, ac triſte apud Pontum, quàm quod illic Marcion natus eſt. Iam & beſtijs illius barbaria importunior Marcion. Quis enim tam caſtrator carnis Caſtor, quam qui nuptias abſtulit? Quis tam comeſſor mus Ponticus, quàm qui Euangelia corroſit?* Quod vero etiam Marcion de ſuo quædam Scripturis adijceret, docet idem Septimius libro de carne Chriſti, cap. ſeptimo. *Non recipio,* inquit, *quod extra Scripturam de tuo infers.* Quòd de Marcione docet Tertullianus in multis alijs Hæreticis oſtendi poſſet, quos vti diximus, hoc loco notauit Apoſt.

Detrahebat Scripturis Marc. Tertull.

Adijciebat etiã de ſuo.

8 *Dubitatio.*

Tum ſubiungit: *Dicit, qui teſtimonium perhibet iſtorum: Etiam venio cito. Amen.* Dubium eſt, ſint ne illa verba Chriſti, an Ioannis? Arethas exiſtimat ad vtrũque referri poſſe. Quidam ex Recentioribus exiſtimat eſſe Ioannis, vt ipſe de ſe dicat: *Hęc dicit is, qui teſtimonium perhibet iſtorum:* ijſque verbis ſuam auctoritatem interponat, ne quiſpiam audeat in Apocalypſi aliquid immutare. Præterea etiam eiuſdem eſſe verba ſequentia: *Etiam venio cito:* vt quoniam Chriſtus dixerat: *Qui ſitit, veniat, & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis:* Ioannes, qui maximè eam aquam ſitiebat, optabatque diſſolui, & eſſe cum Chriſto, reſpondeat: *Etiam venio cito. Amen.* Quaſi dicat: Siquidem Chriſte optime ais, vt qui ſitit, ad te veniat: en ego te fontem aquæ viuæ ſitio, & cito ad te venio, cum iam ſenex admodum ſim, parumque mihi vitæ tranſigendum ſuperſit. *Amen,* hoc eſt, vtinam tuo ſingulari munere cito huius mei voti compos fiam. Cæterum communis expoſitio magis placet, quæ hæc de ipſo Chriſto interpretatur: itaque de Chriſto Ioannem dicere: *Dicit, qui teſtimonium perhibet iſtorum: Etiam venio cito,* hoc eſt, Chriſtus, qui paulò ante teſtatus eſt ſe huius libri auctorem eſſe illis verbis: *Ego Ieſus miſi Angelum meum teſtificari vobis hæc in eccleſijs:* ipſe, inquam, Chriſtus ſe cito venturum eſſe confirmat: *Etiam venio cito.* Vbi pro *etiam,* eſt Græcè, *ναὶ,* quæ dictio affirmantis eſt. Cui expoſitioni aptè cohærent quæ ſequuntur: rectè enim ſubiungit nomine Eccleſiæ Ioannes. *Amen: veni Domine Ieſu.* Ita ſit, inquit, veni iam tandem Domine Ieſu. Ita locum hunc intellexit Beda. *Dicit, qui teſtimonium perhibet iſtorum: etiam venio cito. Idem,* inquit, *Chriſtus teſtimonium perhibet, qui ſe eccleſiæ venturum annuntiat, cui more Cantici canticorum eccleſia deuotè reſpondet: Amen. Veni Domine Ieſu.* Sic etiam Rupertus, Haymo, Ansbertus, & reliqui. Et confirmari poteſt: quia verba illa, *venio cito,* verba ſunt notiſſima, ac diſerta ipſius Chriſti, quæ ſæpe in hoc opere vſurpauit tum hoc ipſo capite: *Ecce venio velociter:* & iterum: *Ecce venio cito, & merces mea mecum eſt:* & cap. 3. *Ecce venio cito:* & ſæpè aliàs in hoc opere, vt minimè dubitãdum ſit, quin hoc loco Chriſtum ex ſua ipſius voce loquẽtem debeamus agnoſcere.

Arethas.

Io. Chriſtũ aquã vita deſiderat.

Vera reſpõſio.

Chriſtũ venire deſideratur eccleſia.

Beda.

Apoc. 3.11

Denique verbis præclariſſimis, & verè aureis ſuam Apocalypſim Ioannes concludit. *Gratia,* inquit, *Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis.* Pulcherrimam ſanè, & nobiliſſimam libro ſuo ſubſcriptionem Ioannes adhibuit, & ſe, & tanto opere digniſſimam. Et verò quanam alia ſubſcriptione is, qui à gratia nomen accepit, (ſonat enim Ioãnes *Dei gratiam*) niſi gratia ipſa concluderet? *Eant Pelagiani,* inquit Beda, *& ſua virtute fidentes Domini ſe gratia priuent: Apoſtolo autem Paulo præſidium quęrente, ac dicente: Quis me liberabit de corpore mortis huius? reſpondeat Ioannes nominis ſui memor: Gratia Dei per Ieſum Chriſtum. Et ne ſibi Donatiſtæ de ſingulari Dei munere blandiantur, audiãt, quod cum gratiam Dei quaſi Vale vltimum commendaret, adiecit: Cum omnibus vobis.* Hæc ille. Illud aduerterim, Paulum quoque eandem ſub- 9

Quã ſuo operi ſubſcriptionẽ Ioã. adhibuerit.

Beda.

Eandem & ſuis epiſtolis adhibebat D. Paulus.

ſcri-

ſcriptionem in omnibus ſuis epiſtolis adhibere, quemadmodum ipſe teſtatur 2. ad Theſſal. 3. *Salutatio mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni epiſtola, ita ſcribo: Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis, Amen.* Nam ſi percurras omnes eius epiſtolas, eam ſubſcriptionem, & quaſi Pauli ſigillum in omnibus reperies: imo & omnes etiam præter eam, quæ eſt ad Hebræos, à gratia inchoat Apoſtolus, vt innuat bona opera ſine Dei gratia nec inchoari, nec perfici poſſe. Ita etiam ſuam Apocalypſim Ioannes à gratia inchoauit. *Gratia*, inquit, *vobis, & pax ab eo, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt*. Eandemque gratia concluſit, & quaſi gratiæ ſigillo obſignauit.

2. Theſſ. 3. 17.

10 *Autoris peroratio.*

Eodem igitur nos Regali Diuinæ gratię ſigillo noſtros hoſce in Apocalypſim commentarios obſignemus. Diximus in opere difficillimo, quæ nobis probabiliora, & magis contextui, & inſtituto Ioannis conſentanea viſa ſunt. Quod ſi librum ſeptem ſignatum ſigillis omni ex parte aperire, & reſignare non potuimus, operam certè noſtram, qualis qualis eſt, æqui, boniq́ue conſulet, qui & eam vnius Dei nomine ſuſceptam, & non omnino inutilem eſſe cogitauerit. Illud ſupereſt, vt immortali Deo immortales agentes gratias, & omnia, quę ſcripſimus, ſcribemuſque in poſterum, Eccleſiæ iudicio, cenſuræque ſubijcientes, hortemur, obteſtemurque ſingulos, vt per bona opera ſtudeant ad cęleſtem Hieruſalem paulò ante deſcriptam aſcẽdere, & ad lætiſſimas, & amæniſſimas cæleſtis illius fluminis ripas perennibus, & iucundiſſimis ſempiternæ felicitatis, & nunquam labentium gaudiorum torrentibus irrigari.

Laus Deo, Virginique Matri.

1009765
BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google